In 499

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC ROMÂN

VOL. III K—P

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI 1965

ACADEMIA R.S.R.
FILIALA IAȘI
Inv. 41.997

IAȘI
Inv. 2360

COMITETUL PRINCIPAL DE REDACȚIE

Președinte : *acad.* ATHANASE JOJA. **Membri :** *prof. univ.* GEORGE BĂRĂNESCU, *membru corespondent al Academiei R.P.R. ; acad.* MIHAI BENIUC ; *acad.* ELIE CAROFOLI ; ȘERBAN CIOCULESCU, *membru corespondent al Academiei R.P.R. ; prof. univ.* FLORIN CIORĂSCU, *membru corespondent al Academiei R.P.R. ; acad.* CONSTANTIN DAICOVICIU ; *prof. univ.* VIRGIL IANOVICI, *membru corespondent al Academiei R.P.R. ; prof. univ.* TRAIAN IONAȘCU, *membru corespondent al Academiei R.P.R. ; acad.* GHEORGHE IONESCU-ȘIȘEȘTI ; *acad.* IORGU IORDAN ; *conf. univ.* GEORGE IVAȘCU ; *prof. univ.* DIMITRIE MACREA *(coordonator principal), membru corespondent al Academiei R.P.R. ; acad.* VASILE MALINSCHI ; *acad.* ȘTEFAN MILCU ; *acad.* GRIGORE MOISIL ; *acad.* ILIE MURGULESCU ; *acad.* GEORGE OPRESCU ; *acad.* ANDREI OȚETEA ; *acad.* EMIL POP ; *prof. univ.* CĂLIN POPOVICI ; *acad.* MIHAIL RALEA ; *acad.* REMUS RĂDULEȚ ; *prof. univ. ing.* VALTER ROMAN ; *prof. univ.* ALEXANDRU ROȘCA, *membru corespondent al Academiei R.P.R. ; general de armată* IACOB TECLU ; *acad.* ȘERBAN ȚIȚEICA ; *acad.* NICOLAE TEODORESCU ; GHEORGHE VASILICHI ; *acad.* TUDOR VIANU

K

k *[ca]*, a treisprezecea literă a alfabetului limbii române, folosită în scrierea a foarte puține cuvinte (toate împrumutate din alte limbi); sunetele notate prin această literă, și anume: a) consoana ocluzivă palatală surdă (cu aceeași valoare ca grupul de litere *ch*) înainte de *e* și *i*; b) consoana ocluzivă velară surdă (cu aceeași valoare ca litera *c*) în alte poziții.

°K (FIZ.), simbol pentru grad Kelvin.

Kaaba (în arabă „zar, cub"), templu de formă cubică din orașul Mecca (Arabia Saudită). În zidul ei răsăritean e fixată așa-numita „piatră neagră", de origine, probabil, meteoritică. Adorarea fetișistă a **K.** a fost preluată de mahomedani de la *hanifi*, primii monoteiști arabi.

Kaani (pseudonimul lui *Habiballah Farisi* (1807—1854), poet de curte persan. A scris kaside, versuri erotice și religioase, precum și versuri satirice, în care mînuiește cu mult umor autoironia. În „Cartea unui rătăcit" (1836), parodiind celebra operă „Golestan" a lui Saadi, **K.** critică aspecte ale societății din vremea sa.

Kabalevski, Dmitri Borisoviei (n. 1904), compozitor sovietic, muzicolog, pianist și dirijor. Artist al poporului din U.R.S.S. A fost elevul lui Measkovski. Creația sa, legată de tradiția muzicii clasice ruse, de intonațiile cîntecului popular, reflectă sentimente inspirate de viața nouă a patriei sale. A scris opere („Colas Breugnon", „Nikita Verșinin", „Familia lui Taras"), opereta „Primăvara cîntă", balete, simfonii, un recviem, concerte pentru diferite instrumente, muzică pentru film etc. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

kabíli, numele unei părți a populației berbere din regiunile muntoase ale Algeriei, care trăiește la est de orașul Alger și la sud-est de orașul Constantine.

Kabir (c. 1440—1518), poet indian, reprezentant al mișcării religioase bhakti. A fost de profesiune țesător. **K.** a atacat atît clerul musulman cît și pe cel hindus, propovăduind o credință unică, eliberată de ritualuri. Este autorul unor imnuri religioase cuprinse în cartea sfîntă a sikhilor „Antigranth" și al unor poeme scurte, adunate într-un volum în 1570.

Kabul, capitala Afganistanului. 400 000 loc. (1960), cu suburbiile. Este situat în regiunea muntoasă aridă din nordestul țării, într-o oază pe rîul cu același nume, la răscrucea drumurilor de caravane și a șoselelor spre U.R.S.S., Iran și India. Întreprinderi textile, de confecții, de pielărie, de reparații mecanice și de prelucrare a metalelor, de materiale de construcții și alimentare. Centru comercial important (mătăsuri, stofe, piei de caracul, fructe). Aeroport internațional. Universitate, academie.

Kabul, afluent al Indului, cu o lungime de 460 km. Izvorăște din munții Koh-i-Baba, drenează partea de nord-est a Afganistanului, apoi trece în Pakistan. Este utilizat pentru irigații. Navigabil pe 120 km.

Kacealov, Vasili Ivanovici (1875—1948), actor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A jucat la Teatrul de artă din Moscova. Stilul său s-a dis-

Vedere din centrul orașului Kabul

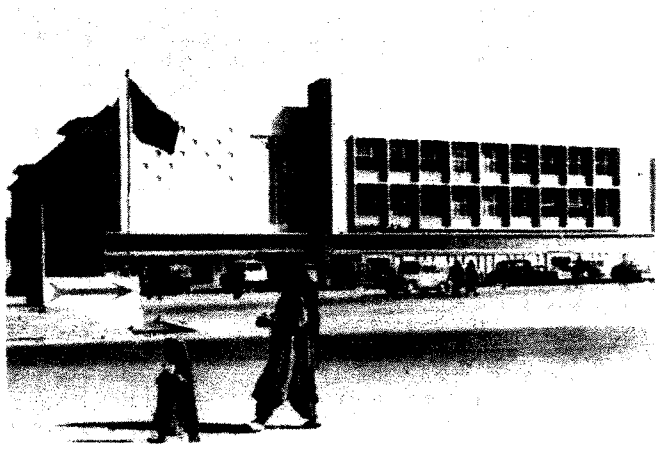

tins prin nota cerebrală a interpretării şi prin adîncime psihologică. A creat roluri în piese de Cehov, Gorki, Ibsen ş.a. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Kádár, János (n. 1912), prim-secretar al Comitetului

Kádár János

Central al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar şi membru al Biroului Politic al C.C. (din 1957). Preşedinte al Guvernului revoluţionar muncitoresc-ţărănesc ungar (1956—1958 şi din 1961). Membru al Partidului Comunist din Ungaria (din 1932). În 1942 a fost ales membru al C.C., iar în 1943 secretar al C.C. al P.C. din Ungaria. În anii 1946—1951 a îndeplinit diferite munci de răspundere în aparatul de partid şi de stat. În 1951 a fost arestat pe baza unor acuzaţii false. Reabilitat în 1954, a fost ales, în 1956, membru al Biroului Politic şi secretar al C.C. al partidului.

Kadievka, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană, important centru al industriei grele din Donbass. 192 000 loc. (1962). Uzine cocsochimice, chimice, metalurgice, de înnobilare a cărbunelui, constructoare de maşini. În împrejurimile oraşului se află numeroase mine de cărbuni.

Kafka, Franz (1883—1924), scriitor ceh de limbă germană. A trăit în Austria. Concepţia sa despre viaţă, influenţată de existenţialism, îşi găseşte expresia într-o modalitate artistică originală, în care elemente de suprarealism se îmbină cu elemente de expresionism. Exprimînd protestul solitar împotriva strivirii personalităţii de către forţele oarbe ale societăţii capitaliste, **K.** înfăţişează soarta fără perspectivă a omului într-o viziune halucinantă, grotescă, impregnată de nelinişte şi resemnare, din care răzbate uneori aspiraţia spre valori umaniste. Romanele şi nuvelele sale exprimă fie sentimentul tragic, împins la paroxism, al omului simplu, expus presiunii distructive a monstruosului aparat de stat birocratic („Procesul", 1925; „Colonia penitenciară", 1919), fie imposibilitatea omului de rînd de a descifra sensul existenţei sale civice („Castelul", 1926), fie dezumanizarea sa şi a relaţiilor sale familiale („Metamorfoza", 1916). Impresia de coşmar şi tensiunea dramatică, specifice scrierilor lui **K.,** sînt sugerate prin suprapunerea realului cu fantasticul, a logicului cu absurdul, prin amestecul de analiză lucidă, realistă a ambianţei cotidiene şi a psihologiei eroilor cu întîmplări ciudate, ireale. Mesajul operelor sale, adeseori înceţoşat şi abstract, este exprimat într-o formă parabolică.

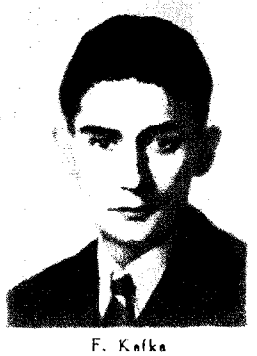

F. Kafka

Viziunea creaţiei lui **K.** rezultă din trăirea pînă la obsesie a inumanităţii unei lumi al cărei mecanism obiectiv nu-l poate înţelege. **K.** a exercitat o puternică influenţă asupra literaturii burgheze contemporane.

Kaifîn, oraş în estul R.P. Chineze, în provincia Henan, pe valea fluviului Huanhe. 400 000 loc. (1959). Industrie constructoare de maşini, chimică, alimentară (morărit, uleiuri vegetale) şi textilă (ţesături din mătase naturală).

kainit (MINER.), mineral compus din clorură de potasiu şi sulfat de magneziu hidratat; este frecvent în zăcămintele de săruri de potasiu şi magneziu. În mod obişnuit se formează ca mineral secundar. Este uşor solubil. În R.P.R. s-a descoperit de curînd la Gălean şi Tg.-Ocna (reg. Bacău).

Kainz */cainţ/*, Joseph (1858—1910), actor austriac. În interpretarea rolurilor sale a îmbinat tradiţia romantică cu inovaţiile v e r i s m u l u i. A jucat la Deutsches Theater din Berlin şi la Burgtheater din Viena. A interpretat roluri din dramele lui Schiller, Kleist, Shakespeare, Goethe ş.a.

káiser */cáizer/* (din lat. *caesar* „împărat"), denumire a împăraţilor „Sfîntului imperiu roman de naţiune germană" şi apoi a împăraţilor Germaniei. Ultimul **k.** al Germaniei, Wilhelm al II-lea, a fost răsturnat de revoluţia burghezo-democratică din noiembrie 1918.

Kaiser */cáizər/*, Georg (1878—1945), dramaturg german, mai întîi expresionist apoi realist-critic, de orientare antimilitaristă şi antifascistă. În operele sale dramatice, scrise de pe poziţii umanist-burgheze, se reflectă contradicţiile Germaniei capitaliste (piesele „Burghezii din Calais", 1914; „Coralul", 1917; „Gaz", 1918—1920; „Alături", 1923; „Soldatul Tanaka", 1940).

kakemonó, nume dat picturilor japoneze executate în cerneluri de China sau în culori de apă, pe fişii lungi de mătase sau de hîrtie, montate pe hîrtie groasă. Acestea sînt prinse de vergele cu extremităţi din fildeş, mărgean, jad sau corn sculptat, în jurul cărora se pot rula, şi se atîrnă pe perete.

kala-azár (MED.), boală parazitară endemică, produsă de *Leishmania donovani*, protozoar răspîndit în India şi în bazinul mediteranean. Boala se transmite de la cîine la om prin insecta numită f l e b o t o m.

Kalahari, regiune naturală în partea centrală a Africii de sud, formînd cea mai mare parte a teritoriului Bechuanalandului. Reprezintă o întinsă depresiune mărginită de podişuri, acoperită pe mari suprafeţe cu nisip, care în sud formează cîmpuri de dune. Înălţimi cuprinse între 900 şi

1 300 m. Climă tropicală continentală, tot mai aridă spre sud. La periferia regiunii curg rîurile Zambezi şi Orange; în interior există o serie de lacuri şi de mlaştini sărate. În nord vegetaţie de savană, în partea centrală de semipustiu (ierburi şi tufişuri xerofile), iar în sud de pustiu. Populaţie rară, formată în special din boşimani şi bakalahari.

kalam (în arabă „cuvînt"), sistemul teologic al islamului sunnit ortodox, întemeiat de teologul şi filozoful idealist arab Al-Aşari (c. 873—935).

Kalatozov, Mihail Konstantinovici (n. 1903), regizor sovietic de film („Zboară cocorii", marele premiu al Festivalului de la Cannes, 1958). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

„Kalevala" („Ţara lui Kaleva"), epopee naţională karelofină. A fost alcătuită, într-o primă variantă (1835), pe baza unor străvechi cîntece populare, de către folcloristul Elias Lönnrot (1802—1884). Epopeea (trad. rom. 1959), împărţită în mai multe cînturi (rune), scoate în evidenţă frumuseţea morală şi patriotismul eroilor săi. E scrisă în versuri octosilabice troheice cu aliteraţii, pline de prospeţime şi de muzicalitate.

Kali, divinitate din religia hinduistă, soţia lui Şiva, considerată zeiţă a morţii şi a distrugerii. Este venerată îndeosebi în sudul Indiei, precum şi în Bengal. **K.** e reprezentată cu faţa neagră, cu patru braţe şi cu un şirag de cranii la gît. Pînă în sec. al XVIII-lea i se aduceau sacrificii omeneşti.

Kalidasa (c. sec. V), poet şi dramaturg al literaturii clasice indiene. Opera sa, scrisă în limba sanscrită, înfăţişează în mod critic aspecte din viaţa marilor feudali din India. Ea se distinge prin delicateţea analizelor psihologice, prin lirismul descrierilor şi prin virtuozitatea versificaţiei. **K.** a scris epopeile „Kumarasambhava" („Naşterea lui Kumara") şi „Raghuvamsa" („Povestea neamului Raghu"), poezii lirice, poemul lirico-epic „Meghaduta" („Norul vestitor") şi drame, printre care „Sakuntala" (trad. rom. 1897, în versiunea lui G. Coşbuc, ult. trad. rom. 1964).

Kalimantan (Borneo), insulă în Arhipelagul Malaez, situată între Marea Chinei de Sud, Marea Sulu, Marea Sulawesi şi Marea Javei. Suprafaţa: 734 000 km² (a treia insulă din lume ca mărime). Populaţia: circa 5 000 000 loc. Cea mai mare parte a insulei aparţine Indoneziei; în partea nordică se află teritoriile Sabah (Borneo de Nord) şi Sarawak din Federaţia Malayezia şi protectoratul britanic Brunei. Zona centrală, muntoasă, a insulei (altitudinea maximă: 4 101 m) este înconjurată de dealuri şi de cîmpii. Climă ecuatorială. Păduri întinse cu lemn de esenţă preţioasă. Bogate zăcăminte de petrol, de cărbuni, de minereuri de fier şi de metale neferoase. În zona litorală se cultivă orez, arbori de cauciuc, de cafea, cocotieri. La Balikpapan (în partea indoneziană a insulei) există o mare rafinărie de petrol. Regiunile interioare ale **K.** sînt slab populate şi puţin cunoscute.

Kalinderu, Nicolae (1835—1902), medic român. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. **K.** a fost unul dintre iniţiatorii cercetării ştiinţifice medicale în România. A publicat lucrări valoroase asupra pleureziei, meningitei tuberculoase, anevrismelor aortei. Lucrările sale asupra leprei au fost mult apreciate în străinătate. Op. pr.: „Memoriu asupra leprei în România" (1889), „Lepra anestezică" (1898), „Lepra în România" (1897).

Kalinin, Mihail Ivanovici (1875—1946), militant de seamă al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi al Statului sovietic. Membru al P.M.S.D.R. din 1898, a participat activ la revoluţia din 1905, la cea din februarie 1917 şi la Revoluţia din Octombrie 1917. Membru al C.C. al P.C. (b) din Rusia din 1919 şi al Biroului Politic al C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. din 1926. Între 1938 şi 1946 a fost preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. **K.** s-a afirmat ca un eminent pedagog, ocupîndu-se de problemele educaţiei prin muncă,

M.I. Kalinin

de dezvoltarea învăţămîntului politehnic, a educaţiei fizice şi estetice („Despre educaţia comunistă", trad. rom.).

Kalinin, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, port fluvial pe Volga. 286 000 loc. (1962). Mare centru industrial: construcţii de maşini (vagoane, utilaj industrial, excavatoare, electroaparatură etc.) şi industrie uşoară (prelucrarea bumbacului, a firelor sintetice, tricotaje, pielărie şi încălţăminte). Institut pedagogic şi de medicină. Pînă în 1931 s-a numit *Tver.*

Kaliningrad, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, important port la Marea Baltică. 232 000 loc. (1962). Nod feroviar. Mare centru industrial, cu şantiere navale, uzine constructoare de maşini (vagoane, autocamioane, macarale pentru porturi, utilaj industrial şi pentru flota de pescuit), fabrici de celuloză şi hîrtie, de prelucrare a lemnului, de materiale de construcţie, de conserve de peşte etc. Port comercial şi bază de pescuit. Institut oceanografic şi de economie a pescuitului marin, institut pedagogic. Pînă în 1946 s-a numit *Königsberg.*

kalipatrón (MINE), element auxiliar al unei măşti pentru protecţia respiraţiei, constînd dintr-o cutie de tablă umplută cu granule de hidroxid de potasiu care absorb bioxidul de carbon şi apa din aerul inspirat de purtătorul măştii.

Kalisz *[cáliş],* oraş în R.P. Polonă, în voievodatul Poznań. 72 400 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini, textilă şi alimentară.

káliu v. **potasiu.**

Kalka (azi *Kalcik*), afluent al rîului Kalmius, care se varsă în Marea de Azov. Pe rîul **K.** a avut loc în 1223 o bătălie în care oastea mongolo-tătară a înfrînt, datorită tehnicii de război şi disciplinei remarcabile, oastea cnejilor ruşi şi a cumanilor.

Kálmán, Imre (1882—1953), compozitor ungur, unul dintre reprezentanţii de seamă ai operetei maghiare. Continuator al creaţiei lui Franz L e h á r, a compus 20 de operete, dintre care „Silvia" („Prinţesa ceardaşului", 1916), „Baiadera" (1921), „Contesa Mariţa" (1924), „Prinţesa circului" (1926) au devenit celebre prin lirismul expresiv, prin melodiile de vădită inspiraţie populară şi prin dinamismul ritmurilor.

kalokagathia (gr. *kalos* „frumos", *kai* „şi", *agathos* „bun, virtuos"), termen care desemnează în filozofia greacă idealul armonizării virtuţilor morale cu frumuseţea fizică.

Kaluga, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe rîul Oka. 151 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini, electrotehnică, de prelucrare a lemnului, de confecţii, de instrumente muzicale, alimentară. Muzee.

Kama, rîu în U.R.S.S., afluent pe stînga al Volgăi (2 030 km). Curge printr-o regiune de cîmpie. Principalii afluenţi: Vişera, Ciusovaia, Belaia (pe stînga), Ij, Veatka (pe dreapta). Navigabil pe o lungime de 1 535 km. Bogate resurse hidroenergetice.

Kama (Kamadeva), zeul iubirii în religia indiană brahmanică, similar lui *Eros* sau *Cupidon* din mitologia greco-romană.

kamála (BOT.), pulbere de culoare roşie, formată din perii care se recoltează de pe fructele arborelui indo-malaiez *Mallotus philippinensis*, din familia euforbiaceelor. **K.** este folosită ca vermifug şi colorant.

Kamciatka, peninsulă în nord-estul părţii asiatice a U.R.S.S., mărginită de Oceanul Pacific, Marea Ohotsk şi Marea Bering. Suprafaţa: 350 000 km². Este traversată de la nord spre sud de două şiruri paralele de munţi, care cuprind

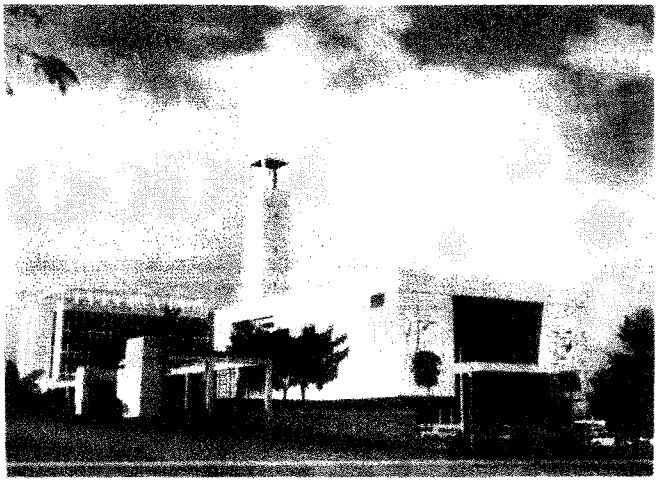

Vedere din Kampala

între ele depresiunea Kamciatka. Partea apuseană este o cîmpie joasă. În peninsulă există circa 120 de vulcani (concentraţi mai ales în est), dintre care 28 activi. Cei mai importanţi sînt Kliucevski (4 750 m), Avacinskaia sopka, Koriakskaia sopka. Gheţarii acoperă 866 km². Bogăţii minerale, cărbuni, petrol, aur, mică, sulf etc. Climă temperată-maritimă: mai aspră pe ţărmul vestic. Există multe lacuri (o parte situate în cratere). Izvoare termale. Vegetaţie variată, formată din păduri de răşinoase, pajişti alpine, tundră. Faună bogată (numeroase animale de blană, păsări, peşti). Populaţia se ocupă cu pescuitul, vînătoarea şi creşterea renilor. Principalul oraş: *Petropavlovsk-Kamciatski*.

Kamensk-Uralski, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, în apropiere de Sverdlovsk. 152 000 loc. (1962). Centru al metalurgiei neferoase (aluminiu, metale colorate).

Kamerlingh-Onnes [*cámərliŋ-ónəs*], Heike (1853—1926), fizician olandez; a fost profesor la Universitatea din Leyda. A elaborat dispozitive de lichefiere a gazelor care i-au permis să atingă, primul, temperaturile cele mai apropiate de zero absolut. În 1908 a lichefiat heliul, la 4°K. Cercetînd proprietăţile fizice ale mai multor corpuri la temperatura heliului lichid, a descoperit (1911) fenomenul supraconductibilităţii electrice, care are mare importanţă ştiinţifică şi, în prezent, aplicare practică în tehnica microundelor şi a calculatoarelor electronice ultrarapide. Premiul Nobel (1913).

Kampala, oraş în Africa, capitala Ugandei, situat în apropiere de ţărmul nordic al lacului Victoria. 46 700 loc. (1962). Mici întreprinderi alimentare, textile, de pielărie, de prelucrare a lemnului. Centru comercial. Muzeu etnografic, teatru naţional, universitate.

Kanada (supranumele lui *Uluka*) (sec. V î.e.n.), filozof antic indian, întemeietorul şcolii v a i ş e ş i k a, care cuprindea iniţial importante elemente materialist-naive. A elaborat o concepţie atomistă şi a formulat o teorie a categoriilor.

Kanazawa, oraş în Japonia, situat pe coasta vestică a insulei Honshu. 301 000 loc. (1961). Industrie textilă (mătase naturală şi artificială), de porţelan şi faianţă, producţie de obiecte lăcuite.

Kanchenjunga [*canciəngiáŋga*], masiv muntos în Himalaia. Altitudinea maximă: 8 578 m. Are numeroşi gheţari, cu lungimi pînă la 26 km, care coboară pînă la altitudinea de 4 000 m.

Kandahar, oraş în sudul Afganistanului, aşezat între munţi la peste 1 000 m altitudine. 150 000 loc. (1960). Nod de

căi de comunicație. Industrie a lînii și a mătăsii, centru comercial pentru piei de caracul, lînă, mătase și fructe. Aeroport. În sec. al XVIII-lea a fost capitala Afganistanului.

Kandinsky, Wassily (1866—1944), pictor de origine rus, teoretician al artei, promotor al abstracționismului. A locuit multă vreme în Germania, fiind legat de grupările artistice de avangardă, și a activat ca profesor la școala de artă „Bauhaus". După ce s-a aflat pentru scurt timp sub influența impresionismului și fovismului, a trecut, în jurul anului 1910, la o pictură nonfiguративă. Acuarelele și uleiurile sale se remarcă prin vioiciunea culorilor și printr-o organizare compozițională dinamică. În scrierile sale, **K.** manifestă o orientare teoretică idealistă, care pretinde artei sugerarea unei lumi transcendente prin ritmuri liniare și cromatice.

Kandó *[cóndo]*, Kálmán (1869—1931), electrotehnician maghiar. În 1902 a construit, în Italia, primul sistem de tracțiune electrică în curent alternativ trifazat la frecvența de 50 Hz. Între 1915 și 1920 a construit prima locomotivă electrică de curent alternativ monofazat la frecvență industrială, cu motoare de tracțiune asincrone trifazate.

Kanin, peninsulă în nordul părții europene a U.R.S.S., situată între Marea Albă și Marea Barents. Suprafața: 10 500 km². Relief de cîmpie. Climă rece. Vegetație de tundră. Populația se ocupă cu pescuitul, vînătoarea și creșterea renilor.

Kano, oraș în nordul Nigeriei. 130 000 loc. (1960). Centru comercial și agricol. Industrie alimentară (ulei de arahide, conserve), textilă, de încălțăminte. Artizanat. Nod de căi de comunicație, aeroport internațional.

Kano, numele unei școli de pictură din Japonia, ale cărei baze au fost puse la sfîrșitul sec. al XV-lea de către *Kano Masanobu* (c. 1453—c. 1550) și *Kano Motonobu* (c. 1476—1559). Mai tîrziu, printre cei mai de seamă reprezentanți ai școlii au fost *Kano Eitoku* (1543—1590) și *Kano Tanyu* (1602—1674). Artiștii *Kano*, luînd drept model pictura în laviu chineză din perioada Sun, au pictat peisaje (cu stînci și cascade, panorame etc.), păsări și flori, scene cu personaje într-o manieră decorativă, subordonînd culoarea desenului, sau au subliniat compoziția utilizînd fonduri aurii strălucitoare.

Kanpur, oraș în nordul Indiei, în statul Uttar Pradesh, situat pe malul drept al Gangelui. 913 320 loc. (1962). Important centru al industriei textile (mai ales de prelucrare a lînii) și de pielărie; industrie alimentară, chimică, de prelucrare a metalelor. Nod feroviar, aeroport.

„Kansan Uutiset", organ de presă al Uniunii democrate a poporului finlandez și al Partidului Comunist din Finlanda. A fost înființat în 1957, în urma contopirii a două ziare. Apare zilnic, la Helsinki.

Kansas *[chénzəs]*, stat în partea centrală a S.U.A. Suprafața: 213 095 km². Populația: 2 179 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Topeka*. Relieful este dispus în trei mari trepte: la vest o regiune de dealuri, atingînd altitudinea maximă de 1 260 m, în partea centrală o cîmpie înaltă (circa 500 m), iar în partea estică o cîmpie mai joasă. Climă temperat-continentală. Bogății de subsol: petrol, gaze naturale, cărbune, minereu de zinc și de plumb. Principala ramură a economiei este agricultura. Partea vestică, mai înaltă, este acoperită mai ales de pășuni; partea centrală și cea estică sînt intens cultivate. Cea mai importantă cultură este grîul (primul loc în S.U.A.); se mai cultivă porumb, soia, sorg, sfeclă de zahăr. Se cresc în special bovine și porcine. Principalele ramuri industriale sînt industria alimentară (morărit, preparate din carne), construcțiile de mașini (avioane, motoare, mașini agricole etc.) și prelucrarea petrolului.

Kansas City *[chénzəs-síti]*, oraș în S.U.A., situat pe ambele maluri ale rîului Kansas, la confluența lui cu Missouri. Partea de pe malul drept, cu 475 000 loc. (1960), se află în statul Missouri, iar cea de pe malul stîng, cu 130 000 loc., în statul Kansas. Nod feroviar și rutier. Este dezvoltată industria alimentară (morărit, preparate din carne), de pielărie și încălțăminte, de construcții de mașini (avioane, automobile, utilaj feroviar), chimică, de rafinare a petrolului. Universitate.

Kant, Immanuel (1724—1804), filozof idealist, reprezentant de seamă al filozofiei clasice germane. A fost profesor

I. Kant

la Universitatea din Königsberg. În prima perioadă a activității sale, perioada „precriticistă", **K.** s-a preocupat în mod deosebit de științele naturii (fizică, cosmogonie, geofizică, antropologie). În lucrarea „Istoria naturală generală și teoria cerului" (1755), **K.** a elaborat o ipoteză cosmogonică materialistă și evoluționistă, potrivit căreia sistemul solar s-ar fi dezvoltat dintr-o nebuloasă primordială conform unor legi naturale. După Engels, această ipoteză a făcut prima breșă în concepția metafizică despre lume. În perioada numită „criticistă" (de după 1770), **K.** a elaborat sistemul său idealist („idealismul transcendental"), expus îndeosebi în trei lucrări fundamentale: „Critica rațiunii pure" (1781), consacrată teoriei cunoașterii, „Critica rațiunii practice" (1788), consacrată eticii, și „Critica puterii de judecată" (1790), consacrată esteticii și teoriei finalității naturii. Filozofia lui **K.** a avut un caracter contradictoriu, reflectînd pe plan teoretic slăbiciunea și inconsecvența burgheziei germane, tendința ei de compromis cu feudalismul. **K.** a încercat în diferite forme să concilieze, în

cadrul unui singur sistem filozofic, materialismul cu idealismul, idei progresiste cu idei conservatoare. În teoria cunoașterii, recunoscînd existența realității obiective și acțiunea ei asupra simțurilor noastre (în aceasta constă latura materialistă a filozofiei sale), **K.** separă totodată, în mod metafizic și în spirit agnostic, fenomenul de esența sa, afirmînd că „lucrul în sine", adică așa cum este el, independent de cunoașterea noastră, nu poate fi niciodată cunoscut; cognoscibile sînt, după el, numai „fenomenele", adică modul cum apare „lucrul în sine" facultății noastre de cunoaștere. Punîndu-și problema condițiilor gnoseologice care fac posibilă știința (îndeosebi matematica și fizica), **K.** ajunge la concluzia eronată că necesitatea și universalitatea, proprii judecăților științifice, nu pot proveni din experiență, ci numai din așa-numitele forme *a priori* (independente de experiență) ale cunoașterii, cum sînt *formele a priori ale sensibilității* (spațiul și timpul) și *categoriile a priori ale intelectului*. Aceste forme și categorii apriorice ar introduce ordine în senzațiile noastre. Cunoașterea lucrurilor în sine este, după Kant, imposibilă, datorită faptului că orice obiect poate fi cunoscut de noi numai prin intermediul acestor forme apriorice, subiective. Prin teoria sa despre antinomii (contradicții la care ajunge în mod necesar *rațiunea pură*, încercînd să depășească limitele experienței, să cunoască absolutul), prin cercetarea sistematică a categoriilor și a legăturii dintre ele *(logica transcendentală)*, prin sublinierea, în opoziție cu empirismul, a caracterului activ al cunoașterii teoretice, **K.** a deschis drum dialecticii în filozofia clasică germană. Criticînd filozofia speculativă și teologia, **K.** a arătat că demonstrarea existenței lui dumnezeu este imposibilă; admiterea ei ar fi însă un postulat (o cerință) al conștiinței morale, al „rațiunii practice". În felul acesta, înlăturînd religia din domeniul cunoașterii teoretice, **K.** îi făcea loc în domeniul moralei. Potrivit eticii idealiste a lui **K.**, principiul moral suprem, imperativul categoric, este un principiu universal valabil (independent de condițiile istorice concrete), pur formal (deoarece nu se referă la conținutul acțiunilor morale) și *a priori* (inerent rațiunii umane și independent de orice interese „empirice"). **K.** stabilește în mod greșit o opoziție rigidă între datoria morală, pe de o parte, și înclinațiile naturale, interesele și nevoile oamenilor, pe de altă parte (*rigorismul* lui **K.**). În opoziție cu formalismul eticii sale, **K.** susține însă teza iluministă a valorii personalității umane, care trebuie, după el, să fie privită totdeauna ca un scop și niciodată ca un simplu mijloc. În estetica sa, **K.** s-a străduit să delimiteze domeniul specific al esteticului. El a rupt însă în mod greșit arta și frumosul de morală, de știință, de interesele practice ale omului, absolutizînd autonomia esteticului. După el, frumosul este ceea ce place tuturor, fără interes, datorită formei sale pure, care posedă o finalitate „fără scop". Totodată, în opoziție cu această definiție pe care s-au sprijinit esteticienii formaliști de mai tîrziu, **K.** afirmă importanța promovării idealului moral în artă. Ideile social-politice ale lui **K.** prezintă același caracter contradictoriu ca și cele filozofice. Sub influența iluminismului, **K.** susține posibilitatea progresului social, promovează ideile suveranității poporului, ale libertății și egalității cetățenești, ale păcii între popoare, considerîndu-le însă ca idealuri îndepărtate și încă nerealizabile ca atare în societatea contemporană lui. Datorită caracterului său inconsecvent, sistemul lui **K.** a fost criticat ulterior atît „de la stînga", de filozofii materialiști, cît și „de la dreapta", de filozofii idealiști. Latura idealistă a filozofiei kantiene a fost preluată și accentuată în sec. al XIX-lea de neokantianism și de teoria revizionistă a socialismului etic. Totodată, încercarea de a cerceta sistematic condițiile cunoașterii științifice, critica empirismului mărginit și a idealismului speculativ, trăsăturile dialectice și iluministe îi asigură filozofiei lui **K.** un loc de seamă în istoria gîndirii.

Kantol, Norodom (n. 1920), președinte al Consiliului de Miniștri al Cambodgiei (din 1962); deține și funcția de ministru al afacerilor externe.

Kapița, Piotr Leonidovici (n. 1894), fizician sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S., Erou al Muncii Socialiste. A cercetat proprietățile metalelor (electrorezistivitatea, diamagnetismul, magnetostricțiunea etc.) în cîmpuri magnetice foarte intense (320 000 Oe) obținute în regim de impulsuri. A construit turbodetentorul pentru obținerea temperaturilor joase și pentru lichefierea aerului. A descoperit fenomenul suprafluidității (1938), punînd astfel în evidență proprietăți noi ale substanțelor în domeniul temperaturilor joase. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Kaplan, Victor (1876—1934), inginer, om de știință și inventator ceh. A inventat în 1918 turbina hidraulică elicoidală cu reglaj prin rotirea palelor rotorului, cunoscută sub denumirea de *turbină K*. Este autorul unor lucrări de studiu pe modele al funcționării turbinelor hidraulice.

Kaposvár *[cóposvar]*, oraș în sud-vestul R.P. Ungare. 43 460 loc. (1960). Industrie alimentară și textilă.

Kapteyn, Jacobus Cornelius (1851—1922), astronom olandez. A publicat între 1896 și 1900 un catalog fotometric cu circa 450 000 de stele din emisfera sudică a cerului. Pentru studierea stelelor a propus împărțirea cerului în 206 sectoare cu suprafețe aproximativ egale. A elaborat metode statistice pentru cercetarea structurii Galaxiei.

Kara, *Marea* ~, mare situată în sudul Oceanului Înghețat, cuprinsă între țărmul asiatic și insulele Novaia Zemlea, Franz Joseph și Severnaia Zemlea. Comunică, prin cîteva strîmtori, cu Marea Laptev în est și cu Marea Barents în vest. Suprafața: 883 000 km^2. Adîncimea maximă: 620 m. Țărmul este jos, cu numeroase golfuri, fragmentat de estuare-

Vedere din Karachi

le lungi ale fluviilor Obi şi Enisei. Climă arctică; iarna marea este acoperită de cîmpuri de gheaţă. Principalele porturi: Igarka (pe Enisei) şi Dikson.

Kara-Bogaz-Gol, golf în estul Mării Caspice. Este o lagună care comunică cu Marea Caspică numai printr-o strîmtoare îngustă. Suprafaţa: 13 000 km²; adîncimi de cîţiva metri. Din cauza evaporaţiei puternice, salinitatea apei este foarte ridicată (circa 300‰), iar la ţărmuri şi pe fundul golfului se depun săruri (cloruri şi sulfaţi de sodiu, magneziu, potasiu, calciu etc.), formînd unul dintre cele mai mari zăcăminte de acest gen din lume. Prezintă importanţă în special pentru extracţia de mirabilit (sarea lui Glauber).

Karachi *[caráci]*, oraş în Pakistanul de Vest, situat în delta Indului, port la Marea Arabiei. 1 912 560 loc. (1961). Între 1948 şi 1959 a fost capitala Pakistanului. **K.** este cel mai mare centru economic al ţării. Industrie textilă (30% din industria de prelucrare a bumbacului din Pakistan), de pielărie şi încălţăminte, a cimentului, alimentară, de prelucrare a metalelor, de asamblare a maşinilor, ateliere feroviare şi şantiere de reparaţii navale. Principalul port al Pakistanului de Vest şi port de tranzit. Important aeroport internaţional pentru legăturile dintre Europa, Extremul Orient, Asia de sud-vest şi Australia. Universitate, şcoli superioare.

Karadžić *[cáragici]*, Vuk Stefanović (1787—1864), lingvist şi folclorist sîrb. A stabilit principiile fonetice ale ortografiei sîrbeşti, a alcătuit prima gramatică a limbii sîrbe vorbite (1814) şi un dicţionar sîrb-german-latin (1818). A adunat şi a publicat un bogat material folcloric sîrbesc: cîntece populare (1823—1833), poveşti (1821), proverbe (1836). A cules şi folclor românesc.

Karaganda, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Kazahă, important centru industrial în bazinul carbonifer cu acelaşi nume. 459 000 loc. (1962). Principala ramură industrială: exploatarea cărbunelui. Este dezvoltată şi industria constructoare de maşini (utilaj minier), a materialelor de construcţie, alimentară. Institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice, teatre, muzeu. — *Bazinul carbonifer K.*, situat în nord-estul R.S.S. Kazahe, cu suprafaţa de circa 3 000 km². Rezerve de cărbune pînă la adîncimea de 1 800 m: 51,2 miliarde t. Constituie una dintre principalele baze carbonifere ale U.R.S.S.

Karagheorghevici, dinastie de principi (sec. al XIX-lea), apoi de regi, în Serbia (1903—1918) şi Iugoslavia (1918—1941), al cărei fondator a fost Karagheorghe (1752—1817), principe al Serbiei, conducătorul luptei poporului împotriva jugului turcesc (1804 — 1813). În 1941, după invazia în Iugoslavia a trupelor italo-germane, ultimul reprezentant al dinastiei **K.**, Petru al II-lea, a plecat în străinătate. În 1945 dinastia **K.** a fost în mod oficial detronată, Iugoslavia proclamîndu-se Republică Populară Federativă.

Kara Iflak (turc. *kara* „negru" şi *iflak* „valah"), denumire a Ţării Româneşti în vechile izvoare turceşti, arabe şi persane.

Karajan *[cáraian]*, Herbert von (n. 1908), dirijor austriac de renume mondial. Director al Filarmonicii din Berlin (ca urmaş al lui Furtwängler) şi al Operei din Viena, **K.** a întreprins numeroase turnee, participînd la festivalurile internaţionale de la Salzburg, Bayreuth, Bucureşti (1964) etc.

Karakorum, sistem muntos în Asia Centrală, între munţii Kunlun şi Himalaia. Lungimea peste 800 km, înălţimea medie circa 6 000 m, iar cea maximă 8 611 m (vîrful Chogori, al doilea ca înălţime după Ciomolungma). Sînt munţi puternic fragmentaţi, cu văi adînci şi înguste, acoperiţi în zona înaltă de gheţari şi zăpezi persistente. Trecătorile sînt la înălţime mare (4 600—5 500 m). Pe versantul nordic vegetaţia este slab dezvoltată; versantul sudic este acoperit de păduri pînă la înălţimea de 3 500 m.

Karakum, deşert în Asia Centrală Sovietică, în R.S.S. Turkmenă. Suprafaţa: circa 300 000 km². Este acoperit de nisipuri, care în multe părţi formează barcane; porţiuni restrînse sînt ocupate de deşerturi argiloase (takîre) şi de sărături. Climă continentală excesivă. Vegetaţia este foarte rară. Se practică păstoritul. În sud (pe rîurile Murgab, Tedjen şi de-a lungul Amu-Dariei) există cîteva oaze, unde se fac culturi irigate. Zăcăminte de sulf. Prin sudul deşertului **K.** se construieşte un mare canal (1 300 km), care va uni Amu-Daria cu regiunea peninsulei Celeken (Marea Caspica). Pînă în prezent a fost terminată porţiunea Amu-Daria—Aşhabad.

Karaliicev, Anghel (n. 1902), scriitor bulgar. În povestirile sale zugrăveşte realist suferinţele maselor populare în anii regimului monarho-fascist („Secara", 1924; „Pămînt bulgar", 1939 ş.a.) sau evocă trecutul de luptă al poporului („Povestiri istori-

ce", 1954). A mai scris poveşti de inspiraţie folclorică („Poveşti populare bulgare", 1948, trad. rom. 1956; „Lumea basmelor", 1954).

Karamzin, Nikolai Mihailovici (1766—1826), scriitor şi istoric rus. Este întemeietorul aşa-numitului curent sentimentalist în literatura rusă („Sărmana Liza", 1792). A fost adept al autocraţiei şi adversar al reformelor („Istoria statului rus", 12 vol., 1816—1829).

Karaslavov, Gheorghi (n. 1904), scriitor bulgar. Autor de nuvele şi povestiri care reflectă contradicţiile sociale din lumea satelor bulgare în perioada dintre cele două războaie mondiale (nuvela „Corespondentul sătesc", 1833; romanele „Ciumăfaia", 1938, trad. rom. 1961, şi „Nora", 1942) şi lupta poporului bulgar împotriva fascismului (culegerea „Istorioare săteşti", 2 vol., 1946—1950; romanul „Oameni obişnuiţi", 2 vol., 1951—1956). Laureat al Premiului Dimitrov.

Karavaeva, Anna Aleksandrovna (n. 1893), prozatoare sovietică rusă. A scris numeroase romane, povestiri şi volume de reportaje, inspirate din realităţi sovietice („Curtea", 1926; „Fabrica de cherestea", 1928; „Lena din pădurea cocostîrcilor", 1938; trilogia „Patria", 1943—1950, trad. rom.). Laureată a Premiului de stat al U.R.S.S.

Karavelov, Liuben (1837—1879), scriitor realist, publicist şi om politic bulgar burghezo-radical, participant la lupta de eliberare naţională împotriva jugului turcesc. Între 1869 şi 1877 a trăit la Bucureşti, unde a editat ziarul revoluţionar „Svoboda" (Libertatea), apărut şi sub titlul „Nezavisimosti" (Independenţa). Nuvelele şi povestirile sale (traduse şi în română), care oglindesc existenţa grea a oamenilor simpli sub asuprirea otomană („Pagini din cartea suferinţelor poporului bulgar", 1868; „Oare e de vină soarta?", 1868—1869 ş.a.), au contribuit la întemeierea realismului în literatura bulgară.

Karawanken, grup de munţi în Alpii Calcaroşi, între Drava şi Sava, la graniţa dintre Austria şi R.S.F. Iugoslavia. Altitudinea maximă: 2 236 m (vîrful Hochstuhl).

Kardelj *[cárdel']*, Edvard (n. 1910), preşedinte al Scupştinei Populare Federale a R.S.F. Iugoslavia (din 1963), membru al C.C., al Comitetului Executiv şi al Secretariatului Comitetului Executiv al C.C. al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia (din 1952). Membru al P.C. din Iugoslavia (1928); în 1937 a devenit membru al C.C. al P.C. din Slovenia, în 1938 al C.C. al P.C. din Iugoslavia, iar în 1940 al Biroului Politic al C.C. al P.C. din Iugoslavia. A fost vicepreşedinte al Frontului de eliberare naţională din Slovenia şi membru al Marelui stat-major al detaşamentelor de partizani (1941—1945).

Karelia v. **Republica Sovietică Socialistă Autonomă Karelă.**

káren v. **lapiezuri.**

Karinthy *[cǫrinti]*, Frigyes (1887—1938), scriitor ungur. S-a remarcat mai ales prin povestirile sale satirice şi umoristice, în care dezvăluie făţărnicia moravurilor burgheze, caracterul deformant şi inuman al educaţiei în şcolile maghiare ale timpului şi îşi exprimă simpatia faţă de oamenii simpli („Oglinda strîmbă", 1912; „Daţi-mi voie, domnule profesor...", 1913, trad. rom. 1961; „Capillaria", 1922; „Călătorie în jurul craniului meu", 1957, trad. rom., ş.a.).

Karkavitsas *[carcavíţas]*, Andreas (1866—1922), scriitor grec. Opera sa, scrisă într-o limbă populară, oglindeşte cu veridicitate realităţi sociale specifice satului grec (nuvela „Cerşetorul", 1896); în unele scrieri înfăţişează episoade din viaţa marinarilor. Viziunea realistă a lui **K.** este umbrită uneori de naturalism şi de pesimism.

Karkemiş, oraş străvechi în Siria, pe malul drept al Eufratului, important centru comercial al lumii antice. Aici a avut loc în 605 î.e.n. o mare bătălie, care, prin înfrîngerea armatelor asiriene şi egiptene de către babilonenii conduşi de Nabucodonosor, a marcat sfîrşitul existenţei statului asirian.

Karl-Marx-Stadt *[-ştat]*, oraş în partea de sud a Republicii Democrate Germane, centrul administrativ al districtului cu acelaşi nume. 286 100 loc. (1961). Nod de căi de comunicaţie. Important centru al industriei construcţiilor de maşini (maşini textile, maşini-unelte, automobile, utilaj chimic, produse electrotehnice şi aparate de precizie) şi al industriei textile. Institute tehnice, muzee, numeroase monumente arhitectonice medievale. În jurul oraşului există numeroase centre industriale satelite din ramura textilă. Pînă în 1953 s-a numit *Chemnitz.* — *Districtul Karl-Marx-Stadt,* cu o suprafaţă de 6 010 km². Populaţia: 2 098 592 loc. (1961). Este situat pe pantele nordice ale Munţilor Metalici şi în regiunea premontană. Exploatări de huilă, de minereuri de plumb, zinc, staniu, wolfram, nichel şi uraniu. Principalele ramuri industriale sînt: industria textilă (peste 50% din producţia R.D. Germane) şi de confecţii, precum şi industria construcţiilor de maşini (Zwickau, Karl-Marx-Stadt, Zschopau). Este dezvoltată şi metalurgia neferoasă (Freiberg, St. Egidien), industria celulozei, a hîrtiei şi cea de prelucrare a lemnului. O ramură tradiţională a industriei este producţia de instrumente muzicale. Agricultura are un caracter intensiv, bazîndu-se pe creşterea animalelor pentru carne şi lapte şi pe cultura cerealelor (secară, ovăz) şi a plantelor furajere.

Karlovy Vary, oraş în vestul R.S. Cehoslovace. 42 740 loc. (1961). Staţiune balneoclimatică cu renume mondial, vizitată de mii de turişti străini. Ape minerale termale (35—72°C). Pe baza resurselor de caolin din regiune s-a dezvoltat o veche şi cunoscută industrie a porţelanului. Tot aici se fabrică şi cristaluri de Boemia, de calitate superioară. Nod de căi de comunicaţie. La **K.V.** se organizează un festival bienal internaţional al filmului.

Karlowicz *[cárlovici]*, Mieczysław (1876—1909), compozitor, violonist şi dirijor polonez, membru al grupului „Tînăra Polonie", care a militat pentru un nou spirit naţional în muzica poloneză. A compus simfonia „Renaşterea",

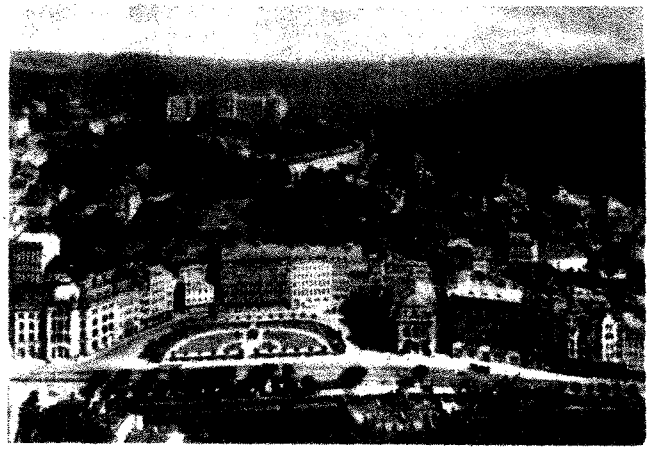

Vedere din Karlovy Vary

poeme simfonice, „Rapsodia lituaniană", un concert pentru vioară și orchestră, piese pentru pian, romanțe etc. A scris „Amintiri inedite despre Chopin".

Karlowitz *[cárloviț]*, localitate în Iugoslavia (azi *Sremski Karlovci*) unde a avut loc în 1698—1699 un congres internațional după terminarea războiului dintre Turcia și „Liga sfîntă" (Rusia, Austria, Veneția, Polonia) și în urma căruia s-au încheiat tratatele de pace dintre Turcia, pe de o parte, și Austria, Polonia și Veneția, pe de altă parte, și armistițiul ruso-turc, înlocuit în 1700 prin tratatul de pace de la Constantinopol. În urma hotărîrilor Congresului de la **K.**, centrul Ungariei, Transilvania, aproape întreaga Slavonie și alte teritorii reveneau Imperiului habsburgic, o parte din Ucraina și Podolia reveneau Poloniei, Moreea revenea Veneției (căreia i se mai recunoștea și stăpînirea asupra orașelor de pe coasta Dalmației și asupra unor insule), iar Rusia păstra în stăpînirea sa Azovul.

Karlsruhe *[cárlsru:e]*, oraș în sud-vestul R.F. Germane, situat în cîmpia superioară a Rinului. 241 930 loc. (1961). Industrie a construcțiilor de mașini, chimică, poligrafică, alimentară etc. Este un important nod de căi de comunicație și port la Rin. Are multe construcții monumentale din sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea.

karma (în sanscrită „acțiune"; FILOZ., IST. REL.), noțiune mistică a filozofiei idealiste indiene, recunoscută atît de cele șase școli vedice ortodoxe cît și de budism, hinduism și jainism. **K.** desemnează o pretinsă lege universală în virtutea căreia soarta oamenilor ar fi determinată de acțiunile lor din cursul „încarnărilor" anterioare.

Karnak, sat în sudul Egiptului, vestit printr-un complex arhitectural religios construit într-un răstimp de peste un mileniu și jumătate (mileniul III—II î.e.n.), cuprinzînd mari construcții (azi în ruine), cu săli, piloni, obeliscuri, acoperite de gravuri și hieroglife, dintre care cea mai frumoasă este sala hipostilă din templul lui Amon, cu o suprafață de peste 5 000 m^2 și cu coloane înalte de peste 20 m.

Károlyi *[cáro-i]*, Mihály (1875—1955), om politic ungur, lider al aripii de stînga a Partidului independent. A fost prim-ministru (31 octombrie 1918—11 ianuarie 1919) și președinte (16 noiembrie 1918—21 martie 1919) al Republicii Ungaria. Neînțelegînd importanța istorică a proclamării Republicii Sovietice Ungare, a demisionat, plecînd în străinătate. În emigrație s-a ridicat împotriva regimului fascist al lui Horthy. Între 1947 și 1949 a fost ambasador al Ungariei la Paris.

Karpinski, Aleksandr Petrovici (1847—1936), geolog sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. **K.** s-a impus ca o personalitate multilaterală: tectonician, stratigraf, paleontolog, petrograf și mineralog. Opera sa, vastă, cuprinde circa 500 de titluri.

Karrer, Paul (n. 1889), chimist elvețian, profesor la Universitatea din Zürich. A făcut numeroase cercetări în domeniul combinațiilor organoarsenice, al alcaloizilor etc. A studiat substanțele colorate vegetale și vitaminele A, B_2 și C. Premiul Nobel (1937).

Karst (Kras), podiș calcaros în nord-vestul R.S.F. Iugoslavia, cu numeroase forme caracteristice (lapiezuri, doline, peșteri etc.) rezultate în urma acțiunii dizolvante a apei de infiltrație. Fiind studiate pentru prima oară aici, unde sînt foarte bine reprezentate, aceste forme au fost denumite forme *carstice*.

Karviná, oraș în R.S. Cehoslovacă, situat în bazinul carbonifer Ostrava-Karviná. 46 890 loc. (1961). Industrie extractivă, cocsochimică și siderurgică.

Kasai, rîu în Africa (1 940 km), cel mai mare afluent pe stînga al fluviului Congo. Izvorăște din podișul Lunda (Angola), formează pe o porțiune graniță dintre Angola și Congo, apoi străbate partea sudică a statului Congo (Léopoldville). Este navigabil pe o lungime de 789 km. În bazinul rîului există importante zăcăminte de diamante.

kasída, veche specie literară, caracteristică liricii arabe clasice. Dintre autorii de **k.** mai cunoscut este Kaani. Termenul e folosit azi și pentru a desemna o compoziție poetică de dimensiuni mai mari.

Kassel, oraș în R. F. Germană, în landul Hessen. 207 500 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini (utilaje, material rulant, utilaj electrotehnic, instrumente optice), textilă, chimică, alimentară. Școli superioare, muzee, biblioteci. Monumente istorice medievale.

Kassil, Lev Abramovici (n. 1905), scriitor sovietic rus. Operele sale („Portarul republican", 1938, trad. rom.; „Dragii mei copii", 1944, trad. rom.; „Strada mezinului", 1951, în colaborare cu M. Poleanovski,

trad. rom. ş.a.), scrise într-un stil viu şi cald, sînt valoroase mai ales prin eficienţa lor educativă. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Kästner */chéstnər/*, Erich (n. 1899), scriitor progresist german. Dintre numeroasele sale scrieri, cele mai cunoscute sînt romanul „Fabian" (1931), cu elemente de critică socială, şi cărţile pentru copii „Emil şi detectivii" (1928, trad. rom.) şi „Dubla Lottchen" (1950). A scris şi poezii, a căror notă dominantă este protestul antirăzboinic şi relevarea dramelor cotidiene ale oamenilor simpli în condiţiile capitalismului.

Kaşparek, personaj popular comic în teatrul de păpuşi ceh. În teatrul de păpuşi german, *Kasper* sau *Kasperle*.

Kataev, Valentin Petrovici (n. 1897), scriitor sovietic rus. Romanele „O pînză în depărtare" (1936, ult. trad. rom. 1956), „Un cătun în stepă" (1956) şi „Vînt de miazănoapte" (1961) evocă revoluţia din 1905—1907 şi momente dramatice din preajma şi din timpul primului război mondial. Romanul „Delapidatorii" (1926) e consacrat satirizării ideologiei şi moralei burgheze, iar romanul-cronică „Timp, înainte!" (1932, trad. rom. 1958) evidenţierii patosului luptei pentru industrializarea socialistă a ţării. Eroismului ostaşilor şi partizanilor sovietici în timpul celui de-al doilea război mondial îi sînt închinate ampla nuvelă „Fiul regimentului" (1945, trad. rom.) şi romanul „Pentru puterea sovietică" (1949, trad. rom.). **K.** s-a afirmat de asemenea ca autor de nuvele satirice şi ca dramaturg, prin comediile „Cvadratura cercului" (1928) şi „O zi de odihnă" (trad. rom.). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Katar, principat în estul Arabiei, situat în peninsula cu acelaşi nume, protectorat al Marii Britanii. Suprafaţa: 22 014 km². Populaţia: 55 000 loc. (1962), majoritatea arabi. Centrul administrativ: *Doha*. Teritoriul **K.** este o cîmpie deşertică, nisipoasă, cu oaze rare şi pe alocuri cu suprafeţe înmlăştinite. Mari zăcăminte de petrol. **K.** este o ţară agrară înapoiată, cu puternice rămăşiţe feudale şi chiar gentilice. Exploatarea petrolului se află în mîinile monopolurilor străine. Petrolul extras este transportat prin conducte la portul de export Umm Said. Aici există şi o mică rafinărie. În oaze se cultivă curmali, cocotieri, orz, mei, porumb, sorg. Se practică creşterea nomadă a animalelor (cămile, oi). Pe coasta vestică, pescuit şi recoltarea perlelor. Se exportă petrol, curmale, perle, peşte.

Katmandu. Pagode

Katayama, Sen (1859—1933), militant al mişcării muncitoreşti japoneze şi internaţionale, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Japonia. A luat parte la organizarea mişcării sindicale şi la înfiinţarea Partidului social-democrat din Japonia (1901). Prigonit pentru activitatea sa revoluţionară, a emigrat în 1914 în S.U.A., unde a activat în mişcarea socialistă americană. În 1922, din cauza persecuţiilor poliţieneşti, a plecat în U.R.S.S. A fost pînă la sfîrşitul vieţii membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste (din 1921) şi al prezidiului acestuia (din 1922) şi unul dintre conducătorii Ajutorului Roşu Internaţional.

kátharsis (gr. „purificare"), noţiune a esteticii antice greceşti, introdusă de Aristotel. După el, tragedia, stîrnind în spectatori milă şi groază, produce o purificare a pasiunilor. După majoritatea comentatorilor, în concepţia lui Aristotel, **k.** includea un moment psihofiziologic, senzaţia de uşurare după o puternică tensiune, şi unul etic, înnobilarea sentimentelor.

Kathiawar, peninsulă în vestul Indiei. Suprafaţa: circa 40 000 km². Este un podiş bazaltic, acoperit cu vegetaţie de savană.

„Kathimerini", cotidian grecesc; exponent al politicii partidului Uniunea naţională radicală (E.R.E.). Apare la Atena, din 1919.

Katmandu, capitala Nepalului, situată la 1 360 m altitudine, în valea cu acelaşi nume din Himalaia. 195 260 loc. (1961), cu suburbiile. Mici întreprinderi meşteşugăreşti de prelucrare a iutei, a pieilor, de ceramică, de artizanat şi alimentare. Aeroport. Institut de învăţămînt superior. Oraş cu o arhitectură originală, cu case construite din lemn sculptat fin, împodobite cu turnuleţe şi balcoane. În oraşul Katmandu se află numeroase temple brahmane şi budiste.

Katona */cátonə/*, József (1791—1830), dramaturg ungur. S-a impus prin drama „Bánk Bán" (1820, trad. rom.) inspirată din istoria medievală a Ungariei şi consacrată luptei patrioţilor unguri pentru independenţă. Piesa aduce în scenă, într-o viziune care anunţă romantismul, caractere puternice, angrenate într-un conflict ascuţit bine condus.

Katowice *[catovițe]*, oraș în sudul R.P. Polone, situat în bazinul carbonifer Silezia Superioară. 279 000 loc. (1962). Important centru industrial: industrie extractivă (cărbune), metalurgică (feroasă și neferoasă), constructoare de mașini (utilaj minier și electrotehnic), chimică, a materialelor de construcții etc. Nod feroviar. Institut de mine și de științe economice.

kattamarán (NAV.), ambarcațiie cu două corpuri sau ambarcațiie cu vele cu un singur corp prevăzută cu două flotoare laterale. Pe principiul **k.** s-au construit recent nave fluviale rapide cu două corpuri.

Kattegat, strîmtoare între peninsula Iutlanda și Scandinavia, din sistemul de strîmtori care leagă Marea Baltică cu Marea Nordului. Lungimea: circa 200 km; lățimea: 60—122 km. Cel mai mare port din strîmtoarea Kattegat este Göteborg (Suedia).

Kaunas, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Lituaniană, situat la confluența rîurilor Neman și Niaris. 247 000 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (turbine, strunguri, electromotoare ș.a.), ușoară (țesături din mătase și lînă, tricotaje, hîrtie) și alimentară. Port fluvial. Institute de învățămînt superior, teatre. Hidrocentrală. Importante monumente de arhitectură (sec. XIV—XVIII).

Kaunda, Kenneth David (n. 1924), președinte al Republicii Zambia de la proclamarea ei (1964) și șef al guvernului. Este președintele Partidului unit al independenței naționale (din 1960).

Kaunitz *[cáuniț]*, Wenzel Anton (1711—1794), prinț și om de stat austriac, unul dintre cei mai iscusiți diplomați ai sec. al XVIII-lea. Ca ambasador al Austriei la Paris (1750—1753), a realizat „răsturnarea alianțelor", atrăgînd Franța în războiul de 7 ani (1756—1763) alături de Austria. Cancelar imperial (1753—1792), a condus cu multă abilitate politica externă a Austriei.

Kautsky *[caútschi]*, Karl (1854—1938), unul dintre teoreticienii social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a, ideolog al centrismului. A aderat la mișcarea socialistă în 1874, împărtășind idei lassalleene și anarhiste. Sub influența lui Marx și Engels, după 1881 s-a îndreptat spre marxism și a publicat, în prima perioadă a activității sale, o serie de lucrări valoroase, ca „Doctrina economică a lui K. Marx" (1887), „Problema agrară" (1899) ș.a., contribuind la popularizarea teoriei marxiste. El a înființat, în 1883, revista „Die Neue Zeit", organ teoretic al social-democrației germane. Totuși, încă în această perioadă **K.** a făcut concesii revizionismului, care s-au accentuat la începutul sec. al XX-lea. Începînd din 1910, cînd a înființat, împreună cu R. Hilferding, O. Bauer ș.a., un grup „de centru" în sînul social-democrației germane, **K.** a devenit ideologul centrismului. În timpul primului război mondial, **K.** s-a situat, în esență, pe pozițiile social-șovinismului. El a formulat teoria antimarxistă a „ultraimperialismului". În 1917 **K.** a organizat partidul centrist numit Partidul social-democrat independent din Germania, iar în 1918 a luat atitudine împotriva revoluției din Germania. După victoria Marii Revoluții din Octombrie, **K.** a negat necesitatea dictaturii proletariatului, opunîndu-i utopica democrație „pură", situată deasupra claselor. Concepțiile antimarxiste ale lui **K.** au fost supuse unei aspre critici de către V.I. Lenin.

Kavalla, oraș în nord-estul Greciei, port la Marea Egee. 44 400 loc. (1961). Industrie textilă și de prelucrare a tutunului. Centru de export al tutunului.

Kawasaki, oraș în Japonia, situat în insula Honshu, pe țărmul golfului Tokio. 668 000 loc. (1961). Mari șantiere de construcții și reparații navale. Industrie metalurgică, constructoare de mașini, electrotehnică, chimică (de prelucrare a petrolului), a materialelor de construcție.

Kayibanda, Grégoire (n. 1924), președinte al Republicii Ruanda (din 1961) și șef al guvernului.

Kayseri, oraș în Turcia, situat în partea centrală a Podișului Anatoliei. 102 000 loc. (1960). Industrie constructoare de mașini (asamblare de avioane), textilă și alimentară.

Kazahstan v. **Republica Sovietică Socialistă Kazahă.**

Kazakevici, Emmanuil Ghenrihovici (1913—1962), scriitor sovietic rus. Operele sale înfățișează faptele de arme ale ostașilor sovietici în timpul războiului antihitlerist (nuvela „Steaua", 1947, trad. rom.; romanul „Inimă de prieten", 1953, trad. rom.) și zorile vieții noi pe teritoriile eliberate de armata sovietică (romanul „Primăvara pe Oder", 1949, trad. rom.). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Kazakov, Matvei Fiodorovici (1738—1812), arhitect rus, reprezentant de seamă al clasicismului. A avut un rol important în închegarea profilului arhitectural al Moscovei secolului al XVIII-lea (clădirea Senatului, 1776—1787, încadrată organic în ansamblul Kremlinului; clădirea universității, 1786—1793; Spitalul Golițin, 1796—1801; renumita „Sală a coloanelor", multe palate de tip vilă ș.a.).

Kazan, oraș în Uniunea Sovietică, capitala R.S.S. Autonome Tătare din R.S.F.S. Rusă, situat pe Volga. 725 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini, chimică, ușoară (blănărie, pielărie și încălțăminte, textile), alimentară, de materiale de construcție. Port fluvial. Filială a Academiei de Științe a U.R.S.S., universitate, institute superioare, muzee, teatre. Numeroase monumente de arhitectură: Kremlinul (sec. XVI—XVIII), biserica Petru și Pavel (1726) ș.a.

Kazanlîk, oraș în partea centrală a R.P. Bulgaria, situat în nord-vestul depresiunii cu același nume, renumită pentru culturile de trandafiri. 40 000 loc. (1961). Aici se află mormîntul tumular (sec. IV—III î.e.n.) al unei căpetenii trace, decorat cu valoroase picturi murale.

Kazantzakis *[cazanțákis]*, Nikos (c. 1883—1957), dramaturg și romancier grec de orientare umanistă. A participat la

41.994.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și a scris pagini impresionante despre realitățile sovietice. A făcut parte din mișcarea antifascistă greacă; după al doilea război mondial s-a expatriat în Franța. Piesele sale de teatru, scrise în versuri, inspirate din mitologie sau din istorie, reflectă drama complexă a omului modern în căutarea libertății și afirmarea voinței sale asupra forțelor neînțelese ale soartei („Prometeu"; poemul filozofic „Odiseea", 1938; „Constantin Paleologul", „Kapodistrias", „Nikiforos Fokas" ș.a.). Romanele sale „Alexis Zorbas" (1946), „Hristos răstignit din nou" (1954, trad. rom.), „Ultima ispită" (1955) și „Libertate sau moarte. Căpitan Mihalis" (1954, trad. rom. 1962) reprezintă o critică aspră a capitalismului și un omagiu adus luptei pentru libertate a poporului grec. Alături de filonul umanist, operele sale conțin însă și elemente mistice, datorită influenței pe care intuiționismul bergsonian a exercitat-o asupra sa. Supranumit „Homerul Greciei contemporane", **K.** îmbină în scrierile sale vechi motive folclorice și motive culte, dramaticul și grotescul, realizînd sinteze originale de mare forță emoțională. Premiul internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1956).

Kazar, Vasile (n. 1913), grafician român, artist emerit al R.P.R. A publicat, începînd din 1933, desene în revistele „Stînga" și „Cuvîntul liber", iar în 1936 albumul „Pita de mălai", care demască regimul de exploatare burghezo-moșieresc. După Eliberare, **K.** redă cu vigoare trecutul de luptă al poporului, transformările revoluționare, trăsăturile tipice ale vieții noi („Pintea Haiducul și notabilii din Baia Mare", 1953—1954; „Pe aici au trecut naziștii", 1957; „Preluarea puterii", 1959; „Activistul", 1960; „Viermele pădurii", 1961).

Kazbek, unul dintre cele mai înalte vîrfuri din Caucaz (5 047 m), în R.S.S. Gruzină. Reprezintă vîrful unui con vulcanic stins. De la 3 300 m în sus este acoperit de zăpezi persistente și de ghețari.

Kean *[chi:n]*, Edmund (1787—1833), actor romantic englez. A jucat la teatrul Drury Lane din Londra. Jocul său de scenă, rămas celebru prin noblețea patetismului, se baza pe o mare mobilitate a mișcărilor, pe accentuarea trăirii rolului prin utilizarea variată a expresiei feței și a vocii, care era de o rară putere și muzicalitate. **K.** a interpretat atît roluri principale din piesele lui Shakespeare („Richard al III-lea", „Othello", „Hamlet", „Macbeth"), cît și personaje de melodramă.

Keaton *[chi:tn]*, Buster (n. 1895), actor comic american, cunoscut și sub numele *Malec*. Este unul dintre clasicii comediei filmului mut. Personajul creat de el se caracteriza, printre altele, prin aceea că nu rîdea niciodată. A jucat în: „Legile ospitalității" (1923), „Croaziera vasului navigator" (1924), „Ultimul rund", „Mecanicul Generalei" (1926), „Operatorul" (1928) etc.

Keats *[chi:t]*, John (1795—1821), poet romantic englez.

J. Keats

Opera lui, redusă ca dimensiuni, se situează pe linia tendințelor spirituale înaintate ale vremii. Influențată la început de Spenser și Milton, apoi de idealul frumuseții clasice grecești, ea cuprinde poeme în care poetul face elogiul vieții, al naturii și artei („Endymion", „Hyperion", „Odă unei privighetori", „Odă la o urnă grecească", „Odă toamnei", 1820 etc.). **K.** a dezvăluit, prin imagini de o rară plasticitate, farmecul trist al peisajului romantic. Creația sa lirică, izvorîtă dintr-un temperament profund original, reprezintă o contribuție de seamă la înflorirea poeziei engleze din sec. al XIX-lea.

Kecskemét *[chécichemet]*, oraș situat în partea centrală a R.P. Ungare. 66 820 loc. (1960). Industrie a construcțiilor de mașini (mașini agricole) și alimentară (conserve de fructe și legume, mori etc.). Nod feroviar. Importantă colonie de pictori, întemeiată cu contribuția unor reprezentanți ai Școlii de la Baia Mare.

Kedrenos, Georgios (sec. XI), cronicar bizantin. A scris o lucrare „Istoria sinoptică", care tratează perioada de la „facerea lumii" pînă în 1057, lucrare a cărei valoare constă în preluarea critică a izvoarelor bizantine din care s-a inspirat. **K.** dă informații importante despre conviețuirea românilor cu slavii și bulgarii din Dobrogea, precum și despre pecenegi, huni, avari, turci și bulgari.

Kedrov, Bonifati Mihailovici (n. 1903), filozof sovietic. A adus contribuții importante în domeniul problemelor filozofice ale științelor naturii („Evoluția noțiunii de element în chimie", 1956), al istoriei și clasificării științelor („Clasificarea științelor", 1961), precum și al legilor dialecticii („Negarea negației", 1957; „Repetabilitatea în procesul dezvoltării", 1961).

Kedrov, Mihail Nikolaevici (n. 1893), actor și regizor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. Elev al lui Stanislavski. S-a remarcat în piese de Cehov, Gogol și Pogodin. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Keita, Modibo (n. 1915), președinte și prim-ministru al Republicii Mali de la proclamarea acesteia (1960); din 1956 secretar general al partidului Uniunea sudaneză. Între 1959 și 1960 a fost președintele Consiliului de Miniștri al Federației Mali. Premiul internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1962).

Kekkonen, Urho Kaleva (n. 1900), om de stat finlandez, președinte al Finlandei (din 1956). A fost în repetate rînduri ministru, iar între anii 1950 — 1953 și 1954 — 1956

prim-ministru. **K.** se pronunţă pentru destindere în relaţiile internaţionale, pentru declararea teritoriilor ţărilor Europei de nord drept zonă denuclearizată; continuă linia politicii externe a lui J. K. Paasikivi.

Kekulé, *[chécule]*, August (1829—1896), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Bonn şi la cea din Berlin. A făcut cercetări experimentale în diverse domenii ale chimiei organice (tioderivaţi, fulminaţi, cloropicrină etc.). **K.** a adus contribuţii în teoria valenţei. A propus în 1865 prima formulă de structură a benzenului.

Keldiş, Mstislav Vsevolodovici (n. 1911), savant sovietic, specialist în domeniul mecanicii şi matematicii, preşedinte al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., membru de onoare al Acade-

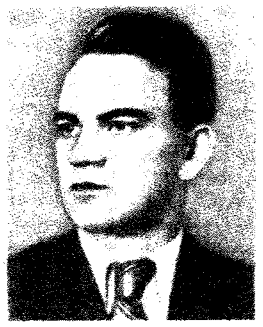

M. V. Keldiş

miei R.P.R. Erou al Muncii Socialiste. A rezolvat problemele fundamentale cu privire la stabilitatea soluţiilor problemei lui Dirichlet. O mare importanţă practică au lucrările sale relative la teoria, calculul şi elaborarea măsurilor de înlăturare a vibraţiilor la avioane. Este iniţiatorul unor direcţii noi în mecanică şi matematică. În lucrările sale teoretice şi metodologice generale a subliniat necesitatea legării organice a ştiinţelor naturii de cele sociale. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

kelén (FARM.) v. **clorură de etil.**

Keller, Gottfried (1819—1890), scriitor elveţian de limbă germană. Apărător al idealurilor democratice ale revoluţiei din 1848, a continuat tradiţiile umaniste ale literaturii germane. Concepţia sa despre lume este puternic înrîurită de filozofia lui L. Feuerbach. A debutat cu un volum de versuri politice (1846), în care domină atitudinea patriotică şi polemică împotriva rînduielilor feudale. Ca prozator s-a remarcat prin volumele de nuvele „Oamenii din Seldwyla" (1874) şi „Nuvelele din Zürich" (1877), dar mai ales prin romanul de moravuri „Henric cel verde" (1854, refăcut în 1880), în care înfăţişează drama unui artist ratat. **K.** a cultivat cu măiestrie analiza psihologică minuţioasă, umorul şi jocul contrastelor. A adus o contribuţie importantă la dezvoltarea realismului critic în literatura germană.

Kellermann *[chélərman]*, Bernhard (1879—1951), scriitor realist-critic german, unul dintre fondatorii Academiei germane de artă. S-a făcut cunoscut prin romanul utopic cu tendinţe critice „Tunelul" (1913, trad. rom.) şi prin romanul antimilitarist „9 Noiembrie". După 1945 a luat parte activă la viaţa publică din R.D.G. În romanul „Dansul morţii" (1948, trad. rom.) a descris ororile terorii naziste. Laureat al Premiului naţional al R.D.G.

Kellermann *[chelermán]*, François (1735—1820), mareşal francez. A participat la războaiele revoluţionare ale Franţei şi la războaiele napoleoneene. S-a remarcat în bătălia de la Valmy (20 septembrie 1792).

Kellogg-Briand *[chélŏgbriă]*, *Pactul* (sau *Tratatul*) ~, denumirea primului document diplomatic privitor la interzicerea războiului ca instrument al politicii naţionale, semnat la Paris în 27 august 1928 de către reprezentanţii S.U.A., Franţei, Marii Britanii, Germaniei, Italiei şi ai altor ţări. România a aderat la acest pact la 4 septembrie 1928. La 6 septembrie 1928 a aderat şi U.R.S.S. Denumirea pactului provine de la numele iniţiatorilor lui: A. Briand, ministrul afacerilor externe al Franţei, şi F. Kellogg, secretarul de stat al S.U.A. Pe baza pactului **K.-B.,** la 9 februarie 1929 s-a încheiat între U.R.S.S. şi statele vecine (România, Polonia etc.) protocolul de la Moscova, prin care statele semnatare se obligau să pună în aplicare prevederile pactului fără să mai aştepte ratificarea lui de către toate celelalte state semnatare.

Kelsen *[chélzən]*, Hans (n. 1881), jurist austriac stabilit din 1940 în S.U.A. ca profesor la Universitatea din California. **K.** este fondatorul şcolii normativiste a dreptului. El susţine primatul dreptului internaţional asupra celui intern, recunoaşterea individului ca subiect de drept internaţional, neagă suveranitatea statelor. În lucrările sale a prezentat în mod denaturat teoria marxistă despre stat şi drept şi ordinea juridică din ţările socialiste. Op. pr.: „Teoria generală a dreptului şi statului" (1945).

Kelvin, *Lord* ~, v. **Thomson,** William. — *Grad Kelvin* (FIZ.), unitate de măsură a temperaturii absolute în scara termodinamică Kelvin, egală ca mărime cu gradul Celsius; este unitatea fundamentală a temperaturii în sistemul SI. Are simbolul °K. V. şi scară termometrică.

Kemény, Ioan (1607—1662), general transilvănean şi principe al Transilvaniei (1661—1662). L-a ajutat cu oaste pe Matei Basarab şi, mai tîrziu, pe Gheorghe Ştefan împotriva lui Vasile Lupu. A fost înfrînt la Seleuşul Mare (lîngă Sighişoara), unde a şi murit, de Mihai Apafi, care, susţinut de turci, a devenit principe al Transilvaniei. A scris o lucrare memorialistică, intitulată „Autobiografie" (1607—1655), în care face aprecieri judicioase asupra unor contemporani (Gh. Rákóczi I şi al II-lea, Matei Basarab şi Vasile Lupu).

Kemerovo, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat în bazinul carbonifer Kuznetk. 305 000 loc. (1962). Industrie chimică (cocsochimică, de azotaţi, de mase plastice, farmaceutică, de coloranţi), extracţie de cărbuni şi industrie constructoare de maşini. Institute de învăţămînt superior.

Kempff, Wilhelm (n. 1895), pianist şi compozitor german. Ca pianist a excelat în interpre-

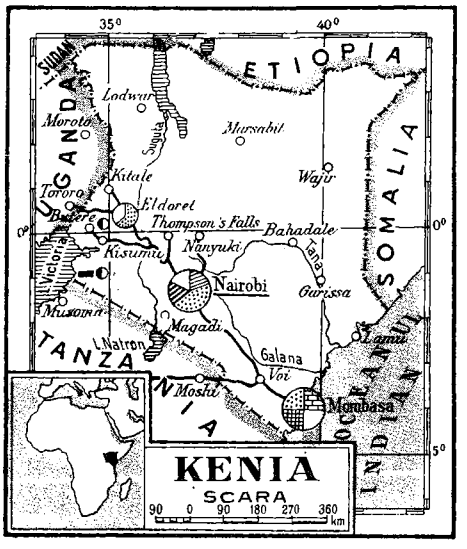

munți vulcanici (Kenia, Elgon ș.a.). Partea estică a podișului, slab valurită, coboară în trepte spre cîmpia litorală. Climă ecuatorială musonică. Rîuri puține. În grabene există numeroase lacuri mici și, în nord-vestul țării, marele lac Rudolf. Predomină vegetația de savană, în unele sectoare trecînd spre semipustiu. Bogății de subsol: aur, sare gemă, carbonat de sodiu, disten, grafit, diatomit, minereu de cupru. Este o țară cu economie slab dezvoltată; numai 3% din teritoriu este cultivat. Producția agricolă a marilor plantații este în general destinată exportului (se cultivă arbori de cafea, sisal, ceai, piretrum pentru insecticide, trestie de zahăr). Pentru consumul intern se cultivă porumb, sorg, mei, batate, arahide etc. Creșterea animalelor (cornute mari, oi) este dezvoltată mai mult în părțile semideșertice. Industria este slab dezvoltată. În industria extractivă domină capitalul străin, în special cel englez; industria prelucrătoare este limitată la prelucrarea primară a materiilor prime agricole, la producția de ciment, hîrtie; în orașul Mombasa există o fabrică de mătase artificială și una de asamblare de mașini. Se exportă cafea, sisal, ceai, piretrum, piei, disten etc. și se importă produse industriale. — *Istoric.* Teritoriul **K.** a fost locuit din timpuri străvechi. În sec. al VII-lea, regiunea de litoral a **K.** a fost colonizată de arabi, iar în cursul evului mediu teritoriul **K.** a făcut parte din marile sultanate arabe. În sec. XVI—XVII, **K.** a fost obiectul luptei dintre arabi și portughezi. La sfîrșitul sec. al XIX-lea, **K.** a fost ocupată de englezi, iar în 1920 declarată colonie engleză. Ca urmare a luptei de eliberare națională, intensificată mai ales după al doilea război mondial, **K.** a obținut în iunie 1963 autonomie internă. În urma victoriei repurtate de partidul Uniunea națională africană din Kenia în alegerile din 18—26 mai 1963, J. Kenyatta, liderul acestui partid, a format primul guvern național din istoria țării. În decembrie 1963, **K.** s-a proclamat independentă, iar în decembrie 1964 a fost proclamată republică. Este membră a Comunității Britanice de Națiuni. Șeful statului și al guvernului este președintele. Organul legislativ suprem este Parlamentul bicameral. La sfîrșitul anului 1964, Uniunea națională africană din **K.** (K.A.N.U.) a devenit partidul unic al țării. **K.** se pronunță pentru o politică de neaderare la blocurile și pactele militare, pentru colaborarea cu toate țările lumii.

tarea clasicilor și romanticilor. Autor de lucrări simfonice, precum și de numeroase piese pentru pian și instrumente de coarde.

Kenia, vulcan stins, al doilea vîrf ca înălțime (5 199 m) din Africa, situat în statul Kenia, la est de marele graben est-african. Pînă la 1 200 m, pantele vulcanului sînt acoperite de păduri umede ecuatoriale; mai sus, pînă la 2 000 m, există plantații de arbori de cafea, de bananieri etc.; de la 2 000 la 3 000 m sînt păduri umede montane, iar deasupra lor, pînă la 4 800 m, pajiști alpine. Deasupra acestei limite se întind zăpezi și ghețuri persistente.

Kenia, stat în Africa de est, situat de o parte și de alta a ecuatorului, între Sudan, Etiopia, Somalia, Oceanul Indian, Tanzania, lacul Victoria și Uganda. Suprafața: 582 646 km². Populația: 8 676 000 loc. (1962), dintre care 98% negri (bantu, nilotici și cușiți), iar restul indieni, europeni, arabi. Capitala: *Nairobi.* Limba oficială: engleza. Relief de podiș, format pe roci cristaline acoperite în unele sectoare de lave vulcanice; doar zona litorală are relief de cîmpie. În vest, podișul este înalt (2 000 — 3 000 m), puternic fragmentat, străbătut de grabene adînci (din sistemul marelui graben est-african), pe marginea cărora s-au format platouri de lavă și

Kennedy *[chénədi]*, John Fitzgerald (1917—1963), om de stat nord-american, membru al Partidului democrat; a fost președinte al Statelor Unite ale Americii (1961—1963). A studiat la Universitatea Harvard și a fost ofițer de marină în cel de-al doilea război mondial (1941—1945). Membru în Camera Reprezentanților (1947—1953) și membru al Senatului (1953—1961). A desfășurat activitate de publicist. Ca președinte, **K.** a contribuit la rezolvarea în spiritul rațiunii a unor probleme ale vieții internaționale, atrăgîndu-și adversitatea cercurilor ultrareacționare. La 22 noiembrie 1963, **K.** a fost asasinat în orașul Dallas din statul Texas (S.U.A.)

kenotrón (din gr. *kenos* „gol, vid"; ELT., TELEC.), diodă cu vid înaintat (10^{-6} mm col. Hg), utilizată pentru redresarea curentului alternativ și caracterizată printr-o tensiune inversă mai înaltă, prin curent de lucru mai mic, printr-o cădere de tensiune mai mare și prin randament mai mic decît la gazotron.

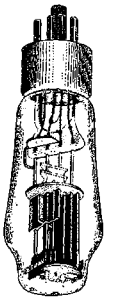
Kenotron

Kent, Rockwell (n. 1882), pictor şi grafician american. Pictura sa, de o mare veridicitate şi putere emoţională, înfăţişează, într-un limbaj clar şi precis, natura aspră din Alaska şi din Groenlanda, precum şi viaţa oamenilor simpli („Muncitorii mării", 1907; „Groenlanda"). În grafică a desfăşurat o bogată activitate, de la ilustraţia de carte la desenul satiric şi la afişul politic care militează pentru pace şi democraţie.

Kentucky *[chentáchi]*, stat în partea central-estică a S.U.A., la sud de cursul mijlociu şi inferior al rîului Ohio. Suprafaţa: 104 623 km². Populaţia: 3 038 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Frankfort*. Relieful este reprezentat de trei zone principale: o zonă muntoasă în sud-est (munţii Apalaşi); o zonă de podiş, care mărgineşte munţii spre vest; o zonă de cîmpie, care ocupă partea vestică. Climă temperată. Subsolul este bogat în cărbune, petrol, gaze naturale. Principalele ramuri industriale: prelucrarea metalelor, construcţiile de maşini (maşini agricole, asamblare de maşini etc.), siderurgia, industria alimentară (preparate din carne, lichioruri etc.), a tutunului, chimică şi atomică. Cele mai răspîndite culturi sînt tutunul, porumbul şi plantele furajere. Creşterea animalelor (bovine, porcine şi ovine) ocupă un loc important în economia agricolă.

Kenyatta, Jomo (n. 1893), preşedinte al Republicii Kenia de la proclamarea ei (1964) şi prim-ministru al Keniei de la dobîndirea autonomiei interne a acestei ţări (iunie 1963) şi, în continuare, de la proclamarea independenţei (decembrie 1963). Conducător al mişcării de eliberare naţională, a fost întemniţat (1953—1959) de autorităţile coloniale.

Kepler, Johannes (1571—1630), astronom german, considerat fondatorul astronomiei moderne. Din 1600 şi-a desfăşurat activitatea la Praga, alături de Tycho Brahe. După moartea acestuia (1601), **K.** i-a urmat în funcţia de astronom al împăratului Rudolf al II-lea. A publicat, în 1609, „Astronomia nova", în care, pe baza observaţiilor lui Tycho Brahe asupra mişcării planetei Marte, a enunţat primele două legi ale mişcării planetelor. **K.** a

J. Kepler

întreprins numeroase cercetări de optică şi de fotometrie. În lucrarea „Dioptrice" (1611) este expusă, între altele, teoria lunetei astronomice inventate de el. În 1619 a publicat „Harmonices mundi", unde este dată a treia lege a mişcării planetelor. **K.** a alcătuit tabelele cu efemeridele planetelor, cunoscute sub numele de „Tabelele rudolfiene". Prin descoperirea legilor de mişcare a planetelor, el a adus o contribuţie hotărîtoare la desăvîrşirea sistemului heliocentric al lui Copernic. Pe baza acestor legi, Newton a formulat mai tîrziu legea atracţiei universale. — *Legile lui K.*: 1) În mişcarea lor în jurul Soarelui,

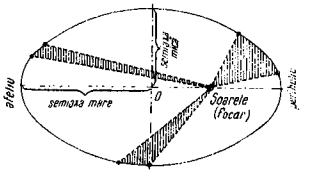

Orbita unei planete; în timpuri egale, raza vectoare a planetei descrie arii egale.

planetele descriu orbite eliptice, Soarele fiind situat în unul din focare. 2) Raza vectoare Soare-planetă descrie arii egale în timpuri egale. 3) Raportul dintre pătratul perioadei de revoluţie şi cubul semiaxei mari a orbitei este acelaşi pentru toate planetele. *L. lui K.* pot fi deduse matematic din legea atracţiei universale.

Kerala, stat în sudul Indiei, situat pe coasta Malabar. Suprafaţa: 38 800 km². Populaţia: 16 875 200 loc. (1961), cu o densitate de peste 400 loc./km². Centrul administrativ: *Trivandrum*. În est relieful este muntos (Ghaţii de Vest), iar în vest se află o cîmpie litorală fertilă. Climă tropicală musonică. În munţi se găsesc păduri cu lemn de esenţă preţioasă. Importante zăcăminte de ilmenit şi de monazit. Culturi tropicale: orez, cocotieri, arbori de cauciuc, piper, cafea, ceai, mirodenii. În zona litorală este dezvoltat pescuitul. Industrie textilă (frînghii din fibre de palmier), de prelucrare a lemnului, metalurgie neferoasă (uzina de aluminiu de la Alwaye), industrie chimică şi alimentară.

keramit (CONSTR.) v. **clincher ceramic.**

Kerci, strîmtoare între peninsula Kerci şi peninsula Taman; leagă Marea de Azov cu Marea Neagră. Lungimea: circa 41 km; lăţimea: între 4 şi 15 km.

Kerci, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană, port pe ţărmul vestic al strîmtorii Kerci, în peninsula Crimeea. 107 000 loc. (1963). Şantiere de construcţii şi reparaţii navale, industrie siderurgică, de materiale de construcţie, alimentară (conserve de peşte, ulei vegetal etc.).

Kerenski, Aleksandr Fiodorovici (n. 1881), prim-ministru al Guvernului provizoriu burghez din Rusia în 1917, socialist-revoluţionar; a promovat o politică de continuare a războiului imperialist, de menţinere a puterii în mîinile burgheziei şi moşierimii şi de înăbuşire a mişcării revoluţionare. După răsturnarea Guvernului provizoriu de către Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, **K.** a fugit în străinătate.

Kerguelen *[cherghelén]*, arhipelag în partea de sud a Oceanului Indian, aparţinînd Franţei. Este format din circa 300 de insule vulcanice. Suprafaţa: circa 7 000 km². Relief de podiş, deasupra căruia se ridică conuri vulcanice (altitudinea maximă: 1 965 m). Ţărmuri crestate de fiorduri. Climă subpolară, umedă. Nu

are o populație permanentă. Bază pentru pescuitul de balene și de foci.

Kermanshah *[chermanșáh]*, oraș în vestul Iranului, în munții Zagros, situat pe autostrada Teheran-Bagdad. 136 840 loc. (1960). Important centru de rafinare a petrolului, legat printr-o conductă cu zona petroliferă Naft-i-Shah. Industrie textilă, de pielărie, alimentară (zahăr), artizanat (covoare persane). Centru comercial.

Kerr, *efectul* ~ (după numele fizicianului scoțian *J. Kerr*, 1824—1907; FIZ.), birefringență artificială, manifestată de unele solide amorfe, de lichide sau de gaze (ex. nitrobenzenul) aflate într-un cîmp electric perpendicular pe direcția de propagare a luminii. *E.K.* se datorește anizotropiei moleculare; în absența cîmpului electric, datorită agitației termice, această anizotropie nu se manifestă. Cîmpul electric produce o ordonare a moleculelor și, prin aceasta, apariția unei anizotropii macroscopice. Efectul Kerr se utilizează în cinematografie, la înregistrarea pistei sonore.

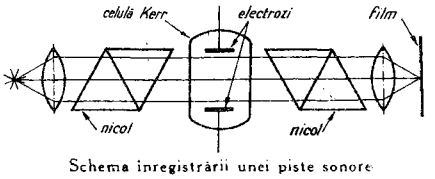

Schema înregistrării unei piste sonore

Kerschensteiner *[cherșənștáinər]*, Georg (1854—1932), pedagog german. A elaborat teoria „educației cetățenești", prin care urmărea sustragerea tineretului de sub influența ideilor revoluționare, insuflarea unei supuneri oarbe față de statul imperialist. În acest scop a preconizat așa-numita „școală a muncii", care reducea la minimum cultura generală pentru copiii oamenilor muncii, dîndule o pregătire profesională unilaterală.

kéta *(Oncorhynchus keta)*, specie de pește teleostean, înrudit cu păstrăvul, dar mult mai mare decît acesta, putînd ajunge la 1 m lungime și la 10 kg greutate. Trăiește în mările din Extremul Orient, iar în timpul perioadei de reproducere migrează în fluviul Amur, unde își depune icrele.

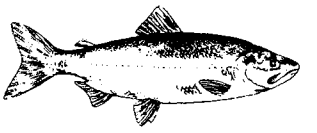
Keta

Din peștele keta se obțin icrele de Manciuria.

Kett (Ket), Robert (?—1549), mic nobil de țară, conducătorul răscoalei țăranilor din estul Angliei (1549) împotriva abuzurilor landlorzilor, pentru eliberarea țăranilor dependenți. După înăbușirea răscoalei, **K.** a fost prins și executat.

Keuneman *[cö:nəman]*, Pieter (n. 1917), secretar general al C.C. al Partidului Comunist din Ceylon (1942—1950 și din 1955). Membru al partidului și al C.C. al P.C. din Ceylon de la înființarea acestuia (1943).

keuper *[cǫipər]* (STRAT.), seria superioară a triasicului, reprezentată mai ales prin depozite predominant lagunare (gresii, argile, marne vărgate cu gips, sare, dolomite, intercalații de cărbuni etc.), cu impresiuni de plante (ecvisetacee) și resturi de crustacee, batracieni (stegocefali) etc. Se găsește în Germania, Anglia, Franța, munții Vosgi, Alpii Occidentali, Spania, nordul Africii etc.

Kevir (Desht-i-Kevir), deșert situat în nordul Podișului Iran. Vegetația lipsește aproape cu desăvîrșire; mari suprafețe sînt acoperite de cruste de sare și de solonceacuri.

Key, Ellen (1849—1926), pedagogă și scriitoare suedeză. În lucrarea sa „Secolul copilului" (1900), a protestat împotriva înăbușirii personalității copilului în școala burgheză, dar a preconizat, în spirit individualist, o „educație liberă", care să se desfășoare fără conducerea profesorului și fără un învățămînt sistematic pe clase. A militat pentru drepturile mamei și copilului și pentru îmbunătățirea situației materiale și sociale a cadrelor didactice.

Keynes *[cheinz]*, John Maynard (1883—1946), economist englez, principalul reprezentant al gîndirii economice burgheze în perioada dintre cele două războaie mondiale. După cel de-al doilea război mondial, doctrina lui **K.** continuă să-și păstreze, mai ales în S.U.A. și Anglia, influența asupra științei economice burgheze. Op. pr.: „Consecințele economice ale păcii" (1919), „Noi considerații asupra consecințelor păcii" (1923), „Tratat despre bani" (1930), „Teoria generală a folosirii brațelor de muncă, a dobînzii și a banilor" (1936).

keynesism *[cheinzism]*, doctrină economică burgheză, denumită astfel după J.M. Keynes, dar care se inspiră și din teoriile, de largă circulație în deceniul al patrulea al secolului XX, ale economiștilor Joan Robinson, R.F. Harrod, R.G. Hawtrey, R.F. Kahn și alții. **K.** s-a născut în condițiile crizei generale a capitalismului și sub influența marii crize economice în 1929—1933. Postulatele lui răspund într-un mod pseudoștiințific fenomenului supraproducției. Primul postulat este cel al rolului hotărîtor al consumului, care face din keynesism o doctrină a cheltuielilor neproductive. După **k.**, la baza crizelor de supraproducție ar sta acțiunea „legii psihologice fundamentale", care ar slăbi „înclinația spre consum". Într-adevăr, la un anumit nivel al dezvoltării capitaliste este posibil ca ritmul de creștere a consumului burgheziei să fie mai lent decît ritmul de creștere a venitului național, fenomenul explicîndu-se prin creșterea ratei plusvalorii și rămînerea în urmă, în raport cu creșterea producției și a ofertei, a cererii solvabile a proletariatului, limitată de legea valorii forței de muncă. Orice slăbire a „înclinației spre consum" a burgheziei ar dispărea, desigur, dacă valoarea capitalului variabil ar crește și rata plusvalorii ar scădea. Al doilea postulat al **k.** afirmă rolul economic hotărîtor al statului. După el, politica fiscală, de credit sau monetară a

statului, dar mai ales consumul de stat neproductiv, organizat în mod sistematic, ar constitui remediul împotriva slăbirii „înclinației spre consum", ar preveni prin aceasta supraproducția și ar putea salva capitalismul de la pieire. Politica de militarizare a economiei naționale și irosirea de venit național pe care aceasta o implică reprezintă aplicații practice tipice ale **k.** Ineficiența acestor aplicații și riscurile lor politice, sociale și economice sînt printre cauzele principale ale criticii burgheze a keynesismului. Al treilea postulat al **k.** este acela privitor la un anumit „nivel de echilibru" al reproducției. Acest nivel, care face parte din aparatul analitic al lui Keynes, este exprimat, în cadrul static al modelului său, de identitățile $Y = C + I$ (venitul național este identic cu suma consumului și investițiilor) și $S = I$ (economiile sînt identice cu investițiile). Aceasta înseamnă că reproducția ar fi echilibrată atunci cînd întreaga plusvaloare care rămîne după scăderea consumului burgheziei, adică economiile *(S)*, ar fi cheltuită sub forma investițiilor. În realitate, nu această ipoteză implicită, în fond tautologică, a reproducției este condiția echilibrului, ci egalitatea (demonstrată de teoria marxistă a reproducției), dintre consumul sectorului I al producției sociale și suma capitalului constant din sectorul II și a plusvalorii care se acumulează în acesta. **K.** limitează întregul proces al reproducției sociale la sferele circulației și consumului, în care nu se creează, ci se cheltuiește venit național, și propagă ideea obținerii echilibrului, adică a unei economii lipsite de crize, pe calea cheltuielilor neproductive și a risipei. Această încercare de a oferi capitalismului o nouă perspectivă, de a-l „ameliora" și „salva", constituie fondul reacționar al **k.** și, totodată, cauza principală a eșecului lui. Dar, spre deosebire de teoriile economice burgheze a căror caracteristică constă în apologia nemijlocită a capitalismului și în lipsa de utilitate practică, **k.** este mai nuanțat, apologetica lui mai subtilă și orientarea preponderent utilitaristă. Aparatul lui analitic a contribuit la matematizarea cercetărilor din domeniul reproducției și al programării economice, constituind fundamentul teoriilor moderne ale „creșterii economice", precum și la elaborarea mecanismelor de intervenție economică a statului, a căror acționare este menită să provoace anumite ajustări reciproce, temporare, ale cererii și ofertei pe piața capitalistă, acestea constituind ghidul teoretic al politicii economice în multe state capitaliste.

Kézai Simon *[chézo-i șímon] (Simon de Keza)*, cronicar maghiar din sec. al XIII-lea. A scris în limba latină o cronică a ungurilor, ducînd expunerea pînă la domnia regelui Ladislau Cumanul (1272—1290); conține și informații asupra românilor din Transilvania în sec. IX—XII.

khaki campbell (ZOOTEHN.), rasă de rațe creată în Anglia din încrucișarea raselor locale cu rasa alergătoare indiană. Se caracterizează prin direcția ușor oblică a trunchiului; culoarea penajului diferă în funcție de sex. Are o producție de ouă ridicată (180—220 buc. anual) și greutatea corporală de circa 2,5 kg la rățoi și 1,8—2 kg la rațe. Datorită calităților sale și ușurinței de a se aclimatiza, **k.c.** a devenit în prezent una dintre cele mai răspîndite rase. Se crește și în R.P.R., cu bune rezultate.

Khalifa *(El- ~)*, El-Khatim (n. 1916), prim-ministru al Republicii Sudan de la răsturnarea regimului de dictatură militară din această țară (octombrie 1964).

Khartoum *[cartú:m]*, capitala Republicii Sudan, situată la confluența Nilului Alb cu Nilul Albastru. 124 000 loc., cu Omdurman și Khartoum North 312 465 loc. (1961). Port fluvial și aeroport internațional, important în legăturile aeriene dintre Europa, Africa de est și de sud și Asia. Industrie ușoară și alimentară, șantier de nave fluviale. Universitate, facultate de medicină, școală superioară electrotehnică.

khediv (kediv) (în persană „domn, senior"), titlu dat între 1867 și 1914 viceregelui Egiptului.

Khefren (în egipteană *Hafra*), faraon egiptean din dinastia a IV-a (2680—2565 î.e.n.), celebru prin piramida care-i poartă numele, a doua ca înălțime după cea a lui Kheops.

Kheops (în egipteană *Hufu*), faraon egiptean din dinastia a IV-a (2680—2565 î.e.n.), în timpul căruia a fost construită cea mai mare piramidă egipteană (înălțimea circa 146 m, lungimea fiecărei laturi peste 230 m, suprafața bazei peste 52 900 m^2). Piramida se află la Giseh, lîngă Cairo.

khmeri, populație aparținînd grupului de limbi monkhmerice și care locuiește în Cambodgia (majoritatea), în Vietnamul de Sud, în sudul Laosului și în sud-estul Tailandei.

Kiatib, Celebi (?—1657), nume sub care este cunoscut istoriograful turc *Hadği Chalîfa*,

Khartoum. Moschee

autor al mai multor scrieri istorice, dintre care „Cronica sinoptică" (Istanbul, 1869—1871) conține multe date referitoare la țările române.

Kibrik, Evgheni Adolfovici (n. 1906), grafician sovietic. A creat grafică de șevalet și ilustrație de carte, executate în tehnica litografiei (ex. ilustrațiile pentru „Colas Breugnon" de Romain Rolland, 1934—1936; „Taras Bulba" de Gogol, 1944—1945). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Kiel *[ki:l]*, oraș în nordul Republicii Federale Germane, centrul administrativ al landului Schleswig-Holstein, situat la golful Kiel (Marea Baltică), la capătul estic al canalului Kiel. 272 610 loc. (1961). Port militar și de pescuit. Industrie constructoare de mașini (în special construcții navale) și alimentară (prelucrarea peștelui). Universitate.

Kielce *[chiélțe]*, oraș în Republica Populară Polonă, situat în sud-vestul munților Łysa Góra. 95 300 loc. (1962). Industrie siderurgică, constructoare de mașini, chimică, a materialelor de construcție, alimentară. Monumente istorice datînd din sec. XII—XVII.

Kiental, sat în Elveția, unde a avut loc, în aprilie 1916, a doua conferință a Uniunii de la Zimmerwald. La această conferință a fost adoptată o rezoluție cu privire la lupta pentru socialism și împotriva războiului imperialist, în care se făcea simțit punctul de vedere inconsecvent al centriștilor; o poziție consecvent revoluționară au avut-o la această conferință numai bolșevicii, în frunte cu V.I. Lenin. Conferința de la **K.** a contribuit la evidențierea elementelor internaționaliste care au constituit ulterior nucleul Internaționalei a III-a, Comunistă.

Kierkegaard *[chiérgəgo:r]*, Sören (1813—1855), filozof idealist danez. Criticîndu-l pe Hegel de pe pozițiile idealismului subiectiv, a elaborat o concepție iraționalistă și mistică, care reflectă criza ideologică a cercurilor mic-burgheze în preajma revoluției din 1848. În centrul acestei concepții se află categoria de „existență", înțeleasă nu ca existență socială sau biologică reală a omului, ci ca lume subiectivă a trăirilor lui lăuntrice etice-religioase. „Existența" este pătrunsă de neliniștea izvorîtă din conștiința „păcatului", de „teama" de moartea inevitabilă, din care decurge năzuința fanatică spre dumnezeu. Respingînd rațiunea ca modalitate a cunoașterii, **K.** afirmă că omul trebuie să opteze pentru credința oarbă în absurd (în veridicitatea absolută a miturilor biblice). **K.** a combătut biserica, învinuind-o de insuficient fanatism. Este un precursor al existențialismului.

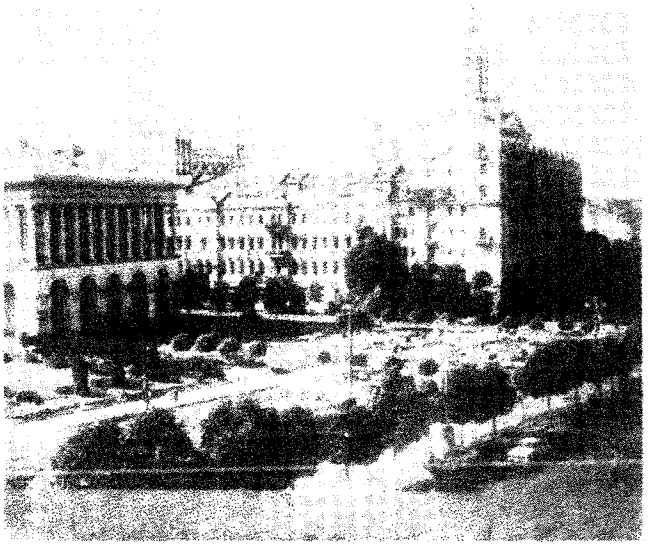

Vedere din Kiev

Kiev, capitala R.S.S. Ucrainene, situată pe Nipru, unul dintre cele mai mari centre industriale, culturale și științifice din Uniunea Sovietică. 1 292 000 loc. (1964). Are mari uzine constructoare de mașini (excavatoare, strunguri automate, aparatură electrică, utilaj industrial, aparate de precizie, utilaj medical, vase fluviale), uzine chimice, fabrici de încălțăminte, de textile, de confecții, de prelucrare a lemnului, alimentare, întreprinderi poligrafice. Port fluvial, nod feroviar, aeroport. **K.** are numeroase grădini și parcuri, clădiri monumentale. În **K.** se află Academia de Științe a R.S.S. Ucrainene, Academia de construcții și arhitectură, o universitate și alte institute de învățămînt superior, teatre. Cele mai vechi monumente de artă rusă din **K.** (biserica Deseatina, începutul sec. XI; catedrala Sf. Sofia, sec. XI; lavra Pecerska, sfîrșitul sec. XI etc.) sînt caracteristice prin adaptarea tipului de arhitectură și pictură bizantină la tradițiile locale (cupole multiple, volume etajate, umanizarea personajelor din picturile religioase). Numeroase muzee, dintre care cele mai importante sînt: Muzeul de artă rusă (înființat în 1922), Muzeul de artă ucraineană (înființat în 1899), Muzeul de artă apuseană și răsăriteană (înființat în 1919), care cuprinde opere de artă antică (egipteană, greacă, romană, chineză, iraniană etc.), precum și opere de artă italiană, flamandă, olandeză, spaniolă, franceză. — *Istoric.* **K.** este unul dintre cele mai vechi orașe din U.R.S.S. În sec. IX—XII a devenit un mare centru politic și cultural și capitală a vechiului stat rus (Rusia kieveană). În sec. XIV—XV a fost stăpînit de Lituania și apoi de Polonia. Însemnătatea lui a crescut o dată cu dezvoltarea capitalismului. Proletariatul din **K.** a luat parte activă la revoluția din anii 1905—1907 și la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În timpul războiului civil (1918

—1920) a fost teatrul acțiunilor militare. În 1934 a devenit capitala R.S.S. Ucrainene. A suferit mari distrugeri în timpul celui de-al doilea război mondial, cînd a fost ocupat de armatele Germaniei hitleriste. A fost eliberat în 1943.

Kigali, capitala statului Ruanda, situată la o altitudine de 1 540 m, în partea de nord-est a țării, într-o regiune cu importante zăcăminte de minereu de staniu. 4 170 loc. (1959). Aeroport.

Kilauea, vulcan activ în arhipelagul Hawai. Altitudinea: 1 247 m. În craterul lui, cu un diametru de 4,5 km, se află imensul lac de lavă Halemaumau.

Kilimanjaro *[chilimangeáro]*, cel mai înalt masiv muntos din Africa, situat în Tanzania. Este format din conurile vulcanilor Kibo (5 895 m, cu diametrul craterului de peste 2 km), Mawenzi (5 355 m) și Shira (4 006 m). Pînă la 1 000 m, versanții masivului sînt acoperiți de păduri ecuatoriale umede; între 1 000 și 2 000 m sînt intens cultivați (în unele porțiuni apare vegetație de savană sau păduri-parc); mai sus se întind păduri tropicale de munte, apoi pajiști alpine, iar de la înălțimea de 5 300 m zăpezi persistente. Ghețarii coboară pînă la 4 700 m.

kilo- (gr. *chilioi* „o mie"), element de compunere care intră în denumirea unităților de măsură pentru a exprima multiplicarea de o mie de ori. Se notează cu simbolul *k*, care precedă simbolul unității de măsură (ex. kilometru, *km*; kilowatt, *kW*).

kilocalorie (METR.), unitate de măsură a cantității de căldură, egală cu o mie de calorii. Are simbolul *kcal*. Sin. *calorie mare*.

kilogram (METR.), unitate de măsură a masei în sistemul SI, egală cu masa „kilogramului internațional", prototip de platină iridiată adoptat în 1889 și păstrat la Biroul internațional de măsuri și greutăți de la Sèvres (Franța). Kilogramul corespunde masei unui litru de apă pură la temperatura maximei densități (circa 4°C) și la presiune normală (760 mm Hg). Are simbolul *kg*. Se mai numește *kilogram-masă*.

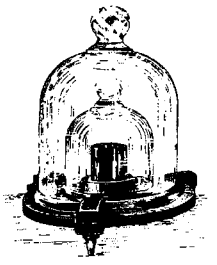

Kilogramul internațional

kilogram-forță (METR.), unitate de măsură a forței în sistemul MKfS, egală cu forța care, aplicată unui corp cu masa de un kilogram, îi imprimă acestuia o accelerație de 9,80665 m/s². Un kilogram-forță este egal cu 9,80665 newtoni. Are simbolul *kgf*.

kilogram-forță-metru (METR.), unitate de măsură pentru energie în sistemul MKfS, egală cu lucrul mecanic efectuat de forța de un kilogram-forță al cărei punct de aplicare se deplasează cu un metru în direcția și sensul forței. Un kilogram-forță-metru este egal cu 9,80665 jouli. Are simbolul *kgf·m*.

kilométru 1. (METR.) Unitate de măsură pentru distanță, egală cu o mie de metri. Are simbolul *km*. **2.** (SPORT) *Kilometru lansat*, probă sportivă în care performanța constă în timpul realizat pe distanța de un kilometru din momentul cînd sportivul (ciclistul, motociclistul, automobilistul) depășește în plină viteză linia de control delimitatoare.

kilovólt (METR.), unitate de măsură a tensiunii electrice, egală cu o mie de volți. Are simbolul *kV*.

kilowátt (METR.), unitate de măsură a puterii, egală cu o mie de wați. Are simbolul *kW*.

kilowattóră (METR.), unitate de măsură a energiei, egală cu energia produsă într-o oră de o sursă cu puterea de un kilowatt. Un kilowattoră este egal cu 3 600 000 de jouli. Are simbolul *kWh*.

kilt, fustă scurtă cadrilată purtată de bărbați în regiunile muntoase ale Scoției. **K.** face parte și din uniforma de paradă a unor regimente de scoțieni (highlanders).

Kilwa, vechi oraș african. Așezat pe o insulă lîngă coasta Africii, la sud de insula Zanzibar, **K.** a fost unul dintre cele mai importante centre comerciale și de tranzit de pe coasta răsăriteană a Africii. A cunoscut o mare înflorire în sec. XII—XV, ca urmare a legăturilor comerciale intense cu India, China și lumea arabă și cu interiorul Africii. Vizitîndu-l în 1331, celebrul călător arab Ibn Battuta spunea despre **K.** că este unul dintre cele mai frumoase și mai bine sistematizate orașe cunoscute de el. A fost distrus de portughezi la începutul sec. al XVI-lea.

Kimberley *[chímbə:li]*, oraș în Republica Sud-Africană, situat la sud de rîul Vaal. 77 180 loc. (1961), cu localitățile subordonate. Important centru de extracție a diamantelor. Prelucrarea diamantelor, industrie ușoară și alimentară.

kimberlít (PETROGR.), rocă ultrabazică, care conține uneori diamante diseminate în ea; este alcătuită din olivină, bronzit, diopsid, granat, ilmenit și cromit. **K.** formează stîlpi vulcanici cu diametrul pînă la 1 000 m. A fost descoperit pentru prima dată în sudul Africii, la Kimberley, de unde îi vine și numele, și recent și în Iakuția (U.R.S.S.).

Kim Ceak, oraș în nord-estul R.P.D. Coreene, port la Marea Japoniei. 150 000 loc. (1959). Industrie siderurgică, șantiere navale. Pescuit.

kimérică (GEOL.) **1.** *Faza kimerică veche*, fază de mișcări orogenice care s-a manifestat la limita dintre triasic și jurasic. Pe teritoriul R.P.R., această fază a avut loc îndeosebi în nordul Dobrogei. **2.** *Faza kimerică nouă*, fază de mișcări orogenice care s-a manifestat la limita dintre jurasic și cretacic. În R.P.R., ca efect al acestor mișcări, în partea de nord a Munților Apuseni (Munții Pădurea Craiului) a avut loc o ridicare în timpul căreia s-au format însemnate zăcăminte de bauxită.

kimeridgián (STRAT.), etaj al jurasicului superior (malm), caracterizat prin anumite specii

de amoniți, lamelibranhiate, brahiopode etc. În R.P.R. se găsește în Carpații Orientali, în Banat, în partea de sud a Munților Apuseni și în Dobrogea.

Kim Ir Sen (n. 1912), președinte al C.C. al Partidului Muncii din Coreea (din 1949) și

Kim Ir Sen

președinte al Cabinetului de Miniștri al Republicii Populare Democrate Coreene (din 1948). Membru al Partidului Comunist din Coreea (din 1931). A fost unul dintre conducătorii luptei armate de eliberare a poporului coreean de sub jugul cotropitorilor japonezi. Între 1945 și 1948 a avut diferite munci de răspundere în aparatul de partid și de stat din Coreea de Nord. Din 1949 este membru al Prezidiului C.C. al Frontului patriotic democrat unit, care conduce lupta poporului pentru unificarea țării.

kinetoscóp (gr. *kinetos* „mobil" și *skopein* „a privi"), aparat construit în 1891 de T.A. Edison, cu ajutorul căruia, privind printr-o lupă imagini fotografice care se succedă cu rapiditate (48 de imagini pe secundă), se obține reconstituirea unei mișcări. **K.** îngăduia vizionarea, dar nu și proiectarea pe ecran a imaginilor.

King, Cecil Harmsworth (n. 1901), magnat de presă englez, președintele celui mai mare trust editorial din Marea Britanie (International Publishing Corporation), în proprietatea căruia se află circa 200 de ziare și de reviste (printre altele „Daily Mirror", „Sun", „Sunday Mirror", „The People").

King, Martin Luther (n. 1929), pastor și publicist american de culoare. Are un rol de seamă în acțiunile desfășurate în sprijinul recunoașterii drepturilor civile ale populației de culoare din S.U.A. Pentru activitatea sa a fost de mai multe ori întemnițat. Premiul Nobel pentru pace (1964).

Kingsley */chínzli/*, Charles (1819—1875), prozator englez, unul dintre reprezentanții socialismului creștin din Anglia. Sub influența cartismului a scris romane cu tematică socială („Fermentul", 1848; „Alton Locke", 1850) sau cu tematică istorică („Hypatia, sau Triumful credinței", 1851).

Kingston */chínstən/*, capitala statului Jamaica, situată în sud-est, pe țărmul Mării Caraibilor. 379 000 loc. (1960), cu localitățile subordonate. Important port, prin care se exportă cafea, zahăr, bauxită, rom, banane. Industrie alimentară, ușoară și de prelucrare a lemnului. Aeroport.

Kinnamos (Kynnamos), Ioan (1143—?), cronicar bizantin. A participat, alături de împăratul Manuel Comnenul, la luptele de la Semlin (1165) și Myriokephalon (1176). **K.** a scris o cronică, din care se păstrează un manuscris cuprinzînd perioada anilor 1118—1176. Cronica sa este unul dintre cele mai importante izvoare referitoare la domnia dinastiei Comnenilor în Imperiul bizantin și constituie, de asemenea, o sursă prețioasă pentru cunoașterea istoriei turcilor seldjucizi, turcomanilor, pecenegilor, ungurilor și cumanilor.

Kipling */chíplin/*, Rudyard (1865—1936), scriitor englez. S-a născut și a trăit mult timp în India. Operele sale se disting prin arta evocării mediului exotic, cu fauna și flora lui luxuriantă, prin captivantele sale descrieri ale lumii animale, învăluite într-o atmosferă de basm (culegerile de poezii „Cîntece funcționărești", 1886; „Balade de cazarmă", 1892; povestirile „Căpitanii curajoși", 1897, trad. rom.; romanele „Povești simple din munți", 1888; „Lumina care s-a stins", 1890; „Kim", 1901, trad. rom.; „Cărțile junglei", 1894—1895, ult. trad. rom. 1959). Valoarea lor literară este însă umbrită de apologia făcută colonialismului, al cărui miraj îl exaltă. Premiul Nobel pentru literatură (1907).

Kiprenski, Orest Adamovici (1782—1836), pictor portretist rus. Portretele sale, expresive, vădesc pătrundere psihologică și forță de individualizare („E.V. Davîdov", 1809; autoportret, circa 1809; „V.A. Jukov", 1816; „A.M. Golițîn", 1819; „A.S. Puşkin", 1827; „Thorvaldsen", 1833). A creat și compoziții (tabloul cu temă patriotică „Dmitri Donskoi pe cîmpia Kulikovo", 1805).

Király */chírai/*, Albert, comandant al trupelor transilvănene trimise în ajutorul lui Mihai Viteazul în 1595. A comandat artileria în bătălia de la Călugăreni (13 august 1595). Cumpărat de boierii din partida adversă lui Mihai, a întîrziat intrarea în luptă a artileriei, fapt care a avut o influență defavorabilă asupra desfășurării bătăliei în prima ei parte.

Kirchhoff, Gustav Robert (1824—1887), fizician german; a fost profesor la universitățile din Heidelberg și Berlin. Are contribuții în domeniile electricității, elasticității, opticii etc. **K.** a stabilit teoremele curenților derivați; împreună cu Bunsen a pus bazele analizei spectrale (1859). A descoperit cesiul (1860) și rubidiul (1861). — *Teoremele lui K.*, teoreme refe-

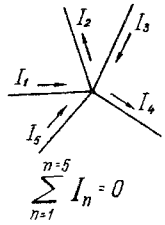

Nod de rețea

ritoare la rețelele alcătuite din conductoare electrice: a) Suma algebrică a intensităților curenților electrici prin laturile care concurează într-un nod oarecare al unei rețele electrice este nulă. b) Suma algebrică a tensiunilor electromotoare din laturile unui ochi oarecare al unei rețele electrice este egală cu suma algebrică a căderilor de tensiune din acele laturi.

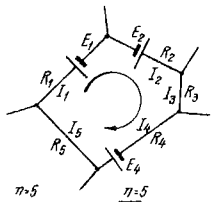

$$\sum_{\eta=1}^{\eta=5} E_\eta = \sum_{\eta=1}^{\eta=5} R_\eta I_\eta$$

Ochi de rețea

Kirchner, Ernst Ludwig (1880—1938), pictor și gravor german, unul dintre fondatorii grupării „Die Brücke" (Podul). După o perioadă neoimpresionistă a trecut, sub influența lui E. Munch, a sculpturii negre și polineziene, la expresionism. **K.** a redat, în forme simplificate, puternic decupate și vîu colorate, aspecte din viața mondenă a metropolei berlineze. Creația sa exprimă un sentiment de singurătate. După 1917, plecînd în Elveția, a pictat peisaje remarcabile prin caracterul lor monumental.

Kiriac, Dumitru (Georgescu) (1866—1928), compozitor român. A studiat la Paris cu Vincent d'Indy. A fost profesor la Conservatorul din București. În 1901 a întemeiat formația corală „Carmen". A desfășurat o susținută activitate de folclorist. Prin piesele sale vocale de mare popularitate („Haide mîndruțo", „Foaie verde lămîiță" ș.a.) și prin coruri („Morarul" ș.a.) s-a afirmat ca unul dintre deschizătorii de drum ai creației muzicale bazate pe melodia de inspirație populară. A scris și muzică religioasă (o liturghie, în care a prelucrat cu o înaltă măiestrie polifonică tradiționalele cîntări de strană).

D. Kiriac

Kirițescu, Alexandru (1888—1961), dramaturg român, născut la Pitești. A scris piese în care satirizează cu vervă moravurile descompuse ale claselor exploatatoare (comedia „Gaițele", 1932, reprezentată mai întîi sub titlul „Cuibul cu viespi") sau regimul antonescian (comedia „Dictatorul", 1944). Printre operele sale dramatice valoroase se numără și „Borgia" (1937), „Nunta din Perugia" (1947) și „Michelangelo" (1948), care alcătuiesc „trilogia Renașterii", precum și evocarea istorică „Ruxanda și Timotei" (1957). A depus și o intensă activitate de traducător. Piesele lui **K.** se caracterizează prin ascuțimea conflictului, tratat în spirit realist-critic, prin varietatea lor tipologică și prin bogăția de idei a replicilor.

Kirkuk, oraș în nord-estul Irakului, situat într-o bogată regiune petroliferă. 120 400 loc. (1957). Mare centru de extracție a petrolului.

Kirov, Serghei Mironovici

S.M. Kirov

(1886—1934), militant de seamă al P.C.U.S. și al Statului sovietic. Membru al partidului din 1904, a luat parte activă la insurecția armată din octombrie 1917 din Petrograd. În perioada războiului civil, a participat, în fruntea armatei a XI-a, la zdrobirea armatei contrarevoluționare a lui Denikin. Membru al C.C. al P.C. (b) din Rusia (din 1923), membru supleant (din 1926) și membru (din 1930) în Biroul Politic al P.C. (b) din U.R.S.S.; în 1934 a fost ales secretar al C.C. al P.C.(b) din U.R.S.S. La 1 decembrie 1934, **K.** a fost asasinat mișelește la Leningrad.

Kirov, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe rîul Veatka. 284 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini, de prelucrare a metalelor, de pielărie și încălțăminte, de prelucrare a lemnului și alimentară. Institut pedagogic, agricol, teatre, muzee.

Kirovabad, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Azerbaidjană. 126 000 loc. (1962). Al doilea centru industrial și cultural al republicii, după Baku. Este dezvoltată industria ușoară și alimentară (uleiuri vegetale, unt etc.). Nod de comunicații. Institut pedagogic și agricol.

Kirovograd, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană. 138 000 loc. (1962). Construcții de mașini, industrie alimentară și ușoară. Institut pedagogic.

Kisch *[chiș]*, Egon Erwin (1885—1948), scriitor ceh de limbă germană. S-a născut la Praga. A organizat în 1918, la Viena, Garda roșie, iar în 1936 a participat la războiul național-revoluționar al poporului spaniol. La începutul celui de-al doilea război mondial, urmărit de fasciști, s-a stabilit în America. A scris versuri, nuvele, un roman, dar s-a impus mai cu seamă ca reporter, devenind curînd după primul război mondial unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai acestui gen în literatura universală. În operele sale demască regimul capitalist, exploatarea și războiul și ia apărarea democrației și socialismului („Raiul american", 1929; „Asia se schimbă din rădăcini", 1932; „Bîlciul senzațiilor", 1942; „Mexic", 1945 ș.a.). Supranumit „reporterul frenetic", **K.** s-a remarcat prin caracterul profund veridic, combativ al scrierilor sale, prin actualitatea problematicii dezbătute, prin ascuțimea observației și pasiunea expunerii, prin subtilitatea și adîncimea comentariului. O parte dintre reportajele sale au fost traduse și în românește în culegerea „Salt la antipozi" (1960).

Kiseleff, Pavel Dmitrievici (1788—1872), general și om politic rus. Ca militar s-a remarcat în timpul războaielor antinapoleoneene și în războiul ruso-turc din 1828—1829. Între

1829 şi 1834 a fost preşedinte plenipotenţiar al divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti, sub ocupaţia Rusiei. Diplomat abil, a urmărit realizarea planurilor ţarismului, care era interesat ca Moldova şi Ţara Românească să fie organizate ca baze de aprovizionare şi de atac ale armatelor ruse în campaniile împotriva Turciei. Ajutat de elementele tinerei generaţii de boieri a elaborat Regulamentul organic, care a statornicit o aspră legislaţie agrară şi a fost o „expresie pozitivă a goanei după supramuncă" (Marx). În acelaşi timp însă, Regulamentul organic a favorizat dezvoltarea capitalismului şi, prin organizarea aproape identică a Moldovei şi Ţării Româneşti, a pregătit unirea acestora. Adept al iluminismului moderat, **K.** i-a sprijinit pe Gh. Asachi şi P. Poenaru în opera de edificare a învăţământului nostru naţional. Între 1856 şi 1862, ca ambasador al Rusiei la Paris, a sprijinit unirea principatelor.

Kiseliovsk, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă. 142 000 loc. (1962). Centru de extracţie a cărbunelui din bazinul Kuznetk. Industrie constructoare de maşini (utilaj minier).

Kisfaludi Strobl *[chişfoludi ştrobl]*, Zsigmond (n. 1884), sculptor maghiar, artist emerit. După o lungă perioadă de creaţie (1912—1945), arta realistă a lui **K.** atinge o deplină înflorire în anii de după eliberarea Ungariei. Lucrează îndeosebi în domeniul sculpturii monumentale, fiind totodată un remarcabil maestru al portretului şi al plasticii de mici dimensiuni („Statuia libertăţii", 1946—1947; „Roata se învirteşte din nou", 1948—1949; „Agronomul", 1951; „B. Shaw"). Coautor al monumentului lui Kossuth (1952). Laureat al Premiului Kossuth.

Kislovodsk, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, aşezat în nordul munţilor Caucaz, la 827—950 m altitudine. 83 000 loc. (1962). Una dintre cele mai mari staţiuni balneoclimatice din U.R.S.S., cu numeroase izvoare minerale.

Kiss *[chiş]*, Jenő (n. 1912), scriitor maghiar din R.P.R. S-a născut la Mociu (Cluj). A debutat cu versuri tradiţionaliste, abordînd, în spirit poporanist, teme din viaţa grea a ţăranilor („Prin geamul afumat", 1937). A evoluat ulterior către o lirică a sentimentelor general umane, apoi către o lirică filozofică, cîntînd marile teme ale umanismului socialist („Culoare şi foc", 1956; „Iubirea vieţii", 1961). A scris piese de teatru („Trei zile fac un an", 1955; „În prag", 1960) şi volume de literatură pentru copii („Pădurea maşinilor", 1960; „Copiii mei, vă spun acum", 1963) etc. A tradus în limba maghiară un volum de balade româneşti („Miorita", 1963) precum şi din opera lui Eminescu, Sadoveanu, Bacovia, Vlahuţă etc. Laureat al Premiului de stat.

Kiss *[chiş]*, Mihály (1781—1837), iluminist maghiar din Transilvania, popularizator al materialismului francez din sec. al XVIII-lea. A tradus lucrarea apocrifă „Adevăratul sens al *Sistemului naturii*", apărută sub numele lui Helvétius (probabil în 1803), completînd-o cu citate din Holbach şi cu idei ateiste şi antifeudale proprii. Lucrarea lui **K.** a circulat în manuscris.

kiş-miş (VITICULT.), soi de viţă de vie de origine asiatică,

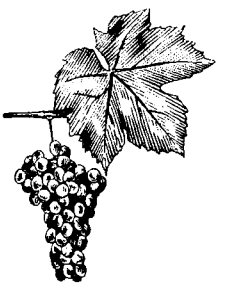

Kiş-miş

cu struguri rămuroşi, lungi şi boabe albe sau negre, alungite, fără seminţe. Este folosit pentru obţinerea stafidelor. În cultură se întîlnesc soiurile **k.-m.** alb şi **k.-m.** negru, foarte mult răspîndit în Grecia. În ţara noastră, soiul de viţă kişmiş este cultivat în regiunea Dobrogea.

Kitchener *[chicinə]*, Horatio Herbert (1850—1916), feldmareşal englez. În 1895—1898 a cucerit Sudanul, înăbuşind în sînge răscoala mahdistă. A fost comandant suprem al armatelor engleze în timpul războiului anglo-bur (1899—1902). Între anii 1914 şi 1916 a fost ministru de război al Marii Britanii.

Kittikachorn *[chiticaciǫ:n]*, Thanom (n. 1911), feldmareşal, prim-ministru al Tailandei (din 1963) şi ministru al apărării. A mai fost prim-ministru în 1958.

Kiui, Ţezar Antonovici (1835—1918), compozitor şi critic muzical rus. A fost elevul lui Moniuszko şi Balakirev şi membru al grupului celor cinci. A scris opere, scherzouri, suite pentru orchestră, cvartete, lucrări pentru pian şi pentru vioară, lieduri şi romanţe, care se disting prin melodicitatea, prin lirismul şi sinceritatea inspiraţiei. În articolele sale de critică muzicală a apărat muzica romantică.

Kivi, Aleksis (1834—1872), scriitor finlandez, considerat întemeietorul literaturii naţionale finlandeze. S-a făcut cunoscut mai ales prin romanul „Şapte fraţi" (1870, ult. trad. rom. 1963), în care scoate în evidenţă perseverenţa, tenacitatea şi elanul constructiv al ţăranului finlandez, dornic de libertate. A mai scris comedii („Cizmarul satului", 1864; „Logodna", 1866) şi o dramă cu subiect biblic, „Lea" (1869).

Kivu, lac în Africa, situat între Congo (Léopoldville) şi Ruanda, în cadrul marelui graben est-african. Suprafaţa: 2 650 km². Adîncimea maximă: 480 m. Pe fundul lacului se produc uneori erupţii vulcanice. Are numeroase insule.

kiwi (ZOOL.; *Apteryx australis*), specie de pasăre din ordinul apterigiformelor, lipsită de capacitatea de a zbura; acestei particularităţi îi corespund atrofierea aripilor, lipsa claviculei, oasele nepneumatice etc. Trăieşte în pădurile din Noua Zeelandă. Este monogamă şi duce viaţă nocturnă. Se hrăneşte cu viermi, larve de insecte etc. Pasărea kiwi este pe cale de dispariţie.

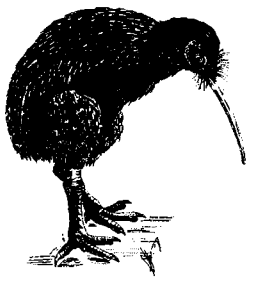

Kiwi

„Kînnodia", organ de presă teoretic şi politic al C.C. al Partidului Muncii din Coreea. Înfiinţat în 1946, apare bilunar, la Phenian.

Kîzîl, oraş în Uniunea Sovietică, capitala R.S.S. Autonome Tuvine din R.S.F.S. Rusă, situat în regiunea izvoarelor fluviului Enisei. 40 000 loc. (1963). Industrie de pielărie, de prelucrare a lemnului ş.a.

Kîzîl-Irmak, rîu în nordul Turciei (1 151 km). Izvorăşte din Podişul Armeniei, străbate munţii Pontici şi se varsă printr-o deltă în Marea Neagră. În cursul mijlociu seacă uneori. Este folosit pentru irigaţii.

Kladno, oraş în R.S. Cehoslovacă, situat în apropiere de Praga, în bazinul carbonifer Kladno. 49 507 loc. (1961). Industrie metalurgică (oţeluri superioare), constructoare de maşini (utilaj minier), chimică.

Klaipeda, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Lituaniană, important port la Marea Baltică. 105 000 loc. (1962). Şantiere de construcţii şi de reparaţii navale, industrie alimentară (conserve de peşte), textilă, de prelucrare a lemnului, de celuloză şi hîrtie.

Klapka *[clópcǫ]*, György (1820—1892), unul dintre conducătorii revoluţiei de la 1848—1849 din Ungaria, militar de profesie. S-a distins în luptele de apărare a fortăreţei Komárom împotriva trupelor austriece. După înfrîngerea revoluţiei a emigrat. S-a întors în Ungaria după amnistia din 1867.

Klaproth, Martin Heinrich (1743—1817), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Berlin şi membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin. A elaborat lucrări în domeniul mineralogiei şi al chimiei analitice. **K.** a descoperit uraniul şi zirconiul (1789), a efectuat cercetări fundamentale asupra pămînturilor ceritice şi pentru confirmarea descoperirii unor elemente ca titanul şi telurul.

Klaus, Josef (n. 1910), cancelar federal al Austriei (din 1964), preşedintele Partidului populist austriac (din 1963). Între 1949 şi 1961 a fost şef al guvernului landului Salzburg, iar între 1961 şi 1963 ministru de finanţe al Austriei.

Kléber *[clebér]*, Jean-Baptiste (1753—1800), general francez. S-a remarcat în războaiele purtate de Franţa în timpul revoluţiei burgheze din 1789—1794. A luat parte la expediţia lui Napoleon I în Egipt şi în Siria (1798—1799). Între 1799 şi 1800 a fost comandant al armatei franceze din Egipt. A murit asasinat.

Klee, Paul (1879—1940), pictor, desenator, gravor şi teoretician al artei elveţian. A participat la manifestările artistice ale grupărilor de avangardă germane şi a desfăşurat o vie activitate pedagogică ca profesor la şcoala de artă „Bauhaus" (Weimar). Arta sa cuprindea atît figurativul cît şi nonfigurativul („un abstracţionism care păstrează amintirea realului"). Unele lucrări caracteristice viziunii infantile cuprind lumi imaginare, apropiindu-se de cele ale suprarealiştilor. A practicat un desen sintetic şi expresiv, inventînd armonii cromatice îndrăzneţe şi pline de farmec („Peisaj cu păsări galbene", „Sindbad marinarul", „Torent" etc.). **K.** s-a preocupat în lucrările sale cu caracter teoretic („Confesiune de creaţie", „Cîndirea plăsmuitoare") de legile desenului şi ale culorii.

Klein *[clain]*, Felix (1849—1925), matematician german; a fost profesor la universităţile din Erlangen şi Göttingen. A dezvoltat teoria ecuaţiilor algebrice, teoria funcţiilor hipereliptice şi a funcţiilor automorfe ş.a. Are contribuţii în geometria euclidiană şi în geometriile neeuclidiene. **K.** a introdus clasificarea geometriilor pe baza teoriei grupurilor. Op. pr.: „Studiul comparativ al noilor cercetări geometrice (Programul de la Erlangen)" (1872).

Kleist *[claist]*, Heinrich von (1777—1811), dramaturg şi prozator german, situat la hotarul dintre clasicism şi romantism, de orientare complexă şi contradictorie. În unele dintre operele sale (nuvela „Michael Kohlhaas", 1810, trad. rom. 1961; comedia „Urciorul sfărîmat", 1811, trad. rom. 1957), **K.** a ridiculizat justiţia feudală şi a demascat samavolnicia iuncherilor. Valoarea poetică a scrierilor lui **K.** şi pronunţatele trăsături realiste ale acestora sînt întunecate însă de tendinţe mistice sau şovine (drama „Kätchen din Heilbronn", 1808, 1810; nuvela „Marchiza de O...", 1808). Prin aceste tendinţe, datorate influenţei reacţiei antinapoleoneene, **K.** aparţine romantismului evazionist. **K.** este întemeietorul nuvelisticii germane, pe care, prin forţa fantteziei, densitatea ideilor şi supleţea stilului, a ridicat-o la un înalt nivel artistic. Limba prozei sale este comparată adesea cu cea a lui Goethe şi Hölderlin.

Klemperer *[clémpərər]*, Otto (n. 1885), dirijor german. Între 1927 şi 1933 a fost prim-dirijorul orchestrei Filarmonice şi al Operei de Stat din Berlin. După instaurarea fascismului în Germania a emigrat în S.U.A., iar după război a dirijat în Cehoslovacia, în Ungaria şi în alte ţări. Muzician de înaltă cultură, dotat cu forţă şi temperament, **K.** s-a remarcat în interpretarea operelor clasice, mai ales ale lui Beethoven.

Klenk, Robert (1850—1937), violonist şi pedagog român. Elev al lui A. Flechtenmacher. **K.** a fost timp de 40 de ani profesor la Conservatorul din Bucureşti. El este autor al unei metode de vioară, răspîndită şi în străinătate.

Klinger *[clíngər]*, Friedrich Maximilian von (1752—1831), scriitor german, reprezentant al mişcării culturale revoluţionare „Sturm und Drang" (Furtună şi avînt), după titlul dramei sale cu acelaşi nume. Dramele („Stilpo şi copiii săi", „Damokles", „Gemenii") şi romanele lui **K.** („Viaţa, faptele şi drumul spre iad al lui Faust",

„Istoria lui Rafael de Aquillas", „Istoria unui german contemporan") conţin puternice trăsături de critică socială antifeudală.

Klinger *[clíngər]*, Max (1857—1920), pictor, sculptor, gravor şi teoretician de artă german. În pictură, sub influenţa lui A. Böcklin, **K.** a pictat tablouri care vădesc un simbolism mistic, preţios, îmbinat cu trăsături naturaliste. În lucrările sale de sculptură („Beethoven", 1886—1902) a încercat să reînvie sculptura antică, folosind materiale diverse. În creaţia sa, locul cel mai însemnat îl ocupă opera grafică. În ciclurile de acuaforte „Viaţa" (1881—1884), „Drame" (1883) etc., tratează teme sociale şi creionează figuri reprezentative, manifestîndu-se ca un realist cu accente critice. A evocat în cîteva planşe revoluţia germană din 1848.

Klitgaard *[clítgo:r]*, Mogens (1906—1945), scriitor danez. În romanele sale, înfăţişează cu umor, de pe poziţii realist-critice, societatea burgheză din Danemarca („În tramvai stă un om", 1937; „Dumnezeu îmblînzeşte temperatura pentru oile tunse", 1938; „Penele roşii", 1940). Romanul „Zilele de lucru ale lui dumnezeu" (1942) demască războiul imperialist şi politica fascizantă a monopolurilor.

Kliucevski (Kliucevskaia sopka), vulcan activ în Uniunea Sovietică, situat în estul peninsulei Kamciatka. Altitudinea: 4 750 m. Pe versanţi se găsesc circa 70 de conuri parazite.

Klopstock *[clópştoc]*, Friedrich Gottlieb (1724—1803), poet iluminist german, unul dintre creatorii liricii naţionale germane. S-a ridicat împotriva poeziei de curte şi a clasicismului. **K.** a glorificat libertatea şi unitatea naţională. Epopeea în hexametri „Messiada" (1748—1773) tratează, sub aparenţe biblice, problemele omului nou, burghez, tinzînd spre libertate. Concepţiile lui Klopstock au influenţat pe adepţii curentului „Sturm und Drang" (Furtună şi avînt).

Knechtel, Wilhelm (n. 1884), entomolog român, membru al Academiei R.P.R. A cercetat fauna de tisanoptere, coleoptere, homoptere şi himenoptere din România sub raport sistematic şi ecologic. Op. pr.: „Thysanoptera" (1951, în colecţia „Fauna R.P.R."). Laureat al Premiului de stat.

Knies *[cni:s]*, Karl (1821—1898), economist burghez german, reprezentant al vechii şcoli istorice în economia politică. Adversar al economiei politice clasice burgheze, el a negat existenţa legilor obiective în dezvoltarea societăţii şi a înlocuit metoda abstractizării cu istorismul vulgar. **K.** a criticat concepţiile socialiştilor utopici, propovăduind veşnicia unor categorii economice ca: proprietatea privată, marfa, banii, capitalul etc. A fost adept al teoriei metaliste a banilor. K. Marx a dezvăluit caracterul apologetic al teoriilor lui **K.**

Knox *[nɔx]*, John (c. 1505—1572), reformator religios scoţian. A avut un rol de seamă în răspîndirea Reformei în Scoţia, întemeind secta prezbiterienilor. A scris „Istoria Reformei în Scoţia" (publicată în 1573) şi a colaborat la traducerea Bibliei în limba engleză.

Kobe, oraş în Japonia, situat în sudul insulei Honshu, pe ţărmul golfului Osaka. 1 149 000 loc. (1961). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (utilaj energetic, material rulant), chimică (industria cauciucului), construcţii navale, industrie alimentară şi textilă. Nod feroviar şi unul dintre principalele porturi maritime ale ţării. Universitate.

Kobenhavn v. **Copenhaga.**

Kocetov, Vsevolod Anisimovici (n. 1912), prozator sovietic rus. În scrierile sale, el pune în valoare patosul muncii şi rolul comuniştilor în procesul de revoluţionare a conştiinţei umane (romanele „Neamul Jurbinilor", 1952, trad. rom.; „Fraţii Ersov", 1958, trad. rom., ş.a.).

Koch, Antal (1843—1927), geolog maghiar. A fost membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. A publicat numeroase lucrări, printre care „Formaţiunile terţiare ale bazinului Transilvaniei" (Paleogen, 1894; Neogen, 1900).

Koch, Robert (1843—1910), bacteriolog german. A condus Institutul de igienă şi Institutul pentru boli infecţioase din Berlin. Alături de Pasteur, **K.** este

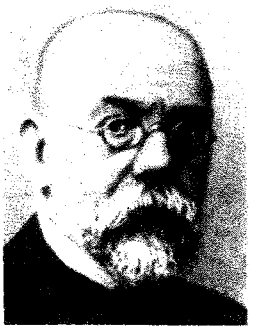

R. Koch

considerat întemeietorul bacteriologiei moderne. Introducînd în bacteriologie tehnica mediilor solide şi a colorării bacteriilor, **K.** a stabilit etiologia antraxului şi a arătat rolul sporilor microbieni ca formă de rezistenţă a microorganismelor. În 1882 a descoperit bacilul tuberculozei *(bacilul K.)* şi a preparat din el tuberculina, folosită şi astăzi în diagnosticul tuberculozei. În 1883 a descoperit vibrionul holerei. S-a ocupat de bolile tropicale (boala somnului, tripanozomiazele). Premiul Nobel pentru medicină (1905). — *Bacilul K.* (MICROBIOL.), nume dat bacilului tuberculozei, descoperit de R. Koch în 1882. Are forma unui bastonaş subţire, fin, drept sau puţin curbat, de 0,5—5 microni lungime, acido-alcoolo-rezistent, care se colorează pe lamă ca un germen gram-pozitiv. Se cultivă pe medii speciale de cultură (cu glicerină, cu ou etc.) şi este rezistent la căldură şi la temperaturi joase, dar sensibil la lumină şi la aer. *B.K.* se poate localiza oriunde în organismul uman (plămîn, meninge, rinichi, intestin, ovar, testicule, piele etc.), provocînd tuberculoza.

Kochanowski *[cohanófschi]*, Jan (1530—1584), poet polonez din epoca Renaşterii, întemeietorul liricii poloneze. Poezia lui se remarcă prin umanismul viziunii („Cîntece", 1586; ciclul de elegii „Trenii", 1580, trad. rom.) şi prin prezenţa

motivelor realiste, umoristice şi satirice („Inscripţii", 1584). Drama cu subiect antic „Respingerea solilor greci" (1578, trad. rom.) cuprinde aluzii la realităţile sociale contemporane lui K. Prelucrarea în versuri făcută de el „Psalmilor lui David" (1579) a servit mitropolitului român Dosoftei ca model pentru traducerea sa a „Psaltirii pre versuri tocmită" (1673).

Kočić *[cócici]*, Petar (1877—1916), scriitor realist sîrb. A participat la lupta de eliberare naţională a poporului din Bosnia şi la mişcările ţărăneşti îndreptate împotriva moşierilor. Povestirile sale „Pe munte şi pe vale" (1902—1905) şi „Gemete de pe Zmiana" (1910) zugrăvesc critic aspecte din realitatea satului bosniac. În scrierile satirice „Bursucul în faţa tribunalului" (1904) şi „Tribunalia" (1912) a demascat samavolnicia autorităţilor austriece în Bosnia.

Kodály *[códai]*, Zoltán (n. 1882), compozitor, folclorist şi muzicolog ungur, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. A studiat şi a fost apoi profesor la Conservatorul din Budapesta. Muzica vechilor polifonişti şi cea a lui Debussy l-a ajutat să găsească mijloace polifonice adecvate pentru prelucrarea melodiilor populare, precum şi noi procedee armonice, mai potrivite pentru învesmîntarea melodiilor de structură modală (pentatonică). Din 1904, împreună cu Bartók, s-a consacrat studiului ştiinţific al folclorului maghiar, editînd importante culegeri de cîntece populare. Sub înrîurirea folclorului, a scris operele „Hâry János" (1926), „Şezătoare secuiască", lucrările simfonice „Dansuri de pe Mureş" (1930), „Dansuri din Galantha" (1933), „Variaţiuni pe un cîntec popular" (1939), lucrările vocal-simfonice „Psalmus hungaricus" (1923), muzică de cameră, cîntece etc. Laureat al Premiului Kossuth.

Kogan, Leonid Borisovici (n. 1924), violonist sovietic, profesor la Conservatorul din Moscova. A fost distins cu premiul I la concursurile internaţionale de la Praga (1947) şi de la Bruxelles (1951).

Kogălniceanu, Ienache (1729—1795), boier moldovean, cronicar. Lui **K.** i se atribuie o cronică a evenimentelor petrecute între 1733 şi 1774, în care este afirmată deschis poziţia de clasă a boierimii.

Kogălniceanu, Mihail (1817—1891), om politic, democrat

M. Kogălniceanu

burghez, istoric, scriitor, ziarist şi orator român. S-a născut la Iaşi. A fost profesor de istorie naţională la Academia Mihăileană şi membru al Academiei Române. Şi-a făcut studiile la Lunéville (Franţa) şi la Berlin. După reîntoarcerea în patrie (1838), a depus o stăruitoare activitate în direcţia dezvoltării învăţămîntului în Moldova şi pentru publicarea de izvoare istorice. A publicat numeroase documente istorice în revista „Arhiva românească" (1840—1841 şi 1845), înfiinţată şi condusă de el, şi culegerile: „Letopiseţele ţării Moldaviei" (3 vol., 1845—1852), „Cronicile României" (3 vol., 1872—1874). A editat revistele de orientare patriotică şi democratică „Dacia literară" (1840) şi „Propăşirea (Foaie ştiinţifică şi literară)" (1844), unde a colaborat şi Nicolae Bălcescu, precum şi ziarul „Steaua Dunării" (1855—1860), care a avut un rol important în lupta pentru unirea Principatelor. Pentru activitatea sa politică îndreptată împotriva regimului autoritar al lui Mihail Sturdza a fost surghiunit, în 1844, la mănăstirea Rîşca. Deşi n-a participat direct la revoluţia din 1848, **K.** se încadrează, prin ideile sale, în ideologia paşoptistă. El a redactat în emigraţie, din însărcinarea „Comitetului revoluţionar moldovean", programul mişcării revoluţionare moldovene, intitulat „Dorinţele partidei naţionale din Moldova", în care se punea problema împroprietăririi ţăranilor şi a constituirii statului naţional român. **K.** are meritul de a fi susţinut ideea egalităţii oamenilor „fără deosebire de rang şi de clasă" (a ridicat printre cei dintîi problema emancipării ţiganilor). A fost prim-ministru în Moldova (1860—1861), apoi prim-ministru al României (1863—1865), perioadă în care a avut o contribuţie de seamă la adoptarea legilor privitoare la secularizarea averilor mănăstireşti, la reforma agrară („legea rurală") şi a altor legi. Îndepărtat din guvern în 1865, n-a mai activat pe tărîm politic în mod susţinut (a mai avut funcţii ministeriale în 1868—1870 şi 1876) pînă în 1877—1878, cînd a fost ministru al afacerilor externe. În această din urmă calitate, şi-a legat numele de actul proclamării independenţei naţionale a României (9 mai 1877). În dezacord cu unele aspecte ale politicii externe duse de I.C. Brătianu, **K.** a fost înlăturat din guvern. Ideile politice şi concepţia sa despre istorie sînt strîns legate de mişcarea democratică şi naţională din prima jumătate a sec. al XIX-lea. El concepea istoria în spirit militant, considerînd cunoaşterea trecutului patriei ca o chezăşie a afirmării conştiinţei naţionale şi a emancipării sociale a poporului român („Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie naţională în Academia Mihăileană", rostit în 24 noiembrie 1843). Un loc însemnat îl ocupă în opera sa critica făcută feudalismului. **K.** are meritul de a fi afirmat printre primii în ţara noastră necesitatea studierii rolului poporului în făurirea istoriei. Ideile politice înaintate ale lui **K.** nu depăşesc însă cadrul democratismului burghez. **K.** a avut o însemnată contribuţie la orientarea vieţii culturale şi ştiinţifice româneşti. În literatură a abordat diverse genuri: corespondenţa, însemnările de călătorie, schiţa de moravuri, nuvela, pamfletul, romanul (fragmentar), teatrul,

fără să atingă însă un nivel artistic remarcabil. Prin activitatea sa ca director al Teatrului național din Iași, a contribuit la ridicarea pe o treaptă nouă a dramaturgiei și a artei actoricești din țara noastră. Op. pr.: „Românische oder wallachische Sprache und Literatur" (1837), „Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens" (1837), „Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens" (vol. I, cuprinzînd perioada 1241—1792, în 1837).

Kogălniceanu, Vasile (1863—1921), om politic și ziarist român, fiu al lui Mihail Kogălniceanu. Între 1906 și 1907, **K.**, în fruntea unor elemente burghezo-democrate care militau pentru îmbunătățirea situației țărănimii, a încercat să constituie un partid țărănesc.

Kohlrausch *[có:lrauș]*, Friedrich Wilhelm Georg (1840—1910), fizician german. A fost profesor la Universitatea din Berlin. Este cunoscut prin lucrările sale în domeniul electrochimiei și al teoriei soluțiilor. Op. pr.: „Manual de fizică practică" (1870).

koiné (gr. *koinos* „comun"), termen folosit pentru a denumi o limbă comună formată prin participarea mai multor graiuri teritoriale ale acelei limbi, cu predominarea unuia dintre ele. Denumirea se aplică în special limbii grecești comune, formată pe baza dialectului atic în sec. al IV-lea î.e.n., după cucerirea macedoneană.

Kokand, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Uzbekă, situat în depresiunea Fergana, pe valea rîului Soh. 117 000 loc. (1962). Industrie chimică, de prelucrare a metalelor, textilă, de tricotaje, alimentară etc. Nod feroviar.

Kokoschka *[cocóșca]*, Oskar (n. 1886), pictor muralist și de șevalet, scenograf, grafician, poet și dramaturg austriac. Influențat mai întîi de mișcarea Jugendstil, a devenit mai tîrziu promotor al expresionismului. În perioada 1908—1914 a pictat compoziții („Vîrtejul", 1914) și portrete într-un colorit întunecat, străbătut de irizări albastre sau de lumini roșii, care creează o atmosferă dramatică. După 1924 peisajele sale sînt în special evocări stranii, vizionare, de oraș. În timpul celui de-al doilea război mondial, **K.** a lucrat mari compoziții istorice și alegorice, prin care demască fascismul („Lorelei", „Anschluss"). Ca grafician a realizat cicluri de litografii, precum și ilustrații pentru propria lui carte „Băieții visători", pentru „Zidul chinezesc" de Kafka etc. Este autorul unor drame și poeme expresioniste („Orfeu și Euridice").

Kola, peninsulă situată în nord-vestul părții europene a Uniunii Sovietice, între Marea Albă și Marea Barents. Suprafața: circa 100 000 km². Reliefu este muntos în partea vestică (munții Hibini), deluros în partea centrală, iar în cea sudică vălurit și cu multe lacuri. Există numeroase urme glaciare. Clima, din cauza influenței unei ramuri a Golfstromului, este relativ blîndă. În nord vegetație de tundră, în sud de silvotundră și păduri de conifere. Regiune bogată în apatite, nefelin și minereu de nichel. Principalul oraș și port al peninsulei este Murmansk.

kóla (BOT.; *Cola acuminata*), arbore tropical din familia sterculiaceelor, răspîndit în Africa.

Kola

Cotiledoanele semințelor sale (cunoscute sub numele de „nuci de kola") au acțiune stimulentă asupra sistemului nervos central și asupra activității cardiace.

Kolarov, Vasil Petrov (1877—1950), militant al mișcării muncitorești bulgare și internaționale, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist Bulgar. În 1897 a devenit membru al Partidului muncitoresc social-democrat din Bulgaria, iar începînd din 1905 a făcut parte din conducerea partidului socialiștilor „tesneaci". Între 1919 și 1923 a fost secretar al C.C. al P.C. Bulgar. A făcut parte din conducerea răscoalei armate antifasciste din Bulgaria (septembrie 1923). A fost membru al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste (din 1921) și al Prezidiului acestuia (1922—1943). A fost președintele Adunării Naționale (1945—1947). Președinte al Consiliului de Miniștri al R.P. Bulgaria (1949—1950).

Kolarovgrad, oraș în partea de nord-est a Republicii Populare Bulgaria. 58 000 loc. (1961). Are întreprinderi ale industriei alimentare (mori, fabrici de conserve, bere, ulei), de mobilă, de pielărie, fabrică de piese de schimb. Nod feroviar. Moscheea Tombul, remarcabil monument arhitectonic.

Kolas, Iakub (1882—1956), scriitor sovietic bielorus. Poemele sale reflectă soarta grea a țărănimii împilate și protestul împotriva asupririi naționale („Cîntece de robie", 1908), lupta dusă de intelectualitatea progresistă în condițiile regimului autocrat-iobăgist (volumul „Pămîntul cel nou", 1923, considerat drept „enciclopedia" vieții bieloruse) sau atașamentul patriotic față de cauza poporului („Coliba pescarului", 1949). Proza sa cuprinde momente din procesul de colectivizare a agriculturii. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Kolbe, Georg (1877—1947), sculptor și litograf germar În lucrările din prima perioad de creație („Dansatoarea", 1912) și în portretele lucrate mai tîrziu, a reușit să redea figuri pline de viață, într-un limbaj sculptural, sobru și armonios. După eliberarea Germaniei de sub fascism a creat sculptura „Eliberatorul" (1945), proiectul monumentului victimelor fascismului (1946), monumentul lui Beethoven (1927—1947) ș. a.

Kolbe, Hermann (1818—1884), chimist german. A fost profesor la universitățile din Marburg și Leipzig. A făcut cercetări în diverse domenii ale chimiei organice. În 1849

a descoperit o metodă de obținere a hidrocarburilor parafinice pe cale electrolitică. **K.** a elaborat metoda de sinteză a acidului salicilic (1860) din fenolat de sodiu și bioxid de carbon *(sinteza K.)*, care a fost perfecționată și extinsă ca o metodă generală pentru sinteza oxiacizilor aromatici.

Kolceak, Aleksandr Vasilievici (1873—1920), amiral țarist, unul dintre principalii conducători ai contrarevoluției albgardiștilor ruși (1918—1919). Armata condusă de **K.** a cucerit Siberia, Uralul, ajungînd pînă la Volga (1918), dar a fost zdrobită, în 1919, de către Armata Roșie.

Kölcsey *[cölcei]*, Ferenc (1790—1838), scriitor și om politic ungur. Partizan al curentului „reînnoirii limbii și literaturii", **K.** a compus, în spirit romantic, poezii cu caracter patriotic („Imn", 1823; „Cîntecul lui Zrinyi", 1830). A preconizat, în spirit iluminist, eliberarea de iobăgie a țărănimii și independența națională a Ungariei.

„Kol-Haam", organ de presă, în limba ebraică, al C.C. al Partidului Comunist din Israel. A fost înființat în 1937. Apare zilnic, la Tel Aviv.

Koliannis, Kostas (n. 1909), prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist din Grecia (din 1961). Membru al partidului din 1931, al C.C. din 1948, iar al Biroului Politic al C.C. din 1952.

Kolîma, rîu în Uniunea Sovietică, în nord-estul Siberiei (circa 2 600 km). Se formează prin unirea rîurilor Kulu și Aian-Iuriah și se varsă în Marea Siberiei Orientale. Este navigabil pe o distanță de circa 2 000 km.

Kollár, Jan (1793—1852), poet romantic ceh. S-a afirmat prin volumul „Fiica Slavei" (1824), închinat luptei popoarelor slave pentru libertate. Sub influența lui J.G. Herder, a alcătuit o culegere de poezii populare slovace. Este și autorul unui tratat intitulat „Despre relațiile literare dintre diferitele popoare și graiuri slave" (1837).

Kollataj *[colțtai]*, Hugo (1750—1812), om politic, scriitor și gînditor iluminist polonez. Ca ideolog al „partidului patriotic" al burgheziei și șleahticilor a luptat în perioada anilor 1788 — 1792 pentru reforme menite să deschidă calea dezvoltării capitaliste a Poloniei. În 1794 a participat activ la răscoala condusă de Kosciuszko, situîndu-se pe poziții republicane. În filozofie a fost materialist, avînd concepții apropiate de cele ale materialiștilor francezi din sec. al XVIII-lea. A criticat religia de pe pozițiile iluminismului burghez și a contribuit la laicizarea învățămîntului.

Kollwitz *[kólviț]*, Käthe (1867—1945), graficiană și sculptoriță germană. Creația

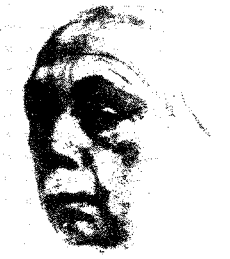

K. Kollwitz (autoportret)

ei s-a concentrat pe cîteva teme sociale majore, tratate cu adînc umanism. Inspirată de lucrările literare ale lui E. Zola și G. Hauptmann, a creat primele cicluri grafice: „Răscoala țesătorilor" (1897—1898) și „Războiul țărănesc" (1907—1908). Tema războiului și a consecințelor lui dezastruoase a fost oglindită în numeroase lucrări (gravurile „Cei vii, morților" 1919; afișul „Să nu mai fie niciodată război"; monumentul eroilor căzuți la Diksmuide; ciclul de sculpturi „Războiul", 1920—1924; „Supraviețuitorii", 1923). Participantă activă la lupta proletariatului, a realizat gravura „În memoria lui K. Liebknecht" și compoziții impresionante, ca: „Demonstrații", „Proletariatul" (1925). A executat și ilustrații de carte („Germinal" de E. Zola). **K.** a practicat cu măiestrie diferite genuri ale tehnicii grafice, remarcîndu-se prin expresivitatea deosebită a figurilor, obținută cu ajutorul liniei lapidare și energice și al contrastelor de umbră și lumină. **K.** este prima mare reprezentantă a artei proletare germane și ocupă un loc de seamă în arta militantă a sec. al XX-lea. Käthe Kollwitz este reprezentată în Muzeul de artă al R.P.R. prin șase stampe.

Kolmogorov, Andrei Nikolaevici (n. 1903), matematician sovietic, profesor la Universitatea din Moscova, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. și membru de onoare al Academiei R.P.R. Are contribuții în domeniul teoriei funcțiilor de variabilă reală, logicii matematice, topologiei și, în special, în domeniul teoriei probabilităților, teoriei informației. Erou al Muncii Socialiste. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Köln, oraș în vestul Republicii Federale Germane, în landul Renania de Nord — Westfalia, situat pe Rin. 809 250 loc. (1961). Important centru industrial și cultural. Cele mai însemnate ramuri industriale sînt: siderurgia, construcțiile de mașini (mașini-unelte, nave fluviale, motoare diesel, material rulant), industria chimică (marea întreprindere Farbenfabriken Bayer AG din suburbia Leverkusen), textilă, de cosmetică („apă de colonia") și alimentară. Important port pe Rin. Universitate (din 1388), conservator de muzică. Domul sf. Petru din **K.**, construit în etape între 1248 și 1880, este, ca proporții, cel mai impunător monument al arhitectonicii gotice. În trecut, **K.** a fost cunoscut la noi sub numele de *Colonia*.

Kolomna, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat la confluența rîului Moscova cu Oka. 125 000 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (locomotive diesel, utilaj greu, mașini textile) și de materiale de construcție.

Kolțov, Mihail Efimovici (1898—1942), scriitor sovietic rus. S-a făcut cunoscut ca ziarist și ca autor de foiletoane satirice. În timpul războiului național revoluționar al poporului spaniol a fost corespondent pe

front al ziarului „Pravda". În volumul „Jurnal din Spania" (1938, trad. rom. 1958) Koltov evocă lupta eroică dusă de poporul spaniol împotriva fascismului.

Komárno *[cómarno]*, oraș în sudul R.S. Cehoslovace, port la Dunăre. 24 000 loc. (1961). Construcții navale.

Komarov, Vladimir Leontievici (1869—1945), botanist și geograf sovietic; a fost profesor la Universitatea din Leningrad și membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A studiat și publicat lucrări despre flora Asiei. Erou al Muncii Socialiste. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Komensky, Jan Amos (numele latinizat *Comenius*; 1592—1670), gînditor umanist și pedagog ceh. A fost conducătorul școlii comunității protestante democratice a „fraților boemi" și episcopul ei. După instaurarea dominației reacțiunii catolice și a feudalilor germani, **K.** a fost nevoit să-și părăsească patria (1628), peregrinînd prin toată Europa. Urmînd tradițiile husitismului, **K.** a năzuit să îmbine ideile Reformei cu cele ale umanismului Renașterii. Concepția sa despre lume cuprinde, alături de vederi religioase, elemente de materialism spontan. Opunîndu-se învățămîntului medieval scolastic, rupt de viață, inuman prin metodele sale, **K.** a preconizat o școală nouă, bazată pe principii realiste și democratice, denumită de el „atelier al umanității", și a promovat principiul laic al unei educații „conforme cu natura". A militat pentru o școală unică, generală și obligatorie în limba maternă pentru toți copiii, fără deosebire de origine, avere, confesiune sau sex. El a conceput pentru prima oară sistemul de învățămînt organizat pe ani de studii, pe clase și pe lecții, bazat pe munca în colectiv a elevilor sub conducerea învățătorului. **K.** este fondatorul d i d a c t i c i i. Principiile și regulile didactice formulate de **K.** (principiul i n t u i ț i e i, al învățării conștiente, al temeiniciei cunoștințelor, al continuității în predare, regulile: „de la concret la abstract", „de la cunoscut la necunoscut", „de la apropiat la depărtat" etc.) au rămas și astăzi în vigoare. **K.** cerea ca instrucția să îmbrace o formă atractivă și să se sprijine pe experiența și pe munca

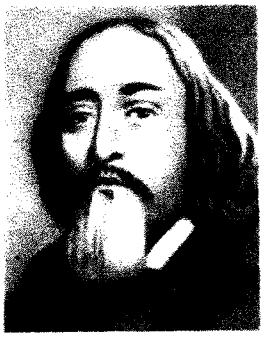

J. A. Komensky

personală a elevilor. El pleda pentru o disciplină bazată pe convingere și pe respectul față de personalitatea elevului, condamnînd pedepsele corporale. Spirit enciclopedic, **K.** a scris peste 650 de lucrări pedagogice, filozofice, filologice și teologice. Cărțile sale, care s-au bucurat de o largă răspîndire, au cunoscut numeroase ediții și în Transilvania. Op. pr.: „Poarta de aur deschisă a limbilor" (1631), „Marea didactică" (scrisă în limba cehă în 1632, editată în limba latină în 1657), „Școala maternă" (1633).

„Kommunist", organ teoretic și politic al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. A fost înființat în 1924, purtînd pînă în 1952 titlul de „Bolșevik". Apare la Moscova (18 numere pe an).

Kommunizm, vîrf în Pamir, în Munții Academiei de Științe; este cel mai înalt vîrf din Uniunea Sovietică (7 495 m).

„Komsomolskaia pravda", organ de presă al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist-Leninist din U.R.S.S. (Komsomol). Apare zilnic, la Moscova, din 1925.

Komsomolsk pe Amur, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat în Extremul Orient, port fluvial pe cursul inferior al Amurului. 192 000 loc. (1962). Principalele ramuri industriale sînt siderurgia, construcțiile de mașini, industria materialelor de construcție (prefabricate din beton), industria alimentară. Institute de învățămînt superior. Orașul a fost construit de către comsomoliști, începînd din 1932.

„Komunist", organ de presă săptămînal al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia. A fost înființat în 1925. Apare la Belgrad.

Konenkov, Serghei Timofeevici (n. 1874), sculptor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S., membru al Academiei de arte a U.R.S.S. În prima perioadă a creat personaje mitologice și de basm. După prima revoluție rusă a realizat portrete realiste și statui monumentale („Muncitor", 1906; „Muncitorul", „Țăranca"). Între anii 1924 și 1945 a trăit în S.U.A., creînd numeroase portrete („M. Gorki", „I. P. Pavlov"). După înapoierea sa în U.R.S.S., **K.** a executat sculptura de mari dimensiuni „Omul eliberat" (1947), vădind tendința spre forme sintetice. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Konev, Ivan Stepanovici (n. 1897), mareșal al Uniunii Sovietice. În al doilea război mondial a comandat armatele de pe frontul apusean, frontul de la Kalinin, fronturile I și al II-lea ucrainean ș.a.

Konieh, vechi oraș bizantin *(Iconium)*. Cucerit de turcii selgiucizi, a fost reședință a sultanilor acestora (sec. XI-XII). A fost ocupat de turcii otomani în a doua jumătate a sec. al XV-lea. Aici a fost surghiunit în 1558 Petru cel Tînăr, domnul Țării Românești, împreună cu mama sa, doamna Chiajna. Astăzi orașul, situat în sudul Turciei, se numește *Konya*.

Koninck, Philips (1619—1688), pictor olandez. Este autor de peisaje monumentale, în care a redat natura specific olandeză („Peisaj cu dune", „Peisaj de cîmpie cu vînători", „La marginea pădurii" ș.a.). A pictat și tablouri de gen („Vînătorul"). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin „Peisaj olandez" (1655).

Konjović *[cóńovici]*, Petar (n. 1883), compozitor iugoslav, profesor și rector al Academiei de muzică din Belgrad. A înființat

Institutul de muzicologie de pe lîngă Academia Iugoslavă de Ştiinţe şi Arte. Creaţia sa cuprinde aproape toate genurile muzicii vocale şi instrumentale. A scris opere în care inspiraţia folclorică se îmbină cu elemente expresioniste, lucrări simfonice şi de cameră, coruri, piese pentru voce etc.

Kono, Kristo (n. 1907), compozitor albanez. Inspirată din realităţile contemporane ale patriei sale, creaţia lui **K.** este străbătută de melosul muzicii populare. A scris o operetă, o cantată, piese pentru orchestră („Rapsodia albaneză"), cîntece de masă, muzică de film.

Konopnicka *[conopníţca]*, Maria (1842—1910), scriitoare poloneză. Poemele sale („Carte de cîntece istorice" 1904) exprimă simpatia pentru oamenii simpli şi se disting prin bogăţia registrului liric şi prin melodicitatea folclorică. Poemul epic „Pan Balţer în Brazilia" (1892—1910) înfăţişează tragedia ţărănimii emigrate în America de Sud, aducînd în final viziunea revoluţiei proletare. A scris şi nuvele realist-critice, remarcabile prin fineţea observaţiei (culegere, trad. rom. „Natura moartă", 1960).

Konstantinov, Aleko (1863—1897), scriitor bulgar, reprezentant de seamă al realismului critic. S-a afirmat prin însemnările de călătorie din S.U.A., „Pînă la Chicago şi înapoi" (1893), în care ironizează modul de viaţă american, dar mai ales prin ciclul de povestiri „Bai Ganiu" (1894, ult. trad. rom. 1964), în care satirizează lăcomia şi ignoranţa burgheziei bulgare în perioada de ascensiune a capitalismului. Pentru atitudinea sa democratică a fost ucis de agenţi ai reacţiunii.

Konwitschny *[convícini]*, Franz (1901—1962), dirijor german, animator al vieţii muzicale din Leipzig şi Dresda. A fost dirijor al orchestrei Gewandhaus din Leipzig şi al Operei de stat din Berlin, remarcîndu-se îndeosebi în interpretarea muzicii compozitorilor germani. Laureat al Premiului naţional al Republicii Democrate Germane.

Kopecky *[cópeţchi]*, Matěj (1775—1847), mînuitor de păpuşi ceh. Din 1811 a organizat spectacole de marionete, al căror erou principal era popularа păpuşă K a ş p a r e k. Prelucrările de piese dramatice şi de opere lirice ale lui **K.** dovedesc străduinţa sa de a apăra tradiţiile populare şi limba naţională cehă împotriva asupririi austriece.

Kopitar, Bartolomeu (1780—1844), slavist de origine slovenă. A fost un susţinător fervent al catolicismului şi al politicii reacţionare habsburgice. A scris diverse articole polemice despre români, cele mai cunoscute fiind polemicile împotriva operei lui Petru Maior „Istoria pentru începutul românilor în Dacia"; în ele, **K.** a susţinut teza eronată a formării limbii şi poporului român în sudul Dunării. A editat, în 1836, „Codex Clozianus", cel mai vechi monument glagolitic slav. A scris o „Gramatică a limbii slave din Craina, Carintia şi Stiria" (1808).

Koplenig, Johann (n. 1891), preşedinte al Partidului Comunist din Austria (din 1945).

J. Koplenig

Membru al partidului din 1918, al C.C. din 1922 şi secretar general al Partidului Comunist din Austria (1924—1945). A fost membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a (din 1928) şi al prezidiului acestuia (1935—1943).

Kopp, Hermann (1817—1892), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Heidelberg. A făcut cercetări fundamentale asupra căldurii atomice şi moleculare, precum şi asupra volumului molecular, care au contribuit la dezvoltarea chimiei moderne.

Köppen, Wladimir Peter (1846—1940), meteorolog şi climatolog german. A întocmit o clasificare a tipurilor de climă, bazată pe raportul dintre temperatură şi precipitaţii.

Köprülü, familie de feudali albanezi, care a dat Imperiului otoman mari demnitari, în special viziri. Membrii familiei **K.** au încercat să preîntîmpine descompunerea imperiului şi să întărească autoritatea sultanilor pe calea refacerii puterii militare şi reluării războaielor de cotropire. Cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai familiei au fost: *Mehmed (Ahmed) K.*, mare-vizir (1656—1661). A reorganizat armata şi a înfrînt pe veneţieni, precum şi alianţa antiturcă a ţărilor române, realizată de Constantin Şerban, domn al Ţării Româneşti, Gh. Rákóczi al II-lea, principe al Transilvaniei, şi Gh. Ştefan, domn al Moldovei. *Kara-Mustafa K.*, mare-vizir (1677—1689). A condus asediul Vienei (1683), silind pe Şerban Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti, să participe la asediu de partea sa. A fost însă înfrînt de Ioan Sobieski, regele Poloniei.

Korcë *[córcə]*, oraş în sud-estul R.P. Albania, situat într-o depresiune fertilă. 34 400 loc. (1958). Industrie alimentară (zahăr, bere) şi textilă (tricotaje, covoare).

Korda, Alexander (Sándor) (1893—1956), regizor şi producător de filme, de origine ungur. S-a afirmat la Viena, Berlin, Londra şi Hollywood. Filmele realizate de **K.** sînt remarcabile mai ales prin fastul montărilor („Doamna de la Maxim", „Henric al VIII-lea", „Rembrandt", „Lady Hamilton", „Anna Karenina" ş.a.).

Korneiciuk, Aleksandr Evdokimovici (n. 1905), dramaturg sovietic ucrainean, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. S-a impus prin tragedia cu viziune optimistă „Sfîrşitul escadrei" (1933), în care evocă eroismul comuniştilor în anii războiului civil, prin „Platon Krecet" (1934), în care prezintă proce-

sul formării ideologice a intelectualului de tip nou, şi prin piesa „Adevărul" (1937), consacrată figurii luminoase a lui Lenin. Numeroase opere dramatice ale lui **K.** au ca temă lupta dintre vechi şi nou în societatea socialistă (trad. rom. volumul selectiv „Teatru", 1951). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. şi al Premiului internaţional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1960).

Körner, Theodor (1791—1813), scriitor romantic german. S-a format sub influenţa lui Fr. Schiller, în spiritul căruia a compus drame de inspiraţie eroică („Zrinyi", 1812). S-a făcut cunoscut mai ales prin cîntecele patriotice, adunate postum în volumul „Liră şi spadă" (1814). A participat, ca voluntar, la războiul de eliberare dus împotriva lui Napoleon, căzînd pe cîmpul de luptă.

Kornilov, Lavr Gheorghievici (1870—1918), general ţarist, comandant suprem al armatei ruse (iulie-august 1917). În august 1917 a organizat o rebeliune în scopul zdrobirii forţelor revoluţionare. După victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a fost unul dintre organizatorii armatei contrarevoluţionare, care acţiona în sudul ţării.

Korolenko, Vladimir Galaktionovici (1853—1921), scriitor realist-critic rus. **K.** s-a format sub influenţa democraţilor revoluţionari ruşi şi ucraineni, fiind atras un timp şi de narodnicism. Opera sa redă urmările nefaste ale pătrunderii relaţiilor capitaliste la ţară, cruzimile absolutismului, asuprirea naţională şi înfăţişează frumuseţea morală a omului simplu, încrederea umanistă în triumful dreptăţii (povestirile „O fiinţă ciudată", 1880; „Visul lui Makar", 1885; „În societatea proastă", 1886; „Muzicantul orb", 1886; „Schiţe din satul Pavlovo", 1890; „Rîul jucăuş", 1892; „Fără grai", 1895). **K.** este un maestru al schiţei, povestirii şi nuvelei de mici dimensiuni. Arta sa, care aminteşte pe aceea a lui L. Tolstoi şi Gleb Uspenski, se remarcă prin realism, prin armonioasa împletire a descrierilor de natură străbătute de lirism cu analiza psihologică pătrunzătoare şi prin pitorescul stilului. A făcut numeroase călătorii în România, din care au rezultat povestiri ca „Ai noştri pe Dunăre" (1909), „Nirvana", „Deasupra limanului" (1913) ş.a. A iniţiat traducerea şi publicarea în limba rusă a unor scriitori români contemporani cu el. Opera lui **K.** se bucură de popularitate în ţara noastră, cea mai veche traducere datînd din 1889.

Korovin, Evgheni Aleksandrovici (1892—1964), jurist sovietic. A fost profesor de drept internaţional; membru al Curţii Permanente de Arbitraj de la Haga (din 1957). A elaborat lucrări privitoare la problemele fundamentale ale dreptului şi relaţiilor internaţionale contemporane.

„Korunk" (Epoca noastră), revistă de limbă maghiară, cultural-politică şi literară, apărută la Cluj, începînd din 1926. Din 1930, revista a apărut sub îndrumarea nemijlocită a Partidului Comunist din România. A avut un rol de seamă în propagarea ideologiei clasei muncitoare. Revista a militat împotriva regimului burghezo-moşieresc, pentru frăţia dintre poporul român şi populaţia maghiară din România şi a popularizat sistematic literatura română progresistă. În 1940 revista a fost suprimată de regimul horthyst. Conducătorul revistei a fost Gaál Gábor. Noua serie a revistei apare lunar, la Cluj, din 1957.

Korzeniowski *[cojeniófschi]*, Józef (1797—1863), scriitor realist polonez. În drama „Muntenii din Carpaţi" (1840) a oglindit asuprirea ţăranilor din Galiţia de către regimul habsburgic. Comedia „Evreii" (1843), romanele „Speculantul" (1846) şi „Satul împărţit" (1847) înfăţişează procesul de destrămare a şleahtei şi de ascensiune a burgheziei, iar romanul „Rudele" (1846) este un amplu tablou al relaţiilor sociale din Polonia contemporană scriitorului.

Kós *[coş]*, Károly (n. 1883), arhitect, istoric de artă şi scriitor maghiar din R.P.R. Este autorul clădirii Muzeului de la Sf. Gheorghe, la care a folosit motive ale arhitecturii populare transilvănene, şi, în colaborare cu Zrumetzky, al clădirilor Grădinii zoologice din Budapesta. A scris lucrări de istoria artei şi de etnografie („Despre arta populară din Transilvania", „Călata de odinioară"), romane istorice („Neamul corbilor", 1925) şi o dramă istorică („Budai Nagy Antal", 1936).

Kosciusko *[coziúsco]*, cel mai înalt vîrf din Australia (2 234 m), situat în sudul Alpilor Australieni.

Kosciuszko *[coşciúşco]*, Tadeusz (1746—1817), om politic polon, republican şi democrat, unul dintre conducătorii mişcării de eliberare naţională din Polonia de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. A participat ca voluntar la războiul de independenţă al coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783), ajungînd pînă la gradul de general. Întors în ţară în timpul răscoalei de eliberare din 1794 împotriva puterilor participante la cea de-a doua împărţire a Poloniei (1793).

T. Kosciuszko

K. a fost proclamat şef al statului polon. După înfrîngerea răscoalei a fost închis în fortăreaţa Petropavlovsk, de unde a fost eliberat în 1796. Ultimii ani ai vieţii i-a petrecut în emigraţie în S.U.A., Franţa şi Elveţia.

Kosice *[cóşiţe]*, oraş în R.S. Cehoslovacă, situat în estul Slovaciei. 79 350 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (utilaj pentru industria grea). Important nod feroviar la intersecţia căilor ferate spre U.R.S.S., R.P. Polonă şi R.P.

Ungară. Institut politehnic şi institut agronomic. Catedrală gotică (sec. XIV—XV).

Kosîghin, Aleksei Nikolaevici (n. 1904), preşedinte al Consiliului de Miniştri al U.R.S.S. (din octombrie 1964).

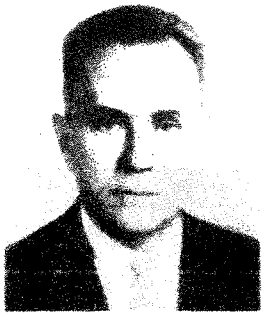

A. N. Kosîghin

Membru al P.C.U.S. din 1927. Membru supleant (1946—1948), apoi membru al Biroului Politic al P.C.U.S. (1948—1952); membru supleant (1952—1953 şi 1957—1960), iar din 1960 membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. A fost comisar al poporului pentru industria textilă a U.R.S.S. (1939—1940), vicepreşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S. (1940—1946) şi preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului al R.S.F.S. Ruse (1943—1946). A fost ministru al finanţelor (1948), ministru al industriei uşoare (1948—1953), prim-vicepreşedinte al Comisiei de stat pentru planificare curentă (1956—1957), preşedinte al Planului de stat (1959—1960) şi totodată vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al U.R.S.S. (martie 1946 — martie 1953, decembrie 1953 — decembrie 1956 şi 1957—1960). Între 1960 şi 1964 a fost prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al U.R.S.S.

Kosmodemianskaia, Zoia Anatolievna (Tania) (1923—1941), eroină sovietică a Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Figura ei a inspirat numeroase opere de artă. Erou post-mortem al Uniunii Sovietice (1942).

Kosovo-Metohija *[metóhia]*, ţinut autonom în R.S.F. Iugoslavia, în sudul Republicii Serbia. Suprafaţa: 10 887 km². Populaţia: 963 570 loc. (1961), dintre care mai mult de jumătate sînt albanezi. Centrul administrativ: *Priştina.* Zăcăminte de minereu de crom, de plumb şi de zinc. La Trepča este dezvoltată metalurgia plumbului. Culturi de porumb, de grîu şi de tutun; creşterea animalelor (bovine, ovine). Numeroase monumente feudale (biserici, mănăstiri).

Kossel, Walter (1888—1956), fizician german; a fost profesor la universităţile din Heidelberg şi Kiel. A elaborat o teorie electronică a valenţei cu caracter ionic. În 1919 a descoperit legea deplasării spectrale. A adus numeroase contribuţii în domeniul difracţiei şi interferenţei razelor Roentgen şi electronilor.

Kossovopolje *[cosovopólie] (Cîmpia Mierlei)*, cîmpie în sudul R.S.F. Iugoslavia, unde, în 1389, s-a dat o mare bătălie între oştile sîrbo-bosniece (ajutate, se pare, şi de un corp de oaste trimis de Mircea cel Bătrîn, domn al Ţării Româneşti) şi oastea otomană, condusă de Murad I şi apoi de Baiazid I Ildîrîm, terminată cu victoria turcilor. În urma înfrîngerii de la **K.**, cnezatul sîrb a devenit tributar Imperiului otoman. Tot la **K.**, s-a dat, în 1448, o bătălie între oastea condusă de Iancu de Hunedoara şi oastea otomană, victorioasă pentru turci.

Kossuth *[cóşut]*, Lajos (1802—1894), om politic maghiar, organizatorul şi conducătorul revoluţiei de la 1848—1849 din Ungaria. Avocat de profesie. Orator şi publicist de mare talent, **K.** şi-a început cariera politică în anul 1825, în dieta de la Pojon (Bratislava); mai tîrziu a aderat la opoziţia nobiliară împotriva Habsburgilor, ceea ce i-a adus condamnarea şi întemniţarea (1837—1840). După ieşirea din închisoare, a întemeiat, împreună cu alţi revoluţionari, ziarul „Pesti Hirlap" (1841) şi „Asociaţia pentru apărarea industriei naţionale" (1844), care au avut un mare rol în pregătirea revoluţiei burghezo-democratice de la 1848—1849. Evenimentele revoluţionare din martie 1848 i-au consacrat influenţa de care se bucurase în Dietă, **K.** devenind şi rămînînd pînă la sfîrşit conducătorul revoluţiei din Ungaria. În septembrie 1848 a fost numit în fruntea Comitetului de apărare a patriei, constituit sub presiunea elementelor revoluţionare, iar în aprilie 1849 după detronarea Habsburgilor şi declararea independenţei Ungariei de către Camera deputaţilor, întrunită la Debreţin, guvernator al Ungariei. Lupta forţelor revoluţionare maghiare a durat un an şi jumătate (martie 1848—august 1849), dar în ciuda eroismului acestora, care provocase armatelor austriece, în primăvara anului 1849, cîteva înfrîngeri grele, revoluţia a fost înfrîntă, datorită intervenţiei armate a Rusiei ţariste, chemate în ajutor de Habsburgi. Una dintre principalele greşeli ale lui **K.**, şi care a contribuit la înfrîngerea revoluţiei, a fost atitudinea faţă de revendicările naţionale ale românilor şi slavilor din Ungaria. Refuzul lui **K.** de a acorda libertăţi naţionale românilor şi acceptarea votului Dietei nemeşeşti din Cluj cu privire la înglobarea Transilvaniei în Ungaria au provocat dezbinarea forţelor revoluţionare române şi maghiare, fapt de care a profitat Curtea de la Viena. Cu toate eforturile unor revoluţionari ca românul N. Bălcescu, maghiarul Teleki László şi polonezul I. Bem, **K.** a înţeles prea tîrziu necesitatea constituirii unui front unit al revoluţionarilor români şi maghiari în lupta împotriva absolutismului habsburgic. Abia în iulie 1849 **K.** a semnat, împreună cu N. Bălcescu şi C. Bolliac, „Proiectul de pacificare", care punea capăt tragicelor lupte dintre cele două forţe revoluţionare, iar Camera deputaţilor a votat legea privind acordarea de drepturi naţionale românilor şi slavilor. Era însă prea tîrziu. Trupele ţariste pătrunseseră adînc în ţară; la 13 august 1849, armatele revoluţiei maghiare au capitulat la Şiria. După înfrîngerea revoluţiei, **K.** a emigrat în Turcia, iar de aici în Anglia, stabilindu-se apoi în Italia, la Torino, unde a şi murit. Autorităţile habsburgice l-au condamnat, în contumacie, la moarte. A salutat Uni-

rea Principatelor şi crearea statului naţional român. În 1867 a condamnat crearea statului dualist Austro-Ungaria şi a refuzat amnistia oferită, rămînînd pînă la sfîrşitul vieţii

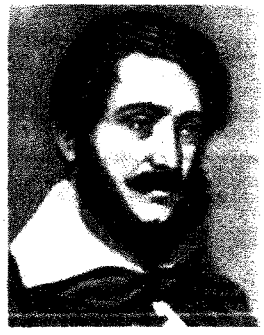

Kossuth Lajos

un adversar neîmpăcat al monarhiei habsburgice.

Kostîcev, Pavel Andreevici (1845—1895), agronom şi pedolog rus. A studiat rolul vegetaţiei în formarea solului, şi în special constituirea structurii lui glomerulare. S-a ocupat de metodele de lucrare şi de îngrăşare a solului.

Kostroma, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe Volga, la confluenţa ei cu rîul Kostroma. 189 000 loc. (1962). Vechi centru al industriei textile (prelucrarea inului). Are uzine constructoare de maşini (utilaj industrial, ateliere navale), o fabrică de prelucrare a lemnului (placaje), una de încălţăminte etc.

Kosztolányi *[cóstolani]*, Dezső (1885—1936), poet şi prozator maghiar. A debutat cu versuri simboliste şi cu nuvele care cultivă fantasticul morbid. Mai tîrziu influenţele estetizante slăbesc în opera sa, o dată cu adîncirea tendinţelor umaniste. Cele mai bune romane („Ciocîrlia", 1924, „Édes Anna", 1926, ambele ecranizate după Eliberare) şi nuvele ale lui **K.** („Iezerul" 1936) exprimă compasiunea pentru cei obidiţi, protestul împotriva moravurilor burgheze dezumanizante. **K.** a contribuit la modernizarea limbajului poetic maghiar („Bilanţ", versuri, 1935).

Kotarbiński, Tadeusz (n. 1886), filozof şi logician polonez, membru al Academiei Poloneze de Ştiinţe, preşedinte de onoare al Institutului internaţional de filozofie. A întemeiat „praxeologia", teoria generală a activităţii eficiente.

Köteles *[kőteleş]*, Sámuel (1770—1831), iluminist maghiar din Transilvania, discipol al lui Kant. A preconizat reforme antifeudale, printre care înlocuirea absolutismului printr-o monarhie constituţională parlamentară. Op. pr.: „Principiile filozofiei morale" (1817), „Enciclopedia filozofiei" (1829).

Kotlearevski, Ivan Petrovici (1769—1838), scriitor ucrainean, autorul poemului eroicomic „Eneida" (1798), una dintre primele opere literare tipărite în limba ucraineană. Prin piesele „Natalka-Poltavka" şi „Soldatul vrăjitor" (1819), inspirate din viaţa oamenilor simpli, **K.** a pus bazele dramaturgiei ucrainene.

Kotzebue *[cótebu]*, August von (1761—1819), dramaturg german. A scris peste 200 de piese de teatru, construite cu mult simţ scenic, dar superficiale sub raportul construcţiei de caractere. **K.** a fost unul dintre primii dramaturgi germani ale cărui piese au fost jucate pe scenele teatrelor româneşti, în traducerea lui Iancu Văcărescu („Grădinarul orb", 1836), Gavril Munteanu („Încurcătura", 1836), Ion Voinescu („Mizantropia şi pocăinţa", 1836), Gh. Asachi („Lapeirus", 1837) ş.a. Ca om politic, s-a situat pe poziţii reacţionare. A murit ucis de un student republican.

Kotzebue *[cótebu]*, Wilhelm von (1813—1887), scriitor german. A fost membru de onoare al Academiei Române. A trăit un timp la Iaşi, în calitate de consul rus. Opera lui literară e inspirată mai ales din realităţile româneşti („Tablouri şi schiţe din Moldova", 1860, trad. rom.; romanul „Laskar Viorescu", 1863, trad. rom.). **K.** este şi autorul unor izbutite traduceri în limba germană (1857) a cîtorva dintre poeziile populare culese de V. Alecsandri.

Koţiubinski, Mihailo Mihailovici (1864—1913), scriitor ucrainean, democrat-revoluţionar. Nuvelele şi povestirile sale înfăţişează în culori dramatice lupta ţăranilor ucraineni împotriva moşierilor în timpul revoluţiei din 1905, înfierează ţarismul, clericalismul, ipocrizia liberalilor („Risul", 1906, trad. rom. 1954; „Caii nu sînt vinovaţi", 1912, trad. rom. 1954; „Fata morgana", 1910, trad. rom. 1953).

Kovács *[cóvaci]*, György (n. 1911), scriitor maghiar din R.P.R. S-a născut în comuna Cuşmed (Odorhei). În primele sale scrieri a înfăţişat în mod realist viaţa ţărănimii sărace, exprimînd revolta acesteia împotriva regimului de opresiune burghezo-moşieresc (nuvelele „Corbi deasupra satului", 1934; „Focul nu se stinge", 1935; „Iarnă transilvăneană", 1938). După Eliberare, **K.** abordează cu deosebire tema prieteniei dintre oamenii muncii români şi maghiari, lupta lor comună împotriva fascismului, pentru o viaţă nouă (romanele „Cu gheara şi cu dinţii", 1949, trad. rom.; „Buchetul", 1955, trad. rom.; „Fata din Ojdula", 1959, trad. rom.; „Comoara Kristofilor", 1960. Proza lui **K.** se remarcă prin caracterul ei militant şi prin simplitatea şi sobrietatea stilului. Desfăşoară şi o bogată activitate obştească. Laureat al Premiului de stat.

Kovács *[cóvaci]*, György (n. 1910), actor maghiar din R.P.R., artist al poporului, profesor la Institutul de artă teatrală „Szentgyörgyi István" din Tg.-Mureş. Activează pe scena Teatrului maghiar de stat din Cluj. S-a remarcat în rolurile Astrov din „Unchiul Vanea" de Cehov, Kossuth din „Făclia" de Illyés Gyula, Crudu din „Moartea unui artist" de H. Lovinescu. Jocul său îmbină umanismul cald cu sobrietatea. Laureat al Premiului de stat.

Kovalevskaia, Sofia Vasilievna (1850—1891), matematiciană rusă. A fost profesoară la Universitatea din Stockholm şi prima femeie cu titlul de membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Petersburg. A adus contribuţii în domeniul ecuaţiilor cu derivate parţiale şi al mecanicii cereşti.

Kovalevski, Aleksandr Onufrievici (1840—1901), biolog rus, adept al darvinismului.

A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Petersburg. A efectuat cercetări devenite clasice asupra anatomiei şi embriologiei comparate la diferite genuri de nevertebrate.

Kovalevski, Maksim Maksimovici (1851—1916), istoric, sociolog şi om politic rus, liberal burghez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Petersburg. A elaborat studii valoroase în domeniul istoriei relaţiilor gentilice şi al istoriei obştii ţărăneşti. În sociologie a fost un adept al teoriei factorilor.

kóvar (METAL.), aliaj format din fier, nichel şi cobalt, avînd un coeficient de dilatare egal cu cel al sticlei. Este utilizat la fabricarea lămpilor cu incandescenţă, a unor piese de radio, la monturile lentilelor etc.

Kozlovski, Mihail Ivanovici (1753—1802), sculptor rus, reprezentant al clasicismului. Operele sale, inspirate din mitologie, din istoria antică şi din istoria naţională, pătrunse de patos eroic, se disting prin plasticitatea formelor, prin dinamism şi prin monumentalitate („Iakov Dolgoruki", 1797; „Samson", 1800—1802; monumentul lui A.V. Suvorov, 1800—1801).

Krag, Jens Otto (n. 1914), prim-ministru al Danemarcii (din 1962), preşedinte al Partidului social-democrat. Între 1947 şi 1962 a fost în mai multe rînduri ministru.

Kragujevac *[crágiuevaţ]*, oraş în R.S.F. Iugoslavia, în Serbia. 47 800 loc. (1960). Industrie constructoare de maşini (maşini auto, utilaj electrotehnic şi aparatură radio).

Krakatau, insulă vulcanică în Strîmtoarea Sondelor, între Java şi Sumatra. În 1883 o erupţie vulcanică deosebit de puternică a aruncat în aer 2/3 din teritoriul insulei; porţiunea rămasă are o suprafaţă de 10,5 km². Valul provocat de explozie a înconjurat tot globul, iar pe ţărmurile Javei şi Sumatrei a provocat moartea a 36 000 de oameni. Cenuşa vulcanică a fost aruncată în atmosferă pînă la 80 km înălţime.

Kraków v. **Cracovia.**

Král' *[cral']*, Janko (1822—1876), poet romantic slovac. A participat la revoluţia din 1848, militînd pentru desfiinţarea iobăgiei şi împărţirea pămînturilor între ţărani. În versurile sale (poemul „Jánosik" şi ciclul „Drama lumii"), exprimînd năzuinţele de fericire ale omului, a biciuit inegalitatea socială. Prin firea sa visătoare şi generoasă este înrudit cu J. Slowacki, Shelley şi Lermontov. **K.** a avut o remarcabilă contribuţie la formarea limbii literare slovace.

Kramatorsk, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană. 126 000 loc. (1962). Nod feroviar. Important centru al industriei construcţiilor de maşini grele. Este dezvoltată şi industria cocsochimică, siderurgia, industria materialelor de construcţie.

Kramskoi, Ivan Nikolaevici (1837—1887), pictor rus, organizatorul şi conducătorul grupării peredvijnicilor. A creat portrete valoroase prin forţa de caracterizare psihologică, dintre care se remarcă cele ale unor intelectuali progresişti ruşi („L.N. Tolstoi", 1873; „N.A. Nekrasov", 1877) şi portrete de ţărani („Minna Moiseev", 1882). Prin creaţia şi activitatea sa de critic şi de teoretician al artei, **K.** a adus o importantă contribuţie la dezvoltarea artei realiste democratice ruse.

krarupizáre (TELEC.), procedeu de mărire a inductivităţii kilometrice a liniilor telefonice în cablu prin înfăşurarea fiecărui conductor cu un fir subţire din material feromagnetic (fier moale sau permalloy). A fost iniţiat de inginerul danez C.E. Krarup (1872—1909).

Krasicki *[crasíţchi]*, Ignacy (1735—1801), scriitor iluminist polonez. S-a făcut cunoscut atît prin poemele sale eroicomice „Myszeidos" (1775), „Monachomachia" (1778) şi „Antimonachomachia" (1780), în care condamnă ignoranţa şi parazitismul clerului, cît şi prin volumele de „Satire" (1779), „Fabule" (1779) şi „Scrisori" (1780), în care dezvăluie procesul de descompunere morală a nobilimii poloneze. Prin „Aventurile lui Mikolaj Doswiadczyński" (1776), în care zugrăveşte critic viaţa nobiliară şi schiţează imaginea ideală a unor relaţii sociale echitabile, **K.** este creatorul romanului polonez.

Krasko, Ivan (1876—1958), poet slovac. Volumele sale de poeme „Nox et solitudo" (1909) şi „Versuri" (1912), folosind nuanţat alegoria şi simbolul, exprimă sentimentele de protest ale poetului împotriva exploatării oamenilor muncii şi aspiraţia spre o viaţă socială mai drept alcătuită. A fost influenţat de creaţia poetică eminesciană, din care **K.** a dat valoroase traduceri în limba slovacă.

Krasnodar, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, aşezat pe valea rîului Kuban. 368 000 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini (maşini-unelte, piese de schimb, aparate de precizie), uşoară (încălţăminte, pielărie, confecţii) şi alimentară. Institute de învăţămînt superior, muzee, teatre.

Krasnoiarsk, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe Enisei. 483 000 loc. (1963). Unul dintre cele mai importante centre industriale ale Siberiei. Industrie constructoare de maşini (utilaj greu, construcţii metalice, maşini agricole), electrotehnică (televizoare), chimică (cauciuc sintetic, fibre artificiale), de prelucrare a lemnului (mobilă), de celuloză şi hîrtie, de materiale de construcţii, textilă, uzină de aluminiu. Port fluvial. În **K.** există mai multe institute de învăţămînt superior, muzee, teatre. La 35 km în amonte de **K.**, pe Enisei, se construieşte, din 1955, o uriaşă hidrocentrală (6 000 000 kW putere instalată).

Krasser, Friedrich (1818—1893), naturalist, scriitor şi gînditor social sas din Transilvania. Concepţia sa filozofică, materialistă, s-a format sub influenţa teoriei evoluţioniste a lui Darwin şi Haeckel. În poemul satiric „Antisyllabus" (1869), răspîndit în lumea întreagă, a criticat, de pe poziţii socialist-utopice, societatea capitalistă, religia şi clerul. Principalele sale scrieri au fost reunite în culegerea postumă „Poezii şi documente din viaţă" (1954).

Kraszewski *[craşéfschi]*, Józef Ignacy (1812—1887), scriitor polonez, unul dintre primii prozatori care au zugrăvit în chip veridic viaţa iobagilor din Polonia (romanele „Ulana", 1843; „Ostap Bondarczuk", 1847). În romanul „Poveste veche" (1876), a evocat momente eroice din lupta polonezilor împotriva invadatorilor germani. Opera lui, însumînd circa 600 de lucrări, influenţată de W. Scott, H. de Balzac, Stendhal, a contribuit la trecerea literaturii poloneze de la romantism la realism.

Kraşeninnikov, Stepan Petrovici (1711—1755), geograf şi naturalist rus. A fost membru al Academiei Ruse de Ştiinţe. A explorat peninsula Kamciatka, făcînd o prezentare ştiinţifică a acestei regiuni („Descrierea pămîntului Kamciatkăi").

Krauss, Clemens (1893—1954), dirijor austriac. A condus ansambluri simfonice şi de operă la Viena, Berlin, München, Salzburg, precum şi numeroase orchestre din diferite ţări. S-a impus îndeosebi ca un temeinic cunoscător al muzicii lui Mozart şi Richard Strauss.

Krebs, Hans Adolf (n. 1900), biochimist german, stabilit în Anglia, profesor la Universitatea din Sheffield. A studiat în special biochimia fermenţilor, aducînd importante contribuţii asupra fermenţilor respiratori. A descoperit ciclul acidului citric *(ciclul lui K.)*. Premiul Nobel (1953), împreună cu F.A. Lipmann.

Krefeld, oraş în vestul R.F. Germane, în landul Renania de Nord-Westfalia. 213 100 loc. (1961). Nod feroviar şi port pe Rin. Industrie textilă (mătase, catifea). Mai are întreprinderi siderurgice (oţeluri superioare), constructoare de maşini, chimice etc. Şantier naval.

Kreindler, Arthur (n. 1900), neurolog român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. Este elevul lui Gh. Marinescu şi continuatorul şcolii sale, prin legarea clinicii de fiziologie şi fiziopatologie. Studiile sale principale privesc excitabilitatea sistemului nervos central, activitatea electrică a creierului, dinamica corticală în diferite afecţiuni neurologice şi psihice, rolul simpaticului în determinarea tonusului senzitiv,

A. Kreindler

cronaxia simpaticului, leziunile sistemului nervos în intoxicaţiile experimentale etc. A făcut valoroase cercetări şi studii asupra epilepsiei. Laureat al Premiului de stat.

Kreisler *[cráislər]*, Fritz (1875—1962), violonist şi compozitor austriac, stabilit din 1933 în S.U.A. Tehnica sa impecabilă, sonoritatea catifelată, supleţea şi farmecul interpretării l-au impus ca pe unul dintre cei mai străluciţi maeştri contemporani ai viorii. A îmbogăţit repertoriul violonistic cu numeroase piese scurte, inspirate din muzica vieneză şi din creaţia compozitorilor preclasici.

Kremenciug, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană, situat pe Nipru. 100 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (maşini-unelte, vagoane, automobile), de materiale de construcţie, de prelucrare a lemnului, industrie uşoară şi alimentară. Port fluvial. Hidrocentrală (625 000 kW putere instalată).

kremlin (rus. *kreml* „cetate, fortăreaţă"), nume dat ansamblului de construcţii rezidenţiale şi de cult, înconjurat de ziduri întărite cu turnuri, care forma partea centrală a vechilor oraşe ruseşti. Cele mai cunoscute **k.** au fost cele din Pskov, Kolomea, Tula, Nijni-Novgorod (azi Gorki), Smolensk, Kazan şi îndeosebi cel din Moscova.

Kremlinul din Moscova, ansamblu arhitectural fortificat, situat pe o colină în centrul oraşului Moscova, a cărui formă s-a definitivat de-a lungul unei perioade îndelungate. Ocupă o suprafaţă de formă triunghiulară de aproximativ 28 ha, fiind înconjurat de un puternic zid de apărare cu 20 de turnuri. Primele construcţii, din lemn, ale **K. din M.** datează din perioada întemeierii oraşului (1156) de către Iuri Dolgoruki, cneazul Suzdalului. Ele au fost treptat înlocuite, începînd din 1367, prin construcţii de piatră albă, sub domniile lui Dmitri Ivanovici Donskoi, Ivan al III-lea, precum şi în epocile următoare. Ansamblul **K. din M.** este compus din palate, clădiri administrative, muzee, biserici şi spaţii plantate. Monumentele importante

Kremlinul din Moscova

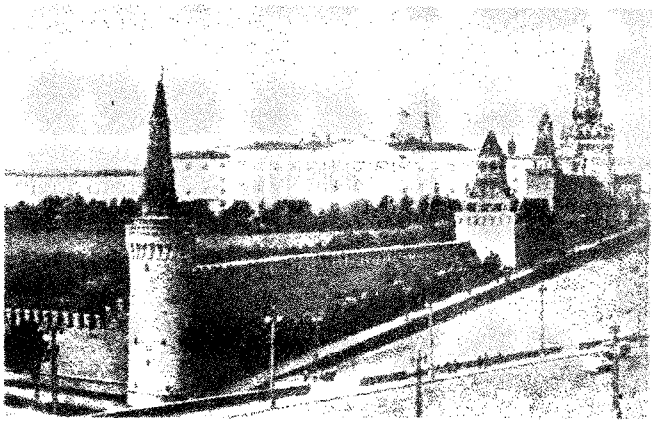

de aici sînt: catedrala Buneî-Vestiri (sec. XIV—XV), cu picturi de A. Rubliov, catedrala Arhanghelul Mihail (necropola ţarilor), catedrala Uspenski (1475—1479), Teremnoi dvoreţ (1487), Granovitaia palata (1487—1491), Turnul lui Ivan (1505—1509), clădirea Senatului (1776—1787), Palatul Congreselor ş.a.

Kretschmer *[crécimər]*, Ernst (1888—1964), psihiatru german. A fost profesor la universităţile din Marburg şi Tübingen. Este autorul clasificării tipurilor constituţionale (astenic, picnic, displastic şi atletic), insuficient fundamentată însă din punct de vedere ştiinţific. Op. pr.: „Constituţia corpului şi caracterul" (1921).

Kretzulescu, Nicolaie A.

N. Kretzulescu

(1812—1900), medic, animator al vieţii culturale şi om politic român. A fost membru al Academiei Române. Iniţiator al învăţămîntului medical în ţara noastră, a organizat o şcoală de „mică chirurgie" la spitalul Colţea (1841) şi a colaborat cu Carol Davila la întemeierea Şcolii naţionale de medicină şi farmacie din Bucureşti (1857). A participat la revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Exilat, după reîntoarcerea în ţară (1850) a militat pentru unirea principatelor. În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza a fost de mai multe ori ministru şi prim-ministru, iar după instaurarea regimului burghezo-moşieresc, ministru plenipotenţiar al României la Berlin, Petersburg, Roma şi Paris.

kripton (gr. *krypton* „ascuns"; CHIM.), *Kr*. Element nr. at. 36; gr. at. 83,80; p.t. —156,6°C; p.f. —152,9°C. Este un gaz nobil, care se combină foarte greu, incolor, fără miros şi fără gust. Se găseşte în cantitate foarte mică în aerul atmosferic, împreună cu celelalte gaze inerte. Se obţine prin distilarea fracţionată a aerului lichid. Recent, s-au obţinut combinaţiile sale cu fluorul. Kriptonul este întrebuinţat la umplerea becurilor electrice.

Krishna *[crişna]* **(Kistna),** rîu în sudul Indiei (1 280 km). Izvorăşte din Ghaţii de Vest, străbate Podişul Deccan şi se varsă printr-o deltă în Golful Bengal. Este folosit intens pentru irigaţii.

Kristoforidhi, Konstantin (pseudonimul lui *Kostandin Nelko*) (1830—1895), filolog şi scriitor albanez. Este autorul unei „Gramatici a limbii albaneze, dialectul de sud" (1882), al unui „Dicţionar albanez-grecesc" (apărut postum, în 1904) şi al povestirii realiste „Vînătoarea muntenilor" (1884), prima operă din literatura albaneză în care este evocat trecutul eroic al poporului.

Krişna, unul dintre eroii cei mai populari ai poemului indian antic M a h a b h a r a t a; în variantele vişnuiste ale h i n d u i s m u l u i, Krişna este considerat o încarnare a zeului V i ş n u.

Krişna — copil

Krivoi Rog, oraş în Uniunea Sovietică, în sudul R.S.S. Ucrainene. 448 000 loc. (1962). Important centru de extracţie a minereului de fier. Combinat metalurgic, uzine de înnobilare a minereurilor, de utilaj minier, fabrici de ciment şi industrie alimentară. Institut de mine.

Krizsán *[crîjan]*, János (1886—1947), pictor maghiar din Transilvania. Alături de S. Börtsök şi A. Mikola, a fost unul dintre fondatorii Şcolii de pictură de la B a i a M a r e. Peisajele sale sînt evocări lirice, delicate ale specificului acestei regiuni („Malul Săsarului", 1921; „Topirea zăpezii pe Valea Roşie"; „Castanul în floare", 1930; „Martie", 1942; „Canalul morii", 1944).

Krîlov, Ivan Andreevici (1769—1844), fabulist rus. Între 1789 şi 1793 a editat reviste

I.A. Krîlov

satirice, care demascau abuzurile sistemului iobăgist. A scris mai întîi comedii („Poznaşii", 1788; „Magazinul de mode", 1807; „Lecţie tinerelor fete", 1807 ş.a.), îndreptate împotriva francomaniei şi a canoanelor clasicismului. Este autorul a peste 200 de fabule, în parte prelucrări de teme clasice, în parte originale (apărute între 1809 şi 1843), avînd cu precădere un conţinut moralizator, dar fiind îndreptate şi împotriva unor racile sociale ca parazitismul şi privilegiile de castă ale nobilimii, parvenitismul, mita, birocratismul, îngîmfarea, servilismul, făţărnicia („Frunzele şi rădăcinile", „Ştiuca şi motanul", „Lupul între cîini", „Motanul şi bucătarul" ş.a.). Unele dintre ele reflectă simpatia pentru poporul asuprit şi avîntul patriotic popular din 1812. Respectînd regulile clasicismului; fabulele lui **K.** se disting totuşi printr-o tratare mai liberă a temei, printr-o vioiciune a versului, prin umorul fin şi prin limba populară, bogat nuanţată, presă-

rată cu proverbe şi zicători. În afara tălmăcirilor lui Alexandru Donici, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, fabulele lui Krîlov au apărut în românește şi în versiunea lui Tudor Arghezi (1952—1957, 1960).

Krîlov, Serghei Borisovici (1888—1958), jurist sovietic, profesor de drept internațional. A fost judecător la Curtea Internațională de Justiție a O.N.U (1946—1952). Este autorul unui mare număr de lucrări în domeniul dreptului internațional public şi privat.

Krjijanovski, Gleb Maksimilianovici (1872—1959), om de ştiință sovietic, inginer energetician. A fost membru al Academiei de Ştiințe a U.R.S.S. **K.** a participat la construcția primelor centrale electrice mari din Rusia, a condus comisia pentru întocmirea planului de electrificare a Rusiei (GOELRO) şi a contribuit la elaborarea bazelor teoretice ale unificării sistemelor energetice şi creării sistemului energetic unic al U.R.S.S. A fost şi unul dintre cei mai vechi militanți ai mişcării muncitoreşti revoluționare din Rusia.

Krleža *[crléja]*, Miroslav (n. 1893), scriitor croat. A scris poezie, proză şi drame. Creația sa a cunoscut o linie ascendentă, de la începuturile aflate sub influența expresionismului şi a simbolismului la opere profund realiste, străbătute de un umanism generos. **K.** a evocat cu forță demascatoare episoade din primul război mondial (vol. de nuvele „Zeul croat Marte", volumul de povestiri „O mie şi una de morți", piesa „În lagăr") şi a denunțat moravurile decadente ale societății burgheze croate, abordînd mai ales tema destinului intelectualității apăsate de aceasta (romanul „Întoarcerea lui Filip Latinović", ciclul de piese şi drame „Glembey"). Romanul „Banchet în Blitve" cuprinde o viziune anticipată a terorii instaurate de fasciști în Croația.

Krohg *[cro:g]*, Christian (1852—1925), scriitor şi pictor norvegian. În romanele („Albertine", 1886) şi schițele sale („Lupta pentru existență", 1888—1889), **K.** dezvăluie, de pe poziții realist-critice, racilele societății capitaliste. Ca pictor, s-a afirmat mai ales prin tablourile de gen, influențate de impresioniştii francezi, în care înfățişează cu veridicitate şi cu căldură viața grea a sărăcimii citadine şi a marinarilor („Tînăra bolnavă", 1882).

„Krokodil", revistă satirică ilustrată sovietică. Apare de trei ori pe lună, la Moscova, din 1922.

Kromer, Marcin (1512—1589), istoric polon. Folosind cronica lui Długosz, a scris, în limba latină, o cronică intitulată „Despre începutul şi istoria poporului polonez", care constituie primul studiu tipărit de istorie a Poloniei din cele mai vechi timpuri.

Kropotkin, Piotr Alekseevici (1842—1921), revoluționar rus, teoretician al anarhismului, geograf. **K.** a dezvoltat teoria aşa-numitului „comunism anarhist". El nega necesitatea statului proletar şi a organizării centralizate a producției, reprezentîndu-şi viitoarea societate socialistă ca pe o federație de comunități de producție independente. A organizat expediții în Asia estică, contribuind la stabilirea configurației reliefului acestui continent. A făcut cercetări importante asupra perioadelor glaciare.

Kruczkowski *[crucicófschi]*, Leon (1900—1962), scriitor polonez, militant al artei realist-socialiste. În volumul de poeme „Ciocane deasupra lumii" (1928) şi în romanele „Kordian şi țăranul" (1932, trad. rom. 1952), „Pene de păun" (1935) şi „Capcane" (1937) este înfățişată lupta maselor împotriva claselor exploatatoare şi a fascismului. Opera epică a lui **K.** se caracterizează printr-un realism viguros, prin abundența dialogului, printr-un stil sobru, concis, grav. Scrierile sale dramatice postbelice au ca tematică lupta antifascistă şi lupta pentru pace. Laureat al Premiului de stat al R.P. Polone şi al Premiului internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare".

Krüger, Paulus (1825—1904), președinte al republicii bure Transvaal (1883—1902) şi unul dintre organizatorii rezistenței burilor în timpul războiului anglo-bur (1899—1902).

Krum, han al bulgarilor (802—814), în timpul căruia statul bulgar a cunoscut o mare întindere teritorială. S-a sprijinit pe aristocrația militară a protobulgarilor în curs de feudalizare şi a dat primele legi scrise în apărarea proprietății feudale.

Krupp, unul dintre cele mai mari concerne metalurgice din R.F. Germană. A luat ființă în 1811, prin dezvoltarea oțelăriei lui Friedrich Krupp din Essen (Ruhr). Concernul **K.** a susținut cu întregul său po-

Vedere din Kuala-Lumpur

tențial participarea Germaniei la primul și la cel de-al doilea război mondial. Comenzile uriașe primite i-au permis să-și extindă mult producția. În prezent, concernul **K.** posedă uzine metalurgice cu o capacitate de circa 4 000 000 tone de oțel brut anual. Efectuează investiții în țară și în străinătate.

Krupskaia, Nadejda Kontantinovna (1869—1939), acti-

N. K. Krupskaia

vistă de seamă a partidului comunist și a Statului sovietic, eminent pedagog, soția lui V.I. Lenin. A aderat, în 1890, la mișcarea revoluționară și în 1895 a intrat în Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare din Petersburg. Din 1901 a lucrat în străinătate ca secretar al redacției ziarelor „Iskra", „Vperiod" și „Proletarii". După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a avut sarcini de răspundere în aparatul de stat. În 1927 a devenit membră a C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. A depus o susținută activitate pedagogică și o bogată activitate publicistică.

kșatrya, casta aristocrației militare sclavagiste din vechea Indie. În ierarhia castelor figura pe locul al doilea, după casta b r a h m a n i l o r.

Kuala Lumpur, capitala Federației Malayezia, situată în sud-vestul peninsulei Malacca, într-o cîmpie aluvială. 316 200 loc. (1961). Important centru comercial (în special pentru staniu și cauciuc). Întreprinderi de prelucrare primară a cauciucului, a staniului, fabrici de ciment, de cherestea, de produse alimentare, ateliere feroviare. Nod feroviar și rutier, aeroport. Universitate. Numeroase moschei, pagode și temple.

Kuan-yin (în budismul chinez), zeița îndurării. Cultul ei corespunde cu cel al lui *Bodhisattva Avalokitesvara* din budismul indian. La japonezi se numește *Kwannon.*

Kuba (pseudonimul lui *Kurt Barthel*) (n. 1914), scriitor german. A scris poezii pătrunse de suflu revoluționar, de optimism și încredere în triumful libertății și păcii (ciclurile „Poezia despre om", 1948; „Poezii", 1952), precum și reportaje („Gînduri în zbor", 1950) și scenarii („Palate și bordeie", 1957; „Balada lui Klaus Störtebeker", 1959). Laureat al Premiului național al R.D. Germane.

Kuban, rîu în U.R.S.S. (907 km). Izvorăște din ghețarii din jurul vîrfului Elbrus (munții Caucaz) și se varsă în Marea de Azov. În cursul inferior e navigabil. Este folosit și pentru irigații.

Kubelik, Jan (1880—1940), violonist și compozitor ceh. Interpret de renume mondial, în special al muzicii lui Paganini. A compus o simfonie, concerte pentru vioară etc.

Kuceak, Nahabed (c. sec. XVI), poet armean. Opera sa, alcătuită în general din catrene, se distinge mai ales prin profunzimea și prin grația cu care sînt cîntate dragostea și natura. A fost tradus parțial de Dan Deșliu și Victor Tulbure („Poezii", 1963).

Kuching *[cúcing],* centrul administrativ al teritoriului Sarawak (din Federația Malayezia), situat în nord-vestul insulei Kalimantan. 50 580 loc. (1960). Port fluvio-maritim, prin care se exportă cauciuc natural, copra ș.a.

Kuciuk-Kainargi, sat în nord-estul R.P. Bulgaria, unde, în 1774, a fost semnat tratatul de pace dintre Rusia și Turcia, punîndu-se capăt războiului început în 1768. Prin tratatul de la **K.-K.,** pe lîngă eliberarea unor teritorii, Rusia a dobîndit libertatea de navigație pe Marea Neagră (în strîmtorile Bosfor și Dardanele) și pe Dunăre și și-a întărit poziția pe plan internațional. Țării Românești și Moldovei li s-a îmbunătățit situația economică și politică prin îngrădirea monopolului turcesc asupra comerțului lor. În urma acestui tratat, marile puteri (Rusia, Austria, Prusia, Franța) și-au stabilit consulate la București și la Iași.

Kuczynski *[cucínschi],* Jürgen (n. 1904), economist din R.D. Germană, profesor de economie politică și de istorie economică la Universitatea Humboldt din Berlin, membru al Academiei Germane de Științe. Autor al unui mare număr de lucrări consacrate studierii situației clasei muncitoare din țările capitaliste și al unor lucrări privind istoria imperialismului german și istoria economici mondiale.

Kuibîșev, Valerian Vladimirovici (1888—1935), militant de seamă al P.C. (b) al U.R.S.S. și al Statului sovietic. Membru al partidului din 1904, al C.C. din 1922 și al Biroului Politic al C.C. din 1927. A participat la revoluția din 1905—1907. Între 1906 și 1917 a avut munci de răspundere în aparatul de partid, iar în timpul războiului civil a fost membru al Consiliului militar-revoluționar al grupului de armate de sud al Frontului de răsărit, al Armatei a XI-a și al Frontului din Turkestan.

Kuibîșev, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe Volga, la confluența cu Samara. 908 000 loc. (1963). Important centru industrial, cu industrie constructoare de mașini (utilaj petrolier, utilaj pentru construcții, pentru industria alimentară și ușoară, mașini-unelte, mașini-agricole, rulmenți, ceasuri etc.) și chimică (rafinarea petrolului, cauciuc sintetic etc.). Are și întreprinderi de industrie ușoară, de materiale de construcții, alimentare. Port fluvial. În **K.** există mai multe institute de învățămînt superior, muzee, teatre. Pînă în 1935 s-a numit *Samara.* În amonte de **K.** se află o hidrocentrală (2 300 000 kW putere instalată).

Kuiper, *[cóipər],* Gerard Peter (n. 1905), astrofizician american de origine olandeză, directorul Laboratorului lunar și

planetar de la Tucson (Arizona), directorul ştiinţific al proiectului Ranger. A publicat numeroase lucrări asupra astronomiei stelare, fizicii planetelor şi Lunii, atmosferei planetelor şi Pămîntului. Este autorul unei teorii cosmogonice. Op. pr.: „Sistemul solar" (1953—1961), „Atmosfera Pămîntului şi planetelor" (1962).

Ku Klux Klan, organizaţie teroristă, rasistă, creată în statele din sudul S.U.A. după războiul civil (1861—1865). Avînd strînse legături cu cercurile ultrareacţionare, organizaţia urmăreşte, prin teroare şi asasinate, să împiedice exercitarea de către populaţia neagră a drepturilor cetăţeneşti şi desfăşoară o activitate pogromistă împotriva elementelor democratice şi progresiste.

Kukrîniksî, pseudonimul colectivului artistic în care colaborează din 1924 *Mihail Vasilievici Kupriianov* (n. 1903), *Porfiri Nikitici Krîlov* (n. 1902) şi *Nikolai Aleksandrovici Sokolov* (n. 1903), pictori şi graficieni sovietici, artişti ai poporului din U.R.S.S. şi membri ai Academiei de arte a U.R.S.S. S-au remarcat în genul satirei politice, caricaturii şi afişului agitatoric („Fără cruţare să-l lovim şi să-l nimicim pe duşman", 1941). Un loc important în opera lor îl ocupă ilustraţiile executate pentru lucrări de Cervantes, Gogol, Saltîkov-Şcedrin, Cehov, Gorki etc. Ca pictori, **K.** au creat, fiecare în parte, portrete şi peisaje, iar împreună compoziţii în care satira necruţătoare se îmbină cu forţa tratării picturale („Sfîrşitul", 1947—1948). Laureaţi ai Premiului de stat al U.R.S.S.

Kukučin, Martin (1860—1928), scriitor slovac realist-critic. În opera sa epică a înfăţişat aspecte din viaţa satului slovac (nuvelele „Viţeluşa tărcată", 1885; „Mişo", 1892; „Dies irae", 1893) şi croat (romanul „Casa de pe colină", 1903—1904), reliefînd contradicţiile dintre ţărănime şi moşierime. Romanul „Patria mă cheamă" (5 părţi, 1926—1927) este un tablou al existenţei mizere a emigranţilor stabiliţi în America de Sud.

Kukunor (Ţinhai), lac sărat situat în munţii Nanşan din R.P. Chineză, la altitudinea de 3 205 m. Suprafaţa: circa 4 200 km²; adîncimea maximă: 38 m.

Kulisiewicz *[culişévici]*, Tadeusz (n. 1899), grafician polonez. A debutat cu gravuri în lemn, închinate vieţii grele a ţăranilor din satul minier Szlembark (1930—1936). După 1944, desenele lui **K.** exprimă protestul împotriva ororilor războiului („Varşovia. 1945") şi bucuria vieţii noi din Polonia populară („Szlembark", 1950—1954). În urma călătoriilor întreprinse a realizat valoroase cicluri grafice („India", 1956; „Mexic", 1957). Laureat al Premiului de stat al R.P. Polone.

Kumamoto, oraş în Japonia, aşezat în vestul insulei Kyushu, port la Marea Chinei de Est. 386 000 loc. (1961). Industrie alimentară, textilă, chimică (îngrăşăminte azotoase), constructoare de maşini (avioane). Nod feroviar.

Kumasi, oraş în Ghana. 190 000 loc. (1960). Centrul comercial al unei importante regiuni producătoare de cacao. Industrie de prelucrare a lemnului. Aeroport.

Kun, Béla (1886—1939), militant al mişcării muncitoreşti ungare şi internaţionale. În 1902 a devenit membru al Partidului social-democrat din Ungaria. Căzut prizonier în Rusia în timpul primului război mondial, a stabilit legături cu bolşevicii şi a devenit membru al P.C. (b) din Rusia. În 1918 s-a întors în patrie şi a participat la crearea Partidului Comunist din Ungaria. În perioada existenţei Republicii Sovietice Ungare (martie-iulie 1919) a fost comisar al poporului pentru afacerile externe şi conducătorul de fapt al guvernului. După înfrîngerea revoluţiei din Ungaria a emigrat în Austria şi apoi în Rusia Sovietică. A fost membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste (din 1921).

kungurián (STRAT.), permianul mediu în facies marin sau lagunar, cunoscut în estul Platformei Ruse, în bazinul Donеţului, munţii Urali şi în regiunea Mării Mediterane. Este echivalentul stratigrafic al s a x o n i a n u l u i. Depozitele **k.** conţin faună de lamelibranhiate, gasteropode, brahiopode etc. În **k.** din U.R.S.S. se găsesc zăcăminte de gips, sare gemă, săruri de potasiu etc.

Kunlun, sistem muntos în Asia Centrală, pe teritoriul R.P. Chineze. Se întinde pe o lungime de circa 2 500 km, formînd limita nordică şi cea estică a podişului Tibet. Este constituit din mai multe lanţuri paralele, despărţite de văi adînci şi de depresiuni. Cele mai mari înălţimi se întîlnesc în masivul Prjevalski (vîrful Ulugmuztag: 7 723 m). Ramura sud-vestică (Munţii Chino-Tibetani) are un relief extrem de fragmentat. Zăcăminte de cărbune, de minereuri de fier, cupru şi aur.

Kunmin, oraş în sudul R.P. Chineze, aşezat într-un podiş, la 1 900 m altitudine, centrul administrativ al provinciei Iunnan. 880 000 loc. (1959). Industrie metalurgică, constructoare de maşini, chimică, textilă. Nod feroviar şi rutier.

Kunotovici, Ivan (sec. XVII), tipograf ucrainean din Lvov, care a lucrat în Ţara Românească, la Cîmpulung, începînd din 1642, contribuind la formarea mai multor tipografi români.

Kuopio, oraş în Finlanda. 43 340 loc. (1960). Industrie de prelucrare a lemnului. Important obiectiv pentru turism şi pentru practicarea sporturilor de iarnă.

Kupala, Ianka (1882—1942), scriitor sovietic bielorus. După victoria revoluţiei socialiste, **K.** a cîntat satul sovietic (poemele „Pe malurile Oressei", 1933; „Bielorusiei decorate", 1937; „Din inimă", 1940 ş.a.). În timpul celui de-al doilea război mondial, **K.** a scris versuri patriotice antifasciste. Poezia lui se remarcă prin caracterul ei profund popular, prin pitorescul metaforei, prin simplitatea şi muzicalitatea versului (trad. rom. vol. selectiv „Versuri alese", 1954). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Kupecký *[cupéţchi]*, Jan (1667—1740), pictor ceh. Este autorul unor portrete realiste,

remarcabile prin forța de reprezentare a caracterelor umane și prin monumentalitatea compoziției (portretul lui Petru I, 1711—1712). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R., în Muzeul Brukenthal și în Muzeul din Timișoara.

Kuprin, Aleksandr Ivanovici (1870—1938), scriitor realist-critic rus. În primele sale povestiri a zugrăvit viața grea a soldaților, artiștilor de circ etc. („Cercetarea", 1894; „Schimbul de noapte", 1899, „Allez!", 1897) și antagonismul dintre muncă și capital („Moloh", 1896). Relațiilor capitaliste el le opune însă viața patriarhală, trăită în mijlocul naturii („Olesia", 1898; „În desișul pădurii", 1899), iar vulgarității și venalității burgheziei, forța înnobilatoare a artei („Gambrinus", 1907; „Brățara de granate", 1911). În 1905 a scris romanul „Duelul", vădit influențat de Gorki, cea mai importantă operă a sa, în care înfățișează cu sarcasm viața ofițerilor țariști, întemeiată pe calcul și egoism, frivolitate și cruzime. În anii reacțiunii stolipiniste, **K.** a abordat subiecte cu caracter exotic (romanul „Sulamita", 1908) sau naturalist (romanul „Iama", 1909—1915). În 1919, **K.** a plecat la Paris, rămînînd în emigrație pînă în 1937, cînd s-a reîntors în patrie. În scrierile realiste, dovedește spirit de observație, interes pentru detaliul caracteristic și pentru analiza psihologică, uneori sumară, dar întotdeauna relevantă. Cele mai vechi traduceri românești din opera lui **K.** datează din 1905.

Küprülü v. **Köprülü.**

Kura, fluviu în U.R.S.S., în Transcaucazia (1 515 km). Izvorăște în Turcia, din Podișul Armeniei, curge pe teritoriul R.S.S. Gruzine și Azerbaidjene și se varsă în Marea Caspică printr-o deltă. Principalul lui afluent este Araks. Pe K. s-au construit mai multe hidrocentrale, dintre care cea mai mare la Mingheceaur. Este important și pentru irigații.

Kuratowski, Kazimierz (n. 1896), matematician polonez, profesor la Universitatea din Varșovia, membru al Academiei Poloneze de Științe. A adus contribuții importante în domeniul topologiei și în teoria mulțimilor. Laureat al Premiului de stat al R.P. Polone. Op. pr.: „Topologia" (2 vol., 1958, 1961).

Kurceatov, Igor Vasilievici (1903—1960), fizician sovietic; a fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A adus contribuții în domeniul dielectricilor și segnetoelectricității; în domeniul fizicii nucleare, a descoperit izomeria nucleară la izotopii cu radioactivitate artificială. A studiat de asemenea absorbția rezonantă a neutronilor și fenomenul de fisiune spontană a nucleelor de uraniu. **K.** a fost principalul organizator al lucrărilor desfășurate în U.R.S.S. în domeniul fizicii nucleare. Erou al Muncii Socialiste.

Kurgan, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat în vestul Siberiei. 182 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini (utilaj industrial, mașini agricole, autobuze), de materiale de construcție, ușoară și alimentară. Institute tehnice.

Kurile, *Insulele* ~, grup de insule care se întind pe 1 200 km, între peninsula Kamciatka și insula Hokkaido, despărțind Marea Ohotsk de Oceanul Pacific. Aparțin Uniunii Sovietice. Suprafața totală a insulelor este de circa 10 000 km^2. Relief muntos, cu altitudinea maximă de 2 339 m. Numeroși vulcani, dintre care circa 40 activi. Climă temperată musonică, mai rece datorită curentului Oia-Șivo. Locuitorii se ocupă cu pescuitul și cu vînatul animalelor de blană.

Kurnakov, Nikolai Semionovici (1860—1941), chimist sovietic. A fost profesor la Institutul de mine, la Institutul electrotehnic și la Institutul politehnic din Leningrad, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A lucrat în domeniul combinațiilor complexe, a inventat termometrul cu amestec de mercur și taliu pentru temperaturi joase și a elaborat bazele teoretice ale analizei termice. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Kurosawa, Akira (n. 1910), regizor de film și scenarist japonez. Filmele sale „Ciini sălbatici", „Rashomon" (premiat la Veneția, 1951), „Idiotul" (după romanul lui Dostoevski), „Cei șapte samurai" (premiat la Veneția, 1954), capodoperă a filmului istoric s.a., s-au afirmat prin redarea complexă a psihologiei personajelor, prin intensitatea dramatică.

Kuro-Șivo, curent marin cald în Oceanul Pacific, de-a lungul coastelor estice ale Japoniei. Se formează în urma devierii curentului ecuatorial de nord pe direcția nord-est și înaintează pînă la 35—40° latitudine nordică, exercitînd o influență puternică asupra climei regiunilor învecinate. Are o lățime de circa 170 km și o viteză de 2—6 km pe oră.

Kursk, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat în Podișul Central Rusesc. 228 000 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini, chimică, ușoară și alimentară. Are un institut pedagogic, unul de medicină și unul agricol. În împrejurimi există mari zăcăminte de minereu de fier (anomalia magnetică de la Kursk). — *Istoric.* Aici a avut loc, în iulie-august 1943, una dintre cele mai importante bătălii din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, în care trupele sovietice au zdrobit un puternic grup de armate germane-fasciste, lichidînd astfel ultima încercare a hitleriștilor de a organiza o ofensivă de amploare pe frontul de răsărit. Victoria de la **K.** a exercitat o mare influență asupra mersului celui de-al doilea război mondial.

Kuryłowicz */curilóvici/*, Jerzy (n. 1895), lingvist polonez, profesor la Universitatea din Cracovia; membru al Academiei Poloneze de Științe. Specialist în domeniul lingvisticii indo-europene și al celei generale. Op. pr.: „Studii indo-europene" (1935), „Accentuarea în limbile indo-europene" (1952), „Apofonia în indo-europeană" (1956).

Kurz */curț/*, Anton (?—1849), ziarist și gînditor sas, participant la revoluția de la 1848 din Transilvania. Concepțiile sale politice (îndeosebi ideea că problema națională nu

va putea fi rezolvată înainte de rezolvarea problemei sociale) au avut o largă răspîndire prin publicaţiile la care a colaborat (mai ales prin „Krönstadter Zeitung"). A căzut în lupta de la Sighişoara (1849), o dată cu Petöfi.

kurzi, popor care trăieşte în Turcia, Iran, Irak, Siria (în Kurdistan), Afganistan, Pakistan, precum şi în U.R.S.S. (Armenia, Azerbaidjan, Gruzia şi Turkmenia). **K.** vorbesc limba kurdă, care face parte din ramura nord-vestică a limbilor iraniene, din familia indoeuropeană. Principalele dialecte ale limbii kurde: mandji şi kurdi. **K.** numără circa 7 000 000 de oameni. Originea şi istoria **k.** este foarte puţin studiată.

Kutaisi, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Gruzină, situat pe rîul Rioni. 141 000 loc. (1962). Industrie a construcţiilor de maşini (autobasculante, tractoare, utilaj minier), chimică, textilă, de pielărie şi încălţăminte, de sticlă, de materiale de construcţie.

Kutuzov (Golenişcev-Kutuzov), Mihail Illarionovici (1745—1813), general-feldmareşal rus, vestit comandant de oşti, unul dintre creatorii artei militare ruse. Din 1770 a participat la războaiele împotriva Turciei, distingîndu-se în 1790, cu prilejul cuceririi cetăţii Ismail. A comandat una dintre armatele ruse în timpul războiului purtat de a treia coaliţie împotriva lui Napoleon I şi care s-a terminat cu înfrîngerea coaliţiei la Austerlitz (1805). În războiul ruso-turc (1811—1812), armata rusă din ţările române, aflată sub comanda lui, a înfrînt pe turci la Rusciuc (Ruse), obligîndu-i să încheie pacea de la Bucureşti (1812), favorabilă Rusiei. În timpul războiului de apărare împotriva invaziei lui Napoleon I (1812), **K.** a fost numit comandant suprem al armatei ruse. După bătălia nedecisă de la Borodino, a condus cu măiestrie contraofensiva armatei ruse, încheiată cu înfrîngerea totală a armatelor franceze.

Kuusinen, Otto Vilhelmovici (1881—1964), militant al P.C.U.S. şi al mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale. Din 1905, conducător al aripii de stînga a Partidului social-democrat finlandez. A fost unul dintre conducătorii revoluţiei proletare din Finlanda (1918) şi unul dintre întemeietorii P.C. din Finlanda (1918). Între 1921 şi 1939 a fost secretar al Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste, iar între 1940 şi 1958 a avut munci de răspundere în aparatul de stat al U.R.S.S. A fost membru al C.C. (din 1941), al Prezidiului (1952—1953 şi din 1957) şi secretar al C.C. al P.C.U.S. (din 1957).

Kuweit, stat în Peninsula Arabă, situat pe ţărmul nordvestic al Golfului Persic, între Irak şi Arabia Saudită. La sud-vest se află o zonă neutră (5 957 km²), administrată în comun de **K.** şi de Arabia Saudită. Suprafaţa: 15 540 km². Populaţia: 468 000 loc. (1965), majoritatea arabi. Capitala: *El Kuweit*. Teritoriul Kuweitului este o cîmpie deşertică, nisipoasă în sud şi pietroasă în nord. Climă subtropicală foarte uscată. Nu are cursuri de apă permanente. Pe teritoriul **K.** se află mari zăcăminte de petrol (1/5 din rezervele cunoscute ale lumii capitaliste). Principala ramură a economiei este exploatarea petrolului (locul al treilea în lumea capitalistă): 97 468 000 t în 1963. **K.** îi revine şi 50% din petrolul extras în zona neutră. Exploatarea petrolului este dominată de monopolurile americane, engleze şi japoneze. Cea mai mare parte din petrolul extras se exportă în stare brută, restul se prelucrează în rafinăria de la Mena el Ahmadi şi în alte rafinării mai mici. Industrie alimentară, chimică (sodă caustică şi acid clorhidric), instalaţii de desalinizare a apei de mare. Agricultura se află la un nivel scăzut de dezvoltare: predomină creşterea extensivă a animalelor (cămile, capre, oi); culturile agricole (cereale, legume, tutun, curmali) ocupă suprafeţe restrînse. Este dezvoltat pescuitul. În apropiere de coastă se pescuiesc perle şi coral. Se exportă petrol şi produse petroliere (în special în Marea Britanie, Franţa, S.U.A., R.F. Germană) şi în mai mică măsură lînă, piei, perle; se importă utilaj petrolier, produse de larg consum, lemn. —*Istoric.* Aşezarea strategică a **K.** a făcut din acesta obiectul unei rivalităţi îndelungate între puterile coloniale. Anglia a impus **K.,** în 1899, un tratat înrobitor, care a fost anulat în 1961, ca urmare a dezvoltării mişcării de eliberare naţională. În acelaşi an, **K.** a fost declarat stat independent. Este membru al Ligii Ţărilor Arabe. **K.** este o monarhie. Conducătorul statului este emirul. Organul legislativ este Adunarea Naţională. **K.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R.

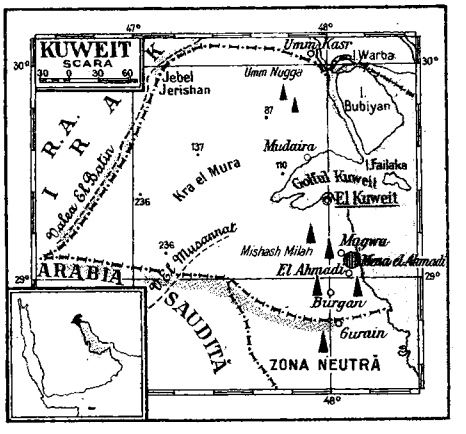

Kuzbass, mare bazin carbonifer în Uniunea Sovietică, situat în R.S.F.S. Rusă, în sudul Siberiei, în depresiunea Kuznеţk. Suprafaţa: circa 26 000 km². Rezerve de cărbune pînă la adîncimea de 1 800 m: 905 miliarde t. Importantă regiune industrială: exploatarea cărbunelui, metalurgie, construcţii de maşini, industrie chimică. Principalele oraşe din Kuzbass sînt: Kemerovo, Novokuznеţk, Prokopievsk, Kiseliovsk.

Kvanciu, oraş situat în partea de sud-vest a Coreii de Sud. 138 890 loc. (1955). Industrie textilă şi alimentară. Nod de comunicaţii şi centru comercial.

Kvarenghi, Giacomo (1744—1817), arhitect rus de origine italiană, reprezentant de seamă al clasicismului rus. A construit la Petersburg clădirea Academiei de Ştiinţe (1783—1789), Teatrul Ermitajului (1783—1787), Institutul Smolnîi (1805—1808), precum şi Palatul englez din Peterhof (1781—1794), Palatul Aleksandrovski din Ţarskoe Selo ş.a.

Kyoto, oraş în Japonia, situat în insula Honshu, într-o depresiune deluroasă. 1 296 000 loc. (1961). Din 794 pînă în 1868 a fost capitala Japoniei. Vechi centru meşteşugăresc, renumit pentru ţesături, porţelanuri, lacuri, bronzuri, jucării. Industrie textilă, alimentară, electrotehnică, constructoare de maşini, metalurgie neferoasă. Are două universităţi şi o academie de medicină. Centru religios. Importante monumente de arhitectură japoneză, care ilustrează dezvoltarea îndelungată a oraşului, înconjurate de grădini şi decorate de vestiţi artişti (complexul imperial, palatele şi grădinile curţii Katsura, grădinile Ginkakuji, Shisenkaku, numeroase mănăstiri şi temple budiste şi shinto etc.).

Kyoto. Templu şintoist

Kyushu *[chiúşu]*, una dintre cele patru mari insule care formează Japonia, situată în sudul arhipelagului japonez. Suprafaţa (cu insulele mici învecinate): 42 600 km². Populaţia: 12 900 000 loc. (1960). În relief predomină munţii de înălţime mijlocie (altitudinea maximă: 1 788 m) şi dealurile. Există numeroşi vulcani activi şi stinşi (printre care Aso, care are cea mai mare căldare din lume, cu un diametru de 24 km). Climă subtropicală musonică, vegetaţie foarte abundentă. În nord-vestul insulei se găsesc mari zăcăminte de cărbune. Se cultivă orez, ceai, trestie de zahăr. Este o regiune industrială dezvoltată. Principalele oraşe din **K.** sînt Fukuoka, Kumamoto, Nagasaki, Sasebo, Yawata, Moji. Un tunel submarin face legătura pe calea ferată cu insula Honshu.

L

l *[le]*, a paisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană sonantă lichidă laterală dentală.

la (MUZ.) **1.** Denumire a unuia dintre cele şapte sunete ale gamei. Corespunde notaţiei literale *A* sau *a*. Nota *la* din octava centrală este etalonul pentru stabilirea înălţimii exacte a sunetelor muzicale (870 de vibraţii pe secundă pentru diapazonul adoptat în anul 1858 în întreaga lume). **2.** Acordajul unor instrumente transpozitorii (de ex. clarinetul „in A", care sună cu un ton şi un semiton mai jos decît sînt înscrise notele). V. şi t r a n s p o z i ţ i e.

Laban *[lǫbǫn]*, Rudolf (1879—1958), coregraf ungur, autorul mai multor balete („Titan", „Agamemnon şi noaptea" etc.) şi creatorul unui sistem de notare complexă a dansului *(labanotation)*.

labán *(Mugil cephalus)*, specie de peşte din ordinul mugiliformelor, de culoare cenuşie-

Laban

albăstruie, lung de circa 27 cm, în greutate pînă la 1 kg, cu capul mare, cu solzi pe corp şi pe cap. Trăieşte în oceanele Atlantic, Pacific, Indian, în Marea Mediterană şi în Marea Neagră. La noi se pescuieşte în lungul litoralului, mai ales toamna. Carnea şi icrele de **l.** sînt foarte apreciate.

labă de cultivator (TEHN.) v. **cuţit de cultivator.**

Labe v. **Elba.**

Labé, Louise (c. 1526—c. 1566), poetă franceză. Vestită prin spiritul şi frumuseţea ei, a cîntat, în sonete influenţate de Petrarca, dragostea pasionată şi bucuriile ei („Sonete" şi „Elegii", reunite sub titlul „Opere", 1555). O culegere de versuri ale ei au fost traduse în româneşte, în 1957, de către Veronica Porumbacu.

labferméntt (BIOCHIM.) v. **chimozină.**

labiál (lat. *labium* „buză"; LINGV.; despre sunete), care se articulează cu participarea buzelor (ex. *p* şi *b* sînt consoane labiale; *o* şi *u* sînt vocale labiale). Consoanele **l.** sînt de două feluri: bilabiale *(p, b, m)* şi labiodentale *(f, v)*.

labializáre (LINGV.), calitate a unui sunet de a se pronunţa însoţit de o mişcare de rotunjire a buzelor (ex. în pronunţarea regională *fac*^{u} „fac" se constată o **l.** a consoanei finale).

labiáte, familie de plante dicotiledonate, caracterizate prin tulpina în patru muchii, frunzele aşezate opus, florile bilabiate, cu corolă gamopetală. Fructul este o tetrachenă. **L.** cuprind circa 3 000 de specii (erbacee sau semiarbuşti). Florile sînt adaptate la polenizare entomofilă; frunzele conţin uleiuri eterice. Numeroase specii de **l.** sînt plante medicinale şi melifere (ex. levănţica, salvia, roiniţa, izma); altele sînt buruieni răspîndite în culturi (ex. urzica, lingurica, jaleşul, corobăţica etc.).

Labiche *[labîş]*, Eugène (1815—1888), dramaturg francez. A fost membru al Academiei Franceze. A scris, singur sau în colaborare, aproape 100 de piese, remarcîndu-se mai ales ca autor de comedii uşoare, întemeiate pe o intrigă ingenioasă, şi de vodeviluri. Piesele sale ridiculizează cu vervă şi cu haz, fără mare profunzime însă, moravuri ale burgheziei franceze („Pălăria de paie din Italia", 1851; „Călătoria d-lui Perrichon", 1860; „Caniota", 1864; „Gramatica", 1867).

labilitáte (din lat. *labilis* „lunecător") **1.** (FIZ.) Proprietate a unui sistem mecanic de

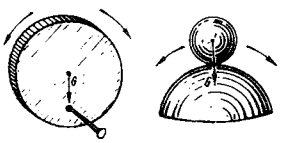

Sisteme în echilibru labil

a se afla în poziţie de echilibru instabil. **2.** (FIZIOL.) Proprietate a unui ţesut sau a unui organ exprimată prin valoarea vitezei de desfăşurare a proceselor de excitaţie. În general, **l.** este mai mare la ţesuturile animalelor superioare. Sin. *mobilitate funcţională*.

Labin, Gheorghe (n. 1907), pictor şi grafician român, artist emerit al R.P.R., profesor la Institutul de arte plastice „N. Grigorescu" din Bucureşti. Creaţia sa cuprinde compoziţii istorice de mari dimensiuni, caracterizate prin viziunea epică, prin claritatea şi energia redării conflictului („Ioan Vodă cel

Cumplit la Cahul", 1953; fresca de la cinematograful „N. Bălcescu" din Tg.-Mureș).

labiodentál (LINGV.; despre consoane), care se articulează prin atingerea buzei inferioare de dinții incisivi superiori (ex. *f*, *v* sînt consoane **l.**).

labiovelár (LINGV.; despre consoane), a cărei articulare comportă, în același timp, o ocluzie velară și o rotunjire a buzelor (ex. *qu* în cuvîntul lat. *aqua* „apă"). V. și apendice.

labirínt 1. (URB.; în arhitectura parcurilor) Grup decorativ realizat din arbuști, care formează alei întortocheate. **2.** (TEHN.) Dispozitiv folosit la etanșarea unor organe de mașini, a unor instalații etc. Este format dintr-o cameră în formă de inel, compartimentată printr-un sistem de șicane care comunică între ele prin fante strîmte și care opun o mare rezistență la trecerea fluidului. Se folosește, de obicei, la turbinele hidraulice, la turbinele cu abur sau cu gaze, la compresoare etc. **3.** (ANAT.) Totalitatea cavităților care alcătuiesc urechea internă. **L.** este format dintr-o parte exclusiv senzorială (vestibulul și melcul) și din alta, cuprinzînd cele trei canale semicirculare, legată de funcția de echilibru.

labirintítă (MED.), formă de otită internă, care constă din inflamația labirintului. Se manifestă prin tulburări de auz mergînd pînă la surditate, prin ameteli, vîjîituri în urechi, vărsături.

Labirintul (în mitologia greacă), edificiu compus dintr-un mare număr de camere și de galerii complicat dispuse, pe care legendarul Dedal l-ar fi construit din porunca regelui cretan Minos pentru adăpostirea Minotaurului. Palatul descoperit la Cnossos pare să constituie nucleul real în jurul căruia s-a constituit mitul. Prin extensiune, termenul denumește orice cale sau orice construcție în care este greu de găsit o ieșire.

Labiș, Nicolaie (1935—1956), poet român. S-a născut în satul Poiana Mărului, regiunea Suceava. A debutat în 1950 în revista „Lașul literar", sprijinit de M. Sadoveanu, căruia poetul i-a dedicat ulterior un poem în proză rimată, remarcabil prin profunzimea și suavitatea evocării (ciclul „Sadoveniene"). Opera sa poetică e reunită în volumele: „Puiul de cerb" (1956), un amplu și grațios poem juvenil, „Primele iubiri" (1956), și „Lupta cu inerția", apărut postum (1958), în care cîntă cu patos și tînără incandescență patria socialistă, aspirația umană spre desăvîrșire și puritate. **L.** a abordat printre primii poeți ai generației sale temele copilăriei strivite de ororile războiului („Blestem", „Zurgălăul"), foametea și seceta din anii postbelici („Moartea căprioarei", „Ion"), ca și tipul uman de comunist, reprezentativ pentru epoca marilor prefaceri sociale pe care a trăit-o („Comunistului"). Poet angajat, **L.** sondează universul lăuntric al omului, cerîndu-i să-și depășească inerția prin invitația la o cunoaștere adîncă a vieții și participarea activă la marile bătălii pentru triumful acesteia. Versurile sale, întîlnire originală de candoare și gravitate, se disting prin bogăția și densitatea surprinzător de matură a ideilor, prin strălucirea și spontaneitatea metaforelor și prin muzicalitatea lor adecvată sensului.

lábiu (lat. *labium* „buză"; ZOOL.), buza inferioară a insectelor. Forma și dimensiunile **l.** variază după regimul alimentar al insectei.

Labó, Gaetano (?—1889), scenograf francez, stabilit în România din 1853. A fost primul decorator al Teatrului național din București. Ca pedagog, **L.** a predat primele cursuri de pictură scenografică și de tehnică scenică. A creat decoruri pentru piesele „Fîntîna Blanduziei" și „Ovidiu" (V. Alecsandri), „Roma învinsă" (D.A. Parodi) ș.a.

laboratór (din lat. *laborare* „a lucra"; TEHN.), ansamblu de instalații, mașini, aparate și instrumente (inclusiv clădirile în care sînt adăpostite) folosite pentru cercetări științifice, lucrări didactice, verificarea proceselor tehnologice, încercarea materialelor, mașinilor, aparatelor, mecanismelor, prepararea unor substanțe speciale etc.

„Labour Monthly" *[léibə mánθli]*, revistă comunistă teoretică și politică din Marea Britanie. Apare lunar, la Londra, din 1921.

Labrador, peninsulă în nord-estul Americii de Nord, între Golful Hudson și Golful Sfîntul Laurențiu. Face parte din teritoriul Canadei. Suprafața: 1 400 000 km². Relieful este în general deluros, cu înălțimi între 200 și 800 m. Altitudinea maximă: 1 676 m. Zăcăminte de minereu de fier, nichel și cupru. Climă subpolară în nord, temperată în sud. În partea nordică, vegetație de tundră, în rest păduri de conifere. Locuitorii se ocupă cu pescuitul și cu vînatul animalelor de blană.

Labrador, *Curentul Labradorului*, curent rece în nord-vestul Oceanului Atlantic. Se formează în Marea Baffin și se îndreaptă spre sud-est, pe lîngă coasta peninsulei Labrador, pînă la circa 42° latitudine nordică, unde se întîlnește cu Golfstromul. Viteza curentului este de 1—2 km/oră. Transportă numeroase aisberguri.

labradór (MINER.), alumosilicat de calciu și de sodiu din grupa feldspaților plagioclazi, care conține între 50 și 70% anortit. Prezintă reflexe albăstrui și verzui pe suprafețele de clivaj. Este unul dintre componenții principali ai gabrourilor și bazaltelor; alcătuiește uneori roca denumită *labradorit*, utilizată ca material de construcție și de ornamentație. În R.P.R. apare în gabrourile de la Iuți (Banat) și din munții Drocea.

Labriola, Antonio (1843—1904), filozof materialist italian.

A. Labriola

A evoluat de la hegelianism spre marxism, fiind primul propagandist al marxismului în Italia. **L.** s-a ocupat mai cu seamă de problemele materialismului istoric, acordînd o atenţie deosebită analizei originii şi rolului social al diferitelor forme ale ideologiei (morala, dreptul etc.), precum şi psihologiei sociale. Subliniind importanţa istorică a extinderii materialismului asupra studiului vieţii sociale, **L.** a combătut totodată interpretările vulgarizatoare ale marxismului, a subliniat independenţa relativă şi rolul activ al ideologiei. **L.** a criticat diferite curente ale filozofiei burgheze, îndeosebi neokantianismul şi pozitivismul. Opera sa, valoroasă în ansamblu, conţine însă unele contradicţii şi erori. **L.** a participat activ la lupta împotriva revizionismului şi la activitatea practică a Partidului socialist italian. Moştenirea lui **L.** a fost preluată şi dezvoltată de A. Gramsci şi P. Togliatti. Op. pr.: „Eseuri asupra concepţiei materialiste a istoriei" (1895—1898).

La Bruyère *[la brüiér]*, Jean de (1645—1696), scriitor şi moralist francez. A fost membru

La Bruyère

al Academiei Franceze. S-a născut la Paris. Ca preceptor şi mai tîrziu ca secretar al ducelui de Bourbon, a trăit ani îndelungaţi în mediul aristocratic, ale cărui moravuri le-a cunoscut. Opera sa capitală, „Caracterele", publicată iniţial (1688) ca o anexă la „Caracterele" lui Teofrast şi mereu sporită pînă la a 9-a ediţie (1696), e alcătuită din maxime şi portrete. Dotat cu un excepţional spirit de observaţie, **La B.** satirizează, cu vervă muşcătoare şi cu o vehemenţă care anunţă pe enciclopedişti, nobilimea, clerul şi marea burghezie a timpului. El dezvăluie cu indignare şi amărăciune nedreptăţile sociale şi mizeria poporului. Ca maestru al portretului, originalitatea talentului său constă în arta redării cu exactitate a tuturor amănuntelor privind exteriorul personajelor descrise: detalii vestimentare, gesturi, fizionomie, cuvinte etc., care trădează psihologia acestora. Vocabularul său este bogat, sintaxa suplă, stilul vioi, colorat, captivant.

lac[1], depresiune pe suprafaţa uscatului, ocupată permanent sau temporar de apă, care nu are legătură directă cu oceanul planetar. În categoria **l.** sînt incluse toate suprafeţele de apă relativ stagnante, începînd cu ochiurile de apă cu suprafeţe de ordinul zecilor de m^2 şi pînă la suprafeţele de zeci şi sute de mii de km^2 (ex. Marea Caspică). Suprafaţa totală a lacurilor ocupă 1,8% din suprafaţa uscatului. Cea mai mare parte a **l.** sînt naturale. După geneza cuvetei lacustre, se deosebesc **l.** tectonice (ex. Baikal, lacurile din marele graben est-african), **l.** vulcanice (situate în cratere vulcanice), **l.** de baraj vulcanic, **l.** glaciare (în regiunile vechii glaciaţii continentale şi montane, cantonate în excavaţiile formate de gheţari sau în spatele depozitelor glaciare), **l.** datorate acţiunii fluviatile, **l.** de luncă (limane fluviatile), **l.** formate prin bararea văii datorită surpăturilor sau alunecărilor, **l.** carstice (în calcare, sare, gips), **l.** instalate în crovuri (**l.** clastocarstice), limane fluvio-marine etc. Există şi **l.** relicte (de origine marină, dar care au pierdut legătura cu marea). Multe **l.** au origine mixtă, la formarea cuvetei lor contribuind mai mulţi factori (ex. **l.** tectono-glaciare). **L.** sînt importante pentru pescuit, navigaţie, irigaţii. **L.** artificiale (de acumulare) se realizează prin construirea unui baraj pe albia unui rîu, în scopul producerii de energie şi compensării debitelor (pentru hidrocentrale), asigurării debitelor de apă necesare irigaţiilor, pentru piscicultură (iazuri, heleşteie), pentru transportul lemnului (haiturі) ş.a. În regiunile cu precipitaţii bogate, surplusul de apă se scurge din **l.** prin rîuri. În regiunile unde evaporarea depăşeşte alimentarea cu apă din precipitaţii, **l.** sînt de obicei lipsite de scurgere; deseori sînt salmastre (conţin 1—25 g de săruri la litru) sau sărate (peste 25 g/l). De asemenea sînt sărate **l.** alimentate de izvoare sărate sau formate pe masive saline. Multe dintre **l.** sărate sînt folosite în balneoterapie, iar altele pentru extracţia diverselor săruri. Datorită acumulării sedimentelor (materiale aduse de ape şi de vînt sau formate în **l.** prin distrugerea malurilor, prin putrezirea organismelor animale şi vegetale moarte, prin reacţii chimice), fundul lacului se înalţă treptat, ajungîndu-se, după un timp îndelungat, la formarea unei mlaştini şi apoi a unei suprafeţe netede. Ţara noastră posedă un număr mare de lacuri (3 450), variate ca origine, repartizate în toate unităţile de relief şi totalizînd o suprafaţă de 2 620 km^2, ceea ce reprezintă 1,1% din teritoriul ţării.

lac[2] **1.** (CHIM.) Soluţie a unor uleiuri sicative, răşini naturale sau artificiale, derivaţi de celuloză, asfalt etc. într-un solvent volatil, capabilă să formeze, după aplicarea pe un suport, o peliculă subţire (film), fie prin evaporarea solventului la aer, fie prin încălzire într-un cuptor. Ca solvenţi se întrebuinţează alcoolii etilic, butilic, amilic, izopropilic, white-spiritul, benzenul, acetona, metiletilcetona etc. **L.** pot fi incolore sau colorate, datorită coloranţilor introduşi în masa lor. Pentru îmbunătăţirea calităţii filmului (elasticitate, rezistenţă ş.a.) se pot adăuga plastifianţi, sicativi, emulgatori etc. Se aplică pe suprafeţele solide prin pensulare, stropire, vălţuire, înmuiere (pentru obiectele mai mici) etc. **L.** au rolul de a proteja suprafeţele împotriva coroziunii, de a le oferi proprietăţi electroizolante, aspect plăcut etc. Se folosesc în industria automobilelor, electrotehnică, a

lemnului etc. După domeniul principal de utilizare, se deosebesc: **l.** anticorosive, **l.** electroizolante, **l.** pentru grund, **l.** pentru poleire ş.a. După natura materiilor prime folosite, se deosebesc: **l.** pe bază de ulei, **l.** pe bază de materiale plastice, **l.** pe bază de celuloză ş.a. În R.P.R. se fabrică **l.** la fabricile „Color"-Bucureşti, „Azur"-Timişoara, „Transilvania"-Oradea şi „Policolor"-Galaţi. V. şi peliculogene. — *L. pe bază de ulei*, soluţie a unor uleiuri sicative în combinaţie cu polimeri vinilici într-un solvent (white-spirit, esenţă de terebentină etc.). Se usucă repede şi formează o peliculă cu rezistenţă mare. — *L. pe bază de materiale plastice*, soluţie a unor polimeri: răşini gliptalice, novolacuri, răşini ureo-formaldehidice, clorură de polivinil, polistiren, răşini epoxi etc. într-un solvent. Se împart în **l.** care se usucă la aer (cînd polimerul final are o structură filiformă) şi **l.** care se usucă în cuptor (cînd polimerul final este format din molecule tridimensionale). *L. pe b. de m. p.* au proprietăţi variate în funcţie de compoziţie (ex. **l.** pe bază de răşini fenol-formaldehidice, răşini epoxi, polistiren sînt electroizolante; **l.** pe bază de clorură de polivinil clorurată, poliuretani, răşini fenol-formaldehidice etc. sînt anticorosive; **l.** pe bază de răşini epoxi şi siliconi sînt rezistente la temperatură etc.). — *L. de celuloză*, soluţie a unor derivaţi ai celulozei, ca nitroceluloza, acetilceluloza sau acetobutirat de celuloză, în amestecuri de solvenţi pe bază de acetat de butil, acetonă, metiletilcetonă etc. cu adaos de coloranţi şi plastifianţi. **2.** (ARTE PLAST.) Substanţă obţinută din răşina unor arbori din familia anacardiaceelor. Este folosit în arta decorativă şi aplicată, din Extremul Orient. În arta plastică a unora dintre ţările Asiei (ex. Vietnam), tehnica **l.** a fost adaptată la pictura de şevalet printr-un procedeu de mare precizie şi fineţe, constînd în suprapunerea mai multor straturi colorate într-o gamă redusă (în general negru, brun, roşu, auriu şi argintiu), precum şi în incrustarea lor cu sidef. **3.** (IND. PIEL.) Piele de viţel, de vită, de cal, de capră sau şpalt pentru feţe de încălţăminte, tăbăcită şi acoperită cu un strat de lac[2] (**1**) lucios (pe bază de ulei de in fiert, de nitroceluloză sau de izocianaţi ori amestecuri ale acestora).

Laccadive, arhipelag în Marea Arabiei, la vest de coasta Malabar, alcătuit din mici insule coraligene. Împreună cu insulele Amindivi şi Minicoy formează un teritoriu al Indiei, cu suprafaţa de 995 km² şi cu 24 000 loc (1961). Climă subecuatorială musonică. Populaţia se ocupă cu recoltarea nucilor de cocos, cu pescuitul şi cu agricultura (arbori de pîine, batate etc.).

Lacea, Constantin (1875—1950), lingvist şi filolog român. A fost profesor la Academia de înalte studii comerciale şi industriale din Cluj şi unul dintre principalii colaboratori ai Dicţionarului Academiei Române. A publicat studii de lingvistică, de istorie a literaturii române vechi şi etimologii, cele mai multe în „Dacoromania".

Lacedemonia v. **Sparta.**

Lachâtre *[laşâtr]*, Maurice (1814—1900), publicist francez. Pentru ideile sale republicane a fost condamnat şi întemniţat în timpul celui de-al doilea imperiu. În 1871 a colaborat la ziarul radical „Le Vengeur" al lui Félix Pyat, iar după înfrîngerea Comunei din Paris a emigrat în străinătate. A editat în 1872, în limba franceză, „Capitalul" de K. Marx, ediţie care a circulat şi în România.

Lackfy *[lǫcfi]*, familie nobiliară din Transilvania. Cel mai cunoscut dintre membrii acestei familii este *Andrei L.*, comite al secuilor şi apoi voievod al Transilvaniei (1356—1359), conducător al expediţiei din 1345 împotriva tătarilor, organizată cu ajutorul micii nobilimi din Maramureş şi al unor oşti din Ţara Românească.

Laclos *[laclǫ]*, Pierre Choderlos de (1741—1803), scriitor francez, participant la revoluţia burgheză şi la războaiele napoleoneene. A devenit cunoscut prin romanul epistolar „Legăturile primejdioase" (1782, trad. rom.), care înfăţişează, în spiritul unui realism lucid şi rece, destrămarea morală a aristocraţiei franceze în ajunul revoluţiei burgheze.

lacolit (PETROGR.), corp de roci eruptive, care are forma asemănătoare cu o ciupercă;

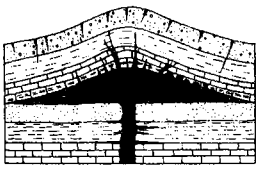

Lacolit

rezultă din injecţia magmei între pachete de sedimente care se boltesc. În R.P.R., **l.** se găsesc în munţii Ţibleş şi Bîrgăului, în nord-estul Dobrogii etc.

La Condamine *[la cŏdamín]*, Charles Marie de (1701—1774), matematician şi călător francez. A participat la expediţia franceză care a măsurat lungimea arcului de meridian în zona ecuatorială a Americii de Sud (podişul Quito). La întoarcere, **L.C.** a străbătut America de Sud de-a lungul Amazonului, realizînd prima explorare ştiinţifică a acestei regiuni şi întocmind o hartă bazată pe calcule astronomice.

lacrima christi (VITICULT.), denumire dată vinurilor italiene albe sau roşii, produse în podgoriile de la poalele Vezuviului, din soiurile de viţă de vie *lacrima* (ex. lacrima forte, lacrima di Aquila, lacrima di Roma). Sînt vinuri aromate, seci, cu tăria alcoolică cuprinsă între 10,5 şi 12%.

lácrimă, lichid incolor, sărat, alcalin, reprezentînd produsul de secreţie al glandelor lacrimale. Umezind suprafaţa globului ocular, **l.** înlesnesc mişcările acestuia în orbită.

lactalbumină (BIOCHIM.), albumină care se găseşte în lapte şi care se izolează din acesta sub forma unei substanţe cristaline, solubile în apă. Coagulează la 70—75°C. Este asemănătoare cu albumina din plasma sanguină.

lactámă (CHIM.), compus organic ciclic obţinut prin deshidratarea internă, la încălzire,

a γ- sau δ-aminoacizilor. **L.** acidului aminocapronic (caprolactama) este folosită ca materie primă pentru fabricarea fibrelor sintetice capron (relon).

lactáți 1. (CHIM.) Săruri ale acidului lactic. **L.** sînt întrebuințați în medicină, în industria alimentară (**l.** de calciu), în industria textilă (**l.** de antimoniu, **l.** de sodiu) etc. **2.** (FARM.) *Lactat de calciu*, cea mai importantă sare a acidului lactic. Se folosește ca medicament în tratamentul bolilor datorate lipsei de calciu din organism (ex. spasmofilia, tetania etc.).

lactáție (lat. *lac, lactis* „lapte"; FIZIOL.), proces de formare și de secreție a laptelui prin glandele mamare ale femelelor mamiferelor. Se produce, sub influența sistemului neuroendocrin, în urma nașterii, și începe cu apariția colostrului. Perioada de **l.** durează de obicei 9—12 luni la femeie, iar la animale pînă la 1—2 luni înaintea unei noi fătări. În medie, **l.** durează 4—5 luni la oaie, circa 10 luni la vacă și la cămilă, 2—3 luni la scroafă etc. **L.** este stimulată prin supt și muls.

lactáză (BIOCHIM.), enzimă din clasa hidrolazelor, grupa carbohidrazelor, care catalizează reacția de desfacere a lactozei într-o moleculă de glucoză și una de galactoză. Se găsește în sucul intestinal al sugarului și al animalelor tinere.

láctic, *acid* ~ (CHIM.), $CH_3CHOH{-}COOH$. Acid organic cu o grupă hidroxil (hidroxiacid) și cu un atom de carbon asimetric în moleculă. În natură apare sub două forme optic izomere (dextrogiră și levogiră) și sub o formă racemică. *A.l.* se prezintă obișnuit ca un lichid siropos, higroscopic, solubil în apă și alcool, sau în stare pură sub formă de cristale. Se obține industrial prin fermentația lactică a zaharurilor din melasă, amidon sau zer. Se găsește în laptele acru, în varza acră și în murături. *A.l.* se formează în organismul animalelor prin descompunerea glicogenului în timpul contracției musculare. Este întrebuințat în industria alimentară, de medicamente, în industria textilă, în tăbăcărie etc.

lactobióză (BIOCHIM.) v. **lactoză.**

lactofíltru (IND. ALIMENT.), dispozitiv folosit pentru determinarea impurităților din lapte; se bazează pe trecerea unei cantități de 0,5 l de lapte printr-un filtru. Substanțele rămase pe filtru se compară cu anumite etaloane convenționale.

lactoglobulínă (BIOCHIM.), substanță proteică din grupa globulinelor. Se găsește în lapte și este asemănătoare cu globulinele din plasma sanguină. Se coagulează la cald.

lactométru (IND. ALIMENT.), instrument utilizat pentru determinarea purității laptelui. Se folosesc **l.** de tipul areometrelor, pentru a se recunoaște, prin măsurarea densității laptelui, dacă i s-a adăugat apă, și **l.** de tipul refractometrelor, pentru determinarea conținutului de substanțe uscate, negrase din lapte.

lactóne (BIOCHIM.), esteri ciclici intramoleculari, formați prin eliminarea apei dintr-o grupare carboxilică și una alcoolică ale unui hidroxiacid. Foarte multe substanțe naturale conțin **l.** (ex. laptele).

lactóză (BIOCHIM.), zahăr care se găsește în lapte; dizaharid format dintr-o moleculă de glucoză și o moleculă de galactoză ($C_{12}H_{22}O_{11}$). Se extrage din zer și se prezintă ca o substanță solidă, incoloră, cu gust dulce. Se folosește la tabletarea unor medicamente, precum și ca materie primă în industria penicilinei. Sin. *lactobioză.*

Lacul celor Patru Cantoane *(Vierwaldstätter See)*, lac în Elveția centrală, situat la poalele Alpilor. Este format din mai multe bazine lacustre care comunică între ele. Suprafața: 114 km². Adîncimea maximă: 214 m. Important obiectiv turistic. Pe malurile lacului se află mai multe stațiuni balneoclimatice.

Lacul Renilor, lac de origine glaciară situat în zona centrală a Canadei. Suprafața: 6 330 km².

Stațiunea Lacul Roșu

Lacul Roșu (Ghilcoș), lac de baraj natural pe valea rîului Bicaz, în zona de izvoare, format în 1837 prin surparea unei porțiuni din muntele Ghilcoș. Altitudinea: 980 m. Suprafața: 12,6 ha. Adîncimea maximă: 10,5 m. Important obiectiv turistic. Pe malul lacului s-a dezvoltat stațiunea climatică *Lacul Roșu*, subordonată orașului Gheorgheni (reg. Mureș-Autonomă Maghiară).

Lacul Sărat, lac clastocarstic, situat la sud-vest de orașul Brăila. Suprafața: 1,72 km². Are ape sulfatate. Pe malul lacului se află stațiunea balneară *Lacul Sărat*. Nămolul și apa de la **L.S.** sînt folosite în tratarea bolilor nervoase, de piele, a reumatismului și a altor afecțiuni.

Lacul Sclavilor, lac de origine tectono-glaciară situat în vestul Canadei. Suprafața: circa 30 000 km². Adîncimea maximă: 150 m. Are nume-

roase insule. În **L.S.** se varsă Fluviul Sclavilor; din el izvorăşte fluviul Mackenzie.

Lacul Superior, lac în America de Nord, la graniţa dintre Canada şi S.U.A., primul din sistemul Marilor Lacuri şi cel mai mare lac cu apă dulce din lume. Suprafaţa: 82 400 km². Adîncimea maximă: 393 m. Comunică cu lacul Huron prin rîul St. Mary's. În împrejurimi se găsesc mari zăcăminte de minereu de fier şi alte metale. Principalul port este Duluth (S.U.A.).

Lacul Urşilor, lac tectono-glaciar situat în nord-vestul Canadei. Suprafaţa: 31 080 km². Adîncimea maximă: 137 m. Ţărmuri stîncoase foarte fragmentate. În apropiere se află un mare zăcămînt de minereu de uraniu.

lacúnă (lat. *lacuna* „adîncitură"; MED.), cavitate mică apărută într-un organ în urma distrugerii şi resorbţiei unei porţiuni a ţesutului acestuia. — *L. cerebrală,* cavitate formată în ţesutul cerebral în urma resorbţiei unui focar de degenerescenţă. Se întîlneşte la bătrîni, determinînd diferite tulburări nervoase şi psihice.

lacună stratigrafică (STRAT.), lipsa depozitelor sedimentare dintr-o succesiune stratigrafică normală, formată prin întreruperea procesului de sedimentare datorită ridicării şi erodării unui pachet de strate.

Lada, Josef (1887—1957), pictor şi desenator cehoslovac, artist al poporului. Autor a numeroase ilustraţii şi caricaturi, remarcabile prin simplitatea şi claritatea desenului (ilustraţii la „Aventurile bravului soldat Svejk" de J. Hašek, 1954). A redat cu realism şi cu umor scene de gen din viaţa poporului ceh.

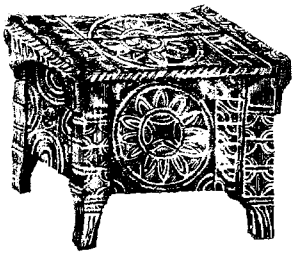

Ladă de zestre

ladă de zestre, piesă importantă din mobilierul ţărănesc, întîlnită în toate regiunile României. Este lucrată de obicei din lemn de fag şi împodobită cu crestături sau, în Transilvania, cu picturi. Lăzile de zestre sînt de mai multe tipuri. Centre vestite unde se fac astfel de lăzi: Budureasa şi Preoteasa în Crişana, Sălătruc în Muntenia.

Ladea, Romulus (n. 1901), sculptor român, artist emerit al R.P.R. A studiat la Bucureşti şi apoi la Paris. Creaţia sa cuprinde portrete monumentale ale unor oameni de seamă ai vieţii publice şi culturale a ţării („Horia"), lucrări inspirate din folclor, în special din cel bănăţean („Ivan Iorgovan"), din viaţa eroilor populari („Lazăr de la Rusca") şi a satului românesc în genere. Preocuparea pentru psihologie, robusteţea şi dinamismul, stilizarea aspră a sculpturilor în lemn, modelajul nuanţat pentru lucrările în bronz şi simţul monumental formează caracteristicile stilului său.

ladină (LINGV.) v. **retoromană.**

ladinián (STRAT.), etajul superior al triasicului mediu din regiunile alpine, caracterizat prin faună de ceratiţi, lamelibranhiate etc. În ţara noastră, depozite ladiniene se găsesc în Munţii Hăşmaşului, Pădurea Craiului, Munţii Codrului, în Banat, în nordul Dobrogii etc.

Ladislau, numele a cinci regi ai Ungariei, dintre care mai cunoscuţi au fost: *L. I cel Sfînt* (1077—1095). A înfrînt pe pecenegi, a continuat cucerirea Transilvaniei începută de Ştefan I şi a iniţiat organizarea acesteia din punct de vedere politic. În 1091 a cucerit Croaţia. A fost ales conducător al cruciadei I, dar a murit înainte de a participa la ea. *L. al IV-lea, Cumanul* (1272—1290), a cărui domnie a fost marcată de războaie civile şi de lupta împotriva tendinţelor centrifuge ale voievozilor Transilvaniei. A purtat lupte cu Litovoi, voievodul formaţiunii statale româneşti de pe ambele versante ale Carpaţilor olteni.

Ladislau Kan, voievod al Transilvaniei (c. 1294—1315). Feudal puternic, a manifestat tendinţe centrifuge faţă de autoritatea curţii regale maghiare, sporind puterea voievodatului. A purtat o luptă îndelungată împotriva regelui Ungariei Carol Robert de Anjou. **L.K.** a avut legături strînse cu cneazul Serbiei, Ştefan Uroş al II-lea, cu care a încheiat şi o alianţă dinastică, dîndu-i de soţie pe fiica sa.

Ladoga, cel mai mare lac din Europa, situat în nord-vestul Uniunii Sovietice, în apropiere de Leningrad. Suprafaţa: 18 400 km². Adîncimea maximă: 225 m. Are circa 500 de insule. Este alimentat de numeroase cursuri de apă; din el izvorăşte rîul Neva. În timpul iernii îngheaţă. Prin rîuri şi canale comunică cu Marea Baltică, Marea Albă şi bazinul Volgăi.

Laennec *[laenéc]*, René (1781—1826), clinician francez, inventatorul stetoscopului. A fost profesor la Collège de France şi membru al Academiei de medicină din Paris. A preconizat, primul, auscultaţia ca metodă de diagnostic clinic în bolile de inimă şi de plămîni. Laennec este fondatorul medicinii anatomoclinice, care leagă leziunile bolii de simptomele acesteia. Op. pr.: „Tratat de auscultaţie medicală" (1819).

Laermans *[lá:rmans]*, Eugène Jules Joseph (1864—1940), pictor şi gravor belgian. Atent observator al realităţii, L. a realizat un mare număr de lucrări, compoziţii şi portrete, cele mai multe inspirate din viaţa de la ţară. Opera sa este caracterizată prin tensiunea dramatică interioară şi prin sinceritatea expresiei („Cei din satul meu", „Înmormîntarea", „Sfîrşit de toamnă" etc.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin „Familie de ţărani".

Laerţiu (pseudonimul lui *Al. Lăzărescu*) (c. 1830—1876), publicist român. A scris critică teatrală şi artistică, versuri şi cîteva piese de teatru, cultivînd vodevilul şi melodrama („George sau un amor românesc", „Massimu pictorele", ş.a.).

Lafargue *[lafárg]*, Paul (1842—1911), teoretician şi militant de seamă al mişcării muncitoreşti franceze şi internaţionale, discipol al lui Marx.

P. Lafargue

A fost căsătorit cu fiica lui Marx, Laura. Proudhonist în tinereţe, el a trecut în deceniul al şaptelea al sec. al XIX-lea, sub influenţa lui Marx, pe poziţiile marxismului. A fost unul dintre întemeietorii Partidului muncitoresc francez (1879) şi ai Internaţionalei a II-a (1889). Principalul conţinut al lucrărilor filozofice ale lui **L.** îl constituie problemele materialismului istoric. **L.** a combătut cu mare forţă de convingere principalele curente ale sociologiei burgheze (organicismul, psihologismul, darvinismul social etc.), precum şi sociologia rasistă. A acordat o atenţie deosebită luptei împotriva idealismului subiectiv şi mai ales împotriva kantianismului, precum şi luptei împotriva evoluţionismului plat, vulgar, dar a făcut unele concesii mecanicismului şi metafizicii. Un loc însemnat în activitatea lui **L.** au ocupat apărarea teoriei marxiste a claselor şi a luptei de clasă, a concepţiilor ştiinţifice asupra statului, fundamentarea necesităţii revoluţiei socialiste şi lupta împotriva oportunismului. **L.** a elaborat o serie de valoroase studii marxiste în probleme de economie, etică, estetică, literatură, istorie etc., care îmbină conţinutul ştiinţific cu plasticitatea expunerii. Op. pr.: „Idealismul şi materialismul în explicarea istoriei" (1895), „Determinismul economic al lui Karl Marx" (1909), „Problema cunoaşterii" (1910).

La Fayette *[la faiét]*, Marie Joseph de (1757—1834), general şi om politic francez. A participat la războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783). Întors în Franţa, a luat parte la revoluţia burgheză (1789—1794) şi a contribuit la crearea clubului de orientare girondină al „feuillanţilor". Fiind descoperite legăturile sale cu familia regală şi cu regaliştii, a fugit în străinătate (1792), de unde s-a reîntors în 1799. N-a mai avut nici un rol politic important pînă la revoluţia din iulie 1830, cînd a fost comandant al Gărzii naţionale. Ca lider al moderaţilor, l-a ajutat pe Ludovic-Filip să devină rege al Franţei.

La Fayette *[la faiét]*, Marie Madeleine de (1634—1693), scriitoare franceză. Este autoarea romanului „Prinţesa de Clèves" (1678, trad. rom.), remarcabil prin fineţea analizei psihologice, prin simplitatea şi concentrarea acţiunii, precum şi prin eleganţa stilului. A scris şi „Memorii" (publicate postum, în 1731), importante pentru cunoaşterea istoriei sec. al XVII-lea.

Laffitte *[lafít]*, Jacques (1767—1844), bancher şi om politic francez, unul dintre conducătorii orléaniştilor. În 1830 l-a ajutat pe Ludovic-Filip să devină rege al Franţei. A fost prim-ministru şi ministru de finanţe.

La Fontaine *[la fǒtén]*, Jean de (1621—1695), poet francez, unul dintre cei mai mari fabulişti ai lumii. A fost membru al Academiei Franceze. Născut la Château-Thierry dintr-o familie de burghezi, a studiat dreptul şi şi-a însuşit o temeinică cultură umanistă. Volumele sale de „Povestiri" (1665, 1671, 1675) conţin nuvele realiste, în versuri, adesea licenţioase, scrise într-un stil elegant. **La F.** s-a impus prin „Fabule" (12 cărţi, publicate între 1668 şi 1694). Pornind de la modelele anticilor (Esop, Fedru, Babrios) şi de la tradiţiile populare, el a depăşit caracterul unilateral-didactic al vechilor fabule, transformîndu-le, datorită originalităţii talentului său, în adevărate opere de artă. În această „comedie în o sută de acte variate a cărei scenă este lumea întreagă", el a înfăţişat un tablou satiric al moravurilor sociale din Franţa

J. de La Fontaine

în perioada absolutismului, demascînd cu umor şi vervă viciile claselor dominante, fără a cruţa pe rege şi pe curteni („Greierele şi furnica", „Corbul şi vulpea", „Lupul şi mielul", „Stejarul şi trestia" ş.a.). Spirit independent, meditativ şi ironic, sensibil şi îndrăgostit de natură, înzestrat cu o bogată fantezie, **La F.** a făcut din fiecare fabulă o mică piesă, în care animalele, personificînd tipuri şi caractere, acţionează într-un cadru reprezentînd diverse peisaje din Franţa. Lirismul cald străbate de la un capăt la celălalt fabulele sale, ceea ce îl deosebeşte pe **La F.** de aproape întreaga pleiadă a scriitorilor clasici francezi. Morala lui **La F.**, sceptică şi utilitară, însă întemeiată pe bun-simţ, este morala prudenţei. Fabulele sînt scrise în limba vie a poporului, iar versificaţia este spontană, imitativă, suplă, urmînd toate meandrele gîndirii autorului. **La F.** este întemeietorul versului liber în literatura franceză. Opera sa a fost tradusă în numeroase limbi (în româneşte, între alţii, de T. Arghezi, în 1954) şi a exercitat o puternică influenţă asupra dezvoltării ulterioare a fabulei, inclusiv a celei româneşti, prin I. Heliade-Rădulescu şi, mai ales, prin Gr. Alexandrescu.

Laforgue *[lafórg]*, Jules (1860—1887), poet simbolist francez. A cultivat cu deosebire lirica reflexivă, străbătută adeseori de pesimism, dominată de

surîsul ironiei amare. **L.** a cultivat versul liber, muzical, metrica sincopată şi a reînviat o serie de specii literare tradiţionale (balada, litania, cîntecul popular). Op. pr.: plachetele „Tînguirile" (1885), „Imitaţia Madonei Luna" (1886), „Soborul feeric" (1886) şi volumul de eseuri „Moralităţi legendare" (1887).

Lagash *[lágaş]*, vechi oraş-stat din Sumer (în prezent *Tello*), care a cunoscut o mare înflorire în a doua jumătate a mileniului al III-lea î.e.n. În sec. al XXIV-lea î.e.n. a intrat în componenţa statului sumerian. La începutul mileniului al II-lea î.e.n. aparţinea regatului Babilonului. Printre ruinele ansamblurilor de arhitectură (palat, templu) s-au găsit statui (ale guvernatorului Gudea), relieful „Stela vulturilor", plăci cu inscripţii cuneiforme etc.

lágăr (TEHN.), organ de

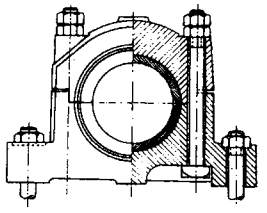

Lagăr

maşină care serveşte la rezemarea şi la ghidarea unui arbore sau a unei osii şi care permite o mişcare de rotaţie sau de oscilaţie a acestora. **L.** se împart în două mari categorii: **l.** cu alunecare şi **l.** cu rostogolire (v. r u l m e n t). — *L. cu alunecare*, lagăr la care între fus şi elementele **l.** are loc o frecare de alunecare. Este alcătuit din corp, capac, cuzinet, organe de fixare (şuruburi), dispozitive de ungere şi dispozitive de reglare a jocului între fus şi cuzinet. După felul în care acţionează sarcina asupra **l.**, se deosebesc: lagăre radiale, cînd sarcina acţionează perpendicular pe axul **l.**, lagăre axiale (crapodine), cînd sarcina acţionează pe direcţia axului **l.**, şi lagăre combinate, cînd sarcina acţionează în ambele sensuri. *L. cu a.* se folosesc de obicei la arborii şi la osiile cu diametru mare, cu turaţii reduse, cu încărcare foarte mare (ex. **l.** axiale la turbinele hidraulice), la maşini şi agregate supuse la vibraţii (ex. la arborii cotiţi ai motoarelor cu ardere internă) sau în cazul unor turaţii foarte înalte (cînd se recomandă lubrifianţi gazoşi).

Lagerkvist *[lágərcvist]*, Pär Fabian (n. 1891), scriitor suedez, membru al Academiei Suedeze. Partizan, în tinereţe, al cubismului, se orientează ulterior spre realism. Spirit contradictoriu, înclinat uneori spre misticism, a oglindit în piesele, versurile şi nuvelele sale neliniştea intelectualităţii burgheze contemporane, teama ei de viitor. După 1933, devenind antifascist, a înfăţişat în drame („Omul fără suflet", 1936; „Piatra filozofală", 1947) şi romane („Călăul", 1933; „Piticul", 1944; „Barabas", 1950) setea umană de libertate. Premiul Nobel (1951).

Lagerlöf *[lágərlöv]*, Selma (1858—1940), scriitoare suedeză. A fost membră a Academiei Suedeze. S-a născut în satul Marbacka. A fost învăţătoare. În principala sa operă, care i-a adus o faimă mondială, romanul „Gösta Berling" (1891, trad. rom.), evocă, sub forma unei epopei romantice pline de lirism şi fantezie, realităţi din viaţa provinciei suedeze. Dintre cărţile scrise ulterior se remarcă „Minunile lui Anticrist" (1897) şi „Proscrisul" (1918), în care, în spiritul unui umanitarism creştin, condamnă războaiele şi zugrăveşte cu deosebită simpatie pe oamenii simpli. Scrierile sale pentru copii („Cartea legendelor", 1906, trad. rom., şi mai ales „Minu-

S. Lagerlöf

nata călătorie a lui Nils Holgersson prin Suedia", 1906—1907, trad. rom.) se numără printre cele mai izbutite lucrări ale genului, îmbinînd cu măiestrie realitatea cu legenda. Premiul Nobel (1909).

Lagos, capitala Nigeriei, situată în Golful Guineii, pe cîteva insule şi pe porţiunea de ţărm alăturată. 410 000 loc. (1963). Centru economic şi cel mai important port al Nigeriei, prin care se efectuează cea mai mare parte a comerţului ei exterior. Industrie alimentară (mai ales uleiuri vegetale), textilă, de pielărie, de prelucrare a lemnului. Unităţi de asamblare a maşinilor, mici şantiere navale. Două aeroporturi. Institut tehnic, muzeu etnografic.

Lagos. Parlamentul

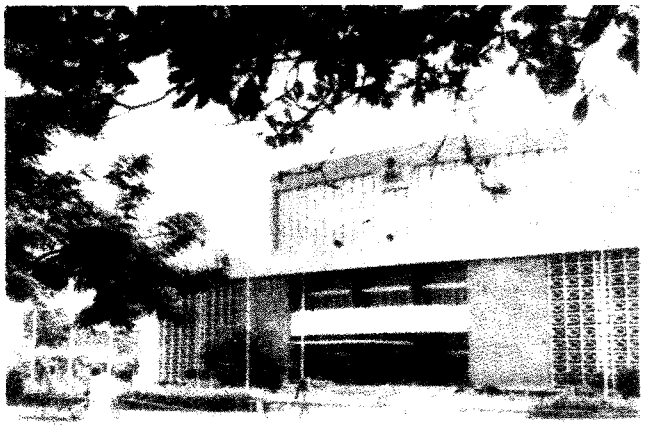

Lagrange */lagrâj/*, Joseph Louis (1736—1813), matematician francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. **L.** a pus bazele mecanicii

J. L. Lagrange

analitice şi ale calculului variaţiilor. S-a ocupat îndeosebi de integrarea ecuaţiilor cu derivate parţiale. A calculat schimbările succesive care se ivesc în dimensiunile şi poziţiile orbitelor planetelor (stabilind formula numită *seria lui L.*); a studiat libraţia Lunii şi sateliţii lui Iupiter. Are contribuţii în calculul probabilităţilor şi în teoria numerelor; a studiat atracţia sferoidelor eliptice ş.a. Op. pr.: „Mecanica analitică" (1787), „Teoria funcţiilor analitice" (1797). — *Ecuaţii L.*, ecuaţii diferenţiale de ordinul întîi, de forma: $y = x\varphi(y') + \psi(y')$, unde se presupune că $\varphi(y') \not\equiv y'$. — *Polinoamele de interpolare ale lui L.*, polinoame de grad $(n-1)$, care, în n puncte date $x_1,\ldots,x_n$, iau valori date $a_1,\ldots,a_n$.

lagúnă (it. *laguna*, din lat. *lacuna* „adîncitură"), porţiune din bazinul unei mări, separată aproape complet de marea deschisă printr-o fîşie îngustă de uscat. **L.** se formează în spatele cordoanelor litorale, al barierelor de corali sau în interiorul atolilor. De obicei au formă alungită şi adîncimi mici. În **l.** se formează depozite sedimentare specifice (în facies lagunar).

Lahore */lahór/*, oraş, centrul administrativ al Pakistanului de Vest, situat în Punjab. 1 296 480 loc. (1961). Industrie uşoară, alimentară, chimică, de prelucrare a metalelor, ateliere feroviare; artizanat. Nod feroviar; aeroport. Centru cultural, cu universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzee. Are numeroase monumente arhitectonice, datînd din perioada marilor mogoli (palate, moschei, mausolee). În împrejurimile oraşului Lahore se află vestitele grădini Shalamar (sec. al XVII-lea).

Lahovari, Alexandru (1841—1897), jurist şi om politic român, unul dintre conducătorii partidului conservator. A fost în 1870 şi 1873—1876 ministru de justiţie, iar între 1889 şi 1895 ministru de externe.

Lahti, oraş în sudul Finlandei, situat lîngă lacul Päijänne. 67 140 loc. (1961). Industrie de prelucrare a lemnului şi alimentară. Centru al sporturilor de iarnă.

Lainici, trecătoare în Carpaţii Meridionali, pe valea Jiului. Altitudinea: 513 m. Trecătoarea este străbătută de şoseaua şi calea ferată Bumbeşti-Livezeni, cu numeroase viaducte şi tuneluri.

Laiotă Basarab, nume sub care este cunoscut Basarab cel Bătrîn, domn al Ţării Româneşti (1473, 1474, 1475—1476 şi 1476—1477).

láitmotiv (germ. *Leitmotiv* „motiv conducător"; MUZ.), motiv ritmic, melodic sau armonic, foarte caracteristic, care revine adesea în cursul unei compoziţii, avînd o anumită semnificaţie, legată de un sentiment, de o idee, de un personaj sau de o situaţie. Principiul **l.** este larg folosit în opere, balete, cantate, oratorii şi în muzica instrumentală programatică. Wagner a folosit sistemul **l.** ca bază a dramaturgiei muzicale a operelor sale.

Lakeman (Mazar-Paşa) */léikmən/*, Stephen Bartlett, diplomat englez. A activat la Bucureşti în deceniile 6—8 ale sec. al XIX-lea, pe linia intereselor Porţii otomane; amestecîndu-se în viaţa internă a ţării, a avut un rol de seamă la încheigarea coaliţiei grupărilor politice liberale în 1875, cunoscută sub numele de *coaliţia de la Mazar-Paşa.*

lakistă, *şcoala* ~ (engl. *lake* „lac"), grupare literară de la începutul sec. al XIX-lea, care exprima latura conservatoare şi evazionistă a romantismului englez. Principalii ei reprezentanţi au fost poeţii W. Wordsworth, S.T. Coleridge şi R. Southey, care locuiau în regiunea lacurilor din nord-vestul Angliei (de unde şi denumirea şcolii). Manifestul estetic al *ş.l.*, expus de Wordsworth în prefaţa la ediţia a doua a „Baladelor lirice" (1800), scrise în colaborare cu Coleridge, critica civilizaţia industrială burgheză, filozofia şi poetica raţionalistă a iluminismului, vedea salvarea omului în autodesăvîrşirea morală, realizată cu ajutorul religiei, şi recomanda întoarcerea la viaţa patriarhală şi la natură.

Vedere din Lahore

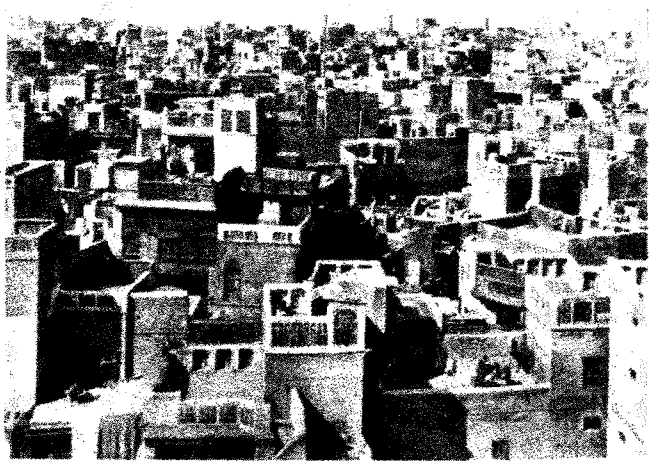

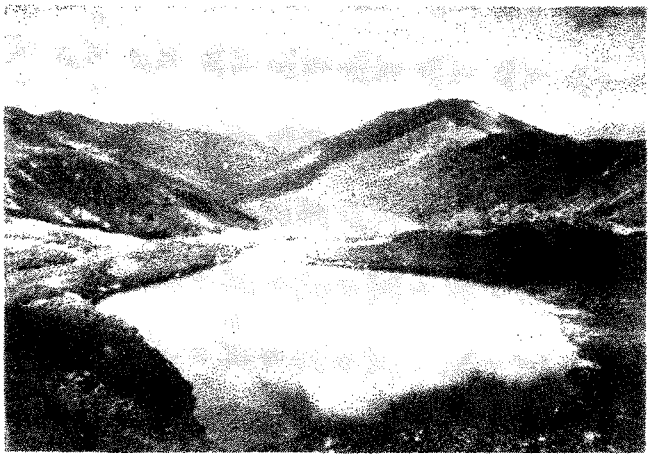

Lacul Lala

Lala, lac de origine glaciară în Munţii Rodnei. Suprafaţa: 1 ha; adîncimea: circa 4,5 m.

Lalande *[lalâd]*, Joseph Jérôme de (1732—1807), astronom francez. A fost profesor la Collège de France. A studiat sistemul solar, în special mişcarea planetei Mercur şi a cometelor; a determinat mişcările proprii ale unor stele. Op. pr.: „Tratat de astronomie" (1764).

Lalane *[lalán]*, Léon (1811—1892), inginer francez. A venit în România în 1853, unde a construit podurile de pe şoseaua Ploieşti-Predeal. A participat, de asemenea, la construcţia unor şosele şi a căii ferate Constanţa-Cernavodă. În 1857 a înfiinţat o şcoală de poduri şi şosele în Bucureşti, care a funcţionat, ca şcoală tehnică, pînă în 1881.

laleá *(Tulipa gesneriana)*, plantă perenă din familia liliaceelor, cu bulb alungit, ascuţit la vîrf şi cu frunze lanceolate, groase şi late (6—8 cm). Tulpina, înaltă de 30—40 cm, are o singură floare, mare, de culoare albă, roz, roşie, galbenă, violetă sau pestriţă. Înfloreşte primăvara devreme. Se înmulţeşte prin bulbi şi se cultivă ca plantă decorativă.

Lalea

Lalescu, Traian (1882—1929), matematician român; a fost profesor la Universitatea din Bucureşti şi la politehnicile din Timişoara şi Bucureşti.

Tr. Lalescu

S-a ocupat în special de teoria ecuaţiilor integrale şi de aplicarea lor la rezolvarea unor probleme din teoria ecuaţiilor diferenţiale, aducînd contribuţii însemnate în acest domeniu. A publicat cel dintîi tratat din lume asupra ecuaţiilor integrale, „Introducere la teoria ecuaţiunilor integrale" (1911). Are studii şi în domeniul ecuaţiilor funcţionale, al seriilor trigonometrice, fizicii matematice, geometriei, mecanicii, algebrei şi istoriei matematicii. În sprijinul predării matematicilor în învăţămîntul superior şi mediu, Lalescu a publicat valoroase lucrări cu caracter didactic („Calculul algebric", 1924; „Tratat de geometrie analitică", 1925).

Lalo *[lalô]*, Edouard (1823—1892), compozitor francez, personalitate reprezentativă a muzicii franceze din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Muzica sa se caracterizează prin melodicitate, claritate, fantezie ritmică şi colorit pitoresc. A compus opera „Regele Ysului" (1888), baletul „Namuna" (1882), „Rapsodia norvegiană" (1881), o simfonie în sol minor (1886), „Simfonia spaniolă" (1873) şi „Concertul rus" (1883), ambele pentru vioară şi orchestră, concerte pentru violoncel şi pentru pian, muzică de cameră etc.

lamaísm, variantă a budismului nordic, de nuanţă mahayana, răspîndită printre tibetani, mongoli, bureaţi, calmuci şi tuvini. A fost religie de stat în China sub dinastia mongolă Iuan (sec. XIII—XIV). În forma sa actuală a fost fundat de călugărul tibetan Ţongkapa (1357—1419), conducătorul sectei „turbanelor galbene". Se caracterizează printr-o dezvoltare excesivă a instituţiei călugărilor-lama, prin venerarea hubilganilor („sfinţi" în viaţă, consideraţi „încarnări" ale multiplilor Buddha), prin simplificarea cultului şi adaptarea lui la modul de trai al nomazilor. A contribuit în genere la întărirea dominaţiei feudale.

lamantín *(Manatus)*, gen de mamifere din ordinul sirenienilor, cu corpul fusiform, de circa 3 m lungime, asemănătoare cu foca. Buza superioară este despicată în două jumătăţi, fiecare fiind capabilă să execute mişcări independente. **L.** este erbivor. Trăieşte în regiunile tropicale din America şi Africa, pe litoralul Oceanului Atlantic. Se vînează pentru carne, grăsime şi piele.

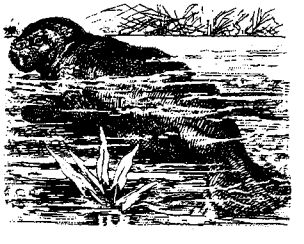

Lamantin

Lamar (pseudonimul lui *Laliu Marinov*) (n. 1898), poet bulgar. A participat la mişcarea antifascistă. Format sub influenţa simbolismului, a preluat ulterior tradiţiile poeziei lui H. Botev şi s-a orientat spre o lirică de esenţă proletară („Icoane de fier", 1926; „Ani de pace şi de nelinişti", 1928). Patriot şi militant comunist, a cîntat cu entuziasm lupta pentru eliberarea Bulgariei („Apus-Răsărit", 1945; „Goran Gorinov", 1946) şi zorii socialismului („Mariţa", 1951; „Un oraş se construieşte", 1954 ş.a.). A dat izbutite traduceri din poeţii români. Laureat al Premiului Dimitrov.

Lamarck, Jean-Baptiste de Monet de (1744—1829), biolog francez, unul dintre întemeietorii evoluţionismului în biologie; colaborator la „Enciclopedia franceză". A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris.

J.-B. Lamarck

În domeniul botanicii, **L.** a publicat „Flora Franţei" (1778), apoi „Enciclopedia botanică" şi „Ilustrarea genurilor" (1783—1817), lucrări în care a iniţiat metoda cheilor dicotomice a determinatoarelor. În domeniul zoologiei, **L.** a introdus împărţirea animalelor în vertebrate şi nevertebrate şi a publicat „Filozofia zoologică" (1809), care cuprinde concepţia sa despre evoluţia vieţuitoarelor (lamarckismul), şi apoi „Istoria animalelor nevertebrate" (1815—1822). Reacţiunea ideologică din Franţa din perioada Restauraţiei, precum şi recrudescenţa fixismului reprezentat prin G. Cuvier, au făcut ca ultimii ani de viaţă a lui **L.** să fie întunecaţi de mizerie, iar opera şi gîndirea evoluţionistă a lui **L.** să fie un timp date uitării. Teoria lui Lamarck a fost apreciată abia după apariţia darvinismului.

lamarckism, teorie evoluţionistă formulată de J.-B. Lamarck şi expusă în lucrarea sa „Filozofia zoologică" (1809). Una dintre laturile esenţiale ale **l.** o constituie teoria despre adaptare, fenomen care are loc sub influenţa directă a mediului, în conformitate cu cele două legi ale **l.**: a) legea exersării sau neexersării organelor, potrivit căreia organele care funcţionează mai intens se dezvoltă, pe cînd cele care nu funcţionează se atrofiază, şi b) legea moştenirii caracterelor dobîndite, după care modificările suferite de organism sub influenţa condiţiilor schimbate pot deveni ereditare. Ambele legi, în esenţă materialiste, au fost cuprinse mai tîrziu în concepţia evoluţionistă a lui Darwin. Evoluţia vieţuitoarelor, ca proces de transformare de la forme inferioare la forme superioare, s-ar datora, după Lamarck, unei tendinţe interne spre un anumit scop, proprie tuturor fiinţelor vii. Ideea tendinţei interne spre un scop reprezintă un element finalist al **l.** şi ea a fost respinsă atît de Darwin cît şi de întreaga biologie modernă. Ea conferă **l.** un caracter dualist din punct de vedere filozofic şi constituie principala lui scădere, reflectare a condiţiilor social-istorice din timpul lui Lamarck. Darwin a demonstrat că evoluţia şi adaptarea nu se pot separa şi că ele se datoresc acţiunii selecţiei naturale. V. şi evoluţionism.

La Marmora, Alfonso Ferrero (1804—1878), general şi om politic italian. A fost comandant suprem al forţelor expediţionare piemonteze în războiul Crimeii (1853—1856). Ministru de război în mai multe rînduri, a reorganizat armata piemonteză şi apoi pe cea italiană. Ca prim-ministru, a încheiat alianţa italo-prusiană (1866). La Marmora a fost şi şef al marelui stat major al armatei italiene care a fost înfrîntă de austrieci la Custoza (1866).

Lamartine *[lamartin]*, Alphonse de (1790—1869), scriitor romantic francez. A fost membru al Academiei Franceze. S-a născut la Mâcon dintr-o familie aristocrată. La început legitimist, după 1830 a trecut pe poziţiile liberalismului burghez. A avut un rol important în timpul revoluţiei din 1848, în calitate de membru al guvernului provizoriu şi ministru de externe, propagînd însă ideea împăcării între clasele sociale. A patronat Societatea studenţilor români din Paris şi a sprijinit unirea Principatelor. În 1848 a elaborat decretul pentru abolirea sclavajului negrilor. Scriitor deosebit de fecund, a compus elegii cu caracter filozofic („Meditaţii", 1820; „Noi meditaţii", 1823), poeme de inspiraţie religioasă („Armonii poetice şi religioase", 1830; „Jocelyn", 1836; „Căderea unui înger", 1838), un poem dramatic închinat luptei negrilor pentru libertate („Toussaint Louverture", 1850), romane („Graziella", 1849), impresii de călătorie („Călătorie în Orient", 1835), lucrări de istorie („Istoria girondinilor", 1847). Din opera sa, contradictorie şi inegală, partea cea mai valoroasă o constituie poezia, care se impune prin lirismul ei melancolic şi meditativ şi prin sinceritatea sentimentelor. Farmecul peisajului străbate întreaga sa operă, între natură şi starea sufletească a poetului realizîndu-se adesea o perfectă corespondenţă. În creaţia sa, poezia izvorăşte spontan, ca expresie imediată a emoţiei, însoţită de un uimitor dar al versificării. Unele dintre poeziile sale

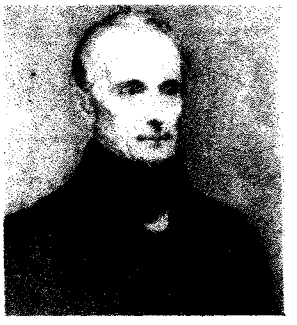

A. Lamartine

(„Lacul", „Izolarea", „Jocelyn") constituie capodopere ale literaturii franceze. Versurile lui **L.** au început a fi traduse în românește încă din 1829 (în „Curierul românesc"), ele exercitînd o importantă influență asupra poeziei pașoptiste (I. Heliade-Rădulescu, care l-a și tălmăcit, Gr. Alexandrescu ș.a.).

lámă[1] **1.** (TEHN.) Corp solid de formă paralelipipedică, cu grosimea foarte mică în raport cu celelalte două dimensiuni (ex. **l.** de cuțit, **l.** de ferăstrău, **l.** de arc). **2.** (HIST.) Placă de sticlă mică și subțire, incoloră și transparentă, de formă dreptunghiulară cu dimensiuni stabilite, pe care se așază obiectele care urmează să fie examinate la microscop. **3.** (FIZ.) *Lamă sfert de undă*, placă de cristal birefringent, care introduce o diferență de fază de un sfert de lungime de undă între razele ordinară și extraordinară care o străbat. **4.** (ANAT.) Formație anatomică, osoasă sau cartilaginoasă, plată și subțire (ex. **l.** vertebrală, **l.** etmoidului).

lámă[2] *(Lama)*, gen de mamifere artiodactile, asemănătoare cu cămilele, dar mai mici și

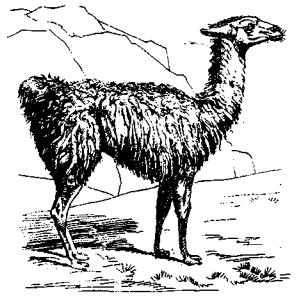

Lamă

fără cocoașă. Ajung pînă la 1,15 m înălțime. **L.** trăiește pe platourile înalte din America de Sud. Se folosește ca animal de povară, iar din lîna sa se fac țesături.

Lamb *[lęm]*, *deplasarea* ~ (după numele fizicianului american *W. E. Lamb*, n. 1913; FIZ.), deplasare suplimentară a nivelelor energetice ale electronilor din atomi față de cele calculate prin teoria lui Dirac. *D.L.*, prevăzută de electrodinamica cuantică modernă, se datorește interacțiunii electronilor cu cîmpul radiant și polarizării locale a vidului electrono-pozitronic. A fost pusă în evidență în 1947 printr-o experiență bazată pe tehnica microundelor.

Lambert, Johann Heinrich (1728—1777), matematician, astronom și fizician german de origine franceză; a fost membru al Academiei de Științe din Berlin. **L.** a demonstrat (1766) irațională numărul π, a lucrat în domeniul trigonometriei sferice, teoriei perspectivei etc. Ca astronom, a făcut cercetări asupra orbitelor cometelor. În domeniul fizicii sînt importante lucrările sale de fotometrie.

lambért (după numele lui *J. H. Lambert*; METR.), unitate de măsură a strălucirii în sistemul CGS, de π ori mai mică decît stilbul. Are simbolul *La*.

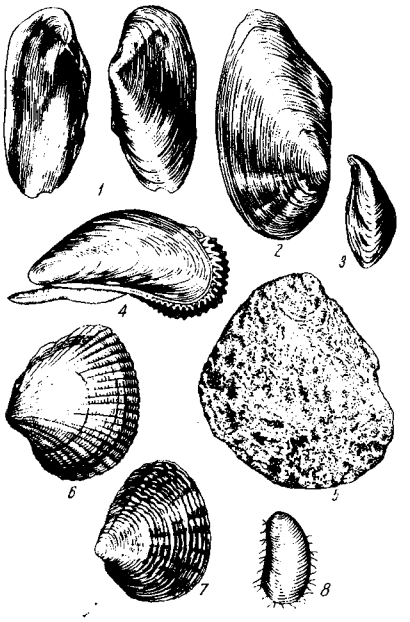

Lamelibranhiate

1 — scoica de riu *(Unio)*; *2* — scoica de baltă *(Anodonta)*; *3* — *Dreissena polymorpha*; *4* — midie *(Mytilus)*; *5* — stridie *(Ostrea)*; *6* — *Cardium*; *7* — *Venus*; *8* — *Modiola* (*1* — *3*: lamelibranhiate de apă dulce; *4*—*8*: lamelibranhiate marine).

lambliáză (MED.), parazitoză datorită prezenței în organism a lambliei. Se manifestă clinic prin diaree, scădere în greutate, astenie și fenomene de colecistită. Sin. *giardiază*.

lámblie (PARAZIT.; *Lamblia* sau *Giardia intestinalis)*, specie de protozoar flagelat, parazit în intestinul subțire și în căile biliare la om, la șoareci, șobolani, cîini și pisici. Provoacă boala denumită *lambliază*. La om, infestarea se face prin apă sau alimente contaminate cu formele chistice de **l.**

Lambrior, Alexandru (1845—1883), lingvist și filolog român. A publicat studii de gramatică istorică, de fonetică, de ortografie și de gramatică descriptivă a limbii române. A acordat atenție limbii vechi, manifestînd interes și pentru vorbirea populară. Lucrarea lui „Carte de citire" (1882; ed. a III-a, 1893) cuprinde o colecție bogată de texte chirilice (sec. XVI—XIX) și o întinsă introducere, care reprezintă o schiță de gramatică istorică a limbii române. „Gramatica română. Fonetica și morfologia" a fost publicată postum (1892) de Gh. Ghibănescu.

lamélă 1. (HIST.) Placă de sticlă mică și foarte subțire (între 0,16 și 0,18 mm grosime), incoloră și transparentă, cu care se acoperă obiectele așezate pe lamă în vederea examinării la microscop. **2.** (BOT.) *Lamelă mijlocie*, porțiunea centrală a membranei comune care separă două celule, formată din substanțe pectice.

lamelibranhiáte (ZOOL.; *Lamellibranchiata)*, clasă de moluște caracterizate prin corpul turtit lateral, acoperit cu o cochilie bivalvă, și prin prezența branhiilor lamelare. Cele mai multe **l.** au un organ în formă de topor, numit *picior*, care le servește la fixarea în substrat și la deplasare. **L.** sînt animale acvatice, marine sau dulcicole, trăind pe fundul apei sau fixate pe pietre, alcătuind în unele mări bancuri masive. Unele **l.** (ex. stridiile și midiile) sînt comestibile; din altele se extrag perlele, iar din stratul interior al cochiliei se confecționează obiecte de sidef.

Lamennais *[lamné]*, Félicité Robert de (1782—1854), scriitor şi filozof francez. Ca reprezentant al *socialismului creştin*, a început prin a preconiza democratizarea catolicismului. Deviza sa „Dumnezeu şi libertatea, papa şi poporul" a fost condamnată de Vatican. Ulterior a evoluat spre un raţionalism panteist. Pledînd pentru libertatea şi suveranitatea poporului, cartea sa „Cuvintele unui credincios" (1834), scrisă în proză ritmată, într-un stil avîntat, a contribuit la pregătirea ideologică a revoluţiilor din 1848 şi a înrîurit în stil şi în conţinut poemul „Cîntarea României".

laménto (it. „plîngere, tînguire"; MUZ.), piesă vocală în vechea operă italiană (sec. XVII — XVIII), cu un caracter trist, tînguitor, plasată de obicei imediat înaintea deznodămîntului dramatic. Este cunoscut **l.** din opera „Ariana" de Monteverdi (singurul fragment care s-a mai păstrat din această operă).

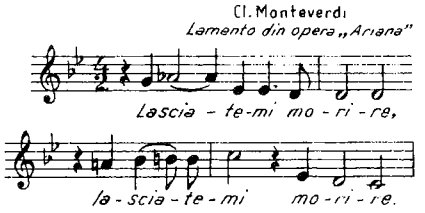

Lamento

La Mettrie *[metrí]*, Julien Offroy de (1709—1751), filozof materialist francez, medic. În concepţia sa despre lume, **La M.** pornea de la afirmarea materialităţii lumii, considerînd totodată, spre deosebire de

J. O. de La Mettrie

Descartes, nu numai întinderea, ci şi mişcarea drept însuşire fundamentală a materiei. În teoria cunoaşterii s-a situat pe poziţiile senzualismului materialist. S-a apropiat de ideea evoluţiei naturii, recunoscînd perfecţionarea progresivă a vieţuitoarelor şi faptul că sensibilitatea este proprie numai materiei superior organizate. Ca şi alţi materialişti mecanicişti, a redus însă fenomenele spirituale la cele fiziologice, iar pe acestea din urmă la cele mecanice. Teza dezvoltată în cartea sa „Omul-maşină" (1747), după care nu numai animalele, cum afirmase Descartes, ci şi omul constituie o maşină, în activitatea căreia nu e nevoie de vreun „suflet" aparte, i-a atras persecuţiile autorităţilor clericale. Partizan al iluminismului, a atribuit instrucţiunii şi activităţii oamenilor de seamă un rol hotărîtor în istorie.

laminăre **1.** (METAL.) Proces de prelucrare cu laminorul a metalelor şi a aliajelor acestora sau a unor materiale nemetalice, prin deformare plastică, la cald sau la rece, pentru obţinerea unor produse semifabricate sau finite, numite *laminate* (bare profilate, ţevi, tablă etc.). Prin **l.**, dimensiunile materialului se modifică, reducîndu-se în direcţia apăsării şi crescînd în celelalte direcţii, în special în direcţia deplasării; de asemenea, structura materialului se modifică, îmbunătăţindu-i-se proprietăţile mecanice. **2.** (IND. TEXT.) Operaţie, în procesul tehnologic de filare a fibrelor textile, prin care păturile, benzile şi semitorturile se subţiază treptat, pînă ajung la grosimea necesară pentru obţinerea firelor. În timpul **l.** se efectuează descreţirea fibrelor, paralelizarea şi deplasarea lor unele faţă de altele în lungul benzii. **3.** (FIZ.) Reducere a secţiunii de curgere a unui fluid la trecerea sa printr-o deschidere cu secţiune mult mai mică decît cea precedentă. În cazul variaţiilor bruşte de secţiune, **l.** constituie o transformare termodinamică de stare, ireversibilă; ea este însoţită de o reducere a presiunii şi de o variaţie a temperaturii fluidului. **L.** la viteze reduse de curgere a fluidului şi fără schimb de căldură cu exteriorul se produce practic la entalpie constantă.

laminária *(Laminaria)*, gen de algă marină brună, cu talul lung de peste 1 m, diferenţiat în trei părţi distincte: o parte bazală, cu care se fixează de substrat, una cilindrică şi subţire şi alta lungă şi lăţită, ca o panglică. Creşte în mările reci. Unele specii de **l.** sînt comestibile, fiind bogate în glucide şi geloză (ex. *Laminaria saccharina*); altele se folosesc pentru extragerea iodului şi bromului, în farmacie, sau ca îngrăşămînt organic.

lamină (BOT.) v. **limb.**

laminectomíe (lat. *lamina* „lamă" şi gr. *ektome* „extirpare"; MED.), intervenţie neurochirurgicală care constă în îndepărtarea apofizelor vertebrale. Se practică în operaţiile pe măduva spinării.

laminór **1.** (METAL.) Instalaţie compusă din doi sau mai mulţi cilindri metalici, care se rotesc în sens invers, fiind fixaţi într-un cadru metalic, numit *caja laminorului*. Distanţa dintre cilindri este reglabilă, iar suprafaţa lor este netedă sau calibrată (profilată), astfel că, trecînd printre ei un lingou de oţel încălzit sau benzi în stare rece, se obţin produse cu secţiune mai mică şi forme variate: ţagle, profile grele, şine, bandaje, sîrme, ţevi, benzi etc. **L.**, împreună cu dispozitivele şi instalaţiile de antrenare a cilindrilor şi de conducere a laminatelor, constituie un *tren de laminare*. — *L. de ţevi*, instalaţie pentru transformarea ţaglelor (biletelor) de oţel în ţevi fără sudură. După procedeul de laminare folosit, se deosebesc *l. de ţ.* cu cilindri calibraţi oblici (procedeul Mannesmann), *l. de ţ.* cu cilindri tronconici oblici ş.a. **2.** (IND. TEXT.) Maşină de lucru folosită în filaturi pentru efectuarea operaţiei de laminare. Organul de lucru al **l.** este constituit dintr-un tren de laminare avînd 4—6 perechi de cilindri cu sau fără caneluri. În filaturile de

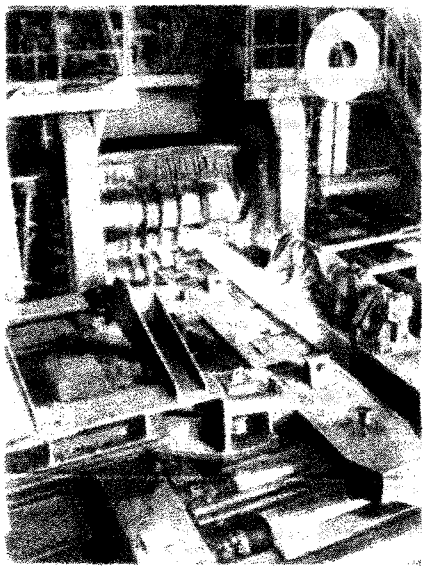

Laminor

lînă, de fibre liberiene şi de mătase, **1.** are şi un cîmp de ace, format din lineale cu piepteni sau ace, care se deplasează în lungul benzii între două perechi de cilindri. Pe măsura deplasării materialului spre ieşire, cilindrii au viteze periferice din ce în ce mai mari.

Lamotte-Houdar *[lamót-udár]*, Antoine de (1672—1731), scriitor francez. A fost membru al Academiei Franceze. A compus tragedii, ode, egloge, fabule. Opera sa cea mai importantă şi cu ecou în epocă este traducerea modernizată, în versuri, a „Iliadei" (1714). Apariţia ei, ca şi „Discursul asupra lui Homer", care o însoţea, şi „Reflecţii asupra criticii" (1715) au redeschis polemica dintre „antici" şi „moderni".

Lamoureux *[lamuró]*, Charles (1834—1899), violonist şi dirijor francez, fondatorul „concertelor populare **L.**" A făcut cunoscută în Franţa muzica lui Händel, Bach şi Wagner.

„Lampa", gazetă săptămînală muncitorească, apărută între noiembrie 1886 şi noiembrie 1887, la Brăila. A militat pentru organizarea clasei muncitoare şi a contribuit la răspîndirea ideilor marxiste în România.

lámpă 1. (TEHN.) Aparat sau dispozitiv care conţine o sursă de lumină şi este destinat iluminării artificiale, semnalizării, controlului sau altor utilizări. **a)** *Lampă de iluminat*, lampă destinată iluminării; funcţionează pe baza transformării energiei de o anumită formă în energie luminoasă. După felul energiei transformate, pot fi: *l. cu combustibil* (cu flacără luminoasă sau cu corp incandescent) şi *l. electrice* (alimentate cu energie electrică). — *L. electrică cu incandescenţă*, lampă electrică la care emisiunea luminoasă se datoreşte încălzirii pînă la incandescenţă (la o temperatură de cel puţin 2 000°K) a unui filament de metal străbătut de curent electric. V. şi b e c e l e c t r i c. — *L. electrică cu descărcare în gaze*, lampă în care efectul luminos se datoreşte unei descărcări electrice între doi electrozi aflaţi într-un tub umplut cu anumite gaze (neon, argon, azot, heliu, vapori de mercur sau vapori de sodiu). Faţă de cele cu incandescenţă, *l.e. cu d. în g.* prezintă numeroase particularităţi de funcţionare, care determină folosirea şi a unui ansamblu de dispozitive (numit balast), care, în mod curent, cuprinde un stabilizator de curent, un transformator de adaptare la tensiunea reţelei şi condensatoare electrice (pentru îmbunătăţirea factorului de putere şi deparazitare radioelectrică). — *L. cu vapori de mercur* (sau *cu cuarţ*), lampă electrică cu descărcare într-un tub de cuarţ cu mediu de vapori de mercur. Tubul de cuarţ, spre deosebire de tuburile din sticlă obişnuită, poate fi străbătut de radiaţiile ultraviolete. Descărcarea electrică poate avea loc atît la presiuni scăzute (la lămpile medicale pentru tratamente cu radiaţii ultraviolete, la lămpile pentru heliografie etc.) cît şi la presiuni înalte (în lămpile de cuarţ utilizate la proiectoare datorită strălucirii lor foarte mari, precum şi la unele tipuri de lămpi folosite în tehnica iluminatului). — *L. fluorescentă*, lampă cu vapori de mercur de joasă presiune, avînd aplicat pe faţa interioară a tubului un strat de substanţă fluorescentă (ex. wolframat de calciu, silicat de zinc, borat de cadmiu etc.); pentru uşurarea aprinderii, tubul conţine şi argon la presiunea de 3—4 mm col. Hg. Pot fi: *l.f.* cu catodul rece, alimentate sub tensiuni electrice înalte (600—1 000 V) şi folosite pentru iluminatul decorativ şi publicitate luminoasă, şi *l. f.* cu catodul cald, alimentate la tensiunile de 110 şi 220 V şi folosite pentru iluminatul public şi al încăperilor; pentru aprinderea acestora din urmă se foloseşte un dispozitiv auxiliar, numit *starter*; *l.f.* prezintă avantajul unei eficienţe luminoase mari şi al unei strălucriri mici în comparaţie cu *l.electrică cu incandescenţă*. — *L. cu gaze inerte*, lampă de tipul tuburilor Geissler umplută cu un gaz sau cu un amestec de gaze inerte (neon, xenon, argon etc.). Culoarea luminii depinde de natura şi de presiunea amestecului de gaze şi de culoarea sticlei. Sînt folosite pentru iluminatul decorativ şi pentru diverse scopuri tehnice (ex. *l. cu neon* sînt folosite pentru semnalizări, pentru măsurări prin metode stroboscopice ale vitezelor etc.). **b)** *Lampă spectrală*, lampă electrică cu incandescenţă sau cu descărcare în gaze, care emite un spectru de radiaţii (continuu sau de linii) bine cunoscut (catalogat) şi care este folosită ca izvor de lumină în spectroscopie. **c)** *Lampă de radio* v. *tub electronic*. — *L. cu catod rece* v. *tub electronic cu catod rece*. **2.** (TEHN.) *Lampă-fulger*, lampă specială cu iluminare intensă, folosită în fotografie pentru reportaje instantanee, noaptea sau în spaţii slab iluminate. Utilizare curentă au *l.-f. electronice*, constituite dintr-un tub de sticlă umplut cu xenon, în care se realizează o descărcare electrică. **3.** (TEHN.) *Lampă de lipit*, lampă destinată încălzirii ciocanului de lipit sau a obiectelor destinate lipirii (ţevi, conductoare electrice de cupru

etc.) în locul unde se efectuează lipirea. Se deosebesc *l. de l.* cu spirt, *l. de l.* cu petrol, *l. de l.* cu benzină etc. **4.** (IND. EXTR.) *Lampă de mină*, lampă de construcție specială, folosită pentru iluminatul subteran. După modul de utilizare se deosebesc: *l. portative* (de mînă sau de cap) și *l. fixe*, iar după sursa de lumină *l. cu flacără* (de ulei, acetilenă, benzină etc.) și *l. electrice*. În minele cu atmosferă de gaze explozive sau cu praf exploziv se folosesc *lămpi antigrizutoase*, în construcția cărora sînt prevăzute măsuri pentru a elimina pericolul de aprindere a gazelor din mină (de ex., la lămpile cu flacără, prin introducerea unor site metalice dese între flacără și mediul înconjurător se asigură răcirea gazelor de ardere pînă la o temperatură la care atmosfera grizutoasă nu se aprinde). — *L. grizumetrică*, lampă de mină portativă, cu flacără și cu site metalice de protecție, folosită pentru determinarea conținutului de metan din atmosfera minieră subterană.

Lamprecht, Karl (1856—1915), istoric german de orientare burghezo-liberală, specialist în istoria evului mediu. A fost membru de onoare al Academiei Române. Intuind legitatea istorică, **L.** a enunțat ideea necesității studiilor social-economice. El a inaugurat tendința cultural-istorică în istoriografia germană. Pentru concepția sa istorică înaintată a fost atacat cu violență de istoriografia reacționară germană. În 1909 a înființat, la Leipzig, Institutul pentru cultură și istorie universală. A inițiat publicarea, în Germania, a lucrărilor „Istoria poporului român" și „Istoria Imperiului otoman" ale lui N. Iorga. Op. pr.: „Viața economică germană în evul mediu" (4. vol., 1885—1886), „Istoria Germaniei" (19 vol., 1891—1908).

lamprofír (PETROGR.), rocă eruptivă filoniană, de culoare închisă, în general cu structură porfirică, bogată în minerale feromagneziene. În R.P.R. se întîlnește în formațiunile cristaline ale Carpaților Orientali, în Munții Făgărașului și în Munții Banatului.

lanamétru (IND. TEXT.), aparat pentru determinarea fineței fibrelor, alcătuit dintr-un microscop optic și o cameră optică cu ecran gradat de sticlă mată, pe care se proiectează imaginea mărită a fibrei.

Lancaster *[lęncəstə]*, familie nobiliară engleză, din care au făcut parte mai mulți regi ai Angliei. A purtat în sec. al XV-lea un lung război pentru tron cu dinastia rivală de York, cunoscut în istorie sub numele de *războiul celor două roze* (1455—1485).

lánce 1. (IST.) Armă de împuns, formată dintr-un vîrf ascuțit de metal montat pe o prăjină de lemn. A fost întrebuințată din antichitate pînă la primul război mondial, mai ales de către armatele de călăreți. **2.** (MAȘ. AGR.) *Lance de stropit*, conductă de metal (de obicei de alamă), prevăzută cu un cap de pulverizare. Cu ajutorul ei se dirijează jetul de lichid pulverizat la stropirea viței de vie și a pomilor.

Lanciou, oraș în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Gansu, așezat pe Huanhe. 699 000 loc. (1959). Mare nod de comunicații. Industrie chimică, constructoare de mașini, de rafinare a petrolului, de încălțăminte, textilă, alimentară. Aeroport. Universitate.

Lancret *[lãcré]*, Nicolas (1690—1743), pictor francez. Creația sa cuprinde scene galante, scene din lumea teatrului și din viața de toate zilele și portrete. A pictat sub influența lui Watteau, fără a avea însă forța lirică și spiritul critic al acestuia („Concert în parc"; „Lecția de muzică"; „Dansatoarea Camargo", 1730 ș.a.).

Landau, Lev Davidovici (n. 1908), fizician sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. În lucrările sale de fizică teoretică tratează probleme din domeniul fizicii corpului solid (în special proprietățile magnetice), al hidrodinamicii, al teoriei particulelor elementare și al astrofizicii. A dezvoltat teoria macroscopică a suprafluidității heliului lichid, prevăzînd posibilitatea propagării prin el a undelor acustice cu două viteze diferite. Are contribuții în teoria cuantică a cîmpului, în domeniul razelor cosmice; a elaborat studii de fizică nucleară și a analizat starea de supraconductibilitate intermediară a corpurilor.

L. D. Landau

Op. pr.: seria de volume „Fizică teoretică", în colaborare cu E.M. Lifșiț. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. Premiul Nobel (1962).

ländler (COR.), dans popular austriac și bavarez asemănător cu v a l s u l, în măsură de $^3/_4$ sau $^3/_8$ și cu un tempo moderat. Se execută de către o pereche, caracteristice fiind bătăile ritmice cu piciorul și cu palma, executate de băiat, și învîrtiturile fetei pe sub brațul băiatului. **L.** a fost utilizat ca formă muzicală de către Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann ș.a.

Landowska, Wanda (1877—1959), clavecinistă și pianistă poloneză. A studiat la Varșovia și la Berlin. Printr-o activitate intensă, a făcut cunoscută aproape întreaga literatură pentru clavecin. A scris piese pentru pian și pentru orchestră, studii asupra muzicii sec. al XVII-lea și al XVIII-lea și a ținut cursuri de interpretare muzicală.

lándras (danez *landrace* „rasă de țară"; ZOOTEHN.), rasă de porci foarte bună producătoare de carne; a fost creată în Danemarca și este extinsă azi în multe țări. La baza formării acestei rase a stat rasa locală încrucișată cu rasa marele alb și supusă unei hrăniri abundente, concomitent cu o selecție riguroasă. Este socotită drept cea mai perfecționată rasă de porci pentru producția de b a c o n. Se ca-

racterizează prin culoarea albă, corpul foarte lung (are 1—2 perechi de coaste în plus), trunchiul oval, membrele scurte și pielea fină. Are o prolificitate bună (în medie 10 purcei la o fătare) și o precocitate extrem de accentuată. Posedă o mare capacitate de valorificare a hranei (în țara de origine consumă doar 2,9 unități nutritive pentru 1 kg de greutate vie). În țara noastră se crește, începînd din 1957, în rasă pură, dar mai ales pentru încrucișarea cu rasele albe, atît în scop industrial cît și în vederea ameliorării acestora (folosindu-se în special infuzia).

Landsberg, Grigori Samuilovici (1890—1957), fizician sovietic; a fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A adus contribuții în domeniul difuziei moleculare a luminii și al analizei spectrale. În 1928 a descoperit, împreună cu Mandelștam și în același timp cu fizicianul indian Raman, fenomenul de difuzie combinată, iar în 1931 difuzia selectivă a luminii. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

landsknecht, soldat pedestru german din sec. XV — XVII. **L.** se recrutau dintre țărani, nobili sărăciți și din plebea orașelor și erau în slujba orașelor sau a principilor. **L.** luau parte la războaie cu arme proprii și se întreținеau pe seama jefuirii locuitorilor. Instituția **l.** a decăzut după războiul de 30 de ani.

Landsknecht

landsmål */lánsmo:l/* (în norvegiană „limba țării"), denumire pentru noua limbă literară națională din Norvegia (numită și *nynorsk* „norvegiana nouă"), creată pe baza dialectelor locale și întrebuințată, din 1892, alături de *bokmål (riksmål)*, care are structură gramaticală și fond principal lexical danez.

Landsteiner */lándștainər/*, Karl (1868—1943), medic austriac, naturalizat în S.U.A. **L.** este descoperitorul grupelor sanguine. Cercetările lui au pus bazele științifice ale tratamentului prin transfuzii. Premiul Nobel (1930).

landșaft (germ. *Landschaft* „peisaj"), porțiune din învelișul geografic care posedă trăsături proprii, diferite de cele ale porțiunilor învecinate, și de care este despărțită prin limite naturale. Particularitățile unui **l.** sînt expresia unei anumite interacțiuni dintre relief, climă, ape, soluri, vegetație, faună și activitatea omenească. Procesele care se desfășoară în cadrul unui **l.** sînt subordonate proceselor generale care se petrec în ansamblul învelișului geografic.— *L. culturalizat*, landșaft mai mult sau mai puțin modificat datorită acțiunii societății omenești asupra unuia sau mai multora dintre componenții lui. Modificarea unui singur component al landșaftului atrage după sine, datorită legii conexiunii universale, modificarea celorlalți componenți, uneori în sens negativ pentru societate, datorită ruperii echilibrului natural (ex. despăduririle nerațional care au dus la degradarea unor mari suprafețe de teren). Acționînd în mod organizat asupra mai multor componenți, societatea omenească poate modifica în sensul dorit un landșaft oarecare, păstrînd echilibrul în cadrul lui. În prezent, aproape toate landșafturile de pe glob au devenit *l.* c.

lándtag (IST.) **1.** Denumire dată adunării reprezentanților pe stări (nobilimea, clerul și orașele) în principatele germane din timpul evului mediu. **2.** Denumirea organului reprezentativ al puterii în statele germane care au făcut parte din Uniunea germană, iar mai tîrziu din Imperiul german. **3.** (În R.F. Germană și Austria) Denumirea organului legislativ suprem al landurilor. **4.** (În R.D. Germană pînă în august 1952) Denumirea organelor legislative unicamerale ale landurilor.

Lang, Fritz (n. 1890), regizor de film și scenarist german. Și-a început activitatea în 1919, în Germania, regizînd pînă în 1933 o serie de filme remarcabile („Dr. Mabuse", 1922; „Nibelungii", 1923—1924; „Metropolis", 1926; „M", 1931 etc.), prin care s-a impus ca promotor al expresionismului cinematografic. Emigrînd, a lucrat scurtă vreme în Franța și apoi în S.U.A. („Liliom", 1934; „Feerie", 1936; „Și călăii trebuie să moară", 1943; „Scarlet Street", 1945 ș.a.).

Lange *[lánghe]*, Friedrich Albert (1828—1875), filozof german, neokantian. A fost profesor la universitățile din Zürich și Marburg. În lucrarea sa „Istoria materialismului" (2 vol., 1866) a înfățișat denaturat materialismul, prezentîndu-l ca o concepție îndreptățită numai în științele naturii, nu și în filozofie. El a interpretat apriorismul kantian în spiritul idealismului „fiziologic". A fost un adept al darvinismului social.

Lange *[lánghe]*, Martin (1753—1792), medic sas, unul dintre cei mai valoroși medici din Transilvania în sec. al XVIII-lea. E cunoscut prin lucrările sale asupra ciumei. Lucrarea lui „Istoria icterelor epidemice" (1791) reprezintă prima descriere clinică a hepatitei epidemice.

Langevin *[lãjəvẽ]*, Paul (1872—1946), fizician francez;

P. Langevin

a fost profesor la Collège de France și membru al Academiei de Științe din Paris. A cercetat proprietățile magnetice ale substanțelor și a elaborat teoria clasică a dia- și paramagnetismului. **L.** a contribuit la dezvoltarea teoriei cuantelor și a teoriei relativității. De numele lui este legată și elaborarea metodei de obținere a ultrasunete-

lor cu ajutorul cuarțului piezoelectric. A studiat, de asemenea, radiațiile secundare ale razelor X, proprietățile ionilor în gaze, teoria cinetică a gazelor ș.a. **L.** a promovat o linie materialist-dialectică consecventă în interpretarea noilor descoperiri ale fizicii și a criticat concepțiile pozitiviste, energetismul și alte manifestări ale idealismului „fizic". Savant progresist, **L.** a desfășurat o bogată activitate cetățenească; în timpul celui de-al doilea război mondial a participat activ la lupta rezistenței antifasciste.

Langland *[lęŋlənd]*, William (c. 1332—c. 1400), poet englez. Este autorul poemului alegoric „Viziunea lui Petre plugarul", scris în preajma răscoalelor țărănești din 1381. Compus în vers popular, aliterativ și fără rimă, poemul biciuiește abuzurile nobilimii și ale clerului și descrie detaliat viața de mizerie a maselor țărănești.

Langmuir *[lęŋmiur]*, Irving (1881—1957), fizician și chimist american. A cercetat emisiunea termoelectronică, descărcările electrice în gaze, adsorbția gazelor pe suprafața solidelor, stabilitatea sistemelor coloidale etc.; a obținut hidrogenul atomic (1911). A construit prima pompă de difuziune cu mercur pentru obținerea vidului (1916). Premiul Nobel pentru chimie (1932).

langústă *(Palinurus vulgaris)*, specie de crustaceu din

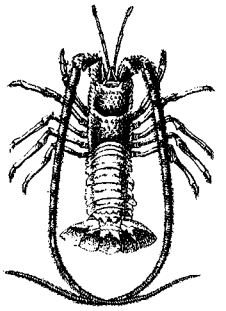

Langustă

ordinul decapodelor, de mărimea unui homar, cu carapacea acoperită cu spini și lipsită de rostru, cu antenele foarte lungi, îngroșate la bază și acoperite cu țepi; nu are clești. Este comestibilă. Trăiește în Marea Mediterană și în Oceanul Atlantic.

lanitál (IND. TEXT.), fibră textilă fabricată din cazeină și folosită ca înlocuitor al lânii. Spre deosebire de lână, **l.** îmbibat cu apă își pierde rezistența la întindere. Se numește și *lînă artificială*.

Lanner, Joseph (1801—1843), compozitor și dirijor austriac. A scris peste 200 de piese instrumentale și e considerat, alături de J. Strauss-tatăl, ca părinte al valsului vienez.

Lannes *[lan]*, Jean (1769—1809), mareșal francez, participant la războaiele napoleoneene. S-a remarcat în campania din Italia (1796—1797) și în bătăliile de la Austerlitz (1805), Jena (1806) și Friedland (1807), dovedind un curaj remarcabil.

Lannoy *[lanuá]*, Ghillebert (Gilbert) de (1386—1462), șambelan al ducilor Burgundiei. Cu prilejul unei călătorii în Prusia, Polonia și Rusia, a trecut și prin Moldova (1421). Descrierea călătoriei sale („Călătoriile și ambasadele domnului Ghillebert de Lannoy", tradusă în limba română de B.P. Hasdeu) cuprinde informații interesante privind țările vizitate.

lanolínă (CHIM.), produs semisolid, gras-ceros, obținut de pe lîna brută a oilor prin extragere cu dizolvanți sau prin spălare cu săpun și purificare ulterioară. **L.** se resoarbe ușor prin piele, are caracter hidrofil, condiționat de conținutul în colesterină, tendințe reduse la rîncezire, spre deosebire de grăsimile obișnuite, precum și o mare putere de emulsionare pentru apă. Se utilizează în industria cosmetică.

lansétă (SPORT), vargă din bambus despicat, din fibre de sticlă sau din aliaje de oțel, elastică și rezistentă, care permite, prin derularea firului de pe tamburul mulinetei, aruncarea năluci lor la mari distanțe.

Lanson *[lãsô]*, Gustave (1857—1934), critic și istoric literar francez. A fost profesor la Sorbona și membru al Academiei Franceze. A împărtășit vederi politice de stînga. Principala sa operă, „Istoria literaturii franceze" (1894), ca și alte numeroase studii de exegeză critică, precum și un important „Manual bibliografic al literaturii franceze moderne din 1500 pînă în zilele noastre", se remarcă prin seriozitatea documentației și limpezimea expunerii.

lantán (CHIM.), *La*. Element cu nr. at. 57; gr. at. 138,92; gr. sp. 6,18; p.t. 826°C, din grupa lantanidelor. Este un metal alb. În aer uscat se acoperă cu un strat de oxid albăstrui; în aer umed trece complet în hidroxid. Este reactiv din punct de vedere chimic. În combinațiile sale funcționează trivalent.

lantanide (CHIM.), elemente cu nr. at. 58—71 (ceriu, praseodim, neodim, prometiu, samariu, europiu, gadoliniu, terbiu, disprosiu, holmiu, erbiu, tuliu, yterbiu, lutețiu), situate în grupa a III-a a sistemului periodic, după lantan. Se găsesc în natură în minerale care conțin întotdeauna amestecuri de mai multe **l.** (ceritul, gadolinitul, monazitul). Sînt mai răspîndite decît cuprul, staniul, aurul etc., însă sub formă dispersă. Au proprietăți fizice și chimice foarte asemănătoare; din această cauză, separarea și obținerea lor în stare pură prezintă mari dificultăți, înlăturate în parte prin folosirea schimbătorilor de ioni. Oxizii lor se numesc pămînturi rare. **L.** au aplicații în domenii foarte variate (industria sticlei, a ceramicii, metalurgie, tehnica nucleară, medicină etc.).

lanterna lui Aristotel (ZOOL.), nume dat aparatului masticator al aricilor de mare. Are forma unei piramide masive așezate cu vîrful în jos, spre deschiderea bucală, și este formată din cinci fălci și din piese calcaroase.

lantérnă[1] **1.** (TEHN.) Aparat de iluminat, fix sau portativ, constituit dintr-o sursă luminoasă și o baterie electrică închisă într-o carcasă (de obicei metalică). **2.** (FIZ.) *Lanternă magică*, aparat care proiectează pe un ecran, cu ajutorul unei surse luminoase și al unui sistem de lentile, imaginea mărită a unei figuri desenate pe o placă de sticlă sau imprimate pe o placă fotografică.

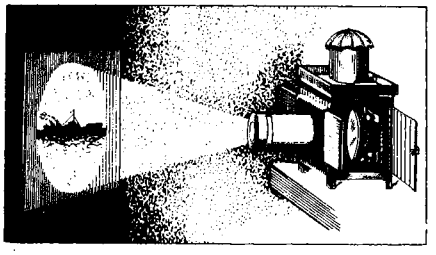

Lanternă magică

Principiul *l.m.* stă la baza diascopului modern. **3.** (CHIM.) Aparat de control prevăzut cu vizori de sticlă, intercalat în conducte pentru urmărirea curgerii şi aspectului produselor lichide. **L.** se folosesc în special în tehnologia chimică organică şi în tehnologia ţiţeiului. Sin. *felinar*.

lantérnă[2] (IND. TEXT.), mecanism inversor folosit la flaierele de fibre liberiene pentru ridicarea şi coborîrea băncii mosoarelor, necesare înfăşurării semitortului. Mecanisme asemănătoare sînt folosite şi la unele maşini de bobinat pentru înfăşurarea firului.

lanternóu (ARHIT.), mic turn ridicat deasupra acoperişului unei hale, unei cupole etc., prevăzut cu ferestre pentru ventilaţie şi luminare (ex. **l.** catedralei Santa Maria del Fiore din Florenţa). Sin. *lanternă*.

lanţ 1. (TEHN.) Organ flexibil alcătuit dintr-un şir de

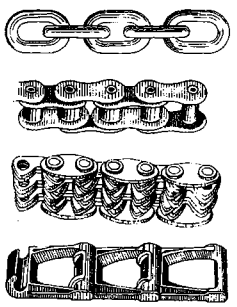

Lanţuri

inele, zale, plăci etc. legate între ele, folosit pentru legare, tracţiune, transmitere a mişcării etc. După construcţie şi destinaţie se deosebesc: **1.** industrial, **l.** articulat şi **l.** special. *L. industrial* este format din inele alungite, calibrate sau necalibrate, şi se utilizează mai cu seamă la maşinile de ridicat şi de transport. *L. articulat* este format din zale de forme diferite, articulate între ele cu bolţuri. Se foloseşte mai ales la transmiterea mişcării (ex. lanţul Gall). *L. special* are o construcţie diferită de cea a lanţului industrial şi a **l.** articulat şi îndeplineşte uneori alte funcţii decît acestea (ex. **l.** de havat, **l.** antiderapant). — *L. cinematic*, sistem de elemente legate prin cuple cinematice şi care serveşte la transmiterea mişcării. După structură se deosebesc: *l. c. simplu*, la care fiecare element se leagă de celelalte prin cel mult două cuple cinematice, şi *l. c. complex*, la care cel puţin un element este legat de celelalte prin mai mult decît două cuple cinematice. **2.** (TELEC.) *Lanţ de transmisiune*, ansamblul dispozitivelor, aparatelor şi instalaţiilor care asigură realizarea uneia sau a mai multor căi de transmisiune a semnalelor purtătoare de informaţie. **3.** (GEOGR.) *Lanţ de munţi*, sistem muntos constituit din grupuri de culmi aproximativ paralele, care se succedă pe mari distanţe, urmărind în general o direcţie axială determinată. Lungimea *l. de m.* depăşeşte considerabil lăţimea lor. **4.** (MILIT.) *Lanţ de trăgători*, formaţie de luptă în care militarii sînt dispuşi şi acţionează pe aceeaşi linie de front, la intervale de cîţiva paşi unul de altul.

lanţétă 1. (MED.) Instrument chirurgical avînd o lamă cu două tăişuri foarte ascuţite, care se foloseşte la vaccinări, incizii etc. **2.** (TEHN.) Unealtă constituită dintr-o tijă cu unul sau cu ambele capete în formă de lopăţică, folosită în turnătorie la repararea formelor.

lanţéte (ZOOTEHN.), categorie de fulgi de formă lungă şi subţire, caracterizaţi prin supleţe şi un colorit viu, deosebit (ex. la cocoşi, lanţetele sînt situate în jurul gîtului şi pe regiunea şalelor).

lanúgo (lat. *lanugo* „puf"; ANAT.), păr fin care acoperă unele regiuni ale corpului la făt şi la copilul nou-născut.

Laocoon 1. (În mitologia greacă) Preot al lui Apolo în Troia. Potrivit mitului, redat, între alţii, de Virgiliu în „Eneida", **L.** a fost sugrumat, împreună cu cei doi fii ai săi, de nişte şerpi uriaşi, trimişi de zeiţa Atena pentru că s-a opus la introducerea calului troian în cetate. **2.** (ARTE PLAST.) Celebru grup statuar de stil alexandrin, reprezentare a groazei şi deznădejdii, creat de sculptorii Agesandros, Polydoros şi Athenodoros în sec. I î.e.n., înfăţişînd pe **L.** şi pe fiii săi în luptă cu şerpii. Acest grup de marmură, găsit în 1506 în ruinele casei împăratului Titus, a fost considerat pînă la sfîrşitul sec. al XVIII-lea drept capodopera prin excelenţă a artei clasice greceşti. Pornind de la descrierea lui Virgiliu şi de la acest grup statuar, Lessing a scris în 1763 importantul său studiu „Laocoon, sau despre limitele picturii şi ale poeziei".

Laos, stat în sud-estul Asiei, situat în Indochina, între R.D. Vietnam, R.P. Chineză, Vietnamul de Sud, Cambodgia, Tailanda şi Birmania. Suprafaţa: 236 800 km². Populaţia: 1 882 000 loc. (1962, după datele O.N.U.), majoritatea lao, din familia de limbi chinotibetană. Capitala: *Vientiane*. Reşedinţa regelui: *Luang-Prabang*. Predomină relieful muntos: în nord munţii Lao, puternic fragmentaţi (altitudinea maximă: 2 817 m), în est Cordiliera Annamită. În vest şi sud-vest sînt podişuri, iar în extremitatea sudică cîmpia Mekongului. Climă tropicală musonică. Rîurile sînt colectate de fluviul Mekong, care curge prin vestul ţării, formînd pe o porţiune graniţa cu Tailanda. 60% din suprafaţă este acoperită cu păduri; există mulţi arbori cu lemn de esenţă preţioasă (teak etc.). În subsol minereuri de fier, de staniu şi de alte metale neferoase, aur, pietre preţioase. **L.** este o ţară agrară slab dezvoltată. Capitalul străin (american, francez) ocupă în economie poziţii importante. 95% din populaţia activă este ocupată în agricultură. O parte însemnată a pămînturilor se află în mîinile

moşierilor (care-l arendează ţăranilor) şi ale capitaliştilor străini (plantaţii). Principala cultură este orezul (jumătate din suprafaţa cultivată). Se mai cultivă porumb (în nordul ţării), arahide, arbori de cafea, tutun, mac (pentru opiu), iută, bumbac. Se cresc bovine, bivoli, porci. Exploatări forestiere. Industria este limitată la cîteva întreprinderi mici de prelucrare a produselor agricole şi la exploatarea parţială a bogăţiilor din subsol. Sînt larg răspîndite meşteşugurile. Se exportă staniu, răşină benzoică (pentru parfumuri), teak, bumbac, cafea. Se importă produse de larg consum, alimente, maşini. Principalii parteneri comerciali: ţările din sud-estul Asiei, Japonia, Franţa, S.U.A. — *Istoric.* În antichitate, teritoriul **L.** a fost populat succesiv de triburile *kha* şi de triburile *lao.* La mijlocul sec. al XIV-lea s-a constituit pe teritoriul cuprins între China de sud şi Cambodgia statul feudal Lan-Sang (Ţara celor un milion de elefanţi), care în 1707 s-a destrămat în trei regate: Vientiane (anexat în 1827 de Siam), Luang-Prabang şi Cean-Nir. (de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea vasale Siamului). În 1893, pe baza tratatului cu Siamul, Franţa a inclus teritoriile acestor regate în componenţa Uniunii Indochineze, sub denumirea de Laos. În urma răscoalei armate antijaponeze din august 1945 (în timpul celui de-al doilea război mondial japonezii ocupaseră ţara) a fost creat guvernul provizoriu al rezistenţei populare, care la 12 octombrie 1945 a proclamat independenţa **L.** sub denumirea de Patet Lao (Ţara laoţienilor). În 1946 **L.** a fost ocupat din nou de către Franţa, ceea ce a determinat o largă mişcare de eliberare naţională, desfăşurată sub forma războiului de partizani. În cursul acestui război a luat fiinţă armata de eliberare naţională: forţele armate Patet Lao. În 1949 Franţa i-a recunoscut independenţa, ca monarhie în cadrul Uniunii Franceze. La Conferinţa internaţională a celor 14 state de la Geneva (1954) s-a hotărît recunoaşterea internaţională a independenţei **L.**, precum şi obligaţia guvernului laoţian de a duce o politică de neutralitate. În 1957 s-a constituit guvernul reconcilierii naţionale, sub conducerea prinţului Suvanna Fuma, la care a participat şi Partidul Neo Lao Haksat, condus de prinţul Sufanuvong. În 1960 forţele de dreapta au organizat o rebeliune armată împotriva guvernului legal. Dezlănţuirea şi extinderea războiului civil au făcut necesară convocarea celei de-a doua conferinţe de la Geneva a celor 14 state pentru reglementarea problemei laoţiene (1961—1962), la care **L.** a fost reprezentat de delegaţiile principalelor forţe politice din ţară. Participanţii la conferinţă au semnat Declaraţia cu privire la neutralitatea **L.** În iunie 1962 a fost creat un guvern de coaliţie. De la începutul anului 1963, situaţia politică în **L.** a devenit din nou încordată. **L.** este o monarhie constituţională. Şeful statului este regele. Organele supreme ale puterii legislative sînt Adunarea Naţională şi Consiliul Regal. **L.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R.

Lao-ţzî (sec. VI î.e.n.), filozof chinez. Concepţia sa reprezintă îmbinarea unui materialism elementar cu o dialectică naivă. Ideile lui, opuse confucianismului, au fost redate în

Lao-ţzi

lucrarea „Dao de-ţzin", scrisă de discipolii săi (sec. IV—III î.e.n.). Învăţătura lui Lao-ţzî are şi un caracter ateist. Ea afirmă că lumea materială este necreată şi nepieritoare, fiind dirijată de d a o, principiul ordinii necesare în natură, societate şi gîndirea umană. Dao e legat de principiul dialectic al contradicţiei: „Contradicţia este acţiunea lui dao", se spune

în „Dao de-ţzin". Gîndirea social-politică a lui **L.** exprima protestul împotriva asupririi poporului, însă, în măsura în care îndemna poporul la nonacţiune şi recomanda întoarcerea la orînduirea comunei primitive, a avut şi o latură retrogradă. Ea reflectă starea de spirit a ţăranilor membri ai obştilor, aflate în acea epocă în descompunere.

laparascopíe (gr. *lapara* „abdomen" şi *skopein* „a privi"; MED.), metodă de investigare a cavităţii abdominale cu ajutorul unui instrument optic (bazat pe principiul periscopului), introdus prin peretele abdominal. Organele abdominale mai des explorate sînt ficatul şi vezicula biliară, ovarele etc.

laparatomíe (gr. *lapara* „abdomen" şi *tome* „tăiere"; MED.), deschidere chirurgicală a abdomenului pentru a ajunge la organele conţinute în el. Se practică în scopul precizării diagnosticului unor boli ale organelor abdominale.

Lapati, Mihail (1816— c. 1860), pictor român. A studiat la Paris. În creaţia sa a abordat teme rustice pe care le-a tratat idealizant („Bucheţiera română", 1857; „Ţărance încărcate cu flori"). S-a ocupat şi de pictură istorică (portretul ecvestru în mărime naturală al lui Mihai Viteazul, azi la Muzeul militar central din Bucureşti).

La Paz *[la pas]*, oraş în America de Sud, reşedinţa guvernului Boliviei, situat pe valea rîului La Paz, între culmile munţilor Anzi (Cordiliera Real), la peste 3 600 m altitudine. 350 000 loc. (1960). Este principalul centru economic şi cultural al Boliviei, precum şi cel mai însemnat nod feroviar, rutier şi aerian. Industrie alimentară, chimico-farmaceutică, textilă, a materialelor de construcţie (circa $^3/_4$ din producţia industriei prelucrătoare din Bolivia). Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Lapedatu, Alexandru (1876—1954), istoric român de orientare eclectică. A fost membru al Academiei Române şi profesor la Universitatea din Cluj. S-a ocupat îndeosebi de istoria evului mediu, scriind studii asupra monumentelor feudale româneşti şi monografii asupra activităţii unor domni ai ţărilor române. A încercat să completeze, într-o ediţie de popularizare, lucrarea lui N. Bălcescu „Istoria românilor sub Mihai Viteazul" cu ultimele capitole, rămase nescrise, fără a izbuti să se ridice la nivelul acestuia.

Lapedatu, Ioan Alexandru (1844—1878), scriitor român transilvănean. A publicat poezii, naraţiuni istorice, piese de teatru, basme, adesea de inspiraţie patriotică, dar de valoare modestă, în revistele „Familia", „Orientul latin", „Albina Carpaţilor" (pe care a condus-o ca redactor), „Traian" ş.a. Principalele sale scrieri literare sînt reunite în volumul „Încercări în literatură" (1874).

La Pérouse *[la perúz]*, Jean François de (1741—1788), navigator francez, explorator al Oceanului Pacific. A cercetat Polinezia, coasta nord-vestică a Americii de Nord şi coasta estică a Asiei; a descoperit strîmtoarea care-i poartă numele. Plecînd în 1788 din Sydney (Australia) în direcţia Melaneziei, expediţia lui **La P.** a dispărut; abia în 1828 expediţia lui Dumont D'Urville a găsit resturile vaselor pe insula Vanikoro din apropierea arhipelagului Solomon.

LaPérouse (Soya) *[la perúz]*, strîmtoare între insulele Sahalin şi Hokkaido, care uneşte Marea Ohotsk cu Marea Japoniei. Lăţimea minimă: 43 km.

Lapicque *[lapíe]*, Louis (1866—1952), fiziolog francez. A fost profesor la Sorbona, membru al Academiei de Ştiinţe din Paris şi membru de onoare al Academiei Române. A făcut cercetări fundamentale în domeniul electrofiziologiei. **L.** a introdus în fiziologie metoda cronaxiei; el a studiat, de asemenea, proprietăţile fizicochimice ale materiei vii, rolul fierului în organism etc.

lapidáriu (lat. *lapis* „piatră") **1.** Colecţie de mari pietre sculptate sau gravate (basoreliefuri, altoreliefuri, statui, pietre de mormînt, pisanii etc.); loc în care se păstrează asemenea colecţie. **2.** (În evul mediu) Tratat despre aşazisele proprietăţi curative sau magice pe care le-ar avea pietrele preţioase.

lapiézuri (GEOL.), rigole, canalicule, şanţuri adînci (de la cîţiva centimetri la cîţiva metri), despărţite prin creste ascuţite sau prin mici interfluvii plate, formate prin acţiunea de dizolvare şi de eroziune a apelor de şiroire în terenuri calcaroase, de obicei înclinate. În punctul de intersecţie al şanţuleţelor apar pîlnii sau puţuri adînci, în care apa poate stagna sau prin care poate pătrunde în golurile din masa calcarului. **L.** pot fi acoperite cu o pătură de sol sau apar direct la zi. Se pot forma şi în terenurile constituite din sare, din gips, din gresii cu ciment calcaros şi chiar din bazalte sau granite alterate. Uneori, prin denumirea de **l.** se înţeleg terenurile în care s-au format aceste şanţuleţe. Sin. *karen*.

lapíli (lat. *lapillus* „pietricică"; GEOL.), fragmente de zgură vulcanică, piatră ponce sau alte roci, cu diametrul cuprins între 0,2 şi 10 cm, care au fost azvîrlite în atmosferă în timpul erupţiilor vulcanice şi care s-au acumulat în apropierea craterelor vulcanilor.

lapislazúli (GEOL.) v. **lazurit.**

lapíţi, populaţie legendară de războinici din mitologia greacă.

Lupta unui centaur cu un lapit. După friza Partenonului

Lupta **l.** cu centaurii este reprezentată în celebra friză de pe frontonul Partenonului.

Laplace *[laplás]*, Pierre Simon de (1749—1827), astronom, matematician şi fizician francez; a fost membru al Academiei Franceze. A întreprins numeroase cercetări de meca-

nică cerească privitoare la mișcările Lunii, ale lui Iupiter și Saturn, a studiat cometele și stabilitatea sistemului solar („Tratat de mecanică cerească",

P. S. Laplace

5 vol., 1799—1825). A devenit celebru îndeosebi prin teoria cosmogonică cunoscută sub numele de „teoria Kant-Laplace" (v. cosmogonică, *teorie* ~). În matematică are lucrări fundamentale în domeniul ecuațiilor cu derivate parțiale, al funcțiilor speciale, al algebrei, ale teoriei probabilităților etc. În fizică a făcut cercetări asupra refracției luminii, vitezei sunetului, proprietăților gazelor. A adus de asemenea contribuții în domeniul geodeziei. Este considerat unul dintre promotorii clasici ai determinismului mecanicist. — *Ecuația lui L.*, ecuație cu derivate parțiale de ordinul al doilea, de forma

$$\frac{\partial^2 U}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 U}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 U}{\partial z^2} = 0,$$

care mai poate fi scrisă $\Delta U = 0$. *E. lui L.* se folosește în fizică, la studierea stărilor staționare de temperatură, a potențialelor electrice și gravitaționale, în hidrodinamica fluidelor ideale etc. Soluțiile regulate ale *e. lui L.* sînt numite *funcții armonice*. — *Operatorul lui L.*, operatorul diferențial

$$\Delta^2 = \Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} + \frac{\partial^2}{\partial z^2}.$$

Pentru un număr $n \geqslant 2$ de variabile $x_1, x_2, \ldots, x_n$:

$$\Delta = \frac{\partial^2}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2}{\partial x_2^2} + \ldots + \frac{\partial^2}{\partial x_n^2}.$$

Sin. *laplacean*.

La Plata (Río de la Plata), estuarul fluviului Paraná, situat la granița dintre Argentina și Uruguay. Lungimea: 320 km. Lățimea maximă 220 km. În estuar se varsă fluviul Uruguay. Pe țărmul lui se află orașele Buenos Aires, La Plata și Montevideo.

La Plata, oraș în Argentina, situat pe țărmul estuarului cu același nume, la 53 km sud-est de Buenos Aires. 330 310 loc. (1960). Important port pentru exportul de cereale, carne, lînă și piei. Industrie alimentară (prepararea cărnii), ușoară, rafinarea petrolului, construcții navale. Universitate, muzee.

Laponia, regiune în nordul Peninsulei Scandinave și în vestul peninsulei Kola, pe teritoriul Norvegiei, Suediei, Finlandei și U.R.S.S., situată în cea mai mare parte dincolo de cercul polar. Predomină relieful de podiș, format pe roci dure, șlefuite de eroziunea glaciară, mai înalt și mai fragmentat în vest, mai coborît în est. Climă arctică. Numeroase lacuri și mlaștini. Vegetație de tundră; în sud, păduri de conifere. În subsol, minereuri de fier de calitate superioară (în Suedia, la Kiruna, Gällivare ș.a.), de nichel (la Pecenga, în U.R.S.S.), de cupru, apatită. Locuitorii se ocupă cu creșterea renilor, exploatarea lemnului, pescuitul și vînătoarea. Laponii (saamii), care constituie populația indigenă (în număr de peste 50 000), duceau o viață seminomadă, acum însă o mare parte au trecut la viața stabilă. Ei au fost puternic influențați de popoarele țărilor din care fac parte. Limba lor este înrudită cu limbile finougrice.

lápoviță, precipitații constituite dintr-un amestec de picături de ploaie și fulgi de zăpadă sau din zăpadă aproape topită. **L.** este frecventă în zona temperată și submediteraneană în anotimpul rece.

Lapparent *[laparã]*, Albert Auguste de (1839—1908), geolog și inginer francez. A fost membru al Academiei de Științe din Paris. Autor al unor tratate de geologie, mineralogie și combustibili minerali. De asemenea este unul dintre autorii hărții geologice de detaliu a Franței.

lápte 1. Produs de secreție al glandelor mamare ale femelelor mamiferelor, care servește drept hrană puilor. Are mare valoare nutritivă prin conținutul în proteine, grăsimi, lactoză, săruri minerale, vitamine și în alte substanțe necesare organismului puilor. Constituind unul dintre alimentele cele mai complete, laptele, în special cel de vacă și cel de oaie, prezintă o deosebită importanță în alimentația oamenilor atît în stare brută, cît și sub forma unor produse lactate. V. și lactație. — *L. praf*, produs obținut din laptele proaspăt integral sau smîntînit, din care s-a îndepărtat, prin deshidratare, cea mai mare parte din apă. Procedeul prezintă avantajul de a permite o conservare îndelungată, evitînd totodată inconvenientele legate de transportul **l.** proaspăt la distanțe mari. În R.P.R. s-a dezvoltat o industrie proprie de *l. p.*, bazată pe utilaj modern (fabricile de la Remetea, Cîmpulung Moldovenesc etc.). **2.** (CONSTR.) *Lapte de var*, suspensie de var stins în apă, care, împreună cu alte adaosuri (nisip fin, clei etc.) în cantitate mică, servește la executarea spoielilor, iar împreună cu pigmenți minerali, naturali sau artificiali servește la executarea zugrăvelilor. Are acțiune dezinfectantă. V. și *hidroxid de calciu*. **3.** (CONSTR.) *Lapte de ciment*, suspensie de ciment în apă, care servește la sclivisirea pieselor de beton, la impermeabilizarea sau la consolidarea unor roci etc.

laptele-cîinelui (BOT.), denumire dată plantelor din familia euforbiaceelor, caracterizate

Laptele-cîinelui

prin secreţia unui suc alb-lăptos, toxic (ex. *Euphorbia plathyphyllos*, aliorul ş.a.). Se mai numeşte *laptele-cucului*.

Laptev, *Marea ~*, mare din bazinul Oceanului Îngheţat, cuprinsă între ţărmul Asiei, insulele Severnaia Zemlea şi insulele Novosibirsk. Comunică prin strîmtori cu Marea Siberiei Orientale şi cu Marea Kara. Suprafaţa: 650 000 km². Adîncimea medie: 519 m. În *Marea L.* se varsă fluviul Lena.

Iapţi, denumire a produselor sexuale mascule (spermatozoizilor) ale peştilor; masa de **I.** apare ca un lichid alb-lăptos.

Iarámică, *fază ~* (STRAT.), fază de mişcări orogenice care s-au manifestat la limita dintre cretacic şi paleogen. În *f.l.* a avut loc cutarea zonei centrale a Carpaţilor şi ridicarea ei deasupra nivelului mării, precum şi începutul scufundării Depresiunii Transilvaniei. *F.l.* a fost însoţită de fenomene magmatice care au dus la formarea rocilor eruptive banatitice din Carpaţii Meridionali şi din Munţii Apuseni.

Iarárіu, încăpere de mici proporţii în casele romane, unde

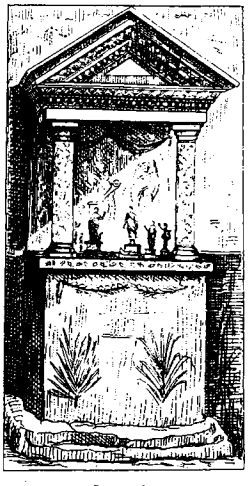

Lararіu

se aflau statuetele micilor zeităţi ale casei, *larii* şi *penaţii*.

Larbaud *[larbó]*, Valery (1881—1957), scriitor francez. În poeziile şi povestirile sale a dezvăluit delicateţea vieţii sufleteşti a copiilor şi a adolescenţilor („Fermina Marquez", 1911, trad. rom.; „A.O. Barnabooth. Operele sale complete, adică o poveste, poeziile sale şi jurnalul său intim", 1913) şi a ironizat cu fineţe moravurile lumii capitaliste („Amanţi, fericiţi amanţi", 1923). Sub influenţa lui J. Joyce a cultivat adesea dialogul mintal şi monologul interior. S-a remarcat ca subtil eseist, critic literar şi traducător din literatura anglo-saxonă.

Iarghétto (cuvînt italian, diminutiv al lui *largo*; MUZ.), termen care indică o mişcare ceva mai vie decît l a r g o, apropiată de a n d a n t e.

Largillière *[larjiliér]*, Nicolas de (1656—1746), pictor portretist francez. Artist favorit al nobilimii şi al marii burghezii franceze, **L.** a idealizat modelele sale, reprezentîndu-le uneori ca pe nişte personaje mitologice. În cele mai bune lucrări ale sale, **L.** s-a remarcat prin desenul sigur, prospeţimea coloritului şi fineţea tuşelor (ex. portretul pictorului cu soţia şi fiica sa, portretele lui Voltaire, Charles Le Brun, Vauban ş.a.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tabloul „Ducesa de Maine deghizată în Pomona".

Iárgo (cuvînt italian care înseamnă „larg, rar"; MUZ.) **1.** Termen care indică mişcarea cea mai lentă. **2.** Parte a unei lucrări muzicale, de obicei cu caracter măreţ, solemn, concepută în această mişcare.

Largo Caballero *[cabal'éro]* Francisco (1869—1946), om politic spaniol, lider sindical. A fost unul dintre conducătorii Partidului socialist-muncitoresc spaniol; devenind lider al aripii de stînga a acestuia, a militat din 1934 pentru unitatea de acţiune dintre partidul socialist şi partidul comunist în lupta împotriva pericolului fascist. În timpul războiului naţional-revoluţionar al poporului spaniol (1936—1939), activitatea lui a căpătat din ce în ce mai mult o orientare potrivnică acestei unităţi. A fost prim-ministru şi ministru de război (1936—1937) în guvernul republican spaniol.

Iari (în mitologia romană), divinităţi protectoare ale familiei şi ale căminului, ca şi *penaţii*, *manii* şi *geniile*.

Iárice *(Larix decidua)*, arbore din familia pinaceelor, cu tulpină dreaptă, coroană conică rară şi frunze aciforme de culoare verde-deschis, care cad toamna. Lemnul, foarte tare şi rezistent, este folosit pentru nave, mobilă, construcţii etc. Din răşină se extrage uleiul de terebentină de calitate superioară, iar din scoarţă tanin. La noi în ţară este răspîndit în munţii Carpaţi; avînd o creştere rapidă, se cultivă frecvent ca specie forestieră sau decorativă. Sin. *zadă*.

Larice

Iarifórme *(Lariformes)*, ordin de păsări acvatice palmipede, cu cap rotund, gît scurt, cioc turtit lateral, drept sau curbat, cu marginile tăioase. Aripile **I.** sînt lungi, late şi ascuţite. Penele, foarte dese, au culoarea în general cenuşie pe spate şi pe faţa dorsală a aripilor şi albă pe piept şi pe pîntece. Cele trei degete anterioare de la picioare sînt împreunate prin membrane înotătoare. Sînt foarte bune zburătoare, petrecîndu-şi cea mai mare parte a zilei în zbor. În timpul clocitului se adună în colonii mari. Se hrănesc mai ales cu peşti. Martinii, pescăruşii, lupii-de-mare sînt **I.**

Iaringál (LINGV.; despre sunete), care se articulează în regiunea laringelui (ex. *h* în cuvîntul *haide* este o consoană constrictivă laringală surdă).

Iaríngе (ANAT.), organ vocal, situat în partea antero-superioară a gîtului, reprezentînd segmentul iniţial al căilor respiratorii. Este format din cartilaje articulate între ele (cartilajele tiroidiene, cricoide, aritenoide, cartilajele lui Santorin şi Wrisberg, epiglota), mobilizate de un aparat muscular complex şi acoperite de o mucoasă glandulară. În structura **L.** intră şi coardele vocale. În momentul deglutiţiei, orificiul superior al **I.**, numit *glotă*, este acoperit de cartilajul epiglotic. Pe lîngă rolul de conduct respirator, **I.** reprezintă un organ important în vorbire.

Iaringítă (MED.), inflamaţie acută sau cronică a laringelui, în mod obişnuit a mucoasei

laringelui. Se manifestă prin senzație de uscăciune și înțepături în gît, prin dureri la înghițire, răgușeală (mergînd pînă la afonie), tuse, greutate în respirație, uneori febră, dureri de cap etc. **L.** se datorește unor factori infecțioși (gripă, difterie, varicelă, tuberculoză etc.), toxici sau alergici.

laringofón (lat. *larynx* „laringe" și gr. *phone* „sunet"; TELEC.), aparat de tipul microfonului, construit astfel încît să poată fi aplicat direct pe gît, în dreptul laringelui. Vibrațiile coardelor vocale se transmit astfel direct și nu, ca la microfon, prin intermediul vibrațiilor aerului. **L.** permite captarea numai a vibrațiilor vocale, nu și a zgomotelor. Fidelitatea transmisiunii prin **l.** este inferioară aceleia prin microfon. Se folosește în avioane, tancuri etc.

laringologíe (lat. *larynx* „laringe" și *logos* „cuvînt, știință", MED.), parte a otorinolaringologiei care se ocupă cu anatomia, fiziologia și patologia laringelui.

laringoscopie (lat. *larynx* „laringe" și *skopein* „a privi"; MED.), examen al laringelui cu ajutorul unui aparat optic special, numit *laringoscop*.

Larissa, oraș în partea centrală a Greciei, în Tesalia. 55 730 loc. (1961). Industrie textilă (de prelucrare a bumbacului și a mătăsii) și alimentară.

Larmor *[lá:mǫ:]*, *precesia* ~ (după numele fizicianului englez *J. Larmor*, 1857—1942; FIZ.), rotire de ansamblu suplimentară a unui sistem atomic aflat într-un cîmp magnetic uniform și static. *P.L.* a fost introdusă ca o ipoteză în fizica precuantică pentru a explica unele fenomene, ca, de exemplu, efectul Zeeman. Frecvența *p. L.* este proporțională cu inducția magnetică a cîmpului. Pentru a duce la rezultate comparabile cu cele experimentale este necesar ca frecvența *p. L.* să fie foarte mică în comparație cu frecvența rotației (clasice) a electronului în atom.

La Rochefoucauld *[roș-fucó]*, François de (1613 — 1680), scriitor și moralist francez. A participat activ la frondă. Fin observator al moravurilor și caracterelor, **La R.** a formulat în culegerea sa de „Maxime" (1665), într-un stil concentrat și de mare precizie, o filozofie morală pesimistă, potrivit căreia egoismul ar fi motorul tuturor acțiunilor umane, chiar atunci cînd acestea par dezinteresate. Morala pe care o înfierează este aceea a propriei sale clase, aristocrația de la sfîrșitul sec. al XVII—lea, a cărei agonie era iminentă. Volumul său de „Memorii" (1662) constituie un interesant document istoric al epocii.

La Rochelle *[la roșél]*, oraș în vestul Franței, port la Oceanul Atlantic. 65 000 loc. (1961). Industrie alimentară (conserve de pește), de ceramică și de prelucrare a metalelor. Important port pescăresc. În sec. XVI—XVII a fost una dintre principalele fortărețe ale h u g h e n o ț i l o r.

Larousse *[larús]*, casă de editură franceză, înființată la Paris, în 1852, de lexicograful Pierre Larousse (1817—1875) și specializată în editarea de opere enciclopedice și lexicografice. A publicat mai întîi, sub redacția lui P. Larousse, „Marele dicționar universal al sec. al XIX-lea" (17 vol., 1865 — 1876), apoi numeroase alte dicționare și enciclopedii, generale și speciale, dintre care cele mai cunoscute sînt: „Noul Larousse ilustrat" (7 vol., 1897—1907), „Micul Larousse ilustrat" (1906), „Larousse universal" (2 vol., 1920—1922), „Larousse-ul sec. al XX-lea" (6 vol., 1928—1933), toate apărute în numeroase ediții, și „Marele Larousse enciclopedic" (10 vol., 1960—1964).

lárvă (ZOOL., EMBRIOL.), stadiu în dezvoltarea individuală a unor animale (majoritatea nevertebratelor, pești și amfibieni), în care organismul duce viață independentă de organismul matern, are organizația internă, forma exterioară, regimul alimentar și modul de viață deosebite de ale adulților (ex. la unele insecte **l.** este acvatică, pe cînd adultul trăiește pe uscat). Uneori **l.** au viață mult mai lungă decît adulții (ex. **l.** de efemeroptere, de cărăbuș ș.a.). Stadiul de **l.** este caracteristic animalelor care depun ouă cu rezerve nutritive mici. Se cunosc mai multe tipuri de **l.**: *trochoforă* (caracteristică viermilor și moluștelor), *nauplius* (la crustacee), *omizile* (la fluturi), *mormolocii* (la amfibieni) etc. Existența unor tipuri de **l.** caracteristice pentru categorii sistematice diferite indică înrudirea filogenetică a acestora. Transformarea larvei în adult are loc prin m e t a m o r f o z ă.

La Salle *[sal]*, Robert Cavelier de (1643—1687), călător francez, explorator al Americii de Nord. A cercetat zona Marilor Lacuri și regiunea fluviului Mississippi (pe care a numit-o Louisiana în cinstea lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței) pînă la vărsarea acestui fluviu în Golful Mexic, străbătînd astfel pentru prima oară continentul nord-american de la nord spre sud.

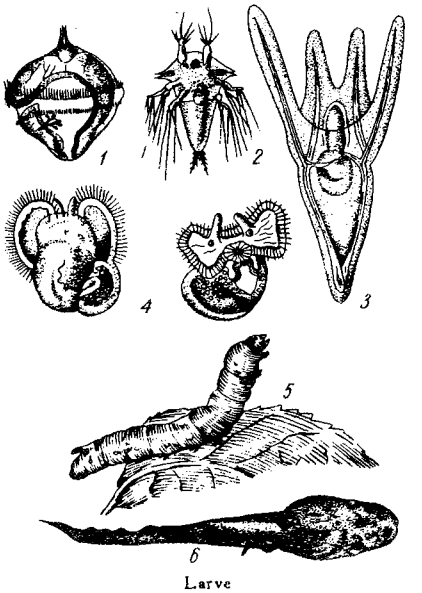

Larve

1 — larvă trochoforă; *2* — larvă nauplius; *3* — larvă pluteus; *4* — larvă veliger; *5* — omizi; *6* — mormoloc

Las Casas, Bartolomeo de (1474—1566), călugăr dominican şi istoric spaniol. Stabilit în coloniile spaniole din America (1502), şi-a consacrat întreaga viaţă apărării indienilor americani de abuzurile conchistadorilor. A scris o lucrare monumentală de istorie a indienilor americani („Historia de las Indias", 5 vol.), publicată abia în 1875—1876.

Lascaux */lascó/*, peşteră în departamentul Dordogne (sud - vestul Franţei), renumită pentru picturile rupestre datînd din paleoliticul superior. Picturile reprezintă animale şi scene de vînătoare şi sînt executate cu o mare virtuozitate artistică, folosind un contur valorat şi un colorit tricrom. Alături de Altamira, ansamblul de la **L.** se încadrează în cultura magdaleniană.

Lascăr, Vasile (1854—1906), om politic român. A fost unul dintre fruntaşii partidului liberal şi a condus, împreună cu P.S. Aurelian, gruparea politică centristă a liberalilor-democraţi, care a dus o politică mai concesivă, acceptînd (cînd a format guvernul, noiembrie-decembrie 1896) satisfacerea unor revendicări ale maselor (legea repausului duminical).

láser (iniţialele denumirii în limba engleză: *light amplification by stimulated emission of radiation* „amplificarea luminii prin stimularea emisiunii radiaţiei"; FIZ.), sursă de lumină bazată pe amplificarea radiaţiei electromagnetice (luminii) prin stimularea tranziţiei între două nivele energetice ale unui sistem cuantic (atom, ion etc.) excitat, tranziţie care este însoţită de emiterea cuantelor de lumină (fotoni). În **l.** emisiunea luminii este stimulată, spre deosebire de celelalte surse de lumină, în care emisiunea se face în mod spontan. **L.** produce, în regim continuu sau de impulsuri, un fascicul luminos foarte intens, monocromatic, coerent şi direcţional. Focalizînd acest fascicul, s-au obţinut densităţi enorme de radiaţie pe suprafeţe foarte mici, ceea ce a permis utilizarea **l.** pentru topirea locală a materialelor greu fuzibile sau pentru perforarea materialelor dure; concentraţia de energie corespunde unei temperaturi de zeci de mii de grade şi chiar mai mult, ceea ce deschide perspective noi pentru realizarea reacţiilor termonucleare dirijate. Fasciculul **l.** este folosit pentru măsurarea precisă a distanţelor mari. Largi posibilităţi de utilizare se prevăd în telecomunicaţii după ce vor fi puse la punct procedee adecvate de modulare şi detecţie. Primele **l.** au fost realizate cu rubin (1960, S.U.A.) şi cu gaz (1961, S.U.A.). În ţara noastră, primul **l.** a fost construit la Institutul de fizică atomică (1962), de către un colectiv condus de profesorul I. Agîrbiceanu. V. şi maser.

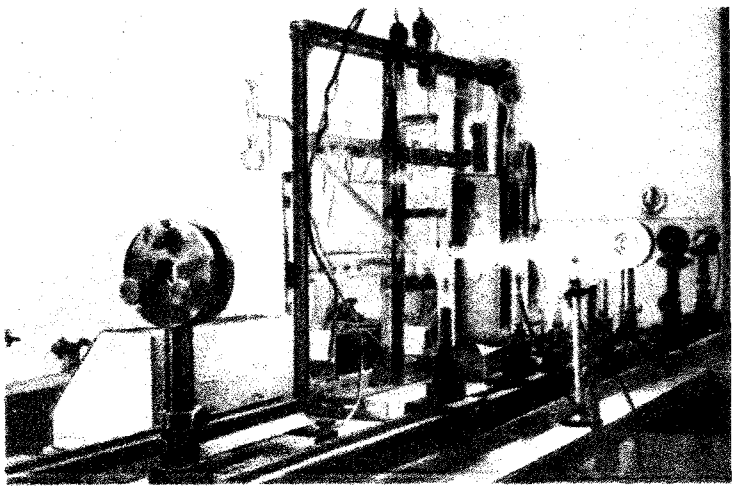

Laser cu gaz

Lasker, Emanuel (1868—1941), şahist german, campion mondial din 1894 pînă în 1921, cînd a pierdut titlul fiind învins de J.R. Capablanca.

Las Palmas, principalul oraş şi port al Insulelor Canare, situat în insula Gran Canaria. 193 860 loc. (1960). Centru de pescuit. Industrie alimentară, construcţii navale. Renumită staţiune climatică.

Lassalle */lasál/*, Ferdinand (1825—1864), socialist mic-burghez german. Prin ideile sale filozofice, **L.** aparţinea hegelienilor; el concepea procesul istoric în mod subiectivist, ca rezultat al acţiunii unor personalităţi de seamă, a eroilor. **L.** a avut un rol important în crearea primei organizaţii muncitoreşti centralizate, Uniunea generală a muncitorilor germani (1863—1875), căreia i-a imprimat însă o orientare oportunistă. Teoria sa, *lassalleanismul*, a provocat disensiuni şi şovăieli în rîndurile clasei muncitoare.

lassalleanism, curent oportunist în mişcarea muncitorească, apărut pe la mijlocul sec. al XIX-lea în Germania, întemeiat de *F. Lassalle*. **L.** susţinea ideea renunţării la lupta de clasă revoluţionară şi se ridica chiar şi împotriva mişcării greviste, susţinînd prin teoria sa fictivă referitoare la „legea de fier a salariului" zădărnicia oricărei lupte pentru ridicarea nivelului de trai al proletariatului. Adepţii **L** considerau statul, în general, şi monarhia prusacă, în special, ca un organism neutru, situat deasupra claselor, şi vedeau în ţărănime o „masă reacţionară". Pe această bază, ei susţineau că eliberarea clasei muncitoare ar putea fi realizată prin crearea unor cooperative subvenţionate de statul burghez şi prin cucerirea votului universal, care, la rîndul lor, ar contribui la transformarea treptată a statului într-un aşa-zis „stat popular liber". Ideile **l.** au avut

circulație îndeosebi în Uniunea generală a muncitorilor germani. **L.** a exercitat influență și asupra mișcării muncitorești din alte țări, resimțindu-se și în țara noastră, mai ales în Transilvania. Concepțiile teoretice și politice ale **l.** au fost demascate de K. Marx în „Critica programului de la Gotha" și de V.I. Lenin în „Statul și revoluția".

Lassus, Roland de *(Orlando di Lasso)* (1532—1594), compozitor și maestru de cor flamand; a activat în special la Roma, Anvers, Paris și München. Creația sa, însumînd peste 2 000 de lucrări, marchează, împreună cu aceea a lui Palestrina (deși deosebită de a acestuia), apogeul polifoniei vocale a sec. al XVI-lea, punctul culminant al unei evoluții de peste trei secole. Lassus a compus madrigale, motete, mise, psalmi, vilanele etc.

lástex (IND. TEXT.), fir de cauciuc, de obicei îmbrăcat cu fire textile, utilizat în industria confecțiilor.

látă (CONSTR., DRUM.), scîndură groasă de lemn cu muchiile drepte, folosită la diferite operații de trasare și nivelment, la lucrările de drumuri, precum și la măsurarea denivelărilor longitudinale ale îmbrăcăminților rutiere.

latène *[latén]*, a doua perioadă a epocii fierului pe teritoriul majorității statelor europene, cuprinsă între secolul al V-lea î.e.n. și secolul I e.n. și numită convențional astfel după localitatea La Tène de pe malul lacului Neuchâtel din Elveția, unde a fost descoperită o așezare caracteristică acestei perioade. Dezvoltarea metalurgiei fierului a dus la un mare progres în domeniul forțelor de producție și la creșterea în importanță a unei categorii sociale specializate, meșteșugarii, și, cu vremea, la separarea acestora de agricultori și de păstori (a doua mare diviziune socială a muncii). Creșterea productivității muncii, a cantității de produse și dezvoltarea mijloacelor de transport au făcut posibile apariția și dezvoltarea relațiilor de schimb. În această epocă, procesul de destrămare a comunei primitive se accelerează. Intensificarea relațiilor de schimb și nevoia de apărare au impus și mai mult strîngerea relațiilor intertribale. În **l.**, forma de organizare a societății pe teritoriul de azi al R.P.R. era d e m o c r a ț i a m i l i t a r ă. Spre sfîrșitul perioadei, funcția de conducere, exercitată de șeful militar, se permanentizează și apare chiar tendința de transformare a ei în funcție ereditară, începe procesul formării aristocrației din rîndurile capilor de triburi și de ginți și apar elemente ale statului sclavagist.

laterál (LINGV.; despre consoane), care se articulează prin aplicarea limbii pe palatul tare ori pe alveole, aerul scurgîndu-se de-a lungul celor două margini ale mușchiului lingual (ex. rom. *l* este o consoană laterală).

laterít (PETROGR.), depozit rezidual, format prin alterarea anumitor roci în condițiile unui climat tropical. Este caracterizat prin predominanța în componența sa a hidroxizilor de aluminiu și de fier, în stare coloidală sau fin cristalină. **L.** poate fi folosit ca minereu de aluminiu și de fier sau ca material de construcție. Este foarte răspîndit în India și în Vietnam.

látex 1. (BOT.) Suc lăptos, alb, alb-gălbui sau uneori portocaliu, secretat de tuburile laticifere ale anumitor specii de plante (păpădie, laptele-cucului, arborele de cauciuc etc.). Din **l.** arborelui de cauciuc, al cocsagîzului etc. se obține cauciucul natural. **2.** (CHIM.) *Latex artificial*, suspensie coloidală de polimer, obținută la polimerizarea în emulsie. Polimerul se separă din *l. a.* prin precipitare cu anumiți electroliți. Ca aspect, *l. a.* obținut la fabricarea cauciucului artificial se aseamănă cu **l.** natural.

latíce (MAT.), mulțime de elemente în care s-au definit două legi de compoziție (notate „$\cup$" și „$\cap$"), care îndeplinesc axiomele de *idempotență* ($a \cup a = a$; $a \cap a = a$), *comutativitate* ($a \cap b = b \cap a$; $a \cup b = b \cup a$), *asociativitate* ($a \cup (b \cup c) = (a \cup b) \cup c$; $a \cap (b \cap c) = (a \cap b) \cap c$) și *absorbție* ($a \cup (a \cap b) = a$; $a \cap (a \cup b) = a$). Un exemplu de **l.** îl constituie mulțimea părților unei mulțimi unde „$\cup$" și „$\cap$" sînt reuniunea, respectiv intersecția mulțimilor. Noțiunea de **l.** se folosește în algebra modernă și în studiul algebric al mecanismelor automate.

laticifére (BOT.), tuburi unicelulare sau pluricelulare ramificate, caracteristice mai multor specii de plante; secretă lichidul numit *latex*.

latifúndiu (lat. *latus* „întins" și *fundus* „ogor, domeniu"), mare posesiune de pămînt bazată pe proprietatea privată. **L.** au apărut în Roma antică, încă în sec. al III-lea î.e.n., pe calea acaparării, de către vîrfurile conducătoare, a „pămînturilor publice" și ale țăranilor săraci. Mai tîrziu, în sec. al II-lea și I î.e.n., **l.** s-au dezvoltat, reprezentînd cea mai matură formă a producției sclavagiste. Ele s-au menținut în feudalism, iar în unele țări (în S.U.A., mai ales în sud, Anglia, Italia, Rusia, America de Sud, în țările Orientului) și în capitalism. În țările socialiste, **l.** au fost lichidate (în România prin înfăptuirea reformei agrare din 1945).

latínă, *limba ~*, limbă indoeuropeană din ramura italică. Folosită mai întîi pe un teritoriu foarte restrîns (orașul Roma), începînd din primele secole ale mileniului I î.e.n., și atestată în scris din sec. al VI-lea î.e.n., *l.l.* s-a impus ca limbă vorbită și scrisă în cea mai mare parte a regiunilor cucerite de romani. Destrămarea statului roman în primele secole ale erei noastre a dus la diversificarea teritorială a *l.l.* și, cu vremea, la limbile romanice (română, dalmata, italiana, franceza, spaniola, portugheza, catalana, provensala, sarda și retoromana sau ladina). Ca limbă literară, savantă și religioasă, *l.l.* s-a menținut și în cursul evului mediu; apariția limbilor naționale în epoca ascensiunii burgheziei a dus la impunerea treptată a acestora în locul *l.l.* în diferite sectoare. Azi *l.l.* este limba de cult a bisericii catolice; totodată ea este folosită, alături de vechea greacă, drept izvor pentru crearea terminologiei științifice internaționale. — *L. populară*

(sau *vulgară*), termen prin care se denumește latina vorbită de populația neinstruită, în opoziție cu latina clasică (sau literară). *L.p.* se caracterizează printr-o evoluție mai liberă a sunetelor și a formelor, prin existența a numeroase elemente afective în vocabular. Informațiile asupra *l.p.* provin din inscripții, din scrierile unor autori slab cunoscători ai latinei literare (ex. „Mulomedicina Chironis", „Peregrinatio ad loca sancta"), din operele literare adresate unui public mai larg („Vulgata") sau din acelea în care scriitorul reproduce cu intenție vorbirea de toate zilele (comediile lui Plaut, „Satiricon-ul" lui Petronius), din mărturii ale autorilor antici, mai ales ale gramaticilor, și din compararea actualelor limbi romanice. — *L. clasică* (sau *literară*), termen prin care se denumește latina folosită, mai ales în scris, de oamenii instruiți. Constituită în urma unei îndelungate tradiții, *l.c.* și-a fixat normele prin scrierile celor mai buni autori din sec. I î.e.n. (Cezar, Cicero, Ovidiu, Horațiu, Virgiliu); limba acestora a fost considerată ca model de scriitorii secolelor următoare, care s-au străduit s-o respecte cu rigurozitate. — *L. târzie*, denumire dată latinei din epoca imediat anterioară formării limbilor romanice. — *L. medievală*, latina folosită în țările Europei occidentale și centrale ca limbă a actelor publice și particulare.

latíni, triburi care populau, încă de la sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n., zona de litoral a Latiumului (regiune în Italia centrală), la sud de gurile rîului Tibru. În sec. al VII-lea î.e.n., **l.** au constituit Uniunea latină, care a dus o luptă îndelungată împotriva Romei. Înfrînți de Roma, **l.** au fost incluși, în sec. al IV-lea î.e.n., în componența statului roman.

Latini, Brunetto (c. 1220—c. 1295), scriitor și om politic italian. A compus în italiană poeme cu caracter didactic și moralist („Comoara cea mică"; „Il Favolello", c. 1262) și în franceză o lucrare enciclopedică, intitulată „Cărțile comorii" (1265). Opera lui este pătrunsă de spirit laic, antiascetic. A fost dascălul de poetică al lui Dante, pe care l-a învățat „arta de a rima". Latini a fost unul dintre membrii de seamă ai grupării politice a guelfilor din Florența.

latiníst, *curentul* ~, curent apărut în lingvistica și filologia română din sec. al XIX-lea, care a continuat, cu mari exagerări, unele idei ale Școlii ardelene. Pentru a demonstra caracterul latin al limbii române și „a restabili puritatea ei integrală", reprezentanții *c.l.* au încercat înlocuirea cuvintelor de origine slavă, turcă și maghiară cu termeni latinești (reînviați din textele noastre vechi sau luați direct din dicționarele latinești), modificarea formei cuvintelor românești moștenite din latină prin apropierea lor de formele corespunzătoare originare, îmbogățirea limbii române cu elemente latinești prin derivare, folosirea ortografiei etimologice, elaborînd în acest sens dicționare, gramatici și sisteme ortografice latinizante. *C.l.* are totuși meritul de a fi contribuit la generalizarea scrierii cu caractere latine, de a fi stimulat interesul pentru vechile texte de limbă românească și de a fi adus noi argumente în sprijinul originii latine a limbii noastre. În sînul curentului s-au manifestat numeroase ciocniri între tendințele moderate (reprezentate de G. Barițiu, G. Munteanu, I. Hodoș ș.a.) și cele extremiste (susținute de G. Săulescu, T. Cipariu, A.T. Laurian, I. C. Massim ș.a.). Exagerările reprezentanților *c.l.* au fost combătute de numeroși scriitori moldoveni și munteni ai epocii (A. Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Odobescu, B.P.-Hasdeu, T. Maiorescu). Curentul latinist și-a încetat influența pe la anul 1880, adică după circa o jumătate de secol de la apariția lui.

Latinus, rege legendar al latinilor. Potrivit fabulației din poemul „Eneida" al lui Virgiliu, **L.** și-ar fi căsătorit fiica, Lavinia, cu Enea, fugarul din Troia învinsă, care a întemeiat un nou regat al latinilor și troienilor și cetatea Alba-Longa.

latír *(Lathyrus sativus)*, plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu tulpina lungă de 30—70 cm, tîrîtoare și foarte ramificată. Frunzele sînt terminate cu un cîrcel ramificat; florile au culoarea albă, albastră, violetă sau roză, grupate în două-trei raceme. **L.** este o plantă furajeră, foarte rezistentă la secetă. Se cultivă mult în India, în Spania și în nordul Africii. În țara noastră ocupă suprafețe restrînse în zonele secetoase.

Latir

latirísm (MED.), intoxicație provocată de consumarea îndelungată a grăunțelor de latir *(Lathyrus sativus)*. Se manifestă prin paralizia spastică a membrelor inferioare, dificultatea sau imposibilitatea de a merge, dureri de mijloc, incontinență urinară etc. Apare sub formă de pseudoepidemii, în special în regiunile sărace din India și din Algeria. În timpul celui de-al doilea război mondial, în lagărele de concentrare naziste s-au produs epidemii de **l.**

latitúdine 1. (GEOGR.) Distanță în grade, măsurată pe arcul de meridian, între paralela care trece printr-un punct oarecare și ecuator (unghiul format de verticala locului cu planul ecuatorului). De la ecuator spre poli se măsoară 90° **l.** nordică și, respectiv, 90° **l.** sudică. **L.** este una dintre cele două coordonate geografice. V. și grad de latitudine. **2.** (ASTR.) *Latitudine cerească*, distanță unghiulară de la un astru la ecliptică, măsurată pe cercul de pe sfera cerească ce trece prin astru și prin polii eclipticei. V. și coordonate ecliptice.

Latium, regiune istorică situată pe litoralul vestic al Peninsulei Italice (azi *Lazio*). A fost populat încă de pe la sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n. de latini, care și-au consolidat definitiv poziția în această regiune prin sec. al

IV-lea î.e.n. **L.** a constituit nucleul înfloritoarei civilizații romane.

latomíe, carieră de piatră folosită în antichitate ca închisoare. Cea mai cunoscută **l.** a fost cea de la Siracuza, unde au stat închiși atenienii prinși după înfrîngerea expediției lor din Sicilia (413 î.e.n.).

Latona (MITOL.) v. **Leto.**

latorfián (STRAT.), etajul inferior al oligocenului, caracterizat prin faună de numuliți, lamelibranhiate, gasteropode, echinide, mamifere etc. În R.P.R. se găsește în nord-vestul Bazinului Transilvaniei.

La Tour *[tur]*, Georges de (numit și *Du Mesnil de*) (1593—1652), pictor francez. Influențat de pictura lui Caravaggio, a dezvoltat experiențele acestuia asupra luminii. Creația sa se impune prin rezolvările compoziționale simple și prin scenele nocturne cu lumină artificială („Plîngerea sfîntului Sebastian", „Sfîntul Iosif și îngerul", „Închinarea păstorilor" etc.).

La Tour *[tur]*, Maurice Quentin de (1704—1788), pictor portretist francez, maestru al pastelului. A fost membru al Academiei franceze de artă. Portretele sale, formînd o galerie a unora dintre cei mai iluștri reprezentanți ai istoriei Franței sec. al XVIII-lea, se detașează în ansamblul portretisticii de paradă a timpului prin veridicitatea și prin prospețimea redării modelelor, prin finețea desenului și prin armoniile luminoase („Maurice de Saxa", „Madame de Pompadour"). A pictat și portrete ale unor valoroși oameni de cultură („Diderot", „D'Alembert", „Voltaire" ș.a.). „Autoportretul" lui La Tour este una dintre capodoperele pastelului.

latrones, denumire dată de romani hoților, sclavilor fugari, soldaților care dezertau și răsculaților împotriva stăpînirii romane. La rîndul lor, romanii erau numiți de către supușii lor *latrones genitum* (jefuitorii popoarelor).

látură (MAT.), fiecare dintre segmentele de dreaptă care alcătuiesc un poligon rectiliniu sau fiecare dintre arcele de curbă care alcătuiesc un poligon curbiliniu.

Latcu, domn al Moldovei (c. 1365—c. 1374), fiul lui Bogdan I. Încercînd să obțină de la statele feudale catolice recunoașterea Moldovei ca stat de sine stătător și să înlăture primejdia unei ofensive maghiare, a intrat în legătură cu Polonia și cu curtea papală de la Avignon, încurajînd propaganda catolică în Moldova.

Latis, Vilis (n. 1904), scriitor sovietic leton. A debutat în 1930. Romanele sale, remarcabile prin amploarea compoziției și autenticitatea caracterelor, înfățișează viața grea a muncitorilor din Letonia capitalistă („Fiul pescarului", 1933—1934), lupta eroică a maselor populare împotriva cotropitorilor fasciști („Furtuna", 1946—1948, trad. rom.), procesul de colectivizare a satului leton („Spre țărmuri noi", 1951, trad. rom.). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

laudánum (FARM.), tinctură de opiu care conține crocus (șofran), ulei de cinamom și de cariofil. Are acțiune analgezică, depresivă și antidiareică.

Laue, Max von (1879—1960), fizician german; a fost profesor la universitățile din Zürich,

M. von Laue

Berlin și Göttingen. A adus contribuții în domeniile opticii, teoriei relativității, teoriei cuantelor, razelor X și fizicii cristalelor. A propus (1912) folosirea cristalelor ca rețele de difracție pentru studiul proprietăților ondulatorii ale razelor X, fapt care a permis să se descopere difracția acestor raze și a dus la elaborarea metodelor de analiză roentgenografică a structurii cristaline a substanței. Op. pr.: „Tabloul fizic al lumii" (1921), „Istoria fizicii" (1946, trad. rom.). Premiul Nobel (1914).

Laugier *[lojié]*, Charles (1875—1930), igienist și organizator sanitar român, de origine franceză. A publicat lucrări valoroase asupra geografiei medicale și medicinii populare românești, asupra pelagrei și malariei. A adus contribuții în acțiunea de organizare sanitară a Olteniei.

láur (BOT.) v. **ciumăfaie.**

lauracée (lat. *laurus* „laur"; *Lauraceae*), familie de arbori și arbuști din regiunile mediteraneene și tropicale, caracterizați prin frunze pieloase, persistente, bogate în uleiuri eterice. **L.** cuprind plante tehnice, medicinale, precum și plante producătoare de mirodenii. Ex. arborele de camfor *(Cinnamomum camphora)*, avocado *(Persea drymifolia)*. Dafinul *(Laurus nobilis)*, unul dintre **l.**, era considerat la greco-romani ca plantă nobilă și consacrat lui Apolo. Cu el se încununau frunțile poeților, generalilor învingători și împăraților, iar în evul mediu și ale savanților și tinerilor doctori.

laureat al Premiului de stat, titlu instituit în R.P.R. în 1949 și care se conferă de către Consiliul de Miniștri, la propunerea Comitetului pentru premiile de stat, cetățenilor R.P.R. cărora li s-a acordat Premiul de stat.

Laurențiana, renumită bibliotecă din Florența, înființată în sec. al XV-lea de Cosimo de Medici și îmbogățită de Laurențiu Magnificul. Se află într-o clădire construită de Michelangelo, cu adaosuri ulterioare făcute de G. Vasari. Biblioteca posedă un mare număr de manuscrise rare, dintre care unele aparțin lui Virgiliu, Tacit, Dante, Petrarca, Boccaccio ș.a.

Laurian, August Treboniu (1810—1881), lingvist și istoric român, originar din Transilvania. A fost profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Române și unul dintre reprezentanții latinismului extremist. Intelectual patriot, **L.** a dus o

activitate intensă pentru afirmarea dreptului la existență liberă a poporului român, a dreptului la cultură națională. A participat la revoluția de la

A. T. Laurian

1848 din Țara Românească și din Transilvania, făcînd parte, la început, din aripa care milita pentru colaborarea revoluționarilor români cu revoluționarii unguri; mai tîrziu însă a avut o orientare prohabsburgică. A publicat, în 1846, lucrarea „Tentamen criticum" (Încercare critică), iar din însărcinarea „Societății Academice Române" a elaborat, în colaborare cu I. C. Massim și, într-o măsură mai mică, cu G. Barițiu și I. Hodoș, „Dicționarul limbii române" și „Glosar care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndoioasă" (1873—1877), lucrări cu mari exagerări latiniste. Ca istoric, a întemeiat și a condus, împreună cu N. Bălcescu, periodicul „Magazin istoric pentru Dacia" (1845—1847) și a publicat lucrarea „Românii din monarhia austriacă" (3 vol., 1849—1851) și „Istoria românilor" (1855), precum și o culegere de documente privitoare la revoluția de la 1848 din Transilvania.

Lausanne *[lozán]*, oraș în Elveția, situat pe malul lacului Geneva. 128 400 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini de precizie. Însemnat punct turistic și stațiune climatică. Aeroport. Universitate, școală politehnică, institut agronomic, muzee. Monumente istorice (sec. XII—XV). Catedrala (sec. XIII) din **L.** este unul dintre cele mai frumoase monumente gotice din Elveția. — *Conferința de la L.* (20 noiembrie 1922—24 iulie 1923), conferință internațională la care au participat Anglia, Franța, Italia, Japonia, Grecia, România, Iugoslavia, Turcia, S.U.A. (cu un observator), U.R.S.S. și Bulgaria (la discuțiile privind problema strîmtorilor) și unde s-au discutat problemele Orientului Apropiat. La Conferința de la **L.**, Turcia, victorioasă în războiul greco-turc (1919—1920), a obținut anularea tratatului de pace de la Sèvres și înlocuirea acestuia cu tratatul de la **L.** (1923). Tot atunci s-a încheiat și convenția privind regimul strîmtorilor Bosfor și Dardanele, care prevedea deschiderea acestora pentru vasele comerciale și de război ale tuturor statelor, atît pe timp de pace cît și pe timp de război. Această convenție a fost revizuită la conferința de la Montreux care s-a ținut în anul 1936.

Lautréamont *[lotreamõ]* (pseudonimul lui *Isidore Lucien Ducasse*), numit contele de (1846—1870), poet francez. S-a făcut cunoscut prin poemul în proză de factură romantică-fantastică „Cîntecele lui Maldoror" (1869). În acest poem, revolta omului împotriva divinității și răului simbolizează, de fapt, revolta împotriva minciunii pe care s-ar întemeia în genere relațiile dintre oameni. Talent straniu și original, înzestrat cu o imaginație bogată, **L.** și-a construit poemul pe o suită de imagini contrastante, pe îmbinarea realului cu fantasticul, a umorului sinistru cu halucinația tragică. Atît simboliștii cît și suprarealiștii l-au considerat precursor al lor.

Laval, Carl Gustav Patrik de (1845 — 1913), inginer și inventator suedez. A inventat, în 1889, turbina cu abur cu o singură treaptă, care funcționează pe principiul turbinelor cu acțiune și care este cunoscută sub denumirea de *turbină Laval*. **L.** a aplicat, pentru prima oară, ajutajul convergent-divergent, arborele elastic, discul de egală rezistență și alte elemente utilizate și în prezent în construcția turbinelor cu abur.

Laval, Pierre (1883—1945), om politic francez. Prim-ministru (1931—1932, 1935—1936) și ministru de externe (1934—1935). A dus o politică de colaborare cu Germania hitleristă. Împreună cu Pétain a condus regimul prohitlerist de la Vichy (1940—1944). După eliberarea Franței de sub ocupația germană, **L.** a fost condamnat la moarte pentru trădare și executat.

La Vallée-Poussin *[valé pusẽ]*, Charles de (1866—1962), matematician belgian. A fost membru al Academiei Belgiene de Științe, profesor la Universitatea din Louvain. A adus contribuții în teoria numerelor, a seriilor trigonometrice, în aproximarea funcțiilor, în fizica matematică ș.a.

La Valletta v. **Valletta.**

Lavater, Johann Kaspar (1741—1801), scriitor și teolog elvețian, fondatorul fiziognomoniei.

lávă[1] (GEOL.), magmă revărsată la suprafața Pămîntului în timpul unei erupții vulcanice. Prin consolidarea ei se formează rocile efuzive (vulcanice). Există *l. cordate*, cu aspectul

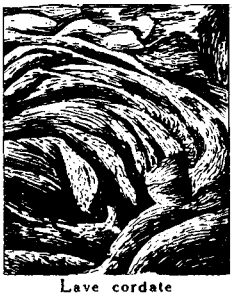

Lave cordate

unor odgoane împletite, și *l. scoriacee* (poroase), constituite din blocuri neregulate, ambele avînd diferite compoziții mineralogice (ex. **l.** andezitice, dacitice etc. de vîrstă terțiară din munții Gurghiului, Harghita, Călimani, din reg. Maramureș și din Munții Apuseni).

lávă[2] (PESC.), ansamblu de unelte de pescuit (ave, carmace, cotețe etc.) așezate una în continuarea alteia, pentru a cuprinde o porțiune mare din zona de circulație a peștilor, în vederea prinderii sau a dirijării acestora spre diferite capcane.

Laveran *[lavrã]*, Alphonse (1845—1922), medic şi bacteriolog francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. S-a făcut cunoscut în special prin descoperirea hematozoarului care provoacă malaria şi prin lucrările sale asupra acestei boli. Op. pr.: „Tratat de paludism" (1897). Premiul Nobel pentru medicină (1907).

lavínă, masă de zăpadă şi de gheaţă care se prăbuşeşte pe pantele munţilor, antrenînd în mişcare zăpada, pietrele şi copacii întîlniţi în cale şi provocînd adesea distrugeri însemnate (sate, păduri, căi de comunicaţie etc.). **L.** se formează în general pe pante cu înclinare mai mare de 20°, în condiţiile unei acumulări masive de zăpadă, cînd aceasta îşi pierde coeziunea (datorită stratificării şi structurii neuniforme, topirii, schiatului) şi alunecă pe stratul inferior de zăpadă sau pe substratul îngheţat. Se mai numeşte *avalanşă*.

Lavisse *[lavís]*, Ernest (1842—1922), istoric şi publicist francez, de orientare burghezo-liberală. A fost profesor la Universitatea din Paris şi membru al Academiei Franceze. Împreună cu Alfred Rambaud a condus publicarea unei „Istorii generale din sec. al IV-lea pînă în zilele noastre" (12 vol., 1893—1901), iar singur a „Istoriei Franţei de la origine pînă la revoluţie" (9 vol., 1900—1911) şi a „Istoriei contemporane a Franţei" (10 vol., 1920—1922).

lavíu (fr. *lavis*, din lat. *lavare* „a spăla"; ARTE PLAST.) **1.** Procedeu prin care se colorează monocrom un desen, cu tuş, cu sepia sau cu orice culoare diluată în apă în diferite proporţii. **2.** Desen executat cu acest procedeu.

Lavoisier *[lavuazié]*, Antoine Laurent (1743—1794), chimist francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A efectuat cercetări asupra proceselor de ardere, elaborînd teoria arderii, care a avut o mare importanţă pentru dezvoltarea ulterioară a chimiei. A contribuit la înlăturarea definitivă a teoriei flogisticului şi la demonstrarea legii conservării masei. Sub conducerea lui **L.**, între 1786 şi 1787 a fost elaborată prima nomenclatură raţională a combinaţiilor

A. L. Lavoisier

chimice. În 1789 a publicat cunoscutul său „Manual elementar de chimie", în care a sistematizat toate realizările din domeniul chimiei pînă în acea vreme. **L.** a desfăşurat o vastă activitate şi în alte domenii (fizică, fiziologie, chimie agricolă, ştiinţe economice etc.).

lávră (ARHIT., IST. REL.), nume dat unor mari mănăstiri de călugări ortodocşi din Egipt, mai tîrziu din Grecia (ex. marea lavră de la Athos) şi din Rusia (ex. lavra Pecerskaia din Kiev, devenită **l.** la sfîrşitul sec. al XVI-lea). În aceste ansambluri mănăstireşti, chiliile erau dispuse izolat, în forma unei aşezări de tip rural.

Lavreniov, Boris Andreevici (1891—1959), scriitor sovietic rus. A debutat ca povestitor, evocînd în manieră romantică, într-un stil voit dur, discontinuu, evenimente eroice din anii războiului civil („Al 41-lea", 1926; trad. rom.; „Vîntul", 1924 ş.a.). S-a impus însă ca dramaturg, prin piese închinate mai ales vieţii şi luptei marinarilor sovietici („Ruptura", 1928, trad. rom.; „Pentru cei de pe mare", 1945, trad. rom.). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Lawrence *[lǫ́rəns]*, David Herbert (1885—1930), romancier, poet şi eseist englez. Adept al ideilor freudiste (eseurile „Psihanaliza şi inconştientul", 1921; „Fantezia inconştientului", 1922), în romanele sale a supraestimat rolul instinctului erotic, pledînd pentru întoarcerea la primitivism ca mod de înlăturare a ipocriziei şi minciunii caracteristice moralei capitaliste („Fii şi amanţi", 1913; „Curcubeul", 1915; „Toiagul lui Aaron", 1922; „Amantul doamnei Chatterley", 1928). Opera lui **L.** se remarcă prin unele accente de critică socială, prin investigaţia psihologică şi prin frumuseţea descrierilor de natură.

Lawrence *[lǫ́rəns]*, Ernest Orlando (1901—1958), fizician american. A studiat efectul fotoelectric în vapori şi emisiunea termoionică. În 1930 a construit primul ciclotron, accelerator folosit pe scară largă în tehnica experimentală a fizicii nucleare. A studiat numeroase reacţii nucleare provocate prin bombardarea cu particule accelerate. Premiul Nobel (1939).

Lawrence *[lǫ́rəns]*, sir Thomas (1769—1830), pictor englez, elev al lui Reynolds. **L.** şi-a cîştigat faima în Europa datorită portretelor de oameni de stat şi de aristocraţi, în care a ştiut să utilizeze desenul şi culoarea în scopul redării eleganţei modelelor şi a unei atmosfere romantice („Mrs. Siddons", „Ducesa de Sutherland", „Wellington", „Portretul actorului Kemble în rolul lui Hamlet", „Master Lamdon", „Pius al VII-lea" etc.).

lawrénţiu (CHIM.), *Lw*. Element artificial cu nr. at. 103. Primele date referitoare la lawrenţiu au fost obţinute în anul 1961, prin bombardarea californiului cu ioni de bor accelerați.

Lawson *[lǫ́:sən]*, Henry Archibald (1867—1922), scriitor clasic australian. Autor de schiţe, nuvele şi poeme, care au adesea la bază motive folclorice, **L.** înfăţişează cu dragoste, cu un fin simţ al umorului şi uneori cu revoltă viaţa grea a oamenilor simpli („Scurte istorioare în proză şi versuri", 1894; „Copiii hăţişurilor", 1902; „Versuri populare şi umoristice", 1905).

laxatív (din lat. *laxare* „a desface, a uşura"; FARM.), substanţă care favorizează evacuarea fiziologică a intestinului fără a irita mucoasa (ex. uleiul de parafină, cărbunele vegetal etc.).

Laxness, Halldór Kiljan (n. 1902), scriitor şi eseist islandez. S-a născut la Reykjavik. A călătorit mult prin toată lumea, vizitînd şi România. A debutat ca poet („Fiul naturii", 1919). După unele căutări moderniste, creaţia sa epică a păşit ferm pe calea artei realiste. Romanele sale, care îmbină poezia vechilor „Edde" cu elemente moderne, reprezintă o operă profund naţională, inspirată de simpatia pentru ţăranul islandez, supus unei vieţi chinuite şi umilitoare, animată de idealul instaurării dreptăţii şi libertăţii în patria sa (romanele „Salka Valka", 1931—1932; „Oameni independenţi", 1934—1935, trad. rom. 1964; „Frumuseţea cerului", 1940; „Clopotul din Islanda", 1943—1946, trad. rom.; „Staţiunea atomică", 1948, trad. rom. ş.a.). Laureat al Premiului internaţional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1953). Premiul Nobel (1955).

Lazarev, Mihail Petrovici (1788—1851), navigator rus. A făcut trei călătorii pe mare în jurul lumii. Comandînd vasul „Mirnii", a participat la expediţia condusă de Bellingshausen, care a dus la descoperirea Antarctidei (1820—1821).

Lazarev, Victor Nikitici (n. 1897), istoric de artă sovietic, cercetător al istoriei universale a artei şi al artei ruse vechi. Op. pr.: „Istoria picturii bizantine" (1947—1948), „Arta Novgorodului" (1947), „Originea Renaşterii italiene" (1956—1959), „Teofan Grecul şi şcoala sa" (1961) ş.a.

Lazăr, cneaz al Serbiei (1371—1389). Urmărind reîntregirea statului feudal sîrb în graniţele din timpul lui Ştefan Duşan, a lichidat tendinţele anarhice ale unor feudali şi a întărit puterea centrală. A organizat lupta împotriva turcilor, care ameninţau să ocupe întreaga Peninsulă Balcanică. În acest scop, **L.** a încheiat o alianţă cu Ştefan Tvartko, banul Bosniei. Oştile unite ale Serbiei şi Bosniei au înfrînt pe turci la Pločnik (1387), dar au fost apoi înfrînte de aceştia la Kossovopolje (1389), unde **L.** şi-a găsit moartea. A întreţinut relaţii strînse cu Nicolae Alexandru şi Mircea cel Bătrîn, domni ai Ţării Româneşti.

Lazăr, Filip (1894—1936), compozitor şi pianist român; a studiat la Bucureşti şi la Leipzig. A militat pentru dezvoltarea vieţii muzicale româneşti. Lucrările sale se caracterizează printr-un stil limpede, simplu, elegant. A compus piese corale, cîntece pentru voce şi pian pe versuri populare, lieduri pe versuri de Şt. O. Iosif, suite pentru pian, trei dansuri pentru vioară şi pian, lucrări simfonice („Divertisment", „Muzică pentru radio", „Concerto grosso", „Scherzo", „Ţiganii", trei concerte pentru pian şi orchestră) ş.a.

Lazăr, Gheorghe (1779—1823), iluminist român, fondatorul învăţămîntului în limba naţională în Ţara Românească. S-a născut la Avrig. A urmat liceul la Cluj şi la Sibiu, făcînd apoi, la Viena, studii superioare de drept, inginerie şi teologie. A fost scurt timp profesor la Sibiu. În 1816 s-a mutat la Bucureşti, unde a înfiinţat în 1818, la mănăstirea sf. Sava, o şcoală profilată pe cursuri începătoare, medii şi superioare, în cadrul căreia a funcţionat şi o grupă specială pentru ingineri hotarnici. Cu acest prilej, **L.** a publicat o înflăcărată „Înştiinţare către tinerime", după care mulţi tineri din rîndurile burgheziei în formare au părăsit şcoala grecească de la Măgureanu, trecînd la şcoala românească. **L.** a predat matematica, geografia şi geodezia şi a întocmit manualele „Aritmetica matematicească" (1821), „Trigonometria cea dreaptă" (1821) ş.a., contribuind la crearea terminologiei ştiinţifice şi tehnice în limba română. A ţinut şi lecţii de filozofie în spirit kantian. În urma răscoalei conduse de Tudor Vladimirescu, pe care **L.** a sprijinit-o activ, şcoala de la sf. Sava a fost închisă temporar. Îmbolnăvindu-se grav, el nu şi-a mai putut relua activitatea şi s-a retras în satul natal, unde a murit. Împreună cu Gh. Asachi, el are meritul de a fi iniţiat, înainte de încetarea domniilor fanariote, lupta pentru deşteptarea conştiinţei naţionale. Opera lui **L.** a fost continuată de discipolii săi, în frunte cu I. Heliade-Rădulescu, P. Poenaru, E. Poteca, S. Marcovici şi C. Moroiu.

Gh. Lazăr

lazulít (MINER.), fosfat natural hidratat de aluminiu, de magneziu, de fier şi de calciu, cristalizat în sistemul monoclinic. Are culoarea albastră şi este utilizat ca abraziv la confecţionarea lentilelor.

lazurít (MINER.), silicat natural de aluminiu şi de sodiu, asociat cu sulfură de sodiu din grupa feldspatoizilor; cristalizează în sistemul cubic. Are culoare albastru intens. Este utilizat la executarea unor obiecte de artă şi la prepararea unor vopsele. Sin. *lapislazuli.*

lăcár *(Acrocephalus),* gen de păsări călătoare din ordinul

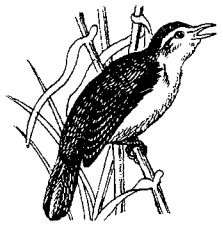

Lăcar

paseriformelor, de mărimea unei vrăbii, de culoare brună pe spate şi albă-brună pe pîntece. Trăieşte în stufărişul din jurul lacurilor şi al mlaştinilor. Se hrăneşte cu insecte. În ţara noastră trăiesc speciile: *Acrocephalus schoenabaenus (lăcar de rogoz),* care are pe spate dungi longitudinale întunecate şi sprîncenele de culoare gălbuie, *Acrocephalus palustris* etc. Din

cauza cîntecului lor variat și melodios, **l.** au fost denumiți și *privighetori de stuf*.

lăcărít (EXPL. PETR.), operație de extragere din gaura de sondă, cu ajutorul lingurii de lăcărit, a țițeiului, în cursul exploatării normale, sau a altor fluide străine, în perioada de punere în funcțiune a sondei.

Lăcăuț, masiv muntos în Munții Vrancei (Carpații Orientali). Înălțimea maximă: 1 777 m. Recent a intrat în funcțiune pe **L.** o stațiune meteorologică de altitudine.

lăcovíște (PEDOL.), grupă de soluri formate pe terenuri cu exces prelungit de apă stagnantă la adîncime mică. Este frecventă în lunci, în depresiuni, în funduri de lacuri uscate, unde excesul de apă poate proveni fie din cauza apei freatice prea ridicate, fie din cauza prezenței unui strat argilos impermeabil. **L.** sînt soluri de natură diferită, au culoarea neagră-cenușie și un conținut bogat în humus în orizontul superior. În țara noastră, **l.** ocupă suprafețe restrînse, mai ales în zona cernoziomului degradat și a solurilor brune și brune-roșcate de pădure. Fertilitatea **l.** este diferită (ex. în Banat sînt fertile, pe cînd în șesul Bîrsei sînt mai puțin fertile). Luate în cultură după drenarea excesului de apă, **l.** pot avea o bună fertilitate.

lăcrimár (ARHIT.), ciubuc așezat la cornișa unui acoperiș pentru a împiedica prelingerea apei de ploaie; piesă de lemn sau de metal fixată în același scop la cerceveaua ușilor și a ferestrelor.

lăcrimáră (CONSTR., NAV.) v. **gutieră.**

lăcrimioáră *(Convallaria majalis)*, plantă erbacee perenă din familia liliaceelor, cu rizom subțire și mult ramificat. Frunzele sînt mari, oval-eliptice, lucitoare, iar florile albe, plăcut mirositoare, de forma unor clopoței, arcuiți în jos. Crește în locuri umbrite, umede; este cultivată ca plantă decorativă. Sin. *mărgăritar*.

Lăcrimioară

lăcustár *(Pastor roseus)*, specie de pasăre călătoare din ordinul paseriformelor (21—23 cm lungime), înrudită cu sturzul. Are penele de culoare trandafirie, iar pe cap, gît, aripi și coadă, negre strălucitoare. Pe cap are un moț înalt de pene. Trăiește la șes și se hrănește cu insecte, mai ales cu

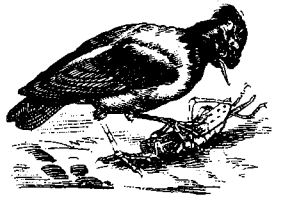

Lăcustar

lăcuste. La noi este prezentă numai vara.

lăcústă, denumire dată mai multor specii de insecte din ordinul ortopterelor, dăunătoare agriculturii, caracterizate prin antene lungi, tarsul alcătuit din trei părți și prin prezența ovipozitorului la femele (ex. **l.** migratoare, *Locusta migratoria*; **l.** italiană, *Calliptamus italicus* ș. a.). Mijloacele moderne de prevenire și combatere, bazate în special pe folosirea insecticidelor, opresc dezvoltarea în masă a lăcustelor, care în trecut reprezentau o calamitate pentru agricultură.

lăicér, țesătură de lînă, lungă de 4—10 m și lată de circa 1 m, cu care se împodobesc, la țară, lavițele și pereții. Ornamentația este mai ales liniară, obținută din țesătură prin alternarea dungilor late cu cele subțiri, în două-trei tonuri de culoare. Se întîlnește mai ales în Moldova.

lămîi *(Citrus limon)*, arbust peren din familia rutaceelor, înalt de 3 — 4 m, cu ramuri verzi, cu frunze lucitoare, oval-eliptice, și flori albe, lungi de 2 cm, plăcut mirositoare. Fructul este ovoid, puțin alungit la capete, de culoare galbenă și cu gust caracteristic, acru, bogat în acid citric și în vitamina C; se folosește în alimentație. Lemnul este foarte prețios pentru industria mobilelor. **L.** se cultivă în țările calde și în

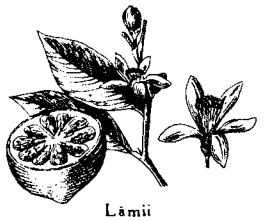

Lămîi

zona mediteraneană. În țara noastră se cultivă în sere.

lămîiță *(Philadelphus coronarius)*, arbust din familia saxifragaceelor, înalt de 1—3 m, cu scoarța ramurilor tinere brună-castanie. Frunzele sînt oval-alungite, de 4—8 cm mărime, iar florile sînt albe, plăcut mirositoare, grupate în raceme. La noi se cultivă frecvent ca plantă ornamentală în parcuri și în grădini.

lănțișór (MAT.), curba de echilibru a unui fir greu și omogen, perfect flexibil și

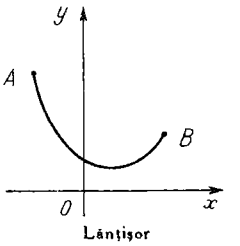

Lănțișor

inextensibil, suspendat în două puncte.

lăptáș, unealtă de pescuit alcătuită din 1—4 plase legate în formă de sac cu gura foarte largă. Se folosește la pescuitul în apele curgătoare sau, uneori, în lacurile adînci și cu gropi, în special toamna și primăvara. Iarna este tras prin copci. Datorită formei sale, **l.** poate urma sinuozitățile fundului apei.

lăptișor-de-mátcă, produs de secreție a glandelor faringiene ale albinelor-doici. Reprezintă hrana de bază a larvelor de matcă pe toată perioada de dezvoltare a acestora. **L.-de-m.** conține substanțe nutritive de bază, vitamine, hormoni și unele substanțe active biostimulatoare; este utilizat în medicină și cosmetică.

Lăpuș, afluent pe dreapta al Someșului (114 km). Izvorăște din Munții Țibleșului și își adună apele din Țara Lăpușului.

Lăpuș, raion în regiunea Maramureș, cu 56 805 loc. (1964). Reședința: *Tîrgu-Lăpuș*. Economie agricolă; predomină pomicultura și creșterea animalelor pentru carne și lapte. Exploatări de minereuri complexe (Cavnic). **L.** este un vechi centru de olari, a cărui producție se caracterizează prin decorația cu motive geometrice și florale, realizate mai ales cu culoarea verde și conturate cu brun pe fond alb-gălbui. Este specializat mai ales în producerea de strachini, urcioare, căni, oale, farfurii etc., smălțuite și nesmălțuite.

lărgitór 1. (EXPL. PETR.) Unealtă de foraj folosită pentru mărirea diametrului găurii de sondă pe o anumită porțiune din lungimea ei. **L.** se introduce în gaura de sondă, prin coloana de burlane, cu elementele tăietoare (lame sau bacuri) strînse, iar în cursul operației de lărgire a găurii de sondă acestea se desfac, fiind acționate hidraulic sau mecanic (cu arcuri). — *L. cu vînă*, dispozitiv cu ajutorul căruia se lărgesc găurile de sondă netubate, folosind un jet de lichid sub presiune. **2.** (MINE) Unealtă tăietoare, folosită la mașinile miniere de forat pentru mărirea orificiului forat.

lăscáie (lescaíe), monedă de aramă de mică valoare, care a circulat în țările române în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

lăstár (BOT.), ramură tînără, care crește din rădăcina sau din tulpina unui arbore, dezvoltîndu-se dintr-un mugure.

lăstăríș (SILV.), primul stadiu de dezvoltare a unui arboret, provenit din lăstari.

lăstún *(Delichon urbica)*, specie de pasăre călătoare din ordinul paseriformelor, asemănătoare cu rîndunica, dar cu coada mai puțin despicată și cu o pată albă pe ea; are pieptul și burta complet albe. Își clădește cuibul acoperit, sub streșini și cornișe.

Lăstun

lătăúș *(Gammarus pulex)*, specie de crustaceu amfipod,

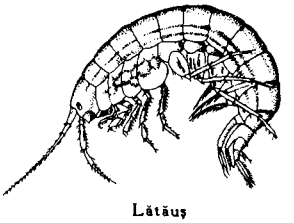

Lătăuș

cu corpul turtit lateral și încovoiat spre partea ventrală (lung de circa 1 cm). Înoată pe spate și pe o latură. Lătăușul este comun în apele dulci din țara noastră.

lăutár, interpret popular la lăută sau la alte instrumente muzicale. **L.** sînt cei mai vechi reprezentanți populari ai muzicii profesioniste din țara noastră; în trecut li se mai spunea și *scripcari*. În epoca feudală, repertoriul lor cuprindea balade, doine, cîntece haiducești, de petrecere, de dragoste etc., în care intonațiile orientale se altoiau pe fondul muzicii populare naționale. În epoca dezvoltării capitalismului, în stilul de interpretare și în repertoriul **l.** de la orașe au pătruns, pe lîngă așa-numitul folclor orășenesc (romanțele), influențele muzicii de salon occidentale. În R.P.R. au fost create ansambluri de lăutari profesioniști; pe lîngă acestea există numeroase ansambluri de **l.** amatori. V. și muzică populară.

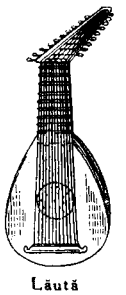

Lăută

lăută (ngr. *lauta*, turc. *lâuta*, arab *al-out* „cupă"), instrument muzical cu coarde, avînd o cutie de rezonanță de lemn foarte bombată, cu gîtul lung și încovoiat. Sunetul se obține prin ciupire cu degetele sau cu o pană. Pentru **l.** se folosea o notație specială, așa-numita tabulatură, care indica digitația în locul notelor. Cunoscută de vechii egipteni și de arabi, **l.** s-a răspîndit și s-a perfecționat în Europa în sec. XIV—XVI. Urmașii **l.** sînt chitara sud-europeană și mandolina. Prin extensiune, în limba română **l.** desemnează orice instrument cu coarde asemănător lăutei propriu-zise (ex. vioara, cobza).

Lăzarea, localitate în raionul Gheorgheni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară. 4 510 loc. (1964). Exploatări de calcare cristaline. Castel feudal în stilul Renașterii (sec. XVI—XVII).

Lăzăreanu, Barbu (1881—1957), scriitor și publicist român. A fost membru al Academiei R.P.R. A colaborat la principalele periodice ale mișcării muncitorești („România muncitoare", „Socialismul"), iar apoi la presa ilegală a P.C.R. Împreună cu I.C. Frimu a pus bazele unei universități muncitorești. A scris versuri și numeroase articole și studii despre literatura română clasică și despre folclor. Dintre acestea, cele mai importante au fost adunate în volumul „Glose și comentarii de istoriografie literară" (1958).

Leacock *[li:coc]*, Stephen Butler (1869—1944), scriitor canadian de origine engleză. A devenit celebru prin opera sa umoristică, în care biciuiește viciile societății burgheze („Lapsusuri literare", 1910; „Povești absurde", 1911; „Aventuri arcadiene cu bogați trîndavi", 1914; „Parada rîsului", 1940).

Leadov, Anatoli Konstantinovici (1855—1914), compozitor rus, elev al lui Rimski-Korsakov. A fost profesor de compoziție la Conservatorul din Petersburg. Muzician apropiat de grupul celor cinci, a excelat în piese miniaturale pentru pian, voce sau orchestră, pline de fantezie și farmec poetic. A compus lucrări pentru orchestră („Lacul fermecat", „Baba-Iaga", „Kikimora"), pentru ansambluri de cameră, piese pentru pian, coruri, lieduri, prelucrări de cîntece populare etc.

Leakey *[li:chi]*, Lewis (n. 1903), antropolog și arheolog englez. Săpăturile arheologice efectuate de **L.** pe teritoriile Tanganicăi și Keniei au scos la iveală numeroase resturi

osteologice ale omului care a populat în timpuri străvechi teritoriul Africii răsăritene.

Lean *[li:n]*, David (n. 1908), regizor și producător de filme englez. A colaborat cu Asquith și Noel Coward, apoi a început să lucreze independent, impunîndu-se prin exigență artistică („Scurtă întîlnire", 1945; „Marile speranțe", 1946; „Oliver Twist", 1947; „Cheia", 1958 ș.a.).

leándru *(Nerium oleander)*,

Leandru

arbust din familia apocinaceelor (înalt pînă la 5 m), cu frunze lanceolate, persistente și sesile, care secretă un suc lăptos toxic; florile sînt mari, albe, roșii sau gălbui, plăcut mirositoare. Originar din regiunile mediteraneene, la noi se cultivă ca plantă ornamentală.

Leaohe, rîu navigabil în nord-estul R.P. Chineze (1 350 km). Se varsă în golful Leaodun (Marea Galbenă). Resurse hidroenergetice.

Leaonin, provincie în nord-estul Republicii Populare Chineze. Suprafața: 151 000 km². Populația : 24 090 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Șenian*. Relief variat. Climă musonică. Zăcăminte de cărbune superior (la Fușun, Fusin), șisturi bituminoase, minereuri de fier (la Anșan), bauxită și alte minereuri neferoase. **L.** este una dintre cele mai mari baze ale industriei grele din țară. Ramuri industriale dezvoltate: industria extractivă, metalurgia feroasă (la Anșan, Bensi) și neferoasă (la Șenian), construcțiile de mașini (la Șenian, Anșan, Bensi, Fușun, Liuta), industria chimică, alimentară și textilă. Principalele culturi agricole: gaolean, grîu, orez, mei, soia, sfeclă de zahăr, in, bumbac, tutun.

Leaota, masiv muntos cristalin în Carpații Meridionali, despărțit de Bucegi prin valea Brăteiului și a Ialomiței, iar de Făgăraș și Piatra Craiului prin culoarul Rucăr-Bran. Înălțimea maximă: 2 134 m (vîrful *Leaota*). Pășuni alpine întinse.

Leapunov, Aleksandr Mihailovici (1857—1918), matematician rus; a fost membru al Academiei de Științe din Petersburg. Este cunoscut pentru contribuțiile sale în domeniul mecanicii, fizicii matematice și calculului probabilităților. **L.** este unul dintre creatorii teoriei stabilității sistemelor mecanice și ai teoriei calitative a ecuațiilor diferențiale. A studiat și figurile de echilibru ale corpurilor cerești. Op. pr.: „Problema generală a stabilității mișcării" (1892).

Lebăda (ASTR.), constelație din emisfera boreală; steaua principală, Deneb, este de mărimea stelară întîi.

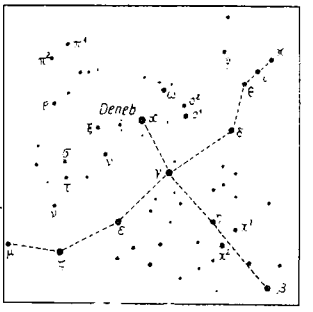

Constelația Lebăda

lébădă *(Cygnus)*, gen de păsări acvatice din ordinul anseriformelor, mai mari decît gîsca, cu penele de culoare albă și cu gît lung și arcuit. În țara noastră trăiește specia *Cygnus cygnus* (numită și *l. cîntătoare*), cu ciocul fără cocoașă, care este oaspete de toamnă și de iarnă, și de asemenea specia *Cygnus olor (l. cucuiată* sau *cucovă)*, cu ciocul prevăzut cu o cocoașă la bază și care clocește în bălțile Dunării.

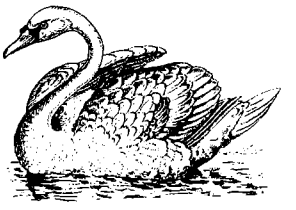

Lebădă

Lebedev, Piotr Nikolaevici (1866—1912), fizician rus; a

P. N. Lebedev

fost profesor la Universitatea din Moscova. Principalele sale lucrări se referă la descoperirea și măsurarea presiunii luminii asupra solidelor (1899) și asupra gazelor (1907). Măsurînd impulsul mecanic exercitat de un fascicul de lumină, **L.** a pus în evidență proprietăți comune celor două forme de existență a materiei: substanța și radiația. A făcut, de asemenea, cercetări în domeniile undelor milimetrice, ultraacusticii, magnetismului și opticii.

Lebesgue *[lăbég]*, Henri (1875 — 1941), matematician francez. A fost profesor la Universitatea din Paris și la Collège de France, membru al Academiei de Științe din Paris. Este unul dintre fondatorii teoriei moderne a funcțiilor de o variabilă reală. Lebesgue a creat teoria măsurii și a dat o nouă definiție integralei, care a deschis un cîmp larg de aplicații. Op. pr.: „Lecții asupra integrării și determinării primitivelor" (1904).

Le Brun *[lö brô]*, Charles (1619—1690), pictor și desenator francez. A exercitat o influență considerabilă asupra vieții artistice din Franța în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. În 1648 a întemeiat Academia de artă din Paris. În 1660 a fost numit „pictor al regelui" la curtea lui Ludovic al XIV-lea și i s-au încredințat lucrările de decorare interioară a palatului Versailles (1661 — 1684) și organizarea

manufacturilor regale de la Gobelins (1663). Creaţia lui **Le B.** cuprinde lucrări de şevalet („Intrarea cancelarului Ségnier în Paris", seria de tablouri inspirate din viaţa lui Alexandru Macedon), decoraţii interioare pentru palatele Versailles, Fontainebleau, Luvru („Galeria lui Apolo" ş.a.), cartoane de tapiserii, în a căror compoziţie întîlnim îmbinate repertoriul tematic şi procedeele clasicismului cu patetismul şi somptuozitatea artei baroce.

Leca, agă în oastea lui Mihai Viteazul. Cumpărat de turci, a organizat o conspiraţie împotriva domnului (1599). În 1600 a predat generalului Basta cetăţile Chioarul şi Uioara, înlesnind unirea trupelor acestuia cu cele ale nobilimii şi, implicit, înfrîngerea lui Mihai la Mirăslău.

Lecca, Constantin (1807—1887), pictor român, unul dintre primii autori de compoziţii şi de portrete istorice. A militat pentru ideile revoluţiei din 1848. În lucrările sale a abordat teme din istoria patriei, pe care le-a tratat deseori stîngaci („Moartea lui Mihai Viteazul", 1845; „Întîlnirea dintre Bogdan cel Orb şi Ştefan cel Mare"; seria de portrete de voievozi români). Ca portretist, **L.** s-a dovedit mai îndemînatic şi fecund, creînd cîteva lucrări izbutite („Autoportret", „Portretul Mariei Maiorescu").

Lecca, Haralamb G. (1873—1920), scriitor român. S-a născut la Caracal. Autor a numeroase volume de versuri de inspiraţie sentimentalistă („Prima", 1896; „Secunda", 1898; „A noua", 1904; „Poezii", 1911 ş.a.), s-a făcut cunoscut mai ales ca dramaturg. Piesele sale, lipsite în general de adîncime, tratează probleme de ordin social, denunţînd moralitatea dubioasă a marii burghezii („Suprema forţă", 1901), patima jocului de cărţi („Jucătorii de cărţi", 1900), parazitismul („Cîinii", 1902), şantajul sentimental („Cancer la inimă", 1907). A tradus din Shakespeare, Corneille, Conan Doyle, A. Daudet.

Lech, rîu în Austria şi R.F. Germană (260 km), afluent pe dreapta al Dunării. Pe cîmpia de lîngă rîul **L.**, în Bavaria, au fost înfrînţi în anul 955 ungurii de către oştile lui Otto I, regele germanilor, stăvilindu-li-se astfel incursiunile în Germania.

Le Chapelier *[lö şapölié]*, Isaac René (1754—1794), jurist şi om politic francez, participant la revoluţia burgheză din 1789. Apropiat de Barnave, a făcut parte din curentul moderat al girondinilor. În 1791 a propus în Adunarea Constituantă legea antimuncitorească prin care erau interzise dreptul de asociere, de întrunire şi de grevă.

Le Chatelier *[lö şatölié]*, Henry (1850—1936), chimist francez. A fost profesor la Collège de France şi membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A efectuat cercetări în domeniul echilibrelor chimice, al metalurgiei şi al materialelor de construcţii, elaborînd principiul care îi poartă numele. — *Principiul lui Le Ch.*, principiu conform căruia, dacă unul dintre factorii (concentraţie, temperatură, presiune) care determină echilibrul unui sistem variază, sistemul se modifică în sensul diminuării şi anulării variaţiei produse (ex., într-un sistem în echilibru chimic la temperatură constantă, creşterea presiunii favorizează reacţia în cursul căreia volumul scade; invers, scăderea presiunii favorizează reacţia în care volumul creşte).

Lechinţa, comună în raionul Bistriţa, reg. Cluj. 3 580 loc. (1964). Important centru viticol (vinuri superioare).

Lechinţa de Mureş, aşezare din prima perioadă a epocii fierului, situată lîngă satul Lechinţa, comuna Iernut, raionul Luduş, reg. Cluj. În urma săpăturilor arheologice efectuate aici, au fost descoperite vîrfuri de pluguri de fier şi un mormînt de incineraţie din sec. al IV-lea cu un vas de factură romană, care atestă şi ele continuitatea populaţiei daco-romane în Dacia după anul 271.

lecít (la vechii greci), vas mic, de ceramică, cu picior, de formă alungită, cu gît înalt, cu gura în formă de pîlnie şi cu o singură toartă, folosit pentru păstrarea parfumurilor şi uleiurilor. În general era decorat cu picturi sau cu reliefuri; cele mai frumoase **l.** au fost cele ateniene.

lecitinază (BIOCHIM.), enzimă din clasa hidrolazelor, care catalizează reacţia de desfacere a acizilor graşi din moleculele de lecitină. **L.** se găseşte în ficat, în splină, în pancreas, în veninul şerpilor etc.

lecitină (gr. *lekithos* „gălbenuş de ou"; BIOCHIM.), substanţă naturală fosforată din clasa lipidelor, răspîndită în special în creier, în muşchiul cardiac şi în gălbenuşul de ou. Este constituită din acid fosforic, glicerină, colină şi acizi graşi. **L.** are un rol important în formarea membranelor celulare.

Leclerc *[löclér]*, Charles (1772—1802), general francez. A fost comandant suprem al armatei care a ocupat Portugalia (1801) şi al corpului expediţionar din San Domingo, trimis împotriva răscoalei conduse de Toussaint-Louverture.

Lecocq *[löcóc]*, Charles (1832—1918), compozitor francez, cel mai de seamă reprezentant al operetei franceze după Offenbach. A scris peste 50 de operete, opere comice şi vodeviluri („Insula verde", o satiră la adresa politicii colonialiste engleze, „Fiica doamnei Angot", „Giroflé-Girofla" ş.a.), piese pentru orchestră, lucrări pentru pian, coruri, romanţe etc. Muzica sa se caracterizează prin lirism şi umor, prin eleganţă şi inventivitate melodică.

Lecomte du Nouy *[löcôt dü nui]*, Emile André (1844—1914), arhitect francez, elev al lui Viollet-Le-Duc. Chemat în România la sfîrşitul secolului trecut pentru a restaura biserica episcopală de la Curtea de Argeş şi biserica Trei Ierarhi din Iaşi, le-a reconstruit, modificîndu-le arbitrar, şi a înlocuit ornamentaţia iniţială cu reproduceri executate de fratele său, *Jules Antoine*, provocînd protestul intelectualităţii progresiste din ţară. După planurile sale au fost clădite din nou Mitropolia din Tîrgovişte, biserica sf. Dumitru din Craiova şi biserica sf. Nicolaie Domnesc din Iaşi.

Leconte de Lisle *[lecôt dölil]* (pe numele adevărat *Charles*

Marie Leconte) (1818—1894), poet francez, şeful şcolii parnasiene, membru al Academiei Franceze. A fost adept al socialismului utopic al lui Fourier, a luat parte la revoluţia din 1848 şi a militat pentru desfiinţarea sclaviei negrilor. Dezamăgit de înfrîngerea revoluţiei, s-a retras într-o „mîndră izolare", dedicîndu-se exclusiv poeziei şi cultului frumuseţii formale. A creat o operă monumentală. Versurile sale („Poeme antice", 1852; „Poeme barbare", 1862; „Poeme tragice", 1884), cizelate cu minuţie, sînt de o perfecţiune aproape sculpturală şi de o răceală voită, marmoreană, evocînd, într-o viziune idealistă pătrunsă de pesimism, dar plină de solemnitate, istoria omenirii. **L.** a tins spre o precizie aproape ştiinţifică, spre o despersonalizare a lirismului, sub care vibrează totuşi o sensibilitate de poet, asociată unei temeinice documentaţii arheologice. Poemele sale exotice, care vădesc simţul culorii locale şi gustul pentru spectaculos, cuprind descrieri grandioase ale naturii luxuriante. Leconte de Lisle a publicat şi izbutite traduceri din poezia greacă şi latină.

Le Corbusier *[lö corbüzié]* (pe numele adevărat *Charles Edouard Jeanneret*) (n. 1887),

Le Corbusier

arhitect, urbanist, pictor şi teoretician francez de origine elveţiană, unul dintre întemeietorii raţionalismului în arhitectură. A construit diferite tipuri de clădiri, folosind noi materiale de construcţie (ex. beton armat, elemente-standard), pe care le-a adaptat unor noi soluţii constructive: stîlpi de susţinere descoperiţi, acoperişuri plate etc. (clădirea Ministerului Industriei Uşoare din Moscova, 1929; pavilionul elveţian al cetăţii universitare din Paris, 1930—1932; vila Savoya din Poissy, 1929—1931).

léctică (lat. *lectus* „pat"), vehicul în formă de pat sau de scaun, purtat de cai sau de oameni, întrebuinţat mai întîi în Orient şi preluat apoi de antichitatea romană. Sin. *litieră*.

lécţie, formă de bază a activităţii instructiv-educative din şcoală, desfăşurată cu o clasă de elevi, într-un timp determinat (de obicei 45 de minute), sub conducerea unui învăţător sau a unui profesor, în conformitate cu programa de învăţămînt, cu orarul şcolar şi pe baza unui plan de lecţie. Teoria **l.** a fost fundamentată în sec. al XVII-lea de J.A. Komenský.

Leda (în mitologia greacă), soţia lui Tindar, regele Spartei, mama lui Castor şi Pollux, a Elenei şi a Clitemnestrei. Ea ar fi fost sedusă de Zeus, prefăcut în lebădă. Subiectul „Leda şi lebăda" a fost tratat de numeroşi pictori, printre care Leonardo da Vinci, Correggio, Tintoretto, Veronese, Tiziano ş.a.

ledeburítă (METAL.), constituent structural caracteristic fontelor albe, care poate să apară şi în unele oţeluri bogat aliate, cum sînt oţelurile rapide. Corespunde punctului eutectic al sistemului fier-carbon şi este formată din cementită şi austenită. La temperatura ordinară este formată din cementită şi perlită fină.

Lederata, castru roman situat pe dreapta Dunării, pe teritoriul R.S.F. Iugoslavia, important centru al sistemului de fortificaţii romane construite de-a lungul Dunării. De la **L.** pornea un drum imperial pînă la Apulum. Castrul de la **L.** a fost transformat mai tîrziu, de Iustinian, într-o fortăreaţă mare şi puternică.

Lederberg, Joshua (1925), biolog american, profesor la Stanford University (California). A descoperit fenomenul de recombinare genetică la bacterii, aducînd astfel dovada existenţei fenomenelor de sexualitate la microorganisme. Cercetările sale au contribuit la cunoaşterea structurii şi funcţiei materialului genetic. Premiul Nobel pentru medicină (1958).

ledián (STRAT.), primul etaj al eocenului superior, caracterizat prin anumite specii de numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode, echinide etc. În R.P.R. este bine reprezentat în nordvestul bazinului Transilvaniei.

Ledru-Rollin *[lödrü-rolẽ]*, Alexandre Auguste (1807 — 1874), om politic francez, unul dintre conducătorii burgheziei radicale în timpul şi după revoluţia de la 1848 din Franţa. Exilat în 1849 în Anglia, a fost, alături de Mazzini, unul dintre iniţiatorii Comitetului central democratic european, înfiinţat la Londra în 1850.

Lee *[li:]*, Robert Edward (1807—1870), general american. A fost comandantul suprem al armatei confederaţiei statelor din sudul S.U.A. în timpul războiului de secesiune (1861—1865). A cîştigat bătăliile de la Richmond şi Fredericksburg (1862), dar, înfrînt la Gettysburg (1863) şi la Appomattox (1865), s-a predat la Richmond (1865), după o lungă rezistenţă.

Leeds *[li:dz]*, oraş în Marea Britanie. 510 600 loc. (1961). Industrie textilă, de confecţii, constructoare de maşini (de transport, maşini-unelte, maşini textile etc.), chimică, de încălţăminte etc. Nod feroviar şi aeroport. Centru cultural. Universitate.

Leeuwenhoek *[lé:vənhu:c]*, Antony van (1632—1723), naturalist olandez. Cu ajutorul microscoapelor construite de el, **L.** a studiat fiinţe şi structuri microscopice, descoperind şi descriind hematiile, infuzoriile, spermatozoizii, bacteriile etc., precum şi circulaţia sîngelui în capilare. Este considerat părintele microscopiei. **L.** s-a situat pe poziţiile preformismului, fiind animaliculist.

Lefebvre *[löfévrə]*, Georges (1874—1959), istoric burghez francez, de orientare democratică. A fost profesor la Universitatea din Strasbourg, apoi la Sorbona. A scris numeroase studii privitoare la revoluţia

franceză din 1789—1794 şi la epoca modernă a istoriei Franţei.

lefegíi (tc. *ulufeci* „mercenar"), denumire dată mercenarilor în ţările române în timpul evului mediu. Atestaţi documentar încă din sec. al XV-lea, **l.** sînt menţionaţi mai des în documentele din sec. XVI—XVIII. Erau recrutaţi atît dintre străini (arnăuţi, joimiri etc.), cît şi dintre localnici, mai ales orăşeni (dorobanţi, seimeni etc.).

Lefèvre *[löfévrə]*, Théo (n. 1914), prim-ministru al Belgiei (din 1961). Între 1950 şi 1961 a fost preşedintele Partidului social-creştin din Belgia.

legalitáte, principiu potrivit căruia toate organele şi organizaţiile de stat sau obşteşti, funcţionarii, cetăţenii şi ceilalţi locuitori sînt obligaţi să respecte, în activitatea lor, legea. — *L. burgheză*, principiu de organizare statală enunţat de ideologii burgheziei în perioada luptei acesteia împotriva feudalismului şi pentru cucerirea puterii politice; a fost consfinţit într-o serie de constituţii burgheze. Deşi este îndreptată, în principal, spre apărarea intereselor de clasă ale burgheziei, *l. b.* are însă şi un anumit conţinut democratic, decurgînd din principiile democratice susţinute de burghezia în ascensiune în lupta ei împotriva arbitrarului şi reacţiunii feudale, precum şi din normele democratice adoptate sub presiunea maselor. O dată cu ascuţirea contradicţiilor capitalismului, cu transformarea burgheziei într-o clasă reacţionară şi îndeosebi în epoca imperialismului, burghezia îşi încalcă tot mai mult propria ei **l.** ori de cîte ori interesele ei reclamă aceasta. Masele muncitoare luptă pentru apărarea şi respectarea normelor juridice cu caracter democratic, în vederea satisfacerii revendicărilor lor imediate şi creării unor posibilităţi mai largi de desfăşurare a luptei pentru socialism. V. şi d e m o c r a ţ i e. — *L. socialistă (populară)*, unul dintre principiile de bază ale dreptului şi organizării de stat socialiste şi totodată una dintre metodele principale prin care statul socialist îşi îndeplineşte funcţiile în diferitele etape ale construcţiei socialismului şi comunismului. Proclamată în toate statele socialiste ca un principiu constituţional, *l. s.* este îndreptată spre apărarea orînduirii economice, sociale şi de stat socialiste şi spre ocrotirea consecventă a celor mai largi drepturi şi libertăţi democratice ale cetăţenilor. Realizarea efectivă a *l. s.* este asigurată prin importante garanţii economice, politice şi juridice, ea constituind un aspect esenţial al d e m o c r a ţ i e i s o c i a l i s t e. În statele socialiste, controlul respectării *l.s.* este realizat de organele de stat şi obşteşti de jurisdicţie (tribunalele, organele arbitrajului de stat, comisiile pentru soluţionarea litigiilor de muncă, consiliile de judecată din întreprinderi şi instituţii), precum şi de organe speciale, organele procuraturii, care exercită supravegherea generală a legalităţii. În timpul cultului personalităţii lui Stalin au avut loc, în unele ţări socialiste, într-o măsură mai mică sau mai mare, încălcări ale legalităţii socialiste. În vederea respectării *l.s.* se organizează un control permanent şi sistematic, la care participă toate categoriile de organe de stat, precum şi cetăţeni.

„Legalitatea populară", revistă juridică din R.P.R., organ al Ministerului Justiţiei, al Procuraturii Generale şi al Tribunalului Suprem. A apărut lunar în perioada 1955—1962 în scopul întăririi legalităţii populare şi pentru orientarea practicii dreptului socialist în ţara noastră.

legalizáre (DR.), procedură prin care se atestă de către organul competent fie semnătura de pe un înscris ca aparţinînd persoanei care l-a semnat şi, uneori, calitatea semnatarului, fie conformitatea unei copii ori a unei traduceri cu originalul înscrisului. În R.P.R., **l.** este o atribuţie a notariatelor de stat, dar poate fi exercitată, în cazurile prevăzute de lege, şi de alte organe sau persoane.

legáre (ELT.) **1.** Operaţie de instalare a aparatelor şi a dispozitivelor necesare conectării la reţea a unui element de circuit (maşină electrică, transformator etc.). **2.** Stabilire a unei legături conductoare permanente (eventual demontabile, dar nu amovibile) între două elemente ale unei instalaţii electrice. — *L. la masă*, stabilire a unei legături conductoare între anumite puncte ale unui aparat electronic şi masa acestuia, care serveşte drept cale de închidere pentru diferite circuite sau drept conductor de referinţă pentru potenţialele diferitelor conductoare active. — *L. la neutru*, stabilire a unei legături conductoare între o piesă de metal care s-ar putea afla incidental sub tensiune şi conductorul neutru, legat la pămînt, al instalaţiei electrice din care face parte, în vederea protecţiei contra electrocutării. Se execută în instalaţiile cu tensiuni pînă la 1 000 V. — *L. la pămînt*, stabilire a unei legături conductoare între un conductor al unei instalaţii şi pămînt. Există *l. la p. de protecţie*, cînd se leagă la pămînt o piesă de metal care ar putea fi pusă sub tensiune în mod incidental, datorită unei defecţiuni (în scopul prevenirii electrocutărilor ori al deconectării rapide a porţiunii de instalaţie defecte), şi *l. la p. de exploatare*, cînd asigură o cale de închidere permanentă prin pămînt a unor circuite (ex. *l. la p.* a unei borne dintr-o instalaţie de tracţiune electrică, *l. la p.* a punctului neutru al unei reţele electrice etc.).

legát[1] (lat. *legatus* „delegat") **1.** (În Roma antică) Trimis al senatului, în perioada Republicii, pe lîngă guvernatorii provinciilor, însărcinat cu supravegherea îndeplinirii atribuţiilor acestora. În perioada Imperiului, provinciile imperiale (printre care şi Dacia) erau conduse de un trimis al împăratului, numit *legatus Augusti pro praetore*, ales exclusiv din ordinul senatorial, care exercita atribuţiile militare, administrative şi juridice ale acestuia; rangul unui *legatus Augusti pro praetore* (consular şi pretorian) varia în funcţie de importanţa provinciei. Provinciile senatoriale erau conduse de un *legatus proconsulis pro praetore*, ales de Senat dintre membrii ordinului sena-

torial. **2.** Reprezentant diplomatic al papii. Cardinalul însărcinat de papă cu o misiune specială se numeşte *legatus a latere*, spre deosebire de reprezentantul permanent pe lîngă şeful unui stat, care se numeşte *nunţiu*.

legát[2] (lat. *legare* „a lăsa prin testament"; DR.), dispoziţie cuprinsă într-un testament prin care se lasă cu titlu gratuit unei persoane *(legatar)* fie totalitatea patrimoniului (legat universal), fie o fracţiune a acestuia (legat cu titlu universal), fie unul sau mai multe bunuri determinate (legat particular).

legáto (MUZ.), termen italian folosit ca indicaţie de interpretare. Se reprezintă grafic cu o linie în formă de arc, trasă deasupra sau dedesubtul a două sau mai multe note. *L. de prelungire* leagă note de aceeaşi înălţime şi uneşte durata primei note cu a celor următoare, care nu se mai intonează. *L. de expresie* indică trecerea de la un sunet la altul fără întrerupere. Contrarul lui **l.** este staccato.

legáţie (lat. *legatio*, de la *legare* „a delega"), reprezentanţă diplomatică inferioară în rang unei ambasade. **L.** este condusă de un *ministru plenipotenţiar* sau de un *însărcinat cu afaceri*. Într-un sens larg, prin **l.** se înţelege sediul unei reprezentanţe diplomatice, indiferent de rangul ei. — *Drept la legaţie*, dreptul unui stat de a trimite şi de a primi agenţi diplomatici.

Legătura lui Mihai Viteazul, denumire dată actului juridic elaborat la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi emis de Mihai Viteazul, prin care se generaliza în Ţara Românească legarea de pămînt a ţărănimii dependente. Prin acest act ţărănimii dependente i se anula dreptul de strămutare. Pusă în aplicare în 1597—1598, „legătura" a favorizat intensificarea acaparării pămînturilor ţărăneşti şi acumularea de mari averi de către domn, boieri şi biserică. Înrăutăţirea situaţiei ţărănimii dependente a provocat o puternică frămîntare a acesteia şi a lipsit pe Mihai Viteazul de sprijinul de care avea nevoie în realizarea programului său politic.

legătúră 1. (FILOZ.) *Legătură universală* v. *interdependenţă*. **2.** (PSIH.) *Legătură temporară* v. *conexiune temporară*. **3.** (CHIM.) *Legătură chimică*, forţa care leagă între ei atomii unei molecule. Natura *l. c.* rezultă din structura electronică a atomului. Ea poate fi de diferite tipuri, după felul energiei de interacţiune a atomilor care constituie molecula: covalentă, electrovalentă, coordinativă, de hidrogen. — *L. covalentă* (sau *homeopolară*) v. *covalenţă*. — *L. electrovalentă (ionică* sau *heteropolară)* v. *electrovalenţă*. — *L. coordinativă*, tip de legătură chimică la care ambii electroni ai legăturii provin de la un singur atom. *L.* c. întîlnită la combinaţiile complexe reprezintă o stare intermediară între legătura covalentă şi legătura electrovalentă. — *L. de hidrogen*, legătura mijlocită de atomul de hidrogen între doi atomi electronegativi. *L. de. h.* duce la asocierea moleculelor atunci cînd se stabileşte intermolecular (ex. între molecule de apă) şi la formarea de cicluri chelate cînd se stabileşte intramolecular (ex. la molecula ortonitrofenolului). *L. de h.* reprezintă o interacţiune electrostatică relativ slabă faţă de tăria legăturii chimice obişnuite; totuşi, existenţa ei se manifestă printr-o modificare apreciabilă a unor proprietăţi fizice şi chimice ale substanţelor, ca: temperaturile de fierbere şi de topire, viscozitatea, spectrul de absorbţie etc. Sin. *punte de hidrogen*. **4.** (FIZ., REZ. MAT.) Condiţie geometrică prin care sînt restrînse (uneori eliminate) posibilităţile de mişcare ale unui punct material sau ale unui sistem de puncte materiale (corp solid, lichid sau gazos), anulîndu-se unul sau mai multe grade de libertate. Pentru corpurile rigide se deosebesc următoarele **l.**: *prinderea cu fir, rezemarea simplă, articulaţia* şi *încastrarea*. **5.** (TRANSP., TELEC.) Ansamblu de mijloace care asigură realizarea unei comunicaţii rutiere, feroviare, navale, aeriene sau de telecomunicaţii (telefonică, telegrafică, radiofonică, telefotografică, de televiziune). **6.** (ELT.) *Legătură electrică* **a)** Mod de reunire conductivă fixă şi de durată a două elemente de circuit electric. Poate fi: *amovibilă*, realizată prin fişe, prize, comutatoare, întrerupătoare etc., *demontabilă*, realizată cu ajutorul unor piese de legătură (eclise, cleme etc.) sau *nedemontabilă*, efectuată prin lipire, sudare, presare etc. **b)** Branşament electric. **c)** Mod de conectare a mai multor elemente de circuit electric (rezistoare, bobine, condensatoare etc.), folosit pentru a se realiza o anumită repartiţie a curenţilor ori tensiunilor electrice sau a mai multor surse de energie electrică, pentru obţinerea unei anumite compuneri a tensiunilor lor electromotoare. În cazul circuitelor de curent continuu şi al celor monofazate, *l. e.* pot fi: *în serie*, *în paralel*

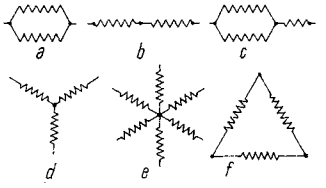

Legături electrice *a* — în derivaţie; *b* — în serie; *c* — mixtă, *d* şi *e* — în stea; *f* — în triunghi

sau *mixte (serie-paralel)*, iar în cazul circuitelor polifazate *l.e.* pot fi: *în stea*, *în poligon* (la circuitele trifazate *în triunghi*) şi *în zigzag*. V. şi conexiune; cuplaj. **7.** (ELT.) Mod de fixare mecanică a unui conductor electric de izolatoare-suport. **8.** (TELEC.) *Legătură inversă* v. *reacţie*. **9.** (IND. TEXT.) Mod de încrucişare, de împletire şi de înlănţuire a firelor dintr-o ţesătură sau a ochiurilor dintr-un produs tricotat, de care depind calităţile produsului (structura, rezistenţa, elasticitatea, moliciunea, aspectul etc.). La ţesături, **l.** reprezintă modul de încrucişare a firelor de urzeală şi de bătătură (legăturile fundamentale sînt: *l. pînză* sau *postav*, *l. diagonal* şi *l. atlaz*); la tricoturi, **l.** reprezintă modul în care este petrecut firul pentru a se obţine o anumită înlănţuire a ochiurilor. **10.** (MILIT.) Totalitate a mijloacelor şi pro-

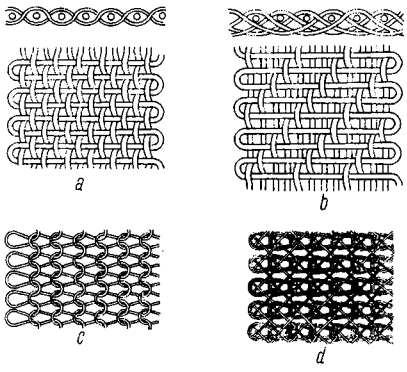

Legături textile *a* și *b* — l.t. pentru țesături; *c* și *d* — l.t. pentru tricoturi

cedeelor folosite pentru a asigura transmiterea ordinelor, dispozițiilor, rapoartelor și semnalelor. Legătura constituie mijlocul principal pentru asigurarea conducerii trupelor în luptă.

lége[1] **1.** (FILOZ.) Categorie filozofică exprimînd raporturi esențiale, necesare, generale, relativ stabile și repetabile între laturile interne ale aceluiași obiect sau fenomen, între obiecte sau fenomene diferite sau între stadiile succesive ale unui anumit proces. **L.** constituie una dintre formele cele mai importante ale interdependenței universale a fenomenelor. **L.** este o categorie de ordinul esenței. Ea exprimă „raportul esențelor sau raportul dintre esențe" (V.I. Lenin). Descoperirea legilor se realizează cu ajutorul gîndirii logice, în procesul ridicării cunoașterii de la fenomen la esență. În opoziție cu idealismul obiectiv, care consideră legile ca manifestare a unei forțe supranaturale sau spirituale, și cu idealismul subiectiv, care le consideră un produs al subiectului cunoscător, forme de organizare a experienței senzoriale, materialismul dialectic afirmă caracterul obiectiv al legilor, arătînd că **l.** sînt inerente lumii materiale și acționează, atît în natură cît și în societate, independent de conștiința și de voința oamenilor. Legile științei sînt reflectări mai mult sau mai puțin adecvate ale **l.** obiective din natură și din societate. Dominația asupra forțelor naturii, dirijarea conștientă a proceselor sociale, precum și previziunea științifică, se bazează pe cunoașterea și pe folosirea legilor obiective. Filozofia marxistă combate deopotrivă f a t a l i s m u l (promovat de idealismul obiectiv și de materialismul metafizic sau vulgar), care fetișizează legile, susținînd că oamenii ar fi neputincioși în fața lor, cît și v o l u n t a r i s m u l (generat de idealismul subiectiv), care neagă sau subestimează caracterul obiectiv al legilor, considerînd că oamenii ar putea impune în mod arbitrar realității propria lor voință. Legile au diferite grade de generalitate, în funcție de lărgimea sferei lor de acțiune. Există astfel: legi proprii domeniului unei științe particulare, legate de o anumită formă fundamentală a mișcării (ex. legile fizicii, chimiei etc.) și legi care acționează în întreaga natură (ex. legea conservării energiei). În cadrul societății se deosebesc legi proprii unei singure formațiuni sociale, mai multor formațiuni sociale sau tuturor formațiunilor sociale. Legile cele mai generale sînt *legile dialecticii*, care au un caracter universal, aplicîndu-se atît în domeniul naturii cît și în acela al societății și gîndirii. Legile mai generale se manifestă prin cele mai puțin generale, fără însă a li se substitui. Se mai deosebesc *legi dinamice*, care se aplică fenomenelor și proceselor individuale luate în parte (ex. **l.** căderii corpurilor), și *legi statistice*, care se aplică numai fenomenelor de masă (ex. legile microcosmului, **l.** cererii și a ofertei). **L.** statistice, care guvernează un ansamblu de fenomene, pot fi cunoscute numai prin cercetarea unui număr foarte mare de cazuri individuale, cu abateri întîmplătoare. În funcție de ritmul de dezvoltare mai rapid al societății, **l.** acesteia se deosebesc de **l.** naturii prin caracterul lor istoric mai pronunțat (ele au o durată în genere mai scurtă; **l.** unei formațiuni social-economice noi, superioare, înlocuiesc legile formațiunii anterioare) și mai ales prin faptul că acțiunea lor se realizează numai prin intermediul activității practice a oamenilor, înzestrați cu voință și cu conștiință. În același timp, cunoașterea și folosirea **l.** sociale au caracter de clasă. Demonstrarea faptului că în societate acționează, ca și în natură, legi obiective, precum și descoperirea acestor legi, constituie un aspect esențial al revoluției săvîrșite de marxism în istoria gîndirii, revoluție datorită căreia a devenit posibilă cunoașterea riguros științifică a dezvoltării sociale și transformarea socialismului din utopie în știință. V. și m a t e r i a l i s m i s t o r i c. — *Legile dialecticii*, legile cele mai generale ale dezvoltării naturii, societății și gîndirii. Principalele legi ale dialecticii sînt: unitatea și lupta contrariilor, trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative și negarea negației. Fiecare dintre aceste legi oglindește o anumită latură sau un anumit moment esențial al dezvoltării. Legea unității și luptei contrariilor dezvăluie izvorul intern al dezvoltării; legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative dezvăluie forma dezvoltării ca unitate a evoluției și revoluției, a continuității și discontinuității; legea negării negației reflectă tendința principală, direcția de ansamblu a dezvoltării ca mișcare progresivă de la inferior la superior, de la simplu la complex. *L.d.* acționează simultan. Ele se manifestă diferit în fiecare sector al realității, în funcție de natura specifică a fenomenelor și proceselor. *L.d.* au fost descoperite pe planul gîndirii de Hegel, care le-a considerat însă, în spirit idealist, ca legi în primul rînd ale acesteia. În opoziție cu Hegel, clasicii marxismului au arătat că *l.d.* acționează în lucruri, fiind reflectate ca atare de gîndire. V. și d i a l e c t i c ă. **2.** (MAT., STATIST.) *Legea numerelor mari*, lege statistică prin care se afirmă, în forma cea mai simplă, că rapor-

tul dintre numărul de apariţii ale unui eveniment întîmplător şi numărul total de observaţii (experienţe) în care evenimentul considerat ar putea apărea, se apropie (converge), într-un anumit sens, de *probabilitatea* evenimentului respectiv, atunci cînd numărul total al experienţelor creşte foarte mult. La formularea *l.n.m.*, matematicienii au fost conduşi de regularităţile observate în producerea unor fenomene din natură şi societate, cum ar fi: proporţia relativ constantă dintre băieţi şi fete nou născuţi, la o populaţie suficient de numeroasă (106 băieţi la 100 fete); raportul foarte apropiat de 1/2 dintre numărul de apariţii ale unei anumite feţe şi numărul total de aruncări ale unei monede, cînd numărul de aruncări este foarte mare etc. Sub formă generală, un şir oarecare de variabile aleatoare X_1, X_2,..., X_n,... se consideră că se supune *l.n.m.* dacă, pentru orice $\varepsilon > 0$, probabilitatea inegalităţii $\left| \frac{S_n}{n} - \frac{A_n}{n} \right| > \varepsilon$ (unde S_n este suma primelor n variabile, adică $S_n = X_1 + X_2 + \ldots + X_n$, iar A_n este media sumelor S_n, adică $A_n = \frac{1}{n}(S_1 + S_2 + \ldots + S_n)$) tinde către 0 cînd n tinde către infinit. Prima variantă a *l.n.m.* apare formulată de J. Bernoulli (1713). Numeroşi alţi matematicieni au stabilit condiţii mai largi în care ea este valabilă (Poisson, 1837; Cebîşiov, 1867; Cantelli, 1917; Kolmogorov, 1926; Hincin, 1928; Birkhoff, 1931 etc.). *L.n.m.* constituie o expresie a legăturii dialectice dintre *necesitate* şi *întîmplare*. Cunoaşterea ei şi aplicarea unor procedee matematice legate de ea în cercetarea statistică a fenomenelor de masă calitativ omogene au o deosebită importanţă, deoarece permit să fie scoase la iveală, în masa acestor fenomene, mărimile tipice reale şi acţiunea legilor obiective. V. şi m ă r i m e m e d i e. **3.** (FIZ.) **a)** *Legea atracţiei universale*, lege care exprimă faptul că două puncte materiale de mase m_1 şi m_2 se atrag reciproc cu o forţă f, proporţională cu produsul maselor şi invers proporţională cu pătratul distanţei r dintre ele, adică

$$f = G\frac{m_1 m_2}{r^2},$$

unde G reprezintă constanta gravitaţiei, a cărei valoare este $6{,}670 \cdot 10^{-11}$ N·m²/kg². Această lege a fost descoperită de Newton. V. şi gravitaţie. **b)** *Legea conservării cantităţii de mişcare*, lege a mecanicii, conform căreia suma vectorială a cantităţilor de mişcare ale unui sistem de corpuri izolat (asupra căruia nu acţionează forţe exterioare) este constantă; ea nu poate fi modificată prin acţiunea forţelor interioare ale sistemului. Această lege este echivalentă cu principiul acţiunii şi reacţiunii al lui Newton, din care poate fi dedusă direct, fără nici o ipoteză suplimentară. Ea s-a concretizat prin contribuţia a numeroşi savanţi (I. Newton, G. Leibniz ş.a.), o dată cu delimitarea şi stabilirea noţiunii de cantitate de mişcare. **c)** *Legea conservării energiei*, lege conform căreia în nici o transformare din natură energia nu poate fi creată sau distrusă; aceasta nu poate decît să treacă de la un sistem fizic la altul şi dintr-o formă în alta. De aici rezultă imposibilitatea construirii unui perpetuum mobile de speţa întîi, adică a unei maşini care să producă lucru mecanic fără să primească din afară o cantitate corespunzătoare de energie. De asemenea, cantitatea totală a energiei din univers trebuie să fie constantă; orice transformare din natură este însoţită de o transformare a energiei, dar şi de conservarea ei. Descoperirea *l.c.e.* este rezultatul contribuţiilor mai multor savanţi (G. Leibniz, S. Carnot, H. Davy ş.a.). Cristalizarea şi formularea ei au avut loc la mijlocul sec. al XIX-lea, în lucrările lui J.R. Mayer, J.P. Joule şi H. Helmholtz. **4.** (CHIM.) **a)** *Legea conservării masei*, lege conform căreia în orice reacţie chimică suma maselor substanţelor care intră în reacţie este egală cu suma maselor substanţelor care rezultă din reacţie. **b)** *Legea acţiunii maselor*, lege fundamentală a chimiei, descoperită de C.M. Guldberg şi P. Waage în 1864. Exprimă condiţiile de echilibru ale unei reacţii chimice reversibile. *L.a.m.* arată că la o anumită temperatură, cînd s-a atins echilibrul chimic, raportul dintre produsul concentraţiilor substanţelor rezultate din reacţie şi produsul concentraţiilor reactanţilor, fiecare concentraţie ridicată la o putere egală cu coeficientul stoechiometric (cu care moleculele substanţei considerate figurează în ecuaţia reacţiei chimice respective), are o valoare constantă *(constanta de echilibru)*. Se aplică stărilor de echilibru chimic atît în sistemul omogen cît şi în sistemul eterogen. **c)** *Legea proporţiilor definite*, lege descoperită de J.L. Proust în 1802, conform căreia, la formarea unei combinaţii chimice, elementele care reacţionează se combină întotdeauna într-un raport constant. **d)** *Legea proporţiilor multiple*, lege descoperită de J. Dalton în 1803, conform căreia, dacă două sau mai multe elemente formează împreună mai multe combinaţii chimice, atunci cantităţile dintr-un element care se combină cu aceeaşi cantitate din celălalt element se află între ele în raporturi simple. **5.** (BIOL.) *Legea biogenetică fundamentală*, lege formulată de E. Haeckel (pe baza cercetărilor sale şi ale lui F. Müller), după care, în cursul dezvoltării sale ontogenetice, individul repetă cele mai importante modificări ale formei prin care au trecut strămoşii lui în cursul dezvoltării lor filogenetice lente şi îndelungate, conform cu legile eredităţii şi adaptabilităţii. *L.b.f.* a permis stabilirea mai multor relaţii de înrudire între vieţuitoare, contribuind prin aceasta la fundamentarea concepţiei evoluţioniste. **6.** (EC. POL.) *Lege economică*, lege obiectivă care guvernează dezvoltarea relaţiilor de producţie şi exprimă esenţa fenomenelor şi a proceselor economice. *L.e.* se împart în: a) *l.e. specifice* unui singur mod de producţie (ex. legea economică fundamentală a socialismului, legea dezvoltării planice proporţionale a economiei naţionale şi legea repartiţiei după muncă); b) *l.e.*

comune mai multor moduri de producție (ex. legea valorii, legea creșterii cu precădere a producției mijloacelor de producție față de producția bunurilor de consum); c) *l.e. generale*, comune tuturor modurilor de producție (ex. legea concordanței relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, legea productivității crescînde a muncii). *L.e.* generale și cele comune mai multor orînduiri sociale se manifestă în mod deosebit în fiecare dintre aceste orînduiri; ele îmbracă anumite forme concret-istorice și au efecte diferite în funcție de relațiile de producție dominante. În orînduirile bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, *l.e.* exprimă raporturile esențiale stabilite în procesul exploatării omului de către om; ele acționează stihinic, croindu-și drum printr-o serie de fenomene contradictorii, în condițiile concurenței și anarhiei în producție. În aceste condiții, folosirea lor de către oameni este limitată, parțială, sporadică și numai în interesul unei clase. În socialism, *l.e.* exprimă relații de colaborare și ajutor reciproc, acționînd prin intermediul activității conștiente și organizate a producătorilor socialiști uniți; pentru prima oară devine posibilă folosirea lor în interesul întregii societăți. Cunoașterea cerințelor acestor legi obiective, folosirea lor conștientă în organizarea activității economice corespunzător condițiilor obiective din fiecare etapă, în interesul construirii socialismului și a comunismului, constituie fundamentul științific al politicii economice a partidelor comuniste și muncitorești și a statelor socialiste. — *L. economică fundamentală*, lege economică specifică fiecărui mod de producție, care exprimă esența acestuia, linia principală de dezvoltare a lui, trăsătura cea mai importantă a relațiilor de producție dominante. *L.e.f.* indică scopul producției sociale în condițiile unui mod de producție dat și mijloacele corespunzătoare de înfăptuire a acestui scop. — *Legea economică fundamentală a capitalismului*, legea plusvalorii, a producerii și creșterii profitului capitalist, obținut pe baza proprietății privat-capitaliste asupra mijloacelor de producție, a exploatării muncii salariate și însușit în mod gratuit de burghezie. „Producția de plusvaloare, sau arta de a stoarce plusvaloare, este legea absolută a acestui mod de producție" (K.Marx). Scopul nemijlocit al producției capitaliste nu este crearea unor valori de întrebuințare pentru satisfacerea nevoilor societății, ci obținerea unei plusvalori cît mai mari. „Scopul permanent al producției capitaliste este de a produce cu minimum de capital avansat maximum de plusvaloare sau de plusprodus" (K. Marx). Dar posibilitatea de a obține profit cît mai mare depinde nu atît de dorința capitaliștilor, cît de condițiile economice obiective, care sînt diferite pe anumite trepte de dezvoltare a capitalismului. În perioada premonopolistă, în condițiile liberei concurențe, ale egalizării profitului în raport cu capitalul avansat, profiturile înalte nu erau un fenomen tipic de masă, ele fiind obținute numai temporar și în cazuri excepționale, pe calea producerii plusvalorii suplimentare. În imperialism, existența și dominația monopolurilor au creat posibilitatea obiectivă a obținerii unui p r o f i t r i d i c a t d e m o n o p o l, care depășește constant și în mod considerabil mărimea profitului mijlociu. Deci în imperialism se modifică forma de manifestare a *l.e.f.a c.*, aceasta devenind legea profitului ridicat de monopol. Goana după plusvaloare constituie mobilul pentru lărgirea producției, pentru dezvoltarea tehnicii etc.; ea intensifică lupta de concurență, accentuează anarhia în producție, adîncește gradul de exploatare a muncii salariate, deci duce la pauperizarea clasei muncitoare, ascuțind contradicția dintre muncă și capital. Acțiunea legii plusvalorii în ambele stadii ale capitalismului accentuează anarhia în producție, imprimă dezvoltării forțelor de producție un caracter contradictoriu și inegal, punînd limite acestei dezvoltări, și determină o imensă risipă de muncă socială, ascuțind toate contradicțiile capitalismului, care duc la pieirea lui.—*Legea economică fundamentală a socialismului*, legea satisfacerii tot mai depline a nevoilor materiale și culturale mereu crescînde ale poporului prin creșterea și perfecționarea necontenită a producției sociale pe baza tehnicii celei mai înalte. Scopul nemijlocit al producției socialiste are caracter obiectiv, fiind determinat de faptul că numai astfel se poate asigura cointeresarea materială a oamenilor muncii în creșterea și perfecționarea forțelor de producție, corelarea strînsă a producției cu consumul social și în general dezvoltarea rapidă și echilibrată a economiei naționale. Subordonarea nemijlocită a producției sociale intereselor poporului devine posibilă în socialism datorită relațiilor de producție socialiste; proprietatea socială asupra mijloacelor de producție creează „posibilitatea de a asigura tuturor membrilor societății, cu ajutorul producției sociale, o existență care să fie nu numai pe deplin îndestulătoare, devenind pe zi ce trece mai îmbelșugată din punct de vedere material, dar care să le garanteze și o dezvoltare și manifestare pe deplin liberă a aptitudinilor lor fizice și spirituale" (F. Engels). În socialism este lichidată astfel contradicția antagonistă dintre producție și consum, existentă în capitalism, creșterea producției fiind însoțită permanent de creșterea consumului maselor populare. Creșterea și perfecționarea producției socialiste, dezvoltarea ei în ritm rapid se realizează pe baza progresului tehnic, ceea ce presupune creșterea cu precădere a producției mijloacelor de producție față de producția bunurilor de consum, pe baza ridicării productivității muncii sociale. Corespunzător condițiilor obiective din fiecare etapă a dezvoltării economiei, cerințele *l.e.f.a s.* sînt concretizate în programele partidelor marxist-leniniste și în planurile de dezvoltare a economiei țărilor socialiste. V. și n i v e l d e t r a i.

— *Legea dezvoltării economice și politice inegale a țărilor capitaliste*, lege obiectivă a capitalismului, descoperită și formulată de V.I. Lenin, potrivit căreia țările capitaliste se dezvoltă din punct de vedere economic și politic inegal. „Inegalitatea dezvoltării economice și politice este o lege absolută a capitalismului" (V.I. Lenin), dar ea se manifestă diferit în cele două stadii ale sale. Dacă în stadiul premonopolist capitalismul se dezvoltă mai mult sau mai puțin lin, în imperialism el se dezvoltă în salturi. Principalele caracteristici și consecințe ale acțiunii acestei legi în imperialism sînt: a) capătă o însemnătate deosebită dezvoltarea inegală a țărilor capitaliste devenite verigi ale lanțului imperialist; b) ca urmare a salturilor intervenite în procesul dezvoltării inegale, au loc, la intervale relativ scurte, modificări mari în raportul de forțe dintre țările capitaliste; c) dezvoltarea inegală duce la războaie imperialiste pentru reîmpărțirea economică și teritorială a lumii; d) dezvoltarea economică inegală atrage după sine dezvoltarea politică inegală; e) dezvoltarea economică și politică inegală și în salturi determină ascuțirea contradicțiilor dintre țările imperialiste, slăbește frontul general al imperialismului și face posibilă ruperea lui acolo unde verigile sînt cele mai slabe. Dezvoltarea inegală în imperialism este accentuată de dominația monopolurilor, care au mari posibilități de a extinde brusc producția, precum și de caracterul profund contradictoriu al dezvoltării tehnicii, de militarizarea economiei, de războaie etc. Unele țări care au pășit mai tîrziu pe drumul dezvoltării capitaliste folosesc rezultatele deja obținute în domeniul progresului tehnic, ceea ce le permite o dezvoltare rapidă, în salturi, întrecînd celelalte țări în care domnia monopolurilor a intensificat fenomenele de parazitism, iar pe această bază se schimbă și raportul de forțe dintre ele. Monopolurile din țările în favoarea cărora s-a modificat raportul de forțe ridică pretenții la stăpînirea unor colonii și sfere de influență corespunzătoare. Aceasta intensifică lupta puterilor imperialiste pentru dominație mondială, pentru piețe de desfacere, sfere de plasare a capitalurilor, materii prime și forță de muncă, aducînd la ordinea zilei problema reîmpărțirii teritoriale a lumii, care se poate face numai prin ciocniri, războaie imperialiste. Astfel, inegalitatea dezvoltării țărilor imperialiste și schimbarea raportului de forțe dintre ele reprezintă baza economică a războaielor, care se menține atîta timp cît există imperialismul. În epoca contemporană, datorită schimbării raportului de forțe pe plan mondial în favoarea socialismului, democrației și păcii, războaiele mondiale nu mai sînt o inevitabilitate fatală. Lupta pentru reîmpărțirea sferelor de influență între puterile imperialiste corespunzător cu schimbările în raportul de forțe se desfășoară sub forme noi, caracteristice n e o c o l o n i a l i s m u l u i, integrării economice, pactelor și alianțelor de tot felul etc. Inegalitatea dintre țările capitaliste se manifestă și în ce privește dezvoltarea politică, concretizată în faptul că raportul forțelor de clasă, ascuțirea contradicțiilor politice, naționale, nivelul conștiinței de clasă, al organizării politice și al fermității revoluționare a proletariatului, capacitatea acestuia de a mobiliza și conduce masele celor ce muncesc etc. sînt deosebite în diferite țări, ceea ce determină coacerea nesimultană a premiselor social-politice ale revoluției proletare în diferite țări. Pornind de la legea dezvoltării economice și politice inegale și în salturi, V.I. Lenin a ajuns la concluzia posibilității victoriei r e v o l u ț i e i s o c i a l i s t e, la început în cîteva țări sau chiar într-o singură țară. Din procesul nesimultaneității victoriei socialismului în diferite țări rezultă și necesitatea și posibilitatea c o e x i s t e n ț e i p a ș n i c e a țărilor cu sisteme sociale diferite și a întrecerii economice dintre ele. V. și i m p e r i a l i s m. — *Legea generală a acumulării capitaliste*, lege economică specifică modului de producție capitalist, care exprimă raportul dintre creșterea avuției sociale pe baza acumulării capitaliste și situația economică-socială a maselor muncitoare și exploatate. A fost descoperită de K. Marx, care a demonstrat că acumularea capitalului este însoțită în mod necesar de creșterea proletariatului și a dependenței lui față de capital și că natura acestei acumulări implică menținerea gradului de exploatare a muncii peste acea limită care face posibilă reproducerea continuă și pe o scară tot mai largă a raportului de capital. „Urmează de aici că, în măsura în care se acumulează capital, situația muncitorului trebuie să se înrăutățească, indiferent de plata, ridicată sau scăzută, pe care el o primește" (K. Marx). Asupra situației clasei muncitoare exercită presiune faptul că, în procesul acumulării, partea variabilă a capitalului scade în mod relativ, ca urmare a schimbărilor calitative din compoziția capitalului. Această scădere relativă se accelerează pe măsura creșterii capitalului total și creează condițiile transformării unei părți a populației muncitorești în s u p r a p o p u l a ț i e r e l a t i v ă. Mărimea armatei industriale de rezervă determină proporțiile s u p r a p o p u l a ț i e i c o n s o l i d a t e și ale pauperismului. K. Marx a precizat că *l.g.a a.c.*, asemenea tuturor celorlalte legi, este modificată în acțiunea ei de împrejurări variate, printre care de: mărimea avuției sociale, volumul și concentrarea capitalului în funcțiune, gradul de exploatare a forței de muncă, proporțiile acumulării, ritmul și formele progresului tehnic, forța productivă a muncii, deosebirile naționale între salarii, nivelul de dezvoltare a modului de producție capitalist, alternările ciclului industrial, războaie, gradul de organizare și combativitate al clasei muncitoare. Aceste împrejurări pot să favorizeze sau să împiedice *pauperizarea relativă* și *pauperizarea absolută* a clasei muncitoare, creșterea

armatei industriale de rezervă, a acelor pături ale populației care au un standard de viață sub nivelul mediu al clasei muncitoare. Analizînd dezvoltarea capitalismului, Marx a tras concluzia că „acumularea de bogăție la un pol este deci, în același timp, acumulare de mizerie, de muncă chinuitoare, de sclavie, de ignoranță, de abrutizare și de degradare morală la celălalt pol, adică la clasa care produce propriul ei produs sub formă de capital". În condițiile trecerii la imperialism, acțiunea *l.g.a a.c.* a căpătat o deosebită amploare și intensitate ca urmare a formării monopolurilor și a creșterii dominației lor în viața economică și își găsește expresia în concentrarea gigantică a avuției sociale în mîinile oligarhiei financiare, concomitent cu scăderea accentuată a părții din venitul național care revine oamenilor muncii și cu înrăutățirea progresivă a condițiilor de trai ale popoarelor din țările coloniale și dependente. În prima jumătate a sec. al XX-lea, datorită agravării contradicțiilor capitalismului, crizelor economice, războaielor imperialiste, fenomenului cronic de utilizare incompletă a capacităților de producție, șomajul a căpătat proporții de masă, iar procesul pauperizării oamenilor muncii a luat forme deosebit de grave în toate țările capitaliste. Efectele *l.g. a a.c.* au devenit în perioada crizei generale a capitalismului una din principalele surse ale tulburărilor și zguduirilor economice și politice fără precedent din țările capitaliste. În special după al doilea război mondial, sub presiunea crescîndă a luptei clasei muncitoare, conduse de partidele comuniste și muncitorești, și a influenței exercitate de sistemul socialist asupra popoarelor din lumea capitalistă, burghezia a fost silită, în tot mai multe țări, să promoveze măsuri excepționale de politică economică pentru a atenua consecințele acumulării capitaliste asupra maselor muncitoare și pentru a-și consolida astfel, propria dominație de clasă (ex. măsuri de ridicare a gradului de ocupare a brațelor de muncă, programe de asistență socială, de combatere a pauperismului și mizeriei). Aplicate în condițiile conjuncturii postbelice, caracterizate printr-un ritm susținut al investițiilor, al progresului tehnic și al creșterii productivității muncii, asemenea măsuri au putut da unele rezultate parțiale, fără însă să anihileze efectele economice-sociale de bază ale *l.g.a a.c.*—*Legea acumulării socialiste*, lege economică specifică modului de producție socialist, care exprimă relația directă dintre creșterea avuției sociale, ca urmare a acumulării socialiste, și îmbunătățirea multilaterală a condițiilor de viață ale întregii populații. Acumularea socialistă creează condițiile pentru utilizarea productivă crescîndă a resurselor de muncă din economia națională, indiferent de formele progresului tehnic și de modificările pe care acesta le determină în compoziția tehnică a fondurilor de producție, implică în mod necesar ridicarea neîntreruptă a productivității muncii sociale ca factor primordial al reproducției lărgite a relațiilor de producție socialiste. Acumularea socialistă presupune mobilizarea intensă și valorificarea maximă a tuturor forțelor și resurselor economiei naționale. Datorită însușirii sociale a p l u s p r o d u s u l u i și utilizării lui exclusiv în interesele celor ce muncesc, acumularea socialistă, respectiv creșterea avuției naționale, duce la îmbunătățirea situației oamenilor muncii, condiționează înfăptuirea măsurilor de ridicare sistematică a nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii. Lărgirea neîntreruptă a producției și sporirea continuă a fondurilor sociale permit și totodată fac necesară creșterea sistematică a populației ocupate în economia națională (în sfera producției materiale și în sfera neproductivă). În procesul acumulării socialiste se produc importante schimbări în structura populației ocupate, potrivit cu cerințele progresului tehnic-științific și ale dezvoltării proporționale a economiei naționale. Concomitent cu creșterea absolută a populației ocupate în sfera producției materiale și pe măsura ridicării productivității muncii, crește absolut și relativ populația ocupată în sfera neproductivă. Se mărește continuu ponderea populației ocupate în ramurile neagricole ale economiei naționale, în primul rînd în industrie, iar în cadrul acesteia în ramurile hotărîtoare pentru progresul tehnic contemporan. *L.a.s.* determină modificări profunde în structura socială: o dată cu creșterea avuției sociale se mărește ponderea clasei muncitoare și a acelor pături ale populației care își desfășoară activitatea nemijlocit în cadrul proprietății socialiste de stat. Ca urmare, se ridică necontenit gradul de socializare a muncii și sporește tot mai mult rolul clasei muncitoare în cadrul societății socialiste. Principalele tendințe determinate de acțiunea *l.a.s.* s-au făcut remarcate în economia R.P.R. încă în perioada construcției socialiste, ele intensificîndu-se pe măsura extinderii și consolidării sectorului socialist. În perioada 1950—1964, fondurile fixe din sectorul socialist, una din cele mai importante părți componente ale avuției sociale, au crescut, în principal datorită acumulării socialiste, cu 108%; în același timp, numărul salariaților a crescut cu 93% (față de 16% sporul total al populației R.P.R.), iar productivitatea muncii pe un salariat în industrie cu 221%. Acumulările sistematice, la nivelul posibilităților economiei naționale și corespunzătoare cerințelor industrializării socialiste și dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului în țara noastră, conjugate cu creșterea neîntreruptă a productivității muncii, au determinat mărirea venitului național de 3,73 ori (1964 față de 1950), a venitului național pe locuitor de 3,22 ori și a salariului real (total salariați) de peste două ori. — *Legea populației*, lege obiectivă care guvernează mișcarea populației în raport cu dinamica producției într-o orînduire social-economică. Fiecare mod de producție are o lege a populației

proprie, corespunzătoare relațiilor de producție dominante. „O lege abstractă a populației nu există decît pentru plante și animale, în măsura în care omul nu intervine cu factorii săi de ordin istoric" (K. Marx). *L.p. în capitalism* a fost descoperită de K. Marx, care a demonstrat că o dată cu acumularea capitalului populația muncitorească produce în proporții mereu crescînde mijloacele pentru propria sa transformare în suprapopulație relativă. Pentru mișcarea lui nestînjenită, în condițiile schimbătoare și contradictorii ale conjuncturii economice, capitalul are nevoie de o armată industrială de rezervă, rezultată dintr-o creștere a numărului de muncitori independentă de sporul absolut al populației. Această creștere se efectuează în principal prin mecanismul producției și acumulării capitaliste, care adaptează numărul muncitorilor la necesitățile de valorificare ale capitalului, modificînd în permanență raportul dintre partea activă și cea de rezervă a muncitorimii și, în consecință, gradul în care suprapopulația este absorbită sau pusă din nou în disponibilitate. *În socialism, l.p.* se caracterizează prin aceea că dezvoltarea planificată, continuu ascendentă și în ritmuri înalte a întregii activități economice și sociale permite și face necesară creșterea continuă a populației ocupate, atît pe seama utilizării productive crescînde a resurselor de muncă existente, cît și pe seama sporului natural al populației apte de muncă. Rata ridicată și ritmul intens al acumulării socialiste creează condiții pentru utilizarea deplină și rațională a populației apte de muncă din economia națională. Disponibilitățile de forțe de muncă apărute în diferite ramuri sau sectoare ca urmare a creșterii productivității muncii și producției, a progresului tehnicii și științei etc. sînt repartizate planificat și utilizate în alte ramuri și sectoare de activitate, proporțional cu nevoile dezvoltării complexe a economiei naționale. V. și populație; nivel de trai. — *Legea valorii*, lege economică obiectivă a producției de mărfuri, potrivit căreia producția și schimbul de mărfuri se efectuează pe baza cheltuielilor de muncă socialmente necesare. *L.v.* acționează în mai multe orînduiri sociale, dar sfera ei de acțiune și forma de manifestare sînt diferite în cadrul fiecărui mod de producție, în funcție de relațiile de producție respective. În condițiile producției de mărfuri bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, prin mecanismul prețurilor, prin abaterile stihinice ale acestora de la valoare, *l.v.* reglementează spontan producția și circulația mărfurilor, stimulează introducerea unor perfecționări tehnice în producție, determinînd dezvoltarea spontană și contradictorie a forțelor de producție. Acest rol al *l.v.* se realizează însă cu prețul unei mari risipe de muncă socială. Acțiunea *l.v.* determină procesul de diferențiere a producătorilor de mărfuri, în sensul ruinării majorității și al îmbogățirii unei minorități, duce la adîncirea inegalității economice a producătorilor, la intensificarea luptei de concurență. Astfel, acțiunea *l.v.* în anumite condiții istorice (existența proprietății private și a forței de muncă ca marfă) determină transformarea producției simple de mărfuri în producție capitalistă. În economia socialistă, o dată cu instaurarea relațiilor de producție socialiste, acțiunea și rolul *l.v.* se modifică. *L.v.* încetează a mai acționa spontan, ea fiind folosită în mod conștient în interesul construirii socialismului și comunismului. Ea nu mai are rolul de regulator al producției repartizarea mijloacelor de producție și a muncii înfăptuindu-se în mod conștient, în conformitate cu cerințele legii dezvoltării planice proporționale a economiei naționale. *L.v.* este folosită la repartizarea forțelor de producție în vederea economisirii muncii sociale, pentru evidența și controlul producției, pentru creșterea eficacității investițiilor și a introducerii tehnicii noi, pentru stimularea materială a producătorilor socialiști, pentru creșterea rentabilității întreprinderilor socialiste etc. Prețul de cost, beneficiul, sistemul de prețuri, gospodărirea socialistă etc. sînt forme ale folosirii *l.v.* în economia socialistă. Prin toate acestea, *l.v.* este folosită ca o pîrghie economică prețuri dezvoltarea rapidă a forțelor de producție în vederea lărgirii și perfecționării necontenite a producției socialiste. **7.** (LINGV.) *Lege fonetică*, modificare cu caracter regulat a unui sunet de-a lungul evoluției unei limbi. În concepția neogramaticilor, primii lingviști care întrebuințează această noțiune, *l.f.* erau asimilate cu legile fenomenelor naturii. Acest punct de vedere este combătut de lingvistica contemporană, care consideră *l.f.* drept simple corespondențe între două faze din istoria unei limbi sau între mai multe limbi aparținînd aceleiași familii. *L.f.* acționează într-o anumită epocă și în anumite condiții; astfel, în limba română, transformarea lui *l* în *r* a avut loc, în epoca de formare a limbii române, numai în elementele moștenite din latină și numai cînd *l* era în poziție intervocalică (lat. *mola* > rom. *moară*). **8.** (LOG.) *Legile* (sau *principiile*) *gîndirii logice*, principiile fundamentale care condiționează, sub aspectul relativei stabilități a formelor logice, corectitudinea gîndirii în reflectarea realității obiective. Ele sînt în număr de patru: legea identității, legea noncontradicției (v. contradicție), legea terțului exclus și legea rațiunii suficiente. Primele trei sînt cunoscute din antichitate; ultima a fost formulată de Leibniz. *L.g.l.* sînt subordonate legilor care determină dialectica formelor logice și sînt presupuse de acestea. Așa, de pildă, legea identității abstracte este subordonată legii identității concrete, iar legea terțului exclus dialecticii categoriilor adevăr și fals. Aceasta demonstrează că logica formală este subordonată, în înseși fundamentele sale, logicii dialectice și că înțelegerea principiilor ei în ce privește valoarea lor de cunoaștere se

realizează pînă la capăt numai în lumina principiilor logicii dialectice.

lege[2] (DR.) **1.** Act normativ care emană de la organul legislativ al statului şi prin care se reglementează anumite relaţii sociale. În R.P.R., ca şi în celelalte state socialiste, **l.** sînt expresia voinţei oamenilor muncii şi, prin caracterul lor profund democratic, au un rol educativ şi consecvent progresist. În ţara noastră, **l.** sînt adoptate de Marea Adunare Naţională şi intră în vigoare după publicarea lor în Buletinul oficial al M.A.N. **2.** (În înţeles larg) Orice act normativ. V. şi l e g a l i t a t e s o c i a l i s t ă.

Legea pentru apărarea păcii, lege adoptată de Marea Adunare Naţională a R.P.R. la 15 decembrie 1950, ca răspuns la apelul adresat parlamentelor din toate ţările de către cel de-al II-lea Congres Mondial al Partizanilor Păcii (1950). Legea prevedea şi sancţiona ca infracţiuni propaganda de război şi orice manifestare în favoarea dezlănţuirii unui război. În 1960 prevederile ei au fost introduse în Codul penal.

„Legea salică", culegere medievală de norme de drept bazate pe obiceiul pămîntului, care cuprinde cele mai importante date privitoare la orînduirea socială a *francilor salici*. Se presupune că a fost întocmită în timpul lui C l o v i s I. Este cel mai important izvor pentru reconstituirea tabloului vieţii social-economice a francilor din perioada apariţiei proprietăţii private asupra pămîntului, a claselor sociale şi a statului.

legéndă 1. (LIT.) Specie a genului epic, în versuri sau proză, prin care se explică, utilizîndu-se de obicei elemente fantastice, geneza unui lucru, a unei plante, a unui animal (ex. „Legenda mănăstirii Argeşului", poemele lui V. Alecsandri consacrate ciocîrliei, lunii şi soarelui etc.) sau se evocă isprăvi neobişnuite şi neautentice ale unor eroi atestaţi sau nu de către istorie (ex. **l.** despre Hercule, Teseu, Romulus şi Remus, „Legendele istorice" ale lui D. Bolintineanu). Caracteristică şi literaturii populare, **l.** a fost cultivată mai ales de către scriitori romantici (ex. J. G. Herder, G. Schwab, Fr. Rückert, A.S. Puşkin ş.a.). **2.** Povestire din viaţa primilor creştini sau a sfinţilor medievali (ex. „Legenda aurea", „Historia lombardica" ş.a.). **3.** (MUZ.) Lucrare vocală sau instrumentală care are ca subiect o legendă **(1, 2). 4.** (POLIGR.) Text explicativ care întovărăşeşte o ilustraţie.

Legendre *[löjãdrə]*, Adrien Marie (1752—1833), matematician francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A adus contribuţii în domeniul teoriei numerelor, al teoriei integralelor eliptice şi în geodezie. A formulat metode particulare de integrare a unor ecuaţii diferenţiale. — *Ecuaţia lui L.*, ecuaţia diferenţială de ordinul al doilea: $(1-x^2)y'' - -2xy' + n(n+1)y=0$. Dacă n este număr natural, soluţiile finite în $x = \pm 1$ ale acestei ecuaţii sînt *polinoamele L.*

Léger *[leje]*, Fernand (1881—1955), pictor şi decorator, cineast şi teoretician de artă francez. La început influenţat de Cézanne, devine apoi unul dintre promotorii cubismului. După 1917, inspirat de avîntul industrial, creează o pictură în care introduce elemente mecanice (angrenaje, remorchere etc.) şi figuri de muncitori, caracterizată prin stilizare şi dinamism. Cu timpul, figura umană devine dominantă („Pescari", „Femei cu flori", 1921). **L.** a fost preocupat de sugerarea spaţiului prin ritmul formelor şi prin culoare, într-o viziune monumentală. Autor de vitralii, tapiserie, mozaic, ceramică policromă.

léghe, unitate de măsură pentru distanţe. *Leghea kilometrică modernă* este egală cu 4 km, *leghea terestră comună* are 4,444 km, iar *leghea marină* 5,555 km.

Leghia, staţiune balneoclimatică în raionul Huedin, reg. Cluj, subordonată localităţii Aghireşu. Izvoare minerale sulfatate-calcice, slab bicarbonatate, folosite în tratamentele afecţiunilor reumatice.

léghorn (ZOOTEHN.), rasă de găini foarte bune producătoare de ouă (în medie 180—200 anual, cu o greutate de cîte 58—65 g). Cocoşii adulţi au greutatea de 2—2,5 kg, iar găinile de 1,5—2 kg. Carnea

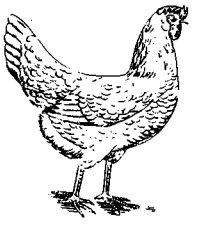

Leghorn

este de calitate mediocră. Are diverse varietăţi, cea mai răspîndită fiind varietatea albă, care este crescută mult şi în ţara noastră şi care a luat parte la formarea unor rase şi tipuri noi.

legiferáre (DR.), activitate de adoptare a legilor. În statele socialiste, **l.** este un atribut exclusiv al organelor supreme ale puterii de stat. În sens larg, **l.** este o activitate de adoptare sau de emitere a tuturor actelor normative de către organele de stat. V. şi a d o p t a r e a l e g i l o r.

legile generale ale revoluţiei socialiste şi construcţiei socialiste, legi obiective, cu caracter universal valabil, pe baza cărora se desfăşoară procesul trecerii de la capitalism la socialism. Sintetizînd experienţa revoluţiei şi construcţiei socialiste în ţările sistemului mondial socialist, Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din ţările socialiste, care a avut loc la Moscova în 1957, a formulat ca **l.g. ale r.s. şi c.s.** următoarele: conducerea maselor de oameni ai muncii de către clasa muncitoare, al cărei nucleu este partidul marxist-leninist, înfăptuirea într-o formă sau alta a revoluţiei proletare şi instaurarea într-o formă sau alta a dictaturii proletariatului; alianţa clasei muncitoare cu masele principale ale ţărănimii şi alte pături de oameni ai muncii; lichidarea proprietăţii capitaliste şi instaurarea proprietăţii obşteşti asupra principalelor mijloace de producţie; transformarea socialistă treptată a agriculturii; dezvoltarea planificată a economiei

naţionale în vederea construirii socialismului şi comunismului, a ridicării nivelului de trai al celor ce muncesc; înfăptuirea revoluţiei socialiste în domeniul ideologiei şi culturii şi crearea unei intelectualităţi numeroase, credincioasă clasei muncitoare, poporului muncitor, cauzei socialismului; lichidarea asupririi naţionale şi stabilirea egalităţii în drepturi şi prieteniei frăţeşti între popoare; apărarea cuceririlor socialismului împotriva tentativelor duşmanilor externi şi interni; solidaritatea clasei muncitoare din ţara respectivă cu clasa muncitoare din celelalte ţări — internaţionalismul proletar. Valabilitatea generală a acestor legi decurge din faptul că revoluţia socialistă este chemată să rezolve, în esenţă, aceleaşi sarcini politice şi social-economice în toate ţările, să ducă la construirea societăţii socialiste, ale cărei trăsături fundamentale sînt aceleaşi în oricare ţară. Experienţa acumulată de ţările sistemului mondial socialist a verificat necesitatea ca partidele comuniste şi muncitoreşti să ţină seama de acţiunea **l.g. ale r.s. şi c.s.**, universal valabile în esenţa lor. În acelaşi timp, cerinţele acestor legi se aplică în condiţii concrete de o mare diversitate, potrivit stadiului sau etapei de dezvoltare a fiecărei ţări socialiste, particularităţilor ei istorice. Încălcarea legilor generale ale construcţiei socialiste, îndepărtarea de cerinţele lor fundamentale, ca şi ignorarea particularităţilor naţionale nu pot decît să aducă prejudicii construcţiei socialiste. Unitate în conţinut, în ceea ce este esenţial, şi varietate în detalii, adică în formele şi metodele de realizare, în ritmul transformărilor sociale, în particularităţile concret-istorice, astfel priveşte marxism-leninismul problema înfăptuirii revoluţiei socialiste, a construirii socialismului în diferite ţări. Elaborarea, alegerea sau schimbarea formelor şi metodelor construcţiei socialiste constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist. Folosind învăţătura marxist-leninistă despre **l.g. ale r.s. şi c.s.** şi ţinînd seama de condiţiile concrete din ţara noastră, P.M.R. rezolvă cu succes problemele construirii socialismului în patria noastră.

legislativ, *organ* ~ (DR.), organ de stat care are competenţa de a adopta legi (în statele socialiste) sau de a vota proiecte de legi (în statele capitaliste). În R.P.R., unicul organ legislativ este Marea Adunare Naţională.

legislatúră, perioadă pentru care este ales organul suprem al puterii de stat sau parlamentul. În R.P.R., durata unei **l.** a Marii Adunări Naţionale este de patru ani.

legislaţia muncii (DR.), ansamblul legilor din ramura dreptului muncii. În R.P.R., cea mai importantă dintre aceste legi este Codul muncii.

legislâţie 1. Ansamblul legilor unei ţări (ex. **l.** Republicii Populare Române). **2.** Ansamblul legilor dintr-o anumită ramură a dreptului (**l.** penală, **l.** civilă, **l.** muncii, **l.** sanitară, **l.** maritimă etc.).

legíştii, adepţii unei şcoli a filozofiei clasice chineze apărute în sec. IV—III î.e.n., care au studiat îndeosebi problemele social-politice. **L.** s-au opus aristocraţiei reacţionare, au luptat pentru un stat centralizat, guvernat nu pe baza tradiţiei, ci pe baza legilor. Cel mai de seamă reprezentant al şcolii a fost Han Fei. Ea este cunoscută şi sub numele de *şcoala legilor (fa-tzia).*

legitáte (FILOZ.), însuşire a fenomenelor de a se desfăşura în conformitate cu anumite legi; ansamblul legilor din natură, societate şi gîndire.

legitimáre (DR.; în trecut), instituţie în temeiul căreia copilul din afara căsătoriei dobîndea, de la data legitimării, situaţia legală a unui copil rezultat din căsătorie. **L.** se făcea prin căsătoria subsecventă a părinţilor.

legitimă apărare (DR.), apărare la care o persoană a fost nevoită să recurgă, săvîrşind o faptă prevăzută de legea penală, pentru a respinge un atac material direct, imediat şi injust, îndreptat împotriva vieţii, libertăţii, integrităţii corporale, sănătăţii, demnităţii sau bunurilor sale ori ale unei alte persoane. Fapta săvîrşită în stare de **l.a.** nu este socotită infracţiune şi nu se pedepseşte. Tot **l.a.** este considerată şi situaţia în care, din cauza temerii, s-au depăşit limitele unei apărări necesare.

legitimíştii, adepţii dinastiilor „legitime", răsturnate în urma unor revoluţii sau a unor mari evenimente sociale şi politice. În Franţa sec. al XIX-lea se numeau **l.** partizanii dinastiei Bourbonilor, răsturnată de revoluţia burgheză de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi apoi de revoluţia din iulie (1830). După 1830 a apărut Partidul **l.**, a cărui bază socială o formau aristocraţii şi clerul înalt.

legiúne (IST.), unitatea strategică de bază a armatei romane, cu un efectiv variind între 4 200 şi 6 000 de soldaţi. Fiecare **l.** avea 30 de *manipuli* (uniţi tactice), compuşi din cîte două *centurii*. **L.** număra trei linii de bătaie de cîte 10 manipuli: prima alcătuită din tineri *(hastaţi)*, a doua din ostaşi mai experimentaţi *(principes)* şi a treia din veterani *(triarii)*. În caz că linia de *hastaţi* ceda, intra în luptă linia de *principes* şi apoi, în cazuri extreme, *triarii*. **L.** era comandată în epoca republicană de un tribun militar, iar în epoca imperială de un *legatus legionis*.

Legionari romani în luptă

Legiunea străină, denumirea unor unităţi militare de mercenari, constituite în Franţa şi Spania, în general din elemente străine declasate, cu scopul înăbuşirii mişcărilor de eliberare naţională în colonii şi a mişcărilor revoluţionare din metropole. În Franţa, **L.s.** a fost creată în 1831, iar în Spania în 1920.

Legnano *[leńáno]*, oraş în nordul Italiei. Aici a fost înfrîntă în 1176, de către oştile ligii lombarde, armata feudalilor germani condusă de Frederic I Barbarossa.

Legnica *[legníţa]*, oraş în sud-vestul R. P. Polone. 68 000 loc. (1962). Combinat pentru producţia cuprului. Industrie constructoare de maşini, chimico-farmaceutică, de tricotaje şi alimentară. Nod feroviar.

legumicultúră (AGR.) **1.** Ramură a ştiinţelor agricole care cuprinde studiul biologiei şi agrotehnicii plantelor legumicole, comportarea în cultură a diferitelor specii şi soiuri, particularităţile ecologice ale acestora şi importanţa lor pentru economia naţională. În ţara noastră, cercetările ştiinţifice din domeniul **l.** sînt organizate în cadrul Institutului de cercetări hortiviticole (ICHV), care elaborează metode de cultură şi creează soiuri noi. **2.** Sector al producţiei agricole care cuprinde cultura legumelor în unităţile agricole. Suprafaţa ocupată cu culturi de legume în ţara noastră a fost în 1964 de 194 600 ha. Creşterea producţiei de legume se asigură prin extinderea suprafeţelor irigate, prin dezvoltarea de zone şi unităţi specializate în jurul oraşelor mari şi al centrelor industriale şi prin extinderea culturilor de legume în sere şi în răsadniţe.

leguminoáse (BOT.), familie de plante dicotiledonate caracterizate prin frunze compuse, alterne şi prin flori cu aspect de fluture. Fructul este o păstaie. Rădăcinile multor specii de **l.** prezintă nodozităţi în care trăiesc bacterii fixatoare de azot; pe această proprietate se bazează folosirea lor în asolamente ca plante ameliratoare (îngrăşămînt verde). **L.** cuprind plante erbacee, arbuşti şi arbori, specii spontane şi cultivate, folosite încă din vechime ca plante alimentare, furajere, industriale, melifere, medicinale etc. (ex. fasolea, mazărea, soia, bobul, lupinul, lucerna, trifoiul, salcîmul).

Lehár, Franz (1870—1948), compozitor austriac de origine maghiară, elev al lui Dvořák. Începînd cu „Văduva veselă" (1905), a devenit cunoscut în lumea întreagă ca unul dintre cei mai de seamă compozitori de operete, scrise cu fantezie melodică, cu simţ al culorii orchestrale şi avînd un pronunţat caracter dansant. A introdus în operetă intonaţii populare maghiare, slave, româneşti şi a dezvoltat rolul orchestrei. Printre creaţiile sale se remarcă „Dragoste de ţigan", „Contele de Luxemburg", „Paganini", „Ciocîrlia", „Ţara surîsului" ş.a., în care elementele bufe se amestecă cu cele melodramatice.

Le Havre v. **Havre.**

Leheceni, sat din raionul Lunca Vaşcăului, reg. Crişana, important centru de olari. Produce o ceramică roşie, smălţuită şi nesmălţuită, mai ales străchini mari şi adînci, urcioare cu gura bilobată şi trilobată, decorate cu cornul, folosind hume roşii, negre şi albe.

Lehliu, raion în reg. Bucureşti. 97 335 loc. (1964). Reşedinţa: *Răzvani*. Economie agricolă (culturi de cereale, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, legume şi creşterea animalelor pentru carne şi lapte).

lehm (PETROGR.), rocă clastică, neconsolidată, formată din depozitele loessoide, ca urmare a îndepărtării calcarului din ele, prin acţiunea de dizolvare exercitată de apele infiltrate de la suprafaţă.

lehuzie (MED.), perioada care durează 6—8 săptămîni la femeia care a născut şi al cărei sfîrşit este marcat de revenirea menstruaţiei. În timpul **l.**, organele genitale şi întregul organism al femeii revin la starea anterioară graviditătii.

Leibl *[laibl]*, Wilhelm (1844—1900), pictor german. A pictat de predilecţie scene din viaţa ţăranilor („Ţărance din Dachau", „Femei în biserică", „Politicienii satului", 1877), în care a reliefat cu veridicitate asprimea caracterelor şi viaţa patriarhală, precum şi portrete semnificative din punctul de vedere al redării tipurilor sociale şi ambianţei („Portretul tatălui", 1866; „Domnişoara Kirchhoffer").

Leibniz *[láibniţ]*, Gottfried Wilhelm (1646—1716), filozof german, adept al idealismului obiectiv, unul dintre întemeietorii iluminismului german, savant cu preocupări enciclopedice. A fost fondatorul şi primul preşedinte al Academiei de Ştiinţe din Berlin (1700).

G. W. Leibniz

El a susţinut necesitatea răspîndirii cunoştinţelor ştiinţifice, a promovat idei juridice progresiste, a militat pentru unitatea naţională a germanilor. În acelaşi timp, exprimînd inconsecvenţa burgheziei germane, tendinţa ei spre un compromis cu feudalismul, **L.** a căutat să împace ştiinţa cu religia, determinismul cu teleologia. Sistemul său filozofic pune la baza existenţei *monadele*, substanţe spirituale indivizibile, independente unele de altele, înzestrate cu o forţă activă. După el, materia nu este decît manifestarea exterioară a monadelor. Fiecare monadă oglindeşte întregul univers; concordanţa dintre activitatea monadelor este asigurată, după el, de „armonia prestabilită", creată de monada supremă, dumnezeu. Pe baza acestei teze, el consideră, în spiritul unui optimism conformist şi teologic, că lumea noastră, creată de dumnezeu, este „cea mai bună dintre toate lumile posibile". **L.** este unul dintre precursorii dialecticii idealiste germane. El s-a apropiat de ideea legăturii indisolubile dintre materie şi

mişcare, a susţinut ideea continuităţii şi evoluţiei naturii, dar a negat în mod metafizic existenţa salturilor. În teoria cunoaşterii, **L.** s-a situat, în esenţă, pe poziţiile raţionalismului idealist, pe care a căutat să-l îmbine cu elemente de empirism. Împărţind adevărurile în „raţionale" şi „faptice", el a considerat că primele, avînd un caracter necesar şi universal, nu pot proveni din experienţă; principiile lor se află în intelect în stare embrionară şi primesc de la simţuri doar un impuls pentru dezvoltarea lor. De aceea, la cunoscuta teză a senzualismului „Nimic nu este în intelect care să nu fi fost mai înainte în simţuri", **L.** a adăugat: „În afară de intelectul însuşi". **L.** a completat cele trei legi ale logicii aristotelice cu legea raţiunii suficiente, necesară pentru verificarea adevărurilor faptice obţinute pe calea inducţiei. **L.** a încercat să creeze un calcul logic, o logică bazată pe utilizarea simbolurilor, fiind un precursor al logicii matematice. În domeniul matematicii, **L.** a elaborat, în acelaşi timp cu Newton şi independent de el, calculul diferenţial şi integral, de o mare însemnătate pentru dezvoltarea ulterioară a matematicii şi fizicii. A dat definiţiile fundamentale ale noţiunilor de diferenţială şi integrală şi a arătat raporturile dintre aceste noţiuni. Simbolurile matematice introduse de **L.** în calculul diferenţial şi integral se folosesc şi astăzi. În fizică, **L.** a introdus noţiunea de „forţă vie" (mv^2) ca măsură a mişcării mecanice, diferită de cea de „cantitate de mişcare" (mv) şi premergătoare noţiunii moderne de energie. Op. pr.: „Noi eseuri asupra intelectului uman" (1704, editată postum în 1765), „Teodiceea" (1710), „Monadologia" (1714).

Leicester *[léstə]*, oraş în Marea Britanie, situat în Anglia centrală. 273 300 loc. (1961). Întreprinderi de industrie textilă, de încălţăminte, constructoare de maşini (în special maşini textile), chimice (coloranţi). Nod feroviar. Monumente arhitectonice din sec. al XII-lea.

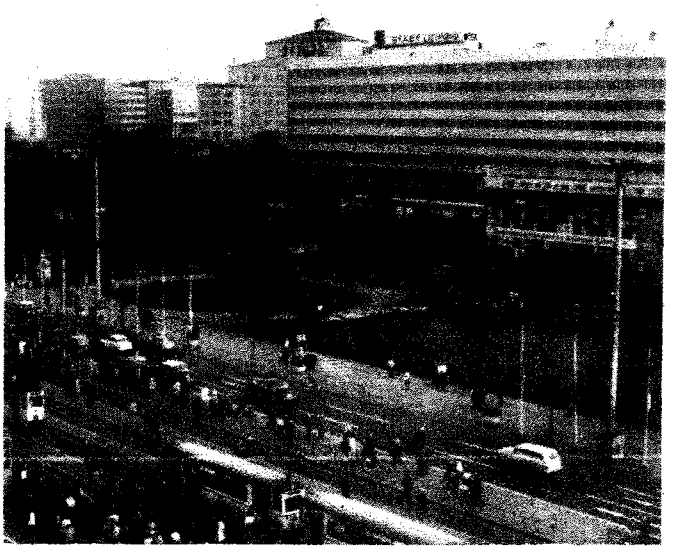

Vedere din Leipzig

Leiden *[láidən]* **(Leyda),** oraş în Olanda, situat în delta Rinului. 96 730 loc. (1961). Vechi centru textil. Industrie electrotehnică, chimică, construcţii navale. Universitate, institute de cercetări ştiinţifice. Oraşul se află pe locul unei vechi aşezări romane *(Lugdunum Batavarum)*. A cunoscut o mare dezvoltare în timpul evului mediu, fiind în sec. al XVI-lea unul dintre cele mai însemnate centre intelectuale din Apusul Europei prin universitatea creată în 1575. Are numeroase monumente arhitectonice medievale, printre care se remarcă catedrala sf. Petru, cel mai frumos monument gotic din Olanda.

Leino, Eino (1878—1926), scriitor finlandez. Lirica sa („Cîntece de martie", 1896; „Miraje", 1902 ş.a.) şi mai ales baladele sale de orientare neoromantică („Cîntece pentru Helka", 1903—1916), inspirate din cîntecul popular, evocă, în metrica din „Kalevala", trecutul legendar al patriei sale. Dramele sale au un caracter mistic.

Leipzig *[láipţig]* **1.** Oraş în partea central-sudică a R.D. Germane, situat pe rîul Weisse Elster, centrul administrativ al districtului **L.** 585 260 loc. (1962). Mare centru industrial, comercial şi cultural, important nod de comunicaţii. Construcţii de maşini (utilaj industrial, maşini grele, maşini agricole), industrie electrotehnică, chimică, textilă şi alimentară. Mari edituri şi întreprinderi poligrafice. **L.** este renumit prin tradiţionalele tîrguri internaţionale de mostre, care au loc în fiecare an, primăvara şi toamna. Are vechi tradiţii culturale şi artistice. Universitate (1409), alte institute de învăţămînt superior, Academia saxonă de ştiinţe, Academia de arte grafice (1764), biblioteci, muzee. Monumente importante: clădirea vechii primării (1556); biserica sf. Nicolaie (sec. XV—XVIII); clădirile Bursei şi ale Caselor de comerţ (sec. XVI—XVIII); pivniţa Auerbach (1530, în care, potrivit legendei, ar fi avut loc scena transfigurării doctorului Faust); biserica sf. Thomas (1213), în care se află mormîntul lui J. S. Bach etc. În trecut a fost cunoscut, la noi, sub numele de *Lipsca*. — *Bătălia de la L.*, bătălie care a avut loc în octombrie 1813 lîngă oraşul Leipzig, unde armata franceză, comandată de Napoleon I (cu un efectiv de circa 200 000 de oameni), a suferit o grea înfrîngere din partea armatelor coaliţiei formate din Rusia, Prusia, Austria şi Suedia (cu un efectiv

de circa 300 000 de oameni). Victoria coaliției asupra armatei franceze a grăbit căderea lui Napoleon I în 1814 și a dus la pierderea tuturor teritoriilor cucerite de Franța în Europa. Lupta este cunoscută în istoriografie și sub numele de *bătălia națiunilor*.—*Procesul de la L.* (21 septembrie — 23 decembrie 1933), proces înscenat de autoritățile hitleriste din Germania comuniștilor, sub învinuirea provocatoare de a fi incendiat Reichstagul. Acuzatul principal, G. Dimitrov, a folosit procesul pentru demascarea fascismului german. Inconsistența acuzațiilor și larga mișcare internațională de protest au determinat achitarea inculpaților. În același timp, forțele progresiste au organizat la Londra un contraproces, la care s-a dovedit că Reichstagul a fost incendiat de hitleriști sub conducerea nemijlocită a lui Göring, în scopuri provocatoare. **2.** District în R.D. Germană. Suprafața: 4 962 km². Populația: 1 509 610 loc. (1962). Relief de cîmpie (în nord) și deluros (în sud). Este unul dintre cele mai dezvoltate districte ale R.D.G. din punct de vedere industrial. Industrie carboniferă, construcții de mașini, industrie chimică, poligrafică, textilă etc. Cel mai mare centru industrial este orașul Leipzig. Agricultura se bazează pe culturi de grîu, sfeclă de zahăr, legume (în partea de sud-vest) și pe culturi de secară, ovăz și cartofi (în nord-est). Este dezvoltată creșterea animalelor, mai ales pentru lapte.

leishmanióză (MED.), boală specifică țărilor cu climă caldă, provocată de un parazit *(Leishmania tropica)* din familia tripanosomidelor.

Leite de Vasconcellos *[vasconsel'os]*, José (1858—1941), lingvist, arheolog și etnograf portughez. A fost profesor la Universitatea din Lisabona. A scris lucrări despre limba, poporul și folclorul portughez.

Lekain *[löchẽ]* (pe numele adevărat *Henri Louis Cain*) (1729—1778), actor francez. Îndrumat și pregătit de Voltaire, a jucat la Comedia franceză, debutînd în „Brutus". Eliberîndu-se de interpretarea clasicistă, a pregătit arta scenică a Franței revoluționare. A introdus reforme în decoruri și costume, ținînd seama de coloritul local și de momentul istoric.

Lelese, comună subordonată orașului regional Hunedoara. 1 140 loc. (1964). Exploatări de talc și de steatit.

Lelewel, Joachim (1786—1861), istoric și om politic polonez. A fost unul dintre conducătorii aripii democratice în mișcarea de eliberare poloneză și ai răscoalei poporului polonez din 1830—1831, după înăbușirea căreia a emigrat în Franța. Ca istoric a contribuit la dezvoltarea disciplinelor istorice auxiliare.

Lemaître *[lömétr]*, Antoine Louis Prosper (zis *Frédérick*) (1800—1876), actor francez. Temperament năvalnic, **L.** a excelat în rolul unor personaje romantice, violente și pasionate (Robert Macaire din „L'auberge des Adrets", Kean din „Kean" de Dumas, rol scris anume pentru el); personaje shakespeariene ș.a.

Lemaître *[lömétr]*, Jules (1853—1914), critic literar și scriitor francez, membru al Academiei Franceze. Orientarea lui Lemaître este estetizantă și impresionistă, cu pronunțate tendințe politice conservatoare.

Le Mans v. **Mans.**

Lemass *[ləmés]*, Sean (n. 1899), prim-ministru al Republicii Irlanda (din 1959), lider al partidului Fianna Fail. Între 1932 și 1959 a fost în repetate rînduri ministru.

Lemeni, Gheorghe (1813—1848), pictor român. A studiat în țară, apoi la München și la Roma. A murit prematur, răpus de holeră, după ce începuse să se afirme ca pictor de portrete; o mențiune deosebită merită portretul din 1844 al colegului său Gh. Năstăseanu, azi la Muzeul de artă al R.P.R.

Lemeni, Ioan (1780—1861), episcop unit al Blajului (1832—1850). A prezidat, împreună cu Andrei Șaguna, adunarea de pe Cîmpia Libertății de la Blaj din 3—5 (15—17) mai 1848 și a făcut parte din delegația trimisă de adunare să prezinte Dietei din Cluj revendicările românilor. Legat de cercurile magnaților maghiari, a căutat să împiedice desfășurarea revoluționară a mișcării de la 1848 din Transilvania.

léming, denumire dată unor genuri de mamifere rozătoare asemănătoare cu hîrciogul, cu corpul lung de 10—15 cm, cu coada scurtă și cu blana deasă,

Leming

care, la unele specii, este roșcată vara și albă în timpul iernii. Sînt răspîndiți în regiunile nordice circumpolare (ex. *Lemmus lemmus, Dicrostonyx torquatus*). La o perioadă de trei-patru ani, **l.** scandinavici se înmulțesc foarte mult, migrează spre coastă, înoată în largul mării și se îneacă în masă.

lemn 1. (BOT.) Țesut conducător la plantele superioare, format din vase lemnoase (trahee și traheide), parenchim lemnos și fibre lignificate. Prin vasele lemnoase circulă seva brută; fibrele au rol de susținere, iar parenchimul lemnos servește ca țesut de depozitare. La plantele lemnoase monocotiledonate (palmieri, bambus), fasciculele de țesut lemnos și liberian (fascicule libero-lemnoase) sînt împrăștiate în masa de țesut parenchimatic, elementele lemnoase fiind situate spre interiorul, iar cele de liber spre exteriorul trunchiului. La plantele lemnoase dicotiledonate, fasciculele libero-lemnoase sînt dispuse în inele concentrice, între lemn și scoarță fiind stratul de cambiu, prin a cărui funcțiune iau naștere anual celule de lemn spre interior și celule de liber spre exterior, ceea ce are ca efect creșterea în grosime a plantei. — *Lemn primar*, țesut lemnos produs de un meristem primar; în rădăcină, *l.p.* este dispus sub formă de fascicule lemnoase, iar în tulpină și în frunze sub formă de fascicule libero-lemnoase. — *Lemn secundar*, țesut lemnos produs de un

meristem secundar şi dispus sub formă de pături concentrice în rădăcinile şi tulpinile plantelor. La arbori şi arbuşti, *l.s.* formează inelele anuale de creştere. **2.** (IND. LEMN.) Material organic natural, obţinut din ţesuturile conducătoare ale unor plante superioare. Principalele proprietăţi fizice ale **l.** sînt: greutatea specifică (de la 0,12 gf/cm³ la **l.** de balsa pînă la 1,3 gf/cm³ la **l.** de guaiac), higroscopicitatea (umiditatea **l.** variază de la 0 pînă la 30% cînd umiditatea relativă a aerului variază de la 0 la 100%), rezistenţa mecanică relativ mare la solicitări paralele cu fibrele, conductivitatea termică redusă, rezistivitatea electrică mare (la umiditate de 15% variază de la $1{,}5 \cdot 10^9$ pînă la $3{,}6 \cdot 10^{16}$ Ω cm, după specie) etc. Unele specii de **l.** (în special **l.** de molid) au proprietăţi acustice deosebite. Pentru îmbunătăţirea calităţilor, **l.** este supus unor tratamente care-l fac mai rezistent, mai durabil şi propriu prelucrărilor ulterioare. În prezent, gama de utilizare a **l.** este foarte variată, caracteristică fiind valorificarea lui superioară, paralel cu reducerea sistematică a utilizărilor inferioare (pentru foc, stîlpi, traverse etc.). **L.** este întrebuinţat la fabricarea mobilei, placajului, furnirelor, plăcilor aglomerate, plăcilor fibrolemnoase, parchetului, binalelor, hîrtiei, cartonului etc.; anumite specii de **l.** se folosesc la confecţionarea instrumentelor muzicale, în construcţia sălilor de concerte, a studiourilor de radiodifuziune, precum şi a ambarcaţiilor, planoarelor etc. **L.** constituie una dintre principalele bogăţii ale ţării noastre. Condiţiile favorabile de climă şi sol din R.P.R. au permis dezvoltarea unei bogate vegetaţii de specii forestiere cu lemn caracterizat prin proprietăţi fizice superioare; pentru industrie prezintă importanţă dintre răşinoase molidul, bradul, pinul, laricele şi dintre foioase stejarul, gorunul, fagul, salcîmul, carpenul, nucul, plopul negru, salcia albă, teiul etc.; la fabricarea mobilei se utilizează, pentru furniruire, şi **l.** unor specii exotice (abanosul, mahonul, palisandrul etc.). Trăsătura caracteristică a dezvoltării actuale a industriei de exploatare şi prelucrare a **l.** o constituie obţinerea unor cantităţi sporite de produse superioare dintr-un volum mai redus de masă lemnoasă exploatată, asigurîndu-se echilibrul dintre creşterea reală a pădurilor şi cantitatea de masă lemnoasă tăiată. S-a extins considerabil folosirea mijloacelor mecanizate la exploatarea pădurilor; pentru recoltarea, transportul şi încărcarea **l.** se utilizează ferăstraie mecanice, funiculare şi tractoare, automacarale, macarale cu cablu şi autocamioane cu troliu. Ca urmare, în anul 1964, din totalul masei lemnoase comerciabile, ponderea lemnului de lucru pentru utilizări industriale a fost de 67,6%, faţă de 50,1% în 1959, iar indicii de mecanizare au fost de 64,9% la faza de doborît şi secţionat, de 55,5% la scos-apropiat şi de 36,4% la încărcare. Creşterea continuă a indicilor de utilizare a masei lemnoase se realizează, de asemenea, prin concentrarea producţiei în întreprinderi cu profil complex, cu un înalt nivel de mecanizare şi automatizare, înzestrate cu utilaje moderne, la nivelul cel mai înalt al tehnicii actuale şi folosind procedee tehnologice avansate, precum şi prin utilizarea deşeurilor şi a lemnului de calitate inferioară în producţia de plăci aglomerate şi de plăci fibrolemnoase. Astfel, în anul 1964 s-au înregistrat creşteri ale producţiei: cu 30% la cherestea, de peste 12 ori la placaj, de 19 ori la furnir, de peste 40 ori la mobilă faţă de anul 1950, iar la plăcile din particule aglomerate de 7,4 ori faţă de 1959 şi la plăcile fibrolemnoase de 5,3 ori faţă de 1962, cînd a început fabricarea lor. În ansamblu, valoarea obţinută în 1964 pe metrul cub de masă lemnoasă este cu circa 80% mai mare decît în 1959. Producţia actuală a industriei de exploatare şi prelucrare a lemnului din R.P.R. acoperă, în condiţii din ce în ce mai bune, nevoile consumului intern şi asigură surplusuri însemnate de produse lemnoase finite pentru export. — *L. aburit* **a)** Lemn tratat prin aburire pentru a putea fi prelucrat mai uşor (prin curbare, prin tăiere în foi de furnir etc.). *L.a.* este mai puţin expus crăpării din cauza contracţiei şi mai durabil. **b)** Lemn tratat prin aburire, în autoclave speciale, în vederea defibrării pentru producerea pastei mecanice necesare fabricării hîrtiei şi celulozei. — *L. ameliorat*, material lemnos obţinut prin diferite procedee de tratare (impregnare, comprimare, lamelare şi încleiere etc.) şi avînd proprietăţi superioare lemnului masiv. — *L. bachelizat*, lemn impregnat cu bachelită, rezistent la agenţii chimici, bun izolant electric, cu densitate şi rezistenţă mecanică mari, folosit ca material electroizolant în industria electrotehnică. — *L. comprimat*, material lemnos cu densitate, rezistenţă mecanică şi rezistenţă la agenţii chimici mărite, obţinut prin comprimarea în două direcţii ortogonale perpendiculare pe fibre, la presiuni de 300—330 at şi temperaturi de 200—250°C. Sin. *lignoston*. — *L. impregnat*, lemn tratat prin impregnare cu diferite substanţe, pentru a-l proteja împotriva putrezirii, pentru a-l face mai rezistent sau, uneori, pentru ignifugare. *L.i.* cu răşini sintetice şi comprimat are proprietăţi fizico-mecanice superioare şi este utilizat pentru fabricarea pieselor supuse la solicitări mari. — *L. metalizat*, material lemnos obţinut prin impregnarea cu metale uşor fuzibile (plumb, zinc, antimoniu sau aliaje ale acestora), folosit la confecţionarea lagărelor. — *L. stratificat*, material lemnos omogen, obţinut prin impregnarea, încleierea şi presarea foilor de furnir suprapuse. Foile de furnir pot fi dispuse cu fibrele paralele, cu fibrele straturilor alternante perpendiculare sau cu fibrele straturilor consecutive formînd unghiuri de 30 — 60°; se obţin astfel materiale cu rezistenţe mecanice maxime după o singură direcţie ori după două direcţii perpendiculare sau cu rezistenţe egale după direcţii radiale. Prin presarea la cald a plăcilor de *lemn*

stratificat se obține *lemn stratificat densificat*, cu densitate și rezistență mecanică mari, utilizat în construcția de mașini.

„Lemnarul", organ al Uniunii muncitorilor în lemn din România. A apărut săptămînal, la Cluj, între anii 1922 și 1929. A publicat articole referitoare la organizarea și conducerea luptei economice și politice a muncitorilor forestieri. Concomitent au apărut ediții ale **L.** în limba maghiară („Famunkás") și în limba germană („Holzarbeiter").

lemn-cîinésc *(Ligustrum vulgare)*, arbust din familia oleaceelor, cu ramificație bogată, flori albe și fructe negre, globuloase. Crește mai ales în regiunile deluroase. Se cultivă în mod frecvent pentru garduri vii în parcuri; împreună cu alte specii forestiere se cultivă și în perdele de protecție pentru combaterea eroziunii solului.

Lemn-cîinesc

lemniscata lui Bernoulli (MAT.), curbă plană, loc geometric al punctelor pentru care produsul distanțelor dintre acestea și două puncte fixe, numite *focare*, $F(a, 0)$ și $F'(-a, 0)$ este o constantă k egală cu a^2. Caz particular al ovalelor lui Cassini care corespund la $k \neq a^2$.

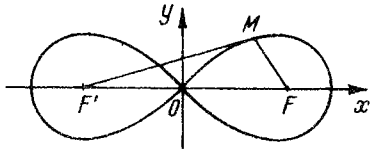

Lemniscata lui Bernoulli

Lemnos, insulă în partea de nord a Mării Egee. Suprafața: 482 km². Populația: circa 24 000 loc. Aparține Greciei. Țărmurile insulei sînt intens fragmentate. Relief deluros. Locuitorii se ocupă cu creșterea oilor, cultura viței de vie, a măslinului și cu pescuitul.

lemuriéni (PALEONT., ZOOL.), subordin de mamifere din ordinul primatelor, asemănătoare la înfățișare cu maimuțele. Sînt animale arboricole, frugivore sau omnivore, de talie mică și mijlocie (între 12 și 72 cm lungime). **L.** au apărut în eocen, prin forme care prezentau caractere de insectivore, de rozătoare și de primate. Astăzi trăiesc în sudul Asiei, în regiunea tropicală a Africii și mai ales în insula Madagascar, unde duc o viață nocturnă. Ex. lori *(Loris gracilis)*, vari *(Lemur varius)* etc. Se mai numesc și *prosimieni*.

Lena, fluviu în Uniunea Sovietică, în Siberia (4 270 km). Izvorăște din munții Baikal, străbate în cursul superior o regiune muntoasă, curge apoi la limita dintre Podișul Siberiei Centrale și culmile muntoase din Siberia de Est și se varsă printr-o deltă în Marea Laptev. Principalii afluenți: pe dreapta Vitim, Olekma, Aldan, pe stînga Viliui. Bogat în pește. Navigabil. Importante resurse hidroenergetice.

Le Nain *[lö nẽ]*, *frații* ~, pictori francezi din sec. al XVII-lea: *Antoine Le N.* (1588—1648) a pictat scene de gen, portrete de grup, în care se remarcă finețea observației și grija pentru o execuție minuțioasă a fiecărui detaliu („Portret de familie", 1642; „Portrete într-un interior"; „Atelierul"; „Bătrînul fluieraș"; „Tineri muzicieni" ș.a.). *Louis Le N.* (1593—1648) a fost unul dintre cei mai de seamă artiști realiști ai vremii sale, reprezentant al orientării progresiste din arta franceză a sec. al XVII-lea. A pictat cu precădere scene de gen, inspirate din viața țăranilor („Familia lăptăresei", 1640; „Vizita bunicii", 1640; „Fierăria"; „Căruța"; „Halta cavalerului"; „Întoarcerea de la botez"; „Masa țăranilor", 1642), precum și tablouri pe teme mitologice, remarcabile prin profunzimea analizei psihologice. Demnitatea și noblețea figurilor, precum și simplitatea atitudinilor, sînt subliniate prin finețea tonurilor, jocul luminii și umbrei abia perceptibil, plin de poezie și de o discretă tristețe. *Mathieu Le N.* (1607—1677) s-a depărtat de tematica fraților săi, pictînd scene mondene din viața nobilimii. În portrete s-a dovedit un fin interpret al modelelor și a redat cu gingășie scene cu copii („Jucătorii de trictrac", „Grădinarul", „Lecția de dans", „Portret de bărbat tînăr", „Rondul" ș.a.).

Lenard, Philip (1862—1947), fizician german; a fost profesor la universitățile din Breslau și Heidelberg. În experiențele sale cu raze catodice, **L.** a arătat că electronii pot străbate straturi relativ groase de substanță solidă, dovedind structura lacunară a atomilor. De asemenea, **L.** a studiat efectul fotoelectric, luminescența și fosforescența. Premiul Nobel (1905).

Lenárt, Jozef (n. 1923), președinte al guvernului R.S. Cehoslovace (din 1963), membru al Prezidiului C.C. al P.C. din Cehoslovacia (din 1962). Membru al P.C. din Cehoslovacia (din 1943), al C.C. al P.C. din Slovacia (din 1951) și al C.C. al P.C. din Cehoslovacia (din 1958). După eliberarea țării (1945) a îndeplinit diferite munci de răspundere în aparatul de partid și de stat din Slovacia.

Lenau, Nikolaus (pseudonimul lui *Franz Niembsch Edler von Strehlenau*) (1802—1850), poet romantic austriac. S-a născut la Ciata (azi Lenauheim), lîngă Timișoara (unde se găsește azi o casă memorială). Spirit contradictoriu, animat de înalte idealuri umaniste („Poezii", 2 vol., 1841), a cîntat cu simpatie setea de libertate a popoarelor înrobite („Cei trei indieni", „Trei țigani", „Cîntece poloneze"), momente din istoria de luptă împotriva tiraniei medievale și a catolicismului intolerant (poemele „Johannes Žiška", 1838; „Albigenzii", 1842), a înfățișat dramaticul efort al omului stăpînit de scepticism de a se desface din cătușele misticismului („Faust", 1836) sau aspirația de a descoperi femeia ideală („Don Juan", 1851). A evocat cu nostalgie frumusețile tulburătoare ale naturii, asociindu-le stărilor lui sufletești („Cîntece de pădure", „Cîntece din păpuriș", „Glasul

vîntului", „Cîntec de toamnă" ş.a.). Viziunea sa e umbrită însă adesea de melancolie, îndoială şi pesimism. Remarcabile prin lirismul, profunzimea, fluenţa

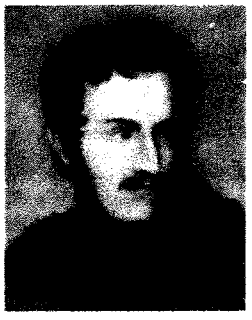

N. Lenau

şi muzicalitatea lor, poeziile lui **L.** au început să fie cunoscute în România încă din sec. al XIX-lea, unul dintre primii lor traducători fiind M. Eminescu. Un volum de „Versuri alese" a fost tipărit în 1957, în tălmăcirea lui Lazăr Iliescu.

Lenbach, Franz (1836—1904), pictor german. A pictat în special portrete de personalităţi politice din vremea sa („O. Bismarck", „H. Moltke", „Wilhelm I") şi portrete de artişti („R. Wagner", „Fr. Liszt", „M. von Schwind", „E. Duse"), care se disting prin precizia şi obiectivitatea caracterizării modelelor.

léneşi *(Bradypodidae)*, familie de mamifere edentate arboricole, nocturne, cu corpul robust, lung de circa 70 cm, cu capul rotund şi membrele cu numai trei degete, prevăzute cu gheare puternice şi arcuite. Cea mai mare parte a timpului, **l.** stau agăţaţi de ramuri cu spinarea în jos; sînt animale puţin mobile (de unde şi numele); în blana lor cresc alge verzi. Trăiesc în pădurile tropicale din America de Sud.

Lenica *[léniţa]*, Jan (n. 1928), grafician şi arhitect polonez. S-a remarcat prin afişele consacrate unor filme („Salariul groazei", „Celuloza", „Mandy", „Rio Escondido") caracterizate prin sinteză expresivă şi ingeniozitate. Lenica a mai realizat şi filme de desen animat, precum şi ilustraţii şi desene satirice.

Lenin, Vladimir Ilici (1870 — 1924), teoretician şi conducător genial al proletariatului internaţional. Continuator credincios al operei lui Marx şi Engels. **L.** a dezvoltat şi aplicat în mod creator marxismul în condiţiile epocii imperialismului şi ale trecerii omenirii de la capitalism la socialism. El a întemeiat Partidul Comunist al Uniunii Sovietice şi a condus lupta maselor populare din Rusia, în frunte cu proletariatul, la victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi la instaurarea şi consolidarea primului stat socialist din istorie. **L.** s-a născut la 22 aprilie 1870, la Simbirsk (astăzi Ulianovsk). Tatăl său, Ilia Nikolaevici Ulianov, era inspector în învăţămîntul elementar din gubernia Simbirsk. Urmează în oraşul natal şcoala elementară şi liceul clasic, pe care-l absolveşte în anul 1887. În acelaşi an, fratele său mai mare, Aleksandr Ulianov, este executat pentru participare la atentatul împotriva ţarului Alexandru al III-lea. Se înscrie la Facultatea de drept din Kazan, dar este exclus fiind arestat pentru că a luat parte la mişcarea revoluţionară a studenţilor, iar apoi trimis cu domiciliu forţat în localitatea Kokuşkino. Reîntors la Kazan în toamna anului 1888, începe să studieze „Capitalul" şi alte opere ale lui Marx şi Engels, intrînd totodată într-un cerc marxist. Între 1889 şi 1893, **L.** locuieşte la Samara. În 1891 absolveşte în mod strălucit Facultatea de drept din Petersburg. La Samara organizează primul cerc marxist din acest oraş şi în acelaşi timp critică, de pe poziţiile marxismului, ideologia narodnică. În august 1893, **L.** se mută la Petersburg, unde organizează cercuri marxiste în rîndul muncitorilor, devenind conducătorul recunoscut al marxiştilor din oraş. În primăvara anului 1894 scrie prima sa mare operă, „Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor?", pe drept cuvînt considerată ca primul manifest al partidului marxist-revoluţionar care se năştea în Rusia. În anul 1895, **L.** înfiinţează la Petersburg „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare", care devine germenul partidului marxist al proletariatului din Rusia. La sfîrşitul aceluiaşi an, **L.** este arestat şi deţinut în închisoare timp de 14 luni, iar în 1897 este deportat în Siberia, unde rămîne pînă în 1900. În timpul deportării termină lucrarea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", studiază filozofia premarxistă şi întreţine o vastă corespondenţă pe teme filozofice cu alţi revoluţionari marxişti. Întors din deportare pleacă în străinătate, unde întemeiază ziarul „Iskra", care militează pentru cimentarea ideologică şi unirea organizatorică a organizaţiilor muncitoreşti marxiste din Rusia într-un partid de tip nou. Un rol important în pregătirea ideologică a creării partidului l-a avut lucrarea „Ce-i de făcut?", scrisă de **L.** în 1902, în care a elaborat o serie de principii ideologice şi organizatorice ale partidului marxist. Activitatea desfăşurată de marxiştii ruşi, în frunte cu **L.**, a permis ca la Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. (iulie 1903) să se pună bazele partidului marxist-revoluţionar al clasei muncitoare din Rusia, primul partid de tip nou din lume. La congres, **L.** a desfăşurat o luptă intensă împotriva oportuniştilor menşevici, unind în jurul său pe marxiştii revoluţionari, pe bolşevici. Programul adoptat la congres înscria, pentru prima dată în mişcarea social-democrată, revendicarea instaurării dictaturii proletariatului, susţinută de Lenin. Continuînd combaterea oportunismului în problemele organizării şi activităţii partidului, **L.** scrie în anul 1904 lucrarea „Un pas înainte, doi paşi înapoi", în care dezvoltă învăţătura despre partid ca organizaţie conducătoare a proletariatului. În noiembrie 1905, **L.** se întoarce din emigraţie în Rusia, la Petersburg, desfăşurînd o intensă activitate în fruntea partidului, în anii primei revoluţii ruse. Un rol de seamă în orientarea partidului bolşevic în revoluţie a avut lucrarea lui **L.** „Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia

democratică", apărută în iulie 1905, în care el elaborează bazele tacticii revoluționare a partidului comunist, fundamentează necesitatea hegemoniei proletariatului în revoluția burghezo-democratică și enunță ideea transformării acestei revoluții în revoluție socialistă. În 1907, după înfrîngerea primei revoluții ruse, este nevoit să emigreze din nou în străinătate, în Elveția, apoi la Paris. În acești ani de reacțiune crîntă, **L.** unește forțele bolșevicilor în lupta împotriva curentelor antipartinice din mișcarea muncitorească (lichidatorii, otzoviștii, trotkiștii etc.), militează pentru pregătirea partidului și a clasei muncitoare în vederea revoluției. O imensă importanță pentru pregătirea teoretică a partidului a avut opera lui **L.** „Materialism și empiriocriticism", apărută în 1909, în care apără bazele teoretice ale partidului și aduce o considerabilă contribuție creatoare la dezvoltarea filozofiei marxiste. În 1912, la Praga, **L.** conduce lucrările celei de-a VI-a Conferințe a P.M.S.D.R., la care sînt excluși din partid menșevicii lichidatoriști, punîndu-se bazele unui partid independent al bolșevicilor. În același an apare la Petersburg ziarul „Pravda", care era condus de Lenin din emigrație. În vara anului 1912, **L.** se mută de la Paris la Cracovia, pentru a fi mai aproape de Rusia și a putea conduce mai ușor activitatea partidului în condițiile noului avînt revoluționar. În 1913—1914 **L.** scrie o serie de lucrări în care elaborează și fundamentează programul marxist în problema națională („Note critice în problema națională", „Dreptul națiunilor la autodeterminare" ș.a.), iar în anii 1914—1916 elaborează majoritatea „Caietelor filozofice", în care dezvoltă creator învățătura marxistă. În anii războiului, **L.** elaborează teoria și tactica partidului comunist în problemele războiului, păcii și revoluției. Relevînd caracterul nedrept, imperialist al războiului din partea ambelor tabere beligerante, **L.** demască lozinca falsă a „apărării patriei", lansată de conducătorii social-șovini din majoritatea partidelor social-democrate europene, și cheamă la transformarea războiului imperialist în război civil, prin întoarcerea armelor împotriva propriului guvern, și la înfăptuirea revoluției. În 1916 scrie cunoscuta operă „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului", în care analizează și definește trăsăturile capitalismului în noile condiții, dezvoltînd creator teoria economică a lui Marx și teoria comunismului științific. În lucrările „În jurul lozincii Statelor Unite ale Europei" (1915) și „Programul militar al revoluției proletare" (1916) este fundamentată teoria posibilității victoriei socialismului la început în cîteva țări sau chiar într-o singură țară. Demascînd trădarea elementelor oportuniste din conducerea majorității partidelor social-democrate, care s-au situat de partea propriilor guverne în războiul imperialist, și relevînd falimentul Internaționalei a II-a, **L.** a militat ferm în anii războiului pentru unirea forțelor sănătoase din partidele social-democrate în vederea creării unei noi Internaționale. Pe această linie se înscriu eforturile depuse de **L.** la conferințele socialiștilor internaționaliști, ținute la Zimmerwald (1915) și Kiental (1916), în Elveția. În februarie 1917, în Rusia are loc victoria revoluției burghezo-democratice și este răsturnat absolutismul țarist. Întors din emigrație, **L.** prezintă celebrele „Teze din aprilie", un adevărat plan de luptă pentru trecerea de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă sub lozinca „Toată puterea în mîinile Sovietelor". Fiind urmărit de Guvernul provizoriu, **L.** continuă să conducă partidul din ilegalitate și

V. I. Lenin

este nevoit să plece pentru un timp în Finlanda. În aceeași perioadă scrie lucrarea „Statul și revoluția", în care dezvoltă învățătura marxistă despre dictatura proletariatului. În septembrie 1917, cînd majoritatea Sovietelor din Petrograd și Moscova erau de partea bolșevicilor, **L.** cheamă masele la insurecția armată împotriva Guvernului provizoriu și la cucerirea puterii. La 7 octombrie **L.** vine ilegal din Finlanda la Petrograd; la 10 octombrie, la propunerea lui **L.**, C.C. adoptă hotărîrea pregătirii nemijlocite a insurecției armate, care urma să se desfășoare pe baza planului concret, elaborat de **L.** În noaptea de 24 spre 25 octombrie **L.** sosește la Smolnîi și preia direct conducerea insurecției. În ziua de 7 noiembrie (25 octombrie), insurecția armată este victorioasă: în Rusia se instaurează puterea muncitorilor și țăranilor. La 8 noiembrie, în fața Congresului al II-lea al Sovietelor, **L.** propune proiectele istoricelor decrete asupra păcii și pămîntului. După izbînda revoluției, **L.** conduce cu toată energia opera de construire și întărire a Statului sovietic și de construire a socialismului. Planul inițial de desfășurare a acestei acțiuni este cuprins în lucrarea lui **L.** „Sarcinile imediate ale puterii sovietice" (1918). La 30 august 1918 **L.** este grav rănit în urma unui atentat săvîrșit de către „socialiștii-revoluționari". Activitatea multilaterală a lui **L.** pentru unirea și organizarea forțelor proletariatului internațional se concretizează în anul 1919 în crearea Internaționalei a III-a, Comunistă. În martie 1919 are loc Congresul al VIII-lea al P.C. (b) din Rusia, care adoptă noul program al partidului, elaborat de **L.** În lucrarea „Economicul și politicul în epoca dictaturii proletariatului", apărută în 1919, sînt clarificate unele probleme teoretice ale trecerii de la capitalism la socialism, iar în articolul „Marea inițiativă", din același an, sînt înfățișate trăsăturile fundamentale ale socialismului și comunismului. După terminarea războiului civil, **L.** conduce munca de refacere a economiei naționale, elaborează planul de electrificare a țării și planul politicii economice în perioada dictaturii proletariatului. În același timp este preocupat de problemele vieții interne de partid, privitoare la unitatea rîndurilor partidului, la conducerea colectivă, la folosirea criticii și autocriticii etc. În anul 1920 scrie lucrarea „«Stîngismul» — boala copilăriei comunismului", o strălucită prezentare a strategiei și tacticii partidului. La 20 noiembrie 1922, **L.**, grav bolnav, rostește ultima sa cuvîntare, în fața plenarei Sovietului din Moscova. În ianuarie-februarie 1923 **L.** își dictează ultimele sale articole: „Pagini de jurnal", „Despre cooperație", „Cum să reorganizăm Rabkrinul", „Despre revoluția noastră", „Mai bine mai puțin, dar mai bine". Aceste articole reprezintă etapa finală de elaborare de către **L.** a planului de construire a socialismului în U.R.S.S., punînd astfel bazele economiei politice a socialismului. Principalele probleme abordate în această etapă erau industrializarea, reorganizarea socialistă în agricultură, revoluția culturală, alianța dintre muncitori și țărani, lupta pentru pace și pentru coexistență pașnică, întrecerea cu țările capitaliste etc. Opera lui V.I. Lemn vădește o profundă cunoaștere a luptei revoluționare nu numai din Rusia, ci și din diferite alte țări; numeroasele referiri la România scot în evidență interesul cu care **L.** urmărea evenimentele sociale, economice și politice din țara noastră, lupta revoluționară a poporului muncitor. În legătură cu răscoala din 1907, **L.** face o serie de adnotări pe textul proiectului de rezoluție intitulat „Împotriva prigonirilor din România", propus de delegația română la ședința plenară a Congresului din Stuttgart al Internaționalei a II-a de la 24 august 1907. În aceste adnotări iese în relief aprecierea pozitivă pe care **L.** o dădea căii revoluționare alese de țărănimea română. V.I. Lenin a avut unele legături directe cu fruntașii mișcării muncitorești și sindicale din țara noastră, cum reiese, de pildă, din scrisoarea adresată de către el în anul 1911 lui I.C. Frimu. În diferite lucrări, **L.** s-a referit la faptul că România înainte de anul 1918 se afla încă în fața desăvîrșirii unității naționale. În articolul „Statistică și sociologie" (scris în ianuarie 1917), **L.** arăta că un foarte mare număr de români locuiau în afara granițelor statului național român și trăgea concluzia că „în general «construcția de stat» în direcția burghezo-națională nu s-a terminat" în România și în celelalte state balcanice. Într-o serie de articole, **L.** menționează avîntul mișcării muncitorești din România după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În România, unele lucrări ale lui **L.** au fost traduse și publicate începînd din 1912, printre care: „Democrația burgheză și dictatura proletariatului" (1919), „Sarcinile imediate ale Puterii sovietice" (1920), „«Stîngismul» — boala copilăriei comunismului" (1921), „Statul și revoluția" (1926) etc., iar după Eliberare, pe lîngă publicarea unor lucrări separate sau opere alese, au fost editate, începînd din 1950, opere în 40 de volume, iar din 1960 a început editarea operelor complete. **L.** a știut să găsească căile practice și să elaboreze fundamentele teoretice care să răspundă în fiecare moment sarcinilor luptei revoluționare a partidului. Condițiile grele de viață în care a trăit, activitatea sa încordată și fără răgaz, urmările rănii pe care o căpătase grăbesc sfîrșitul vieții acestui mare teoretician și conducător revoluționar. El s-a stins din viață la Gorki, în apropiere de Moscova, în seara zilei de 21 ianuarie 1924.

Leninabad, oraș în Uniunea Sovietică, în nord-vestul R.S.S. Tadjice, așezat pe valea fluviului Sîr-Daria. 86 000 loc. (1962). Industrie textilă (mătase naturală), de confecții, de încălțăminte, alimentară (produse lactate, conserve etc.).

Leninakan, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Armeană. 117 000 loc. (1962). Industrie textilă, de confecții, de încălțăminte, constructoare de mașini, alimentară. Nod feroviar.

Leningrad. Piaţa Palatului de iarnă

Leningrad, oraş în Uniunea Sovietică, în nord-vestul R.S.F.S. Ruse, la ţărmul Mării Baltice, situat pe malurile Nevei şi pe insulele din delta ei. 3 552 000 loc. (1963), împreună cu suburbiile. Mare centru industrial, cultural şi ştiinţific. Industrie multilateral dezvoltată: construcţii de maşini (construcţii navale, aparate de precizie, turbine, aparataj electrotehnic, maşini-unelte şi utilaj industrial), industrie chimică (cauciuc sintetic, mase plastice, fibre sintetice), textilă şi de confecţii, de pielărie şi marochinărie, poligrafică etc. Nod feroviar, aeroport. Mare port maritim, important pentru export şi import şi pentru legăturile cu Extremul Nord şi cu Orientul Îndepărtat. Este legat prin canale cu sistemul fluviului Volga. Numeroase institute de cercetări ştiinţifice şi de învăţămînt superior (printre care o universitate, institut politehnic, conservator, institut de artă). Monumente de arhitectură din sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, în stilul barocului şi al clasicismului. Se remarcă Palatul de iarnă, clădirile Senatului, Sinodului, Palatul amiralităţii, fortăreaţa Petropavlovsk, catedralele Kazan, Isaakiev ş.a. Renumite muzee (Ermitaj, Muzeul rus ş.a.). Renumit centru de porţelan, cu tradiţii din sec. al XVIII-lea (manufactura de porţelan „Saint-Petersbourg"). — *Istoric.* Întemeiat în 1703 de Petru cel Mare, oraşul a fost, între anii 1712 şi martie 1918, capitala Rusiei; între 1703 şi 1917 s-a numit ***Petersburg***, iar din 1917 ***Petrograd***, pînă în 1924, cînd a căpătat actualul nume. Pe la mijlocul sec. al XVIII-lea, **L.** a devenit un puternic centru comercial şi meşteşugăresc. De la sfîrşitul sec. al XIX-lea, **L.** a fost un important centru al mişcării revoluţionare proletare. În 1878 a fost creată aici *Uniunea din nord a muncitorilor ruşi*, iar în 1895, sub conducerea lui V. I. Lenin, *Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*. La 9 ianuarie 1905 a început la Petersburg prima revoluţie burghezo-democratică din Rusia, iar în 1917 revoluţia burghezo-democratică din februarie, care a răsturnat ţarismul, şi insurecţia armată, care a constituit începutul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Între 25 şi 26 octombrie (7 şi 8 noiembrie) s-a întrunit la Petrograd Congresul al II-lea general al Sovietelor de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din Rusia, la care s-a format primul guvern al Statului sovietic, în frunte cu V.I. Lenin. Proletariatul din Petrograd a avut un rol important în lupta împotriva intervenţioniştilor străini şi a albgardiştilor în timpul războiului civil (1918—1920). În al doilea război mondial, blocat timp de 29 de luni de trupele Germaniei hitleriste, oraşul a rezistat eroic asediului. A fost decorat de două ori cu Ordinul Lenin şi i s-a decernat titlul de oraş-erou.

Lenoir *[lönuár]*, Etienne (1822—1900), inventator francez. A construit un motor cu electroaprindere cu amestec de petrol lampant şi aer (în 1860), un procedeu nou de galvanoplastie (în 1851), o frînă electromagnetică (în 1855) şi un tip de telegraf (în 1865).

Le Nôtre *[lö notr]*, André (1613—1700), arhitect francez, specializat în arhitectura grădinilor. Este creatorul stilului francez în peisagistică, stil caracterizat prin amploarea dimensiunilor, prin gruparea geometrică a elementelor de-a lungul unei axe de compoziţie (alei liniare, peluze, bazine, grote etc.). După planurile sale au fost realizate parcurile palatelor de la Versailles, Tuileries, Chantilly, Saint-Cloud ş.a.

lenticélă (BOT.), mică deschidere în scoarţa arborilor şi arbuştilor, prin care se face schimbul de gaze între atmosferă şi părţile interne ale tulpinii.

lentílă (din lat. *lens, lentis* „linte") **1.** (FIZ.) Piesă optică transparentă şi cu suprafeţe curbate (sferice, cilindrice etc.),

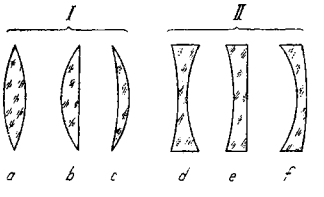

Secţiuni în lentile optice

I. lentile convergente: *a* — biconvexă; *b* — plan-convexă; *c* — concav-convexă; II. lentile divergente: *d* — biconcavă; *e* — plan-concavă; *f* — convex-concavă

care produce convergenţa sau divergenţa razelor de lumină ce o străbat în vederea formării unei imagini reale sau virtuale a sursei (v. şi imagine). Materialul din care se fac lentilele (sticlă, cuarţ, fluorină etc.) determină domeniul spectral

în care se poate lucra. — *L. acromatică*, lentilă lipsită de aberație cromatică. Este compusă de obicei din două lentile alipite din sticle diferite (ex. crown și flint). — *L. convergentă*, lentilă care concentrează razele incidente paralele într-un focar real. — *L. divergentă*, lentilă care împrăștie razele incidente paralele, prelungirile razelor emergente trecînd printr-un focar virtual. **2.** (FIZ.) *Lentilă electronică*, dispozitiv care creează o configurație de cîmpuri electrice sau

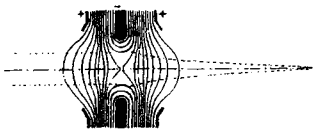

Schema unei lentile electrice

magnetice, capabilă să îndeplinească față de fasciculele de particule încărcate o funcțiune analogă cu aceea a unei lentile optice față de razele de lumină. *L.e.* poate fi *electrică* (combinație de mai mulți electrozi metalici aflați la diferite potențiale electrice) sau *magnetică* (combinație de bobine, de electromagneți sau de magneți). Cu studiul lentilelor electronice se ocupă optica electronică; ele se folosesc la construcția microscoapelor electronice sau ca dispozitive auxiliare (focalizoare) pe lîngă acceleratoarele de particule. **3.** (GEOL.) Formă de zăcămînt a corpurilor de minereuri și de roci, caracterizată prin reducerea în toate direcțiile a grosimii sale pînă la dispariție. În mod obișnuit, o **l.** are raportul dintre grosime și lățime cuprins între 1 : 1 și 1 : 100 (ex. **l.** de bauxită etc.).

lénto (MUZ.), termen italian care indică o mișcare lentă, rară, dar mai vie decît l a r g o.

Lenz *[lenț]*, Jakob Michael Reinhold (1751—1792), scriitor german, reprezentant al mișcării „Sturm und Drang" (Furtună și avînt). A fost un adept al principiilor teatrului shakespearian, pe care le recomanda ca bază a dramaturgiei moderne („Însemnări despre teatru"). În piesele sale („Învățătorul"; „Soldații") a criticat de pe poziții individualiste opresiunea socială.

Lenz *[lenț]*, *regula lui* ~ (după numele fizicianului rus *E.H. Lenz*, 1804—1865; FIZ.), regulă conform căreia, în fenomenul inducției electromagnetice, sensul curentului electric indus este astfel dispus, încît fluxul magnetic produs de curentul indus se opune variației fluxului inductor. *R. lui L.* exprimă conservarea energiei în acest fenomen.

Leochares (sec. IV î.e.n.), sculptor grec. A lucrat împreună cu *Scopas*, *Bryaxis* și *Timotheos* la decorația sculpturală a Mausoleului din Halicarnas (v. *Mausol*). Autor al grupului „Răpirea lui Ganimede" și creatorul probabil al statuii „Apolo din Belvedere", una dintre cele mai importante sculpturi ale artei elenistice. Copiile ambelor lucrări se găsesc la Vatican.

Leon, numele a șase împărați ai Imperiului bizantin, dintre care cel mai cunoscut este *Leon al III-lea, Isauricul* (717—741). În timpul său, arabii care asediau Constantinopolul au fost respinși (717—718), iar apoi înfrînți la Akroinon (739 sau 740). A reorganizat armata și a publicat un nou cod civil („Ecloga"). În anii domniei lui Leon al III-lea, Isauricul, a început mișcarea social-religioasă cunoscută sub numele de i c o n o c l a s m.

Leon, numele a 13 papi, dintre care mai cunoscuți sînt: *L. I* (440—461), adversar al m o n o f i z i t i s m u l u i. L.-a convins pe Attila să renunțe la expediția împotriva Romei (452) și a contribuit la încheierea păcii cu vandalii conduși de Geiserich (455). *L. al X-lea* (1513—1521), din familia M e d i c i, fost comandant al oștii papale și duce al Florenței. Izbucnirea Reformei a zădărnicit planurile sale militare și politice îndreptate împotriva Franței. *L. al XIII-lea* (1878—1903) a dus o politică de conciliere cu rînduielile laice statornicite de regimul republican din Franța. Enciclica sa „Rerum novarum" (1891), considerată de oficialitatea vaticană drept bază a orientării sale sociale, a fost îndreptată împotriva mișcărilor progresiste și a mișcării muncitorești.

León, Carlos Augusto (n. 1914), poet progresist venezuelean. Opera sa exprimă cu patos neoromantic poziția înaintată a unui luptător patriot, antiimperialist și antirăzboinic („Pașii vii", 1940; „Cîntec din țara mea în războiul acesta", 1944; „Numirile vieții", 1947; „Cîntecul păcii", 1950; „Coplas despre Moartea H și viața populară", 1952, trad. rom., ș.a.). A scris și eseuri. „Medalia de Aur a Păcii" (1952).

Leon, Nicolaie (1862—1931), biolog român, unul dintre cei mai de seamă susținători ai darvinismului în România. A studiat la Universitatea din Jena, fiind elev și apoi colaborator al lui E. Haeckel. A fost profesor la Facultatea de medicină din Iași. A organizat primul laborator de parazitologie din România; cercetările sale l-au dus la descoperirea unor noi specii de helminți și la întocmirea unei ample monografii asupra culicidelor din România. Totodată, el s-a ocupat și de problemele

N. Leon

teoretice ale biologiei. Format sub influența curentului socialist din jurul „Contemporanului", a filozofiei materialiste a lui V. Conta și a ideilor biologice ale lui Haeckel, **L.** a avut o orientare materialistă în știință și democratică în viața socială. A scris numeroase articole despre originea omului, despre originea și transformarea speciilor, despre ereditate, susținînd în mod consecvent concepția materialistă și evoluționistă în biologie. Împreună cu D. Voinov a luat apărarea darvinismului față de atacurile biologului N. Pau-

lescu în cadrul unei polemici răsunătoare.

León (*~ de las Aldamas*), oraș în Mexic, situat în sudul Podișului Mexican, la peste 1 800 m altitudine. 226 200 loc. (1960). Centru comercial agricol; industrie ușoară (țesături de bumbac, încălțăminte etc.) și alimentară. Nod de comunicații.

Leonard, Nicolaie (1886—1928), cîntăreț român de operetă, tenor. A debutat la 16

N. Leonard

ani în trupa lui Poenaru, apoi a activat în compania de operetă „Grigoriu", interpretînd rolurile principale din „Pericola", „Contele de Luxemburg", „Mascota", „Vînt de primăvară", „Liliacul", „O mie și una de nopți", „Văduva veselă" ș.a. După moartea lui Grigoriu a preluat, împreună cu Maximilian, conducerea companiei. În 1909 a studiat la Paris, apoi și-a continuat cariera în țară, cîntînd în „Povestirile lui Hoffmann", „Contesa Marița", „Sylvia", „Baiadera". Înzestrat cu o voce frumos timbrată, cu muzicalitate și cu un talent scenic excepțional, **L.** și-a cîștigat o mare popularitate. A făcut și turnee peste hotare.

Leonardo (Fibonacci), Pisano (c. 1180—1250), matematician italian. A adus contribuții îndeosebi în domeniul aritmeticii și algebrei. A introdus în Europa cifrele arabe.

Leonardo da Vinci (1452—1519), mare pictor, sculptor, arhitect, om de știință și gînditor italian, personalitate reprezentativă a Renașterii. S-a născut la Vinci, lîngă Florența. În jurul anului 1466 a intrat ca ucenic în atelierul renumitului pictor și sculptor Verrocchio, alături de Perugino și Lorenzo di Credi. Ulterior și-a desfășurat activitatea atît la Florența cît și în alte orașe italiene (Milano, Mantua, Roma). Din 1515 s-a stabilit în Franța, la curtea regelui Francisc I, unde a și murit. Ca pictor și teoretician, a considerat arta o știință, iar frumusețea artistică un rezultat sintetic, obținut metodic pe calea observării realiste a naturii și a stăpînirii legilor creației artistice. El considera că pictorul trebuie să se sprijine pe cuceririle geometriei, opticii, anatomiei, fiziologiei, experimentînd necontenit, în atelier, diferite materiale și metode de lucru. În spiritul filozofiei profesate pe acea vreme de Marsilio Ficino, **L. da V.** a considerat omul ca pe un produs superior al naturii, opunînd viziunea sa umanistă viziunii ascetice medievale. **L. da V.** a fost unul dintre cei mai străluciți exponenți ai realismului Renașterii. Ca pictor a lăsat puține opere, din cauza multiplelor sale preocupări și a exigenței meticuloase cu care lucra. Din perioada uceniciei a lăsat, în colaborare cu Verrocchio, „Botezul lui Crist" (îngerul din stînga și o parte din peisaj). **L. da V.** s-a preocupat în mod deosebit de redarea cît mai expresivă a chipurilor omenești cu ajutorul gesticii și al mimicii, creînd tipuri reprezentative atît în compoziții cît și în portrete („Madona Litta", „Madona Benois", „Doamna cu hermina"). Capodopera artei sale portretistice este „Mona Lisa" („Gioconda"). Pe o figură gingașă și gînditoare de tînără femeie, pictorul a surprins surîsul enigmatic și fascinant care oglindește fluiditatea vieții interioare a modelului. În majoritatea lucrărilor sale de pictură, **L. da V.** își plasează personajele în cadrul unui peisaj ciudat (o lume de vis cu stînci selenare, peste care plutește o ceață albăstrie, transparentă), urmărind prin aceasta accentuarea expresivității lor. Prima lucrare în care este folosit acest peisaj caracteristic, „Sf. Ieronim în pustie", constituie o reprezentare sugestivă a durerii solitare. La potențarea expresivității figurii umane au contribuit și studiile sale asupra luminii ca factor ambiant și modelator. Stă-

Leonardo da Vinci (autoportret)

pînirea perspectivei geometrice și cromatice și practica conturului vag, estompat, care subliniază luminozitatea și densitatea atmosferei învăluitoare, imprimă peisajului și figurilor un aer de mister. Pictorul a descoperit valorile penumbrei, rotunjind volumele prin tranziții subtile de la lumină la umbră. Această tehnică a clarobscurului, denumită „sfumato", a fost aplicată în mod vădit începînd cu compoziția „Madona printre stînci" (c. 1483), executată pentru biserica San Francisco din Milano. Lumina palidă subliniază gesturile pline de grație și duioșie ale personajelor. În tabloul „Sf. Ana, Maria și Iisus" (1501—1502), pe lîngă folosirea cu măiestrie a efectelor de clarobscur pentru reliefarea volumelor, pictorul rezolvă ingenios problema compoziției a includerii într-un spațiu restrîns a trei personaje. Tabloul se remarcă de asemenea prin firescul gesturilor și prin eliminarea supranaturalului. Chintesența artei vinciene în redarea aspectelor complexe ale psihologiei este fresca „Cina cea de taină" (1495—1497), executată în trapeza mănăstirii Santa Maria delle Grazie din Milano. Compoziția, echilibrată și înscrisă într-un cadru de o mare simplitate, reprezintă desfășurarea dramatică a reacțiilor psihologice ale personajelor în momentul prevestirii trădării lui Iisus de

către unul dintre discipolii săi. **L. da V.** a creat compoziţii grandioase, uneori pline de tensiune interioară („Adoraţia magilor"), alteori agitate, pline de dinamism, ca „Bătălia de la Anghiari" (1503), frescă pictată în Sala Marelui Consiliu din Palazzo Vecchio din Florenţa, cunoscută printr-o copie a lui Rubens, în care oameni şi animale se învălmăşesc în încrîncenarea luptei, alcătuind o tipizare dramatică şi critică a războiului. Armonia cromatică a picturilor îmbină acordurile grave cu tonurile gingaşe şi catifelate. **L. da V.** a lăsat un număr impresionant de desene artistice şi tehnice, studii de anatomie, studii de expresie („Portrete groteşti"), schiţe pregătitoare ale compoziţiilor sale, precum şi portrete, printre care şi celebrul său „Autoportret". Ca sculptor, a creat statuia ecvestră de mari proporţii a lui Francesco Sforza, executată în lut şi distrusă în timpul vieţii sale de ocupanţii francezi. A mai creat proiectul pentru monumentul ecvestru al mareşalului Trivulzio (1512). Ca arhitect şi urbanist, a creat proiectul unui oraş ideal, folosind cele mai noi soluţii arhitectonice şi inginereşti. **L. da V.** a scris eseuri despre probleme ale artei şi ştiinţei, în care foloseşte cu măiestrie limba italiană în proza ştiinţifică („Estetica şi părţi apologetice asupra picturii. Apologia picturii", trad. rom.; „Tratatul despre pictură", trad. rom. 1947; „Fragmente alese", trad. rom. 1952). **L. da V.** a subliniat rolul experimentului în cunoaştere, enunţînd totodată ideea unităţii dintre teorie şi practică, a apărat determinismul şi a făcut elogiul matematicii şi mecanicii, pe care le considera ştiinţele cele mai desăvîrşite. El a fost un precursor al ştiinţelor experimentale moderne şi al marilor cugetători din sec. al XVII-lea care au fundamentat aceste ştiinţe din punct de vedere filozofic (Bacon, Galilei, Descartes). A lăsat valoroase studii şi anticipări în aproape toate ramurile ştiinţei. În mecanică a cercetat frecarea, ciocnirea, căderea corpurilor, centrele de greutate, rezistenţa diferitelor materiale. A făcut studii hidrotehnice (proiecte de irigaţii, de canale, de apeducte etc.); a descris corect echilibrul în vasele comunicante. A elaborat proiecte pentru numeroase maşini (de tracţiune, pentru scămoşat textile, pentru şlefuirea sticlei, maşini de săpat, tipografice, de război etc.). S-a interesat de obţinerea şi prelucrarea aliajelor şi a proiectat cuptoare metalurgice. Ingenioase au fost proiectele sale pentru aparate de zburat: paraşuta şi elicopterul; toate aceste proiecte au avut însă mai ales un caracter intuitiv; ele nu s-au bazat pe cunoaşterea legilor mecanicii, pe acea vreme neenunţate încă. În domeniul opticii a studiat transparenţa culorilor obiectelor şi legile vederii binoculare, care condiţionează percepera reliefului; a efectuat primele experienţe pentru determinarea intensităţii luminii în funcţie de distanţă. Deosebit de înaintate sînt ideile sale cosmologice: principiul omogenităţii fizice a universului, negarea situaţiei centrale a Pămîntului în univers. **L. da V.** a cercetat experimental, prin disecţii, anatomia omului şi animalelor. În desenele lui de anatomie, **L. da V.** indica nu numai structura organelor, ci şi funcţiunile acestora. A încercat să explice procesele vitale pe baza fenomenelor mecanice. În importantele sale studii de botanică asupra frunzelor, a heliotropismului şi geotropismului, **L. da V.** a îmbinat de asemenea studiile de structură cu cele funcţionale. Cercetînd originea fosilelor, el a considerat că resturile animalelor marine aflate departe de mare sînt o dovadă a deplasărilor în timp ale uscatului şi mării. Prin multilaterala sa personalitate, **L. da V.** este o întruchipare a idealului rinascentist al „omului universal".

Mona Lisa

Leoncavallo, Ruggero (1858—1919), compozitor italian de operă, unul dintre creatorii curentului v e r i s t. Opera sa „Paiaţe" (1892), care figurează în repertoriul tuturor scenelor lirice din lume, a pus (împreună cu „Cavalleria rusticana" a lui P. M a s c a g n i) bazele unui nou gen de operă, de proporţii reduse şi întemeiată pe un subiect veridic din viaţa de toate zilele, cu situaţii încordate, cu efecte uneori melodramatice şi cu o muzică expresivă, caldă, cu pronunţate accente lirice. A scris peste 20 de opere (printre care „Zaza", „Boema"), multe după un libret propriu, dar mai puţin izbutite. A mai compus un balet („Viaţă de marioneta"), un poem simfonic şi romanţe.

Leon Diaconul (sec. X), cronicar bizantin, originar din Asia Mică. A luat parte la campania împăratului Vasile al II-lea (976—1025) împotriva

bulgarilor și a fost martor ocular al cuceririi Trebizondei. Opera istorică a lui **L.D.**, care cuprinde perioada dintre anii 959 și 976, conține informații importante referitoare la istoria ungurilor, bulgarilor, rușilor și pecenegilor.

Leonhard, Rudolf (1889—1953), scriitor german. A participat la revoluția din noiembrie 1918 din Germania și la mișcarea de rezistență franceză, pe care le-a evocat în volumul de versuri „Sonetele Spartacus" (1921) și, respectiv, în tragedia „Ostaticii" (1945). În comedia „Führerul & Co." (1936) satirizează fascismul.

Leoni, Raúl (n. 1905), președinte al Venezuelei (din 1964). Între 1959 și 1962 a fost președinte al Senatului.

Leonida, rege al Spartei (488 — 480 î.e.n.), comandant al oștilor cetăților grecești aliate împotriva perșilor în anul 480 î.e.n. După trădarea lui Efialte la Termopile, a rămas, împreună cu 300 de spartani, să întîrzie înaintarea perșilor în Elada. După o rezistență eroică, rămasă legendară, cei 300 de ostași spartani, în frunte cu Leonida, au murit pînă la unul.

Leonida, Dimitrie (1883—1965), inginer energetician român; a fost profesor la Școala politehnică din Timișoara și apoi la Școala politehnică din București. Preocupat de problemele electrificării țării, a elaborat, în 1908, proiectul de construcție a barajului de la Izvorul Muntelui, pe Bistrița, de străpungere printr-un tunel a muntelui Botoșanul și de construcție a unei centrale hidroelectrice la Stejarul; a proiectat și a condus lucrările de construire a centralei termoelectrice Grozăvești și a rețelei de distribuție a energiei electrice din București. A organizat prima expoziție a electricității din România (1928). A organizat „Școala de electricieni și mecanici" pentru muncitori (1908) și Muzeul tehnic din București (1909). A participat la întocmirea planului de 10 ani de electrificare a țării. Laureat al Premiului de stat.

Leonidze, Gheorghi (n. 1899), poet sovietic gruzin. Creația sa multilaterală („Către Lenin", 1936; „Patriei", 1938; „Berșoula", 1951 ș.a.) îmbină în chip original tradiția ornamentală a poeziei clasice gruzine cu modalitățile specifice liricii moderne. A dat tălmăciri izbutite din opera lui Eminescu. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Leonov, Leonid Maksimovici (n. 1899), scriitor sovietic rus. A participat la Revoluția din Octombrie și la războiul civil. Opera sa exprimă procesul frămîntat al evoluției sale artistice de la simbolism pînă la o artă animată de idealurile socialismului. **L.** s-a impus ca scriitor realist prin romanul „Bursucii" (1924, trad. rom. 1953), tablou al luptei de clasă în satul rus din timpul războiului civil. În romanul „Hoțul" (1927, trad. rom.), cu vădite influențe dostoevskiene, **L.** a demascat mentalitatea mic-burgheză. După „Soti" (1930, trad. rom. 1949), întruchipare a elanului romantic din primii ani ai construcției socialiste, urmează: „Skutarevski" (1932, trad. rom. 1959), în care abordează tema rolului intelectualității în noua societate; „Drumul spre ocean" (1935, trad. rom. 1959), cristalizare a momentului victoriei definitive a socialismului în U.R.S.S. și expresie a aspirației spre viitorul comunist; „Pădurea rusească" (1953, trad. rom. 1956), vastă sinteză filozofică a creației sale, în care forțele și ideile socialismului se înfruntă într-o luptă dramatică de cîteva decenii cu rămășițele capitalismului. **L.** s-a afirmat și ca dramaturg (piesele „Livezile din Polovceansk", „Lupul", „Un om obișnuit") și publicist. În timpul celui de-al doilea război mondial a slăvit eroismul oamenilor sovietici în lupta împotriva naziștilor (piesa „Invazia", 1942, trad. rom. 1953; nuvela „Cucerirea Velikoșumskului", 1944, trad. rom. 1947). Din creația sa postbelică fac parte piesa „Caleașca de aur" (1946, trad. rom. 1957) și nuvela „Evghenia Ivanovna" (1963, trad. rom. 1964). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

leopárd (ZOOL.) v. **panteră.**

Leopardi, Giacomo (1798—1837), mare poet italian, reprezentant al romantismului activ. S-a născut în orașul Recanati, dintr-o familie de nobili.

G. Leopardi

Format sub influența raționalismului francez, a manifestat o puternică atitudine antifeudală, anticlericală și ateistă, mai ales în eseurile, corespondența și însemnările sale zilnice. Contradicția dintre convingerile sale raționaliste și realitățile sociale, specifice Italiei cotropite, l-a dus la concluzii filozofice pesimiste, fără a-i altera cu totul încrederea în forța de redresare a omului prin acțiune, una dintre trăsăturile fundamentale ale creației sale fiind patriotismul. Deși n-a participat direct la lupta carbonarilor, **L.** a exprimat, în poeziile scrise în prima perioadă a activității, puncte de vedere caracteristice acestei mișcări (poemele „Italiei", 1818, trad. rom. 1874; „La monumentul lui Dante", 1819; „Lui Angelo Mai", 1820; volumul „Cînturi", 1831). Dinamismul lui spiritual se oglindește și în poemul „Ginestra" (1836, trad. rom.), care este un patetic îndemn la lupta pentru înfrîngerea și stăpînirea naturii. Temperament deosebit de sensibil, aplecat spre meditație și melancolie, purtînd un necontenit dialog cu el însuși și cu lumea înconjurătoare, adesea neînțeles de semenii săi, **L.** a lăsat tulburătoare mărturii lirice despre tinerețea lui lipsită de iubire („Către Silvia", 1828, trad. rom. 1892) și despre îndoiala și suferința morală care-l cuprindeau adesea. Poezia sa cultivă atît

patosul eroic, cetățenesc, cît și idila grațioasă, chemarea la luptă, ca și cugetarea gravă. Portretul liric alternează în creația sa cu motivele descriptive (mai ales peisajul nocturn, scăldat în razele lunii), filozofice și epice. Prin profunzimea gîndirii și intensitatea emoțională, prin arta folosirii comparației evocatoare, ample și a antitezei, prin muzicalitatea ei, poezia lui **L.** se înscrie printre cele mai de seamă manifestări ale lirismului romantic european. Ea a exercitat o puternică influență asupra literaturii italiene. **L.** a avut și preocupări științifice, mai ales cu caracter filologic (avea și noțiuni de limbă română). În românește au apărut numai traduceri parțiale din opera sa, remarcîndu-se cele datorate lui Duiliu Zamfirescu (1890—1894) și Al. Iacobescu („Poeme", 1918).

Leopold I, împărat al Imperiului romano-german (1658—1705) și rege al Ungariei (din 1655) și al Boemiei (1656). În timpul său, în urma unor războaie împotriva Imperiului otoman și a Franței, Austria a cucerit noi teritorii. Armatele imperiale, conduse de generalii Raymond Montecuccoli și Eugeniu de Savoia, au obținut victorii importante asupra turcilor (Saint-Gothard, 1664; Zenta, 1697 etc.). **L. I** a organizat, împotriva Franței, liga de la Augsburg. Tot el a început războiul pentru succesiunea spaniolă (1701—1714). În timpul său, turcii au asediat Viena (1683), dar au fost înfrînți de regele polon Ioan Sobieski.

Leopold al II-lea, rege al Belgiei (1865—1909). Ajutat de un grup de capitaliști belgieni, **L. al II-lea** a acaparat întinse teritorii în bazinul fluviului Congo (1884), pe care le-a transformat în proprietate personală. În 1908, în schimbul unor mari compensații, **L. al II-lea** a transmis statului belgian „drepturile" sale asupra Congoului.

Léopoldville *[leopoldvîl]*, capitala Republicii Congo, situată pe malul sting al fluviului Congo, în cursul lui inferior. 403 000 loc. (1960). Mare port fluvial, centru comercial și nod feroviar. Aeroport. Industrie alimentară, textilă, de pielărie, chimică, de prelucrare a metalelor, a lemnului, șantiere navale etc. Universitate.

Leopoldville. Portul

Lepanto (azi *Naupaktos)*, oraș situat pe coasta vestică a golfului Corint. Aici a avut loc în 1571 o celebră bătălie navală; cu acest prilej flota Spaniei a repurtat asupra celei turce o mare victorie.

Lepeș, Gheorghe (prima jumătate a sec. XV), episcop catolic din Transilvania și mare proprietar feudal. Pretenția de a i se plăti, în monedă nouă, dijmele, intenționat neîncasate pe trei ani în urmă, a stîrnit nemulțumirea micii nobilimi, a maselor de țărani și a orășenilor, constituind cauza imediată a izbucnirii răscoalei țărănești din 1437—1438.

Lepeș, Lorand, vicevoievod (1415—1438) și apoi guvernator al Transilvaniei (1444—1445), fratele episcopului Gh. Lepeș. Sub conducerea lui s-a realizat în 1437, la Căpîlna, coaliția dintre nobilimea maghiară, patriciatul săsesc și fruntașii secuilor, cunoscută în istorie sub numele de Unio trium nationum.

Lepeșinskaia, Olga Vasilievna (n. 1916), dansatoare sovietică, artistă a poporului din U.R.S.S. A interpretat cu succes importante roluri din baletul clasic și contemporan („Coppelia" de L. Delibes, „Flăcările Parisului" de B. Asafiev, „Macul roșu" și „Călărețul de aramă" de R. Glier ș.a.). Laureată a Premiului de stat al U.R.S.S.

lepidodéndron (gr. *lepis* „solz" și *dendron* „arbore"; PALEONT.), gen fosil de criptogame vasculare din ordinul licopodialelor. Cuprinde specii de arbori mari, de 25—30 m înălțime, al căror trunchi cilindric se ramifică de mai multe ori, formînd o coroană în formă de umbrelă. Cicatricele frunzelor pe trunchiuri și pe ramuri sînt rombice. **L.** a fost caracteristic pentru flora din carbonifer și din permian. În R.P.R., **l.** s-a găsit în depozitele de vîrstă carboniferă din Banat.

lepidolít (gr. *lepis* „solz" și *lithos* „piatră"; MINER.), mică bogată în litiu și fluor, cristalizată în sistemul monoclinic, cu aspect solzos, avînd culoare roză sau albă și luciu sticlos sau sidefos. Este componentul principal al greisenului și al unor pegmatite, unde apare asociat cu topazul, casiteritul etc. **L.** constituie una dintre sursele din care se obțin sărurile de litiu.

lepidoptére v. **fluturi.**

Lepidus, Marcus Aemilius (?—12 î.e.n.), general roman, comandantul cavaleriei în ultimii ani ai dictaturii lui Cezar. A fost, împreună cu Antoniu și Octavian, membru al celui de-al doilea triumvirat, alcă-

tuit în anul 43 î.e.n. După lupta de la Philippi (42 î.e.n.), în care armata partidului senatorial-republican, condusă de Cassius şi Brutus, a fost înfrîntă, **L.** a devenit guvernatorul provinciei Africa, dar a fost înlăturat curînd de la conducerea treburilor statului, fiind ales mare pontif, funcţie pe care a îndeplinit-o pînă la moarte.

lépră (MED.), boală infecto-contagioasă cronică, provocată de *bacilul lui Hansen*. Se localizează în special pe piele, pe sistemul nervos periferic şi pe mucoase, dar prinde şi sistemul limfatic şi diferite viscere. Evoluţia bolii este lungă, cu perioade de ameliorări şi agravări, moartea producîndu-se prin leziuni viscerale, slăbire extremă sau infecţii intercurente. Bolnavii sînt izolaţi şi îngrijiţi în spitale sau colonii speciale, numite leprozerii.

lépta (gr. *leptos* „mic, mărunt"), (în Grecia antică) numele unei unităţi monetare foarte mici; (în Grecia de azi) mică unitate monetară, egală cu a suta parte dintr-o drahmă.

leptón (gr. *leptos* „mic, mărunt, fin"; FIZ.), denumire generică dată unei clase de particule elementare care au masa de repaus mult mai mică decît aceea a unui nucleon, au spin semiîntreg şi prezintă o interacţiune slabă cu alte particule. Din această clasă fac parte miuonul şi antimiuonul, electronul şi pozitronul, cele două specii de neutrino şi antiparticulele lor. Într-o reacţie nucleară, *numărul leptonic*, egal cu diferenţa dintre numărul de particule şi de antiparticule leptonice participante la reacţie, se conservă. Datorită neconservării parităţii în interacţiunile slabe, **l.** emişi într-o reacţie nucleară sînt parţial sau total polarizaţi.

leptospíra (MICROBIOL.), gen de bacterii în formă de filament spiralat, terminat la ambele capete cu cîte un cîrlig. Unele **l.** sînt patogene pentru om şi animale, producînd infecţii icterice (ex. *Leptospira icterohaemorrhagiae*, agentul bolii lui Weil-Vasiliev) sau anicterice (ex. *Leptospira grippo-typhosa*, agentul febrei de nămol).

leptospiróză (MED. VET.), denumire dată unor boli infecţioase ale animalelor, provocate de microbi din genul *Leptospira* şi întîlnite la rumegătoare, la cai, la cîini şi la unele carnivore sălbatice. Infecţia se produce prin apă şi prin furaje. Se manifestă prin febră, prin icter, iar la scroafe şi prin avorturi. **L.** se previn prin măsuri de zooigienă şi prin vaccinări preventive; animalele bolnave se tratează cu antibiotice şi cu ser antileptospiric. **L.** se pot transmite de la animalele bolnave la om prin intermediul apei sau al excrementelor infectate.

lepuíre (TEHN.), operaţie de netezire foarte fină a suprafeţelor pieselor metalice cu ajutorul unui abraziv cu granulaţie fină, de obicei dispersat

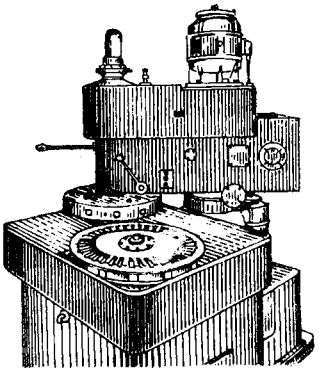

Maşină de lepuit

într-o pastă sau într-un lubrifiant, şi care se realizează prin deplasarea uneltei de lepuit pe suprafaţa piesei astfel încît traiectoriile grăunţelor de abraziv să nu repete traiectoriile parcurse anterior. **L.** se efectuează manual, semimecanizat sau mecanizat. Sin. *lapping*.

Lermontov, Mihail Iurievici (1814—1841), mare poet rus, reprezentant al romantismului revoluţionar. S-a născut la Moscova. În versurile de început, **L.** a valorificat tradiţiile poeziei puşkiniene. Ulterior, influenţat de Byron, a scris drame, poeme, poezii lirice, pătrunse de un puternic suflu romantic, în care a dat curs protestului împotriva regimului odios al iobăgiei şi tiraniei ţariste, precum şi aspiraţiei pasionate spre libertate. După romanul istoric netermi-

nat „Vadim" (1833—1834), evocare a răscoalei populare de sub conducerea lui Pugaciov, **L.** scrie în 1835 poemele „Hagi Abrek", „Boierul Orşa" şi drama „Mascarada", aspru rechizitoriu la adresa ipocriziei şi parazitismului aristocrat. Numele lui **L.** s-a făcut cunoscut prin versurile scrise la moartea lui Puşkin („Moartea poetului", 1837), omagiu adus genialului poet răpus în urma uneltirilor curţii imperiale, dar şi un necruţător act de acuzare la adresa ucigaşilor acestuia. Urmărit de prigoana aceloraşi cercuri, **L.** este surghiunit de două ori în Caucaz, unde îşi găseşte moartea într-un duel, în împrejurări similare cu cele ale morţii lui Puşkin. În atmosfera sumbră şi apăsătoare a aşa-numitului „veac crîncen", motivul liberei dezvoltări a personalităţii umane dobîndeşte o rară vigoare şi autenticitate în poemele romantice „Fugarul" (1838), „Mţîri" (1839) şi în „Cîntecul ţarului Ivan Vasilievici, al tînărului opricinik şi al îndrăzneţului neguţător Kalaşnikov" (1838). Tema surghiunului şi a morţii („11 iunie 1831", „1 ianuarie 1840", „Te-apasă greu urîtul" ş.a.) se îmbină în creaţia lui **L.** cu motivul dragostei de patrie („Borodino", 1837; „Patria", 1841), cu meditaţia despre menirea poetului de artist-cetăţean şi despre destinul dramatic al poetului-profet, hulit şi alungat într-un pustiu. Spiritul negării, ca expresie sublimată a protestului împotriva unei întocmiri sociale strîmbe şi înăbuşitoare, potenţează semnificaţiile multiple ale „Demonului" (1829—1841), poem filozofic-social în care biblicul înger răzvrătit şi izgonit din ceruri, întrupat în figura „duhului neliniştit şi ros de gînduri", simbolizează personalitatea omului de geniu, frămîntat de pasiunea mistuitoare pentru adevăr şi constrîns să renunţe la înaltele lui aspiraţii, idee reluată şi în romanul „Un erou al timpului nostru" (1840). Prin capacitatea de sondare a sufletului omenesc, **L.** prefigurează arta romanului psihologic, desăvîrşită de Dostoevski şi Lev Tolstoi, iar prin

poemele sale satirice anticipează dezvoltarea de mai tîrziu a realismului critic. În ciuda stărilor sufleteşti accentuat pesimiste, din versul „de fier

M. I. Lermontov

şi pară" al poetului răzbate setea de luptă, fericire, aspiraţia spre existenţa umană integrală. Poezia lui îmbină armonios sentimentul delicat cu răbufnirea întunecată a pasiunii şi cu gîndirea profund filozofică, exprimate prin imagini de inedită prospeţime şi plasticitate şi printr-un vers sobru, dar suplu şi melodios. Poezia lermontoviană, prin semnificaţia mesajului ei general-uman, îmbogăţind considerabil modalităţile de expresie artistică ale romantismului, a avut o largă rezonanţă mondială. Primele traduceri în România datează de pe la mijlocul sec. al XIX-lea. În ultimii ani au fost traduse la noi majoritatea scrierilor sale, în special de către Al. Philippide, Lucian Blaga şi George Lesnea.

Le Roy *[lö rua]*, Henric (pe numele latinizat *Regius)* (1598—1679), medic şi filozof olandez, care a dezvoltat latura materialistă a filozofiei lui Descartes. A fost considerat de Marx drept întemeietor al şcolii materialist-mecaniciste, care a culminat cu materialiştii francezi din sec. al XVIII-lea.

Lesage *[lösáj]*, Alain René (1668—1747), scriitor francez. Înzestrat cu un remarcabil simţ al observaţiei realiste, a fost un critic lucid al claselor dominante din vremea sa, zugrăvind de pe poziţiile micii burghezii pariziene moravurile mediilor interlope, ignoranţa medicilor, culisele teatrelor, viaţa depravată a nobilimii (romanele „Diavolul şchiop", 1707, trad. rom.; „Istoria lui Gil Blas de Santillane", 1715—1735, ult. trad. rom. 1963) şi cupiditatea burgheziei financiare (comedia satirică „Turcaret", 1708). Discipol al lui La Bruyère în arta portretului, **L.** este şi un povestitor plin de farmec şi umor, un clasic al romanului francez de factură picarescă.

lesbianism (MED.), homosexualitate feminină. Se mai numeşte *tribadism, safism.*

Lesbos (Mytilini), insulă în Marea Egee, situată lîngă coasta vestică a Asiei Mici. Aparţine Greciei. Suprafaţa: 1 636 km². Populaţia: circa 155 000 loc. Relief deluros. Zăcăminte de magnezit, de barită, de minereu de plumb şi de crom. Se cultivă măslini, viţă de vie, tutun, citrice.

Lescot *[lescó]*, Pierre (c. 1510—1578), arhitect francez, reprezentant de seamă al Renaşterii franceze. Prima sa lucrare cunoscută este amvonul bisericii pariziene Saint-Germain l'Auxerrois (1541—1545), distrus în 1750. A construit aripa de sud-vest a palatului Luvru (1546—c.1574), „Fîntîna Inocenţilor" din Paris, clădirea hotelului Carnavalet din Paris (toate în colaborare cu sculptorul Goujon). Stilul său se remarcă prin armonia şi proporţionalitatea formelor, prin sistemul raţional de împărţire a elementelor clădirii şi prin îmbinarea elegantă a construcţiei cu decoraţia.

Leskov, Nikolai Semionovici (1831—1895), scriitor realist-critic rus de orientare ideologică contradictorie. Condamnînd mişcarea democrat-revoluţionară, a scris totodată studii etnografice, romane şi nuvele cu caracter antiiobăgist şi antiobscurantist („Soborenii", 1872; „Păţaniile unui pelerin", 1873, trad. rom. 1954; „Golovan cel nemuritor", 1880 ş. a.). Către sfîrşitul vieţii a aderat la tolstoism. Fin analist al sufletului uman şi excelent narator, utilizînd un stil colorat, de remarcabilă precizie, **L.** a exercitat o înrîurire considerabilă asupra dezvoltării literaturii ruse şi mai ales asupra unor prozatori ca A. Cehov şi M. Gorki.

Lesnea, George (n. 1902), poet român, născut la Iaşi. A fost muncitor tipograf şi s-a format în cercul „Vieţii româneşti". După versurile sale, de factură pronunţat imagistică, din volumele „Veac tînăr" (1931), „Cîntec deplin" (1934), „Poezii" (1938), „Ceaslov" (1940), în anii puterii populare poetul cîntă cu entuziasm noile realităţi ale patriei („Treptele anilor", 1962; „Versuri", 1964). A dat reuşite tălmăciri din Esenin, Lermontov şi Puşkin.

Lesseps, Ferdinand de (1805—1894), inginer, diplomat şi om de afaceri francez. A fost membru al Academiei Franceze. **L.** a înfiinţat Compania internaţională a Canalului Suez şi, între 1859 şi 1869, a condus lucrările de construcţie a acestui canal. Din 1879 a condus formal societatea pe acţiuni pentru construcţia *Canalului Panama*, care a dat faliment în 1889.

Lessing, Gotthold Ephraim (1729—1781), scriitor german, reprezentant de seamă al iluminismului şi unul dintre creatorii literaturii naţionale germane. S-a născut la Kamenz (Saxonia), ca fiu al unui pastor luteran sărac. Remarcabil teoretician al artei, a combătut descrierea pictural-plată a naturii şi a militat pentru o literatură vie, viguroasă, plină de acţiune („Laocoon, sau despre limitele picturii şi ale poeziei", 1766). Considerînd că opera literară, în speţă cea dramatică, e datoare să oglindească fidel realitatea, **L.** cerea scriitorului să realizeze personaje reprezentative pentru epocă, pentru mediul lor social şi naţional. În concepţia sa, arta are funcţia social-educativă a luminării poporului. Criticînd factura absolutist-feudală a tragediei clasice franceze şi pe adepţii ei germani (Gottsched), **L.** sublinia necesitatea unui teatru întemeiat pe un repertoriu naţional („Scrisori privitoare la literatura cea mai recentă", 1759—1765, şi, mai ales, „Dramaturgia de la Hamburg", 1767—1769). Opiniile sale estetice au influenţat creaţia dramatică a lui Goethe şi Schiller. Ca scriitor, **L.** este întemeieto-

rul dramei burgheze germane. Piesele sale critică regimul militarist al lui Frederic al II-lea (comedia „Minna von Barnhelm, sau Noroc de

G. E. Lessing

ostaş", 1767), despotismul principilor (tragedia „Emilia Galotti", 1772), intoleranţa religioasă (poemul dramatic „Nathan înţeleptul", 1779). A mai scris fabule, poezii anacreontice, epigrame. **L.** a combătut scolastica şi obscurantismul clerical. Concepţiile sale filozofice se caracterizează prin raţionalism şi deism. Admirator al lui Spinoza, a interpretat panteismul acestuia în spirit idealist. În lucrarea „Educaţia neamului omenesc" (1780), el a zugrăvit idealul unei societăţi viitoare fericite, eliberată de orice constrîngere şi violenţă. Gîndirea iluministă a lui **L.** este un izvor nemijlocit al filozofiei clasice germane. Principalele sale opere au fost traduse în româneşte (2 vol., 1958) de către L. Blaga. Parabola din „Nathan înţeleptul" a fost reluată, ca motiv ideologic, de Gala Galaction în romanul „Papucii lui Mahmud".

lest (NAV.), greutate care se introduce uneori pe o ambarcaţie sau pe o navă cu încărcătură redusă, cu scopul de a-i mări p e s c a j u l şi de a-i ameliora stabilitatea. **L.** este constituit din plumb, fontă etc. sau din apă de mare, care se introduce în tancuri special amenajate.

Le Sueur *[lö süör]*, Eustache (1617—1655), pictor francez. Creaţia lui este caracteristică pentru clasicismul francez din sec. al XVII-lea prin tematica mitologică şi religioasă, tratată cu sensibilitate şi graţie, şi prin grandoarea compoziţiilor. A executat decoraţiile pentru „Cabinetul muzelor" din Palatul Lambert (1640), precum şi ciclul de 22 de tablouri intitulat „Viaţa sfîntului Bruno" (c. 1645—1648).

Lesueur *[lösüör]*, Jean François (1760—1837), compozitor şi muzicolog francez. A fost membru al Institutului francez. A compus opere („Peştera", „Paul şi Virginia", „Moartea lui Adam"), cîntece şi imnuri revoluţionare pentru ansambluri mari („Cîntecul triumfului Republicii Franceze"), oratorii, misse etc. Muzică sa, melodioasă şi de un caracter solemn, impunător, a influenţat dezvoltarea muzicii franceze din sec. al XIX-lea. A fost profesorul lui Berlioz. În lucrările sale de estetică apare ca primul teoretician al romantismului francez.

Leszczyński *[leşcínschi]*, familie de nobili poloni din rîndurile căreia cel mai cunoscut a fost *Stanisław L.* (1677—1766). A ocupat tronul Poloniei (1704) cu sprijinul lui Carol al XII-lea, regele Suediei. După bătălia de la Poltava (1709) s-a refugiat în Franţa. Revenirea lui la tronul Poloniei (1733), cu ajutorul regelui francez Ludovic al XV-lea (1715—1774), a provocat războiul pentru succesiunea poloneză (1733—1735), în care **L.** a fost înfrînt. Prin preliminariile păcii de la Viena (1735), **L.** a renunţat la tronul polonez, primind din partea Franţei în posesiune pe viaţă Lorena şi ducatul de Bar.

leşeáscă (ZOOTEHN.) *rasă* ~, rasă de raţe originară din

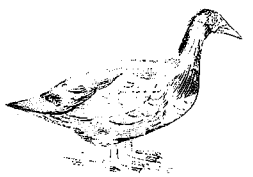

Leşească

America de Sud, crescută pentru producţia de carne. Greutatea corporală este de 3 kg la femele şi 5—6 kg la masculi. Carnea, la vîrstă tînără, este foarte gustoasă. Importanţa economică a acestei rase este dată de produşii rezultaţi din încrucişarea cu celelalte rase de raţe, produşi denumiţi *mularzi*, care se îngraşă foarte uşor şi au un ritm de creştere rapid. Are două varietăţi: *albă* şi *neagră*, ultima fiind crescută şi în ţara noastră.

leşi, nume dat polonilor de către moldoveni în timpul evului mediu.

leşie (CHIM.) **1.** Soluţie alcalină care conţine, pe lîngă hidroxid de sodiu sau de potasiu, şi substanţe de altă natură; este obţinută în anumite procese industriale (ex. *leşii naftenice*). — *L. sulfat*, soluţie de hidroxid de sodiu şi sulfură de sodiu, folosită la fabricarea celulozei prin procedeul sulfat. — *L. bisulfitică* (sau *l. sulfit*), leşie obţinută prin tratarea calcarului cu bioxid de sulf şi apă. Se întrebuinţează la fabricarea celulozei, prin procedeul sulfit. — *L. sulfitică*, reziduu rezultat la fabricarea celulozei din lemn, în proporţie de 8—10 m^3 pentru fiecare tonă de celuloză. *L.s.* nu poate fi evacuată în ape curgătoare, deoarece distruge fauna piscicolă şi face apele improprii pentru băut. Întrucît *l.s.* conţin substanţe fermentescibile, ele pot fi transformate în alcool industrial, în drojdie furajeră etc. — *L. naftenică*, soluţie de hidroxid de sodiu, care conţine naftenaţi de sodiu, obţinută prin neutralizarea unor produse petroliere bogate în acizi naftenici. **2.** Soluţie alcalină obţinută prin dizolvarea în apă a sodei sau potasei caustice ori prin fierberea cu apă a cenuşei de lemn.

leşin (MED.) v. **lipotimie.**

letargie (gr. *lethargia* „somnolenţă, piroteală"; MED.), stare de pierdere a cunoştinţei asemănătoare cu un somn prelungit. Somnul letargic poate dura de la cîteva zile la cîţiva ani. Se întîlneşte în unele boli ale creierului (encefalita letargică) şi ca manifestare a isteriei, a pitiatismului etc.

Létay *[léto-i]*, Lajos (n. 1920), poet maghiar din R.P.R. S-a născut la Văleni (Turda). A debutat cu poezii de influenţă tradiţionalistă, cîntînd frumuseţile şi farmecul locurilor natale, bo-

găţia sufletească a oamenilor acelor locuri, sentimentele care unesc pe membrii aceleiaşi familii („Se construieşte o lume nouă", 1952). Ulterior, tematica lui s-a extins, relevînd un poet al bucuriei de a trăi, echilibrat şi senin („Ginduri şi bucurii", 1956; „Amintire din zori", 1957; „Puterea pămîntului", 1963). Literatura lui pentru copii se distinge printr-un pronunţat caracter educativ, prin spontaneitatea, dezinvoltura şi naturaleţea stilului („Casă nouă, casă roşie", 1958). Laureat al Premiului de stat.

Letea, grind fluvio-maritim din Delta Dunării, între braţele Chilia şi Sulina. Aici se află o pădure cu subarboret bogat şi numeroase plante agăţătoare (printre care şi liana *Periploca graeca*), care îi dau aspect de vegetaţie tropicală. Pentru conservarea vegetaţiei din **L.,** această regiune a fost declarată rezervaţie naturală.

Lethe (gr. *lethe* „uitare"), unul dintre cele cinci fluvii ale Infernului în mitologia greacă. Potrivit mitului, sufletele morţilor, bînd din apa **L.,** uitau pe loc trecutul, durerile şi bucuriile existenţei lor terestre.

Leto, divinitate din mitologia greacă, fiica titanului Keos

Leto

şi a zeiţei Febe. Potrivit legendei, fiind iubită de Zeus, a fost urmărită de gelozia Herei şi silită să se ascundă în insula Delos, unde a născut doi gemeni: Apolo şi Artemis (Diana). Insula a fost centrul cultului lui **L.** La romani se numea *Latona*.

letónă, *limba* ~, limbă indo-europeană din ramura baltică, reprezentînd limba naţională a populaţiei de bază din R.S.S. Letonă. Cele mai vechi texte datează din sec. al XVI-lea.

Letonia v. **Republica Sovietică Socialistă Letonă.**

letopiséţ (v. sl. *letopisici* „cronograf"), scriere cu caracter istoric, la români şi la slavi, în care înregistrarea evenimentelor se făcea cronologic. Cele mai cunoscute **l.** româneşti sînt: „Letopiseţul anonim al Moldovei", „Letopiseţul de la Bistriţa", „Letopiseţul de la Putna". Unii cronicari (Grigore Ureche, Miron Costin şi Ion Neculce) au dat operei lor numele de letopiseţ.

letrísm (fr. *lettre* „literă, scrisoare"), teorie literară formalistă, apărută în Franţa după cel de-al doilea război mondial. A fost formulată de Isidore Isou, care, în lucrarea „Introducere la o nouă poezie şi la o nouă muzică" (1945), consideră că poezia s-ar defini, în esenţă, exclusiv prin sonoritatea literelor (sunetelor), dispuse mai mult sau mai puţin arbitrar.

„Lettres françaises" *[letr frāséz] („Les ~")*, revistă literar-artistică progresistă franceză. Apare săptămînal, la Paris. Înfiinţată în 1942 de către un grup de scriitori aparţinînd rezistenţei antifasciste, a apărut ilegal pînă la eliberarea Franţei. Directorul revistei este scriitorul Louis A r a g o n.

leu[1] **1.** *(Panthera leo)* Specie de mamifer carnivor din familia felidelor, de talie mare (peste 2 m lungime şi 250 kg greutate), cu coada lungă, terminată cu un smoc de păr, cu labe puternice şi gheare retractile; masculul este mai mare decît femela şi poartă coamă bogată, brună. **L.** este un animal foarte puternic şi vorace. Ajunge pînă la vîrsta de 35 de ani. Trăieşte în savanele africane şi, mult mai rar, în sud-vestul Asiei. Se reproduce şi în captivitate. **2.** *Leu-de-mare*, nume dat mai multor specii de mamifere carnivore din subordinul pinipedelor, cu coamă pe gît, pe piept şi pe omoplat, asemănătoare cu coama leului. Spre deosebire de focă, are pavilionul urechii dezvoltat. Ajunge

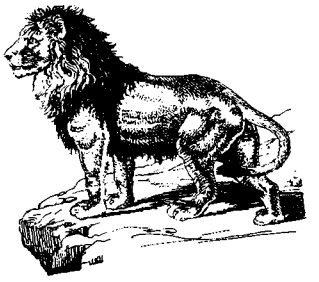

Leu

pînă la 3,5 m lungime. Trăieşte în Oceanul Pacific, în Oceanul Antarctic şi în mările Arhipelagului Malaez. Se dresează (ex. *Otaria byronia*). **3.** *Leul-furnicilor (Myrmeleon formicarius)*, specie de insectă din ordinul planipenia, cu corpul subţire

Leu-de-mare

şi lung, asemănător cu al libelulelor, cu aripile membranoase, străvezii şi cu nervuri dese. Larvele de *l.-f.* îşi sapă în nisip o capcană în formă de pîlnie, în fundul căreia stau ascunse, hrănindu-se cu insectele ce cad

Leul-furnicilor

în ea (mai ales furnici). Trăieşte în special în regiunile mai calde ale ţării noastre.

leu[2], unitate monetară a României, definită printr-un conţinut de 148,112 mg de aur fin şi care se divide în 100 de bani. Denumirea provine de la Löwentaler (talerul cu figura unui leu pe revers), monedă de argint bătută în Ţările de Jos începînd din sec. al XVI-lea, răspîndită în Europa şi ajunsă în ţările române fie prin intermediul negustorilor şi al călătorilor, fie prin monopolul tur-

cesc. Deși în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea această monedă a început să dispară, tranzacțiile oficiale făcîndu-se cu monede turcești, austriece etc., populația a continuat s-o folosească ca monedă de socoteală. **L.** devine monedă națională în anul 1867, cînd statul român a adoptat sistemul monetar bimetalist al Uniunii monetare latine și cînd acesta a fost definit cu un conținut de 322 mg de aur cu titlul de 0,900 sau 5 g de argint cu titlul de 0,835. Aplicarea efectivă și deplină a acestui sistem monetar a început însă abia în 1880, o dată cu înființarea Băncii Naționale a României, care a pus în circulație și bilete de bancă. În 1890 bimetalismul a fost înlocuit cu monometalismul-aur, iar conținutul în aur al **l.** a fost menținut la 322 mg de aur cu titlul de 0,900. Primul război mondial și urmările lui au dus la deprecierea continuă a **l.**, astfel că, prin legea de stabilizare monetară din 7 februarie 1929, noul conținut în aur al **l.** a fost fixat la 10 mg de aur cu titlul de 0,900. Dar stabilitatea monedei nu a putut fi menținută din cauza situației economice a țării, a împrumuturilor oneroase contractate etc. Procesul inflaționist a continuat și s-a agravat în timpul și după cel de-al doilea război mondial. În perioada refacerii economiei naționale, ca urmare a măsurilor luate de guvernul democrat-popular pentru înlăturarea haosului economic și financiar, producția și circulația mărfurilor au început să crească și a fost posibilă oprirea inflației. Reforma monetară din 1947 a stabilit conținutul **l.** la 6,6 mg de aur cu titlul de 0,900. Ca urmare a transformărilor politice și economice care au avut loc după reforma monetară din 1947, în 1952 s-a efectuat o nouă reformă bănească, prin care au fost înlocuite semnele bănești vechi, iar conținutul în aur al monedei a fost mărit de circa 13,5 ori (de la 5,94 la 79,346 mg de aur fin). La 1 februarie 1954 conținutul în aur al **l.** a fost urcat la 148,112 mg de aur fin și s-a modificat corespunzător cursul valutelor străine față de influența salariile și prețurile interne. O dată cu dezvoltarea economiei noastre socialiste se întărește continuu cursul, stabilitatea și puterea de cumpărare a **l.**

leuași, nume dat agenților fiscali care strîngeau darea leului în țările române în timpul evului mediu.

leucemíe (gr. *leukos* „alb" și *haima* „sînge"; MED.), boală a sistemului sanguin, caracterizată prin creșterea excesivă a numărului leucocitelor (de la 5 000—7 000 la cîteva sute de mii pe mm^3) și prin apariția unor elemente imature, datorită proliferării anormale a țesuturilor care formează globulele albe și tulburării procesului de maturație a acestor celule. Este însoțită de anemie, hemoragii, mărirea splinei și a ganglionilor limfatici, a ficatului, febră, infecții, scăderea progresivă în greutate etc. **L.** poate fi *acută* sau *cronică*. Boala are o evoluție fatală. Sin. *leucoză, mieloză*.

leucínă (BIOCHIM.), aminoacid cu șase atomi de carbon, care intră în compoziția multor proteine animale și vegetale. Se găsește în splină, în pancreas, în ganglionii limfatici, în glandele salivare, în melasa sfeclei de zahăr etc.

Leucip (c. 500—440 î.e.n.), filozof materialist grec. A întemeiat, împreună cu discipolul său Democrit, atomismul în filozofia greacă antică. În singurul fragment păstrat din opera lui **L.** se afirmă caracterul universal al principiului cauzalității.

leucít (MINER.), silicat natural de aluminiu și potasiu din grupa feldspatoizilor, cristalizat în sistemul pătratic. Culoarea **L.** este cenușie sau albă, iar luciul sticlos. Se găsește exclusiv în unele roci eruptive alcaline. Este folosit ca îngrășămînt potasic și la prepararea alaunilor.

leucobázã (CHIM.), substanță, de obicei incoloră, solubilă în apă, obținută prin reducerea anumitor coloranți organici și care, prin oxidare, se transformă din nou în colorantul respectiv. **L.** apar ca o etapă intermediară în procesul de vopsire a fibrelor textile (ex. **l.** coloranților de cadă). Sin. *leucoderivat*.

leucocidínă (MICROBIOL.), substanță toxică secretată de unele bacterii patogene (streptococi, stafilococi), care distruge și dezintegrează leucocitele, împiedicînd astfel fagocitarea bacteriilor care produc leucocidină.

leucocít (gr. *leukos* „alb" și *kytos* „celulă"; HIST.), globulă sanguină albă, de formă sferică sau ovală, cu proprietăți amiboidale, prevăzută cu nucleu. Sîngele vertebratelor cuprinde următoarele tipuri de **l.**: *limfocite, monocite (macrofage)* și *polinucleare* sau *granulocite*, care pot fi de mai multe feluri: *neutrofile, bazofile* și *acidofile (eozinofile)*. **L.** iau naștere în măduva osoasă și în țesutul limfoid (v. și hematopoeză). În mod normal, într-un mm^3 de sînge se găsesc 5 000—7 000 de **l.** În cazuri patologice (rubeolă, rujeolă etc.), numărul lor scade sub 4 000 (leucopenie) sau crește peste 10 000 (leucocitoză). Leucocitele înglobează și digeră particulele străine (bacterii și alte microorganisme) pătrunse în organism; îndeplinind astfel un rol de apărare. V. și fagocitoză; limfă.

leucoderivát (CHIM.) v. **leucobază.**

leucodermíe (gr. *leukos* „alb" și *derma* „piele"; MED.), absență congenitală a pigmentului melanic al pielii. Indivizii cu **l.** au culoarea pielii foarte deschisă.

leucográmă (MED.), examen de laborator care constă în numărarea, la microscop, a leucocitelor prezente în unitatea de volum de sînge (1 mm^3) și în stabilirea valorilor procentuale ale diferitelor tipuri de leucocite **L.** dă indicații prețioase în precizarea diagnosticului diverselor boli.

leucóm (gr. *leukos* „alb"; MED.), pată albă pe cornee datorită unei plăgi sau ulcerației acesteia și care poate duce la pierderea parțială sau totală a vederii. Se mai numește, popular, *albeață*.

leucométru (IND. HÎRTIEI), fotometru cu două celule foto-

electrice, folosit pentru determinarea, prin comparație cu un etalon (sulfat de bariu sau oxid de magneziu), a gradului de alb al unui semifabricat fibros, adică a măsurii în care acesta reflectă difuz lumina albă.

leucoplăste (BOT.), corpusculi microscopici lipsiți de pigment din celulele plantelor. Leucoplastele se găsesc în epidermă, în meristeme, în endospermul semințelor, în rizomi, bulbi, tuberculi etc.

leucopoéză (gr. *leukos* „alb" și *poiesis* „lucrare"; HIST.), proces de formare și de maturație a leucocitelor. V. și h e m a t o p o e z ă.

leucorée (gr. *leukos* „alb" și *rhein* „a curge"; MED.), scurgere vaginală de lichid mucos, mai rar mucopurulent, filant, asemănător albușului de ou. Leucoreea apare în unele infecții sau în urma unor leziuni locale.

leucotaxínă (BIOL.), substanță de natură polipeptidică, produsă de țesuturile inflamate; are o acțiune de atracție pentru leucocite (chimiotactism pozitiv).

leucóză 1. (MED.) V. *leucemie*. **2.** (MED. VET.) *Leucoza găinilor*, boală de natură virotică, foarte răspîndită și transmisibilă. Sursa de infecție o constituie găinile bolnave purtătoare de virus, care transmit infecția prin ouă. Apariția bolii este favorizată de helminți și de unii paraziți care atacă mucoasa intestinală, precum și de hrănirea și întreținerea necorespunzătoare. Leucoza găinilor se combate prin eliminarea păsărilor bolnave, prin creștere rațională și prin măsuri sanitare-veterinare. Sin. *neurolimfomatoză*.

Leuctra, localitate în Beoția (Grecia), unde în anul 371 î.e.n. a avut loc o bătălie între tebanii conduși de E p a m i n o n d a și spartani. Folosind o nouă tactică de luptă, tebanii au obținut asupra spartanilor o victorie strălucită.

Leul (ASTR.), constelație situată în apropierea eclipticei; face parte din constelațiile zodiacului. Steaua sa principală este Regulus, stea de mărimea întîi.

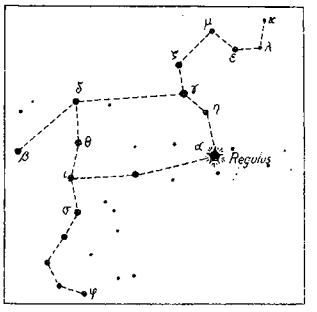

Constelația Leul

Leunclavius, Johannes (1533 – 1593), istoric german. A scris o istorie a Imperiului otoman, care conține date prețioase despre țările române în sec. XV–XVI.

Leurdeanu (-Golescu), Stroie (sec. XVII), boier din Țara Românească, unul dintre cei mai influenți conducători ai facțiunii boierești a *Bălenilor*. În timpul domniei lui Antonie Vodă din Popești (1669 – 1672), care reprezenta facțiunea adversă, a Cantacuzinilor, Leurdeanu (-Golescu) a fost călugărit și trimis în surghiun la mănăstirea Snagov.

leușteán *(Levisticum officinale)*, plantă legumicolă perenă din familia umbeliferelor, originară din America de Sud. Rădăcina este pivotantă, cărnoasă, de culoare cafenie-brună. Tulpina, înaltă de circa 1 m, este ramificată și cu suprafața striată. Frunzele au pețiolul

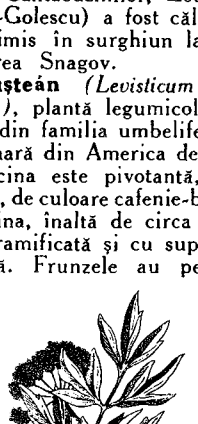
Leuștean

lung, rotund și culoarea verde-brumat. Atît frunzele cît și semințele de **l.** au un conținut bogat în uleiuri eterice și se folosesc în alimentație.

Levaditi, Constantin (1874 – 1954), inframicrobiolog român, naturalizat în Franța. A fost membru al Academiei franceze de medicină, colaborator științific la Institutul Pasteur din Paris și membru de onoare al Academiei R.P.R. **L.** este unul dintre fondatorii inframicrobiologiei moderne, iar cercetările sale cuprind întreg domeniul inframicrobiologiei. O deosebită valoare au studiile lui asupra eritemelor polimorfe, ectodermozelor neurotrope, sifilisului, poliomielitei, encefalitei, vaccino- și chimioterapiei. **L.** a introdus bismutul în terapeutica sifilisului. Tot el a perfecționat metoda de impregnare cu argint a spirocheților în secțiuni.

C. Levaditi

levalloisián *[lövaluazián]*, cultură materială din paleoliticul inferior, care se întinde în timp între circa 360 000 și 120 000 de ani î.e.n. Se caracterizează prin cea mai evoluată tehnică de așchiere a pietrei din paleoliticul inferior. Numele **l.** provine de la localitatea *Levallois* (Franța), unde s-au găsit pentru prima oară urme caracteristice acestei culturi. În țara noastră, urme de **l.** s-au găsit la Ripiceni și la Giurgiu.

Levant, nume dat în trecut regiunilor de coastă din răsăritul Mării Mediterane.

levantín (STRAT.), ultimul etaj al pliocenului din R.P.R., caracterizat prin depozite lacustre care conțin anumite specii de lamelibranhiate, gasteropode și mamifere (proboscidieni, ecvide). Se găsește în zona precarpatică, în Depresiunea Getică, în sudul Podișului Moldovenesc, în sudul Dobrogii etc. Depozitele **l.** de la Pralea (reg. Bacău) conțin lignit.

levátă (IND. TEXT.) **1.** Operație de scoatere a mosoarelor sau a țevilor pline de pe mașinile

de semitort sau de filat dintr-o filatură. Se execută cu mașina oprită. **2.** Cantitatea de fire obținută de fiecare dată prin scoaterea țevilor pline de la o mașină de semitort sau de filat.

levănțică *(Lavandula vera)*, specie de plantă perenă din familia labiatelor, cu tulpina ramificată în formă de tufă, înaltă de 30—70 cm; frunzele au peri secretori, iar florile, de culoare albastră, parfumate, sînt grupate în inflorescențe. Florile de **l.** se folosesc în parfumerie, pentru extragerea unui ulei eteric parfumat, precum și în farmacie, ca sedativ. În țara noastră crește spontan și se cultivă.

lévelleri, denumire a membrilor unei grupări democratice mic-burgheze care s-a constituit în Anglia în 1647. Conducătorul și ideologul grupării a fost J. Lilburne. Prin ideologia și activitatea lor, **l.** au contribuit la dezvoltarea revoluției burgheze din Anglia, terminată cu lichidarea monarhiei și cu instaurarea republicii (1649). Ridicîndu-se în apărarea proprietății private, ei s-au îndepărtat de păturile cele mai sărace, care-i sprijiniseră la început; interesele acestora au fost reprezentate de diggeri. În lupta cu partidul lui Cromwell **l.** au fost înfrînți, iar în deceniul al șaselea al sec. al XVIII-lea au dispărut de pe arena politică.

levénți (livénți), denumire a mercenarilor moldoveni din oastea Țării Românești, atestați documentar în prima jumătate a sec. al XVII-lea, în vremea lui Matei Basarab. Tot astfel erau denumiți, în sec. al XVIII-lea, membrii unui corp de oaste din armata otomană.

Le Verrier *[lö verié]*, Urbain Jean Joseph (1811—1877), astronom francez, membru al Academiei de Științe din Paris. Studiind mișcările planetelor, a descoperit prin calcul, independent de J. C. Adams, planeta Neptun (1846). A cercetat de asemenea avansul periheliului orbitei lui Mercur și a calculat tabele planetare.

Levi, Carlo (n. 1902), scriitor realist italian, participant la mișcarea de rezistență antifascistă. S-a impus prin romanul-jurnal „Cristos s-a oprit la Eboli" (1945, trad. rom.), în care înfățișează mizeria materială a țăranilor din sudul Italiei și denunță regimul fascist. Volumul de reportaje „Cuvintele sînt pietre" (1955) dezbate critic probleme sociale specifice Siciliei contemporane. A mai scris versuri, precum și eseuri privind criza civilizației burgheze.

leviatán (IND. TEXT.), mașină pentru spălatul lînii brute. Este formată din cinci bazine (căzi), dintre care trei conțin soluții de spălare, unul apă caldă și ultimul apă rece. Lîna brută, adusă de la lupul-desfăcător, este trecută pe rînd prin bazinele cu soluții de spălare și apoi clătită în bazinul cu apă caldă și în cel cu apă rece.

Leviathan, monstru marin fabulos, despre care vorbește Biblia în Cartea lui Iov. Filozoful materialist englez Th. Hobbes a intitulat „Leviathan" cartea sa despre stat (1651), pentru a sugera forța colosală a statului, atotputernicia lui.

Levi-Civita, Tullio (1873—1941), matematician italian. A fost profesor la universitățile din Padova și Roma și membru al Academiei dei Lincei. A adus contribuții în domeniul geometriei, al mecanicii cerești, în teoria invarianților adiabatici, în hidrodinamică etc. A fundamentat, împreună cu G. Ricci, analiza tensorială, care a servit la formularea teoriei relativității generalizate.

levigáre 1. (PEDOL.) Fenomen de transport în apa freatică a substanțelor solubile din sol, aflate în soluție sau în stare de dispersie coloidală. **L.** are loc atunci cînd excesul de apă duce la saturarea solului pînă la capacitatea totală și rămîne un prisos de apă care se infiltrează în sens vertical. Determină diferențierea orizonturilor *A*, *B* și *C* din profilul cernoziomurilor degradate, al solurilor brune și al solurilor podzolite. **2.** (CHIM., MINE) Antrenare, sub formă de suspensie într-un lichid, a unui material în stare de pulbere care se găsește amestecat cu alte substanțe (ex. separarea nisipului folosit pentru betoane de materialul prea fin cu care este amestecat se face prin **l.**).

Levitan, Isaak Ilici (1860 sau 1861—1900), pictor peisagist rus membru al grupării

I. I. Levitan

peredvijnicilor. Creator al unor emoționante imagini ale naturii ruse („Zi de toamnă. Sokolniki", 1879; „Crîngul de mesteceni", 1885—1889; „Vladimirka", 1892; „Martie"; „Toamna de aur", 1895; „Lacul", 1899—1900), **L.** a pictat într-o gamă luminoasă, redînd cu măiestrie atmosfera. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin două peisaje.

levită 1. Model vechi de rochie amplă, foarte lungă. **2.** Haină bărbătească, în formă de redingotă lungă, purtată la sfîrșitul sec. al XVIII-lea.

Levițki, Dmitri Grigorievici (1735—1822), pictor portretist rus. S-a remarcat prin caracterizarea psihologică a personajelor, prin diversitatea rezolvărilor compoziționale, prin coloritul viu și bogat (seria portretelor elevelor de la Institutul Smolnîi; „Diakova", 1778; „Bakunina", 1782; portretul lui Denis Diderot). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. printr-un portret al Ecaterinei a II-a.

levogír (lat. *laevus* „stîng" și gr. *gyros* „cerc"; FIZ.; despre un mediu), care are proprietatea de a roti planul de polarizare al luminii polarizate spre stînga (în sensul invers mersului acelor de ceasornic), pentru un observator către care se propagă lumina. V. și activitate optică.

Levski, Vasil (1837—1873), militant al mișcării revoluționare bulgare de eliberare națio-

nală, unul dintre conducătorii aripii revoluționar-democratice a Comitetului central revoluționar bulgar, creat la București în 1870. În 1862 și 1868 a luat

V. Levski

parte la crearea, pe teritoriile României și Serbiei, a detașamentelor de partizani bulgari în vederea luptei împotriva asupritorilor turci. S-a pronunțat pentru instaurarea în Bulgaria a unei republici democratice independente. Prins de turci în 1872, **L.** a fost spînzurat.

levúlic, *acid* ~ (BIOCHIM.), acid organic, cetonic, cu șase atomi de carbon. Se formează prin acțiunea acizilor concentrați asupra hexozelor.

levulóză (BIOCHIM.) v. **fructoză.**

levúri (BIOL.) v. **drojdii.**

Levy *[levi]*, Michel (1844—1911), geolog și mineralog francez. A făcut cercetări importante asupra structurii rocilor eruptive, asupra feldspaților plagioclazi și asupra sintezei mineralelor și a rocilor.

Lévy-Bruhl *[levi-brül]*, Lucien (1857—1939), sociolog și etnograf francez. A fost profesor la Sorbona și discipol independent al lui E. Durkheim. În lucrarea sa „Morala și știința moravurilor" (1903) a criticat teoriile metafizice despre „omul în genere" și a cerut aplicarea largă a metodei comparativ-istorice. În lucrările „Funcțiile mintale în societățile inferioare" (1910) și „Mentalitatea primitivă" (1922), merituoase prin bogăția materialului documentar și prin unele concluzii particulare, **L.-B.** și-a formulat teoria eronată cu privire la caracterul „prelogic" al gîndirii omului primitiv. El a susținut că aceasta nu s-ar conduce după legile logicii și ar ignora principiul cauzalității. Critica teoriei lui **L.-B.** a demonstrat că gîndirea primitivă nu se deosebește calitativ, prin structura sa logică, de gîndirea omului cult.

Lewis *[lúis]*, Gilbert Newton (1875—1946), chimist american. A fost profesor la Universitatea din Berkeley (California). Este autorul unor lucrări fundamentale în domeniul termodinamicii chimice și al teoriei structurii substanțelor. A explicat pe bază electronică natura legăturii electrovalente și covalente în combinațiile chimice. S-a ocupat de teoria acizilor și bazelor.

Lewis *[lúis]*, Sinclair (1885—1951), scriitor realist critic american. În romanele sale a oglindit, cu o remarcabilă forță artistică, atmosfera grotească, banală și sufocantă caracteristică orașelor americane populate de mici burghezi meschini, conformiști și ignoranți („Strada mare", 1920, trad. rom.; „Babbit", 1922, trad. rom.), procesul de subjugare a științei de către marele capital („Martin Arrowsmith", 1925, trad. rom.), figuri de preoți șarlatani („Elmer Gantry", 1927, trad. rom.), îngrijorarea provocată de ascensiunea fascismului („Aici nu e cu putință", 1935), prejudecățile rasiale („Kingsblood Royal", 1947, trad. rom.). Proza lui **L.** se distinge prin stilul ei descriptiv, exact, voit plat și antiretoric, de vădită intenție satirică. Premiul Nobel (1930).

léxic (LINGV.) v. **vocabular.**

lexicografíe (gr. *lexikos*, din *lexis* „cuvînt" și *graphe* „scriere"), disciplină a lingvisticii care stabilește principiile și metodele de întocmire a dicționarelor.

lexicologíe (gr. *lexikos*, din *lexis* „cuvînt" și *logos* „știință"), disciplină a lingvisticii care studiază cuvintele unei limbi sub toate aspectele lor.

lexicón (gr. *lexis* „cuvînt") **1.** Denumire mai veche, rar întrebuințată astăzi, pentru dicționar (ex. *Lexiconul de la Buda*). **2.** (Rar) Enciclopedie, de obicei dintr-un anumit domeniu de specialitate (ex. *Lexiconul tehnic român*).

Lexiconul de la Buda, nume sub care este cunoscut „Lesiconul romanesc-latinesc-unguresc-nemțesc", apărut la Buda în 1825. A fost elaborat în decursul a trei decenii și aparține mai multor reprezentanți ai Școlii ardelene, printre care Samuil Micu și Petru Maior. *L. de la B.* marchează începutul lexicografiei române moderne; el numără circa 10 000 de articole-titlu și este primul dicționar românesc tipărit care conține indicații etimologice. Lucrarea a influențat în sens latinizant dezvoltarea lexicografiei noastre vreme de circa o jumătate de secol.

Lexington *[léxiŋtən]*, oraș în S.U.A. (statul Massachusetts), unde în 1775, la începutul războiului pentru independența coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783), a avut loc prima ciocnire armată între miliția cetățenească americană și trupele engleze.

Leyda v. **Leiden.**

leziúne (lat. *laesio* „rană", de la *laedere* „a răni") **1.** (MED.) Modificare patologică reversibilă sau ireversibilă a unui țesut sau a unui organ, manifestată prin alterarea structurii și activității normale a acestora. Poate fi provocată de agenți fizici (arsuri, degerături), chimici (acizi sau alcooli tari), mecanici (eroziuni, fracturi), infecțioși (inflamații, supurații) sau tumorali. **2.** (DR.) Prejudiciu suferit de o persoană, parte într-un act juridic, care s-a obligat să execute o prestație de o valoare vădit superioară celei ce urmează s-o primească în schimb. În dreptul R.P.R., **l.** este o cauză de anulare pentru actele juridice de administrare încheiate de un minor de peste 14 ani fără încuviințarea părinților sau a tutorelui, precum și o cauză de nulitate pentru actele lezionare, încheiate între majori, **l.** fiind potrivnică regulilor de conviețuire socialistă.

Lhasa, oraș în R.P. Chineză, centrul administrativ, economic și cultural al Regiunii Autonome Tibet, situat în sudul Podișului Tibet la 3 650 m altitudine. 100 000 loc. (1960). Industrie ușoară, de prelucrare

a metalelor, meşteşuguri. Nod de comunicaţii rutiere şi aeriene. În trecut, centru religios al lamaismului. Numeroase temple („Jo Khang", sec. VII; „Ramoche" ş.a.), mănăstiri, complexul palatului „Po-ta-la".

L'Hôpital (Lhopital) *[lopitál]*, Guillaume François de (1661 — 1704), matematician francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Este autorul primului manual de calcul diferenţial: „Analiza infiniţilor mici pentru interpretarea liniilor curbe" (1696). — *Teorema lui* ~, teoremă conform căreia, în anumite condiţii, limita raportului a două funcţii este egală cu limita raportului derivatelor funcţiilor. Este folosită pentru aflarea limitei raportului a două funcţii, cînd raportul limitelor acestor funcţii este de forma $\frac{0}{0}$ sau $\frac{\infty}{\infty}$.

Lhote *[lot]*, Henri (n. 1908), om de ştiinţă francez, explorator al Saharei. S-a preocupat de problemele privind geografia, etnografia şi preistoria Saharei. A descoperit în 1958, în platoul Tassili, unul dintre cele mai bogate centre din lume ale artei preistorice, vechi picturi şi gravuri rupestre din mileniile VIII—VI î.e.n. Această descoperire confirmă că Sahara a fost populată în timpuri străvechi de triburi de vînători şi păstori.

liáne (BOT.), denumire dată plantelor cu tulpinile foarte lungi, subţiri, flexibile, cătărătoare, care cresc încolăcindu-se în jurul unui suport sau agăţîndu-se de acesta prin cîrcei. Sînt foarte răspîndite în pădurile tropicale (ex. vanilia). În ţara noastră cresc spontan (ex. *Periploca graeca* în pădurea Letea, iedera, curpenul ş.a.); sînt cultivate ca plante ornamentale (viţa sălbatică, viţa japoneză, glicina, caprifoiul, iedera) sau ca plante tehnice (hameiul).

liánt (din fr. *lier* „a lega"; TEHN. CONSTR.; CHIM.), material cu fluiditate naturală sau dobîndită (prin încălzire, dizolvare, emulsionare etc.), care poate lega între ei componenţii unui material solid de natură minerală sau organică (sub formă de granule, fişii, fire etc.). Legarea se produce prin învelirea componenţilor materialului solid cu o peliculă de **l.**, care apoi se întăreşte datorită unor fenomene fizice (răcire, uscare, dezemulsionare) sau chimice (oxidare, polimerizare, deshidratare etc.). După modul de obţinere se deosebesc: *l. artificiali*, care sînt fabricaţi din materii prime riguros dozate şi prelucrate prin amestecare, măcinare, ardere etc. (ex. cimentul, bitumurile reziduale, gudroanele de distilare etc.); *l. naturali*, care sînt obţinuţi din materii prime a căror compoziţie naturală corespunde cerinţelor (ex. ipsosul, varul, argila, bitumurile naturale etc.). După modul de întărire se deosebesc: *l. aerieni*, care se întăresc în prezenţa aerului; *l. hidraulici*, care se întăresc în contact cu apa (datorită reacţiei chimice între unii componenţi ai liantului şi apa cu care se amestecă); *l. hidrocarbonoşi*, formaţi din amestecuri de hidrocarburi (asfalturi, gudroane, bitumuri etc.) şi care se întăresc datorită oxidării şi polimerizării acestora; *l. micşti*, formaţi din amestecuri de **l.** şi materiale inerte. Sin. *aglomerant*.

liásic (STRAT.), seria inferioară a jurasicului, caracterizată prin anumite specii de amoniţi, belemniţi, lamelibranhiate, brahiopode etc. În R.P.R., depozitele **l.** apar în Carpaţii Orientali, în Carpaţii Meridionali, în Banat, în Munţii Apuseni şi în nordul Dobrogii. În depozitele **l.** din Banat (Doman, Anina, Drencova, Cozla, Bigăr, Rudăria etc.) şi din Oltenia (Schela) se găsesc zăcăminte de cărbuni. În reg. Braşov se exploatează argile refractare, aflate în depozitele **l.**

Liban, stat în sud-vestul Asiei, situat pe coasta Mării Mediterane, între Siria şi Israel. Suprafaţa: 10 400 km². Populaţia: 1 700 000 loc. (1963), în cea mai mare parte arabi. Capitala: *Beirut*. Limba de stat: araba. Alte oraşe: Tripoli, Saida. Cea mai mare parte a teritoriului este ocupată de munţii Liban, care se întind paralel cu ţărmul pe circa 170 km, atingînd înălţimea de 3 089 m; ei sînt mărginiţi spre vest de o cîmpie litorală îngustă, iar spre est de depresiunea Beeka, care îi desparte de munţii Antiliban şi Hermon, situaţi la graniţa cu Siria. Climă mediteraneană, cu precipitaţii bogate în munţi, dar secetoasă în cîmpia litorală şi în depresiunea Beeka. Rîuri scurte. Vegetaţie mediteraneană; pădurile care acopereau munţii (cu vestiţii cedri de Liban) au fost în mare parte tăiate. Resurse naturale: cărbune brun, asfalt, minereu de fier, de mangan, de uraniu. **L.** este o ţară agrară, în economia căreia capitalul străin deţine poziţii importante. Mai mult de jumătate din terenurile agricole aparţin marilor moşieri. Se cultivă plante citrice, meri, măslini, bananieri, viţă de vie, grîu, orz, porumb, tutun; se cresc capre, oi, bovine. În industrie predomină întreprinderile mici. Principalele ramuri sînt: industria alimentară, prelucrarea petrolului (rafinării la Tripoli şi Saida, aparţinînd

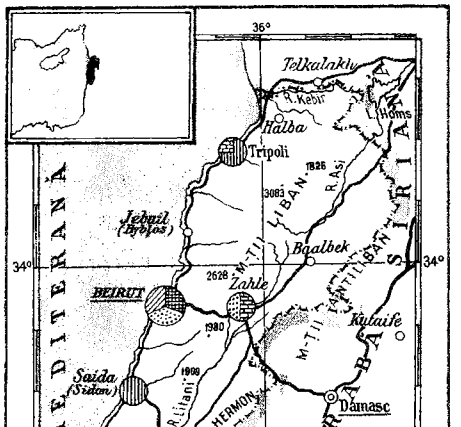

monopolurilor engleze şi americane), industria textilă, a cimentului, extractivă. Prin porturile Tripoli şi Saida se exportă şi petrolul adus prin conducte din Irak şi Arabia Saudită. 1/3 din venitul naţional este obţinut din comerţ. Un loc important îl au comerţul de intermediere şi tranzit şi operaţiile de valută dintre ţările arabe şi Occident. Este dezvoltat turismul. **L.** exportă citrice, mere, banane, lînă şi importă petrol, grîu, vite, material lemnos. — *Istoric.* În antichitate, pe teritoriul **L.**, locuit de fenicieni, au apărut o serie de oraşe-state sclavagiste (Tir, Sidon etc.), care au fost cucerite, succesiv, de Asiria (sec. VIII—VII î.e.n.), de regatul Noului Babilon (sec. al VII-lea î.e.n.), de Iran (sec. al VI-lea î.e.n.), de statul seleucilor (sec. III—I î.e.n.), de romani (sec. I î.e.n.), de arabi (sec. al VII-lea), de selgiucizi (sec. al XI-lea), de cruciaţi (sec. XI—XII), de mamelucii egipteni (sec. XIV—XV). Între 1517 şi 1918, **L.** a făcut parte din Imperiul otoman, iar în 1920 a trecut sub mandat francez. În cursul celui de-al doilea război mondial (1941), trupele anglo-franceze au intrat în **L.**, înfrîngînd rezistenţa trupelor guvernului francez prohitlerist de la Vichy. În mod formal, **L.** a fost declarat independent în 1926, dar abia în 1943, ca urmare a creşterii mişcării de eliberare naţională, a devenit independent de fapt. În 1944, după împărţirea Partidului Comunist din Siria şi Liban (înfiinţat în 1924) în două partide naţionale de sine stătătoare, a fost organizat Partidul Comunist din **L.** (a cărui activitate a fost interzisă în 1947). **L.** a aderat la Liga Ţărilor Arabe de la înfiinţarea acesteia (1945). În 1948—1949 **L.** a luat parte, alături de celelalte ţări arabe, la conflictul arabo-israelian. În perioada postbelică s-a intensificat pătrunderea capitalului străin, îndeosebi a celui nord-american. Lupta antiimperialistă a poporului libanez a crescut în amploare. În mai 1958 a avut loc o răscoală armată împotriva guvernului reacţionar, a amestecului străin în treburile interne ale ţării, pentru solidaritatea arabă. Noul guvern al **L.** a iniţiat o politică de neaderare la blocurile imperialiste. **L.** este o republică. Şeful statului este preşedintele, ales de parlament pe termen de şase ani. Organul legislativ suprem al puterii este parlamentul unicameral, ales pe termen de patru ani. Întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R.

Libanios (sec. IV), retor grec din Constantinopol, protejat şi adept al împăratului filozof Iulian Apostatul. A fost unul dintre cei din urmă oratori şi sofişti ai vremii. În discursurile sale, **L.** ne-a lăsat un tablou sugestiv al haosului economic, politic şi militar din Imperiul roman din a doua jumătate a sec. al IV-lea.

libaţie (lat. *libatio* „stropire, ofrandă"; în practicile religioase din antichitate), act ritual constînd din umplerea unei cupe cu vin, lapte sau apă curată, din gustarea şi apoi vărsarea ei, ca un omagiu adus divinităţii. Prin extensiune, termenul denumeşte închinarea paharului în cinstea cuiva la ospeţe.

Libby, Willard Frank (n. 1908), savant american, profesor de chimie la Universitatea California din Los Angeles. A elaborat metoda de stabilire a vîrstei absolute a resturilor organice după cantitatea de carbon radioactiv (C^{14}) pe care o conţin. Această metodă a căpătat o largă utilizare în cercetările arheologice. Op. pr.: „Datarea cu radiocarbon" (1952). Laureat al Premiului Nobel pentru chimie (1960).

libelúle, denumire dată insectelor din ordinul odonatelor (ex. *Anax imperator, Libelulla depressa, Lestes fusca* etc.). **L.** au capul mare, cu ochi foarte mari, acoperind aproape tot capul, abdomenul lung şi subţire şi două perechi de aripi membranoase, cu numeroase nervuri. Larvele lor trăiesc în apă, mai ales printre plante. În ţara noastră, **l.** este cunoscută sub numele de *calul-popii.*

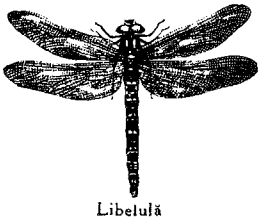

Libelulă

liber (BOT.), ţesut conducător la plantele superioare, prin care circulă, în sens descendent, seva elaborată. Este format din tuburi (vase) liberiene, celule anexe, parenchim liberian şi, uneori, din fibre liberiene.

liberalism 1. Concepţie politică şi economică burgheză, care preconiza îngrădirea puterii monarhului prin parlament, acordarea anumitor libertăţi individuale politice, asigurarea liberei concurenţe şi neintervenţia statului în economie. A apărut în perioada luptei burgheziei din ţările vesteuropene împotriva feudalismului şi a monarhiei absolute, avînd la început un caracter progresist. O contribuţie importantă la formarea şi răspîndirea **l.** a adus iluminismul burghez francez (sec. al XVIII-lea) prin Voltaire, Montesquieu şi alţii, precum şi teoriile economice ale fiziocraţilor (F. Quesnay, A.R.J. Turgot) şi, în special, ale reprezentanţilor economiei politice clasice burgheze (A. Smith şi D. Ricardo). Egalitatea în drepturi a oamenilor şi a naţiunilor, precum şi „libertăţile individuale" proclamate de **l.** sînt limitate în societatea burgheză datorită relaţiilor de exploatare, politicii de înrobire a ţărilor coloniale şi dependente. Pe plan economic, **l.** susţine existenţa unei ordini naturale care s-ar menţine prin acţiunea spontană a legilor, considerînd că se poate realiza o armonie în viaţa economică prin dezvoltarea ei de la sine, fără intervenţia statului. Această concepţie era exprimată prin deviza „laissez faire, laissez passer". Prin aceasta, liberalismul economic a avut la început un rol progresist, contribuind la eliberarea producţiei manufacturiere de controlul statului şi a comerţului de taxele şi impozitele locale, precum şi de tot felul de restricţii feudale. O dată cu apariţia proletariatului ca forţă politică independentă şi îndeosebi după apariţia marxismului, **l.** a în-

ceput lupta împotriva acestora, a folosit frazeologia liberală pentru a abate masele populare de la lupta împotriva burgheziei, făcînd apologia capitalismului. Pe măsura ascuțirii contradicțiilor capitalismului **l.** a pierdut tot mai mult caracterul său progresist, ajungînd la compromisuri cu elementele feudale. O dată cu trecerea la imperialism și mai ales cu intrarea capitalismului în criza sa generală, cu dezvoltarea capitalismului monopolist de stat, **l.** și-a pierdut poziția sa dominantă în economia politică burgheză. Unii economiști (J.M. Keynes ș.a.) se ridică împotriva **l.**, încercînd să justifice necesitatea monopolurilor și a intervenției statului în economie, iar alții îl propagă sub forma neoliberalismului. **2.** *Liberalism comercial,* politică comercială antiprotecționistă, variantă modernă a liberschimbismului. **3.** Atitudine împăciuitoristă în lupta de clasă, neprincipialitate, care duce la slăbirea vigilenței politice.

liberalitáte (din lat. *liberalis* „darnic, generos"; DR.), act juridic prin care o persoană (donator, testator) dispune cu titlu gratuit de un drept al său în favoarea unei alte persoane (donatar, legatar).

liber-arbítru, noțiune filozofică și etică care desemnează, în concepțiile idealiste, o presupusă libertate absolută a omului, privită ca o independență totală față de necesitatea și cauzalitatea obiectivă. V. și libertate și necesitate.

liberare condiționată (DR.), măsură care constă în punerea în libertate a unui condamnat la o pedeapsă privativă de libertate, dacă dă dovadă de îndreptare, după executarea unei anumite părți din durata pedepsei. La expirarea întregii durate a pedepsei, aceasta este socotită ca executată, cu excepția cazului cînd, în perioada **l.c.**, condamnatul săvîrșește o nouă infracțiune. În dreptul R.P.R., **l.c.** a fost înlocuită cu *liberare înainte de termen.*

liberare înainte de termen (în dreptul R.P.R.), eliberarea de către instanța judecătorească a unui condamnat înainte de expirarea pedepsei privative de libertate, aceasta fiind considerată ca executată în întregime. Se aplică condamnaților care muncesc pe șantiere, în mine, ateliere, gospodării agricole etc. sau celor care execută munci cu caracter de continuitate în interesul locului de deținere, dacă au efectuat în mod conștiincios muncile repartizate și au avut o bună comportare.

liberare provizorie (DR.), punere în libertate, în cursul procesului penal, de către organul competent, a învinuitului sau a inculpatului aflat în stare de deținere preventivă. Măsura **l.p.** poate fi luată cu sau fără darea unei *cauțiuni* și poate fi revocată cînd deținerea preventivă este considerată din nou necesară.

Liberec */libereț/*, oraș în R.S. Cehoslovacă, situat în nordul Cehiei. 66 360 loc. (1962). Industrie textilă (bumbac, lînă) și constructoare de mașini (automobile, utilaj electrotehnic, mașini textile), de prelucrare a lemnului, industrie alimentară.

Liberia, stat în Africa de vest, situat pe coasta Oceanului Atlantic, între Sierra Leone, Guineea și Coasta de Fildeș. Suprafața: 111 370 km². Populația: 1 290 000 loc. (după date O. N. U.; după alte surse 2 500 000 loc., 1960), alcătuită din negri (dintre care circa 20 000 sînt americano-liberieni, urmași ai negrilor eliberați din sclavie, veniți din S.U.A.). Limba oficială este engleza (vorbită de o mică parte a populației). Capitala: *Monrovia.* Nordul și nord-estul **L.** cuprinde o porțiune din podișul leono-liberian. Acesta este mărginit de o zonă deluroasă, care coboară în trepte spre cîmpia litorală joasă. Țărmul este lagunar. Climă ecuatorială. Rîuri scurte, cu debite bogate. Păduri ecuatoriale dese, cu numeroși arbori de esență prețioasă (acaju, palisandru etc.); în podiș cresc păduri rare și savane. Mari zăcăminte de minereu de fier; zăcăminte de diamante, aur. **L.** este o țară agrară slab dezvoltată. Circa 90% din populația activă este ocupată în agricultură. Marile plantații, specializate în culturi pentru export (în primul rînd arbori de cauciuc, apoi palmieri de ulei, arbori de cacao, de cafea, bananieri), aparțin companiilor străine, îndeosebi americane, și sînt concentrate în special în zona litoralului (pe terenuri concesionate). În rest se practică o agricultură cu caracter primitiv (culturi de manioc, batate, orez, trestie de zahăr), a cărei producție nu satisface necesarul de consum. Pe litoral se practică pescuitul. Principala ramură a industriei este industria extractivă, în special exploatarea minereului de fier, controlată de monopolurile străine (doar în unele societăți mixte statul are o participație de 50%); exploatarea diamantelor este controlată de stat. Industria prelucrătoare este aproape inexistentă, fiind reprezentată doar prin cîteva mici unități ale industriei ușoare. Tonajul flotei maritime este printre cele mai mari din lume (locul al treilea în 1960), deoarece, datorită impozitelor scăzute, multe vase străine își înregistrează aici. **L.** exportă cauciuc, minereu de fier și, în mai mică măsură, diamante și diferite

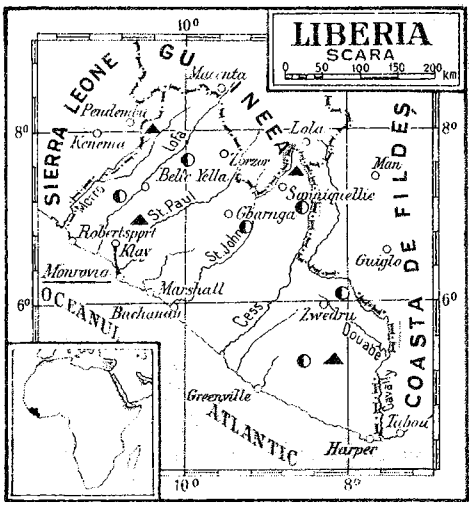

produse agricole. Legături comerciale cu S.U.A., Olanda, Marea Britanie, R.F.G. — *Istoric*. Trecutul îndepărtat al populaţiilor care au trăit pe teritoriul **L.** este puţin cunoscut. În a doua jumătate a sec. al XV-lea, pe ţărmurile **L.** au apărut navigatorii portughezi, olandezi, englezi şi francezi. În 1822, pe ţărmul vestic al Africii au început să ia fiinţă aşezări ale negrilor americani eliberaţi din sclavie. Teritoriul colonizat a căpătat în 1824 denumirea oficială de Liberia, fiind cîrmuit la început de un guvernator al S.U.A. În 1847 **L.** a fost declarată stat independent şi proclamată republică. Între S.U.A., Anglia şi Franţa s-a dat, la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, o luptă înverşunată pentru dominaţia **L.** După al doilea război mondial, S.U.A. şi-au întărit în această ţară poziţiile economice şi politice. **L.** este o republică. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele, ales pe termen de opt ani şi reeligibil din patru în patru ani. Organul legislativ suprem este Congresul (parlamentul) bicameral, format din două camere: Senatul (ales pe şase ani) şi Camera Reprezentanţilor (aleasă pe patru ani). Partidul adevăraţilor whigi este partidul de guvernămînt. Partidele de opoziţie au fost dizolvate.

liber-cugetători, denumire generică pentru adepţii unor curente ideologice progresiste, care promovează o atitudine critică faţă de religie şi faţă de biserică. Libera cugetare a apărut în sec. al XVIII-lea, ca o manifestare a ideologiei burgheziei în ascensiune. Primii gînditori denumiţi **l.c.** (free thinkers) au fost deiştii englezi (J. Toland, A. Collins, D. Hartley, J. Priestley ş.a.). În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, intelectualii de orientare anticlericală din mai multe ţări europene au întemeiat organizaţii de **l.c.** (ex. Uniunea internaţională a libercugetătorilor, 1880). În ţara noastră s-a manifestat un curent al **l.c.** la sfîrşitul sec. al XIX-lea, avînd ca reprezentanţi pe P. Muşoiu, dr. P. Zosin, dr. S. Tiron, Fr. Krasser ş.a. La începutul sec. al XX-lea a luat fiinţă o asociaţie a **l.c.** (Asociaţia ştiinţifică de educaţie pozitivă), care a avut cercuri în diferite oraşe ale ţării şi a editat revista „Raţiunea" (1911—1914).

liber-schimbism, politică economică preconizată de burghezia industrială, care revendica libertatea comerţului şi neamestecul statului în viaţa economică, renunţarea sau limitarea taxelor vamale protecţioniste. Această doctrină a apărut în Anglia, în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea, avînd ca fondatori pe A. Smith şi D. Ricardo şi a fost îndreptată împotriva mercantilismului şi a protecţionismului. K. Marx şi F. Engels au criticat atît **l.-s.** cît şi protecţionismul, subliniind totuşi că pentru acea perioadă **l.-s.** avea o latură progresistă, deoarece libertatea comerţului grăbea dezvoltarea capitalismului şi maturizarea contradicţiilor acestuia pe scară naţională şi internaţională. Începînd din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, statele capitaliste renunţă tot mai mult la **l.-s.** şi îşi bazează politica comercială pe protecţionism. În România, începînd cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea, reprezentanţii moşierimii, precum şi cei ai burgheziei agricole şi comerciale, au preconizat o politică economică liber-schimbistă, care a contribuit la crearea condiţiilor prielnice pentru pătrunderea nestingherită a mărfurilor şi capitalurilor străine, pe de o parte, dar pe de altă parte a dus la subminarea independenţei economice şi politice a ţării. În acelaşi timp însă, unii reprezentanţi ai burgheziei industriale preconizau o politică protecţionistă, prin limitarea de către stat a pătrunderii mărfurilor şi capitalurilor străine pe piaţa internă, în scopul dezvoltării industriei naţionale.

libért (în Roma antică), sclav liberat. După eliberarea lor din sclavie, **l.** intrau, de obicei, în serviciul unor familii romane de vază, mai ales al acelora la care fuseseră sclavi, iar mulţi deveneau oameni de afaceri. Liberţii au avut un rol de seamă în viaţa economică şi politică a imperiului, mai ales în timpul dinastiei Antoninilor (96—192).

„Libertatea", ziar, organ de presă al Partidului social-democrat din România. A apărut la Bucureşti începînd din august 1944. După crearea P.M.R., ziarul a mai apărut, paralel cu ziarul „Scînteia", ca organ al P.M.R., pînă în mai 1949.

libertate şi necesitate, categorii filozofice exprimînd relaţia dintre activitatea oamenilor şi legile obiective ale naturii şi societăţii. Marxismul combate concepţiile unilaterale care pornesc de la o opoziţie rigidă, metafizică, între aceste două categorii. El respinge voluntarismul şi indeterminismul, care concep greşit libertatea ca independenţă faţă de legile obiective şi absolutizează rolul pe care îl au în istorie acţiunile conştiente şi voinţa oamenilor, considerate ca fiind nedeterminate cauzal. Totodată el respinge şi concepţiile materialist-mecaniciste, fataliste, care neagă libertatea, considerînd că determinismul ar exclude posibilitatea oricărei alegeri, orice rol al activităţii conştiente a oamenilor. Materialismul dialectic şi istoric porneşte de la recunoaşterea corelaţiei dialectice dintre **l. şi n.** În cadrul acestei corelaţii, materialismul dialectic recunoaşte caracterul primordial al necesităţii obiective în raport cu voinţa şi conştiinţa oamenilor, dar în acelaşi timp şi posibilitatea oamenilor de a transforma realitatea obiectivă, pe baza cunoaşterii necesităţii. Libertatea constă tocmai în înţelegerea necesităţii, în cunoaşterea legilor obiective ale realităţii şi în stăpînirea forţelor naturii şi ale vieţii sociale, întemeiată pe această cunoaştere. Ea este, prin urmare, un produs al dezvoltării istorice a societăţii. Orice progres al cunoaşterii naturii şi al dezvoltării forţelor de producţie a însemnat un progres al libertăţii. Totodată, în condiţiile existenţei proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi a antagonismelor de clasă, oamenii sînt dominaţi de propriile lor relaţii sociale, care li se opun ca nişte forţe stihinice, oarbe.

Numai în condiţiile socialismului, care înfăptuieşte, pe baza proprietăţii obşteşti asupra mijloacelor de producţie şi a cunoaşterii legilor obiective ale dezvoltării sociale, dezvoltarea conştientă, planificată a economiei şi a întregii activităţi sociale, oamenii devin cu adevărat liberi. Trecerea de la capitalism la comunism reprezintă de aceea „saltul omenirii din imperiul necesităţii în imperiul libertăţii" (Engels). Relaţia dialectică dintre **l. şi n.** se aplică nu numai societăţii privite în ansamblu sau grupurilor sociale, dar şi individului. În împrejurări date, omul dispune de o libertate relativă a voinţei, de libertatea de a alege cutare sau cutare comportare. Negarea libertăţii relative şi afirmarea determinismului absolut duc la negarea răspunderii morale şi a dreptului de apreciere a faptelor omului. Libertatea se întemeiază însă şi sub acest raport pe cunoaşterea necesităţii. Necesitatea obiectivă defineşte graniţele înăuntrul cărora acţionează libertatea voinţei; liberă este nu voinţa care alege în mod arbitrar între diferite comportări posibile, aşa cum susţine teoria idealistă a l i b e r u l u i a r b i t r u, ci aceea a cărei alegere este în concordanţă cu necesitatea, cu legile care guvernează existenţa fizică şi psihică a omului. Libertatea voinţei nu este de aceea altceva, după cum arată Engels, decît capacitatea de a decide în cunoştinţă de cauză.

libertate supravegheată (DR.), măsură de reeducare constînd în lăsarea în libertate a infractorului minor şi supravegherea lui îndeaproape timp de un an. La expirarea intervalului, instanţa care a dispus această măsură va hotărî, în raport cu comportarea minorului, fie încetarea procesului penal, fie condamnarea.

libertăţi democratice, drepturi şi libertăţi fundamentale prevăzute în constituţii şi destinate să asigure formarea şi dezvoltarea personalităţii omului, libertatea şi apărarea persoanei, posibilitatea de a-şi îmbunătăţi condiţiile de trai, precum şi participarea cetăţenilor la viaţa publică. Cele mai importante **l.d.** sînt: dreptul la muncă, libertatea de conştiinţă, a cuvîntului, a învăţămîntului, a presei, a întrunirilor, mitingurilor şi demonstraţiilor, inviolabilitatea persoanei, a domiciliului, secretul corespondenţei, dreptul de asociere, drepturile electorale. Unele **l.d.** au fost susţinute pentru prima oară de ideologii burgheziei (iluminiştii), în lupta împotriva regimului feudal şi prevăzute în actele revoluţiilor burgheze ca drepturi naturale şi inalienabile ale omului. După cucerirea puterii burghezia s-a limitat la proclamarea anumitor libertăţi democratice în constituţii, fără însă a le garanta şi luînd măsuri de restrîngere ori chiar de împiedicare a exercitării lor de către masele muncitoare, (ex. sistemele şi practicile electorale ale unor ţări burgheze). În epoca contemporană, burghezia monopolistă desfăşoară o ofensivă puternică împotriva drepturilor şi libertăţilor democratice ale oamenilor muncii, iar aceştia, în frunte cu clasa muncitoare şi partidul ei revoluţionar, duc o luptă susţinută pentru apărarea şi extinderea **l.d.** În R.P.R., ca şi în celelalte ţări socialiste, **l.d.** sînt garantate tuturor cetăţenilor, atît din punct de vedere juridic cît şi din punct de vedere material, prin punerea la dispoziţie a mijloacelor materiale care asigură exercitarea lor efectivă. V. şi d r e p t u r i l e f u n d a m e n t a l e a l e c e t ă ţ e n i l o r R. P. R.; l e g a l i t a t e.

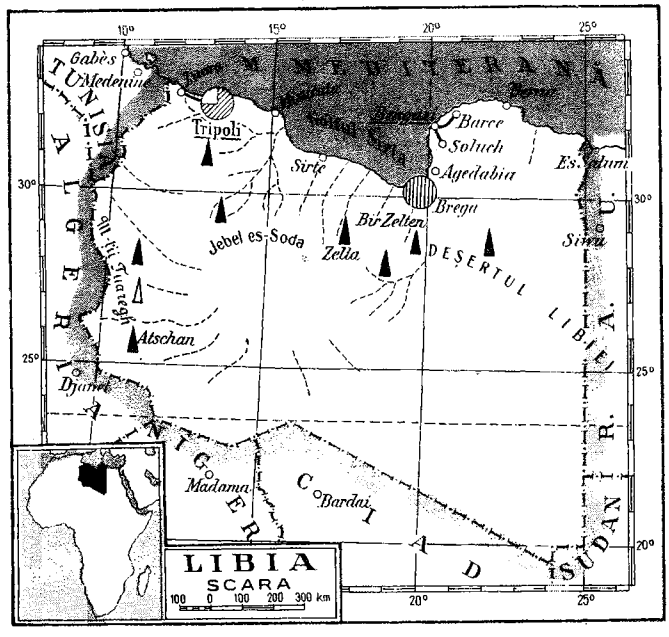

Libia, stat în nordul Africii, situat pe coasta Mediteranei între Republica Arabă Unită, Sudan, Ciad, Niger, Algeria şi Tunisia. Suprafaţa: 1 759 540 km². Populaţia: 1 559 000 loc. (1964), în cea mai mare parte arabi, restul berberi, italieni etc. Circa 40% din locuitori sînt nomazi şi seminomazi. Limba de stat: araba. Capitala rezidenţială: *Benghazi.* Capitala administrativă: *Tripoli.* În prezent se construieşte o nouă capitală, *El Beida.* Cea mai mare parte a ţării are relief de podiş (altitudini de 200—600 m), cu numeroase hamade şi depresiuni nisipoase. În nord se află o cîmpie litorală joasă, acoperită de dune. Climă tropicală de deşert; pe coastă, climă mediteraneană. 98% din teritoriul **L.** este ocupat de deşerturi şi semideşerturi (partea estică a Saharei); populaţia se concen-

trează în zona litorală și, în mai mică măsură, în oaze. Mari zăcăminte de petrol. **L.** este o țară agrară slab dezvoltată, în economia căreia vechile relații tribale se îmbină cu relații feudale și capitaliste. Monopolurile străine ocupă poziții dominante în industria extractivă. 80% din populația activă este ocupată în agricultură. Terenurile agricole, foarte restrînse (circa 8% din suprafața țării), sînt folosite ca pășuni sezoniere și, în mai mică măsură, pentru culturi irigate. Creșterea animalelor (oi, capre, bovine, cămile) are caracter extensiv, fiind foarte slab productivă. Se cultivă orz, grîu, în oaze curmali, măslini, portocali; în zonele de semipustiu se culege iarba alfa (care se folosește pentru obținerea celulozei). În cadrul industriei extractive s-a dezvoltat exploatarea petrolului (21 000 000 t în 1963), transportat prin conducte spre porturile Marsa-Brega și Es Sidr. Celelalte resurse ale subsolului sînt puțin cunoscute și slab valorificate. Există mici întreprinderi ale industriei ușoare și alimentare. Sînt răspîndite meșteșugurile. Pe coastă se practică pescuitul și extracția sării din mare. Se exportă alfa, vite, pește, ulei de măsline și alte produse agricole; se importă produse de larg consum, alimente, mașini. Principalele legături comerciale: cu S.U.A., Anglia, Italia, R.F. Germană. — *Istoric.* În antichitate, teritoriul **L.** a fost populat de triburi nomade, care se ocupau cu creșterea vitelor. În sec. X—IX î.e.n., triburile libiene au avut un rol important în viața politică a Egiptului. Prin sec. al VII-lea î.e.n. au fost întemeiate, în partea de apus a **L.** (Tripolitania), numeroase orașe-colonii cartagofeniciene, iar în partea de răsărit (Cirenaica) orașe-colonii grecești. Tripolitania și Cirenaica au fost cucerite, succesiv, de romani (sec. II—I î.e.n.), de arabi (sec. al VII-lea), de otomani (sec. al XVI-lea). În urma războiului italo-turc (1911—1912), Tripolitania și Cirenaica au fost cucerite de Italia, transformate în colonii și reunite sub denumirea generală de Libia. Triburile libiene au dus o înverșunată luptă de eliberare împotriva cotropitorilor. În 1943, în timpul celui de-al doilea război mondial, trupele anglo-franceze, cu concursul direct al poporului libian (care și-a alcătuit o armată națională, participantă la luptele din nord-estul Africii), au alungat trupele italo-germane. La 24 decembrie 1951, în urma intensificării mișcării de eliberare națională conduse de gruparea politică Congresul național, **L.** a devenit independentă. În 1953 **L.** a aderat la Liga țărilor arabe. **L.** este o monarhie constituțională. Șeful statului este regele. Organul legislativ suprem este Parlamentul bicameral. Puterea executivă aparține guvernului, în frunte cu prim-ministrul, numit de rege.

Libia, *Deșertul Libiei,* deșert în Africa, în nord-estul Saharei, situat între munții Tibesti și valea Nilului. Este împărțit între Libia, R.A.U. și Sudan. Suprafața: circa 2 000 000 km^2. Partea nordică este joasă, acoperită de dune; partea sudică are relief de podiș pietros, cu unele masive izolate (Djebel-Avenat, 1 934 m). Climă tropicală uscată. Este străbătut de ueduri (văi seci) rare. Populația, concentrată în cîteva oaze, se ocupă cu pomicultura (curmali, piersici, caiși) și cu creșterea animalelor.

líbido (MED.), termen latin denumind dorința de satisfacere a instinctului sexual. Termenul este larg întrebuințat de școala psihanalitică freudiană, care susține, în mod greșit, că **l.** constituie forța motrice a întregii vieți și baza tuturor acțiunilor normale sau morbide.

librație (din lat. *libra* „balanță"; ASTR.), balansare aparentă a Lunii față de poziția sa medie, datorită, între altele, faptului că Luna nu se mișcă uniform, iar axa sa de rotație nu este perfect normală pe planul orbitei. **L.** face vizibilă de pe Pămînt 59% din suprafața Lunii.

librét (it. *libretto* „cărțulie"; MUZ.) **1.** Textul unei compoziții de mari proporții: operă, operetă, mai rar oratoriu. Subiectele **l.** pot fi inspirate din lucrări beletristice sau pot fi originale. **2.** Broșură conținînd acest text.

Libreville *[librəvil]*, oraș în Africa, capitala Gabonului, situat pe coasta Oceanului Atlantic, pe malul nordic al estuarului rîului Gabon. Circa 30 000 loc. (1962). Industrie de prelucrare a lemnului, alimentară, ateliere de reparații mecanice și de reparații navale. Important port prin care se exportă lemn de esență prețioasă, cacao, copra, cauciuc. Aeroport.

licență 1. Permis special eliberat de organele de stat competente, pentru o anumită perioadă, prin care se acordă unor persoane sau întreprinderi dreptul de import sau de export al unor anumite mărfuri. **2.** Contract prin care posesorul unui brevet de invenție cedează unei alte persoane, statului, respectiv altor state, în schimbul unei sume de bani, dreptul de a folosi sau valorifica documentații tehnice sau invenții brevetate. **3.** (În trecut, pînă la reforma învățămîntului din 1948) Examen special dat de absolvenții facultăților din învățămîntul universitar; corespunde actualului examen de stat.

licență poetică (STIL.), abatere a poeților de la regulile gramaticale ale limbii, cerută de necesitățile rimei, ritmului sau din dorința de a realiza o notă stilistică particulară.

licéu, școală medie (secundară) de șapte sau de opt ani, de obicei cu caracter teoretic. În România au existat licee pînă la reforma învățămîntului din 1948, cînd au fost înlocuite cu școlile medii. — *L. militar,* școală medie teoretică a Ministerului Forțelor Armate, în care elevii dobîndesc, pe lîngă cunoștințele generale, și unele deprinderi militare în vederea repartizării lor la școlile militare de ofițeri.

Liceul, sediul școlii peripatetice, fundată de Aristotel în anul 335 î.e.n. Era situat în Atena, lîngă templul lui Apollo Lykios. Prin extensiune, **L.** denumește și școala peripatetică.

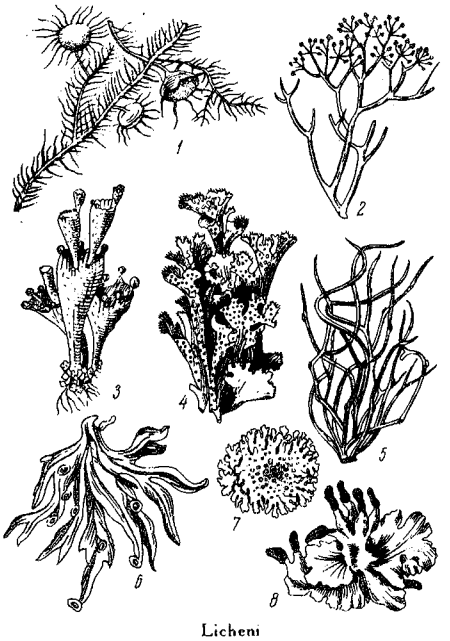

Licheni

1 — mătreaţa bradului (Usnea barbata); 2 — lichenul renilor (Cladonia rangiferina); 3 — păhărele (Cladonia coccifera); 4 — lichen de Islanda (Cetraria islandica); 5 Roccella tinctoria; 6 — Ramalina calycaris; 7 — lichen de arbori (Parmelia parietina); 8 Peltigera polydactyla.

lichefiére (FIZ.), trecere a unui corp din stare gazoasă în stare lichidă. Gazele pot fi lichefiate fie numai prin răcire, fie prin răcire şi comprimare, fie numai prin comprimare. La elaborarea procedeelor de **l.** trebuie să se ţină seama de dependenţa dintre temperatura de fierbere şi presiunea exercitată.

lichén (MED.), boală de piele cu evoluţie cronică, deseori recidivantă, îmbrăcînd aspecte diferite. Este determinată de acţiunea prelungită a unor factori iritanţi. Se caracterizează prin apariţia pe piele a unor proeminenţe (papile), izolate sau reunite în plăci, provocînd mîncărime (prurit) mai mult sau mai puţin pronunţată, îngroşare, striaţii accentuate şi hiperpigmentare a pielii.

lichéni, grup de plante inferioare, al căror tal este format din două organisme, ciupercă şi algă, aflate în raporturi de convieţuire (simbioză), în cadrul cărora ciuperca furnizează algei apa şi substanţele minerale solvite, precum şi sistemul fermentativ, iar alga elaborează prin fotosinteză glucidele, folosite atît de ea cît şi de ciupercă. După forma externă, **l.** sînt crustoşi, foliacei, fruticuloşi (ramificaţi) etc. Cresc pe sol, pe stînci, pe scoarţa copacilor şi sînt răspîndiţi pe tot pămîntul, fiind mai frecvenţi în tundră. În natură **l.** sînt pionieri ai vegetaţiei, acţionînd în procesele primare de formare a solului. Conţin numeroase substanţe alimentare (lichenina, manita etc.), putînd constitui hrana principală a renilor pe timp de iarnă (ex. *Cladonia*, lichenul renilor). În ţara noastră trăiesc următoarele specii de licheni: mătreaţa-bradului, lichenul de arbori, păhărelele, *Lobaria* şi altele.

licheruíre (IND. PIEL.), operaţie de tratare în băi cu emulsii apoase calde de uleiuri şi grăsimi (ulei de copită, untură de peşte, ulei de floarea-soarelui, ulei de ricin etc.) a pieilor uşoare, a pieilor cromate pentru feţe de încălţăminte etc., pentru a le asigura menţinerea supleţei şi a le face hidrofobe.

lichíd **1.** (FIZ.) Corp aflat într-o stare de agregare (starea lichidă) intermediară între starea gazoasă şi starea cristalină (solidă). **L.** are fluiditate mare, schimbîndu-şi forma sub acţiunea forţelor mici şi luînd forma vasului în care este pus; este foarte puţin compresibil. Structura lichidelor este determinată de echilibrul dintre acţiunea de ordonare a forţelor intermoleculare şi acţiunea de dezordonare a agitaţiei termice; ca urmare, se stabileşte o ordine locală, pe domenii a căror întindere scade cu creşterea temperaturii. Această ordine dispare dacă se depăşeşte o temperatură critică caracteristică fiecărui lichid. **2.** (TEHN.) *Lichid de tăiere*, lichid folosit la prelucrarea prin aşchiere a pieselor metalice pe maşini-unelte, cu scopul de a răci scula şi piesa care se prelucrează, pentru a evita decălirea tăişului sculei, uzura acesteia, deformarea piesei etc. **L. de t.** serveşte în acelaşi timp şi ca lubrifiant, îmbunătăţind calitatea prelucrării şi condiţiile de lucru. Sînt folosite ca **l. de t.** diferite emulsii, uleiuri minerale, petrolul lampant etc. **3.** (ANAT.) *Lichid cefalorahidian*, lichid care se găseşte în cavitatea craniană şi în canalul rahidian, umplînd spaţiul subarahnoidian, ventriculii cerebrali şi canalul ependimar. Clar, incolor, cu densitatea 1 004—1 006, *l.c.* conţine 99% apă, 7,25 g‰ cloruri, albumină, glucoză, uree, hormoni şi 1—2 limfocite pe mm^3. La omul adult este în cantitate de 150 cm^3. În multe boli ale sistemului nervos şi ale meningelor (meningite, poliradiculonevrite etc.) se produc modificări caracteristice ale compoziţiei lichidului cefalorahidian.

lichidáre (CONT., FIN.) **1.** Totalitatea operaţiilor privind scoaterea definitivă din folosinţă şi din inventar a unui mijloc fix (maşină, utilaj, aparat, clădire etc.) a cărui folosire, reparare sau modernizare nu mai este economică. **2.** Încheierea unei situaţii cu caracter economic, prin vînzarea bunurilor, plata datoriilor şi distribuirea valorilor rămase celor îndreptăţiţi. — *L. cheltuielilor*, operaţie de verificare a actelor (titlurilor) care stau la baza unui drept de creanţă asupra statului, în vederea evaluării concrete a acestui drept şi a stabilirii exacte a sumei ce urmează a fi plătită de la buget.

lichidatorism, curent oportunist de dreapta, apărut în P.M.S.D. din Rusia după înfrîngerea revoluţiei din 1905—1907, ca o continuare şi dezvoltare a curentului menşevic. Adepţii săi preconizau lichidarea partidului revoluţionar, care acţiona în ilegalitate, şi crearea unui partid legal oportunist. Au fost excluşi din partid în ianuarie 1912, prin hotărîrea celei de a VI-a Conferinţe generale a P.M.S.D. din Rusia.

lichidă (LINGV.), denumire a consoanelor laterale (ex. *l*) şi a celor vibrante (ex. *r*).

lichidus (METAL.), curba de început de solidificare a aliajelor unui sistem binar, deasupra căreia toate aliajele sistemului sînt complet lichide. V. şi *diagrama de echilibru*.

licitaţie publică (DR.), vînzare, cu formele de publicitate prevăzute de lege, a unui bun către persoana (adjudecatar) care, dintre mai mulţi participanţi interesaţi să cumpere, oferă şi plăteşte preţul cel mai mare. **L. p.** se efectuează de obicei în cadrul procedurii executării silite ori a împărţelii judiciare.

Liciu, Irinel (n. 1928), dansatoare română, artistă emerită a R.P.R. Primă solistă a Teatrului de operă şi balet al R.P.R., **L.** interpretează roluri de seamă din repertoriul de balet universal şi naţional („Coppelia" de Delibes, „Lacul lebedelor" de Ceaikovski, „Călăreţul de aramă" de Glier, „Călin" de A. Mendelsohn, „Iancu Jianu" de M. Chiriac etc.). Laureată a Premiului de stat.

Liciu, Petre (1871—1912), actor român. A studiat la Bucureşti cu Şt. Vellescu şi apoi la Paris. A făcut parte din generaţia de artişti realişti de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea. A jucat pe scena Teatrului naţional din Bucureşti, interpretînd o întinsă gamă de roluri de dramă şi comedie cu

P. Liciu

o mare maleabilitate scenică (Shylock din „Neguţătorul din Veneţia" de Shakespeare, Don Cezar din „Ruy Blas" de V. Hugo, Ştefăniţă din „Viforul" de Delavrancea ş.a.).

licopódium *(Lycopodium)*, gen de plante criptogame din familia licopodiaceelor, cu tulpina tîrîtoare lungă de 50—300 cm şi acoperită de frunze mici, liniare sau solzoase, în vîrful căreia se află sporangii. Creşte şi în România, prin pădurile şi păşunile umede din regiunile de dealuri şi subalpine. Sporii de **l.** *(Semen Lycopodii)* au aspectul unei pulberi galbene, uşoare, unsuroase la pipăit şi aderente; se utilizează în farmacie ca pulbere inertă, în preparate dermatologice etc.

Licostomo (Lycostomo), numele dat de genovezi cetăţii Chilia, care era şi un centru comercial.

lictori, slujbaşi romani care însoţeau pe unii magistraţi,

Lictori

purtînd fascii. Înaintea pretorului mergeau 6 **l.,** înaintea consulului 12 **l.,** iar înaintea dictatorului, ca simbol al puterii lui excepţionale, 24 **l.**

licuáţie (METAL., PETROGR.), proces de separare prin încălzire a unei substanţe uşor fuzibile de o substanţă mai greu fuzibilă. Este un proces de topire selectivă, impurităţile cu punct de topire mai înalt rămînînd în stare solidă. **L.** are un rol important în procesele de formare a rocilor şi a zăcămintelor magmatice (ex. formarea şi concentrarea sulfurilor de fier în magmele bazice). V. şi segregare.

Licurg (sec. IX sau VIII î.e.n.), figură legendară de legiuitor înţelept, considerat ca întemeietor al statului sclavagist Sparta. Potrivit tradiţiei, **L.** ar fi promulgat *rhetra* (*rhetroi*, maxime scurte cuprinzînd diferite decizii şi legi), care ar fi devenit constituţia Spartei. Lui i se atribuie şi împărţirea teritoriului Spartei în 10 000 de loturi *(cleroi)*, după numărul bărbaţilor purtători de arme, care constituiau cadrele armatei spartane. Proclamat erou şi zeu, **L.** a devenit pentru spartani simbolul dreptăţii şi al conducătorului ideal.

licurici, nume dat insectelor din ordinul coleopterelor, caracterizate prin prezenţa pe ultimele segmente abdominale a unor organe care emit lumină fosforescentă. **L.** duc viaţă nocturnă şi au regim carnivor. În ţara noastră trăiesc genurile *Lampyris* şi *Luciola*.

Licurici

Lidia, stat sclavagist timpuriu în apusul Asiei Mici, cu capitala la Sardes (azi *Sart*). Aşezat la răscrucea unor drumuri comerciale, regatul a cunoscut o mare înflorire economică mai ales în sec. al VI-lea î.e.n. Civilizaţia lidiană a fost puternic influenţată de greci, cu care regii **L.** au avut legături permanente. În urma unui război cu perşii conduşi de Cirus al II-lea, regatul lidian a fost înfrînt şi ocupat (547—546 î.e.n.), iar ultimul lui rege, Cresus, luat în captivitate.

Lidice *[lidiţe]*, sat în Cehoslovacia (în apropiere de Kladno), care, în 1942, a fost ras de pe suprafaţa pămîntului de hitlerişti, iar locuitorii lui exterminaţi drept represalii pentru împuşcarea de către patrioţii cehi a lui Heydrich, guvernatorul fascist al protectoratului Boemiei şi Moraviei. După eliberarea Cehoslovaciei, **L.** a fost reconstruit.

lidită 1. (PETROGR.) Rocă sedimentară cu granulaţie fină, alcătuită mai ales din cuarţ şi calcedonie; are de obicei culoarea neagră-cenuşie, datorită incluziunilor de substanţă cărbunoasă; alteori este brună sau verzuie, din cauza incluziunilor de hidroxizi de fier sau de clorit. Se formează prin procesul de silicifiere a argilelor, a calcarelor sau a tufurilor şi se deosebeşte, în ceea ce priveşte compoziţia şi forma, de rocile în care se găseşte. **2.** (MINE) Exploziv avînd component principal *acidul picric*.

Lido, cordon litoral îngust care separă laguna Veneţiei de Marea Adriatică. Staţiune balneară internaţională, renumită pentru plaja sa.

Lie *[li:]*, Jonas Lauritz Edemil (1833—1908), scriitor norvegian. Romanele sale înfăţişează realist, dar cu unele influenţe naturaliste şi impresioniste, mai ales viaţa grea a marinarilor norvegieni („Condamnat pe viaţă", 1883; „Familia din Gilje", 1883; „Fiicele comandantului", 1886 ş.a.).

Lie *[li:]* Sophus (1842—1899), matematician norvegian; a fost profesor la universităţile din Oslo şi Leipzig. Este creatorul teoriei clasice a grupurilor continue de transformări, grupuri care îi poartă numele. Lucrările sale au avut o mare importanţă pentru algebră, teoria ecuaţiilor diferenţiale, bazele geometriei, topologie, fizică teoretică. Op. pr.: „Teoria grupurilor de transformări" (3 vol., 1888—1890).

Liebermann *[li:bərman]*, Max (1847—1935), pictor şi grafician german. A fost membru al Academiei prusiene de artă. A studiat la Berlin şi Weimar, iar între 1873 şi 1878 a lucrat în Franţa, unde a cunoscut opera lui Courbet şi Millet. A pictat lucrări de gen din viaţa ţăranilor, muncitorilor şi meseriaşilor, remarcabile prin realismul interpretării lor („Atelierul cizmarului", 1881; „Azilul de bătrîni din Amsterdam", 1880; „Torcătoarele de in", 1887; „Repararea plaselor", 1888—1889 ş.a.), devenind mai tîrziu unul dintre reprezentanţii de seamă ai impresionismului german. **L.** a creat numeroase desene şi gravuri, a publicat şi lucrări de teorie a artei. A fost preşedinte al societăţii „Berliner Sezession".

Liebhard *[li:phart]*, Franz (n. 1899), poet şi publicist german din R.P.R. S-a născut la Timişoara. A participat la mişcarea antifascistă. Influenţat iniţial de expresionism, a evoluat ulterior spre o literatură cu caracter realist militant. Versurile sale, pătrunse de umanism, cîntă lupta pentru progres şi fericire („Cronică şvăbească", 1952; „Noroc bun", 1959 ş.a.). A mai scris nuvele („Comoara turcilor", 1958) şi eseuri consacrate poeţilor bănăţeni.

Liebig *[li:big]*, Justus von (1803—1873), chimist german; a fost profesor la Universitatea din Giessen (1824), unde a înfiinţat un laborator pedagogic şi de cercetări, şi la Universitatea din München. A făcut cercetări în legătură cu fulminatul de argint şi cianatul de argint, descoperind, împreună cu Wöhler, fenomenul izomeriei. A elaborat o metodă, practicată şi astăzi, de dozare a carbonului şi a hidrogenului în substanţele organice. Autor al unor lucrări fundamentale în domeniul chimiei agricole şi alimentare, a atras atenţia asupra importanţei îngrăşămintelor chimice pentru dezvoltarea agriculturii. Este fondatorul indus-

J. Liebig

triei germane de îngrăşăminte fosfatice şi superfosfatice.

Liebknecht *[li:pcneht]*, Karl (1871—1919), militant de seamă al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Germania. Aderînd la mişcarea socialistă încă din anii studenţiei, **L.** a participat activ la lupta împotriva oportunismului. În lucrările sale s-a preocupat de problemele materialismului istoric, apărîndu-l împotriva revizioniştilor, dar greşind în problema forţelor motrice ale istoriei, pe care şi le reprezenta în spiritul teoriei pozitiviste a „factorilor". Apărător fervent al cauzei păcii şi al ideilor internaţionalismului proletar, el a demascat cu vigoare militarismul, mai ales pe cel german, considerîndu-l instrument de expansiune a capitalismului. În cursul luptei împotriva revizionismului şi războiului, concepţiile politice şi

K. Liebknecht

ideologice ale lui **L.** se apropiau, treptat, de leninism. În activitatea sa practică revoluţionară s-a relevat ca un conducător devotat intereselor proletariatului. A fost unul dintre creatorii grupului marxist-leninist din social-democraţia germană, „Spartacus", care a constituit nucleul Partidului Comunist din Germania, creat în decembrie 1918, şi a avut un rol de seamă în organizarea luptei proletariatului german în timpul revoluţiei burghezo-democratice din noiembrie 1918. A fost ucis de contrarevoluţionari în ianuarie 1919. Unele dintre scrierile mai importante ale lui **L.** au fost adunate în volumul intitulat „Cuvîntări, scrisori şi articole alese" (1952, trad. rom. 1959).

Liebknecht *[li:pcneht]*, Wilhelm (1826—1900), militant al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale, unul dintre întemeietorii Partidului social-democrat din Germania şi ai Internaţionalei a II-a. A participat la revoluţia de la 1848—1849 din Germania, după înfrîngerea căreia a emigrat în Anglia, unde i-a cunoscut pe Marx şi pe Engels, devenind adept al marxismului. Lucrările sale, în care releva forţa invincibilă a ideilor socialismului şi se ridica împotriva iluziilor reformiste ale lassalleenilor (deşi, luptînd activ pentru unitatea clasei muncitoare germane, a făcut cîteva concesii acestora), au avut o mare însemnătate

pentru popularizarea socialismului științific. Pentru activitatea lui revoluționară a fost deseori arestat și întemnițat. Op. pr.: „Istoria revoluției franceze" (1890), „Ce sînt social-democrații și ce vor ei" (1894).

Liechtenstein *[lihtənștain]*, mic stat în Europa centrală,

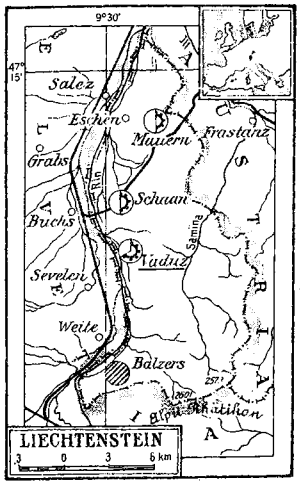

situat între Austria și Elveția. Suprafața: 157 km². Populația: 17 000 loc. (1961). Limba de stat: germana. Capitala: *Vaduz*. **L.** este situat în Alpii Rhäticon și pe valea superioară a Rinului. Aproximativ 50% din populația activă este ocupată în industrie și în meșteșuguri. În economia **L.**, capitalul elvețian ocupă o poziție dominantă. Principalele ramuri industriale: mecanica fină, optica, industria textilă și chimică. În agricultură predomină creșterea animalelor pentru carne și lapte. Turismul și emisiunea de mărci poștale constituie surse importante de venit ale **L.** Datorită impozitului redus pe venit, aici își au sediul o serie de societăți financiare străine. — *Istoric.* **L.** s-a constituit ca principat în 1719 și a făcut parte succesiv din Imperiul romano-german (pînă în 1806), din Uniunea renană (1806—1814) sub protectorat francez și din Uniunea germană (1815—1866). Între 1867 și 1918 **L.** a fost dependent de Austro-Ungaria, iar după primul război mondial s-a apropiat de Elveția, încheind în 1923 o uniune vamală cu aceasta. **L.** este o monarhie constituțională (principat). Șeful statului este principele. Puterea legislativă este exercitată de un parlament (Landtag) unicameral, ales pe termen de patru ani. Interesele de stat ale principatului în străinătate sînt reprezentate de Elveția.

lied *[li:d]* **1.** Gen al muzicii vocale lirice, cîntec pentru voce cu acompaniament instrumental. **2.** Formă muzicală întrebuințată în muzica vocală și instrumentală; se bazează pe două elemente melodice (A și B), care se succedă în ordinea A—B—A. Capodopere ale liedului pentru voce și pian au creat: Beethoven, Schubert, Schumann, Brahms, H. Wolf, R. Strauss, M.P. Musorgski, P. I. Ceaikovski, S. V. Rahmaninov, iar în muzica românească Gh. Dima, G. Enescu, M. Jora ș.a.

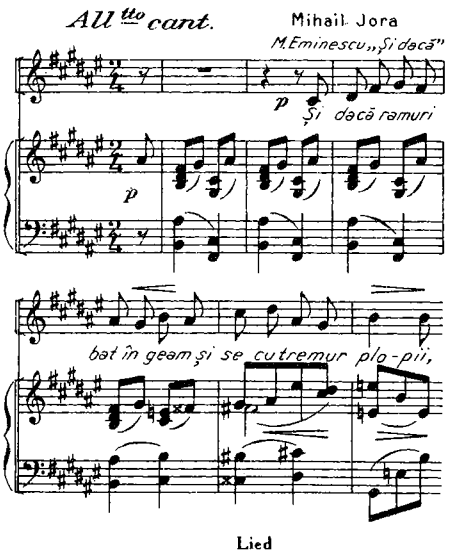

Lied

Liège *[liéj]* (în flamandă *Luik [lǫic]*), oraș situat în estul Belgiei, pe rîul Meuse. 451 000 loc. (1960), cu suburbiile. Important centru industrial, comercial și cultural. Industrie siderurgică, constructoare de mașini, chimică, a materialelor de construcții etc. Însemnat nod de comunicații, legat prin Canalul Albert cu portul Anvers. Academie de arte, universitate, muzee. Monumente istorice: catedrala sf. Paul (începută în anul 969), numeroase biserici (dintre care unele începute în sec. X—XI), clădiri în stil gotic tîrziu.

Liepaja *[liépaia]*, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Letonă, port la Marea Baltică. 77 000 loc. (1962). Industrie siderurgică, de construcții de mașini, alimentară și de prelucrarea lemnului. Stațiune balneoclimatică.

„Life" *[laif]*, revistă ilustrată de mare tiraj din S.U.A. Aparține trustului de presă Luce. Înființată în 1936, apare săptămînal, la New York. Are și o ediție europeană și una latino-americană (ambele bilunare).

lift (TEHN.) v. **ascensor.**

Liga comuniștilor, prima organizație comunistă internațională a proletariatului, embrion al partidului revoluționar al clasei muncitoare, precursoare a Internaționalei I. A fost creată de K. Marx și F. Engels în 1847, pe baza reorganizării „Ligii celor drepți", întemeiată în 1836. A avut un rol important în lupta împotriva socialismului utopic, devenit anacronic, pentru propagarea ideilor socialismului științific. Principalele centre ale activității **L.c.** au fost Londra, Paris, Bruxelles și Elveția. **L.c.** a ținut două congrese la Londra (iunie și noiembrie-decembrie 1847). Din însărcinarea Congresului al II-lea al **L.c.**, Marx și Engels au elaborat „Manifestul Partidului Comunist", document programatic al marxismului. După procesul de la Köln al comuniștilor (1852), pus la cale de guvernul prusian, **L.c.** și-a încetat activitatea.

Liga contra prejudecăților, organizație de masă legală, înființată în februarie 1935, la București, de către un grup de intelectuali și muncitori. Aflată sub îndrumarea P.C.R., liga

Liège. Fațada principală a palatului principilor-episcopi

a avut drept scop culturalizarea maselor, lupta împotriva superstițiilor și prejudecăților și împotriva propagandei fasciste, prin simpozioane, seri culturale, conferințe, cu participarea lui C.I. Parhon, M. Ralea, N.D. Cocea, M. Cruceanu, Ilie Cristea. A editat broșura „Apărarea culturii" și publicația „Orizont". În vara aceluiași an a fost dizolvată de autoritățile burghezo-moșierești.

Liga contra terorii, organizație de masă legală, creată în iulie 1926, din inițiativa P.C.R., de către un grup de intelectuali. A militat, în colaborare cu Sindicatele Unitare, împotriva terorii, pentru sprijinirea familiilor celor arestați pentru activitate revoluționară. La sfîrșitul anului 1926 s-a contopit cu Comitetele de apărare de pe lîngă Sindicatele Unitare.

Liga culturală *(Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor)*, organizație culturală creată în 1890 cu scopul de a susține lupta de eliberare națională a românilor din Transilvania. Prin articole publicate în presă, prin memorii denunțînd persecuțiile la care erau supuși românii din Transilvania de către autoritățile austro-ungare și prin mitinguri organizate în țară și în străinătate, **L.c.** a răspîndit în mase ideea unirii Transilvaniei cu România. A activat pînă în 1940. Între 1906 și 1940, conducătorul și principalul animator al **L.c.** a fost Nicolae I o r g a. Sub auspiciile **L.c.** au luat ființă „Universitatea populară din Vălenii de Munte" (1908) și „Teatrul Ligii culturale" din București.

Liga drepturilor omului, organizație de masă creată în 1923 de un grup de muncitori și intelectuali democrați. A activat sub îndrumarea P.C.R. **L.d.o.** a desfășurat o largă activitate prin presă, memorii, participarea activă la procesele intentate militanților mișcării muncitorești, împotriva ilegalităților și abuzurilor săvîrșite de autorități, pentru apărarea drepturilor cetățenești și a militat pentru pace, împotriva războiului. A întreținut legături cu o serie de organizații similare din alte țări ale Europei și cu organizația internațională cu același nume, care avea sediul la Paris. Activitatea **L.d.o.** a încetat după crearea, în 1928, a Comitetului pentru amnistie.

ligaménț (din lat. *ligare* „a lega"; ANAT.), formație fibroasă care leagă între ele oasele în articulații (ex. **l.** iliofemural) sau fixează unele viscere de pereții corpului (ex. ligamentele pericardice.)

Liga muncii, organizație politică legală de masă, creată și condusă de Partidul Comunist din România. A fost înființată în timpul campaniei electorale din toamna anului 1933, pentru a înlocui Blocul muncitoresc-țărănesc, interzis de autoritățile burghezo-moșierești. Și-a desfășurat activitatea în perioada noiembrie 1933—decembrie 1934. **L.m.** a constituit un ajutor prețios în lupta P.C.R. pentru realizarea unui front comun de luptă al maselor de muncitori, țărani săraci, meșteșugari, intelectuali și mici funcționari împotriva exploatării, fascismului și războiului. Organele de presă ale **L.m.** au fost „Năzuința celor ce muncesc" și „Umanitatea".

Liga Națiunilor, organizație internațională, creată în 1919 la Conferința de pace de la Paris de către puterile învingătoare în primul război mondial, care, deși proclamau formal ca scop al ligii promovarea colaborării internaționale și menținerii păcii și securității internaționale, în realitate urmăreau păstrarea cuceririlor teritoriale și a raportului de forțe existent la încheierea păcii. Pactul de constituire a **L.N.** a fost semnat inițial de 44 de state, printre care și România. Deși S.U.A. au fost unul dintre inițiatorii **L.N.**, ele nu au semnat pactul, deoarece nu au ratificat tratatul de la Versailles, a cărui parte integrantă a fost pactul **L.N.** În 1934 au părăsit **L.N.** Japonia și Germania, care adoptaseră o orientare fățiș agresivă în politica lor. În același an, U.R.S.S. a intrat în Ligă, spre a folosi orice posibilitate de a frîna agresiunea. Nicolae T i t u l e s c u, reprezentantul permanent al României între anii 1928 și 1932, ales de două ori (în 1930 și 1931) președintele Adunării **L.N.**, a luptat și el în vederea orientării Ligii pe un făgaș constructiv și luării unor măsuri eficace împotriva agresiunii. Datorită politicii statelor imperialiste, **L.N.** n-a constituit o piedică în calea agresorilor și a dezlănțuirii celui de-al doilea război mondial. **L.N.** și-a încetat de fapt activitatea în 1940 și a fost dizolvată în 1946.

„Liga ortodoxă", publicație cotidiană și apoi săptămînală, apărută la București din iulie 1896 pînă la 1 ianuarie 1897, sub conducerea lui Macedonski. Între 20 octombrie și 8 decem-

brie 1896 a avut şi un supliment literar cu acelaşi nume. În paginile acestei publicaţii au debutat Tudor Arghezi (iscălind Ion Theo) şi Gala Galaction (sub semnătura Gr. Pişculescu). Ziarul s-a remarcat prin ţinuta fermă antimonarhică imprimată de conducătorul său.

Liga română de prietenie cu popoarele din Asia şi Africa, organizaţie înfiinţată în 1958, în scopul întăririi relaţiilor de prietenie cu popoarele din Asia şi Africa, manifestării solidarităţii poporului român cu lupta acestor popoare pentru independenţă naţională, suveranitate de stat şi dezvoltare economică. Liga îşi are sediul în Bucureşti şi îşi desfăşoară activitatea îndeosebi prin organizarea de conferinţe, expoziţii, invitarea de personalităţi cunoscute din ţările afro-asiatice, prin participarea de delegaţi şi observatori la diferite conferinţe din acele ţări.

ligatúră (MED.), legare provizorie sau definitivă, cu fir de aţă, mătase, catgut, a unui vas sanguin, a intestinului, ureterului, coledocului etc., pentru a închide lumenul (orificiul) lor.

Liga Ţărilor Arabe, organizaţie a statelor arabe, înfiinţată în 1945 la Conferinţa de la Cairo. Din ea fac parte: Arabia Saudită, Iordania, Irak, Liban, R.A.U., Siria, Yemen (de la înfiinţarea ligii), Libia (1953), Sudan (1956), Maroc şi Tunisia (1958), Kuweit (1961) şi Algeria (1962). Potrivit pactului, liga a fost creată „pentru întărirea legăturilor dintre statele participante, pentru elaborarea unei linii politice unitare, care să fie aplicată în colaborarea dintre aceste ţări, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii lor şi în general în examinarea problemelor şi intereselor ţărilor arabe". Organul de conducere este Consiliul Ligii, iar organul ei executiv este Secretariatul General.

lígă, uniune de state, de oraşe, de societăţi sau de persoane, constituită în vederea realizării unui ţel comun, de exemplu: *l. maritimă de la Delos* (477 î.e.n.); *l. peloponeziacă* (a polisurilor din Pelopones, împotriva Atenei), *l. lombardă* (a oraşelor din nordul Italiei, creată în sec. al XII-lea, împotriva tendinţelor expansioniste ale Imperiului romano-german); *l. catolică* (a facţiunii feudalilor francezi catolici din jurul familiei de Guise, creată în 1576, împotriva hughenoţilor şi a regelui Navarrei); *l. de la Augsburg* (a Austriei, Olandei, Spaniei, Suediei, majorităţii statelor germane şi a Angliei, creată în 1686, împotriva Franţei); *l. sfîntă* (a Austriei, Veneţiei, Poloniei şi Rusiei, creată la sfîrşitul sec. al XVII-lea, împotriva Imperiului otoman) ş.a.

lignificáre (BOT.), proces prin care membranele celulozice celulare se impregnează cu lignină, devenind mai rezistente.

lignínă (lat. *lignum* „lemn"; CHIM.), substanţă organică de natură vegetală, care impregnează celulele, fibrele şi canalele lemnului, dîndu-i impermeabilitate şi rigiditate. Este, după celuloză, constituentul cel mai important al lemnului. **L.** are o structură macromoleculară complexă şi încă insuficient precizată. Se obţine industrial în procesul de fabricare a celulozei prin fierberea lemnului cu soluţie de sulfit acid de calciu sau cu soluţie de hidroxid de sodiu. Se întrebuinţează la prepararea vanilinei, a adezivilor, a substanţelor tanante etc.

lignít (GEOL.), cărbune mineral de culoare brună-neagră care păstrează adesea structura lemnoasă; compoziţia chimică este foarte variabilă. Raportate la masa combustibilă, principalele elemente constitutive ale **l.** ajung pînă la următoarele valori: carbonul 65—75%, hidrogenul 5—6%, azotul + oxigenul 0,8%. Raportate la cărbunele natural, umiditatea variază între 30 şi 65%, iar puterea calorică între 2 600 şi 4 100 kcal/kg, fapt pentru care este considerat un combustibil inferior. R.P.R. dispune de rezerve mari de **l.**, care au fost insuficient valorificate în trecut. În anii de democraţie populară, prin construirea unor centrale termoelectrice (ex. Doiceşti, Ovidiu II), **l.** a început să fie utilizat cu succes drept cărbune energetic. Este, de asemenea, folosit la încălzirea locuinţelor şi în transporturi. Principalele exploatări de **l.** din R.P.R. sînt la Rovinari şi Valea Motrului (reg. Oltenia), Schitu-Goleşti (reg. Argeş), Şotînga-Doiceşti, Filipeştii de Pădure, Ojasca (reg. Ploieşti), Căpeni-Baraolt (reg. Braşov), Derna-Tătăruşi, Sărmăşag, Ip (reg. Crişana) etc.

lignofóliu (lat. *lignum* „lemn" şi *folium* „frunză"; IND. LEMN.), produs lemnos format dintr-un strat de mai multe foi de furnir de mesteacăn, tei sau plop, impregnate cu răşini sintetice, presate la 150—180 kgf/cm² şi avînd densitatea de circa 1,4 g/cm³.

ligroínă (CHIM.), benzină uşoară cu p.f. între 90 şi 120°C, obţinută prin distilarea fracţionată a ţiţeiului la presiune atmosferică. **L.** se foloseşte în general ca solvent în industria chimică organică.

ligúri, populaţie străveche, preindo-europeană, aşezată în nord-vestul Peninsulei Italice. **L.** au fost asimilaţi de celţi (sec. VI—III î.e.n.), din limba şi cultura lor păstrîndu-se ulterior doar cîteva urme (în denumiri geografice şi în unele credinţe religioase).

Ligurică, *Marea* ~, parte a Mării Mediterane cuprinsă între ţărmurile Italiei şi Franţei (Riviera) şi insulele Corsica şi Elba. Adîncimi peste 2 500 m. Principalele porturi sînt Genova, Livorno, Spezia (Italia), Nisa (Franţa).

lihtdrúc (POLIGR.) v. **fototipie.**

Lilburne *[lilbə:n]*, John (c. 1614—1657), pamfletar şi om politic englez, ideolog al l e v e l l e r i l o r şi unul dintre liderii acestora. În timpul revoluţiei burgheze din Anglia a luptat în rîndurile armatei parlamentului (1642—1645). Intrînd în conflict cu Cromwell, a fost arestat şi întemniţat (1645—1648). În închisoare a scris o serie de pamflete, dintre care cel mai important este „Acordul poporului", devenit program ideologic al *levellerilor*. Exilat în 1652, s-a reîntors în Anglia (1653), dar a fost din nou întemniţat (pînă în 1655).

liliác *(Syringa vulgaris)*, arbust din familia oleaceelor, înalt pînă la 7 m, cu lăstari mult ramificaţi şi frunze ovale cordate la bază, de culoare verde-închis. Florile sînt grupate în panicule dense, albe sau colorate în diferite nuanţe de albastru şi violet, cu miros plăcut. Se cultivă frecvent ca plantă decorativă.

liliacée (BOT.; *Liliaceae*), familie de plante monocotiledonate erbacee, perene, prezentînd adesea bulbi, rizomi sau tuberculi, cu frunze întregi, de obicei cu nervuri paralele; florile actinomorfe, variat colorate, au învelişul floral compus din şase foliole şi din şase stamine. Familia **l.** este reprezentată în R.P.R. prin circa 120 de specii (ex. ceapa, usturoiul, laleaua, crinul).

liliéci (ZOOL. *Microchiroptera*), subordin de mamifere adaptate la zbor, care au aripile formate dintr-o membrană tegumentară situată între degetele lungi ale membrelor anterioare, laturile corpului, membrele posterioare şi coadă. **L.** sînt animale mici, insectivore şi au pavilioanele urechilor mari. Zboară în amurg şi noaptea, orientîndu-se în întuneric cu ajutorul ultrasunetelor pe care le emit, urechea lor fiind capabilă să perceapă undele reflectate de obstacole. **L.** sînt animale hibernante. Sînt folositori, deoarece distrug insectele dăunătoare. În ţara noastră trăiesc mai multe specii de **l.**, mai ales în peşteri, în scorburi etc. De ex. liliacul urecheat *(Plecotus auritus)*, liliacul de scorbură *(Nyctalus noctula)* etc.

Liliencron, Detlev von (1844—1909), scriitor german. S-a afirmat mai ales ca poet de orientare impresionistă, cîntînd în spirit adesea folcloric, în ritmuri variate şi sugestive, pădurile, marea, vînătoarea („Cavalcadele aghiotantului şi alte poeme", 1883; „Poezii", 1889; „Cronică în balade", 1906 ş.a.). Proza sa, ca şi poemul de mari dimensiuni „Poggfred" (1896), are un pronunţat caracter autobiografic. Poezii ale lui **L.** au fost puse pe muzică de Brahms, Max Reger, Richard Strauss ş.a.

Lilienthal, Otto (1848—1896), inginer german, unul dintre pionierii aviaţiei. A construit mai multe tipuri de planoare. **L.** a dovedit experimental că forţa de sustentaţie depinde de valoarea unghiului de atac al aripii. În 1889 a lămurit principiul zborului păsărilor.

O. Lilienthal

Lille *[lil]*, oraş situat în partea de nord a Franţei. 206 040 loc. (1960). Principalul centru al regiunii industriale din nordul ţării. Industrie textilă, constructoare de maşini, chimică (acid sulfuric, fibre sintetice, coloranţi, îngrăşăminte), alimentară etc. Nod feroviar şi port pe rîul Deule. Centru cultural însemnat (două universităţi, muzee etc.). Monumente arhitectonice medievale.

Lillo *[lílou]*, George (1693—1739), dramaturg englez. Este unul dintre iniţiatorii dramei burgheze, avînd meritul de a fi introdus în teatru conflictul familial. Lucrările sale („Neguţătorul din Londra, sau Istoria lui George Barnwell", 1731; „Curiozitatea fatală", 1736) au un caracter pronunţat moralizator. Ele au exercitat o puternică influenţă asupra dramaturgiei lui Diderot şi Lessing.

Lima, capitala statului Peru, situată în apropiere de ţărmul Oceanului Pacific. 1 454 000 loc. (1964). Este principalul centru industrial al ţării (4/5 din producţia industriei prelucrătoare). Cele mai dezvoltate ramuri sînt industria textilă (bumbac şi lînă) şi alimentară; mai are industrie chimică, de prelucrare a metalelor şi industrie uşoară. Oraşul este deservit de portul Callao. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzee.

limáci (ZOOL.), nume dat gasteropodelor terestre lipsite

Limax

de cochilie; au corpul alungit vermiform şi sînt colorati în cenuşiu, negru sau brun-roşcat. Pe cap au două perechi de tentacule. **L.** sînt dăunători ai culturilor de cîmp şi din grădinile de legume sau din sere, precum şi ai depozitelor de legume. Se numesc popular *melci fără casă*.

Lima. Vedere generală

limán 1. Lac rezultat prin bararea cu aluviuni a gurii de vărsare a unui rîu. Se deosebesc: *l. fluviatile* (cînd rîul, afluent al unui alt curs de apă, a fost barat de aluviunile depuse de acesta) și *l. fluvio-maritime* (cînd rîul, care se varsă în mare, a fost barat de cordoane de nisip formate de curenții de litoral). *L. fluvio-maritime* se formează numai la țărmul mărilor fără maree. Ocupînd cursul inferior al văilor, **l.** au de obicei forme alungite, lățimea și adîncimea lor crescînd în apropierea barajului. În R.P.R., *l. fluviatile* sînt frecvente în Cîmpia Română (de-a lungul Dunării, Ialomiței, Buzăului; ex. Fundata, Snagov, Căldărușani, Jirlău, Amara, Balta Albă) și pe bordura vestică a Dobrogii (Girlița, Oltina), iar *l. fluvio-maritime* pe țărmul Mării Negre (Mangalia, Techirghiol, Tașaul ș.a.). **2.** Gura de vărsare a unui fluviu care a fost inundată de mare și transformată într-un golf alungit. **L.** sînt caracteristice pentru țărmul nordic al Mării Negre (ex. **l.** Niprului).

limb 1. Marginea gradată a cercului pe care se fac citirile la aparatele topografice de măsură. **2.** (BOT.) Partea lată și verde a frunzei. Sin. *lamină*.

limbáj 1. (LINGV., PSIH.) Sistem de semne alcătuite din sunete articulate, specific oamenilor, prin care aceștia își exprimă și își comunică gîndurile, sentimentele și dorințele. **L.** este un fenomen social; existența lui nu este de conceput decît în societate. **L.** unei comunități umane istorice te constituite (trib, popor, națiune) se numește l i m b ă. **L.** este învelișul material al gîndirii și a apărut simultan cu aceasta în procesul transformării maimuței în om, datorită muncii, necesității oamenilor de a comunica între ei în vederea coordonării activității lor. **L.** și gîndirea s-au dezvoltat împreună în procesul evoluției practicii social-istorice a omenirii. Cu ajutorul **l.**, tezaurul cuceririlor culturale ale societății este transmis de la o generație la alta. Între limbaj și gîndire există o unitate indisolubilă. Prin cuvinte, propoziții și fraze se exprimă noțiuni, judecăți și raționamente. Datorită **l.** este posibilă activitatea de abstractizare și de generalizare a gîndirii. Unitatea dintre limbaj și gîndire nu înseamnă confundarea lor, deoarece aceleași noțiuni și idei pot fi comunicate cu mijloace de **l.** diferite. Forma fundamentală a **l.** este cea verbală, *l. mimico-gesticular* avînd doar un rol auxiliar în cursul comunicării verbale. **L.** verbal poate fi oral, rostit și auzit, sau transpus în scris, acesta din urmă formîndu-se pe baza celui oral. După I. P. Pavlov, limbajului îi corespunde pe plan neurofiziologic al doilea sistem de semnalizare, care reprezintă activitatea de semnalizare a emisferelor cerebrale pe baza cuvintelor. Cuvintele, ca stimuli condiționați, sînt semnale ale semnalelor directe, semnalizînd categorii de obiecte sau fenomene, iar aceste cuvinte, ca semnale sintetizate, sînt, la rîndul lor, analizate și sintetizate ulterior prin alți stimuli verbali, cu o sferă mai largă de generalizare. În desfășurarea **l.** participă analizatorul verbo-motor, care analizează și sintetizează mișcările respiratorii, ale coardelor vocale și ale cavității bucale în cursul rostirii cuvintelor, analizatorul auditiv în legătură cu fonemele **l.** auzit și analizatorul vizual în legătură cu semnele grafice ale **l.** scris. **2.** (LINGV.) Sistem de semne de orice fel care îndeplinește o funcție de cunoaștere și de comunicare în activitatea oamenilor. În această accepție, **l.** poate fi *natural* sau *artificial*. Limbile naționale prin care oamenii comunică în mod obișnuit între ei sînt forme ale *l. natural*. *Limbaj artificial* este orice sistem de semne nelingvistice, care pot fi înțelese pe baza unei anumite convenții (ex. **l.** simbolurilor matematice sau logic-matematic, diferite moduri de semnalizare). — (LOG.) *Limbaj formalizat*, limbaj artificial în care expresiile se formează pe baza unor reguli explicit formulate și în care ele sînt transformate și derivate unele din altele pe baza unor reguli date (ex. un calcul matematic este un *l.f.*; la fel un calcul logic). *L.f.* exprimă și comunică, așadar, anumite idei, care, la rîndul lor, reflectă anumite laturi sau aspecte ale realității obiective. Analiza *l.f.* contribuie la adîncirea naturii cunoașterii științifice în măsura în care aceasta este formalizabilă. Pe baza *l.f.* și a mecanismului raționării legat de el se proiectează și se construiesc mașini electronice necesare automatizării. Cercetarea *l.f.* în vederea realizării acestui scop se efectuează de către c i b e r n e t i c ă. **3.** (LINGV.) Mod de folosire a unei limbi, mai ales a lexicului ei, specific anumitor profesiuni *(limbaj tehnic)*, grupuri sociale (a r g o u) etc.

limbă română v. **română**, *limba* ~.

limbă 1. (ANAT.) Organ muscular situat în cavitatea bucală, format din 17 mușchi așezați longitudinal și transversal, acoperiți de o mucoasă care se continuă cu mucoasa bucală în profunzimea căreia se află papilele linguale, corpusculii gustativi și glandele foliculare. Atît mușchii **l.** cît și mucoasa sînt vascularizate de arterele linguală, palatină și faringiană și inervate de nervii lingual și hipoglos. **L.** este organul gustului; ea are un rol important în mestecarea și înghițirea alimentelor, iar la om este organul principal al vorbirii. La unele animale limba prezintă diferite particularități, de ex.: la pești **l.** este lipsită de musculatură proprie și se mișcă o dată cu întregul schelet visceral; la șopîrle și șerpi este divizată în două, foarte mobilă și înzestrată cu mare sensibilitate tactilă; **l.** ciocănitorilor și a păsărilor colibri se poate lungi considerabil, datorită oaselor hioidiene, care formează scheletul **l.** și care sînt lungi și încovoiate după craniu. **2.** (LINGV.) L i m b a j u l unei comunități umane istorice te constituite (ex. **l.** unui trib, **l.** unui popor, **l.** unei națiuni). Fiecare **l.** are o structură fonetică și o structură gramaticală specifică, precum și un lexic specific. Evoluția limbilor se produce după legi proprii, legate de specificul fiecărei limbi, legi care acționează în cadrul unor anumite epoci istorice (ex. legea

rotacizării lui *l* intervocalic în elementele moștenite de limba română din latină; palatalizarea labialelor etc.). În momentul de față există un număr considerabil de **l.** (circa 3 000). După **l.** de bază din care provin, ele sînt grupate în familii (v. clasificare genealogică), iar după felul de exprimare a raporturilor gramaticale, în tipuri morfologice (v. clasificare morfologică sau tipologică). Unii lingviști (ex. F. de Saussure) fac deosebire între **l.** și vorbire, înțelegînd prin limbă sistemul respectiv de semne în ansamblu, iar prin vorbire folosirea acestui sistem de către vorbitori. — *L. de bază*, limba din care provin limbile aceleiași familii sau ale aceluiași grup genealogic (ex. latina este *l. de b.* a limbilor romanice). — *L. comună* **a)** Aspect al unei limbi folosit ca mijloc de comunicare al întregii colectivități, indiferent de apartenența dialectală a vorbitorilor. Se constituie pe baza unui anumit dialect și, în anumite condiții istorice, poate deveni *limba națională* chiar și a altor popoare (în ultima situație au fost, de ex., limba greacă veche, latina, araba). V. și koine. **b)** Fază din trecutul unei limbi, anterioară diversificării ei dialectale (ex. limba indo-europeană comună, slava comună, româna primitivă comună). — *L. națională*, limba comună a unei națiuni. *L.n.* ajunge dominantă o dată cu dezvoltarea capitalismului, deci o dată cu formarea națiunilor, tinzînd să înlocuiască dialectele și graiurile teritoriale. Ea a căpătat o importanță deosebită în perioada formării statelor naționale. — *L. literară*, aspectul cel mai îngrijit al unei limbi, folosit în scris și, în mare măsură, în vorbirea oamenilor instruiți; se caracterizează printr-un sistem de norme fixate (sau în curs de fixare). După conținutul exprimat, *l.l.* are diferite stiluri: artistic, științific, publicistic, administrativ. Stilul literaturii artistice (limba scriitorilor) este identificat uneori, impropriu, cu limba literară. — *L. oficială*, limbă folosită în administrația unui stat. De obicei, *l.o.* este limba majorității populației. Există state cu două sau mai multe *l.o.* (ex. Belgia, Canada, Elveția). În evul mediu, țările române au folosit ca *l.o.* slavona, iar țările din Europa occidentală și centrală latina (v. latina medievală). — *L. internațională*, limbă folosită în relațiile internaționale. În momentul de față, la reuniunile internaționale sînt folosite ca *l.i.* engleza, franceza, rusa și spaniola. — *L. mixtă*, limbă rezultată dintr-un amestec de două (sau mai multe) limbi, ca urmare a faptului că o limbă ia un număr mare de elemente dintr-o altă limbă, cu care se află în contact permanent. În general morfologia rămîne aceea a limbii inițiale (ex. lingua franca din porturile mediteraneene, pidgin-english din Extremul Orient). — *L. moartă*, limbă care, din diferite cauze, a încetat de a mai fi vorbită (ex. latina, greaca veche, dalmata etc.). — *Limbi aglutinante*, limbi care, pentru exprimarea raporturilor gramaticale, folosesc afixe strict specializate, mai multe funcții concomitente exprimîndu-se prin înlănțuirea (aglutinarea) afixelor fiecărei funcții în parte (ex. în magh. dativul pl. al substantivului *tanuló* „elev" este *tanulóknak*, marca pluralului fiind suf. *-k*, iar a dativului *-nak*). Dintre *l.a.* fac parte limbile fino-ugriene, turcice, polineziene. — *Limbi analitice*, limbi flexionare în care predomină construcțiile formate cu ajutorul cuvintelor ajutătoare (prepoziții, pronume, verbe auxiliare) pentru exprimarea raporturilor gramaticale. Construcției din latină, limbă sintetică, *veni Romam* îi corespunde în română, limbă analitică, o construcție de patru cuvinte: *am venit la Roma*. Nu se poate face o delimitare precisă între *l.a.* și cele sintetice, căci în fiecare limbă coexistă forme analitice cu forme sintetice, iar în cursul istoriei se produc treceri de la un tip de construcție la altul. — *Limbi sintetice*, limbi flexionare în care raporturile gramaticale se exprimă de obicei prin adăugarea de afixe la tema cuvintelor; de exemplu, în latină, raportul de acuzativ se exprimă prin desinența *-m*: *lupum*. — *Limbi flexionare*, limbi în care raporturile gramaticale se exprimă prin afixe perfect sudate cu tema și avînd în general valori complexe; ele comportă și flexiune internă. Principalele *l.f.* sînt limbile indo-europene și hamito-semitice. — *Limbi izolante*, limbi ale căror cuvinte nu au o structură analizabilă din punct de vedere morfologic și în care raporturile gramaticale se exprimă cu ajutorul ordinii cuvintelor în frază sau al intonației. Nu există limbi total izolante, ci numai apropiate de acest tip, ca, de pildă, anamita din Vietnam, unele limbi africane, într-o oarecare măsură chineza etc. — *Limbi incorporante* (sau *polisintetice*), limbi ale căror cuvinte exprimă propoziții (subiectul, predicatul și complementele fiind contopite într-un singur cuvînt). Sînt incorporante unele limbi indigene ale Americii și eschimosa. — *Limbi centum*, grup de limbi indo-europene, cuprinzînd hitita, toharica, greaca, limbile italice, celtice și germanice, care se caracterizează prin păstrarea înaintea vocalelor palatale *(e, i)* a ocluzivelor velare și prin existența unei serii de ocluzive labiovelare. Sînt numite astfel după lat. *centum* (pron. *kentum*) „o sută", al cărui sunet inițial ilustrează particularitatea discutată. — *Limbi satem*, grup de limbi indo-europene, cuprinzînd limbile indo-iraniene, armeana, balto-slava și albaneza, care se caracterizează prin transformarea ocluzivelor velare palatalizate în spirante și confundarea labiovelarelor cu velarele. Sînt numite astfel după numeralul avestic *satem* „o sută", al cărui sunet inițial ilustrează particularitatea în discuție. — *Limbi creole*, limbi europene (spaniola, portugheza, franceza, engleza) transplantate în colonii și modificate profund de populațiile indigene care și le-au însușit (ex. în unele dintre insulele Antile se vorbește o limbă creolă negro-spaniolă, iar în altele una negro-franceză, în Filipine una malaio-spaniolă etc.). A existat părerea că limbile creole sînt limbi mixte;

cercetările mai noi au infirmat însă această părere. — *Limbi artificiale*, limbi create cu scopul de a servi ca mijloc de comunicare comun pentru oamenii cu limbi materne diferite, utilizîndu-se de obicei elemente din limbile de mare circulație. Principalele *l.a.* sînt e s p e r a n t o, alcătuită pe baza mai multor limbi europene, v o l a p ü k, cu elementul englez predominant etc. Tot *l.a.*, deci produse convenționale, sînt și aspectele simplificate ale unor limbi reale (*basic-english*, al limbii engleze, *basic-french*, al limbii franceze, *latina sine flexione*, o latină cu gramatica simplificată etc.).

limbă-de-mare *(Solea nasuta)*, specie de pește din ordinul pleuronectiformelor, cu corpul oval și asimetric, lung

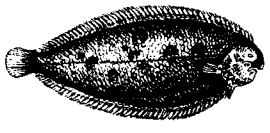

Limbă-de-mare

de 15—20 cm și avînd greutatea de circa 250 g. Trăiește culcat pe partea stîngă a corpului (partea oarbă), aproape complet îngropat în nisip, din care cauză ambii ochi sînt situați pe partea dreaptă. Se pescuiește în cantități mici în lungul litoralului Mării Negre.

Limbourg *[lẽbúr]*, frații (Pol, Hermant, Jeannequin), pictori și miniaturiști francezi de la începutul sec. al XV-lea. Au lucrat în serviciul ducelui de Burgundia și al ducelui de Berry. În miniaturile lor au redat scene inspirate din realitate (munci agricole, scene de vînătoare etc.), pe un fundal de peisaje largi, cu monumente de arhitectură, în genul lucrărilor artiștilor flamanzi ai vremii („Ceaslovul" ducelui Jean de Berry, 1403—1413, cuprinzînd 60 de miniaturi; „Orele din Ailly"). Creația fraților **L.** a pregătit dezvoltarea artei Renașterii franceze și flamande.

limbrici (ZOOL.) v. **ascarizi.**

Limerick *[líməric]*, oraș în vestul Irlandei, port în estuarul Shannon. 50 500 loc. (1961) Industrie alimentară, de utilaj agricol, de pielărie, de prelucrare a lemnului. Pescuit. În apropierea orașului Limerick există o mare hidrocentrală și aeroportul internațional Shannon.

limes, termen latin denumind un dispozitiv de apărare constînd dintr-un zid continuu de piatră sau dintr-un val de pămînt, construit de romani pentru apărarea granițelor provinciilor de atacurile popoarelor nesupuse. Din loc în loc, de-a lungul **l.** se construiau castre. În Dacia, romanii au folosit pentru apărarea granițelor obstacole naturale (ex. *Limes Alutanus*), de-a lungul cărora ridicau castre și alte fortificații, și au construit două **l.**: unul, de circa 4 km, în fața castrului și a orașului P o r o l i s s u m, și altul, de circa 235 km, *Limes Transalutanus*, de la Flămînda (pe Dunăre) pînă la pasul Bran.

limfangită (lat. *lympha* „apă" și gr. *angeion* „vas sanguin"; MED.), inflamație acută sau cronică a vaselor limfatice, datorită unor microbi (mai ales stafilococi și streptococi) pătrunși în circulația limfatică prin zgîrieturi ale pielii sau prin propagarea de la un focar septic vecin (furuncul, abces). Se manifestă prin roșeață, tumefiere, temperatură crescută și durere.

limfátic (MED.) **1.** Care se referă la limfă, care conține limfă (ex. *ganglion l.*). **2.** (Despre vase) Prin care circulă limfa. **3.** (Despre oameni) Care are temperament flegmatic.

limfatísm (MED.), stare constituțională caracterizată prin hipertrofia organelor limfoide (amigdale, ganglioni, timus etc.), prin moliciunea, infiltrarea și paloarea țesuturilor, slaba rezistență la infecții etc. Întîlnit în special la copii, **l.** poate fi constituțional sau dobîndit în urma unei infecții cronice (sifilis, tuberculoză etc.).

límfă (BIOL.), lichid incolor, cu reacție ușor alcalină, care circulă în sistemul limfatic al mamiferelor. **L.** rezultă din filtrarea sîngelui la nivelul capilarelor sanguine. Ea umple spațiile interstițiale ale țesuturilor și organelor, de unde este drenată printr-un sistem vascular propriu (vase limfatice) pe traiectul căruia există numeroși ganglioni limfatici. Conține, în stare de soluție apoasă, substanțe proteice (în cantitate mai mică decît serul sanguin), grăsimi, săruri, gaze; elementele figurate (celulare) din **l.** sînt reprezentate în proporție de 90% prin *limfocite*. Principalul rol al **l.** îl constituie transportul de substanțe între sînge și țesuturi.

limfocít (HIST.), leucocit care se găsește în limfă și în sînge, reprezentînd 90% și, respectiv, 25% din totalul leucocitelor; are diametrul de 8—10 μ, nucleu mare, rotund și citoplasmă puțină, lipsită de granulații. **L.** nu are proprietăți fagocitare; el are un rol însemnat în procesul de imunitate, prin sintetizarea și elaborarea gammaglobulinelor. În cazuri patologice (unele boli infecțioase), numărul lor scade sub valorile normale *(limfopenie)* sau crește peste aceste valori *(limfocitoză)*, în boli ca tusea convulsivă, tuberculoza.

limfogranulomatoză inghinală subacută (MED.), boală contagioasă ganglionară de origine venerianã, provocată de un virus specific. Se manifestă clinic printr-o leziune genitală inițială (șancru limfogranulomatos), care poate trece de multe ori neobservată și căreia îi urmează inflamarea ganglionilor inghinali și iliaci. Se numește și *boala lui Nicolas-Favre*.

limfogranulomatoză malignă (MED.), boală caracterizată prin proliferarea generalizată și nedureroasă a ganglionilor limfatici, în special a celor cervicali și axilari, precum și prin mărirea de volum a splinei. **L.m.** se manifestă prin febră cu caracter ondulant, pierdere în greutate, astenie, creșterea numărului leucocitelor în sînge (20 000—30 000 pe 1 ml). Evoluția bolii este progresivă și îndelungată. Se tratează cu roentgenterapie și chimioterapie. Sin. *Hodgkin, boala lui* ~ .

limícole (ZOOL.) v. **caradriiforme.**

limitatór 1. (TEHN.) Aparat, mecanism sau dispozitiv care împiedică în mod automat ca o mărime fizică (vite-

ză, cuplu, tensiune electrică, debit etc.) să depășească o anumită limită (**l.** de maxim) sau să scadă sub o anumită limită (**l.** de minim); se construiesc și **l.** care îndeplinesc ambele funcțiuni. V. și opritor. — *L. de mers în gol*, limitator care oprește un motor, o mașină, o instalație etc. în momentul în care parametrii de funcționare ai acestora scad sub o valoare-limită inferioară (ex. *l. de m. în g.* la mașinile-unelte, care oprește motorul electric după ce axul principal al mașinii a fost oprit). — *L. de cursă*, dispozitiv mecanic sau electric care împiedică un organ mobil cu cursă variabilă să depășească anumite poziții-limită. **2.** (TELEC.; ELT.) Circuit electric (cel mai adesea un cvadripol) cu elemente neliniare (tuburi electronice, semiconductoare etc.), a cărui tensiune de ieșire rămîne constantă atunci cînd tensiunea de intrare depășește sau este inferioară anumitor valori. Este utilizat în tehnica impulsiilor. — *L. de tensiune*, circuit la ieșirea căruia tensiunea nu poate depăși o valoare dată; se montează în lanțurile de transmisiuni pentru a proteja instalația împotriva supratensiunilor. — *L. de curent*, aparat care deschide un circuit electric atunci cînd intensitatea curentului electric are o valoare mai mare *(l. de maxim)*, mai mică *(l. de minim)* decît o valoare dată sau o valoare care iese dintr-un interval de valori dat *(l. de maxim-minim)*.

limită 1. (MAT.) Noțiune fundamentală în matematică. — *L. a unui șir*, numărul a (finit sau infinit) care are proprietatea că în afara oricărei vecinătăți a lui se află cel mult un număr finit de termeni ai șirului. Dacă $a_1, \ldots a_n, \ldots$ este șirul considerat și a limita lui, se notează $a = \lim x_n$ pentru $n \to \infty$ sau $x_n \to a$. Nu orice șir are limită. — *L. a unei funcții $f(x)$ într-un punct de acumulare x_0 al mulțimii de definiție E*, numărul l (finit sau infinit) care are proprietatea că $f(x_n) \to l$, oricare ar fi șirul $x_1, \ldots x_n, \ldots$ de puncte din E, diferite de x_0, care tinde către x_0. Se notează: $l = \lim f(x)$ cînd x tinde către x_0. Punctul x_0 nu aparține în mod necesar lui E. Ex.: $\lim_{x \to 2} x^2 = 2^2 = 4$; $\lim_{x \to \infty} \frac{1}{x} = 0$; $\lim_{x \to 0} \frac{1}{x^2} = +\infty$. **2.** (REZ. MAT.) *Limită de curgere*, valoarea efortului unitar normal (σ) corespunzătoare punctului de pe curba caracteristică a unui material, la care apare fenomenul de *curgere*. — *L. de elasticitate*, valoare a efortului unitar normal (σ) corespunzătoare punctului de pe curba caracteristică a unui material pînă la care deformațiile sînt elastice (adică se anulează o dată cu încetarea solicitării). — *L. de proporționalitate*, valoare a efortului unitar normal (σ) corespunzătoare punctului de pe curba caracteristică a unui material pînă la care lungirile specifice (ε) sînt proporționale cu tensiunile (σ). **3.** (LINGV.) *Limită silabică*, locul unde se termină o silabă și începe alta în fluxul vorbirii. *L.s.* constă în general în trecerea de la deschiderea la închiderea canalului fonator. Din punct de vedere fonetic, *l.s.* sînt discutabile și variabile; pentru necesitățile scrierii, ele se stabilesc de obicei în mod convențional.

limnéa *(Limnaea stagnalis)*, specie de gasteropod cu cochilia ascutită și înaltă de 4—5 cm.

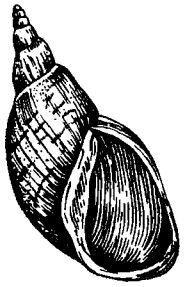

Limnea

Trăiește în apele dulci stătătoare, pe plantele acvatice. Unele specii (ex. *Limnaea truncatula*) servesc drept gazdă intermediară în dezvoltarea gălbezei.

limnigráf, aparat pentru înregistrarea variației de nivel a apei din rîuri și lacuri. Este dotat cu un flotor care pune în mișcare o peniță înregistratoare pe diagrama montată pe un tambur.

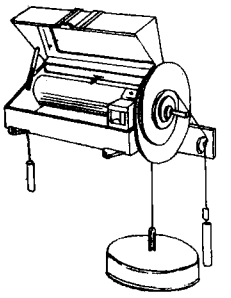

Limnigraf

limnimétru v. **mină hidrometrică**.

limnologíe 1. (BIOL.) Capitol al hidrobiologiei care studiază condițiile de viață și organismele din apele dulci. **2.** (GEOGR.) Ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul lacurilor (naturale și artificiale). În cadrul **l.** se studiază probleme de morfometrie, geneza cuvetelor lacustre, hidrometrie, regim hidrologic, regim termic și hidrochimic, depuneri de fund etc. Are strînse legături cu hidrobiologia, geologia, hidrochimia, geofizica și geomorfologia.

Limoges *[limój]*, oraș în Franța, situat în partea de vest a Masivului Central, pe rîul Vienne. 117 830 loc. (1962). Întreprinderi ale industriei de pielărie și încălțăminte, textile, de prelucrare a metalelor și poligrafice. Universitate. **L.** este unul dintre marile centre de artă ale Franței, de o notabilă importanță europeană în evul mediu. Încă din secolul al XI-lea, **L.** s-a făcut cunoscut pentru arta emailului, aici fiind inventată tehnica *champlevé*. Giuvaergiii din **L.** au realizat obiecte de artă decorate în întregime cu email, ceea ce a permis înlocuirea metalelor prețioase, folosite pînă atunci ca suport, cu arama. O altă tehnică folosită aici mai tîrziu a fost emailul pictat (sec. XVI—XVIII). Începînd din sec. al XVIII-lea, centru renumit și pentru producția portelanurilor. Numeroase monumente: catedrala sf. Ștefan (sec. XI—XVI), bisericile sf. Aurelian (sec. XV), Saint Michel des Lions (sec. XIV—XV).

limonít (MINER.), asociaţie de oxizi şi hidroxizi naturali de fier, proveniţi din alterarea mineralelor care conţin fier. În compoziţia sa este predominant

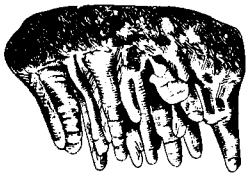

Limonit în formă de stalactite

goethitul. Culoarea l. este variabilă: galbenă, roşie sau brună, iar aspectul poate fi pămîntos, stalactitic, oolitic etc. Este un minereu de fier. În R.P.R. se găseşte în zăcămintele de fier din munţii Poiana Ruscă (ex. la Ghelar).

limpezíre, operaţie de îndepărtare a suspensiilor din vinuri, sucuri şi alte băuturi. Se poate realiza în mod natural (prin d e c a n t a r e) sau prin tratamente fizice (filtrare, cleire), ori biochimice (ex. l. enzimatică, prin care se realizează hidroliza substanţelor coloidale; acestea, precipitîndu-se, pot fi separate).

Limpopo, fluviu în sudul Africii (1 600 km). Izvorăşte din munţii Witwatersrand (Republica Sud-Africană), străbate podişurile din estul Africii de Sud şi cîmpia Mozambicului şi se varsă în Oceanul Indian. În cursul mijlociu este folosit intens pentru irigaţii. Navigabil pe circa 150 km.

limúlus *(Limulus polyphaemus)*, specie de artropod din ordinul xifosurelor, cu corpul de circa 80 cm lungime, împărţit în cefalotorace şi abdomen, acoperit de o carapace chitinoasă în formă de scut şi terminat cu o coadă ca o spadă. Trăieşte în apele litoralului atlantic al Americii. Limulusul este o adevărată „fosilă vie"; singurele animale cu care este înrudit de aproape sînt t r i l o b i ţ i i, dispăruţi în cursul permianului.

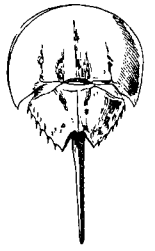

Limulus

lin[1] *(Tinca tinca)*, specie de peşte din familia ciprinidelor, lung de 20—30 cm, cu greutatea de 0,500—1 kg, cu corpul gros, acoperit de solzi mărunţi şi învelit într-un strat gros de mucus; gura este mică, cu buze groase şi mustăţi scurte. Trăieşte în apele dulci stătătoare.

lin[2] (IND. ALIMENT.), vas de dimensiuni mari, construit din beton, din lemn, uneori din tablă de fier, folosit pentru efectuarea proceselor de fermentaţie în industria spirtului, a berii etc.

linacée (BOT.; *Linaceae*), familie de plante ierboase dicotiledonate, cu frunze întregi, de obicei alterne, cu flori hermafrodite albe, albastre sau gălbui. Fructul este o capsulă. Cuprinde circa 300 de specii, dintre care unele sînt importante plante textile şi oleaginoase (ex. inul).

Lincoln *[líŋcən]*, Abraham (1809—1865), om politic american, preşedinte al S.U.A.

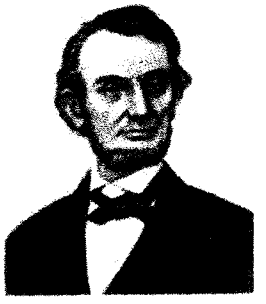

A. Lincoln

(1860—1865). În tinereţe a fost tăietor de lemne, plutaş pe Mississippi, funcţionar de poştă, apoi avocat. Şi-a început activitatea politică în statul Illinois, devenind şef al Partidului liberal (whig). Ca membru al Congresului S.U.A. (din 1846), s-a opus declanşării războiului cu Mexicul (1848) şi a cerut, în 1849, abolirea sclaviei. A fost unul dintre creatorii Partidului republican (1854). A dus o susţinută campanie aboliţionistă. Alegerea sa ca preşedinte al S.U.A. (1859) şi abolirea sclaviei au provocat războiul de secesiune (1861—1865) între statele din sudul S.U.A., care susţineau menţinerea sclaviei, şi cele din nord, abolţioniste. A fost asasinat în 1865 de către un „sudist" fanatic.

Lincoln *[líŋcən]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Nebraska. 127 800 loc. (1960). Industrie constructoare de maşini (motoare, ceasornice, aparataj electric) şi alimentară. Nod de comunicaţii. Universitate.

líncoln (ZOOTEHN.) **1.** Rasă de porci, creată în Anglia şi reprezentată prin animale de talie mare, cu urechile lungi şi aplecate, cu părul ondulat şi de culoare albă-gălbuie. Este o rasă crescută în special pentru grăsime, dar, spre deosebire de alte rase de acest fel, are o prolificitate ridicată. La noi a fost folosită pe scară restrînsă. **2.** Rasă de oi crescută pentru producţia de carne, creată în Anglia. Se caracterizează prin masivitate şi greutate corporală mare (125—145 kg la berbeci, 100—110 kg la femele) şi lînă foarte lungă (30—40 cm), la o tunsoare rezultînd, în medie, 6—7 kg.

Linde, *procedeul* ~ (după numele fizicianului german *C. Linde*, 1842—1934; FIZ.), procedeu de lichefiere a gazelor, bazat pe răcirea prin destindere adiabatică (efect Joule-Thomson). După destinderea gazului, acesta se reîntoarce în circuit, răcind gazul care urmează să fie supus destinderii; acest proces duce la răcirea treptată a gazului pînă la lichefierea lui.

Linder, Max (1883—1925), actor şi regizor francez de film. A debutat în cinematografie cu „Prima ieşire a unui licean", devenind apoi un clasic al filmului comic. A realizat o lungă serie de comedii în Franţa şi în S.U.A. („Fii soţia mea", „Şapte ani de nenorocire" ş.a.), creînd un personaj tipic prin umorul său melancolic, care l-a inspirat şi pe Charlie Chaplin.

Lindgren *[língrən]*, Waldemar (1860—1939), geolog american. A fost membru al Academiei Naţionale de Ştiinţe din S.U.A. L. s-a preocupat de studiul proceselor de metasomatoză, stabilind că în aceste procese volumul rocilor rămîne neschimbat, şi a scos în

evidență rolul soluțiilor coloidale în formarea mineralelor. El a atribuit temperaturii un rol deosebit de important în formarea zăcămintelor magmatice, pe care le-a clasificat în zăcăminte hipotermale, mezotermale și epitermale.

Lindsay *[lînzi]*, Jack (n. 1900), scriitor și critic literar englez. Situîndu-se pe poziții marxiste, a elaborat interesante studii de istorie literară și monografii, consacrate unor creatori ca Ch. Dickens și G.Meredith. S-a afirmat însă mai ales ca prozator, prin romanele sale istorice în care evocă evenimente din revoluția burgheză din Anglia („1649. Istoria unui an", 1938) sau mișcarea cartistă („Oameni din 1848", 1947), prin cele dedicate prezentării celui de-al doilea război mondial („Ne vom întoarce", 1942; „Mai presus de groază", 1942) sau problemelor sociale specifice Angliei postbelice (ciclul „Romane despre modul de viață britanic", 1952, 1954, 1955).

Lindsay *[lînzi]*, Nicholas Vachel (1879—1931), poet nord-american. A peregrinat ca rapsod prin diferite regiuni ale S.U.A. Creația sa („Rime în schimbul pîinii", 1912; „Congo și alte poeme", 1914; „Privighetoarea chinezească și alte poeme", 1917; „Rigamarole, Rigamarole", 1929 ș.a.), străbătută uneori de misticism, caracterizată printr-un pronunțat sentiment al naturii și încredere în forțele inepuizabile ale umanității, a exercitat o însemnată influență asupra poeziei nord-americane.

lineár (MAT.) **a)** (Despre o funcție de o variabilă) Care este de forma $f(x) = ax + b$; graficul unei funcții **l.** este o linie dreaptă. **b)** (Despre o funcție de mai multe variabile) Care este de forma $f(x_1, ..., x_n) = a_1x_1 + a_2x_2 + ... + a_nx_n + b$. **c)** (Despre o ecuație) Care este de forma $f(x_1, ..., x_n) = 0$, unde $f(x_1, ..., x_n)$ este o funcție **l.** **d)** (Despre o inegalitate) Care este de forma $f(x_1, ..., x_n) \ 0$, unde $f(x_1, ..., x_n)$ este o funcție **l.** **e)** (Despre o combinație a vectorilor $v_1, v_2, ..., v_n$) Care este de forma $a_1v_1 + ... + a_nv_n$, unde $a_1, ..., a_n$ sînt numere (scalari). **f)** (Despre o ecuație diferențială de ordinul n) Care este de forma $A_0(x)y^{(n)} + ... + A_n(x)y = B(x)$, unde $A_0(x), ..., A_n(x)$ și $B(x)$ sînt funcții date.

Ling, Per Henrik (1776—1839), om de știință suedez, fondatorul sistemului suedez de gimnastică medicală. A fost profesor de scrimă la Universitatea din Lund. În 1813 a creat Institutul regal central de gimnastică din Stockholm.

Lingner, Max (1888—1959), pictor și grafician german. A fost membru al Academiei Germane de Artă. **L.** s-a alăturat de timpuriu luptei revoluționare a clasei muncitoare. În perioada 1928—1948 a locuit în Franța, unde a făcut parte din mișcarea de rezistență și a colaborat, alături de H. Barbusse și R. Rolland, la presa comunistă cu grafică militantă. Creația sa, inspirată din viața clasei muncitoare, se caracterizează prin desenul viguros și expresiv, în care folosește adesea numai două culori: roșu și negru. Op. pr.: „Paris" (1943), „Doi ostași — două văduve..." (1946), „Noua recoltă" (1951), „Marele război țărănesc" (1955). Laureat al Premiului național al R.D.G.

lingotiéră (METAL.), formă metalică, de obicei din fontă, în care se toarnă metalul sau aliajul topit pentru a obține un lingou. Forma și dimensiunile **l.** depind de natura metalului sau a aliajului care se toarnă, precum și de scopul în care vor fi folosite lingourile.

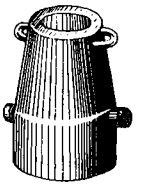

Lingotieră

lingóu 1. (METAL.) Bloc de metal sau de aliaj (oțel, aur, argint etc.) obținut prin turnare într-o lingotieră și care urmează să fie prelucrat (prin laminare sau prin forjare). Mărimea și forma lui depind de natura metalului sau a aliajului și de prelucrarea la care va fi supus. **2.** (FIN.) Bloc de metal monetar pur, cu formă și greutate stabilite conform unui STAS și uzanțelor internaționale. În R.P.R., standardul de stat stabilește pentru **l.** de aur fin forma de trunchi de piramidă dreptunghiulară cu dimensiunile de 36, 70, 78, 267 și 273 mm, iar greutatea de 12—14 kg, cu titlul 999,6‰.

linguál (lat. *lingua* „limbă"; LINGV.; despre sunete), la articularea cărora limba are rolul principal. După partea limbii care articulează, se disting: *prelinguale* sau *anterolinguale* (*t, d, s, z, r, l, n; e, i*), *mediolinguale* (inexistente în română) și *postlinguale* sau *posterolinguale* (*c, g; ă, î*).

língula (PALEONT., ZOOL.), brahiopod nearticulat, caracterizat prin cochilie mică, ovală sau alungită, ornamentată

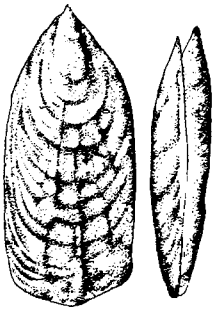

Lingula

cu striuri concentrice; are valvele aproape egale. Speciile acestui gen sînt cunoscute din cambrian și pînă astăzi.

língură (EXPL. PETR.), unealtă folosită la sonde, în general pentru extragerea lichidelor sau a materialelor granulare în cantități mici. Este constituită dintr-o coloană formată din mai multe bucăți de burlan sau din benzi de tablă sudate. La partea superioară este prevăzută cu un dispozitiv de prindere cu filet sau cu o toartă pentru introducere în gaura de sondă, iar la partea inferioară are o supapă de evacuare prin care se descarcă conținutul **l.** după extragere. După utilizare, se deosebesc: *l. de curățat*, folosită pentru curățarea sondelor de viiturile de nisip din stratele productive și de alte depuneri sau impurități; *l. de lăcărit*, folosită la extragerea țițeiului din sondă sau a altor fluide existente în gaura de sondă; *l. de sapă*, folosită pentru eliminarea detritusului în cazul forajului uscat; *l. de cimentare*, cu care se in-

troduce laptele de ciment în găurile de sondă pentru cimentările de fund.

lingvística, ştiinţă care studiază limba şi legile ei de dezvoltare. Preocupări lingvistice apar încă din antichitate (la vechii indieni, la greci şi la romani); în evul mediu asemenea preocupări se găsesc mai ales la arabi. Din perioada Renaşterii datează interesul pentru studiul limbilor europene, iar expansiunea colonială a avut ca rezultat studierea, din motive practice, a multor limbi indigene. Lingvistica ştiinţifică s-a constituit în primul sfert al sec. al XIX-lea, cînd s-au pus bazele cercetării istorice şi comparative a limbilor (v. metoda comparativ-istorică). În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, a luat naştere, pe baze pozitiviste, şcoala neogramatică, ale cărei principii au fost îmbrăţişate de toţi marii lingvişti din această perioadă şi de la începutul sec. al XX-lea. Primele două decenii ale sec. al XX-lea s-au caracterizat prin apariţia unor metode noi de cercetare: geografia lingvistică (J. Gilliéron) şi fonetica experimentală (abatele Rousselot). În acelaşi timp se produc reacţii împotriva neogramaticilor, concretizate în şcoala idealistă (absolutizarea factorului spiritual în explicarea limbii), creată de K. Vossler, în şcoala neolingvistică, de tendinţă eclectică, întemeiată de M. Bartoli, şi în şcoala sociologică sau funcţională, întemeiată de F. de Saussure pe baza sociologiei pozitiviste a lui Durkheim. Dintre curentele lingvistice moderne sînt de menţionat structuralismul, care studiază în special relaţiile dintre elementele limbii, semanticismul, de orientare idealist-formalistă, şi lingvistica matematică. În ţara noastră, cercetarea lingvistică se desfăşoară îndeosebi în institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R. şi la catedrele de lingvistică din universităţi. Realizări importante s-au obţinut în ultimele două decenii în domeniile gramaticii, lexicografiei, dialectologiei, istoriei limbii, stilisticii, romanisticii, slavisticii, lingvisticii generale. — *L. generală,* studiul faptelor de limbă privite, din punctul de vedere al trăsăturilor comune mai multor limbi, fie înrudite, fie neînrudite. *L.g.* studiază problema originii limbajului, a legăturii dintre limbaj şi gîndire, a legăturii dintre limbaj şi societate, a legilor limbii, precum şi cele mai generale trăsături ale foneticii, ale lexicului şi ale structurii gramaticale. — *L. diacronică* (sau *istorică*), studiul faptelor dintr-o limbă sau din mai multe limbi privite în evoluţia lor. — *L. sincronică* (sau *descriptivă*), studiul unei limbi aşa cum se prezintă ea la un moment dat, fără luarea în consideraţie a fazelor anterioare. — *L. comparativă,* studiul comparativ al concordanţelor fonetice, semantice şi gramaticale din mai multe limbi, urmărind explicarea legăturilor lor istorice (în primul rînd a legăturilor de înrudire), cercetarea cauzelor dezvoltării lor paralele, a diferenţierii, precum şi a influenţei lor reciproce în cursul istoriei. V. şi metoda comparativ-istorică. — *L. matematică,* disciplină care studiază limba cu mijloace matematice, ocupîndu-se de aspectele algebrice, cantitative şi formale ale fenomenelor de limbă. Principalul scop al *l.m.* este descrierea diferitelor limbi în aşa fel încît să poată servi traducerii automate (cu maşini), de aceea se mai numeşte şi *lingvistică aplicată. L.m.* foloseşte unele noţiuni ale structuralismului, cu care prezintă multe puncte comune. — *L. structurală* v. *structuralism.*

„Linia dreaptă", revistă literară bilunară, scoasă de V. Demetrius cu concursul lui T. Arghezi, avînd printre colaboratori şi pe Gala Galaction. A apărut la Bucureşti între 15 aprilie şi 15 iunie 1904.

línie[1] **1.** (MAT.) Noţiune fundamentală în geometrie; traiectoria unui punct material într-o mişcare continuă; partea comună a două suprafeţe care se intersectează. În geometria elementară se studiază: **l.** drepte, segmente de dreaptă, **l.** frînte (alcătuite din segmente de dreaptă) şi unele **l.** curbe. — *Linii trigonometrice,* denumire învechită dată funcţiilor trigonometrice. **2.** *Linie de cîmp* (MAT., FIZ.), curbă în

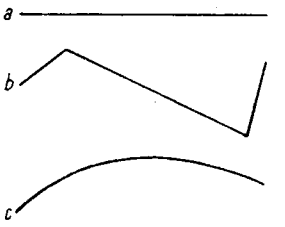

Linii: *a* — dreaptă; *b* — frîntă sau poligonală; *c* — curbă

lungul căreia vectorul intensitate al unui cîmp vectorial are în fiecare punct direcţia tangentei la această curbă. Se defineşte şi *l. de c.* a unui cîmp scalar ca *l. de c.* a gradientului cîmpului scalar. În cazul particular al cîmpului vitezelor particulelor unui fluid în mişcare, liniile de cîmp se numesc *linii de curent,* iar în cazul particular al unui cîmp de forţe, *linii de forţă.* — (FIZ.) *L. echipotenţială,*

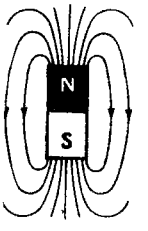

Liniile de cîmp ale unui magnet

curbă în lungul căreia valoarea potenţialului scalar al unui cîmp de vectori se menţine constantă. *L.e.* formează împreună cu *l. de cîmp* două familii de curbe ortogonale între ele. — (ELT.) *L. de cîmp unitară,* linia de cîmp care trece prin centrele de greutate ale secţiunilor transversale ale unui tub de flux cu fluxul egal cu unitatea şi care reprezintă convenţional tubul în reprezentarea grafică a spectrelor cîmpurilor vectoriale. Diferenţa dintre numărul de linii unitare de cîmp care intersectează o suprafaţă dată într-un sens şi numărul celor care o intersectează în sens contrar este numeric egală cu fluxul vectorului cîmp prin suprafaţa considerată. — (ELT.), *L. de curent electric,* linie de cîmp a cîmpului densităţii de curent electric. **3.** (FIZ.) *Linie spectrală* **a)** Imagine a fantei de intrare a colimatorului unui aparat spectral, formată

în spectru de o radiație aproximativ monocromatică. **b)** Radiație monocromatică produsă prin tranziția unui electron între două nivele energetice atomice sau moleculare. Lungimea de undă a radiației este determinată de diferența de energie dintre cele două nivele între care are loc tranziția. Liniile spectrale nu sînt perfect monocromatice, ele avînd fiecare o anumită distribuție în scara lungimilor de undă sau a frecvențelor. — *Lărgimea l.s.*, întindere a regiunii din spectru în care intensitatea radiației nu scade sub jumătate din intensitatea maximă. **4.** (ELT.) *Linie electrică*, ansamblul conductelor, dispozitivelor și construcțiilor care asigură transmisiunea la distanță a energiei electromagnetice, fie pentru alimentarea unor consumatori *(l.e. de energie)*, fie pentru transmiterea unor semnale *(l.e. de telecomunicații)*. *L.e. de energie* pot fi: a) (după natura curentului) de curent continuu sau de curent alternativ (monofazate sau polifazate); b) (după tensiune) de

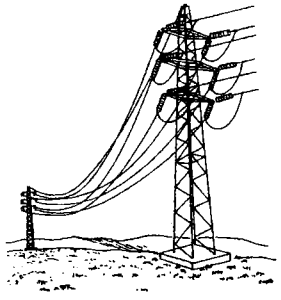

Linie electrică de energie

joasă tensiune (sub 1 kV) sau de înaltă tensiune (în R.P.R., 3, 6, 10, 15, 25, 30, 35, 60, 110, 220 și 380 kV); c) (după așezare) aeriene (cele mai frecvente) sau subterane (rareori și subfluviale sau submarine); d) (după funcțiunea îndeplinită) de transport, de distribuție, de utilizare sau de contact. *L.e. de telecomunicații* pot fi după natura comunicației: telegrafice, telefonice, telegrafice-telefonice, fonice, de televiziune și de telecomandă, telecontrol și telesemnalizare. — *L.e. artificială* (TELEC.), circuit electric (lanț de cvadripoli) format din elemente concentrate (rezistoare, bobine și condensatoare), care simulează, între intrare și ieșire, comportarea unei linii aeriene sau în cablu. — *L. de contact*, linie electrică, în general aeriană, pentru alimentarea cu energie electrică a unor receptoare mobile, ca: vehicule cu tracțiune electrică (locomotive electrice, tramvaie, troleibuze etc.), mașini de ridicat și transport etc. De-a lungul *l. de c.* alunecă culegătorul de curent al receptorului. — *L. de fugă*, linie de-a lungul căreia producerea conturnării unui izolator este cea mai probabilă. **5.** (ST. CONSTR.) *Linie de influență*, linie care reprezintă variația unui efort, a unei forțe de legătură sau a unei deplasări într-o secțiune dată a unei grinzi, în funcție de poziția unei sarcini unitare mobile care se deplasează în lungul grinzii. Valoarea efortului, a forței de legătură sau a deplasării determinate pe *l. de i.* prin ordonata din dreptul sarcinii mobile se numește *coeficient de influență*. *L. de i.* este folosită pentru determinarea valorilor maxime și minime ale efortului, deplasării etc., într-o secțiune dată, sub acțiunea unui convoi mobil de sarcini. **6.** (REZ. MAT.) *Linie elastică* v. *axă elastică deformată*. **7.** (TEHN.) *Linie tehnologică* **a)** Organizare a procesului de fabricație a unui produs, în care operațiile sînt efectuate la locuri de muncă dispuse în ordinea succesiunii operațiilor de fabricare a acelui produs. **b)** Ansamblu de mașini de lucru, instalații și mijloace de transport dintr-o fabrică sau uzină, dispuse în ordinea succesiunii operațiilor prevăzute de procesul tehnologic respectiv. Linia tehnologică se utilizează în special la fabricația în serie sau în masă a unui produs și cuprinde toate operațiile de la intrarea materiei prime sau semifabricate pînă la obținerea acelui produs. Procesul de producție pe *l.t.* poate fi de prelucrare, de montaj, de ambalare etc. *L.t.* pot fi mecanizate, semiautomate sau automate. — *L. automată*, complex de mașini-unelte sau agregate care execută în mod automat operațiile de prelucrare a unor piese, organe de mașini, produse etc. în ordinea succesiunii acestor operații și care asigură de asemenea transportul acestora de la o mașină la alta fără intervenția muncitorului. *L.a.* se introduc pe scară din ce în ce mai largă în întreprinderile moderne, datorită avantajelor tehnice și economice pe care le prezintă. V. și automatizarea producției. **8.** (METAL.) *Linie de laminor*, ansamblu format din unul sau mai multe trenuri de laminare cu dispozitivele și instalațiile de conducere, de transport și

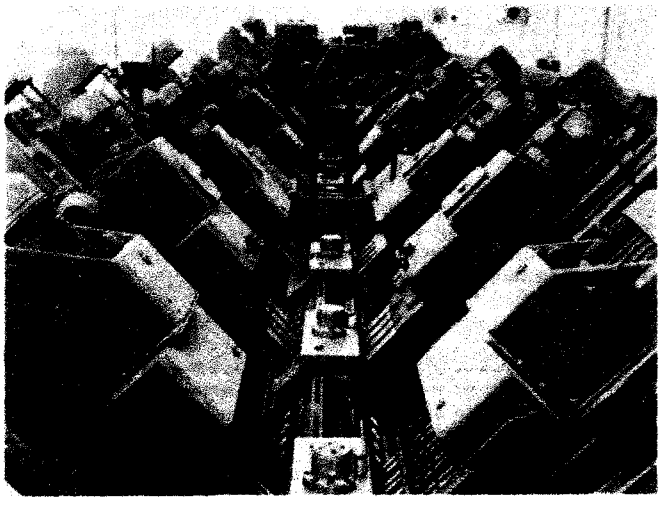

Linie automată de prelucrare a blocului motor la uzinele „Steagul Roșu"-Brașov

de manipulare a materiei prime și a produselor. **9.** (DRUM.; C.F.) *Linia terenului*, linia trasată în negru, pe proiectul unei căi de comunicație și care reprezintă linia de intersecție a suprafeței terenului natural cu planul vertical care conține axa căii de comunicație proiectată. — *L. roșie*, linia frîntă, trasată în roșu într-un proiect, pe profilul longitudinal al traseului unei căi de comunicație și care reprezintă proiecția desfășurată a axei drumului pe un plan vertical. Poziția *l.r.* este determinată de condițiile tehnice de circulație, precum și de cele naturale și economice. **10.** (C.F.) *Linie de cale ferată*, cale special amenajată (cu terasament și traverse), prevăzută cu șine metalice pentru deplasarea vehiculelor feroviare. V. și c a l e f e r a t ă. **11.** (NAV.) *Linie de încărcare*, linie care marchează intersecția bordajelor unei nave încărcate cu planul de plutire. Pentru evitarea supraîncărcării navei, pe ambele bordaje sînt marcate *l. de î.* (vopsite de obicei în alb), corespunzătoare încărcăturii maxime, admise în diferite anotimpuri și în diferite zone de navigație. — *L. de plutire*, linie obținută prin intersecția suprafeței exterioare a corpului navei cu planul orizontal al suprafeței libere a apei. După modul de încărcare a navei, se deosebesc: *l. de p. de plină încărcare*, care este corespunzătoare deplasamentului navei cu încărcătură maximă pe timpul verii; *l. de p. a navei balastate*, care corespunde deplasamentului navei fără încărcătură, dar cu tancurile de balast pline cu apă; *l. de p. a navei goale*, care corespunde deplasamentului navei goale (fără marfă, combustibil, apă, ulei, provizii, balast, pasageri și echipaj). **12.** (POLIGR.) Lamă de metal (de obicei din aliaj de plumb sau de alamă), cu lungimea de la șase puncte (2,25 mm) pînă la șase cvadrați (108 mm), înălțimea egală cu litera ($62^2/_3$ puncte) și grosimea variabilă (între 1 și 24 de puncte), destinată tipăririi într-un text a liniilor de diferite lungimi și grosimi. După formă se deosebesc: **l.** fine, duble, punctate (întrerupte), seminegre, compacte etc. — *Linii de siguranță*, linii ondulate, în zigzag etc., repetate și tipărite cu cerneală specială pe imprimate de valoare (cecuri, polițe, bilete de bancă etc.) pentru a forma un fond de siguranță contra falsurilor. **13.** (MILIT.) **a)** *Linie fortificată*, aliniament de teren întărit cu lucrări de fortificație permanentă. **b)** *L. de ochire*, linie imaginară care, trecînd printr-un aparat de ochire, unește ochiul trăgătorului cu punctul ochit. **14.** (ZOOL.) *Linie laterală*, linie vizibilă pe laturile corpului la majoritatea peștilor și la amfibienii în stare larvară. Este formată de orificii ale elementelor senzoriale legate de sistemul nervos central printr-o ramură laterală a nervului pneumogastric. Organele de simț ale *l.l.* percep excitanții chimici ai hranei, sunetul, căldura, salinitatea, oxigenul, acidul carbonic și presiunea hidrostatică.

línie[2] (ZOOTEHN.), grup de animale din cadrul unei rase sau al unei varietăți, descendent dintr-un strămoș comun (cu o înaltă productivitate și cu o mare putere de transmitere a caracterelor), cu care se aseamănă în ceea ce privește principalele însușiri morfologice și fiziologice. Aceste însușiri sînt oarecum diferite de ale celorlalte **l.** din aceeași rasă. Calitățile unei **l.** sînt menținute prin selecție, prin împerecheri corespunzătoare și prin metode raționale de hrănire și de întreținere. Formarea mai multor **l.** neînrudite în cadrul raselor de animale prezintă o importanță deosebită, deoarece aceasta face posibilă efectuarea unor „încrucișări" între **l.**, fapt care asigură continua sporire a producției și a vitalității animalelor. Creșterea pe bază de **l.** reprezintă cea mai avansată metodă în zootehnie, realizîndu-se astfel o folosire rațională a reproducătorilor valoroși și obținerea de animale omogene, avînd calitățile superioare ale reproducătorilor ce au stat la baza formării **l.** Totodată, existența **l.** face posibilă evitarea împerecherilor între animalele înrudite, preîntîmpinîndu-se astfel degenerarea rasei. V. și c r e ș t e r e a a n i m a l e l o r; î n c r u c i ș a r e.

liniment (FARM.), preparat lichid sau semisolid, limpede sau lăptos, folosit pentru fricțiuni pe piele. Conține uleiuri volatile, săpunuri, grăsimi dizolvate în alcool ori în ulei sau emulsionate în apă (ex. **l.** amoniacal, **l.** oleo-calcar etc.).

liniuță de unire, semn ortografic folosit în scrierea limbii române pentru a marca rostirea împreună a două sau mai multe cuvinte (ex. *dă-ne, fără-ndoială*), pentru a indica un cuvînt compus în care se simt încă elementele alcătuitoare (ex. *Făt-Frumos, Piatra-Olt*) ori pentru a marca despărțirea unui cuvînt în silabe *(bu-nă-ta-te)*. Se folosește și ca semn de punctuație, în repetiții care formează o unitate (ex. *rînduri-rînduri*), în scrierea unor numerale care exprimă o cantitate aproximativă (ex. *doi-trei oameni*) sau în interiorul unor expresii formate din două adverbe (ex. *nitam-nisam, talmeș-balmeș*). Se folosește și în alte limbi cu diverse valori. Sin. *cratimă*.

Linné, Karl von (1707—1778), biolog suedez, cel mai de seamă botanist și zoolog al sec. al XVIII-lea. A fost membru al Academiei Suedeze.

K. Linné

În lucrările sale „Systema naturae" (1735), „Philosophia botanica" (1751), „Species plantarum" (1753) ș.a., **L.** a pus bazele clasificării (sistematicii) botanice și zoologice și a introdus nomenclatura binară, în conformitate cu care viețuitoarele sînt denumite cu numele genului și al speciei. Totodată, **L.** a dat nume la mai multe specii de plante și de animale, ceea ce i-a atras denumirea de

„naș al naturii". Sistemul lui de clasificare este artificial, pentru că se bazează pe criterii morfologice arbitrare și nu reflectă înrudirea dintre specii. În botanică, drept criterii de clasificare au servit organele de înmulțire (staminele și pistilele, structura, numărul și distribuția lor). **L.** împărțea plantele în 24 de clase, 116 ordine, 1 000 de genuri și circa 10 000 de specii, cîte erau cunoscute pînă la el. În zoologie, clasificarea a fost făcută la început după caracterele externe, iar mai tîrziu și după structura internă a animalelor (culoarea sîngelui, alcătuirea inimii). Astfel, **L.** distingea două grupe mari de animale: cu sînge roșu și cu sînge alb. Din prima grupă făceau parte patru clase: mamiferele *(Mammalia)*, păsările *(Aves)*, amfibienii *(Amphibia)* și peștii *(Pisces)*; a doua grupă reunea clasele *Insecta* și *Vermes*, care cuprindeau, fără o ordine precisă, toate celelalte animale. Opera lui **L.**, cu toate că era bazată pe concepția sa fixistă, creaționistă, are marele merit de a fi clarificat problemele nomenclaturii și de a fi pus ordine în cunoștințele acumulate pînă în vremea sa în botanică și în zoologie, ceea ce a constituit un puternic impuls în dezvoltarea acestor discipline. „Species plantarum" servește ca bază istorică în regulile de nomenclatură botanică admise de congresele internaționale actuale.

linogravúră, tehnică a gravurii în care imaginea este obținută prin imprimarea unei plăci de linoleum. Se numește linogravură și imaginea obținută prin acest procedeu. A apărut în sec. al XIX-lea. La noi a fost practicată de A. Mărculescu, V. Dobrian, J. Perahim ș.a. Formele de imprimare executate prin linogravură se folosesc și la tipăriturile în culori, permițînd realizarea tirajelor mari.

linoleáți (CHIM.), săruri ale acidului linoleic. Se utilizează în industria de lacuri și vopsele ca acceleratoare ale uscării uleiurilor sicative (ex. **l.** de mangan, de plumb, de cobalt, uneori de zinc și de calciu).

linoléic, *acid* ~, v. **linolic,** *acid* ~.

linolénic, *acid* ~ (CHIM.), $C_{18}H_{30}O_2$. Acid gras nesaturat cu trei duble legături în moleculă, care intră în compoziția uleiului de in și a altor uleiuri vegetale, îndeosebi a celor sicative.

linoléum (CHIM.), produs obținut prin aplicarea unui amestec de linoxină cu plastifianți, materiale de umplutură și pigmenți pe un suport textil. Se utilizează pentru acoperirea meselor, podelelor etc. **L.** este în curs de înlocuire cu policlorura de vinil pe suport textil, mai ieftină și mai durabilă.

linólic, *acid* ~ (CHIM.), $C_{18}H_{32}O_2$. Acid gras nesaturat, cu două duble legături în moleculă, care intră în compoziția uleiurilor sicative (ulei de fasole soia, de bumbac, de porumb, de in etc.). Sin. *acid linoleic.*

linotíp (POLIGR.), mașină de cules litere și turnat rînduri întregi. Este compusă din magazia de matrițe, claviatura (similară cu aceea de la mașina de scris), mecanismul de transport al matrițelor, dispozitivul de turnare (compus dintr-un creuzet în care se găsește aliajul topit), pompa, roata de turnare și mecanisme de acționare, siguranță și control.

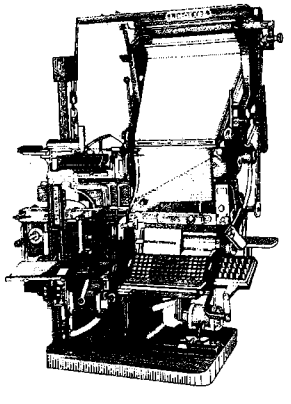

Linotip

L. a fost inventat în 1884, în S.U.A., de Ottmar Mergenthaler și perfecționat continuu de-a lungul timpului. În ultimii ani au fost realizate **L.** electronice, cu claviatura separată, la care se pot culege 10 — 12 rînduri pe minut și care funcționează cu ajutorul unei benzi perforate și al unor sisteme electromagnetice sau al unor calculatoare electronice.

linoxínă (CHIM.), substanță cu caracter rășinos, obținută prin polimerizare termică, însoțită de oxidarea cu aer a uleiurilor sicative, în special a uleiului de in. Servește la fabricarea linoleumului.

línte *(Lens culinaris)*, plantă anuală din familia leguminoaselor, cu tulpina înaltă de

Linte

20—50 cm, ramificată de la bază sau de la mijloc, cu frunze compuse din 3—7 perechi de foliole terminate cu un cîrcel. Florile sînt de culoare albă-albăstruie, grupate în raceme mici, iar fructele au formă rombică sau ovală, de culoare galbenă-deschis. **L.** este folosită în alimentația omului și în furajare, avînd o valoare nutritivă ridicată. Se cultivă mult în U.R.S.S., Spania și Italia. În țara noastră lintea este cultivată pe suprafețe foarte reduse.

línters (IND. TEXT.), fibre scurte rămase pe semințele de bumbac după egrenare și desprinse ulterior de pe ele (lintersare). Sorturile superioare de **l.** sînt utilizate la fabricarea vatei, iar cele inferioare ca material celulozic în industria lacurilor, la fabricarea fibrelor, acetat, a peliculelor cinematografice etc.

líntiță *(Lemna)*, gen de plante acvatice anuale din familia lemnaceelor, lipsite de frunze, cu tulpina mică și lățită ca niște frunze mici, fără rădăcini sau cu rădăcini mici, filiforme. **L.** trăiește la suprafața apelor stătătoare sau lin curgătoare. La noi, pe alocuri, se folosește pentru hrana păsărilor.

lintóu (ARHIT.), element constructiv monolit, dispus orizontal deasupra unei deschideri (ușă, fereastră, poartă) pentru a

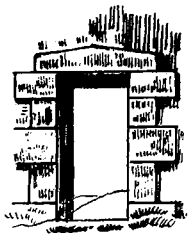

Lintou

prelua greutatea zidăriei de deasupra.

Lin Ţze-siui (1785—1850), om de stat chinez. Ca guvernator al provinciilor Guandun și Guansi, a interzis în 1839 comerțul cu opiu practicat de negustorii englezi și americani, ceea ce a provocat primul război al opiului (1840—1842). În timpul acestui război, Lin Ţze-siui a condus apărarea provinciei Guandun împotriva trupelor engleze.

Linz *[linț]*, oraș în Austria, port pe Dunăre. 196 200 loc. (1961). Are un mare combinat siderurgic (care dă 80% din întreaga producție de oțel a Austriei), întreprinderi constructoare de mașini (locomotive, utilaj industrial, construcții navale etc.), chimice (îngrășăminte azotoase) și textile. Nod feroviar.

liofil (CHIM.; despre particule coloidale), care are afinitate pentru moleculele mediului de dispersie. Cînd mediul de dispersie este apa, coloidul este numit hidrofil.

liofilizáre (BIOCHIM.), procedeu de uscare a soluțiilor sau a suspensiilor apoase înghețate (ex. substanțe biologice nestabile, plasmă sanguină umană conservată, vaccinuri) și de păstrare pe un timp îndelungat a microorganismelor conținute în acestea. L. se efectuează într-un aparat *(liofilizator)* în care evaporarea apei se face în vid, iar condensarea vaporilor pe un perete răcit la aproximativ —60° C.

liofób (CHIM.; despre particule coloidale), care nu are afinitate pentru moleculele mediului de dispersie. Cînd mediul de dispersie este apa, coloidul este numit hidrofob.

liogél (CHIM.), gel obținut prin răcirea unui sol liofil.

Liotard *[liotár]*, Jean Etienne (1702—1789), pictor și gravor elvețian. A studiat la Paris și a întreprins călătorii documentare în Europa și Orient. În 1742, primind invitația domnului Moldovei, Constantin Mavrocordat, a lucrat la Iași o serie de portrete ale voievozilor moldoveni. Autor a numeroase scene de gen și portrete executate mai ales în pastel, se remarcă prin observația atentă a naturii și redarea detaliilor („La Chocolatière").

Liouville *[liuvíl]*, Joseph (1809 — 1882), matematician francez; a fost profesor la Collège de France și membru al Academiei de Științe din Paris. Are lucrări în domeniul analizei matematice, al teoriei ecuațiilor diferențiale, al mecanicii. A studiat problemele la limite pentru ecuațiile diferențiale de ordinul al doilea (problemele Sturm-Liouville), a demonstrat existența numerelor transcendente.

Liov, nume dat în țările române, în timpul evului mediu, orașului Lvov.

lipán *(Thymallus thymallus)*, specie de pește din familia salmonidelor, lung de 32—50 cm și avînd greutatea de 0,350—1 kg; are corpul alungit, de culoare argintie, cu aripioara dorsală lungă și înaltă. Trăiește în zona inferioară *(zona lipanului)* a rîurilor de munte din Europa nordică și centrală. Are carnea gustoasă, cu miros de cimbrișor. La noi în țară este destul de rar.

Lipare, *Insulele ~ (Insulele Eoliene)*, arhipelag vulcanic în sud-estul Mării Tireniene, la nord de Sicilia. Aparține Italiei. Suprafața: 115 km². Circa 20 000 loc. Este compus din 17 insule, dintre care Stromboli și Vulcano sînt mai cunoscute, datorită vulcanilor activi. Vegetație mediteraneană, culturi de măslini, viță de vie, smochini. Se exploatează sulf.

liparít (PETROGR.) v. **riolit.**

Lipatti, Dinu (1917—1950), pianist și compozitor român, interpret de renume mondial. A studiat la București, cu Florica Musicescu pianul și cu M. Jora compoziția, și la Paris. A fost profesor de pian la Conservatorul din Geneva. Interpretările sale s-au remarcat prin perfecțiune tehnică, prin sobrietate și forță de interiorizare. A excelat îndeosebi în interpretarea lui Chopin și Schumann. A compus: suita

D. Lipatti

simfonică „Sătrarii", „Concertino în stil clasic", „Simfonia concertantă", trei dansuri românești pentru pian și orchestră, lieduri, lucrări instrumentale.

lipáze (gr. *lipos* „grăsime"; BIOCHIM.), grup de enzime din clasa hidrolazelor, care catalizează hidroliza esterilor acizilor grași ai glicerinei. Se găsesc în sucurile digestive, în unele organe și în unele țesuturi vegetale.

lipemíe (gr. *lipos* „grăsime" și *haima* „sînge"; MED.), creștere peste valorile normale a conținutului sîngelui în lipide. Apare în cursul digestiei, al gravidității, alăptării și în unele boli ca nefroza lipoidică etc.

Lipeţk, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, așezat pe valea rîului Voronej. 205 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini și de materiale de construcție. Stațiune balneară.

lipíde (gr. *lipos* „grăsime"; BIOCHIM.), clasă principală de substanțe naturale, răspîndite în organismul tuturor viețuitoarelor. Sînt alcătuite din elemente foarte diferite, dintre care cele mai importante sînt acizii monocarboxilici superiori, legați între ele prin proprietatea comună de a se dizolva în sol-

venți organici (eter, cloroform) și de a fi insolubile în apă. Se împart în *l. simple*: a) grăsimi neutre (grăsimi și uleiuri obișnuite); b) ceride (esteri ai alcoolilor superiori cu acizii grași); c) steride (esteri ai sterolilor cu acizii grași), și *l. complexe*: a) fosfatide; b) cerebrozide. Din clasa **l.** mai fac parte sterolii și carotenii.

lipiodól (FARM.), produs obținut prin fixarea iodului pe o substanță uleioasă. Se prezintă sub formă de lichid vîscos, brun, limpede, fără gust; este utilizat în radiologie ca substanță de contrast pentru căile respiratorii, urogenitale, traiecte fistuloase etc.

lipitoáre 1. *(Hirudo medicinalis)* Specie de viermi anelid, cu corpul alungit, de 6—15 cm, turtit dorsoventral, de culoare brună-verzuie cu desene variat colorate, prevăzut la cele două capete cu cîte o ventuză. Gura se află în mijlocul ventuzei anterioare și este înarmată cu trei maxile tăioase, cu ajutorul cărora taie tegumentul vertebratelor cărora le suge sîngele. Trăiește în apele dulci și este un parazit temporar. **2.** *(Caprimulgus europaeus)* Pasăre călătoare arboricolă, nocturnă, mai mică decît o turturică, de culoare brună-cenușie, împestrițată cu pete brune-întunecate și roșietice. Ziua stă imobilă pe pămînt sau lipită pe o cracă de arbore, cu a cărei culoare se aseamănă pînă la confundare. Se hrănește cu insecte. **L.** este oaspete de vară în țara noastră. Sin. *mulge-capre*.

Lipitoare

lipitúră (TEHN.), îmbinare prin lipire a două piese metalice cu ajutorul unui aliaj străin în stare de fuziune. **L.** poate fi: *moale*, dacă piesele care se lipesc nu se încălzesc în prealabil, iar metalul sau aliajul de lipit are o temperatură de topire de 400°C (ex. aliajul de staniu și plumb), și *tare*, în cazul cînd piesele se încălzesc înainte de lipire, iar aliajul de lipit are o temperatură de topire de peste 400°C (ex. aliajele de cupru, zinc, staniu sau cupru, zinc, argint, cadmiu etc.). *L. tare* se mai numește *brazură*.

lipițán (ZOOTEHN.), rasă de

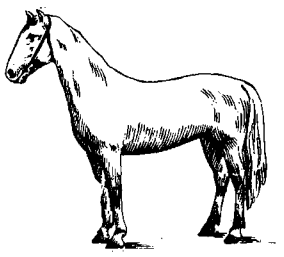

Lipițan

cai, folosită în special la tracțiune ușoară și la călărie. Are înălțimea la greabăn de 1,50—1,60 m și greutatea corporală de 450—500 kg.

lipocáic (BIOCHIM., FIZIOL.), substanță extrasă din pancreas. Previne sau înlătură degenerescența grasă a ficatului care apare după îndepărtarea pancreasului.

lipolíză (gr. *lipos* „grăsime" și *lysis* „dizolvare"; FIZIOL.), proces de degradare fermentativă a grăsimilor, constînd din descompunerea lor în glicerină și în acizi grași. **L.** are loc la nivelul intestinului subțire, sub acțiunea fermenților pancreatici și intestinali.

lipóm (gr. *lipos* „grăsime"; MED.), tumoare benignă, formată din țesut adipos. **L.** are formă rotundă, mărime variabilă și este localizat, de obicei, în țesutul subcelular al gîtului, cefei, spatelui, regiunii lombare. Nu produce dureri și nu necesită intervenție chirurgicală.

lipomatóză (gr. *lipos* „grăsime"; MED.), depunere anormală de grăsime în diferite regiuni ale corpului. **L.** poate fi localizată sau generalizată. Cînd ia formă tumorală, se numește *lipom*.

liposolúbil (CHIM.; despre substanțe), care este solubil în lipide, adică în grăsimi sau în uleiuri (ex. vitamine liposolubile, coloranți liposolubili etc.).

lipotimíe (gr. *leipein* „a lipsi" și *thymos* „spirit"; MED.), pierdere temporară a cunoștinței, însoțită de tulburări cardiovasculare și respiratorii (accelerarea bătăilor inimii, respirație superficială, sudori reci, paloare etc.). De obicei **l.** are o durată foarte scurtă (1—3 minute), după care urmează revenirea completă la normal. Apare după eforturi fizice mari, traumatisme, emoții puternice etc. și se datorește unor spasme trecătoare ale arterelor cerebrale, însoțită de anemie cerebrală. Sin. *leșin*.

Lipova, oraș raional în nordul reg. Banat, situat pe valea Mureșului, la intrarea acestuia în zona de cîmpie. 10 445 loc. (1964). Stațiune balneoclimatică, cu izvoare minerale alcaline, carbogazoase-feruginoase, slab radioactive. Cetate clădită în timpul domniei lui Béla al IV-lea (1235 — 1270), care în sec. al XV-lea a fost proprietate a Huniazilor. Biserica ortodoxă, sec. al XIV-lea (colecție de cărți și odoare medievale), bazarul turcesc (sec. XVI—XVII), mănăstirea sf. Maria Radna (construcție barocă, sec. al XVIII-lea).—*Raionul L.*, cu 62 550 loc. (1964). Economie agricolă cu caracter mixt: creșterea animalelor, cultura viței de vie (la Miniș și Păuliș).

Lipova, *Dealurile Lipovei*, dealuri piemontane în nordul Banatului, cuprinse între văile Begăi și Mureșului. Înălțimea medie: 250—300 m. Climă moderată cu ușoare influențe mediteraneene, favorabilă pomiculturii și viticulturii.

Lippi, Filippino (c. 1457—1504), pictor italian aparținînd școlii florentine din epoca Renașterii, fiul lui Fra Filippo Lippi. A fost elevul lui Botticelli. La maturitate a manifestat tendința către o viziune dinamică, înclinată spre retorism. Lucrările sale de șevalet („Adorația păstorilor", 1496 ș.a.) și decorațiile murale (seria de fresce „Viața sfîntului Toma d'Aquino" din biserica Santa Maria Sopra Minerva din Roma, 1488—1493 ș.a.) relevă arta de a surprinde grația atitudinilor și gingășia armoniilor colorristice.

Lippi, Fra Filippo (1406—1469), pictor italian aparținînd școlii florentine din epoca Renașterii timpurii. A lucrat la Florența, Prato, Padova și Spoleto. A pictat în special fresce

cu subiecte biblice (Viaţa sf. Ioan Botezătorul şi a sf. Ştefan de la domul din Prato). Opera sa se caracterizează prin fineţea şi precizia desenului, prospeţimea coloritului, prin riguroasa succesiune a planurilor şi exactitatea detaliilor.

Lippmann, Gabriel (1845—1921), fizician francez; a fost profesor la Sorbona şi membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A cercetat fenomenul de electrocapilaritate şi a construit primul electrometru capilar. **L.** a elaborat un procedeu de fotografiere în culori, obţinînd prima fotografie colorată a spectrului solar. Premiul Nobel (1908).

lipscáni, nume dat în ţările române, în timpul evului mediu, negustorilor care desfăceau mărfuri aduse de la Lipsca (Leipzig); de la ei vine şi numele străzii Lipscani din Bucureşti şi din alte oraşe ale ţării.

Lira (ASTR.), constelaţie din emisfera boreală, a cărei stea principală, Vega, este de mărimea stelară întîi şi are o culoare albăstruie.

líră 1. (MUZ.) Instrument rudimentar cu coarde, cunoscut în antichitate, constînd dintr-o cutie de rezonanţă şi din două braţe în formă de coarne, legate în partea de sus printr-o traversă. Coardele, în număr variabil (3—8 sau chiar mai multe), sînt întinse între traversă şi cutia de rezonanţă şi sună prin ciupirea cu o mică lamă, numită şi plectru. Multe dintre instrumentele mai noi cu coarde (lăuta, chitara, mandolina etc.) provin din vechea **l.** Imaginea stilizată a **l.** e folosită ca emblemă a muzicii. **2.** (TEHN.) Liră de dilataţie, dispozitiv în formă de liră **(1)** sau de buclă, folosit la compensarea dilataţiei liniare a conductelor pentru fluide. Este construit dintr-o ţeavă care se intercalează pe o porţiune rectilinie de conductă.

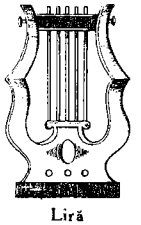

Liră

liră sterlină, unitate monetară a Marii Britanii şi a unor ţări ale Commonwealthului, definită (din 1949) cu un conţinut de 2,48828 g de aur fin. Se împarte în 20 de şilingi (s) sau 240 de pence (d). Are simbolul £. Iniţial, **l.s.** era monedă de cont, iar în circulaţie se aflau monede de bronz, numite *penny* (un penny era egal cu 1/240 dintr-o **l.s.** de argint). **L.s.** a devenit semn monetar efectiv în 1694, cînd Banca Angliei a emis bancnote exprimate în **l.s.** Poziţia **l.s.** s-a întărit continuu pe măsura dezvoltării puterii economice şi politice a Marii Britanii, devenind în cursul sec. al XIX-lea principala valută internaţională. După primul război mondial, paralel cu întărirea dolarului S.U.A., importanţa **l.s.** pe plan internaţional a început să scadă. V. şi b l o c u l l i r e i s t e r l i n e.

Lisabona. „Piaţa Comerţului"

Lisa, unul dintre satele din Ţara Oltului, raionul Făgăraş, specializate în cojocărie. Aici se lucrează frumoase pieptare decorate cu aplicaţii de piele şi cu broderii multicolore.

Lisabona (*Lisboa [lijvóə]*), capitala Portugaliei, situată pe ţărmul estuarului fluviului Tajo. 818 000 loc. (1960). Important centru economic şi cultural. Are industrie textilă, constructoare de maşini, alimentară, de prelucrare a lemnului, chimică, de construcţii navale. Prin port se efectuează cea mai mare parte din importul şi exportul ţării. Aeroport. Academie, universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzee, teatre. Biserici şi clădiri medievale: catedrala (1344—1380), mănăstirea Belem (sec. al XVI-lea). În împrejurimi se află o serie de localităţi industriale şi de staţiuni balneare. În 1755, la **L.** s-a produs un cutremur deosebit de puternic, care a distrus o mare parte din oraş.

lisáre (IND. TEXT.), operaţie de spălare şi de netezire a benzilor de lînă pieptănată, în scopul îndepărtării resturilor de grăsime şi a fibrelor cu ondulaţii naturale prea mari care ar împiedica obţinerea unor fire netede. Se efectuează la maşina numită *lisează*.

lísă 1. (CONSTR.) Bară orizontală de lemn, de oţel sau de beton, aşezată între stîlpii unei balustrade. **2.** (AV.) Piesă în formă de baghetă, din lemn sau din metal, folosită în construcţia aripilor şi a fuzelajului de avion, care leagă între ele nervurile aripilor sau cadrele fuzelajului.

Lisias (c. 440—c. 380 î.e.n.), orator grec. A combătut, de pe poziţiile democraţiei sclavagiste ateniene, abuzurile celor „treizeci de tirani". A rămas celebru rechizitoriul său îndreptat împotriva lui Eratostene, oligarh urmărit pentru fratricid. Discursurile sale sînt remarcabile prin sobrietatea argumentării, fineţea analizelor, claritatea şi eleganţa stilului atic.

Lisimah, general macedonean. După moartea lui Alexandru Macedon (323 î.e.n.), a participat la lupta pentru putere dintre diadohi, întărindu-şi autoritatea asupra Traciei şi a unei părţi din Asia Mică, iar mai tîrziu (285 î.e.n.) şi asupra Macedoniei. A fost satrap (321—306 î.e.n.) şi apoi rege (306—281 î.e.n.) al Traciei. La începutul sec. al III-lea î.e.n. a purtat o serie de războaie împotriva geto-dacilor de la nordul Dunării, conduşi de Dromichaites. A fost înfrînt de Seleucos, regele Siriei, şi a căzut în luptă (281 î.e.n.).

Lisip (c. 370—324 î.e.n.), sculptor grec. În lucrările sale, executate în majoritate din bronz, a reconsiderat canonul lui Policlet, creînd un nou tip de proporţionare a corpului omenesc (înălţimea capului reprezentînd a opta parte din lungimea totală a corpului), un om zvelt, mlădios, înfăţişat într-o atitudine de repaus momentan („Apoximene", „Hercule", „Venus", „Neptun" ş.a.). A executat şi numeroase portrete ale lui Alexandru Macedon.

Lissagaray, *[lisagaré]*, Prosper Olivier (1838—1901), publicist francez republican, participant la Comuna din Paris (1871). După înfrîngerea Comunei a emigrat în Anglia. Reîntors în Franţa, după amnistia totală din 1880, a dus, în paginile ziarului său „La Bataille", o luptă susţinută pentru apărarea ideilor republicane, împotriva boulangismului. A scris „Istoria Comunei din Paris" (1876).

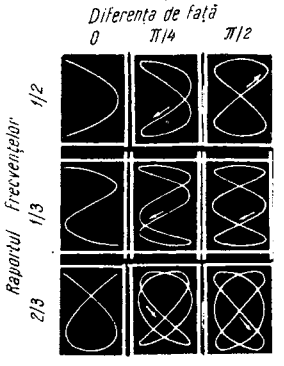

Figuri Lissajous

Lissajous *[lisajú]*, *figurile* ~ (după numele fizicianului francez *J.A. Lissajous*, 1822—1880; FIZ.), curbe plane obţinute prin compunerea a două vibraţii sinusoidale ale căror direcţii de oscilaţie sînt perpendiculare. Forma *f.L.* depinde de raportul frecvenţelor celor două vibraţii şi de diferenţa de fază dintre ele. *F.L.* pot fi obţinute pe ecranul unui osciloscop prin aplicarea unor tensiuni sinusoidale la bornele fiecărui circuit de deviaţie.

List, Friedrich (1789—1846), economist burghez german, reprezentant al şcolii istorice în economia politică. **L.** considera că obiectul economiei politice îl formează economia naţională a unei ţări. A propagat protecţionismul, necesar burgheziei industriale germane în lupta de concurenţă cu burghezia engleză şi franceză. Op. pr.: „Sistemul naţional de economie politică" (1841, trad. rom. 1887, cu o prefaţă de P.S. Aurelian).

listă civilă, sumă de bani acordată anual prin constituţie sau prin legi ordinare monarhului unui stat.

listă electorală (în R.P.R.), act oficial întocmit de comitetul executiv al sfatului popular comunal, orăşenesc sau de raion orăşenesc, în care sînt înscrişi cetăţenii cu drept de vot domiciliaţi în cuprinsul unităţii teritorial-administrative respective.

listél (ARHIT.), mulură mică (profil), de secţiune dreptunghiulară, care însoţeşte o mulură mai mare sau separă două profile de formă concavă ori convexă. **L.** este utilizat îndeosebi în arhitectura clasică.

Lister *[listə]*, Joseph (1827—1912), chirurg englez. A fost profesor la universităţile din Londra şi Edinburgh. Bazîndu-se pe cercetările lui Pasteur, **L.** a dovedit că supuraţiile postoperatorii se datoresc microbilor, preconizînd introducerea antisepsiei în practica spitalicească. Prin această metodă, chirurgia modernă a intrat într-o fază nouă şi a luat un deosebit avînt.

listerióză, boală infecţioasă a animalelor domestice, mai frecventă la oi şi la porci, provocată de microbul *Listeria monocytogenes*. Se manifestă prin tulburări nervoase şi prin avorturi (acestea din urmă în special la oi); se tratează cu antibiotice.

Liszt, Ferenc (Franz) (1811—1886), mare pianist, compozitor şi pedagog ungur. A fost întemeietorul şi primul preşedinte al Academiei de muzică

Fr. Liszt

din Budapesta. Personalitatea lui **L.** s-a format în plină epocă romantică, sub influenţa reprezentanţilor de seamă ai romantismului francez şi german. Deşi o mare parte din viaţă a trăit în străinătate (în special la Paris, Weimar, Bayreuth şi Roma), în muzica sa se reflectă profund legăturile sale cu locurile natale. Aceasta apare pregnant şi în tematica predominant naţională a multor creaţii ale sale de inspiraţie populară (poemul simfonic „Ungaria", 19 rapsodii ungare pentru pian etc.). Lucrările romantice de mare virtuozitate ale lui Liszt au lărgit posibilităţile tehnice şi de exprimare ale interpretării pianistice (concertele, sonatele, ciclul „Anii de pelerinaj", transcripţiile etc.). Maestru al muzicii cu program, **L.** a creat genuri noi: poemul simfonic, uvertura şi simfonia programatică („Tasso", „Mazepa", „Hamlet", „Preludii" etc.). Este autorul simfoniilor „Faust" şi „Dante", al piesei „Mefisto-vals", al unor oratorii, misse etc. Inovaţiile sale în domeniul armoniei l-au influenţat pe Wagner. În activitatea creatoare multilaterală şi complexă a lui Liszt, extinsă pe o durată de peste 60 de ani, se manifestă şi contradicţii. În ea se împletesc concepţiile demo-

cratice înaintate cu deziluzia și scepticismul, patosul mișcărilor populare, protestul față de asuprire cu tendința de evaziune. Sinceritatea și veridicitatea se întîlnesc uneori în opera sa cu rafinamentul căutat, profunzimea conținutului cu strălucirea superficială, exterioară. În cele mai bune opere ale lui **L.**, adevărul vieții triumfă însă asupra iluziilor și exagerărilor romantice, iar geniul său creator depășește limitele concepției lui estetice. Datorită capacității sale emoționale, forței de evocare, avîntului inspirației și originalității mijloacelor de expresie, Liszt s-a situat printre cei mai mari compozitori ai romantismului muzical. În 1951 a fost instituit în R.P. Ungară premiul anual de interpretare „Fr. Liszt".

lișiță *(Fulica atra)*, specie de pasăre călătoare acvatică din ordinul raliformelor, de culoare neagră, cu o pată albă în frunte. În țara noastră trăiește în număr mare în bălțile Dunării. Se hrănește cu plante de apă, rareori cu insecte, moluște, mormoloci și pești mici. Iarna migrează spre sud. Se vînează.

Li Tai-pe (Li Bo) (701—762), mare poet chinez din perioada Tan. Supranumit de contemporanii săi „nemuritorul coborît din cer", a cîntat cu multă fantezie natura, dragostea și credința în idealuri înălțătoare. În poeziile sale, finețea notației se îmbină fericit cu puritatea sentimentelor. Li Tai-pe a abordat o tematică variată, cultivînd, alături de elegia intimă, contemplarea visătoare a naturii, poezia vinului, a femeii și a lunii și o poezie dură, de critică socială la adresa moravurilor decăzute ale nobilimii. În versurile sale există o tristețe nedefinită, un sentiment al deșertăciunii lumii și a acțiunilor noastre, ale căror rădăcini se află în poezia populară chineză. Deosebit de valoroase sînt și elegiile sale din exil, cărora denunțarea ororilor războiului și samavolniciilor celor puternici le imprimă o notă dominant pesimistă, întărită și de realismul brutal al observației. Cunoscător profund al resurselor limbii și al cîntecului popular, a folosit un vers simplu, sugestiv și evocator, bogat în imagini de o rară plasticitate și armonie. Poezia sa a exercitat o mare influență

Li Tai-pe

asupra dezvoltării ulterioare a literaturii chineze. Printre traducerile românești se remarcă cele semnate de Adrian Maniu (1957) și de Eusebiu Camilar (1961).

litargă (CHIM.), *PbO*. Oxid de plumb cristalizat, de culoare galben-roșiatică. Se obține prin trecerea unui curent de aer peste plumb topit. Este întrebuințată la colorarea smalțurilor ceramice, la obținerea sticlelor speciale (flint), la fabricarea acumulatoarelor electrice etc.

„Literatorul", revistă literară, fundată de Al. Macedonski. A apărut la București, cu mari intermitențe, între 1880 și 1919. Inițial a teoretizat, prin Macedonski, poezia socială, urmînd tradițiile progresiste ale pașoptiștilor. Ulterior a militat în chip confuz pentru simbolism, „instrumentalism" sau „neoromantism", precum și pentru parnasianism, adoptînd astfel o atitudine eclectică. Printre colaboratorii mai de seamă, permanenți sau incidentali, ai revistei se numără: V. Alecsandri, D. Zamfirescu, Traian Demetrescu, Ștefan Petică, Cincinat Pavelescu, Al. T. Stamatiad, Tudor Vianu.

„Literatura și arta română", revistă literară lunară apărută la București între 1896 și 1910, sub direcția lui N. Petrașcu. A publicat literatură originală și: eseuri. Printre principalii ei colaboratori se numără: G. Coșbuc, Al. Vlahuță, Șt. O. Iosif și D. Anghel.

literatúră 1. Totalitatea producțiilor scrise, aparținînd unei epoci, națiuni sau unui domeniu de activitate, care cuprinde, alături de beletristică, și opere științifice, politice, filozofice, publicistice etc. **2.** Artă, al cărei mijloc de exprimare este limba (cuvîntul). Sin. *beletristică*. Deosebim o **l.** populară, care este creația maselor și are caracter oral, anonim, colectiv (v. folclor) și o **l.** cultă, care se transmite prin scris și este creația unor personalități distincte. Începuturile artei literare apar încă din preistorie, în faza sincretismului formelor artistice, cînd **l.**, (poezia), muzica, dansul și mimica erau indestructibil legate între ele. Încă din această epocă se pot distinge, nediferențiate, viitoarele genuri și specii literare. În cadrul dezvoltării **l.** universale, îndeaproape condiționată de istoria societății omenești, distingem perioade importante (antichitatea, Renașterea ș.a.) și curente (clasicism, romantism, realism etc.) sau școli, unele de mai largă influență pe plan mondial, altele specifice numai anumitor **l.** (ex. Pleiada în Franța, semănătorismul în România etc.). Literatura română, ca parte integrantă a literaturii universale, a parcurs în linii mari, de la origini pînă în prezent, trei mari perioade: perioada veche (sec. al XV-lea pînă în sec. al XVIII-lea), perioada modernă (sfîrșitul sec. al XVIII-lea — începutul sec. al XX-lea) și perioada contemporană (după primul război mondial), cu faze de tranziție între ele. V. și Republica Populară Română. — *L. universală*, totalitatea operelor literare ale tuturor popoarelor din toate timpurile, care, prin însemnătatea lor, au devenit un bun cultural comun al întregii omeniri, contribuind la dezvoltarea culturală și socială a acesteia. — *L. națională*, totalitatea creațiilor literare aparținînd unei națiuni și reflectînd specificul național. — *L. științifico-fantastică*, gen al **l.** beletristice,

care, uzînd de fantezie şi de cuceririle noi ale ştiinţelor naturii şi tehnicii, prezintă ca realizate în timp şi spaţiu aspiraţiile şi visele cele mai îndrăzneţe ale omenirii. — *L. comparată*, disciplină care are drept obiect studierea comparativă a diferitelor literaturi naţionale, influenţele lor reciproce, factorii care condiţionează aceste influenţe, precum şi circulaţia mondială a diferitelor motive literare. — *Ştiinţa l.*, disciplină care studiază fenomenul literar. Are trei ramuri distincte: teoria literaturii, critica literară şi istoria literaturii.

„Literatură şi ştiinţă", revistă semestrială de literatură şi ştiinţă, apărută la Bucureşti, în două volume (1893 şi 1894), sub conducerea lui C. Dobrogeanu-Gherea. **L. şi ş.** a reluat problematica „Contemporanului". Tribună a realismului şi a artei cu tendinţă, revista a numărat printre colaboratorii ei pe Al. Vlahuţă, B. Delavrancea, A. Bacalbaşa, Sofia Nădejde, R. Ionescu-Rion Paul Bujor ş.a.

literă 1. (LINGV.) Semn din alfabetul unei limbi care corespunde de obicei unui fonem. **L.** poate corespunde şi unui grup de foneme (ex. *x*, care notează grupul consonantic *cs*) sau poate avea numai valoare ajutătoare (ex. *h* în combinaţiile *che, chi, ghe, ghi*). **2.** (POLIGR.) Piesă de formă paralelipipedică confecţionată din aliaj tipografic, din lemn sau din materiale plastice, care are pe unul dintre capete relieful (floarea) unei litere a alfabetului şi care serveşte la alcătuirea formelor de imprimare. Mărimea unei **l.** se determină prin mărimea corpului său, care se exprimă în puncte tipografice, de ex. corp 4 (diamant), corp 5 (perl), corp 6 (nonpareil) etc. După scopul utilizării, se deosebesc: *l. de text*, folosite la tipărirea ziarelor, revistelor, cărţilor (**l.** corp 8, 10 şi 12); *l. pentru sublinieri* (**l.** de acelaşi corp cu restul textului, dar care au altă floare, de ex. la un text tipărit cu **l.** drepte se folosesc pentru sublinieri caractere cursive, aldine, compacte etc.); *l. de titluri*, mai mari decît corp 12, folosite la tipărirea titlurilor; *l. de poleit*, confecţionate din alamă, folosite la scrierea titlurilor cu foiţe metalice (de ex. aur) pe coperţile legate în pînză sau în piele.

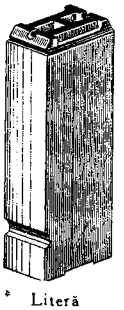

Literă

litíază (MED.) v. **calculoză.**

litiéră[1] (SILV.), strat format din frunze, ramuri, fructe etc. în curs de descompunere, care acoperă de obicei solul pădurilor.

litiéră[2] v. **lectică.**

litígiu (lat. *lis, litis* „proces"; (DR.), conflict supus sau susceptibil de a fi supus spre rezolvare unui organ de jurisdicţie. — *L. de muncă*, neînţelegere între angajat şi acela care angajează în legătură cu încheierea, executarea şi desfacerea contractului de muncă. În R.P.R., soluţionarea *l. de m.*, caracterizată prin atragerea oamenilor muncii la această activitate, prin rolul sindicatelor în acest domeniu şi prin uşurinţa accesului la organele de jurisdicţia muncii (ex. apropiere de locul de muncă, scutirea de taxe, procedură neîncărcată de forme), oglindeşte democratismul orînduirii noastre. V. şi jurisdicţia muncii.

litispendénţă (DR.), situaţie în care două instanţe diferite, de acelaşi grad, au fost sesizate să soluţioneze aceleaşi pricini. — *Excepţie de l.*, mijloc procesual prin care, în situaţie de **l.**, se obţine o singură judecată a pricinii, şi anume de către instanţa mai întîi învestită.

lítiu (CHIM.), *Li*. Element cu nr. at. 3; gr. at. 6,94; gr. sp. 0,53; p. t. 179°C; p. f. 1 340°C; duritate 0,6. Este un metal alb, argintiu. Se găseşte în natură în cantităţi mici, în unii silicaţi şi fosfaţi. Se obţine prin electroliza clorurii de litiu topită. La aer îşi pierde luciul. Este foarte reactiv din punct de vedere chimic, mai puţin însă decît celelalte metale alcaline. Este monovalent în combinaţii. **L.** se întrebuinţează în unele aliaje şi, sub formă de săruri, în medicină.

lito- (gr. *lithos* „piatră"), element de compunere cu sensul „piatră" (ex. *litografie, litosferă*).

litoceras (PALEONT.), gen de amonit caracterizat prin co-

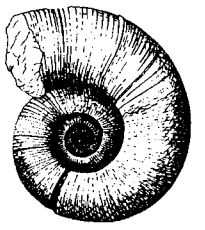

Litoceras

chilia sa evolută, larg ombilicată, şi prin deschiderea aproape circulară. Speciile acestui gen au trăit în jurasic. În R.P.R. s-a găsit la Sviniţa (reg. Banat).

litofíle, *elemente* ~ (MINER.), elemente chimice care s-au concentrat preferenţial în învelişurile de silicaţi ale globului terestru. Se cunosc peste 50 de *e.l.*, dintre care cele mai răspîndite sînt: oxigenul, siliciul, aluminiul, calciul, magneziul, sodiul, potasiul, titanul ş.a., toate acestea constituind aproape 94% din masa scoarţei terestre. Majoritatea *e.l.* se caracterizează printr-o mare afinitate pentru oxigen, cu care formează variate combinaţii chimice, dintre care cele mai importante sînt silicaţii şi carbonaţii.

litogenéză (GEOL.), totalitatea proceselor de formare a rocilor sedimentare. Se disting următoarele stadii ale **l.**: alterarea şi dezagregarea unor roci preexistente, transportul produselor de alterare, depunerea materialului, acumularea sedimentului, transformarea lui în rocă, transformările suferite de roci ş.a. În procesul de **l.** iau naştere şi suferă modificări diferite zăcăminte sedimentare (ex. cele de petrol, gaze, sare, cărbuni, sulf etc.). Cunoaşterea condiţiilor de **l.** ajută pe geologi să prevadă şi să descopere regiunile în care ar putea să existe astfel de zăcăminte.

litografíe 1. Procedeu de reproducere şi de multiplicare pe hîrtie, de pe o placă de calcar (poros şi cu granulaţie fină), a unui desen executat cu creion gras sau cu cerneală grasă. Prin atacarea plăcii cu o soluţie acidulată, suprafaţa liberă scade în înălţime. Desenul, ieşind astfel în relief, se imprimă cu fidelitate. **L.** a fost inventată de Alois Senefelder în 1796. 2. Denumire dată lucrărilor obţinute prin această tehnică. Au executat **l.** Goya, Delacroix, Daumier, Gavarni, Bonington, Toulouse-Lautrec ş.a.; la noi, Gh. Asachi, Carol Popp de Szathmáry, J. Steriadi, Şt. Popescu ş.a.

litologíe 1. Ramură a geologiei care studiază proprietăţile şi legile formării şi dezvoltării rocilor sedimentare şi a substanţelor minerale utile legate de acestea. **L.** cuprinde, pe de o parte, studiul alcătuirii rocilor din punct de vedere mineralogic, petrografic, geochimic şi paleontologic, iar pe de altă parte studiul condiţiilor fizico-geografice de formare a rocilor respective. Cercetările litologice ajută la stabilirea zonelor şi regiunilor în care au existat condiţii favorabile pentru formarea şi acumularea zăcămintelor sedimentare de substanţe minerale utile, ca cele de petrol, cărbuni, sare etc. 2. Compoziţie mineralogică şi petrografică a rocilor sedimentare.

litopón (CHIM.), pigment alb anorganic, artificial, compus din sulfat de bariu şi sulfură de zinc. Spre deosebire de pigmentul alb de plumb (ceruză), **l.** are avantajul de a nu fi otrăvitor. Se utilizează mai ales la fabricarea vopselelor albe pentru interior, la colorarea materialelor plastice, în cosmetică etc.

litorál 1. (GEOGR.) Porţiune de teren situată de-a lungul ţărmului unei mări sau al unui lac, cuprinsă între linia ce marchează nivelul cel mai ridicat la care ajung apele (datorită fluxului sau valurilor mari) şi linia ce marchează nivelul cel mai coborît (la reflux sau la ape calme). În sens larg, **l.** înseamnă fîşia de uscat de lîngă ţărm. — *Litoralul românesc al Mării Negre*, sector din ţărmul Mării Negre, cuprins între gura de vărsare a braţului Musura (braţ secundar al Chiliei) în nord şi localitatea Vama Veche (raionul Negru Vodă, reg. Dobrogea) în sud. Lungimea aproximativă: 245 km. *Litoralul românesc al Mării Negre* prezintă aspecte diferite. În nord, de la gura de vărsare a braţului Musura şi pînă la capul Midia (circa 150 km), ţărmul este jos, pe alocuri instabil, nisipos, cu dune şi cordoane litorale, cu plaje largi. La sud de capul Midia, pînă la graniţa de stat cu R.P. Bulgaria, ţărmul este înalt şi abrupt (faleză), săpat în loess şi depozite sarmatice, prezentînd numai din loc în loc plaje (Mamaia, Agigea, Eforie-Nord şi Eforie-Sud, Costineşti, Mangalia). Faleza a fost amenajată (prin taluze de verdeaţă şi diguri). Plajele *l.r. al M.N.*, prin expunerea lor estică şi prin nisipul fin, sînt foarte căutate în Europa. În ultimii ani, aici s-au făcut numeroase amenajări (s-au construit hoteluri mari, vile, restaurante etc.). Clima *l.r. al M.N.* este temperată continentală, cu uşoare influenţe marine. Variaţiile anuale şi diurne ale temperaturii aerului sînt mai moderate decît în restul ţării (70—80 de zile de vară). Precipitaţiile atmosferice sînt foarte variabile şi se produc la intervale mari (400—700 mm anual). Vecinătatea mării şi a uscatului favorizează formarea brizelor. *L.r. al M.N.* este supus iarna viscolului (vînturile de nord-est). De-a lungul litoralului se pot deosebi două nuanţe climatice: a) la nord de capul Midia, evaporaţii puternice ziua (delta şi complexul Razelm), care asigură umezirea aerului şi duc la scăderea amplitudinilor termice; b) la sud de capul Midia, regimul temperaturii aerului este mai moderat şi cu caracter marin mai pronunţat; vara, temperatura aerului este mai coborîtă decît în nord, iar iarna este mai ridicată. 2. (BIOL.) *Zonă litorală*, biotop în bazinele acvatice, care cuprinde porţiunea de fund şi masa apei din apropierea malului. *Z.l.* este de obicei invadată de vegetaţie submersă şi adăposteşte o faună bogată şi variată.

litosféră (gr. *lithos* „piatră" şi *sferă*; GEOL.), înveliş extern al globului terestru, format din silicaţi. În accepţia lui V. M. Goldschmidt, grosimea **l.** este de 1 200 km., ea fiind limitată de sîmburele metalic. Zona periferică a **l.**, mărginită de discontinuitatea Mohorovicić, constituie scoarţa terestră, iar zona internă, alcătuită din silicaţi de fier şi magneziu, este denumită manta. V. şi scoarţă terestră.

litotámniu (PALEONT.; BOT.), gen de algă roşie din familia florideelor, cu hipotalul

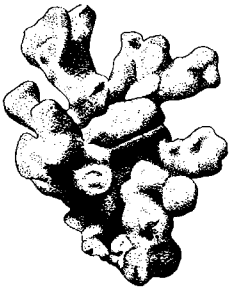

Litotamniu

gros format din filamente care se întrepătrund şi cu sporangii grupaţi în cavităţi mari, numite *conceptacule*. **L.** a apărut în cretacicul inferior şi este reprezentat pînă astăzi. În R.P.R., **l.** s-a găsit în depozitele miocene din Subcarpaţi.

litótă (gr. *litotes* „micime, atenuare"), figură de stil opusă hiperbolei, constînd din micşorarea dimensiunilor şi importanţei unui obiect, unei fiinţe sau unei stări sufleteşti, pentru a exprima mai pregnant atitudinea de ironie, umor, duioşie etc. (ex. „Mulţi de-o zi pe-o lume mică, ce se măsură cu cotul". Eminescu; „N-aş vrea nici atît să-l supăr / cît piperul pe ienupăr". Arghezi).

Litovoi, voievod al ţării Litua (înainte de 1247—c. 1273), menţionat în 1247 în „Diploma ioaniţilor". Încercînd să se elibereze de sub suzeranitatea regelui Ungariei, a fost înfrînt şi ucis în luptă (c. 1273), iar fratele său, Bărbat, a fost făcut prizonier.

lítru (METR.), unitate de măsură a capacităţii unui recipi-

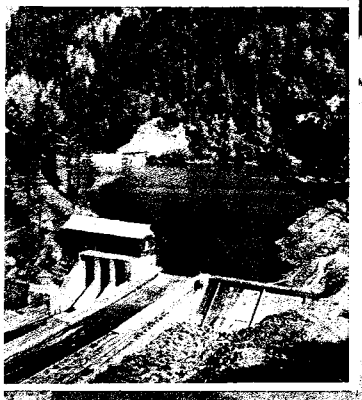

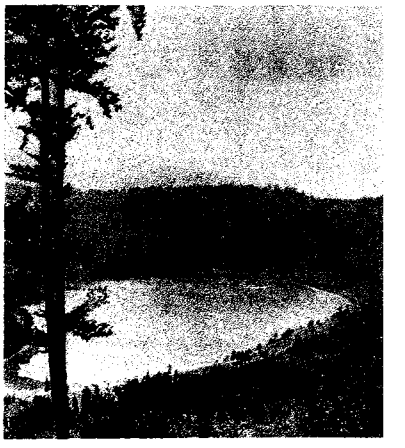

1. Lac glaciar (lacul Bîlea din Făgăraș)
2. Lac de baraj natural (Lacul Roșu)
3. Lac vulcanic (Lacul Sf. Ana)
4. Hait (pe rîul Bistrița)
5. Lac de acumulare (lacul de la Bicaz)
6. Iaz (Crasna, reg. Iași)
7. Liman fluviatil (Căldărușani)

Hotelul „Perla" din Mamaia

Răsărit de soare

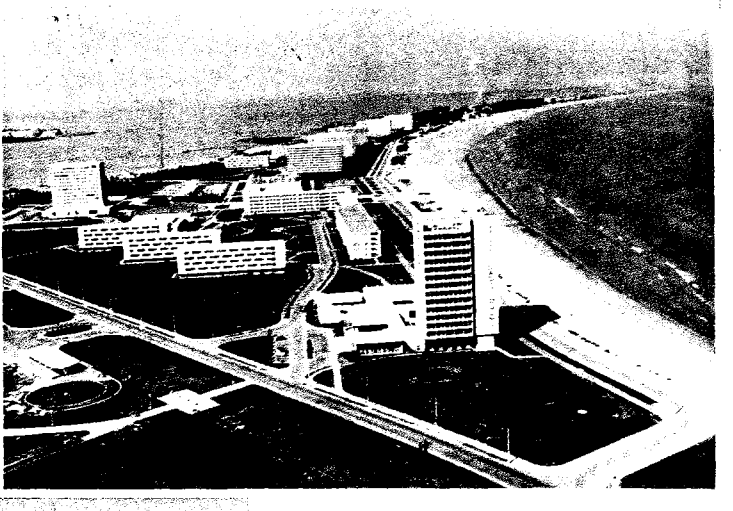

Mamaia. Vedere generală ▶

Pe lacul Siut-Ghiol

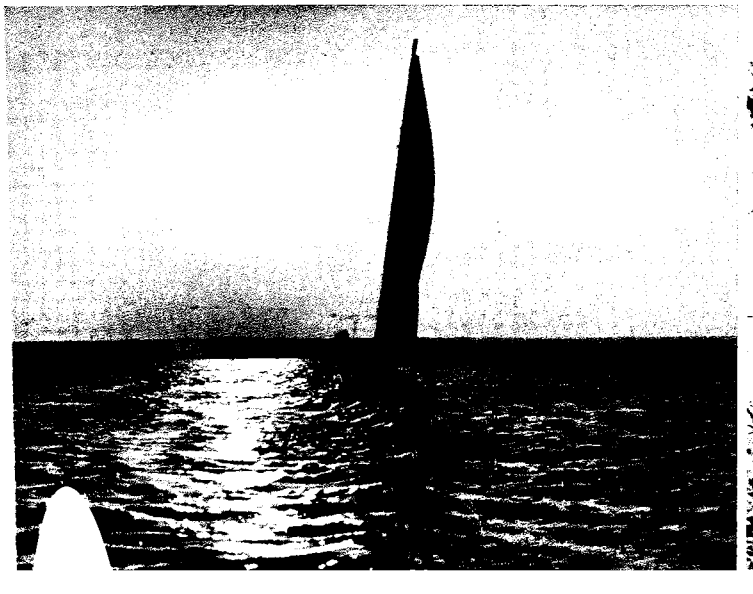

Faleză la Capul Dolojman

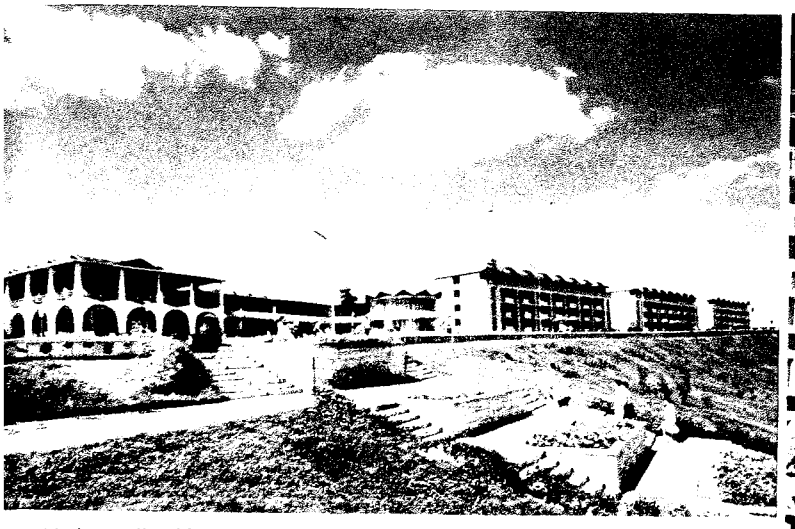

Vedere din Mangalia

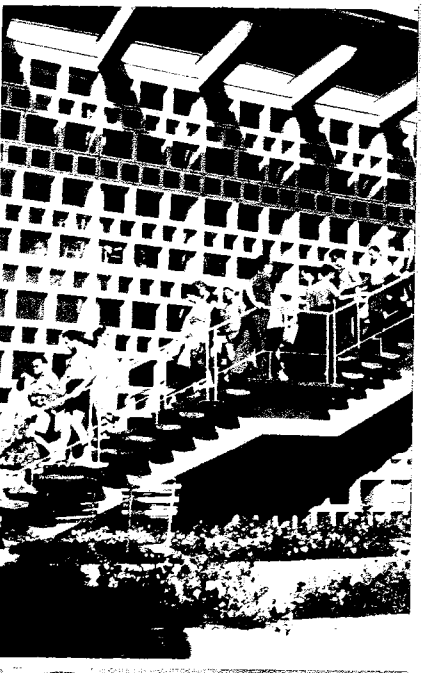

Detalii arhitectonice, Eforie-Nord

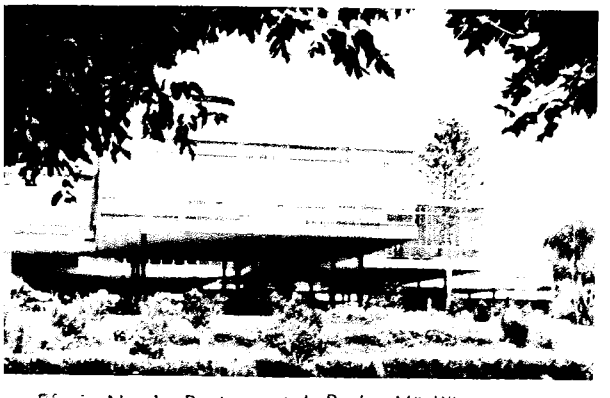

Eforie-Nord. Restaurantul „Perla Mării"

Mangalia. Plaja

Recoltarea meçanizată a lemnului

Transportul buştenilor cu funicularul

Debitarea buştenilor de fa
cu ajutorul ferăstraielor-par
glică la Combinatul pentr
industrializarea lemnului P
teşti

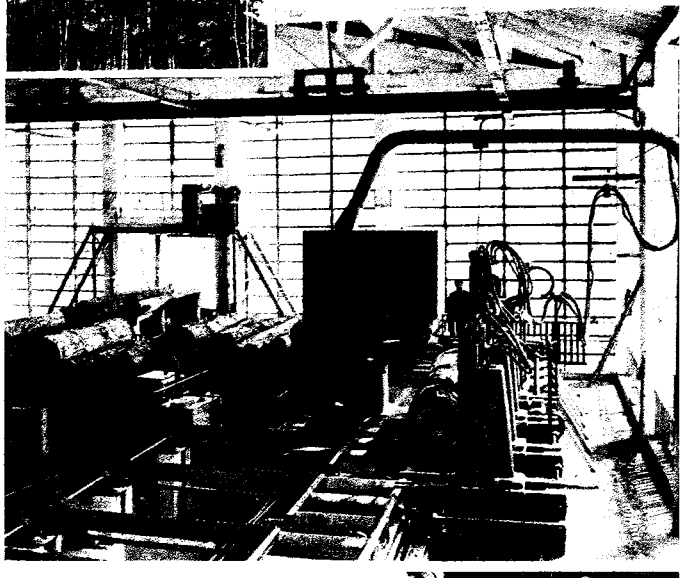

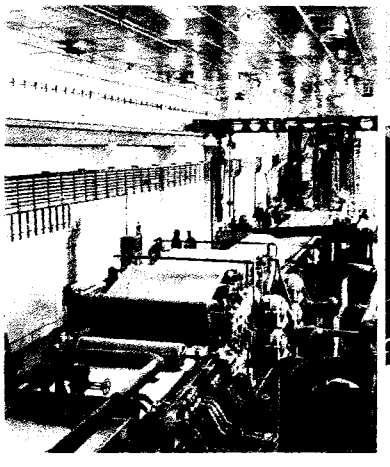

Linie de fabricare a plăcilor fibrolemnoase de la Combinatul pentru industrializarea lemnului Blaj

Înnobilarea plăcilor fibrolemnoase prin emailare în cadrul Combinatului pentru industrializarea lemnului Pipera — Bucureşti

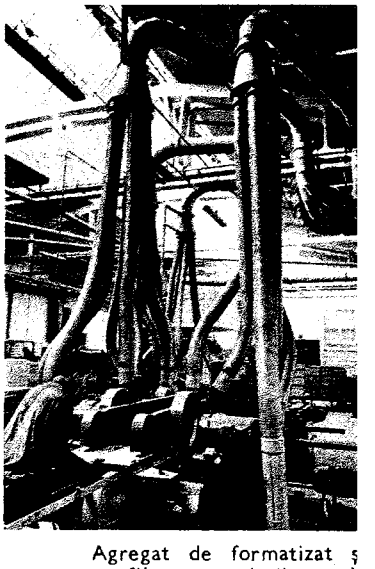

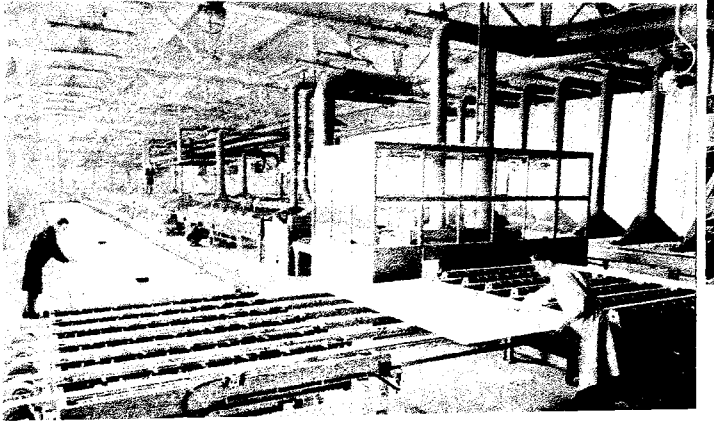

Agregat de formatizat ş
profilat panouri din secţi
de mobilă de la Combi
natul pentru industrializa
rea lemnului Suceava

ent, egală cu volumul ocupat de 1 kg de apă pură la temperatura la care are densitatea maximă (aprox. 4° C) și la presiunea de 1 at. Un litru este egal cu 1,000 028 dm^3. Are simbolul *l.*

Little Rock *[litl rǫc]*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Arkansas. 107 810 loc. (1960). Industrie textilă, de material rulant și de prelucrare a lemnului. Nod de comunicații. Universitate.

Littré, Maximilien Paul Emile (1801 — 1881), lingvist și filozof francez. A fost membru al Academiei Franceze. Este autorul unei „Istorii a limbii franceze" (1862) și al monumentalului „Dicționar al limbii franceze" (4 vol., 1863—1872, reeditat în 1958—1960). În lucrările de filozofie a fost un adept critic al pozitivismului lui A. Comte.

Litua, formațiune statală românească („țară"), condusă de voievodul Litovoi. Se întindea pe ambele versante ale Carpaților pînă la Olt, cuprinzînd partea de nord a Olteniei și Țara Hațegului și avînd centrul în Depresiunea Tg.-Jiului și a Tismanei.

Lituania v. **Republica Sovietică Socialistă Lituaniană.**

lituaniánă, *limba* ~ ,limbă baltică, reprezentînd limba națională a populației de bază din R.S.S. Lituaniană. Cele mai vechi texte datează din sec. al XVI-lea.

liturghíe (gr. *leitos* „publică" și *ergon* „sarcină, prestație"), principalul serviciu divin la creștini. Este cunoscută din sec. al II-lea. La catolici și la luterani se numește și *mesă* sau *missă*.

Litvinov, Maksim Maksimovici (1876—1951), om de stat și diplomat sovietic. Între 1930 și 1939 a fost comisar al poporului pentru afacerile externe. Ca membru sau ca șef al delegației sovietice a reprezentat U.R.S.S. la conferințele internaționale de la Genova (1922), Haga (1922), Montreux (1936), Moscova (1943) și la Liga Națiunilor. În 1936, la Montreux, a căzut de acord cu N. Titulescu asupra textului unui tratat de asistență mutuală între U.R.S.S. și România. Între 1941 și 1943, **L.** a fost ambasador al U.R.S.S. în S.U.A.

líță (TEHN.), fascicul de fire metalice subțiri (în general cu un diametru de maximum 0,3 mm), răsucite împreună sau nerăsucite, folosit drept conductor electric.

liúde (sl. *liudi* „oameni"; în evul mediu în țările române), unitate contribuabilă, în care puteau intra 1—12 birnici. În Țara Românească, la începutul sec. al XIX-lea, **l.** se împărțeau în trei categorii: *de frunte* (cuprinzînd 3—4 birnici), *de mijloc* (cuprinzînd 5—7 birnici) și *coada* (cuprinzînd 8—12 birnici). A fost desființată de Regulamentul organic.

Liudprand (Liutprand) (c. 922—c. 972), om politic și istoric longobard, episcop de Cremona, curtean al împăraților romano-germani Otto I și Otto al II-lea din dinastia saxonă. A călătorit în Imperiul bizantin, avînd diferite misiuni diplomatice la Constantinopol. Autor al mai multor scrieri istorice, dintre care cele mai importante sînt: „Antapodosis" și „Relatio de Legatione Constantinopolitana", care cuprind informații prețioase despre Imperiul bizantin din sec. al X-lea.

Liu Șao-ți (n. 1898), președinte al Republicii Populare Chineze (din 1959), membru

Liu Șao-ți

al Comitetului permanent al Biroului Politic și vicepreședinte al C.C. al P.C. Chinez (din 1956). Membru al P.C. din 1921, al C.C. din 1927 și al Biroului Politic al C.C. al P.C. Chinez din 1931. În timpul marșului spre nord-vest al Armatei populare de eliberare (1934—1935), a fost conducătorul secției politice a unui corp de armată. Între 1936 și 1943 a condus organizația P.C. Chinez din China centrală și de nord și a fost comisar politic al Noii armate a 4-a. În perioada 1943—1956 a fost secretar al C.C. al P.C. Chinez, iar între 1954 și 1959 președinte al Comitetului permanent al Adunării reprezentanților populari din întreaga Chină.

Liuta, raion de concentrare urbană în nord-estul Republicii Populare Chineze, în sudul provinciei Leaonin. Include orașele Liușun (Port Arthur) și Talien (Dalnîi, Dairen), mari porturi maritime. 1 508 000 loc. (1957). Important centru al construcțiilor navale, al construcțiilor de mașini, al industriei chimice, textile și alimentare.

Liu Țzun-iuan (773—819), scriitor chinez din perioada Tan. Credincios tradițiilor clasicismului confucianist, a cultivat o literatură căreia el îi atribuia un rol educativ. Folosind cu măiestrie parabola, a criticat în povestirile sale („Măgarul din Suiciou", „Șobolanii din Iunciou") abuzurile sistemului feudal.

livádă, suprafață de teren plantată cu pomi fructiferi. Producția unei **l.** depinde de fertilitatea solului, de combinarea și repartizarea speciilor și soiurilor, de plantarea lor în bune condiții și de îngrijirea ulterioară. În mod obișnuit, **l.** se plantează pe terenurile care nu sînt propice pentru cultura cerealelor, mai ales pe pante. În țara noastră, **l.** și pepinierele pomicole ocupă o suprafață de 356 200 ha (1964), predominînd prunii și merii.

Livaditti, Niccolò (1804—1858), pictor originar din Triest. Membru al asociației carbonarilor italieni, prieten cu Mazzini. După eșecul revoluției din 1821, s-a refugiat la noi din Italia, iar în 1832 s-a stabilit la Iași. Creația sa cuprinde lucrări inegale ca valoare artistică, remarcîndu-se prin unele portrete („Familia Alecsandri", 1840; portretul Anicăi și al lui Iancu Manu pe terasa casei lor, 1840; portretul cărturarului Iordache

Iuliano şi portretul soţiei sale, Carlotta Livaditti). A mai executat şi miniaturi. Aportul său tematic constă în introducerea portretului de grup. A contribuit la formarea gustului pentru pictura laică.

Liverpool *[livəpu:l]*, oraş în Marea Britanie, situat în vestul Angliei, pe ţărmul estuarului Mersey, important port maritim. 745 000 loc. (1962). Cu suburbiile formează aglomerarea urbană Merseyside: 1 400 000 loc. Mare centru industrial, cu ramuri variate: construcţii navale, metalurgie feroasă şi neferoasă, industrie chimică, alimentară (zahăr) etc. Multe întreprinderi industriale se află situate de-a lungul canalului Manchester. **L.** este al doilea port al Marii Britanii (după Londra) ca trafic de mărfuri. Prin el se importă minereuri de fier şi de metale neferoase, cereale, bumbac etc. şi se exportă produse ale industriei construcţiilor de maşini, chimice, textile etc. Centru cultural cu universitate, muzee etc.

Livezi v. **Podari.**

Livingstone *[liviŋstən]*, David (1813—1873), călător englez, explorator al Africii de

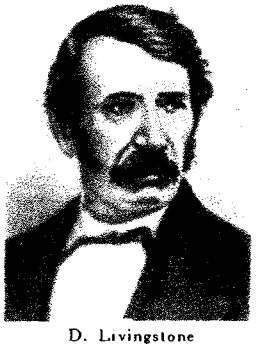

D. Livingstone

sud şi Centrale. Plecat ca misionar în Africa, a petrecut acolo 28 de ani, în care timp a făcut trei mari expediţii în interior, adunînd numeroase date geografice şi etnografice şi realizînd mai multe măsurători topografice importante. A explorat deşertul Kalahari, regiunea fluviului Zambezi, a străbătut continentul de la Capetown la Luanda (la ţărmul Oceanului Atlantic) şi apoi pînă la ţărmul Oceanului Indian (Quelimane), fiind astfel primul explorator care a traversat Africa de la vest la est. A descoperit cascada Victoria şi o serie de lacuri (printre care Şirva, Nyasa). În cea de-a treia expediţie, în regiunea lacului Tanganica şi a izvoarelor fluviului Congo, s-a întîlnit cu H. M. Stanley, care fusese trimis în căutarea lui. A murit de friguri în cursul acestei expediţii.

Livonia (în evul mediu), denumire dată teritoriilor Letoniei şi Estoniei. Numele vine de la triburile livonienilor, care populau ţărmurile Mării Baltice. Din sec. al XII-lea a fost posesiune a ordinului cavaleresc al gladiferilor (ordinul livonian) pînă în 1561. În urma războiului livonian (1558—1583), ordinul s-a destrămat.

Livorno, oraş în Italia, situat pe ţărmul estic al Mării Ligurice. 159 520 loc. (1960). Centru industrial: construcţii navale, metalurgie feroasă şi neferoasă, construcţii de maşini (motoare şi aparataj electrotehnic), prelucrarea petrolului, industrie chimică, textilă etc. Unul dintre cele mai mari porturi comerciale ale Italiei şi bază navală militară.

livráre (EC.), operaţie prin care o întreprindere (furnizor) predă unei alte întreprinderi (beneficiar) produse finite, semifabricate ori alte materiale, lucrări executate sau prin care prestează diverse servicii. **L.** se poate efectua direct de la producător la consumator sau prin diferite verigi intermediare.

lívră 1. (NUM.) Veche monedă franceză de calcul; se diviza în 20 de s o u s. **2.** (METR.) V. *funt*.

livret militar, document eliberat de autorităţile militare cetăţenilor care au satisfăcut serviciul militar şi se află în rezervă. **L. m.** cuprinde date referitoare la situaţia lor militară.

líză (gr. *lysis* „desfacere"; MICROBIOL.), proces de dezintegrare şi de dizolvare a celulelor microbiene. Poate avea loc în urma îmbătrînirii culturii, sub acţiunea temperaturilor ridicate (45—55°C) sau a fermenţilor proteolitici proprii *(autoliză)*. Bacterio- şi actinofagii, anumiţi anticorpi (bacteriolizinele), unele substanţe chimice (lizozimă etc.) pot provoca, de asemenea, **l.** microorganismelor.

lizimétru (PEDOL.), instalaţie specială alcătuită din pereţi metalici, cu ajutorul căreia se colectează şi se măsoară apa infiltrată într-un volum anumit de sol. Este folosit la studierea modului în care se înmagazinează şi circulă apa pe diferite tipuri de soluri.

lizínă (BIOCHIM.), aminoacid bazic, cu şase atomi de carbon, indispensabil creşterii animalelor. Se poate fabrica sintetic şi se foloseşte în preparate polivitaminice, în unele paste făinoase, precum şi pentru mărirea valorii nutritive a furajelor.

lizól (FARM.), preparat din săpun şi crezoli (circa 50%). Se prezintă sub formă de lichid brun-roşcat, transparent, unsuros şi este folosit ca dezinfectant extern.

lizozímă (gr. *lysis* „desfacere" şi *zyme* „aluat"; BIOCHIM.), substanţă bacteriolitică, de natură enzimatică, care se găseşte în secreţiile ce umectează diferitele mucoase, precum şi în umorile din interiorul organismului uman şi animal (sînge, lacrimi, salivă, mucus nazal, lichid pleural etc.). Albuşul de ou este foarte bogat în **l.** Este produsă şi de unele bacterii şi plante superioare.

lînă 1. (ZOOTEHN.) **a)** Totalitatea fibrelor produse de celulele epidermice ale ovinelor, care acoperă suprafaţa corpului acestora. Se caracterizează printr-o serie de proprietăţi textile, ca de ex. conductibilitate termică scăzută, rezistenţă mare şi higroscopicitate, elasticitate, plasticitate, luciu etc., proprietăţi datorite structurii histologice proprii fibrei de **l.** Prin complexul însuşirilor sale fizice şi tehnologice, **l.** constituie f i b r a textilă de cea mai bună calitate, fiind folosită pe scară largă ca materie primă pentru confecţionarea unor stofe, postavuri, fetru etc. Pentru realizarea producţiei de **l.** necesare industriei, o condiţie esenţială este fineţea fibrelor (dată de diametrul acestora). Din acest punct de vedere, **l.** se împarte în patru categorii: fină (sub 28 de microni), semifină

(între 28 și 33 de microni), semigroasă (33—42 de microni) și groasă (peste 42 de microni). Pentru industria textilă prezintă importanță **l.** fină și **l.** semifină. **b)** (În sens larg) Denumire generică dată tuturor fibrelor de origine animală cu proprietăți textile (**l.** de oaie, părul de cămilă, de iepure angora, de capră angora, de lamă etc.). **2.** (IND. TEXT.) *Lînă regenerată*, totalitatea fibrelor obținute prin destrămarea zdrențelor de lînă și a deșeurilor de la confecționarea îmbrăcămintei din țesături și tricoturi de lînă. Este inferioară lînii de tunsoare, dar, în amestec rațional cu aceasta, se filează ușor în fire relativ groase, din care se fac mai ales țesături de tipul postavului. **3.** (IND. TEXT., IND. PIEL.) *Lînă tăbăcărească*, totalitatea fibrelor de calitate inferioară care se obțin prin raderea (depărarea) pieilor oilor sacrificate; în general, *l.t.* servește ca material de umplutură. Prin filarea lor în amestec cu lînă de tunsoare se obțin fire groase pentru pături de cai și pentru alte produse similare. **4.** (IND. LEMN.) *Lînă de lemn*, produs constituit din fișii de lemn de rășinoase (molid, brad, pin) sau de foioase (în special plop), cu grosimea de 0,3—0,5 mm, lungimea de 25—70 cm și lățimea de 1—6 mm. Este folosită pentru ambalaje și lucrări de tapițerie, ca material termo- și fonoizolant și ca materie primă la fabricarea plăcilor aglomerate.

Ljubljana *[liubliána]*, oraș în nord-vestul R.S.F. Iugoslavia, capitala Republicii Socialiste Slovenia, situat într-o depresiune fertilă. 157 400 loc. (1960). Întreprinderi constructoare de mașini (turbine hidraulice, mașini grele), textile, de prelucrare a lemnului, de celuloză și hîrtie, de pielărie și alimentare. Important nod de comunicații interne și internaționale. Centru cultural: universitate, Academia Slovenă, muzee, teatre, orchestră filarmonică. Tîrg de mostre.

llanos *[l'ános]*, denumire dată savanelor din cîmpia fluviului Orinoco și din Podișul Guyanelor (America de Sud).

Lloyd George *[lȯid gió:gi]*, David (1863—1945), om politic englez, lider al liberalilor, prim-ministru (1916—1922). A fost unul dintre autorii tratatului de pace de la Versailles. Adversar al mișcărilor de eliberare națională și al mișcării muncitorești, a fost și unul dintre principalii organizatori ai intervenției militare împotriva Rusiei Sovietice.

Loara (Loire *[luár]*), cel mai lung fluviu al Franței (1 010 km). Izvorăște din munții Ceveni, curge spre nord, străbătînd Masivul Central Francez și sudul bazinului parizian, apoi se îndreaptă spre vest, trecînd printr-o zonă deluroasă și de cîmpie, și se varsă printr-un estuar în golful Biscaia. Principalii afluenți: Allier pe stînga și Maine pe dreapta. Are un regim hidrologic foarte variabil; în cursul său inferior s-au făcut îndiguiri. E navigabilă pentru vase oceanice în aval de Nantes, iar pentru nave fluviale în aval de confluența cu Maine; este legată prin canale cu Sena și cu Saône. Pe **L.** sînt situate orașele: Orléans, Blois, Tours, Nantes, Saint-Nazaire.

lob 1. (ANAT.) Diviziune anatomică și funcțională a unui organ (ex. *l. pulmonar, l. hepatic, l. cerebral* etc.). **2.** (ARHIT.) Element de construcție în formă de arc de cerc, care se combină cu alte elemente, formînd un arc compus (trilobat, polilobat) și al cărui intrados are un aspect dantelat.

Lob

Lobacevski, Nikolai Ivanovici (1792—1856), matematician rus. A fost profesor la Universitatea din Kazan. A descoperit, independent de J. Bolyai, geometria neeuclidiană, în care postulatul paralelelor, enunțat de Euclid, este înlocuit cu altul, conform căruia printr-un punct dat se pot duce două paralele la o dreaptă dată. Această descoperire a înfăptuit o revoluție în concepțiile despre natura spațiului și a avut o deosebită influență asupra dezvoltării ulterioare a gîndirii matematice. **L.** a publicat, de asemenea, lucrări de algebră, analiză matematică, teoria probabilităților, mecanică și astronomie. Op. pr.: „Fundamentele

N. I. Lobacevski

geometriei" (1830), „Geometria imaginară" (1837), „Noi fundamente ale geometriei" (1838).

lobbism (engl. *lobby* „sală, culoar din clădirea parlamentului"), denumire dată, în statele capitaliste, metodelor de influențare, prin intermediul unor agenți speciali *(lobbiști)*, a parlamentarilor sau a funcționarilor superiori de stat, spre a-i determina să se pronunțe pentru adoptarea unor proiecte de legi ori a altor măsuri, favorabile anumitor cercuri economice sau politice.

lobelină (FARM.), alcaloid extras din planta *Lobelia inflata*. Sarea ei clorhidrică se prezintă sub formă de pulbere cristalină albă, inodoră, amară, solubilă în apă. Exercită o acțiune excitantă asupra centrului respirator. Se utilizează în tratamentul dispneei, astmului, tusei convulsive etc. Luată în doze mici lobelina are acțiune vomitivă.

lóbodă, nume dat mai multor specii de plante erbacee din familia chenopodiaceelor, dintre care una *(Atriplex hortensis)* este comestibilă.

Lobodă

lóbonți, nume dat ostașilor care luptau pentru cauza Imperiului habsburgic în timpul mișcării antihabsburgice din Ungaria și din Transilvania (sec. XVII—XVIII).

lobúl (ANAT.), subdiviziune anatomică şi funcţională a unui lob (ex. *l. hepatic, pulmonar* etc.).

lóca (MED. VET.), denumire generală dată unor boli infecţioase ale puietului de albine. — *L. americană*, boală provocată de *Bacillus larvae*, care atacă larvele operculate, ducînd la putrezirea acestora. Sursa de infecţie o constituie coloniile, fagurii şi mierea care conţin bacilul. — *L. europeană*, boală provocată de *Bacillus pluton*, care atacă larvele în vîrstă de 3—4 zile. Pentru prevenirea şi combaterea acestor boli se recomandă distrugerea coloniilor infectate, dezinfectarea stupilor şi a cerii care serveşte la fabricarea fagurilor artificiali. *L.e.* se tratează cu siropuri sulfamidate şi cu antibiotice.

Locarno, staţiune climatică în sudul Elveţiei, situată pe malul lacului Maggiore. — *Acordurile de la L.*, sistem de acorduri şi convenţii de arbitraj adoptate de Anglia, Franţa, Germania, Italia, Belgia, Cehoslovacia şi Polonia la Conferinţa de la Locarno (5—16 octombrie 1925) şi semnate la Londra (1 decembrie 1925). Dintre *a. de la L.*, cel mai important document a fost *Pactul de garanţii renan*, privitor la inviolabilitatea graniţelor franco-germane şi germano-belgiene (stabilite prin tratatul de la Versailles) şi la zona demilitarizată a Rinului.

locativ (LINGV.), caz al flexiunii nominale în unele limbi (ex. în indo-europeană, sanscrită, greacă veche, latină), care arată locul unde se săvîrşeşte acţiunea verbului. Folosit ca determinativ al numelui altor cazuri, termenul **l.** se referă numai la valoarea cazului respectiv (ex. în expresia *a sta locului* avem un dativ locativ).

locáţie, taxă care se plăteşte în caz de depăşire a termenului de încărcare sau de descărcare a vagoanelor de cale ferată sau a autovehiculelor.

locaţiúne (DR.), contract prin care una dintre părţi (locator) se obligă să procure şi să asigure celeilalte părţi (locatar, chiriaş) folosinţa unui lucru (mobil sau imobil) pentru un timp determinat, în schimbul unui preţ. În R.P.R., normarea, repartizarea şi folosinţa suprafeţei locative, în localităţile aglomerate, sînt reglementate de stat, care fixează şi chiriile la un nivel scăzut. Sin. *închiriere.*

loc comun (LIT.) v. **clişeu.**

loc geometric (MAT.; denumire învechită), mulţime de puncte care au o proprietate geometrică comună (ex. cercul (sfera) este locul geometric al punctelor din plan (spaţiu) egal depărtate de un punct fix, numit centrul cercului (sferei)).

loch (NAV.), instrument care serveşte la măsurarea distanţei parcurse de o navă şi a vitezei de deplasare a acesteia. După construcţie, se deosebesc: *l. mecanic, l. electric* şi *l. hidraulic*. Primele două tipuri se bazează pe măsurarea vitezei de rotaţie a unei elici introduse în apă în timpul deplasării navei; înregistrarea distanţei parcurse şi determinarea vitezei de deplasare se fac cu ajutorul unui mecanism cu roţi dinţate *(l. mecanic)* sau cu un contor electric *(l. electric)*. Principiul de funcţionare al *l. hidraulic* se bazează pe determinarea, cu ajutorul unui tub Pitot, a presiunii dinamice a apei în mişcarea sa relativă faţă de navă. În trecut, pentru determinarea vitezei navelor era folosit *l. manual*, constituit dintr-un sector circular de lemn, prevăzut cu lest de plumb şi legat de navă cu o sa u l ă; după aruncarea **l.** în apă, în timpul deplasării navei, se măsura lungimea saulei desfăşurate într-un anumit interval de timp.

Lochner *[lóhnər]*, Stephan (?—1451), pictor german, reprezentant al şcolii din Köln. Creaţia sa, care aparţine stilului artei gotice tîrzii, aduce elemente noi, anunţînd începuturile Renaşterii. Astfel, în compoziţiile cu tematică religioasă (tripticul „Închinarea magilor" din catedrala din Köln, c. 1435; „Judecata de apoi" ş.a.), **L.** a utilizat observaţiile după modelul viu, a introdus elemente de peisaj şi de decor de interior şi a interpretat liric subiectele.

Locke *[lǫc]*, John (1632—1704), filozof şi om politic englez. **L.** a continuat linia empirist-materialistă a lui Bacon şi Hobbes, fundamentînd

J. Locke

orientarea senzualistă în teoria cunoaşterii. Combătînd teoria idealistă a i d e i l o r î n n ă s c u t e, **L.** afirmă în opera sa „Eseu asupra intelectului omenesc" (1690) că toate cunoştinţele provin din experienţa senzorială. După el, sufletul omului este, la naştere, ca o foaie nescrisă *(tabula rasa)*: „În intelect nu există nimic care să nu fi fost înainte în simţuri". **L.** a făcut totuşi unele concesii idealismului, admiţînd, alături de experienţa simţurilor, şi reflecţia, experienţa internă, ca un izvor de sine stătător al cunoaşterii şi formulînd teoria calităţilor primare şi a calităţilor secundare, după care calităţile „secundare" (culoarea, gustul, mirosul etc.) ar fi subiective şi numai calităţile „primare" (întinderea, figura, mişcarea etc.) ar avea un caracter obiectiv. **L.** nu înţelegea specificul calitativ al raţiunii în raport cu simţurile şi rolul ei activ. Trăsăturile mecaniciste ale gnoseologiei lui **L.**, potrivit căreia raţiunea nu face decît să combine şi să separe „ideile simple" furnizate de simţuri, l-au determinat pe Engels să-l considere, alături de Bacon, drept întemeietor al metodei metafizice în filozofia modernă. A fost unul dintre întemeietorii d e i s m u l u i. Datorită contradicţiilor sale, filozofia lui **L.** a slujit drept punct de plecare atît materialismului sec. al XVIII-lea cît şi idealismului subiec-

tiv al lui Berkeley. Prin lucrarea sa „Cîteva păreri asupra educației" (1693), care a înrîurit puternic dezvoltarea pedagogiei în sec. XVIII—XIX, **L.** a preconizat educarea în familie a unui „gentleman" de tip nou, purtător activ al spiritului întreprinzător burghez. Ideolog al compromisului încheiat între burghezie și nobilime după revoluția engleză din sec. al XVII-lea, **L.** a fost un partizan al monarhiei constituționale.

lock-out *[lȯc-aut]* (engl. *lock* „a închide" și *out* „afară"; EC.), închiderea de către patron a unei întreprinderi și concedierea în masă a muncitorilor pentru a preîntîmpina sau a face să înceteze o grevă, pentru a forța pe muncitori să accepte condiții grele de lucru, reducerea salariilor, limitarea drepturilor sindicatului etc. Este o formă de luptă a burgheziei împotriva proletariatului, folosită mai ales în timpul crizelor. În România, burghezia a folosit nult **l.**, îndeosebi între cele două războaie mondiale.

Lockyer *[lȯchiə]*, Joseph Norman (1836—1920), astronom și fizician englez, cunoscut pentru studiile sale asupra spectrului solar, protuberanțelor, petelor, cromosferei și coroanei solare. A descoperit (în 1868) liniile heliului în spectrul Soarelui.

locomobilă (TEHN.), agregat constituit dintr-un generator de abur (care folosește

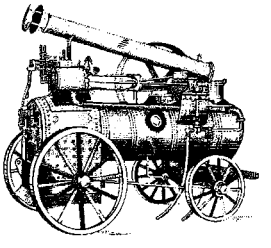

Locomobilă

combustibili inferiori, ca paiele, lemnele etc.) și un motor cu abur (care acționează mașinile de lucru, în special cele agricole și din industria lemnului). Pentru deplasare, **l.** este prevăzută cu patru roți metalice.

locomotivă 1. (C.F.) Vehicul motor de cale ferată, cu sursă de energie proprie sau străină, utilizat pentru remorcarea trenurilor. Încercări de a realiza propulsia unui vehicul de cale ferată cu ajutorul unui motor cu abur au fost făcute încă de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea (ex. construcția inginerului englez R. Trevithick, în 1803). Prima **l.** cu abur cu utilizare practică este considerată locomotiva „Racheta", construită în 1829 de George Stephenson și folosită pe linia

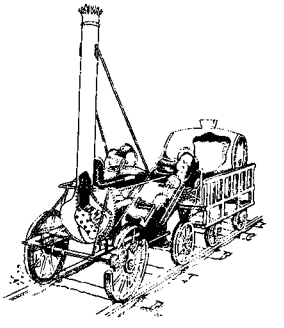

Locomotiva „Racheta"

Manchester-Liverpool; avea o putere de 12 CP și putea realiza o viteză de 22 km/oră. Prima **l.** electrică a fost construită în S.U.A., la sfîrșitul sec. al XIX-lea. **L.** diesel-electrice au fost introduse în serviciu în S.U.A. în 1925. În țara noastră, prima **l.** cu abur s-a construit la Reșița în 1923. Începînd din 1960, se construiesc locomotive diesel-electrice de 2 100 CP. la uzinele „Electroputere"-Craiova (în cooperare cu uzinele constructoare de mașini din Reșița). Producția de locomotive diesel-electrice din țara noastră, în anul 1964, a fost de 85 bucăți. — *l. cu abur*, locomotivă a cărei sursă de energie este un generator de abur, montat pe carul **l.** și care produce aburul necesar mașinii (motor cu piston sau, mai rar, turbină). Este constituită din trei părți principale: *căldarea de abur*, *motorul* și *carul* (alcătuit din cadru, osii, cutiile de osii, elementele suspensiei); mai cuprinde *comanda* și *echipamentele auxiliare* (aparate de control și conducere, instalația de ungere, instalația de frînă etc.). La **l.** cu motoare cu piston, osiile motoare sînt direct cuplate cu mecanismul motor, iar la cele cu turbine antrenarea se face fie direct, fie prin transmisiune electrică. *L. cu a.* se construiesc cu puteri pînă la 4 000 CP. Locomotivele cu turbine cu abur sînt puțin utilizate (pentru parcursuri foarte lungi fără opriri, linii cu rezistență mare etc.). Cele mai folosite **l.** cu motoare cu abur sînt cele cu piston, avînd caracteristici funcționale corespunzătoare condițiilor cerute de tracțiunea feroviară: pornire în sarcină, cuplu motor (dezvoltat de mașina cu piston) variabil în limite foarte largi, siguranță în exploatare etc. Principalul inconvenient al *l. cu a.* constă în valoarea redusă a randamentului total, care este sub 10% (uneori 3—4%). În ultimii ani, în multe țări producția de *l. cu a.* este în descreștere, acestea fiind înlocuite cu alte tipuri de locomotive (**l.** diesel-electrice și **l.** electrice). — *L. cu motor diesel*, locomotivă a cărei sursă de energie este constituită din unul sau mai multe motoare diesel, care antrenează osiile motoare prin intermediul unui sistem de transmisiune (necesar pentru adaptarea caracteristicilor de funcționare ale motorului diesel la cerințele tracțiunii feroviare). După natura transmisiunii se deosebesc: *locomotive diesel-mecanice* (cu schimbător de viteză mecanic cu angrenaje), cu puteri pînă la 300 CP și care sînt folosite, în general, ca **l.** de manevră; *locomotive diesel-hidraulice* (cu schimbător de viteză hidrodinamic), în general cu puteri pînă la 1 000 CP și care sînt folosite la trenuri de persoane; *locomotive diesel-electrice* (la care osiile motoare sînt antrenate de motoare electrice alimentate de la un generator de curent continuu cuplat cu motorul diesel), cu puteri pînă la 4 000 CP și care sînt mult utilizate la trenurile de marfă de mare tonaj și la trenurile rapide de persoane. — *L. electrică*, locomotivă care folosește energia electrică primită de la o sursă centrală exterioară, în general prin intermediul unei linii electrice aeriene de contact. Cele mai utilizate *l.e.* sînt cele de curent continuu și cele de curent al-

ternativ monofazat. Curentul electric este preluat de la linia aeriană de contact cu ajutorul unei prize de curent (pantograf). Circuitul electric cuprinde priza de curent, echipamentul electric, motoarele de tracțiune, șina, pămîntul, priza de pămînt de la centrala electrică etc. *L.e.* se compune din următoarele părți principale: *partea mecanică* (carul și cutia locomotivei), *partea electrică* (motoarele de tracțiune, instalația de frînare electrică, priza de curent etc.) și *instalațiile auxiliare* (baterie de acumulatoare, ventilatoare, compresoare, instalații de încălzire etc.). În general, antrenarea osiilor se face individual (fiecare electromotor antrenează o osie motoare). Tensiunea de alimentare este 1 500—3 000 V (la **l.** de curent continuu) și 20 000—25 000 V (la **l.** de curent alternativ monofazat). Randamentul *l.e.* este de 80—85% (considerînd **l.** separat) sau 16—21% (considerînd ansamblul centrală electrică — linia de transmisiune a energiei electrice — locomotivă). Avantajele *l.e.* față de **l.** cu abur sau **l.** cu motoare diesel sînt: adaptare ușoară la condițiile de exploatare, intrare rapidă în funcțiune, utilizare continuă (poate funcționa pînă la 24 de ore pe zi, realizînd parcursuri anuale aproape duble față de **l.** cu abur), aderență mare (viteze ridicate pe rampe cu declivitate mare), capacitate de transport cu 25—40% mai mare la puteri egale etc. Dezavantajele constau în lipsa de autonomie în funcționare, instalații fixe costisitoare, cost ridicat al **l.** (aproape dublu față de **l.** cu abur). *L.e.* sînt folosite, în special, pe liniile cu trafic intens și pe liniile cu pante mari pe care circulă trenuri de mare tonaj. — *L. cu turbină cu gaze*, locomotivă a cărei sursă de energie este constituită dintr-o instalație cu turbină cu gaze, cuplată cu un generator electric de curent continuu care alimentează motoarele electrice de tracțiune. Combustibilul folosit în camera de ardere a turbinei cu gaze este păcura sau cărbunele pulverizat. Instalația este prevăzută cu două turbine, una de înaltă și alta de joasă presiune, pentru mărirea randamentului termic. Pentru pornire se folosește un motor diesel. Randamentul total al **l.** cu turbină cu gaze este de 15—20%. Sînt folosite pe trasee lungi fără opriri, pentru a putea funcționa pe intervale mari în plină sarcină. **2.** (TRANSP.) *Locomotivă fără foc*, locomotivă cu abur la care căldarea este înlocuită printr-un rezervor cilindric orizontal, în care se introduc apă caldă și abur de la o centrală termică fixă. Este folosită pentru manevre în locurile unde există pericol de incendiu și explozie (depozite de muniții, de materiale inflamabile sau explozive etc.). **3.** (TRANSP., MINE) *Locomotivă de mină*, locomotivă care servește la remorcarea trenurilor de vagonete în interiorul galeriilor de mină, în general pe o cale cu ecartament îngust. Are două osii cuplate, fără osii libere (pentru a se înscrie ușor în curbe și pentru a fi folosită întreaga ei greutate ca greutate aderentă), volum mic, înălțime mică și putere de 15—100 CP. Pentru minele de cărbuni cu atmosferă grizutoasă sînt construite **l.** electrice cu acumulatoare, **l.** cu motoare diesel (echipate cu dispozitive speciale pentru evitarea pericolului de incendiu) și **l.** cu motoare pneumatice (alimentate cu aer comprimat din mai multe butelii așezate pe locomotivă).

locomóție (lat. *locus* „loc" și *motus* „mișcare"; BIOL.), complex de mișcări cu ajutorul cărora animalele și omul se deplasează activ în spațiu. Se realizează prin diferite mecanisme și organe (al căror ansamblu formează *aparatul locomotor*): pseudopode, cili, flageli la organismele unicelulare, pîrghii scheletice acționate de mușchi (picioare, aripi, înotătoare) la animalele superioare. Tipurile principale de **l.** sînt: mersul, înotul, zborul, saltul, tîrîtul.

locotenént (MILIT.), grad de ofițer inferior între sublocotenent și locotenent-major. — *Locotenent-colonel*, grad de ofițer superior între maior și colonel. — *Locotenent-major*, grad de ofițer inferior între locotenent și căpitan. V. și grade militare.

locotenență domnească, organ administrativ-politic, în țările române, alcătuit din mai multe persoane, care, în lipsa domnului țării sau cînd scaunul domnesc era vacant, exercita atribuțiile conducătorului statului. Sînt cunoscute **l. d.** din timpul revoluției din 1848, alcătuită din I. Heliade-Rădulescu, N. Golescu și Chr. Tell, care a înlocuit guvernul provizoriu, și **l. d.** instituită în februarie 1866 după înlăturarea lui Al. I. Cuza, alcătuită din N. Golescu, L. Catargiu și colonelul N. Haralambie.

locotractór (TRANSP.), locomotivă cu motor diesel cu transmisiune mecanică, electrică sau hidraulică, cu două

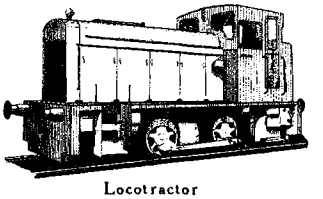

Locotractor

osii cuplate; este folosită în general pentru manevre, în stații, triaje, fabrici, ateliere, uzine.

locuțiúne (lat. *locutio*, de la *loqui* „a se exprima"; LINGV.), grup de cuvinte, mai mult sau mai puțin sudate între ele, care au un înțeles unitar și care se comportă, din punct de vedere gramatical, ca o singură parte de vorbire; există **l.** echivalente cu orice parte de vorbire afară de articol: adverbiale (ex. *de-a pururea, pe de rost*), prepoziționale (ex. *afară de, în afara*), conjuncționale (ex. *ca și cum, cu toate că, de vreme ce*), verbale (ex. *a-și aduce aminte*) etc.

Locvei, *Munții* ~, munți mici, formați din șisturi cristaline, situați în sudul Banatului, între valea Dunării și valea Nerei. Înălțimea medie: 300—400 m; înălțimea maximă: 726 m (vîrful Bălan). Clima, cu ușoare influențe mediteraneene, este favorabilă pomiculturii și viticulturii.

Lodîghin, Aleksandr Nikolaevici (1847—1923), electrotehnician rus. A inventat, în 1872, lampa electrică cu

incandescență cu filament din cărbune de retortă, iar ulterior a construit mai multe lămpi de acest tip cu filamente metalice; are meritul de a fi folosit primul filamentele de wolfram.

Lódź *[lugi]*, oraș în partea centrală a Republicii Populare Polone. 727 000 loc. (1962). Principalul centru al industriei textile poloneze. Alte ramuri industriale: construcții de mașini textile, industrie chimică. Împreună cu numeroase centre din împrejurimi (Pabianice, Zgierz, Ozorkow etc.) formează un puternic nod industrial. Aeroport. Universitate, institute de învățămînt superior.

Loeb *[loub]*, Jacques (1859—1924), fiziolog american, adept al direcției mecaniciste în fiziologie. A studiat comportamentul animalelor, acțiunea antagonistă a sărurilor asupra dezvoltării ovulului, regenerarea țesuturilor, partenogeneza experimentală, proteinele și proprietățile lor coloidale.

loess *[lös]* (PETROGR.), rocă clastică, neconsolidată, de origine eoliană, lipsită de stratificație, de culoare galben-cenușiu pînă la galben-roșcat, formată mai ales din praf silicios și argilos. **L.** conține și carbonat de calciu, dispersat sub formă de granule fine sau acumulat în concrețiuni; prezintă pori mari și are proprietatea de a se desface după planuri verticale.

Lofoten *[lúfutən]*, arhipelag norvegian în partea de nord a Mării Norvegiei, în apropierea țărmului scandinav, de care este despărțit prin strîmtoarea Vest Fjord. Suprafața: 1 227 km². Circa 30 000 loc. Țărmuri foarte fragmentate; relief muntos. Vegetația: tundră montană. Principala ocupație a locuitorilor este pescuitul. Cea mai importantă așezare: Svolvaer.

logarítm (MAT.), puterea la care trebuie ridicat un număr, numit *bază*, pentru a se obține un număr dat. Se notează $\log_b N = m$ dacă $N = b^m$ (ex. $\log_{10} 100 = 2$; $\log_2 \frac{1}{32} = -5$, fiindcă $100 = 10^2$; $\frac{1}{32} = 2^{-5}$). Calculul cu **l.** permite simplificarea operațiilor matematice, putînd fi astfel înlocuită înmulțirea numerelor prin adunarea logaritmilor, împărțirea prin scădere, ridicarea la putere prin înmulțire și extragerea rădăcinii prin împărțire. — *L. natural* (sau *neperian*), logaritm a cărui bază este numărul $e = 2{,}718282....$ *L.n.* al unui număr N se notează $\ln N$. Primii *l.n.* au fost introduși de J. Napier (1614). — *L. zecimal* (sau *vulgar*), logaritm a cărui bază este numărul 10. *L.z.* al unui număr N se notează $\lg N$ (fără indicarea bazei). De ex. $\lg 2 = 0{,}30103$. Logaritmii zecimali au fost introduși de către H. Briggs (1624). — *Tabele* (sau *table*) *de logaritmi*, tabele care conțin logaritmii numerelor naturale cuprinse între două limite, cu ajutorul cărora se poate calcula logaritmul oricărui număr. V. și caracteristică; mantisă.

Logau, Friedrich (1604—1655), poet german. Epigramele sale, îndeosebi cele împotriva războiului, intoleranței religioase, nedreptății și viciilor clasei feudale și burgheziei („Trei mii de epigrame germane", 1654), constituie un important document cultural-istoric din timpul războiului de 30 de ani.

lóggia (ARHIT.) **1.** Galerie exterioară, acoperită și deschisă pe 1—3 părți către exterior printr-un șir de arcade sprijinite pe coloane sau pe stîlpi,

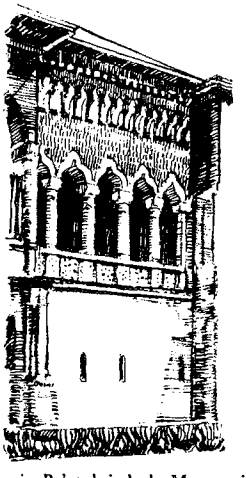

Loggia Palatului de la Mogoșoaia

construită la etajul unei clădiri; servește și pentru apărarea încăperilor prea însorite (ex. **l.** Palatului brîncovenesc de la Mogoșoaia). **2.** Construcție de tipul celei de mai sus, independentă sau aparținînd parterului unei clădiri; a servit inițial ca tribună (ex. **l.** dei Lanzi din Florența; **l.** del Consiglio din Verona).

lógică, știință al cărei obiect este stabilirea condițiilor corectitudinii gîndirii, a formelor și legilor generale ale raționării juste, conforme prin ordinea ideilor cu organizarea legică a realității obiective. În stabilirea acestor condiții, **l.** face abstracție de conținutul concret al diverselor noastre idei, fiind în acest sens o știință formală, analogă cu gramatica sau cu geometria. Așa, de pildă, ea se ocupă cu noțiunea sau cu judecata în genere și nu cu o anumită noțiune sau judecată determinată concret. **L.** se împarte în trei ramuri mari: a) *l. clasică* (formal filozofică), b) *l. matematică* (simbolică, numită și *logistică*) și c) *l. dialectică*. *L. clasică* și *l. matematică* expun formele și legile gîndirii corecte în momentul relativei lor stabilități, în timp ce *l. dialectică* le expune în procesul mișcării și dezvoltării, al dialecticii lor. De aceea *l. clasică* și *l. matematică* sînt subordonate, prin natura lor, *l. dialectice*, pe baza faptului că stabilitatea, în genere, este relativă față de caracterul absolut al mișcării și, ca atare, prin natura ei, subordonată acesteia. — *Logica clasică* (logica de tradiție aristotelică) studiază noțiunea, judecata, ca raport între noțiuni, și raționamentul, ca raport între judecăți. Ceea ce caracterizează *l.c.* este relevarea raportului de determinare de la general la particular, de la gen la specie, generalul și esențialul fiind considerate fundamentale pentru o cunoaștere științifică veritabilă. Aceste cerințe sînt întruchipate de silogism, pe baza funcției îndeplinite în cadrul său de termenul mediu. Întemeietorul *l.c.* este Aristotel, descoperitorul silogismului și al

doctrinei despre silogism, *silogistica*. Preocupări de sistematizare a logicii au existat, de asemenea, în China și în India antică. Contribuții ulterioare la dezvoltarea *l.c.* au adus stoicii, precum și logicienii evului mediu (Duns Scot, W. Occam, R. Lullus), iar în epoca modernă F. Bacon, R. Descartes, Th. Hobbes, G.W. Leibniz, materialiștii francezi din sec. al XVIII-lea, J. St. Mill ș.a. În strînsă legătură cu dezvoltarea modernă a științei s-a dezvoltat teoria inducției și s-au formulat regulile raționamentului inductiv. Prin fundamentarea consecvent materialistă a conceptului de adevăr, pe baza stabilirii raportului just dintre logic, gnoseologic și ontologic, *l.c.* continuă să se dezvolte și în prezent, împotriva tendințelor neopozitiviste de a-i nega valabilitatea. În țara noastră, cu *l.c.* s-au ocupat, în trecut, D. Cantemir, unii dascăli greci de la academiile domnești, S. Micu, E. Poteca, ulterior T. Maiorescu, C. Rădulescu-Motru, M. Florian ș.a., iar în timpul din urmă Ath. Joja, Fl. Țuțugan, D. Bădărău ș.a. — *Logica matematică* (sau *simbolică*) s-a născut în sec. al XIX-lea, în funcție de dezvoltarea puternică a matematicii și de ivirea necesității cercetării logice a fundamentelor acesteia ca știință formală. Atît prin originea cît și prin problematica sa, *l.m.* este o știință care a apărut la hotarul dintre logică și matematică. *L.m.* se caracterizează prin cercetarea functorilor (operatorilor) logici, a proprietăților lor formale și prin elaborarea, pe această bază, a unor calcule logice. Procedeul logic-matematic, păstrîndu-și specificul său, este pe deplin analog procedeului matematic propriu-zis. În virtutea acestui procedeu, cercetările de ordin logic dobîndesc o formalizare riguroasă, datorită căreia operația de deducție își desăvîrșește stringența. Astfel se elaborează o serie de calcule care îmbrățișează aspecte noi, necercetate încă în domeniul logicii. Calculele cele mai însemnate și care reprezintă totodată capitolele de bază ale *l.m.* sînt: a) *logica propozițiilor* (v. calculul propozițiilor), b) *logica predicatelor* (v. calculul predicatelor) și c) *logica relațiilor*. În cadrul *l.m.* au apărut sau au luat o nouă dezvoltare **l.** modală, **l.** polivalentă, precum și **l.** inductivă, strîns legată de teoria probabilităților. Analiza fundamentelor **l.** a determinat apariția cercetărilor de **l.** combinatorie. Tot atît de importante ca și problemele stricte de calcul (problemele sintactice) sînt și problemele interpretării acestor calcule (problemele de semantică); în această privință trebuie menționată mai ales problema analizei sistemelor formale înseși în cercetările de metalogică. O dată cu problemele de metalogică trec pe prim plan analize cu implicații gnoseologice în legătură cu adevărul și cu consecvența în limbajul formalizat. Cercetările de *l.m.* au infirmat întrebuințarea formalist-metafizică a sistemelor formale și cea convențional-relativistă a conceptului de adevăr, proprie neopozitivismului. Ideea calculului logic a fost formulată pentru prima oară de Leibniz. Ca disciplină de sine stătătoare, *l.m.* s-a constituit în sec. al XIX-lea, o dată cu apariția operelor lui A. de Morgan și ale lui G. Boole, care au inaugurat așa-numita algebră a logicii, dezvoltată ulterior de E. Schröder, P.S. Poreţki ș.a. Contribuții importante la dezvoltarea *l.m.* au adus și G. Frege, B. Russell, D. Hilbert, L.E.J. Brouwer, K. Gödel ș.a. În țara noastră, ea este elaborată mai ales pe linie matematică de Gr. Moisil, M. Neculcea, E. Mihăilescu, M. Tîrnoveanu ș.a. *L.m.* găsește aplicare în electrotehnică (studiul schemelor cu relee, al schemelor electronice etc.), în cibernetică (teoria automatelor, tehnica programării), în neurofiziologie (modelarea sistemelor neuronice), lingvistică (lingvistica matematică) etc. — *Logica dialectică* este teoria de ordin logic a materialismului dialectic, adică analiza dialecticii formelor logice și a legilor care condiționează această dialectică; pe baza lor, gîndirea reflectă în mod adecvat mișcarea și dezvoltarea realității obiective. Acest lucru este demonstrat riguros de dezvoltarea dialectică a noțiunii, care trece în judecată, și a judecății, care trece în silogism (v. dialectica noțiunii, dialectica judecății, dialectica raționamentului). Formele logice sînt, datorită valorii lor gnoseologice diferențiate, forme pline de conținut, iar legile logice pe baza cărora acestea se înlănțuiesc, constituie principiile de bază ale *l.d.* În această lumină trebuie înțeleasă și relevarea unor trăsături generale ale *l.d.*, cum sînt, de ex., *identitatea concretă*, care cuprinde în sine deosebirea; *predicația complexă contradictorie*, care reprezintă un mod de exprimare pe plan logic a contradicției interne; *înmlădierea terțului exclus*, care reprezintă supleţea conceptului de adevăr în aprofundarea cunoașterii. În acest fel, *l.d.* elimină posibilitatea strecurării unei sciziuni între analiză și sinteză, între general și particular, între inducție și deducție, între abstract și concret, sciziune prin care idealismul, în special pozitivismul logic, încearcă să se infiltreze înăuntrul logicii pentru a-i denatura și vicia caracterul științific. Interpretarea de către *l.d.* a formei ca manifestare a conținutului demonstrează legătura și unitatea fundamentală dintre logică și teoria cunoașterii. Studierea, pe baza practicii social-istorice, a procesului de constituire și de dezvoltare a formelor logice demonstrează că axiomele înseși sînt rezultatul practicii de miliarde de ori repetate. Dialectica formelor logice își găsește explicarea științifică în istoria cunoașterii. Logicul este un rezumat al istoricului, iar unitatea lor este baza explicării materialist-dialectice a însăși esenței formațiilor logice: cunoașterea, în dezvoltarea ei, realizează coincidența dialectică a logicului cu ontologicul scoțînd în evidență caracterul concret al adevărului și corelația dialectică dintre adevărul relativ și cel absolut. Logicul și

gnoseologicul coincid astfel cu ontologicul. Unitatea dintre logică, teoria cunoașterii și dialectică este concluzia *l.d.* și, ca atare, a logicii în genere ca știință a corectitudinii gîndirii și totodată a adevărului ei, formele logice redînd, prin dialectica lor, conținutul realității obiective în dezvoltarea lui. În acest sens, *l.d.* este, în înțelesul deplin al cuvîntului, filozofia logicii, interpretarea logicii ca „organon", instrument de cuprindere completă, în concepte, a realității obiective. Elemente de *l.d.* au existat încă din antichitate în doctrina lui Heraclit, la Platon, Aristotel ș.a. În timpurile moderne, preocupările în această direcție s-au accentuat în filozofia Renașterii, la Bacon, Descartes, Leibniz ș.a. Tendința aceasta a căpătat cea mai pregnantă expresie în filozofia clasică germană, la Kant și îndeosebi la Hegel. *L.d.* a apărut în expresia ei științifică ca parte componentă a filozofiei marxiste, prin interpretarea materialistă a dialecticii de către clasicii marxism-leninismului. Obiectul și legile ei constituie o preocupare permanentă în lucrările logicienilor marxiști. În țara noastră se efectuează cercetări de *l.d.* în cadrul catedrelor de logică, al Centrului de logică al Academiei R.P.R. și al Institutului de filozofie al Academiei R.P.R. Contribuții originale referitoare la trăsăturile de bază ale logicii dialectice a adus, prin lucrările sale, Athanase Joja ș. a. — *Logica claselor* v. *calculul claselor.* — *Logica combinatorie*, cea mai nouă parte a logicii matematice, alcătuită dintr-un calcul în care există numai constante, așa-numiții combinatori; aceștia apar și în rol de functori, și în rol de argument. *L.c.* își îndreaptă, în ultima vreme, cercetările îndeosebi în direcția analizei fundamentelor logicii. Se numește și *calcule speciale.* — *Logica constructivistă*, curent în logica matematică, caracterizat prin construirea inductivă a expresiilor logice. Ideea de bază a *l.c.* constă în interdicția de a transfera asupra mulțimilor infinite principiile valabile pentru mulțimile finite (legea dublei negații, principiul terțului exclus ș.a.). *L.c.* se deosebește de logica clasică și prin aceea că ea consideră infinitul ca fiind potențial, în curs de construire, pe cînd aceasta din urmă îl concepe ca fiind actual, realizat. Pornind de la principiile *l.c.*, se fac încercări în direcția reconsiderării fundamentelor logicii matematice moderne și ale matematicii. Bazele *l.c.* au fost puse de școala intuiționistă (v. intuiționism). — *Logica relațiilor*, curent logic format la sfîrșitul sec. al XIX-lea și reprezentat de A. de Morgan, J. Lachelier, E. Schröder ș.a. *L.r.* cercetează proprietățile formale ale relațiilor (tranzitivitatea, reflexivitatea, simetria etc.) și efectuează calculul relațiilor, contribuind la analiza logică a expresiilor matematice. Ea a căpătat în filozofia burgheză contemporană o interpretare idealistă, potrivit căreia relația este considerată ca fiind primordială pe plan logic, gnoseologic și ontologic față de relate (termenii relației). Deși natura relatelor se manifestă prin relație, ea determină totuși natura relației (ex. greutatea unui corp se stabilește în relație cu alt corp, însă greutatea nu este o proprietate a relației însăși, ci a corpurilor respective, ea manifestîndu-se doar prin această relație). Interpretată just, *l.r.* constituie un capitol principal al logicii matematice. — *Logica termenilor* v. *calculul termenilor.* — *L. modală*, sistem logic care analizează, din punct de vedere formal, raporturile dintre necesitate, realitate, posibilitate, imposibilitate și contingență. Prima elaborare a unui sistem logic al modalității a fost făcută de Aristotel (silogistica); o nouă dezvoltare pe linia *l.m.* are loc astăzi în cadrul logicii matematice (ex. sistemul trivalent și cel tetravalent al lui J. Łukasiewicz sau sistemele axiomatice de implicație strictă ale lui C.I. Lewis). Pînă în prezent, teoria generală a *l.m.* nu a fost încă elaborată sub toate aspectele. — *L. polivalentă*, sistem logic formal ale cărui expresii comportă, spre deosebire de logica tradițională, care era bivalentă, mai mult decît două valori de adevăr, ea putînd fi astfel *trivalentă*, *tetravalentă* sau *n-valentă*. Primele sisteme de *l.p.* au fost construite de J. Łukasiewicz (1920) și de E. Post (1921). Sistemele de *l.p.* prezintă atît interes teoretic cît și practic, legat de interpretarea mecanicii cuantice, de rezolvarea paradoxelor logicii matematice clasice, de teoria schemelor de relee etc.

logicísm, concepție după care matematica poate fi dedusă din logică, întrucît conceptele și operațiile ei fundamentale pot fi reduse, în ultimă instanță, la concepte și operații pur logice. Această concepție, enunțată încă de Leibniz, a fost fundamentată și dezvoltată de G. Frege. **L.** a fost preluat apoi de B. Russell, A.N. Whitehead, F.P. Ramsey, W.O. Quine ș.a., primind interpretarea precumpănitor idealist-subiectivă sub care este cunoscut astăzi în filozofia burgheză.

logístică v. **logica matematică.**

log(o)- (gr. *logos* „cuvînt, știință"), element de compunere cu sensul „cuvînt, vorbă" (ex. *logogrif*, *logoree*). Poate apărea și după cuvîntul cu care se combină (ex. *filolog*, *monolog*).

logofăt (în țările române, în evul mediu), mare dregător, șeful cancelariei domnești. Avea în grija sa redactarea hotărîrilor luate de domn și de sfatul domnesc, pe care le întărea cu pecetea domnului. Subalternii săi erau: *vtori-logofătul* (logofăt al doilea), *treti-logofătul* (logofăt al treilea) și *grămăticii* sau *diecii*. Această denumire mai era folosită și pentru unii dregători mici, ca *l. de vistierie*, *l. de cămară* etc. În sec. XVII—XVIII au apărut și *l. de obiceiuri*, *l. trebilor din afară* etc.

logográf, denumire dată primilor istorici greci, care prelucrau mai cu seamă legendele sau cronicile diferitelor orașe, încercînd să reconstituie, pe baza acestora, istoria triburilor și a orașelor

grecești. **L.** se ocupau și de istoria popoarelor „barbare" învecinate. Cei mai cunoscuți **l.** au fost Hecateu din Milet (c. 540—c. 479 î.e.n.) și Hellanicos din Mitilene (sec. al V-lea î.e.n.).

logométru (ELT.), instrument electric de măsură, ale cărui indicații depind numai de raportul dintre două mărimi electrice. Este alcătuit din două

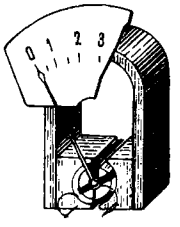

Logometru

dispozitive de măsură, avînd echipajele mobile solidarizate pe un singur ax, de care este fixat acul indicator, și nu are dispozitive mecanice de producere a cuplului rezistent. Cu ajutorul **l.** se pot măsura rezistențe, capacități electrice, defazaje și, în scheme combinate cu traductoare, diferite mărimi neelectrice, ca temperatura, presiunea, debitul etc.

logorée (gr. *logos* „cuvînt" și *rhein* „a curge"; MED.), stare patologică caracterizată prin exces de vorbire, impuls nestăpînit de a vorbi continuu și incoerent. Se întîlnește în special la bolnavii mintali cu stări de excitație.

lógos (gr. *logos* „cuvînt, idee, rațiune, ordine"; FILOZ.), termen folosit pentru prima oară de filozoful grec materialist Heraclit din Efes, cu înțelesul de ordine necesară, proprie atît cosmosului, lumii materiale, cît și gîndirii omenești în forma ei superioară. Stoicii au dat termenului o nuanță idealistă, înțelegînd prin **l.** rațiunea cosmică sau destinul. Ulterior, Filon Iudeul i-a atribuit sensul mistic de rațiune divină, concepută ca o forță mijlocitoare între Dumnezeu și lume, pe care teologii creștini au identificat-o mai tîrziu cu Iisus.

Loian, oraș în R.P. Chineză, în provincia Henan, situat pe fluviul Huanhe. 450 000 loc. (1958). Industrie constructoare de mașini (tractoare, utilaj minier, rulmenți), ușoară și alimentară. Numeroase monumente hipogee budiste cu sculpturi (sec. al V-lea), mănăstirea budistă Bai-ma-sî ș.a. — *Istoric.* Este unul dintre cele mai vechi orașe ale lumii, întemeiat în sec. al XII-lea î.e.n. și numit, la început, *Loi.* În antichitate a fost, în repetate rînduri, capitala Chinei. În împrejurimile orașului de azi s-au descoperit rămășițele vechiului oraș, precum și alte bogate și importante materiale arheologice.

lójă 1. (TEATRU) Compartiment cuprinzînd un număr redus de locuri pentru spectatori, așezat, alături de altele, în jurul incintei unei săli de spectacole. **2.** (ARHIT.) Mic compartiment la intrarea unor clădiri, comunicînd cu exteriorul și destinat unor servicii de îndrumare a publicului. **3.** (BOT.) Cameră în interiorul unui ovar sau al unei antere. **4.** (ANAT.) Loc ocupat de un organ sau de altă formație anatomică (ex. *l. splenică, l. renală, l. musculară* etc.).

lokayata (în limba sanscrită „învățătură populară" sau „care se preocupă numai de lumea pămîntească"), denumire de largă circulație dată școlii materialiste și ateiste carvaka.

Lolland (Laaland) *[lǫ́:lan]*, insulă în Marea Baltică, în sudul Arhipelagului Danez. Suprafața: 1 235 km². Populația: circa 90 000 loc. Principalele orașe: Nakskov și Maribo. Relief de cîmpie joasă. Populația se ocupă cu agricultura (culturi de cereale și sfeclă de zahăr, creșterea animalelor).

lollárzi (oland. medie *lollen* „a murmura rugăciuni"), denumire dată participanților la mișcarea plebeo-țărănească îndreptată împotriva bisericii catolice și a exploatării feudale în cîteva țări din Europa apuseană. **L.** au apărut pentru prima dată la începutul sec. al XIV-lea, la Anvers. De aici mișcarea **l.** s-a răspîndit în Țările de Jos și în Germania. În Anglia, sub acest nume erau cunoscuți, în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, unii dintre adepții doctrinei lui Wycliff, care urmăreau lichidarea orînduirii feudale. Ideologul **l.** a fost John Ball (? — 1381), care a cerut secularizarea averilor bisericii catolice, reîntoarcerea la creștinismul primitiv și egalitatea socială. **L.** au participat activ la pregătirea și la desfășurarea răscoalei țărănești conduse de Wat Tyler (1381). Au fost persecutați în Anglia ca eretici. La începutul sec. al XV-lea, numărul lor s-a micșorat simțitor.

lombalgíe (gr. *lombos* „șale" și *algos* „durere"; MED.), durere localizată în regiunea lombară. Poate apărea în unele boli ale organelor genitale feminine, ale rinichilor etc. V. și lumbago.

lombár (ANAT.), care se referă la regiunea șalelor, care aparține șalelor (ex. *arteră l., ganglion l., regiune l.*).

Lombard *[lombár]*, Alf (n. 1902), lingvist suedez, profesor la Universitatea din Lund, specialist în lingvistica romanică. Membru corespondent al Academiei R.P.R. Are lucrări importante și asupra limbii române. Op. pr.: „Construcțiile nominale în limba franceză modernă" (1930), „Pronunțarea limbii române" (1935), „Infinitivul de narațiune în limbile romanice" (1936), „Verbul românesc" (2 vol., 1954 — 1955).

lómbard (FIN.), instituție de credit care acordă împrumuturi garantate cu obiecte de valoare. Denumirea provine de la provincia italiană Lombardia, unde au fost create pentru prima oară aceste instituții (în sec. al XV-lea). În țările capitaliste, aceste instituții realizează beneficii însemnate din dobînzi și din diferența dintre valoarea obiectelor amanetate care le rămîn și împrumuturile respective neachitate la scadență. În România au existat, în trecut, sub denumirea de „Muntele de pietate". Se mai numește *casă de amanet.*

lombardáre (FIN.), acordarea de către băncile capitaliste a unor împrumuturi garantate cu titluri de stat.

Lombardia, regiune în nordul Italiei, cuprinsă între granița cu Elveția, rîurile Ticino și Pad și lacul Garda. Su-

prafaţa: 23 800 km². Circa 7 400 000 loc. Partea nordică este muntoasă (Alpii Lepontini şi Retici), în partea centrală sînt dealuri piemontane, iar în sud o porţiune din Cîmpia Padului. Principalul oraş: Milano. Este regiunea cea mai dezvoltată din punct de vedere economic din Italia. Invadată de celţi în sec. al V-lea î.e.n., **L.** a fost cucerită de romani în sec. I î.e.n. şi inclusă în provincia *Gallia Cisalpina*. În sec. al VI-lea s-au aşezat aici longobarzii, care au creat un regat, cucerit în 774 de Carol cel Mare. Către sfîrşitul mileniului I, în **L.** s-au dezvoltat oraşe-republici, constituite în sec. al XII-lea în *Liga lombardă*. A făcut parte apoi din ducatul Milanului (sec. al XIV-lea). În sec. XVI—XVIII a fost stăpînită de Spania, iar în sec. XVIII—XIX (cu excepţia anilor 1796—1814) de Austria. În 1859 a fost inclusă în regatul Piemontului.

Lombroso, Cesare (1835—1909), medic şi criminolog burghez italian, întemeietorul şcolii antropologice. A fost profesor la universităţile din Pavia şi din Torino. A elaborat teoria antiştiinţifică a „infractorului înnăscut", care poate fi identificat prin „stigmate" corporale (de ex. forma neregulată a craniului, asimetria feţei). Faţă de aceştia, **L.** recomanda să se ia măsuri preventive (ex. deportarea fără termen), fără a se aştepta să fi săvîrşit o infracţiune. Teoriile lui **L.** ascundeau adevăratele cauze ale criminalităţii în capitalism. Op. pr.: „Omul delincvent" (1889), „Crima, cauzele şi remediile ei" (1899).

Stradă din Lomé

Lomé, capitala Republicii Togo, situată pe ţărmul Golfului Guineii. Circa 80 000 loc. (1960). Nod feroviar, rutier şi aerian; port. Are mici întreprinderi ale industriei alimentare şi ateliere de reparaţii mecanice.

Lomonosov, Mihail Vasilievici (1711—1765), savant enciclopedist şi scriitor rus. A

M. V. Lomonosov

fost profesor de chimie la Universitatea din Petersburg, unde a înfiinţat primul laborator de cercetări chimice din Rusia (1748). A formulat legea conservării masei şi a intuit legea conservării energiei. A fost un precursor al teoriei atomiste moderne şi al teoriei cinetice a materiei. A studiat teoria elasticităţii aerului, elementele chimiei matematice, interdependenţa dintre matematică, mecanică, fizică şi chimie. **L.** a efectuat cercetări în numeroase alte domenii, ca geologia, mineralogia, metalurgia, meteorologia, astronomia, istoria, geografia, nautica, filologia, făcînd multe descoperiri şi formulînd ipoteze adeseori foarte îndrăzneţe pentru vremea sa. În lucrările de geologie şi mineralogie a descris şi a explicat originea cărbunilor de pămînt, a petrolului, a raporturilor de vîrstă dintre filoanele de minereuri şi rocile-gazdă etc. Lomonosov a dat indicaţii practice pentru descoperirea zăcămintelor de substanţe minerale utile. Prin opere ca: „Epistola despre regulile prozodiei ruse" (1739), „Retorica" (1748), „Gramatica rusă" (1755) etc., **L.** a iniţiat studiul ştiinţific al limbii ruse şi a adus o contribuţie de bază la crearea limbii literare. Prin opera sa poetică („Epistola despre foloasele sticlei", 1752; ciclul „Convorbire cu Anacreon" etc.), **L.** este considerat ca un reprezentant de seamă al clasicismului rus. A fost un adept al absolutismului luminat şi fondatorul direcţiei materialiste în filozofia rusă. A dezvoltat materialismul mecanicist în spiritul evoluţionismului şi a elaborat o teorie materialistă a cunoaşterii. În problema religiei, Lomonosov s-a situat pe poziţiile deismului. A luat parte activă la înfiinţarea, în 1755, a Universităţii din Moscova, care îi poartă, din anul 1940, numele.

London *[lándən]*, Jack (1876—1916), scriitor american. S-a născut la San Francisco. În tinereţe, pentru a-şi cîştiga existenţa, a fost nevoit să practice numeroase meserii şi să călătorească mult. Şi-a însuşit însă o bogată experienţă de viaţă, care stă la baza întinsei sale opere literare. A fost membru al Partidului socialist. Autodidact, s-a format sub influenţe ideologice diferite (Darwin, Spencer, Nietzsche), de o mare însemnătate fiind în evoluţia lui contactul cu marxismul. Opera sa dezvoltă tradiţiile realismului american (Stephen Crane, Frank Norris), lărgindu-i orizontul tematic şi universul tipologic. A excelat în prezentarea luptei titanice a omului cu natura („Dragoste de viaţă", 1907; „Povestiri din mările sudului", 1911), în zugrăvirea critică a societăţii burgheze americane, dominată de arivismul brutal şi de lipsa de scrupul („Călcîiul de fier", 1907, roman de anticipaţie în care face tabloul unei răscoale sîngeroase a maselor împotriva plutocraţiei; „Martin Eden", 1909; „John Barleycorn", 1913). Cunoscător al

vieții psihice elementare a animalelor („Colț alb, 1900) și creator de caractere puternice gata de acțiuni violente, dornice de aventură. povestitor

J. London

captivant, **L.** este și unul dintre clasicii literaturii pentru copii și tineret. În ciuda contradicțiilor sale ideologice, opera lui **L.** a exercitat o puternică influență asupra literaturii progresiste mondiale. Majoritatea scrierilor sale sînt traduse în românește.

Londra, capitala Marii Britanii, situată în sud-estul Angliei, pe fluviul Tamisa, cel mai important centru economic, politic și cultural al țării. Împreună cu numeroasele localități înconjurătoare formează o importantă aglomerare urbană („Marea Londră"), cu 8 200 000 loc. (1962), reprezentînd circa 1/6 din populația țării. Industrie constructoare de mașini (avioane, automobile, aparataj electrotehnic, aparate de precizie, reparații navale), industrie ușoară, prelucrarea petrolului, metalurgie neferoasă, industrie poligrafică. **L.** este cel mai mare port din Marea Britanie și unul dintre cele mai mari din lume. Datorită mareelor este accesibil pentru vasele oceanice. Important nod feroviar și de transporturi aeriene. Este cel mai însemnat centru financiar din țară și al doilea din lumea capitalistă (după New York). La **L.** există numeroase institute de cercetări științifice, o universitate, Societatea Regală, (Academia Britanică), biblioteci și numeroase alte instituții cultural-științifice. În partea centrală a **L.** se află *City,* cartierul bursei și al marilor bănci. La vest de acesta este cartierul *Westminster,* unde se află clădirea parlamentului și ministerele. La nord-vest și la vest de City este *West End,* care cuprinde mari hoteluri, parcuri, teatre etc., iar la est în special cartiere muncitorești *(East End).* Întreprinderile industriale sînt amplasate atît în East End cît și în suburbiile **L.** Din East End începe zona portuară, care se întinde pe 40 km de-a lungul Tamisei. **L.** are importante monumente de arhitectură: „Westminster Abbey" (sec. al VII-ea, reconstruit în sec. al XII-lea și ulterior mărit), Turnul Londrei (sec. al XI-lea), biserica sfîntul Bartolomeu (sec. al XII-lea), Catedrala sfîntul Paul (1675—1710), Parlamentul, Palatul Saint James (sec. al XVI-lea). Renumite poduri și parcuri (Hyde Park, Regent's Park ș.a.). Numeroase muzee: British Museum (întemeiat în 1753), Galeria națională (1824), „Victoria și Albert" (întemeiat și reclădit în 1899), „Tate Gallery" (1890) ș.a. — *Istoric.* În antichitate, pe locul unde se află azi **L.,** a existat, probabil, o așezare celtică. Din sec. I a devenit centrul provinciei romane Britania, avînd numele de *Londinium.* În sec. al VII-lea, **L.** a fost principalul oraș al saxonilor, iar în sec. al X-lea a fost cucerit de danezi. Începînd din sec. al XI-lea a devenit cel mai important oraș din Anglia, fiind, în tot cursul evului mediu, sub controlul breslelor. Însemnat centru comercial-meșteșugăresc și reședință regală încă din sec. al VIII-lea. A avut un rol important în mișcarea socială care a impus regelui Ioan fără Țară „Magna Charta Libertatum". **L.** s-a transformat treptat, mai ales

Londra. Parlamentul, văzut de pe podul Westminster

după emiterea de către parlamentul englez a Actului de navigație, în mare port comercial, de importanță internațională. A fost centrul și principalul sprijin al revoluției burgheze din Anglia (sec. al XVII-lea). La mijlocul deceniului al patrulea al sec. al XIX-lea a început la **L.** prima mișcare politică revoluționară de masă a proletariatului, cunoscută în istorie sub numele de cartism. În 1847 au avut loc aici Congresele I și al II-lea ale Ligii comuniștilor. La **L.** au trăit și au lucrat mult timp K. Marx (din 1849) și F. Engels (din 1870). În cimitirul Highgate se află înmormîntat K. Marx. În 1864 a fost creată la **L.** Internaționala I. În timpul celui de-al doilea război mondial, a avut de suferit de pe urma bombardamentelor hitleriste. La **L.** au avut loc numeroase întîlniri diplomatice, consfătuiri și conferințe internaționale.

Lonea, centru de exploatare a huilei, înglobat în orașul Petrila și, împreună cu acesta, subordonat din punct de vedere administrativ orașului regional Petroșeni.

Long *[lō]*, Marguerite (n. 1874), pianistă franceză. A fost profesoară la Conservatorul din Paris pînă în anul 1940. În 1943 a organizat, împreună cu Jacques Thibaud, concursul pentru pian și vioară, care în 1946 a devenit Concursul internațional al pianiștilor și violoniștilor „Marguerite Long-Jacques Thibaud". El are loc în fiecare an.

longerón *[lonjerón]* (TEHN.), element de rezistență în formă de grindă, din lemn sau din metal, așezat longitudinal în scheletul sau în cadrul unei mașini, unui agregat, unei construcții etc. — (C.F.) *L. de locomotivă*, longeron din cadrul de susținere al unei locomotive. Se confecționează din oțel forjat sau turnat (uneori se toarnă un monobloc alcătuit din două **l.** și cilindrii mașinii cu abur). — (AV.) *L. de fuzelaj*, longeron în scheletul de bază al fuzelajului unor avioane. — (AV.) *L. de aripă*, longeron așezat în lungul aripii unui avion.

longevitáte (din lat. *longus* „lung" și *aevum* „vîrstă"; BIOL.) **1.** Durată neobișnuit de mare a vieții unui organism, depășind media de vîrstă normală. **2.** Durata vieții unui animal sau a unei plante (ex. elefantul 150—200 de ani, calul 40—50 de ani, vaca 20—30 de ani, cîinele 12—15 ani, iepurele 7—8 ani, șoarecele circa 3 ani, corbul, bufnița, papagalul, lebăda circa 100 de ani, barza circa 70 de ani, arborii sequoia și baobabul cîteva mii de ani).

Longfellow *[lǫnfelou]*, Henry Wadsworth (1807—1882),

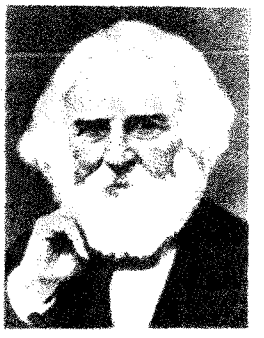

H. W. Longfellow

poet american. A călătorit mult, în tinerețe, prin Europa. A fost un timp profesor de literatură europeană modernă la Universitatea Harvard. Influențat de romantism, în special de cel german, a închinat imnuri civilizației și poporului, creatorul acesteia, exprimîndu-și simpatia față de cei oropsiți („Poeme asupra sclavajului", 1842), dar, în același timp, a fost puternic înclinat spre reveria elegiacă, avînd nostalgia vremurilor apuse („Glasurile nopții", 1839; „Balade și alte poeme", 1842). Atras de teme mitice-legendare, a evocat, în spirit folcloric, pagini din istoria Americii („Evangeline", 1847; „Cîntec despre Hiawatha", 1855 ș.a.). Virtuos mînuitor al versului, al celor mai diferite ritmuri, a cultivat o poezie de tonalitate idilică, melodioasă, cantabilă și accesibilă marelui public. A mai scris romane, povestiri și piese de teatru. Sfîrșitul vieții i-a fost umbrit de misticism. Cunoscut în România încă din sec. al XIX-lea, a fost tradus (parțial), printre alții, de către G. Coșbuc.

Longhena, Baldassarre (1598—1682), arhitect italian, maestru al barocului venețian. Dintre operele sale, majoritatea realizate la Veneția, cele mai importante sînt: biserica Santa Maria della Salute (1631—1682), palatele Rezzonico (1660) și Pesaro (1660—1710), cu fațade bogat împodobite, folosind efecte contrastante de umbră și lumină.

Longhi, Pietro (1702—1785), pictor italian din Veneția. Creația sa cuprinde numeroase tablouri cu scene de gen, de format mic, în care a redat tipuri și aspecte din viața cotidiană a Veneției, introducînd în ele o notă de fină ironie („Profesorul de muzică", „Scenă în fața tripoului", „Lecția de dans", „Dentistul", „Concertul"). A executat și ansambluri de pictură murală. *L. Alessandro* (1733—1813), fiul său, de asemenea pictor, a realizat numeroase portrete și gravuri în acuaforte.

Longhin, Scarlat (n. 1899), dermatovenerolog român, membru corespondent al Academiei Republicii Populare Române, profesor la Universitatea din București. Cercetările sale cuprind diferite domenii ale dermatovenerologiei, în care a adus contribuții importante, de ex. tratamentul biologic al dermatomicozelor.

longilín (lat. *longus* „lung" și *linea* „linie"; ANTROP.), tip constituțional caracterizat printr-o dezvoltare preponderentă în lungime a segmentelor corporale.

Longinescu, Gheorghe G. (1869—1939), chimist român; a fost profesor de chimie anorganică la Universitatea din București. A stabilit, pe baza unor cercetări teoretice asupra asociației moleculare în stare lichidă și solidă, o formulă care permite calcularea gradului de asociere cu ajutorul temperaturilor de fierbere. În domeniul chimiei analitice a cercetat separarea metalelor din grupa a II-a și a III-a analitică și metodele cantitative pentru separarea halogenurilor între ele. A găsit

reacții de recunoaștere pentru sodiu, potasiu, acid azotic etc. Este autor a numeroase cursuri și manuale de lucrări practice; împreună cu C. I. Istrati a publicat manualul „Chimie generală".

Longinescu, Ștefan (1865—1931), jurist român. A fost profesor de drept roman la universitățile din Iași și București. A scris și lucrări de istoria dreptului. Op. pr.: „Gaius der Rechtsgelehrte" (Gaius erudit al dreptului) (1896), „Istoria dreptului românesc" (1908), „Elemente de drept roman" (9 vol., 1921—1929).

Longinus, comandantul unei legiuni romane în timpul celei de-a doua campanii romane în Dacia (105—106). Prins de daci, a preferat, după informațiile date de Dio Cassius să se sinucidă, încercînd să rezolve dilema în care fusese pus Traian, căruia Decebal îi ceruse, în schimbul răscumpărării prizonierului său, eliberarea teritoriului Daciei și plata unor despăgubiri de război.

Long Island */lɔŋ áilənd/*, insulă lîngă coasta atlantică a S.U.A., în extremitatea sud-estică a statului New York. Suprafața: 4 356 km². Este despărțită de insula Manhattan prin golful Long Island și prin strîmtoarea East River. În vestul insulei se găsesc cartierele Brooklyn și Queens din orașul New York.

longitudinálă (NAV.), element de rezistență (nervură) folosit pentru întărirea tablelor învelișului unei nave și constituit dintr-un profil metalic aplicat în sens longitudinal pe fundul navei (**l.** de fund), pe bordaje (**l.** de bordaj) sau sub punte (**l.** de punte).

longitúdine 1. (GEOGR.) Distanța unghiulară dintre meridianul care trece printr-un punct oarecare și primul meridian (meridianul 0, care trece prin Greenwich), măsurată pe ecuator. De la meridianul 0 pînă la meridianul opus se măsoară spre est 180° **l.** estică și spre vest 180° **l.** vestică. **L.** este una dintre cele două coordonate geografice. V. și grad de longitudine. **2.** (ASTR.) *Longitudine cerească* (a unui astru), distanța unghiulară măsurată pe ecliptică de la punctul vernal pînă la punctul de intersecție al eclipticei cu cercul de pe sfera cerească care trece prin acel astru și prin polii eclipticei. V. și coordonate ecliptice.

Longo, Luigi (n. 1900), secretar general al C.C. al P.C. Italian (din 1964). Membru al P.C. Italian (din 1921) al C.C. (din 1926) și al Biroului Politic al C.C. (din 1931).

L. Longo

L. a fost prieten apropiat și tovarăș de luptă al lui P. Togliatti. Între 1921 și 1928 a fost unul dintre conducătorii Uniunii Tineretului Comunist Italian. Între 1932 și 1934 a fost reprezentantul P.C. Italian în Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste. În timpul războiului național-revoluționar al poporului spaniol (1936—1939) s-a ocupat de organizarea brigăzilor internaționale, al căror comisar politic a fost. Între 1943 și 1945 a fost unul dintre conducătorii Mișcării de rezistență din Italia. După 1945 a avut diferite munci de răspundere în aparatul de partid, iar între 1945 și 1964 a fost secretar general adjunct al P.C. Italian.

longobárzi, triburi ale germanilor răsăriteni, care la începutul sec. I au locuit în bazinul inferior al fluviului Elba, iar de la începutul sec. al VI-lea pe cursul inferior al Dunării. În 568 **l.,** sub conducerea lui Alboin (c. 560 — c. 572), au invadat regiunile nordice și centrale ale Italiei (Lombardia, Toscana ș.a.), punînd bazele regatului longobard cu capitala la Pavia. După moartea lui Alboin, statul **l.** s-a fărîmițat în circa 36 de ducate (Benevento, 570; Spoleto, 574 sau 576 ș.a.). În 584, aristocrația **l.,** condusă de Authari, s-a unit pentru a putea face față atacurilor din partea francilor, bizantinilor și papalității. **L.** au generalizat în Italia regimul obștilor, care începuse să se impună încă din timpul dominației ostrogoților. Regatul longobard a cunoscut o puternică dezvoltare în a doua jumătate a sec. al VII-lea și prima jumătate a sec. al VIII-lea, mai ales în timpul regelui Liutprand (712—744), care și-a consolidat domnia prin legislația introdusă (Edictul lui Liutprand) și prin aducerea în vasalitate a ducatelor de Benevento și de Spoleto. Puterea regatului longobard a decăzut în a doua jumătate a sec. al VIII-lea. Înfrînți de Pepin cel Scurt în 754 și 755, **l.** au fost supuși în 774 de Carol cel Mare, care s-a încoronat rege al lor la Pavia, iar o parte din regatul longobard a intrat în componența Imperiului carolingian.

Longos (c. sec. II—III), scriitor grec, originar, probabil, din Lesbos. Romanul său pastoral „Daphnis și Chloe" (ult. trad. rom. 1964), prin grația și naivitatea cu care înfățișează nașterea sentimentului erotic, prin descrierile de natură de o rară prospețime și prin subtilitatea analizelor psihologice, constituie una dintre cele mai remarcabile opere ale antichității. Lucrarea a inspirat, între altele, muzica pentru baletul cu același nume al lui M. Ravel.

longrínă (DRUM.), grindă de lemn, de oțel sau de beton armat care formează cofrajul lateral al unei îmbrăcăminți rutiere de beton în cursul executării acesteia. — *L. de deraiere* (C.F.), șină din oțel fixată pe traverse, paralel cu șinele căii ferate, pentru a reduce pericolul de deraiere la curbe și pe poduri.

Longuet */lõghé/*, Charles (1833—1903), socialist-proudhonist de stînga francez. A fost membru al Consiliului General al Internaționalei I și al Comunei din Paris. În 1871 a fost redactor al organului

oficial al Comunei din Paris, „Jurnal oficial al Republicii Franceze". După crearea Partidului muncitoresc francez (1879), **L.** s-a alăturat grupării reformiste a *posibiliștilor*. A fost căsătorit cu Jenny Marx, fiica lui K. Marx.

Loo (Van Loo), familie de pictori olandezi stabiliți în Franța, dintre care cel mai de seamă a fost *Charles André (Carle) van Loo* (1705—1765), pictor, decorator și pedagog. **C. A. van Loo** a lăsat lucrări inegale ca valoare și cu evidente tendințe manieriste („Haltă la vînătoare").

lopătár *(Platalea leucorodia)*, specie de pasăre călătoare din ordinul ciconiiformelor, de mărimea unei berze, de culoare albă, cu cioc lățit spre vîrf ca o lopată și cu un moț de pene pe cap. În țara noastră cuibărește în stufărișul din Delta Dunării. Este ocrotit prin lege.

Lope de Vega (Lope Félix de Vega Carpio) (1562—1635), scriitor spaniol, reprezentant de frunte al Renașterii spaniole, creatorul teatrului național spaniol și unul dintre cei mai mari dramaturgi ai lumii. S-a născut la Madrid. În 1588 a participat, ca voluntar, la expediția flotei „Invincibila Armada", trimisă de Filip al II-lea împotriva englezilor. Trecînd mai tîrziu printr-o criză de misticism, a devenit succesiv membru al mai multor ordine călugărești. Este autorul a circa 2 200 de piese de teatru în versuri, dintre care ne-au parvenit 426 de comedii și 48 de drame religioase *(autos)*. A scris, de asemenea, romane pastorale, nuvele, poezii în toate genurile (unele inspirate din poezia populară) etc. Principalele teme ale pieselor sale (tema epică-eroică, tema onoarei, a dragostei și a virtuții și tema religioasă) se concretizează atît în piesele cu caracter istoric cît și în cele cu caracter social-politic sau de „mantie și spadă". Optînd pentru un teatru de acțiune inventiv, național, și pentru o poezie care să redea natura, el aduce dramaturgiei numeroase inovații, care îl situează printre precursorii romantismului. În poemul didactic „Noua artă de a compune comedii în zilele noastre" (1609), **L. de V.**, desprinzîndu-se de rigorile

Lope de Vega

canoanelor vechiului clasicism, mărturisește că scrie pentru popor, considerîndu-l pe acesta principalul său inspirator. Îmbinînd tragicul cu comicul, el a dat operei sale o mai mare diversitate și a apropiat-o mai mult de viață. Sentimentul de onoare, atribuit în epocă mai cu seamă nobililor, este socotit de el ca propriu mai ales omului din popor („Fata cu urciorul", 1625); „grațiosul" (servitorul inteligent și descurcăreț) aduce pe scenă bunul-simț popular și critica socială de pe poziții umaniste, antidespotice, antifeudale („Fîntîna turmelor", 1612—1613; „Steaua Sevillei", circa 1614; „Cîinele grădinarului", 1618). Credincios acestor puncte de vedere, **L. de V.** a compus piese pline de fantezie, reflectînd aspecte ale realității spaniole și străine dintre cele mai diferite (în „Miguel el Valiente" se referă la români) și recrutîndu-și personajele din cele mai variate straturi sociale și profesiuni. Piesele sale se remarcă prin optimismul lor viguros, prin intriga bine construită, prin dialogul viu și firesc, prin armonia prozodiei și naturalețea stilului. Teatrul lui **L. de V.** a exercitat o copleșitoare influență asupra dezvoltării dramaturgiei spaniole. În România, opera sa a început să fie cunoscută în sec. al XIX-lea. Un volum selectiv al comediilor lui a fost tipărit, în românește, în 1962.

Lorántffy, Susana (sec. XVII), soția principelui Transilvaniei Gh. Rákóczi I. Urmărind atragerea românilor la calvinism, ea a înființat, în 1657, o școală românească la Făgăraș, care, funcționînd pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea, a pregătit numeroși dascăli și grămătici români din ținutul Făgărașului.

lord (În Anglia) **1.** Mare proprietar funciar feudal (landlord); în prezent, titlu nobiliar ereditar sau conferit de monarh. **2.** Membru al camerei superioare a parlamentului (Camera Lorzilor). **3.** Termen care intră în componența titlului oficial purtat de unii înalți demnitari din Marea Britanie (ex. *l.-cancelar*, titlu purtat de președintele Camerei Lorzilor, care este și membru al Cabinetului de Miniștri; *l. amiralității*, care corespunde funcției de ministru al marinei; *l.-primar*, titlu purtat de primarii unora dintre marile orașe din Marea Britanie).

lordóză (gr. *lordosis* „curbură"; MED.), curbare patologică, cu convexitate anterioară, a coloanei vertebrale, produsă în urma unor malformații, a rahitismului sau a unei hipotonii a musculaturii vertebrale.

Lorena, provincie istorică în nord-estul Franței, între Masivul Șistos Renan, Vosgi și Champagne. Suprafața: 11 600 km². Populația foarte densă: circa 2 200 000 loc. (1960). Principalul oraș: *Nancy*. În est relief de podiș, în vest o zonă de cueste, care formează marginea estică a bazinului parizian. Mari zăcăminte de minereu de fier (Briey, Nancy, Metz, Thionville ș.a.), de cărbuni, de sare gemă. **L.** constituie cea mai importantă bază siderurgică a Franței. Este dezvoltată și industria constructoare de mașini și chimică. Se cultivă îndeosebi cereale și viță de vie. — *Istoric.* Locuită în antichitate de celți, **L.** a fost cucerită de romani (sec. I î.e.n.), iar la sfîrșitul sec. al V-lea a intrat în componența regatului franc. În urma tratatului de la Verdun (843), **L.** a făcut parte din statul franc al lui Lothar, de unde și vechiul nume de *Lotharingia*.

Începînd din evul mediu, **L.** a fost obiectul luptei dintre Franța și Germania. Din sec. al XVI-lea, provincia s-a aflat sub stăpînirea de fapt a Franței, iar în sec. al XVII-lea a devenit o provincie a ei. Anexată de Germania în 1871, în urma războiului franco-prusian, **L.** a revenit Franței prin tratatul de pace de la Versailles (1919). În 1940 Germania a anexat din nou **L.** împreună cu Alsacia, dar provincia a revenit Franței după înfrîngerea Germaniei hitleriste în cel de-al doilea război mondial.

Lorentz *[lórenț]*, Hendrik Antoon (1853—1928), fizician

H. A. Lorentz

olandez; a fost profesor la Universitatea din Leiden. A pus bazele teoriei electronice a materiei, conform căreia particulele electrizate din componența atomilor produc cîmpul electromagnetic, care se propagă cu viteză finită și suferă dinamic influența lui. Teoria electronică a permis să fie explicate numeroase fenomene, ca dispersia luminii, efectul Zeeman, legea Wiedemann-Franz ș.a., și constituie totodată ultima etapă de dezvoltare a fizicii clasice. **L.** a elaborat și electrodinamica mediilor în mișcare, iar relațiile noi de transformare a coordonatelor și timpului găsite de el au avut un rol esențial în elaborarea teoriei relativității. A luptat împotriva încercărilor de denaturare idealistă a rezultatelor fizicii. Premiul Nobel (1902).

Lorenzetti *[lorențétti]*, numele a doi pictori italieni din școala sieneză, reprezentanți ai orientării progresiste din arta sec. al XIV-lea. *Pietro L.* (c. 1280—1348) a lucrat tablouri de șevalet, altare și fresce, remarcîndu-se prin dramatismul scenelor, prin expresivitatea figurilor și prin rafinamentul armoniilor de culoare („Nașterea Fecioarei", 1342; „Fecioara cu îngerii", 1314; frescele „Triumful morții" și „Coborîrea de pe cruce", în biserica sf. Francisc din Assisi). A fost influențat de Duccio di Buoninsegna și apoi de Giotto. *Ambrogio L.* (?—c. 1348), fratele lui Pietro, a realizat compoziții calme și echilibrate, reprezentînd personaje pline de grație și de delicatețe; a folosit o culoare vie și strălucitoare („Fecioara cu copilul", 1319; „Madonna del Latte"; fresca „Buna și proasta cîrmuire", de la Palazzo Publico din Siena, 1337—1339).

Lorrain *[lorẽ]*, Claude Gelée (1600—1682), pictor și gravor francez, care a lucrat multă vreme în Italia, alături de prietenul său Nicolas Poussin. A creat scene mitologice, biblice și numeroase peisaje, influențînd pictura sec. al XVII-lea în general și mai ales peisagistica de la începutul sec. al XIX-lea. Caracteristice pentru lucrările sale sînt lirismul viziunii, exprimat prin orizontul îndepărtat, învăluit de lumina zorilor sau amurgului, precum și prin modul cum folosește efectele de lumină („Port la mare în amurg"; „Dimineața"; „Seara"; „Răpirea Europei"; „Acis și Galateea", 1657; „Iacob și fiicele lui Laban").

Lorris, Guillaume de (prima jumătate a sec. XIII), truver francez. Este autorul primei părți a poemului alegoric-didactic „Roman de la Rose", continuat mai tîrziu de Jean de Meung.

Lortzing *[lórțing]*, Albert (1801—1851), compozitor, cîntăreț, actor, instrumentist și dirijor german. A participat la revoluția de la 1848 din Viena. A compus peste 20 de opere, dintre care multe pe librete proprii („Țar și teslar", 1837; „Hans Sachs", 1840; „Undina", 1845; „Armurierul", 1846; opera revoluționară „Reghina", 1848 ș.a.), un oratoriu, coruri (multe au fost închinate revoluției), cîntece de masă, muzică de scenă etc. Prin creația sa, **L.** a militat pentru democratizarea teatrului muzical german.

Los Angeles *[lọs ęngiələs]*, oraș în S.U.A., situat în statul California, port la Oceanul Pacific. 2 479 000 loc. (1960), cu suburbiile 6 500 000 loc. Centru financiar. Mari întreprinderi constructoare de mașini (avioane, automobile, utilaj petrolier, aparataj electrotehnic, mașini-unelte), șantiere navale, rafinării de petrol, fabrici de cauciuc, uzine siderurgice etc. Printre localitățile subordonate se află și renumitul

Los Angeles. Pasaj de nivel

„Grivița 1933". *Ulei pe pînză*, de G. Miklossy. *Muzeul de Artă al R.P.R.*

centru cinematografic Hollywood. Staţiune balneară şi turistică. Are două universităţi, muzee, institute de cercetări ştiinţifice.

Loschmidt *[lóşmit]*, *numărul* (sau *constanta*) *lui* ~ (după numele fizicianului austriac *J. Loschmidt*, 1821 — 1895; FIZ.), numărul de molecule dintr-un centimetru cub de gaz perfect la temperatura de 0°C şi presiunea de 1 at. Are simbolul Lo şi valoarea $2{,}6872 \cdot 10^{19} cm^{-3}$. Între *n. lui L.*, numărul lui Avogadro (N) şi volumul molar (V_o) există relaţia $Lo = N/V_o$.

lóstriţă *(Hucho hucho)*, specie de peşte răpitor din familia

Lostriţă

salmonidelor, cu corpul lung (circa 1 m) şi 10—12 kg greutate, aproape cilindric, cu gura mare şi cu dinţi puternici. Trăieşte în rîurile adînci de munte. În ţara noastră, fiind rară, este ocrotită prin lege.

lot (URB.) v. **parcelă.**

lótcă (NAV.), ambarcaţie din lemn, îngustă, prevăzută cu rame, avînd prora şi pupa ascuţite şi ridicate. Este folosită de pescari.

Lothar I, rege al Italiei (818) şi împărat al Imperiului carolingian (840—855), asociat la domnie de către tatăl său, Ludovic cel Pios, încă din anul 817. Înfrînt de fraţii săi, Ludovic Germanicul şi Carol Pleşuvul, a semnat tratatul de la Verdun (843), prin care Imperiul carolingian era împărţit în trei, lui **L. I** revenindu-i Italia şi teritoriul dintre rîurile Escaut, Meuse, Rin şi Saône.

Loti *[loti]*, Pierre (pseudonimul lui *Julien Viaud*) (1850—1923), romancier francez. A fost membru al Academiei Franceze. Ca ofiţer de marină, a călătorit mult, transpunîndu-şi, în romane cu caracter exotic, impresiile culese şi simpatia pentru oamenii simpli de pretutindeni („Aziyadé", 1879, trad. rom.; „Romanul unui spahiu", 1881, trad. rom.; „Fratele meu Yves", 1883; „Pescar de Islanda", 1886, trad. rom.; „Ramuntcho", 1897). Opera lui **L.** depăşeşte, prin elementele realiste pe care le conţine, formula naturalistă la care autorul aderase. Stilul său, de o simplitate clasică, plin de graţie, sensibilitate şi fantezie, pune în valoare nota de nostalgie, de senzualism spiritualizat şi mai ales remarcabilul sentiment al peisajului care caracterizează această operă.

lotizáre (URB.) v. **parcelare.**

lotrít (MINER.), silicat natural hidratat de calciu, magneziu, aluminiu şi fier, cristalizat în sistemul monoclinic sub formă de cristale alungite. Are culoarea verde şi este răspîndit în rocile slab metamorfozate. A fost găsit pe valea Lotrului şi descris pentru prima oară, în 1900, de Gh. Munteanu Murgoci. Sin. *pumpelit.*

Lotru, afluent pe dreapta al Oltului (76 km). Izvorăşte din lacul Gîlcescu (masivul Parîng). În cursul inferior drenează depresiunea Brezoi. Apele sale sînt folosite pentru transportul lemnului.

Lotru, *Munţii Lotrului*, munţi în Carpaţii Meridionali (masivul Parîng), situaţi între valea Lotrului şi valea Sadului. Sînt constituiţi din şisturi cristaline. Altitudinea maximă: 2 244 m (vîrful Ştefleşti). Păşuni alpine întinse.

Lotto, Lorenzo (c. 1480 — 1556), pictor italian, reprezentant al şcolii veneţiene. Influenţat la început de Rafael, Correggio şi Bellini, a manifestat o tendinţă vădită spre m a n i e r i s m. La maturitate, compoziţia şi dinamismul îl situează printre precursorii barocului. Tablourile pe teme religioase, portretele şi peisajele sale se remarcă prin luminozitate, prin armoniile echilibrate, prin tonuri delicate şi prin siguranţa desenului („Portretul Laurei di Pola"; „Bunavestire", c. 1527; „Logodna sfintei Ecaterina" ş.a.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tabloul „Sf. Ieronim în deşert".

lótus (BOT.), nume dat mai multor plante acvatice din

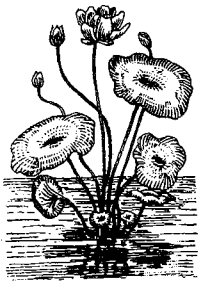

Lotus

familia nimfeaceelor. **L.** din apele Nilului *(Nymphaea coerulea)* are flori albastre, mari şi plăcut mirositoare, iar specia *Nelumbo nucifera*, care apare adesea reprezentată pe monumentele egiptene, are flori mari trandafirii şi frunze decorative. În apele termale de la Băile 1 Mai de lîngă Oradea trăieşte o specie de **l.**, numită d r e ţ e *(Nymphaea lotus* var. *thermalis)*, declarată monument al naturii.

Vedere din Munţii Lotrului

Louisiana *[luiziénə]*, stat în sudul S.U.A., situat în cîmpia litorală a Golfului Mexic,

la vest de fluviul Mississippi și în delta acestuia. Suprafața: 125 675 km². Populația: 3 257 000 loc. (1960), dintre care $^1/_3$ negri. Centrul administrativ: *Baton Rouge*. Economie industrial-agrară. Se exploatează mari cantități de petrol, gaze naturale, sulf. Este dezvoltată industria de prelucrare a petrolului, industria chimică, a aluminiului, de construcții navale, de prelucrare a lemnului, alimentară. Principalul centru industrial este New Orleans. În agricultură predomină culturile de bumbac, de trestie de zahăr, tutun, orez, pomi fructiferi și legume. Pescuit.

Louisville *[lú:ivil]*, oraș în S.U.A., situat în statul Kentucky, pe malul stîng al rîului Ohio. 391 000 loc. (1960). Nod feroviar și rutier. Industrie chimică (cauciuc sintetic), de prelucrare a tutunului, constructoare de mașini. Universitate.

Lourdes *[lurd]*, oraș în sudul Franței, la poalele munților Pirinei. 15 800 loc. (1958). Din 1858, centru catolic de pelerinaj.

Lourenço Marques *[lorêsu mərchéș]*, oraș, centrul administrativ al Mozambicului, situat pe țărmul Oceanului Indian. 100 000 loc. (1960). Important port de tranzit, cu un mare trafic de mărfuri (cărbune, vite, bumbac, lemn, zahăr etc.), legat prin căi ferate de Republica Sud-Africană și de Rhodesia de Sud. Aeroport. Industrie alimentară, de prelucrare a lemnului, textilă, de prelucrare a tutunului etc. Muzee. Centru balnear și turistic.

Lourenco Marques. Portul

Louvain *[luvẽ]* **(Leuven)** *[lövən]*, oraș în Belgia, situat la est de Bruxelles, port pe rîul Dyle. 33 550 loc. (1960). Industrie alimentară, siderurgică, constructoare de mașini și ușoară. Universitate (1425). Bibliotecă celebră prin bogăția de documente rare. Numeroase monumente arhitectonice medievale. — *Istoric.* Întemeiat în sec. al IX-lea, orașul a cunoscut o mare înflorire economică în sec. XIV—XV, fiind unul dintre centrele industriei textile din Europa apuseană.

Louys *[lui]*, Pierre (1870—1925), scriitor francez. Format în mediul spiritual al simboliștilor și impresioniștilor, a evocat în versuri („Astarté", 1891), în poeme în proză („Cîntecele lui Bilitis", 1894, trad. rom.) și în romanul „Afrodita" (1896, trad. rom.), din unghiul unui estetism rafinat, moravuri ale Greciei antice. A scris și romane psihologice („Femeia și paiața", 1898, trad. rom.) și fanteziste („Aventurile regelui Pausole", 1901), cu tendințe satirice.

Lovinescu, Eugen (1881—1943), critic, istoric și teoretician literar român. S-a născut la Fălticeni. Și-a făcut studiile la București, luîndu-și doctoratul în litere la Paris. A fost profesor de liceu. S-a format sub influența estetismului lui Maiorescu și a impresionismului francez. A condus, îndată după primul război mondial, cenaclul și revista „Sburătorul" unde a promovat o serie de scriitori (L. Rebreanu, I. Barbu, Camil Petrescu, H. Papadat-Bengescu, Gh. Brăescu ș.a.). Situîndu-se pe pozițiile neoliberalismului burghez, **L.** a criticat caracterul feudal-conservator, romantismul pasеist, antiorășenesc și șovinist al semănătorismului, misticismul gîndirismului și a luat poziție împotriva fascismului și a legionarilor. Ca autor al „Istoriei civilizației române moderne" (3 vol., 1924—1925), **L.** a adoptat principiul „sincronizării", din teoria imitației a lui G. Tarde, pledînd pentru „integrarea" culturii române în ritmul de dezvoltare al celei europene. El considera însă, în virtutea acestui principiu, că factorii externi, influențele, ar avea un rol determinant în progresul unei națiuni. **L.** afirma că legea de bază a dezvoltării civilizației este tendința de imitare a formelor superioare de către cele inferioare, potrivit căreia satul imită orașul, națiunile rămase în urmă pe cele avansate etc. După **L.**, procesul imitării are loc prin copierea mai întîi a formelor și apoi a conținutului, formele preluate avînd darul de a stimula apariția și dezvoltarea conținutului nou. Spre deosebire de Maiorescu, **L.** susține deci oportunitatea importului de forme noi. Supralicitarea rolului factorilor externi și al formelor față de conținut în concepția sociologică a lui **L.** este datorată subestimării condițiilor social-politice și economice interne, ca factori determinanți ai progresului social și cultural. Opunînd concepția sa despre modernizarea culturii tendințelor retrograde și de izolare ale semănătorismului și ale ortodoxismului gîndirist, **L.** cerea literaturii să exprime cu deosebire complexitatea sufletească și rafinamentul omului modern, să se „cerebralizeze" și să se „urbanizeze", investigînd în mod obiectiv psihologiile evoluate, complicate, specifice, după el, psihologiei complexe și frămîntate a omului contemporan. Ca teoretician al artei, **L.** preia principiul maiorescian al autonomiei esteticului. El îi adaugă acestuia principiul „mutației valorilor", după care frumosul variază în funcție de factorii timp, spațiu și gust individual, opunîndu-l oricărui dogmatism estetic. Prin latura lui relativistă, acest principiu ducea însă practic la negarea caracterului obiec-

tiv al judecăților de valoare. În activitatea de critic literar („Pași pe nisip", două vol., 1906; „Critice", 10 vol., 1909—1923), **L.** a încercat să surprin-

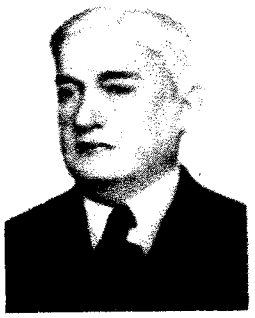

E. Lovinescu

dă „natura unică", „esența inefabilă", nota individuală a operei literare și s-o comunice cititorului prin mijloace literare. Aplicînd cu talent metoda impresionistă, cu toată unilateralitatea ei, și fiind slujit de un gust rafinat și de o întinsă cultură predominant clasicistă, **L.** a dat valoroase analize ale operei lui I. Barbu, C. Hogaș, Camil Petrescu, L. Rebreanu, H. Papadat-Bengescu ș.a., într-un stil care îmbină într-o sinteză originală concizia cu ampioarea poetică a frazei. Din activitatea sa de critic literar, desfășurată pe parcursul a aproape patru decenii, a rezultat „Istoria literaturii române contemporane" (vol. I, II, III, IV, VI, 1926—1929) și „Istoria literaturii române contemporane 1900—1937" (1937). **L.** a mai elaborat o serie de monografii consacrate unor scriitori din sec. XIX (Gh. Asachi, Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi), precum și lui T. Maiorescu („T. Maiorescu", 2 vol., 1940; „T. Maiorescu și posteritatea lui critică", 1943; „T. Maiorescu și contemporanii lui", două vol., 1943—1944), care se disting, de asemenea, prin bogăția informației, măiestria și limpezimea expunerii. Romanele sale, unele dintre ele consacrate unor episoade din viața lui M. Eminescu („Bălăuca", „Mite"), sînt mai puțin izbutite din punct de vedere artistic. În schimb memoriile lui **L.** („Memorii", 3 vol.) fac dovada unui talent portretistic deosebit, relevînd spiritul său critic, luciditatea și, nu rareori, sarcasmul polemic. Trăsăturile caracteristice ale artei portretistice a lui **L.** sînt surprinderea laturii moral-psihologice predominante a caracterelor, intuirea sigură a amănuntului esențial. Remarcabil traducător, **L.** a dat izbutite tălmăciri din literaturile clasice antice (Homer, Virgiliu, Tacit etc.). Opera lui **L.**, creație a unui spirit generos, de formație umanistă, vădește intuiția sigură a unui critic ostil închistării și spiritului retrograd, dar nu scutit de contradicțiile rezultate dintr-o concepție sociologică și estetică idealistă. Contribuția sa la dezvoltarea criticii noastre literare rezidă mai ales în finețea, profunzimea și justețea unor aprecieri care își păstrează actualitatea, ca și în bogăția, eleganța și limpezimea limbajului său critic.

Lovinescu, Horia (n. 1917), dramaturg român. S-a născut la Fălticeni. Piesele sale, axate pe puternice conflicte psihologice sau sociale, dezbat critic procesul destrămării familiei burgheze în condițiile zdruncinării bazelor ei șubrede, economice și morale, precum și manifestări ale individualismului burghez („Citadela sfărîmată", 1955; „Hanul de la răscruce", 1957) sau înfățișează aspecte tipice ale procesului, uneori contradictoriu, de înnoire a conștiinței intelectualului sub influența realităților și eticii socialiste („Surorile Boga", 1959; „Febre", 1962). „Moartea unui artist" (1964) dezbate problema rolului social al artei. Piesele sale se remarcă prin tensiunea dezbaterilor, prin acuitatea și sobrietatea replicilor. Laureat al Premiului de stat.

lovire (DR.), infracțiune care constă în atingerea adusă corpului unei persoane prin acte de violență fizică, care nu au cauzat însă vreo vătămare integrității corporale sau sănătății victimei. — *L. cauzatoare de moarte*, lovire care a avut ca urmare moartea victimei, deși infractorul nu a urmărit acest lucru, dar trebuia și putea să-l prevadă.

Loviștea (Țara Loviștei), depresiune intracarpatică de origine tectonică, situată între munții Făgărașului, Lotrului și Căpățînei. Oltul o împarte în două subunități: Depresiunea Brezoi (drenată de Lotru), la vest, și Depresiunea Titești, la est. Relief de muncele. Rama muntoasă domină depresiunea cu circa 1 000 m. Exploatări forestiere, creșterea animalelor, pomicultură. Se mai numește Depresiunea *Brezoi-Titești*. — *Istoric.* În această depresiune s-a închegat, în sec. X—XIII, o formațiune statală feudală românească. Aici se presupune că a avut loc cunoscuta bătălie de la Posada (1330), în care oastea regelui maghiar, Carol Robert de Anjou, a fost înfrîntă de oastea Țării Românești, condusă de Basarab I.

lovitură 1. (MILIT.) Acțiune puternică de luptă executată prin foc și izbire asupra inamicului, în scopul nimicirii acestuia și capturării tehnicii sale de luptă. **2.** (MILIT.) Ansamblul elementelor componente ale muniției de artilerie (proiectilul, focosul și încărcătura de azvîrlire). **3.** (DR.) *Lovitură de stat*, schimbare bruscă în conducerea statului burghez, efectuată de obicei cu ajutorul forței de către persoane sau grupuri aparținînd aceleiași clase. Săvîrșite fără participarea maselor, *l. de s.* au, în general, scopul de a împiedica mișcările populare revoluționare. **4.** (HIDROTEHN.) *Lovitură de berbec*, creștere a presiunii unui lichid într-o conductă forțată, produsă prin închiderea bruscă a vanei. **5.** (SPORT) **a)** *Lovitură de pedeapsă*, lovitură executată (cu piciorul sau cu mîna) spre poarta echipei adverse, fie din locul unde s-a comis o incorectitudine de către unul dintre jucătorii acestei echipe, fie dintr-un anumit punct al terenului de joc, situat în imediata apropiere a porții adversarului (ex. *l. de la 11 metri* la fotbal, *l. de la 7 metri* la handbal etc.). **b)** *Lovitură de colț*, lovitură executată cu piciorul (la fotbal) sau cu mîna (la handbal) dintr-unul din unghiurile terenului de joc ale echipei în

apărare de către un jucător al echipei în atac. Se acordă ca urmare a faptului că mingea trimisă de un jucător al echipei în apărare a depășit (pe pămînt sau în aer) linia porții proprii, în afara ei. Se numește și *corner*.

Lowell *[lóuəl]*, Percival (1855—1916), astronom american. Studiind sistematic planeta Marte, a observat că aspectul canalelor de pe aceasta se schimbă o dată cu anotimpul. În 1915 a calculat orbita planetei Pluton, care a fost descoperită ulterior (1930).

loxodromă (gr. *loxos* „oblic" și *dromos* „drum"; NAV.), curbă pe suprafața Pămîntului care taie toate meridianele sub același unghi. Navigația maritimă se execută, în majoritatea cazurilor pe **l.**, menținîndu-se constant unghiul compasului marin. În navigație se folosesc hărți speciale, în care **l.** apar ca linii drepte, iar meridianele ca linii drepte echidistante, perpendiculare pe ecuator și pe paralele. Astfel de hărți au fost întocmite pentru prima oară la sfîrșitul sec. al XVI-lea de către cartograful olandez Mercator.

Loyola, Ignațiu de (1491—1556), călugăr spaniol, adversar înverșunat al Reformei. A întemeiat, în 1534, ordinul călugăresc „Compania lui Iisus", confirmat de papă în 1540 sub numele de ordinul iezuiților. **L.** a fost primul conducător (general) al acestui ordin.

Luanda *(São Paulo de Luanda)*, oraș, centrul administrativ al Angolei, important port la Oceanul Atlantic. 210 000 loc. (1960). Industrie de prelucrare a petrolului, textilă, alimentară, de prelucrare a tutunului și de ciment. Aeroport. Orașul a fost întemeiat în 1575.

Luang-Prabang, oraș în Laos, situat pe fluviul Mekong, reședința regală și centrul religios al țării. 20 000 loc. (1962). Port fluvial și aeroport. Numeroase temple medievale, bibliotecă cu vechi manuscrise în limbile tai și pali.

Lübeck, oraș în R.F. Germană, situat în landul Schleswig-Holstein, important port la Marea Baltică. 231 800 loc. (1960). Șantiere navale, industrie chimică, siderurgică, constructoare de mașini, ușoară și alimentară. Nod de căi de comunicație. Muzee, monumente arhitectonice din sec. XII—XV. — *Istoric.* Întemeiat în sec. al XII-lea, **L.** a devenit oraș liber al Imperiului romano-german în 1226. Negustorii din **L.** au fost inițiatorii creării ligii hanseatice (Hansa). În 1806—1813 a fost ocupat de francezi, în 1815 a intrat ca „oraș liber" în Confederația Germană, iar din 1866 în Confederația statelor germane de nord. Din 1871 a făcut parte din Imperiul german, menținîndu-și statutul de oraș liber pînă în 1937.

Lübke, Heinrich (n. 1894), președinte al Republicii Federale Germane (din 1959). Între 1923 și 1933 a activat în diferite organizații agrare. În 1945 a devenit membru al partidului Uniunea creștin-democrată. A fost ministru al alimentației, agriculturii și silviculturii al R.F.G. (1953—1959).

Lublin, oraș în estul R.P. Polone. 192 600 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (autocamioane, mașini agricole, aparataj electrotehnic), ușoară (pielărie, încălțăminte) și alimentară. Universitate și alte institute de învățămînt superior, muzee și monumente istorice (sec. XV—XVII). — *Uniunea de la L.*, act politic prin care s-a realizat, în 1569, unirea Poloniei și Lituaniei într-un singur stat, cunoscut sub numele de *Rzeczpospolita* (1569—1795), în frunte cu un rege ales de feudalii poloni și lituanieni.

lubrifiánt (TEHN.), material care se poate întinde între suprafețele de contact a două corpuri solide în mișcare relativă, formînd un film subțire, pentru a înlocui frecarea uscată dintre cele două corpuri printr-o frecare fluidă și pentru a împiedica o încălzire prea mare a corpurilor respective, ceea ce ar duce la degradarea lor. **L.** pot fi: *solizi* (grafitul, sulful etc.), *semifluizi* (seul, unsoarea consistentă, uleiul mineral etc.) și *fluizi* (uleiul, apa și uneori, la anumiți arbori cu turație mare, aerul). **L.** se folosesc în tehnică la diferite instalații, mașini, mecanisme etc., pentru a micșora frecarea dintre elementele în mișcare (reducînd astfel consumul de energie necesar acționării lor), precum și pentru mărirea duratei de funcționare a acestora prin micșorarea uzurii suprafețelor în mișcare.

lubrifiére (TEHN.) v. **ungere.**

Lucaciu, Vasile (1852—1922), om politic român din Transilvania, preot; a fost deputat în Parlamentul din Budapesta. A făcut studii de teologie și filozofie la Roma (1868—1874). Intrat în viața politică după reîntoarcerea de la studii, a devenit curînd secretar general al Partidului național român (din 1892). Participarea activă la acțiunea pentru Memorandumul din 1892 i-a adus condamnarea la cinci ani de închisoare. În 1914, împreună cu Octavian Goga, a trecut în România, unde a desfășurat o largă campanie în favoarea unirii Transilvaniei cu România. În această perioadă a fost președintele Ligii culturale. A făcut propagandă în S.U.A. (1917) și în Franța (1918) în favoarea revendicărilor românilor și a fost vicepreședinte al Consiliului unității naționale, care activa la Paris. În 1919—1920 a fost membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei. În 1920 a părăsit P.N.R. și a intrat în Partidul poporului condus de generalul Al. Averescu.

Lucan (Marcus Annaeus Lucanus) (39—65), poet epic latin. Implicat într-o conspirație împotriva lui Nero, a fost nevoit să se sinucidă. Din opera sa s-a păstrat poemul neterminat „Farsalia" (10 cărți), scris în hexametri, în care prezintă, într-un stil sentențios și solemn, războiul dintre Cezar și Pompei.

lucárnă (ARHIT.), fereastră amenajată în acoperișul cu pantă mare al unei construcții, în scopul luminării și aerisirii podului sau a încăperilor aflate la nivelul podului. Tipuri frecvente de **l.** întîlnim în arhitectura Renașterii franceze și în arhitectura europeană eclectică

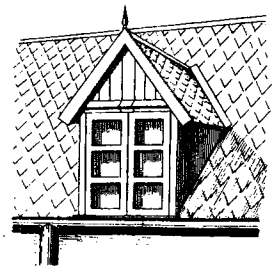

Lucarnă

din sec. al XIX-lea, care derivă din aceasta.

Lucas van Leyden (1494—1534), pictor şi gravor olandez. A fost influenţat de Dürer, cu care a lucrat la Anvers. Opera sa, variată ca genuri şi tematică, se distinge prin scenele de gen din viaţa obişnuită a burgheziei, în care a strecurat o notă de satiră („Jucătorii de şah"). Măiestria artistică a lui **L. van L.** constă în observarea atentă a realităţii, imaginaţie, desenul delicat şi coloritul luminos.

Lucăceşti, localitate asimilată urbanului, în raionul Moineşti, reg. Bacău. 5 550 loc. (1964). Centru de extracţie a petrolului.

Luccari, Giacomo di Pietro (sfîrşitul sec. XV şi începutul sec. XVI), istoric raguzan, a cărui cronică, apărută în 1605, conţine informaţii preţioase despre ţările române, în special despre comerţ şi oraşe.

Luceafărul (ASTR.) v. **Venus.**

„Luceafărul", revistă de cultură, literatură şi artă. A apărut bilunar la Budapesta (1 iulie 1902—1 septembrie 1906), apoi la Sibiu (15 octombrie 1906—15 august 1914) şi, după primul război mondial, la Bucureşti (1 ianuarie 1919—1 mai 1920). A avut un rol important în lupta de apărare a intereselor naţionale ale românilor din Transilvania. Sub raport estetic, a promovat inspiraţia din folclor şi din actualitate. Revista a fost condusă de Al. Ciura, O. Goga şi Oct. C. Tăzlăuanu, avînd printre colaboratori pe I. Agîrbiceanu, E. Lovinescu, L. Rebreanu, M. Sadoveanu.

„Luceafărul", revistă bilunară a Uniunii scriitorilor din R.P.R. Apare la Bucureşti, începînd de la 15 iulie 1958. Revista „Luceafărul" promovează cu deosebire creaţia tinerilor scriitori.

Lucerna (Luzern *[luţérn]*), oraş în partea centrală a Elveţiei, situat pe ţărmul nordvestic al Lacului celor Patru Cantoane. 119 630 loc. (1960). Staţiune climatică şi punct turistic de renume mondial. Are cîteva întreprinderi ale industriei constructoare de maşini, chimice, uşoare şi alimentare. Nod feroviar internaţional. Monumente arhitectonice medievale.

lucérnă *(Medicago sativa)*, plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu rădăcina puternică, de peste 5 m lungime (uneori ajungînd la 10—12 m). Din tulpina scurtă şi îngroşată cresc lăstari înalţi de 70—120 cm, cu frunze trifoliate şi flori violete sau albastre, grupate în inflorescenţe de tipul racemului. Fructul, o păstaie răsucită în formă de spirală, conţine 2—4 seminţe mici, reniforme, de culoare galbenă. **L.** este o plantă furajeră valoroasă, rezistentă la ger şi la secetă, cu o mare capacitate de producţie şi cu o valoare nutritivă ridicată. În stare proaspătă conţine 17,2% unităţi nutritive şi 2,4% albumină digestibilă. Bogată în vitaminele A, C, D şi K. În ţara noastră ocupă o suprafaţă de 294,1 mii ha (1964). Producţiile cele mai mari se obţin de la soiul românesc H 652.

Lucernă

Luchian, Nicolaie (1821—1893), actor român. A studiat pictura la Iaşi şi la Paris, dedicîndu-se apoi teatrului (1844). Actor comic cu un fizic favorabil, a interpretat cu mult umor mai ales roluri din repertoriul pieselor lui V. Alecsandri, pe care l-a popularizat prin numeroase turnee peste graniţă. **L.** a cîntat pe scenă cuplete politice protestatare, interzise, pentru care a avut de suferit persecuţii din partea autorităţilor vremii.

Luchian, Ştefan (1868—1916), pictor român, personalitate dominantă în arta noastră de la începutul sec. al XX-lea. A studiat la Şcoala de arte

Şt. Luchian (autoportret)

frumoase din Bucureşti, apoi la Academia de arte frumoase din München şi la Academia Julian din Paris. Din anii şederii la Paris datează lucrarea „Ultima cursă de toamnă", vizibil influenţată de Manet şi Degas. Întors în ţară, el este în 1896 unul dintre organizatorii activi ai expoziţiei artiştilor independenţi, manifestare de protest împotriva tendinţelor favorizate de oficialitate. În 1897, **L.** a participat la întemeierea societăţii „Ileana". Încă din primii ani ai şederii în ţară, preocupările şi posibilităţile sale artistice se realizează în lucrări ca „Mahalaua Dracului" (1898) ori „Safta florăreasa". Arta sa, bazată pe cunoaşterea temeinică a tendinţelor artei europene contemporane, dar mai ales pe ceea ce Grigorescu adusese nou şi proaspăt în pictura românească, se conturează şi se clarifică în opoziţie cu reţetele sterile ale academismului. Prezenţă eminentă în viaţa artistică şi socială a timpului său, participînd la Saloanele oficiale, la expoziţiile Societăţii „Tinerimea artistică" şi organizînd încă din 1895 numeroase expoziţii personale, **L.** şi-a căutat în natură, în realitatea vie sursele de inspiraţie. Deşi bolnav, întreprinde dese călătorii în ţară din 1903 pînă în 1909 (pe Bărăgan, la Brebu, la Moineşti). Roadele acestor călătorii sînt o serie de admirabile lucrări,

capodopere de simplitate și finețe, de sinteză coloristică și arhitecturală a formelor. Iubind cu pasiune oamenii și viața, **L.** ajunge la sinteze cromatice proprii, deschizătoare de drumuri, în cadrul unei tematici umaniste, în scopul sporirii expresivității emoționale a operelor sale. Numeroase dintre lucrările lui ni-l arată ca pe un suflet generos care trăiește revolta și suferințele celor oprimați („La împărțitul porumbului", 1905; seria de desene și pasteluri evocînd dramatic aspecte ale răscoalei de la 1907) și care se apleacă cu adîncă înțelegere și simpatie asupra oamenilor simpli („Bătrîn cerșetor", 1904; „După muncă spre casă", 1905; „Moș Niculaie cobzarul", 1907; „Lăutul"). Priveliștile sale bucureștene, peisajele de la Brebu ori Moinești, lucrate adesea în tehnica pastelului, în care **L.** a atins o înaltă măiestrie, portretele și autoportretele sale („Un zugrav", 1907; „Autoportret", 1908) au o puternică și dramatică viață interioară. Paralizat către sfîrșitul vieții, **L.** pictează mai ales naturi moarte reprezentînd flori („Anemone", „Garoafe", „Maci"), unice în arta noastră prin intensa vibrație a sentimentului și a coloritului. Străbătută întotdeauna de o puternică emoție, plină de o lumină care iradiază din culoare, simplă și rafinată totodată, arta lui **L.** reprezintă un moment hotărîtor în dezvoltarea picturii românești moderne. Academia R.P.R. l-a ales membru post-mortem.

Lucian din Samosata (c. 125—c. 192), scriitor și filozof ateu grec, adept al lui Epicur. Cultivînd noi specii literare, ca dialogul satiric, pamfletul și povestirea fantastică, a ridiculizat impostura, aroganța și pedanteria unor filozofi, retori și gramatici ai timpului („Despre parazit"), meschinăria, avariția și cupiditatea bogătașilor („Dialogurile morților"), moravurile libertine ale patricienilor (romanul „Măgarul"). În „Dialogurile zeilor" și în alte scrieri, **L. din S.** a satirizat atît mitologia tradițională greco-romană cît și cultele orientale și creștinismul. Opera lui a exercitat o considerabilă influență asupra unor scriitori de mai tîrziu, ca Erasm, Rabelais, Swift, Voltaire. Primul traducător român al lui **L. din S.** a fost Samuil Micu. Un volum selectiv din opera lui a apărut la noi în 1959.

Lucifer, nume sub care teologia creștină îl desemnează adesea pe diavol sau satana, considerat ca înger prăbușit în iad deoarece cutezase să se considere egalul lui dumnezeu. Figura lui **L.** apare în opere celebre ale literaturii universale, ca întruchipare a îndoielii, a negației sau a spiritului de revoltă (de exemplu în „Paradisul pierdut" de Milton, „Cain" de Byron, „Demonul" de Lermontov, „Tragedia omului" de I. Madách).

luciferină (lat. *lux, lucis* „lumină" și *ferre* „a purta"; BIOCHIM.), substanță fotogenă secretată de diferite animale (ex. licurici) și care, prin oxidare, devine luminoasă.

Lucilius, Caius (c. 180—c. 102 î.e.n.), poet latin, considerat de către Horațiu drept creator al satirei. Este autorul a 30 de cărți de „Satire" (păstrate numai fragmentar), scrise în hexametri, în care critică vehement pe conducătorii statului roman, moravurile decăzute ale patricienilor și pe unii filozofi și retori ai timpului.

Lucknow (Laknau) */lácnou/*, oraș în nordul Indiei, situat în cîmpia superioară a Gangelui, centrul administrativ al statului Uttar Pradesh. 662 200 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, de prelucrare a metalelor, de hîrtie, textilă, de pielărie și de încălțăminte, alimentară. Produse de artizanat (stofe, țesături fine, bijuterii etc.). Centru comercial. Nod feroviar și rutier, aeroport. Universitate, clădiri monumentale din sec. al XVIII-lea.

lucrăre 1. (CONSTR., HIDROTEHN.) *Lucrare de apărare,* construcție executată în scopul împiedicării degradării unei construcții sau a unei părți dintr-o construcție sub acțiunea unor agenți externi, în special a apelor. Constă în executarea unor șanțuri de gardă, rigole, ziduri de sprijin etc. Pentru consolidarea malurilor și apărarea lor contra erodării se execută *l. de a. de tip ușor* (din garduri de nuiele, capre de lemn, fascine etc.) sau *l. de a. de tip greu* (cu gabioane, piloți, anrocamente mari etc.). 2. (AGROTEHN.) *Lucrarea solului,* operația de întoarcere, mărunțire, amestecare și afînare a solului, efectuată prin tracțiune mecanică sau animală, cu plugul, grapa, cultivatorul și alte unelte agricole. Se execută cu scopul de a crea în sol condiții bune de aerație, umiditate și hrană, astfel încît semințele plantelor cultivate să poată fi introduse la adîncimea necesară și să găsească condiții bune pentru germinație, creștere și dezvoltare. Cea mai importantă dintre lucrările solului este arătura.

„Lucrătorul", gazetă săptămînală, apărută între octombrie 1892 și februarie 1893, la Galați. A militat pentru crearea partidului clasei muncitoare.

„Lucrătorul român", gazetă săptămînală, organ al Asociației generale a lucrătorilor din România. A apărut la București, din octombrie 1872 pînă în vara anului 1873. **L. r.** a militat pentru ideea unirii lucrătorilor în organizații muncitorești.

Lucrețiu (Titus Lucretius Carus) (c. 99—55 î.e.n.), filozof materialist și poet latin, ideolog al democrației sclavagiste romane. **L.** continuă și dezvoltă concepția atomistă a lui Epicur; lucrarea sa fundamentală, „De natura rerum" (Despre natura lucrurilor), scrisă în versuri, reprezintă cea mai completă și mai sistematică expunere a atomismului antic dintre cele care ni s-au păstrat. Potrivit lui **L.,** nașterea și pieirea lucrurilor se explică prin asocierea și separarea atomilor (primordia, principia rerum, cum îi denumește el), care sînt necreați, nepieritori, imuabili. Asocierea atomilor, care cad în vid sub impulsul greutății lor, devine posibilă prin devierea lor de la verticală (clinamen), nepro-

vocată de vreo cauză din afara atomului. Din teza devierii spontane a atomilor, **L.** a dedus şi posibilitatea libertăţii morale a omului, sufletul omului fiind şi el alcătuit, după **L.**,

Lucreţiu

din atomi. A susţinut principiul dezvoltării progresive a societăţii, considerînd că motorul acesteia ar fi „nevoia". Ateist militant, el a căutat să explice originea credinţelor religioase, legînd-o de ignoranţa oamenilor. După **L.**, cunoaşterea faptului că sufletul este o combinaţie de atomi care se destramă după moarte, că zeii nu intervin în mersul naturii şi în viaţa oamenilor îi eliberează pe aceştia de teama de zei şi de moarte. Deşi versificaţia poemului lui **L.** este uneori stîngace şi învechită pentru vremea sa, poezia sa atinge o înaltă tensiune lirică în pasajele în care abordează marile probleme ale existenţei umane.

lúcru 1. (DR.) **a)** Obiect cu privire la care pot exista drepturi şi obligaţii patrimoniale. În dreptul socialist, clasificarea principală a lucrurilor este în lucruri mijloace de producţie şi lucruri obiecte de consumaţie individuală. — *L. generic*, lucru determinat prin caractere comune unui gen (categorie) de lucruri şi care se individualizează prin numărare, cîntărire sau măsurare (ex. banii, alimentele, combustibilii). — *L. cert*, lucru determinat prin caractere individuale, specifice (ex. o anumită casă, un anumit tablou). — *L. consumptibil*, lucru care, de la prima întrebuinţare potrivit destinaţiei lui obişnuite, se distruge (ex. lemnele de foc) sau se înstrăinează (ex. banii). — *L. neconsumptibil*, lucru care poate fi întrebuinţat în mod repetat fără a se distruge sau a fi înstrăinat de la prima întrebuinţare (ex. casele, maşinile). — *L. fungibil*, lucru care, potrivit naturii sale sau (în mod excepţional) potrivit convenţiei părţilor contractante, poate fi înlocuit cu un altul de acelaşi fel în executarea unei obligaţii (grînele, alimentele, fructele). — *L. nefungibil*, lucru care nu poate fi înlocuit, în executarea unei obligaţii, cu altul de acelaşi fel (ex. un tablou de un anumit pictor). — *L. divizibil*, lucru care, prin natura lui sau prin convenţia părţilor, poate fi împărţit fără ca prin aceasta să-şi schimbe destinaţia economică (ex. o bucată de stofă, o casă de locuit). — *L. indivizibil*, lucru care nu poate fi împărţit fără a-şi schimba destinaţia economică (ex. o haină, o maşină). — *L. imobil* (sau *nemişcător*), lucru care, în mod natural şi uneori prin voinţa omului, nu poate fi strămutat dintr-un loc într-altul (ex. pămîntul, clădirile, recolta neculeasă). — *L. mobil* (sau *mişcător*), lucru care poate fi strămutat dintr-un loc într-altul (ex. un automobil, o mobilă). — *L. scos din circuitul civil*, lucru care nu poate fi înstrăinat fie pentru că nu poate aparţine decît statului socialist (ex. uzinele, minele), fie datorită naturii acelui bun (ex. substanţele toxice). **b)** *Lucru judecat*, soluţie dată unei pricini prin hotărîrea definitivă a unui organ de jurisdicţie. — *Putere* (sau *autoritate*) *de l.j.*, efect al hotărîrii definitive a organului de jurisdicţie care împiedică repunerea în discuţie a soluţiei, hotărîrea dată fiind socotită că exprimă adevărul. — *Excepţie de l.j.*, mijloc procesual prin care instanţa (din oficiu) sau partea interesată invocă puterea de lucru judecat a unei soluţii. **2.** (FIZ.) *Lucru mecanic*, mărime fizică definită ca produsul dintre componenta forţei care acţionează asupra unui corp în direcţia deplasării punctului ei de aplicaţie şi mărimea acestei deplasări. Unităţile de măsură ale *l.m.* sînt: *joule* în sistemul SI, *erg* în sistemul CGS şi *kilogram-forţă-metru* în sistemul MKfS. — (REZ. MAT.) *Lucru mecanic de deformaţie* v. *energie de deformaţie*. **3.** (TEHN.) *Lucru în lanţ*, mod de organizare a producţiei în care obiectul ce suferă procesul tehnologic se deplasează ritmic în raport cu echipele specializate de muncitori, după un program determinat. Legătura între ateliere, între liniile de lucru în lanţ sau între posturile de lucru se asigură prin mijloace de transport manuale sau mecanizate. Specializarea echipelor de muncitori, respectiv a posturilor de lucru, are ca urmare perfecţionarea lucrătorilor, specializarea utilajului, reducerea timpului de lucru, mărirea productivităţii muncii, micşorarea preţului de cost şi îmbunătăţirea calităţii produselor. Se deosebesc: *l. în l. neîntrerupt*, în care prelucrarea şi mişcarea piesei se fac continuu; *l. în l. întrerupt*, în care prelucrarea se face pe loturi de piese la fiecare post de lucru; *l. în l. mobil*, în care obiectul se deplasează continuu sau intermitent de la un post la altul, echipele de muncitori fiind legate de posturile de lucru; *l. în l. staţionar*, în care obiectul rămîne fix, iar echipele se succedă la acelaşi post de lucru, efectuînd operaţiile cerute de procesul tehnologic. **4.** (IST.; în timpul evului mediu, în ţările române) *Lucrul domnesc*, obligaţie a ţărănimii dependente, constînd în prestaţii de muncă în folosul domnului (construirea şi repararea cetăţilor, a morilor, a podurilor, aprovizionarea cu lemne a curţii domneşti, cositul fînului etc.).

„lucru în sine", noţiune a filozofiei lui K a n t, desemnînd lucrurile aşa cum există ele independent de cunoaşterea noastră şi care, după el, nu pot fi niciodată cunoscute. Kant separă principial „lucrurile în sine" de „fenomene" sau „lucrurile pentru noi" (produse de acţiunea celor dintîi asupra simţurilor noastre), care singure ar fi accesibile cunoaşterii. Diverşi filozofi idealişti-subiectivi (Fichte,

machiştii, unii neokantieni) l-au criticat pe Kant de la dreapta, pentru recunoaşterea existenţei **„l. în s."**, văzînd în aceasta o tendinţă materialistă a filozofiei sale. În opoziţie cu concepţia agnostică, kantiană, gnoseologia materialist-dialectică arată că în procesul cunoaşterii „lucrurile în sine" (încă necunoscute) se transformă neîncetat în „lucruri pentru noi", în lucruri cunoscute.

Lucullus, Lucius Licinius (109—57 î.e.n.), general roman, renumit pentru luxul şi bogăţia sa fabuloasă. S-a remarcat în campaniile din Asia Mică împotriva lui Mitridate al VI-lea Eupator, regele Pontului.

luddísm, mişcare spontană de protest a muncitorilor englezi din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, care a luat forma distrugerii maşinilor, în existenţa cărora muncitorii vedeau, în mod greşit, cauzele exploatării, ale şomajului şi ale ruinării micilor meseriaşi. Denumirea vine de la muncitorul *N. Ludd*, care ar fi distrus prima maşină.

Ludendorff, Erich (1865—1937), general şi ideolog al militarismului german. În timpul primului război mondial a fost şeful cartierului general al lui Hindenburg. A luat parte, în 1920, la puciul militarilor condus de Kapp, iar în 1923 la puciul lui Hitler.

Ludescu, Stoica (sec. XVII), logofăt şi cronicar din Ţara Românească, căruia i se atribuie, de către unii istorici, paternitatea „Istoriei Ţării Româneşti de cînd au descălicat pravoslavnicii creştini", cunoscută şi sub numele de „Letopiseţul cantacuzinesc". Povestirea evenimentelor (de la începuturile statului pînă în 1688) este precedată de înregistrarea unei tradiţii privind originea latină a românilor şi „descălecatul". Om de casă al *Cantacuzinilor*, **L.** şi-a scris cronica fără obiectivitate, apărînd interesele facţiunii boiereşti a acestora împotriva adversarilor lor, *Bălenii*. Opera sa este lipsită de o problematică politică şi de o înţelegere istorică mai largă.

ludián (STRAT.), ultimul etaj al eocenului, ale cărui depozite marine sînt caracterizate prin faună de numuliţi, echinide, moluşte etc., iar cele lagunare sau lacustre printr-o faună bogată de mamifere. În R.P.R., **I.** se găseşte în nordvestul bazinului Transilvaniei. Sin. *vemelian*.

lúdlow (POLIGR.), maşină de turnat rînduri, asemănătoare cu linotipul, la care lipseşte claviatura şi magazia şi care poate turna orice corp de literă de la 12 pînă la 72 de puncte. Se foloseşte pentru culegerea de titluri, anunţuri, lucrări de ornament etc.

Ludo, I. (n. 1894), publicist şi scriitor român. S-a născut la Iaşi. Dintre scrierile sale se remarcă seria de romane-pamflet „Domnul general guvernează" (1953), „Starea de asediu" (1956), „Regele Palaelibus" (1957) şi „Ultimul batalion" (1961), în care scriitorul satirizează cu vervă monarhia, politicianismul burghez şi dictatura fascistă.

lúdovic, monedă de aur franceză, emisă în sec. al XVII-lea de regele Ludovic al XIII-lea, de la care îi vine numele. A circulat, cu valoare variabilă, începînd din anul 1640 pînă în sec. al XIX-lea.

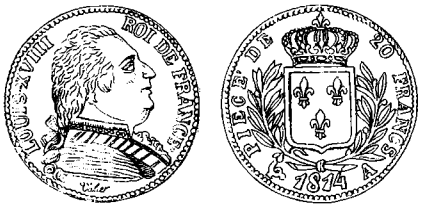

Ludovic. Avers şi revers

Ludovic, numele a 18 regi ai Franţei, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *L. I cel Pios*, împărat al statului franc (814—840). *L. al IX-lea, cel Sfînt* (1226 — 1270), din dinastia Capeţienilor. A continuat politica de întărire a puterii regale, începută de Filip al II-lea, August, reorganizînd justiţia, armata şi sistemul monetar. A întreprins două cruciade: a şaptea (1248, în Egipt) şi a opta (1270, în Tunisia), în timpul căreia a murit de ciumă. *L. al XI-lea* (1461—1483), din dinastia de Valois. Diplomat abil şi fără scrupule, a reuşit să înfrîngă pe toţi marii feudali, alipindu-le teritoriile. El a întărit astfel considerabil puterea regală centrală, deschizînd drum instaurării monarhiei absolute în Franţa. Prin înfrîngerea în 1477 a lui Carol Temerarul, ducele Burgundiei, şi prin anexarea unor posesiuni ale acestuia, *L. al XI-lea* a desăvîrşit, în linii mari, procesul de unificare a Franţei. În lupta împotriva marilor feudali s-a sprijinit pe oraşe, a căror dezvoltare a încurajat-o. Politica sa economică conţine trăsături ale mercantilismului. *L. al XIII-lea* (1610—1643), fiul lui Henric al IV-lea de Bourbon. Domnia lui s-a caracterizat prin dominaţia lui Richelieu şi a Mariei de Medici (mama regelui) asupra politicii Franţei. *L. al XIV-lea* (supranumit şi Regele Soare) (1643 — 1715), din dinastia de Bourbon. Pînă în 1661, statul a fost condus de fapt de către cardinalul Mazarin şi de mama regelui, Ana de Austria. Prin înăbuşirea frondei şi datorită activităţii unor colaboratori iluştri, ca Louvois, Colbert şi Vauban, Mazarin a netezit calea spre întărirea absolutismului regal, care a atins apogeul în timpul domniei lui *L. al XIV-lea* (acestuia îi este atribuită cunoscuta expresie: „Statul sînt eu"). În 1685 *L. al XIV-lea* a revocat Edictul din Nantes. Politica internă şi externă a Franţei a fost subordonată intereselor nobilimii franceze. *L. al XIV-lea* a promovat o politică externă de anexiuni, bazată pe războaie de jaf (războiul pentru Olanda, 1672—1678; războiul cu Liga de la Augsburg, 1688—1697; războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei, 1701—1714), care, împreună cu luxul şi cu fastul curţii regale, au ruinat Franţa. În timpul domniei lui *L. al XIV-lea*, arta şi literatura au cunoscut o mare înflorire prin

Ludovic al XIV-lea

activitatea unor arhitecți, sculptori, pictori și scriitori, reprezentanți de seamă ai clasicismului francez. *L. al XV-lea* (1715—1774), din dinastia de Bourbon, în timpul domniei căruia s-a intensificat dezvoltarea capitalismului. *L. al XVI-lea* (1774—1792), din dinastia de Bourbon. A încercat să stăvilească criza regimului feudal-absolutist, dar revoluția burgheză care a izbucnit în 1789 l-a detronat (1792) și apoi l-a condamnat la moarte și ghilotinat (1793). *L. al XVIII-lea* (1814—1815; 1815—1824), din dinastia de Bourbon. A dus o politică internă conformă intereselor aristocrației funciare emigrate în timpul revoluției peste hotare și care se întorsese în urma Restaurației; de aceea a fost supranumit „regele emigranților". În 1823 a intervenit în Spania, înăbușind revoluția burgheză care izbucnise aici. În timpul domniei unora dintre acești regi s-au dezvoltat în artele decorative franceze o serie de stiluri caracteristice: *Stilul Ludovic al XII-lea* (sec. al XV-lea), stil de tranziție între arta gotică tîrzie și cea a Renașterii. Se caracterizează printr-o ornamentație în general sobră, cu relief slab, folosind elementele vegetale dispuse simetric. Mobilierul imită formele arhitectonice (pilastrul, coloana etc.). *Stilul Ludovic al XIII-lea* (sec. al XVII-lea) se caracterizează prin forme robuste și severe. Fațadele clădirilor sînt decorate cu cărămidă aparentă la unghiurile zidurilor și în jurul ferestrelor. Mobilierul se remarcă prin linia dreaptă; picioarele scaunelor și ale fotoliilor au forma unor coloane în torsadă. *Stilul Ludovic al XIV-lea* (sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea), caracterizat prin gustul pentru antichitate (apogeul său este atins în domeniul arhitecturii de Palatul Versailles), prin săli împodobite cu oglinzi, marmură și motive aurite. Mobilierul este sobru, brațele fotoliilor se termină prin volute, iar picioarele prin console. Tapiseriile, argintăria, brocarturile, broderiile, dantelele, produse pe scară largă, dau o notă de opulență și de fast. În ultima sa fază, stilul a fost influențat de motive extremorientale. *Stilul Ludovic al XV-lea* (sec. al XVIII-lea), caracterizat prin așa-numitele „hôtels particuliers", cu camere intime care cer un mobilier de proporții reduse. Decorațiile, pline de fantezie, sînt reliefate cu contururi neregulate, folosind ornamente inspirate de elemente vegetale și de instrumente de vînătoare. Mobilierul, foarte variat ca formă, este ornamentat cu marchetărie, cu aplicații din baga sau din bronz. Lemnul aurit, verniurile care imită lacurile din Extremul Orient și marmura sînt mult utilizate. În această perioadă a înflorit varietatea de stil rococo. Manufacturile de

Masă stil Ludovic al XIII-lea

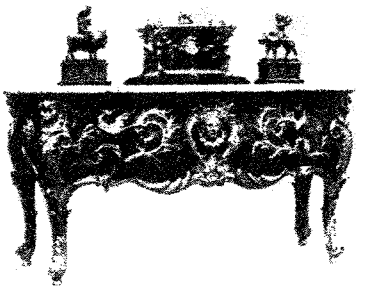

Masă stil Ludovic al XV-lea

Dulap stil Ludovic al XIV-lea

Fotoliu stil Ludovic al XVI-lea

tapiserii devin foarte productive şi sînt conduse de pictori renumiţi. Importante centre de faianţă (la Rouen, Marsilia, Strasbourg, Nevers, Moustiers ş.a.) şi de porţelan (la Vincennes şi Sèvres). *Stilul Ludovic al XVI-lea* (sfîrşitul sec. al XVIII-lea), influenţat de descoperirile arheologice de la Herculanum şi Pompei; se caracterizează prin simplitate şi liniaritate, iar motivele decorative sînt formate din ove, ghirlande, jerbe, funde, săgeţi, torţe etc. Pentru mobilier se folosea lemn de esenţe rare, asociat cu ornamente din bronz, porţelan sau marmură.

Ludovic, numele a doi regi ai Ungariei: *L. I de Anjou,* rege al Ungariei (1342—1382) şi al Poloniei (1370—1382). A dus o politică de expansiune a statului ungar, supunînd Dalmaţia (1358) şi urmărind cucerirea ţinuturilor de la est şi sud de Carpaţi. În timpul uneia dintre campaniile împotriva tătarilor, în care un rol important l-au avut românii din Maramureş, a organizat la răsărit de Carpaţi o marcă militară, în frunte cu voievodul maramureşan Dragoş. A încercat să supună autorităţii sale Moldova şi Ţara Românească şi să le catolicizeze, dar expediţiile sale au fost înfrînte de Bogdan I (c. 1359—1365) şi, respectiv, de Vladislav I (1364—c. 1377). *L. al II-lea, Iagellonul,* rege al Ungariei şi al Boemiei (1516—1526). A murit în bătălia de la Mohács (1526).

Ludovic, numele a trei regi ai Bavariei, dintre care cel mai cunoscut a fost *L. al II-lea* (1864—1886). A luat parte la războiul austro-prusian (1866) de partea Austriei, iar în 1870—1871 la războiul franco-prusian de partea Prusiei. A încurajat dezvoltarea artelor şi l-a protejat pe compozitorul R. Wagner.

Ludovic, numele mai multor regi şi împăraţi ai Germaniei, dintre care cel mai cunoscut a fost *L. Germanicul.* Împreună cu fratele său, Carol Pleşuvul, s-a răsculat în 840 împotriva fratelui mai mare, Lothar I, devenit împărat la moartea tatălui lor (Ludovic cel Pios). În urma tratatului de la Verdun (843) a devenit rege (843—876) al părţii de est a fostului Imperiu carolingian.

Ludovic Bonaparte v. **Napoleon al III-lea.**

Ludovic Filip I, rege al Franţei (1830 — 1848), din ramura Orléans. În timpul domniei sale, cunoscută în istorie sub numele de „monarhia din iulie", marea burghezie franceză şi mai ales aristocraţia financiară şi-au consolidat poziţiile politice, fapt care i-a atras lui **L. F.** şi porecla de „regele-bancher". A dus o politică internă şi externă conformă intereselor marii burghezii, reprimînd sîngeros mişcarea democratică şi cea muncitorească (răscoalele din Lyon, 1831 şi 1834) şi mărind imperiul colonial al Franţei prin cucerirea Algeriei. A fost înlăturat de revoluţia burgheză din februarie 1848. În timpul său s-a dezvoltat în artele decorative din Franţa *stilul Ludovic Filip,* caracterizat prin masivitate, sobrietate şi prin linia concavă şi violonată a contururilor mobilierului; în el se regăsesc atît motive din stilul gotic şi al Renaşterii cît şi motive din stilul Ludovic al XV-lea.

Luduş, oraş raional în vestul regiunii Mureş-Autonomă Maghiară, situat pe malul drept al Mureşului, reşedinţă de raion. 10 540 loc. (1964). Industrie alimentară (Fabrica de zahăr Luduş). — *Raionul L.,* cu 116 780 loc. (1964). Industrie extractivă a gazului metan şi industrie alimentară. În agricultură predomină creşterea animalelor, cultura cerealelor şi a sfeclei de zahăr. În raionul Luduş, pe malul Mureşului, între comunele Iernut şi Cuci, este amplasată *Centrala termoelectrică Luduş,* care funcţionează pe baza resurselor locale de gaz metan şi constituie una dintre centralele electrice cele mai mari din R.P.R. Ea a intrat în funcţiune începînd din 1963, a atins într-o primă etapă (1964) o putere instalată de 300 MW, este înzestrată cu instalaţii moderne automate şi va ajunge în anii următori la un profil final de 800 MW putere instalată.

ludvigít (MINER.), borat natural de fier şi magneziu, cristalizat în sistemul rombic, de culoare neagră sau verzuie, cu luciu mătăsos. Se prezintă în agregate radiare sau în mase fibroase şi se găseşte în skarne. În R.P.R. se întîlneşte la Ocna de Fier (Banat).

Ludwig, Carl (1816—1895), fiziolog german. A fost profesor la Universitatea din Leipzig. Autor al unor valoroase lucrări despre presiunea şi circulaţia sanguină, fiziologia nervoasă a inimii, analiza gazelor sîngelui, mecanismul secreţiei urinare etc. **L.** a introdus în practica de laborator chimograful.

Ludwig, Emil (1881—1948), scriitor, istoric şi publicist german. Este autor a numeroase biografii romanţate („Goethe", 1920; „Bismarck", 1926, trad. rom.; „Roosevelt", 1938, trad. rom.; „Beethoven", trad. rom. 1945), în care evenimentele istorice şi rolul personalităţii sînt interpretate de pe poziţii idealiste.

„Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane", lucrare filozofică a lui F. Engels, publicată în nr. 4—5 (1886) ale revistei „Neue Zeit", iar în volum separat în 1888; una dintre operele filozofice clasice ale marxismului. Analizînd rolul filozofiei clasice germane, îndeosebi al lui Hegel şi Feuerbach, în formarea filozofiei marxiste şi revoluţia înfăptuită de marxism în filozofie, Engels dezbate o serie de probleme filozofice importante, printre care: sensul raţional şi importanţa istorică a dialecticii hegeliene, necesitatea reconsiderării ei materialiste; contradicţia dintre metodă şi sistem la Hegel; deosebirea principială dintre dialectica marxistă şi cea hegeliană; rolul istoric, limitele şi inconsecvenţele materialismului lui Feuerbach; problema fundamentală a filozofiei; critica agnosticismului; limitele istorice ale materialismului mecanicist din sec. al XVIII-lea; concepţia materialist-dialectică despre obiectul filozofiei; esenţa concepţiei materialiste a istoriei şi revoluţia produsă de aceasta în stu-

diul fenomenelor sociale; corelația dintre bază și suprastructură și alte probleme ale materialismului istoric. Lucrarea a avut un rol important în fundamentarea și dezvoltarea materialismului dialectic și istoric.

Ludwigshafen, oraș în sud-vestul R. F. Germane, în landul Renania-Palatinat, port pe malul stîng al Rinului. 161 920 loc. (1960). Însemnat centru al industriei chimice; întreprinderi constructoare de mașini, alimentare etc. Nod feroviar și rutier. Împreună cu orașul M a n n h e i m, situat pe malul opus al Rinului, formează un important nod industrial.

lúes (MED.) v. **sifilis.**

Lueta, comună în raionul Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară. 4 750 loc. (1964). Pe teritoriul comunei se găsește o exploatare a minereurilor de fier.

luétă (ANAT.) v. **omușor.**

lúfa *(Luffa cylindrica),* plantă anuală din familia cucurbitaceelor, originară din India, cu tulpina lungă de 3—6 m

Lufa

și cu numeroase flori. Fructul, de formă alungită, se consumă înainte de maturitate, ca legumă. După coacerea deplină, pulpa fructului se separă de rețeaua vasculară, iar aceasta formează o masă spongioasă, cunoscută sub numele de *burete vegetal.* Se cultivă în regiunile calde ale Asiei și Africii.

lufár *(Pomatomus saltatrix),* specie de pește răpitor din ordinul scombriformelor, lung de 30—50 cm și avînd greutatea de circa 3 kg, cu

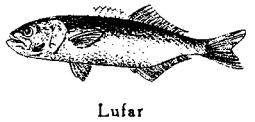

Lufar

corpul robust, alungit și comprimat lateral, cu gura mare, cu dinți pe ambele maxilare. Trăiește în Oceanul Atlantic, în Oceanul Indian, în Marea Mediterană și în Marea Neagră. Are carnea foarte fină și gustoasă.

lugál, titlu purtat de unii demnitari ai orașelor-state din Sumer și care însemna, probabil, „șeful, cîrmuitorul, regele orașului-stat".

Lugano, lac pe versantul sudic al Alpilor, la granița dintre Elveția și Italia, situat într-o veche vale glaciară, la altitudinea de 274 m. Suprafața: 49 km². Adîncimea maximă: 288 m. Pe malul lacului este așezat orașul Lugano (Elveția), important obiectiv turistic.

Lugansk, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană. 314 000 loc. (1963). Important centru industrial al Donbassului. Principala ramură industrială este construcția de mașini (locomotive diesel, utilaj minier, reparații mecanice etc.). Este dezvoltată și siderurgia (țevi laminate), industria materialelor de construcție, alimentară și ușoară. Nod feroviar. Institute de învățămînt superior, teatre, filarmonică, muzee.

Lugoj, oraș regional în reg. Banat, reședință de raion. 32 240 loc. (1964). Industrie textilă (bumbac și mătase) și ceramică brută. Vechi centru de cultură românească. — *Raionul L.,* cu 77 500 loc. (1964). Exploatări de lignit și izvoare minerale. Industrie metalurgică (Nădrag) și textilă (Lugoj). Agricultură intensivă: culturi de cereale, de plante tehnice, pomicultură; creșterea bovinelor, porcinelor și ovinelor, pentru carne și lapte. Sericicultură dezvoltată.

lugol, *soluție ~* (FARM.), soluție obținută prin dizolvarea iodului în apă în prezența iodurii de potasiu. Este utilizată ca reactiv în laborator și ca medicament în tratamentul hipertiroidismului, mai ales în perioada preoperatorie.

Lugoj. Clădirea Sfatului popular

Lugones, Leopoldo (1874—1938), poet argentinian. A manifestat în primele sale volume o atitudine umanitaristă în spirit hugolian și whitmanian („Munții aurului", 1897); evoluează apoi spre parnasianism („Amurgurile grădinii", 1905) și spre modernism („Calendar sentimental", 1909). Opera sa cea mai cunoscută, „Ode seculare" (1910), publicată cu prilejul centenarului Argentinei, marchează întoarcerea la un patriotism idilic. Lucrările ulterioare se resimt de infiltrații mistice și naționaliste.

Luini, Bernardino (c. 1480—1532), pictor italian din școala lombardă. A pictat atît tablouri cît și ansambluri de fresce. În creația sa, tradițiile realiste ale picturii lombarde se îmbină cu influența lui Leonardo da Vinci. Pictura lui se caracterizează prin seninătatea expresiei personajelor, prin grația nuanțată a atitudinilor și prin armoniile coloristice estompate („Nașterea lui Hristos", „Fecioara cu pruncul", „Coborîrea în mormînt a sfintei Ecaterina", „Salomeea cu capul sf. Ion Botezătorul").

Lu Iu (1125—1210), poet chinez din perioada Sun. Patriot înflăcărat, a elogiat lupta ostaşilor chinezi împotriva cotropitorilor, a biciuit trădarea claselor cîrmuitoare şi a cîntat, în versuri de o mare prospeţime şi muzicalitate, frumuseţea morală a oamenilor simpli, muncile agricole („Cartea ceaiului"), dragostea, prietenia şi natura.

Lukasiewicz *[lucaşévici]*, Jan (1878—1956), logician polonez, reprezentant de seamă al şcolii de la Lvov-Varşovia. A elaborat în 1920 primul sistem de logică polivalentă şi a adus contribuţii valoroase în creărea de noi calcule logice, în analiza silogisticii aristotelice etc.

Luleå *[lüleo:]*, oraş în nordul Suediei, situat pe ţărmul Golfului Botnic. 30 500 loc. (1960). Principalul port prin care se exportă minereul de fier exploatat din zona de extracţie Kiruna. Industrie siderurgică, constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului.

Lulli (Lully) *[lüli]*, Jean-Baptiste (1632—1687), compozitor şi violonist francez, de origine italiană, fondatorul operei clasice franceze. A scris peste 20 de opere („Alcesta", 1674; „Teseu", 1675; „Atys", 1676; „Belerofon", 1679; „Proserpina", 1680; „Armida", 1686 ş.a.), precum şi balete („Triumful amorului", 1681; „Naşterea lui Venus", „Anotimpurile", „Artele"), muzică de scenă, divertismente şi muzică religioasă. A creat tragedia lirică, spectacol monumental cu subiect mitologic. Stilul său de operă, caracterizat prin cultivarea grandiosului, dar şi prin raţionalism sever, s-a cristalizat pe aceeaşi bază estetică ca şi teatrul clasic contemporan lui. Pe de altă parte, în muzica sa se simte o puternică vibraţie folclorică. **L.** este creatorul uverturii franceze clasice. Muzica sa de balet, graţioasă, plină de prospeţime, a avut o mare înrîurire asupra dezvoltării ulterioare a baletului şi a muzicii instrumentale.

Lullus, Raymundus (numele latinizat al lui *Lull Ramón*) (1235—1315), teolog şi filozof scolastic spaniol din Catalonia, cunoscut ca autorul aşa-numitei „Ars magna" (Marea artă), un procedeu de combinare mecanică a noţiunilor în vederea efectuării operaţiilor logice şi a deducerii unor adevăruri noi.

lumaşél (PETROGR.), rocă sedimentară, în general slab cimentată, alcătuită predominant din fragmente de schelete sau din cochilii de organisme. În R.P.R. au fost găsite calcare cu caracter lumaşelic în depozitele de vîrstă sarmaţiană din sudul Dobrogii şi din Platforma Moldovenească.

lumbágo (lat. *lumbus* „şale"; MED.), boală manifestată prin dureri în regiunea lombară. Apare brusc, în urma unui efort fizic intens sau a expunerii îndelungate la frig. Prin extensiune, termenul denumeşte orice durere din regiunea lombară.

„Lumea", revistă literară românească săptămînală şi apoi bilunară. A apărut la Iaşi, între 2 noiembrie 1924 şi 23 iunie 1926. Redactorii ei, în frunte cu M. Sadoveanu, T. Arghezi şi G. Topîrceanu, colaboratori permanenţi şi ai „Vieţii româneşti", i-au imprimat o orientare apropiată de a acesteia din urmă.

„Lumea", revistă săptămînală literară, artistică şi socială, de orientare democratică. A apărut la Bucureşti, între 23 septembrie 1945 şi 16 iunie 1946, sub conducerea lui G. Călinescu. **L.** a strîns în jurul ei scriitori de prestigiu.

„Lumea", săptămînal de politică externă, editat de Uniunea ziariştilor din Republica Populară Română. Apare la Bucureşti, din noiembrie 1963.

„Lumea nouă", ziar socialist, organ al Partidului social-democrat al muncitorilor din România. A apărut la Bucureşti, între 1 noiembrie 1894 şi 1 octombrie 1900, şi a avut un rol important în răspîndirea ideilor socialiste. De la sfîrşitul anului 1895, ziarul a reflectat din ce în ce mai evident ideile elementelor burghezo-liberale („generoşii") din conducerea P.S.D.M.R., transformîndu-se într-un ziar democrat-burghez. După trădarea „generoşilor", a redevenit, sub conducerea grupului de stînga în frunte cu I. C. Frimu, publicaţie cu caracter socialist.

„Lumea românească", ziar de orientare democratică, apărut la Bucureşti, între 2 iunie 1937 şi 11 februarie 1939, sub conducerea lui Zaharia Stancu. A cultivat cu precădere foiletonul, reportajul şi pamfletul.

lúmen[1] (METR.), unitate de măsură a fluxului luminos în sistemul SI; un lumen este fluxul luminos emis în unitatea de unghi solid (steradian) de către un izvor punctual şi uniform cu intensitatea de o candelă. Are simbolul *lm*.

lúmen[2], canal al unui organ anatomic cavitar (intestin, vas sanguin) sau al unor fibre textile (de bumbac, in, cînepă etc.).

Lumière *[lümiér]*, Louis (1864—1948), inginer francez,

L. Lumière

fondatorul cinematografiei. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Împreună cu fratele său *Auguste* a inventat un aparat de proiecţie, denumit „cinématographe", cu ajutorul căruia a rezolvat problemele ridicate de cercetările lui Marey şi Edison cu privire la proiecţia de imagini fotografice în succesiune rapidă pe un ecran. Inaugurarea în public a *cinematografului* la 28 decembrie 1895, la Paris, este socotită ca dată de naştere a cinematografiei. **L.** a mai realizat o serie de pelicule, primele documente ale genului („Ieşirea muncitorilor de la uzinele Lumière"), precum şi invenţii privind proiecţia colorâ, pe ecran panoramic, în relief etc.

„Lumina", gazetă săptămînală, organ al cercului socialist cu același nume, întemeiat la Iași de un grup de socialiști, membri ai P.S.D.M.R., care criticau linia oportunistă a elementelor burghezo-liberale din conducerea partidului. A apărut la Iași, între iulie 1895 și octombrie 1897. Prin preocupările sale privind diverse probleme ale socialismului științific, ale economiei politice marxiste, ale filozofiei, ale mișcării muncitorești internaționale, **L.** a avut un rol însemnat în popularizarea și răspîndirea ideilor marxiste. Printre colaboratorii gazetei s-au numărat militanții socialiști Max Vecsler și dr. Ștefan Stîncă.

Lumina, lac în Delta Dunării, situat în zona dintre brațele Sulina și Sf. Gheorghe. Suprafața: 8,87 km². Împreună cu lacurile Roșu și Puiu, alcătuiește complexul de lacuri al Deltei maritime. Importanță piscicolă.

luminál (FARM.), nume comercial al acidului 5,5-fenil-etilbarbituric. Se prezintă sub formă de pulbere albă, cristalină, inodoră, cu gust amar, foarte puțin solubilă în apă. Are o acțiune hipnotică, anticonvulsivantă; se utilizează în special în epilepsie. Sin. *fenobarbital*.

luminánță (FIZ.) v. **strălucire.**

luminatór (CONSTR.), panou transparent sau translucid (de sticlă sau de material plastic) care înlocuiește o porțiune dintr-un perete, dintr-un plafon sau din învelitoarea unui acoperiș, în scopul asigurării iluminării naturale a unei încăperi.

lumínă 1. (FIZ.) Radiație sau complex de radiații electromagnetice care impresionează ochiul omenesc (se mai numește *lumină vizibilă*). **L.** este un flux de *fotoni*, particule care posedă atît proprietăți ondulatorii cît și proprietăți corpusculare. Proprietățile ondulatorii ale luminii se manifestă mai ales în fenomenele de propagare (reflexie, refracție, interferență, difracție, polarizație ș.a.), iar cele corpusculare în fenomenele de emisie și absorbție, în efectul fotoelectric, efectul Compton ș.a. Spectrul radiațiilor luminoase este cuprins aproximativ între 4 000 Å (lumina violetă) și 7 500 Å (lumina roșie). Termenul de **l.** se utilizează uneori și pentru radiațiile invizibile ultraviolete (cu lungimi de undă între 100 și 4 000 Å) și infraroșii (cu lungimea de undă de la 0,75 la 500 μ), care sînt produse prin aceleași mijloace ca și cele folosite pentru producerea luminii vizibile. Viteza de propagare a luminii în vid este de 299 792,5 km/s. V. și optică. — *L. monocromatică*, lumină formată din radiații de o singură lungime de undă; în domeniul vizibil este reprezentată de o singură culoare spectrală. — *L. compusă*, lumină care conține radiații de mai multe lungimi de undă (ex. lumina albă). — *L. albă*, lumină care conține toate radiațiile spectrului vizibil în astfel de proporții, încît dau lumina mijlocie a zilei. — *L. rece*, lumină săracă în radiații infraroșii. Spre deosebire de lămpile cu incandescență, lămpile electrice cu descărcare emit *l.r.* — *L. naturală*, lumină caracterizată prin diversitatea direcțiilor de oscilație (transversală) ale radiațiilor electromagnetice care o compun; statistic, aceste direcții sînt distribuite uniform în jurul direcției de propagare. În general, sursele de lumină, naturale sau artificiale (Soarele, lămpile cu incandescență ș.a.), emit *l.n.* — *L. polarizată*, lumină alcătuită din radiații electromagnetice ale căror direcții de oscilație nu sînt uniform distribuite în jurul direcției de propagare. Dacă toate direcțiile de oscilație sînt cuprinse într-un plan (care conține direcția de propagare), lumina se numește *liniar polarizată* sau *plan polarizată*; dacă una dintre direcțiile de oscilație este preferențială, însă nu exclusivă, lumina se numește *parțial polarizată*. V. și polarizația luminii. — *L. negativă*, formație luminoasă care apare la catodul unui tub cu descărcare electrică în gaze. Are o margine bine conturată înspre catod, fiind despărțită de acesta printr-un spațiu întunecos; în partea opusă catodului strălucirea ei scade treptat. **2.** (ASTR.) **a)** *Lumină antisolară*, pată foarte slab luminoasă care se vede noaptea pe cer în locul opus Soarelui. Este produsă de difuzia luminii Soarelui pe particulele din planul eclipticei și pe cele respinse din atmosfera Pămîntului de presiunea razelor solare. **b)** *Lumină zodiacală*, pată luminoasă care, la latitudinea noastră, se vede toamna la est, înainte de răsăritul Soarelui, și primăvara la vest, după apusul Soarelui. Este produsă prin difuzia luminii Soarelui pe pulberile, gazele și pe alte particule aflate în planul eclipticei. **3.** (FIZIOL.) *Lumină animală*, lumină produsă de unele organisme animale pe baza energiei chimice a unor substanțe. În *l.a.* predomină radiațiile verzi și albastre, din care cauză ea este o *lumină rece*. Organismele producătoare de *l.a. (fotogene)* sînt mai ales cele abisale (pești, moluște cefalopode, viermi, meduze); altele trăiesc pe uscat (ex. licuricii). **4.** (CONSTR.) V. *deschidere liberă*.

luminescénță (FIZ.), emisiune de lumină a unor substanțe (cristaline, dizolvate sau gazoase), datorită excitării prealabile a acestora în alt mod decît prin încălzire. După natura excitației, se deosebesc următoarele tipuri de **l.**: *fotoluminescență* (excitare prin iluminare), *electroluminescență* (excitare prin cîmp electric), *catodoluminescență* (excitare prin iradiere cu electroni), *chemoluminescență* (excitare prin reacții chimice), *bioluminescență* (excitare de natură biologică) și *triboluminescență* (excitare prin abraziunea sau ruperea cristalelor).

„Luminița", revistă destinată școlarilor mici, editată de Comitetul Central al U.T.M. Apare lunar, la București, din aprilie 1953. Continuă revista „Pogonici", care a apărut între anii 1949 și 1953.

luminíță *(Oenothera biennis)*, specie de plantă bianuală din familia oenotheraceelor, înaltă de circa 1 m, cu frunze mari așezate altern, cu pețiol

scurt, cu flori mari, galbene, mirositoare, situate în vîrful tulpinii. Originară din America de Nord, **l.** crește și la noi, mai ales pe locuri nisipoase și umede. Se cultivă și în grădini. Luminița este o plantă meliferă.

luminofór (lat. *lumen* „lumină" și gr. *phoros* „purtător"; FIZ.), material sintetic care are proprietatea de luminescență. Se utilizează la acoperirea tuburilor lămpilor fluorescente, a ecranelor tuburilor catodice etc. (ex. sulfura de zinc, fosfatul de calciu sînt luminofori).

luminoschémă (ELT., TELEC.), tablou schematic luminos, în care diferitele elemente (aparate, mașini etc.) ale instalației pe care o reprezintă sînt marcate prin becuri electrice colorate convențional, care se aprind cînd elementele respective sînt în funcțiune. **L.** sînt prevăzute, de asemenea, și cu sisteme de semnalizare luminoasă pentru indicarea stării de defecțiune sau a pericolului de avarie a elementelor instalației.

luminozitáte 1. (FIZ.) Raportul dintre iluminarea imaginii unui obiect obținută într-un instrument optic și strălucirea obiectului. 2. (ASTR.) *Luminozitate stelară*, strălucire absolută sau aparentă a stelelor, exprimată de obicei în magnitudini absolute sau aparente. *L.s. absolută* este o măsură a emisiunii luminoase totale a stelei pe secundă și se exprimă în ergi pe secundă sau în raport cu luminozitatea Soarelui, care este de $3{,}9 \cdot 10^{33}$ erg/s. — *Relația masă-luminozitate stelară*, legătura dintre masa unei stele și luminozitatea stelară a ei.

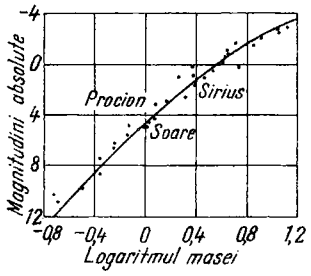

Relația masă-luminozitate stelară

Pentru stelele normale, luminozitatea stelară este aproximativ proporțională cu puterea a patra a masei. — *Funcția de luminozitate stelară*, repartiția numărului de stele pe diferite grade de luminozitate stelară.

lumînare fumigenă (MILIT.), cutie cilindrică în care se află un amestec fumigen. Lumînarea fumigenă este folosită pentru crearea perdelelor de fum.

lumînărícă *(Verbascum phlomoides)*, specie de plantă erbacee din familia scrofulariaceelor, înaltă de circa 1 m, ale cărei frunze bazale sînt mari, păroase și formează o rozetă; au flori galbene dispuse într-un spic. Trăiește în întreaga Europă; la noi este răspîndită pe coline aride, cîmpii nisipoase, pe ogoare, în văile rîurilor etc. Florile de lumînărică *(Flores Verbasci)* sînt utilizate în industria farmaceutică.

Lumînărică

lúmpenproletariát (germ. *Lump* „haimana; lichea"), elemente declasate provenite din diferite categorii sociale. **L.** este un produs inevitabil al societății capitaliste, ca urmare a șomajului și a pauperizării maselor. Profitînd de situația materială grea a **l.**, burghezia îl folosește în scopurile ei reacționare. Lumpenproletariatul dispare o dată cu lichidarea capitalismului.

Lumumba, Patrice (1925—1961), fruntaș al mișcării de eliberare națională a popoarelor Africii, erou național al poporului congolez. A fost unul dintre întemeietorii partidului patriotic Mișcarea națională congoleză (1958). În 1959 a revendicat acordarea imediată a independenței țării sale, fapt pentru care a fost prigonit de autoritățile coloniale. În iunie 1960, cînd a fost proclamată independența Republicii Congo (Léopoldville), Lumumba a devenit prim-ministru al noului stat. Victimă a unui complot, el a fost asasinat mișelește în ianuarie 1961.

P. Lumumba

Luna, satelitul natural al Pămîntului, situat la o distanță medie de 384 000 km de el. Diametrul ei este de 3 476 km (0,27 din diametrul Pămîntului), masa sa este cît 1/81,3 din masa Pămîntului, densitatea medie de 3,34 g/cm³. Intensitatea gravitației la suprafața **L.** este de 16,5% din intensitatea gravitației terestre. **L.** nu are atmosferă și de aceea temperatura suprafeței sale variază de la +130°C ziua, la —150°C noaptea. Relieful **L.** este foarte accidentat; există munți înalți pînă la 7 km, numeroase circuri (circa 40 000 de cratere pe suprafața vizibilă), care au uneori pînă la 200 km diametru, precum și crăpături adînci. Suprafețele mai netede poartă numele de *mări*, cu toate că pe **L.** nu există apă; aceste suprafețe sînt presărate cu mici cratere de cîțiva metri diametru. Foarte rar, pe **L.** se pot observa fenomene de natură vulcanică. În urma rezultatelor obținute prin metode radioastronomice, s-ar părea că suprafața **L.** este acoperită cu un strat de praf nu prea gros. Contactul radar cu **L.** a fost stabilit prima oară în 1946; în prezent au fost experimentate telecomunicații terestre prin intermediul **L.** Mișcarea **L.** în jurul Pămîntului se face în 27 de zile, 7 ore și 43 de minute (perioada siderală) față de stele și în 29 de zile, 12 ore și 44 de minute (perioada sinodică) față de Soare, interval după care se repetă fazele **L.** De pe Pămînt se vede doar o față a **L.**, deoarece perioada sa de rotație proprie este egală cu perioada de revoluție în jurul Pămîntu-

lui (v. și librație). Partea opusă a **L.** a devenit cunoscută în 1959, cînd a fost fotografiată de pe Lunik III. În 1959 a fost trimis pe **L.** primul obiect terestru, Lunik II; în 1964 racheta americană *Ranger-7* a transmis pe Pămînt 4 316 fotografii ale **L.**; în 1965 *Ranger-8* a transmis 7 000 de fotografii ale **L.**, iar *Ranger-9* aproximativ 1 000, care au fost retransmise simultan prin rețeaua terestră de televiziune, înainte de ciocnirea lor cu suprafața acesteia. **L.** nu are lumină proprie; ea este luminată de către Soare. În mișcarea sa în jurul Pămîntului, partea luminată a **L.** nu se vede totdeauna în întregime (faze). — *Lună nouă*, fază a Lunii cînd ea se află în conjuncție inferioară cu Soarele și nu se vede. — *Lună plină*, fază a Lunii cînd ea este în opoziție cu Soarele.

Lunacearski, Anatoli Vasilievici (1875—1933), om de stat sovietic, publicist și critic literar. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. **L.** s-a raliat, după Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. (1903), bolșevicilor. În anii reacțiunii stolîpiniste a fost influențat de machism și de curentul „zidito-rilor de dumnezeu". Între 1917 și 1929 a fost comisar al poporului pentru învățămînt în R.S.F.S. Rusă, iar în 1933 reprezentant plenipotențiar în Spania. **L.** a scris valoroase studii marxiste despre clasicii literaturii ruse, sovietice și ai literaturilor occidentale. În lucrările „Lupta

A. V. Lunacearski

de clasă și arta" (1929), „Lenin și știința literaturii" (1932) și altele, **L.** a aprofundat problemele moștenirii leniniste în domeniul esteticii, ale legăturii dintre arta socialistă și tradiția clasică, a combătut modernismul ca și sociologismul vulgar. În românește a apărut culegerea „Despre literatură" (1960).

lunație (ASTR.) v. **lună sinodică.**

lúnă (ASTR.), interval de timp care corespunde cu aproximație revoluției Lunii în jurul Pămîntului. Se deosebesc: *l. calendaristică*, de 28—31 de zile; *l. draconitică*, perioada de revenire a Lunii în același nod, care durează 27 de zile, 5 ore, 5 minute și 36 de secunde; *l. siderală* perioada de revenire a Lunii în dreptul aceleiași stele fixe; *l. sinodică* (sau *lunație*), perioada de revenire a fazelor Lunii.

Craterul Alfons de pe Lună, fotografiat de Ranger-9

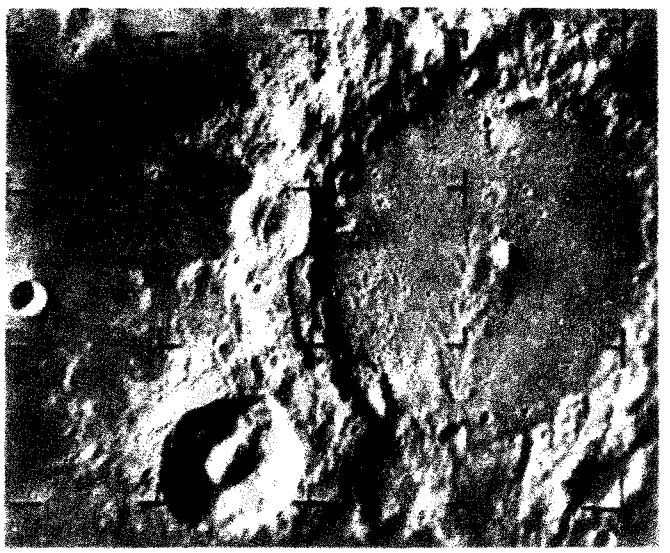

Lunca Bradului, comună în raionul Toplița, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, situată pe valea Mureșului. 2 390 loc. (1964). Exploatare și prelucrare primară a lemnului.

Lunca Cîlnicului, sat subordonat comunei Prejmer, raionul Sf. Gheorghe, reg. Brașov. Industrie textilă (țesături de lînă).

Lunca Ilvei, comună în raionul Năsăud, reg. Cluj. 3 330 loc. (1964). Industrie a lemnului (cherestea).

lúncă, porțiune a fundului unei văi fluviatile care este inundată la apele mari. Datorită pantei reduse, în **l.** se acumulează aluviunile aduse de cursul de apă la viituri și cele aduse de afluenți, cît și materialele aduse de pe versanții văii. În **l.** mari există adesea lacuri de **l.**, legate cu rîul temporar sau permanent (prin gîrle de alimentare și de scurgere). **L.** din țara noastră au o vegetație caracteristică, în care predomină specii de salcie și plop, amestecate cu stejarul pedunculat, ulmul, frasinul etc. sau cu unii arbuști (cătină albă sau roșie). Vegetația ierboasă a **l.** alcătuiește pajiștile de luncă, a căror productivitate este în general ridicată. Restrînse în cursul superior al apei curgătoare, **l.** se lărgesc tot mai mult spre zona ei de vărsare, mai ales în cîmpie. În țara noastră, foarte extinse sînt **l.** Siretului, a Prutului și în special **l.** Dunării.

Lunda, podiș în Africa, pe teritoriul Republicii Congo (Léopoldville) și al Angolei, formînd cumpăna apelor între bazinele fluviilor Congo la nord, Zambezi și Cunene la sud. Suprafața slab vălurită a podișului, cu altitudini de 1 300—1 500 m, este acoperită de savane și păduri rare. În subsol există zăcăminte de diamante (bazi-

nul rîului Kasai) și minereu de mangan.

Lundkvist *[lündcvist]*, Artur Nils (n. 1906), poet și publicist suedez. A scris versuri (multe închinate țăranilor) în care cîntă încrederea omului în forțele sale, înfrățirea între popoare, bucuria de a trăi (vol. „Jăratic", 1928; „Viața nudă", 1929; „Orașul negru", 1930; „Cîntul sirenei", 1937; „Viața ca iarba", 1954 ș.a.) și care atestă căutarea unor forme noi de expresie. O selecție din poeziile lui **L.** a apărut și în românește (1963, în versiunea lui A. E. Baconsky). S-a remarcat și ca eseist și reporter. Premiul internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1958).

lunecáre (REZ. MAT.), deformație care constă în modificarea unghiului format de două plane din interiorul unui corp, în care iau naștere eforturi unitare tangențiale. — *L. specifică*, deformație a unui unghi drept, ales ca unitate de măsură. — *L. longitudinală*, lunecare în plane paralele cu planul neutru al unei grinzi drepte supuse la încovoiere.

lunétă 1. (FIZ.) Instrument optic pentru observarea obiectelor depărtate. **L.** formează o imagine virtuală a obiectului, vizibilă sub un unghi mai mare decît unghiul sub care se vede obiectul cu ochiul liber; imaginea este, în același timp, mai apropiată decît obiectul. Părțile principale ale **l.** sînt *obiectivul*, care formează o imagine reală a obiectului, și *ocularul*, care are rolul de lupă și prin care se privește imaginea produsă de obiectiv. La un anumit diametru al obiectivului, puterea separatoare a lunetei este limitată de fenomenele de difracție. Luneta a fost inventată în Olanda pe la începutul sec. al XVII-lea. În 1609 Galilei construiește **L.** care-i poartă numele, avînd ca ocular o lentilă divergentă, și cu ajutorul ei face o serie de descoperiri astronomice. În 1611 Kepler a construit **l.** al cărei principiu stă la baza lunetelor astronomice moderne. Cu studiul și perfecționarea **l.** s-au ocupat numeroși savanți, printre care Newton, Huygens, Abbe ș. a. Există numeroase tipuri de **l.** cu întrebuințări specifice. — *L. astronomică*, lunetă destinată observării corpurilor cerești; formează o imagine răsturnată a obiectului. Se mai numește *lunetă Kepler*. — *L. ecuatorială*, lunetă astronomică înzestrată cu o montură specială și cu un mecanism de ceasornic care permite urmărirea aștrilor în mișcarea lor diurnă. — *L. meridiană*, lunetă astronomică cu care se observă stelele în momentul trecerii prin planul meridian, cînd ascensiunea lor dreaptă este egală cu timpul sideral; ea se poate mișca doar în planul meridian al locului. Sin. *instrument de pasaj*. — *L. panoramică*, lunetă bazată pe o combinație a principiilor lunetei și periscopului; ea permite vizarea în toate direcțiile din planul orizontal prin rotirea părții superioare (în care se află obiectivul) fără a deplasa ocularul; se folosește îndeosebi în tehnica militară. — *L. terestră*, lunetă utilizată pentru observări terestre; ea produce imagini virtuale nerăsturnate ale obiectelor. După modul de redresare a imaginii, *l. t.* pot fi: *cu vehicul*, care folosește un sistem de lentile, *cu prisme*, care folosește prisme cu reflexie totală, și *cu ocular divergent (luneta Galilei)*, la care redresarea e realizată direct de către ocular. — *L. topografică*, lunetă folosită în topografie atît pentru observarea obiectelor cît și pentru măsurarea optică a distanțelor și materializarea axei de vizare a teodolitului. Este prevăzută cu o diafragmă pe care sînt fixate firele reticulare și stadimetrice. — *L. telemetrică*, lunetă topografică care permite citirea directă a distanțelor pînă la punctele observate. **2.** (TEHN.)

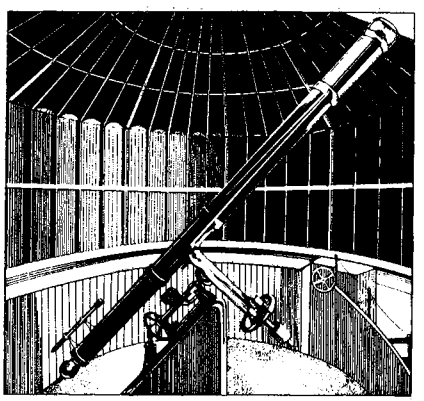

Lunetă astronomică

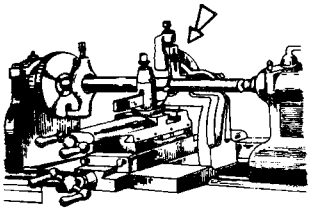

Lunetă de strung

Dispozitiv de susținere a pieselor lungi și relativ subțiri la prelucrarea acestora pe strunguri. **3.** (ARHIT.) Element arhitectonic de forma unei bolți cilindrice, care străpunge

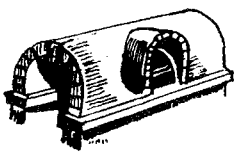

Lunetă (3)

partea inferioară a unei bolți cilindrice mai mari sau a unei cupole. **L.** servește de obicei pentru amplasarea unei deschideri sau în vederea creării unui efect decorativ prin repetarea ei de-a lungul perimetrului bolții principale.

lungíme, mărime fizică fundamentală care exprimă întinderea spațială a corpurilor sau fenomenelor; distanța dintre două puncte. Unitățile de măsură ale **l.** sînt: *metrul* în sistemul SI și *centimetrul* în sistemul CGS. — (MAT.) *L. a unui segment de dreaptă*, distanța dintre extremitățile sale. — *L. a unei linii poligonale*, suma **l.** segmentelor din care e formată ea. — *L. a unui arc de curbă*, limită a **l.** unor linii poligonale înscrise în acel arc de curbă. — (REZ. MAT.) *Lun-*

gime de calcul, lungime care se ia în considerație în calculele de rezistență sau de stabilitate în locul lungimii reale a unui element de construcție (grindă, arc, stîlp etc.). (FIZ.)— *Lungime de undă* **a)** Distanța care separă într-o undă două puncte succesive aflate în aceeași fază de mișcare. **b)** Spațiul parcurs de o undă progresivă în timpul unei perioade. Relația de definiție este: $\lambda = v \times T$, unde λ reprezintă *l. de u.*, v viteza de propagare și T perioada. — (C.F.) *Lungime virtuală*, lungime rezultată prin transformarea unui traseu de cale ferată într-un traseu ipotetic (numai în palier și aliniament), pe care locomotiva unui tren ar dezvolta același lucru mecanic ca și pe traseul real (care conține rampe și curbe). Servește, în proiectare, la compararea mai multor trasee care fac legătura dintre două puncte, alegîndu-se acela pentru care *l. v.* este minimă. — (IND. TEXT.) **a)** *Lungimea filatorului*, lungime convențională care caracterizează calitatea unui lot de fibre de bumbac. Este cu 2—5 mm mai mare decît lungimea-modul. **b)** *Lungime-modul*, lungimea, exprimată în mm, a fibrelor cu cea mai mare frecvență dintr-o probă de fibre de bumbac. Se determină cu ajutorul fibrometrelor.

lungíre (REZ. MAT.), variație a lungimii unei bare deformate sub acțiunea unor forțe de întindere *(alungire)* sau de compresiune *(scurtare)*. — *L. specifică*, raportul dintre lungirea unei bare și lungimea ei inițială. Se notează cu ε.

lúntre (NAV.), ambarcație din lemn sau din metal, cu fundul plat, avînd prora și pupa înclinate; este prevăzută cu rame. Se folosește pe ape fără valuri mari.

lunúlă (ANAT.), zonă, în formă de semilună, de culoare albă, aflată la baza unghiei. Este parțial acoperită de o cută cornoasă, numită *perionix*.

lup[1] *(Canis lupus)*, specie de mamifer din familia canidelor, mai mare decît un ciine, de 110 — 160 cm lungime și avînd greutatea de 35—40 kg, cu capul mare, urechile ascuțite, gîtul gros, picioarele înalte și coada stufoasă. Culoarea blănii, în general sură, variază după sezon și după zona de vegetație în care trăiește. **L.**

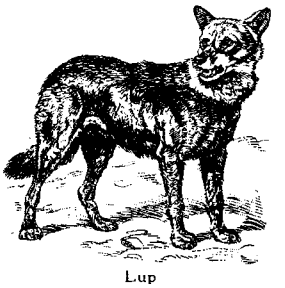

Lup

este răspîndit în Europa, în Asia și în America de Nord. Întrucît aduce mari daune printre animalele de vînat și în sectorul zootehnic, se organizează sistematic acțiuni pentru distrugerea lui.

lup[2] (IND. TEXT.), mașină de lucru folosită în filaturi pentru desfoierea, destrămarea, curățarea și amestecarea materialelor fibroase cu scopul de a ușura efectuarea operațiilor ulterioare ale procesului tehnologic. — *L. bătător*, mașină de lucru folosită în filatura de lînă pentru desfacerea și curățarea de impurități minerale și vegetale a lînii nespălate. — *L. destrămător*, mașină de lucru folosită în filaturile de lînă cardată și de vigonia pentru destrămarea pînă la fibră a resturilor de fire și de țesături, în vederea recuperării fibrelor pentru reutilizarea în amestec.

Lupaș, Ioan (n. 1880), istoric român. A fost profesor la Universitatea din Cluj. În studiile sale, valoroase sub raport documentar, **L.** a relevat contactul permanent, pe plan economic, social, cultural și politic, dintre Transilvania și celelalte două țări române. Op. pr.: „Andrei Șaguna" (1909), „Studii istorice" (6 vol.), „Avram Iancu" (1924), „Răscoala țăranilor din Transilvania la 1784" (1934), „Răscoala țăranilor transilvani. 1437—1438" (1937), „Istoria unirii românilor" (1937).

lúpă 1. (FIZ.) Lentilă convergentă sau ansamblu convergent de lentile care se folosește pentru observarea obiectelor de dimensiuni mici. Ea formează o imagine virtuală a obiectului, care se vede sub un unghi mai mare decît cel sub care obiectul ar fi văzut cu ochiul liber. **2.** (METAL.) Bucată de oțel amestecat cu zgură, obținut în stare păstoasă prin procedeul de p u d l a r e sau prin alte procedee asemănătoare. După încălzirea **l.** în cuptorul de pudlare și forjarea la presă sau la ciocan, zgura este în mare parte eliminată și produsul rezultat este întrebuințat la elaborarea oțelului sudat sau a oțelului de creuzet. **L.** plată și cu o greutate mai mică se numește *lentilă*.

lup-de-mare *(Stercorarius pomarinus)*, specie de pasăre acvatică din ordinul lariformelor, de mărimea unui uliu, de culoare brună întunecată, cu partea ventrală de culoare albă în timpul iernii. Cuibă-

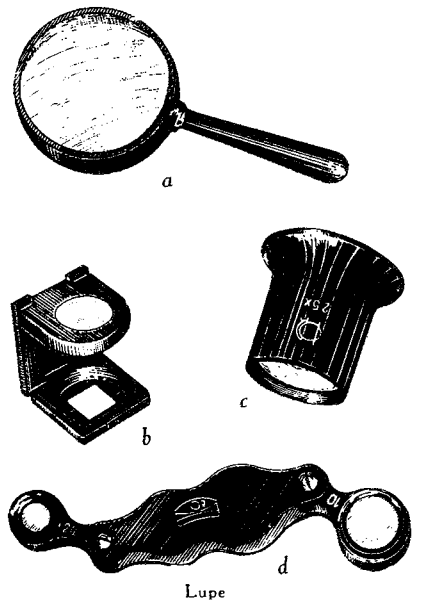

Lupe

a — cu mîner; *b* — textilă; *c* — de ceasornicar; *d* — geologică

reşte în ţinuturile nordice; ne vizitează ţara iarna. Se hrăneşte mai mult cu peşti şi cu păsări tinere.

Lupeni, oraş în reg. Hunedoara, situat pe Valea Jiului de vest, subordonat din punct de vedere administrativ oraşului regional Petroşeni. 32 620 loc. (1964). Important centru extractiv al industriei carbonifere. Aici a avut loc, în august 1929, prima mare luptă din timpul crizei economice (1929—1933), a proletariatului din România. Luptele de la **L.** au început printr-o grevă, cu revendicări economice şi politice, căreia comuniştii i-au imprimat un caracter organizat, ofensiv. Autorităţile represive ale regimului burghezo-moşieresc au înăbuşit lupta minerilor din **L.,** în sîngele a peste 30 de morţi şi peste 100 de răniţi, ceea ce a provocat un puternic val de proteste în întreaga ţară.

lupercálii, sărbătoare religioasă romană, rămăşiţă de totemism, care avea loc la 15 februarie, în cinstea zeului Pan (numit de romani *Lupercus*) sau a divinităţii italice *Luperco* (protectoare a păstorilor).

Lupescu, Gheorghe (sec. XIX), deputat al ţăranilor în Adunarea ad-hoc a Ţării Româneşti, aleasă în 1857. A depus în Adunarea ad-hoc un amendament prin care cerea ca ţărănimea să fie reprezentată în viitoarea Adunare a ţării. În 1864 a fost reales deputat în Adunarea electivă.

lupin albastru *(Lupinus angustifolius)*, plantă anuală din familia leguminoaselor, cu foliole înguste de 1—3 mm, cu flori albastre şi cu seminţe ovale, lungi de 6—8 mm. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe reduse, ca plantă furajeră sau pentru îngrăşământ verde. Mai puţin răspîndit este *l. galben (Lupinus luteus)* şi *l. alb (Lupinus albus)*.

Lupin albastru

lúping (engl. *looping* „executare a unei bucle"; AV.), evoluţie acrobatică complexă a unui avion, executată la urcare *(l. normal)* sau la coborîre *(l. invers)*, în care avionul execută o *buclă verticală*, urmată de redresarea aparatului.

lupinóză (MED. VET.), intoxicaţie care apare la unele animale în urma consumului unor specii de plante din genul *Lupinus*, datorită unei substanţe toxice care se găseşte atît în seminţe cît şi în planta verde. Se manifestă prin febră, icter, diaree şi tulburări nervoase, putînd provoca moartea în masă la rumegătoare şi la cai. Tratamentul constă în administrarea unor soluţii slabe de acid clorhidric, purgative şi tonice.

lupoáie *(Orobanche)*, plantă parazită fără clorofilă, care trăieşte pe rădăcinile de floarea-soarelui, tutun, cînepă etc. Are tulpini brune-albăstrui, frunze mici în formă de solzi şi inflorescenţă spiciformă. Fructul este o capsulă cu două orificii prin care ies seminţele. Rădăcinile au un fel de ventuze, numite haustori, cu care se fixează pe rădăcinile plantelor-gazdă şi le sug hrana. Apariţia în masă a **l.** dăunează culturilor agricole pe care le parazitează. Se combate prin cultivarea soiurilor rezistente de plante agricole, prin prăşit şi prin rotaţia culturilor.

Lupoaie

„Lupta", ziar, organ al Comitetului de acţiune social-democrat român din Odessa. A apărut de trei ori pe săptămînă, între 5 septembrie 1917 şi 11 martie 1918. A dus o puternică campanie împotriva guvernanţilor României burghezo-moşiereşti şi a războiului. Ziarul a militat pentru refacerea organizaţiei internaţionale a muncitorilor.

„Lupta C. F. R.", gazetă săptămînală, organ de apărare a intereselor muncitorilor şi funcţionarilor ceferişti. A apărut la Bucureşti, în aprilie-septembrie 1932. Popularizînd activitatea Comitetului central de acţiune pe ţară a ceferiştilor şi chemările acestuia, gazeta a avut un rol însemnat în pregătirea luptelor ceferiştilor din februarie 1933.

„Lupta comunistă", organ legal al Partidului Comunist din România, apărut în 1924, după suprimarea ziarului „Socialismul".

lupta de clasă, luptă între clase cu interese opuse. Existenţa claselor sociale şi a **l. de c.** a fost constatată şi de unii economişti şi istorici premarxişti, dar numai marxismul a creat o teorie consecvent ştiinţifică a **l. de c.** El a demonstrat că existenţa claselor, structura de clasă a unei societăţi date sînt determinate de modul de producţie existent în acea societate, iar lupta dintre clase de interesele diferite sau opuse ale acestora, generate de poziţia lor în sistemul producţiei sociale. **L. de c.** este deci un fenomen necesar, o lege obiectivă, determinată de contradicţiile obiective ale modurilor de producţie antagoniste; ea constituie forţa motrice a dezvoltării societăţilor bazate pe asemenea moduri de producţie. Înfrîngerea împotrivirii claselor dominante, reacţionare, care frînează progresul societăţii şi caută să menţină rînduielile vechi, perimate, şi deschiderea drumului pentru înfăptuirea transformărilor sociale devenite necesare se realizează numai prin lupta de clasă a forţelor sociale înaintate, revoluţionare. Revoluţiile sociale, care sînt forma cea mai înaltă a **l. de c.,** asigură trecerea la o orînduire socială superioară, mersul ascendent al societăţii. Teoria **l. de c.** a avut o uriaşă importanţă pentru crearea unei adevărate ştiinţe despre societate. Ea a făcut posibilă reducerea milioanelor de acţiuni ale indivizilor la acţiunea obiectiv determinată a unor mari grupuri sociale, permiţînd astfel dezvăluirea legităţii obiective a istoriei. În opoziţie cu concepţiile burgheze sau oportuniste, marxism-leninismul extinde recunoaşterea luptei de clasă pînă la constatarea necesităţii şi inevitabilităţii revoluţiei socialiste şi a dictaturii proletariatului ca instrument de construire a unei societăţi fără clase. Teoria marxistă a **l. de c.** constituie fundamentul ştiinţific al strategiei şi tacticii prole-

tariatului revoluționar. Lupta de clasă străbate toată istoria societăților împărțite în clase antagoniste. În fiecare din aceste societăți, ea se deosebește însă printr-o serie de particularități decurgînd din caracterul modului de producție și din specificul structurii de clasă a orînduirii respective. În societatea capitalistă, principala contradicție de clasă este cea dintre proletariat și burghezie. În opoziție cu interesele burgheziei, care cer menținerea și consolidarea sistemului capitalist de exploatare a oamenilor muncii, interesele de clasă ale proletariatului impun lichidarea acestui sistem, care a devenit o frînă în calea progresului social. **L. de c.** a proletariatului împotriva capitalismului se desfășoară în toate domeniile vieții sociale: economic, politic și ideologic. Prima ei formă istorică este *lupta economică*, adică lupta pentru interesele profesionale ale muncitorilor (creșterea salariilor, reducerea zilei de muncă etc.), pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă ale acestora. Lupta economică este un domeniu important al **l. de c.** a proletariatului, deoarece creează posibilitatea obținerii unor anumite ameliorări ale situației muncitorilor, contribuie la organizarea și educarea lor revoluționară. Ea are însă un caracter limitat, deoarece, în ultimă instanță, poate duce doar la îmbunătățirea condițiilor de vînzare a forței de muncă, dar nu la desființarea cauzelor exploatării capitaliste: *Lupta politică* este domeniul hotărîtor al **l. de c.** a proletariatului. Ea este lupta proletariatului conștient de forța și de misiunea sa socială, de interesele sale vitale de clasă, de cauzele care determină situația sa de clasă exploatată. Principalul obiectiv al luptei politice îl constituie cucerirea puterii de stat de către proletariat, menținerea și consolidarea ei. Marxism-leninismul consideră lupta de clasă ca fiind pe deplin dezvoltată numai atunci cînd cuprinde domeniul politic și pe deplin consecventă numai atunci cînd rezolvă problema fundamentală a revoluției, problema cuceririi puterii de stat. *Lupta ideologică* este lupta împotriva ideologiei burgheze, pentru introducerea conștiinței socialiste în mișcarea muncitorească, pentru victoria ideologiei socialiste asupra ideologiei burgheze. În condițiile actuale, în țările capitaliste lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei cunoaște o amploare deosebită. Se afirmă mai puternic ca oricînd rolul istoric al clasei muncitoare ca forța cea mai înaintată a societății. Restrîngerea sferei de acțiune a imperialismului a determinat ascuțirea contradicțiilor economice, politice și sociale în lumea capitalistă. Concentrarea capitalurilor atît pe plan intern cît și internațional, creșterea atotputerniciei marilor uniuni monopoliste în viața de stat ascut antagonismele de clasă, contradicția dintre interesele monopolurilor și cele ale imensei majorități a națiunii. În lupta pentru apărarea drepturilor economice și a libertăților democratice, a independenței și suveranității naționale, se alătură clasei muncitoare, în frunte cu comuniștii, mase largi ale țărănimii, noi pături și categorii ale populației. Cîștigă tot mai mult teren ideea închegării unui larg front împotriva dominației monopolurilor, pentru interesele vitale ale maselor populare. În epoca actuală, de mari prefaceri sociale, cînd puterea de înrîurire a clasei muncitoare, a sistemului mondial socialist și a tuturor forțelor antiimperialiste a crescut considerabil, se creează condiții din ce în ce mai favorabile pentru cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare și aliații ei. *În perioada de trecere de la capitalism la socialism*, lupta de clasă nu încetează, ci îmbracă forme noi și cunoaște intensități diferite în raport cu gradul de împotrivire al burgheziei, continuînd să acționeze ca o lege obiectivă. După victoria socialismului în țara noastră, domeniul principal al luptei de clasă este domeniul ideologic. V. și c l a s e s o c i a l e.

„Lupta de clasă", revistă lunară, organ teoretic și politic al C.C. al Partidului Muncitoresc Român. Prima serie a revistei, care a început să apară la 1 iulie 1920 sub îngrijirea secției București a Partidului socialist, a avut un rol însemnat în lupta ideologică pentru crearea Partidului Comunist din România. Între iunie 1926 și decembrie 1939 revista a apărut ilegal, cu întreruperi. A contribuit la popularizarea și la aplicarea teoriei marxist-leniniste la problemele țării noastre, la răspîndirea politicii partidului de luptă împotriva exploatării capitaliste și pentru apărarea independenței naționale, la mobilizarea maselor împotriva fascizării țării și a pregătirii războiului antisovietic. Reapare din august-septembrie 1948 (seria a V-a), la București. Publică articole teoretice, articole privind practica construcției socialiste, problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale, experiența organizațiilor de partid și de stat, activitatea științifică, literară, artistică din țară și de peste hotare ș.a.

„lupta pentru existență", denumire dată de Darwin corelațiilor multiple și complexe dintre viețuitoare și dintre acestea și mediul lipsit de viață. Sub această denumire metaforică, Darwin cuprindea trei aspecte ale relațiilor dintre organisme și mediul de viață (biotic și abiotic): lupta organismelor cu mediul lipsit de viață, lupta dintre indivizii aceleiași specii și lupta dintre specii diferite. În urma **l. pentru e.** supraviețuiesc organismele care prezintă variații individuale dintre cele mai avantajoase, care le dau posibilitatea de a lăsa urmași mai numeroși și calitativ avantajați. Prin acest fapt, **l. pentru e.** reprezintă cel mai însemnat factor al s e l e c ț i e i n a t u r a l e. Dacă punctul de vedere al lui Darwin referitor la relațiile cu mediul abiotic și la relațiile dintre specii este indiscutabil, în privința relațiilor dintre indivizii aceleiași specii, tot mai mulți biologi înclină în prezent către părerea că relațiile dintre indivizii aceleiași specii sînt calitativ diferite de relațiile dintre specii diferite.

„Lupta sindicală", gazetă legală, organ al Comisiei locale a sindicatelor muncitorești din București, apărută în 1932—1935. Ultimele numere ale gazetei au apărut ilegal. **L.s.** a dezbătut, în paginile ei, problemele organizării luptei pentru satisfacerea revendicărilor economice și politice ale muncitorimii bucureștene.

„Lupta tineretului", gazetă ilegală, organ al C.C. al Uniunii Tineretului Comunist din România. A apărut la București în 1940.

„Lupta universitară", gazetă bilunară, organ de apărare a intereselor studențești. A apărut la București, în 1933. „Lupta universitară" a militat pentru îmbunătățirea situației economice a studenților și pentru educarea lor în spirit democratic.

„Lupta zilnică", ziar, organ al Partidului social-democrat și al Uniunii sindicale din România. A apărut la București, din septembrie 1914 pînă în august 1916, cînd a fost suprimat. Continuînd tradițiile ziarului „România muncitoare", **L. z.** a militat împotriva războiului imperialist. În paginile ziarului a fost publicat manifestul Conferinței internaționale de la Zimmerwald, precum și textul cuvîntării lui V.I. Lenin (*„Războiul și îndatoririle muncitorimei"*) rostite la mitingul socialist de la Berna din 8 februarie 1916.

„Luptătorul", buletin informativ al voluntarilor români participanți la războiul național-revoluționar al poporului spaniol împotriva fascismului și a intervenției italo-germane (1936—1939). A apărut în 1937—1938.

lúpte, ramură sportivă în care doi luptători se întrec, după anumite reguli, cu scopul de a se învinge. Întrecerea se desfășoară pe o saltea cu dimensiunile de 6 × 6 m și are o durată de două reprize a cinci minute. La sfîrșitul întrecerii, arbitrii pot consemna victoria unui sportiv la puncte sau egalitatea dintre cei doi sportivi. Victoria poate fi obținută însă de un sportiv și înaintea limitei de timp, prin fixarea adversarului cu omoplații pe saltea timp de două secunde (victorie prin tuș). Întrecerile la **l.** se organizează pe categorii de greutate (52, 57, 63, 70, 78, 87, 97 și peste 97 kg). — *L. clasice*, formă de luptă în care procedeele tehnice reglementare se aplică numai asupra părților superioare ale corpului, de la linia de centură în sus (trunchi, gît, cap și brațe). — *Lupte libere*, formă de luptă în care numărul procedeelor tehnice folosite este mai mare, ele aplicîndu-se asupra tuturor părților corpului și putînd fi executate și cu ajutorul picioarelor.

luptele muncitorești din decembrie 1918, puternice acțiuni de luptă ale muncitorilor din București pentru satisfacerea unor revendicări economice și politice; s-au desfășurat în condițiile avîntului revoluționar, în prima jumătate a lunii decembrie 1918. La începutul lunii decembrie au intrat în grevă muncitorii de la tipografiile „Sfetea" și „Minerva". Refuzului patronilor și al autorităților de a satisface revendicările greviștilor, printre care cea mai însemnată era recunoașterea comitetelor de întreprindere, i-a urmat declanșarea, la 13 decembrie, a unei greve generale a tipografilor, cu care s-a solidarizat întreaga muncitorime bucureșteană. Peste 20 000 de muncitori au demonstrat pe străzile capitalei împotriva stării de asediu și a cenzurii, pentru apărarea primului stat socialist. În Piața Teatrului Național, coloanele de muncitori au fost întîmpinate cu focuri de armă. Peste 100 de morți și cîteva sute de răniți au căzut victimă sîngeroasei represiuni; aproape 2 000 de muncitori au fost arestați. Masacrul din ziua de 13 decembrie 1918 a provocat puternicul protest al muncitorilor din întreaga țară.

luptele muncitorilor ceferiști și petroliști din februarie 1933, una dintre cele mai mari bătălii de clasă ale proletariatului din România împotriva exploatării, pentru democrație și independență națională. Aceste lupte s-au desfășurat în condițiile crizei economice mondiale din 1929—1933, care în țara noastră s-a manifestat deosebit de acut. Ca urmare a încercărilor claselor exploatatoare de a ieși din criză pe seama maselor, situația acestora s-a înrăutățit considerabil, ea fiind agravată de împrumuturile înrobitoare contractate în Apus și de acceptarea așa-zisului plan de „asanare" de la Geneva. S-au ascuțit contradicțiile sociale, îndeosebi principala contradicție de clasă, dintre proletariat și burghezie, procesul de radicalizare cuprinzînd mase din ce în ce mai largi. S-au creat astfel premise obiective pentru desfășurarea unor acțiuni revoluționare de masă împotriva exploatatorilor autohtoni, a pozițiilor deținute în țara noastră de monopolurile și băncile străine, împotriva pregătirilor de război și a pericolului fascist. După lichidarea luptelor fracționiste din 1929—1930 și refacerea rîndurilor sale, Partidul Comunist din România, urmînd directivele Congresului al V-lea, și-a îndreptat atenția spre întărirea legăturilor cu masele, și în primul rînd cu detașamentele de bază ale proletariatului — ceferiștii, minerii, petroliștii —, spre întărirea organizațiilor de partid din marile întreprinderi și realizarea frontului unic de jos. În martie 1932 a avut loc Conferința pe țară a ceferiștilor. Ea a ales Comitetul central de acțiune pe țară al ceferiștilor, alcătuit din muncitori din toate centrele feroviare, și a adoptat programul de revendicări politice-economice. Secretar al Comitetului central de acțiune a fost ales Gheorghe Gheorghiu-Dej. Organul de presă al Comitetului central de acțiune a fost „Lupta C.F.R.", care a apărut în aprilie 1932. Sub îndrumarea Comitetului Central al partidului comunist, Comitetul central de acțiune, expresie a Frontului unic muncitoresc, a îndeplinit rolul de organizator nemijlocit al luptei ceferiștilor. La organizarea luptelor au luat parte Chivu Stoica, Gheorghe Stoica, Ilie Pintilie, Gheorghe Vasilichi și alți activiști ai partidului. În toate centrele feroviare, masa muncitorilor comuniști, social-democrați și fără de partid a ales pe baze democratice, în adu-

nări deschise, comitete de acțiune cu o sferă de cuprindere tot mai largă: comitete pe atelier, pe secții, pe mai multe secții, pe întreprindere sau depou, pe centru feroviar. Se făurea astfel o structură organizatorică a frontului unic de jos. Începutul anului 1933 a cunoscut o creștere a luptelor revoluționare. În ianuarie-februarie au avut loc mitinguri, demonstrații și puternice greve la Atelierele C.F.R. Griviția-București, Nicolina-Iași, Galați, Pașcani și în principalele întreprinderi petroliere din Valea Prahovei. La 2 februarie 1933 s-a desfășurat greva muncitorilor de la Atelierele Griviția-București împotriva noilor scăderi de salarii și pentru sporirea acestora, împotriva concedierilor și pentru reprimirea celor concediați, pentru recunoașterea comitetului de fabrică etc. Cu acest prilej, partidul comunist a folosit o formă înaltă de luptă, greva cu ocuparea întreprinderii, însoțită de o largă mișcare de solidaritate în afară; muncitorii au creat gărzi de autoapărare și pichete de grevă. Greva s-a încheiat cu obținerea satisfacerii principalelor revendicări. Aceeași formă de luptă a fost aplicată și la Iași, Galați, Pașcani, precum și în unele întreprinderi petroliere din Valea Prahovei. Guvernul a recurs la măsuri teroriste, instituind la 4 februarie starea de asediu. În ziua de 13 februarie au declarat grevă cu ocuparea atelierelor ceferiștii din Cluj. Viguroase acțiuni de luptă începuseră la Iași, Oradea, Timișoara și în alte orașe. Încercînd să preîntîmpine noua grevă proiectată la Griviția-București, guvernul a arestat în noaptea de 14 spre 15 februarie pe conducătorii ceferiștilor. Ca răspuns, în dimineața zilei de 15 februarie, muncitorii de la Griviția, baricadîndu-se în ateliere, au declarat grevă pentru respectarea cuceririlor de la 2 februarie, anulate între timp de guvern, pentru eliberarea imediată a conducătorilor lor arestați, ridicarea stării de asediu, existența liberă a sindicatului și comitetului de fabrică. În dimineața zilei de 16 februarie, în fața refuzului muncitorilor de a părăsi atelierele, autoritățile ordonă deschiderea focului: cad uciși și răniți de gloanțe zeci și sute de muncitori, iar peste 2 000 sînt arestați. Cu ceferiștii Griviței s-au solidarizat mii de muncitori, pături largi ale populației capitalei, intelectuali, studenți, meseriași, mici comercianți, funcționari, țărani din satele apropiate. Muncitorii din principalele orașe ale țării și-au manifestat solidaritatea cu luptătorii de la Griviția prin numeroase greve, demonstrații, manifestații etc. Deși reprimate sîngeros, eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor au constituit o mare victorie politică a proletariatului din România. Ele au adîncit procesul de subrezire a regimului burghezo-moșieresc, au frînat ofensiva capitalistă împotriva condițiilor de muncă și de viață ale oamenilor muncii, au determinat demisia guvernului de „mînă forte" al lui Vaida-Voievod, renunțarea la aplicarea „planului de la Geneva", retragerea controlorilor străini, au întîrziat cu un șir de ani fascizarea țării. Reacțiunea a înscenat un proces odios conducătorilor luptelor muncitorimii ceferiste și petroliste. Procesul s-a desfășurat la București (17 iulie — 19 august 1933) și Craiova (4 iunie—1 iulie 1934). El a fost transformat într-o tribună de la care conducătorii comuniști, dînd exemplu de înaltă demnitate proletară, de puternic simț de clasă și intransigență revoluționară, au demascat regimul burghezo-moșieresc, au apărat cu curaj interesele celor mai largi mase muncitoare, independența țării. Campania pentru eliberarea luptătorilor ceferiști și petroliști implicați în proces a luat o mare amploare în întreaga țară. Fiind prima ridicare a proletariatului după instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, luptele din februarie 1933 au prilejuit o viguroasă afirmare pe arena internațională a proletariatului român. Clasa muncitoare de pretutindeni, cercuri largi ale opiniei publice democratice din toate țările, reprezentanți marcanți ai culturii mondiale și-au manifestat activ solidaritatea și simpatia față de muncitorimea română. Prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar, luptele din februarie 1933 au marcat un moment de cotitură în istoria întregii noastre mișcări muncitorești, au demonstrat capacitatea clasei muncitoare de a acționa ca forță socială conducătoare a poporului muncitor în lupta de eliberare, au deschis o pagină nouă în viața partidului și a țării.

Lupu, Nicolaie (1876—1947), medic și om politic român. A intrat în viața politică în 1907, în Partidul liberal. A aderat apoi la Partidul țărănesc, creat în 1918, fiind președinte al acestuia între 1924 și 1926. A fost vicepreședinte și conducător al organizației lin București a Partidului național-țărănesc, creat în 1926 prin unificarea Partidului țărănesc cu Partidul național-român din Transilvania. A fost membru fondator al „Ligii drepturilor omului", creată în 1923. În 1918—1919 și 1927—1928 a fost ministru. În perioada fascizării țării s-a situat pe poziția luptei împotriva pericolului fascist și a războiului; a fost președinte activ (1936) al Comitetului național pentru pace, afiliat la Reuniunea Universală pentru Pace (R.U.P.). În 1946 s-a desprins din P.N.Ț. împreună cu un număr important de membri ai acestuia, formînd Partidul țărănesc-democrat.

Lupu, Nicolaie Gh. (n. 1884), medic român, profesor la Universitatea din București, membru al Academiei R.P.R., om de știință emerit. Este unul dintre reprezentanții de frunte ai medicinii interne din țara noastră. A publicat numeroase lucrări de anatomie patologică și de hematologie. Sfera preocupărilor sale științifice cuprinde mai multe domenii ale medicinii interne, în care a adus contribuții personale, în special în domeniile fiziopatologiei sclerozei pulmonare, icterelor, a bolilor de sînge etc. Este autor al unor importante studii privitoare la ictere, endocardite, tifosul exantematic, angina pectorală, boala hipertensivă etc. Cercetările sale clinice s-au

îmbinat cu cele experimentale, dezvoltînd direcţia fiziopatologică în activitatea de cercetare. **L.** a imprimat în medicina internă română o orientare

N. Gh. Lupu

nouă. S-a ocupat şi de problemele învăţămîntului medical şi ale organizării muncii ştiinţifice. Opere principale: „Hematologie clinică" (1947), „Sclerozele pulmonare" (1958). Laureat al Premiului de stat.

lupul-vrăbiilor v. **sfrîncciocul mare.**

lúpus (MED.), boală a pielii şi a mucoaselor, de natură tuberculoasă, caracterizată prin apariţia în stratul profund al pielii de noduli care se ulcerează, lăsînd cicatrici întinse, deformante. Se localizează de obicei pe faţă, în jurul orificiilor naturale (nări, gură, ochi), avînd un caracter evolutiv cronic. După forma şi aspectul nodulilor se deosebesc mai multe varietăţi ale bolii: *lupus vulgar* (sau *tuberculos*), *lupus eritematos*, *lupus exantematic* etc.

Lurçat *[lürsá]*, Jean (1892), pictor francez, creator de cartoane de tapiserii; lucrează din 1937 pentru manufactura Aubusson. Tapiseriile sale elogiază omul şi viaţa, într-o viziune fantastică şi decorativă de mare inventivitate („Libertate", 1943; „Pămîntul", 1943; „Apocalipsul", 1947—1948; „Omul", 1946; „Pax", 1951; „Grădina poetului", 1955 ş.a.).

lúrex (IND. TEXT.), fir de efect în produsele textile, în formă de bandă foarte fină de aur, argint sau cupru aurit, monocromă ori imprimată.

Lusaka, capitala statului Zambia (din sudul Africii centrale). 77 000 loc. (1960). Are mici întreprinderi alimentare şi de confecţii şi o fabrică de ciment. Nod de căi de comunicaţii, aeroport. Institut etnografic.

Lu Sin (1881—1936), scriitor chinez, iniţiator al literaturii chineze realiste, supranumit „Gorki al Chinei". A fost unul dintre animatorii revoluţiei culturale din China. A scris pamflete, povestiri, romane, conţinînd o largă frescă a Chinei prerevoluţionare şi satirizînd fără cruţare orînduirea feudală cu toate racilele ei (pamfletul „Jurnalul unui nebun", romanul „Medicina", volumul de nuvele „Leacul", povestirea „Adevărata poveste a lui Ah Q", trad. rom. 1954). Militant pentru o artă şi o literatură proletară, **L.S.** a întemeiat şi a condus „Liga scriitorilor de stînga", care aplica

Lu Sin

linia partidului comunist în domeniul literaturii. A tradus din opera lui Gogol, Puşkin, Lermontov, Ibsen, Balzac ş.a.

Lusitania, provincie romană din Peninsula Iberică, situată pe teritoriul actual al Portugaliei şi al provinciilor spaniole Estremadura şi Leon.

lusitanián (STRAT.), al treilea etaj al jurasicului superior, caracterizat prin anumite specii de amoniţi. În R.P.R., depozite lusitaniene se găsesc la Bicaz, în munţii Hăşmaşului, Perşani, Bucegi, în Banat, în munţii Pădurea Craiului, Trascăului, în centrul Dobrogii etc.

lustruíre (TEHN.), operaţie de prelucrare a unor piese prin care se îndepărtează asperităţile şi micile neregularităţi de pe suprafeţele acestora spre a se obţine feţe lucioase în vederea înfrumuseţării sau îmbunătăţirii lor. **L.** se execută prin frecarea suprafeţei respective cu benzi, discuri sau inele din materiale moi (piele, pîslă, plută etc.), îmbibate cu o pastă activă (acizi parafinici, oleici etc.) şi cu pulbere foarte fină de abrazivi moi (oxizi de crom, de fier, silice naturală etc.). Suprafeţele lustruite sînt mai rezistente la uzură şi la coroziune şi au un coeficient de frecare mai mic. Sin. *polizare.*

lut (PEDOL.), material detritic sedimentar, format dintr-un amestec de argilă (7—30%), praf (28—50%) şi nisip (sub 50%), friabil în stare uscată şi plastic în stare umedă. În contact cu oxizii şi hidroxizii de fier se colorează în galben, brun, brun-roşcat. **L.** formează substratul mineral (roca-mamă) al multor soluri. Este folosit ca materie primă în ceramica ordinară şi la fabricarea cărămizilor. După componenta predominantă, există **l.** argilos, **l.** nisipos şi **l.** prăfos.

luteínă (BIOCHIM.) v. **progesteron.**

luteţián (STRAT.), primul etaj al eocenului (după unii cercetători singurul etaj al eocenului mediu). Depozitele **l.** conţin faună de numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode, echinide etc. În R.P.R., depozite **l.** se cunosc în nord-vestul bazinului Transilvaniei, la Tohanul Nou şi la Turnu-Roşu (reg. Braşov), în Depresiunea Getică, în Maramureş, în Dobrogea etc.

lutéţiu (CHIM.), *Lu.* Element din grupa lantanidelor; nr. at. 71; gr. at. 174,99. Formează combinaţii în treapta de valenţă trei.

Luther, Martin (1483—1546), reformator religios, întemeietorul protestantismului german (luteranismul). A fost profesor la Universitatea din Wittenberg. **L.** a formulat o interpretare nouă, antiscolastică, a textelor biblice şi a criticat autoritatea papală, dogmele şi organizarea ierarhică a bisericii catolice, intoleranţa acesteia şi comerţul cu indulgenţe. În esenţă, reforma lui **L.** constă în negarea rolului

bisericii şi al clerului ca mijlocitori între om şi divinitate, în afirmarea „mîntuirii prin credinţă" şi nu prin practicarea ritualurilor bisericeşti şi în

M. Luther

proclamarea autorităţii exclusive a textelor biblice. Excomunicat de papalitate (1520), **L.** a ars bula de excomunicare, proclamînd astfel deschis ruptura cu biserica catolică. Atitudinea lui, care exprima poziţia antifeudală şi anticatolică a burgheziei germane timpurii, a găsit un larg ecou în toate clasele şi păturile sociale din Germania. Reformator moderat, apărător al intereselor principilor şi bürgerilor germani, **L.** a dezavuat radicalismul lui Th. Müntzer şi al adepţilor acestuia şi a adoptat o atitudine ostilă faţă de războiul ţărănesc german. Luther a elaborat doctrina şi principiile generale de organizare ale bisericii luterane în Germania, punînd în slujba acestei cauze un puternic talent polemic şi literar. Prin traducerea Bibliei, **L.** a contribuit în mod hotărîtor la crearea limbii literare germane. El a exercitat o mare influenţă asupra tuturor sferelor vieţii spirituale din Germania secolelor XVI—XVII. V. şi biserica luterană.

Luthuli, Albert (n. 1899), om politic din Republica Sud-Africană. Luptător pentru drepturile populaţiei de culoare, a fost în repetate rînduri arestat. Premiul Nobel pentru pace (1960).

lutiér (fr. *luth* „lăută"; MUZ.), meşteşugar specializat în construirea şi repararea instrumentelor cu coarde.

Lutiţa, sat în comuna Mugeni, raionul Odorhei, reg. Mureş-Autonomă Maghiară. În acest sat (numit atunci şi Agyagfalva) a avut loc, la 15—16 octombrie 1848, adunarea secuilor, unde aceştia s-au raliat revoluţiei din Ungaria împotriva Habsburgilor. Biserică gotică din sec. XIV—XV

lútră (ZOOL.) v. **vidră.**

Lützen *[lŭţən]*, oraş în sudul R.D. Germane, unde au avut loc două bătălii celebre: a) în 1632, în timpul războiului de 30 de ani, cînd armatele Imperiului romano-german, conduse de Wallenstein, au fost înfrînte de armata suedeză, condusă de regele Gustav al II-lea Adolf, care şi-a găsit moartea pe cîmpul de luptă; b) în 1813, în timpul războaielor napoleoneene, cînd armatele coalizate ale Prusiei şi Rusiei au fost înfrînte de armata franceză, condusă de Napoleon I.

Luvru (ARHIT.), ansamblu de construcţii monumentale din diferite epoci, situat în Paris pe malul Senei. Iniţial, în sec. XIII—XV a fost castel fortificat şi închisoare politică. În sec. al XVI-lea a fost mărit şi transformat într-un palat în stilul Renaşterii franceze de către arhitectul Lescot, devenind reşedinţă regală. În sec. al XVII-lea, faţada estică a fost mărită în stilul clasicismului francez. Mărirea construcţiei a continuat pînă în sec. al XIX-lea. Printre cei mai de seamă arhitecţi şi sculptori care au participat la realizarea acestui ansamblu se numără: Goujon, J. Lemercier, C. Perrault, C. Percier ş.a. În 1793, după revoluţia franceză, a fost transformat în muzeu naţional de artă. Muzeul **L.** cuprinde vaste şi valoroase colecţii de artă universală din toate timpurile, fiind unul dintre cele mai bogate din lume. Cea mai veche colecţie a aparţinut lui Francisc I. Muzeul este alcătuit din şase secţii: pictură şi grafică, sculptură, artă aplicată, artă antică egipteană, orientală şi greco-romană. Aici se află lucrări celebre, ca Nike din Samotrace, Venus din Millo, Gioconda de Leonardo da Vinci, valoroase opere de Michelangelo, Rafael, Tiziano, Rubens, Velasquez, Rembrandt, Watteau şi alţii.

lux (lat. *lux* „lumină"; METR.), unitate de măsură a iluminării în sistemul SI; un lux este iluminarea unei suprafeţe care primeşte un flux luminos de un lumen, uniform repartizat pe un metru pătrat. Are simbolul *lx.*

luxáţie (lat. *luxare* „a scrînti"; MED.), deplasare permanentă a extremităţilor osoase dintr-o articulaţie. Poate fi congenitală (ex. *l. şoldului*) sau dobîndită în urma unui traumatism. Articulaţia luxată pierde mişcările normale.

Luxemburg, familie nobiliară din rîndurile căreia au fost aleşi împăraţi ai Imperiului romano-german (Henric

Luvru

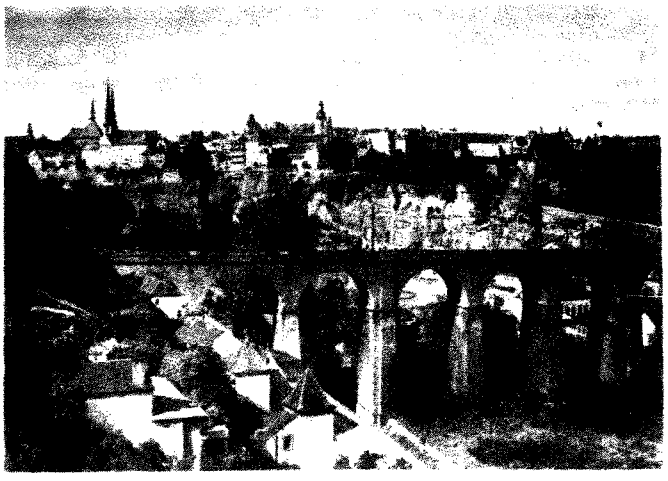

Luxemburg. Vedere generală

al VII-lea, Carol al IV-lea), regi ai Cehiei (Ioan de Boemia, Carol I), regi ai Ungariei (Sigismund de Luxemburg) şi duci de Luxemburg.

Luxemburg, capitala Marelui Ducat de Luxemburg, situată în sudul ţării, pe rîul Alzette. Circa 75 850 loc. (1964). Important centru financiar-industrial. Industrie siderurgică, constructoare de maşini, chimică, de pielărie. Nod de comunicaţii internaţionale. Numeroase monumente istorice medievale.

Luxemburg, *Marele Ducat de* ~, stat în vestul Europei, situat între Franţa, R. F. Germană şi Belgia. Suprafaţa: 2 586 km². Populaţia: 327 150 loc. (1964). Limbi oficiale: franceza şi germana; limba vorbită este un dialect german de tip francon, puternic influenţat de lexicul francez. Capitala: *Luxemburg*. Alte oraşe: Differdange, Esch-sur-Alzette, Dudelange. Partea de nord a **L.** este situată în Podişul Ardenilor, iar partea de sud în cîmpia fertilă a Mosellei. Climă temperată oceanică. 35% din suprafaţa **L.** este ocupată de păduri. Însemnate rezerve de minereu de fier. 40% din populaţia activă este ocupată în industrie. Principalele ramuri industriale: industria extractivă şi siderurgia (care dă circa 2/3 din producţia totală industrială). Mai are industrie constructoare de maşini, chimică, a materialelor de construcţie, de pielărie. În agricultură predomină cultura cerealelor şi creşterea cornutelor mari. Are o reţea deasă de căi ferate. Turismul este foarte dezvoltat. Importă cocs metalurgic, produse de larg consum etc.; exportă în special produse siderurgice (98% din producţia ramurii). În relaţiile economice externe ale **L.,** un loc important îl ocupă ţările membre ale Pieţei comune. — *Istoric.* **L.** s-a format ca posesiune feudală în sec. al X-lea. Între 1477 şi 1684 a făcut parte din posesiunile Habsburgilor, iar apoi a aparţinut succesiv Franţei (1684 — 1697 şi 1794—1815), Spaniei (1697—1714) şi Austriei (1714—1794). La Congresul de la Viena (1815), **L.** a fost proclamat mare ducat independent, în cadrul Uniunii germane (din care a făcut parte în perioada 1815 — 1866), şi a încheiat o uniune personală cu Olanda (1815—1890). La Conferinţa de la Londra (1867) a fost proclamată „neutralitatea veşnică" a **L.,** care a fost încălcată de Germania atît în primul cît şi în cel de-al doilea război mondial. Din 1922 este în uniune vamală cu Belgia. Împreună cu Belgia şi Olanda participă la uniunea economică numită Benelux. În 1948 articolul care se referea la neutralitate a fost scos din Constituţie şi, în 1949, **L.** a aderat la N.A.T.O. Este membru al Comunităţii europene a cărbunelui şi oţelului şi al Pieţei comune. **L.** este o monarhie constituţională (Marele Ducat de Luxemburg). Şeful statului este marele duce. Puterea legislativă este exercitată de Camera Deputaţilor, aleasă pe termen de cinci ani. **L.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul muncitoresc socialist din Luxemburg; Partidul social-creştin; Partidul Comunist din Luxemburg; Partidul democratic.

Luxemburg, Rosa (1871—1919), militantă de seamă a mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Germania. A intrat de tînără în mişcarea muncitorească polonă, unde s-a evidenţiat în lupta împotriva naţionalismului şi revizionismului lui E. Bernstein. În 1893 a participat la crearea Partidului social-democrat polonez. Stabilindu-se în 1897 în Germa-

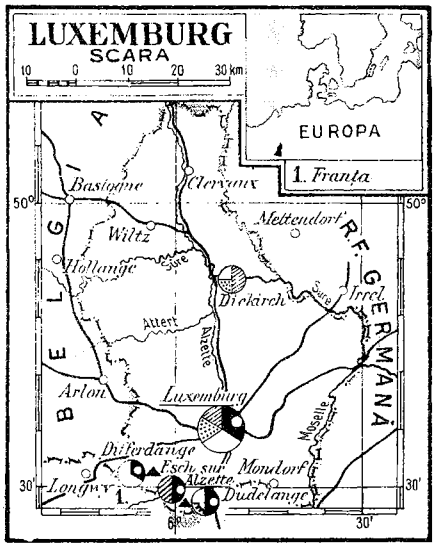

nia, a activat în rîndurile social-democrației germane, unde s-a relevat îndeosebi în lupta împotriva revizionismului lui K. Kautsky și a neokantianismului. În timpul primului

R. Luxemburg

război mondial s-a ridicat împotriva trădării liderilor social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a, care au trecut pe pozițiile social-șovinismului. A avut mari merite în lupta pentru apărarea marxismului împotriva revizionismului, dar în activitatea sa teoretică s-au făcut simțite unele greșeli, legate în special de problema națională și de problema alianței muncitorești-țărănești. A fost unul dintre creatorii grupului marxist-leninist „Spartacus", care a constituit nucleul Partidului Comunist din Germania, creat în decembrie 1918, și a avut un rol de seamă în organizarea luptei proletariatului german în timpul revoluției burghezo-democratice din noiembrie 1918. A fost ucisă de contrarevoluționari în ianuarie 1919. Unele scrieri ale Rosei **L.** au fost adunate în volumul intitulat „Cuvîntări și articole alese" (1951, trad. rom. 1962).

luxmétru (lat. *lux* „lumină" și *metru*; FIZ.), fotometru pentru măsurarea iluminărilor. Părțile constitutive principale ale luxmetrelor moderne sînt un fotoelement și un milivoltmetru cu scala gradată în lucși.

Luxor, sat în Egipt, în apropiere de Teba, unde în timpul faraonului Amenhotep al III-lea s-a construit un templu închinat lui Amon, care depășea prin măreție tot ceea ce se construise pînă atunci în Egipt. Templul de la **L.** a fost renovat și mărit în vremea faraonului Ramses al II-lea. Ruinele lui se mai văd și astăzi.

Luzon, cea mai mare dintre insulele Arhipelagului Filipinelor. Suprafața: 106 983 km². Populația: 11 327 650 loc. (1960). Relief muntos (altitudinea maximă: 2 928 m, în nordul insulei); numeroși vulcani, dintre care unii activi. Cutremure dese și violente. De-a lungul țărmului se află o fîșie îngustă de cîmpie roditoare. Climă subecuatorială, vegetație caracteristică de păduri și de savane. În subsol minereuri de fier, de cupru, de crom, de mangan, aur, cărbune, petrol și gaze naturale. Culturi de orez, de trestie de zahăr, de tutun, de abaca (cînepă de Manila). Principalul oraș și port: *Manila.*

Lvov, oraș în U.R.S.S., în vestul R.S.S. Ucrainene. 469 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini (de transport, aparataj electrotehnic, mașini agricole, aparate de precizie), de materiale de construcție, chimico-farmaceutică, alimentară. Nod feroviar. Universitate, institut politehnic și alte institute de învățămînt superior, teatre, muzee. Monumente istorice (sec. XIII — XVIII). — *Istoric.* **L.** a fost întemeiat în sec. al XIII-lea. Orășenii din **L.** au întreținut, în cursul evului mediu, strînse legături comerciale și culturale cu țările române, în special cu Moldova, unde orașul era cunoscut sub numele de *Liov.* Aici și-a făcut studiile cronicarul Grigore Ureche. În trecut s-a numit și *Lemberg.*

Lvov-Varșovia, *Școala de la* ~, școală poloneză de logică, fundată după primul război mondial și reprezentată de K. Twardowski, T. Kotarbiński, J. Lukasiewicz, A. Tarski ș.a. A adus contribuții importante în logica matematică, în special în problemele modalității și polivalenței, în teoria sistemelor formale, în problemele fundamentării matematicii și în cercetări de istorie a logicii. Unii membri ai școlii se plasează pe poziții filozofice materialiste, alții au o orientare pozitivistă sau neotomistă.

Lyallpur *[láiəlpur],* oraș în Pakistanul de Vest, situat în Punjab. 426 000 loc. (1961). Centru comercial. Industrie textilă (prelucrarea bumbacului), alimentară, chimică, de prelucrare a metalelor și produse de artizanat.

Lyell *[láiəl],* Charles (1797 —1875), geolog englez. A fost profesor la Colegiul regal din Londra. În 1833 a publicat lucrarea „Principii de geologie", în care a formulat principiul actualismului. A combătut teoria metafizică a catastrofismului, arătînd că schimbarea suprafeței Pămîntului s-a produs treptat și continuu sub influența unor factori geologici care acționează și azi și nu sub acțiunea unor catastrofe geologice. Ideile evoluționiste ale lui **L.** au constituit un progres în interpretarea

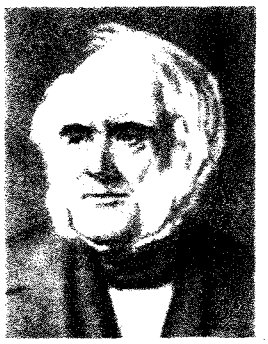

Ch. Lyell

materialistă a naturii. Principiul formulat de el are și o latură greșită, deoarece transpune mecanic condițiile geologice actuale în epocile geologice trecute, fără a ține seama de specificul fiecărei epoci geologice.

Lyly (Lilly) *[líli],* John (c. 1554—1606), scriitor englez. Creator al comediei engleze în proză, a abandonat tradiția subiectului monoliniar, creînd opere cu o intrigă complexă. În piesele sale a abordat subiecte cu caracter istoric și mitologic, încercînd să prezinte alegoric viața de curte în lumina idealurilor umanismului aristocratic („Alexandru și Cam-

paspe", 1584; „Endimion, sau Omul din Lună", 1588; „Midas", 1592). În „Mama Bombie" (1594), una dintre primele piese din epocă în care realul se îmbină cu fantasticul, a vrut să realizeze o comedie cu substrat popular. Prin romanul educativ „Euphues, sau Anatomia spiritului" (1579) şi „Euphues şi Anglia" (1580), **L.** e iniţiatorul stilului manierist, numit ulterior *eufuism*, caracterizat prin retorism, preţiozitate şi abuz de referiri mitologizante.

Lynen, Feodor (n. 1902), biochimist german, profesor la Universitatea din München. Are contribuţii importante în domeniul biosintezei şi degradării acizilor graşi din organism. Op. pr.: „Complexul multienzimatic al biosintezei acizilor graşi" (1964). Premiul Nobel (1964).

Lyon *[liõ]*, oraş în sud-estul Franţei, situat la confluenţa rîului Saône cu Ronul. 851 210 loc. (1962), cu suburbiile. Important centru industrial, financiar şi cultural. **L.** are o veche tradiţie în industria textilă: începînd din sec. al XVII-lea s-a dezvoltat prelucrarea mătăsii, iar în prezent predomină prelucrarea fibrelor sintetice. Mai are industrie chimică (acid sulfuric, îngrăşăminte, coloranţi, medicamente, cauciuc sintetic), industrie constructoare de maşini (automobile, maşini textile), alimentară. Nod feroviar şi port fluvial. Are două universităţi, institute ştiinţifice, muzee. Numeroase monumente din

Vedere din Lyon

toate epocile, dintre care mai importante sînt catedrala (sec. VII—XV), biserica Saint Martin (sec. XII), primăria (sec. XVI—XVII). —*Răscoalele din L.*, răscoale ale ţesătorilor din industria mătăsii, care au avut loc la Lyon în 1831 şi 1834. Răscoalele din **L.** au fost primele acţiuni armate organizate ale muncitorilor împotriva dominaţiei burgheziei; clasa muncitoare se manifesta astfel ca o nouă forţă socială pe arena istoriei.

Lyot *[lió]*, Bernard (1897—1952), astrofizician francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. S-a ocupat de fizica Soarelui; a inventat coronograful şi a construit filtre speciale de polarizare şi de interferenţă pentru observarea cromosferei şi coroanei solare în afara eclipselor.

Lysa Góra *(Góry Świętokrzyskie)*, vechi masiv hercinic situat în R.P. Polonă, între valea Vistulei şi valea rîului Pilica, înalt de circa 600 m (vîrful Lisica: 611 m). Este format dintr-o creastă centrală rectilinie, alcătuită din cuarţite, mărginită de culmi joase formate din calcare şi gresii, fragmentate de o serie de văi în lungul cărora s-au dezvoltat depresiuni. Zăcăminte de minereu de fier, polimetale, marmură.

Lysandros (Lisandru), comandantul flotei *(navarhos)* spartane în ultima parte a războiului peloponeziac (431—404 î.e.n.). A zdrobit flota ateniană în bătălia de la Aigos Potamos (405 î.e.n.), fapt care a contribuit în mod esenţial la terminarea războiului cu victoria ligii peloponeziace.

M

m *[me]*, a cincisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană sonantă ocluzivă nazală bilabială.

Maari (Al-Maari), Abul-Ala Ahmed (979—1058), poet clasic arab. A cultivat cu precădere o poezie cu conținut filozofic, în care dezbate în spirit pesimist și sceptic problema destinului, a credinței, a moralei ș. a. Fără a fi ateu, a respins dogmele islamice, propovăduind o etică laică. Într-o serie de poeme a denunțat abuzurile politice ale cîrmuitorilor din vremea sa.

Maastricht, oraș în sud-estul Olandei, situat pe fluviul Meuse, în apropiere de granița cu Belgia. 91 200 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, chimică și ceramică. Academie de artă, monumente arhitectonice medievale.

Mably *[mablí]*, Gabriel

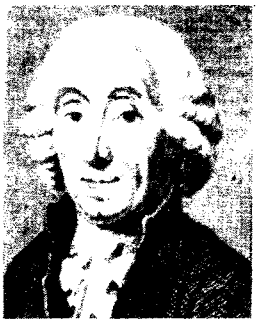

G. Mably

Bonnot de (1709—1785), comunist utopic francez. A considerat proprietatea privată drept izvor al tuturor relelor sociale, iar orînduirea socială întemeiată pe ea ca nerațională, potrivnică legilor naturii. **M.** a conceput o republică ideală menită să restaureze „vechea stare naturală" a omenirii, întemeiată pe comunitatea bunurilor. Considerînd însă ca irealizabilă o asemenea comunitate în vremea sa, **M.** a propus o serie de măsuri legislative care să preîntîmpine măcar o parte din relele generate de proprietatea privată.

Mabuse *[mabűz]*, Jan (pe numele adevărat *Jan Gossaert*) (1470—1533 sau 1536), pictor flamand care a aparținut curentului romanist (influențat de pictura Renașterii italiene). A pictat tablouri cu subiecte religioase, mitologice și portrete remarcabile prin căldura coloritului, dînd o deosebită atenție decorului (inspirat de arhitectura clasică) și costumelor („Adorația magilor", „Neptun și Amfitrita", „Henric al VIII-lea și cele două surori ale sale").

mac *(Papaver somniferum)*, plantă anuală din familia papaveraceelor, cu rădăcina pivotantă, lungă de 20—25 cm, tulpina înaltă de 50—150 cm; frunzele bazale sînt alungit-ovale, cu marginea neregulat crestată. Florile sînt mari, cu petalele colorate în alb, roz, roșu sau violet, cu diferite nuanțe. Semințele sînt mici, reniforme, de culoare gălbuie, cenușie, albastră sau aproape neagră și conțin 45—60% ulei și circa 20% proteine. Utilizarea **m.** este foarte variată; semințele sînt folosite în alimentație și pentru extragerea uleiului, care este de calitate superioară. În momentul cînd capsulele verzi încep să se îngălbenească, se extrage

Mac

din ele opiul, care conține morfină și papaverină, alcaloizi cu numeroase utilizări în industria farmaceutică.

Macabei, familie de sacerdoți din Iudeea, care a condus lupta împotriva dominației Seleucizilor. După obținerea independenței a fundat dinastia de regi a **M.** (167—37 î.e.n.).

macác *(Macacus)*, gen de maimuțe catariniene, cu corpul de circa 70 cm lungime; unele specii au coadă, altele nu. Majoritatea speciilor de **m.** trăiesc în sudul și în sud-estul Asiei, mai ales prin păduri.

macadám (DRUM.), îmbietruire executată dintr-o succesiune de sorturi de piatră spartă, așternută pe șosea în ordinea descrescîndă a mărimii lor. Așternerea fiecărui sort

de piatră este urmată de o cilindrare. După natura liantului folosit pentru mărirea rezistenței stratului de **m.**, se deosebesc: *m. ordinar* (cînd liantul este o pulbere minerală umezită), *m. asfaltic* (cînd liantul este bitum asfaltic) și *m. cimentat* (cînd se folosește ca liant cimentul). **M.** este folosit fie ca *îmbrăcăminte rutieră*, fie ca *strat-suport* pentru covoare asfaltice sau ca *fundație* pentru alte pavaje.

macamá, gen literar specific literaturii arabe. Asemănător ca structură cu nuvela sau cu povestirea, **m.** are ca elemente distinctive folosirea prozei ritmate, presărarea narațiunii cu momente hazlii și participarea obligatorie la acțiune a scriitorului.

Macao v. **Aomîn.**

Macapagal, Diosdado (n. 1911), președinte al Filipinelor (din 1961), unul dintre liderii Partidului liberal.

macará (TEHN.), mașină de ridicat și de transportat diferite obiecte pe distanțe scurte, folosită în diverse întreprinderi, pe șantiere, în porturi etc. **M.** pot fi stabile sau mobile și acționate manual sau mecanic (cu motor termic, electric, hidraulic sau pneumatic). Capacitatea de ridicare a **m.** variază de la cîteva sute de kilograme pînă la 450—500 t. — *M.-capră*, macara care poate fi deplasată pe un cadru metalic susținut pe două picioare larg distanțate, fixe sau prevăzute cu roți care pot rula pe două șine montate pe sol. Servește pentru încărcarea și descărcarea diferitelor sarcini în uzinele metalurgice, pe șantiere, în gări etc. — *M.-ciocan*, macara de dimensiuni mari, folosită în porturi și șantiere navale, avînd un braț care se poate roti în jurul unei construcții metalice montate pe chei. — *M. învîrtitoare*, macara folosită pe șantierele de construcții, alcătuită dintr-un braț cu lungime constantă sau variabilă care se poate roti în jurul cadrului metalic (picior) de susținere. — *M.-portal*, macara învîrtitoare montată pe o construcție metalică mobilă, prevăzută cu două, trei sau patru picioare (portal) pe sub care trec de obicei una sau mai multe linii de cale ferată. Este folosită în porturi, în stații de cale ferată, în uzine mari etc. — *M.-turn*, macara învîrtitoare folosită pe șantierele de construcții, al cărei braț este susținut pe o construcție metalică înaltă și care se poate deplasa pe șine în interiorul șantierului.

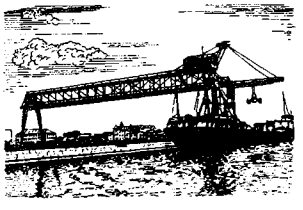

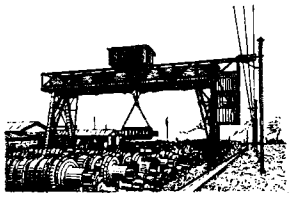

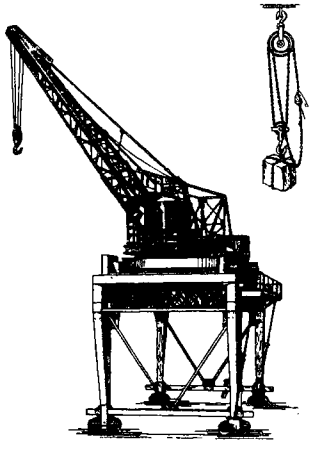

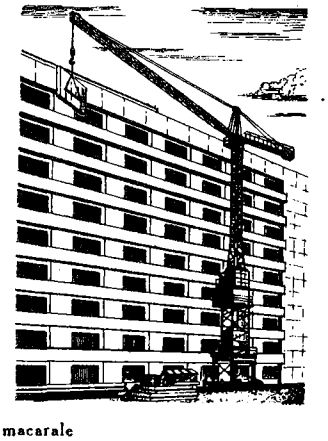

Tipuri de macarale

Macarie (sec. XV—XVI), ieromonah și tipograf sîrb. A tipărit pe cheltuiala domnilor Radu cel Mare, Vlad cel Tînăr și Neagoie Basarab, în medio-bulgară, primele cărți bisericești în Țara Românească: „Liturghierul" (1508), „Octoihul" (1510) și „Evangheliarul" (1512).

Macarie (? — 1558), cronicar moldovean. A fost egumen la Mănăstirea Neamț, apoi episcop de Roman. La cererea lui Petru Rareș a scris în slavonește o cronică de curte, care cuprinde evenimente din istoria Moldovei petrecute între 1504 și 1552. Cronica lui **M.** este o prelucrare în stil retoric a analelor de curte, după modelul operei cronicarului bizantin Constantin Manasses. Scrisă pe linia cronicilor moldovenești de curte, susținătoare ale politicii de întărire a puterii centrale, cronica lui **M.** este ostilă marii boierimi trădătoare.

macarónică, *poezie* ~, gen de poezie scrisă într-o manieră care urmărește parodierea și satirizarea pedantismului moravurilor cavalerești prin amestecul burlesc de cuvinte latine și italiene latinizate ridicol. Cultivată în Italia secolelor XVI—XVII, poezia **m.** a fost inițiată de T. Folengo. Denumirea de **m.** derivă, probabil, de la cuvîntul *macaron*, care în nordul Italiei înseamnă „prost".

Macarovici, Constantin (n. 1902), chimist român, profesor de chimie generală la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei R.P.R. Are lucrări în domeniul chimiei anorganice și analitice. A studiat combinațiile complexe cu piridină, derivați difenilici și sulfocianamine și a elaborat metode de dozare (potențiometrice, conductometrice, titanometrice, argen-

tometrice) a unor elemente chimice, precum şi de obţinere a unor compuşi (oxid de magneziu din dolomite, bioxid de titan din ilmenite). Op. pr.: „Chimie generală" (ed. 3, 1962).

Macaulay *[məcǫ́:li]*, Thomas Babington (1800—1859), istoric şi om politic englez. Membru de vază al Partidului liberal (whig), a avut un rol important în reorganizarea acestuia pe baze moderne. A ocupat diferite posturi în administraţia colonială a Indiei şi a fost ministru de război (1839—1841). A scris „Istoria Angliei" (5 vol., 1849), care se caracterizează prin eclectism şi subiectivism politic.

macáz (TRANSP.), parte componentă a unui schimbător de cale ferată, constituită dintr-o pereche de ace mobile aşezate în interiorul căii, două şine fixe cu profil special, suporturi metalice pe care alunecă acele şi plăci de fixare. Acţionarea **m.** se poate face manual sau mecanizat, iar comanda poate fi locală sau centralizată. —*M. aerian*, dispozitiv de conexiune la bifurcaţia unei linii de contact pentru tracţiune electrică (de tramvai sau de troleibuz), care permite trecerea vehiculelor de pe o cale pe alta.

Macbeth *[məcbéθ]*, puternic feudal scoţian, devenit rege al Scoţiei după uciderea regelui Duncan I (1040). A fost înfrînt şi ucis, la rîndul său, de Malcolm, fiul lui Duncan, în 1057. Erou al dramei cu acelaşi nume a lui W. Shakespeare şi al operei lui G. Verdi.

macchiaióli, denumire a grupului de pictori italieni care au cultivat o pictură antiacademică şi au promovat principii estetice foarte apropiate de cele ale impresioniştilor francezi. Ei urmăreau să redea impresiile sau percepţiile imediate ale realului cu ajutorul petei de culoare pură („macchie"). **M.** au determinat cea mai importantă mişcare de reînnoire picturală din arta italiană a sec. al XIX-lea. Mişcarea a apărut la Florenţa după 1850 şi a cunoscut o maximă înflorire între 1855 şi 1860, culminînd cu expoziţia florentină din 1861. Principalii reprezentanţi ai mişcării au fost Telemaco Signorini, Adriano Cecioni (teoreticienii grupului), Giovanni Fattori, Silvestro Lega, Diego Martelli ş.a.

Macdonald, Alexandre (1765—1840), mareşal francez. A fost unul dintre susţinătorii loviturii de stat a lui Napoleon Bonaparte de la 18 brumar 1799. S-a remarcat în bătălia de la Wagram (1809). După căderea lui Napoleon I a devenit pair al Franţei.

MacDonald *[məcdǫ́nəld]*, James Ramsay (1866—1937), om politic englez, lider al Partidului laburist şi al Internaţionalei a II-a. A fost prim-ministru în guvernele laburiste din anii 1924 şi 1929—1931. Între 1931 şi 1935 a condus aşa-numitul „guvern naţional", în care un rol conducător l-au avut conservatorii.

MacDowell *[məcdáuəl]*, Edward Alexander (1861—1908), compozitor şi pianist american. A studiat la Paris. A fost profesor la Universitatea Columbia din New York. S-a alăturat primilor muzicieni americani care s-au adresat folclorului indian („Suita indiană" pentru orchestră) şi al altor popoare (sonatele pentru pian „Norvegiana" şi „Celtica"). **M.** este autorul a două concerte pentru pian, patru sonate pentru pian, trei poeme simfonice ş.a.

macedoneánă, *limba* ~, limbă slavă vorbită în unele regiuni din R.P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia şi Grecia. Este una dintre limbile oficiale ale R.S.F. Iugoslavia.

Macedonia, stat antic în nordul Greciei, în regiunile muntoase ale Peninsulei Balcanice. În sec. al VI-lea î.e.n. era împărţit în mai multe regate mici. Momente importante ale formării statului centralizat macedonean au fost domniile lui Alexandros (459—454 î.e.n.) şi mai ales a lui Archelaos (419—399 î.e.n.), care au reuşit să-şi impună autoritatea asupra întregului teritoriu al **M.** Statul macedonean a ajuns la o mare înflorire în timpul domniei lui Filip al II-lea (359—336 î.e.n.), cînd **M.** şi-a impus hegemonia în lumea greacă, realizînd astfel unitatea politică a Eladei. Urmaşul lui Filip al II-lea, Alexandru Macedon, a organizat marea expediţie împotriva Imperiului persan, ocupîndu-l. Marele stat creat de Alexandru Macedon s-a destrămat o dată cu moartea sa şi s-a împărţit în mai multe state, cunoscute sub numele de *statele elenistice*. Unul dintre acestea a fost şi Macedonia propriu-zisă, care în cursul secolelor următoare s-a întins asupra întregii Tracii, intrînd în conflict cu oraşele greceşti de pe ţărmul Mării Negre. Dintre regii Traciei, mai cunoscuţi au fost Lisimah şi *Antigonos Gonatas* (283—239 î.e.n.), în timpul cărora **M.** a devenit o mare putere elenistică. Începînd de la sfîrşitul sec. al III-lea, în timpul domniei lui Filip al V-lea (221—179 î.e.n.), **M.** a devenit ţinta expansiunii romane în Balcani. După trei războaie grele, romanii au înfrînt rezistenţa **M.** şi, în urma bătăliei de la *Pydna* (168 î.e.n.), statul macedonean s-a prăbuşit. După înfrîngerea unei mari răscoale a macedonenilor (149—148 î.e.n.), romanii au transformat **M.** în provincie. După împărţirea Imperiului roman în două (395), **M.** a fost inclusă în Imperiul roman de răsărit. În sec. VI—VII, în **M.** s-au aşezat slavii. Începînd din sec. IX—X sînt menţionaţi în **M.** vlahii (aromânii), care se ocupau mai ales cu creşterea vitelor. După ce a fost stăpînit pe rînd de statele feudale bulgar şi sîrb, teritoriul **M.** a fost cucerit de turci (1371), sub al căror jug a rămas mai mult de cinci secole. După al doilea război balcanic (1913), teritoriul **M.** a fost împărţit între Grecia, Bulgaria şi Serbia.

Macedonia, republică din cadrul R.S.F. Iugoslavia, situată în sud-estul ţării, în bazinul rîului Vardar. Suprafaţa: 25 713 km². Populaţia: 1 405 000 loc. (1961). Capitala: *Skopje*. Relieful este în cea mai mare parte muntos; la nord-vest munţii depăşesc 2 500 m. Relieful cel mai jos îl formează depresiunile (Prilep-Bitolia, Skopje, Tetovo,

Prespa etc.), culoarul Vardarului şi valea Strumica. Clima este temperat-continentală în nord şi cu influenţe mediteraneene în sud. Mari zăcăminte de minereu de crom (aproape 90% din extracţia ţării) şi de mangan (aproape 70%). În vestul republicii s-a construit sistemul hidroenergetic Mavrovo. Metalurgie neferoasă (Skopje, Tetovo, Cer) şi feroasă (Stip), industrie alimentară şi a tutunului (Skopje, Bitolia, Prilep) şi textilă (Skopje, Titov Veles, Tetovo, Štip). Se cultivă cereale, tutun, bumbac şi alte plante tehnice, orez şi viţă de vie. Păşunile din zona muntoasă sînt folosite pentru creşterea ovinelor şi, în număr mai restrîns, a cornutelor mari. Sericicultură.

Macedonski, Alexandru (1854—1920), scriitor român.

A. Macedonski

S-a născut la Craiova, unde şi-a început şi studiile, continuîndu-le apoi în străinătate şi la Bucureşti. A debutat ca poet şi ziarist, atacînd în publicaţiile sale „monstruoasa coaliţie" burghezo-moşierească („Oltul", „Vestea", „Tarara" etc.). În 1880 fundează „Literatorul", revistă cu care voia să dea o ripostă „Convorbirilor literare". **M.** a format în jurul „Literatorului" cenaclul cu acelaşi nume, care cu timpul a aderat la simbolism, denumit de el „instrumentalism" sau „neoromantism". În 1882 apare volumul de „Poezii" şi primele „Nopţi". În acest volum de versuri, ca şi în cele care au urmat („Excelsior", 1895; „Flori sacre", 1912; „Poema rondelurilor", apărută postum, 1927), **M.** se defineşte ca un romantic activ, revoltat, ca şi Eminescu, de soarta nefericită a geniului într-o societate rău întocmită, incapabilă de a preţui înaltele idealuri. Semnificativă în acest sens e „Noaptea de decembrie", asemănătoare prin conţinut „Luceafărului" lui Eminescu. A compus în total unsprezece „Nopţi", din care se remarcă „Noaptea de noiembrie", o amplă şi acidă satiră la adresa societăţii capitaliste, şi „Noaptea de mai", în care, înnoind tehnica versului muzical, cîntă cu patos natura şi bucuria de a trăi. Alte poeme, ca „Lewki", „Ospăţul lui Pentaur", aparţin tehnicii parnasiene, fără a se limita însă la decorul exterior. În ultima perioadă a existenţei sale, receptiv la experienţe poetice formaliste de provenienţă franceză, prezente, de altfel şi în perioada de început, a cîntat florile, pietrele şi metalele preţioase ca simboluri ale esenţelor realităţii. Încercînd să teoretizeze „simbolismul instrumentalist", bazat pe imaginile pe care sunetele sau ritmul versurilor le-ar sugera, a adus şi remarcabile inovaţii tehnicii poetice. **M.** este un precursor al simbolismului românesc. A publicat în franţuzeşte „Bronzes" (1897), „Le calvaire de feu" (1906), „Le fou" (1910) etc. Proza în limba română e pitoresc memorialistică. Teatrul său are însă o valoare artistică minoră.

Maceo *[maséo]*, Antonio (1845 sau 1848—1896), revoluţionar din Cuba, unul dintre conducătorii luptei poporului cuban împotriva colonialiştilor spanioli. A participat la războiul naţional de eliberare din 1868—1878 şi a fost unul dintre conducătorii răscoalei din 1895—1896 împotriva colonialiştilor spanioli, în timpul căruia a căzut în luptă.

macerăre (lat. *macerare* „a dizolva"; CHIM.), operaţie prin care o substanţă solidă (plante, fructe, flori ş.a.) este lăsată mai mult timp în contact cu un solvent pentru a-i dizolva părţile solubile.

Mach, Ernst (1838—1916), fizician şi filozof austriac; a fost profesor la Universitatea din Viena. Este considerat precursorul lui Einstein în critica principiilor mecanicii clasice (spaţiul absolut, sistemele inerţiale etc.). Într-o reformulare a axiomelor mecanicii, **M.** a încercat să reducă inerţia de la o proprietate fundamentală la o însuşire care depinde numai de acţiunea corpurilor înconjurătoare; el reducea totul la noţiunea de masă şi la interacţiunea dintre mase prin forţe newtoniene. Are contribuţii în domeniul aerodinamicii vitezelor supersonice; de asemenea el a indicat utilizarea efectului Doppler-Fizeau pentru măsurarea vitezelor radiale ale stelelor. **M.** este un reprezentant al idealismului „fizic" şi unul dintre întemeietorii curentului idealist-subiectiv al empiriocriticismului (numit şi machism). Critica cea mai profundă a filozofiei lui **M.** se găseşte în lucrarea lui Lenin „Materialism şi empiriocriticism". — *Numărul lui M.*, număr egal cu raportul dintre viteza relativă a unui corp faţă de un fluid şi viteza locală a sunetului în fluid. *N. lui M.* intervine în calculul rezistenţei de înaintare a unui corp care se deplasează cu viteză mare printr-un fluid cu viscozitate redusă. De asemenea, el este unul dintre criteriile de bază ale similitudinii aerodinamice. — *Unda M.*, unda de şoc de mică intensitate care se produce într-un curent supersonic (adică la un număr Mach mai mare decît unitatea).

Mácha *[máha]*, Karel Hynek (1810—1836), poet romantic ceh. Opera sa cea mai realizată, poemul „Mai" (1836), concretizează, în imagini de mare prospeţime, o concepţie materialistă asupra naturii şi vieţii. Nuvela „Marinka" (1833) înfăţişează tablouri ale cartierelor sărace din Praga.

Machado de Assis *[maşádo də asíj]*, Joaquim Maria (1839—1908), scriitor brazilian. A fost primul preşedinte al Academiei Braziliene. După o perioadă de aderare la romantism, a evoluat spre realismul critic. Principalele sale romane („Memoriile postume ale lui Braz Cubas", 1881; „Don Casmurro", 1900 ş.a.) şi volu-

mele de povestiri, scrise cu un ascuţit simţ al analizei psihologice şi într-un stil concis, colorat, constituie un vast tablou al moravurilor societăţii braziliene de la finele sec. al XIX-lea şi exprimă dezamăgirea în faţa unei lumi care înăbuşă personalitatea umană. A mai scris versuri, piese de teatru şi studii critice.

Machado y Ruiz *[maciádo i ruiθ]*, Antonio (1875—1939), mare poet spaniol, reprezentant de seamă al aşa-numitei „generaţii de la '98", prima care, în istoria literaturii spaniole, „nu doarme în umbra umbrei bisericii". A fost membru al Academiei Regale Spaniole. S-a născut la Sevilla. Partizan al republicii şi adversar al fascismului, a murit în exil în Franţa. S-a format sub influenţa tatălui său (unul dintre fondatorii folcloristicii spaniole), a simbolismului francez, a poeziei lui Rubén Darío şi a evoluat pe linia unei literaturi adînc legate de aspiraţiile spre fericire ale omului simplu. A combătut tendinţele de dezumanizare a artei, canoanele rigide şi stilul baroc, definind poezia ca „expresie integrală a omului" şi arătînd că menirea poetului este de „a scrie pentru alţii" („Reflecţii asupra liricii", 1925; „Abel Martin", 1926—1933; „Juan de Mairena", 1934—1939). Primele sale volume de versuri evocă, în tonuri nostalgice sau luminoase, anii copilăriei andaluze şi ai adolescenţei castiliene („Singurătăţi", 1903; „Galerii şi alte poeme", 1907), dragostea sa pentru frumoasa Leonor, peisajele însorite ale Spaniei meridionale şi pe locuitorii lor („Cîmpurile Castiliei", 1912). În placheta „Noi cîntece" (1924) explorează cu rezultate remarcabile bogatul filon folcloric, creînd o poezie de mare rafinament, întemeiată pe cultul valorilor umaniste şi pe o atitudine patriotică fermă. În ultimii ani ai vieţii, cutremurat de soarta Spaniei, a scris versuri în apărarea republicii şi împotriva franchismului. Lirica lui **M.**, rod al unei personalităţi artistice de prim ordin, prin bogăţia conţinutului ei afectiv şi generos, precum şi prin simplitatea expresiei, exercită o influenţă covîrşitoare asupra literaturii spaniole contemporane.

machairodus (PALEONT.), gen fosil de mamifere din ordinul carnivorelor, caracterizat

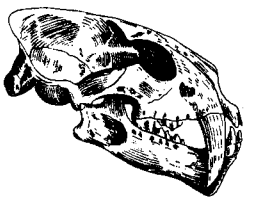

Craniu de machairodus

prin caninii dezvoltaţi şi prin premolarii reduşi. Primele specii de **m.** apar în pliocen, iar ultimele în cuaternarul inferior (ex. *Machairodus latidens* din cuaternarul inferior de la Băile 1 Mai, reg. Crişana).

machétă (it. *macchietta* „lucrare mică"; ARHIT.), transpunere plastică în diverse materiale şi de obicei la o scară redusă a unui ansamblu de arhitectură, a unei clădiri sau a unui detaliu în stadiu de proiectare. **M.** este unul dintre sistemele de studiu şi de verificare mai apropiată de realitate a proiectelor. Se foloseşte şi la realizarea decorului în teatru.

machiáj (TEATRU), tehnică de pictare, de fardare a obrazului, de transformare aparentă a trăsăturilor actorului în scopul caracterizării fizionomice a personajului interpretat.

Machiavelli, Niccolò (1469—1527), gînditor politic, istoric şi scriitor, ideolog de seamă al burgheziei italiene din perioada Renaşterii. A fost cancelar şi secretar de stat al Consiliului seniorilor din republica Florenţa (1498—1512). Participînd activ la toate marile evenimente ale timpului, a căpătat o vastă experienţă politică. În 1512, o dată cu revenirea la putere, în Florenţa, a familiei Medici, a fost îndepărtat din viaţa politică şi exilat la San Casciano (1512—1519), unde şi-a scris cele mai de seamă lucrări. În opera sa fundamentală, „Il principe" („Principele", trad. rom.), **M.** a susţinut necesitatea realizării în Italia a statului naţional unitar, sub egida monarhiei absolute; el consideră că în lupta pentru realizarea acestui scop suveranul poate folosi orice mijloc, inclusiv înşelăciunea, violenţa şi crima. De aici expresia de *machiavelism* pentru desemnarea lipsei de scrupule în alegerea mijloacelor folosite în atingerea unui scop. Afirmînd că în politică dictează interesele şi forţa şi că în ea nu au ce căuta considerentele morale, **M.** a spulberat iluziile moral-religioase cu care doctrinarii bisericii învăluiau domeniul relaţiilor politice şi a pus, alături de Bodin, Hobbes şi Spinoza, bazele unei teorii laice asupra statului. Totodată, doctrina lui **M.** este o expresie timpurie a cinismului şi amoralismului politicii

N. Machiavelli

burgheze. În ultimii ani ai vieţii, **M.** a scris „Istoriile florentine", în opt cărţi, operă care-l situează printre creatorii istoriografiei Renaşterii în Italia; în ea, **M.** a intuit cu remarcabilă pătrundere rolul central pe care luptele de clasă, izvorîte din interese materiale, l-au avut în istoria Florenţei. **M.** este autorul lucrării „Belfagor arhidiavolul", din care s-a inspirat I.L. Caragiale în „Kir Ianulea", şi al comediei de caracter „Mătrăguna", satiră a corupţiei clerului, a superstiţiilor şi a moravurilor burgheziei florentine din acea vreme.

machism v. **empiriocriticism.**

Maciu, Vasile (n. 1904), istoric român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei R.P.R. Op. pr.: „Condiţiile

interne ale proclamării independenței României" (1955), „Formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848 — 1878)" (în colaborare, 1964), „Introducere în istoriografia românească pînă în 1918" (1964, în limba franceză, în colaborare).

Macke, August (1887—1914), pictor și grafician german. Influențat de impresioniști, fovi și cubiști, este unul dintre întemeietorii grupării „Der blaue Reiter" (Călărețul albastru). Păstrîndu-se în cadrul unei picturi figurative, **M.** tratează scenele de gen (care se petrec în natură) și peisajele în forme simplificate și dinamice, întemeindu-și paleta pe contrastul de culori-lumină („Tinere sub copaci", 1914 ș.a.).

Mackensen *[mácənzən]*, August von (1849—1945), feldmareșal german. În timpul primului război mondial a comandat trupele germane-bulgare-turce, care au atacat România dinspre sud (1916). Coordonîndu-și acțiunile cu grupul de armate comandate de Falkenhayn, care atacau dinspre nord, a ocupat teritoriul României de la Dunăre și Carpați pînă la Siret, instituind un regim de ocupație caracterizat prin jefuirea bogățiilor țării. În 1917 a comandat grupul de armate care au dezlănțuit ofensiva de la Mărășești, zdrobită de contraofensiva grupului de armate române comandat de generalul Eremia Grigorescu. După 1930 a sprijinit fascismul.

Mackenzie *[məchénzi]*, sir Alexander (1755—1820), explorator canadian de origine scoțiană. A cercetat regiunea lacurilor Athabaska și Sclavilor; mergînd de-a lungul fluviului care îi poartă numele, a reușit să ajungă pînă la țărmul Oceanului Înghețat. În 1792—1793 a traversat de la est spre vest continentul nord-american, străbătînd Munții Stîncoși pe valea fluviului Peace. În anul 1801 Mackenzie și-a publicat însemnările de călătorie.

Mackenzie *[məchénzi]*, fluviu în nord-vestul Canadei (4 241 km; **M.** propriu-zis 1 600 km). Izvorăște din Munții Stîncoși canadieni sub numele Athabaska și trece prin lacul Athabaska și prin Lacul Sclavilor; mai departe, purtînd numele de **M.**, curge spre nord-vest și se varsă printr-o deltă în Marea Beaufort (Oceanul Înghețat). Navigabil pînă la Lacul Sclavilor și pe unele porțiuni din amonte.

Maclaurin *[məclɔ́:rin]*, Colin (1698—1746), matematician englez. Discipol al lui Newton, a fost membru al Societății Regale din Londra. A adus contribuții în analiza matematică și în mecanică. — *Serie Maclaurin* v. *serie*.

măclă (MINER.), concreștere regulată de cristale de același fel, caracterizată prin așezarea simetrică a acestora în raport cu un plan sau cu un ax. **M.** poate cuprinde numai două cristale alipite ori întrepătrunse *(m. simplă)* sau poate fi alcătuită din mai multe cristale alipite *(m. polisintetică)*. **M.** ia naștere fie în cursul cristalizării mineralului, fie prin deformarea lui ulterioară *(m. mecanică)*. Uneori este atît de frecventă, încît servește la caracterizarea și la

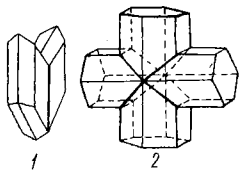

Macle
1 — în formă de coadă de rîndunică la gips; *2* — în formă de cruce la staurolit

recunoașterea mineralului respectiv (ex. **m.** gipsului în coadă de rîndunică, **m.** polisintetică a feldspaților plagioclazi etc.).

Mac-Mahon *[mac-maȏ]*, Patrice de (1808—1893), mareșal și om politic francez. Ca militar s-a făcut cunoscut în războiul Crimeii (1853—1856) și în războiul Sardiniei și Franței împotriva Austriei (1859). În războiul franco-prusian (1870—1871) a fost înfrînt și a capitulat la Sedan. În 1871 a fost comandantul armatei versaillezilor, care a înăbușit în sînge Comuna din Paris. Ca președinte al Franței (1873—1879) a dus o politică antirepublicană și monarhistă și a fost silit să demisioneze.

Macmillan *[məcmílən]*, Harold (n. 1894), om politic englez, membru al Partidului conservator. Între 1957 și 1963 a fost prim-ministru al Marii Britanii și liderul Partidului conservator. În 1964 s-a retras din viața politică.

Macovei, Gheorghe (n. 1880), geolog român, membru

Gh. Macovei

al Academiei R.P.R., președinte de onoare al Comitetului geologic. A făcut cercetări geologice în sudul Dobrogii și în flișul Carpaților Orientali, precum și cercetări geologice și hidrogeologice în stepa kirghiză și în Balcani. A organizat a doua reuniune a Asociației geologice carpatice, ținută la București în 1927. Cu această ocazie a prezentat o sinteză a geologiei Carpaților Orientali. Op. pr.: „Evoluția geologică a României — Cretacicul" (1934), „Zăcămintele de petrol" (1938), „Geologia stratigrafică" (1954) ș.a. Laureat al Premiului de stat.

Macovei, Ligia (n. 1916), pictoriță și graficiană română. Artistă emerită a R.P.R. S-a remarcat în special prin grafică de șevalet și ilustrații de carte. Ilustrațiile executate („Poezii" de M. Eminescu, „Nada florilor" de M. Sadoveanu, „Nuvele" de M. Gorki, „Poezii" de S. Quasimodo etc.) se caracterizează prin forță imaginativă, prin desenul suplu, fluid și sintetic. În pictura sa se remarcă ciclul intitulat „De peste hotare" (1958—1961), cu reușite note satirice. Laureată a Premiului de stat.

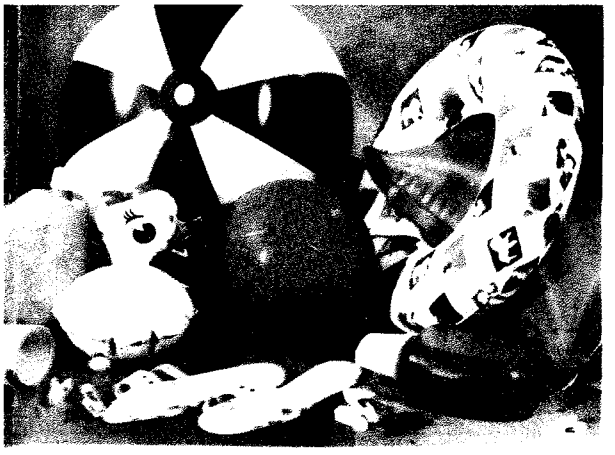

Bunuri de larg consum fabricate din materiale plastice

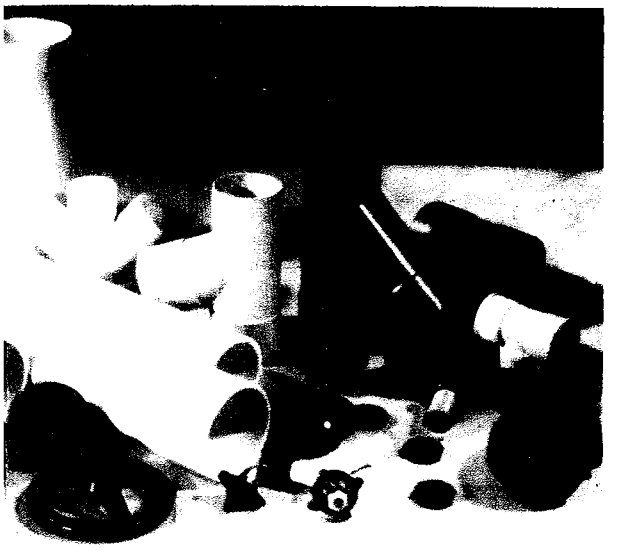

Piese din materiale plastice folosite în industrie.

Fabrica de mase plastice — București.

Secția de tras țevi.

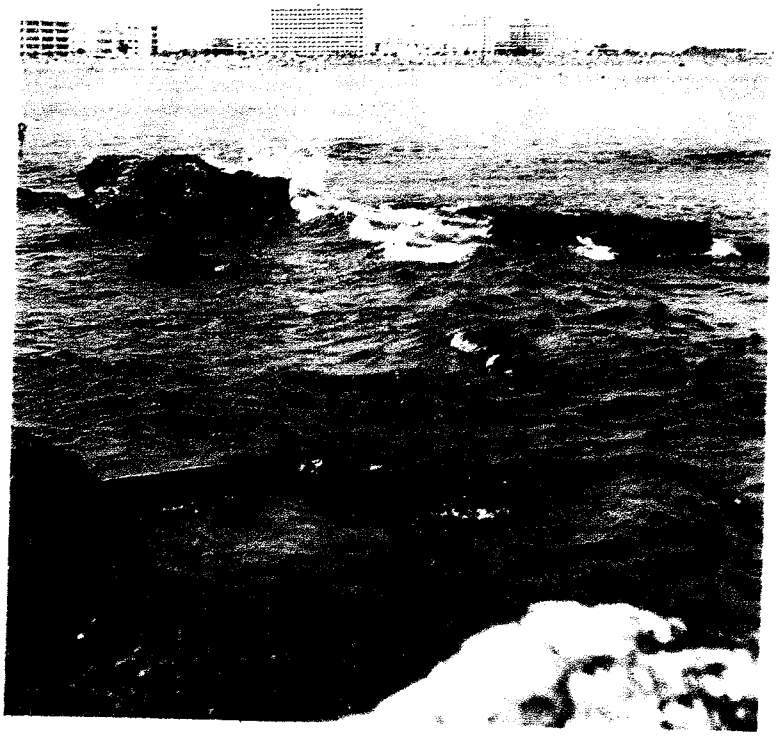

Pe litoralul Mării Negre. *Mamaia*

Macovschi, Eugen (n. 1906), chimist român, profesor la Universitatea din București, membru al Academiei R.P.R. Are contribuții în domeniul chimiei organice (mecanismul formării azoxiderivaților, transpoziția moleculară la sinteza stilbenilor etc.) și în domeniul chimiei biologice (permeabilitatea membranelor vii, constituția și activitatea acestora, acțiunea fiziologică a unor substanțe estrogene în legătură cu stereoizomeria lor ș.a.). A elaborat metode analitice de cercetare aplicate la produse biologice. Op. pr.: „Direcțiile noi de cercetare în domeniul permeabilității membranelor" (1950), „Rolul fosfagenului în excitabilitatea musculară", 1961.

Macpherson *[məcfə:sn]*, James (1736—1796), scriitor scoțian. A ajuns celebru datorită culegerii „Scrierile lui Ossian" (1765), atribuită de el bardului irlandez Ossian (sec. al III-lea e.n.). În realitate, culegerea cuprindea vechi poeme populare gaelice prelucrate de **M.** Elogiul adus trecutului legendar, ritmul încîntător al prozei au făcut ca lucrarea lui **M.** să stîrnească un uriaș interes în epocă și să exercite, prin tonalitatea și amprenta ei de fantastic, o însemnată influență asupra preromantismului englez și continental.

Macrea, Dimitrie (n. 1907), lingvist român, profesor universitar, membru corespondent al Academiei R.P.R., profesor emerit. A condus lucrările de elaborare ale „Dicționarului limbii române literare contemporane" (1955—1957) și ale „Dicționarului limbii române moderne" (1958) și de definitivare a „Gramaticii limbii române" (2 vol., 1954). A publicat studii de fonetică, de geografie lingvistică, de statistică lingvistică, de istorie a limbii și a lingvisticii („Lingviști și filologi români", 1959; „Probleme de lingvistică română", 1961; „Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române", 1965). Laureat al Premiului de stat.

macro- (gr. *makros* „mare"), element de compunere cu sensul „mare" (ex. *macrostructură, macromoleculă*).

Macrobiu (Macrobius Ambrosius Theodosius) (sec. IV—V), scriitor latin. A fost senator la Roma. Opera sa principală, „Saturnalii" (7 cărți, trad. rom. 1960), cuprinde, în formă de dialog, interesante discuții literare cu referire specială la Virgiliu, cu multe citate din scriitorii vechi și cu informații erudite despre religia și obiceiurile romanilor. E și autorul unui „Comentariu la «Somnul lui Scipio» de Cicero".

macrocefalie (gr. *makros* „mare" și *kephale* „cap"; MED.), malformație caracterizată prin creșterea exagerată a dimensiunilor capului. **M.** este congenitală.

macrofág (gr. *makros* „mare" și *phagein* „a mînca"; HIST.), tip de leucocit mononuclear de dimensiuni mari (circa 25 μ în diametru), cu nucleu rotund sau reniform, cu citoplasmă abundentă, lipsită de granule, înzestrat cu o mare putere de fagocitare. Sin. *monocit.*

macromicéte (BOT.; *Macromycetes*), grup de ciuperci cu corpul de fructificație mare, diferit colorat, format în general din picior *(stipes)* și pălărie *(pileus)*. Cresc prin pajiști, păduri etc. Unele **m.** fac parte din clasa ascomicetelor (ex. zbîrciogii), iar cele mai multe din clasa basidiomicetelor (ex. ciuperca de bălegar).

macromolecúlă (CHIM.), moleculă de dimensiuni mari, a cărei greutate moleculară variază de la circa 10 000 pînă la peste 1 000 000. **M.** este alcătuită dintr-un număr foarte mare de atomi, legați între ei prin valențe principale. În structura tuturor **m.** se regăsesc anumite unități structurale care se repetă de sute sau chiar de mii de ori. Aceste unități se numesc *monomeri* și reprezintă structura moleculei simple din care a rezultat **m.** După structură, macromoleculele se împart în *filiforme* (monodimensionale), cînd moleculele monomerului se unesc pe o singură direcție, și *tridimensionale*, cînd unirea se face pe trei direcții. Dimensiunile și structura intimă a macromoleculelor hotărăsc cele mai multe dintre proprietățile lor: solubilitate, comportare față de căldură, elasticitate, rezistență mecanică și electrică etc. **M.** sînt răspîndite atît în lumea organică, unde alcătuiesc țesuturile vegetale sau animale (celuloză, amidon, cauciuc, glicogen, proteine, acizi nucleici etc.), cît și în lumea minerală (cuarț, diamant, grafit, rubin, safir, mică, azbest etc.). Se pot obține sintetic din diferite substanțe simple, prin reacții de polimerizare (ex. polietilena, polistirenul, policlorura de vinil) sau de policondensare (ex. policaprolactama, poliesterii, siliconii etc.). Datorită proprietăților și răspîndirii lor, substanțele macromoleculare prezintă o deosebită importanță teoretică și practică.

macroscópic (FIZ.) **1.** (Despre un obiect) Care are dimensiuni obișnuite, care poate fi văzut cu ochiul liber. **2.** (Despre o teorie științifică, o mărime fizică etc.) Care se referă la proprietăți ale obiectelor și fenomenelor neținînd seama de structura discretă (moleculară, atomică) a corpurilor.

macroseísm (GEOL.), zguduire puternică a scoarței terestre provocată de un cutremur. Este simțită direct, fără ajutorul aparatelor.

macrospór (BOT.), spor al unor pteridofite care dă naștere unui protal femeiesc, purtător de arhegoane. Celula-mamă a sacului embrionar de la plantele cu flori este omologă cu macrosporul.

macrostructúră (METAL.), structură a unui metal sau a unui aliaj așa cum apare ea la suprafață, în spărtură sau în secțiune, în stare brută sau după o pregătire prealabilă. Cercetarea **m.** se face cu ochiul liber sau cu instrumente optice care măresc pînă la 10 ori.

mactra podolica (PALEONT.), specie de lamelibranhiat fosil

Mactra podolica

din ordinul heterodontelor, cu dinți lamelari subțiri și alungiți, cu cochilia de formă triunghiulară, avînd partea ante-

rioară rotunjită şi partea posterioară ascuţită. În R.P.R. se găseşte în depozitele sarmatice din Subcarpaţi, din Podişul Moldovenesc şi din Dobrogea.

macula lutea, zonă limitată pe suprafaţa retinei, de culoare galbenă, formînd o adîncitură sub papila nervului optic. Bogată în celule specifice (celule cu conuri), **m. l.** este regiunea unde se realizează vederea cea mai clară. Sin. *pată galbenă.*

Madách *[mádaci]*, Imre (1823—1864), poet şi publicist ungur. S-a născut dintr-o familie de mici nobili. Ca ziarist, a sprijinit revoluţia din 1848, al cărei eşec l-a dezamăgit profund, împingîndu-l spre pesimism. A scris versuri şi piese de teatru, dar îşi datorează renumele poemului dramatic de substanţă romantică „Tragedia omului" (1861, trad. rom. 1934, în versiunea lui O. Goga). Reluînd motivul faustic al pactului dintre diavol şi om, poemul urmăreşte, sub forma unui vis, evoluţia ciclică a destinului uman de la alungarea din rai a lui Adam şi a Evei pînă în anii epocii capitaliste. Vastă frescă sociogonică, înrudită cu „Legenda secolelor" de V. Hugo şi cu „Memento mori" de M. Eminescu, însă cu rădăcini în „Faust" al lui Goethe şi în „Paradisul pierdut" al lui Milton, capodopera lui **M.** se distinge prin profunzimea problematicii filozofice, prin plasticitatea evocărilor şi frumuseţea peisajelor lirice. Ideologic, ea este expresia unui spirit frămîntat de contradicţii, apăsat de o viziune cu implicaţii teologice şi pesimiste, dar încrezător totuşi în capacitatea omului de a lupta şi a înfrînge, în cele din urmă, fatalitatea.

Madagascar, insulă în Oceanul Indian, la circa 400 km de coasta sud-estică a Africii, una dintre cele mai mari insule din lume (590 000 km²). În trecutul geologic a fost unită cu continentul african. Este alcătuită în cea mai mare parte din roci cristaline şi metamorfice. Relief în general muntos, cu înălţimi pînă la aproape 3 000 m. Constituie teritoriul Republicii Malgaşe.

Madarász *[mádoras]*, Viktor (1830—1917), pictor ungur, autor de tablouri cu temă istorică. Inspirîndu-se din trecutul de luptă al poporului maghiar, **M.** a creat compoziţii într-un spirit romantic. Este reprezentat în muzeele de artă din Cluj şi Arad.

Madeira (Madera), arhipelag vulcanic în Oceanul Atlantic, în apropiere de coasta nord-vestică a Africii. Suprafaţa: 797 km². Populaţia: 282 700 loc. (1960). Aparţine Portugaliei. Relief muntos, cu altitudinea maximă de 1 861 m (în insula Madeira). Climă subtropicală. Se cultivă trestie de zahăr, porumb, bananieri şi fructe tropicale. Este dezvoltată viticultura, obţinîndu-se vinuri de calitate superioară (renumitul vin de Madera). Se practică pescuitul. Regiune balneoclimatică de iarnă. Principalul oraş şi port este *Funchal.*

Maderno, Carlo (1556—1629), arhitect italian, unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai barocului timpuriu. Iniţial decorator în stuc, apoi arhitect, **M.** a fost un exponent al noului stil, introducînd în proiectele sale elemente retorice, coloane colosale, modenaturi puternice, jocuri de curbe, statui declamatorii. Principala sa lucrare este construcţia introductivă şi faţada vestică a catedralei sf. Petru din Roma. Alte opere: palatul Mattei, faţada bisericii sf. Susana din Roma.

Madgearu, Virgil (1887—1940), economist şi om politic burghez român în perioada dintre cele două războaie mondiale. A fost profesor de economie politică la Academia de înalte studii comerciale şi industriale, mulţi ani ministru; în această calitate a fost autorul unor legi privind activitatea economică-financiară, menite să uşureze burgheziei ieşirea din marea criză economică din 1929—1933 pe seama oamenilor muncii. Concepţia economică a lui **M.** s-a format sub influenţa *şcolii istorice* a economiei politice, şi îndeosebi a economiştilor germani K. Bücher şi W. Sombart. Ca teoretician al Partidului naţional-ţărănesc, reprezentînd interesele burgheziei grupate în jurul acestuia, în cercetarea evoluţiei şi structurii economiei româneşti ajunge la concluzia neştiinţifică despre caracterul predominant necapitalist, agrar-ţărănesc al economiei. El nega existenţa procesului concentrării producţiei şi capitalului în agricultură şi a proletarizării unei părţi din ţărănime, susţinînd ideea unei clase ţărăneşti omogene. Pe această bază a contribuit la elaborarea doctrinei „statului ţărănesc", care urmărea dezvoltarea şi consolidarea „unei clase ţărăneşti independente", adică a chiaburimii. Aplicarea acestei doctrine presupunea intervenţia statului în economia capitalistă şi în gospodăria ţărănească şi dezvoltarea cooperaţiei capitaliste ca mijloc de rezolvare a problemelor sociale ale ţărănimii. În lucrările sale, care conţin un bogat material faptic, **M.** a analizat, de pe poziţii burgheze, dar pe baza unei laborioase cercetări statistice, evoluţia economiei româneşti, structura şi perspectivele ei şi o serie de probleme privind meseriile, breslele, industria la domiciliu, băncile populare, situaţia ţărănimii, schimburile economice dintre state, imperialismul etc. În teoria despre imperialism, **M.** a fost adept al tezelor cu privire la pretinsul rol organizator şi planificator al monopolurilor în economia capitalistă. Ca exponent al unor cercuri politice legate prin interese de monopolurile vest-europene, el s-a pronunţat uneori împotriva legionarilor, ceea ce i-a atras adversitatea acestora, care l-au asasinat în noiembrie 1940. Op. pr.: „Agrarianism, capitalism, imperialism" (1936), „Evoluţia economiei României după războiul mondial" (1940).

madh (în arabă „laudă"), gen specific poeziei arabe clasice, echivalent cu panegiricul. Prin Al-Mutanabbi (915—955), **m.** atinge o epocă de maximă strălucire. În secolele XIII—XIX ajunge simplu exerciţiu retoric.

Madhya Pradesh *[mágia prádeş]*, stat în India, situat în partea centrală a ţării. Supra-

față: 442 635 km². Populația: 32 394 375 loc. (1961). Centrul administrativ: *Bhopal*. Este situat în nordul Podișului Deccan, cuprinzînd și platoul Malva, acoperit în mare parte de lave vulcanice, munții Vindhya și culmea Satpura. Climă subecuatorială. Mari suprafețe sînt împădurite. Importante resurse naturale: cărbune, minereu de fier, de mangan, bauxită, diamante. Se cultivă orez, grîu, bumbac, plante oleaginoase, mei. Este dezvoltată industria extractivă, textilă (Indore, Gwalior ș.a.), siderurgică (marele combinat Bhilai), constructoare de mașini, a hîrtiei ș.a.

Madison *[médisn]*, oraș în nord-estul S.U.A., centrul administrativ al statului Wisconsin. 126 700 loc. (1960), cu localitățile subordonate 222 100. Industrie constructoare de mașini, chimică, alimentară. Aeroport, nod feroviar și rutier. Universitate.

Madjapahit, numele pe care l-a purtat, începînd din 1294, statul javanez, după numele orașului **M.** În timpul regelui Haiam Vuruc (1350—1389), statul **M.** și-a extins autoritatea asupra majorității insulelor viitoarei Indoneziі. La începutul sec. al XVI-lea, statul **M.** și-a încetat existența.

Madosz (*„Uniunea oamenilor muncii maghiari din România"*), organizație de masă, reunind muncitori, țărani și intelectuali democrați din rîndurile minorității maghiare din țara noastră, creată în august 1934. **M.** a urmat orientarea generală democratică dată de P.C.R. organizațiilor de masă legale; în 1935—1937, **M.** s-a raliat forțelor politice în frunte cu P.C.R., care militau pentru crearea unui front democratic de luptă antifascistă. Interzis în 1938 de către dictatura regală, **M.** a activat sporadic și în ilegalitate. În 1943 a făcut parte din Frontul patriotic antihitlerist, iar în toamna anului 1944, a aderat la Frontul național democratic. În noiembrie 1944 a intrat în Uniunea populară maghiară.

Madras, oraș în sud-estul Indiei, centrul administrativ al statului cu același nume, situat pe coasta Coromandel, mare port la Oceanul Indian. 1 770 890 loc. (1962). Important centru industrial și comercial. Principalele ramuri industriale sînt: industria constructoare de mașini, chimică, textilă (prelucrarea bumbacului), a pielăriei și alimentară. Nod feroviar și rutier. Cel mai însemnat centru cultural din sudul Indiei. Universitate, muzee.

Madras, stat în sud-estul Indiei. Suprafața: 129 937 km². Populația: 33 686 950 loc. (1961), formată mai ales din tamili. Centrul administrativ: *Madras*. Relief variat: partea estică este o cîmpie litorală joasă, partea centrală are relief de podiș, iar zona vestică este muntoasă. Climă tropicală musonică. Rîuri dese, cu mari rezerve hidroenergetice. Zăcăminte de lignit, magnezită, bauxită. Ramura principală a economiei este agricultura. Se cultivă în special orez, mei, arahide, bumbac, trestie de zahăr, iar în zonele muntoase cafea și mirodenii. Este dezvoltată industria textilă (prelucrarea bumbacului), cu centrele principale Coimbatore, Madras și Madurai, industria alimentară (ulei, zahăr, tutun) și industria constructoare de mașini. La Mettur se construiește un combinat de aluminiu. În zona de coastă se practică pescuitul.

madreporári (ZOOL.), hexacoralieri coloniali, foarte rar solitari, cu înfățișare de arbore și cu scheletul format din calcar alb. Scheletul **m.** constituie masa principală a recifelor coraliere. Trăiesc în coloniі întinse în mările calde. Se cunosc peste 2 500 de specii actuale, răspîndite în mările tropicale.

Madreporari

Madrid. Piața Spaniei

Madrid, capitala Spaniei, situată în zona centrală a țării, în Podișul Castiliei Noi, la poalele munților Sierra de Guadarrama. 2 100 000 loc. (1962). Este străbătut de rîul Manzanares, afluent al fluviului Tajo. Are numeroase întreprinderi de asamblare de mașini, chimice, electrotehnice, de ciment, textile, de pielărie și încălțăminte, alimentare ș.a. Nod de căi de comunicație. Aeroport. Centru cultural; universitate (care datează din sec. al XVI-lea) și alte instituții cultural-științifice, numeroase muzee, printre care renumitul muzeu de artă Prado. Centrul istoric al orașului este piața Puerta del Sol. În zona centrală există o serie de palate și biserici monumentale

(Basilica de Nuestra Senora de Atocha, 1523; Palatul regal, 1737—1764; biserica San Francisco el Grande, sec. XVIII, devenită panteon național). În apropiere de **M.** se află castelul Escurial. Întreprinderile industriale sînt concentrate în partea nordică și cea sudică a orașului. — *Istoric.* Amintit de izvoare în sec. al X-lea ca cetate maură, **M.** a fost cucerit în 1083 de regele Castiliei, Alfons al VI-lea, iar din 1561 a devenit capitala Spaniei. De la începutul sec. al XIX-lea, centru al celor mai mari acțiuni populare: răscoala împotriva ocupanților francezi (2 mai 1808), mișcarea anticlericală (1834), răscoalele populare din 1854 și 1856, mișcările studențești (1865), acțiunile republicane (14 aprilie 1931), greva generală din octombrie 1934. În timpul războiului național-revoluționar din Spania, **M.** a rezistat timp de peste doi ani (octombrie 1936—martie 1939) atacurilor forțelor fasciste prin lupta eroică a armatelor republicane și a brigăzilor internaționale.

madrigál (ital. *madrigale*, din lat. *matricale* „cîntec în limba maternă") **1.** (MUZ.) Cîntec religios pe o singură voce. În perioada Renașterii timpurii (sec. al XIV-lea) a devenit cîntec laic, idilic, contemplativ, pe 2—3 voci, iar în sec. al XVI-lea poem vocal pe 4—5 voci. În sec. al XVII-lea se creează așa-numitele *comedii de madrigal*, în care apar voci solistice și instrumente. Întemeietorul formei muzicale a **m.** este socotit P. Casella, iar printre reprezentanții ei mai de seamă se numără G.P. Palestrina și F. Landino. În România, genul a fost ilustrat, printre alții, de Paul Constantinescu, care a scris **m.** pentru cvartet vocal și pian, pe versuri de M. Eminescu. **2.** (LIT.) Specie a genului liric, de proporții restrînse, inițial cu conținut idilic sau galant, apoi cu ușoare tendințe didactice ori satirice, frecventă în special în Italia și în Franța sec. XVI—XVIII. În timp ce în Italia **m.** era compus din maximum 12 versuri iambice, în Franța nu era supus nici unei constrîngeri de ordin formal. Printre poeții care l-au cultivat se numără Clément Marot, Fontenelle și Voltaire.

Madurai (Madura), oraș în sudul Indiei, în statul Madras, situat pe coasta Coromandel. 424 975 loc. (1961). Important centru al industriei textile (prelucrarea bumbacului). Este unul dintre orașele vechi ale Indiei, centru al tamililor, cu numeroase temple, printre care unele dravidiene.

Maes (Maas) *[ma:s]*, Nicolaes (1632—1693), pictor olandez, elev al lui Rembrandt. **M.** a pictat tablouri de gen inspirate din viața oamenilor simpli, remarcabile prin fermitatea pensulației și prin coloritul întemeiat pe dominante de roșu („Bătrînă la vîrtelniță", „Depănînd lînă", „Tînără fată la fereastră" ș.a.). Între 1670 și 1680, renunțînd la această tematică, **M.** a pictat portrete.

maestóso (MUZ.), termen italian care indică execuția unei lucrări muzicale cu solemnitate, cu măreție; este adesea asociat cu un termen de mișcare (allegro **m.**; andante **m.**).

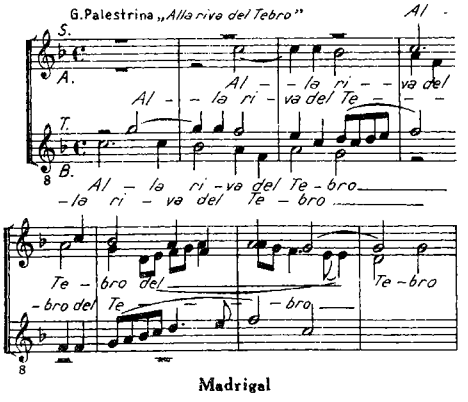

Madrigal

maestricțián (STRAT.), subetajul superior al senonianului (cretacic superior), caracterizat prin anumite specii de amoniți, belemniți, lamelibranhiate etc. În R.P.R., depozite de **m.** se găsesc în Dobrogea, în Depresiunea Getică, în Carpații Orientali etc.

maestru al sportului, titlu acordat pe viață, în R.P.R., sportivilor care au împlinit vîrsta de cel puțin 16 ani (sau 14 ani la înot, sărituri în apă și patinaj artistic) și care au obținut rezultate sportive de mare valoare.

maestru emerit al sportului, titlu de onoare conferit pe viață, în R.P.R., unui maestru al sportului care a obținut în mai multe rînduri rezultate excepționale în competițiile interne și internaționale.

Maeterlinck *[meterlĕc]*, Maurice (1862—1949), scriitor belgian de limbă franceză, unul dintre principalii reprezentanți ai simbolismului european în teatru. Axate în special pe fascinația exercitată de obsesia morții („Prințesa Maleine", 1889; „Oaspetele nepoftit", 1890, trad. rom.; „Orbii", 1890, trad. rom.; „Interior", 1895, trad. rom. ș.a.) și pe forța irezistibilă a iubirii („Pelléas și Mélisande", 1892, care l-a inspirat ulterior pe compozitorul Debussy în opera cu același titlu; „Alladine și Pallomidès", 1894; „Monna Vanna", 1902 ș.a.), piesele sale cultivă, dintr-o perspectivă mistică și individualistă, atmosfera de mister, de neliniște și de fatalitate. „Pasărea albastră" (1909, trad. rom.) dezbate problema fericirii, înțeleasă ca o sinteză a ideii de datorie, de acțiune, de iubire și sete de viață. A manifestat o vie simpatie, de pe poziții umanitarist-creștine, pentru dezmoșteniții soartei („Tezaurul celor umili", 1896) și a protestat împotriva tentativelor politicienilor burghezi de a pune știința în slujba morții („Ruinele războiului", 1916). Deosebit de valoroase sînt lucrările lui **M.** izvorîte din observarea și interpretarea umanistă a naturii: „Viața albinelor" (1901), „Inteligența florilor" (1907), „Viața termitelor" (1926), „Viața furnicilor" (1930). În timpul celui de-al doilea război mondial s-a refugiat în S.U.A. Opera sa, remarcabilă prin poezia atmosferei, prin finețea analizei și a sugestiei, prin fluența și subtilitatea stilului,

a exercitat o vie influență asupra unora dintre simboliștii români (Emil Isac, Al. Th. Stamatiad, Ion Minulescu, O. Densusianu). Premiul Nobel (1911).

Maetzig *[méțig]*, Kurt (n. 1911), regizor de film german. A realizat filme remarcabile prin actualitatea tematicii: „Consiliul zeilor" (1950), „Ernst Thälmann, fiul clasei sale" (1953), „Steaua tăcută" (1960) ș.a. Laureat al Premiului național al R.D. Germane.

Mafia, organizație secretă teroristă din Sicilia (Italia). Legată de elementele cele mai reacționare ale moșierimii și burgheziei siciliene, **m.** este folosită în lupta împotriva mișcărilor țărănești și împotriva organizațiilor progresiste. Prin corupție, șantaj, teroare și asasinate, **m.** a reușit să mențină sub control o mare parte a Siciliei. În 1962 a fost creată, la cererea forțelor democratice și progresiste din Italia, o comisie parlamentară de anchetă în vederea luptei împotriva **m.**

Magadan, oraș în U.R.S.S., în nord-estul R.S.F.S. Ruse, port la Marea Ohotsk. 72 000 loc. (1963). Șantier de reparații navale, uzine de utilaj minier, de materiale de construcții, industrie ușoară.

„Magazin", revistă săptămînală din R.P.R., destinată unui cerc larg de cititori. Publică articole, reportaje, informații variate. Apare la București, din octombrie 1957.

magazinái, *taxă de* ~, taxă percepută de întreprinderile care fac serviciul de depozitare a mărfurilor în magaziile lor și care se plătește în raport cu durata păstrării, cu volumul sau greutatea mărfurilor respective.

„Magazin istoric pentru Dacia", revistă istorică, apărută la București între anii 1845 și 1847 sub conducerea lui August Treboniu Laurian și Nicolaie Bălcescu. A avut un rol de seamă în cristalizarea ideologiei pașoptiste, în dezvoltarea conștiinței naționale și a contribuit în mod esențial la nașterea istoriografiei moderne românești.

Magdalena, fluviu în nord-vestul Americii de Sud, în Columbia (1 530 km). Izvorăște din Cordiliera Andină Centrală, curge spre nord, de-a lungul unei depresiuni tectonice intramontane, și se varsă în Marea Caraibilor printr-o deltă. Este navigabil pe o lungime de 1 100 km, constituind principala arteră de transport a Columbiei. La gura de vărsare se află portul Barranquilla.

magdalenián, cultură materială de la sfîrșitul paleoliticului superior (c. 100 000—10 000 î.e.n.), caracteristică pentru vestul Europei. Numele vine de la peștera „La Madeleine" (Franța, departamentul Dordogne), unde au fost descoperite pentru prima dată unelte caracteristice acestei culturi. Cultura **m.** se caracterizează prin prelucrarea osului și a fildeșului, precum și printr-o serie de schimbări progresive în artă, în special în picturile rupestre, în această epocă făcîndu-se trecerea de la monocromie la policromie. Unele influențe ale acestei culturi s-au resimțit și pe teritoriul țării noastre, în așezările mezolitice de tip swiderian din masivul Ceahlăului.

Magdeburg 1. Oraș în vestul R.D. Germane, situat pe Elba, centrul administrativ al districtului cu același nume. 262 440 loc. (1962). Este unul dintre cele mai mari centre industriale din R.D.G. Uzine constructoare de mașini grele, de utilaj industrial, de armături metalice, șantiere navale fluviale, întreprinderi ale industriei chimice și alimentare. Important port fluvial pe Elba, în apropiere de intersecția ei cu canalul Germaniei centrale și canalul Elba-Havel. Centru comercial, cunoscut încă de la începutul evului mediu. Are instituții de învățămînt superior, muzee. **2.** District în partea de vest a R.D. Germane. Suprafața: 11 527 km². Populația: 1 369 035 loc. (1962). Cea mai mare parte din teritoriul său este situată în Cîmpia Germaniei de nord, partea de sud-vest este muntoasă (munții Harz). Zăcăminte de cărbune, sare gemă și săruri de potasiu, minereu de fier, sulf. Principalele ramuri industriale sînt construcția de mașini (utilaj industrial, mașini grele, mașini de transport, cu centrul important Magdeburg), siderurgia (combinatul „West" din Calbe), industria extractivă, chimică (la Stassfurt), alimentară. Se cultivă cereale, cartofi, sfeclă de zahăr, plante furajere. Este dezvoltată creșterea animalelor.

Magellan, Fernando de **(Magalhães** *[magal'âiș]*, Fernão de) (1480—1521), celebru

F. Magellan

navigator portughez, care a întreprins prima călătorie în jurul globului. Între 1504 și 1517 a luat parte la o serie de expediții portugheze în Orient; din 1517 a intrat în slujba Spaniei. La 20 septembrie 1519 a pornit în fruntea unei expediții cu cinci vase în căutarea unui drum prin vest spre insulele Moluce (de unde portughezii aduceau mirodenii). După ce a străbătut Oceanul Atlantic, a navigat de-a lungul coastei Americii de Sud și a stabilit că La Plata este un estuar, nu o strîmtoare marină. După o iernare în golful San Julian (Patagonia) a descoperit în 1520 strîmtoarea care îi poartă numele, a pătruns în Oceanul Pacific, pe care l-a străbătut în trei luni și 20 de zile, și a ajuns la 6 martie 1521 în insulele Mariane. Debarcînd în insulele Filipine, a fost ucis în luptele cu indigenii. Expediția a continuat sub conducerea locotenentului său Sebastian del Cano, trecînd prin insulele Moluce, Oceanul Indian, Insulele Capului Verde și ajungînd la 17 septembrie 1522 în Spania cu un singur

vas, „Victoria", încărcat cu mirodenii. Din cei 265 de participanți la expediție s-au mai întors în țară doar 30, restul pierind pe drum. Relatarea expediției a fost făcută de italianul Antonio Pigafetta în „Jurnalul primei călătorii în jurul lumii, făcută de Magellan" (trad. rom.). Expediția a avut o deosebită importanță științifică: a dovedit direct sfericitatea Pământului și a furnizat informații asupra dimensiunilor Pământului și ale oceanului care desparte America de Asia.

Magellan, *Strîmtoarea* ~, strîmtoare între extremitatea sudică a continentului sud-american și Țara de Foc, care unește Oceanul Atlantic cu Oceanul Pacific. Lungimea: 583 km. Navigația prin strîmtoare este dificilă din cauza stîncilor de sub apă, a vînturilor puternice și a ceții. După deschiderea canalului Panama, importanța ei pentru navigație a scăzut mult.

Magendie *[majãdí]*, François (1783—1855), fiziolog și patolog francez; a fost membru al Academiei de Științe din Paris. Este unul dintre inițiatorii studiului sistemului nervos și al metodei experimentale în medicină și fiziologie.

Magenta, oraș în nordul Italiei, în apropierea căruia a avut loc în 1859 o bătălie, terminată cu victoria armatei franco-sarde asupra celei austriece, și în urma căreia Austria a cedat Italiei Lombardia.

Maggiore, lac prealpin la granița dintre Italia și Elveția, situat într-o vale glaciară la altitudinea de 193 m. Suprafața: 216 km². Adîncimea maximă: 372 m. E străbătut de rîul navigabil Ticino. Pe țărmurile lacului, care au o climă blîndă, se află numeroase stațiuni climatice (Arona, Pallanza, Locarno ș.a.).

Magheru, Gheorghe (1804—1880), general și om politic român, unul dintre conducătorii revoluției de la 1848 din Țara Românească. Apropiat de aripa democrat-revoluționară a burgheziei românești, condusă de N. Bălcescu, **M.** a activat intens pentru întărirea revoluției, urmărind transformarea Olteniei într-o puternică bază revoluționară. În fruntea maselor craiovene, el a spulberat prima încercare a boierimii reacționare de a înăbuși revoluția și de a aresta guvernul provizoriu, format la Islaz. A fost ministru de finanțe în guvernul provizoriu al Țării Românești, format la 11 iunie 1848. În calitate de căpitan general al trupelor neregulate de dorobanți, a organizat tabăra militară de la Rîureni (lîngă Râmnicu-Vîlcea), menită să devină un puternic sprijin militar al revoluției, și a încercat să organizeze rezistența armată împotriva trupelor turcești și rusești, intrate în țară cu scopul de a înăbuși revoluția. În timpul luptei pentru unirea principatelor a fost deputat în

Gh. Magheru

Adunarea ad-hoc a Țării Românești. Spre sfîrșitul domniei lui Al. I. Cuza a trecut pe pozițiile coaliției burghezo-moșierești.

maghiară, *limba* ~, limbă fino-ugrică vorbită în R.P. Ungară. Cele mai vechi texte datează din sec. al XIII-lea.

maghiari, popor de origine fino-ugrică, care a locuit în cele mai vechi timpuri în regiunea munților Urali, pe cursul mijlociu al fluviului Volga și pe rîul Kama. Pe la începutul sec. al IX-lea, **m.** locuiau în regiunea situată între Don și Nipru, aflîndu-se în dependența kaganatului kazarilor. La sfîrșitul sec. al IX-lea s-au constituit într-o puternică uniune de triburi, sub conducerea lui Arpad. Atacurile pecenegilor i-au silit pe **m.** să se deplaseze prin Carpații de nord-est spre Cîmpia Panonică, unde au format statul feudal maghiar.

maghirán *(Majorana hortensis)*, specie de plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina înaltă de 20—30 cm, cu flori roșietice sau albe, dispuse în spiculețe globuloase. Părțile aeriene ale **m.** servesc drept condiment, precum și la extragerea unui ulei, folosit în parfumerie și farmacie.

Maghiran

Maghreb (Mahrib), nume dat din evul mediu, de istoricii și geografii arabi, regiunii din Africa de nord cuprinzînd țările Maroc, Algeria, Tunisia (uneori și Libia). În arabă, **M.** înseamnă „soare apune".

magi (gr. *magos* „ghicitor, vrăjitor") **1.** Preoți din Media și Persia antică, constituiți într-o castă puternică în perioada Ahemenizilor (558—330 î.e.n.). Activitatea lor a fost curmată în sec. al VII-lea de către mahomedani. **2.** Nume dat regilor mitici Gaspar, Melchior și Balthazar („cei trei crai de la Răsărit"), care, potrivit evangheliei, ar fi venit, călăuziți de o stea, să se închine pruncului Iisus.

magie (gr. *mageia* „vrăjitorie, farmece"), formă de religie primitivă constînd dintr-un ansamblu de practici superstițioase, despre care se crede că ar putea să influențeze fenomenele din lumea înconjurătoare și să silească forțele supranaturale să acționeze în mod miraculos în favoarea cuiva. **M.** reflectă neputința omului în lupta cu forțele naturii în condițiile modului de producție primitiv. Se deosebesc numeroase forme de **m.** (**m.** vînătorească, **m.** neagră, aducătoare de rău, descîntecele de leac etc.). În fiecare religie se păstrează rămășițe de **m.** (moaște, relicve, icoane, amulete, talismane, sfeștanii, rugăciuni pentru ploaie etc.).

magistrálă (URB.) **1.** Arteră principală de circulație auto sau feroviară. **2.** (În cadrul

unui ansamblu urban) Stradă de dimensiuni mari, caracterizată printr-o circulație intensă a mijloacelor de transport. **3.** Conducta principală în sistemele de canalizare, alimentare cu apă, gaz etc.

magistrát **1.** (În organizarea judecătorească burgheză) Funcționar care îndeplinește o activitate judecătorească, constînd, în principal, în soluționarea litigiilor (ex. judecător) sau exercitarea acțiunii penale (ex. procuror). **2.** (În Roma antică) Cetățeni aleși pentru exercitarea unor importante atribuții de conducere (ex. consul) ori îndeplinirea unei activități judecătorești (ex. pretor) sau de administrare a orașelor (ex. edil).

magistratúră (DR.) (În organizarea judecătorească burgheză), totalitatea persoanelor care îndeplinesc funcția de magistrat.

magmátic, *proces* ~ (GEOL.) proces de mișcare și de consolidare a magmei în zonele de minimă rezistență a scoarței Pămîntului. În urma *p. m.* iau naștere rocile magmatice (intruzive și efuzive) și importante zăcăminte magmatogene (ex. prin *p. m.* s-au format masivele granitice din nordul Dobrogii și din Carpați, rocile vulcanice din Oaș-Gutîi, Harghita, Călimani, Drocea, zăcămintele de crom din Banat etc.).

magmatísm (PETROGR.), totalitate a proceselor geologice legate de apariția, deplasarea și consolidarea magmei în scoarța Pămîntului. **M.** are un rol deosebit de important în evoluția scoarței terestre, care este alcătuită în mare parte din roci magmatice, precum și la formarea multiplelor zăcăminte magmatogene.

mágmă (PETROGR.), masă fluidă în scoarța terestră, care prezintă caracterele topiturilor de silicați și în compoziția cărora intră în proporție redusă și substanțe volatile, separate în cea mai mare parte în procesul cristalizării. Compoziția chimică a **m.** este variabilă și depinde, în primul rînd, de nivelul la care ia naștere (ex. *m. bazaltice* din învelișul simic și *m. granitice* din învelișul sialic) și, în al doilea rînd, de stadiul de consolidare și de diferențiere în care se găsește **m.** Prin diferențiere magmatică se formează atît roci eruptive și zăcăminte magmatice cît și soluții fierbinți, din care iau naștere filoane și alte zăcăminte metalifere asociate corpurilor eruptive. Deplasarea și localizarea **m.** au un rol important în evoluția scoarței terestre, alcătuită în cea mai mare parte din roci magmatice.

Magna Charta Libertatum, document emis de regele Angliei Ioan fără Țară în 1215, ca urmare a revoltei baronilor, cavalerilor și orășenilor englezi. **M. C. L.** îngrădea arbitrarul regal prin crearea unui consiliu baronal. Ea garanta privilegiile marilor feudali laici și ecleziastici, unele privilegii ale cavalerilor, precum și privilegiile comerciale ale Londrei și ale altor orașe engleze; ea mai prevedea satisfacerea unor revendicări ale țăranilor liberi. Sprijinit de papalitate, regele Ioan fără Țară a refuzat însă respectarea prevederilor acestui document.

Magnani *[mañáni]*, Anna (n. 1908), actriță de music-hall, de teatru și de film italiană. A creat roluri de compoziție, interpretînd mai cu seamă personaje din popor în filmele: „Roma, oraș deschis" (1945), „Amore" (1947), „Careta de aur" (1952), „Mama Roma" (1962) etc.

Magnasco *[mañásco]*, Alessandro (supranumit *il Lissandrino*) (c. 1677—1749), pictor italian. În tablourile sale a tratat subiecte alegorice și mitologice, scene din viața de toate zilele a mănăstirilor și a străzii. Într-un ciclu de compoziții a transpus în pictură imaginile gravate de Jacques Callot în celebra suită „Dezastrele și mizeriile războiului". A făcut de asemenea pictură de peisaj. Opera sa, plină de dramatism, anunță pe cea a lui Goya. Personajele au în general forme alungite, care le apropie de acelea ale lui El Greco. Pensulația nervoasă reconstituie din cîteva trăsături un personaj. Paleta se întemeiază pe clar-obscur, iar spre sfîrșitul carierei sale începe să se lumineze. Bogat reprezentat în muzeele și colecțiile din R.P.R. („Triumful credinței asupra necredinței", „Răpirea Proserpinei", „Jaful", „Spitalul" din Muzeul Brukenthal; „Scenă din mănăstire", din colecția acad. prof. G. Oprescu).

magnáți (lat. *magnus* „mare"), mari feudali, vîrfuri ale aristocrației feudale din Ungaria și din Polonia în timpul evului mediu. Prin extensiune, în zilele noastre, nume dat vîrfurilor capitalului monopolist (ex. magnații industriei, magnații finanțelor).

magnét (gr. *magnes* „atrăgător") **1.** (FIZ.) Corp fero- sau ferimagnetic aflat în stare de magnetizare. El produce în spațiul înconjurător un cîmp magnetic în care se exercită forțe (atracții, respingeri etc.) asupra altor **m.** sau asupra curenților electrici. Aceste acțiuni sînt mai puternice în anumite regiuni ale **m.**, numite poli magnetici; fiecare **m.** are cel puțin doi poli: nord și sud. Asupra unui **m.** dispus într-un cîmp magnetic uniform se exercită acțiunea unui cuplu de orientare. De pildă, un **m.** în formă de bară, lăsat să se rotească liber într-un plan orizontal, se orientează întotdeauna de-a lungul meridianului magnetic al locului, avînd polul nord îndreptat spre nordul geografic. După modul de obținere magneții pot fi: *naturali*, constituiți din oxizi de fier ($FeO + Fe_2O_3$) sau din sulfuri de fier ($6FeS + Fe_2S_3$) și care nu au o utilizare practică, sau *artificiali*, fabricați din aliaje metalice sau din amestecuri de oxizi, sub diferite forme (bară, potcoavă etc.) și care sînt mult mai puternici decît cei naturali. După caracterul magnetizării, magneții pot fi: *permanenți* sau *temporari*; aceștia din urmă sînt **m.** atîta vreme cît se află într-un cîmp magnetic exterior. **2.** *Magnet permanent* (ELT.), corp feromagnetic în stare de magneti-

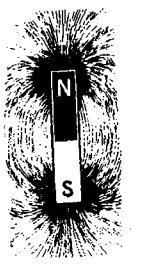

Spectrul liniilor de cîmp ale unui magnet

zație permanentă. *M. p.* sînt utilizați pentru producerea cîmpului magnetic inductor la unele micromașini electrice (ex. la servomotoare de curent continuu, la micromotoare sincrone, la generatoarele de bicicletă etc.), la difuzoare și microfoane, la unele dispozitive de imprimare și de redare a sunetelor etc.

magnetism 1. (FIZ.) Proprietate generală a materiei, care la scară macroscopică se manifestă ca o formă specifică de interacțiune între curenți electrici, între curenți electrici și magneți sau între magneți. Interacțiunea magnetică se efectuează prin intermediul cîmpului magnetic. Orice corp din natură prezintă proprietăți magnetice într-un grad mai mare sau mai mic; aceste proprietăți se datoresc **m.** particulelor constituente. Purtătorii elementari ai **m.** sînt, în primul rînd, înseși particulele elementare (electronul, protonul, neutronul etc.), care posedă momente magnetice de spin proprii, și, în al doilea rînd, curenții microscopici formați prin mișcarea electronilor în păturile electronice ale atomilor și moleculelor sau prin mișcarea intranucleară a protonilor și neutronilor, curenți care produc momente magnetice orbitale. **M.** atomilor și al moleculelor apare ca rezultat al însumării, după anumite reguli, a momentelor magnetice ale electronilor și nucleelor. **M.** macroobiectelor se poate prezenta sub mai multe forme: diamagnetism, paramagnetism, feromagnetism, antiferomagnetism, ferimagnetism și metamagnetism. În funcție de temperatură, același corp poate să-și modifice simțitor proprietățile magnetice, trecînd de la o formă de **m.** la alta. Astfel, orice corp feromagnetic are o temperatură caracteristică (punctul Curie), deasupra căreia devine paramagnetic. Studiul proprietăților magnetice ale materiei permite să se obțină informații prețioase asupra structurii sale (analiza magnetostructurală), asupra legăturilor chimice și structurii moleculelor (magnetochimia) și, prin metodele de rezonanță magnetică, asupra cineticii a numeroase tipuri de procese fizice care se petrec în diferite stări de agregare. **M.** are de asemenea numeroase aplicații în electrotehnică, radiotehnică, electronică, automatică, prospectarea geomagnetică ș.a. Materialele magnetice servesc la realizarea miezurilor magnetice ale generatoarelor, motoarelor, transformatoarelor, releelor, în construcția memoriilor magnetice, a benzilor de înregistrare magnetică etc. **2.** (GEOFIZ.) *Magnetism pămîntesc*, proprietate a Pămîntului de a avea un cîmp magnetic propriu. Liniile de forță ale acestui cîmp converg spre cei doi *poli magnetici*. Axa polilor magnetici formează un unghi de

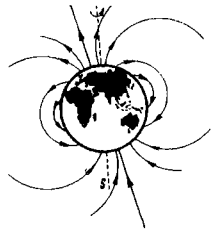

Spectrul cîmpului magnetic al Pămîntului

circa 11° cu axa polilor geografici. Cîmpul magnetic pămîntesc este caracterizat de următoarele elemente: intensitatea (care variază între 0,4 Oe la ecuator și 0,7 Oe la poli), declinația (care prezintă valori ridicate, anomalii, mai ales în apropierea unor zăcăminte de minereuri de fier) și înclinația (care variază între +90° la polul nord magnetic și −90° la polul sud magnetic). Cunoașterea *m.p.* servește atît pentru orientarea cu ajutorul busolei cît și pentru descoperirea zăcămintelor de minereuri magnetice.

magnetít (MINER.), oxid natural de fier ($FeFe_2O_4$), cristalizat în sistemul cubic. Apare în cristale octaedrice sau mase grăunțoase cu proprietăți magnetice și are culoarea neagră și luciu metalic. Datorită rezistenței la alterare, se concentrează în aluviuni. Este un component accesoriu al rocilor eruptive și metamorfice; apare mai rar și în unele filoane hidrotermale, unde poate forma zăcăminte de fier. Concentrații de **m.** se formează și în procesele metasomatice de contact, unde se găsește în skarne. Este unul dintre principalele minereuri de fier. În R.P.R. se exploatează în Banat, la Ocna de Fier și la Dognecea.

magnetizáre (FIZ.), modificare a structurii magnetice a unui corp prin orientarea într-o anumită direcție a purtătorilor elementari ai magnetismului. **M.** corpurilor se poate realiza sub acțiunea unui cîmp magnetic exterior sau prin efect magnetostrictiv invers. Cantitativ, **m.** este caracterizată de momentul magnetic al unității de volum, numit intensitate de **m.** sau *magnetizație*. La substanțele neferomagnetice (diamagnetice sau paramagnetice), **m.** este proporțională cu intensitatea cîmpului magnetic exterior, pe cînd la substanțele feromagnetice legătura dintre **m.** și intensitatea cîmpului magnetic este mai complexă, avînd caracter neliniar și ireversibil. Sin. *polarizare magnetică*. V. și h i s t e r e z i s.

magnetizáție (FIZ., ELT.), mărime vectorială care caracterizează starea de polarizare magnetică a corpurilor, egală cu densitatea de volum a m o m e n t u l u i m a g n e t i c: $\overline{M}=\lim_{\Delta v\to 0}\frac{\Delta \overline{m}}{\Delta v}$ · **M.** unui corp se poate descompune, în general, aditiv în doi termeni: *m. temporară*, care depinde de starea locală și instantanee a cîmpului magnetic, și *m. permanentă*, care nu depinde de starea locală a cîmpului. Se numește și *intensitate de magnetizare*. — *M. remanentă*, valoarea magnetizației unui material feromagnetic la anularea intensității cîmpului magnetic; depinde de starea de magnetizare a materialului, anterioară anulării intensității cîmpului magnetic. *M.r.* (căreia îi corespunde inducția remanentă) a unui material feromagnetic care a fost în prealabil magnetizat pînă la saturație reprezintă o mărime caracteristică a materialului. — *M. reziduală*, valoarea magnetizației

(căreia îi corespunde inducţia reziduală) a unui magnet permanent în absenţa unui cîmp magnetic exterior. Este mai mică decît *m. remanentă*, din cauza acţiunii demagnetizante a cîmpului propriu al magnetului.

magnetochimíe (CHIM.), capitol al chimiei fizice care se ocupă cu studiul relaţiilor dintre structura moleculară a substanţelor şi proprietăţile lor magnetice. **M.** oferă metode pentru identificarea unor radicali liberi, pentru stabilirea structurii moleculare a unor substanţe organice, pentru dozarea unor elemente etc.

magnetofón (ELT., TELEC.), aparat pentru înregistrarea magnetică şi redarea sunetelor după

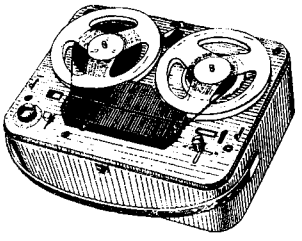

Magnetofon

transformarea lor în semnale electrice corespunzătoare. Prin extensiune, termenul este folosit şi pentru aparate similare care înregistrează semnale electrice de altă natură decît electroacustică. Un **m.** e constituit dintr-un purtător de semnale în formă de bandă, de fir, de disc sau de cilindru, din unul, două sau trei capete de **m.** (pentru înregistrarea, redarea sau ştergerea semnalelor), dintr-un mecanism de antrenare a purtătorului de semnale şi din echipamentul electronic (un microfon, un amplificator de redare, difuzoare, oscilator de înaltă frecvenţă etc.). S-au realizat, de asemenea, instalaţii pentru înregistrarea magnetică a imaginilor de televiziune.

magnetográf 1. (FIZ.) Aparat folosit pentru înregistrarea variaţiilor în timp ale cîmpului magnetic terestru; este echipat cu mici magneţi permanenţi şi se bazează pe acţiunea cîmpului magnetic pămîntesc asupra acestora. **2.** (ASTR.) Aparat folosit pentru determinarea cîmpului magnetic solar; este echipat cu receptori fotoelectrici şi se bazează pe efectul Zeeman.

magnetohidrodinámică (FIZ.), capitol relativ recent al fizicii, care aparţine atît electromagnetismului cît şi mecanicii fluidelor şi care are drept obiect studiul mişcării fluidelor electroconductoare în cîmpul magnetic. Astfel de fluide pot fi metalele topite sau gazele puternic ionizate (plasma). **M.** macroscopică tratează fluidele electroconductoare ca medii continue din punct de vedere mecanic şi electromagnetic, aplicîndu-le atît legile de mişcare a fluidelor cît şi legile cîmpului electromagnetic în aproximaţia în care efectele electrice pot fi neglijate faţă de cele magnetice. În acest caz, fenomenele care apar sînt produse de cîmpurile magnetice ale curenţilor electrici cvasistaţionari şi de acţiunile ponderomotoare exercitate de cîmpul magnetic asupra fluidului. **M.** microscopică se bazează pe aplicarea statisticii Boltzmann particulelor care formează fluidul şi a legilor microscopice ale cîmpului electromagnetic. **M.** are numeroase aplicaţii în astrofizică şi geofizică, în încercările de explicare a mecanismului apariţiei petelor solare, a originii şi variaţiilor cîmpului magnetic pămîntesc, aurorelor polare ş.a. Alte aplicaţii importante ale **m.** se referă la transformarea directă a energiei termice în energie electrică (generatorul magnetohidrodinamic), la propulsia rachetelor (motoare magnetohidrodinamice cu plasmă), la mişcarea metalelor lichide sub acţiunea forţelor magnetice (pompele electromagnetice pentru metale topite) şi la realizarea condiţiilor pentru producerea reacţiilor termonucleare dirijate.

magnetoizolánt (ELT.), material electroizolant cu proprietăţi feromagnetice şi structură neomogenă. Se produc: *m. solizi*, formaţi din pulberi feromagnetice (de alsifer, fier-carbonil, permalloy etc.) presate cu lianţi izolanţi, şi *m. lichizi*, formaţi din suspensii de pulberi feromagnetice în lichide izolante sau din amestecuri intime, nepresate, de astfel de pulberi cu pulberi izolante (grafit sau talc). **M.** solizi sînt utilizaţi la confecţionarea miezurilor bobinelor şi transformatoarelor folosite în tehnica frecvenţelor înalte (ex. în radiotehnică), iar cei lichizi la construcţia unor ambreiaje electromagnetice. Se numeşte şi *magnetodielectric*.

magnetometríe, ramură a geofizicii care studiază cîmpul magnetic al Pămîntului şi anomaliile acestuia. În cadrul cercetărilor pentru descoperirea substanţelor minerale utile din subsol, **m.** este utilizată ca metodă de prospecţiune, bazată pe deosebirile care există între proprietăţile magnetice ale rocilor. Rezultatele măsurătorilor magnetice se transpun în hărţi magnetometrice, unde sînt scoase în evidenţă anomaliile magnetice, care se datoresc concentraţiilor în subsol ale unor cantităţi mai mari de minerale magnetice (ex. magnetit). În R.P.R., cercetările de **m.** au luat o mare dezvoltare, ceea ce a dus la descoperirea de noi concentraţii de minereuri de fier (ex. în Dobrogea, la Palazu-Mare, în Munţii Poiana Ruscă etc.).

magnetométru (FIZ., GEOFIZ.), instrument folosit în măsurătorile magnetice sau geomagnetice pentru evaluarea variaţiilor de cîmp magnetic în diferite locuri sau la momente diferite. De obicei cu magnetometrele se execută măsurători relative, de înaltă precizie, prin compararea cuplului magnetic al componentei de măsurat cu cuplul (gravitaţional, de torsiune sau magnetic) al unui element cunoscut.

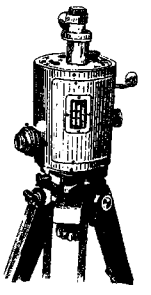

Magnetometru portabil

magnetón (FIZ.), moment magnetic elementar, folosit ca unitate de măsură a momentului magnetic. — *M. Bohr*, momentul magnetic al electro-

nului; se notează cu μ_B şi are valoarea $0{,}92726 \cdot 10^{-20}$ erg/Gs. Existenţa unităţii cuantice de moment magnetic al electronului a fost dovedită prin calcul de fizicianul român Şt. Procopiu (1913). — *M. Weiss*, momentul magnetic al moleculei-gram; este egal cu 5 587 erg/mol · Gs. — *M. nuclear*, moment magnetic de 1836 ori (masa protonului în mase electronice) mai mic decît magnetonul Bohr (al electronului); are valoarea $5{,}050 \cdot 10^{-24}$erg/Gs.

magnetoóptică (FIZ.), capitol al fizicii care studiază fenomenele ce pun în evidenţă efectele cîmpului magnetic asupra radiaţiei electromagnetice, în particular asupra luminii. Astfel de fenomene sînt efectele Faraday, Zeeman ş.a.

magnetostátică (FIZ.), capitol al electromagnetismului care studiază cîmpul magnetic din medii (substanţe sau vid), invariabil în timp, produs de curenţi electrici sau de magneţi permanenţi. **M.** se ocupă în special cu determinarea intensităţii cîmpurilor magnetice, cu calculul forţelor şi cuplurilor care se exercită asupra corpurilor situate în cîmp magnetic, cu măsurarea permeabilităţii magnetice ş.a.

magnetostricţiúne (FIZ.), deformare a unui corp sub acţiunea unui cîmp magnetic exterior (efect direct) sau magnetizarea acestuia sub influenţa unei deformări mecanice (efect invers). Fenomenul se datoreşte faptului că permeabilitatea magnetică a corpului depinde de starea locală de deformaţie; el este puternic numai în corpurile feroşi ferimagnetice. Efectul magnetostrictiv este folosit la generatoarele ultrasonore de frecvenţă nu prea înaltă (50—150 kHz), la traductoare etc.

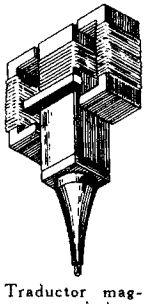

Traductor magnetostrictiv

magnetóu (ELT.), mic generator electric de curent alternativ, folosit pentru producerea scînteielor electrice necesare aprinderii amestecului combustibil la motoarele cu electroaprindere. În prezent, **m.** are o utilizare mai puţin frecventă, fiind înlocuit cu sisteme de aprindere cu bobină de inducţie şi cap distribuitor.

magnetrón (FIZ.), tub electronic cu vid înaintat, generator de oscilaţii în gama undelor centimetrice sau milimetrice. **M.** conţine un catod axial şi un anod cilindric secţionat.

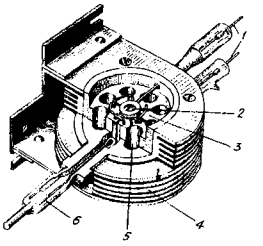

Magnetron

1 — conexiunile filamentului; *2* — catod; *3* — bloc anodic; *4* — nervuri de răcire; *5* — rezonator; *6* — electrod de ieşire

Fluxul de electroni este acţionat de un cîmp magnetic axial, uniform şi constant. Prin alegerea convenabilă a intensităţii cîmpului magnetic, la variaţii mici ale tensiunii anodice corespund variaţii mari ale curentului anodic. **M.** poate funcţiona în regim continuu sau în regim de impulsuri.

magnézie v. **oxid de magneziu.**

magnezít (MINER.), carbonat natural de magneziu ($MgCO_3$), cristalizat sub formă de cristale romboedrice. Se prezintă în mase grăunţoase sau pulverulente, de culoare albă sau cenuşie; se formează din soluţii hidrotermale şi prin alterarea altor minerale. **M.** este utilizat la fabricarea cărămizilor refractare, a unor cimenturi speciale, a unor izolatoare electrice etc. În R.P.R. se găseşte în serpentinele de la Tisoviţa (Banat), unde se exploatează.

magnéziu (CHIM.), *Mg*. Element cu nr. at. 12; gr. at. 24,32; gr. sp. 1,74; p.t. 650°C; p.f. 1 100°C; este un metal alb-argintiu, maleabil şi ductil. Se găseşte în scoarţa Pămîntului, în proporţie mare, sub formă de silicaţi (talc, azbest), carbonaţi (dolomit, magnezit), clorură de **m.** şi potasiu (carnalit), în apa mărilor (clorură, sulfat, bromură de **m.**), în compoziţia unor enzime şi a clorofilei din plante. Industrial se obţine fie prin electroliza carnalitului sau a clorurii de **m.** topită, fie prin reducerea oxidului de **m.** cu cocs sau alţi reducători (*Si*, *Al*). În aer umed îşi pierde strălucirea metalică, acoperindu-se cu un strat de oxid. Sub formă de pulbere sau sîrmă arde cînd e aprins în aer, formînd oxid de **m.** şi dezvoltînd o lumină albă orbitoare. Nu reacţionează cu apa rece. În toate combinaţiile sale e bivalent. Intră în constituţia unor combinaţii organice (compuşi Grignard). Este mult întrebuinţat la fabricarea diverselor aliaje uşoare, în chimia organică ca reducător şi la prepararea combinaţiilor organometalice, în medicină (ex. sulfat de **m.**), în pirotehnie pentru semnalizări.

Magnitogorsk, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, aşezat la poalele muntelui Magnitnaia, pe versantul de est al Uralului sudic. 333 000 loc. (1962). Mare centru metalurgic. Este dezvoltată şi extracţia minereurilor de fier, industria cocsochimică, construcţiile de maşini (utilaj minier şi pentru transporturi ş.a.). Institut de mine şi metalurgie.

magnitúdine (lat. *magnitudo* „mărime"; ASTR.), mărime care reprezintă o măsură a strălucirii stelelor. **M.** este dată de formula $m = \text{const.} - 0{,}4 \lg I$, unde I este strălucirea stelei; ea poate fi absolută sau aparentă. V. şi mărime stelară.

mágno, aliaj de nichel-mangan (cu 5% *Mn*), folosit la confecţionarea rezistenţelor electrice, a unor piese pentru tuburi electronice şi a electrozilor pentru bujii.

magnólie (*Magnolia*), gen de arbori exotici din familia magnoliaceelor, cu flori mari, albe sau roşii. Unele specii înfloresc înainte de înfrunzire, iar altele după. Se cultivă ca plantă decorativă.

Magnus, *efectul* ~ (după numele fizicianului german *H.G. Magnus*, 1802 — 1870), apariţia unei forţe care acţio-

nează asupra unui cilindru sau unei sfere rotitoare aflate într-un curent de fluid (ex. aer). Această forță este perpendiculară pe axa de rotație și pe direcția curentului; ea se datorește diferenței de presiune care apare prin suprapunerea peste curentul de aer a unui curent circular produs prin antrenarea păturilor de aer învecinate cilindrului. *E.M.* face să devieze de la traiectoria lor normală mingile aruncate cu efect sau proiectilele.

magót *(Macacus sylvanus)*, specie de maimuță înrudită cu

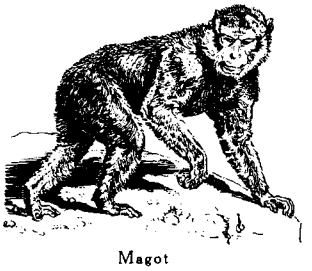

Magot

macacul, cu corpul de circa 70 cm lungime, lipsit de coadă, cu fața roșie și obrajii cu favoriți. Trăiește în nord-vestul Africii și pe stînca Gibraltarului.

„Mahabharata" („Povestea marelui război al bharaților"), epopee sanscrită, cel mai vechi (probabil sec. al V-lea î.e.n.) și mai impunător monument al literaturii hinduse. A fost atribuită lui Vyasa. De proporții uriașe (peste 200 000 de versuri, grupate în distihuri), **M.** relatează ostilitățile dintre descendenții lui Bharata: kauravii (fiii lui Kauru) și pandavii (fiii lui Pandu). Rod al unei imaginații bogate și al unui simț de observație neobișnuit de ascuțit, epopeea abundă în scene eroice de o incomparabilă măreție, în episoade lirice emoționante prin spiritul lor umanitar și în descrieri de natură viu colorate. **M.** conține, alături de materia epică propriu-zisă, texte referitoare la o multitudine de domenii ale activității omenești (istorie, drept, filozofie, religie, etică, știință etc.). Sub raportul concepției despre lume, epopeea poartă amprenta ideologiei brahmane. **M.** a înrîurit puternic dezvoltarea literaturii nu numai în India, ci și în alte țări asiatice. A fost tradusă parțial în numeroase limbi. Printre traducătorii români se numără G. Bogdan-Duică, Ion Mihălcescu și A.E. Baconsky.

Mahacikala, oraș în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Daghestan, așezat la poalele Caucazului, port la Marea Caspică. 140 000 loc. (1963). Industrie a petrolului, de prelucrare a metalelor, a lemnului, chimică, textilă și alimentară. Centru de pescuit. Filială a Academiei de Științe a U.R.S.S., universitate, institute de învățămînt superior.

mahaléb *(Prunus mahaleb)*, arbore din familia rozaceelor, înalt de 4—5 m, cu coroana globuloasă și frunze lucioase. Fructul, roșu-închis sau negru, de mărimea bobului de mazăre, este necomestibil. Se folosește în pomicultură ca portaltoi pentru cireș și vișin. Sin. *vișin turcesc.*

maharadjáh (În India) **1.** Titlu purtat (în evul mediu) de prinții suverani; avea semnificația de mare rege. **2.** Titlu purtat de prinții de rang înalt.

Maharashtra *[maharáștra]*, stat în nord-vestul Indiei. Suprafața: 308 500 km². Populația: 39 500 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Bombay*. Relief de podiș (nord-vestul Podișului Deccan), în vest cîmpie litorală. Zăcăminte de minereu de mangan, de bauxită, de cărbune. Importantă regiune de cultură a bumbacului, dînd circa 1/4 din producția Indiei. Se mai cultivă cereale, arahide, in, trestie de zahăr. Principala ramură industrială este industria textilă, cu mari întreprinderi de prelucrare a bumbacului (la Bombay, Sholapur, Nagpur), a mătăsii artificiale (Kalyan), a lînii. Este dezvoltată și industria constructoare de mașini, chimică, alimentară.

mahayana (în sanscrită „carul mare" sau „calea largă spre mîntuire"), orientare preponderentă în sînul b u d i s m u l u i, apărută în nord-vestul Indiei în sec. I e.n. și răspîndită mai ales în China, Coreea și Japonia. În scopul de a atrage masele, **m.** a introdus, pe lîngă concepția abstractă a n i r v a n e i, dogma despre rai și iad, a mărit panteonul budist și a recurs la ritualuri fastuoase, folosind abil înrîurirea emoțională a diverselor arte. V. și h i n a y a n a.

Mahdi, nume dat de mai multe secte musulmane profetului trimis de Allah să completeze opera lui Mahomed. În decursul istoriei sînt cunoscuți mulți conducători arabi care și-au luat titlul de **m.** pentru a cîștiga adeziunea unor mase importante în vederea realizării scopurilor lor politice sau sociale.

Mahdjub, Abd-al-Halik (n. 1927), secretar general al Partidului Comunist din Sudan (din 1949). Este membru al acestui partid de la crearea lui (1946).

Mahendra Bir Bikram Șah Deva (n. 1920), regele Nepalului (din 1955). S-a urcat pe tron la moartea tatălui său, Tribhuvan.

Mahler *[má:lər]*, Gustav (1860—1911), compozitor și dirijor austriac. Și-a făcut studiile muzicale (cu Bruckner) concomitent cu cele de filozofie și istoria artelor, la Praga și Viena. A obținut de timpuriu premii de pian și compoziție.

G. Mahler

Din 1880 a început o glorioasă carieră de șef de orchestră, îndeosebi de operă (a fost director și dirijor principal al teatrelor de operă din Budapesta, Hamburg și Viena). Spre sfîrșitul vieții, după numeroase turnee în Europa și America, Mahler a compus mai ales simfonii (în număr de 10, ultima neterminată), în care uneori folosește

vocea (simfoniile a II-a, a III-a, a IV-a şi a VIII-a), „Cîntecul pămîntului" (1908) pentru solo de contralto şi tenor cu acompaniament de orchestră, cîteva lucrări de muzică dramatică şi de cameră şi a terminat opera lui Weber „Cei trei Pintos". Creaţia lui **M.**, tipică pentru romantismul tîrziu, se distinge prin intensitatea lirică sau dramatică a expresiei, prin suflul larg, accesibilitatea temelor, adesea cu caracter popular, prelucrate cu măiestrie, prin imaginile pregnante, evocatoare, izvorîte din interpretarea muzicală adecvată a textului poetic, prin orchestraţia luxuriantă şi construcţia monumentală (Simfonia a VIII-a a fost denumită „a celor 1 000", datorită numărului mare de executanţi pe care îl solicită).

Mahmud, numele a doi sultani ai Imperiului otoman: *M. I* (1730—1754), care a purtat un război victorios cu Austria şi Rusia (1736—1739), încheiat prin pacea de la Belgrad (1739). *M. al II-lea* (1808—1839), care s-a străduit să menţină statul feudal absolutist centralizat. În timpul acestuia, Imperiul otoman a fost înfrînt de Rusia în două războaie (1806—1812 şi 1828—1829), încheiate cu păcile de la Bucureşti (1812) şi Adrianopol (1829). Aceste păci, precum şi tratatul de la Unkiar Skelessi (1833), au consolidat poziţia Rusiei în Balcani şi în Orientul Apropiat, slăbind poziţiile Turciei. A realizat o reformă militară, desfiinţînd corpul ienicerilor şi instituind armata regulată (1826). În timpul său au avut loc răscoale ale sîrbilor şi grecilor, pe care le-a înăbuşit sîngeros, mişcări centrifuge ale marilor feudali din Anatolia, răscoala lui Ali, paşă de Ianina şi a lui Mehmet Ali, paşă al Egiptului. Fiul acestuia din urmă, Ibrahim, a înfrînt armata sultanului la Konieh (azi Konya, în Turcia), în 1832. În 1829 *M. al II-lea* a fost silit să recunoască independenţa Greciei.

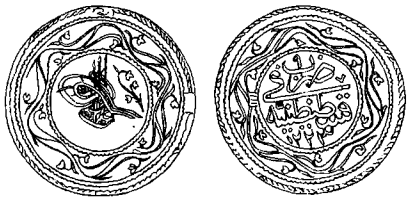

Mahmudea. Avers şi revers

mahmudeá, monedă de aur turcească, care a circulat în Principatele Române în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Mahomed (în arabă *mohammed*, „cel lăudat") (c. 570—632), propovăduitor religios semilegendar, originar din Mecca (Arabia), considerat ca întemeietorul islamului (mahomedanismului). Potrivit tradiţiei, făcea parte din tribul kureişiţilor şi şi-a început activitatea de predicator în jurul anului 610. Deoarece n-a reuşit să cîştige destui adepţi la Mecca, s-a mutat în 622 la Medina, devenind cîrmuitorul absolut al comunităţii de acolo. Această strămutare *(hegira)* marchează începutul calendarului musulman. A supus prin forţa armelor triburile de beduini şi chiar şi pe kureişiţii din Mecca, care i-au adoptat în cele din urmă învăţătura, recunoscîndu-l ca „trimisul lui Allah".

Mahomed, numele a şase sultani ai Imperiului otoman, dintre care mai cunoscuţi au fost: *M. I* (1413—1421), care a înfrînt toate faţiunile feudale potrivnice (printre care pe acelea ale sultanului Musa şi ale pretendentului Mustafa, sprijiniţi de Mircea cel Bătrîn, domnul Ţării Româneşti) şi a refăcut potenţialul militar al Imperiului otoman. *M. al II-lea* (1451—1481), în timpul căruia Imperiul otoman a reluat cu succes politica de cuceriri. În Europa a cucerit Constantinopolul (1453), Serbia (1459), ultimele posesiuni bizantine din Pelopones (pînă în 1460), Albania (1474), cetăţile genoveze din Crimeea şi a silit pe hanul tătar din Crimeea să recunoască suzeranitatea imperiului. Oştile lui au ajuns, în timpul acţiunilor militare, pînă în nordul Italiei. În Asia, *M. al II-lea* a cucerit Caramania (1471) şi ameninţa Persia. A purtat războaie cu Iancu de Hunedoara, care l-a înfrînt la Belgrad (1456), apoi cu Vlad Ţepeş (1462) şi cu Ştefan cel Mare (1475 — 1476), care l-a înfrînt la Vaslui (1475). *M. al III-lea* (1595—1603) a purtat război cu Mihai Viteazul, care a înfrînt la Călugăreni (1595) o mare oaste otomană. În 1596 *M. al III-lea* a înfrînt la Keresztes o oaste a lui Rudolf al II-lea. *M. al IV-lea* (1648—1687), în timpul căruia Imperiul otoman, guvernat de marii-viziri Mohamed şi Ahmed Köprülü şi de Kara-Mustafa, a cunoscut culmea puterii sale şi maximul întinderii teritoriale. A purtat războaie cu Gh. Rákóczi al II-lea, principele Transilvaniei, şi cu Constantin Şerban şi Mihnea al III-lea, domni ai Ţării Româneşti (1658—1659), cu Austria (1663) şi cu Polonia (1672—1676). În 1683 a asediat Viena, dar a fost înfrînt de regele polon Ioan Sobieski, venit în ajutorul Austriei. După înfrîngerea de la Mohács (1687), a fost detronat de o răscoală a ienicerilor.

mahón, denumire dată lemnului unor specii de arbori tropicali din familia meliaceelor, ca: mahonul de Antile, *Swetenia mahagoni*, şi mahonul african, *Khaja senegalensis*. **M.** are culoare brun-roşcată şi se foloseşte la confecţionarea mobilelor fine.

mahórcă *(Nicotiana rustica)*, plantă anuală din familia solanaceelor, asemănătoare cu tutunul. Are tulpina înaltă de peste 100 cm, ramificată de jos, frunze mari peţiolate şi flori de culoare galbenă de diferite nuanţe. Frunzele de **m.** au un conţinut bogat în nicotină şi acid citric, dar sînt lipsite de fineţea şi aroma tutunului. La noi se cultivă pe suprafeţe restrînse, în regiunile sudice.

Mai, *1 Mai*, sărbătoarea internaţională a muncii, ziua solidarităţii internaţionale a oamenilor muncii din lumea întreagă. Hotărîrea de a se sărbători anual această zi a fost luată la primul congres, de constituire, al Internaţionalei a II-a (Paris, 1889), în amintirea

grevei muncitorilor din Chicago (1 mai 1886), înăbuşită în sînge de poliţie. Ziua de 1 Mai a fost sărbătorită pentru prima oară în 1890, în Austro-Ungaria, Belgia, Franţa, Germania, Italia, România etc.

mai (CONSTR.), unealtă manuală sau mecanizată, folosită la îndesarea (compactarea) pămîntului şi a diferitelor materiale în granule sau bulgări, precum şi la baterea pavelelor întrebuinţate la construcţia drumurilor. **M.** mecanizate sînt acţionate de motoare cu ardere internă, de motoare electrice sau sînt montate pe excavatoare.

maiá (IND. ALIMENT.), mediu nutritiv, sterilizat în prealabil, care conţine microorganismele necesare anumitor procese de fermentare. **M.** utilizată în panificaţie este un amestec de făină, apă potabilă şi drojdie, omogenizat prin frămîntare şi fermentat. În industria vinului, **m.** se prepară din must inoculat cu drojdii selecţionate.

Maiakovski, Vladimir Vladimirovici (1893—1930), scriitor sovietic rus, cel mai de seamă reprezentant al poeziei militante revoluţionare inspirate de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. După copilăria petrecută în satul Bagdadi (azi Maiakovski) din Gruzia, **M.** se înscrie la gimnaziul din Kutaisi, unde participă la evenimentele revoluţionare din 1905—1907. Încadrîndu-se ulterior în activitatea ilegală a partidului bolşevic, a fost arestat de cîteva ori. Talent multilateral înzestrat, scriitor, pictor şi desenator virtuos, **M.** a fost atras şi către cinematografie, la progresul căreia a contribuit, după Revoluţia din Octombrie, ca autor de scenarii, regizor şi actor. Influenţat de gruparea artistică a futuriştilor (a debutat în almanahul „O palmă pe obrazul gustului public", 1913), scrie la început poezii de manieră extravagantă, dar cu un conţinut protestatar antiburghez. Orientarea poetului se limpezeşte în anii primului război mondial, cînd tema revoltei individuale se sudează tot mai organic cu tendinţa de a închina poezia unui înalt ideal social („Norul în pantaloni", 1915). Revolta şi căutările sale şi-au găsit expresia şi în poemele lirice de largă respiraţie „Războiul şi lumea"

V. V. Maiakovski

(1915—1916), care demască războiul imperialist, şi „Omul" (1916—1917). Adeziunea poetului la cauza Revoluţiei din Octombrie îl conduce şi la descoperirea idealului căruia merită să-şi închine talentul. **M.** compune pamflete şi marşuri („Marş cu stîngul", 1919), piesa „Misterul Buff", o înfăţişare „eroică, epică şi satirică a epocii noastre" (1918), poemul „150 000 000" (1920), plănuit ca o iliadă şi o odisee a revoluţiei socialiste, lucrînd totodată la „Vitrinele ROSTA" şi realizînd peste 3 000 de afişe şi pancarde cu caracter propagandistic şi agitatoric. Poet liric fecund, **M.** a scris poezii revoluţionare, descrieri ale peisajului citadin, poezii de glorificare a realităţii socialiste, poezii patriotice, dintre care „Versurile despre paşaportul sovietic" (1929), marele poem „E bine!" şi poemul „Vladimir Ilici Lenin" s-au bucurat de o largă popularitate. Multilaterală e şi poezia satirică a lui **M.**, pe care poetul o considera ca principala sa armă de luptă împotriva duşmanilor comunismului şi a supravieţuirii moralei şi ideologiei burgheze în viaţa oamenilor sovietici. Dintre poeziile sale satirice, poemul „Despre asta" se detaşează prin forţa virulenţei sale. Ca dramaturg, **M.** a rămas cunoscut mai ales prin piesele sale satirice „Ploşniţa" (1928) şi „Baia" (1929). Scrise într-un stil pronunţat publicistic şi realizate pe baza materialului adunat în decursul activităţii sale ziaristice, cele două piese îmbină invectiva directă cu ampla folosire a alegoriei fantastice (călătoria în timp) şi cu mijloace scenice menite să scoată în relief contradicţiile ireductibile dintre idealurile comunismului şi manifestările morale şi ideologiei burgheze. Scriitor profund partinic, **M.** pune la baza concepţiei sale estetice ideea „comenzii sociale", a subordonării creaţiei faţă de cerinţele revoluţionare ale comunismului. Expusă şi într-o seamă de poezii programatice, precum şi în articolul „Cum se fac versurile" (1926), concepţia poetică a lui **M.**, în fond realist-socialistă, este însă vulnerabilă atunci cînd aseamănă poezia cu producţia şi limitează sarcina poetului la „prelucrarea artistică" a materialului ideologic. Patosul participării, prin poezie, la revoluţie şi al reflectării totale a acesteia reprezintă contribuţia principală a lui **M.** la dezvoltarea literaturii mondiale. Totodată moştenirea sa conţine şi elemente de revoluţionare a formei poetice. Preluînd de la futurism doar noutatea mijloacelor artistice, în căutarea expresiei celei mai frapante şi convingătoare, **M.** a dat o nouă viaţă metaforei, alegoriei şi hiperbolei, care valorifică un conţinut autentic revoluţionar, materializînd inspiraţia într-o formă energică, dinamică, voit „dură, greoaie, grosolană". **M.** a înlocuit versul silabotonic cu un ritm mai liber, suplu, mai adecvat conţinutului nou, revoluţionar, iar rima clasică cu un sistem ingenios de asonanţe şi aliteraţii sugestive. În acelaşi timp a îmbogăţit limbajul poeziei, încorporîndu-i vocabularul politic, tehnic, administrativ, argotic, alăturat adeseori, în mod intenţionat contrastant şi imprevizibil, celui romantic, tradiţional. Poezia lui **M.** a avut un puternic ecou în literatura mondială. Aproape toţi poeţii revoluţionari ai sec. al XX-lea (Nazim Hikmet, Berthold Brecht, Louis Aragon, V. Nezval, W. Broniewski, Pablo Neruda ş.a.) sînt într-un

fel sau altul continuatori ai lui **M.**, văzînd în el pe maestrul poeziei revoluționare directe. În România, versurile lui **M.** au început să fie cunoscute încă din primii ani de după primul război mondial, mai frecvente fiind însă traducerile apărute ulterior, în revistele „Cuvîntul liber", „Reporter", „Azi". După Eliberare, cea mai mare parte a operei sale a fost tradusă de mai mulți poeți români, în special de Cicerone Theodorescu.

Maiano, Benedetto da (1442—1497), arhitect și sculptor italian. A elaborat planurile după care s-a construit Palatul Strozzi din Florența. Ca sculptor a lucrat mai întîi în lemn (decorații de mobile), apoi în marmură (amvonul de la biserica Santa Croce din Florența, fîntîna sacristiei catedralei din Loreto etc.). Autor de statuară funerară, a excelat mai ales în portretistică, impunîndu-se prin analiza ascuțită a caracterelor și prin modelajul amplu și plin de căldură (Bustul lui Filippo Strozzi).

Maican, Ion Aurel (1893—1952), regizor român. La început actor, a făcut parte din diverse formații teatral-muzicale. Ca regizor, activitatea sa se înscrie pe linia tradiției instaurată de școala lui Paul G u s t i, caracterizată printr-un realism cu specific național. **M.** a imprimat muncii de pregătire a spectacolului un caracter permanent și metodic. Printre creațiile sale mai importante: „Romeo și Julieta" (W. Shakespeare), „Crimă și pedeapsă" (după F.M. Dostoevski), „Minerii" (M. Davidoglu) etc.

Maicu, Horia (n. 1905), arhitect român, autor a numeroase lucrări, printre care clădirea Casei Scînteii (ca șef de colectiv), sala nouă a Palatului R.P.R., Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism, din Parcul Libertății ș.a. Laureat al Premiului de stat.

maieútică (gr. *maieutikḕ* „priceperea de a moși"), metodă folosită de Socrate în cadrul discuțiilor filozofice angajate cu interlocutorii săi în vederea descoperirii adevărului. El considera că, îndrumat prin întrebări meșteșugite, omul ar ajunge să dea la iveală, în răspunsurile sale, adevărul, pe care l-ar poseda fără să-și dea seama și care ar trebui doar „moșit" prin asemenea întrebări. Metoda se sprijină pe teza idealistă a ideilor înnăscute.

Maikop, oraș în U.R.S.S., centrul administrativ al Regiunii Autonome Adîghei(R.S.F.S. Rusă), așezat pe valea rîului Belaia, afluent al Kubanului, într-o importantă regiune petroliferă. 95 000 loc. (1963). Industrie de prelucrare a lemnului (mobilă), chimică (tananți), alimentară (conserve, spirt, lichioruri, produse din carne), constructoare de mașini. Institut național de limbă, literatură și istorie.

Mailath, Ștefan, voievod al Transilvaniei (1534—1539, iar între 1539 și 1540 împreună cu Emeric Balassa). A obținut, cu sprijinul fruntașilor secui și sași și al unei mari părți a nobilimii, recunoașterea lui de către turci drept principe al Transilvaniei (1540). Orientîndu-se către Habsburgi, a fost mazilit de turci și dus la Constantinopol (1541), unde a și murit (1550).

maillechórt (METAL.), aliaj de cupru (52—67%), zinc (13—35%), nichel (16—28%) și uneori fier (1—3,5%). **M.** are culoare argintie, nu se oxidează în aer, are o rezistență mare față de unii agenți chimici, rezistență mecanică și rezistivitate electrică ridicată, poate fi prelucrat prin deformare plastică și este folosit la fabricarea aparatelor de precizie, a aparatelor și instrumentelor medicale, a unor obiecte decorative etc. După compoziția aliajului se numește *alpaca*, *argentan*, *metal „Christofle"*.

Maillol *[maiól]*, Aristide (1861—1944), sculptor și gravor francez. A debutat ca pictor și autor de tapiserii. La început, influențat de R o d i n, apoi de G a u g u i n, a creat statuete în lemn, pămînt ars și bronz, remarcabile prin prospețime și grație juvenilă, reprezentînd tinere fete. După o temeinică studiere a statuarei elene, **M.** realizează o sculptură întemeiată pe forme centripete, caracterizată printr-un deosebit simț al unității ansamblului, prin echilibru și forță. Op.

A. Maillol

pr.: „Flora" (1911), „Comoara" (1912), „Durerea" (Monumentul morților din Céret, 1921—1923), „Cele trei Grații" (1936—1938), „Aerul" (1938), „Rîul" (1939—1943), „Bustul lui Renoir", gravuri în lemn pentru Ovidiu, Virgiliu, Longos și Verlaine.

maillotins *[maiotẽ]*, nume dat participanților lă răscoala din 1382 de la Paris, împotriva feudalilor, în timpul regelui Carol al VI-lea cel Nebun (1380—1422). Numele vine de la ciocanele (maillot) de plumb cu care erau înarmați.

Maimarolu, Dimitrie (1859—1926), arhitect român. A promovat o arhitectură inspirată din realizările școlii academice franceze. Autor al Palatului Marii Adunări Naționale (1907) și al Casei centrale a armatei (1910—1912).

Maimonide, Moșe ben-Maimon (1135 — 1204), filozof și medic evreu, rabin. S-a născut la Cordoba și a trăit în Maroc, apoi în Egipt. A sistematizat dogmele mozaismului, căutînd totodată să le raționalizeze cu ajutorul aristotelismului. Opera sa „Călăuza șovăielnicilor" (1190), care deține un rol important în cadrul filozofiei ebraice și a r a b e, a influențat scolastica tîrzie.

mai mult ca perfect (LINGV.), timp verbal de relație, care arată că acțiunea exprimată de verb s-a săvîrșit în trecut înaintea altei acțiuni trecute. În limba română, numai mo-

dul indicativ are timpul **m. m. ca p.** (ex. *cîntase, mersese*).

maimúță, nume dat speciilor de mamifere primate din subordinul simienilor. Au fălci puternice, proeminente, care poartă canini în formă de colți și spații fără dinți (diasteme); capacitatea craniană de circa 800 cm^3, scoarța creierului cu un înaintat grad de diferențiere, iar membrele anterioare cu degetul mare opozabil (ex. cimpanzeul, gorila, orangutanul). Trăiesc în America de Sud, Africa și Asia. Se hrănesc mai ales cu vegetale. Unele **m.** prezintă o remarcabilă capacitate de imitație.

Main, rîu în R.F. Germană (524 km), afluent pe dreapta al Rinului. Izvorăște din munții din estul Bavariei, străbate regiuni muntoase și depresionare, apoi pătrunde în cîmpia Rinului, unindu-și apele cu acesta la Mainz. Este navigabil, prin intermediul unor canale, pe o lungime de 400 km. Pe **M.** sînt situate orașele Frankfurt pe Main, Würzburg, Bayreuth.

Mainardi, Enrico (n. 1897), violoncelist italian. Este profesor la Academia de muzică „Santa Cecilia" din Roma, activînd în același timp și ca șef de orchestră. A compus cîteva lucrări pentru violoncel.

Maine *[mein]*, golf la Oceanul Atlantic, la țărmul Americii de Nord, mărginit de peninsula Noua Scoție și Capul Cod. În partea lui nordică, în golful Fundy, mareele ating înălțimea de 18 m, cea mai mare înălțime din lume. Porturi: Boston, Portland (S.U.A.), Saint John (Canada).

Maine *[mein]*, stat în extremitatea nord-estică a S.U.A., pe coasta Oceanului Atlantic. Suprafața: 86 027 km^2. Populația: 969 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Augusta*. De-a lungul țărmului se înșiră numeroase insule. Partea vestică este ocupată de prelungirile munților Apalași. În relief au rămas urme ale glaciației cuaternare. Lacuri numeroase. Pădurile ocupă suprafețe întinse. Se cultivă cartofi, cereale, se cresc bovine pentru lapte și păsări. Pe coastă se practică pescuitul. Este dezvoltată industria de prelucrare a lemnului, textilă și de încălțăminte.

Mainz *[maințț]*, oraș în R.F. Germană, centrul administrativ al landului Renania-Palatinat, situat pe malul stîng al Rinului, în apropiere de confluența acestuia cu rîul Main. 130 300 loc. (1960). Industrie constructoare de mașini, chimică, poligrafică, textilă, de materiale de construcție etc. Port fluvial. Partea veche a orașului are numeroase monumente arhitectonice (catedrală în stil romanic tîrziu, din sec. al XI-lea; biserici din sec. XII—XIV), muzee etc. Universitate (fundată în 1477).

Maior, Augustin (1882 — 1964), fizician român; a fost profesor la Universitatea din Cluj. Are lucrări în domeniul telefoniei multiple („Telefonie multiplă", 1905; „Telegrafie, telefonie multiplă cu înaltă frecvență", 1921) și de fizică teoretică („Probleme de fizică modernă, atomul Bohr", 1934).

Maior, George (1855—1926), agronom român. A fost profesor la Facultatea de agronomie din București. A avut o bogată activitate științifică în domeniul agriculturii generale, al fitotehniei și al economiei agrare. Op. pr.: „Manual complet de agricultură" (6 vol., 1910).

Maior, Petru (c. 1761—1821), istoric și filolog român iluminist din Transilvania, reprezentant de frunte al Școlii ardelene. Doctor în filozofie și teologie, a studiat la Blaj, Roma și Viena în instituții catolice. A fost profesor de logică, de metafizică și de legile firii la Seminarul din Blaj, apoi protopop la Reghin și, în cele din urmă, cenzor și corector al cărților românești la tipografia Universității din Buda. În operele sale istorice și lingvistice a căutat să dovedească, cu unele exagerări de ordin purist, originea romană a poporului român, continuitatea românilor în Dacia, latinitatea limbii române, militînd pentru trezirea conștiinței naționale a românilor transilvăneni. Pe plan politic-social s-a manifestat pentru îngrădirea puterii nobilimii și ușurarea situației țărănimii iobage, văzînd în cultură unul dintre mijloacele de emancipare a maselor. Ideile cele mai înaintate ale lui **M.** se găsesc în lucrarea „Procanon" (1783), în care se ridică împotriva infailibilității papii și critică clerul înalt catolic și pe cel unit

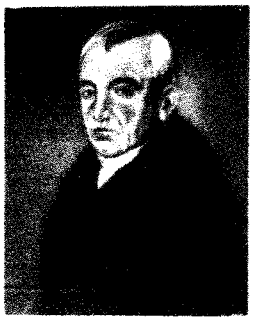

P. Maior

de la Blaj, de pe pozițiile iluminismului. A colaborat la „Lexiconul de la Buda" (apărut în 1825). Op. pr.: „Istoria pentru începutul românilor în Dachiia" (1812), „Istoria bisericii românilor, atît a acestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre" (1813), „Ortographia romana sive latino-valachica" (1819), „Dialog pentru începutul limbii române între nepot și unchi" (1819).

maiór (lat. *maior* „mai mare"; MILIT.), grad de ofițer între căpitan și locotenent-colonel. Este primul grad de ofițer superior. V. și g r a d e m i l i t a r e.

Maiorescu, Ioan (1811—1864), profesor și publicist român transilvănean, tatăl lui Titu Maiorescu. A fost profesor la Colegiul național din Craiova. A avut un rol de seamă în revoluția din 1848, fiind principalul animator al maselor craiovene. În iulie 1848 a fost numit agent diplomatic al guvernului revoluționar pe lîngă dieta germană de la Frankfurt pe Main. Exponent al burgheziei mijlocii, a avut o linie politică oportunistă și reformistă, apropiată de cea a lui Heliade-Rădulescu. A scris „Itinerar în Istria și vocabular istriano-român" (publicat postum, în 1874).

Maiorescu, Titu (1840—1917) critic, estetician și om politic român. S-a născut la Cra-

iova, ca fiu al profesorului Ioan Maiorescu. A studiat la Braşov, Viena, Berlin, Giessen şi Paris. A fost profesor de filozofie şi logică la Universitatea din Iaşi, apoi la cea din Bucureşti, membru al Academiei Române, deputat, ministru şi prim-ministru. Este întemeietorul societăţii Junimea şi al revistei „Convorbiri literare". Personalitate dominantă în cultura românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mentor de prestigiu al literaturii române într-o epocă de mare avînt, **M.** s-a format şi a activat în condiţiile consolidării statului român burghezo-moşieresc. Ca exponent ideologic al acestui moment politic, **M.** reflectă, de pe poziţii conservatoare, acordul dintre cele două clase stăpînitoare, în diferitele probleme ale timpului, în activitatea sa împletindu-se, în mod complex, laturile constructive cu cele negative. În epoca studiilor sale în Germania, a cunoscut interpretarea psihologizantă, pe atunci influentă, a esteticii lui Hegel, filozofia lui Kant, Herbart şi Schopenhauer. În aceeaşi epocă, ateismul lui Feuerbach a contribuit la formarea atitudinii sale sceptice faţă de religie. Concepţia filozofică a lui **M.** are un caracter idealist-subiectiv, eclectic şi agnostic. El a respins teoria materialistă a reflectării, susţinînd că intelectul nostru nu poate fi o oglindă care reproduce realitatea, că „formele lui creează ceva nou, care nu există independent de el", a redus orice materialism la formele lui vulgare şi a contestat istoriei caracterul de ştiinţă. „Logica" sa, apărută în 1876, primul manual românesc temeinic întocmit de logică formală, este totuşi tributară idealismului subiectiv. Ca filozof al culturii, **M.** se face ecoul gîndirii conservatoare europene din epoca refluxului revoluţiilor burgheze, care considera, în spirit fatalist, că influenţa oamenilor asupra dezvoltării sociale este inoperantă, recomanda conservarea formelor impuse de tradiţie şi combătea revendicările progresiste de la 1848. Potrivit acestor idei, el denunţă aşa-zisul import al „formelor fără fond" (adică al ideilor şi instituţiilor revoluţionare). Semnalînd „pericolul" pe care aceste forme (socotite de el ca premature pentru România) l-ar prezenta în privinţa

T. Maiorescu

apariţiei şi dezvoltării noului conţinut („În contra direcţiei de astăzi în cultura română", 1868), Maiorescu atacă instituţiile democratice create după 1848. După părerea lui, influenţată de iluminismul moderat german, ca şi de evoluţionismul spencerian, dobîndirea şi exercitarea libertăţilor politice ar fi condiţionate de ridicarea culturală treptată a maselor, de-a lungul multor decenii şi generaţii. Numai în acest fel, susţinea **M.**, „formele fără fond" ar putea fi „umplute" cu un conţinut adecvat, critica fiind chemată să-şi aducă în această acţiune o contribuţie importantă. Pe linia acestor convingeri, **M.** s-a pronunţat împotriva propagandei socialiste şi a răscoalelor ţărăneşti din 1888. Gîndirea estetică a lui **M.** este şi ea eclectică. În studiul său „O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867", vorbind despre „condiţiunea ideală" şi „condiţiunea materială" a poeziei, el afirmă, în spirit hegelian, că „frumosul este întruchiparea sensibilă a ideei", înţelegînd prin „idee", de fapt, sentimentul şi pasiunea, dar susţine şi principiul autonomiei esteticului. El respinge conţinutul intelectual şi politic al poeziei, afirmînd că „poezia este repaosul inteligenţii", dar îşi manifestă apoi admiraţia pentru bogăţia ideilor din poezia lui Eminescu, pentru elanul patriotic din poezia „Deşteaptă-te române!" („Un răsunet") a lui A. Mureşanu, pentru creaţia patriotică a lui Alecsandri sau Goga („În lături", 1886; „Poeţi şi critici", 1886; „Poezia lui O. Goga", 1906). **M.** a purtat o polemică, de răsunet în epocă, cu Dobrogeanu-Gherea, care promova principiul „artei cu tendinţă", lăsînd în cele din urmă susţinerea principiului „artei pentru artă" pe seama discipolilor săi (P.P. Negulescu, M. Dragomirescu ş.a.). Călăuzit de un simţ artistic sigur şi de un gust rafinat, **M.** se manifestă în teoria literaturii fie ca un clasicizant, recomandînd principii şi procedee stilistice ale artelor poetice clasice (printre care echilibrul, claritatea şi adecvarea, folosirea largă a comparaţiei, epitetului etc.), fie ca un romantic, apreciind folclorul pentru farmecul lui simplu şi spontan şi indicîndu-l ca sursă de inspiraţie în crearea unei literaturi cu specific naţional („Asupra poeziei noastre populare", 1868; „În chestia poeziei populare", 1909). **M.** se afirmă şi ca sprijinitor al esteticii realismului, promovînd principii ca autenticitatea inspiraţiei, tipicitatea caracterelor şi situaţiilor, adevărul şi firescul limbii („Literatura română şi străinătatea", 1882, ş.a.). El a stimulat afirmarea unor valori literare care s-au înscris definitiv în istoria noastră culturală (Eminescu, Caragiale, Creangă, Sadoveanu ş.a.). Opera sa critică se remarcă prin rigoarea analizei logice, a verificării informaţiei, prin siguranţa criteriilor de orientare în ierarhia valorilor. O trăsătură distinctivă a criticilor maioresciene este arta alternării tonului stăpînit, calm, academic cu cel al inciziei necruţătoare. **M.** a lovit cu vigoare şi autoritate în unele producţii literare submediocre, introducînd principiul exigenţei în creaţia artistică („Critice", 3 vol., ed. I 1892, ult. ed., adăugită, 1915). El a denunţat retorismul, superficialitatea, improvizaţia facilă, incultura, „beţia de cuvinte", etimologismul latinist, purismul lui Aron Pumnul, italienismul lui Heliade-Rădule-

scu, a militat pentru impunerea scrierii fonetice cu litere latine, pentru folosirea cu măsură a neologismelor şi pentru valorificarea resurselor limbii populare. Titu Maiorescu a adus, în lupta pentru fixarea normelor limbii literare, o argumentaţie riguros ştiinţifică, călăuzit de o întinsă cultură şi de o intuiţie sigură a tendinţelor firesti de dezvoltare ale limbii române. De un deosebit interes documentar sînt cele cinci volume de „Discursuri parlamentare" (1897 — 1915), ale căror introduceri sînt grupate în volumul „Istoria contemporană a României" (1925), ca şi „Însemnări zilnice" (3 vol., 1937—1943). **M.** a dovedit un remarcabil talent ca orator politic şi polemist, creînd în aceste domenii o adevărată şcoală. Ca profesor de filozofie, a combătut diletantismul, cultivînd interesul pentru reflecţia filozofică în rîndurile multor generaţii de studenţi. Atît ca scriitor cît şi ca orator, **M.** are meritul de a fi consacrat stilul lapidar, energic şi pregnant, format sub influenţa marilor scriitori latini. Înzestrat cu largi şi multilaterale calităţi, Titu Maiorescu a desfăşurat, în special în deceniile 7 — 8 — 9 ale secolului trecut, o activitate constructivă, legată de cerinţele consolidării statului burghez modern, abia format, care avea nevoie de instituţii, de cadre temeinic pregătite şi de o cultură corespunzătoare, aducînd o contribuţie valoroasă în special la opera de cristalizare a acestei culturi.

Maiski, Ivan Mihailovici (n. 1884), diplomat şi istoric sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Între 1932 şi 1943 a fost ambasador al U.R.S.S. în Anglia, iar între 1943 şi 1946, locţiitor al Comisarului poporului al afacerilor externe. A scris numeroase lucrări de istorie modernă şi contemporană.

máistru, meseriaş cu calificare superioară, cu o bogată experienţă profesională şi organizatorică şi căruia de obicei i se încredinţează conducerea şi organizarea activităţii de producţie dintr-un anumit sector al unei întreprinderi. Prin intermediul **m.** se realizează legătura dintre conducerea întreprinderii şi muncitori. În întreprinderile din R.P.R., **m.** este conducătorul unic al sectorului de lucru ce i-a fost încredinţat şi poartă răspunderea pentru îndeplinirea sarcinilor de plan la toţi indicii; muncitorii primesc sarcini de producţie numai prin intermediul lui. În R.P.R. se acordă în mod permanent atenţie pregătirii de **m.** cu înaltă calificare, măririi cointeresării lor materiale, ridicării rolului şi autorităţii lor în procesul de producţie, corespunzător cerinţelor crescînde ale progresului tehnic. În acest scop au fost luate măsuri pe linia creării unor şcoli tehnice de maiştri, a îmbunătăţirii sistemului de salarizare şi de premiere a lor etc.

Maitreya (în credinţele budiştilor), primul Buddha care ar urma să apară în viitor pe pămînt spre a salva omenirea. Credinţa în **M.** reprezintă o formă a credinţei într-un „mesia", „mîntuitor", proprie multor religii.

maizéná (IND. ALIMENT.), amidon de porumb *(Zea mays)*, modificat şi purificat, cu un conţinut mic de grăsimi şi proteine, folosit în alimentaţia sugarilor şi la prepararea unor produse dietetice.

majárcă (VITICULT.), soi de viţă de vie autohton, cu ciorchinii cilindrici, cu boabele mari de culoare verzuie pătată cu ruginiu, cu pieliţa groasă. Este mult cultivat în Banat şi în zonele cu nisipuri zburătoare. Soiul de viţă de vie majarcă produce vin de masă de calitate superioară.

Majdanek *[maidánec]*, lagăr de concentrare şi de exterminare, creat de către hitlerişti în 1940 în apropierea oraşului Lublin (Polonia). Aici au fost exterminaţi circa 1 500 000 de oameni.

Maţerová *[máierova]*, Marie (n. 1882), scriitoare cehă, scriitoare a poporului din R. S. Cehoslovacă. Opera sa oglindeşte cu precădere viaţa grea a muncitorilor mineri asupriţi („Povestiri din iad", 1907; „Flori roşii", 1912), procesul de creştere a conştiinţei lor de clasă (romanul „Sirena", 1935, ed. revăzută 1962, trad. rom.), lupta poporului ceh împotriva ocupanţilor fascişti (volumul de nuvele „Drumul fulgerului", 1952). Scrierile sale se impun prin forţa lor realistă, prin umanismul lor socialist. Este şi autoarea unor captivante lucrări literare destinate copiilor („Robinsonka", 1940, trad. rom.).

majolícă, faianţă italiană a cărei fabricare a început în timpul Renaşterii, sub influenţa faianţei introduse de meşterii arabi sau spanioli din Insulele Baleare (insula Mallorca) şi care înlocuieşte glazura staniferă cu cea plombiferă. Cele mai vechi centre de producere a acestei faianţe au fost Faenza (1425), Rovezzano şi Gubbio (1480), Urbino, Castel Durante, Bologna, Pesaro etc. Decoraţia **m.** cuprinde motive vegetale, scene etc. (în special pentru farfuriile mari).

majór (lat. *major* „mai mare"; MUZ.), *mod major* sau *gamă majoră*, mod sau gamă în care semitonurile sînt dispuse între treptele III—IV şi VII—VIII. — *Acord major*, acord care are la bază o terţă mare şi o cvintă perfectă. V. şi i n t e r v a l.

majoráre, sumă pe care statul o încasează în plus ca sancţiune aplicată celor care întîrzie plata impozitelor, taxelor, contribuţiilor la buget etc. **M.** se calculează proporţional cu suma datorată şi cu durata întîrzierii plăţii.

majordóm (lat. *major* „mai mare" şi *domus* „casă"; IST.), intendent al domeniilor şi palatului regilor franci din dinastia Merovingilor. Începînd de la mijlocul sec. al VII-lea, **m.** au avut un mare rol politic, concentrînd în mîinile lor întreaga putere militară şi administrativă a statului franc. Cei mai cunoscuţi **m.** au fost: *Pepin d'Heristal, Carol Martel* (care a înfrînt pe arabi la Poitiers în 732) şi *Pepin cel Scurt* (care a înlăturat de la tron pe ultimul rege merovingian, Childeric al III-lea, proclamîndu-se rege în anul 751 şi întemeind noua dinastie, a Carolingienilor).

majores terrae, expresie latinească folosită în „Diploma ioaniților" din 1247 pentru a desemna pe proprietarii de pămînt olteni din voievodatul lui Litovoi și din cnezatele lui Ioan și Farcaș.

majoritate civilă (DR.), situație juridică a unei persoane avînd deplina capacitate de exercițiu a drepturilor. În R.P.R., **m.c.** se dobîndește prin împlinirea vîrstei de 18 ani sau, înainte de această vîrstă, prin căsătorie.

Majtényi *[máiteni]*, Erik (n. 1922), poet maghiar din R.P.R. S-a născut la Timișoara. A abordat mai întîi, într-un spirit partinic, militant, teme politice cotidiene („De strajă", 1953). Ulterior, tematica sa s-a extins asupra bogăției universului interior al omului socialist („Despărțire de ode", 1957; „Stelele ni se înmulțesc", 1960; „Din amurg pînă în zori", 1962; „Merinde", 1962). A scris și literatură pentru copii („Foc de tabără", 1954; „Iepurașii călători", 1955; „Pitpalacul", 1957).

majúsculă (lat. *majusculus* „puțin mai mare"; în opoziție cu minusculă), literă mai mare cu care se notează sunetul inițial al unui cuvînt la începutul frazei sau sunetul inițial al unui nume propriu (ex. *A, B, C*). Se numește și *capitală, literă mare*.

Makarenko, Anton Semionovici (1888—1939), pedagog și scriitor sovietic. A adus contribuții de seamă la elaborarea principiilor și metodelor educației comuniste. Între 1920 și 1935 a condus mai multe colonii pentru reeducarea copiilor vagabonzi și a delincvenților minori. Rezultatele obținute de **M.** sînt consemnate în operele sale „Poemul pedagogic" (1933—1935, trad. rom.) și „Steaguri pe turnuri" (1938, trad. rom.), remarcabile prin însușirile lor literare. Sistemul pedagogic al lui **M.** este axat pe educația prin muncă. **M.** a dezvoltat multilateral principiul educației în colectiv, prin colectiv și pentru colectiv. El a criticat atît sentimentalismul cît și autoritarismul rigid al concepțiilor pedagogice burgheze și a cerut ca dragostea și respectul față de copil să se îmbine cu exigența. Conform principiului „liniilor de perspectivă", formulat de **M.**, orice colectiv școlar trebuie să aibă

A. S. Makarenko

în permanență în fața sa un scop care să-l stimuleze în muncă, constituind pentru el „bucuria zilei de mîine"; scopurile sînt eșalonate progresiv, astfel încît să fie asigurată o creștere continuă a nivelului colectivului. **M.** a găsit soluții originale în problema educației prin muncă și a legării școlii de producție. În „Cartea pentru părinți" (1937), el a dat sugestii valoroase privind educația în familia socialistă.

Makarios al III-lea (numele laic, *Mihail Christodulos Muskos*) (n. 1913), cleric și om de stat cipriot, arhiepiscop al Ciprului (din 1950), președinte și prim-ministru al Republicii Cipru de la proclamarea independenței acesteia (1960). Participant la lupta pentru eliberarea țării sale, a fost exilat, între 1956 și 1957, de fostele autorități coloniale în insulele Seychelles (Oceanul Indian).

Makassar, oraș în Indonezia, centrul administrativ al insulei Sulawesi, port însemnat la strîmtoarea Makassar. 310 240 loc. (1959). Industrie ușoară și alimentară. Universitate.

Makassar, strîmtoare între insulele Kalimantan și Sulawesi; unește Marea Sulawesi cu Marea Javei. Lungimea: 500 km; lățimea: 200 km.

Makeevka, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, situat în Donbass. 381 000 loc. (1962). Mare centru al industriei siderurgice și carbonifere. Există și întreprinderi ale industriei alimentare și ușoare (încălțăminte).

makemóno, pictură japoneză pe sul de mătase sau de hîrtie de orez, cuprinzînd scene sau peisaje, desfășurat orizontal. **M.** pot fi monocrome sau policrome. V. și kakemono.

malá (CONSTR.), unealtă manuală a zidarului, constituită dintr-o placă dreptunghiulară din lemn (mai rar din aluminiu), prevăzută pe una dintre fețe cu unul sau două mînere. Se folosește pentru întinderea și egalizarea stratului de mortar pe perete sau pe tavan.

Malabar, coasta sud-vestică a peninsulei India, cuprinsă între Goa la nord și capul Comorin la sud și mărginită de Ghații de Vest. Este o fișie îngustă de cîmpie litorală, cu țărm lagunar. Zăcăminte însemnate de monazit. Populația, foarte densă, se ocupă cu agricultura și cu pescuitul. Cultura de bază este orezul; se mai cultivă cocotieri, piper, susan. Principalul port: Cochin.

Malacca, strîmtoare între peninsula Malacca și insula Sumatra, legînd Marea Andamanelor (Oceanul Indian) cu Marea Chinei de Sud. Lungimea: 1 000 km; lățimea minimă: 40 km.

Malacca, peninsulă în sud-estul Asiei, mărginită de Marea Andamanelor, strîmtoarea Malacca și Marea Chinei de Sud. Reprezintă terminația sudică a peninsulei Indochina, de care se leagă prin istmul Kra. Suprafața: circa 190 000 km². Relief muntos (altitudinea maximă 2 190 m), puternic fragmentat. Zăcăminte de minereu de staniu, wolfram, bauxită ș.a. Climă ecuatorială. Pădurile veșnic verzi ocupă suprafețe întinse. Plantații de cauciuc, cocotieri, culturi de orez. Partea nordică a **M.** aparține Tailandei; în sud se află Malaya și Singapore, care fac parte din Federația Malayezia.

malacóf, fustă foarte largă, în formă de clopot, susținută pe un schelet din cercuri subțiri de metal, caracteristică modei feminine europene dintre 1860 și 1880. A fost numită așa în amintirea turnului cu

același nume, cucerit în războiul Crimeii.

malaézi, denumirea populațiilor din grupa de tipuri rasiale din sud-estul Asiei, rezultate din amestecul populațiilor mongoloide cu cele negroid-australoide.

Malaezia, cel mai mare arhipelag al globului, care se întinde între Asia și Australia, la limita dintre Oceanul Indian și Oceanul Pacific. Suprafața: peste 2 000 000 km². Cuprinde cîteva grupuri mari de insule (Sondele Mari, Sondele Mici, Insulele Moluce, arhipelagul Filipine) și numeroase insule mici. În **M.** sînt situate statele Indonezia (care ocupă circa 3/4 din arhipelag) și Filipine, protectoratul britanic Brunei, teritorii din Federația Malayezia (Borneo de Nord, Sarawak) și colonia portugheză Timor. Se mai numește *Arhipelagul Malaez, Insulinda.*

Málaga, oraș situat în sudul Spaniei. 318 000 loc. (1960). Industrie alimentară, chimică, textilă, construcții navale. Centru al unei regiuni viticole cu renume mondial. Port important la Marea Mediterană, prin care se exportă vin, fructe, minereuri de plumb și de fier. Aeroport. Stațiune climatică. Orașul a fost întemeiat de fenicieni. Numeroase monumente din vremea arabilor.

malahít (MINER.), carbonat bazic de cupru $[Cu_2(CO_3)(OH)_2]$, cristalizat în sistemul monoclinic; are culoarea verde și luciul sticlos pînă la adamantin. Formează agregate stalactitice, reniforme sau cruste, adesea cu structură zonară sau radiară. Este frecvent în zonele de alterație ale zăcămintelor cuprifere, asociat deseori cu alte minerale de cupru. Se folosește atît ca minereu de cupru cît și ca piatră de ornament. În R.P.R. se găsește la Altîntepe (Dobrogea), Moldova Nouă (Banat) etc.

Malang, oraș în Indonezia, situat în estul Javei. 376 600 loc. (1961). Industrie alimentară, ușoară, de prelucrare a lemnului; ateliere feroviare. Aeroport. Universitate.

Malaparte, Curzio (1898—1957), scriitor și publicist italian. După o lungă perioadă de aderiune la fascism și după renegarea acestuia (pentru care a fost și închis și deportat) de pe poziții individualist-anarhice, a adoptat un punct de vedere critic față de evenimentele din lumea capitalistă contemporană. Ziarist talentat, a publicat reportaje asupra războiului („Kaputt", 1945), precum și o descriere a Neapolului postbelic ocupat de trupele anglo-americane („Pielea", 1949), cuprinzînd tablouri de un naturalism baroc împins la extrem. Ultimul său volum, „Eu, în Rusia și în China" (1958), aduce pagini interesante, deși nu lipsite de confuzie, despre țările respective.

Mälaren *[mélarən]*, lac de origine tectono-glaciară, situat în sud-estul Suediei. Suprafața: 1 163 km². Adîncimea maximă: 64 m. Comunică cu Marea Baltică și cu lacul Hjälmaren. Pe malul estic se află orașul Stockholm, capitala țării.

malárie (ital. *male* „rău" și *aria* „aer", deoarece în Italia medievală se credea că malaria este cauzată de aerul stricat; MED.), boală provocată de infecția cu hematozoarul palustru din genul *Plasmodium* (descoperit în 1881 de A. Laveran), transmis la om de țînțarii anofeli. Hematozoarul parazitează în globulele roșii și are în organism un ciclu de dezvoltare asexuată, a cărui durată, variabilă după specia de plasmodiu, condiționează mai multe forme de boală: a) *m. terță benignă*, provocată de *Plasmodium vivax*, cu un ciclu de dezvoltare de 48 de ore; b) *m. cvartă*, provocată de *Plasmodium malariae*, cu un ciclu de dezvoltare de 72 de ore; c) *m. terță malignă* (sau *tropicală)*, forma cea mai gravă de **m.**, al cărei agent este *Plasmodium falciparum* sau *praecox*. Boala se manifestă prin febră mare și frisoane care se repetă la intervale regulate. În afara perioadelor clinice ale bolii, germenii se înmulțesc în organe ca splina și ficatul, dînd formele atipice și cronice ale **m.** Netratată, boala duce la cașexie și moarte. **M.** a fost pînă în ultimul deceniu endemică și cu o mare morbiditate în numeroase țări (în 1958 existau în lume 175 000 000 de cazuri de **m.**, cu circa 1 750 000 de decese), fiind tratată timp de peste 300 de ani cu coaja arborelui de chinină și cu chinină. În ultimii 20 de ani, **m.** este tratată cu preparate antimalarice de sinteză, mult mai eficace pentru tratament și pentru profilaxie. În campania de combatere și de profilaxie a **m.**, pe lîngă tratamentul în masă al populației cu antimalarice de sinteză, se urmărește distrugerea țînțarilor anofeli și a larvelor lor prin diferite mijloace: asanarea bălților în care sînt depuse larvele, uleiuri insecticide, verde de Paris etc. În țara noastră, în trecut, boala a făcut numeroase victime. Între 1925 și 1937 statisticile înregistrau anual 1 000 de cazuri noi pentru 100 000 de locuitori. În ultimii ani, datorită mijloacelor moderne și acțiunilor organizate, campania de combatere a **m.**, începută în 1948, cînd erau cunoscute peste 338 000 de cazuri noi, a reușit să realizeze eradicarea **m.** în țara noastră. Sin. *paludism.*

malarioterapíe (MED.), inoculare în scop terapeutic a parazitului malariei terțe benigne. Indicată în tratamentul paraliziei generale progresive, **m.** acționează prin șocul termic pe care-l produce.

Malaspina, mare ghețar la poalele munților St. Elias (Alaska), format din contopirea mai multor ghețari montani. Coboară pînă la nivelul mării. Suprafața: circa 2 700 km².

Malawi, stat în Africa, situat între Zambia, Mozambic și Tanzania. Suprafața: 119 300 km². Populația: 2 980 000 loc. (1962), majoritatea negri bantu. Capitala: *Zomba* (provizoriu; în viitor se prevede mutarea capitalei la Lilongwe). Limbi oficiale: engleza și chinanja. Relief de podiș, mărginit la est de o porțiune din marele graben est-african, în care se află lacul Nyasa. Podișul, fragmentat de linii de falie, are un relief accidentat; atinge altitudinea de 2 542 m în platoul Nyika. În extremitatea sud-estică, dincolo de graben, se află masivul Mlanje, care atinge

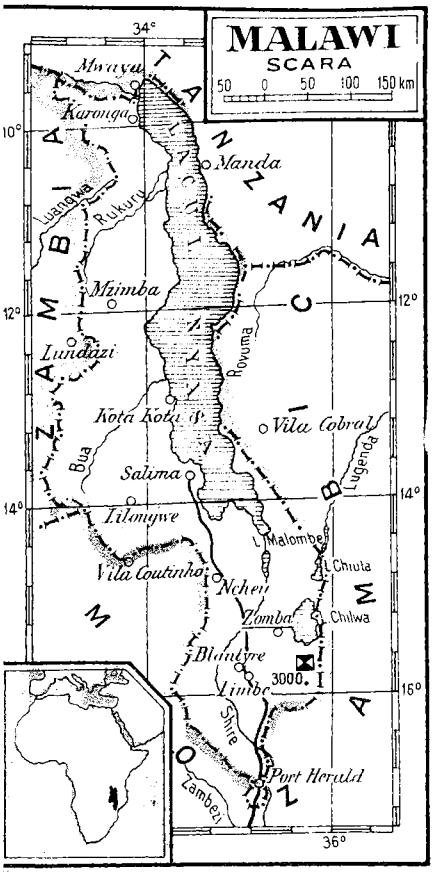

3 000 m înălțime. Climă ecuatorială musonică, cu precipitații bogate în timpul verii australe. Vegetația predominantă: savane cu baobabi și palmieri și păduri tropicale cu frunze căzătoare. Zăcăminte de minereu de fier, de cianit, cărbune, bauxită ș.a. Țară agrară slab dezvoltată. Agricultura dădea în 1961 peste 75% din valoarea producției globale. Principalele culturi sînt ceaiul, cultivat pe mari plantații (40% din producția agricolă a țării), și tutunul, a căror producție este destinată exportului. Se mai cultivă tung, arbori de cauciuc, bumbac, iar pentru consumul intern, în gospodăriile țăranilor africani, porumb, mei, orez, arahide, manioc ș.a. Pescuit (în lacul Nyasa). Exploatări forestiere. Pe fluviul Shire a început (din 1963) construirea unei hidrocentrale. Mici întreprinderi pentru prelucrarea primară a produselor agricole (ceai, bumbac). Se exportă aproape exclusiv produse agricole (97% din valoarea exportului în 1962). Comerțul exterior este orientat în special spre Marea Britanie. **M.** furnizează mînă de lucru pentru exploatările miniere din alte țări ale Africii de sud. — *Istoric.* Teritoriul actualului stat **M.** a fost locuit din timpuri străvechi de triburi bantu. La sfîrșitul sec. al XV-lea, în regiunea lacului Nyasa s-a format uniunea de triburi *Malawi*, care însă s-a dezmembrat puțin timp după aceea. Europenii și-au făcut apariția pe teritoriul **M.** în sec. al XVII-lea. În 1891 teritoriul **M.** a devenit, sub denumirea de *Nyasaland*, protectorat al Angliei. Populația băștinașă s-a răsculat în repetate rînduri împotriva cuceritorilor străini; lupta ei a luat amploare după cel de-al doilea război mondial. În 1944 a fost întemeiat partidul Congresul național african din Nyasaland, care s-a situat în fruntea luptei de eliberare națională. În 1953 guvernul englez a creat în Africa centrală așa-numita Federație Rhodesia-Nyasaland, în care au fost incluse Rhodesia de Sud, Rhodesia de Nord și Nyasaland. În fruntea luptei populare din Nyasaland pentru retragerea imediată din federație și dobîndirea independenței se afla partidul Congresul Malawi (creat în 1959, pe baza partidului Congresului național african din Nyasaland, care fusese interzis). În 1963 Nyasaland a dobîndit autonomia internă; în același an, lupta unită a popoarelor celor trei teritorii componente ale Federației Rhodesia-Nyasaland a dus la desființarea acesteia. În 1964 a fost proclamată independența de stat a Nyasalandului, care a luat numele de *Malawi*. **M.** face parte din Comunitatea Britanică de Națiuni (Commonwealth). Șeful statului este regele (regina) Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. Puterea legislativă aparține Parlamentului (unicameral). Principalul partid politic: Congresul Malawi.

malaxáre (lat. *malaxare* „a fărîmița"; TEHN.), operație de amestecare și de frămîntare a unuia sau a mai multor materiale care se prezintă sub formă de granule, de pulbere sau de pastă, pentru a obține un produs omogen. **M.** se efectuează în malaxor.

malaxór (TEHN., CONSTR.), mașină de lucru folosită pentru executarea operațiilor de malaxare. Este alcătuit dintr-un recipient în care se introduc materialele ce urmează să fie amestecate, dintr-un agitator, din mecanismele de antrenare (manuală sau mecanizată) și din sistemele de încărcare și descărcare. După utilizare se deosebesc: *m. pentru argilă*, care se folosesc la amestecarea argilelor cu materiale degre

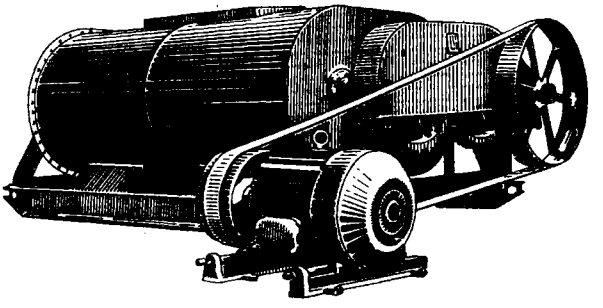

Malaxor pentru argilă

sante, pentru fabricarea cărămizilor, ţiglelor etc.; *m. pentru mortar*, care servesc la prepararea mortarelor pentru lucrări de construcţii; *m. pentru asfalt turnat*, care se folosesc la prepararea (prin amestecare şi încălzire) a mixturilor asfaltice pentru îmbrăcămintile rutiere.

Malaya *(Federaţia Malaieză)*, ţară în Asia, în partea sudică a peninsulei Malacca, inclusă în Federaţia Malayezia. Suprafaţa: 131 313 km². Populaţia: 6 909 000 loc. (1960), formată din malaezi (circa 50%), chinezi (circa 35%), indieni. Capitala: *Kuala Lumpur*. Relief muntos (cu altitudinea maximă de 2 190 m) şi deluros. Climă ecuatorială. Vegetaţie abundentă: pădurile, veşnic verzi, ocupă circa $^3/_4$ din suprafaţa ţării. Mari zăcăminte de minereu de staniu, de fier, cărbune, bauxită, wolfram, aur. Economia este bazată pe agricultură şi pe industria minieră (în special extracţia staniului). Monopolurile engleze ocupă poziţii dominante în ramurile de bază ale economiei **M.** Culturile agricole sînt concentrate în zonele litorale. Se cultivă în special arbori de cauciuc (circa 65% din suprafaţa cultivată; locul întîi în lume la producţia de cauciuc natural) şi cocotieri, care furnizează produse pentru export, iar pentru consumul intern orez. Minereul de staniu se extrage mai ales din vestul **M.** (zonele Ipoh, Taiping ş.a.). **M.** dă circa $^2/_5$ din producţia mondială de concentrate de staniu. La Georgetown şi la Butterworth există mari uzine de rafinare a staniului, care aparţin unor societăţi engleze. Prezintă importanţă şi exploatările de minereu de fier, bauxită, aur, cărbune. Mai există mici întreprinderi care prelucrează produsele agricole (prelucrarea primară a cauciucului, decorticarea orezului, uleiului), ateliere mecanice şi fabrici de ciment. — *Istoric.* **M.** a fost locuită din timpuri străvechi. În evul mediu, pe teritoriul ei au apărut mari oraşe, prin care se făcea comerţ între India şi China. În sec. al XII-lea a fost întemeiat oraşul Singapore, iar în sec. al XIV-lea oraşul Malacca. În sec. XIII — XV s-a constituit statul feudal malayez, în ale cărui graniţe a fost cuprinsă aproape întreaga peninsulă Malacca. În 1511 oraşul Malacca a fost cucerit de portughezi, iar în 1641 de olandezi. În sec. XVI—XVIII oraşul Johore a devenit centrul statului malayez. De la sfîrşitul sec. al XVIII-lea a început ocuparea **M.** de către englezi. După primul război mondial, mişcarea de eliberare naţională a luat un deosebit avînt. În 1930 a fost întemeiat Partidul Comunist din Malaya. În timpul celui de-al doilea război mondial, **M.** a fost ocupată de Japonia, iar după înfrîngerea acesteia (septembrie 1945) în **M.** au debarcat trupe engleze. Între 1946 şi 1948 autorităţile engleze au înfăptuit în **M.** o reformă administrativă, în urma căreia a fost creată Federaţia Malaieză (în componenţa căreia au intrat nouă sultanate şi provinciile Penang şi Malacca), sub controlul Marii Britanii. În 1949 a fost creată, sub conducerea Partidului Comunist din Malaya (care din 1948 activează în ilegalitate), Armata de eliberare din Malaya, împotriva războiului declanşat de colonialişti (în 1948). Sub presiunea mişcării de eliberare naţională a popoarelor din **M.**, Anglia a recunoscut independenţa de stat a Federaţiei Malaieze (1957) în cadrul Comunităţii Britanice de Naţiuni. În 1963 **M.** a format împreună cu Singapore, Sarawak şi Sabah (Borneo de Nord) un nou stat federal, creat sub egida Marii Britanii: Federaţia Malayezia. Noua formaţiune statală tinde la menţinerea poziţiilor britanice în această regiune. Ea este considerată de Indonezia şi de alte state vecine ca un instrument al neocolonialismului. Federaţia Malayezia a devenit sursa unor serioase conflicte în Asia de sud-est. **M.** este o monarhie constituţională.

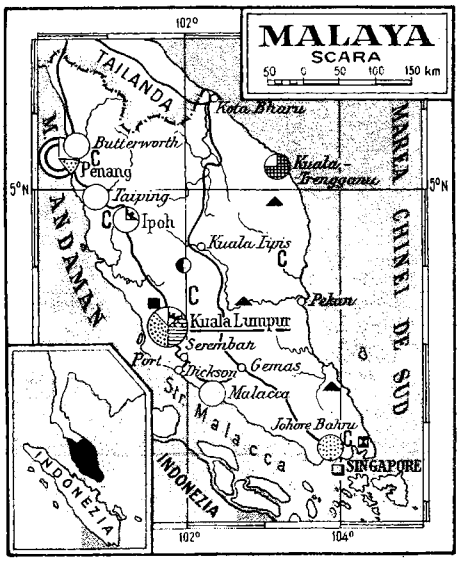

Malayezia v. **Federaţia Malayezia.**

Malczewski *[malcéfschi]*, Jacek (1855—1929), pictor polonez. **M.** a pictat compoziţii de factură realistă consacrate luptei împotriva ţarismului („Zi de duminică la mină", 1882; „Moartea deportatei", 1882). În ultima perioadă de creaţie s-a apropiat de simbolism.

Maldive, grup de mici insule coraligene în Oceanul Indian, la sud-vest de Ceylon. Sultanat sub protectorat britanic. Suprafaţa: 298 km². Populaţia: 89 000 loc. (1961), formată din indieni, malaezi şi arabi. Arhipelagul **M.** este alcătuit din 17 grupări de atoli, care însumează cîteva sute de insule, dintre care sînt populate circa 300. Clima este ecuatorială musonică. Se cultivă cocotieri, bananieri şi plante citrice. Este dezvoltat pescuitul. Reşedinţa şi principalul port: oraşul *Male*.

maleabilitáte (lat. *malleare* „a bate cu maiul"; FIZ.), proprietate a unor metale de a putea fi deformate permanent, fără fisurare, sub acţiunea unor forţe exterioare. Deformarea poate fi produsă prin forjare, laminare, trefilare etc. Uneori prin **m.** se înţelege numai pro-

prietatea unui metal de a putea fi tras în foi subțiri.

maleabilizáre (METAL.), tratament termic sau termochimic, care constă în încălzirea și menținerea îndelungată la o temperatură ridicată, urmată de răcirea lentă, continuă sau treptată, a pieselor turnate din fontă albă. În procesul de **m.**, tot carbonul combinat sau numai o parte din acesta este transformat în carbon grafitic, numit *carbon de recoacere*; adesea o parte din carbon se elimină. Prin **m.** se îmbunătățesc proprietățile mecanice ale fontei (se mărește tenacitatea și se obține o oarecare plasticitate).

Malebranche *[malbrâș]*, Nicolas de (1638—1715), filozof idealist francez, reprezentant al o c a z i o n a l i s m u l u i. A fost membru al Academiei de Științe din Paris. Căutînd să înlăture de pe poziții idealist-teologice dualismul lui Descartes, **M.** afirma că există o singură substanță, dumnezeu, în care este cuprins întregul univers. După el, interacțiunile corpului și sufletului și raporturile cauzale în genere constituie numai „ocazia" acțiunii „eficiente" a lui dumnezeu, singura cauză reală a tuturor schimbărilor. Op. pr.: „Despre căutarea adevărului" (1674—1675).

maleínă (MED. VET.), substanță obținută de obicei din germeni cultivați în bulion (tratat cu peptonă și cu glicerină), folosită pentru diagnosticul m o r v e i la cai. Cu ajutorul **m.** se efectuează operația denumită *maleinizare*, care se bazează pe sensibilitatea animalelor bolnave de morvă față de endotoxinele produse de germenii respectivi.

maleólă (lat. *malleolus* „ciocan mic"; MED.), proeminență osoasă a tibiei și peroneului, care se află la extremitatea inferioară a gambei.

Malevici, Kazimir Severinovici (1878—1935), pictor și teoretician de artă rus. A început prin a fi cubist. După o scurtă perioadă, în care a fost influențat de F. L é g e r, a trecut la o pictură abstracționistă, întemeiată pe forme geometrice, colorate, care se detașează adesea pe un fond alb. **M.** a numit abstracționismul său „suprematism".

malformație (MED.), anomalie morfologică congenitală a unui organ, aparat sau sistem, a unei extremități a corpului sau a corpului în totalitatea lui (ex. buza de iepure, luxația congenitală a șoldului, sindactilia). **M.** este uneori incompatibilă cu viața (ex. anencefalia).

malgáși, locuitori ai insulei Madagascar, aparținînd în cea mai mare parte rasei mongoloide. Vorbesc limba malgașă, care face parte din familia de limbi malaezo-polineziene.

Malherbe *[malérb]*, François de (1555—1628), poet francez. Adversar al orientării estetice inițiate de reprezentanții P l e i a d e i, a fost un reformator al poeziei și al limbii literare franceze, pe care a îndrumat-o spre c l a s i c i s m. Este autorul unor ode, elegii și sonete („Poezii", 1638), impecabile ca formă, dar lipsite de emoție, fantezie și noutate.

Mali, vechi stat sclavagist, întemeiat pe la sfîrșitul mileniului I și începutul mileniului al II-lea în bazinul mijlociu al fluviului Niger. A cunoscut o epocă de înflorire în sec. XIII—XV, cînd cîrmuitorii statului **M.** au reunit sub puterea lor toate teritoriile din interiorul marelui meandru al Nigerului. Regii din **M.** controlau comerțul cu aur și cu sare în toată regiunea centrală a Africii de vest și în Maroc. În sec. al XV-lea, statul **M.** a decăzut, dominația în bazinul Nigerului revenind statului Songai.

Mali, stat în vestul Africii, cuprinzînd bazinul superior al Nigerului, regiunea de izvoare a Senegalului și o parte din Sahara. Suprafața: 1 204 000 km². Populația: 4 300 000 loc. (1962), cu componență foarte variată (numeroase grupuri de populații din familiile de limbi mande și bantoide, în est și tuaregi). Capitala: *Bamako*. Limba de stat: franceza. Predomină relieful de podiș, cu altitudini de 200—500 m, format pe gresii. Cîmpiile ocupă extremitatea sud-vestică (cîmpia Senegalului) și nord-vestică (El Djouf) și cursul mijlociu al Nigerului (o cîmpie aluvială vastă, cu numeroase lacuri, așa-numita „deltă interioară" a Nigerului). În nord-est se află podișul Adrar-Iforas, o prelungire a masivului Ahaggar. Climă tropicală de deșert în nord, subecuatorială musonică în sud. Partea nordică și centrală este deșertică și semideșertică; în sud-vest se întind savane, iar în valea Nigerului păduri. Resurse de subsol: aur, sare gemă, fosforite, bauxită, minereu de mangan ș.a. Țară agrară, cu o economie în curs de dezvoltare. Guvernul duce o politică de întărire a rolului statului în economie și de îngrădire a societăților străine. Principala atenție este acordată dezvoltării agriculturii. În prezent se desfășoară un proces de cooperativizare a agriculturii. Sectorul de stat are un rol important în producția-marfă, în special „Office du Niger", care exploatează terenurile din „delta interioară" a Nigerului. Culturile agricole sînt concentrate în zona sudică, în bazinul Senegalului și al Nigerului. Se cultivă mei și sorg ($^2/_3$ din suprafața cultivată), orez, manioc, batate, legume, iar pentru export arahide și bumbac. Este dezvoltată creșterea extensivă a animalelor (cornute mari, oi, capre), în mare parte nomadă. **M.** ocupă primul loc în Africa vestică în privința efectivului de animale, dar productivitatea acestei ramuri este încă scăzută. Din fluviile Niger și Senegal se pescuiește o mare cantitate de pește. Industria este reprezentată doar prin întreprinderi pentru prelucrarea primară a produselor agricole (decorticarea orezului, egrenarea bumbacului ș.a.). La Bamako și Markala există întreprinderi de prelucrare a metalelor. În prezent se construiesc o serie de fabrici alimentare și textile. Comerțul exterior se află sub controlul statului. **M.** exportă arahide, vite și produse animale, pește, orez, bumbac și importă bunuri de larg consum, combustibili, utilaj. — *Istoric.* În sec. IX—XIII teritoriul de azi al Republicii Mali a făcut parte din străvechiul stat Ghana, iar în sec. XIII—XV din imperiul

african Mali. Spre sfîrșitul sec. al XIX-lea, Franța a înfrînt rezistența populației băștinașe, a ocupat țara și a transformat-o într-o colonie (în 1904), pe care a inclus-o (în 1920) în Africa Occidentală Franceză, sub denumirea de Sudanul Francez. În 1958 Sudanul Francez a devenit republică în cadrul Comunității Franceze. În 1959 Sudanul și Senegalul au pus bazele unei uniuni statale federative, denumită *Federația Mali*, proclamată stat independent în cadrul Comunității Franceze (iunie 1960). După scurt timp însă Senegalul s-a retras din federație (august 1960), iar în septembrie 1960 Sudanul s-a proclamat stat independent, sub denumirea de *Republica Mali*. Guvernul țării, condus de Modibo Keita, duce o politică de neutralitate pozitivă. **M.** este o republică. Șeful statului și al guvernului este președintele. Organul legislativ suprem este Adunarea Națională, aleasă pe termen de cinci ani. **M.** întreține relații diplomatice cu R.P.R. Partidul politic unic al țării este Uniunea sudaneză (R.D.A.), înființată în 1946. La Congresul al VI-lea al partidului a fost adoptat un program în care se arată că își propune sarcina „conducerii poporului pe calea socialismului, în condițiile păcii, unității și frației, spre bunăstare și prosperitate".

Malibran, Maria Felicità (1808 — 1836), cîntăreață de origine spaniolă. A debutat la Roma, în rolul Rosinei din „Bărbierul din Sevilla" de Rossini. A cîntat apoi pe cele mai mari scene europene, avînd un repertoriu bogat și variat, în special din operele compozitorilor italieni.

malign (lat. *malignus* „rău"; MED.; despre o boală, un proces patologic), cu evoluție spre agravare și, în unele cazuri, spre moarte (ex. forma **m.** a unor boli infecțioase, tumoare **m.**).

Malines *[malín]* (în flamandă *Mechelen [méxələn]*), oraș în nordul Belgiei, situat pe rîul Dyle. 64 720 loc. (1960). Are întreprinderi ale industriei construcțiilor de mașini, a pielăriei și a lemnului (mobilă). Specializat în tapiserii. Nod feroviar și port fluvial. Monumente arhitectonice medievale.

Malinschi, Vasile (n. 1912), economist român, profesor universitar, membru al Academiei R.P.R. A avut activitate politică și publicistică încă din perioada ilegalității P.C.R., iar după Eliberare a deținut importante funcții pe linie de stat. Face parte din Consiliul Asociației internaționale a economiștilor agrari și al Asociației internaționale de sociologie. A elaborat o serie de studii de economie generală, de istorie a relațiilor agrare și de economie agrară socialistă și mondială. Op. pr.: „Economia sovietică și întrecerea socialistă" (1939), „Reforma agrară din 1918—1924" (1947), „Marxism-leninismul și problema agrară" (1958), „Dezvoltarea economică a României 1944—1964" (în colaborare), „Industria României 1944 — 1964" (în colaborare).

Malipiero, Gian Francesco (n. 1882), compozitor, muzicolog și profesor italian. Și-a făcut studiile în Italia și la Viena, fiind influențat la început de Debussy și R. Strauss. A scris opere („Tre commedie Goldoniane", „L'Orfeide", „Filomela"), cîteva balete („Stradivario"), muzică orchestrală (simfonii, suite), coral-simfonică, concerte, cvartete, piese vocale și instrumentale, care se disting prin colorit, inventivitate melodică și ritmică. Multe dintre lucrările sale sînt scrise în stil neoclasic, în care elementul vocal și structura polifonă a limbajului constituie un factor foarte important. Ca muzicolog, **M.** a scris în special despre muzica veche și a contribuit la editarea creației unor preclasici italieni.

Maliuc, localitate în raionul Tulcea, reg. Dobrogea, situată în Delta Dunării, pe canalul Sulina. Stațiune experimentală pentru amenajarea și exploatarea rațională a stufului.

Malîi teatr (*Teatrul mic*, academic de stat), vechi teatru din Moscova, inaugurat în 1824, numit astfel pentru a-l deosebi de Bolșoi teatr (Teatrul mare). Printre regizorii și actorii iluștri de la Malîi teatr se numără: Mocealov, Șcepkin, Ermolova, Lenski

Feodotova, Iablocikina, Turceaninova, Jarov ş.a.

Mallarmé, Stéphane (1842—1898), poet francez, reprezentant de frunte al simbolismului. Format iniţial sub influenţa lui Th. de Banville şi a lui Ch. Baudelaire, a aderat la parnasianism, evoluînd însă puţin timp după aceea spre o formulă lirică personală, prin transferarea „corespondenţelor" baudelairiene din domeniul senzorial în acela intelectual („Herodiada", 1893). Ulterior, **M.** a devenit iniţiatorul ermetismului. Poezia sa, elaborată, voit obscură, enigmatică, dar captivantă prin farmecul ei cerebral şi rece, prin muzicalitatea versurilor şi prin forţa de sugestie („După-amiaza unui faun", 1876, care l-a inspirat pe compozitorul Claude Debussy; „Poezii", 1898; „O aruncătură de zar nu va aboli niciodată hazardul", 1897), se sprijină pe o filozofie idealistă de nuanţă hegeliană. Ideile sale despre artă sînt concentrate în volumul de eseuri „Divagaţii" (1897). A realizat desăvîrşite traduceri în proză ritmată a poemelor lui E.A. Poe.

malligând (VITICULT.), aparat cu care se determină gradul de alcool din vin prin stabilirea temperaturii de fierbere a vinului în comparaţie cu a apei. Este construit dintr-un rezervor pentru fierberea vinului sau a apei, un refrigerent ascendent pentru condensarea vaporilor de alcool şi un termometru divizat în zecimi de grad.

Mallorca *[mal'órca]* **(Majorca),** cea mai mare insulă a arhipelagului Baleare, din vestul Mării Mediterane. Suprafaţa: 3 660 km². Populaţia: circa 350 000 loc. Principalul oraş: *Palma*. În nord-vest se întind munţi împăduriţi, cu altitudinea maximă de 1 445 m, în sud-est dealuri izolate, iar în zona centrală o cîmpie fertilă, irigată cu ajutorul morilor de vînt. Se cultivă cereale, măslini, migdali, viţă de vie. Se practică creşterea animalelor şi pescuitul; din apa mării se obţine sare.

malm (STRAT.), seria superioară a jurasicului, caracterizată prin faună de amoniţi, belemniţi, lamelibranhiate, gasteropode, brahiopode, echinide etc. În R.P.R., depozitele **m.** se găsesc în Carpaţii Orientali, în Banat, în Munţii Apuseni şi în partea de mijloc a Dobrogii.

Malmö, oraş în sudul Suediei, important port la strîmtoarea Sund. 233 350 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini, a construcţiilor navale, chimică, alimentară. Centru al flotei pescăreşti. Însemnat punct de legătură prin feribot între Suedia şi Danemarca. Aeroport. Institute de învăţămînt superior. Monumente arhitectonice medievale.

Malnaş, localitate asimilată urbanului în raionul Sf. Gheorghe, reg. Braşov, situată între culmile munţilor Baraolt, la 565 m altitudine. 1 500 loc. (1964). Exploatări de andezit. Staţiune balneoclimatică cu izvoare carbogazoase, alcaline şi magneziene, indicate în tratamentul bolilor de nutriţie, digestive şi ale aparatului respirator.

malofáge (ZOOL.; *Mallophaga*), ordin de insecte asemănătoare păduchilor, caracterizate prin talie mică, lipsa aripilor, abdomenul mare şi turtit dorsoventral. Trăiesc pe corpul păsărilor şi al mamiferelor; nu sug sînge, dar se hrănesc cu pene, păr şi descuamaţii ale pielii.

malonil-uree v. **barbituric,** *acid* ~.

Malot *[maló]*, Hector Henri (1830—1907), scriitor francez. Autor a numeroase scrieri literare, patetice-sentimentale, de orientare umanitarist-romantică, s-a făcut cunoscut mai ales prin romanele „Fără familie" (1878, trad. rom.) şi „În familie" (1893, trad. rom.), în care înfăţişează viaţa mizeră a unor copii năpăstuiţi în condiţiile societăţii capitaliste.

Malpighi, Marcello (1628—1694), medic italian, unul dintre fondatorii anatomiei microscopice moderne şi primul om de ştiinţă care a folosit în cercetările anatomice microscopul şi a constatat existenţa vaselor capilare. Este autorul unor studii fundamentale asupra creierului, limbii, retinei, organelor tactile, nervilor etc. Op. pr.: „Opere complete" (1686), „Opere postume" (1697—1700).

Malraux *[malró]*, André (n. 1901), scriitor francez. Spirit contradictoriu, a aderat la o viziune marxistă asupra lumii, pe care a renegat-o apoi de pe poziţii anarhice şi existenţialiste. Romanele sale reflectă aspecte din lupta pentru libertate a popoarelor asiatice („Cuceritorii", 1928; „Calea regală", 1930; „Condiţia umană", 1933, trad. rom.) sau a celor europene îngenuncheate de fascism („Timpul dispreţului", 1935; „Speranţă", 1937; „Lupta cu îngerul", 1943). Remarcabile prin adîncimea analizei psihologice, prin tensiunea dezbaterilor etice şi prin laconismul stilului, ele subliniază totodată tendinţa scriitorului de a trata evenimentele şi personajele înfăţişate într-o interpretare individualistă. **M.** este şi autorul unor eseuri („Tentaţia Occidentului", 1926; „Vocile tăcerii", 1951; „Muzeul imaginar al sculpturii mondiale", 3 vol., 1952—1954; „Metamorfoza zeilor", 1957 ş.a.).

Malta, stat situat într-un mic arhipelag (insulele Malta, Gozo şi Comino) în Marea Mediterană, cu circa 100 km la sud de Sicilia. Suprafaţa: 316 km². Populaţia: 328 000 loc. (1963). Capitala: *La Valletta*. Limba malteză, de origine feniciană, a fost puternic influenţată de limbile arabă şi italiană. Densitatea populaţiei (peste 1 000 loc/km²) este una dintre cele mai mari din lume. Relief de podiş (cu altitudine pînă la aproape 250 m), format pe calcare. Climă mediteraneană. Reţeaua hidrografică este slab dezvoltată. Culturile agricole sînt în mare parte irigate. Se cultivă în special cereale, bumbac, tutun, citrice, măslini, migdali, legume, viţă de vie. Se cresc capre, oi, porci. Este dezvoltat pescuitul. Are mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole şi şantiere de reparaţii navale. Artizanat. Principalele produse de export: piei, legume, fructe. — *Istoric.* Aşezată la încrucişarea drumurilor maritime din Marea Mediterană, **M.** a fost ocupată succesiv de fenicieni (sfîrşitul sec. al XIII-lea î.e.n.), de greci (sec. al VIII-lea î.e.n.), de car-

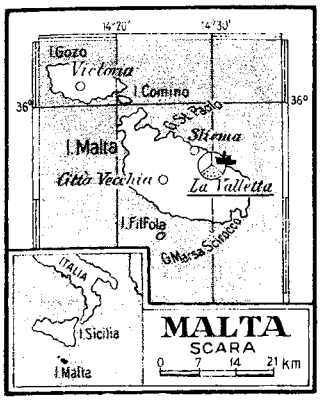

taginezi (sec. al VI-lea î.e.n.), de romani (sec. al III-lea î.e.n.), de bizantini (sec. al VI-lea), de arabi (sec. al IX-lea), de normanzi (sec. al XI-lea), de francezi (între 1266 și 1282) și de spanioli (între 1282 și 1530). În 1530 împăratul Carol Quintul a dat **M.** ordinului cavalerilor ioaniți (care poartă de atunci și denumirea de *cavaleri de Malta*). Cucerită de Napoleon I (în 1798), **M.** a fost cedată Angliei (în 1800), care a transformat-o într-o puternică bază militară maritimă și aeriană. Ca urmare a mișcării de eliberare națională, **M.** a dobîndit în 1921 o constituție, iar în 1947 un regim de autodeterminare, suspendat în 1958. După război, mișcarea de eliberare națională a luat amploare și, în 1964, **M.** a fost proclamată stat independent. Face parte din Comunitatea Britanică de Națiuni (Commonwealth). Șeful statului este regele (regina) Marii Britanii, reprezentat printr-un guvernator general.

Malta, *ordinul de* ~, ordin monaho-cavaleresc, creat la începutul sec. XII, sub denumirea de *ospitalierii Sf. Ioan.* După căderea Ierusalimului, ordinul a fost strămutat în Cipru și apoi în insula Rodos, iar după cucerirea acesteia de către turci (1522) în insula Malta (1530), pe care au stăpînit-o pînă la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Ordinul, redus de papii din sec. al XIX-lea la rosturi ospitaliere, mai dăinuiește și astăzi la Roma (din 1834), avînd însemnate proprietăți în toate părțile lumii. În istorie mai sînt cunoscuți și sub numele de *ioaniți.*

maltază (BIOCHIM.), enzimă care catalizează desfacerea maltozei în două molecule de α-D-glucoză.

malténe (CHIM.), componente ale bitumului, solubile în benzină, după îndepărtarea petrolenelor prin încălzire. **M.** dau bitumului calitatea de plasticitate și de ductilitate.

Malthus *[mélθəs],* Thomas Robert (1766—1834), preot englez, economist reacționar, apărător al aristocrației funciare îmburghezite. Pe această linie, el susținea landlordismul, primatul statului și bisericii, creșterea datoriei publice, speculațiile de bursă etc. S-a făcut cunoscut îndeosebi printr-o teorie neștiințifică asupra populației. Concepțiile sale au fost supuse unei critici științifice de către K. Marx, F. Engels și V. I. Lenin. Op. pr.: „Eseu asupra legii populației", „Studii asupra esenței și dezvoltării rentei și principiile după care este reglementată", „Principii de economie politică", „Definiții în economia politică".

malthusianism, teorie burgheză reacționară, fundată de *Th. R. Malthus,* potrivit căreia populația crește în progresie geometrică, în timp ce mijloacele de subzistență cresc în progresie aritmetică. În acest fel, **m.** încearcă să demonstreze că suprapopulația și mizeria oamenilor muncii în societatea burgheză s-ar datora nu exploatării capitaliste, ci acțiunii unor legi „naturale", „veșnice", care ar face ca populația să crească într-o proporție mai mare decît producția mijloacelor de subzistență. Malthusianiștii consideră că epidemiile, foametea, războaiele etc., ar restabili în mod natural echilibrul dintre numărul populației și cantitatea mijloacelor de subzistență. În epoca imperialismului, cînd are loc ascuțirea contradicțiilor capitalismului și intensificarea procesului de exploatare a maselor de oameni ai muncii, unii ideologi burghezi au reluat, în variante noi, neomalthusiene, teoria neștiințifică a **m.** Fascismul a cuprins-o de asemenea în arsenalul său ideologic. În perioada crizei generale a capitalismului, *neomalthusianismul* servește pentru „justificarea" acaparării de teritorii străine, pentru subjugarea altor popoare și pentru pregătirea războaielor de cotropire. Caracterul reacționar și antiuman al neomalthusianismului se exprimă în negarea sau subaprecierea dezvoltării forțelor de producție, a progresului tehnic, a creșterii posibilităților de sporire a productivității muncii și a producției, în atitudinea negativă față de progresele medicinii, care prelungesc durata medie a vieții oamenilor. Încă la începutul sec. al XX-lea, ei au elaborat pseudoteoria „optimului populației", potrivit căreia sporirea numărului populației ar avea un rol pozitiv numai pînă într-un anumit moment, după care s-ar transforma în factor negativ, prezentat drept „cauză" a înrăutățirii situației economice a maselor. Neomalthusianiști ca Vogt, Pendell etc. pretind că populația trebuie redusă prin lichidarea „surplusului" pe cale artificială, prin sterilizarea în masă a acelora care nu au suficiente venituri spre a asigura existența copiilor lor etc. În România, între cele două războaie mondiale, teoria neomalthusianistă a fost susținută de G. Banu, care pretindea că „organizatorii sănătății publice" trebuie să se ridice „împotriva înmulțirii dezordonate și inconștiente a omenirii". Așa cum au demonstrat însă clasicii marxism-leninismului și cum confirmă mereu istoria, nu există o lege „naturală" și „veșnică" a populației, ci fiecare orînduire socială are propria ei lege a populației. Suprapopulația nu este eternă, ea există numai în capitalism, și nu ca o suprapopulație absolută față de posibilitățile de hrană oferite de natură, ci ca o suprapopulație relativă în raport cu necesitățile medii de valorificare a capitalului. **M.** este infirmat și de realitățile capitalismului contemporan: în țările industriale, ritmul de creștere a producției agricole este mai rapid decît ritmul de creștere a populației; în unele din aceste țări (S.U.A., Canada și în altele) dăinuie chiar o

criză agrară cronică de supraproducție. În același timp, în regiuni întinse ale lumii capitaliste (în Asia, Africa și America Latină) există o stare cronică de subalimentație. Aceasta înseamnă că subalimentația sau foametea se explică nu printr-o pretinsă insuficiență cantitativă a mijloacelor de subzistență alimentare, ci printr-o slabă dezvoltare economică și printr-o reală insuficiență a capacității de cumpărare a maselor, în parte transformate în suprapopulație relativă, proprie modului de producție capitalist. Ca urmare a dezvoltării puternice a forțelor de producție, producția de bunuri materiale crește mult mai repede decît populația.

maltóză (BIOCHIMIE), $C_{12}H_{22}O_{11}$. Substanță constituită din două molecule de glucoză, având funcția de dizaharidă reducătoare.

Maltz *[mȯlț]*, Albert (n. 1908), scriitor american. Operele sale oglindesc cu vigoare aspecte caracteristice din lupta proletariatului american pentru satisfacerea revendicărilor lui sociale, economice și politice (piesele „Galeria neagră", 1935, și „Soldatul Hicks", 1936; volumul de nuvele „Așa stau lucrurile", 1938, trad. rom.; romanul „Curentul subteran", 1940, trad. rom.). În comedia „Călușeii" (1932, elaborată în colaborare cu G. Sklar) a stigmatizat corupția politicianistă, iar în romanul „Crucea și săgeata" (1944, trad. rom.) a înfățișat momente din lupta antifascistă. S-a remarcat și ca scenarist de filme.

malț (IND. ALIMENT.), produs obținut prin germinarea artificială, în instalații speciale, a unor cereale (mai ales a orzului); conține amilazele necesare pentru zaharificarea amidonului în procesul de fabricare a berii și spirtului.

Malus *[malûs]*, *legea lui* ~ (după numele fizicianului francez *E.L. Malus*, 1775—1812; FIZ.), relația care dă intensitatea I a fluxului de lumină care străbate analizorul unui dispozitiv polarizor-analizor:

$$I = I_0 \cos^2 \theta,$$

unde θ reprezintă unghiul dintre planele principale ale polarizorului și analizorului, iar I_0 intensitatea fluxului luminos transmis cînd $\theta = 0$.

Mamaia. Hotelul „Perla"

Malva, oraș în Dacia romană, neidentificat pe teren, atestat într-un document din anul 230 ca având rang de colonie și ca reședință a procuratorului prezidial al Daciei Malvensis.

malvacée (BOT.; *Malvaceae*), familie de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, cu frunze simple sau lobate, prevăzute cu stipele; florile sînt solitare sau grupate în inflorescențe terminale, iar fructul este o capsulă. Cuprinde circa 1 000 de specii, dintre care la noi cresc, spontan sau cultivate, nalba, bamele, pristolnicul, bumbacul ș.a.

Mamaia, stațiune balneoclimatică, de renume internațional, situată pe malul Mării Negre (pe o limbă de nisip care desparte lacul Siutghiol de Marea Neagră), la nord de orașul Constanța, căruia îi este subordonată din punct de vedere administrativ. Are o plajă întinsă, de 50—250 m lățime și 5 — 6 km lungime, cu nisip foarte fin. Numeroasele construcții moderne din ultimii ani au asigurat în 1964 stațiunii **M.**, primirea la odihnă a unui număr de aproape 100 000 de persoane, dintre care circa 65 000 de străini. Stațiunea balneoclimatică Mamaia este importantă pentru aerul marin bogat în aerosoli.

mama - pădurii *(Lathraea squamaria)*, specie de plantă parazită din familia orobanchaceelor; trăiește pe rădăcinile arborilor de pădure. Mama-pădurii este o plantă lipsită de clorofilă și nu are frunze.

„Mamă eroină", titlu de onoare și ordin instituit în R.P.R. în 1951. Se conferă mamelor care au născut și au crescut zece sau mai mulți copii, după împlinirea vîrstei de un an de către ultimul copil și dacă toți ceilalți copii sînt în viață. Sînt cuprinși în numărul copiilor și cei care au decedat sau au dispărut în războiul antifascist.

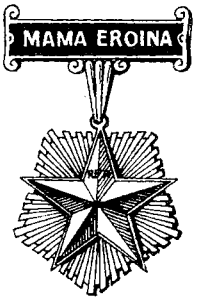

Ordinul „Mamă eroină"

mamélă (ANAT.), organ glandular caracteristic femelelor mamiferelor, care în timpul lactației secretă laptele. **M.** este alcătuită din glandele mamare, care se deschid, prin intermediul canalelor galactofore, pe mamelon. Numărul și poziția **m.** sînt variabile, însă întotdeauna ele sînt perechi.

mamelón **1.** (ANAT.) Proeminență de forma unui tubercul, situată în partea centrală a mamelei, pe care se deschid orificiile canalelor galactofore. **2.** (TOPOGR.) Formă pozitivă de relief, de obicei bine indivi-

dualizată, cu vîrf rotunjit şi cu pante relativ simetrice care diverg în toate direcţiile, baza **m.** avînd un contur izodiametric sau oval.

Mameluc

mamelúci, nume dat componenţilor unui corp de oaste special, creat în timpul sultanilor Egiptului şi Siriei din dinastia Eiubizilor (1171—1250). **M.** se recrutau la început din rîndurile sclavilor, mai ales transcaucazieni. Cu timpul, gărzile de **m.** au avut un rol politic din ce în ce mai mare, pînă cînd, după ce au răsturnat dinastia Eiubizilor, dintre emirii lor au început să fie aleşi sultanii Egiptului (*bahrizii*, 1250—1390, şi *burdjiţii*, 1390—1517). După cucerirea Egiptului de către turci (1517), **m.** au continuat să aibă un mare rol militar, formînd elita armatei egiptene. Corpul **m.** a fost desfiinţat (1811) în urma unei răscoale a acestora, de către Mehmet Ali, vicerege al Egiptului.

mamifére *(Mammalia)*, clasă de vertebrate cu corpul acoperit cu păr, cu cutia toracică separată de cavitatea abdominală prin diafragmă, cu falca inferioară formată dintr-un singur os (dentalul) şi cu cîrja aortică în stînga axei corpului; femelele îşi hrănesc puii cu lapte produs de glandele mamare, care se află în mamele (de unde le vine şi numele). Cu excepţia monotremelor, care depun ouă, **m.** nasc pui. Pielea lor este bogată în glande. Dentiţia este diferenţiată în incisivi, canini, premolari şi molari. **M.** sînt vertebratele cu cea mai complexă organizaţie. Fiind homeoterme, **m.** trăiesc în toate mediile de viaţă. Se împart în *monotreme*, *marsupiale* şi *placentare*.

Mamin-Sibireak, Dmitri Narkisovici (1852—1912), scriitor realist-critic rus. Opera sa literară (schiţe, nuvele, romane) realizează în ansamblul ei, de pe poziţii general democratice, o remarcabilă frescă socială a Rusiei, şi cu deosebire a regiunii Uralilor, din perioada de pătrundere a relaţiilor capitaliste şi de destrămare a celor patriarhale. **M.** a combătut parazitismul şi lăcomia celor bogaţi („Milioanele lui Privalov", 1883; „Cuibul din munţi", 1884), a înfăţişat destrămarea familiei burgheze („Un noroc bun", 1884), tragedia ţărănimii ruinate („Piinea", 1895) şi a surprins cu o acuitate deosebită procesul de dezumanizare determinat de goana după avere („Fraţii Gordeev", 1891, şi „Aur", 1892). Principalele sale scrieri au fost traduse în româneşte.

mamítă (MED. VET.), boală infecţioasă a ugerului la animalele în lactaţie, întîlnită mai frecvent la vaci, la oi şi la scroafe. **M.** vacilor poate fi provocată de bacilul tuberculozei, de streptococi, colibacili sau alţi germeni. Se previne prin măsuri igienice şi se tratează cu antibiotice (local sau general). — *Mamita gangrenoasă a oilor*, boală infecţioasă a oilor în lactaţie, provocată de un micrococ *(Micrococcus mastitidis)* şi care se manifestă prin gangrenarea ugerului. Boala se tratează cu antibiotice; poate fi prevenită prin vaccinări.

mamóna, cuvînt de origine arameică, folosit în Biblie, care înseamnă „bogăţie, avuţie".

CLASIFICAREA MAMIFERELOR SĂLBATICE DIN R.P.R. PE MEDII BIOLOGICE (PRINCIPALELE SPECII)

MEDIUL	FAMILIA	SPECIA
I. **Terestru**		
a) la munte	Bovide	Capra neagră *(Rupicapra rupicapra)*
b) în pădure	Urside	Ursul brun *(Ursus arctos)*
	Mustelide	Jderul *(Martes martes)*
	Felide	Rîsul *(Lynx lynx)*
		Pisica sălbatică *(Felis silvestris)*
	Suine	Mistreţul *(Sus scrofa)*
	Cervide	Căprioara *(Capreolus capreolus)*
		Cerbul *(Cervus elaphus)*
	Sciuride	Veveriţa *(Sciurus vulgaris)*
	Gliride	Pîrşul *(Glis glis)*
	Soricide	Chiţcanul-de-pădure *(Sorex araneus)*
c) în stepă	Mustelide	Bursucul *(Meles meles)*
	Cricetide	Hîrciogul *(Cricetus cricetus)*
	Microtide	Şoarecele de cîmp *(Microtus arvalis)*
	Muride	Şobolanul-de-cîmp *(Apodemus agrarius)*
	Soricide	Chiţcanul-de-cîmp *(Crocidura leucodon)*
d) în pădure-stepă	Canide	Lupul *(Canis lupus)*
		Vulpea *(Vulpes vulpes)*
		Ciinele-ider *(Nyctereutes procyonoides)*
	Mustelide	Dihorul *(Mustela putorius)*
		Nevăstuica *(Mustela nivalis)*
	Leporide	Iepurele *(Lepus europaeus)*
	Sciuride	Popîndăul *(Citellus citellus)*
	Muride	Şoarecele-de-mişuni *(Mus musculus spicilegus)*
	Erinaceide	Ariciul *(Erinaceus europaeus)*
II. **Subteran**	Spalacide	Orbetele *(Spalax microphthalmus)*
	Talpide	Cîrtiţa *(Talpa europaea)*
III. **Acvatic**	Mustelide	Lutra sau vidra *(Lutra lutra)*
	Delfinide	Delfinul comun *(Delphinus delphis ponticus)*
	Focenine	Marsuinul *(Phocaena phocaena relicta)*
IV. **Aerian**	Vespertilionide	Liliacul bicolor *(Vespertilio murinus)*
		Liliacul pitic *(Pipistrellus pipistrellus)*

PRINCIPALELE CARACTERISTICI MORFO-FIZIOLOGICE ALE UNOR SPECII DE MAMIFERE

Grupa şi specia	Greutate maximă (kg)	Lungime maximă (metri)	Înălţime maximă (la greabăn, în metri)	Longevitate maximă (ani)	Durata gestaţiei (zile)	Numărul de pui la fătare
I. **Carnivore:**						
Ciinele	100	1,40	1,00	20	65	2–16
Hiena	75	1,50	1,40	25	93	2– 4
Leul	250	2,00	1,00	40	106	2– 4
Lupul	60	1,10	0,80	16	63	3– 9
Lutra	22	0,90		15	63	2– 5
Nevăstuica	0,130	0,25		8	60	3– 8
Pantera	65	1,20	0,70	21	93	2– 5
Pisica	4	0,55	0,30	20	60	3– 6
Rîsul	15	1,20		10	70	2– 4
Ursul alb (polar)	600	2,60	2,70 *	34	250	1– 2
Vulpea	10	0,80	0,38	14	54	3– 8
II. **Insectivore:**						
Ariciul	0,800	0,30		5	60	3– 7
Cirtiţa	0,100	0,15		3	40	3– 7
III. **Erbivore:**						
Antilopa	1000	2,60	1,75	20	215–275	1– 2
Calul	1300	3,30	1,80	60	335	1– 2
Capra	80	1,65	0,80	10	150	2– 3
Capra neagră (sălb.)	40	1,45	0,80	20	165	1– 2
Castorul	30	1,00		20	128	2– 6
Cămila	700	3,40	1,80	40	350–400	1
Cimpanzeul	75		1,40 *	50	270	1
Elefantul african	7000	7,80	3,70	120	640	1
Girafa	1000	4,75	3,50	28	440	1
Hipopotamul	3000	3,50	1,60	41	240	1
Iepurele	5	0,70		10	42	2– 5
Iepurele domestic	12	1,00		10	30	10–15
Oaia	150	1,50	0,80	14	150	1– 2
Renul	200	2,30	1,40	15	246	1
Vaca	1500	3,00	1,50	25	280	1– 2
Veverita	0,400	0,22		15	35	3– 6
IV. **Omnivore:**						
Mistreţul	300	1,70	1,00	30	112	3–15
Porcul domestic	600	2,50	1,20	15	115	6–20
Ursul brun	400	2,00	2,50	30	260	1– 2

* Înălţimea animalului ridicat în poziţie bipedă.

Ulterior a fost considerat ca nume al unei divinităţi, personificare a bogăţiei. De aici expresia „închinătorii lui Mamona", atribuită oamenilor stăpîniţi de setea de avere. A devenit şi una dintre denumirile diavolului.

mamút (PALEONT.), specie de mamifer fosil pleistocen, aparţinînd genului *Elephas*. Era un animal mare şi avea un cap voluminos, cu defense puternice, arcuite în sus. Corpul era acoperit cu păr lung. A fost contemporan cu primii oameni. În gheaţa fosilă din Siberia a fost găsit un exemplar de **m.** conservat în întregime. În R.P.R. au fost descoperite urme de **m.** în depozitele pleistocene din exteriorul şi din interiorul Carpaţilor.

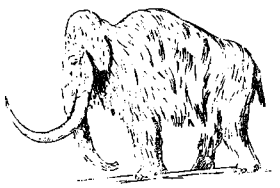

Mamut

Man *[mən]*, insulă în Arhipelagul Britanic, în Marea Irlandei. Este un teritoriu britanic cu autoguvernare. Suprafaţa: 588 km². Populaţia: 48 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Douglas*. Relief deluros, modelat de eroziunea glaciară, cu înălţimi pînă la 619 m. Climă temperată oceanică. Populaţia se ocupă cu creşterea animalelor (oi, vite cornute mari, cai) şi, în mai mică măsură, cu culturile agricole (cartofi, ovăz ş.a.). Este foarte dezvoltat turismul.

mána (IST. REL.), noţiune animistă desemnînd, la melanezieni şi polinezieni, o forţă supranaturală, de obicei impersonală, care ar sălăşlui în lucruri, în plante, în animale şi în oameni. Reprezentări asemănătoare se întîlnesc la triburile indiene din America şi la cele africane.

managér (engl. „director"; SPORT), persoană care se ocupă, în sportul profesionist, cu administrarea şi cu organizarea materială a activităţii de performanţă a unui sportiv sau a unei echipe. **M.** se ocupă de asigurarea tuturor condiţiilor legate de participarea sportivului sau echipei la o întrecere.

Managua, lac în Nicaragua, situat în apropierea ţărmului Oceanului Pacific, între culmile munţilor, într-o depresiune tectonică. Suprafaţa lacului este de 1 489 km².

Managua, oraş în America Centrală, capitala statului Nicaragua, situat pe malul sudic al lacului Managua. 271 000 loc. (1962). Mici întreprinderi de industrie uşoară. Centru comercial, în care se concentrează produsele agricole (cafea, cacao) din regiunea înconjurătoare. Universitate.

Manama, centrul administrativ al insulelor Bahrein, port în Golful Persic. 61 800 loc. (1959). În apropiere se află o importantă rafinărie de petrol, care prelucrează petrolul adus prin conducte din Arabia Saudită. Aeroport internaţional Centru de pescuit şi de recoltare a perlelor.

Manasses, Constantin (?—1187), cronicar bizantin, mitropolit de Naupaktos. Autorul a numeroase scrieri în proză şi în versuri, dintre care cea mai importantă este „Istoria sinoptică", un cronograf în versuri de la „facerea lumii" pînă la 1081, tradusă în limba medio-bulgară pe la 1340—1350 şi care a circulat sub formă de manuscris în ţările române. A servit ca model cronicilor lui Macarie, Eftimie, Azarie şi cronografului lui Mihail Moxa.

Manaus *[mənóuş]*, oraş în Brazilia, centrul administrativ al statului Amazonas, situat pe Rio Negro, la 18 km de confluenţa acestuia cu Amazonul, în mijlocul pădurii ecuatoriale. 154 000 loc. (1960). S-a dezvoltat rapid la sfîrşitul sec. al XIX-lea, ca centru de colectare a cauciucului recoltat din bazinul Amazonului, apoi a avut o îndelungată perioadă de stagnare, datorită crizei cauciucului brazilian. Port accesibil pentru vase oceanice, prin care se exportă produsele pădurii tropicale şi petrolul peruvian. Are mici întreprinderi ale industriei uşoare şi o rafinărie de petrol.

mână (FITOPAT.), boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor, care se manifestă prin apariţia pe organele atacate a unor pete albe, gălbui sau cenuşii-violacee, formate dintr-un puf foarte fin; este provocată de unele ciuperci parazite din familia peronosporaceelor *(m. viţei de vie*, provocată de *Plasmopara viticola*; *m. cartofului*, provocată de *Phytophtora infestans*; *m. florii-soarelui*, provocată de *Plasmopara halstedii* etc.). **M.** se combate prin stropirea plantelor cu zeamă bordeleză.

Manchester *[mǫncistə]*, oraş în Marea Britanie, situat în vestul Angliei, la poalele munţilor Pennini. 659 000 loc. (1962); împreună cu localităţile înconjurătoare, formează o importantă aglomerare urbană (Lancashire de sud-est) cu 2 427 190 loc. Mare centru al industriei constructoare de maşini (locomotive, automobile, avioane, maşini textile ş.a.), electrotehnice şi chimice (mase plastice, fibre sintetice, coloranţi, medicamente etc.). Este dezvoltată şi industria textilă, de confecţii, poligrafică şi alimentară. Centru comercial şi financiar. Important port, legat cu Marea Irlandei prin canalul Manchester. Universitate, muzee, teatre. — *Istoric.* Este cunoscut ca unul dintre cele mai puternice centre ale mişcării muncitoreşti din Anglia. Populaţia oraşului **M.** a participat activ la lupta pentru democratizarea sistemului electoral englez. În 1854, la **M.** au avut loc lucrările Congresului cartiştilor (Parlamentul muncitoresc). La **M.** a trăit şi activat multă vreme F. Engels.

Manciuria, denumirea istorică a părţii de nord-est a Chinei. Denumirea provine de la numele dinastiei manciuriene care a domnit în China între anii 1644 şi 1911. În China, această parte a ţării se numeşte *Dunbei* (nord-est).

manciuro-tunguze, *limbi ~*, familie de limbi vorbite în Asia centrală şi răsăriteană, dintre care cea mai importantă este limba manciuriană (vorbită în R.P. Chineză). Unii lingvişti încadrează în această familie şi limbile coreeană şi japoneză.

Mandalay *[mǫndəléi]*, oraş în Birmania, situat în partea centrală a ţării, pe malul stîng al fluviului Irrawaddy. 185 000 loc. (1959). Nod feroviar, rutier şi port fluvial. Industrie textilă (a mătăsii), alimentară, de cherestea şi multe meşteşuguri tradiţionale. Centru comercial şi cultural. Multe monumente vechi şi construcţii în stil naţional.

mandarín[1] (în sanscrită *mandalin* „consilier, ministru"), nume dat la început, de către portughezi, demnitarilor indigeni din Indochina, extins apoi de către europeni la funcţionarii publici din China feudală. **M.** erau împărţiţi în două mari categorii: civili şi militari, fiecare cuprinzînd nouă ranguri şi fiecare rang cîte două clase, după importanţa funcţiei.

mandarín[2] (BOT; *Citrus nobilis)*, arbust din familia rutaceelor, înalt de 3—4 m, cu frunze eliptice, persistente şi cu flori mici, albe; fructul, folosit în alimentaţie, este o bacă sferică,

Mandarin

de culoare portocalie-închisă, cu aromă plăcută. Este răspîndit în zonele subtropicale şi tropicale. În ţara noastră se cultivă numai în sere.

mandát[1] (DR.) **1.** Contract prin care o persoană *(mandatar)* se obligă, în principiu fără plată, să îndeplinească anumite acte juridice pe seama unei alte persoane *(mandant)* de la care primeşte însărcinarea şi pe care o reprezintă, existînd însă şi **m.** fără reprezentare. **M.** poate fi *expres*, cînd mandantul îşi manifestă, în scris sau verbal, voinţa sa de a da însărcinarea, şi *tacit*, cînd acea voinţă rezultă neîndoielnic din împrejurări de fapt. **M.** poate fi *general*, cînd serveşte pentru îndeplinirea tuturor actelor de administraţie ce interesează pe mandant, şi *special*, cînd serveşte pentru îndeplinirea unuia sau mai multor acte determinate. — *M. pentru reprezentare în justiţie*, mandat dat, în cazurile admise de lege, pentru îndeplinirea de acte procesuale, în numele şi în interesul mandantului, care este parte într-un proces. V. şi procură. **2.** *Mandat de deputat*, împuternicire dată de alegători persoanei alese de ei pentru a le exprima voinţa în organul reprezentativ din care ea face parte, ekercitîndu-şi drepturile şi executîndu-şi îndatoririle prevăzute de Constituţie. V. şi deputat. **3.** *Mandat de aducere*, ordin dat unui organ de miliţie de a aduce o persoană (învinuit, martor sau expert) în faţa unei instanţe judecătoreşti sau a unui organ de cercetare penală pentru a da declaraţii, lămuriri etc. sau pentru a efectua unele expertize etc. **4.** *Mandat de arestare*, act scris

prin care organul judiciar competent ordonă arestarea unui *învinuit, inculpat* sau *condamnat*.

mandát[2], *teritoriu sub* ~, teritoriu supus unui regim special, instituit în 1919 şi consacrat în pactul Ligii Naţiunilor. Potrivit acestui regim, fostele colonii germane şi teritoriile arabe ale fostului Imperiu otoman au fost încredinţate spre administrare Angliei, Franţei şi altor state. În aceste teritorii, puterile mandatare au instituit de fapt un regim colonial. După 1949, o parte din *t. sub m.* au devenit teritorii sub tutelă internaţională, prevăzută în Carta O.N.U., iar altele şi-au cîştigat independenţa.

Mandela, Nelson Rolihlahla (n. 1918), om politic din Republica Sud-Africană, fruntaş al luptei împotriva politicii de apartheid. În repetate rînduri arestat, a fost, în 1964, condamnat la închisoare pe viaţă. Medalia de aur „Frédéric Joliot-Curie" a Consiliului Mondial al Păcii (1964).

Mandelştam, Leonid Isaakovici (1879—1944), fizician sovietic; a fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Împreună cu G.S. Landsberg şi în acelaşi timp cu fizicianul indian Raman, a descoperit (1928) fenomenul de difuziune combinată a luminii. Este unul dintre creatorii teoriei oscilaţiilor neliniare. A elaborat metoda interferenţială pentru măsurarea vitezei de propagare a undelor radiofonice, care se aplică la măsurarea distanţelor mari. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Mander *[mándər]*, Carel van (numit *cel Bătrîn*) (1548—1606), pictor, poet şi istoric de artă flamand, mare animator şi pedagog în cadrul Academiei de artă fundată de el la Haarlem în 1583. A scris „Cartea pictorilor", în care se dovedeşte un bun cunoscător al artei italiene şi flamande. În pictură aparţine grupului de manieriştі flamanzi influenţaţi de pictura italiană. Printre elevii săi se numără şi *Frans Hals*.

Mandeville *[mǽndəvil]*, Bernard de (1670—1733), gînditor englez, unul dintre primii critici ai societăţii capitaliste. În lucrarea satirică „Fabula albinelor, sau cum devin viciile individuale binefaceri publice" (1705), **M.** arată că, în societatea contemporană lui, înclinaţiile egoiste ale indivizilor constituie pîrghia fundamentală a vieţii economice. Dezrădăcinarea viciilor, predicată în mod utopic de moraliştii idealişti, nu este posibilă, arăta **M.**, în societatea burgheză, deoarece aceasta nu poate exista fără ele.

mandíbulă 1. (ANAT.) Os în formă de potcoavă (la om) sau de V (la celelalte vertebrate).

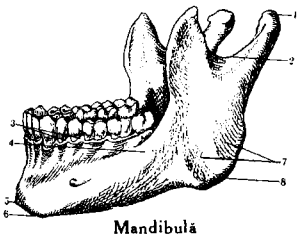

Mandibulă

1 — capul mandibulei; *2* — incizura mandibulei; *3* — şanţul alveolar; *4* — linia oblică; *5* — protuberanţa mentonieră; *6* — tuberculul mental; *7* — tuberozităţile maseterúlui; *8* — unghiul mandibulei

situat în partea anteroinferioară a craniului, mobil, articulat cu osul temporal. Pe marginea superioară prezintă alveolele dentare. Se mai numeşte *maxilar inferior*. **2.** (ZOOL.) Pereche de piese chitinoase care intră în componenţa armăturii bucale la unele insecte (ortoptere, coleoptere, himenoptere etc.) şi care serveşte mai ales la supt, la mestecat hrana sau ca armă de atac (la rădaşcă).

Mandicevschi, Eusebiu (1857—1929), compozitor şi muzicolog român. A fost dirijor de cor, profesor de istoria muzicii, instrumentaţie, armonie şi contrapunct la Conservatorul din Viena. A compus piese vocale pe versuri de V. Alecsandri, M. Eminescu, G. Coşbuc, Al. Vlahuţă, Şt. O. Iosif, precum şi de Goethe, coruri, lucrări pentru pian, două cantate, prelucrări de cîntece populare. Ca pedagog, a educat o serie de compozitori de prestigiu, printre care L. Sinigaglia, M. Negrea ş.a. În domeniul muzicologiei s-a remarcat prin îngrijirea ediţiilor integrale revizuite ale operelor lui Bach, Haydn, Schubert şi a scris studii despre Bach, Beethoven.

mandolínă (MUZ.), instrument de coarde din familia lăutei, format dintr-o cutie de rezonanţă foarte boltită şi cu coarde de metal, grupate cîte două. Sunetele sînt produse prin atingerea coardelor cu o pană. **M.** se deosebesc după numărul de coarde, acordaj, conturul cutiei de rezonanţă şi forma gîtului. Cel mai răspîndit tip de **m.** este cel „napolitan", cu opt coarde. Este folosit ca instrument solistic sau de ansamblu.

mándră (PESC.), îngrăditură circulară formată dintr-un gard de stuf, de nuiele sau de şipci şi instalată între insule de stuf sau între bucăţi de plaur fixat. Serveşte la păstrarea peştelui viu în oboare închise, cu suprafaţă mare.

mandrináre (TEHN.), operaţie de lărgire a găurilor unor piese, a ţevilor etc. sau de modificare a formei acestora prin deformare plastică cu ajutorul unei unelte calibrate de formă adecvată, numită *mandrin*. — *Mandrinarea ţevilor*, operaţie de fixare etanşă a capetelor unor ţevi în placa unui cazan de abur, a unui supraîncălzitor etc. prin lărgirea capetelor ţevilor în lăcaşul lor din placă.

mandrínă (TEHN.), dispozitiv de fixare pe o maşină-

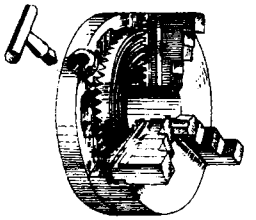

Mandrină de strung

unealtă (strung, maşină de găurit etc.) a unei piese, în vederea prelucrării acesteia sau a unei scule cu care se efectuează operaţia de prelucrare. Se deosebesc: **m.** cu bucşe extensibile (sau bacuri), cu acţionare mecanică individuală (prin şuruburi) sau simultană (prin filet spiral plan), **m.** hidraulice, pneumatice, pneumohidraulice, electromagnetice etc.

manélă (CONSTR.), piesă de lemn brut rotund, cu diametrul

de 5—10 cm şi lungimea de 3—8 m, folosită în construcţii ca piesă de sprijin la executarea cofrajelor, a schelelor etc.

Mánes, familie de pictori cehi: *Vaclav M.* (1793—1858), pictor de subiecte istorice şi religioase; *Antonín M.* (1784—1843), profesor de peisaj la Academia din Praga; a orientat peisagistica cehă spre realism; *Josef M.* (1820—1871), artist multilateral; a avut un rol important în procesul de constituire a şcolii moderne de pictură cehă, emancipînd-o de influenţele germane. Studiind arta populară cehă şi tradiţiile istorice, *J.M.* a introdus în numeroasele sale lucrări (ilustraţii, picturi murale, picturi de şevalet) o tematică şi o viziune nouă, menite să valorifice tezaurul artistic naţional ceh.

Manet *[mané]*, Edouard (1832—1883), pictor şi gravor

E. Manet (autoportret)

francez, considerat ca precursor al impresionismului. Reacţionînd împotriva viziunii, conţinutului şi tehnicii picturii academiste, **M.** a fost atras de pictura veneţienilor din sec. al XVI-lea (Giorgione, Tiziano, Tintoretto), a lui Frans Hals, Rubens, Velasquez şi Goya. **M.** a abordat cele mai diferite genuri ale picturii: compoziţia istorică, scena de gen, peisajul cu figuri, nudul, portretul şi natura moartă. El a tins mereu spre evocarea atmosferei afective specifice fiecărei teme şi spre transcrierea pregnantă a senzaţiei, într-o compoziţie inedită şi echilibrată a imaginii, folosind o paletă de mare intensitate şi strălucire cromatică, o tuşă largă şi energică. Convertit de Berthe Morisot la o pictură de plein-air, **M.** a păstrat însă integritatea formelor. Imaginile create de **M.** degajează o impresie de vitalitate. Op. pr.: „Lola de Valencia" (1862), „Dejunul pe iarbă" (1863), „Olympia" (1863), „Băiatul cu fluierul" (1866), „Balconul" (1868—1869), „Un bar la Folies-Bergères" (1881), „Argenteuil" (1874), „Executarea lui Maximilian al Mexicului" (1867) etc. **M.** s-a făcut celebru şi prin portretele lui Georges Clemenceau, Berthe Morisot, Emile Zola, Stéphane Mallarmé ş.a., excepţionale ca putere de caracterizare sintetică a psihologiei modelelor.

Manethon (sec. III î.e.n.), preot egiptean. A scris o istorie a Egiptului în limba greacă, stabilind o periodizare care este acceptată şi astăzi. După **M.,** în istoria Egiptului au existat, pînă la ocuparea lui de către Alexandru Macedon, 30 de dinastii, începînd cu Menes.

manetón (MAŞ.), fusul cotului unui arbore cotit, pe care se articulează capul bielei.

manevráre (TEHN.), operaţie de punere în stare de funcţionare sau de repaus a unui aparat, a unei instalaţii, a unei maşini etc. **M.** poate fi executată manual sau cu mijloace mecanice, la faţa locului (direct) sau de la distanţă.

manévră 1. (MILIT.) **a)** Deplasare organizată a trupelor în scopul creării celei mai favorabile grupări de forţe şi de mijloace pentru nimicirea inamicului. **b)** Denumire dată în trecut aplicaţiilor executate în teren cu un număr mare de trupe. **c)** *Manevră de foc,* acţiune prin care se concentrează succesiv focul artileriei sau al altor mijloace pe diferite obiective fără a schimba poziţiile de tragere. **2.** (C.F.) Ansamblu de operaţii necesare pentru compunerea şi descompunerea trenurilor, pentru ducerea sau aducerea vagoanelor la şi de la locul de încărcare şi descărcare etc. **M.** se execută fie prin *tragere* sau *împingere,* în care caz grupa de vagoane se deplasează pînă la locul unde trebuie lăsată întreaga garnitură fără detaşarea locomotivei, fie prin *îmbrîncire,* cînd vagoanele se detaşează de locomotivă după ce li s-a dat o anumită viteză. **3.** (NAV.) **a)** Parîmă folosită pentru fixarea unui arbore ori a unui bompres de pe o navă *(m. fixă)* sau pentru susţinerea şi manevrarea unei vergi, a unui pic sau a unei pînze *(m. curentă).* **b)** Ansamblu de operaţii pentru acostarea, ancorarea, plecarea de la chei etc. a unei nave.

Mangalia, oraş raional, staţiune balneoclimatică pe malul Mării Negre la 40 km sud de oraşul Constanţa, căruia îi este subordonat. 7 312 loc. (1964). Are o plajă întinsă. Numeroasele construcţii moderne au asigurat în 1964 primirea la odihnă şi tratament a circa 25 000 de persoane. Are un sanatoriu balnear, precum şi un sanatoriu pentru tratamentul tuberculozei osteoarticulare la copii. Din malul lacului Mangalia, care se află în apropierea staţiunii **M.,** izvorăsc ape sulfuroase hipotermale (21—28°C), cunoscute încă de pe vremea romanilor şi indicate în tratamentul bolilor digestive, renale (cură internă), ginecologice şi

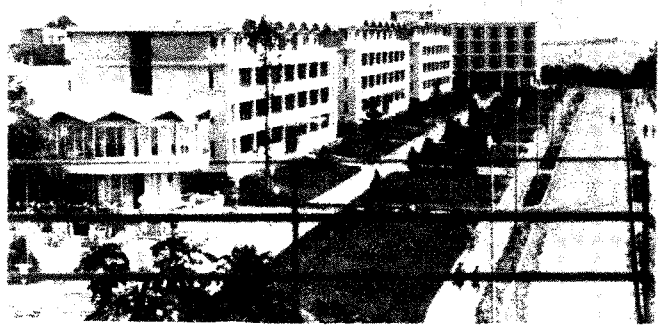

Vedere din Mangalia

ale aparatului locomotor (cură externă). În **M.** se păstrează valoroase vestigii de artă antică: fragmente din zidul de apărare al oraşului Callatis, un edificiu din epoca romano-bizantină, apeductul, morminte tumulare etc. Muzeul din localitate păstrează un important tezaur de opere de artă, rezultate din săpăturile arheologice.

mangáliţa (ZOOTEHN.), rasă de porci, crescută în special pentru producţia de grăsime. Este reprezentată prin animale de mărime mijlocie, avînd corpul relativ scurt, larg şi adînc. Părul de pe corp este des şi creţ. Prolificitatea este redusă (în medie 5—6 purcei la o fătare). Are patru varietăţi: blondă (cea mai răspîndită), roşie, neagră şi albă cu negru (**m.** cu abdomen de rîndunică). În prezent, în ţara noastră este crescută în număr restrîns.

mangán (CHIM.), *Mn*. Element cu nr. at. 25; gr. at. 54,94; gr. sp. 7,21; p.t. 1 247°C; p.f. 2 030°C. Este un metal alb-cenuşiu (în stare pură), dur, dar sfărîmicios, foarte răspîndit în natură sub formă de oxizi (piroluzita, braunita, hausmanita) şi de carbonat (rodocrozita). **M.** metalic se obţine pe cale aluminotermică, prin reducerea oxizilor cu cărbune sau printr-un procedeu electrolitic. Se dizolvă uşor în acizi diluaţi, cu degajare de hidrogen. În combinaţii poate funcţiona în diferite stări de valenţă (2, 3, 4, 6, 7). În stările de valenţă 6 şi 7, **m.** formează combinaţii oxigenate: *manganaţi* şi *permanganaţi*. Este folosit în metalurgie ca dezoxidant şi desulfurant al fontelor şi oţelurilor şi la fabricarea unor aliaje. Minereuri de **m.** se găsesc în ţara noastră la Iacobeni.

manganáţi (CHIM.), săruri ale acidului manganic, H_2MnO_4. Se cunosc numai **m.** metalelor alcaline şi se obţin prin topirea bioxidului de mangan cu hidroxizi sau carbonaţi alcalini în prezenţa aerului. Soluţia bazică, verde, de manganat de potasiu serveşte la fabricarea permanganatului de potasiu.

mangánic, *acid* ~ (CHIM.), H_2MnO_4. Acid oxigenat al manganului hexavalent. Nu este cunoscut în stare liberă. Sărurile sale se numesc *manganaţi*.

manganín (METAL.), grup de aliaje de cupru-mangan-nichel, dintre care cel mai folosit este cel cu compoziţia de 84—86% cupru, 12% mangan şi 2—4% nichel. **M.** are rezistivitate electrică mare şi coeficient de temperatură mic. Se întrebuinţează la executarea rezistoarelor electrice, a reostatelor etc.

manganít (MINER.), oxid natural hidratat de mangan $[MnO_2 \cdot Mn(OH)_2]$, cristalizat în sistemul monoclinic sub formă de cristale alungite de culoare neagră şi cu urma brună. Este un minereu de mangan. Se utilizează mai ales la fabricarea oţelurilor speciale. În R.P.R. a fost găsit în minereurile de la Teliuc (reg. Hunedoara), Răzoare (reg. Cluj) etc.

manganometríe (CHIM.), metodă de analiză volumetrică, care se bazează pe acţiunea oxidantă a permanganatului de potasiu în soluţie acidă, bazică sau neutră şi care permite dozarea substanţelor cu caracter reducător faţă de permanganat (ex. acidul oxalic, Fe^{2+} etc.).

mangóld *(Beta vulgaris — cicla incarnata)*, plantă bienală din familia chenopodiaceelor, asemănătoare cu sfecla. Spre deosebire de aceasta, **m.** are rădăcina mică, frunzele numeroase cu limbul ondulat,

Mangold

nervura mediană foarte dezvoltată şi peţiolul lung, cărnos. Se cultivă mult în ţările nordice pentru frunzele sale folosite în alimentaţie. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe restrînse.

Mangop, principat în sud-estul Crimeii, însemnat centru de cultură bizantină. S-a constituit în sec. al XIII-lea şi a durat pînă în 1475, cînd a fost cucerit de turci. *Alexandru*, principele **M.**, adept al luptei de apărare împotriva turcilor, a primit ajutor armat din partea lui Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, căsătorit cu sora acestuia, Maria de Mangop.

mangróve (BOT.), formaţie vegetală tropicală, caracteristică ţărmurilor maritime mlăştinoase, inundate în timpul fluxului. Arborii şi arbuştii care cresc în **m.** prezintă pe ramuri rădăcini adventive cu rol de reazem, care se înfig în mîl, precum şi rădăcini respiratoare aeriene verticale (pneumatofori).

mangústă *(Herpestes mungo)*, specie de mamifer carnivor

Mangustă

din familia viveridelor, cu corpul alungit, de circa 70 cm, suplu, cu bot ascuţit, cu picioare scurte, coadă lungă şi stufoasă şi cu blana aspră. Trăieşte în sudul Asiei. Este un animal vioi, care se îmblînzeşte uşor în scopul distrugerii şerpilor veninoşi şi a şoarecilor.

Manhattan *[menhętən]*, insulă lîngă coasta atlantică a S.U.A., în extremitatea sud-estică a statului New York, cuprinsă între rîul Hudson, golful New York şi strîmtorile East River şi Harlem River. Constituie zona centrală a oraşului New York. Este legată de celelalte insule şi de ţărm prin numeroase poduri şi tuneluri.

mani (în mitologia romanilor şi a vechilor popoare italice), suflete ale morţilor, considerate divinităţi ocrotitoare ale căminului. Erau invocaţi în inscripţiile monumentelor funerare şi sărbătoriţi în luna februarie prin sacrificii, ofrande şi libaţii.

maniaménт (ZOOTEHN.), loc de depozitare a grăsimii sub piele (ex. salba, capul pieptului, spata, regiunea iei, şoldul, baza

V. G. Tiplakov:
V. I. LENIN

A. Kuznețov:
ATUL PALATULUI DE IARNĂ

cozii, ugerul etc.). Prin palparea **m.** se poate aprecia sau determina gradul de îngrăşare la taurine şi la ovine.

Manicatide, Mihail (1867—1954), medic pediatru român, unul dintre fondatorii medicinii infantile române moderne. A fost profesor universitar la Iaşi şi apoi la Bucureşti. A făcut cercetări importante asupra meningitei cerebrospinale la copii, seroterapiei tusei convulsive etc. Op. pr.: „Asupra cauzelor mortalităţii copiilor" (1902), „Patologia medicală infantilă" (1933), „Terapeutica infantilă" (1928, în colaborare cu N. Cajal).

manie (gr. *mania* „nebunie"), boală mintală caracterizată printr-o stare de excitaţie, prin trecere uşoară de la o idee la alta (fugă de idei) sau prin activitate superficială şi sterilă, lipsită de controlul voinţei. Bolnavul prezintă de asemenea o intensă activitate motorie, vorbeşte mult, fără şir (logoree), cîntă, scrie incoerent. Boala este însoţită de insomnie, pierdere în greutate. Se cunosc mai multe forme de **m.:** simplă, delirantă, confuză etc.

maniéră (ARTE PLAST.), ansamblu de mijloace de expresie şi de procedee caracteristice unui artist plastic. Spre deosebire de stil, **m.** se referă mai ales la mijloacele de expresie şi mai puţin la conţinutul operei de artă. Constă în prelucrarea originală a unor procedee artistice preexistente sau proprii, ca şi în combinarea acestora. Se foloseşte şi în sens peiorativ, pentru a desemna tendinţa unui artist de a repeta propriile procedee sau de a imita mecanic procedeele unui maestru.

manierism 1. Noţiune folosită în estetică pentru a desemna fie copierea sau combinarea de către un artist a mijloacelor de exprimare create de un altul, fie repetarea celor create de el însuşi. 2. Curent artistic care apare în Italia în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Corespondent al g o n g o r i s m u l u i (culteranismului sau cultismului), marinismului, eufuismului, poeziei preţioase apărute în aceeaşi epocă în literatura spaniolă, italiană, engleză şi franceză, **m.** reprezintă în pictură o artă care se adresează unei minorităţi cultivate şi care ascunde o estetică aristocratizantă. În compoziţie (figurarea spaţiului tridimensional sau a mişcării), ca şi în folosirea culorii, manieriştii prelucrează forme şi procedee preexistente, adesea combinîndu-le eclectic, sau forme şi procedee proprii. Pictori manierişti au fost: Daniele da Volterra, Zuccari, Vasari, care au imitat procedeele personale ale marilor creatori ai Renaşterii sau le-au combinat între ele, precum şi Pontormo, Tintoretto, El Greco, Pieter Brueghel cel Bătrîn, care au prelucrat în mod savant şi original procedee proprii.

manifést 1. Declaraţie solemnă adresată poporului de către conducerea de stat în legătură cu evenimente sau măsuri de stat importante. 2. Apel, chemare lansată de partide politice şi alte organizaţii politice sau culturale, conţinînd o expunere a concepţiilor, programului sau hotărîrilor lor (de ex.: „Manifestul Partidului Comunist", „Manifestul Păcii", manifestele unor grupări literare ş.a.). 3. Text cu conţinut politic, răspîndit în public cu scopul de a determina anumite acţiuni imediate.

„Manifest", revistă social-politică şi literară, editată la Iaşi între 1934 şi 1936 de un grup de intelectuali. După apariţia cîtorva numere, revista a trecut sub îndrumarea P.C.R., devenind o tribună a culturii democratice, antifasciste şi de demascare a falselor valori ale culturii burgheze. Revista a reprodus lucrări de grafică ale lui Masereel, Käthe Kollwitz şi a publicat desene de Ion Sava. Printre fondatori se numără Al. Bîrlădeanu, Al. Voitinovici şi C. Ivaşcu (redactor-şef), iar printre colaboratori Iorgu Iordan, A. Oţetea ş.a.

„Manifestul Partidului Comunist", document teoretic şi programatic al comunismului ştiinţific, scris de întemeietorii lui, K. Marx şi F. Engels, la sfîrşitul anului 1847 şi publicat în februarie 1848. În „Manifestul Partidului Comunist" „este expusă cu o limpezime şi o precizie genială o nouă concepţie despre lume, materialismul consecvent, care îmbrăţişează şi domeniul vieţii sociale, dialectica, cea mai cuprinzătoare şi cea mai adîncă teorie a evoluţiei, şi teoria luptei de clasă şi a rolului istoric revoluţionar de importanţă mondială al proletariatului, făuritor al unei societăţi noi, societatea comunistă" (Lenin). Capitolul I, „Burghezi şi proletari", înfăţişează lupta de clasă ca lege fundamentală a dezvoltării formaţiunilor sociale antagoniste. După o scurtă caracterizare a trecerii istorice de la societatea feudală la cea capitalistă, urmează o expunere a legilor dezvoltării modului de producţie capitalist, sînt puse în evidenţă locul istoric şi structura de clasă a societăţii capitaliste, creşterea şi adîncirea antagonismului de clasă dintre burghezie şi proletariat, inevitabilitatea pieirii capitalismului şi a victoriei comunismului, rolul istoric al proletariatului de gropar al capitalismului şi constructor al noii orînduiri. Capitolul II, „Proletari şi comunişti", după ce explică rolul partidului comunist ca avangardă a clasei muncitoare, expune principiile teoretice şi programatice ale mişcării comuniste. Desfiinţarea proprietăţii privat-capitaliste asupra mijloacelor de producţie şi transformarea ei în proprietate colectivă, aparţinînd tuturor membrilor societăţii, se arată în Manifest, este principalul obiectiv al luptei comuniştilor, baza pentru desfiinţarea întregului ansamblu de relaţii sociale întemeiate pe exploatare şi asuprire. Demonstrînd caracterul istoric şi de clasă al ideologiei, **M.P.C.** dezvăluie caracterul de clasă burghez al suprastructurii politice şi juridice, al moralei, educaţiei, culturii dominante în societatea capitalistă. Aici este formulată pentru prima oară ideea dictaturii proletariatului ca instrument de desfiinţare a vechilor relaţii de producţie şi de construire a societăţii noi, fără clase. Capitolul III, „Literatura socialistă şi comunistă", cuprinde o critică profundă a principalelor curente

socialiste neproletare: feudale, burgheze, mic-burgheze, precum și a socialismului utopic, ca expresie a aspirațiilor proletariatului încă nedezvoltat. Capitolul IV, „Poziția comuniștilor față de diferitele partide opoziționiste", expune bazele strategiei și tacticii luptei politice a clasei muncitoare. Se arată astfel că, luptînd pentru înfăptuirea scopurilor și intereselor imediate ale clasei muncitoare, comuniștii reprezintă totodată „viitorul mișcării în mișcarea prezentă", nu uită țelul final al acesteia. Comuniștii sprijină pretutindeni orice mișcare revoluționară împotriva orînduirii capitaliste, ei militează pentru unire și înțelegere între forțele democratice din toate țările. **M.P.C.** se încheie cu chemarea: „Proletari din toate țările, uniți-vă!", care afirmă caracterul internaționalist de clasă al mișcării comuniste mondiale. „Manifestul Partidului Comunist" constituie și astăzi, la peste 100 de ani de la elaborarea lui, un important document călăuzitor în activitatea partidelor comuniste și muncitorești. Cea mai puternică confirmare a adevărului ideilor cuprinse în acest prim document programatic al marxismului o constituie realitatea contemporană, în care socialismul devine tot mai mult factorul hotărîtor al dezvoltării întregii societăți.

„Manifestul Păcii", document elaborat de Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din 64 de țări, care a avut loc la Moscova între 16 și 19 noiembrie 1957. **M. P.** cheamă la luptă unită și hotărîtă pe muncitorii, țăranii și intelectualii din toate țările, bărbații și femeile din lumea întreagă, toți oamenii de bună-credință, pentru salvarea omenirii de pericolul unui nou război mondial.

maniheism, mișcare eretică din Orientul Apropiat, inițiată, potrivit tradiției, de *Mani* (c. 216–276). A exprimat protestul orășenilor și al țărănimii gentilice împotriva începuturilor exploatării feudale. **M.** a îmbinat eclectic zoroastrismul cu elemente gnostice, creștine și budiste, susținînd că principiul binelui a fost făcut prizonier de principiul răului și că, pentru eliberarea lui, oamenii trebuie să practice asceza și celibatul. În ciuda executării lui Mani și a persecuțiilor la care au fost supuși adepții lui, **m.** a dobîndit o largă răspîndire în Persia, Asia centrală, Siria, Mesopotamia, Egipt și chiar în China. El a influențat multe erezii medievale.

manila (INDUSTR. TEXT.), fibră liberiană obținută din frunzele plantei *Musa textilis*, originară din Filipine (cultivată în prezent și în Indonezia, Congo, Brazilia și India). Este utilizată pentru fabricarea frînghiilor și a sforilor rezistente la apa de mare și, în mică măsură, a stofelor de mobilă. Se mai numește *cînepă de Manila.*

Manila, oraș în Filipine, situat în sud-vestul insulei Luzon, în fundul golfului Manila. 1 228 310 loc. (1960), cu localitățile subordonate (printre care și Quezon City, capitala țării) peste 2 500 000 loc. Cel mai mare centru industrial, comercial și cultural al Filipinelor. Aici sînt concentrate 30% din întreprinderile industriale ale țării. Principalele ramuri sînt industria textilă (în special prelucrarea cînepii de Manila), chimică, alimentară (țigarete, uleiuri, decorticarea orezului); în ultimul timp s-au construit fabrici de asamblare a automobilelor, de aluminiu, de laminate ș.a. Mare port comercial și de pasageri, prin care trec 4/5 din importul țării și 1/3 din export. Aeroport internațional. Universitate.

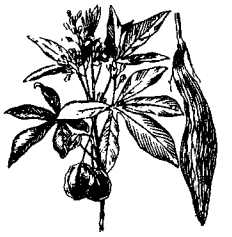

Manioc

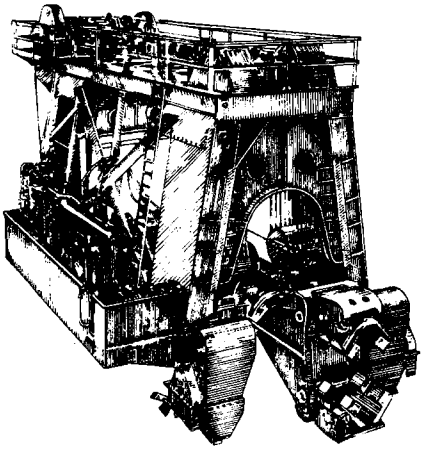

Manipulator de forjă

manioc *(Manihot edulis)*, plantă erbacee tropicală din familia euforbiaceelor, originară din Brazilia, cu rădăcini tuberizate, bogate în amidon, din care se prepară o făină comestibilă, numită *tapioca.*

manipulatór 1. (TEHN.) *Manipulator de forjă*, sistem format dintr-un cărucior, un clește puternic și mecanisme de acționare și de comandă, folosit în întreprinderile metalurgice pentru introducerea și extragerea lingourilor sau a altor semifabricate din cuptor și uneori pentru manevrarea acestora la operațiile de forjare. **2.** (TELEC.) *Manipulator telegrafic*, dispozitiv de comandă manuală, prevăzut cu contacte electrice, utilizat la formarea impulsiilor telegrafice, în special după codul Morse. Se numește și *m. Morse.*

Manipur, teritoriu în nordestul Indiei, administrat direct de guvernul central. Suprafața: 22 330 km². Populația: 780 040 loc. (1961). Centrul administrativ: *Imphal.* Relief muntos. Populația este concentrată într-o depresiune intramontană, străbătută de rîul Manipur; aici se cultivă orez și, în mai mică măsură, trestie de zahăr, tutun, bumbac. Sînt dezvoltate meșteșugurile.

manită (FARM.), substanță zaharată extrasă din planta *Fraxinus ornus.* Se prezintă sub formă de cristale romboidale, solubile în apă. Are acțiune laxativă.

Manitoba *[mənitóubə]*, lac în sudul Canadei. Suprafața: 4 700 km²; adîncimea maximă: 28 m. Comunică cu lacul Winnipeg. Este bogat în pește.

Maniu, Adrian (n. 1891), poet român. S-a născut la București. A debutat cu versuri simboliste, în spiritul lui J. Laforgue. Între cele două războaie mondiale s-a orientat spre tradiționalism („Cartea țării", 1934; „Focurile primăverii și flăcări de toamnă", 1935), explorarea fantasticului folcloric, notația crudă și exactă într-o manieră picturală care afectează stîngăcia și primitivismul („Cîntece de dragoste și moarte", 1935). Proza lui **M.** este de esență lirică („Figuri de ceară", 1912; „Din paharul cu otravă", 1919 ș.a.). A publicat cîteva studii cu privire la fenomenul plastic românesc. S-a remarcat și ca traducător.

Maniu, Iuliu (1873—1955), om politic burghez, fruntaș al Partidului național român din Transilvania, apoi unul dintre președinții Partidului național-țărănesc. A intrat în viața politică în anii studenției, devenind, în 1896, membru al Comitetului național al P.N.R., unul dintre conducătorii aripei de dreapta a acestuia. După unirea Transilvaniei cu România (18 nov./1 dec. 1918), a fost președintele Consiliului dirigent (1918—1920). Sub conducerea sa, P.N.R. a fuzionat cu Partidul conservator democrat al lui Take Ionescu (1923), cu Partidul național democrat al lui N. Iorga (1924) și cu Partidul țărănesc al lui Ion Mihalache (1926). În 1926—1933 și 1937—1947 a fost președinte al P.N.Ț. Ca prim-ministru în guvernele național-țărănești (1928—1930, 1932—1933), a dus o politică antidemocratică și antimuncitorească. În 1937 a încheiat o înțelegere electorală cu Garda de fier. Deși s-a declarat împotriva dictatului de la Viena, **M.** a împiedicat lupta maselor îndreptată împotriva dictatului. A înlesnit, prin politica sa, instaurarea dictaturii militaro-fasciste și a sprijinit intrarea României în războiul hitlerist. În timpul războiului, el a respins vreme îndelungată propunerile P.C.R. de unire a forțelor antihitleriste. În iunie 1944, în condițiile înfrîngerilor suferite de Germania hitleristă pe frontul antisovietic, ale creșterii luptei antifasciste a maselor și ale înfăptuirii F.U.M., a acceptat încheierea unui acord privind constituirea Blocului național democrat. Nici după aceasta însă **M.** nu a abandonat politica de tergiversare și duplicitate, actul de la 23 August 1944 înfăptuindu-se fără știrea și participarea lui. După victoria insurecției armate din august 1944, s-a împotrivit procesului de transformare revoluționară a țării. În 1947 a fost judecat și condamnat pentru activitatea sa antinațională și antidemocratică.

manivélă (TEHN.) **1.** Pîrghie cotită sau curbă, în general alcătuită dintr-un braț și un mîner, acționată manual și putînd avea o mișcare de rotație completă în jurul axei de articulație (ex.: **m.** de pornire a unui motor, **m.** de acționare a unui cric etc.). **2.** Pîrghie solidarizată cu un arbore și articulată cu o bielă care face parte din-

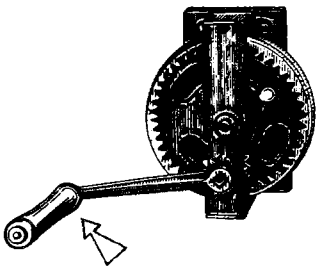

Manivelă

tr-un mecanism (ex. *bielă-manivelă*).

Manizales *[manisáles]*, oraș în Columbia, situat în Cordiliera Centrală, pe valea rîului Cauca, la circa 2 100 m altitudine. 170 900 loc. (1961). Important centru al producției de cafea. Are industrie textilă, chimico-farmaceutică, de pielărie. Universitate.

Manizer, Matvei Ghenrihovici (n. 1891), sculptor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. Autor de monumente („Taras Șevcenko", 1935, la Harkov; „V.I. Lenin", 1940, la Ulianovsk; „I.E. Repin", la Moscova ș.a.) și de ansambluri statuare destinate decorării stațiilor metroului din Moscova. Lucrările sale se remarcă prin forța de caracterizare psihologică a personajelor și printr-o factură sintetică. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Mann, Heinrich (1871—1950), scriitor realist-critic german. Fratele scriitorului Tho-

H. Mann

mas Mann. Din cauza atitudinii sale antifasciste a fost îndepărtat de hitleriști din Academia germană, iar cărțile i-au fost arse și interzise. În 1933 a emigrat în Franța, iar de aici, în 1940, în California (S.U.A.). Opera sa, cuprinzătoare și variată (18 romane, 70 de nuvele, drame și eseuri), este o amplă cronică satirică a unor perioade de întunecată reacțiune din istoria Germaniei: monarhia militarist-despotică a lui Wilhelm al II-lea și anii de expansiune a imperialismului german și de teroare a fascismului. La început a scris sub influența diferitelor curente ale timpului (simbolismul, naturalismul, expresionismul) și a tradiției romanului francez. El evoluează apoi treptat, sub impresia profundei dezamăgiri provocate de afirmarea brutală a capitalismului industrial, pe un drum ascendent, apropiindu-se de principiile democratismului radical și apoi de cele ale umanismului socialist, fără însă ca opera sa să depășească limitele realismului critic: romanul „În țara trîntorilor" (1900), trilogia „Zeițele" (1903), romanul „Vînătoarea dragostei" (1904, trad. rom.), „Profesorul Unrat" (1905, trad. rom. 1956),

trilogia „Imperiul" („Supusul", 1914, trad. rom. 1954; „Sărmanii", 1917; „Capul", 1925). Cea mai importantă realizare a lui **M.**, romanele „Tinerețea lui Henric al IV-lea", „Împlinirea și sfîrșitul lui Henric al IV-lea" (1938, trad. rom. 1963), vastă frescă socială și portret monumental al viguroasei personalități a popularului monarh francez, este remarcabilă prin profunzimea investigației istorice și a analizei psihologice. **M.** a mai publicat nuvele, lucrări dramatice și numeroase eseuri (volumele „Puterea și omul", 1918; „Dictatura rațiunii", 1923; „Spirit și forță", 1931; „Ura", trad. rom.; „Curajul", 1939; „Privire asupra unei epoci", 1946). Creația epică a lui **M.** se distinge prin arta evocării pasiunilor care stăpînesc mediul social burghez, a cărui etică ipocrită și convențională, departe de a le înfrîna, le stimulează și le face să izbucnească uneori cu forța unor stihii. Satira sa politică îmbină ura față de intoleranță și neomenie, realismul îndrăzneț, pamfletul virulent și nervos cu umorul caricaturii. Galeria de tipuri grotești din opera lui **M.** ilustrează caracterul monstruos al societății care le-a generat. Povestitor excelent, mînuind cu virtuozitate toate mijloacele prozei artistice, însuflețit de o sinceră și nobilă dragoste de umanitate, el a întruchipat în cel mai înalt grad spiritul militant al realismului critic german. **M.** a recunoscut rolul istoric al proletariatului, a salutat victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și s-a pronunțat în favoarea Uniunii Sovietice și apoi a Republicii Democrate Germane, unde se pregătea să se stabilească puțin înainte de moarte.

Mann, Thomas (1875—1955), romancier, nuvelist și eseist german de renume mondial. S-a născut la Lübeck, a studiat la München, a trăit un timp în Italia și apoi, peste 30 de ani, la München. Poziția sa democratică i-a atras adversitatea cercurilor naziste, pe care n-a ezitat să le demaște. Retrăgîndu-i-se cetățenia germană (1936), după ani de exil în California, **M.** s-a stabilit în Elveția. Descedent al unei vechi familii de armatori hanseatici, purtătoare a unor tradiții morale patriarhale, înnobilată prin el cu darul artei, **M.** este totodată și exponentul dezamă-

Th. Mann

girii și înfrîngerilor vechii burghezii în fața ascensiunii brutale a noii burghezii, imperialiste, parvenite, corupte și vulgare, care o ruinează fără scrupul. A fost influențat de scepticismul desprins din lectura operei lui Schopenhauer și Nietzsche, de „metafizica" muzicii wagneriene, de estetismul lui Flaubert și al scriitorilor francezi contemporani cu el. Rămînînd însă atașat prin rădăcini adînci de idealurile neoumanismului goethean, **M.** a trăit permanent și intens conflictul dramatic dintre aceste două tendințe ideologice divergente. Opera lui **M.** constituie în ultimă analiză o sinteză exemplară a strădaniilor unei conștiințe de artist și de cetățean, care reușește să refacă puntea dintre artă și viață, dintre estetică și morală, dintre cultură și politică. De pe această poziție, **M.** a oglindit veridic și critic, cu fină și superioară ironie, procesul de descompunere a burgheziei din Germania. Continuator erudit al tradițiilor umaniste ale culturii europene, el afirmă curajos necesitatea istorică a ivirii unei lumi noi, considerînd „teama față de comunism drept o absurditate a epocii noastre", dar, sub influența limitelor de clasă și a celor ideologice, nu reușește să vadă în proletariat pivotul noii societăți. Dacă primele sale nuvele („Micul domn Friedemann", „Tristan", „Tonio Kröger", „Moartea la Veneția" trad. rom.) sînt axate pe problema discrepanței dintre artist și viața burgheză, romanul „Casa Buddenbrook. Declinul unei familii" (1901, trad. rom. 1962) reflectă apusul burgheziei însăși. După romanul „Alteța regală" (1909), a cărui viziune umanistă rupe cu ascetismul schopenhaurean, gîndirea lui **M.** cunoaște o evoluție frămîntată, ale cărei concluzii apar în „Muntele magic" (1924), profundă analiză, scrisă de pe poziții democratice, a contradicțiilor ideologice ale epocii imperialismului. „Mario și vrăjitorul" (1930, trad. rom.) realizează, cu subtile mijloace artistice, lucida viziune veridică, anticipativă a înfrîngerii fascismului, împotriva căruia publicistul și eseistul **M.** a luptat consecvent („Despre viitoarea victorie a democrației", 1938; „Ascultători germani", 1955, emisiuni radiofonice, 1940—1942). După ce creează tetralogia „Iosif și frații săi" (1933—1943), expresie a năzuinței sale de împăcare a idealului cu viața, și romanul „Lotte la Weimar" (1939, trad. rom. 1964), dedicat evocării personalității bătrînului Goethe, modelul și inspiratorul său din tinerețe, întruchipare a unei existențe umane armonioase. **M.** scrie între 1943 și 1946 romanul „Doctor Faustus. Viața compozitorului german Adrian Leverkühn, povestită de un prieten" (1947), parabolă magistrală a crizei societății capitaliste, a evoluției și a responsabilității burgheziei germane din sec. al XX-lea față de umanitate, a eșuării politicii, artei, culturii și filozofiei acestei burghezii în aventura fascistă, considerată de autor ca un tragic episod al istoriei poporului său. În „Confesiunile escrocului Felix Krull" (1954, neterminat), **M.** îmbină elemente specifice romanului picaresc, pentru a putea relua, în spiritul umorului burlesc, critica societății burgheze în declin, cu detașarea senină a celui pe deplin convins de necesitatea istorică a dispariției unei lumi în descompunere. Opera sa ridică la un înalt nivel dezbaterea problemelor și con-

tradiţiilor dramatice care frămîntă cultura burgheză contemporană, dezvăluirea ipostazelor ruperii ei de viaţă şi ale ostilităţii faţă de aceasta. Creaţia sa epică cultivă ironia superioară, discret voalată de obiectivitatea naraţiunii şi de adîncimea comentariului. Artist desăvîrşit, **M.** a fost un savant al detaliului realist, un subtil cunoscător al tainelor prozei artistice şi al resurselor limbii germane, un mînuitor laborios, deosebit de cult şi de rafinat, al frazei filozofice dense, sclipitoare şi muzicale. Ca membru în numeroase organizaţii şi participant la reuniuni internaţionale, **M.** a militat pentru pace, cultură şi progres social. Premiul Nobel (1929).

Mannerheim *[mánərhaim]*, Carl Gustav (1867—1951), mareşal şi om politic finlandez, preşedinte al Finlandei (1944—1946). În 1918 a comandat gărzile albe finlandeze, care, împreună cu intervenţioniştii germani, au înăbuşit revoluţia muncitorească din Finlanda. **M.** a fost comandantul suprem al armatei finlandeze în războaiele duse împotriva U.R.S.S. (1939—1940 şi 1941—1944).

Mannesmann, Max (1857—1915), inginer şi inventator german. Împreună cu fratele său, inginerul *Reinhard M.* (1856—1922), a inventat procedeul de laminare şi laminorul de ţevi continue fără sudură. Lor le aparţin şi alte invenţii, în domeniile cementării oţelului, producţiei de pile, telefoniei etc.

Mannheim *[mánhaim]*, oraş în R.F. Germană, situat în landul Baden-Württemberg, la confluenţa rîului Neckar cu Rinul. 315 000 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (electrotehnică, automobile, maşini-unelte, maşini agricole etc.), chimică, textilă, de celuloză şi hîrtie, precum şi alimentară. Însemnat port fluvial şi nod feroviar. Împreună cu oraşul Ludwigshafen, situat pe malul opus al Rinului, formează un nod industrial.

Manoilescu, Mihail (1891—1950), economist şi politician burghez român; a fost profesor de economie politică la Şcoala politehnică din Bucureşti şi ministru în diferite guverne burgheze. În timpul dictaturii regale fasciste, în această din urmă calitate a fost semnatar al dictatului de la Viena. Ideolog făţiş al fascismului, a cerut ca România să-şi lege economia şi politica sa de Germania fascistă şi a încercat să justifice subordonarea economiei româneşti imperialismului german. **M.** este autorul teoriei „corporatismului integral şi pur", inspirat după reţete mussoliniene, preconizînd organizarea clasei muncitoare în asociaţii, pe bresle, numite „corporaţii", puse sub controlul cercurilor patronale. Apologet al capitalismului, el susţinea ideea „păcii sociale", a „armoniei dintre clase". V. şi c o r p o r a t i s m.

Manolescu, Dimitrie N. (n. 1885), medic oftalmolog român, profesor la Universitatea din Bucureşti. A scris numeroase studii privind tulburările oculare produse de chinină, chirurgia strabismului, conjunctivita blenoragică, oftalmologia de război, tulburările oculare în tifosul exantematic etc.

Manolescu, Grigore (1857—1892), actor român. Ca elev al lui Şt. Vellescu la Conservatorul din Bucureşti, a jucat alături de M. Millo. După absolvire, a activat pe scena teatrului din Iaşi, apoi în cadrul „Societăţii dramatice" din Bucureşti. În 1879 a plecat împreună cu Aristizza Romanescu la Paris, ca bursier. Începînd din 1880 a jucat la Teatrul naţional din Bucureşti, apoi la Iaşi (1888), iar în 1891 la Viena, în turneu, pe scena Karltheater-ului. Originalitatea interpretării lui **M.**, ajutată de un fizic avantajos, se datora îmbinării trăirii interioare cu expresia şi vorbirea scenică, studiului profund şi scrupulos al textului. **M.** a realizat o interpretare expresivă, sobră, adîncă şi convingătoare în roluri variate din repertoriul clasic naţional şi universal, dintre care: Despot, Ovidiu din piesele lui V. Alecsandri, Răzvan („Răzvan şi Vidra" de B.P. Hasdeu), Richard („Discipolul diavolului" de G.B. Shaw), Romeo („Romeo şi Julieta") şi Hamlet („Hamlet" de W. Shakespeare), care a reprezentat una dintre creaţiile sale.

Gr. Manolescu

Manolescu, Ion (1881—1959), actor român, artist al poporului din R.P.R. Elev al lui C. Nottara, l-a urmat pe acesta ca profesor la catedra de declamaţie a Conservatorului din Bucureşti. A debutat în trupa teatrală condusă de Aristizza Romanescu. În 1906 a fost angajat la Teatrul naţional din Bucureşti, iar din 1909 a jucat în mai multe companii teatrale (Al. Davila, Excelsior, a soţilor Bulandra).

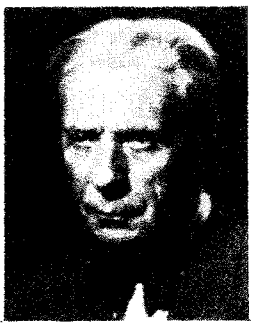

I. Manolescu

Din 1929, **M.** a revenit la Teatrul naţional din Bucureşti, unde a jucat cu mici întreruperi pînă la sfîrşitul carierei sale. Actor de vastă cultură, **M.** s-a relevat printr-o deosebită forţă dramatică, prin puterea de interiorizare şi printr-o frazare impecabilă. Cu o bogată gamă interpretativă a excelat în rolurile: Conrado din „Moartea civilă" de Giacometti, Oswald din „Strigoii" de Ibsen, Protasov din „Cadavrul viu"

de L. Tolstoi, Hamlet și Richard al III-lea de Shakespeare, Matei Boiu din „Suflete tari" de Camil Petrescu ș.a.

Manolescu, Nicolaie (1850—1910), medic român, unul dintre fondatorii oftalmologiei moderne române. A fost profesor la Universitatea din București. A studiat problema acuității vizuale, a miopiei etc. și a descris o nouă tehnică de extirpare a irisului, precum și o metodă personală de tratament în conjunctivita granuloasă. S-a ocupat cu problemele stării sanitare a țăranului român și a avut merite deosebite în organizarea vieții medicale române la sfîrșitul secolului trecut. A fundat revista „Apărătorul sănătății" și a condus „Analele medicale române".

manométru (gr. *manos* „rarefiat" și *metron* „măsură"; FIZ., TEHN.), instrument pentru măsurarea presiunii unui fluid (lichid sau gaz). — *M. cu element elastic,* manometru în care

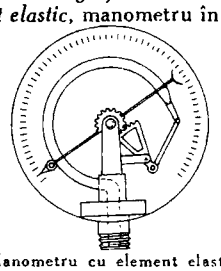

Manometru cu element elastic

presiunea de măsurat produce deformarea unui element elastic (o membrană, un burduf, un tub curbat etc.). Deformarea este amplificată de un mecanism simplu și transmisă unui ac indicator. — *M. cu lichid,* manometru în care presiunea de măsurat compensează greutatea unei coloane de lichid cu tensiune mică de vapori (ex. mercur, apă). Cel mai adesea, *m. cu l.* este format dintr-un tub de sticlă în formă de U; din diferența înălțimii celor două coloane de lichid se poate deduce valoarea presiunii de măsurat. — *M. cu termocuplu,* manometru bazat pe dependența de presiune a conductivității termice a gazelor. Este utilizat pentru măsurarea vidului. — *M. de ionizare,* manometru bazat pe dependența de presiune a intensității curentului unei descărcări electrice într-un gaz. Se folosește pentru măsurarea vidului înaintat. — *M. diferențial,* manometru pentru măsurarea diferenței de presiune între două puncte ale unui fluid. — (EXPL. PETR.) *M. de fund,* manometru pentru determinarea presiunii la fundul găurilor de sondă sau la o adîncime oarecare a acestora. Se deosebesc *m. de f.* la care sistemul de înregistrare este montat în interiorul aparatului ce se introduce în sondă și *m. de f.* care transmit indicațiile la suprafață.

manóperă (lat. *manus* „mînă" și *opus* „lucrare"), cantitatea de muncă (de obicei manuală) prestată sau necesară pentru producerea unui obiect, executarea unei lucrări ori a unei operații; salariul cuvenit pentru această muncă.

manopere frauduloase (DR.), mijloace folosite pentru săvîrșirea unei f r a u d e.

manóză (CHIM.), $C_6H_{12}O_6$. Substanță organică din clasa monozaharidelor; este o aldohexoză izomeră cu glucoza. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, de culoare albă, cu p.t. 132°C, cu gust dulce. În natură se găsește sub formă de polizaharide *(manani).* Se extrage din fructul palmierului *Phytelephas macrocarpa,* prin hidroliză acidă.

Manrique *[manríche],* Jorge (c. 1440—c. 1478), poet spaniol. Autor al unui „Cancionero general", culegere de poezii lirice și alegorice, a devenit însă celebru mai ales prin elegia „Stanțele lui Jorge Manrique la moartea tatălui său", în care tratează, într-o viziune fatalistă, tema deșertăciunii vieții. Versurile sale se disting prin muzicalitate și prin sobrietatea expresiei.

Mans *[mă] (Le ~),* oraș situat în nord-vestul Franței. 136 100 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (automobile, avioane), textilă, alimentară. Nod de comunicații.

mansárdă (ARHIT.), încăpere locuibilă situată sub acoperișul cu pantă frîntă al unei clădiri. Realizată pentru prima dată la Luvru de Pierre Lescot, **m.** a fost mult folosită în arhitectura franceză începînd din sec. al XVII-lea, datorită arhitectului F. Mansart, de unde îi vine și numele. În țara noastră,

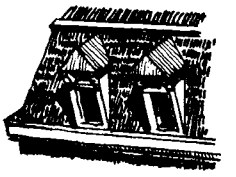

Mansardă

m. apar la construcțiile de stil baroc din sec. al XVIII-lea în Transilvania și la unele clădiri eclectice ale sec. XIX—XX inspirate din stilul Renașterii (clădirea Consiliului Superior al Agriculturii etc.).

Mansart *[măsár],* François (1598—1666), arhitect francez, promotor al barocului „clasicist". **M.** a folosit mult în lucrările sale elemente de compoziție și de modenatură specifice arhitecturii antice și celei rinascentiste, înscriindu-le în ansambluri caracterizate prin echilibru și eleganță. Lucrările sale mai importante sînt biserica Visitation din Paris, hotelul la Vrillière (actuala Bancă a Franței), castelul Maisons, biserica Val-de-Grâce, castelul Berny. **M.** a folosit adesea în arhitectura epocii mansarda.

Mansart *[măsár],* Jules Hardouin (1646—1708), arhitect francez, exponent al barocului

J. H. Mansart

„clasicist", nepot și elev al lui Fr. Mansart. **M.** este cel mai de seamă arhitect francez din sec. al XVII-lea. A construit castelul Clagny, a mărit palatul Versailles și a realizat întregul complex de construcții ale acestuia, care impun prin echili-

brul desăvîrşit al faţadelor, prin dispoziţia lor în spaţiu, precum şi prin decoraţia interioară. A mai construit Marele Trianon, pavilioanele de la Marly şi Domul Invalizilor.

Mansfield *[ménsfi:ld]*, Katherine (1888—1923), prozatoare realistă engleză. S-a format sub influenţa lui A. P. Cehov. Nuvelele sale („Fericire", 1920; „Preludiul", 1921; „Garden-Party", 1923, trad. rom. 1958; „Cuibul porumbiţei", 1923 ş.a.) dezbat, într-o tonalitate afectivă, de obicei melancolică, situaţia femeii şi soarta copiilor fără noroc, dezvăluind caracterul structural tragic al vieţii într-o societate întemeiată pe iluzii şi pe ipocrizie. Lirismul, fineţea analizei, laconismul mijloacelor de expresie, ritmul muzical şi tendinţa de a juxtapune mereu planurile temporale ale naraţiunii dau operelor ei o notă cu totul particulară. Un deosebit interes literar prezintă „Jurnalul" său, editat postum (1927). A scris şi versuri.

mânşă[1] (AV.), pîrghie, prevăzută adesea cu volan, cu care pilotul comandă mişcările profundorului şi aripioarelor unui avion. Deplasarea **m.** înainte şi înapoi modifică înclinarea profundorului, făcînd avionul să urce sau să coboare, iar deplasarea laterală a acesteia sau rotirea volanului comandă înclinarea aripioarelor, ceea ce produce rotirea avionului în jurul axei sale longitudinale.

mânşă[2] (SPORT), fiecare dintre etapele în care se împart unele probe sportive (ex. probele de tir, de motociclism etc.); rezultatul final al acestor probe oglindeşte rezultatele obţinute în **m.**

manşétă (TEHN.), garnitură de etanşare în formă de inel sau de cilindru, eventual cu marginile răsfrînte, executată din piele sau din cauciuc. **M.** se folosesc la pompe, la presele hidraulice etc.

manşón (TEHN.) **a)** Piesă în formă de tub care serveşte la

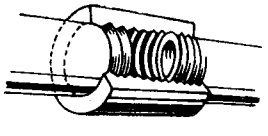

Manşon

îmbinarea sau la ramificarea conductelor, a cablurilor etc. **b)** Partea lărgită de la capătul unui tub care serveşte la îmbinarea acestuia cu alt tub. Sin. *muf㠄*.

Manta (sec. XVI), boier din Ţara Românească, paharnic şi apoi ban în timpul domniei lui Mihai Viteazul. A înfrînt la Şerpăteşti (ianuarie 1595) o oaste turco-tătară şi a cucerit Brăila (1595).

mantá 1. (TEHN.) Îmbrăcăminte de tablă, de material plastic etc. care serveşte la protecţia unui sistem tehnic (maşină, cazan, rezervor, cablu etc.; ex. **m.** cutiei de foc). **2.** (CONSTR.) *Mantaua cintrului*, partea superioară a unui c i n t r u, formată în general din grinzi de lemn cu secţiune pătrată, pe care se reazemă o boltă sau un arc în timpul construcţiei. — *Mantaua tunelului* v. *căptuşeala tunelului*.

Mantegna *[manténa]*, Andrea (1431—1506), pictor şi gravor italian rinascentist din şcoala padovană. Creaţiile lui Mantegna se disting prin frumuseţea lor robustă, sobră şi originală exercitînd o puternică influenţă asupra multor pictori ai timpului (Dürer, Holbein etc.). Elev al pictorilor Squarcione şi Bellini, **M.** a dobîndit o pregătire artistică temeinică, prin care şi-a valorificat concepţia sa umanistă despre forţa şi eroismul omului. A realizat o operă vastă şi variată, impresionantă prin tensiunea dramatică a scenelor şi prin expresivitatea figurilor. În compoziţiile sale, **M.** introduce cadrul de arhitectură romană, construieşte personaje cu forme sculpturale şi chipuri aspre, creînd o atmosferă sobră. Bazată pe un desen viguros şi exact, pictura lui **M.** foloseşte cu îndrăzneală *racursiul* şi efectele de *trompe l'œil*. Op. pr.: decoraţia sălii palatului ducal din Mantua, denumită „Stanzza degli Sposi" (1465 — 1474); tripticul pentru biserica sfîntul Zenon din Verona (1457 — 1459); cartonul „Triumful lui Iuliu Cezar" pentru teatrul din Mantua; „Hristos mort" (în care a folosit cu îndrăzneală racursiul); „Madonna della Vittoria" (1495); „Parnasul" (1497) ş.a. **M.** a fost unul dintre primii gravori pe metal ai Italiei şi dintre cei mai mari colecţionari de antichităţi.

Mantineea, oraş-stat în Grecia antică, unul dintre cele mai importante din Peloponeş. Datorită regimului său democratic, s-a aflat într-un permanent conflict cu Sparta. În anul 362 î.e.n. a avut loc la **M.** o mare bătălie, în care armata ligii tebane, condusă de Epaminonda, a înfrînt armata Spartei şi a federaţilor ei. După această bătălie, puterea Tebei a început să decadă şi hegemonia ei în Elada a luat sfîrşit.

mantinélă (SPORT), împrejmuire de formă dreptunghiulară, rotunjită la colţuri, care limitează terenul de joc la hochei pe gheaţă. Este înaltă de 1—1,20 m şi confecţionată din lemn sau din material plastic. Serveşte la asigurarea continuităţii jocului, evitînd întreruperile care pot surveni din cauza ieşirii pucului în afara spaţiului de joc.

mantísă (lat. *mantissa* „adaos"; MAT.), partea zecimală a unui logaritm.

Mantu, Nicolaie (1871—1957), pictor şi grafician român. A fost maestru emerit al artei din R.P.R. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti şi la Academia de arte frumoase din München. Opera sa se remarcă mai ales prin desenele satirice şi caricaturile antidinastice, publicate în periodicele „Adevărul", „Dimineaţa", „Moş Teacă", „Moftul român", „Furnica" ş.a.

Manu, *legile lui* ~ (în limba sanscrită *Manava-dharma-şastra*), cel mai important cod de legi al Indiei antice, atribuit de tradiţia hinduistă lui Manu, primul om. *L. lui M.* s-au păstrat într-o versiune datînd din sec. II î.e.n.—II e.n. Codul a contribuit la consolidarea sistemului social bazat pe caste. El conţine dogmele brahmanismului şi numeroase precepte etice-religioase, avînd autoritatea unor norme juridice.

Manu, Gheorghe (1833—1911), general şi om politic român. S-a ocupat de reorganizarea artileriei şi a fost

profesor la Şcoala de război. În timpul războiului de independenţă (1877—1878) a comandat o divizie. A fost în mai multe rînduri ministru.

Manu, Ioan (1803—1874), boier din Ţara Românească. A făcut parte, împreună cu Emanoil Băleanu şi I.A. Filipescu, din căimăcămia numită în 1858 de Poarta otomană, care, urmărind boicotarea Unirii Principatelor, a luat măsuri restrictive împotriva libertăţii presei, a întrunirilor publice şi a dreptului de propagandă politică.

manúbriu 1. (ZOOL.) Formaţie tubulară specifică meduzelor, pe care se află orificiul buco-anal. **2.** (ANAT.) *Manubriu sternal,* os lat, articulat cu corpul sternului.

Manuel, numele a doi împăraţi bizantini: *M. I* (1143—1180), din dinastia Comnenilor. Urmărind restaurarea Imperiului roman, a purtat războaie cu normanzii din Sicilia şi a impus Serbiei, Ungariei şi statelor latine întemeiate în Orient, în timpul primei şi al celei de-a doua cruciade, suveranitatea Bizanţului. *M. al II-lea* (1391—1425), din dinastia Paleolog. În faţa pericolului otoman, după dezastrul armatei cavalerilor apuseni la Nicopole (1396), a încercat o apropiere de statele feudale ale Europei apusene, călătorind doi ani prin Occident. După înfrîngerea turcilor la Angora (Ankara) în 1402, a întărit apărarea Peloponesului şi a Constantinopolului, care a rezistat asediului turcilor din 1422. În 1424 s-a recunoscut tributar sultanului Murad al II-lea.

manufactúră (lat. *manus* „mînă" şi *facere* „a face"; EC. POL.), formă a producţiei industriale capitaliste, bazată pe munca manuală şi pe diviziunea muncii; constituie al doilea stadiu de dezvoltare a capitalismului în industrie. S-a dezvoltat din *cooperaţia capitalistă simplă* şi a pregătit trecerea la marea industrie maşinistă. În apusul Europei, **m.** a constituit forma caracteristică a industriei capitaliste din a doua jumătate a sec. al XVI-lea pînă în ultima treime a sec. al XVIII-lea. În România, **m.** a avut o dezvoltare tîrzie şi mai slabă; ea a apărut înainte de mijlocul sec. al XVIII-lea, dar stadiul manufacturier nu a apucat să se maturizeze, deoarece către mijlocul sec. al XIX-lea încep să apară elemente ale producţiei maşiniste. **M.** a luat naştere pe două căi: a) prin reunirea în acelaşi atelier a unor muncitori de meserii diferite, independente, care lucrau sub conducerea aceluiaşi capitalist, participînd succesiv la crearea unei mărfi (ex. în manufacturile de ceasuri sau de trăsuri), şi b) prin reunirea într-un atelier a unor muncitori de aceeaşi meserie, a căror muncă se descompunea în operaţii simple, distincte, independente, fiecare dintre ele devenind funcţia exclusivă a unui muncitor sau grup de muncitori (ex. în manufactura de ace, de hîrtie). Din punctul de vedere al organizării interne, **m.** se împart în: *eterogene,* în care marfa se creează pe calea asamblării unor elemente parţiale diferite (ex. asamblarea pieselor ceasului), şi *organice,* în care marfa este rezultatul unei serii de operaţii conexe, succesive, care alcătuiesc împreună procesul respectiv de producţie (ex. producerea acelor). În ambele cazuri, **m.** a simplificat operaţiile de muncă, a dus la îngustarea specializării muncitorului, la mărirea gradului de exploatare a muncii salariate, la perfecţionarea şi specializarea uneltelor de lucru, la pregătirea de muncitori calificaţi, iar prin toate acestea la adîncirea diviziunii muncii şi la creşterea productivităţii muncii, la dezvoltarea producţiei de mărfuri atît în industrie cît şi în agricultură. Ea a pregătit astfel apariţia maşinilor şi crearea condiţiilor pentru înfăptuirea revoluţiei industriale. Pentru stadiul manufacturier este caracteristică împletirea marii producţii cu mica producţie şi cu munca la domiciliu.

manuscris (lat. *manus* „mînă" şi *scriptus* „scris") **1.** Orice text scris de mînă (scrisori, acte, documente, inscripţii etc.); lucrare de oarecare întindere sau carte scrisă de mînă. În limba română, cel mai vechi **m.** cunoscut este „Scrisoarea boierului Neacşu", din 1521. **2.** Text original, scris de mînă sau dactilografiat, al unei lucrări.

Manuscrisele de la Marea Moartă (Qumran), texte străvechi, aflate în curs de cercetare, scrise în ebraică şi arameică, descoperite, cu începere din 1947, în peşterile din regiunea de nord-vest a Mării Moarte, în special în apropiere de Khirbet Qumran, unde şi-a avut centrul, în sec. al II-lea î.e.n. — sec. I e.n., o comunitate religioasă, alcătuită probabil din eseni. Ele cuprind versiuni ale textelor „Vechiului testament", mai vechi cu o mie de ani decît toate manuscrisele cunoscute pînă acum, comentarii la cărţile profeţilor elaborate de membrii comunităţii, precum şi documente ale acesteia, printre care şi statutul ei. Studiul manuscriselor contribuie la elucidarea originii creştinismului, infirmînd argumentele teologice care neagă apropierea dintre ideologia comunităţii de la Qumran şi creştinismul primitiv.

Manzikert (Manzkert), localitate în Asia Mică, unde, în anul 1071, armata bizantină de sub comanda împăratului Roman al IV-lea Diogenes (1068—1071) a suferit o gravă înfrîngere din partea turcilor selgiucizi conduşi de sultanul Alp-Arslan. În urma bătăliei de la **M.,** Imperiul bizantin a pierdut Armenia şi o mare parte din Asia Mică.

Manzoni */manţóni/*, Alessandro (1785—1873), scriitor italian. S-a născut la Milano. Iniţial adept al filozofiei luminilor, şi-a manifestat simpatia deschisă pentru revoluţionarii francezi iacobini (poemul „Triumful libertăţii", 1801). Ulterior a evoluat spre un romantism cu nuanţe religioase (ciclul de versuri „Imnuri sacre", 1815), dar s-a impus cu deosebire ca poet patriot („Proclamaţia din Rimini", 1815; „Martie 1821", 1848; „Cinci mai 1821", trad. rom. 1897) şi ca autor de tragedii inspirate din trecutul eroic al Italiei („Contele de Carmagnola", 1820; „Adelchi", 1822).

Capodopera sa este însă romanul „Logodnicii" (1823—1827 şi, în versiune definitivă, restructurată, 1840—1842, trad. rom.), în care e zugrăvită cu un deosebit simţ al realităţii viaţa cotidiană a poporului italian sub dubla asuprire feudală: italiană şi spaniolă. Teoretician şi reprezentant de seamă al romantismului în Italia, a militat pentru respectarea adevărului istoric şi pentru eliberarea de dogme a genurilor literare şi a inspiraţiei („Scrisoare asupra romantismului", 1823; „Despre romanul istoric", 1845; „Scrisoare către M.C.*** [Chauvet] asupra unităţii de timp şi de loc în tragedie", 1823). Preocupat de problemele limbii literare, a recomandat cultivarea ei pe

Al. Manzoni

temeiul dialectului toscan şi utilizarea în scris a limbii vii, populare. Prin atitudinea şi operele lui, **M.** a exercitat o mare influenţă asupra formării conştiinţei naţionale a compatrioţilor săi în epoca dominaţiei austriece şi asupra dezvoltării literaturii italiene din sec. al XIX-lea.

Manzù *[manţú]*, Giacomo (n. 1908), sculptor italian. A creat basoreliefuri (dintre care mai importante sînt noile porţi de bronz de la Biserica sf. Petru, 1964) şi sculptură rotundă, caracterizate prin dramatism şi concizie expresivă. Liric în lucrări cum sînt „Cap de femeie" (1937), „Portret" (1941), „David" (1938), „Francesca" (1942), „Pas de dans" (1954), **M.** atinge un deosebit dramatism în basoreliefurile „Răstignire cu general", „Răstignire cu cardinal", „Răstignire cu prelat", care fac parte din ciclul „Variaţii pe o temă" (1939—1959) şi constituie aluzii la lupta antifasciştilor italieni în timpul războiului.

Mao Dun (pseudonimul lui *Şen Ian-bin*) (n. 1896), scriitor şi militant al mişcării muncitoreşti revoluţionare din China. Pînă la instaurarea Republicii Populare Chineze a îmbinat creaţia literară cu activitatea revoluţionară ilegală. După aceasta a ocupat importante funcţii de stat. Ca scriitor s-a format sub influenţa lui Lu Sin. Romanele sale, inspirate din frămîntările trăite de societatea chineză contemporană, zugrăvesc de pe poziţiile proletariatului oscilaţiile intelectualităţii mic-burgheze în prima etapă a revoluţiei (trilogia „Întunecare", 1927—1928), criza industrială şi financiară din Şanhai în perioada 1910—1930 („Zorile", 1932), războiul de eliberare împotriva imperialiştilor japonezi („Descompunerea", 1941). Este şi autorul a numeroase nuvele şi schiţe cu tematică variată (un volum selectiv, intitulat „Nuvele", a apărut şi în româneşte în 1964), precum şi al unor interesante piese de teatru cu conţinut satiric („Pînă la sărbătoarea morţilor şi după", 1945). S-a afirmat şi ca eseist.

maóri, populaţie băştinaşă din Noua Zeelandă, constituită din două elemente etnice: unul care prezintă caracterele atenuate ale melanezienilor şi altul, mult mai numeros, al polinezienilor. Decimaţi în timpul *războaielor maorice* (1843—1872), **m.** reprezintă astăzi numai circa 7% din totalul populaţiei Noii Zeelande.

Mao Ţze-dun (n. 1893), preşedinte al Comitetului Central şi al Biroului Politic al P.C. Chinez (din 1943). S-a născut într-o familie de ţărani din satul Şao-şan, judeţul Seantan, provincia Hunan. A luat parte din tinereţe la mişcarea revoluţionară. În 1919 a condus acţiunile revoluţionare ale tineretului şi muncitorilor din Hunan, iar în 1920 a organizat şi condus o asociaţie pentru studierea marxismului, precum şi Uniunea socialistă a tineretului. A fost unul dintre întemeietorii P.C. Chinez, participînd la primul congres, de constituire, al acestuia (1921). După congres

Mao Ţze-dun

a fost secretar al Comitetului din Hunan al P.C.C. (1921—1923) şi preşedinte al Federaţiei sindicatelor din Hunan (1922). La Congresul al III-lea al P.C.C. (1923), a fost ales membru al C.C. şi apoi numit şeful secţiei organizatorice a C.C. al P.C.C. În timpul războiului civil revoluţionar (1924—1927) a condus mişcarea ţărănească din satele provinciei Hunan. În 1925—1926 a organizat la Guanciou (Canton) cursurile pentru studierea mişcării ţărăneşti şi a lucrat ca redactor-şef la revista „Săptămînalul politic". În 1926 a fost ales preşedinte al Comisiei C.C. al P.C.C. în problema mişcării ţărăneşti, iar în 1927 a devenit preşedinte al Uniunii ţărăneşti din întreaga Chină. În 1927 a condus răscoala „recoltei de toamnă" a ţăranilor şi muncitorilor din provinciile Ţzeansi şi Hunan. A fost unul dintre organizatorii bazei revoluţionare cu centrul la Ţzinganşan şi al Armatei roşii muncitoreşti ţărăneşti chineze. În 1930 Mao Ţze-dun a devenit prim-comisar politic al Armatei roşii chineze, iar în 1931 a fost ales preşedinte al Comitetului Executiv al guvernului central democratic muncitoresc-ţărănesc al Chinei. A fost unul dintre conducătorii „Marşului cel lung al Armatei roşii chineze" din sudul spre nord-vestul ţării (1934 — 1935). În 1933, a fost ales membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.

Chinez, iar între 1935 şi 1943 a fost secretar al C.C. al P.C.C. În frunte cu Mao Ţze-dun, P.C.C. a condus lupta de eliberare naţională a poporului chinez, împotriva forţelor coalizate ale reacţiunii interne şi internaţionale. După proclamarea Republicii Populare Chineze (1 octombrie 1949), care a inaugurat o eră nouă în istoria Chinei, a fost ales preşedinte al Guvernului popular central şi preşedinte al Consiliului militar popular revoluţionar (1949—1954); între 1954 şi 1959 a fost preşedinte al Republicii Populare Chineze.

mapamónd (lat. *mappa* „pînză" şi *mundus* „lume") **1.** (GEOGR.) V. *planiglob*. **2.** (ASTR.) *Mapamond ceresc*, harta plană a boltei cereşti, pe care sînt însemnate constelaţiile.

maquis[1] *[machí]* **(macchia),** formaţie deasă de tufişuri (în mare parte spinoase) şi de arbuşti veşnic verzi, adaptaţi la uscăciune, caracteristică regiunii mediteraneene. Apare în special pe solurile silicioase în urma despăduririlor. Mirtul, laurul, rozmarinul, măslinul sălbatic etc. sînt cîteva dintre plantele caracteristice **m.**

maquis[2] *[machí]*, denumirea mişcării partizanilor francezi care au luat parte în timpul celui de-al doilea război mondial la lupta împotriva ocupanţilor hitlerişti şi a colaboraţioniştilor (1941—1944). Detaşamentele de maquisarzi au constituit principala forţă a mişcării de rezistenţă din Franţa.

Mara, afluent pe stînga al Izei (40 km). Izvorăşte din Munţii Gutîi, de sub vîrful Pleşea Mare (1 291 m).

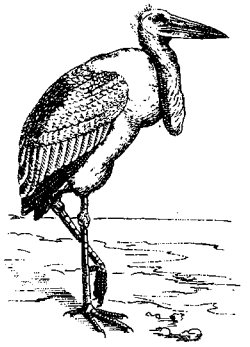

Marabu

marabú *(Leptotilus crumeniferus)*, pasăre din ordinul ciconiiformelor, mai mare decît barza, cu gîtul şi capul golaşe, cu ciocul şi picioarele puternice. Este o pasăre foarte vorace; se hrăneşte cu rozătoare, pui de crocodili, insecte, precum şi cu cadavre sau fecale. Trăieşte în Africa. Alte specii de **m.** trăiesc în India, Indochina, Insulele Sonde ş.a.

marabú (murabit) 1. Membru al unui ordin religios musulman medieval din nordul Africii. **2.** Moschee mică în care slujea un marabu **(1).**

Maracaibo 1. Golf al Mării Caraibilor, situat în nordul Americii de Sud. Este cunoscut şi sub numele de *Golful Venezuelei*. **2.** Lagună în nordul Americii de Sud, care comunică printr-o strîmtoare îngustă cu golful **M.** Suprafaţa: circa 14 000 km². Laguna este situată într-o depresiune tectonică între lanţuri de munţi; împreună cu zona înconjurătoare constituie cea mai importantă regiune petroliferă a Venezuelei şi una dintre cele mai mari din lume.

Maracaibo, oraş în nordvestul Venezuelei, situat pe ţărmul strîmtorii care leagă golful **M.** de laguna **M.** 1 433 000 loc. (1961). Este centrul importantei regiuni petrolifere **M.** Industrie uşoară şi alimentară. Nod de căi de comunicaţii şi însemnat port, prin care se exportă în special petrol şi produse agricole. Universitate.

marámă, bucată dreptunghiulară de ţesătură de borangic alb sau galben (lungă de 3—5 m şi lată de circa 1 m), piesă componentă a costumului naţional, cu care femeile din Oltenia şi din Muntenia îşi înfăşoară capul. În ţesătura foarte subţire a **m.** sînt alese motive geometrice sau florale, uneori colorate.

Maramureş, regiune administrativ-economică, situată în partea de nord a R.P. Române, la graniţa cu R.P. Ungară şi U.R.S.S. Suprafaţa: 10 500 km². Populaţia: 789 920 loc. (1964). Este împărţită în opt raioane administrative, cu şapte oraşe: trei regionale (Baia Mare, Satu-Mare, Sighetul Marmaţiei) şi patru raionale. Reşedinţa regiunii: *Baia Mare*. Pe teritoriul regiunii se succedă forme de relief variate. Zona muntoasă este alcătuită din grupa munţilor vulcanici Oaş-Ţibleş, orientaţi de la nord-vest spre sud-est, cu altitudini medii cuprinse între 1 300 şi 1 450 m, şi din grupa munţilor cristalini ai Maramureşului şi ai Rodnei, dispuşi sub forma unui arc de cerc în estul regiunii, care ating înălţimi de 1 800—2 300 m (altitudinea maximă: vîrful Pietrosul, 2 305 m). Între cele două grupe montane se află marea depresiune a Maramureşului, iar pe rama vestică a zonei muntoase (Oaş-Ţibleş) se desfăşoară depresiunile Oaş, Baia Mare şi Lăpuş. Între şirul depresiunilor şi Cîmpia Tisei se întinde o zonă deluroasă fragmentată de văi adînci, cu altitudini medii cuprinse între 300 şi 600 m, din care se ridică mai multe măguri cristaline (Preluca, Prisnel ş.a.). Zona de cîmpie ocupă partea vestică a regiunii, avînd o altitudine de 100—120 m. În porţiunile mai joase, rîurile au un curs puţin stabil, ceea ce a impus necesitatea unor vaste lucrări de ameliorare. Clima este temperată, de nuanţă continentală, cu variaţii de la o zonă de relief la alta. În zona muntoasă, media anuală a temperaturii este de 6°C, iar cantitatea de precipitaţii depăşeşte 1 000 mm (1 400 mm pe culmile cele mai înalte). În depresiuni şi în zona dealurilor, media anuală a temperaturii oscilează între 8° şi 9°C, iar precipitaţiile între 700 şi 800 mm. Zonei de cîmpie din vestul regiunii îi sînt caracteristice o temperatură medie anuală mai ridicată, care oscilează între 9° şi 10°C, şi precipitaţii mai reduse (800—700 mm). Principalele rîuri: Someşul, Vişeul şi Iza cu Mara. Pădurile acoperă peste 31% din suprafaţa regiunii. Bogate zăcăminte de minereuri complexe: de plumb, cupru, zinc, aur, argint (Baia Sprie, Herja, Cavnic, Băiţa, Nistru, Baia-Borşa, Burloaia, Şuior), zăcăminte de lignit, bentonită, caolin, roci de construcţii; izvoare minerale. În trecut, **M.** era una dintre regiunile mai puţin dezvoltate din punct de vedere economic. În cadrul procesului

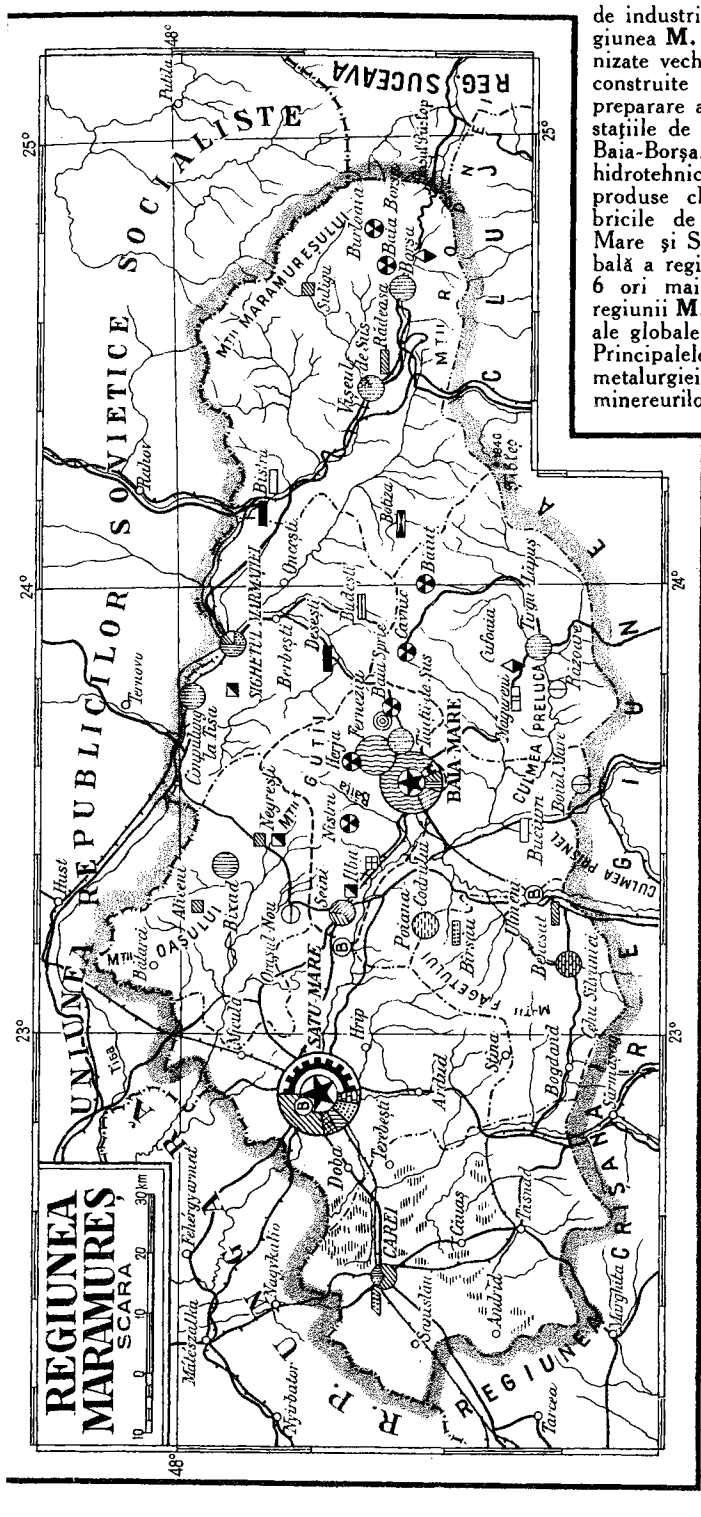
REGIUNEA MARAMUREŞ
SCARA
30 km
20
10
0
10
UNIUNEA REPUBLICILOR SOCIALISTE SOVIETICE
REGIUNEA SUCEAVA
REGIUNEA CRIŞANA
R. P. UNGARĂ
SATU-MARE
BAIA MARE
CAREI
SIGHETUL MARMAŢIEI
MUNŢII MARAMUREŞULUI
MUNŢII GUTIN
MUNŢII OAŞULUI
MUNŢII FĂGETULUI
CULMEA PIETROASA
CULMEA PRIŞNEI
CULMEA (PRELUCA)
Tisa
Someş
Crasna
Ierul
Viseul de Sus
Vişeu
Sighet
Borşa
Baia Borşa
Târgu Lăpuş
Baia Sprie
Cavnic
Băiuţ
Şomcuta Mare
Negreşti
Ardud
Seini
Carei
Livada
Tăşnad
Andrid
Tarcea
Satulung
Ocna Şugatag
Bixad
Apa
Hrip
Doba
Arduzel
Bogdand
Sanislău
Halmeu
Fehergyarmat
Nagykálló
Mátészalka
Csenger
Tyukod
Kraszna
Nyírbátor
Tarpa
Ujfehértó
Ujléta
Kisvárda
Tiszabecs
Rahó
Técső
Ökörmező
Kőrösmező
Nagybocskó
Beregszász
Munkács
Ungvár
Nagyszőllős
Huszt
Ternovo
Kuzmin
Kolbasov
Putila
Storojineţ
Rădăuţi
Siret
Suceava
Dorohoi
Botoşani
Darabani
Mihăileni
Săveni
Ştefăneşti
Darabani
Ocna Şugatag
Vişeu de Sus
Bistra
Ruscova
Dragomireşti
Ieud
Deseşti
Budeşti
Berbeşti
Ocna Dej
Coştiui
Ţicău
Ţibleş
Gutâi
Negreşti
Mireşu Mare
Ţibleşului
Ţibleşului
Ţibleşului

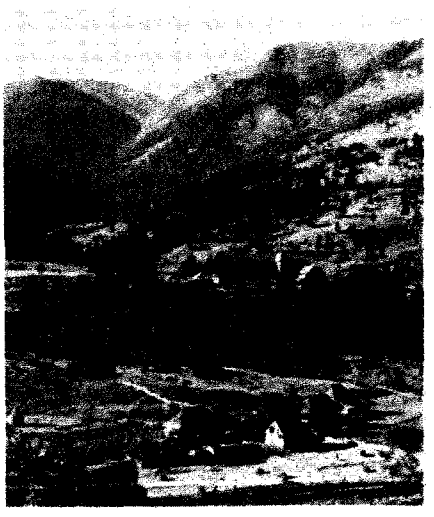

Vedere din Munţii Maramureşului

iar livezile (renumite pentru producţia merilor „ionatan") zonelor depresionare Maramureş, Oaş şi Baia Mare. Creşterea animalelor, asigurată de o bogată şi variată bază furajeră (păşuni şi fîneţe naturale, care ocupă peste 26 % din suprafaţa regiunii, şi întinse culturi furajere), are o pondere însemnată în economia agricolă a regiunii, fiind specializată în creşterea bovinelor (în sud-estul regiunii) şi a ovinelor (în estul regiunii). În regiunea **M.** existau, în 1964, un institut pedagogic de trei ani (Baia Mare), 666 de şcoli de cultură generală, 8 case de cultură, 490 de cămine culturale şi case de citit, 139 de cluburi, 412 biblioteci publice, 243 de cinematografe şi 5 muzee. Organele de presă ale Comitetului regional al P.M.R. şi Sfatului popular regional **M.** sînt „Pentru socialism" şi „Bányavidéki Fáklya".

Maramureş, veche provincie istorică din România (situată pe teritoriul unde se află în prezent raioanele Sighet şi Vişeu din regiunea administrativ-economică Maramureş). Locuit din cele mai vechi timpuri de daci, **M.** a rămas în afara Daciei romane, dar a fost puternic influenţat de cultura şi de civilizaţia romană. Prima menţiune documentară a **M.** este din 1199. Spre sfîrşitul sec. al XIII-lea, Ungaria a început pătrunderea în **M.** În 1326 **M.** a devenit district, în 1368 comitat în cadrul regatului ungar, iar în 1553 **M.** a fost inclus în principatul Transilvaniei. În 1359, voievodul **M.**, Bogdan, a trecut în Moldova, unde, cu asentimentul şi cu sprijinul forţelor feudale locale, a alungat pe Dragoş, vasal regelui Ungariei, şi a devenit primul domn independent al statului feudal Moldova. Mănăstirile româneşti din **M.**, mai cu seamă cea din Peri (fundată de fraţii Baliţă şi Drag pe la sfîrşitul sec. al XIV-lea), erau centre puternice de cultură feudală; aici a apărut pentru prima dată, pe la sfîrşitul sec. al XV-lea, scrisul în limba română. În decembrie 1918, o dată cu întreaga Transilvanie, **M.** s-a unit cu România.

Maramureş, *Munţii Maramureşului,* munţi alcătuiţi dintr-o culme principală înaltă (1850—1940 m), orientată pe direcţia NV—SE, care formează cumpăna de ape dintre bazinul Tisei superioare şi cel al Ceremuşului. Sînt fragmentaţi de văile Vaserului şi Ruşcovei în masivele Toroiaga, Pecial, Farcău, alcătuite din şisturi cristaline, roci eruptive, gresii, conglomerate şi marne. Principalele vîrfuri sînt: Pop Ivan (1 940 m), Toroiaga (1939 m) şi Pietrosul (1 854 m). Exploatări de pirită cupriferă şi de sulfuri complexe (Toroiaga).

Maranhão *[maraňãu],* stat în nord-estul Braziliei. Suprafaţa: 332 174 km². Populaţia: 2 038 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *São Luis.* Cuprinde partea nordică a Podişului Brazilian şi o cîmpie litorală acoperită de pădure ecuatorială. Economie agricolă; se cultivă bumbac, trestie de zahăr, orez, tutun, manioc, porumb şi se cresc vite cornute mari. Se recoltează diverse produse ale pădurii tropicale. În São Luis există mici întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare.

maráni, evrei iberici convertiţi cu forţa la catolicism, îndeosebi în sec. XIV—XV. Ei au fost persecutaţi şi după creştinare.

Marañón *[maraňón],* denumirea cursului superior al Amazonului de la izvoare pînă la confluenţa cu Ucayali.

Marat *[maráţ],* Jean Paul (1743—1793), publicist şi om politic francez, unul dintre conducătorii revoluţiei franceze din 1789—1794. S-a născut în Elveţia, a învăţat medicina şi a profesat-o în Anglia, unde s-a ocupat şi de ştiinţele naturii; s-a remarcat, printr-o serie de lucrări, ca un mare talent publicistic. Stabilit în Franţa (1776), s-a alăturat în 1789 revoluţiei, aderînd la clubul cordelierilor. În coloanele ziarului său „l'Ami du peuple" (Prietenul poporului) a dus o susţinută campanie pentru apărarea drepturilor poporului şi împotriva girondinilor şi a politicii lor capitulante. Ca preşedinte al clubului iacobinilor şi ca unul dintre conducătorii de stînga ai montagnarzilor din Convenţia Naţională, a devenit, în anii 1792—1793,

J. P. Marat

una dintre cele mai populare figuri ale revoluţiei. A avut un rol conducător în răscoala din 31 mai—2 iunie 1793, soldată cu excluderea girondinilor din viaţa politică şi cu instaurarea dictaturii iacobine. La 13 iulie 1793 a fost asasinat de Charlotte Corday.

Maraton, localitate în Atica, la circa 40 km de Atena. Pe cîmpia de lîngă **M.**, atenienii, conduşi de strategul Mil-

tiade, au repurtat, în 490 î.e.n., o strălucită victorie asupra perşilor, care invadaseră Grecia în timpul războaielor medice. Potrivit legendei, victoria a fost vestită atenienilor de un hoplit, care a parcurs pe jos, alergînd, distanţa de la **M.** la Atena şi care, după ce a rostit „Am învins!", a murit pe loc. Victoria de la **M.** a rămas în conştiinţa generaţiilor următoare ca o victorie a idealului libertăţii elene asupra despotismului oriental.

maratón, probă atletică de alergare pe distanţă de 42,195 km. A fost instituită în amintirea soldatului de la Maraton, care, potrivit legendei, a vestit atenienilor strălucita victorie obţinută asupra perşilor. Inclusă în programul olimpiadelor moderne (jocurile olimpice) de la prima lor ediţie (Atena, 1896), alergarea de **m.** s-a impus ca una dintre cele mai grele probe atletice.

Marburg, *Şcoala de la* ~, ramură a neokantianismului, fundată la sfîrşitul sec. al XIX-lea de H. Cohen şi reprezentată de P. Natorp, E. Cassirer, M. Liebert, R. Stammler ş.a. Reproşînd lui Kant inconsecvenţa aprioris-mului său, ca şi tendinţele sale materialiste, *Ş. de la M.* a negat existenţa „lucrului în sine", în care vedea numai o limită a cunoaşterii. Ea a absolutizat momentul raţional al cunoaşterii, susţinînd că, prin construirea de noţiuni, gîndirea, în special gîndirea matematică, ar crea existenţa. Acelaşi idealism subiectiv caracterizează şi concepţiile sociologice, etice şi estetice ale membrilor şcolii.

marc (IND. ALIMENT.) **1.** Produs semifabricat obţinut prin fierberea, răcirea şi conservarea unor fructe proaspete după îndepărtarea părţilor necomestibile (sîmburi, codiţe etc.). **2.** Totalitatea componenţilor celulei de sfeclă care rămîn nedizolvaţi în cursul procesului de extragere a zahărului.

Marc, Franz (1880—1916), pictor şi grafician german, unul dintre fondatorii grupării „Der blaue Reiter" (Călăreţul albastru). **M.** a pictat mai cu seamă animale („Calul albastru", „Căprioara", „Tigrul") şi peisaje, trecînd apoi de la figurativ la abstract. În celebrele sale imagini de animale, **M.** se străduieşte să găsească, prin simplificare şi stilizare, forma esenţială aptă să traducă nevinovăţia animalelor. Un sentiment al ambianţei cosmice, exprimat într-o factură cubistă şi în contraste de culori vii, strălucitoare şi transparente, însufleţeşte peisajul intitulat „Tirol".

marcáre 1. (FIN.) Însemnarea de către stat a obiectelor de metal preţios cu un anumit desen incrustat în relief, pentru a garanta felul metalului respectiv şi conţinutul de metal fin cuprins într-o unitate de aliaj. **2.** (SILV.) *Marcarea arborilor,* operaţie prin care se însemnă arborii şi se înscriu pe ei numere de ordine o dată cu măsurarea diametrelor, cu scopul de a cunoaşte cantitatea de lemn dintr-o pădure înainte de exploatare; se execută cu un ciocan-marcă şi cu unul *numărător.*

marcasít (MINER.), bisulfură naturală de fier (FeS_2), asemănătoare cu pirita, dar cristalizată în sistemul rombic; apare

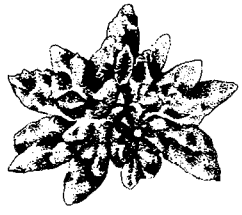

Marcasit în agregate concreţionale

în agregate radiare şi în mase reniforme sau în cruste de culoarea alamei şi avînd culoarea urmei verzui-cenuşiu închis. Se găseşte în filoane hidrotermale şi în unele roci sedimentare. Cînd formează acumulări mai importante, se utilizează împreună cu pirita la fabricarea acidului sulfuric. În R.P.R., marcasitul se găseşte la Baia Mare, în Munţii Tibleş, la Roşia Montană (reg. Cluj), la Brad (reg. Hunedoara) ş.a.

Marc Aureliu (Marcus Aurelius Antoninus), împărat roman (161—180) din dinastia Antoninilor, filozof. A purtat războaie grele împotriva quazilor şi a marcomanilor (*războaiele marcomanice,* 166—180). În timpul său a început să se manifeste, pe toate planurile vieţii sociale, criza sistemului sclavagist. Ca filozof, **M.A.** aparţine stoicismului tîrziu, care reflectă pe plan ideologic această criză. Scrierea sa „Către mine însumi", pătrunsă de accente religioase şi pesimiste, recomandă învingerea vicisitudinilor vieţii prin întoarcerea spre lumea lăuntrică a individului şi autoperfecţionarea morală.

márcă[1] **1.** (TEHN.) Semn distinctiv (inscripţie, cifră, desen etc.) aplicat pe un produs industrial (instrument, aparat, maşină etc.) pentru a-i indica proveniența şi pentru a-l deosebi de alte produse similare. Uneori **m.** indică şi unele caracteristici principale ale produsului. — (CONSTR.) *Marca betonului,* inscripţie prin care se indică valoarea minimă a rezistenţei de rupere la compresiune (exprimată în kgf/cm^2) a unui beton în condiţii stabilite prin standarde sau prescripţii oficiale. — (CONSTR.) *Marca cimentului,* inscripţie prin care se indică valoarea minimă a rezistenţei de rupere la compresiune (exprimată în kgf/cm^2) a unui mortar normal de ciment în condiţiile prevăzute în standarde sau în prescripţiile oficiale. **2.** (DR.) *Marca depusă,* marcă de fabrică înregistrată la organul competent, în vederea protejării dreptului titularului ei atît în relaţiile interne de comerţ cît şi pe piaţa externă. **3.** (TRANSP.) *Marcă de siguranţă,* indicator (constituit de obicei dintr-o bucată de şină vopsită în alb) montat între două linii de cale ferată care se întretaie, pentru a marca locul pînă unde poate fi ocupată de vehicule una dintre linii, astfel încît să nu împiedice circulaţia pe linia cealaltă.

márcă[2] (IST.) **1.** (În evul mediu, în Europa apuseană) Denumire a obştii săteşti în care pămîntul arabil era proprietate privată a membrilor ei, iar izlazurile, pădurile şi alte bunuri agricole erau în proprietatea şi folosinţa colectivă a întregii obşti. V. şi

obşte. **2.** (În statul franc din sec. VIII—IX şi în Germania medievală) Denumire a comitatelor de frontieră, care serveau atît pentru apărare cît şi ca baze de atac pentru noi cuceriri. Aveau în frunte un *margraf (marchiz)*.

Marcel *[marsél]*, Etienne (sec. XIV), conducător al răscoalei populare din Paris din 1357—1358. Ca staroste al negustorilor din Paris, el s-a folosit de această răscoală pentru a prelua puterea în oraş. Impunînd delfinului Carol publicarea „Marii ordonanţe din martie" (1357), **M.** urmărea limitarea puterii regale şi instituirea controlului Statelor generale asupra finanţelor publice. Atitudinea sa trădătoare faţă de jacquerie (mai 1358) şi încercarea de a arunca povara impozitelor pe umerii maselor populare din Paris au atras nemulţumirea orăşenilor, care l-au părăsit. A fost ucis în timp ce mergea să predea Parisul regelui Navarrei, Carol cel Rău.

Marcel *[marsél]*, Gabriel (n. 1889), filozof idealist şi scriitor francez, reprezentant al existenţialismului catolic. Limitînd ştiinţa la studiul lumii obiectelor fizice, **M.** susţine că obiectul filozofiei ar fi „experienţa existenţială", care ar duce la cunoaşterea lui dumnezeu şi la comuniunea cu el.

marchetărie (ARTE DEC.), tehnică folosită în tîmplăria de artă, caracterizată prin aplicarea pe suprafaţa mobilei a unei decoraţii compuse din fragmente de lemn de diferite esenţe sau de aur, bronz, alamă, baga, sidef, fildeş, corn etc. **M.** a apărut în evul mediu în Italia, care a deţinut multă vreme monopolul acestei tehnici.

Marchia, Iacob de, inchizitor din ordinul franciscanilor, chemat în 1436 de vicarul episcopiei din Arad şi de episcopii de Oradea şi de Alba-Iulia pentru a combate răspîndirea husitismului în rîndurile populaţiei transilvănene.

marchíz (IST.) **1.** (În feudalismul timpuriu) Conducător militar al unei mărci[2]. Sin. *margraf*. **2.** (De la sfîrşitul evului mediu, în Europa apuseană) Titlu nobiliar inferior celui de duce şi superior celui de conte.

marchíză (ARHIT.), construcţie acoperită, închisă cu geamlîc, alipită unei clădiri

Marchiză

în scopul protejării intrării de intemperii. S-a folosit mult în arhitectura civilă din ţara noastră în sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea.

Marchize, *Insulele* ~, arhipelag în partea centrală a Oceanului Pacific, în Polinezia Franceză. Suprafaţa: 1 271 km[2]. Populaţia: 4 100 loc. (1956), în majoritate polinezieni. Centrul administrativ: *Atuana*. Arhipelagul este constituit din cîteva insule mai mari, muntoase, de origine vulcanică, şi din numeroase insule mici coraligene. Ţărmurile sînt stîncoase, foarte abrupte şi greu accesibile. Climă tropicală. Insulele sînt acoperite de păduri tropicale (din care se exploatează lemn de esenţe preţioase) şi de savane. Pe văi se află plantaţii de palmieri, de bumbac, de cafea şi alte culturi tropicale.

Marchwitza *[márhviţa]*, Hans (1890 — 1965), scriitor german, membru al Academiei germane socialiste de artă; în tinereţe a fost miner. În 1933 a emigrat în Franţa. A participat la războiul naţional-revoluţionar al poporului spaniol, luptînd în rîndurile brigăzilor internaţionale. Opera sa literară (volumul de nuvele şi reportaje „La Verdun l-am pierdut pe dumnezeu", 1932; „Între noi", 1950 ş.a.; romanele „Laminorul", 1932; trilogia „Familia Kumiak", 1934 — 1959; „Tinereţea mea", 1947 ş.a.) e consacrată oglindirii luptei clasei muncitoare pentru libertate socială. Laureat al Premiului naţional al R.D. Germane.

marcománi, trib germanic din regiunea rîului Main (R.F. Germană). La începutul erei noastre, **m.** au pătruns pe teritoriul Cehoslovaciei de azi, întinzîndu-şi stăpînirea pînă la Dunăre. Constituiţi într-o federaţie de triburi germanice şi ale altor populaţii libere, au organizat o puternică armată după model roman. **M.** au purtat războaie îndelungate cu Imperiul roman în timpul împăraţilor Domiţian şi Marc Aureliu (*războaiele marcomanice*, 166—180), în timpul cărora au invadat deseori Dacia romană. Pe la mijlocul mileniului I, **m.** au părăsit teritoriile din părţile Dunării mijlocii şi s-au aşezat în Bavaria.

Marconi, Guglielmo (1874 — 1937), fizician şi inventator

G. Marconi

italian. A fost membru al Academiei Italiene. Studiind experimental proprietăţile undelor electromagnetice, a realizat un sistem practic de radiotransmisiune. A obţinut în 1896 primul brevet pentru sistemul de telecomunicaţii fără fir pe baza utilizării undelor electromagnetice. În 1901 a realizat prima radiotransmisiune telegrafică peste Oceanul Atlantic. Activitatea sa a avut un rol însemnat în dezvoltarea şi răspîndirea radiotehnicii şi a radiotransmisiunilor. Premiul Nobel (1909).

Marconi, Henryk (1792 — 1863), arhitect polonez de origine italian. Creaţiile sale, de inspiraţie rinascentistă şi gotică, se impun prin sobrietate şi

eleganță. Printre construcțiile mai reprezentative: palatul Paca din Varșovia, biserica și palatul din Kórnik.

Marco Polo v. **Polo,** Marco.

marcotáj, metodă de înmulțire vegetativă a plantelor, folosită în special la vița de vie pentru completarea golurilor în viile îmbătrînite. Constă în aplecarea unei coarde dintr-un butuc și îngroparea ei în pămînt, astfel încît vîrful să rămînă afară. Coarda astfel pregătită prinde rădăcină și formează un nou butuc.

Marcovici, Alexandru Simion (1835—1886), clinician român, întemeietorul învățămîntului de clinică medicală în România; fiul lui Simion **M.** A avut o concepție funcțională asupra cauzelor și mecanismelor de producere a bolilor și a elaborat studii privitoare la pleurezie, febra recurentă, febra tifoidă, boala lui Addison etc.

Marcovici, Simion (1802—1877), iluminist român. A fost elev al școlii grecești din București și al lui Gh. Lazăr, apoi a studiat filologia la Pisa și matematicile la Paris, ca bursier al Eforiei școalelor. În 1827 a fost numit profesor la Sf. Sava. A întocmit un „Curs de retorică" (1834) și a tradus din Marmontel, Lesage, Mably, Young, Alfieri ș.a. A fost un liberal moderat, iar după 1848 a devenit conservator.

Marcu, Duiliu (n. 1885), arhitect român, președinte de

D. Marcu

onoare al Uniunii arhitecților din R.P.R. și membru al Academiei R.P.R. Opera sa îmbină tradiția arhitecturii naționale cu formele arhitecturii contemporane (Hotelul Athenée Palace, 1925—1927; clădirea Bibliotecii Academiei R.P.R., 1936—1938; clădirea Comitetului de Stat al Planificării, 1934—1941; clădirea Academiei Militare, 1937—1939; clădirea Consiliului de Miniștri ș.a.). A participat la construcția Universității din București, alături de arhitectul N. Ghica-Budești (1912—1913). A elaborat și o serie de studii de sistematizare (sistematizarea Pieții Victoriei, a Pieții Palatului R.P.R. etc.). A desfășurat de asemenea o susținută activitate didactică în cadrul Institutului de arhitectură „Ion Mincu".

Mardonios, general persan, unul dintre comandanții oștilor persane din timpul războaielor medice. În anul 479 î. e. n., după ce a pustiit Atica și a cucerit Atena, a fost înfrînt de armata unită a grecilor la Plateea, în Beoția.

máre 1. Porțiune din oceanul planetar înconjurată mai mult sau mai puțin de uscat, care comunică de obicei cu oceanul prin regiuni înguste sau peste praguri submarine, prezentînd deci anumite particularități în regimul hidrologic față de apele oceanice. După poziție se deosebesc: *m. interioare* (sau *continentale*), pătrunse adînc în uscat, uneori separînd continente, care comunică cu oceanul doar prin strîmtori (ex. **M.** Neagră, **M.** Mediterană); *m. marginale* (*bordiere*), așezate la marginea continentelor, care pot fi deschise, comunicînd larg cu oceanul (ex. **M.** Weddell), sau semiînchise, separate de ocean prin grupuri de insule sau prin peninsule (ex. **M.** Nordului, **M.** Japoniei); *m. interinsulare*, înconjurate de insule (ex. **M.** Javei). După geneză, **m.** se împart în două mari grupe: *m. epicontinentale*, situate pe platforma continentală (avînd adîncimi mici, de obicei pînă la 200 m), care s-au format prin transgresiunea apei în urma mișcărilor eustatice pozitive sau epirogenetice negative (ex. **M.** Baltică), și *m. de ingresiune (tectonice)*, care s-au format prin prăbușirea unor porțiuni de uscat (ex. **M.** Mediterană, **M.** Roșie); acestea din urmă pot avea adîncimi mari. **2.** (DR.) *Mare interioară*, mare înconjurată de teritoriul unui singur stat (ex. Marea Albă). Are regimul apelor interioare — *M. liberă*, întreaga întindere a mărilor sau a oceanelor situată în afara apelor teritoriale. *M.l.* nu este supusă suveranității statelor. Potrivit principiului libertății mării, toate statele se bucură în mod egal de drepturi, cum sînt: dreptul de a naviga liber, dreptul de a exploata bogățiile naturale ale mării, de a instala cabluri submarine etc., cu condiția să nu aducă atingere drepturilor altor state. Se mai numește *largul mării*. — *M. teritorială* v. *ape teritoriale*.

Marea Adunare Națională a Republicii Populare Române *(M.A.N.)*, organ suprem al puterii de stat, care realizează puterea oamenilor muncii de la orașe și sate. Împreună cu sfaturile populare, organele locale ale puterii de stat, care îi sînt subordonate, constituie baza politică a R.P.R. *M.A.N.* este alcătuită din 465 de deputați, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, pe circumscripții electorale. *M.A.N.* exercită toate drepturile statului român democrat-popular și este unicul său organ legislativ. În competența ei directă intră: adoptarea și modificarea Constituției; organizarea Consiliului de Miniștri și a ministerelor, a Tribunalului Suprem, a Procuraturii Generale și a altor organe centrale ale statului; organizarea administrativă a teritoriului; aprobarea planurilor de dezvoltare a economiei naționale, a bugetului de stat și a încheierii exercițiilor bugetare; exercitarea dreptului de amnistie. De asemenea, *M.A.N.* alege Consiliul de Stat, Consiliul de Miniștri, pe membrii Tribunalului Suprem și pe procurorul general, pe care îi poate oricînd revoca, exercită controlul general asupra activității tuturor organelor statului; stabilește linia generală a politicii interne și externe a statului; declară starea de război în cazul unei agresiuni armate îndreptate împotriva țării noas-

tre sau împotriva unui alt stat față de care R.P.R. are obligații de apărare mutuală ce decurg din tratate internaționale; declară mobilizarea parțială sau generală; numește și revocă pe comandantul suprem al Forțelor Armate ale R.P.R.; proclamă, în interesul apărării R.P.R., al asigurării ordinii publice sau al securității statului, starea excepțională în unele localități sau pe întreg teritoriul țării. După alegerile din 1965, *M.A.N.* are următoarea componență: 218 deputați muncitori, 54 de țărani și 193 de intelectuali. Din numărul total de deputați, 67 sînt femei muncitoare, țărănci și intelectuale, 85,6% sînt români și 14,4% din rîndul naționalităților conlocuitoare. Prin caracterul ei larg reprezentativ și prin rolul său în conducerea statului, *M.A.N.* exprimă profundul democratism al orînduirii de stat a R.P.R.

Marea Albă, mare din bazinul Oceanului Înghețat, cuprinsă între peninsulele Kola și Kanin; în nord-est comunică cu Marea Barents. Suprafața: 90 000 km². Adîncimea medie: 89 m; adîncimea maximă: 330 m. Principalele porturi: Arhanghelsk, Onega, Belomorsk. Este legată de Marea Baltică printr-un canal.

Marea Arabiei, mare din bazinul Oceanului Indian, situată între peninsulele Arabia și India. În sud are legătură largă cu oceanul. Prin strîmtoarea Bab el-Mandeb comunică cu Marea Roșie, iar prin Strîmtoarea Ormuz cu Golful Persic. Suprafața: 3 683 000 km². Adîncimea medie: 2 734 m; adîncimea maximă: 5 203 m. Principalele porturi: Bombay (India), Karachi (Pakistan).

Marea Barieră de Corali, șir de recife și insule coraligene de dimensiuni variabile, care se întinde pe circa 2 300 km de-a lungul coastei nord-estice a Australiei, pe marginea platformei continentale. Lățimea barierei variază de la 2 km în nord pînă la 150 km în sud. Accesul vaselor spre țărm se poate realiza doar prin cîteva strîmtori mai largi. În spatele barierei există condiții favorabile pentru navigația costieră.

Marea Britanie, cea mai mare insulă a Arhipelagului Britanic (217 775 km²), înconjurată de Marea Mînecii, Marea Nordului, Oceanul Atlantic și Marea Irlandei. Cuprinde Anglia, Scoția și Țara Galilor (Wales).

Marea Britanie *(Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord)*, stat în Europa vestică, situat pe un arhipelag cuprins între Oceanul Atlantic și Marea Nordului, despărțit de continent prin Marea Mînecii și Pas de Calais. Suprafața: 244 030 km². Populația: 53 674 000 loc. (1963), formată din englezi (4/5), velși (gali), scoțieni, irlandezi. Circa 80% din populație trăiește în orașe. Capitala: *Londra*. Cuprinde insula Marea Britanie, partea nord-estică a insulei Irlanda și o serie de insule și arhipelaguri mai mici (insula Wight, Man, insulele Scilly, Hebride, Orkney, Shetland, Insulele Normande ș.a.). Țărmurile sînt foarte crestate, cu numeroase peninsule (ex. Cornwall, Wales), golfuri și estuare. Teritoriul **M. B.** este format în mare parte din regiuni muntoase de mică altitudine, caledoniene (în nord) și hercinice, puternic erodate și ulterior reînălțate pe porțiuni de-a lungul liniilor de falie. Partea nordică a Scoției (Highlands) are aspect de podiș fragmentat de văi foarte adînci, iar la sud de Canalul Caledonian aspect muntos (munții Grampiani, care ating cea mai mare altitudine din **M.B**: 1 343 m în vîrful Ben Nevis). Spre sud urmează Cîmpia Scoției Centrale și colinele Scoției sudice, care formează limita dintre Scoția și Anglia. Partea nordică a Angliei este străbătută de munții Pennini, orientați nord-sud; în nord-vest sînt situați munții Cumberland, iar în peninsula Wales munții Cambrieni. Între munții Pennini și Wales se întinde o regiune de dealuri line, Midlands, bogată în zăcăminte de cărbuni. Partea sud-estică a Angliei este o cîmpie întinsă, străbătută de șiruri de dealuri asimetrice (cueste). În Irlanda nordică se află munți și podișuri de foarte mică altitudine. Clima temperată oceanică, influențată de curentul Golfstrom. Precipitații abundente, repartizate uniform în decursul anului. Vînturi puternice, cețuri frecvente. Numeroase rîuri, scurte, dar cu debit bogat (mai importante sînt Tamisa, Severn, Ouse, Tweed, Clyde), legate între ele prin canale navigabile. Mari zăcăminte de cărbune (Midlands, Anglia nordică, Wales, Scoția Centrală ș.a.). Mai există zăcăminte de minereu de fier (în Anglia centrală și estică), caolin (Cornwall) și mici zăcăminte de petrol. Bogatele zăcăminte de minereu de staniu și de cupru existente în trecut au fost aproape complet epuizate. **M.B.** este o țară industrială dezvoltată, în economia căreia marile monopoluri au o poziție dominantă. Ca volum al producției industriale se situează pe locul al treilea în lumea capitalistă (8,6% din producția industrială în 1963). Cărbunele are cea mai mare pondere în balanța energetică, dar ponderea petrolului (din import) este în creștere. A început să se utilizeze energia atomică (în prezent sînt în funcțiune patru centrale atomoelectrice). Industria siderurgică, puternic dezvoltată, este concentrată în special în sudul Walesului, în nord-estul Angliei, în zonele Glasgow, Sheffield, Yorkshire ș.a. Metalurgia neferoasă, care se bazează pe minereul importat, s-a dezvoltat în centrele de pe litoral. Cea mai importantă ramură a industriei **M.B.** este construcția de mașini, avînd ca subramuri principale construcțiile navale, producția de automobile, avioane, mașini-unelte, utilaje, mașini agricole, mașini electrice, radio- și teleaparatură. Există numeroase centre ale industriei constructoare de mașini în întreaga țară, concentrări masive observîndu-se în special în zona Londrei, sud-estul Angliei, Midlands de vest, nord-vestul Angliei și sudul Scoției. În cadrul industriei chimice s-au dezvoltat în special industria chimică de bază (regiunea Lancashire-Cheshire), de îngrășăminte chimice, de fibre și fire sintetice, de mase plastice (în regiunea Londrei, Birmingham ș.a.), de cau-

ciuc. Industria textilă, ramură cu veche tradiție, este concentrată mai ales în Lancashire (prelucrarea bumbacului), Yorkshire (prelucrarea lînii), în Midlands de est, în Irlanda (prelucrarea inului). În ultimul timp s-a dezvoltat intens prelucrarea firelor și fibrelor sintetice, dar celelalte subramuri sînt în declin. Industria alimentară produce în special zahăr, bere și produse lactate. Dezvoltarea intensă a industriei a provocat lărgirea continuă a orașelor, care au ajuns de fapt să se unească între ele pe porțiuni întinse, formînd așa-numitele conurbații (aglomerații urbane). Cele mai importante conurbații sînt Marea Londră, Lancashire de sud-est (în jur de Manchester), Clydeside (cu centrul Glasgow), Midlands de vest (cu Birmingham), Yorkshire de vest (cu Leeds) și Merseyside (cu Liverpool), care constituie regiuni industriale foarte puternice, în special de industrie grea. Agricultura are un rol secundar în economie; producția agricolă acoperă mai puțin de jumătate din necesarul de consum. Creșterea animalelor (bovine, oi, porci, păsări) dă circa 70% din valoarea producției agricole. Se fac culturi de cereale (în est și sud-est), sfeclă de zahăr, cartofi. Pescuit intens, în special în Marea Nordului și în apele de la nord de Scoția. Transportul maritim este deosebit de dezvoltat. **M.B.** are una dintre cele mai importante flote comerciale din lume. Principalele porturi sînt: Londra, Liverpool, Southampton, Manchester, Glasgow, Belfast, Hull, Bristol, Swansea, Middlesbrough, Newcastle. Comerțul exterior are un rol important în economia **M.B.** O mare parte din materiile prime și din produsele alimentare provin din import. La export predomină net produsele industriale (circa 80%): mașini și utilaje, automobile, avioane, mașini electrice, produse chimice, izotopi radioactivi ș.a. Circa 50% din comerțul exterior este orientat spre țările Comunității Britanice de Națiuni. — *Istoric.* Locuită din timpuri străvechi (în partea de vest de populații iberice), **M.B.** a fost invadată, pe la mijlocul mileniului I î.e.n., de triburi celtice, iar în sec. I e.n. o mare parte a teritoriului ei a fost ocupată de romani și transformată în provincie romană *(Britania)*. În sec. V—VII, pe teritoriul **M.B.** (cu excepția Țării Galilor și Scoției), cucerit de triburile germanice ale anglilor, iuților și saxonilor, care au înfrînt rezistența celților conduși de legendarul rege Arthur, s-au constituit cîteva regate feudale timpurii, unificate la începutul sec. al IX-lea în regatul unit al anglo-saxonilor, cunoscut sub numele de *Anglia*. Dintre regii acestui stat unificat, cel mai cunoscut a fost Alfred cel Mare (871—899 sau 900), în timpul căruia s-a alcătuit un cod de legi scrise. În urma unor repetate invazii, danezii au ocupat în

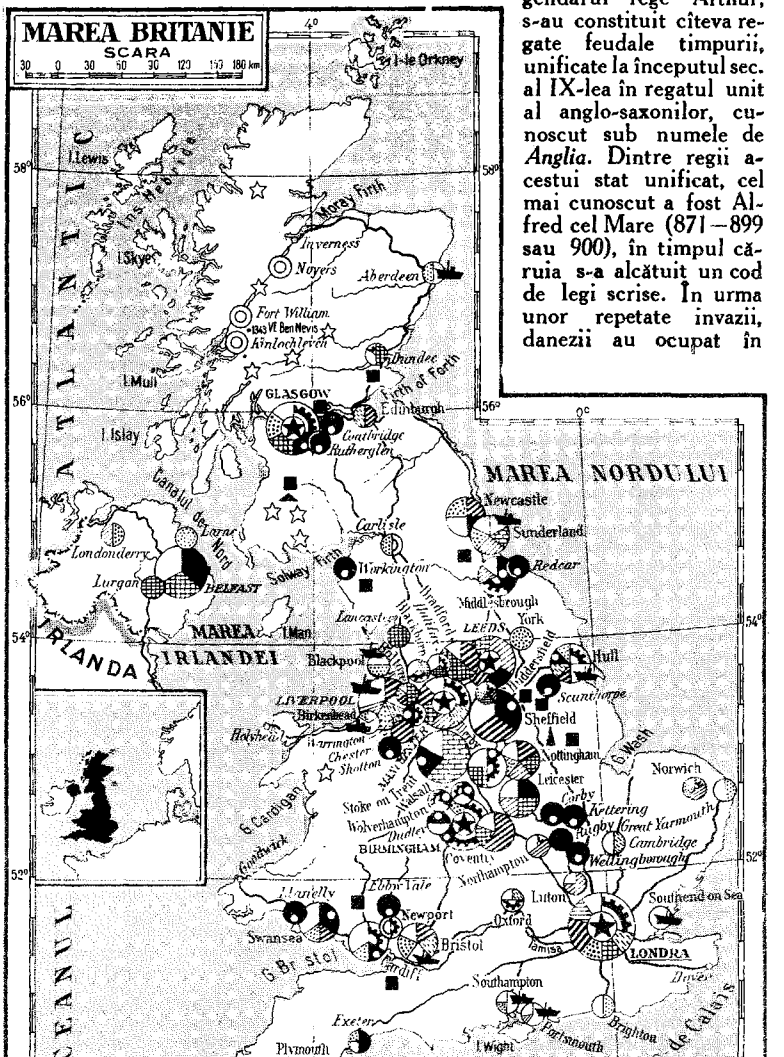

întregime Anglia pînă în 1016 şi au stăpînit-o pînă în 1042. În 1066 normanzii aşezaţi în Franţa au organizat un război de cucerire a Angliei. Victorios în lupta de la Hastings (1066), William I Cuceritorul, ducele Normandiei, a supus Anglia, devenind rege al acesteia (1066—1087). După cucerirea normandă, procesul cristalizării şi generalizării relaţiilor feudale în Anglia s-a accelerat. Henric al II-lea Plantagenet (1154—1189) a întărit puterea regală şi a consolidat, printr-o serie de reforme, elementele de centralizare statală. În a doua jumătate a sec. al XII-lea, Anglia a început cucerirea Irlandei. În timpul domniei lui Ioan fără Ţară (1199—1216) a avut loc răscoala baronilor, sprijinită de cavaleri şi orăşeni, care i-au impus semnarea actului cunoscut sub numele de Magna Charta Libertatum (1215). În urma unui război civil (1263—1265), izbucnit în timpul lui Henric al III-lea (1216—1272), s-a instituit practica convocării parlamentului (1265), care, pe la mijlocul sec. al XVI-lea, s-a împărţit în Camera Lorzilor şi Camera Comunelor. În urma războiului de 100 de ani (1337—1453), Anglia a pierdut toate posesiunile din Franţa (cu excepţia portului Calais, care a rămas în stăpînirea englezilor pînă în 1558). În 1381 a avut loc în Anglia o puternică răscoală ţărănească antifeudală, condusă de W. Tyler, la care au participat şi lollarzii, în frunte cu J. Ball. Ridicarea nobilimii mici şi mijlocii, legată de producţia pentru piaţă, şi dezvoltarea elementelor capitaliste au contribuit la decăderea vechii nobilimi feudale, care a pierit în mare parte în timpul *războiului celor două roze* (1455—1485). Dezvoltarea economică a Angliei se caracterizează prin formarea de timpuriu a relaţiilor capitaliste, atît în industrie (în special în cea textilă, sub forma manufacturilor) cît şi în agricultură (sub forma fermelor). Începînd din sec. al XVI-lea are loc procesul acumulării primitive a capitalului, la baza căruia au stat *împrejmuirile* (alungarea în masă a ţăranilor de pe pămînturile lor şi transformarea acestora în păşuni pentru oi), care au provocat numeroase răscoale ţărăneşti, culminînd cu aceea din 1549, condusă de Robert Kett. La sfîrşitul sec. al XV-lea s-a instaurat în Anglia monarhia absolută a Tudorilor. Reprezentanţii mai de seamă ai dinastiei Tudorilor au fost: Henric al VII-lea (1485—1509), Henric al VIII-lea (1509—1547) şi Elisabeta I (1558—1603). Prin Reforma engleză, începută în timpul lui Henric al VIII-lea, s-a constituit biserica anglicană şi au fost secularizate averile mănăstireşti în folosul burgheziei şi al noii nobilimi. În timpul dinastiei Tudorilor a început criza orînduirii feudale engleze, care s-a adîncit în timpul dinastiei Stuarţilor (Iacob I, 1603—1625, şi Carol I, 1625 — 1649). În 1640 a început revoluţia burgheză din Anglia, terminată cu proclamarea republicii (1649); puterea politică a trecut astfel în mîinile burgheziei şi ale noii nobilimi îmburgheziţe. În 1653 a fost instaurat în Anglia protectoratul lui O. Cromwell (pînă în 1658), iar în 1660 a fost restaurată dinastia Stuarţilor care, urmărind reinstaurarea absolutismului, a nemulţumit burghezia şi noua nobilime. Printr-o lovitură de stat, cunoscută în istoriografia burgheză sub numele de „revoluţia glorioasă" (1688—1689), dinastia Stuart a fost detronată şi s-a instaurat monarhia constituţională, stathuderul Olandei, Wilhelm al III-lea de Orania, devenind rege al Angliei (1689—1702). În 1707 a avut loc unirea definitivă a Angliei cu Scoţia în *Regatul Unit al Marii Britanii*, iar în 1714 a fost adusă la tronul Angliei dinastia de Hanovra. Viaţa politică internă din a doua jumătate a sec. al XVII-lea se caracterizează prin crearea partidelor tory şi whig (la mijlocul sec. al XIX-lea, pe baza acestor partide, au fost create partidele conservator şi liberal). În sec. XVII—XVIII, **M.B.** a dus împotriva Franţei o luptă susţinută pentru supremaţia comercială şi colonială. În urma înfrîngerii Franţei în războiul de şapte ani (1756—1763), hegemonia comercială şi colonială a trecut în mîinile **M.B.**, care a pus bazele imperiului său colonial prin acapararea unor întinse teritorii în Asia şi în America de Nord. Ca urmare a războiului pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783), din posesiunile **M.B.** din America de Nord s-au desprins cele 13 colonii nord-americane care au format Statele Unite ale Americii. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, **M.B.** a fost iniţiatorul şi organizatorul principal al coaliţiilor statelor europene împotriva Franţei revoluţionare, iar apoi împotriva lui Napoleon I. Burghezia engleză s-a folosit de înfrîngerea lui Napoleon I pentru întărirea supremaţiei comerciale, industriale şi coloniale a **M.B.** Pe baza hotărîrilor Congresului de la Viena (1814—1815), **M.B.** a dobîndit insula Malta, Insulele Ionice, Colonia Capului, insula Ceylon şi alte cîteva teritorii. Acumularea capitalului, realizată în special din jefuirea coloniilor şi din exproprierea ţărănimii engleze, a dus la dezvoltarea forţelor de producţie capitaliste. Aceasta a pregătit terenul pentru revoluţia industrială (ultimul pătrar al sec. al XVIII-lea şi prima jumătate a sec. al XIX-lea), în urma căreia **M.B.** a devenit o mare putere industrială. În 1825, **M.B.** a trecut prin prima criză ciclică de supraproducţie. În deceniile al patrulea şi al cincilea ale sec. al XIX-lea, în **M.B.** a avut loc prima mişcare politică revoluţionară de masă a proletariatului din istoria mişcării muncitoreşti, cunoscută sub numele de cartism. Mişcarea muncitorească din **M.B.** a fost puternic influenţată de activitatea Internaţionalei I, fundată la Londra (28 septembrie 1864). În prima jumătate a sec. al XIX-lea, **M.B.** a început colonizarea Australiei şi a Noii Zeelande şi a ocupat întinse teritorii în Asia şi în Africa de Sud. **M.B.** a purtat războaie împotriva Chinei (1840—1842 şi 1856—1860), a înăbuşit răs-

coalele naţionale din Irlanda (1848, 1867), răscoala de eliberare din India (răscoala şipailor, 1857—1859) şi mişcările de eliberare din alte posesiuni coloniale. În deceniile al optulea şi al nouălea ale sec. al XIX-lea s-a produs un nou avînt al mişcării muncitoreşti britanice, întărindu-se sindicatele. În 1893 s-a format Partidul muncitoresc independent, iar în 1900 Comitetul reprezentării muncitoreşti, transformat în 1906 în Partidul laburist. Ultimul pătrar al sec. al XIX-lea s-a caracterizat printr-o vastă expansiune colonială a Marii Britanii: a acaparat Canalul Suez (1875), insula Cipru (1878), Egiptul (1882), Sudanul răsăritean (1898), iar în urma războiului anglo-bur din 1899 — 1902 republicile bure din Africa de Sud. O dată cu trecerea la imperialism a principalelor ţări capitaliste, **M.B.** şi-a pierdut monopolul industrial şi a fost întrecută din punct de vedere economic de S.U.A. şi de Germania. La începutul sec. al XX-lea s-au ascuţit contradicţiile anglo-germane, ceea ce a determinat Anglia să încheie, în 1904, un acord cu Franţa, iar în 1907 şi cu Rusia, constituind Antanta. **M.B.** a luat parte la primul război mondial (1914—1918), în urma căruia şi-a extins mult imperiul colonial pe seama posesiunilor Germaniei. În timpul războiului civil din U.R.S.S. (1918—1920), **M.B.** a participat la intervenţia armată împotriva Rusiei Sovietice. Datorită ascuţirii contradicţiilor de clasă şi sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, mişcarea muncitorească engleză, condusă de elementele revoluţionare din sînul comitetelor de fabrică, a luat o mare amploare. În 1920 a fost creat Partidul Comunist din Marea Britanie. Un val de puternice greve cu accentuat caracter politic a cuprins **M.B.**; ele au culminat cu greva generală din mai 1926, la care au luat parte circa 6 000 000 de muncitori. Criza economică mondială (1929—1933) a avut repercusiuni grave şi asupra economiei **M.B.** şi a fost însoţită de intensificarea ofensivei burgheziei împotriva clasei muncitoare. Pe plan extern, în perioada dintre cele două războaie mondiale, **M.B.** a urmărit menţinerea statu-quoului stabilit în 1919 prin pacea de la Versailles. Monopolurile britanice au participat la refacerea potenţialului economic-militar al Germaniei (planurile Dawes, Young). În noiembrie 1938, **M.B.** a semnat, împreună cu Franţa şi cu Germania hitleristă, acordul de la München. După ce Germania hitleristă, atacînd Polonia, a dezlănţuit la 1 septembrie 1939 al doilea război mondial, **M.B.** i-a declarat război (3 septembrie 1939), participînd la acţiunile militare din Franţa şi Belgia din 1940. În mai 1940, forţele expediţionare britanice au suferit o grea înfrîngere la Dunkerque. În 1941, **M.B.** a declarat război şi Japoniei. La 12 iulie 1941 a fost semnat la Moscova acordul sovieto-englez cu privire la acţiunile comune în războiul împotriva Germaniei hitleriste. La 6 decembrie 1941, **M.B.** a declarat război României. Trupele **M.B.** au luptat pe fronturile Africii şi Asiei, împotriva armatelor coaliţiei fasciste. În iunie 1944, trupele **M.B.**, alături de cele ale S.U.A., au debarcat pe coasta Normandiei, deschizînd al doilea front în Europa. După al doilea război mondial, în condiţiile prăbuşirii sistemului colonial al imperialismului, imperiul colonial al **M.B.** s-a destrămat. Teritorii întinse ale fostului imperiu colonial, pe care imperialiştii englezi încercaseră să-l salveze prin crearea Comunităţii Britanice de Naţiuni, şi-au proclamat independenţa. În 1964, mai mult de $^4/_5$ din teritoriile imperiului colonial englez şi peste 95% din populaţiile supuse se eliberaseră de sub jugul colonialiştilor. În octombrie 1956 **M.B.** a participat, alături de Franţa şi de Israel, la agresiunea armată împotriva Egiptului, care s-a soldat cu un eşec. **M.B.** face parte din N.A.T.O. (1949), din Uniunea Europei occidentale (1954), din S.E.A.T.O. (1954), din C.E.N.T.O. (1955). Din 1959 **M.B.** face parte din Asociaţia europeană a comerţului liber. **M.B.** este o monarhie constituţională. Ea nu are o constituţie unică, scrisă, dreptul constituţional bazîndu-se pe o serie de legi-statute elaborate de parlament în decursul veacurilor, pe hotărîri ale instanţelor judecătoreşti şi pe obiceiuri constituţionale. Şeful statului este regele (regina), care este în acelaşi timp şi şeful Comunităţii Britanice de Naţiuni (Commonwealth). Organul legislativ suprem este Parlamentul bicameral (Camera Lorzilor şi Camera Comunelor). Organul suprem al puterii executive este Cabinetul de Miniştri. **M.B.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul laburist, Partidul conservator, Partidul liberal, Partidul Comunist din Marea Britanie.

Marea Caraibilor (Marea Antilelor), mare din bazinul Oceanului Atlantic, delimitată de Antilele Mari şi Antilele Mici, America Centrală şi America de Sud. Comunică cu Golful Mexic prin strîmtoarea Yucatan, cu Oceanul Pacific prin Canalul Panama şi cu Oceanul Atlantic prin numeroase strîmtori. Suprafaţa: 2 745 000 km^2. Adîncimea medie: 2 491 m. Relieful fundului este format din numeroase gropi abisale şi praguri (adîncimea maximă: 7 241 m, în groapa Bartlet). Pescuit dezvoltat. Principalele porturi: Maracaibo, La Guaira (Venezuela), Cartagena (Columbia), Colón (Panama), Santiago (Cuba).

Marea Chinei de Est, mare din bazinul Oceanului Pacific, cuprinsă între ţărmul Chinei şi insulele Ryukyu şi Kyushu. Are legătură largă cu Marea Galbenă, comunică cu Marea Japoniei prin Strîmtoarea Coreii, cu Marea Chinei de Sud prin strîmtoarea Taivan, cu Oceanul Pacific prin numeroasele strîmtori dintre insule. Suprafaţa: 752 000 km^2. Adîncimea medie: 349 m. Adîncimea maximă: 2 700 m. Este situată în cea mai mare parte pe platforma continentală. Pescuit dezvoltat. Porturi mai importante: Şanhai (R.P. Chineză), Nagasaki (Japonia).

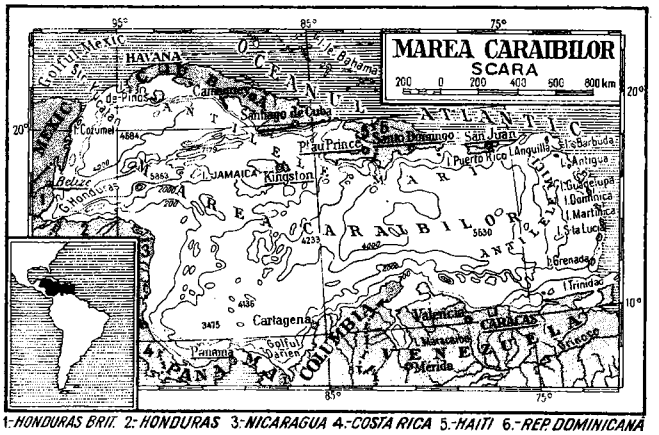

1-HONDURAS BRIT. 2-HONDURAS 3-NICARAGUA 4-COSTA RICA 5-HAITI 6-REP. DOMINICANA

Marea Chinei de Sud, mare din bazinul Oceanului Pacific, situată între ţărmul sud-estic al Asiei, peninsula Malacca, insula Kalimantan, Arhipelagul Filipinelor şi insula Taivan. Comunică în nord, prin strîmtoarea Taivan, cu Marea Chinei de Est, iar în est şi sud, prin numeroase strîmtori, cu Marea Sulu şi cu Marea Java. Suprafaţa: 3 447 000 km². Adîncimea medie: 1 140 m; adîncimea maximă: 5 420 m. Numeroase insule coraligene. Se practică intens pescuitul.

Marea Ciukotka, mare din bazinul Oceanului Îngheţat, situată între insula Vranghel, Peninsula Ciukotka şi Alaska. În partea nordică e larg deschisă spre Oceanul Îngheţat. iar în sud comunică prin Strîmtoarea Bering cu Oceanul Pacific. Suprafaţa: 582 000 km². Adîncimea medie: 88 m; adîncimea maximă: 120 m. Este situată pe platforma continentală. Cea mai mare parte a anului este acoperită de gheţuri.

Marea Coralilor, mare din bazinul Oceanului Pacific, cuprinsă între coasta nord-estică a Australiei, Noua Guinee, insulele Solomon şi Noile Hebride. Suprafaţa: 4 791 000 km². Adîncimea medie: 2 394 m; adîncimea maximă: 9 140 m. În cadrul Mării Coralilor există numeroase recife şi insule coraligene.

Marea Galbenă, mare mărginaşă a Oceanului Pacific, cuprinsă între peninsula Coreea şi ţărmul continentului asiatic, la nord de gura fluviului Ianţzî. În sud e larg deschisă spre Marea Chinei de Est. Suprafaţa: 417 000 km². Adîncimea medie: 40 m; adîncimea maximă: 106 m. Importantă regiune de pescuit. Principalele porturi: Teanţzin, Ţindao, Liuta (R.P. Chineză), Incion (Coreea de Sud).

Marea Groenlandei, mare din bazinul Oceanului Îngheţat, cuprinsă între ţărmul estic al Groenlandei, Islanda, insula Jan Mayen şi arhipelagul Spitzbergen. Comunică larg cu Oceanul Atlantic şi cu Marea Norvegiei. Suprafaţa: 1 205 000 km². Adîncimea medie: 1 444 m, adîncimea maximă: 4 846 m. Este străbătută de curentul rece al Groenlandei de est (în partea vestică) şi de curentul Spitzbergen, o ramură a Golfstromului (în partea estică). Regiune de pescuit.

„Marea iniţiativă (Despre eroismul muncitorilor în spatele frontului. Cu prilejul «subotnicelor comuniste»)", lucrare a lui V.I. Lenin, scrisă în 1919, consacrată însemnătăţii istorice a subotnicelor comuniste, ca manifestare conştientă şi liberă a iniţiativei creatoare a muncitorilor în vederea sporirii productivităţii muncii, a trecerii la noua disciplină a muncii, a creării condiţiilor socialiste în economie şi în viaţă. Tot aici V.I. Lenin a dezvoltat învăţătura marxistă despre clase şi lupta de clasă, despre rolul conducător al clasei muncitoare în frunte cu partidul său, despre statul socialist ca instrument principal al construirii socialismului.

Marea Irlandei, mare din bazinul Oceanului Atlantic, situată între Marea Britanie şi Irlanda. Adîncimea maximă: 272 m. Ţărmuri foarte fragmentate. Cea mai mare insulă din **M.I.** este Man. Principalele porturi: Liverpool (Marea Britanie) şi Dublin (Irlanda). Pescuit dezvoltat.

Marea Japoniei, mare din bazinul Oceanului Pacific, cuprinsă între ţărmul estic al Asiei şi insulele Sahalin, Hokkaido şi Honshu. Comunică prin strîmtori cu Marea Ohotsk, Marea Chinei de Est şi Oceanul Pacific. Suprafaţa: 975 000 km². Adîncimea medie: 1 752 m; adîncimea maximă: 4 226 m. Pescuit dezvoltat.

Marea Marmara, mare situată între Asia Mică şi Peninsula Balcanică. Prin Bosfor comunică cu Marea Neagră, iar prin Dardanele cu Marea Egee. Suprafaţa: 11 472 km². Adîncimea medie: 357 m; adîncimea maximă: 1 355 m. Pe ţărmul nordic al mării se află oraşul Istanbul.

Marea Mediterană v. **Mediterana.**

Marea Mînecii, mare cuprinsă între ţărmul nordic al Franţei şi coasta de sud a Marii Britanii. Face legătura între Marea Nordului (prin strîmtoarea Calais) şi Oceanul Atlantic. Adîncimea maximă: 172 m. Principalele porturi: Portsmouth, Southampton, Plymouth (Marea Britanie), Le Havre, Cherbourg (Franţa).

Marea Moartă, lac în Orientul Apropiat, pe fundul depresiunii tectonice Ghor, împărţit între Iordania şi Israel. Suprafaţa apei se află la 392 m sub nivelul oceanului planetar, fiind astfel locul cu cea mai joasă altitudine de pe glob. Adîncimea maximă: 356 m. Principalul afluent este Iordanul. Datorită evaporaţiei puternice în condiţiile climatului arid, salinitatea **M.M.** este foarte ridicată (260 ‰, adică de 7,5 ori mai mare decît a apei oceanice). Sărurile de potasiu şi alte săruri care intră în compoziţia apelor ei se valorifică.

Marea Neagră, mare continentală situată între Europa sud-estică şi Asia Mică, care scaldă ţărmurile României (245 km), U.R.S.S., Turciei şi Bulgariei. Prin sistemul de strîmtori Bosfor-Marea Marmara-Dardanele comunică cu Marea Mediterană, iar prin strîmtoarea Kerci cu Marea de Azov (care reprezintă de fapt o anexă a Mării Negre). Suprafaţa: 413 488 km². Adîncimea medie: 1 271 m. Are în linii mari formă ovală şi ţărmuri puţin crestate (cu excepţia peninsulei Crimeea), în nord-vest cu numeroase limanuri. Platforma continentală este foarte extinsă, mai ales în nord-vest, apoi adîncimile cresc, ajungînd în regiunea centrală-sudică la 2 245 m. În **M.N.** se varsă numeroase fluvii mari (Dunărea, Nistru, Bug, Nipru, Rioni, Kizil-Irmak ş.a.), de aceea salinitatea ei este scăzută (în medie 20—22‰) în comparaţie cu cea a oceanului planetar. Temperatura medie anuală în sectorul românesc este de +12,5° C, depăşind cu 2°C temperatura medie a aerului. Iarna temperaturile scad destul de mult, bat frecvent vînturile de nord-est care provoacă valuri mari foarte periculoase pentru navigaţie. În iernile mai reci, în zona litorală nordică marea îngheaţă. Sub influenţa vînturilor se formează un curent circular, dirijat de linia ţărmurilor, care, datorită peninsulei Crimeea, se împarte în două ramuri închise: estică şi vestică. Un curent de suprafaţă transportă prin Bosfor apele mai dulci ale **M.N.** spre Marea Mediterană; în adîncime se formează un curent compensator, care transportă în sens contrar ape cu salinitate mare. Din cauza lipsei de circulaţie verticală, la adîncimi mai mari nu pătrunde suficient oxigen şi predomină hidrogenul sulfurat. În **M.N.** trăiesc circa 1 500 de specii de animale, în special nevertebrate, peşti (dintre care au mare importanţă economică scrumbiile, pălămida, hamsiile, stavrizii şi în special sturionii, cu specii care există numai în Marea Caspică, în **M.N.** şi, în mai mică măsură, în Marea Mediterană: morunul, nisetrul, păstruga), delfini şi chiar cîteva foci în regiunea capului Caliacra. Din cele mai vechi timpuri, **M.N.** a constituit o cale de legătură prin intermediul căreia populaţia băştinaşă din regiunile pontice a intrat în contact cu cultura miceniană. Începînd din sec. al VIII-lea î.e.n., pe ţărmurile **M.N.** coloniştii greci (care o numeau Pontul Euxin) au întemeiat un număr de oraşe (Phanagoria Kimmerike, Apollonia Pontică, Mesembria, Odessos, Callatis, Tomis, Histria, Tyras, Olbia, Chersones, Theodosia, Panticapaion, Dioscurias, Phasis, Trapezunt, Sinope, Heracleea Pontică ş.a.), care au avut un imporant rol economic, politic şi cultural, contribuind la grăbirea procesului descompunerii comunei primitive la triburile locale. După expediţia lui Pericle în Pont (437 î.e.n.), rolul preponderent în viaţa economică a

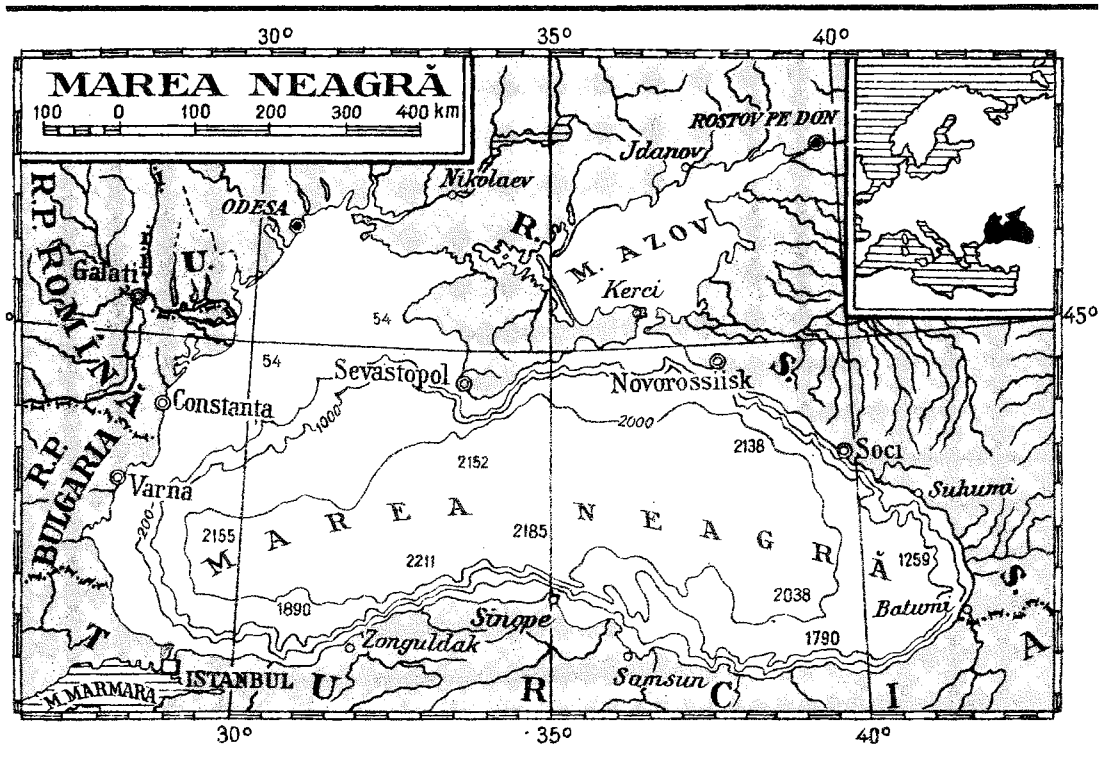

bazinului **M.N.** l-a avut Atena. Mai tîrziu, în anul 88 î.e.n., regele Pontului, Mitridate al VI-lea, Eupator, devenise cîrmuitorul sau aliatul tuturor triburilor şi popoarelor din jurul **M.N.** (cu excepţia Bitiniei), reprezentînd o ameninţare serioasă pentru influenţa romană în Orient. La mijlocul sec. I î.e.n., Burebista, conducătorul statului dac începător, şi-a întins stăpînirea asupra ţărmului stîng al **M.N.**, cuprins între Nistru şi Apollonia Pontică. Dobrogea a fost cucerită de romani şi inclusă în provincia Moesia în anul 46 e.n. Oraşele de pe litoralul dobrogean al **M.N.** (Callatis, Tomis şi Histria) au intrat astfel în stăpînirea Romei, cunoscînd o nouă perioadă de înflorire economică şi culturală (perioada romană). Dominaţia romană în bazinul **M.N.** a fost continuată de cea romano-bizantină (sec. IV — VII), care, pentru a-şi menţine stăpînirea drumurilor comerciale din **M.N.**, a trebuit să înfrîngă rivalitatea statului iranian al Sasanizilor, iar apoi pe cea a cnejilor ruşi. După cucerirea Constantinopolului de către cruciaţii apuseni (1204), pe litoralul de sud al **M.N.** a apărut Imperiul de la Trapezunt. Din aceeaşi perioadă a început şi pătrunderea neguţătorilor genovezi şi veneţieni, care pînă la cucerirea turcească şi-au instituit monopolul comercial în bazinul **M.N.** La sfîrşitul sec. al XIV-lea — începutul sec. al XV-lea, **M.N.** constituia hotarul estic al Moldovei şi al Ţării Româneşti. După căderea Caffei, trecerea Crimeii sub suzeranitatea turcească (1475) şi căderea Chiliei şi Cetăţii Albe în mîna turcilor (1484), aproape întreg litoralul **M.N.** se afla în stăpînirea Imperiului otoman. În urma războaielor ruso-turce din sec. XVIII—XIX, stăpînirea turcească s-a restrîns continuu, pînă ce, în urma primului război balcanic (1912), stăpînirea asupra ţărmurilor **M.N.** de către statele riverane a căpătat aproximativ configuraţia actuală. **M.N.** e o importantă cale navigabilă, legînd regiunile riverane cu Mediterana şi prin aceasta cu oceanul planetar. Principalele porturi: Constanţa (R.P.R.), Odesa, Herson, Tuapse, Novorossiisk, Poti, Batumi (U.R.S.S.), Trabzon, Sinop (Turcia), Varna, Burgas (Bulgaria). Litoralul Mării Negre constituie o importantă zonă balneoclimatică; de-a lungul lui s-au dezvoltat numeroase staţiuni de renume internaţional: Mamaia, Eforie, Mangalia (R.P.R.), Ialta, Soci, Suhumi, Batumi (U.R.S.S.), Varna (R.P. Bulgaria). V. şi litoralul românesc al Mării Negre.

Marea Nordului, mare în bazinul Oceanului Atlantic, cuprinsă între Arhipelagul Britanic, Scandinavia, Iutlanda şi ţărmul continentului european. În nord comunică cu Marea Norvegiei, în est, prin strîmtorile daneze, cu Marea Baltică, iar în sud-vest, prin strîmtoarea Calais, cu Marea Mînecii. Suprafaţa: 544 000 km². Adîncimea medie: 96 m; adîncimea maximă: 463 m. În partea sudică a mării se află o zonă cu adîncimi foarte mici (Dogger Bank). Ţărmul nord-estic este fragmentat de fiorduri, iar cel sudic prezintă numeroase golfuri. În **M.N.** se varsă fluviile Elba, Rin, Tamisa ş.a. Una dintre cele mai importante regiuni de pescuit (peste 1 000 000 t pe an). Navigaţie intensă. Principalele porturi sînt: Londra, Anvers, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen.

Marea Norvegiei, mare din bazinul Oceanului Îngheţat, cuprinsă între Peninsula Scandinavă şi insulele Shetland, Feroe, Islanda şi Jan Mayen. Comunică larg cu Marea Barents, cu Marea Groenlandei şi cu Oceanul Atlantic (de care este despărţită printr-un prag submarin). Suprafaţa: 1 383 000 km². Adîncimea medie: 1 742 m; adîncimea maximă: 3 860 m. Este străbătută de curentul Norvegiei, o ramură a Golfstromului.

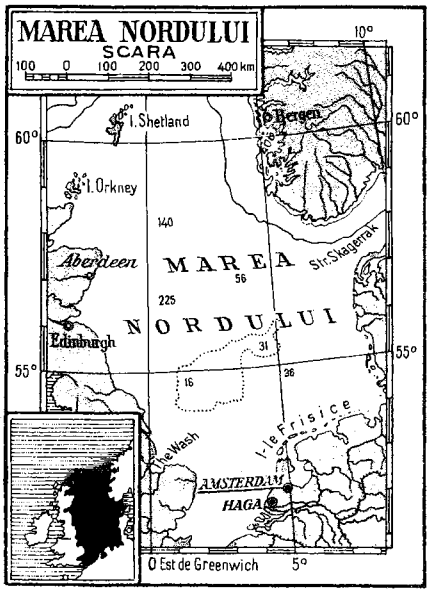

Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, prima revoluţie socialistă victorioasă din istoria omenirii, înfăptuită în Rusia, în octombrie 1917, de clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea săracă şi sub conducerea partidului comunist, creat şi condus de V. I. Lenin. Premisele izbucnirii şi victoriei **M.R.S. din O.** au constat în ascuţirea contradicţiilor sociale din Rusia la începutul sec. al XX-lea. Încă de la începutul secolului, Rusia devenise centrul mişcării revoluţionare internaţionale. Ea era o verigă slabă în lanţul statelor capitaliste, punctul nodal al tuturor contradicţiilor imperialismului, focar al asupririi capitaliste, moşiereşti şi coloniale. Primul război mondial a adîncit contradicţiile imperialismului, a slăbit capitalismul mondial, a grăbit şi a înlesnit izbucnirea Revoluţiei din Octombrie. O condiţie hotărîtoare pentru victoria revoluţiei a constituit-o existenţa în Rusia a unui partid revoluţionar, marxist-leninist, care a reuşit să unească într-un singur torent revoluţionar lupta clasei muncitoare pentru socialism, lupta maselor ţărăniimii pentru pămînt, lupta de eliberare naţională a popoarelor asuprite din Rusia, lupta poporului împotriva războiului

imperialist. În urma revoluției din februarie 1917, care a răsturnat absolutismul țarist, în Rusia a existat o dualitate a puterii. O particularitate a situației politice din Rusia era aceea că partidele mic-burgheze, care dețineau majoritatea în soviete, sprijineau guvernul provizoriu al burgheziei. În condițiile dualității puterii, cînd burghezia nu putea să folosească violența împotriva maselor, bolșevicii au militat pentru dezvoltarea pașnică a revoluției, prin trecerea întregii puteri în mîinile sovietelor. Cînd, în vara anului 1917, dualitatea puterii a luat sfîrșit prin trecerea întregii puteri reale în mîinile guvernului provizoriu contrarevoluționar, bolșevicii au schimbat tactica, chemînd masele la insurecția armată pentru răsturnarea burgheziei și instaurarea dictaturii proletariatului, singura putere de stat care putea înfăptui aspirațiile vitale ale maselor: pămînt, pace, libertate, eliberarea de exploatare. **M.R.S. din O.** a început prin insurecția armată de la Petrograd. În noaptea de 24 octombrie (6 noiembrie), Lenin a sosit la Smolnîi, sediul C.C. al partidului, preluînd direct conducerea insurecției. La 25 octombrie, Garda roșie și trupele revoluționare au ocupat instituțiile și punctele importante din capitală, iar în noaptea de 25 spre 26 octombrie (6 spre 7 noiembrie) a fost ocupat Palatul de iarnă și arestat guvernul provizoriu. Insurecția armată a ieșit victorioasă în capitala țării, la Petrograd, marcînd victoria revoluției proletare în Rusia. În seara aceleiași zile, cel de-al II-lea Congres general al Sovietelor din Rusia a declarat că întreaga putere a trecut în mîinile sovietelor și a alcătuit primul guvern sovietic, condus de Lenin. Congresul a adoptat, de asemenea, istoricele decrete: *Decretul asupra păcii* și *Decretul asupra pămîntului*. Din octombrie 1917 pînă în februarie 1918 revoluția s-a extins în întreaga țară. Revoluția din Octombrie a răsturnat, pentru prima oară în istoria omenirii, puterea exploatatorilor, instaurînd pe a șasea parte a globului pămîntesc, în Rusia, dictatura proletariatului. Ea a sfărîmat vechea mașină de stat, a distrus aparatul de stat al claselor exploatatoare și în locul lui a creat un stat de tip nou: Puterea Sovietică, ca formă a dictaturii proletariatului. Revoluția din Octombrie se deosebește radical de toate revoluțiile din trecut, deoarece a dus nu la înlocuirea unei forme de exploatare prin alta, ci la desființarea oricărei exploatări și asupriri. Ea a desființat proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, a trecut în mod gratuit în folosința țăranilor întregul pămînt al moșierilor. Eliberarea de exploatare a descătușat inițiativa creatoare a celor ce muncesc, a deschis largi posibilități pentru dezvoltarea rapidă a forțelor de producție ale țării. Una dintre cele mai mari cuceriri ale Revoluției din Octombrie este lichidarea asupririi naționale a popoarelor neruse din fosta Rusie țaristă. Revoluția din Octombrie a smuls Rusia din sîngerosul război imperialist, a salvat țara de catastrofa națională la care o condamnaseră moșierii și capitaliștii. Revoluția din Octombrie a exercitat o considerabilă influență asupra întregului mers al istoriei mondiale; ea a avut un profund răsunet în rîndurile oamenilor muncii din întreaga lume, a dat un puternic avînt luptei lor revoluționare. Pe fondul ascuțirii contradicțiilor de clasă din diferite țări, influența **M.R.S. din O.** a contribuit la maturizarea politică și ideologică a clasei muncitoare internaționale. În întreaga lume a crescut valul luptei revoluționare. În Germania, în Austro-Ungaria și în alte țări s-au desfășurat revoluții burghezo-democratice; în Ungaria și în Bavaria s-a instaurat temporar o putere muncitorească-țărănească; s-a intensificat lupta popoarelor împotriva colonialismului. Muncitorii din toate țările, intelectualii cu vederi înaintate și-au manifestat solidaritatea cu Revoluția din Octombrie, au luptat activ împotriva intervenției armate antisovietice a imperialismului internațional. Răsturnarea puterii capitaliștilor și moșierilor din Rusia a răscolit puternic conștiința maselor populare din România. Ideile **M.R.S. din O.** au avut un uriaș ecou în rîndurile maselor largi din România, găsind în condițiile economice și sociale din țara noastră un teren deosebit de fertil. Alături de proletariatul internațional, clasa muncitoare din România s-a ridicat activ în apărarea Revoluției din Octombrie; muncitori și țărani români, formînd batalioane și gărzi revoluționare, au luptat alături de Armata Roșie pe fronturile războiului civil pentru apărarea Puterii sovietice. Rupînd lanțul dominației capitaliste pe a șasea parte a globului pămîntesc, **M.R.S. din O.** a inaugurat o nouă etapă în istoria omenirii, a deschis epoca revoluțiilor proletare victorioase, epoca trecerii omenirii de la capitalism la socialism. Slăbind imperialismul și demonstrînd că dominația lui nu este veșnică, ea a dat totodată un puternic impuls luptei de eliberare națională a popoarelor din Asia, Africa, America Latină. Ea a ridicat steagul luptei pentru pace, împotriva războaielor imperialiste, marcînd o cotitură în relațiile dintre state și popoare. Spărtura înfăptuită de **M.R.S. din O.** în lanțul imperialist a fost continuată și lărgită de revoluțiile socialiste care au avut loc după cel de-al doilea război mondial și care au dus la transformarea socialismului într-un sistem mondial ce devine tot mai mult factorul hotărîtor al dezvoltării societății contemporane. Experiența istorică a desfășurării revoluțiilor socialiste a dezvăluit *legile generale ale revoluției și construcției socialiste*, legi obiective, valabile pentru toate țările care trec de la capitalism la socialism, îmbogățind astfel tezaurul experienței revoluționare a clasei muncitoare internaționale. Revoluția din Octombrie, transformările social-politice uriașe care au avut loc ulterior în lume au demonstrat forța și viabilitatea marxism-leninismului, indicînd calea spre eliberarea întregii omeniri de sclavia capitalului, pentru făurirea orînduirii noi, socialiste.

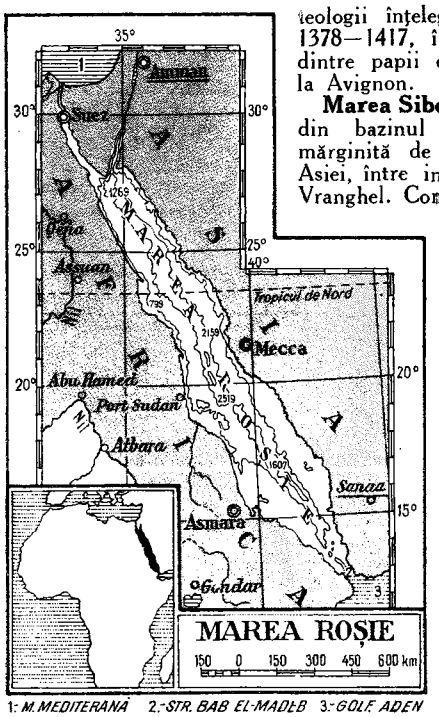

1: M. MEDITERANĂ 2: STR. BAB EL-MANDEB 3: GOLF. ADEN

Marea Roșie, mare din bazinul Oceanului Indian, situată între Africa și Arabia. La sud, prin stîmtoarea Bab el-Mandeb, comunică cu Marea Arabiei; la nord, prin Canalul Suez, este legată de Marea Mediterană. Suprafața: 450 000 km². Adîncimea medie: 558 m; adîncimea maximă: 2 604 m. Este cea mai sărată și mai caldă mare a oceanului planetar. Numeroase colonii de corali. Denumirea mării se datorește prezenței în mari cantități a algelor *Frishodesmium Erythraeum,* care în anumite perioade au o culoare roșiatică. Importantă cale de navigație. Principalele porturi: Suez, Port Sudan, Hodeida și Massaua.

Marea schismă, separare intervenită la 1054 între papalitate (biserica apuseană) și patriarhia de Constantinopol (biserica răsăriteană), ca efect al unor divergențe politice și bisericești mai vechi, în legătură, în primul rînd, cu întîietatea în cadrul bisericii. **M.s.** s-a agravat în timpul cruciadelor, prin pătrunderea influenței romano-catolice în răsăritul ortodox. Prin noțiunea de **M.s.** teologii înțeleg și perioada anilor 1378—1417, în care s-a dat lupta dintre papii de la Roma și cei de la Avignon.

Marea Siberiei Orientale, mare din bazinul Oceanului Înghețat, mărginită de țărmul nord-estic al Asiei, între insulele Novosibirsk și Vranghel. Comunică prin strîmtori cu mările Laptev și Ciukotka. Suprafața: 936 000 km². Adîncimea medie: 45 m; adîncimea maximă: 160 m. E situată pe platforma continentală. În **M.S.O.** se varsă fluviile Indighirka și Kolima.

Maréchal *[mareșál],* Pierre Sylvain (1750—1803), comunist utopic francez, reprezentant al babuvismului, participant la conspirația egalilor, publicist. A redactat „Manifestul egalilor" (1794). Lucrările sale „Almanahul oamenilor cinstiți" (1788), „Dicționarul ateilor vechi și moderni" (1800) ș.a. au avut un rol deosebit în propaganda ateismului.

marée, oscilație ritmică a nivelului oceanelor și mărilor deschise, datorită atracției exercitate de Lună și de Soare, care are ca rezultat neuniformitatea cîmpului de gravitație exterior al Pămîntului. Datorită distanței mici dintre Lună și Pămînt, mareele lunare sînt mult mai mari decît cele solare. Ridicarea și coborîrea nivelului apei (fluxul și refluxul) se manifestă la țărmurile joase prin înaintarea și retragerea mării. Unda de **m.** se deplasează în jurul globului: ridicarea apelor se produce în general de două ori în 24h50', urmărind cu o oarecare întîrziere trecerea Lunii la meridianul locului și la meridianul opus. Cînd Soarele și Luna sînt pe aceeași linie față de Pămînt (la lună nouă și la lună plină), deci cînd acționează conjugat, **m.** ating cele mai mari amplitudini *(apele vii),* pe cînd la primul și la ultimul pătrar, **m.** sînt minime *(apele moarte).* Diverși factori care mai intervin complică mult fenomenul de **m.,** astfel încît în unele regiuni se produce doar o **m.** pe zi sau **m.** neuniforme (mixte), iar întîrzierea față de culminația Lunii e foarte diferită. Înălțimea **m.** e mai mică în largul oceanelor și crește spre țărmuri, atingînd cele mai mari valori în strîmtori sau în golfuri închise. La marile fluvii care se varsă în mări cu **m.,** unda de **m.** se propagă în susul apei, uneori pe mari distanțe. **M.** au mare importanță în navigație, intrarea vaselor mari în unele porturi și estuare fiind înlesnită de flux; de aceea se acordă mare atenție cunoașterii orei portului (intervalul dintre culminația Lunii și nivelul maxim al **m.** în locul respectiv) și trasării pe hărți a liniilor cotidale (linii în care **m.** este în aceeași fază de oscilație).

Marées, Hans von (1837—1887), pictor german. A lucrat multă vreme în Italia și s-a format sub influența picturii academiste cu temă istorică. Preocupat de problemele organizării compoziționale a imaginii, a reacționat împotriva descriptivismului naturalist, realizînd lucrări în care formele sintetice se detașează cu o plasticitate monumentală. În ultima perioadă a activității sale a fost influențat de simbolismul de orientare idealistă (frescele de la Stațiunea zoologică din Neapole; „Hesperidele"; „Judecata lui Paris"; „Cele trei vîrste ale vieții").

marele alb (ZOOTEHN.), rasă de porci creată în Anglia; aparține prin excelență tipului

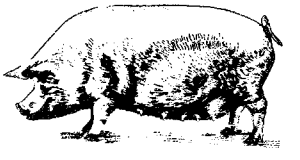

Marele alb

pentru carne. Animalele din această rasă se caracterizează printr-o talie mare (putînd atinge greutăți pînă la 500 kg, în stare adultă, în urma îngrășării) și prin culoarea albă. Este una dintre rasele cele mai prolifice (în medie 11 purcei la o fătare). Are o precocitate ridicată, la vîrsta de 8—8½ luni atingînd greutatea de 110—200 kg, cu un

consum relativ redus de nutreţuri. Datorită calităţilor sale, rasa **m.a.** s-a răspîndit în aproape toate ţările din lume şi a contribuit la formarea şi la ameliorarea multor rase. Este larg răspîndită şi în ţara noastră, unde, începînd din anii 1958—1959, anumite efective sînt supuse unei acţiuni de ameliorare prin infuzie cu rasa landras Sin. *york mare*.

Marele Bazin *(Great Basin)*, podiş situat în America de Nord, în vestul S.U.A., între Podişul Columbiei la nord, Munţii Cascadelor şi Sierra Nevada la vest, Munţii Stîncoşi la est şi Podişul Colorado la sud. Suprafaţa acestui vast podiş, situat la o altitudine medie de 1 300 m la nord şi de 350 m la sud, în regiunea deşertului Mohave, este străbătută în toate direcţiile de culmi muntoase, care o compartimentează într-o serie de depresiuni, în cea mai mare parte închise complet (endoreice). De multe ori în depresiuni se află lacuri (ex. Marele Lac Sărat). Numai în extremitatea nordică şi sudică podişul este drenat de afluenţii fluviilor Columbia (în nord) şi Colorado (în sud). Clima este aridă (precipitaţii sub 250 mm anual) şi cu mari amplitudini termice anuale. Regiuni întinse sînt deşertice; aici se înregistrează temperatura maximă din emisfera vestică (+56,7°C), în Valea Morţii, o depresiune alungită situată la 85 m sub nivelul mării. Mari zăcăminte de metale neferoase.

Marele Canal, canal navigabil în estul Chinei, lung de 1 782 km, care porneşte de la Pekin, intersectează fluviile Huanhe şi Ianţzî şi ajunge pînă la Marea Chinei de Est, la Hanciou. A fost construit, pe porţiuni, între sec. al VI-lea î.e.n. şi sec. al XIII-lea.

Marele Canion, canion situat pe cursul mijlociu al fluviului Colorado, în statul Arizona (S.U.A.), tăiat în rocile cristaline şi sedimentare ale Podişului Colorado. S-a format în pleistocen, în zona de maximă ridicare a podişului. Lungimea: 320 km; adîncimea maximă: 1 800 m. Obiectiv turistic.

Marele Deşert de Nisip, deşert situat în nord-vestul Australiei, la nord de tropicul Capricornului. Suprafaţa: 360 000 km². Este un podiş acoperit de dune, cu lacuri sărate temporare.

Marele Deşert Victoria, deşert nisipos situat în sud-vestul Australiei. Suprafaţa: 300 000 km². Numeroase dune.

marele drum maritim de nord, cale navigabilă care leagă Oceanul Atlantic cu Oceanul Pacific prin nord-est, trecînd prin mările mărginaşe ale Oceanului Îngheţat. Condiţiile de navigaţie sînt foarte grele, în special din cauza întinselor cîmpuri de gheaţă. Acest drum a fost deschis datorită numeroaselor expediţii succesive care au pătruns tot mai departe; în 1878—1879, vasul „Vega", comandat de exploratorul suedez A.E. Nordenskiöld, a realizat prima trecere, iar în 1932 spărgătorul de gheaţă „Sibireakov", sub conducerea savantului sovietic O.I.Şmidt, a făcut prima călătorie fără iernare din Arhanghelsk pînă în Strîmtoarea Bering. Din 1935 Uniunea Sovietică a deschis curse regulate cu spărgătoare de gheaţă, unind partea europeană a ţării cu gurile de vărsare ale fluviilor siberiene şi cu porturile Extremului Orient.

marele graben est-african, importantă zonă de fractură a scoarţei terestre din Africa, care se întinde de la sud de Zambezi pînă la Marea Roşie. Amplitudinile faliilor ajung pînă la 2 000 m; zona cuprinde de fapt o serie de grabene, alcătuind două ramuri principale: una în vest, de-a lungul căreia sînt situate lacurile Nyasa, Tanganica, Kivu, Eduard şi Albert; cealaltă în est, pornind de la lacul Nyasa, pe la est de lacul Victoria, pînă la lacul Rudolf, şi însoţită de vulcanii Meru, Kilimanjaro, Kenia ş.a. Spre nord se continuă cu întinsa zonă de fractură care cuprinde grabenul Abisiniei, Marea Roşie şi grabenul în care sînt situate Marea Moartă şi Iordanul.

Marele Hingan, lanţ muntos în nord-estul R.P. Chineze, în Regiunea Autonomă Mongolia Interioară. Lungimea: 1 200 km. Altitudinea maximă: 2 034 m. Este format în special din granite şi andezite şi reprezintă bordura estică a Podişului Mongoliei. Acoperit cu păduri de conifere şi de foioase.

Marele Lac Sărat *(Great Salt Lake [greit sɔ:lt leic])*, lac în vestul S.U.A., situat într-o regiune deşertică a Marelui Bazin (statul Utah). Suprafaţa: circa 3 500 km². Adîncimea maximă: 16 m (vara scade pînă la 1 m). Salinitatea lacului este foarte ridicată (200—270‰). Evaporaţia excesivă provoacă micşorarea continuă a suprafeţei şi a adîncimii lacului şi depunerea intensă a sării pe malurile lui.

marele negru (ZOOTEHN.), rasă de porci originară din Anglia, crescută pentru producţia de carne. Se caracterizează prin culoare neagră, talie mare, urechile mari şi lăsate în jos.

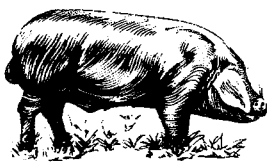

Marele negru

Are o prolificitate şi o precocitate bună. S-a importat în multe ţări, printre care şi în ţara noastră, unde a contribuit la formarea porcului de strei şi a altor tipuri de porcine.

Marengo, sat în nordul Italiei, unde în 1800 a avut loc o bătălie între armata franceză, comandată de Napoleon Bonaparte, şi armata austriacă. Înfrîntă la începutul bătăliei, armata franceză a repurtat apoi o mare victorie, datorită intervenţiei diviziei comandate de generalul Desaix, reocupînd astfel nordul Italiei şi impunînd Austriei semnarea păcii de la Lunéville (1801).

mareşal, conducătorul grajdurilor regale în Franţa, în timpul dinastiei Merovingilor. În timpul dinastiei Capeţienilor, **m.** a devenit locţiitorul conetabilului (şeful armatei franceze). Din anul 1627, o dată cu suprimarea funcţiei de conetabil, **m.** a devenit cel mai înalt grad militar francez. Desfiinţat în timpul revoluţiei franceze, gradul de **m.** a fost restabilit în 1804 de Napoleon Bonaparte.

Azi gradul de **m.** există în armatele mai multor state. În R.P.R., acest grad se acordă generalilor pentru contribuţii de seamă aduse întăririi forţelor armate şi pentru merite deosebite în conducerea trupelor.

mare unitate (MILIT.), formă organizatorică, cu caracter permanent, constituită din mai multe unităţi de arme diferite, unite sub conducerea unui comandant, ajutat de un stat major (ex. divizie).

Marey *[maré]*, Etienne Jules (1830—1904), medic şi fiziolog francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A studiat mai ales mişcările de locomoţie, construind pentru înregistrarea acestora un aparat *(cronofotograf)* care este considerat strămoşul cinematografului.

mărfă (EC. POL.), produs al muncii care satisface o nevoie a omului şi este destinat schimbului prin intermediul vînzării-cumpărării. Produsele muncii devin **m.** în condiţiile diviziunii sociale a muncii şi ale independenţei, autonomiei producătorilor. **M.** reprezintă unitatea a doi factori: *valoarea de întrebuinţare* şi *valoarea*, care sînt determinate de dublul caracter al muncii producătoare de **m.**: *munca concretă* şi *munca abstractă*. Ca valori de întrebuinţare, mărfurile se deosebesc calitativ şi prin natura lor unele de altele; ca valori însă, ele reprezintă cristalizări de muncă socială, omogenă, a producătorilor de mărfuri, deosebirile dintre ele fiind numai de ordin cantitativ. Mărimea valorii unei mărfi este determinată de timpul de muncă socialmente necesar depus pentru producerea ei. Marfa produsă în condiţiile proprietăţii private conţine în sine o serie de contradicţii antagoniste. În aceste condiţii, dublul caracter al muncii întruchipate în marfă oglindeşte contradicţia dintre munca particulară şi cea socială, dintre munca concretă şi cea abstractă, dintre valoare şi valoarea de întrebuinţare. **M.** este o categorie istorică, apărută pe o anumită treaptă de dezvoltare a societăţii; a existat în mai multe orînduiri sociale, dar în capitalism cunoaşte cea mai largă dezvoltare, cînd orice bun, inclusiv forţa de muncă, poate deveni **m.** Produsele muncii sînt **m.** şi în socialism, dar aici forţa de muncă, pămîntul, uzinele, fabricile, minele, căile ferate şi altele nu sînt **m.** În socialism, dublul caracter al muncii întruchipate în marfă nu mai exprimă contradicţia antagonică dintre munca particulară şi cea socială, întrucît nu există proprietate privată asupra mijloacelor de producţie, iar munca abstractă şi munca concretă cheltuită pentru producerea **m.** sînt două laturi ale muncii nemijlocit sociale. **M.** va dispărea, o dată cu condiţiile care o determină, în faza superioară a comunismului, cînd forţele de producţie vor atinge un înalt nivel de dezvoltare, cînd va exista proprietate comunistă unică, iar repartiţia se va face după nevoi. V. şi p r o d u c ţ i e d e m ă r f u r i.

Margai, Albert Michael (n. 1911), prim-ministru (din 1964) al statului Sierra Leone (Africa de vest). A făcut parte în repetate rînduri din guvern.

Margareta d'Angoulême *[d'ăgulém]* **(Margareta de Navarra)** (1492—1549), scriitoare franceză, sora lui Francisc I, regele Franţei, la curtea căruia a exercitat o mare influenţă. Ca regină a Navarrei, în urma morţii soţului ei, Henric d'Albret (1543), a protejat reforma religioasă în regatul Navarrei şi cultura umanistă a Renaşterii. Principala ei operă, culegerea de povestiri „Heptameronul", compusă în genul „Decameronului" lui Boccaccio şi apărută după moartea sa, în 1559, surprinde cu fineţe moravuri ale epocii.

Margareta de Danemarca (1353—1412), fiica regelui Valdemar al IV-lea al Danemarcii. Devenită regină a Danemarcii (1387), a Norvegiei (1387) şi a Suediei (1389), a realizat în 1397 Uniunea de la Kalmar dintre Danemarca, Suedia şi Norvegia. Este cunoscută în istorie şi sub numele de *Semiramida Nordului*.

Margareta de Valois *[valuá]* (1553—1615), fiica lui Henric al II-lea de Valois, regele Franţei, şi a Caterinei de Medici. A fost prima soţie a lui Henric al IV-lea de Bourbon, rege al Franţei şi al Navarrei. Este cunoscută în istorie şi sub numele de *regina Margot*.

Margareta (Muşata) (sec. XIV), mama domnului Moldovei Petru I (c. 1374—1392). A sprijinit propaganda catolică în Moldova. De la numele ei (Muşata) provine denumirea dinastiei M u ş a t i n i l o r.

margarétă (*Chrysanthemum leucanthemum*), plantă erbacee

Margaretă

perenă din familia compozitelor, cu inflorescenţa (capitul) compusă din flori mici galbene la mijloc şi flori mari albe pe margine. Este răspîndită în flora spontană şi se cultivă ca plantă decorativă.

margarínă (IND. ALIMENT.), produs alimentar cu consistenţa, aspectul, gustul şi mirosul untului natural, constituit dintr-o emulsie de grăsimi vegetale în lapte fermentat sau în apă, cu adaos de substanţe aromate, de coloranţi sintetici, sare, zahăr şi vitamine (în special A şi D).

Marghiloman, Alexandru (1854—1925), om politic român, unul dintre conducătorii Partidului conservator. La începutul activităţii sale politice a făcut parte din gruparea conservatoare, junimistă, fiind în mai multe rînduri ministru. Partizan al apropierii României de Puterile Centrale, el a rămas în timpul primului război mondial pe teritoriul românesc ocupat de trupele inamice. A devenit prim-ministru al guvernului filogerman format aici. În această calitate a încheiat pacea de la Buftea-Bucureşti (1918). A scris „Note politice" (5 vol.), publicate după moartea sa, care au o valoare documentară.

Marghita, localitate asimilată urbanului, situată în nor-

dul regiunii Crişana, reşedinţă de raion. 10 175 loc. (1964). Centru agricol. Industrie de interes local. — *Raionul M.*, cu 117 672 loc. (1964). Exploatări de cărbuni (Budoi, Vărzari), de bitum şi nisipuri bituminoase; exploatări forestiere. Culturi de cereale, plante industriale şi creşterea animalelor (pentru carne şi lapte).

Margina, localitate asimilată urbanului în raionul Făget, reg. Banat, situată pe rîul Bega. 2 680 loc. (1964). Industrie de chimizare a lemnului (acid acetic, alcool metilic, acetonă).

Marginea, comună în raionul Rădăuţi, reg. Suceava. 5817 loc. (1964). Vestit centru de olari, a cărui producţie este

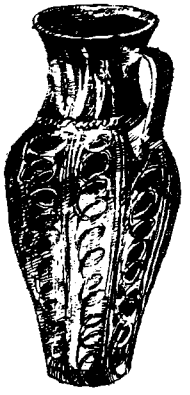

Oală de Marginea

reprezentată prin ceramica neagră de tradiţie dacică. Înnegrirea ceramicii se obţine prin afumare în cuptor; formele ei caracteristice sînt: cănile înalte, oalele cu fund mic şi gura largă, străchinile mari. Decorul geometric este realizat prin lustruirea vasului, pe diferite porţiuni, cu piatră sau cu os.

margráf (IST.) v. **marchiz.**

Maria Antoaneta (1755—1793), regină a Franţei, soţia lui Ludovic al XVI-lea (din 1770), fiica împăratului Austriei Francisc I şi a împărătesei Maria Tereza. A fost ghilotinată în timpul revoluţiei franceze, în 1793, împreună cu soţul său.

Maria de Mangop (?—1477), a doua soţie a lui Ştefan cel Mare. Familia sa, înrudită cu împăraţii Bizanţului, stăpînea principatul Mangop din Crimeea.

Marian, Simion Florea (1847—1907), folclorist şi etnograf român. A fost membru al Academiei Române. S-a născut la Ilişeşti (reg. Suceava). A pus bazele etnografiei româneşti prin lucrări de sinteză fundamentale („Nunta la români", 1890; „Naşterea la români", 1892; „Înmormîntarea la români", 1892; „Sărbătorile la români", 3 vol., 1898—1901; „Ornitologia poporană română", 2 vol., 1883 ş.a.). Valoroase sînt şi culegerile sale de folclor („Poezii populare române", 2 vol., 1873—1875, şi mai ales „Descîntece poporane române", 1886).

Marian, Victor (n. 1896), fizician român, profesor la Universitatea din Cluj. Are lucrări în domeniul feromagnetismului şi al istoriei fizicii şi matematicii româneşti.

Mariane, *Insulele* ~, arhipelag în Oceanul Pacific, în partea de nord a Microneziei. Suprafaţa: circa 1 000 km². Populaţia: circa 70 000 loc., formată din chamorro (populaţie rezultată din amestecul micronezienilor cu polinezienii). Sînt insule vulcanice, în sud şi coraligene. Climă tropicală oceanică. Vegetaţia este formată din păduri tropicale şi din savane. Locuitorii se ocupă cu pescuitul şi cultivarea de cocotieri, bumbac, citrice, bananieri, trestie de zahăr etc. Zăcăminte de apatit, sulf, minereu de fier şi de mangan. Teritoriu sub tutelă, administrat de S.U.A., cu excepţia insulei Guam, care este colonie a S.U.A.

Mariánské Lázně, oraş în R.S. Cehoslovacă, situat în vestul Cehiei. 12 840 loc. (1962). Renumită staţiune balneoclimatică, cu ape minerale curative.

Maria I Stuart, regină a Scoţiei (1542—1567). A fost căsătorită cu regele Franţei Francisc al II-lea, dar, rămînînd văduvă (1560), s-a înapoiat în Scoţia, unde a devenit regină efectivă, iar din 1561 pretendentă catolică la tronul Angliei. Înfrîntă în lupta împotriva Reformei din Scoţia, s-a refugiat în Anglia (1568), unde regina Angliei, Elisabeta, a ţinut-o 19 ani închisă în diferite castele. Ca urmare a uneltirilor partidului catolic din Anglia şi ale puterilor catolice, a fost condamnată la moarte prin decapitare şi executată (1587). Figura ei a fost idealizată de Schiller în tragedia „Maria Stuart".

mariáş, monedă de argint austriacă, avînd adesea efigia Mariei Tereza. A circulat şi în ţările române în sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea.

Mariátegui *[mariateghi]*, José Carlos (1895—1930), militant al mişcării muncitoreşti din Peru. Între 1919 şi 1923 a trăit în Italia, unde a luat parte la activitatea P.C. din Italia. A întemeiat în 1928 Partidul Socialist din Peru, transformat în 1930 în partid comunist, iar în 1929 Confederaţia generală a celor ce muncesc din Peru.

Maria Tereza, împărăteasă a Imperiului romano-german (1740—1780) şi regină a Ungariei şi a Cehiei. A fost fiica lui Carol al VI-lea, care i-a asigurat dreptul la succesiune prin „pragmatica sancţiune". Urcarea ei pe tron a provocat războiul de succesiune la tronul Austriei (1740—1748), în urma căruia Austria a pierdut Silezia şi cîteva posesiuni din Italia. A participat la războiul de şapte ani (1756—1763) împotriva Prusiei şi la prima împărţire a Poloniei (1772). În 1775 a ocupat Bucovina, iar în 1778—1779, în urma războiului de succesiune la tronul Bavariei, a anexat o parte a acesteia. În scopul întăririi regimului feudal-absolutist a iniţiat şi a realizat, împreună cu fiul său Iosif al II-lea, asociat la tron din 1765, şi cu ajutorul cancelarului Kaunitz, o serie de reforme în spiritul absolutismului luminat. Încercînd să întărească alianţa franco-austriacă realizată înainte de 1756, şi-a căsătorit fiica, pe Maria Antoaneta, cu Ludovic al XVI-lea, regele Franţei.

Maria Tudor, regină a Angliei (1553—1558). A dus o politică religioasă intolerantă, încercînd să combată Reforma anglicană şi să restaureze catolicismul. Uciderea cîtorva sute de oameni care i se împotriveau i-a adus porecla de *Maria Sîngeroasa.* Politica sa filocatolică şi filospaniolă, care

contravenea intereselor burgheziei şi nobilimii îmburghezite, a atras şi nemulţumirea unor largi pături ale poporului.

Maribor, oraş în R.S.F. Iugoslavia, situat în Republica Slovenia, pe valea rîului Drava, în apropiere de graniţa cu Austria. 86 000 loc. (1961). Întreprinderi constructoare de maşini (autocamioane, vagoane, maşini agricole, material electrotehnic etc.), chimice, textile, de prelucrare a lemnului, de ceramică, de pielărie, alimentare etc. În apropiere de **M.,** pe Drava, s-au construit cinci hidrocentrale în cascadă. Centru turistic.

Marie *[marí]*, Pierre (1853—1940), neurolog francez; a fost membru al Academiei de medicină din Paris. A descris o serie de sindroame neurologice care-i poartă numele: osteoartropatia hipertrofică generalizată *(sindromul lui Marie-Bamberg)*, amiotrofia Charcot-Marie, sindromul ataxic-telangiectazic *(sindromul ataxic al lui Marie)* etc. Împreună cu neurologul român Gh. Marinescu a descris a c r o m e g a l i a.

Marie Byrd *[məri bə:d]*, *Ţara* ~, teritoriu în Antarctida, mărginit de Marea Ross şi Marea Amundsen. Este acoperită în cea mai mare parte de calota glaciară, cu grosimi de 1 000—3 000 m. În zona de coastă se află munţi de origine vulcanică (Mt. Sidley, 4 168 m). Aici funcţionează staţiunea americană de cercetări Byrd.

Marienburg, cetate a ordinului teutonic (azi *Malbork*, în nordul R. P. Polone, în apropiere de Gdańsk), la asediul căreia (1422) a participat, în ajutorul polonilor, un corp de oaste moldovean trimis de Alexandru cel Bun. Vitejia cu care au luptat moldovenii la **M.** este relatată cu admiraţie în cronica lui Długosz.

Marignac *[mariñác]*, Jean Charles Galissard de (1817—1894), chimist elveţian; a fost profesor de chimie la Geneva. A descoperit yterbiul (1878) şi gadoliniul (1880). A studiat combinaţiile staniului, wolframului şi niobiului.

Marile Lacuri, sistem de lacuri în estul Americii de Nord, la graniţa dintre S.U.A. şi Canada, reprezentînd cea mai mare acumulare de apă dulce de pe glob, cu o suprafaţă de 246 050 km^2 şi un volum de 24 620 km^3. Cuprinde lacurile Superior, Michigan, Huron, Erie şi Ontario, care comunică între ele prin cursuri de apă scurte cu pantă mare; între lacurile Erie şi Ontario se află cascada Niagara. Sînt lacuri tectono-erozive, la formarea cărora a avut un rol important glaciaţia cuaternară. **M.L.** alimentează fluviul Sf. Laurenţiu, care se varsă în Oceanul Atlantic. Constituie un important sistem de navigaţie şi hidroenergetic.

mari mogoli, titlu purtat de suveranii statului feudal musulman creat de B a b e r în partea de nord a Indiei, stat care a dăinuit din 1526 pînă în 1857.

Marin, Alexe (1814—1895), chimist român, pionier al învăţămîntului chimic din ţara noastră. A fost profesor la Liceul sf. Sava şi la Facultatea de ştiinţe a Universităţii din Bucureşti. A tradus în limba română manuale de fizică şi de chimie. A contribuit la înfiinţarea Societăţii de ştiinţe fizice, al cărei preşedinte a fost în mai multe rînduri.

marină (NAV.), totalitatea mijloacelor de navigaţie (pe mări, fluvii, rîuri, lacuri) ale unei ţări, împreună cu instituţiile aferente de pe uscat şi cu întreg personalul de pe nave şi de pe uscat. Navele comerciale, împreună cu instituţiile şi cu personalul respectiv, formează *m. comercială*, iar navele militare cu serviciile şi personalul lor formează *m. militară* (v. F o r ţ e l e m a r i t i m e m i l i t a r e).

Marinescu, Ada (1904—1941), eroină a luptei antifasciste, membră a P.C.R. A lucrat, împreună cu Francisc Panet în laboratorul organizat de acesta, din însărcinarea partidului, pentru fabricarea de materiale explozive în vederea distrugerii unor obiective militare germane. Arestată în noiembrie 1941, a fost condamnată la moarte şi executată la Jilava.

Marinescu, Dumitru (1882—1916), militant de seamă în mişcarea muncitorească din România, muncitor tipograf. A fost unul dintre redactorii gazetei „România muncitoare". A participat activ la organizarea primelor sindicate şi a făcut parte din Comisia generală a Sindicatelor din România. După reorganizarea, în 1910, a Partidului social-democrat din România, a devenit unul dintre conducătorii acestuia, iar între 1912—1916 a fost secretar al P.S.D.R. Mobilizat şi trimis pe front în 1916, a căzut prizonier şi a fost împuşcat de ocupanţii germani.

Marinescu, Gheorghe (1863—1938), neurolog român, fondatorul şcolii româneşti de neurologie; a fost membru al Academiei Române şi al mai multor academii şi societăţi străine. Elev al lui Victor Babeş,

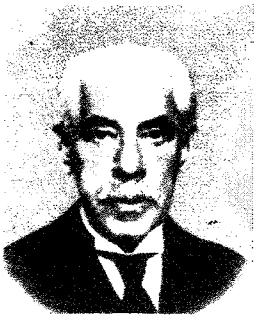

Gh. Marinescu

M. a fost printre primii medici din lume care a aplicat în domeniul neurologiei metode histologice şi histopatologice, precum şi metoda anatomoclinică în cercetarea ştiinţifică. A adus contribuţii originale în domeniile fiziologiei, histologiei şi clinicii sistemului nervos (teoria troficităţii reflexe, reflexul palmo-mentonier, chinetoplasma, cromatoliza, neuronofagia). În studiul celulei nervoase, **M.** a folosit metode bazate pe cele mai recente cuceriri ale fizicii şi chimiei din vremea lui. Astfel, prin cercetări la ultramicroscop a aplicat datele teoriei coloidale la structura neuronului. De asemenea a folosit metode experimentale, ca transplantul şi culturile de ţesut nervos. Prin metoda degenerărilor retrograde a contribuit la cunoaşterea localizărilor unor formaţii nervoase, ca

nucleul nervului pneumogastric, al nervului facial etc. A elaborat un mare număr de lucrări referitoare la anatomia patologică a sistemului nervos: fenomenele de regenerare din măduva spinării la bolnavii de tabes, leziunile neuronilor motori în scleroza laterală amiotrofică etc. **M.** a cercetat neuroinfecțiile sistemului nervos, urmărind propagarea virusului poliomielitic și a celui herpetic în sistemul nervos central, a cercetat infecția zosteriană experimentală etc. Prin studiile sale de histochimie, **M.** poate fi considerat ca un deschizător de drumuri în cercetarea histologiei normale și patologice a sistemului nervos. A studiat fermenții oxidativi, localizarea lor în corpul celulelor, în dendrite; s-a ocupat de asemenea de teoria troficității reflexe, care a avut un larg răsunet. În ultimii zece ani ai vieții, **M.** și-a îndreptat atenția asupra studiului fiziologiei și fiziopatologiei sistemului nervos, folosind printre primii metoda electroencefalografică, precum și metoda reflexelor condiționate la studiul isteriei, al epilepsiei, al afaziei, al nevrozelor. Tot în această perioadă, **M.** a lucrat la o mare monografie asupra biologiei celulei nervoase, pe care însă n-a terminat-o. În întreaga sa operă științifică a fost călăuzit de o concepție materialistă, bazată pe un determinism riguros și pe evoluționism. El a relevat specificul calitativ al fenomenelor biologice în raport cu cele fizico-chimice și mecanice și a subliniat interdependența dintre organism și mediu, precum și unitatea dintre funcțional și organic. **M.** a combătut vitalismul și finalismul, ca manifestări ale idealismului în biologie. Opera lui **M.** este considerată ca o contribuție importantă adusă medicinii mondiale în domeniul neurologiei moderne. Op. pr.: „Studii asupra evoluției și involuției celulei nervoase" (1900), „Celula nervoasă" (1909), „Encefalita letargică" (1920), „Reflexele condiționate", împreună cu A. Kreindler (1936).

Marinetti, Filippo Tommaso (1876—1944), scriitor italian, fondator și teoretician al f u t u r i s m u l u i. A fost membru al Academiei Italiene. Ideile sale despre artă sînt expuse în „Futurismul" (1909), „Mafarka futuristul" (1910), „Manifest tehnic al literaturii futuriste" (1912) ș.a. și materializate în diverse cicluri de poeme programatice („Culegere de poezii și cuvinte în libertate", 1918 ș.a.). A fost unul dintre sprijinitorii fascismului mussolinian.

Marino, Giambattista (1569—1625), poet italian. Prin opera sa („Lyra", 1602; „Galeria", 1620, și mai ales poemul mitologic „Adonis", 1623), caracterizată printr-un stil metaforizant pompos, retoric, artificial, este creatorul așa-zisului *marinism*, varianta italiană a g o n g o r i s m u l u i.

Marino-Moscu, Constanța (1875—1940), prozatoare română cu tendințe realist-critice. S-a afirmat în paginile „Vieții românești". Nuvelele sale au ca tematică atmosfera vieții de provincie, sufocată de idei preconcepute („Ada Lazu", 1911; „Tulburea", 1923; „Făclii în noapte", 1930 ș.a.). Este și autoarea unor scrieri memorialistice, publicate în diferite reviste.

marionétă, păpușă manevrată de sus prin sfori (spre deosebire de cea îmbrăcată pe mînă ori mînuită prin bare, de sub scenă, și denumită, simplu, „păpușă"). Ea poate fi confecționată din cele mai variate materiale: lemn, os, metal, piele, cîrpă, cauciuc, carton etc.

Mariotte *[mariót]*, Edme (1620—1684), fizician francez; a fost membru al Academiei de Științe din Paris. A făcut cercetări în domeniul mecanicii fluidelor și al opticii. A descoperit, independent de R. B o y l e, *legea Boyle-Mariotte*.

Maris (Marisia), numele antic, probabil de origine dacă, al Mureșului.

Maritain *[maritẽ]*, Jacques (n. 1882), filozof idealist francez, reprezentant principal al n e o t o m i s m u l u i. În 1948 s-a stabilit în S. U. A., ca profesor la Universitatea din Princeton. Respingînd raționalismul cartezian, în care vedea „păcatul originar" al filozofiei moderne, **M.** a cerut subordonarea științei față de religie. El a aplicat concepția tomistă atît în domeniul filozofiei cît și în psihologie, sociologie, etică și estetică.

Marița, rîu în Peninsula Balcanică (514 km). Izvorăște din munții Rila, curge de la vest spre est, prin partea sudică a Bulgariei, printr-o zonă de cîmpie, formează în cursul inferior granița dintre Grecia și Turcia și se varsă în Marea Egee. E intens folosit pentru irigații. Principalii afluenți: Tundja și Arda. Navigabil pînă la Edirne (Turcia).

Marius, Caius (c. 156—87 î.e.n.), vestit comandant militar roman, partizan al partidului popularilor și adversar al optimaților (aristocrației), condus de Sylla. Ales consul în 107 î.e.n., a realizat o reformă militară bazată pe recrutarea sărăcimii, pe plata soldaților în timpul exercitării serviciului militar (16 ani) și pe împroprietărirea lor după aceea. Reforma lui **M.** a avut o mare însemnătate pentru istoria Romei, aceasta avînd la dispoziție o armată alcătuită din soldați de profesie, bine instruiți. Numit comandant al armatei din Africa, a terminat victorios războiul împotriva lui Iugurta (111—105 î.e.n.). În 102 și 101 î.e.n. a înfrînt pe teutoni și pe cimbri la Aquae Sextiae și Vercellae. Pierzînd sprijinul maselor datorită politicii sale bazate pe teroare (prescripții), a fost înfrînt în lupta împotriva lui Sylla. Revenit la Roma, a fost ales consul pentru a șaptea oară (87 î.e.n.), dar a murit curînd după aceea.

Marivaux *[marivó]*, Pierre Carlet de Chamblain de (1688—1763), scriitor francez. A fost membru al Academiei Franceze. Comediile sale („Surpriza dragostei", 1722; „Jocul dragostei și al întîmplării", 1730, trad. rom.; „Falsele confidențe", 1737 ș.a.), avînd ca temă principală dragostea, privită nu atît ca pasiune, cît mai ales ca tandrețe galantă, urmăresc complicațiile pe care acest sentiment delicat le cunoaște în special în sufletul feminin. Cazuistica amoroasă a comediilor lui **M.**, reliefată cu finețe și cu o remarcabilă știință a nuan-

ţelor, a fost denumită ulterior *marivodaj*. Piesele lui se disting prin verva şi fantezia lor bogată, prin sensul discret al comicului, prin stilul elegant, înclinat spre manierism. Unele dintre ele („Insula sclavilor", 1725) abordează cu îndrăzneală probleme sociale, biciuind moralitatea ipocrită şi prejudecăţile epocii.

Markó, familie de pictori unguri, dintre care cel mai cunoscut a fost *Károly M.* (1791—1860). El s-a impus ca peisagist de orientare şi factură neoclasică, peisajele sale fiind uneori străbătute de suflu liric. Opera lui a avut o mare influenţă asupra peisagiştilor unguri („Visegrád"; „Peisaj cu curcubeu"). Reprezentat în muzeele de artă din Cluj, Arad şi Tg.-Mureş.

Markov, Andrei Andreevici (1856—1922), matematician rus; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Petersburg. Este cunoscut pentru lucrările publicate în domeniul analizei matematice şi mai cu seamă pentru contribuţiile sale din domeniul teoriei probabilităţilor, unde a introdus noţiunea de *lanţ Markov*, cu numeroase aplicaţii în fizică, tehnică, statistică etc. **M.** a creat teoria proceselor stochastice. Fiul său *Andrei Andreevici* **M.** (n. 1903) a creat teoria algoritmelor.

Marković *[márcovici]*, Svetozar (1846—1875), scriitor şi filozof democrat-revoluţionar sîrb. A studiat la Petersburg şi la Zürich, unde a intrat în contact cu cercurile socialiste. L-a cunoscut pe K. Marx şi a aderat la Internaţionala I (reprezentant al acesteia pentru Serbia), fără a depăşi limitele materialismului premarxist şi ale socialismului utopic. E fondatorul primului ziar socialist din Balcani, „Radenik" (Lucrătorul), 1871—1872. În eseurile „Versificatorul şi ideea" (1868) şi „Realismul în poezie" (1870) a combătut romantismul evazionist şi estetica idealistă, militînd pentru o literatură naţională realistă.

Markovnikov, Vladimir Vasilievici (1838—1904), chimist rus, elev al lui A.M. Butlerov. A dezvoltat şi a fundamentat teoria structurii chimice a combinaţiilor organice. A studiat izomeria şi influenţa reciprocă dintre atomi în moleculele compuşilor organici, descoperind o serie de reguli în desfăşurarea reacţiilor chimice de substituţie, de adiţie şi de scindare. **M.** a cercetat petrolul din Caucaz şi a izolat din el un nou tip de hidrocarburi, numite *naftene*.

Marlborough *[mǫ:lbərə]*, John Churchill, duce de ~ (1650—1722), general englez. A avut un rol de seamă în lovitura de stat din 1688—1689, cunoscută în istoriografia burgheză şi sub numele de „revoluţia glorioasă". În războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714) a fost comandantul armatei engleze, repurtînd cîteva victorii asupra armatei franceze (Höchstädt, 1704; Malplaquet, 1709).

Marlin, Josef (1824—1849), scriitor sas din Transilvania. Povestirile sale („Munţii din Săscior", „Baba Novac") şi romanul „Horia" (rămas neterminat) oglindesc momente din lupta de eliberare a iobagilor români ardeleni, iar versurile, cuprinse în volumul „Cruciade politice în ţara saşilor" (1849), îndeamnă masele la revoluţie. Este şi autorul unor studii privitoare la poezia populară românească. A scris şi piese de teatru („Decebal", „Harteneck").

Marlowe *[má:lou]*, Christopher (1564—1593), dramaturg englez, cel mai de seamă precursor al lui W. Shakespeare. Creator de figuri titanice („Tamerlan cel Mare", 1587—1588; „Evreul din Malta", 1589—1590; „Tragica istorie a doctorului Faust", 1588—1592) sau lipsite de voinţă („Eduard al II-lea", 1591—1593), **M.** a fost un critic al moravurilor elisabetane, un propagator al ideilor Renaşterii, slăvind puterea omului şi setea lui de cunoaştere. Are meritul de a fi introdus acţiunea internă, psihologică, de a fi impus versul alb, melodios, metaforic în dialogul personajelor. Se presupune că a colaborat cu Shakespeare la realizarea unora dintre piesele acestuia („Titus Andronicus" şi „Henric al VI-lea"). Acuzat de ateism şi de republicanism, a fost ucis de agenţii guvernului.

marmite (GEOGR., GEOL.), scobituri de formă ovală sau neregulată care iau naştere sub acţiunea de eroziune laterală a apei unui rîu ce formează vîrtejuri. Datorită adîncirii ulterioare a rîului, **m.** pot rămîne suspendate pe versanţi deasupra apei. Sînt frecvente în rocile calcaroase. — *M. eoliene*, scobituri formate sub acţiunea de eroziune a vîntului încărcat cu particule de nisip. Se întîlnesc frecvent în deşerturi şi în zona muntoasă înaltă, în special în rocile grezoase.

Marmont *[marmǫ̃]*, Auguste de (1774—1852), mareşal francez. A participat la campaniile napoleoneene, remarcîndu-se în cea din 1805. A fost guvernator al Dalmaţiei (din 1806) şi apoi, în urma campaniei din Austria (1809), guvernator al Provinciilor Ilire. După căderea lui Napoleon Bonaparte, în timpul Restauraţiei, a devenit pair, comandant al gărzii regale şi guvernator al Parisului.

Marmontel *[marmǫ̃tél]*, Jean François (1723—1799), scriitor francez. A fost membru al Academiei Franceze şi principalul redactor al articolelor de literatură din „Enciclopedia" elaborată sub conducerea lui D. Diderot. Adunate ulterior în volumul „Elemente de literatură" (1787), ele propagă o concepţie pronunţat clasicistă despre artă. Ca prozator, este autorul unor romane şi nuvele fără valoare. Exponent al filozofiei luminilor, **M.** a combătut intoleranţa religioasă.

marmotă *(Marmota)*, gen de mamifere rozătoare înrudite cu veverita, cu corpul bondoc, lung de 50—60 cm, cu capul mic, urechile mici, coadă stu-

Marmotă

foasă şi cu membrele anterioare avînd degetul mare rudimentar. Trăieşte în Alpi, în nordul şi centrul Asiei şi în America de Nord. Hibernează. Are regim alimentar vegetarian, mai ales granivor. Blana de **m.** este foarte apreciată. Unele specii sînt purtători ai unor boli epidemice (ciumă). În regiunile înalte din Carpaţi (Transilvania) trăia specia *Marmota marmota*, care a fost stîrpită în secolul trecut.

mármură (PETROGR.), rocă calcaroasă complet recristalizată prin metamorfism, formată din calcit sau dolomit. În cantităţi neînsemnate, **m.** conţine uneori cuarţ, mică, oxizi metalici etc. De obicei este colorată în alb; uneori însă, datorită impurităţilor, capătă diferite alte culori: roz, cenuşiu, negru etc. Se utilizează în construcţii şi în sculptură. În R.P.R. se exploatează la Ruşchiţa şi Căprioara (reg. Banat), Alun (reg. Hunedoara), Vaşcău (reg. Crişana) şi în numeroase puncte de interes local.

Marna, rîu în Franţa (525 km), afluent pe dreapta al Senei. Izvorăşte din podişul Langres (din estul Franţei) şi se uneşte cu Sena în apropiere de Paris. Navigabil. Comunică prin canale cu Rinul şi cu Saône. — *Bătălia de la M.*, cea mai mare bătălie din timpul primului război mondial (au participat de ambele părţi circa 2 000 000 de combatanţi). A avut loc în septembrie 1914, pe rîul Marna între armatele anglo-franceze şi cele germane, terminată cu victoria anglo-francezilor.

márnă (PETROGR.), rocă sedimentară constituită în proporţii variabile din material argilos, din carbonat de calciu (25—75%), adesea şi din schelete de organisme calcaroase şi material detritic mai grosier. În mod obişnuit are culoarea cenuşie, mai rar şi alte culori. **M.** apare în diferite varietăţi, ca de ex.: argilă marnoasă, **m.** argiloasă, **m.** calcaroasă, calcar marnos. Se utilizează la fabricarea cimentului Portland. Este foarte răspîndită în formaţiunile sedimentare din R.P.R.; se exploatează la Fieni, Comarnic (reg. Ploieşti) etc.

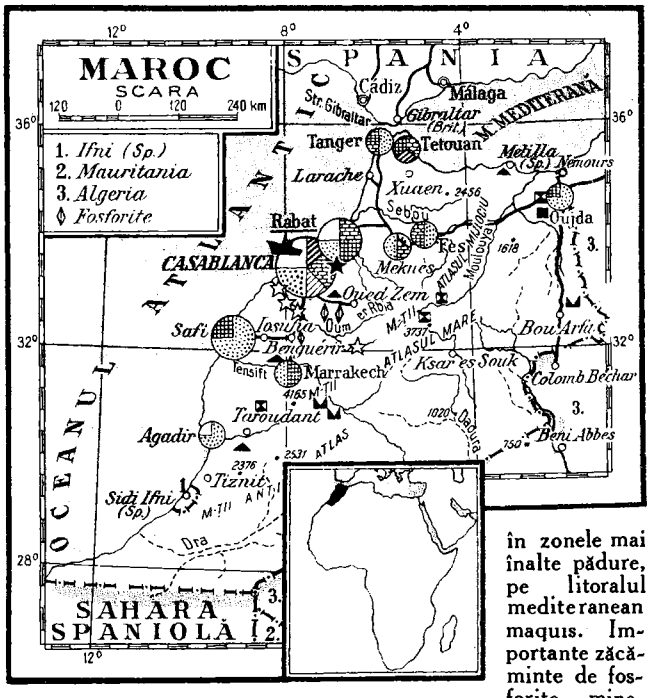

Maroc, stat în nord-vestul Africii, situat între R.D.P. Algeriană, Sahara Spaniolă, Oceanul Atlantic şi Marea Mediterană, despărţit de Spania prin strîmtoarea Gibraltar. Suprafaţa: 443 680 km² (O.N.U.). Populaţia: 12 800 000 loc. (1962), formată din arabi şi berberi. Capitala: *Rabat*. Alte oraşe importante: Casablanca, Marrakech, Fez, Meknès. Limba de stat: araba. Cuprinde partea vestică a munţilor Atlas, care se împarte în patru şiruri: în nord, paralel cu litoralul mediteranean, munţii Rif, apoi spre sud Atlasul Mijlociu, Atlasul Mare (cu altitudinea maximă 4 165 m, în Djebel Tubkal) şi munţii Antiatlas. Între culmile muntoase se află podişuri înalte, în nord-est o parte din Podişul algero-marocan, iar în vest Meseta marocană. Pe coasta atlantică se întind cîmpii litorale fertile, care concentrează 1/3 din populaţia ţării. Climă subtropicală, în nord cu caracter mediteranean, în sud şi sud-est continentală excesivă. Rîuri scurte, cu mari variaţii de debit; în sud ueduri. Vegetaţie de stepă uscată şi de semideşert, în zonele mai înalte pădure, pe litoralul mediteranean maquis. Importante zăcăminte de fosforite, minereu de mangan, de fier, de cobalt, polimetale ş.a. Economia este bazată pe agricultură şi industria extractivă. Circa 70% din populaţie este ocupată în agricultură, în care predomină încă marea proprietate şi relaţiile feudale. Cerealele (orz, grîu, porumb, mei şi sorg) ocupă 4/5 din suprafaţa arabilă. În marile gospodării capitaliste se cultivă pentru export plante citrice, viţă de vie, măslini. Creşterea animalelor (în special oi şi capre) are un caracter extensiv. În zona litoralului se cresc păsări. Din zona estică a ţării se recoltează iarba alfa (pentru celuloză). Pe coastă se practică pescuitul. **M.** dă circa 20% din producţia de fosforite a lumii capitaliste (locul al doilea); centrele principale de extracţie sînt Khouribga şi Iosufia. Se mai exploatează minereu de mangan, de plumb, de zinc, de cobalt, de fier, cărbune, petrol. Industria prelucrătoare este reprezentată prin întreprinderi în general mici ale industriei alimentare (în primul rînd conserve de peşte), textile, de prelucrare a metalelor, a cimentului, chimice ş.a.

Majoritatea întreprinderilor sînt concentrate în zona litorală (mai ales în porțiunea Casablanca-Rabat-Kenitra) și în vechile orașe Fez, Meknès, Marrakech. Traficul marin se face în special prin marile porturi Casablanca și Tanger. **M.** exportă fosforite, citrice, conserve de pește (fiind pe primul loc în lume în exportul de sardele), vin, legume, minereu de mangan și de fier și importă produse de larg consum. — *Istoric.* Teritoriul Marocului a fost populat din timpuri străvechi de triburi libiene (strămoșii berberilor de azi). Prin sec. al VII-lea î.e.n., fenicienii au întemeiat pe țărmurile **M.** o serie de colonii. Partea de nord a **M.** a fost cucerită, rînd pe rînd, de romani (sec. I î.e.n.), de vandali (sec. al V-lea e.n.), de bizantini (sec. al VI-lea) și de arabi (sec. al VIII-lea). În sec. XI—XIII, **M.** a devenit centrul statelor feudale arabo-berbere, conduse de dinastiile Almoravizilor și Almohazilor; în sec. XIII—XV, **M.** a fost cîrmuit de dinastia Marinizilor. Statul feudal din **M.** a atins cea mai mare putere în sec. XVII—XVIII. Puterile vest-europene și-au intensificat în sec. al XIX-lea expansiunea, începută încă din sec. al XV-lea, impunînd poporului marocan o serie de tratate inegale. Lupta dintre Franța și Germania pentru cotropirea **M.** a dat naștere, în 1905—1906 și în 1911, unor ascuțite conflicte diplomatice franco-germane, intrate în istorie sub numele de *crizele marocane.* În 1912 **M.** a fost împărțit în trei zone: un protectorat francez, unul spaniol și o zonă internațională (portul Tanger cu împrejurimile). În perioada anilor 1912—1934 au avut loc împotriva ocupanților străini numeroase răscoale ale poporului marocan, care au dus la marea răscoală condusă de Abd el-Krim și la crearea republicii Rif (1921—1926). În timpul celui de-al doilea război mondial, zona franceză a **M.** a fost ocupată de trupele anglo-americane (1942). În 1943 a fost creat P.C. din **M.** Ca urmare a intensificării mișcării de eliberare națională a poporului marocan, Franța a acordat **M.** independența (1956), iar Spania a renunțat la protectoratul asupra părții de nord a **M.** (1956). Tangerul a intrat în componența **M.** în 1957. În 1958 **M.** a aderat la Liga Țărilor Arabe. Pe arena internațională, guvernul **M.** duce o politică de neparticipare la blocurile militare. **M.** este o monarhie constituțională. Șeful statului și președinte al Cabinetului de Miniștri este regele. Puterea legislativă este exercitată de un parlament bicameral. **M.** întreține relații diplomatice cu R.P.R.

marocane, *crizele* ~, denumire a conflictelor diplomatice izbucnite între statele imperialiste, în 1905 și 1911, cu prilejul luptei dintre Franța și Germania pentru cucerirea Marocului. Prima criză marocană s-a rezolvat în 1906 prin convocarea conferinței internaționale de la Algesiras, care a proclamat egalitatea în drepturi în Maroc pentru toate țările. A doua criză marocană s-a încheiat în 1911 cu semnarea convenției franco-germane prin care Germania, primind o parte din Congo-ul francez a recunoscut protectoratul Franței asupra Marocului. Crizele marocane au fost una dintre manifestările luptei dintre statele imperialiste pentru reîmpărțirea lumii, care a dus în cele din urmă la declanșarea primului război mondial.

marochín (IND. PIEL.), piele de capră tăbăcită vegetal. Este folosit la confecționarea articolelor de marochinărie, de galanterie și în legătoria de cărți. În același scop se folosește și pielea de oaie tăbăcită vegetal, care este foarte asemănătoare cu **m.** veritabil.

Marot */maró/*, Clément (c. 1496—1544), poet rinascentist francez. Pentru simpatia sa față de calvinism, a suferit persecuții. A murit exilat în Italia. A cultivat cele mai diverse specii literare (rondelul, madrigalul, balada, sonetul, epigrama, elegia, epitaful, epistola în versuri), pentru a cînta, în spirit epicurian („Adolescența clementină", 1532), dragostea și viața mondenă de la curtea lui Francisc I și a Margaretei de Navarra. Printre traducerile sale se remarcă „Psalmii" (1541).

Marquet */marché/*, Albert (1875—1947), pictor și grafician francez. În prima perioadă de creație a pictat personaje în interior, portrete și nuduri, cu o paletă vie și contrastantă, vădind influența fovismului. Mai tîrziu s-a consacrat picturii de peisaj, realizînd mai ales marine, caracterizate printr-o cromatică în tonuri surde și apropiate și din care se degajează un lirism intens. Excelent desenator, a lăsat gravuri, ilustrații și crochiuri concise și expresive.

Marr, Nikolai Iakovlevici (1864—1934), filolog și arheolog sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. În lingvistică, **M.** e cunoscut mai ales ca inițiator al așa-numitei „noua teorie a limbii", prin care a încercat să aplice marxismul la problemele limbii, denaturîndu-l. Lucrările lui **M.** în domeniul arheologiei, precum și cele asupra limbilor caucaziene și limbii armene prezintă valoare științifică.

Marrakech */marachéș/*, oraș în Maroc, situat la poalele munților Atlas. 243 130 loc. (1960). Centru meșteșugăresc (covoare, pielărie) și comercial; nod de căi de comunicație, cu un aeroport de importanță internațională. Are industrie alimentară (conserve de fructe și legume), textilă, a materialelor de construcție. — *Istoric.* **M.** a fost întemeiat în vremea lui Iusuf ibn Tașfin (1062). După cucerirea Maghrebului de către Almoravizi (sec. al XI-lea), **M.** a devenit capitala noului stat al acestora. A fost cucerit de Almohazi (1164) și apoi de Meranizi (1269). În sec. al XIV-lea avea circa 700 000 loc. Monumente de arhitectură arabă.

„Marseillaise" */marseiéz/*, (*La* ~), cîntec revoluționar francez, imnul național al Franței. Textul și muzica **M.** au fost compuse la Strasbourg în 1792 (în timpul insurecției de la 10 august), de către căpitanul de geniu Rouget de Lisle. Numită la început „Cîntec de război al armatei Rinului", a fost adoptată de către batalionul de mar-

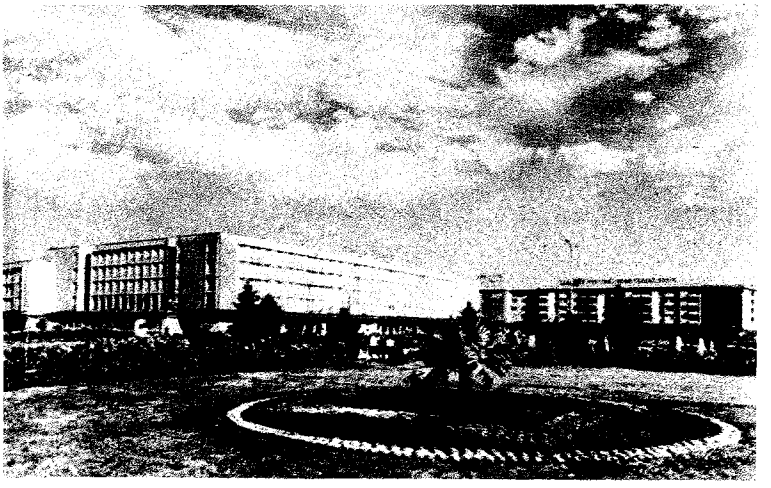

Vedere din centrul orașului Ploiești

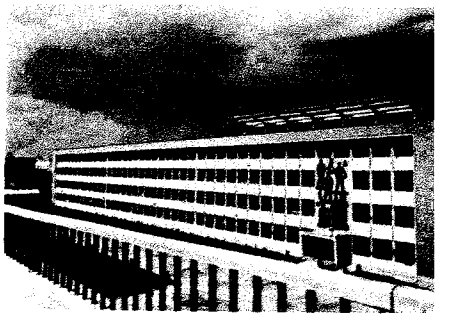

Uzinele „1 Mai"—Ploiești

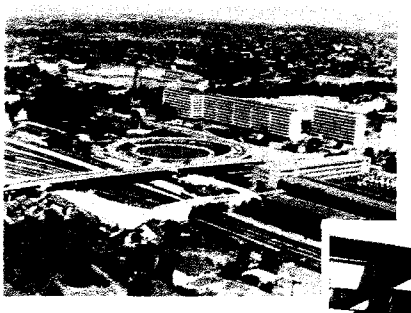

Stradă principală în Ploiești

Pasajul de nivel din sudul orașului Ploiești

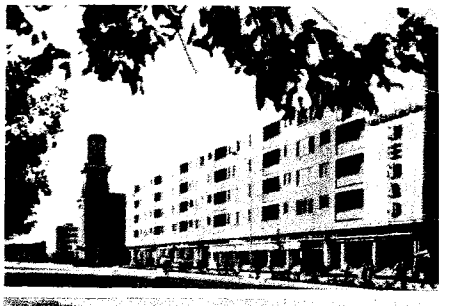

Construcții noi în Oradea

Clădirea Sfatului popular din Oradea

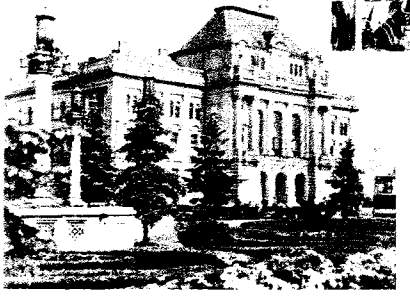

Oradea. Pod peste Crișul Repede

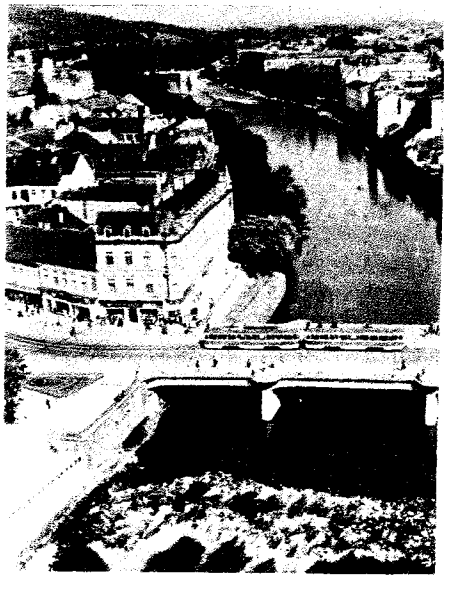

Uzina de alumină din Oradea

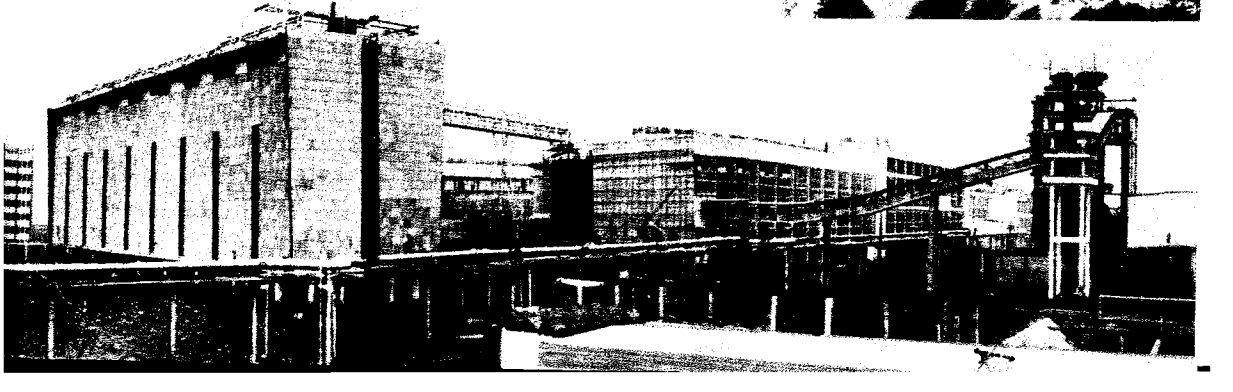

MICROSCOAPE

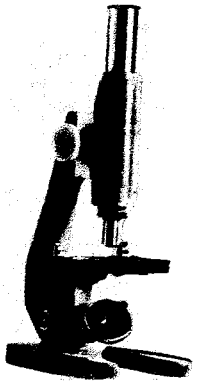

Microscop şcolar

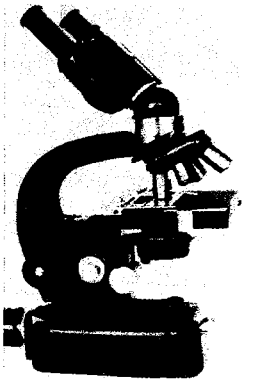

Microscop binocular

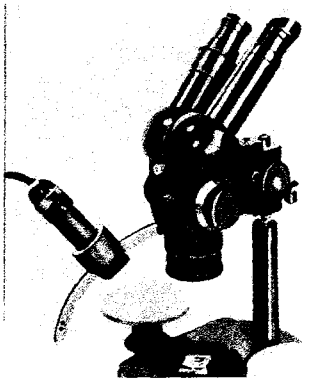

Microscop stereoscopic

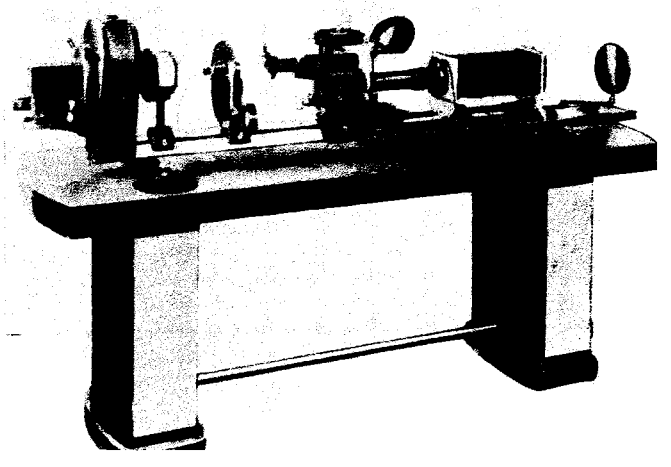

Microscop metalografic

Microscop electronic

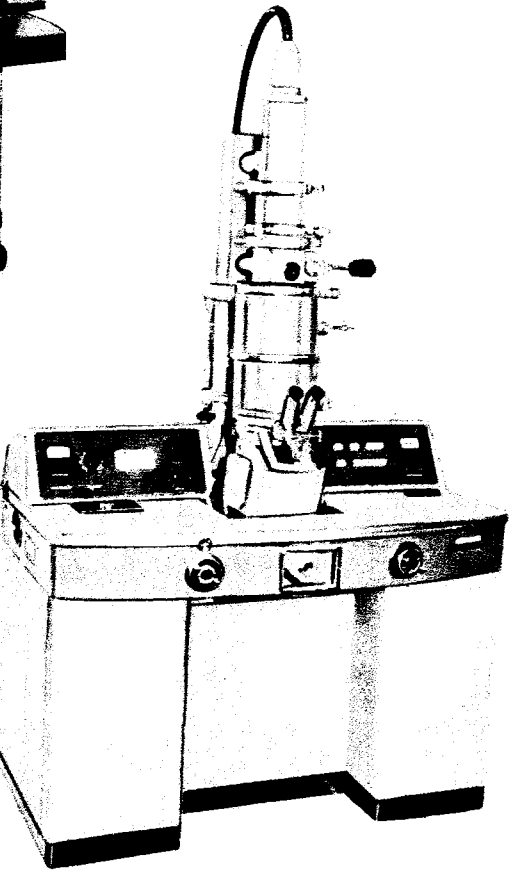

Microscop universal pentru cercetare

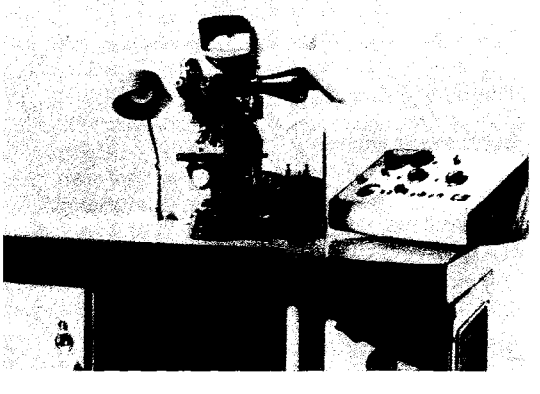

siliezi chemat în Parisul revoluționar, de unde și denumirea de **M.** Ulterior a cunoscut mai multe versiuni, datorate compozitorilor Gossec, Berlioz și A. Thomas (versiunea oficială datează din 1887). Interzisă în timpul Restaurației și al celui de-al doilea imperiu, a fost decretată imn național de către Republica a III-a. S-a răspîndit fulgerător în toată Europa, devenind un simbol al libertății.

Marshall *[má:şəl]*, Alfred (1842–1924), economist burghez englez, ale cărui concepții reprezintă un amestec eclectic al diferitelor teorii economice vulgare. Este autorul așa-numitei teorii a „prețurilor fără valoare", care rupe prețurile de baza lor reală, valoarea, analizîndu-le numai în raport cu anumiți factori care le influențează, ca cerere și ofertă, abundență și raritate, cheltuieli de producție etc. În lucrările lui face apologia capitalului monopolist, susținînd că orice consumator cîștigă de pe urma monopolurilor, dat fiind că prețurile de monopol sînt mai mici decît prețurile mărfurilor nemonopolizate și negînd exploatarea muncii de către capital.

Marshall *[má:şəl]*, *Arhipelagul* ~, grup de insule în Oceanul Pacific, în estul Micronezie. Este format din cîteva sute de insule (în majoritate atoli), dintre care 33 sînt mai importante, dispuse pe două șiruri: Ralik în vest și Ratak în est. Suprafața: 182 km². Populația: 14 907 loc. (1960), micronezieni. Climă tropicală oceanică. Principalele culturi: palmieri, batate, bananieri, arbori de cacao. Se practică pescuitul. *A.M.* este sub tutela O.N.U., în administrația S.U.A.

Marsilia *(Marseille [marséi])*, oraș în sudul Franței, situat pe țărmul Mării Mediterane, în apropiere de gura de vărsare a Ronului. Al doilea oraș al țării ca mărime: 778 070 loc. (1962), cu localitățile subordonate 807 500 loc. Este cel mai mare port al Franței și unul dintre cele mai mari din Mediterana. Prin port se importă în special petrol, minereuri, produse agricole și se exportă produse petroliere și alte produse industriale. Principalele

Marsilia. Catedrala

ramuri industriale sînt rafinarea petrolului, construcțiile navale, industria chimică și alimentară. Este legat cu Ronul printr-un canal. Nod feroviar, aeroport. Centru cultural, cu o academie de științe și arte, universitate și alte institute de învățămînt superior și cultural-științifice. — *Istoric.* **M.** este așezată pe locul fostei colonii Massalia, întemeiată de foceeni la începutul sec. al VI-lea î.e.n. Important centru economic și cultural, concurent al Cartaginei, și-a pierdut independența și o parte din teritoriu în anul 49 î.e.n., pentru că a susținut pe Pompei împotriva lui Cezar. În 1481 a fost anexată la teritoriul Franței, împreună cu întreaga regiune Provence. Renumit centru de faianță (sec. al XVIII-lea). Numeroase monumente de arhitectură greco-romană și medievală.

Marsilio de Padova (c. 1280 — 1342 sau 1343), publicist și gînditor italian, unul dintre primii teoreticieni ai statului laic în Europa apuseană. În lucrarea sa „Apărătorul păcii" („Defensor pacis", 1324) s-a opus pretențiilor papii la puterea lumească și a formulat ideea suveranității poporului, fără să includă însă în noțiunea de „popor" masele muncitoare. În 1327 a fost declarat eretic și excomunicat de biserică, găsind adăpost la împăratul german Ludovic al IV-lea, pe care l-a sprijinit în lupta sa împotriva papalității.

marsuin *(Phocaena phocaena)*, specie de mamifer cetaceu asemănător cu delfinul, cu spatele negru, flancurile sure și abdomenul alb. Ajunge la 1,8 m lungime și 80 kg greutate. Trăiește în Oceanul Atlantic, Marea Neagră și Marea de Azov.

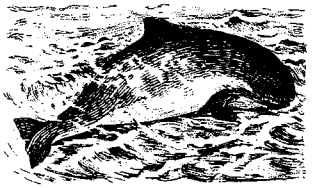

Marsuin

marsupiále, ordin de mamifere inferioare care prezintă pe abdomen un marsupiu. Majoritatea **m.** trăiesc în Australia și numai cîteva specii în America. Sînt adaptate celor mai diferite moduri de viață, cuprinzînd specii insectivore, carnivore, frugivore etc. (ex. cangurul, oposumul).

marsúpiu (lat. *marsupium* „pungă"; ZOOL.), formație anatomică caracteristică mamiferelor marsupiale, constînd dintr-un pliu al pielii în regiunea abdominală a femelelor; servește pentru adăpostirea puiului pînă la deplina lui dezvoltare. În **m.** se găsesc mameloanele.

Marsyas (în mitologia greacă), satir din Frigia, care, după legendă, ar fi găsit flautul construit de Atena și l-ar fi provocat pe Apolo la o între-

Marsyas şi Apolo

cere muzicală. Fiind învins, a fost jupuit de viu. Mitul lui **M.**, care simbolizează lupta dintre muzica orientală şi cea elenică, a inspirat numeroase creaţii ale artiştilor plastici greci, printre care o renumită statuie a lui M i r o n.

marş (fr. *marche* „mers") **1.** Piesă muzicală cu caracter energic, în ritm vioi, cadenţat,

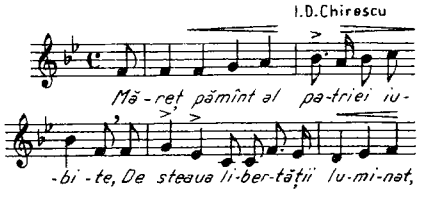

Marş

de obicei în măsură de 4/4, 2/4 şi mai rar 6/8, menită să însoţească o deplasare în grup. **M.** se caracterizează prin melodia simplă, pregnantă şi prin sublinierea marcată a ritmului de către instrumentele de percuţie (tobe, timpane, talgere etc.). După destinaţie şi caracter există **m.** militare, ceremoniale, funebre etc. **M.** este larg reprezentat în muzica simfonică. În ritmul şi caracterul marşului sînt scrise, de asemenea, multe imnuri şi cîntece. **2.** (MILIT.) Deplasare a trupelor pe jos sau cu autovehicule dintr-un raion în altul. **3.** (SPORT) Probă atletică desfăşurată pe pistă sau pe şosea, cu o anumită tehnică precizată de regulament, care prevede deplasarea pas cu pas astfel încît să se menţină neîntrerupt contactul cu solul. Proba de **m.** se desfăşoară pe distanţe anumite (5, 10, 15, 20, 30, 50 km) sau într-un anumit timp (1 oră, 2 ore).

Marşak, Samuil Iakovlevici (1887—1964), poet sovietic rus. A scris literatură pentru copii (poezii: „Mister Twister", 1933, trad. rom.; piese-povestiri: „Casa pisicii", trad. rom. etc.), reuşind să abordeze printr-un limbaj accesibil, adaptat psihologiei copiilor, diversele probleme ale contemporaneităţii. Versurile sale satirice vădesc un umor fin, iar cele lirice o pronunţată înclinaţie spre meditaţie („Caiet liric", „Ore şi minute"). A tradus din Shakespeare, Burns, Byron, Heine ş.a.

marşrutizarea transporturilor (C.F.), metodă de organizare a transporturilor pe calea ferată, care constă în circulaţia trenurilor complete de la punctul de expediere pînă la punctul de destinaţie (fără desfacerea sau completarea lor pe parcurs).

martalógi (în evul mediu, în ţările române), slujitori ai domniei care aveau funcţia de vameşi şi de păzitori ai hotarelor ţării.

Marte, zeul războiului la romani, identificat cu *Ares* din mitologia greacă. Miturile greceşti îl considerau pe Ares o personificare a războiului sălbatic, un oştean brutal, mînjit cu sîngele nevinovat al oamenilor. La romani, **M.** a fost iniţial o divinitate agricolă; serbările sale erau celebrate în luna care-i poartă numele (martie).

Marte

Marte (ASTR.), planetă a sistemului nostru solar, care se vede pe cer ca un astru strălucitor de culoare roşiatică. Distanţa medie dintre **M.** şi Soare este de 227 800 000 km, adică o dată şi jumătate distanţa de la Pămînt la Soare. Durata revoluţiei lui **M.** în jurul Soarelui este de 687 de zile terestre, iar rotaţia sa proprie se face în 24 de ore şi 37 de minute. **M.** are diametrul de 6 800 km (0,53 din diametrul Pămîntului) şi masa cît 0,108 din masa Pămîntului. Atmosfera planetei **M.,** mult mai rară decît atmosfera Pămîntului, este formată în special din azot şi bioxid de carbon; ea conţine cantităţi foarte mici de oxigen şi vapori de apă. Pe **M.** există anotimpuri analoge celor terestre. La cei doi poli prezintă pete albe (calote polare), formate din zăpezi (brume foarte subţiri), care variază cu anotimpul. Regiunile mai întunecate, denumite impropriu mări, sînt, probabil, zone cu o vegetaţie inferioară fără clorofilă; aspectul şi culoarea lor, de asemenea, se schimbă după anotimp. Temperatura pe **M.** variază între +30°C ziua, la ecuator, şi —100°C noaptea, la poli. Este planeta care prezintă cea mai mare asemănare cu Pămîntul şi pe care ar fi posibilă existenţa unor forme inferioare de viaţă vegetală. **M.** are doi sateliţi mici: Phobos şi Deimos.

Martens, Fiodor Fiodorovici (1845—1909), diplomat şi jurist rus, specialist în dreptul internaţional. A fost profesor la Universitatea din Petersburg. A participat la multe conferinţe internaţionale, printre care conferinţele de la Haga din 1899 şi 1907, aducînd o importantă contribuţie la elaborarea convenţiilor adoptate. Op. pr.: „Dreptul internaţional contemporan al popoarelor civilizate" (2 vol., 1882—1883).

martensítă (METAL.), constituent structural al oţelurilor călite, caracterizat prin duritate foarte mare. **M.** este formată din ferită sub formă de granule fine, care conţin carbon în soluţie metastabilă. Are aspect acicular.

Martí, José (1853—1895), democrat-revoluţionar, erou naţional al poporului cuban, unul dintre conducătorii şi ideologii mişcării de eliberare a poporului cuban de sub jugul colonialiştilor spanioli, poet şi publicist. S-a încadrat din tinereţe în activitatea revoluţio-

nară pentru independența Cubei. A luat parte la crearea Partidului revoluționar cuban (1892) și a elaborat statutul acestuia. Între 1892 și 1895

J. Martí

s-a dedicat organizării răscoalei revoluționare pentru eliberarea Cubei (1895), în timpul căreia a căzut eroic în luptă. În lucrările sale filozofice, deși s-a manifestat ca materialist inconsecvent, **M.** și-a relevat optimismul, convingerea în posibilitatea înlăturării cauzelor răului social, în victoria finală a forțelor progresiste. Este autor al mai multor cicluri de poezii („Ismaelillo", 1881; „Versos sencillos", 1891) și al unor drame în versuri („Abdala", 1869), scrise în spirit revoluționar-romantic și patriotic.

Martie, *6 Martie 1945*, ziua cînd masele populare, prin lupta lor, au adus la putere guvernul democrat de sub președinția dr. Petru Groza, primul guvern din țara noastră în care clasa muncitoare avea rolul precumpănitor. *6 Martie 1945* a reprezentat o verigă importantă a procesului revoluționar unic început prin insurecția armată din august 1944. În guvernul instaurat la 6 martie 1945, forțele democrate coalizate în Frontul național democrat dețineau Președinția Consiliului de Miniștri și 14 ministere din totalul de 17. Vicepreședinția Consiliului de Miniștri și trei ministere le dețineau reprezentanții unei părți a burgheziei, grupată în Partidul liberal condus de Gh. Tătărăscu. Instaurarea guvernului democrat a deschis drum unor profunde transformări revoluționare în viața economică și social-politică a României. Bazîndu-se pe sprijinul maselor largi populare și înfrîngînd împotrivirea reacțiunii, guvernul democrat a trecut la aplicarea unui amplu program de măsuri politice și economice: sporirea efortului României în războiul antihitlerist, legiferarea reformei agrare, care se înfăptuise pe cale revoluționară, luarea unor măsuri de normalizare a vieții economice a țării, continuarea pe scară mai largă a democratizării aparatului de stat etc. Aplicarea acestui program de măsuri a dus la refacerea și dezvoltarea economiei naționale, la consolidarea puterii populare.

Martin, nume purtat de mai mulți papi, dintre care cel mai cunoscut a fost *M. al V-lea* (1417—1431), ales papă la Conciliul de la Constanța (1414—1418). A pus capăt marii schisme din sînul bisericii catolice (1378—1417) și a restabilit reședința pontificală la Roma. Între 1420 și 1431, *M. al V-lea* a organizat cinci cruciade împotriva husiților.

Martin */mă:tin/*, Archer John Porter (n. 1910), biochimist englez. Are contribuții importante în domeniul cromatografiei de repartiție pe hîrtie și în domeniul altor metode de analiză chimică. Premiul Nobel pentru chimie (1952).

Martin, Karl Heinz (1886—1948), regizor de teatru și de film și scenarist german. Promotor al spectacolului expresionist, **M.** a renunțat la elementele ilustrative naturaliste în decor, concentrînd tensiunea dramatică în jocul actorului și în rostirea cuvîntului. Printre spectacolele create de el: „Fecioara din Orléans" (Fr. Schiller), „Hanneles Himmelfahrt" (G. Hauptmann), „Moartea lui Danton" (G. Büchner), „Liliom" (F. Molnár), „Penthesilea" (H. Kleist), „Sappho" (F. Grillparzer), „Opera de trei parale" (B. Brecht), „Azilul de noapte" (M. Gorki).

Martin */martẽ/*, Pierre (1824—1915), metalurgist francez. A introdus procedeul de elaborare a oțelului în cuptorul cu vatră și cu camere recuperatoare de căldură, inventat de W. von Siemens, pe care l-a perfecționat prin utilizarea principiului preîncălzirii combustibilului gazos (brevetat în 1865). V. și cuptor Siemens-Martin. — *Procedeul M.*, procedeu de elaborare a oțelului în cuptoarele Siemens-Martin. Șarjele, compuse din fontă (lichidă sau solidă) și din fier vechi, în care se mai pot adăuga minereuri de fier și fondanți, se topesc cu ajutorul combustibililor gazoși sau lichizi. Aerul necesar arderii și unii combustibili gazoși se preîncălzesc în camere regeneratoare, pentru a asigura o temperatură ridicată a flăcării. Impuritățile din încărcătură sînt oxidate de oxigenul din atmosfera cuptorului și din minereul adăugat sau de oxigenul introdus în baia metalică. Oxizii rezultați trec în zgură sau în atmosferă (oxid de carbon, *CO*). După oxidarea impurităților (afinare) urmează dezoxidarea, care constă în îndepărtarea oxigenului rămas în baia metalică sub formă de oxid feros (*FeO*). Durata elaborării după acest procedeu fiind de cîteva ore, conducerea proceselor de afinare și de dezoxidare poate fi bine stăpînită și, ca urmare, se obțin oțeluri de calitate bună (nealiate și slab sau mijlociu aliate).

Martin du Gard */martẽ dü gar/*, Roger (1881—1958), scriitor francez, reprezentant al realismului critic. S-a afirmat prin romanul „Jean Barois" (1913), în care descrie criza morală a intelectualității burgheze și luptele ideologice dezlănțuite de afacerea Dreyfus. S-a impus prin romanul-fluviu „Familia Thibault" (8 părți și 12 vol., 1922—1940, trad. rom.). Scris de pe poziții de stînga moderate, romanul înfățișează, în remarcabile pagini de analiză, soarta a două familii burgheze stăpînite de individualism, conservatorism și conformism și ecoul pe care l-a avut primul război mondial în diversele straturi sociale. Cartea se remarcă prin viziunea sa pacifistă și umanitaristă, prin problematica socială abordată și prin adîncimea observației psihologice. Scriitor de formație flaubertiană și zolistă,

M. du G. se impune prin capacitatea de reconstituire detaliată a adevărului vieții și prin exemplarul simț de autoexigență care l-a condus în elaborarea operei sale. Stilul său original se caracterizează prin scenele dialogate și prin despersonalizarea autorului în favoarea faptelor și personajelor. Este și autorul unor piese de teatru. Premiul Nobel (1937).

martingálă (NAV.), bară din lemn sau din oțel așezată sub bompres, la extremitatea exterioară a acestuia. Servește la dirijarea și la întinderea parîmelor de fixare a bompresului la navele cu pînze.

Martini, Simone (1283—1344), pictor și miniaturist italian din școala sieneză din Renașterea timpurie. A fost elevul lui Duccio di Buoninsegna. Pictura sa murală și de șevalet, care l-a impus ca pe un excelent povestitor, se înscrie într-o atmosferă de legendă, realizată printr-un desen sinuos și de o rafinată eleganță, precum și printr-un colorit bogat și somptuos cu efecte de email strălucitor. În stilizarea decorativă a formelor persistă influențele picturii gotice („Maestà", 1315; „Bunavestire", 1333; portretul condotierului Guidoriccio da Fogliano). Prieten cu Petrarca, a pictat portretul Laurei, azi dispărut.

Martinica, insulă în arhipelagul Antilelor Mici, posesiune franceză. Suprafața: 1 102 km². Populația: 303 000 loc. (1963), în special negri și mulatri. Centrul administrativ: *Fort-de-France*. Este formată în mare parte din roci vulcanice. Cea mai mare înălțime a insulei este vulcanul activ Montagne-Pelée (1 350 m). Climă tropicală umedă. Se cultivă trestie de zahăr, bananieri, cacao, cafea, ananas și se cresc vite. Este dezvoltat pescuitul. Mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole. Exportul (zahăr, rom, banane, ananas) este îndreptat în special spre metropolă. — *Istoric.* Descoperită în 1502 de C. Columb, **M.** a devenit în sec. al XVII-lea colonie a Franței. Pînă în sec. al XVIII-lea, populația băștinașă a insulei, indienii caribi, a fost aproape în întregime exterminată, colonialiștii aducînd, pentru munca pe plantații, sclavi negri din Africa. În urma unor puternice răscoale ale negrilor (1822, 1824 etc.), în 1848 în **M.** a fost desființată sclavia. În 1946, **M.** i s-a acordat statutul de „departament de peste mări al Franței". În 1958, **M.** a devenit membru al Comunității Franceze. În fruntea luptei pentru crearea frontului anticolonial martinican se află Partidul Comunist din Martinica (creat în 1957; pînă la această dată a existat ca federație a Partidului Comunist Francez).

Martinu, Bohuslav (1890—1959), compozitor ceh. A studiat la Conservatorul din Praga. Cele dintîi lucrări care l-au impus au fost baletul „Istar" (montat în 1922) și Simfonia I. Din 1923 pînă în 1940 a trăit la Paris, iar după invazia hitleristă în Franța s-a stabilit în S.U.A. În 1943, sub impresia barbariilor naziste, a scris impresionanta piesă orchestrală memorială „Lidice". A compus muzică de scenă și de film, lucrări corale, simfonii, concerte, piese orchestrale și instrumentale, pentru ansambluri de cameră, cîntece. Figură proeminentă de artist umanist, **M.** a creat o muzică ce se situează pe linia tradițiilor școlii muzicale naționale cehe, căreia i-a rămas credincios.

Martinuzzi *[martinúți]*, Gheorghe (1482—1551), om politic transilvănean, de origine croat. A fost episcop de Oradea și unul dintre principalii consilieri ai voievodului Transilvaniei Ioan Zápolya. Ca tutore al lui Ioan Sigismund, fiul minor al lui Ioan Zápolya, și ca guvernator al Transilvaniei (1541—1551), a căutat să impună dominația facțiunii feudale pe care o reprezenta. A dus o politică externă duplicitară, oscilînd între Poarta otomană și Habsburgi, ceea ce a provocat neîncrederea în rîndurile ambelor părți. A murit asasinat din ordinul Habsburgilor.

Martonne *[martón]*, Emmanuel de (1873—1955), renumit geograf francez, organizator și animator al mișcării geografice franceze din prima jumătate a sec. al XX-lea. A fost profesor la Sorbona, membru al Academiei de Științe din Paris și președinte al Uniunii geografice internaționale. Opera sa științifică

Emm. de Martonne

cuprinde aproape toate ramurile geografiei, dar mai ales geomorfologia și geografia regională. În studiul reliefului a introdus gruparea formelor de relief în familii în funcție de condițiile climatice în care s-au dezvoltat și de raportarea lor la rocă, la structură, la forma moștenită și la timp. A făcut intense cercetări de teren în România, întocmind două lucrări importante („La Valacchie", 1902; „Recherches sur l'évolution morphologique des Alpes de Transylvanie", 1907) și numeroase articole și conferințe. A contribuit la îndrumarea tinerilor geografi români, manifestîndu-și simpatia pentru poporul român. Op. pr.: „Traité de géographie physique" (3 vol., 1909), „Les régions géographiques de la France" (1921), „L'Europe centrale" (2 vol., inclusiv România, 1931) și „La France" (1942).

mártor[1] (DR.), persoană care relatează în fața unui organ de jurisdicție sau de urmărire fapte pe care le-a văzut, le-a auzit sau le-a săvîrșit și care pot lămuri pricina. Depoziția **m.** se consemnează într-un proces-verbal și folosește ca mijloc de p r o b ă.

martor[2] (CONSTR.), piesă de formă prismatică, confecționată de obicei din ipsos și introdusă într-o adîncitură de pe fața unui element de construcție care prezintă pericol de fisurare. În cazul apariției sau

lărgirii unor fisuri, **m.** se desprinde din locaşul său sau se sparge.

martor de eroziune (GEOG.), formă pozitivă de relief, de dimensiuni variabile, reprezentînd un rest al vechii suprafeţe topografice care a fost atacată de eroziune. Este situat fie în apropierea unei forme de relief mai mari, din care a fost separat prin eroziune (avînd în acest caz o structură asemănătoare cu aceasta), fie pe o suprafaţă de eroziune pe care o domină (fiind pus în evidenţă în urma denudării rocilor mai puţin rezistente din jur).

martorii lui Iehova („studenţii în Biblie"), membrii unei secte milenariste de origine adventistă, înfiinţată de Charles Russel (1852—1916) în Brooklyn, statul New York, în 1872. Centrul sectei se află în S.U.A. **M. lui I.** afirmă că în locul statelor existente, considerate „ale satanei", va lua fiinţă un stat teocratic, al adepţilor sectei. Organizaţia serveşte intereselor politice ale unor cercuri imperialiste; ea foloseşte conspiraţia şi manifestă ostilitate faţă de democraţie, faţă de instituţiile de cultură şi de organizaţiile progresiste.

Martos, Ivan Petrovici (1752—1835), sculptor rus, reprezentant al clasicismului. Cea mai importantă lucrare a sa este monumentul „Minin şi Pojarski" din Moscova (1804—1812), în care evocă patriotismul poporului rus.

Martov, *L.* (1873—1923), unul dintre liderii menşevismului. În perioada primului război mondial (1914—1918) s-a alăturat centrismului. După Revoluţia din Octombrie, **M.** s-a situat pe poziţii antisovietice. A emigrat în 1920 şi a fost unul dintre organizatorii Internaţionalei a II-a 1/2.

Marţial (Marcus Valerius Martialis) (c. 40—c. 104), poet latin. Este autorul a peste 1 500 de poezii scurte, grupate în 15 cărţi, cunoscute sub numele de „Epigrame", specie pe care a impus-o în literatura latină. Cultivînd un umor şi o ironie dintre cele mai caustice, susţinute de o versificaţie îngrijită, elegantă, un stil lapidar, scînteietor, a biciuit moravurile corupte ale societăţii romane şi cu deosebire pe poeţii fără talent, pe cămătari, pe avocaţii escroci şi pe femeile cochete. Un volum selectiv în limba română din operele lui Marţial a apărut în 1961, în traducerea lui T. Măinescu.

Marţian, Dionisie Pop (1829—1865), economist şi statistician român, participant la revoluţia din 1848. A avut merite deosebite în organizarea statisticii în România. Exponent al burgheziei în ascensiune, **M.** s-a ridicat împotriva relaţiilor şi instituţiilor feudale, a denunţat starea de înapoiere economică şi culturală a României. Militînd pentru independenţa naţională a României, **M.** s-a pronunţat pentru crearea unei industrii naţionale şi protejarea ei de către stat faţă de concurenţa străină, pentru adoptarea unei monede naţionale, pentru dezvoltarea comerţului şi organizarea sistemului de credit, pentru o agricultură înzestrată cu mijloace tehnice moderne, pentru crearea căilor ferate, pentru adoptarea unui sistem modern de măsuri şi greutăţi. A susţinut, de asemenea, necesitatea dezvoltării învăţămîntului de toate gradele, şi îndeosebi a învăţămîntului tehnic şi economic. **M.** a publicat numeroase studii statistice şi economice privind ţara noastră, a înfiinţat şi a condus revistele „Annale statistice pentru cunoştinţa părţei muntene din România" (1860—1865) şi „Annale economice pentru cunoştinţa părţii muntene din România" (1860—1864). Op. pr.: „Studii sistematice în economia politică. Partea primă. Economia socială. Sarcina prima" (1858), „Coloniştii germani şi Românii" (1860).

marufláre (ARTE PLAST.), tehnică de fixare a unei pînze pictate (în special o compoziţie de mari dimensiuni) pe un suport fix (perete, panou de lemn etc.). Numele vine de la *maruflă,* un fel de clei deosebit de adeziv extras din seminţele de secară (de exemplu picturile maruflate din Muzeul „George Enescu").

Marx, Karl (1818—1883), întemeietor al comunismului ştiinţific, genial învăţător, organizator şi conducător al proletariatului internaţional. K. Marx s-a născut la 5 mai 1818, în oraşul Trier din Germania, în familia unui avocat. După absolvirea liceului din Trier în 1835, **M.** s-a înscris la Facultatea de drept a Universităţii din Bonn, iar după un an s-a transferat la Universitatea din Berlin, unde a studiat istoria şi filozofia. În aceeaşi perioadă, **M.** se alătură grupului hegelienilor de stînga („tinerii hegelieni"), care căutau să desprindă din filozofia lui Hegel unele concluzii revoluţionare şi ateiste. În 1841, **M.** şi-a susţinut teza sa de doctorat, „Deosebirea dintre filozofia naturii la Democrit şi filozofia naturii la Epicur". Deşi în această lucrare se situa încă pe poziţii idealiste, **M.** se deosebea de „tinerii hegelieni" prin concepţia sa democrat-revoluţionară, prin tendinţa de a lega filozofia şi lupta ideologică de activitatea revoluţionară a maselor populare. În anul 1842, **M.** se întoarce la Bonn, unde intenţiona să devină profesor la universitatea din acest oraş, însă din cauza persecuţiilor politice este nevoit să renunţe la cariera didactică, consacrîndu-se luptei politice practice. La sfîrşitul aceluiaşi an pleacă la Köln, unde devine în scurt timp redactorul „Gazetei renane" („Rheinische Zeitung"), care se transformă sub conducerea lui într-un organ al democraţiei revoluţionare. În această perioadă se conturează trecerea lui **M.** de la idealism la materialismul dialectic şi istoric şi de la democratismul revoluţionar la socialismul ştiinţific. În primăvara anului 1843, „Gazeta renană" este interzisă de guvernul prusac din cauza propagării ideilor revoluţionare. În acelaşi an, **M.** se căsătoreşte cu prietena lui din copilărie, Jenny von Westphalen. În noiembrie se mută la Paris, care-l atrăgea ca centru important al activităţii politice; aici editează împreună cu Arnold Ruge „Analele germano-franceze" („Deutsch-französische Jahrbücher"), o re-

vistă radicală, din care nu a apărut însă decît primul număr (februarie 1844). În această revistă sînt publicate articole remarcabile, cum sînt „Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului" şi „Problema evreiască", în care, situîndu-se pe poziţii revoluţionare, **M.** proclama „critica necruţătoare a tot ce există" şi făcea apel la mase şi la proletariat. În septembrie 1844 **M.** se întîlneşte la Paris cu Engels; acum începe marea prietenie a întemeietorilor marxismului. Amîndoi participă în modul cel mai activ la lupta grupurilor revoluţionare din Paris şi, combătînd fără cruţare feluritele doctrine ale socialismului micburghez, elaborează teoria şi tactica socialismului proletar revoluţionar, sau a comunismului. **M.** începe să se ocupe în mod deosebit de economia politică, dînd o primă analiză critică a economiei politice burgheze în „Manuscrisele economico-filozofice" (1844). În această lucrare sînt criticate, între altele, teoriile burgheze asupra veşniciei proprietăţii private şi este elaborată teza despre caracterul social al muncii; totodată, **M.** abordează problema înstrăinării, a dezumanizării omului în condiţiile orînduirii exploatatoare. În 1844 Marx şi Engels au scris cartea „Sfînta familie", în care au pus bazele concepţiei materialiste despre istorie. În acelaşi timp, **M.** scrie „Tezele asupra lui Feuerbach", în care combate filozofia contemplativă şi subliniază rolul practicii în cunoaştere. În teza a XI-a el arată că „filozofii nu au făcut decît *să interpreteze* lumea în diferite moduri; important este însă de *a o schimba*", exprimînd astfel într-un mod lapidar deosebirea radicală dintre filozofia marxistă, revoluţionară, şi întreaga filozofie anterioară. În ianuarie 1845, **M.** este expulzat din Paris şi se stabileşte la Bruxelles. În anii 1845—1846, Marx şi Engels elaborează o nouă lucrare comună, „Ideologia germană", în care este expusă noua lor teorie, teoria comunismului ştiinţific. În aceeaşi perioadă, **M.** desfăşoară o intensă activitate revoluţionară: înfiinţează Asociaţia muncitorilor germani, Comitetul comunist de corespondenţă, ţine conferinţe pentru muncitori („Muncă salariată şi capital"), ia legătură cu organizaţiile revoluţionare din diferite ţări etc. În 1847 **M.** publică opera „Mizeria filozofiei", în care face o critică nimicitoare teoriei socialismului mic-burghez şi anarhismului lui Proudhon, demascînd caracterul burghez al teoriei clasicilor economiei politice engleze şi formulînd principiile de bază ale economiei politice marxiste. În acelaşi an, Marx şi Engels aderă la o organizaţie secretă de propagandă, denumită Liga celor drepţi, care, în vara anului 1847, devine Liga comuniştilor. Din însărcinarea Congresului al II-lea al ligii, Marx şi Engels elaborează programul acesteia, cunoscut sub numele de „Manifestul Partidului Comunist", apărut în februarie 1848. În acest prim document-program al partidului revoluţionar al proletariatului internaţional, Marx şi Engels au expus concepţia comunistă despre lume, teoria luptei de clasă a proletariatului modern şi au fundamentat rolul istoric al proletariatului de făuritor al societăţii noi, comuniste. În februarie 1848, guvernul belgian îl expulzează pe **M.**, care pleacă la Paris. După o lună începe revoluţia în Germania şi **M.** revine la Köln, unde înfiinţează „Noua gazetă renană" („Neue Rheinische Zeitung", iunie 1848—mai 1849). După înfrîngerea revoluţiei din Germania, **M.** este dat în judecată, apoi expulzat. Ajunge la Paris, dar după demonstraţia de masă din iunie 1849 este expulzat şi de acolo, plecînd la Londra, unde rămîne pînă la moarte. Ajuns în Anglia, elaborează lucrarea „Luptele de clasă din Franţa" (1850). Împreună cu Engels, Marx scrie „Revoluţia şi contrarevoluţia în Germania" (1851), iar după un an termină opera „Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte". În aceste lucrări se face bilanţul experienţei revoluţiilor burghezo-democratice din 1848—1849 şi se tratează o serie de probleme teoretice importante, ca: legile dezvoltării sociale, teoria statului, teoria dictaturii proletariatului etc. Reprimarea forţelor revoluţionare loveşte şi Liga comuniştilor, care îşi încetează existenţa în 1852. Marx şi Engels îşi continuă însă activitatea lor revoluţionară şi, datorită lor, la 28 septembrie 1864 este întemeiată la Londra Asociaţia Internaţională a Muncitorilor (Internaţionala I), care-şi propune să unească într-o singură mare armată proletariatul din toate ţările. **M.** a întocmit Manifestul constitutiv şi aproape toate documentele mai importante ale acestei organizaţii. Reunind mişcarea muncitorească din diferite ţări, străduindu-se să îndrumeze pe făgaşul unei activităţi comune feluritele forme ale socialismului neproletar, premarxist, combătînd teoriile tuturor acestor secte şi şcoli, Marx făureşte o tactică unitară a luptei proletare a clasei muncitoare din diferitele ţări. În aceeaşi perioadă, **M.** lucrează intens la principala sa operă, „Capitalul". În 1859 apare lucrarea lui **M.** „Contribuţii la critica economiei politice". Renumita prefaţă a acestei lucrări face o expunere sintetică a tezelor fundamentale ale materialismului istoric, iar în „Introducere", scrisă în 1857 şi publicată apoi ca anexă la „Contribuţii", el elaborează metoda ştiinţifică a economiei politice, arată modul concret cum trebuie aplicat materialismul dialectic la analiza fenomenelor economice, rolul procedeului abstractizării, raportul dintre logic şi istoric, precum şi corelaţia dintre cele patru momente ale reproducţiei sociale. În 1867 apare la Hamburg primul volum al operei fundamentale a lui **M.**, „Capitalul", consacrat analizei procesului de producţie al capitalului. Al II-lea volum al acestei opere, care cuprinde analiza circulaţiei capitalului, şi al III-lea volum, în care se analizează procesul de ansamblu al producţiei capitaliste, au apărut după moartea lui **M.**, fiind pregătite pentru tipar de către Engels. Volumul al IV-lea al „Capitalului", intitulat „Teorii asupra plusvalorii", care este consacrat analizei critice

a teoriilor economice în punctul lor central, teoriile asupra plusvalorii, și reprezintă o primă istorie științifică a doctrinelor economice, a fost publicat după moartea lui Engels. În „Capitalul", **M.** desăvîrșește revoluția înfăptuită în economia politică și opera de creare a economiei politice pe deplin științifice. Dezvăluind legile dezvoltării societății capitaliste, analizînd întreaga formațiune socială capitalistă cu toate raporturile și antagonismele sale, **M.** demonstrează inevitabilitatea victoriei comunismului. În 1871, cînd a avut loc instaurarea Comunei din Paris, primul guvern din istorie al dictaturii proletariatului, **M.** a organizat, prin Consiliul Internaționalei, sprijinirea și ajutorarea ei de către proletariatul internațional. În același an, Marx scrie lucrarea „Războiul civil din Franța", care constituie un bilanț al experienței istorice a Comunei; în această lucrare el a dezvoltat teoria revoluției proletare, a statului și a dictaturii proletariatului. În 1875 **M.** scrie lucrarea „Critica programului de la Gotha", în care este demonstrată necesitatea perioadei de tranziție de la capitalism la comunism, sînt caracterizate principalele trăsături ale dezvoltării economiei în această perioadă istorică și sînt expuse bazele programului revoluționar al partidului proletar. **M.** a dus o luptă neobosită pentru ca în diferite țări să fie create partide muncitorești puternice, disciplinate, independente de burghezie, a militat consecvent pentru unitatea mișcării muncitorești internaționale. O atenție deosebită a acordat **M.** luptei revoluționare a popoarelor asuprite. În perspectiva prefacerilor sociale burgheze și a revoluțiilor burghezo-democratice, lupta de eliberare socială și națională a popoarelor mici din Europa de răsărit și din Balcani devenise, încă de la începutul secolului trecut, un factor puternic de subminare a feudalismului și a tendințelor de expansiune teritorială ale marilor puteri feudale din această parte a Europei. În aceste condiții, istoria poporului român, ca și a altor popoare din această regiune, a format obiectul unor cercetări teoretice și considerații politice ale lui **M.** El a căutat să cunoască cît mai temeinic, cercetînd izvoare originale din diferite epoci istorice, originea poporului român, limba, cultura, tradițiile și, mai cu seamă, istoria sa, lupta sa pentru eliberare socială și unitate națională, pentru independență și suveranitate de stat. Aprecierile făcute de **M.** cu privire la istoria românilor surprind cu o remarcabilă limpezime momente principale ale dezvoltării poporului nostru. **M.** s-a pronunțat în problema originii poporului român, a unității teritoriului său și a continuității lui istorice pe acest teritoriu. El relevă drepturile Principatelor Române în raporturile lor cu Turcia și Rusia țaristă, demonstrează rolul nefast al dominației otomane în dezvoltarea socială, politică și culturală a poporului român, condamnînd în același timp politica de expansiune și cotropire dusă de marile puteri, în special politica externă a țarismului și rolul său contrarevoluționar. **M.** analizează formele de exploatare a țărănimii în condițiile regimului feudal din țările române, răscoala populară din 1821 și revoluția de la 1848 din Principate și din Transilvania, relevă asuprirea populației românești din Transilvania de către magnații maghiari. **M.** califică Regulamentul organic ca un „cod al muncii de clacă", expresie a goanei după supramuncă, subliniază caracterul popular și programul burghezo-democratic al revoluției românilor din Transilvania etc. „Spiritul revoluționar — scrie Marx — a pătruns în Principatele Româ-

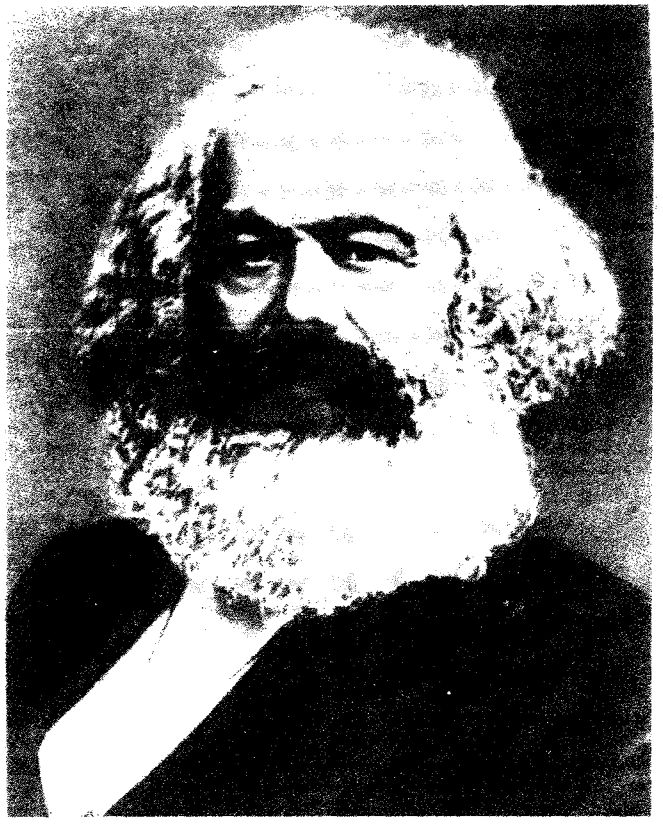

K. Marx

ne, după cum a dovedit-o revoluția din 1848; poporul român este situat în rîndul popoarelor revoluționare, «copt» pentru revoluție, hotărît să lichideze prin revoluție feudalismul". În scrierile lui **M.** se găsesc de asemenea referiri la Unirea Principatelor și la alte evenimente importante petrecute ulterior în viața poporului român. Ideile lui **M.** au pătruns pe teritoriul patriei noastre la puțin timp după publicarea lucrărilor lui, căpătînd o mai largă extindere în timpul activității Internaționalei I și o dată cu dezvoltarea mișcării muncitorești. Revoluționarii români de la 1848 aveau legături cu cercurile revoluționare din apusul Europei în care activau Marx și Engels. Unele lucrări ale lui Bălcescu sînt influențate de „Manifestul Partidului Comunist". **M.** a cunoscut, prin intermediul cărții lui Elias Regnault, lucrarea lui Bălcescu „Despre chestiunea economică a Principatelor Dunărene", folosind unele date ale acesteia în „Capitalul". Ziarele românești ale timpului, ca: „Albina", „Gazeta Transilvaniei", „Familia", „Federațiunea", „Telegraful" etc., conțin numeroase știri despre activitatea revoluționară a lui **M.** și despre personalitatea marelui revoluționar. În România, primele traduceri din lucrările lui **M.** au apărut în presă în 1883, iar printre lucrările editate se numără: „Manifestul Partidului Comunist" (1892), „Cuvîntul despre problema liberului-schimb" (1893), „Muncă salariată și capital" (1911), „Salar, preț, profit" (1922) etc. După eliberarea țării au fost publicate principalele lucrări, separat sau în „Opere alese" (1949), iar din 1957 a început editarea de „Opere" Marx-Engels. **M.** și-a consacrat întreaga viață cauzei proletariatului internațional, pe care a slujit-o atît prin activitatea sa teoretică cît și prin munca de organizare și îndrumare a mișcării muncitorești. Împreună cu Engels, el a elaborat concepția revoluționară despre lume a proletariatului, învățătura marxistă, făurind astfel armele teoretice ale luptei de eliberare a muncitorilor de pretutindeni. La 14 martie 1883 **M.** a încetat din viață în exil, la Londra, unde este înmormîntat.

Marx, Jenny (născută *von Westphalen*) (1814—1881), soția lui K. Marx și colaboratoarea acestuia. Rupînd cu mediul aristocratic în care s-a născut și a crescut, a suportat cu curaj, alături de K. Marx, persecuțiile la care acesta a fost supus, greutățile vieții din emigrație. A luat parte cu pasiune la activitatea desfășurată de K. Marx, transcriind și pregătind pentru tipar manuscrisele lui, întreținînd corespondență cu numeroși activiști ai mișcării muncitorești internaționale.

Marx-Aveling */éivliŋ/*, Eleanor (1855—1898), activistă a mișcării muncitorești engleze și internaționale. Fiica cea mai mică a lui K. Marx, căsătorită cu socialistul englez Edward Aveling. A luat parte activă la crearea Partidului muncitoresc independent (1893) și la organizarea mișcării de masă a muncitorilor necalificați din Anglia. A pregătit pentru tipar și a publicat lucrarea lui K. Marx „Salariu, preț și profit" (1898); a scris amintiri despre K. Marx și F. Engels.

Marx-Lafargue */lafárg/*, Laura (1845—1911), activistă a mișcării muncitorești franceze. A doua fiică a lui K. Marx, căsătorită cu Paul Lafargue. A avut un rol important în răspîndirea marxismului în Franța. Împreună cu soțul ei, a tradus în limba franceză „Manifestul Partidului Comunist" (1886) și alte lucrări ale lui K. Marx și F. Engels.

Marx-Longuet */lõghé/*, Jenny (1844—1883), militantă a mișcării muncitorești engleze, publicistă. Fiica cea mai mare a lui Karl Marx, căsătorită cu Charles Longuet. A publicat articole privind problema irlandeză, în care a luat apărarea revoluționarilor feniani.

„marxism legal", curent ideologic în rîndul intelectualității burgheze din Rusia, apărut în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea. Criticînd narodnicismul de pe pozițiile liberalismului burghez, adepții lui susțineau necesitatea dezvoltării capitalismului, dar negau inevitabilitatea pieirii lui. În lucrarea „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve", V.I. Lenin a supus unei aspre critici concepțiile burghezo-liberale ale „marxiștilor legali".

marxism-leninism, știința despre legile cele mai generale de dezvoltare a naturii, societății și gîndirii, despre legile revoluției proletare și ale construirii socialismului și comunismului, concepția științifică despre lume a partidelor comuniste și muncitorești, ideologia clasei muncitoare din întreaga lume. Părțile constitutive, organic legate între ele, ale marxism-leninismului sînt: materialismul dialectic și materialismul istoric (filozofia marxist-leninistă), economia politică și comunismul științific. Fondatorii marxismului au fost K. Marx și F. Engels. Sintetizînd și prelucrînd în mod critic tot ceea ce era valoros în gîndirea socială și filozofică dinaintea lor, Marx și Engels au elaborat materialismul dialectic și materialismul istoric, săvîrșind o revoluție în filozofie, transformînd-o pe aceasta într-o adevărată știință. Dînd răspuns problemelor pe care mulți gînditori premarxiști le-au pus, dar nu le-au putut rezolva datorită mărginirii istorice și de clasă, ei au extins pentru prima oară materialismul la interpretarea fenomenelor sociale, punînd pe baze științifice economia politică, sociologia și celelalte discipline sociale. Ei au dezvăluit legitățile apariției, dezvoltării și pieirii orînduirii capitaliste, ale victoriei inevitabile a socialismului, au fundamentat rolul clasei muncitoare în desființarea exploatării capitaliste și a oricărei forme de exploatare, în transformarea revoluționară a societății pe baza socialismului și comunismului. La hotarul dintre sec. al XIX-lea și al XX-lea, capitalismul a intrat în ultimul său stadiu, imperialismul. În noua epocă istorică, Vladimir Ilici Lenin a continuat opera lui Marx și Engels, apărînd marxismul împotriva denaturărilor oportu-

niste, dezvoltîndu-l creator şi îmbogăţindu-l cu noi teze şi concluzii privind trăsăturile capitalismului în stadiul imperialist, teoria şi tactica revoluţiei socialiste, trecerea de la capitalism la socialism, principiile de organizare şi de activitate ale partidului de tip nou ca organizaţie conducătoare a proletariatului în lupta sa revoluţionară, mişcarea de eliberare naţională a popoarelor. Marxism-leninismul este o ştiinţă creatoare, străină oricăror dogme, indisolubil legată de realitate, de practica revoluţionară, capabilă să analizeze just modificările ce apar în cursul evoluţiei istorice, să sintetizeze trăsăturile fundamentale ale acestei evoluţii şi să tragă pe această bază concluzii teoretice şi practice corespunzătoare. El se dezvoltă şi se îmbogăţeşte pe baza noilor cuceriri ale ştiinţelor, a generalizării experienţei mişcării muncitoreşti internaţionale, a experienţei construirii socialismului şi comunismului, în lupta intransigentă împotriva ideologiei burgheze, a oricăror concepţii străine (revizionism, dogmatism etc.). Îmbogăţirea învăţăturii marxist-leniniste, păstrarea purităţii sale ideologice constituie o sarcină a partidelor comuniste şi muncitoreşti din întreaga lume. Criteriul suprem al adevărurilor învăţăturii marxist-leniniste îl constituie practica social-istorică, experienţa mişcării revoluţionare internaţionale. Pe baza marxism-leninismului au fost obţinute măreţele victorii istorice care caracterizează epoca noastră: formarea şi dezvoltarea sistemului mondial socialist, construirea noii societăţi în ţările socialiste, creşterea mişcării comuniste mondiale şi transformarea ei în cea mai influentă forţă politică a contemporaneităţii. În epoca noastră, ideologia marxist-leninistă exercită o puternică influenţă nu numai asupra clasei muncitoare internaţionale, dar şi asupra mişcării de eliberare naţională a popoarelor, ca şi asupra luptei antiimperialiste duse de cele mai diferite categorii sociale din lumea nesocialistă. Cu cît se intensifică procesul revoluţionar internaţional, iar socialismul îşi afirmă superioritatea asupra capitalismului, cu atît apare tot mai clar că marxism-leninismul este expresia ştiinţifică a necesităţilor de neînlăturat ale evoluţiei istorice a omenirii pe calea progresului social, singura teorie în măsură să răspundă la marile probleme pe care această evoluţie le pune în faţa fiecărui popor, a întregii lumi. Forţa de atracţie a marxism-leninismului este puternic întărită prin realizările economice, culturale, social-politice pe care ţările sistemului mondial socialist le obţin, traducînd în viaţă ideile socialismului şi comunismului. Chezăşia succesului în lupta partidelor comuniste şi muncitoreşti constă în aplicarea adevărurilor generale, universal-valabile ale marxism-leninismului la condiţiile istorice concrete din ţările lor, ţinînd seama de realităţile obiective, de stadiul evoluţiei sociale, de etapa istorică dată, ştiind că ignorarea acestora nu poate duce decît la greşeli din cele mai serioase. La baza tuturor realizărilor obţinute de poporul nostru în construirea socialismului, „stă politica P.M.R., întemeiată pe aplicarea creatoare a învăţăturii marxist-leniniste la condiţiile ţării noastre" (Proiect de Directive ale Congresului al IV-lea al P.M.R. cu privire la dezvoltarea economiei naţionale în perioada 1966—1970).

„Marxism Today" *[má:xism tədéi]*, revistă teoretică a Partidului Comunist din Marea Britanie. Înfiinţată în 1957, apare lunar, la Londra.

Maryland *[mérilənd]*, stat pe coasta atlantică a S.U.A. Suprafaţa: 27 394 km². Populaţia: 3 101 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Annapolis*. Relieful este dispus în trepte de la est la vest: cîmpia litorală, podişul Piedmont şi munţii Apalaşi. Resurse naturale: cărbuni, hidroenergie, materiale de construcţie. Industrie dezvoltată: siderurgie, metalurgia cuprului, industrie constructoare de maşini, chimică, uşoară şi alimentară. Principalul centru industrial şi port este Baltimore. În agricultură predomină cultura cerealelor, a cartofului, a tutunului şi creşterea animalelor. Este dezvoltat pescuitul.

Masaccio (pe numele adevărat *Tommaso Guidi*) (1401—1428 sau 1429), pictor italian, elev şi colaborator al lui Masolino da Panicale. Interpret profund al realităţii, a reacţionat împotriva manierismului picturii gotice, punînd în centrul atenţiei omul cu sentimentele şi pasiunile sale. **M.** a redat într-o viziune dramatică şi monumentală scene religioase, în care a reprodus figuri expresive, severe şi puternic individualizate ale oamenilor din popor. Prin arta figurării picturale, a adîncimii spaţiului şi prin redarea puternică a volumelor, **M.** a contribuit la cristalizarea mijloacelor de expresie ale picturii Renaşterii italiene. Capodopera creaţiei sale este fresca executată la capela Brancacci (biserica Santa Maria del'Carmine din Florenţa). Din diferitele episoade ale acestei compoziţii („Izgonirea din rai", scene din viaţa sf. Petru) se desprinde meditaţia artistului asupra destinului uman şi deplina încredere în om.

masáj (MED.), formă de mecanoterapie care constă în frecarea sau ciocănirea, de obicei manuală, a tegumentelor diferitelor părţi ale corpului, în special a regiunilor musculo-articulare. Acţionînd atît direct cît şi reflex, **m.** determină o activare a circulaţiei locale şi generale, modificarea funcţiilor unor organe interne etc. **M.** este indicat pentru activarea circulaţiei la sedentari, obezi, persoanele imobilizate la pat, la sportivi (după o competiţie obositoare) etc.

Masaniello (numele prescurtat al lui *Tommaso Aniello*) (1620—1647), conducătorul unei puternice răscoale populare napolitane (1647) împotriva dominaţiei spaniole. **M.** a înscris în programul răscoalei egalitatea poporului cu nobilimea, restabilirea privilegiilor zise „ale lui Carol Quintul" şi abolirea tuturor impozitelor impuse după acordarea acestor privilegii. A fost ucis în urma unei trădări.

Masaryk, Thomáš Garrigue (1850—1937), om politic cehoslovac, preşedinte al Republicii

Cehoslovace (1918—1935). A fost profesor de filozofie la Universitatea din Praga; autor al unor lucrări de orientare pozitivistă. Înainte de primul război mondial a luat parte la campania pentru obținerea autonomiei Cehiei în cadrul Austro-Ungariei, fiind lider al Partidului popular ceh (partid liberal). În timpul primului război mondial a condus organizațiile cehe din emigrație, care sprijineau Antanta, a organizat unități militare cehoslovace în Anglia, Franța, Italia și Rusia. Ca președinte al republicii, **M.** a dus pe plan intern o politică de apărare a intereselor burgheziei, iar pe plan extern de apropiere de puterile occidentale.

másă[1] **1.** (FIZ.) Mărime caracteristică a unui corp, dată de raportul dintre forța care se exercită asupra corpului și accelerația pe care acesta o capătă. Unitatea de măsură a **m.** în sistemul SI este *kilogramul*, iar în sistemul CGS *gramul*. — *M. inertă*, măsură a inerției corpurilor, adică a proprietății acestora de a se opune schimbării vitezei lor. În mecanica clasică, între forța f aplicată unui corp, masa inertă m a acestuia și accelerația a există relația:

$$f = m \cdot a.$$

De aici se vede că masa inertă are rolul unui coeficient de inerție. Teoria relativității a arătat că masa inertă m a unui corp nu este invariabilă, ci depinde de viteza v cu care corpul se mișcă, conform relației:

$$m = \frac{m_0}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}},$$

unde c reprezintă viteza de propagare a luminii, iar m_0 *masa de repaus* a corpului, adică **m.** acestuia în raport cu un sistem de referință inerțial față de care corpul se află în repaus. — *M. grea* (sau *gravitațională*), măsură a capacității corpurilor de a crea cîmp gravitațional și de a fi supuse la o forță într-un astfel de cîmp. *M. g.* și **m.** inertă există totdeauna împreună și sînt proporționale între ele; de aceea, prin alegerea convenabilă a unităților de măsură, ele se exprimă prin același număr. — *M. specifică* v. *densitate*. — *M. efectivă*, mărime ce caracterizează acțiunea potențialului periodic al rețelei cristaline asupra electronilor în mișcare printr-un cristal. Ea are rolul masei în ecuațiile de mișcare ale electronilor din cristal, în cîmpurile electrice și magnetice exterioare. *M.e.* depinde de natura chimică a cristalului și de tipul acestuia, de stările energetice în care se află electronii și de direcția lor de mișcare prin cristal. Uneori *m.e.* poate diferi mult de valoarea masei de repaus a electronului și poate avea și semn negativ. — *M. critică*, masa unui bloc de material radioactiv în care se poate produce o reacție nucleară în lanț. **2.** (CHIM.) **a)** *Masă atomică* v. *greutate atomică*. **b)** *Masă moleculară* v. *greutate moleculară*. **c)** *Mase plastice* v. *materiale plastice*. **3.** (GEOGR.) *Masă de aer*, porțiune imensă, relativ omogenă, a troposferei, cu proprietăți distincte față de porțiunile înconjurătoare. De obicei *m. de a.* sînt despărțite între ele prin fronturi. Formarea *m. de a.* este condiționată de repartiția diferită a energiei solare pe glob și de natura suprafeței terestre. Prin staționarea mai îndelungată deasupra unei anumite regiuni, *m. de a.* capătă anumite proprietăți (ex. umiditate, temperatură ridicată sau scăzută). Deplasarea maselor de aer în cadrul circulației atmosferice determină modificarea timpului în regiunile străbătute. În regiunile deasupra cărora se află aceeași masă de aer (mii și zeci de mii de km^2), vremea are cam același aspect. În funcție de locul de formare, se disting *m. de a.* oceanice și continentale, iar după zona de formare, în linii mari, *m. de a.* arctice sau antarctice, temperate („polare"), tropicale, ecuatoriale. **4.** (ELT., TELEC.) Corp metalic de mari dimensiuni, la care se leagă electric anumite puncte ale unor rețele, mașini sau aparate electrice. Poate servi drept conductor de referință pentru potențialele diferitelor conductoare electrice ale instalației sau, prin evitarea supratensiunilor electrice față de ea, la protecția contra electrocutării (ex. carcasa metalică a unei mașini electrice, legată în general la pămînt sau la neutru). **5.** (ELT.) *Masă electroizolantă*, material electroizolant, folosit în stare lichidă în operațiile de izolare electrică pentru impregnarea, umplerea sau acoperirea, fără a forma pelicule, a înfășurărilor mașinilor și aparatelor electrice. *M.e.* fabricate pe bază de bitum sau de rășini, naturale ori sintetice (numite și compounduri), se solidifică după răcire, cele fabricate din ulei mineral cu adaos de colofoniu sau de polimeri sintetici devin vîscoase, iar cele obținute din ulei de transformator rămîn lichide.

másă[2] **1.** (IND. EXTR.) **a)** *Masă de alegere*, platformă mobilă sau fixă (numai în instalațiile simple), folosită pentru operația manuală de separare a minereurilor de materialul steril. *M. de a.* mobile au formă de platformă inelară cu diametrul 4—9 m și se rotesc cu viteze periferice de 0,15—0,3 m/s. **b)** *Masă de amalgamare*, platformă fixă sau oscilantă, cu înclinare mică, acoperită cu plăci de cupru amalgamat, folosită pentru amalgamarea minereurilor de aur și de argint. **c)** *Masă de concentrare*, aparat folosit pentru separarea particulelor minerale, după greutatea lor specifică. Este consti-

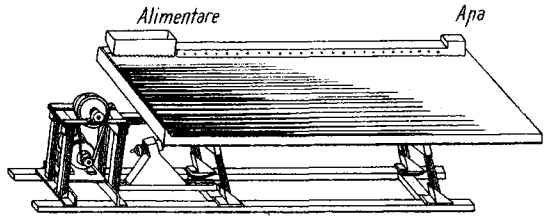

Masă de concentrare

tuită dintr-o suprafaţă plană (bandă sau masă rotundă), puţin înclinată, căreia i se imprimă o mişcare pulsatorie, perpendiculară pe direcţia de înclinare. **2.** (EXPL. PETR.) *Masă rotativă*, organ component al instalaţiei de foraj, montat la gura sondei, care transmite mişcarea de rotaţie de la troliu la garnitura de foraj. Este compusă dintr-un corp metalic (batiul), o platformă rotitoare (masa propriu-zisă) şi un organ de antrenare a mesei (prisnelul).

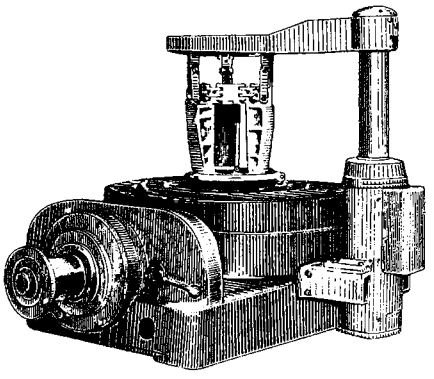

Masă rotativă

Mascagni *[mascáñi]*, Pietro (1863—1945), compozitor şi dirijor italian. Prima sa operă, „Cavalleria rusticana" (1890), este reprezentativă pentru curentul verist. A mai scris operele „Amicul Fritz" (1891), „Guglielmo Ratcliff" (1895), „Iris" (1898), „Măştile" (1901) ş.a. Muzica lui **M.** se caracterizează prin melodicitate, dramatism şi expresivitate. Ea continuă tradiţiile şcolii muzicale italiene şi este legată de cîntecul popular.

mascáre (MILIT.), activitate de ascundere a trupelor şi a obiectivelor militare faţă de cercetarea inamicului şi de inducere în eroare a acestuia în privinţa dispunerii, acţiunilor şi intenţiilor trupelor proprii.

Mascarene, grup de insule vulcanice în Oceanul Indian, situate la est de Madagascar. Suprafaţa: circa 4 600 km². Populaţia: circa 1 000 000 loc. Cuprinde insula Réunion (posesiune franceză) şi insulele Mauriciu, Rodriguez şi altele mai mici (colonia britanică Mauriciu). În Réunion, vulcani activi. Climă tropicală umedă. Plantaţii de trestie de zahăr, ceai, cafea, vanilie, cocotieri. Au fost descoperite de navigatorul portughez Mascarenhas.

mascarón (ARTE DEC.), sculptură cu funcţie decorativă, care se prezintă sub forma unui cap de om sau de animal, cu trăsături groteşti sau fantastice, şi care este folosită în arhitectură (arcade, cornişe, capiteluri, console, fîntîni etc.), în mobilierul de artă, tapiserie, ceramica ornamentală etc. Mascaronul a fost mult întrebuinţat în ornamentica Renaşterii şi în cea barocă.

Mascaron

Mascat şi Oman v. **Oman.**

mască[1] **1.** (TEATRU) Faţă falsă, umană, animalieră, simbolică sau alegorică; dispozitiv care acoperă parţial sau total faţa reală a actorului (uneori şi o parte a corpului) şi care este folosit ca mijloc de expresie. Este confecţionată din cele mai diferite materiale, decupată din pînză, stofă, mătase,

Măşti de teatru

sculptată în lemn, modelată în ceară, metal, argilă, carton, improvizată din plante ori pur şi simplu pictată pe faţa actorului cu ajutorul machiajului. În antichitate, masca făcea parte integrantă din costumul actorului. Ea a fost folosită în teatrul medieval şi a reprezentat un atribut determinant în commedia dell'arte. **M.** a dispărut de pe scenă o dată cu dezvoltarea teatrului realist. Se mai păstrează în unele reprezentaţii din teatrul asiatic (chinez, japonez etc.), ca şi în majoritatea manifestaţiilor teatrale populare. Unele popoare (negre, indiene) folosesc **m.** în dansurile rituale cu caracter magic (**m.** reprezentînd demoni sau spiritul strămoşilor). **2.** Mulaj (în gips sau ceară) după chipul unui om (de obicei defunct). **3.** (TEHN.) Dispozitiv care se adaptează etanş pe faţa unui om sau a unui animal şi care asigură puritatea aerului inspirat, protejînd organismul împotriva inhalării unor agenţi externi cu efecte dăunătoare sănătăţii (ex. gaze toxice, praf, particule pulverizate în aer etc.). După condiţiile mediului în care sînt folosite se deosebesc: *m. cu aer proaspăt*, la care aerul necesar respiraţiei este adus din exterior; *m. cu filtru*, la care substanţele dăunătoare din aer sînt reţinute de filtru; *m. cu oxigen*, la care în aerul inhalat se introduce oxigen (într-o proporţie determinată) dintr-o butelie auxiliară cu ajutorul unui inhalator. — (IND. EXTR.) *M. de autosalvare*, mască cu filtru sau cu oxigen, care acoperă numai gura şi nasul şi se foloseşte în operaţiile de evacuare a oamenilor din zone cu erupţii instantanee de gaze nocive, fum etc., avînd o durată de funcţionare redusă. — *M. de praf*, mască cu filtru folosită în subteran contra prafului fin (sub 2 μ), dispersat în atmosfera dintr-o mină. Masca acoperă numai nasul şi gura. Filtrul este alcătuit din fire textile îmbibate cu o substanţă de menţinere a umidităţii, pentru reţinerea particulelor de praf. — (MILIT.) *M. contra gazelor*, aparat care serveşte la protecţia organelor respiratorii, a ochilor şi a feţei împotriva acţiunii substanţelor toxice şi radioactive de luptă. Măştile contra gazelor pot fi: filtrante şi izolante. **4.** (TEHN.) Înveliş sau dispozitiv de protecţie, care acoperă parţial un obiect sau un sistem tehnic pentru a evita acţiunile dău-

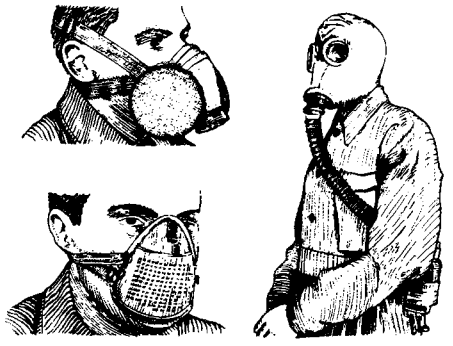

Măşti contra gazelor

nătoare ale unor agenţi externi (radiaţii, particule lichide sau solide, flăcări etc.), pentru a le ascunde vederii sau pentru ornamentare (ex. **m.** de radiator). **5.** (MILIT.) Lucrare genistică folosită în scopul m a s c ă r i i. **6.** (TELEC.) Parte a unui tub cinescop cu trei tunuri electronice pentru televiziunea în culori, avînd rolul de a izola faţă de fiecare fascicul de electroni elementele de mozaic ale ecranului corespunzătoare celorlalte două fascicule.

masculín (LINGV.; despre genul unor părţi de vorbire), care are forma atribuită în gramatică numelor de fiinţe de sex bărbătesc.

masculinizáre (MED.), apariţie sau dezvoltare a caracterelor sexuale bărbăteşti la o persoană de sex feminin ca urmare a unor tulburări în biosinteza hormonilor corticosuprarenali sau ovarieni.

Masefield *[méisfi:ld]*, John (n. 1878), scriitor englez. În tinereţe a fost mus pe o navă comercială, apoi muncitor într-o fabrică de tapiţerie. A urmat medicina. Supranumit „poet al mării", a evocat în culori realiste, cu implicaţii de fantastic, viaţa marinarilor („Baladele apei de mare", 1902) şi dramatica existenţă morală a omului împins la periferia societăţii („Eterna îndurare", 1911). Ca eseist, s-a remarcat printr-o interesantă lucrare consacrată lui W. Shakespeare (1911). Este şi autorul unor captivante romane de aventuri pentru copii („Căpitanul Margareta"; „Pasărea zorilor" ş.a.). A scris şi piese de teatru.

maselótă (METAL.) v. **cap pierdut.**

m a s e l o t i é r ă (METAL.), partea superioară a unei lingotiere (separată sau făcînd corp comun cu aceasta), în care se formează capul pierdut (maselota). **M.** este căptuşită cu materiale refractare, pentru a păstra oţelul cît mai mult timp lichid, în scopul umplerii golului de contracţie din partea superioară a lingoului.

mase populare, totalitatea claselor şi păturilor sociale dintr-o etapă istorică determinată, ale căror interese fundamentale concordă cu cerinţele dezvoltării societăţii. **M.p.** se deosebesc radical, atît prin compoziţie cît şi prin aspiraţii, de forţele reacţionare, de clasele şi păturile sociale care se împotrivesc progresului istoric. Cuprinzînd în primul rînd pe oamenii muncii, **m.p.** reprezintă, în formaţiunile antagoniste, imensa majoritate a populaţiei diferitelor ţări. Ca urmare a desfiinţării relaţiilor de exploatare, în orînduirea socialistă **m. p.** înglobează toate clasele şi păturile sociale, întreaga populaţie. **M. p.** au un rol hotărîtor în viaţa societăţii, reprezentînd adevărate forţe motrice ale progresului. Prin activitatea lor complexă — economică, politică, culturală — ele deschid drum acţiunii legilor obiective ale istoriei. Pe măsura dezvoltării economice, politice, culturale a societăţii, se ridică nivelul de conştiinţă şi organizare al **m.p.** Accelerarea progresului social este condiţionată, la rîndul ei, de amploarea şi de intensitatea participării **m. p.** la transformările revoluţionare. În orînduirea capitalistă, proletariatul este forţa socială cea mai înaintată în ansamblul **m. p.,** iar mişcarea lui pentru socialism este cea mai conştientă, organizată şi profundă mişcare de masă. În epoca noastră, lupta **m.p.** pentru interesele lor vitale cunoaşte o amploare nemaiîntîlnită şi creează condiţii favorabile organizării, sub conducerea clasei muncitoare, a unui front larg de luptă pentru pace, democraţie şi socialism. Societatea socialistă asigură participarea deplină şi liberă a **m.p.** la dezvoltarea armonioasă a tuturor domeniilor vieţii sociale, descătuşarea imenselor lor energii şi capacităţi constructive. În actuala etapă a dezvoltării ţării noastre, aceea a desăvîrşirii construcţiei socialiste, se realizează, sub conducerea P.M.R., atragerea celor mai largi mase la creaţia istorică conştientă.

máser (FIZ.; iniţialele denumirii engleze *microwave amplification by stimulated emission of radiation* „amplificarea microundelor prin stimularea emisiunii radiaţiei"), dispozitiv pentru producerea sau amplificarea microundelor electromagnetice (centimetrice sau milimetrice), bazat pe un principiu de funcţionare analog cu cel al l a s e r u l u i, adică pe stimularea tranziţiei între două nivele energetice ale unui sistem cuantic (ion, moleculă etc.) excitat. **M.** produce, în regim continuu sau

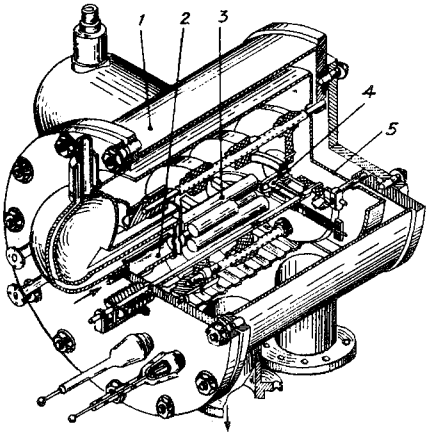

Maser cu amoniac

1 — cameră de vid; *2* — sursa fasciculelor moleculare de amoniac; *3* — separator cvadrupolar; *4* — rezonator; *5* — ghid de unde

intermitent, un fascicul de unde electromagnetice foarte intens, monocromatic, coerent şi cu proprietăţi directive foarte accentuate. Aceste caracteristici permit folosirea maserului în radioastronomie, în radiolocaţie, în construirea etaloanelor de timp etc. Teoria proceselor care fac posibilă amplificarea prin emisiune stimulată a fost elaborată în 1954 de către fizicienii Basov şi Prohorov (U.R.S.S.) şi Townes (S.U.A.), care au fost distinşi cu Premiul Nobel (1964).

Masereel *[mazerél]*, Frans (n. 1889), grafician, pictor şi sculptor belgian. Artist original

Fr. Masereel

şi fecund, **M.** s-a făcut cunoscut mai ales prin ciclurile de gravuri şi desene pe teme sociale, opere care denunţă cu vehemenţă contradicţiile societăţii capitaliste, ororile războiului şi ale nazismului. Laconice, cu tăieturi simple, gravurile sale (mai ales în lemn) se caracterizează prin claritatea expresiei, prin tensiunea dramatică, realizată cu ajutorul unor puternice contraste de alb şi negru (ciclurile de gravuri: „Patimile unui om", 1918; „Ceaslovul meu", 1919; „Soarele", 1919; „Oraşul", 1925; „Tinereţe", 1948; „Ecce homo", 1949; „Vremea noastră", 1952; cicluri de desene: „Destine", 1939—1943; „Ţine minte", 1944—1945). Ca ilustrator, **M.** este autorul unor comentarii plastice cuprinzînd un generos mesaj umanist, de o mare profunzime, cu sesizarea celor mai subtile nuanţe ale textului ilustrat („Legenda lui Ulenspiegel" de Ch. de Coster, „Jean Cristophe" de Romain Rolland, „Elogiul nebuniei" de Erasmus, „Bătrînul şi marea" de E. Hemingway, „Prometeu înlănţuit" de Eschil etc.). În pictură, **M.** a creat portrete şi scene din viaţa porturilor. De asemenea a realizat mozaicuri şi schiţe de decor. Creaţia sa, pătrunsă de conştiinţa unei autentice responsabilităţi civice, bogată în idei şi tensiuni emoţionale, îl situează pe **M.** printre cei mai de seamă artişti ai sec. al XX-lea.

Maseru *[mézəru]*, localitate în Africa de sud, centrul administrativ al protectoratului britanic Basutoland. 5 700 loc. (1958). Nod rutier, aeroport.

masetér (gr. *masetér* „care mestecă"; ANAT.), muşchi scurt şi gros, de formă patrulateră, care se găseşte pe ramura ascendentă a mandibulei. Fiind un muşchi ridicător al mandibulei, **m.** are un rol important în procesul de masticaţie a alimentelor.

Masina, Giulietta (n. 1921), actriţă de teatru şi de film italiană. După apariţia în filmele „Paisa" de Rossellini, „Fără milă" de Lattuada, şi-a afirmat pregnant personalitatea în filmele lui Fellini, mai ales prin rolurile Gelsomina din „La strada" (1954) şi Cabiria din „Nopţile Cabiriei" (1957).

masiv (lat. *massa* „grămadă") **1.** (GEOGR.) *Masiv muntos*, element orografic unitar, bine individualizat, prin caractere morfologice proprii, faţă de celelalte elemente ale sistemului muntos căruia îi aparţine (de care este despărţit prin văi longitudinale sau transversale adînci) sau faţă de celelalte forme de relief ce îl înconjură. Are o culme principală şi cîteva secundare, dominate de unul sau de mai multe vîrfuri înalte. De obicei are o constituţie litologică unitară. Ex. masivul Bucegi, Leaota, Iezer, Piatra Craiului. **2.** (SILV.) *Masiv forestier*, suprafaţă întinsă ocupată cu vegetaţie forestieră, alcătuită din mai multe păduri, de obicei alăturate. **3.** (CONSTR., HIDROTEHN.) *Masiv de ancoraj*, bloc de beton sau de zidărie în care se fixează un tirant de consolidare a unei construcţii înalte (turn, pilon, coş de fum etc.) sau o conductă forţată. *M. de a.* este îngropat în teren şi are rolul de a prelua forţa de tracţiune a tirantului sau de a împiedica deplasarea conductei din poziţia ei normală (sub acţiunea forţelor date de lichidul din interior în zonele în care conducta îşi schimbă direcţia sau în zonele cu pantă mare). **4.** (HIDROTEHN.) *Masiv gigantic*, element de construcţie, confecţionat în general din beton armat, avînd forma de cutie cu dimensiuni mari, neacoperită la partea superioară, folosit la executarea unor fundaţii sub apă (ex. la poduri, la faruri etc.) sau la executarea unor construcţii hidrotehnice (diguri, moluri, cheiuri etc.). *M.g.* cu dimensiuni mari sînt împărţite în interior în mai multe celule, prin pereţi transversali de rigidizare. După aducerea prin plutire deasupra locului de amplasare, *m.g.* sînt cufundate prin încărcare cu lest şi apoi sînt umplute în întregime cu beton, nisip sau piatră. **5.** (IND. EXTR.) *Masiv de siguranţă* (sau *de protecţie*), porţiunea dintr-un zăcămînt de substanţe minerale utile, situată sub unele construcţii şi instalaţii de la suprafaţă, sub cursuri de apă sau în vecinătatea unor lucrări miniere importante şi care nu se exploatează, pentru a nu provoca inundaţii subterane sau surparea terenurilor acoperitoare.

Masivul Central Francez, vast masiv în sudul Franţei, rest din sistemul cutat hercinic, transformat în cea mai mare parte în podiş datorită eroziunii îndelungate, fragmentat apoi neuniform datorită mişcărilor orogenice alpine, care au provocat şi puternice erupţii vulcanice pe liniile de fractură a scoarţei. Masivele muntoase vechi domină printr-un abrupt (cu altitudini între 1 700 şi 1 800 m) valea Ronului, pe cînd spre vest se termină prin povîrnişuri domoale: munţii Ceveni (1 702 m) în sud-vest, continuaţi spre nord cu munţii Vivarais, Lionezi şi Forez. Între aceste culmi se află depresiuni joase. În nord-vest se întind podişurile Limousin şi Millevaches. În zona centrală se ridică munţi vulcanici: Velay şi Auvergne, care cuprinde masivele Cantal, Mont Dore (cu vîrful Puy de Sancy, de 1 886 m) şi Puy de Dôme. Partea sudică a masivului o

formează podişurile calcaroase (Causses), cu numeroase forme carstice.

Masivul Şistos Renan, masiv situat în zona central-vestică a R.F. Germane, străbătut de cursul mijlociu al Rinului. Este format în special din şisturi devoniene, în unele porţiuni acoperite de lave vulcanice. Ridicat în timpul orogenezei hercinice, a fost nivelat intens de eroziune, iar ulterior reînălţat de-a lungul unor linii de falie. Se prezintă ca un podiş vălurit, cu altitudini de 500—700 m, dominat pe alocuri de vîrfuri formate din roci mai dure sau de conuri vulcanice. Rinul şi afluenţii săi îl despart în o serie de unităţi (în vest Hunsrück, Eifel ş.a., în est Taunus, Westerwald, Sauerland ş.a.). Este acoperit de păduri şi păşuni. Zăcăminte de cărbune şi minereu de fier. Izvoare minerale şi termale; staţiuni balneoclimatice.

masochism (MED.), perversiune sexuală, caracterizată prin aceea că plăcerea sexuală apare numai în urma producerii unor dureri fizice (lovire). A fost descris de scriitorul Sacher-Masoch.

Masolino da Panicale (pe numele adevărat *Tommaso di Cristoforo Fini*) (1382—c. 1447), pictor italian din şcoala florentină din Renaşterea timpurie. Artist cu activitate bogată, a călătorit mult, pictînd în special la Roma (capela cardinalului Branda di Castiglione, baptisteriul Castiglione Olona). În 1426—1427, la invitaţia episcopului Andrea Scolari, a pictat la Oradea mai multe lucrări, azi dispărute, apoi la Timişoara, pentru condotierul Filippo de Ozora (Pippo Spano), guvernatorul oraşului. În opera lui **M.** se descifrează trăsăturile goticului internaţional şi efortul de redare a realităţii. **M.** a fost maestrul lui Masaccio.

Maspero, Gaston (1846—1916), istoric francez, egiptolog. A fost profesor la Collège de France. În calitate de director general al antichităţilor în Egipt, a condus numeroase expediţii arheologice mai ales la Luxor, Karnak şi la Giseh (El-Gîza). Op. pr.: „Studii de mitologie şi de arheologie egipteană" (8 vol., 1892—1916), „Istoria veche a popoarelor Orientului clasic" (3 vol., 1895—1899).

Massachusetts *[mesociú:seţ]*, stat în nord-estul S. U. A., pe coasta Oceanului Atlantic. Suprafaţa: 21 386 km². Populaţia: 5 150 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Boston*. Relief deluros. Ţărmul este stîncos, cu numeroase golfuri. Industrie foarte dezvoltată: textilă, de încălţăminte, a hîrtiei, poligrafică, constructoare de maşini, chimică, electrotehnică şi de construcţii navale. Agricultura este specializată în creşterea animalelor pentru lapte, legumicultură şi cultivarea cartofului, a plantelor furajere şi a porumbului. Pe coastă se practică intens pescuitul.

massageţi, denumirea generală a unor triburi nomade care trăiau, în sec. VIII—IV î.e.n., în regiunile deşertice dintre Marea Caspică şi Amu-Daria. **M.** erau înrudiţi cu hunii eftaliţi, împreună cu care au distrus, în anii 140—130 î.e.n., statul greco-bactrian din Asia centrală. În sec. I î.e.n., multe triburi ale **m.** au intrat în uniunea de triburi a alanilor.

Massamba-Debat *[masâba dêba]*, Alphonse (n. 1921), preşedinte (din 1963) al Republicii Congo (Brazzaville), fruntaş al partidului Mişcarea naţională pentru revoluţie, care militează pentru o dezvoltare independentă a ţării.

Masséna, André (1758—1817), mareşal francez. S-a remarcat în timpul campaniei din Italia (1796—1797), mai ales în bătălia de la Rivoli (1797), care i-a adus mai tîrziu titlul de duce de Rivoli (1808), şi în timpul campaniei din Austria (1809), în bătăliile de la Aspern şi Essling, pentru care a primit titlul de prinţ de Essling. A comandat armata franceză care a ocupat în 1806 regatul Neapolului. În 1814 l-a părăsit pe Napoleon şi a trecut de partea Bourbonilor.

Massenet *[masné]*, Jules (1842—1912), compozitor francez, elev al lui A. Thomas. A fost profesor la Conservatorul din Paris, membru al Academiei de arte frumoase şi al Institutului francez. Activitatea sa componistică s-a desfăşurat cu precădere în domeniul dramatic: operele „Manon" (1884), „Cidul" (1885), „Werther" (1886—1892) ş.a. Pe lîngă opere, a mai scris oratorii, lucrări orchestrale, coruri, melodii vocale ş.a. Muzica sa se remarcă printr-un melodism de o nuanţă uneori sentimentală, dar care sugerează cu subtilitate trăsăturile psihologice ale eroilor. Printre elevii lui **M.** se numără G. Charpentier, G. Pierné, F. Schmitt, George Enescu.

Massim, C. Ioan (1825—1877), lingvist român. A fost membru al Academiei Române şi unul dintre ultimii reprezentanţi ai curentului latinist. A elaborat împreună cu A.T. Laurian „Dicţionarul limbii române", editat de Academia Română (1873—1877). Autor al unor manuale de gramatică, între care una aromână: „Rapeda ideea de gramatica macedo-romanesca" (1862).

Massini, Egizzio (n. 1894), dirijor român de origine italiană. Artist al poporului din R.P.R. A luptat activ pentru înfiinţarea Operei române. Repertoriul său cuprinde lucrările de bază ale genului liric-dramatic, precum şi muzică simfonică. A interpretat în primă audiţie unele dintre cele mai reprezentative opere şi balete româneşti. A îndrumat mai mulţi ani clasa de operă a Conservatorului de muzică „Ciprian Porumbescu" din Bucureşti.

Massinissa, rege al Numidiei (c. 207—149 î.e.n.). A participat la campania antiromană din Spania a cartaginezilor (211 î.e.n.). Devenit aliat al romanilor, Roma i-a recunoscut titlul de rege în urma înfrîngerii lui Hanibal la Zama, unde cavaleria numidă, comandată de el, a avut un rol hotărîtor. Conflictele lui permanente cu cartaginezii au provocat cel de-al treilea război punic (149—146 î.e.n.).

Masson *[masõ]*, Frédéric (1847—1923), istoric francez. A fost membru al Academiei Franceze. A publicat numeroase lucrări privind mai ales istoria Franţei napoleoneene şi aspecte ale vieţii şi activităţii lui Napoleon Bonaparte, scrise de pe poziţii bonapartiste.

mast (EXPL. PETR.), construcție metalică mobilă, folosită la sondele în activitate ca turlă provizorie pentru operații care nu solicită turla la sarcini mari. **M.** se montează și se demontează ușor, astfel încît același **m.** poate deservi mai multe sonde. În țara noastră se construiesc mai multe tipuri de **m.**, cu capacități de ridicare între 20 tf și 200 tf la cîrlig.

Masters *[má:stəz]*, Edgar Lee (1869—1950), scriitor nord-american. Culegerea sa „Antologia rîului Spoon" (1915) ridiculizează, prin mijlocirea unor epitafuri imaginare, meschinăria și mediocritatea locuitorilor unui orășel din Vestul mijlociu american. Versurile lui **M.** se disting prin realismul evocativ, prin caracterul lor voit antiromantic și antiliric. A scris și cîteva biografii interesante, consacrate lui A. Lincoln, W. Whitman, Mark Twain ș.a.

mastíc (gr. *mastiche* „amestec") **1.** (CHIM.) *Rășină mastic*, rășină naturală de origine vegetală, cu miros aromatic, provenită dintr-un arbore asiatic *(Pistacia lentiscus)*. Se utilizează la fabricarea chiturilor, a lacurilor, în parfumerie etc. Se numește și *mastix*. **2.** (TEHN.) Produs fluid sau în stare păstoasă, alcătuit dintr-un amestec de materiale minerale și vegetale, care se întărește la aer. Se întrebuințează pentru umplerea golurilor dintre piese în contact, în scopul etanșării, lipirii etc. **3.** (DRUM.) V. *chit bituminos*. **4.** (HORT.) Amestec de colofoniu, ceară de albine, seu și alte substanțe în anumite proporții, folosit pentru uns locul de altoire sau de rănire la pomii fructiferi.

masticáre (lat. *masticare* „a amesteca"; CHIM.), operație de amestecare prin care se supune cauciucul la deformații plastice repetate, în scopul micșorării viscozității prin ruperea și aglomerarea moleculelor cu catene lungi. După **m.**, cauciucul poate fi tras în foi. Se efectuează cu ajutorul unei mașini, numită *masticator*.

masticáție (FIZIOL.), proces de mestecare a alimentelor în cavitatea bucală. Constă în fragmentarea alimentelor în bucăți mici cu ajutorul dinților și în înmuierea lor cu ajutorul salivei, fapt care ușurează înghițirea. La om și la mamifere, **m.** se face cu ajutorul dinților, al limbii și al mușchilor masticatori (maseter, temporal, pterigoidian). În timpul **m.** are loc prima etapă a digestiei alimentelor, datorită ptialinei, enzimă prezentă în salivă.

mastítă (gr. *mastos* „sîn, mamelă"; MED.), inflamație acută sau cronică a glandei mamare. **M.** acută apare de obicei la începutul perioadei de alăptare *(m. puerperală)* și se datorește stafilococului, streptococului etc.

mastodónt (PALEONT.), gen fosil de mamifere din ordinul proboscidienilor, ai cărui reprezentanți aveau pe fiecare

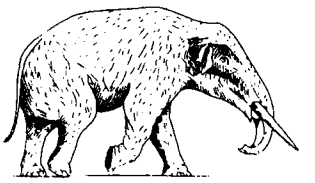

Mastodont

maxilar cîte o pereche de defense inegal dezvoltate. Au trăit din miocen pînă în cuaternarul inferior. În R.P.R., resturi de **m.** s-au găsit în depozitele pliocene și pleistocene din Subcarpați (ex. la Curtea de Argeș, Măluțeni, Colentina etc.) și din Transilvania (ex. la Ilieni, Baraolt etc.).

mastoídă (gr. *mastos* „sîn, mamelă" și *eidos* „formă"; ANAT.), proeminență a osului temporal, pe care se inserează mușchiul sterno-cleido-mastoidian. Este situată în partea posteroinferioară a conductului auditiv extern, fiind alcătuită din numeroase cavități de diferite mărimi care comunică între ele și cu casa timpanului. Se numește și *apofiză mastoidă*.

mastoidítă (MED.), inflamație a spațiilor celulare ale mastoidei. Reprezintă una dintre complicațiile frecvente ale otitei acute. Se tratează chirurgical prin trepanarea mastoidei.

Masudi, Abul Hasan Ali Ibn Husein (?—956), geograf și istoric arab. A călătorit în Orientul Apropiat, în Orientul Mijlociu, India, Ceylon și în Africa estică pînă în Madagascar. În lucrările „Pajiști de aur și mine de pietre prețioase" și „Comunicări și observații" a dat bogate informații geografice, istorice și etnografice despre regiunile vizitate.

mașínă (TEHN.), sistem tehnic format din organe și mecanisme care execută mișcări determinate pentru efectuarea de lucru mecanic util sau pentru transformarea unei forme de energie în energie mecanică sau invers. **M.** care transformă energia se numesc *m. de forță*, iar cele care efectuează lucru mecanic util *m. de lucru*. În general, **m.** este alcătuită dintr-un batiu sau o carcasă, pe (sau în) care sînt montate mecanismele care efectuează mișcările funcționale ale mașinii, echipamentele accesorii (de alimentare, răcire, ungere etc.), mecanismele de comandă, mecanismele sau motoarele de acționare (în cazul mașinilor de lucru) etc. Mașina este un mijloc de producție care permite înlocuirea muncilor grele și de calificare scăzută cu o muncă mai ușoară și de înaltă calificare, mecanizarea și automatizarea proceselor de producție, ducînd la creșterea productivității muncii. Ca rezultat al industrializării socialiste, în R.P.R. s-a dezvoltat o puternică industrie a construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor, ajungîndu-se în 1964 la un volum al producției de 20 de ori mai mare decît în 1938; ritmul mediu anual de creștere a producției construcțiilor de **m.** în perioada 1950—1964 a fost de 20,3% față de 13,3% pe întreaga industrie. Trăsătura caracteristică a dezvoltării construcției de **m.** o constituie introducerea pe scară largă a progresului tehnic prin promovarea procedeelor tehnologice moderne de mare productivitate, mecanizarea complexă și automatizarea proceselor de producție etc., ceea ce a permis asimilarea în fabricație a unui număr din ce în ce mai mare de **m.** cu caracteristici tehnice superioare, comparabile cu cele mai bune realizări ale tehnicii mondiale. În R.P.R. se produc în

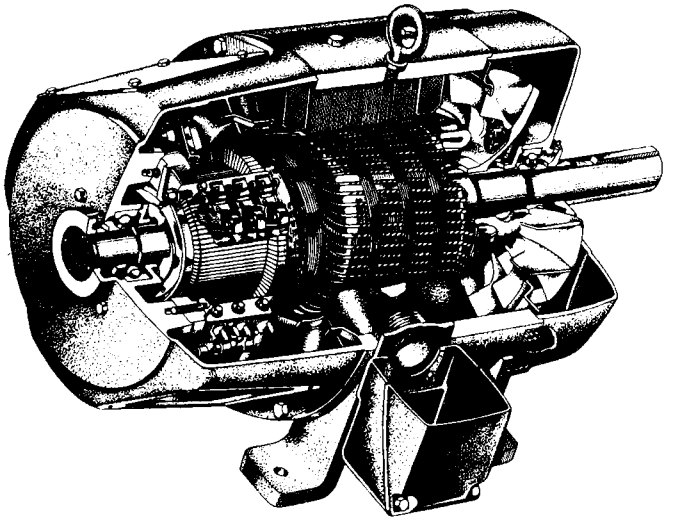

Maşină electrică de curent continuu

prezent maşini electrice într-o gamă foarte largă de tipodimensiuni, turbine cu abur, motoare cu ardere internă, turbine hidraulice, o gamă largă de maşini-unelte moderne, un sortiment variat de maşini agricole, tractoare (tractorul „Universal-650" a fost distins cu medalia de aur la Tîrgul internaţional de la Leipzig în 1965), maşini de ridicat şi transport, maşini miniere, maşini de construcţie etc. Sînt asigurate astfel circa 73% din nevoile interne de **m.** şi utilaje şi se creează disponibilităţi însemnate pentru export, semnificativ fiind faptul că în 1964 volumul acestora a reprezentat 18,2% din totalul produselor exportate, faţă de numai 4,2% în 1950. V. şi industria construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor. **I.** *Maşină de forţă* (sau *energetică*), maşină care transformă o formă de energie în energie mecanică sau energia mecanică în altă formă de energie. *M. de f.* care transformă energia mecanică în altă formă de energie se numesc *generatoare*, iar cele care transformă o altă formă de energie în energie mecanică se numesc *motoare* (ex. pompa este un generator hidraulic, iar turbina de apă este un motor hidraulic). *M. de f.* se împart în maşini electrice, maşini termice, hidraulice, pneumatice, maşini eoliene şi sonice. — *M. electrică*, maşină care transformă energia cinetică a corpurilor în energie electromagnetică (generatorul electric), şi invers (motorul electric), sau care transformă energia electromagnetică cu anumiţi parametri (tensiune, curent, frecvenţă, număr de faze) în energie electromagnetică cu alţi parametri (convertizorul rotativ). Cele mai multe *m.e.* sînt rotative şi funcţionează pe baza fenomenului inducţiei electromagnetice. Elementele constitutive principale ale *m.e.* sînt: *inductorul*, format din electromagneţi (la *m. dinamoelectrice*) sau din magneţi permanenţi (la *m. magnetoelectrice*) montaţi pe stator sau pe rotor, care produce cîmpul magnetic util, şi *indusul*, alcătuit dintr-un miez feromagnetic (montat pe rotor sau pe stator); pe acesta este dispusă o înfăşurare electrică, în ale cărei circuite se induc, datorită învîrtirii rotorului, tensiuni electromotoare. Dacă aceste circuite sînt închise, se stabilesc curenţi electrici şi, ca urmare, se exercită forţe electromagnetice între stator şi rotor. Orice *m.e.* este reversibilă, putînd funcţiona atît în regim de generator electric cît şi în regim de motor electric, dar, prin construcţia lor, *m.e.* produse în industrie sînt destinate să funcţioneze în anumite condiţii bine determinate. După felul curentului electric produs sau absorbit, *m.e.* pot fi de *curent continuu* sau de *curent alternativ*. *M.e. de curent continuu* sînt folosite atît ca generatoare cît şi ca motoare electrice pentru producerea curen-

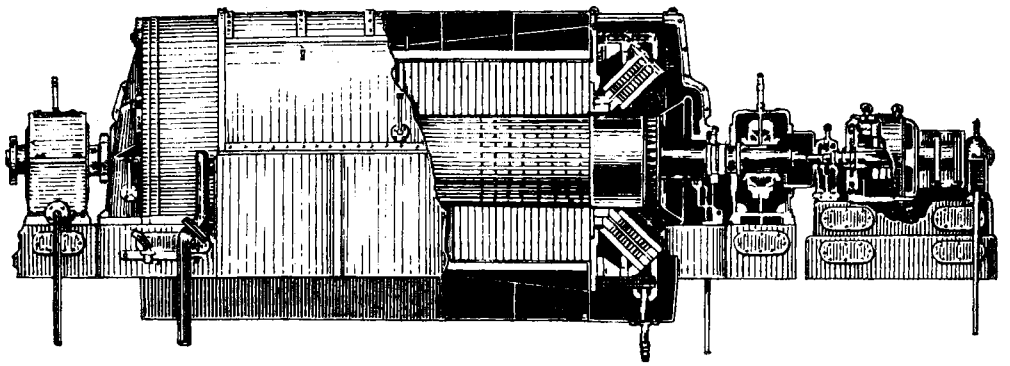

Maşină electrică sincronă (turbogenerator)

MAȘINI, INSTALAȚII ȘI UTILAJE

Industria constructoare de mașini din R.P.R.

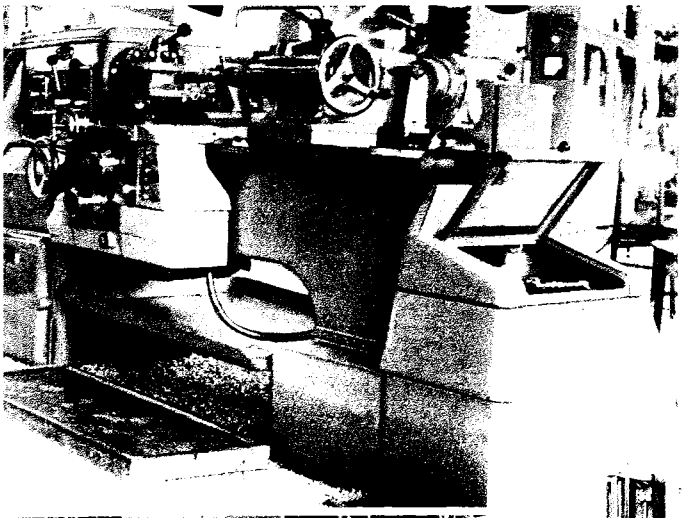

◀ Strung paralel cu comandă-program înregistrată magnetic

Mașină de alezat și frezat orizontal ∅ 95 ▼

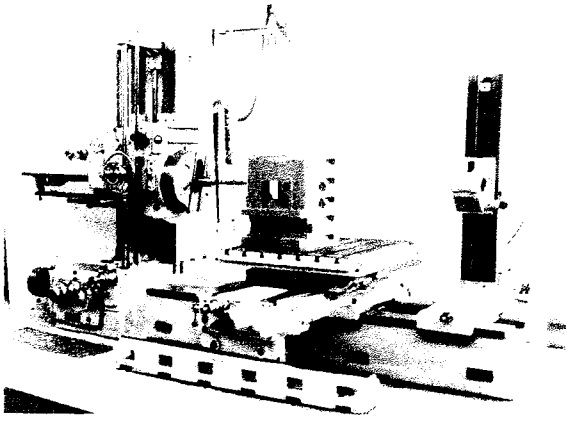

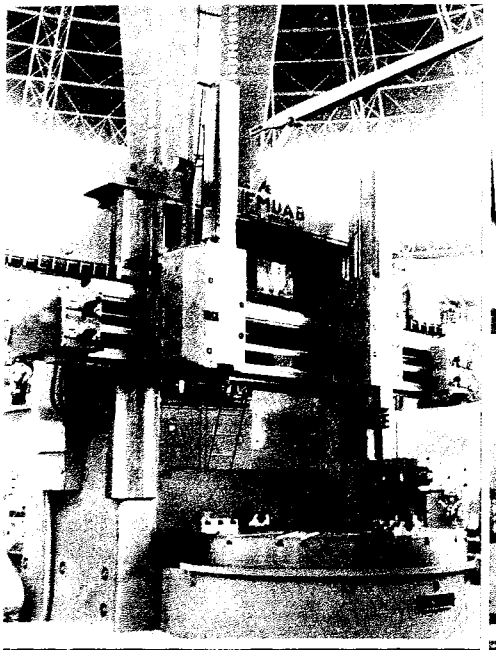

◀ Strung carusel SC — 2 500

Război de țesut ▼

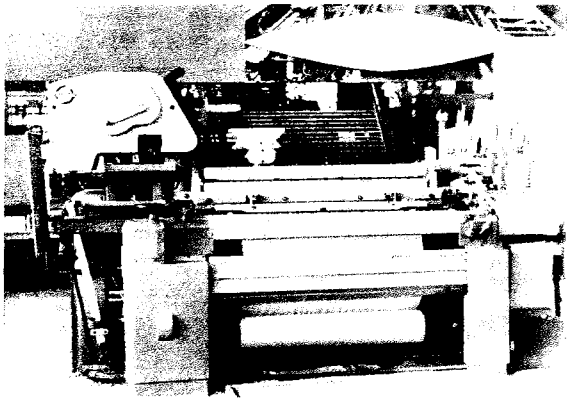

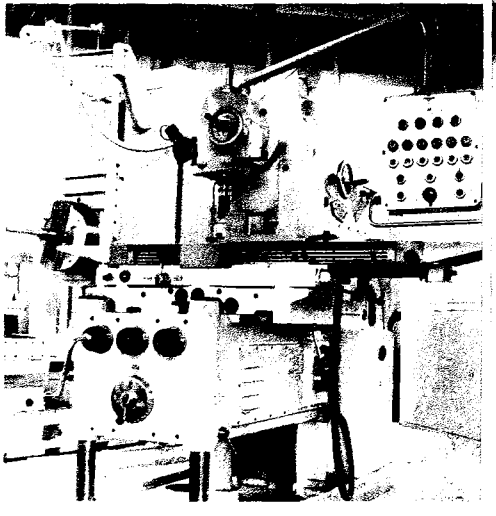

◀ Mașină de frezat FU — 320

Autobasculantă

Macara turn

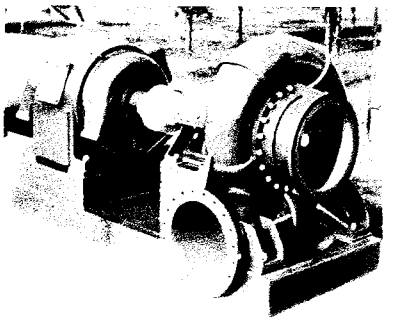

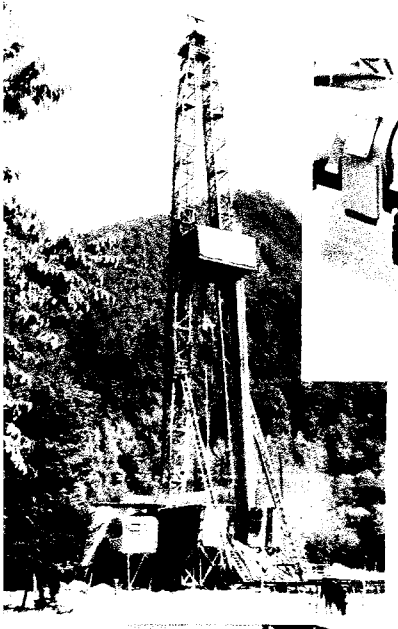

Pompă pentru irigații

◀ Instalație de foraj 3 DH — 200

Pupitru de comandă ▼

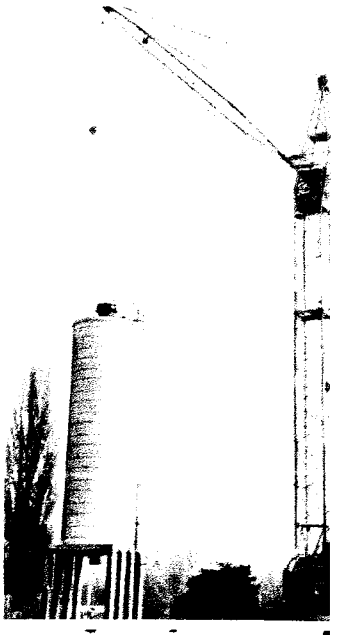

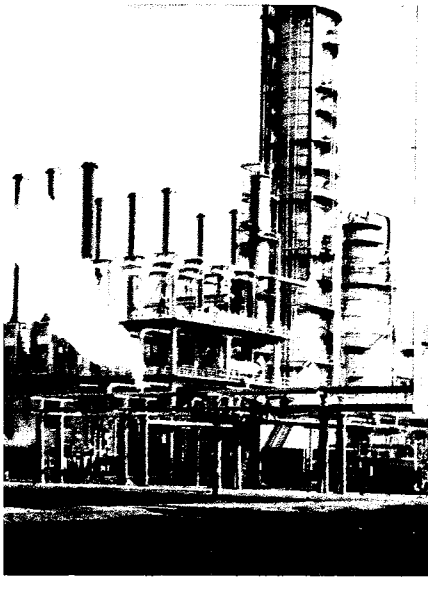

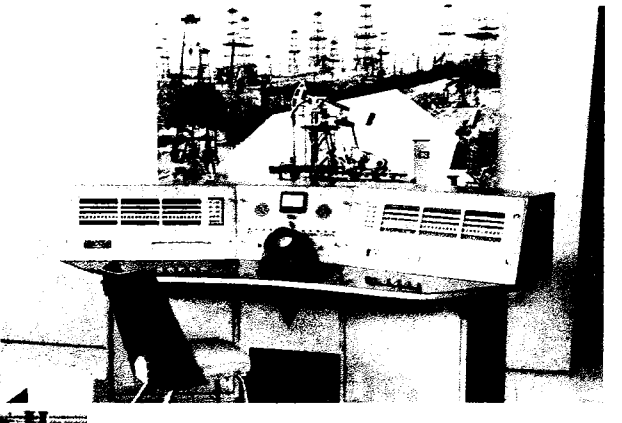

◀ Coloane de distilare

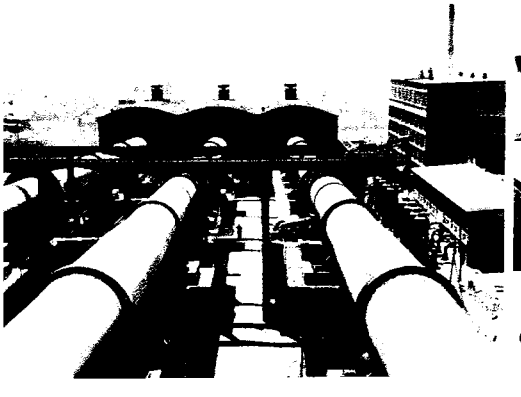

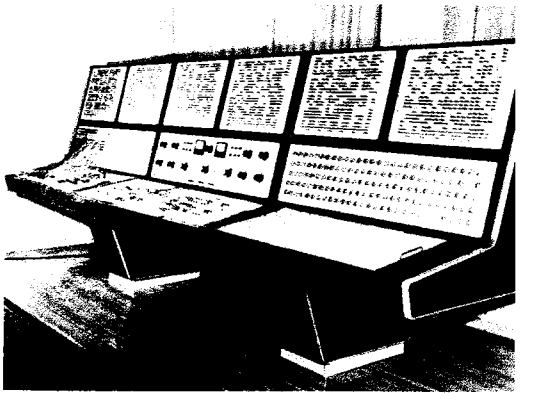

Masă de calcul universală

Cuptor rotativ pentru ciment

Combină de cereale C—1 ▶

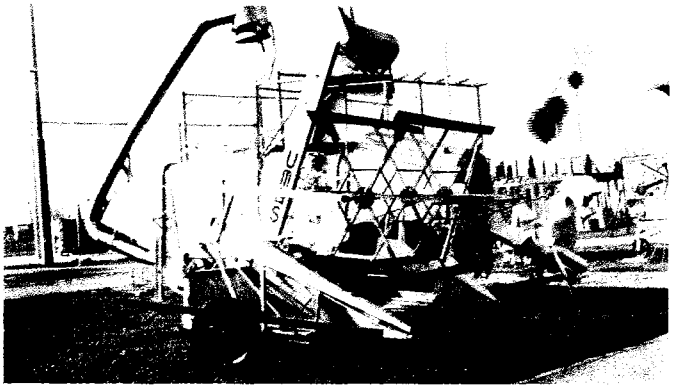

Tractor universal U — 650

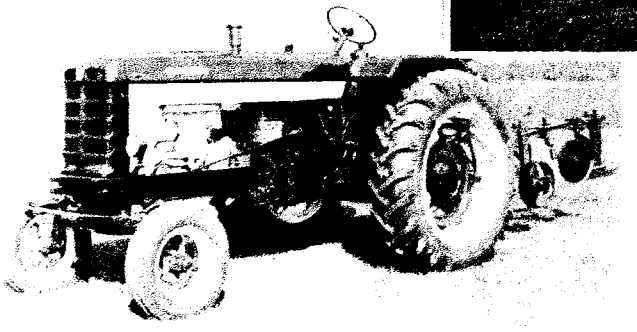

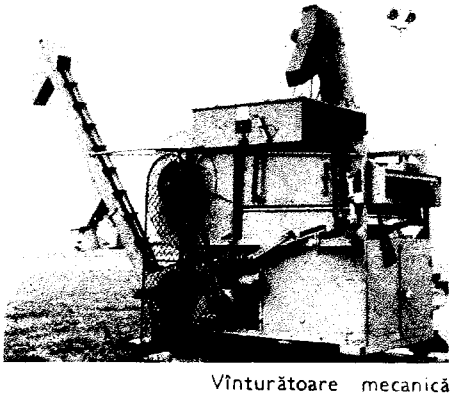

Vînturătoare mecanică

Semănătoare pneumatică

Mașină de împrăștiat îngrășăminte M I C

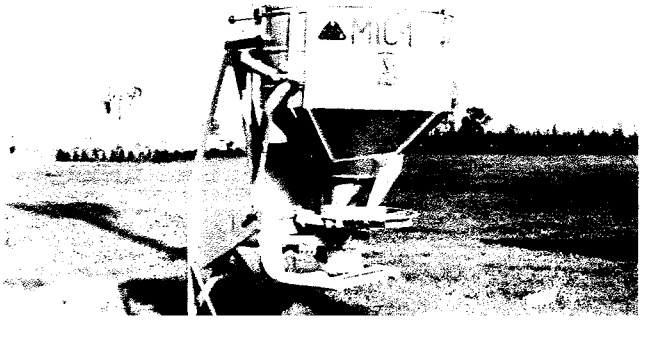

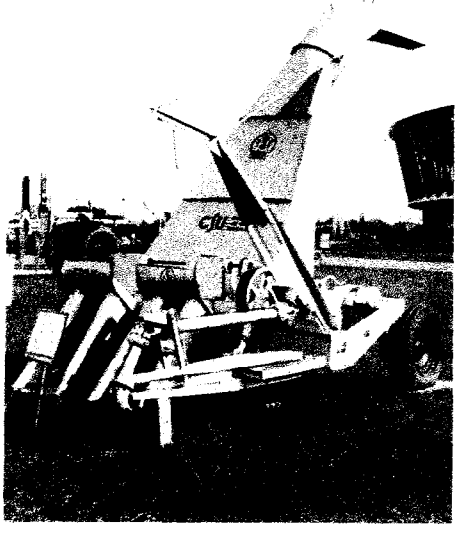

Combină de siloz

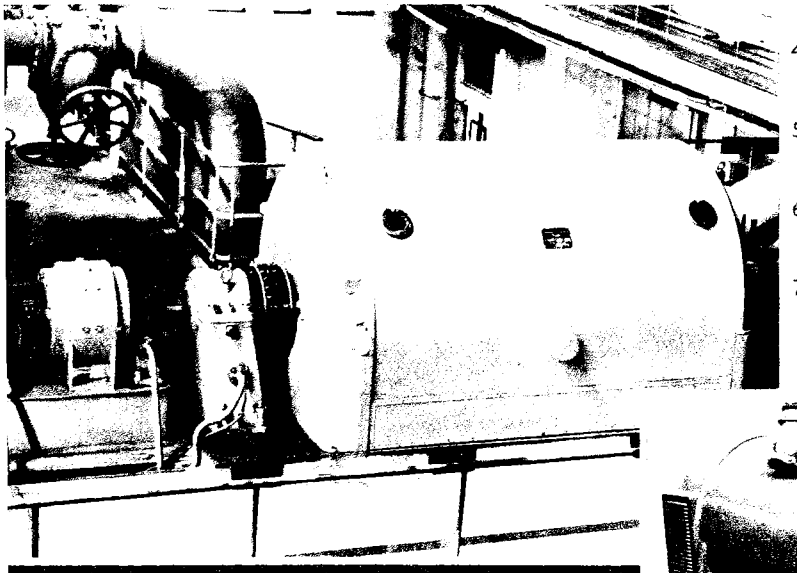

4. Motor asincron de 250 kW

5. Motor asincron din seria unitară

6. Motor sincron de 500 kW

7. Motor electric de troleibuz

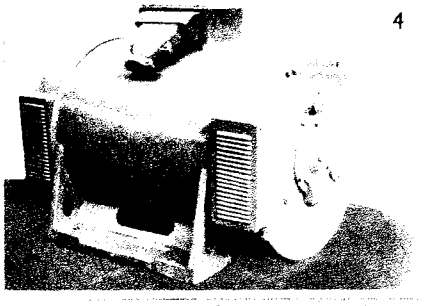

4

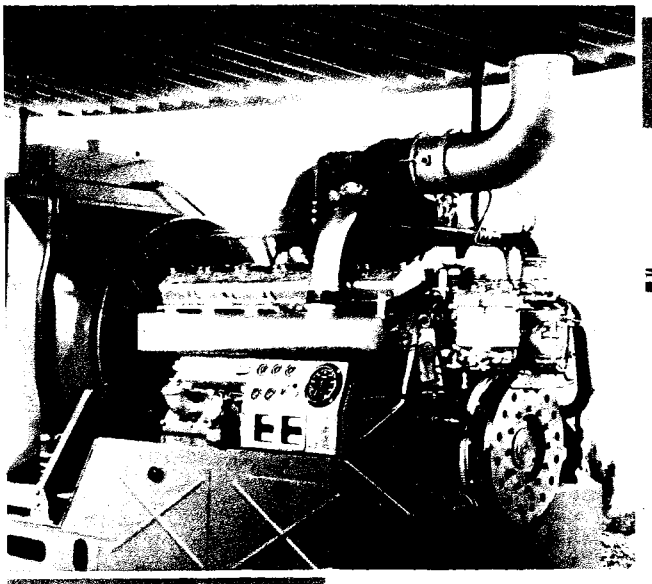

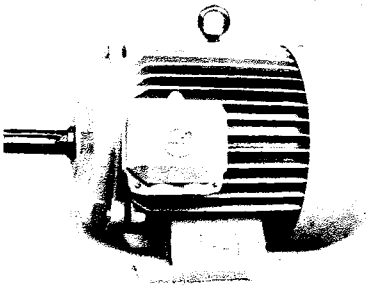

5

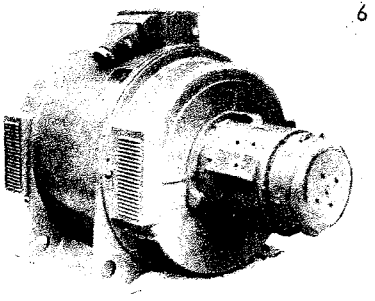

6

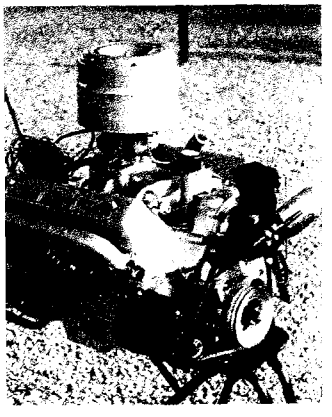

1. Agregat turbogenerator tip A 1500/1400 de 6 (7,2) MW

2. Motor diesel de 750 CP

3. Motor de autocamion Carpați

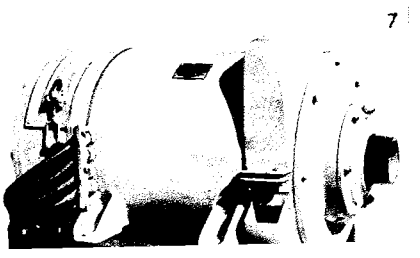

7

tului continuu, respectiv pentru acționarea diferitelor mașini și mecanisme cu viteză variabilă. *M.e. de curent alternativ* pot fi: *sincrone*, avînd viteza unghiulară dependentă numai de frecvența rețelei la care sînt conectate, și *asincrone*, avînd viteza unghiulară dependentă de frecvența tensiunii de alimentare și variabilă cu sarcina. *M. e. sincrone* sînt folosite ca generatoare (sînt *m.e.* cele mai larg utilizate pentru producerea energiei electrice), motoare și compensatoare. *M.e. asincrone* (sau *m.e. de inducție*) au înfășurarea primară dispusă, de regulă, pe stator și sînt alimentate în curent alternativ; ele sînt utilizate în special ca motoare. *M.e. asincrone* pot fi *fără colector* (tipul cel mai răspîndit de motor electric), avînd rotorul echipat cu o înfășurare trifazată conectată la un sistem de contacte alunecătoare (pentru legarea în serie a reostatului de pornire sau pentru legarea în scurtcircuit), ori cu o înfășurare polifazată alcătuită dintr-un sistem de bare scurtcircuitate (formînd o colivie), sau *cu colector*, avînd rotorul echipat cu o înfășurare de tip curent continuu conectată la un colector; la *m.e. asincrone* cu colector se poate regla viteza în mod economic, dar, din cauza dificultăților ridicate de procesul complex de comutație, au o utilizare mai restrînsă. V. și electrotehnică; industria electrotehnică. — *M.e. parametrică*, mașină electrică în care transformarea energiei se produce pe baza variației periodice a inductivității proprii *L* sau a capacității electrice *C* a unui circuit. Ca generatoare, *m.e.p.* sînt utilizate pentru obținerea curenților alternativi de frecvențe medii (de ordinul kilohertzilor), iar ca motoare numai în domeniul puterilor mici de ordinul sutelor de wați, (pentru patefoane, ceasornice electrice etc.). — *M.electrostatică*, mașină electrică în care transformarea energiei se produce prin intermediul unor fenomene de electrizare. Ele sînt utilizate în prezent numai în laboratoarele de tensiune înaltă, ca surse pentru descărcări în gaze, ca acceleratoare de particule etc.; se pot obține tensiuni de ordinul a 5—6 MV și curenți de cel mult 20 mA (cu generatoare van de Graaf). — *M. termică*, mașină de forță în care se transformă căldura unui fluid în energie mecanică, sau invers. În primul caz, mașina e un motor termic (motor cu ardere internă, motor cu abur

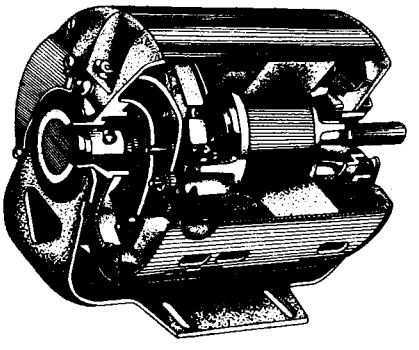

Mașină electrică asincronă

sau cu gaze calde, turbină cu abur sau cu gaze), iar în al doilea caz mașina e un generator termic (mașină frigorifică, pompă de căldură, compresor centrifug sau axial pentru instalații cu turbine cu gaze sau pentru reactor propulsiv). V. și motor termic. — *M. frigorifică*, mașină termică cu ajutorul căreia se absoarbe căldură de la un corp și se cedează mediului exterior, adică se realizează răcirea acestui corp. *M.f.* funcționează prin consum de lucru mecanic sau de căldură, iar pentru transferul de căldură folosește un *agent frigorifer*. — *M. hidraulică*, mașină de forță care transformă energia hidraulică în energie mecanică, sau invers. *M.h.* pot fi generatoare, cînd transformă energia mecanică în energie hidraulică (pompe), sau motoare, cînd transformă energia hidraulică în energie mecanică (turbine, roți hidraulice). V. și motor hidraulic. —*M. pneumatică*, mașină de forță care transformă energia potențială a unui gaz comprimat în prealabil în energie mecanică, sau invers. *M.p.* pot fi generatoare, cînd transformă energia mecanică în energie potențială a gazului (compresoare), sau motoare, cînd transformă energia potențială a gazului în energie mecanică (ciocanul pneumatic). V. și motor pneumatic. — *M. eoliană* v. *motor eolian*. — *M. sonică*, mașină de forță care transformă energia mecanică în energia unor unde de presiune, transmise prin conducte metalice la un motor sonic care poate acționa vehicule (automobile, nave etc.) sau mașini-unelte. Folosind conducte cu unde convenabil decalate în timp, se realizează transmiterea energiei în condiții comparabile cu cele realizate în rețelele de curenți electrici trifazați. Agregatele sonice au o construcție simplă și robustă. Ele au fost inventate de ing. G. Constantinescu.

II. *Mașină de lucru*, mașină care efectuează lucru mecanic util. *M. de l.* sînt folosite pentru prelucrarea (mașini de prelucrare) sau deplasarea (mașini de transport) a materialelor. După felul acționării, *m. de l.* pot fi acționate manual, cu acționare animală (ex. unele mașini agricole) și cu acționare mecanică. *M. de l.* cu acționare mecanică pot folosi ca sursă de energie motoare termice, electrice, pneumatice etc. După felul în care se efectuează comenzile, *m. de l.* pot fi: neautomate (la care comenzile și mișcările auxiliare se execută de către om), semiautomate și automate (la care comenzile și toate sau o parte din mișcările auxiliare sînt automatizate). Unele *m. de l.* efectuează mai multe operații de prelucrare sau de prelucrare și transport simultan; acestea se mai numesc și *mașini agregat* (în primul caz) sau *combine* (în al doilea caz). — *M. de prelucrare*, mașină de lucru folosită la prelucrarea materialelor sau obiectelor prin diverse procedee, ca: deformare plastică, tăiere, așchiere, sfărîmare, separare, asamblare, agregare etc. Materialele și obiectele prelucrate pot deveni semifinite sau finite, după cum mai necesită sau nu alte operații de prelucrare înainte de utilizare. După

rolul pe care îl au în efectuarea operaţiilor de prelucrare, *m. de p.* pot fi maşini principale şi maşini auxiliare. — *M.-unealtă*, maşină de prelucrare echipată cu scule adecvate pentru efectuarea operaţiilor de aşchiere, forfecare sau deformare plastică a unor piese sau obiecte de metal sau din materiale nemetalice (lemn, mase plastice etc.). Principalele elemente ale unei *m.-u.* sînt: *mecanismul de antrenare*, care transmite cuplul motor de la sursa de energie (de obicei motor electric) la mecanismul organic şi care constă din una sau mai multe roţi de transmisiune, ambreiaj, cutie de viteze; *mecanismul organic*, care realizează operaţiile de prelucrare şi, eventual, operaţiile de înaintare a sculei sau a obiectului de prelucrare, dispozitivele auxiliare, care realizează sau reglează legăturile mecanice dintre maşină, sculă şi obiectul de prelucrat; *echipamentul de comandă*, care cuprinde organele sau aparatele de pornire-oprire a maşinii, schimbarea vitezei, inversarea sensului de mers etc. După felul operaţiilor pe care le execută, *m.-u.* pot fi: maşini de strunjit (strunguri), maşini de găurit şi alezat, maşini de rectificat şi lustruit, maşini de frezat, maşini de rabotat, maşini de tăiat, maşini de forfecat, maşini de prelucrare prin deformare plastică (forjare, matriţare, ştanţare, laminare, trefilare, extrudere etc.). — *M. agricolă*, maşină de lucru folosită pentru mecanizarea lucrărilor în agricultură. După operaţiile pe care le execută, *m.a.* pot fi: maşini de lucrat solul (pluguri, grape, cultivatoare), maşini de semănat şi de plantat (semănători), maşini de împrăştiat îngrăşăminte, maşini de combătut dăunători (stropitori, prăfuitori), maşini de recoltat (cositori, secerători, combine etc.), maşini de sortat şi condiţionat (vînturătoare, selectoare) etc. După felul în care se realizează legătura lor cu tractorul, *m.a.* pot fi tractate (remorcate), semipurtate, purtate şi autopropulsate. — *M. de ridicat*, maşină de lucru destinată pentru ridicarea sarcinilor, compusă în general dintr-un organ de apucare (ex. un cîrlig), un organ flexibil de ridicare şi de tracţiune (ex. un cablu) şi un organ care acţionează organul flexibil (ex. o tobă de înfăşurare a cablului, pusă în mişcare pe cale manuală sau mecanică); dacă sistemul mecanic are o posibilitate de translaţie, sarcina ridicată poate fi şi transportată pe o anumită distanţă (ex. macaralele, ascensoarele etc.). — *M. de transport*, maşină de lucru care se foloseşte la deplasarea materialelor sau a unor obiecte în incinta unei întreprinderi sau între locul de exploatare şi fabrica de prelucrare (ex. elevatoarele, funicularele etc.). V. şi vehicul. — *M. de construcţii*, maşină folosită pentru prelucrarea materialelor de construcţii sau pentru executarea unor lucrări în domeniul construcţiilor civile, industriale, hidrotehnice, rutiere etc. După operaţiile pe care le execută se deosebesc: *m. de aşchiat* (ex. maşina de rindeluit parchetul), *m. de agregare* (ex. maşina de stropit lianţi), *m. de deformare plastică* (ex. compresorul rutier), *m. de sfărîmare* (ex. concasorul), *m. de tăiere* (ex. buldozerul) etc. — *M. terasieră*, maşină folosită la executarea lucrărilor de pămînt (terasamente), în special pentru săpat. În această categorie intră toate tipurile de excavatoare, precum şi unele maşini care sapă şi transportă pămîntul săpat (ex. screperul). — *M. rutieră*, maşină pentru prepararea materialelor şi pentru executarea diferitelor lucrări de construcţie şi de întreţinere a drumurilor (ex. maşină de sortat agregate, maşină de finisat îmbrăcăminţile rutiere, maşină de îndepărtat zăpada etc.). — *M. minieră*, maşină folosită în lucrările din mină sau la suprafaţă pentru desprinderea bucăţilor de rocă din strat, pentru transportul şi prepararea minereului sau pentru asigurarea condiţiilor de lucru în subteran. După utilizare se deosebesc: *m. de abataj*, cu ajutorul cărora se efectuează operaţii de perforare, de detaşare a rocilor din strat, de mărunţire şi de încărcare; *m. de transport*, care sînt folosite în mină şi la suprafaţă pentru transportul materialului detaşat din strat (ex. transportoare cu raclete), pentru transportul în galerii (ex. transportoare cu bandă, trenuri de vagonete etc.), pentru antrenarea coliviilor în puţuri (ex. maşini de extracţie, trolii), pentru transportul pe plane înclinate (ex. trolii elevatoare etc.); *m. de rambleiat*, care servesc la umplerea golurilor cu material de rambleiaj; *m. de aerat*, care introduc în mină cantitatea de aer necesară pentru asigurarea condiţiilor de lucru în subteran (ex. ventilatoare); *pompe*, care evacuează apa din mină; *m. de preparare*, cu ajutorul cărora se obţine o concentrare în substanţă utilă a materialului brut extras din mină (ex. maşini de clasare, de sortare, de brichetare etc.).

maşină de luptă (MILIT.) **1.** Autovehicul construit şi echipat pentru ducerea luptei, prevăzut cu blindaj de protecţie şi armament variat. Sistemul de propulsie, pe şenile sau pe roţi, asigură deplasarea pe orice teren. **2.** Denumire generică dată tancurilor, autotunurilor, autoblindatelor, precum şi autotractoarelor de artilerie.

maşinism, denumire generică dată celui de-al treilea stadiu istoric de dezvoltare a industriei capitaliste, caracterizat prin trecerea de la manufactură la marea industrie maşinistă, realizată prin revoluţia industrială. Producţia maşinistă a dus la victoria marii producţii capitaliste asupra micii producţii de mărfuri, la generalizarea relaţiilor de producţie burgheze, a permis dezvoltarea forţelor de producţie şi a creat premisele unei creşteri considerabile a productivităţii muncii.

mat (SPORT), situaţie ivită în cadrul unei partide de şah în care regele uneia dintre părţi este pus în imposibilitate de a mai fi apărat. **M.** consemnează sfîrşitul unei partide de şah.

Mata'afa Faumuina Mulinu'u al II-lea, Fiame (n. 1921), prim-ministru al statului Samoa de Vest (Polinezia). A fost numit şeful guvernului

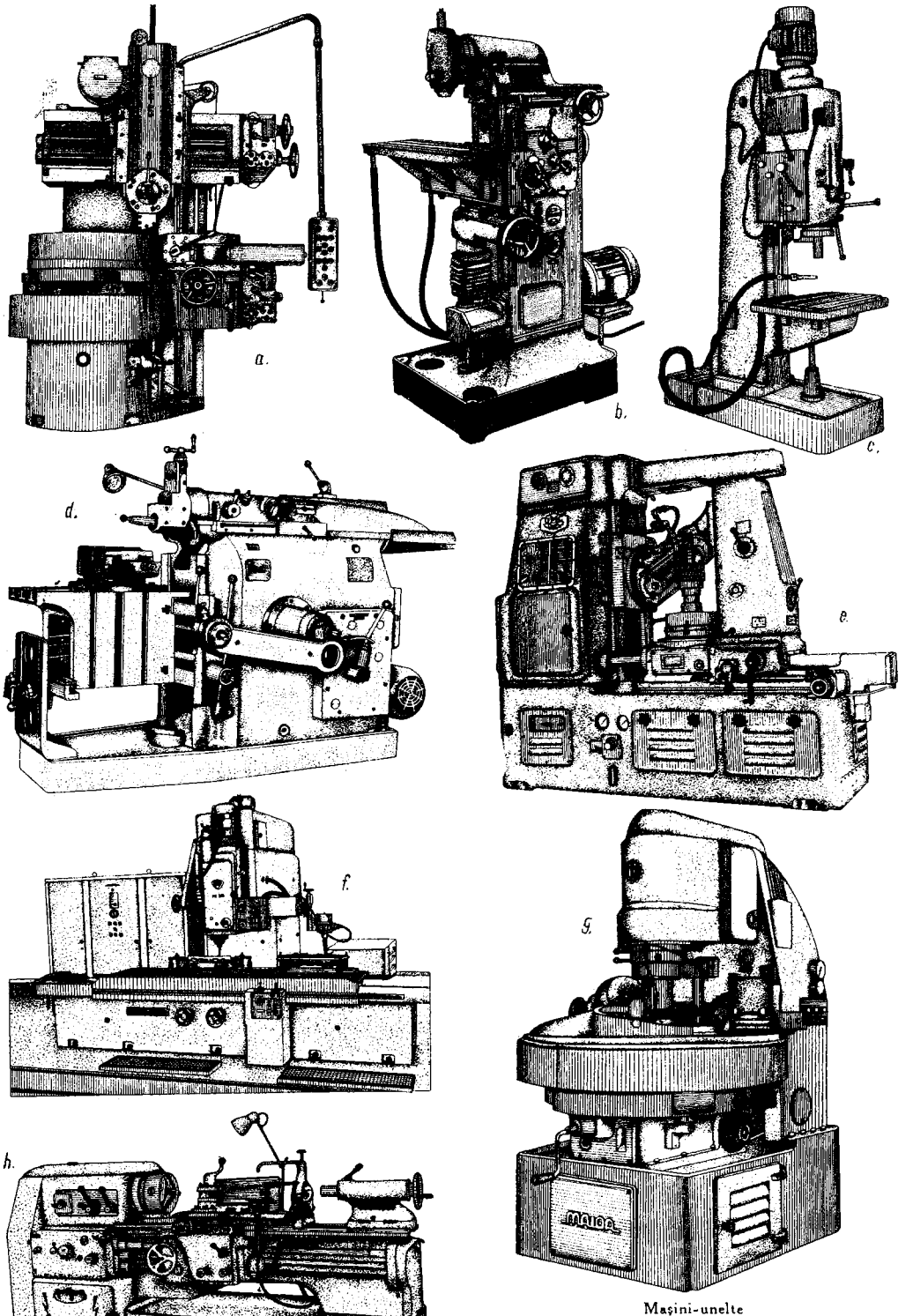

Maşini-unelte

a) — Strung carusel SC — 1250; *b)* — Freză universală F.U.S.; *c)* — Maşină de găurit G — 25; *d)* — Şeping SH — 700; *e)* — Maşină de tăiat roţi dinţate; *f)* — Maşină de copiat; *g)* — Maşină de rectificat bile MA — 10A; *h)* — Strung universal SN — 400.

în 1959, iar la proclamarea independenței de stat (1962) a continuat să dețină această funcție.

matadór, personaj principal în desfășurarea unei corride. Are un costum special, este înarmat cu o sabie și cu o muletă. După executarea mai multor figuri, matadorul trebuie să dea taurului lovitura de grație. V. și toreador.

Matador

matáre (IND. TEXT.) v. **matisare.**

Matavulj *[matavúli]*, Simo (1852—1908), scriitor sîrb. A fost membru al Academiei Sîrbe de Științe. În 1876 și 1881 a participat la răscoalele naționale împotriva jugului otoman. În nuvelele, dramele („Trimisul", 1897) și romanele sale („Uskok" și „Fra Brue bogătașul", 1892) a înfățișat în culori realiste viața țăranilor, marinarilor, pescarilor și monahilor din Dalmația.

mátă (METAL.), produs metalurgic intermediar între minereul brut și produsul finit, în care se urmărește concentrarea unui metal sub formă de sulfuri; ex. **m.** cuproasă, compusă din sulfură cuproasă (Cu_2S) și sulfură de fier (FeS), cu un conținut de 30—45% *Cu*, obținută prin prăjirea minereurilor de cupru care conțin cupru, fier, sulf etc.

mátcă, albină-femelă cu organele sexuale complet dezvoltate, avînd rolul de a depune ouă. **M.** poate depune într-un singur sezon pînă la 150 000—200 000 de ouă. Spre deosebire de celelalte albine

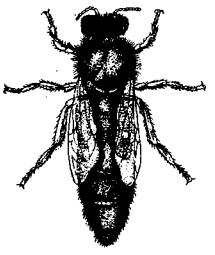

Matcă

(care, de exemplu, în timpul culesului trăiesc în medie 35 de zile), **m.** trăiește 4—5 ani. Capul ei emană un miros specific, după care este recunoscută de albine. V. și albină; fagure.

maté v. **yerba maté.**

Mateescu, Petre (1821—1873), pictor și grafician român, unul dintre artiștii revoluționari de la 1848. A lăsat o operă restrînsă, cuprinzînd mai ales portrete (scriitoarea Dora D'Istria), executate în spiritul academismului. Ca grafician, a executat litografii (portretul generalului Gh. Magheru).

Matei al Mirelor (c. 1550—1624), ierarh grec stabilit în 1602 în Țara Românească, unde a rămas, ca egumen al Mănăstirii Dealu, pînă la moarte, deși între timp (1605) fusese numit mitropolit al Mirelor (eparhie în sudul Asiei Mici). A scris în greceşte două cronici ale Țării Românești, una în proză și alta în versuri, folosite mai tîrziu de Stoica Ludescu și Radu Popescu la alcătuirea cronicilor lor. A fost un iscusit miniaturist.

Matei Basarab, domn al Țării Românești (1632—1654), ridicat în scaun dintre boierii de țară în urma unei revolte a boierilor pămînteni împotriva domnilor numiți de Poartă (Leon Tomșa și Radu Iliaș) și a boierilor greci care începuseră să se așeze în țară. Ca exponent al marii boierimi consolidate, care urmărea menținerea privilegiilor și pozițiilor sale, **M.B.** a dus o politică conformă intereselor acesteia, mărind sarcinile fiscale ale țăranilor (darea talerului, 1634—1635) și înăsprind situația țărănimii iobage prin „legarea" celor strămutați de noua moșie (1633). În vremea domniei lui s-au dezvoltat meșteșugurile (în special mineritul) și comerțul și au luat ființă unele ateliere de tip manufacturier. Pe plan extern, **M.B.** năzuia reluarea politicii antiotomane a lui Mihai Viteazul. În acest scop a participat la o serie de combinații diplomatice. A purtat două războaie cu Moldova, unde domnea Vasile Lupu, pe care l-a înfrînt în bătăliile de la Ojogeni și Nenișori (1639) și de la Finta (1653). Domnia lui **M.B.** a avut un însemnat rol în dezvoltarea culturală a Țării Românești; în vremea lui s-a organizat la Tîrgoviște o școală cu caracter umanist pentru fiii de boieri și s-a reluat activitatea tipografică, prin tipografiile de la Cîmpulung și de la Govora (mutată la Mănăstirea Dealu și apoi la Tîrgoviște), unde s-au tipărit cunoscutele codice de legi „Pravila de la Govora" (1640) și „Îndreptarea legii" (1652), precum și o serie de cărți religioase. În timpul lui **M.B.** au fost construite importante monumente de arhitectură civilă și religioasă, cristalizîndu-se un stil care îi poartă numele, stil caracterizat prin sobrietate și

Matei Basarab

monumentalitate (casa lui Udriște Năsturel din Hereşti, mănăstirea Arnota, mănăstirea Gura Motrului, schitul Cornet, mănăstirea Strehaia etc.); au fost realizate prețioase ansambluri de pictură murală și au fost decorate cu miniaturi numeroase manuscrise (centrul de miniaturiști de la Căldărușani).

Matei Corvin, rege al Ungariei (1458—1490), fiul lui Iancu de Hunedoara. A urmat linia politică a tatălui său, de înfrîngere a tendințelor anarhice ale marii nobilimi și de întărire a puterii regale. În realizarea acestei politici, **M.C.** s-a bazat pe nobilimea mică și mijlocie și pe orașe, interesate în întărirea puterii centrale. A încurajat dezvoltarea meșteșugurilor, a comerțului și a orașelor, cărora le-a lărgit autonomia și le-a acordat mari privilegii. Politica sa internă a nemulțumit marea nobilime, mai ales pe

cea din Transilvania, care a organizat o răscoală în 1467, sprijinită, se pare, şi de Ştefan cel Mare, domnul Moldovei. De aceea, după înfrîngerea mişcării separatiste a marii nobilimi transilvănene, **M.C.** a organizat expediţia din noiembrie-decembrie 1467 în Moldova, terminată cu înfrîngerea lui la Baia. În relaţiile externe, **M.C.** a dus o politică antiotomană şi, cu excepţia expediţiei din 1467, de bună vecinătate cu Moldova şi Ţara Românească, sprijinindu-l chiar, la început, pe Vlad Ţepeş; urmărind să devină şi rege al Boemiei, a intrat în conflict cu Cazimir al IV-lea, regele Poloniei, care a reuşit să acapareze tronul Boemiei pentru fiul său Vladislav (1479). În timpul domniei lui **M.C.**, în Ungaria şi Transilvania încep să pătrundă cultura şi arta Renaşterii, curtea sa devenind un centru de cultură umanistă.

Matei de Murano (sec. XV—XVI), medic veneţian, chemat în Moldova, la începutul sec. al XVI-lea, pentru a-l îngriji pe Ştefan cel Mare. Notele sale conţin date interesante despre Moldova acelei vremi.

Matei, Ilie (n. 1895), chimist român, profesor la Institutul politehnic din Iaşi, membru corespondent al Academiei R.P.R. A făcut cercetări în domeniul chimiei organice. A studiat uleiurile eterice din frunzele de conifere, transformările şi regrupările structurale ale derivaţilor nitrici, condensarea benzoinei cu nitro- şi amino-fenoli, unele sinteze de coloranţi, cauciucul sintetic [poliuretanic etc.

Matejko *[matéico]*, Jan (1838 — 1893), pictor polonez. A creat o operă vastă, în care primul loc îl ocupă numeroasele compoziţii istorice menite să contribuie la redeşteptarea naţională a Poloniei subjugate. Tablourile sale, compuse cu măiestrie şi pline de dinamism, aduc în scenă o vastă galerie de tipuri pregnant caracterizate („Ştefan Báthory înaintea Pskovului", 1874; „Kościuszko la bătălia de la Racławice", 1888; „Omagiul ducelui Albert al Prusiei către regele Sigismund al Poloniei", 1879—1882; „Uniunea din Lublin", „Predica lui Petre Skarga" etc.). Ca director al Academiei de artă din Cracovia, **M.** a reorganizat învăţămîntul artistic polonez.

matemátică, ştiinţă al cărei obiect de studiu îl constituie „formele spaţiale şi relaţiile cantitative ale lumii reale" (Engels); ea s-a născut din necesităţile practice ale oamenilor şi constituie un instrument de cercetare a lumii materiale. **M.** operează cu noţiuni specifice, dar „faptul că acest material apare într-o formă extrem de abstractă nu poate să ascundă decît superficial provenienţa lui din lumea exterioară. Pentru a putea studia aceste forme şi relaţii în puritatea lor este necesar ca ele să fie complet despărţite de conţinutul lor, care trebuie neglijat ca ceva indiferent; astfel se obţin punctele fără dimensiuni, liniile fără grosime şi lăţime, *a* şi *b*, *x* şi *y*, constantele şi variabilele..." (F. Engels). Noţiunile matematice, obţinute prin abstractizarea proprietăţilor calitative specifice ale fenomenelor şi obiectelor din lumea reală, nu depind de conţinutul concret al acestor fenomene. Astfel, proprietăţile geometrice ale unei sfere sînt aceleaşi, oricare ar fi materialul din care e construită sfera; numărul 5 poate să se refere la 5 cărţi sau la 5 fructe şi, la fel de bine, la multe alte obiecte. Aceeaşi ecuaţie diferenţială poate fi folosită la cercetarea fenomenelor naturii, a proceselor tehnice sau la studiul fenomenelor economice şi sociale. Conţinutul şi caracterul **m.** s-au dezvoltat în decursul timpului, şi acest proces continuă şi în zilele noastre sub impulsul necesităţilor ştiinţei şi tehnicii. Se lărgeşte necontenit înţelesul noţiunilor sale de bază. Astăzi, formele spaţiale ale spaţiului cu trei dimensiuni, cu obiectele sale geometrice (dreapta, planul, cercul, sfera etc.), au fost extinse la spaţii cu mai multe sau chiar cu o infinitate de dimensiuni. La fel, relaţiile cantitative sînt exprimate nu numai între numere întregi pozitive sau raţionale, ci de asemenea folosind numere complexe şi hipercomplexe, matrice, funcţii etc. Modul de obţinere a rezultatelor în **m.** se caracterizează prin raţionamentul logic. În **m.** nici un rezultat nu este valabil atîta timp cît nu a fost demonstrat, chiar dacă experienţa a dat o confirmare a acestui rezultat. **M.** are un cîmp larg de aplicare; principial, ea poate fi folosită la studierea oricărui fenomen, a oricărui tip de mişcare. Ea are un rol însemnat în dezvoltarea fizicii, chimiei şi tehnicii. Din ce în ce mai mult, metodele ei pătrund în biologie, medicină, lingvistică şi economie. În istoria **m.** putem deosebi patru perioade mai importante: 1) perioada naşterii **m.** ca disciplină ştiinţifică independentă, al cărei început nu poate fi istoriceşte determinat în timp şi care a durat pînă în sec. VI—V î.e.n.; 2) perioada matematicii elementare, a mărimilor constante, care a durat pînă la sfîrşitul sec. al XVII-lea; 3) perioada **m.** mărimilor variabile, caracterizată prin crearea şi dezvoltarea analizei matematice, care a durat aproximativ pînă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea; 4) perioada **m.** contemporane, caracterizată prin studiul sistematic al celor mai generale tipuri de relaţii cantitative şi forme spaţiale. **M.** s-a constituit ca ştiinţă de sine stătătoare în Grecia antică, prin cultivarea celor două ramuri importante ale sale: *geometria* şi *aritmetica*. Primul geometru de seamă este Tales din Milet (sec. al VI-lea î.e.n.). Pitagora (sec. al VI-lea î.e.n.) a creat prima şcoală matematică, în care au fost studiate divizibilitatea numerelor, numerele perfecte, media aritmetică şi media geometrică, numerele pitagorice ş.a.; au fost însumate unele progresii simple şi au fost date primele exemple de numere iraţionale. Cea mai mare înflorire o cunoaşte matematica grecească în sec. al III-lea î.e.n., cînd au trăit Euclid, Arhimede, Apollonios de Perga, Eratostene, Diofant ş.a. Euclid a supus prelucrării logice realizările geometriei, construind un sistem celebru de postulate şi axiome

ale geometriei. Arhimede a determinat diferite arii şi volume printr-o metodă care anticipează calculul integral. Începînd cu sec. II—I î.e.n., **m.** a cunoscut o importantă dezvoltare în China. Matematicienilor chinezi le era proprie o tehnică înaltă a calculelor; ei au ajuns la o adevărată măiestrie în rezolvarea numerică a ecuaţiilor. **M.** indiană, a cărei înflorire se produce în sec. VI—XII, are meritul de a fi folosit cea dintîi sistemul de numeraţie zecimal. Tot matematicienii indieni sînt aceia care au introdus cifra *zero*. Între sec. IX şi XV, **m.** a avut o perioadă de mare înflorire la arabi. Horezmi (sec. al IX-lea) a tratat pentru prima dată *algebra* ca o disciplină independentă, iar Al-Battani (sec. IX—X) a introdus *funcţiile trigonometrice*. În Europa, în sec. XII—XIV asistăm la o perioadă de însuşire a descoperirilor matematice ale antichităţii şi Orientului. În sec. al XVI-lea au fost găsite metode generale pentru rezolvarea ecuaţiilor de gradul trei şi patru (N. Tartaglia, L. Ferrari, G. Cardano). F. Viète a descoperit relaţiile dintre coeficienţii unei ecuaţii algebrice şi rădăcinile sale. Tot el are meritul de a fi introdus simbolurile algebrice. Descartes a reuşit să dea o metodă generală de transpunere a problemelor geometriei în limbajul algebrei, creînd astfel *geometria analitică*. Începînd din sec. al XVII-lea, studiul mărimilor variabile şi al legăturilor dintre ele a condus la apariţia *analizei matematice*. Cel mai mare merit în crearea analizei matematice îl au I. Newton şi G.W. Leibniz, însă lucrările lor au fost precedate de cercetările lui P. Fermat, Ch. Huygens, B. Cavalieri, B. Pascal ş.a., în care sînt tratate numeroase elemente de calcul diferenţial şi integral. În sec. XVIII—XIX, un mare număr de matematicieni, ca fraţii Bernoulli, L. Euler, J.L. Lagrange, P. Laplace, K.F. Gauss, J. Fourier, M.V. Ostrogradski, P.L. Cebîşiov ş.a., au adus importante contribuţii la dezvoltarea analizei matematice. Revizuirea critică a noţiunilor fundamentale ale **m.** a fost făcută de către matematicienii sec. al XIX-lea şi al XX-lea. A fost precizată noţiunea de limită (A. Cauchy, K. Weierstrass). Au fost create noile domenii ale **m.**: *teoria mulţimilor* (G. Cantor) şi *teoria funcţiilor de variabilă reală* (E. Borel, H. Lebesgue). În acelaşi timp s-a desfăşurat şi studiul critic al postulatelor geometriei; cele mai de seamă realizări aparţin lui N.I. Lobacevski, J. Bolyai şi B. Riemann, creatorii *geometriei neeuclidiene*. Cercetarea celor mai generale proprietăţi ale figurilor şi spaţiilor geometrice a contribuit la apariţia *topologiei* (B. Riemann, H. Poincaré). În algebră, N.H. Abel şi E. Galois au tratat complet problema rezolvării ecuaţiilor algebrice cu radicali. A fost creată *teoria funcţiilor de variabilă complexă* (A. Cauchy, K.F. Gauss, B. Riemann, K. Weierstrass). În sec. al XX-lea a apărut *analiza funcţională* (D. Hilbert, S. Banach). *Teoria probabilităţilor*, apărută în sec. al XVII-lea, a căpătat o mare dezvoltare mai ales în sec. XIX—XX (P. Laplace, D. Poisson, A.A. Markov, A.M. Leapunov, A.I. Hincin). În mod deosebit s-a dezvoltat *statistica matematică*. În ultimele decenii, maşinile electronice de calcul au mărit sfera de aplicare practică a **m.**, contribuind la dezvoltarea sau la apariţia unor noi discipline matematice, ca *teoria informaţiei*, *programarea matematică*, *lingvistica matematică* ş.a. Primele lucrări originale de **m.** din ţara noastră apar în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Ele se datoresc, în Muntenia, lui E. Bacaloglu, care s-a ocupat cu problema determinării curburii curbelor, iar în Moldova lui N. Botez, care a adus contribuţii în studiul seriilor armonice. Cel dintîi doctor în matematică român a fost Spiru Haret (1878). La sfîrşitul sec. al XIX-lea s-au format matematicieni valoroşi: D. Emmanuel, C. Gogu, N. Coculescu, Gh. Ţiţeica şi A. Davidoglu, care au ilustrat învăţămîntul universitar şi au creat climatul necesar pentru dezvoltarea **m.** în ţara noastră. În primele patru decenii ale sec. al XX-lea s-a format o valoroasă şcoală matematică românească, cunoscută prin rezultatele importante obţinute în toate domeniile: teoria funcţiilor de variabilă complexă (D. Emmanuel, D. Pompeiu, Th. Angheluţă, S. Stoilov, G. Călugăreanu); geometrie (Gh. Ţiţeica, Al. Myller, O. Mayer, Gh. Vrănceanu, Al. Pantazi); ecuaţii diferenţiale şi cu derivate parţiale (A. Davidoglu, M. Nicolescu, Gr. Moisil, M. Haimovici, N. Teodorescu); ecuaţii integrale şi analiză funcţională (T. Lalescu, Al. Ghika); teoria funcţiilor de variabilă reală şi analiză numerică (M. Nicolescu, T. Popoviciu); algebră şi teoria numerelor (D. Barbilian); teoria probabilităţilor (O. Onicescu, Gh. Mihoc); logică matematică (Gr. Moisil); hidrodinamică (V. Vâlcovici, C. Iacob). În ultimele două decenii, **m.** românească a luat un mare avînt, caracterizîndu-se prin numărul mare de cercetători în toate domeniile **m.** moderne şi prin mulţimea şi calitatea lucrărilor publicate. S-a pus un accent deosebit pe legarea teoriei cu practica.

materiál 1. (TEHN.) Materie primă sau semifabricat din care se produc diferite obiecte. **2.** *Material de umplutură* **a)** (CHIM.) Inele, bile, cilindri etc. de diferite mărimi, confecţionate din sticlă, cuarţ, metal, silicaţi etc., care se utilizează la umplerea coloanelor de distilare, de extracţie sau de absorbţie. **b)** (TEHN.) Substanţă sau amestec de substanţe care se introduce în masa unui alt material pentru a-i modifica anumite proprietăţi fizico-chimice, pentru a-l îngreuia sau uneori pentru a-l colora (ex. rumeguşul de lemn, creta, sulfatul de bariu se utilizează ca *m. de u.* pentru materialele plastice). **3.** (DRUM.) *Material de agregaţie*, material mineral mărunt, cuprinzînd de obicei sortul cel mai fin ce se obţine într-o carieră *(savură)* şi care, umezit, prezintă proprietăţi de liant. Se foloseşte pentru legarea agregatelor mari ale macadamului ordinar. **4.** (C.F.) *Material rulant*, ansamblul vehiculelor care circulă pe calea ferată (locomotive, auto-

motoare, vagoane de călători, vagoane de marfă, cisterne etc.).

materiale plastice (CHIM.), denumire generică a unui grup de materiale de sinteză care prezintă anumite particularități de structură, de compoziție și fizico-mecanice. Componentul de bază al **m.p.** îl constituie produșii macromoleculari, sau polimerii, la care se adaugă diferite ingrediente menite să confere materialului anumite proprietăți. **M.p.** au proprietatea caracteristică de a putea fi prelucrate cu ușurință (sub acțiunea presiunii și temperaturii). Clasificarea **m.p.**, datorită marii lor diversități, s-a făcut după criterii diferite: constituția chimică, materiile prime folosite, metodele de preparare, proprietăți specifice, comportarea la încălzire etc. Astfel, după metodele de preparare ale produșilor macromoleculari de bază, **m.p.** se împart în: *m.p. polimerizate*, denumite astfel pentru că produșii macromoleculari respectivi iau naștere în urma unei reacții de polimerizare, *m.p. policondensate*, cînd produșii macromoleculari respectivi sînt rezultatul unei reacții de policondensare, și *m.p. modificate chimic*, atunci cînd rezultă din transformarea chimică adecvată a unor produși macromoleculari naturali care își conservă structura macromoleculară inițială. Din punctul de vedere al comportării la deformare, **m.p.** se împart în: *plastomeri*, categorie care cuprinde produși ce pot suferi deformații permanente și care au proprietăți mecanice deosebite (duritate mare, rezistență bună la tracțiune, la compresiune etc.), și *elastomeri*, clasă care cuprinde totalitatea produșilor dotați cu elasticitate, putînd suferi deformări temporare, de obicei alungiri. După comportarea la încălzire, **m.p.** se clasifică în: *termoplaste*, cînd manifestă proprietatea de a se înmuia la încălzire și de a-și păstra la rece forma dată, operația putîndu-se executa de mai multe ori fără ca materialul să sufere vreo transformare chimică, și *termorigide (termoreactive)*, cînd produsele respective se înmoaie la cald și pot căpăta o formă oarecare prin presare, dar cu obiectele finite nu se mai poate repeta ciclul, deoarece au devenit infuzibile și insolubile, datorită reacțiilor chimice care au avut loc în timpul încălzirii și presării. Produșii macromoleculari de polimerizare utilizați la fabricarea **m.p.** aparțin, de obicei, următoarelor tipuri: a) produși etenici (ex. polietilena, polipropilena, poliizobutilena, polistirenul); b) produși etenici halogenați (ex. policlorura de vinil, policlorura de vinil clorurată, policlorura de viniliden, politetrafluoretilena, politrifluorcloretilena); c) produși etenici cu funcții alcoolice (ex. alcoolul polivinilic, acetatul de polivinil, acetalii polivinilici, polimerii alilici); d) produși etenici cu grupări acide sau de alt tip (ex. poliacrilatul, polimetacrilatul, poliacrilonitrilul) etc. Dintre produșii macromoleculari de policondensare mai utilizați în fabricarea **m.p.** sînt: a) poliesterii (ex. politereftalatul, alchidalii sau gliptalii); b) fenoplastele (policondensate dintre fenol și formaldehidă sau furfurol); c) aminoplastele (policondensate dintre formaldehidă și uree, anilină sau melamină); d) poliamidele. Sînt de asemenea utilizați produși macromoleculari pe bază de siliciu (siliconi), precum și produși rezultați din diferite modificări chimice ale celulozei (esteri, eteri). În producția mondială de **m.p.**, procentul de utilizare al diferiților produși macromoleculari este cu aproximație următorul: polimeri vinilici 23%, poliolefine 16%, polimeri stirenici 12%, fenoplaste 10%, produși din celuloză 4%, policondensate de uree 10%, alte tipuri 25%. În afară de produsul macromolecular, **m.p.** mai conțin în compoziția lor cantități variabile din diferite adaosuri, ca: 1) *materiale de umplutură* (făină de lemn, vată de sticlă, mică, azbest, cretă, caolin, hîrtie, furnir etc.), care au rolul de a mări rezistența mecanică, termică, electrică etc.; 2) *plastifianți* (camfor, dibutilftalat sau dioctilftalat), pentru micșorarea fragilității și a rigidității; 3) *stabilizatori* și *antioxidanți* (diamine, difenoli, săruri de calciu sau de plumb), care au rolul de a prelungi rezistența în timp a materialului, ferindu-l de îmbătrînirea cauzată de fenomene de depolimerizare; 4) *lubrifianți* (acid oleic, stearină, stearați), care favorizează curgerea **m.p.**; 5) *coloranți* de diverse tipuri (organici sau minerali). **M.p.** sînt substanțe solide cu greutate specifică mică, cu rezistență mecanică ridicată, cu conductibilitate termică și electrică foarte mică, cu mare rezistență chimică față de diverși agenți corosivi, unele dintre ele prezentînd și o bună transparență optică; ele pot fi prelucrate prin metode simple și de mare productivitate. Dintre metodele de prelucrare, aplicație mai largă o au: turnarea sau presarea directă, injectarea, extruderea, ștanțarea și sudarea, operații practicate în diferite condiții de presiune și temperatură și care conduc la obiecte, piese sau îmbinări de diverse subansamble. Datorită unei game largi de proprietăți fizico-mecanice, **m.p.** au căpătat utilizări variate în cele mai diferite sectoare de producție. Consumul procentual de **m.p.** în diversele domenii se apreciază a fi următorul: electrotehnică 25%, piele, încălțăminte, marochinărie 15%, aparataj casnic, obiecte de podoabă, pensule 13%, plăci pentru pereți, dușumele și folii decorative 12%, construcții de vehicule și vapoare 10%, jucării, ambalaje, reclame, rechizite de birou 10%, mecanică fină, optică 5%. Primul **m.p.** cu utilități practice și produs pe scară industrială a fost celuloidul (1872), obținut prin încălzirea moderată a nitrocelulozei cu camfor. În 1894 s-a descoperit celofanul, prin plastifierea celulozei regenerate în glicerină și, în 1904, galalitul, prin acțiunea de întărire a cazeinei de către formaldehidă. Producerea de **m.p.** realizate prin sinteză totală începe, de fapt, din 1907, o dată cu descoperirea reacției de policondensare dintre fenol și formaldehidă și a obținerii produsului sintetic denumit b a-

chelită. Ulterior, prin realizarea diverselor metode de sinteză ale produşilor macromoleculari şi a posibilităţilor de prelucrare a acestora, sortimentul de **m.p.** şi producţia lor au crescut vertiginos. Astfel, în timp ce în perioada 1900—1930 producţia mondială de **m.p.** a crescut de circa patru ori, într-un interval egal de timp, 1930—1960, ea a crescut de circa 20 de ori, ca urmare a importanţei şi a utilizării din ce în ce mai largi a acestor materiale. În 1963 producţia mondială a depăşit 10 000 000 t. În R.P.R., industria producătoare de **m.p.**, ca şi cea prelucrătoare, s-a dezvoltat continuu şi ascendent în cadrul industriei chimice, fiind o creaţie a regimului democrat-popular. Această dezvoltare este favorizată şi de existenţa unor mari rezerve de materii prime naturale. Pentru fabricarea **m.p.** funcţionează fabrici de policlorură de vinil la Uzinele chimice Turda, la Combinatul chimic Borzeşti, de polistiren la Combinatul de cauciuc sintetic şi produse petrochimice din oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej ş.a. În cadrul Combinatului petrochimic Ploieşti a intrat în funcţiune o fabrică de polietilenă de presiune înaltă, iar la Combinatul chimic Craiova se construieşte o unitate de poliacetat de vinil emulsie. Pentru prelucrarea materialelor plastice au fost înzestrate cu utilaje moderne fabricile de materiale plastice din Bucureşti, Buzău şi Oraştie şi s-a construit o fabrică modernă la Iaşi. În 1964, în R.P.R. s-au produs 47 673 t. **m.p.**, realizîndu-se o gamă foarte variată de produse, utilizate pentru înlocuirea metalelor feroase şi neferoase, a lemnului etc. Unele **m.p.** sînt denumite curent *răşini sintetice* (de ex. răşini acrilice, răşini fenolice, răşini melaminice etc.). Sin. *mase plastice*.

materialism, orientare fundamentală în filozofie, care, în opoziţie cu idealismul, dă un răspuns just problemei fundamentale a filozofiei, problema raportului dintre materie şi conştiinţă, considerînd materia, natura, existenţa ca factor primordial, iar conştiinţa, spiritul, gîndirea ca factor secund, derivat. **M.** consideră că lumea este prin natura ei materială, că ea constituie o realitate obiectivă, independentă de conştiinţa omului, că natura este necreată şi nepieritoare, iar procesele din univers se desfăşoară potrivit legilor naturii. Privind conştiinţa, spiritul, gîndirea ca un produs sau o însuşire a materiei şi totodată ca o reflectare a lumii materiale, **m.** afirmă cognoscibilitatea lumii. Putem deosebi un **m.** spontan (sau *realism naiv*), care constă în convingerea, proprie tuturor oamenilor şi izvorîtă din însăşi practica vieţii de toate zilele, despre existenţa obiectivă a realităţii înconjurătoare, şi un **m.** filozofic, conştient, care reprezintă o aprofundare ştiinţifică şi o elaborare sistematică a punctului de vedere al **m.** spontan. Prin însăşi esenţa sa, **m.** este legat de ştiinţă şi este principial opus religiei, constituind fundamentul teoretic al ateismului. **M.** s-a dezvoltat de-a lungul istoriei culturii în interacţiune cu ştiinţele speciale; filozofia materialistă a generalizat rezultatele ştiinţelor şi, la rîndul ei, a favorizat, prin rezolvarea justă a problemelor teoretice şi metodologice fundamentale ridicate de dezvoltarea ştiinţelor, progresul acestora. Ca atare, **m.** a fost, de regulă, concepţia despre lume a claselor sociale progresiste, interesate în cunoaşterea adecvată a lumii, în dezvoltarea ştiinţelor şi a forţelor de producţie. Corespunzător fazelor de dezvoltare a cunoaşterii ştiinţifice, **m.** a îmbrăcat şi el în cursul istoriei forme diferite. Germenii filozofiei materialiste au existat încă în comuna primitivă, dar primele doctrine filozofice materialiste propriu-zise au apărut în societatea sclavagistă, şi anume în Grecia, India şi China antică, aproximativ în sec. VII—VI î.e.n. **M.** antic, ai cărui reprezentanţi au fost filozofii din Milet, Heraclit din Efes, Democrit, Epicur ş. a. în Grecia, Lao-ţzî, Van Ciun ş.a. în China, adepţii şcolii *carvaka* în India, a exprimat în general ideologia păturilor progresiste ale proprietarilor de sclavi. Datorită faptului că în antichitate ştiinţele experimentale ale naturii nu se constituiseră ca atare, **m.** antic a fost un **m.** naiv, bazat pe observarea nemijlocită a naturii; în cadrul său, rezolvarea principial justă a problemelor filozofice, intuiţiile şi ipotezele profunde (ex. ipoteza structurii atomice a materiei) se îmbinau cu explicaţii naive ale diverselor fenomene concrete. **M.** antic s-a îmbinat adeseori cu o concepţie dialectică spontană, potrivit căreia lumea este în continuă mişcare şi schimbare. În evul mediu, în condiţiile predominării idealismului teologic, tradiţiile materialismului au fost continuate, în anumite limite, de gînditorii Ibn-Sina, Ibn-Roşd, de nominalism şi de averroism. O nouă perioadă de înflorire a **m.** a avut loc în sec. XVII—XVIII, în strînsă legătură cu progresul ştiinţelor naturii, determinat, la rîndul său, de formarea şi extinderea producţiei capitaliste. Apare astfel o nouă formă istorică a **m.**, care, exprimînd concepţia despre lume a burgheziei ascendente, s-a dezvoltat în luptă cu scolastica şi cu ideologia feudală religioasă în genere. Reprezentanţii săi cei mai însemnaţi au fost F. Bacon, Th. Hobbes, J. Locke în Anglia, B. Spinoza în Olanda, materialiştii francezi din sec. al XVIII-lea (Diderot, Holbach, Helvétius ş.a.). Luptînd împotriva idealismului, **m.** sec. XVII—XVIII a contribuit la aprofundarea categoriei de materie şi a legăturii dintre materie şi mişcare, la dezvoltarea teoriei materialiste a cunoaşterii şi a metodologiei materialiste, la fundamentarea filozofică a ateismului. **M.** acestei perioade a fost un *m. metafizic*, deoarece s-a îmbinat cu metoda metafizică, cu cercetarea fenomenelor în mod izolat, desprinse din conexiunea lor generală şi, în mod static, în afara mişcării şi devenirii lor. Această metodă corespundea stadiului dat al dezvoltării ştiinţelor, necesităţii de a se acumula şi clasifica materialul faptic, de a se descompune natura în elementele ei componente, de a se cerceta fiecare element în parte. Tot-

odată, datorită faptului că în acea vreme cele mai dezvoltate ştiinţe erau matematica şi mecanica, **m.** sec. XVII—XVIII a fost un *m. mecanicist*: el extindea asupra tuturor proceselor legile mecanicii şi reducea orice mişcare şi schimbare fie la o simplă creştere, fie la deplasarea în spaţiu. În sec. al XIX-lea materialismul a fost dezvoltat de L. Feuerbach, precum şi de democraţii revoluţionari. **M.** premarxist a avut un caracter inconsecvent, el nu s-a putut extinde la interpretarea fenomenelor sociale. Din această cauză, precum şi datorită metodei sale metafizice, a reducerii cunoaşterii la reflectarea pasivă a realităţii obiective, **m.** premarxist a avut un caracter contemplativ; el nu a înţeles importanţa activităţii practice transformatoare a omului. Forma cea mai înaltă şi pe deplin consecventă a **m.** o constituie materialismul dialectic. V. şi materialism istoric; filozofie.

materialism dialectic, ştiinţa despre raportul dintre materie şi conştiinţă, despre legile cele mai generale ale mişcării şi dezvoltării naturii, societăţii şi cunoaşterii, concepţia despre lume a clasei muncitoare şi a partidului ei revoluţionar; parte componentă a marxism-leninismului, baza sa filozofică. **M.d.** s-a dezvoltat în unitate indisolubilă cu materialismul istoric, constituind împreună cu acesta filozofia marxistă, a cărei apariţie reprezintă cea mai profundă revoluţie săvîrşită în filozofie şi în istoria gîndirii omeneşti în genere. Tezele fundamentale ale **m.d.** au fost elaborate de K. Marx şi F. Engels, cu începere de la mijlocul deceniului al cincilea al sec. al XIX-lea, în luptă cu diversele forme ale vechilor concepţii despre lume. Apariţia **m.d.** a fost un fenomen legic, determinat de cauze social-economice, precum şi de întreaga dezvoltare anterioară a ştiinţei şi a filozofiei. Ascuţirea contradicţiilor antagoniste ale orînduirii capitaliste, afirmarea proletariatului ca o forţă politică independentă pe arena istorică au impus elaborarea unei concepţii despre lume care să ofere proletariatului arma teoretică necesară îndeplinirii misiunii sale istorice: propria sa eliberare şi, odată cu aceasta, eliberarea întregii omeniri, făurirea societăţii comuniste. Apariţia **m.d.** în Germania nu a avut un caracter întîmplător, ci s-a datorit faptului că în această ţară contradicţiile sociale aveau atunci un caracter ascuţit şi complex, dată fiind iminenţa revoluţiei burghezo-democratice. Pe de altă parte, stadiul atins de dezvoltarea impetuoasă a ştiinţelor naturii reclama crearea unei filozofii noi, adecvată noului tablou ştiinţific al lumii, care infirma din ce în ce mai mult teoriile idealiste şi metoda metafizică. Principalele premise naturalist-ştiinţifice ale filozofiei marxiste, ale concepţiei materialist-dialectice despre lume au fost: elaborarea teoriei celulare, formularea legii conservării şi transformării energiei şi crearea darvinismului, ca expresie pe deplin închegată a concepţiei evoluţioniste (v. şi evoluţionism). Izvorul teoretic nemijlocit al filozofiei **m.d.** este filozofia clasică germană. Precursorii ei direcţi sînt G.W.F. Hegel, care a elaborat multilateral dialectica idealistă, şi L. Feuerbach, care a dezvoltat concepţia materialistă asupra lumii. Preluînd în mod critic şi dezvoltînd creator moştenirea acestor doi gînditori, **m.d.** a respins atît idealismul lui Hegel cît şi viziunea metafizică, contemplativă a materialismului lui Feuerbach. **M.d.** reprezintă forma cea mai înaltă a materialismului, bazată pe unirea organică a concepţiei materialiste cu metoda dialectică, unire datorită căreia filozofia s-a transformat în ştiinţă. Aceasta a asigurat dezvoltarea consecventă a materialismului, prin extinderea sa asupra domeniului societăţii şi crearea dialecticii ştiinţifice materialiste. În condiţiile istorice noi ale epocii imperialismului şi revoluţiilor proletare, V.I. Lenin a inaugurat o etapă superioară în dezvoltarea filozofiei marxiste, implicit a **m.d.**, generalizînd cuceririle ştiinţelor naturii de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, îmbogăţind cu teze noi dialectica materialistă, logica dialectică şi îndeosebi teoria marxistă a cunoaşterii. Filozofia **m.d.** reprezintă un sistem unitar de categorii, teze şi legi. Categoria fundamentală a **m.d.** este materia. Printre tezele sale cele mai importante se numără cele referitoare la unitatea materială a lumii, interdependenţa universală a fenomenelor, rolul primordial al contradicţiilor interne, automişcarea. Elaborînd teoria ştiinţifică materialistă a legilor dialecticii, **m.d.** arată că dezvoltarea se efectuează prin acumulări cantitative care duc la salturi calitative, prin negarea unor stări calitative vechi de către altele noi şi că ea are, în ultimă analiză, un caracter ascendent, progresiv. El subliniază rolul fundamental al legii unităţii şi luptei contrariilor, care dezvăluie izvorul intern al mişcării, forţa motrice permanentă a dezvoltării din natură, societate şi gîndire. **M.d.** arată că legile dialecticii sînt în primul rînd legi ale lumii obiective, că dialectica obiectivă (a lucrurilor) determină dialectica subiectivă (a ideilor). Legile naturii şi legile gîndirii sînt unitare; ele concordă prin conţinutul lor obiectiv, deoarece cele din urmă nu sînt decît reflectarea celor dintîi în conştiinţa oamenilor. **M.d.** subliniază, de asemenea, unitatea dialecticii, teoriei cunoaşterii (gnoseologiei) şi logicii. În virtutea acestui fapt, atît teoria cunoaşterii cît şi logica trebuie să adopte viziunea dialectică asupra lumii, să abordeze fenomenele sub raportul dezvoltării lor istorice, să interpreteze just corelaţia dintre istoric şi logic, în sensul că logicul reflectă istoricul, de care este determinat. Reprezentînd generalizarea multilaterală a realizărilor tuturor ştiinţelor despre natură şi societate, reflectînd veridic legităţile fundamentale ale existenţei şi cunoaşterii, filozofia marxistă, în ansamblul ei, este şi o metodă ştiinţifică de cunoaştere şi de transformare revoluţionară a lumii. Fiind singura concepţie

despre lume consecvent ştiinţifică, **m.d.** are o importanţă uriaşă pentru fundamentarea politicii ştiinţifice a partidelor comuniste şi muncitoreşti. Crearea **m.d.**, împreună cu aceea a materialismului istoric şi a economiei politice marxiste, a făcut posibilă transformarea socialismului din utopie în ştiinţă. **M. d.** îşi afirmă deschis partinitatea sa proletară, care, dată fiind concordanţa intereselor fundamentale ale proletariatului cu legile progresului istoric, coincide pe deplin cu obiectivitatea ştiinţifică. **M.d.** este o concepţie vie, critică, antidogmatică, care se dezvoltă în mod creator, pe baza generalizării continue a datelor practicii şi ştiinţelor despre realitatea obiectivă în continuă transformare, a experienţei tot mai complexe a mişcării muncitoreşti internaţionale. La dezvoltarea lui îşi aduc contribuţia partidele comuniste şi muncitoreşti, filozofii marxişti, oamenii de ştiinţă care se situează pe poziţii teoretice înaintate.

materialism economic, concepţie unilaterală, de esenţă metafizică, despre societate, care absolutizează rolul determinant al factorului economic în dezvoltarea socială, negînd rolul activ al suprastructurii, îndeosebi al ideilor şi organizaţiilor politice, în această dezvoltare. Ignorînd rolul luptei de clasă şi al activităţii conştiente a oamenilor în istorie, **m.e.** concepe istoria ca pe un proces determinat în mod mecanic, automat, de dezvoltarea tehnicii şi economiei. **M.e.** s-a constituit ca un curent în sociologie spre sfîrşitul sec. al XIX-lea în Germania şi apoi şi în alte ţări europene; el a apărut ca o vulgarizare a materialismului istoric şi ca o încercare de a-l denatura în spiritul liberalismului burghez, de a-l goli de conţinutul său revoluţionar. Prin fetişizarea caracterului spontan al dezvoltării societăţii, **m.e.** a servit ca bază teoretică a reformismului în mişcarea muncitorească (E. Bernstein, „marxiştii legali" şi „economiştii" din Rusia etc.).

materialism istoric, parte integrantă a filozofiei marxist-leniniste, al cărei obiect îl constituie societatea, legile generale şi forţele motrice ale dezvoltării istorice. Spre deosebire de ştiinţele sociale particulare, care studiază domenii limitate ale vieţii sociale, **m.i.** studiază societatea în unitatea şi interacţiunea laturilor ei, procesul istoric în ansamblul său. De aceea **m.i.** constituie un îndreptar teoretic şi metodologic pentru toate ştiinţele sociale particulare; în acelaşi timp, **m.i.** generalizează datele furnizate de acestea. **M.i.** este indisolubil legat de materialismul dialectic; ele au fost elaborate concomitent şi alcătuiesc împreună concepţia ştiinţifică despre lume a proletariatului, a partidului marxist-leninist. Creat de Marx şi Engels în deceniul al cincilea al sec. al XIX-lea, **m.i.** a constituit o cotitură revoluţionară în concepţiile despre societate. Pînă la Marx şi Engels aceste concepţii erau dominate de idealismul istoric, chiar dacă unii gînditori premarxişti (Aristotel, Helvétius, J.J. Rousseau, istoricii francezi din perioada Restauraţiei ş.a.) s-au apropiat de interpretarea materialistă a unor aspecte ale vieţii sociale. Situîndu-se pe poziţiile proletariatului modern, clasă consecvent revoluţionară, interesată în cunoaşterea ştiinţifică a vieţii sociale şi a legilor ei de dezvoltare, Marx şi Engels au extins pentru prima oară în istoria gîndirii materialismul la interpretarea fenomenelor sociale. Ei au creat pe această bază o ştiinţă autentică despre societate, descoperind legile şi categoriile fundamentale ale acesteia. Problema fundamentală a filozofiei, raportul dintre existenţă şi conştiinţă, capătă în cadrul **m.i.** forma particulară a raportului dintre existenţa socială şi conştiinţa socială. „Nu conştiinţa oamenilor le determină existenţa, ci, dimpotrivă, existenţa lor socială le determină conştiinţa" (K. Marx) este teza fundamentală a **m.i.** Potrivit **m.i.**, latura determinantă a vieţii sociale este procesul producţiei bunurilor materiale. Producţiei materiale îi sînt proprii două feluri de relaţii: raporturile oamenilor cu natura, care se exprimă în forţele de producţie, şi înainte de toate în uneltele de producţie, şi relaţiile dintre oamenii înşişi, relaţiile de producţie, care corespund treptei de dezvoltare a forţelor materiale de producţie. În reţeaua complexă a relaţiilor sociale, **m.i.** distinge relaţiile de producţie ca relaţii materiale, cu alte cuvinte ca relaţii care se constituie fără a trece prin conştiinţa oamenilor, ca relaţii fundamentale care determină într-un fel sau în altul, nemijlocit sau, de cele mai multe ori, mijlocit relaţiile spirituale, ideologice. Sistemul relaţiilor de producţie constituie structura economică, baza unei societăţi determinate, pe care se înalţă suprastructura, adică ideologia şi instituţiile (politice, juridice, educative etc.) corespunzătoare. Întemeietorii **m.i.** au înfrînt dificultăţile teoretice care se dovediseră de neînvins pentru gîndirea socială premarxistă (ca şi pentru sociologii burghezi de după Marx). În timp ce gînditorii premarxişti se limitau în explicarea vieţii sociale la mobilurile ideale ale activităţii sociale a oamenilor (scopuri, năzuinţe, idei), Marx şi Engels au arătat că în spatele mobilurilor ideale ale acţiunii istorice a maselor, a claselor sociale stau interesele lor materiale, determinate la rîndul lor de situaţia acestor clase în sistemul dat de relaţii de producţie. Numai această reducere a ideilor şi scopurilor sociale ale oamenilor la relaţiile materiale de producţie, independente de voinţa lor, şi a acestora din urmă la nivelul de dezvoltare atins de forţele de producţie a permis prezentarea evoluţiei societăţii ca un proces „natural" (Marx), adică guvernat, ca şi natura, de legi obiective, fără cunoaşterea cărora nu poate fi vorba de vreo ştiinţă socială. Totodată, desprinderea relaţiilor de producţie ca relaţii sociale fundamentale care le determină pe toate celelalte a permis întemeietorilor **m.i.** să elaboreze categoria de formaţiune social-economică (desemnînd societatea în totalitatea laturilor şi aspectelor

ei într-o etapă dată a dezvoltării istorice) şi să înlăture astfel antiistorismul specific sociologiei burgheze, speculaţiile metafizice despre „societate în general". Procesul istoric este dezvoltarea legică a formaţiunilor social-economice, înlocuirea unei formaţiuni inferioare cu alta, superioară. Cercetarea dialectică a modului de producţie ca factor determinant al vieţii sociale a îngăduit descoperirea contradicţiei dintre relaţiile de producţie şi nivelul forţelor de producţie ca motor al dezvoltării istorice, precum şi a legii concordanţei acestora. În societăţile întemeiate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, această contradicţie se manifestă în lupta de clasă, a cărei dezvoltare duce cu necesitate la revoluţia social-politică ca formă legică de trecere de la o formaţiune social-economică la alta. În opoziţie cu concepţia vulgarizatoare a *materialismului economic*, care neagă rolul ideilor, instituţiilor şi organizaţiilor în dezvoltarea socială, **m.i.** subliniază independenţa lor relativă, acţiunea lor inversă asupra vieţii materiale a societăţii. Cerinţele legilor sociale obiective se realizează prin activitatea maselor, claselor, partidelor şi personalităţilor. **M.i.** a dezvăluit însemnătatea hotărîtoare a activităţii maselor populare în dezvoltarea societăţii şi a arătat că personalităţile eminente pot avea un rol în istorie în măsura în care, înţelegînd năzuinţele şi sarcinile istorice ale cutărei sau cutărei clase sociale, izbutesc să realizeze legătura cu acea clasă, să se pună în fruntea ei. **M.i.** a înarmat proletariatul cu cunoaşterea legităţii istorice, a rolului său istoric în transformarea revoluţionară a societăţii, constituind, împreună cu materialismul dialectic, fundamentul teoretic al s o c i a l i s m u l u i ş t i i n ţ i f i c, al politicii, strategiei şi tacticii partidului clasei muncitoare. Creînd concepţia materialistă a istoriei, Marx şi Engels au demonstrat că existenţa claselor, ca fenomen istoric, este legată de un anumit nivel al dezvoltării forţelor de producţie, că ultima formaţiune social-economică bazată pe antagonisme de clasă este cea capitalistă, că dezvoltarea forţelor de producţie în capitalism creează premisele materiale pentru lichidarea societăţii bazate pe clase şi pentru făurirea societăţii comuniste, fără clase. Forţa motrice a trecerii de la capitalism la socialism — prima fază a societăţii comuniste — este lupta de clasă a proletariatului, care duce cu necesitate la înfăptuirea revoluţiei socialiste. Dezvoltînd **m.i.**, Lenin a elaborat, în condiţiile imperialismului, teoria revoluţiei socialiste, confirmată de întreaga dezvoltare istorică contemporană. **M.i.** se sprijină pe practica social-istorică a maselor, pe studiul experienţei mişcării muncitoreşti internaţionale, al experienţei construcţiei socialismului şi comunismului, al procesului revoluţionar mondial de trecere de la capitalism la socialism în toată complexitatea şi varietatea formelor lui. El se dezvoltă şi se îmbogăţeşte prin contribuţia colectivă a partidelor comuniste şi muncitoreşti.

„Materialism şi empiriocriticism", lucrare filozofică a lui V.I. Lenin, scrisă în 1908 şi publicată în 1909. Principalul curent filozofic împotriva căruia este îndreptată cartea este e m p i r i o c r i t i c i s m u l (machismul), variantă a pozitivismului şi a idealismului subiectiv. Lucrarea lui Lenin, elaborată în apărarea bazelor teoretice ale partidului marxist-leninist, constituie o ripostă dată revizioniştilor ruşi, care au încercat, după înfrîngerea revoluţiei burghezo-democratice din 1905, să substituie empiriocriticismul materialismului dialectic. Însemnătatea istorică a lucrării lui Lenin constă în fundamentarea şi dezvoltarea tezelor principale ale materialismului dialectic şi istoric, în faptul că în această lucrare Lenin a generalizat descoperirile ştiinţelor naturii de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, dînd materialismului o formă nouă, corespunzătoare acestor descoperiri. În capitolul introductiv, Lenin arată că empiriocriticismul, departe de a constitui o filozofie cu totul nouă, adecvată ştiinţelor moderne ale naturii, cum pretindeau machiştii, reeditează de fapt tezele fundamentale ale filozofiei idealist-subiective a lui Berkeley şi Hume. Capitolul I este consacrat aprofundării teoretice a tezelor materialiste despre existenţa realităţii obiective, independente de conştiinţa omului, despre anterioritatea naturii faţă de om, despre gîndire ca funcţie a creierului, şi combaterii teoriei „elementelor" a lui Mach şi teoriilor „coordonării principiale" şi „introiecţiei" ale lui Avenarius, care substituiau punctului de vedere ştiinţific materialist un solipsism camuflat. Capitolul al II-lea este consacrat problemelor fundamentale ale teoriei cunoaşterii, şi îndeosebi problemei autenticităţii cunoaşterii omeneşti. Lenin critică agnosticismul kantian şi humeist, reafirmînd opoziţia principială dintre materialismul dialectic şi agnosticism în toate variantele acestuia. În acest capitol sînt dezvoltate totodată teoria materialist-dialectică a r e f l e c t ă r i i, tezele materialismului dialectic despre caracterul obiectiv al adevărului, despre raportul dintre adevărul relativ şi cel absolut, despre importanţa criteriului practicii în teoria cunoaşterii, este formulată definiţia clasică a materiei. În capitolul al III-lea, Lenin combate denaturările subiectiviste ale empiriocriticismului în interpretarea noţiunii de experienţă, în problema spaţiului şi timpului, a cauzalităţii şi necesităţii în natură, a libertăţii şi necesităţii şi dezvoltă concepţia materialist-dialectică asupra acestor categorii. În capitolul al IV-lea, Lenin defineşte locul empiriocriticismului în istoria filozofiei şi în cadrul filozofiei burgheze, arătînd că, pornind de la Kant, Mach şi Avenarius au păşit către „dreapta", către Hume şi Berkeley, întîlnindu-se pe această cale cu cele mai reacţionare curente ale filozofiei burgheze, de felul filozofiei i m a n e n t e. Capitolul al V-lea este consacrat revoluţiei în ştiinţele naturii

de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea şi crizei filozofice a fizicii, legată de aceasta. Lenin pune în lumină legătura dintre empiriocriticism (machism) şi curentul filozofic idealist, constituit în rîndurile fizicienilor şi denumit de el idealism „fizic", dezvăluind esenţa, rădăcinile gnoseologice şi sociale ale acestui curent. Capitolul al VI-lea şi ultimul dezvăluie caracterul idealist al concepţiei machiste despre identitatea dintre existenţa socială şi conştiinţa socială, opusă de Bogdanov materialismului istoric, şi dezvoltă teza fundamentală a materialismului istoric despre independenţa existenţei sociale faţă de conştiinţa socială. Fundamentînd principiul partinităţii filozofiei, Lenin demonstrează inconsistenţa încercărilor empiriocriticismului şi pozitivismului în genere de a se situa pe o poziţie neutră în filozofie, deasupra materialismului şi idealismului, dezvăluie funcţia socială reacţionară a empiriocriticismului şi a oricărei forme a idealismului contemporan, legătura acestuia cu fideismul şi cu religia.

materialism ştiinţific-naturalist, concepţie proprie majorităţii naturaliştilor, caracterizată prin convingerea spontană, nemărturisită, vag conturată, filozoficeşte inconştientă că lumea exterioară este o realitate obiectivă, reflectată de conştiinţa noastră (V.I. Lenin). **M.ş.-n.,** denumit uneori impropriu şi *materialism istoric-naturalist,* este strîns legat de materialismul filozofic. Cu toate acestea, datorită faptului că **m.ş.-n.** nu este un materialism sistematic elaborat, consecvent şi conştient, că nu depăşeşte, de regulă, limitele materialismului mecanicist, el poate duce la empirism plat şi la pozitivism. În perioadele de cotitură în dezvoltarea ştiinţei, convingerile spontan-materialiste ale unor savanţi nu le permit să învingă dificultăţile teoretice legate de răsturnarea noţiunilor tradiţionale, ceea ce determină oscilarea lor între materialism şi idealism sau alunecarea pe poziţii idealiste (v. şi idealism „fizic"). Apărarea ştiinţei de denaturările idealiste, interpretarea justă a rezultatelor ei necesită strîngerea alianţei filozofilor şi savanţilor materialişti-dialecticieni cu naturaliştii care înclină spontan spre materialism, ridicarea **m.ş.-n.** al savanţilor la nivelul materialismului dialectic conştient.

materialism vulgar, curent în filozofia burgheză, apărut la mijlocul sec. al XIX-lea; **m.v.** a avut ca precursor pe filozoful francez P.J.G. Cabanis, iar ca reprezentanţi pe filozofii germani L. Büchner, K. Vogt şi J. Moleschott. Apărut ca o reacţie a materialismului spontan al naturaliştilor împotriva filozofiei idealiste, în special împotriva idealismului clasic german, **m.v.** a avut merite în popularizarea cuceririlor noi ale ştiinţelor naturii şi în afirmarea concluziilor ateiste şi materialiste ce decurgeau din acestea. El interpreta însă în mod simplist, superficial principiile fundamentale ale materialismului; recunoscînd materia ca singura realitate, el considera conştiinţa ca fiind de natură materială, o identifica cu procesele materiale din creier. Ignorînd dialectica, **m.v.** n-a putut depăşi în gnoseologie empirismul, iar într-o serie de privinţe s-a apropiat de pozitivism şi de agnosticism. În interpretarea vieţii sociale, materialiştii vulgari socoteau că clima, hrana etc. determină, prin intermediul proceselor fiziologice din creier, conştiinţa socială. În politică, ei s-au situat pe poziţii ostile faţă de socialism. Recrudescenţe ale **m.v.** s-au ivit şi în filozofia burgheză contemporană, în interpretarea datelor fiziologiei activităţii nervoase superioare (reducerea psihicului la procesele fiziologice din scoarţa cerebrală) sau ale ciberneticii.

matérie, categorie filozofică care desemnează realitatea obiectivă, existentă independent de conştiinţă şi reflectată de aceasta. **M.** este substanţa unică şi universală a lumii. În lume nu există şi nu poate exista nimic în afara materiei, a diferitelor stări ale **m.,** a diferitelor ei manifestări, proprietăţi şi raporturi. Unitatea lumii constă în materialitatea ei. **M.** este necreată şi indestructibilă, infinită atît în spaţiu şi timp, cît şi sub raportul însuşirilor şi formelor ei de manifestare. Categoria marxist-leninistă a **m.** reţine doar determinarea cea mai generală, comună tuturor formelor de materie: existenţa lor obiectivă, independentă de conştiinţă. Categoria filozofică de **m.** nu trebuie confundată cu reprezentările ştiinţelor naturii despre însuşirile şi structura materiei: acestea din urmă se schimbă o dată cu noile descoperiri ştiinţifice, în timp ce definiţia materiei ca realitate obiectivă rămîne neschimbată. Totodată, categoria filozofică a **m.** orientează cercetarea ştiinţifică şi se îmbogăţeşte din rezultatele acesteia. **M.** „ca atare", independentă de formele ei concrete de existenţă, nu există. Ea există doar în forme sau moduri concrete, de pildă sub forma cîmpurilor fizice (gravific, electromagnetic etc.), sub forma particulelor de substanţă (electroni, protoni, neutroni etc.), care intră în compoziţia corpurilor concrete de diferite grade de complexitate. **M.** nu poate fi însă nici identificată cu vreuna din aceste forme concrete ale ei. Categoria marxistă a **m.** înglobează şi raporturile sociale obiective, care se constituie independent de conştiinţa şi de voinţa oamenilor, raporturile de producţie. Formele fundamentale de existenţă ale **m.** sînt: mişcarea, spaţiul şi timpul. Lumea este **m.** în mişcare, iar mişcarea are loc în spaţiu şi timp. În dezvoltarea ei, **m.** trece de la forme simple de organizare la forme tot mai complexe, diferitele niveluri de organizare a **m.** deosebindu-se calitativ unele de altele şi fiind purtătoare ale unor forme specifice de mişcare, începînd de la simpla deplasare în spaţiu şi terminînd cu mişcarea socială. Aceste forme de organizare a **m.** şi formele de mişcare care le corespund trec unele în altele, ceea ce dovedeşte unitatea **m.** în infinita diversitate a formelor ei. Forma cea mai înaltă de organizare a **m.** cunoscută nouă este societatea umană, oamenii înzestraţi cu conştiinţă. Existenţa conştiinţei nu dezminte

unitatea materială a lumii, întrucît conştiinţa (psihicul, gîndirea) este inseparabilă de **m.** care gîndeşte, reprezentînd o însuşire a **m.** superior organizate, produsul creierului uman. În raport cu conştiinţa, **m.** este primordială; ea există independent de conştiinţă, care este o reflectare a ei. **M.** se opune conştiinţei doar în limitele problemei gnoseologice fundamentale (ca reflectatul faţă de reflectant); dincolo de aceste limite, opoziţia lor este relativă. Totodată, independenţa materiei în raport cu conştiinţa nu trebuie nici ea absolutizată, înţeleasă în mod unilateral. Conştiinţa umană acţionează la rîndul ei asupra realităţii materiale, o transformă. Ştiinţele naturii şi tehnica transformă natura pe baza cunoaşterii legilor ei obiective; conştiinţa socială, fiind determinată de existenţa socială, de raporturile sociale materiale, acţionează la rîndul ei asupra acestor raporturi. Categoria materialist-dialectică a **m.** are o deosebită însemnătate teoretică şi metodologică pentru toate ştiinţele, atît ale naturii cît şi sociale.

materie primă, o b i e c t a l m u n c i i pentru obţinerea căruia s-a cheltuit muncă omenească. „Obiectul muncii este materie primă numai după ce a suferit o schimbare prin intermediul muncii" (K. Marx). Cu excepţia industriei extractive, care-şi găseşte obiectul muncii în natură, munca omului intervenind numai pentru a-l desprinde din natură, toate ramurile industriei prelucrează diverse materii prime. După proveniența lor, **m.p.** pot fi: agricole şi industriale. Cele agricole se împart în vegetale (cereale, bumbac etc.) şi animale (lînă, piele neprelucrată etc.), iar cele industriale în minerale (minereu, ţiţei, cărbune ş.a.) şi sintetice (materiale plastice, cauciuc sintetic etc.). Ca urmare a progresului tehnic-ştiinţific, cresc ponderea şi importanţa **m.p.** sintetice, care sînt mai ieftine şi cu proprietăţi superioare celor naturale. Din punctul de vedere al destinaţiei productive şi al rolului avut în obţinerea produsului finit, **m.p.** se împart în: materiale de bază şi materiale auxiliare. *Materialele de bază* constituie substanţa materială principală a produsului finit (ex. minereul în producerea metalului, metalul în construcţia unei maşini, firele de bumbac sau de lînă în industria textilă, lemnul în producerea mobilei etc.). *Materialele auxiliare* nu intră în substanţa principală a produsului, ci ele sau se adaugă **m.p.** de bază pentru a asigura o schimbare a calităţilor acesteia în procesul prelucrării ei (ex. coloranţii în industria textilă, cocsul în producerea fontei etc.), sau sînt consumate de mijloacele de muncă pentru a asigura funcţionarea lor (combustibil, uleiuri etc.), sau creează numai condiţii pentru desfăşurarea procesului de producţie (materiale pentru încălzit, iluminat etc.). În R.P.R. se acordă o mare importanţă lărgirii bazei proprii de **m.p.,** condiţie a dezvoltării economice complexe şi echilibrate, prin dezvoltarea lucrărilor de prospectări şi explorări geologice, dezvoltarea industriei extractive, a siderurgiei, a industriei chimice şi a agriculturii, precum şi valorificării superioare a **m.p.**

maternitáte (lat. *mater* „mamă", MED.), instituţie spitalicească care asigură asistenţa medicală a femeii gravide în perioada sarcinii, a naşterii şi a lehuziei. **V.** şi o c r o t i r e a s ă n ă t ă ţ i i.

Mathiez *[matié]*, Albert (1874—1932), istoric francez de orientare marxistă. A fost profesor la Universitatea din Besançon, din Dijon şi apoi la Sorbona. S-a preocupat îndeosebi de revoluţia franceză din 1789—1794. În lucrările sale („Revoluţia franceză", 3 vol., 1922—1927; „Reacţiunea termidoriană", 1929; „Directoratul", 1934), bazate pe o vastă documentaţie şi pe o minuţioasă analiză a problemelor economice şi sociale, el a scos în evidenţă complexitatea istoriei revoluţiei, dezvoltarea etapelor ei succesive, rolul dictaturii iacobine, precum şi rolul maselor populare în revoluţie.

matisáre 1. (TEHN.) Legare a capătului unei frînghii, al unui cablu etc. pentru a împiedica desfacerea firelor componente. **2.** (IND. TEXT.) Operaţie de finisare prin care se reduce luciul ţesăturilor şi tricoturilor de mătase artificială şi de celofibră. Sin. *matare*.

matisíre (NAV.), operaţie prin care se formează un ochi la capătul unei parîme sau prin care două frînghii (parîme) sau cabluri sînt împreunate prin împletirea şuviţelor sau toroanelor din care sînt compuse.

Matisse *[matís]*, Henri (1869—1954), pictor, decorator, muralist, grafician, sculptor, ceramist şi teoretician de artă francez. A fost elevul lui Gustave Moreau. În atelierul acestuia l-a cunoscut pe Th. Pallady, cu care a rămas prieten. Influenţat la început de pictura lui Poussin şi Chardin, a descoperit după 1898 importanţa impresionismului, a lui Cézanne şi neoimpresionismul. Apoi pictura lui **M.** se înnoieşte ca viziune, participînd la constituirea f o v i s m u l u i. A renunţat la tonurile intermediare exagerînd intensitatea culorilor pure. **M.** sugerează diferenţele de planuri şi formele obiectelor prin raporturile dintre culori. Viziunea este decorativă, arabescul liniei şi ritmul culorilor fiind predominante. Ea se caracterizează, în acelaşi timp, printr-o construcţie monumentală şi printr-un desen sintetic şi viguros al formelor. După 1933 cromatica capătă mai multă strălucire şi violenţă, iar desenul creşte în precizie, suplеţe şi caracter sintetic. Op. pr.: „Luxul" (1907), „Muzica" (1910), „Peş-

H. Matisse (autoportret)

tii roșii" (1911), „Nud pe fond roșu" (1925), „Bluza românească" (1940), „Dansul" (decorație pentru Fundația Barnes) (1933), decor pentru „Ciudata farandolă", balet pe muzică de Șostakovici; ilustrații pentru Ronsard, Baudelaire, Tristan Tzara etc. Reprezentat în Muzeul Zambaccian prin „Nud în atelier" și „Nud în interior".

matitáte (MED.), senzație auditivă percepută la percuția mușchilor, a organelor pline, lipsite de gaze (ficat, splină, inimă) și a unor cavități (pleurală, pericardică, peritoneală), în care apare, în mod patologic, un lichid. Este senzația opusă sonorității.

Matiușenko, Afanasi Nikolaevici (1879—1907), unul dintre conducătorii răscoalei revoluționare din iunie 1905 a marinarilor de pe crucișătorul „Potiomkin". În 1905—1907 a trăit în emigrație în România și Elveția. Întors în Rusia în 1907, a fost arestat și spînzurat.

Mato Grosso, podiș în Brazilia, între cursurile superioare ale fluviilor Paraná și Paraguay, reprezentînd partea vestică a Podișului Braziliei. Altitudinea medie: 500—700 m. Formează cumpăna de ape între bazinul Amazonului și bazinul La Plata. Pădurile tropicale dese care acoperă partea nordică a podișului trec treptat spre sud spre vegetație de campos. Este una dintre regiunile cele mai puțin cunoscute ale Braziliei. În păduri trăiesc triburi de indieni.

Mato Grosso, stat în vestul Braziliei. Suprafața: 1 254 821 km². Populația: 650 000 loc. (1960), fără indienii care trăiesc în păduri. Centrul administrativ: *Cuiabá*. Ocupă o mare parte din podișul Mato Grosso și cîmpiile din cursul superior al rîurilor Paraguay și Paraná. E unul dintre statele cele mai slab dezvoltate economic ale Braziliei. În regiunea de campos, care ocupă cea mai mare parte a teritoriului, se practică creșterea extensivă a animalelor, în special a bovinelor. Se recoltează produse ale pădurii tropicale și maté. Culturi restrînse de orez, tutun, trestie de zahăr, porumb și manioc. Exploatări de minereu de mangan și de fier. Mici întreprinderi ale industriei ușoare și alimentare (la Cuiabá, Corumba, Campo Grande).

Mátra, munți în nordul R.P. Ungare, formați din lave andezitice și tufuri vulcanice. Înălțimea maximă: 1 015 m, în vîrful Kékes (cel mai înalt vîrf din R.P. Ungară). Munții, puternic fragmentați, sînt acoperiți de păduri de stejar și de fag. Pe versantul sudic sînt plantate vii. Exploatări de lignit, minereu de plumb și de zinc. Stațiuni climatice.

matriarhát (gr. *mater* „mamă" și *arhe* „conducere"), denumire a perioadei timpurii din istoria orînduirii comunei primitive, în care apartenența la gintă se stabilea pe linie descendentă matriliniară. În **m.**, baza relațiilor de producție o constituia proprietatea comună asupra mijloacelor de producție. În dezvoltarea sa, **m.** a cunoscut două etape: *m. timpuriu* (în paleoliticul tîrziu și în neoliticul timpuriu), caracterizat prin deplina egalitate a femeii cu bărbatul, și *m. dezvoltat* (în neoliticul dezvoltat), caracterizat prin poziția dominantă a femeii, ca urmare a creșterii rolului ei în viața socială și mai ales în cea economică. **M.** timpuriu s-a caracterizat prin culeș, vînătoare, pescuit primitiv, prin existența gintei matriarhale, legată de o altă gintă (exogamie dual ă), prin familia de grup, care se transformă cu trecerea timpului în familia-pereche, precum și prin așezarea dislocală în mai multe locuințe și matrilocală într-o singură locuință. **M.** dezvoltat este caracterizat prin practicarea agriculturii cu săpăliga, prin dezvoltarea gintei matriarhale, consolidarea tribului, a familiei-pereche; așezarea matrilocală devine precumpănitoare. La sfîrșitul epocii neolitice apar elementele descompunerii **m.**, pentru ca în epoca bronzului să fie înlocuit cu patriarhatul.

matríce **1.** (MAT.) Tabel dreptunghiular cu $m \times n$ elemente, dispuse ordonat în m linii și n coloane. Operațiile de calcul cu **m.** se definesc pentru orice mulțime de **m.** cu m linii și n coloane. Calculul matricial are numeroase aplicații în fizică și în tehnică, la rezolvarea ecuațiilor diferențiale și cu derivate parțiale, la studiul frecvențelor proprii ale oscilatorilor, la analiza și la sinteza schemelor cu contacte și relee etc. — *M. pătrată de ordinul n*, matrice pentru care $m = n$. **2.** (MAT., ELT.) Dispozitiv de înregistrare a informațiilor transmise în codul binar, utilizat în calculatoarele numerice și în instalațiile automate. Este formată din linii și coloane de conductoare electrice legate între ele, în punctele de intersecție, prin cuplaje conductive (cu diode semiconductoare sau rezistoare), capacitive (condensatoare) sau inductive (înfășurări dispuse pe inele feromagnetice, transfluxoare etc.). Fiind mai compacte și permițînd alegerea mai comodă a elementelor de înregistrare, **m.** sînt cele mai răspîndite dispozitive de înregistrare a informațiilor discrete. Ele pot constitui, de asemenea, părți componente ale dispozitivelor de cifrare și descifrare, de transformare a codurilor numerelor dintr-un sistem de numerație într-altul și ale altor instalații care cuprind dispozitive de memorare a unor programe. **3.** (LOG.) Tabel reprezentînd valoarea de adevăr a unui enunț pe baza valorii de adevăr a elementelor sale componente. De exemplu, enunțul „*A* și *B*" este adevărat în cazul în care atît *A* cît și *B* sînt adevărate; în toate celelalte cazuri el este fals. Situația aceasta se înfățișează prin următorul tabel, în care adevărul este notat cu 1, iar falsul cu 0:

A	*B*	*A și B*
1	1	1
1	0	0
0	1	0
0	0	0

Astfel, construind în calculul propozițional matricele tuturor functorilor, putem determina valoarea de adevăr a enunțurilor. Matricele, reprezentînd proprietățile generale ale functorilor logici, reflectă la nivel logic relațiile reale, redate de diverșii functori;

de aceea ele nu au un caracter arbitrar sau convențional.

matrițáre (TEHN.), operație de forjare a unui material plastic sau adus în stare plastică, cu ajutorul unei matrițe. Se folosește în special la forjarea pieselor ușoare, avînd o serie de avantaje (ex. consum mai redus de material, operații mai simple, productivitatea muncii mai mare etc.) față de alte forme de prelucrare.

matriță 1. (TEHN.) Unealtă alcătuită din una sau mai multe părți detașabile prevăzută cu o cavitate, care reprezintă negativul unui produs de realizat.

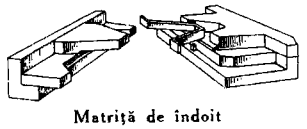

Matriță de îndoit

Forma și dimensiunile produsului sînt obținute prin deformarea plastică a materialului în cavitatea **m.** Se deosebesc **m.** de forjare (deschise și închise), de turnare, de mulare a maselor plastice (prin comprimare, injecție, turnare, suflare), de presare a pulberilor, de îndoit table și bare, de ambutisat table, de extruziune etc. **2.** (POLIGR.) *Matriță de linotip*, matriță de formă specială folosită la turnarea literelor la linotip. Negativul literei este gravat în adîncime pe una din fețele laterale ale matriței de linotip.

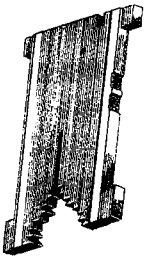

Matriță de linotip

— *M. de monotip*, matriță de formă paralelipipedică, avînd gravată pe una din fețele frontale floarea literei. Este folosită la turnarea literelor în mașina monotip. — *M. de stereotipie*, matriță confecționată din carton special, pe care se imprimă, prin presare, copia inversă a formei tipografice. Este utilizată în stereotipie pentru turnarea plăcilor metalice care servesc la imprimare.

matróz (MILIT.), denumire dată pînă în 1959 soldatului din Forțele Maritime Militare ale R.P.R.; a fost înlocuită cu denumirea de *soldat de marină*.

Matsys *[mátais]* **(Massys, Metsys, Metzys),** Quentin (1466—1530), pictor și gravor flamand, întemeietorul școlii din Anvers. Face trecerea de la tradiția întemeiată de Jan Van Eyck, Rogier van der Weyden și Hans Memling la o pictură în care se afirmă influențele Renașterii italiene. A întreținut legături cu gînditori umaniști ca Morus și Erasmus, al cărui portret l-a pictat și l-a gravat în lemn și metal. A lucrat pictură de altar și de șevalet (compoziții cu subiect religios, în special polipticuri, scene de gen, portrete). Creația lui se caracterizează prin nota gravă a expresiei, prin varietatea tipologică și capacitatea de evocare. Stilul său se distinge prin claritatea compoziției, simțul detaliilor și căldura colo-ritului. Op. pr.: „Jelirea lui Hristos" (1511), „Legenda sf. Ana" (1529), „Zaraful și soția lui" (1514), „Magdalena" etc.

Matteotti, Giacomo (1885—1924), socialist italian, luptător antifascist. A fost secretar al Partidului socialist unitar italian. După cucerirea puterii de către fasciști (1922), a demascat în parlament fascismul. A fost răpit și ucis din ordinul lui Mussolini.

Matterhorn (Monte Cervino), vîrf în munții Alpi (4 482 m), la granița dintre Italia și Elveția, avînd forma unei piramide, care se ridică cu aproape 1 000 m deasupra culmilor înconjurătoare.

maturáție (lat. *maturus* „copt"; IND. ALIMENT.), fază de evoluție în care, în urma unor procese biochimice, anumite produse alimentare obțin proprietăți optime. Sînt supuse **m.** berea, vinul, făina, brînzeturile etc.

maturitáte (BIOL.), stare de completă dezvoltare a organismului viu, a organelor sale sau a unor produși ai săi (gonade, fructe etc.). — *M. sexuală*, stare a organismului animal în care organele genitale interne și externe sînt pe deplin dezvoltate, ceea ce face posibilă reproducerea.

Matusalem, patriarh biblic, bunic al lui Noe, care ar fi trăit 969 de ani. De aici expresia „vîrstă matusalemică", care înseamnă o mare longevitate.

Maugham *[mɔ:m]*, William Somerset (n. 1874), prozator și dramaturg englez. A abordat în general o tematică menită să releve complexitatea haotică a vieții, contradicția indisolubilă dintre ideal și realitate într-o societate a inegalităților sociale (romanele „Liza din Lambeth", 1897, și mai ales „Robii", 1915, trad. rom.) sau descompunerea morală a aristocrației și a burgheziei (piesele „Lady Frederick", 1907; „Cercul", 1921 ș.a.). Personajele operei sale, de obicei oameni moralmente sfîrșiți, sînt văzute însă prin prisma unei filozofii pesimiste, potrivit căreia lumea ar fi, în esența ei, absurdă. Cîteva dintre romanele lui **M.** prezintă viața unor artiști („Luna și doi bani jumate", 1919, trad. rom.; „Hora dragostei", 1930). Acțiunea unui însemnat număr de nuvele se petrece în mediul exotic din Orient și din insulele Pacificului, pe care îl idealizează. Bine construite, cu caractere atent desenate, operele lui **M.** reliefează un scriitor stăpîn pe mijloacele sale de creație și, în același timp, un ironist de bună calitate.

Mauna Kea, vulcan stins în insula Hawai (Oceanul Pacific). Vîrful, acoperit de zăpezi, atinge altitudinea de 4 210 m. Prezintă numeroase conuri parazite. Versanții vulcanului Mauna Kea sînt acoperiți de păduri tropicale și de savane. Rezervație naturală.

Mauna Loa, vulcan activ în insula Hawai (Oceanul Pacific). Vîrful craterului atinge altitudinea de 4 168 m. Prin înălțimea sa reală (inclusiv soclul submers, care are 4 500 m) și prin volumul său, este cel mai mare vulcan de pe glob. Stație vulcanologică.

Maupassant *[mopasă]*, Guy de (1850—1893), prozator francez, unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai realismului critic. S-a născut în castelul de la Miromesnil, în apropiere de Dieppe. A participat la războiul franco-prusian din 1870—1871 ca voluntar. Vreme de zece ani

a fost funcţionar de stat. S-a format sub directa îndrumare a lui G. Flaubert. În evoluţia sa, **M.** a suferit însă şi sensibile influenţe naturaliste. A debutat în 1880 cu poezii erotice, de orientare mussetiană, remarcîndu-se însă ca prozator prin nuvelele „Bulgăre de seu" (apărută în vol. „Serile de la Médan", 1880) şi „Domnişoara Fifi" (1882). Capodopere ale genului, nuvelele evidenţiază, opunînd făţărniciei şi laşităţii, proprii burgheziei, demnitatea şi curajul unor femei victime ale societăţii care le silise să se prostitueze. Ca nuvelist, **M.** este autorul a circa 250 de opere, incluse în 16 volume, editate între 1881 şi 1893 („Casa Tellier", 1881; „Miss Harriet", 1884; „Toine", 1885; „Mîna stîngă", 1889; „Frumuseţea inutilă", 1890; „Moş Milon", postum; „Duminicile unui burghez la Paris", postum

G. de Maupassant

ş.a.). Aria lor tematică îmbrăţişează aspecte variate ale societăţii franceze din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, reliefînd o galerie tipologică foarte variată. Numeroase nuvele sînt inspirate din războiul franco-prusian şi scot în lumină eroismul omului simplu. În altele scriitorul relevă întîmplări dramatice din viaţa ţărănimii normande, stăpînită de o mentalitate primitivă conservatoare şi strivită de relaţiile capitaliste, zugrăveşte cu ironie lumea meschină şi abrutizată a funcţionărimii, şubrezenia familiei burgheze, moravurile decăzute ale aristocraţiei, denunţă exploatarea, colonialismul, prejudecăţile rasiale etc. Maestru al genului, **M.** s-a remarcat prin acuitatea spiritului critic şi a observaţiei, capacitatea de a surprinde esenţialul din realitatea socială, prin siguranţa desenului caracterologic, prin perfecţiunea compoziţiei şi naturaleţea dialogurilor. **M.** a scris şi romane („O viaţă", 1883; „Tare ca moartea", 1889; „Inima noastră", 1890), gen în care s-a impus mai ales prin „Bel-Ami" (1885), capodoperă a literaturii realist-critice. El dezvăluie în acest roman corupţia morală şi politică a burgheziei franceze din timpul celei de-a III-a Republici, punînd în centrul lui fizionomia tipică de arivist cinic a lui Georges Duroy. Romanele lui **M.** valorifică din plin, pe lîngă celelalte calităţi, darul de peisagist, arta naraţiunii gradate, eleganţa şi simplitatea stilului, fineţea galică a ironiei. A mai scris piese de teatru, însemnări de călătorie („Pe apă", 1888), articole de critică literară. Opera sa (şi cu deosebire nuvelele), tălmăcită în numeroase limbi, a exercitat o sensibilă influenţă asupra unor prozatori ca O. Henry, E. Hemingway sau, la noi, M. Sadoveanu. În România a început a fi cunoscută încă din ultimul deceniu al secolului trecut, printre traducători numărîndu-se M. Sadoveanu (1907), E. Gîrleanu (1908) şi, recent, L. Demetrius (1956).

Maupertuis *[mopertüi]*, Pierre Louis Moreau de (1698 — 1759), savant francez; a fost membru al Academiei Franceze. Autor a numeroase lucrări de matematică, fizică, astronomie şi geodezie. A luat parte la măsurarea meridianului terestru. **M.** a formulat *principiul minimei acţiuni* (1744).

Maurer, Ion Gheorghe (n. 1902), membru în Biroul Politic al C.C. al Partidului Muncitoresc Român, preşedinte al Consiliului de Miniştri, vicepreşedinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, membru al Academiei R.P.R. S-a născut la Bucureşti într-o familie de intelectuali. Şi-a făcut studiile la Craiova şi la Bucureşti; este doctor în ştiinţe juridice. Activitatea revoluţionară şi-a început-o pledînd în numeroase procese în apărarea militanţilor mişcării muncitoreşti şi antifasciste. În 1936 a devenit membru al P.C.R. Pentru activitatea sa revoluţionară a fost arestat şi internat în lagărul de

I. Gh. Maurer

la Tîrgu-Jiu. Eliberat din lagăr, a participat la pregătirea şi înfăptuirea insurecţiei armate din august 1944; a organizat din însărcinarea C.C. al P.C.R., la începutul lunii august 1944, evadarea din lagăr a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej şi a altor cadre de bază ale partidului; a făcut parte din comandamentul formaţiunilor de luptă patriotice. După eliberarea României, a avut funcţii de răspundere în aparatul de partid şi de stat. La Conferinţa naţională a P.C.R. (1945), a fost ales membru al C.C. al P.C.R. A ocupat funcţiile de ministru subsecretar de stat la Ministerul Comunicaţiilor şi Lucrărilor Publice (1945—1946), la Ministerul Economiei Naţionale (1946—1947), la Ministerul Industriei şi Comerţului (1947—1948) ş.a. La Congresul I al P.M.R. (1948), a fost ales membru al C.C. al P.M.R. În 1957—1958 a fost ministru al afacerilor externe, între 1958 şi 1961 preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale a R.P.R., iar din 1961, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi vicepreşedinte al Consiliului de Stat al R.P.R. La Congresul al III-lea al P.M.R. (1960), a fost ales membru în Biroul Politic al C.C. al P.M.R. Pentru activitatea sa revoluţionară şi pentru merite deosebite în construirea socialismului, i s-a conferit, în 1962, titlul de „Erou al Muncii Socialiste din R.P.R."

máuri, nume dat de cartaginezi şi de romani băştinaşilor din nordul Africii (berberii). În evul mediu, denumirea a fost extinsă asupra tuturor cuceritorilor arabi din Maghreb şi din Spania, iar din sec. al XV-lea asupra arabilor musulmani din nordul Africii. Mai sînt numite astfel unele triburi aşezate în Mauritania, pe malul drept al Senegalului.

Mauriac *[moriác]*, François (n. 1885), scriitor francez, membru al Academiei Franceze. Opera sa narativă, foarte contradictorie, impregnată pe de o parte de spirit catolic, pe de alta de senzualitate, realizează deseori prin investigaţia socială şi psihologică lucidă, un interesant tablou realist-critic al moravurilor societăţii capitaliste (romanele „Sărutul dat leprosului", 1922; „Genitrix", 1923, trad. rom.; „Cuibul de vipere", 1932, trad. rom. 1964; „Galigai", 1952 ş.a.). Înzestrat cu un fin simţ al observaţiei, **M.** se distinge printr-o analiză de tip dostoevskian a stărilor sufleteşti febrile şi complicate. Premiul Nobel (1952).

Mauriciu (Mauritius), *Insula ~*, insulă în Oceanul Indian, situată la est de Madagascar, în arhipelagul Mascarene. Suprafaţa: 1 865 km². Împreună cu insulele dependente (Rodriguez, Chagos ş.a.) constituie o colonie a Marii Britanii, cu o suprafaţă de 2 096 km². Populaţia: 675 000 loc. (1962), formată din indieni (2/3), africani, europeni. Limbi oficiale: engleza şi franceza. Centrul administrativ: *Port Louis*. Cea mai mare parte a insulei este un podiş format din roci vulcanice, cu altitudini pînă la 820 m. În nord şi în est se află mici cîmpii litorale. Climă tropicală. Agricultura are un pronunţat caracter de monocultură: plantaţiile de trestie de zahăr ocupă peste 90% din suprafaţa cultivată a coloniei. Se mai cultivă ceai, tutun, porumb, batate. În regiunile de coastă este foarte dezvoltat pescuitul. Principalul produs de export este zahărul (97% din volumul exportului în 1960).

Mauriciu (sec. VI e.n.), comandant al armatelor bizantine din provinciile asiatice (577) şi împărat al Bizanţului (582—602). Remarcabil conducător militar, a obţinut importante victorii împotriva perşilor în timpul războiului din 578—582. Între 591 şi 602, **M.** a condus, la Dunăre, numeroase campanii victorioase împotriva avarilor şi slavilor. A fost detronat de răscoala armatelor bizantine, conduse de uzurpatorul Focas. Lui **M.** i se atribuie alcătuirea unui valoros tratat de tactică militară („Taktikon").

Mauriciu de Nassau (1567—1625), stathuder al Ţărilor de Jos (din 1584) şi comandant suprem al armatei şi flotei olandeze în timpul războaielor cu Spania. După ce a cucerit Breda (1591) şi Nijmegen (1592), a eliberat pînă în 1597, cu ajutorul regelui Franţei, Henric al IV-lea, întreg teritoriul din dreapta Rinului şi a repurtat o victorie strălucită la Nieuport (1600). După un armistiţiu de 12 ani, semnat în 1609, aliat cu Franţa şi cu Anglia, **M. de N.** a reînceput în 1621 războiul împotriva Spaniei. Prin victoriile sale asupra Spaniei a contribuit la realizarea principalelor revendicări ale revoluţiei burgheze din Ţările de Jos.

Mauriciu de Saxa (1521—1553), duce şi apoi elector de Saxa. La început l-a ajutat pe Carol Quintul împotriva prinţilor protestanţi, pe care i-a înfruntat la Mühlberg (1547); nemulţumit însă de politica lui Carol Quintul, care voia să supună pe prinţii germani autorităţii sale absolute, Mauriciu de Saxa l-a înfrînt la Innsbruck (1552), silindu-l să acorde protestanţilor libertatea religioasă. Prin această victorie, el a pregătit premisele păcii de la Augsburg (1555), care a confirmat deplina independenţă religioasă a principilor şi a adîncit procesul de fărîmiţare politică a Germaniei.

Mauritania *(Republica Islamică Mauritania)*, stat în Africa, situat în vestul Saharei, cuprins între Mali, Senegal, Oceanul Atlantic, Sahara Spaniolă şi Algeria. Suprafaţa: 1 085 805 km². Populaţia: circa 1 000 000 loc. (1962), majoritatea arabi, în rest negri sudanezi. Capitala: *Nouakchott*. Limba oficială: franceza; limba naţională: un dialect arab cu numeroase elemente berbere. Teritoriul **M.** cuprinde întinse deşerturi de nisip, iar în partea nordică platoul grezos Adrar, cu altitudini de 200—500 m. Ţărmul este jos, greu accesibil din cauza numeroaselor bancuri de nisip. Climă tropicală deşertică. Singurul rîu permanent este Senegalul, care trece prin partea sudică a ţării; în rest, alimentarea cu apă se face din apele subterane. Zăcăminte importante de minereu de fier (cu conţinut ridicat de fier), de cupru, gips, wolfram, staniu, sare ş.a. Ţară agrară slab dezvoltată. Circa 3/4 din populaţia activă se ocupă cu creşterea animalelor (oi, capre, cornute mari, măgari, în nord cămile), în special sub formă nomadă şi seminomadă. Pe valea Senegalului şi în oaze se cultivă mei, curmali şi, în mai mică măsură, porumb, orz, fasole, orez, batate. Se recoltează gumă arabică. Se practică pescuitul. A început să se dezvolte industria extractivă: mari exploatări de minereu de fier (în regiunea Fort-

Gouraud) şi de minereu de cupru (în apropiere de Akjoujt). Industria prelucrătoare este reprezentată prin uzina de concentrare a minereurilor de cupru de la Akjoujt şi prin întreprinderile de prelucrare a peştelui de la Port-Etienne, care livrează pentru export peşte sărat şi afumat şi conserve de peşte. Minereul de fier şi de cupru este exploatat în cea mai mare parte de capitalul străin. **M.** exportă vite, piei, peşte, curmale, gumă arabică şi sare şi importă produse de larg consum şi combustibili. Comerţul exterior al **M.** este orientat în special spre Franţa şi spre celelalte ţări din zona francului. — *Istoric.* Teritoriul **M.** a fost locuit din timpuri străvechi de triburi sudaneze şi berbere. Printre primii europeni care şi-au făcut apariţia în **M.** în sec. al XV-lea, au fost negustorii de sclavi portughezi. La începutul sec. al XX-lea, înfrîngînd rezistenţa triburilor locale, Franţa a ocupat regiunea centrală şi de nord a **M.**, iar în 1920 **M.** a fost inclusă în Africa Occidentală Franceză. Ca urmare a intensificării mişcării de eliberare naţională, **M.** a fost proclamată în 1958 republică autonomă în cadrul Comunităţii Franceze, sub denumirea oficială *Republica Islamică Mauritania*, iar în 1960 stat independent. **M.** este o republică. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele, ales pe termen de cinci ani. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională, aleasă pe termen de cinci ani. Partidul poporului mauritan, creat în 1961, este partidul unic al ţării. **M.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R.

Maurocastron, denumirea bizantină a Cetăţii Albe.

Maurois */moruá/*, André (pseudonimul lui *Émile Herzog*) (n. 1885), scriitor francez, membru al Academiei Franceze. Spirit multilateral, deosebit de fecund, a scris romane psihologice în genul lui P. Bourget („Climate", 1928, trad. rom.; „Cercul familiei", 1932), amintiri umoristice din primul război mondial („Tăcerile colonelului Bramble", 1918, trad. rom.), lucrări de istorie romanţată („Istoria Angliei", 1937; „Istoria Statelor Unite", 1943; „Istoria Franţei", 1947). S-a remarcat însă mai ales ca autor de biografii şi de monografii temeinic documentate, consacrate lui Shelley (1923), Disraeli (1927), Byron (1930), Victor Hugo (1954) ş.a. Scrise într-un stil elegant şi limpede, operele sale, fără a se impune prin profunzime, se disting prin mesajul lor umanist. **M.** desfăşoară activitate publicistică, pusă în slujba luptei pentru pace.

maurovláhi, numele populaţiei româneşti din partea de apus a Peninsulei Balcanice, cuprinsă între coasta dalmată, Drava şi Morava. **M.** au ajuns în această regiune prin sec. VII—IX.

Maurovlahia, denumire dată Moldovei medievale, mai ales în actele patriarhiei din Constantinopol.

Mausol 1. Rege (377—353 î.e.n.) al statului antic Caria. Şi-a impus dominaţia în Halicarnas şi Cnidos, iar mai tîrziu în Licia. A acceptat să plătească tribut statului persan, însă mai tîrziu, alăturîndu-se răscoalei satrapilor din partea de apus a Persiei, a reuşit să dobîndească independenţa Cariei. **2.** (ARHIT.) *Mormîntul lui Mausol,* una din cele şapte minuni ale antichităţii; monument comemorativ (templu-mormînt) ridicat în epoca elenistică la Halicarnas, început sub domnia regelui Cariei, Mausol, şi terminat de soţia sa Artemisa (circa 335 î.e.n.). Operă a arhitecţilor Pytheos şi Satyros şi a sculptorului Scopas.

mausoléu (ARHIT.), construcţie funerară de dimensiuni mari, ridicată în memoria unei personalităţi, a unor eroi etc. Denumirea **m.** provine de la numele regelui Mausol.

Mavrocordat, familie de fanarioţi din Constantinopol, dar originară din Chios, care a ajuns la mare bogăţie şi putere la sfîrşitul sec. al XVII-lea. Era înrudită cu boierimea românească, unul dintre membrii ei căsătorindu-se cu fiica lui Alexandru Iliaş, domn al Ţării Româneşti (1616—1618 şi 1627—1629) şi al Moldovei (1620—1621 şi 1631—1633). Din această familie au fost numiţi de către Poarta otomană mai mulţi domni în Moldova şi în Ţara Românească. Familia **M.** poseda o bibliotecă de manuscrise şi tipărituri de faimă europeană, adunate în răstimpul a trei generaţii. Cei mai cunoscuţi dintre membrii familiei **M.** au fost: *Alexandru M.* (1641—1709), supranumit *Exaporitul* (consilier secret), medic, fiziolog şi filozof, cu studii la Padova şi Bologna. A fost profesor la Academia de la Constantinopol şi mare dragoman al Porţii otomane (din 1673). A scris în limba latină lucrarea „Instrumentul pneumatic al circulaţiei sîngelui" (1664), fiind primul medic din răsăritul Europei care a susţinut teoria lui W. Harvey despre circulaţia sîngelui. *Nicolaie M.*, domn al Ţării Româneşti (1715—1716 şi 1719—1730) şi al Moldovei (1709—1710 şi 1711—1715). O dată cu prima lui domnie în Ţara Românească şi cu a doua domnie în Moldova s-a instaurat în cele două ţări regimul turco-fanariot, în timpul căruia exploatarea turcească a ţărilor române a atins apogeul. A înlocuit dările multiple cu una singură, plătibilă în patru rate, dar în a doua domnie în Ţara Românească a reintrodus darea pe vii, pogonăritul şi văcăritul. S-a îngrijit de problemele învăţămîntului, întemeind şcoli în unele oraşe de provincie şi o şcoală de studii mai înalte la Văcăreşti, cu limba de predare elină. În domnia din Moldova a încurajat predarea în şcolile existente la Iaşi a limbii latine, a matematicii şi a geometriei, precum şi înfiinţarea unei şcoli cu limba de predare română. *Constantin M.*, domn al Ţării Româneşti în şase rînduri (1730, 1731—1733, 1735—1741, 1744—1748, 1756—1758 şi 1761—1763) şi al Moldovei în patru rînduri (1733—1735, 1741—1743, 1748—1749 şi 1769). A înfăptuit o serie de reforme menite să stăvilească creşterea în amploare a luptei de clasă a ţărănimii şi să întărească poziţiile boierimii. Reformele sale, aplicate aproape identic în amîndouă ţările unde a domnit,

sînt consecinţa dezvoltării interne şi corespund în linii mari intereselor statului feudal. Constantin **M.** a încercat modernizarea administraţiei pe linia cen-

C. Mavrocordat

tralizării, a introdus salarizarea funcţionarilor statului (recrutaţi numai dintre boieri), suprimînd havaieturile şi plocoanele, a realizat o reformă a justiţiei, una fiscală (scutirea totală de dări a boierimii şi a clerului şi introducerea unei dări fixe, plătibilă în patru rate pentru restul populaţiei), o reformă militară etc. Cea mai importantă reformă a fost cea socială, prin care s-a înfăptuit eliberarea personală (cu răscumpărare) a rumânilor şi vecinilor, şi a fost introdusă claca, fixată la 12 zile pe an în Ţara Românească şi 24 de zile în Moldova. Această reformă a avut drept scop să stăvilească fuga de pe moşii şi să elibereze braţe de muncă necesare măririi suprafeţelor cultivate, marile domenii boiereşti începînd să producă pentru piaţă. Constantin **M.** s-a preocupat şi de organizarea învăţămîntului şi a activităţii tipografice (pentru cărţi bisericeşti) *Ioan M.* (fratele lui Nicolae **M.**), domn al Ţării Româneşti (1716—1719). În calitate de reprezentant plenipotenţiar al Porţii otomane, a tratat cu Imperiul habsburgic şi cu Veneţia pacea de la Passarowitz (1718). A încheiat o convenţie cu Austria prin care îi ceda Oltenia.

mavrofóri (ngr. *mavros* „negru" şi *phoros* „purtător"; IST.), luptători greci din „batalionul sacru" al eteriei, îmbrăcaţi în uniforme negre. Au fost înfrînţi de turci în lupta de la Drăgăşani (iunie 1821), după o rezistenţă eroică.

Mavrogheni, Nicolaie, domn al Ţării Româneşti (1786—1790), de origine grec. În lupta împotriva marii boierimi, care îi era ostilă, a căutat sprijinul celorlalte pături sociale. A impus marea boierime şi clerul înalt la dări grele, a acordat înlesniri fiscale micii boierimi şi meşteşugarilor şi a intervenit în favoarea ţăranilor, reducînd claca la trei zile şi suprimînd unele dijme. Cu toate că în timpul războiului ruso-austro-turc (1787—1791) a făcut mari eforturi financiare şi militare, ajutîndu-i pe turci, aceştia, ca urmare a uneltirilor marii boierimi şi ale grecilor fanarioţi, au ordonat uciderea lui.

Mavros, Nicolaie (1782—1868), om politic şi militar, de origine grec. A fost secretar al lui Alexandru Suţu, domn al Ţării Româneşti (1818—1821), după căderea căruia a plecat în Rusia, unde a devenit general. Revenit în ţară în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, a fost unul dintre colaboratorii generalului P.D. Kiseleff. Pasionat colecţionar şi arheolog amator, a lăsat Muzeului naţional colecţia sa de antichităţi.

maxilár (ANAT.), os pereche situat în partea anterioară a cutiei craniene, articulat fix la craniu. Participă la formarea

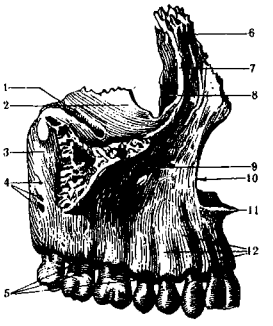

Maxilar. Faţa anterioară

1 — şanţul infraorbitar; *2* — faţa orbitară; *3* — tuberculul maxilar; *4* — orificiile maxilare posterioare; *5* — arcul alveolar; *6* — procesul frontal; *7* — creasta lacrimală-anterioară; *8* — şanţul lacrimal; *9* — orificiul infraorbitar; *10* — incizura nazală; *11* — spina nazală anterioară; *12* — crestele alveolare orbitei, a cavităţii nazale şi a palatului dur; prezintă pe marginea inferioară alveole dentare. — *M. inferior* v. *mandibulă.*

maxilă (ANAT.), fiecare dintre cele două plăci chitinoase din armătura bucală a artropodelor şi a unor viermi.

máxim 1. (MAT.) Valoare a unei funcţii într-un punct mai mare decît valorile funcţiei în punctele vecine, aflate într-un domeniu în care funcţia este mărginită. Se mai numeşte *maxim relativ.* — *M. absolut,* cel mai mare maxim al unei funcţii din întregul domeniu de definiţie al aces-

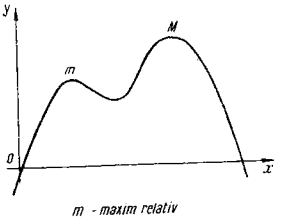

m - maxim relativ
M - maxim absolut

Maxime

teia. **2.** (GEOGR.) *Maxim absolut,* valoarea maximă înregistrată în întreaga perioadă de observaţii efectuate asupra unui element climatic sau hidrologic.

máximă (LIT.) v. **aforism.**

Maximilian, numele a doi împăraţi germani: *M. I,* împărat al Germaniei (1493—1519). A urmărit extinderea dominaţiei Habsburgilor în Europa apuseană, în care scop a purtat numeroase războaie: cu Carol al VIII-lea (1493), cu ducatul Milanului (1496), cu elveţienii (1499), cu Ludovic al XII-lea (1500), împotriva „Ligii sfinte" (1511) ş.a. Înăuntrul ţării s-a străduit să stabilească autoritatea imperială. *M. al II-lea* (1527—1576), rege al Ungariei; a trebuit să facă faţă împotrivirii aristocraţiei maghiare, care susţinea candidatura lui Ioan Sigismund. În timpul domniei lui a avut loc în Croaţia, în 1572, o puternică răscoală ţărănească, pe care *M. al II-lea* a înăbuşit-o în sînge. A dus o politică de toleranţă religioasă faţă de protestanţi.

Maximilian, Velimir (1882—1959), actor român, artist al poporului. S-a impus de

timpuriu în roluri variate: de operetă, comedie şi dramă. A fost un consecvent animator al operetei. A activat în compania teatrală a soţilor Bulandra şi

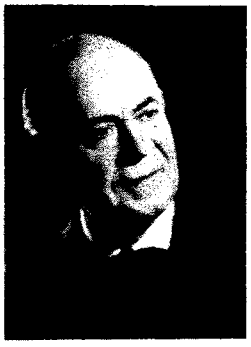

V. Maximilian

în alte companii şi societăţi teatrale, impunîndu-se prin deosebitele sale calităţi de actor comic: umorul, discreţia şi măsura, şi creînd tipuri remarcabile (Jupîn Dumitrache din „O noapte furtunoasă" de I.L. Caragiale, Topaze şi Marius din piesele cu acelaşi nume ale lui Marcel Pagnol etc.). Preocupat de rolul social al teatrului, a scris cartea „Teatru, actor şi public" (1913). Este autorul unui volum de amintiri.

Maxwell *[méxuəl]*, James Clerk (1831—1879), fizician englez; a fost membru al Societăţii Regale din Londra.

J.C. Maxwell

Cele mai importante contribuţii ale lui **M.** sînt lucrările din domeniul teoriei cinetice a gazelor (legea de distribuţie a moleculelor după viteze) şi din domeniul electromagnetismului. Introducînd noţiunea de *curent de deplasare* şi generalizînd legile experimentale ale fenomenelor electrice şi magnetice, **M.** a reuşit să alcătuiască un sistem complet de ecuaţii care exprimă legile cîmpului electromagnetic. Pe baza acestor ecuaţii a dedus existenţa undelor electromagnetice (descoperite ulterior, în 1887, de H. Hertz) şi a elaborat teoria electromagnetică a luminii. Teoria lui **M.** reprezintă o etapă esenţială în dezvoltarea fizicii, deoarece ea explică proprietăţile cîmpului electromagnetic, care constituie una dintre formele fundamentale sub care se prezintă materia. Op. pr.: „Tratat de electricitate şi magnetism" (1873).

máxwell (după numele fizicianului *Maxwell*; METR.), unitate de măsură a fluxului magnetic în sistemul CGS electromagnetic nerationalizat; un maxwell este fluxul printr-o suprafaţă de un centimetru pătrat al unei inducţii magnetice constante de un gauss, normală pe suprafaţă. Are simbolul *Mx*. 1 Mx = 10^{-8} Wb.

Maxy, Max Herman (n. 1895), pictor şi grafician român. Artist emerit al R.P.R. A studiat la Bucureşti cu C. Ressu şi apoi la Berlin. Pictura sa, cu vădită orientare socială, a fost influenţată de cubism. A realizat compoziţii de gen, portrete, peisaje şi naturi moarte. Op. pr.: „Abundenţă", „Piaţa sf. Gheorghe în cîrjă", „Omagiu lui Brîncuşi", „Biliardul", „Natură moartă cu motive greceşti", „Triplul portret al unei zidăriţe" etc.

maya 1. (IST.) Denumire dată unor triburi de indieni (amerindieni) din familia de limbi maya-soke, aşezate în America Centrală, pe teritoriul Mexicului (în Yucatan), Guatemalei, Hondurasului şi Hondurasului Britanic, care au creat o strălucită civilizaţie precolumbiană. În primele secole ale erei noastre, **m.** au înfiinţat mici oraşe-state, dintre care cele mai puternice erau în nordul peninsulei Yucatan (Chichen-Itza, Uxmal şi Mayapan). Din punct de vedere social, **m.** erau împărţiţi în oameni liberi şi în sclavi şi erau organizaţi sub forma obştii gentilice, la început, şi, mai tîrziu, şi teritoriale. Religia lor era politeistă. **M.** au avut succese în cunoaşterea naturii, mai ales în domeniul matematicii şi al astronomiei, calculînd anul solar cu o precizie de un minut şi cunoscînd bine perioadele mişcării de rotaţie a Lunii şi a planetelor. Cea mai mare realizare a **m.** a fost inventarea scrierii (hieroglifică, cu semne ideografice). Manuscrisele **m.** au fost însă distruse de către misionarii spanioli ca scrieri „păgîne", păstrîndu-se doar cîteva texte fragmentare. Cultura **m.** a exercitat o mare influenţă asupra culturii populaţiilor învecinate (aztecii, toltecii şi sapotecii). În sec. al XVI-lea, triburile **m.** au fost supuse de spanioli. Azi numărul indienilor care vorbesc limbi maya-soke este de circa 2000000. **2.** (LINGV.) Veche limbă indiană americană a unei populaţii băştinaşe din America Centrală, vorbită şi astăzi de unii locuitori din peninsula Yucatan. Cele mai vechi texte datează din sec. al III-lea î.e.n. **3.** *Arta maya*, arta triburilor maya, care s-a dezvoltat în mileniul I î.e.n. — sec. al XVI-lea. Arhitectura maya, al cărei apogeu a fost atins în sec. al IV-lea, este reprezentată prin construcţii cu platforme joase pe care se înalţă case sau temple, iar mai tîrziu prin piramide cu temple în vîrf, boltă falsă (arcul maya), precum şi o decoraţie în piatră sau stuc deosebit de bogată. Se ridică, de asemenea, altare şi stele comemorative, cu inscripţii astronomice, religioase şi istorice. Sculptura, care înfloreşte în sec. al VIII-lea, se dezvoltă ca sculptură monumental-decorativă şi statuară de diferite dimensiuni. Cea decorativă se caracterizează prin abundenţa simbolurilor şi printr-un desen complicat, în care intervin volutele şi spiralele. Unele statuete. sculptate în piatră, în cretă sau turnate din stuc, înfăţişează fiinţe diforme, iar altele, printre care figurinele policrome, adesea asemănătoare unor păpuşi demontabile, ating o graţie deosebită. Artiştii maya au dezvoltat pictura murală şi miniatura de manuscris. *A. m.* se remarcă şi prin bogăţia ceramicii, variată ca formă şi tehnici decorative (în relief,

policromă, monocromă etc.). Locuitorii maya au strălucit şi în arta jadului, din care au lucrat măşti, figurine şi bijuterii. De asemenea cunoşteau arta mozaicului. Centre principale ale artei maya: Copan, Palenque, Tikal, Chichen-Itza, Uxmal, Bonampak. Monumente arhitectonice importante: Templul inscripţiilor, Piramida cu templul picturilor (Bonampak) ş.a.

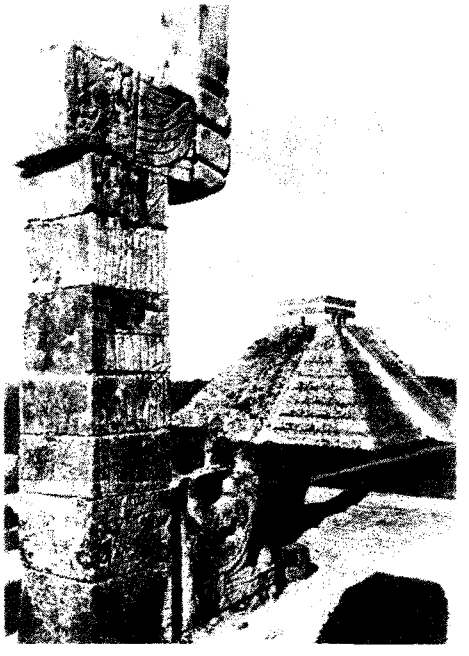

Arta Maya. Coloană de la templul războinicilor din Chichen-Itza

Maya 1. (În brahmanism) Zeiţa-mamă a naturii. **2.** În filozofia indiană termenul *maya* desemnează, în general, latura fenomenală a realităţii, iar la filozofii idealişti indieni, de exemplu la Şankara, aparenţa înşelătoare, iluzia. De aici expresia „vălurile Mayei".

Mayer, Julius Robert von (1814—1878), naturalist şi medic german. A adus o contribuţie importantă la formularea principiului transformării şi conservării energiei, una dintre principalele descoperiri ştiinţifice ale sec. al XIX-lea. **M.** a arătat că în mişcarea mecanică, în căldură, electricitate, reacţii chimice ş.a. se manifestă tipuri de „forţe" (de fapt de energie) calitativ diferite, care se pot transforma una într-alta în raporturi cantitative invariabile. A determinat echivalentul mecanic al caloriei şi a arătat că ideea metafizică după care căldura, electricitatea, lumina, magnetismul etc. erau considerate fluide imponderabile şi independente unele de altele nu corespunde realităţii. Op. pr.: „Mecanica căldurii" (1867).

Mayer, Octav (n. 1895), matematician român. Profesor la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, membru al Academiei R.P.R. A publicat numeroase lucrări asupra spaţiilor proiective şi a suprafeţelor riglate. Stabilind pe cale geometrică structura grupurilor proiective (în spaţii reale sau complexe), **M.** a reuşit să rezolve problema orientabilităţii spaţiilor proiective. De asemenea a făcut cercetări de geometrie centroafină. Om de ştiinţă emerit al R.P.R. şi laureat al Premiului de stat.

O. Mayer

Mazarin *[mazarẽ]*, Jules (1602—1661), om politic, diplomat şi cardinal francez, de origine italian. A fost nunţiu papal la Paris (1634—1636), unde a intrat în serviciul lui Richelieu, care l-a recomandat lui Ludovic al XIII-lea ca pe succesorul său. Ca prim-ministru (1642—1661), a condus Franţa, împreună cu Ana de Austria, în timpul minoratului lui Ludovic al XIV-lea. Politica sa internă s-a caracterizat prin înăbuşirea mişcărilor populare şi a răzmeriţelor feudale (îndeosebi a fronde i), prin înăsprirea fiscalităţii şi întărirea centralizării aparatului de stat, care a facilitat instaurarea monarhiei absolute în timpul lui Ludovic al XIV-lea. Pe plan extern a dus o politică abilă, care, împreună cu continuarea *războiului de 30 de ani* şi cu războiul purtat împotriva Spaniei în alianţă cu Anglia şi cu principii germani (terminat cu pacea de la Pirinei, 1659), a avut drept rezultat instaurarea hegemoniei Franţei în Europa.

măzăre *(Pisum sativum)*, plantă anuală din familia leguminoaselor, cu rădăcina pivotantă, lungă pînă la 1 m, tulpina rotundă, groasă la partea inferioară şi mai subţire spre vîrf, cu frunze compuse din 2—3 perechi de foliole, terminate cu un cîrcel ramificat. Florile sînt de culoare albă. Fructul este o păstaie, care conţine 3—9 seminţe. În ţara noastră, **m.** ocupă o suprafaţă de 94 400 ha (1964), mai mult în zona de cîmpie. Bogată în proteine, **m.** este folosită în alimentaţie; unele soiuri se cultivă pentru valoarea lor furajeră.

mazdakiţi, numele participanţilor la răscoala populară antifeudală din Iran (491—529) condusă de *Mazdak*. Pornind de la maniheism, **m.** propovăduiau împărţirea egalitară a averilor şi triumful inevitabil al principiului binelui asupra principiului răului. Şahii din dinastia Sasanizilor, care au sprijinit iniţial mişcarea mazdakistă pentru a slăbi puterea feudalilor, au reprimat-o apoi sîngeros.

mazdeism, religie din Media şi din Azerbaidjanul antic (mileniul al II-lea î.e.n. — sec. al VII-lea e.n.), întemeiată pe cultul lui *Ahuramazda* (Ormuzd), principiul binelui, opus lui *Angra-Mainyu* (Ahriman), principiul răului. Dualismul mazdeist a

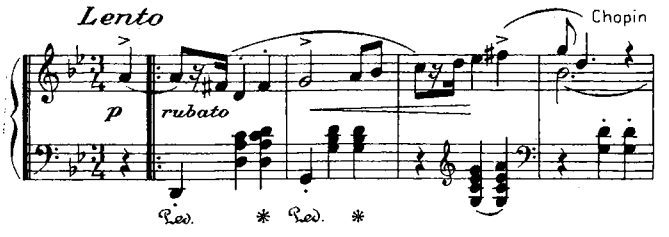

Mazurcă

fost dezvoltat de zoroastrism.

Mazepa, Ivan Stepanovici (1644—1709), hatman al Ucrainei (din 1687). A întreținut legături cu Polonia și cu Suedia în vederea separării Ucrainei de Rusia. În 1708 a trecut de partea regelui Suediei, Carol al XII-lea, împotriva lui Petru I cel Mare. După înfrîngerea de la Poltava (1709), a fugit împreună cu Carol al XII-lea în Turcia.

mazíli (în evul mediu, în țările române), denumire a descendenților boierilor de categoria a doua, spre deosebire de descendenții boierilor mari, care se numeau *neamuri*. **M.** aveau o organizare militară, asemenea roșilor și curtenilor.

Maziq, Hussein (n. 1910), prim-ministru al Libiei (din 1965). Între 1964 și 1965 a fost ministru de externe.

Mazovia, denumire istorică dată unei părți a teritoriilor poloneze de pe cursul mijlociu al Vistulei. Teritoriul **M.** corespunde, în linii mari, teritoriului de azi al voievodatului Varșovia.

Mažuranić *[majúranici]*, Ivan (1814—1890), poet croat. Între 1874 și 1880 a fost ban al Croației. Principala sa operă literară, poemul în cinci cînturi „Moartea lui Smail-aga Čengijić" (1846), evocă un episod din bătălia de la Grahovo (1843), încheiat cu uciderea despotului turc. Pătruns de un înalt sentiment patriotic, poemul se caracterizează prin ținuta lui clasicizantă, prin arta folosirii resurselor folclorice. **M.** s-a remarcat și ca excelent traducător.

mazúrcă, vechi dans polonez de origine populară, cu măsura în trei timpi și cu o mișcare moderată. Se execută în perechi și are, de obicei, la bază o formulă ritmică cu un accent puternic pe ultimul timp. În veacul trecut, **m.** a fost foarte răspîndită ca dans de bal. Chopin, Ceaikovski, Szymanowski și alți compozitori au valorificat caracterele **m.** în lucrări de diferite tipuri.

Mazuria, regiune naturală în nord-estul Poloniei, cuprinsă între Vistula, granița cu Uniunea Sovietică, Mazovia și cîmpia litorală. Relief de acumulare glaciară; numeroase lacuri (circa 2 700), în special în zona centrală.

mazút (CHIM.) v. **păcură.**

Mazzini *[maţţíni]*, Giuseppe (1805—1872), revoluționar

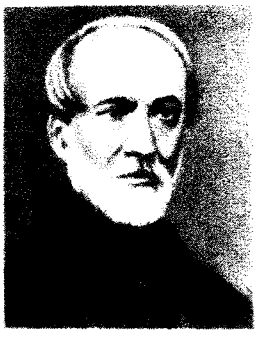

G. Mazzini

și publicist italian, unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională a poporului italian (Risorgimento). În tinerețe a aderat la mișcarea carbonarilor, fiind închis și apoi expulzat (1830). A organizat la Marsilia, în 1831, societatea revoluționară „Tînăra Italie", cu care au intrat în legătură și revoluționarii români. După eșecul încercării de a provoca o răscoală în Savoia (1834) a plecat la Londra. Revenit în Italia în 1848, a avut un rol însemnat în revoluția din nordul Italiei, iar în 1849 a fost membru al triumviratului care a condus republica romană. După înfrîngerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în Anglia, unde a înființat, împreună cu Kossuth și cu Ledru-Rollin, Comitetul central democratic european (1850). **M.** a creat „Partidul acțiunii", care a organizat în 1860 expedița lui Garibaldi în Sicilia. **M.** a ignorat însă interesele țărănimii și a propagat un program de rezolvare a problemei muncitorești pe baza creării unor „asociații de producție" și a colaborării dintre muncă și capital. Democrat mic-burghez, el a regresat de la ideile socialismului utopic saint-simonist, mergînd pînă la condamnarea insurecției din iunie 1848 a proletariatului parizian și a Comunei din 1871. A manifestat ostilitate față de Internaționala I și față de marxism. Condamnarea Comunei din 1871 a provocat ruptura lui definitivă cu Garibaldi.

Măcelariu, Ilie (1822—1891), om politic român din Transilvania. A fost deputat în Dieta Transilvaniei în timpul așa-zisului „regim liberal" (1860—1867), instituit de Habsburgi. Între 1867 și 1868, ca deputat în Dieta din Pesta, a cerut menținerea autonomiei Transilvaniei, protestînd împotriva dualismului austro-ungar și împotriva înglobării forțate a acesteia la Ungaria. A fost primul președinte al Partidului național român din Transilvania, creat în 1869, și unul dintre inițiatorii tacticii pasivismului, adoptată de acest partid.

măcéș *(Rosa)*, gen de plante din familia rozaceelor, cu ramuri ghimpoase, cu frunze penat-compuse și cu flori terminale mari, de culoare roz,

Măceș

galben sau alb, plăcut mirositoare. Fructele sînt cuprinse într-un receptacul cărnos de culoare roşie, bogat în vitaminele C şi P şi în carotinoide. La noi cresc, printre altele, speciile *Rosa canina* (înaltă de 2—3 m) şi *Rosa pendulina* (înaltă de 0,75—3 m). **M.** este strămoşul trandafirului.

Măcin, oraş raional în reg. Dobrogea, reşedinţă de raion, situat pe malul drept al braţului Dunărea Veche, la poalele munţilor Măcin. 6 820 loc. (1959). Industrie extractivă (granit). — *Raionul M.*, cu 64 000 loc. (1961). Resurse naturale: granit. Economie agricolă (creşterea ovinelor, porcinelor, bovinelor, culturi de cereale, viticultură). Industrie de interes local.

măcináre (TEHN.), operaţie de mărunţire pînă la pulbere fină a particulelor de materiale solide sau a seminţelor cu ajutorul unei mori. După fineţea materialului obţinut, se deosebesc: *m. grosieră* (majoritatea particulelor au dimensiuni mai mari de 0,5 mm), *m. fină* (particulele cu dimensiuni sub 0,074 mm sînt în procent de 40—70, iar procentul de particule mai mari de 0,2—0,3 mm este mic), *m. foarte fină* (procentul de particule cu dimensiuni sub 0,074 mm este de peste 90), *m. coloidală* (particulele au dimensiuni de ordinul micronilor).

măcriş *(Rumex acetosa)*, plantă legumicolă perenă din familia poligonaceelor, cu rădăcina cărnoasă pivotantă, cu tulpina înaltă de 1 m şi cu frunzele alungite, cele inferioare cu peţioli lungi, iar cele superioare sesile. Se cultivă pe suprafeţe reduse pentru frunzele ei, care au un gust acrişor şi sînt folosite în alimentaţie. — *Măcrişul-iepurelui (Oxalis acetosella)*, specie de plantă din familia oxalidaceelor, cu tulpina înaltă pînă la 15 cm, cu frunze trifoliate, cu rizom tîrîtor şi cu flori de culoare albă sau alb-roşiatică. Creşte prin păduri, în zona montană şi submontană. Frunzele de *m.-i.* au gust acrişor, răcoritor.

Măcriş

Măcrişul-iepurelui

măduvă 1. (ANAT.) Porţiune centrală, de regulă moale, în interiorul unui organ. — *Măduva oaselor*, ţesut moale, bogat vascularizat, situat în cavităţile oaselor, de culoare roşie sau galbenă. *M.o.* roşie are un important rol hematopoetic. — *Măduva spinării*, partea inferioară a axului cerebrospinal, care se găseşte în canalul rahidian. *M.s.* începe de la bulbul rahidian şi se termină în dreptul primei vertebre lombare, ramificîndu-se în numeroase fibre care se prelungesc pînă la osul sacru. Este acoperită de meningele rahidian şi de lichidul cefalorahidian. Pe secţiune, *m.s.* prezintă la mijloc substanţa nervoasă cenuşie, dispusă în formă de H sau de fluture, în jurul căreia se află substanţa nervoasă albă, care reprezintă cordoanele nervoase motorii şi senzitive (căile de transmisiune a activităţii motorii şi senzitive ale sistemului nervos). Din dreptul fiecărei vertebre din cordoanele nervoase ies fibre (rădăcinile rahidiene) care se ramifică în fiecare segment al corpului, formînd reţeaua inervaţiei senzitive şi motorii a acestuia. În *m.s.* îşi au centrul componentele involuntare ale unor acte reflexe complexe, supuse, în mare măsură, controlului cortical (micţiunea, defecaţia), precum şi majoritatea reflexelor necondiţionate (extensia gambei la percuţia tendonului rotulian). **2.** (BOT.) *Măduva lemnului*, ţesut parenchimatic care ocupă centrul rădăcinilor şi al tulpinilor unor plante. Uneori *m.l.* dispare, lăsînd în loc o lacună, iar alteori se încarcă cu materii de rezervă.

măgár *(Equus asinus)*, animal de povară şi de tracţiune. Este mai mic decît calul, are urechile mari, coama bogată şi coada mică. Este rezistent şi puţin pretenţios la hrană. Se mai numeşte *asin*.

Măgura Codlei, măgură situată în munţii Perşani, cu o altitudine de 1 294 m. Domină Depresiunea Braşovului şi este alcătuită din calcare jurasice.

Măgura Odobeştilor, măgură situată în zona subcarpatică de la curbură, cu o altitudine de 1 001 m. Mărgineşte, la est, depresiunea intracolinară Vidra şi domină Cîmpia Siretului inferior. **M.O.** este alcătuită din pietrişuri de Cîndeşti.

Măgura Slătioarei, măgură situată în zona subcarpatică olteană, cu altitudinea de 767 m. Mărgineşte spre sud depresiunea Horezu şi este alcătuită din depozite argiloase şi nisipoase.

Măgura Şimleului, măgură situată în zona munţilor insulari ai Someşului, între văile Zălau şi Crasna; are o altitudine de 597 m. Este alcătuită din roci cristaline.

măgură, formă pozitivă de relief, bine individualizată faţă de relieful înconjurător, cu contur izodiametric sau uşor alungit (în plan orizontal), provenită din fragmentarea transversală, provocată de apele curgătoare, a unei culmi deluroase sau, mai rar, muntoase. În profil transversal are formă convexă sau ascuţită. **M.** sînt despărţite de restul culmii din care provin prin înşeuări largi sau prin văi transversale adînci. În cazul unei evoluţii geomorfologice mai înaintate a teritoriului, **m.** pot apărea izolate în cadrul unui relief depresionar pe care îl domină.

Măinescu, Tudor (n. 1892), poet român. S-a născut la Caracal. A scris versuri epigramatice şi galante, în stilul lui Cincinat Pavelescu („O picătură de parfum", 1929; „Surîs...", 1931; „O fată mică se închină", 1935). În anii puterii populare, a cultivat cu precădere cronica rimată, epigrama şi satira („Flori şi ghimpi", 1956; „Bagaje uşoare", 1961; „Muzică uşoară", 1961). S-a

remarcat şi ca traducător al lui Marţial şi V. Hugo.

măjărít, dare plătită domniei, în sec. XVII—XVIII, de către pescarii de pe Dunăre. Se mai numea *majă*.

Mălăeru, Mircea (sec. XIX), deputat clăcaş în Adunarea ad-hoc a Ţării Româneşti (1857). În fruntea unei importante mase de ţărani din jurul Bucureştiului, a intrat în capitală la 24 ianuarie 1859, contribuind la impunerea alegerii lui Al.I. Cuza ca domn şi în Ţara Românească. În 1862 a condus cea mai puternică acţiune ţărănească din timpul domniei lui Cuza, urmărind să sprijine preluarea puterii de către liberalii radicali în speranţa rezolvării de către aceştia a problemei agrare.

Măldărescu, Nicolaie (1844—1927), medic român, elev al lui C. Davila; a fost profesor la Universitatea din Bucureşti. A efectuat cercetări asupra paludismului, atrofiei musculare, reumatismului, leprei etc. S-a ocupat de asemenea cu probleme de organizare sanitară şi de medicină preventivă. Op. pr.: „Mijloace şi măsuri pentru apărarea populaţiei contra febrei tifoide" (1912).

mălín *(Padus racemosa)*, arbust din familia rozaceelor,

Mălin

înalt de 3—15 m, cu frunze eliptice dinţate şi cu flori albe mici, plăcut mirositoare, grupate în raceme. La noi creşte în păduri şi în zăvoaie; uneori este cultivat ca plantă ornamentală sau meliferă. Scoarţa de **m.** are proprietăţi astringente.

Mălinescu, Vasile (1817—1866), om politic român din Moldova. În 1846 a fost exilat din ţară pentru vederile sale înaintate şi s-a stabilit o vreme în Franţa, unde a luat parte la revoluţia de la 1848 din Paris. După 1848 a fost, în exil, unul dintre colaboratorii apropiaţi ai lui N. Bălcescu. Ulterior a fost unul dintre fruntaşii curentului liberal-democrat, alături de M. Kogălniceanu şi de C.A. Rosetti. În timpul luptei pentru Unirea Principatelor, a fost membru al Adunării ad-hoc a Moldovei, cerînd împroprietărirea ţăranilor. A editat, împreună cu M. Kogălniceanu şi cu N. Ionescu, ziarul unionist „Steaua Dunării".

mălúră (FITOPAT.), boală a grîului, a secarei, a orzului şi a unor graminee furajere, provocată de unele specii de ciuperci din genul *Tilletia*. Se manifestă prin prezenţa în boabe a unei mase pulverulente de culoare brună-închisă (sporii parazitului). Se combate prin dezinfectarea seminţelor cu preparate antimălurice.

mănăstíre, aşezămînt religios în care trăiesc, după anumite reguli ascetice, călugări sau călugăriţe; ansamblu de clădiri care compun un astfel de aşezămînt, alcătuit din biserică, paraclis, camere de locuit (chilii), casă de oaspeţi (arhondăria), sală de mese (trapeza, refectoriul), diferite ateliere de obiecte religioase, anexe gospodăreşti etc. Unele mănăstiri din România au îndeplinit, în condiţiile feudalismului, un rol cultural. Numeroase **m.** constituie monumente de arhitectură de valoare naţională şi universală. Printre cele mai importante **m.** se numără: Suceviţa, Putna, Voroneţ, Dragomirna (reg. Suceava); Neamţ (reg. Bacău); Cozia, Hurezi, Tismana (reg. Oltenia); Curtea de Argeş (reg. Argeş) ş.a.

Mănăştiur, localitate în raionul Făget, reg. Banat, situată pe valea Begăi. 1 400 loc. (1961). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea de fag şi stejar, ambalaje) de importanţă republicană.

Mănescu, Manea C. (n. 1916), economist şi statistician român, profesor universitar, membru corespondent al Academiei R.P.R. După Eliberare a avut importante funcţii pe linie de stat. Are lucrări în domeniul statisticii, al analizei nivelului de trai al populaţiei, în domeniul cercetării şi folosirii în ţara noastră a tehnicii calculului economic şi statistic, a ciberneticii economice, a sistemului informaţional economic. Op. pr.: „Metode de calcul al nivelului de trai al populaţiei" (1961), „Statistica şi sociologia" (1962), „Dezvoltarea economică a României 1944—1964" (în colaborare). „Calcul economic" (în colaborare, 1964).

mănunchi de armare (CONSTR.), ansamblu de straturi orizontale de fire de sîrmă sau de toroane de cablu metalic folosite pentru armarea unor elemente de construcţie din beton precomprimat. **M. de a.** sînt învelite de obicei într-o foaie de tablă, iar firele sau toroanele sînt distanţate între ele cu ajutorul unor piese de construcţie adecvate.

măr *(Malus domestica)*, pom fructifer din familia rozaceelor, înalt de 6—10 m, cu coroană invers piramidală sau sferică şi cu frunze mari eliptice. Trunchiul este neted la pomii tineri, iar la maturitate se exfoliază în plăci neregulate, curbate la capete. Florile, de culoare roz, mai rar albe, sînt grupate cîte 2—9 în inflorescenţe. Fructul are o formă globuloasă, uneori turtită sau alungită, de culori diferite. În R.P.R., **m.** este foarte răspîndit în livezile din zona dealurilor subcarpatice; în 1964, **m.** reprezenta 15,3% din numărul total al pomilor fructiferi din ţară. Soiurile cele mai cunoscute în cultură la noi sînt: domnesc, creţesc, ionatan, pătul, parmen auriu, renet, ananas şi altele. — *M. pădureţ (Malus silvestris)*, specie de arbore din familia rozaceelor, înalt pînă la 15 m, cu lujeri spinoşi şi cu fructe mici, astringente. Creşte mai ales în pădurile de foioase. Este folosit ca portaltoi pentru soiurile de măr.

mărár *(Anethum graveolens)*, plantă legumicolă anuală din familia umbeliferelor, cu tulpini ramificate, înalte de 60—120 cm, cu frunze fine, liniare şi cu flori de culoare galbenă. Fructul este o achenă ovală,

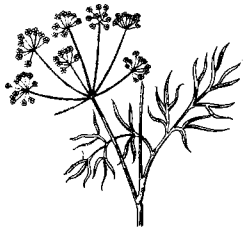

Mărar

turtită, cu marginile în formă de aripi; conține 2,5% ulei eteric. Este folosit în alimentație.

Mărăcineanu, Valter (1840—1877), căpitan român, erou al războiului de independență (1877—1878). A căzut în fruntea batalionului său, la 30

V. Mărăcineanu

august 1877, în timpul asaltului redutei Griviția 2.

Mărășești, oraș raional în raionul Panciu, reg. Galați, situat în lunca Siretului. 6 920 loc. (1964). Industrie chimică (clei de oase). Nod feroviar. Între 24 iulie și 21 august 1917, trupele germane, comandate de mareșalul Mackensen, au dezlănțuit în sectorul **M.** o puternică ofensivă, încercînd să străpungă frontul româno-rus, să ocupe și teritoriul României dintre Siret și Prut, care rămăsese neocupat de trupele germane, pentru a-și deschide drum spre Ucraina. Germanii au aruncat în luptă 12 divizii împotriva celor 5 divizii române din Armata I, comandată la început de generalul Constantin Cristescu, iar apoi de generalul Eremia Grigorescu, care apărau acest sector de front. După lupte înverșunate, ofensiva armatei germane a fost zdrobită. În amintirea acestei victorii s-a ridicat la Mărășești un mausoleu.

Mărăști, sat în comuna Răcoasa, raionul Panciu, reg. Galați. Aici s-a dat în iulie 1917, în cadrul ofensivei române de pe valea Șușiței, o mare bătălie între armata română și cea germană, terminată cu victoria armatei române.

mărci poștale, timbre emise de organele centrale poștale ale unei țări și care fac dovada plății anticipate a transportului, corespondenței și coletelor. Sub forma lor actuală, **m.p.** au fost introduse pentru prima oară în Anglia în anul 1840, iar ulterior și în alte țări (Cantonul Zürich, în 1843; S.U.A., în 1847; Franța, în 1849 etc.). Primele **m.p.** românești au fost emise în Moldova în anul 1858 și apoi în Principatele Unite în anii 1862 și 1864, fiind cunoscute sub numele de *cap de bour*. Astăzi unele din valorile acestor serii sînt catalogate printre cele mai prețioase din lume.

mărgăritár[1] **1.** (GEOL.) V. *perlă*. **2.** (CONSTR.) Pietriș mărunt, fără material fin, folosit la confecționarea betoanelor de fațadă, a mozaicurilor, a unor îmbrăcăminți rutiere etc.

mărgăritar[2] (BOT.) v. **lăcrimioară.**

mărgeán (ZOOL.) v. **coral.**

mărime 1. (FIZ.) Proprietate calitativă și cantitativă a unei mulțimi de obiecte sau fenomene, care admite un criteriu de comparație. Mărimile de aceeași natură, care se definesc prin proprietăți univoce ale mulțimii considerate și ale căror valori se stabilesc prin același procedeu de măsurare, formează o *specie de mărimi*. Rezultatul măsurării unei **m.** fizice se exprimă prin valoarea acesteia (care este un număr) înmulțită cu unitatea de măsură (care indică natura **m.**). — *M. scalară*, mărime determinată univoc prin valoarea ei numerică și prin unitatea de măsură (ex. temperatura, volumul, masa, energia, tensiunea electromotoare etc.). — *M. vectorială*, mărime determinată prin valoare, direcție și sens (ex. forța, viteza, intensitatea cîmpului electric, inducția magnetică etc.). **2.** (METR.) *Mărimi fundamentale*, mărimi fizice, în număr cît mai mic, convențional alese, care servesc la alcătuirea unui anumit sistem de unități de măsură și cu ajutorul cărora se definesc celelalte **m.**, numite *mărimi derivate* (ex. sistemul MKS are ca *m. f.* lungimea, masa și timpul). **3.** (ASTR.) *Mărime stelară*, valoare a strălucirii unui astru într-o scară logaritmică, care exprimă iluminarea produsă de astru. După metoda de determinare, *m.s.* poate fi vizuală, fotografică, fotoelectrică, bolometrică etc. *M.s. absolută* corespunde presupunerii că steaua ar fi adusă la distanța de 10 parseci (32,63 ani-lumină); ea reprezintă o măsură a strălucirii intrinseci a stelei. *M. s. aparentă* este mărimea determinată direct prin observații. Stelele cele mai

Mărășești. Mausoleul eroilor neamului

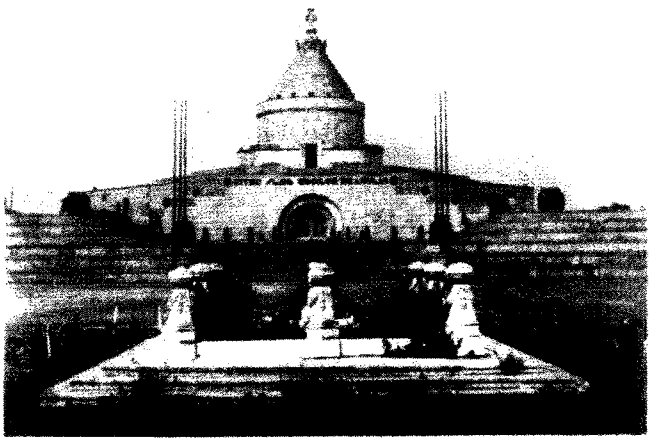

slabe care pot fi văzute cu ochiul liber sînt de mărimea 6. Telescoapele cele mai mari pot fotografia stele pînă la mărimea 23. *M.s.* se exprimă în magnitudini. **4.** (STATIST.) **a)** *Mărime medie*, expresie numerică obținută prin procedee de prelucrare și calcul statistic matematic, cu ajutorul căreia se poate caracteriza în mod generalizat o colectivitate statistică din punctul de vedere al unei *caracteristici* cu niveluri individuale diferite (ex.: *m.m.* pe țară a salariilor muncitorilor de o anumită profesiune exprimă numeric nivelul general al salariilor la această profesiune, în timp ce mărimea concretă a salariilor muncitorilor respectivi diferă de la caz la caz, de la o persoană la alta). *M.m.* sintetizează într-o singură expresie cantitativă ceea ce este caracteristic unei serii de date referitoare la fenomenele de masă, exprimînd nivelul tipic al lor, și, cu toate că are un conținut real, ea apare ca o mărime abstractă în raport cu mărimile pe care le sintetizează. *M.m.* se calculează, de regulă, sub forma de medie aritmetică, armonică, cronologică, pătratică, geometrică, care pot fi, la rîndul lor, ponderate sau simple. În unele cazuri, în locul mediei aritmetice se folosesc mediana și modulul. Pentru ca *m.m.* să aibă un conținut real, condiția de bază care trebuie respectată la calcularea ei este ca datele să fie alese și grupate în mod științific, respectînd îndeosebi criteriul omogenității calitative a unităților studiate. Statisticienii burghezi calculează deseori în statistica social-economică *m.m.* globale, fictive, ca venitul „mediu", consumul „mediu" etc., fără a ține seama de clasele sociale, pentru a camufla inegalitatea economică și socială a oamenilor din țările capitaliste. V. și grupare statistică; legea numerelor mari. **b)** *Mărimi absolute*, expresii numerice ale fenomenelor studiate de statistică, obținute ca rezultat direct al observării sau centralizării și grupării statistice și care caracterizează concret mărimea (volumul) fenomenelor într-un anumit moment sau perioadă și într-un anumit loc. *M.a.* se exprimă în unități de măsură naturale sau valorice, corespunzător particularităților fenomenelor cercetate (ex. mărimea populației se exprimă prin numărul locuitorilor; volumul producției se exprimă în tone, bucăți, metri pătrați, metri, litri sau în lei). *M.a.* constituie baza procesului cunoașterii statistice, deoarece exprimă manifestările cantitative concrete ale fenomenelor de masă. **c)** *Mărimi relative*, mărimi derivate sau deduse, care exprimă raportul dintre două mărimi absolute. Ele se obțin prin împărțirea unei mărimi absolute la o alta, considerată ca bază de comparare. *M.r.* pot fi calculate și exprimate sub formă de *coeficienți*, *procente*, *promile* etc. Cele mai cunoscute *m.r.* sînt: cele de structură, de intensitate, de coordonare, de plan și ale dinamicii. V. și indice.

mărire (FIZ.) **1.** Operație de copiere fotografică prin proiecție, în scopul obținerii unor pozitive (fotografii) mai mari decît negativele copiate; **m.** se realizează cu ajutorul aparatelor speciale de mărit. **2.** *Mărire liniară* v. *putere măritoare liniară*.

mărturíe (DR.) **a)** V. *depoziție*. **b)** *Mărturie mincinoasă*, infracțiune care constă în fapta unui martor de a face afirmații mincinoase sau de a nu spune tot ce știe cu privire la unele împrejurări esențiale pentru lămurirea cauzei și asupra cărora este întrebat în mod special Se poate comite și de un expert traducător sau interpret.

mărturisíre (DR.), mijloc de probă care constă în recunoașterea de către infractor a faptei săvîrșite sau de către o parte a unui fapt sau a pretenției celeilalte părți.

mărul-lupului *(Aristolochia clematitis)*, plantă erbacee perenă din familia aristolochiaceelor, cu frunze oval-cordate, cu flori galbene dispuse cîte 3—5 la subsuoara frunzelor și cu fructe mari (pînă la 4 cm grosime), de forma unei pere. În țara noastră crește la marginea pădurilor, în tufișuri și în vii.

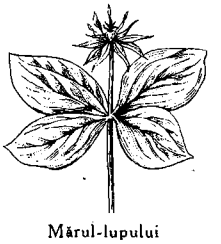

Mărul-lupului

mărunțélul (COR.), joc popular românesc din Bihor, cu ritm binar și o mișcare rapidă. Se joacă de perechi, de obicei așezate în linie, cu brațele pe umeri sau ținîndu-se de talie, care execută învîrtiri și multe bătăi în contratimp. Se numește și *învîrtitul*.

măscărici **1.** Actor în teatrul popular care juca roluri de comedie, executînd și numere de acrobație, muzicale, de dresură etc. **2.** (În evul mediu). Personaj la curțile regale sau ale marilor seniori, care distra asistența (v. bufon). La noi, existența **m.** la curțile domnești este consemnată de cronicari. **M.** făcea parte din suita domnitorului (de aici și denumirea de *suiter* sau *soiter*).

măselăriță *(Hyoscyamus niger)*, specie de plantă medicinală toxică, din familia solanaceelor, cu tulpina înaltă de 20—100 cm, cu flori colorate în galben-murdar, cu nervuri violete. Conține alcaloizii *hioscia-mina* și *scopolamina*.

Măselariță

măslín *(Olea europaea)*, arbore din familia oleaceelor, înalt de 10—20 m, cu frunze persistente lanceolate, pieloase și lucitoare, de culoare verde-deschis pe partea superioară și alb-argintie pe cea inferioară. Fructul (măslina) este o drupă, bogată în ulei. Se cultivă mult în regiunile mediteraneene pentru fructele lui comestibile.

Măslin

măsurare (METR.), operaţie prin care se determină valoarea unei mărimi fizice prin compararea ei cu o mărime de aceeaşi natură, considerată drept unitate de măsură. **M.** se face cu ajutorul unor mijloace experimentale corespunzătoare, ca: instrumente şi aparate de măsură, etaloane ş.a. Se mai numeşte *operaţie de măsură*. — *M. directă*, măsurare efectuată prin compararea nemijlocită a mărimii de măsurat cu unitatea de măsură (ex. **m.** masei unui corp prin cîntărire) sau prin evaluarea nemijlocită a unui efect produs de către mărimea de măsurat (ex. **m.** intensităţii curentului electric cu ajutorul ampermetrului). — *M. indirectă*, măsurare a unei mărimi, al cărei rezultat se obţine cu ajutorul valorilor altor mărimi măsurate direct şi legate de prima printr-o relaţie cunoscută (ex. **m.**, pe baza legii lui Ohm, a rezistenţei electrice a unui conductor, făcînd raportul dintre tensiunea la capetele sale, măsurată cu voltmetrul, şi intensitatea curentului care-l parcurge, măsurată cu ampermetrul). — *M. absolută*, măsurare indirectă efectuată cu ajutorul mărimilor fundamentale (ale unui sistem de unităţi de măsură) măsurate direct.

măsură I. 1. (FILOZ.) Categorie a dialecticii care reflectă legătura dintre cantitate şi calitate. **M.** se exprimă în faptul că orice calitate este legată de valori sau determinări cantitative cuprinse între anumite graniţe; depăşirea acestor graniţe duce la schimbarea calitativă a obiectului (ex. intervalul dintre punctul de topire şi punctul de fierbere al unei substanţe exprimă măsura stării sale calitative de lichid). **2.** (METR.) **a)** Corp, dispozitiv etc. care reprezintă concretizarea unei unităţi de măsură, a unui multiplu sau a unui submultiplu al acesteia şi care serveşte la măsurare, adică la stabilirea valorii unei mărimi de aceeaşi natură cu unitatea de măsură. **b)** Denumire improprie pentru valoarea unei mărimi. **3.** (MUZ.) Cea mai mică diviziune care stă la baza organizării şi grupării duratelor sunetelor după periodicitatea accentelor tari. — *Bară de m.*, liniuţă verticală care taie portativul, divizînd toată durata piesei muzicale în unităţi metrice egale şi separînd o **m.** de alta. **M.** este indicată printr-o fracţie notată la începutul primului portativ al piesei muzicale, numărătorul reprezentînd numărul timpilor,

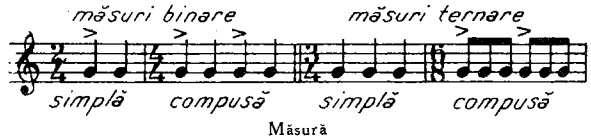

Măsură

iar numitorul durata fiecărui timp în parte. Există **m.** binare (în doi timpi), ternare (în trei timpi), simple (cu un singur accent), compuse (cu un accent principal şi altele secundare). **II.** (DR.) **1.** *Măsură asigurătorie*, măsură dispusă de organul de urmărire penală sau de instanţa de judecată cu privire la bunurile unei persoane puse sub urmărire penală sau trimise în judecată ori la bunurile unui debitor pentru a garanta fie executarea pedepsei confiscării averii, fie îndestularea creditorului, atunci cînd creanţa acestuia va fi constatată printr-un titlu executor sau predarea ori restituirea bunurilor ce au format obiectul litigiului. În dreptul R.P.R. sînt reglementate următoarele *m.a.*: sechestrul asigurătoriu, sechestrul judiciar, poprirea asigurătorie şi inscripţia ipotecară. Pentru apărarea intereselor debitorului, instanţa de judecată poate obliga pe creditorul ce solicită *m.a.*, cu excepţia organizaţiilor socialiste, la depunerea unei cauţiuni. V. şi poprire; sechestru. **2.** *Măsură de siguranţă*, mijloc de prevenţie specială, prevăzut de legea penală şi folosit faţă de infractorii care prezintă anumite stări de pericol (ex. internarea infractorilor alienaţi, supunerea la tratament medical a infractorilor toxicomani, interdicţia de a exercita o profesiune sau de a se afla în anumite localităţi, expulzarea infractorilor străini) sau cu privire la lucrurile a căror deţinere creează o stare de pericol (confiscarea specială). *M. de s.* aplicate încetează în momentul în care a dispărut starea de pericol.

măsurător (TEHN.), compas care serveşte la măsurarea distanţelor (de ordinul cm). — *M. de adîncime*, instrument alcătuit dintr-o riglă gradată şi un cursor, folosit pentru măsurarea directă a adîncimii găurilor, a pragurilor, a canelurilor etc.

mătase (IND. TEXT.) **1.** Fibră textilă naturală, produsă, sub forma unui filament foarte fin şi lipicios, de larva fluturelui *Bombyx mori*. Firul de **m.** se obţine prin tragerea simultană a fibrelor de pe mai multe gogoşi introduse în apă fiartă (pentru dizolvarea substanţei lipicioase). **M.** este insolubilă în apă, în soluţie de săpun, în alcool şi în eter, se comportă foarte bine la vopsire, absoarbe multe săruri minerale (de staniu, plumb, fier etc.), este rea conducătoare de căldură şi electroizolantă; are calităţi mecanice superioare (rezistenţa specifică: 46—47 kgf/mm^2; alungirea la rupere: 13—17% etc.). Este utilizată la fabricarea ţesăturilor fine, a aţei chirurgicale, a diferitelor articole tehnice (paraşute, panglici pentru maşini de scris, site etc.), ca izolant electric etc. — *M. artificială*, termen impropriu pentru fibrele textile obţinute pe cale chimică (din nitrat de celuloză, viscoză etc.). Aspectul fibrelor fiind asemănător cu cele de **m.** naturală, ele au fost folosite iniţial ca înlocuitori ai acesteia (de unde şi denumirea). V. şi fibră.

2. Țesătură executată din fire de mătase **(1).**

mătasea-broaștei (BOT.), denumire dată unor alge verzi filamentoase care formează mase plutitoare în apele dulci sau sărate (ex. *Cladophora, Spirogyra, Oedogonium).*

mătăsár *(Bombycilla garrulus)*, pasăre din ordinul paseriformelor mai mare decît o vrabie, de culoare brună-cenușie pe spate, roșie-cenușie pe pîntece, cu un moț pe cap. Cuibărește în ținuturile nordice ale Asiei, Europei și Americii. În unele ierni vizitează și țara noastră. Sin. *pasărea-frigului.*

Mătăsar

mătrăgúnă (BOT.) v. **belladonă.**

mătreáță 1. (MED.) V. *pitiriazis.* **2.** (BOT.) *Mătreața-brazilor (Usnea)*, gen de licheni cu talul lung, filamentos și ramificat. Crește pe ramurile coniferelor. Dăunează pădurilor atît direct (distrugînd copacii prin sufocare) cît și indirect, oferind adăpost insectelor păgubitoare.

mătură 1. (*Kochia scoparia*; BOT.) Plantă erbacee din familia chenopodiaceelor, cu tulpina foarte ramificată, stufoasă, înaltă de peste 1 m, originară din sudul Europei. Se cultivă și la noi; din plantele uscate se fac mături. **2.** (FITOPAT.) *Mături-de-vrăjitoare*, simptom de boală la pomii fructiferi (în special la pruni) și la unii arbori de pădure (ex. arin, carpen, mesteacăn), caracterizat prin apariția pe ramurile atacate a numeroase ramificații subțiri și dese, care formează un mănunchi ca o mătură. Se mai numește, popular, *patul-vîntului.*

Mătură

Măzăreanu, Vartolomei (c. 1720— c. 1790), cărturar român, mitropolit al Moldovei. A fost „îndreptător" al școlilor domnești, episcopești și mănăstirești din Moldova și a militat pentru dezrobirea țării de sub jugul otoman. A scris condici de mănăstiri (Voroneț, Solca, Humor) și a tradus diferite cărți, bisericești și laice, printre care, din rusește, *Apoftegmata* (culegere de anecdote și maxime) și o *Esopie* (1783).

măzăríche 1. (BOT.) Nume dat mai multor plante furajere anuale din familia leguminoaselor: **a)** *măzărichea de primăvară (Vicia sativa)*, cu tulpina ramificată, înaltă de 30—80 cm, și cu frunzele compuse din 3—8 perechi de foliole terminate cu cîrcei. Florile sînt dispuse solitar sau în perechi și au culoarea violetă pînă la purpurie. Se însămînțează primăvara, în amestec cu ovăzul, pentru nutreț verde sau fîn (borceag de primăvară); **b)** *măzărichea panonică (Vicia pannonica)*, înaltă de 40—60 cm, cu frunzele compuse din 5—10 perechi de foliole și cu florile de culoare albă, grupate cîte 2—4. Se însămînțează toamna, în amestec cu secara sau orzul, pentru producerea nutrețului verde; **c)** *măzărichea păroasă (Vicia villosa)*, cu tulpina înaltă de 30—70 cm, acoperită cu numeroși perișori și cu florile de culoare violetă, grupate cîte 3—30 în ciorchini. Se însămînțează toamna, în amestec cu secara sau orzul, pentru nutreț verde (borceag de toamnă). **2.** (METEOR.) Precipitații atmosferice sub formă de bobițe de zăpadă sau de gheață, de culoare alb-opacă, cu aspect buretos, care cad în timpul iernii. Particulele au diametrul de 2—5 mm. Se formează prin sublimarea vaporilor de apă pe cristale de gheață.

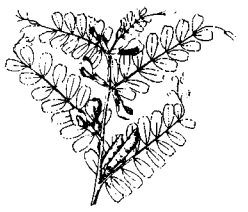

Măzăriche de primăvară

M'Ba, Léon (n. 1902), președinte (din 1961) al Republicii Gabon și șef al guvernului.

Mbabane, localitate în sudul Africii, centrul administrativ al protectoratului britanic Swaziland. 3 430 loc. (1960). Este legat printr-o șosea de portul Lourenco Marques.

McKay *[məchéi]*, Claude (1890—1948), scriitor negru american, născut în Jamaica. Este considerat unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai poeziei negre contemporane. A oglindit în versuri pline de avînt revoluționar viața grea a negrilor americani („Cîntecele Jamaicei", 1911; „Primăvară în New Hampshire și alte poeme", 1920; „Umbrele Harlemului", 1922 ș.a.). Romanele („Acasă în Harlem", 1928) și nuvelele sale („Gingertown", 1932) denunță cu vigoare discriminarea rasială și opresiunea.

McKinley *[məchínli]*, cel mai înalt vîrf din America de Nord (6 194 m), situat în peninsula Alaska, alcătuit din gnaisuri și șisturi mezozoice. Este acoperit cu zăpezi permanente care alimentează cîțiva ghețari mari. Pe versantul nordic se află un parc național.

McMillan *[məcmílən]*, Edwin Mattison (n. 1907), fizician american, profesor la Universitatea Berkeley (California, S.U.A.). Este unul dintre inventatorii sincrotronului și al sincrociclotronului. A descoperit neptuniul (1940) și, împreună cu Seaborg, plutoniul (1941). Premiul Nobel pentru chimie (1951).

meándru 1. (GEOGR.) Buclă formată de cursul unei ape care străbate o unitate de relief cu panta lină. Denumirea vine de la rîul Meandru (azi Büyük Menderes) din Asia Mică, care are un curs foarte șerpuit. Porțiunea de teren înconjurată de un **m.** se numește *lob*, iar sectorul de racordare a lobului cu restul terenului *gît* sau *istm.* Firul apei este împins datorită inerției către malul concav al **m.**, care este astfel necontenit supus subminării și năruirii, în timp ce la malul convex se depun aluviuni. Ca urmare a acestui fapt, malul concav este de obi-

cei abrupt, iar cel convex domol. Deoarece acțiunea de eroziune și de acumulare este mai pronunțată în partea inferioară a **m.**, se produce o accentuare a curburii și o migrare spre aval a tuturor **m.** Cînd curbura meandrelor se accentuează foarte mult, se produce rectificarea cursului apei și formarea unei albii noi, prin tăierea sectorului de racordare *(gîtul)*.

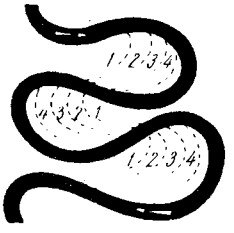

Meandre. *1, 2, 3, 4* — faze în evoluția meandrelor

Lobul rămîne izolat sub forma unei „grădiști", iar cursul din lungul buclei este părăsit (**m.** părăsit, sau „belciug"). Se deosebesc două tipuri de **m.**: *divagante* și *încătușate*. **M.** divagante reprezintă sinuozitățile unui rîu care curge pe fundul unei văi largi, iar **m.** încătușate sinuozitățile întregii văi. **M.** încătușate se întîlnesc în special în regiunile care au suferit mișcări lente de înălțare. **2.** (ARTE DEC.) Motiv ornamental format din linii frînte sau curbe, sugerînd stilizarea unui val. Se compune prin repetare în bandă. A fost folosit ca decorație încă din preistorie.

Measkovski, Nikolai Iakovlevici (1881—1950), compozitor rus, artist al poporului din U.R.S.S. A studiat la Conservatorul din Petersburg, avînd ca profesor, printre alții, pe A. K. Leadov. A fost profesor la Conservatorul din Moscova, unde, pînă la sfîrșitul vieții, a format muzicieni de seamă, ca Haceaturian, Kabalevski, Muradeli. A compus 27 de simfonii, simfoniete, cantate, un concert pentru vioară și unul pentru violoncel, numeroase cvartete, piese instrumentale și vocale, lucrări ce oglindesc idealurile înaintate ale epocii. Laureat al Premiului de stat.

meát (lat. *meatus* „deschidere") **1.** (ANAT.) Canal conducător în diferite organe (ex. **m.** acustic, **m.** nazo-faringian). **2.** (BOT.) Spațiu între celulele unui țesut vegetal.

mecánică, ramură a fizicii care studiază mișcarea mecanică a corpurilor, adică schimbarea în timp a poziției relative a corpurilor sau a particulelor acestora, precum și interacțiunile dintre corpuri care influențează această mișcare. De obicei, prin **m.** se înțelege așa-numita *mecanică clasică*, bazată pe legile enunțate de Newton și care studiază mișcarea corpurilor macroscopice, cu viteze mici față de viteza luminii. Mișcarea corpurilor cu viteze apropiate de viteza luminii este studiată de *teoria relativității*, iar mișcarea microparticulelor este studiată de *mecanica cuantică*. La baza **m.** clasice se află ipotezele spațiului absolut și timpului absolut, mărimi care sînt izotrope și independente de obiectul mișcării. Legile **m.** clasice sînt legi dinamice, astfel că descrierea mișcării se poate face cu precizie în orice moment dacă sînt cunoscute condițiile inițiale și legea de mișcare. **M.** cuprinde trei părți, care se deosebesc prin caracterul problemelor abordate: *statica* (studiază echilibrul corpurilor sub acțiunea sistemelor de forțe); *cinematica* (studiază mișcarea corpurilor făcînd abstracție de cauzele care au produs-o); *dinamica* (studiază mișcarea corpurilor sub acțiunea sistemelor de forțe). În funcție de obiectul studiului, distingem: *m. punctului material* și a *sistemelor de puncte materiale*, *m. corpului rigid* și *m. mediilor continue*. Aceasta din urmă înglobează disciplinele: *m. fluidelor*, care cuprinde *hidromecanica* și *aeromecanica*, și *m. corpurilor deformabile*, din care fac parte *elasticitatea*, *plasticitatea* și *reologia*, cu o largă aplicare în tehnică. În **m.**, mai ales în *mecanica teoretică* sau *rațională* (care grupează principiile, teoremele și ecuațiile mișcării), sînt folosite numeroase metode și procedee matematice. Un rol important, în special pentru **m.** mediilor continue, îl au cercetările experimentale efectuate cu ajutorul unor metode și aparate mecanice, optice, electrice etc. Multe noțiuni și metode ale **m.** (ex. ecuațiile lui Hamilton, principiul minimei acțiuni, ecuațiile lui Lagrange) sînt folosite, prin generalizări corespunzătoare, și în alte ramuri ale fizicii, ca, de exemplu, în optică, fizica statistică, mecanica cuantică, electrodinamică. Procedee și ecuații ale **m.** teoretice sînt utilizate în tratarea unor probleme legate de teoria exploziei, de teoria schimbului termic, de magnetohidrodinamică ș.a. **M.** are numeroase aplicații practice și stă la baza unor ramuri importante ale tehnicii, ca: *hidrotehnica*, *teoria mecanismelor*, *rezistența materialelor*, *mecanica construcțiilor* (cu disciplinele: statica construcțiilor, dinamica construcțiilor, stabilitatea construcțiilor și mecanica pămînturilor care studiază pămînturile ca medii disperse), *balistica*, *astrodinamica* ș.a. Istoria **m.** este strîns legată de dezvoltarea forțelor de producție. Statica a apărut încă în antichitate, în legătură directă cu problemele puse de tehnica construcțiilor și de tehnica militară. Arhimede a descoperit legile pîrghiilor și principiul fundamental al hidrostaticii. Contribuții mai importante în perioada de pionierat a mecanicii au adus Leonardo da Vinci, care a făcut numeroase cercetări de statica și dinamica fluidelor, și J. Kepler, care a descoperit legile de mișcare ale planetelor. Întemeietorul **m.** moderne este considerat G. Galilei, care a definit noțiunile de bază ale cinematicii (viteza și accelerația), a descoperit legea căderii corpurilor și principiul inerției și a enunțat principiul relativității clasice. Chr. Huygens a introdus noțiunile de accelerație centripetă, accelerație centrifugă, moment de inerție, a studiat oscilațiile pendulului și ciocnirile elastice. Meritul principal în fundamentarea **m.**, în special a dinamicii, îi aparține lui I. Newton, care a precizat noțiunile de masă, forță, cantitate de mișcare etc. și a formulat legile dinamicii, îmbinînd generalizarea expe-

rienţelor anterioare cu progresele calculului infinitezimla. De asemenea Newton a descoperit legea atracţiei universale, care stă la baza *mecanicii cereşti* (ramura **m.** care studiază mişcarea corpurilor cereşti), pe care a întemeiat-o. În etapa următoare, pe lîngă acumularea de noi fapte experimentale are loc o însemnată extindere a **m.** teoretice, a cărei dezvoltare se împleteşte strîns cu dezvoltarea matematicii. L. Euler a dezvoltat **m.** punctului material, a creat **m.** corpului rigid şi a pus bazele hidrodinamicii; D. Bernoulli a adus contribuţii de seamă în **m.** fluidelor; D'Alembert a dezvoltat **m.** sistemelor de puncte materiale; L.J. Lagrange a creat *mecanica analitică* (**m.** teoretică construită pe cale analitică, pornind de la un număr cît mai mic de principii) şi a studiat teoria vibraţiilor; P.S. Laplace a dezvoltat **m.** cerească. Aceste contribuţii, alături de alte progrese ale ştiinţei şi tehnicii, aveau să pregătească revoluţia industrială de la începutul sec. al XIX-lea. Paralel cu avîntul celorlalte ramuri ale fizicii, **m.** a continuat să se dezvolte în special prin lucrările lui M.V. Ostrogradski (**m.** teoretică, teoria elasticităţii), W.R. Hamilton (**m.** analitică), A.M. Leapunov (teoria stabilităţii mişcării), H. Poincaré (teoria oscilaţiilor neliniare), K.E. Ţiolkovski (teoria mişcării reactive). În sec. al XX-lea are loc revizuirea critică a fundamentelor fizicii şi **m.** clasice (M. Planck, A. Einstein ş. a.) şi apar *mecanica relativistă* (**m.** vitezelor mari) şi *mecanica cuantică*. În ţara noastră au adus contribuţii mai însemnate în domeniul **m.**: S. Haret (**m.** cerească), A. Saligny (**m.** tehnică), V. Vâlcovici (**m.** teoretică), E. Carafoli (aerodinamică), Caius Iacob (**m.** fluidelor) ş. a.

mecanică cuantică, ramură a fizicii teoretice care studiază mişcarea particulelor sau a sistemelor de particule microscopice la scară atomică şi moleculară sau la nivelul nucleului atomic. La sfîrşitul sec. al XIX-lea au eşuat încercările de a explica fenomenele fizice care se petrec la scară atomică pe baza reprezentărilor clasice ale mecanicii newtoniene şi ale teoriei maxwelliene a cîmpului electromagnetic. Principalele dificultăţi de interpretare apăreau în domeniul proceselor de interacţiune a radiaţiei cu substanţa: emisia şi absorbţia luminii, radiaţia corpului negru (emisiunea termică) şi emisiunea fotoelectronică. Explicarea rezultatelor experimentale şi eliminarea contradicţiilor s-a produs treptat, începînd din 1900, cînd M. Planck a reuşit să explice legile emisiunii termice prin introducerea ipotezei cuantelor, conform căreia emisia şi absorbţia luminii are loc în porţii *(cuante)* de energie, definite prin mărimea $E = h\nu$, unde ν este frecvenţa radiaţiei emise sau absorbite, iar h constanta lui Planck ($h = 6{,}624 \cdot 10^{-27}$ erg·s). Cu ajutorul ipotezei cuantelor a lui Planck, Einstein a explicat (în 1905) efectul fotoelectric; el a arătat că radiaţia electromagnetică manifestă, pe lîngă proprietăţi ondulatorii, şi proprietăţi corpusculare, putînd fi considerată ca fiind alcătuită din particule ale cîmpului, numite *fotoni*. În 1913, îmbinînd elemente ale teoriei clasice cu postulate cuantice, N. Bohr a reuşit să elaboreze un model atomic care explica legile experimentale ale spectrelor atomului de hidrogen; acest model se baza pe ipoteza existenţei stărilor staţionare ale electronului în atom (puse în evidenţă experimental de către J. Franck şi G. Hertz) şi pe ipoteza saltu-rilor cuantice ale electronului dintr-o stare într-alta, însoţite de absorbţia sau de emisia unui foton. Între anii 1924 şi 1927, prin contribuţia esenţială a fizicienilor L. de Broglie, W. Heisenberg, E. Schrödinger, P. Dirac, M. Born, N. Bohr ş.a., a fost elaborată **m.c.** propriu-zisă, ca teorie cu principii fizice noi şi cu un aparat matematic propriu, deosebit de cel al teoriilor clasice, şi care reuşeşte să explice într-un mod unitar ansamblul de fenomene ce se petrec la scară atomică şi subatomică. Legile **m.c.**, reflectînd natura complexă a particulelor elementare şi a interacţiunilor lor, permit să se calculeze valorile pe care le pot lua mărimile ce caracterizează starea de mişcare a unei particule în condiţii fizice date şi probabilităţile de realizare ale acestor valori. Din legile **m.c.** reiese că particula nu poate fi considerată ca mişcîndu-se pe o traiectorie în înţelesul clasic al cuvîntului, deci ca avînd în fiecare moment valori bine determinate ale poziţiei şi impulsului, rezultat care se exprimă şi prin cunoscuta relaţie de nedeterminare a lui Heisenberg. Un rol important în **m.c.** îl are ecuaţia lui Schrödinger; ea permite să se calculeze toate valorile posibile ale energiei unei particule sau a unui sistem de particule care se găseşte în condiţii fizice determinate (date prin energia potenţială a cîmpului), ca şi funcţiile de undă pentru fiecare stare în care se poate afla particula. Cu ajutorul funcţiei de undă, care, în acest caz, este o funcţie de coordonatele de poziţie, se poate calcula probabilitatea de a găsi particula cu o anumită energie într-o regiune sau alta a spaţiului (interpretarea lui M. Born). Particulele elementare posedă o multiplicitate de proprietăţi care se pot manifesta în diferite tipuri de interacţiuni la care ele participă; dar, spre deosebire de cazul unei particule clasice, condiţiile fizice în care se produc interacţiunile ce pun în evidenţă o proprietate sau alta a particulelor elementare nu sînt totdeauna compatibile între ele, datorită caracterului antitetic al reprezentării corpusculare şi ondulatorii. Legile **m.c.** au o mare importanţă gnoseologică. Ele arată că în domeniul microcosmului legile fizice au caracter statistic, iar cauzalitatea se manifestă sub o formă nouă, diferită de cea a determinismului laplacean din fizica clasică. **M.c.** ne permite să cunoaştem tot ceea ce este posibil în comportarea obiectelor atomice în condiţii materiale determinate în sens clasic, fără însă a putea prezice comportarea pe care obiectul atomic o va avea în realitate atunci cînd se va găsi în condiţiile menţionate. Se pune astfel în evidenţă mai pregnant

rolul interacțiunii obiectului atomic cu mediul fizic și, în același timp, posibilitatea unor comportări diferite (corpusculare sau ondulatorii) în funcție de condițiile impuse mișcării microobiectului. Din **m.c.** s-au dezvoltat generalizări relativiste importante, care au condus la elaborarea electrodinamicii cuantice și a teoriei cuantice a cîmpurilor; ele permit abordarea problemelor legate de interacțiunile dintre particulele elementare și de structura acestor particule. În același timp însă, problemele teoretice ridicate de studiul interacțiunilor dintre particulele elementare au scos în evidență limitele aplicabilității **m.c.**, ducînd la dificultăți principiale. **M.c.** a permis să se obțină majoritatea realizărilor remarcabile ce caracterizează fizica și chimia ultimelor patru decenii, ea stînd la baza chimiei cuantice, statisticii cuantice, fizicii corpului solid, teoriei conducției electrice și termice, teoriei stării metalice și semiconductoare, magnetismului, supraconductibilității și suprafluidității, teoriei nucleului atomic ș.a., cu numeroasele lor aplicații care au revoluționat tehnica modernă. Se mai numește *mecanică ondulatorie*.

mecanicism, concepție filozofică care explică lumea pe baza principiilor și legilor mecanicii, reducînd întreaga diversitate calitativă a fenomenelor și proceselor naturii la fenomene și procese mecanice. **M.** reduce mișcarea la deplasarea mecanică a corpurilor în spațiu, concepută ca rezultat al unei acțiuni exterioare (impuls exterior), negînd izvorul intern al mișcării. În ultimă analiză, **m.** duce la idealism, deoarece implică ideea unui „prim impuls", a unui izvor inițial al mișcării exterior materiei. El apare și se dezvoltă în sec. XVI—XVIII, cînd, dintre științe, doar mecanica (terestră și cerească) și matematica ajunseseră la o treaptă înaltă de dezvoltare. Reprezentanții **m.** sînt: Hobbes, Descartes, Spinoza, La Mettrie, Holbach ș.a. **M.** s-a manifestat și în unele concepții sociologice (ex. în „Mecanica socială" a lui Spiru Haret).

mecanism 1. (TEHN.) Lanț cinematic închis cu un element fix (numit *bază* sau *batiu*), cu mișcări determinate, care servește la transmiterea sau la transformarea mișcării și la transmiterea forțelor și a momentelor de la elementul conducător la elementul condus. Mișcările realizate de elementele **m.** sînt periodice sau ciclice, spre deosebire de ale instrumentelor și dispozitivelor, care nu sînt periodice. **M.** pot fi: *plane*, dacă toate elementele lor se mișcă în același plan ori în plane paralele, și *spațiale*, dacă elementele lor au mișcări spațiale. — *M. bielă-excentric*, mecanism plan format dintr-o bielă care are la unul dintre capete un inel (colier) în interiorul căruia se rotește un disc. Discul se rotește în jurul unei axe care nu trece prin centrul lui, ci la o distanță oarecare de acesta. *M.b.-e.* servește la transformarea mișcării de rotație în mișcare rectilinie alternativă. — *M. bielă-manivelă*, mecanism plan format dintr-o bielă și o manivelă și care servește la transformarea mișcării de rotație în mișcare rectilinie alternativă sau invers. — *M. cu camă*, mecanism plan sau spațial format dintr-o camă și un tachet. Cama este elementul conducător, care are, de obicei, o mișcare de rotație, iar tachetul elementul condus cu mișcare alternativă rectilinie sau de oscilație. Mișcarea tachetului depinde de profilul camei. — *M. cu clichet*, mecanism format dintr-o roată dințată specială și un clichet. Servește la transformarea unei mișcări oscilatorii într-o mișcare de rotație intermitentă sau la blocarea mișcării într-un anumit sens. V. și clichet. — *M. cu cruce de Malta* v. *cruce de Malta*. — *M. de antrenare*, mecanism format din roți dințate, roți de curea, roți de lanț, ax cardanic etc., care primește mișcarea de la sursa de energie (motor termic, electric etc.) și o transmite *mecanismului organic* al mișcării (de lucru, de transport etc).—*M. planetar*, mecanism cu roți dințate format din cel puțin trei elemente mobile, la care axa uneia dintre roțile dințate (numită *satelit*) se rotește în jurul celeilalte roți dințate (numită *roată centrală, solară* sau *planetară*), fiind antrenată în această mișcare de un braț portsatelit. Roata centrală poate fi fixă sau mobilă (se rotește în jurul axei sale). *M.p.* se folosesc la unele mașini-unelte, la vehicule etc. Sin. *m. diferențial*. — *M. motor*, mecanism al unei mașini de forță care transmite și adesea transformă mișcarea produsă de forța ce rezultă din transformarea de stare a agentului energetic (abur, gaze combustibile etc.) sau transmite mișcarea de la un mecanism de antrenare la agentul fluid din mașină (ex. la pompă, compresor etc.). *M.m.* este acționat de agentul energetic prin intermediul pistonului sau al paletelor (la motoarele cu piston,

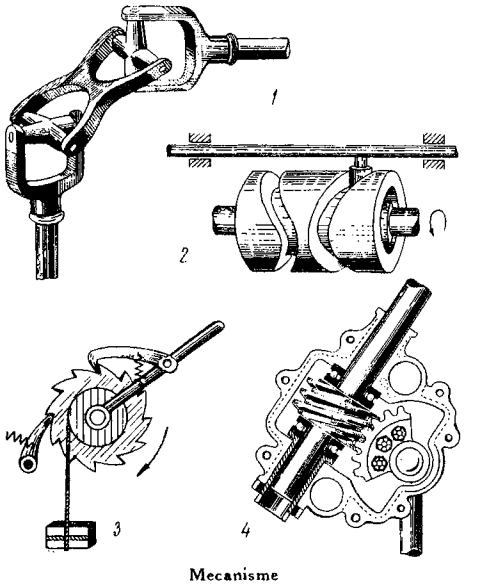

Mecanisme

1 — cruce cardanică; *2* — mecanism cu camă; *3* — mecanism cu clichet; *4* — mecanism cu melc-roată melcată

respectiv la turbine) sau acționează asupra agentului fluid din mașină prin intermediul acelorași organe (la pompele cu piston, respectiv la compresoarele cu rotor). — *M. organic*, mecanism constituit din organele mașinii de lucru care efectuează lucru mecanic util și uneori realizează mișcarea sculei sau a obiectului de prelucrat. La mașinile-unelte, *m.o.* efectuează mișcarea principală, care este mișcarea de lucru a acesteia (ex., la strung, mișcarea de rotație a arborelui principal, la raboteză mișcarea de translație alternativă a mesei pe care este fixată piesa de prelucrat etc.). **2.** (CHIM.) *Mecanism de reacție* v. *reacție, mecanism de ~*.

mecanizáre (EC.) Introducerea și folosirea mașinilor, mecanismelor, aparatelor, instrumentelor etc. pentru executarea unor operații, activități productive sau neproductive, înlocuind astfel munca manuală sau activitatea intelectuală a omului ori forța animalelor. Premisele **m.** au fost create de perioada manufacturieră a producției capitaliste, datorită specializării lucrătorilor și, legat de aceasta, a uneltelor, dar începuturile **m.** sînt legate de revoluția industrială, de trecerea la producția mașinistă. **M.** reprezintă una dintre principalele direcții ale progresului tehnic contemporan. Marea producție industrială și agricolă, construcțiile, transporturile și comunicațiile moderne, efectuarea unor operații de înregistrare și de calcul economic și statistic etc. nu sînt de conceput fără **m.** Ea se aplică însă tot mai mult și în domeniul cercetărilor științifice, al proiectărilor, în gospodăria casnică etc. **M.** este o cale importantă de creștere a productivității muncii, creînd totodată posibilitatea ușurării muncii oamenilor. **M.** cunoaște forme diferite, în funcție de criteriile folosite în clasificarea ei: a) după gradul de extindere în cadrul întreprinderii, există: *mecanizare simplă* (parțială), care cuprinde numai unele operații sau unele procese de producție, și *mecanizarea complexă* (totală), care se referă la procesul de producție în ansamblu, cuprinzînd cea mai mare parte din muncile de bază și cele auxiliare; b) după caracteristicile utilajelor și mașinilor introduse, gradul de extindere, mărimea fondurilor necesare și sursa de finanțare, există: *marea mecanizare*, caracterizată prin folosirea unor mașini și agregate complexe, care necesită fonduri mari și deci sînt finanțate din fondul de investiții, și *mica mecanizare*, caracterizată prin folosirea unor mașini simple, prin adaptarea de dispozitive noi la utilajul existent, acestea realizîndu-se adesea cu posibilitățile interne sau prin credite pe termen scurt, recuperate din economiile realizate în urma introducerii acestor mijloace. În R.P.R., pe baza procesului de industrializare, **m.** s-a extins treptat, fiind orientată spre **m.** lucrărilor grele și cele cu volum mare de muncă, într-o serie de ramuri industriale, ca: siderurgie, industria petrolieră, construcții de mașini și îndeosebi industria minieră, exploatări forestiere, construcții, lucrări de încărcări și descărcări în transporturi etc. O atenție deosebită se acordă de asemenea **m.** muncilor auxiliare în toate ramurile de producție. V. și automatizare; progres tehnic. — *Mecanizarea agriculturii*, introducerea și folosirea tractoarelor, mașinilor agricole și a altor mașini și agregate în procesul de producție agricol, în scopul creșterii producției, al reducerii duratei de execuție a lucrărilor, asigurării unei folosiri judicioase a suprafețelor agricole, executării unor lucrări de îmbunătățiri funciare, de irigații etc. Mecanizarea se poate introduce în producția agricolă atît la cultura plantelor, cît și creșterea animalelor etc. În România, *m.a.* s-a extins abia în anii construcției socialiste. Pe baza creării unei industrii proprii, agricultura a fost înzestrată cu tractoare și mașini agricole variate. În 1964 s-au executat mecanizat 84,5% din lucrările de arat, 72% la semănat, 60,3% la recoltat cereale păioase, 44,9% la prășit etc. În 1964, 82,9% din forța de tracțiune folosită în agricultură era energie mecanică, pe cînd în 1938 forța de tracțiune animală reprezenta 94,9%. În etapa actuală, un accent deosebit se pune pe *mecanizarea complexă* a lucrărilor agricole în diferite ramuri, pe crearea unor combinate de tip industrial în creșterea animalelor. V. și agricultură. *Mecanizarea în construcții*, introducerea, folosirea mașinilor de lucru pentru executarea unor operații simple sau a unor procese tehnologice complexe în industria construcțiilor. Principalele categorii de lucrări mecanizate în domeniul construcțiilor sînt: transporturile, lucrările de încărcare-descărcare, lucrări de terasamente, executarea îmbrăcăminților rutiere, prepararea betonului, executarea tencuielilor, zugrăvelilor și vopsitoriilor etc. Mașinile folosite pentru **m.** lucrărilor de construcții sînt: mijloace de transport rutiere și feroviare, transportoare, macarale, excavatoare, buldozere, betoniere etc.

mecanoreceptór (FIZIOL.), organ de simț care recepționează excitanți mecanici (contact, presiune), asigurînd inervația senzitivă a unor segmente ale tubului digestiv, a pereților vaselor sanguine, a vezicii urinare etc. sau a pielii (corpusculii tactili).

mecanoterapíe (gr. *mechane* „mașină" și *therapeia* „tratament"; MED.), denumire generică dată tratamentului prin masaj, prin gimnastică sau cu ajutorul unor aparate speciale. Mecanoterapia se aplică mai ales în bolile articulare și musculare.

Mecca, oraș în vestul Arabiei Saudite, situat în apropiere de coasta Mării Roșii. Circa 200 000 loc. Nod de comunicații, legat prin șosele și drumuri de caravane cu Er-Riad, cu portul Jeddah și cu centrele din sudul și nordul peninsulei Arabia. — *Istoric.* **M.,** vechi centru al islamului, a fost pînă în sec. al VI-lea un important oraș comercial. Sub conducerea lui Abu Sufian, aristocrația din **M.** a avut un rol important în centralizarea statului arab (sec. al VII-lea). A fost cucerit de califii fati-

mizi ai Egiptului în sec. al X-lea, iar din 1517 pînă în 1918 a făcut parte din Imperiul otoman. La **M.** s-a născut Mahomed; tot aici se află templul K a a b a. Centru de pelerinaj pentru mahomedani.

Mecena (Caius Cilnius Maecenas) (c. 70—3 î.e.n.), om politic şi scriitor latin, adept al instaurării unei monarhii tutelate de senat. Urmaş al unei familii etrusce, nobile şi foarte bogate, **M.** a fost unul dintre principalii colaboratori şi sfetnici ai împăratului August. A adunat în jurul său pe cei mai de seamă poeţi ai timpului (Virgiliu, Horaţiu, Properţiu ş.a.), cerîndu-le, în schimbul protecţiei şi al darurilor cu care îi răsplătea, să proslăvească regimul imperial. A scris proză şi versuri, păstrate doar fragmentar. Prin extensiune, numele de **M.** este acordat unor oameni bogaţi, care sînt protectori ai ştiinţelor şi artelor.

meci (SPORT), întrecere sportivă disputată între două persoane sau între două echipe, în scopul cuceririi unui trofeu (titlul de campion, cupă etc.) sau al adiţionării de puncte în vederea cîştigării unor campionate (de handbal, fotbal, şah, baschet, volei etc.).

Mecinikov, Ilia Ilici (1845—1916), biolog rus, unul dintre fondatorii patologiei comparate, embriologiei evoluţioniste, microbiologiei şi imunologiei. A emis ipoteza după care organismele pluricelulare provin dintr-o formă primitivă, *parenchimela*, înzestrată cu proprietăţi de digestie intracelulară. A descoperit (în 1883) fenomenul fagocitozei şi

I. I. Mecinikov

a dezvoltat teoria fagocitară a imunităţii. S-a ocupat de asemenea de problema bătrîneţii şi a morţii, subliniind influenţa nocivă a toxinelor florei intestinale; a propus folosirea alimentelor bogate în bacterii lactice ca antidot împotriva toxinelor florei intestinale. **M.** a fost un mare apărător al darvinismului şi un luptător împotriva idealismului în biologie. Laureat al Premiului Nobel (1908).

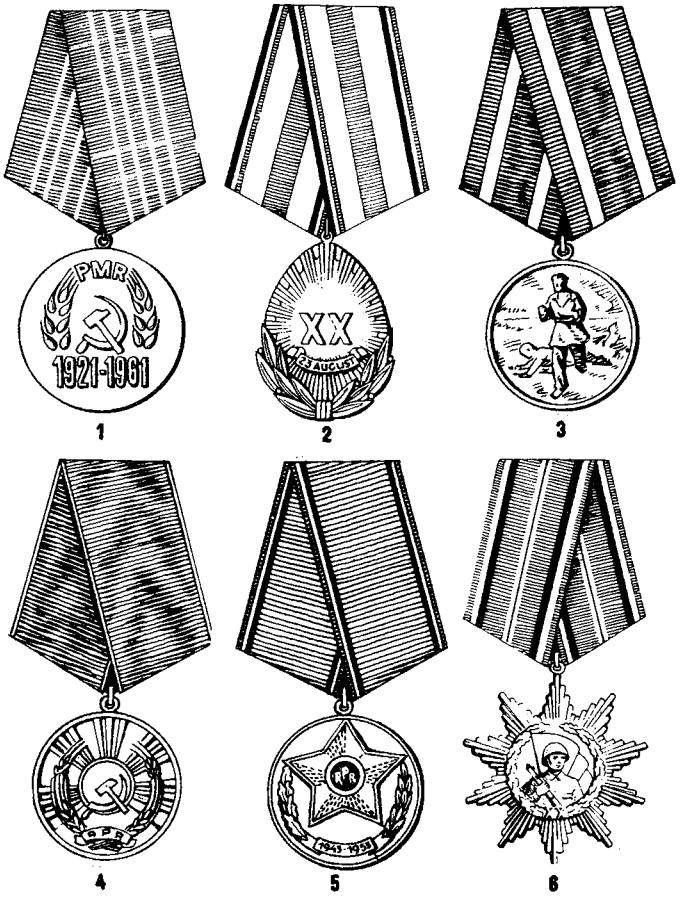

1 — Medalia „Patruzeci de ani de la înfiinţarea P.C.R."; *2* — Medalia „A XX-a aniversare a eliberării Patriei"; *3* — Medalia „50 de ani de la răscoala ţăranilor din 1907"; *4* — Medalia Muncii; *5* — Medalia „10 ani de la înfiinţarea primelor unităţi ale Armatei Populare Române"; *6* — Medalia „A XX-a aniversare a zilei Forţelor Armate ale R.P.R."

Medalia „A XX-a aniversare a eliberării Patriei", medalie instituită în 1964 şi conferită celor care au adus o contribuţie deosebită la construirea socialismului în R.P.R. Locul ei în ierarhia decoraţiilor R.P.R. este după medalia „Eliberarea de sub jugul fascist".

Medalia „A XX-a aniversare a zilei Forţelor Armate ale R.P.R.", medalie instituită în 1964 şi conferită cadrelor din armată şi altor persoane care au contribuit la întărirea Forţelor Armate ale R.P.R., precum şi veteranilor cu merite deosebite din războiul antifascist. În ierarhia decoraţiilor R.P.R. se încadrează după medalia „10 ani de la înfiinţarea primelor unităţi ale Armatei Populare Române".

Medalia Maternităţii, medalie care se acordă în R.P.R. mamelor care au născut şi au

crescut cinci sau şase copii. A fost instituită în 1951. Condiţiile în care se conferă sînt aceleaşi ca pentru ordinul „M a-

Medalia Maternităţii

mă e r o i n ă", cu excepţia condiţiei privind numărul copiilor.

Medalia Muncii, medalie instituită în R.P.R. în 1949 şi conferită oamenilor muncii care contribuie la ridicarea productivităţii muncii, la pregătirea de noi cadre calificate, la buna organizare a muncii şi la realizarea de economii, muncitorilor, personalului de conducere şi tehnic care lucrează în minele de cărbuni şi în minele de metale feroase şi neferoase care au un anumit stagiu în muncă şi activitate ireproşabilă, precum şi persoanelor care s-au evidenţiat prin activitatea lor ştiinţifică, culturală sau artistică.

Medalia „10 ani de la înfiinţarea primelor unităţi ale Armatei Populare Române", medalie instituită în 1953 şi conferită unor cadre din armată şi persoanelor civile care au luptat împotriva fascismului în cadrul formaţiunilor patriotice, sau care, prin activitatea lor politică, ştiinţifică, culturală şi artistică ori în domeniul producţiei, au contribuit la înfiinţarea şi la dezvoltarea Forţelor Armate ale R.P.R.

Medalia „50 de ani de la răscoala ţăranilor din 1907", medalie instituită în R.P.R. în 1957 şi conferită participanţilor la răscoala din 1907 şi unor urmaşi ai acestora.

Medalia „Patruzeci de ani de la înfiinţarea Partidului Comunist din România", medalie instituită în 1961 şi conferită membrilor de partid care, prin activitatea lor, au contribuit la crearea şi la întărirea partidului sau au adus o contribuţie deosebită în aplicarea politicii partidului de construire a socialismului.

medálie, placă de metal (bronz, argint, aur) de diferite forme, de obicei de dimensiuni mici, cu un avers şi un revers, emisă în cinstea unei personalităţi sau a unui eveniment important. Poate fi executată şi din marmură. Imaginile reprezentate pe o **m.** sînt în relief scund. Sculptori care au excelat în arta gravării **m.** au fost: Antonio Pisanello, Benvenuto Cellini, Germain Pilon, David d'Angers. La noi a lucrat frumoase **m.** Ion Jalea.

medalión (ARTE PLAST.) **a)** Obiect de podoabă, purtat, de obicei, la gît. Este decorat prin gravare pe diferite materiale (aur, argint, pietre semidure etc.) sau pictat pe fildeş, pergament etc. şi este încastrat într-o ramă circulară sau ovală sau închis într-o casetă. **b)** Ornament arhitectonic pentru faţade sau element decorativ de mobilier, cuprinzînd un basorelief sau o inscripţie; era frecvent mai ales în timpul Renaşterii şi în sec. al XVIII-lea în Franţa şi în Anglia. **2.** (LIT.) **a)** Scriere literară în proză, de dimensiuni mici, în care se schiţează portretul unei personalităţi. **b)** Scurt articol critic în care se scot în evidenţă trăsăturile fundamentale ale vieţii şi operei unei personalităţi.

Medan, oraş în Indonezia, situat în nord-estul Sumatrei, 359 700 loc. (1960). Centru comercial, industrie de prelucrare a produselor agricole. Nod de comunicaţii feroviare şi rutiere; aeroport.

Medeea (în mitologia greacă), vrăjitoare vestită din legenda a r g o n a u ţ i l o r, fiica lui Aietes, regele Colhidei.

Medeea

L-a ajutat pe I a s o n, prin farmece, să obţină lîna de aur, devenind apoi soţia lui. Părăsită de acesta pentru fiica regelui Corintului, şi-a ucis rivala şi propriii copii. Tragedii inspirate de legenda Medeii au fost scrise de Euripide, Seneca şi Corneille.

Medellin *[medel'in]*, oraş în Columbia, situat pe valea unui afluent al rîului Cauca. 690 700 loc. (1962). Industrie alimentară, uşoară şi chimică. Nod feroviar, rutier şi aerian. Centru comercial (în special pentru cafea). Universitate.

Medgidia. Fabrica „Cimentul Păcii"

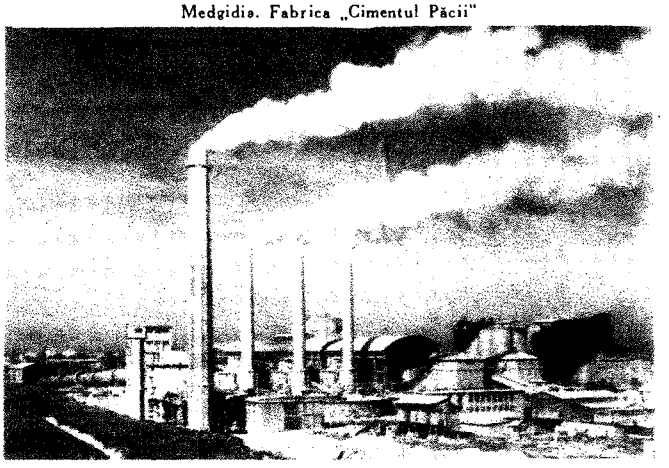

medelnicér, dregător la curte, în evul mediu, în țările române. Atribuția lui era de a turna apă domnului să se spele. A apărut prima dată în Moldova în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. În sec. al XVIII-lea, **m.** făcea parte dintre boierii veliți.

Medgidia, oraș raional în reg. Dobrogea, reședință de raion. 25 015 loc. (1964). Industrie de importanță republicană: construcții de mașini (Întreprinderea mecanică de utilaj, care produce piese de schimb pentru mașini agricole, utilaje pentru recoltat stuful, utilaje pentru construcții), industrie alimentară și a materialelor de construcții (fabrica de ciment, una dintre cele mai importante unități ale acestei ramuri). — *Raionul M.*, cu 101 550 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini, a materialelor de construcții și alimentară. Culturi de cereale, plante industriale și furajere. Creșterea animalelor (bovine, ovine, porcine, păsări).

Media, stat sclavagist timpuriu, creat în sec. VIII—VII î.e.n. pe teritoriul Iranului de astăzi. Principalul centru al **M.** și reședința regilor mezi era orașul Ecbatana. La sfîrșitul sec. al VII-lea î.e.n., cu ajutorul Babilonului, **M.** a înfrînt Asiria (612 î.e.n.) și a devenit un stat foarte puternic. Înfrînt la rîndul său de statul persan (550 î.e.n.), statul med a devenit o provincie a Persiei.

mediană (lat. *medianus* „de mijloc") **1.** (MAT.) Fiecare dintre dreptele care unesc un vîrf al unui triunghi cu mijlocul laturii opuse; cele trei **m.** ale unui triunghi se întîlnesc într-un punct, care este centrul de greutate al triunghiului. **2.** (STATIST.) Variantă care ocupă locul central într-o serie statistică, ai cărei termeni sînt aranjați în ordine crescîndă sau descrescîndă, împărțind deci seria în două grupe egale ca număr. Cînd numărul de termeni din serie este impar, **m.** este reprezentată chiar de termenul din mijlocul seriei, iar cînd numărul de termeni este par, ea este media aritmetică a celor doi termeni de la mijlocul seriei (ex., în seria de termeni 7 9 12 *14 17* 20 21 25, $Me = \frac{14+17}{2} = 15{,}5$). **M.,** deși nu este o mărime medie, se întrebuințează în locul acesteia pentru a da, fără calcule complicate, o caracterizare rapidă unei colectivități.

mediastin (MED.), porțiune anatomo-topografică a corpului uman, cuprinzînd organele situate între stern, coloana vertebrală și plămîni (inima, aorta, esofagul, nervii pneumogastrici etc.).

Mediaș, oraș regional în reg. Brașov, reședință de raion, situat pe valea rîului Tîrnava Mare. 41 790 loc (1964). Industrie variată (obiecte metalice de uz casnic, mobilă, fire de bumbac și țesături). Importante monumente de arhitectură: turnuri și ziduri din cetatea medievală a orașului, biserica fortificată (sec. XV—XVI) cu un valoros altar de Renaștere transilvăneană, case vechi. Muzeu raional. — *Raionul M.*, cu 98 391 loc. (1964). Exploatări de gaz metan (Bazna). Industrie puternic dezvoltată și variată (Mediaș, Copșa Mică). În agricultură predomină culturile de cereale, de cartofi și de hamei, viticultura și creșterea animalelor (bovine, porcine).

Mediaș. Turnul Porții

mediatoáre (lat. *medius* „de mijloc"; MAT.), perpendiculara ridicată pe mijlocul unui segment de dreaptă; este locul geometric al punctelor egal depărtate de capetele segmentului.

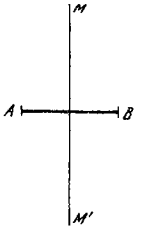

Mediatoare

mediator chimic (BIOCHIM.), substanță chimică care ia naștere în terminațiile nervoase ale sistemului simpatic sau parasimpatic și cu ajutorul căreia impulsul nervos este transmis mai departe prin sinapse, plăci neuromusculare etc. (ex. noradrenalina, acetilcolina).

mediație (lat. *mediatio* „mijlocire"; DR.), mijloc de rezolvare pașnică a diferendelor dintre state prin participarea la tratativele dintre statele aflate în conflict a unui alt stat, care poate face și propuneri de rezolvare a diferendului.

medicaméntt, substanță naturală (minerală, vegetală, animală) sau de sinteză, utilizată în scopul vindecării, ameliorării sau prevenirii unei boli. Se poate administra pe cale digestivă, respiratorie, cutanată intravenos sau intramuscular direct în sistemul nervos (punție intrarahidiană) etc. În unele cazuri, **m.** constituie mijlocul de vindecare a bolii (ex. **m** antimalarice, **m.** antisifilitice) în alte cazuri contribuie la vindecare, asociat cu alte mijloace terapeutice, ca regim alimentar, climatoterapie, ape minerale (ex. boala ulceroasă, boala hipertonică, astenie nervoasă) **M.** se împart în *oficinale* și *magistrale*. **M.** oficinale sînt medicamentele a căror formulă

este înscrisă în repertoriul farmaceutic oficial şi care se găsesc sub aceeaşi formă gata preparate în toate farmaciile. **M.** magistrale se prepară în farmacii după prescripţia medicului. V. şi f a r m a c o l o g i e.

Medici, familie de mari bancheri florentini, care a avut în sec. XIV—XVII un rol de seamă în viaţa politică a Florenţei, Toscanei şi a altor state italiene. Cei mai cunoscuţi reprezentanţi din familia **M.** au fost: *Cosimo cel Bătrîn,* conducător al republicii florentine (1434—1464); a întărit puterea economică şi militară a Florenţei şi a fost un protector al savanţilor şi al artiştilor. A întemeiat biblioteca „Laurentiana" şi a sprijinit înfiinţarea Academiei platonice din Florenţa. *Laurenţiu Magnificul,* conducător al republicii florentine (1469—1492); a dus o politică abilă, reuşind să menţină echilibrul forţelor statelor italiene şi să asigure Florenţei un rol preponderent. În politica internă a urmărit întărirea puterii personale. El însuşi poet, a sprijinit artele şi ştiinţele, cultura Renaşterii atingînd în timpul său, la Florenţa, culmea dezvoltării, datorită activităţii pictorului Sandro Botticelli, a umaniştilor Marsilio Ficino, Angelo Poliziano şi Pico della Mirandola, a poetului Luigi Pulci ş.a. Lui Laurenţiu de **M.** i-a dedicat Machiavelli cartea sa „Il Principe". *Cosimo I de M.,* duce al Florenţei (1537—1569) şi mare duce al Toscanei (1569 — 1574); a dus o politică internă îndreptată spre ridicarea economică a Florenţei şi una externă menită să mărească teritoriul republicii. A fost un protector al ştiinţelor (Universitatea din Pisa). Tot din această familie au făcut parte papii *Leon al X-lea* (1513—1521), protector al lui Rafael, şi *Clement al VII-lea* (1523—1534), precum şi reginele Franţei Caterina şi Maria de **M.**

medicínă 1. Ştiinţă care are ca obiect conservarea şi restabilirea sănătăţii, pornind de la cunoaşterea proceselor fizice, chimice şi biologice ale vieţii şi studiind structurile şi funcţiile normale şi patologice ale organismului, interdependenţa sa cu mediul înconjurător, cauzele şi mecanismele de producere a bolilor, simptomele clinice şi de laborator ale acestora, mijloacele de a le diagnostica şi, în sfîrşit, tratarea şi prevenirea lor. Originile **m.** se pierd în preistorie, aşa cum se constată din numeroase vestigii care dovedesc că omul, încă din cele mai vechi timpuri, practica cu abilitate reducerea fracturilor şi trepanarea craniului (în perioada neolitică: mil. VI—III î.e.n.). **M.** a fost multă vreme subordonată religiei, miraculosul şi superstiţiile avînd rolul predominant în explicarea bolilor. Erau utilizate mijloace magice de tratament corespunzătoare acestei concepţii. **M.** magică cunoştea însă şi folosea şi proprietăţile vindecătoare ale unor plante. Cea mai veche literatură medicală provine din China (3000 î.e.n.), acest lucru dovedind că **m.** chineză cunoştea multe medicamente şi practici medicale. **M.** egipteană cunoştea numeroase remedii, prescria o igienă publică şi privată înţeleaptă, iar papirusul lui Smith (3000—2500 î.e.n.) atestă cunoştinţele chirurgicale înaintate ale egiptenilor. În Grecia, în sec. VI—V î.e.n., trei şcoli medicale (la Rodos, Cnidos şi Kos), întemeiate de asclepiazi, discipolii lui Asclepios, au constituit centre ale ştiinţei medicale. Din şcoala din Kos a făcut parte *Hipocrat,* supranumit şi părintele **m.** În sec. al III-lea î.e.n., centrul **m.** s-a mutat la Alexandria, a cărei şcoală medicală a fost dominată de *Herophilos,* considerat părintele anatomiei, şi de *Erasistratos,* părintele fiziologiei. Aici a existat prima mare şcoală clinică. Din sec. al II-lea devine predominantă **m.** romană, avînd ca reprezentant pe *Galenus* (130—201). Ea conservă tradiţiile lăsate de Hipocrat, iar în plus stabileşte primele reguli de sănătate publică (terme, apă potabilă). În evul mediu, **m.** a fost influenţată de doctrina lui Galenus, ale cărui concepţii şi-au menţinut dominaţia aproape 1 500 de ani. În prima etapă a evului mediu, **m.** se afla sub influenţa religiei, neînregistrînd progrese însemnate şi limitîndu-se mai mult la comentarea textelor antice şi la utilizarea magiei, astrologiei, amuletelor etc. O dată cu apariţia primelor universităţi, **m.** începe să se elibereze de practicile magice sau religioase şi să utilizeze mai mult medicamente extrase din plante sau animale. O importanţă deosebită are în această perioadă **m.** arabă, care preia şi dezvoltă, începînd cu sec. al VII-lea, doctrinele elenice. În sec. al XI-lea cunoştinţele medicale sînt difuzate în Europa prin intermediul medicilor evrei, care le luaseră, la rîndul lor, de la şcolile arabe din Spania. Începînd din sec. al XVI-lea se dezvoltă anatomia: *Vesal* elaborează o monumentală lucrare de anatomie, confirmînd şi îmbogăţind observaţiile geniale ale lui Leonardo da Vinci; *Paracelsus* încearcă să substituie dogmelor galenice o **m.** chimică. Împreună cu *Fracastoro* aduce progrese importante în cunoaşterea bolilor contagioase, *A. Paré* pune bazele chirurgiei moderne, *W. Harvey* descoperă, în 1628, circulaţia sîngelui. Ceva mai tîrziu, *Malpighi, Pecquet* şi *Hunter* perfecţionează cunoaşterea corpului omenesc şi *Leeuwenhoek* deschide era observaţiei microscopice. În epoca modernă, progresul **m.** continuă cu dezvoltarea anatomiei patologice *(Morgagni, Rokitansky),* a clinicii şi diagnosticului bolilor *(Auenbrugger, Laennec, Corvisart).* Sfîrşitul sec. al XVIII-lea a fost marcat de descoperirea vaccinării antivariolice de către *Jenner.* În sec. al XIX-lea **m.** capătă un caracter mai precis de ştiinţă a naturii, prin descoperirile făcute în domeniul fiziologiei de *J. P. Müller, Claude Bernard, Secenov,* în domeniul bacteriologiei de *Pasteur, Koch, Mecinikov, Richet, Babeş, Behring.* Descoperirea anesteziei *(H. Wells, S.G. Morton, Simpson),* a dezinfecţiei *(Semmelweis)* şi a antisepsiei *(Lister)* au permis chirurgiei să ia un avînt nebănuit. În sec. al XX-lea au fost făcute o serie de descoperiri: virusurile, concomitent cu care s-a dezvoltat inframicrobiologia *(Ivanovski, Levaditi);* grupele sanguine *(Landsteiner),*

care au pus bazele ştiinţifice ale transfuziei de sînge; reflexele condiţionate şi rolul sistemului nervos în procesele fiziologice şi patologice (de către *Pavlov* şi şcoala sovietică); vitaminele; izolarea hormonilor şi obţinerea unora dintre ei pe cale sintetică; chimioterapia antiinfecţioasă *(Ehrlich)*; sulfamidele *(Domagk)*, antibioticele *(Fleming)*. În epoca contemporană, aportul şi aplicarea ştiinţelor exacte (chimia, fizica, matematica) în domeniul **m.** au dus la creşterea tehnicităţii şi la perfecţionarea şi progresul impresionant al procedeelor de explorare a funcţiilor organismului. Electrocardiografia, radiografia şi radiocinematografia în culori, electroencefalografia, endoscopia, biopsia, microscopia electronică cu mărire pînă la un milion de ori, diagnosticul histochimic şi biochimic au permis o mai bună cunoaştere a bolilor şi a tratării lor. **M.** contemporană ţine seama de diferitele influenţe ecologice şi biologice pe care le suferă microorganismele, precum şi de factorii biologici şi sociali care influenţează organismul atins de agenţii bacterieni. Chirurgia, ca urmare a dezvoltării tehnicii anestezice şi a reanimării, a utilizării materialelor plastice, realizează intervenţii eficiente în restabilirea structurilor anatomice şi a funcţiunilor organismului. Au devenit azi posibile corectarea leziunilor cardiace congenitale sau dobîndite în timpul vieţii, intervenţiile pe creier, grefarea unor organe, intervenţiile pe plămîni şi pe ficat. Terapeutica medicală a făcut şi ea progrese foarte mari. Vaccinurile şi antibioticele au redus mult, în prima jumătate a sec. al XX-lea, bolile infecţioase şi au făcut să scadă mortalitatea infantilă şi aceea cauzată de tuberculoză, ducînd la o creştere însemnată a mediei de viaţă. O dată cu aceasta a apărut şi s-a dezvoltat interesul pentru problema geriatriei. Insecticidele au creat posibilitatea eradicării complete a malariei în unele ţări, printre care şi în ţara noastră; au apărut numeroşi produşi chimici de sinteză care posedă deosebite proprietăţi curative şi preventive. Hormonii sintetici, enzimele îşi găsesc utilizări tot mai largi în terapeutică. Folosirea pe scară largă a unor substanţe foarte active a dus însă şi la apariţia unor efecte secundare nocive. La începutul sec. al XX-lea ia astfel fiinţă o nouă ramură a patologiei *(patologia terapiei)*, care studiază tulburările provocate de medicamente. Energia atomică, ultrasunetele, undele electromagnetice şi numeroşi alţi factori fizici nocivi pun noi probleme de igienă a muncii şi de patologie (boala actinică, boala vibraţiilor etc.). Genetica abordează problema ereditătii, iar studiul sintezei proteinelor, al acizilor nucleici, al fermenţilor, al structurii moleculare a substanţei vii deschid perspectivele cunoaşterii originii vieţii, a modului de transmitere a caracterelor ereditare şi a posibilităţii influenţării lor dirijate. Un aspect caracteristic al **m.** contemporane este apariţia de noi specialităţi şi de noi ramuri ale ştiinţelor medicale, consecinţă a numărului foarte mare de fapte care s-au acumulat progresiv. Cea mai nouă ramură este **m.** cosmică, domeniu deschis recent de cosmonautică. Pentru **m.** contemporană este caracteristică şi preocuparea pentru **m.** preventivă, şi această orientare a dus la crearea noţiunii de ocrotire a sănătăţii publice şi la organizarea complexului de măsuri pentru ocrotirea sănătăţii. Medicina contemporană se orientează tot mai mult spre studiul colectivităţilor, care au devenit obiect de cercetare în vederea măsurilor ce trebuie luate pentru ameliorarea stării generale de sănătate a populaţiei pe plan statal şi pe plan mondial. Principalele probleme ale **m.** contemporane sînt următoarele: bolile cardiovasculare, cancerul, problemele activităţii nervoase superioare, unele boli infecţioase (tuberculoza, gripa, poliomielita), chimioterapia antiinfecţioasă, ocrotirea mamei şi copilului, imunitatea şi alergia, regenerarea şi transplantarea ţesuturilor şi organelor, bolile metabolice, bolile neuropsihice (nevrozele şi schizofrenia), endocrinologia, chirurgia toracică şi neurochirurgia, cultura fizică medicală, geriatria, genetica, igiena generală şi igiena comunală, radiologia, medicina cosmică. În ţara noastră, **m.** a început să se afirme din sec. al XIX-lea, deşi practica medicală calificată a existat încă din sec. al XVIII-lea (ex. Molnar-Piuariu). În a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, în România medicina ia o dezvoltare deosebită. În această perioadă s-au pus bazele învăţămîntului medical superior (C. Davila, N. Kalinderu), s-a format o şcoală de medicină românească de mare prestigiu, în special în bacteriologie şi microbiologie (Victor Babeş, I. Cantacuzino), neurologie (Gh. Marinescu), chirurgie (Gh. Assaky, T. Ionescu), endocrinologie (C. I. Parhon), medicină internă (A. Theohari, D. Danielopolu, I. Haţieganu) şi s-a dus lupta pentru ridicarea nivelului sanitar al poporului român. În anii regimului popular, lărgirea reţelei medico-sanitare (peste 29 000 de medici), deosebitul avînt al cercetării ştiinţifice (peste 3 000 de cadre ştiinţifice din cele peste 20 de institute medicale ale Academiei R.P.R. şi ale Ministerului Sănătăţii şi Prevederilor Sociale), utilizarea tehnicii şi metodelor celor mai moderne de lucru (izotopi radioactivi, culturi de ţesuturi, microscop electronic etc.) au ridicat pe o treaptă nouă **m.** din ţara noastră. Savanţii români aduc contribuţii importante la studiul problemelor actuale ale **m.** (mecanismele de reglare a funcţiilor, corelaţiile neuroendocrine, biologia microbiană şi inframicrobiologia, bolile cardiovasculare, boala reumatismală, cancerul, bolile virotice etc.). Aceste probleme fac obiect de cercetare nu numai în institute speciale, ci şi în numeroase clinici universitare din ţară, în spitale regionale şi raionale. Medicina românească actuală are reprezentanţi de seamă în majoritatea domeniilor ei, iar realizările lor ştiinţifice sînt apreciate în ţară şi peste hotare (ex. Şt.-M. Milcu, Şt. S. Nicolau, N. Gh. Lupu, A. Moga, I. Enescu, Gr. Benetato, A. Kreindler, Th. Burghele, Şt. Gh. Nicolau ş.a.). — *M.*

curativă, ramură a medicinii care are ca scop principal punerea diagnosticului şi tratamentul bolilor. — *M. internă*, ramură a medicinii care se ocupă cu studiul bolilor organelor interne netratabile prin procedee chirurgicale (boli medicale). Din *m.i.* s-au desprins specialităţi care au devenit astăzi ramuri ale *m.i.*: cardiologia, hematologia, gastroenterologia, reumatologia, pneumologia, nefrologia, balneologia ş.a. *M.i.* cuprinde mai multe discipline (semiologia, propedeutica, patologia, clinica, terapeutica). — *M. judiciară*, ramură a medicinii care pune cunoştinţele medicale şi biologice în serviciul justiţiei; ea se ocupă cu efectuarea expertizelor şi examenelor medicale care pot lămuri instanţele judiciare în caz de crimă, otrăvire, loviri etc. — *M. preventivă*, ramură a medicinii care studiază şi aplică mijloacele de prevenire a bolilor. Spre deosebire de **m.** curativă, *m.p.* se adresează individului şi colectivităţii în stare de sănătate, prin mijloace şi prin complexe de măsuri destinate să-i ferească de diferite boli (infecţioase, de nutriţie, profesionale etc.). Dintre aceste măsuri fac parte examinarea periodică a persoanelor sănătoase, a şcolarilor, a muncitorilor din întreprinderile unde există riscuri profesionale, campaniile de vaccinări, stîrpirea cîinilor vagabonzi etc. Opoziţia dintre *m.p.* şi **m.** curativă nu este justificată: aceste două laturi ale **m.** se asociază şi se completează adesea, dînd medicinii actuale un caracter şi o orientare curativă-profilactică. — *M. aeronautică*, ramură a medicinii care se ocupă cu studiul adaptării organismului la solicitările din timpul zborului, la viteză şi la altitudine. *M.a.* este o ştiinţă nouă, apărută în urma dezvoltării aeronauticii, şi în special a zborului la mari altitudini şi cu viteză mare (ex. turboreactoare). — *M. experimentală*, parte a medicinii care se ocupă cu studiul funcţiunilor normale şi patologice ale organismului uman prin utilizarea experimentului pe diferite animale (şoareci, şobolani, cobai, iepuri, pisici, cîini, maimuţe etc.). Experimentul acut sau cronic pe animale este utilizat pentru studierea cauzelor unor boli, pentru diagnosticarea lor, pentru elucidarea unor probleme puse de ştiinţa medicală etc. *M.e.* are un rol important în dezvoltarea unor alte ramuri ale biologiei şi **m.** (fiziologie, chirurgie, medicină internă, biochimie, farmacologie etc.). — *M. sportivă*, parte a medicinii care se ocupă cu studierea sănătăţii sportivilor, cu controlul antrenamentelor lor, al adaptării organismului la efortul fizic şi al comportării sportivilor în timpul concursurilor.

medicină veterinară, ştiinţă care are drept obiect apărarea sănătăţii animalelor. **M.v.** cuprinde cunoştinţele referitoare la bolile animalelor, preîntîmpinarea apariţiei, tratamentul lor, igiena animalelor şi adăposturilor, precum şi ansamblul de măsuri contra epizootiilor şi pentru protecţia sănătăţii oamenilor faţă de bolile ce se pot transmite de la animale (prin contactul direct cît şi prin unele produse alimentare de origine animală). Punctul de plecare al **m.v.** ştiinţifice este primul tratat de anatomia şi fiziologia calului, al italianului Carlo Ruini (1598). În 1862, prin înfiinţarea primei şcoli veterinare la Lyon de către Claude Bourgelat, **m. v.** începe a lua o formă organizată ca învăţămînt în serviciile publice şi armată, dezvoltîndu-se în întreaga Europă. În ţările române, primele începuturi organizate de învăţămînt veterinar se datoresc lui Carol Davila, care înfiinţează în anul 1855 şcoala de subchirurgi. Sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza, în 1861 se înfiinţează prima şcoală veterinară, încadrată în Şcoala naţională de medicină şi farmacie din Bucureşti. Ea se separă în 1870, iar din 1921 este transformată în Facultatea de medicină veterinară în cadrul Universităţii din Bucureşti. Paralel cu învăţămîntul se dezvoltă şi se organizează serviciul veterinar de stat. În această perioadă, cercetările de **m.v.** sînt lărgite şi fundamentate ştiinţific, prin abordarea problemelor de biologie, genetică, patologie generală şi comparată, parazitologie, studiul bolilor transmisibile la om etc. Pe lîngă aceasta este înfiinţat Institutul antivariolic (1895), iar apoi (în 1909) Institutul de seruri şi vaccinuri „Pasteur". În anii puterii populare s-au înfiinţat încă trei facultăţi, la Iaşi, Cluj şi Timişoara, reţeaua de circumscripţii veterinare a fost puternic lărgită şi utilată cu aparatură modernă. În fiecare regiune şi în principalele oraşe au fost organizate laboratoare centrale şi regionale, cu secţii pentru diagnostic, analize, studiul furajelor etc. Institutul de cercetări veterinare şi biopreparate „Pasteur", lărgit şi modernizat, asigură, pe lîngă stabilirea celor mai noi şi eficace metode de diagnostic şi tratament, o gamă largă de produse biologice (seruri, vaccinuri, produse hormonale etc.). Preocupările actuale ale **m.v.** sînt orientate spre combaterea morbidităţii în condiţiile marilor complexe de tip industrial, spre a asigura măsurile de profilaxie şi zooigienă specifice fiecărei forme de exploatare în zootehnie (pentru producţia de lapte, carne, ouă etc.). Paralel cu aceasta se duce o acţiune permanentă de eradicare a bolilor parazitare şi infectocontagioase. Printre reprezentanţii de seamă ai **m.v.** din România se numără I. Athanasiu, P. Riegler, C. Motaş, N. Staicovici, I. Ciurea, I. Drăgoiu, Al. Ciucă, R. Vlădescu, Gh. Udrischi, E. Apostoleanu, I. Poenaru, M. Fălcoianu ş.a.

médie 1. (MAT.) Valoare numerică asociată prin anumite procedee de calcul unui grup de mărimi numerice de acelaşi fel. **M.** este cuprinsă între cea mai mică şi cea mai mare valoare a mărimilor considerate. Există **m.** aritmetică, **m.** geometrică etc. — *M. aritmetică*, medie egală cu suma mărimilor împărţită la numărul lor (ex. $\frac{a+b+c}{3}$ este *m.a.* a mărimilor *a*, *b*, *c*). — *M. armonică*, medie egală cu reciproca mediei aritmetice a reciprocelor mărimilor pozitive considerate (ex. $\frac{1}{\frac{1}{2}\left(\frac{1}{a}+\frac{1}{b}\right)}=$

$= \frac{2ab}{a+b}$ este *m.a.* a mărimilor *a, b*). — *M. cronologică*, medie egală cu suma tuturor mărimilor, dintre care prima şi ultima se iau pe jumătate, împărţită la numărul mărimilor mai puţin cu o unitate (ex. $\frac{\frac{a}{2}+b+c+\frac{d}{2}}{4-1}$ este *m.c.* a mărimilor *a, b, c, d*). — *M. geometrică*, medie egală cu rădăcina de ordinul *n* din produsul celor *n* mărimi pozitive considerate (ex. $\sqrt[3]{abc}$ este *m.g.* a mărimilor *a, b, c*). — *M. proporţională*, media geometrică a două mărimi (ex. $\sqrt{ab}$ este *m.p.* a mărimilor *a, b*). — *M. pătratică*, medie egală cu rădăcina pătrată din media aritmetică a pătratelor mărimilor date (ex. $\sqrt{\frac{a^2+b^2}{2}}$ este *m. p.* a mărimilor *a, b*). — *M. ponderată*, medie în care mărimile considerate apar afectate fiecare de cîte un coeficient, numit *pondere* (ex. $\frac{p_1a_1+p_2a_2+p_3a_3}{p_1+p_2+p_3}$, unde p_1, p_2, p_3 sînt ponderile mărimilor a_1, a_2, a_3, reprezintă media aritmetică ponderată a acestor mărimi). **2.** (STATIST.) V. *mărime medie*.

medievistică, ramură a ştiinţei istorice care studiază istoria evului mediu.

Medina, oraş în vestul Arabiei Saudite, situat într-o oază roditoare. Circa 50 000 loc. Important loc de pelerinaj al lumii musulmane, cu monumente religioase vechi (moscheea cu mormîntul lui Mahomed ş.a.). Meşteşuguri (în special obiecte de cult), comerţ de curmale, piei şi covoare. Nod rutier.

meditaţie (lat. *meditor* „gîndesc"; LIT.), specie a genului liric, cu caracter filozofic, în care autorul face reflecţii cu privire la condiţia existenţei umane. **M.** a cunoscut o deosebită circulaţie în epoca preromantică şi romantică, prin Th. Gray, Young, Lamartine, Leopardi, Lermontov ş.a. În literatura română a fost cultivată de Vasile Cîrlova, Grigore Alexandrescu, Mihail Eminescu, Alexandru Macedonski, Panait Cerna, Tudor Arghezi.

Mediterana (Marea Mediterană), mare intercontinentală cuprinsă între Europa, Asia şi Africa. Comunică cu Oceanul Atlantic prin strîmtoarea Gibraltar, cu Marea Marmara prin strîmtoarea Dardanele, cu Oceanul Indian prin Canalul Suez. Suprafaţa: 2 505 000 km². Adîncimea medie: 1 500 m; adîncimea maximă: 5 121 m. Ţărmul nordic este foarte crestat, cu mari peninsule, mări mărginaşe şi golfuri; ţărmul sudic este mai drept. Peninsula Italică şi insula Sicilia împart **M.** în două bazine principale: *M. apuseană* (care cuprinde mările Liguriă şi Tireniană şi în care se află insulele Baleare, Corsica şi Sardinia) şi *M. răsăriteană* (cu mările Adriatică, Ionică, Egee şi în care se află insulele Creta, Cipru, Malta ş.a.). În **M.** se varsă relativ puţine fluvii mari (Nilul, Ebrul, Ronul, Padul). Datorită evaporaţiei intense şi aportului scăzut de apă, salinitatea **M.** e mai ridicată (36—39‰) decît cea a oceanului planetar. **M.** influenţează puternic regiunile înconjurătoare, imprimîndu-le o climă specifică (mediteraneană), cu ierni blînde şi umede. E o regiune de navigaţie intensă, legînd Europa de ţările Asiei de sud şi de est şi de Australia. Pe ţărmurile ei se află numeroase porturi importante (Barcelona, Marsilia, Genova, Neapole, Veneţia, Pireu, Beirut, Port Said, Alexandria, Tripoli, Tunis, Alger ş.a.).

mediteraneán (STRAT.) **1.** *Mediteranean I*, etajul inferior al miocenului, care cuprinde subetajele: *acvitanian* şi *burdigalian*. **2.** *Mediteranean II*, etajul superior al miocenului, care cuprinde subetajele: *helvetian* şi *tortonian*. Depozitele **m.** conţin faună de lamelibranhiate, gasteropode, echinide etc.; ca floră, mai frecvente sînt algele calcaroase (litotamniu). În ţara noastră, formaţiunile **m.** au o largă răspîndire: în zona precarpatică, unde conţin zăcăminte de petrol şi sare, în bazinul Transilvaniei, unde conţin sare şi gaze naturale, în Platforma Moldovenească, în sudul Dobrogii etc.

mediteraneánă, *zonă* ~ (GEOL.), zonă geosinclinală, constituită încă din era paleozoică, care se întindea ca un brîu

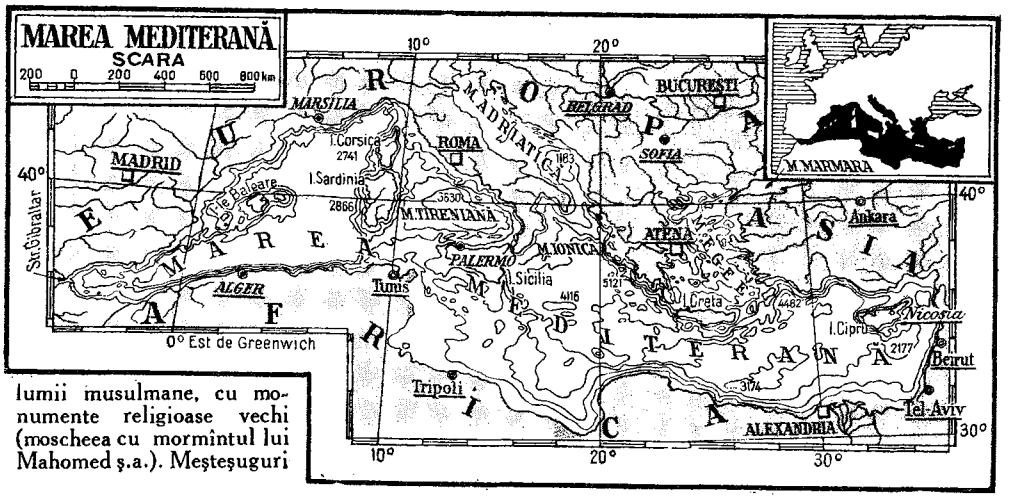

începînd din regiunea Americii Centrale, trecea peste partea de nord a Africii, peste Spania, sudul Franței, regiunea alpino-carpato-caucazo-himalaiană, ajungînd pînă în sud-estul Asiei. Apele care au acoperit zona mediteraneană au format marea Thetis. Se mai numește *Mesogea*.

mediu[1] (BIOL.) **1.** Totalitatea factorilor exteriori organismului (atmosferă, temperatură, lumină, relief etc., precum și celelalte ființe vii); împreună cu **m.**, organismul formează o unitate, stabilită pe baza unor strînse interacțiuni. **M.** are rol predominant în procesul evoluției ființelor vii, care, la rîndul lor, fiind un rezultat al mediului, reprezintă un factor de transformare a acestuia. **2.** *Mediu intern*, denumire dată lichidelor interstițiale care scaldă celulele organelor și țesuturilor (sîngele și limfa). **3.** *Mediu de cultură*, soluție sterilă conținînd substanțe nutritive, folosită pentru culturi de microorganisme. După consistența lor, *m. de c.* pot fi lichide sau solide (solidificate cu agar-agar, gelatină sau silicagel). După componența lor pot fi *naturale* (ex. laptele, bila, cartoful etc.) sau *artificiale* (bulionul de carne, peptona etc.).

mediu[2] (FIZ.), denumire generică dată substratului, totdeauna material, în care se desfășoară diferite fenomene fizice și ale cărui proprietăți particulare pot fi caracterizate prin anumite mărimi fizice. În accepția cea mai largă, mediul poate fi solid, fluid (lichid, gazos) sau cîmp (electromagnetic, gravitațional, mezonic).

mediu de călire (METAL.), substanță lichidă, solidă sau gazoasă folosită în procesul de călire, la răcirea rapidă a metalelor, îndeosebi a oțelurilor. Cele mai întrebuințate **m. de c.** sînt apa, uleiul și aerul. Pentru cazuri speciale se folosesc drept **m. de c.** mercurul, plumbul topit, băile de săruri sau plăcile metalice cu pereți dubli și răcite cu apă.

mediu geografic, cadrul natural în interiorul căruia se desfășoară viața materială a societății omenești. Principalele lui elemente sînt clima, apele, relieful, solurile, resursele de subsol, vegetația și fauna. Constituie o condiție indispensabilă și permanentă a vieții materiale a societății omenești, baza naturală a procesului de producție și a diviziunii sociale a muncii; favorizează sau frînează ritmul dezvoltării sociale, însă nu determină dezvoltarea societății, așa cum susține greșit curentul sociologic al determinismului geografic. Influența **m.g.** se exercită întotdeauna prin intermediul factorului determinant al dezvoltării sociale, modul de producție; pe măsură ce societatea evoluează, dependența directă a omului de natură scade, dar crește gradul de utilizare de către societate a elementelor **m.g.** și complexitatea legăturilor dintre om și natură. În procesul producției, oamenii transformă tot mai mult mediul geografic.

Medjilis 1. Denumirea organului legislativ suprem al puterii în Turcia. **2.** Denumire a Camerei Inferioare a Parlamentului din Iran.

„Medjnun și Leila", legendă arabă. Răspîndită în toate literaturile popoarelor arabe, ea relatează dragostea nefericită a poetului Medjnun pentru frumoasa Leila.

Medrea, Cornel (1888—1964), sculptor român. A fost

C. Medrea

membru corespondent al Academiei R.P.R., artist al poporului, profesor emerit. S-a născut la Miercurea, în regiunea Hunedoara. Între 1909 și 1912 a studiat la Budapesta, desăvîrșindu-și apoi cunoștințele în alte centre cultural-artistice europene. Din anul 1914 a expus în cadrul „Tinerimii artistice", al asociației „Arta română" și al Saloanelor oficiale, fiind prezent la întreaga mișcare artistică din țară. În 1933, urmîndu-i lui D. Paciurea, este numit profesor la Școala de arte frumoase din București. Activitatea lui **M.** s-a înscris de la început pe linia artei noastre realiste. O viziune amplă, generoasă, se îmbină cu o mare forță expresivă, cu un excepțional simț al plasticității formelor, în lucrări ca bustul lui Delavrancea (1915), „Refugiata" (1917), statuia poetului Andrei Mureșanu (1932), monumentul luptătorului ardelean Vasile Lucaci (1932) și tripticul „Dragoș Vodă și zimbrul" (1937). După Eliberare, **M.** a făurit, în toate genurile sculpturii, noi opere de valoare, printre care portrete de o mare putere de caracterizare („Corneliu Baba", 1955; „Mihail Jora", 1955), reliefuri, monumente, cum este cel închinat răscoalelor țărănești din 1907, ridicat, în 1959, la Buzău, sculpturi ce împodobesc litoralul („Pescarii", 1960) ș.a. Înaltele însușiri ale operei sale i-au adus numeroase distincții la diferite expoziții din țară și din străinătate și îl situează printre reprezentanții cei mai de seamă ai artei românești din prima jumătate a sec. al XX-lea.

medulár (ANAT.), care se referă la măduvă, care conține măduvă.

medulosuprarenálă, *glandă* ~, glandă endocrină care formează porțiunea centrală a suprarenalelor. Secretă adrenalina și noradrenalina, hormoni cu rol important în adaptarea termică, metabolică și circulatorie a organismului la condițiile de mediu. V. și corticosuprarenală.

Meduza (în mitologia greacă), una dintre cele trei Gorgone. Conform mitului, privirile ei transformau în stană de piatră pe toți cei care le întîlneau. Perseu i-a tăiat capul și l-a folosit mai tîrziu pentru a-și încremeni dușmanii. Din sîngele **M.** ucise s-au născut calul înaripat Pegas și uriașul Chrysaor. În artele plastice, capul

Cap de meduză

Meduzei a devenit un ornament clasic.

meduze (ZOOL.), animale marine, pelagice, care reprezintă generația sexuată a hidrozoarelor (hidromeduze) sau a scifozoarelor (scifomeduze). Au corpul transparent, cu aspect de ciupercă, cu tentacule pe margini și în jurul orificiului

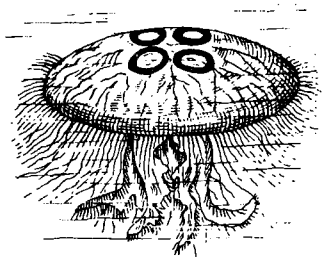

Meduză

bucal. În Marea Neagră trăiesc meduzele *Aurelia aurita* și *Pilema pulmo*.

Mefisto (Mefistofeles), numele diavolului în legenda medievală a doctorului Faust. În tragedia „Faust" a lui Goethe, **M.** este simbolul scepticismului și al negației eterne. Figura lui apare și în operele „Faust" de Ch. Gounod și „Mefistofele" de A. Boito, precum și în oratoriul „Damnațiunea lui Faust" de H. Berlioz.

mega- (din gr. *megas* „mare"; METR.), element de compunere care intră în denumirea unităților de măsură pentru a exprima multiplicarea de un milion de ori. Se notează cu simbolul *M*, care precedă simbolul unității de măsură (ex.: megawatt, *MW*).

megacolón (gr. *megas* „mare" și *kolon* „intestin gros"; MED.), stare patologică caracterizată prin dilatarea pronunțată, parțială sau totală, a intestinului gros. **M.** poate fi funcțional (dezechilibru vagosimpatic, insuficiență tiroidiană, intoxicație cronică cu morfină sau atropină) sau organic (cancer intestinal, bridă care împiedică tranzitul normal al materiilor fecale etc.), iar uneori poate fi și congenital (boala lui Hirschsprung).

megafón (gr. *megas* „mare" și *phone* „sunet"; TELEC.), difuzor de mare putere pentru transmiterea programelor sonore (vorbite sau muzicale) în spații deschise (piețe, stadioane etc.). Pentru transmiterea comunicațiilor verbale la distanțe relativ mari, în navigație, la competiții sportive pe teren etc., se folosesc **m.** portative, alcătuite dintr-un microfon, un amplificator și un difuzor, montate pe un suport comun și alimentate de la o sursă de energie independentă (ex. o baterie de acumulatoare portativă).

megaliți, monumente preistorice de cult și funerare, alcătuite fie dintr-o lespede mare, fie prin juxtapunerea sau suprapunerea unor blocuri sau dale mari de piatră, sumar prelucrate. Formele cele mai obișnuite de **m.** sînt: *menhirul*, *cromlehul* și *dolmenul*. Asemenea monumente se găsesc în aproape toate locurile de pe glob unde s-au dezvoltat înfloritoare culturi neolitice.

megalocít (gr. *megalos* „mare" și *kytos* „celulă"; HIST.), hematie de dimensiuni mai mari decît cele normale (peste 11 μ în diametru); apare în sînge în anemia pernicioasă.

megalomanie (gr. *megalos* „mare" și *mania* „nebunie"), stare patologică manifestată prin delir de grandoare, care apare în diferite boli psihice (paranoia, schizofrenie), constituind o varietate de psihoză sistematizată. Bolnavii își închipuie că sînt personaje importante, se acoperă de podoabe, adoptă o atitudine maiestuoasă. **M.** este adesea asociată cu delirul de persecuție.

Megara, unul dintre cele mai vechi orașe comerciale din Grecia antică, situat în partea de nord-est a istmului Corint. Începînd din sec. al VIII-lea î.e.n., **M.** a întemeiat o serie de colonii în Sicilia și pe coasta Mării Marmara. După războaiele greco-persane (500—449 î.e.n.), orașul s-a aflat o perioadă sub hegemonia Atenei, iar apoi sub aceea a Spartei. Încercarea Atenei de a reimpune **M.** hegemonia ei a constituit una dintre cauzele izbucnirii războiului peloponesiac.

megárici, filozofi greci idealiști, adepți ai școlii *(școala megarică)* întemeiate de Euclid din Megara (circa 450—374 î.e.n.), elev al lui Socrate. **M.** au căutat să unească etica idealistă a lui Socrate cu doctrina eleată asupra existenței imuabile, postulînd că singura existență reală este Binele, imuabil, identic cu sine însuși. Urmașii lui Euclid (Eubulide din Milet, Stilpon din Megara, Diodor Cronos ș.a.) se mai numeau *eristici*, din cauza predilecției lor pentru controverse logice de natură sofistică. Eubulide este autorul renumitelor sofisme „mincinosul", „grămada", „încornoratul" etc. V. și paradox.

megarón (în arhitectura străveche a Greciei), încăpere principală a casei de locuit. **M.** avea de obicei o formă alungită și a stat la baza procesului de cristalizare a tipologiei templului. Cele mai vechi **m.** cunoscute se aflau la Troia (sfîrșitul mileniului al IV-lea î.e.n.). În interiorul acropolei din Micene se întîlnesc **m.** din sec. al XIV-lea î.e.n.

Megera (în mitologia greacă), una dintre cele trei *Erinii*; (în mitologia romană) una dintre cele trei Furii. Prin extensiune, femeie rea, arțăgoasă.

megiéși (megiași), termen prin care erau desemnați în evul mediu, în țările române, țăranii stăpîni de pămînt. Denumirea se referă atît la stăpînii în devălmășie ai unui sat, în special din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, cît și la cei care își hotărniciseră părțile cuvenite din moșia satului.

meglenoromâni, populație de origine română din sudul Dunării, care a migrat, prin sec. XI—XII de la Dunăre, din vecinătatea Daciei, în sudul Peninsulei Balcanice, așezîndu-se în provincia Meglen din Macedonia. **M.** vorbesc

un dialect al limbii române. Majoritatea **m.** trăiesc azi în sudul Bulgariei şi în nord-estul Greciei.

megohmmétru (ELT.), ohmmetru gradat în megohmi, folosit pentru măsurarea rezistenţelor electrice mari, de obicei a rezistenţelor de izolaţie.

Megyeri, Ştefan (? — 1938), erou al războiului antifascist din Spania (1936—1939), muncitor metalurgist

Şt. Megyeri

S-a încadrat de tînăr în mişcarea muncitorească din România şi a devenit, în anii 1934—1937, membru al C.C. al Uniunii Tineretului Comunist din România. În 1937 a plecat în Spania, unde a căzut în luptele de pe Ebru.

Mehedinţi, *Munţii ~*, culme muntoasă în sud-vestul Carpaţilor Meridionali, situată la est de valea Cernei. Sînt formaţi din şisturi cristaline, calcare jurasice şi fliş cretacic. Sînt munţi de mică înălţime (muncei), cu altitudini cuprinse între 1 000 şi 1 400 m şi cu numeroase fenomene carstice.

Mehedinţi, *Podişul ~* **(Platoul Mehedinţilor),** podiş situat în vestul Olteniei, care continuă spre est Munţii Mehedinţi pînă la contactul cu dealurile piemontane oltene. Este format din fliş cretacic, calcare jurasice şi şisturi cristaline. Are altitudini cuprinse între 400 şi 600 m şi numeroase fenomene carstice de suprafaţă şi de adîncime.

Mehedinţi, Simion (1869—1962), geograf român. S-a născut la Soveja (reg. Bacău). Şi-a făcut studiile la Bucureşti, în Franţa şi în Germania. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti, la prima catedră de geografie din ţară, membru al Academiei Române, director al revistei „Convorbiri literare". A avut un rol important în dezvoltarea gîndirii geografice în România; s-a preocupat de stabilirea obiectului şi conţinutului geografiei, de precizarea locului ei în sistemul ştiinţelor, de determinarea legilor şi categoriilor geografice şi a metodelor geografice de cercetare. **M.** a elaborat un sistem propriu de gîndire geografică, cu multe elemente materialiste, înaintate, concretizat în lucrarea sa fundamentală „Terra — introducere în geografie ca ştiinţă" (2 vol., 1931). **M.** studiază complexul planetar ca relaţie reciprocă între masele celor patru învelişuri planetare, atît din punctul de vedere al distribuirii lor în spaţiu cît şi al transformării lor în timp. A arătat că sistematizarea materialului geografic trebuie făcută pe baza legăturii cauzale dintre fenomene, care decurge din complexitatea crescîndă a învelişurilor planetare (atmosferă, hidrosferă, litosferă şi biosferă), din subordonarea lor progresivă în această ordine, din unitatea planetară rezultată din asocierea activă a acestor învelişuri. Studiul acestui complex este conceput

S. Mehedinţi

fie pe întregul glob terestru, fie pe regiuni, ceea ce îi permite conturarea obiectului geografiei fizice generale şi regionale; studiul geografic al diverselor lui părţi se realizează numai prin raportarea lor la întreg. **M.** a elaborat numeroase lucrări geografice, cu conţinut foarte variat; în lucrările de etnografie, geografie umană şi geografie economică, pe lîngă multe idei pozitive, se resimte puternic influenţa unor concepţii neştiinţifice burgheze, caracteristice epocii, care l-au împins spre determinism geografic şi geopolitică. În tratarea problemelor etnografice, el separa în mod artificial cultura materială de cultura spirituală. Activitatea sa literară şi publicistică, în special cea din domeniul sociologiei, a fost în mare măsură tributară tradiţionalismului, naţionalismului şi misticismului. **M.** a desfăşurat o intensă activitate pedagogică, fiind creatorul şi organizatorul învăţămîntului geografic modern în România. A pus bazele cercetării geografice a teritoriului ţării, formînd şi antrenînd în această muncă un număr însemnat de cercetători.

Mehmet Ali (1769—1849), general turc de origine albaneză, vicerege al Egiptului, fondatorul dinastiei khedivale şi apoi regale a Egiptului. După ce sultanul Selim al III-lea l-a recunoscut ca paşă al Egiptului (1805), a dus o politică independentă. A desfiinţat corpul m a m e l u c i l o r, a organizat armata şi flota egipteană pe baze moderne şi a sprijinit dezvoltarea agriculturii şi comerţului. L-a ajutat pe Mahmud al II-lea la reprimarea răscoalei grecilor şi a luat parte la bătălia de la Navarino. A extins teritoriul Egiptului, purtînd războaie chiar împotriva suveranului său, sultanul. Fiul său, Ibrahim, a înfrînt în două războaie armatele Imperiului otoman (1832—1833 şi 1839), obţinînd dreptul la succesiune (1841) în Egipt şi paşalicurile din Siria.

Mehring *[mé:ring]*, Franz (1846—1919), militant al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale, istoric şi publicist, teoretician de seamă al marxismului. Idealist la începutul activităţii sale publicistice, **M.** s-a orientat spre materialism sub influenţa filozofiei lui L. Feuerbach. În 1891 a început să lucreze în redacţia revistei „Die Neue Zeit", trecînd pe poziţiile materialismului dialectic. Ca membru al Partidului social-democrat, a

Fr. Mehring

devenit unul dintre liderii aripii de stînga a acestuia şi a fost unul dintre conducătorii grupului „Spartacus", nucleul Partidului Comunist din Germania, creat în 1918. A scris cîteva studii fundamentale şi numeroase articole de filozofie, istorie, literatură, artă militară, în care s-a manifestat ca un luptător principial pentru puritatea teoriei marxiste. În studiile sale filozofice s-a preocupat îndeosebi de problemele materialismului istoric; în lucrarea „Legenda lui Lessing" (1891—1892) şi în articolul „Despre materialismul istoric" (1893), **M.** s-a afirmat ca unul dintre cei mai talentaţi propagandişti ai marxismului. Cunoaşterea profundă a filozofiei, erudiţia vastă, stilul precis şi plastic, pasiunea polemică au dat fundamentare ştiinţifică şi culoare lucrărilor şi articolelor în care a criticat filozofia lui A. Schopenhauer, E. Hartmann şi F. Nietzsche, neokantianismul şi pe revizionişti (mai ales pe E. Bernstein). A criticat concepţiile idealiste despre creaţia artistică şi critica literară. În vasta şi multilaterala activitate teoretică a lui **M.** s-au strecurat însă şi unele greşeli cu caracter particular, el făcînd unele concesii ideilor lassalleene despre stat şi despre ţărănime. Dar, recunoscîndu-şi greşelile, el s-a apropiat treptat de poziţia leninistă în probleme importante ale teoriei şi strategiei mişcării revoluţionare internaţionale. Alte op.: „Istoria social-democraţiei germane" (4 vol., 1897—1898), „Istoria Germaniei de la sfîrşitul evului mediu" (2 vol., 1910—1911), „Karl Marx. Istoria vieţii sale" (1918).

Méhul *[meül]*, Etienne (1763—1817), compozitor francez, reprezentativ pentru perioada revoluţiei franceze. A fost membru al Institutului francez. A compus opere („Stratonice", 1792; „Ariodant", 1799; „Husiţii", 1804), balete, simfonii, precum şi numeroase cantate şi imnuri cu caracter patriotic, mobilizator. Muzica lui **M.** se distinge prin dramatism şi vigoare, prin amploarea limbajului muzical, care îl prevestesc pe Beethoven.

mei *(Panicum miliaceum)*, plantă erbacee anuală din familia gramineelor, cu tulpina înaltă de 50—150 cm, acoperită cu peri moi pe toată lungimea; frunzele au de asemenea peri pe partea inferioară. Inflorescenţa este un panicul cu axul principal drept sau curbat, iar fructul, îmbrăcat strîns de palee, are formă rotund-ovală. Meiul este considerat printre plantele de cultură cele mai vechi cu 2 700 ani î.e.n. se cultiva pe suprafeţe mari în China alături de orez, fiind folosit în alimentaţie. O dată cu introducerea în cultură a porumbului, **m.** şi-a pierdut treptat din însemnătate. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe restrînse, ca plantă furajeră, în regiunile secetoase.

Mei

Meierhold, Vsevolod Emilievici (1874—1942), actor, regizor şi teoretician de teatru sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A fost elev al lui Nemirovici-Dancenko, colaborator al lui Stanislavski, prieten cu Cehov. În 1902 şi-a alcătuit o trupă proprie, promovînd un repertoriu modern la data aceea (Maeterlinck, Ibsen) şi experimentînd o regie antinaturalistă. **M.** a elaborat principiile unei stilizări în teatru, pe care a numit-o „uslovnîi teatr" (teatru convenţional), în contradicţie cu teatrul de trăire, promovat de Stanislavski. Vederile sale, în care se regăseau procedee specifice teatrului chinez şi japonez şi mai ales commediei dell'arte, l-au împins spre un manierism estetizant şi spre unele exagerări constructiviste. A pus în scenă spectacole din repertoriul naţional şi universal: „Hedda Gabler" de Ibsen (1906), „Tristan şi Isolda", „Boris Godunov" (1908), „Don Juan" de Molière, iar după Revoluţia din Octombrie „Misterul buf" şi „Ploşniţa" de Maiakovski.

Meiji *[méigi]*, perioadă din istoria Japoniei, marcată de revoluţia burgheză din 1867—1868 şi corespunzînd, în linii generale, domniei împăratului Mutsu-Hito (1868—1912). Perioada **M.** se caracterizează prin înlăturarea shogunatului şi acapararea puterii de către o coaliţie a burgheziei şi a marilor feudali, prin realizarea unor reforme cu caracter burghez, care au asigurat dezvoltarea capitalistă a Japoniei şi prin instaurarea, în 1890, a unui regim constituţional.

Mei Lan-fan (n. 1894), actor chinez. Excelează în rolurile feminine din piesele tradiţionale chinezeşti. A contribuit la înnoirea teatrului din Pekin prin introducerea unor modificări în coregrafia şi scenografia tradiţională a spectacolelor, precum şi în costumele actorilor.

Meillet *[meié]*, Antoine (1866—1936), lingvist francez, specialist în lingvistica indo-europeană. A fost profesor la École des hautes études şi la Collège de France. A publicat importante studii asupra multora dintre limbile indo-europene, sintetizînd rezultatele cercetărilor sale în lucrările „Introducere în studiul comparativ al limbilor indo-europene" (1903) şi „Dialectele indo-europene" (1908). Concepţiile asupra problemelor fundamentale ale lingvisticii le-a expus în lucrările „Lingvistică istorică şi lingvistică generală" (2 vol., 1921, 1936) şi „Metoda comparativă în lingvistica istorică" (1925). A condus, împreună cu M. Cohen, elaborarea lucrării „Limbile lumii" (1924), apărută în mai multe ediţii. Bogatele sale cunoştinţe, sigu-

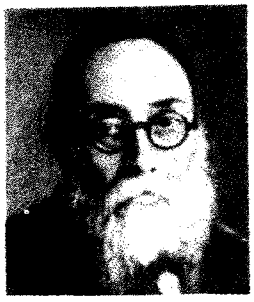

A. Meillet

ranţa cu care a aplicat metoda comparativ-istorică, puterea de sinteză a faptelor expuse fac din **M.** unul dintre cei mai mari lingvişti ai lumii.

Meiningen *[máiningən]*, vechi oraş german în sud-vestul R.D.G., în care s-au pus bazele companiei teatrale *Die Meininger* (1831), cu o activitate artistică inovatoare. Aceasta a susţinut principiul răspunderii colective în teatru; a aplicat metoda unei documentări ştiinţifice riguroase, multilaterale (istorică, filologică, folclorică, arheologică etc.), în redarea ambianţei, în construcţie, în recuzită. Scenografia s-a construit tridimensional; în scenele de masă au fost folosiţi actori, nu figuranţi, şi au fost adoptate criterii plastice.

meióză (gr. *meiosis* „împărţire"; HIST.), diviziune celulară mitotică în cursul căreia se formează celule care au jumătate din numărul de cromozomi caracteristici celulelor unei specii (din această cauză se numeşte şi *diviziune reducţională*). **M.** are loc în ciclul vital al organismelor care au alternare de generaţii sau care se reproduc sexuat: la cele mai multe plante în momentul formării sporilor, iar la metazoare în momentul formării gameţilor. Ca urmare a **m.**, gameţii se află în fază haploidă; prin unirea lor în procesul fecundaţiei, oul rezultat (ca şi organismul care se dezvoltă din ou) va avea numărul de cromozomi întregit (se află în fază diploidă).

Meissen *[máisən]*, oraş în partea de sud-est a R.D. Germane, situat în districtul Dresden, pe valea fluviului Elba. 47 800 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini, textilă, alimentară. Port fluvial. Monumente arhitectonice: o catedrală din sec. al XIII-lea, castelul Albrechtsburg în stil gotic tîrziu ş.a. Cunoscut pentru manufactura în care s-a produs pentru prima oară în Europa porţelan natural (1710), ca urmare a descoperirii de către ceramistul Johann Friedrich Böttger a unor zăcăminte de caolin. Manufactura de **M.** a imitat la început formele şi ornamentica porţelanului chinez parvenit în Europa şi chiar formele unora dintre vasele de cositor, pentru ca ulterior să fie influenţată de stilul rococo. Caracteristicile care disting produsele manufacturii **M.** sînt monograma albastră A.R., două săbii încrucişate, un mîner de bici. Porţelanul de **M.** este cunoscut şi sub numele de *porţelan de Saxa*.

Meissonier *[mesonié]*, Jean Louis Ernest (1815—1891), pictor francez. A pictat, cu o minuţiozitate de miniaturist, tablouri de gen, unele cu subiecte anecdotice („Amatorii", 1845; „Aşteptarea", 1857; „Pictorul de firme", 1872 ş.a.) şi portrete („Portretul lui Alexandre Dumas-fiul", 1877). **M.** a pictat şi scene militare inspirate din campaniile lui Napoleon I şi Napoleon al III-lea, pe care le-a redat cu o exactitate rece.

meistergesang *[máistərghezang]*, totalitatea creaţiilor poetice cu caracter didactic produse de meseriaşii germani cuprinşi în bresle între secolele al XIV-lea şi al XVI-lea. Organizaţi în „şcoli" *(Singschulen)*, cea mai cunoscută fiind cea din Nürnberg, şi convinşi că arta poeziei se poate învăţa ca orice meşteşug, reprezentanţii **m.** (Hans Sachs, Hans Folz, Hans Rosenplüt ş.a.), numiţi *meistersängeri*, tratau într-un stil pedant şi stereotip teme religioase şi laice, în forme de versificaţie date. În evoluţia culturii germane, **m.** a constituit un mod de manifestare a năzuinţelor artistice ale burgheziei orăşeneşti.

Meitner *[máitnər]*, Lise (n. 1878), fiziciană germană; a fost profesoară la Universitatea din Berlin. Pentru a explica rezultatele experienţelor lui O. Hahn, **M.** a emis (în 1939) ipoteza fisiunii nucleelor de uraniu; această reacţie stă la baza energeticii nucleare.

„Mejdunarodnaia jizn", revistă lunară sovietică de studii şi informare politică. A fost înfiinţată în 1954, la Moscova. Apare şi în limbile engleză şi franceză.

Meknès, oraş în Maroc, situat la poalele munţilor Atlas. 175 900 loc. (1960). Centru comercial şi meşteşugăresc. Întreprinderi ale industriei alimentare, textile, de fabricare a cimentului şi de prelucrare a lemnului. Aeroport. Moschei din sec. XIII—XIV şi alte monumente arhitectonice.

Mekong, fluviu în sud-estul Asiei (4 500 km). Izvorăşte din Podişul Tibet (R.P. Chineză), străbate Laosul (formînd pe unele porţiuni graniţa lui cu Birmania şi Tailanda), Cambodgia şi Vietnamul de Sud şi se varsă în Marea Chinei de Sud, formînd o deltă foarte întinsă (70 000 km^2). Importantă arteră de transport. În perioada apelor mari e navigabil pînă la Vientiane (1 600 km), iar pînă la Pnom-Penh accesibil pentru vase de mare tonaj. Este intens folosit pentru irigaţii.

melafír (PETROGR.), rocă vulcanică de vîrstă preterţiară, cu structura porfirică, formată din feldspatul plagioclaz labrador şi din augit, cărora li se asociază cîteodată şi olivina. Uneori roca are goluri (vacuole), care pot fi umplute cu calcedonie, cuarţ, clorit, zeoliţi etc. În R.P.R., **m.** de vîrstă mezozoică apare în Munţii Metaliferi şi în Maramureş.

melamină (CHIM.), $C_3H_6N_6$. Substanţă chimică organică, obţinută prin încălzirea cianamidei la circa 480°C sau din clorură de cianuril şi amoniac. Este solidă, incoloră, cristalizată în prisme lucioase; are p.t. la peste 250°C, este solubilă în apă fierbinte, insolubilă în alcool sau eter. Prin condensarea **m.** cu formaldehidă se obţin materiale plastice (răşini de melamină), mult întrebuinţate la încleierea hîrtiei, la apretarea lînii, la fabri-

carea materialelor neimflamabile, a lacurilor etc.

melánă (CHIM.), fibră textilă sintetică obținută prin polimerizarea nitrilului acrilic; are proprietăți asemănătoare lînii. Se fabrică în R.P.R. la Uzina de fibre sintetice Săvinești. Este numită în S.U.A. *orlon*, iar în Franța *crilon*.

Melanchton, Philipp (pe numele adevărat *Schwarzerd*) (1497—1560), teolog și pedagog german. A fost colaboratorul principal al lui M. Luther și a condus mișcarea protestantă după moartea acestuia (1546). A expus bazele protestantismului în „Confesiunea de la Augsburg" (1530). Împreună cu Luther, **M.** a dirijat evoluția Reformei spre reacțiunea princiară. A criticat învățămîntul scolastic, pledînd în favoarea unui învățămînt umanist, bazat pe clasicismul greco-roman. **M.** a întocmit numeroase manuale școlare și a pregătit întemeierea universităților protestante. A întreținut legături strînse cu Despot-Vodă (înainte ca acesta să devină domn al Moldovei).

melancolíe (gr. *melas* „negru" și *kole* „bilă"), boală psihică caracterizată printr-o stare de depresiune, de încetinire a tuturor funcțiunilor psihice. Bolnavul este trist, indiferent, anxios, fuge de societate, nu se gîndește decît la suferințele lui; are tensiune arterială scăzută, tulburări digestive, insomnii, cefalee, scădere a sensibilității și reflexelor.

Melanezia, grup de arhipelaguri din Oceanul Pacific, la nord și nord-est de Australia, reprezentînd partea vestică a Oceaniei. Suprafața: peste 980 000 km². Cuprinde Noua Guinee (Irian) cu insulele învecinate, Arhipelagul Bismarck, insulele Solomon, insulele Santa Cruz, Noile Hebride, Noua Caledonie cu insulele învecinate și insulele Fiji (care constituie o zonă de tranziție spre Polinezia). Populația este formată din melanezieni, indieni, chinezi și europeni. Relief muntos, culminînd în Noua Guinee (vîrful Carstensz, 5 030 m). Numeroși vulcani activi. Climă ecuatorială în nord, tropicală în sud. Insulele sînt acoperite în mare parte de păduri tropicale; pe țărmuri vegetație de mangrove, iar pe atoli cocotieri. Flora prezintă numeroase endemisme (formînd regiunea fitogeografică malaeză). Fauna e înrudită cu cea australiană (marsupiale, cazuari, pasărea-liră etc.). Se cultivă cocotieri, sagotieri, bananieri, arbori de cauciuc și alte plante tropicale. Este dezvoltat pescuitul.

melaneziéni, populație negroidă din Melanezia. În cadrul tipului **m.** se disting mai multe subtipuri: a) *pigmeu* sau *negrito*, răspîndit în cîteva regiuni muntoase din Noua Guinee și în insula Espiritu Santo; b) *papuaș*, răspîndit în majoritatea Noii Guinei și în alte insule; c) *melanezian* propriuzis, care populează în special Melanezia centrală; d) *neocaledonian*, răspîndit în Noua Caledonie. Sub aspect antropologic, din acest din urmă subtip fac parte și locuitorii arhipelagului Fiji.

melanínă (gr. *melas* „negru"), pigment brun sau negru al pielii, al părului, al coroidei ochiului și al tumorilor melanice, care se găsește în celule conjunctive speciale numite *melanocite*. Structura chimică a **m.** nu se cunoaște cu precizie.

melanodermíe (gr. *melanos* „negru" și *derma* „piele"; MED.), pigmentare patologică, brună sau neagră, locală sau generalizată a pielii. Se observă în unele boli cronice, ca malaria, tuberculoza, boala lui Addison, diabetul bronzat, ciroza pigmentară, precum și în cazul intoxicației cu săruri de arsen, aur, argint etc.

melanosarcóm (gr. *melanos* „negru" și *sarkoma* „tumoare cărnoasă"; MED.), tumoare malignă de natură conjunctivă, constituită din celule care conțin melanină (piele, coroidă, retină); evoluează rapid, formînd numeroase metastaze.

melanterít (MINER.), sulfat natural hidratat de fier, cristalizat în sistemul monoclinic; are culoarea verde-deschis. Este utilizat la fabricarea vopselelor. În R.P.R. se găsește frecvent în regiunea minieră Baia Mare, sub formă de cruste sau stalactite, depuse pe pereții galeriilor.

melásă (IND. ALIMENT.), reziduu siropos, de culoare brună-neagră, rezultat la fabricarea zahărului; conține 50% zahăr, 20% apă, 20% substanțe organice și 10% substanțe minerale. Este întrebuințată în industriile fermentative (la fabricarea alcoolului, drojdiei, acidului lactic, acidului citric etc.), la extragerea sărurilor de potasiu, la fabricarea lianților pentru miezurile de turnătorie, precum și ca hrană pentru vite. **M.** din trestia de zahăr este utilizată la fabricarea romului.

Melba, Nellie (pseudonimul lui *Helene Porter Armstrong Mitchell*) (1859—1931), cîntăreață australiană de operă, soprană de coloratură. După debutul său la Sidney (1885), **M.** a întreprins turnee în numeroase țări, interpretînd în special opere de Mozart, Donizetti și Verdi.

Melbourne *[mélbən]*, oraș în Australia, capitala statului Victoria, situat în extremitatea sud-estică a continentului, pe rîul Yarra-Yarra, în apropierea golfului Port Phillip. 1 907 400 loc. (1961), cu localitățile subordonate. Important centru industrial, comercial și cultural al Australiei. Principalele ramuri industriale sînt: industria constructoare de mașini (automobile, mașini-unelte, construcții navale, mașini agricole), chimică, textilă și alimentară. Nod feroviar, rutier și aerian. Mare port, prin care se exportă lînă, piei, carne, unt, cereale și se importă produse industriale, combustibil, minereuri. Universitate, muzeu național, galerie națională de artă, numeroase parcuri și o mare grădină botanică.

melc 1. (ZOOL.) V. *gasteropode*. **2.** (ANAT.) Partea anterioară a urechii interne, răsucită în spirală în jurul columelei. **M.** este legat de funcția auditivă a urechii. **3.** (TEHN.) **a)** Organ component al unui

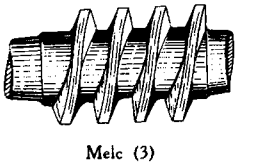

Melc (3)

angrenaj elicoidal, care, împreună cu roata melcată, servește la transmiterea mișcării între doi arbori situați în plane perpendiculare (v. și angrenaj cu melc). **b)** Organ al unor mașini de lucru (prese de argilă, pompe pentru paste și lichide etc.) sau al unor transportoare (transportoare elicoidale), destinat deplasării sau transportului unui material viscos sau al unui material granular, pulverulent etc. (semințe, nisip, cărbune, ciment etc.) printr-o conductă sau jgheab. Este format dintr-un ax pe care se află înfășurată pe dungă o bandă de tablă în formă de elice.

melénă (gr. *melaina* „neagră"; MED.), evacuare, prin anus, de sînge negru (amestecat sau nu cu fecale), provenit din părțile superioare ale tubului digestiv în urma unei hemoragii.

Méliès *[meliés]*, Georges (1861—1938), cineast francez. Este considerat ca adevăratul părinte al cinematografului ca artă, întrucît a fost primul care a folosit invenția fraților Lumière cu un scop propriu-zis artistic. Producător, scenarist, operator de luat vederi, tehnician, inventator al principalelor trucuri cinematografice, **M.** a realizat aproape 400 de filme de scurt metraj („Afacerea Dreyfus"; „Ioana d'Arc", 1900; „Călătoria în Lună", 1902; „Faust"; „Două sute de mii de leghe sub mări", 1907; „Cucerirea polului", 1912 ș.a.).

melifére (lat. *mel* „miere" și *ferre* „a purta"; BOT.), *plante* ~, plante ale căror flori produc din abundență nectar și polen, din care albinele prepară mierea. Sînt *p.m.* majoritatea speciilor din familia leguminoaselor (salcîmul, trifoiul, lucerna, bobul, măzărichea, sparceta, sulfina etc.), precum și salvia, roinița, teiul, levănțica, floarea-soarelui și altele. *P.m.* prezintă o mare importanță pentru apicultură; unele se cultivă pe suprafețe însemnate.

Melilla *[melíl'a]*, oraș în Africa, în nordul Marocului; posesiune spaniolă. Populația: 89 850 loc. (1960). Port la Marea Mediterană, centru de pescuit și de prelucrare a peștelui, șantier naval. Prin port se exportă minereuri de fier (din Maroc) și pește.

Plante melifere
1 — salcîm; *2* — tei; *3* — sulfină; *4* — sparcetă; *5* — facelia; *6* — măzăriche; *7* — floarea-soarelui; *8* — trifoi alb; *9* — bob; *10* — levănțică

melinită (IND. EXTR.), exploziv avînd drept component principal acidul picric. Se utilizează la fabricarea fitilurilor detonante.

meliorísm (lat. *melior* „mai bun"; FILOZ.), concepție idealist-voluntaristă burgheză care afirmă posibilitatea îmbunătățirii treptate a lumii și a vieții oamenilor pe calea autoperfecționării morale, a reformelor parțiale și a dirijării convergente a eforturilor indivizilor spre înfăptuirea „armoniei" sociale. **M.** este promovat în prezent mai ales de către pragmatiști și instrumentaliști. Termenul a fost introdus în a doua jumătate a sec. al XIX-lea de scriitoarea engleză George Eliot.

Melissos din Samos (sec. V î.e.n.), filozof grec din școala eleată. A modificat concepția școlii îndeosebi în problema existenței, considerînd că aceasta este infinită nu numai în timp (cum afirmase Parmenide), dar și în spațiu.

méliță (IND. TEXT.) 1. Mașină de lucru, prevăzută cu

iatagane, cuțite sau aripi de lemn fixate pe un rotor, utilizată în industria textilă pentru zdrobirea, separarea și îndepărtarea, după operația de topire, a părților lemnoase din tulpinile de in și de cînepă (operație numită *melițare*); se obține astfel fuiorul de **m.**, care este apoi supus operației de pieptănare. **2.** Unealtă, prevăzută cu un cuțit de lemn acționat manual, folosită în gospodăriile țărănești pentru melițare.

Méliusz, József (n. 1909), scriitor și publicist maghiar din R.P.R. S-a născut la Timișoara. Poezia sa de început se resimte de pe urma influențelor moderniste, mai cu seamă ale expresionismului german. Ulterior **M.** a evoluat către o lirică socială, evocînd răscoala de la Bobîlna („Cîntec despre 1437", 1945). „Fiecare își primește ce a meritat" (1957) este o comedie de moravuri. O parte a publicisticii sale, apărută înainte de Eliberare în revista „Korunk", a fost retipărită în volumul „File de jurnal" (1960). A tradus în limba maghiară din opera dramatică a lui L. Rebreanu, V. Eftimiu, T. Mușatescu, V.I. Popa și M. Sebastian („Cinci comedii românești", 1964), precum și din Tudor Arghezi, G. Bogza, R. Boureanu, A. Rău ș.a. Este cunoscut și ca autor de literatură pentru copii.

Mellon *[mélən]*, unul dintre cele mai mari concerne și grupuri financiare din S.U.A., condus de familia de miliardari Mellon. Cuprinde banca „Mellon National Bank and Trust Co.", trustul de aluminiu „Aluminium Co. of America" („Alcoa"), corporația petrolieră „Gulf Oil Corporation" și alte companii din industria cărbunelui, chimică, a producției de echipament greu pentru industria metalurgică, petrolieră; posedă centrale electrice proprii, întreprinderi de exploatare a gazelor naturale. **M.** controlează industria aluminiului din S.U.A. și din alte țări (Canada, Brazilia, Italia, Norvegia, Suedia, Japonia ș.a.), are o serie de concesiuni petroliere în țări din Orientul Mijlociu, controlează unele bănci americane etc. **M.** are un rol important în viața economică și politică a S.U.A.

melo- (gr. *melos* „cîntec"), element de compunere cu sensul „muzică" (ex. *meloman, melodramă*).

melodíe (MUZ.) **1.** Succesiune organizată de sunete de înălțimi și durate diferite, formînd o unitate cu un sens expresiv. **M.** este elementul esențial al muzicii, principala purtătoare a conținutului emoțional. Există două tipuri fundamentale de **m.**: a) **m.** vocală, caracterizată printr-o succesiune de intervale, adaptate posibilităților fiziologice firești ale vocii omenești; b) **m.** instrumentală, avînd în mod frecvent o structură în alcătuirea căreia intră intervale și succesiuni de intervale greu sau chiar imposibil de executat cu vocea. Caracteristicile modului de alcătuire a melodiei (preferința pentru anumite intervale sau formule metrico-ritmice etc.), implicațiile ei armonice, formează stilul melodic, care se schimbă de la o epocă la alta, variază de la un compozitor la altul. **2.** Denumire convențională a vocii superioare în armonie.

melodrámă (gr. *melos* „cîntec" și *dramma* „acțiune"; LIT.) **1.** (În antichitate) Reprezentație teatrală în care muzica instrumentală întrerupea din cînd în cînd dialogul sau marca intrarea și ieșirea personajelor principale. **2.** (În epoca modernă) Dramă care abundă în efecte patetice și violente (acțiune complicată, lovituri de teatru neverosimile, momente de sentimentalism ieftin, atmosferă sumbră, decoruri sinistre etc.), în scopul de a impresiona cu orice preț spectatorul. A apărut în Franța la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, ca formă a teatrului popular, și se caracterizează prin folosirea unor elemente aparținînd tragediei, dramei burgheze și comediei lacrimogene.

melopée (gr. *melos* „cîntec" și *poieo* „fac"; MUZ.) **1.** (În muzica vechilor greci) Ansamblul regulilor referitoare la cînt. **2.** Declamație muzicală de formă foarte liberă. Prin extensiune, termenul *melopee* denumește o melodie monotonă, tărăgănată.

mélos (gr. „cîntec"; MUZ.) **1.** Noțiune generică desemnînd aspectul cantabil, melodic al muzicii. **2.** (La vechii greci) Melodie; prin extensiune, muzică (ex. **m.** popular).

Melozzo da Forlì *[melóțțo]*, Francesco (1438—1494), pictor italian. A fost influențat de Piero della Francesca. Creația lui **M. da F.** din domeniul picturii murale întruchipează idealurile umaniste ale Renașterii. Personajele sale, realizate într-o viziune monumentală, impun prin noblețea desăvîrșită a trăsăturilor și a ținutei. Maestru al perspectivei, bun desenator, s-a remarcat printr-un modelaj sensibil al formelor și printr-un colorit intens. A pictat pentru papa Sixt al IV-lea o amplă decorație în biblioteca Vaticanului (1477), pentru biserica Sfinții apostoli din Roma „Înălțarea" ș.a.

Melpomene, muza tragediei în mitologia greacă. În reprezentările plastice ține în mînă o mască tragică.

Melville *[mélvil]*, Herman (1819—1891), scriitor american. Nemulțumit de mediul burghez, puritan, ostil aspirațiilor sale, **M.** a dus timp de cîțiva ani o viață de peregrinări pe mări și pe oceane, care constituie sursa de inspirație a majorității scrierilor sale: „Taipi" (1846, trad. rom.), „Omoo" (1847), „Redburn" (1849), „Marți și o călătorie acolo" (1849), „Pierre și ambiguitățile" (1852), „Povestirile din Piazza" (1856) etc. Capodopera lui **M.**, „Moby Dick" (1851, trad. rom.), scriere tulburătoare prin poezia ei tragică, împletind documentarul cu epopeea, face din odiseea căpitanului Ahab, pornit să vîneze o fabuloasă balenă albă, simbolul luptei titanice dintre om și natură, ridicat la semnificația metafizică a conflictului ireductibil dintre bine și rău. Creația lui **M.** este străbătută de protestul împotriva lumii capitaliste, dominată de exploatare și minciună. Scriitorul opune, într-o viziune romantică, modului de viață al țărilor „civilizate", „viața naturală" a

băştinaşilor polinezieni. Oscilaţia lui **M.** între naturismul naiv şi misticism scade valoarea protestului său social. Povestitor captivant, rapsod al peisajului marin şi exotic, creator al unor tipuri umane de puternică vitalitate, **M.** a fost un virtuos mînuitor al simbolului bogat în semnificaţii şi forţă emoţională. Maestru al trecerii de la o tonalitate afectivă la alta, a folosit o varietate largă de mijloace stilistice, adaptate naraţiunii, descrierii, reflecţiei filozofice, ca şi satirei şi pamfletului.

membrână 1. (ANAT.) Pieliţă fină care acoperă sau căptuşeşte diferite organe. — *M. celulară*, diferenţiere protoplasmatică ce înconjură celula. La plante, *m.c.* este celulozică. **2.** (FIZ., TEHN.) **a)** Placă subţire, elastică, întinsă pe un cadru şi care, prin vibraţia sa, poate produce sau transmite sunetele (ex. pielea de pe tobă, placa metalică subţire a unui receptor telefonic). **b)** Placă sau foiţă subţire care separă două medii. — (CHIM., FIZ.) *M. semipermeabilă*, membrană care permite trecerea prin ea a solventului şi a unor substanţe dizolvate, dar opreşte trecerea altor substanţe dizolvate. Se foloseşte la purificarea coloizilor prin dializă, la unele celule de electroliză etc. Se mai numeşte *diafragmă semipermeabilă*.

mémbru (ANAT.), prelungire articulată şi pereche a corpului (ex. mîna, piciorul, aripa, înotătoarea). — (MED.) *M.-fantomă*, senzaţie anormală de prezenţă a unui membru sau a unui segment de membru amputat. Bolnavul are senzaţia că membrul există încă; uneori îl simte deformat, mai mic, alteori *m.-f.* este dureros.

Memfis, vechi oraş în Egipt, aşezat pe malul stîng al Nilului, lîngă delta acestuia. Clădit în timpul primului faraon, Menes, **M.** a devenit apoi capitala Regatului vechi. Preoţimea acestui oraş a avut un rol important în politica reformatoare a lui Amenhotep al IV-lea, din dinastia a XVIII-a. Ruinele lui se mai văd şi azi.

Memling (Memlinc), Hans (c. 1433—1494), pictor flamand. A studiat, probabil, cu Stephan Lochner, la Köln, Rogier van der Weyden şi Simon Marmion. Stabilit din 1466 la Bruges, a lucrat pictură de altar, tablouri cu subiect religios şi portrete.

H. Memling

Lucrările sale se caracterizează prin graţie şi strălucire în colorit. În cele cu subiect religios, **M.** înfăţişează figuri idealizate, pline de gingăşie şi de visare melancolică. Suavitatea figurilor din lucrările cu subiect religios a făcut să fie supranumit „Fra Angelico al Nordului". În portretele după natură, această idealizare dispare în favoarea unei transcrieri mai directe, viguroase a trăsăturilor fizice şi morale ale modelelor. Măiestria delicată şi somptuoasă cu care a tratat peisajul, elementele de arhitectură, costumele sporesc farmecul poetic al picturilor sale. Op. pr.: „Martiriul sf. Sebastian"; „Tripticul lui sir John Donne of Kidwelly", 1468; „Chivotul sf. Ursula"; „Madona lui Martin van Nieuwenhove"; „Bărbatul cu săgeata"; „Portretul lui Tommaso Portinari"; „Portretul soţiei lui Portinari"; „Portretul primarului Guillaume Marcel"; „Portretul Barbarei Marcel" ş.a. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin „Bărbat citind" şi „Femeie rugîndu-se".

Memnon (în mitologia greacă), rege legendar al etiopienilor, în fruntea cărora a participat la războiul troian de partea Troiei; fiul zeiţei Eos (Aurora). A fost ucis de Ahile. Una dintre statuile gigantice ale faraonului Amenophis al III-lea (lîngă Teba, în Egipt) a fost considerată ca înfăţişînd pe **M.** („colosul lui **M.**"). Sunetele pe care această statuie le emitea dimineaţa, vibrînd sub influenţa razelor solare, au fost luate drept vocea lui **M.,** care se adresa mamei sale, Aurora.

memorándum (DR.), document diplomatic cuprinzînd expunerea faptelor şi a aspectelor juridice ale problemei care formează sau va forma obiectul unor tratative. Se anexează de obicei la o notă diplomatică, dezvoltînd şi fundamentînd tezele acesteia.

Memorandumul din 1892, document întocmit în 1892, în Transilvania, de către fruntaşii Partidului naţional român, în care era denunţată împăratului Austro-Ungariei, Franz Joseph I, politica intolerantă şi abuzurile guvernelor din Budapesta faţă de cererile românilor. Act de protest împotriva politicii guvernului maghiar, documentul reprezintă limita superioară la care s-a putut ridica lupta burgheziei române din Transilvania pentru emancipare naţională, după 1848. El nu punea însă problema eliberării naţionale pe baza autodeterminării pînă la despărţirea de Ungaria, se menţinea în cadrul metodelor de luptă strict „legale" şi manifesta o înţelegere incompletă a revendicărilor ţărănimii. Refuzînd să primească delegaţia menită să i-l înmîneze, împăratul a trimis memorandumul (redactat în germană, maghiară şi română) guvernului maghiar, care a înscenat autorilor un proces de „trădare". Procesul, încheiat cu condamnarea inculpaţilor la închisoare între două luni şi cinci ani, a avut un larg răsunet în sînul maselor populare din Transilvania şi din România, care au organizat mari demonstraţii de protest împotriva acţiunilor autorităţilor maghiare şi de solidarizare cu memorandiştii. În străinătate, ecoul acestui proces s-a manifestat printr-un larg curent de simpatie în favoarea cauzei naţionale române.

memoriál, specie literară înrudită cu însemnările de călătorie şi cu memoriile, prin care scriitorul consemnează rea-

H. MEMLING: Portret de bărbat citind. *Ulei pe lemn. Muzeul de Artă al R.P.R.*

lităţi cunoscute şi considerate de interes general. Printre autorii de **m.** din ţara noastră se numără Dinicu Golescu, Gr. Alexandrescu. N. Iorga, M. Ralea, T. Vianu.

memórie 1. (PSIH.) Proces psihic de reflectare a experienţei anterioare, prin fixarea (întipărirea şi păstrarea), recunoaşterea şi reproducerea imaginilor senzoriale, ideilor, stărilor afective sau mişcărilor din trecut. Procesele **m.** se desfăşoară atît în legătură cu reflectarea senzorială cît şi în legătură cu procesele de gîndire şi de limbaj, la unii oameni predominînd **m.** senzorial-intuitivă, la alţii cea verbal-abstractă. Recunoaşterea şi reproducerea, ca procese ale **m.**, sînt condiţionate de procesul fixării, al memorării. *Memorarea* poate fi intenţionată (voluntară) sau neintenţionată (involuntară). *Recunoaşterea* se realizează în prezenţa stimulilor senzoriali sau verbali care au acţionat şi anterior, în vreme ce *reproducerea* se realizează în lipsa acestor stimuli. De aceea, în general, recunoaşterea se realizează mai lesne decît reproducerea. Fenomenul invers memorării este uitarea, care se manifestă prin incapacitatea de a reproduce sau de a recunoaşte, iar uneori prin reproducere sau recunoaştere eronată. Se pot diferenţia *memorarea logică* şi *memorarea mecanică*, dar specifică pentru om este memorarea logică, bazată pe înţelegerea celor memorate. Din punct de vedere neurofiziologic, **m.** poate fi explicată, între altele, prin plasticitatea mare a sistemului nervos, şi în special a emisferelor cerebrale, prin urmele excitaţiilor din scoarţa cerebrală după ce stimulii au încetat să acţioneze, prin fixarea legăturilor condiţionate, care sînt cu atît mai consolidate cu cît asocierile au fost repetate mai mult. În desfăşurarea **m.** intervin diferite tipuri de asociaţii: asociaţia prin contiguitate în spaţiu şi timp, asociaţia prin asemănare şi cea prin contrast. Caracteristice pentru **m.** umană sînt mai ales asociaţiile logice, bazate îndeosebi pe relaţiile de cauzalitate. **2.** (TELEC., ELT.) Dispozitiv pentru înregistrarea şi păstrarea (înmagazinarea) semnalelor purtătoare de informaţie şi care, după extragerea informaţiei înregistrate, este susceptibil de o nouă utilizare. **M.** sînt părţi componente ale calculatoarelor electronice şi ale unor sisteme automate, în care se înregistrează, după o codificare prealabilă, de obicei în codul binar, comenzile, programele, cuvintele, valorile numerice, rezultatele calculelor intermediare etc. Dispozitivele de **m.** sînt caracterizate prin *capacitatea de memorare*, definită, de regulă, pentru codul binar şi egală cu numărul de impulsii care pot fi înmagazinate simultan, prin *timpul de acces*, necesar înmagazinării unei impulsii, şi prin *durata de înmagazinare*. Din punctul de vedere al duratei de înmagazinare, **m.** pot fi *rapide* sau *dinamice*, cu un timp de acces foarte redus, dar cu o durată de înmagazinare scurtă, şi *lente* sau *de durată*, cu o durată de păstrare a informaţiei practic nelimitată, dar cu un timp de acces relativ lung. V. şi înregistrare; matrice; registru.

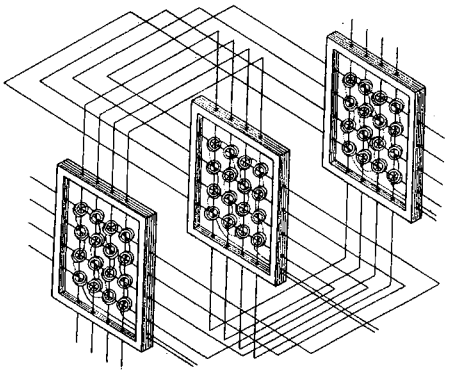

Schema unui dispozitiv de memorie (matrice) cu inele de ferită

memórii, lucrări cu caracter literar, conţinînd însemnări cu privire la evenimente la care a luat parte autorul lor. Spre deosebire de autobiografie, accentul nu cade asupra persoanei care narează, ci asupra întîmplărilor cărora ea le-a fost martor. Printre autorii români de **m.** se numără N. Iorga, E. Lovinescu ş.a.

Memphis *[mémfis]*, oraş în sudul S.U.A., în statul Tennessee, situat pe fluviul Mississippi. 497 590 loc. (1960). Mare piaţă comercială pentru bumbac. Întreprinderi constructoare de maşini, chimice, textile, alimentare. Nod feroviar şi rutier, port fluvial. Universitate.

MEN *(Middle East News Agency)*, agenţie de presă a guvernului Republicii Arabe Unite. A fost înfiinţată în 1955, cu sediul la Cairo.

menáde (MIT.) v. **bacante.**

Menam, fluviu în Tailanda (1 200 km). Izvorăşte din nordul ţării, din munţii Den-Lao, străbate o cîmpie aluvială şi se varsă în golful Siam (Marea Chinei de Sud), formînd o deltă întinsă. Principala arteră de transport a ţării. Navigabil pe o lungime de 400 km, în timpul apelor mari pe 760 km. Intens folosit pentru irigaţii. În delta fluviului este situat oraşul Bangkok.

Menandru (342—292 î.e.n.), dramaturg grec din Atena. S-a format sub influenţa filozofiei lui Epicur şi a lui Teofrast. A scris peste 100 de comedii, dintre care nu s-a păstrat integral decît una („Mizantropul"), iar cîteva, în fragmente („Împricinaţii", „Linguşitorul", „Chitaristul", „Eroul"). Resortul principal al pieselor sale este dragostea, înţeleasă ca sentiment adînc omenesc şi nu ca pasiune generatoare de situaţii tragice sau eroice. Creator al comediei de moravuri şi de caracter, **M.** zugrăveşte cu realism, fără a recurge la satiră violentă, aspecte din viaţa cotidiană a locuitorilor Atenei. Faţă de comedia clasică, ilustrată de Aristofan, el introduce importante inovaţii: renunţă la cor ca erou, rezervîndu-i doar un rol de intermezzo, de antract; măreşte numărul personajelor, ceea ce dă intrigii un caracter mai complex; suprimă parabaza; dă o mai mare însemnătate

decorului; introduce baletul. Comediile sale, scrise într-o limbă simplă, vioaie şi elegantă, au fost adaptate sau imitate de Plaut şi de Terenţiu, iar în epoca modernă folosite ca sursă de inspiraţie de către Shakespeare, Molière, Goldoni ş.a.

Mendel, Gregor Johann (1822—1884), călugăr augustin şi naturalist originar din Moravia. A studiat la Viena matematica, fizica şi ştiinţele naturale. A făcut cercetări experimentale asupra transmiterii ereditare a caracterelor în urma încrucişării unor soiuri diferite de plante. Rezultatele acestor experienţe au fost concretizate în următoarele *legi ale lui Mendel*: 1) indivizii din prima generaţie hibridă, proveniţi din parteneri de rasă pură, au caractere uniforme *(legea uniformităţii caracterelor)*; 2) dintre indivizii din a doua generaţie hibridă, 50% reproduc caracterele hibridului din prima generaţie, 25% sînt de formă pură cu caractere denumite dominante şi 25% sînt de formă pură cu caractere denumite recesive *(legea segregării caracterelor)*; 3) în generaţia a doua şi în cele următoare, caracterele se combină şi se împart la hibrizi în mod independent unele de altele *(legea independenţei caracterelor)*. Unii biologi consideră numai două legi ale lui Mendel: a puităţii gameţilor şi a segregării independente a caracterelor în generaţia a doua după încrucişare. Legile lui **M.** nu se pot pune în evidenţă la indivizi cu anomalii ale numărului de cromozomi şi la plantele apogame. Rezultatele cercetărilor lui **M.**, publicate în 1865, au rămas necunoscute lumii ştiinţifice pînă în 1900, cînd au fost descoperite simultan de H. de Vries, C. Correns şi E. Tschermak. Meritul lui **M.** constă în abordarea experimentală şi cantitativă a problemelor eredităţii, ceea ce a constituit un progres însemnat faţă de tratarea speculativă, predominantă în vremea lui. **M.** este considerat fondatorul geneticii şi precursorul aplicării aparatului matematic (statistic) în biologie.

Mendeleev, Dmitri Ivanovici (1834—1907), chimist rus; profesor la Institutul tehnologic, apoi la Universitatea din Petersburg, a fost membru corespondent al Academiei de

D. I. Mendeleev

Ştiinţe din Petersburg. A desfăşurat o intensă activitate ştiinţifică şi pedagogică. Cel mai important rezultat al activităţii creatoare a lui **M.** a fost descoperirea legii periodicităţii şi crearea sistemului periodic al elementelor, una dintre cele mai mari generalizări ale chimiei. În lumina legii periodicităţii, Mendeleev a corectat greutatea atomică a unor elemente şi a prezis existenţa şi proprietăţile altora (galiu, germaniu, cadmiu), descoperite întocmai mai tîrziu. A efectuat, de asemenea, cercetări în domeniul soluţiilor, al tehnologiei ţiţeiului şi s-a ocupat de o serie de probleme ca gazificarea subterană a cărbunelui şi obţinerea directă a fierului şi oţelului din minereuri. În 1868 a publicat lucrarea „Bazele chimiei", în care chimia anorganică este expusă pe baza legii periodicităţii.

mendeleéviu (CHIM.), *Md.* Element transuranic sintetic, cu nr. at. 101. Formează combinaţii în treapta de valenţă trei.

Mendele Mocher-Seforim (pseudonimul lui *Şolem Iakob Abramovici*) (1836—1917), scriitor evreu, părintele literaturii idiş. A trăit în Rusia. Naraţiunile sale (povestirea „Fişke şchiopul", 1869, trad. rom.; alegoria „Flecăreala", 1873; poemul epic „Peregrinările lui Beniamin al treilea", imitaţie după „Don Quijote", 1878; romanul „Inelul purtător de noroc", 1888—1889 ş.a.), remarcabile prin realismul lor, înfăţişează cu simpatie şi cu umor viaţa oamenilor fără căpătîi, supunînd în acelaşi timp unei ascuţite critici oficialităţile ghetourilor, exploatarea şi birocraţia. Fin observator al relaţiilor sociale, creator al unui stil devenit clasic, **M.** a exercitat o considerabilă influenţă asupra dezvoltării literaturii idiş.

Mendelsohn, Alfred (n. 1910), compozitor român, profesor la Conservatorul „Ciprian Porumbescu" din Bucureşti, maestru emerit al artei din R.P.R. A scris lucrări în genuri variate: simfonii (simfonia a IV-a cu cor, „Apelul păcii", 1949; a VII-a, 1961); lucrări vocal-simfonice („Cantata Bucureştiului", pe versuri de Şt. Iureş şi N. Labiş, 1952; oratoriile "Horia", pe versuri de V. Bîrna, 1957; „1907", pe versuri de T. Arghezi), balete („Călin", după M. Eminescu, şi „Harap Alb", după I. Creangă), piese simfonice (poemul „Prăbuşirea Doftanei", 1950), lucrări concertante, muzică pentru diferite formaţii de cameră, muzică de film, lieduri, cîntece de masă. Vădind preocuparea de a oglindi imagini din viaţa nouă a patriei sau de a evoca figuri şi fapte eroice din trecutul istoric, creaţia lui **M.** se caracterizează printr-un larg suflu simfonic, prin înclinaţia către patosul liric-eroic, printr-un viu colorit armonic-orchestral. Laureat al Premiului de stat.

Mendelssohn - Bartholdy *[méndəlszon]*, Felix (1809—1847), compozitor, pianist, or-

F. Mendelssohn-Bartholdy

ganist şi dirijor german. A fost profesor şi director al primului Conservator german (Leipzig, 1843), înfiinţat de el. Şef de orchestră al concertelor orchestrei „Gewandhaus" din Leipzig, **M.** a contribuit la răspîndirea muzicii romantice. Autor de opere, oratorii („Paulus", 1836; „Elias", 1846), simfonii („Italiana", 1833; „Scoţiana", 1842), uverturi programatice (printre care „Visul unei nopţi de vară", după Shakespeare). A mai scris un concert pentru vioară (1844) şi două pentru pian şi orchestră, binecunoscutul ciclu de „Cîntece fără cuvinte" pentru pian etc. În creaţia sa, tendinţele romantice se împletesc cu tradiţiile clasice. Muzica lui **M.** nu atinge o mare adîncime şi forţă dramatică, dar excelează în momentele de inspiraţie poetică, de atmosferă feerică sau de vervă scînteietoare. Accesibilă, pătrunsă de inflexiunile cîntecului popular german, ea se remarcă prin melodicitate pregnantă, prin folosirea iscusită a mijloacelor de expresie, prin eleganţa şi claritatea formei.

Mendez *[mendés]*, Leopoldo (n. 1902), gravor şi pictor muralist mexican. Imaginile create de **M.** se remarcă prin forţa lor expresivă şi prin limbajul lor sintetic. A lucrat gravuri în lemn şi litografii, grafică de şevalet, ilustraţii de carte, afişe, generice pentru filme şi grafică monumentală (ciclul „În numele lui Hristos", în care denunţă asasinarea învăţătorilor progresişti de către clericalo-fascişti, 1939; ciclul „Stampele revoluţiei", gravurile pentru genericele filmelor „Rău ascuns", „Ţărancă", „O zi fără viaţă", „Singurătatea ascunsă"). **M.** a realizat şi importante decoraţii murale în oraşul Mexico.

Mendoza *[mendósa]*, oraş în Argentina, situat la poalele Anzilor. 109 150 loc. (1960). Centru viticol. Industrie alimentară şi uşoară. Oraşul este aşezat pe magistrala feroviară transandină. Universitate.

Menelau (în mitologia greacă), regele Spartei, fiul lui Atreu şi fratele lui Agamemnon, unul dintre eroii „Iliadei" lui Homer. Răpirea soţiei sale, Elena, de către Paris a dus la dezlănţuirea războiului troian. Învingător în război, **M.** şi-a redobîndit soţia şi, după o

Menelau şi Elena. După un vas grecesc antic

pribegie de şapte ani, a reuşit să se întoarcă în Sparta.

Menelau (sec. I î.e.n.), matematician şi astronom grec din Alexandria. În lucrarea sa „Sphaerica" se găsesc elemente de trigonometrie sferică şi este expusă teorema cu privire la patrulaterul complet. — *Teorema lui M.*, teoremă conform căreia orice dreaptă care taie laturile (sau prelungirile laturilor) unui triunghi

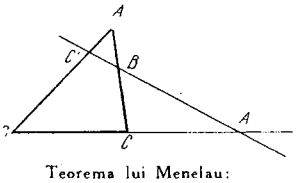

Teorema lui Menelau:

$$\frac{A'B}{A'C} \cdot \frac{B'C}{B'A} \cdot \frac{C'A}{C'B} = 1$$

determină pe acestea şase segmente, astfel încît produsul lungimilor a trei segmente care nu au extremităţi comune este egal cu produsul lungimilor celorlalte trei segmente.

Menelik al II-lea, împărat (negus negesti) al Etiopiei (1889—1913). Venit la putere cu sprijinul Italiei, **M. al II-lea** a intrat în conflict cu aceasta, deoarece Italia a încercat să instituie asupra Etiopiei protectoratul său, ceea ce a avut ca urmare războiul italo-abisinian (1895—1896), terminat cu înfrîngerea Italiei. **M. al II-lea** nu a recunoscut înţelegerea intervenită între Anglia, Franţa şi Italia (1906) privind împărţirea Etiopiei în zone de influenţă. În scopul întăririi puterii centrale, el a înfăptuit o serie de reforme administrative, a creat o armată regulată şi a dus o luptă susţinută împotriva tendinţelor separatiste ale feudalilor.

Menéndez Pidal, *[menéndeo]*, Ramón (n. 1869), filolog, lingvist şi istoric spaniol, profesor la Universitatea din Madrid, preşedinte al Academiei Spaniole, membru de onoare al Academiei R.P.R.; întemeietor al „Revistei de filologie spaniolă" (1914). A publicat numeroase ediţii de texte vechi spaniole, printre care mai importante sînt „Cronicile generale ale Spaniei" (1898), „Cîntecul Cidului" (3 vol., 1908—1911) şi „Romanţe hispanice" (1953). Aplicînd metodele geografiei lingvistice la studiul poeziei populare spaniole, a creat aşa-numita geografie folclorică. Este autorul unor opere fundamentale pentru istoria limbii spaniole („Manual de gramatică istorică spaniolă", 1904, şi „Originile limbii spaniole", 1926).

Menéndez y Pelayo *[menéndeθ]*, Marcelino (1856—1912), critic, estetician şi istoric literar spaniol. A fost profesor la Universitatea din Madrid şi membru al Academiei Spaniole. A scris erudite studii privitoare la istoria Spaniei şi a literaturii spaniole („Istoria eterodocşilor spanioli", 1880—1882; „Istoria ideilor estetice în Spania", 9 vol., 1883—1891; „Originile romanului spaniol", 4 vol., 1905—1915) şi al unor cuprinzătoare antologii poetice şi bibliografii. Ca om politic, a fost conservator.

Menenius Agrippa (sec. V î.e.n.), patrician roman, rămas celebru prin felul cum a demonstrat plebeilor romani răzvrătiţi şi retraşi pe Muntele Sacru (494 sau 471 î.e.n.) necesitatea revenirii lor la Roma. El a comparat colaborarea dintre plebei şi patricieni cu întrajutorarea membrelor corpului omenesc.

Menes, primul faraon atestat de istorie, către sfîrşitul mileniului al IV-lea î.e.n. El a unificat Egiptul şi a concentrat în mîinile sale autoritatea religioasă şi pe cea politică.

menestrél (LIT.), cîntăreț, recitator, poet, muzician și instrumentist, călător sau stabilit pe lîngă un senior feudal. Reprezentativ pentru cultura franceză medievală, **m.** era de obicei de origine socială modestă.

Menger *[méngər]*, Carl (1840—1921), economist burghez austriac, unul dintre întemeietorii școlii austriece din economia politică. În scopul mascării sursei profitului, a încercat să opună teoriei marxiste a valorii determinate prin muncă teoria neștiințifică, subiectivistă, a valorii determinate de utilitatea finală.

ménghină (TEHN.), dispozitiv de prindere a pieselor care urmează a fi prelucrate manual sau cu unele mașini-unelte, a unor scule, a unor instrumente de măsură etc. Este compusă din două fălci: una fixă, iar cealaltă mobilă (care poate fi apropiată sau depărtată de cea fixă cu ajutorul unui șurub) și un corp care servește la fixarea pe bancul de lucru sau pe mașina-unealtă. Se deosebesc: *m. cu picior*, la care falca mobilă se rotește în jurul unui pivot orizontal; *m. paralelă*, la care falca mobilă are o mișcare de translație ghidată de corpul acesteia; *m. de mînă*, de dimensiuni mici, la care fălcile sînt articulate printr-un bulon; *m. de mașină*, asemănătoare cu **m.** paralelă, dar care se fixează pe unele mașini-unelte (ex. pe mașini de găurit,

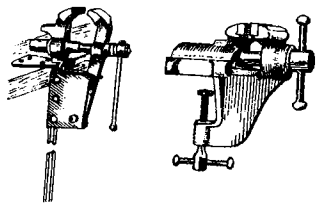

Menghine

de frezat etc.); *m. pentru țevi*, destinată prinderii țevilor în vederea tăierii, filetării etc.

Mengli-Ghirei, han al Crimeii între 1468 și 1515 (cu întreruperi). În timpul lui, hanatul Crimeii a devenit vasal Imperiului otoman (1475). În lupta împotriva Marii hoarde, **M.-G.** a încheiat o alianță cu țarul Rusiei Ivan al III-lea, folosită de acesta și în lupta împotriva Lituaniei și a hanatului din Kazan.

Mengs, Anton Raphael (1728—1779), pictor și estetician german. Alături de Winckelmann a fost unul dintre teoreticienii neoclasicismului. A tratat subiecte mitologice, biblice și din istoria antică, lucrînd multă vreme la Roma (fresca „Parnasul" din vila Albani), precum și la Curtea din Madrid a regelui Carol al III-lea. Compozițiile sale se caracterizează prin exactitate rece, fast și retorism. Portretele lui, mai puțin academice, sînt valoroase prin autenticitate („Autoportret"; „Portretul tatălui", 1744).

menhíre (celt. *men* „piatră" și *hir* „lung"), monumente megalitice de cult sau funerare, constituite din blocuri înalte de piatră necioplită, înfipte în pămînt; sînt izolate sau așezate în aliniamente. **M.** datează de la sfîrșitul epocii neolitice.

Menhir

menilít (PETROGR.), rocă sedimentară alcătuită în cea mai mare parte din opal, la care se adaugă substanță argiloasă și organică, precum și hidroxizi de fier. Este de culoare neagră sau brună cu aspect vărgat și provine din transformarea unor depozite diatomitice. **M.** este răspîndit în depozitele oligocene din Carpați.

meníngе (ANAT.), numele celor trei învelișuri membranoase care înconjură măduva spinării și creierul: dura-mater, arahnoida și piamater. Prin **m.** trec vasele sanguine nutritive spre scoarța cerebrală.

meningítă (MED.), inflamație a meningelor creierului și măduvei spinării. Poate fi provocată de bacterii, virusuri sau poate fi de natură toxică ori alergică. După natura agentului patogen, se cunosc variate tipuri de meningită: **m.** tuberculoasă, **m.** sifilitică, **m.** pneumococică etc. Cea mai frecventă este *m. epidemică*, provocată de meningococ; este o boală contagioasă, care apare în special la copii și la tineri și care se manifestă prin vărsături, dureri de cap, înțepenirea cefei, fotofobie, febră și uneori prin convulsii. Se tratează cu sulfamide, antibiotice, ser antimeningococic.

meningocóc (MICROBIOL.; *Neisseria meningitidis*), specie de diplococ, gram-negativ, agentul patogen al meningitei.

menísc 1. Corp sau figură geometrică convexă pe o parte și concavă pe partea opusă (ex. lentilele convex-concavă și concav-convexă). **2.** (FIZ.) Suprafața liberă, curbată a unui lichid în vecinătatea unui corp solid. Într-un tub capilar, **m.** unui lichid poate fi concav sau convex, după cum lichidul udă sau nu udă pereții tubului. **3.** (ANAT.) Fibrocartilaj interarticular, în formă de disc, care completează unele articulații, de exemplu articulația tibiofemurală (articulația genunchiului).

Menkes, Benedict (n. 1904), embriolog român, profesor universitar, membru corespondent al Academiei R.P.R. În lucrările sale s-a ocupat de diverse probleme de biologie, morfologie și embriologie experimentală, precum și de dinamica dezvoltării reactivității în ontogeneza embrionului. Op. pr.: „Cercetări de embriologie experimentală" (1958). Laureat al Premiului de stat.

menopáuză (gr. *men* „lună" și *pausis* „încetare"; MED.), fenomen fiziologic complex care constă în încetarea definitivă a menstruației la femeie (la vîrsta de 45—50 de ani sau mai devreme, în caz de insuficiență ovariană). **M.** este însoțită de obicei de o serie de tulburări neurovegetative (valuri de căldură, insomnii, palpitații etc.) ca o consecință a dezechilibrului neuroumoral produs prin încetarea funcției ovariene. — *M. artificială*, suprimare a menstruației, ca urmare a îndepărtării chirurgicale a ovarelor sau a reducerii, pînă la dispariție, a funcțiilor endocrine ale acestora prin iradierea cu raze Roentgen.

Menorca, insulă în arhipelagul spaniol Baleare din Medi-

terana occidentală. Suprafaţa: 754 km². Populaţia: circa 44 000 loc. Se cultivă viţă de vie, pomi fructiferi etc.; se practică creşterea oilor şi pescuitul. Principalul oraş şi port: *Mahón*.

menóu (ARHIT.), profil vertical de piatră, lemn sau metal, care serveşte la împărţirea unei deschideri (fereastră sau uşă) în mai multe părţi. Termenul este folosit în special în arhitectura gotică. În ţara noastră, s-au utilizat **m.** la construcţiile gotice din Transilvania şi la cele de influenţă gotică din arhitectura feudală moldovenească.

menstruaţie (lat. *menstruus* „în fiecare lună"; MED.), pierdere de sînge cu punct de plecare uterin, la femeia adultă. Se produce regulat şi periodic (aproximativ la patru săptămîni), exceptînd perioadele de sarcină şi de alăptare **M.** apare la pubertate, ca urmare a modificărilor ciclice morfofuncţionale şi hipofizo-ovariene. Cînd **m.** este foarte abundentă, ca în unele boli endocrine (hiperfoliculinie), se numeşte *menoragie*, iar cînd pierderile de sînge sînt în afara perioadelor **m.**, se numeşte *metroragie*. **M.** încetează la menopauză.

menşevísm, curent oportunist de dreapta în cadrul social-democraţiei ruse. A apărut ca grup oportunist la cel de-al doilea Congres al P.M.S.D. din Rusia (1903). Denumirea de **m.** este legată de faptul că la acest congres grupul respectiv a rămas în minoritate (= menşinstvo) la alegerea organelor centrale ale partidului. Negînd rolul partidului ca instrument principal al clasei muncitoare în lupta pentru socialism, manifestîndu-şi ostilitatea faţă de centralismul democratic şi faţă de disciplina de partid, menşevicii au promovat o linie oportunistă în principalele probleme ideologice, organizatorice, tactice şi teoretice ale luptei partidului. Au fost excluşi din P.M.S.D.R. în 1912. Menşevicii s-au manifestat în timpul primului război mondial ca social-şovinişti, declarîndu-se pentru sprijinirea războiului imperialist. În ajunul Revoluţiei din Octombrie, menşevicii au trecut făţiş pe poziţii contrarevoluţionare, participînd apoi în timpul războiului civil la comploturile împotriva Puterii sovietice.

Menşikov, Aleksandr Danilovici (1673—1729), om de stat rus, talentat comandant de oşti, cel mai apropiat colaborator al lui Petru cel Mare. S-a remarcat în timpul războaielor duse de Petru I împotriva Suediei, îndeosebi în lupta de la Poltava (1709). În timpul domniei Ecaterinei I, **M.** a fost conducătorul de fapt al Rusiei. Învinuit de abuzuri, a fost surghiunit la moşia sa (1727), apoi deportat în Siberia, unde a şi murit.

méntă (BOT.) v. **izmă.**

mentól (FARM.), produs obţinut din uleiul extras din planta *Mentha piperita* sau pe cale sintetică. Are o uşoară acţiune antiseptică şi calmantă. Este folosit în special pentru mucoasele nazale şi faringiene.

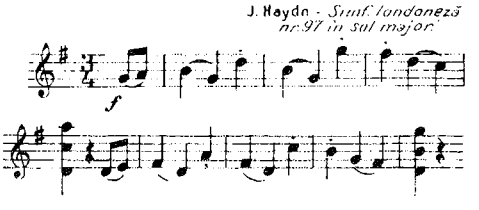

Menuet

Mentor (în „Odiseea" lui Homer), educatorul lui Telemah, fiul lui Ulise. Zeiţa Atena ia în cursul epopeii de mai multe ori înfăţişarea lui **M.** pentru a-l ajuta pe Telemah sau pe Ulise. Prin extensiune, termenul a devenit nume comun, cu sensul de „educator, sfătuitor".

méntor, *metoda mentorului* (GENET.), metodă care constă în modificarea dirijată a caracterelor unei plante tinere prin altoirea acesteia pe o plantă mai bătrînă *(mentor)*. Această metodă a fost elaborată de I.V. Miciurin.

Mentovich *[méntovici]*, Ferenc (1819—1879), gînditor materialist maghiar din Transilvania. A fost profesor de ştiinţe naturale la Tg.-Mureş. Luptător activ împotriva idealismului, a susţinut, în polemică cu gînditorul idealist transilvănean Brassai Sámuel, ideea unităţii indisolubile dintre materie şi forţă, negînd existenţa unei „forţe vitale" şi a oricărei forţe spirituale supranaturale. Materialismul lui a avut însă un caracter mecanicist şi a suferit influenţa materialismului vulgar. Op. pr.: „Concepţia nouă despre lume" (1863, arsă de cenzură; ed. a doua, 1870).

Men-ţzî (Mencius) (372—289 î.e.n.), filozof idealist chinez, discipol al lui Confucius. Ca exponent al aristocraţiei sclavagiste, a combătut democratismul lui M o-ţ z î. A enunţat teza naturii bune a omului şi a dezvoltat tezele clasice ale lui Confucius. Ideile sale au fost expuse în cartea „Men-ţzî".

menuét, dans vechi francez, de origine populară, în măsură de 3/4, cu tempo moderat şi cu caracter ceremonios. Se execută de patru perechi, ca la cadril. A fost introdus în sec. al XVII-lea ca dans de curte şi considerat model al dansurilor de salon, căpătînd o mare răspîndire în sec. XVII—XVIII. Preluat şi dezvoltat creator de compozitorii preclasici (Lully, Bach), s-a încetăţenit în operă, balet, suită şi apoi în sonată şi simfonie, ca parte a treia, datorită mai ales lui Haydn şi Mozart.

Menuhin, Yehudi (n. 1916), virtuos violonist american, elev

Y. Menuhin

al lui L. Persinger, A. Busch şi G. Enescu. A întreprins turnee de concerte în întreaga lume; a participat la primul Festival Internaţional „George Enescu" (1958).

Menumorut (sec. X—XI), conducător al formațiunii statale românești de tip feudal din Crișana, cu centrul la Biharea. A organizat o dîrză rezistență împotriva expansiunii maghiare, dar după lupte grele a fost înfrînt. Este menționat în cronica lui Anonymus.

Menzel *[ménțəl]*, Adolph von (1815—1905), pictor și grafician german realist. S-a remarcat ca gravor încă din 1833 (seria „Peregrinările unui artist"), a ilustrat „Istoria lui Frederic cel Mare" de F. Kugler ș.a. A pictat compoziții inspirate din istoria Germaniei și din viața lui Frederic al II-lea („Un concert la Sans-Souci", 1852; „Bătălia de la Hochkirch", 1853). În tablourile de gen, **M.** s-a dovedit un observator perspicace al vieții sociale a timpului său și al naturii, redînd cu lirism atmosfera și lumina („Teatrul Gymnase din Paris", „Cameră cu balcon" ș.a.). După revoluția din 1848—1849, căreia i-a închinat tabloul „Funeraliile celor căzuți în zilele de martie" (1848), în creația lui **M.** s-au accentuat tendințele democratice, temele abordate fiind inspirate din viața și munca poporului („Uzina de laminate", 1875 ș.a.). A pictat, de asemenea, peisaje ample cu multe personaje („Piazza d'Erbe din Verona"). Creația sa se remarcă prin bogăția și exactitatea observației, inventivitate în compoziție, măiestrie. Lucrările lui **M.** sînt considerate a fi cele mai valoroase opere ale artei realiste germane din sec. al XIX-lea.

Menzies *[ménziz]*, Robert Gordon (n. 1894), om politic australian, prim-ministru al Uniunii Australiene (din 1949), lider al Partidului liberal. A fost prim-ministru și între 1939 și 1941.

menzíl (IST.) **1.** Denumire dată serviciului de poștă din țările române în sec. XVII—XVIII. Pentru buna funcționare a serviciului de poștă, domnia a instituit dări speciale: caii de **m.**, fînul de **m.** etc. Serviciul, reorganizat în timpul primei domnii în Țara Românească (1774—1782) a lui Alexandru Ipsilanti, cuprindea un număr de stațiuni la distanțe determinate (circa 20 km), de unde și unitatea de măsură a distanței, denumită *poștă*. **2.** Curier, ștafetă.

meoțián (STRAT.), primul etaj al pliocenului din R.P.R., reprezentat prin marne, gresii, calcare oolitice, nisipuri, care conțin faună de lamelibranhiate, gasteropode, mamifere etc. Depozitele **m.** se găsesc în zona precarpatică din valea Trotușului pînă în valea Dîmboviței, în Platforma Moldovenească, în Depresiunea Getică etc. În regiunea cutelor diapire din zona precarpatică, depozitele **m.** conțin zăcăminte de petrol, iar în bazinul Comănești (reg. Bacău) și pe valea Milcovului (între Nara și Reghin) conțin cărbuni.

meplát (ARTE PLAST.), plan intermediar care asigură tranziția între două planuri plate; de atenuarea sau de accentuarea lui depinde reliefarea formelor. În sculptură sau în ceramica decorativă, **m.** constituie varietatea de basorelief în care, față de fondul-suport, formele din primul plan ies foarte puțin în afară, pentru ca umbrele lor să nu ascundă formele din planurile următoare.

mercantiláje (POLIGR.), imprimate folosite în activitatea comercială (ex. formulare de adrese cu antet, facturi, etichete, cărți de adrese etc.).

mercantilísm (ital. *mercante* „negustor"), doctrină economică care a stat la baza politicii unor state europene (Anglia, Franța, Italia etc.) din sec. XV—XVIII, folosită de burghezia în dezvoltare în scopul acumulării metalelor prețioase, considerate drept principala avuție. Mercantiliștii identificau avuția cu banii și considerau sfera circulației, și îndeosebi comerțul exterior, drept sursă nemijlocită a avuției. Profiturile, după părerea lor, sînt datorate faptului că marfa se vinde mai scump decît se cumpără. În realitate, în procesul circulației nu se crează nici valoarea, nici plusvaloarea, ci se repartizează doar plusvaloarea, creată în producție. Printre teoreticienii **m.** au fost: W.H. Stafford și Th. Mun în Anglia, A. de Montchrétien și J.B. Colbert în Franța, I.T. Posoșkov în Rusia ș.a. În aplicarea politicii economice mercantiliste au existat două etape. Prima, *mercantilismul timpuriu* (sec. al XV-lea), sau, cum îl denumea K. Marx, „sistemul monetar", care urmărea realizarea unei balanțe monetare active, atragerea unei cantități cît mai mari de bani în țară prin exportul de mărfuri și cumpărarea unui volum mai mic de mărfuri din alte țări, interzicerea exportului de monedă, adoptarea unor legi privind cheltuirea în țara respectivă a valutei locale etc. Creșterea continuă a forțelor de producție, sporirea considerabilă a volumului comerțului au determinat trecerea la *mercantilismul dezvoltat*, politică economică ce urmărea realizarea unei balanțe comerciale active, totalul exportului de mărfuri al unei țări trebuind să depășească totalul importului ei; căile preconizate de această politică erau acapararea de noi piețe, jaful colonial, forțarea exportului de mărfuri, aplicarea protecționismului etc. Mercantiliștii au meritul de a fi studiat cu ajutorul metodei descriptive fenomenele economice așa cum erau ele în realitate, contribuind la eliberarea gîndirii economice de sub tutela scolasticii și la pregătirea condițiilor pentru desprinderea ei ca un domeniu independent al gîndirii sociale. De aceea, pentru epoca sa, **m.** era un curent progresist de gîndire economică. Dar, cercetînd numai fenomenele de suprafață ale procesului circulației mărfurilor, mercantiliștii n-au putut descoperi esența fenomenelor economice, legile obiective care le guvernează.

mercaptáni (CHIM.), *R—SH*. Substanțe organice derivate de la acidul sulfhidric *(H_2S)*, prin înlocuirea unui atom de hidrogen cu un radical organic. Sînt de obicei lichide, cu miros neplăcut și foarte persistent. Se întrebuințează la odorizarea gazelor combustibile în scopul sesizării pierderilor accidentale din conducte sau din recipienți, în unele sinteze organice etc. (ex. metil-mercaptan sau metan-tiol, $CH_3—SH$,

etil-mercaptan sau etan-tiol, $C_2H_5—SH$). Sin. *tioli, tioalcooli.*

Mercator (pe numele adevărat *Gerhard Kremer*) (1512—1594), mare cartograf olandez. **M.** a realizat un nou sistem de întocmire a hărților (proiecția cilindrică care îi poartă numele, 1569), utilizat pentru hărți de navigație. Principala sa operă este „Atlasul" („Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi", 1595), o culegere de hărți ale țărilor europene, care sintetizează cunoștințele geografice de la sfîrșitul sec. al XVI-lea.

mercenár, ostaș, de cele mai multe ori străin, care se angajează și luptă în schimbul unei solde. Armatele de **m.** au avut o mare răspîndire în Europa, îndeosebi în secolele XV—XVII. În țările române, **m.** erau denumiți l e f e g i i.

merceologíe (lat. *merx, mercis* „marfă" și gr. *logos* „știință"), disciplină al cărei obiect îl constituie studierea proprietăților fizice și chimice ale mărfurilor, în strînsă legătură cu calitatea și condițiile de păstrare a lor. **M.** are un rol important în descoperirea factorilor care duc la îmbunătățirea calității și la lărgirea sortimentelor de mărfuri, precum și a condițiilor de păstrare a lor.

mercerizáre (IND. TEXT.), operație de tratare a scularilor sau a țesăturilor de bumbac cu soluții de hidroxid de sodiu (250—300 g/l), pentru a le mări rezistența la rupere, a le face mai lucioase și a le da un aspect mai mătăsos și mai compact.

Mercur (ASTR.), planetă a sistemului nostru solar. Distanța sa față de Soare variază între 0,307 și 0,466 unități astronomice. Revoluția siderală completă durează 88 de zile terestre. Deoarece distanța unghiulară maximă între Soare și Mercur este mică (27°), acesta este greu observabil; el se vede la vest, puțin timp după apusul Soarelui, și la est, înainte de răsăritul Soarelui. **M.** are un diametru de 4 840 km; este lipsit de atmosferă și îndreaptă mereu aceeași față spre Soare, de aceea temperatura sa pe partea luminată ajunge la circa 350°C, iar pe fața întunecată scade pînă la —200°C.

mercúr (CHIM.), *Hg.* Element cu nr. at. 80; gr. at. 200,61; gr. sp. 13,59; p.t. —38,84°C; p.f. 356,95°C. Se găsește în natură sub formă de sulfură (cinabru) și, mai rar, în stare nativă. Este un metal lichid la temperatura obișnuită, destul de volatil, alb-argintiu, cu un luciu puternic. Reacționează ușor cu halogenii și cu sulful. Formează două serii de combinații cu formulele generale: Hg_2X_2 și HgX_2 (în care X poate fi un halogen sau un anion monovalent). Este toxic. Cu multe metale formează aliaje numite a m a l g a m e, care au numeroase utilizări (ex. în dentistică, la extragerea aurului și a argintului, în chimia preparativă ca reducător, în electrotehnică etc.) **M.** se întrebuințează la umplerea termometrelor, barometrelor, manometrelor etc., ca electrod, la prepararea cinabrului artificial folosit ca pigment, în medicină etc. În R.P.R. se găsesc minereuri de **m.** la Izvorul Ampoiului (Munții Apuseni). Sin. *argint viu, hidrargir.*

mercuriál (de la numele propriu *Mercur* zeul comerțului), lista zilnică a prețurilor la produsele alimentare, afișată în piețe. În R.P.R., pentru piața organizată (comerțul de stat și cooperatist), prețurile respective sînt obligatorii; pentru piața neorganizată, ele sînt informative.

Mer de Glace *[mer dö glas]*, cel mai însemnat ghețar din masivul Mont Blanc (Alpii francezi), situat pe versantul lui nordic. Lung de 12 km și lat de circa 2 km, coboară pînă la altitudinea de 1 150 m.

Meredith *[mérədiθ]*, George (1828—1909), scriitor realist-critic englez. Romanele sale descriu cu minuțiozitate și obiectivitate viața aristocrației engleze din epoca victoriană, sistemul de educație tradiționalist promovat în familiile nobile („Calvarul lui Richard Feverel", 1859), luptele dintre partidele politice („Cariera lui Beauchamp", 1876), ipocrizia și individualismul păturilor stăpînitoare („Egoistul", 1879). Maestru al analizei psihologice, **M.** a cultivat însă un stil prețios, adesea obscur.

Merejkovski, Dmitri Sergheevici (1865—1941), filozof și scriitor rus. Situat pe poziții deschis anticomuniste, a părăsit în 1919 Rusia, stabilindu-se la Paris. A propovăduit ideea unui neocreștinism menit să înlocuiască ortodoxismul cu o religie universală, în care creștinismul și păgînismul să se îmbine. Sub semnul aceleiași metafizici teologice stau operele de evocare istorică (trilogia „Crist și Anticrist", 1896—1905), ca și eseurile sale („Tolstoi și Dostoevski", 1901—1902).

Mergenthaler *[mérgəntalər]*, Ottmar (1854—1899), inventator german, emigrat în 1872 în S.U.A. A inventat și a perfecționat linotipul.

Mérida, oraș în Mexic, situat în nordul peninsulei Yucatan. 177 400 loc. (1960). Industrie alimentară și textilă. Centru comercial, nod feroviar și rutier al peninsulei Yucatan. Universitate, muzeu de istorie. În apropiere se află importante vestigii din civilizația indienilor maya.

meridián 1. (MAT.) Curbă rezultată din intersecția unei suprafețe de rotație cu un plan care trece prin axa de rotație a suprafeței. **2.** (ASTR.) *Meridian ceresc,* intersecție a sferei cerești cu planul care trece prin axa lumii și prin zenitul punctului la care se referă de pe suprafața Pămîntului. **3.** (GEOGR.) *Meridian geografic,* intersecție a suprafeței Pămîntului cu semiplanul care se sprijină pe axa polilor geografici și trece prin punctul la care se referă de pe suprafața Pămîntului. *M.g.* constituie linia de reper pentru măsurarea longitudinii geografice. Se mai numește *m. terestru.* — *Meridianul de origine,* meridianul geografic folosit ca origine pentru măsurarea longitudinilor geografice. În mod convențional, ca *m. de o.* a fost adoptat meridianul care trece prin Greenwich (Anglia). Ora solară medie a fusului orar al acestui meridian se numește *timp universal* (T.U.). Sin. *primul meridian, meridianul zero.* **4.** (GEOFIZ.) *Meridian magnetic,* intersecție a suprafeței Pămîntului cu planul vertical care

conține direcția locală a intensității cîmpului magnetic terestru.

Mérimée, Prosper (1803—1870), scriitor francez, creatorul nuvelei moderne în literatura franceză. A fost membru al Academiei Franceze. A debutat ca dramaturg, cu piese anticlericale și antișovine („Teatrul Clarei Gazul", 1825) sau de evocare a marii răscoale țărănești de la 1358 din Franța („Jacqueria", 1828). Sub influența lui W. Scott, dar dintr-o perspectivă cu puternice elemente realist-critice, a compus romanul istoric „Cronica domniei lui Carol al IX-lea" (1829, trad. rom.). Moravurilor aspre ale corsicanilor le-a consacrat romanul „Colomba" (1840, trad. rom.). **M.** s-a afirmat însă cu deosebire ca nuvelist, abordînd subiecte inspirate din realitățile corsicane („Matteo Falcone", 1829, trad. rom.), spaniole („Federigo", 1829; „Carmen", 1845, care a stat la baza libretului operei cu același titlu a lui G. Bizet), franceze („Arsène Guillot", 1840) sau din viața inumană a sclavilor negri („Tamango", 1829). Romantic prin dezbaterea conflictelor pasionale și prin înclinația spre exotism, arheologie și folclor, **M.** are însă darul observației minuțioase și cultul amănuntului revelator. Stilul său sobru, concis, impersonal, simplu îl apropie de realismul lui Stendhal și Balzac. A întreținut relații de prietenie cu V. Alecsandri și, în 1856, a analizat cu simpatie versiunea franceză a poeziilor populare românești publicate de acesta.

merinós (ZOOTEHN.), rasă de oi care constituie principala producătoare de lînă fină. Provenind din Asia Mică, unde se cunoșteau cu 800 de ani î.e.n., oile **m.** s-au aclimatizat cu ușurință în diferitele părți ale globului și astfel astăzi reprezintă, împreună cu metișii, peste 40% din șeptelul ovin mondial. În ceea ce privește conformația, rasa **m.** se caracterizează, în general, printr-o talie mijlocie; masculii au un cap masiv cu coarne bine dezvoltate. Pielea formează o salbă și cute caracteristice în regiunea gîtului, cu 2—3 „cravate". Extinderea liniei pe extremități este foarte pronunțată. Oile **m.** au dat naștere unor

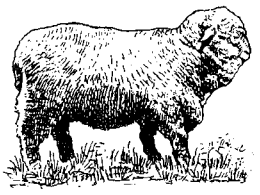

Merinos

tipuri și varietăți diferite (ex., în Franța, *m. rambouillet* și *m. precoce*, în Germania *m. electoral* și *m. negretti*, în Australia *m. australian*, în U.R.S.S. *m. sovietic*, *m. de munte azerbaidjan* și *m. de Stavropol*, în S.U.A. *m. tip A*, *B* și *C* etc.). În România, introducerea rasei **m.** a început din 1805, o dezvoltare deosebită luînd însă în ultimii 20 de ani. — *M. de Palas*, rasă de ovine specializată pentru lînă și carne, creată în țara noastră la stațiunea experimentală zootehnică Palas, reg. Dobrogea. La baza formării *m. de P.* a stat încrucișarea oilor locale dobrogene cu oi din rasa **m.** rambouillet și apoi cu **m.** precoce german, însoțită de o selecție, hrănire și întreținere corespunzătoare. *M. de P.* este caracterizat printr-o lînă fină (diametrul firului 20—24 μ), randament la spălare 32—35%, o greutate corporală ridicată (70—90 kg la berbeci și 45—65 kg la femele) și o constituție robustă. Producția de lînă variază la berbeci între 8 și 17 kg (cu recordul de 24,6 kg), iar la femele între 4 și 8 kg. Producția medie de lapte este de circa 130 kg anual, iar prolificitatea de 121%. — *M. transilvănean*, tip de ovine obținut în partea de vest a țării, ca urmare a unui lung proces de absorbție a raselor locale (țigaie și țurcană), prin încrucișarea cu **m.** rambouillet și **m.** negretti, iar mai tîrziu și cu **m.** precoce. Se caracterizează printr-o talie mijlocie, lînă fină (21—24 μ), scurtă, cu un randament bun la spălare (30—33%). Cantitatea de lînă la oi este de 3,7—7 kg, iar la berbeci pînă la 12 kg. Greutatea corporală variază la femele între 28 și 47 kg, iar la masculi între 45 și 65 kg. Prolificitatea este de 116%. Aria de răspîndire a acestui tip este în curs de lărgire.

meristém (BOT.), țesut embrionar (generator) format din celule în continuă și activă diviziune, care dă naștere la toate celelalte țesuturi, numite definitive. **M.** se găsește în vîrful de creștere *(m. apical)*, la baza internodurilor paiului *(m. intercalar)*, între lemn și scoarță *(cambiu)* etc.

merișór *(Vaccinium vitis idaea)*, mic arbust din familia ericaceelor, cu frunze totdeauna verzi, cu flori albe sau roșietice; are fructele mici și roșii asemănătoare cu merele. Ceaiul din frunze de **m.** este diuretic.

Merișor

Merișor, trecătoare în Carpații Meridionali, situată între culmile sudice ale Munților Sebeșului și cele nordice ale Munților Retezat. Face trecerea între Depresiunea Petroșeni și Depresiunea Hațeg. Altitudinea: 756 m.

„Meritul militar", ordin și medalie instituite în R.P.R., în 1954. Se conferă militarilor

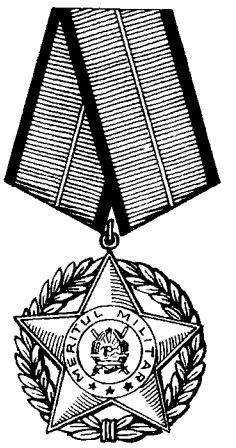

Medalia „Meritul militar"

cu o anumită vechime în serviciul Forțelor Armate ale R.P.R. sau al Ministerului Afacerilor Interne.

merlót (VITICULT.), soi de viță de vie, de origine franceză, cu struguri cilindrici, cu bobul negru, rotund și mic. Produce vinuri roșii superioare. La noi în țară este cultivat în podgoriile din Moldova.

Meroe, oraș antic pe cursul mijlociu al Nilului, ale cărui ruine se găsesc la circa 150 km în aval de Khartoum, capitala Sudanului. A fost timp de 800 de ani (c. 500 î.e.n. — c. 300 e.n.) capitală a vechiului stat sclavagist Kush. Începînd din sec. IV—III î.e.n., a fost cel mai mare centru de prelucrare a fierului din întreaga Africă. După înfrîngerea statului Kush de către statul Aksum (c. 300 e.n.), a decăzut complet.

Merovingi, numele primei dinastii a statului franc, întemeiată, potrivit unei legende france, de *Meroveu*, conducător al francilor salieni în bătălia din 451 de la Mauriacus (Cîmpiile Catalaunice) împotriva lui Attila. În timpul dinastiei **M.** s-a desăvîrșit procesul destrămării relațiilor gentilice în societatea francă și a început procesul cristalizării relațiilor feudale și formării statului feudal timpuriu al francilor. În anul 751, majordomul Pepin cel Scurt a înlăturat pe ultimul rege merovingian, Childeric al III-lea, instaurînd dinastia Carolingienilor.

merovingiánă, *arta* ~, arta care s-a dezvoltat în timpul dinastiei Merovingilor. *A.m.* se caracterizează prin coexistența unor elemente de artă de tradiție provincial-romană și paleocreștină cu cele specifice migratorilor germanici. În gama creațiilor *a.m.* se înscriu, în afara monumentelor de arhitectură (bazilici creștine și castele întărite construite în lemn), pietre de mormînt, sarcofage de piatră, decorate în relief plat cu motive simbolice, geometrice sau zoomorfe (cruci, rozete, împletituri, dragoni, cai). Bijuteriile sînt lucrate în tehnica nouă a cloisonné-ului și caboșonului. Foarte răspîndite sînt garniturile ajurate din bronz și armele bogat decorate, în cadrul cărora ocupă un loc preponderent stilizarea de tipul împletiturii.

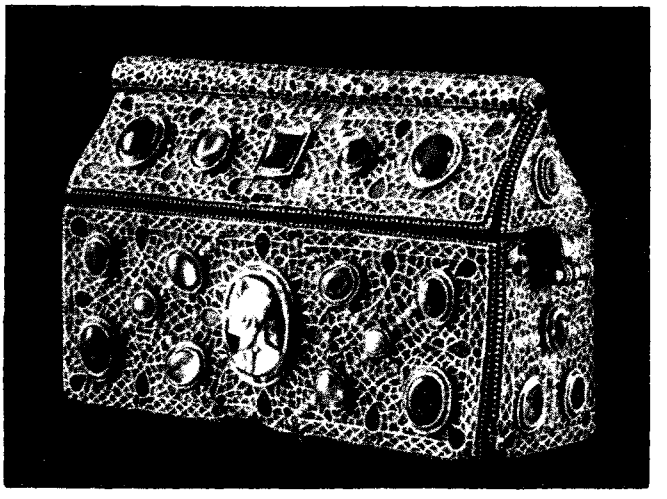

Artă merovingiană. Casetă relicvariu (sec. VII)

mers 1. (TEHN.) **a)** *Mers în gol*, regim de lucru al unui sistem tehnic (mașină de lucru, motor, generator, transformator etc.), în care nu se produce lucru mecanic util (în cazul mașinilor de lucru) sau puterea utilă este nulă (în cazul motoarelor, generatoarelor și transformatoarelor). În acest regim, sistemul tehnic consumă energie numai pentru acoperirea pierderilor (prin frecare, de ventilație, curenți turbionari etc.). **b)** *Mers în sarcină*, regim de lucru al unui sistem tehnic, în care se efectuează lucru mecanic util sau se furnizează o anumită putere utilă. **2.** (C.F.) *Mersul trenurilor*, grafic în care este reprezentată circulația trenurilor, după un program stabilit, pe o perioadă de timp determinată.

Merseburg, oraș în R.D. Germană, situat în districtul Halle, pe rîul Saale. 49 150 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini, chimică, metalurgia aluminiului. În orașele-satelite Leuna și Schkopau se află mari întreprinderi chimice. Nod feroviar. Monumente arhitectonice medievale (catedrala, castelul ș.a.).

mersoláți (CHIM.), $R-SO_3Na$. Compuși obținuți prin hidroliza mersolilor cu o soluție concentrată de hidroxid de sodiu. Se prezintă sub formă păstoasă, sînt solubili în apă și au proprietăți detergente. **M.** sînt întrebuințați în industria textilă, ca agenți de dispersare și udare, în industria metalurgică, chimică și pentru spălare în amestec cu săpunul.

mersóli (CHIM.), $R-SO_2Cl$. Compuși organici obținuți prin tratarea alcanilor superiori ($C_{12}-C_{18}$, extrași de obicei din motorina parafinoasă sau din petrolul lampant) cu un amestec de bioxid de sulf și de clor, în prezența luminii ultraviolete (2 000—4 000 Å). Se folosesc la fabricarea mersolaților.

mérță v. **mierță.**

Meru, vulcan activ în estul Africii, în Tanzania. Altitudinea: 4 565 m. Pînă la 1 100 m este acoperit de stepă și de savane cu păduri: mai sus, pînă la 1 800 m, de plantații de cafea, bumbac și bananieri, între 1 800 —3 000 m de păduri tropicale, iar peste 3 000 m de pajiști alpine.

mesagerie (TRANSP.) **1.** Mod de organizare a transportului de mărfuri pe calea ferată, în vagoane speciale, atașate trenurilor de persoane, pentru a se asigura expedierea rapidă a obiectelor la destinatari. **2.** Oficiu de unde se dirijează expedierea mărfurilor pe calea ferată.

Meschendörfer */méșəndörfər/*, Adolf (1877—1963), scriitor german din R.P.R. S-a născut la Brașov. A militat, în paginile revistei „Die Karpathen" (1907 —1914), pentru buna convie-

ţuire a naţionalităţilor conlocuitoare din Transilvania. Principalele sale opere (drama istorică „Michel Weiss", 1921; romanul „Oraşul din răsărit", 1931, şi volumul „Povestiri ardeleneşti", 1947) sînt de orientare realist-critică.

Mesdag, Hendrik Willem (1831—1915), pictor peisagist şi colecţionar olandez, unul dintre principalii reprezentanţi ai şcolii din Haga şi, alături de Israels, cel mai popular pictor olandez al epocii.

Mesembria, colonie greacă situată pe litoralul nordic al golfului Burgas (R.P. Bulgaria). A fost întemeiată în jurul anului 520 î.e.n. de grecii din Calcedon, cu ajutorul celor din Megara şi din Byzantion. A participat la răscoala oraşelor de pe litoralul trac al Mării Negre, conduse de oraşul Callatis, împotriva lui Lisimah (313 î.e.n.) şi a făcut parte, în timpul dominaţiei romane, împreună cu Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis şi Odessos, din federaţia oraşelor pontice (sec. al II-lea e.n.). În timpul stăpînirii bizantine a fost un însemnat port la ţărmul balcanic al Mării Negre. Astăzi, *Nesebăr*.

„Meseriaşul român", gazetă săptămînală românească, apărută la Braşov în februarie-iunie 1886. Se adresa micilor meseriaşi români din Transilvania, relevînd condiţiile grele în care munceau aceştia sub dubla exploatare, naţională şi socială.

meserie, complex de cunoştinţe obţinute prin şcolarizare şi prin practică, care permit celui care le posedă să execute anumite operaţii de transformare şi de prelucrare a obiectelor muncii sau să presteze anumite servicii V. şi p r o f e s i u n e; o c u p a ţ i e.

Meseş, culme muntoasă în nordul Munţilor Apuseni, între văile Crasnei, Crişului Repede, Almaşului şi Agrişului, orientată de la sud-vest la nord-est. Altitudine maximă: 997 m (Măgura Priei). Sînt slab împăduriţi, acoperiţi cu păşuni şi culturi. Aşezările omeneşti urcă pînă către culme.

Meshed *[meşéd]*, oraş în Iran, situat în partea de nord-est a ţării. 266 200 loc. (1960). Nod rutier la intersecţia drumurilor comerciale dintre U.R.S.S., Iran şi Afganistan. Întreprinderi de ciment, textile (prelucrarea bumbacului) şi alimentare (zahăr şi conserve). Meşteşuguri. Mare centru comercial (blănuri scumpe, piei şi fructe, covoare). Loc de pelerinaj al musulmanilor şiiţi (mausoleul lui Imam Riza, întemeietorul acestei secte). Numeroase moschei.

Mesia (ebr. *masiakh* „uns"; IST. REL.), personaj mitic, judecător divin şi rege prevestit de profeţii „Vechiului testament", avînd misiunea de a elibera poporul evreu din robia babiloneană. Creştinii cred că **M.** („mîntuitorul", „unsul domnului") a fost Iisus Hristos, în timp ce mozaicii susţin că el urmează să vină de acum înainte.

mesianism (IST. REL.), credinţa într-un mîntuitor divin al lumii, înscrisă printre dogmele fundamentale ale mozaismului şi creştinismului. Se întîlneşte sub diferite forme în budism (Maitreya), în hinduism (încarnările succesive ale lui Vişnu) şi la unele secte islamice (Mahdi, ca trimis al lui Allah şi întregitor al operei lui Mahomed).

mesitilénă (CHIM.), hidrocarbură aromatică mononucleară, $C_6H_3(CH_3)_3$. Este un lichid incolor, cu p.f. 164,7°C, insolubil în apă, solubil în alcool, eter, benzen. Se găseşte în fracţiunea uşoară a gudroanelor rezultate la distilarea cărbunilor de pămînt. Se obţine sintetic prin condensarea acetonei sau a metilacetilenei în prezenţa acidului sulfuric concentrat. Este folosită ca solvent şi ca intermediar în industria coloranţilor. Se mai numeşte *trimetil-benzen simetric*.

Meslier (Mellier) *[melié]*, Jean (1664—1729), comunist utopic francez, filozof materialist şi ateist. A fost preot de ţară. În scrierea „Testamentul" (care a circulat după 1730 în copii manuscrise, fiind publicată integral abia în 1864), a criticat cu vehemenţă religia şi exploatarea feudală, preconizînd lupta revoluţionară unită a săracilor pentru răsturnarea domniei tiranilor. **M.** şi-a imaginat orînduirea dreaptă a viitorului ca o federaţie de comune, ai cărei membri, egali, vor munci cu toţii. **M.** a negat nemurirea sufletului şi a susţinut idei materialiste despre mişcare, spaţiu, timp şi cauzalitate. El a calificat religia, în mod iluminist, drept o înşelătorie. Concepţiile sale i-au influenţat pe Voltaire şi pe materialiştii francezi.

mesohippus (PALEONT.), gen fosil de mamifere din familia ecvideelor, strămoş direct al calului. Avea mărimea unui cîine mare; molarii erau asemănători cu premolarii, iar membrele anterioare aveau patru degete, dintre care funcţionale erau doar trei. A trăit în oligocenul inferior şi mediu.

Mesopotamia, regiune naturală din Orientul Apropiat, cuprinsă între fluviile Tigru şi Eufrat. A fost locuită din timpuri străvechi de o populaţie peste care s-au suprapus sumerienii şi akkadienii. Aceştia au creat, în mileniul al IV-lea î.e.n., o strălucită cultură materială neolitică (culturile de tip El-Obeid, Uruk şi Djemedet-Nasr) şi cel mai vechi sistem de irigaţie artificială. În mileniul al III-lea î.e.n. au apărut în **M.** primele state sclavagiste de tipul oraşelor-state (Kiş, Lagash, Umma, Uruk, Ur, Larsa), iar mai tîrziu state de tipul uniunilor de oraşe (Sumer şi Akkad). La începutul mileniului al II-lea î.e.n. s-a creat în **M.** puternicul regat al Babilonului, unul dintre cele mai mari state ale antichităţii. În partea de nord a **M.** au existat o serie de state, ca Mari, Mitanni, Asiria, care în diferite epoci au avut un rol însemnat în istorie. În 538 î.e.n. **M.** a fost cucerită de perşi, în 330 î.e.n. de Alexandru Macedon, iar la începutul erei noastre de romani. În prezent face parte din teritoriul statului Irak.

Mesrob, Maştoţ (361—440), cărturar armean. Este, împreună cu patriarhul Sahak, inventatorul alfabetului armean. A înfiinţat şcoli naţionale.

„Messaggero" *(„Il Messaggero di Roma")*, cotidian italian. Apare din 1878, la Roma. Are o orientare conservatoare moderată.

Messala, Marcus Valerius Corvinus (64—8 î.e.n.), om politic și militar roman, adept, la început, al lui Cassius și Brutus, șefii conjurației împotriva lui Cezar, apoi al lui August. Protector al culturii, a fost el însuși orator reputat și poet.

Messalina, Valeria (?—48 e.n.), patriciană romană, descendentă, prin mamă, din Octavia, sora lui August. Renumită pentru desfrînul și cruzimea sa. A fost soția împăratului *Claudiu* (41—54 e.n.), în lipsa căruia și-a sărbătorit în mod public căsătoria cu un tînăr patrician. Din această cauză, Claudiu, învinuind-o de tentativă de răsturnare a ordinii de stat, a obligat-o să se sinucidă.

Messiaen *[mesiă]*, Olivier (n. 1908), compozitor și organist francez. A studiat la Conservatorul din Paris (cu P. Dukas), unde a devenit profesor. Creația lui **M.**, foarte personală, care și-a asimilat organic multiple influențe, pleacă de la ideea necesității de a reflecta natura, căutînd în primul rînd o expresie rafinată și o arhitectură originală, bazată pe investigații de limbaj. Întemeiată pe intonații și ritmuri exotice și pe ascultarea atentă a fenomenelor sonore și cinetice din natură de pe o poziție panteistă, ea se materializează în lucrările scrise îndeosebi pentru pian, orgă, voce, printre care „Turangalila-Symphonie" (1946—1948), „Cinq rechants" (1949), „Livre d'orgue" (1951), „Oiseaux exotiques" (1956), „Catalogue d'oiseaux" (1957—1959) ș.a.

Messier *[mesié]*, Charles (1730—1817), astronom francez, membru al Academiei de Științe din Paris; autor al unui catalog de roiuri stelare și nebuloase, care este folosit și în prezent.

Messina, oraș în Italia, în nord-estul Siciliei, port în strîmtoarea cu același nume. 251 900 loc. (1960). Șantier naval, industrie chimică, textilă, alimentară (conserve, ulei de măsline, vin, esențe din citrice). Centru comercial. E legat prin ferry-boat de continent. Universitate, institut de biologie marină. A fost întemeiat în sec. al VIII-lea î.e.n. de către greci; în 1908 un cutremur extrem de puternic a distrus aproape în întregime orașul.

Messina, strîmtoare între Peninsula Italică și Sicilia, legînd Marea Tireniană cu Marea Ionică. Lungimea: circa 40 km. Lățimea minimă: 3,2 km. Principalele porturi sînt Messina și Reggio di Calabria. În strîmtoarea **M.** există un curent marin foarte puternic, provocat de maree; dificultățile pe care le prezintă pentru navigație au dat naștere, în antichitate, mai multor legende, printre care legenda despre Scylla și Charybda.

Mesta, fluviu în Peninsula Balcanică (246 km). Izvorăște din munții Rila (R.P. Bulgaria) și se varsă în Marea Egee, în nord-estul Greciei. Utilizat în cursul inferior pentru irigații.

mesteácăn *(Betula verrucosa)*, arbore din familia betulaceelor, înalt pînă la 25 m,

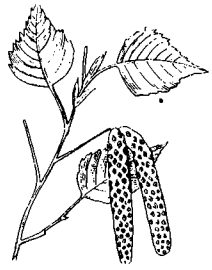

Mesteacăn

cu scoarța albă, netedă în stadiul tînăr și negricioasă, crăpată la arborii bătrîni. Frunzele au forma romboidală, florile sînt grupate în amenți, iar fructele (samare) sînt mici, prevăzute cu două aripioare. În țara noastră crește în regiunea dealurilor și la munte pe soluri podzolice, în locuri însorite. Lemnul este moale, elastic și putrezește ușor; din scoarță se extrage tanin.

Mestecăniș, trecătoare în Carpații Orientali, situată între culmile sudice ale Obcinei Mestecănișului și cele nord-vestice ale masivului Giumalău. Face legătura între Depresiunea Cîmpulung Moldovenesc și Depresiunea Dornelor. Altitudinea: 1 099 m.

Mestrović *[méștrovici]*, Ivan (1883—1962), sculptor, pictor și gravor iugoslav. Influențat la început de diverse curente artistice, și-a făurit apoi o viziune proprie, corespunzătoare temperamentului său puternic și original. În prima parte a creației lui **M.** predomină temele inspirate de istoria și de legendele naționale. Printre acestea, „Ciclul de la Kosovo", cortegiu de statui, este un adevărat poem în piatră, destinat mausoleului ce urma să fie ridicat la Vidovdan în cinstea eroilor căzuți în luptele pentru libertate. Uneori **M.** imprimă lucrărilor sale un sens simbolic religios. Privită în ansamblu, sculptura sa se caracterizează prin monumentalism, tensiune și concizie. Stilizarea puternică, decorativismul ritmurilor (mai ales în reliefuri), puritatea ingenuă a formei conferă artei lui **M.** o mare forță de sugestie. A creat monumente, cariatide, sfincși, busturi, statui ecvestre și compoziții sculpturale în rondebosse și în relief etc. („Autoportret"; „Michelangelo", 1926; „Goethe", 1932; „Portretul mamei"; „Acorduri îndepărtate"; „Femeie cu harpa", „Reverie", „Izgonirea din templu"; „Pietà" ș.a.).

Mészáros *[mésaroș]*, Laurențiu, preot maghiar, conducător al uneia dintre armatele de răsculați în timpul războiului țărănesc de sub conducerea lui Gh. Doja (1514). A înfrînt mai multe oști nobiliare la Săcuieni, Oradea etc. După moartea lui Doja, a reorganizat forțele răsculaților, dar a fost înfrînt la Cluj și la Biharea; a fost prins, tras în țeapă și ars pe rug.

méșă, fișie de tifon care se introduce în plăgi în scop hemostatic sau pentru a favoriza cicatrizarea lor; de asemenea, împiedică formarea aderențelor. **M.** mai este folosită pentru drenaj.

Meșcerski, Ivan Vsevolodovici (1859—1935), om de știință rus, specialist în mecanică. **M.** a elaborat teoria generală a mișcării punctului de masă variabilă, care prezintă importanță pentru studiul propulsiei prin reacție, pentru mecanica cerească etc.

meșină (IND. PIEL.), piele de oaie sau de capră, tăbăcită

vegetal. Se folosește la căptușirea încălțămintei, a articolelor de marochinărie, ca benzi interioare la pălării, în legătoria de cărți etc.

meșteșúg, formă specifică a producției manuale, bazată pe folosirea unor unelte simple, pe cunoștințe și deprinderi formate și conservate prin tradiție, pe îndemînarea și talentul producătorului. **M.** au apărut în perioada descompunerii comunei primitive, cînd s-au desprins primii producători specializați în olărie, țesătorie manuală, topirea și prelucrarea manuală a metalelor etc. Despinderea **m.** de agricultură a constituit a doua mare diviziune socială a muncii. **M.** sînt caracteristice pentru formațiunile sociale precapitaliste și, în raport cu diferite stadii ale diviziunii sociale a muncii, au îmbrăcat următoarele forme: **m.** legate de producția casnică, în condițiile economiei naturale; prelucrarea produselor brute în produse finite la comanda consumatorilor; realizarea de produse pentru piață (formă apărută ca rezultat al dezvoltării relațiilor de schimb, transformîndu-se astfel în *producție de mărfuri simplă*). Dezvoltarea **m.** a pregătit trecerea la producția mașinistă. În condițiile capitalismului, **m.** se mențin la sate, în unele ramuri secundare ale industriei, precum și în ramurile care produc obiecte de lux. Meșteșugarii fac parte din mica burghezie. Concurența capitalistă duce la ruinarea și la pauperizarea lor în masă, transformîndu-i în mare parte în proletari. În economia socialistă, meșteșugarii se unesc, pe bază de liber consimțămînt, în unități cooperatiste, care produc obiecte de consum, de artizanat sau prestează servicii. V. și cooperativă meșteșugărească.

meta- (gr. *meta* „între, după") **1.** (LINGV.) Element de compunere cu sensul „după" (ex. *metafizică*) sau folosit pentru a exprima noțiunea de schimbare, de transformare (ex. *metamorfoză*). **2.** (CHIM.) Element de compunere folosit pentru formarea denumirilor unor substanțe: în chimia minerală pentru a desemna în general corpurile mai puțin hidratate (ex. acid fosforic H_3PO_4, acid metafosforic HPO_3), în chimia organică pentru a indica, în seria benzenică, derivații disubstituiți în 1, 3 izomeri, cu derivații orto- și para- (ex. metadifenolul sau rezorcina) și pentru formarea denumirilor de polimeri ai anumitor substanțe (ex. metaaldehidă etc.).

metaaldehídă (CHIM.), compus macromolecular cu structură filiformă, rezultat prin polimerizarea acetaldehidei în prezența acizilor. Este o substanță cristalină, albă, care prin încălzire sublimează, depolimerizîndu-se parțial. Se utilizează drept combustibil, în lămpi de încălzire mici, sub numele de *alcool solidificat*. Sin. *metaldehidă*.

metabióză (BIOL.) v. **comensualism.**

metabolísm (BIOL.), totalitatea schimburilor pe care organismul le întreține cu mediul înconjurător. Aceste schimburi constau în încorporarea continuă și activă a unor substanțe din mediu, în transformarea profundă a acestora în organism pe cale chimică și în eliminarea unor substanțe rezultate. **M.** este o proprietate fundamentală și inerentă a ființelor vii, condiția fundamentală a vieții, și constituie unul dintre caracterele care deosebesc substanța vie de substanța lipsită de viață; el asigură reînnoirea continuă a materiei vii care se uzează în cursul activității, precum și eliberarea energiei necesare tuturor proceselor biologice. **M.** se realizează prin diferite procese fizico-chimice, cu atît mai numeroase cu cît organismul este mai complex; grație biocatalizatorilor, aceste procese au loc cu mare rapiditate. **M.** are două laturi contradictorii și inseparabile: anabolismul (asimilația) și catabolismul (dezasimilația), care reprezintă procese complexe, ce se desfășoară într-o ordine riguroasă, după specificul biochimic al fiecărui organism, rezultat al adaptării la mediu. Ambele laturi ale **m.** sînt coordonate de mecanisme integratoare neurohormonale. Intensitatea **m.**, adică viteza cu care se desfășoară transformările substanțelor în organism, depinde de specie (este mai mare la animalele superioare), de talie (este mai mare la indivizii mai mici), de vîrstă etc.; la animalele poichiloterme depinde și de temperatura mediului înconjurător (este mai mare la temperaturi ridicate); ea se exprimă, de obicei, prin cantitatea de căldură eliberată de organism într-un anumit timp. **M.** are două caracteristici, proprii fiecărei trepte de organizare a lumii vii: *selectivitatea (electivitatea)*, adică proprietatea unui organism de a lua din totalitatea factorilor mediu numai pe cei necesari, asimilați în cursul procesului istoric în care s-a constituit metabolismul strămoșilor săi, și *specificitatea*, adică modul specific în care fiecare organism utilizează factorii luați din mediu pentru elaborarea substanței sale proprii. Specificitatea și selectivitatea **m.** au apărut și s-au perfecționat în cursul procesului istoric al interrelațiilor organismelor cu mediul. — *M. general*, totalitatea proceselor care se petrec în organism din momentul captării substanțelor din mediul extern, continuînd cu prelucrarea acestora, absorbția lor în mediul intern, utilizarea lor și terminînd cu eliminarea cataboliților rezultați. — *M. parțial*, totalitatea transformărilor metabolice ale unei substanțe (ex. **m.** glucidelor, al lipidelor, al proteinelor, al apei etc.). — *M. intermediar*, totalitatea proceselor metabolice care au loc în intimitatea celulelor din momentul asimilării substanțelor digerate și absorbite pînă la apariția substanțelor proprii rezultate din procesele de resinteză, care, la rîndul lor, sînt condiționate de procese de dezintegrare și de eliberare a energiei necesare pentru sinteză. — *M. bazal*, intensitatea proceselor metabolice care se petrec în condiții „bazale" (repaus muscular și digestiv, neutralitate termică), reprezentînd nivelul minim al cheltuielilor energetice necesare asigurării funcțiilor indispensabile vieții (circulația, respirația etc.). Se exprimă în cantitatea de ca-

lorii produse într-o oră raportată la suprafaţa totală a corpului. Devierea de la valoarea normală (circa 1 700—2 000 kcal în 24 de ore la omul adult) este indiciul unor boli, mai ales ale glandelor endocrine. În cursul activităţii musculare, **m.** se intensifică, cheltuiala de energie atinge, după natura muncii, 3 000—7 000 kcal în 24 de ore; acesta este *m. de efort*, a cărui cunoaştere este importantă pentru stabilirea nevoilor alimentare ale omului în diferite condiţii de muncă.

metacárp (gr. *meta* „după" şi *karpos* „încheietura pumnului"; ANAT.), parte a mîinii situată între articulaţia pumnului şi falange.

metacéntru (FIZ.), punctul de intersecţie al dreptei care

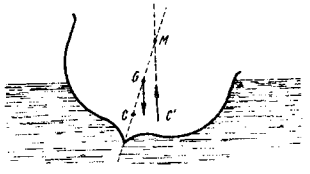

M — metacentrul

trece prin centrul de carenă (centrul de greutate al volumului de lichid dislocat) al unui corp plutitor şi care este trasată paralel cu verticala atunci cînd corpul este puţin înclinat faţă de poziţia de echilibru, cu dreapta trasată în mod analog atunci cînd corpul se află în poziţie de echilibru. După cum centrul de greutate al corpului se află sub **m.**, coincide cu el sau este situat deasupra lui, echilibrul corpului este stabil, indiferent sau, respectiv, metastabil.

metacrilăţi (CHIM.), săruri sau esteri ai acidului metacrilic ($CH_2 = C(CH_3)-COOH$). — *Metacrilat de metil*, ester al acidului metacrilic cu alcoolul metilic. Se fabrică din acetonă, acid cianhidric şi alcool metilic. Prin polimerizarea *m. de m.* se obţine un produs transparent şi dur (polimetacrilat de metil), numit industrial *sticlă plexi* sau *stiplex*. În R.P.R. se fabrică la Uzinele „Carbosin"-Copşa Mică.

metacrílic, *acid* ~ (CHIM.), $CH_2=C(CH_3)-COOH$. Acid organic monocarboxilic nesaturat. Este un lichid incolor, cu p.f. 161°C şi cu miros neplăcut. Se fabrică industrial plecînd de la acetonă şi acid cianhidric, prin formarea, în prima fază, a unui produs intermediar (acetoncianhidrina), care apoi este tratat cu acid sulfuric concentrat. Esterii *a.m.* (ex. metacrilatul de metil) sînt materii prime importante pentru industria materialelor plastice.

metafízică (gr. *meta* „după" şi *physikè* „fizică") **1.** (În filozofia premarxistă) Parte a filozofiei în care se tratează, de obicei speculativ, principiile fundamentale ale teoriei existenţei (ontologiei). Termenul este legat de lucrarea lui Aristotel în care se tratau asemenea principii şi care a fost numită „Metafizica", deoarece Andronicos din Rodos (sec. I î.e.n.) a aşezat-o în urma lucrărilor de fizică ale acestuia. **2.** Metodă generală de cunoaştere a realităţii, opusă dialecticii; se caracterizează prin abordarea obiectelor şi proceselor în mod izolat, prin absolutizarea unor laturi ale realităţii (ex. independenţa şi stabilitatea relativă a fenomenelor, repetabilitatea şi echilibrul lor), prin negarea salturilor calitative, prin estomparea contradicţiilor interne ale lucrurilor şi nerecunoaşterea rolului lor de motor primordial al dezvoltării. **M.** este din această cauză o concepţie aridă, sterilă, neştiinţifică despre dezvoltare, pe care o prezintă unilateral, fie ca pe o simplă creştere cantitativă *(evoluţionism plat)*, fie ca pe o succesiune de mutaţii imprevizibile *(catastrofism)*, fie ca pe o mişcare închisă, în cerc (v. ciclu istoric). Lăsînd în umbră automişcarea, postulînd un impuls primar exterior naturii, **m.** duce la idealism, la teism şi la creaţionism. Ea constituie una dintre rădăcinile gnoseologice ale idealismului, prin ruperea generalului de particular, a însuşirilor de purtătorul lor, de exemplu ruperea energiei de materie *(energetism)* sau a conştiinţei de baza sa materială, creierul. În sec. XV—XVIII, **m.** a fost necesară datorită faptului că stadiul de dezvoltare a ştiinţelor, acumularea unui bogat material faptic cereau analiza separată şi statică a fenomenelor în scopul descrierii şi clasificării lor. Totodată, predominarea **m.** în această perioadă se explică prin aceea că mecanica era ştiinţa cea mai dezvoltată. **M.** a fost consacrată pentru lungă vreme în filozofie de Fr. Bacon şi J. Locke. Dezvoltarea continuă a ştiinţei şi în special marile descoperiri ştiinţifice din sec. al XIX-lea au dezvăluit dialectica obiectivă a naturii şi societăţii, demonstrînd în tot mai mare măsură inconsistenţa **m.** şi impunînd înlocuirea tabloului metafizic al lumii printr-unul dialectic. Devenită un refugiu al idealismului contemporan, **m.** generează interpretări eronate în ştiinţă şi poziţii reacţionare în filozofie, fiind folosită de ideologii burghezi şi oportunişti în lupta lor împotriva filozofiei marxist-leniniste.

metafonie (gr. *meta* „după" şi *phone* „sunet"; LINGV.), modificare a timbrului unei vocale din tema unui cuvînt sub influenţa unui sunet dintr-o silabă învecinată (ex.: prin **m.**, *o* accentuat din lat. *mola* s-a diftongat, în română, în *oa: moară*). Se numeşte şi *diftongare condiţionată*.

metáforă (gr. *metaphora* „deplasare", „transfer"), figură de stil prin care se formulează rezultatul exprimat al unei comparaţii subînţelese. Metafora are un însemnat rol în realizarea imaginii artistice, îndeplinind funcţii multiple: de sensibilizare a ideii şi a lumii obiective reflectate, de potenţare a impresiei, de disimulare a atitudinilor sentimentale etc. În cadrul **m.**, cercetătorii disting mai multe categorii formale: **m.** rezultată din transferul expresiei după principiul cantităţii (metonimia, sinecdoca, antonomasia), **m.** prin analogie (personificarea), **m.** alegorică (alegoria, fabula, parabola, ghicitoarea) şi **m.** simbolică. În sens larg, **m.** este identificată cu însăşi poezia. Ca figură de stil, ea a reţinut atenţia teoreticienilor încă din antichitate (Aristotel, Cicero, Quintilian, Demetrios). În li-

teratura română a fost studiată cu deosebire de L. Șăineanu și de T. Vianu. **M.** este o expresie care transferă sensul nu numai de la abstract la concret, ca de obicei în arta literară, ci și de la concret la abstract, de la reprezentare la noțiune. Ea este una dintre căile formării noțiunilor, precum și o formă de bază a constituirii și îmbogățirii permanente a limbajului, acesta fiind un tezaur de **m.** mai mult sau mai puțin uzate (ex. noțiunea „limbă" derivă de la cuvîntul „limbă", organ al vorbirii, „suflet" de la „suflare" etc.).

metafosfáți (CHIM.), săruri ale acidului metafosforic. — *Metafosfat de sodiu*, sare de sodiu a acidului metafosforic. Este un polimer cu formula generală $(NaPO_3)n$, în care n poate avea anumite valori, și în special 3 și 4. Se obține prin calcinarea fosfatului monosodic sau a fosfatului secundar de sodiu și amoniu. După condițiile în care se face eliminarea apei, se pot obține produși cu grade de polimerizare diferite. *M. de s.* se prezintă sub forma unei mase amorfe, sticloase și funcționează ca un schimbător de ioni. Este utilizat la dedurizarea apei pentru cazane, în tăbăcărie și în industria textilă (ex. hexametafosfatul de sodiu).

metafosfóric, *acid* ~ (CHIM.), $(HPO_3)_n \cdot H_2O$, în care n poate fi 3 și 4. Acid oxigenat al fosforului, obținut prin încălzirea acidului fosforic la circa 350°C. Are proprietățile unui polimer; se prezintă ca o masă sticloasă, incoloră, solubilă în apă, cu caracter acid destul de pronunțat. Formează cu metalele săruri, numite m e t a f o s f a ț i.

Metagalaxia (ASTR.), ansamblul de galaxii și spațiile intergalactice care alcătuiesc partea din univers accesibilă observațiilor. **M.** are dimensiuni de ordinul a 10 miliarde de ani-lumină și conține sute de milioane de galaxii, grupate în roiuri care pot cuprinde mii de galaxii. Galaxia noastră face parte dintr-un grup din care se mai cunosc încă 16 membri. Galaxiile din interiorul unui grup sau unui roi nu sînt independente unele de altele: cele gigantice sînt grupate spre centrul roiului, pe cînd cele mici se află spre periferie. Unele grupuri de galaxii sînt instabile. Spațiul dintre galaxii nu este vid; materia intergalactică este formată din gaze, pulberi sau stele izolate. **M.** se extinde, galaxiile depărtîndu-se unele de altele (v. d e p l a s a r e a s p r e r o ș u). **M.** nu poate fi confundată cu întregul univers, infinit în timp și în spațiu; ea este doar partea din univers cunoscută de noi pînă în prezent, iar dimensiunile sale cresc pe măsură ce se perfecționează mijloacele de observație.

metagenéză (BIOL.), înmulțire în care alternează o generație sexuată cu alta asexuată. Este proprie unor spongieri, celenterate, viermi ș.a. V. și a l t e r n a r e d e g e n e r a ț i i.

metalazbést, material constituit dintr-o țesătură sau dintr-un amestec de fibre de azbest și fire sau așchii metalice neferoase, folosit ca garnitură de frecare la discurile de ambreiaj, saboții de frînă etc. **M.** are un coeficient de frecare mare și este termorezistent. Se cunoaște și sub numele comercial de *ferodo*.

metaldehídă v. **metaaldehídă.**

metále (CHIM., METAL.), elemente chimice cu luciu caracteristic, bune conducătoare de căldură și de electricitate, maleabile și ductile. Au structură cristalină (cu excepția mercurului, care este lichid în condiții normale). **M.** prezintă cele mai multe dintre aceste proprietăți și în stare lichidă, nu însă în stare gazoasă. Atomii **m.** pierd ușor electroni, formînd ioni pozitivi, iar oxizii lor, respectiv hidroxizii, sînt bazici. Din punctul de vedere al structurii lor electronice, atomii unui **m.** se deosebesc de atomii elementului precedent din sistemul periodic printr-un electron în plus; se disting **m.** la care acest electron completează învelișul electronic exterior (ex. metalele alcaline, alcalinopămîntoase etc.) și **m.** la care se completează un strat electronic interior (ex. metalele tranziționale). — *M. alcaline*, elementele litiul, sodiul, potasiul, rubidiul, cesiul și franciul, din grupa I a sistemului periodic al elementelor. Au puncte de topire joase, greutăți specifice mici (litiul, sodiul și potasiul sînt mai ușoare decît apa), conductibilități electrice și termice mari; sînt moi și compresibile. *M.a.* și combinațiile lor volatile dau culori caracteristice flăcării. Dintre metale, *m.a.* au cel mai pronunțat caracter electropozitiv. Sînt foarte reactive, activitatea lor chimică crescînd de la litiu la cesiu. În contact cu aerul se oxidează, acoperindu-se cu un strat de oxid și pierzîndu-și astfel luciul metalic pe care îl au în tăietură proaspătă; se păstrează sub un strat de petrol. Reacționează energic cu apa și cu metaloizii. În natură, nu se găsesc în stare liberă, ci numai în combinații. Cele mai răspîndite dintre *m.a.* sînt *sodiul* și *potasiul*. — *M. alcalino-pămîntoase*, elementele calciul, stronțiul, bariul și radiul din grupa II a sistemului periodic, împreună cu beriliul și magneziul. Au greutăți specifice mai mici decît 5 (cu excepția radiului), culoare alb-argintie și luciu metalic, pe care îl pierd repede în contact cu aerul. Colorează flacăra în mod caracteristic. Sînt bivalente în combinațiile lor. Reacționează energic la cald cu metaloizii. Descompun apa mai greu decît **m.** alcaline. Ca și acestea, *m.a.-p.* apar în natură numai în combinații. — *M. prețioase* (sau *nobile*), metale foarte rezistente față de agenții chimici, în special față de acizi; se oxidează greu, iar ionii lor au tendință mare de a trece în stare metalică. Se găsesc în natură în stare metalică. Au puncte de topire ridicate, sînt ductile și au un aspect frumos datorită luciului metalic strălucitor, pe care și-l păstrează în condițiile atmosferice. Se folosesc la fabricarea unor piese și instrumente în industria electrotehnică, în mecanica fină etc., precum și la confecționarea bijuteriilor. Dintre *m.p.* fac parte aurul, argintul și metalele platinice (ruteniul, rodiul, paladiul, osmiul, iridiul, platina). — *M. tranziționale*, elemente care se caracterizează, din punctul de vedere al structurii atomului,

prin existența unor nivele electronice interioare incomplete. Majoritatea *m.t.* funcționează, în combinațiile lor, în mai multe stări de valență. Dintre *m.t.* fac parte elementele cuprinse între scandiu și zinc, yterbiu și cadmiu, lantan și mercur. — *M. feroase*, materiale metalice cuprinzînd ca element de bază fierul (fontele și oțelurile, nealiate sau aliate). — *M. neferoase*, grup de metale care cuprinde toate metalele în afară de fier și aliajele sale. Din grupul *m.n.* fac parte: metalele grele, ușoare, rare, prețioase. — *M. grele*, metale neferoase cu greutatea specifică mai mare de 4,5 (ex. titan, aluminiu, magneziu, calciu, sodiu, potasiu etc.). — *M. ușoare*, metale neferoase cu greutatea specifică mai mică de 4,5 (ex. titan, aluminiu, magneziu, calciu, sodiu, potasiu etc.). — *M. rare*, metale neferoase care se găsesc în cantități mici sau în stare dispersă în scoarța Pămîntului. După proprietăți și, parțial, după răspîndirea în scoarța Pămîntului, se deosebesc următoarele grupe de *m.r.*: ușoare, greu fuzibile, radioactive, disperse, pămînturi rare (lantanidele). *M.r.* au fost studiate și folosite în tehnică mult mai tîrziu decît celelalte metale, însă au dobîndit o importanță deosebită în tehnica modernă datorită proprietăților lor speciale. Ele se folosesc ca atare sau în aliaje în electrotehnică, aero- și cosmonautică, în industria chimică și metalurgică, în tehnica nucleară ca materiale anticorosive, greu fuzibile, dure etc. (ex. seleniu, germaniu, indiu, beriliu, galiu, tuliu, tantal, molibden, wolfram etc.). — *M. disperse*, metale rare (galiu, indiu, taliu, germaniu, hafniu, reniu), care se caracterizează prin numărul foarte redus al mineralelor proprii. Se găsesc în natură dispersate în cantități mici, în mineralele altor metale. *M.d.* se extrag din deșeurile și produsele intermediare de la prelucrarea, mai ales, a minereurilor metalelor neferoase și ale substanțelor minerale utile nemetalifere. — *Metal de bază*, metalul principal dintr-un aliaj, care se găsește în proporția cea mai mare în acest aliaj. Denumirea aliajului se dă de cele mai multe ori după *m. de b.* (ex. aliaje cu bază de aluminiu, aliaje cu bază de cupru, aliaje cu bază de zinc etc.). — *Metal de adaos* **a)** metal folosit într-un aliaj în cantitate mai mică decît metalul de bază (ex. la oțelurile aliate *m. de a.* pot fi cromul, nichelul, vanadiul, manganul ș.a.; la alame, zincul); se numește și *metal secundar*. **b)** Metal sau aliaj care se depune, prin topire, în spațiul liber (rostul) dintre piese sau pe suprafața acestora în procesul de sudare sau de lipire. — *Metal de înaltă puritate*, metal al cărui conținut de impurități este sub 10^{-4}%. Datorită faptului că prin purificare avansată metalele capătă proprietăți noi (pasivitate chimică, conductibilitate electrică și elasticitate mărită), ele devin deosebit de utile în tehnica și în știința modernă. Producția *m. de î. p.* a fost realizată numai în ultimii ani (după 1950). Ele se întrebuințează în electrotehnică mai ales în domeniul industriei semiconductoarelor, în tehnica modernă, pentru obținerea unor aliaje speciale etc. — *Metal tehnic*, metal obținut prin procedee metalurgice și care are puritatea prevăzută de standarde. — *M. dure*, aliaje cu duritate foarte mare, cu punct de topire ridicat și cu stabilitate la cald. În general, *m.d.* conțin carburi de crom, de wolfram, de titan etc. și pot fi turnate (oțeluri rapide, stelitul etc.) sau sinterizate (widia, carboloy etc.). Se folosesc la fabricarea sculelor așchietoare sau la încărcarea prin sudare a pieselor sau uneltelor supuse la uzură.

metalépsă (gr. *metalepsis* „schimbare, substituire"), figură de stil înrudită cu metonimia și care constă în indicarea unui amănunt antecedent pentru a sugera consecința unui fapt sau, invers, indicarea consecinței pentru cunoașterea unor antecedente (ex. *El nu mai este*, în loc de: „El a murit, a dispărut". *Amintirea lui e vie printre noi*, în loc de: „A fost un om însemnat").

metalimbă și limbă-obiect, noțiuni utilizate în analiza logică a limbii. *Metalimba* este totalitatea enunțurilor despre o anumită limbă (naturală sau formalizată) care este supusă analizei; limba cercetată este denumită în raport cu metalimba *limbă-obiect*. Metalimba cuprinde denumiri pentru toate expresiile limbii-obiect, precum și expresii în care se enunță proprietățile semantice și sintactice ale acesteia. Metalimba poate fi naturală sau formalizată; în ultimă instanță ea este însă limba naturală. Distincția dintre **m. și l.-o.** este necesară, deoarece fixează hotarul dintre teorie și m e t a t e o r i e. Prin aceasta se înlătură o serie de p a r a d o x u r i, care se ivesc în probleme de fundament ale diverselor științe, atunci cînd metateoria și teoria nu sînt riguros delimitate.

metalizáre, operație de depunere a unui strat metalic pe suprafața unui obiect prin imersiunea acestuia în metalul topit, prin pulverizarea sau condensarea de vapori metalici pe suprafața lui ori prin metode electrolitice. **M.** se face cu scopul de a proteja obiectul contra coroziunii, pentru a-i compactiza stratul superficial, a-l netezi, a-i da un aspect plăcut etc.

metal Monel, aliaj cu bază de nichel, cu conținut obișnuit de 67% nichel, 30% cupru, 1,4% fier, 1% mangan și mici procente de cobalt, carbon, siliciu și sulf. Este folosit la confecționarea unor piese care funcționează în medii corosive, la confecționarea electrozilor pentru sudarea fontei etc.

metalocerámică (METAL.) v. **metalurgia pulberilor.**

metalogenie (MINER.), ramură a disciplinelor geologice care se ocupă cu studiul formării zăcămintelor de minereuri și al răspîndirii lor, în funcție de condițiile geologice și tectonice regionale. **M.** stabilește legile de distribuție și de asociere a zăcămintelor de minereuri, creînd o bază de apreciere a importanței economice a unei regiuni și de îndrumare rațională a prospecțiunilor geologice. V. și p r o v i n c i e m e t a l o g e n e t i c ă; h a r t ă m e t a l o g e n e t i c ă.

metalógică, disciplină care studiază expresiile logice și

raporturile dintre ele. Dacă spunem că enunțul *A* este adevărat, vorbim despre enunțul *A* care aparține domeniului logic, deci nu întrebuințăm enunțul *A* ca atare, ci numele lui, care îl indică. Cercetările de **m.** sînt importante, deoarece pe baza exprimării metalogice se realizează considerațiile generale asupra sistemelor logice. Nerespectarea distincției dintre logic și metalogic duce, de pildă, la o serie de paradoxuri în fundamentele logicii. Cercetările de **m.** au apărut în urma analizelor de metamatematică, inițiate de D. Hilbert, L. Löwenheim, Th. Skolem ș.a.

metalografie (METAL.) **1.** Ramură a metalurgiei fizice care se ocupă cu studiul structurii metalelor și aliajelor. **2.** (POLIGR.) Procedeu de tipar înalt care folosește clișee din foi de metal (oțel, cupru, alamă) gravate cu dalta. Se folosește la tipărirea hîrtiilor cu valoare nominală (bancnote, acțiuni, timbre etc.).

metaloizi (CHIM.) v. **nemetale.**

metaloterapie (MED.), tratament cu compuși metalici (ex. tratament cu aur, cu arsenic, cu bismut, cu fier etc.), utilizat în diferite boli (reumatism cronic, anemie etc.).

metalotermie (METAL.), procedeu de obținere a unor metale sau aliaje din compușii lor (oxizi, sulfuri, cloruri, halogenuri etc.), prin reducerea acestora cu un alt metal a cărui afinitate față de oxigen, sulf etc. este mai mare decît a metalului ce se extrage. În acest scop se folosesc oxizii metalelor sau halogenurile care se reduc cu aluminiu, magneziu, sodiu, siliciu. Prin această metodă se obțin: titanul, zirconiul, niobiul, tantalul etc. V. și aluminotermie.

metalurgia pulberilor (METAL.), ramură a metalurgiei care se ocupă cu obținerea pulberilor metalice și transformarea acestora în piese și obiecte compacte prin presare în matriță și încălzire pînă la o temperatură apropiată de temperatura de topire a metalului respectiv sau a celui mai refractar component din amestecul de pulberi. **M. p.** permite obținerea unor produse din metale sau aliaje greu fuzibile, cu proprietăți deosebite de cele obținute prin topire și turnare, a unor piese cu forme și cu dimensiuni precise care nu mai necesită prelucrări mecanice ulterioare. Sin. *metaloceramică.*

metalurgie a) Știința care se ocupă cu studiul proprietăților fizice și chimice ale metalelor și ale aliajelor lor, cu studiul proceselor fizico-chimice care au loc în toate stadiile de pregătire a materialelor metalice, începînd cu prepararea minereurilor, extragerea, elaborarea și prelucrarea metalelor și aliajelor acestora pînă la obținerea de semifabricate. **b)** Ramură a tehnicii care se ocupă cu extragerea și prepararea metalelor și aliajelor acestora și cu prelucrarea lor în semifabricate sau produse finite. Primele metale folosite de om cu 5 000—6 000 de ani î.e.n. au fost metalele prețioase, în primul rînd aurul, care se găsea în stare nativă, apoi argintul, cuprul și fierul meteoritic. La început, datorită rarității lor, acestea au fost folosite mai mult ca podoabe. Descoperirea procedeelor de obținere a metalelor din minereuri prin topire a însemnat un mare progres în istoria omenirii, făcînd posibilă trecerea de la uneltele de piatră la cele de metal. Primul metal folosit pe scară largă în acest scop a fost cuprul, urmat de aliajele acestuia cu alte metale (staniu, plumb etc.). După epoca cuprului și a bronzului, începînd din a doua jumătate a mileniului al II-lea î.e.n., a căpătat o largă răspîndire fierul, care se prelucra prin forjare. Pe la jumătatea sec. al XIV-lea, în cuptoare mici, a fost obținută, în stare lichidă, fonta. În deceniile 5 și 6 ale sec. al XIX-lea au fost inventate procedeele de obținere a oțelului turnat (Bessemer, Martin, Thomas), care au făcut ca producția de oțel să depășească pe cea de fontă, asigurînd o dezvoltare rapidă a industriei construcțiilor de mașini. O mare importanță în tehnică a avut-o apariția oțelurilor aliate, care au căpătat cea mai largă întrebuințare în industria constructoare de mașini. În sec. al XX-lea, datorită dezvoltării rapide a științei și tehnicii, au căpătat o mare întrebuințare metalele neferoase, ca aluminiul, magneziul, manganul, nichelul, cromul, titanul etc. iar în ultimul timp metalele radioactive (uraniul, toriul etc.) și metalele rare (seleniul, germaniul, iridiul etc.). Au fost elaborate metode noi de extragere și de prelucrare a metalelor. V. și industria metalurgiei feroase; industria metalurgiei neferoase. — *Metalurgia fizică*, ramură a metalurgiei care studiază structura fizico-chimică a materialelor metalice și legătura ei cu proprietățile utile, modificarea acestei structuri prin tratamente termice, termochimice și mecanice. — *Metalurgia extractivă*, ramură a metalurgiei care se ocupă cu procesele și metodele de extragere a metalelor din minereuri, din metale vechi sau diferite rămășițe industriale, cu rafinarea și alierea acestor metale. *M.e.* se subdivide în *m. fierului* (sau *siderurgie*) și *m. neferoasă.* — *Metalurgia fierului* v. *siderurgie. Metalurgia neferoasă*, ramură a metalurgiei extractive care se ocupă cu extragerea metalelor neferoase din minereuri și din concentrate miniere sau deșeuri metalurgice, cu rafinarea și alierea lor. — *Metalurgia prelucrătoare*, ramură a metalurgiei care se ocupă cu fasonarea metalului în formele cerute de practică, folosind mijloace mecanice care nu implică transformări chimice în masa metalului, cum ar fi: laminarea, forjarea, presarea și turnarea.

„Metalurgistul", gazetă sindicală, apărută la București din 1924 pînă în 1940. În 1924—1929 a fost organ al Uniunii sindicale a muncitorilor metalurgiști (organizație sindicală reformistă), în 1929—1938 organ al Uniunii muncitorilor metalurgiști, iar din 1938 pînă în 1940, cînd a fost interzisă, organ al breslei muncitorilor metalurgiști din România.

metamagnetism (FIZ.), formă specifică a proprietăților magnetice ale unor corpuri (săruri de fier, de mangan ș.a., aliaje ca $MnAu_2$, *MnAs*, elemente din familia pămînturilor

rare ş.a.). La aceste corpuri, momentele magnetice elementare prezintă un tip de ordonare cu caracter elicoidal în jurul unui ax de simetrie al reţelei cristaline. În planuri perpendiculare pe acest ax, momentele magnetice elementare pot fi considerate paralele, dar direcţia lor se modifică cu un anumit unghi de la un plan atomic la următorul. **M.** se manifestă într-un domeniu de temperatură limitat (ex. între 85°K şi 179°K pentru disprosiu); adesea el urmează unei tranziţii de la o ordonare feromagnetică (la temperaturi mai scăzute). Cu creşterea temperaturii se atinge un punct critic la care corpul metamagnetic devine paramagnetic.

metamerie (ANAT.), împărţire a corpului unor animale în segmente (metamere) asemănătoare, care se succedă. **M.** este proprie viermilor anelizi (ex. rîma, lipitoarea); ea este bine exprimată la vertebrate (inclusiv la om) în fazele embrionare ale dezvoltării; la adulţi se păstrează numai în structura coloanei vertebrale şi în dispoziţia nervilor rahidieni.

metamorfism (PETROGR.), totalitatea transformărilor mineralogice, structurale şi chimice suferite de roci, în stare solidă, pentru a se putea adapta unor noi condiţii fizico-chimice, create de dislocările scoarţei terestre, de vecinătatea unor topituri magmatice sau de circulaţia îndelungată a soluţiilor în masa lor. Agenţii principali care intervin în **m.** sînt temperatura, presiunea litostatică, presiunea orientată (stresul), apa din roci şi soluţiile în circulaţie. În funcţie de cauza care îl provoacă, **m.** poate fi: a) *m. magmatic*, în cadrul căruia se disting: *m. de contact termic*, *m. pirometasomatic*, provocat de soluţiile metasomatice fierbinţi la contactul imediat cu o masă magmatică, şi *m. hidrotermal*, provocat de soluţiile hidrotermale; b) *m. regional*, care este determinat de presiune şi de temperatură în zonele de orogeneză; c) *m. dinamic*, datorat proceselor de dislocaţie a scoarţei. În procesele de **m.** iau naştere rocile metamorfice şi unele zăcăminte de substanţe minerale utile. — *M. regional*, proces de transformare în stare solidă a rocilor, care are loc în zone adînci ale scoarţei terestre în timpul cutării, sub acţiunea combinată a temperaturii şi presiunii. În cadrul *m. r.*, rocile eruptive, sedimentare sau metamorfice mai vechi trec în şisturi cristaline, a căror compoziţie mineralogică depinde atît de compoziţia lor chimică cît şi de intensitatea **m.** (ex. filitele, micaşisturile, gnaisele, amfibolitele, calcarele cristaline etc.). În R.P.R., rocile formate prin *m.r.* sînt larg dezvoltate în Carpaţi şi mai puţin în Dobrogea. — *Metamorfism retrograd* v. *diaftoreză*.

metamorfóză (gr. *meta* „după" şi *morphe* „formă"; BIOL.) **1.** (La animale) Proces care constă într-o serie de transformări succesive ale unor organisme animale în cursul dezvoltării individuale, de la stadiul de ou pînă la atingerea stadiului de adult. La animalele care se dezvoltă prin **m.** (spongieri, celenterate, viermi, artropode, moluşte, unii peşti, amfibieni ş.a.), din ou iese un individ (larva), care se deosebeşte de adult; la celelalte animale, dezvoltarea are loc mai mult în ou sau în organismul matern. În cazul insectelor, **m.** poate fi *completă* (insecte holometabole) sau *incompletă* (insecte heterometabole). **2.** (La plante) Modificare a formei şi a structurii organelor în procesul dezvoltării istorice, datorită adaptării la îndeplinirea unei anumite funcţiuni (ex. **m.** frunzelor în solzişori la plantele xerofite, în aparate pentru prinderea insectelor la plantele carnivore, în bractee, sepale, petale, stamine, carpele la plantele superioare etc.).

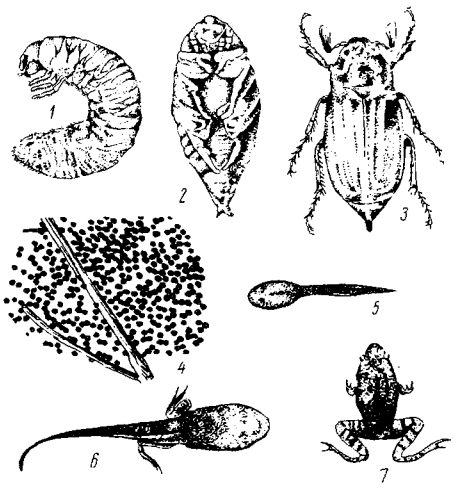

Metamorfoză
1—3 — metamorfoză completă la cărăbuş (*1* — larvă; *2* — nimfă; *3* — adult); *4—7* — metamorfoza broaştei (*4* — ouă; *5—6* — stadii larvare; *7* — stadiu subadult)

metán (CHIM.), CH_4. Hidrocarbură saturată aciclică, primul termen al seriei de hidrocarburi parafinice (alcani). Este un gaz incolor şi inodor, care arde în aer cu o flacără albăstruie. Formează amestecuri explozive cu aerul şi cu clorul. Se găseşte sub formă de zăcăminte naturale în stare destul de pură (poate depăşi uneori 99%), în gazele ce însoţesc petrolul (amestecat cu alte hidrocarburi), în minele de cărbuni (v. şi grizu), în gazele de iluminat şi de cocserie (20—30%) şi pe fundul lacurilor (*gaz de baltă*, format în procesele de fermentaţie bacteriană, în condiţii anaerobe, a resturilor vegetale şi animale). Principalele surse de **m.** în cantităţi industriale sînt zăcămintele de gaze naturale. **M.** este întrebuinţat drept combustibil gazos cu putere calorifică mare (8 560 kcal/m³) şi la fabricarea negrului de fum. În cadrul dezvoltării industriei petrochimice s-a trecut la valorificarea gazului metan, pentru obţinerea amoniacului, a acetilenei, a acidului cianhidric, a metanolului, a aldehidei formice etc. (v. şi chimizarea metanului). Ţara noastră este bogată în zăcăminte de **m.** de mare puritate (zăcămîntul de gaze de la Sărmăşel conţine peste 99% metan). În R.P.R., **m.** se exploatează îndeosebi din

DIRECȚIILE PRINCIPALE DE CHIMIZARE A METANULUI

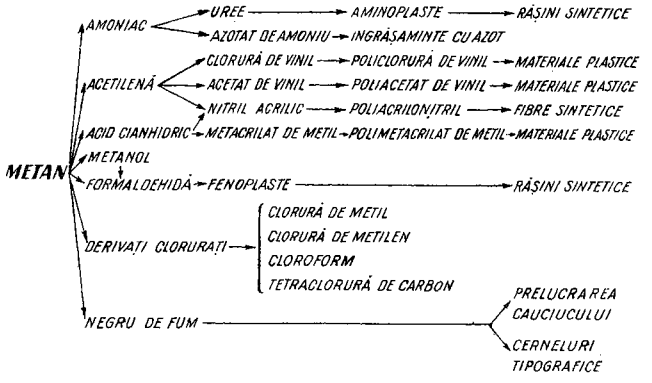

zăcămintele naturale din regiunile: Brașov (Copșa Mică, Noul Săsesc, Bazna, Nadeș, Ilimbav), Mureș-Autonomă Maghiară (Sărmășel, Șincai, Bogata, Deleni) etc. În 1964, în R.P.R. s-au extras peste 11,4 miliarde m³ de gaz **m.** V. și petrochimie.

metanól (CHIM.) v. **alcool metilic.**

metaplazíe (gr. *meta* „după" și *plassein* „a forma"; MED.), proces de transformare a unui țesut cu o altă structură morfologică (ex. **m.** mucoasei pilorice stomacale în mucoasă intestinală).

metasomatóză (PETROGR.), proces de metamorfism care are loc în roci prin difuziunea unei soluții; constă în solubilizarea capilară a mineralelor componente, însoțită de depunerea simultană a unor minerale noi cu o compoziție uneori deosebită.

metastabíl (FIZ.) **1.** (Despre o stare de echilibru) Care se distruge la o mică perturbație (ex. starea de echilibru a unei soluții suprasaturate, care durează numai pînă la apariția unui nucleu de cristalizare). **2.** (Despre un nivel energetic) Care are viață medie relativ lungă (ex. nivelele de pe care este interzisă tranziția către nivelul fundamental).

Metastasio, Pietro (pseudonimul lui *Pietro Trapassi*) (1698—1782), scriitor italian. A fost vreme de peste 40 de ani poet oficial al Curții imperiale din Viena. S-a impus mai ales ca dramaturg, transformînd melodrama în tragedie eroică. Piesele sale, cu valoare artistică modestă, scot în evidență sacrificiul pentru patrie („Attilius Regulus", 1740), triumful voinței asupra pasiunii („Didona părăsită", 1724; „Clemența lui Titus", 1734, trad. rom. 1784, sub titlul „Milosîrdia lui Tit"; „Ahile în Skyros", 1736, trad. rom. 1783). Unele dintre lucrările lui au fost puse pe muzică.

metastáză (gr. *metastasis* „schimbare de loc, îndepărtare"; MED.), apariție a unui focar patologic secundar, într-o regiune sau într-un organ situate mai departe de focarul patologic primitiv. **M.** poate fi infecțioasă sau tumorală și se produce prin diseminarea germenilor microbieni sau a celulelor tumorale pe cale sanguină sau limfatică (ex. **m.** canceroasă).

metatánc (HIDROTEHN.) v. **bazin de fermentare.**

metatárs (ANAT.), porțiune a piciorului, la om, și a membrelor posterioare, la celelalte vertebrate, al cărei schelet este alcătuit de obicei din cinci oase, zise metatarsiene, care se articulează atît între ele cît și cu oasele tarsiene și cu falangele.

metateorie (LOG.), teorie asupra unei teorii date. **M.** face considerații asupra respectivei teorii atît în ceea ce privește structura ei sintactică cît și în privința referirii ei la un domeniu dat, adică la latura ei semantică. Pe această bază, **m.** stabilește natura conceptelor întrebuințate în teorie, a raporturilor dintre ele și limitele valabilității respectivei teorii, desăvîrșind astfel însăși teoria cercetată. **M.** a fost aplicată îndeosebi asupra sistemelor formalizate (ex. metalogica și metamatematica), aducînd contribuții importante în cunoașterea acestora (de ex. în problema adevărului în limbajele formalizate sau în problema consecvenței logice în analiza naturii deducției). **M.** disciplinelor nematematice se află în faza începutului. Din punct de vedere practic, **m.** aduce un sprijin efectiv în aplicarea limbajului formalizat la proiectarea mașinilor electronice.

metatéză (gr. *metathesis* „deplasare"; LINGV.), modificare fonetică produsă prin schimbarea locului sunetelor sau al silabelor dintr-un cuvînt (ex. rom. *pricepe* < lat. *percipere*; rom. *tupila* față de *pitula*). De cele mai multe ori sînt supuse **m.** consoanele *l* și *r*.

metatoráce (ZOOL.), segmentul posterior al toracelui la insecte care, la cele aripate, poartă a doua pereche de aripi.

metaxenie (GENET.), modificare a ovarului sau a receptaculului plantei materne sub influența gameților plantei paterne.

metazoáre (ZOOL.), animale al căror corp este constituit dintr-un număr mare de celule, acestea formînd țesuturile, organele și sistemele de organe. În dezvoltarea ontogenetică, toate **m.** trec prin stadiul de ou, care prin diviziune formează două sau trei foițe embrionare: endodermul, mezodermul și ectodermul; de asemenea, parcurg și stadiile de morulă, blastulă și gastrulă. Din **m.** fac parte spongierii, celenteratele, viermii, moluștele, artropodele, echinodermele, cefalocordatele, tunicierii și vertebratele.

metéci, categorie socială în Grecia antică, lipsită atît de drepturi cetățenești cît și de dreptul de a dobîndi proprietăți imobiliare, dar care nu erau sclavi. **M.** se îndeletniceau cu negoțul și cu meșteșugurile.

metempsihóză (gr. *meta* „după", *en* „în" și *psyche* „su-

flet"), concepție mistică despre transmigrațiunea sufletelor individuale, care ar parcurge un ciclu lung de incarnări succesive în plante, animale și oameni, purificîndu-se treptat și contopindu-se în cele din urmă cu sufletul universal (dumnezeu). Se întîlnește în religiile din India, în religia Egiptului antic, în orfism și pitagorism, precum și în unele religii primitive din America și Australia.

meteór (gr. *meteoros* „prezent în aer") **1.** (METEOR.) Fenomen atmosferic. După natura lor, se deosebesc **m.** apoși (hidrometeori), electrici și optici. Hidrometeorii sînt produse de condensare a vaporilor de apă din atmosferă pe suprafețe răcite (brumă, chiciură, polei, rouă), pe nuclee de condensare (nori, ceață) sau sub formă de precipitații atmosferice. **M.** electrici sînt descărcări electrice naturale în atmosferă (fulger, trăsnet). **M.** optici sînt fenomene datorite refracției, difuziunii și absorbției în atmosferă a radiației solare (ex. crepuscul, curcubeu, halo, miraj, rază verde). **2.** (ASTR.) Fenomen ceresc și atmosferic care constă în apariția pe cer, noaptea, a unui punct luminos care se mișcă cu viteză mare; este provocat de pătrunderea în atmosferă a particulelor solide din spațiul interplanetar, care, prin frecare cu aerul, sînt volatilizate și incendiate, ajungînd numai rareori pe Pămînt sub formă de *meteoriți*. De pe Pămînt se văd anual circa 4 miliarde de meteori. Mai frecvenți sînt la anumite date ale anului. Sin. *stea căzătoare*. V. și bolid; Perseide.

meteorísm (MED.), simptom caracterizat prin mărirea volumului abdomenului, provocată de acumularea de gaze în stomac sau în intestin. Cauzele **m.** sînt variate: aerofagie, ingestie de ape gazoase, fermentații intestinale, paralizii sau ocluzii intestinale. Sin. *balonare*.

meteorít (ASTR.), corp solid provenit din spațiul interplanetar, care străbate atmosfera Pămîntului, ajungînd pînă la sol. Masa meteoriților variază de la cîteva grame pînă la zeci și sute de tone, iar dimensiunile lor variază de la cîțiva milimetri la zeci de metri.

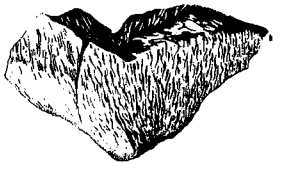

Meteorit

M. constituiți în special din fier se numesc *siderite*; aceia care conțin silicați și au aspectul unei pietre *aeroliți*, iar **m.** cu un aspect sticlos negru-verzui poartă numele de *tectite*. Pe locurile unde cad marii **m.** se formează cratere. Masa corpurilor meteoritice care cad zilnic pe Pămînt este de 10—20 t.

meteorologíe, știință geofizică care studiază proprietățile atmosferei și fenomenele ce se petrec în ea, efectuează observații asupra intensității radiației solare, asupra variațiilor presiunii, temperaturii și umidității aerului, asupra direcției și vitezei vîntului, asupra nebulozității, precipitațiilor, a fenomenelor electrice și optice din atmosferă ș.a. Măsurătorile se fac prin rețeaua de stațiuni și observatoare meteorologice și cu baloane-sondă, rachete meteorologice și sateliți artificiali. Pe baza datelor transmise de stațiunile meteorologice, după un cod internațional stabilit de Organizația meteorologică mondială, se întocmesc hărți sinoptice, urmărindu-se mișcarea maselor de aer. După problemele pe care le studiază, **m.** se împarte în: *m. generală* (care cercetează și interpretează ansamblul fenomenelor din atmosferă), *m. sinoptică* (care studiază evoluția vremii pe baza hărților sinoptice), *m. dinamică* (care studiază mișcările maselor de aer prin metode fizico-matematice), *aerologia* (studiul atmosferei înalte), *climatologia* (care studiază fenomenele atmosferice din punct de vedere geografic, ca factori climatici integrați în întregul complex terestru, și urmărește variațiile lor pe suprafața Pămîntului). Cercetările meteorologice au o deosebită importanță practică, ele urmărind, pe de o parte, prevederea vremii și, pe de altă parte, studierea posibilităților de transformare artificială a climei.

meteoropatologíe, ramură a medicinii care se ocupă cu studiul stărilor patologice provocate de unii factori meteorologici (temperatură, presiune, umiditate, electricitate atmosferică etc.).

meteréz (MILIT.) **1.** Val de pămînt întărit cu material lemnos sau nuiele, prevăzut cu creneluri pentru tragere. **2.** Partea superioară a unui turn

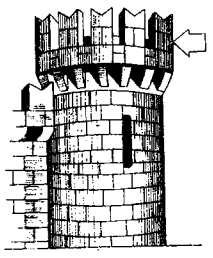

Meterez

sau a unui zid de apărare, prevăzută cu deschizături pentru tragere.

metíl (CHIM.), $-CH_3$. Radical organic monovalent, derivat din metan prin îndepărtarea unui atom de hidrogen.

metilcelulóză (CHIM.), eter metilic al celulozei, obținut prin tratarea celulozei, în mediu alcalin, cu sulfat sau clorură de metil. Este un produs solid, solubil în apă. Se utilizează ca apret în industria textilă. Sin. *tiloză*.

metilén (CHIM.), $=CH_2$. Radical bivalent, derivat din metan prin îndepărtarea a doi atomi de hidrogen.

metiletilcetónă (CHIM.), $CH_3-CO-C_2H_5$. Compus organic lichid cu p.f. 80°C, insolubil în apă, cu miros caracteristic. Se obține, alături de acetonă, la distilarea uscată a lemnului sau prin dehidrogenarea catalitică a alcoolului butilic secundar. Se întrebuințează ca solvent, înlocuind adeseori acetona. Se numește și *butanonă, metilacetonă, mec.*

metilizobutilcetónă (CHIM.), $CH_3-CO-C_4H_9$. Compus organic lichid, incolor, cu p.f. 118°C, insolubil în apă, solu-

bil în alcool, eter, benzen etc. Se întrebuinţează îndeosebi ca solvent.

metiloránj (CHIM.), compus organic din clasa coloranţilor azoici. Se obţine prin diazotarea acidului sulfanilic şi cuplarea cu dimetilanilină. Se întrebuinţează ca indicator în chimia analitică, deoarece îşi schimbă culoarea (virează) în funcţie de *p*H-ul soluţiei. Este roşu în mediu acid, portocaliu în mediu neutru şi galben în mediu bazic. Sin. *heliantină*.

metionínă (BIOCHIM., FARM.), aminoacid indispensabil vieţii omului şi animalelor, lipsa lui determinînd un dezechilibru al compuşilor azotaţi din organism. Ca medicament se prezintă sub formă de pulbere cristalină albă, solubilă în apă şi se utilizează în insuficienţele hepatice.

metîşi, descendenţi proveniţi din căsătoriile indienilor americani cu europenii. Sînt mai numeroşi în Mexic, America Centrală şi în cîteva republici din America de Sud.

metódă (gr. *methodos* „drum, cale, mod de expunere") **1.** (FILOZ.) Mod, procedeu sau ansamblu de procedee de cercetare, cunoaştere şi transformare a realităţii obiective. Caracterul ştiinţific al unei **m.,** eficienţa ei practică depind de reflectarea veridică a fenomenelor studiate, a legilor lor obiective. Apărînd ca un rezultat al cunoaşterii realităţii obiective, **m.** devine o premisă a cercetării ei ulterioare. Metoda se află de aceea în unitate indisolubilă cu concepţia sau t e o r i a. Metodele cele mai generale de cunoaştere a realităţii, opuse una alteia, sînt d i a l e c t i c a şi m e t a f i z i c a. **2.** (FILOZ., LOG.) *Metode inductive de cercetare a cauzalităţii,* metode folosite în ştiinţă şi în cele mai diverse domenii ale practicii în vederea stabilirii legăturilor cauzale obiective dintre fenomene, în cadrul interdependenţei şi interacţiunii complexe a acestora. Elaborarea lor sistematică a fost determinată în epoca modernă de avîntul ştiinţelor experimentale, în care inducţia se aplică pe scară largă. Ele au fost expuse întîi de Fr. B a c o n, între altele în cele trei tabele: 1) al *prezenţei* 2) al *absenţei* şi 3) al *variaţiilor,* al *gradelor* sau al *comparaţiei,* corespunzătoare primelor trei din cele cinci metode inductive principale folosite azi, formulate de J. St. M i l l: a) *metoda concordanţei* („adveniente causa, advenit effectus"), conform căreia se consideră drept cauză a unui fenomen acea împrejurare care se produce întotdeauna printre antecedentele lui; metoda aceasta se bazează mai mult pe observaţie şi, în cazul cînd fenomenul cercetat nu este rezultatul unei singure cauze, ea stabileşte numai una dintre cauzele sale probabile, cercetarea trebuind continuată prin alte metode; b) *metoda diferenţei* („sublata causa, tollitur effectus"), conform căreia cauza fenomenului cercetat este împrejurarea a cărei eliminare atrage după sine dispariţia fenomenului; c) *metoda variaţiilor concomitente* („variante causa, variatur effectus"), conform căreia cauza sau una dintre condiţiile necesare ale unui fenomen care prezintă variaţii rezidă în variaţiile corespunzătoare ale unui alt fenomen; d) *metoda rămăşiţelor (reziduurilor),* conform căreia înlăturăm dintr-un fenomen complex acea parte a lui care este efectul unei părţi din împrejurări, stabilind că restul fenomenului trebuie să fie consecinţa împrejurărilor rămase. Prin această metodă au fost descoperite poloniul şi radiul, planetele Neptun şi Pluton; e) *metoda combinată a concordanţei şi diferenţei.* Metodele inductive se folosesc, de regulă, combinat şi sînt corelate strîns cu procedee deductive. **3.** (MAT.) *Metoda celor mai mici pătrate,* metodă de ajustare a unor date experimentale, care se bazează pe principiul de a face minimă suma pătratelor diferenţelor dintre valorile ajustate şi valorile observate. A fost concepută de Gauss şi are numeroase aplicaţii în fizică, astronomie, geodezie, tehnică, statistică ş.a. **4.** (LINGV.) *Metoda comparativ-istorică,* metodă de cercetare care constă în compararea faptelor similare din limbi care derivă din aceeaşi limbă de bază. Cînd pentru limba de bază nu există texte, scopul principal al metodei este reconstituirea ei; în această situaţie se află, de exemplu, limba indo-europeană comună şi limba română primitivă comună. *M.c.-i.* a fost folosită pentru prima oară, în mod independent, în lucrările lingviştilor F. Bopp, R. Rask şi J. Grimm în primul sfert al sec. al XIX-lea pentru limbile sanscrită, greacă şi latină şi pentru cele germanice, apoi de Fr. Diez pentru limbile romanice şi de A. Vostokov pentru limbile slave. **5.** (EXPL. PETR.) *Metodă de extracţie,* procedeu de scoatere a ţiţeiului şi gazelor din stratul productiv la suprafaţă cu ajutorul sondelor sau prin minerit. Principalele *m. de e.* a ţiţeiului prin sonde sînt: erupţia naturală (cu folosirea energiei proprii a zăcămîntului), erupţia artificială şi pompajul de adîncime. Extracţia gazelor naturale se face prin erupţie naturală. **6.** (IND. EXTR.) *Metodă de exploatare,* mod de executare, după o anumită ordine, a lucrărilor de pregătire şi a operaţiilor de exploatare a unui zăcămînt de minerale utile. Alegerea *m. de e.* este determinată de *factori constanţi* (grosimea, înclinarea şi structura stratului, caracteristicile fizice ale rocilor etc.) şi de *factori variabili* (valoarea substanţei minerale, repartiţia mineralelor sau metalelor în zăcămînt, procentul de steril etc.). După poziţia lucrărilor miniere se deosebesc: *m. de e. la zi,* care se caracterizează prin lucrări executate la suprafaţă; *m. de e. subterane,* care se caracterizează prin desfăşurarea operaţiilor în subteran, în interiorul zăcămîntului; *m. de e. mixte,* în care lucrările se execută atît la zi cît şi în subteran; *m. de e. speciale,* în rîndul cărora intră gazificarea subterană a cărbunilor, dizolvarea subterană a sării etc.

metódică, ramură a pedagogiei care studiază sarcinile, conţinutul, metodele şi formele organizatorice ale predării unui anumit obiect de învăţămînt, în conformitate cu scopul general al educaţiei şi

ținînd seama de particularitățile de vîrstă ale elevilor. **M.** fiecărui obiect de învățămînt constituie o d i d a c t i c ă particulară (specială).

metodiști, membrii unei confesiuni protestante, fundate în prima jumătate a sec. al XVIII-lea de preotul anglican John Wesley. Metodismul este un curent mistic rigorist, care folosește intens „metoda" influențării emoționale a credincioșilor prin predică; el este răspîndit în special în S.U.A.

Metodiu (c. 815—885), cărturar slav, originar din Tesalonic. Împreună cu fratele său, Chiril, a luat parte, începînd din anul 863, la răspîndirea creștinismului în Moravia și Panonia. **M.** și Chiril au pus bazele bisericii naționale din Moravia. Din anul 870, **M.** a fost arhiepiscopul Panoniei. Prin activitatea lor de traducători din limba greacă ai cărților religioase, **M.** și Chiril au contribuit la crearea limbii literare (slavona), comună pentru vremea aceea slavilor de sud și celor din Europa centrală. Lor li se atribuie și crearea alfabetului chirilic.

metodologie (gr. *methodos* „cale, mijloc" și *logos* „știință") **1.** Ansamblul m e t o d e l o r folosite într-o anumită știință (ex. **m.** fizicii), al cărui fundament îl constituie sistemul celor mai generale legi și principii ale științei respective. Cu această accepție este folosit uneori și cuvîntul *metodă* (ex. metoda științifică a biologiei). **2.** Parte a filozofiei care se ocupă cu analiza teoretică a metodelor folosite în știința modernă; știința despre metodă. **M.** se profilează ca domeniu în filozofia modernă prin Fr. Bacon și R. Descartes, dar devine o preocupare sistematică abia în sec. al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea intensă a științelor experimentale. **M.** este influențată de concepția filozofică generală. În opoziție cu idealismul, care deduce metoda din categorii și proprietăți înnăscute, aprioriice ale gîndirii (Kant) sau din reguli stabilite convențional (ex. neopozitivismul), **m.** materialist-dialectică arată că orice metodă științifică oglindește, în ultimă analiză, realitatea obiectivă, principiile metodologice ale oricărei științe derivînd, în ultimă analiză, din legile obiective dezvăluite de acea știință. Totodată, spre deosebire de materialismul premarxist, care ignorează momentul subiectiv al metodelor, deducînd metoda exclusiv din proprietățile obiectului, **m.** marxistă ține seama de specificul reflectării obiectului în cunoaștere, de caracterul activ al acesteia. Latura subiectivă a metodelor se exprimă, de exemplu, în caracterul normativ al acestora (metodele nu enunță legi ale obiectului cunoașterii, ci reguli deduse din aceste legi, care arată cum trebuie să procedăm pentru a cunoaște obiectul), în faptul că, în anumite momente ale cunoașterii, obiectul este dezmembrat, simplificat, că uneori mersul cunoașterii este invers în raport cu etapele dezvoltării fenomenului studiat etc. Spre deosebire de concepțiile metafizice, care acordă în mod nejustificat valoare universală metodelor proprii uneia dintre științele particulare, extinzînd de exemplu metodele mecanicii sau biologiei la științele sociale, **m.** marxistă cercetează condițiile în care este legitimă și necesară extinderea metodelor unei anumite științe asupra altor științe sau transformarea unor științe în instrument metodologic pentru altele. **M.** se diferențiază pe mai multe trepte de generalitate. O primă treaptă cuprinde metodele proprii fiecărei științe, care țin de specificul obiectului acesteia (ex. analiza cantitativă în chimie). Pe o altă treaptă de generalitate se folosesc într-o știință dată metode împrumutate din alte științe și care capătă în domeniul dat o extindere mai mare sau mai mică (ex. metode fizico-chimice în biologie, metode cibernetice în numeroase științe, metoda axiomatică, statistică etc.). Metodele logic-formale și matematice capătă o pondere deosebită în **m.** modernă, prin crearea de m e t a t e o r i i formalizate în diferite domenii ale științei. La nivelul cel mai înalt de generalitate se situează *dialectica materialistă*. Ea este **m.** generală a științelor particulare, atît ca metodă generală de cunoaștere, care se concretizează în **m.** științifice speciale, cît și ca teorie științifică despre metodele de cunoaștere, care furnizează **m.** științelor speciale instrumentul lor teoretic și interpretativ de mare valoare euristică.

metól (CHIM.) v. **genol.**

metonimíe (gr. *metonymia* „schimbare de nume"), figură de stil, de tipul metaforei, prin care un termen este înlocuit cu altul, pe baza unui raport existent între ei, întregul putînd fi înlocuit prin parte (ex. *„brațul* său a învins în multe lupte"), cauza prin efect (ex. *„Umbre mari* răsar pe cale, *Ziua moare* după culmi"), obiectul prin materia din care e făcut (ex. „Și *oțelul* cînd sclipea,/ Pe turci groaza că-i prindea").

metópă (ARHIT.), element decorativ al frizei unui templu doric, constînd dintr-o placă

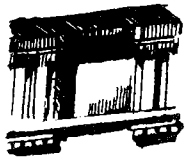

Metopă

de piatră sau de ceramică decorată de obicei cu basoreliefuri. Cele mai cunoscute **m.** sînt cele ale P a r t e n o n u l u i, reprezentînd scene mitologice.

métrică, ramură a poeticii care se ocupă cu studiul structurii versurilor și al unităților prozodice (silabă, picior, metru, vers, strofă).

metrítă (gr. *metra* „matrice, uter"; MED.), inflamație acută sau cronică a uterului. Se manifestă clinic prin dureri, leucoree, hemoragii, stare febrilă etc.

metro- (gr. *metron* „măsură"), element de compunere cu sensul „măsură" (ex. *metrologie, metronom*).

metroanexítă (gr. *metra* „uter" și *anexită*; MED.), inflamație acută sau cronică a uterului și a anexelor uterine (trompe și ovare). **M.** apare mai întîi ca metrită, în urma unei nașteri, avort, traumatism operator sau obstetrical, enterită,

apendicită etc., datorîndu-se gonococului, streptococului, colibacilului, bacilului Koch etc.

metrologíe 1. Ramură a fizicii al cărei obiect de studiu sînt măsurările precise, unităţile de măsură şi procedeele de măsurare a mărimilor fizice. **2.** Totalitatea activităţilor (legale şi administrative) privitoare la măsurări, la etaloane, la aparate şi instrumente de măsură, precum şi la supravegherea aplicării lor în economie.

metronóm, mic aparat care indică t e m p o u l exact în care trebuie executată o lucrare muzicală. Are un mecanism de ceasornic care pune în mişcare un pendul în faţa unei scale numerotate şi gradate. Fixînd mai sus sau mai jos un lest deplasabil cu care este prevăzut pendulul, acesta oscilează mai rar sau mai repede, marcînd măsurat timpul. Indicaţia metronomică de la începutul unei bucăţi muzicale se face arătînd numărul oscilaţiilor făcute de pendul pe minut (ex. M.M. = 70 înseamnă că la metronomul Mälzel pendula face 70 de oscilaţii pe minut; M.M. d = 80 înseamnă că durata unei doimi va fi $\frac{60}{80} = \frac{3}{4}$ secunde).

metronomíe, ramură a metrologiei care se ocupă cu stabilirea cît mai precisă a abaterilor dintre etaloanele de măsură şi etaloanele tip ale Biroului internaţional de măsuri şi greutăţi, precum şi cu determinarea etaloanelor tip pentru lungime şi masă prin mijloace diferite de măsurările astronomice şi geodezice.

metrópolă (gr. *meter* „mamă" şi *polis* „cetate") **1.** (În antichitate) Oraş-stat considerat în raport cu coloniile întemeiate de el în alte teritorii. **2.** (EC. POL.) Denumire dată unui stat imperialist în raport cu coloniile acaparate şi exploatate de el. V. şi c o l o n i a l i s m; i m p e r i a l i s m.

Staţie a metropolitanului din Moscova

metropolitán (C.F.), cale ferată urbană subterană, mai rar terestră sau aeriană, pentru transportul în comun al persoanelor cu ajutorul unor trenuri rapide. Tunelurile pentru calea subterană se găsesc la adîncimi între 1,5 şi 60 m de la suprafaţa terenului. Trenurile sînt alcătuite de obicei din 6—8 vagoane de mare capacitate şi se succedă la intervale foarte scurte, astfel încît în oraşele mari **m.** constituie principalul mijloc de transport pe distanţe lungi. Primul **m.** a fost construit la Londra între 1860 şi 1863, avînd tracţiune cu locomotive cu abur, iar din 1890 s-a introdus tracţiunea electrică. După Londra s-au construit **m.** la New York (1871), Budapesta (1896), Paris (1900), Berlin (1902) etc. **M.** din Moscova (1935) este remarcabil prin lucrările arhitecturale executate în staţiile sale. În limba curentă: *metro.*

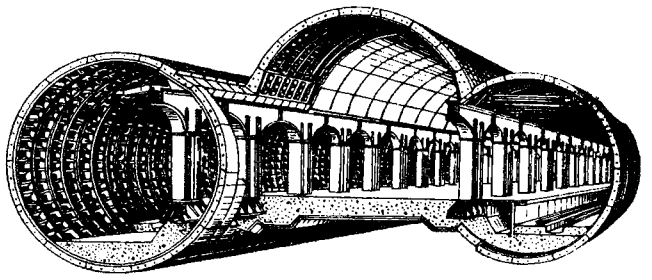

Metropolitan

Metropolitan Museum of Art */metrəpǫ́litən miuziəm əv a:t/*, muzeu de artă din Statele Unite (New York). A fost înfiinţat în anul 1870; are bogate colecţii de opere aparţinînd tuturor şcolilor şi epocilor. În alcătuirea muzeului au intrat numeroase colecţii particulare. Colecţiile de pictură sînt expuse în 52 de săli (primitivi italieni şi nordici, Dürer, Tiziano, Vermeer, Rembrandt, Chardin, Goya, Ingres, Manet, Renoir, Cézanne, Van Gogh, Gauguin ş.a.). Diviziuni speciale sînt consacrate gravurii, artei medievale europene, artei decorative europene din epoca Renaşterii, artei egiptene, artei Orientului Apropiat şi artei extrem-orientale. Muzeul are de asemenea colecţii de instrumente muzicale, arme şi costume. Secţia americană păstrează opere de artă decorativă americană din sec. XVII—XIX.

Metropolitan Opera */metrəpǫ́litən ǫ́pərə/*, teatru de operă din New York, înfiinţat în 1883. Spectacolele, susţinute în general de interpreţi străini, se cîntă în limbile italiană, franceză, germană şi engleză.

métru 1. (METR.) Unitate de măsură pentru lungime. Prima

definiție a metrului, ca a zecea milioana parte din lungimea sfertului meridianului pămîntesc, datează din 1791, cînd Adunarea Constituantă din Paris a adoptat un proiect de unificare a unităților de măsură. În 1799 a fost adoptat primul prototip de platină al metrului. Împreună cu kilogramul, metrul a stat la baza primului sistem de măsurare metric, care a devenit obligatoriu în Franța în 1840. Utilizarea acestui sistem în alte țări începe din 1872, cînd Comisia internațională a metrului a hotărît construirea unor prototipuri ale metrului și kilogramului. În 1889 a fost adoptat prototipul internațional de platină iridiată, denumit *metrul-etalon*, cu care s-au comparat periodic prototipurile naționale. Țara noastră a adoptat sistemul metric în 1881 și posedă etaloane naționale de metru și kilogram. Măsurile geodezice moderne au arătat că metrul etalon este cu 0,17 mm mai scurt decît lungimea definită cu ajutorul meridianului pămîntesc. Nivelul științei și tehnicii contemporane au impus necesitatea unei noi definiții a metrului, mai precisă și legată de un fenomen fizic reproductibil și constant în timp. Conform definiției adoptate în 1960, metrul este egal cu 1 650 736,73 lungimi de undă, în vid, ale radiației care corespunde tranziției atomului de kripton 86 între nivelele $2p_{10}$ și $5d_5$; această radiație este o linie spectrală foarte fină, de culoare roșu-portocalie (λ = = 6 421,3 Å). Simbolul metrului este *m*. — *Metru pătrat*, unitate de măsură pentru suprafață, egală cu aria unui pătrat cu latura de un metru. Are simbolul m^2. — *Metru cub*, unitate de măsură pentru volum, egală cu volumul unui cub cu latura de un metru. Are simbolul m^3. **2.** (TEHN.) Instrument de măsură pentru lungimi, constituit dintr-o riglă de metal sau de lemn, din mai multe rigle articulate sau dintr-o bandă de metal, cu lungimea de un metru, divizat în centimetri sau milimetri, folosit în practica curentă a măsurărilor tehnice sau comerciale. — (METAL.) *Metrul modelierului*, metru folosit la confecționarea modelelor de turnătorie, avînd lungimea unui metru normal majorată cu coeficientul de contracție a metalului sau aliajului care se toarnă (ex. 1% pentru fontă, 2% pentru oțel etc.). **3.** (STIL.) Grup de silabe constituind unitatea de măsură a versului. Este echivalent de obicei cu un vers alcătuit din mai multe picioare. Uneori piciorul prozodic era confundat cu **m.** (ex. în cazul denumirii pentametrului sau hexametrului). Prin extensiune, ritmul determinat de împărțirea unui vers în silabe.

metru-kilogram-forță-secundă (METR.), sistem de unități de măsură în care mărimile fundamentale sînt lungimea forța și timpul, cărora le corespund unitățile fundamentale metru, kilogram-forță și secundă. Se notează prescurtat *MKfS*. Acest sistem, utilizabil în mecanică, este înlocuit în prezent de Sistemul internațional de unități de măsură.

metru-kilogram-secundă (METR.), sistem de unități de măsură avînd ca unități fundamentale metrul (pentru lungime), kilogramul (pentru masă) și secunda (pentru timp). Acest sistem cuprinde unități de măsură pentru mărimile geometrice și mecanice. Se notează prescurtat *MKS*. V. și Sistemul internațional de unități.

metru-kilogram-secundă-amper (METR.), sistem de unități de măsură bazat pe patru unități fundamentale: metrul (pentru lungime), kilogramul (pentru masă), secunda (pentru timp) și amperul (pentru intensitatea curentului electric). Plecînd de la aceste unități fundamentale, se pot stabili, cu ajutorul legilor fizicii, unități pentru mărimile geometrice, mecanice și electromagnetice. Se notează prescurtat *MKSA*. V. și Sistemul internațional de unități.

Metsu *[meț̦ú]*, Gabriel (1629—1667), pictor olandez. A lucrat la Leiden și Amsterdam, influențat de Rembrandt și G. Dou. **M.** a pictat scene de gen, reprezentînd viața burgheză („Piața de legume", „Negustorii de păsări", „Dejunul", „Tînără femeie scriind o scrisoare", „Copilul bolnav"). Creația sa se remarcă prin virtuozitatea cu care a redat bogăția costumelor și detaliile de interior, ca și prin rafinamentul coloristic.

Metternich *[métərnih]*, Klemens Lothar Wenzel von (1773—1859), diplomat și om politic austriac. Ministru de externe (1809—1848) și cancelar (1821—1848) al Austriei. A avut un rol preponderent la Congresul de la Viena (1814—1815). El a devenit, după crearea Sfintei Alianțe (1815), unul dintre arbitrii Europei, urmărind menținerea sistemului politic creat prin Congresul de la Viena. A fost un adversar declarat al tuturor mișcărilor de eliberare națională, atît din Imperiul habsburgic cît și din alte țări, politica sa internă caracterizîndu-se prin înăsprirea opresiunii sociale și naționale. O dată cu izbucnirea revoluției din 1848 în Imperiul habsburgic, a fost nevoit să fugă în Anglia, de unde s-a reîntors după înfrîngerea revoluției, dar n-a mai avut nici un rol politic. Memoriile lui, publicate de fiul său (8 vol., 1880—1884), au o mare valoare istorică.

Metz *[mes]*, oraș în nordestul Franței, situat pe rîul Moselle. 102 770 loc. (1962). Port fluvial. Industrie metalurgică, constructoare de mașini, chimică, alimentară. În împrejurimi, exploatări de minereu de fier. **M.** este bogat în monumente arhitectonice: catedrala, capodoperă a arhitecturii gotice (1240—1516), numeroase biserici (sec. XIII, XVII, XVIII), Primăria, Palatul justiției (sec. XVIII) etc.

Meunier *[mönié]*, Constantin (1831—1905), sculptor și pictor belgian, unul dintre principalii reprezentanți ai realismului european din secolul trecut. În prima sa perioadă de creație s-a manifestat mai ales ca pictor („Episod din războiul țărănesc", 1875; „Peisaj industrial"; „Înapoierea din mină" ș.a.). În sculptură a reprezentat figuri de muncitori („Basorelief pentru Monumentul muncii din Bruxel-

les"; „Industria"; „Suferința", 1888; „Explozia gazului de mină"; „Femeie din popor", 1893; „Hamal", 1894; „Semănătorul", 1895; „Miner" ș.a.). Sculptura sa se remarcă prin sobrietate și concentrare, prin tratarea monolitică a volumelor, prin vigoarea dramatică a chipurilor și atitudinilor. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin „Cocoșul", „Minerii", „Glia" (altorelief).

Meuse *[möz]* (în flamandă *Maas*), rîu în vestul Europei (950 km). Izvorăște din podișul Langres (Franța), curge prin Lorena, străbate Belgia și Olanda și se varsă în Delta Rinului. Comunică prin canale cu rîurile vecine, făcînd parte din sistemul de navigație interioară din nordul Franței, Belgia, Olanda și R.F. Germană. Pe **M.** sînt așezate orașele: Verdun (Franța), Liège (Belgia), Maastricht (Olanda).

Mexic *(Statele Unite Mexicane)*, stat în sudul Americii de Nord, situat între S.U.A., Golful Mexic, Marea Caraibilor, Hondurasul Britanic, Guatemala și Oceanul Pacific. Suprafața: 1 969 367 km². Populația: 38 400 000 loc. (1963), formată în special din metiși și indieni. Capitala: *Mexico*. Limba de stat: spaniola; circa 7% din populație vorbește diverse dialecte indiene. Teritoriul **M.** este constituit în cea mai mare parte dintr-un sector al sistemului muntos al Cordilierilor, care aici se desparte în două lanțuri muntoase principale (Sierra Madre de Vest și Sierra Madre de Est), orientate paralel cu țărmurile, care spre sud se apropie tot mai mult între ele, continuîndu-se printr-un singur lanț, Sierra Madre de Sud. Astfel, teritoriul **M.** se îngustează treptat spre sud pînă la istmul Tehuantepec, prin care se face trecerea spre America Centrală, din care **M.** cuprinde partea nordică cu peninsula Yucatan (zona cea mai joasă de relief). În nord-vest o prelungire a Cordilierilor formează peninsula muntoasă California. Vîrfurile cele mai înalte sînt vulcanii activi Orizaba (5 700 m) și Popocatepetl (5 452 m). Lanțurile muntoase cuprind între ele un vast podiș (Podișul Mexican), cu înălțimi variind între 900—1200 m în nord și 2 000—2 400 m în sud. Cîmpia litorală este foarte îngustă în vest, ceva mai largă în est. Climă tropicală cu zonalitate verticală foarte pronunțată, distingîndu-se patru etaje climatice: tierra caliente (cald), tierra templada (temperat), tierra fria (rece) și tierra helada (înghețat). Podișul Mexican primește o cantitate foarte mică de precipitații. Vegetația este variată: în nordul podișului în special deșertică și semideșertică (cu cactuși, agave, iucca), în sud savane, iar în munți păduri. Bogate resurse minerale: petrol (în special pe coasta Golfului Mexic), gaze naturale, cărbune, argint, sulf, minereu de fier, de zinc, de plumb, de cupru, de mercur, de antimoniu, de titan. Economia **M.** se bazează în special pe agricultură, industria extractivă și prelucrarea petrolului; se dezvoltă și alte ramuri industriale. Sectorul capitalist de stat are un rol mare în economie. Societățile monopoliste străine (în special din S.U.A.) au importante investiții de capital în **M.** Terenul agricol este proprietatea comunităților țărănești (44%), a marilor proprietari capitaliști și a țăranilor individuali. Nivelul agrotehnic este scăzut. Pe 2/3 din suprafața arabilă se cultivă porumb și fasole, dar productivitatea lor este slabă. În regiunile irigate (în mare măsură de apele subterane) din nord și nord-vest se cultivă bumbac, grîu, orez. În zonele litorale din sud se fac culturi tropicale (mai ales cafea, trestie de zahăr, ananas, bananieri), iar în peninsula Yucatan se cultivă ca plantă textilă agava. Creșterea animalelor (bovine, oi, porci) se practică mai mult în nordul **M.** Pe litoral este dezvoltat pescuitul. **M.** ocupă un loc de frunte în producția mondială de argint, plumb, zinc, cupru, antimoniu, sulf. Industria petrolieră a luat o mare dezvoltare. La Tampico, Atzcapotzalco, Salamanca ș.a. există mari rafinării de petrol; s-a creat o puternică industrie petrochimică. Mai există industrie siderurgică, metalurgie neferoasă, industrie constructoare de mașini (utilaj textil, motoare diesel, vagoane, utilaj pentru construcții, asamblare a automobilelor), industrie chimică (acid sulfuric, îngrășăminte ș.a.), de prelucrare a lemnului, textilă, alimentară. Comerțul exterior este orientat în special spre S.U.A. (65% în 1962), R.F. Germană, Japonia și țările Americii Latine. Exportă bumbac, cafea, vite,

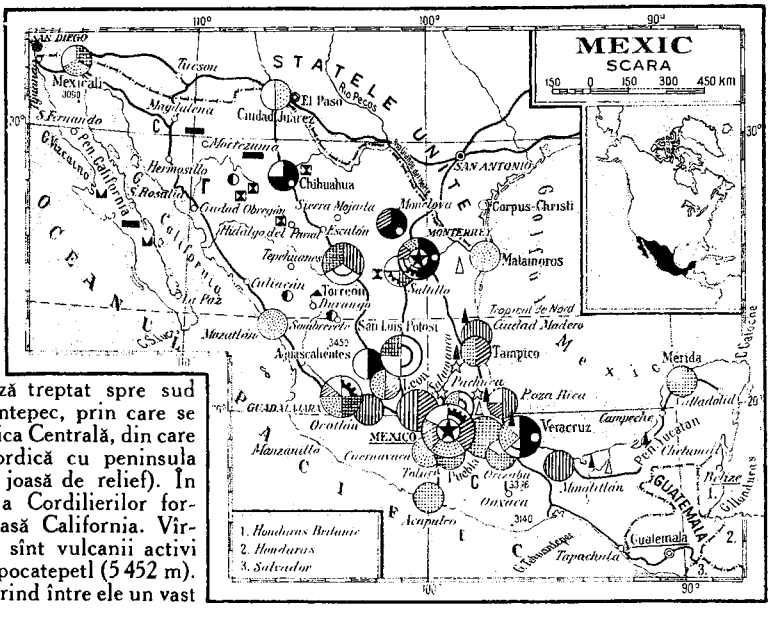

petrol, minereuri, iar în țările Americii Latine produse finite. — *Istoric.* Din timpuri străvechi, teritoriul **M.** a fost populat de triburile indiene (amerindiene) m a y a (în sudul **M.**), t o l t e c e și apoi a z t e c e (în centrul și estul **M.**), care au creat civilizații strălucite. În sec. XIV—XV aztecii au supus dominației lor o mare parte a teritoriului **M.**, creînd un puternic stat sclavagist timpuriu. Statul aztecilor a căzut (1519—1521) sub loviturile grupului de conchistadori spanioli de sub conducerea lui Hernando Cortez, care au distrus o mare parte a civilizației aztece. După cucerirea spaniolă, în **M.** s-au statornicit relații feudale. Exploatarea sîngeroasă a indienilor și a metișilor de către colonialiștii spanioli a pricinuit numeroase răscoale (1566, 1659, 1692 ș.a.) ale acestora. În cursul războiului pentru independența coloniilor spaniole din America (1810—1826), în **M.** a avut loc, în anii 1810—1815, sub conducerea lui Miguel Hidalgo y Costilla și José Maria Morelos y Pavón, o puternică răscoală țărănească, înăbușită cu cruzime de spanioli cu sprijinul moșierimii creole. Ca urmare a războiului de eliberare a poporului mexican a fost lichidată dominația spaniolă (1820) și **M.** a fost proclamat republică federativă (1824). Profitînd de instabilitatea politică provocată de lupta pentru putere între diferite clici și grupări moșierești, S.U.A. au anexat în 1845 statul mexican Texas, iar în urma războiului americano-mexican (1846 — 1848) **M.** a pierdut mai mult de jumătate din teritoriul său. În 1854, în **M.** a început o revoluție burgheză, în urma căreia a fost adoptată o constituție cu caracter progresist (1857). Înfrînți în cursul războiului civil (1857 — 1860) pe care l-au provocat moșierii, conservatorii au intrat în alianță cu Napoleon al III-lea, care, urmărind să-și extindă dominația asupra **M.**, a organizat în anii 1862—1867 o intervenție militară, instalînd, în 1864, ca împărat pe Maximilian de Habsburg, arhiducele Austriei. În urma luptei eroice a poporului mexican, condus de președintele Benito J u á r e z (1858 —1872), intervenția franceză s-a terminat printr-un eșec; Maximilian a fost prins și împușcat (1867). După moartea președintelui Juárez (1872), în țară a fost instaurată dictatura generalului Porfirio Diaz (președinte al **M.** în 1877—1880 și 1884—1911), în timpul căruia s-a intensificat pătrunderea monopolurilor nord-americane în economia **M.** Ca urmare a ascuțirii contradicțiilor sociale, în 1910—1917 a avut loc o revoluție burghezo-democratică cu caracter antifeudal și antiimperialist, care a răsturnat dictatura lui Diaz. Anii următori revoluției burghezo-democratice au constituit o perioadă de avînt a mișcării muncitorești. În 1919 a fost creat Partidul Comunist din Mexic, iar în 1920—1921 au avut loc greve de masă ale muncitorilor textiliști și minieri. În perioada crizei economice mondiale (1929 —1933), cercurile guvernamentale au dus o politică de cedare față de reacțiunea internă și internațională. În condițiile creșterii mișcării antiimperialiste și antifeudale, președintele **M.**, L. C á r d e n a s (1934—1940), a grăbit înfăptuirea reformei agrare începute din timpul revoluției burghezo-democratice (1917) și a naționalizat, în 1938, companiile petroliere americane și anglo-olandeze. În timpul celui de-al doilea război mondial, **M.** a declarat război (1942) statelor fasciste. **M.** este o republică federală. Șeful statului și al guvernului este președintele, ales pe termen de șase ani. Organul legislativ suprem este Congresul, compus din Senat și Camera Deputaților. Principalul partid este Partidul revoluționar instituțional (partid de guvernămînt de la înființarea lui, în 1928).

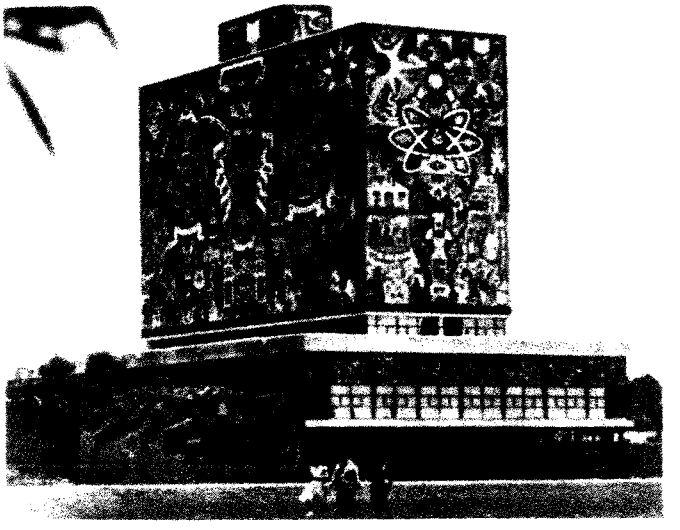

Mexico. Biblioteca universitară

Mexico *(Ciudad de ~ [siudád de méhico] Mexico City [méxicou siti])*, capitala Mexicului, situată în Podișul Mexican, la 2 270 m altitudine, într-o depresiune dominată de culmi muntoase înalte. 2 908 220 loc. (1961), iar cu localitățile subordonate (cu care formează „districtul federal") 4 829 400 loc. (1960). Este cel mai mare oraș al Mexicului, principalul lui centru economic și cultural. Are întreprinderi ale industriei alimentare, textile, constructoare de mașini, de prelucrare a metalelor și chimice. Mare aeroport, nod feroviar și rutier. Numeroase construcții moderne, alături de clădiri și biserici vechi în stil baroc. În sudul **M.** se află orașul universitar, cu Universitatea națională (1551) și cu clădiri în stil mexican modern. Mai există diverse alte institute de învățămînt superior, muzee, teatre.

Meyer *[máiər]*, Conrad Ferdinand (1825—1898), scriitor elveţian de limbă germană, de orientare realistă. Remarcabile prin caracterul lor dramatic şi prin fineţea analizei psihologice, operele sale evocă momente din lupta pentru cucerirea libertăţii naţionale (romanul „Jürg Jenatsch", 1876, trad. rom. 1960), oglindesc conflictul dintre stat şi biserică (nuvela „Sfîntul", 1880) sau denunţă intoleranţa iezuiţilor (povestirea „Suferinţele unui băiat", 1883). Versurile sale patetice, atent cizelate, exprimă adînci sentimente patriotice („Douăzeci de balade ale unui elveţian", 1864; „Romanţe şi imagini", 1871; „Ultimele zile ale lui Hutten", 1871). A folosit cu măiestrie simbolul. Este unul dintre precursorii lui St. George şi R.M. Rilke.

Meyer *[máiər]*, Eduard (1855—1930), istoric german. A fost profesor la universităţile din Halle şi din Berlin. Urmărind reconstituirea sistematică a întregii istorii a Orientului antic, a Greciei şi a Romei, pe baza unei vaste documentaţii arheologice şi literare, **M.** a acordat o egală atenţie istoriei economice, sociale şi politice. Opera sa este însă viciată de teoria ciclului istoric, care l-a dus la modernizarea anacronică a fenomenelor istoriei antice, la negarea ideii de dezvoltare progresivă a societăţii şi la afirmarea eternităţii capitalismului, care ar fi apărut încă în antichitate. Op. pr.: „Istoria antichităţii" (5 vol., 1884—1902).

Meyer *[máiər]*, Lothar (1830—1895), chimist german. A efectuat cercetări în domeniul chimiei anorganice şi organice (cloruri de iod, de molibden, crom, compuşi metaloorganici, hidrocarburi saturate etc.). Numele său este legat mai ales de istoricul clasificării elementelor chimice.

Meyer *[máiər]*, Victor (1848—1897), chimist german. Este cunoscut prin lucrările sale din domeniul chimiei organice. A elaborat metoda de determinare a vaporilor (care-i poartă numele) şi care a permis aflarea greutăţii moleculare a compuşilor uşor volatili.

Meyerbeer *[máiərbe:r]*, Giacomo (1791—1864), compozitor german, elev al lui Clementi, Zelter şi Vogler. După o călătorie de studii în Italia, **M.** a locuit un timp la Paris, unde a început să se manifeste în domeniul muzicii de operă, îmbinînd declamaţia franceză cu melodia italiană şi cu armonia şi orchestraţia germană. În 1842 s-a stabilit la Berlin. **M.** este unul dintre reprezentanţii de seamă ai „operei mari". Printre lucrările mai importante: operele „Robert Diavolul" (1831), „Hughenoţii" (1836), „Profetul" (1849), „Steaua Nordului" (1854), „Dinorah" (1859), „Africana" (postumă, 1865), cantate, lucrări orchestrale, melodii pentru voce şi pian.

Meyer-Lübke *[maiər-lübche]*, Wilhelm (1861—1936), lingvist german de origine elveţiană, unul dintre cei mai de seamă romanişti de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea. A fost profesor la universităţile din Jena şi Viena, apoi la cea din Bonn; membru de onoare al Academiei Române. **M.-L.** este autorul unor lucrări de sinteză fundamentale: „Gramatica limbilor romanice" (4 vol., 1890—1902), „Introducere în studiul lingvisticii romanice" (1901), „Dicţionar etimologic romanic" (1911—1920). A publicat de asemenea lucrări importante consacrate unor anumite limbi romanice: „Gramatica istorică a limbii franceze" (2 vol., 1909—1921). În cercetările sale, **M.-L.** a acordat o atenţie deosebită limbii române, atît în lucrările de sinteză citate, cît şi în studii speciale, ca: „Româna, limbile romanice, albaneza" (1914) şi „Româna şi limbile romanice" (1930). A condus Institutul de limba română de pe lîngă Universitatea din Viena. Spre deosebire de majoritatea neogramaticilor, **M.-L.** a acordat mare atenţie sintaxei.

Mezen, fluviu în nordul teritoriului european al U.R.S.S. (910 km). Izvorăşte din Colinele Timan şi se varsă în golful **M.** al Mării Albe. Cursul inferior al fluviului Mezen este navigabil.

mezenchím (HIST.), ţesut conjunctiv embrionar din care este alcătuită cea mai mare parte a mezodermului. Vasele sanguine, vasele limfatice, ţesutul conjunctiv se formează din **m.**

mezentér (gr. *mesos* „la mijloc" şi *enterom* „intestin"; ANAT.), foiţă a peritoneului care leagă intestinul de peretele abdominal posterior, lăsîndu-i un oarecare grad de mobilitate. Este alcătuit din două lame subţiri de ţesut celular, care învelesc intestinul şi în care se găsesc incluse vasele sanguine şi limfatice, nervii, precum şi numeroşi ganglioni.

mezi, numele unor triburi indo-europene care au pătruns în Iranul de nord în sec. IX—VIII î.e.n. şi au creat, la sfîrşitul sec. al VIII-lea î.e.n., statul Media. Acesta a cunoscut, în sec. al VII-lea î.e.n., o epocă de înflorire. După înfrîngerea lor de către perşi (550 î.e.n.), **m.** au intrat în alcătuirea statului acestora.

Meziad, peşteră în vestul Munţilor Apuseni, pe versantul sudic al Munţilor Pădurea Craiului. Desfăşurată pe trei nivele, are o lungime totală de 3 464 m. Resturi fosile *(Ursus spelaeus)*. Obiectiv turistic.

mezo- (gr. *mesos* „la mijloc, mijlociu"), element de compunere cu sensul „de mijloc", „mijlociu" (ex. *mezoderm, mezozoic*).

mezocárp (BOT.), partea mijlocie a pericarpului.

mezodérm (EMBRIOL., HIST.), foiţă mijlocie a embrionului, care are în parte structură epitelială *(mezodermul epitelial)*, iar în parte este formată din celule de formă neregulată, desprinse din mezodermul epitelial *(mezenchimul)*. V. şi foiţe embrionare.

mezofíl (gr. *mesos* „la mijloc" şi *phyllon* „frunză"; BOT.), ţesut din limbul frunzei, format din celule pline cu cloroplaste. Este situat între epiderma superioară şi cea inferioară.

mezofíle (MICROBIOL.; despre unele microorganisme), care se dezvoltă la temperaturi cuprinse între +3 şi 45°C,

(temperaturile optime între +20 și 37°C). Ex. unele bacterii saprofite, ciuperci, bacteriile patogene.

mezofíte (gr. *mesos* „de mijloc" și *phyton* „plantă"), *plante* ~, majoritatea plantelor care cresc în regiuni cu climă temperată și în condiții de umiditate moderată și suficientă; în general *p.m.* nu suportă nici uscăciune îndelungată, nici umiditate mare (ex. speciile de foioase, numeroase graminee și leguminoase de fînețe, cerealele, mazărea, soia, sfecla de zahăr).

mezolític (gr. *mesos* „la mijloc" și *lithos* „piatră"), denumire curentă pentru perioada postglaciară, situată între paleolitic și neolitic (8000 — 5600 î.e.n.). Unii cercetători denumesc perioada **m.** *epipaleolitic*. **M.** este caracterizat prin extinderea microlitelor, inventarea toporului cu coadă, a m o n o x i l e i, precum și prin folosirea generalizată a arcului și a săgeții (culturile tardenoasian și swiderian). Economia **m.** era întemeiată pe vînătoarea de animale mai mici și pe dezvoltarea pescuitului (cu plase și vîrșe), precum și pe cules, care s-a dezvoltat, cu trecerea timpului, în agricultura primitivă.

mezomerie (CHIM.), teorie legată de problema structurii chimice, apărută în domeniul chimiei organice în deceniul al treilea al secolului nostru. Pornind de la ipoteza că proprietățile diferitelor molecule nu sînt bine reprezentate prin formulele clasice sau electronice, teoria **m.** consideră că, pentru o substanță ce poate fi formulată în mai multe structuri (structuri-limită), adevărata structură a substanței respective nu este cea redată prin structurile-limită, ci este intermediară, „mezomeră", acestora. Prin introducerea unor metode ale mecanicii cuantice, teoria **m.** a evoluat în teoria r e z o n a n ț e i sau teoria rezonanței și mezomeriei.

mezón (gr. *mesos* „la mijloc"; FIZ.) **1.** Nume dat mai multor particule elementare a căror masă de repaus este cuprinsă între masa electronului și cea a protonului. Există mezoni μ *(miuoni)*, mezoni π *(pioni)* și mezoni *K (kaoni)* **M.** au fost puși în evidență în procesele de interacțiune ale particulelor de mare energie existente în razele cosmice sau produse de marile acceleratoare, precum și în procesele de dezintegrare a **m.** înșiși. Viața **m.** este foarte scurtă, cea mai lungă (a miuonului) atingînd abia două microsecunde. Din punct de vedere electric, **m.** pot fi neutri sau pot să posede o sarcină elementară, fie pozitivă, fie negativă. **2.** Denumire generică pentru mezonii π și mezonii *K* (mezonii μ se încadrează în categoria leptonilor), cu masa de repaus cuprinsă între masa leptonilor și masa barionilor și cu spin nul. Cercetările actuale au demonstrat că **m.** au un rol fundamental în structura nucleelor atomice, dar multe aspecte ale acestei probleme sînt încă neclare. V. și c î m p m e z o n i c.

mezotermálă *treapta* ~ (MINER.), treaptă intermediară a procesului depunerii mineralelor din soluții hidrotermale, cu temperatura cuprinsă între 175 și 300°C. În *t.m.* se formează minerale și zăcăminte de cupru, plumb, zinc etc., localizate îndeosebi în vecinătatea masivelor intruzive (ex. unele zăcăminte de cupru, plumb, zinc din reg. Maramureș, filoanele de cupru și pirită din munții Drocea etc.).

mezotóriu (FIZ., CHIM.), produs care apare în seria de transformare radioactivă a toriului, între toriu și radiotoriu. Pe cale chimică, **m.** a fost separat în două elemente radioactive izobare: mezotoriu 1 (un izotop al radiului) și mezotoriu 2 (un izotop al actiniului), ultimul fiind un produs de descompunere al primului.

mezozóic (STRAT.), eră geologică ale cărei depozite conțin faună și floră cu caractere intermediare între formele paleozoice și cele neozoice. În flora **m.** predomină gimnospermele (cicadee și conifere); criptogamele vasculare sînt în regres. La mijlocul **m.** apar angiospermele monocotiledonate, iar la sfîrșitul erei apar și cele dicotiledonate. Dezvoltare mare iau amoniții și belemniții, care dau cele mai caracteristice specii, apoi lamelibranhiatele și echinidele. Brahiopodele și crinoidele sînt mai puțin frecvente. În **m.** apar hexacoralierii, peștii osoși, păsările și mamiferele. Se remarcă dezvoltarea mare a reptilelor, care sînt adaptate la toate mediile de viață. Formațiunile **m.** sînt reprezentate prin toate tipurile de roci, însă rol principal au calcarele, marnele și dolomitele. În **m.** au avut loc mișcări orogenice (fazele kimerică, austrică și laramică) și epirogenice, precum și o activitate vulcanică destul de intensă. Era **m.** cuprinde trei perioade: triasică, jurasică și cretacică. În țara noastră, formațiunile **m.** se găsesc în Platforma Moldovenească, în Dobrogea, în Carpați, în Depresiunea Getică, în fundamentul Cîmpiei Române etc.

mezozónă (PETROGR.), ansamblul șisturilor cristaline formate în condițiile unui metamorfism regional, caracterizat prin temperatură ridicată, presiune litostatică mare, presiune dirijată (stres) accentuată, deci condiții intermediare între epizonă și catazonă. Din **m.** fac parte micașisturile cu biotit, cu granați, cu disten etc., amfibolitele, gnaisele biotitice etc. În R.P.R., șisturi cristaline de **m.** se găsesc în Carpați și Dobrogea.

Mezzetti *[meț'eti]*, Enrico (1870—1930), compozitor și dirijor român, fiul lui Pietro **M.** A studiat la Iași (cu Gavriil Musicescu) și la Bologna. A fost profesor de canto și pian la Conservatorul din Iași. A organizat și a condus prima orchestră simfonică ieșeană și a activat în cadrul unei societăți culturale locale. **M.** a compus cîntece (pe versuri de Eminescu, Cerna, Codreanu ș.a.), coruri, cantate („Sărbătoarea luminii" și „Fiica lui Iofte"), piese instrumentale, un preludiu simfonic. Lucrările lui **M.** se disting prin melodicitate și inspirația din romanța timpului.

Mezzetti *[meț'eti]*, Pietro (1822—1894), compozitor român de origine italiană. A fost elevul lui Rossini. Din 1863 a activat la Iași. Autor al primei

metode românești de canto (1868, publicată în 1870) și al unui tratat de teorie (1864). **M.** a compus muzică vocală („Latina gintă" pe versuri de V. Alecsandri, „Bălcescu murind" ș.a.) și instrumentală (două colecții de cîntece populare prelucrate pentru pian).

mezzosoprano *[metosoprán o]*, timbru al cărui ambitus cuprinde partea mijlocie (între soprano și contralto) din diapazonul vocilor feminine. Întinderea obișnuită: *la—la²*. Vocea de **m.** este mai puțin strălucitoare, mai opacă, dar mai dramatică decît aceea de soprano.

mezzotinto *[metotínto]*, (ARTE PLAST.), termen italian care indică un gen al gravurii pe metal, în adîncime, denumit și „manieră neagră" și care se obține prin granularea plăcii cu un instrument special, astfel încît la imprimare rezultă un ton de negru intens și catifelat. Gradația luminozității se realizează prin netezirea, într-o măsură diferențiată, a asperităților. **M.** a apărut, în jurul anului 1642, în Flandra, apoi în Franța, și a cunoscut o deosebită dezvoltare în sec. al XVIII-lea, în Anglia. Printre gravorii cunoscuți în mezzotinto au fost: Valentine Green (1739 — 1813), John Raphael Smith (1752 — 1812), Samuel William Reynolds (1794—1872) și alții.

MHAT (*Moskovski hudojestvennîi akademiceskii teatr*), teatru academic de artă din Moscova, înființat în 1898 de Stanislavski și Nemirovici-Dancenko. Dintre marii actori ai teatrului: I.M. Moskvin, Olga Knipper-Cehova, V.I. Kacealov, K.S. Stanislavski, M.M. Kedrov, A.K. Tarasova, K.N. Elanskaia etc.

mho *[mo]* (METR.) v. **siemens.**

mi (MUZ.), denumire a unuia dintre cele șapte sunete ale gamei. Corespunde notației literale *E* sau *e*.

mialgie (gr. *mys* „mușchi" și *algos* „durere"; MED.), denumire generică dată durerilor musculare, care apar în diferite boli (de exemplu: gripă, reumatism etc.) sau după eforturi fizice mari.

Miami *[maiémi]*, oraș în S.U.A., situat în peninsula Florida, la țărmul Oceanului Atlantic. 291 690 loc. (1960), iar cu localitățile subordonate (stațiunile balneare Coral Gables, Miami Beach, Hialeah etc.) 852 700 loc. Mare stațiune balneoclimatică, cu o plajă întinsă, însorită. Port, nod feroviar, rutier și aerian. Universitate (în Coral Gables).

miastenie, boală caracterizată printr-o oboseală mare la eforturi minime. Se manifestă prin oboseala mușchilor globului ocular și a pleoapelor, prin tulburări de vorbire și de înghițire, prin dureri musculare etc. Aceste tulburări se ameliorează în stare de repaus.

miază (MED. VET.), denumire dată bolilor provocate de larvele unor insecte care se localizează în diferite țesuturi sau cavități (ex. hipodermoza, gastrofiloza, oestroza etc.).

„Mica", societate capitalistă minieră din România, nucleul unui puternic concern industrial. A luat ființă, în 1920, cu un capital de 25 000 000 de lei. A exploatat în special mine de aur, de argint și de cărbune. Avea uzine proprii de prelucrare a minereurilor, uzine metalurgice, o uzină electrică și numeroase participații la alte întreprinderi industriale din țară și din străinătate. Datorită marilor profituri obținute, și-a mărit sistematic capitalul, care în 1946 a ajuns la 5,25 miliarde de lei. În 1948 a fost naționalizată.

Mica Antantă (Mica Înțelegere), denumirea alianței politice încheiate în 1920—1921 de România, Cehoslovacia și Iugoslavia, în scopul păstrării statu-quoului creat în Europa centrală și în Peninsula Balcanică în urma tratatelor de pace de la Saint-Germain (1919), Neuilly (1919) și Trianon (1920), preîntîmpinării actelor agresive ale statelor revizioniste și apărării granițelor statelor membre, care își desăvîrșiseră unitatea națională (România) sau se constituiseră ca state naționale (Cehoslovacia, Iugoslavia) în urma dezmembrării Imperiului austro-ungar. A fost o verigă importantă a sistemului de alianțe politice-militare din Europa, creat în urma păcii de la Versailles (1919), subordonată în mare măsură politicii puterilor occidentale, și îndeosebi Franței. Ani de-a rîndul, **M.A.** a dus o politică îndreptată împotriva U.R.S.S. și a mișcării revoluționare din Peninsula Balcanică. Teama de pericolul pe care-l prezenta Germania hitleristă pentru independența și securitatea țărilor membre, presiunea exercitată asupra guvernanților de către masele populare și în special de mișcarea muncitorească, creșterea curentului de opinie în favoarea securității colective pentru a bara calea agresiunii fasciste au determinat guvernele celor trei țări membre să-și schimbe oarecum orientarea în anii 1934—1936, perioadă în care **M.A.** a contribuit la menținerea păcii în regiunea bazinului dunărean și în Peninsula Balcanică. În anii 1938 —1939, după cotropirea Cehoslovaciei de către Germania hitleristă, **M.A.** s-a destrămat.

mica burghezie, categorie socială care ocupă o poziție intermediară între burghezie și proletariat în structura de clasă a societății capitaliste și a perioadei de trecere de la capitalism la socialism. Cea mai mare parte a **m.b.** o formează păturile micilor producători de mărfuri și micilor comercianți de la orașe și sate (țărănimea cu gospodărie mică și mijlocie, micii meseriași și negustori). Situația micilor burghezi în societatea capitalistă se reflectă în dubla lor natură: ca oameni ai muncii, care sînt exploatați în diverse forme de către capitaliști și moșieri, interesele lor fundamentale îi apropie de proletariat; ca proprietari de mijloace de producție, comercianți sau mici întreprinzători, ei înclină spre burghezie. Ținînd seama de interesele lor comune cu cele ale clasei muncitoare și pe baza activității politice desfășurate de partidul marxist-leninist, pot fi învinse șovăielile politice ale **m.b.** și ea poate fi atrasă la lupta pentru socialism. Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și alte pături intermediare, în care rolul conducător revine clasei munci-

toare, constituie o puternică forță motrice a progresului social, o lege generală a revoluției și construcției socialiste. În condițiile construcției socialismului, **m.b.** este atrasă treptat, pe baza respectării liberului consimțămînt, în forme socialiste de economie, și pe această cale se schimbă și poziția ei economică și socială. V. și clase sociale.

mica producție de mărfuri, formă de economie în care se produce pentru vînzare, bazată pe proprietatea privată și pe munca personală a proprietarului mijloacelor de producție. Se numește și *producție de mărfuri simplă*. **M. p. de m.** cuprinde gospodăriile țăranilor și meșteșugarilor individuali care nu exploatează muncă salariată; a apărut pe baza existenței proprietății private și a diviziunii sociale a muncii și s-a menținut de-a lungul mai multor orînduiri sociale. Deși de același tip cu producția de mărfuri capitalistă, **m.p. de m.** se deosebește de aceasta prin faptul că se bazează pe munca proprie a proprietarului mijloacelor de producție, în timp ce producția capitalistă se bazează pe exploatarea muncii salariate. Acțiunea spontană a legii valorii, oscilațiile prețurilor și concurența duc la descompunerea **m. p. de m.**, la diferențierea producătorilor de mărfuri, la ruinarea majorității lor și la îmbogățirea unei minorități, iar pe o anumită treaptă istorică la generarea relațiilor de producție capitaliste. Pentru a scăpa de ruina și de sărăcia la care le condamnă inevitabil capitalismul, masele de mici producători nu au decît o singură cale: alianța cu clasa muncitoare și, sub conducerea ei, lupta pentru răsturnarea orînduirii capitaliste, pentru instaurarea dictaturii proletariatului și construirea socialismului la orașe și la sate. Statul socialist nu expropriază pe micii producători de mărfuri, ci sprijină unirea lor, pe baza liberului consimțămînt, în diferite forme de cooperare. V. și producție de mărfuri.

micamită (ELT.), material electroizolant obținut prin așezarea în straturi a foițelor de mică și prin lipirea lor cu lianți organici (șellac, lăc gliptalic etc.). Fiind foarte puțin higroscopică și avînd o rigiditate dielectrică mare (8—38 kV/mm), **m.** are o largă utilizare în construcția mașinilor și aparatelor electrice. Se deosebesc: *m. de colector*, *m. de presare*, *m. flexibilă* etc.

micașist (PETROGR.), rocă metamorfică șistoasă, constituită predominant din mice și din cuarț, uneori avînd și granați, amfiboli, grafit etc. **M.** se formează în condițiile de mezozonă. În R.P.R. sînt răspîndite în toate formațiunile cristaline din Carpați și din Dobrogea.

mică (MINER.), grupă de aluminosilicați naturali de potasiu, cu un conținut variabil de magneziu, fier, litiu, mai rar mangan, titan, crom, vanadiu ș.a., cristalizați în sistemul monoclinic. **M.** se caracterizează prin clivajul perfect, cu desfacerea cristalelor în foi foarte subțiri, elastice, și prin culori specifice și variate: albă, gălbuie, cenușie, argintie, brună, neagră, violetă, uneori incolore etc. După compoziția chimică se cunosc: **m.** de aluminiu (ex. muscovitul), **m.** feromagneziene (ex. biotitul), **m.** de litiu (ex. lepidolitul) etc. În R.P.R., **m.** se întîlnesc în granitele, pegmatitele, gnaisele, șisturile micacee etc. din Carpați și din Dobrogea. Sub formă de foi, pulbere sau diverse preparate se utilizează în industria electrotehnică, ca materiale de construcție incombustibile, la prepararea unor sorturi de hîrtie și de vopsele rezistente la foc, a unor absorbanți, lubrifianți, la prepararea sărurilor de litiu etc. — *Mică neagră* v. *biotit*.

micélă (CHIM.), complex care se formează în soluțiile coloidale; este constituit dintr-o particulă coloidală și dintr-un strat dublu de ioni de semne contrare, distribuiți în jurul particulei.

micéliu (BOT.), sistem de filamente subțiri și ramificate (hife), care alcătuiește aparatul vegetativ al majorității ciupercilor. La ciupercile ectoparazite, **m.** se dezvoltă la suprafața organelor atacate, pe cînd la cele endoparazite pătrunde în interiorul țesuturilor plantei-gazdă.

Micene, vechi oraș în Argolida, centrul „culturii miceniene". A fost cel mai important centru politic și cultural din Grecia antică între anii 1600 și 1200 î.e.n. Potrivit legendei preluate de Homer în „Iliada", **M.** a fost reședința basileului Agamemnon, șeful expediției aheilor împotriva Troiei (sfîrșitul sec. al XIII-lea î.e.n.). După războiul troian, **M.** a început să decadă. V. și egeeană, *arta* ~.

Micfalău, localitate în raionul Sf. Gheorghe, reg. Brașov, situată pe Valea Oltului. 2 253 loc. (1964). Exploatări de andezit.

Michaëlis, Karin (1872—1950), prozatoare realist-critică daneză. A desfășurat o vie activitate antifascistă. În romanele sale („Copilul", 1902; „Vîrsta periculoasă", 1910, trad. rom.; „Pomul binelui și al răului", 5 vol., 1924—1930), unele pronunțat autobiografice, a analizat cu finețe și luciditate situația grea a femeii în capitalism. Karin Michaëlis s-a remarcat și prin scrierile pentru copii, mai ales prin suita de volume „Bibi - Bogerne" (1929—1939).

Michail, Dumitru (1886—1956), oftalmolog român. A fost profesor la Universitatea din Cluj. A publicat studii importante asupra trahomului, biochimiei și patologiei cataractei, tuberculozei oculare etc. Op. pr.: „Tratat de oftalmologie" (1929).

Michaux *[mișó]*, Henri (n. 1899), poet francez de origine belgiană. Personalitate artistică contradictorie, a exprimat în versurile sale („Cine am fost", 1927; „Între centru și absență", 1936; „Exorcisme", 1943; „Infinitul turbulent", 1957; „Cunoaștere prin abisuri", 1961) adversitatea omului de cultură față de mărginirea lumii capitaliste, preconizînd refugiul în fantezie. Viziunea sa filozofică este apropiată de aceea a existențialiștilor, iar modalitatea sa artistică de aceea a lui Rimbaud și a suprarealiștilor.

Michăilescu, Ştefan C. (1846—1899), naturalist şi gînditor materialist român. A desfăşurat o activitate didactică şi publicistică însemnată, fiind un

Şt. C. Michăilescu

activ popularizator al cuceririlor ştiinţei. Sprijinindu-se pe realizările ştiinţelor naturii din vremea sa, în special pe teoria darvinistă a evoluţiei speciilor, el a afirmat cu hotărîre punctul de vedere materialist în problemele biologiei şi psihologiei. **M.** a combătut agnosticismul, afirmîndu-şi încrederea în posibilitatea cunoaşterii lumii şi subliniind necesitatea generalizărilor bazate pe fapte. În concepţia sa materialistă apar însă unele tendinţe mecaniciste şi unele alunecări spre relativism. **M.** a afirmat existenţa legilor sociale, menţinîndu-se însă în limitele concepţiei iluministe, care atribuia ideilor un rol determinant. A descris mizeria cruntă a ţărănimii române şi a arătat necesitatea ridicării materiale şi culturale a poporului muncitor, a participării lui la viaţa politică. Op. pr.: „Influenţa luminii asupra vieţii" (1871), „Introducere la psihofizică" (1892).

Michel *[mişél]*, Louise (1830—1905), poetă revoluţionară franceză. A fost institutoare. Supranumită „Fecioara roşie", a luptat pe baricadele Comunei din Paris. Pentru activitatea ei a fost deportată în Noua Caledonie. Ulterior a împărtăşit idei anarhiste. Opera sa poetică, publicată în presa de stînga a vremii sau rămasă în manuscris, denunţă asuprirea capitalistă şi afirmă energic încrederea în victoria finală a celor oprimaţi. A mai scris romane, piese de teatru, literatură pentru copii şi o istorie a Comunei.

Michelangelo, Buonarroti (1475—1564), sculptor, pictor, arhitect şi poet italian, unul dintre titanii Renaşterii. S-a format în atelierul lui Domenico Ghirlandaio şi sub influenţa umaniştilor din cadrul Academiei platonice florentine. A dus o viaţă agitată, trăind într-o epocă tragică din istoria Florenţei şi a întregii Italii. Măreţia lui **M.** decurge din faptul că, făcîndu-se ecoul frămîntărilor şi contradicţiilor dureroase ale patriei sale, care, ca şi alte ţări europene, cunoştea o recrudescenţă a reacţiunii feudale-clericale, a rămas exponentul aspiraţiilor de libertate şi desăvîrşire ale semenilor săi. Veşnic hărţuit de demonul căutărilor laborioase, de nelinişti şi îndoieli, persecutat de potentaţii vremii, condamnat de ei la o muncă istovitoare, **M.** a

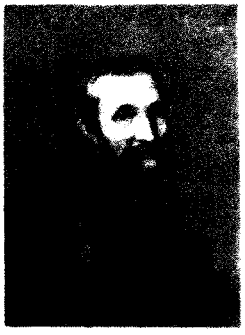

Michelangelo

continuat să-şi afirme cu o impresionantă forţă spiritul său de independenţă, demnitatea de om şi artist. Slujind idealului său artistic sub şase papi, **M.** n-a cedat ameninţărilor şi ordinelor decît pentru a se răzbuna de sclavia lui prin libertatea artei sale. După tulburările care au dus la izgonirea Medicilor din Florenţa, au început anii de pribegie ai artistului. Din prima sa oprire la Roma (1496) datează sculptura „Bacchus" (Muzeul din Florenţa) şi grupul compoziţional „Pietà", azi la biserica sf. Petru, operă de un echilibru clasic, în care drama atinge sublimul unei contemplări mute. Revenit la Florenţa (1501), creează într-o adevărată febră mai multe opere, printre care „David" (Galeria Uffizi), afirmare a eroismului şi, totodată, a forţei spirituale care biruie forţa primitivă, „Madona cu pruncul", azi în biserica Notre Dame din Bruges, „Sf. Matei" şi două basoreliefuri de formă rotundă (tondo) pe tema „Madonei cu pruncul", lucrări de o viziune şi tratare picturală. În aceeaşi perioadă execută picturile „Sfînta Familie", pentru Agnolo Doni (Galeria Uffizi), şi cartonul proiectatei compoziţii istorice „Bătălia de la Pisa", ambele caracterizate printr-o viziune sculpturală, prin marcarea viguroasă a contururilor şi excluderea degradeurilor de culoare. În 1505 **M.** primeşte din partea papii Iuliu al II-lea însărcinarea realizării unui ansamblu funerar care trebuia să fie instalat în biserica sf. Petru şi a decorării bolţii Capelei Sixtine. Primei comenzi, satisfăcută numai în parte, îi erau destinate capodoperele „Moise" (azi la biserica sf. Petru în lanţuri din Roma), statuie monumentală mai ales prin tensiunea şi dinamismul lăuntric pe care le sugerează, statuile a şase „Sclavi" (Academia din Florenţa şi Luvru), simboluri ale descătuşării spiritului uman din întuneric şi nedreptate. Decorarea bolţii Capelei Sixtine (1508—1512), imensă frescă denumită de Vasari „univers în mişcare", constituie o grandioasă odă închinată vitalităţii şi frumuseţii omului, luptei lui titanice şi dureroase cu forţele care îi frînează elanul, efortul său spre desăvîrşire. Chipurile, ca şi atitudinile şi mişcările trupurilor, căutarea de efecte violente prin racursiuri îndrăzneţe exprimă un lirism dramatic. Adînc cunoscător al anatomiei şi al sufletului omenesc, **M.** realizează din ipostazele mişcării trupurilor un zguduitor oratoriu al pasiunilor umane. În anii 1520—1534, **M.** realizează pentru un proiectat ansamblu funerar al Medicilor monumentele lui Giuliano şi Lorenzo („Gînditorul"), precum şi patru alegorii („Aurora", „Amurgul", „Ziua" şi „Noaptea"), de o infinită poezie meditativă. Ultima lucrare

de mare amploare a lui **M.** a fost „Judecata de apoi", frescă comandată de papa Paul al III-lea pentru unul din pereții Sixtinei și inaugurată după opt ani de lucru. Într-o viziune dantescă, **M.** imaginează o lume de titani fulgerați, avertisment dat contemporanilor și comentariu necruțător al limitelor și greșelilor omenești. Viziunea sa plastică anunță aici, prin noile soluții compoziționale, prin noile modalități de figurare a spațiului și prin dinamismul ei, arta barocului. Dar, chiar și în această amară meditație asupra avînturilor frînte, singurătății dezolante, eșecului și morții, **M.** manifestă acea faimoasă „terribilità", grandoare tragică îmbinată cu încrederea obstinată în om, în voința lui de a învinge, prin care arta sa s-a ridicat la o mare înălțime filozofică. Din statuara creată la bătrînețe, lucrări ca acelea cunoscute sub numele de „Pietà Rondanini" (azi la Milano) sau „Pietà Palestrina", ale căror părți mai puțin finisate sporesc impresia de autenticitate, prefigurează, prin tensiunea dramatică, viziunea barocă. Întreaga statuară a acestui prodigios artist rivalizează cu aceea a antichității, depășind-o adeseori prin adînca semnificație morală, prin vibranta ei spiritualitate. Ca arhitect, **M.** a realizat planurile sacristiei și bibliotecii Laurențiana, ale cupolei bisericii sf. Petru din Roma, ale pieței Capitoliului, curtea interioară a palatului Farnese, opere caracterizate prin armonie și ritm, prin măreția și îndrăzneala de concepție a formelor lor înnoitoare. **M.** și-a exprimat părerile sale despre artă în scrisorile adresate cunoscuților săi și în conversațiile publicate de pictorul portughez de origine olandeză Francisco de Hollanda (1517 sau 1518—1584) sub titlul „Patru dialoguri asupra picturii". Ca poet, **M.** ne-a lăsat o culegere de poezii („Rime"), influențate de Dante, a cărui operă a cunoscut-o în profunzime. Ele fac figură aparte în lirica italiană a timpului, oglindind frămîntările lăuntrice ale genialului artist pe tema luptei de eliberare a spiritului de vicisitudinile care-l apasă. Complexa și multilaterala personalitate a lui **M.** reunește tendințe și porniri contradictorii: forță elementară și spiritualitate, idealizare păgînă a frumuseții materiale și misticism creștin, cerebralitate dominantă într-un corp de atlet. Viața și opera sa, care s-au confundat, alcătuiesc o pildă de căutare a adevărului și frumuseții, de dramatică străduință spre perfecțiune.

„Moise" de Michelangelo

Michelet *[mișlé]*, Jules (1798—1874), istoric și publicist francez, reprezentant al romantismului progresist. A fost profesor de istorie și de filozofie la Collège de France și suplinitor al lui Guizot la Sorbona (1833—1835). Pentru ideile progresiste pe care le conține, cursurile sale au fost suspendate de două ori (în 1848 și în 1851); în 1852, pentru refuzul de a depune jurămînt regimului lui Ludovic Bonaparte, a fost destituit. Om de știință și scriitor fecund, polemist de mare talent, **M.** a publicat numeroase lucrări de istorie și de filozofie, scrise într-un stil suplu, variat și bogat în imagini. Opera sa istorică este bazată pe o documentație sigură și de primă mînă, dar suferă din pricina concepțiilor sale social-politice micburgheze. Deși a considerat poporul ca fiind principala forță socială a revoluției franceze din 1789—1794, nu l-a privit diferențiat, ci l-a contopit cu burghezia în „starea a treia", și a negat lupta de clasă în condițiile orînduirii burgheze. Mulți revoluționari români de la 1848 au fost studenții lui. A susținut în presă, prin numeroase articole, unirea Principatelor Române. Op. pr.: „Istoria Franței" (18 vol., 1833—1867), „Istoria revoluției franceze" (7 vol., 1847 — 1853).

Michelson *[máicəlsən]*, Albert Abraham (1852—1931), fizician american; a fost profesor la Universitatea din Chicago. A construit interferometrul care-i poartă numele *(interferometrul M.)*, cu ajutorul căruia a fost realizată (în 1881) celebra experiență de măsurare a vitezei relative a Pămîntului față de eter. Rezultatul acestei experiențe (contrar previziunilor fizicii clasice) a contribuit la fundamentarea experimentală a teoriei relativității restrînse. **M.** a folosit metodele interferențiale pentru măsurarea metrului și a vitezei luminii, pentru studiul structurii hiperfine a spectrelor și în astronomie. Premiul Nobel (1907).

Michigan *[mișigən]*, lac în America de Nord, în nord-estul S.U.A., din sistemul Marilor Lacuri. Suprafața: 58 100 km². Adîncimea maximă: 281,5 m. Comunică printr-o strîmtoare cu lacul Huron. Printr-un canal navigabil este legat de Mississippi. Pe malurile lui se află marile centre industriale și porturi Chicago și Milwaukee.

Michigan *[mișigən]*, stat în nordul S.U.A. Suprafața: 150 779 km². Populația: 7 823 190 loc. (1960). Centrul administrativ: *Lansing*. Teritoriul statului, cuprins între Lacul Superior, Huron și Erie, este format din două peninsule, care încadrează lacul Michigan. Relief deluros, în nord-vest muntos. Numeroase lacuri. Resurse naturale: minereu de fier, de magneziu și de cupru (în Peninsula Superioară), petrol, gaze naturale, sare. Industrie foarte dezvoltată. Principala ramură este construcția de automobile, concentrată în Detroit și, în măsură mai mică, la Flint, Lansing ș.a., aparținînd marilor trusturi General Motors, Ford, Chrysler. În **M.** se realizează circa jumătate din producția de automobile a S.U.A. Mai există întreprinderi siderurgice, de prelucrare a metalelor, chimice, alimentare, de prelucrare a lemnului ș.a. În agricultură predomină creșterea animalelor pentru lapte, cultura porumbului, iar în vest pomicultura și legumicultura.

Micia, așezare *(pagus)* și puternic castru roman în Dacia, situate la intrarea Mureșului în defileul Ilia-Zam (în apropiere de locul unde se află astăzi satul Vețel, raionul Ilia, reg. Hunedoara). Așezarea îndeplinea funcția de centru urban cu caracter agricol. Rezultatele săpăturilor arheologice de aici atestă continuitatea populației daco-romane și după 271.

micimán (MILIT.), grad de subofițer în forțele maritime militare. Din 1959, în armata R.P.R., în locul acestui grad au fost introduse gradele de *plutonier* și *plutonier major de marină*.

Miciurin, Ivan Vladimirovici (1855—1935), biolog sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. Activitatea sa a avut ca principale obiective crearea unor soiuri de plante cu calități economice superioare, rezistente la clima aspră din Rusia centrală, precum și extinderea pomiculturii spre ținuturile din nordul Rusiei. Pentru realizarea acestui scop, **M.** a elaborat și a aplicat metode proprii. A obținut peste 300 de noi și valoroase soiuri de plante. Lucrările sale au stat la baza elaborării unor principii teoretice în biologie, cunoscute sub denumirea de *miciurinism*.

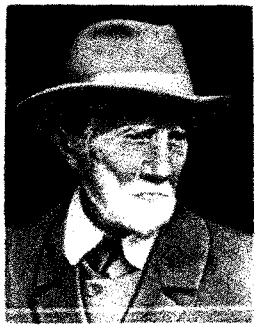

I. V. Miciurin

Principiul de bază al acestuia îl constituie unitatea dintre organism și condițiile sale de existență, unitate care se realizează pe baze fiziologice, prin metabolism. Miciurinismul consideră variațiile individuale ca rezultat al asimilării de către organism a unor noi condiții, din care cauză ele ar avea în mod necesar un caracter adecvat. În concepția miciurinistă ereditatea este reprezentată printr-un anumit specific al reacțiilor metabolice și nu este legată în mod exclusiv de o anumită substanță; această idee este legată de realizarea unor hibrizi vegetativi de către **M.** Miciurinismul admite moștenirea caracterelor dobîndite și privește transformarea speciilor ca rezultat al îmbinării acțiunii directe a condițiilor de existență și a selecției naturale.

Mickiewicz *[mițchiévici]*, Adam (1798—1855), mare poet romantic și luptător revoluționar polon. Născut în satul Zaosie, lîngă Novogrudok, a studiat literatura și arta la Universitatea din Vilnius. În 1817 a înființat, împreună cu alți colegi, societatea secretă a „Filomaților" și apoi aceea a „Filareților", avînd ca scop reînvierea Poloniei. Arestat și apoi deportat în Rusia (1824), intră în legătură cu decembriștii și se împrietenește cu Puşkin. În 1829 pleacă în Occident, iar în 1832 se stabilește la Paris. Aici desfășoară o intensă muncă de agitație politică în rîndurile emigraților. În 1839 e numit profesor de literatură latină la Universitatea din Lausanne (Elveția), iar în 1840 profesor de literaturi slave la Collège de France. Cursurile lui sînt audiate cu interes și de tinerii români aflați la studii în Franța. În 1844 cursurile lui sînt suspendate. Entuziasmat de revoluția din 1848, **M.** pleacă în Italia, unde încearcă să organizeze o legiune polonă, o „armată republicană și socialistă", care să lupte, alături de italieni, împotriva austriecilor. În anul următor (1849) devine, la Paris, redactor al gazetei „Tribune des peuples", conlucrînd cu N. Bălcescu, D. Brătianu și Șt. Golescu pentru coordonarea eforturilor depuse de revoluționari în tentativa lor de a doborî tiraniile. Trimis de emigrație să creeze la Constantinopol o armată poloneză de eliberare, se îmbolnăvește de holeră și moare. Volumul său de debut, „Balade și romanțe", constituie un veritabil manifest poetic al mișcării romantice, marcînd distinct desprinderea literaturii poloneze de clasicism. Inspirate din folclor, versurile din acest volum cheamă masele la luptă patriotică, evocă timpuri legendare și cîntă pasionat iubirea, în imagini de o deosebită prospețime. Al doilea volum de poezii cuprinde, între altele, poemul istoric „Gražyna" și primele părți din drama lirică „Strămoșii". Sub influența lui Byron și Puşkin, **M.** introduce în decoruri romantice personaje excepționale, corespunzătoare cadrului. Principala operă realizată în această perioadă este poemul istoric „Konrad Wallenrod" (1828), consacrat înfățișării luptei eroice duse de patrioții lituanieni împotriva cavalerilor teutoni. Printre operele scrise la Dresda și Paris se impune partea a III-a a poemului „Strămoșii" (1832). Eroul principal, altădată victimă a dragostei pasionale, e acum un răzvrătit, un titan care se ciocnește prometeic cu divinitatea și ajunge un martir al ideii de libertate, iar poporul înfruntă curajos tirania. Aceleași perioade îi

ST. LUCHIAN: Anemone. *Ulei pe pînză. Muzeul de Artă al R.P.R.*

aparţine şi capodopera lui **M.**, poemul epic „Pan Tadeusz" (1834), grandios imn închinat Poloniei şi poporului ei. **M.** a lărgit şi a îmbogăţit

A. Mickiewicz

considerabil universul tematic şi de imagini al poeziei poloneze, descătuşînd-o de rutină şi convenţionalism şi dînd limbii literare o mlădiere, o expresivitate şi o eleganţă necunoscute pînă la el. Poemele sale au exercitat o înrîurire decisivă asupra contemporanilor şi urmaşilor, între alţii şi asupra unora dintre scriitorii români paşoptişti. În ţara noastră, **M.** a fost popularizat încă din secolul trecut (prin Gh. Asachi). Valoroase versiuni româneşti ale principalelor poezii ale lui **M.** a realizat Miron Radu Paraschivescu (1956, 1957).

Micle, Veronica (1850—1889), poetă română. S-a născut la Năsăud. A colaborat la „Convorbiri literare", „Literatorul" ş.a. În versurile sale („Poezii", 1887), a cultivat cu precădere sentimentul erotic, în manieră eminesciană, dar cu modeste rezultate artistice. Memoria ei este legată de dragostea pe care i-a inspirat-o lui Eminescu.

Miclescu, Dumitru (1829—1896), om politic român. Alături de T. Rîşcanu, V. Mălinescu, Al. I. Cuza ş.a., a participat la activitatea revoluţionară a Asociaţiei patriotice (1846). A desfăşurat o susţinută activitate politică pentru unirea Principatelor. În timpul domniei lui Al. I. Cuza, a demisionat din Adunarea legiuitoare în semn de protest faţă de felul în care era aplicată reforma agrară. În rezolvarea problemei agrare preconiza instituirea unui corp legislativ care să reprezinte întregul popor, nu o singură clasă socială.

Micloşi, Cornel v. **Mikloşi.**

micobacterii *(Mycobacterium)*, bacterii în formă de bastonaşe, uneori ramificate, sau de cocobacili. **M.** sînt imobile, nu formează spori adevăraţi, multe specii sînt acidorezistente; unele **m.** sînt saprofite, foarte răspîndite în natură (în sol, în rămăşiţe vegetale etc.), iar altele sînt parazite, provocînd boli la om, la animale sau la plante. Ex. *Mycobacterium tuberculosis* (bacilul Koch), *Mycobacterium leprae*, agentul patogen al leprei.

micoflóră (BOT.), totalitate a speciilor de ciuperci care cresc pe un anumit teritoriu (ex. micoflora R.P.R.).

micologíe (gr. *mykes* „ciupercă" şi *logos* „ştiinţă"), ramură a botanicii care studiază sistematica, morfologia şi biologia ciupercilor în legătură cu daunele pe care le provoacă şi cu rolul lor ca producătoare de substanţe utile (ex. antibioticele).

micoríză (BOT.), simbioză a rădăcinii plantelor superioare cu miceliul unei ciuperci. Există *m. ectotrofe (ectomicorize)*, care se dezvoltă pe suprafaţa rădăcinilor, şi *m. endotrofe (endomicorize)*, în care miceliul pătrunde în ţesuturi.

micosteróli (BIOCHIM.), steroli naturali izolaţi din mucegaiuri şi fungi. **M.** sînt constituenţi celulari indispensabili (ex. ergosterolul).

micotoxicóză (MED. VET.), intoxicaţie care apare în urma consumului de furaje infectate cu unele ciuperci microscopice. **M.** se previne printr-o bună conservare a furajelor şi prin îndepărtarea din hrana animalelor a furajelor infectate.

micóză (gr. *mykes*, „ciupercă") **1.** (MED.) Boală provocată de diferite ciuperci microscopice, care se localizează la nivelul pielii şi al anexelor ei (unghii, păr), al organelor interne şi chiar al sistemului osteomuscular. După locul unde se fixează paraziţii patogeni, **m.** se împart în: *epidermomicoze, dermatomicoze,* **m.** *viscerale* etc. **2.** (FITOPAT.) Boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor, provocată de ciuperci parazite. Dintre **m.** fac parte: făinarea, rugina, mana, putregaiul, mucegaiul, tăciunele, moniliozele.

micro- (gr. *mikros* „mic"; în opoziţie cu *macro-*) **a)** Element de compunere cu sensul „mic", „de dimensiuni mici" (ex. *microcosm, microbiologie, microfilm, microradioscopie*). **b)** Element de compunere care intră în denumirea unităţilor de măsură, pentru a indica a milioana parte din acele unităţi. Se notează cu simbolul μ, care precedă simbolul unităţii de măsură (ex. microfarad, μF).

microanalíză (CHIM.), metodă de analiză chimică, calitativă şi cantitativă, în care cantitatea de substanţă analizată este de ordinul unui mg. **M.** necesită o tehnică şi o aparatură specială şi are o deosebită importanţă pentru cercetarea cantităţilor foarte mici de substanţă.

microbalánţă (FIZ.), balanţă folosită pentru cîntărirea

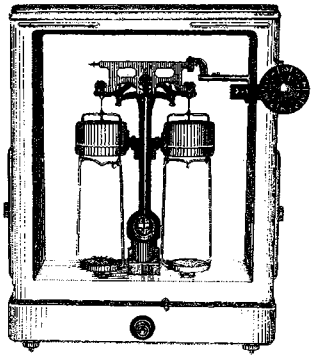

Microbalanţă

unor cantităţi mici de substanţă (maximum 20 g); posedă o sensibilitate mult mai mare (0,00001 g) decît balanţa analitică.

microbiologíe, ştiinţă care se ocupă cu studiul morfologiei, activităţii fiziologice şi biologiei microorganismelor, precum şi cu elaborarea metodelor de luptă împotriva microorganismelor dăunătoare şi de folosire a celor utile. Începuturile **m.** sînt legate de inventarea microscopului (sec. al XVII-lea) şi de primele lucrări ale lui A. van Leeuwenhoek. Un rol

important în dezvoltarea **m.** l-au avut lucrările lui L. Pasteur, R. Koch şi I.I. Mecinikov, precum şi cele ale savanţilor români V. Babeş şi I. Cantacuzino. Dată fiind marea diversitate a microorganismelor şi a rolului lor deosebit de important în natură şi în viaţa omului, **m.** cuprinde mai multe ramuri specializate: *m. medicală*, care studiază microorganismele patogene pentru om şi animale; *m. agricolă*, al cărei obiect este studiul rolului microorganismelor în procesele de formare şi de degradare a solului, al relaţiilor lor cu plantele, folosirea lor ca îngrăşămînt etc.; *m. tehnică (industrială)*, care se ocupă cu elaborarea metodelor de utilizare a microorganismelor în procesele fermentative, în sinteza vitaminelor, în producerea antibioticelor etc.

microbism (MED.), stare de infectare a organismului cu microbi. — *M. latent*, prezenţă în organism a unor microbi temporar inofensivi, datorită reacţiilor de apărare ale organismului, dar care în anumite împrejurări devin patogeni.

microcefalíe (gr. *mikros* „mic" şi *kephale* „cap"; MED.), malformaţie caracterizată prin dezvoltarea insuficientă a craniului şi a creierului (mai puţin de 1 050 g). **M.** este congenitală, iar microcefalii sînt, în general, idioţi.

microcentrálă (ELT.), centrală electrică sau centrală de termificare de putere mică (cel mult cîteva sute de kilowaţi), folosită pentru alimentarea cu energie electrică sau cu căldură a unor consumatori izolaţi sau pentru folosirea resurselor energetice de importanţă locală.

microchimíe, ramură a chimiei, care studiază fenomenele chimice atît din punctul de vedere al preparării lor cît şi din cel al analizei, folosind cantităţi foarte mici de substanţă.

microclímă, variaţie a elementelor meteorologice în stratul de aer de lîngă sol (pînă la înălţimea de circa 1,5—2 m), caracteristică pentru porţiuni foarte mici din scoarţa terestră (ex. o pădure, o vale, un cîmp). Particularităţile **m.** sînt determinate de structura suprafeţei subiacente, de neomogenităţile ei, de prezenţa diferitelor elemente de landşaft etc. Studiul **m.** prezintă o deosebită importanţă pentru agricultură (**m.** culturilor agricole) şi pentru ocrotirea sănătăţii (**m.** unor aşezări sau a interiorului locuinţelor, fabricilor etc.).

microclín (MINER.), feldspat potasic cristalizat în sistemul triclinic. Are culoarea roz-deschis, galben-brună, roşiatică sau verde. **M.** este întrebuinţat în industria ceramică, iar varietatea de culoare verde, numită *amazonit*, ca piatră semipreţioasă. În R.P.R. se găseşte în pegmatitele din Munţii Lotrului, în granitele de Tismana, în cele din Retezat, Highiş, Pricopan, în rocile sienitice de la Ditrău, în gnaisele de la Cozia etc.

microcóci (MICROBIOL.), bacterii sferice, izolate sau grupate în aglomerări neregulate ori în ciorchine, gram-pozitive (ex. stafilococii, streptococii).

microcósm (FIZ.), lumea obiectelor submicroscopice, a atomilor, a particulelor elementare, în care au loc fenomene calitativ deosebite de cele macroscopice.

microelemént (CHIM.), element chimic care se găseşte în cantităţi foarte mici în sol şi în organisme (ex. iod, fier, zinc, cupru, mangan, cobalt, magneziu, bor etc.). **M.** intră în compoziţia hormonilor, enzimelor, fermenţilor, influenţînd dezvoltarea organismelor animale şi vegetale. Absenţa lor duce la dereglarea funcţiilor vitale (ex. lipsa iodului produce, la oameni şi la animale, guşa endemică, insuficienţa borului dă naştere la boli caracteristice pentru plante, ca: putregaiul inimii la sfeclă, absenţa seminţelor la leguminoase şi la păioase ş.a.).

microfílm, copie fotografică pe film cu dimensiuni normale (imagini de 24 × 36 sau 18 × 24 mm), executată la scară foarte mică şi care, pentru a putea fi descifrată, se proiectează mărit pe un ecran. Prin reproducerea cărţilor şi a documentelor pe **m.** se obţine o importantă reducere a volumului şi totodată se evită uzura originalelor.

microfón (gr. *mikros* „mic" şi *phone* „sunet"; TELEC.), dispozitiv electroacustic pentru

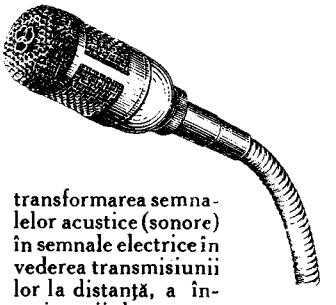

Microfon

transformarea semnalelor acustice (sonore) în semnale electrice în vederea transmisiunii lor la distanţă, a înregistrării lor sau a măsurării electrice a mărimilor acustice. **M.** cele mai frecvent utilizate sînt: *m. rezistiv*, folosit în telefonie; este alcătuit dintr-o capsulă umplută cu granule de cărbune, în faţa căreia se află o membrană vibrantă; *m. capacitativ*, folosit în radiofonie, la înregistrările de înaltă fidelitate şi în măsurători acustice; este alcătuit dintr-un condensator plan, una dintre armături fiind fixă, iar cealaltă o membrană vibrantă; *m. piezoelectric*, utilizat în transmisiunile sau înregistrările la care nu se impun condiţii speciale de fidelitate (v. şi piezoelectricitate); *m. electrodinamic*, folosit în transmisiuni şi instalaţii de înregistrare a programelor sonore; este alcătuit dintr-un magnet permanent, în cîmpul căruia se poate deplasa, sub acţiunea undelor sonore, o bobină mobilă sau o bandă dintr-un metal uşor. Prin combinarea adecvată a unui *m. electrodinamic* cu bandă cu unul cu bobină mobilă se obţin *m. direcţionale*, utilizate în transmisiunea sau înregistrarea concertelor, datorită calităţilor lor de directivitate superioare.

microfotométru (FIZ.), aparat folosit pentru determinarea opacităţii locale (pe porţiuni foarte mici) a plăcilor fotografice. Cu ajutorul **m.** se poate obţine curba de variaţie, în funcţie de lungimea de undă, a intensităţii liniilor unui spectru de emisie sau a extincţiei într-un spectru de absorbţie.

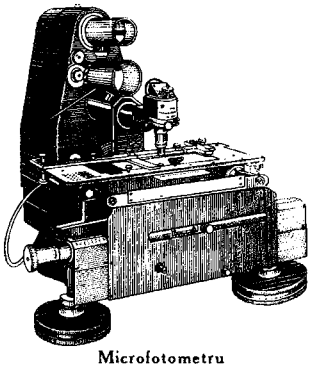

Microfotometru

microlíte (gr. *mikros* „mic" şi *lithos* „piatră") **1.** (PETROGR.) Cristale cu dimensiuni mai mici de 0,1 mm, alungite sau turtite, formate, prin cristalizare, din topituri magmatice. În mod obişnuit, **m.** intră în componenţa pastei rocilor vulcanice terţiare. **2.** (IST.) Unelte şi arme mici din piatră (vîrfuri de săgeată, lamele etc.), de formă geometrică, care, în mezolitic (epipaleolitic), au cunoscut o largă răspîndire în Africa, în Europa şi în Asia. Pe teritoriul Republicii Populare Române au fost descoperite microlite în Ceahlău („La Scaune") şi în aşezările de la Fiera-Cleanov, Verbicioara, Verbiţa etc.

micrometeorít (ASTR.), particulă meteoritică din spaţiul cosmic, avînd masa de ordinul miimilor şi milionimilor de miligram, iar dimensiunile pînă la cîţiva microni.

micrométru (TEHN.), instrument de măsură mecanic folosit pentru măsurarea lungimilor cu o precizie de ordinul sutimilor

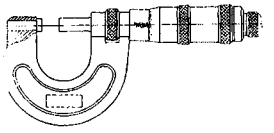

Micrometru

de milimetru. Se deosebesc: **m.** de exterior, **m.** de adîncime, **m.** pentru găuri, palmer etc.

micromicéte (gr. *mikros* „mic" şi *mykes* „ciuperci"; BOT.), ciuperci mici care nu pot fi văzute decît cu ajutorul aparatelor de mărit (lupă, microscop etc.). Ele pot fi: *parazite* (pe plante, pe animale sau pe om, provocînd bolile numite micoze) sau *saprofite* (pe diferite substanţe organice din afara corpurilor vii).

micrón (gr. *mikros* „mic"; METR.), unitate de măsură pentru lungime, egală cu a milioana parte dintr-un metru. Are simbolul μ.

Micronezia, grup de arhipelaguri din Oceanul Pacific, situat la nord de ecuator, între circa 130 şi 180° longitudine estică şi alcătuit din insule vulcanice şi coraligene, în general de mici dimensiuni. Suprafaţa: circa 2 700 km². Populaţia: peste 200 000 loc., majoritatea micronezieni, în rest polinezieni, filipinezi, chinezi, japonezi, americani. **M.** cuprinde arhipelagurile Mariane, Caroline, Palau, Marshall, Gilbert şi Nauru. Climă ecuatorială şi subecuatorială. Locuitorii se ocupă cu pescuitul şi cu cultivarea cocotierilor, bananierilor, trestiei de zahăr, orezului şi a altor plante tropicale.

micronezíeni, populaţie din Micronezia, din familia de limbi malaezo-polineziană. **M.** sînt omogeni ca limbă şi cultură materială, dar din punct de vedere antropologic sînt un amestec de caractere polineziene, melaneziene şi malaieziene. Problema originii lor nu este complet elucidată, unii etnografi presupunînd că **m.** sînt o ariergardă a migraţiunii polineziene.

microorganísm, denumire dată organismelor microscopice vegetale sau animale, constituite dintr-o singură celulă, cu organizare relativ simplă: bacterii, actinomicete, levuri, ciuperci de mucegai, virusuri, alge unicelulare, protozoare. **M.** sînt larg răspîndite în natură. V. şi microbiologie.

micropíl (BOT.), canal microscopic situat în partea apicală a ovulului plantelor superioare, prin care, în procesul polenizării, tubul polinic pătrunde la oosferă.

microradiografíe (MED.), radiografie efectuată pe un film special, de dimensiuni reduse, în anumite conditii care să permită examinarea ulterioară sau mărirea acesteia pînă la dimensiunile necesare. **M.** reprezintă unul dintre mijloacele de profilaxie în masă a afecţiunilor pulmonare, fiind larg aplicată în ţara noastră în controlul pulmonar periodic al populaţiei.

microscóp (gr. *mikros* „mic" şi *skopein* „a observa"; FIZ.), instrument optic folosit pentru observarea obiectelor foarte mici; el formează o imagine mărită a obiectului, permiţînd astfel distingerea cît mai multor detalii. Principalele părţi ale sistemului optic al **m.** sînt: *obiectivul*, care formează imaginea reală mărită a obiectului, şi *ocularul*, care are rol de lupă pentru observarea imaginii date de obiectiv şi care formează imaginea definitivă, virtuală, la distanţa optimă de vedere (~ 25 cm). Obiectivul şi ocularul

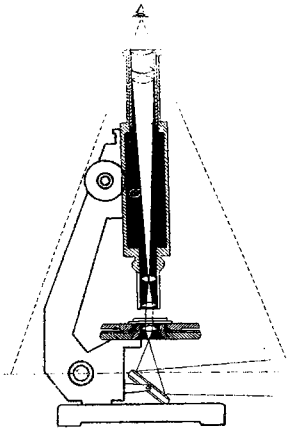

Secţiune într-un microscop optic

sînt montate pe un tub prevăzut cu o cremalieră pentru punerea la punct a imaginii. **M.** mai cuprinde o măsuţă pe care se aşază obiectul de studiat, precum şi un dispozitiv de iluminare. Microscoapele cele mai puternice realizează măriri ale obiectelor de pînă la 2 400 de ori; această mărire nu poate fi depăşită din cauza fenomenelor de difracţie care limitează puterea de separare. Cu **m.** nu se pot distinge puncte (detalii) situate la distanţe mai mici de 0,2 μ. Primul microscop, compus din obiectiv şi ocular, a fost inventat de olandezul Z. Jansen (c. 1590). — *M. binocular*, microscop echipat cu două oculare care formează imagini identice, uşurînd astfel efortul vizual al observatorului. —

M. stereoscopic, microscop echipat cu două oculare care formează imagini stereoscopice ale obiectului, permiţînd observarea obiectului în relief. — *M. cu contrast de fază*, microscop în al cărui obiectiv sau în al cărui ocular a fost introdusă o plăcuţă transparentă (numită *plăcuţă de fază*), care, acţionînd asupra fazelor razelor de lumină, realizează un contrast între obiect şi fond. Cu acest **m.** pot fi studiate microorganisme vii (ex. bacterii), celule ş.a., deoarece nu este necesară colorarea preparatului, fiind suficientă o mică diferenţă de indice de refracţie între obiect şi mediul înconjurător. — *M. polarizant*, microscop folosit pentru observarea obiectelor în lumină polarizată. Este echipat cu doi nicoli sau două plăci de polaroid; primul nicol (sau polaroid) polarizează lumina care se trimite asupra obiectului, iar cel de-al doilea nicol (dispus între obiectiv şi ocular) analizează lumina transmisă prin obiect. *M.p.* este utilizat pentru studierea proprietăţilor optice ale cristalelor şi mineralelor. — *M. calcografic*, microscop utilizat pentru studierea proprietăţilor optice şi structurale ale mineralelor opace. Este format din aceleaşi dispozitive ca şi **m.** polarizant, cu deosebirea că iluminarea (cu lumină polarizată) se face prin reflexie. — *M. metalografic*, microscop utilizat pentru examinarea suprafeţei fin şlefuite a corpurilor, în scopul punerii în evidenţă a fazelor cristaline, a formei şi a dispoziţiei cristalitelor, a domeniilor magnetice ş.a. La acest **m.**, iluminarea se face prin reflexie. Proba se aşază cu suprafaţa de examinat pe o lamă de sticlă sub care se găseşte obiectivul microscopului. — *M. electronic*, instrument al cărui principiu este analog cu cel al **m.** optic obişnuit: un fascicul de electroni îndeplineşte, în esenţă, acelaşi rol cu cel al razelor de lumină din **m.** optic, iar lentilele electrice sau magnetice îndeplinesc, pentru fasciculul de electroni, aceeaşi funcţie ca şi lentilele optice pentru razele de lumină. Deoarece lungimea de undă asociată electronilor în mişcare este mai mică decît lungimea de undă a luminii, *m.e.* realizează măriri sporite (pînă la sute de mii de ori) şi o putere de rezoluţie ridicată (pot fi rezolvate detalii ale obiectelor pînă la 0,0004 μ).

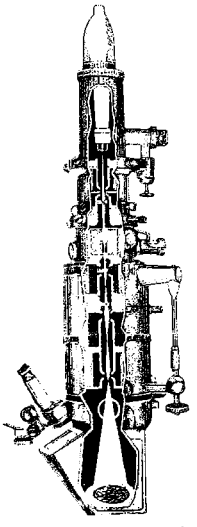

Secţiune într-un microscop electronic

Părţile principale ale unui *m.e.* sînt: sursa de electroni, sistemul de lentile electronice (condensor, obiectiv, ocular) şi ecranul fluorescent pe care se formează imaginea. Pot fi studiate obiecte sau r e p l i c i ale obiectelor. *M.e.* este utilizat în fizică, în metalografie, în microbiologie ş.a. — *M. protonic*, instrument bazat pe acelaşi principiu ca şi **m.** electronic, cu deosebirea că în locul fasciculului de electroni foloseşte un fascicul de protoni. Lungimea de undă asociată protonilor este mai mică decît lungimea de undă asociată electronilor, de aceea puterea de rezoluţie creşte. *M.p.* este utilizat în fizică; cu ajutorul lui au putut fi fotografiaţi pentru prima oară atomii unui corp. — *M. cu ultrasunete*, instrument a cărui funcţionare este analogă cu aceea a unui **m.** optic, dar care, în locul luminii, foloseşte fascicule de unde ultrasonice; drept receptor, *m. cu u.* are un dispozitiv convertor de imagine, format dintr-un mozaic cu celule individuale de cuarţ piezoelectric, care transmit imaginea pe ecranul unui cinescop. Este utilizat pentru observarea corpurilor cufundate în lichide netransparente sau în solide.

microscópic (FIZ.) **1.** (Despre obiecte) Care are dimensiuni foarte mici, care nu poate fi văzut cu ochiul liber. **2.** (Despre teorii ştiinţifice, mărimi fizice etc.) Care se referă la proprietăţi ale obiectelor şi fenomenelor, ţinînd seama de structura discretă a corpurilor la scară atomică şi subatomică.

microscopíe, observare şi studiere a obiectelor şi fenomenelor cu ajutorul microscopului. Tehnica **m.** cuprinde: pregătirea obiectului de studiu, iluminarea acestuia, observarea propriu-zisă şi prelucrarea datelor obţinute. După tipul microscopului utilizat, **m.** poate fi *optică* sau *electronică*.

microseísm (GEOL.), zguduire slabă a scoarţei terestre, provocată de un cutremur. **M.** nu este simţit direct de oameni, ci este înregistrat numai de aparate sensibile, numite *seismografe*. Ocupă gradul I în scara seismică.

microsociologíe, curent pozitivist din sociologia burgheză contemporană, apărut în anii 1930—1940 şi răspîndit mai cu seamă în S.U.A. (J. Moreno). Dînd o interpretare psihologizantă proceselor vieţii sociale şi contestînd caracterul obiectiv al determinismului social, **m.** consideră, în spirit idealist-subiectiv, că factorul fundamental al vieţii sociale îl constituie relaţiile afective care se statornicesc între oameni înăuntrul unor „grupuri mici" (atelierul de muncă, echipa sportivă, locatarii unui internat etc.) sau între membrii diferitelor grupuri. Aceste relaţii ar alcătui „microstructura" societăţii, în vreme ce „macrostructura" ar fi dispunerea spaţială a oamenilor în grupuri sau a diferitelor grupuri în cadrul societăţii. Concepţia **m.** despre structura socială, fărîmiţarea acesteia într-o infinitate de „grupuri mici", constituite întîmplător, disimulează împărţirea reală a societăţii în clase, care reprezintă de fapt grupurile sociale fundamentale, cît şi faptul că baza diferenţierii sociale a oamenilor o constituie relaţiile de producţie. Încer-

cînd să explice cauzele conflictelor sociale („încordarea socială"), **m.** susţine că ele ar proveni din lipsa de concordanţă dintre macrostructură şi microstructură, de exemplu din faptul că oameni care nu se simpatizează lucrează în acelaşi loc. Conform **m.**, ar trebui înfăptuită, după efectuarea unor măsurători speciale (v. şi s o c i o m e t r i e), „revoluţia sociometrică", stabilirea concordanţei între macrostructură şi microstructură, adică regruparea oamenilor în spaţiu după criteriul simpatiei. Înlocuirea revoluţiei socialiste prin utopica reorganizare a „macrostructurii" societăţii capitaliste, care lasă neatinsă structura economică şi socială a acesteia, arată caracterul neştiinţific al **m.** Unele tehnici de investigaţie empirică elaborate de **m.** îşi pot găsi o utilizare eficientă, ştiinţifică, în cadrul unei interpretări materialiste a datelor pe care ele le oferă.

microsómi (gr. *mikros* „mic" şi *soma* „corp"; HIST.), corpusculi care se găsesc în citoplasma celulelor şi care îi dau acesteia un aspect fin granular; au dimensiuni ultramicroscopice (20—40 mμ) şi conţin acid ribonucleic (ARN).

microspór (BOT.), spor al unor pteridofite, care dă naştere unui protal masculin, purtător de anteridii cu anterozoizi. Polenul este omolog cu microsporul.

microsporíe (MED.) v. **micoză.**

microstructúră (FIZ., METAL.), structură de amănunt a unui material (metal, aliaj etc.), care este pusă, de obicei, în evidenţă cu ajutorul

Microstructură cu cristalite

microscopului optic sau electronic şi ale cărei aspecte caracteristice depind de natura chimică şi de structura cristalină a materialului, de tratamentele (mecanice, termice, chimice) pe care materialul le-a suferit etc. V. şi m e t a l o g r a f i e.

microtóm (gr. *mikros* „mic" şi *tome* „tăietură"; HIST.), aparat cu ajutorul căruia se fac secţiuni subţiri de cîţiva microni prin diferite piese anatomice pentru a fi examinate la microscop.

microtrón (FIZ.), accelerator ciclic de electroni în care creşterea energiei se realizează la trecerea repetată (20—50 de ori) a acestora prin cîmpul electric oscilant al unei cavităţi rezonante. Un cîmp magnetic perpendicular pe direcţia de deplasare determină mişcarea electronilor pe orbite circulare. Energia cîştigată la fiecare trecere a electronilor prin cavita-

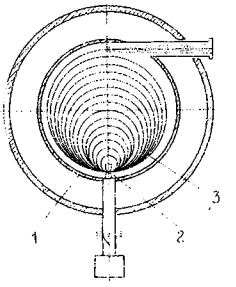

Microtron
1 — cameră de vid; *2* — rezonator; *3* — traiectoria electronilor

tea rezonantă este de circa 0,4 MeV.

micşuneá *(Cheiranthus cheiri)*, plantă erbacee din familia cruciferelor, înaltă de 40—80 cm, cu flori parfumate, uneori învolte, de culoare galbenă-aurie, grupate în raceme. Originară din sudul Europei, se cultivă şi la noi ca plantă ornamentală.

Micu (Clain), Ioan Inocenţiu (1692—1768), iluminist român, episcop al bisericii unite din Transilvania (1729—1751), luptător pentru drepturile politice ale românilor transilvăneni. În timpul episcopatului său şi-a mutat reşedinţa la Blaj (1737), care devenise un puternic centru cultural românesc. Uzînd de calitatea sa de înalt prelat şi de faptul că devenise, în 1732, membru al Dietei Transilvaniei, a întreprins o largă acţiune politică pentru recunoaşterea egalităţii în drepturi a românilor din

I. I. Micu (Clain)

Transilvania cu celelalte popoare din Imperiul habsburgic. El şi-a făurit un program politic concret, expus în nenumăratele cereri şi memorii cu care a asaltat timp de 16 ani forurile politice, Dieta şi Curtea de la Viena, şi care preconiza ridicarea generală, economică, socială, politică, culturală a poporului său. Chemat în 1744 la Viena spre a fi tras la răspundere pentru acţiunile sale politice, a plecat la Roma, sperînd să obţină ajutorul papii; şederea la Roma s-a transformat însă într-un exil. Presiunile exercitate asupra lui atît de Curtea de la Viena cît şi de papă l-au silit să renunţe în 1751 la episcopat, dar nu şi la luptă, pe care a continuat-o pînă la moarte. Activitatea lui de iniţiator al luptei politice a românilor din Transilvania împotriva asupririi naţionale şi programul său au avut un rol hotărîtor în cristalizarea ideologiei Ş c o l i i a r d e l e n e.

Micu (Clain), Samuil (1745—1806), istoric şi lingvist român iluminist din Transilvania, unul dintre corifeii Şcolii ardelene. A studiat la Blaj şi la Viena. A fost profesor de matematică, de etică, de filozofie şi de teologie dogmatică la seminarul din Blaj, apoi director de studii la Colegiul sf. Barbara din Viena. Spre sfîrşitul vieţii a fost cenzor şi corector al cărţilor româneşti care se tipăreau în tipografia Universităţii din Buda. Este autor a peste 60 de lucrări teologice, istorice, filozofice şi

literare, majoritatea rămase în manuscris. Ca istoric („Brevis historica notitia originis et progressus nationis daco-romanae", 1778; „Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor", 1796, şi „Istoria, lucrurile şi întîmplările românilor", în patru tomuri, din care s-au publicat numai extrase, 1806), urmăreşte istoria celor trei ţări române, Transilvania, Ţara Românească şi Moldova, pînă la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, susţinînd originea romană şi continuitatea neîntreruptă a românilor în Dacia. În lucrările sale lingvistice, printre care „Elementa linguae dacoromanae sive valachicae" (1780), scrisă în colaborare cu Gh. Şincai, a susţinut introducerea scrierii cu litere latine, ortografia etimologică şi ideea purificării limbii române de elementele nelatineşti. În „Carte de rogacioni" (1779), a folosit, pentru întîia oară în istoria tipăriturilor româneşti, alfabetul latin. A redactat şi un dicţionar român-latin, care a stat la baza „Lexiconului de la Buda". A tradus şi a prelucrat lucrări de filozofie cu caracter iluminist („Logica", 1799; „Legile firii", 1800 ş.a.), contribuind astfel la dezvoltarea în ţara noastră a unei gîndiri filozofice cu elemente materialiste. A mai tradus „Viaţa şi fabulele lui Esop", „Varlaam şi Ioasaf", romanul „Belizarie" de Marmontel ş.a. Dintre traducerile religioase făcute de el, cea mai importantă este „Biblia" (1795). Pe plan social-politic, **M.** a preconizat emanciparea poporului pe calea reformelor şi a culturalizării maselor.

micul alb (ZOOTEHN.), rasă de porci creată în Anglia,

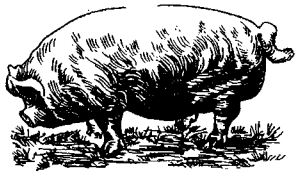

Micul alb

crescută pentru producţia de grăsime. Animalele se caracterizează prin talie mică, corp scurt, cap foarte mic şi rîtul concav, de asemenea scurt. Este foarte precoce. În ţara noastră a fost folosit la formarea rasei *alb mijlociu*, crescută în număr restrîns în regiunea Banat. Sin. *york mic*.

Miculescu, Constantin (1863—1937), fizician român; a fost profesor la Universitatea din Bucureşti. În lucrarea sa de doctorat, „Mesure de l'équivalent mécanique de la chaleur" (1891), a dat o determinare precisă a echivalentului mecanic al caloriei, prin metoda circulaţiei apei în calorimetru. De asemenea a făcut cercetări în domeniul opticii şi al acusticii.

micúţă (METAL.), vagon basculant folosit în siderurgie pentru transportul oalelor de zgură.

Midas (în mitologia greacă), rege al Frigiei, pe care Dionysos l-ar fi înzestrat cu darul de a preschimba în aur tot ceea ce era atins de mîna lui, chiar şi hrana. Conform unui alt mit, din cauză că în întrecerea muzicală dintre Apolo şi Marsyas l-a preferat pe acesta din urmă, lui **M.** i-au crescut urechi de măgar. Ruşinat, şi-a ascuns urechile sub o bonetă şi numai bărbierul său ştia de ele. Dar acesta, neputînd păstra taina, a intrat într-o groapă unde a rostit cuvintele: „Regele Midas are urechi de măgar", pe care trestiile crescute mai tîrziu deasupra gropii le-ar fi divulgat tuturor.

Middlesbrough *[midlzbrə]*, oraş în Marea Britanie, situat la Marea Nordului, lîngă estuarul fluviului Tees. 157 310 loc. (1961). Siderurgie, construcţii navale, industrie chimică etc. Cel mai important port din Marea Britanie în ce priveşte importul de minereuri de fier şi de crom.

Midia, cap pe litoralul românesc al Mării Negre, la nord de Constanţa.

mídie *(Mytilus galloprovincialis)*, specie de lamelibranhiat cu cochilia lungă, aproape triunghiulară, colorată brun-violaceu, ascuţită la capătul anterior, cu marginea ventrală dreaptă. Trăieşte în Marea Neagră, fixată de substrat cu ajutorul unor firişoare (bissus), alcătuind pe alocuri bancuri masive. **M.** este comestibilă.

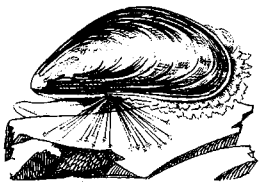

Midie

midriáză (MED.), dilatare extremă, temporară sau permanentă, a pupilei. Se observă după instilarea în ochi a unui colir conţinînd atropină sau extract de beladonă, precum şi în unele cazuri patologice.

mielínă (gr. *myelos* „măduvă"; ANAT.), teacă ce înveleşte fibra nervoasă. Are o structură lamelară, vizibilă la microscopul electronic şi este constituită din substanţe lipoidice (colesterol, fosfolipide, cerebrozide şi acizi graşi). Unele fibre nervoase sînt lipsite de **m.**

mieloblást (gr. *myelos* „măduvă" şi *blastos* „mugur"; HIST.), celulă situată în măduva hematopoetică, din care, prin elemente celulare intermediare (promielocit, mielocit, metamielocit), iau naştere leucocitele polinucleare din sînge. În leucemia mieloidă, **m.** apar în sîngele circulant.

mielográmă (gr. *myelos* „măduvă" şi *gramma* „scriere"; MED.), determinare cantitativă şi calitativă a componentelor celulare din măduva hematopoetică. Cu ajutorul **m.** se poate pune diagnosticul în majoritatea bolilor de sînge.

mielóm (gr. *myelos* „măduvă"; MED.), boală a măduvei osoase, caracterizată prin apariţia la nivelul oaselor, mai ales al celor late (vertebre, coaste, stern, cutia craniană, bazin), a unor tumori. Se mai numeşte *boala Rustiţki-Kahler*.

mielopatíe (gr. *myelos* „măduvă" şi *pathos* „boală"; MED.), denumire generică dată bolilor măduvei spinării sau ale măduvei osoase.

mielóză v. **leucemie.**

Miercurea-Ciuc, oraş raional în reg. Mureş-Autonomă Maghiară, reşedinţa raionului Ciuc, situat pe Valea Oltului. 13 690 loc. (1964). Fabrică de confecţii, întreprinderi de prelucrare a lemnului.

Miercurea Nirajului, comună în raionul Tg.-Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, situată pe valea pîrîului Niraj. 4 160 loc. (1964). Exploatări de gaz metan.

miére, produs rezultat din nectarul floral cules și preparat de albine. Are consistență vîscoasă, culoare gălbuie, gust dulce și aromă specifică florilor de pe care a fost cules nectarul. **M.** constituie un valoros aliment, cu un conținut bogat de zaharuri (glucoză și fructoză), săruri minerale, enzime, vitamine etc. V. și apicultură.

mierea-ursului (BOT.) v. **sîmbovină.**

mierlă 1. *(Turdus merula)* Specie de pasăre din ordinul

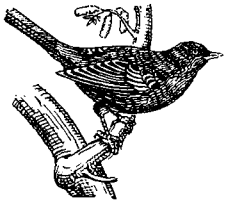

Mierla

paseriformelor, al cărei mascul este de culoare neagră și cu cioc galben, iar femela de culoare brună și cu ciocul brun. Este sedentară în țara noastră și se hrănește mai ales cu insecte. **2.** *Mierlă de pîrîu (Cinclus cinclus),* specie de pasăre de mărimea unui sturz, de culoare brună pe spate și alburie pe piept, cu corpul îndesat și cu coada scurtă, ridicată în sus. Trăiește pe lîngă apele curgătoare de munte.

miérță, veche unitate de capacitate, egală cu zece baniță; era folosită, în trecut, în Moldova și în Transilvania.

Mies van der Rohe *[míəs van dər róuə],* Ludwig (n. 1886), arhitect german, reprezentant al funcționalismului. Din 1930, a condus Școala de arhitectură și artă aplicată „Bauhaus" din Dessau. În 1938 s-a stabilit în S.U.A. În construcția de locuințe și de edificii publice, **M. van der R.** a aplicat soluții arhitecturale simple, folosind materiale de construcție noi, printre care betonul armat, scheletul metalic și sticla (pavilionul german la expoziția internațională din Barcelona, 1929; clădirea Institutului tehnologic din Chicago; Casa Tugendhat din Brno; ansambluri de locuințe la Chicago, 1951 ș.a.).

miez 1. (METAL.) Corp executat dintr-un amestec de formare, care servește la realizarea golurilor prevăzute în piesele turnate. **2.** (ELT.) *Miez feromagnetic,* partea de oțel, masiv sau din tole, a unui aparat sau a unei mașini electrice, în jurul căreia este bobinată o înfășurare electrică; constituie acea parte a circuitului magnetic în care inducția magnetică are valori mari (ex. inducția magnetică în miezul polilor mașinilor electrice de curent continuu este de 1,2—1,6 Te).

migdál *(Amygdalus communis),* pom fructifer din familia rozaceelor, înalt de 6—8 m, cu frunze lanceolate sau îngust-ovale. Fructul este o drupă de formă ovoidă, turtită, cu pulpa necomestibilă. Miezul sîmburelui este comestibil și conține pînă la 55% uleiuri, folosite în industria farmaceutică și în cosmetică. Fiind puțin rezistent la ger și pretențios la căldură, **m.** are o răspîndire redusă în țara noastră. Soiuri

Migdal

mai cunoscute sînt: sultanine și timpurii de Vișani.

Migjeni *[mighéni]* (pseudonimul lui *Milosh Gjergj Nikolla)* (1911 — 1938), scriitor realist albanez. Opera sa, alcătuită din poeme („Versuri libere", 1935) și lucrări în proză („Legenda porumbului", „Studentul acasă"), dezvăluie contrastul dintre mizeria maselor în capitalism și huzurul claselor exploatatoare și exprimă, cu forță revoluționară, credința în biruința finală a poporului muncitor.

migmatít (PETROGR.), rocă mixtă cu caracter gnaisic, formată prin pătrunderea magmei granitice sau a unor soluții granitizante în formațiuni șistoase. În R.P.R., **m.** se întîlnesc în unele formațiuni cristaline din Carpații Meridionali.

Mignet *[miñé],* François Auguste Marie (1796—1884), istoric francez de orientare liberală din perioada Restaurației, membru al Academiei Franceze. A fost unul dintre primii istorici care au relevat rolul luptei de clasă în istorie, reducînd-o însă la lupta dintre burghezie și aristocrația funciară. A avut un rol de seamă în opoziția liberală împotriva regimului Restaurației. Opera sa se remarcă printr-o documentație erudită și sigură. Op. pr.: „Istoria revoluției franceze de la 1789 la 1814" (2 vol., 1824), „Istoria Mariei Stuart" (2 vol., 1851).

migrațiúne 1. (BIOL.) Deplasare în masă a animalelor dintr-o regiune în alta, cauzată de obicei de factori climatici, de nevoile de hrană, de necesitățile reproducerii etc. **M.** păsărilor de la locurile de cuibărit la cele de iernare și înapoi, **m.** de hrănire și de reproducere ale peștilor, **m.** pe verticală a unor mamifere și păsări (vara de la șes spre munte, iarna invers) au toate un caracter regulat, deoarece au loc periodic, la epoci determinate de schimbarea anotimpurilor, de ciclurile de reproducere etc.; ele urmează, de asemenea, trasee relativ stabile. Cunoașterea **m.** peștilor are o mare importanță pentru pescuitul industrial. Pentru **m.** unor specii de păsări migratoare (rațe, gîște, pelicani, lebede, cocori, egrete, stîrci etc.), Delta Dunării este un important loc de cuibărit sau de popas. **M.** lăcustelor, a unor rozătoare (veverițe, lemingi) etc., provocate de lipsa de hrană, are un caracter neregulat, ocazional, de invazie. **2.** (IST.) Deplasare în masă a unor triburi sau a unor popoare de pe un teritoriu pe altul, determinată de factori economici, sociali, politici sau naturali, mai frecventă în timpul comunei primitive, în antichitate și în evul mediu. În sec. IV—VII a avut loc **m.** cunoscută

sub numele de „marea migrațiune a popoarelor", deplasare a unor triburi din răsăritul și din centrul Europei (germani, slavi) și Asia (huni) spre centrul și apusul Europei. Unele dintre aceste triburi au constituit pe teritoriile Imperiului roman o serie de formațiuni statale. Popoarele migratoare au excelat în prelucrarea artistică a metalelor (podoabe, veselă, arme, aplice de harnașament etc.). Tehnica preferată era aceea a metalului bătut, iar ornamentica se caracterizează prin motivele zoomorfe stilizate, rareori fiind folosite reprezentări de mitologie clasică sau orientală. Podoabele și vasele de aur erau deseori decorate cu pietre prețioase (procedeul „caboșon") și email (procedeul cloisonné). La noi în țară este bine cunoscut tezaurul de la Pietroasa, atribuit goților (circa 380 e.n.). Au mai fost descoperite tezaure hunice (Conceşti, arme scumpe și vase de aur cu motive de mitologie greco-romană, sec. V e.n.), gepidice (Someșeni, Moreşti, Cipău, cataramе mari cu motive stilizate de șoim și fibule digitale, sec. VI e.n.), slave (Coșovenii de Jos, podoabe de argint aurit, decorate cu măști umane, circa 700 e.n.) și bulgărești (Sînnicolaul Mare, vase de aur decorate cu scene mitologice, cu decor vegetal și zoomorf, sec. IX—X e.n.). **3.** (STATIST.) *Migrațiunea populației* v. *mișcare migratorie a populației*. **4.** (MINER.) *Migrațiunea elementelor*, proces geochimic de circulație a elementelor, legat de fenomenele geologice care se petrec în scoarța Pământului. Prin *m.e.* se produce concentrarea sau dispersarea lor, conducînd la formarea unor zăcăminte de substanțe minerale utile (ex. formarea zăcămintelor magmatice ilustrează concentrarea elementelor) sau la distrugerea acestora (ex. eroziunea și antrenarea elementelor chimice în apele superficiale are drept rezultat o dispersiune a multor elemente în mediul marin sau în sedimente). Legile *m.e.* sînt studiate de geochimie. **5.** (GEOL.) *Migrațiunea petrolului*, proces de deplasare a petrolului în roci și a gazelor asociate lui. Se distinge o migrațiune *primară* a petrolului și una *secundară*. În **m.** primară, datorită compactizării sedimentelor, petrolul se deplasează din rocile argiloase, în care s-a acumulat substanța organică inițială *(roci-mamă de petrol)*, în rocile poroase înconjurătoare *(roci-magazin)*. **M.** secundară are loc după consolidarea sedimentelor și este determinată de tendința petrolului de a se deplasa din zonele cu presiuni mai mari spre zonele cu presiuni mai scăzute, de dilatarea fluidelor ca urmare a creșterii temperaturii o dată cu adîncimea și de acțiunea apelor de circulație, care transportă petrolul spre noi regiuni de acumulare. Există și o *m. laterală*, de-a lungul aceluiași orizont petrolifer, și una *verticală*, cînd petrolul se deplasează de-a lungul unor fracturi care traversează stratele petrolifere și cele nepetrolifere. *M.p.* este principalul proces care duce la acumularea zăcămintelor industriale de petrol.

migrénă, durere de cap, de obicei pe o singură parte, care survine în accese ce pot dura între 12 și 24 de ore, însoțită de greață, de vărsături, uneori și de tulburări de vedere.

Mihai Gh. Bujor (1881—1964), militant de seamă în mișcarea muncitorească din România. A participat la mișcarea socialistă încă din anii studenției, impunîndu-se după 1902 ca publicist. În 1907 a fost unul dintre inițiatorii unei largi campanii de solidaritate cu țăranii răsculați. După 1910 a fost membru al Comitetului Executiv al Partidului social-democrat din România. În timpul primului război mondial a desfășurat activitate revoluționară în Moldova. În mai 1917 a trecut în Rusia, la Odesa, unde a condus ziarul „Lupta" și a acționat pentru organizarea detașamentelor revoluționare românești din sudul Rusiei în vederea sprijinirii Revoluției din Octombrie 1917. A fost membru al Înaltului Colegiu pentru lupta împotriva contrarevoluției din sudul Rusiei. S-a întors în România în 1919. Arestat în 1920, a fost condamnat la muncă silnică pe viață și întemnițat la Doftana. În 1934 a fost eliberat, în urma unei puternice campanii de masă, dar a fost din nou arestat în 1937 și întemnițat la Jilava, iar în 1940 internat

Mihai Gh. Bujor

în lagărul de la Tg.-Jiu. După 23 August 1944 a desfășurat o largă activitate politică și obștească. A fost deputat și membru al Prezidiului Marii Adunări Naționale, președinte al Asociației foștilor deținuți antifasciști, membru al Consiliului General al Federației Internaționale a Rezistenței.

Mihai I (n. 1921), rege al României (1927—1930 și 1940—1947), fiul lui Carol al II-lea. S-a asociat la politica lui Ion Antonescu de înfeudare a țării față de Germania hitleristă și de împingere a ei în războiul antisovietic. În timpul războiului au apărut și s-au adîncit contradicții între Palat și Antonescu. În vara anului 1944, în condițiile iminentei prăbușiri a dictaturii militaro-fasciste, s-a orientat spre înlăturarea lui Antonescu, acceptînd planul Partidului Comunist din România de răsturnare a dictaturii militaro-fasciste și alăturarea României la coaliția antihitleristă. După 23 August 1944, urmărind menținerea regimului burghezo-moșieresc, s-a opus instaurării și consolidării regimului democrat-popular. La 30 decembrie 1947, monarhia a fost răsturnată, instaurîndu-se Republica Populară Română.

Mihail, Jean (1896—1963), regizor de film român. După debutul în teatru, **M.** a studiat la Viena regia de film. A fost profesor la catedra de regie a Institutului de artă teatrală și cinematografică „I.L. Caragia-

le". A lucrat în domeniul filmului artistic („Păcat", după nuvela lui Caragiale, 1924; „Manasse", 1925; „Trenul fantomă", 1934; „Ripa dracului", 1956) și a semnat regia unor filme documentare („Privelişti din Deltă"; „Naţionalizarea", 1948).

Mihail, numele a opt împăraţi bizantini, dintre care mai cunoscuţi au fost: *M. I Rhangabe* (811—813), care a dus o politică de persecutare a mişcării iconoclaste şi a pavlicenilor. *M. al II-lea* (820—829), în timpul domniei căruia a avut loc puternica mişcare populară condusă de Toma Slavul (821—823). În interesul unirii tuturor forţelor clasei dominante în lupta împotriva mişcării populare, *M. al II-lea* s-a străduit să împace pe iconoclaşti cu iconodulii. În timpul domniei lui, arabii au pus stăpînire pe Creta (823) şi pe o parte din Sicilia (827). *M. al VIII-lea Paleolog*, împărat al Niceii (1259—1261) şi al Bizanţului (1261—1282), fondator al ultimei dinastii bizantine a Paleologilor (1261—1453). La 25 iulie 1261, cu sprijinul populaţiei locale greceşti, a recucerit Constantinopolul de la cruciaţi, restabilind astfel Imperiul bizantin. Pe plan intern a dus o politică de întărire a puterii marilor feudali. Încercarea lui de a extinde autoritatea Bizanţului asupra statelor feudale din sudul Peninsulei Balcanice a suferit un eşec total.

Mihail Românul (Mihail Valahul), unul dintre conducătorii răscoalei iobagilor români şi unguri de la 1437—1438 din Transilvania, cunoscută sub numele de răscoala de la Bobîlna.

Mihai Viteazul, domn al Ţării Româneşti (1593—1601), al Transilvaniei (1599—1600) şi al Moldovei (1600). Se trăgea dintr-o familie de negustori, dar susţinea că este fiul lui Pătraşcu cel Bun, domn al Ţării Româneşti (1554—1557). Boier foarte bogat, a ocupat mari dregătorii (locţiitor al banului şi poate chiar ban al Craiovei), situîndu-se în fruntea opoziţiei boiereşti faţă de Alexandru cel Rău (1592—1593). Devenit domn cu sprijinul marii boierimi şi cu asentimentul Porţii otomane, **M.V.** a pornit de îndată la realizarea programului său politic: întărirea independenţei ţării şi consolidarea poziţiilor marii boierimi, în special a noii boierimi. În acest scop a înlocuit pe toţi membrii divanului ţării cu dregători credincioşi lui şi programului său politic în frunte cu boierii olteni, a deposedat pe moşneni

Mihai Viteazul

şi a anulat dreptul de strămutare a iobagilor (rumânilor) prin actul de întărire a relaţiilor iobăgiste cunoscut sub numele de „legătura lui Mihai Viteazul". În timpul domniei a dus o luptă neîntreruptă pentru întărirea puterii centrale a domnului, atît împotriva manifestărilor de independenţă ale noii boierimi, care, contrar aşteptărilor lui, urmărea să instaureze regimul nobiliar-boieresc, cît şi împotriva grupării boiereşti filoturce. Politica sa antiotomană s-a concretizat în sistemul de alianţe politico-militare ale ţărilor române, realizat în toamna anului 1594. După o serie de victorii împotriva forţelor turceşti şi tătăreşti (la Putinei, la Stăneşti şi mai ales la Şerpăteşti), în primăvara anului 1595 oştile Ţării Româneşti controlau, cu excepţia Giurgiului, toată linia Dunării şi făceau dese incursiuni pe malul ei drept, în Peninsula Balcanică. Răsunătoare victorii a obţinut oastea Ţării Româneşti, condusă de **M.V.**, la Călugăreni (13/23 august 1595) şi la Giurgiu. În 1598, după o nouă serie de bătălii victorioase (Nicopole, Vidin şi Cladova), încheie pace cu turcii, prin care se obligă la plata haraciului, obţinînd în schimb neamestecul Porţii în treburile interne ale Ţării Româneşti. Consolidată astfel din punct de vedere militar şi politic, Ţara Românească devenea, sub conducerea lui **M.V.**, forţa motrice a unirii ţărilor române. În 1599 Mihai intră în Transilvania, unde cardinalul Andrei Báthory, ales principe de nobilimea transilvăneană antihabsburgică, se aliase cu turcii. După ce înfrînge la Şelimbăr oastea lui Andrei Báthory, **M.V.** ocupă Transilvania, iar în 1600, după o campanie fulgerătoare, şi Moldova, unde Ieremia Movilă, impus de poloni, recunoscuse suzeranitatea otomană. Astfel, în 1600, **M.V.** a realizat prima unire politică a celor trei ţări române, intitulîndu-se „domn al Ţării Româneşti, al Transilvaniei şi a toată ţara Moldovei". Unirea nu era însă aşezată pe temelii trainice, **M.V.** fiind lipsit de sprijinul ţărănimii, căreia îi întărise aservirea, şi de al unei părţi a boierimii (nobilimea maghiară în Transilvania, boierimea filoturcă în Ţara Românească şi cea filopolonă în Moldova). Nobilimea maghiară din Transilvania s-a răsculat şi a chemat în ajutor pe Habsburgi. Generalul imperial G. Basta l-a înfrînt pe **M.V.** la Mirăslău (1600), polonii au cucerit Moldova şi, năvălind în Ţara Românească, l-au înfrînt la Bucov, pe Teleajen, şi apoi la Argeş. **M.V.** a plecat la Curtea imperială din Praga pentru a contracara influenţa nobilimii maghiare din Transilvania. Trimis de împărat împotriva acesteia (care-i alungase între timp pe imperiali), a înfrînt-o împreună cu generalul Basta la Guruslău (1601), dar pe Cîmpia Turzii a fost asasinat, cu ştirea împăratului, care urmărea să scape astfel de un competitor la stăpînirea Transilvaniei. **M.V.** a fost un om politic cu vederi largi şi un mare conducător de oşti. Războiul împotriva turcilor condus de el şi strălucitele victorii obţinute au avut un răsunet european, cronicarii poloni comparîndu-l mai tîrziu cu Gustav Adolf, regele Suediei. Lupta antiotomană şi programul poli-

tic-militar al lui **M.V.** au avut un rol covîrşitor în transformarea ideii unităţii de neam şi de limbă a poporului român într-o idee militantă şi activă. Scurta lui domnie a rămas astfel ca un moment de seamă în istoria patriei noastre.

Mihailovski, Nikolai Konstantinovici (1842—1904), sociolog şi publicist rus, narodnic liberal. A susţinut în sociologie concepţii subiectiviste, atribuind personalităţilor de seamă, „eroilor", rolul hotărîtor în istorie. Concepţiile lui **M.** au fost supuse unei critici ştiinţifice în lucrările lui V.I. Lenin şi ale lui G.V. Plehanov.

Mihalache, Ion (n. 1883), om politic burghez român, unul dintre conducătorii Partidului naţional-ţărănesc (P.N.Ţ.). În 1918 a întemeiat Partidul ţărănesc, care a fuzionat în 1926 cu Partidul naţional român din Transilvania, condus de I. Maniu, formînd Partidul naţional-ţărănesc. În sînul noului partid, **M.** a fost liderul unei grupări care nutrea simpatie faţă de concepţia corporatistă a statului de tip musolinian. Ca preşedinte al P.N.Ţ. (1933—1937), a stabilit legături directe cu Mussolini şi cu Goebbels. A sprijinit instaurarea dictaturii militare-fasciste şi participarea României la războiul hitlerist, plecînd în mod demonstrativ, ca „voluntar", pe front (1941). După victoria insurecţiei armate din august 1944, s-a împotrivit procesului de transformare revoluţionară a ţării. În 1947 a fost judecat şi condamnat pentru activitatea sa antinaţională şi antidemocratică.

Mihalcea (?—1601), boier din Ţara Românească, mare ban al Craiovei. Om de încredere al lui Mihai Viteazul. A îndeplinit numeroase misiuni diplomatice şi a fost locţiitor al domnului în Transilvania. A fost spînzurat de nobilii maghiari din Transilvania în 1601.

Mihale, Aurel (n. 1922), scriitor român. S-a născut la Spanţov (reg. Bucureşti). Nuvelele şi romanele sale reflectă momente din procesul de transformare socialistă a agriculturii („Vin apele", 1950; „Ogoare noi", 1953; „În pragul primăverii", 1952; „Floarea vieţii", 1954, refăcut ulterior sub titlul „Destin" 1960) sau evocă anii de război (povestirile „Nopţi înfrigurate", 1957; „Podul de aur", 1964, şi romanul „Fuga", 1963).

Mihalkov, Serghei Vladimirovici (n. 1913), poet sovietic rus. S-a remarcat mai ales ca scriitor pentru copii (volumul de versuri „Unchiul Stiopa", 1936; piesele „Cravata roşie", 1947; „Misiune specială", 1947; „Vreau acasă", 1949) şi ca fabulist („Iepuraşul încrezut", „Vulpea şi castorul" ş.a.). Este şi autorul unor comedii satirice („Racii", 1952; „Sălbaticii", 1958). Majoritatea scrierilor lui **M.** au fost traduse în româneşte. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Mihalovici, Marcel (n. 1898), compozitor român, elev al lui d'Indy. Deşi s-a stabilit la Paris încă din 1919, muzica sa a păstrat evidente trăsături naţionale. A scris opere, balete, sonate, piese pentru pian şi lucrări simfonice. Creaţia sa îmbină rigoarea artei clasice cu inovaţiile muzicii contemporane. Op. pr.: „Neînduplecatul Pluto", „Fedra", „Simfonia gioccosa", „Simfonia partita", „Simfonia cantata", „Toccata", „Variaţiuni".

mihálţ *(Lota lota)*, specie de peşte teleostean din ordinul

Mihalţ

gadiformelor, lung de 30—50 cm şi avînd greutatea de 0,5—2 kg, cu corpul alungit, cu capul turtit dorsoventral şi cu a doua înotătoare dorsală şi cea anală foarte lungi; pe vîrful mandibulei are un mic fir alungit (nadă). Este un peşte răpitor. Trăieşte în rîurile din nordul şi din centrul Europei, în Canada, rar şi în bălţi. În ţara noastră se pescuieşte în cantităţi mici.

Mihalţ, comună în raionul Alba, reg. Hunedoara. În timpul revoluţiei de la 1848 din Transilvania, la **M.** a avut loc o ciocnire sîngeroasă între armată şi ţăranii care ocupaseră pămîntul răpit de contele Eszterházy. Evenimentul este cunoscut în istorie sub numele de *măcelul de la Mihalţ.*

Mihăescu, Gib (1894—1935), scriitor român. S-a născut la Drăgăşani. A făcut parte din cercul revistei „Gîndirea". S-a afirmat mai ales ca nuvelist şi romancier, excelînd în descrierea analitică a stărilor sufleteşti dominate de un sentiment chinuitor, cu implicaţii de obicei erotice („La Grandiflora", 1928; „Vedenia", 1929; „Braţul Andromedei", 1930; „Rusoaica", 1933; „Zilele şi nopţile unui student întîrziat", 1934; „Donna Alba", 1935). Proza lui **M.,** reconstituind realist aspecte caracteristice reaţiilor morale burgheze, este uneori tributară unei viziuni naturaliste. A scris şi teatru.

Mihăileanu, numele a trei dintre primii actori români ai Teatrului naţional: *Costache* (1808 — 1855), *Ştefan* (1821—1909) şi *Raliţa* (1823—1881). Elevi ai Şcolii filarmonice. Activitatea lor s-a desfăşurat prin turnee în diverse centre din ţară, Bucureşti, Craiova, Galaţi şi în oraşele transilvănene. Pe lîngă repertoriul clasic, promovat de Filarmonică, ei au jucat adeseori şi în spectacole muzicale. Dintre ei s-a distins Raliţa, înzestrată pentru comedie şi pentru rolurile de compoziţie.

Mihăilescu, Dimitrie (1872—1921), pictor român. A excelat în peisaje de ţară şi în portrete ale oamenilor simpli. Mihăilescu a fost un bun reprezentant al picturii realiste („Trocar lucrînd", „Portret de ţărancă", „Peisaj pe Teleajen", „Peisaj la Jilava").

Mihăilescu, Vintilă (n. 1890), geograf român. A fost profesor de geografie fizică la Universitatea din Bucureşti. Are o activitate ştiinţifică multilaterală şi contribuţii în aproape toate ramurile geografiei, în special privitoare la teritoriul R.P.R. A pus bazele geografiei aşezărilor urbane şi rurale, a iniţiat şi a dezvoltat studiile de ansamblu privind raionarea geomorfologică şi climatologică a teritoriului ţării în vederea cercetărilor de geografie regională, a studiat diverse regiuni ale ţării, a contribuit la orga-

nizarea cercetărilor de geografie aplicată în România. Op. pr.: „Vlăsia şi Mostiştea" (1924), „Geografia fizică a României" (1936), „Carpaţii sud-estici" (1963).

Mihnea al III-lea (Mihail Radu), domn al Ţării Româneşti (1658—1659). A dus o politică internă de consolidare

Mihnea al III-lea

a domniei, sprijinindu-se, împotriva marii boierimi, pe slujitorii militari (dorobanţi), pe orăşeni şi pe ţărani, cărora le-a îngăduit să se răscumpere din rumânie, fără voia stăpînilor lor. Coordonîndu-şi acţiunile cu cele ale principelui Transilvaniei, Gh. Rákóczi al II-lea, a început acţiunile militare împotriva turcilor (1659). După cîteva victorii obţinute în sudul Dunării, atacat din spate de tătari şi avînd împotrivă întreaga boierime, a fost nevoit să se retragă în Transilvania, unde a şi murit (1660).

Mihnea cel Rău, domn al Ţării Româneşti (1508—1509), fiul lui Vlad Ţepeş. Urmărind eliberarea ţării de sub turci cu ajutorul regelui Ungariei, a cărui suveranitate a recunoscut-o, şi întărirea autorităţii centrale, şi-a atras dușmănia marii boierimi filoturce, în frunte cu Craioveştii. A fost înlăturat de la domnie de turci printr-o acţiune militară, iar apoi, ucis la Sibiu.

Mihnea Turcitul, domn al Ţării Româneşti (1577—1583 şi 1585—1591). A dus o politică fiscală apăsătoare, impunînd biruri mari, chiar şi boierilor şi mănăstirilor, pentru a acoperi haraciul, ajuns la circa 125 000 de galbeni, şi cheltuielile necesare menţinerii tronului, împotriva competitorului său Petru Cercel. Din această cauză, în vremea sa au avut loc mai multe comploturi boiereşti. Mazilit în 1591, a trecut la mahomedanism, devenind sangieac de Nicopole.

Mihoc, Gheorghe (n. 1906), matematician român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R., profesor emerit. Este autor a numeroase lucrări din domeniul teoriei probabilităţilor şi al statisticii matematice. **M.** a introdus, împreună cu O. Onicescu (în 1935), noţiunea de *lanţuri cu legături complete*, reluată şi aprofundată ulterior de numeroşi matematicieni români şi străini. A studiat lanţurile Markov, generalizarea ecuaţiilor Poisson, estimaţia statistică, a elaborat mai multe domenii ale matematicii actuariale ş.a. Op. pr.: „Dependenţa statistică, (Paris, 1937, în colaborare). „Tratat de matematici actuariale" (1942). „Elemente de calculul probabilităţilor" (1952), „Calculul probabilităţilor şi aplicaţii" (împreună cu O. Oni-

Gh. Mihoc

cescu ş.a., 1956). Laureat al Premiului de stat.

mihrab, nişă bogat ornamentată într-o moschee; are funcţie de sanctuar şi indică direcţia spre Mecca.

Mihu (sec. XV), mare boier moldovean, logofăt în timpul domniei lui Petru Aron. A fost unul dintre iniţiatorii capitulării de la Vaslui (1456) a marii boierimi, prin care Moldova se obliga să plătească haraci Imperiului otoman. După urcarea lui Ştefan cel Mare în scaunul domnesc (1457), a fugit în Polonia.

miime (METR.), unitate de măsură pentru unghiuri egală cu unghiul sub care se vede un segment de dreaptă egal cu unitatea de lungime dintr-un punct situat pe mediatoarea sa la distanţa de 1 000 unităţi de lungime. Miimea este practic egală cu a mia parte dintr-un radian *(miime naturală)*. În tragerile de artilerie se foloseşte *miimea obişnuită*, obţinută prin împărţirea cercului în 6 400 de diviziuni sau, mai rar, în 6 000 de diviziuni.

mijloáce 1. (EC. POL.) *Mijloace de producţie*, totalitatea mijloacelor de muncă şi a obiectelor muncii pe care oamenii le folosesc în procesul de producere a bunurilor materiale. În cadrul *m. de p.*, rolul hotărîtor îl au mijloacele de muncă, în primul rînd uneltele de producţie, pe care Marx le-a denumit „scheletul şi sistemul muscular al producţiei". Dezvoltarea mijloacelor de muncă atrage după sine schimbări în structura şi calitatea obiectelor muncii, perfecţionarea lor. În acelaşi timp, calitatea obiectelor muncii (durabilitate, rezistenţă etc.) are o importanţă deosebită pentru eficacitatea mijloacelor de muncă. *M. de p.* constituie factorul material, absolut indispensabil, al producţiei. Dar, pentru a avea loc procesul de producţie, factorul material, deci *m. de p.*, trebuie să se unească cu factorul personal, *forţa de muncă*. Modul de unire a *m. de p.* cu forţa de muncă diferă de la o orînduire socială la alta, fiind determinat de forma de proprietate. Natura social-economică a *m. de p.* este determinată în fiecare orînduire de caracterul relaţiilor care se stabilesc între oameni cu privire la aceste mijloace (în mîna cui se găsesc, în interesul cui sînt folosite etc.). Forma de proprietate asupra *m. de p.* caracterizează relaţiile social-economice dintre oameni, structura de clasă a societăţii. În capitalism, cea mai mare parte a *m. de p.* sînt proprietatea capitaliştilor şi servesc ca instrument de exploatare a muncii salariate. În socialism, *m. de p.* sînt proprietate socialistă, fiind folosite în interesul întregii socie-

tăți.—*M. de muncă*, totalitatea mijloacelor materiale cu ajutorul cărora oamenii acționează asupra *obiectelor muncii*, modificîndu-le potrivit scopului urmărit de ei. Din *m. de m.* fac parte uneltele de producție, recipientele pentru obiectele muncii (țevi, bazine, rezervoare etc.), precum și condițiile materiale generale ale producției (clădiri productive, drumuri, depozite, canale, poduri etc.). Gradul de dezvoltare al *m. de m.* constituie principalul indicator al nivelului tehnic al producției, al supunerii forțelor naturii de către om. „Epocile economice se deosebesc nu prin ceea ce se produce, ci prin modul cum se produce, cu ce mijloace de muncă" (K. Marx). Rolul principal în crearea *m. de m.* revine industriei constructoare de mașini și construcțiilor. — *M. circulante*, totalitatea resurselor materiale și bănești de care dispun întreprinderile și organizațiile economice socialiste în procesul activității lor și care aparțin, în funcție de sfera în care sînt utilizate, fie fondurilor circulante, fie fondurilor de circulație. *M.c.* se compun din: stocuri de materii și materiale pentru producție, semifabricate, producția neterminată (în sfera producției), stocuri de produse finite, producție expediată, bani (în sfera circulației), precum și alte mijloace materiale și bănești aflate în diferite stadii ale procesului de producție și de circulație. Drumul pe care îl parcurg *m.c.* din momentul avansării lor sub formă de bani pentru procurarea de materii prime, materiale, combustibil etc. și pînă la reîntoarcerea lor iarăși sub formă bănească (după vînzarea produselor realizate) formează *circuitul m.c.* Volumul *m.c.* necesare unei întreprinderi depinde de volumul producției acesteia și de viteza cu care are loc rotația lor, adică timpul în care trec prin sfera producției și a circulației, efectuînd circuitul respectiv. Viteza de rotație a *m.c.* reprezintă un indicator sintetic important, care caracterizează activitatea unei întreprinderi și se calculează prin raportarea producției-marfă realizată într-o anumită perioadă, la soldul mediu al *m.c.* folosite. Accelerarea vitezei de rotație a *m.c.* permite întreprinderii să realizeze o producție mai mare cu același volum de *m.c.*, ceea ce duce la reducerea prețului de cost. *M.c.* ale întreprinderilor se compun din mijloace proprii puse la dispoziția întreprinderilor, cu titlu nerambursabil, în raport cu necesitățile minime și permanente ale producției, prin normativul *m.c.*, din mijloace împrumutate de la bancă, necesare constituirii de rezerve suplimentare și acoperirii cheltuielilor de producție sau circulație sezoniere, precum și din mijloace asimilate celor proprii, rezultate din pasive stabile. Atît resursele proprii cît și cele împrumutate sînt puse la dispoziția întreprinderii în raport cu sarcinile de plan și pe măsura îndeplinirii și depășirii acestora. În R.P.R., cea mai mare parte a *m.c.* se găsesc în sfera producției și ele cunosc o dezvoltare continuă datorită creșterii permanente a volumului producției. **2.** (CONT.) *Mijloace fixe*, mijloace economice cu conținut material concret, caracterizate din punct de vedere contabil prin aceea că pot fi exprimate valoric, au o durată de funcțiune mai mare de un an și o valoare mai mare de 300 de lei. **3.** (FIN.) *Mijloace bugetare*, totalitatea veniturilor prevăzute în bugetul de stat și destinate să acopere cheltuielile bugetare. În R.P.R., cea mai mare parte din *m.b.* provin din impozitul pe circulația mărfurilor și din cotele-părți din beneficiile întreprinderilor și organizațiilor economice de stat. În anul 1964, peste 50% din veniturile bugetare au provenit din aceste surse, iar cea mai mare parte a lor au fost cheltuite pentru finanțarea economiei naționale și ridicarea nivelului de trai al celor ce muncesc. — *M. speciale extrabugetare*, venituri provenite din anumite activități ale ministerelor sau altor organe centrale, ale sfaturilor populare sau ale unităților bugetare subordonate acestora, care, potrivit hotărîrilor Consiliului de Miniștri al R.P.R., nu sînt cuprinse în bugetul de stat și se utilizează pentru acoperirea unor cheltuieli gospodărești de funcționare și pentru investiții necentralizate. În *m.s.e.* se includ, de ex., taxele de intrare în muzee, veniturile din manifestările artistice, din publicațiile periodice. — *M. de plată*, totalitatea mijloacelor bănești (bilete de bancă, monede metalice etc.), a disponibilului în cont, precum și a hîrtiilor de valoare, cecuri, cambii, trate și alte instrumente de credit, cu ajutorul cărora se pot plăti mărfuri, servicii, lucrări și orice alte datorii.

mijloace de luptă (MILIT.) **1.** Denumire generică dată tehnicii de luptă. **2.** Totalitatea procedeelor și acțiunilor prin care se urmărește nimicirea inamicului.

mijlocași v. **țărănime mijlocașă.**

mikadó, numele pe care europenii l-au dat împăratului Japoniei. În japoneză, împăratul Japoniei se numește *tenno*.

Miklosich *[miclosici]*, Franz (1813—1891), lingvist, de origine sloven, cel mai de seamă slavist din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. A fost profesor la Universitatea din Viena și membru al Academiei de Științe din Viena. Este autorul unor lucrări de sinteză fundamentale: „Gramatica comparată a limbilor slave" (1852—1875), „Lexicon vechi slav-grecesc-latinesc" (1862—1865), „Dicționar etimologic al limbilor slave" (1886). S-a ocupat în mod special de relațiile dintre limbile slave și alte limbi (româna, maghiara, albaneza, neogreaca, turca). Prin lucrarea sa „Elementele slave în limba română" (1861) este întemeietorul studiilor lingvistice slavo-române; interesului pentru limba română i se datoresc și lucrările „Cercetări românești; Monumente de limbă istro- și macedoromâne" (1881—1882) și „Contribuții la fonetica dialectelor românești" (1881—1883).

Miklóssy *[micloși]*, Gavril (n. 1912), pictor maghiar din R.P.R., profesor la Institutul de arte plastice „Ion Andre-

escu" din Cluj, maestru emerit al artei. După cel de-al doilea război mondial s-a făcut cunoscut prin compoziţii tematice („Măsurarea pămîntului"; „Ora de educaţie politică în armată"; „Griviţa 1933"; „Lupeni 1929" etc.), peisaje şi naturi moarte. Creaţia sa se distinge prin compoziţii ample şi printr-o tipologie variată a personajelor.

Mikloşi, Cornel (1887—1963), inginer electromecanician român, om de ştiinţă emerit; a fost profesor la Institutul politehnic din Timişoara şi membru al Academiei R.P.R. Între anii 1921 şi 1950 a condus întreprinderile electromecanice din Timişoara, unde a creat un laborator uzinal înzestrat cu maşini de construcţie proprie, concepute după idei originale. A organizat la Timişoara „Cercul pentru încurajarea sudurii". **M.** a lămurit efectul zonei decarburate la sudarea oţelurilor şi a explicat de ce aceasta nu influenţează proprietăţile mecanice ale sudurilor, a organizat lucrările de introducere a căii ferate continue la noi în ţară şi a elaborat o teorie nouă a căii ferate

C. Mikloşi

fără joante etc. Laureat al Premiului de stat.

Mikluho-Maklai, Nikolai Nikolaevici (1846—1888), etnograf, antropolog şi călător rus. Concepţia lui despre lume s-a format sub influenţa mişcării democratice ruse din deceniul al şaptelea al sec. al XIX-lea. Între 1870 şi 1886 a făcut cercetări în unele insule din Pacific, în Australia şi în sud-estul Asiei; a trăit cîtva timp (1870—1872, 1876—1877) printre papuaşii din Noua Guinee; a explorat zona interioară a peninsulei Malacca. În lucrările sale de etnografie, **M.-M.** a arătat că nivelul cultural al oricărui popor este determinat nu de particularităţile lui biologice, ci de condiţiile dezvoltării istorice a acestui popor.

Mikoian, Anastas Ivanovici (n. 1895), preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al

A.I. Mikoian

U.R.S.S. (din 1964), membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. (din 1952). Membru al P.C.U.S. (din 1915), membru supleant (din 1922) şi membru al C.C. al P.C. (b) din Rusia (din 1923), membru supleant (din 1926) şi membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. (b) al Uniunii Sovietice (din 1935). Între 1917 şi 1926 a avut diferite munci de răspundere în aparatul de partid. Începînd din 1926, a avut diferite munci de răspundere în aparatul de stat. A fost Comisar al poporului pentru comerţ interior (1926—1930), pentru aprovizionare (1930—1934), pentru industria alimentară (1934—1938), pentru comerţ exterior (1938—1946) şi vicepreşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului (1937—1946). Între 1942 şi 1945, a fost membru al Comitetului de Stat al Apărării. A fost apoi ministru al comerţului exterior (1946—1949), al comerţului (1953—1955), vicepreşedinte al Consiliului de miniştri (1946—1955 şi 1957—1958), iar în 1955—1957 şi 1958—1964, prim vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al U.R.S.S.

Mikoian, Artem Ivanovici (n. 1905), inginer, constructor de avioane sovietic. A construit mai multe tipuri de avioane, dintre care avionul de vînătoare MIG-3 a fost larg utilizat în timpul celui de-al doilea război mondial. După război s-a afirmat ca unul dintre pionierii construcţiei de avioane cu reacţie în U.R.S.S. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Mikszáth *[míksat]*, Kálmán (1847—1910), scriitor realist-critic ungur. A fost membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. În opera sa (nuvele, povestiri şi romane) a ridiculizat grandomania nobilimii („Asediul Bistriţei", 1895), goana după avere a burgheziei („Noua Zriniada", 1898), ipocrizia clerului („Căsătoria ciudată", 1900, trad. rom. 1961; „Umbrela sfîntului Petru"), aparatul funcţionăresc birocratic şi moravurile parlamentare burgheze („Două alegeri în Ungaria", 1896—1898, trad. rom.). Bun cunoscător al realităţilor rurale, a înfăţişat interesante figuri de ţărani („Compatrioţii mei slovaci", 1881; „Paloţii cei buni", 1882). Dintre romanele sale istorice se disting: „Caftanul cuvîntător", „Oraşul negru", „Sălăştencele" (trad. rom. 1947). Verva satirică, umorul sfătos, optimismul cu adînci rădăcini populare dau operelor lui **M.** o remarcabilă prospeţime.

Mikuli, Carol (1821—1897), compozitor şi pianist român. A fost profesor şi director al Conservatorului din Lvov. Este autorul uneia dintre primele culegeri şi prelucrări de melodii populare româneşti, auzite de la lăutari (148 de melodii, apărute în patru caiete între 1854 şi 1855). Prieten şi elev al lui Chopin, a fost influenţat de acesta. A publicat o apreciată ediţie a operelor lui Chopin şi a scris o biografie despre Fr. Liszt.

Mikunis, Samuil (n. 1903), secretar general al C.C. al Partidului Comunist din Israel (din 1948). Membru al P.C. din Palestina din 1938, al C.C. al P.C. din 1941 şi secretar al C.C. al P.C. din Palestina între 1945 şi 1948.

Milano, oraş în nordul Italiei, în Cîmpia Padului, cel mai important centru economic al ţării. Al doilea oraş din Italia

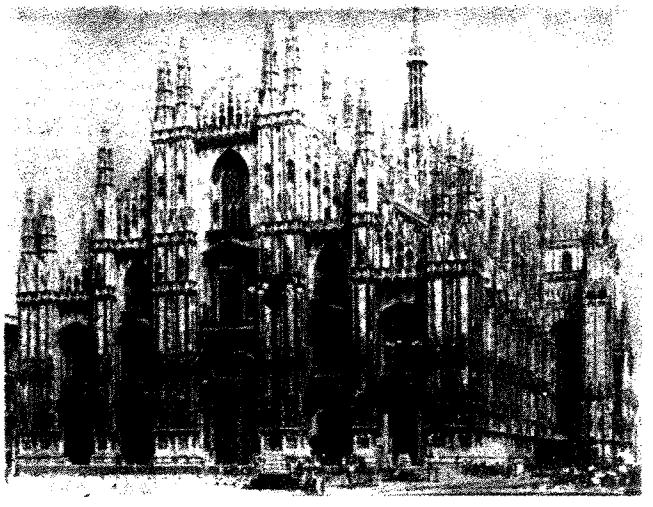

Domul din Milano

ca număr de locuitori: 1 580 980 loc. (1961), cu localităţile subordonate. Industrie foarte variată. Sînt foarte dezvoltate construcţiile de maşini (avioane, motoare, automobile, tractoare, utilaj electrotehnic, material rulant, maşini-unelte etc.), industria chimică, textilă (mătase, bumbac, fire sintetice), siderurgică, industria materialelor de construcţie, poligrafică, alimentară. Important centru financiar şi comercial. Nod de căi de comunicaţie. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior. **M.** este bogat în monumente şi instituţii cultural-artistice: domul, uriaşă construcţie în stil gotic (1386—1813), catedrala San Ambrogio în stil romanic, mănăstirea Santa Maria delle Grazie, în care se păstrează vestita *Cina cea de taină* pictată de Leonardo da Vinci, palatul Sforza (sec. XIV, azi muzeu), palatul di Brera (sec. X—XVII), în care este instalată o importantă galerie de artă, un institut ştiinţific, un observator astronomic şi o bibliotecă, biblioteca Ambrosiana, una dintre cele mai mari din Italia şi vestita operă Scala. — *Istoric.* Oraş roman *(Mediolanum)*, atestat din sec. al III-lea î.e.n.; a fost în repetate rînduri (sec. III—IV) reşedinţa împăraţilor romani. În anul 569 a fost cucerit de longobarzi. La mijlocul sec. al XI-lea, la **M.** a fost instaurată republica orăşenească; în sec. al XII-lea, oraşul s-a situat în fruntea ligii oraşelor din nordul Italiei *(Liga lombardă)* împotriva împăraţilor germani. În 1277 puterea în **M.** a fost acaparată de familia Visconti, în timpul căreia **M.** a cucerit o parte importantă a Lombardiei, devenind centrul ducatului Milanului, constituit în 1395. Din 1447 puterea a trecut în mîinile familiei Sforza. În 1535 a căzut sub stăpînirea Spaniei, iar în 1714 sub stăpînirea Austriei. Ocupat în 1796 de Napoleon Bonaparte, oraşul a devenit, în 1797, capitala Republicii Cisalpine, dependentă de Franţa. În 1815 **M.** a căzut din nou sub stăpînirea Austriei şi a fost transformat în centrul aşa-numitului regat lombardo-veneţian. În 1848 şi 1853 la **M.** au avut loc puternice răscoale populare împotriva jugului austriac. Eliberat în 1859 de sub dominaţia austriacă, **M.** (şi întreaga Lombardie) a intrat în componenţa regatului Sardiniei, iar din 1861 a fost cuprins în regatul unificat al Italiei. **M.** a fost unul dintre puternicele centre ale mişcării muncitoreşti şi ale luptei de eliberare antifascistă din Italia.

mílă (lat. *millia* „o mie") **1.** (METR.) Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 1 609,3 m, folosită în Anglia şi în Statele Unite. **2.** (NAV.) *Milă marină*, unitate de măsură pentru lungime, folosită în navigaţia maritimă; este egală cu 1 852 m şi reprezintă lungimea unui minut de arc de meridian la latitudinea de 45°.

Milcov, rîu, afluent pe dreapta al Putnei (73,5 km). Izvorăşte din Carpaţii de la curbură. Datorită infiltraţiilor puternice în depozitele friabile de pietrişuri din cursul inferior, **M.** seacă în timpul verilor secetoase. Pînă la Unirea Principatelor a format hotarul dintre Ţara Românească şi Moldova.

Milcu, Ştefan-Marius (n. 1903), endocrinolog român, membru al Academiei R.P.R. şi profesor la Institutul medico-farmaceutic din Bucureşti. Elev şi colaborator apropiat al lui C.I. Parhon, **M.** este un reprezentant de frunte al şcolii române de endocrinologie. Cercetările sale, teoretice, experimentale şi clinice, privesc toate domeniile endocrinologiei: biologia epifizei, a timusului, a tiroidei etc. A adus contribuţii la studiul guşii endemice şi al epifizei, formulînd puncte de vedere noi.

St.-M. Milcu

În ultimii ani s-a ocupat de problema corelaţiilor neuroendocrine, de genetica bolilor endocrine, de legătura dintre reumatism şi glandele endocrine, de biochimia sindroamelor endocrine experimentale etc. A introdus în endocrinologia românească cercetările de teren, cercetările cu izotopi radioactivi, metodele imunobiologice, culturile de ţesuturi etc. şi a pus bazele teoretice şi organizatorice ale chirurgiei endocrine. **M.** este cunoscut şi prin preocupările sale pentru cercetarea antropologică, fiind

elev şi continuator al lui Fr. Rainer. A fundat revista „Probleme de antropologie". Op. pr.: „Guşa endemică" (1957), „Bolile endocrine" (1959), „Terapeutica bolilor endocrine" (1964). Om de ştiinţă emerit; laureat al Premiului de stat.

milenarism (IST. REL.) v. **chiliasm.**

Milescu, Nicolaie Spătarul (1636—1708), boier şi cărturar moldovean, unul dintre reprezentanţii de seamă ai curentului umanist românesc. A studiat istoria, teologia şi filozofia la Academia Patriarhiei ortodoxe din Constantinopol. A fost promovat în dregătorii importante, dar participarea la un complot împotriva domnului Ştefăniţă Lupu (1659—1661) l-a silit să ia drumul pribegiei. După peregrinări în Germania, în Franţa (la Paris, unde a îndeplinit o misiune diplomatică în favoarea domnitorului Gheorghe Ştefan, aflat de asemenea în pribegie), în Suedia (de unde a scris pentru jansenişti un tratat teologic ortodox în latineşte, care reprezintă prima lucrare românească tipărită la Paris), s-a stabilit în Rusia, ca reprezentant al intereselor culturale ale patriarhului Dositei din Ierusalim, ajungînd, datorită erudiţiei sale, şef al corpului de tălmaci de pe lîngă Consiliul diplomatic din Moscova. **M.** are lucrări cu caracter istoric, religios, educativ şi filologic în limba română (a tradus din greceşte catehismul ortodox al patriarhului Atanasie al Alexandriei, Biblia, în 1667, al cărei manuscris a fost folosit de fraţii Şerban şi Radu Greceanu, şi o primă istorie a Imperiului otoman), în latină şi rusă. Din însărcinarea ţarului Aleksei Mihailovici, a îndeplinit o misiune diplomatică la Pekin (1675—1678), în urma căreia a scris „Itinerariul siberian", „Descrierea Chinei" şi „Statenîi Spisok", ultimele două lucrări fiind apreciate în lumea ştiinţifică pentru originalitate şi valoare documentară. Spătarul Nicolaie Milescu are meritul de a fi fost primul care a menţionat inscripţiile kirghize vechi din regiunea cursului superior al fluviului Enisei.

Milet, oraş întemeiat de ahei pe coasta de apus a Asiei Mici, probabil prin sec. al XIV-lea î.e.n. După migraţiunea masivă a ionienilor (sec. al XII-lea î.e.n.), a devenit unul dintre cele mai înfloritoare oraşe greceşti din Asia Mică, mare centru comercial-meşteşugăresc şi cultural. În sec. VIII—VI î.e.n., **M.** a fost una dintre principalele metropole, întemeind numeroase colonii pe ţărmurile Pontului Euxin (Sinope, Histria, Apollonia, Odessos, Tomis, Olbia, Theodosia, Tanais ş.a.), în Propontida (Cizic) şi pe ţărmul Mediteranei răsăritene (Naucratis). La sfîrşitul sec. al VI-lea î.e.n. a căzut, împreună cu celelalte oraşe greceşti din Asia Mică, în stăpînirea regatului persan. **M.** s-a aflat în fruntea răscoalei antipersane a oraşelor ioniene din Asia Mică (500 î.e.n.). A fost distrus de perşi (494 î.e.n.), dar, în urma victoriilor greceşti din timpul războaielor medice, **M.** s-a eliberat de sub stăpînirea persană şi a fost refăcut, devenind, în sec. IV—II î.e.n., unul dintre principalele centre comercial-meşteşugăreşti şi ale artei şi culturii elenistice. A fost un important centru al filozofiei ioniene. — *Şcoala din M.*, şcoală materialistă cu care începe filozofia greacă (sec. VII—VI î.e.n.). Reprezentanţii ei (Tales, Anaximandru şi Anaximene) au elaborat o concepţie materialist-naivă şi o dialectică elementară. Filozofia milesienilor, împreună cu aceea a lui Heraclit din Efes, este cunoscută sub numele de *Şcoala ioniană* (v. şi ioniană).

Miletić *[miletici]*, Svetozar (1826—1901), om politic sîrb, lider al Partidului liberal al burgheziei sîrbe (creat în 1869), unul dintre conducătorii organizaţiei politice „Uniunea tineretului sîrb" (1866—1872), adversar al clericalismului. Ca reprezentant al burgheziei liberale sîrbe, **M.** a militat pentru egalitatea în drepturi a popoarelor asuprite de monarhia austro-ungară, pentru unitatea politică a tuturor teritoriilor sîrbe şi unificarea lor în jurul principatului Serbiei. A fost adept al luptei împotriva tendinţelor expansioniste ale Austro-Ungariei în Balcani şi împotriva amestecului altor puteri în mişcarea de eliberare a popoarelor balcanice aflate sub dominaţia otomană.

Milev, Gheo (1895—1925), poet revoluţionar bulgar. A debutat cu versuri simboliste („Inelul cruzimii", 1920; „Icoanele dorm", 1920). Sub influenţa mişcării antifasciste din Bulgaria şi a poeziei sovietice, s-a orientat spre o literatură militantă, profund patriotică. Expresia cea mai desăvîrşită a acestei noi atitudini o constituie poemul „Septembrie" (1924, trad. rom. 1936), în care cîntă cu patos răscoala antifascistă din 1923. Poeziile lui **M.** se caracterizează prin mesajul lor umanist, prin bogăţia imaginilor şi cadenţa muzicală a versurilor. A tradus din Shakespeare, Goethe, Byron şi Maiakovski. Pentru simpatiile sale procomuniste, a fost întemniţat şi ucis în închisoare.

Milhaud *[miió]*, Darius (n. 1892), compozitor, dirijor şi critic muzical francez. Elev al lui Gédalge şi Widor. A făcut parte din grupul celor şase, iar în 1936 a aderat la Federaţia muzicală populară. A fost profesor la Mills College din California, iar în 1945 a devenit titularul unei catedre de compoziţie la Conservatorul naţional din Paris. Creaţia sa prodigioasă cuprinde lucrări în toate genurile muzicale (11 opere, 7 balete, 7 simfonii, 18 cvartete de coarde, 5 cvintete, sonate, muzică de pian, melodii pentru voce şi pian, muzică de scenă, muzică de film etc.), vădind predilecţie pentru stilurile muzicii contemporane, fără a se afilia însă vreunuia. Elementul politonal are totuşi cea mai mare pondere în stilul său componistic. În creaţia lui Darius Milhaud se fac simţite şi inflexiuni ale cîntecului popular.

mili- (lat. *mille* „o mie"; METR.), element de compunere care intră în denumirea unităţilor de măsură pentru a indica a mia parte din acele unităţi. Se notează cu simbolul *m*, care precedă simbolul uni-

tății de măsură (ex.: milimetru, *mm*; milivolt, *mV*).

miliárd, număr egal cu o mie de milioane. În unele țări (U.R.S.S., S.U.A., Franța), **m.** este sinonim cu b i l i o n u l.

milimétru (METR.), unitate de măsură pentru lungime, egală cu a mia parte dintr-un metru. Are simbolul *mm.* — *Milimetru coloană de mercur*, unitate de măsură pentru presiune; este egal cu presiunea exercitată de o coloană de mercur cu înălțimea de 1 mm, la temperatura de 0°C, considerînd pentru accelerația gravitației valoarea 9,80665 m/s^2. Are simbolul *mmHg*. Este echivalent cu *torrul*.

milión, număr egal cu o mie de mii.

militarísm, politică de întărire a puterii militare a statului exploatator în scopul pregătirii războaielor agresive și al reprimării luptei revoluționare a maselor exploatate și asuprite. Cea mai mare dezvoltare a căpătat-o în capitalism, și îndeosebi în imperialism. Creșterea **m.** în unele țări capitaliste europene, și îndeosebi în Germania, a contribuit la dezlănțuirea primului război mondial, iar în ajunul celui de-al doilea război mondial **m.** a constituit expresia politicii puterilor fasciste agresoare (Germania, Japonia și Italia). Cercurile monopoliste cele mai agresive din principalele țări capitaliste promovează cursa înarmărilor, desfășoară o propagandă războinică și amenință cu dezlănțuirea unui nou război mondial. O manifestare a **m.** în etapa actuală sînt blocurile agresive create de puterile imperialiste (N.A.T.O., S.E.A.T.O. etc.) și creșterea continuă a cheltuielilor militare. În marile țări capitaliste, cheltuielile militare reprezintă peste 50% din cheltuielile bugetelor de stat. O consecință inevitabilă a **m.** este *militarizarea economiei*, care are o influență negativă asupra structurii economiei naționale. Ea duce la creșterea considerabilă a proporțiilor și a ponderii producției industriei de război și a ramurilor care o deservesc pe seama producției civile, accentuînd disproporționalitatea existentă în economia capitalistă. Militarizarea economiei înrăutățește situația maselor muncitoare prin aceea că este însoțită de creșterea impozitelor și a prețurilor la bunurile de larg consum, duce la inflație, la reducerea cheltuielilor statului pentru învățămînt, ocrotirea sănătății, asistență socială. Militarizarea economiei este strîns legată de capitalismul monopolist de stat și totodată intensifică dezvoltarea lui. În accentuarea **m.** se manifestă parazitismul și putrefacția capitalismului. Acțiunile cercurilor militariste agresive întîmpină însă o împotrivire tot mai mare din partea popoarelor. V. și d e z a r m a r e.

miliție, organ de stat în R.P.R., care are sarcina de a menține ordinea obștească, prin apărarea drepturilor, libertăților și muncii pașnice a cetățenilor, prin apărarea proprietății socialiste și a celei personale.

Mill, James (1773—1836), economist, istoric și filozof burghez englez, ideolog al liberalismului. A fost primul care a prezentat într-o formă sistematică teoria lui D. Ricardo, apărînd-o, dar în același timp vulgarizînd-o cu scop apologetic. Astfel, el afirma că valoarea este creată nu numai de munca vie, ci și de cea materializată, că profitul capitaliștilor este o recompensă pentru „munca" lor. **M.** a emis teza despre existența unui echilibru „metafizic" între cumpărări și vînzări, negînd astfel posibilitatea crizelor economice de supraproducție. Desfășurîndu-și activitatea în condițiile intensificării luptei de clasă dintre proletariat și burghezie, în lucrările lui **M.** se reflectă descompunerea economiei politice clasice burgheze și apariția economiei politice vulgare. K. Marx a dezvăluit caracterul apologetic al teoriilor lui **M.**

Mill, John Stuart (1806—1873), filozof pozitivist, logician și economist englez. A definit materia în spirit idealist subiectiv, ca „o posibilitate permanentă de a obține senzații". A perfecționat *metodele inductive de cercetare a cauzalității*, dar a absolutizat inducția rupînd-o astfel de deducție. **M.** a fost un epigon al economiei politice clasice burgheze; cu el s-a desăvîrșit decadența școlii lui D. Ricardo. El a înlocuit teoria valorii bazată pe muncă a acestuia cu teoria vulgară a cheltuielilor de producție și a încercat să explice profitul capitaliștilor prin teoria pseudoștiințifică a abstinenței. În problema populației a fost un adept al teoriei lui Malthus.

Millais *[mílei]*, John Everett (1829—1896), pictor englez, prerafaelit. A pictat compoziții cu subiect religios, istoric și alegoric, peisaje și portrete. Viziunea sa, de atmosferă romantică, alunecă, spre sfîrșitul activității, în anecdotic și sentimentalism. Op. pr.: „Proscrisul regalist", 1852; „Întoarcerea porumbeilor în hulubar", 1851; „Romanii părăsind Marea Britanie", 1867; „Meri înfloriți", 1863; „Portretul lui John Hare" ș.a.

Mille, Constantin (1861—1927), publicist și scriitor român. S-a născut la Iași. În tinerețe s-a apropiat de mișcarea muncitorească, frecventînd cercurile socialiste de la Iași, Bruxelles și București, și a fost membru al Clubului muncitorilor din București. Ca poet și prozator s-a afirmat în paginile revistei „Contemporanul". Romanele „Dinu Milian" (1887) și „O viață" (1914) au caracter autobiografic. A avut o bogată activitate publicistică, colaborînd la presa muncitorească. În 1893—1894 a fost membru în Consiliul general al Partidului social-democrat al muncitorilor din România. La Congresul al III-lea (1895) a fost exclus din partid, deoarece s-a situat pe pozițiile democrației burghezo-liberale. În 1895 a devenit proprietar al ziarului „Adevărul".

Miller *[mílə]*, Arthur (n. 1915), scriitor realist-critic nord-american. S-a afirmat întîi ca prozator, demascînd, în romanul „Focus" (1945), intoleranța rasială. Ulterior s-a consacrat teatrului. El a supus unei virulente critici modul de viață american, analizîndu-l cu mai multă luciditate decît alți dramaturgi realiști contemporani. Temele principale ale pieselor sale sînt mutilarea și zdrobirea

personalității umane în condițiile societății capitaliste („Moartea unui comis-voiajor", 1949, trad. rom.), drama războiului și demascarea cinismului marilor industriași („Toți fiii mei", 1947, trad. rom. 1948), ca și condamnarea maccarthismului („Vrăjitoarele din Salem", 1953, trad. rom. 1956). Iscusit mînuitor al mijloacelor teatrului modern, îmbinînd desfășurarea paralelă a acțiunii interne cu cea obiectivă și cu reprezentarea scenică a monologului interior, a evocării, reamintirii etc., a realizat o sinteză originală a epicului, liricului și dramaticului.

Millerand *[milrã]*, Alexandre Etienne (1859—1943), om politic și publicist francez. La sfîrșitul sec. al XIX-lea s-a alăturat mișcării socialiste. În 1899 a intrat într-un guvern burghez reacționar, practicînd politica oportunistă de colaborare cu burghezia. În 1904 a fost exclus din Partidul socialist francez. În anii 1920—1924 a fost președinte al Republicii Franceze.

Millet *[milé]*, Jean François (1814—1875), pictor și gravor

J. Fr. Millet (autoportret)

francez, unul dintre principalii reprezentanți ai realismului critic din secolul trecut. Din 1849 s-a retras la Barbizon, alăturîndu-se grupării respective. A pictat portrete, peisaje, dar mai ales scene din viața de muncă aspră a țărănimii franceze, reliefînd în chipurile personajelor urmele de nesters lăsate de mizerie și exploatare. Expresia sobră și viguroasă, compoziția amplă, articulată din planuri mari și distincte, construcția formelor converg la închegarea impresiei de monumental, dar introduc în pînzele sale și o notă de solemnitate religioasă („Semănătorul", 1850; „Culegătoarele de spice", 1857; „Vecernia", 1859; „Recoltarea cartofilor", 1867; „Femeie bătînd untul", 1870; „Țăranul cu hîrletul" ș.a.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin „Portretul unei țărance" și „Portretul inginerului Maigret".

Millian-Minulescu, Claudia (1889—1961), scriitoare română. S-a născut la Ploiești. A cîntat în versuri de factură simbolistă florile, culorile, setea de spații infinite și de desăvîrșire („Garoafe roșii", 1914; „Cîntări pentru pasărea albastră", 1922; „Întregire", 1936). Este și autoarea unor piese de teatru („Masca", 1913; „Rozina", 1919; „Șapte gîște potcovite", 1931 ș.a.). Sub pseudonimul D. Șerban a făcut multă vreme cronică dramatică. În ultimii ani ai vieții a desfășurat o susținută activitate de traducător din literatura rusă și sovietică.

Millikan *[milicən]*, Robert Andrews (1868—1953), fizician american; a fost directorul laboratorului de fizică al Institutului tehnologic din California. Cea mai importantă contribuție a sa este măsurarea sarcinii electronului (în 1911) printr-o experiență devenită clasică (metoda picăturii de ulei). **M.** a determinat *constanta lui Planck* prin măsurători fotoelectrice (în 1915); de asemenea a studiat razele cosmice și structura atomului. Lucrările sale au contribuit la fundamentarea experimentală a concepției atomiste moderne. Premiul Nobel (1923).

Millo, Matei (1814—1896), actor și autor dramatic român. A făcut parte din generația de actori militanți pentru o artă realistă. A desfășurat la Iași și la București o activitate multilaterală de actor, director de scenă, autor dramatic, conducător de trupă și director de teatru, precum și de profesor. **M.** a fost un fervent susținător al repertoriului național și un interpret strălucit al comediilor lui V. Alecsandri. **M.** a cultivat în teatrul românesc interpretarea realistă, reacționînd împotriva stilului declamator. Jocul lui **M.** se caracteriza printr-un fin simț de observație, sobrietate, capaci-

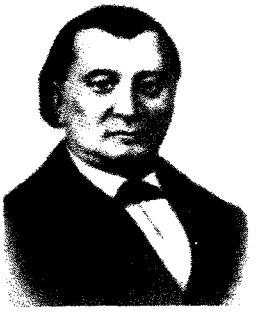

M. Millo

tate de nuanțare, minuțiozitate în caracterizarea variată a personajelor, umor și vervă neobosită. Printre rolurile care i-au asigurat popularitatea se numără celebrele travestiuri Chirița, Mama Angheluța, Baba Hîrca, Ciubăr din „Despot-Vodă", Barbu Lăutaru (de V. Alecsandri), Shylock din „Negustătorul din Veneția" (de W. Shakespeare), Sancho Panza din „Don Quijote" de M. Cervantes etc. Concepția artistică a lui **M.**, care îmbină principiile realismului cu exigența și seriozitatea în însușirea textului ca metodă de lucru, a influențat puternic și rodnic teatrul românesc de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Ca autor dramatic a scris comedii satirice („Baba Hîrca", 1851, ș.a.).

Millöcker, Karl (1842—1899), compozitor austriac. Absolvent al Conservatorului din Viena, a fost numit dirijor și compozitor al teatrului „An der Wien". Autor a peste 20 de operete, printre care „Studentul cerșetor" (1882), „Gasparone" (1884), „Sărmanul Jonathan" (1890); a compus și piese pentru pian. Muzica sa se caracterizează printr-o melodicitate specific vieneză.

Milon din Crotona (sec. VI î.e.n.), atlet grec, vestit pentru forța sa fizică excepțională. A ieșit de șase ori învingător la lupte în cadrul jocurilor olimpice. Potrivit legendei, la

bătrîneţe şi-ar fi prins mîna în despicătura unui trunchi de lemn şi, nemaiputînd s-o scoată, a fost sfîşiat de lupi.

milonít (PETROGR.), rocă zdrobită în zone de intensă dislocare şi caracterizată prin dispoziţia paralelă sau în formă de lentile a fragmentelor.

Miltiade (?—489 î.e.n.), strateg atenian, conducătorul oştii ateniene care a înfrînt la Maraton (490 î.e.n.) armata persană.

Milton *[míltən]*, John (1608—1674), mare poet englez. S-a născut la Londra, dintr-o familie de nobili rurali. După studii strălucite la Universitatea

J. Milton

din Cambridge şi călătorii făcute în Franţa, Italia şi Elveţia, a participat activ la revoluţia burgheză din Anglia. Ca publicist a apărat, de pe poziţiile puritanismului revoluţionar, libertatea cuvîntului („Areopagitica", 1644) şi a promovat cu tărie ideea republicii ca formă superioară de guvernămînt. În 1652 şi-a pierdut vederea. După restaurarea Stuarţilor, **M.** s-a retras din viaţa politică, dedicîndu-se exclusiv literaturii. A debutat cu o poezie lirică întemeiată pe reluarea tradiţiilor umanismului rinascentist („Odă unei dimineţi de mai", 1630; elegiile „Comus", 1637, şi „Lycidas", 1638; portretele „L'Allegro", 1645; „Il Pensieroso", 1645 ş.a.). Apoi a compus sonete cu conţinut erotic sau cu implicaţii politice. Gloria i-a adus-o însă poemul epic „Paradisul pierdut" (1667, trad. rom. parţial, în 1851, de G. Sion), grandios elogiu al răzvrătirii prometeice, întruchipată în figura mitologică a lui Satan, simbol al setei de cunoaştere şi de libertate a omenirii. Multe episoade cuprind transparente aluzii la realităţile Angliei contemporane lui **M.** Compus din 10 565 de versuri albe, poemul se remarcă prin muzicalitatea lui interioară, prin arta savantă cu care sînt folosite accentele şi pauza, prin simplitatea stilului. Calităţi similare întruneşte şi poemul „Paradisul regăsit" (1671), alegorie a umanităţii însetate de libertate. Remarcabil este, prin mesajul său eroic înaintat, şi poemul dramatic „Samson luptătorul" (1671). Spirit contradictoriu, în sensul că nu s-a putut detaşa complet de o viziune deistă asupra lumii, **M.** este unul dintre cei mai reprezentativi scriitori englezi ai sec. al XVII-lea. Prin tendinţele ei revoluţionare, profunzimea gîndirii şi intensitatea sentimentelor, opera sa a exercitat o considerabilă influenţă asupra romantismului european. În literatura română i-a influenţat pe I. Budai-Deleanu şi, mai ales, pe I. Heliade-Rădulescu.

Milu, Matei (c. 1750—1801), poet român născut la Spătăreşti. În versurile sale, care au circulat şi au rămas în manuscris, a cultivat în spirit voltairian o lirică galantă, dar s-a impus mai cu seamă în poezia satirică, desenînd interesante portrete caracterologice ale înfumuratului, zgîrcitului, cochetei bătrîne etc.

Milwaukee *[míluọ:chi]*, oraş în nordul S.U.A., statul Wisconsin, situat pe ţărmul lacului Michigan. 741 320 loc. (1960), cu localităţile subordonate 1 194 290 loc. Important centru al industriei constructoare de maşini (motoare diesel, turbine, construcţii şi echipament minier, maşini-unelte, pompe şi compresoare, material rulant, tractoare etc.). Are şi industrie de pielărie, încălţăminte, textilă, alimentară. Mare piaţă comercială de cereale. Nod feroviar şi rutier; port lacustru. Universitate.

mim (TEATRU), actor de pantomimă, care reproduce gestul, atitudinea, expresia personajelor interpretate de el. În istoria teatrului a apărut din cele mai vechi timpuri, fiind legat de formele inferioare ale comediei şi limitîndu-se adesea la imitaţii naturaliste. Mai tîrziu a cunoscut şi o fază (ilustrată în Franţa de Deburau la „Théâtre des Funambules") în care rolul său era mut. Astăzi, mimul cultivă linia unei interiorizări complexe, antrenînd în acţiunea de adîncire a rolului capacităţile plastice cele mai expresive ale corpului întreg. Printre **m.** cei mai cunoscuţi astăzi se numără Jean Louis Barrault, Marcel Marceau ş.a.

mimánsa (în sanscrită „cercetare"), şcoală tradiţională „ortodoxă" a filozofiei indiene, fundată în sec. al III-lea î.e.n. de înţeleptul semilegendar Jaimini. Opera acestuia, „Mimansa-Sutra", cuprinde două părţi: *purva-mímansa*, care absolutizează ritualul vedic şi dă o interpretare idealistă categoriei *karma*, şi *uttara-mimansa*, care abordează problemele teoriei cunoaşterii. **M.** susţinea că lumea se întemeiază pe un principiu material, alături de unul spiritual, că ea este veşnică, necreată şi formată din atomi.

mimetísm (BIOL.), fenomen biologic care constă în asemănarea unor animale lipsite de mijloace de apărare cu alte animale care au mijloace de apărare bune şi puternice. Asemănarea se referă la coloritul corpului, la forma lui, la comportare, în aşa fel încît imitatorul este confundat cu animalul imitat. Pentru ca un organism să fie mimetic, între acesta şi „model" trebuie să existe următoarele corelaţii: modelul şi imitatorul trebuie să se găsească în acelaşi biotop; modelul trebuie să aibă mijloace de apărare bune, foarte eficace, şi trebuie să fie în număr mult mai mare decît imitatorul. **M.** se observă la unele diptere care mimează albine, viespi sau bondari, la unii şerpi neveninoşi care mimează specii veninoase, la unele animale parazite etc. **M.** a apărut sub influenţa selecţiei naturale.

mímică 1. (PSIH.) Mişcări ale muşchilor feţei, exprimînd stări sufleteşti. Mişcările mi-

mice sînt de obicei involuntare, dar pot fi provocate şi în mod intenţionat. **M.** constituie şi un mijloc auxiliar de comunicare între oameni: întovărăşind limbajul, ea contribuie la expresivitatea lui. **2.** (TEATRU) Arta de a exprima, pe scenă, prin mişcările feţei şi prin gesturi, sentimente, idei. **M.** contribuie la conturarea personajului interpretat.

Mimnerm (Mimnermos) din Colofon (sec. VII–VI î.e.n.), poet liric grec. Este creatorul elegiei erotice. Versurile sale, remarcabile prin sensibilitatea, delicateţea şi sinceritatea lor, au exercitat o însemnată influenţă asupra lui Horaţiu şi Properţiu, iar în epoca modernă asupra lui A. Chénier.

mimóză *(Mimosa pudica)*, plantă anuală din familia leguminoaselor, cu tulpina spinoasă, înaltă de 30—50 cm, cu frunze compuse şi cu flori mici

Mimoză

de culoare roz. Are particularitatea că, la atingere, foliolele se strîng şi frunzele se apleacă în jos.

Min, dinastie de împăraţi chinezi, întemeiată, după răsturnarea dinastiei mongole Iuan (1368), de Ciu Iuan-cian, unul dintre conducătorii răscoalei populare cunoscută în istorie sub numele de „răscoala turbanelor roşii". Perioada dominaţiei dinastiei **M.** (1368—1644) este perioada maturizării feudalismului chinez şi a începutului crizei sale. Dinastia **M.** a fost răsturnată de un mare război ţărănesc în 1644. Dar feudalii chinezi au chemat în ajutor armatele hanilor manciurieni, care au înăbuşit cu cruzime răscoala ţărănească şi au ocupat întreaga Chină, instaurînd pe tronul de la Pekin dinastia manciuriană Ţin.

Mina, Francisco Espoz y (1784—1836), general spaniol. A fost conducătorul unităţilor spaniole de guerilla în timpul ocupaţiei franceze (1808—1813) şi unul dintre conducătorii răscoalei din Navarra împotriva regelui Ferdinand al VII-lea de Bourbon. Între 1820 şi 1823 a luat parte la revoluţia burgheză din Spania.

Minamoto, Yoritomo (1147—1199), conducătorul unei puternice facţiuni feudale japoneze, care, înfrîngînd facţiunea adversă, Taira, a instituit s h o g u n a t u l, dominant în Japonia între 1192 şi 1333, reducînd autoritatea împăraţilor la aceea de purtători ai funcţiei de preoţi supremi.

minarét (ARHIT.), turn înalt alipit unei moschei, amenajat în partea superioară cu un foişor de unde preoţii musulmani cheamă credincioşii la rugăciune.

Minas Gerais *[jəráiş]*, stat în sud-estul Braziliei. Suprafaţa: 581 975 km². Populaţia: 8 886 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Belo Horizonte*. Este situat în partea estică a Podişului Brazilian. Climă tropicală. Vegetaţie formată din păduri tropicale şi savane. Industrie extractivă puternic dezvoltată, cu pondere importantă în producţia ţării: exploatări de minereu de fier (la Itabira), grafit, arsen, mică, beriliu, zirconiu, mangan, bauxită, wolfram, aur, diamante. Mai există industrie siderurgică (Monlevadi, Belo Horizonte), de metalurgie a aluminiului (Ouro Prêto), industrie constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului, uşoară şi alimentară. În agricultură predomină culturile de cafea, trestie de zahăr, orez, în sud de bumbac. Se cresc cornute mari, cai şi oi.

mină[1] (IND. EXTR.), complex de lucrări miniere, instalaţii în subteran şi la suprafaţă destinate exploatării unui zăcămînt de substanţe minerale utile şi care constituie o unitate independentă din punct de vedere economic şi administrativ. **M.** poate exploata unul sau mai multe strate, filoane, masive, cu unul sau mai multe minerale utile. Lucrările miniere reprezintă căile de acces în subteran, căile de circulaţie şi abatajele în care are loc extracţia propriu-zisă. Aceste lucrări se clasifică în: *permanente* (ex. puţuri de extracţie, plane înclinate de extracţie, galerii de coastă, puţuri de aeraj etc.), care fac legătura între instalaţiile de la suprafaţă şi cele subterane, către care converg căile de transport subteran şi de la care se ramifică canalele de aeraj, avînd o secţiune mai mare decît a celorlalte lucrări miniere; *semipermanente* (ex. puţuri oarbe, galerii direcţionale sau transversale etc.), care formează scheletul orizonturilor şi al suborizonturilor şi care se părăsesc după epuizarea zăcămîntului local; *temporare* (ex. galerii, plane înclinate, suitori), care se ramifică din lucrările semipermanente, servesc la compartimentarea zăcămîntului în blocuri şi se distrug după deplasarea frontului abatajului; *provizorii*, care sînt a b a t a j e l e. **M.** este prevăzută cel puţin cu o cale de comunicaţie cu suprafaţa pentru intrarea aerului proaspăt şi pentru extracţie şi cu altele pentru evacuarea aerului viciat, acestea fiind amenajate astfel încît să permită ieşirea personalului din **m.** în caz de pericol. Extracţia minereului are loc în abataje sau, în mică măsură, în unele lucrări de pregătire (semipermanente) şi se face cu mijloace moderne mecanizate, cu explozivi sau în mod combinat. În minele moderne, evacuarea materialului extras din fronturile de lucru se efectuează mecanizat, transporturile la puţuri sau la plane înclinate se fac cu trenuri de vagonete, remorcate de locomotive de **m.**, iar extragerea la suprafaţă se face cu *colivii* sau *skipuri* (în ultimul timp se utilizează şi transportul hidraulic). **M.** este prevăzută cu *o instalaţie de aeraj în subteran* şi cu *o instalaţie de evacuare a apelor* de infiltraţie. *Incinta* **m.**, care se află la suprafaţă, cuprinde amenajările necesare pentru desfăşurarea proceselor de preluare, însilozare şi, uneori, de prepa-

rare a minereului: turnuri de extracție, silozuri, uzină de preparare, stațiune de compresoare, drumuri de legătură și ramificații de linii de cale ferată, stațiune de funicular etc.

mină[2] (MILIT.), mijloc de luptă, compus dintr-o încărcătură de exploziv, aflată, de regulă, într-o cutie prevăzută cu un dispozitiv de dare a focului, care acționează la atingere sau la comandă. Cele mai întrebuințate sînt **m.** antitanc și antiinfanterie. — *M. marină*, mină întrebuințată împotriva navelor de suprafață sau a submarinelor inamicului. Pot fi: **m.** care se ancorează, **m.** de fund și **m.** plutitoare. Explodează la șoc sau prin influență de la distanță. — *M. fluvială*, varietate de mină marină adaptată la condițiile specifice fluviale (adîncime mică, curent puternic al apei și variații de nivel).

Mincu, Ion (1852—1912), arhitect român, întemeietorul și reprezentantul cel mai de seamă

I. Mincu

al școlii naționale de arhitectură de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. A urmat cursurile Școlii de poduri și șosele din București și apoi pe cele de arhitectură de la „École des Beaux Arts" din Paris, după terminarea căreia a întreprins călătorii de studii în Spania, Italia, Grecia și la Constantinopol. **M.** a avut un rol însemnat în dezvoltarea învățămîntului de arhitectură, în calitate de profesor și de director al Școlii superioare de arhitectură din București. El și-a îndreptat atenția asupra formelor tradiționale ale arhitecturii românești, preluînd și interpretînd elemente și detalii din arhitectura veche românească, din cea populară (foișoare, stîlpi de lemn sculptați, arcade, capiteluri, streșini late etc.) și folosind materiale tradiționale (ceramică smălțuită, lemn, piatră etc.). Opera sa, în majoritate rămasă în proiecte, se caracterizează prin monumentalitate, masivitate, echilibru și expresivitatea tratării bogate și prețioase a detaliilor fațadei. Op. pr.: Bufetul de la Șosea, Casa Lahovary, Casa Monteoru, Casa Vernescu, Școala centrală de fete, toate în București.

Mindanao, insulă în sudul arhipelagului Filipine. Suprafața: 98 692 km². Populația: 2 974 000 loc. (1960). Relief predominant muntos, cu vulcani activi, între care și Apo (2 953 m), cel mai înalt vîrf al insulei. Pe țărmuri se întinde o îngustă cîmpie litorală. Climă subecuatorială. Mari suprafețe sînt acoperite de păduri tropicale. În subsol se află zăcăminte de minereuri de aur, de fier, de cupru, cromite, cărbuni. Principalele culturi: palmierul de cocos (aproape 1/4 din suprafața cultivată cu această plantă în Filipine), cînepa de Manila (circa jumătate din producția țării), orez, porumb, ananas.

míndel, nume dat celei de-a doua epoci glaciare în schema glaciațiilor cuaternare din Alpi.

míndel-riss, nume dat celei de-a doua epoci interglaciare în schema glaciațiilor cuaternare din Alpi.

míndír (în portul popular), haină scurtă, cu mîneci, vătuită și trasă la mașină, purtată în timpul iernii în Oltenia și Muntenia, de femei și bărbați, pînă în prima jumătate a sec. al XX-lea.

Minea, Ioan (1878—1941), neurolog român, elev al lui Gh. Marinescu. A fost profesor la Universitatea din Cluj. S-a ocupat cu studierea celulei nervoase normale și patologice, precum și cu fenomenele de degenerare și regenerare nervoasă. A adus contribuții în problema sclerozei în plăci și a inițiat tratamente originale în această boală.

minéi, carte bisericească ortodoxă, în care sînt indicate, pe luni și pe zile, slujbele religioase.

minerál (MINER.), corp natural, mai mult sau mai puțin omogen din punct de vedere fizic și chimic, component al rocilor și minereurilor și format în urma proceselor fizicochimice din scoarța Pămîntului. Cele mai multe **m.** sînt anorganice și cristalizate. **M.** amorfe sînt mult mai puțin omogene. După modul lor de formare, **m.** pot fi: *m. primare* (născute o dată cu întreaga asociație de **m.** din care face parte) și *m. secundare* (formate ulterior, pe seama altor **m.**). După gradul de răspîndire în rocă, **m.** pot fi: *m. principale* (cînd intră în cantitate apreciabilă în alcătuirea unei roci) și *m. accesorii* (cînd există în rocă în cantitate foarte redusă). Sînt cunoscute peste 2 000 **m.**, dintre care silicații reprezintă circa 34%, oxizii și hidroxizii circa 25%, sulfurile circa 20%. **M.** iau naștere prin cristalizare din mase topite *(geneză lichid magmatică)*, prin depunerea din soluții apoase, diluate sau concentrate, fierbinți *(geneză hidrotermală)* sau reci *(geneză sedimentară)*; ele se mai formează prin reacțiile care au loc în roci datorită creșterii temperaturii și presiunii și sub acțiunea soluțiilor ce se infiltrează sau se difuzează în masa lor *(geneză metamorfică)*. Metodele moderne de cercetare a **m.** sînt: microscopică, chimică, cristalografică, roentgenografică, termică, spectrografică etc.; ele au îmbogățit posibilitățile de studiu al mineralelor. V. și clasificarea mineralelor; recunoașterea mineralelor. — (PETROGR.) *Minerale grele*, componente ale rocilor detritice, care au greutatea specifică mai mare de 3; sînt reprezentate prin cele mai stabile minerale accesorii din rocile magmatice și metamorfice (ex. magnetitul, aurul, zirconiul, granații etc.). Reprezintă, în mod obișnuit, sub 1% din masa rocii; în unele nisipuri, *m.g.* se acumulează și formează zăcăminte de minereuri. Studiul *m. g.* permite descoperirea zăcămintelor de minereuri în aluviuni, determinarea originii acestora,

efectuarea unor corelări între roci, stabilirea provinciilor petrografice sedimentare etc. — (GEOL.) *M. util*, mineral care are valoare economică prin aceea că este folosit pentru extragerea metalelor (ex. blendă, galenă, calcopirită etc.), pentru prepararea altor compuşi (ex. săruri de potasiu, apatit pentru îngrăşăminte) sau ca abraziv (ex. granaţi, corindon), materiale refractare (ex. caolin, magnezit), lubrifianţi (ex. grafit), pietre scumpe sau ornamentale (ex. diamant, topaz, malahit etc.), combustibil (ex. petrol, gaze combustibile, cărbuni), material de construcţie (ex. marmura, granitul etc.). Sin. *substanţă minerală utilă*.

mineralizáre (MINER.), proces de acumulare a unor minerale, care se poate realiza fie prin depuneri din soluţii în crăpăturile şi golurile din roci, fie prin substituţia chimică parţială sau totală a rocilor. Procesul de **m.** dă naştere uneori la concentraţii exploatabile de minerale utile, alteori numai la minerale fără interes economic.

mineralizatór (MINER.), substanţă uşor volatilă conţinută în magmă (ex. apa, bioxidul de carbon etc.) şi care uşurează cristalizarea acesteia atît prin reducerea viscozităţii cît şi printr-o acţiune catalitică. Din magmele bogate în **m.** se formează roci bine cristalizate (ex. pegmatitele) care conţin şi minerale, la alcătuirea cărora iau parte **m.**

mineralizáţie 1. (MINER.) Acumulare de substanţe minerale utile datorită circulaţiei şi depunerii din soluţii în crăpăturile, în porii rocilor etc. (ex. **m.** de aur şi de argint din Munţii Apuseni, **m.** polimetalică din reg. Maramureş etc.). 2. (GEOL.) *Mineralizaţia unei ape subterane*, cantitatea de substanţe dizolvate într-o apă subterană. După gradul de mineralizaţie se deosebesc: *ape dulci*, cu o mineralizaţie medie mai mică de 1 g/l; *ape sărate*, cu o mineralizaţie cuprinsă între 1 şi 50 g/l; *ape foarte sărate*, cu o mineralizaţie mai mare de 50 g/l. Principalele săruri care formează *m. unei a.s.* sînt clorurile, sulfaţii şi carbonaţii de sodiu, potasiu, calciu, magneziu, mangan şi fier. Cunoaşterea *m. unei a.s.* este necesară pentru a stabili calităţile acestor ape (apă potabilă, industrială etc.).

mineralogíe, disciplină geologică fundamentală, care se ocupă cu studiul complex al mineralelor: cu structura, caracterele lor morfologice, fizice şi chimice, sistematica, modul de formare şi asociaţiile lor naturale. Începuturile **m.** moderne sînt legate de numele lui G. Agricola şi M.V. Lomonosov, care au adus contribuţii importante la definirea obiectului şi metodelor ei. Dezvoltarea **m.** a fost condiţionată şi de dezvoltarea altor discipline ştiinţifice, care i-au pus la dispoziţie metode noi de cercetare. În evoluţia **m.** se pot deosebi mai multe etape: una în care a dominat examinarea morfologică a mineralelor şi în care s-a individualizat cristalografia geometrică (M. Steno, R.J. Haüy); o a doua etapă, caracterizată prin aprofundarea cercetărilor privitoare la proprietăţile fizice, îndeosebi a celor optice (M. Lévy, M. Berek, E.S. Fiodorov ş.a.); o altă etapă, în care, o dată cu dezvoltarea chimiei, metoda analitică a căpătat o largă utilizare în **m.** (S. von Tschermak, C. Doelter); o etapă mai recentă, în care utilizarea razelor X a permis cunoaşterea structurii reticulare a mineralelor şi a contribuit la dezvoltarea rapidă a cristalochimiei (M. von Laue, W. L. Bragg, V.M. Goldschmidt). Studierea mineralelor a permis încă de la începutul acestui secol obţinerea unora dintre ele pe cale sintetică; în acest sens, o mare importanţă au avut lucrările lui Saint-Claire Deville, A. Daubrée, Le Chatelier. În ţara noastră, **m.** s-a dezvoltat mai ales în cadrul universităţilor din Iaşi şi Bucureşti, unde P. Poni, C.V. Buţureanu, L. Mrazec, Gh. Munteanu Murgoci au desfăşurat o rodnică activitate de cercetare.

mineréu (MINER.), acumulare de unul sau de mai multe minerale din care se pot extrage pe scară industrială, în mod rentabil, unul sau mai multe metale sau combinaţii ale acestora. În afară de mineralele utile, în **m.** se găsesc frecvent şi minerale nemetalifere de g a n g ă. De ex. asociaţia de galenă şi blendă (minerale metalifere) şi calcit (mineral de gangă) de la Ruşchiţa (reg. Banat) reprezintă un **m.** de plumb şi zinc. Se deosebesc: *m. simple*, care conţin un singur element (ex. **m.** de aur, de cupru etc.), şi *m. complexe*, care conţin mai multe elemente (ex. **m.** de plumb, zinc şi cupru).

minerít, ramură a industriei extractive care se ocupă cu exploatarea zăcămintelor de minerale utile şi a masivelor de roci folosite fie în construcţii, fie ca materii prime. — (EXPL. PETR.) *Extracţia ţiţeiului prin m.*, procedeu de exploatare a zăcămintelor de ţiţei fără presiune interioară proprie, prin drenarea ţiţeiului în galerii sau cu sonde subterane ori prin extragerea nisipului petrolifer.

Minerva v. **Atena.**

„Minérva", enciclopedie românească într-un volum, apărută la Cluj în 1930 şi elaborată de un grup de oameni de cultură. Lucrarea cuprinde 980 de pagini şi peste 1 000 de clişee în text.

minéte (PETROGR.), sedimente oolitice feruginoase, în componenţa cărora intră limonit, hematit, siderit şi clorit ferifer. Sînt răspîndite în munţii Urali, în Germania şi în Franţa, unde formează mari zăcăminte de fier. În R.P.R., formaţiuni asemănătoare cu **m.** au fost descoperite de curînd la Căpuş (reg. Cluj).

mínge (SPORT), obiect de joc de formă sferică sau (mai rar) ovoidală, confecţionat din piele, cauciuc, celuloid, material plastic etc. **M.** au mărimi şi greutăţi diferite (prevăzute în regulamentele sportive în funcţie de jocul sportiv în care se folosesc: fotbal, handbal, volei, tenis, rugbi etc.). — *M. medicinală*, minge de piele, umplută cu iarbă de mare, folosită în gimnastica medicală.

miniatúră (ARTE PLAST., ARTE DEC.) 1. Pictură de manuscris (litere împodobite, motive ornamentale, compoziţii figurative) realizată în culori de apă, pulbere de aur etc. şi al

cărei nume vine de la roşul de miniu. Arta **m.** a fost cunoscută în Orientul antic. Ea s-a dezvoltat apoi şi în Persia, India, America precolumbiană; în Europa a înflorit în evul mediu şi în epoca premergătoare Renaşterii, sec. al XV-lea fiind epoca ei de aur. În ţara noastră a fost practicată în ilustrarea cărţilor bisericeşti din sec. XV—XVIII de către Uric Gavril, Theodor Mărişescul, Anastasie Crimca ş.a. V. şi a l u m i n u r ă. **2.** Pictură de mici dimensiuni, executată în trăsături fine, în tempera sau în ulei, pe pînză, pergament, carton, hîrtie, os, fildeş etc. În sec. al XIX-lea a lucrat la noi portrete-miniatură şi A. Chladek. **3.** (În arta smalţurilor) Pictură în relief, executată pe o placă de metal cu ajutorul suprapunerii unor straturi de culori vitrifiabile prin ardere.

miniaturizáre (TEHN.), direcţie a progresului tehnic, urmărind reducerea gabaritelor, a greutăţilor şi a consumului de energie, simultan cu mărirea siguranţei de funcţionare şi cu automatizarea producţiei unor maşini şi aparate; se bazează pe utilizarea materialelor noi, cu caracteristici superioare, şi pe adoptarea unor soluţii constructive şi tehnologice noi. Rezultate deosebite au fost obţinute în electronică, unde se pot realiza densităţi de 5 pînă la 2 000 de elemente pe centimetrul cub, ceea ce justifică utilizarea termenului de *microminiaturizare* în această ramură a tehnicii.

„Minierul", gazetă sindicală, apărută la Bucureşti din 1919 pînă în 1940. În 1919—1923 a fost organ al Uniunii sindicatelor muncitorilor mineri din România, în 1924—1928 al Uniunii sindicatelor reformiste ale minerilor, în 1928—1938 al Uniunii muncitorilor mineri, iar din 1938 pînă în 1940, cînd a fost interzis, organ al breslei muncitorilor mineri din România.

mínim 1. (MAT.) Valoare a unei funcţii într-un punct mai mică decît valorile funcţiei în punctele vecine, aflate într-un domeniu în care funcţia este mărginită. Se mai numeşte *minim relativ*. — *M. absolut*,

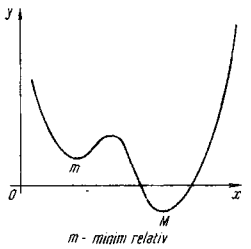

m - minim relativ
M - minim absolut
Minime

cel mai mic minim al unei funcţii în întreg domeniul de definiţie al acesteia. **2.** (GEOGR.) *Minim absolut*, valoarea cea mai mică înregistrată în întreaga perioadă de observaţii efectuate asupra unui element climatic sau hidrologic. **3.** (EC. POL.) *Minim de trai*, cantitate de bunuri şi servicii strict necesare întreţinerii vieţii unei persoane sau unei familii. *M. de t.* este o categorie istorică al cărei conţinut se schimbă de la o etapă la alta, deoarece nevoile materiale şi culturale ale oamenilor cresc o dată cu dezvoltarea societăţii. V. şi n i v e l d e t r a i.

minión (POLIGR.), corp de literă de şapte puncte tipografice (2,63 mm). Se mai numeşte *colonel*.

ministru, membru al guvernului, care conduce un minister. —*M. plenipotenţiar*, agent diplomatic cu rang imediat inferior ambasadorului şi care conduce o l e g a ţ i e. Titlul de *m.p.* este precedat, de obicei, de titlul „trimis extraordinar".

Miniş, localitate în raionul Lipova, reg. Banat, 1 200 loc. (1961). Centru viticol cunoscut pentru vinurile sale de calitate superioară.

míniu (CHIM.), Pb_3O_4. Oxid de plumb de culoare roşie-portocalie, insolubil în apă. Conţine plumbul în stările de valenţă trei şi patru. Se obţine prin încălzirea oxidului de plumb pulverulent (masicot) în prezenţa aerului. Este folosit ca pigment în vopsele cu ulei de in, întrebuinţate pentru protecţia fierului împotriva ruginirii.

Minkowski, Hermann (1864—1909), matematician şi fizician german, reprezentant al şcolii matematice din Göttingen. A fost profesor la universităţile din Königsberg, Zürich şi Göttingen. A contribuit la dezvoltarea bazelor matematice ale teoriei relativităţii restrînse. A elaborat geometria numerelor, folosind metode geometrice pentru rezolvarea unor probleme de teoria numerelor. Are lucrări şi în domeniul capilarităţii. A dat o interpretare modernă, tetradimensională, ecuaţiilor lui Maxwell. Op. pr.: „Geometria numerelor" (1896), „Spaţiul şi timpul" (1909).

Minneapolis *[miniépəlis]*, oraş în nordul S.U.A., în statul Minnesota, situat pe Mississippi. 482 870 loc. (1960). Împreună cu oraşul Saint Paul şi cu localităţile mai mici din împrejurimi formează o aglomerare urbană cu circa 1 377 000 loc. Important centru financiar-comercial. Industrie alimentară dezvoltată (morărit, prelucrarea cărnii, ulei etc.). Mai are întreprinderi constructoare de maşini, electrotehnice şi chimice. Nod feroviar, port fluvial. Universitate.

minnesang (germ. „cîntec de iubire"), poezie lirică de curte, creată de cavalerii şi cîntăreţii germani din sec. XII—XIV, după modelul unor specii ale folclorului german şi sub influenţa trubadurilor provensali. Oglindind idealuri ale societăţii feudale, **m.** exprima, în forme de versificaţie fixă deosebit de îngrijită, elogii la adresa femeii iubite, aducea laude lui dumnezeu şi formula maxime pentru uzul principilor. După structura şi modul de execuţie, **m.** a cunoscut mai multe specii: *Lied*-ul, care se cînta; *Spruch*-ul, alcătuit dintr-o singură strofă şi destinat recitării; *Leich*-ul, în cazul căruia, factorul esenţial fiind muzica, textul era adaptat. Autorii acestui gen de poezie se numeau *Minnesingeri* sau *Minnesängeri*. Printre principalii săi reprezentanţi se numără: Heinrich von Morungen, Reinmar der Alte, Walther von der Vogelweide, Wolfram von Eschenbach ş.a.

Minnesota *[minisóutə]*, stat în nordul S.U.A., situat la vest de Lacul Superior. Suprafaţa: 217 736 km². Populaţia: 3 415 000 loc. (1960). Centrul

administrativ: *Saint Paul*. Relief de cîmpie. Însemnate zăcăminte de minereu de fier (Vermilion, Mesabi ş.a.). Importantă regiune agricolă. Se cultivă plante furajere, porumb, în sud grîu; se cresc vite (pentru carne şi lapte) şi porci. Este dezvoltată industria extractivă, alimentară (în special morărit şi produse lactate, cu mari întreprinderi în Minneapolis şi Saint Paul), siderurgia şi construcţiile navale (în Duluth şi împrejurimi), construcţiile de maşini (Minneapolis, Saint Paul). Mare parte din minereul de fier extras se transportă prin sistemul Marilor Lacuri spre alte centre industriale ale S.U.A.

Mino da Fiesole (1430 sau 1431—1484), sculptor italian din şcoala florentină. A lucrat sculptură funerară (mormîntul papii Paul al II-lea, mausoleul lui Francesco Tornabuoni ş.a.), decorativă, portrete şi medalii („Fecioara cu pruncul", busturile lui Pietro şi Lorenzo de Medici, bustul lui N. degli Strozzi ş.a.). Sculpturile sale se caracterizează prin graţie, eleganţă şi prin unduirea formelor. Ca şi alţi contemporani ai săi, a recurs adesea, în portrete şi medalioane, la o policromie delicată.

minór (lat. „mai mic") **1.** (MAT.) Determinant obţinut dintr-un alt determinant prin ştergerea unei linii şi a unei coloane. **M.** astfel obţinut corespunde elementului care se află la intersecţia liniei şi coloanei şterse. **2.** (MUZ.) **a)** *Mod minor* sau *gamă minoră*, mod sau gamă în care semitonurile sînt dispuse între treptele II şi III, VI şi VII (v. şi gamă). **b)** *Acord minor*, acord care are la bază o terţă mică şi o cvintă perfectă. V. şi interval.

minórca (de la numele propriu *Minorca*, span. *Menorca*, cea mai răsăriteană dintre insulele Baleare; ZOOTEHN.), rasă de găini bună producătoare de ouă; are mai multe varietăţi: neagră, pestriţă, albastră. Cea mai răspîndită este varietatea neagră, la care producţia anuală de ouă este de 140—180 de bucăţi.

minoritáte (DR.), situaţia juridică a unei persoane (minor) care, neavînd împlinită vîrsta prevăzută de lege spre a fi majoră, este lipsită, în total sau în parte, de capacitatea de exerciţiu. Prin efectul căsătoriei sale, minorul dobîndeşte capacitatea deplină de exerciţiu. V. şi majoritate.

Minos, rege semilegendar al Cretei. Potrivit tradiţiei, el ar fi fost fiul lui Zeus şi al Europei, soţul lui Pasifae şi tatăl Ariadnei şi al Fedrei; era considerat constructorul *Labirintului* şi autorul legislaţiei cretane. După moarte ar fi devenit unul dintre cei trei judecători din Infern. Este posibil ca numele de **M.** să fi fost purtat de mai mulţi şefi ai statului cretan.

Minotaurul, monstru mitologic, cu trup de om şi cap de taur, fiul reginei Pasifae, soţia lui Minos. Acesta l-a închis în Labirint şi a obligat pe atenieni să trimită la fiecare nouă ani şapte tineri şi şapte fete pentru a fi devoraţi de **M.** Atena a fost salvată de acest tribut de Teseu, care a pătruns în Labirint cu ajutorul Ariadnei, fiica lui Minos, şi a ucis monstrul.

Minovici, Mina (1857—1933), medic legist român. A

M. Minovici

fost profesor la Universitatea din Bucureşti. Este fondatorul şcolii române de medicină judiciară, întemeietor al Institutului medico-legal (care îi poartă numele) şi al serviciului antropometric din Bucureşti. A făcut cercetări importante cu privire la alcaloizii cadaverici, la putrefacţie, la bolile mintale simulate, precum şi la antropologia criminală. Op. pr.: „Tratat complet de medicină legală" (1928—1930).

Minovici, Nicolaie (1868—1941), medic legist român,

N. Minovici

fratele lui Mina Minovici şi continuator al şcolii acestuia. A fost profesor la universităţile din Cluj şi Bucureşti. Este autor a numeroase studii cu privire la histologia şi histochimia putrefacţiei, la problema vagabondajului şi a organizării primelor ajutoare în colectivităţi mari etc. **M.** s-a ocupat de problema morţii prin spînzurare. A fundat Muzeul de artă populară din Bucureşti, care poartă numele său. Op. pr.: „Manual tehnic de medicină legală" (1904), „Autopsia medico-legală" (1926).

Minovici, Ştefan (1867—1935), chimist român; a fost profesor de chimie analitică la Şcoala de farmacie (1897—1924) şi apoi de chimie organică la Universitatea din Bucureşti. A făcut numeroase cercetări în domeniul chimiei analitice (cu aplicaţii la medicina legală) şi în domeniul chimiei organice. Este autorul unui „Tratat de chimie analitică", în cinci volume (analiza calitativă, analiza cantitativă, toxicologie, analiza organică şi analiza biologică).

Minsk, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Bieloruse şi cel mai mare centru industrial, cultural şi ştiinţific al acesteia. 675 000 loc. (1964). Principala ramură industrială este industria constructoare de maşini (autocamioane şi tractoare de mare tonaj, maşini-unelte, ceasuri, utilaj electrotehnic, aparate de precizie şi de radio etc.). Este dezvoltată şi industria alimentară, textilă, de pielărie, de

Vedere din Minsk

prelucrare a lemnului, de materiale de construcție, poligrafică. Nod feroviar și rutier. Academie de științe, universitate și alte institute de învățămînt superior, teatre, filarmonică, muzee. — *Istoric.* Amintit pentru prima oară de letopisețul din 1067. În sec. al XII-lea **M.** a devenit capitala cnezatului cu același nume, iar de la începutul sec. al XIV-lea a fost alipit la Lituania; din 1569 a fost centrul voievodatului Minsk. În 1769 a intrat în componența Rusiei, iar în 1919 a devenit capitala R.S.S. Bieloruse.

minteán (în portul popular), haină bărbătească scurtă, cu mîneci, din aba sau dimie albă, împodobită cu găitane negre sau colorate. S-a purtat pînă în primele decenii ale sec. al XX-lea în Oltenia și, parțial, în Muntenia.

Minulescu, Ion (1881—1944), poet și prozator român simbolist. S-a născut la București. A trăit pentru o vreme la Paris. A condus publicațiile simboliste „Revista celorlalți" (1908) și „Insula" (1912). A debutat cu versuri în „Povestea vorbii" (1897). S-a format sub influența succesivă a lui D. Zamfirescu, Al. Macedonski, Șt. Petică și a simboliștilor francezi și belgieni (J. Laforgue, T. Corbière, E. Verhaeren, M. Maeterlinck ș.a.). Cultivînd motive lirice tipic simboliste, poezia sa („Romanțe pentru mai tîrziu", 1908; „De vorbă cu mine însumi", 1913; „Strofe pentru toată lumea", 1930; „Nu sînt ce par a fi", 1936) cîntă mirajul ținuturilor exotice, marea, aspirația spre un absolut indefinisabil, stările sufletești enigmatice apăsate de melancolie, ispita erotică și moartea, într-un limbaj alegoric de o sonoritate exterioară specifică. Viziunea sa e în cele mai multe cazuri a unui umorist sentimental fantezist. Înduioșat de dramele cotidiene, el face totodată o

I. Minulescu

critică indirectă convenționalismului lumii burgheze. Subminată adesea de un retorism facil, grandilocvent, de tendințe spre frivolitate și de unele înclinații spre estetism, lirica lui **M.** reprezintă însă o remarcabilă contribuție în procesul de înnoire a limbajului poetic, prin utilizarea expresiei prozaice și a cuvîntului neologistic, orchestrate într-o muzicalitate sugestivă. Ca prozator, **M.** e autorul unor romane cu implicații realist-critice („Roș, galben și albastru", 1924; „Corigent la limba română", 1929; „Bărbierul regelui Midas", 1931), slabe ca factură epică, și a unor nuvele cu intenții simboliste („Casa cu geamurile portocalii", 1908; „3 și cu Rezeda 4", 1933) sau fantastice („Cetiți-le noaptea"). A mai scris piese de teatru și cronici dramatice.

minúni, *cele șapte ~ (ale lumii)*, nume sub care sînt cunoscute șapte monumente antice (majoritatea dispărute), după descrieri, impresionante prin dimensiuni și realizare tehnică. Acestea ar fi: piramida lui Kheops de la Giseh, în Egipt; grădinile suspendate ale Semiramidei din Babilon; statuia „Zeus", ridicată de Fidias în sanctuarul de la Olimpia; Colosul din Rodos, reprezentîndu-l pe Helios, zeul soarelui; templul Dianei (Artemis) din Efes; Farul din Alexandria și mausoleul regelui Cariei, Mausol, din Halicarnas. Unii autori consideră printre aceste. **m.** statuia Athena Parthenos, realizată de Fidias pe Acropola Atenei, Capitoliul din Roma, templul din Ierusalim ș.a.

mínus (lat. „mai puțin"; MAT.), simbol (notat —) care este folosit pentru: a) indicarea operației de scădere (ex. $a - b$); b) caracterizarea numerelor negative (ex. -5, $-a$).

minúsculă (în opoziție cu majusculă), literă folosită în mod obișnuit în interiorul cuvintelor. Se numește și *literă mică.*

minút (lat. *minutus* „mic"; METR.) **1.** Unitate de măsură a timpului, egală cu 60 de secunde. Se notează cu simbolul (*m*). **2.** Unitate de măsură a unghiurilor. — *M. sexagesimal*, unghi egal cu a 60-a parte dintr-un grad sexagesimal; se notează cu ($'$); $1' = \frac{1^\circ}{60} = 0{,}0002909$ rad. — *M. centezimal*, unghi egal cu a 100-a parte dintr-un grad centezimal; se notează cu (^{c}); $1^c = \frac{1^g}{100} =$ $= 0{,}0001571$ rad.

minútă 1. a) Înscris în care sînt consemnate hotărîrile luate în urma unei consfătuiri. **b)** (DR.) Parte dintr-o hotărîre întocmită după terminarea deliberării și care cuprinde soluția dată de organul de jurisdicție. **2.** (TOPOGR.) Original, executat în creion, al unei hărți, al unui plan topografic sau al unei ridicări topografice, pe baza căruia se realizează harta, planul topografic sau registrul cadastral definitiv.

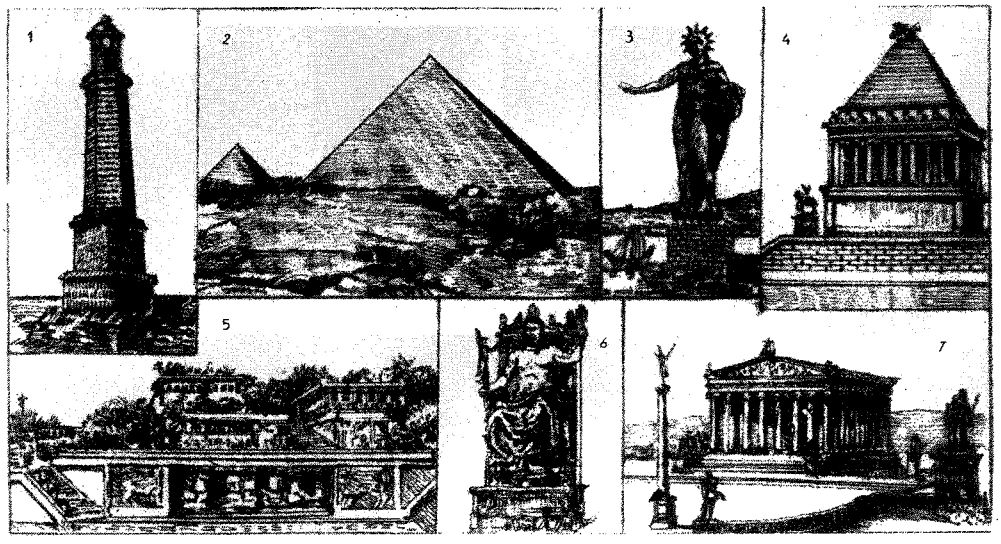

1 — Farul din Alexandria; *2* — Piramida lui Kheops de la Giseh; *3* — Colosul din Rodos; *4* — Mausoleul din Halicarnas; *5* — Grădinile suspendate din Babilon; *6* — Statuia lui Zeus din Olimpia; *7* — Templul Dianei din Efes

mioară (ZOOTEHN.), femelă din specia ovină, de la vîrsta de 1 an pînă la 2 ani. La vîrsta de 1 an se face prima lui bonitare ca animal adult.

miocárd (gr. *mys* „mușchi" și *kardia* „inimă"; MED.), mușchiul inimii, constituit din fibre musculare striate, nesupuse voinței. Este format dintr-un țesut adult, care asigură contracția ventriculelor și auriculelor, **m.** ventricular și **m.** auricular), și dintr-un țesut embrionar, care produce și transmite stimulii, determinînd contracția țesutului miocardic.

miocardítă (MED.), inflamație a miocardului, cu evoluție acută sau cronică; apare în unele boli infecțioase sau toxice (reumatism acut, difterie, tifos exantematic).

miocén (gr. *meion* „mai puțin" și *kainos* „nou"; STRAT.), seria inferioară a perioadei neogene, caracterizată prin floră și faună asemănătoare cu cele actuale, între care predomină lamelibranhiatele, gasteropodele și unele echinide și mamifere (ex. mastodont, dinoteriu, rinoceros, anhiteriu). Dintre formațiunile **m.**, mai frecvente sînt cele neritice și lagunare. În R.P.R., **m.** se găsește în zona precarpatică, în bazinul Transilvaniei, unde conține sare, gips, petrol, gaze naturale sau cărbuni, în Platforma Moldovenească, în Depresiunea Getică și în sudul Dobrogii.

miocloníe (gr. *mys* „mușchi" și *klonos* „agitație"; MED.), totalitatea contracțiilor rapide, bruște, dezordonate, involuntare, care apar la un grup de mușchi, la un singur mușchi sau numai la o parte a unui mușchi. **M.** apare adesea în crizele de epilepsie.

miofibrîle (HIST.), filamente fine și contractile care se diferențiază în celula sau fibra musculară și care, prin contractare, determină contracția mușchilor.

miogén (BIOCHIM.), proteină de tipul albuminelor, aflată în țesutul muscular.

miográf (gr. *mys* „mușchi" și *graphein* „a nota", FIZIOL.), aparat de înregistrare grafică a contracției musculare, cu ajutorul căruia se poate face aprecierea mărimii, a formei și a duratei acesteia. Primul **m.** cunoscut a fost construit de Helmholtz, perfecționările ulterioare aparținînd lui Du Bois-Reymond, Pflüger, Țion și, mai ales, lui Marey.

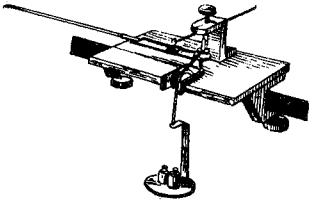

Miograf

miologíe (gr. *mys* „mușchi" și *logos* „studiu"), capitol al anatomiei care se ocupă cu studiul mușchilor (cu structura, dezvoltarea, poziția lor etc.).

miopatíe (gr. *mys* „mușchi" și *pathos* „boală"; MED.), boală cronică cu caracter progresiv a sistemului muscular sau a unor mușchi. Se manifestă prin atrofii musculare adesea simetrice și prin hipotonie musculară. **M.** poate fi: coxofemurală, scapulo-humerală, toraco-abdominală etc.

miopíe (MED.), stare patologică a vederii, caracterizată prin imposibilitatea de a vedea clar obiectele situate la distanță. Se datorește unei tulburări de refracție, fapt care face ca imaginea unui obiect situat departe să se formeze înaintea retinei. **M.** se corectează cu ochelari divergenți.

miotonie (MED.), boală care se caracterizează prin tulburări în contracția mușchilor. Uneori se asociază cu atrofii musculare la față și la membre.

miózǎ (gr. *meiosis* „diminuare, micșorare"; MED.), contracție pronunțată, temporară

sau permanentă, a pupilei, însoţită de micşorarea orificiului ei. Se observă în timpul expunerii subiectului la lumină puternică, la efortul de acomodare, la vederea de aproape, după instilarea de morfină şi de ezerină în ochi, precum şi în unele boli nervoase sau oculare.

miozínă (BIOCHIM.), proteină de tipul globulinelor, care se găseşte în ţesutul muscular. Are un rol important în contracţia musculară.

miozítă (gr. *mys* „muşchi"; MED.), proces patologic caracterizat prin inflamarea unuia sau mai multor muşchi voluntari. Poate fi acută sau cronică. Dintre diferitele forme de **m.**, mai frecvente sînt: **m.** osifiantă, caracterizată prin formarea unui nou ţesut osos în muşchi, **m.** reumatoidă, **m.** supurativă, **m.** epidermică etc.

mipolám (CHIM.), denumire comercială pentru polimerul mixt al clorurii de vinil şi al esterilor acidului acrilic. Este un material plastic rezistent la apă, ulei, acizi şi baze. Se utilizează la izolarea cablurilor electrice, la pardoseli de laborator etc. În prezent, denumirea s-a extins pentru majoritatea copolimerilor clorurii de vinil, în special cu acetat de vinil.

Mirabeau *[mirabó]*, Honoré Gabriel Riqueti de (1749—1791), om politic francez, participant la revoluţia burgheză din 1789—1794, deputat al „stării a treia" în Statele Generale din 1789. Deputat în Adunarea Constituantă, s-a remarcat ca mare orator şi apărător al intereselor nobilimii liberale şi ale marii burghezii. **M.** a urmărit frînarea revoluţiei prin instaurarea unui regim monarhic-constituţional. Devenind agent al monarhiei, a fost demascat de J.P. Marat în 1790.

Mirabeau *[mirabó]*, Victor Riqueti de (1715—1789), economist francez fiziocrat. Spre deosebire de alţi fiziocraţi (ex. F. Quesnay), care susţineau că numai marea fermă bazată pe munca salariată este o economie productivă, **M.** era un apărător al micii gospodării ţărăneşti patriarhale. El a fost adversar al intervenţiei statului în economie, al sistemului arendării impozitelor, susţinînd necesitatea unui impozit unic asupra „produsului net" al proprietarilor funciari.

Mira Ceti (ASTR.), steaua o din constelaţia Balena, cu strălucirea variabilă între mărimile stelare doi şi zece, cu o perioadă de 11 luni; este tipică pentru stelele variabile de lungă perioadă.

miradór (în arhitectura locuinţelor spaniole), încăpere deschisă pe terasele clădirilor, avînd

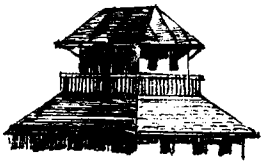

Mirador

rol de belvedere. Termenul denumeşte şi observatoarele temporare folosite în timpul războiului, amenajate, de obicei, în arbori.

miráj (METEOR.), fenomen optic produs prin refracţia treptată a razelor de lumină în stratele de aer cu densităţi diferite (ex. în stratele de aer din vecinătatea solului, atunci cînd temperatura acestuia este diferită de aceea a atmosferei).

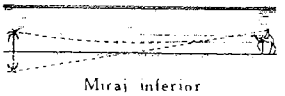

Miraj inferior

Datorită **m.**, obiectele depărtate, aflate în apropierea orizontului, apar însoţite de imaginea lor răsturnată. Cînd stratele de aer inferioare sînt mai calde (ex. la amiază, în deşert, în lungul unei şosele etc.), imaginea se află sub obiect *(m. inferior)*; cînd stratele de aer inferioare sînt mai reci (ex. dimineaţa, în deşert, pe mările de la latitudini mari), imaginea se vede deasupra obiectului *(m. superior)*; în acest caz, dacă obiectul se află sub linia orizontului, este posibil să se vadă numai imaginea lui. Uneori fenomenul este mai complex, apărînd imagini multiple ale obiectului: acest tip de miráj se numeşte *fata morgana*.

mirajul ouălor (ZOOTEHN.), operaţie de examinare cu ajutorul ovoscopului a ouălor, supuse incubaţiei naturale sau artificiale, cu scopul de a urmări starea şi dezvoltarea embrionului, precum şi mersul procesului de incubaţie. Prin **m.o.** se identifică atît ouăle „limpezi" (nefecundate, fără embrion) cît şi cele cu embrioni morţi, înlăturîndu-se ambele categorii.

Miranda, Francisco (c. 1756—1816), om politic din Venezuela, unul dintre conducătorii luptei pentru independenţa coloniilor spaniole din America. Persecutat de autorităţile spaniole, **M.** a fost nevoit în 1783 să se expatrieze. În 1810 **M.** a revenit în Venezuela şi a condus lupta împotriva dominaţiei spaniole, iar în 1812 a fost numit şeful republicii şi comandantul suprem al armatei venezuelene. După înfrîngerea acesteia (1812), a fost prins şi aruncat în închisoare, unde a murit.

míră (TOPOGR.), riglă gradată utilizată în măsurătorile topografice, care se aşază (de obicei vertical) în punctul vizat şi pe care se citeşte înălţimea planului de viză faţă de nivelul punctului vizat (în cazul măsurătorilor de nivelment) sau numărul de gradaţii prins între firele stadimetrice (în cazul măsurării indirecte a distanţelor). De obicei **m.** au înălţimi de 2—4 m şi sînt gradate din centimetru în centimetru, marcîndu-se distinct grupele de 5 sau 10 cm; gradaţiile sînt alternativ (de la un m la altul) roşii şi negre. — *M. hidrometrică*, riglă gradată, fixată în albia unui rîu sau în cuveta unui lac, pentru citirea variaţiei nivelului apei. Este formată din plăci metalice gradate din 2 în 2 cm, montate cap la cap pe un suport. Citirea nivelului se face în raport cu „0" al mirei, căruia prin nivelment i se determină cota absolută. Există diferite tipuri de *m.h.*: verticale, înclinate, orizontale, mobile, de gheaţă, de maxim, de minim.

Mirăslău, sat în raionul Aiud, reg. Cluj, unde în septembrie 1600 oastea lui Mihai Viteazul a suferit o grea înfrîn-

gere din partea armatei nobililor maghiari din Transilvania, unită cu armata imperială condusă de generalul Gheorghe Basta.

Mirbeau *[mirbó]*, Octave (1850—1917), scriitor francez. Primele sale romane, elaborate după canoanele naturalismului, exprimă o atitudine pronunţat misogină („Calvarul", 1886) şi anticlericală („Abatele Jules", 1888; „Sébastien Roch", 1890). Ulterior a evoluat pe drumul realismului critic, distingîndu-se prin adîncimea observaţiei psihologice şi forţa de demascare a moravurilor capitaliste („Jurnalul unei cameriste", 1900, trad. rom.). Ca dramaturg s-a impus atenţiei prin piesele sale cu tematică socială şi mai ales prin comedia „Afacerile sînt afaceri" (1903, trad. rom.), în care ridiculizează lăcomia de bani a burgheziei. Ca publicist s-a remarcat prin ardoarea cu care a militat pentru apărarea libertăţilor democratice.

Mircea cel Bătrîn, domn al Ţării Româneşti (1386—1418). De la începutul domniei a urmărit apărarea independenţei ţării în faţa primejdiei otomane, care a crescut în special după înfrîngerea sîrbilor şi bosniecilor (1389) şi după transformarea Bulgariei centrale în paşalîc (1393). În acest scop el s-a îngrijit de dezvoltarea puterii economice a ţării, favorizînd intensificarea mineritului şi meşteşugurilor, precum şi a comerţului, a urmărit întărirea puterii centrale, limitînd fărîmiţarea feudală prin desăvîrşirea sistemului de obligaţii („credincioasa slujbă") şi de privilegii (imunităţi) ale marilor feudali şi organizînd cancelaria domnească şi dregătoriile. Măsurile luate pe plan militar urmăreau mărirea capacităţii defensive a ţării. Astfel, **M. cel B.** a întărit sistemul de cetăţi de la Dunăre, a creat bănia Severinului, dregătorie specială, căreia îi revenea sarcina de a apăra partea de apus a ţării, mai expusă atacurilor turceşti, şi a organizat pentru prima dată *oastea cea mare*, la care participau şi ţăranii (inclusiv cei dependenţi). Cu acelaşi scop el a întărit legăturile cu Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, cu Vladislav Iagello, regele Poloniei, şi cu Moldova, ajutîndu-l pe Alexandru cel Bun să devină domn. Pentru întărirea liniei Dunării, **M. cel B.** a cucerit în anii 1388—1390 Dîrstorul şi Dobrogea, mai tîrziu a ocupat Chilia (1402),

Mircea cel Bătrîn

alungînd pe genovezi, şi Silistra (1404). În 1394 Baiazid I a trecut Dunărea în fruntea unei oşti de 40 000 de oameni, la care se adăugau 8 000 de oşteni ai vasalilor turcilor din Macedonia şi din Serbia. Adoptînd o tactică de hărţuială, oastea de 10 000 de oameni a Ţării Româneşti, condusă de Mircea, a înfrînt puternica armată a lui Baiazid în bătălia decisivă de la Rovine (1394). După ce în 1396 a luat parte la bătălia de la Nicopole, cîştigată de turci, Mircea a respins în 1397 o nouă campanie otomană la nord de Dunăre. Continuînd politica sa antiotomană, **M. cel B.** a intervenit, după 1402, în luptele interne din Imperiul otoman, ajutîndu-l pe unul dintre pretendenţi, Musa, să ia tronul (1411), şi ajungînd să fie astfel arbitrul situaţiei din imperiu. Înfrîngerea lui Musa şi urcarea pe tron a lui Mahomed (1413) readuc în prim plan pericolul otoman. În 1415 **M. cel B.** a acceptat să plătească turcilor haraci în schimbul neamestecului acestora în treburile interne ale Ţării Româneşti. A continuat însă să sprijine unele forţe antifeudale din Imperiul otoman; în 1416, el l-a ajutat cu oaste pe Mustafa împotriva lui Mahomed, dar a fost învins lîngă Salonic. În ultimul an al vieţii a adăpostit în Ţara Românească pe marele gînditor politic şi reformator religios turc, şeicul Bedr-ed-Din, şi l-a ajutat să organizeze o răscoală în Balcani, sprijinindu-l cu oaste. **M. cel B.** a fost şi un susţinător al artelor. În timpul său s-au construit mănăstirea Cozia şi schitul Brădet, s-au copiat cărţi şi au fost realizate preţioase opere de argintărie şi broderie.

Mircea Ciobanul, domn al Ţării Româneşti (1545—1552, 1553—1554, 1558—1559). Înainte de a fi domn a fost negustător de oi, de unde porecla de Ciobanul. A încercat să pună capăt tendinţelor anarhice ale marilor boieri, executînd pe mulţi dintre ei. În acest scop s-a sprijinit pe mica boierime, căreia i-a făcut danii importante, şi uneori a folosit chiar eliberarea din rumînie a ţăranilor dependenţi. A intervenit cu oaste în Transilvania în sprijinul lui Ioan al II-lea Sigismund Zápolya şi al mamei sale, Isabella. În a doua domnie a încercat să inaugureze o politică antiotomană, apropiindu-se de Habsburgi, dar a fost mazilit. S-a îngrijit de tipărituri, încurajînd activitatea tipografică a meşterului sîrb Dimitrie Liubavici şi a lui Coresi, şi de dezvoltarea urbanistică a Bucureştiului, reorganizînd Curtea Veche şi întărind cetatea.

Mirea, Dimitrie (1864—1942), sculptor român, unul dintre întemeietorii grupării Tinerimea artistică. A studiat la Bucureşti, München şi Paris. A practicat în special sculptura mică, de vitrină, inspirîndu-se din viaţa ţăranilor, pe care a redat-o într-o viziune realistă şi sub aspectele ei pitoreşti („Mocan călare"; „Ţărancă cu cocoş"; „Cioban" ş.a.).

Mirea, George Demetrescu (1852—1934), pictor român. A studiat la Bucureşti, cu Aman, şi apoi la Paris, cu Carolus Duran. Ca profesor şi director la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti, a promovat academismul („Vîrful cu Dor", „Bacantă şi satir" şi unele compoziţii istorice), rămînînd însă un remarcabil portretist („Al. Odobescu"; „Portret de bărbat"; „C. Stăncescu"). A

realizat decoraţiile murale la Banca Naţională, Casa scriitorilor, Universitatea din Iaşi.

miria- (gr. *myrias* „număr de zece mii"), element de compunere cu sensul „nenumărat, foarte numeros" (ex. *miriapod*).

miriapóde (gr. *myrioi* „zece mii foarte mulţi" şi *pous, podos* „picior"; ZOOL.), clasă de artropode cu corpul alcătuit dintr-un număr mare de segmente, fiecare purtînd una sau două perechi de picioare (de exemplu: scolopendra, urechelniţa etc.).

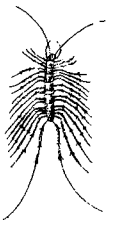

Miriapod

mirişte (AGROTEHN.), teren pe care au rămas, după recoltare, părţile inferioare ale tulpinilor de cereale păioase sau ale altor culturi. Imediat după recoltarea plantelor, **m.** se ară. V. şi dezmiriştire.

Mirivilis, Stratis (n. 1892), scriitor grec. S-a afirmat ca unul dintre cei mai de seamă prozatori greci contemporani, prin romanul antimilitarist „Viaţa în mormînt" (1923, trad. rom. 1963), în care evocă la persoana întîi, în imagini de un zguduitor realism, viaţa de front şi ororile războiului. Remarcabile prin spiritul lor democrat sînt şi romanele „Maestrul ochilor de aur" (1933) şi „Madona Gorgona" (1949), precum şi volumul de povestiri „Cartea albastră" (1935).

mirmecofile (gr. *myrmex* „furnică" şi *philos* „iubitor de") **1.** (BOT.) Plante în care trăiesc furnici (ex. unele specii ecuatoriale de *Acacia*). **2.** (ZOOL.) Animale care trăiesc în furnicare (ex. unele specii de coleoptere).

Mirnîi, Panas (pseudonimul lui *Afanasi Iakovlevici Rudcenko*) (1849—1920), scriitor realist-critic ucrainean, iniţiatorul romanului social în Ucraina (romanul „Deşănţata", 1883—1919). Panas Mirnîi s-a format sub influenţa democraţilor revoluţionari ruşi şi a lui Taras Şevcenko.

Miró, Joan (n. 1893), pictor, sculptor, grafician şi ceramist spaniol de origine catalană. Aparţine aşa-numitei Şcoli din Paris. Pictura sa rupe cu tradiţiile realismului atît în ce priveşte figurarea spaţiului cît şi în reprezentarea formelor. Deformînd şi stilizînd, **M.** creează o lume de forme în care punctul de plecare din realitate devine tot mai greu de reperat („Arlechinadă", 1924—1925; „Mamă şi copil", 1924; „Ciinele şi Luna", decoraţie la Palatul UNESCO din Paris ş.a.). Ca decorator, este autor de mozaicuri, pictură murală, pictură de teatru, cartoane pentru tapiserii.

Miron (sec. V. î.e.n.), sculptor grec. Alături de Policlet a fost unul dintre fruntaşii sculpturii greceşti din perioada clasică timpurie, premergător al lui Fidias. Creaţia sa, al cărei apogeu se situează către anii 460—450 î.e.n., constituie o eliberare din hieratismul sculpturii arhaice. Conturul formelor devine mai suplu, expresia figurii se umanizează şi sporeşte în expresivitate, analiza mişcării respectă realitatea obiectivă. Echilibrul formelor traduce seninătatea interioară („Atena şi Marsyas", grup statuar din care ni s-a păstrat, sub forma unei copii romane, doar statuia Atenei) sau tensiunea („Discobolul", sculptură în bronz care ne-a parvenit numai sub forma unor copii romane).

Miron Cristea (1868—1939), patriarh al României (1925—1939). A fost membru al regenţei în timpul minoratului regelui Mihai I în prima sa domnie (1927—1930). În 1938 a fost prim-ministru al guvernului care a înlesnit instaurarea şi pe cale legislativă a dictaturii regale, prin constituţia promulgată la 20 februarie 1938.

Mironescu, I. I. (1883—1939), scriitor român născut la Tazlău. A făcut parte din cercul revistei „Viaţa românească". Schiţele şi nuvelele sale, modeste ca realizare artistică, relevă momente dramatice din vremea răscoalelor din 1907 („Furtună veteranul") şi din viaţa ţărănimii asuprite („Sandu Hurmuzel", 1916; „Oameni şi vremuri", 1920; „Într-un colţ de rai", 1931) sau prezintă întîmplări comice în maniera lui D. D. Pătrăşcanu („Tulie Radu Teacă").

mirós (FIZIOL.) **1.** Simţ prin care organismul primeşte informaţii asupra proprietăţilor chimice ale unor substanţe cu vaporii cărora vine în contact. La vertebratele superioare (inclusiv la om), receptorul de **m.** este partea superioară a mucoasei nasului. **2.** Proprietate a unor substanţe de a impresiona receptorii de **m.** (1); această proprietate aparţine numai substanţelor care sînt într-o măsură oarecare volatile.

mirt (*Myrtus communis*), arbust din familia mirtaceelor, înalt pînă la 5 m, cu frunze opuse şi persistente, cu flori mici, albe şi parfumate.

Mirt

Originar din sudul Europei, **m.** se cultivă şi la noi ca plantă ornamentală.

mísă (MUZ.), lucrare în mai multe părţi, pentru cor şi solişti, cu sau fără acompaniament instrumental, scrisă pe textul tradiţional al liturghiei catolice. Menită iniţial a însoţi slujba religioasă catolică, **m.** a depăşit treptat cadrul strict liturgic, devenind un gen aparte al creaţiei muzicale, care, desprinzîndu-se de cult, a pătruns în sălile de concert. **M.** cuprinde de obicei şase părţi: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus şi Agnus Dei. **M.** au scris marii maeştri ai polifoniei din epoca Renaşterii (Dufay, Obrecht, Josquin des Prés, Palestrina ş.a.), iar mai tîrziu W. A. Mozart, L. Cherubini, Fr. Schubert, Fr. Liszt ş.a. Între capodoperele genului se numără „Marea missă" de J. S. Bach şi „Missa solemnis" de L. van Beethoven. Misa funebră se numeşte recviem.

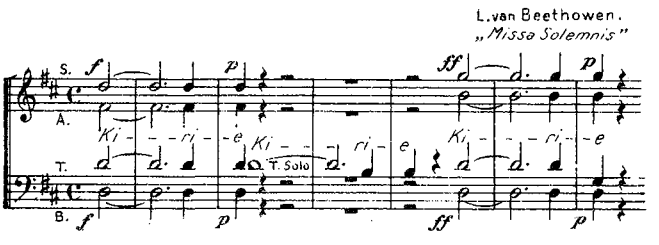

Misă

miscibilitáte (lat. *miscere* „a amesteca"; FIZ.), proprietate a două sau a mai multor substanţe de a putea forma un amestec omogen, de obicei la scară moleculară. Gazele sînt complet miscibile; lichidele sau solidele pot fi total sau parţial miscibile.

misír (mîsîr), monedă de aur turcească, bătută la Cairo. A circulat în ţările române în secolul al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cuvîntul provine de la denumirea turcească a Egiptului (Mîsîr).

Misir. Avers şi revers

misiune de luptă (MILIT.), stabilire în timp şi în spaţiu a scopului ce trebuie atins într-o acţiune de luptă ofensivă sau defensivă.

misiune diplomatică (DR.), reprezentanţă diplomatică a unui stat, condusă de un ambasador sau de un ministru plenipotenţiar ori, în mod provizoriu, de un însărcinat cu afaceri.

Miskolc *[mişcolţ]*, oraş în nordul R.P. Ungare, situat la poalele munţilor Bükk. 147 000 loc. (1961), cu localităţile subordonate (Diósgyőr, Hejöcsaba ş.a.). Important centru industrial cu întreprinderi siderurgice, constructoare de maşini, ale industriei chimice, uşoare şi alimentare. La Diósgyőr se află un mare combinat metalurgic. În nord-vestul oraşului există zăcăminte de cărbuni. Aeroport. Institut politehnic.

Miskolczy *[mişcolţi]*, Dezsö (n. 1894), neuropsihiatru ungur, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe şi membru de onoare al Academiei R.P.R. Este cunoscut în special pentru cercetările privitoare la anatomia şi fiziologia sistemului nervos central, la modificările histologice ale sistemului nervos în diferite condiţii patologice etc. În ultimii ani a publicat mai multe studii referitoare la anatomia patologică a psihozelor, tumorilor hipofizei, la encefalitele virotice, la terapeutica epilepsiei etc.

mis(o)-, miz- (gr. *misein* „a urî"), element de compunere care exprimă noţiunea de ură, de atitudine duşmănoasă (ex. *misogin, mizantrop*).

mispichél (MINER.), sulfoarseniură naturală de fier *(FeAsS)*, de culoare argintie sau cenuşie de oţel. Cristalizează în sistemul rombic. Se întîlneşte mai ales în zăcămintele hidrotermale şi reprezintă una dintre principalele surse de extragere a arsenului. În R.P.R. se întîlneşte la Rodna (reg. Cluj), în Munţii Ţibleş etc.

missál (POLIGR.), corp de literă de 48 de puncte tipografice (18,05 mm).

Mississippi, fluviu în S.U.A. (3 950 km); măsurat de la izvorul afluentului său Missouri, are 6 418 km, fiind al doilea din lume ca lungime. Izvorăşte la vest de Lacul Superior, la 518 m altitudine, străbate tot teritoriul S.U.A. de la nord spre sud şi se varsă în Golful Mexic. În cursul inferior are pantă foarte redusă şi transportă o mare cantitate de aluviuni; prezintă numeroase meandre, braţe secundare, bălţi. Uneori provoacă inundaţii catastrofale; pentru combaterea lor s-au făcut o serie de construcţii hidrotehnice. La vărsare, **M.** formează o deltă foarte întinsă, care înaintează anual cu circa 50—100 m. Principalii afluenţi: Des Moines, Missouri, Arkansas, Red River pe dreapta; Wisconsin, Illinois, Ohio pe stînga. Este o importantă arteră navigabilă, unind statele industriale din nord cu statele sudice producătoare de materii prime. De-a lungul lui s-au dezvoltat mari porturi: New Orleans, Baton Rouge, Memphis, St. Louis, Minneapolis, St. Paul ş.a. Este legat prin canale cu sistemul Marilor Lacuri.

Mississippi, stat în sudul S.U.A., situat la est de fluviul Mississippi, pe coasta Golfului Mexic. Suprafaţa: 123 584 km². Populaţia: 2 178 000 loc. (1960), din care circa 50% negri. Centrul administrativ: *Jackson*. Relief de cîmpie joasă, cu soluri foarte fertile. Clima are nuanţă subtropicală. Zăcăminte de petrol şi gaze naturale. Agricultură dezvoltată: culturi de bumbac (locul al doilea în S.U.A. ca producţie), porumb, orez, grîu, legumicultură şi pomicultură. În nord, exploatări forestiere. Industrie alimentară, de prelucrare a lemnului, textilă, chimică.

Missolonghi, oraş în Grecia. Prin apărarea eroică din 1822—1825 împotriva turcilor, **M.** a devenit un simbol al rezistenţei Greciei în timpul războiului pentru independenţă (1821—1829). Aici a murit, în 1824, marele poet englez Byron, participant la lupta de eliberare a poporului grec.

Missouri *[mizú:ri]*, rîu în S.U.A. (4 740 km), principalul afluent al fluviului Mississippi. Izvorăşte din Munţii Stîncoşi, străbate regiunea preriilor şi confluează în amonte de Saint Louis. Afluenţii mai importanţi: Yellowstone, Platte, Kansas. Navigabil pe cursul inferior şi mijlociu. Mari rezerve hidroenergetice. Principalele porturi: Kansas City şi Jefferson City.

Missouri *[mizú:ri]*, stat în S.U.A., situat la vest de fluviul

Mississippi, în zona de confluență cu Missouri. Suprafața: 180 456 km². Populația: 4 738 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Jefferson City*. Cuprinde o parte din Marile Prerii, iar în sud Podișul Ozark și valea largă a fluviului Mississippi. Climă temperată. În subsol se găsesc minereuri de plumb, de zinc, de cupru și cărbune. În industrie predomină prelucrarea produselor agricole, construcțiile de mașini, metalurgia feroasă și neferoasă, industria chimică. Principalele centre industriale sînt St. Louis și Kansas City. În partea nordică a statului se cultivă în special cereale (porumb, grîu, ovăz) și soia; în sud-vest plante furajere, iar în sud-est bumbac și tutun. Se cresc vite cornute mari și porci.

mistére (gr. *mysterion*, de la *mystes* „inițiat") **1.** Ritualuri religioase secrete în Grecia și Roma antică, la care luau parte numai cei inițiați. Existau **m.** închinate zeițelor Demeter și Core și zeului Iacchos (*m. eleusine*, celebrate la Eleusis în Atica), lui Dionysos și Orfeu (*m. orfice*; v. și orfism), lui Mithra, Cibele, Isis etc. În centrul ceremonialului **m.** era reprezentarea dramatică, sub forma unui fel de pantomimă, a miturilor legate de zeitatea respectivă. De exemplu, în cadrul *m. eleusine* era reprezentată simbolic răpirea Corei (Persefonei) de către Hades, zeul infernului, șederea ei în infern, căutarea ei de către Demeter și reîntoarcerea ei pe pămînt, mitul simbolizînd pieirea și reînvierea anuală a vegetației. **2.** Lucrări dramatice specifice evului mediu, care își au, probabil, originea în ritualurile antice. Au fost răspîndite în Occident, în sec. XIV—XVII, și au avut la început un caracter predominant religios. Ulterior s-au laicizat. În 1548, nemaislujind cauza bisericii, au fost interzise în Franța. Erau compuse dintr-un număr uriaș de versuri (pînă la 60 000), antrenînd în reprezentații circa 100—500 de personaje, în afară de figurație. Se jucau în aer liber, săptămîni la rînd, la intrarea bisericilor, cu ocazia diferitelor sărbători religioase. Punerea în scenă nu aparținea clerului, ci breslelor meșteșugărești, care se constituiau în asociații de artiști amatori (cea mai cunoscută dintre ele a fost, în Franța, *Asociația patimilor lui Hristos*). În Spania, **m.** se numeau *autos sacramentales*, iar în Italia *sacre rappresentazioni*. Printre autorii de **m.**, un loc însemnat ocupă Arnould Gréban și Jean Michel (în Franța), Lope de Vega (în Spania), Feo Belcari și Bernardo Pulci (în Italia).

mistică, ansamblul concepțiilor filozofice-religioase care afirmă posibilitatea unei comuniuni a omului cu divinitatea și a unei cunoașteri tainice obținute pe această cale. În antichitate, curente mistice au fost, de ex., orfismul și neoplatonismul. **M.** s-a răspîndit mai ales în evul mediu, fiind reprezentată de Dionisie Areopagitul (sec. al V-lea), care a introdus și termenul „mistic", de Bernard de Clairvaux (1091—1153), Meister Eckhart, J. Böhme ș.a. Unele curente mistice din evul mediu au exprimat, prin faptul că eliminau biserica ca mijlocitoare între oameni și divinitate, opoziția maselor populare față de biserica oficială.

misticísm, credință eronată în existența unor forțe supranaturale cu care omul ar putea comunica pe o cale deosebită de cunoașterea rațională, obișnuită, prin revelație, intuiție, extaz. În acest sens, **m.** este caracteristic oricărei religii și, într-o măsură sau alta, și unor curente filozofice idealiste iraționaliste.

mistrál, vînt violent, rece și uscat, care bate în Franța de-a lungul văii Ronului spre Marea Mediterană. Este mai frecvent în timpul iernii, cînd presiunea atmosferică e mare în zona Podișului Central Francez și scăzută deasupra Mediteranei.

Mistral, Frédéric (1830—1914), poet francez de limbă provensală, figura cea mai importantă a mișcării felibrilor și unul dintre întemeietorii acesteia. A activat toată viața pentru stimularea producției literare provensale și strîngerea legăturilor de prietenie cu popoarele catalan, basc, italian și român, considerate de el ca purtătoare ale unei civilizații tipic „neolatine". Dintre operele sale se remarcă în primul rînd poemul epic, de structură romantică, „Miréio" (1859), în care scenele rustice și motivele folclorice se împletesc cu elemente de misticism și cu o pronunțată tendință de idealizare a trecutului. Fermecătoare pagini de poezie cuprind și „Poemul Ronului" (1897) și poemul în 12 cînturi „Calendau" (1867), elogii aduse naturii și dragostei. **M.** este și autorul unui valoros dicționar provensal-francez, „Tezaurul felibrilor" (1878). A întreținut relații de prietenie cu V. Alecsandri, care l-a vizitat în 1882. Premiul Nobel (1904).

Mistral, Gabriela (1889—1957), poetă chiliană. Versurile sale, de factură meditativă, evocă peisajul aspru al ținuturilor natale („Dezolare", 1922) și anii copilăriei („Duioșie", 1924), dar cîntă mai ales viața, dragostea, maternitatea („Așchie", 1938), manifestînd compasiune pentru soarta celor umili și năzuința instaurării păcii între popoare. E și autoarea unor remarcabile cîntece și povești pentru copii. Premiul Nobel (1945).

mistréț *(Sus scrofa)*, specie de mamifer artiodactil din

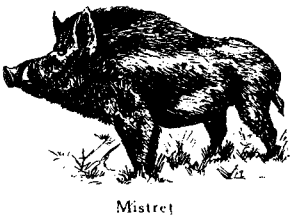

Mistreț

familia suidelor, cu corpul masiv, avînd pînă la 1,5 m lungime, 1 m înălțime și circa 200 kg greutate, cu greabănul înalt, capul mare, terminat cu bot alungit, ochii mici și cu caninii transformați în colți lungi, tăioși și puternici; părul, foarte aspru și gros, este de culoare sură-neagră. Trăiește în pădurile din Europa, din Asia și din nordul Africii. În țara noastră este răspîndit în

pădurile de șes, deal și munte, mai rar în stufării. **M.** este strămoșul porcului domestic.

mișcáre 1. (FILOZ.) Mod de existență a materiei, atribut inalienabil (inseparabil) al ei. Lumea este materie în **m.**; nu există materie fără **m.**, după cum nu există **m.** fără materie. **M.** este veșnică, necreată și indestructibilă, ca și materia. Totodată, **m.** este legată indisolubil cu spațiul și timpul ca forme de existență a materiei. În accepția sa materialist-dialectică, noțiunea de **m.** înglobează toate schimbările și procesele care au loc în univers, începînd cu deplasarea în spațiu și terminînd cu gîndirea; ea înseamnă schimbare în genere. **M.** este absolută, iar repausul relativ, adică vremelnic și condiționat; el constituie doar un moment al **m.** Repausul unui obiect există numai în raport cu un anumit sistem de referință sau în raport cu una sau alta dintre formele **m.** materiei și nu în raport cu **m.** universală. Izvorul **m.** materiei rezidă în materia însăși, în interacțiunea dintre laturile, tendințele, procesele contrare, proprii tuturor fenomenelor realității, precum și în interacțiunile dintre obiecte și procese diferite; de aceea **m.** materiei este o *automișcare*. **M.** ascendentă, de la inferior la superior, de la simplu la complex, implicînd o complexitate crescîndă a structurii, a legăturilor și formelor de mișcare ale obiectelor materiale, se numește dezvoltare. Schimbarea poate fi și descendentă, regresivă, involutivă; în acest caz ea implică o degradare și descompunere a sistemului material respectiv, trecerea la forme de **m.** mai simple. Materialismul dialectic dezvăluie varietatea calitativă a formelor **m.** Criteriile obiective de distingere a acestor forme sînt: purtătorul material specific, legile și contradicțiile specifice fiecăreia dintre ele. Clasificarea formelor **m.** nu este ceva dat o dată pentru totdeauna, ci se schimbă o dată cu progresul științei. În etapa actuală a dezvoltării științei pot fi considerate ca forme fundamentale ale **m.** materiei: **m.** mecanică (deplasare în spațiu a macroobiectelor); formele fizice de **m.** a materiei (termică, electromagnetică, cuantică etc.); **m.** chimică (asocierea și disocierea atomilor în molecule); **m.** biologică, proprie organismelor de diferite grade de complexitate, precum și ansamblurilor alcătuite din ele (speciile, biocenozele); **m.** socială. Formele calitativ diferite ale **m.** constituie baza obiectivă pentru clasificarea științelor, fiecare dintre acestea studiind legitățile proprii unei forme determinate a **m.** materiei. Formele **m.** sînt legate între ele atît sub raport genetic sau istoric (formele superioare de **m.** au apărut din cele inferioare) cît și sub aspect structural (cele superioare le conțin pe cele inferioare, fără a putea fi însă reduse la acestea). Fenomenele care au loc în cadrul formelor superioare ale **m.** nu pot fi explicate prin legile formelor inferioare, care sînt subordonate, în acest caz, legilor de dezvoltare ale sistemelor mai complexe (ex. fenomenele sociale nu pot fi explicate prin legi biologice). Formele **m.** nu există în mod izolat, orice obiect din natură participînd concomitent la numeroase forme de **m.** Unitatea și legătura formelor **m.** materiei se manifestă deosebit de pregnant în capacitatea lor inepuizabilă de transformare reciprocă, oglindită în legea transformării și conservării energiei. Această legătură a formelor **m.** materiei, precum și faptul că toate formele **m.** se supun legilor dialectice ca legi generale ale întregii realități, constituie o expresie a unității materiale a lumii. **2.** (MECANICĂ) Schimbare în timp a poziției unui corp în raport cu un alt corp, ales ca sistem de referință. Cei mai importanți parametri cinematici care caracterizează **m.** sînt traiectoria și viteza. După forma traiectoriei, **m.** poate fi: rectilinie, circulară, de translație, de rotație etc. — *M. rectilinie*, mișcare a unui punct material, a cărui traiectorie este o dreaptă. — *M. circulară*, mișcare a unui punct material, a cărui traiectorie este un cerc. — *M. de translație*, mișcare în care toate punctele unui corp descriu traiectorii identice. — *M. de rotație*, mișcare în care toate punctele unui corp au mișcare circulară, cu excepția punctelor aflate pe axa de rotație, care sînt fixe. Din punctul de vedere al vitezei, **m.** poate fi: uniformă sau variată. — *M. uniformă*, mișcare în cursul căreia viteza rămîne constantă. — *M. variată*, mișcare în cursul căreia viteza variază. — *M. uniform variată*, mișcare a cărei viteză variază uniform (proporțional cu timpul); accelerația *m.u.v.* este constantă. Dacă viteza crește, *m.u.v.* se numește *uniform accelerată*, iar dacă viteza scade, *m.u.v.* se numește *uniform întîrziată* sau *uniform decelerată*. — *M. periodică*, mișcare care se repetă după un anumit interval de timp, numit perioadă. — *M. oscilatorie*, mișcare periodică a unui corp, simetrică în raport cu o anumită poziție a acestuia. — *M. armonică*, mișcare periodică a cărei lege se poate exprima printr-o funcție armonică. **3.** (FIZ.) *Mișcare browniană*, mișcare permanentă și dezordonată

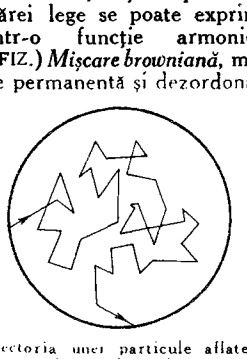

Traiectoria unei particule aflate în mișcare browniană

pe care o au particulele solide sau lichide foarte mici, aflate în suspensie într-un fluid; se datorește ciocnirii particulelor de către moleculele mediului care sînt în continuă mișcare (agitație termică). *M.b.* a fost descoperită în 1827 de către botanistul englez R. Brown, iar legile ei statistice au fost stabilite de către A. Einstein (1905). Studierea *m.b.* a permis lui J. Perrin să determine (1909) numărul lui Avogadro, fapt care a constituit un mare succes al teoriei cinetice-moleculare a structurii materiei. *M.b.* poate fi observată la microscop într-o suspensie de

particule cu dimensiuni sub un micron. **4.** (ASTR.) *Mişcare aparentă*, mişcare a corpurilor cereşti pe bolta cerească în raport cu Pămîntul, considerat imobil. Stelele par a se roti în jurul axei polilor cereşti de la est spre vest *(m. retrogradă)*; unele răsar şi apun, altele (cele din apropierea polului ceresc) descriu cercuri în jurul polului fără a ajunge la orizont. Mişcarea aparentă a aştrilor se datoreşte *mişcării diurne* de rotaţie a Pămîntului în jurul axei sale de la vest spre est *(m. directă)*. *M.a.* a Soarelui se face în 24 de ore, iar *m.a.* a stelelor se face în 23 de ore şi 56 de minute (solare mijlocii); Soarele are şi o *m.a.* printre stele, care durează un an, datorită mişcării Pămîntului în jurul Soarelui. — *M. proprie*, mişcare aparentă a unei stele pe sfera cerească, datorită deplasării în spaţiu a stelei faţă de Soare. Aceasta este o dovadă că stelele nu sînt fixe, aşa cum se credea

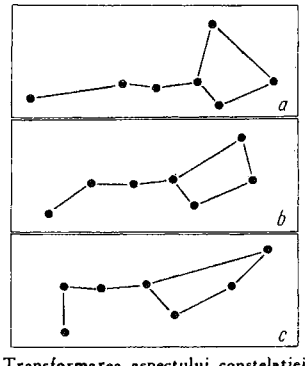

Transformarea aspectului constelaţiei Ursa Mare: *a* — în urmă cu 100 000 ani; *b* — în prezent; *c* — peste 100 000 ani

în antichitate. *M.p.* a stelelor schimbă aspectul constelaţiilor, însă foarte lent (modificări vizibile se produc după sute de mii de ani). **5.** (MUZ.) **a)** Iuţeala cu care se execută o piesă muzicală. Termenii de **m.** sînt indicaţi, de obicei, în limba italiană. Sin. *tempo*. **b)** Parte dintr-o lucrare muzicală de mari dimensiuni (sonată, simfonie, cvartet etc.). **c)** (În armonie) Felul cum se conduc,

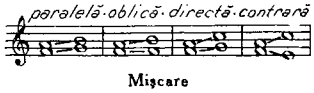

Mişcare

cum „se mişcă" două voci după direcţia lor (ex. **m.** paralelă, **m.** directă, **m.** oblică, **m.** contrară). **6.** (FIZIOL.) *Mişcare amiboidală*, mişcare realizată cu ajutorul p s e u d o p o d e l o r, proprie unor organisme unicelulare (ex. amibe) şi unor celule ale animalelor superioare (ex. leucocite).

mişcarea de eliberare naţional-colonială, lupta popoarelor din ţările coloniale pentru scuturarea jugului imperialismului. **M. de e. n.-c.** a apărut în epoca trecerii capitalismului în stadiul imperialist, o dată cu apariţia *problemei naţional-coloniale*, prin încheierea procesului de formare a sistemului colonial al imperialismului. Fiind rezultatul ascuţirii contradicţiilor dintre metropole şi colonii, ea a ridicat pe o treaptă superioară lupta popoarelor din ţările coloniale împotriva asupritorilor străini. **M. de e.n.-c.** s-a intensificat în urma primului război mondial şi a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, cînd a început criza sistemului colonial al imperialismului. După cel de-al doilea război mondial, în desfăşurarea **m. de e.n.-c.** s-a produs o cotitură radicală. În prezent nu mai este vorba de desprinderea unei ţări sau a alteia din lanţurile dependenţei coloniale, ci de destrămarea întregului sistem colonial. Dacă în ajunul războiului puterile imperialiste coloniale ţineau în robia colonială aproape două treimi din populaţia globului, în ultimele două decenii peste un miliard şi jumătate de oameni au sfărîmat lanţurile asupririi coloniale, iar în locul fostelor imperii coloniale au apărut aproape 60 de state noi. Prăbuşirea sistemului de robie colonială sub loviturile revoluţiilor de eliberare naţională este al doilea fenomen, ca importanţă istorică, după formarea sistemului mondial socialist. Victoriile luptei de eliberare sînt indisolubil legate de modificarea raportului de forţe pe arena internaţională în favoarea socialismului, de principala contradicţie a lumii contemporane, dintre socialism şi capitalism, care subminează şi slăbeşte forţele imperialismului. Creşterea forţelor socialismului şi, înainte de toate, formarea şi întărirea sistemului mondial socialist, dezvoltarea mişcării muncitoreşti din metropole şi din celelalte ţări capitaliste, creează condiţii tot mai favorabile luptei anticolonialiste a popoarelor asuprite, lichidării definitive a dominaţiei coloniale sub toate formele. **M. de e.n.-c.** este o parte integrantă a procesului revoluţionar mondial, un aliat firesc al socialismului. Ca una din marile forţe revoluţionare ale contemporaneităţii, ea contribuie la adîncirea contradicţiilor sistemului mondial capitalist, la zdruncinarea poziţiilor imperialismului, la accentuarea continuă a superiorităţii forţelor socialismului, democraţiei şi păcii asupra forţelor imperialismului, reacţiunii şi războiului. **M. de e.n.-c.** este îndreptată atît împotriva imperialismului cît şi împotriva forţelor reacţionare interne legate de imperialism. Prin caracterul lor, revoluţiile de eliberare naţională sînt revoluţii antiimperialiste, antifeudale, democratice. Ele antrenează la luptă majoritatea zdrobitoare a populaţiei: clasa muncitoare, ţărănimea, mica burghezie orăşenească şi păturile intelectualităţii democratice şi, într-o măsură mai mare sau mai mică, burghezia naţională nelegată de imperialism. Aceasta constituie premisa obiectivă pentru crearea în fiecare ţară a unui larg front naţional, care să cuprindă toate forţele progresiste patriotice. Formele de desfăşurare a **m. de e.n.-c.** sînt diferite în funcţie de condiţiile concrete ale fiecărei ţări. Ţările socialiste recunosc dreptul popoarelor asuprite de a-şi cuceri şi apăra libertatea şi independenţa cu arma în mînă, consideră că lupta pentru coexistenţă paşnică şi pentru dezarmare generală nu duce la dezarmarea **m. de e.n.-c.** şi acordă întregul lor sprijin **m. de e.n.-c.**, războaielor drepte împotriva sclaviei coloniale, a ocupaţiei străine. După cucerirea independenţei politice, popoarele eliberate îşi concentrează eforturile spre consolidarea cuceririlor obţinute şi cucerirea independenţei economice, dezvoltă forţele de pro-

ducţie ale ţărilor lor, înfăptuiesc prefaceri în viaţa economică, politică şi socială. Procesul înaintării noilor state pe calea progresului aduce numeroase forme şi elemente specifice, originale. În unele state din Africa şi Asia se iau măsuri pentru restrîngerea poziţiilor şi influenţei monopolurilor străine în economie, pentru crearea şi dezvoltarea industriei naţionale, creşterea sectorului de stat şi limitarea proprietăţii moşiereşti, se înfăptuiesc programe de realizare a reformelor agrare, de ridicare a economiei, se adoptă noi forme de organizare a vieţii obşteşti. Forţele democratice, partidele comuniste, cărora le revine un rol esenţial în efectuarea transformărilor progresiste, luptă pentru ducerea pînă la capăt a revoluţiei antiimperialiste, antifeudale, democratice. Avînd în faţă exemplul şi experienţa ţărilor socialiste, popoarele eliberate de sub jugul colonial se conving tot mai mult că drumul cel mai sigur pentru lichidarea înapoierii seculare şi îmbunătăţirea condiţiilor de trai este drumul dezvoltării necapitaliste. Un sprijin important în dezvoltarea de sine stătătoare a tinerelor state eliberate îl constituie colaborarea lor economică cu ţările socialiste, colaborare care se întemeiază pe respectarea strictă a suveranităţii naţionale, egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne şi avantajul reciproc. Această colaborare contribuie la restrîngerea legăturilor comerciale inechitabile dintre ţările eliberate şi statele imperialiste, la procesul de schimbare a structurii coloniale a economiei lor. Ţara noastră, alături de celelalte ţări socialiste, sprijină ferm lupta popoarelor pentru eliberare şi independenţă naţională. Ea întreţine legături economice cu peste 50 de ţări afroasiatice şi latino-americane, în anii 1960—1962 comerţul ei cu aceste ţări sporind de peste două ori. Poporul român, care şi-a cucerit cu grele sacrificii propria sa independenţă şi suveranitate, nutreşte o caldă simpatie şi solidaritate faţă de popoarele care luptă pentru apărarea şi consolidarea independenţei lor naţionale, pentru progres economic, ca şi faţă de popoarele care luptă pentru eliberarea de sub jugul colonial.

„Mişcarea sindicală mondială", revistă lunară editată de Federaţia Sindicală Mondială. A fost înfiinţată în 1949 şi are redacţia centrală la Praga. Se editează în mai multe limbi.

mişcare migratorie a populaţiei, deplasare a persoanelor dintr-o localitate (sau ţară) în alta, cu schimbarea domiciliului stabil. Cînd se face în cadrul aceleiaşi ţări, se numeşte *mişcare migratorie internă* sau *migraţiune internă*, iar cînd se face dintr-o ţară în alta ea se numeşte *mişcare migratorie externă* sau *migraţiune internaţională*. Mişcarea migratorie externă este un fenomen complex, care constă din două procese: *emigrare* (plecare a unor persoane dintr-o anumită ţară, cu schimbarca domiciliului stabil) şi *imigrare* (sosire a unor persoane într-o anumită ţară, cu schimbarea domiciliului stabil).

mişcare naturală a populaţiei, schimbări intervenite în numărul şi structura populaţiei ca urmare a naşterilor, deceselor, căsătoriilor şi divorţurilor.

mit (gr. *mythos* „povestire"), naraţiune alegorică sau legendă despre zei şi eroi care personifică forţe ale naturii sau ale societăţii. Avînd o factură folclorică şi transmiţîndu-se oral, **m.** multor popoare au fost culese la un moment dat şi transformate în epopei, care reprezintă adevărate monumente ale vechilor culturi şi fac parte din tezaurul culturii universale (ex. epopeile homerice, epopeile indice etc.). **M.** au o tipologie variată şi o sferă tematică foarte largă. Astfel, *miturile teogonice* (ex. „Teogonia" lui Hesiod) povestesc cum au apărut zeii sau cum şi-au împărţit atributele; *miturile cosmogonice* (ex. cele din Upanişade şi din Biblie), cum a apărut lumea; *miturile etiologice* se referă la originea unor fenomene, ritualuri, instituţii etc. (ex. mitul Pandoreі, care încearcă să explice originea *răului*). Rapsozii populari şi ulterior artiştii culţi s-au abătut adesori de la spiritul mistic, religios, lăsînd să se reflecte în mituri tendinţe, în esenţă, profane (ex. **m.** lui Prometeu). Unele dintre cele mai frumoase **m.** cîntă sentimente etern umane: dragostea nepărmurită (ex. **m.** lui Orfeu şi Euridice), prietenia (**m.** lui Oreste şi Pilade), dorul neîmplinit (**m.** lui Eros şi Psyche) etc. Datorită caracterului lor simbolic complex şi unor elemente general-umane, **m.** au constituit un izvor permanent de inspiraţie pentru creatorii din toate domeniile artei. V. şi mitologie.

mită (DR.), bani, daruri sau orice alte foloase date, oferite sau promise unui funcţionar spre a-l determina să-şi îndeplinească sau să-şi încalce îndatoririle de serviciu cu privire la un act al funcţiei sale. În R.P.R., darea şi luarea de **m.** constituie o infracţiune pedepsită de legea penală.

Mitchell *[miciəl]*, Margaret (1900—1949), scriitoare nord-americană. Unica sa operă literară, romanul „Pe aripile vîntului" (2 vol., 1936), evocă în spirit romantic, de pe poziţii sudiste, războiul de secesiune.

Mitchell *[miciəl]*, Wesley Clair (n. 1874), economist şi statistician american, unul dintre principalii reprezentanţi ai „conjuncturismului". Ca şi ceilalţi adepţi ai acestui curent, **M.** încearcă să mascheze contradicţiile capitalismului, să „fundamenteze" posibilitatea înlăturării crizelor în capitalism, posibilitatea prevederii mersului conjuncturii economice şi a „dirijării" ei. Plecînd de la negarea legăturilor obiectiv cauzale ale fenomenelor şi proceselor economice, el a elaborat un sistem de procedee statistice pentru „cercetarea ciclurilor economice" cu ajutorul căruia prezintă în mod denaturat procesul dezvoltării economiei capitaliste. Pronosticurile lui **M.** sînt infirmate însă de realităţile capitalismului contemporan.

Mithra, zeul luminii, al purităţii şi adevărului în religia Iranului, a Indiei antice şi a statului antic *Mitanni*. Cultul lui **M.** s-a răspîndit în Asia Mică în timpul dominaţiei persane şi în perioada elenistică, iar cu începere din sec. I

Mithra

în întregul Imperiu roman. Mithraismul a exercitat o puternică influenţă asupra creştinismului, care a împrumutat de la acesta unele dintre dogmele şi ritualurile sale principale (sărbătorirea duminicii, a crăciunului, împărtăşania ş.a.).

mitologie (gr. *mythos* „povestire" şi *logos* „cuvînt, sistem") **1.** Totalitatea mitu r i l o r create de un popor sau de un grup de popoare înrudite. **M.** a apărut în comuna primitivă, în strînsă legătură cu religia şi cu practicile magice; ea reuneşte totodată elemente artistice şi filozofice şi reprezintă o formă primitivă, rudimentară a conştiinţei sociale. În afară de **m.** clasică greco-romană, sînt vestite **m.** indiană, egipteană, babiloneană şi biblică (ebraică), **m.** germană veche, celtică, slavă, **m.** azteca etc. Esenţa oricărei **m.** o constituie reflectarea deformată, fantastică a fenomenelor din natură şi societate (reprezentări animiste, personificarea stihiilor naturii prin zei şi eroi înzestraţi cu facultăţi supranaturale şi autori ai unor isprăvi miraculoase). La început, obiectul acestei reflectări fantastice au fost, mai ales, forţele naturii; mai tîrziu, o dată cu formarea societăţii pe clase, locul lor a fost luat tot mai mult de forţele sociale. **2.** Disciplină care se ocupă cu explicarea, compararea şi clasificarea miturilor, cu originea şi evoluţia acestora.

mitóză, diviziune celulară caracterizată prin apariţia cromozomilor. În *profază* (prima fază a **m.**), în interiorul nucleului se individualizează cromozomii. În *metafază*, membrana nucleară se resoarbe, iar cromozomii se dispun în planul ecuatorial al celulei şi apoi fiecare cromozom se despică longitudinal în doi cromozomi identici; totodată, în citoplasmă apar filamente, formînd *fusul de diviziune*. În *anafază*, cele două loturi de cromozomi migrează la polii fusului, după care, în *telofază* (ultima fază a **m.**), aceştia se înconjură cu o membrană nucleară, formînd două nuclee, iar apoi se separă şi cele două celule-fiice rezultate. Durata **m.** este de 40—90 de minute. **M.** reprezintă modul tipic de diviziune a celulelor somatice ale organismelor pluricelulare.

mitrál (MED.), care se referă la valvula orificiului auriculoventricular stîng al inimii (ex. insuficienţă **m.**, stenoză **m.**).

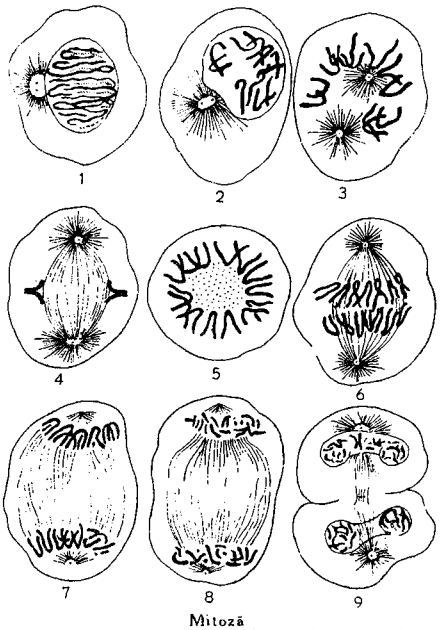

Mitoză
1—2 — profaza; *3—5* — metafaza; *6—8* — anafaza; *9* — telofaza

mitrálie (MILIT.), proiectil cu pereţi de tablă, plin cu gloanţe, care se sparge imediat la ieşirea din ţeavă, împroşcînd gloanţele.

mitraliéră (MILIT.), armă automată de calibru mic, montată pe afet. Cu ajutorul unor mecanisme se realizează automat, în timpul tragerii, deschiderea ţevii în partea dinapoi, extracţia tubului cartuşului tras, introducerea unui nou cartuş, închiderea ţevii şi darea focului. Funcţionarea se obţine folosind energia de recul a ţevii şi împrumutul de gaze de la încărcătura de azvîrlire.

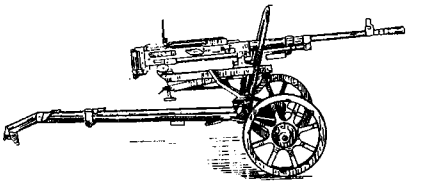

Mitralieră

mítră 1. Acoperămînt al capului, de formă înaltă, uneori bogat ornamentat cu broderii şi pietre preţioase, purtat de înalţii demnitari ai clerului. Este de origine orientală, vechepersană. **2.** (ARHIT.) **a)** Arc unghiular al bolţii care se compune din două linii drepte întretăiate. **b)** Mic acoperiş aşezat deasupra unui coş pentru a împiedica pătrunderea ploii sau vîntului.

Mitrea, Ilarion (1842—1906), medic român; şi-a făcut studiile medicale la Cluj şi la Viena. Neobţinînd în Austro-Ungaria un angajament potrivit cu studiile sale, s-a înrolat cu gradul de căpitan în armata olandeză şi a ieşit la pensie cu gradul de general. În insulele Sonde, unde a activat, a adunat valoroase colecţii zoologice, pe care le-a trimis Universităţii din Bucureşti. O bună parte dintre acestea se află la Muzeul de istorie naturală „Grigore Antipa" din Bucureşti.

Mitridate, numele a doi regi ai Parţiei. În timpul domniei lui **M. I** (171—138 sau 137 î.e.n.) şi **M. al II-lea** (123—88 sau 87 î.e.n.), regatul parţilor s-a întărit considerabil, lărgindu-şi teritoriile de la Amu-Daria pînă la Eufrat şi Podişul Armeniei.

Mitridate, numele a şapte regi ai Pontului, dintre care cel mai cunoscut a fost *M. al VI-lea Eupator* (111—63 î.e.n.). Acesta a închegat o vastă uniune politică, subordonînd întreaga Asie Mică, Elada şi ţărmurile de nord şi de vest ale Mării Negre (regatul Bosforan, Crimeea şi cetăţile greceşti). A întreţinut legături cu Burebista, conducătorul statului sclavagist începător dac. Adversar dîrz şi neîmpăcat al Romei, a purtat trei războaie împotriva ei, încercînd să-i stăvilească expansiunea spre est (89—85 î.e.n., 83—81 î.e.n. şi 73—63 î.e.n.). Înfrînt, a pierdut rînd pe rînd teritoriile cucerite şi s-a sinucis.

mitridatizáre (MED.), stare patologică manifestată prin obişnuinţa la consumul unor otrăvuri, consecinţă a introducerii în organism a unor doze progresiv crescînde.

mitropolít, înalt cleric ortodox, inferior în rang patriarhului şi superior episcopilor, conducător bisericesc al unei provincii sau al unei ţări *(mitropolit primat)*.

Mitropoulos *[mitrópulos]*, Dimitri (1896—1960), dirijor, pianist şi compozitor grec. A studiat la Atena, Bruxelles şi Berlin. Profesor la Conservatorul din Atena. A făcut turnee în mai multe ţări şi a activat în fruntea diverselor orchestre de peste ocean, fiind un timp şi director al Filarmonicii din New York (1951—1957). A scris o operă („Sora Beatrice", 1920), lucrări simfonice şi de cameră, lieduri, prelucrări etc.

Mitscherlich *[míciərlih]*, Eilhard Alfred (1874—1956), agronom, fizician şi chimist german. A fost membru al Academiei Germane de Ştiinţe. A adus importante contribuţii în domeniul fizicii şi chimiei solului, precum şi în tehnica experimentală agricolă. A studiat solubilizarea sărurilor, microanaliza diferitelor elemente nutritive din sol, relaţia dintre apa higroscopică şi însuşirile fizice ale solului etc.

mituít (ZOOTEHN.), tundere parţială a mieilor proveniţi din fătări timpurii, cînd aceştia ajung la vîrsta de 3—4 luni. Lîna obţinută, cunoscută sub numele de *miţe*, trebuie să aibă cel puţin 3—4 cm pentru a putea fi folosită în industria textilă.

mixáj (lat. *mixtum* „amestecat"; CINEMA), suprapunerea pe o singură pistă a diferitelor componente ale sunetului unui film (dialogurile, muzica, zgomotele).

mixándră (*Matthiola incana)*, plantă anuală din familia cruciferelor, cu tulpina înaltă pînă la 75 cm, frunze

Mixandră

lanceolate şi flori dispuse în inflorescenţe (racem simplu) de culoare albă, roz, roşie sau violetă, cu un parfum plăcut. Mixandra se cultivă ca plantă decorativă.

mixedém (MED.), boală endocrină datorită unei insuficienţe tiroidiene grave. Poate apărea atît la copii, cît şi la adulţi şi se caracterizează prin infiltrarea tegumentelor, prin tulburări neuropsihice, viscerale şi endocrine, anemie etc. La acestea se adaugă tulburări legate de oprirea dezvoltării fizice şi intelectuale, cu atît mai pronunţate cu cît bolnavul este mai tînăr. Cazurile de **m.** sînt semnalate de obicei în regiunile cu guşă endemică la descendenţii din părinţi guşaţi, dar pot apărea şi sporadic în zone neendemice.

mixomicéte (BOT.; *Myxophyta*), plante inferioare din grupa ciupercilor primitive, cu corpul vegetativ (numit plasmodiu) avînd aspectul unui mucilagiu de culoare albă, galbenă, roşie etc. Se întîlnesc pe substanţe organice de natură vegetală în descompunere şi pe sub scoarţa copacilor, pe frunze uscate etc., hrănindu-se saprofitic (ex. floarea-tăbăcarilor, stupitul-cucului ş.a.).

míxte (MINE) **1.** Produse naturale constituite din mai multe minerale (utile şi sterile) concrescute, care trebuie sfărîmate în vederea separării substanţelor utile. **2.** Produse intermediare rezultate în operaţiile de preparare mecanică sau produse naturale calitativ inferioare, conţinînd cantităţi relativ mari atît de minerale utile cît şi sterile, care se supun unei noi operaţii de concentrare, pentru separarea materialului util.

mixtură 1. (DRUM.) *M. asfaltică*, amestec de agregate minerale şi bitum asfaltic, folosit la construcţia şi la întreţinerea unor îmbrăcăminţi rutiere. **2.** (CONSTR.) *M. minerală*, amestec de materiale minerale inerte, cu o anumită granulaţie, folosit la confecţionarea mortarelor, betoanelor, a unor umpluturi etc.

Miyamoto, Kenji (n. 1908), secretar general al Partidului Comunist din Japonia (din 1958). Membru al P.C. din Japonia din 1931, al C.C. şi al Biroului Politic al C.C. din 1933. Între 1955 şi 1958 a fost membru al Prezidiului C.C. şi secretar al C.C. al P.C. din Japonia.

Mizar (ASTR.), steaua ζ din constelaţia Ursa Mare, de mărimea stelară doi, renumită ca stea dublă vizibilă (cu ochii liberi). Satelitul ei, Alcor, se află la o distanţă unghiulară de 12′ (de Mizar). De asemenea **M.** este şi stea dublă vizuală (cu instrumentele astronomice) mai apropiată (14″) şi stea dublă spectroscopică.

„Mizeria filozofiei", lucrare polemică a lui K. Marx, scrisă în limba franceză şi publicată în 1847. Ea constituie un răspuns la lucrarea „Sistemul contradicţiilor economice, sau Filozofia mizeriei" (1846) a socialistului mic-burghez P.J. Proudhon. Importanţa filozofică a lucrării constă în faptul că opune concepţiei idealiste pseudohegeliene a lui Proudhon despre istorie concepţia materialistă a istoriei, analizează pe baza acesteia originea şi locul istoric al orînduirii capitaliste şi demonstrează inevitabilitatea pieirii ei. În acelaşi timp, Marx dezvăluie ignorarea esenţei dialec-

ticii de către Proudhon şi expune atît originea şi semnificaţia speculativă a dialecticii lui Hegel cît şi sensul ştiinţific al dialecticii materialiste, aplicînd-o în mod special la economia politică. O deosebită însemnătate are analiza ştiinţifică făcută de Marx unor probleme economice fundamentale, ca problema valorii, a banilor, a capitalului, a rentei funciare, a diviziunii muncii şi a maşinismului, a concurenţei şi a monopolului etc., precum şi critica relaţiilor economice burgheze de pe poziţiile clasei muncitoare şi ale comunismului ştiinţific.

mizide (ZOOL.), grup de crustacee superioare, marine, salmastre, puţine dulcicole, de dimensiuni mici, cu apendicele toracice înotătoare biramate. Multe specii de **m.** constituie hrana altor animale marine.

Mizil, oraş raional în reg. Ploieşti, reşedinţă de raion, la 35 km est de Ploieşti. 9 230 loc. (1964). Industrie alimentară (unităţi de vinificaţie şi de preparare a fructelor). — *Raionul M.*, cu 133 330 loc. (1964). Exploatări de lignit (Ceptura). Economie agricolă (pomicultură, viticultură şi creşterea animalelor) şi industrie de interes local.

mîl (PETROGR.), sediment alcătuit din particule fine, pelitice, care se acumulează pe fundul bazinelor acvatice. În condiţii naturale, **m.** este puternic îmbibat cu apă, ceea ce îl face să fie fluid. Se disting: *m. marine* (ex. **m.** cu globigerine, **m.** cu radiolari, **m.** cu diatomee, **m.** calcaroase) şi *m. continentale* (ex. **m.** lacustre, **m.** fluviatile). Prin compactizare şi cimentare, **m.** se transformă în roci pelitice (ex. argile, marne, calcare etc.). În *m. marine* bogate în resturi organice, în lipsa oxigenului, materia organică se transformă în hidrocarburi. Sin. *nămol.*

mîl de cărbuni (IND. EXTR.) v. **şlam.**

mînătărcă (BOT.) v. **hrib.**

mînecă de vînt (AV.), dispozitiv pentru indicarea direcţiei vîntului, format dintr-un sac tronconic de pînză care se poate roti în jurul unui ax vertical. Se instalează la aeroporturi într-un loc vizibil şi cît mai înalt (pe stîlpi sau pe clădiri).

mînuire (TEHN.), ansamblu de mişcări pe care le efectuează un muncitor pentru a executa o operaţie sau pentru a o pregăti în vederea realizării ei pe o maşină-unealtă (ex. fixarea sculei, aşezarea pe maşina-unealtă a piesei de prelucrat, pornirea maşinii etc.). — *M. elementară*, fiecare dintre mişcările executate de un muncitor care efectuează o anumită operaţie. *M.e.* sînt folosite la studiul timpilor de lucru pentru determinarea normelor tehnice de muncă.

mînz (ZOOTEHN.), denumire dată cabalinelor de la naştere pînă la înţărcare.

mînzăt (ZOOTEHN.), denumire dată viţeilor înţărcaţi, pînă la vîrsta de 1 an.

mînzăre (ZOOTEHN.), denumire dată oilor în lactaţie.

Mîrleanu, lac în sud-vestul Dobrogii, de tipul limanelor fluviatile. S-a format prin astuparea văii cu aluviuni în zona de confluenţă, ca urmare a revărsărilor periodice ale Dunării. Suprafaţa: 7,86 km^2; adîncimea maximă: 0,80 m, în timpul apelor medii. Importanţă piscicolă.

Mîrza (sfîrşitul sec. XVI — începutul sec. XVII), căpitan în oastea lui Mihai Viteazul şi apoi în oastea lui Radu Şerban. A avut un rol important în bătăliile de la Ogretin (1602) şi Braşov (1603).

Mîrza, Vasile (n. 1902), medic, histolog şi biolog român, membru al Academiei R.P.R., profesor la Institutul medico-farmaceutic din Iaşi. S-a ocupat de unele probleme de histochimie şi de histofiziologie. A efectuat cercetări cu privire la biomorfologia celulelor sexuale („Histophysiologie de l'ovogenèse", Paris, 1938) şi a studiat problema formelor precelulare ale substanţei vii. A iniţiat traducerea în limba română a operelor lui Ch. Darwin. După Eliberare a deţinut importante funcţii pe linie de stat.

mîţişor (BOT.) v. **ament.**

Mjeda *[miéda]*, Ndre (1866 — 1937), poet albanez de orientare romantică. Versurile sale („Plînsul privighetorii", 1887; „Juvenilia", 1917; „Libertatea", 1901—1911, editate abia în 1937) cîntă cu ardoare dragostea de patrie şi setea de libertate. S-a remarcat şi ca lingvist („Observaţii asupra articolelor şi pronumelor posesive ale limbii albaneze", 1934), luînd parte activă la lucrările de fixare a alfabetului albanez.

MKfS (METR.) v. **metru-kilogram-forţă-secundă.**

MKS (METR.) v. **metru-kilogram-secundă.**

MKSA (METR.) v. **metru-kilogram-secundă-amper.**

Mladenatz, Gromoslav (1891—1958), economist român, profesor la Academia de înalte studii comerciale şi industriale din Bucureşti. A fost membru într-o serie de comisii şi institute internaţionale cu preocupări cooperatiste. De pe poziţii burgheze, a publicat, înainte de revoluţia populară, numeroase lucrări despre cooperaţie, printre care: „Istoria gîndirii cooperative", „Tratat general de cooperaţie", „Gîndirea cooperativă în România" etc. În ultima perioadă a vieţii s-a preocupat de studierea, de pe poziţii marxiste, a istoriei socialismului utopic şi socialismului mic-burghez în România. Lui **M.** i se datoreşte strîngerea şi publicarea pentru prima oară într-un volum a lucrărilor primului socialist utopist român, Teodor Diamant.

Mladenov, Stefan (1880—1963), lingvist bulgar. A fost profesor la Universitatea din Sofia şi membru al Academiei Bulgare de Ştiinţe. A elaborat lucrări de bază în domeniul lingvisticii bulgare: „Istoria limbii bulgare" (1929), „Gramatica limbii bulgare" (1936), „Dicţionarul etimologic şi ortografic al limbii literare bulgare" (1941), „Dicţionarul explicativ al limbii bulgare" (vol. I, 1927—1951).

mlaştină, teren intens umezit, pe care creşte o vegetaţie higrofilă şi unde are loc procesul de acumulare a turbei. **M.** se formează acolo unde aportul de apă (din precipitaţii, pînza freatică, inundaţii) depăşeşte evaporarea şi terenul este lipsit de scurgere (dato-

rită pantei reduse şi substratului impermeabil). De multe ori constituie ultimul stadiu în evoluţia unui lac, cînd acesta a fost aproape complet colmatat. Cantitatea de apă din masa vegetală a **m.** (ape osmotice, ape de absorbţie, ape legate chimic şi ape capilare) reprezintă 87—97% din total. După condiţiile de alimentare cu apă şi după componenţa vegetaţiei se deosebesc *m. oligotrofe*, *m. eutrofe*, *m. mezotrofe* şi *m. distrofe*. *M. oligotrofe* (înalte, bombate) sînt alimentate în special din precipitaţii, deci sînt sărace în substanţe nutritive. Vegetaţia predominantă o constituie muşchiul *Sphagnum*, care produce turba. Datorită modului de creştere a muşchiului, suprafaţa **m.** este relativ convexă. La noi în ţară se numesc *tinoave* şi se întîlnesc de obicei pe interfluviile cu pantă mică din etajul fagului şi etajul inferior al molidului, fiind mai extinse în bazinul Dornei, în Harghita, în bazinul superior al Sebeşului şi în zona de izvoare a Someşului Mic. *M. eutrofe* (joase, plane), pe lîngă precipitaţii, sînt alimentate şi de apele subterane, relativ bogate în substanţe minerale nutritive. Aici creşte vegetaţie de baltă (rogoz, stuf, papură, muşchi verde ş.a.). Suprafaţa lor e concavă sau plană. Se întîlnesc în luncile rîurilor, în depresiuni şi pe locul lacurilor colmatate. În R.P.R., cele mai caracteristice regiuni cu *m. eutrofe* sînt depresiunile Ciuc, Gheorgheni, Bîrsei, Făgăraş şi cîmpia Ecedea. *M. mezotrofe* au un regim intermediar, iar *m. distrofe* sînt aproape complet lipsite de substanţe nutritive. Prin desecare, terenurile mlăştinoase unde nu s-a produs acumularea turbei pot fi redate agriculturii. În unele cazuri (în funcţie de vîrstă şi de condiţiile de exploatare), din *m. eutrofe* şi *oligotrofe* se poate exploata turba.

Mnemosina (gr. *mnemosyne* „memorie"; în mitologia greacă), zeiţa memoriei, fiica lui Uranos şi a Geei; mama muzelor.

mnemotéhnică, totalitatea procedeelor care permit o mai bună memorizare pe baza unor asociaţii dirijate. **M.** e folosită pentru memorarea unor noţiuni care nu au o legătură logică între ele sau care au o legătură complexă şi greu de reţinut.

moară (TEHN.) **1.** Maşină de lucru folosită la măcinarea unor materiale relativ tari (minereuri, roci, produse chimice, cereale etc.) prin lovire, apăsare, frecare etc. După construcţia lor se deosebesc: *m. cu bile*, în care măcinarea se produce prin rostogolirea şi căderea bilelor asupra materialului de măcinat; *m. cu discuri* (sau *cu pietre*), în care măcinarea se produce prin zdrobirea materialului între discuri sau pietre; *m. cu ciocane*, care macină materialul prin lovire; *m. cu cilindre*, care macină materialul prin presare, sfărîmare etc. Măcinarea diverselor materiale se poate face pe cale uscată sau umedă. Pentru măcinarea umedă se folosesc de obicei **m.** cu bile şi **m.** cu bare. **M.** au o largă întrebuinţare în industria minieră, industria chimică, a

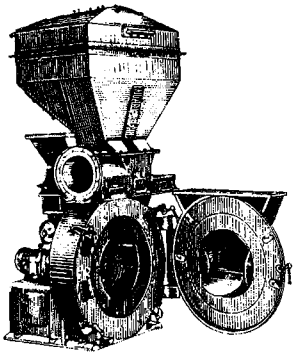

Moară cu ciocane

materialelor de construcţie, alimentară etc. **2.** Instalaţie de măcinare a seminţelor de cereale compusă din sursa de energie (roata de apă sau de vînt, folosite în trecut, sau motor termic ori electric la morile moderne) şi moara **(1)**, de obicei cu pietre, la **m.** de apă sau de vînt sau cu cilindri (valţuri) la **m.** acţionate cu motoare termice. **M.** moderne sînt întreprinderi complexe, de mare productivitate (100 — 2 000 t în 24 de ore), complet mecanizate şi parţial sau în întregime automatizate, dotate cu maşini de curăţat, spălat, uscat, măcinat, cernut etc., cu cîntare automate, instalaţii de transport (de obicei pneumatice), instalaţii de încărcare în saci etc. şi în care întregul proces tehnologic este condus de la tabloul central de comandă (ex. Întreprinderea de morărit şi panificaţie „Dobrogea"-Constanţa).

moárte, fenomen caracterizat prin încetarea tuturor proceselor vitale, în primul rînd

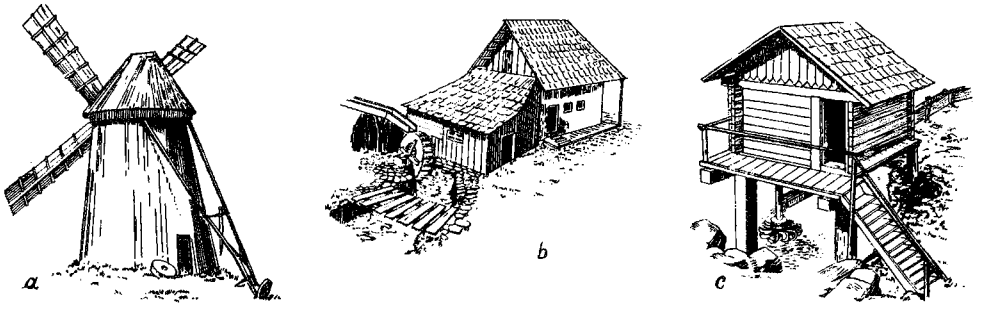

Vechi mori româneşti pentru cereale: *a* — moara de vînt din Beştepe, sec. al XIII-lea; *b* — moara de apă de la Izvorul Muntelui; *c* — moara de apă cu făcaie de la Strîmba

a metabolismului. **M.** organismelor pluricelulare nu este instantanee, ci constituie un proces în care se succedă în timp mai multe faze, în cursul cărora diferite țesuturi și organe mor pe rînd. — *M. aparentă*, întreruperea temporară a vieții, caracterizată prin dispariția reflexelor și a pulsului, cu păstrarea respirației și a bătăilor cordului, care sînt abia perceptibile. *M.a.* seamănă cu un somn profund și poate apărea în unele cazuri de șoc chirurgical sau traumatic, în unele boli cardiovasculare etc.

Moavia, Ibn Abu Sufian, guvernator al provinciei Siria (644) și calif al arabilor (661—680). **M.** este fondatorul dinastiei Omeiazilor (661—750).

moază (CONSTR.), element de construcție, format din două grinzi de lemn strînse între ele cu șuruburi, folosit pentru solidarizarea mai multor piese de lemn situate în același plan.

Moberg *[múberiə]*, Vilhelm (n. 1898), scriitor realist-critic suedez. Romanele sale reflectă condiția mizeră a țărănimii proletarizate (trilogia „Certificat de bună purtare spurcat", 1935; „Insomnie", 1937; „Dați-ne pămîntul!", 1939 ș.a.), adversitatea lui față de fascism sau dramatica epopee a emigranților suedezi în America („Emigranții", 1949; „Ultima scrisoare spre Suedia", 1959). Proza lui **M.** se distinge prin adîncimea observației sociale și finețea analizei psihologice. A scris și piese de teatru.

móbil (DR.) v. **lucru mișcător.**

mobiliér, denumire dată ansamblului de piese de mobilă din compunerea unei încăperi. În istoria artelor decorative, **m.** ocupă un capitol special. De la epocă la epocă și de la popor la popor, el a dobîndit expresii variate, unele de mare valoare artistică. Arta **m.**, concepută ca un ansamblu artistic unitar, a înflorit în timpul Renașterii în Italia și în Țările de Jos, în Franța secolelor XVII—XIX (stilurile Ludovic, stilul empire etc.), în Germania și Austria (stilul biedermeier). În sec. al XX-lea, o dată cu dezvoltarea arhitecturii moderne, **m.** a suferit transformări importante, prin accentuarea calităților funcționale, prin folosirea unor materiale noi, prin combinarea efectelor de surpriză vizuală cu compoziții bazate pe sobrietate și confort. Mobilierul poate fi cult sau popular. — *Mobilierul popular românesc* cuprinde numeroase categorii (paturi, lavițe, scaune, dulapuri, bănci, lăzi de zestre, polițe, colțare etc.), fiecare din ele avînd variante locale. Decorul *m. p. r.* este realizat prin crestături geometrice, iar în unele zone din Transilvania, Muntenia, Moldova, Dobrogea este pictat cu motive predominant florale. Măiestria execuției și patina caracteristică obiectelor de lemn conferă *m.p.r.* o mare valoare artistică. *M. p. r.* este bogat reprezentat în muzeele de artă populară și etnografie din țară.

mobilitáte 1. (FIZ.) Viteză medie de înaintare pe care o capătă un purtător de curent într-un cîmp electric egal cu unitatea. **M.** purtătorilor determină conductanța mediului parcurs de un curent electric. În cazul cristalelor, **m.** este determinată îndeosebi de interacțiunile electronilor și ale găurilor cu oscilațiile rețelei, cu impuritățile neutre sau ionizate și cu dislocațiile. Astfel, în metale, la temperaturi nu prea joase, interacțiunea predominantă (cu oscilațiile rețelei) duce la scăderea **m.** o dată cu creșterea temperaturii, ceea ce, avînd în vedere slaba dependență de temperatură a concentrației electronilor de conducție, explică creșterea rezistenței electrice a metalelor o dată cu ridicarea temperaturii. **M.** mai intervine în caracterizarea unor proprietăți importante ale electroliților și ale gazelor ionizante. — (CHIM.) *M. ionică*, viteza medie de migrare a ionilor în soluție sub acțiunea unei căderi de potențial; se exprimă în unități de conductibilitate electrică. *M.i.* raportată la gradientul de potențial (1 volt pe 1 centimetru) se numește *m.i. absolută*. **2.** (FIZIOL.) *Mobilitate corticală*, însușire a activității nervoase superioare, care se manifestă prin capacitatea de a trece rapid de la un proces de excitație la alt proces de excitație, de la excitație la inhibiție și viceversa, precum și de la un anumit stereotip dinamic la un nou stereotip. **M.** are rolul biologic de a asigura, la animalele superioare, adaptarea rapidă la schimbările produse în mediul înconjurător, iar la oameni adaptarea rapidă la schimbarea condițiilor de viață, a regimului de muncă, trecerea de la o activitate la alta deosebită. — *Mobilitate funcțională* v. *labilitate*.

mobilizáre (MILIT.), trecere a forțelor armate de la starea de pace la starea de război, prin completarea efectivelor și a tehnicii de luptă. Poate fi *generală* sau *parțială*.

mobilizarea solului v. **afînarea solului.**

mocănășii, joc popular cu caracter dramatic, inspirat din viața păstorească, răspîndit în vechime în anumite zone din Moldova și Dobrogea, azi aproape cu desăvîrșire uitat.

Mocealov, Pavel Stepanovici (1800—1848), actor rus. A interpretat roluri din repertoriul rusesc (Ceațki din „Prea multă minte strică" de Griboedov) și din repertoriul universal (Karl și Franz Moor din „Hoții"; Ferdinand și Miller din „Intrigă și iubire" de Schiller; Lear, Othello, din teatrul shakespearian, etc.).

móchica, cultură materială a indienilor (amerindienilor) din America de Sud, din perioada preincasă, dezvoltată în nordul Perului, începînd de pe la mijlocul mileniului I. Se caracterizează prin vase de ceramică în forme imitînd fructe, animale, capete omenești, cu desene realiste, prin obiecte de aur, platină, argint iscusit meșteșugite și prin construcții masive din lut.

Mocioni (Mocsonyi), familie de mari moșieri din Banat, de origine aromână. Membrii acestei familii au fost inițiatorii curentului politic al *activismului*, care preconiza participarea burgheziei românești la viața politică a Imperiului austro-ungar. Cei mai cunoscuți dintre membrii acestei familii au fost: *Andrei M.* (1812—1880), membru al senatului imperial lărgit de la Viena după instituți-

rea așa-zisului „regim liberal" (1860—1867), și *Alexandru M.* (1841—1909), reprezentant al gîndirii social-politice progresiste a burgheziei române din Transilvania. A fost unul dintre conducătorii luptei românilor din Banat și din vestul Transilvaniei pentru egalitate în drepturi cu celelalte națiuni din Imperiul austro-ungar. Deputat în parlamentul din Budapesta (1865—1874). A fost primul președinte al Partidului național al românilor din Banat și din Ungaria și unul dintre promotorii unirii acestuia, în 1881, cu Partidul național român din Transilvania. Între 1901 și 1904 a fost președinte al Astrei.

mocírlă, porțiune de teren în care stratul superficial de pămînt este amestecat în proporție mare cu apă. **M.** se formează în special în locurile unde apa din precipitații stagnează (datorită scurgerii și infiltrației foarte reduse) și se amestecă prin circulație cu stratul superficial și în luncile rîurilor după inundații.

Mocsáry *[móciari]*, Lajos (1826—1916), om politic maghiar, unul dintre conducătorii aripii de stînga a burgheziei maghiare. În activitatea sa politică a sprijinit revendicările naționale ale românilor și ale altor naționalități din Imperiul austro-ungar și a demascat în parlamentul de la Budapesta politica de asuprire națională a claselor dominante maghiare. După demisia lui din Partidul independenței, ca urmare a conflictului cu conducerea acestuia, cauzat de atitudinea sa democratică, a fost ales deputat în parlament (1888—1892), în circumscripția electorală Caransebeș, cu o populație aproape complet românească.

mod[1] (LINGV.) **1.** Categorie gramaticală specifică verbului, prin care se exprimă felul cum prezintă vorbitorul acțiunea. **2.** Fiecare dintre formele flexionare ale verbului prin care se exprimă categoria gramaticală de mai sus. După cum au sau nu forme de persoană și număr, modurile se împart în personale și nepersonale. *Moduri personale* sînt în limba română: indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul și imperativul; ele prezintă acțiunea din punctul de vedere al realizării ei (acțiune reală, realizabilă sau ireală), uneori cu diverse nuanțe suplimentare (acțiune dorită, poruncită etc.). Modurile personale se numesc și *predicative*, pentru că pot îndeplini funcțiunea de predicat. *Moduri nepersonale* sînt în limba română: infinitivul, gerunziul, participiul și supinul; ele prezintă acțiunea ca obiect (infinitivul și supinul), ca însușire (participiul), ca circumstanță (gerunziul). Modurile nepersonale se numesc și *nepredicative*.

mod[2], caracterul unei succesiuni de sunete care alcătuiesc o piesă muzicală, determinat de o anumită ordine și natură a intervalelor componente și de o anumită funcție a diferitelor sunete față de sunetul fundamental. Principalele categorii de moduri sînt: grecești (antice), bizantine (psaltice), medievale, populare, heptatonice, hexatonice, pentatonice, defective etc. Modurile major și minor, cele mai frecvent întîlnite, își au originea în modurile străvechi corespunzătoare. — *M. major*, mod ale cărui trepte stabile (I—III—V) formează un acord major. Literal se notează cu *dur*. *M.m.* poate fi „natural", „armonic" și „melodic" (v. și gamă; tonalitate). — *M. minor*, mod ale cărui trepte stabile (I—III—V) formează un acord minor. Literal se notează cu *moll*. *M.m.* poate fi „natural", „armonic" și „melodic" (v. și gamă; tonalitate).

modál (MUZ.), care se referă la modurile muzicale.

modalitáte (LOG.), determinare a caracterului necesar, contingent, posibil sau imposibil al unei judecăți; o judecată modală cuprinde două elemente: *modus* (determinarea felului ei) și *dictum* (judecata de bază care este afectată de modus). Din punctul de vedere al **m.**, judecățile se împart în problematice, asertorice și apodictice. V. și judecată; logică modală.

mod de producție, modul istoricește determinat în care oamenii produc bunurile materiale necesare existenței și dezvoltării societății; reprezintă unitatea dialectică a forțelor de producție și a relațiilor de producție. **M. de p.** reprezintă baza unei orînduiri sociale, schimbarea lui determinînd și schimbarea întregii orînduiri sociale. În dezvoltarea istorică a societății omenești se cunosc mai multe **m. de p.** succesive: al comunei primitive, sclavagist, feudal, capitalist și comunist (a cărui primă fază este socialismul). În cadrul **m. de p.**, elementul cel mai mobil, revoluționar, îl reprezintă forțele de producție care se dezvoltă și se perfecționează necontenit, pe cînd relațiile de producție manifestă tendința de a rămîne în urmă. Aceasta face ca la un moment dat să apară o neconcordanță între aceste două laturi ale **m. de p.** și deci încălcarea cerințelor legii economice obiective a *concordanței relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție*. În orînduirile bazate pe proprietatea privată și pe clase antagoniste, această neconcordanță ia forma unui conflict, a unei contradicții antagoniste. Punerea de acord a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție nu se realizează automat, ci numai prin intermediul acțiunii oamenilor, iar în societățile bazate pe exploatare numai prin revoluție socială. Restabilirea concordanței dintre cele două laturi ale **m. de p.** stimulează dezvoltarea forțelor de producție, progresul societății. Marxism-leninismul pune la baza explicării materialiste a dezvoltării societății omenești schimbările care au loc în modul de producție și care determină schimbarea întregii suprastructuri, a vieții spirituale etc. Schimbarea unui **m. de p.** perimat cu altul, superior, este un proces obiectiv, determinat de legile dezvoltării sociale, producția socială mergînd de la trepte inferioare la cele superioare. Ceea ce caracterizează epoca contemporană este trecerea omenirii de la **m. de p.** capitalist la cel comunist, caracterizat printr-un nivel mai înalt de dezvoltare al forțelor

de producție și prin relații de colaborare și ajutor reciproc între oameni.

model (în știință și tehnică), sistem teoretic (logic-matematic) sau material cu ajutorul căruia pot fi studiate indirect proprietățile și transformările unui alt sistem mai complex (sistemul original) cu care **m.** prezintă o anumită analogie. **M.** reprezintă o simplificare, o reflectare numai parțială a obiectului (se neglijează anumite laturi neesențiale pentru studiul dat), avînd ca scop să ofere un material mai accesibil investigației teoretice sau experimentale. **M.** pot fi *ideale (teoretice)*, cînd este vorba de o reprezentare sau de o construcție logică-matematică (ex. **m.** atomului, **m.** nucleului, **m.** cosmologic etc.), sau *materiale* (ex. macheta unei construcții, macheta unei nave, instalațiile cibernetice care imită procese biologice etc.). *M. ideale* sînt o verigă intermediară între experiență și teoria propriu-zisă, cuprinzătoare, a obiectului sau fenomenului studiat, reprezentînd un mijloc de verificare a ipotezelor. Ele sînt adesea ansambluri de ipoteze formulate pe baza analogiei presupuse cu un sistem a cărui teorie este, în esență, cunoscută (ex. **m.** planetar al atomului formulat prin analogie cu sistemul solar); din aceste ipoteze pot fi deduse consecințe verificabile experimental. În știință sînt utilizate adesea **m.** intuitive care ușurează interpretarea teoriei și raportarea ei la obiect. *M. materiale* sînt răspîndite în tehnică, studiul pe **m.** permițînd rezolvarea pe cale experimentală a unor probleme care nu pot fi rezolvate pe cale analitică, fie pentru că nu există metode de calcul adecvate, fie pentru că metodele existente sînt prea laborioase și costisitoare. Ele pot fi de aceeași natură cu sistemele originale *(m. similare)*, în care caz diferă de acestea numai prin ordinul de mărime al dimensiunilor și al valorilor caracteristice (ex. machetele), sau de altă natură *(m. analogice)*, în care caz **m.** sînt caracterizate numai prin relații (ecuații matematice) de aceeași formă cu ale sistemelor originale. **M.** similare sînt folosite în construcții, construcții de mașini, construcții de nave, la studiul solicitărilor statice ale construcțiilor hidrotehnice etc. — *M. electric*, aparat sau instalație electrică utilizată pentru rezolvarea unor probleme tehnice sau de fizică pe baza analogiei dintre ecuațiile proceselor electromagnetice din *m.e.* și ecuațiile care descriu fenomenele studiate. Spre deosebire de calculatoarele analogice, care rezolvă ecuația generală a sistemului, în *m.e.* se realizează corespondența dintre fiecare element al sistemului original și un anumit element al modelului. — *M. reologic*, model mecanic folosit pentru descrierea fenomenologică a comportării în ansamblu a unui material în procesul de deformare. Majoritatea *m.r.* sînt constituite din **m.** elementare, care descriu cele trei moduri fundamentale de comportare a materialelor: elasticitatea (*m.r.* Hooke), viscozitatea (*m.r.* Newton) și plasticitatea (*m.r.* Saint-Venant).

model atomic (FIZ.), model pentru structura atomului, care are drept scop explicarea proprietăților acestuia, și în primul rînd a ansamblului de date din spectroscopia atomică. În cursul dezvoltării fizicii au fost elaborate mai multe **m.a.**: static, al lui Bohr, vectorial etc. — *Modelul static*, model în care sarcina pozitivă a atomului este distribuită continuu (într-un volum cu dimensiunile de aproximativ 10^{-8} cm), iar electronii (aflați în același volum) execută oscilații în jurul unor poziții de echilibru; frecvențele acestor oscilații corespund frecvențelor liniilor spectrale. *M.s.* a fost elaborat de J.J. Thomson (1898). — *Modelul planetar*, model conform căruia atomul are în centru un nucleu pozitiv, care concentrează aproape întreaga masă a atomului și în jurul căruia evoluează electronii (ca și planetele în jurul Soarelui). *M.p.* s-a constituit în urma experiențelor de împrăștiere a particulelor α pe atomi (Rutherford, 1911), experiențe care au dovedit că atomul are o structură lacunară, iar sarcina sa pozitivă este concentrată într-o regiune foarte mică (cu dimensiuni de aproximativ 10^{-13} cm). — *Modelul lui Bohr*, model asemănător celui planetar, dar care precizează că electronii descriu orbite circulare în jurul nucleului, orbite determinate pe baza a două postulate enunțate de Bohr în 1913: 1) atomii și sistemele atomice se pot afla timp îndelungat numai în stări energetice discrete (stările staționare), în care nu emit și nu absorb energie (în contradicție cu legile electrodinamicii clasice); 2) emisia sau absorbția radiației corespunde unei tranziții între două stări staționare. Pentru determinarea stărilor staționare ale atomului se consideră că electronul se mișcă sub acțiunea a două forțe care se echilibrează reciproc: atracția electrostatică (de tip coulombian) și forța centrifugă; din ansamblul orbitelor se aleg acelea pentru care momentul cinetic este un multiplu de $h/2\pi$ (unde h este constanta lui Planck). *M. lui B.* poate fi utilizat numai pentru atomul de hidrogen. — *Modelul Bohr-Sommerfeld*, model în care electronii descriu orbite circulare sau eliptice; s-a constituit prin perfecționarea modelului lui Bohr de către Sommerfeld, care a folosit soluția generală a problemei lui Kepler din mecanica cerească. Starea unui electron orbital este descrisă de numerele cuantice care indică nivelul energetic, alungirea (elipticitatea) orbitei și orientarea spațială a acesteia. *M.B.-S.* poate fi utilizat nu numai pentru atomul de hidrogen, ci și pentru atomii „hidrogenoizi" (ionii He^{+}, Li^{++}, Be^{+++}); el nu poate fi însă aplicat atomului de *He* și în general atomilor cu mai mulți electroni. — *Modelul vectorial*, model bazat pe modelul Bohr-Sommerfeld și care este utilizat pentru atomii cu mai mulți electroni. El ia în considerare cuplajul dintre momentele cinetice orbitale $(\vec{l})$ și spinii $(\vec{s})$ electronilor (ambele sînt mărimi vectoriale).

model nuclear (FIZ.), model pentru structura nucleului atomic, care se foloseşte în fizica nucleară la descrierea sistemelor de mai mulţi nucleoni. Deoarece obiectul de studiu este deosebit de complex, iar calculele prezintă dificultăţi foarte mari, au fost elaborate pînă în prezent mai multe **m.n.** (păturilor, picătură, unificat etc.); fiecare dintre ele explică însă corect numai anumite proprietăţi ale nucleelor şi dă rezultate nesatisfăcătoare pentru celelalte. — *Modelul gazului Fermi*, model în care nucleul este format din nucleoni care se mişcă independent unul de altul şi se supun statisticii Fermi. Acest model explică proporţionalitatea energiei de legătură cu numărul de nucleoni şi constanţa densităţii nucleare. — *Modelul păturilor*, model în care nucleul este constituit din pături succesive de nucleoni. Presupunînd că fiecare nucleon se mişcă independent într-un potenţial static cu simetrie sferică, o stare nucleară fundamentală va corespunde ocupării de către neutroni şi protoni a celor mai joase nivele energetice compatibile cu principiul de excluziune. Nivelele energetice se grupează în pături (submulţimi) de nivele apropiate, între două pături existînd un larg interval energetic. Numerele de nucleoni care umplu complet primele pături sînt tocmai numerele magice. În afara explicării apariţiei acestor numere, *m.p.* explică izomeria nucleară, precum şi calitatea unei tranziţii de a fi permisă sau interzisă. — *Modelul picătură* (sau *hidrodinamic*), model în care nucleul este analog cu o picătură de lichid, nucleonii din nucleu avînd rolul moleculelor din picătura de lichid. Acest model a permis obţinerea unei bune formule semiempirice pentru energia medie de legătură pe nucleon, precum şi explicarea calitativă a fenomenului de fisiune nucleară. — *Modelul particulă* α, model bazat pe ipoteza că în nucleu particulele α pot fi considerate formaţii stabile, ipoteză justificată de stabilitatea deosebită a particulelor α faţă de orice excitare. Acest model se aplică cu succes nucleelor uşoare par-pare (în care numărul protonilor este par şi egal cu numărul neutronilor), adică nucleelor care pot fi considerate ca fiind formate dintr-un număr întreg de particule α. Se presupune că particulele α sînt dispuse în vîrfurile unui poligon sau poliedru regulat convenabil ales (ex. pentru C^{12} un triunghi, pentru O^{16} un tetraedru etc.). Pentru nucleele Be^8, C^{12} şi O^{16} se obţine o bună concordanţă între teorie şi experienţă. — *Modelul unificat*, model care reprezintă o sinteză a modelului păturilor şi modelului-picătură; la baza lui stă ipoteza că nucleonii se mişcă aproape independent într-un potenţial comun nesferic care variază lent. *M. u.* ia deci în considerare atît excitările nucleonilor individuali cît şi excitările colective ale nucleului (vibraţii, rotaţii). Existenţa unei rotaţii a nucleului permite deducerea nivelelor rotaţionale din nuclee, precum şi a spinilor asociaţi acestor nivele. De asemenea admiterea nesfericităţii nucleului permite explicarea momentelor cvadrupolare mari ale pămînturilor rare şi ale transuranienelor.

model de turnătorie (METAL.), corp din lemn, din metal etc. care serveşte la obţinerea negativului piesei de turnat, avînd forma şi dimensiunile corespunzătoare piesei ce urmează a fi turnată.

modelăj (ARTE PLAST.), acţiunea sculptorului sau ceramistului de a realiza, din materiale diferite, forme în relief. Prin extindere, crearea impresiei de volum cu ajutorul raporturilor de alb-negru (în desen), al culorii sau clarobscurului (în pictură).

modelâre (în ştiinţă şi tehnică), reproducere schematică a unui obiect sau sistem sub forma unui sistem similar sau analog, efectuată în scopul studierii proprietăţilor şi transformărilor sistemului original. **M.** reprezintă una dintre metodele ştiinţifice cu un mare grad de generalitate, folosită în numeroase ştiinţe. Sin. *modelizare*.

modeléu, relief al formelor (planuri, volume) în sculptură şi în pictură.

modelizâre v. **modelare**.

Modena, oraş în Italia, în nordul Peninsulei Apeninice. 131 000 loc. (1960). Nod de căi de comunicaţie, aeroport. Industrie constructoare de maşini, chimică, alimentară. Oraş vechi, întemeiat de etrusci. Numeroase monumente medievale (printre care domul din sec. XI—XIII, capodoperă a artei romanice), palate, muzee, universitate (din 1182).

modenatúră (ARHIT.), denumire dată proporţiei şi formei diferitelor profiluri (muluri) care decorează un element de arhitectură. **M.** diferă de la un ordin arhitectural la altul.

moderâre (FIZ.) v. **absorbţie**.

moderáto (MUZ.), termen italian care indică o mişcare potrivită, mai repede decît a n d a n t e, dar mai înceată decît a l l e g r o.

moderatór (FIZ.), substanţă folosită pentru încetinirea neutronilor cu ajutorul ciocnirilor pe care aceştia le suferă pe nucleele atomilor substanţei. Pierderea de energie a unui neutron într-o singură ciocnire este cu atît mai mare, cu cît masa atomilor moderatorului este mai apropiată de masa neutronilor. **M.** au un rol esenţial în funcţionarea reactorilor nucleari cu neutroni termici; ei trebuie să aibă secţiunea eficace de captură pentru neutroni cît mai scăzută. Se folosesc ca **m.**: apa obişnuită, apa grea, grafitul, beriliul ş.a. În reactorul nuclear al Institutului de fizică atomică din Bucureşti se foloseşte ca **m.** apa obişnuită.

modern-style *[modən stail]*, stil în artele decorative care s-a dezvoltat în Anglia în perioada 1895—1910, avîndu-l ca reprezentant de seamă pe Aubrey Beardsley şi constituind echivalentul a ceea ce în Germania s-a numit J u g e n d s t i l, iar în Franţa „Art nouveau". V. şi s e c e s s i o n.

modificare fonetică (LINGV.), transformare suferită de un sunet în evoluţia unei limbi. **M.f.** sînt de două feluri: 1) *spontane* (sau *necombinatorii*), cînd depind numai de natura sunetului respectiv (ex. diftongarea lat. *e* deschis în rom. *ie*

= lat. *pectus* > rom. *piept*), și 2) *condiționate* (sau *combinatorii*), cînd sînt provocate de sunete învecinate (ex. diftongarea lui *e* în *ea* înaintea unei silabe care conține un *a*, *ă* sau *e*: *negru-neagră*). Unele **m.f.** au caracter mai regulat, și de aceea au fost numite legi fonetice, pe cînd altele au caracter neregulat, sporadic, și de aceea se numesc accidente fonetice.

modificație alotropică (CHIM.) v. **formă alotropică.**

Modigliani *[modil'áni]*, Amedeo (1884—1920), pictor și sculptor italian. A studiat la

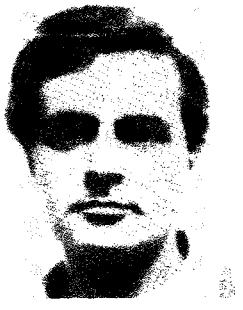

A. Modigliani

Florența și Veneția, iar din 1906 a lucrat la Paris. A fost puternic influențat în pictură de Cézanne și în sculptură de Brâncuși, care l-a îndrumat spre o stilizare expresivă. Creația sa cuprinde mai ales portrete, portrete compoziționale și nuduri. **M.** și-a întemeiat arta sa mai mult pe desen (folosind o linie sigură, delicată și flexibilă) culoarea contribuind doar în subsidiar la definirea psihologiei modelelor. Formele alungite, stilizate, distorsionate dau chipurilor un aspect elegant, melancolic și languros. Introducînd în pictura sa un canon propriu de deformare, **M.** e în același timp expresionist și manierist. Op. pr.: „Portretul lui Zborowski", „Portretul poetului Max Jacob", „Nud culcat", „Elvira" ș.a.

mod silogistic, silogism determinat concret prin indicarea cantității și calității judecăților care îl compun. De ex.: „Nici un cetaceu nu este pește; orice balenă este un cetaceu; deci nici o balenă nu este pește" este un silogism de figura I, modul *Celarent*, avînd ca premisă majoră o judecată universal-negativă (*E*), ca premisă minoră o judecată universal-afirmativă (*A*), iar drept concluzie o judecată universal-negativă (*E*).

modúl 1. (MAT.) **a)** Numărul $|a| = \sqrt{a^2}$, asociat numărului real *a*. Este egal cu *a*, dacă $a > 0$, cu 0, dacă $a = 0$ și cu $-a$ dacă $a < 0$. **b)** Numărul real $|z| = \sqrt{x^2+y^2}$, asociat numărului complex $z = x + iy$. **c)** Numărul $\sqrt{V_1^2 + V_2^2 + \ldots V_n^2}$, asociat vectorului de componente V_1, V_2, ..., V_n. V. și valoare absolută. **2.** (STATIST.) Variantă a caracteristicii, înregistrată la cele mai multe unități ale unei colectivități statistice; valoare a caracteristicii cu cea mai mare frecvență. Dacă avem de ex. valorile caracteristicii 2, 4, 6, 8, 10, cu frecvențele respective 10, 14, 20, 15, 8, **m.** va fi: Mo = 6, deoarece îi corespunde cea mai mare frecvență (20). **M.** se folosește în cercetarea statistică, mai ales în locul mediei aritmetice, cînd nu se pot procura datele în vederea calculării acesteia (de exemplu la studierea prețurilor de pe piața neorganizată), și în stabilirea celei mai întrebuințate mărimi dintr-un produs. Se mai numește *dominantă*. **3.** (TEHN.) Cîtul dintre mărimea diametrului primitiv (diametrul cercului de divizare) al unei roți dințate și numărul de dinți al acesteia sau dintre pasul danturii și numărul π. **M.** reprezintă porțiunea din diametrul cercului de divizare care revine unui dinte. Se măsoară în mm. Se mai numește *pas diametral*. **4.** (REZ. MAT.) *Modul de elasticitate*, mărime exprimată prin raportul dintre efortul unitar normal (sub limita de proporționalitate) și lungirea specifică corespunzătoare, în cazul unei piese solicitate la întindere sau încovoiere. Se mai numește *modul de elasticitate longitudinal*. — *M. de elasticitate transversal*, raportul dintre efortul unitar tangențial (sub limita de proporționalitate) și lunecarea specifică corespunzătoare a unei piese solicitate la forfecare sau răsucire. — *M. de rezistență*, mărime exprimată prin raportul dintre momentul de inerție *I* al unei secțiuni (calculat față de centrul de greutate sau față de o axă ce trece prin centrul de greutate al secțiunii) și distanța *a* de la fibra extremă a secțiunii la centrul de greutate sau la axă: $W = \frac{I}{a}$. *M. de r. la încovoiere* se calculează față de axa neutră. *M. de r. la răsucire* se calculează față de centrul de greutate al secțiunii. **5.** (HIDROTEHN.) *Modul de irigație*, cantitatea de apă necesară în unitatea de timp pentru irigarea unui hectar cu o anumită cultură. *M. de i. brut* ia în considerare toate pierderile de apă posibile între sursă și punctul de folosire, iar *m. de i. net* exprimă cantitatea de apă necesară la brazdă (ex. pentru porumb *m. de i.* este 0,6—0,85 l/s ha *brut* și 0,25—0,5 l/s ha *net*). **6.** (ARHIT.) Unitate de măsură convențională, folosită ca sistem de proporționare în arhitectura clasică greco-romană; este egală, de obicei, cu semidiametrul bazei inferioare a fusului coloanei. Astfel, fiecărui ordin din arhitectură îi corespund anumite raporturi între părțile componente, exprimate în **m.** (ex. raportul dintre baza coloanei și înălțimea ei, exprimat în **m.** este: pentru ordinul toscan de 15 **m.**, pentru cel doric de 17 **m.**, pentru cel ionic de 18 **m.**, iar pentru cel corintic și compozit de 20 **m.**). **7.** (TELEC.) Bloc alcătuit dintr-un complex de microelemente (tranzistoare, diode, semiconductoare, rezistoare, condensatoare, bobine, elemente de memorie etc.) și care îndeplinește funcția de etaj sau de celulă într-un aparat sau într-o instalație electronică. Utilizarea **m.** permite miniaturizarea (respectiv microminiaturizarea) aparaturii electronice, simplificarea construcției și a montajului acesteia, precum și înlocuirea cu ușurință a elementelor defecte.

modulație 1. (TELEC.) Operație prin care se realizează o anumită variație în timp, co-

respunzătoare unui mesaj transmis, a unui parametru al semnalului purtător. Variația parametrului respectiv este determinată de un *semnal modulator* (numit uneori tot **m.**), care poate fi un semnal telegrafic, telefonic, radiofonic, de televiziune etc. După natura parametrului variabil, în cazul semnalului purtător constituit dintr-o oscilație sinusoidală, se pot realiza: *m. de amplitudine*, utilizată în radiocomunicație; *m. cu bandă laterală unică*, utilizată în telefonia cu curenți purtători pentru transmisiuni la distanțe mari; *m. de fază*, folosită în radiotelegrafie, și *m. de frecvență*, utilizată în radiodifuziune, pentru transmisiuni de înaltă calitate pe unde ultrascurte, și în telegrafia cu curenți purtători. Se realizează cu ajutorul unor dispozitive numite *modulatoare*. **2.** (MUZ.) Trecerea în altă tonalitate (*m. tonală*) sau în relativa majoră a unei tonalități minore ori în relativa minoră a unei tonalități majore (*m. modală*). Există diferite feluri de **m.**: diatonică, cromatică, enarmonică (v. enarmonie), trecătoare, definitivă, melodică etc. Multiplele posibilități expresive ale **m.** s-au cristalizat în procesul de evoluție al armoniei. **M.** îmbogățește melodia și armonia, aduce variație de colorit, lărgește legăturile funcționale ale acordurilor, intensifică dinamismul interior al muzicii.

modus vivendi (expresie latină însemnînd „mod de a trăi"), formă de acord internațional care lasă deschisă posibilitatea unei rezolvări ulterioare diferite a problemelor pe care le reglementează.

Moesia */mözia/*, denumirea regiunii dintre Balcani și Dunăre, locuită de triburile moesilor. Acest nume a fost dat de romani și provinciei pe care au creat-o între Dunăre și Balcani, pe teritoriul Serbiei actuale, al Bulgariei de nord și al Dobrogii. În anul 86 e.n. a fost împărțită în *Moesia Superior* și *Moesia Inferior*.

mofete (GEOL.), produse gazoase care apar în fazele finale ale activității vulcanice și care se degajă la temperatură obișnuită, fiind constituite în cea mai mare parte din bioxid de carbon (CO_2). Apele subterane dizolvă CO_2 din **m.**, transformîndu-le în ape minerale bicarbonatate, cunoscute sub numele de *borvizuri*. În R.P.R., emanațiile mofetice de CO_2 se întîlnesc în lanțul de vulcani stinși din Harghita-Călimani, din Oaș-Gutii și din Munții Apuseni.

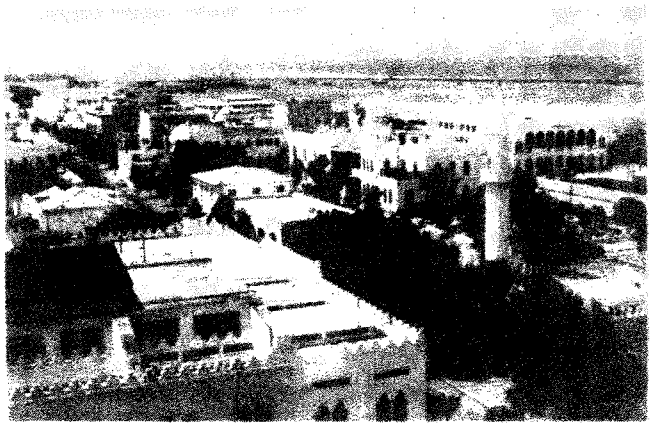

Vedere din Mogadiscio

„Moftul român", revistă satirică, subintitulată glumeț „Organ bi-ebdomadar pentru răspîndirea științelor oculte în Dacia Traiană". A apărut la București, sub redacția lui I. L. Caragiale, în trei serii, între 24 ianuarie 1893 și 12 mai 1902, cu mari intermitențe. În paginile ei au fost ridiculizate dinastia, politicianismul, armata și școala burgheză. Aici și-a publicat Caragiale o parte din schițele sale.

Moga, Aurel (n. 1902), medic român, membru al Academiei R.P.R., profesor de clinică medicală la Institutul de medicină și farmacie din Cluj, medic emerit al R.P.R. A făcut cercetări importante în domeniul bolilor cardiovasculare, al reumatismului și al terapeuticii. A întreprins de asemenea cercetări de epidemiologie a bolilor cardiovasculare. A publicat numeroase lucrări privitoare la boala coronariană, boala hipertonică, ateroscleroză. Op. pr.: „Profilaxia și tratamentul medical complex al reumatismului" (1957), „Medicina internă" (vol. I, 1962, în colaborare), „Ateroscleroza" (1963, în colaborare).

Mogadiscio, oraș în estul Africii, capitala Somaliei, situat pe țărmul Oceanului Indian, pe coasta Benadir. 92 000 loc. (1961). Principalul centru urban și industrial al Somaliei, cu întreprinderi de prelucrare a lemnului, textile, de pielărie, alimentare și ateliere mecanice. Însemnat centru comercial și port la Oceanul Indian, prin care se exportă bumbac, piei, produse agroalimentare. Aeroport.

Moghilev */Moghiliov/*, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Bielorusă, așezat pe valea fluviului Nipru. 145 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini, electrotehnică, chimică, ușoară (încălțăminte, tricotaje, confecții) și alimentară. Nod feroviar.

Moghioroș, Alexandru (n. 1911), membru în Biroul Politic al C.C. al Partidului Muncitoresc Român și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române. Născut într-o familie de țărani săraci, a început să lucreze din copilărie. A fost lăcătuș-mecanic. A intrat din tinerețe în mișcarea muncitorească; în 1929 a devenit membru al Partidului Comunist din România. În 1932 a fost ales membru al C.C. al U.T.C. Pentru activitatea sa revoluționară, a fost arestat de mai multe ori; în 1935 a fost judecat și condamnat la 10 ani detențiune. A fost închis la Ji-

lava, Doftana, Caransebeș și Tîrgu-Ocna. După eliberarea României a lucrat ca secretar al Comitetelor regionale în Banat, Hunedoara și Mureș.

Al. Moghioroș

La Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945 a fost ales membru al C.C. al P.C.R., iar la Congresul I al P.M.R. (1948), membru al C.C. și al Biroului Politic al C.C. al P.M.R.; între 1952 și 1954 a fost secretar al C.C. al P.M.R. La Congresul al II-lea al P.M.R. (1955) și al III-lea al P.M.R. (1960) a fost reales membru al C.C. și al Biroului Politic al C.C. al P.M.R. În 1954 a fost numit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.P.R. Din 1948 este deputat în Marea Adunare Națională a R.P.R. Pentru activitatea sa revoluționară și pentru merite deosebite în construirea socialismului, i s-a conferit, în 1961, titlul de „Erou al Muncii Socialiste din R.P.R."

Mogoșoaia, curte domnească, lîngă București, construită de Constantin Brîncoveanu în 1702, pentru fiul său Ștefan, folosită uneori ca reședință de vară domnească. Constă dintr-un ansamblu de arhitectură civilă, caracteristic stilului brîncovenesc. Amplasat într-un peisaj pitoresc pe malul lacului Mogoșoaia, palatul, de dimensiuni mari, are un plan rectangular, dispus în trei nivele: pivnița, parterul și etajul, alcătuit simetric în jurul unei axe care se termină în foișor și în loggia. Pereții interiori erau decorați cu pictură murală. De asemenea, exteriorul palatului era tencuit și pictat cu motive florale, realizate fin cu auriu și albastru. Arhitectura palatului **M.**, unitară, echilibrată și somptuoasă, integrează selectiv și prelucrat fondului constructiv, local tradițional (bolți bizantine, foișor, acoperiș de șindrilă etc.), influențe de ornamentică apuseană (coloane, capiteluri cu acante, mascheroni din Renaștere și din baroc) și orientală (motive florale turcești și persane etc.), în spiritul specificului artei românești. Stilul arhitecturii palatului **M.** a influențat arhitectura civilă a sec. XVIII—XIX.

Mohács (Mohaci), localitate în sudul Ungariei, pe malul drept al Dunării, unde au avut loc două mari bătălii: prima, în 1526, în care armata regelui maghiar Ludovic al II-lea a fost înfrîntă de armata turcă, comandată de Soliman Magnificul. În urma acestei bătălii, aproape întreaga Ungarie a fost ocupată de turci; a doua, în 1687, în timpul războiului Turciei împotriva coaliției Austriei, Poloniei, Veneției și Rusiei (1683—1699), care a marcat eliberarea Ungariei de sub jugul turcesc.

mohair (ZOOTEHN.), denumire dată părului de capră angora, folosit în industria textilă pentru stofe, covoare, fetru etc.; firele de păr pot fi scurte (6—8 cm) sau lungi (30 cm), cu finețea de 25—30 de microni. Sinonim „lînă de angora".

Mohănescu, Nicolae (1914—1942), erou al clasei muncitoare din România, muncitor tipograf. A devenit membru al P.C.R. în 1937. În timpul dictaturii militare-fasciste, a condus, din însărcinarea partidului, împreună cu Pompiliu Ștefu, o tipografie ilegală. Arestat în februarie 1942, a fost judecat, condamnat la moarte și executat.

mohicáni, trib de indieni (amerindieni) din grupul de est al familiei de limbi algonkină-vakașă, răspîndit de-a lungul coastei Oceanului Atlantic, în sudul actualei provincii Quebec din Canada și în statele din nord-estul extrem al S.U.A. Se ocupau cu vînătoarea. Au fost aproape exterminați, pe la mijlocul sec. al XVIII-lea, de colonizatori.

mohór (*Setaria*), gen de plante erbacee din familia gramineelor, cu frunze liniare, ascuțite și cu spic cilindric. La noi trăiesc mai multe specii de **m.**, printre care *Setaria viridis* și *Setaria glauca*. Este răspîndit prin locurile cultivate, prin cîmpii etc.

Moigrad, sat din raionul Zălau, reg. Cluj, pe teritoriul căruia (dealul Măgura) se află urmele unei așezări și ale unei necropole dacice, precum și urmele orașului daco-roman Porolissum.

Moina, Ion (n. 1921), sportiv român, maestru emerit al sportului. A fost multiplu campion și recordmen al României și balcanic la probele atletice de sprint (100, 200 și 400 m plat). Cele mai bune timpuri realizate de **M.** sînt 10,4 sec. pe 100 m, 21,3 sec. pe 200 m și 47,8 sec. pe 400 m; dintre a-

Moinești. Instalație de desalinare a țițeiului

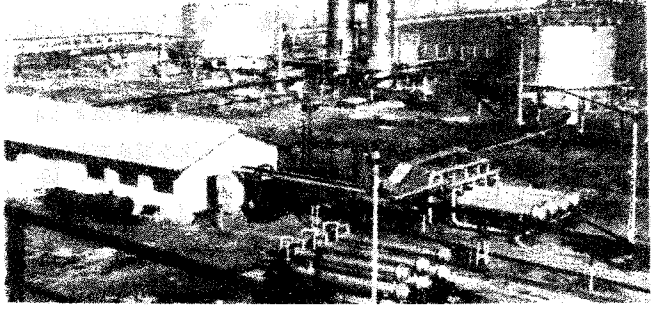

cestea, primele două se menţin şi azi ca recorduri naţionale.

móină, stare a timpului, iarna, caracterizată printr-o temperatură mai ridicată a aerului după o perioadă de temperaturi scăzute. Se manifestă printr-o înmuiere a stratului de zăpadă şi prin dezgheţul solului.

Moineşti, oraş raional în reg. Bacău, reşedinţă de raion, situat pe valea Trotuşului. 14 770 loc. (1964). Important centru de exploatare a petrolului. În apropiere se găsesc izvoare minerale (sulfuroase, clorurosodice, bicarbonatate), indicate în tratarea afecţiunilor aparatului locomotor şi ale aparatului digestiv. — *Raionul M.*, cu 122 850 loc. (1964). Exploatări de lemn, petrol şi cărbuni. Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea la Asău şi Comăneşti). Culturi de cereale şi creşterea animalelor pentru carne şi lapte.

Moira, personificare a destinului în mitologia greacă. În epopeile homerice, **m.** apare fie ca o forţă impersonală, fie ca o divinitate implacabilă în faţa căreia chiar Zeus trebuie să se plece. La Hesiod apar trei **M.**: Clotho, care toarce firul vieţii muritorilor, Lachesis, care îi determină lungimea, şi Atropos, care taie acest fir. La romani, corespunzătoare **M.** sînt *Parcele.*

Moise, conducător şi legislator mitic al poporului evreu, considerat fondatorul m o z a i s m u l u i. Potrivit Bibliei, Iahve i-ar fi revelat pe muntele Sinai cele zece porunci ale „Vechiului testament", cunoscute sub numele de *decalog.*

Moisi, Cilibi (1815—1869), autor oral de aforisme. S-a născut la Focşani. Vînzător ambulant, a compus interesante şi pitoreşti maxime, pline de umor, adunate şi tipărite postum (1883) sub titlul „Practica şi apropourile lui Cilibi Moisi, vestitul în Ţara Românească".

Moisil, Constantin (1876—1958), istoric român, specialist în numismatică şi în arhivistică. A fost membru corespondent al Academiei Române, apoi membru de onoare al Academiei R.P.R. şi preşedinte al Societăţii numismatice române. A organizat Şcoala de arhivistică, a fost iniţiatorul primei serii a „Revistei Arhivelor" şi organizatorul Cabinetului numismatic al Academiei. **M.** a publicat numeroase studii în domeniul istoriei, numismaticei, sigilografiei şi heraldicei.

Moisil, Grigore C. (n. 1906), matematician român, profesor

Gr. Moisil

la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. Este membru al Academiei de Ştiinţe din Bologna şi al Institutului internaţional de filozofie. A publicat lucrări în domeniile analizei matematice, algebrei, logicii matematice, geometriei, mecanicii ş.a. Deosebit de valoroase sînt contribuţiile aduse de **M.** în domeniul teoriei algebrice a mecanismelor automate. A elaborat metode noi de analiză şi sinteză a automatelor finite, precum şi o teorie structurală a acestora. A extins în spaţiul cu mai multe dimensiuni derivata areolară a lui D. Pompeiu şi a studiat funcţiile monogene de o variabilă hipercomplexă, cu aplicaţii la mecanică. A introdus algebrele numite de el lukasiewicziene trivalente şi polivalente şi le-a întrebuinţat în logică şi în studiul circuitelor de comutaţie. **M.** a adus o contribuţie însemnată la introducerea şi folosirea primelor maşini electronice de calcul în ţara noastră. Op. pr.: „La mécanique analytique des systèmes continus" (1929), „Logique modale" (1942), „Introducere în algebră" (1954), „Teoria algebrică a mecanismelor automate" (1959, trad. în limbile rusă şi cehă), „Circuite cu tranzistori" (2 vol., 1961—1962). Laureat al Premiului de stat.

Moissan *[muasă],* Henri (1852—1907), chimist francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A efectuat cercetări numeroase în domeniul chimiei fluorului, cromului, carburilor şi hidrurilor metalice. A făcut studii asupra diamantului natural şi a reuşit să obţină pe cale artificială cristale microscopice de diamant. În acest scop a perfecţionat cuptorul cu arc electric. Premiul Nobel pentru chimie (1906).

Moiseev, Igor Aleksandrovici (n. 1906), dansator şi coregraf sovietic, maestru de balet, artist al poporului din U.R.S.S. **M.** a organizat Ansamblul de dansuri naţionale ale popoarelor din U.R.S.S., elaborînd un stil propriu. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Moissi, Alexander (1880—1935), actor de origine albaneză, interpret reprezentativ al direcţiei imprimate în teatrul german de regizorul Max Reinhardt. Mijloacele lui mimice şi vocale, de mari contraste, animate de un temperament furtunos, pasionat, au rămas celebre. Printre interpretările lui Moissi se citează cele ale

Al. Moissi

eroilor pieselor lui Hofmannsthal, Wedekind, Ibsen, Lessing, Schiller, Goethe, Shaw, Tolstoi, cele ale bufonilor shakespearieni.

moiştii, şcoală filozofică chineză, alcătuită din discipolii lui Mo-ţzî (479—381 î.e.n.). Pornind de la elementele progresiste din doctrina acestuia, **m.** au creat o teorie materialist-naivă a cunoaşterii, care a avut un rol important în dezvoltarea

filozofiei chineze antice. Şcoala a încetat să existe în sec. al II-lea î.e.n.

Moivre *[muávrə]*, Abraham de (1667—1754), matematician englez de origine franceză; a fost membru al Societăţii Regale din Londra. A avut contribuţii în domeniul teoriei numerelor complexe, al seriilor recurente şi al teoriei probabilităţilor. — *Formula lui M.*, formulă pentru ridicarea la putere a numerelor complexe scrise sub formă trigonometrică: $(\cos\varphi + i \sin\varphi)^n = \cos n\varphi + i \sin n\varphi$.

mojár (CHIM.), vas de laborator, de formă semisferică, cu

Mojar

fundul plat şi pereţii groşi, confecţionat din porţelan, sticlă, agat sau metal. Serveşte la mărunţirea fină a diferitelor substanţe prin frecarea lor cu ajutorul unui pistil.

mojdreán *(Fraxinus ornus)*, arbore din familia oleaceelor, înalt pînă la 10—12 m, cu frunze compuse din 7—9 foliole peţiolate, de formă lanceo-

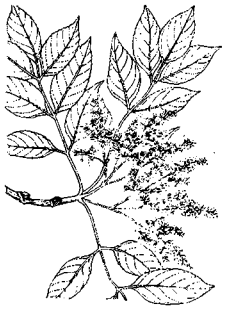

Mojdrean

lată sau eliptică. Fiind de dimensiuni mici, lemnul de **m.** are puţine întrebuinţări.

mol[1] (CHIM.), cantitatea, în grame, dintr-o substanţă, egală numeric cu greutatea ei moleculară (ex. greutatea moleculară a oxigenului fiind 32, un **m.** de oxigen reprezintă 32 g de oxigen). Sin. *moleculă-gram.*

mol[2] (HIDROTEHN.), construcţie în bazinul unui port, sub formă de dig care înaintează de la ţărm către larg, amenajată pentru a se obţine suprafeţe suplimentare de platforme şi cheiuri de acostare şi de executare a operaţiilor portuare. Uneori **m.** au şi rolul de a apăra bazinul portului de curenţi şi de valuri.

molá, judecător turc, superior cadiului, în anumite cetăţi.

molár (lat. *mola* „moară"; ANAT.), fiecare dintre ultimii trei dinţi situaţi de o parte şi de alta a celor două arcade dentare. Au o suprafaţă de masticaţie lată, cu mai mulţi tuberculi şi cu mai multe rădăcini (în medie trei). **M.** servesc la zdrobirea şi la măcinarea alimentelor. Formula dentară normală a adultului cuprinde 12 molari. Ultimul **m.** (numit popular *măsea de minte*) irupe în a doua dentiţie, inconstant şi foarte tîrziu (la 16—22 de ani). Sin. *măsea.*

Moldova, rîu (205 km), afluent pe dreapta al Siretului la Roman. Izvorăşte din Obcina Lucina (Carpaţii Orientali).

Moldova, stat feudal românesc, creat la jumătatea sec. al XIV-lea pe cursul superior al Siretului, în nord-estul Carpaţilor Orientali, din micile formaţiuni statale („ocoale", „cîmpuri", „ţinuturi"), formate în perioada feudalismului timpuriu (sec. X—XIV). Primul domn independent al statului feudal **M.** a fost Bogdan I (1359—1365). În timpul domniei acestuia şi a urmaşilor săi, între care remarcabili au fost Petru I Muşat (1374—1392) şi Alexandru cel Bun (1400—1432), s-a desăvîrşit unirea politică a formaţiunilor politice de pe teritoriul cuprins între Carpaţii Orientali, cursul inferior al Siretului, Dunăre, Marea Neagră şi Nistru. O mare dezvoltare economică, politică şi culturală a cunoscut **M.** în timpul domniei lui Ştefan cel Mare (1457—1504), care a lichidat fărîmiţarea feudală, a întărit puterea centrală şi a organizat şi a condus cu măiestrie lupta împotriva Imperiului otoman. Petru Rareş (1527—1538 şi 1541—1546) a dus o politică asemănătoare cu a lui Ştefan cel Mare, dar planurile lui au fost anihilate de trădarea marii boierimi. În 1538 **M.** a fost aservită Porţii otomane, raporturile politice transformîndu-se, treptat, într-un regim de tot mai strînsă dependenţă politică. O încercare eroică de a restabili independenţa **M.** a făcut Ioan-Vodă (1572—1574). La sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea s-a instaurat şi consolidat regimul nobiliar-boieresc, în timpul căruia s-a înăsprit regimul dominaţiei otomane. Pe plan economic, sec. XVI—XVII s-au caracterizat prin creşterea rezervei senioriale şi prin adîncirea procesului de destrămare a obştilor săteşti. În sec. al XVII-lea şi în primul deceniu al sec. al XVIII-lea sînt de remarcat domniile lui Vasile Lupu (1634—1653), care a avut preocupări de ordin cultural, şi a lui Dimitrie Cantemir (1710—1711), cărturar enciclopedist şi adept al unei domnii autoritare, care a încercat să scuture dominaţia otomană cu ajutorul Rusiei. În 1711, în **M.** s-a instaurat regimul turco-fanariot (1711—1821), perioadă de maximă exploatare turcească şi de îngustare a autonomiei politice, în care domnii erau numiţi direct de către Poarta otomană, dintre fanarioţi. Pentru a-şi asigura alianţa Austriei împotriva Rusiei, Imperiul otoman i-a cedat Bucovina (1775). În urma războiului ruso-turc din 1806—1812, Basarabia a fost încorporată în Imperiul ţarist. După pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi aceea de la Adrianopol (1829), viaţa economică a ţării s-a înviorat, **M.** fiind atrasă în circuitul comerţului mondial. Se dezvoltă meşteşugurile, comerţul şi oraşele; dominaţia economiei naturale a fost subminată şi înlăturată treptat. Creşterea rolului oraşelor a determinat manifestarea tot mai activă a burgheziei în viaţa politică. În urma mişcării revoluţionare de la 1821 din Ţara Românească, regimul turco-fanariot a fost înlăturat (1821). Între 1828 şi 1834, **M.**

a fost ocupată de armatele Rusiei ţariste, care i-a impus un statut de conducere (Regulamentul organic), identic cu cel impus Ţării Româneşti. Domnul **M.** Mihail Sturdza (1834—1848) a dus o politică de reforme, care vizau, în general, dezvoltarea capitalismului, dar a reprimat orice manifestare a ideilor de libertate, ceea ce i-a atras opoziţia boierimii mijlocii şi mici, a orăşenilor şi a tineretului intelectual. Această opoziţie s-a manifestat în Conjuraţia confederativă (1839) şi în mişcarea organizată în 1846 de „Asociaţia patriotică", cu participarea multor personalităţi progresiste, printre care şi Alexandru Ioan Cuza. În 1848 a avut loc o mişcare revoluţionară, care, lipsită de legături cu masele, a fost repede înăbuşită. În urma păcii de la Paris (1856), partea de sud a Basarabiei a fost retrocedată Moldovei. În timpul şi după războiul Crimeii (1853—1856), a luat avînt mişcarea pentru Unirea Principatelor. În 1859 s-a realizat în fapt unirea **M.** cu Ţara Românească; Principatele Unite şi-au schimbat denumirea, în 1862, în aceea de România.

Moldova Nouă, oraş raional în reg. Banat, reşedinţă de raion, situat la 4 km de Dunăre. 3 605 loc. (1964). Industrie extractivă şi de preparare a minereurilor cuprifere şi centru viticol. — *Raionul M.N.*, cu 27 355 loc. (1964). Exploatări şi preparare a minereurilor cuprifere (Moldova Nouă), exploatări de cărbuni (Bigăr şi Cozla) şi exploatări forestiere. În agricultura raionului predomină cultura cerealelor şi a plantelor industriale şi creşterea animalelor.

„Moldova roşie", gazetă ilegală, organ al Comitetului regional din Moldova al Partidului Comunist din România. A apărut la Iaşi, în 1935 şi apoi în 1940—1941.

Moldovan, Roman (n. 1911), economist român, membru corespondent al Academiei R.P.R., profesor universitar. Are lucrări privind istoria economiei naţionale, sociologia concretă, calculul economic al indicatorilor utilizaţi în caracterizarea de ansamblu şi planificarea economiei naţionale. Op. pr. „Formarea şi mişcarea capitalurilor în România" (1940), „Mişcarea preţurilor principalelor produse agricole de origine vegetală în perioada 1922—1940" (1942), „Conducerea planificată a economiei naţionale în R.P.R." (1959), „Dezvoltarea economică a României 1944—1964" (în colaborare), „Industria României 1944—1964" (în colaborare).

Moldovanu, Corneliu (1883—1952), scriitor român. S-a născut la Bîrlad. A debutat cu poeme eroice, compuse în spirit semănătorist („Flăcări", 1907), şi cu o remarcabilă traducere în versuri a „Cîntării cîntărilor" (1908). A cîntat, de asemenea, în poezii de ţinută clasicizantă dragostea şi natura („Cetatea soarelui şi alte poeme", 1910). Ca prozator, a evocat momente tragice din primul război mondial (volumul de nuvele „Majestatea morţii", 1919) şi a satirizat moravurile burgheziei (romanul „Purgatoriul", 2 vol., 1922). A scris şi critică dramatică.

Moldoveanul, vîrf în partea centrală a Munţilor Făgăraşului (2 543 m), cel mai înalt din Carpaţii româneşti.

moldoveneásca, dans popular românesc în măsura de 2/4 sau 4/4, cu un ritm vioi. **M.** se execută în cerc închis, care uneori se desface în cercuri mai mici, în linie desfăşurată sau în perechi. Caracteristica dansului constă în schimbarea neaşteptată a direcţiei mişcării dansatorilor şi în strigăturile care marchează punctul culminant al fiecărei figuri.

Moldoviţa, riu (51,6 km), afluent pe stînga al Moldovei, la Vama. Izvorăşte din Obcina Feredeului (Carpaţii Orientali).

Moldoviţa, comună în raionul Cîmpulung, reg. Suceava, situată pe valea rîului cu acelaşi nume. 4 950 loc. (1964). Centru al industriei lemnului (cherestea).

molecúlă (CHIM.), sistem material format din mai mulţi atomi, identici (substanţe simple) sau diferiţi (substanţe compuse), reprezentînd cea mai mică parte dintr-o substanţă, în care se mai regăsesc proprietăţile chimice şi compoziţia procentuală a substanţei respective. În moleculă, atomii sînt legaţi între ei cu ajutorul legăturilor chimice. **M.** substanţelor simple (elementelor) care, în condiţii normale, se găsesc în stare gazoasă sînt biatomice (ex. oxigenul, O_2, hidrogenul, H_2, clorul, Cl_2 etc.); excepţie fac gazele inerte, care au **m.** monoatomică (ex. heliul, *He*, neonul, *Ne* etc.). Substanţele gazoase compuse pot avea **m.** formată din mai mulţi atomi (ex. amoniacul, NH_3, fluorura de sulf, SF_6 etc.). În cazul substanţelor gazoase, interacţiunea dintre molecule (forţele intermoleculare) este mult mai mică faţă de forţele din interiorul moleculei (forţele intramoleculare); de aceea **m.** poate fi studiată cel mai bine în stare gazoasă. La substanţele lichide şi solide, interacţiunea dintre molecule este mult mai puternică, ceea ce duce uneori la modificarea moleculelor. În **m.** în care legătura chimică dintre atomi este covalentă, centrul de greutate al sarcinilor electrice pozitive coincide cu cel al sarcinilor negative: **m.** este nepolară. În **m.** în care electronii de legătură nu se repartizează uniform între atomii componenţi, centrele sarcinilor pozitive şi negative se găsesc în două puncte diferite şi deci **m.** se comportă din punct de vedere electric ca un dipol: **m.** este polară. Acest tip de **m.** fac trecerea între substanţele cu legătură covalentă şi cele cu legătură ionică. Pentru stabilirea structurii unei **m.**, este necesară determinarea lungimii legăturilor atomice, a unghiurilor dintre ele şi a aranjării lor spaţiale. În cazul combinaţiilor saline, care sînt formate din ioni, coeziunea moleculelor în substanţa solidă, lichidă, respectiv gazoasă este datorată atracţiilor electrostatice dintre ionii de sarcini opuse şi noţiunea de moleculă îşi pierde sensul. Dimensiunile **m.** obişnuite sînt de ordinul cîtorva angströmi. Unele substanţe sînt formate din **m.** cu dimensiuni foarte mari (macromolecule). **M.** se reprezintă simbolic prin formule chimice.

moleculă-gram (CHIM.) v. **mol**[1].

Moleschott *[móleshot]*, Jakob (1822—1893), fiziolog german de origine olandeză, reprezentant al materialismului vulgar. **M.** a căutat să dezvăluie implicaţiile materialiste şi ateiste ale descoperirilor ştiinţelor naturii din vremea sa, dar a expus materialismul într-o formă plată, simplistă. El afirma, de pildă, că concepţiile oamenilor sînt condiţionate de felul hranei lor.

moletáre (TEHN.) v. **randalinare**.

molétă 1. (IND. EXTR.) Roată de cablu, cu diametru mare, folosită pentru ghidare (în instalaţiile de extracţie) şi pentru întoarcerea sau întinderea cablurilor funiculare (în instalaţiile de transport). **2.** (TEHN.) V. *randalină*.

molháş (GEOGR.) v. **tinov**.

molibdén (CHIM.), *Mo*. Element cu nr. at. 42; gr. at. 95,95; gr. sp. 10,2; p.t. 2 620°C; p.f. circa 3 700°C. Se găseşte în natură sub formă de sulfură (molibdenit) şi de molibdaţi. Se obţine din molibdenit (după o prealabilă concentrare prin flotaţie), fie prin prăjire oxidantă, fie prin topire oxidantă cu carbonat de sodiu şi reducerea trioxidului de **m.** (rezultat în faza finală) cu cărbune sau cu hidrogen în cuptor electric. În stare compactă, **m.** este un metal alb-cenuşiu, lucios şi maleabil. Este rezistent la rece faţă de oxigen şi acizi, cu excepţia acidului azotic; la cald, se oxidează uşor. Formează combinaţii în mai multe trepte de valenţă (2, 3, 4, 5, 6), cea mai stabilă fiind starea hexavalentă. **M.** se utilizează în cantităţi mari la fabricarea oţelurilor speciale, rezistente la rupere, cu proprietăţi anticorozive etc.

molibdenít (MINER.), sulfură naturală de molibden *(MoS_2)*, cristalizată în sistemul hexagonal. Apare în cristale izolate sau grupate în rozete şi în mase fibroase sau solzoase, avînd culoarea plumburie. Se întîlneşte în filoane hidrotermale, volburi şi skarne; reprezintă unica sursă de extragere a molibdenului. În R.P.R. se găseşte la Băiţa Bihorului (reg. Crişana), la Săvîrşin şi Oraviţa (reg. Banat) şi Cerbia (reg. Hunedoara).

molíd *(Picea excelsa)*, arbore din familia pinaceelor, înalt pînă la 50 m, cu coroana piramidală, tulpina dreaptă şi frunze aciforme. În ţara noastră este foarte răspîndit în munţii Carpaţi, unde formează păduri întinse, curate sau în amestec cu bradul şi cu fagul. Lemnul

Molid

de **m.** este întrebuinţat în construcţii, la fabricarea celulozei şi a unor instrumente muzicale. Din scoarţă se extrage tanin, folosit în tăbăcărie. Se numeşte şi *molift*.

mólie (ZOOL.), denumire dată unor fluturi mici, ale căror larve atacă diferite produse animale sau vegetale (ex. **m.** făinii, **m.** porumbului, **m.** merelor, **m.** sfeclei, **m.** de haine). — *M. zidurilor (Oniscus)*, gen de izopod terestru lung de circa 5 mm, cu corpul oval-alungit, colorat în cenuşiu murdar; are şapte perechi de picioare. Trăieşte în locuri umede şi întunecoase.

Molière *[moliér]* (pseudonimul lui *Jean-Baptiste Poquelin*) (1622—1673), comediograf clasic francez, unul dintre cei mai mari dramaturgi ai literaturii universale. S-a născut la Paris, ca fiu al unui tapiţer aflat în slujba regelui Ludovic al XIV-lea. După ce obţine licenţa în drept, se dedică teatrului. În 1643 întemeiază o asociaţie teatrală („Ilustrul teatru"), cu care colindă întreaga Franţă vreme de 15 ani. În 1658 se stabileşte la Paris, unde, în 1665, formaţia sa devine „trupă a regelui". Experienţa de viaţă dobîndită în turnee şi aceea teatrală acumulată ca regizor şi ca actor au exercitat o fertilă influenţă asupra vocaţiei şi asupra orientării sale, făcîndu-l să înţeleagă, printre cei dintîi în epocă, axioma că teatrul e menit să fie o şcoală a moravurilor, o tribună de dezbatere a problemelor actualităţii, o oglindă critică a societăţii. **M.** este autorul a 33 de comedii, în versuri sau proză, majoritatea capodopere ale genului, puse în scenă de el însuşi. A debutat ca dramaturg cu piese de intrigă, compuse după model italian („Nechibzuitul", 1655; „Dragoste cu toane", 1656). Textelor scrise pentru curte (farse-balet, comedii-balet, gen de spectacol creat de el), **M.** le adaugă piese cu conţinut satiric, inaugurînd critica de moravuri în teatrul clasic francez. El a ridiculizat parazitismul, corupţia şi pedantismul nobilimii („Preţioasele ridicole", 1659; „Don Juan", 1665; „Mizantropul", 1666), ipocrizia religioasă („Tartuffe", 1669), lăcomia de bani a burgheziei („Avarul", 1668), setea ei de parvenire („Burghezul gentilom", 1670), concepţiile ei despre căsătorie, educaţie şi familie („Şcoala bărbaţilor", 1661; „Şcoala nevestelor", 1662; „George Dandin", 1668; „Femeile savante", 1672), ignoranţa şi şarlatania medicilor vremii („Doctor fără voie", 1666; „Bolnavul închipuit", 1673), viaţa frivolă de la curte (comedia mitologică „Amphitryon", 1668) ş.a. Paralel şi uneori prin contrast, înfăţişează cu simpatie, în aceleaşi piese sau în altele (ex. „Vicleniile lui Scapin", 1672), figuri de oameni din popor, valeţi, slujnice şi ţărani înzestraţi cu inteligenţă şi cu bun-simţ. **M.** este creatorul unei galerii de tipuri nemuritoare, devenite etalon caracterologic: Harpagon (avarul), Tartuffe (ipocritul), Don Juan (seducătorul), George Dandin (soţul înşelat), Sganarelle (poltronul), domnul Jourdain (parvenitul) ş.a. „Zugrăvind după natură", cum mărturisea el însuşi, abordînd o problematică la ordinea zilei, variată ca substanţă, individualizîndu-şi puternic personajele şi scoţînd pasiunile din schemele „eternului uman", **M.** depăşeşte limitele

esteticii clasiciste. Diversitatea tematică şi tipologică conferă operei lui **M.** calitatea unui revelator tablou realist al societăţii franceze în sec. al XVII-lea. Problematica pieselor sale are adesea un substrat tragic, aşa cum tragic

Molière

e şi destinul unora dintre personajele sale. Dezvăluind vicii devorante, **M.** scoate însă efecte comice fie prin contrast, fie prin situaţii, gesturi sau limbaj. De obicei, comicul molieresc provine din contradicţia flagrantă dintre posibilitate şi realitate, dintre esenţă şi aparenţă, dintre ceea ce sînt şi ceea ce vor să pară eroi ca: Harpagon, George Dandin sau preţioasele ridicole. Pentru a obţine efectele dorite, **M.** îngroaşă pînă la caricatură liniile caracterologice, subordonînd studiului psihologic acţiunea piesei. De aceea, spre deosebire de predecesori, nu dă importanţă primordială nici intrigii propriu-zise (subiectul e cîteodată împrumutat, ca schemă, de la alţi autori), nici deznodămîntului, ci comportării personajelor potrivit logicii lor interioare. **M.** încalcă normele rigide ale clasicismului şi prin limba folosită în comediile sale, preferînd expresia frustă, colorată, bogată în locuţiuni şi în proverbe, caracteristică vorbirii populare, pariziene sau provinciale. Ca om de teatru, **M.** este printre cei dintîi directori de scenă care promovează o regie realistă, un joc firesc şi o rostire naturală a replicilor. Puternica personalitate artistică a lui **M.** şi originalitatea viziunii sale realiste au produs un profund reviriment în dramaturgia şi în teatrul epocii, exercitînd o influenţă considerabilă asupra lor. În România, înrîurirea lui **M.** se face simţită în scrierile lui C. Faca şi, parţial, în ale lui V. Alecsandri şi B. Delavrancea. Primul spectacol cu o piesă a lui **M.** în limba română a avut loc în 1818, cu „Avarul" în versiunea lui L. Erdeli. De atunci, majoritatea comediilor lui **M.** au fost tălmăcite şi reprezentate în româneşte. Printre traducători se numără I. Heliade-Rădulescu, C. Negruzzi, I. Ghica, G. Sion şi Tudor Arghezi.

molitvélnic, carte de ritual în biserica ortodoxă, cuprinzînd rînduiala aşa-numitelor „şapte taine".

Mollet *[molé]*, Guy (n. 1905), secretar general al Partidului socialist francez (din 1946). Vicepreşedinte al Internaţionalei socialiste (din 1953). A fost de mai multe ori ministru, iar în 1956—1957 preşedinte al Consiliului de Miniştri.

Mollier *[molié]*, Richard (1863—1935), inginer şi fizician german, specialist în termotehnică. A stabilit ecuaţia adiabatei şi ecuaţia de stare pentru abur supraîncălzit, a elaborat diagrama entalpie-entropie (*i-s*), frecvent utilizată în calculul turbinelor cu abur, şi a întocmit tabelele proprietăţilor termodinamice pentru abur.

Molnar-Piuariu, Ioan (1749—1815), primul medic titrat român. A fost profesor de oftalmologie la Şcoala medico-chirurgicală din Cluj. A publicat cea dintîi gramatică româno-germană, o retorică, o istorie universală, un dicţionar român-german. Împreună cu alţi cărturari români a încercat să înfiinţeze în Transilvania o „Societate filosoficească română" şi o gazetă (nerealizate din cauza opoziţiei guvernului din Viena). Lui i se datoreşte prima publicaţie ştiinţifică medicală: „Sfătuire către studenţii în chirurgie" (1793). În timpul răscoalei lui Horia, **M.-P.** a avut un rol negativ, îndemnînd pe răsculaţi să accepte un armistiţiu. A colaborat la *Supplex libellus Valachorum*. Op. pr.: „Deutsch - Wallachische Sprachlehre" (1788), „Paraenesis ad auditores chirurgiae" (1793), „Retorica" (1798).

Molnár, Ferenc (1878—1952), scriitor ungur. În timpul regimului horthyst a emigrat în S.U.A. S-a făcut cunoscut în toată lumea prin romanul „Băieţii din strada Pál" (1907, trad. rom.), consacrat vieţii copiilor dintr-un cartier din Budapestă. Dintre numeroasele sale piese de teatru, remarcabile prin arhitectura lor compoziţională şi prin strălucirea replicilor („Lupul", 1912; „Teatru în castel", 1927 ş.a.), se distinge drama „Liliom" (1909), în care este înfăţişată setea umană de fericire.

Molnar, Iosif (n. 1907), grafician român. Profesor la Institutul de arte plastice „N. Grigorescu" din Bucureşti. S-a afirmat mai ales în domeniul afişului, stilul său fiind caracterizat prin concepţia clară, concentrată, prin coloritul viu şi armonios pus în slujba unor metafore plastice, întotdeauna inedite („Arta populară românească", 1957; „15 ani de la Eliberare", 1959; „Festivalul internaţional Chopin", 1959; „Trebuie să visăm", 1961). Molnar a lucrat şi ilustraţii de carte pentru opere de Arnold Zweig, Ernest Hemingway, A. A. Fadeev, Marcel Breslaşu ş.a.

Moloh (semitic *melek* „rege"), divinitate feniciană care personifică soarele şi focul. I se aduceau jertfe omeneşti, îndeosebi copii şi sclavi. Numele lui **M.** a devenit simbolul oricăror forţe oarbe nesăţioase care cer mereu noi şi noi jertfe.

molón (CONSTR.), bloc de piatră naturală folosit la executarea unor zidării; este prelucrat pe faţa sau pe feţele vizibile, iar cele laterale sînt cioplite sau tăiate pentru a putea fi aşezat orizontal.

Moltke, Helmuth (1800—1891), feldmareşal, teoretician şi istoric militar german, ideolog al iuncherimii prusace, colaborator apropiat al lui Bismarck. În 1857 a devenit şeful statului-major al armatei prusiene. Concepţia sa strategică, bazată pe îmbinarea principiilor lui Napoleon Bonaparte cu cele ale lui Frederic al II-lea, a condus armatele prusiene la victoriile asupra Dane-

marcii (1864), Austriei (1866) și Franței (1870—1871).

Moluce (Maluku), *Insulele* ~, arhipelag în Indonezia, cuprins între insulele Sulawesi (Celebes) și Irian (Noua Guinee). Suprafața: 83 675 km². Populația: circa 800 000 loc. Principalul oraș: *Amboina*. Cele mai importante insule sînt Halmahera, Seram și Buru. Relief muntos, cu înălțimi pînă la 3 000 m. Cutremure frecvente. Climă ecuatorială. Insulele sînt în general împădurite. Se cultivă orez, cocotieri, ananas, cuișoare, piper.

molúște (ZOOL.), încrengătură de animale nevertebrate caracterizate prin corpul moale, nesegmentat, învelit într-o răsfrîngere a tegumentului de pe fața dorsală *(manta)*; între manta și corp se găsește *cavitatea paleală*, în care se află aparatul respirator, orificiile genitale și excretoare și anusul. Mantaua secretă o cochilie calcaroasă, uneori căptușită cu sidef, de forme și dimensiuni variate. **M.** posedă un picior musculos, diferit ca înfățișare, adaptat la felul de viață al fiecărei clase de **m.** Se reproduc numai pe cale sexuată; unele **m.** sînt hermafrodite. Se cunosc peste 100 000 de specii de **m.**, răspîndite atît pe uscat cît și în ape (mai ales în mări). Din încrengătura **m.** fac parte amfineurienii, gasteropodele, scafopodele, lamelibranhiatele și cefalopodele.

Mombasa, oraș în Africa, în sud-estul Keniei, situat pe o mică insulă aflată la circa 800 m de țărm, legată de continent printr-un pod. 178 000 loc. (1962). Mare port și centru comercial, prin care se exportă bumbac, cafea, ceai, sisal și alte produse agricole din Kenia, Uganda și Tanzania nord-estică. Aeroport. Întreprinderi ale industriei ușoare și alimentare.

moménț[1], specie a genului epic, inițiată în literatura română de I.L. Caragiale, prin care este surprins un instantaneu semnificativ din viața cotidiană.

moménț[2] (FIZ.), mărime care caracterizează localizarea sau repartiția spațială a unei alte mărimi (masă, forță, impuls, sarcină electrică etc.), definită prin produsul dintre valorile mărimii date și una sau mai multe distanțe în raport cu un punct, o axă sau un plan. — *M. al unei forțe* (în raport cu un punct), moment egal cu produsul dintre forță și brațul forței (distanța de la punct la linia de acțiune a forței); este o măsură a acțiunii de rotație sau de îndoire produsă de forță. — *M. al unui cuplu de forțe*, moment egal cu produsul dintre mărimea forțelor și distanța dintre liniile lor de acțiune. — *M. cinetic* (sau *unghiular*), moment egal cu produsul dintre cantitatea de mișcare a unui punct material și distanța acestuia pînă la punctul sau axa de referință. — *M. de inerție*, moment egal cu produsul dintre masa unui punct material și pătratul distanței pînă la punctul *(m. de i. polar)* sau axa *(m. de i. axial)* de referință. *M. de i.* al unui corp se obține însumînd momentele de inerție ale elementelor materiale constitutive; el este o măsură a inerției corpurilor în mișcarea de rotație, avînd același rol pe care îl are masa corpurilor în mișcarea de translație. — *M. dipolar*, moment egal cu produsul dintre mărimea sarcinilor unui dipol electric *(m. electric)* sau magnetic *(m. magnetic)* și distanța dintre sarcini. Asupra unui dipol electric sau magnetic, aflat într-un cîmp de aceeași natură, acționează un cuplu de forțe al cărui moment este proporțional cu produsul dintre intensitatea cîmpului și momentul dipolar. — *M. static*, moment egal cu produsul dintre masa unui punct material și distanța acestuia pînă la punctul, axa sau planul de referință. — (REZ. MAT.) *M. încovoietor* (sau *de încovoiere*), efort în secțiunea transversală a unui corp, care provoacă solicitarea de încovoiere a acestuia. Se determină fie drept componenta, în planul secțiunii, a sumei momentelor forțelor aplicate asupra corpului, de o parte sau de alta a secțiunii, fie drept suma vectorială a momentelor forțelor interioare din secțiune față de axa neutră. — *Momentul maxim maximorum*, valoarea momentului încovoietor în secțiunea cea mai solicitată a unei grinzi, produs de un convoi de sarcini mobile care se găsește în poziția corespunzătoare încărcării maxime a grinzii. — *Momentul capabil*, valoarea maximă a momentului încovoietor pe care îl poate suporta un corp solicitat la încovoiere fără a se depăși rezistența admisibilă a materialului. — *M. de răsucire*, efort care provoacă solicitarea de răsucire a unui corp. Reprezintă componenta, după direcția normală la secțiune, a sumei momentelor forțelor aplicate corpului studiat la dreapta sau la stînga secțiunii sau momentul rezultant al forțelor interioare din secțiune față de normala trecînd prin centrul de greutate al secțiunii.

moment critic (STATIST.), momentul (ora zero dintr-o zi a unei luni și a unui an dat) la care se referă datele culese prin observarea statistică (ex. **m.c.** al recensămîntului populației R.P.R. din 1956 a fost ora 0 dintre 20 și 21 februarie). Stabilirea **m.c.** este impusă de necesitatea de a evita omisiunile de la înregistrare sau înregistrările repetate pe care le-ar putea provoca evoluția unităților colectivității cercetate în perioada cît durează înregistrarea.

Mommsen */mómzən/*, Theodor (1817—1903), istoric german. A fost profesor universitar. Exponent al burgheziei liberale, s-a manifestat în activitatea politică ca un adversar al lui Bismarck. A fost unul dintre primii istorici care au folosit, cu spirit de discernămînt, datele epigrafice și istoria dreptului și a economiei. Dar opera sa principală, „Istoria Romei", bazată pe teoria ciclului istoric, este subiectivistă, actualizînd în mod anacronic caracterul relațiilor economice și politice din Roma antică și idealizînd, în spiritul năzuințelor burgheziei liberale germane, așa-zisa monarhie democratică instituită de Cezar. Sub conducerea lui Mommsen au apărut 12 volume din „Corpus inscriptiorum latinarum". Premiul Nobel pentru literatură (1902).

Momper, Joos sau Josse de (1564—1635), pictor peisagist flamand. A pictat peisaje compuse, din care se desprinde adesea o impresie de fantastic. Muzeul Brukenthal posedă două lucrări executate de fiul său, *M. Joos al II-lea*: „Coasta mării după furtună" şi „Peisaj de iarnă cu un sat".

Momolo, sală de teatru în vechiul Bucureşti (situată în dreptul actualei intersecţii a străzilor Academiei şi Edgar Quinet). Localul a luat numele celui care-l amenajase. Prin analogie cu denumirea Teatrului cel mare (1852), teatrul **M.** a căpătat denumirea de Teatrul cel mic sau Teatrul vechi; a funcţionat pînă în 1853. Aici au avut loc spectacolele trupei de amatori a lui C. Caragiale.

mon(o)- (gr. *monos* „singur, unul"), element de compunere avînd sensul de „unul singur", „unic" (ex. *monarhie, monocultură, monolog, monosilabic*).

Monaco, mic principat european situat pe Coasta de Azur, la poalele Alpilor Maritimi (înconjurat de teritoriul Franţei). Suprafaţa: 1,49 km². Populaţia: 23 500 loc. (1963), formată din modegasci, francezi, italieni. Limba oficială: franceza. Este format din oraşele Monaco, Monte-Carlo, La Condamine, importante staţiuni climatice, care atrag un mare număr de vilegiaturişti străini. Cea mai mare parte a populaţiei lucrează pentru deservirea acestora. Altă sursă de venituri o formează casele de joc, în special Cazinoul de la Monte-Carlo. Industrie alimentară şi a tutunului, textilă, chimică, artizanat. **M.** e cunoscut şi prin emisiunea de mărci poştale. Este un important centru de studii oceanografice (Institutul de oceanografie, Biroul oceanografic internaţional, un cunoscut muzeu oceanografic). — *Istoric.* La sfîrşitul sec. al XIII-lea, **M.** a devenit posesiune a familiei feudale genoveze Grimaldi. Ulterior a fost, rînd pe rînd, sub protectorat spaniol, francez, piemontez şi din nou francez. Prin alipirea la Franţa a oraşelor Menton, Roquebrune (1848) şi Nisa (1860), teritoriul **M.** s-a redus la cel de astăzi. Este un

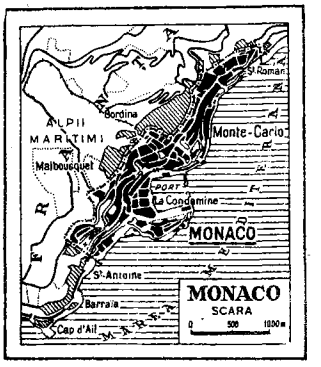

principat ereditar constituţional sub „protecţia prietenească" a Franţei (conform tratatului din 1918). Potrivit Constituţiei din 1962, puterea prinţului a fost întrucîtva îngrădită; organul parlamentar este Consiliul Naţional, ales pe cinci ani.

monádă (gr. *monas* „unitate"; FILOZ.), termen care desemnează la diverşi filozofi (Pitagora, Nicolaus Cusanus, Bruno ş.a.) unităţile simple, materiale sau spirituale, din care ar fi alcătuită lumea. A devenit cunoscut mai ales datorită lui Leibniz, în filozofia căruia **m.** sînt substanţe spirituale individuale, înzestrate cu o forţă activă, independente unele de altele şi care oglindesc întregul univers. Concordanţa dintre ele s-ar datora unei „armonii prestabilite", instituită de **m.** supremă (dumnezeu).

monadnóck (GEOGR.), munte izolat în cadrul unui relief coborît. Reprezintă un martor de eroziune, alcătuit din roci mai dure, care se detaşează dintr-un relief peneplenizat.

monarhíe (gr. *monos* „singur" şi *arche* „conducere") **1.** Formă de guvernare în care o singură persoană, monarhul, fără a răspunde pentru actele sale, conduce statul, puterea transmiţîndu-se, de obicei, pe cale ereditară. **M.** a avut în diferite perioade istorice mai multe forme: a) **m.** sclavagistă, care a cunoscut în special formele despotismului nelimitat sau ale teocraţiei; b) **m.** feudală, care a căpătat forma caracteristică a absolutismului, statul fiind personificat printr-un monarh cu puteri nelimitate; c) **m.** burgheză, cu caracter constituţional, în care prerogativele monarhului sînt consacrate prin constituţie. În România, **m.** a fost înlăturată de revoluţia populară la 30 decembrie 1947. **2.** Stat organizat pe o bază monarhică.

Monastir v. **Bitolia.**

monazít (MINER.), fosfat natural de ceriu, toriu şi alte pămînturi rare. Cristalizează în sistemul monoclinic şi are culoarea galben-brună, roşie sau cafenie, rareori verde. Se întîlneşte în pegmatite, granite şi gnaise, rareori în filoane hidrotermale. Se exploatează mai ales din nisipuri marine şi se utilizează pentru extragerea pămînturilor rare şi a toriului.

„Monde" *[mōd] („Le ~")*, cotidian de seară francez. Apare la Paris, din 1944. Este exponentul aripii liberale a marii burghezii franceze.

Mondrian, Piet (1872—1944), pictor şi teoretician de artă olandez, fondatorul curentului abstracţionist cunoscut sub numele de „neoplasticism" şi, alături de Theo van Doesburg, al revistei „De Stijl" („Stilul"). Printre operele sale se numără „Compoziţie în roşu, galben şi albastru într-un pătrat", „Compoziţie oralǎ" etc., realizate, în genere, din intersecţii în unghiuri drepte, de linii şi suprafeţe.

Moneasa, staţiune balneoclimatică în raionul Gurahonţ, reg. Crişana, situată la poalele Munţilor Codrului, la altitudinea de 280 m. Izvoare termale cu ape bicarbonatate, calcice, magneziene şi sodice. Instalaţii pentru băi calde şi reci.

monédă, semn bănesc (cu formă, greutate şi titlu stabilite), confecţionat din metal (aur, argint, aramă etc.), apărut din funcţia banilor ca mijloc de circulaţie. La început, aurul-bani circula sub formă de lingouri. În aceste condiţii, efectuarea schimbului întîmpina o serie de dificultăţi, deoarece trebuiau verificate de fiecare dată calitatea şi greutatea metalului. În urma celei de-a treia mari diviziuni sociale a muncii, o dată cu dezvoltarea comerţului, marii negustori au început să marcheze lingourile şi prin aceasta să certifice greutatea şi calitatea conţinutu-

lui lor în aur. Mai tîrziu s-a trecut la baterea **m.**, care a fost, probabil, inventată în mod independent în statul antic Lidia sau în insulele Egee şi în China înainte de sec. al VII-lea î.e.n. În Roma antică, monedele se confecţionau în templul zeiţei Iuno Moneta, de unde numele de **m.** Folosirea **m.** pe teritoriul ţării noastre este semnalată încă din sec. al VI-lea î.e.n. Au existat diferite forme ale **m.**, dintre care s-a impus cea de formă rotundă, de disc cu avers, revers şi margine. În procesul circulaţiei banilor, ca urmare a uzurii şi pierderii unei părţi din greutatea monedei care circulă şi a falsificării lor, a avut loc separarea valorii nominale a **m.** de conţinutul ei în aur. Astfel, funcţia banilor ca mijloc de circulaţie a început să fie îndeplinită de **m.** care nu au valoarea înscrisă pe ele. S-a trecut la baterea **m.** din alte metale, a căror valoare era mult mai mică decît cea înscrisă pe ea. Astfel **m.** a devenit tot mai mult semn al valorii, semn bănesc. Aceasta a permis apoi înlocuirea **m.** metalice cu bani de hîrtie, care nu au valoare, nu sînt convertibili în aur şi sînt emişi de stat cu curs forţat. În zilele noastre, cea mai mare parte a schimburilor economice se face cu ajutorul unor instrumente şi metode perfecţionate (operaţii în cont, compensări, cecuri, trate etc.). Pentru operaţiile mărunte se foloseşte *m. divizionară*. V. şi numismatică; bani. — *M. divizionară* (sau *de bilon*), monedă destinată nevoilor schimbului de valori mici, confecţionată din metale (aliaje) inferioare metalului luat ca etalon monetar, în mai multe subdiviziuni, reprezentînd multiplii unei fracţiuni a unităţii băneşti legale (ex. **m.** de 10 bani reprezintă a zecea parte din 1 leu). — *M. universală*, banii care mijlocesc circulaţia mărfurilor şi lichidarea obligaţiilor economice, financiare pe plan internaţional (cumpărări, împrumuturi, despăgubiri etc.) În prezent, rolul de *m.u.* îl îndeplineşte aurul, sub formă de lingouri, cu o anumită greutate, formă şi titlu. Între

DENUMIRILE UNITĂŢILOR MONETARE ALE

Denumirea unităţii monetare	Împărţită în: (monedă divizionară)	Statul în care circulă
1	2	3
Afghani	100 pul	Afganistan
Baht (Tical)	100 satang	Tailanda
Balboa	100 centesimos	Panama
Bolivar	100 centimos	Venezuela
Colon	100 centimos	Costa Rica
Colon	100 centavos	Salvador
Cordoba	100 centavos	Nicaragua
Coroana cehă	100 heller	Cehoslovacia
Coroana daneză	100 öre	Danemarca
Coroana islandeză	100 aurar	Islanda
Coroana norvegiană	100 öre	Norvegia
Coroana suedeză	100 öre	Suedia
Cruzeiro	100 centavos	Brazilia
Dolar canadian	100 cenţi	Canada
Dolar etiopian	100 cenţi	Etiopia
Dolarul Indiilor occidentale	100 cenţi	Trinidad-Tobago
Dolar liberian	100 cenţi	Liberia
Dolar malaiezian	100 cenţi	Malayezia
Dolar S.U.A.	100 cenţi	S.U.A.
Dong V.N.		R.D. Vietnam
Dinar	100 centime	Algeria
Dinar	100 para	Iugoslavia
Dinar iordanian	100 fil	Iordania
Dinar irakian	20 dirham	Irak
Dinar tunisian	1000 miimi	Tunisia
Dirham	100 franci marocani	Maroc
Drahma	100 lepta	Grecia
Escudo	100 centavos	Portugalia
Escudo chilian	100 centesimos	Chile
Florin (gulden)	100 cenţi	Olanda
Forint	100 filler	Ungaria
Franc	100 centime	Franţa
Franc belgian	100 centime	Belgia
Franc CFA	100 centime	Republica Africa Centrală, Burundi, Camerun, Ciad, Congo (Brazzaville), Coasta de Fildeş, Dahomey, Gabon, Republica Malgaşă, Mauritania, Niger, Senegal, Togo, Volta Superioară
Franc congolez	100 centime	Congo (Léopoldville)
Franc elveţian	100 centime	Elveţia, Liechtenstein
Franc guineean	100 centime	Guineea
Franc luxemburghez	100 centime	Luxemburg
Franc malian	100 centime	Mali
Franc ruandez	100 centime	Ruanda
Guarani	100 centimos	Paraguay
Kip	100 at	Laos
Kyat	100 pyas	Birmania
Lek	100 quintar	Albania
Leone	100 cenţi	Sierra Leone
Leu	100 bani	România
Leva	100 stotinki	Bulgaria

DIFERITELOR ŢĂRI ŞI SUBDIVIZIUNILE LOR*

Denumirea unităţii monetare	Împărţită în: (monedă divizionară)	Statul în care circulă
1	2	3
Lira sterlină	20 shillingi;	Marea Britanie
Lira (corespunzătoare lirei sterline) cu denumirea după numele statului respectiv	20 shillingi; 1 sh. = 12 pence	Australia, Gambia, Ghana, Irlanda, Jamaica, Libia, Malawi, Malta, Nigeria, Noua Zeelandă, Zambia
Lira cipriotă	1000 miimi	Cipru
Lira egipteană	100 piaştri	Republica Arabă Unită
Lira israeliană	100 agorot	Israel
Lira italiană	100 centesimi	Italia, San Marino, Vatican
Lira libaneză	100 piaştri	Liban
Lira siriană	100 piaştri	Siria
Lira sudaneză	100 piaştri	Sudan
Lira turcească	100 kurus	Turcia
Marca finlandeză	100 pennia	Finlanda
Marca germană**	100 pfennig	Republica Democrată Germană, Republica Federală Germană
Peseta	100 centimos	Spania
Peso**	100 centavos	Bolivia, Argentina, Columbia, Cuba, Republica Dominicană, Filipine, Mexic
Peso uruguaian	100 centesimos	Uruguay
Piastru vietnamez	100 cenţi	Vietnamul de Sud
Quetzal	100 centavos	Guatemala
Rand	100 cenţi	Republica Sud-Africană
Rial	100 dinari	Iran
Riel	100 sen	Cambodgia
Riyal	100 halala	Arabia Saudită
Rubla	100 kopeici	U.R.S.S.
Rupia	100 paise	India
Rupia singaleză	100 cenţi	Ceylon
Rupiah	100 sen	Indonezia
Rupia nepaleză		Nepal
Rupia pachistaneză	100 paisa	Pakistan
Sol	100 centavos	Peru
Sucre	100 centavos	Ecuador
Schilling	100 groschen	Austria
Shilling est-african	100 cenţi	Kenia, Tanzania, Uganda
Shilling somalian	100 cenţi	Somalia
Talerul Maria Tereza şi rialul		Yemen
Tughrik	100 mongo	R.P. Mongolă
Won**	100 şon	R.P.D. Coreeană, Coreea de Sud
Yen	100 sen	Japonia
Yuan	10 tsyao = 100 fyng	Republica Populară Chineză
Zlot	100 groszy	Polonia

* în aprilie 1965.
** cu definiţii legale diferite.

ţările socialiste nu se foloseşte nemijlocit aurul, ci schimburile se fac pe bază de *cliring* bilateral şi multilateral. — *M. de calcul*, unitatea de măsură valorică a drepturilor şi obligaţiilor reciproce rezultate din schimbul de mărfuri, servicii etc. dintre două sau mai multe părţi. Cei interesaţi aleg ca *m. de c.* un etalon monetar în vigoare sau o anumită cantitate de metal preţios. În Moldova şi Muntenia, leul a fost folosit mult timp ca *m. de c.* înainte de a deveni monedă naţională. *M. de c.* este folosită mai ales în relaţiile internaţionale, datorită caracterului ei relativ stabil şi faptului că este sustrasă influenţelor directe provocate de variaţiile de curs ale diferitelor monede naţionale.

monéră (BIOL.), nume dat de biologul E. Haeckel unor protozoare ipotetice, punte de legătură între materia vie şi cea nevie. Ipoteza lui Haeckel despre **m.** are astăzi numai o valoare istorică, dar, la timpul său, ea a contribuit la progresul concepţiei evoluţioniste.

Monet *[moné]*, Claude (1840 — 1926), pictor francez, unul dintre promotorii impresionismului, curent care a primit numele după titlul unui peisaj al său: „Impresie, răsărit de soare" (1874). A pictat scene de gen, peisaje, naturi moarte şi portrete. Înrîurit, la începutul activităţii sale, de Courbet şi Manet, **M.** a cunoscut în 1870, la Londra, pictura lui Turner, iar la Paris stampa policromă japoneză. Sub influenţa lui Eugène Boudin şi J.B. Jongkind, s-a orientat spre o pictură antiacademistă, de o excepţională intensitate luminoasă. Pentru **M.**, conţinutul de sentimente şi de idei devine cu vremea indiferent, constituind pretext şi suport pentru jocurile de culori-lumină. Din cauza fragmentării trăsăturilor de penel şi a accentului pus pe redarea atmosferei luminoase, formele îşi pierd consistenţa în favoarea unor ceţuri luminoase, vaporoase şi feerice care le estompează contururile. În ciclul picturilor care reprezintă bazine cu nuferi, viziunea şi tehnica sa picturală anunţă însă, prin indiferenţa faţă de

concretul realității, pictura abstracționistă. Op. pr: „Dejunul pe iarbă", 1866; „Bulevardul Capucinilor în carnaval", 1873; „Macii", 1873; „Efect de zăpa-

C. Monet (autoportret)

dă la Argenteuil", 1874; „Dejunul", 1875; „Gara St. Lazare", 1877; „Floarea-soarelui", 1881; „Căpiță în amurg la sfîrșitul verii", 1891; „Catedrala din Rouen. Portalul principal", 1894; „Londra. Parlamentul", 1904; „Nuferii în amurg", 1906. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin „Femeia în verde" (Camille, soția artistului), studiu pentru tabloul de la Kunsthalle din Bremen și „Bărci de pescari la Honfleur".

monetár 1. Adj. *Sistemul monetar* **a)** (FIN.) Ansamblul reglementărilor legale cu privire la moneda unui stat. Prin acestea se stabilesc metalul monetar (sau metalele monetare și raportul de valoare dintre ele în cazul bimetalismului), definiția legală a monedei, adică arătarea cantității de metal fin considerată ca o unitate bănească, subdiviziunile și multiplii acesteia (cupiurile), forma monedelor și bancnotelor, regimul raporturilor monedei naționale cu monedele străine, regulile privind emiterea, baterea și punerea în circulație a banilor și a monedei divizionare etc. **b)** (EC. POL.) Doctrină economică din sec. XVI—XVII, care proclama aurul și argintul (adică banii) ca singura avuție. A reprezentat o formă timpurie a mercantilismului. **2.** Subst. (FIN.) Inventar al banilor pe cupiuri (numărul bucăților din fiecare fel, sume parțiale și totalul sumei), întocmit de mînuitorii de bani.

Monge *[mõj]*, Gaspard (1746—1818), matematician francez; a fost membru al Academiei de Științe din Paris. Este creatorul geometriei descriptive; de asemenea are contribuții în domeniul geometriei diferențiale și al teoriei ecuațiilor cu derivate parțiale. Op. pr.: „Geometria descriptivă" (1799).

mongóli, denumire generală care desemnează un conglomerat de populații eterogene care locuiesc pe un vast teritoriu din Asia Centrală, inclusiv R.P. Mongolă, și care vorbesc limbi mongole sau turcice. Denumirea de **m.** a căpătat o largă răspîndire începînd din sec. al XIII-lea. Istoria veche a **m.** și problema originii lor nu au fost suficient studiate. Pe teritoriul locuit în zilele noastre de **m.**, au apărut în decursul istoriei diferite uniuni de triburi, ca: *hunnu*, cunoscuți sub numele de *huni* (sec. III î.e.n.—II e.n.), *sianbi* (sec. al III-lea e.n.) ș. a. În sec. III — V s-a dezvoltat statul feudal timpuriu *Toba-vei*, iar în sec. IV—VI uniunea militară a *jou-janilor* (înrudiți cu triburile sianbi). Aceștia au fost înfrînți de triburile turcice *(turcii-oguzi)*, care au creat o uniune militară-administrativă, cunoscută în istorie sub numele de *kaganatul turcic*; ei au organizat dese războaie împotriva Chinei în timpul dinastiei Tan (618—907). Pe la mijlocul sec. al VIII-lea, kaganatul turcic a fost distrus de *uiguri*, care au întemeiat un stat feudal timpuriu *(kaganatul uigur)*, distrus la rîndul său de *kirghizi* în anul 840. În sec. X—XII, un alt popor mongol, *kidanii* (considerați strămoșii mongolilor de azi), au întemeiat un puternic stat feudal timpuriu, cunoscut în istorie (prin intermediul cronicilor chineze, deoarece limba kidană nu a fost încă descifrată) sub numele de *Imperiul Leao*. În această perioadă a început răspîndirea budismului printre **m.** Datorită istoricului persan *Rașid-ed-Din* (sec. al XIII-lea), ni s-au păstrat date privitoare la organizarea economică-socială a **m.** în triburi de pădure (care se ocupau cu vînătoarea și care se aflau pe o treaptă mai înapoiată de dezvoltare socială) și triburi de stepă (care erau nomade, se ocupau cu creșterea animalelor și constituiau majoritatea populației mongole). În sec. al XIII-lea, în timpul lui Genghis-han, care a unit sub autoritatea sa aproape toate triburile de **m.**, s-a încheiat procesul de feudalizare și s-a creat un puternic stat mongol. Sub conducerea lui Genghis-han și a urmașilor acestuia, **m.** au organizat mari expediții în China, Iran, Asia Mijlocie și în Europa. Cea mai mare expediție organizată în Europa a fost în 1241 (cunoscută în istoriografia europeană sub denumirea de *invazia tătarilor*), care a trecut și peste teritoriul patriei noastre. O parte a **m.** s-au așezat în Crimeea, unde au creat un stat feudal cunoscut sub numele de *hanatul Crimeii*, care a organizat dese expediții în țările române. În Asia, după destrămarea Imperiului mongol al lui Genghis-han, au avut loc lupte între feudali, care au dus la slăbirea principatelor mongole și la includerea, de către dinastia manciuriană (1644—1912), a unora dintre acestea în componența Chinei. **M.** au dezvoltat o artă originală. Ei au excelat în prelucrarea metalului (cizelat, filigranat), în cioplirea lemnului și în confecționarea covoarelor de pîslă. Sub influența artei chineze, **m.** au dezvoltat o arhitectură monumentală, precum și artele decorative și aplicate, caracterizate prin finețea execuției și prin bogăția ornamentelor.

Mongolia *(Republica Populară Mongolă)*, stat în Asia Centrală, situat între Uniunea Sovietică și R.P. Chineză. Suprafața: 1 565 000 km². Populația: 1 044 000 loc. (1963). Capitala: *Ulan-Bator*. În vest și nord-vest, relieful este constituit din lanțuri muntoase înalte: Altaiul Mongol (altitudinea maximă 4 355 m), Hangai ș.a., despărțite prin văi largi și depresiuni. Partea sudică a **M.** este situată în podișul Gobi, cu altitudini de circa 1 000 m, străbătut de munți care trec de 2 500 m. Mari suprafețe sînt acoperite de nisipuri. În est se întind

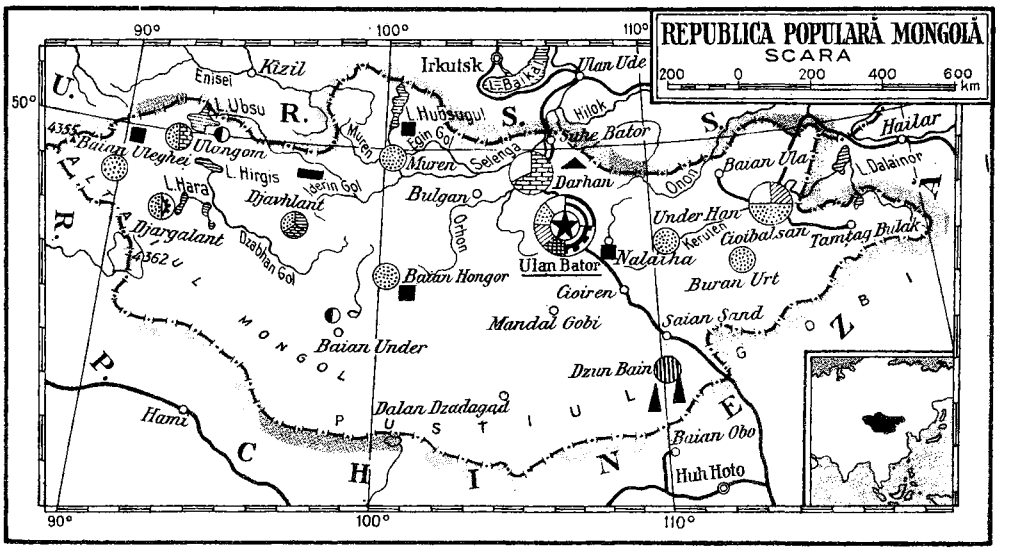

cîmpii înalte deşertice, întrerupte de şiruri de coline. Climă continentală excesivă. Numeroase lacuri, majoritatea sărate. Predomină vegetaţia de stepă; în sud şi în depresiuni există întinse regiuni deşertice şi semideşertice, iar munţii din nord sînt acoperiţi de silvostepă. Resurse naturale: zăcăminte importante de cărbune şi cantităţi mai mici de minereuri de fier, de metale neferoase şi rare, petrol, fluorit. — *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, teritoriul **M.** a fost stăpînit de huni, sianbi, juani etc., iar în sec. al XIII-lea a fost nucleul statului feudal mongol de sub conducerea lui Genghis-han. În urma destrămării Imperiului mongolilor (deceniul al şaselea al sec. al XIII-lea), pe teritoriul **M.** au apărut o serie de state independente. Perioada de fărîmiţare feudală (sec. XIV—XVI) s-a caracterizat prin războaie între feudali şi frecvente războaie cu Imperiul chinez, condus de dinastia Min. În urma luptelor dintre feudali, Mongolia s-a despărţit în două state: **M.** de apus şi cea de răsărit, care, la rîndul ei, s-a despărţit, în sec. al XVI-lea, în **M.** de nord şi **M.** de sud. Hanii manciurieni au alipit, în 1636, la posesiunile lor, **M.** de sud (căreia i-au dat denumirea de *M. Interioară*). În anul 1691, **M.** de nord (Halha sau *M. exterioară*) a fost supusă de dinastia manciuriană Ţin, care domnea în China. După izbucnirea revoluţiei burgheze din China, **M. Exterioară** a devenit autonomă (1911). A fost instituită o monarhie feudală-teocratică; monarhul, care era totodată şeful cultului lamaist din **M.**, deţinea puterea absolută. Sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a avut loc, în 1921, o revoluţie populară antiimperialistă şi antifeudală, condusă de Partidul Popular Revoluţionar Mongol (creat în martie 1921), în urma căreia dominaţia hanilor a fost răsturnată. În 1924 a fost desfiinţată monarhia, proclamată Republica Populară Mongolă şi adoptată o constituţie democratică. În perioada anilor 1924—1940, sarcina principală a R.P. Mongole a constat în lichidarea bazelor economice ale feudalismului şi crearea condiţiilor care să asigure dezvoltarea pe cale necapitalistă a ţării şi trecerea ei în cele din urmă la socialism. Urmărind să cotropească R. P. Mongolă şi să ocupe astfel poziţii favorabile pentru un război împotriva U.R.S.S., Japonia a atacat-o în 1939. Armata Sovietică şi armata revoluţionar-populară a **M.** au zdrobit însă agresiunea japoneză în regiunea rîului Halhîn-Gol. În 1940 a fost adoptată o constituţie care consfinţea lichidarea deplină a feudalismului şi intrarea ţării în etapa construirii bazelor socialismului. În august 1945, o armată mongolă a participat, alături de unităţi ale armatei sovietice, la zdrobirea armatelor japoneze din Manciuria. **M.** este un stat socialist. Forţa conducătoare în stat este Partidul Popular Revoluţionar Mongol. Prim-secretar al C.C. al P.P.R.M. şi preşedinte al Consiliului de Miniştri este *J. Ţedenbal*. Organul de presă al C.C. al P.P.R.M. şi al guvernului este ziarul „Unen". Organul suprem al puterii de stat este Marele Hural Popular, ales pe timp de trei ani, iar organul de conducere a statului, Prezidiul Marelui Hural Popular. Preşedintele Prezidiului Marelui Hural Popular este *J. Sambu*. Organul suprem executiv şi de dispoziţie este Consiliul de Miniştri. Organele locale ale puterii de stat sînt huralele de deputaţi ai oamenilor muncii, alese pe timp de doi ani. — *Dezvoltarea economică.* Înainte de revoluţia populară, **M.** era o ţară agrară foarte înapoiată, în care relaţiile feudale erau dominante. După victoria revoluţiei s-au produs transformări radicale. În cursul unui proces istoric încheiat în 1959, s-a realizat cooperativizarea agriculturii; s-a intensificat creşterea animalelor, s-au extins

culturile agricole, s-au pus bazele industrializării, **M.** devenind o țară agrar-industrială. Cea mai importantă ramură a economiei este creșterea animalelor. **M.** ocupă primul loc în lume în privința numărului de animale care revin pe cap de locuitor. Se cresc oi, capre, cornute mari, cai și cămile, în special sub forma păstoritului transhumant. S-au obținut rezultate importante în cultivarea furajelor și în alimentarea cu apă a pășunilor. În 1963 suprafața cultivată era de peste 8 ori mai mare decît în 1952. În nordul **M.**, pe văile rîurilor, se cultivă (în special în gospodării de stat) cereale (grîu, orz, ovăz), cartofi și legume. Se lărgesc suprafețele irigate, se extinde mecanizarea agriculturii. Producția globală industrială a crescut de 4,6 ori în perioada 1950 — 1963. Au fost create și se dezvoltă ramuri industriale ca industria extractivă (mari mine de cărbune la Nalaiha, Șarîn-Gol, Aduncilulun ș.a., exploatări de petrol, metale colorate, fluorit ș.a.), energetică, a materialelor de construcție, de prelucrare a lemnului și ramurile care prelucrează produsele agricole (industria pielăriei, de încălțăminte, de prelucrare a lînii, de preparare a cărnii, de produse lactate și industria morăritului). Principalele centre industriale sînt: Ulan-Bator (industrie ușoară, alimentară, construcțoare de mașini), Darhan (exploatarea cărbunelui, materiale de construcție, energie electrică), Cioibalsan (industrie ușoară și alimentară) ș.a. Comerțul exterior este orientat în special spre țările socialiste. Exportul este format în proporție de 90% din produse ale creșterii animalelor: vite, lînă, piei, unt, preparate din carne. La import predomină mașinile și utilajele. — *Învățămîntul și instituțiile cultural-științifice.* Transformările social-economice au fost însoțite de revoluția culturală. A fost lichidat analfabetismul (înainte de revoluție numai 1% din locuitori erau știutori de carte). A fost introdus învățămîntul general obligatoriu. În prezent există 10 institute de învățămînt superior (printre care o universitate) și 18 școli tehnice, în care în 1963 au studiat peste 21 000 de studenți și elevi. În 1961 s-a înființat Academia de Științe a R.P. Mongole.

Mongolia Interioară, regiune autonomă în nordul R.P. Chineze, la granița cu R.P. Mongolă și U.R.S.S. Suprafața: 1 400 000 km². Populația: 9 200 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Huh-Hoto.* Cea mai mare parte a teritoriului regiunii este un podiș, situat la circa 1 000 m altitudine, dominat de munții Marele Hingan în est, Inșan în partea centrală și Holan în sud-vest. La est de Marele Hingan și de-a lungul fluviului Huanhe se întind cîmpii. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, mică; din lacurile sărate se exploatează sare și sodă. Clima este continentală excesivă. Munții sînt acoperiți de păduri de conifere, iar podișul de pășuni întinse și de deșerturi. În cîmpii se fac culturi irigate de cereale, soia, sfeclă de zahăr. Pe pășuni se cresc cornute mari, oi, cai, cămile. Industrie alimentară, textilă, de pielărie, forestieră. La Baotou s-a construit un mare combinat siderurgic.

mongólice, *limbi* ~, familie de limbi, înrudită, probabil, cu aceea a limbilor turcice și tunguze; răspîndite pe diverse teritorii ale Asiei Centrale și nordice. Azi se vorbesc *l.m.* în R.P. Mongolă, în Mongolia Interioară (R.P. Chineză), în Republica Sovietică Socialistă Autonomă Buriat-Mongolă și în Republica Sovietică Socialistă Autonomă Kalmukă etc.

mongoloízi, una dintre rasele omenești.

moniliózǎ (FITOPAT.), boală a pomilor fructiferi, provocată de ciuperci din genul *Monilinia.* Fructele atacate prezintă cercuri concentrice de mucegai, apoi se mumifiază sau putrezesc (ex. **m.** mărului și **m.** părului, provocată de *Monilinia fructigena*).

monísm (gr. *monos* „unu"), concepție filozofică potrivit căreia la baza tuturor fenomenelor lumii se află un singur principiu. **M.** este opus dualismului și pluralismului. Există un **m.** materialist (ex. Democrit, Hobbes, materialiștii francezi din sec. al XVIII-lea), care consideră, în concordanță cu datele științei, că la baza tuturor lucrurilor se află materia, iar gîndirea, conștiința nu constituie o substanță aparte, ci derivă într-un fel sau altul din materie, reprezintă o însușire, un atribut sau o funcție a materiei, și un **m.** idealist (Hegel, Fichte), care consideră că la baza tuturor fenomenelor se află un principiu spiritual (ideea, spiritul, conștiința), iar materia, natura, existența reprezintă ceva secund, derivat în raport cu spiritul. Materialismul dialectic promovează un **m.** materialist consecvent și științific, extinzînd **m.** materialist și asupra interpretării vieții sociale. Termenul de **m.** a fost introdus în sec. al XVIII-lea, de filozoful german Chr. Wolff.

monitór (MILIT.), navă fluvială de luptă, de tonaj mic (500—600 t), cu corpul protejat prin blindaj, înarmată cu trei-patru tunuri de calibru de circa 100—120 mm. Misiunea principală a acestor nave este sprijinul cu foc al trupelor de uscat care luptă în apropierea fluviului. În unele flote a existat și o clasă de **m.** maritime, de tonaj superior, care aveau misiunea de pază a coastei.

„Monitorul oficial", publicație oficială a guvernului Țării Românești (1859—1862) și a guvernului României (1862—1949). Începînd din 1949 este continuată de „Buletinul oficial al Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române".

Moniuszko *[moniúșco],* Stanislaw (1819—1872), compozitor polonez. A studiat la Varșovia și la Berlin. În creația sa a dezvoltat trăsăturile specifice ale cîntecului popular polonez. Lucrarea de căpetenie a lui **M.** este „Halka" (1858), prima operă din istoria muzicii polone. A mai compus operele „Castelul fermecat", „Verbum nobile" ș.a., cantate, lucrări simfonice și de cameră. A desfășurat și activitate didactică.

Monje Molina *[mónhe]*, Mario (n. 1929), secretar general al C.C. al P.C. din Bolivia (din 1954), al cărui membru este de la înființarea acestuia (1950).

Monk (Monck) *[mank]*, George (1608–1670), general englez. În timpul revoluției burgheze din Anglia a făcut parte la început din armata regelui, dar, luat prizonier, și-a oferit serviciile armatei parlamentului. În 1651 a fost numit locțiitor al lui Cromwell la comanda armatei engleze din Scoția, reușind să ocupe, pînă în februarie 1652, întreaga Scoție. În 1659 a ocupat Londra și a convocat un nou parlament, în care majoritatea era formată din partizanii regelui, contribuind astfel la restaurarea lui Carol al II-lea Stuart.

monoatómic (CHIM.; despre un element sau o substanță), care are moleculele constituite dintr-un singur atom (ex. moleculele gazelor nobile).

monobázic (CHIM.; despre un acid), care are în moleculă un singur atom de hidrogen, ce se poate înlocui printr-un metal și care formează numai o singură serie de săruri (ex. acidul clorhidric, HCl, acidul azotic, HNO_3, acidul hipofosforos, H_3PO_2).

monocelulár (despre unele organisme), care este format dintr-o singură celulă (ex. amiba este un organism **m.**). Sin. *unicelular*.

monocinétic (FIZ.; despre un fascicul), care este format din particule cu aceeași viteză.

monocít (HIST.) v.. **macrofag.**

monoclamidée (*Monochlamydeae*; BOT.), plante dicotiledonate ale căror flori au periantul redus, simplu, adesea sepaloid. **M.** sînt anemofile (ex. fagul, nucul, alunul).

monoclinál (GEOL.), formă de zăcămînt a unei succesiuni de strate care prezintă același sens și același unghi de înclinare pe mari întinderi. În R.P.R., **m.** se întîlnesc pe marginile bazinului Transilvaniei, în Depresiunea Getică etc.

Monoclinal

monoclorbenzén (CHIM.), C_6H_5-Cl. Derivat monoclorurat al benzenului; lichid, incolor, cu p.f. 132°C, cu miros specific, insolubil în apă. Se obține prin clorurarea benzenului fie în fază de vapori la 400°C, fie în fază lichidă la 40°C, în prezența unor catalizatori, cum sînt pulberea de fier sau de aluminiu. Se întrebuințează ca intermediar, în industria organică de sinteză, pentru obținerea fenolului, a acidului picric, a unor medicamente, insecticide etc. În țara noastră se fabrică la Uzinele chimice Turda.

monocórd 1. Instrument muzical cunoscut încă din antichitate, cu o singură coardă întinsă pe un corp de susținere și rezonanță. **M.** servește la definirea și la explicarea matematică a raporturilor dintre sunete. Pitagora făcea investigații în domeniul acusticii folosindu-se de un **m.** a cărui invenție i se atribuie. 2. Denumire generală a instrumentelor cu o singură coardă.

monocotiledonáte (BOT.), clasă de plante superioare, erbacee, rar lemnoase, caracterizate prin prezența unui singur cotiledon în semințe. Au frunzele de obicei întregi, cu nervuri paralele, rar arcuite sau penate, rădăcinile fasciculate, iar florile alcătuite din trei sepale, trei petale și șase stamine (ex. liliaceele, orhideele, amarilidaceele, iridaceele, gramineele, palmierii ș.a.).

monocróm (gr. *monos* „unu" și *chrome* „culoare"; ARTE PLAST.; despre o pictură), pictură într-o singură culoare, executată în valorile apropiate ale aceluiași ton. V. și camaieu; grisai.

monocromátic (FIZ.; despre un fascicul), care este format din radiații cu aceeași lungime de undă.

monocromatór (FIZ.) 1. Dispozitiv optic care servește la separarea unui fascicul monocromatic din spectrul unei radiații. 2. Dispozitiv electromagnetic care servește la separarea unui fascicul monocinetic dintr-un fascicul de particule încărcate, cu un spectru de viteze întins.

monocromíe (POLIGR.), tipar executat într-o singură culoare.

monocultúră 1. Sistem de cultură a unei specii de plantă agricolă pe aceeași suprafață de teren mai mulți ani consecutiv. În condițiile unei agriculturi intensive, prin folosirea rațională a îngrășămintelor și a preparatelor chimice pentru distrugerea buruienilor și dăunătorilor animali, **m.** poate da rezultate bune, mai ales la porumb. 2. Predominare a unei singure culturi agricole (ex. cafea, cacao, bananieri, arbori de cauciuc), în cadrul unei țări, regiuni etc., caracteristică marilor plantații. **M.** duce la o specializare unilaterală a economiei unor țări coloniale și dependente, avînd consecințe negative pentru situația lor economică, care, în aceste condiții, depinde în mare măsură de factori naturali (secetă, epidemii, dăunători etc.), de piața externă și de marile monopoluri.

monodactíl (gr. *monos* „unu" și *daktylos* „deget"; ANAT.), picior cu un singur deget (ex. la cal, la măgar etc.).

monodíe (gr. *monos* „unu" și *ode* „melodie"; MUZ.), cîntec pe o singură voce, solo sau amplificată de un grup la unison sau la octavă. — *M. cu acompaniament*, cîntec pe o singură voce, acompaniat de un instrument care dublează partea vocală sau susține un acompaniament armonic. Această formă a **m.** a apărut la Florența, în jurul anului 1300, iar după trei secole a cunoscut o nouă înflorire prin apariția operei italiene.

monofagíe (BIOL.), tip de nutriție bazată pe un singur tip de hrană (ex. pe o singură specie de plantă). Organisme monofage se întîlnesc mai ales printre paraziți; în acest caz, **m.** corespunde specificității parazitului (ex. *Synchytrium endobioticum*, care provoacă rîia neagră a cartofului; *Puccinia triticina*, care provoacă rugina brună a grîului).

monofizitísm (gr. *monos* „unu" și *physis* „natură"), ramură a creștinismului, despărțită după sinodul ecumenic de la Calcedon (451). Contrar

dogmei oficiale creştine despre cele două naturi (divină şi umană) ale lui Hristos, **m.** recunoaşte numai natura sa divină. A căpătat răspîndire în provinciile de răsărit ale Imperiului bizantin, reprezentînd una dintre formele de luptă ale maselor populare, interesăte să se separe de statul bizantin şi de biserica oficială, în care vedeau un instrument al opresiunii economice, politice şi naţionale. Biserici monofizite sînt organizate mai ales în Egipt şi Etiopia.

monoftongáre (LINGV.; în opoziţie cu d i f t o n g a r e), reducere a unui diftong la o vocală unică (ex. rom. *fată* provine prin **m.** din forma mai veche *feată*, care se păstrează pînă astăzi în dialectul aromân).

monogamíe (gr. *monos* „unu" şi *gamos* „căsătorie"), prima formă de familie întemeiată în condiţiile economice ale dominaţiei proprietăţii private. A apărut în perioada dezmembrării orînduirii gentilice din familia-pereche, deosebindu-se de aceasta printr-o mai mare trăinicie a legăturii conjugale, care putea fi desfăcută, de regulă, numai de bărbat. **M.** a devenit, ulterior, forma dominantă a căsătoriei.

monografíe (gr. *monos* „unu" şi *graphein* „a scrie"), studiu ştiinţific asupra unui subiect anumit (personalităţi, ţări, unităţi economice, bogăţii etc.), tratat detaliat şi multilateral.

monóic (despre plante), care are flori unisexuate, masculine sau feminine, situate pe acelaşi individ (ex. stejarul, alunul, nucul, carpenul, porumbul).

monolít (gr. *monos* „unu" şi *lithos* „piatră"; CONSTR.; despre construcţii, elemente de construcţii), executat dintr-un singur bloc (ex. prin turnarea betonului în cofraj).

monolitizáre (CONSTR.), operaţie prin care se solidarizează elemente de construcţie din beton, turnate separat, astfel încît să preia împreună sarcinile exterioare.

monológ (gr. *monos* „unu" şi *logos* „vorbire") **1.** Scenă într-o piesă de teatru în care un personaj, fiind singur, vorbeşte cu sine însuşi. Prin mijlocirea **m.**, dramaturgul înlesneşte spectatorului o mai bună înţelegere a resorturilor ce condiţionează evoluţia acţiunii şi o mai profundă cunoaştere a caracterului eroului (ex. **m.** lui Hamlet din piesa cu acelaşi titlu de W. Shakespeare). **2.** Text cu caracter comic sau burlesc, de dimensiuni restrînse, menit a fi recitat de un singur actor. **3.** *Monolog interior*, modalitate specifică romanului sau nuvelei de analiză psihologică, în care personajul supune introspecţiei propriile sale stări sufleteşti. A fost utilizat întîia oară de scriitorul francez Edouard Dujardin în romanul „Laurii au fost tăiaţi". În romanul modern, *m.i.* a fost cultivat de J. Joyce, M. Proust ş.a., iar în literatura română de Camil Petrescu.

monóm (MAT.), expresie algebrică în care intervin numai semnele înmulţirii şi împărţirii $\left(\text{ex. } a^2 \cdot b;\ \frac{a}{b^3}\right)$.

monomér (CHIM.), substanţă chimică, de obicei organică, cu greutatea moleculară mică, cu compoziţie simplă, care are o tendinţă mare de polimerizare (spontan sau în prezenţa unor catalizatori), formînd m a c r o m o l e c u l e. Proprietatea de a polimeriza se datoreşte unor particularităţi structurale ale moleculelor de **m.** (prezenţa grupării $H_2C = CH-$, numită *grupa vinil*, sau unii compuşi cu formula generală $H_2C = CR_2$). **M.** reprezintă de fapt unitatea elementară a polimerului. Ex. stirenul, etilena, clorura de vinil, nitrilul acrilic, acetatul de vinil, caprolactama etc..

monometalísm, sistem monetar în care rolul de echivalent general (bani) îl îndeplineşte un singur metal. Unele ţări au practicat **m.** bazat pe argint (India, Rusia, Olanda), iar altele **m.** bazat pe aur (Anglia, Germania, S.U.A.). Începînd din sec. al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea capitalismului, a intensificării schimbului de mărfuri pe piaţa internă şi mai ales a schimburilor economice externe, a avut loc trecerea de la **m.** bazat pe argint şi de la b i m e t a l i s m la **m.** bazat pe aur. Începutul sec. al XX-lea a marcat tendinţa generalizării **m.** bazat pe aur, iar astăzi acest metal stă la baza sistemului monetar din toate ţările lumii, în sensul că unitatea monetară legală este definită direct sau indirect ca o cantitate fixă de aur. V. şi b a n i.

monométru (gr. *monos* „unu" şi *metron* „măsură"; STIL.) **1.** Vers compus dintr-un singur metru, numit de latini *clausul*. **2.** Vers compus din metri de acelaşi fel.

mononucleoză infecţioasă (MED.), boală infecţioasă acută, provocată de viruşi, benignă, mai frecventă la copii şi la tineri. Se manifestă prin febră, angină, mărirea ganglionilor limfatici şi creşterea numărului de celule mononucleare (limfocite şi monocite) în sînge.

monoplán (AV.), avion cu o singură aripă, aşezată transversal şi simetric faţă de fuzelaj.

monoplegíe (gr. *monos* „unu" şi *plege* „lovire, rană"; MED.), paralizie a unui singur membru sau a unui singur grup de muşchi.

monopódiu (BOT.), mod de ramificaţie a tulpinii, în care axul principal creşte neîncetat.

monopól (gr. *monos* „unu" şi *polein* „a vinde"), drept exclusiv de a dispune de ceva, de a efectua ceva; dominaţie într-un domeniu, în una sau în mai multe ramuri economice. — *M. capitalist*, înţelegere, uniune a unor capitalişti prin care se concentrează în mîinile lor cea mai mare parte din producţia şi desfacerea anumitor mărfuri, ceea ce le dă posibilitatea să îngrădească libera concurenţă, să stabilească *preţuri de monopol* în scopul obţinerii *profitului ridicat de monopol*. Apariţia *m.c.* a avut loc la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi a fost rezultatul gradului înalt de concentrare a producţiei şi a capitalului. Înlocuirea liberei concurenţe cu **m.**, domnia **m.**, este trăsătura cea mai importantă a i m p e r i a l i s m u l u i, esenţa lui economică. Principalele forme de *m.c.* sînt: cartelurile, sindicatele, trusturile şi concernele. Punînd stăpînire pe poziţiile-cheie, *m.c.* domină întreaga

viață economică, își subordonează aparatul de stat, influențînd politica internă și externă a țărilor capitaliste. Dominația **m.** adîncește gradul de socializare a producției, ascute lupta de concurență, înlăturînd micile întreprinderi nemonopolizate, intensifică exploatarea oamenilor muncii, precum și procesul de ruinare a micilor producători de la orașe și sate, ascute la maximum contradicțiile capitalismului, pregătind premisele obiective și subiective pentru revoluția socialistă. **M.** tind să lichideze sau să ciuntească la extrem drepturile democratice ale maselor populare. În etapa actuală, jugul **m.** devine tot mai apăsător pentru toate păturile națiunii, adîncindu-se contradicția dintre mănunchiul de monopoliști și toate păturile poporului. În lupta pentru lichidarea atotputerniciei **m.** sînt vital interesate clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, mica burghezie și burghezia mijlocie de la orașe. Acest fapt face posibilă unirea într-un singur și puternic torent antimonopolist a tuturor acestor forțe în vederea luptei pentru răsturnarea dominației **m.**, pentru pace și libertăți democratice. V. și capital financiar; capitalism monopolist de stat. — *M. internațional*, monopol care își extinde dominația peste hotarele anumitor state. El este rezultatul fie al concentrării într-un înalt grad a producției și desfacerii mărfurilor unei ramuri dintr-o țară sau din mai multe țări în mîinile unui **m.**, fie, în cazurile cele mai frecvente, al stabilirii unor înțelegeri între cele mai mari **m.** din diferite țări cu privire la împărțirea piețelor, la prețuri, la proporțiile producției în scopul obținerii profitului ridicat de **m.** Formarea de uniuni monopoliste internaționale ale capitaliștilor, care împart între ele lumea, este o trăsătură economică fundamentală a imperialismului. Creșterea exportului de capital, extinderea legăturilor externe și a „sferelor de influență" a celor mai mari **m.**, ieșirea lor din cadrul țărilor respective și pătrunderea pe piețele altor țări au creat condiții pentru împărțirea pieței mondiale între ele și pentru formarea *m.i.* Apariția *m.i.* reprezintă o treaptă nouă, incomparabil mai înaltă în raport cu cele precedente, în concentrarea și centralizarea pe scara economiei mondiale capitaliste a producției și capitalului. Formele *m.i.* sînt diferite, cea mai răspîndită fiind însă cartelul. Înțelegerile monopoliste internaționale au un caracter șubred, datorită contradicțiilor ce există între participanții la ele și schimbării raportului de forțe dintre aceștia. *M.i.* au un rol deosebit de important în sistemul capitalist al economiei mondiale, influențînd puternic raporturile internaționale dintre statele imperialiste. După al doilea război mondial au apărut uniuni monopoliste internaționale, în care, datorită dezvoltării capitalismului monopolist de stat, **m.** private sînt reprezentate de statele respective (ex. Comunitatea economică europeană). Organizațiile monopoliste de stat internaționale care apar sub lozinca „integrării" reprezintă noi forme ale împărțirii pieței mondiale capitaliste între cele mai mari uniuni ale capitaliștilor, ale penetrației statelor imperialiste mai puternice în economia partenerilor lor mai slabi și duc la intensificarea contradicțiilor și a luptei dintre țările imperialiste. — *Monopolul comerțului exterior*, dreptul exclusiv al statului de a efectua operațiile legate de importul și exportul de mărfuri. În socialism reprezintă o condiție absolut necesară pentru dezvoltarea planificată și independentă a economiei. În R.P.R., *m.c.e.* a fost introdus în 1948. *M.c.e.* dă posibilitatea statului socialist de a apăra economia națională și piața internă de influența oscilațiilor stihinice ale conjuncturii pieței mondiale capitaliste, de pătrunderea capitalului străin, precum și de a folosi comerțul exterior ca o sursă de acumulare socialistă în interesul dezvoltării rapide a economiei naționale și al ridicării bunăstării poporului și de asigurare a independenței economice a țării și de întărire a capacității ei de apărare. — *M. valutar*, drept exclusiv al statului socialist de a efectua toate decontările cu străinătatea, precum și orice operații cu valută străină, cu devize și cu metale prețioase. *M.v.* este strîns legat de monopolul comerțului exterior și permite statului socialist să folosească valorile valutare concentrate în mîna sa pentru dezvoltarea economiei naționale, să asigure stabilitatea unității monetare, ferind-o de speculațiile și de fluctuațiile valutelor capitaliste. În R.P.R., *m.v.* se exercită de Ministerul Finanțelor și de Banca de Stat.

monorai (TEHN.) v. **monoșină.**

monorimă (STIL.), repetare a aceleiași rime într-o succesiune de versuri. E specifică mai ales poeziei populare, unde se realizează adesea prin verbe puse la imperfect (ex. „El la umbră se *punea*, Masă mîndră-și *întindea*, Și mînca, bea, *vesela*, De potiră nici *gîndea*").

monoșină (TEHN.), cale de rulare suspendată, alcătuită dintr-o singură șină, pe a cărei

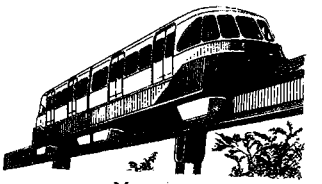

Monoșină

talpă inferioară se deplasează vehicule de construcție specială (pentru transportul în comun în orașe sau în regiuni turistice de munte), cărucioarele unei instalații de transport sau o mașină de ridicat diverse materiale sau obiecte. Sin. *monorai.*

monoteism (gr. *monos* „unu" și *theos* „dumnezeu"; IST. REL.), credință într-un singur dumnezeu, caracteristică mozaismului, creștinismului, islamului și altor religii. Trecerea de la politeism la **m.** a reflectat procesul centralizării puterii politice în mîinile despoților orientali. F. Engels a arătat că dumnezeul unic este o copie a monarhului unic pămîntesc.

monotip (POLIGR.), mașină de cules și de turnat litere individuale, similare cu cele

folosite la culegerea manuală. Se compune din două ansambluri distincte: maşina de cules (tasterul) şi maşina de

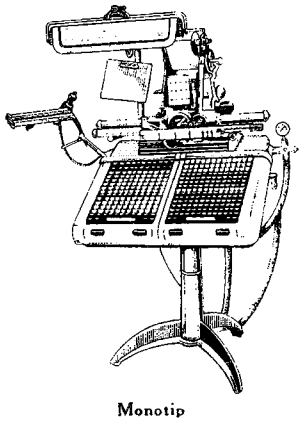

Monotip
(Maşină de cules)

turnat litere. **M.** a fost inventat, în 1893, de Tolbert Lanston.

monotréme (ZOOL.), ordin de mamifere primitive, caracterizate prin prezenţa cloacăi, prin lipsa mameloanelor (glandele mamare se deschid la suprafaţa corpului prin orificii, iar laptele este lins şi nu supt de pui) şi prin faptul că depun ouă. Trăiesc în Australia şi în Noua Guinee (ex. echidna, ornitorincul).

monovalént (CHIM.; despre un element sau un radical chimic), care are valenţa egală cu unitatea.

monoxílă, barcă făcută prin scobirea unui trunchi de copac. Folosită de la începuturile mezoliticului, **m.** este cel mai vechi tip de ambarcaţie cunoscut în istorie.

monozaharíde (CHIM.), grup de compuşi organici din clasa glucidelor, care, prin hidroliză acidă sau enzimatică, nu se mai pot desface în zaharide mai simple. Se împart în: hidroxialdehide (aldoze) şi hidroxicetone (cetoze), după natura grupei carbonil, şi în: trioze, tetroze, pentoze, hexoze etc., după numărul de atomi de carbon. Cele mai importante **m.** sînt pentozele (riboza, arabinoza, xiloza etc.) şi hexozele (glucoza, manoza, galactoza etc.). **M.** pot fi considerate ca produşi de oxidare controlată a polialcoolilor alifatici simpli. Practic se obţin prin hidroliza polizaharidelor. Se mai numesc *monoze*.

Monroe *[mənróu]*, *doctrina* ~, declaraţie asupra principiilor de politică externă a S.U.A., cuprinsă în mesajul adresat la 2 decembrie 1823 Congresului de către preşedintele J. Monroe. *D.M.* declara inadmisibilă colonizarea în viitor de către statele europene a teritoriilor americane şi intervenţia acestor state pe continentul american. S.U.A. afirmau totodată că nu vor interveni în treburile vreunei puteri europene. *D.M.*, exprima, pe de o parte, opoziţia burgheziei din S.U.A. faţă de politica intervenţionistă a „Sfintei Alianţe" şi faţă de influenţa crescîndă a Marii Britanii, iar pe de altă parte tendinţele expansioniste ale acestei burghezii în America Latină. În condiţiile imperialismului, *d. M.* a continuat să fie susţinută pentru a justifica politica de menţinere a dominaţiei S.U.A. în ţările din America Latină.

Monrovia, oraş în vestul Africii, capitala Liberiei, situat pe ţărmul Oceanului Atlantic, la vărsarea rîului St. Paul în Golful Guineii. 80 000 loc. (1962). Important port comercial. Serveşte şi ca port de tranzit pentru Guineea. Aeroport cu legături internaţionale, punct terminus al căilor feroviare şi rutiere din interior. Universitate.

Monsigny *[mōsiñí]*, Pierre Alexandre (1729—1817), compozitor francez. A fost membru al Institutului francez. A contribuit la naşterea şi la dezvoltarea operei comice (a scris 11 lucrări de acest gen, printre care „Dezertorul", 1769), căreia i-a imprimat tendinţele dramei burgheze sentimentale. A mai scris un balet eroic („Aline, regina Golcondei", 1766). Muzica sa se remarcă prin expresivitatea melodiilor şi pitorescul armoniei.

„monstruoasa coaliţie", alianţă politică temporară a unei părţi a burgheziei cu o parte a moşierimii, realizată în 1862 în România. Avea ca obiective răsturnarea domnitorului Al. I. Cuza şi aducerea unui prinţ străin şi rezolvarea problemei agrare în sensul intereselor de clasă ale părţilor ei componente. Slăbită în 1863, în urma acţiunilor politice ale grupărilor coalizate în jurul domnitorului şi apoi prin lovitura de stat de la 2/14 mai 1864, **m.e.** s-a regrupat spre sfîrşitul anului 1865. La 11/23 februarie 1866 a organizat complotul în urma căruia Al. I. Cuza a fost detronat şi a adus pe tron pe Carol de Hohenzollern. **M.c.** a grăbit procesul de constituire a coaliţiei burghezo-moşiereşti, care cuprindea întreaga burghezie şi întreaga moşierime, proces început în timpul revoluţiei din 1848 şi accentuat în perioada Unirii Principatelor.

montagnárzi, denumire a grupului de deputaţi revoluţionari democraţi din Adunarea Legislativă, în timpul revoluţiei burgheze din Franţa (1789—1794). Se numeau **m.** (munteni), pentru faptul că ocupau băncile cele mai de sus din sala de şedinţe a Adunării. Majoritatea **m.** erau membri ai clubului iacobin. După ruptura definitivă dintre iacobini şi girondini (1792), *montagnard* a devenit sinonim cu *iacobin*.

Montagne Pelée *[mōtáñ pēlé]*, vulcan în nordul insulei Martinica (Antilele Mici), celebru prin erupţia catastrofală din 1902, cînd cenuşa incandescentă şi vaporii supraîncălziţi au distrus oraşul Saint Pierre (fostul centru administrativ al insulei), omorînd 26 000 de oameni. Înălţimea: 1 350 m.

Montaigne *[montéñ]*, Michel de (1533—1592), scriitor şi gînditor umanist francez. Renumitele sale „Eseuri" (1580), culegere de reflecţii pe cele mai diferite teme, scrise într-un stil viu şi spiritual, degajat de rigiditatea şi de pedanteria doctorală a filozofiei timpului şi apropiat de conversaţia cotidiană, constituie unul dintre monumentele cele mai reprezentative ale literaturii Renaşterii. **M.** a proclamat dreptul la îndoială filozofică, îndreptînd însă scepticismul nu împotriva ştiinţei şi a încrederii în raţiune, ci împotriva dogmatismului scolastic şi teologiei. Relevînd variabilitatea şi relativitatea părerilor omeneşti, **M.** a căutat să sub-

mineze prejudecăţile medievale, să zdruncine încrederea oarbă în „autorităţi", deschizînd astfel drum gîndirii critice libere, progresului ştiinţelor. **M.** a

Montaigne

pus în centrul preocupărilor sale omul, considerat de el ca o parte a naturii, propunîndu-şi să-l studieze în mod empiric, pe baza observaţiei şi autoobservaţiei, independent de ideile preconcepute ale doctrinei catolice. El a reluat epicureismul şi stoicismul antic, adaptîndu-le cerinţelor epocii. **M.** recomanda oamenilor să trăiască „conform naturii", să se bucure în seninătate de plăcerile spirituale şi fizice firești. În pedagogie a cerut luarea în considerare a înclinaţiilor naturale ale copilului, înlăturarea buchiselii sterile, îmbinarea educaţiei fizice cu cea intelectuală. **M.** a apărat idealul unei personalităţi eliberate de cătuşele feudale şi de opresiunea spirituală a religiei.

montáj 1. (TEHN.) Ansamblu rezultat dintr-o operaţie de montare. **2.** (ELT., TELEC.) Ansamblu obţinut prin realizarea unei anumite legături electrice (în paralel, în serie etc.) a elementelor unei instalaţii electrice. — *M. în cascadă*, montaj al unor aparate sau al unor maşini electrice, realizat astfel încît circuitul de ieşire (respectiv secundar) al unui aparat au al unei maşini şi circuitul de intrare (respectiv primar) al aparatului sau al maşinii care urmează în schemă să fie parcurse de acelaşi curent electric (ex. *m. în c.* a două motoare asincrone în vederea reglării vitezei de rotaţie). **3.** (În pictură, grafică, fotografie) Asamblare a unor imagini independente sau care fac parte din diferite compoziţii în vederea obţinerii unui ansamblu. **4.** (CINEMA) Fază finală în tehnica de lucru a unui film, care cuprinde o serie de operaţii: selectarea secvenţelor, stabilirea ordinii şi lungimii lor definitive, a raportului lor cu coloana sonoră şi, în general, cu tot ce comportă sonorizarea (voci, muzică, zgomot etc.). În faza **m.**, intervenţia regizorului este mai directă şi contribuţia lui hotărîtoare: el impune prin **m.** o viziune personală, un specific cinematografic. În ultimă instanţă, de **m.** depinde unitatea operei finite.

Montale, Eugenio (n. 1896), poet italian. Lirica sa, pronunţat meditativă, relevă comuniunea omului cu natura („Oase de sepie", 1925; „Ocaziile", 1939), neaderenţa sa la fascism şi la război („Finisterra", 1943) sau frămîntările şi aspiraţia la libertate a omului modern („Furtuna şi altele", 1956). Reprezentant al intelectualismului, **M.** cultivă o poezie concisă, geometrică, antiretorică, împinsă uneori pînă la ermetism. S-a remarcat şi ca eseist, prozator şi traducător (mai ales din Shakespeare).

Montalvo, Juan (1833–1889), scriitor ecuadorian. A luptat împotriva dictaturii, fiind nevoit din cauza aceasta să trăiască mulţi ani în exil. S-a distins ca polemist, combătînd tirania şi clericalismul („Dictatura perpetuă", 1875; „Catilinariile", 12 vol., 1881–1882; „Mercurialul ecleziastic, cartea adevărurilor", 1884), ca eseist („Şapte tratate", 1882) şi mai ales ca prozator („Capitole uitate de Cervantes, încercare de a imita o carte inimitabilă", postum, 1895, în care **M.** relatează alte aventuri ale lui Don Quijote, cu aluzii critice la contemporani). Excelent stilist, **M.** este considerat unul dintre cei mai mari scriitori ai literaturii sud-americane.

Montana *[monténe]*, stat în nord-vestul S.U.A. Suprafaţa: 381 087 km². Populaţia: 675 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Helena*. Partea vestică a statului este străbătută de Munţii Stîncoşi, împăduriţi, cu numeroase lacuri şi gheţari; în est se întinde un podiş premontan. Munţii sînt bogaţi în minereuri de cupru, argint, aur, zinc, uraniu ş.a., iar în podiş există zăcăminte de petrol, gaze naturale şi cărbune. Principalele rîuri sînt Missouri şi Yellowstone. Industria extractivă este puternic dezvoltată. Cea mai importantă regiune minieră este regiunea Butte (mare producătoare de cupru şi de argint). Pe baza energiei furnizate de hidrocentrale s-au construit uzine de aluminiu (Columbia-Falls) şi cupru (Great Falls) şi fabrici de celuloză. În partea estică se cultivă cereale, în vest se cresc cornute mari şi în văi se fac culturi irigate de sfeclă de zahăr, de porumb ş.a.

montánt 1. (CONSTR.) Bară (la o grindă-cadru sau la o grindă cu zăbrele) avînd direcţia apropiată de perpendiculara pe linia care uneşte reazemele grinzii sau pe axa unei tălpi a acesteia. **2.** (NAV.) Element de rezistenţă (nervură) folosit pentru rigidizarea şi legarea tablelor învelişului unei nave; este constituit dintr-un profil metalic aplicat vertical pe peretele navei. **3.** (AV.) Piesă în formă de bară care leagă între ele aripile unui avion biplan sau aripa şi fuzelajul pentru a mări rigiditatea aparatului.

montáre (TEHN.), operaţie de asamblare a pieselor unui sistem tehnic (maşină, aparat etc.) în poziţiile pe care trebuie să le ocupe pentru ca acesta să poată funcţiona în bune condiţii.

móntă (ZOOTEHN.), împreunare a două animale de sex opus în vederea reproducţiei. La femele, actul **m.** are loc în perioada de călduri. În zootehnie, o deosebită importanţă prezintă alegerea momentului **m.**, de acesta depinzînd fecundarea femelei. În prezent, **m.** naturală este înlocuită în tot mai mare măsură cu însămînţarea artificială.

Mont Blanc *[mõ blă]*, masiv muntos în Alpi, cel mai înalt din Europa (4 810 m). Este situat în Alpii vestici, la graniţa dintre Franţa, Italia şi Elveţia, şi este alcătuit din roci

cristaline. Are numeroşi gheţari (printre care Mer de Glace). Însemnat centru de alpinism. Pe sub **M.B.** s-a construit de curînd un tunel pentru automobile (11,5 km lungime), care leagă Franţa de Italia. Observator astronomic şi meteorologic.

Montchrétien *[mōcretiē]*, Antoine de (1575—1621), economist francez, adept al mercantilismului. Concepţiile lui oglindeau trecerea de la sistemul monetar la mercantilismul dezvoltat. **M.** condamna luxul nobilimii şi compătimea situaţia grea a maselor populare, îndeosebi a ţărănimii oprimate de jugul feudal. **M.** a fost primul care a folosit termenul de „economie politică".

Mont Dore *[mō dor]*, grup de munţi în Masivul Central Francez, între bazinul Loarei şi cel al Garonei. Reprezintă restul unui vulcan terţiar. Vîrful principal: Puy de Sancy (1 886 m), cel mai înalt vîrf din Masivul Central Francez. Păşunat dezvoltat. Izvoare termale.

Monte-Carlo, oraş în principatul Monaco. 10 000 loc. (1960). Însemnată staţiune balneoclimatică pe Coasta de Azur. Renumit prin casele de joc şi cazinourile sale.

Monte-Carlo, *metoda* (MAT.), metodă numerică de calcul, de rezolvare cu ajutorul sistemelor de numere aleatoare sau cuasialeatoare a unor sisteme de ecuaţii diferenţiale ordinare, cu derivate parţiale, de ecuaţii integrale ş.a. Această metodă prezintă importanţă în numeroase aplicaţii pentru faptul că permite efectuarea unor calcule mai rapid decît prin alte metode matematice sau în cazurile cînd acestea din urmă nu pot fi utilizate.

Monte Cervino v. **Matterhorn.**

Montecuccoli, Raymond (1609 — 1681), general austriac. A înfrînt pe turci la Saint-Gothard, pe rîul Raab (1664). În timpul războiului pentru Olanda împotriva Franţei (1672—1679) a fost înfrînt de Turenne. Doctrina sa militară, care consta în înlocuirea armatei de mercenari printr-o armată permanentă, în frontul de bătaie „oblic" şi în concentrarea puterii de foc, l-a inspirat pe Frederic al II-lea, regele Prusiei.

Montemayor, Jorge de (c. 1520—1560), scriitor spaniol. Opera sa principală, romanul pastoral „Diana" (c. 1559), e un elogiu adus, în spiritul neoplatonismului Renaşterii, dragostei ca frumuseţe inaccesibilă. Compusă după modelul romanului „Arcadia" al lui Jacopo Sannazzaro, cartea e presărată cu numeroase versuri. **M.** este şi autorul unor „cancioneros" şi al unor poeme religioase, interzise însă de inchiziţie.

monteóru, cultură materială caracteristică epocii bronzului, răspîndită în partea de nord-est a Munteniei, în sudul Moldovei şi, mai rar, în regiunile învecinate din Transilvania. Numele culturii provine de la localitatea *Sărata-Monteoru* (raionul Buzău, reg. Ploieşti), unde s-a descoperit o aşezare tipică acestei culturi. Specifice culturii **m.** sînt multitudinea şi varietatea uneltelor şi armelor de bronz, ceramica ornamentată în tehnica inciziei şi a reliefului şi aşezările fortificate pe vîrfuri de dealuri. Purtătorii acestei culturi din regiunile de dealuri se ocupau în special cu creşterea vitelor, dar şi cu cultura pămîntului, şi făceau schimb la mari distanţe.

Monte Rosa, munte în Alpii Pennini, la graniţa dintre Italia şi Elveţia. Altitudinea: 4 638 m (al doilea vîrf din Alpi ca înălţime). Este format din granite şi gnaisuri. Are mai mulţi gheţari.

Monterrey, oraş în nordul Mexicului, situat în munţii Sierra Madre de Est, pe valea rîului Santa Catarina. 600 610 loc. (1960). Este principalul centru siderurgic al ţării. Este dezvoltată şi metalurgia neferoasă, industria cimentului, electrotehnică, alimentară şi textilă. Nod de comunicaţii pe şoseaua panamericană. Universitate.

Montesquieu *[monteschio]*, Charles Louis de Secondat (1689—1755), scriitor şi filozof iluminist francez. A fost consilier, apoi preşedinte al parlamentului din Bordeaux. În prima sa operă, „Scrisori persane" (1721), intrată în patrimoniul clasic al literaturii franceze prin vioiciunea stilului, umorul fin şi acuitatea criticii sociale, **M.** a satirizat regimul absolutist, a condamnat sclavia,

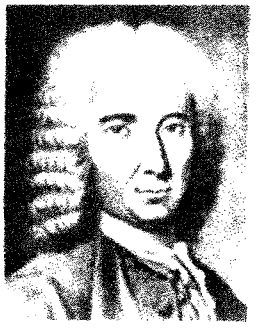

Ch. L. Montesquieu

exploatarea colonială şi războaiele nedrepte. Menţinîndu-se pe poziţiile deismului, el a criticat biserica şi clerul, intoleranţa religioasă şi parazitismul călugărilor. Lucrarea sa „Consideraţii asupra cauzelor grandorii şi decadenţei romanilor" (1734) este importantă pentru încercarea de a prezenta statul ca o instituţie naturală, în opoziţie cu concepţia providenţialistă a lui Bossuet, precum şi pentru demonstrarea superiorităţii regimului parlamentar englez asupra celui absolutist. În opera sa principală, „Spiritul legilor" (1748), situîndu-se pe terenul „iluziilor juridice" (K. Marx), **M.** considera că forţa motrice a dezvoltării sociale ar fi legislaţia, forma de guvernămînt. În acelaşi timp el acorda o mare însemnătate mediului geografic, fiind unul dintre fondatorii *determinismului geografic*, teorie progresistă în acea vreme. Deosebit de valoroasă este previziunea lui **M.** despre legitatea proceselor social-istorice şi teza sa despre caracterul obiectiv al legilor în genere, definite de el ca „raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor". Dezvoltînd teoria separării puterilor în stat, preconizată anterior de J. Locke, M. a urmărit îngrădirea puterii monarhului, instaurarea legalităţii. Deşi moderat, iluminismul lui Montesquieu a exercitat o influenţă pozitivă asupra enciclopediştilor şi a conducătorilor revoluţiei franceze.

Montessori, Maria (1870—1952), pedagogă italiană, specializată în educaţia preşcolarilor şi a şcolarilor mici. Adeptă a aşa-numitei educaţii libere, opusă dogmatismului herbartian, a preconizat, în lucrările sale „Casa copilului" (1909) şi „Autoeducarea şi autoinstruirea în şcoala elementară" (1909), o metodă proprie, aplicînd larg experimentul pedagogic şi creînd materiale didactice noi. Concepţia ei este însă viciată de individualism.

Monteverdi, Angelo (n. 1886), filolog italian, profesor la Universitatea din Roma, preşedinte al Academiei dei Lincei şi membru de onoare al Academiei R.P.R. Are numeroase lucrări consacrate studiului textelor vechi romanice, în special celor italieneşti. Op. pr.: „Manual de introducere în studiile romanice" (1952).

Monteverdi, Claudio (1567—1643), compozitor italian aparţinînd perioadei Renaşterii muzicale tîrzii. A activat la Mantua şi Veneţia. În „Madrigalele" sale (cuprinse în nouă caiete) a continuat stilul polifonic „a cappella" al înaintaşilor, pe care l-a părăsit treptat

Cl. Monteverdi

în favoarea noului stil al monodiei acompaniate. Aportul lui **M.** în crearea genului de operă are o însemnătate istorică, el ridicînd acest gen dramatic la nivelul artei autentice. Din lucrările sale destinate scenei, în mare parte pierdute, s-au păstrat în întregime prima operă, „Orfeu" (1607), şi „Încoronarea Poppeii" (1642). Creaţia dramatică-muzicală a lui **M.** conţine toate elementele operei de mai tîrziu: liricul şi tragicul, realizate cu ajutorul recitativului apropiat de inflexiunile vorbirii, aria, corul integrat în acţiune, tratarea instrumentală bogată în efecte dramatice şi ilustrative, care prevestesc stilul orchestrei moderne.

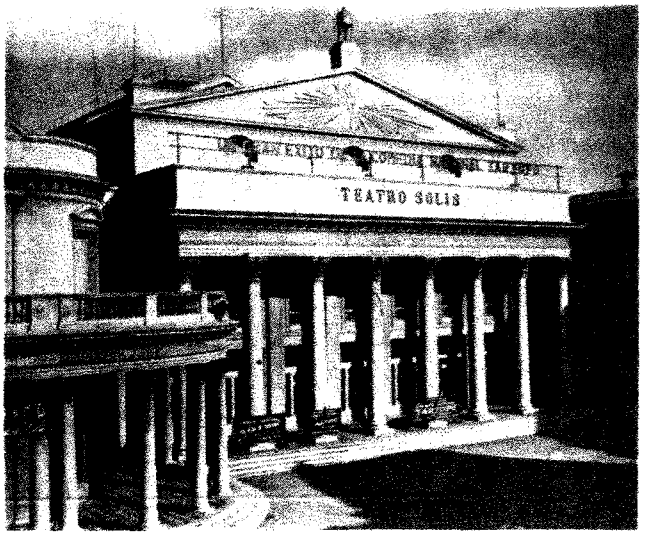

Montevideo. Teatru

Montevideo, oraş în America de Sud, capitala Uruguayului, situat pe ţărmul stîng al estuarului La Plata, pe o colină care coboară în amfiteatru spre ţărm. 1 173 000 loc. (1963). Cel mai mare centru industrial al ţării, cu întreprinderi alimentare (carne şi produse din carne), textile, de pielărie, chimice, electrotehnice etc. Nod feroviar, rutier şi aerian; unul dintre marile porturi ale Americii de Sud. Centru turistic. Universitate, muzee, teatre, săli de concerte etc.

Montezuma (Moctezuma), numele a doi regi azteci, dintre care mai cunoscut este *M. al II-lea* (1502 sau 1504—1520). Şi-a menţinut dominaţia asupra triburilor supuse prin măsuri represive, ceea ce a dus la răscoala texcocanilor din 1516 şi la alianţa triburilor totonacilor şi tlaxcalanilor cu Cortez (1519). Neţinînd seama de sfaturile celorlalţi conducători azteci, s-a supus fără luptă spaniolilor şi a acceptat captivitatea. A fost ucis, în timpul unei răscoale a poporului azteci, în iulie 1520.

Montferrat, familie de nobili din nordul Italiei, din care cel mai cunoscut a fost *Bonifaciu al III-lea de M.*, conducătorul detaşamentelor de cruciaţi în timpul cruciadei a IV-a (1202—1204), care a participat la cucerirea Constantinopolului (1204) şi a devenit rege al Tesalonicului.

Montfort *[mȏntfət]*, Simon de (c. 1208—1265), nobil englez. Prin „prevederile de la Oxford" (1258), impuse regelui Henric al III-lea, a încercat să instaureze un regim nobiliar în Anglia. În alianţă cu cavalerii şi cu orăşenimea, baronii conduşi de **M.** au dus o luptă îndelungată împotriva politicii arbitrare a regelui Henric al III-lea. În 1264, lîngă Lewes, **M.** a obţinut victoria asupra trupelor regale, devenind conducătorul de fapt al Angliei. Inconsecvenţa baronilor şi teama lor de revoltele ţăranilor au dat posibilitatea forţelor regale să se regrupeze şi să înfrîngă armatele răsculaţilor la Evesham (august 1265), unde Montfort a căzut în luptă.

Montgolfier *[mȏgolfié]*, Joseph Michel (1740—1810), inventator francez. Împreună cu fratele său *Jacques Etienne* (1745—1799) a construit, în 1783, primul aerostat (cu aer cald). Fraţii Montgolfier au fost membri ai Academiei de Ştiinţe din Paris.

Montgomery *[məntgámərі]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Alabama. 134 400 loc. (1960). Industrie textilă (bazată în special pe bumbac), alimentară, chimică (îngrăşăminte). Nod feroviar şi rutier.

Montgomery *[məntgámərі]*, Bernard sir (n. 1887), mareşal britanic. În 1942, armata a VIII-a engleză, comandată de **M.**, a înfrînt armatele italo-germane la El'Alamein (Africa de nord). În 1944—1945 a comandat un grup de armată în Europa occidentală, iar în 1951—1958 a fost locţiitor al comandantului trupelor N.A.T.O. în Europa.

Montherlant *[mōterlă]*, Henri Millon de (n. 1896), scriitor francez, membru al Academiei Franceze. S-a format sub influenţa lui Nietzsche, Barrès şi Gide. Romanele sale, îmbinînd elemente de critică socială cu tendinţe mistice, se întemeiază, în genere, pe cultul eului şi pe mitul virilităţii şi al curajului („Visul", 1922; „Bestiariile", 1926; „Celibatarii", 1934; tetralogia „Tinerele", 1936—1939). După al doilea război mondial s-a dedicat cu deosebire teatrului („Port-Royal", 1954).

Monti, Vincenzo (1754—1828), poet italian. S-a afirmat întîi ca partizan al neoclasicismului iluminist, aducînd laude ştiinţei („Oda d-lui de Montgolfier", 1784) şi luptei pentru binele poporului (tragedia „Caius Gracchus", 1800, trad. rom. 1882). A scris apoi versuri care condamnau revoluţia franceză („Bassvilliana", 1793). În cele din urmă l-a cîntat pe Napoleon ca eliberator al Italiei, orientîndu-şi creaţia spre o atitudine democratică, revoluţionară, anticatolică, patriotică („Prometeu", 1797; „La moartea lui Lorenzo Mascheroni", 1802), pentru ca ulterior să cînte restauraţia austriacă. Artist înzestrat, cu o bogată cultură clasică, a tradus „Iliada" (1810) şi a militat pentru folosirea unei limbi literare vii şi moderne.

Monticelli *[mōtiselі]*, Adolphe Joseph Thomas (1824—1886), pictor francez de origine italiană. Influenţat de Veronese, Rembrandt şi Watteau, iar dintre contemporanii săi de Delacroix, Diaz de la Pena şi Courbet, **M.** pictează într-o pastă onctuoasă şi frămîntată, în trăsături nervoase şi în culori strălucitoare. A pictat scene galante, portrete, peisaje şi flori. Între 1876 şi 1886 pictura sa atinge apogeul strălucirii coloristice şi luminoase. Prin atmosfera plină de tensiune şi de agitaţie, ea a anunţat expresionismul, iar prin tehnica sa picturală impresionismul. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin „Portretul mamei artistului" (1875) şi prin „Conversaţie în parc".

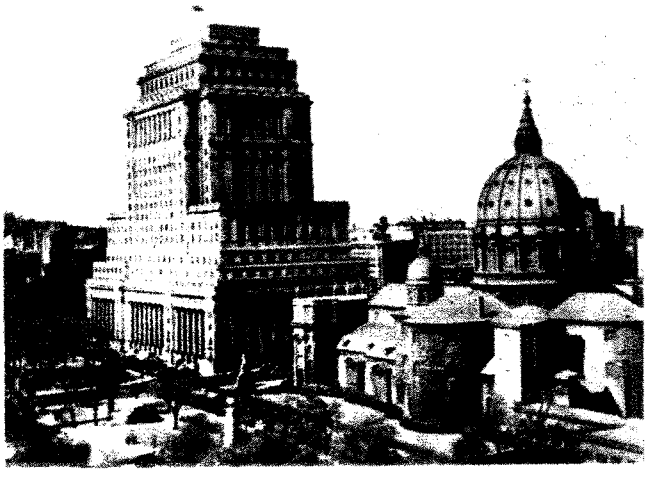

Vedere din Montreal

montmorilonit (MINER.), alumosilicat natural hidratat de aluminiu, magneziu şi fier. Are culoarea albă, este moale şi gras, cu foarte mare capacitate de adsorbţie. Ia naştere prin alterarea unor roci bazice, a cenuşilor vulcanice etc. Argilele cu **m.** sînt utilizate pentru purificarea soluţiilor în industria petrolului, a uleiurilor vegetale, a vinurilor, ca liant în variate produse etc. În R.P.R. se găseşte la Tufări (reg. Banat), Răzoare (reg. Cluj), Valea Chioarului (reg. Maramureş), Adamclisi (reg. Dobrogea) etc.

Montpelier *[mǫntpi:liə]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Vermont. 8 780 loc. (1960). Industrie constructoare de maşini, uşoară şi alimentară. Mari cariere de granit.

Montpellier *[mōpelié]*, oraş în sudul Franţei, situat în apropiere de ţărmul Mării Mediterane. 118 860 loc. (1962). Centru de vinificaţie, situat într-o renumită zonă viticolă. Industrie alimentară şi uşoară. Centru cultural cu o universitate (din sec. al XIII-lea) şi alte institute de învăţămînt superior, muzee. Monumente arhitectonice medievale.

Montreal *[mǫntriǫ:l]*, oraş în estul Canadei, situat pe o insulă în mijlocul fluviului Sf. Laurenţiu, în zona de confluenţă a acestuia cu rîul Ottawa. Cel mai mare oraş al Canadei ca număr de locuitori: 1 191 060 loc. (1961), dintre care circa 2/3 de origine franceză. Important centru industrial, care dă, împreună cu localităţile subordonate, circa 1/4 din producţia industriei prelucrătoare a ţării. Este dezvoltată în special industria uşoară, de prelucrare a petrolului, constructoare de maşini (material rulant, maşini-unelte, avioane, construcţii navale), electrotehnică, alimentară şi de prelucrare a lemnului. Mare nod feroviar, rutier, aerian, cel mai mare port al Canadei şi al doilea de pe coasta răsăriteană a Americii de Nord (după New York), accesibil pentru vase oceanice. Are două universităţi, şcoli superioare, teatre.

Montreuil *[mōtröi]*, Pierre de (cunoscut şi sub numele de

Pierre de Montereau) (începutul sec. XIII—1266), arhitect francez. Activitatea sa este legată de unele dintre cele mai însemnate monumente ale goticului francez: capela din Vincennes și în special La Sainte Chapelle din Paris (1245—1248). Pierre Montreuil a participat de asemenea la construcția celebrei catedrale Notre Dame din Paris.

Montreux *[mōtrö]*, localitate balneoclimatică în Elveția, situată pe malul estic al lacului Geneva. Aici au avut loc, în iulie 1936, tratative între N. Titulescu, ministru de externe al României, și M. M. Litvinov, ministru de externe al U.R.S.S., în urma cărora a fost discutat textul unui tratat de asistență mutuală între U.R.S.S. și România și a fost semnat un protocol privind acordul asupra textului tratatului. Acesta n-a fost însă acceptat, iar Titulescu a fost înlăturat din guvern în august 1936.

montúră (TEHN.), piesă a unui sistem tehnic (mecanism, aparat, mașină etc.) în care se montează o altă piesă a acestuia (ex. montura unei lentile într-un aparat optic, a unei lămpi etc.).

Monțame *(Mongalîn Țahilgaan Medeenii Agentlag)*, agenția telegrafică a Republicii Populare Mongole, cu sediul la Ulan-Bator. A fost înființată în 1957.

monțián (STRAT.), primul etaj al eocenului inferior, caracterizat prin anumite specii de gasteropode, lamelibranhiate, foraminifere etc.; este dezvoltat în Franța, în Belgia, în Danemarca și în U.R.S.S. În R.P.R., după unii autori, monțianul s-ar găsi în facies marin în zona flișului Carpaților Orientali și în facies continental-lacustru în nord-vestul bazinului Transilvaniei.

monumént 1. Operă de arhitectură sau de sculptură (statuie sau relief) destinată să perpetueze amintirea unui eveniment sau unei personalități remarcabile. 2. Construcție cu deosebită valoare istorică (monument istoric: ex. cetatea Sucevei) sau arhitectonică (monument de arhitectură: ex. Palatul Mogoșoaia). Monumentele istorice pot fi în același timp monumente de arhitectură. 3. Edificiu care păstrează tradiția unor fapte importante sau evocă mari personalități de cultură (monumente de cultură: ex. casa memorială Mihai Eminescu de la Ipotești).

monument al naturii, calitate juridică ce se acordă acelor teritorii care, prin plantele și animalele care trăiesc pe ele, prezintă o deosebită însemnătate științifică sau estetică și sînt conservate pentru a fi trecute posterității. Această calitate se acordă și unor specii de plante și de animale rare, roci minerale și fosile, care au mare importanță sau sînt exemplare unice, precum și unor copaci bătrîni. **M. ale n.** sînt bunuri ale întregului popor, avut obștesc, libere de orice sarcini și servituți. În România au fost declarate **m. ale n.** Parcul național al Retezatului, bazaltele de la Detunata Flocoasă (reg. Cluj), călifarul alb și călifarul roșu, lopătarul, cocoșul-de-mesteacăn, tisa de lîngă Cîmpulung Moldovenesc, stejarul de la Blaj etc. Pentru ocrotirea monumentelor naturii din R.P.R., pentru explorarea științifică și punerea lor în slujba educării maselor, a fost instituită pe lîngă Prezidiul Academiei R.P.R. Comisia monumentelor naturii. V. și ocrotirea naturii.

Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism, operă de arhitectură construită în 1963, în Parcul Libertății din București. În mijlocul unui hemiciclu, în care se păstrează urnele funerare, se ridică elementul central, alcătuit din cinci arcuri monumentale îngemănate. La baza acestora arde flacăra veșnică. Elementul central se sprijină pe o construcție circulară cu cripte funerare. Construcția este realizată din beton armat și finisată cu plăci din granit roșu și labradorit (elementul central), travertin și marmură (hemiciclul). Accesul către **m.** se face printr-o trenă arhitecturală axială: șosea, platformă, scări. Proiectul **m.** a fost realizat sub conducerea lui H. Maicu.

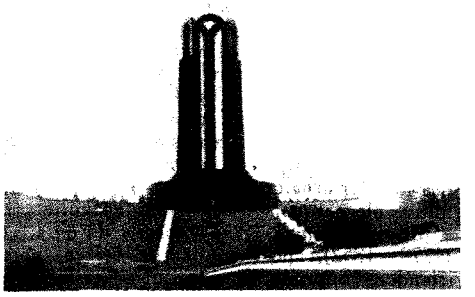

Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism

Moor (pe numele adevărat *Dmitri Stahievici Orlov*) (1883—1946), grafician sovietic. Și-a început activitatea înainte de revoluție, prin caricaturi progresiste. În perioada războiului civil s-a impus prin afișe politice, remarcabile prin stilul lapidar, prin expresivitate și forță agitatorică („Te-ai înrolat voluntar?", 1920; „Ajută!", 1922). A creat de asemenea ilustrații și desene satirice cu conținut politic și antireligios. Creația lui **M.** se distinge prin desenul clar conturat și prin contrastele puternice de alb și negru.

Moore *[múə]*, George (1852—1933), scriitor irlandez. E unul dintre fondatorii literaturii irlandeze moderne. Opera sa, inegală și contradictorie, puternic influențată de naturaliștii francezi, înfățișează cu precădere destinul trist al femeii în societatea capitalistă (romanele „Soția unui cabotin", 1885; „O dramă în muselină", 1886, și, mai ales, „Esther Waters" 1894). Spre sfîrșitul vieții a cultivat o proză de orientare psihologizantă, cu tendințe religioase. A făcut și critică de artă.

Moore *[múə]*, Henry (n. 1898), sculptor, pictor și grafician englez. **M.** este autorul unui mare număr de grupuri

statuare în piatră sau lemn. În lucrările sale, **M.** caută să regăsească tradiţiile arhaicului egiptean, ale sculpturii precolombiene şi chiar ale celei preistorice şi să respecte specificul materialului, folosind cioplirea directă în lemn şi în piatră. Deformările, ca şi formele perforate, sînt folosite de **M.** într-un sens expresionist, menit să sugereze, asemenea idolilor arhaici, forţele primitive ale naturii.

Moore *[múə]*, Thomas (1779—1852), poet romantic irlandez. Supranumit „bardul de la Erin", a fost unul dintre prietenii apropiaţi ai lui Byron, care l-a şi influenţat în unele poeme cu caracter exotic („Lalla Rookh", 1817) sau mitologic („Iubirile îngerilor", 1823). Capodopera sa, culegerea de balade patriotice „Melodii irlandeze" (1807—1834), evocă în spirit folcloric istoria de luptă a Irlandei. Adversar al asupririi engleze, al monarhiei şi al ipocriziei puritane, **M.** a satirizat cu virulenţă moravurile politice ale epocii („Lumea de la Westminster", 1816; „Fabule pentru Sfînta Alianţă" 1823 ş.a.).

mops (TEHN.), cleşte cu fălci ale căror feţe active sînt curbate şi prevăzute cu dinţi spre a putea apuca şi roti ţevi şi bare cilindrice de diferite diametre.

Mor (Moor), Anthonis (cunoscut şi sub numele de *Antono Moro*) (1512—1575), pictor olandez. Elev al lui Jan van Scorel, a fost portretistul unor curţi princiare din Europa apuseană, lucrînd în Italia, Flandra, Spania (la curtea lui Carol Quintul şi Filip al II-lea), Portugalia şi Anglia. Portretistica sa, remarcabilă prin expresivitate, ţinută sobră şi caracterizarea viguroasă a modelelor, a influenţat puternic pe portretiştii aristocraţiei din Europa apuseană a sec. al XVI-lea.

moracée (BOT.; *Moraceae*), familie de plante erbacee sau lemnoase (arbori şi arbuşti), în general tropicale şi subtropicale, cu frunze alterne sau opuse, întregi sau lobate, cu flori unisexuate grupate în inflorescenţe (amenţi, capitule etc.); fructele sînt drupe sau achene, reunite într-un fruct compus (ex. dudul, smochinul, hameiul, cînepa). Unele specii de **m.** secretă latex.

morálă, formă a conştiinţei sociale, ansamblu al normelor care reglementează comportarea oamenilor în societate, exprimînd obligaţiile lor unii faţă de alţii, precum şi faţă de colectivitate, faţă de o anumită clasă, faţă de patrie, stat, familie. Spre deosebire de d r e p t, care asigură respectarea normelor juridice, înscrise în legi, pe baza autorităţii statului, **m.** asigură respectarea normelor convieţuirii umane, de obicei nescrise, prin forţa educaţiei şi a tradiţiilor, a opiniei publice. În afara normelor, care constituie partea esenţială a **m.**, nucleul ei, **m.** cuprinde şi *relaţiile morale dintre oameni*, întruchipare a normelor în conduită şi în raporturile lor reciproce, *moravurile*, adică relaţiile morale cu un caracter relativ stabil care caracterizează o clasă, o pătură socială sau o societate dată. **M.** implică *aprecierea* faptelor şi moravurilor oamenilor în lumina unui anumit *ideal etic*, exprimată în *judecăţi* şi în *sentimente* morale. În sfera **m.** se cuprinde şi atitudinea individului faţă de normele morale existente în societatea dată, concordanţa sau neconcordanţa conduitei sale cu acestea. În opoziţie cu concepţiile neştiinţifice care explică originea şi esenţa **m.** prin „voinţa divină", „spiritul absolut" sau „natura umană eternă", marxismul a dovedit că **m.** are o origine şi esenţă socială. Ea este o parte a s u p r a s t r u c t u r i i, reflectînd, în ultimă analiză, caracterul relaţiilor de producţie şi schimbîndu-se o dată cu ele. **M.** comunei primitive, **m.** sclavagismului, a societăţii feudale, **m.** burgheză şi **m.** comunistă reprezintă principalele tipuri de **m.** care s-au succedat de-a lungul istoriei. În societatea împărţită în clase, **m.** are un caracter de clasă, **m.** dominantă în fiecare orînduire socială fiind cea a clasei dominante. Totodată clasele exploatate opun, în orînduirile respective, moralei dominante propriile lor principii şi norme morale. În dezvoltarea **m.**, ca şi în dezvoltarea celorlalte forme ale conştiinţei sociale, există o independenţă relativă, care se exprimă în continuitatea dezvoltării **m.**, clasele noi preluînd din **m.** epocilor precedente tot ceea ce le poate servi, precum şi în interacţiunea dintre **m.** şi celelalte forme ale conştiinţei sociale, în rolul activ al **m.** în viaţa socială. O mare însemnătate în evoluţia **m.** o are forţa tradiţiei, datorită căreia anumite concepţii morale şi moravuri se pot menţine multă vreme după ce condiţiile care le-au generat au dispărut. Susţinînd teza schimbării **m.** în cursul istoriei, marxismul nu respinge numai concepţiile dogmatice despre o morală „eternă", ci şi relativismul etic; el afirmă existenţa progresului moral, îmbogăţirea continuă a fondului de valori morale de către clasele înaintate, de către masele populare. Criteriul obiectiv al progresului moral îl constituie lupta pentru eliberarea maselor, concordanţa cu cerinţele dezvoltării societăţii. „Morala serveşte societăţii omeneşti pentru a se ridica mai sus, pentru a se elibera de exploatarea muncii" (V. I. Lenin). *Morala comunistă*, morala clasei muncitoare, reprezintă treapta cea mai înaltă a progresului moral al omenirii. Apărută ca **m.** a proletariatului revoluţionar, fundamentată pe ideologia ştiinţifică marxist-leninistă, **m.** comunistă integrează şi ridică pe o treaptă superioară normele şi valorile morale create de clasele progresiste de-a lungul istoriei şi le îmbogăţeşte cu principii noi, proprii. Esenţa **m.** comuniste o constituie lupta pentru desfiinţarea oricărei exploatări şi asupriri, pentru construirea societăţii comuniste. *M.c.* promovează, în opoziţie cu **m.** burgheză individualistă, devotamentul faţă de interesele obşteşti, subordonarea interesului individual faţă de cel colectiv, întemeiată pe înţelegerea concordanţei dintre ele. La baza *m.c.* se află principii cum sînt colectivismul, atitudinea socialistă faţă de muncă

și față de avutul obștesc, umanismul socialist, patriotismul și internaționalismul socialist. *M.c.* educă pe membrii societății în spiritul unor sentimente și calități morale nobile, ca devotamentul față de cauza comunismului, față de popor, față de clasa muncitoare și față de partidul ei marxist-leninist, interesul pasionat pentru treburile obștești, principialitatea, cinstea, sinceritatea, modestia, intransigența față de nedreptate și necinste. În țara noastră, în procesul transformărilor social-economice revoluționare, a luat naștere și se afirmă tot mai mult morala nouă, socialistă. Procesul formării noii **m.** este un proces îndelungat; el presupune o luptă perseverentă împotriva rămășițelor și influențelor **m.** burgheze, împotriva concepțiilor și deprinderilor înapoiate. Acest proces, care se desfășoară în toată complexitatea sa sub conducerea P.M.R., presupune formarea atît a concepțiilor cît și a deprinderilor morale socialiste. Noua morală se formează atît sub influența relațiilor socialiste de producție, cît și ca rezultat al activității conștiente desfășurate de partid, de stat și de organizațiile obștești, al influenței întregii vieți socialiste. Pîrghia hotărîtoare a formării noii morale o constituie educația prin muncă, atitudinea socialistă față de muncă reprezentînd acel element al **m.** socialiste care este cel mai apropiat de bază, de relațiile socialiste de producție. Un rol important îl au de asemenea activitatea ideologică-educativă a presei, radioului, a școlii și familiei, a artei și literaturii îndrumate de partid, precum și organele obștești care contribuie la educarea oamenilor muncii în spiritul respectării normelor conviețuirii sociale (consiliile de judecată tovărășească, comitetele de bloc și de stradă etc.). Ca urmare a victoriei socialismului în întreaga economie, se lărgește sfera de influență a moralei, capătă o însemnătate tot mai mare judecata opiniei publice înaintate, a colectivității, formele obștești de influențare a celor ce încalcă normele vieții sociale. V. și e t i c ă.

Morariu, Tiberiu (n. 1905), geograf român, profesor la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei R.P.R. Autor a numeroase lucrări din domeniul geomorfologiei (studiul glaciației din Munții Rodnei, studiul periglaciarului din R.P.R., al teraselor fluviale, al proceselor de pantă și vîrstei alunecărilor de teren din Podișul Transilvaniei, studiul fragmentării reliefului din R.P.R., al proceselor de sufoziune din sudul țării etc.), al hidrologiei (densitatea rețelei hidrografice, tipurile genetice de lacuri), al diviziunii în regiuni fizico-geografice a României etc.

Moratin, Leandro Fernández de (1760—1828), scriitor spaniol. Comediile sale, tributare în parte lui Molière, satirizează cu vervă moravuri și caractere ale societății timpului („Bătrînul și tînăra fată", 1790; „Comedia nouă", 1792; „La Mojigata", 1804; „«Da»-ul tinerelor fete", 1806 ș.a.). A mai compus z a r z u e l e, versuri și o lucrare privind originile teatrului spaniol.

moratóriu (lat. *mora* „întîrziere"), amînare a plății datoriilor publice și particulare scadente, stabilită prin lege pe un anumit timp sau pentru perioada existenței unor împrejurări speciale (război, criză, calamitate naturală etc.). El poate privi toate formele datoriilor sau numai unele categorii ale acestora. În capitalism, **m.** se folosește larg în perioada crizelor economice de supraproducție. El se acordă de tribunalele comerciale debitorilor (persoane fizice sau juridice), înainte sau după declararea lor în stare de faliment.

Morava, rîu în R.S.F. Iugoslavia, afluent pe dreapta al Dunării. Se formează prin unirea rîurilor Morava de Sud (împreună cu care are o lungime de 563 km) și Morava de Vest și se varsă în Dunăre în aval de Belgrad.

Morava, rîu în R.S. Cehoslovacă (358 km), afluent pe stînga al Dunării. Izvorăște din Munții Sudeți, străbate cîmpia Moraviei, iar în cursul inferior formează pe o porțiune granița R.S. Cehoslovace cu Austria.

Moravcsik *[mórǫvcic]*, Gyula (n. 1892), istoric maghiar, profesor universitar și membru al Academiei Maghiare de Științe. Este specializat în istoria Imperiului bizantin și a relațiilor acestuia cu popoarele învecinate („Bizantino-turcica", 2 vol., 1942—1943).

Moravia, provincie istorică în R.S. Cehoslovacă, situată în partea centrală a țării, între Cehia și Slovacia, pe valea Moravei și a Odrei. Principalele orașe sînt Brno și Ostrava. — *Istoric.* În sec. al VI-lea **M.** a devenit centrul statului feudal timpuriu Samo, iar în sec. VIII—IX a fost una din principalele părți componente ale statului feudal timpuriu morav. În sec. al XI-lea a intrat în componența regatului ceh; din 1526, **M.** a căzut o dată cu Cehia sub stăpînirea Habsburgilor, iar între 1849 și 1918 a fost teritoriu al monarhiei austriece. După proclamarea republicii Cehoslovacia (1918), **M.** a devenit una dintre unitățile administrative ale acesteia. În urma acordului de la München, o parte a **M.** a fost cotropită de Germania hitleristă, iar în martie 1939 a fost ocupată și cealaltă parte și inclusă, împreună cu Cehia, în așa-numitul „protectorat al Cehiei și Moraviei". În 1945 a fost eliberată de sub ocupația hitleristă. V. și C e h o s l o v a c i a.

Moravia, Alberto (n. 1907), scriitor realist-critic italian. În romanele („Indiferenții", 1929, trad. rom.; „Mascarada", 1941; „Romana", 1947; „Conformistul", 1950; „Ciociara", 1957, trad. rom.; „Plictiseala", 1960) și în povestirile sale („Povestiri din Roma", 1959, trad. rom. ș.a.) realizează o interesantă frescă a societății italiene contemporane, zugrăvind cu deosebire moravurile corupte ale burgheziei și micii burghezii, într-o interpretare de nuanță uneori freudistă. Lucid observator al psihologiei umane și al mecanismului specific relațiilor sociale capitaliste, **M.** se distinge prin arta de a crea tipuri reprezentative pentru mediile înfățișate, folosind un

stil spontan, uneori nervos, şi îmbinînd soluţiile dramatice cu cele ale ironiei. Este şi autorul unor remarcabile eseuri literare.

morb (lat. *morbus* „boală"; MED.), denumire livrescă pentru boală. — *Morbul lui Pott*, tuberculoză a coloanei vertebrale. Provoacă deformări ale coloanei (cifoze, gibozităţi), cu supuraţia tuberculoasă a corpului vertebrelor la distanţă de focarul tuberculos osos (abces rece migrator).

morbiditate generală, indice rezultat din raportarea numărului total al cazurilor noi de îmbolnăvire depistate pe un teritoriu, într-o perioadă de timp, la întreaga populaţie de pe teritoriul respectiv. Se calculează la mia de locuitori. Studiul morbidităţii generale prezintă mare importanţă în acţiunea de ocrotire a sănătăţii populaţiei.

mórcov *(Daucus carota)*, plantă legumicolă bienală din

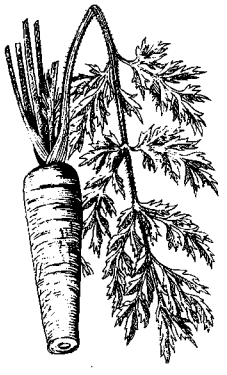

Morcov

familia umbeliferelor, cu rădăcina îngroşată, suculentă şi crocantă şi cu tulpină înaltă pînă la 1 m. Rădăcina de **m.**, folosită în alimentaţie, are un conţinut bogat în vitamine, în special carotină. În ţara noastră se cultivă mai mult soiurile: carote de Paris, Gonsenheimer, de Nantes şi Chantenay.

mordánt (CHIM.), substanţă care are afinitate atît pentru fibra textilă (vegetală sau animală) cît şi pentru o anumită materie colorantă pe care o fixează pe fibră. **M.** formează cu materia colorantă un compus insolubil, rezistent la spălare, numit lac. **M.** mai des utilizaţi se fabrică pe bază de aluminiu, crom, fier, staniu etc. Operaţia de tratare a fibrelor textile cu **m.** se numeşte *mordansare*.

Mordvinov, Nikolai Dmitrievici (n. 1901), actor sovietic, artist al poporului al U.R.S.S. Interpretează o gamă variată de roluri din dramaturgia universală, în special din cea shakespeareană (Othello, Lear etc.), şi rusă. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Moréas *[moreás]*, Jean (pseudonimul lui *Iannis Papadiamantopulos*) (1856—1910), poet francez de origine greacă, unul dintre promotorii simbolismului. Volumele de început („Turturele şi vipere", 1878; „Sirtele", 1884, şi „Cantilene", 1886) stau sub influenţa liricii lui Ch. Baudelaire, P. Verlaine şi St. Mallarmé, exprimînd cinismul, dragostea tristă şi mistică şi folosind analogiile, sugestia şi aluzia. Ulterior, considerînd simbolismul (căruia el i-a dat această denumire) o simplă tranziţie spre o poezie mai sinceră, mai nouă şi mai proaspătă, **M.** a îmbrăţişat ideea promovării unei orientări clasicizante, întemeiată pe disciplinarea riguroasă a gîndirii şi a expresiei, pe simplitate, graţie, lumină şi armonie („Pelerinul pasionat", 1891; „Silvele", 1896; „Stanţe", 1899—1920, trad. rom.).

Moreau *[moró]*, Gustave (1826—1898), pictor francez. Prin compoziţiile sale cu subiecte mitologice şi religioase, cărora le este proprie atmosfera fantastică şi simbolismul, **M.** a pregătit simbolismul pictural de la finele secolului trecut şi a prevestit suprarealismul („Edip şi Sfinxul", 1868; „Orfeu", 1867; „Tînărul şi moartea", 1865; „Salomeea" etc.). Tablourile sale degajează adesea impresia de artificial. În schimb, tehnica sa, formată în contact cu pictura lui Delacroix şi Chassériau, se remarcă prin strălucire cromatică. Înzestrat cu o temeinică pregătire profesională, **M.** a fost un valoros pedagog, în atelierul său formîndu-se mari personalităţi ale picturii moderne, ca H. Matisse, A. Marquet, G. Rouault, Theodor Pallady ş.a.

Moreau *[moró]*, Jean Victor (1763—1813), general francez. S-a remarcat în războaiele din timpul revoluţiei franceze din 1789—1794 şi apoi în campania din 1800 împotriva Austriei, repurtînd victoria de la Hohenlinden (1800). Participînd la un complot militar împotriva lui Napoleon I, a fost arestat (1804), dar i s-a permis să plece în S.U.A. Revenit în Europa în 1813, a fost consilier al aliaţilor în campania din Germania împotriva lui Napoleon I şi a murit în bătălia de la Dresda.

Morelly *[morelí]* (sec. XVIII), comunist utopic francez, exponent ideologic al păturilor sărace, premergătoare proletariatului. A cerut desfiinţarea proprietăţii private, considerată de el izvor al viciilor morale şi al racilelor sociale. A preconizat instaurarea unei orînduiri sociale „conforme raţiunii şi legilor naturii", întemeiată pe proprietatea colectivă şi pe obligaţia tuturor membrilor societăţii de a munci. **M.** credea că aceasta se va putea realiza prin simpla răspîndire a unor concepţii raţionale despre adevărata natură a omului. Comunismul lui **M.** avea trăsături ascetice şi nivelatoare (restrîngerea consumului, uniformizarea caselor şi a îmbrăcămintei, reglementarea măruntă a traiului). A influenţat pe Babeuf, Fourier ş.a. Op. pr.: „Codul naturii sau adevăratul spirit al legilor ei" (1755).

Morelos y Pavón, José Maria (1765—1815), unul dintre conducătorii răscoalei populare din Mexic (1810-1815) împotriva dominaţiei spaniole şi a moşierilor creoli. În 1813 a convocat Congresul Naţional, care a proclamat independenţa Republicii Mexic. Spaniolii, sprijiniţi de moşierii creoli, au reuşit să înfrîngă în 1815 trupele lui **M.**, iar acesta a fost luat prizonier şi executat.

moréna, material detritic transportat de gheţari şi depus în locul de topire a gheţii. **M.** rezultă din acumularea fragmentelor de rocă desprinse de pe versanţii văii glaciare (de obicei prin acţiunea avalanşelor) şi din albia gheţarului (datorită eroziunii glaciare). După

poziția în cadrul limbii gheţarului se disting **m.** laterale, **m.** mediane (formate de obicei prin asocierea **m.** laterale cînd două limbi de gheaţă se unesc), **m.** interne (care s-au afundat în masa gheţarului) şi **m.** de fund. Tot acest material transportat se acumulează la capătul limbii gheţarului, formînd **m.** frontală (terminală). După topirea gheţarilor din regiunile care au fost acoperite de glaciaţia cuaternară, **m.** au rămas în relief, marcînd extensiunea maximă şi etapele de retragere a gheţarilor. Pe suprafeţe întinse ele formează asociaţii complexe (valuri de morene, drumlinuri etc.). Depozitele morenice diferă de alte materiale detritice prin aceea că materialul e colţuros, nesortat (sînt amestecate haotic materiale grosiere cu altele fine) şi nestratificat.

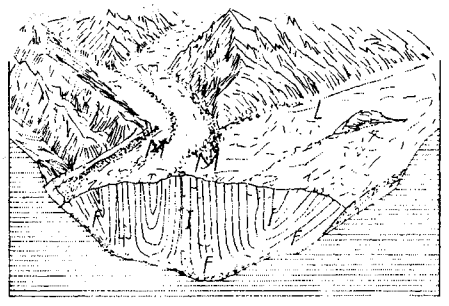

Gheţar cu morene
F = morenă de fund; *I* = morenă internă; *M* = morenă mediană; *L* = morenă laterală

Moreni, oraş raional în raionul Cîmpina, reg. Ploieşti, situat pe valea Cricovului. 11 630 loc. (1964). Moreni este un centru de exploatare a petrolului; ateliere pentru reparat utilaj petrolier.

Moreno, Jacob (n. 1892), sociolog idealist american, fondatorul microsociologiei.

Moreşti, sat în raionul Tîrgu-Mureş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, pe teritoriul căruia s-a descoperit, în urma unor săpături de mari proporţii (1951—1956), o succesiune de aşezări omeneşti datînd de la începutul neoliticului şi pînă în epoca feudală timpurie. Dintre cele 11 faze de locuire, mai importante sînt aşezarea din sec. V—VI e.n., întărită cu şanţuri şi valuri de pămînt, şi aşezarea din sec. XI—XII, locuită de populaţie românească. Aşezarea din sec. XI—XII, important centru strategic şi economic, avea o cetate aparte, construită cu un plan triunghiular, înconjurată de valuri de pămînt şi de şanţuri.

Moreto y Cabana, Agustin (1618—1669), scriitor spaniol. Autor de piese satirice, unele tributare lui Lope de Vega, a ridiculizat cu vervă vicii ale societăţii din vremea sa („Dispreţ pentru dispreţ", 1652; „Frumosul don Diego", 1654 ş.a.).

Moretti, Marcello (1910—1961), actor italian, unul dintre reprezentanţii de prestigiu ai Teatrului Piccolo din Milano. Faima lui Moretti se leagă mai ales de interpretarea, în stilul commediei dell'arte, a personajului tradiţional Arlecchino din „Slugă la doi stăpîni" de C. Goldoni, care a pus în valoare calităţile sale de mim şi acrobat.

Moretti, Marino (n. 1885), scriitor italian. Versurile sale, influenţate de lirica lui Pascoli, sînt de esenţă sentimental-umanitară („Poezii din toate zilele", 1911). Ca prozator, a reflectat, cu unele tendinţe naturaliste, lumea celor îngenuncheaţi de soartă şi, mai ales, psihologia femeii umile (volumele de povestiri „Pehlivanii", 1910; „Oameni singuri", 1954 ş.a.).

morfém (gr. *morphe* „formă"; LINGV.) **1.** (În concepţia tradiţională) Element (afix, accent, alternanţă fonetică, cuvînt auxiliar etc.) cu ajutorul căruia se formează, de la o rădăcină, diverse părţi de vorbire sau prin care se exprimă categoriile gramaticale şi raporturile sintactice între cuvinte în propoziţie. **2.** (În concepţia modernă) Cea mai mică unitate din structura morfologică a cuvîntului avînd un sens determinat (lexical sau gramatical); **m.** sînt atît rădăcina cuvîntului cît şi afixele lexicale şi gramaticale.

Morfeu (în mitologia greacă), divinitate care plăsmuieşte visele, fiul lui Hypnos (somnul).

morfíl v. **fildeş.**

morfínă (FARM.), alcaloid extras din opiu. Se prezintă sub formă de pulbere albă, cristalină sau de cristale aciculare; este inodoră, cu gust amar, solubilă în apă. Are acţiune analgezică puternică. Utilizată în cantităţi mari, dă obişnuinţă, ducînd la toxicomanie.

morfinomanie, stare patologică manifestată prin obişnuinţa de a face timp îndelungat injecţii cu morfină, ceea ce are drept consecinţă o serie de tulburări fizice şi psihice grave (senzaţii anormale de exaltare a imaginaţiei etc.), ajungîndu-se pînă la o degradare lentă a întregii activităţi psihice.

morfogenéză (EMBRIOL.), proces de dezvoltare a structurilor morfologice ale organismelor în cursul ontogeniei.

morfologíe (gr. *morphe* „formă" şi *logos* „studiu") **1.** (BIOL.) Complex de discipline biologice care studiază forma externă şi structura internă a organismelor animale şi vegetale, corelaţiile dintre organe, fenomenele legate de apariţia şi de modificarea (adaptarea) acestora în procesul evoluţiei. Ea deduce legile generale ale morfogenezei şi aduce numeroase dovezi în sprijinul evoluţionismului. **M.** se subîmparte în *m. animalelor* şi *m. plantelor.* Disciplinele morfologice sînt: anatomia, histologia, citologia, embriologia, morfopatologia etc. În prezent, **m.** utilizează, pentru explicarea structurilor organismelor, tehnici de cercetare complexe (ex. microscopia electronică), precum şi datele fiziologiei, biochimiei şi biofizicii; pe această bază au apărut discipline noi, ca citochimia, citofiziologia, citomorfologia ş.a. **2.** (LINGV.) **a)** Parte a structurii gramaticale constînd din totalitatea regulilor de modificare a formei cuvintelor în diferitele lor întrebuinţări. **b)** Parte a gramaticii care se ocupă de studiul acestor reguli.

morfoném (LINGV.), fonem care intră în alternanţe morfologice (ex. în cuvîntul

rac, pl. *raci*, avem morfonemul *c/c*).

morfonologie (gr. *morphe* „formă", *phone* „sunet" şi *logos* „studiu"), analiză a structurii fonologice a morfemelor.

morfopatologie (BIOL.), ramură a morfologiei care studiază forma şi structurile diferitelor organe în stare patologică.

Morgan *[mó:gən]*, cel mai mare grup financiar din S.U.A. După suma totală a activelor întreprinderilor şi băncilor controlate, este şi cel mai mare grup monopolist din S.U.A. Centrul activităţii acestui grup este banca „Morgan, Stanley and. Co.". **M.** a acaparat cele mai importante ramuri ale industriei grele şi unele ramuri importante ale industriei uşoare din S.U.A. Are sub influenţa sa circa 70 de bănci, societăţi de asigurare şi corporaţii americane, printre care se numără: United States Steel Corporation, General Electric Company, General Motors Corporation, Continental Oil etc.; controlează circa 50% din activele transportului feroviar şi ale gospodăriei comunale. Împreună cu grupul Rockefeller, controlează corporaţia American Telephone and Telegraph Company, iar cu First National City Bank controlează compania International Telephone and Telegraph etc. **M.** deţine un loc de frunte în exportul de capital din S.U.A., controlînd mai multe societăţi bancare de peste graniţă.

Morgan *[mó:gən]*, Charles Langbridge (1894—1958), scriitor englez. Romanele sale, cu pronunţată tendinţă psihologizantă, dezbat, dintr-un unghi spiritualist, tema dragostei, a morţii şi a artei („Fîntîna", 1932, trad. rom.; „Sparkenbroke", 1936, trad. rom.; „Călătoria", 1940). A mai scris piese de teatru, eseuri şi versuri.

Morgan *[mó:gən]*, Lewis Henry (1818—1881), etnograf şi arheolog american, istoric al societăţii primitive. A devenit, în 1847, membru al tribului de indieni irochezi seneca pentru a studia îndeaproape organizarea socială a indienilor (amerindieni). În lucrările sale „Liga irochezilor" (1851), „Sisteme de rudenie şi afinitate" (1870) şi, mai ales, „Societatea primitivă" (1877), **M.** a elaborat concepţia potrivit căreia celula societăţii

L. H. Morgan

primitive este g i n t a, care evoluează legic de la matriarhat la patriarhat în funcţie de dezvoltarea tehnicii producţiei. **M.** a aplicat aceeaşi concepţie la studiul f a m i l i e i primitive, ca şi în periodizarea (în parte învechită) a societăţii primitive în „b a r b a r i e" şi „civilizaţie". F. Engels a utilizat cercetările lui **M.** în opera „Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului" şi a arătat că **M.** a descoperit din nou, în mod independent de Marx, concepţia materialistă a istoriei.

Morgan *[morgâ]*, Michèle (n. 1920), actriţă de film franceză. A debutat pe ecran în 1935. A apărut ca protagonistă în „Cheiul ceţurilor", „Simfonia pastorală", „Marile manevre" etc.

Morgan *[mó:gən]*, Thomas Hunt (1866—1945), biolog american. A fost profesor de zoologie experimentală la Universitatea din Columbia, apoi director al laboratorului de biologie la Institutul tehnologic din California. Morgan a descoperit rolul mecanismului cromozomial de transmitere ereditară. Concepţia despre ereditate a lui **M.** (denumită şi *morganism)* reprezintă o sinteză şi o dezvoltare a ideilor lui Weismann despre existenţa unei substanţe ereditare localizată în cromozomi, a legilor lui Mendel şi a teoriei mutaţioniste a lui H. de Vries. Ideile de bază ale acestei concepţii sînt-următoarele: materialul ereditar are un caracter discret; genele, ca substrat material al eredităţii, sînt localizate pe cromozom, dispuse liniar şi înlănţuite în grupe *(linkage)*; ele pot fi schimbate de la un cromozom la altul, prin schimbul de porţiuni de cromozom *(crossing-over)*; modificările ereditare apar în genotip (prin recombinarea materialului genetic), apoi se traduc în fenotip. **M.** este fondatorul teoriei cromozomice a eredităţii. Prin lucrările sale a adus contribuţii de seamă la cunoaşterea materialului genetic şi a pus bazele citogeneticii. A descoperit mecanismul determinării sexului. Premiul Nobel pentru medicină (1933).

mórgă (MED.) v. **prosectură.**

Morgenstern *[mórgənştern]*, Christian (1871—1914), poet german. Influenţat de neoromantism, a scris versuri inspirate de frumuseţile naturii („O vară", 1900), dar s-a impus atenţiei mai cu seamă prin poemele cu caracter ironic-grotesc, în care înfăţişează contradicţia dintre omul modern şi principiile moralei tradiţionale („Cîntecele spînzurătorii", 1905; „Palmström", 1910). Prin culegerea „Eu şi tu" (1911), **M.** s-a afirmat printre cei mai sensibili cîntăreţi ai sentimentului de dragoste. Alături de trăsături umanist-pacifiste, lirica sa vădeşte însă şi manifeste implicaţii decadente şi mai ales religioase. A scris şi eseuri.

mória (gr. *moria* „prostie, nebunie"), tulburare mintală caracterizată printr-o stare de euforie, în care predomină tendinţa de a face glume. Apare mai ales la bolnavii cu leziuni ale lobului frontal al creierului.

Móricz *[móriţ]*, Zsigmond (1879—1942), scriitor realist-critic ungur. S-a născut la Tiszacsécse, dintr-o familie ţărănească, şi a urmat un timp cursuri universitare la Debreţin. A luat poziţie împotriva primului război mondial. A salutat Republica Sovietică Ungară, fiind apoi persecutat de contrarevoluţie. A debutat

sub influența lui Jókai, Mikszáth și Gárdonyi. Un rol deosebit în orientarea lui **M.** spre o literatură democratică și realistă a avut-o opera lui

Moricz Zsigmond

Ady Endre. În prima perioadă a creației sale a publicat scrieri realiste inspirate din viața satului ungar sfîșiat de contradicții sociale (povestirea „Șapte creițari", 1908; piesa „Notarul Sári"; romanele „Aur din noroi", 1910; „Un tîrg uitat de dumnezeu", 1911). După căderea dictaturii proletariatului, în anii terorii contrarevoluționare, scriitorul se întoarce, dezgustat, spre trecut, căutînd în istorie răspuns la frămîntările epocii („Grădina zînelor", 1922; „Marele principe", 1927; „Umbra soarelui", 1933). Scriitorul înfățișează apoi tabloul sumbru al descompunerii moșierimii ungare, prevestind prăbușirea inevitabilă a orînduirii anacronice din țara sa (romanele „Chef boieresc", 1928, trad. rom.; „Rubedeniile", 1930, trad. rom.); de asemenea, înfățișează viața grea a țărănimii sărace, a cărei dezrobire o vedea condiționată de eliberarea revoluționară a întregii societăți (nuvela „Barbarii", 1931; romanele „Omul fericit", 1932; „Haiducul", 1937; „Panseluța", 1941). **M.** s-a remarcat și ca publicist, prin strălucite reportaje. Arta lui **M.** îmbină tradițiile prozei maghiare cu soluțiile curentelor literare moderne, punînd în valoare un bogat conținut de idei, un temperament în același timp meditativ și revoluționar.

Mörike, Eduard (1804—1875), scriitor romantic german. Versurile sale („Poezii", 1838, trad. rom. parțial în versiunea lui Al. Philippide), remarcabile prin delicatețea sentimentelor, prin densitatea lor lirică și prin simplitatea populară a expresiei, celebrează natura, dragostea, bucuria de a trăi, dintr-o perspectivă adesea idilizantă. Multe dintre ele, puse pe muzică de Hugo Wolf, Brahms, Schumann, au devenit cîntece de largă circulație. Este autorul, între altele, al nuvelei „Mozart în drum spre Praga" (1856), devenită clasică prin limpezimea, luminozitatea și echilibrul ei.

morión (MINER.), varietate de cuarț colorat în negru. Încălzit pînă la 300—400°C, **m.** se decolorează; expus însă la acțiunea razelor Roentgen, revine la culoarea neagră inițială.

moriști (span. *moriscos*), mauri iberici convertiți cu forța la catolicism în jurul anului 1500. Au fost persecutați și după creștinare. Izgonirea a circa 500 000 de **m.**, buni agricultori și meșteșugari, a contribuit, la începutul sec. al XVII-lea, la decăderea economică a Spaniei.

Morisena, oraș-cetate, reședință a voievozilor formațiunii statale românești de tip feudal din Banat din sec. X—XI, pe locul unde se află astăzi comuna Cenad (raionul Sînnicolaul Mare, reg. Banat). Voievodul Ahtum a înființat aici o mănăstire ortodoxă, aducînd călugări greci. La **M.** s-a stabilit reședința unuia dintre cele trei episcopate catolice din Transilvania la începutul sec. al XI-lea. Primul episcop de Cenad a fost Gerard, eroul scrierii hagiografice „Legenda sancti Gerardi", document important pentru reconstituirea vieții sociale din Banat din sec. X—XI.

Morisot *[morizó]*, Berthe (1841—1895), pictoriță franceză, elevă a lui Corot, apoi a lui Manet. A pictat scene de gen care se petrec în interior sau în natură, peisaje și portrete. A fost una dintre cele mai înzestrate acuareliste din secolul trecut. Spre deosebire de ceilalți impresioniști, care fragmentau trăsăturile de penel (pointillism), **M.** a pictat în tușe largi, care reconstituiau formele („Portul L'Orient", 1869; „În balcon", 1872; „După fluturi", 1874; „Dejunul pe iarbă", circa 1876; „Tînără pudrîndu-se", 1877; „Pe lac", 1884; „Lectura", 1888; „Cele două surori", 1894 ș.a).

morișcă 1. (FIZ.) **a)** *Morișcă electrică,* dispozitiv de laborator, demonstrativ, alcătuit din mai multe sîrme ascuțite, cu capetele îndoite în același sens și fixate radial pe un echipaj care se poate roti în jurul unei axe verticale. Cînd dispozitivul este încărcat cu electricitate, scurgerea acesteia prin vîrfuri îl face să capete o mișcare de rotație în sensul opus orientării vîrfurilor. **b)** *Morișcă hidraulică,* dispozitiv de laborator, demonstrativ, alcătuit dintr-un vas cu apă, care se poate roti în jurul unei axe verticale și din care apa se scurge prin două tuburi laterale îndoite în sensuri contrare. Forța hidrodinamică de curgere a apei determină, prin reacție, rotirea dispozitivului în sens opus sensului în care curge apa. V. și principiul acțiunii și reacțiunii. **2.** (HIDROTEHN.) *Morișcă hidrometrică,* aparat pentru măsurarea vitezei unui curs de apă, format dintr-o paletă care se rotește sub acțiunea curentului apei și un sistem de înregistrare, situat într-un corp metalic care susține și axul paletei. Viteza curentului se

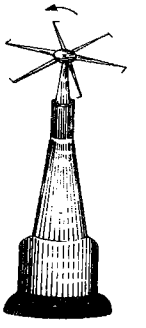

Morișcă electrică

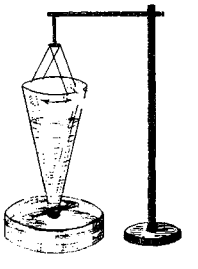

Morișcă hidraulică

determină în funcție de numărul de rotații ale paletei într-un timp determinat, înregistrat mecanic sau semnalizat (optic sau acustic).

mormóni, membrii sectei creștine întemeiate în S.U.A., în 1830, de Joseph Smith, care a publicat „Cartea lui Mormon", atribuind-o unui profet evreu imaginar. **M.** propovăduiesc întoarcerea apropiată a lui Hristos. Ei au practicat poligamia, la care au renunțat în 1890. Secta **m.** s-a răspîndit îndeosebi în rîndurile micii burghezii. În 1847 **m.** au pus bazele viitorului stat Utah (lîngă Marele Lac Sărat), care a intrat, în 1896, în componența S.U.A.

Moro, Aldo (n. 1916), prim-ministru al Italiei (din 1963). Este membru al conducerii Partidului democrat-creștin (din 1956). A deținut succesiv funcția de ministru al justiției și de ministru al educației (între 1955 și 1958).

Moroieni, comună în raionul Tîrgoviște, reg. Ploiești, pe valea Ialomiței. 5 220 loc. (1964). Pe teritoriul comunei se află două uzine hidroelectrice importante: *Uzina hidroelectrică Dobrești,* cu o putere instalată de circa 16 MW, pusă în funcțiune în 1930, și *Uzina hidroelectrică Moroieni,* cu o putere instalată de 15 MW, complet automatizată, pusă în funcțiune în 1952. Ambele uzine sînt alimentate cu apă din Ialomița, al cărei debit este regularizat prin lacul de acumulare Scropoasa. Stațiune climatică. Sanatoriu T.B.C.

Morozewicz *[morozévici],* Józef (1865—1941), mineralog și petrograf polonez. A fost profesor universitar, organizator al Academiei de mine din Cracovia și al Institutului geologic din Varșovia. A studiat rocile granitice din Volînia și din masivul Tatra, precum și masivul de roci alcaline de la Mariupol (azi Jdanov, U.R.S.S.).

Morphy *[mȯ́:fi],* Paul Charles (1837—1884), șahist american, celebru prin memoria sa excepțională. A deținut titlul de campion mondial între anii 1858 și 1880. **M.** este considerat ca unul dintre cei mai mari maeștri din istoria jocului de șah.

Morris *[mȯ́ris],* William (1834—1896), scriitor, arhitect, pictor decorator și militant socialist englez. A avut o evoluție contradictorie. La început a fost membru al Partidului liberal, a aderat apoi la Federația social-democrată a lui Hyndman, pentru ca mai tîrziu, împreună cu Eleanor Marx-Aveling, fiica lui K. Marx, să creeze Noua ligă socialistă din Anglia, iar după 1890 să treacă pe poziții anarhiste. Ca artist s-a format sub influența ideilor estetice ale lui John Ruskin și a mișcării prerafaelite engleze. S-a ocupat de decorația interioară a clădirilor și de problema reînvierii meșteșugului medieval ca formă de muncă menită a fi îmbinată cu creația artistică propriu-zisă. A ilustrat cu xilogravuri mai multe cărți. Ca teoretician de artă este autorul lucrării „Artele decorative, relațiile lor cu viața modernă" (1878). Pe tărîm literar, **M.** a debutat cu versuri neoromantice îndreptate împotriva moravurilor micii burghezii („Apărarea Gueneverei și alte poeme", 1858) sau de evocare a unor mituri și legende străvechi („Raiul pămîntesc", 1868—1870). Ulterior a scris poezii revoluționare adresate proletariatului („Imnuri pentru socialiști", 1884—1885). Nuvela „Un vis despre John Ball" (1888) și romanul „Vești de nicăieri" (1891) sînt întemeiate pe idei socialist-utopice.

mórsă *(Odobaenus rosmarus),* specie de mamifer carnivor din ordinul pinipedelor, adaptat

Morsă

la viața acvatică, cu membrele transformate în lopeți și cu caninii superiori foarte lungi, masivi și puternici. Lungimea corpului atinge 4—6 m, iar greutatea peste o tonă. Trăiește pe țărmurile Oceanului Înghețat. În ultimii 60 de ani, **m.** au fost vînate abuziv, ceea ce a dus la împuținarea lor.

Morse *[mȯ:s],* Samuel Finley Bresse (1791—1872), inventator și pictor american. A fost primul președinte al Academiei naționale de desen din S.U.A. Din 1839 nu s-a mai ocupat de pictură. A inventat în 1837 și a perfecționat în 1840 telegraful electromagnetic (aparatul **M.**) și a elaborat codul telegrafic cu linii și puncte (v. *alfabet telegrafic*), utilizat și în prezent.

mortalitate generală, indice rezultat din raportarea numărului de decese la populația dintr-un teritoriu. Se calculează la mia de locuitori. În R.P.R., **m.g.** a scăzut mult, ajungînd în 1964 la 8,1‰, față de 19,1‰ cît era în 1938.

mortalitate infantilă, indice rezultat din raportarea numărului de decese la copiii de vîrstă sub un an la suta sau la mia de copii născuți vii în perioada respectivă. În R.P.R., **m.i.** a scăzut de la 17,9%, cît era în 1938, la 4,8% în 1964.

mortár, material de construcție în stare fluidă sau sub formă de pastă, constituit dintr-un amestec de liant, material granular și apă. **M.** se solidifică prin întărirea liantului, datorită unor fenomene fizice (ex. răcire, uscare etc.) sau chimice (ex. oxidare, hidratare etc.) și este folosit fie pentru a lega între ele materiale de construcție solide (ex. cărămizi, blocuri, plăci), fie pentru acoperirea fețelor vizibile ale unor construcții în scopul protejării lor împotriva agenților atmosferici sau al înfrumusețării. Materialele granulare (agregatele) folosite la prepararea **m.** pot fi de origine minerală (nisip, deșeuri minerale etc.) sau organică (rumeguș). După natura liantului, se deosebesc: *m. argilos,* la care liantul este argilă coloidală și care se folosește ca îmbrăcăminte pentru drumurile de pămînt; *m. asfaltic,* care este constituit dintr-un amestec de nisip, filer și bitum și care este folosit la executarea unor îmbrăcăminți rutiere asfaltice; *m. cu trass,* al cărui liant este format dintr-un amestec de var gras sau de ciment cu trass și care este utilizat la lucrări

menținute în permanență în mediu umed; *m. de ciment*, care este alcătuit din ciment, nisip și apă și se folosește în diferite lucrări de construcții; *m. de ipsos*, al cărui liant este praful de ipsos și care este utilizat la executarea lucrărilor de stucatură, a pardoselilor, a tencuielilor etc.; *m. de var gras*, format dintr-un amestec de pastă de var gras, nisip și apă și care se utilizează la zidării și tencuieli subterane sau în mediu uscat; *m. de var hidraulic*, care este format din var hidraulic, nisip și apă și care se folosește la lucrări de zidărie supuse unor solicitări mecanice mari.

mortezáre (TEHN.), operație de prelucrare a unui metal prin așchiere cu ajutorul mașinii de mortezat.

mortezát, *mașină de ~* (TEHN.), mașină-unealtă de prelucrare a pieselor de metal prin așchiere. Scula de lucru este un cuțit a cărui axă longitudinală este, de regulă, paralelă cu direcția (verticală) a mișcării de așchiere. *M. de m.* este folosită pentru prelucrarea suprafețelor plane ale pieselor cu contur complicat, a suprafețelor interioare cu contur închis etc., care nu pot fi prelucrate pe mașina de frezat sau pe cea de rabotat. Se mai numește *morteză*.

mortéză (TEHN.) v. **mortezat**, *mașină de ~*.

mortiér (MILIT.), gură de foc cu țeavă scurtă, de calibru mijlociu sau mare, care trage proiectile sub un unghi mai mare de 45° față de orizontală.

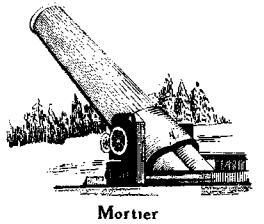

Mortier

A fost folosit în trecut pentru trageri în spatele unor obstacole.

Mortillet *[mortiié]*, Gabriel de (1821—1898), savant francez, unul dintre fondatorii arheologiei paleoliticului și autor al unei periodizări a culturii materiale a acestuia. A participat activ la revoluția din 1848. Între 1849 și 1864 a trăit în exil, în regatul Piemontului.

mortinatalitáte, indice rezultat din raportarea numărului copiilor născuți morți la suta de copii născuți vii.

Morton *[mó:tn]*, Arthur Leslie (n. 1903), istoric marxist englez. În lucrarea „O istorie a poporului din Anglia" (1938), **M.** aplică materialismul istoric la studiul istoriei Angliei din cele mai vechi timpuri pînă la sfîrșitul primului război mondial.

Morțun, Ion (1877—1940), actor român. A debutat în 1909 la Teatrul național din

I. Morțun

Iași, apoi a jucat scurtă vreme în compania „Al. Davila", angajîndu-se definitiv la Teatrul național din București. **M.** s-a remarcat prin deosebite calități de compoziție, printr-un ascuțit spirit de observație a tipurilor umane, conturînd viguros și cu autenticitate personajele interpretate. Printre rolurile sale de seamă: Pristanda din „O scrisoare pierdută" și Ipingescu din „O noapte furtunoasă" de I.L. Caragiale, Chirică din „Omul cu mîrțoaga" de G. Ciprian, Actorul din „Azilul de noapte" de M. Gorki, Flaxman din „Institutorii" de Otto Ernst.

morúlă (EMBRIOL.), stadiu în dezvoltarea embrionară a metazoarelor, rezultînd din segmentarea oului și avînd aspect de mură.

morún *(Huso huso)*, specie de pește din familia acipenseridelor, lung de 1—3 m și avînd o greutate de 150—500 kg, corpul masiv, gros, capul relativ mic, botul triunghiular, gura în formă de semilună, prevăzută cu mustăți. Pielea, de culoare cenușie-închisă,

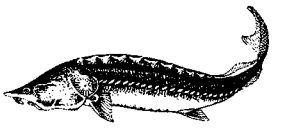

Morun

este goală, avînd numai în partea dorsală un număr de scuturi osoase. Trăiește în Marea Neagră, Marea de Azov și Marea Caspică, de unde migrează primăvara, în fluvii, pentru reproducere. Ajunge pînă la vîrsta de 100 de ani. Este apreciat pentru carnea și icrele lui (icre negre). La noi în țară se pescuiesc anual 200—300 t de **m.**

morunáș *(Vimba vimba)*, specie de pește teleostean din familia ciprinidelor, lung de 25—30 cm și avînd o greutate pînă la 600 g, botul prelung, falca de sus depășind cu mult pe cea de jos. În țara noastră se pescuiește în cantități mici, mai ales în Dunăre, în bălți și în Deltă.

Morus (More *[mó:]*), Thomas (1478—1535), gînditor umanist și om de stat englez, unul dintre întemeietorii socialismului utopic. A fost președinte al Camerei Comunelor (1523—1529) și lord-cancelar (1529—1532). Împotrivindu-se reformelor bisericești ale lui Henric al VIII-lea, a fost închis și executat. În renumita sa lucrare despre insula imaginară „Utopia" (gr. „loc care nu există nicăieri"), publicată în 1516, **M.** a arătat că proprietatea privată este izvorul tuturor relelor sociale și a condamnat metodele de împilare folosite de moșieri față de țărani în perioada acumulării primitive a capitalului. El a descris o societate ideală bazată pe proprietatea comună, în care munca este obligatorie pentru toți, iar producția și consumul sînt reglementate rațional de stat. Timpul liber este consacrat cultivării științelor și artelor; copiii de ambele sexe primesc o instrucțiune egală. Forțele de producție nefiind încă în vre-

Th. Morus

mea sa suficient de dezvoltate, **M.** nu a înţeles că socialismul va necesita o tehnică superioară; a idealizat munca manuală medievală şi a crezut că pentru muncile fizice grele vor fi folosiţi sclavi. Ideile lui **M.** au exercitat o influenţă considerabilă asupra teoriilor socialiste premarxiste.

Moruz, Alexandru (1815—1878), economist român, reprezentant al păturii boiereşti interesate în dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial. Deşi s-a pronunţat pentru eliberarea ţăranilor de iobăgie, ca ideolog al moşierimii a susţinut ideea păstrării marilor proprietăţi şi menţinerii caracterului agrar al ţării şi a fost profund ostil luptei maselor pentru rezolvarea revoluţionară a problemei agrare.

Moruzi, Alexandru, domn al Ţării Româneşti (1793—1796 şi 1799—1801) şi al Moldovei (1792, 1802—1806 şi 1806—1807). Fiscalitatea apăsătoare din timpul domniei lui **M.** a provocat în rîndurile ţărănimii o puternică nemulţumire, care a luat, în regiunile de munte, forma luptei armate. Evenimentul cel mai important al domniei lui **M.** îl constituie hrisovul de la 3 ianuarie 1805, prin care se elibera de orice servitute feudală o parte din fiecare moşie, care se transforma în proprietate deplină (în accepţia burgheză a cuvîntului). Acest moment marchează o nouă etapă în istoria relaţiilor agrare din Moldova.

mórvă, boală contagioasă a calului şi a altor solipede, provocată de *Bacillus mallei*. La cal, boala evoluează cronic şi se manifestă prin noduli şi prin ulcere pe mucoasa nazală, pe piele şi pe alte organe. Pentru a evita răspîndirea bolii, animalele bolnave se sacrifică. **M.** se poate transmite şi la om şi este, de obicei, mortală. Sin. *răpciugă*.

mosc 1. (ZOOL.; *Moschus moschiferus*) Specie de mamifer din familia cervidelor, lipsit de coarne, cu caninii superiori transformaţi în colţi. Ajunge la 1 m lungime. Trăieşte în Asia. Dintr-o glandă specială, situată la masculi pe abdomen, se extrage o substanţă frumos mirositoare. **2.** (CHIM.) Substanţă secretată de masculul moscului. Secreţia uscată a glandei se prezintă sub formă de praf de culoare închisă, cu miros caracteristic. Principiul odorant al **m.** este m u s c o n a, pe care o conţine în proporţie de pînă la 2%.

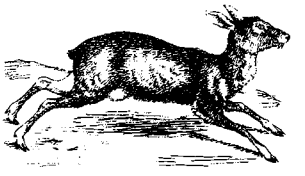

Mosc

Se utilizează ca fixator în industria de parfumuri, în cosmetică şi în medicină. — *M. sintetic*, substanţă chimică obţinută sintetic, al cărei miros imită pe cel al **m.** natural.

moschée (ARHIT.), edificiu de cult mahomedan, care cuprinde una sau mai multe nave despărţite prin şiruri de coloane avînd la capăt, pe axa centrală, „mihrabul" (altarul), orientat către M e c c a. **M.** este acoperită cu cupole. Clădirea este precedată de o curte prevăzută cu o fîntînă pentru spălările rituale. Alături de **m.** se înalţă minaretul. Printre cele mai cunoscute şi mai somptuos decorate **m.** se numără cele din Isfahan, Cairo, Istanbul şi, în special, **m.** din Cordoba, începută în anul 785 şi transformată în 1236 în catedrală creştină. În ţara noastră, **m.** cele mai interesante sînt cele de la Mangalia şi Babadag.

Moscherosch *[móşeroş]*, Hans Michael (1601—1669), scriitor german. În principala sa operă, satira în proză „Ciudatele şi adevăratele viziuni ale lui Philander de Sittewald" (1640—1642), combate, după exemplul scriitorului spaniol Quevedo y Villegas, moravurile sociale ale epocii, înfierează războiul şi caută să stimuleze dezvoltarea conştiinţei naţionale. Unor ţeluri patriotice le este subordonată şi lucrarea pedagogică „Insomnis cura parentum" (1643).

moscofór (ARTE PLAST.; în iconografia greacă veche), imagine reprezentînd un om care poartă în spinare un viţel destinat sacrificiului.

Moscopole, localitate în R.P. Albania, în apropiere de Korçë. În timpul evului mediu a fost un puternic centru economic şi cultural al aromânilor, ajuns la cea mai mare înflorire în sec. al XVIII-lea, cînd avea peste 60 000 de locuitori. După o serie de jafuri organizate de turci (cele mai mari au fost în 1769 şi 1788), oraşul a decăzut, iar majoritatea locuitorilor au emigrat.

Moscova, capitala Uniunii Sovietice şi a R.S.F.S. Ruse, cel mai mare centru politic, economic, ştiinţific şi cultural al ţării, situat pe rîul Moscova, în apropiere de confluenţa cu rîul Oka. 6 388 000 loc. (1964), cu localităţile subordonate. Are mari uzine constructoare de maşini (autovehicule, maşini-unelte, rulmenţi, aparate, ceasuri ş.a.), electrotehnice, siderurgice, mari combinate textile, întreprinderi ale industriei chimice (coloranţi de anilină, cauciuc, produse farmaceutice), a materialelor de construcţie, alimentare, poligrafice. **M.** este şi cel mai important nod de căi ferate, şosele, linii aeriene (aeroportul Tuşino ş.a.). Prin canalul Moscova-Volga comunică cu sistemul de navigaţie interioară din partea europeană a U.R.S.S., avînd astfel legătură directă pe apă cu cinci mări. În **M.** îşi au sediul Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Academia medicală, Academia agricolă, Academia de construcţii şi arhitectură, numeroase institute de cercetări ştiinţifice şi de învăţămînt superior, printre care Universitatea „Lomonosov" şi Universitatea prieteniei popoarelor „Patrice Lumumba",

Moscova. Piaţa Roşie

biblioteci (printre care biblioteca „V.I. Lenin", cea mai mare din U.R.S.S.), teatre (Bolşoi teatr, M.H.A.T., Malîi teatr ş.a.). Arta arhitectonică din **M.** poate fi urmărită, fără întrerupere, începînd din secolul al XIII-lea. Importante monumente de arhitectură se află în ansamblul Kremlinului, azi sediul organului de guvernămînt al Uniunii Sovietice. În Piaţa Roşie se află mausoleul Lenin şi biserica Vasili-Blajennii (sec. al XV-lea), construită de Ivan cel Groaznic. Numeroase alte monumente, muzee şi instituţii de artă: Muzeul Lenin, Muzeul Puşkin, Galeria Tretiakov, Muzeul de arte decorative şi altele, întregesc peisajul artistic al Moscovei. Construcţiile noi sînt deseori împodobite cu opere de artă (Universitatea Lomonosov, Metroul etc). — *Istoric.* Numele **M.** este amintit pentru prima dată într-un letopiseţ din 1147, însă, potrivit datelor arheologice, pe locul unde se află azi marele oraş a existat o aşezare încă din sec. IX—X. Întărită în 1156 de cneazul Iuri Dolgoruki, **M.** a devenit, la începutul sec. al XIII-lea, centrul cnezatului moscovit pe cale de constituire. În sec. XIV — XV, ca centru al teritoriilor ruse, **M.** a avut un rol de seamă în lupta cnejilor moscoviţi pentru crearea statului centralizat rus şi împotriva jugului tătaro-mongol. La sfîrşitul sec. al XV-lea, **M.** a devenit capitala statului centralizat rus. În cursul evului mediu, la **M.** au izbucnit numeroase răscoale antifeudale (1382, 1547, 1648, 1662 ş.a.). Cotropită în 1610 de feudalii poloni, **M.** a fost eliberată în 1612 de miliţia populară, condusă de K. M. Minin şi D.M. Pojarski. După mutarea capitalei la Petersburg (1712), **M.** a continuat să aibă un rol însemnat în viaţa economică, politică şi culturală a ţării. În 1755, la **M.** a fost înfiinţată prima universitate din Rusia. În timpul războiului din 1812, **M.** a fost ocupată de armatele napoleoneene. În acest timp a izbucnit în **M.** un incendiu, care a distrus o mare parte a oraşului. În timpul revoluţiei burghezo-democratice din Rusia (1905—1907), la **M.** a avut loc insurecţia armată din 9—18 decembrie 1905. În noiembrie 1917, muncitorii şi soldaţii au luat cu asalt Kremlinul; la 3/16 noiembrie, în **M.** a fost instaurată Puterea sovietică. În martie 1918 **M.** a devenit capitala Rusiei Sovietice, iar în 1922 a U.R.S.S. În cursul războiului civil şi al intervenţiei militare străine (1918—1920), **M.** a fost principalul centru al luptei poporului sovietic împotriva contrarevoluţiei interne şi externe. În timpul celui de-al doilea război mondial, populaţia **M.** a adus o însemnată contribuţie la obţinerea victoriei asupra Germaniei hitleriste. În bătălia de lîngă **M.** (octombrie-noiembrie 1941), armatele hitleriste au suferit prima mare înfrîngere din timpul celui de-al doilea război mondial. Cu prilejul aniversării a 800 de ani de la întemeierea oraşului (septembrie 1947), **M.** a fost decorată cu Ordinul Lenin, iar cu prilejul aniversării a 20 de ani de la victoria asupra Germaniei hitleriste (mai 1965) i s-a conferit titlul de „Oraş erou". La **M.** au avut loc, în 1957 şi 1960, consfătuiri ale reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din lumea întreagă. Tot aici şi-au desfăşurat lucrările numeroase conferinţe internaţionale, printre care cele mai importante sînt: conferinţa din 1943 a miniştrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Angliei în legătură cu accelerarea încheierii războiului, la care a fost adoptată o declaraţie asupra securităţii generale, punîndu-se bazele înfiinţării O.N.U.; conferinţa din 1945 a miniştrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Angliei în legătură cu procedura de pregătire a tratatelor de pace cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria, Finlanda; conferinţa din 1963 a miniştrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., Statelor Unite şi Angliei la care s-a elaborat Tratatul pentru interzicerea experienţelor cu arma nucleară în atmosferă, în spaţiul cosmic şi sub apă.

moscovián (STRAT.), seria medie a carboniferului din U.R.S.S. şi din sudul Europei, reprezentată prin formaţiuni marine, caracterizate prin faună

de foraminifere, brahiopode, goniatiți etc. În R.P.R., **m.** apare la Cornereva (reg. Banat). Echivalentul stratigrafic al **m.** în vestul Europei este *westfalianul.*

Moseley *[móuzli], legea lui* ~ (după numele fizicianului englez *H.G.J. Moseley*, 1887—1915; FIZ.), lege referitoare la spectrele de raze X caracteristice elementelor, conform căreia lungimile de undă ale liniilor de emisie variază proporțional cu numerele de ordine din sistemul periodic al elementelor. Această lege arată că proprietățile chimice ale elementelor sînt determinate de numărul de ordine și nu de greutatea lor atomică, fapt care a fost confirmat de descoperirea izotopilor și care justifică aranjarea elementelor în sistemul periodic propus de Mendeleev.

Moselle *[mozél]*, rîu în Europa vestică (545 km), afluent pe stînga al Rinului. Izvorăște din munții Vosgi (Franța), curge spre nord prin Lorena, formează pe o porțiune granița dintre Luxemburg și R.F. Germană, străbate Masivul Șistos Renan și confluează la Koblenz. Este legat prin canale de alte rîuri. Navigabil în aval de Nancy. Pe cursul său s-au făcut importante lucrări de canalizare și s-au construit 14 ecluze.

Mössbauer, *efectul* ~ (după numele fizicianului german *R. Mössbauer*, n. 1929; FIZ.), emisie

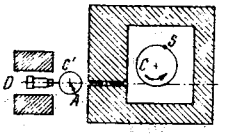

Instalație Mössbauer

S — sursă de radiații γ ; *C* — criostat rotitor; *C'* — criostat fix; *A* — țintă absorbantă; *D* — detector cu scintilator

și absorbție nucleară de raze γ cu lărgime spectrală extrem de mică. *E.M.* se produce atunci cînd cel puțin o parte din razele γ sînt emise în așa fel, încît întreaga energie a tranziției nucleare este transmisă cuantelor γ, reculul nucleelor fiind preluat, de pildă, în cazul unui cristal, de întregul cristal. *E.M.* permite rezolvarea, în condiții superioare, a unui mare număr de probleme importante ale fizicii, ca: măsurarea variației frecvențelor radiațiilor electromagnetice în cîmpul gravitațional, determinarea cîmpurilor interne la nivelul nucleelor în numeroase tipuri de cristale, măsurarea momentelor nucleare cvadrupolare ș.a.

Mosul, oraș în nordul Irakului, situat pe malul drept al Tigrului. Circa 180 000 loc. Centrul unei importante regiuni petrolifere. Întreprinderi textile, de pielărie și încălțăminte, de ciment și alimentare (zahăr). Meșteșuguri. Nod rutier și feroviar, port fluvial, centru comercial pentru produse agricole. — *Istoric.* Fundat în sec. al VI-lea în apropierea ruinelor vechii Ninive, a fost cucerit de arabi în anul 641, devenind, în timpul Omeiazilor și al primilor Abbasizi, un puternic centru comercial și meșteșugăresc al Orientului. Ocupat de turci în 1514, Mosul a făcut parte (cu unele întreruperi în decursul secolelor XVI—XVII) pînă în 1918 din Imperiul otoman. Din anul 1920 a intrat în componența Irakului.

moșieríme, clasă socială exploatatoare, formată din marii proprietari funciari. În orînduirea feudală, **m.** era clasa dominantă; ea deținea în proprietate privată mari întinderi de pămînt (moșii), lucrate de țărani iobagi, legați de pămînt și aflați în dependență personală față de moșieri. În unele țări, revoluția burgheză a desființat complet **m.** ca clasă, ducînd la apariția unor întreprinzători de tip capitalist care își lucrează marile întinderi de pămînt cu muncitori salariați. În majoritatea țărilor însă, printre care și în România, dezvoltarea capitalismului în agricultură s-a făcut prin transformarea lentă, treptată a vechilor moșii feudale în întreprinderi de tip capitalist, prin împletirea relațiilor de producție feudale și semifeudale cu cele capitaliste. În țara noastră, în urma reformei agrare din 1945, **m.** a fost lichidată ca clasă. V. și feudalism; clase sociale.

moșmón *(Mespilus germanica)*, pom fructifer din familia rozaceelor, cu tulpina înaltă de 3—5 m, coroana neregulată

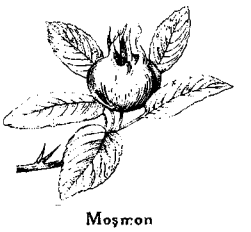

Moșmon

și frunze mari, eliptice. Floarea crește în vîrful unui lăstar scurt. Fructul, puțin mai mare decît o nucă, este aproape sferic, acoperit cu o pieliță tare de culoare brună-roșiatică; are gust dulce-acrișor, cu o aromă specifică. La noi se cultivă pe suprafețe reduse și este folosit și ca portaltoi pentru gutui.

moșnéni (moșteni), termen prin care erau denumiți în evul mediu, în Țara Românească, țăranii liberi, stăpîni devălmași ai pămîntului moștenit de la un străbun comun. **M.** aveau în stăpînire proprie locul de casă, grădina și livada; pădurile, izlazurile și fînețele erau stăpînite de ei în devălmășie. Terenul agricol se împărțea într-un număr de loturi distribuite periodic, de obicei prin tragere la sorți (de unde și denumirea de „soartă" pentru aceste loturi). În Moldova se numeau răzeși.

„Moș Teacă", revistă satirică săptămînală, subintitulată „Jurnal țivil și cazon". A apărut în București, sub direcția lui Anton Bacalbașa și apoi a lui George Ranetti, între 26 martie 1895 și 18 martie 1901. În paginile ei au fost ridiculizate în special monarhia parazitară, militarismul, viciile și abuzurile păturilor stăpînitoare.

moștenire (DR.) **1.** Transmiterea patrimoniului unei persoane decedate către una sau mai multe persoane în viață *(moștenitori)*, desemnate prin lege (*m. legală*) sau prin testament (*m. testamentară*) să-l dobîndească. În dreptul R.P.R., moștenitori legali sînt soțul supraviețuitor și unele rude ale decedatului: descendenții, în lipsă părinții, frații și surorile; dacă aceștia nu sînt în viață,

ceilalți ascendenți, iar în cazul cînd nici aceștia nu sînt în viață, alte rude, pînă la gradul de văr primar (gradul IV). Dacă nu există moștenitori legali sau testamentari, patrimoniul persoanei decedate trece în proprietatea statului. Constituția R.P.R. prevede că dreptul de **m.** asupra proprietății personale este ocrotit de lege. **2.** Patrimoniu care face obiectul moștenirii **(1)**.

moștenirea caracterelor dobîndite, fenomen care constă în transmiterea la descendenți a caracterelor dobîndite de ascendenți sub influența factorilor mediului. În problema **m.c.d.** nu există unanimitate de păreri, iar cercetările experimentale, efectuate pe animale, plante și microorganisme, nu au dus încă la concluzii definitive. Unii biologi nu admit posibilitatea **m.c.d.,** în timp ce lamarckismul, darvinismul clasic și orientarea miciurinistă în biologie o admit.

motét (MUZ.), piesă religioasă pentru mai multe voci, apărută în sec. XII—XIV în Franța. **M.** consta din combinarea mai multor melodii de sine stătătoare, care aveau uneori și texte diferite. De obicei vocea inferioară *(tenor)* susținea un text în limba latină, în timp ce vocea mijlocie *(motet)* și superioară *(triplum)* aveau un text de dragoste, satiric etc. în limba franceză. Biserica catolică a luptat împotriva acestor **m.,** denumindu-le „vulgare", și a creat un nou tip de **m.,** în care toate vocile susțineau un text unic în limba latină. Au scris **m.** Guillaume de Machault (sec. al XIV-lea), Orlando di Lasso și alți reprezentanți de seamă ai polifoniei vocale din sec. XV—XVII.

motilitáte (lat. *motus* „mișcare"; FIZIOLOGIE), proprietate a unor organe de a efectua mișcări cu ajutorul propriei lor musculaturi (ex. **m.** intestinală). Sin. *motricitate*.

motív 1. (LIT.) Idee fundamentală sau temă principală a unei opere literare. Unele **m.** cunosc o largă circulație și sînt reluate de scriitori din epoci diferite. În funcție de spiritul epocii și de viziunea filozofică pe care o au, scriitorii acordă însă **m.** semnificații deosebite (ex. mitul „zburătorului", menționat la D. Cantemir, este abordat ca **m.** și de I. Heliade-Rădulescu, și de M. Eminescu; **m.** faustic, prezent inițial în cărțile populare germane, este reluat și de Marlowe, de Lessing, de Goethe etc.). **2.** (MUZ.) Denumire dată celui mai mic element constitutiv al unei piese muzicale. Din dezvoltarea unui **m.** sau din îmbinarea mai multor **m.** înrudite ia naștere tema muzicală. După natura trăsăturilor lor predominante, **m.** pot fi ritmice, melodice și armonice (v. și l a i t m o t i v). În sens larg, prin **m.** se înțelege melodie, intonație. **3.** (DR.) *Motive de recurs* v. *casare, motive de ~*.

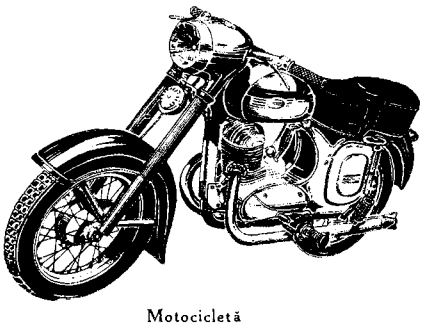

Motocicletă

móto (it. *motto* „cuvînt, vorbire"), citat luat, de obicei, dintr-o operă de larg răsunet sau semnată de un autor celebru și pus la începutul unei lucrări ori al unuia dintre capitolele ei, cu scopul de a releva ideea fundamentală a lucrării respective.

moto- (lat. *motus* „mișcare"), element de compunere cu sensul „pus în mișcare cu ajutorul unui motor" (ex. *motonavă, motocicletă*).

motocicletă (TRANSP.), vehicul autopropulsat, pentru unul sau doi călători. **M.** sînt echipate cu motoare cu aprindere prin scînteie electrică, cu unul sau doi cilindri, cu răcire cu aer. În general, **m.** se clasifică după cilindreea motorului, exprimată în cm³ (ex. **m.** de 250 cm³). Pentru a mări numărul persoanelor transportate, **m.** poate fi prevăzută cu ataș.

motociclism (SPORT.), ramură sportivă care cuprinde mai multe genuri de întrecere cu motocicleta: viteză pe șosea (kilometru lansat, kilometru cu start de pe loc), viteză în circuit, viteză pe pistă cu obstacole, viteză pe pistă de zgură (dirt-track), viteză pe teren variat, în circuit închis (motocros), întreceri de regularitate și rezistență.

motocompresór (TEHN.), agregat constituit dintr-un compresor de aer și dintr-un motor

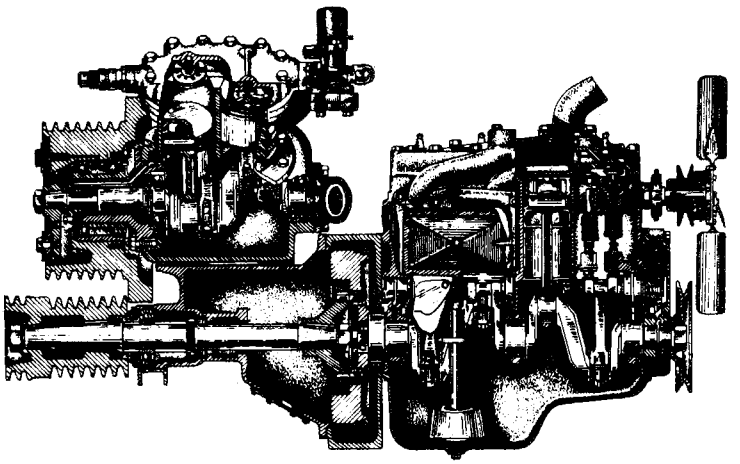

Motocompresor

cu ardere internă sau electric, montate pe un şasiu comun. Poate fi stabil sau transportabil şi este folosit pe şantiere şi în ateliere pentru furnizarea aerului comprimat necesar acţionării maşinilor, aparatelor sau dispozitivelor pneumatice.

motonávă (NAV.), navă la care sistemul de propulsie este acţionat de unul sau mai multe motoare cu ardere internă. V. şi navă.

motopómpă (TEHN.), agregat constituit dintr-o pompă şi un motor cu ardere internă sau electric, montate pe un şasiu comun şi, în general, cuplate permanent. **M.** poate fi stabilă sau transportabilă.

motór (TEHN.), maşină de forţă care transformă o formă oarecare de energie în energie mecanică a unor corpuri solide în mişcare. După felul mecanismului motor, există *m. cu piston*, *m. cu rotor* şi *m. cu reacţie* (reactoare). După forma de energie pe care o folosesc, **m.** se împart în: *m. hidraulice*, *m. eoliene*, *m. termice*, *m. electrice*, *m. pneumatice* etc. **M.** sînt folosite pentru acţionarea maşinilor de lucru, a autovehiculelor, a navelor moderne, a unor maşini energetice etc. Primele **m.** realizate de om sînt considerate *m. hidraulice* (roţile de apă), care au apărut în antichitate (mileniul 2—1 î.e.n.), în Mesopotamia, Egipt, China, India, fiind întrebuinţate la ridicarea apei din rîuri pentru irigaţie; mai tîrziu, la greci şi la romani, ele erau utilizate la acţionarea morilor de apă etc. Tot în antichitate, în regiunile de cîmpie unde vîntul bate o

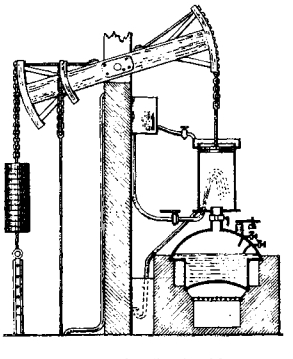

Pompa cu „aer-abur" a lui Newcomen

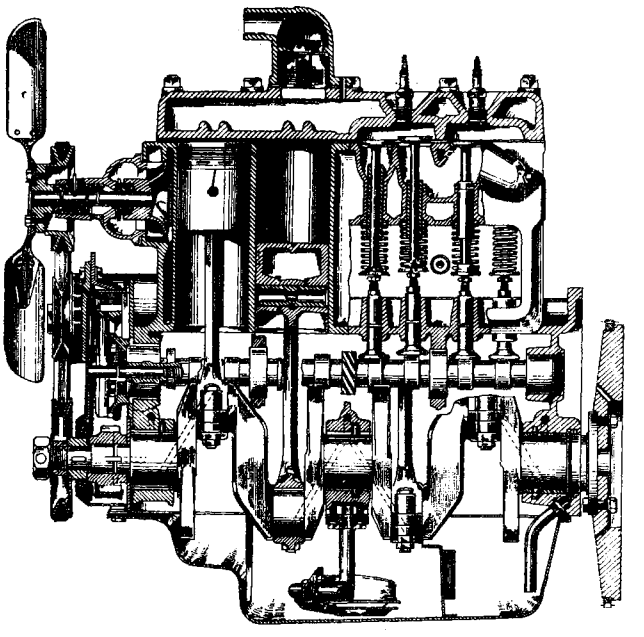

Motor cu ardere internă cu aprindere prin scînteie

mare perioadă a anului, au apărut *m. eoliene* (roţile de vînt), folosite la acţionarea morilor de vînt, a unor pompe de ridicat apa etc. În epoca sclavagistă, din cauză că principala sursă de energie o constituiau sclavii şi animalele de muncă, folosirea forţelor naturii (apa şi vîntul) nu a fost decît într-o mică măsură răspîndită. Dezvoltarea uneltelor de producţie în feudalism (şi, în special, în perioada de trecere de la feudalism la capitalism) a făcut ca forţa muşchilor omului sau a animalelor să nu mai fie satisfăcătoare. Astfel, în perioada manufacturieră (sec. XV—XVIII), în Europa, au cunoscut o largă întrebuinţare roţile de apă, care puneau în mişcare morile, ferăstraiele, foalele, unele maşini pentru prelucrarea firelor textile etc. Roţile de apă au constituit, pînă în sec. al XVIII-lea, baza energetică a producţiei. Ele erau construite din lemn, cu paletele drepte (radiale sau înclinate), aveau o turaţie redusă (1—10 rot/min), puteri de maximum 10—15 kW (unele roţi de apă cu diametrul de 16—17 m au avut puteri de pînă la 150 kW) şi randamente care variau între 0,3 şi 0,75. În sec. al XIX-lea au fost construite, în Franţa, **m.** hidraulice mai perfecţionate, cu turaţii de 60—70 rot/min, puteri de 40—50 kW şi randamente de 0,7—0,8; acestea au fost denumite *turbine hidraulice*. În acelaşi timp, în Anglia erau folosite motoarele termice cu ardere externă (**m.** cu abur). Printre pionierii **m.** cu abur se numără: Arhimede, care a inventat un **m.** cu abur a cărui descriere a fost dată de Leonardo da Vinci, Heron din Alexandria, inventatorul *eolipilului*, Denis Papin, care a inventat cazanul de abur cu supapă de siguranţă, Th. Savery (1650—1715), autorul unei pompe cu „abur-aer" destinată evacuării apei din mine, Thomas Newcomen (1663—1729), care a construit o maşină mai perfecţionată decît a lui Savery, I. I. Polzunov (1729—1766), care a inventat un **m.** cu „abur-aer" universal, James Watt, care a realizat, în 1769, primul **m.** cu abur universal cu condensator, iar în 1784 un **m.** cu abur cu dublu efect (aburul acţionează pe ambele feţe ale pistonului), cu sertăraş de distribuţie a aburului, cu

volant şi regulator şi care a căpătat o largă utilizare practică. Inventarea, în sec. al XIX-lea, a maşinilor electrice a dus la construirea primelor centrale electrice, la transmiterea şi utilizarea pe scară largă a energiei electrice (v. maşină electrică). În anul 1860, mecanicul francez E. Lenoir a inventat **m.** termic cu ardere internă, care funcţiona cu gaz şi avea un randament foarte scăzut (3,3%). Principiul **m.** cu ardere internă cu piston în patru timpi a fost conceput, în 1862, de inginerul francez Beau de Rochas, care nu şi-a realizat însă ideea. Inventatorul german Nikolaus Otto a reuşit, împreună cu inginerul E. Langen, să construiască în 1876 un **m.** cu ardere internă cu piston în patru timpi, cu combustibil gazos, iar în 1878 ei au realizat un motor mai perfecţionat cu combustibil lichid (benzină), cu un randament de 22%. O contribuţie însemnată la perfecţionarea **m.** cu ardere internă cu aprindere prin scînteie electrică au adus-o inventatorii germani Karl Benz şi Gottlieb Daimler, care au realizat primele automobile acţionate cu astfel de motoare. În 1892 Rudolf Diesel a patentat un **m.** cu ardere internă economic, iar în 1897 a realizat primul **m.** cu ardere internă cu aprindere prin compresiune (motorul diesel). Datorită marilor avantaje pe care le prezintă faţă de **m.** cu abur, şi anume lipsa generatorului de abur, randamentul ridicat, greutatea pe CP mică, folosirea unui combustibil mai uşor de transportat etc., **m.** cu ardere internă a căpătat o foarte mare întrebuinţare în industrie, transporturi, agricultură etc. Progresul rapid al tehnicii, necesitatea măririi puterii motoarelor şi scăderii concomitente a greutăţii acestora au făcut ca **m.** cu piston, în anumite domenii, să nu mai corespundă cerinţelor moderne. În industria energetică, motoarele termice cu piston, atît cele cu ardere externă (**m.** cu abur) cît şi cele cu ardere internă, au fost înlocuite de **m.** termice cu rotor *(turbinele cu abur)*, care au apărut la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi care, în prima jumătate a sec. al XX-lea, au căpătat o mare utilizare, puterea lor crescînd de la cîteva sute de kW cît era la început, la 500 000—600 000 kW în prezent. În aviaţie, începînd din timpul celui de-al doilea război mondial, *turboreactoarele* au luat locul **m.** cu piston. În domeniul transporturilor rutiere şi navale, **m.** cu piston au început să fie înlocuite, din a doua jumătate a sec. al XX-lea, cu *turbinele de gaze*. Înlocuirea mecanismului motor (piston bielă-manivelă) al **m.** cu piston cu un mecanism mai simplu a preocupat pe constructori încă de la apariţia acestui tip de **m.** În anul 1959 inginerul german Wankel a realizat un **m.** cu ardere internă în patru timpi cu rotor-piston (piston rotativ), în care mişcarea alternativă de translaţie a pistonului este înlocuită cu o mişcare de rotaţie. Aceste **m.** sînt mai simple, au un gabarit mai redus şi o putere (raportată la greutate) mult mai mare decît a **m.** cu piston obişnuite. — *M. hidraulic*, motor care transformă energia hidraulică (a unei mase

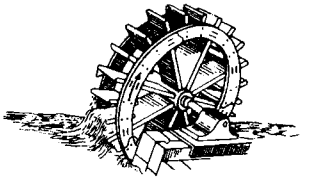

Motor hidraulic (roată de apă)

de apă în mişcare) în energie mecanică. Puterea cedată de *m.h.* depinde de debitul şi de înălţimea de cădere a curentului de apă. *M.h.* pot fi cu rotor (v. roată de apă; turbină hidraulică) şi cu piston (v. şi maşină hidraulică). — *M. eolian*, motor care transformă energia maselor de aer în mişcare (a vîntului) în energie mecanică. Este format dintr-o elice cu două sau mai multe pale sau un rotor cu un număr mare de palete fixate pe un arbore, care primeşte mişcarea de la elice sau de la rotor şi o transmite, printr-un sistem de angrenaje, la sistemul pe care-l acţionează. Se foloseşte pentru acţionarea unor

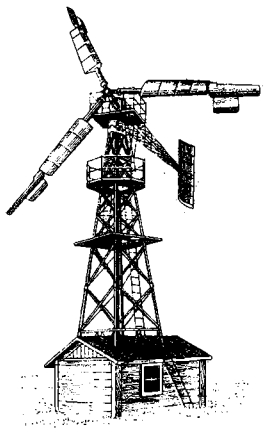

Motor eolian

pompe de apă, a unor mici generatoare electrice etc. Cele mai simple *m.e.* sînt roţile de vînt. — *M. termic*, motor care transformă energia termică a unui fluid în energie mecanică. Energia termică se obţine prin arderea unui combustibil în exteriorul motorului (la **m.** cu ardere externă) sau în interiorul motorului (la **m.** cu ardere internă). — *M. cu ardere externă*, motor termic la care arderea combustibilului are loc într-un generator independent, în care se formează agentul motor (vapori de apă) sau în care acest agent (aerul) este încălzit la o temperatură şi la o presiune ridicate. *M. cu a.e.* pot fi *cu piston* (ex. **m.** cu abur cu piston) sau *cu rotor* (ex. turbina cu abur). — *Motoare cu abur cu piston*, motoare termice cu ardere externă în care aburul cu temperaturi şi presiuni ridicate, introdus în cilindrul motorului, pune în mişcare rectilinie alternativă pistonul acestuia. Mişcarea rectilinie a pistonului este transformată în mişcare de rotaţie cu ajutorul unui mecanism bielă-manivelă. *M. cu a. cu p.* sînt întrebuinţate la locomotivele cu abur, la nave, în unele centrale electrice şi întreprinderi industriale. În prezent, datorită randamentului scăzut (maximum 20—25%), precum şi a altor inconveniente, sînt înlocuite cu alte tipuri de **m.** — *M. cu aer cald*, motor termic cu ardere externă, care transformă energia termică a

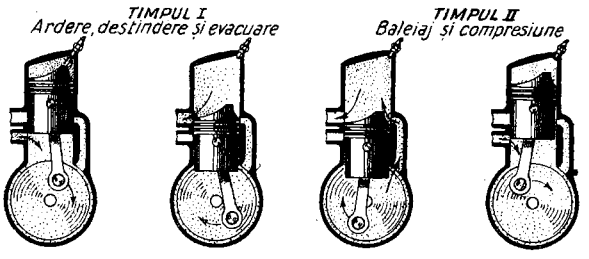

Funcționarea motorului cu ardere internă în doi timpi

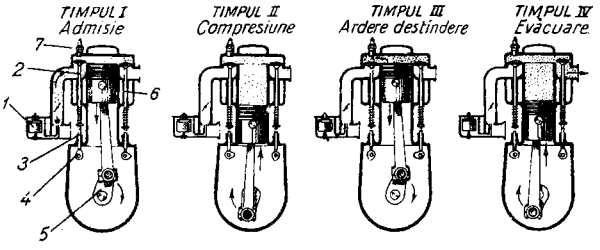

Funcționarea motorului cu ardere internă în patru timpi
1 — carburator; *2* — supapă de admisie; *3* — tachet; *4* — arbore cu came; *5* — arbore cotit; *6* — supapă de evacuare

aerului, încălzit în prealabil într-o cameră de încălzire, în energie mecanică. În general, *m. cu a.c.* se construiesc ca motoare cu rotor (turbine cu aer cald). — *M. cu ardere internă*, motor termic la care arderea combustibilului are loc în interiorul motorului (în cilindru la **m.** cu piston sau în camera de combustie la **m.** cu rotor). Combustibilul folosit de *m. cu a.i.* poate fi gazos, lichid (benzina, motorina, petrolul etc.) sau solid (cărbune fin pulverizat). *M. cu a.i.* pot fi **m.** cu piston și **m.** cu rotor (rotor-piston sau turbomotor). După felul în care se produce aprinderea combustibilului, *m. cu a. i.* cu piston pot fi: **m.** cu aprindere prin scînteie electrică (electroaprindere), **m.** cu cap incandescent (semidiesel), **m.** cu aprindere prin compresiune (diesel). După felul în care se desfășoară ciclul energetic, *m. cu a.i. cu piston* pot fi: **m.** în doi timpi, la care ciclul energetic se desfășoară în timp ce pistonul efectuează două curse (una de ducere și alta de întoarcere), și **m.** în patru timpi, la care ciclul energetic se desfășoară în timp ce pistonul efectuează patru curse. — *M. cu reacție* v. *reactor*. — *M. pneumatic*, motor care transformă energia aerului, comprimat în prealabil, în energie mecanică. După construcția mecanismului motor, se deosebesc *m.p.* cu piston și *m.p.* cu rotor (turbine pneumatice). — *M. electric*, mașină care transformă energia electrică a unor corpuri solide în mișcare în energie mecanică. După felul curentului absorbit, *m.e.* pot fi de *curent continuu* și de *curent alternativ* (sincrone și asincrone). *M.e.* asincrone fără colector sînt cele mai răspîndite, deoarece au o construcție simplă, sînt robuste și ieftine; pe de altă parte însă, prezintă dezavantajele unei reglări dificile și în general neeconomice a vitezei și a funcționării, cu un factor de putere redus, mai cu seamă la sarcini inferioare celei nominale. *M.e.* asincrone cu colector au viteza reglabilă prin mijloace simple și sînt utilizate în diverse acționări; din cauza comutației dificile însă au o întrebuințare mai restrînsă. *M.e.* sincrone au viteza riguros constantă în raport cu frecvența tensiunii de alimentare și pot furniza (în regim de supraexcitare) nu numai putere mecanică, ci și putere reactivă, în vederea îmbunătățirii factorului de putere. Neavînd cuplu propriu de pornire, trebuie folosite mijloace speciale pentru demarare, ceea ce limitează domeniile lor de întrebuințare. *M.e.* de curent continuu prezintă avantajul că, datorită diversității caracteristicilor lor, dependente de modul de legare a înfășurării de excitație (independentă, în derivație, în serie sau mixtă) și posibilității de reglare comodă a vitezei, pot fi adaptate la cele mai variate acționări cu cerințe speciale (tracțiune electrică, laminoare, mașini de ridicat, mașini de transport, mașini-unelte, propulsia navelor etc.).

motorétă (TRANSP.), motocicletă ușoară, echipată cu motor cu cilindree mică (sub 100 cm³) și prevăzută cu pedale pentru acționare auxiliară cu picioarele.

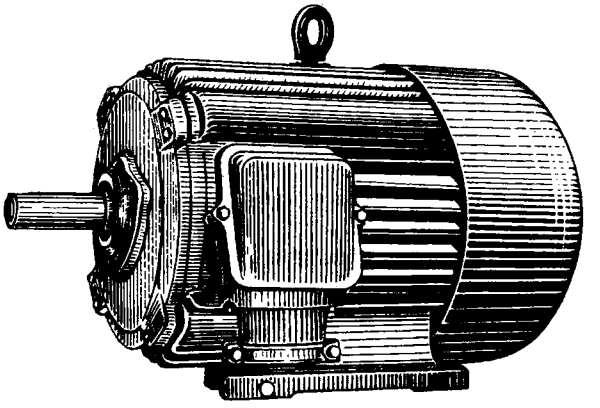

Motor electric asincron trifazic

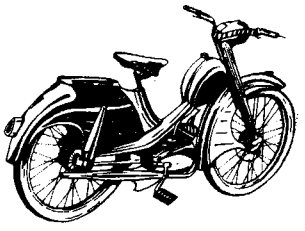

Motoretă

motorină (CHIM.), fracţiune care se obţine din ţiţei şi are intervalul de distilare între aproximativ 300 şi 370°C. Este un combustibil lichid, cu putere calorică de 10 500 kcal/kg. Se compune în cea mai mare parte din hidrocarburi (90 pînă la 96%), compuşi oxigenaţi (acizi naftenici, acizi graşi) şi compuşi cu sulf. În **m.** se găsesc hidrocarburi saturate (parafine şi naftene), aromatice şi mixte. Din punct de vedere calitativ se deosebesc *m. parafinoase* (cu punctul de congelare ridicat) şi *m. asfaltoase* (cu punctul de congelare scăzut). **M.** se foloseşte drept combustibil la motoarele diesel şi la calorifere (în amestec cu păcura), ca materie primă la instalaţiile de cracare catalitică, pentru obţinerea benzinei octanice, la fabricarea unsorilor consistente etc.

mototriciclétă (TRANSP.), vehicul autopropulsat cu trei roţi, folosit pentru transportul călătorilor sau al mărfurilor; poate fi prevăzut cu o roată directoare în faţă şi două roţi motoare în spate sau, mai rar, cu două roţi directoare în faţă şi o roată motoare în spate. **M.** este echipată cu un motor cu aprindere prin scînteie electrică.

motricitáte (BIOL.) v. **motilitate.**

Motru, afluent pe dreapta al Jiului (123 km). Izvorăşte din masivul Godeanu, colectează apele de pe versantul sudic al acestuia şi din munţii şi podişul Mehedinţi şi se varsă în Jiu în apropiere de Filiaşi.

moţi, denumire dată, în general, locuitorilor din Munţii Apuseni. La origine, **m.** erau însă numai locuitorii cîtorva sate din jurul Abrudului şi Cîmpenilor, unde bărbaţii purtau în vechime părul împletit şi legat într-un moţ în vîrful capului. Erau renumiţi lucrători în lemn (ciubere, doniţe, fluiere), această ocupaţie constituind, în trecut, principala lor sursă de viaţă. **M.** au fost, pînă în 1848, iobagi ai statului, bucurîndu-se de unele privilegii, pe care însă administraţia ungară şi austriacă le-au răpit rînd pe rînd, ceea ce a provocat nenumăratele lor ridicări la luptă. **M.** au constituit nucleul oştilor ţărăneşti conduse de Horia, Cloşca şi Crişan, în timpul răscoalei din 1784, şi oastea lui Avram Iancu, în timpul revoluţiei de la 1848 din Transilvania.

moţiúne[1] (DR.), hotărîre a unei adunări, aprobată prin vot sau prin aclamaţii, prin care membrii săi îşi exprimă atitudinea, doleanţele sau revendicările în probleme însemnate de ordin politic, social-cultural sau profesional. — *M. a Marii Adunări Naţionale,* hotărîre prin care Marea Adunare Naţională a R.P.R., în calitatea sa de organ reprezentativ al tuturor cetăţenilor, îşi manifestă atitudinea în legătură cu anumite evenimente interne ori externe sau face cunoscută poziţia sa faţă de anumite probleme internaţionale.

moţiúne[2] (LINGV.), formare a substantivelor feminine de la masculine şi a celor masculine de la feminine cu ajutorul anumitor sufixe, pentru a exprima deosebirea de sex la oameni şi animale; astfel, în limba română, cu sufixele moţionale *-ă, -iţă, -easă* etc. se formează feminine de la masculine *(infirmier — infirmieră, casier — casieriţă, bucătar — bucătăreasă),* iar cu sufixele *-oi* şi *-an* se formează masculine de la feminine *(raţă — răţoi, curcă — curcan).*

Moţoc, boier moldovean, mare-vornic pe la mijlocul sec. al XVI-lea. L-a ajutat pe Alexandru Lăpuşneanu să urce în scaunul Moldovei (1552), dar l-a trădat în 1561, trecînd de partea lui Despot-Vodă (1561—1563). Trădîndu-l şi pe acesta, a trecut de partea lui Ştefan Tomşa. La revenirea lui Alexandru Lăpuşneanu (1564) a fugit în Polonia, unde a fost ucis.

moţul-curcánului *(Amaranthus caudatus),* plantă erbacee, decorativă, din familia

Moţul-curcanului

amarantaceelor, înaltă pînă la 80 cm, cu florile mici şi roşii, grupate în spice lungi aplecate.

Mo-ţzî (Mo Di) (479—381 î.e.n.), filozof chinez, exponent ideologic al păturilor orăşeneşti neavute. A condamnat asuprirea socială şi a combătut ideea aristocratică confucianistă a solidarităţii de castă, căreia i-a opus principiul „iubirii universale". A enunţat idei gnoseologice materialiste, care au fost dezvoltate ulterior de adepţii săi *moiştii.*

Mounet-Sully *[muné-süli],* Jean (1841—1916), actor francez, unul dintre marii interpreţi ai repertoriului de tragedie clasică. A creat galeria de personaje tragice în stilul de eroică exaltare care i-a fost propriu: Edip („Edip rege" de Sofocle),

J. Mounet-Sully

Oreste („Andromaca" de J. Racine), Hamlet („Hamlet" de W. Shakespeare) ş.a. De la **M.-S.** au rămas şi preţioase memorii: „Souvenirs d'un tragédien" (1917).

Moustiers *[mustié]*, canton francez din Alpii meridionali, celebru încă din sec. al XVII-lea prin produsele sale de faianță, decorate delicat cu scene de gen, motive florale sau animaliere, monocrome (portocaliu, verde-deschis, albastru pe fond alb) sau policrome.

Movila Miresii, localitate balneară în raionul Brăila, reg. Galați, situată în partea de nord a Bărăganului. În apropiere se află lacul cu același nume (având o suprafață de 1,8 km²), cu ape clorurate și sulfurate.

movilă, formă pozitivă de relief, de mică înălțime, cu aspect mamelonar, care se află de obicei în regiunile de cîmpie și, mai rar, în cele de podișuri joase. Are origine antropogenă.

Movilă, familie de boieri moldoveni, care a dominat viața politică a Moldovei în primul sfert al sec. al XVII-lea. Din rîndurile puternicei familii **M.,** care se bucura de sprijinul polonilor, s-au ridicat în scaun mai mulți domni, dintre care mai cunoscuți au fost frații *Ieremia* și *Simion M.* Urmașii acestora au purtat între ei o aprigă luptă pentru domnie. Familia **M.** a avut un rol important în consolidarea regimului nobiliar-boieresc în Moldova.

Movilă, Petru (1597—1647), mitropolit al Kievului, descendent al familiei de mari boieri și domni ai Moldovei, Movilă. Devenit mitropolit al Kievului cu sprijinul patriarhului Constantinopolului, Chiril Lucaris, **M.** a desfășurat o rodnică activitate pentru ridicarea culturii, înființînd o tipografie și apoi un colegiu, devenit mai tîrziu academie teologică și filozofică. A luptat împotriva unirii bisericii ortodoxe cu cea catolică, scriind în acest scop „Mărturisirea ortodoxă", una dintre cele mai importante cărți ale bisericii ortodoxe. A sprijinit înființarea unei tipografii la Iași și activitatea Școlii mari domnești (Academia Vasiliană), întemeiată de Vasile Lupu, trimițînd meșteri tipografi și profesori; de asemenea a încurajat activitatea tipografică din Țara Românească.

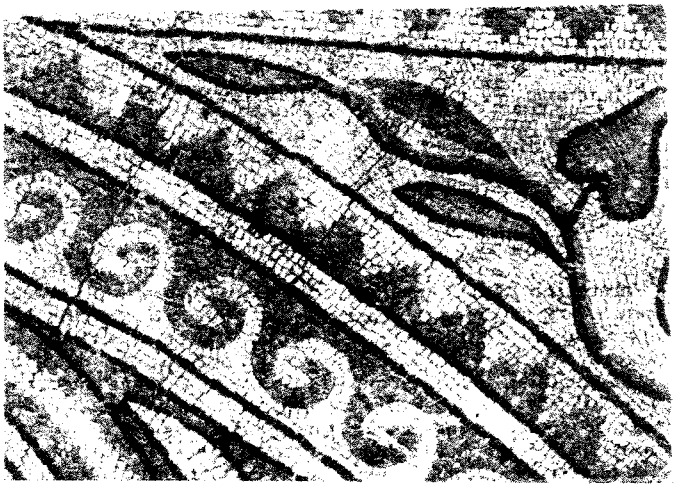

Fragment din mozaicul de la Constanța (sec. III—IV)

moviólă (CINEMA), unul dintre primele tipuri ale mesei de montaj pentru filmul sonor, la care se pot urmări simultan pelicula și banda sonoră a filmului în vederea stabilirii sincronismului imagine-sunet.

Moxa (Moxalie), Mihail, cronicar oltean, călugăr. A scris în românește un cronograf cu titlul: „De-nceputul lumiei dentîi" (1620), cuprinzînd evenimente de la „zidirea lumei" pînă în 1489. Cronograful lui **M.** este în mare parte o traducere după cronici bulgare medievale; el dă și unele informații privitoare la istoria țărilor române. A tradus din slavonește și „Pravila de la Govora" (1640).

mozaic 1. (ARTE PLAST.) Tehnică care constă în asamblarea artistică a unor bucăți mici (de obicei cuburi) de marmură, ceramică, sticlă, smalț etc., care se lipesc între ele și se fixează pe fața materialului de construcție (suport), printr-un liant de ciment sau de mastic. **M.** este folosit pentru decorare în arhitectură (pereți, pardoseli, bolți, coloane etc.), în mobilier și în giuvaergerie. Arta **m.** este de origine orientală (Egipt, Persia). Ea a fost preluată de antichitatea greacă și romană și a înflorit în sec. al V-lea pe aria Imperiului bizantin, cînd pictura a fost înlocuită cu **m.** („pictura pentru eternitate"). Cele mai cunoscute **m.** sînt cele din biserica San Vitale (circa anul 547), mausoleul Galla Placidia, bazilica San Apollinare din Ravenna (sec. al V-lea), biserica sfînta Constanța din Roma, Casa Faunului din Pompei, biserica sfînta Sofia din Constantinopol (532—537). În epoca Renașterii, arta **m.** cunoaște o nouă înflorire prin înființarea școlilor de la Veneția și de la Roma. Astăzi arta **m.** are un rol important în ornamentarea edificiilor publice. Pe teritoriul țării noastre s-au păstrat la Constanța **m.** romane din sec. III—IV. Printre lucrările de **m.** contemporane din țara noastră se disting: mozaicul de faianță „Revoluția culturală" de J. Perahim și Șt. Constantinescu la Casa de cultură din Mangalia, panourile din mozaic „Științele" de Gh. Popescu la restaurantul „Tomis" din Mamaia, panourile de mozaic „Artele" de I. Pacea, I. Bițan, E. Aniței și V. Celmare la hotelul „Central" din Mamaia, pavimentul de mozaic din Piața Unirii din Iași, realizat de Olga Porumbaru și Gh. Șaru. **2.** (FITOPAT.) Viroză a plantelor, care se manifestă prin apariția unor pete decolorate pe frunze, alternînd cu porțiuni colorate normal și care îi dau aspectul unui mozaic (ex. **m.** tutunului, **m.** cartofului). **3.** (DRUM.) *Mozaicul pietrelor,* suprafața aparentă a unui macadam în care, după execuție, pietrele apar clar conturate.

mozaísm, religie monoteistă răspîndită printre evrei. A apărut după ce aceştia au cucerit Palestina (sec. al XIII-lea î.e.n.), în condiţiile formării statului centralizat sclavagist. Supremaţia politică a tribului lui Iuda a dus, pe plan religios, la supremaţia zeului său, Iahve. În sec. VI—V î.e.n., preoţii leviţi, care constituiau reazemul monarhiei sclavagiste, au întocmit „cartea sfîntă" a **m.**, Tora (Pentateuhul), temelia „Vechiului testament", pretinzînd că ar fi fost revelată de Iahve profetului mitic Moise. La baza **m.** stă dogma alianţei dintre Iahve şi poporul evreu, simbolizată prin ritualul circumciziunii („tăierii împrejur"). În timpul captivităţii babilonene, profeţii biblici au făurit mitul lui Mesia. Evreii au preluat din zoroastrism credinţa în Satan şi dogma învierii morţilor. În sec. al II-lea î.e.n. în sînul **m.** au apărut diferite secte: fariseii, saducheii, hasizii, esenienii ş.a. Iniţial şi creştinismul a fost o sectă mozaică. Intensificarea *diasporei* (împrăştierii) a dat naştere unor comunităţi locale organizate în jurul sinagogilor. „Vechiul testament" a fost completat prin Talmud (sec. III—V). La sfîrşitul sec. al VIII-lea a apărut doctrina mistică a cabalei. În sec. al XII-lea, rabinul *Maimonide* a sistematizat dogmele **m.**, încercînd să le întemeieze cu ajutorul filozofiei aristotelice. **M.** este religie de stat în Israel. Se mai numeşte *iudaism.*

Mozambic, ţară în sud-estul Africii, situată la ţărmul Oceanului Indian, colonie portugheză. Suprafaţa: 783 000 km². Populaţia: 6 900 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Lourenço Marques.* Teritoriul **M.** este format din podişuri înalte, (străbătute de falii), care au în unele sectoare aspect muntos (în nord Podişul Mozambic, în vest Podişul Matabele, cu altitudinea maximă 2 436 m), şi din cîmpii (la sud de fluviul Zambezi). Climă ecuatorială în nord, tropicală în sud; precipitaţii abundente. Principalul fluviu este Zambezi. Vegetaţia: savane, păduri-parc, iar pe văile rîurilor păduri-galerie. Resurse naturale: cărbuni, bauxită, beriliu, tantal, niobiu, azbest, mică, aur, fier ş.a. Este o ţară agrară slab dezvoltată. Pe marile plantaţii ale companiilor monopoliste şi ale coloniştilor europeni se cultivă pentru export sisal, trestie de zahăr, ceai, bananieri, cocotieri. Ţăranii africani cultivă pe mici loturi (majoritatea luate în arendă în condiţii grele) bumbac pentru export şi porumb, manioc, arahide ş. a. pentru consumul intern. Creşterea animalelor este slab dezvoltată.

Se exploatează lemn de esenţă preţioasă (abanos, lemn roşu ş.a.). Există industrie extractivă, mici întreprinderi de industrie alimentară (ulei de arahide, zahăr ş.a.), de ciment, de prelucrare a lemnului, de egrenare a bumbacului, de săpun (din ulei de cocos), o rafinărie de petrol. Se exportă bumbac, zahăr nerafinat, sisal, copra, ceai, banane, lemn şi se importă maşini agricole şi de transport, ţesături. Prin poziţia sa, **M.** are un loc important în tranzitul altor ţări din Africa de sud-est (prin porturile Lourenço Marques, Beira şi Mozambic). — *Istoric.* **M.** a fost locuit în timpuri străvechi de triburi de boşimani şi de hotentoţi, alungate în parte, ulterior, de triburi bantu, venite din sudul Sudanului. Între sec. V şi XVI, pe teritoriul **M.** s-au format mari state africane, dintre care cele mai însemnate au fost *Benametapa* (cunoscut în arheologie sub numele de cultura Zimbabwe), care cuprindea **M.** şi Rhodesia, *Mapungubwe* şi *Monomotapa.* Între sec. X şi XV, pe ţărmul **M.** (ca şi pe întregul ţărm oriental al Africii) s-au aşezat arabii, care au supus treptat populaţia băştinaşă. La începutul sec. al XVII-lea, portughezii au ocupat ţărmul **M.** şi au organizat un intens comerţ cu sclavi şi cu aur. După o îndelungată luptă dusă împotriva populaţiei **M.**, portughezii au reuşit, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, să cucerească **M.** în întregime şi să-l transforme în colonie, declarînd-o în 1953 provincie de peste mări a Portugaliei. În ultimii ani a luat amploare lupta de eliberare naţională a **M.**, condusă de Frontul de eliberare a Mozambicului şi de Uniunea naţional-democratică din Mozambic (ambele organizaţii activează în ilegalitate).

Mozart *[móţart]*, Wolfgang Amadeus (1756—1791), mare compozitor şi interpret austriac, reprezentant, alături de Haydn şi Beethoven, al clasicismului vienez. Născut la Salzburg, fiu al unui compozitor, violonist şi pedagog, şi-a arătat însuşirile muzicale din fragedă copilărie, fiind considerat „copil-minune" şi impunîndu-se de timpuriu ca un talentat compozitor, clavecinist şi violonist în peregrinările pe care le-a întreprins prin apusul Europei: Italia, Anglia, Olanda, Franţa şi Germania. A avut prilejul să cunoască creaţia maeştrilor din trecut şi a contemporanilor săi; astfel, la Londra a luat lecţii de la Johann Christian Bach, la Bologna l-a îndrumat în adîncirea studiului contrapunctului P. Martini. În această perioadă **M.** a compus lucrări în toate genurile: opere („La finta semplice", scrisă la vîrsta de 12

ani), simfonii, concerte instrumentale, sonate etc. Academiile din Bologna şi Verona l-au primit pe precocele muzician în rîndul membrilor lor.

W. A. Mozart

În epoca lui **M.** însă, viaţa muzicală se concentra aproape exclusiv pe lîngă curţile feudale. Slujbaş, ca şi tatăl său, la curtea arhiepiscopului din Salzburg, **M.** nu a mai putut îndura atitudinea tiranică a stăpînului său şi s-a stabilit la Viena. În ciuda eforturilor istovitoare şi a reputaţiei sale, genialul compozitor a rămas sărac, copleşit de grijile materiale care i-au năruit sănătatea. S-a stins din viaţă prematur şi a fost înmormîntat la groapa comună. La Viena, marea listă a lucrărilor sale se întregeşte cu operele „Răpirea din Serai" (1782), „Nunta lui Figaro" (1786), „Don Juan" (1787), „Cosi fan tutte" (1790), „Flautul fermecat" (1791), cu ultimele simfonii (nr. 39, 40 şi 41, care alcătuiesc un fel de trilogie orchestrală), cu „Recviemul" (1791) pentru solişti, cor şi orchestră, terminat de un discipol al său, Süssmayer. Instrumentist virtuos, el a contribuit considerabil la dezvoltarea genului concertant, compunînd zeci de concerte pentru pian, vioară, flaut, clarinet, simfonii concertante etc., care consolidează forma ciclică de concert în trei părţi, creată de preclasicii italieni. Lucrările sale concertante se caracterizează prin lărgirea sferei tematice, amplificarea cadrului dramatic, prin accentuarea contrastelor lăuntrice, ca şi prin consolidarea unităţii lor stilistice. A mai scris importante lucrări vocal-simfonice, numeroase lieduri, piese instrumentale, sonate pentru pian, pentru vioară cu pian, triouri, cvartete, cvintete, divertismente, serenade. Geniul artistic al lui **M.** şi-a pus pecetea originalităţii pe vasta şi multilaterala sa operă muzicală. Creaţia sa îşi păstrează şi azi, neştirbită, ingenua puritate, forţa, graţia, eleganţa, adîncimea şi varietatea emoţională. Bogată în melodii suple şi spirituale, muzica lui **M.** foloseşte o întinsă gamă dinamică, cu inflexiuni şi modulaţii scăpărătoare, cu coloraţii de timbru noi, în special în ceea ce priveşte instrumentele de suflat. Creaţia mozartiană, în care verva optimistă reprezintă o trăsătură esenţială, este uneori umbrită de melancolie, de presentimentul sfîrşitului apropiat, iar alteori clocoteşte de revoltă împotriva vicisitudinilor şi silniciilor vieţii. Ea răsună însă totdeauna ca un imn închinat dragostei şi tinereţii veşnice, ca un mesaj umanist al năzuinţei către o viaţă armonioasă şi fericită.

mrániţă (AGR.), îngrăşămînt agricol obţinut din gunoi de grajd bine descompus sau din descompunerea altor materiale organice, în special frunze. Se foloseşte singur sau în amestec cu pămînt de ţelină, ca substrat nutritiv în răsadniţe şi sere sau ca îngrăşămînt la cuib, o dată cu plantarea legumelor în cîmp.

Mravinski, Evgheni Aleksandrovici (n. 1903), dirijor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A absolvit Conservatorul din Leningrad ca discipol al lui A. V. Gauk. După ce a fost timp de şase ani dirijor la Teatrul academic de operă şi balet „Kirov" din Leningrad, a devenit, în 1938, prim-dirijor al Filarmonicii din acelaşi oraş. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Mrazec, Ludovic (1867—1944), mineralog român. A fost primul profesor de mineralogie şi petrografie la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Române şi preşedinte al ei între 1932 şi 1935. A întemeiat şi a condus, între 1906 şi 1928, Institutul geologic al României. Singur sau în colaborare, **M.** a tratat, în peste 200 de lucrări ştiinţifice, probleme de petrografie, de mineralogie sau de tectonică, elaborînd teorii noi, adoptate în ştiinţa mondială. El a introdus în literatura geologică termenul de *diapirism*. Op. pr.: „Încercări de a clasifica rocile cristaline ale zonei centrale a Carpaţilor români" (1897), „Despre

L. Mrazec

cute cu sîmbure de străpungere" (1907), „Despre formarea zăcămintelor de petrol din România" (1907).

mreájă (PESC.), unealtă de pescuit formată dintr-o plasă dreptunghiulară, foarte uşoară, împletită din aţă subţire.

mreană *(Barbus barbus)*, peşte teleostean din familia ciprinidelor, lung de 40—60 cm şi avînd greutatea de 1—2 kg, cu corpul alungit, acoperit cu solzi mărunţi, şi cu botul lung, care are patru mustăţi groase.

Mreană

Trăieşte în regiunea submontană a rîurilor (zona mreneĭ). În ţara noastră prezintă importanţă economică locală. Icrele de **m.** sînt toxice.

MTI *(Magyar Távirati Iroda)*, agenţie telegrafică a Republicii Populare Ungare, cu sediul la Budapesta. A fost înfiinţată, sub această denumire, în 1880.

„Muallacat", antologie de poezie arabă preislamică. Alcătuită de Hammad Rauia în sec. al VIII-lea, ea cuprinde

şapte poeme, scrise de şapte autori diferiţi (sec. VI—VII e.n.), dintre care cel mai vestit este *Imru-l Cais*.

mucarér (IST.) **1.** Firman de confirmare a domnilor ţărilor române, dat de sultan. **2.** Sumă plătită Porţii otomane de către domnii ţărilor române începînd de la sfîrşitul sec. al XVI-lea, pentru a obţine reînnoirea domniei, la fiecare trei ani. Mai tîrziu a fost numit *m. mare* pentru a-l deosebi de *m. mic*, sumă plătită anual în acelaşi scop.

mucavá (IND. HÎRTIEI), produs de papetărie, în formă de foi, cu grosimea de 0,6—7 mm, alcătuite din mai multe straturi fibroase identice, obţinut în acelaşi mod ca şi cartonul, dar fără adaosuri în compoziţia pastei fibroase (numai la *m. dură* se adaugă clei de colofoniu sau de parafină). Se produc curent: *m. de ambalaj* (ex. pentru confecţionarea cutiilor de carton), *m. pentru legătorie* (pentru scoarţe de cărţi şi de registre, mape etc.) şi *m. dură* (cu diverse utilizări în industrie).

Mucchi, Gabriele (n. 1899), pictor şi grafician italian. **M.** este unul dintre cei mai importanţi exponenţi ai neorealismului italian. Militant antifascist, **M.** a pictat numeroase compoziţii, înfăţişînd viaţa muncitorilor şi ţăranilor, lupta partizanilor italieni. Pictura sa, plină de dramatism, este purtătoarea unui mesaj de un profund umanism („Război", „Moartea partizanului", „Uciderea unor greviştі", „Pescari în furtună").

mucegái (BOT.), denumire dată ciupercilor saprofite sau parazite ale căror micelii şi fructificaţii formează o masă pîsloasă, filamentoasă, de culoare albă, cenuşie sau verde. Cea mai răspîndită specie de **m.** este *Mucor mucedo*. Unele specii de **m.** provoacă boli la plante, ca de ex. *m. cenuşiu (Bothrytis cinerea)* la viţa de vie, *m. de zăpadă (Fusarium nivale)* la cereale, iar din altele se extrag antibiotice (ex. penicilina din *Penicillium*, streptomicina din *Streptomyces* etc.). **M.** determină degradarea substratului pe care se dezvoltă.

múchie (MAT.), linie după care se taie două feţe ale unui corp. **M.** poate fi o dreaptă, o curbă plană sau o curbă în spaţiu, după cum cele două feţe sînt ambele plane, numai una plană sau nici una plană.

mucilágiu 1. (CHIM., IND. ALIMENT.) Substanţă cleioasă, extrasă din seminţele de cereale, leguminoase, plante uleioase etc., asemănătoare prin compoziţia chimică şi prin structură cu gumele vegetale. **2.** (BIOCHIM., IND. HÎRTIEI) **a)** Material cleios (dăunător), rezultat prin degradarea compuşilor celulozici din pasta de hîrtie sub acţiunea unor ciuperci şi bacterii, dezvoltate pe pereţii conductelor şi rezervoarelor pentru paste. **b)** Material cu aspect cleios obţinut prin măcinarea şi hidratarea înaintată, pînă la pierderea caracterului fibros, a pastei de hîrtie; este un component principal al acesteia.

mucínă (BIOCHIM.), glucoproteidă (mucopolizaharid) care intră în constituţia mucusului mucoasei gastrice, mucusului sinoviilor etc. Nu se coagulează la căldură şi este solubilă în alcali. **M.** gastrică este folosită în tratamentul ulcerului peptic.

Mucius Scaevola (Caius ~), plebeu roman, care, potrivit legendei, în timpul asedierii Romei de către etrusci (508 î.e.n.) a pătruns în tabăra acestora pentru a-l ucide pe regele lor Porsena şi a salva astfel Roma. Din greşeală a ucis pe secretarul regelui etrusc, fapt pentru care şi-a ars, din proprie iniţiativă, mîna dreaptă pe rug (de unde porecla Scaevola „Stîngaciul"). Cuprins de spaimă în faţa unui asemenea act de curaj, regele etrusc ar fi încheiat pace cu romanii.

mucoásă (ANAT.), membrană care căptuşeşte organele cavitare şi canalele ce se deschid la exterior. Este constituită dintr-un epiteliu uni- sau multistratificat, bogat în glande sau în celule glandulare care secretă un mucus şi care o menţin umedă şi alunecoasă (ex. **m.** căilor respiratorii, a aparatului digestiv, a aparatului genital).

mucopolizaharíde (BIOCHIM.), polizaharide care conţin în moleculă hexozamine, unele dintre ele şi acizi uronici şi alţi radicali (ex. acid sulfuric, acid acetic). Se găsesc în organismul uman şi animal ca părţi constitutive ale cartilajelor, tecilor musculare etc.

muezín, preot musulman care vesteşte din minaret ceasul rugăciunii.

múfă (TEHN.) v. **manşon.**

múflă 1. (TEHN.) Grup de mai mulţi scripeţi aşezaţi pe acelaşi ax sau pe axe în prelungire, care formează o parte a p a l a n u l u i. **2.** (CHIM., METAL.) Camera unui cuptor industrial sau de laborator, cu pereţi refractari, în care materialul supus încălzirii nu vine în contact cu combustibilul sau cu gazele de ardere.

muflón (ZOOTEHN.), gen de mamifere care cuprinde reprezentanţi ai ovinelor sălbatice. Au o talie mică (68—70 cm), culoarea brun-roşcată

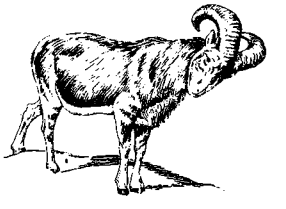

Muflon

şi coarne mari de forma unei spirale. Cei mai apropiaţi de oile domestice sînt: *m. european (Ovis musimon)*, răspîndit în insulele Mediteranei, şi *m. asiatic (Ovis orientalis)*, care trăieşte în partea sudică a Asiei Mici. **M.** este considerat strămoşul raselor de oi cu coada scurtă din nordul Europei.

muftíu (turc. *müfti* „judecător"), şef religios al unei comunităţi musulmane mai mari. *Marele muftiu* este conducătorul cultului islamic dintr-o ţară, avînd şi atribuţii judecătoreşti.

mugilíde (ZOOL.; *Mugilidae*), familie de peşti marini teleosteeni, care au corpul alungit, cilindric sau uşor turtit lateral, acoperit cu solzi mari care trec şi pe cap; aripioarele dorsale sînt distanţate între ele. Din această familie, în apele noastre trăiesc labanul, chefalul, singhilul, ostreinos ş.a.

múgur (BOT.), organ al plantelor superioare constituit din vîrful vegetativ şi din frunzele tinere (primordii) acoperite de frunzuliţe solzoase. După locul pe care se dezvoltă, există *m. apicali* sau *terminali* (în vîrful tulpinii sau al lăstarilor), *m. axilari* (la subsuoara frunzelor), *m. adventivi* (dezvoltaţi din nodurile şi internodurile tulpinii), *m. radicali* (pe rădăcini). După conţinutul lor, distingem *m. foliari* şi *m. florali*.

Muhina, Vera Ignatievna (1889—1953), sculptoriţă sovietică. A fost membră a Academiei de arte a U.R.S.S. şi artistă a poporului din U.R.S.S. A studiat la Paris cu A. Bourdelle şi a fost influenţată în tinereţe de sculptura apuseană de la începutul secolului. A lăsat o operă care se caracterizează prin ridicarea la valoare de simbol a unor teme contemporane, prin originalitate compoziţională, simţul plasticităţii formelor şi al dinamicii atitudinilor, care conferă lucrărilor sale monumentalitate (grupul compoziţional „Muncitorul şi colhoznica", 1937; monumentele „M. Gorki", 1939; „Ceaikovski", 1945—1949 etc.). A executat şi numeroase portrete. **M.** a adus o însemnată contribuţie la introducerea în sculptură a unor noi materiale (oţelul inoxidabil, sticla ş.a.).

Mühsam, Erich (1878—1934), poet şi publicist antifascist german. Situat la început pe poziţii utopic-anarhice, s-a apropiat apoi de mişcarea muncitorească. A colaborat la reviste satirice („Simplizissimus") şi a fundat publicaţia umanistă „Cain". Participant la revoluţia din 1918, **M.** a sprijinit în continuare acţiunile P.C.G., fapt pentru care, în 1933, a fost internat într-un lagăr nazist, unde a fost ucis. Opera sa principală, volumul de versuri „Revoluţia. Cîntece de luptă, marşuri şi satire" (1925), are un caracter antimilitarist şi antifascist. A mai scris articole, eseuri, drame („Judas", o dramă muncitorească 1920) şi cartea „De la Eisner la Lévine" (1929).

muiánt (IND. TEXT.), produs chimic auxiliar care se adaugă în apa caldă cu care se îmbibă ţesăturile sau firele textile înainte de spălarea premergătoare vopsirii sau albirii lor; are rolul de a înlătura cerurile şi grăsimile de pe fibre. Se folosesc ca **m.**: săpunul, uleiul turcesc, uleiul Monopol etc.

muiére (LINGV.), modificare fonetică prin care, în unele limbi (de ex. în rusă), o consoană urmată de *i* vocalic sau semivocalic devine muiată. Se numeşte şi *înmuiere*. V. şi consoană muiată.

Mukden v. **Şenian.**

muláj (ARTE PLAST.), reproducere în ipsos sau în alte materiale plastice a unei lucrări de sculptură, cu ajutorul unei forme confecţionate prin aplicarea, direct pe original, a unui strat gros din aceste materiale care este lăsat să se întărească *(m. negativ)*; în această formă se toarnă pasta de material plastic, care, după întărire, constituie pozitivul lucrării *(m. pozitiv)*.

mulárd (ZOOTEHN.), hibrid obţinut în urma încrucişării dintre masculul din rasa de raţe leşească cu femela din rasa de raţă comună, pekin etc. **M.** se caracterizează printr-o creştere rapidă şi o calitate superioară a cărnii.

mulátri, denumirea descendenţilor rezultaţi din căsătoriile mixte dintre albi şi negri.

mulge-capre (ZOOL.) v. **lipitoare.**

Mülheim *[mülhaim]*, oraş în R.F. Germană, situat în bazinul Ruhr (landul Renania de Nord-Westfalia). 182 270 loc. (1960). Industrie carboniferă, siderurgică, constructoare de maşini şi alimentară. Port la rîul Ruhr.

Mulhouse *[mülúz]*, oraş situat în partea de est a Franţei, în Alsacia. 108 995 loc. (1962), cu localităţile subordonate 164 975. Important centru al industriei textile (bazată în special pe bumbac). Mai are întreprinderi ale industriei chimice (coloranţi) şi constructoare de maşini (maşini textile). Nod feroviar şi port pe canalul Rin-Ron.

mulinâre (IND. TEXT.), operaţie de răsucire a două sau a mai multor filamente de mătase naturală, în scopul obţinerii unor fire cu rezistenţă mai mare, mai uniforme şi cu aspect mai frumos.

mulinétă[1] (AV.), elice auxiliară de dimensiuni mici, antrenată de curentul de aer, care se montează uneori pe aripile unui avion pentru acţionarea generatorului electric care alimentează instalaţiile de bord.

mulinétă[2] (SPORT), unealtă care se fixează pe vergile de pescuit, constituită dintr-un tambur cu o manivelă, care serveşte la înmagazinarea şi bobinarea firului, precum şi dintr-un dispozitiv de frînare pentru reglarea vitezei de derulare a firului. Există două tipuri de **m.**: cu tambur rotativ şi cu tambur fix (adecvat pentru pescuitul cu lanseta).

Muller *[málər]*, Hermann Joseph (n. 1890), biolog american. A descoperit proprietatea radiaţiilor ionizante de a induce mutaţii. Prin cercetările sale este considerat ca unul din fondatorii radiologiei. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1946).

Müller, Johannes Peter (1801—1858), naturalist german. A fost profesor la Universitatea din Berlin. Lucrările sale principale sînt consacrate sistemului nervos central, în special activităţii reflexe a măduvei şi bulbului, precum şi fiziologiei organelor de simţ. A formulat concepţia eronată a energiei specifice a organelor de simţ. Această concepţie a constituit punctul de plecare al aşa-numitului „idealism fiziologic".

muls 1. (ZOOTEHN.) Extragerea laptelui din glanda mamară la femelele unor animale domestice, printr-o operaţie manuală sau mecanică, în timpul perioadei de lactaţie. **2.** (TEHN.) *Aparat de muls*, aparat destinat executării mulgerii mecanice. Se compune dintr-o pompă de vid, un rezervor de vid, un pulsator şi o găleată de muls, legată prin conducte flexibile cu cupele de mulgere. Cupele sînt căptuşite cu manşoane de cauciuc şi execută, sub acţiunea pulsatorului, operaţia alternativă de masare şi de mulgere prin aspiraţie a laptelui din uger.

Multan, oraş în Pakistanul de Vest, situat în regi-

unea Punjab. 358 000 loc. (1961). Industrie chimică, de porțelanuri fine, textilă (de mătase și covoare), de pielărie și încălțăminte, alimentară. Meșteșuguri. Aeroport. Universitate.

Multatuli (pseudonimul lui *Edward Douwes Dekker*) (1820—1887), scriitor olandez. Romanul său autobiografic „Max Havelaar" (1860, trad. rom.), volumul epistolar „Scrisori de dragoste" (1861), ca și culegerea de aforisme, paradoxuri, parabole, fabule și eseuri intitulată „Idei" (7 vol., 1862 — 1877), constituie un patetic rechizitoriu la adresa colonialismului și relațiilor capitaliste.

multi- (lat. *multus* „mult"), element de compunere care exprimă ideea de pluralitate (ex. *multilateral*, *multicolor*).

multipără (lat. *multus* „mult" și *parere* „a naște"; MED.), femeie care a avut două sau mai multe nașteri, indiferent dacă fătul a fost născut viu sau mort.

multiplét (FIZ.), grup de linii spectrale rezultat din tranzițiile între un nivel unic și un nivel cu structură fină.

múltiplex, *procedeu* ~ (TELEC.), procedeu folosit în telecomunicații pentru transmisiunea simultană a mai multor mesaje pe un același circuit de linie sau cu ajutorul aceleiași unde purtătoare prin radio.

multiplicáre 1. (MAT.) V. *înmulțire*. 2. (POLIGR.) Reproducere a unui original în mai multe exemplare pe cale mecanică, grafică sau fotografică.

multiplicatór 1. (MAT.) Factor al unui produs, considerat din punctul de vedere al faptului că indică operația de multiplicare cu el a ansamblului tuturor celorlalți factori ai produsului (ex. în produsul $\pi \frac{a-b}{2c} x^2y$, factorul π este **m.** al expresiei $\frac{a-b}{2c} \cdot x^2y$, factorul $\frac{a-b}{2c}$ este **m.** al expresiei πx^2y ș.a.m.d.). 2. (REZ. MAT.) *Multiplicator de impact*, factor care înmulțește efortul unitar sau deformația produsă într-o grindă de o sarcină aplicată static, pentru determinarea valorilor acestor mărimi în cazul solicitării dinamice (prin șoc) a grinzii de către aceeași sarcină. 3. (ELT., TELEC.) *Multiplicator electronic*, tub electronic în care se produce o multiplicare a numărului de electroni primari emiși de o sursă de electroni (ex. de un fotocatod) cu ajutorul fenomenului de emisiune secundară. În *m.e.* electronii emiși de către sînt accelerați cu ajutorul unui cîmp electric în direcția suprafeței reflectante a unui electrod cu emisiune secundară (ex. o placă de argint acoperită cu un strat de oxid de argint și unul de cesiu). Ciocnind acest electrod, fiecare electron determină emisiunea unui anumit număr de electroni, care la rîndul lor sînt accelerați și îndreptați spre un alt electrod asemănător, operația repetîndu-se de mai multe ori. *M.e.* sînt caracterizate printr-un factor de amplificare foarte mare, de ordinul milioanelor, și o inerție foarte mică, putînd fi utilizate (pînă la frecvențe de ordinul 10^{10} Hz) în fizica nucleară (ex. la numărarea particulelor), în automatizări, telecomenzi, telemăsurări etc.

multíplu, ~ *unui număr* (MAT.), produsul dintre numărul respectiv și un număr întreg. — *Multiplu comun*, multiplu al mai multor numere date (ex. 12 este *m.c.* al numerelor 2, 3, 4 și 6). Există o infinitate de *m.c.* al unor numere date; cel mai mic dintre aceștia poartă numele de *cel mai mic multiplu comun* și se notează *c.m.m.m.c.* (ex. 6, 12, 24, 30, ... sînt *m.c.* ai numerelor 2 și 3, iar *c.m.m.m.c.* al lor este 6).

multivibratór (TELEC.), circuit electronic generator de oscilații de relaxare, alcătuit din rezistoare, condensatoare și tuburi electronice sau tranzistoare. Sin. *circuit astabil*.

Multscher *[mulcier]*, Hans (c. 1400—1467), pictor și sculptor german. Este considerat fondatorul Școlii suabe. Creația sa constituie o punte de trecere de la arta gotică la arta Renașterii germane. Principala operă a lui **M.** este marele altar al catedralei din Sterzing, caracterizat prin tensiunea dramatică a expresiilor personajelor. În Muzeul de artă al R.P.R. se păstrează tabloul său „Răstignirea".

mulțime (MAT.), totalitate de obiecte numite elemente, dată fie prin indicarea acestora, fie prin enunțarea unei caracteristici comune lor și numai lor (ex. **m.** cărților unei biblioteci, **m.** dreptelor din plan, **m.** numerelor reale și pozitive etc.). — *M. finită*, mulțime care conține un număr finit de elemente. — *M. infinită*, mulțime care conține un număr infinit de elemente (ex. mulțimea $\{2, 4, 8, ...\}$ a numerelor pare). — *M. numerabilă*, mulțime ale cărei elemente pot fi puse în corespondență biunivocă cu elementele mulțimii $\{1, 2, 3, ...\}$ a numerelor naturale. — *M. vidă*, mulțime care nu conține nici un element.

mulúră (ARHIT.), profil arhitectural cu funcție ornamentală. În antichitatea clasică,

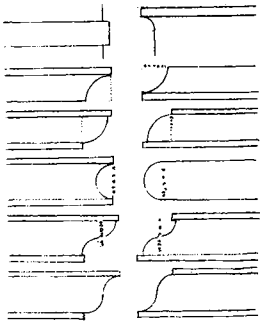

Muluri

tipurile curente de **m.** erau baghetele, platbandele, tocurile, scotiile, listelurile etc.

Muma-Pădurii, personaj din basmele populare românești, vrăjitoare și dușmană a eroilor pozitivi, ca și Zmeul sau Balaurul (prezentat uneori ca fiu al acesteia). Trăiește singuratică în inima pădurilor adînci și e caracterizată printr-o înfățișare grotescă, prin răutate și mărginire. Eroul pozitiv o învinge însă întotdeauna. La baza constituirii personajului au stat vechi credințe magice, superstiții sau reprezentări figurative ale forțelor naturii, care și-au pierdut semnificația inițială, căpătînd numai o valoare poetică, fantastică.

mumbaşir (la sfîrşitul evului mediu în ţările române), slujbaş însărcinat cu execuţii fiscale.

mumie, cadavru conservat prin îmbălsămare. Mumificarea a fost practicată mai ales de vechii egipteni şi este legată de credinţa despre viaţa de după moarte.

mumifiére 1. (MED.) V. *îmbălsămare*. 2. (FITOPAT.) Proces de uscare, de zbîrcire şi de întărire a fructelor ca urmare a atacului unor ciuperci din genul *Monilinia*. V. şi moniliază.

Mumuleanu, Barbu Paris (1794—1837), poet român. S-a născut la Slatina. A fost autodidact. Primele sale versuri, compuse în manieră anacreontică, promovau o filozofie hedonistă, cîntînd dragostea şi plăcerile vieţii („Rost de poezii", 1820). Ulterior a evoluat spre iluminism. După modelul lui La Bruyère, a combătut viciile sociale într-o suită de portrete care satirizează pe parveniţi, pe linguşitori, zgîrciţi, înfumuraţi, flecari, pedanţi etc. („Caracteruri", 1825). Postum i s-a tipărit de către Heliade-Rădulescu un volum („Poezii", 1837), de orientare clasică şi preromantică.

„Munca", gazetă săptămînală apărută la Bucureşti între 1890 şi 1894, ca organ al Clubului muncitorilor din Bucureşti şi apoi, în 1893—1894, al Partidului social-democrat al muncitorilor din România (P.S.D.M.R.). A avut un rol de seamă în răspîndirea ideilor marxiste, în pregătirea politică şi ideologică a congresului de constituire a primului partid al clasei muncitoare din România.

„Munca", organ de presă al Consiliului Central al Sindicatelor din Republica Populară Română. Apare zilnic, la Bucureşti. Înfiinţat în decembrie 1944, a purtat pînă în martie 1953 denumirea „Viaţa sindicală".

„Munca zilnică", ziar, organ al Blocului muncitoresc-ţărănesc. A apărut la Bucureşti, între anii 1929 şi 1931, cu unele întreruperi.

múncă 1. (EC.), activitate a omului îndreptată spre un anumit scop; ea reprezintă o cheltuire a *forţei de muncă* în vederea producerii de bunuri necesare satisfacerii nevoilor oamenilor. **M.** este baza existenţei societăţii, condiţie veşnică, naturală a vieţii oamenilor; ea a avut un rol hotărîtor în procesul de formare a omului, de desprindere a lui din lumea animalelor. Este o activitate ce aparţine exclusiv omului, fiind un proces conştient de realizare a unui scop dinainte stabilit. Omul îşi confecţionează singur uneltele de muncă cu ajutorul cărora acţionează asupra obiectelor muncii. Elementele principale ale procesului **m.** sînt: activitatea oamenilor îndreptată spre un anumit scop, obiectul muncii şi mijloacele de **m.** Acţionînd asupra naturii înconjurătoare, oamenii acţionează şi asupra naturii lor însăşi, dezvoltîndu-şi aptitudinile de a munci, acumulînd experienţă, îmbogăţindu-şi cunoştinţele, pe care apoi le folosesc în procesul de producţie. Oamenii produc bunuri materiale nu în mod izolat, ci în comun, intrînd în relaţii economice, de producţie, determinate. De aceea **m.** are întotdeauna un caracter social. Acest caracter social al **m.** se realizează şi se manifestă însă în mod diferit de la o orînduire socială la alta în funcţie de forma de proprietate asupra mijloacelor de producţie, care determină conţinutul şi trăsăturile caracteristice ale **m.** În comuna primitivă, cînd mijloacele de producţie erau proprietate comună, **m.** se desfăşura în comun, avea un caracter nemijlocit social şi nu exista exploatarea omului de către om. În orînduirile bazate pe proprietatea privată, **m.** are un caracter nemijlocit particular, dar este şi socială în virtutea diviziunii muncii, fiind o parte din **m.** întregii societăţi. În aceste orînduiri, caracterul social al **m.** este însă mascat; el se manifestă numai prin intermediul pieţei, al schimbului de mărfuri. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie creează o contradicţie antagonistă între **m.** particulară şi cea socială. Recunoaşterea **m.** particulare ca o parte a **m.** sociale se face prin vînzarea-cumpărarea mărfurilor pe piaţă. În capitalism, această contradicţie se dezvoltă, ea exprimîndu-se în contradicţia dintre caracterul social al producţiei şi forma particular-capitalistă a însuşirii produselor. **M.** în capitalism, ca şi în celelalte orînduiri bazate pe proprietate privată, este în acelaşi timp un proces de exploatare, de însuşire gratuită de către clasele dominante a unei părţi din **m.** lucrătorilor (supramunca). Deşi aparent muncitorul este liber în capitalism, **m.** are totuşi un caracter forţat, muncitorul fiind nevoit să-şi vîndă forţa de muncă pentru a nu muri de foame, deoarece este lipsit de mijloace de producţie. O dată cu dezvoltarea marii producţii maşiniste s-a creat posibilitatea folosirii pe scară largă a muncii copiilor şi a femeilor, ceea ce înseamnă o lărgire şi o intensificare a exploatării clasei muncitoare, prin aceea că sînt exploataţi toţi membrii familiei, creşte oferta de braţe de muncă, scade valoarea forţei de muncă, ducînd la reducerea salariilor, munca femeilor şi a copiilor fiind plătită mai prost decît cea a bărbatului. Dezvoltarea tehnicii şi a ştiinţei, folosirea lor capitalistă determină intensificarea procesului de **m.** şi deci posibilitatea intensificării exploatării chiar în condiţiile cînd ziua de muncă rămîne constantă. Astfel se adînceşte şi mai mult opoziţia dintre munca fizică şi intelectuală, apărută încă din sclavagism. În capitalism atinge punctul său culminant ceea ce Marx a numit „înstrăinarea" produsului **m.** şi a **m.** însăşi. Datorită dezvoltării la maximum a contradicţiei dintre **m.** particulară şi cea socială, raporturile sociale ale oamenilor îmbracă forma unor raporturi între lucruri care îi domină ca nişte forţe stihinice, oarbe; produsele propriei lor **m.**, maşinile, tehnica, mijloacele de producţie, transformate în capital, li se opun muncitorilor ca ceva străin, ostil. În vreme ce prin esenţa sa **m.** este un proces în care omul îşi realizează conştient scopurile sale, în capita-

lism muncitorul devine un simplu mijloc pentru realizarea scopurilor capitalistului, pentru producerea de plusvaloare, o anexă a mașinilor, a capitalului. În aceste condiții, **m.**, în loc să fie o creație, expresia unei necesități vitale, se opune muncitorului ca o constrîngere exterioară, devine un simplu mijloc de asigurare a existenței lui fizice. Instaurarea în socialism a proprietății sociale asupra mijloacelor de producție constituie baza economică pentru schimbarea radicală a conținutului și caracterului **m.** sociale față de capitalism. **M.** în socialism este liberă de exploatare și se desfășoară în condițiile unor relații de colaborare și de ajutor reciproc. „Pentru întîia oară după secole de muncă pentru alții, de muncă silnică în folosul exploatatorilor, se ivește posibilitatea *muncii omului pentru el însuși*, posibilitatea unei munci care să se bizuie pe toate cuceririle tehnicii și ale culturii moderne" (V.I. Lenin). În socialism, oamenii muncii lucrează pentru ei înșiși, pentru societatea lor. Forța de muncă încetează să mai fie o marfă. În socialism, **m.** nu mai are un caracter particular, ci întreaga **m.** depusă are un caracter nemijlocit social, deoarece este socializată și planificată atît în cadrul fiecărei unități economice cît și la nivelul întregii economii naționale, astfel că **m.** fiecărui membru al societății este recunoscută deschis, de la început, în mod nemijlocit ca o parte componentă a muncii întregii societăți. În socialism, **m.** are un caracter general, obligatoriu; situația oamenilor în societate este determinată de **m.** și de capacitățile fiecăruia. În același timp se creează și posibilitatea participării tuturor membrilor societății la **m.** socială, se asigură dreptul la **m.** Dezvoltarea planificată și rapidă a producției socialiste constituie garanția materială a asigurării dreptului la **m.** Societatea socialistă creează condiții favorabile pentru dezvoltarea multilaterală a capacității și a aptitudinilor în **m.** ale oamenilor, pentru perfecționarea continuă a calificării lor, pentru ridicarea nivelului cultural-tehnic al tuturor muncitorilor. Astfel, în socialism dispare opoziția dintre **m.** fizică și **m.** intelectuală, menținîndu-se numai deosebiri esențiale între ele. Toate acestea determină și schimbarea atitudinii membrilor societății față de muncă, care se transformă dintr-o povară, cum era în capitalism, într-o chestiune de cinste, de glorie și de eroism; **m.** capătă un caracter creator. Schimbarea caracterului **m.** și a atitudinii față de **m.** a oamenilor se manifestă în noua disciplină a muncii, deosebită radical de disciplina foamei din capitalism, în *întrecerea socialistă* etc. Apar și se dezvoltă forme noi ale participării membrilor societății la **m.** de folos obștesc, depusă fără a avea în vedere remunerația (ex.: munca patriotică prestată pentru realizarea diferitelor lucrări social-culturale, pentru înfrumusețarea orașelor și satelor etc.; munca depusă în cadrul organizațiilor obștești). Aceste trăsături ale **m.** sînt valabile, în general, atît pentru prima cît și pentru cea de-a doua fază a comunismului, deși în socialism **m.** se deosebește de cea comunistă. Astfel, în socialism, există încă deosebiri esențiale în gradul de înzestrare tehnică a muncii (ex. între industrie și agricultură), în nivelul productivității muncii, în nivelul de calificare al diferiților lucrători, precum și deosebiri esențiale între **m.** fizică și **m.** intelectuală. Există de asemenea deosebiri în nivelul de socializare a **m.**; în întreprinderile proprietate a întregului popor, **m.** este socializată la nivelul întregii economii naționale, în timp ce în întreprinderile proprietate cooperatistă **m.** este socializată în primul rînd la nivelul colectivelor respective și numai parțial la nivelul întregii economii. În socialism, **m.** n-a devenit încă o cerință vitală pentru toți membrii societății, se mai mențin rămășițele vechii diviziuni sociale a **m.** etc. Toate acestea fac ca în socialism să se folosească pe lîngă stimulenții morali, generați de relațiile de producție socialiste, și stimulenții materiali, cointeresarea materială fiind un principiu de bază al conducerii economiei. Aceasta face necesară aplicarea principiului socialist al repartiției „de la fiecare după capacitate, fiecăruia după muncă". Construirea bazei tehnice-materiale a comunismului, progresul tehnic rapid vor crea condițiile pentru transformarea treptată a **m.** socialiste în **m.** comunistă. Pe această bază se dezvoltă și conștiința comunistă a oamenilor, **m.** devenind treptat prima necesitate vitală pentru toți membrii societății, se înfăptuiește trecerea la principiul comunist al repartiției „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi". Caracterizînd **m.** comunistă, V.I. Lenin sublinia: „Munca comunistă, în înțelesul mai îngust și mai strict al cuvîntului, înseamnă muncă fără plată în folosul societății, muncă ce se depune nu pentru a îndeplini o anumită obligație, nu pentru a obține dreptul de a primi anumite produse, nu după norme dinainte stabilite și consfințite de legi, ci muncă voluntară, muncă în afară de orice norme, munca care se prestează fără a conta pe remunerație, fără a fi condiționată de remunerație, muncă izvorîtă din deprinderea de a munci pentru folosul obștesc și din conștiința (devenită deprindere) că munca este necesară pentru binele obștesc, muncă devenită o necesitate a unui organism sănătos". Germenii **m.** comuniste apar încă în socialism și se dezvoltă continuu în perioada construcției desfășurate a comunismului.—*M. abstractă*, munca producătorilor de mărfuri care apare ca o cheltuire de forță de muncă omenească în general, indiferent de forma ei concretă de manifestare. Ea creează valoarea mărfii. *M.a.* este o categorie istorică, o formă specifică a **m.** sociale proprie producției de mărfuri. — *M. concretă*, munca desfășurată într-o formă specială, îndreptată spre un anumit scop (ex. **m.** tîmplarului, a croitorului). Ea creează valoarea de întrebuințare a mărfii. Formele extrem de variate în care

se manifestă *m.c.* şi care dau naştere la valori de întrebuinţare foarte diferite sînt o expresie a gradului de dezvoltare a diviziunii sociale a **m.** *M.c.* este comună tuturor orînduirilor sociale, dar rolul şi însemnătatea ei sînt diferite de la o orînduire la alta. Pe capitalist, *m.c.* îl interesează numai în măsura în care ajută la realizarea valorii şi a plusvalorii. În condiţiile producţiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată, între **m.** concretă şi cea abstractă există o contradicţie antagonistă ca expresie a contradicţiei dintre **m.** particulară şi cea socială. În socialism dispare această contradicţie antagonistă, atît **m.** concretă cît şi **m.** abstractă fiind două laturi ale **m.** nemijlocit sociale. Atît producţia cît şi desfacerea mărfurilor se fac planificat; societatea are posibilitatea să rezolve unele neconcordanţe ivite între aceste două laturi ale **m.** Întrucît scopul producţiei socialiste este satisfacerea nevoilor mereu crescînde ale tuturor membrilor societăţii, *m.c.* are o deosebită însemnătate ca sursă de creştere a avuţiei societăţii, de creare a unor bunuri cît mai variate şi de calitate superioară necesare satisfacerii nevoilor populaţiei.—*M. vie*, cheltuire de forţă de muncă în procesul de producere a bunurilor materiale. În procesul muncii, *m.v.* consumă mijloacele de **m.** şi obiectele muncii, creînd noi produse. Fără intervenţia ei, aceste mijloace de producţie ar rămîne o masă inertă. „Munca vie trebuie să pună mîna pe aceste lucruri, să le trezească din morţi şi să le transforme, din valori de întrebuinţare doar latente, în valori de întrebuinţare reale şi active" (K. Marx). O dată cu creşterea productivităţii **m.** creşte masa de mijloace de producţie prelucrate de *m.v.* într-o unitate de timp, ceea ce face ca ponderea *m.v.* în valoarea pe unitate de produs să scadă. —*M. materializată* (sau *trecută*), munca depusă în procesele de producţie anterioare şi concretizată în mijloace de producţie şi în bunuri de consum. În capitalism, *m.t.* se opune muncii vii în calitate de capital, servind la exploatarea ei. În socialism, unde mijloacele de producţie sînt proprietate socialistă, *m.t.* constituie un mijloc de a uşura şi de a spori productivitatea muncii vii. — *M. necesară*, parte a muncii depuse de lucrător în procesul de producţie, prin care se creează produsul necesar, folosit pentru întreţinerea lui şi a familiei sale. Împărţirea muncii în *m.n.* şi *supramuncă* a apărut pe o anumită treaptă a dezvoltării producţiei sociale şi la un anumit nivel al productivităţii **m.**, cînd producătorul poate produce mai mult decît este necesar pentru întreţinerea lui şi a familiei sale. În capitalism, *m.n.* creează echivalentul valorii, respectiv al preţului forţei de **m.** pe care îl primeşte muncitorul sub formă de salariu, în timp ce restul de valoare creată de supramuncă este însuşită gratuit de capitalist sub formă de plusvaloare. În socialism, împărţirea în *m.n.* şi supramuncă capătă alt conţinut social-economic. — *M. pentru sine*, formă istorică, proprie socialismului, a muncii necesare. — *M. pentru societate*, formă istorică, proprie socialismului, a *supramuncii*, reprezentînd acea parte a **m.** cheltuite de lucrătorul din producţie pentru crearea produsului. *M. pentru s.* este o necesitate obiectivă pentru socialism, deoarece fără ea nu s-ar putea asigura acumularea socialistă, rezervele de stat, dezvoltarea învăţămîntului şi culturii, ocrotirea sănătăţii, apărarea ţării şi, în general, condiţii normale pentru desfăşurarea **m.** paşnice în scopul ridicării bunăstării oamenilor muncii. — *M. simplă*, muncă depusă de un lucrător care nu are o pregătire specială; **m.** necalificată. În condiţiile producţiei de mărfuri, toate felurile de *m. complexă* se reduc în procesul producţiei sociale la *m.s.*, care serveşte drept unitate pentru măsurarea lor. Societatea socialistă creează toate condiţiile pentru ridicarea continuă a calificării muncitorilor, pentru creşterea nivelului lor tehnic-cultural. — *M. complexă*, muncă fizică sau intelectuală depusă de un lucrător cu o pregătire specială teoretică şi practică; **m.** calificată. Ea reprezintă o **m.** simplă înmulţită (o oră de *m.c.* este egală cu cîteva ore de **m.** simplă). *M.c.* creează, într-o unitate de timp, o valoare mai mare decît munca simplă. — *M. productivă*, muncă ce se concretizează în bunuri materiale. Constituie condiţia indispensabilă şi permanentă a existenţei societăţii omeneşti, toate celelalte forme ale activităţii omului nefiind posibile decît pe baza activităţii de producere a bunurilor materiale. În capitalism, *m.p.* creează plusvaloare; capitalistul consideră **m.** productivă orice **m.** care îi aduce profit, indiferent de ramura în care s-a depus. Relaţiile de producţie capitaliste creează o fetişizare a formei sociale a *m.p.*, iar pe această bază economia politică burgheză vulgară consideră drept *m.p.* orice activitate care aduce venit, incluzînd aici şi activitatea aparatului administrativ, a claselor exploatatoare, a armatei, a servitorimii etc., în scopul camuflării sursei plusvalorii şi exploatării. În socialism, întreaga **m.** depusă este utilă societăţii; *m.p.* însă este numai **m.** depusă de lucrătorii care participă în mod nemijlocit la crearea *produsului social*. Datorită adîncirii diviziunii sociale a **m.**, la realizarea unui produs participă un număr tot mai mare de lucrători (muncitorul colectiv), în care sînt incluşi nu numai muncitorii, ci şi inginerii şi toţi aceia care organizează şi coordonează producţia, laboranţii etc. „O dată cu caracterul cooperativ al procesului de muncă însuşi se lărgeşte deci în mod necesar noţiunea muncii productive... Pentru ca să munceşti productiv nu mai e nevoie să pui mîna singur; este suficient să fii un organ al muncitorului colectiv, să îndeplineşti una din funcţiile sale secundare" (K. Marx). Pe măsură ce ştiinţa se transformă într-o forţă de producţie nemijlocită, **m.** de cercetare ştiinţifică devine tot mai mult o parte a *m.p.* — *M. neproductivă*, munca lucrătorilor care nu participă la crearea

bunurilor materiale. Spre deosebire de capitalism, unde nu întreaga *m.n.* este necesară societății, în socialism întreaga *m.n.* este utilă, deoarece ajută la desfășurarea în bune condiții a **m.** productive. De aceea, o dată cu creșterea **m.** productive, se lărgește și sfera *m.n.* legate de satisfacerea unor nevoi generale ale societății socialiste. V. și sferă productivă și neproductivă. — *M. normată* (în socialism), muncă la care măsurarea cantității ei se face cu ajutorul normelor de **m.** stabilite pe baza anumitor criterii obiective (ex. lucrările la care se determină cantitatea de **m.** consumată pe unitatea de produs sau cantitatea de produse fabricate în unitatea de timp de **m.**, precum și numărul de posturi pentru deservirea locului de **m.** sau zona de deservire de către un muncitor sau o formație de lucru). — *M. nenormată*, muncă la care măsurarea cantității ei nu se poate face pe bază de norme de muncă, specificul lucrărilor nepermițînd stabilirea unor criterii obiective pentru normarea acestora. În sens mai restrîns, prin *m.n.* se înțelege **m.** depusă de o serie de salariați cu funcții de conducere administrativă, tehnică și economică. —*M. la domiciliu* (în capitalism), prelucrarea la domiciliu, pe bază de plată în acord, a materialului primit de la întreprinzător. Se întîlnește în toate stadiile dezvoltării capitalismului, dar este caracteristică perioadei manufacturiere, cînd *m. la d.* apare ca o anexă a manufacturii. În acest gen de **m.** sînt atrași meșteșugarii pe cale de a se ruina, țăranii săraci etc., care ajung într-o dependență totală față de capitalist. *M. la d.* este bazată pe exploatarea lucrătorului și a membrilor familiei sale, iar plata pentru această muncă este mai mică decît cea obținută de muncitorii salariați. — *M. salariată*, formă specifică a muncii în capitalism, cînd forța de muncă devine o marfă. *M.s.* reprezintă o formă mascată a exploatării omului de către om. Dacă sclavul era vîndut pentru totdeauna stăpînului și silit să muncească, iar iobagul era dependent de proprietarul pămîntului pe care trăia și muncea, muncitorul salariat este liber din punct de vedere juridic, iar relațiile dintre el și capitalist par, la prima vedere, relații între posesori de mărfuri egali în drepturi; în realitate, muncitorul salariat este constrîns economicește să se angajeze la capitalist pentru a nu muri de foame, deoarece este lipsit de mijloacele de producție și deci de posibilitatea producerii mijloacelor de subzistență. În socialism, forța de **m.** nu mai este marfă, iar **m.** nu mai îmbracă forma *m.s.* V. și exploatare. **2.** (DR.) *Muncă silnică*, pedeapsă privativă de libertate prevăzută pentru infracțiuni grave (crime). Are două grade: pe viață și pe timp limitat.

„Muncă salariată și capital", lucrare a lui K. Marx în care pentru prima dată se face o analiză științifică a relațiilor de producție burgheze, atenția principală acordîndu-se analizei relațiilor dintre capitalist și muncitorul salariat. A fost publicată pentru întîia oară în „Neue Rheinische Zeitung" (Noua gazetă renană), începînd din 4 aprilie 1849, sub forma articolelor de fond, dar nu în întregime, deoarece ziarul a fost interzis de guvernul prusac. La baza acestei lucrări stau conferințele ținute de K. Marx în 1847 în fața Asociației muncitorilor germani din Bruxelles. În 1891 lucrarea a fost editată sub îngrijirea lui F. Engels. În „Muncă salariată și capital", K. Marx a dezvăluit esența salariului în capitalism și legile care determină nivelul lui, a arătat esența capitalului și a acumulării capitaliste, a fundamentat inevitabilitatea pauperizării proletariatului în capitalism, a caracterizat influența introducerii mașinilor asupra situației proletariatului. Ideile expuse în această lucrare au fost dezvoltate apoi în alte lucrări ale lui Marx și Engels, îndeosebi în „Capitalul".

muncél (GEOGR.), interfluviu convex sau plat din cadrul treptei mai coborîte a unui masiv sau lanț muntos (ex. munceii Giurgeului, munceii Trotușului, munceii Curburii interne, munceii Oașului).

Muncelu-Mare, sat în raionul Ilia, reg. Hunedoara, făcînd parte din vestitul „ținut al Pădurenilor". Centru specializat în producția de obiecte de cositor și alamă (podoabe femeiești, baltage etc.) și în obiecte de lemn (fluiere, teci de cuțit etc.) incrustate cu cositor, turnat după o tehnică străveche.

Münch *[mûnș]*, Charles (n. 1891), dirijor francez. A fost director al Orchestrei filarmonice, întemeiate de A. Cortot și al Societății de concerte a Conservatorului din Paris. În 1948 Charles Münch a devenit dirijor al orchestrei din Boston.

Munch *[munc]*, Edvard (1863—1944), pictor și grafician norvegian. La început a fost influențat de pictura impresionistă și postimpresionistă (mai ales de Gauguin, Van Gogh, Toulouse-Lautrec și Seurat), apoi de expresionism. Peisajele sale, inspirate de natura nordică, precum și compozițiile de gen sau simbolice („Friza vieții", 1899—1900; „Fete pe pod", 1901; „Țipătul" ș.a.), degajă o atmosferă ciudată, un amestec de neliniște, de tensiune patetică și de mister. Pictor al unei umanități bîntuite de incertitudinea destinului ei, de solitudine și melancolie, **M.** se exprimă în forme ample și în culori contrapuse, ca în pictura fovistă, dar și în ondulații care sugerează agitația lăuntrică. În xilogravuri și litografii, **M.** atinge o concentrare expresivă superioară aceleia din picturi. Prin viziune, conținut, limbaj grafic și cromatic, opera lui a avut o influență hotărîtoare în cristalizarea expresionismului german.

München *[mûnhen]*, oraș în sudul R.F. Germane, situat pe rîul Isar, centrul administrativ al landului Bavaria. 1 080 000 loc. (1960). Important centru industrial și comercial și nod de comunicații. Are întreprinderi constructoare de automobile, de motociclete (BMW), aparataj

Vedere din München

lectrotehnic, maşini de pre-
izie şi produse optice (Agfa),
ntreprinderi textile, poligra-
ice, alimentare etc. Important
entru cultural şi artistic, cu
niversitate şi alte instituţii de
nvăţămînt superior, biblio-
eci, muzee, teatre. Numeroase
nonumente de arhitectură im-
ortante, printre care: Frau-
nkirche (1468—1488), Palatul
Nymphenburg (1664—1671),
echea pinacotecă (galeria de
ictură, 1826—1836). Impor-
ant centru de învăţămînt
rtistic, în care s-au format
i numeroşi artişti români la
fîrşitul secolului al XIX-lea
i începutul secolului al XX-
ea. — *Istoric.* Întemeiat în
ec. al XII-lea, **M.** a devenit,
ı începutul sec. al XVI-lea,
apitala Bavariei şi un în-
emnat centru meşteşugăresc.
.a sfîrşitul sec. al XIV-lea şi
ıceputul sec. al XV-lea, bres-
le din **M.** au desfăşurat o luptă
erbă împotriva patriciatului
răşenesc. În timpul războiului
e 30 de ani (1618—1648),
M. a fost ocupat de armatele
uedeze (1632), iar în 1705, în
mpul războiului de succesiu-
e la tronul Spaniei, de către
ustrieci. În 1871, **M.**, împreu-
ă cu întreaga Bavarie, a in-
trat în componenţa Imperiului german. V.I. Lenin a editat la **M.** primul ziar marxist ilegal rus, „Iskra". În 1918—1919 oraşul a devenit centrul mişcării revoluţionare bavareze. La 13 aprilie 1919 aici a fost proclamată Republica Sovietică din Bavaria, zdrobită la 1 mai 1919 de trupele contrarevoluţionare. În 1923, fasciştii, conduşi de Hitler şi Ludendorff, au făcut la **M.** o încercare nereuşită de a pune mîna pe putere şi a instaura dictatura fascistă. După înfrîngerea Germaniei hitleriste, **M.** a fost inclus (1945) în zona americană de ocupaţie, iar din 1949 face parte din R.F. Germană. — *Acordul de la M.*, acord cu privire la dezmembrarea Cehoslovaciei, încheiat la Conferinţa de la München din 29—30 septembrie 1938, la care au participat: Hitler, Daladier, Mussolini şi Neville Chamberlain. Potrivit acestui acord, regiunea sudetă, împreună cu toate instalaţiile (inclusiv cele militare) şi cu toate bunurile ce se găseau pe teritoriul ei, a fost cedată Germaniei hitleriste. *Acordul de la M.* a contribuit la dezlănţuirea de către imperialişti a celui de-al doilea război mondial.

Münchhausen *[münchauzən]*, Karl Friedrich Hieronymus, baron von (1720—1797), ofiţer german, devenit personaj literar prin povestirile sale care abundă în elemente fantastice, în aventuri nemaipomenite, expresie a spiritului de lăudăroşenie şi de mistificare. Publicate mai întîi în limba engleză de către R. E. Raspe (1785) şi apoi în versiune germană de către G. A. Bürger (1786) sub titlul „Minciunile baronului Münchhausen", povestirile lui **M.** au cunoscut o largă răspîndire, fiind traduse ulterior în nenumărate limbi, inclusiv în româneşte.

muncitór, lucrător care participă nemijlocit în procesul de producţie a bunurilor materiale sau în activitatea de întreţinere la unităţile din administraţie şi deservire. În categoria muncitorilor intră: personalul care acţionează asupra obiectelor muncii cu ajutorul uneltelor de producţie, personalul ocupat cu întreţinerea mijloacelor de producţie şi controlul funcţionării lor, precum şi personalul care îndeplineşte funcţii auxiliare sau de servire în procesul de producţie. V. şi c l a s a m u n c i t o a r e; m u n c ă. — *M. sezonier*, muncitor angajat pentru prestarea unor munci care, din cauza condiţiilor naturale sau climatice, se execută numai în cursul unei anumite perioade de timp (în R.P.R. angajarea sezonieră nu poate depăşi şase luni). *M. s.* pot fi angajaţi pentru întregul sezon, pentru perioada necesară executării unei lucrări determinate sau pentru o perioadă nedeterminată, mai mică decît sezonul. În economia socialistă se tinde către eliminarea caracterului sezonier al muncii. — *M. temporar*, muncitor angajat pentru executarea unor lucrări care necesită o perioadă scurtă de timp sau pentru înlocuirea unui angajat care lipseşte, dar îşi păstrează postul în baza legii. În R.P.R., în primul caz, durata angajării nu poate depăşi două luni, iar în cazul al doilea patru luni.

„Muncitorul", gazetă săptămînală apărută la Iaşi între noiembrie 1887 şi august 1889. A contribuit la realizarea legăturii între cercurile muncitoreşti, precum şi între societăţile profesionale. Subtitlul său, *„Organ al partidei muncitorilor"*, reflecta năzuinţa muncitorilor de a avea propriul lor partid politic.

„Muncitorul sanitar", săptămînal editat de Ministerul Sănătăţii şi Prevederilor Sociale şi de Comitetul Uniunii sindicatelor din unităţile sanitare. Apare la Bucureşti, din august 1949. Se adresează în special cadrelor medicale superioare şi medii.

„Mundo Obrero", organ de presă central al Partidului Comunist din Spania. A început să apară în 1931. În anii războiului național-revoluționar din Spania (1936—1939) a fost ziarul cel mai larg răspîndit din această țară. Din 1939 se difuzează ilegal în Spania.

Muni, Paul (pseudonimul lui *Muni Weisenfreund*) (n. 1897), actor american de teatru și de film. S-a impus prin rolurile de compoziție deținute în filme, ca: „Sînt un evadat" (1932), „Furia neagră" (1935), „Istoria lui Louis Pasteur", „Ogorul" (după trilogia scriitoarei americane Pearl Buck, 1936), „Viața lui Emile Zola" (1937), „Nu sîntem singuri" (1939) ș.a.

municipalizáre, transferare a unor averi particulare (a clădirilor, a pămîntului etc.) în subordinea organelor de autoadministrare locală (municipalități). — *Municipalizarea pămîntului*, program agrar preconizat de menșevici în revoluția burghezo-democratică din Rusia din 1905—1907, care prevedea trecerea cu răscumpărare a pămînturilor marilor proprietari în mîinile organelor locale și darea pămînturilor municipalizate în arendă țăranilor. Opus total acestui program, programul agrar al bolșevicilor prevedea naționalizarea pămîntului.

municipium (în Imperiul roman), nume dat orașelor italice care au primit, în perioada republicii, dreptul de autonomie în treburile interne. În perioada imperiului puteau deveni **m.** și unele orașe din provincii. Locuitorii unora dintre **m.** din provincii primeau dreptul de cetățenie romană, însă într-o formă limitată *(ius italicum)*. Conducerea **m.** era formată, după modelul orașului Roma, din senat (curia), compus din decurioni, adunarea poporului și funcționari (duumviri, edili, questori etc.). În Dacia romană au primit dreptul de **m.** următoarele orașe: Drobeta (Turnu-Severin), Napoca (Cluj), Apulum (Alba-Iulia), Potaissa (Turda), Dierna (Orșova), Porolissum (Moigrad), Romula (Reșca), Tibiscum (Jupa), Ampelum (Zlatna), Malva. Unele dintre acestea au fost ridicate, cu timpul, la rangul de colonii, ai căror locuitori aveau dreptul de cetățenie romană într-o formă deplină *(ius quiritium)*.

muníție (MILIT.), denumire generică dată cartușelor pentru armamentul de infanterie, grenadelor de tot felul, loviturilor de artilerie, bombelor de aviație etc.

Munk, Kaj (1898—1944), scriitor danez. A fost pastor. După o perioadă de rătăcire politică, a devenit unul dintre fruntașii rezistenței antihitleriste. A murit asasinat. Este autorul unor lucrări dramatice, eseuri, poeme, unele dezbătînd conflictul dintre credință și rațiune (dramele „Idealistul", 1928; „Cuvîntul", 1932), altele exprimînd atitudinea sa militant-patriotică și antinazistă (dramele „Niels Ebbesen" 1942; „Înainte de Cannae" 1943).

Munkácsy *[múncaci]*, Mihály (1844—1900), pictor ungur, reprezentant de seamă al realismului european. A studiat și a lucrat la Budapesta, München, Paris și Düsseldorf. A pictat compoziții cu temă istorică, scene de gen, portrete și peisaje. În unele dintre compozițiile sale, dramatismul situațiilor și viguroasa caracterizare a personajelor capătă o certă orientare critică („Ultima zi a condamnatului la moarte", 1870; „Pregătirea bandajelor pentru răniți", 1872; „Hristos în fața lui Pilat", 1881; „Spălătoreasa", 1889; „Ecce Homo" 1896; „Greva", 1896). În portretistică a evocat mari personalități ale trecutului („Milton", 1878), a reprezentat contemporani celebri („F. Liszt", 1886) sau a realizat studii de caracter („Ucenic căscînd"). În peisaj a trecut de la un lirism senin la o poezie plină de dramatism („Aleea", 1886; „Furtună în stepă"). În ultimele două decenii ale activității, în opera lui s-au înmulțit compozițiile anecdotice, intimiste și adesea dulcege. Reprezentat cu portrete și scene de gen în Muzeul de artă al R.P.R., Muzeul de artă din Cluj, Muzeul de artă din Tg.-Mureș și Muzeul din Arad.

„Munkás" *[múncaș]* („Muncitorul"), organ central, în limba maghiară, al Sindicatelor Unitare. A apărut la București, în 1923—1924. Problematica gazetei o constituia lupta pentru apărarea intereselor muncitorimii; publica și literatură beletristică (ex. nuvele de H. Barbusse).

„Munkásélet" *[múncașelet]*, ediție în limba maghiară a ziarului „Viața muncitoare", organ al Consiliului General al Sindicatelor Unitare. A apărut săptămînal, la București, în 1926—1931.

„Munkásélet" *[múncașelet]*, („Viața muncitorească"), organ de presă săptămînal, în limba maghiară, al Consiliului Central al Sindicatelor din R.P.R. Apare la București, din mai 1957.

Münster, oraș în vestul R.F. Germane, situat în landul Renania de Nord-Westfalia, port pe canalul Dortmund-Ems. 182 000 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, ușoară și alimentară. Universitate și alte instituții de învățămînt superior.

múnte, formă de relief convexă sau ascuțită, a cărui culme are înălțimi care în general depășesc 800 m, dominînd fundul văilor învecinate cu peste 500 m. După origine, **m.** pot fi *de eroziune* sau *de acumulare*. **M.** de eroziune se formează în urma acțiunii agenților externi asupra unei regiuni afectate de mișcări de ridicare a scoarței a căror intensitate depășește intensitatea denudației. După natura regiunii se deosebesc *munți de încrețire*, cînd regiunea are structură cutată (în cute simple, cute faliate, pînze de șariaj sau cute solzi; uneori vechi regiuni cutate, care fuseseră nivelate de eroziune, sînt reînălțate pe compartimente prin mișcări verticale), și *munți-bloc*, cînd regiunea are structură tabulară (fiind ridicată prin mișcări verticale de-a lungul unor linii de falie). Datorită infiltrării magmei pe liniile de dislocare, în cadrul munților de eroziune se întîlnesc și roci eruptive. În mod frecvent, **m.** de eroziune nu apar izolați, ci grupați sub formă de lanțuri sau masive muntoase. **M.** de acumulare sînt rezultatul acumulării la suprafața scoarței a materiale-

Muntele Mic

lor provenite din erupții vulcanice. Aceștia apar fie izolați, fie aliniați în lungul unor linii de fractură a scoarței. V. și o r o g e n e z ă.

munteánu, vînt local care bate în Carpații Moldovei, îndeosebi primăvara și vara, din direcție sudică.

Munteanu, Francisc (n. 1924), scriitor român. S-a născut în comuna Vețel (reg. Hunedoara). Operele sale, majoritatea cu caracter autobiografic, evocă întîmplări din timpul celui de-al doilea război mondial (volumele de schițe „Hotel Tristețe", 1957; „Cerul începe la etajul 3", 1958; „Prietenul meu Adam", 1962) și evenimente semnificative petrecute în primii ani după Eliberare (romanele „În orașul de pe Mureș", 1954, și „Statuile nu rîd niciodată", 1957). Are o bogată activitate de scenarist și regizor de filme.

munte de pietate, întreprindere capitalistă de credit pe baza amanetării obiectelor de uz personal. V. și l o m b a r d.

Muntele Mare, masiv muntos în estul Munților Apuseni, situat între văile Someșului Mic și Arieșului. Altitudinea maximă: 1 825 m (vîrful cu același nume). Însemnate bazine forestiere. Prezintă interes turistic.

Muntele Mic, masiv muntos în nord-vestul Munților Țarcu (Carpații Meridionali). Altitudinea maximă: 1 805 m. Importantă bază turistică și a sporturilor de iarnă.

Muntele Roșu, masiv muntos în munții Ciucaș. Altitudinea maximă: 1 316 m. Obiectiv turistic.

Muntele Șes (Munții Plopișului), culme muntoasă în nordul Munților Apuseni, între văile rîurilor Barcău și Crișul Repede. Este alcătuită din roci cristaline și roci sedimentare neogene. Altitudine maximă: 915 m (vîrful Măgura). Exploatări de lignit (Derna, Vărzari, Voivozi).

Muntenegru (Crna Gora), republică în cadrul R.S.F. Iugoslavia, situată în partea de sud-vest a țării. Suprafața: 13 812 km². Populația: 471 000 loc. (1961). Capitala: *Titograd.* Relieful este constituit în cea mai mare parte din munți împăduriți. În subsol se găsesc zăcăminte de bauxită. Principala ramură industrială este industria alimentară (Titograd, Cetinje, Kotor, Majkovac). Mai există industrie siderurgică (Nikšić), de prelucrare a metalelor (Titograd, Cetinje), șantiere navale de reparații (Kotor), industrie textilă (Titograd) și industria lemnului (Majkovac). Economia rurală se bazează pe cultura viței de vie și a plantelor mediteraneene (în partea de vest) și pe creșterea animalelor. Cereale se cultivă puțin, în depresiunea Zeta. — *Istoric.* Teritoriul **M.** a fost populat în sec. al VII-lea de triburile slave ale duklianilor; în sec. al IX-lea s-a constituit aici cnezatul Duklja, cunoscut mai tîrziu sub numele de Zeta. La sfîrșitul sec. al XV-lea, Imperiul otoman a cucerit **M.** În sec. al XVII-lea s-a constituit în **M.** statul feudal-teocratic în frunte cu mitropolitul Danilo Petrović Njegoš. În timpul lui Petru I Njegoš (1782—1830) s-a întărit puterea centrală și s-a consolidat situația internațională a **M.** În urma războiului ruso-româno-turc (1877—1878), **M.** a obținut recunoașterea internațională a independenței. **M.** a participat la războaiele balcanice (1912—1913) și la primul război mondial (de partea Antantei). În 1918, **M.** a intrat în regatul sîrbilor, croaților și slovenilor (din 1929 Iugoslavia). În 1941, cînd Iugoslavia a fost atacată de Germania hitleristă și de acoliții ei, **M.** a fost ocupat de trupele Italiei fasciste. După eliberarea țării de către armata națională de eliberare iugoslavă, **M.** a devenit (1945) republică în cadrul R.S.F. Iugoslavia.

Muntenia v. **Țara Românească.**

Munthe, Axel (1857—1949), scriitor suedez. A profesat și medicina, fiind elevul lui Charcot. A debutat cu schițe și nuvele („Din Napoli", 1885; „Mici schițe", 1886 ș.a.). A înfățișat, de pe poziții antiprusace, atrocitățile primului război mondial („Crucea roșie și crucea de fier", 1916). A devenit însă celebru prin romanul autobiografic „Cartea de la San Michele" (1929, trad. rom.), mărturie a dragostei lui pentru natură și om.

Müntzer (Münzer) *[münțər],* Thomas (1489—1525), gînditor

Th. Müntzer

și umanist german, ideolog al Reformei din Germania și unul dintre conducătorii r ă z b o i u l u i ț ă r ă n e s c g e r m a n (1524—1525). S-a raliat doctrinei luterane, pe care a adîncit-o, devenind îndrumătorul aripii

de stînga revoluționare a mișcării social-religioase a Reformei. A scris numeroase pamflete revoluționare în care a expus bazele noii sale învățături, formulînd idei comunist-utopice. Prin doctrina lui teologică-filozofică, care susținea, în esență, că revelația unică, infailibilă este rațiunea, nu Biblia, **M.** a atacat nu numai principiile de bază ale catolicismului, ci și pe cele ale creștinismului în general. În anii 1521—1523 a predicat în Boemia și în Germania centrală, răspîndind luteranismul și propagînd idei revoluționare. Ca reprezentant al țărănimii și al plebei orășenești, ale căror revendicări le-a formulat cu claritate, a devenit în 1525 conducător al „Consiliului etern". După bătălia de la Frankenhausen, a fost prins și decapitat împreună cu alți conducători ai armatei revoluționare.

Munții Apuseni, complex muntos, masiv, bine încadrat de depresiuni mari (la vest Depresiunea Panonică, cu depresiuni golf ce pătrund adînc în spațiul muntos, la est Depresiunea Transilvaniei, la nord aria depresionară a Someșului, iar la sud culoarul Mureșului), constituit din nuclee de șisturi cristaline și granite (Munții Drocea, Munții Gilăului) peste care stau depozite sedimentare paleozoice și mezozoice (Munții Codrului) străbătute de roci eruptive (banatite și dacite), puternic cutat, șariat și faliat. Complexitatea tectonică, structurală, litologică și mineralogică reprezintă un caracter distinctiv al **M.A.** Sînt alcătuiți dintr-un masiv central principal înalt, cu altitudini de peste 1 800 m (vîrfurile Curcubăta Mare, 1 848 m, și Vlădeasa, 1 836 m), în jurul căruia se află o serie de masive bine individualizate, care formează prispa mai joasă, cu altitudini de cele mai multe ori sub 1 000 m. Masivul central păstrează bine resturile platformelor de eroziune Cîrligata (1 600—1 800 m) și Mărișel (1 000—1 300 m), pe care apar măguri înalte (Vlădeasa) și una dintre cele mai interesante regiuni cu relief carstic din țara noastră (Padeș, Cetățile Ponorului). Prispa care

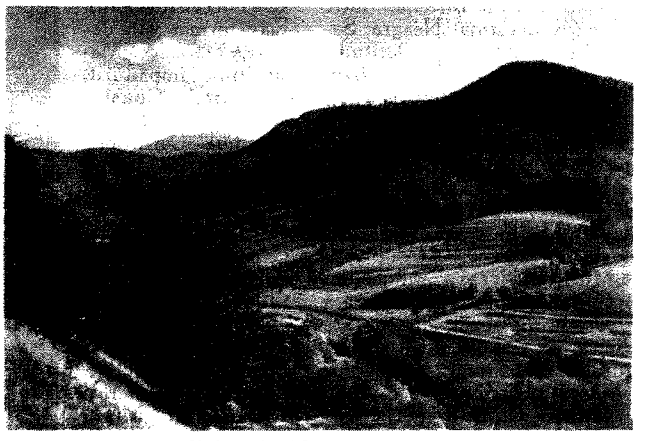

Vedere din Munții Apuseni

înconjură masivul central este alcătuită din culmi joase cu aspect de muncei, despărțite de depresiunile-golf ale Cîmpiei Tisei. În nordul masivului central se află culmile Munților Mureșului (vîrful Măgura Priei, 997 m) și Muntelui Șes (vîrful Măgura, 915 m), alcătuite din șisturi cristaline, despărțite de Depresiunea Șimleului. În vestul masivului sînt situați Munții Pădurea Craiului (vîrful Oarza, 970 m), alcătuiți din calcare și fliș cretacic și munceii Codrului (Vîrful Pleșu, 1 112 m), alcătuiți dintr-o culme largă sculptată în roci permocarbonifere și mezozoice (calcare), despărțiți prin Depresiunea Beiușului. În sudul masivului central se găsesc Munții Zarandului, alcătuiți dintr-o culme principală sculptată în șisturi cristaline, fliș cretacic, piroclastite andezitice etc., peste care se ridică măguri înalte, iar în estul lor se află Munții Metaliferi, cu aspect de muncei, alcătuiți din roci vulcanice și calcare. În estul masivului central se întind masivul muntos Gilău-Muntele Mare și Munții Trascăului (vîrful Seciului, 1 281 m), alcătuiți din șisturi cristaline și granite; are altitudini cuprinse între 1 000 și 1 600 m. **M.A.** sînt bogați în zăcăminte de minereuri auroargentifere, sulfuri complexe, bauxită etc. Exploatarea zăcămintelor de aur era practicată din timpul dacilor; în perioada romană ea a cunoscut o mare dezvoltare. Clima **M.A.** este în general umedă și rece pe culmile înalte, caracteristică climei de munte mijlociu. Pe pantele sud-vestice ale **M.A.** apar frecvent vînturi cu caracter de foehn. Rețeaua hidrografică are o densitate ridicată, iar debitul este bogat și susținut. În consecință, **M.A.** dispun de importante rezerve hidroenergetice. În sectoarele calcaroase apar izbucuri și izvoare intermitente. Rîurile mai importante (Crișurile, Arieșul, Someșul Mic) izvorăsc din masivul central. Caracteristică în peisajul geografic este alternanța pădurilor de molidișuri și de rășinoase în amestec, care trec spre poale în făgete, cu pășuni naturale și fînețe. **M.A.** au numeroase peșteri (Scărișoara, Focul Viu, Meziad etc.) și prezintă un interes turistic deosebit. Încadrarea masivelor muntoase joase, cu caracter de muncei, între depresiuni largi, bine cultivate și de vie circulație interioară, care permit trecerea relativ ușoară de pe un versant pe altul, constituie un caracter geografic esențial al lor. **M.A.** au cel mai ridicat plafon al așezărilor omenești din Carpații Românești.

Munții Bistriței 1. Sistem de masive muntoase din Carpații Orientali, drenat de valea Bistriței, începînd de la pasul Rotunda și pînă la ieșirea Bistriței din munți, la Piatra-Neamț. **2.** Culme muntoasă din acest sistem, situată pe

dreapta rîului Bistrița, între afluenții acestuia Neagra Șarului și Bistricioara. Altitudinea maximă: 1 864 m (vîrful Budacu). Creasta principală este fragmentată în masive pregnant individualizate (Pietrosul, Bîrnarul, Grințieșul Mic, Budacu și Grințieșul Mare), alcătuite din roci cristaline. Masiv bine împădurit, în special cu rășinoase.

Munții Bîrsei, nume dat munților de pe latura sudică a Depresiunii Bîrsei, dintre care Piatra Mare, Postăvarul și Măgura Codlei sînt însemnate obiective turistice.

Munții Cantabrici, munți în nordul Spaniei, orientați pe direcția est-vest, paralel cu țărmul golfului Biscaia. Altitudinea maximă: 2 615 m. Versantul nordic este abrupt, în timp ce versantul sudic coboară lin spre Podișul Castiliei. Bogate zăcăminte de cărbune, de minereu de fier, de mangan și de zinc.

Munții Căpățînei, culme muntoasă situată în masivul Parîng, între Valea Lotrului la nord și Piemontul Getic la sud. Altitudinea maximă: 2 103 m (vîrful Balota). Sînt alcătuiți din calcare dure și granite; au urme glaciare.

Munții Ciucului, masiv din grupa centrală a Carpaților Orientali, cuprins între Depresiunea Ciucurilor la vest, valea Trotușului la est, obîrșia Trotușului la nord și valea Uzului la sud. Altitudinea maximă: 1 565 m (vîrful Șoiu). Este format din depozite cretacice. Masiv bine împădurit.

Vedere din Munții Ciucului

Munții Coastelor 1. Munți din sistemul Cordilierilor, care se întind de-a lungul coastei vestice a Americii de Nord, în Alaska și Canada. Lungimea: circa 1 700 km; altitudinea maximă: 4 042 m. Sînt constituiți din granite și intens fragmentați. Prezintă numeroși ghețari. **2.** Munți din sistemul Cordilierilor, care se întind de-a lungul coastei vestice a S.U.A., între 48°30′ și 35° latitudine nordică. Altitudinea maximă: 2 424 m. Sînt formați din roci sedimentare și metamorfice.

Munții Codrului (Codru-Moma), masiv în vestul Munților Apuseni, între valea Crișului Alb la sud și valea Crișului Negru la nord. Altitudinea maximă: 1 112 m (vîrful Pleșu). Relativ bine împăduriți. În calcarele din estul M.C. s-au format peșterile de la Sighiștel și izbucul de la Călugări, monumente ale naturii. La Vașcău se exploatează marmura în carieră.

Munții Dobrogii, înălțimi stîncoase situate în partea de nord-vest a Dobrogii, între valea Dunării la vest și la nord, valea Luncavița la est și înșeuarea ce leagă depresiunile Horia de Cerna la sud. Sînt de vîrstă hercinică, alcătuiți din roci dure paleozoice, intens cutate și faliate, slab metamorfozate și străbătute de intruziuni granitice. Culmile principale, conforme cu direcția vechilor structuri, au aspectul unor creste

Vedere din Munții Dobrogii

ascuțite și crestate, acoperite la bază de o trenă groasă de grohotișuri și depozite loessoide. Din resturile a două suprafețe de eroziune se ridică martori de eroziune (sub forma unor masive izolate sau culmi prelungi teșite: Iacob-Deal, 341 m). Altitudinea maximă: 467 m (vîrful Țuțuiatul, culmea Greci). Se exploatează roci de construcție.

Munții Metalici (Erzgebirge, Krušné hory), munți în Europa centrală, la granița dintre R.D. Germană și R.S. Cehoslovacă. Sînt de vîrstă hercinică, alcătuiți din gnaise, micașisturi, granite. Prezintă culmi netede, cu aspect de platouri, dominate de vîrfuri teșite (Fichtelberg, 1 214 m; Klínovec, 1 244 m). Marile zăcăminte de minereuri neferoase și feroase au fost intens exploatate în decursul evului mediu; în prezent se mai exploatează wolfram, bismut, uraniu, staniu, plumb, zinc. Au o populație densă.

Munții Metaliferi, munți în sudul Munților Apuseni, între valea Ampoiului și valea Pietrișului (afluent pe dreapta al Mureșului). Altitudinea medie: 800—900 m; altitudinea maximă: 1 170 m. Relief vulcanic și carstic. Conurile și craterele vulcanice au fost dis-

truse în cea mai mare parte de eroziune. Depresiunile intramontane Zlatna, Almașul Mare și Băița sînt intens populate. **M.M.** sînt foarte bogați în substanțe minerale utile (aur, argint, mercur, pirită și alte sulfuri complexe).

Munții Scorpiei, munți-bloc în sud-estul Africii. Se întind paralel cu țărmul Oceanului Indian, reprezentînd marginea ridicată, înaltă și abruptă a Podișului Africii de Sud. Altitudinea maximă: 3 657 m, în Cathkin Peak. Sînt constituiți din gresii și șisturi cristaline, acoperite în unele porțiuni de lave bazaltice. Pantele estice, care primesc precipitații abundente, sînt acoperite de păduri dese; pantele vestice, mai aride, au vegetație de savană.

Munții Stîncoși, lanț muntos în America de Nord, care se întinde pe direcția nord-sud din Alaska pînă în sudul S.U.A., constituind ramura estică a sistemului Cordilierilor. Sînt formați în special din granite, gnaise, șisturi cristaline, calcare și gresii. Numeroase vîrfuri depășesc înălțimea de 4 000 m. Altitudinea maximă: 4 399 m (vîrful Muntelui Elbert, din Colorado). Constituie cumpăna de ape dintre bazinul Atlanticului și cel al Pacificului. Zona superioară este acoperită de zăpezi persistente; există numeroși ghețari. Zăcăminte de minereu de cupru, plumb, metale rare, cărbune ș.a. Importantă regiune turistică, cu multe rezervații naturale (ex. Parcul național Yellowstone, Parcul național al ghețarilor).

Munții Vulcanici, lanț muntos vulcanic de vîrstă neogenă, situat în estul Podișului Transilvaniei, între granița de nord a țării și linia Baraolt-Bicsad. Se întinde pe o lungime de circa 300 km. Este constituit din formații vulcanice masive (grupa nordică a Gutîiului și grupa Călimani-Harghita), din fliș paleogen străpuns de numeroase neckuri și masive vulcanice (între valea Cavnicului și valea Bistriței ardelene) și iviri de bazalt (în sudul masivului Călimani-Harghita). Morfologia vulcanică a fost mult modificată de acțiunea agenților subaerieni. În întreg lanțul vulcanic se evidențiază două forme principale de relief: podișuri de piroclastite și conuri vulcanice de andezite cu cratere largi, drenate de rîuri. La acestea se adaugă diverse forme de amănunt, ca: barrancosuri, planeze, grohotișuri etc. În funcție de variația trăsăturilor morfologice, în **M.V.** se deosebesc următoarele grupe: munții Oaș, Gutîi și Țibleș și munții Călimani, Gurghiului, Harghita și nordul munților Baraolt.

mur *(Rubus)*, gen de arbuști din familia rozaceelor, cu

Mur

tulpini drepte sau tîrîtoare acoperite cu ghimpi, cu frunze palmat-compuse și cu flori de culoare albă sau roz. Fructele *(murele)* sînt comestibile și se industrializează. Crește prin păduri și locuri pietroase.

Mur, rîu în Austria și R.S.F. Iugoslavia (438 km). Izvorăște din Alpi și se varsă în Drava. Pe **M.** este situat orașul austriac Graz.

Murad, numele a cinci sultani ai Imperiului otoman, dintre care mai cunoscuți au fost: **M.I** (1360—1389), care a cucerit o serie de teritorii în Asia și în Europa, mutînd capitala imperiului la Adrianopol (1362). Deși înfrînt de oștile sîrbo-bosniace la Plocnik (1387), a invadat Bulgaria (1388) și apoi Serbia (1389). A fost ucis de Miloș Obilici în bătălia de la Kossovopolje (1389). **M. al II-lea** (1421—1451), care a învins armatele maghiare la Varna (1444) și la Kossovopolje (1448), dar a suferit o serie de înfrîngeri din partea lui Skanderbeg în Albania.

Muradeli, Vano Ilici (n. 1908), compozitor sovietic. A scris muzică de operă („Marea prietenie"), simfonică, de film, coral-simfonică, dar mai ales cîntece de masă, dintre care unele de mare popularitate („Imnul Uniunii Internaționale a Studenților"; „Cîntecul luptătorilor pentru pace"). Pornind de la tradiția realistă a înaintașilor, **M.** a zugrăvit în mod convingător omul epocii sale, printr-un limbaj muzical accesibil și printr-un melodism expresiv. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Murano, localitate înglobată în orașul Veneția, situată pe cinci insule din laguna Veneției, vestit încă din sec. al XII-lea pentru producția sticlăriei fine de artă, caracterizată prin delicatețea coloritului și prin ornamentele suflate sau aplicate (fileuri, floricele). Este de asemenea renumit pentru fabricarea mozaicurilor fine.

muráre (AGR.) v. **însilozare.**

Murat *[mürá]*, Joachim (1767—1815), mareșal francez, participant la campaniile napoleoneene, în care a fost comandantul cavaleriei. S-a remarcat în timpul celei de-a doua campanii din Italia (1800), în bătălia de la Austerlitz (1805) și în campania din Prusia (1806). În 1808 a devenit rege al Neapolului și a încercat să ducă o politică independentă de Franța, negociind cu Austria și cu Anglia. În 1815, după întoarcerea lui Napoleon în Franța, a reluat lupta împotriva Austriei, dar a fost înfrînt și alungat din Neapole. Încercînd să reocupe tronul, a fost din nou înfrînt, făcut prizonier și împușcat.

múră (NAV.), parîmă folosită pentru a trage spre proră colțurile inferioare ale velelor pătrate.

Murcia *[murθía]*, oraș în sud-estul Spaniei. 245 000 loc. (1960). Industrie textilă (bazată în special pe mătase), alimentară (vinificație, conserve), chimică, a sticlei. Nod feroviar. Universitate. Catedrală renumită prin frumusețea sa monumentală (1388—1467) cu un turn-clopotniță înalt de aproape 150 m (1521). Fațada în stil baroc refăcută în sec. al XVIII-lea.

Murdock *[mə́:dɔc]*, William (1754—1839), inventator englez, specialist în mecanică, elevul și colaboratorul lui J. Watt. A inventat un motor cu abur cu

cilindru (1785), o maşină-unealtă de găurit piatră (1798), mecanismul de distribuţie (sertăraşul) al maşinii cu abur (1799) etc. În 1792 a preparat pentru prima oară gazul de iluminat, prin distilarea cărbunelui într-o retortă de fier.

Mureş, rîu, afluent pe stînga al Tisei. Are o lungime de 756 km, din care 718,5 km pe teritoriul R.P. Române, şi un bazin hidrografic de 29 919 km², din care 27 767 km² pe teritoriul patriei noastre, fiind din acest punct de vedere al doilea rîu din ţară (după Siret). Izvorăşte din Hăşmaşul Mare (Carpaţii Orientali), drenează Depresiunea Gheorgheni, traversează lanţul vulcanic (prin defileul de la Topliţa-Deda, care desparte masivul Călimani la nord de masivul Giurgeului la sud) şi Podişul Transilvaniei (pe care îl străbate de la nord-est spre sud-vest), separă masivul Poiana Ruscă de Munţii Apuseni (prin defileul Deva-Radna) şi se uneşte cu Tisa pe teritoriul R.P. Ungare. Principalii afluenţi îi primeşte din Podişul Transilvaniei (pe stînga Tîrnava, care drenează Podişul Tîrnavelor, şi Secaşul, pe dreapta Comlodul şi Luduşul), din Munţii Apuseni (numeroase rîuri cu debit bogat, dintre care mai importante sînt Arieşul, Ampoiul şi Geoagiul) şi din Carpaţii Meridionali (Sebeşul, Streiul ş.a.). **M.** trece prin oraşele: Reghin, Tîrgu-Mureş, Alba-Iulia, Deva, Arad ş.a.

Mureşul la Simeria

Mureş-Autonomă Maghiară, regiune administrativ-economică a R.P. Române, situată între regiunile Braşov, Cluj, Suceava şi Bacău. Suprafaţa: 12 250 km². Populaţia: 819 430 loc. (1964). Este împărţită în opt raioane administrative, cu 11 oraşe, dintre care unul regional. Reşedinţa: *Tîrgu-Mureş*. Relieful regiunii este sculptat în roci cristaline, vulcanice şi sedimentare. Zona muntoasă are altitudini cuprinse între 1 600 şi 2 100 m (vîrful Pietrosul, în Călimani: 2 102 m). Culmile munţilor cristalini în est şi vulcanici în vest cuprind cîteva depresiuni înalte intracarpatice (Bilbor, Borsec, Ciucurilor şi Caşin). În vestul zonei muntoase se întinde Podişul Homoroadelor, cu altitudini cuprinse între 800 şi 1 600 m, alcătuit din aglomerate vulcanice. În vestul regiunii se află o parte din Cîmpia Transilvaniei şi Podişul Tîrnavelor, care scad în înălţime de la est la vest. Clima este temperat-continentală, mai răcoroasă. Media anuală a temperaturii este de 7°—8°C, iar precipitaţiile sînt relativ bogate, mai ales în zona înaltă (la peste 1 000 m). În depresiuni şi în zona dealurilor, media anuală a temperaturii oscilează în jurul a 8°—9°C, iar precipitaţiile între 700 şi 800 mm. Principalele rîuri, Mureşul, Oltul, Tîrnava Mare şi Tîrnava Mică, izvorăsc din Carpaţii Orientali. Lacuri: Lacul Sfînta Ana, Lacul Roşu, lacurile de la Sovata ş.a. Resurse naturale: gaz metan (Bazna, Bogata, Sărmăşel, Nadeş ş.a.), minereuri de fier (Lueta) şi pirită cupriferă (Bălan), roci de construcţie (Lăzarea, Izvorul Mureşului, Suseni, ş.a.), caolin (Băile Harghita), izvoare de ape minerale (Bilbor, Borsec), lemn (pădurile ocupă peste 33% din suprafaţa regiunii), resurse hidroenergetice etc. Economia, în trecut mai puţin dezvoltată şi bazată mai ales pe exploatarea şi prelucrarea lemnului şi pe exploatarea gazului metan, a luat o mare dezvoltare în anii puterii populare. În cadrul procesului de industrializare socialistă a ţării, construirea unor noi obiective industriale (termocentralele de la Fîntînele şi Luduş, staţia de preparare a minereurilor de la Bălan, Combinatul de îngrăşăminte azotoase Tg.-Mureş, complexul pentru industrializarea lemnului de la Gălăuţaş, fabrica de zahăr de la Luduş, fabrica de lapte praf de la Remetea, fabrica de mobilă de la Tg.-Mureş etc.), dezvoltarea şi modernizarea vechilor unităţi industriale (Uzina de fier din Vlăhiţa, Combinatul chimic din Tîrnăveni etc.), precum şi valorificarea structurilor gazifere şi a zăcămintelor de substanţe minerale utile nou descoperite, au dus la dezvoltarea industriei şi la schimbarea structurii acesteia. Producţia globală industrială a regiunii a fost în 1964 de 8,2 ori mai mare ca în 1950. Principalele ramuri industriale: industria extractivă şi de prelucrare a gazelor naturale (care deţine 5,6% din producţia globală industrială a regiunii), industria siderurgică, industria constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor, industria chimică, industria energiei electrice, a materialelor de construcţii, a lemnului, a sticlei, a porţelanului, alimentară etc. În regiunea **M.-A.M.** se produc: fontă cenuşie (Uzina de fier Vlăhiţa), energie electrică, (termocentralele de la Fîntînele şi Luduş), utilaje şi piese de schimb pentru industria textilă (fabrica „Metalotehnica" din Tg.-Mureş), vagoane pentru căi ferate forestiere (Uzina de reparat utilaje şi maşini-Reghin), utilaje frigorifice comerciale (întreprinderea „Tehnoutilaj"-Odorhei),

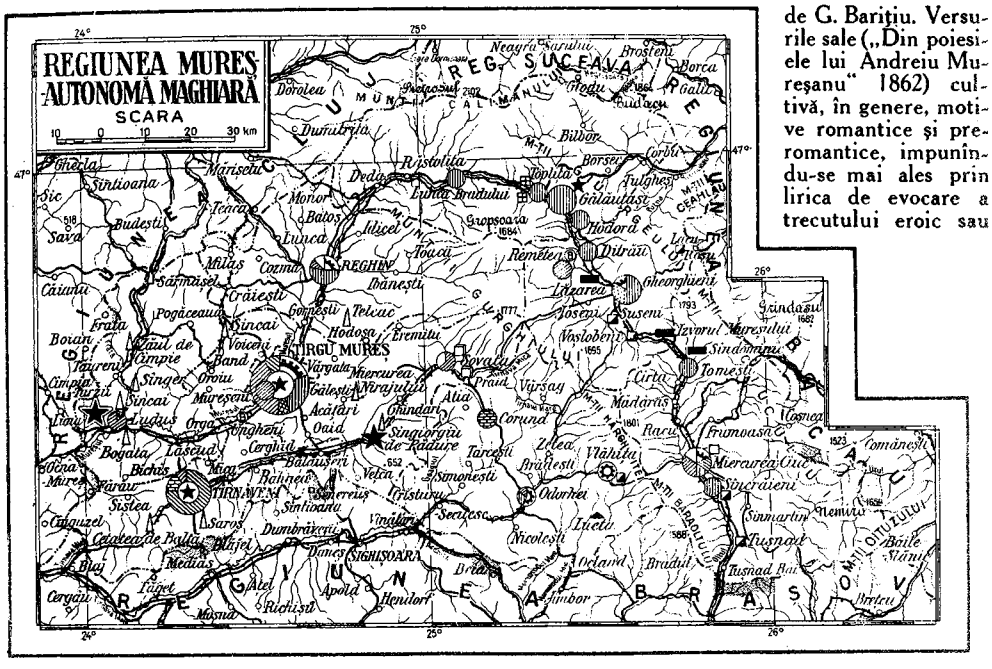

carbid, sodă caustică, îngrăşăminte chimice, policlorură de vinil (Combinatul de îngrăşăminte azotoase-Tg.-Mureş, Combinatul chimic din Tîrnăveni), sticlă, faianţă (Tîrnăveni), mobilă curbată (Iprofil „23 August" din Tg.-Mureş), ambarcaţii sportive, planoare, instrumente muzicale (Reghin), placaje, plăci aglomerate din lemn, plăci celulare etc. (complexul pentru industrializarea lemnului din Gălăuţaş), unt, lapte praf (fabrica de la Remetea), zahăr (fabricile de la Luduş şi Tg.-Mureş), conserve etc. Terenul arabil ocupă circa 30% din suprafaţa regiunii. Principalele culturi agricole (cereale, sfeclă de zahăr, culturi de in pentru fuior etc.) sînt concentrate în partea de vest a regiunii şi în depresiunile intramontane. Pomicultura şi viticultura ocupă zona podişului din centrul regiunii. Creşterea animalelor, asigurată de o bază furajeră variată şi bogată, are o dezvoltare apreciabilă şi este orientată în special spre creşterea ovinelor şi a porcinelor. În regiunea **M.-A.M.** existau în 1964: un teatru de stat şi un teatru de stat de păpuşi cu secţii în limbile română şi maghiară, o filarmonică, trei institute de învăţămînt superior în Tg.-Mureş (Institutul medico-farmaceutic, Institutul de teatru şi Institutul pedagogic de trei ani), în care studiază anual 2 400 de studenţi români, maghiari şi de alte naţionalităţi, 823 de şcoli de cultură generală, 601 cămine culturale şi case de citit, 558 de biblioteci publice, 333 de cinematografe şi 7 muzee. Organele de presă ale Comitetului regional de partid şi Sfatului Popular al regiunii Mureş-Autonomă Maghiară sînt „Steaua roşie" şi „Vörös Zászló".

Mureş, *Munţii Mureşului,* denumire generală a munţilor de pe dreapta Mureşului (Munţii Trascăului, Munţii Metaliferi şi Munţii Zarandului). Reprezintă partea sudică a Munţilor Apuseni. În Munţii Mureşului există însemnate zăcăminte de substanţe minerale.

Mureşanu, Andrei (1816—1863), poet român. S-a născut la Bistriţa, în Transilvania. A participat la revoluţia de la 1848 din Transilvania. În literatură, a debutat în 1839 şi s-a impus ca unul dintre principalii colaboratori ai periodicelor conduse de G. Bariţiu. Versurile sale („Din poiesiele lui Andreiu Mureşanu" 1862) cultivă, în genere, motive romantice şi preromantice, impunîndu-se mai ales prin lirica de evocare a trecutului eroic sau de satirizare a moravurilor societăţii contemporane. Poezia sa „Un răsunet" (cunoscută şi sub titlul „Deşteaptă-te române!"), cîntată pe o melodie de A. Panu, a devenit marşul revoluţionarilor români de la 1848. Preocupat şi de probleme de teorie literară, **M.** a militat pentru o poezie legată de interesele poporului şi de idealurile libertăţii naţionale şi sociale. A tradus „Nopţile" lui Young şi o parte din „Analele" lui Tacit.

Mureşeni, localitate înglobată în oraşul Tg.-Mureş, în reg. Mureş-Autonomă Maghiară. Industrie alimentară (conserve de legume şi de fructe) şi de prelucrare a lemnului.

Mureşianu, Iacob (1857—1917), compozitor român. A fost profesor de muzică la Braşov şi la Blaj. Creaţia sa cuprinde coruri, cîntece pe versuri de V. Alecsandri şi C. Negruzzi, uvertura festivă „Ştefan cel Mare", balada „Mănăstirea Argeşului", piese instrumentale. Atît în compoziţiile sale cît şi în paginile revistei „Muza română", întemeiată de el, **M.** a promovat culegerea şi prelucrarea melodiilor populare româneşti.

múrex *(Murex)*, gen de melci cu cochilie spiralată, masivă, prevăzută cu spini şi cu o prelungire în formă de tub (sifon) care porneşte de la deschiderea cochiliei. **M.** atinge pînă la 25—30 cm în lungime. Din unele specii (ex. *Murex brandaris* şi *Murex trunculus*, care trăiesc în Marea

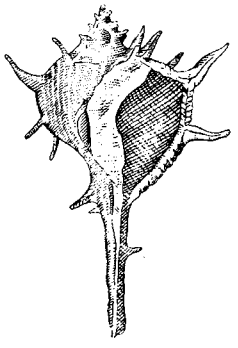

Murex

Mediterană), se extrăgea în antichitate purpura.

Murgab, rîu în Asia Centrală (852 km). Izvorăşte din munţii Paropamiz din nordvestul Afganistanului, pe care îi străbate printr-o vale longitudinală, intră pe teritoriul R.S.S. Turkmene şi se pierde în pustiul Karakum. Este folosit intens pentru irigaţii. **M.** a fost legat prin canalul Karakum de Amu-Daria şi de Tedjen.

Murgeanu, Gheorghe (n. 1901), geolog român, membru al Academiei R.P.R., profesor la Institutul de petrol, gaze şi geologie din Bucureşti. A efectuat cercetări geologice privind flişul Carpaţilor Orientali şi diferite amenajări hidroenergetice. A participat la întocmirea hărţilor geologice ale R.P.R. (scările 1:100 000, 1:200 000 şi 1:500 000) şi a condus lucrările pentru întocmirea hărţii tectonice a R.P.R. Laureat al Premiului de stat.

Murger *[mürjér]*, Henri (1822—1861), scriitor realist francez. A devenit cunoscut prin romanul „Scene din viaţa de boemă" (1848), în care descrie, cu simpatie şi cu unele tendinţe de idilizare, condiţiile mizere de existenţă ale artiştilor vremii. Cartea lui **M.** a stat la baza libretului operei lui G. Puccini „Boema" şi a fost luată ca model de P. Ghica în conceperea romanului său „Un boem român".

Murgescu, Costin (n. 1919), economist român, membru corespondent al Academiei R.P.R. A publicat lucrări monografice în problemele istoriei economiei naţionale şi ale construcţiei socialiste în România. Conduce revista „Viaţa economică". Op. pr.: „Industria grea, pivotul reconstrucţiei României" (1947), „Reforma agrară din România" (1956), „Contribuţii la istoria capitalului străin în România" (în colab., 1960).

Murgescu, Ioan (1846—1913), contraamiral român. S-a evidenţiat, ca ofiţer, în războiul pentru independenţă (1877—1878), luînd parte la acţiunile militare de la gurile Dunării, de la Corabia şi Turnu-Măgurele şi de la Vidin. A fost comandantul flotilei de război (din 1888) şi al marinei militare (din 1898).

Murgoci Munteanu, Gheorghe (1872—1925), geolog, mineralog şi pedolog român. A fost membru corespondent al Academiei Române, profesor la Şcoala naţională de poduri şi şosele şi la Şcoala politehnică din Bucureşti, preşedinte al Comisiei internaţionale de cartografiere a solului (1923). În cele peste 200 de lucrări ale sale a adus importante contribuţii la dezvoltarea geologiei, pedologiei şi geografiei româneşti. A studiat zăcămintele de chihlimbar din România, geologia şi petrografia din partea de nord a Dobrogii, tectonica Carpaţilor Meridionali (descoperind existenţa Pînzei Getice), geografia fizică a Cîmpiei Române şi a nordului Dobrogii etc. A descoperit l o t r i t u l. Întemeietor al ştiinţei solului în ţara noastră, lui i se datoreşte întocmirea primei hărţi a tipurilor de sol din România; nomenclatura şi caracterizarea generală a acestora au rămas valabile, în mare măsură, şi azi. **M.M.** a participat la întemeierea Asociaţiei internaţionale a ştiinţei solului. Op. pr.: „Cîmpia Română şi Balta Dunării" (1907), „Sinteza geologică a Carpaţilor

Gh. Murgoci Munteanu

Sudici" (1910), „Zonele naturale de soluri din România" (1910), „Cercetări geologice în Dobrogea nordică, cu privire specială la rocile paleozoice şi eruptive" (1911), „Starea studiului şi cartografierea solului în diferite ţări ale Europei, Americii, Africii şi Asiei" (1923). **M.M.** a desfăşurat şi o bogată activitate de popularizare a ştiinţei.

Murgu, Eftimie (1805—1870), democrat-revoluţionar român, unul dintre conducătorii mişcării naţionale şi sociale a românilor din Transilvania şi Banat. După studii de drept

E. Murgu

şi filozofie făcute la Pesta, a fost profesor de filozofie la Şcoala Vasiliană (1834—1835) şi la Academia Mihăileană (1835—1836) din Iaşi, relevîndu-se prin orientarea raţionalistă a cursurilor sale. A fost unul dintre întemeietorii învăţămîntului filozofic în România. În 1837 s-a stabilit la Bucureşti, unde a dat lecţii particulare de filozofie, avîndu-l ca elev, printre alţii, pe Nicolaie Bălcescu. A făcut parte, alături de Dimitrie Filipescu şi de Nicolaie Băl-

cescu, din conducerea conjurației de la 1840 din Țara Românească. După descoperirea complotului și arestarea conducătorilor lui, a fost expulzat în Banat. A luat parte activă la revoluția din 1848, militînd pentru desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor, pentru instaurarea unui regim democratic. Ideea egalității oamenilor și a națiunilor l-a dus la susținerea și promovarea tezei necesității înțelegerii între revoluționarii români și unguri și a unirii revoluției din țările române cu revoluțiile altor popoare dornice de libertate. Ca președinte al adunării de la Lugoj (3/15 mai 1848), a militat pentru crearea unei armate țărănești române, care să lărgească cuceririle revoluției. A activat ca membru al organizației antinobiliare Liga egalității, din care făcea parte și S. Petöfi, și ca deputat în parlamentul de la Buda, în aripa radicală a revoluției maghiare. După înfrîngerea revoluției, autoritățile imperiale l-au condamnat la moarte, dar, de teamă să nu mărească nemulțumirile românilor, i-au comutat pedeapsa în patru ani de închisoare. Eliberat din închisoare, s-a stabilit la Budapesta, unde a profesat avocatura.

Murgulescu, Ilie (n. 1902), chimist român, profesor la Universitatea din București, președinte al Academiei R.P.R. (din 1963), profesor emerit. A făcut cercetări în domeniul structurii moleculelor și a determinat constituția și proprietățile unor combinații complexe. De asemenea a studiat proprietățile refractometrice ale soluțiilor apoase de electroliți. A cercetat cinetica unor reacții de întuneric (descompunerea termică a metanului, reacția de alcooliză, de deshidratare a unor cristalohidrați, de oxidare a unor metale și de pasivare anodică a unor oțeluri) și mecanismul unor reacții fotochimice. În domeniul termodinamicii chimice a soluțiilor neideale a determinat activități termodinamice și funcții de exces. **M.** este autorul unor studii importante asupra fizico-chimiei sărurilor topite, stabilind funcțiile termodinamice ale unor lichide ionice și unele mărimi de transport (viscozitate, conductibilitate). În cercetările de chimie analitică a

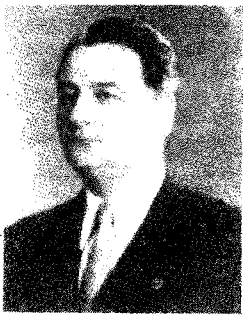

I. Murgulescu

studiat combinațiile mercurului, folosirea acidului o-clorbenzoic și a indicatorilor de adsorbție în volumetrie, teoria proceselor de oxidoreducere, elaborînd numeroase metode de titrare, în special conductometrice. Desfășoară o bogată activitate pe tărîm social și de răspîndire a științei și culturii. Laureat al Premiului de stat.

murgulețul, joc popular românesc din sudul Munteniei. Are ritm binar și o mișcare vioaie, executîndu-se cu pași încrucișați pe loc, urmați de mici deplasări laterale. Se joacă în formație de cerc mixt, în lanț, dansatorii ținîndu-se de brațe.

muríde *(Muridae)*, familie de mamifere rozătoare, care cuprinde șoarecii, șobolanii, lemingii etc. **M.** sînt animale de talie mică (5—40 cm lungime), cu coada lungă, botul alungit și ascuțit, ochii și urechile mari. Sînt foarte prolifice. **M.** aduc mari daune în agricultură și în economia forestieră, precum și în depozitele de alimente, de cereale, de produse textile etc. Unele specii de **m.** sînt purtători ai unor agenți patogeni (ai ciumei, tularemiei etc.). Date fiind pagubele pe care le provoacă și pericolul pe care îl prezintă, în țara noastră se duce o susținută activitate de d e r a t i z a r e.

Murillo *[muril'o]*, Bartolomé Esteban (1618—1682), pictor spaniol. A pictat compoziții cu subiect religios și scene de gen. În cele mai multe dintre lucrările cu subiect religios, **M.** idealizează figurile, imprimîndu-le o suavitate afectată. În compozițiile în care se servește de modele alese din popor, viziunea sa este viguroasă. În unele scene de gen a înfățișat copii părăsiți, interesat mai mult de pitorescul mizeriei și cultivînd sentimentalismul. Pictura lui **M.** se deosebește prin viziune, conținut afectiv și colorit de pictura spaniolă a veacului, dramatică și sobră. Imaginile sale sînt învăluite într-o lumină vaporoasă, realizată din armonii cromatice delicate („Imaculata concepție"; „San Diego în extaz în fața crucii", între 1645 și 1648; „Bucătăria îngerilor", 1646; „Fuga în Egipt", înainte de 1650; „Povestirea visului", către 1665; „Prînzul galant"; „Copilul cu ciorchinele de struguri"; „Băiatul cu cîinele"). Reprezentat în Muzeul de

B. E. Murillo (autoportret)

artă al R.P.R. prin tabloul „Originea desenului".

Murmansk, oraș în Uniunea Sovietică, în nord-vestul R.S.F.S. Ruse, așezat pe țărmul golfului Kola, la Marea Barents. 254 000 loc. (1963). Mare port maritim, centru de pescuit și de prelucrare a peștelui. Șantiere de reparații navale. Institut polar de economie piscicolă și de oceanografie.

Murnau (pe numele adevărat *Peumpe*), Friedrich Wilhelm (1889—1931), cineast german. A fost asistent al celebrului regizor Max Reinhardt și actor. Reprezentant de frunte al expresionismului cinematografic german, **M.** s-a făcut cunoscut prin filmele sale

de groază, „Dr. Jekyll şi dl. Hyde" (1920), prin ecranizări după opere literare celebre: „Tartuffe" (1925), „Faust" (1926), şi prin filme de puternică analiză psihologică şi de accentuată critică socială („Ultimul om", 1924). În S.U.A. a realizat „Aurora" (1927) şi, împreună cu Robert Flaherty, „Tabu" (1931), documentar romanţat de o intensă poezie.

Murnu, Ary (n. 1881), pictor şi grafician român. A studiat la Academia de arte frumoase din München, apoi la şcolile de arte frumoase din Iaşi şi Bucureşti. A pictat compoziţii din viaţa ţăranilor şi peisaje de munte, desfăşurînd şi o intensă activitate în domeniul caricaturii politice şi de moravuri, îndreptată împotriva monarhiei şi a moravurilor corupte ale burgheziei („Coroana de oţel", „Ave Caesar"). A ilustrat ediţii din Creangă, Eminescu, Sadoveanu şi mai ales reviste pentru copii şi cărţi şcolare.

Murnu, George (1868—1957), scriitor român, născut la Veria (Macedonia). A fost membru al Academiei R.P.R. A publicat poezii („Gînduri şi vise", 1898; „Alme Sol", 1925; „Ritual pentru tine"; „Altare"). Bun cunoscător al limbii şi literaturii greceşti, ca şi al limbii române, s-a impus mai ales ca excelent traducător. A realizat versiuni româneşti deosebit de valoroase ale „Iliadei" (1916) şi „Odiseii" (1924). A tradus şi din Eschil, Sofocle, Euripide ş.a. La începutul activităţii sale a avut şi preocupări lingvistice, publicînd un valoros „Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română" (1894).

Murray *[mári]*, cel mai mare fluviu al Australiei (2 570 km). Izvorăşte din sudul Alpilor Australieni, curge spre vest printr-o zonă joasă de cîmpie şi se varsă în Oceanul Indian. Principalii afluenţi: Darling şi Murrumbidgee. Navigabil pentru vase mici pînă la localitatea Albury. E folosit ca sursă hidroenergetică şi pentru irigaţii.

muscát (VITICULT.) **a)** *Muscat de Hamburg*, soi de viţă de vie cu struguri rămuroşi, flexibili şi boabe mari negre. Este răspîndit în toate podgoriile ţării; produce struguri de masă de calitate superioară. **b)** *Muscat ottonel*, soi de viţă de vie

Muscat ottonel

de origine franceză, cu struguri de mărime mijlocie şi boabe rotunde albe. Este răspîndit în toate podgoriile din ţară. Vinul de *m.o.* a obţinut mai multe medalii de aur la concursurile internaţionale. În 1959, la concursul internaţional de la Montpellier, a obţinut diploma de onoare şi marea medalie de aur.

múscă (ZOOL.), denumire dată mai multor genuri de insecte din ordinul dipterelor, subordinul brahicerelor, cu morfologie externă variată, cu aparatul bucal conformat pentru

Muscă de casă

supt sau pentru înţepat. **M.** sînt dăunătoare, deoarece răspîndesc sau provoacă, direct sau indirect, diferite boli, ca febra tifoidă, dizenteria, dalacul, febra aftoasă, unele helmintiaze, miazele etc.; alte **m.** produc daune în agricultură (ex. **m.** suedeză, **m.** sfeclei, **m.** verzei). — *M. de casă (Musca domestica)*, insectă de 6—8 mm lungime, de culoare cenuşie-închisă. Depune ouăle pe materii în descompunere, pe carne, pe alimente etc. Este un foarte periculos vector de boli microbiene, parazitare şi virotice. — *M. columbacă (Simulium columbaczensis)*, insectă care înţeapă animalele (mai ales vitele mari), inoculîndu-le un lichid toxic care le poate provoca chiar moartea. — *M.-ţeţe (Glossina palpalis)*, insectă din Africa ecuatorială, care transmite la om agentul patogen al bolii somnului *(Trypanosoma gambiense)*.

muscă artificială (SPORT), momeală artificială, confecţionată pe cîrligul undiţei, din pene sau din material plastic, imitînd vag o insectă. Se utilizează în pescuitul sportiv.

muscél (GEOGR.), culme deluroasă prelungă, nu prea înaltă, cu profilul transversal convex în partea superioară şi concav către bază, cu povîrnişuri domoale. De obicei este despădurit, acoperit de păşuni, fîneţe şi livezi de pomi fructiferi. În ţara noastră, **m.** sînt caracteristice regiunii deluroase dintre Dîmboviţa şi Argeş.

Muscel, raion în nord-estul regiunii Argeş. 115 275 loc. (1964). Exploatări de cărbuni (Schitu-Goleşti, Jugur şi Poienari), exploatări forestiere, industrie constructoare de maşini (Colibaşi), industrie a materialelor de construcţii şi industrie alimentară. Agricultură dezvoltată: pomicultură şi creşterea animalelor (ovine şi bovine).

múschelcalc *[múşəlcalc]*, (STRAT.), seria mijlocie a triasicului, dezvoltat în vestul Europei. Este reprezentat prin calcare, marne şi dolomite cu intercalaţii de anhidrit, gips şi sare către partea mediană a complexului. Depozitele **m.** conţin faună de brahiopode, lamelibranhiate, ceratiţi, crinoide.

muschétă, armă de foc portativă din evul mediu, asemănătoare cu a r c h e b u z a, dar mai grea şi mai lungă. Inventată în 1525, **m.** s-a generalizat după 1560, aducîndu-i-se în cursul vremii continue perfecţionări.

muscónă (CHIM.), cetonă ciclică, derivată de la o ciclo-parafină cu un inel mare; conţine 15 atomi de carbon în ciclu şi o grupă metil. Se extrage din m o s c, dar s-a obţinut şi sintetic. Se utilizează în parfumerie şi în cosmetica fină, ca fixator şi agent odorant,

muscovít, mineral aluminos din grupa micelor, cristalizat în sistemul monoclinic în cristale lamelare, care se separă în foiţe prin clivaj perfect. Este incolor sau alb-galben şi se foloseşte ca izolant termic şi electric. În R.P.R. se găseşte în cristale mari în pegmatitele de la Mănăileasa din Munţii Lotrului (reg. Argeş), de la Crîjma (reg. Banat) şi de la Răzoare (reg. Maramureş), unde sînt exploatate.

musculár (ANAT., FIZIOL.), care se referă la muşchi, care este propriu muşchilor (ex. contracţie **m.**, forţă **m.**, febră **m.**). — *Sistem m.*, sistem alcătuit din totalitatea muşchilor din organism. Numărul muşchilor corpului este de aproximativ 400. Denumirea lor este legată de funcţia pe care o îndeplinesc (flexor, extensor, al degetelor etc.), de poziţia pe care o ocupă în organism (temporal, pectoral etc.), de forma lor (marele şi micul dinţat, deltoidul etc.), de dimensiunile lor (marele şi micul fesier etc.). Împreună cu sistemul articular şi cu cel osos, *s:m.* formează aparatul locomotor, a cărui funcţie principală este aceea motorie şi de deplasare a corpului uman sau animal, precum şi îndeplinirea unor acte importante, ca deglutiţia, masticaţia etc. Sin. *musculatură*. V. şi m u ş c h i.

musculatúră (ANAT., FIZIOL.) v. **muscular,** *sistem* ~.

muselím (în trecut, în ţările musulmane), locţiitor al guvernatorului, viceguvernator al unui district.

Mushelişvili, Nikolai Ivanovici (n. 1891), matematician sovietic, preşedinte al Academiei Georgiene de Ştiinţe, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Are contribuţii în domeniul ecuaţiilor integrale, al teoriei funcţiilor de variabilă complexă, al teoriei elasticităţii etc. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Musicescu, Florica (n. 1887), profesoară de pian, artistă emerită şi profesor emerit al R.P.R. Şi-a făcut studiile muzicale la Conservatorul din Iaşi, apoi la Leipzig. Ca profesoară de pian la Conservatorul de muzică din Bucureşti, a format pianişti români de renume, ca Dinu Lipatti ş.a.

Musicescu, Gavriil (1847—1903), compozitor român, animator al vieţii muzicale din Moldova. A studiat la conservatoarele din Iaşi şi Petersburg. A fost profesor de armonie la Iaşi şi dirijor al corului Mitropoliei ieşene, cu care a întreprins diferite turnee. A culeş şi armonizat cîntece populare, respectînd specificul modal al muzicii româneşti. A mai scris şi prelucrat liturghii şi diferite cîntări de muzică bisericească.

Musil, Robert (1880—1942), scriitor austriac. Situîndu-se pe poziţii antinaziste, s-a refugiat în 1938 în Elveţia. A debutat în 1906, sub semnul expresionismului, cu romanul autobiografic de analiză psihologică „Rătăcirile elevului Törless", în care înfăţişează procesul de formare intelectuală a unui tînăr în condiţiile brutalităţilor specifice şcolii de tip prusac. Trilogia „Omul fără însuşiri" (1930—1943) este o remarcabilă frescă realist-critică a societăţii vieneze decadente din preajma primului război mondial. Viziunea scriitorului e străbătută însă de pesimism. **M.** este şi autorul unor interesante volume de nuvele, de teatru şi de eseuri.

musóni (fr. *mousson*, din arabă *mausim* „anotimp"), vînturi periodice stabile, a căror direcţie dominantă se inverseaz ă aproape complet de la un sezon la altul, în funcţie de încălzirea şi răcirea mai puternică a uscatului faţă de mare. Cea mai tipică regiune musonică este Asia de sud (India) şi de sud-est (Indochina), datorită suprafeţelor mari continentale. Deasupra continentului asiatic se formează în timpul verii o vastă arie depresionară, care provoacă invazia aerului oceanic, deci formarea *musonului de vară*, cald şi foarte umed, care bate dinspre sud-vest (în perioada aprilie-septembrie), constituind o prelungire a alizeului nordic. Iarna situaţia se inversează; deasupra Asiei se stabileşte un regim de mare presiune atmosferică, generînd *musonul de iarnă*, rece şi uscat, care bate dinspre N-NE (în perioada octombrie-martie). Existenţa **m.** duce la împărţirea anului în două sezoane, unul ploios şi celălalt secetos. Schimbarea („răsturnarea") musonilor este însoţită de furtuni puternice (numite taifunuri în Marea Chinei de Sud şi în Japonia). **M.** se formează şi în alte regiuni tropicale (sud-estul S.U.A., Africa de est, Australia nordică), mai ales vara, dar aceştia sînt de mai mică amploare, datorită întinderii mai reduse a maselor continentale în raport cu masele oceanice.

Musorgski, Modest Petrovici (1839—1881), compozitor rus, membru al g r u p u l u i

M. P. Musorgski

c e l o r c i n c i. A studiat pianul paralel cu cariera militară, pe care a abandonat-o însă în favoarea muzicii. S-a format sub îndrumarea lui Balakirev, Dargomîjski şi Stasov, devenind un militant pentru o artă naţională realistă şi populară, bazată pe valorificarea creatoare a folclorului. Dotat pentru genul dramatic, **M.** şi-a încercat forţele mai ales în muzica de scenă. Opera „Boris Goduhov" (1869), inspirată de piesa cu acelaşi nume a lui Puşkin, marchează un moment însemnat în evoluţia genului. Ea se distinge prin adîncimea analizei psihologice a eroilor, prin înfăţişarea veridică a contrastelor în toată semnificaţia implicaţiilor lor sociale, prin reliefarea scenelor de masă în care poporul apare ca un personaj complex şi impresionant şi prin originalitatea limbajului muzical. Opera „Hovanşcina" (montată în 1886), în care drama socială se împleteşte cu cea personală, evocă, de asemenea, conflicte puternice din istoria rusă. „Tîrgul din So-

rocinsk", după Gogol, operă comică, nu mai puțin originală în genul ei, redă și ea, cu mijloace specific muzicale, viziunea pitorească și populară a eposului gogolian. A mai scris muzică pentru spectacole dramatice („Oedip rege" de Sofocle, „Salammbô" de Flaubert, „Căsătoria" de Gogol), numeroase piese vocale și corale (romanțe, cîntece, multe inspirate din folclor), lucrări pentru orchestră și pentru pian (dintre care se remarcă ciclul „Colțul copiilor", „Fără soare", „Cîntecele și dansurile morții", impresionante prin lirismul sincer și tulburător al confesiunii și prin forța tragismului), suita programatică pentru pian „Tablouri dintr-o expoziție" (pe care compozitorul francez M. Ravel a orchestrat-o strălucit) și sugestivul poem simfonic „O noapte pe muntele pleșuv". Rimski-Korsakov, Leadov, Ippolitov-Ivanov, Șostakovici și alții au valorificat moștenirea lui **M.**, desăvîrșind unele lucrări rămase neterminate. Creațiile lui **M.** se disting prin spontaneitatea și sugestivitatea limbajului sonor, a inflexiunilor vocale, prin bogăția imaginilor, ritmurilor, desenelor melodice și armoniilor profund originale. Temperament sincer, modest și sensibil, care și-a aflat surse inepuizabile de inspirație în viața și cîntecul poporului, în trecutul istoric, în realitățile și idealurile timpului său, **M.** s-a impus ca o figură proeminentă a școlii ruse și a muzicii universale.

Musset *[müsé]*, Alfred de (1810—1857), scriitor romantic francez. S-a născut la Paris dintr-o familie de literați. A fost membru al Academiei Franceze. S-a format în cercul literar al lui Ch. Nodier, dar, prin educația clasicistă, a păstrat față de mișcarea romantică o relativă independență, manifestată, între altele, și în criticile aduse de el exagerărilor romantice („Scrisorile lui Dupuis și Cotonet", 1836—1837). În majoritatea versurilor sale cîntă dragostea exaltată (poemul „Rolla", 1833, și mai ales cele patru „Nopți", 1835—1837, în care dezvăluie drama iubirii sale pentru scriitoarea George Sand), sau persiflează cu vervă mediocritatea burgheziei („Dupont și Durand", 1838; „O seară pierdută", 1840; „Despre lene", 1841 ș.a.). Poemele lui **M.**, adesea retorice,

A. de Musset

uneori neglijente sub raport stilistic, se impun prin finețea cu care sînt analizate stările sufletești contradictorii, prin fantezie, muzicalitate, varietatea ritmului și a rimelor. Ca dramaturg, este autorul unor piese de esență lirică, în care evocă Renașterea italiană în manieră shakespeareană („Lorenzaccio", 1834), și mai ales al unor comedii și „proverbe" pline de grație, spumoase, în tradiția lui Marivaux („Capriciile Marianei", 1833; „Să nu spui vorbă mare", 1836; „Cu dragostea nu-i de glumit", 1834 ș.a.), remarcabile prin arta dialogului și autenticitatea caracterelor. Ca prozator, numele lui **M.** se leagă de cîteva povestiri și nuvele („Mimi Pinson", 1845, în care este relevată ingenuitatea unei fete din popor) și cu deosebire de romanul autobiografic „Spovedania unui copil al veacului" (1836). Principalele sale opere au fost traduse în românește în 1959.

Mussolini, Benito (1883—1945), dictator fascist al Italiei (1922—1943), șef (duce) al partidului fascist fundat în 1919. A instaurat dictatura fascistă în Italia, în octombrie 1922, cu sprijinul marilor monopoluri, în urma faimosului „marș asupra Romei", devenind prim-ministru. Este unul dintre inițiatorii Axei Berlin-Roma-Tokio. După prăbușirea dictaturii lui **M.** (25 iulie 1943), între 1943 și 1945 a condus un guvern-marionetă în nordul Italiei, ocupat de hitlerești. A fost prins de partizani și executat, în urma condamnării lui la moarte de către un tribunal al Comitetului național de eliberare.

must (VITICULT.), soluție apoasă bogată în zahăr, care nu a început să fermenteze, obținută prin zdrobirea și presarea boabelor de struguri. În afară de apă (circa 85%), **m.** conține zahăr (150-300 g/l), acizi organici, tanin, vitamine etc.

Mustafa, numele mai multor sultani otomani, dintre care mai cunoscuți au fost: *M. al II-lea* (1695—1703), care, în urma înfrîngerilor suferite de armatele otomane în războiul cu „Liga sfîntă" (Rusia, Austria, Veneția, Polonia), a fost nevoit să încheie pacea de la Karlowitz (1699); a fost răsturnat de o răscoală a ienicerilor. *M. al III-lea* (1757—1774), în timpul căruia a avut loc războiul ruso-turc (1768 — 1774), încheiat cu pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774).

mustăți (CONSTR.) **1.** Vergele de oțel-beton care rămîn la exterior după turnarea unei piese de beton armat și care ajută la solidarizarea unor piese prefabricate sau la realizarea continuității armăturii unei construcții. **2.** Sîrme lăsate din planșeu și de care se atîrnă tavanele false.

mustelíde (lat. *mustella* „nevăstuică"; *Mustelidae)*, familie de mamifere carnivore de talie mică și mijlocie, cu corpul foarte suplu, cu coada de obicei lungă, cu picioarele scurte cu gheare neretractile. Majoritatea **m.** au glande anale urît mirositoare. Trăiesc pe toate continentele, cu excepția Australiei. Blana unor **m.** este prețioasă. Vidra, viezurele, nevăstuica, hermina, dihorul, jderul etc. sînt **m.**

musteriáu, cultură materială din paleoliticul mijlociu (c. 120 000—100 000 î.e.n.). Numele vine de la localitatea Moustier (departamentul Dordogne, Franța), unde au fost descoperite pentru prima dată unelte caracteristice acestei culturi. Cultura **m.** s-a dezvoltat în ultima perioadă interglaciară și la începutul ultimei

glaciații, ceea ce a provocat așezarea oamenilor în peșteri și trecerea de la cules la vînătoare. Purtătorii culturii **m.** au perfecționat tehnica făuririi uneltelor ascuțite („vîrful de mînă") și tăioase (răzuitoarea). Cea mai mare cucerire a omului din **m.** a fost descoperirea producerii focului pe cale artificială (prin frecare). În țara noastră au fost identificate așezări de tip **m.** la Baia de Fier, Boroșteni (Oltenia), Ohaba-Ponor, Nandru, Peștera (Transilvania), Ripiceni-Izvor, Mitoc (Moldova) și la Cheia (Dobrogea).

mustométru (VITICULT.), aparat folosit pentru determinarea densității și a procentului de zahăr din must, construit pe principiul areometrului. V. și a r e o m e t r u.

musulmán, adept al i s l a m u l u i. Sin. *mahomedan.*

mușamáua (COR.), joc popular românesc, răspîndit în întreaga țară, jucat de perechi, în cerc, într-o mișcare vioaie cu ritm binar. Jocul este însoțit de comenzi care indică trecerea fetei de la un partener la altul. **M.** este cunoscută și sub denumirea de *baraboiul, mînioasa, spic de grîu* ,etc.

Mușat, Gheorghe, caporal de grăniceri, erou din bătălia de la Oituz (1917). În cursul luptelor din iarna 1916—1917 a fost grav rănit, amputîndu-i-se o mînă. În vara anului 1917, cînd forțele germano-austro-ungare au început ofensiva pentru cotropirea Moldovei, deși nu era complet vindecat, a cerut insistent să fie trimis pe front. În luptele corp la corp din valea Oituzului, caporalul Mușat a căzut eroic, aruncînd grenade asupra inamicului pînă în ultimul moment al vieții sale.

Mușatescu, Tudor (n. 1903), dramaturg român realist-critic și publicist, născut la Cîmpulung-Muscel. A scris versuri elegiace și decorative („Vitrinele toamnei", 1926), un roman de satiră a moravurilor sentimentale burgheze („Mica publicitate", 1935), schițe umoristice inspirate din realități cotidiene („Nudul lui Gogu", 1928; „Ale vieții valuri", 1932; „Doresc ca micile mele rînduleț e", 1945). S-a afirmat însă în primul rînd ca dramaturg. Comediile „Titanic-vals" (1932) și „...Escu" (1933), în care ridiculizează parvenitismul mic-burghez și politicianismul de pe pozițiile omului simplu, cinstit și modest, sînt bine construite sub raportul compoziției, spumoase prin verva scînteietoare a replicilor, antrenante prin intriga și varietatea tipologică.

Mușatini, familie domnitoare în Moldova, descendentă din Margareta (Mușata), mama lui Petru I, domnul Moldovei (c. 1374—1392). Această familie a dat vreme de aproape două secole domni în Moldova, dintre care cei mai reprezentativi au fost: Alexandru cel Bun (1400—1432), Ștefan cel Mare (1457—1504), Petru Rareș (1527—1538; 1541—1546) și Ioan-Vodă (1572—1574).

mușcátă *(Pelargonium zonale),* plantă erbacee perenă

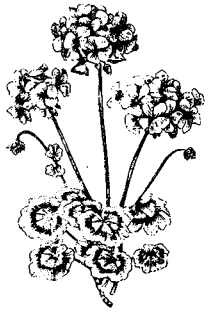

Mușcată

din familia geraniaceelor, originară din sudul Africii. Are tulpina înaltă de 20—40 cm, frunze lung pețiolate, reniforme, cu marginile dințate. Florile sînt de culoare albă, roz sau roșie, dispuse în inflorescențe umbeliforme. În țara noastră este foarte răspîndită ca plantă decorativă.

mușchetár, soldat de infanterie, înarmat, în timpul evului mediu, cu o muschetă. După 1560 existau **m.** în majoritatea țărilor din apusul Europei. În timpul domniei lui Ludovic al XIII-lea s-au creat în Franța unități de **m.,** denumite *companii.* În vremea regelui Ludovic al XIV-lea companiile de **m.** erau formate numai din nobili.

mușchi[1] (ANAT.), organ al corpului la toate vertebratele și la majoritatea nevertebratelor, care servește la mișcarea corpului sau a organelor. Unii **m.** sînt alcătuiți din fibre musculare netede și constituie *musculatura netedă* sau *involuntară,* proprie organelor interne, iar alții din fibre musculare striate, constituind *musculatura striată (scheletică),* supusă voinței. Mușchiul inimii (miocardul) face excepție, în sensul că, deși este mușchi striat, nu este supus voinței. Proprietățile fundamentale ale **m.** sînt contractilitatea și elasticitatea. După forma lor, **m.** se clasifică în *m. lungi* (ex. bicepsul, tricepsul), *m. lați* (ex. **m.** abdominali, orbicularii pleoapelor, diafragma) și *m. scurți* (ex. **m.** interdigitali, cei din jurul coloanei vertebrale și dintre vertebre etc.). V. și m u s c u l a r, *sistem* ~.

mușchi[2] (BOT.), clasă de plante din încrengătura briofitelor, caracterizate prin corpul vegetativ alcătuit din frunze cu dispoziție alternă și prin lipsa rădăcinii. Organele de reproducere sînt reprezentate prin anteridii și arhegoane. Cresc pe soluri umede, prin păduri, pe scoarța copacilor, pe stînci, în mlaștini etc.; sînt răspîndiți pe tot globul, atît la șes, cît și la munte; de ex. *m. de pămînt (Polytrichum commune), m. de acoperiș (Bryum controversum); m. de turbării (Sphagnum).*

mușețél *(Matricaria chamomilla),* plantă erbacee din familia compozitelor, înaltă de 10—60 cm, cu frunzele divizate și cu florile grupate în capitule terminale, foarte aromate. Inflorescențele de **m.** *(Flores chamomillae)* sînt folosite în farmacie pentru uleiul lor eteric, care conține principii cu acțiune spasmolitică, antiinfecțioasă etc. Sin. *romaniță.*

Mușețel

Mușoiu, Panait (1864 — 1944), socialist român, publicist, unul dintre cei mai activi răspînditori de literatură socială și umanitară de la sfîrșitul sec. XIX—începutul sec. XX

din România. A tradus şi a tipărit, în 1892, pentru prima dată în ţara noastră, „Manifestul Partidului Comunist" de K. Marx şi F. Engels şi „Dezvoltarea socialismului de

P. Muşoiu

la utopie la ştiinţă" de F. Engels; în legătură cu traducerea acestora a purtat corespondenţă cu F. Engels. A publicat în ziarele şi revistele muncitoreşti numeroase articole de popularizare a marxismului. În unele colaborări şi în unele gazete editate de el, se făceau simţite influenţe ale anarhismului. A fost membru al Clubului muncitorilor din Bucureşti; înlăturat din această organizaţie de către elementele burghezo-liberale, a trăit în afara cadrului organizat al mişcării muncitoreşti, continuînd să se manifeste însă în publicaţiile cu orientare socialistă de stînga. Între 1900 şi 1915 a publicat „Revista Ideei", cu orientare socială şi umanitară, iar după 1918, „Biblioteca Revistei Ideei", în care au apărut peste o sută de broşuri şi volume, cu subiecte variate. A colaborat şi la unele publicaţii democratice şi antifasciste legale, îndrumate de P.C.R.

muştár (BOT.) **a)** *Muştar alb (Brassica alba)*, plantă erbacee anuală din familia cruciferelor, cu tulpina înaltă de 30—60 cm, fructul galben acoperit cu peri albi şi seminţele de culoare alb-gălbuie pînă la galben-închis. **b)** *Muştar negru (Brassica nigra)*, plantă anuală din familia cruciferelor, cu tulpina înaltă de 100—150 cm şi seminţe de culoare brun-roşiatică sau aproape neagră, cu suprafaţa reticulată. Cele două specii de **m.** se cultivă în zona de cîmpie a ţării, pentru producerea seminţelor, care au gust amărui, înţepător şi conţin pînă la 30% ulei gras, folosit în industria alimentară. Muştarul este utilizat şi în tratamentul unor boli.

mutakallími (în arabă „cei ce cuvîntează"), teologi musulmani medievali, adepţi ai k a l a m u l u i. Au negat cauzalitatea şi legitatea naturii şi au denaturat atomismul grec, susţinînd că dumnezeu creează atomii din nou în fiecare clipă.

Mutanabbi (Al-Mutanabbi), Abu-l Taiib (915—955), poet arab, reprezentant strălucit al genului literar numit m a d h. A cîntat cu deosebire faptele de arme ale lui Saif al-Daula, emir de Alep, acţiunile războinice ale înaintaşilor şi idealul păgîn de libertate al epocii preislamice. Excelent cunoscător al limbii, înzestrat cu o rară capacitate de transfigurare, **M.** a cultivat versul aforistic, stilul nervos, sclipitor, de mare concizie. Poezia sa a exercitat o considerabilă influenţă asupra dezvoltării literaturii arabe.

mutatór (din lat. *mutare* „a schimba"; ELT.), aparat sau

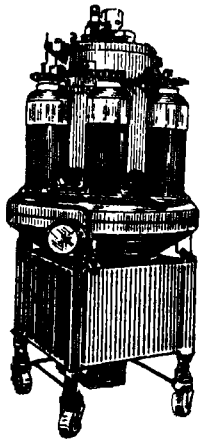

Mutator

instalaţie statică pentru transformarea energiei electromagnetice de o anumită formă (caracterizată printr-o anumită variaţie în timp a tensiunii electrice sau a curentului) în energie electromagnetică de altă formă. Elementele principale ale **m.** pot fi: kenotroane, gazotroane, tuburi cu arc şi catozi de mercur sau redresoare uscate. **M.** sînt utilizate numai în scopuri energetice, cel mai adesea pentru transformarea curenţilor electrici alternativi în curenţi continui sau invers. V. şi i n v e r t o r; r e d r e s o r; v e n t i l.

mutáţie (BIOL.), apariţie bruscă a unui caracter genetic nou, care reflectă o modificare ereditară corespunzătoare a genomului (a materialului ereditar nuclear). Mutaţiile *genice* apar spontan sau pot fi induse artificial şi traduc schimbări în secvenţa bazelor azotate ale acidului dezoxiribonucleic (ADN) în cursul replicării moleculei acestuia. Mutaţiile *cromozomiale* se datoresc unor aberaţii structurale sau numerice (v. p o l i p l o i d i e) ale cromozomilor. Unii biologi acordă **m.** (în special celor genice) o importanţă fundamentală în procesul evoluţiei, socotindu-le drept principala sursă de variaţii şi deci materialul principal pentru acţiunea selecţiei. **M.** obţinute pe cale artificială (prin acţiunea unor agenţi fizici sau chimici) prezintă o mare utilitate pentru obţinerea unor suşe de microorganisme utile, pentru ameliorarea soiurilor de plante cultivate sau a raselor de animale etc.

mutaţie consonantică (LINGV.), transformare a unor serii de consoane în limbile germanice. Prima **m. c.** s-a produs în perioada de trecere de la indo-europeană la germanica comună şi a atins numai ocuzivele (v. legea lui G r i m m şi a lui V e r n e r). A doua *m.c.* a cuprins numai dialectul hochdeutsch (devenit limba germană literară), în perioada dinaintea apariţiei primelor texte germane, şi a dus la transformările: *p>pf, t>ts, k>ch, d>t, x>h* etc.

mutaţionísm (GENET.), teorie formulată la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea de botanistul olandez H. de Vries. După această teorie, evoluţia s-ar produce prin apariţie de specii noi, care se nasc în mod brusc, prin *mutaţii*. O dată apărute în acest mod, speciile rămîn neschim-

bate un timp nedefinit, pînă la apariţia unor noi mutaţii. Teoria **m.**, în forma în care a fost ea elaborată de H. de Vries, prezintă doar un interes istoric, nefiind confirmată prin fapte sigure.

mutaziliţi (în arabă „cei ce s-au îndepărtat"), primii teologi ai islamului (sec. VIII—IX), reprezentanţi ai feudalilor şi negustorilor culţi, cunoscători ai filozofiei antice greceşti. **M.** au încercat să raţionalizeze credinţa, negînd veşnicia Coranului şi susţinînd, în opoziţie cu dogma predestinării, responsabilitatea omului pentru acţiunile lui.

Mutesa, Edward (n. 1924), preşedinte al Republicii Uganda de la proclamarea ei (1963). Este şi kabaka (rege) al Bugandei, teritoriu care intră în componenţa statului Uganda.

mutúli (ARHIT.), ornamente ale a n t a b l a m e n t u l u i

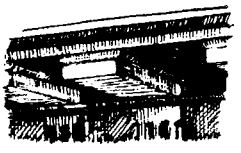

Mutuli

ordinului doric, corespunzătoare ca lăţime triglifilor. Sînt amplasate sub lăcrimar.

Mützner, Samuel (1884—1959), pictor şi grafician român. A studiat la Bucureşti, München şi Paris. **M.** a pictat în ulei şi acuarelă numeroase peisaje, compoziţii cu scene de muncă şi portrete. În peisajele create în ţară şi în timpul numeroaselor sale călătorii în străinătate (America, Japonia, Egipt, Italia etc.) se resimte influenţa viziunii şi tehnicii picturale impresioniste şi neoimpresioniste („Piaţă din Tulcea"; „Biserici din Giverny").

múze (în mitologia greco-romană), divinităţi alegorice, ocrotitoare ale artelor şi ştiinţelor, fiicele lui Zeus şi ale Mnemosinei. La Hesiod apar nouă muze; atribuţiile lor au fost stabilite de o tradiţie mai tîrzie, fiecare **m.** devenind protectoarea unei ramuri a artei sau ştiinţei: Euterpe—muzica, Clio—istoria, Talia—comedia, Melpomene—tragedia, Erato—

Muzele. După sarcofagul de la Muzeul Luvru

poezia erotică, Polimnia—imnurile, Urania—astronomia, Terpsihora—dansul, Caliope—poezia epică. Conform mitului, **m.** locuiau pe muntele Helicon din Beoţia sau pe muntele Parnas şi erau conduse de Apolo, numit în această calitate *Musagetul*. Reprezentările statuare ale **m.** devin curente abia în perioada alexandrină, cea mai cunoscută fiind „sarcofagul muzelor" de la Luvru. Prin extensiune, termenul denumeşte inspiraţia poetică, o persoană reală care inspiră pe un artist sau un sentiment dominant într-o operă literară (ex. muza tragică a lui Leopardi).

muzeografíe, disciplină ştiinţifică ce se ocupă cu istoria, clasarea, conservarea, prezentarea şi popularizarea colecţiilor unui muzeu.

Muzeu, colină din Atena, consacrată în antichitate muzelor.

Muzeu, aripă a palatului din A l e x a n d r i a, destinată de Ptolemeu I ca loc de adunare şi discuţii pentru cărturarii cei mai de seamă ai timpului şi unde era adăpostită biblioteca.

muzéu, instituţie în care sînt conservate şi expuse colecţii de obiecte reprezentative pentru diferite ştiinţe, arte, ramuri ale tehnicii etc. sau pentru creaţia unor mari personalităţi istorice, ştiinţifice, artistice etc. Primul muzeu a fost constituit, probabil, de colecţia de picturi expuse într-una dintre aripile P r o p i l e e l o r. Cele mai vechi muzee de artă din Europa sînt cele din Kassel, München, Dresda, Florenţa, Paris, Madrid. În ţara noastră există o întinsă reţea muzeală, cuprinzînd în total 216 muzee, dintre care 40 în Bucureşti.

Muzeul de artă al R.P.R., instituţie de artă cu sediul în clădirea Palatului R.P.R. Este cel mai important muzeu din ţară. Cuprinde un număr de peste 70 000 de piese, provenite din fostele muzee Toma Stelian, Kalinderu, din fosta colecţie regală (cumpărată de la baronul Felix Baumberg) şi, în parte, din fostele colecţii ale Pinacotecii statului, Muzeului municipal, Muzeului Simu, Muzeului naţional de antichităţi, din transferuri de bunuri artistice cedate de către diferite departamente, ca şi din numeroase noi achiziţii. În muzeu sînt organizate mai multe secţii. Astfel, Galeria naţională, deschisă în 1950, cuprinde opere de artă feudală, modernă şi contemporană. Printre creaţiile de valoare se numără şi Epitaful de la Neamţ (1437), picturi de Th. Aman, N. Grigorescu, I. Andreescu, Şt. Luchian, Gh. Petraşcu, N. Tonitza, Şt. Dimitrescu, J. Al. Steriadi, Th. Pallady, I. Iser, C. Ressu, sculpturi de I. Georgescu, D. Paciurea, C. Brâncuşi, C. Medrea, I. Jalea ş.a. Galeria naţională are ca anexă muzeul de artă brâncovenească, instalat în Palatul Mogoşoaia. Galeria de artă universală, deschisă în 1951, alcătuită din picturi, sculpturi (din sec. al XIII-lea şi pînă în zilele noastre) şi obiecte de artă aplicată şi decorativă, are ca subsecţie Galeria de artă orientală şi din Extremul Orient. Cabinetul de stampe conservă circa 40 000 de lucrări grafice româneşti şi străine. Printre exponatele valoroase din arta universală se numără opere de Antonello da Messina, Domenico Veneziano, Lorenzo Lotto, Tiziano, Tintoretto, Velasquez, Zurbarán, El Greco, Cranach, Memling, Brueghel, Van Eyck, Jordaens, Rembrandt, Rubens, Lorrain, Greuze, Delacroix,

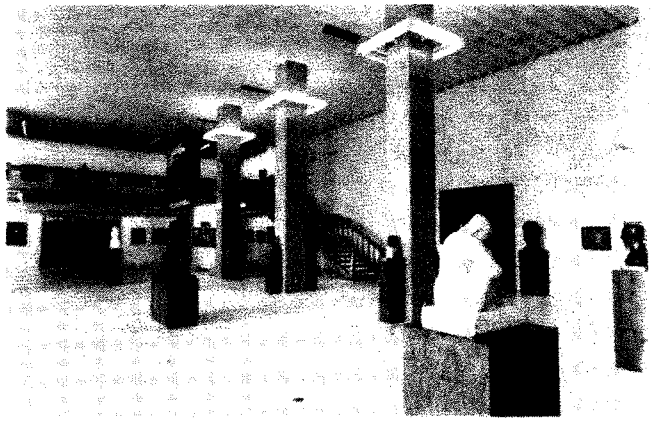

Sala de artă românească (perioada 1919 — 1939) din Muzeul de artă al R.P.R.

Géricault, Bourdelle, Dalou, Corot, Daubigny, Rodin, Daumier, Monticelli, Monet, Sisley ş.a. O altă secţie a muzeului o constituie Atelierul central de restaurare, înfiinţat în anul 1952.

Muzeul de artă populară al R.P.R., unitate muzeală republicană din Bucureşti, care cuprinde colecţii de artă populară din toate zonele de creaţie populară din ţară. A fost întemeiat în 1906. După 23 August 1944 colecţiile muzeului s-au dublat, ajungînd în prezent la circa 25 000 de obiecte din toate domeniile artei populare: piese de port, ţesături de interior, ceramică, icoane pe sticlă, obiecte de lemn, metal etc.

Muzeul de istorie a Partidului Muncitoresc Român, unitate muzeală din Bucureşti, aflată sub îndrumarea Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. A fost înfiinţat în 1954. Cuprinde documente, fotografii, grafice, hărţi, diorame, machete etc. care ilustrează evenimente din istoria patriei, din istoria mişcării muncitoreşti, precum şi aspecte din viaţa şi lupta conducătorilor clasei muncitoare din ţara noastră.

Muzeul de istorie naturală „Grigore Antipa", muzeu din Bucureşti, datînd din 1830—1832. Primele colecţii ale muzeului au fost păstrate la şcoala de la sf. Sava, iar primul său director a fost naturalistul Carol Wallenstein (1837); acesta a îmbogăţit considerabil colecţiile, mai ales cu păsări. Din 1867 muzeul trece sub conducerea lui Grigore Ştefănescu, care îl mută în aripa dreaptă a universităţii. Din 1892 pînă în 1944 este condus de Gr. Antipa. În această perioadă muzeul s-a îmbogăţit foarte mult, mai ales cu exponate din fauna exotică. Din 1908 funcţionează în actualul local, construit prin grija lui Gr. Antipa. În anii puterii populare, colecţiile au fost reorganizate (fiind expuse în ordine filogenetică) şi s-au creat secţii noi, muzeul cuprinzînd, în prezent, şase secţii (muzeologie, entomologie, nevertebrate, vertebrate superioare şi biologie marină, paleontologie, botanică). Muzeul posedă colecţii ştiinţifice valoroase (ex. colecţia de lepidoptere a lui A. Caradja, colecţia de moluşte a lui I. P. Licherdopol ş.a.) şi diorame în care este înfăţişată fauna din regiunile de tundră, preerie, savane sau din pustiul Saharei şi din diferitele regiuni ale ţării noastre (munte, Marea Neagră, Delta Dunării). Editează publicaţia „Travaux du Museum d'Histoire Naturelle «Gr. Antipa»".

Muzeul etnografic al Moldovei, unitate muzeală din Iaşi, inaugurată în 1958 pe baza unor colecţii care au început să fie strînse din 1943, cuprinzînd azi circa 4 000 de obiecte legate de principalele ocupaţii ale populaţiei regiunii (agricultură, păstorit, viticultură, lucrul la pădure, plutărit, albinărit, diverse meşteşuguri), precum şi piese reprezentative pentru arta populară din Moldova.

Muzeul etnografic al Transilvaniei, unitate muzeală din Cluj, creată în 1922. Pe lîngă muzeu s-a adăugat în 1929 o secţie în aer liber, completată după 1950 cu obiecte noi. Cuprinde în colecţiile sale circa 35 000 de obiecte, care ilustrează cultura materială a populaţiei româneşti, maghiare şi săseşti din Transilvania, precum şi 10 unităţi (case, instalaţii tehnice, obiecte de interior etc.), instalate pe o suprafaţă de 75 ha.

Muzeul limbii române, institut de cercetări lingvistice şi filologice, care a funcţionat pe lîngă Universitatea din Cluj din 1920 pînă în 1951, cînd a fost transformat în actualul Institut de lingvistică din Cluj al Academiei R.P.R. Întemeiat şi condus de S. Puşcariu. **M.l.r.** şi-a desfăşurat activitatea în jurul a două lucrări colective de mari proporţii: „Dicţionarul limbii române", elaborat sub egida Academiei Române, şi „Atlasul lingvistic român". Muzeul a editat şi o importantă revistă de lingvistică, „Dacoromania".

Muzeul Marx-Engels-Lenin, unitate muzeală din Bucureşti, aflată sub îndrumarea Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. A fost înfiinţat în 1954. Cuprinde fotografii, diorame, machete etc., care ilustrează viaţa, opera şi lupta genialilor conducători ai clasei muncitoare Karl Marx, Friedrich Engels şi Vladimir Ilici Lenin.

Muzeul militar central, unitate muzeală din Bucureşti, în care sînt expuse documente, relicve şi diferite obiecte (armament, costume, drapele etc.) legate de trecutul glorios de luptă pentru libertate şi independenţă al poporului român. Muzeul a luat fiinţă în 1914, ca secţie a Muzeului naţional, iar din 1923 funcţionează ca muzeu de sine stătător. În anii regimului democrat-popular a fost reorganizat pe baze ştiinţifice şi îmbogăţit cu numeroase exponate noi.

Muzeul satului, muzeu etnografic în aer liber din Bucureşti. Creat în 1936, muzeul a luat o mare dezvoltare în anii regimului de democraţie populară. El cuprinde astăzi, pe o suprafaţă de 9 ha, peste 250 de construcţii, grupate în 40 de unităţi, reprezentînd gospodării ţărăneşti, instalaţii tehnice rurale, ateliere meşteşugăreşti şi biserici. Construcţiile, de lemn sau cărămidă, chirpici sau paiantă, sînt originale şi reprezintă cele mai caracteristice tipuri arhitectonice din principalele zone etnografice ale R.P.R. Interiorul caselor este mobilat şi înzestrat cu toate obiectele specifice regiunii de origine (unelte, ţesături, costume, ceramică, mobilier etc.), constituind admirabile interioare de artă populară.

„Muzica", revistă lunară a Uniunii compozitorilor din R.P.R. şi a Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă. Fundată în 1950, apare lunar din 1954.

múzică, a r t a care exprimă într-o modalitate specifică, directă, cu ajutorul sunetelor, sentimente, stări şi atitudini psihice. **M.** se bazează pe sunetele produse de vibraţiile regulate ale corpurilor, adică pe sunetele muzicale; în muzica contemporană, adepţii **m.** concrete şi electronice recurg şi la sunetele produse de vibraţii neregulate, adică la zgomote Ca şi celelalte arte, **m.** reflectă realitatea prin imagini artistice. Specificul *imaginii muzicale* îl constituie desfăşurarea sa în timp, prin m e l o d i e, a r m o n i e, r i t m, care reprezintă elementele principale ale **m.** Alte elemente ale **m.** sînt: t i m b r u l şi intensitatea sonoră. La origine, încă din preistorie, **m.** s-a dezvoltat, în cadrul unor forme sincretice de artă (împreună cu poezia, dansul, pantomima), în două direcţii: *vocală* şi *instrumentală*. Asociaţia dintre acestea a avut însă loc în permanenţă. În istoria vieţii artistice a popoarelor, alături de creaţiile anonime (individuale sau colective), care constituie muzica populară, s-a dezvoltat o muzică cultă, reprezentată prin creaţii ale unor compozitori de profesie, amîndouă aceste modalităţi influenţîndu-se reciproc. În cadrul celor două forme ale **m.** (vocală şi instrumentală) există diferite genuri: **m.** simfonică (pentru orchestră), dramatică, de cameră (instrumentală sau vocală), corală etc., care, la rîndul lor, se subîmpart în mai multe categorii. Istoria muzicii, ca şi istoria celorlalte arte, a fost condiţionată de istoria dezvoltării societăţii omeneşti. În cercetarea istoriei **m.** un document viu îl constituie f o l c l o r u l. Ştiri asupra **m.** româneşti au apărut încă din sec. al XV-lea. Printre primele lucrări care consemnează cîntecul popular românesc sînt *Codex Cajoni* (sec. XVII), în sec. XVIII anexa de melodii a Istoriei Daciei Transalpine de Fr. J. Sulzer, iar în sec. XIX, Culegerile lui *Anton Pann*. **M.** bisericească cunoaşte un mare avînt, în Moldova existînd o şcoală de **m.** psaltică la Putna (sec. XV, reprezentată de Agathon şi Agolion şi Eustatie Protopsaltul). În sec. XIX un rol important în dezvoltarea **m.** religioase l-au avut Macarie Ieromonahul, Anton Pann, Dimitrie Suceveanu. Muzica profesională modernă s-a dezvoltat în România începînd de la mijlocul sec. al XIX-lea. V. şi R e p u b l i c a P o p u l a r ă R o m â n ă.—*Muzică populară*, creaţie muzicală colectivă, specifică fiecărui popor. **M.p.** este preponderent *vocală*, cu excepţia dansurilor, executate de obicei instrumental. Interesul artistic al şcolilor naţionale faţă de **m.p.** în secolul trecut a contribuit, în sec. al XX-lea, la constituirea *folcloristicii* ca ştiinţă. Cu toate „dialectele" regionale existente, unitatea folclorului muzical românesc este dovedită de multiple trăsături structurale comune. Pe întreg teritoriul ţării sînt răspîndite aproape toate genurile de **m.p.**: cîntecele de copii, ritualele de muncă, ritualele calendaristice (colindele, pluguşorul), ritualele de nuntă (cîntecul miresei) şi de înmormîntare (bradul, zorile); în categoria cîntecelor lirice se integrează: cîntecul propriuzis, d o i n a, bocetul, iar în categoria cîntecelor epice, b a l a d e l e (păstoreşti, haiduceşti, antiotomane etc.). Jocurile, dintre care unele însoţite de muzică cu text, dovedesc o mare varietate de structură de la o regiune la alta. Primele culegeri de folclor cu caracter ştiinţific au fost făcute de D.G. Kiriac, Sabin Drăgoi, un moment important constituindu-l culegerile lui Béla Bartók, studiile lui George Breazul şi Constantin Brăiloiu; în prezent, activitatea de culegere şi studiere este dusă în cadrul I n s t i t u t u l u i d e e t n o g r a f i e ş i f o l c l o r al Academiei R.P.R. V. şi f o l c l o r; l ă u t a r; o r c h e s t r ă; t a r a f.

muzicologíe, disciplină ştiinţifică al cărei obiect îl constituie muzica în toate domeniile şi manifestările sale: istoria muzicii, elementele muzicii, estetica muzicii, folclorul, acustica muzicală etc. **M.** se învecinează cu studiul celorlalte arte, precum şi cu istoria, filozofia, sociologia, etnografia, filologia, psihologia, fizica etc. **M.** cercetează fenomenul muzical izolat sau în ansamblu, printr-o analiză muzicală înalt profesională, muzicologului fiindu-i necesară, pe lîngă o orientare ideologică ştiinţifică, însuşirea aceloraşi cunoştinţe tehnice pe care le posedă compozitorul, dirijorul, interpretul etc.

Mwambutsa al IV-lea, Charles (n. 1912), rege (mwami) al statului Burundi. Îşi exercită funcţiile din 1931.

Mycale, promontoriu în Asia Mică, între oraşele Efes şi Milet, unde, în anul 479 î.e.n., flota grecească, de sub comanda regelui spartan Leotihides şi a strategului atenian Xantipa, a distrus o parte a flotei persane.

Mykerinos (Menkaura), faraon din dinastia a IV-a (2680—2565 î.e.n.). De numele său este legată construirea celei mai mici din cele trei mari piramide egiptene de la Giseh.

Myller, Alexandru (n. 1879), matematician român, membru al Academiei R.P.R., profesor la Universitatea din Iaşi. Şi-a început activitatea ştiinţifică cu lucrări privind aplicarea ecuaţiilor integrale la

rezolvarea unor probleme de frontieră pentru ecuații cu derivate parțiale. Apoi s-a consacrat geometriei diferențiale, domeniu în care se înscriu cele

A. Myller

mai valoroase contribuții ale sale. A publicat numeroase lucrări asupra curbelor algebrice și suprafețelor riglate. A dat (1922) o nouă interpretare paralelismului în varietățile din spații euclidiene și a introdus (1924) noțiunea generală de *direcții concurente*. De asemenea a întreprins cercetări de geometrie centroafină. Alexandru Myller este fondatorul școlii de geometrie din Iași.

Myrdal, Gunnar (n. 1898), economist burghez suedez, unul dintre principalii reprezentanți ai curentului economic denumit „școala de la Stockholm". Profesor de economie politică la Universitatea din Stockholm și între anii 1947 și 1957 secretar executiv al Comisiei economice a O.N.U. pentru Europa. În lucrările sale analizează, de pe poziții burgheze mai lucide, mersul dezvoltării economiei capitaliste, recunoscînd ascuțirea contradicțiilor capitalismului mondial și îndeosebi destrămarea sistemului colonial. În spiritul reformismului liberal, el propune o serie de măsuri care să ducă la înzdrăvenirea capitalismului. **M.** se pronunță pentru intensificarea schimburilor comerciale între Est și Vest, precum și între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare.

Myslbek, Josef Václav (1842—1922), sculptor ceh. A creat o sculptură inspirată din trecutul istoric al cehilor. Viziunea sa monumentală se exprimă printr-un remarcabil echilibru compozițional și printr-o tratare amplă a volumelor și suprafețelor. Maestru în sugerarea prin mijloace sculpturale a materiei, **M.** a tratat uneori impresionist suprafețele (monumentul ecvestru al regelui Václav din Praga, 1895; „Muzica", 1893; „Portretul lui B. Smetana", 1894 ș.a.).

Mysore, stat în India, situat în partea de sud-vest a Podișului Deccan. Suprafața: 191 976 km². Populația: 23 547 080 loc. (1961). Centrul administrativ: *Bangalore*. Cea mai mare parte a teritoriului este un podiș vălurit, mărginit de Ghații de Vest. În vest, pe coasta Malabarului, se află o îngustă cîmpie litorală. Climă subecuatorială musonică. Vegetația: în vest păduri, în est savane. Bogății de subsol: aur, minereuri de cupru, de mangan, de fier, de crom, de monazit, de toriu, bauxită. Se cultivă orez, palmieri de cocos (pe coastă), grîu, bumbac, mirodenii, plante oleaginoase, cafea, arbori de cauciuc. În podiș culturile sînt irigate. Se practică creșterea animalelor și pescuitul (1/3 din volumul pescuitului marin din India). Principalele ramuri industriale sînt industria extractivă, textilă (în special mătase), constructoare de mașini (Bangalore) și siderurgică (Bhadravati).

N

n *[ne]*, a șaisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană sonantă, ocluzivă nazală dentală.

nabáb (arab. *nabib*, *nabab* „locțiitor"), titlu purtat de guvernatorii regiunilor desprinse din Imperiul marilor mogoli. Prin extensiune, în sec. al XVIII-lea se numeau **n.** funcționarii superiori ai companiei Indiilor de Est, care se întorceau în Anglia cu mari bogății.

Nabis, rege al Spartei (207—192 î.e.n.), cel mai însemnat dintre tiranii spartani din epoca elenistică. Sprijinindu-se pe oamenii liberi săraci și pe sclavii eliberați, cărora le-a dat pămînturi, a făcut o serie de reforme care loveau în interesele cercurilor aristocratice ale orașelor grecești și subminau bazele societății sclavagiste. A purtat războaie cu Liga ahaică, cu Macedonia și cu romanii; în anul 195 î.e.n., **N.** a fost înfrînt decisiv de Liga ahaică și stăpînirea i-a fost limitată la orașul Sparta. În 192 î.e.n. a fost ucis de aheeni.

nabiști (ARTE PLAST.), denumire provenită din ebraică și însemnînd *profeți*, dată unui grup de artiști francezi postimpresioniști, din care făceau parte pictorii P. Sérusier, Maurice Denis, Pierre Bonnard, Edouard Vuillard, Félix Vallotton, Xavier Roussel, Ranson ș.a., precum și sculptorii Lacombe și Maillol. Deși diferiți între ei, **n.** au fost deopotrivă influențați de Gauguin, Toulouse-Lautrec, Puvis de Chavannes, Odilon Redon, Gustave Moreau și de prerafaeliții englezi. Pe **n.** îi caracterizează înclinația spre decorativ, exprimarea sintetică, simbolismul. Au adus inovații în domeniul tehnicilor decorative. Activitatea lor teoretică (Maurice Denis, P. Sérusier) sau pedagogică (Ranson, la a cărui academie s-au specializat și unii dintre pictorii români) a fost, de asemenea, rodnică.

Nabucodonosor, nume purtat de mai mulți regi ai Babilonului, dintre care cel mai important este *N. al II-lea* (604—562 î.e.n.). Pentru a da satisfacție tendințelor acaparatoare ale aristocrației, preoțimii și negustorilor babiloneni, a purtat o serie de războaie victorioase împotriva Egiptului, reocupînd Siria, Fenicia și Palestina, pierdute anterior, și lărgind considerabil, printr-o serie de alte cuceriri, limitele statului babilonean. În timpul războaielor cu Egiptul a ocupat Ierusalimul (586 î.e.n.), l-a pustiit și a dus în „robia babilonică" un mare număr de prizonieri. Ca urmare a cuceririlor și a avîntului luat de tehnica construcțiilor militare, civile și religioase, regatul Noului Babilon a cunoscut, în timpul lui *N. al II-lea*, culmea înfloririi sale.

nacélă, cabină suspendată de un balon sau de un dirijabil și folosită pentru echipaj și pentru încărcătura utilă.

Nacu, Constantin (1844—1920), jurist român. A fost profesor de drept civil la Facultatea de drept din București. Opera sa principală, „Drept civil român" (3 vol., 1901—1903), constituie primul comentariu sistematic al Codului civil român.

Nadanova, sat în raionul Turnu—Severin (regiunea Oltenia), cunoscut pentru producția obiectelor de fier (cuțite, securi, barde, sape etc.), unele împodobite cu motive geometrice, realizate prin ștanțare.

nádă, hrană naturală sau imitație de hrană, folosită pentru ademenirea peștelui în pescuitul cu undița.

Nadeș, comună în raionul Sighișoara, reg. Brașov, situată în Podișul Tîrnavelor. 1 930 loc. (1964). Centru de exploatare a gazului metan.

nadír (în arabă *nadhir* „opus"; ASTR.), punct de pe bolta cerească opus zenitului și situat la intersecția verticalei locului la care ne referim cu emisfera cerească inferioară.

Nadson, Semion Iakovlevici (1862—1887), poet rus. S-a format sub influența lui N.A. Nekrasov. Poemele lui, de mare simplitate, limpezime și muzicalitate, exprimînd cu o remarcabilă sinceritate starea de spirit contradictorie a epocii, sînt străbătute de pesimism, de sentimentul dorului neîmplinit („Versuri", 1885), ca și de simpatia pentru țărănimea oprimată și speranța într-un viitor mai luminos.

Naevius, Cnaeus (c. 270—c. 200 î.e.n.), scriitor latin. Este creatorul primului poem epic din literatura latină („Războiul punic"). Tragediile sale, cu subiecte și personaje romane *(fabula praetexta)*, sînt compuse după model grecesc. În epocă, **N.** s-a impus mai

ales ca autor de comedii satirice la adresa potentaților vremii. Din bogata sa operă literară nu s-au păstrat decît fragmente.

naftalén (CHIM.) v. **naftalină.**

naftalínă (CHIM.), $C_{10}H_8$. Hidrocarbură aromatică polinucleară, a cărei moleculă este formată din două inele benzenice condensate. Este o substanță cristalină, albă, cu p.t. 80,3°C, p.f. 218°C, cu miros specific, insolubilă în apă, solubilă în benzen, eter etc. Sublimează la temperatura obișnuită. Se extrage din gudroanele de la distilarea uscată a cărbunilor de pămînt. Este utilizată ca insecticid, la conservarea blănurilor, a materialelor textile, ca materie primă în industria coloranților, pentru prepararea naftolilor, a naftilaminelor, a derivaților lor sulfonați, la fabricarea tetralinei, a decalinei, a anhidridei ftalice, a acidului ortoftalic etc. În țara noastră se extrage din gudroanele de la Uzina cocsochimică Hunedoara. Sin. *naftalen.*

naftenáți (gr. *naphta* „bitumen"; CHIM.), săruri ale acizilor naftenici. Cei mai utilizați sînt **n.** de sodiu, de cobalt, de plumb și de mangan. Se întrebuințează în industria săpunurilor și în industria peliculogenelor, ca sicativi etc.

nafténe (CHIM.) v. **ciclani.**

naftíl (CHIM.), —$C_{10}H_7$. Radical organic monovalent, derivat în principiu din molecula naftalinei, prin îndepărtarea unui atom de hidrogen, fie din poziția α (alfa-naftil), fie din poziția β (beta-naftil).

naftilamíne (CHIM.), amine derivate din naftalină. Cele mai importante sînt α- și β-naftilamina, după poziția (α sau β) a grupei amino în moleculă. Aceste **n.** dau săruri cristaline cu acizii minerali. Se utilizează ca intermediari în industria coloranților, ca inhibitori contra formării gumelor la benzine etc.

naftóli, $C_{10}H_{8-n}(OH)_n$ (unde *n* poate fi egal cu 1, 2, 3 etc.). Derivați ai naftalinei în care unul sau mai mulți atomi de hidrogen au fost înlocuiți cu grupări hidroxil. Sînt substanțe cristalizate, cu miros caracteristic, cu acțiune antiseptică, greu solubile în apă rece, ușor solubile în soluții alcaline și în solvenți. Se găsesc în gudroanele de cărbuni sau se pot prepara pornind de la aminele sau acizii sulfonici ai naftalinei. Dintre **n.**, importanță practică deosebită au α-naftolul și β-naftolul. Se întrebuințează ca produse intermediare în industria coloranților, în industria farmaceutică etc.

Nagaland, stat în nordestul Indiei, la granița cu Birmania. Suprafața: 16 200 km². 369 200 loc. (1961), (în special populație naga). Centrul administrativ : *Kohima.* Relief muntos. Climă tropicală foarte umedă. Se cultivă orez (pe ogoare în terase), porumb, mei, bumbac și se cresc vite pentru carne. Se practică vînătoarea și pescuitul (în rîuri).

Nagano, oraș în Japonia, situat în partea centrală a insulei Honshu. 160 500 loc. (1960). Mare centru al industriei mătăsii naturale.

Nagaoka, oraș în Japonia, situat în partea centrală a insulei Honshu. 148 000 loc. (1960). Industrie constructoare de mașini (utilaj petrolier, mașini-unelte), textilă, a hîrtiei. Nod de comunicații feroviare și centru comercial.

Nagasaki, oraș în Japonia, situat în vestul insulei Kyushu, la Marea Chinei de Est (golful Nagasaki). 344 000 loc. (1960). Mare centru al industriei construcțiilor navale. Mai are întreprinderi constructoare de mașini, siderurgice, de utilaj electrotehnic, alimentare (mai ales conserve din pește), textile, de prelucrare a lemnului. În apropiere, zăcăminte de cărbuni. Mare port maritim, în special pentru pasageri, și bază a flotei de pescuit. Universitate. La 9 august 1945, asupra orașului **N.**, aviația S.U.A. a aruncat o bombă atomică.

Nagel *[nágəl]*, Otto (1894—1956), pictor, istoric și critic de artă german. Tematica operei sale, inspirată mai ales din viața și lupta clasei muncitoare berlineze, are un caracter de critică socială. După 1945, lucrările sale se axează pe temele construcției socialiste și ale vieții noi din R.D.G. A pictat și portrete. Laureat al Premiului național (R.D.G.).

nagîț *(Vanellus vanellus)*, specie de pasăre din ordinul caradriiformelor, de mărimea unui porumbel, de culoare neagră-verzuie pe spate și pe piept,

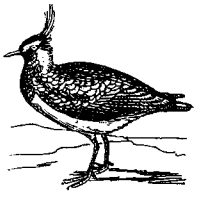

Nagîț

albă pe pîntece și cu un moț de pene lungi pe cap. Trăiește și la noi în țară, în bălți, în fînețe umede etc. Iarna migrează spre sud.

Nagoya, oraș în Japonia, situat în partea centrală a insulei Honshu, la țărmul golfului Nagoya (Oceanul Pacific). 1 592 000 loc. (1960). Important centru economic și cultural al Japoniei. Industrie constructoare de mașini (vagoane, automobile, avioane, utilaj textil, ceasuri, biciclete, mașini poligrafice, motoare electrice etc.), textilă (bumbac, mătase), alimentară, de prelucrare a metalelor, chimică, de ceramică fină (porțelanuri renumite), șantiere navale. Mare port maritim. Nagoya posedă o universitate și alte institute de învățămînt superior.

Nagpur, oraș în partea centrală a Indiei, în statul Maharashtra. 651 000 loc. (1960). Industrie textilă, a ceramicii, alimentară, poligrafică ș.a. Nod feroviar și rutier, centru comercial și meșteșugăresc. Universitate.

Nagy *[nǫ́ghi]*, István (n. 1904), scriitor maghiar din R.P.R., născut la Cluj. Este membru corespondent al Academiei R.P.R. În tinerețe a fost muncitor și a activat în ilegalitate în mișcarea muncitorească. **N.** a înfățișat aspecte din viața proletariatului industrial (vol. de nuvele „Földi János e înghițit de oraș", 1933; romanele „Nu există oprire", 1934; „În nu-

mele vecinătăţii", 1938) şi energice figuri de comunişti (romanul „Nepoţii oltenilor", 1942). Romanul „La cea mai înaltă tensiune" (1952, trad. rom.) urmăreşte lupta entuziastă a muncitorilor, în condiţiile naţionalizării întreprinderilor, pentru ridicarea producţiei industriale. Scrierile lui **N.** se disting prin mesajul umanist şi caracterul lor dinamic. Laureat al Premiului de stat.

Nagy *[nǫ́ghi]*, István (1874—1937), pictor maghiar din România. A creat peisaje şi portrete, caracterizate prin realismul viguros, uneori dramatic, prin redarea profundă şi nuanţată a stărilor sufleteşti. Majoritatea lucrărilor sale sînt executate în pastel şi în cărbune. Reprezentat în muzeele de artă din Cluj şi din Tg.-Mureş.

Nagy *[nǫ́ghi]*, Lajos (1883—1954), scriitor ungur. A condamnat primul război mondial şi a salutat revoluţia proletară din Ungaria (vol. de schiţe „Istorie naturală absurdă", 1921, şi romanul „Sălbaticul", 1926). În alte opere înfăţişează din perspectivă realist-critică, dar cu unele implicaţii naturaliste, nedreptăţile sociale din lumea satului capitalist („Masca satului", 1937) şi satirizează moravurile claselor parazitare (romanul „Cafeneaua Budapesta", 1936). A evocat întîmplări din timpul Republicii Sovietice Ungare („Mai 1919", 1950; „A venit un oaspete", 1954) sau din timpul asediului Budapestei („Jurnal din adăpost", 1945) şi a zugrăvit aspecte ale satului postbelic („Satul", 1946). Laureat al Premiului Kossuth.

nagyagit (MINER.), telurură de aur şi plumb, cristalizată în sistemul rombic; formează cristale lamelare de culoare plumburie, cu luciu metalic. Se găseşte în filoanele aurifere de la Săcărîmb, Baia de Arieş (Munţii Metaliferi) şi este folosit la extragerea aurului.

Naha, oraş în insula Okinawa, centrul administrativ al insulelor Ryukyu. Port la Marea Chinei de Est.

Nahicevan, oraş în Uniunea Sovietică, capitala R.S.S. Autonome Nahicevană (din R.S.S. Azerbaidjană). 26 000 loc. (1963). Industrie alimentară (vinuri, ulei, produse din carne), uşoară, a materialelor de construcţie.

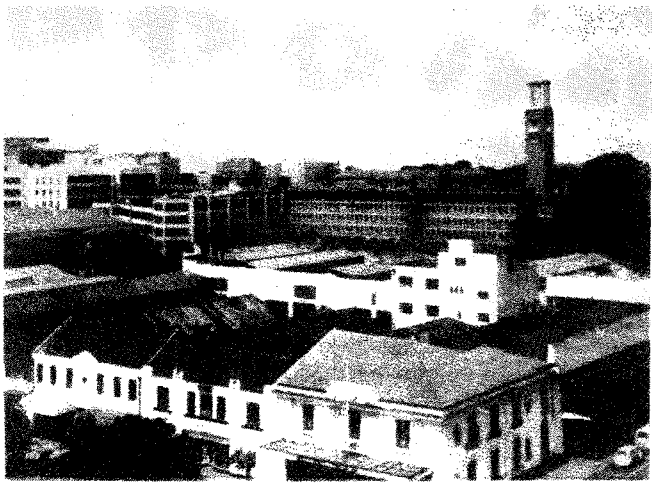

Vedere din Nairobi

Nahimov, Pavel Stepanovici (1802—1855), comandant de flotă rus, numit amiral în 1855. S-a remarcat în bătăliile navale de la *Navarino* (1827) şi *Sinope* (1853). În timpul războiului Crimeii, după moartea viceamiralului V. A. Kornilov (1854), **N.** a condus apărarea Sevastopolului şi a fost rănit mortal în timpul luptelor.

nai (MUZ.), instrument popular de origine străveche (în antichitate se numea „syrinx"), format dintr-un fascicul uşor concav de tuburi aşezate în ordinea mărimii lor. Sunetele se obţin prin suflarea

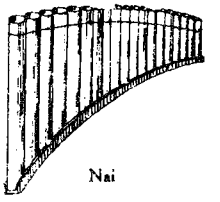

Nai

directa în tuburi, instrumentul fiind plimbat prin faţa buzelor. I se mai spune „flautul lui Pan", după numele eroului mitologic care ar fi inventat acest instrument. Este cunoscut de mai multe popoare. La noi se numeşte şi *muscal*.

naiáde (gr. *naias, naiados*, din *nan* „a curge"; în mitologia greacă), nimfele izvoarelor, fîntînilor şi rîurilor.

náilon (CHIM.), fibră textilă poliamidică, obţinută pe cale sintetică prin policondensarea acidului adipic cu hexametilendiamina la 220°C. Materia primă pentru fabricarea industrială a **n.** este ciclohexanul. **N.** este cunoscut sub diverse denumiri comerciale: perlon, daril, anid, niplon etc. Se utilizează la confecţionarea ţesăturilor subţiri şi a multor produse tehnice.

Nairobi, capitala Keniei, situată într-un podiş, la 1 650 m altitudine. 267 000 loc. (1962). Are mici întreprinderi textile, de ciment, de pielărie, de sticlă şi de ceramică, alimentare (de morărit, conserve din carne) ş.a. Centru comercial. Nod de comunicaţii, aeroport internaţional.

Naissus, oraş antic din centrul Peninsulei Balcanice, aşezat pe drumul comercial roman care lega sud-estul Europei de apus. La **N.,** împăratul roman Claudiu al II-lea (Goticul) a înfrînt într-o mare bătălie pe goţi (269). În sec. al IV-lea, la **N.** exista una dintre primele episcopii creştine. Astăzi *Niš* (R.S.F. Iugoslavia).

naívi (cunoscuţi şi sub numele de „primitivii de astăzi"), pictori care lucrează în afara cuceririlor artelor plastice, ignorînd perspectiva, anatomia artistică, legile proporţiilor şi ale compoziţiei, inspirîndu-se adesea din viziunea pic-

turii populare. Caracterul narativ şi atenţia exagerată acordată amănuntului atribuie lucrărilor lor prospeţime, caracter frust şi pitoresc, căldură lirică. Dintre pictorii naivi cei mai cunoscuţi menţionăm pe francezii Henri Rousseau (Vameşul) (1844—1910), André Bauchant (n. 1873), Camille Bombois (n. 1883), Séraphine de Senlis (1859—1891), Louis Vivin (1861—1936).

nálbă *(Althaea)*, gen de plante erbacee din familia malvaceelor, cu frunze alterne păroase şi cu flori roşii, roz, galbene sau albe. La noi cresc

Nalbă

n. de grădină şi *n. mare*, folosite în medicină ca emolient şi expectorant.

Nalcik, oraş în Uniunea Sovietică, capitala R.S.S. Autonome Kabardino-Balkară, aşezat la poalele Caucazului Mare. 106 000 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini, alimentară, uşoară, a materialelor de construcţie. Universitate. Important punct turistic.

Nałkowska, Zofia (1885—1954), scriitoare realist-critică poloneză. A debutat în 1899. S-a făcut cunoscută prin romanul „Femei" (1906), în care analizează cu fineţe profilul spiritual al femeii în capitalism, şi prin volumul de amintiri din copilărie „Casa de pe pajişte" (1925), devenit operă clasică a literaturii poloneze contemporane. Dintre scrierile publicate după Eliberare se disting „Nodul vieţii" (1948), în care evocă societatea poloneză din preajma celui de-al doilea război mondial, şi „Medalioane" (1947), în care face un zguduitor bilanţ al atrocităţilor comise de fascişti la Oświecim.

Namatianus, Rutilius Claudius (sec. IV—V), poet latin. Este autorul poemului „Despre întoarcerea sa", în distih elegiac, în care descrie o călătorie pe mare, de la Roma în Galia, şi înalţă un vibrant elogiu capitalei imperiului. Versurile se disting prin sinceritatea sentimentului şi prin simplitatea expresiei.

Namik, Kemal (1840—1888), scriitor romantic turc. A făcut parte din organizaţia republicană a „Junilor turci" şi a întemeiat, împreună cu Ziya Paşa, ziarul „Hürriyet" (Libertatea), organ al propagandei liberale, tipărit la Londra, între 1868 şi 1870, şi difuzat clandestin şi în Turcia. E autorul unor drame cu conţinut patriotic şi social („Sărmanul copil", 1873), romane („Deşteptarea, sau experienţele lui Ali Bey", 1874) şi versuri, printre care a devenit celebră kasida intitulată „Patria".

Namiotkin, Serghei Semionovici (1876—1950), chimist sovietic; a fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Are lucrări în domeniul chimiei petrolului, terpenelor ş.a. A studiat omologii camforului şi a descoperit un nou tip de reacţie a acestora, cunoscută în chimie sub denumirea de *regruparea lui N.* Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

„Namîn amdral", revistă teoretică a Comitetului Central al Partidului Popular Revoluţionar Mongol. Înfiinţată în 1930, apare lunar, la Ulan-Bator.

Nanak (1469—1538), reformator religios indian, întemeietorul sectei sikhilor; discipol al lui Kabir. Ca exponent ideologic al castei inferioare a negustorilor propovăduia desfiinţarea regimului de castă. Doctrina sa, influenţată de monismul vedantic (advaita), încerca să îmbine hinduismul cu islamul. Este autorul „Imnurilor" din „cartea sfîntă" a sikhilor, „Adigranth".

Nancy *[nãsí]*, oraş în partea de nord-est a Franţei, în Lorena, situat pe canalul Marna-Rin. 128 680 loc. (1962), cu localităţile subordonate 208 690 loc. Important centru industrial: metalurgie feroasă, construcţii de maşini, industrie electrotehnică, a sticlei, textilă şi alimentară. În apropiere se extrag minereuri de fier şi de sare. Nod feroviar. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior. Numeroase monumente şi opere de artă: palatul ducal (azi muzeu) în stilul Renaşterii; catedrala în stil clasic, operă importantă a lui J. Hardouin-Mansart; ansamblul urbanistic al pieţei Carrière.

nándu *(Rhea)*, gen de păsări alergătoare (nezburătoare)

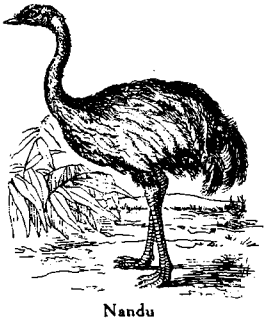

Nandu

din grupul ratitelor, asemănătoare cu struţul, dar mai mici decît acesta (înalte de circa 150 cm), cu picioare lungi şi aripi relativ mici. Trăieşte în America de Sud, la şes, în cîrduri mici. Ouăle de **n.** sînt clocite numai de masculi, care îngrijesc şi puii după ecloziune.

nanism (lat. *nanus* „pitic") **1.** (MED.) Anomalie caracterizată prin creştere insuficientă în înălţime raportată la media vîrstei şi a speciei sau a rasei respective. Poate fi urmarea unor tulburări endocrine (hipofizare, tiroidiene), nervoase sau neuroendocrine, cardiace, renale, digestive, osoase sau a unor carenţe alimentare etc. —*N. hipofizar*, nanism de natură endocrină, datorit insuficienţei de secreţie a lobului anterior al hipofizei, şi în special deficitului de secreţie al hormonului de creştere. Există şi o formă de *n. hiperhipofizar*, datorit hipersecreţiei hormonilor gonadotropi ai hipofizei, care determină osificarea precoce a cartilajelor de unire a oaselor lungi şi, prin aceasta, oprirea în creştere. *N. hiperhipofizar* a fost descris pentru prima oară de endocrinologul român C. I. Parhon. **2.** (FITOPAT.) Încetinire sau oprire a creşterii plantelor

ca efect al acțiunii unor condiții nefavorabile (ex. secetă) sau al unor agenți patogeni (ex. **n.** florii-soarelui, provocat de ciuperca *Plasmopara haistedii*; **n.** grîului, provocat de *Tilletia nanifica*). Sin. *piticire*.

Nankin, oraș în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Țzeansu, situat pe malul drept al fluviului Ianțzî. 1 340 000 loc. (1957). Mare centru economic și cultural. Principalele ramuri industriale: construcții de mașini (mașini-unelte, aparate electrice, aparate radio, autocamioane, mașini agricole), metalurgie, industrie chimică, textilă. Mare nod de comunicații feroviare, port fluviomaritim și aeroport. Universitate, institute de cercetări, biblioteci, muzee, mare observator astronomic. Monumente arhitectonice (sec. XIV), statui monumentale (sec. V—VI), mausoleul lui Sun Iat-sen. — *Istoric.* Întemeiat în mileniul I î.e.n., **N.** a fost capitala Chinei (1368—1421 și 1927—1949). La **N.** s-a semnat, între China și Anglia, în 1842, după încheierea primului război al opiului (1840—1842), un tratat prin care Anglia obținea importante privilegii în China și transforma insula Hong Kong în teritoriu dependent. Între 1853 și 1864, **N.,** sub denumirea de Teanțzin (capitala cerească), a fost capitala statului taipinilor. Între 1937 și 1945 a fost ocupat de japonezi. La 23 aprilie 1949, **N.** a fost eliberat de sub gomindaniști de către Armata populară de eliberare.

Nansen, Fridtjof (1861—1930), om de știință norvegian, remarcabil explorator polar. A fost profesor de zoologie și oceanografie la Cristiania (Oslo); a făcut numeroase studii oceanografice. În 1888 a condus o expediție care a traversat Groenlanda, pe schiuri, de la est la vest. A organizat o expediție în Arctica, folosind deriva ghețurilor pentru a se apropia cît mai mult de pol. Vasul lui, „Fram", special construit pentru a rezista presiunii ghețurilor, a străbătut, blocat de cîmpurile de gheață, bazinul arctic (în 1893—1896), atingînd 85°56′ lat. nordică. În 1895 **N.** a lăsat

Fr. Nansen

vasul sub comanda lui Otto Sverdrup și a pornit spre pol pe banchiză, împreună cu F.H. Johansen, în sănii trase de cîini, reușind să atingă 86°14′ lat. nordică (latitudine record pentru acea epocă). După o iernare în arhipelagul Franz Joseph, **N.** și Johansen au revenit, în 1896, în Norvegia, la scurt timp după înapoierea vasului „Fram". Expediția a fost deosebit de bogată în rezultate științifice. A militat pentru pace și înțelegere între popoare. Premiul Nobel pentru pace (1922).

Nantes *[nãt]*, oraș în vestul Franței, situat pe malurile estuarului Loarei. 240 030 loc. (1962), cu localitățile subordonate 327 640 loc. Centru industrial important: metalurgie feroasă și neferoasă, construcții de mașini (mai ales construcții navale), prelucrarea petrolului, industrie alimentară (zahăr, conserve de pește etc.). Port maritim de mare trafic prin care se importă cărbuni, petrol, minereuri, cereale etc. și se exportă mașini, îngrășăminte chimice etc. Monumente arhitectonice importante: catedrala gotică St. Pierre, castelul ducal (sec. XV—XVIII). Numeroase muzee.

Nanu, Dimitrie (1873—1943), poet român născut la Cîmpulung-Muscel. A cultivat lirica meditativă, cu implicații patriotice. În unele poezii se simte o tendință spre patriarhalism și religiozitate („Nocturne", 1900; „Ispitirea de pe munte", 1914; „Poezii", 1934). A făcut reușite traduceri din Corneille, Racine, Shakespeare ș.a.

Nanu-Muscel, Ioan (1862—1938), medic român. A fost profesor de clinică medicală la Facultatea de medicină din București și membru al Academiei Române. A adus contribuții importante în domeniul semiologiei medicale, a introdus în clinică numeroase examene de laborator, precum și o serie de procedee terapeutice și a ridicat numeroase cadre medicale de valoare. A elaborat lucrări importante asupra holerei, pneumoniilor, febrei recurente etc. Op. pr.: „Clinici medicale" (1935, în colaborare).

náos (gr. „templu"; ARHIT.), încăpere centrală a unui templu, menită să adăpostească statuia zeului căruia aceasta îi era închinată. În cadrul edificiilor de cult creștin, **n.** este încăperea principală, cuprinsă între pronaos și altar. În arhitectura medievală ecleziastică a țării noastre, deasupra naosului se ridică de obicei o turlă.

nap *(Brassica rapa-esculenta)*, plantă bienală din familia cruciferelor, cu rădăcina cărnoasă și frunze crescute în formă de rozetă și tulpini înalte de 60—180 cm. În țara noastră, **n.** se cultivă pe suprafețe restrînse, pentru rădăcinile sale folosite

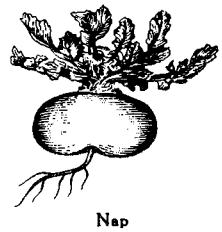

Nap

în alimentație. Unele varietăți sînt cultivate pentru furajarea animalelor.

napálm (CHIM.), material incendiar compus dintr-un amestec de săruri de aluminiu ale acizilor naftenici și ale uleiului de palm. Se prezintă sub formă de gel. În amestec cu benzina servește la fabricarea bombelor incendiare.

Napier *[néipiə]* **(Neper),** John (1550—1617), matematician scoțian, inventatorul logaritmilor naturali (numiți, după numele său, și *neperieni*). Op. pr.: „Canonis descriptio" (1614), reeditată postum sub titlul „Mirifici logarithmorum canonis constructio" (1619).

Napoca, veche aşezare dacică, situată pe locul Clujului de azi. La începutul stăpînirii romane era oraş; a fost ridicat, sub Adrian, la rangul de municipiu, iar sub Marc Aureliu (sau cel mai tîrziu sub Commodus) la cel de colonie. În epoca romană a fost oraş civil prin excelenţă şi important centru economic şi rutier. La **N.** îşi avea reşedinţa procuratorul Daciei Porolissensis. V. şi Cluj.

Napoleon I Bonaparte (1769—1821), general şi om politic din timpul revoluţiei franceze, proclamat împărat al Franţei (1804—1814 şi 1815). **N.** s-a născut la Ajaccio, în Corsica, în familia unui nobil sărăcit. Între 1779 şi 1785 a urmat şcoala militară din Brienne şi Şcoala superioară militară din Paris. Preocupat de principalele probleme politice şi ideologice ale timpului, el şi-a însuşit ideile marilor filozofi şi literaţi ai sec. al XVIII-lea. În timpul revoluţiei burgheze (1789—1794) s-a remarcat la asediul Toulonului (septembrie-decembrie 1793), ocupat de englezi, după recucerirea căruia a fost avansat la gradul de general de brigadă. Căzut în dizgraţie după lovitura contrarevoluţionară de la 9 termidor (27 iulie) 1794 din cauza legăturilor pe care le avusese cu Robespierre, s-a ridicat din nou, în urma reprimării răscoalei regaliste din 1795, fiind numit general de divizie, general-şef al armatei din interior şi apoi comandant al armatei din Italia (1796). Campania din Italia (1796—1797), în timpul căreia a repurtat victoriile de la Montenotte, Lodi, Arcole, Rivoli, i-a pus în evidenţă marile sale calităţi de comandant militar, iar pacea încheiată de el la Campo Formio (1797) pe cele de om politic. Directoratul, căruia ambiţiile politice ale lui **N.** îi primejduiau poziţia, a aprobat planurile acestuia de a ataca Anglia în colonii sau de a-i tăia drumurile la ele, printr-o campanie în Egipt. Din timpul acestei campanii (1798—1801) a rămas celebră bătălia de la piramide, în care armata franceză a înfrînt armata mamelucilor. Aflînd de criza politică a Directoratului, **N.** a revenit în grabă în Franţa (1799) şi a organizat lovitura de stat de la 9 noiembrie (18 brumar) 1799, instaurînd un regim de dictatură militară în folosul marii burghezii, întîi sub forma Consulatului, iar de la 18 mai 1804 sub forma Imperiului. Regimul constituit de **N.** a menţinut şi a consolidat cuceririle revoluţiei, care consacrau puterea politică şi economică

Napoleon I

a burgheziei; drepturile şi libertăţile democratice au fost însă mult limitate prin îngrădirea libertăţii presei, a libertăţii cuvîntului şi întrunirilor. **N.** a stimulat dezvoltarea industriei franceze, a comerţului şi a finanţelor (prin crearea în 1800 a Băncii Franţei, instituirea de tarife protecţioniste etc.). Sub directa lui îndrumare s-au redactat codurile civil (1804), comercial (1807) şi penal (1810), care consfinţeau baza juridică a noilor relaţii, burgheze, din Franţa, înlocuind inegalitatea după origine prin inegalitatea după avere. Acestea au fost luate ca model de legislaţia multor ţări în care au triumfat revoluţiile burgheze. Politica externă a lui **N.** a fost un şir aproape neîntrerupt de războaie pentru hegemonie în Europa şi pentru dominaţie în colonii, împotriva coaliţiilor iniţiate, organizate şi finanţate de Marea Britanie. În general, războaiele purtate de **N.** au avut scopuri de cotropire; în mod obiectiv însă, ele loveau în relaţiile feudale din Europa. După a doua campanie victorioasă din Italia (1800) şi după încheierea păcilor de la Lunéville (1801) cu Austria şi de la Amiens (1802) cu Anglia, a fost numit consul pe viaţă (1802), netezindu-şi drumul spre tronul Franţei. În 1804 s-a proclamat „împărat al francezilor". În 1805 a înfrînt, în bătăliile de la Ulm (20 octombrie 1805) şi Austerlitz (12 decembrie 1805), a treia coaliţie, iar în 1806, în bătăliile de la Jena şi Auerstedt împotriva prusienilor, cea de-a patra coaliţie. După bătăliile de la Eylau şi Friedland (1807), Franţa a încheiat cu Rusia pacea de la Tilsit (1807), prin care Europa a fost împărţită în două zone de influenţă: franceză şi rusă. Prin pacea de la Tilsit, Rusia adera la sistemul de măsuri economice organizat de **N.**, în 1806, împotriva Angliei şi cunoscut sub denumirea de *Blocada continentală*. În 1808 **N.** a început un lung război împotriva Spaniei, pe care n-a reuşit niciodată s-o stăpînească în mod efectiv, datorită luptei de rezistenţă a poporului spaniol. În 1809, după o campanie fulgerătoare, a înfrînt Austria, din nou, la Wagram, impunîndu-i pacea de la Viena (1809). În acelaşi an, dorind să-şi consolideze prestigiul în faţa Europei feudale prin alianţa cu Casa de Habsburg, **N.** s-a căsătorit cu arhiducesa de Austria, Maria-Luiza. Sub pretextul nerespectării clauzelor păcii de la Tilsit cu privire la Blocul continental, **N.** a organizat, în 1812, campania din Rusia, menită să zdrobească ultimul rival continental. După bătălia nedecisă de la Borodino şi după ocuparea Moscovei, armata franceză, expusă unui război de hărţuială, a fost decimată; campania s-a soldat astfel cu un mare dezastru; „Marea armată" a pierit aproape în întregime. Înfrîngerea din Rusia a constituit prilejul ridicării tuturor statelor supuse de **N.** împotriva Franţei napoleoneene. După bătăliile victorioase de la Lützen şi Bautzen, armata franceză a fost înfrîntă la Leipzig (1813), în bătălia denumită „a naţiunilor", de forţele coalizate ale Rusiei, Prusiei şi Austriei. În aprilie 1814, armatele aliate au intrat în Paris, iar **N.** a fost silit să abdice. Deportat în insula Elba, **N.** a profi-

tat de politica nepopulară a Bourbonilor restauraţi pe tronul Franţei şi s-a reîntors în 1815, inaugurînd perioada numită în istorie „Cele 100 de zile". Învins însă definitiv la Waterloo (1815) de armatele coaliţiei europene, conduse de generalul englez Wellington, a fost silit să abdice şi a fost deportat în insula Sf. Elena, unde a şi murit în 1821. **N.** a fost un strălucit comandant de oşti. El a dezvoltat tactica şi strategia, punînd bazele teoriei militare din sec. al XIX-lea. Preluînd şi dezvoltînd toate inovaţiile militare din cursul războaielor revoluţionare (1792—1794), el şi-a bazat tactica pe cooperarea acţiunilor infanteriei, cavaleriei şi artileriei în timpul bătăliei.

Napoleon al III-lea, împărat al Franţei (1852—1870), nepot al lui Napoleon I. Folosind nemulţumirea maselor faţă de regimul celei de-a doua republici şi năzuinţa burgheziei de a instaura dictatura sa, **N.** a obţinut alegerea sa ca preşedinte al Republicii (10 decembrie 1848). La 2 decembrie 1851 a înfăptuit o lovitură de stat, iar la 2 decembrie 1852 s-a proclamat împărat. A dus o politică în interesul marii burghezii. Sub domnia lui **N. al III-lea,** Franţa a participat la războiul Crimeii (1853—1856), la războiul împotriva Austriei (1859), la intervenţiile împotriva Chinei (1856—1858 şi 1860), Indochinei (1858 — 1862), Siriei (1860—1861), Mexicului (1862—1867) etc. În timpul războiului franco-prusian (1870—1871), **N. al III-lea** a capitulat cu o parte a forţelor armate la Sedan (1 septembrie 1870). A fost detronat în urma revoluţiei burgheze de la Paris (4 septembrie 1870).

napoleón, denumire dată monedelor de aur cu efigia lui Napoleon I şi, mai tîrziu, cu cea a lui Napoleon al III-lea, avînd valoarea de 20 de franci.

Napoleon. Avers şi revers

Napoli v. **Neapole.**

nap-porcesc *(Helianthus tuberosus)*, specie de plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu tulpină înaltă pînă la 2 m. Tuberculii de **n.-p.** au un conţinut bogat în insulină. Se cultivă şi la noi pentru hrana animalelor.

„Napsugár" *[năpşugar]* (Raza de soare), revistă lunară, în limba maghiară, pentru copii, editată de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor din R.P.R. Apare din 1957.

naraţiúne, povestire, expunere a unui eveniment sau a mai multor evenimente într-o desfăşurare gradată. **N.** este un procedeu literar caracteristic speciilor genului epic.

náră 1. (ANAT.) Fiecare dintre cele două orificii exterioare ale cavităţii nazale. Sînt despărţite între ele prin septul nazal. **N.** au un rol important în respiraţie şi în perceperea mirosurilor. **2.** (NAV.) Piesă amplasată în bordajul, în puntea sau în parapetul unei nave şi prevăzută cu un orificiu circular sau eliptic, prin care trece lanţul ancorei de pe punte în afara bordului.

Narcis (în mitologia greacă), tînăr de o mare frumuseţe, care, respingînd dragostea nimfei Echo, a fost pedepsit de Afrodita. Îndrăgostindu-se de propria sa imagine oglindită în apă, **N.** a murit tînjind după acest chip de neatins. Pe locul unde a murit, a răsărit floarea care-i poartă numele. Numele **N.** se atribuie celui care manifestă o excesivă iubire de sine.

narcísă *(Narcissus pseudonarcissus)*, plantă erbacee perenă din familia amarilidaceelor, cu bulb ovoid, cu frunze lungi, uşor îndoite pe nervura mediană şi cu flori solitare, mari, galbene, fin parfumate. Specia *Narcissus poeticus* are flori albe. **N.** înfloreşte primăvara devreme şi este cultivată ca plantă decorativă în toată ţara. Înmulţirea se face prin bulbi.

narcisísm (de la numele mitologic *Narcis*), stare patologică caracterizată prin dragoste exagerată de sine însuşi. Apare în diferite boli nervoase (ex. în schizofrenie, în paranoia etc.).

Narcisă

narcolepsíe (gr. *narkę*, „somn" şi *lepsis* „luare"), boală care se manifestă prin necesitatea irezistibilă de a dormi. Survine în accese mai scurte sau mai lungi (de la cîteva minute la cîteva ore) în timpul activităţii obişnuite şi se datorează unor tulburări funcţionale ale sistemului nervos central sau în unele boli ale acestuia.

narcóză (gr. *narkosis* „amorţire"; MED.), stare caracterizată prin pierderea cunoştinţei, relaxare musculară generală, diminuarea sensibilităţii şi a reflexelor, provocată artificial prin acţiunea substanţelor narcotice (ex. eter, ciclopropan) asupra centrilor nervoşi. **N.** se foloseşte în special ca metodă de anestezie generală în intervenţiile chirurgicale şi ca metodă de tratament în unele boli psihice.

Narîn, rîu în Uniunea Sovietică, pe teritoriul R.S.S. Kirghize şi R.S.S. Uzbece (720 km). Izvorăşte din Tian-Şanul central. Prin unirea cu Karadaria formează fluviul Sîr-Daria. Pe **N.** a fost construită hidrocentrala Uci-Kurgan.

narodnicísm (rus. *narod* „popor"), mişcare social-politică în Rusia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Iniţial (deceniul al şaptelea), **n.** a fost o mişcare revoluţionară, exprimînd în esenţă „ideologia ... democraţiei ţărăneşti în Rusia" (V.I. Lenin). Narodnicii aveau o concepţie idealistă, neştiinţifică despre lume. Ignorînd rolul hotărîtor al maselor populare în istorie, ei propagau

cultul eroilor şi foloseau tactica terorii individuale, care aducea prejudicii cauzei revoluţionare. Considerînd capitalismul un fenomen regresiv şi fără perspective de dezvoltare în Rusia, narodnicii negau dezvoltarea clasei muncitoare, vedeau în ţărănime şi în intelectualitate forţa socială care va răsturna ţarismul şi va instaura în Rusia socialismul pe calea dezvoltării obştii ţărăneşti. În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, **n.** a devenit un curent liberal, care exprima interesele chiaburimii. Începînd de a mai propaga lupta revoluţionară, el propovăduia împăcarea cu guvernul ţarist şi cu moşierii. Un rol de seamă în critica **n.** l-a avut G. V. Plehanov şi grupul „Eliberarea muncii" organizat de el (1883). Zdrobirea ideologică a **n.** a fost desăvîrşită de către V.I. Lenin în lucrarea „Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor". În ţara noastră, un curent înrudit cu **n.** liberal din Rusia a fost p o p o r a n i s m u l, propovăduit la începutul sec. al XX-lea de către C. Stere.

Narses (478—573), general bizantin, de origine armean. A participat la înăbuşirea răscoalei populare „Nika" din 532, iar mai tîrziu a condus o parte a armatei bizantine în războiul pentru cucerirea Italiei. Rivalitatea dintre **N.** şi generalul Belizarie a dus la disensiuni în armata bizantină, de care a încercat să profite regele ostrogot Vittigis.

nart (la sfîrşitul evului mediu în ţările române) **1.** Preţ maximal fixat de autorităţi pentru vînzarea anumitor mărfuri. **2.** Normă zilnică de muncă (în fapt irealizabilă) pe care ţăranii clăcaşi erau obligaţi s-o înfăptuiască pe pămîntul boierului. A fost introdusă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

nártex, denumire dată în arhitectura paleocreştină vestibulului unei bazilici. În arhitectura de tradiţie bizantină, **n.** corespunde încăperii care precedă n a o s u l, de unde şi denumirea de p r o n a o s.

narvál *(Monodon monoceros)*, specie de mamifer cetaceu asemănător cu delfinul, de care se deosebeşte prin prezenţa, în jumătatea stîngă a fălcii superioare, a unui canin lung de 3 m, cu aspect de corn. Lungimea corpului ajunge la 6 m. Trăieşte în Oceanul Arc-

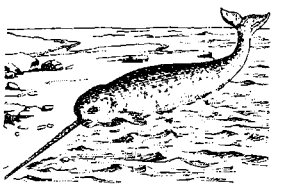

Narval

tic. Se hrăneşte cu peşti, crustacee, moluşte. Este foarte rar.

nas 1. (ANAT.) Proeminenţă mediană a feţei, situată între frunte şi gură. Partea anterosuperioară a **n.** formează organul mirosului, în timp ce partea sa postero-inferioară (regiunea respiratorie) reprezintă segmentul iniţial al aparatului respirator, avînd rolul de a filtra şi de a încălzi aerul inspirat. **2.** (TEHN.) Proeminenţă pe o piesă sau pe un organ de maşină care serveşte la ghidarea sau la ridicarea ori distanţarea periodică (sau alternativă) a unei alte piese sau a unui alt organ de maşină ori care serveşte la fixarea într-o anumită poziţie a acestora. **3.** (AV., NAV.) Partea anterioară a fuzelajului unui avion sau a corpului unei nave.

Naseby *[néizbi]*, sat în Anglia, în comitatul Northampton. În apropiere de **N.**, armata Parlamentului, condusă de Cromwell şi Fairfax, a obţinut, în 1645, o importantă victorie asupra armatei regelui Carol I; victoria de la **N.** a schimbat complet raportul de forţe în favoarea Parlamentului.

Nash *[neş]*, Paul (1889—1946), pictor englez. A fost influenţat de Cézanne, de suprarealism, de constructivism şi de W. Blake. **N.** a pictat peisaje stranii, de un simbolism mistic, evocînd uneori miturile celtice („Pilastru sub lună" „Întîlnire în după-amiază"), etc.

Nashville *[nęşvil]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Tennessee, situat pe rîul Cumberland. 250 900 loc. (1961), cu suburbii 346 730 loc. Industrie chimică, uşoară, poligrafică şi alimentară. Port fluvial, nod feroviar şi centru comercial. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior.

nasión (ANTROP.), reper cranian constituit din punctul median al suturii frontonazale şi folosit pentru determinarea diametrelor craniului. Se numeşte popular, şi *rădăcina nasului*.

Nassar, Fuad (n. 1916), secretar general al Partidului Comunist din Iordania (din 1951). Membru al partidului (din 1943) şi al C.C. al P.C. din Iordania (din 1946).

Nassau, familie nobiliară germană. Dintr-o ramură a acestei familii, *Nassau-Orania*, au făcut parte: *Wilhelm I de Orania* (Wilhelm Taciturnul) (1533—1584), unul dintre conducătorii revoluţiei burgheze din Ţările de Jos, şi *Wilhelm al III-lea de Orania*, stathuder al Olandei (1674—1702), devenit rege al Angliei (1689—1702) în urma loviturii de stat din 1688—1689.

Nassau *[nęsǫ]*, oraş în America Centrală insulară, centrul administrativ al arhipelagului Bahama, situat în insula New Providence. 49 000 loc. (1957). Port. Aeroport internaţional. Staţiune balneară.

Nasser, Gamal Abdel (n. 1918), om de stat egiptean, preşedinte al Republicii Arabe Unite. A fost unul dintre fondatorii şi conducătorii organizaţiei ofiţerilor patrioţi care, în 1952, a detronat pe regele Faruk. Între 1954 şi 1956 a fost prim-ministru, iar între 1956 şi 1958 preşedinte şi prim-ministru al Republicii Egipt. După crearea R.A.U. (1958) a continuat, pînă în 1964, să deţină, pe lîngă funcţia de preşedinte, şi pe aceea de prim-ministru. Este preşedintele Comitetului Executiv Suprem al partidului Uniunea socialistă arabă (creat în 1962).

Nasta, Marius (1890—1965), ftiziolog român. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. **N.** este unul dintre fondatorii şcolii româneşti de ftiziologie (a fost colaborator al lui I. Cantacuzino). Cercetările lui **N.** se referă la probleme din domeniile profilaxiei tuberculo-

zei, chimioterapiei şi tratamentului cu antibiotice al acestei boli, tuberculozei infantile, meningitei tuberculoase etc. Are peste 300 de publicaţii în domeniul tuberculozei. Op. pr.: „Chimioterapia în tratamentul tuberculozei" (1952). Laureat al Premiului de stat.

nastii (gr. *nastia* „abatere"; BOT.), mişcări ale organelor plantelor (mai ales ale frunzelor şi petalelor), unele spontane, cele mai multe provocate de variaţia intensităţii luminii *(fotonastii*, ex. închiderea capitulelor de bănuţi, de păpădie etc. la întuneric), a temperaturii *(termonastii*, ex. închiderea florilor de lalea la 8—9°C), de un şoc *(seismonastii*, ex. mişcările frunzelor de *Mimosa pudica)* sau de alternanţa zilei cu noaptea *(nictinastii*, ex. deschiderea unor flori dimineaţa şi închiderea lor seara).

Nastratin Hogea, personaj legendar, eroul unor anecdote şi povestiri populare turceşti, de sursă arabă şi persană. Povestirile despre **N.H.** au avut o largă circulaţie în literatura Orientului, de unde s-au făcut cunoscute şi în folclorul balcanic. **N.H.** e tipul reprezentativ al omului din popor, ager, mucalit, stăpîn al unei înţelepciuni milenare, care, ridiculizînd lăcomia şi avariţia bogătaşilor, nedreptăţile şi îngustimea de spirit a cîrmuitorilor, ia apărarea celor împilaţi şi săraci. Tradiţia îl prezintă şi ca personaj real, identificîndu-l cu un învăţat contemporan lui Timur Lenk (1336—1405), numit *Nasreddin*, despre care nu au rămas date biografice. În literatura română, povestirile şi anecdotele despre **N.H.** au fost culese şi versificate de Anton Pann în culegerea „Năzdrăvăniile lui **N.H.**" (1853). Numele lui **N.H.** a devenit poreclă dată mucaliţilor şi poznaşilor.

naştere (FIZIOL.), actul prin care fătul, ajuns într-o perioadă de viabilitate, este expulzat sau extras pe cale naturală din cavitatea uterină. **N.** poate fi la termen sau prematură, spontană sau provocată, normală (eutocică) sau anormală (distocică). Se disting doi timpi ai **n.**: travaliul, terminat prin expulzia fătului, şi expulzia anexelor fetale (placentă, membrane, cordon ombilical).

natalitáte (din lat. *natalis* „privitor la naştere"), indicele rezultat din raportarea născuţilor vii la mia de locuitori într-o anumită perioadă de timp. În ţara noastră, în 1964, **n.** a fost de 15,2‰.

natáţie (SPORT), ramură de sport care cuprinde întreceri la înot. În **n.** se deosebesc: *înotul sportiv* (parcurgerea unor distanţe, în anumite stiluri), *polo pe apă*, *săriturile în apă* (de la trambulină, de pe platformă şi din turn), *înotul artistic*, *înotul aplicativ* (înotul sub apă, salvare de la înec, traversarea apelor).

N.A.T.O. *(North Atlantic Treaty Organization*, Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord), denumirea blocului militar imperialist creat la 4 aprilie 1949 prin pactul Atlanticului de Nord, din iniţiativa S.U.A. Din **N.A.T.O.** fac parte: S.U.A., Marea Britanie, Franţa, Italia, Belgia, Olanda, Luxemburg, Canada, Norvegia, Danemarca, Islanda, Portugalia (din 1949), Grecia şi Turcia (din 1952). În 1954 a fost primită în **N.A.T.O.** şi R.F.G., care a obţinut astfel posibilitatea de a-şi crea un potenţial militar agresiv, încălcîndu-se prin aceasta acordurile de la Potsdam. Organele principale ale **N.A.T.O.**: Consiliul **N.A.T.O.**, ca organ suprem, Comitetul permanent, ca organ executiv, şi Comitetul militar. Îndreptat împotriva statelor socialiste, mişcării de eliberare naţională şi luptei forţelor revoluţionare din statele capitaliste, **N.A.T.O.**, prin scopurile şi prin activitatea sa, constituie o ameninţare pentru pacea şi securitatea internaţională. Caracterul agresiv al **N.A.T.O.** este demonstrat îndeosebi de cursa înarmărilor desfăşurată de statele membre, de rolul jucat într-o serie de acţiuni contrare păcii şi libertăţii popoarelor şi menite să întreţină încordarea în relaţiile internaţionale. Pe aceeaşi linie se înscriu şi planurile de constituire a forţelor nucleare multilaterale **N.A.T.O.**, a căror realizare, permiţînd accesul militariştilor vest-germani la arma nucleară, ar constitui un pericol serios pentru cauza păcii. Militînd neabătut pentru apărarea păcii şi securităţii popoarelor, pentru destinderea încordării internaţionale, R.P.R. se pronunţă pentru desfiinţarea oricăror blocuri militare.

nátriu (CHIM.) v. **sodiu.**

Natsume, Soseki (1867—1916), scriitor japonez. A debutat cu versuri. S-a făcut însă celebru prin romanul umoristic, de esenţă realist-critică, „Sînt o pisică" (1905—1906), în care întreprinde o viguroasă satiră la adresa nedreptăţilor sociale. Dintre celelalte opere ale sale se remarcă „Copilul" (1906), „Minerii" (1908), „Poarta" (1910), prin amestecul lor de romantism şi realism, şi „De atunci înainte" (1909), „Lumini şi umbre" (1916), prin delicateţea investigaţiilor introspective. A făcut şi critică literară.

Natta, Giulio (n. 1903), chimist italian, profesor la Institutul politehnic din Milano. Este cunoscut prin cercetările sale în domeniul reacţiilor de polimerizare a olefinelor cu ajutorul catalizatorilor organometalici. A descoperit procedeul de polimerizare stereospecifică şi a obţinut, pe această cale, cauciucul polibutadienic, etilen-propilenic şi altele. Premiul Nobel (1963).

naturalísm, curent literar, apărut în Franţa la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi răspîndit apoi în aproape toate ţările din Europa şi din America. A fost teoretizat în special de Emile Zola, principalul reprezentant al curentului, în lucrările sale „Romanul experimental", „Naturalismul în teatru", „Urile mele", ca şi în culegerea de articole publicate în „Figaro" (1880) şi grupate sub titlul „O campanie". **N.** s-a născut sub influenţa dezamăgirii provocate în conştiinţa intelectualităţii de eşecul revoluţiilor din 1848, respectiv, în Franţa, de restaurarea imperiului, şi, o dată cu aceasta, de prăbuşirea vechilor idealuri republicane din epoca romantismului revoluţionar. Din punct de vedere teoretic, **n.** s-a întemeiat pe scientis-

mul pozitivist al lui A. Comte şi H. Spencer, pe teoria celor trei factori a lui Taine, ca şi pe avîntul ştiinţelor naturii. Dînd prioritate faptelor propriu-zise şi eschivîndu-se de la interpretarea lor, accentuînd importanţa factorilor obiectivi, materiali (ereditari şi sociali), **n.** se ridică împotriva moralei liberului-arbitru şi a minciunilor convenţionale, împotriva sentimentalismului melodramatic, a speculaţiei, ficţiunii gratuite şi a metodelor liberale de creaţie ale romanticilor. În esenţă, **n.** pleacă de la ideea că artistul trebuie să facă loc savantului în observarea riguroasă a faptelor, în experimentarea ipotezelor şi în demonstrarea determinismului natural care acţionează asupra fenomenelor supuse studierii. Prin subiectele şi prin publicul său, proza naturalistă s-a bucurat în epocă de o largă popularitate, sporind interesul pentru prezent, pentru mediul proletar, pentru „substratul" faptelor neidealizate, dezvăluite sub aspectele lor cele mai întunecate şi contrapunîndu-se evazionismului. Opera de artă devine un fişier documentar de experienţe şi observaţii, care pune în lumină, cu răceală, cauzele biologice, fiziologice şi sociale ale acţiunilor personajelor, văzute în mediul lor geografic, istoric şi social. Discipolii lui Zola au supralicitat şi mai mult rolul resorturilor naturale, punînd uneori condiţia umană exclusiv sub semnul biologicului şi patologicului, coborînd rolul creaţiei literare la zugrăvirea instinctelor primitive, mascate de conformismul relaţiilor sociale burgheze. Printr-o înţelegere mecanicistă a raportului dintre social şi biologic, dintre existenţă şi conştiinţă, naturaliştii au ajuns să nege necesitatea reflectării generalizate a realităţii în artă. Ei au înlocuit procesul selectării artistice a elementelor semnificative, tipice, prin studierea efectelor eredităţii sau ale factorilor accidentali şi biologici asupra dezvoltării individului. Printre adepţii **n.**, mai mult sau mai puţin fideli principiilor sale, pe care le-au aplicat cu elasticitate, s-au numărat, în Franţa: G. de Maupassant, A. Daudet, O. Mirbeau, André Antoine, Roger Martin du Gard; în Germania: G. Hauptmann; în Rusia: Saltîkov-Şcedrin, Korolenko, Kuprin; în S.U.A.: W. Faulkner, O'Neill ş.a. În Italia, curentul a cunoscut forma denumită v e r i s m. Elemente ale influenţei **n.** se resimt şi în cadrul unor curente ale artei moderne, ca, de pildă, e x p r e s i o n i s m u l. În România, influenţa naturalismului s-a simţit în unele opere ale lui B. Delavrancea, G.M. Zamfirescu, Carol Ardeleanu ş.a. În muzică se manifestă prin intensificarea expresiei melodramatice (cum se întîmplă, de obicei, în muzica compozitorilor veriştti), uneori prin redarea unor sentimente brutale, patologice, prin substituirea conţinutului afectiv cu exagerări ilustrative, onomatopeice, prin reproducerea inflexiunilor vorbirii în dauna melodiei. Unele trăsături ale **n.** s-au manifestat în creaţia lui R. Strauss („Moarte şi transfiguraţie", „Simfonia domestica"), A. Schönberg („Pierrot lunaire"), C. Saint-Saëns („Carnavalul animalelor") ş.a. În epoca noastră, **n.** se îmbină cu expresionismul şi cu alte curente moderniste.

naturalizáre 1. (BIOL.) Formă de adaptare a organismelor, caracterizată prin faptul că un grup de indivizi devin capabili să trăiască într-un mediu nou, intrînd în componenţa faunei sau florei naturale a acestuia. Ex. salcîmul, originar din America de Nord, s-a naturalizat în continentul european. V. şi a c l i m a t i z a r e. 2. (DR.) Denumire dată în trecut procedurii de acordare, la cerere, a cetăţeniei de către organul de stat competent. V. şi c e t ă ţ e n i e.

natúră 1. (În sens larg) Lumea materială, universul. **N.** este o realitate obiectivă, necreată şi indestructibilă, infinită în timp şi spaţiu, în continuă mişcare şi dezvoltare, guvernată de propriile sale legi. Omul cu conştiinţa sa reprezintă produsul cel mai înalt al **n.** Societatea omenească este o parte a **n.**, deosebită calitativ de restul lumii materiale, supusă legităţilor sale proprii, dar şi legilor celor mai generale care guvernează întreaga **n.** Totodată, fiind un produs al dezvoltării **n.**, al realităţii materiale, societatea omenească acţionează la rîndul ei asupra **n.** cu ajutorul uneltelor de producţie, o transformă, creează, folosind materialele şi energia naturii, obiecte materiale care nu există în natură ca atare. Transformarea naturii are loc pe baza cunoaşterii şi folosirii de către oameni a legilor ei obiective prin intermediul ştiinţelor naturii. 2. (Într-un sens mai îngust) Lumea anorganică şi organică, care constituie obiectul ştiinţelor naturii. 3. Esenţa, legitatea internă, specificul unui lucru sau al unui proces (ex. **n.** orînduirii sociale, **n.** psihicului, **n.** unei boli).

natură moartă, gen al picturii şi graficii care înfăţişează obiecte mărunte, neînsufleţite, de uz curent, fructe, flori, vînat etc. Începînd de la finele secolului al XVI-lea, genul s-a dezvoltat în Italia, Spania şi în special în Ţările de Jos, unde a cunoscut, în sec. al XVII-lea, o mare înflorire (Snyders, Fyt ş.a.), iar în sec. al XVIII-lea în Franţa (J.-B. Chardin). În pictura românească au executat **n.m.** St. Luchian, Gh. Petraşcu, Th. Pallady, D. Ghiaţă, Al. Ciucurencu ş.a. Se mai numeşte şi *natură statică* sau *viaţă liniştită* (în Ţările de Jos).

naturism 1. (ARTE PLAST.) Termen folosit de istoricii de artă contemporani pentru a desemna atenţia acordată de către unii artişti din trecento (ex. Giotto di Bondone) sau din quattrocento (Masaccio, Masolino ş.a.) reflectării naturii şi care caracterizează, ca atare, o fază de început a realismului. 2. (IST. REL.) Termen care desemnează cultul naturii sau al unor forţe personificate ale ei (Soarele, Luna, stelele, focul etc.) în religiile primitive.

Naţagdorj, Daşdorjiin (1906—1937), scriitor mongol, întemeietorul literaturii mongole contemporane realiste. După victoria revoluţiei populare din 1921 a fost secretar al Comitetului militar-revoluţionar. Este autorul povestirilor „Luna albă

și taurii negri", „Fiul vechii lumi", al volumului de poezii „Patria mea" și al tetralogiei „Patru anotimpuri ale anului".

naționalism, ideologie și atitudine politică burgheză în problema națională. În dezvoltarea socială, rolul **n.** este diferit în funcție de condițiile istorice. A avut un caracter progresist în perioada trecerii țărilor europene de la feudalism la capitalism, contribuind la dezvoltarea conștiinței naționale, la formarea națiunilor și la statornicirea orînduirii burgheze. Ulterior, **n.** a devenit pentru burghezia reacționară o armă ideologică și politică folosită pentru a ațița ura de rasă și națională și a justifica asuprirea națională, tendințele de expansiune și politica agresivă promovată de cercurile monopoliste. Reversul naționalismului este cosmopolitismul, burghezia recurgînd la una sau la alta dintre aceste două forme ale ideologiei sale, după cum cer interesele ei de clasă. Naționalismul este opus internaționalismului proletar, fiind folosit de burghezie ca o diversiune menită să împiedice unitatea de luptă a oamenilor muncii împotriva exploatării. În mișcarea de eliberare națională din țările coloniale și dependente, avîntul național al acestor popoare, îndreptat împotriva feudalismului și jugului colonial, are un caracter progresist. Pentru aceste țări au o deosebită valabilitate cuvintele lui Lenin: „Orice naționalism burghez al unei națiuni asuprite are un conținut general-democratic îndreptat împotriva asupririi; noi sprijinim în chip necondiționat tocmai acest conținut".

naționalitáte (DR.) **1.** Apartenența unei persoane fizice la o anumită națiune. **2.** Apartenența unei persoane juridice, nave sau aeronave la un anumit stat. **3.** Termen desemnînd îndeobște, în dreptul burghez, cetățenia unei persoane fizice.

naționalizáre, trecere, cu sau fără plată, a unor întreprinderi, a pămîntului, a unor zăcăminte etc. din proprietate particulară în proprietatea statului. **N.** poate fi realizată atît de statele burgheze cît și de statele de dictatură a proletariatului, dar caracterul și urmările ei sînt diferite, acestea fiind determinate de esența puterii de stat care o înfăptuiește. — *Naționalizarea capitalistă,* trecerea unor bunuri din mîinile diferiților proprietari particulari în mîinile statului burghez. *N. c.* nu schimbă esența proprietății asupra acestor bunuri și deci nici a orînduirii capitaliste, deoarece proprietatea statului este tot de esență burgheză, statul fiind exponentul întregii clase burgheze. În urma *n.c.*, întreprinderile naționalizate nu devin bun al întregului popor, ci trec din proprietatea unui capitalist în proprietatea întregii clase capitaliste, poziția claselor sociale, relațiile de producție rămînînd aceleași. În țările capitaliste, **n.** se face de obicei pe bază de răscumpărare integrală, ceea ce de multe ori este în interesul proprietarilor ajunși aproape de faliment. Unele state capitaliste practică însă și deznaționalizarea sau reprivatizarea, bunurile naționalizate fiind vîndute capitaliștilor la prețuri mai mici decît valoarea lor, deci mărind și pe această cale veniturile proprietarilor. Deși, în general, *n.c.* servește intereselor marelui capital, proprietatea de stat reprezentînd în imperialism o formă a capitalismului monopolist de stat, totuși în anumite țări, în condițiile unui anumit raport de forțe pe plan social, **n.** poate servi intereselor mișcării democratice. În țările slab dezvoltate care s-au eliberat de sub jugul colonialismului, **n.** și formarea sectorului de stat au un rol important în lupta pentru asigurarea independenței economice, împotriva imperialismului și a marii burghezii aservite lui. — *Naționalizarea socialistă,* actul revoluționar al statului de dictatură a proletariatului prin care se realizează desființarea proprietății private a claselor exploatatoare asupra principalelor mijloace de producție și trecerea lor în proprietatea statului ca bunuri ale întregului popor. *N.s.* are ca urmare smulgerea din mîinile burgheziei, răsturnată de la putere, a posturilor de comandă din economie și trecerea lor în mîinile celor ce muncesc, lichidînd astfel dominația economică a burgheziei și asigurînd o bază economică puterii politice a clasei muncitoare. *N.s.* pune bazele sectorului socialist în economie, reprezentînd primul pas spre construirea economiei socialiste. *N.s.* este o necesitate obiectivă, o legitate general-valabilă pentru toate țările care trec la socialism, decurgînd din acțiunea legii concordanței relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție. Această necesitate a fost subliniată de către Marx și Engels în „Manifestul Partidului Comunist". Formele, metodele și termenul ei de înfăptuire variază însă de la o țară la alta, în funcție de gradul de dezvoltare economică, de nivelul concentrării producției, de raportul forțelor de clasă, de condițiile internaționale etc. Astfel, în raport cu aceste condiții istorice concrete, *n.s.* poate avea loc fie prin exproprierea fără plată, fie prin răscumpărarea principalelor mijloace de producție de la burghezie, fie prin folosirea ambelor metode în proporții diferite. *În România,* **n.** principalelor mijloace de producție a avut loc la 11 iunie 1948, realizînd trecerea în proprietatea statului, ca bunuri ale întregului popor, a principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări, de transport și telecomunicații. **N.** a fost pregătită prin o serie de măsuri economice anticapitaliste, ca etatizarea Băncii Naționale a României (1946), crearea *oficiilor industriale* (1947), organizarea controlului economic de stat (1947), recensămîntul întreprinderilor industriale (1947) etc. Prin **n.** de la 11 iunie 1948 au trecut în proprietatea statului democrat-popular un număr de 8 894 de întreprinderi. În unele ramuri au fost naționalizate toate întreprinderile, de ex. întreprinderile metalurgice neferoase, de celuloză, hîrtie, ciment, țesătorii, șantierele navale, minele, căile ferate particulare, societățile de asigurare. Ulte-

rior, pînă în 1950, s-au mai efectuat **n.** și asupra altor bunuri capitaliste, ca: instituțiile sanitare (1948), industria cinematografică (1948), pămînturile rămase foștilor moșieri după reforma agrară din 1945 (1949), farmaciile, drogheriile, laboratoarele chimico-farmaceutice, depozitele de medicamente etc. (1949), imobilele marii burghezii și ale exploatatorilor de locuințe, hotelurile (1950). Acest act revoluționar de importanță istorică pentru poporul nostru, pregătit și înfăptuit sub conducerea P.M.R., a pus capăt dominației economice a burgheziei, creînd o bază economică noii puteri politice avansate, dictaturii proletariatului. **N.** a dus la desființarea exploatării în ramurile respective, la lichidarea ca clasă a burgheziei industriale, proletariatul transformîndu-se într-o clasă nouă, stăpînă pe mijloacele de producție, clasă conducătoare în stat, la apariția unui puternic sector socialist în economia națională, realizînd concordanța dintre forțele și relațiile de producție în aceste ramuri. Acest sector deținea (la sfîrșitul anului 1948) 85% din întreaga industrie, era predominant în transporturi, în asigurări, în comerțul exterior și în comerțul interior cu ridicata. Naționalizarea principalelor mijloace de producție din țara noastră a creat condiții favorabile pentru trecerea la conducerea planificată a economiei și la industrializarea socialistă. — *Naționalizarea pămîntului*, trecerea pămîntului din proprietate privată în proprietatea statului. În capitalism, deși *n.p.* ar putea crea condiții pentru dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste în agricultură prin lichidarea rămășițelor feudale și a rentei absolute, ea nu s-a realizat decît în puține țări, burghezia opunîndu-se fie pentru că, la rîndul ei, a devenit proprietar de pămînt, fie pentru că se teme, în general, de orice atingere adusă proprietății private. În condițiile hegemoniei proletariatului, primul stat care a înfăptuit *n.p.* a fost Rusia, imediat după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, prin istoricul „Decret asupra pămîntului", adoptat în 1917, realizînd prin aceasta desființarea moșierimii ca clasă. *N.p.* nu este o condiție indispensabilă pentru construirea socialismului, ci este preconizată în funcție de condițiile istorice concrete existente în fiecare țară. În R.P.R., ca și în alte țări socialiste, lichidarea moșierimii ca clasă și a rămășițelor feudale s-a făcut prin r e f o r m a a g r a r ă, naționalizîndu-se numai o parte din pămîntul expropriat, restul fiind împărțit țăranilor muncitori în proprietate privată. Transformarea proprietății private asupra pămîntului în proprietate socialistă s-a realizat în procesul de cooperativizare a agriculturii.

național-socialiști *(naziști)*, denumire a membrilor partidului fascist german (a activat între 1919 și 1945), pe care hitleriștii, pentru a înșela poporul, l-au denumit „Partidul muncitoresc național-socialist german". V. și f a s c i s m.

națiúne, formă istorică de comunitate umană, caracterizată prin comunitate de limbă, de teritoriu, de viață economică și prin comunitatea de factură psihică, ce se manifestă în esență în comunitatea culturii naționale. **N.** nu este un fenomen etnic sau biologic (rasial), ci un fenomen social, constituit ca urmare a unui îndelungat proces istoric, în cursul căruia diferite neamuri, popoare și rase s-au amestecat între ele, dînd naștere **n.** Procesul de constituire a **n.** are loc începînd din perioada destrămării feudalismului și statornicirii modului de producție capitalist. Factorul hotărîtor pentru formarea **n.** îl constituie închegarea unei comunități trainice de viață economică pe teritoriile locuite de o populație vorbind aceeași limbă și constituirea pieței naționale, fenomen care a avut loc odată cu nașterea modului de producție capitalist. De aceea primul tip istoric de **n.** este națiunea burgheză. **N.** burgheze nu sînt omogene, ci împărțite în clase antagoniste și caracterizate prin lupta de clasă între exploatatori și exploatați. Dominația de clasă a burgheziei în cadrul națiunii ascute antagonismele de clasă, iar contradicțiile și rivalitățile dintre burgheziile diferitelor țări capitaliste generează vrajbă și conflicte între state și națiuni. Capitalismul generează și întreține în mod inevitabil o p r o b l e m ă n a ț i o n a l ă, inegalitatea și asuprirea națională. În cadrul statelor multinaționale sau în care există naționalități conlocuitoare, clasele stăpînitoare ale națiunii dominante duc o politică de stîrbire a intereselor acestora, de discriminare națională. Statele burgheze mai puternice tind să-și subordoneze și să exploateze statele și popoarele mai slabe. În scopul apărării și consolidării dominației sale de clasă, al promovării unei politici externe străine intereselor maselor, burghezia urmărește să inoculeze maselor populare n a ț i o n a l i s m u l. În procesul revoluției socialiste, pe baza profundelor transformări în structura economică și socială a societății, au loc schimbări radicale și în structura și fizionomia națiunii, se înfăptuiește transformarea națiunii burgheze în **n.** socialistă. **N.** socialistă se caracterizează prin omogenitate socială, prin comunitatea de interese și aspirații fundamentale ale clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității. Baza ei economică o constituie relațiile de producție socialiste, baza ei politică puterea politică a clasei muncitoare conduse de partidul marxist-leninist, iar baza ideologică învățătura marxist-leninistă, străină oricărei manifestări naționaliste și șovine. Formarea națiunilor socialiste a însemnat și schimbarea radicală a relațiilor dintre națiuni, făurirea unor relații de tip nou între țările socialiste, bazate pe internaționalismul socialist. În țara noastră, **n.** română, constituită la mijlocul secolului trecut ca națiune burgheză, a devenit în cursul revoluției populare și al construcției socialiste o națiune nouă, socialistă. În procesul revoluției populare și construcției socialiste a luat naștere și s-a dezvoltat noua înfățișare

politică şi morală a naţiunii socialiste române, s-a dezvoltat cultura socialistă, s-a format şi s-a consolidat frăţia oamenilor muncii din ţara noastră, indiferent de naţionalitate, rod al rezolvării marxist-leniniste de către partidul nostru a p r o b l e m e i n a ţ i o n a l e, al luptei şi muncii comune pentru victoria socialismului, pentru propăşirea patriei comune, Republica Populară Română. Ţara noastră îşi întemeiază relaţiile sale externe pe prietenia şi colaborarea strînsă cu ţările socialiste, dezvoltînd în acelaşi timp relaţii de colaborare cu toate ţările, indiferent de orînduirea lor socială.

Naucratis, colonie greacă în vestul deltei Nilului, întemeiată în sec. al VI-lea î.e.n. de oraşul Milet. Mare aşezare comercială şi meşteşugărească, bucurîndu-se de mari privilegii din partea faraonilor egipteni, **N.** a avut un rol important în legăturile comerciale şi culturale greco-egiptene.

naufrágiu (lat. *navis* „corabie" şi *frangere* „a sparge"; NAV.), accident al unei nave, care poate provoca fie scufundarea, fie punerea ei în imposibilitate de a-şi continua drumul (ex. eşuare, lovire de stînci, abordaj cu o altă navă).

Naum, Anton (1829—1917), poet român din cercul „Junimii", născut la Iaşi. A fost membru al Academiei Române. Poemele sale reiau, în spiritul lui Alecsandri, teme clasiciste („Versuri", 1890) sau satirizează în stil eminescian lupta dintre conservatori şi liberali („Povestea vulpei. Epopee eroicomică", 1903). A tradus din Boileau, La Fontaine ş.a.

naúplius (ZOOL.), prima formă (fază) larvară caracteristică tuturor crustaceelor; are un ochi şi trei perechi de apendice, care se transformă, respectiv, în anténule, antene şi mandibule.

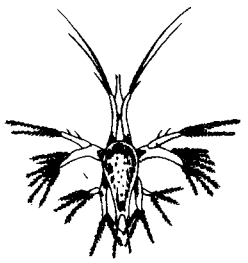

Nauplius

Nauru, atol coralier în Oceanul Pacific, în Micronezia, situat la sud de ecuator. Se află sub tutela O.N.U., în administraţia Australiei, a Marii Britanii şi a Noii Zeelande. Suprafaţa: 21 km². Populaţia: 4 300 loc. (1959), formată din micronezieni şi chinezi. Zăcăminte de fosforit.

nautil (în antichitate), lampă a cărei formă aminteşte pe cea a moluştei *nautilus*. În sec. XVI — XVII, **n.** se numeau

Nautil

piesele de orfevrărie compuse dintr-o cochilie de nautilus, montată în metal şi reprezentînd adesea divinităţile mării.

nautiloidée (PALEONT., ZOOL.), ordin de cefalopode fosile şi actuale, cu cochilia externă împărţită în loje, prin septe a căror concavitate este îndreptată spre camera de locuit. **N.** există din paleozoic şi pînă astăzi, cea mai mare dezvoltare atingînd-o în silurian, cînd au dat şi numeroase fosile caracteristice (ex. *ortoceras*). În perioada actuală nu sînt reprezentate decît prin genul *nautilus*. În R.P.R. au fost găsite resturi de **n.** în depozitele siluriene din forajul de la Deleni (reg. Iaşi), în cele triasice de la Agighiol şi de la Hîrşova (reg. Dobrogea), precum şi în depozitele cretacice din bazinul Haţegului şi de la Aluniş (reg. Ploieşti).

nautílus (PALEONT., ZOOL.), gen de cefalopode din ordinul nautiloideelor, cu cochilia externă plan-spiralată. În stare

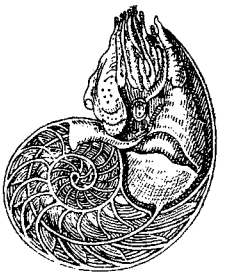

Nautilus

fosilă este cunoscut ca existînd din triasic. În Oceanul Indian şi în Oceanul Pacific trăieşte şi astăzi specia *Nautilus pompilius* („fosilă vie"), singurul reprezentant actual al lui **n.** În R.P.R. este cunoscută specia fosilă *Nautilus dacicus*, care se găseşte în depozitele cretacicului superior din bazinul Haţegului.

Navarino, port pe coasta de sud-vest a Peloponesului, fundat de venetieni. În timpul războiului de eliberare a poporului grec (1821—1829) a avut loc, în rada portului **N.,** o mare bătălie navală (1827), în care flotele reunite ale Angliei, Franţei şi Rusiei au zdrobit flota turco-egipteană. Azi, *Pylos*.

Navarra, provincie istorică, situată pe ambii versanţi ai munţilor Pirinei. Cea mai mare parte a **N.** se află în nordul Spaniei. În prima jumătate a sec. al IX-lea, în **N.** s-a constituit un regat, care a fost stăpînit, prin uniune personală, de Franţa (1285—1328). Spania a anexat în 1515 partea de la sud de Pirinei, partea de la nord rămînînd constituită în regatul **N.,** alipit Franţei de către regele Henric al IV-lea.

Navaşin, Serghei Gavrilovici (1857—1930), botanist sovietic. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A descoperit fenomenul dublei fecundaţii la angiosperme (1898).

návă[1] **1.** (NAV.) Vehicul construit, amenajat şi echipat pentru a pluti şi a se deplasa pe apă sau sub apă, în scopul efectuării transporturilor de mărfuri sau de oameni, executării unor lucrări tehnice sau cu destinaţii speciale. Propulsia navelor se poate realiza mecanizat sau cu vele. **N.** cu un deplasament sub 100 de tone se

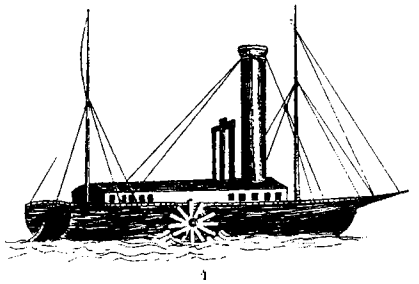
1

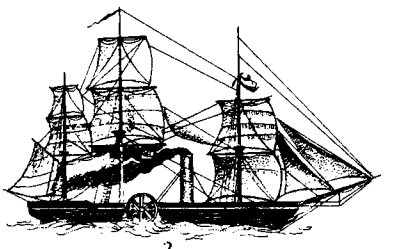
2

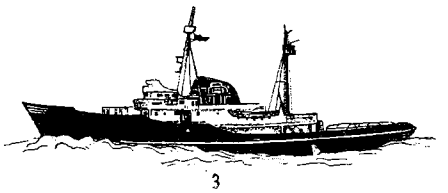
3

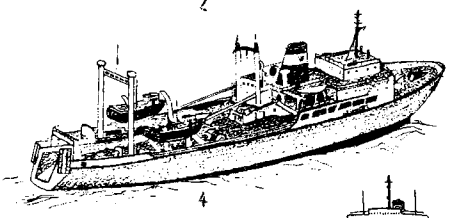
4

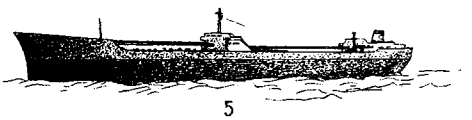
5

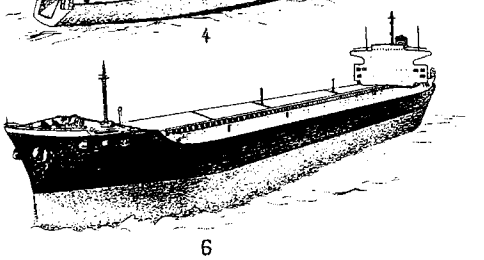
6

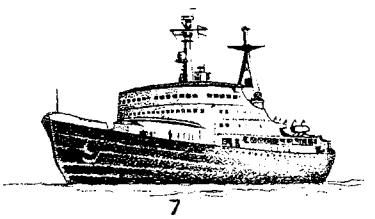
7

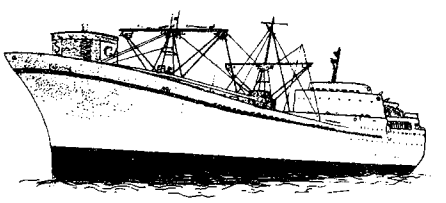
8

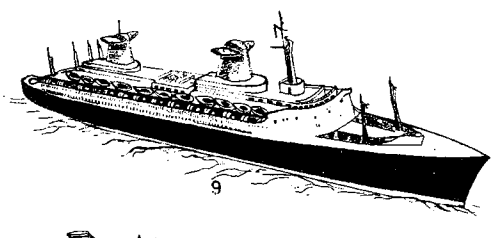
9

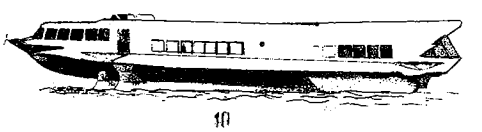
10

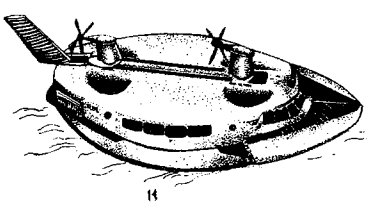
11

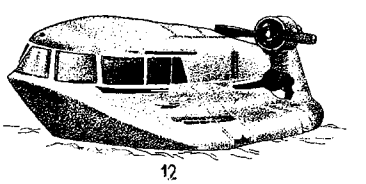
12

Nave

1 — Prima navă care a funcționat cu mașină cu abur (nava „Clermont", construită de Robert Fulton în 1807); 2 — Prima navă cu mașină cu abur care a traversat Oceanul Atlantic (nava „Savannah", 1819); 3 — Remorcher de 8 200 CP (Italia); 4 — Navă de pescuit (România); 5 — Petrolier de 80 000 t (Marea Britanie); 6 — Mineralier de 53 900 t (Japonia); 7 — Primul spărgător de gheață atomic „Lenin" (U.R.S.S.); 8 — Prima navă comercială atomică „Savannah" (S.U.A.); 9 — Pachebotul „France", cu capacitate de transport de 2 044 pasageri (Franța); 10 — Nava fluvială cu aripi portante „Meteor" (U.R.S.S.); 11 — Navă fluvială cu propulsie pe pernă pneumatică (Marea Britanie); 12 — Navă fluvială cu propulsie pe pernă pneumatică (U.R.S.S.)

numesc ambarcații. Părțile componente ale unei **n.** sînt: *corpul, grupul propulsor* (la **n.** cu propulsie mecanizată), *mașinile auxiliare, echipamentul* și *amenajările*. Partea dinainte a navei (orientată după direcția de mișcare) se numește *pro*ră (sau *pro*vă), partea dinapoi *pupă*, partea din stînga *babord*, iar cea din dreapta *tribord*. Corpul **n.** este constituit din corpul propriu-zis (cocă) și suprastructura. Corpul propriu-zis asigură calitățile nautice și de rezistență ale navei. Din punct de vedere structural, corpul este constituit din *osatură* (care reprezintă scheletul de rezistență) și *bordaje* (care sînt învelișurile, în formă de fișii, aplicate peste osatură). În vederea asigurării calităților de rezistență necesare pentru funcționarea **n.** în deplină siguranță, dimensionarea elementelor structurale ale corpului se face pe baza prescripțiilor oficiale, internaționale, numite registre de clasificare și de construcție. Suprastructura **n.** este formată din construcțiile situate deasupra punții corpului propriu-zis, destinate să mărească volumul util al navei și în care se găsesc încăperile de locuit. Principalele suprastructuri sînt *teuga, duneta* și *castelul central* (partea centrală a suprastructurii). În general, grupul propulsor este alcătuit din agregatul motor, sistemul de transmisie și propulsorul. După tipul agregatului motor, **n.** pot fi cu mașini cu abur, cu motoare cu ardere internă, cu turbine cu gaze, cu propulsie nucleară. După felul propulsorului, **n.** se împart în: *n. cu vele, cu roți* (zbaturi), *cu elice, cu propulsie prin jet de apă* (propulsie prin reacție), *cu aripi portante, cu propulsie pe pernă pneumatică*. Mașinile auxiliare ale navei sînt agregatele de lucru necesare funcționării echipamentului (care este constituit din instalația de guvernare, aparatele de comandă și conducere, instalația de ancorare etc.) și amenajărilor (instalațiile de balast, de depozitare a combustibilului, de încălzire, instalația frigorifică etc.). După materialul de construcție a corpului, se deosebesc: **n.** din oțel, **n.** din lemn, **n.** compozit (cu osatură metalică și înveliș din lemn), **n.** din beton armat, **n.** din materiale plastice. După felul zonelor de navigație, se împart în *n. maritime* (portuare, costiere, de cursă lungă, polare) și în *n. pentru navigație interioară* (pe canale, rîuri, fluvii, lacuri). După utilizare, **n.** se clasifică în: *n. comerciale*, care sînt folosite pentru transportul mărfurilor sau pasagerilor (cargou, **n.** frigorifică, mineralier, petrolier, **n.** de pasageri etc.); *n. tehnice*, care sînt destinate pentru efectuarea unor operații cu caracter tehnic (dragă, șalandă, sonetă plutitoare, doc plutitor etc.); *n. pentru destinații speciale* (remorcher, **n.** sanitară, **n.** de salvare, **n.** de pescuit, **n.** pentru transbordat trenuri etc.); *n. pentru călătorii de agrement*

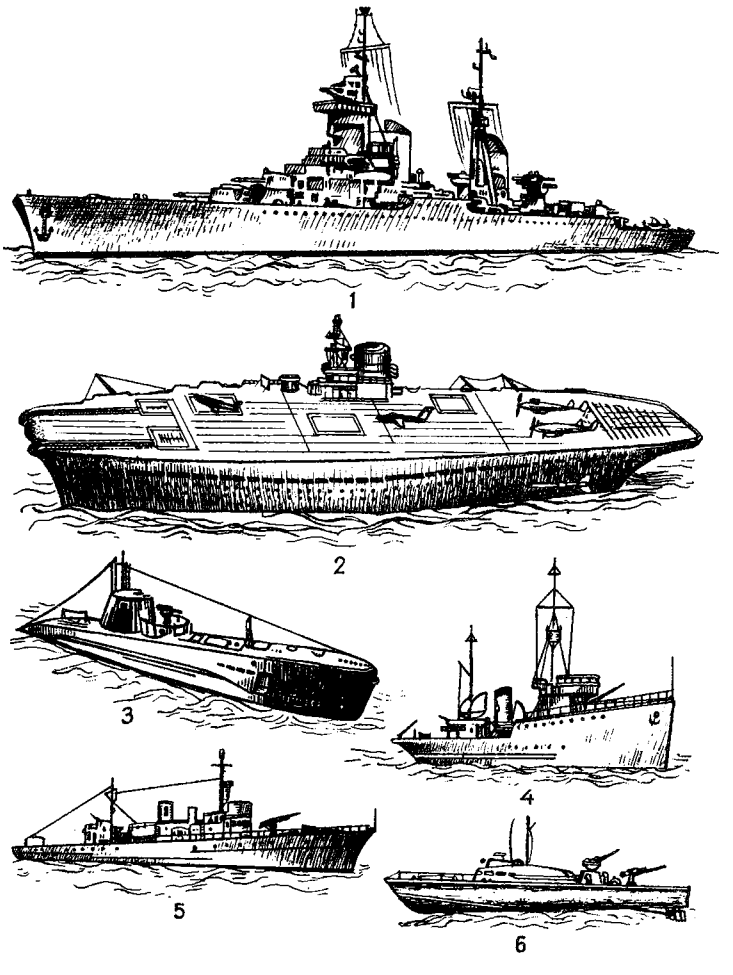

Nave de luptă

1 — crucișător; *2* — portavion; *3* — submarin; *4* — canonieră; *5* — vînător de submarine; *6* — vedetă torpiloare

(iaht, **n.** de excursie etc.); *n. militare*, care sînt folosite pentru operaţii militare pe apă (portavion, **n.** de linie sau cuirasat, crucişător, distrugător sau contratorpilor, torpilor, vedetă rapidă, dragor, puitor de mine, submarin etc.). — (MILIT.) *N. de luptă*, navă care aparţine forţelor maritime militare şi este aptă să execute o misiune de luptă. Sin. *bastiment de război*. — *N. de linie*, denumire dată celor mai puternice nave de luptă din punctul de vedere al artileriei şi al protecţiei prin cuirasă. Tonajul acestor nave depăşeşte 35 000 t, iar viteza lor este de circa 30 mile/oră. Totalitatea gurilor de foc de la bordul unei asemenea nave însumează circa 160—180 de guri de foc. — *N. de război*, navă care aparţine forţelor maritime militare, indiferent dacă este navă de luptă, de transport sau navă auxiliară. **2.** (AV.) *Navă aeriană* v. *aeronavă*. **3.** (ASTR.) *Navă cosmică*, sistem tehnic destinat zborurilor omului în cosmos. Este alcătuită din ansambluri complexe prevăzute cu rachete purtătoare, aparataj pentru măsurarea intensităţii radiaţiilor solare şi cosmice, motoare-rachetă pentru dirijarea zborului şi pentru frînare la înapoierea din cosmos, surse de alimentare a aparatajului ştiinţific şi a posturilor de radioemisiune şi radiorecepţie de la bord, sisteme de orientare şi stabilizare, dispozitive pentru determinarea parametrilor orbitei şi corectarea acesteia etc. Primele *n.c.* au fost realizate sub formă de sateliţi artificiali ai Pămîntului. Sin. *astronavă*. V. şi astronautică.

návă[2] (ARHIT.), denumire dată tipului de construcţie dezvoltată în lungime pe un plan dreptunghiular, ale cărei elemente de structură sînt aliniate. Se aplică în special bisericilor care pot avea una sau mai multe **n.** (**n.** principală şi **n.** colaterală).

navétă 1. (TRANSP.) Vehicul de transport în comun care asigură legătura între două puncte relativ apropiate, cu trafic redus, efectuînd periodic drumuri de dus şi întors. **2.** (C.F.) Vagon, garnitură de vagoane sau tren complet care efectuează drumul dus şi întors pe un traseu stabilit, transportînd o anumită încărcătură (ex. **n.** de lemne, **n.** de sfeclă de zahăr etc.). **3.** (IND. TEXT.) V. *suveică*.

Navier *[naviié]*, Louis Marie Henri (1785—1836), inginer şi om de ştiinţă francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. În domeniul rezistenţei materialelor şi teoriei elasticităţii a dedus ecuaţia axei deformate a barelor solicitate la încovoiere (1819), ecuaţiile de echilibru şi mişcare ale corpurilor elastice (1821) etc. În domeniul hidraulicii, a stabilit în 1822 ecuaţiile de mişcare a lichidelor vîscoase necompresibile, cunoscute sub denumirea de ecuaţiile Navier-Stokes — (REZ. MAT.) *Formula lui N.*, relaţia fundamentală pentru calculul barelor solicitate la încovoiere: $\sigma = \frac{yM}{I}$, în care σ este efortul unitar normal într-o fibră a secţiunii, y distanţa de la fibra considerată la axa neutră, M momentul încovoietor în secţiunea considerată şi I momentul de inerţie al secţiunii faţă de axa neutră.

navigáţie (AV., NAV.), ştiinţa şi tehnica de a conduce o navă de apă sau aeriană, de a stabili drumul pe care trebuie să-l parcurgă nava şi de a determina poziţia acesteia. După procedeele folosite pentru a determina poziţia navei şi pentru orientarea acesteia pe traseu, se deosebesc: *n. astronomică*, în care se folosesc determinări în raport cu poziţia unor aştri; *n. costieră* (în cazul navelor de apă), în care se folosesc repere terestre vizibile; *n. estimată*, în care poziţia navei se determină în funcţie de distanţa parcursă, folosind numai instrumente de bord; *n. radio*, în care se folosesc procedee de determinare a poziţiei navei bazate pe recepţionarea a două semnale radio emise de două staţiuni a căror poziţie pe hartă este cunoscută (ex. **n.** prin radiolocaţie, **n.** radioelectrică, **n.** radiogoniometrică).

navlón (din gr. *naus* „corabie"), taxă percepută în ţările române, în sec. XVII—XVIII, pentru transportul pe Dunăre.

navlosíre, *contract de* ~ (DR.), contract prin care armatorul unei nave se obligă ca în schimbul unei sume de bani *(navlu)* să transporte mărfuri sau să pună la dispoziţia unei alte persoane *(navlositor)*, în întregime sau parţial, nava sa pentru transportarea mărfurilor.

Navoi, Nizamaddin Alişer (1441—1501), artist, gînditor, savant, om politic uzbec de formaţie umanistă. S-a născut şi a trăit la Herat. În calitate de vizir al sultanului Husein Baikara al Khorasanului, **N.** a apărat interesele poporului împotriva abuzurilor cîrmuitorilor şi clerului. Opera sa literară fundamentală, intitulată „Khamsa", este compusă dintr-un tratat filozofic-moral („Tulburarea dreptilor") şi patru poeme de mare extindere („Farhad şi Şirin", „Leila şi Medjnun", „Cele şapte planete", „Valul lui Iskander"). Opera lui **N.** îmbină adesea elementul fabulos, legendar cu cel realist, dînd totodată preţioase informaţii privitoare la evenimentele istorice, la modul de viaţă şi ocupaţiile poporului, la stadiul ştiinţelor şi artei din vremea sa etc. **N.** a compus cîteva mii de poezii lirice (vol. „Ciar-divan"). A mai scris o lucrare filozofică, „Favoritul inimilor", un tratat de metrică, „Balanţa prozodiei" ş.a. Opera lui **N.** a avut o însemnată influenţă asupra literaturii popoarelor Asiei centrale.

navráp, pedestraş din armata neregulată a Imperiului otoman; prin extensiune, năvălitor, jefuitor.

nazálă (LINGV.), sunet a cărui articulaţie comportă scurgerea aerului şi prin cavitatea nazală. Există consoane nazale (de ex., în română, *m* şi *n*), vocale nazale şi diftongi nazali. Vocalele nazale cu valoare de foneme sînt frecvente în franceză, în portugheză, în polonă, în vechea slavă.

nazalizáre (LINGV.), proces fonetic prin care o vocală situată înaintea unei consoane nazale capătă, prin anticiparea mişcării de coborîre a vălului palatului, un timbru nazal. **N.** se notează, de obicei, printr-o tildă aşezată deasupra vocalei respective (ex. fr. *cotton*, pronunţat *cotõ*).

nazareéni, grupare de pictori germani de la începutul sec. al XIX-lea, care opune neoclasicismului o artă inspirată din tradiția medievală și din aceea a Renașterii timpurii. Conducătorul grupului, J. Fr. Overbeck, a lucrat la Roma, unde, împreună cu discipolii săi (F. Pforr, P. von Cornelius, W. von Schadow, Schnorr von Carolsfeld ș.a.), s-a consacrat îndeosebi picturii religioase, ceea ce le-a atras denumirea ironică de **n.** Prin preocuparea lor de a pune în evidență elementul afectiv în opera de artă și de a se întoarce la simplitatea primitivilor picturii europene, **n.** au pregătit calea romanticilor germani. Tendințe asemănătoare vor manifesta mai tîrziu în Anglia pictorii prerafaeliți. Pictura **n.** a rămas însă schematică și convențională, de un primitivism artificial și steril.

nazír 1. Înalt funcționar, șeful unui departament în guvernul Imperiului otoman. **2.** Comandant sau administrator al unor cetăți turcești de pe malul Dunării (ex. **n.** de Turnu, de Giurgiu, de Brăila, de Silistra etc.). **3.** (În țările române) **a)** Căpetenie peste vătafii plaiurilor. **b)** Vătaf de țigani domnești.

nazísm (prescurtare a cuvîntului național-socialism), numele sub care este cunoscut în istorie fascismul german. V. fascism; național-socialiști.

Nădejde, Ioan (1854—1928), publicist român, sociolog, unul dintre promotorii orientării oportuniste în mișcarea muncitorească din România. A început să activeze în mișcarea muncitorească în 1878, militînd pentru revendicări general-democratice. A făcut parte din conducerea revistelor „Contemporanul", „Revista socială" și „Critica socială" și a ziarului „Lumea nouă", în paginile cărora a apărat idei materialiste. În 1888 a fost unul dintre primii deputați socialiști în parlament. În prima parte a activității sale a avut o laborioasă activitate publicistică de popularizare a marxismului. A fost printre primii în țara noastră care au tratat problemele de istorie de pe pozițiile materialismului istoric. A purtat corespondență cu F. Engels. Mai tîrziu, în Consiliul general al Partidului social-democrat al muncitorilor din România, al cărui membru era, **N.** a susținut exclusiv tactica căii legale. A fost principalul lider al generoșilor. În 1899 a părăsit mișcarea socialistă, contribuind la dezorganizarea P.S.D.M.R. În 1903 a devenit director al ziarului liberal „Voința națională". A publicat și lucrări de lingvistică („Istoria limbii și literaturii române", 1887, „Dicționarul limbii latine", 1894 ș.a.).

Nădejde, Sofia (1856—1947), scriitoare română, născută la Botoșani. Încadrată din tinerețe în mișcarea socialistă, a desfășurat o meritorie activitate publicistică în apărarea drepturilor femeii, în paginile revistei „Contemporanul" și ale ziarelor „Drepturile omului", „Munca", „Lumea nouă" ș.a. Dezbătînd cu precădere probleme sociale, a relevat condițiile mizere de existență a celor exploatați (drama „O iubire la țară", 1888; volumul de nuvele „Din chinurile vieții", 1895 ș.a.), a înfierat rapacitatea capitalistă (romanul „Robia banului") și mimetismul micii burghezii (romanul „Părinți și copii", 1907). Perspectiva din care e oglindită realitatea e însă adesea naturalistă. **N.** s-a remarcat și ca traducătoare din M. Gorki, H. Sienkiewicz, M. Serao, Ed. De Amicis ș.a.

Nădrag, localitate asimilată urbanului în raionul Lugoj, reg. Banat. 3 000 loc. (1964). Industrie metalurgică (oțel, laminate) și constructoare de mașini.

nădúf (MED.) v. **astm.**

năgáră (BOT.) v. **colilie.**

năiámă (năiem, naima), dare excepțională percepută în țările române, în sec. XVII — XVIII, pentru diferite cheltuieli ale domniei sau ale boierilor în legătură cu evenimente neprevăzute.

nălbár *(Aporia crataegi),* fluture mare cu aripile albe și nervuri negre, cu corpul negru și cu antene măciucate. Omizile de **n.** se hrănesc cu frunze de pomi fructiferi; ele iernează într-un cuib făcut din frunze.

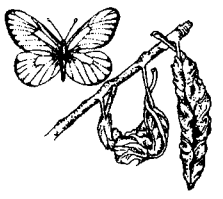

Nălbar

námól 1. (PETROGR.) V. *mîl.* **2.** (MED.) Substanță naturală de origine variată, de multe ori cu proprietăți terapeutice, care se depune pe fundul apelor stătătoare. Recunoașterea și întrebuințarea empirică a **n.** ca agent terapeutic sînt precursoarele medicinii curative științifice. R.P.R. este foarte bogată în nămoluri terapeutice (Techirghiol, Sovata, Ocna Sibiului, Amara etc.). **N.** este utilizat în tratamentul unor boli ca reumatismul, polinevrita etc.

năpástă[1] (În evul mediu în țările române) **1.** Denumire a dușegubinei plătite de cel pe pămîntul căruia se găsea trupul sau sîngele unui om ucis în împrejurări necunoscute. **2.** Denumirea birului plătit de locuitorii unui sat în locul celor fugiți.

năpástă[2] (PESC.) v. **prostovol.**

năpîrcă 1. *(Anguis fragilis)* Specie de șopîrlă lipsită de membre, cu corp serpentiform,

Năpîrcă

de culoare cenușie, lung de 25—30 cm. În țara noastră trăiește mai ales în pădurile de foioase. Este un animal inofensiv. **2.** v. *viperă.*

năpîrlíre (BIOL.), înnoire a învelișului corpului la unele animale. La crustacee, la reptile, la păsări și la unele mamifere are caracter periodic; la insecte are loc în cursul metamorfozei. **N.** este determinată de secreții interne și controlată de sistemul nervos central.

Năsăud, oraș raional în reg. Cluj, reședință de raion, situat pe valea Someșului Mare

6 375 loc. (1964). Industria lemnului (mobilă, tîmplărie). Centru agricol.— *Raionul N.*,cu 94 080 loc. (1964). Exploatări de minereuri complexe, de roci de construcții și exploatări forestiere. Creșterea animalelor și pomicultură. Industrie de interes local.

Năstăseanu, Gheorghe (1812—1864), pictor român. A studiat la Academia Mihăileană din Iași, apoi ca bursier la Roma, unde, în 1849, a luptat alături de patrioții italieni pentru apărarea republicii romane. Revenit în țară după Unirea Principatelor, în 1860 a fost trimis în Italia pentru a executa copii după tablouri celebre, destinate viitoarei Pinacoteci ieșene. Op. pr.: „Portret de bărbat", Muzeul de artă al R.P.R.; „Cavalerul în armură", Muzeul de artă Iași.

Năsturel, Udriște (sec. XVII), boier cărturar din Țara Românească, mare logofăt în timpul domniei lui Matei Basarab. Venind în contact cu cultura europeană a vremii a achiziționat cărți valoroase din această epocă. A avut o contribuție de seamă la introducerea limbii române în biserică și în activitatea tipografiilor de la Govora și Tîrgoviște. Prin legăturile sale a contribuit la schimbul de tipărituri românești între Țara Românească, Moldova și Transilvania. A tradus în limba română, după un intermediar slav, romanul popular „Varlaam și Ioasaf" (1649) și a scris prefața la „Cazania de la Govora" (1642).

năut *(Cicer arietinum)*, plantă anuală erbacee din familia leguminoaselor. **N.** are tulpina patrunghiulară, ramificată, înaltă de 26—60 cm și frunze

Năut

compuse din 4—6 perechi de foliole și una terminală. Fructul este o păstaie și conține 1—3 semințe de formă sferică neregulată. Se cultivă ca plantă alimentară mai mult în India, Turcia, nordul Africii. La noi ocupă suprafețe restrînse în Dobrogea și Bărăgan.

năvădire (IND. TEXT.), operație de trecere a firelor de urzeală prin lamele, ochiurile cocleților iților și prin spată în ordinea corespunzătoare legăturii țesăturii ce urmează a fi executată.

năvod, plasă lungă cu care se înconjură și se adună peștele de pe suprafețe întinse, prevăzută la mijloc cu un sac (matiță). Dimensiunile năvodului sînt diferite, de la 100 pînă la 1 500 m lungime și de la 2 pînă la 20 m lățime, după suprafața și adîncimea bazinului unde se efectuează pescuitul.

Năvodari, comună pe litoralul Mării Negre, subordonată orașului Constanța. 5 220 loc. (1964). În trecut sat de pescari, a devenit în anii regimului democrat-popular un important centru al industriei chimice și stațiune balneoclimatică. Aici se găsește o mare unitate a industriei chimice din R.P.R., *Uzina de superfosfați și acid sulfuric Năvodari*, care a intrat în funcțiune treptat, începînd din 1958. Ea este înzestrată cu utilaje moderne și are procesul tehnologic în cea mai mare parte mecanizat și automatizat. În 1964 această uzină a produs, în mai puțin de trei luni, o cantitate de acid sulfuric egală cu întreaga producție de acid sulfuric din 1938 și, în mai puțin de o zi, o cantitate de îngrășăminte fosfatice egală cu producția de îngrășăminte fosfatice, din 1948, a întregii țări.

„Năzuința celor ce muncesc", gazetă legală, organ al C.C. al *Ligii muncii*, apărută la București în 1933. A militat pentru făurirea frontului unic muncitoresc, împotriva fascismului.

Neagoie Basarab, domn al Țării Românești (1512—1521). Descendent din boierii Craiovești, a dus o politică conformă intereselor lor, domnia lui marcînd apogeul puterii acestei familii. Întărirea organizării administrative a contribuit la realizarea programului său de politică internă, care urmărea consolidarea domniei, a pu-

Neagoie Basarab

terii centrale. A stabilit relații de bună vecinătate cu regele Ungariei și a întreținut relații cu Polonia, cu Veneția și cu papa, bucurîndu-se în același timp de încrederea turcilor. Un loc deosebit în programul domniei lui **N.B.** l-au ocupat problemele culturii. În timpul domniei lui a apărut la Tîrgoviște una dintre cele mai frumoase tipărituri slavone ale sec. al XVI-lea, „Evangheliarul" din 1512. A contribuit la rezidirea școlii din Șcheii Brașovului, reconstruirea unor mănăstiri(Tismana, Cozia, biserica vechii mitropolii din Tîrgoviște etc.) și a construit biserica mănăstirii de la Curtea de Argeș. I se atribuie scrierea „Învățăturile lui Neagoie Basarab către fiul său Teodosie".

Neajlov, afluent pe dreapta al Argeșului (188 km). Izvorăște din Cîmpia piemontană a Piteștilor. În bazinul cursului superior se găsesc numeroase iazuri. În cursul mijlociu și inferior, apa se folosește la irigarea terenurilor pentru grădinărit.

neam (IST.), termen folosit pentru a denumi uniunile de ginți și de triburi din comuna primitivă.

Neamț, *Mănăstirea* ~, importantă așezare monastică în raionul Tg.-Neamț, reg. Bacău, centru cultural medieval și ansamblu arhitectonic de mare valoare. Întemeiată în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, pro-

babil în timpul lui Petru Mușat, *M. N.* a ajuns de timpuriu un focar de cultură vestit pentru caligrafii și miniaturiștii săi (aici a activat și cel mai de seamă reprezentant al miniaturii moldovenești din sec. al XV-lea, Gavril Uric). În 1497 Ștefan cel Mare a ridicat la *M.N.* Biserica Înălțării, monument impresionant prin proporțiile sale grandioase, dar mai ales prin frumusețea formelor arhitectonice și a decorației fațadelor sale, calități care îl situează în fruntea artei medievale moldovenești. Mai tîrziu la *M.N.* s-a instalat o tipografie, pe lîngă care s-a dezvoltat un vestit centru de gravură în lemn. Ansamblul arhitectonic (restaurat în anii puterii populare) cuprinde un vast sistem de chilii, turnuri de apărare, paraclise etc. În incinta mănăstirii există una dintre cele mai vechi biblioteci din țară, precum și un muzeu cu prețioase exponate de artă medievală moldovenească.

„Neamul românesc", ziar editat, între 1906 și 1940 (cu întreruperi), de Nicolaie Iorga. În anii 1936—1940, a publicat articole cu orientare antihitleristă.

„Neamul românesc literar", publicație apărută în decembrie 1908, ca supliment literar al ziarului „Neamul românesc". Din 1913 pînă în 1916 a apărut sub numele „Drum drept". Situîndu-se pe poziții semănătoriste, revista promova o literatură patriarhal-tradiționalistă.

neámuri (în evul mediu, în țările române), denumire a urmașilor boierilor mari sau veliți, care au ocupat dregătorii mai importante. Erau numiți astfel spre deosebire de *mazili*, urmași ai boierilor mici sau boiernașilor.

Neandertal, *omul de ~*, rasă umană fosilă. Resturi osteologice ale *o. de N.* au fost descoperite în 1856 într-o carieră de piatră pe valea Neandertal, în Germania de nord-vest. Scund (circa 1,55 m), puternic, avea un cap voluminos, dar cu capacitate mică pentru creier, cu arcadele supraorbitale proeminente, fruntea teșită, maxilarul inferior fără bărbie și mersul aproape vertical. Datează din paleoliticul mijlociu, din *musterian*. Vechime: circa 150 000 de ani.

neánt (FILOZ., IST. REL.), noțiune care desemnează neființa, vidul, nonexistența ca antiteză a existenței. A fost folosit cu sensuri diferite atît de filozofii materialiști (Democrit, Epicur, Lucrețiu) cît și de filozofii idealiști (Platon, Plotin, budiștii, diverși mistici creștini medievali, Hegel). Dominarea existenței de către **n.** este un laitmotiv al concepțiilor unora dintre existențialiști. Materialismul dialectic respinge atît dogma teologică a creației „din nimic" cît și neantul, ca noțiune fictivă, izvorîtă din interpretarea metafizică sau idealistă a existenței.

Neapole *(Napoli)*, oraș în sudul Italiei, situat în golful Neapole, la poalele Vezuviului. 1 191 525 loc. (1962), cu localitățile subordonate. Important centru industrial, cu întreprinderi siderurgice, constructoare de mașini (aparate, mașini-unelte, construcții navale), alimentare (conserve de fructe și legume), rafinării de petrol, atît în oraș cît și în împrejurimi: la Torre Anunziata, Salerno, Castellamare. Port de importanță internațională. Nod feroviar. Institute de învățămînt superior, printre care o universitate. Centru turistic internațional. Vestit pentru frumusețea așezării sale și a împrejurimilor (Vezuviul, Herculanum, Pompei, Sorento, Capri, Ischia). Oraș cu îndelungată și bogată tradiție artistică, **N.** posedă numeroase monumente și muzee de artă: Castel Nuovo (sec. XIII), Castel dell' Ovo (sec. XII—XVI), Palazzo Cuomo, în stilul Renașterii, Domul San Gennaro (sec. XIII—XIV), Museo Nazionale, cu o importantă colecție de sculptură și pictură antică, de asemenea numeroase opere din sec. XV—XVIII. Important centru de pictură în sec. al XVII-lea. Institute și academii de artă. — *Istoric.* Fundat de grecii antici sub denumirea de Neapolis (Noul oraș), **N.** a fost cucerit de romani în 290 î.e.n. La sfîrșitul sec. al V-lea a fost cucerit de ostrogoți, iar mai tîrziu de bizantini (mijlocul sec. al VI-lea) și de normanzi (1130). A fost stăpînit apoi de Hohenstaufi (1194 — 1268), de Angevini (1268—1442), de Spania (1442—1701), de Habsburgii austrieci (1701—1735), de Bourbonii spanioli (1735—1799). În 1799 la **N.** a fost proclamată Republica Partenopiană. Între 1806 și 1815 a fost capitala regatului Neapolului (Regatul celor două Sicilii), dependent de Franța. În 1815 **N.** a intrat din nou în stăpînirea Bourbonilor spanioli. Răscoala din **N.** (1820) a marcat începutul revoluției burgheze din regatul Neapolului, orașul deve-

Mănăstirea Neamț

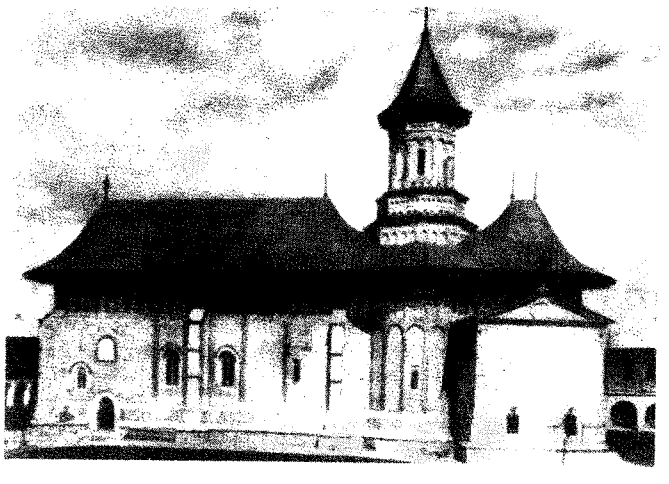

Neapole. Vedere generală

nind apoi unul dintre centrele revoluției burgheze (1848 — 1849). Eliberat de Garibaldi în 1860, **N.** a fost inclus, împreună cu întreg teritoriul regatului Neapolului, în componența regatului Sardiniei. În septembrie 1943, la **N.** a izbucnit o puternică răscoală populară împotriva ocupanților hitleriști, terminată cu izgonirea acestora din oraș.

Nearchos (sec. IV î.e.n.), navigator grec, pilot în flota lui Alexandru Macedon, care, în anii 327—326 î.e.n., a parcurs pe mare drumul din Marea Roșie pînă la gurile Indului și înapoi.

Nebraska *[nəbréskə]*, stat în zona centrală a S.U.A. Suprafața: 200 018 km². Populația: 1 411 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Lincoln*. Principalul oraș: Omaha. Cea mai mare parte din teritoriul statului este situată în zona Marilor Preerii; în vest se întind prelungiri ale Munților Stîncoși. Principalele rîuri sînt Missouri și Platte. Mari suprafețe sînt ocupate de pășuni. Principala ramură a economiei este agricultura: se cresc vite cornute mari și porci, se cultivă grîu, porumb, iar pe văile irigate, sfeclă de zahăr. S-au făcut lucrări vaste de combatere a eroziunii solurilor. Este dezvoltată industria alimentară (morărit, produse lactate și preparate din carne).

nebuloásă (din lat. *nebula* „nor"; ASTR.) **1.** *Nebuloasă galactică*, corp ceresc alcătuit din gaze sau din pulberi, aflat în spațiile dintre stelele Galaxiei noastre. *N.g.* se împart în *n. difuze*, cu contur neregulat, și *n. planetare*, cu contur regulat, avînd în centru o mică stea. *N. difuze* pot fi: *luminoase*, asociate cu cîte o stea, și *obscure*. **2.** *Nebuloasă extragalactică*, sistem stelar asemănător cu Galaxia noastră, aflat dincolo de limitele acesteia (ex. *n.e.* din constelația Andromeda).

nebulozitáte, gradul de acoperire cu nori a boltei cerului. Se exprimă în zecimi (care reprezintă numărul de sectoare din bolta cerească acoperite de nori).

necesitate și întîmplare, categorii filozofice corelative, care au o mare însemnătate pentru fundamentarea teoretică a determinismului. *Necesitatea* aparține, ca și legea, sferei categoriilor esenței și desemnează însușirile și raporturile care au un temei intern, decurgînd inevitabil din esența lucrurilor, din legile lor de dezvoltare; ea reflectă aspectele generale, legice, tipice ale proceselor, tendințele lor permanente fundamentale. *Întîmplarea* desemnează însușiri și raporturi care au un temei extern, fiind în consecință neesențiale, individuale, temporare, accidentale, netipice; spre deosebire de necesitate, întîmplarea nu are o modalitate de desfășurare obligatorie, putînd să aibă loc sau nu, să apară mai devreme sau mai tîrziu, să se manifeste într-o formă sau alta. În opoziție cu idealismul obiectiv, care atribuie necesității o bază spirituală exterioară lumii (divinitatea, ideea absolută etc.), și cu idealismul subiectiv, care neagă necesitatea obiectivă, recunoscînd numai necesitatea logică subiectivă, proprie conștiinței umane, materialismul arată că necesitatea este imanentă lumii materiale, realității obiective. Materialismul dialectic combate denaturările metafizice ale corelației dintre **n. și î.**: absolutizarea necesității (ex. Holbach, care considera că „totul este necesar"), poziție care duce în cele din urmă la fatalism; reducerea întîmplării la necesitate (ex. Democrit sau Spinoza, care considerau întîmplările ca fenomene necesare cu cauze necunoscute); opunerea rigidă a **n. și î.** (ex. Chr. Wolff, care considera că un lucru este sau întîmplător sau necesar); absolutizarea întîmplării (proprie iraționaliștilor care consideră că lumea, istoria ar fi o acumulare haotică de întîmplări). Materialismul dialectic arată că **n. și î.** nu există în formă pură, că orice lucru este o unitate dialectică a **n. și î.**, că **n. și î.** se întrepătrund și se mijlocesc reciproc, transformîndu-se uneori una în cealaltă. Corelația complexă a **n. și î.** a fost rezumată de F. Engels prin trei teze strîns înrudite: 1) întîmplarea reprezintă o formă de manifestare a necesității, 2) ea este o completare a necesității, 3) necesitatea, ca tendință dominantă, își croiește drum prin mulțimea întîmplărilor. Ultima teză explicitează natura legităților statistice, integrarea lor în domeniul determinismului universal. Totodată materialismul dialectic are meritul de a fi subliniat caracterul istoric al necesității, determinat de condiții concrete care trebuie studiate multilateral. V. și libertate și necesitate.

Nechao (Neho), faraon al Egiptului (609—594 î.e.n.). A purtat războaie împotriva regatului Noului Babilon, condus de regele *Nabucodonosor*, dar a fost înfrînt, pierzînd Siria și Palestina. După Herodot, fenicienii ar fi făcut, din ordinul lui **N.**, o călătorie pe mare în

jurul Africii. A încercat să unească, printr-un canal, brațul răsăritean al Nilului cu Marea Roșie.

neck (GEOL.), stîlp vulcanic care reprezintă umplutura canalului de ascensiune a magmei

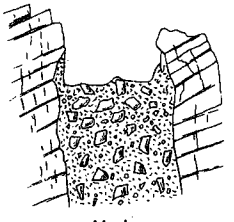

Neck

într-un vulcan și care iese deseori în relief datorită eroziunii mai pronunțate a rocilor înconjurătoare. Este alcătuit din tufuri, brecii vulcanice, lavă etc.

Neckar, rîu în sud-vestul R.F. Germane (371 km); izvorăște din munții Pădurea Neagră și se varsă în Rin la Mannheim. Străbate orașele Tübingen, Esslingen, Stuttgart, Heilbronn, Heidelberg. De la Stuttgart a fost canalizat pentru navigație.

Necker *[nechér]*, Jacques (1732—1804), financiar și om politic francez. În timpul lui Ludovic al XVI-lea, **N.** a fost ministru de finanțe. A avut un rol important în pregătirea convocării Statelor generale (1789) și în adoptarea hotărîrii privind dublarea numărului reprezentanților stării a treia. A încercat să preîntîmpine, prin reforme, izbucnirea revoluției burgheze din Franța.

necontenciós (DR.), caracteristică a unor cereri sau a unor proceduri prin care nu se urmărește stabilirea unor drepturi împotriva unei alte persoane (ex. cererile care tind la obținerea unei autorizații sau la luarea unor măsuri de supraveghere, de ocrotire sau de asigurare). Sin. *grațios.*

necro- (gr. *nekros* „cadavru, mort"), element de compunere cu sensul „mort" (ex. *necrolog, necrofag*).

necrobacilóză (MED. VET.), boală infecțioasă a animalelor domestice, produsă de bacilul *Actinomyces necrophorus*. Se manifestă prin focare necrotice și purulente localizate pe piele, mucoase și unele organe interne, iar la taurine și prin panarițiu. Se tratează cu sulfamide și antibiotice.

necrofág (gr. *nekros* „cadavru" și *phagein* „a mînca"; BIOL.; despre unele animale), care se hrănește cu cadavre (ex. larvele unor insecte).

necrológ (gr. *nekros* „mort" și *logos* „cuvînt"), discurs sau articol cu caracter funebru în care sînt relevate calitățile morale și valoarea socială a unei persoane decedate.

necrópolă (gr. *nekros* „cadavru" și *polis* „cetate"), termen folosit pentru a desemna un cimitir (de inhumație sau de incinerație) din orînduirea comunei primitive și din orînduirea sclavagistă. În antichitate, **n.** constau fie din excavații subterane în care erau depuși morții, fie din construcții la suprafața solului. **N.** de la Giseh (Egipt) este un ansamblu de construcții funerare, aparținînd faraonilor sau principalilor exponenți ai clasei conducătoare.

necropsíe v. **autopsie.**

necróză (gr. *nekrosis* „mortificare") **1.** (MED.) Moarte a unei porțiuni dintr-un țesut (os, mușchi etc.), provocată de diferite cauze: întrerupere a circulației sanguine, coroziune, arsură, tuberculoză etc. **2.** (FITOPAT.) Simptom de boală la plantele atacate de unii agenți patogeni (ciuperci, bacterii, virusuri), caracterizat prin brunificarea sau înnegrirea țesuturilor ca urmare a mortificării lor.

nectár 1. (În mitologia greacă) Băutura zeilor, care dă nemurirea. **2.** (BOT.) Lichid secretat de glandele nectarifere (nectarii) ale plantelor. Conține 30—90% apă și 10—70% zaharuri (glucoză, zaharoză, fructoză). Este colectat de albine și transformat în miere.

nectárii (BOT.), glande ale plantelor angiosperme, care produc nectar. Se găsesc pe receptaculul floral sau la baza unor piese florale (petale, stamine). Sînt caracteristice plantelor melifere. Sin. *glande nectarifere.*

nectón (gr. *nektos* „înotător"; BIOL.), totalitatea animalelor acvatice care, avînd dimensiuni mai mari, organe de mișcare și musculatură mai dezvoltată, înoată activ în masa apei și pot să reziste la mișcarea valurilor și a curenților. Sînt *animale nectonice* peștii, mamiferele acvatice, numeroase cefalopode etc.

Neculce, Ion (c. 1672—1745), cronicar român. Sub domnia lui D. Cantemir a fost spătar și apoi hatman al Moldovei (1711), iar sub aceea a lui Grigore al II-lea Ghica, vornic al Țării de Sus (1731—1733). Între 1711 și 1720, în urma bătăliei de la Stănilești, a pribegit prin Rusia și Polonia. Idealul său politic era unitatea dintre domn și boieri, realizată prin respectarea privilegiilor tradiționale ale marii boierimi. Opera lui **N.** („Letopisețul Țării Moldovii de la Dabija-vodă pînă la Ioan-vodă Mavrocordat"), păstrată în 14 copii manuscrise, reia firul cronicii lui M. Costin și relatează evenimente petrecute între 1661 și 1743, cu specială privire asupra domniei lui D. Cantemir. Pătrunsă de spirit patriotic, cronica afirmă originea noastră romană, denunță lăcomia turcească și fanariotă, condamnă certurile dintre boieri și înfierează decadența moravurilor sub Dumitrașcu-vodă Cantacuzino, în pagini memorialistice de mare forță evocatoare și de lirism. Letopisețul e precedat de 42 de legende istorice grupate sub titlul „O samă de cuvinte". Culese, în parte, din tradiția orală, ele fixează, sub forma anecdotei, momente relevante din biografia unor domni moldoveni, și cu deosebire a lui Ștefan cel Mare. Neculce este întîiul cronicar român a cărui operă se ridică la nivelul narațiunii artistice. Remarcabil povestitor și portretist, înzestrat cu daruri de moralist, participînd afectiv la întîmplările prezentate, exprimîndu-și cînd duioșia, cînd revolta, **N.** mînuiește o limbă populară, plină de farmec, bogată în expresii pitorești, paremiologice, locuțiuni, comparații și epitete. Opera lui (cu deosebire legendele) a constituit un bogat izvor de inspirație pentru scriitorii de mai tîrziu (V. Alecsan-

dri, D. Bolintineanu, C. Negruzzi, G. Coşbuc, M. Sadoveanu ş.a.).

Neculuță, Dumitru Theodor (1859—1904), poet român,

D. Th. Neculuță

născut la Tîrgu-Frumos, de profesiune muncitor cizmar. A fost membru al Partidului social-democrat al muncitorilor din România şi tovarăş de luptă al lui I.C. Frimu. A colaborat, între altele, la ziarul „România muncitoare". Autodidact, s-a format ca poet sub influenţa folclorului, a lui Eminescu şi Coşbuc. În versurile sale, pătrunse de suflu revoluţionar, a înfăţişat viaţa de mizerie a proletariatului şi a ţărănimii („Martiri şi călăi", „Cor de robi" ş.a.) şi a chemat masele la lupta pentru instaurarea unei lumi noi, mai bune şi mai drepte („Înainte", „Sculaţi!", „Moment de revoltă" ş.a.). Editată postum în volumul „Spre ţărmul dreptăţii" (1907), poezia lui a avut un rol însemnat în educaţia revoluţionară a proletariatului român. În 1948 **N.** a fost ales membru de onoare post-mortem al Academiei R.P.R.

necunoscută (MAT.), element care apare în rezolvarea unei probleme (de ex. într-o ecuaţie) şi a cărei valoare nu este cunoscută prin datele problemei; ea trebuie determinată în funcţie de datele cunoscute ale problemei sau de termenii cunoscuţi ai ecuaţiei. A rezolva o ecuaţie înseamnă a găsi toate valorile necunoscutei care verifică ecuaţia considerată.

Nedao, riu în Cîmpia Panonică, unde, în anul 454, hunii au suferit o gravă înfrîngere din partea unei coaliţii conduse de gepizi; această înfrîngere a marcat şi lichidarea puterii hunice.

Nedbal, Oscar (1874—1930), compozitor ceh, dirijor şi violonist. A studiat cu Dvořák. A făcut parte din „Cvartetul ceh". S-a afirmat ca dirijor la pupitrul orchestrei filarmonice din Praga şi apoi al orchestrei „Tonkünstler" din Viena. A fost dirijorul principal al Operei naţionale din Bratislava. A scris opera „Ţăranul Iacub", 7 operete (printre care „Sînge polonez", 1913), 5 balete, Scherzo-capricio pentru orchestră, diferite lucrări de muzică de cameră etc.

Nedeia, lac în lunca Dunării, situat în sudul Olteniei, la vest de gura de vărsare a Jiului. Suprafaţa: 9 km². Importanţă piscicolă.

nedeterminăre 1. (MAT.) **a)** Imposibilitate de a putea afla în mod unic valorile necunoscutelor ce intră într-o problemă, ca urmare a faptului că numărul necunoscutelor căutate e mai mare decît numărul ecuaţiilor independente de care dispunem; o atare problemă are deci o infinitate de soluţii. **b)** (Denumire învechită şi improprie). Situaţie în care apare una din expresiile care nu au sens: $0/0$; ∞/∞; $\infty - \infty$; $0 \cdot \infty$; 0^0; ∞^0; 1^∞. Existenţa şi valoarea limitei unei funcţii $f(x)$ date printr-o expresie $E(x)$, expresie care pentru o valoare $x = a$ ia una din formele de mai sus, se studiază cu ajutorul aşa-numitelor teoreme ale lui L'Hôpital, al dezvoltării în serie etc. **2.** (REZ. MAT.) *Nedeterminare statică,* stare a unui sistem de bare supus unui număr mai mare de legături[2] decît cel necesar pentru asigurarea rigidităţii. Numărul legăturilor suplimentare se numeşte *grad de nedeterminare statică.* V. şi sistem static nedeterminat.

nedreaptă luare (DR.), infracţiune care constă în fapta unui funcţionar, în exerciţiul atribuţiilor sale, de a sili, prin orice mijloace, o persoană să dea bani sau să predea lucruri la care nu este obligată după lege sau peste ceea ce este legal datorat, pretinzîndu-se că ar fi datorat.

Ne Er (1911—1935), compozitor chinez. Este autorul unei opere-cantate „Uragan pe rîul Ianţzî" şi al unor cîntece de masă de largă popularitate. A scris şi muzică de film. „Marşul voluntarilor", compus în 1934, a fost adoptat, în 1949, ca imnul de stat al R.P. Chineze.

nefelín (MINER.), alumosilicat natural de sodiu din grupa feldspatoizilor, cristalizat în sistemul hexagonal. Are culoarea albă-cenuşie şi se găseşte în unele roci magmatice alcaline (ex. în sienite, fonolite etc.). **N.** este utilizat în industria ceramicii şi poate servi ca materie primă pentru extragerea aluminiului. În R.P.R. se găseşte la Ditrău (reg. Mureş-Autonomă Maghiară) şi la Orşova (reg. Banat).

nefelometríe (gr. *nephele* „nor" şi *metron* „măsură"; FIZ.), metodă de determinare a concentraţiei şi a gradului de dispersie a unei substanţe aflate în soluţie sau în suspensie. Se bazează pe măsurarea intensităţii luminii difuzate de soluţie cu ajutorul instrumentului numit *nefelometru.* Prin **n.** se pot pune în evidenţă cantităţi mici de substanţe, într-un timp scurt, comparativ cu alte metode. **N.** constituie o preţioasă metodă de cercetare în chimia macromoleculelor, chimia coloidală, biologie, bacteriologie ş. a.

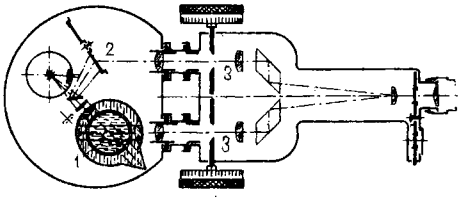

Nefelometru

1 — soluţie; *2* — plăcuţă difuzantă; *3* — diafragme

Nefertiti, faraoană egipteană din a XVIII-a dinastie (1570—1349 î.e.n.). Bustul său, sculptat în calcar colorat, capodoperă de artă a şcolii

de la El-Amarna, se află la Muzeul de stat din Berlin.

Nefi, Omer (c. 1582—1634), poet satiric turc. Este autorul a două divanuri alcătuite din kaside și gazeluri, scrise cu virtuozitate, după tradițiile poeziei clasice persane, conținînd motive epicuriene și uneori mistice. Pentru virulentele sale poezii satirice la adresa marelui vizir, **N.** a fost arestat și executat.

nefrídie (gr. *nephros* „rinichi"; ANAT.), organ de excreție existent la nevertebratele inferioare; are formă tubulară și se deschide cu un capăt în cavitatea corpului, iar cu celălalt la exterior.

nefrít (PETROGR.), rocă metamorfică, compactă, de culoare verzuie, alcătuită dintr-un țesut fin din fibre de actinot. A fost utilizată în timpurile preistorice la fabricarea unor unelte. Este o piatră semiprețioasă.

nefrítă (gr. *nephros* „rinichi"; MED.), boală inflamatorie a glomerulilor renali *(glomerulonefrită)* sau a țesutului interstițial renal (**n.** *interstițială*). Agenții care provoacă **n.** sînt microbi (cel mai des streptococul) și mai rar virusuri, iar producerea bolii este alergică. După evoluție, **n.** poate avea o formă acută sau una cronică. **N.** acută poate fi: *parcelară* (în focar), manifestată numai prin tulburări urinare (albuminurie, hematurie, cilindrurie), și *difuză*, care prinde toți glomerulii renali și se manifestă prin febră, dureri lombare, edeme, hipertensiune arterială și tulburări urinare. Forma cronică evoluează mulți ani cu edeme sau cu hipertensiune, ducînd, de obicei, la sclerozarea țesutului renal. *N. interstițială* este provocată de microbi care ajung în rinichi mai frecvent pe cale urinară ascendentă (colibacili, proteus, piocianic), dînd pielonefrite, și, mai rar, pe cale sanguină; se manifestă prin tulburări urinare și evoluează spre nefroscleroză și insuficiență renală.

nefrón (gr. *nephros* „rinichi"; MED.), unitate morfologică și funcțională a rinichiului, formată din glomerul, din tuburile urinifere, precum și din formațiile vasculare și țesut interstițial. Ambii rinichi conțin circa 2 000 000 de **n.**

nefroscleróză (gr. *nephros* „rinichi" și *skleros* „uscat, tare"; MED.), boală renală caracterizată prin sclerozarea arterelor renale mici sau mijlocii ca urmare a hipertensiunii arteriale prelungite, aterosclerozei sau unor boli renale (nefrită cronică, nefroză, pielonefrită cronică). Se manifestă prin hipertensiune arterială, scădere mare a densității urinii și produce, de obicei, insuficiență renală.

nefróză (gr. *nephros* „rinichi"; MED.), boală renală caracterizată prin leziuni localizate pe membrana bazală a glomerulului *(glomerulonefroză)*. Se manifestă prin sindromul nefrotic (albuminurie, scăderea proteinelor plasmatice și edeme) și prin absența hipertensiunii. Există mai multe forme de **n.**: pură sau lipoidică (la copii), amiloidică, gravidică etc.

Nefud, numele a două deșerturi nisipoase din Arabia Saudită (Nefudul Mare în nord și Nefudul Mic, sau Dahna, în partea centrală). Climă tropicală foarte aridă. Mari suprafețe sînt acoperite de dune.

neg, tumoare mică, rotundă, nedureroasă, care apare pe piele datorită unei hipertrofii a papilelor pielii.

negarea negației 1. Una dintre cele trei legi dialectice principale. Acționînd pe baza legii fundamentale a unității și luptei contrariilor și a legii trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative, legea **n.n.** determină direcția de ansamblu a dezvoltării ca mișcare în ultimă analiză ascendentă, de la simplu la complex, de la inferior la superior. **N.n.** are loc prin preluarea și dezvoltarea laturilor pozitive ale vechiului și înlăturarea celor negative, pe o cale adeseori ocolită, marcînd reveniri, involuții, cotituri și zigzaguri. **N.n.** reflectă unitatea continuității și discontinuității în procesul dezvoltării, înlănțuirea lăuntrică a etapelor acestui proces, corelația complexă a vechiului și noului („întoarcerea aparentă la vechi"; „repetarea într-un stadiu superior a anumitor trăsături, însușiri etc. din stadiul inferior". V.I. Lenin). În opoziție cu concepțiile metafizice eronate, care prezintă dezvoltarea fie ca o mișcare rectilinie (ceea ce implică afirmarea simplistă a existenței unui progres continuu, liniar; v. evoluționism plat), fie ca o mișcare în cerc închis (ceea ce implică în cele din urmă negarea oricărui progres; v. ciclu istoric), materialismul dialectic arată că „traiectoria" imprimată dezvoltării de acțiunea legii **n.n.** poate fi redată cel mai adecvat prin imaginea spiralei, care sugerează atît ideea repetării parțiale a mișcării cît și ideea ridicării acesteia pe un plan superior. Forma principală de manifestare a **n.n.** este *negația dialectică*, prin intermediul căreia un obiect sau un proces se neagă pe sine, pentru ca, transformîndu-se în contrariul său, să se ridice pe o treaptă calitativ superioară. Legea **n.n.** nu acționează nemijlocit, în mod automat, ci numai prin intermediul legilor specifice unui anumit domeniu al realității obiective. Astfel legea biogenetică fundamentală înfăptuiește o întoarcere aparentă la vechi, dezvoltarea embrionară a individului repetînd numai etapele principale ale dezvoltării istorice a speciei, pe o bază mereu superioară. Cunoașterea modului în care acționează legea **n.n.** ajută la înțelegerea succesiunii elementelor chimice din tabloul lui Mendeleev, a apariției vieții din materia fără viață, a evoluției și transformării speciilor, a saltului de la o orînduire socială la una nouă, superioară etc. Acțiunea legii **n.n.** se manifestă în istoria gîndirii în succesiunea dialectică a teoriilor științifice. Intuiții prețioase privind **n.n.** se găsesc în antichitate la Heraclit, iar în epoca modernă la Rousseau, Diderot ș.a. Prima teorie sistematică a acestei legi dialectice a fost elaborată de Hegel, care a legat-o însă, în spiritul idealismului său obiectiv, de autodezvoltarea mistică a ideii. În opoziție cu Hegel, clasicii marxism-leninismului au

pus bazele teoriei ştiinţifice, materialist-dialectice, a **n.n.** ca lege a autodezvoltării lumii materiale.

negatív 1. (MAT.; despre un număr real) **a)** Care este mai mic decît zero sau egal cu zero. **b)** *Strict negativ*, care este mai mic decît zero (ex. $-3; -e$). **2.** (FIZ.) *Negativ fotografic*, imagine a unui obiect pe un material fotografic (film, hîrtie etc.), la care distribuţia luminii şi a umbrei este inversă în raport cu cea reală, adică părţile de culoare închisă apar luminoase, iar cele de culoare deschisă apar întunecate. *N.f.* poate fi *alb-negru* sau *color*; la acesta din urmă sînt inversate, în plus, şi culorile, fiecăreia corespunzîndu-i, pe *n. f.*, culoarea complementară. — *N. cu sită* (POLIGR.), negativ obţinut prin fotografierea cu o sită (raster) aşezată în aparatul de fotoreproducere, care se foloseşte pentru obţinerea clişeelor autotipii şi ofset.

negativísm, simptom care apare în unele boli mintale şi care se caracterizează prin tendinţa bolnavului de a se împotrivi oricăror solicitări din exterior, precum şi oricărui act comandat. Bolnavul refuză să mănînce, să se îmbrace, să vorbească, să meargă etc. Se întîlneşte mai ales în schizofrenie.

negatoscóp (MED.), aparat care înlesneşte „citirea" radiografiilor (de obicei negative fotografice), dînd în acelaşi timp posibilitatea de a putea fi prezentată unui număr mai mare de oameni.

negáţie 1. (FILOZ.) Categorie care reflectă acţiunea permanentă de înlocuire a calităţii obiectelor şi proceselor în cadrul mişcării universale. În opoziţie cu metafizica şi idealismul, care atribuie **n.** un izvor extern şi un caracter întîmplător şi pur distructiv, iar în domeniul societăţii şi gîndirii, un caracter subiectiv *(n. metafizică)*, materialismul dialectic consideră că izvorul principal al **n.** rezidă în contradicţiile interne ale lucrurilor şi că ea are, ca atare, un caracter obiectiv şi necesar. Totodată, materialismul dialectic arată că **n.** are un caracter complex, deoarece ea implică atît distrugerea cît şi conservarea parţială a însuşirilor anterioare şi ridicarea lor pe un plan superior, asigurînd astfel unitatea dintre continuitate şi discontinuitate în procesul dezvoltării *(n. dialectică)*. **N.** individuale se efectuează fie în sens progresiv, fie în sens regresiv. Mişcarea universală se compune dintr-o succesiune infinită de negaţii, al căror caracter, în ultimă analiză ascendent, este determinat de legea *negării negaţiei*. **2.** (LOG.) Functor (conectiv) logic pe baza căruia respingem o expresie, adică contestăm valoarea de adevăr susţinută în ea (ex. respingem judecata: „Toţi oamenii sînt sănătoşi", enunţînd: „Nu este adevărat că toţi oamenii sînt sănătoşi", susţinînd, aşadar, judecata: „Unii oameni nu sînt sănătoşi"). Astfel, prin negarea unei propoziţii false obţinem una adevărată, iar prin negarea unei propoziţii adevărate obţinem una falsă. **3.** (LINGV.) Cuvînt (de obicei adverb de mod) cu ajutorul căruia se neagă ideea exprimată de o propoziţie sau de una dintre părţile ei. În limba română, principalele negaţii sînt *nu*, *ba*, *nici*, *nicidecum*.

neghînă *(Agrostemma githago)*, plantă anuală din familia cariofilaceelor, cu tulpina păroasă, înaltă de 40—70 cm. Este o buruiană răspîndită mai ales în culturile de grîu; seminţele ei, de culoare neagră, se coc o dată cu ale grîului, amestecîndu-se astfel la recoltare. În cîmp, **n.** se combate cu ajutorul erbicidelor; din seminţele de grîu, neghina se separă cu selectoarele.

Neghină

neglijénţă (DR.), atitudine psihică a unei persoane care, deşi trebuia să prevadă, nu a prevăzut urmările lipsei de grijă ori ale delăsării în îndeplinirea unei datorii, sarcini, obligaţii. — *N. în serviciu*, infracţiune care constă în încălcarea săvîrşită din culpă, de către un funcţionar, a îndatoririlor sale de serviciu, prin neîndeplinirea sau greşita lor îndeplinire. *N.î.s.* constituie infracţiune, dacă a fost săvîrşită în mod repetat sau chiar numai o singură dată, dar prezentînd un caracter grav şi dacă a cauzat o tulburare bunului mers al unităţii obşteşti sau o vătămare intereselor legale ale cetăţenilor ori a cauzat în mod direct o pagubă avutului obştesc.

negocieri diplomatice (DR.) v. **tratative.**

Negoiul, vîrf în Munţii Făgăraşului, situat între obîrşiile văilor Topologul la sud şi Lăiţa la nord. Are 2 535 m, fiind al doilea vîrf ca înălţime din întreg lanţul Carpaţilor sud-estici.

Negrea, Marţian (n. 1903), compozitor, profesor şi dirijor român, maestru emerit al artei. A studiat mai întîi la Sibiu, cu Timotei Popovici, apoi la Viena. Profesor la Conservatorul de muzică „Ciprian Porumbescu" din Bucureşti. Creaţia sa abordează toate formele şi genurile muzicale. Dintre lucrările sale s-au remarcat o sonatină pentru pian, opera „Păcat boieresc" (denumită mai tîrziu „Marin Pescarul", pe un libret propriu după nuvela lui M. Sadoveanu), suita simfonică „Poveşti din Grui", Cvartetul în mi bemol major, două rapsodii, suita simfonică descriptivă „Prin Munţii Apuseni", muzica de film („Baia Mare"), un recviem în memoria lui George Enescu, o simfonie („a primăverii"), un concert pentru orchestră. Muzica sa se distinge printr-o inspiraţie melodică personală, adesea de rezonanţă folclorică, printr-o dezvoltare armonic-orchestrală cu efecte coloristice. **N.** a scris şi studii muzicologice, istoriografice, două tratate de armonie, contrapunct şi fugă. Laureat al Premiului de stat.

Negreanu, Dimitrie (1858—1908), fizician, primul român doctor în fizică. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. Este autorul a numeroase lucrări din domeniul electricităţii şi al magnetismului. A publicat

mai multe manuale și cursuri de fizică.

Negrescu, Traian (1900—1960), om de știință român, metalurgist; a fost profesor la Institutul politehnic din București și membru al Academiei R.P.R. În lucrarea sa de doctorat (1927) a pus bazele analizei spectrografice cantitative a aliajelor; împreună cu C. Benediks și A. Westgren, a stabilit compoziția și structura carburilor de crom din oțelurile aliate. **N.** a adus contribuții însemnate în problemele determinării puterii de desulfurare a zgurilor de furnal, a capacității oxidante a zgurilor din cuptoarele de afinare etc.

Negrești, comună în regiunea Iași, reședință de raion, situată pe valea Bîrladului. 6 670 loc. (1964). — *Raionul N.*, cu 92 400 loc. (1964). Economie agricolă: culturi de cereale, plante industriale; creșterea animalelor (bovine și porcine).

Negrești, oraș raional în regiunea Maramureș, reședința raionului Oaș, situat în Depresiunea Oaș. 9 140 loc. (1964). Industria lemnului (mobilă și tîmplărie) și alimentară.

Negri, Ada (1870—1945), scriitoare italiană, reprezentantă a verismului. A fost membră a Academiei Italiei. S-a afirmat ca poetă, reflectînd în versuri de orientare socialistă grelele condiții de existență a proletariatului industrial și lupta acestuia pentru o viață mai bună („Fatalitate", 1892; „Furtuni", 1896). Ulterior s-a orientat spre o lirică pronunțat meditativă („Maternitate", 1904; „Din adînc", 1910; „Exil", 1914; „Cartea Marei", 1919, trad. rom. 1932; „Cîntecele insulei", 1924; „Fons amoris", 1946). Poemele ei, traduse parțial în românește de Al. Vlahuță și O. Goga, se disting prin melodicitate. **N.** este autoarea romanului autobiografic „Steaua dimineții" (1921) și a unor volume de nuvele consacrate situației femeii în capitalism.

Negri, Costache (1812—1876), om politic moldovean de orientare liberal-democratică, unul dintre conducătorii luptei pentru unirea Moldovei cu Țara Românească. Înainte de 1848 a fost unul dintre fruntașii opoziției tineretului intelectual împotriva domnului Moldovei Mihail Sturza, iar în 1848 unul dintre conducătorii mișcării burghezo-democratice moldovene. A luat parte la elaborarea programului revoluționar moldovean (Brașov, 1848) și a făcut parte din conducerea „Comitetului revoluționar moldovean". A fost ales, în 1857, în Adunarea ad-hoc a Moldovei, fiind vicepreședinte al acesteia. În adunare a militat pentru împroprietărirea țăranilor. În timpul domniei lui Al. I. Cuza a îndeplinit numeroase misiuni diplomatice, cu scopul consolidării actului Unirii Principatelor pe plan extern. A scris și versuri în spirit patriotic.

Negrin, Juan (1889—1956), om politic spaniol. În timpul războiului național-revoluționar al poporului spaniol (1936—1939), Juan Negrin a fost ministru de finanțe (septembrie 1936—mai 1937), prim-ministru și ministru al economiei (1937—1939), iar din 1938 și ministru de război. A fost adept al unității de acțiune cu comuniștii. Din 1939, după lovitura contrarevoluționară de la Madrid, a trăit în emigrație.

negroizi, una dintre rasele omenești.

Negru, Dimitrie (1883—1955), medic român. A fost profesor de radiologie medicală și întemeietorul acestei discipline la Universitatea din Cluj. A făcut cercetări asupra fizicii și tehnicii razelor Roentgen și anatomiei radiologice.

Negru, Vasile (sfîrșitul sec. XVII—începutul sec. XVIII), căpitan al unui detașament român din Transilvania, care a luptat de partea *curuților* în timpul răscoalei antihabsburgice din 1703—1711, condusă de Francisc Rákóczi al II-lea.

négru[1] (CHIM.) **a)** *Negru de anilină*, colorant de developare de culoare neagră, care se formează de obicei direct pe fibrele de bumbac, prin oxidarea catalitică a anilinei. Se utilizează și ca pigment. **b)** *Negru de fum*, pulbere neagră compusă din particule de carbon fin divizate, obținută prin arderea cu cantități insuficiente de aer a unor hidrocarburi (metan, gaze de sondă, produse petroliere grele, fracțiuni din gudroanele de la distilarea cărbunilor de pămînt etc.). O varietate de *n. de f.* se obține prin disociația termică a acetilenei (**n.** de acetilenă). *N. de f.* este clasificat în mai multe tipuri, care se deosebesc după materia primă și după procedeul de fabricație (procedeul de canal, de furnal, de cuptor scund, de disociație termică). Este insolubil în apă și în solvenți organici. Se aprinde în jur de 400°C în contact cu aerul. Este utilizat în special în industria de prelucrare a cauciucului (la fabricarea anvelopelor auto, a camerelor auto, a încălțămintei de cauciuc etc.), la prepararea cernelurilor tipografice, a unor vopsele negre, a cremei de ghete, a plăcilor de patefon etc. În R.P.R. se produc mai multe sorturi de *n. de f.*, atît pentru nevoile interne cît și pentru export, în fabricile de la Copșa Mică. Producția de *n. de f.* a crescut de la 657 t în 1938 la 35 394 t în 1964.

négru[2] (VITICULT.) **a)** *Negru moale*, soi de viță de vie autohton, cu ciorchinii cilindrici bătuți, bobul negru-violet, rotund și brumat, cu pielița subțire; miezul este nearomat, iar mustul incolor. Este răspîndit în regiunile Oltenia și Argeș, în asociație cu soiul *negru vîrtos*, pentru producerea vinurilor roșii de mare consum. **b)** *Negru vîrtos*, soi de viță autohton, cu ciorchini mărunți, ramificați, și bobul negru-violaceu rotund.

Negru-Vodă v. **Radu Negru.**

Negru-Vodă, localitate în reg. Dobrogea, reședință de raion, situată în apropierea granița cu R.P. Bulgaria. 3 670 loc. (1964). Centru agricol și industrie de interes local. — *Raionul N.-V.*, cu 61 390 loc. (1964). Economie agricolă: cereale, plante industriale, plante furajere, creșterea animalelor.

Negruzzi, Costache (1808—1868), scriitor român de orientare predominant romantică. S-a născut la Trifești, reg. Iași, dintr-o familie de boiernași. În 1840, împreună cu M. Kogălniceanu și V. Alecsandri, a fost director al Teatrului național

din Iaşi. A colaborat la „Curierul românesc", „Curierul de ambe sexe", „Albina românească", „Dacia literară", „Propăşirea", „Foaie pentru minte,

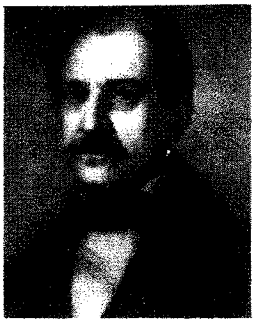

C. Negruzzi

inimă şi literatură" şi altele. În 1853 a scos revista pentru sate „Săptămîna". În 1835 publică traducerea melodramei „Treizeci de ani sau viaţa unui jucătoriu de cărţi" de Ducange şi Dinaux, în prefaţa căreia atribuie teatrului rolul unei şcoli de educaţie a moravurilor. Opera sa literară, versuri, proză, teatru, se înscrie pe linia promovată de „Dacia literară". Ca poet s-a afirmat prin „Aprodul Purice" (fragment din proiectata epopee „Ştefaniada"). Primele sale scrieri în proză cuprind pitoreşti tablouri de moravuri („Zoe", 1837; „Au mai păţit-o şi alţii", 1839; „O alergare de cai", 1840). În nuvela istorică „Alexandru Lăpuşneanul" (tipărită în „Dacia literară", 1840), inspirată din cronica lui Gr. Ureche, scriitorul evocă lupta domnitorului pentru centralizarea puterii, împotriva marilor feudali. Conflictul puternic, darul de a crea caractere energice şi complexe, în special acela al eroului titular, surprinzătoarea intuire a psihologiei maselor populare, acţiunea gradată, condusă cu măiestrie, fac din această primă nuvelă istorică o capodoperă a literaturii noastre. Dintre cele 30 de scrisori grupate sub titlul „Negru pe alb", prin care **N.** inaugurează în literatura noastră această specie, se remarcă „Fiziologia provincialului", veritabil portret moral al unui boiernaş. Cele 15 piese de teatru ale lui **N.** sînt, cu excepţia vodevilului „Doi ţărani şi cinci cîrlani" (1849), în mare parte localizări şi adaptări după modele străine. Asemenea celorlalţi scriitori din epocă, **N.** a manifestat preocupări lingvistice. Împotriva purismului latinist, **N.** militează pentru o limbă literară bazată pe aceea a întregului popor, pentru introducerea ponderată a neologismelor. **N.** se numără printre primii care relevă importanţa şi valoarea poeziei populare, încercînd şi o clasificare a acesteia. A tradus din Voltaire, Lesage, Al. Dumas, Puşkin (pe care l-a cunoscut personal), Young şi, împreună cu Al. Donici, din opera lui Antioh Cantemir. Creator al nuvelei istorice, **N.** a fixat modelul speciei respective în proza noastră. Limba uşor arhaizată a lui **N.**, sugerînd parfumul epocii, a extins aria mijloacelor de expresie ale scriitorilor de mai tîrziu.

Negruzzi, Iacob (1843—(1932), scriitor român, născut la Iaşi, fiu al lui C. Negruzzi. Şi-a făcut studiile în Germania. A fost profesor la Facultatea de drept din Iaşi şi preşedinte al Academiei Române. Membru fondator al societăţii „Junimea", a condus timp de peste 28 de ani revista „Convorbiri literare". Din activitatea sa literară, mai importante sînt romanul „Mihai Vereanu" (1873) şi portretele satirice în proză şi versuri, reunite în volumul „Copii de pe natură" (1874), cu care ridiculizează mentalitatea patriarhală, politicianismul, naţionalismul, cosmopolitismul, ipocrizia, avariţia, frivolitatea păturilor suprapuse. Cartea de memorii „Amintiri din «Junimea»" (1921) are o valoare documentară. În colaborare cu I. L. Caragiale, **N.** este autorul operei bufe „Hatmanul Baltag" (1884).

Negulescu, Paul (1874—1946), jurist român. A fost profesor de drept administrativ şi apoi de drept constituţional la Facultatea de drept din Bucureşti. Autor a numeroase lucrări cu privire la istoria dreptului românesc, a dreptului constituţional şi a dreptului administrativ. În unele scrieri ale lui a susţinut îmbunătăţirea administraţiei de stat burgheze, combătînd centralismul şi caracterul represiv al acesteia. Op. pr.: „Tratat de drept administrativ" (1934).

Negulescu, Petre P. (1872—1951), filozof român. A fost profesor de logică şi istoria filozofiei la universităţile din Iaşi şi Bucureşti. În interpretarea naturii, **N.** a susţinut idei materialiste, a respins finalismul şi a promovat o concepţie evoluţionistă. El a apărat ideea determinismului naturii, ajungînd la concluzii ateiste. În gnoseologie, **N.** a criticat idealismul subiectiv, dar s-a situat pe o poziţie în ultimă instanţă agnostică, susţinînd, sub influenţa lui Spencer, că esenţa realităţii nu poate fi cunoscută. În cadrul ideilor sale social-politice a avut un rol pozitiv critica rasismului şi a fascismului. Pe de altă parte, **N.** a făcut apologia capitalismului şi a criticat

P. P. Negulescu

socialismul de pe poziţiile liberalismului burghez. Recunoscînd existenţa progresului în dezvoltarea socială, **N.** a atribuit factorilor psihologici un rol hotărîtor în această dezvoltare şi mai ales în explicarea fenomenelor culturii. Scrierile sale ample şi documentate de istorie a filozofiei au acordat o anumită însemnătate şi condiţiilor social-istorice, dar în general au explicat sistemele filozofice prin structura psihică a creatorilor lor şi prin filiaţia logică a ideilor în dezvoltarea filozofiei. Op. pr.: „Filozofia Renaşterii" (3 vol., 1910—1914), „Geneza formelor culturii" (1934), „Destinul omenirii" (4 vol., 1938—1944), „Istoria fi

lozofiei contemporane" (5 vol., 1941—1945).

Negulici, Ioan D. (1812—1851), pictor român, partici-

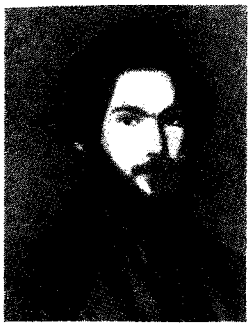

I. D. Negulici (autoportret)

pant la revoluția de la 1848 din Țara Românească. A studiat pictura la Iași cu Niccolò Livaditti, apoi la Paris. Revenit în țară, a luat parte la campania de culturalizare inițiată de I. Heliade-Rădulescu, publicînd traduceri pe care le-a ilustrat cu gravuri proprii sau reproduceri. A scris o nuvelă și o piesă de teatru și a alcătuit un „Vocabular român" pentru explicarea neologismelor. A participat intens la pregătirea revoluției din 1848, tipărind manifeste revoluționare și desfășurînd o bogată activitate organizatorică. Guvernul revoluționar l-a numit ocîrmuitor al județului Prahova. După înăbușirea revoluției a fost exilat la Brusa, unde a murit. Opera sa artistică (desene, litografii și uleiuri) este formată în cea mai mare parte din portrete (Cezar Bolliac, Nicolaie Bălcescu, C. A. Rosetti, C.D. Aricescu, Aga Iancu Manu). **N.** a mai creat portrete în tehnica acuarelei („Femeia în albastru") remarcabile prin transparența tonurilor. Printre desenele sale se distinge portretul pictorului Rosenthal. **N.** a creat și peisaje („Vedere din Cîmpulung") și numeroase miniaturi.

négură, ceață deasă, care se manifestă îndeosebi dimineața și seara. Reduce mult vizibilitatea.

negús (în limba etiopiană *negus negesti* „regele regilor"), titlu purtat de suveranii Etiopiei.

Nehoiu, localitate asimilată urbanului în raionul Cislău, reg. Ploiești, situată pe valea Buzăului. 5 010 loc. (1964). Industria lemnului (cherestea).

Nehru *[néru]*, Jawaharlal (1889—1964), om politic de seamă indian. Și-a făcut studiile în Anglia. În 1912 a început să practice avocatura la Allahabad (India); în același an a intrat în partidul Congresul național indian. Din 1918 a făcut parte din conducerea acestui partid, fiind ales de mai multe ori președintele lui. Pentru activitatea sa de militant al mișcării de eliberare națională a fost arestat în repetate rînduri de autoritățile coloniale și întemnițat aproape zece ani. După proclamarea independenței Indiei (1947), **N.** a fost fără întrerupere prim-ministru al țării și ministru al afacerilor externe. S-a pronunțat pentru o politică de pace, prietenie și colaborare între popoare. Este autorul mai multor lucrări

J. Nehru

social-politice („Autobiografie", 1936, trad. rom. 1959; „Descoperirea Indiei", 1946, trad. rom. 1956).

neintervénție, *principiul neintervenției* (DR.), principiu fundamental al dreptului internațional contemporan, potrivit căruia se interzice orice i n t e r v e n ț i e a unui stat în problemele interne ale altui stat sau ale altui popor. *P. n.* asigură respectarea suveranității statelor, a independenței lor naționale, a dreptului popoarelor la autodeterminare, a dreptului acestora de a rezolva în mod liber, fără amestec din afară, problemele organizării lor politice, ale sistemului lor economic și social. Respectarea *p.n.* contribuie la consolidarea păcii, la promovarea coexistenței pașnice și la dezvoltarea colaborării internaționale. Republica Populară Română, ca și celelalte state socialiste, aplică în mod consecvent *p.n.* și militează pentru stricta lui înfăptuire în relațiile dintre toate statele, fără deosebire de sistem social și politic.

Neisse *[náisə] (Nysa Luzycka)*, rîu (256 km), afluent pe stînga al fluviului Odra. Izvorăște din munții Jizera, pe teritoriul R.S. Cehoslovace, apoi formează granița dintre R.P. Polonă și R.D. Germană. Navigabil în cursul inferior.

Nekrasov, Nikolai Alekseevici (1821—1878), poet rus. A debutat cu versuri romantice. Ulterior, sub influența lui V.G. Belinski, **N.** s-a situat ferm pe pozițiile unei arte democratice și realiste. Din 1849 a făcut parte din conducerea revistei „Sovremennik". Prin crezul său poetic cetățenesc (poemul „Poet și cetățean", poezia „Muza" ș. a.) și prin mesajul său umanist, **N.** este cîntărețul generației democrat-revoluționare și exponentul năzuințelor poporului rus în lupta sa pentru libertate. În poezia lirică a lui **N.**, cu o tematică extrem de variată, predomină zugrăvirea contrastelor sociale și a vieții oropsiților din mediul citadin și, în special, rural, de unde denumirea sa de „poet al țărănimii" („În sat", „Orina, mamă de soldat", „Satul uitat", „Copii de țărani", „Însemnările de călătorie ale contelui Garanski" etc.). În poemele sale, **N.** a reluat tema „omului de prisos" („Saşa", 1856), a evocat pagini din trecutul revoluționar al poporului rus

N. A. Nekrasov

(„Bunicul", „Femeile ruse", 1872 etc.). Poemul neterminat „Cui îi este bine în Rusia" (1863), frescă a societății rusești din preajma și de după reforma din 1861, străbătută de patosul unui înalt ideal revoluționar, avînd o compoziție complexă, cu puternice elemente folclorice, este scris în versuri de mare limpezime și fluiditate, în care accentele triste alternează cu cele optimiste. O parte din creația sa poetică a fost tradusă în românește de M.R. Paraschivescu.

Nekrasov, Viktor Platonovici (n. 1911), scriitor sovietic rus. Este autorul unor romane („În tranșeele Stalingradului", 1946, trad. rom.; „În orașul natal", 1954) și nuvele („Kira Gheorghievna", 1961, trad. rom.), caracterizate printr-o tematică bazată pe conflicte morale contemporane în care finețea analizei psihologice este susținută de un ton sobru și reținut, lipsit de ostentație. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Nelson *[nélsən]*, Horatio (1758—1805), amiral englez. A participat la războaiele antinapoleoneene, distingîndu-se în bătăliile navale din Marea Mediterană, mai ales la Abukir (1798), unde a distrus flota franceză, tăind astfel armatei franceze din Egipt legătura cu Franța. Prin victoria obținută asupra flotei franco-spaniole la Trafalgar (1805), a întărit dominația maritimă a Angliei. A pierit în luptă.

Nelson *[nélsən]*, fluviu în Canada (640 km). Izvorăște din lacul Winnipeg, străbate o serie de lacuri și se varsă în golful Hudson. Navigabil în cursul inferior.

Neman (în lituaniană *Nemunas*), rîu în nord-vestul părții europene a Uniunii Sovietice (937 km). Curge pe teritoriul R.S.S. Bieloruse și R.S.S. Lituaniene și se varsă prin două brațe în golful Kursk al Mării Baltice. Navigabil pînă la orașul Kaunas. E legat prin canale cu bazinele fluviale învecinate. Lîngă Kaunas s-a construit o mare hidrocentrală.

Nemania, dinastie de cneji și de țari ai Serbiei, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *N. al II-lea* (Ștefan) (1196—1227), care a obținut succese importante în politica de unificare a cnezatelor sîrbești, proclamîndu-se rege (kral) în 1220 și *N. al IX-lea* v. *Ștefan Dușan.*

nematelminți (ZOOL.; *Nemathelmintes*), încrengătură care cuprinde viermii cilindrici, caracterizați prin simetrie bilaterală, corp nesegmentat acoperit cu o cuticulă groasă, prin lipsa aparatului circulator și a celui respirator. Unele specii de **n.** trăiesc în mări, în ape dulci sau în pămînt, iar altele sînt paraziți interni la om, la animale și la plante, provocînd îmbolnăviri grave.

nematóde (gr. *nemas, nematos* „fir"; ZOOL.; *Nematodes*), clasă de viermi cilindrici din încrengătura nematelminților, cu corpul lung și subțire, nesegmentat, avînd dimensiuni variate, microscopice sau foarte mari. Unele **n.** sînt parazite la animale și la om (ex. ascarizii, oxiurii, trichina, filaria), iar altele la plante (ex. viermele boabelor de grîu, *Tylenchus tritici*).

Nemcinov, Vasili Sergheevici (1894—1964), economist și statistician sovietic; a fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A scris lucrări privind teoria și practica statisticii sovietice, problema balanțelor, diferențierea de clasă a țărănimii, economia colhozurilor, metodologia studierii productivității muncii, aplicarea metodelor matematice în economie etc. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Nemcová *[niémțova]*, Božena (1820—1862), scriitoare cehă, promotoare a realismului critic și creatoare a stilului clasic în proza cehă. A salutat revoluția din 1848 și a făcut parte din rîndurile intelectualilor luptători pentru libertate și pentru cultură națională. Sub raport ideologic a fost animată de idealuri socialist-utopice și rousseauiste. A debutat cu versuri, consacrîndu-se apoi strîngerii folclorului („Basme și legende populare", 6 vol., 1845—1847; „Basme și legende slovace", 10 vol., 1856—1858). Paralel a scris și nuvele cu caracter realist, în care elogiază virtuțile omului simplu. Romanul „Bunicuța" (1855, trad. rom. 1885, în versiunea lui Jan Urban Jarník și I. Slavici; ult. trad. rom. 1962) sintetizează, în fizionomia eroinei, calitățile morale ale poporului ceh și se impune

B. Nemcová

prin adîncimea observației sociale și etnografice, autenticitatea psihologică a caracterelor, pitorescul descrierilor, atmosfera de real și vis în care se petrec evenimentele, varietatea și bogăția limbajului.

Nemesis (în mitologia greacă), fiica lui Ereb (întunericul) sau a Nopții, zeiță a răzbunării și a justiției. **N.** urmărea pe vinovați, dar și pe cei care, printr-o prosperitate prea mare, stîrneau invidia zeilor, pedepsind, în genere, orice încălcare a măsurii, orice exces.

némeș (magh. *nemes* „nobil") **1.** (În evul mediu, în Moldova) Denumire dată membrilor unei categorii sociale de stăpîni de pămînt fără titluri nobiliare. **N.** aveau obligații militare și constituiau o categorie fiscală deosebită (plăteau *birul nemeșesc*). Categoria **n.** este asemănătoare cu cea a *cnejilor* din Țara Românească. **2.** (În evul mediu, în Transilvania și în Ungaria) Denumire dată nobililor mici și mijlocii, spre deosebire de nobilii mari, care se numeau *magnați*. Prin extensiune, denumire dată membrilor clasei stăpînitoare.

nemetâle (CHIM.), elemente chimice, cu proprietăți diferite de cele ale metalelor, situate numai în grupele principale, în partea dreaptă de sus a sistemului periodic. Nu au luciu metalic, sînt rele conducătoare de căldură și electricitate, de obicei sînt transparente și, în general, solubile în dizolvanți

organici. **N.** pot fi: gazoase în condiții normale (ex. hidrogenul, azotul, oxigenul, fluorul, clorul, gazele inerte), lichide (ex. bromul) și solide (ex. sulful, fosforul, carbonul etc.). Majoritatea **n.** au molecule biatomice și poliatomice, cu excepția gazelor inerte, care au molecule monoatomice. Pot fi colorate (sulful galben, fluorul galben-verzui, bromul roșu-brun) sau incolore (hidrogenul, azotul, oxigenul etc.). Fiind elemente electronegative, acceptă ușor electroni, formînd ioni negativi; oxizii lor sînt anhidride acide. Între metale și **n.** nu se poate face o demarcație netă. Elementele ale căror proprietăți fac trecerea între metale și **n.** (borul, siliciul, arsenul, telurul) se numesc s e m i m e t a l e. Sin. *metaloizi*.

Németh, Gyula (n. 1890), orientalist ungur, specialist în limbile turcice, profesor la Universitatea din Budapesta și membru al Academiei Maghiare de Științe. Op. pr.: „Clasificarea dialectelor turcești din Bulgaria" (1956).

Németh, László (n. 1901), scriitor ungur. A fost unul dintre reprezentanții mișcării populiste („Ungaria și Europa", 1935; „Revoluția calității", 1941—1943 ș.a.). După Eliberare, cunoscînd un proces de clarificare ideologică, s-a apropiat de socialism. Romanele („Doliu", 1935; „Păcat", 1936; „Oroare", 1947; „Égető Eszter", 1956) și piesele sale („La lumina fulgerului", 1936; „Livada cu cireși", 1942 ș.a.), axate pe dezbaterea unor teme de ordin moral, specifice mai ales lumii de la țară, se disting prin realismul viziunii, adîncimea observației psihologice, tensiunea gîndirii și prin bogăția limbii. A scris și piese cu subiecte istorice, studii pedagogice și literare ș.a. A tradus din Shakespeare, Tolstoi, Jirásek.

nemijlocíre, *principiul nemijlocirii* (DR.), principiu de bază în dreptul procesual socialist, în virtutea căruia organul de jurisdicție sau cel de urmărire penală este obligat să se informeze prin probe administrate în fața lor asupra împrejurărilor procesului respectiv, în scopul aflării adevărului material (ex. ascultarea de către completul de judecată a martorilor, cercetarea efectuată de instanță la fața locului).

Nemira, munte din masivul Ciucului, situat între văile Uzului, la nord, și Oituzului, la sud. Altitudinea maximă: 1 648 m (vîrful Nemira).

Nemirovici-Dancenko, Vladimir Ivanovici (1858—1943), regizor, autor dramatic și critic de teatru rus. Împreună cu K.S. Stanislavski a fost creatorul Teatrului de artă din Moscova. În punerea în scenă a spectacolului, **N.-D.** urmărea o armonioasă sinteză între esența socială, psihologică și artistică a pieselor și rolurilor și o permanentă și susținută reliefare a ideii dominante a textului. În adaptarea pentru scenă a romanelor clasice rusești a folosit introducerea autorului ca personaj dramatic care intervine în acțiune.

nemișcătór (D.R.) v. **lucru nemișcător.**

Nemțeanu, Barbu (1887—1919), poet român de orientare simbolistă. S-a născut la Galați. A cîntat melancolia cheiurilor portuare, priveliștile dunărene și, cu umor, micul oraș de provincie burghez („Stropi de soare", 1915). A tradus din Heine („Melodii ebraice", 1919), din H.Ch. Andersen, Max Bernstein, Paul Heyse, L. Tolstoi.

nemțișór *(Delphinium consolida)*, specie de plantă din familia ranunculaceelor, cu tulpina dreaptă și ramificată, avînd înălțimea de 60—80 cm, și cu flori violet-albastre, rar roz sau albe, grupate într-un racem. Conține alcaloizi cu acțiune hipotensivă. În țara noastră nemțișorul crește prin semănături și prin locuri necultivate.

Nemțișor

Nenișori, sat în comuna Armășești, raionul Urziceni, lîngă Ialomița. Între acest sat și satul vecin, numit Ojogeni, pe Prahova, oastea Țării Românești, sub conducerea lui Matei Basarab, a înfrînt (în 1639) oastea moldoveană a lui Vasile Lupu, care urmărea supunerea Țării Românești.

Nenițescu, Costin D. (n. 1902), chimist român, profesor de chimie organică la Politehnica din București. Membru al

C. D. Nenițescu

Academiei R.P.R.; membru corespondent al Academiei de științe germane din Berlin; membru al Academiei Leopoldina a cercetătorilor naturii din Halle-Saale (R.D.G.); a efectuat numeroase cercetări în legătură cu reacțiile de tip Friedel-Crafts în seria hidrocarburilor alifatice, mecanismul izomerizării cicloalcanilor, migrarea halogenilor în cicluri și catenă, reacții decurgînd prin ioni de carboniu și altele. A izolat din petrolul românesc o serie de acizi naftenici. A cercetat căile pentru obținerea ciclobutadienei, lămurind chimia acestei substanțe nestabile și izolînd dimerii ei. A cercetat mecanismul oxidării hidrocarburilor saturate și aromatice cu acid cromic și clorură de cromil. A descoperit noi metode pentru sinteza sărurilor de piriliu, a carbenelor, triptaminei, serotoninei, două sinteze noi ale nucleului indolic și o nouă metodă de polimerizare a etilenei. Activitatea de cercetare este concretizată în circa 200 de comunicări. A desfășurat o intensă activitate în domeniul tehnic-științific, sprijinind dezvoltarea industriei chimice în R.P.R. Op. pr.: „Chimie organică" (2 vol.; ed. I, 1928; ed. VI, 1965), „Chimie generală" (ed. II, 1963). Om de știință emerit; Laureat al Premiului de stat.

Nenițescu, Ioan S. (1854—1901), poet român, născut la Galați. A colaborat la „Con-

vorbiri literare". S-a făcut cunoscut în epocă prin volumul de versuri „Pui de lei. Poezii eroice şi naţionale" (1891), în general facile şi bombastice.

Nenni, Pietro (n. 1891), lider al Partidului socialist italian. A fost secretar general al partidului (1943—1946 şi 1949—1963). În 1963 a intrat, ca vicepreşedinte, în componenţa guvernului de coaliţie condus de Aldo Moro.

neo- (gr. *neos* „nou"), element de compunere cu sensul „nou, recent" (ex. *neoclasicism, neogreacă, neologism*).

neoantróp (gr. *neos* „nou" şi *anthropos* „om"), nume sub care este cunoscut, în antropologie, *homo sapiens* (omul fosil de tip actual).

neoclasicísm **1.** Etapă în dezvoltarea clasicismului şi mişcare artistică, legată de orientarea ideologică progresistă a epocii iluminismului (sec. al XVIII-lea) în Franţa şi în alte ţări europene. **N.** reflectă, pe plan cultural, aspiraţiile „stării a treia" în perioada maturizării forţelor revoluţionare antifeudale şi a revoluţiei burgheze. Mişcarea **n.**, care avea un caracter democratic şi republican pronunţat, a adus pe primul plan ideile dragostei de libertate şi ale luptei împotriva despotismului. Promovînd înaltele idealuri eticecetăţeneşti, fermitatea morală şi devotamentul eroic faţă de popor şi ridicînd simplitatea şi veridicitatea la rangul de principii supreme ale artei, **n.** recomanda ca model al creaţiei artistice arta democraţiilor sclavagiste greceşti şi a Romei republicane. Orientarea spre clasicism a fost determinată în acest timp şi de cercetările arheologice care au descoperit arta oraşelor acoperite de lava Vezuviului (Pompei, Herculanum etc.), arta etruscă etc. **N.** a creat opere în care ideile şi eroii care le întruchipează capătă un conţinut viguros şi patetic, iar forma devine mai simplă şi mai accesibilă, dar uneori schematică. Păstrînd linia raţionalistă a clasicismului, noul clasicism eroic-republican a deschis drum în literatură tendinţelor realiste, dar şi afirmării, în spirit preromantic, a pasiunilor şi sentimentelor vii. Trăsăturile **n.** apar în scrierile lui Voltaire, A. Chénier în Franţa, ale lui A. Pope şi J. Keats în Anglia, ale lui V. Alfieri, G. Parini în Italia, ale lui Lessing şi în parte ale lui Goethe în Germania. Rupînd cu rococoul, sculptorii neoclasici (J. Chinard, A. Canova, L. Bartolini, J. Gibson, J.G. Schadow, B. Thorvaldsen, I. Martos ş.a.) au cultivat nudul, au evitat amănuntele care particularizează şi au reprezentat personajele în atitudini statice. Pictorii (J.L. David, J.A.D. Ingres, A.J. Gros, Fr. A. Tischbein, K. P. Briulov ş.a.) au pus accentul pe desen, subestimînd culoarea, clarobscurul şi perspectiva cromatică. Rezultatul acestei concepţii este adesea o artă aridă, de pură virtuozitate. Dar, aşa cum a arătat Karl Marx în „18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte", după 9 termidor, burghezia trecînd pe poziţii reacţionare, conţinutul revoluţionar dispare din **n.**, care înlocuieşte temele politice-morale cu teme mitologice şi se îndreaptă repede spre academism. Principalii teoreticieni ai neoclasicismului sînt francezii A. C. Caylus (1692—1765), Quatremère de Quincy (1755—1849), J.L. David (1748—1825), germanii A.R. Mengs (1728—1779), J.J. Winckelmann (1717—1768). Dintre principalii arhitecţi neoclasici menţionăm pe francezii J. F. Chalgrin, P. Fontaine şi Ch. Percier, creatori ai stilului empire etc., germanii K. Fr. Schinkel şi L. von Klenze, ruşii A.N. Voronihin şi A.D. Zaharov. În pictura românească, **n.** a fost introdus de Eustatie Altini. În arhitectura românească, **n.** a cunoscut două curente, primul manifestîndu-se în deceniile 3, 4 şi 5 ale sec. al XIX-lea (casele Balş, Başotă, mănăstirea Frumoasă din Iaşi), iar al doilea (clasicismul academic) manifestîndu-se în deceniile 8 şi 9 ale sec. al XIX-lea (Palatul Ateneului, Palatul Poştelor). **2.** Termen care defineşte în muzică reîntoarcerea, în diferite răstimpuri, la principiile şi formele unor epoci clasice (ex. reluarea unor modalităţi de expresie ale simfonismului clasic sau ale contrapunctului preclasic, ale muzicii instrumentale din sec. al XVII-lea sau ale Renaşterii ori chiar ale spectacolului de teatru din antichitatea greacă, ale muzicii vocale din sec. XI—XII etc.). Un aspect aparte al **n.** se referă la îndreptarea unor compozitori spre epoca preclasică şi spre creaţia lui Bach în special (orientare desemnată uneori şi sub termenul de „neobaroc"), aspect care reprezintă totodată şi sensul cel mai actual dat noţiunii de „neoclasicism".

neocolonialísm, politică a statelor imperialiste al cărei scop este de a menţine fostele colonii, care şi-au cucerit independenţa politică, de stat, în situaţia veche de anexe economice ale imperialismului, supuse formelor coloniale şi semicoloniale de exploatare. Politica neocolonialistă foloseşte metode numeroase şi variate, unele vechi, iar altele noi, care în ansamblu reprezintă încercări de adaptare la condiţiile create de prăbuşirea politică a sistemului colonial al imperialismului. Printre aceste metode se numără: „ajutorul" economic sau militar, care se împleteşte cu încercările de imixtiune politică; dominaţia monetară, sub forma includerii noilor state în „zonele" monetare ale fostelor metropole; exportul de capital sub forma participării la societăţile „mixte", cu ajutorul cărora monopoliştii străini îşi asigură poziţii-cheie în economia ţărilor în curs de dezvoltare; exportul de capital în formele vechi; constituirea de guverne-marionetă, subordonate imperialismului; fărîmiţarea politică a noilor state sau gruparea acestora în „federaţii" sau „comunităţi", legate de puterile imperialiste şi subordonate acestora; instalarea de baze militare pe teritoriile noilor state şi atragerea lor în blocuri militare; conspiraţiile, complotu-rile, mituirea unor lideri politici, instaurarea de regimuri dictatoriale etc. **N.** îmbracă şi forma ideologică nouă a teoriilor economice, ale căror caracteristici generale sînt: a) apologia capitalismului şi apărarea intereselor imperialismului; b) negarea sau minimalizarea ex-

ploatării coloniale pentru trecut şi mai ales pentru prezent, în condiţiile pretinsei dispariţii a imperialismului; c) apărarea înrobirii coloniale şi propovăduirea statu-quo. Printre teoriile **n.** se numără: teoria „cercului vicios" (R. Nurkse), diversele variante ale teoriei „costurilor comparative" (G. Haberler, P.A. Samuelson, B. Ohlin), teoria „sfîrşitului imperialismului" (J. Strachey) etc. Teoriile **n.** constituie un mijloc auxiliar al acţiunii directe, economice şi politice, pe care imperialismul o desfăşoară împotriva luptei pentru independenţă economică a noilor state suverane.

neocomián (STRAT.), denumire învechită a părţii inferioare a cretacicului inferior (etajele v a l a n g i n i a n şi h a u t e r i v i a n), utilizată mai ales cînd depozitele acestuia se separă greu între ele.

neoconfucianísm, curent filozofic care a apărut în China în sec. X—XII, ca expresie a ideologiei feudalilor laici. **N.** cuprinde două tendinţe opuse, ambele invocînd paternitatea lui Confucius: una materialistă, reprezentată îndeosebi de Cian Ţzai (1020—1077), şi alta idealistă, reprezentată mai ales prin C i u Ş i, a cărui doctrină a căpătat caracter oficial de stat în China feudală. **N.** idealist are şi o importantă ramură japoneză. Se mai numeşte *ortodoxism, şcoală ortodoxă.*

neocortéx (gr. *neos* „nou" şi lat. *cortex* „coajă, strat"), porţiune din creier care constituie, la om, cea mai mare parte a scoarţei cerebrale, fiind în legătură cu funcţiile corticale cele mai evoluate. Se mai numeşte *neopalium.*

neodarvinísm, orientare mecanicistă în evoluţionism, fundamentată şi dezvoltată mai ales de biologul german A. Weismann (1834—1914). În centrul concepţiei lui Weismann stă ideea continuităţii „plasmei germinative", care presupune împărţirea corpului în elemente somatice şi germinale. Primele elemente, după Weismann, se modifică sub influenţa mediului şi au caracter corelativ, adică sînt legate reciproc cu celelalte părţi ale organismului. Aceste modificări nu sînt însă ereditare şi de aceea nu au nici un rol în procesul istoric al evoluţiei organismelor. Totodată, influenţele întîmplătoare ale mediului pot provoca modificări ereditare stabile în plasma germinativă, unde are loc o selecţie la nivelul unor particule materiale, „determinanţii". Astfel, Weismann a denaturat în spirit autogenetic principiul darvinist al selecţiei naturale, transpunînd acest principiu la procesele care au loc în organism. Concepţia lui Weismann s-a reflectat în concluziile idealiste ale unor biologi de la începutul sec. al XX-lea. În acelaşi timp însă, într-o anumită etapă a dezvoltării biologiei, lucrările unor reprezentanţi ai **n.** au avut rolul de ipoteze de lucru (ca de ex.: ipoteza localizării cromozomiale a factorilor ereditari, formulată de A. Weismann), înlesnind cercetarea legilor eredităţii, şi au criticat curentele neolamarckiste. Partizanii actuali ai **n.** (J.S. Huxley, G.G. Simpson etc.), în opoziţie cu concepţiile neovitaliste şi teleologice, încearcă să dea o explicaţie cauzală procesului istoric al evoluţiei lumii vii; încercările lor nu depăşesc totuşi, din punct de vedere filozofic, cadrul materialismului mecanicist.

neodím (CHIM.), *Nd.* Element din familia lantanidelor, cu nr. at. 60; gr. at. 144,27. Formează combinaţii în starea de valenţă 3.

Neofit al II-lea, mitropolit al Ţării Româneşti (1840—1849). Ca preşedinte al guvernului provizoriu din 1848, a urmărit să zădărnicească succesul revoluţiei burghezo-democratice, complotînd cu boierimea reacţionară şi cu turcii.

neoformáţie (MED.) v. **tumoare.**

neogén (STRAT.), a doua perioadă a erei neozoice, care se caracterizează prin floră şi faună ce cuprinde atît forme asemănătoare cu cele din paleogen cît şi un număr mare de specii care trăiesc şi astăzi. Lamelibranhiatele şi gasteropodele, precum şi unele foraminifere şi echinide au rol stratigrafic. Dintre mamifere, o importanţă deosebită prezintă proboscidienele, tapiridele, ecvidele, rinoceridele, suidele, camelidele, cervidele, bovideele etc. În **n.** se constată apariţia maimuţelor antropoide. Tot în această perioadă s-au format depozite continentale, lagunare, neritice şi batiale. Perioada **n.** se subdivide în două epoci: *miocen* şi *pliocen.* În R.P.R., formaţiuni ale **n.** se găsesc în zona precarpatică, în Platforma Moldovenească, în Cîmpia Română, Dobrogea, Depresiunea Getică, în bazinul Transilvaniei etc.

neogótic, stil constînd dintr-o reluare a g o t i c u l u i în arhitectura şi în arta decorativă europeană către sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi în sec. al XIX-lea. Neogoticul a apărut în Anglia sub denumirea de „gothic revival" şi s-a dezvoltat în legătură cu tendinţele medievalizante ale romantismului. Se caracterizează prin prelucrarea formală, teatrală chiar, a elementelor de decor specifice goticului, abuzînd de efectele de falsă măreţie. Influenţa **n.** s-a manifestat de asemenea şi în pictură, decoraţia de interior, mobilier, ilustraţia de carte. În Anglia au creat în stilul **n.** arhitecţii E.M. Barry, A.W.N. Pugin (autorii parlamentului din Westminster), în Franţa arhitecţii Viollet-le-Duc, Th. Ballu, V. Baltard ş.a. (creatorii stilului trubadur, numit şi „style à la cathedrale"), în Germania arhitecţii G. Moller, K.A. Heideloff ş.a., în Austria L. Ernst, în Ungaria de I. Steindl (Parlamentul din Budapesta) etc. În arhitectura românească, **n.** s-a răspîndit în preajma anului 1840, ivindu-se sporadic şi după 1900 (clădirea Muzeului oraşului Bucureşti, Palatul culturii din Iaşi de arhitectul Ion D. Berindei, 1907—1926).

neogramatică, *şcoala ~,* curent lingvistic apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Principalele teze ale neogramaticilor sînt: principiul regularităţii schimbărilor fonetice, care acţionează cu o necesitate oarbă şi nu admit excepţii; considerarea analogiei drept factor principal în crearea formelor noi; promovarea studiului limbilor moderne şi al dialectelor lor. Studierea diferitelor fapte de limbă în mod izolat, indepen-

dent unele de altele, i-a împiedicat pe neogramatici să vadă caracterul sistematic al limbii. Cei mai de seamă neogramatici au fost: K. Brugmann, H. Osthoff, B. Delbrück, A. Leskien, H. Paul, în Germania; K. Verner, în Danemarca; M. Bréal şi G. Paris, în Franţa; W.D. Whitney, în S.U.A.; F.F. Fortunatov, în Rusia. În ţara noastră, B.P.-Hasdeu, Al. Lambrior, H. Tiktin, L. Şăineanu, A. Philippide, O. Densusianu şi S. Puşcariu au elaborat lucrări importante pe baza principiilor neogramatice.

neogreácă, limba greacă modernă (din sec. al XVI-lea încoace). Între aspectul popular şi cel cult, oficial, al **n.** există mari deosebiri, datorate purismului celui din urmă, care o face foarte apropiată de greaca veche. Se mai numeşte *greaca modernă.*

neohegelianism, curent filozofic contemporan idealist, apărut în Anglia (F.H.Bradley, B. Bosanquet) şi în S.U.A. (J.Royce) în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, răspîndit ulterior în Italia (B. Croce, G. Gentile), în Olanda, în Germania (H. Glockner), precum şi în Franţa (J. Wahl, J. Hippolyte) unde s-a îmbinat cu existenţialismul. Neohegelienii au preluat din filozofia lui Hegel laturile ce ţin de sistemul său conservator, interpretîndu-le în spiritul subiectivismului (ex. limitarea dialecticii la domeniul conştiinţei, voluntarismul) şi al iraţionalismului (ex. apărarea religiei, cultul violenţei). Ei susţineau fie ideea „împăcării" contrariilor (Bradley), fie, dimpotrivă, pe aceea a imposibilităţii rezolvării contradicţiilor, fapt din care au tras concluzii pesimiste cu privire la „tragismul" existenţei omeneşti în genere (Wahl). În domeniul social, neohegelienii au căutat să justifice teoretic statul imperialist (Bosanquet), iar mai tîrziu fascismul (Gentile).

neoimpresionísm, mişcare promovată de pictorii şi graficienii francezi Georges Seurat şi Paul Signac şi la care au aderat H.E. Cross, Ch. Angrand, Maximilien Luce, Lucie Cousturier şi pentru un timp C. Pissarro ş.a. Termenul a fost folosit pentru întîia oară de criticul Félix Fénéon. Neoimpresioniştii au dat o deosebită atenţie organizării compoziţionale a imaginii şi construcţiei formelor în lumină. Ei au folosit culorile prismei şi tonurile fiecăreia dintre ele, au recurs la culorile complementare, aplicînd sistematic legea contrastului simultan şi practicînd o pictură în tuşe mici şi juxtapuse *(divizionism).* Atunci cînd tuşa ia forma unor puncte de culoare pură alăturate în vederea amestecului optic, **n.** este numit şi „poantilism". Folosirea contrastului tentelor a dus la obţinerea unor forme distincte, care nu se mai topeau în lumină ca la impresionişti, dar care, geometrizate, apăreau statice, împietrite. Geometrismul acesta avea să influenţeze pe creatorii cubismului, tot aşa cum unele dintre speculaţiile asupra culorii, prezente în scrierile sau lucrările **n.** aveau să influenţeze pe promotorii abstracţionismului. **N.** s-a răspîndit destul de repede şi peste hotarele Franţei (în Belgia Henry van de Velde, Theo van Rysselberghe, în Italia Giovanni Segantini, Previati, Morbelli etc.). În pictura românească au adoptat uneori tehnica **n.** N. Dărăscu şi S. Mützner. V. şi impresionism.

neokantianísm, curent filozofic idealist-subiectiv, răspîndit în Germania la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi în prima jumătate a sec. al XX-lea, apărut ca o reacţie împotriva materialismului, a socialismului ştiinţific şi a laturilor progresiste ale filozofiei hegeliene. A fost fundat de O. Liebmann şi F.A. Lange, care au lansat, în 1865, lozinca „înapoi la Kant". Neokantienii l-au criticat pe Kant „de la dreapta", reproşîndu-i recunoaşterea existenţei „lucrului în sine" ca realitate obiectivă. **N.** are două ramuri principale: Şcoala de la Marburg şi Şcoala de la Baden. Teoriile neokantiene au fost preluate de revizioniştii din Internaţionala a II-a (E. Bernstein, M. Adler ş.a.), care au încercat o „îmbinare" a marxismului cu **n.** pe linia renunţării la materialismul istoric. **N.** a avut adepţi şi în alte ţări europene. În prezent, el îşi exercită principala influenţă în axiologia idealistă (teoria idealistă a valorilor).

neolatín (LINGV.) v. **romanic.**

neolamarckísm (BIOL.), orientare mecanicistă în concepţia despre evoluţia fiinţelor vii, larg răspîndită la sfîrşitul sec. al XIX-lea. Trăsăturile caracteristice ale **n.** sînt: explicarea evoluţiei numai ca rezultat al proceselor fiziologice, negarea rolului creator al selecţiei, admiterea unei finalităţi iniţiale a organismelor. O variantă a **n.** a fost aşa-zisul *mecanolamarckism,* elaborat de Spencer în teoria echilibrului, după care interacţiunea organismelor cu mediul duce la echilibrarea lor. Evoluţia, după Spencer, este rezultatul distrugerii continue a acestui echilibru. Incapacitatea reprezentanţilor mecanolamarckismului de a da o explicaţie ştiinţifică evoluţiei organismelor i-a dus la idealism. Cea mai idealistă variantă a **n.,** aşa-zisul *psiholamarckism,* consideră că sursa evoluţiei sînt formele primitive de conştiinţă şi de voinţă, un principiu „creator" oarecare, interpretat în spiritul vitalismului.

neoliberalísm, curent al economiei politice burgheze contemporane, care, formal, critică intervenţia statului în economie şi se declară împotriva monopolurilor, dar care teoretizează de fapt necesitatea unor forme ale capitalismului monopolist de stat. Spre deosebire de liberalism, adepţii acestui curent se declară împotriva numai a anumitor forme de intervenţie a statului în economie, în special cele privitoare la măsurile luate în interesul oamenilor muncii (ex. măsurile de reglementare a asigurărilor sociale, a legislaţiei muncii etc.). Susţinînd libera concurenţă, ei consideră că în condiţiile contemporane aceasta nu se poate desfăşura numai prin forţe proprii, ci statul trebuie să intervină pentru „a organiza concurenţa", pentru a asigura condiţii cît mai favorabile activităţii întreprinderilor. Totodată, neoliberalismul se deosebeşte şi de keynesism prin modul de

apreciere a stării capitalismului, a formelor de intervenţie a statului în economie etc. **N.** a cunoscut cea mai mare răspîndire în R. F. Germană (W. Eucken, A. Rüstow, L. Erhard), unde este fundamentat pe teza despre „economia socială de piaţă", considerată ca un tip ideal de economie, ca o cale de mijloc între capitalism şi socialism care poate duce la stabilirea „păcii sociale" şi a bunăstării pentru toţi. Tezele despre limitarea puterii monopolurilor servesc aici pentru a justifica măsurile luate de stat împotriva sindicatelor, considerate de ei ca organizaţii de tip monopolist. Alţi reprezentanţi sînt: W. Röpke (Elveţia), H. Simons, L. von Mises, P. H. Hayek (S.U.A.), L. Robbins (Anglia), M. Allais (Franţa).

neolingvístică, curent lingvistic creat de M. Bartoli şi G. Bertoni, care se caracterizează prin importanţa acordată împrumuturilor, prin negarea legilor lingvistice şi prin explicarea cu ajutorul ariilor lingvistice a deosebirilor dintre limbi înrudite. A avut un ecou limitat chiar în ţara de origine, Italia.

neolític (gr. *neos* „nou" şi *lithos* „piatră"), perioadă din istoria omenirii care urmează mezoliticului. În **n.,** baza relaţiilor de producţie o constituia proprietatea comună asupra mijloacelor de producţie. Este caracterizată prin perfecţionarea tehnicii şlefuirii uneltelor de piatră, prin cultivarea primitivă a plantelor şi creşterea animalelor, prin închegarea organizării tribale pe baza gintei matriarhale. În România, **n.** se întinde, în timp, de la circa 6000 î.e.n. pînă la circa 1900 î.e.n. şi se împarte în *protoneolitic* (c. 6000—5500 î.e.n.), *neolitic timpuriu* (c. 5500—3500), *neolitic mijlociu* (c. 3500—2800) şi *neolitic tîrziu* (c. 2800—1900). Apariţia cultivării primitive a plantelor şi a creşterii animalelor domestice a adus după sine transformări importante în relaţiile sociale şi pe plan suprastructural. În epoca neolitică, la progresul omenirii au contribuit, într-o mare măsură, apariţia şi dezvoltarea meşteşugurilor casnice: torsul, olăritul, ţesutul şi meşteşugurile legate de construcţia de locuinţe. Procesul trecerii la viaţa stabilă se încheie în neoliticul timpuriu. În neoliticul tîrziu, cînd orînduirea comunei primitive atinge cea mai înaltă treaptă a evoluţiei sale, forţele de producţie cunosc un mare avînt, apar numeroase unelte de cupru (toporul cu gaură de înmănuşare), se dezvoltă olăritul (datorită folosirii cuptorului cu reverberaţie pentru arderea oalelor în cameră închisă), ceramica pictată fiind una dintre caracteristicile acestei etape. Tot în neoliticul tîrziu apare organizarea unional-tribală, care a subminat instituţia gintei, şi încep luptele intertribale, ceea ce determină apariţia aşezărilor întărite, cu şanţuri. Cele mai importante culturi neolitice de pe teritoriul României sînt: *criş* (neoliticul timpuriu), *boian, hamangia, turdaş* (neoliticul mijlociu), *gumelniţa, cucuteni, petreşti* (neoliticul tîrziu).

neologísm (gr. *neos* „nou" şi *logos* „vorbă"), cuvînt împrumutat de curînd din altă limbă sau creat recent prin mijloacele proprii ale limbii respective. Caracterul de noutate este în funcţie de etapa de dezvoltare a limbii respective. În limba română modernă, majoritatea neologismelor sînt de origine franceză.

neón (CHIM.), *Ne.* Element cu nr. at. 10; gr. at. 20,183; p.t. —248,6° C. Este un gaz nobil, monoatomic, incolor. Se găseşte în proporţie foarte mică în atmosferă ($1{,}8 \cdot 10^{-3}$ vol. %). La separarea gazelor inerte din aerul lichid, **n.** rămîne împreună cu heliul în porţiunea nelichefiată, de unde se obţine prin adsorbţie pe cărbune activ. La trecerea curentului electric printr-un tub umplut cu **n.** la presiune joasă, se produce o lumină roşie caracteristică. Pe această proprietate se bazează folosirea **n.** la umplerea unor lămpi cu descărcări în gaze pentru reclamele luminoase.

neoplásm (MED.) v. **cancer.**

neoplasticísm, varietate a abstracţionismului, creată de pictorul olandez Piet Mondrian. Derivat din cubism, **n.** se caracterizează printr-un geometrism în care liniile şi planurile de culoare, verticale şi orizontale, se întretaie întotdeauna în unghi drept, ca şi prin folosirea unei game cromatice limitate. Mondrian a teoretizat neoplasticismul în revista „De Stijl" (1917—1928).

neoplatonísm, curent filozofic mistic din epoca de decădere a Romei sclavagiste. A cunoscut trei faze: *alexandrină-romană,* întemeiată de Amonios Sakkas (c. 175—242), continuată de Plotin, principalul neoplatonic; *siriană,* legată de numele lui Iamblichos, şi *ateniană,* reprezentată prin Proclos. **N.** reuneşte în mod eclectic idealismul platonic cu idei pitagorice, stoice, sceptice şi cu misticismul oriental; proclamă ideea aşa-zisei creări a lumii prin „emanaţie" din divinitate şi pe aceea a cunoaşterii prin extaz mistic. A influenţat creştinismul, precum şi filozofia occidentală şi arabă medievală.

neoplazíe (gr. *neos* „nou" şi *plassein* „a forma"; MED.), proces patologic de formare a unui ţesut nou, tumoral, prin înmulţirea exagerată şi uneori prin modificarea structurii caracteristice a ţesutului din care a luat naştere. După evoluţia ţesutului neoplazic se deosebeşte o **n.** benignă şi una malignă (canceroasă). În accepţia curentă, prin **n.** se înţelege *cancer.*

neopozitivísm, curent filozofic idealist-subiectiv, apărut în deceniul al treilea al sec. al XX-lea; cea de-a treia fază a pozitivismului. Bazele **n.** au fost puse de cercul vienez, pornind de la teoriile logice ale lui B. Russell şi L. Wittgenstein. Reprezentanţii principali ai **n.** sînt R. Carnap, M. Schlick, H. Reichenbach, Ph. Frank, A. Ayer ş.a. În prezent, centrul **n.** se află în S.U.A. **N.** are un caracter predominant logicist: el acordă o atenţie deosebită cunoaşterii raţionale şi logicii (de aici denumirea de *pozitivism logic* sau de *empirisim logic* dată principalelor variante ale curentului), pe care le interpretează însă în spirit convenţionalist, subiectivist. **N.** susţine că atît materialismul cît şi

idealismul sînt concepții „metafizice". El pretinde a se ridica deasupra lor, prin excluderea problemei fundamentale a filozofiei ca fiind „lipsită de sens", nerezolvabilă pe calea experienței, și prin reducerea filozofiei la analiza logică a limbajului științei. În realitate, **n.** este o concepție agnostică și idealist-subiectivă. Astfel, pentru **n.**, experiența se reduce la senzațiile și la trăirile nemijlocite ale subiectului, orice referire la reflectarea realității obiective în senzații fiind considerată o aserțiune „lipsită de sens". Totodată, dînd o interpretare denaturată logicii matematice, **n.** consideră că legile logicii și matematicii au și ele un caracter subiectiv, nereflectoriu, și că, în consecință, teoriile științifice construite cu ajutorul logicii și matematicii sînt și ele convenționale, nu reflectă realitatea obiectivă. În sociologie, **n.** a contribuit la răspîndirea curentelor empiriste reacționare, iar în etică justifică, din punct de vedere teoretic, relativismul și amoralismul. În perioada dintre cele două războaie mondiale, **n.** a devenit principalul curent burghez din domeniul filozofiei științelor și epistemologiei; el a influențat numeroși fizicieni, matematicieni și logicieni de seamă din țările capitaliste. În zilele noastre, influența **n.** este în declin.

neoprén (CHIM.), cauciuc sintetic obținut prin polimerizarea cloroprenului (clor-butadienei). Sin. *sovpren.*

neorealísm 1. (FILOZ.) Curent idealist subiectiv apărut în Anglia în primul deceniu al sec. XX. **N.** identifică existența cu conștiința și reduce existența la un complex de senzații, respectiv de forme logice și matematice, cărora le atribuie în ultimă analiză o existență de sine stătătoare, considerîndu-le ca unica realitate. „Monismul epistemologic" al **n.**, prezentat drept o a treia linie în filozofie, deschide drum agnosticismului și fideismului; el este îndreptat de fapt împotriva monismului materialist, care întemeiază unitatea lumii pe materialitatea acesteia. Recunoscînd contradicțiile numai pe planul conștiinței, **n.** neagă existența unor contradicții sociale obiective. Reprezentanți principali: G. Moore (Anglia), W. Montagu (S.U.A.). Sub influența **n.** au fost elaborate ontologia lui A.N. Whitehead, teoria evoluției emergente (S. Alexander) și holismul (J. Chr. Smuts). **2.** Mișcare artistică, cinematografică și literară italiană, care s-a închegat în ultimii ani ai regimului fascist în condițiile luptei împotriva acestuia și împotriva ocupanților naziști, dezvoltîndu-se mai cu seamă după război. **N.** s-a cristalizat în lupta împotriva artei conformiste, promovată de fascism și îndepărtată de problemele sociale arzătoare ale realității italiene contemporane, inspirîndu-se din viața de muncă și luptă a poporului italian. Una dintre sursele ideologice ale **n.** o constituie scrierile criticului realist și democrat De Sanctis. Asupra **n.** și-a exercitat influența și Partidul Comunist Italian. Ea a contribuit la adîncirea criticii sociale și a viziunii realiste în operele neorealiste, a lărgit perspectiva soluționării conflictelor de clasă, sugerînd uneori ideea unei soluții revoluționare. **N.** nu ajunge însă pînă la conștiința limpede a necesității istorice a acesteia, lăsînd-o uneori să se cufunde în umbrele incertitudinii și revoltei izolate sau tulburînd-o cu detalii și digresiuni naturaliste. În artele plastice, această nouă variantă a realismului critic a integrat unei viziuni realiste dinamice și dramatice elemente ale plasticii cubiste și expresioniste. Dintre principalii lui reprezentanți menționăm numele pictorilor și graficienilor Renato Guttuso (n. 1912), Gabriele Mucchi, E. Treccani, G. Zigaina, Pizzinato etc. **N.** s-a răspîndit în special în America Latină (Mexic, Argentina, Brazilia, Chile, Cuba) printre pictorii muraliști și de șevalet și de asemenea în Franța, Spania, Japonia etc. În cinematografie **n.** s-a inspirat atît ca problematică cît și ca manieră de filmare din realismul cinematografiei progresiste franceze, din școala cinematografică sovietică și a dezvoltat tendințele înaintate ale verismului. Cineaștii neorealiști au folosit pe scară largă filmările în decorurile naturale, urbane și rurale, adresîndu-se adeseori realității direct, pînă la înlocuirea actorilor cu neprofesioniști. Principalii cineaști neorealiști sînt Cesare Zavattini, Pier Paolo Pasolini, R. Rossellini, Vittorio de Sica, Federico Fellini, De Santis, L. Visconti, R. Castellani ș.a. Neorealismul a avut o influență și asupra cinematografiei din alte țări. În literatură, în aceleași condiții social-istorice și sub aceleași influențe, s-a afirmat o pleiadă de scriitori neorealiști, din care fac parte: C. Pavese, A. Moravia, C. Levi, P.P. Pasolini, S. Quasimodo, M. Alicata, C. Salinari ș.a.

neorgánic (CHIM.) v. **anorganic.**

neoromantism v. **romantism.**

neosalvarsán (FARM.), substanță chimică, care se prezintă sub formă de pulbere de culoare galbenă-deschis, solubilă în apă. Exercită o acțiune curativă în sifilis (în tratament asociat, de ex., cu bismut) și în alte boli provocate de spirili. Se mai numește *novarsenobenzol.*

neotectónică (GEOL.), parte a geotectonicei care studiază mișcările de deformare a scoarței terestre ce au avut loc în perioada de la sfîrșitul terțiarului și pînă în prezent. Mișcările neotectonice au determinat și determină și în prezent ridicarea sau coborîrea pe verticală a unor compartimente din scoarță (ex. ridicarea țărmului Mării Negre, care a determinat în ultimii 2 000 de ani deplasarea litoralului de la vechiul port grecesc Histria cu circa 15 km spre est). În regiunile cutate, mișcările neotectonice au determinat denivelarea unor compartimente pe intervale de 8—10 km (5—12 cm anual), în timp ce pe platforme această denivelare atinge valori de 0,3—0,4 km (0,5—1 cm anual). Studiul mișcărilor neotectonice, în special al celor actuale, este necesar pentru o justă planificare și proiectare a construcțiilor mari (ex. canale, baraje, porturi etc.). În R.P.R., mișcările neotectonice se manifestă mai intens în regiunea de contact a cîmpiei cu

dealurile dintre valea Teleajenului şi valea Trotuşului.

neotenie (BIOL.), capacitate a unor organisme de a atinge maturitatea sexuală şi de a se reproduce în stadii larvare, înainte de a-şi fi desăvîrşit dezvoltarea individuală. Sînt *neotenice* femelele de licurici, unii amfibieni etc.

neotomism, curent idealist-obiectiv care reînvie doctrina scolastică a lui T o m a d'A q u i n o, declarată, în 1879, drept filozofie oficială a bisericii catolice. Curentul **n.** este influent în Franţa, Anglia, Italia, Austria, Spania şi America Latină; el are adepţi şi în R.F. Germană şi S.U.A. Reprezentanţi principali: J. Maritain, E. Gilson, I.M. Bochenski, G. Wetter ş.a. **N.** exercită o puternică înrîurire asupra existenţialismului catolic (ex. G. Marcel).

neozóic (gr. *neos* „nou" şi *zoon* „animal"; STRAT.), ultima eră geologică, care cuprinde timpul scurs de la sfîrşitul mezozoicului, cînd a avut loc dispariţia amoniţilor, belemniţilor, rudiştilor şi a reptilelor gigantice, şi pînă în zilele noastre. Se subdivide în următoarele perioade: paleogen, neogen şi cuaternar. Formele de viaţă din era neozoică au evoluat din ce în ce mai mult spre forma actuală, culminînd cu apariţia omului. În flora **n.** predomină angiospermele monocotiledonate şi dicotiledonate. Reprezentanţii mai importanţi ai faunei **n.** sînt foraminiferele, coralii, echinodermele şi mai ales lamelibranhiatele şi gasteropodele, care cunosc o dezvoltare considerabilă, iar dintre vertebrate mamiferele placentare. În general, în decursul erei **n.** se constată o retragere a formelor de climat cald către sud. Formaţiunile **n.** sînt reprezentate prin toate tipurile: continentale, lagunare, neritice şi batiale. Dintre depozitele marine predomină rocile detritice. În această ultimă eră geologică se continuă cutările alpine, începute încă din cretacic, desăvîrşindu-se formarea munţilor Pirinei, Alpi, Apenini, Carpaţi, Caucaz, Himalaia şi Cordilieri. În legătură cu aceste mişcări orogenice se cunoaşte o intensă

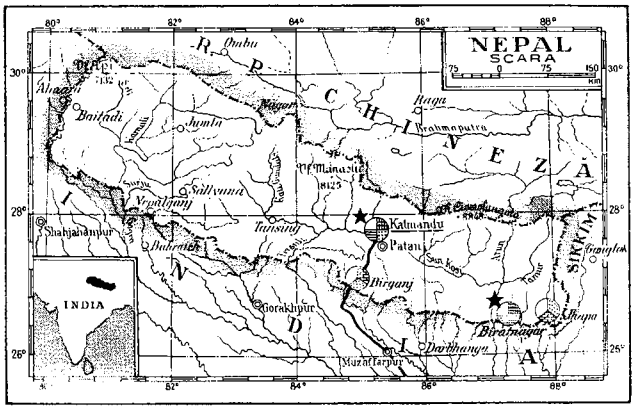

activitate vulcanică, manifestată şi la noi în lanţul munţilor Călimani, Harghita şi în Munţii Apuseni. Formaţiuni ale **n.** există în toate unităţile structurale din R.P.R., de ele fiind legate mai ales zăcămintele de petrol, cărbuni, sare, gips ş.a. Sin. *cainozoic.*

n.e.p. (EC.) v. **noua politică economică.**

„Népakarat" *[népoçoroţ]*, ziar, organ legal al Opoziţiei partidului maghiar, apărut la Cluj în septembrie 1933 — ianuarie 1934. A militat împotriva războiului şi a fascismului şi împotriva politicii trădătoare a conducătorilor Partidului maghiar.

Nepal, stat în Asia, situat în partea central-sudică a munţilor Himalaia, între India şi R. P. Chineză. Suprafaţa: 140 798 km². Populaţia: 9 700 000 loc. (1963), formată din nepalezi (indieni gurkha) şi tibetano-birmani (în special nevari) Capitala: *Katmandu.* Limba de stat: nepaleza. Relief muntos, care coboară în trepte de la nord spre sud. În nord, la graniţa cu R.P. Chineză, se întinde lanţul Himalaia Mare, cu numeroase vîrfuri peste 8 000 m (cel mai înalt vîrf din lume, Ciomolungma, 8 848 m, vîrfurile Kanchenjunga, Makalu ş.a.), apoi spre sud urmează depresiunea Katmandu, în care este concentrată cea mai mare parte a populaţiei, munţii Himalaia Mică (circa 3 000 m altitudine) şi munţii Sivalik (circa 900 m), iar în extremitatea sudică cîmpia aluvială Terai. Climă subecuatorială umedă în sud, tot mai rece şi mai uscată spre nord. Pădurile ocupă suprafeţe mari; de la altitudinea de 4 500 m se întind păşuni alpine, iar mai sus zăpezi persistente şi gheţari. Zăcăminte de minereu de fier, de cupru, aur, cărbune, sulf, grafit. **N.** este o ţară agrară slab dezvoltată; în economie se mai menţin relaţii feudale. Marii proprietari deţin 4/5 din suprafaţa agricolă, iar majoritatea ţăranilor iau pămînt în arendă. Culturile agricole, bazate pe irigaţii, se concentrează în cîmpia Terai (unde se cultivă orez, iută, trestie de zahăr, ceai, indigo şi diverse alte culturi tropicale) şi în depresiunea Katmandu (secară, grîu, orz, porumb, orez, cartofi). Unele soiuri de orez şi de grîu se cultivă pînă la altitudinea de 4 000 m. Se practică păstoritul transhumant (oi şi capre), în mai mică măsură se cresc iaci, boi zebu, bivoli. Industria se află în stadiu incipient; există mici întreprinderi textile, alimentare, de prelucrare a lemnului. Mare parte din capitalul întreprinderilor aparţine companiilor indiene. Este foarte dezvoltat artizanatul. Se exportă lemn, iută, tutun, lînă şi piei; se importă produse industriale. **N.** face comerţ în special cu India şi cu R.P. Chineză. — *Istoric.* În antichitate şi în evul mediu, pe teritoriul **N.** au existat o serie de mici principate, care au fost unificate în sec. al XVIII-lea într-un stat unitar. În urma războiului dus de Anglia împotriva **N.** (1814—1816) i s-a impus

acestuia un tratat potrivit căruia politica externă a țării a fost pusă sub controlul autorităților engleze. Cu sprijinul rezidentului englez, în 1864 a venit la putere familia feudală Rana. În 1923 **N.** a devenit independent. După al doilea război mondial a luat amploare mișcarea populară împotriva orînduirii feudale și a dictaturii familiei Rana. În 1949 a fost creat Partidul Comunist din Nepal și Congresul sindicatelor din **N.**, iar în 1951 familia Rana a fost răsturnată de la putere și a fost reinstaurată vechea dinastie. **N.** este o monarhie constituțională. Șeful statului este regele. În conformitate cu Constituția din 1962, au fost create panceatele, organe de autoadministrare locală, și Panceatul Național, organul suprem legislativ.

Neper v. **Napier.**

néper (după numele matematicianului *Napier*; TELEC.), unitate de măsură a nivelului de transmisiune a unui semnal (electric, acustic etc.). Pentru a exprima în neperi amplificarea sau atenuarea unei mărimi fizice se calculează logaritmul natural (neperian) al raportului dintre valoarea finală și valoarea inițială a mărimii considerate. Un neper corespunde unei amplificări de *e* ori și este egal cu 8,686 decibeli. Are simbolul *N*.

nepermétru (TELEC.), instrument de măsură a atenuării, gradat în neperi.

nepolár (CHIM.; despre molecule sau grupări de atomi), fără moment electric permanent (ex. moleculele de hidrogen, azot, metan, benzen etc.). Gruparea nepolară dintr-o moleculă de acid gras (acid palmitic, acid stearic etc.) este constituită din radicalul hidrocarbonat, de care este legată gruparea acidă, polară.

Nepos, Cornelius (c. 100—25 î.e.n.), istoric roman. A scris anale (păstrate fragmentar) și „De viris illustribus", biografii ale oamenilor de seamă, dintre care cele mai importante sînt ale lui Atticus și Cato cel Bătrîn.

„Népszabadság" *[népsǫbǫdșag]*, organ de presă central al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar. Înființat în 1942, a purtat pînă în 1956 titlul „Szabad Nép". Apare zilnic, la Budapesta.

Neptun (ASTR.), planetă mare a sistemului nostru solar. Se află la 4 495,6 mil. km de Soare, are perioada de revoluție de 164,8 ani, diametrul egal cu 3,89 diametre pămîntești, densitatea 1,61 g/cm^3, masa egală cu 17,3 mase terestre, accelerația gravitației la suprafață de $\approx$ 11,2 m/s^2. Temperatura suprafeței vizibile este de —220°C, iar atmosfera este alcătuită din hidrogen gazos, metan gazos, amoniac. Are doi sateliți: Triton și Nereida. **N.** a fost descoperit de către Galle de la Observatorul astronomic din Berlin (1846), după calculele efectuate de Leverrier pentru a explica neregularitățile din mișcarea planetei Uranus.

Neptun v. **Poseidon.**

neptunism (GEOL.), concepție geologică neștiințifică, care, exagerînd rolul agenților externi în formarea rocilor din scoarța Pămîntului, admite proveniența pe cale sedimentară a tuturor rocilor, inclusiv a celor magmatice și metamorfice. Această concepție a fost susținută de geologul german A. Werner și de elevii săi.

neptúniu (CHIM.), *Np*. Element transuranian cu nr. at. 93; gr. at. 237. Formează combinații în diferite stări de valență (3, 4, 5, 6).

Nera, afluent pe stînga al Dunării; izvorăște din Munții Semenicului și drenează depresiunea Bozovici. Lungimea: 131,2 km pe teritoriul R.P.R. și mai puțin de 1 km pe teritoriul R.S.F. Iugoslavia. La ieșirea din depresiune, **N.** formează chei în depozitele de calcare ale munților Locvei și Semenicului.

Nereide (în mitologia greacă), cele cincizeci de nimfe ale mării fiicele zeului marin Nereu. Potrivit mitului, se iveau printre talazuri la chemarea corăbierilor în primejdie pentru a le da ajutor.

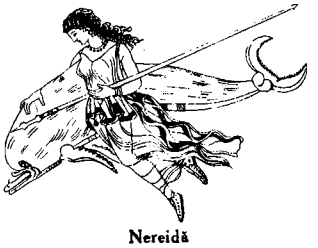

Nereidă

neretroactivitáte, *principiul neretroactivității* (DR.), principiu potrivit căruia legea dispune, de regulă, numai pentru viitor. Neavînd putere pentru trecut, legea nouă nu se poate aplica faptelor săvîrșite sau actelor juridice încheiate înaintea intrării sale în vigoare. V. și retroactivitate.

Neretva (Narenta), rîu în partea de vest a R.S.F. Iugoslavia (218 km). Izvorăște din Munții Dinarici și se varsă în Marea Adriatică. Pe cursul său mijlociu s-a construit hidrocentrala Iablanița. Navigabil în cursul inferior. Pe valea **N.** se asigură legătura feroviară și rutieră între regiunile interioare ale țării și litoralul Mării Adriatice.

Nereu (în mitologia greacă), străveche divinitate marină. Zeul **N.**, supranumit „bătrînul mărilor", era conceput ca o divinitate binevoitoare; el personifica marea pașnică, favorabilă navigatorilor.

nerinéa (PALEONT.), gen fosil de gasteropode, caracterizate printr-o cochilie înaltă, răsucită. În R.P.R. se găsește în calcarele marine din munții Hășmaș, Rarău, în depozitele cretacice de la Petroșeni etc.

neritică, *zonă* ~ (GEOL.), zona marină situată în apropierea continentelor și caracterizată prin adîncimi ale apei, în general mai mici de 200 m. În *z.n.*, apele sînt străbătute de lumina soarelui, prezintă variații mari de temperatură și sînt agitate de valuri și de curenți. Datorită acestor condiții, aici se dezvoltă o foarte bogată faună și floră (corali, moluște, arici de mare, alge etc.). În *z.n.* s-a format cea mai mare parte a depozitelor sedimentare marine (pietrișuri, nisipuri, mîluri, sfărîmături de cochilii și de corali, zăcăminte de bauxită, de fier etc.).

Nernst, Walther Hermann (1864—1941), fizician și chimist german. Are lucrări în domeniul fizicii teoretice, al fizicii aplicate *(lampa N.)* și al chimiei fizice (termochimie). **N.** a enunțat principiul al treilea

al termodinamicii. A elaborat teoria osmotică a pilelor electrice şi a adus contribuţii la studiul soluţiilor diluate. Laureat al Premiului Nobel pentru chimie (1920).

Nero (Lucius Domitius Ahenobarbus Nero), împărat roman (54—68 e.n.). A fost educat de filozoful Seneca, sub a cărui influenţă s-au desfăşurat primii lui ani de domnie. Foarte crud şi ambiţios, **N.** a provocat uciderea fratelui său vitreg, *Britannicus*, spre a împiedica pretendenţa acestuia la titlul de cezar, şi pe a mamei sale, *Agripina*, care urmărea să aibă un rol însemnat în conducerea statului. Înclinat spre planuri fantastice, a proiectat întreprinderea unor campanii militare în Africa şi în Asia, care să facă din el un nou Alexandru Macedon. În timpul domniei lui, un uriaş incendiu a mistuit Roma (64 e.n.); bănuit de a fi fost autorul acestui incendiu, **N.** a dat vina pe primii creştini, începînd persecuţiile împotriva lor. Răscoala legiunilor din provincii a pus capăt domniei lui **N.**, care s-a sinucis; o dată cu moartea lui s-a stins şi dinastia iulio-claudică.

Neruda, Jan (1834—1891), scriitor realist-critic şi gazetar ceh. Format în climatul revoluţiei din 1848, a desfăşurat o vie activitate publicistică în limbile cehă şi germană, luptînd pentru obţinerea independenţei ţării sale. Versurile sale, remarcabile prin suflul lor liric şi prin sinceritatea inspiraţiei, cîntă patria, setea de libertate a maselor asuprite. Ca prozator, a cultivat foiletonul, schiţa, povestirea miniaturală cu subiecte desprinse din viaţa cotidiană („Arabescuri", 1867 şi, mai ales, „Povestiri din Mála Strana", 1878, trad. rom. 1958). A făcut şi cronică dramatică.

Neruda, Pablo (n. 1904), poet chilian. S-a născut la Parral. După studii universitare a activat în diplomaţie. A luat apărarea republicii spaniole în timpul războiului civil. Din 1948 pînă în 1952 a trăit în exil. A evoluat sinuos, de la versuri de inspiraţie romantică la ermetism, suprarealism şi expresionism, transcriind cu deosebire zbuciumul unui spirit apăsat de nelinişte („Reşedinţa pe pămînt", 1933, 1935), dar şi de bucuria trăirii integrale a vieţii („Omul

P. Neruda

cu praştia entuziast", 1933). Evenimentele din Spania determină orientarea poeziei lui **N.** spre temele sociale, politice, de interes general-uman. Poetul protestează vehement împotriva agresorilor („Spania în inimă", 1937), mărturisindu-şi adeziunea la lupta antifascistă şi la comunism („A treia reşedinţă", 1945), reconstituie istoria mişcărilor sociale şi politice din America de Sud într-o formulă lirică apropiată de aceea cultivată de R. Darío şi W. Whitman („Cîntecul general", 1950) sau evocă, din exil, peisajul şi oamenii chilieni („Strugurii şi vîntul", 1954, trad. rom.). Cu „Odele elementare" (1954) şi cu volumele ulterioare, vădind o extraordinară capacitate de invenţie verbală şi tehnică, **N.** abordează o lirică a „elementelor", cîntă omul simplu, marea, vinul, grîul, miresmele, pescăruşii, trandafirul etc., înţelese ca date fundamentale ale existenţei şi ale universului său de inspiraţie. Posesor al unui registru liric bogat în tonalităţi dintre cele mai diverse, mînuind cu măiestrie discursul poetic şi oda patetică, versul liber modern şi pe cel de factură tradiţională, **N.** este considerat cel mai reprezentativ poet contemporan al Americii de Sud. Opera sa a fost tradusă în numeroase limbi şi parţial în româneşte. Laureat al Premiului internaţional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1953).

nerv (ANAT.), organ de transmisiune a impulsului nervos, care uneşte sistemul nervos central cu periferia organismului (piele, organe de simţ, viscere, glande endocrine, muşchi etc.). **N.** sînt formaţi din mănunchiuri de fibre care reprezintă prelungirile neuronului (cilindru ax) şi sînt înconjurate de o teacă constituită dintr-o substanţă specială, numită mielină. Majoritatea **n.** conţin atît fibre senzitive cît şi fibre motorii (ex. **n.** sciatici). Din punctul de vedere al activităţii lor, **n.** se împart în *nervi senzitivi*, care transmit impulsul nervos de la periferie spre centru, şi *nervi motori*, care transmit comenzile de la centru la periferie. — *Nervi cranieni*, cele 12 perechi de nervi care se găsesc pe faţa inferioară a creierului: 1) **n.** olfactivi, care se termină în mucoasa foselor nazale; 2) **n.** optici, care se încrucişează înainte de a intra în globii oculari; 3) **n.** motori oculari comuni, care comandă musculatura ochilor; 4) **n.** patetici, care inervează muşchii oblici ai ochiului; 5) **n.** trigemeni, care inervează o parte din ochi, maxilare şi limbă; 6) **n.** motori-oculari externi, destinaţi unor muşchi ai ochiului; 7) **n.** faciali, care inervează muşchii feţei; 8) **n.** acustici, care percep senzaţiile sonore; 9) **n.** gloso-faringieni, care inervează limba şi laringele; 10) **n.** pneumogastrici sau nervii vagi (sistemul parasimpatic), care inervează inima, plămînii, rinichii, splina şi stomacul; 11) **n.** spinali, care se ramifică în muşchii laringelui, trapezului etc.; 12) **n.** hipogloşi, care comandă mişcările limbii. — *Nervi rahidieni*, nervi care îşi au originea în măduva spinării şi sînt formaţi din două rădăcini: una senzitivă şi cealaltă motorie, care se reunesc în interiorul canalului rahidian şi ies din acest canal prin găurile de conjugare ale vertebrelor. După ieşirea din canalul rahidian, *n.r.* se răspîndesc în organism, inervînd toate organele şi ţesuturile. *N.r.* din regiunea cervicală şi lombară formează plexuri nervoase (cervical, brahial, lombar, sacral),

de unde se ramifică în regiunile respective (gît, membre, trunchi, abdomen etc.). De-a lungul coloanei vertebrale, de o parte şi de alta, se întinde lanţul nervilor simpatici, care fac parte din sistemul nervos neurovegetativ. Dintre *n.r.* fac parte: **n.** radial, **n.** cubital, **n.** sciatic, **n.** tibial etc.

Nerva (Marcus Cocceius Nerva), împărat roman (96—98 e.n.), întemeietorul dinastiei Antoninilor. Impunerea lui de către senat marchează începutul unei epoci de înţelegere între senat şi conducătorul imperiului. Pentru a înlătura adversitatea partidei militare, **N.** a înfiat pe Marcus Ulpius Traianus (T r a i a n), guvernatorul Germaniei, care se bucura de popularitate în armată.

Nerval, Gérard de (1808—1855), scriitor romantic francez. A călătorit mult prin Europa şi prin Asia („Călătorie în Orient", 1851; „Lorély", amintiri din Germania, 1852). A debutat cu versuri patriotice („Elegii naţionale", 1826) şi a dat o remarcabilă traducere din „Faust" de Goethe (1828) şi a unor balade şi poveşti romantice germane. Ulterior, sub influenţa romantismului metafizic german, s-a orientat spre o proză cu conţinut magic, straniu, mistic („Mîna gloriei, istorie macaronică", 1843; „Angélique", 1854; „Sylvie", 1854; „Fiicele focului", 1854, trad. rom.; „Aurélia", 1865) şi spre o poezie a refugiului în vis (*Iluminaţii*", 1852; „Himerele", 1854), care anunţă lirica simbolistă de mai tîrziu. Opera lui **N.,** expresie a unui spirit contradictoriu, încercat de suferinţă, se distinge prin bogăţia ei imaginativă, prin farmecul sugestiv al limbii şi prin perfecţiune formală.

Nervi, Pier Luigi (n. 1891) inginer şi arhitect italian. S-a impus prin construcţiile sale cu structuri metalice şi în beton armat, ca şi prin studiile în domeniul construcţiilor.

nervísm (MED.), concepţie fiziologică care extinde influenţa sistemului nervos asupra unui număr foarte mare de activităţi ale organismului. Formulat şi susţinut de o serie de oameni de ştiinţă (J. Procháska, Brown-Séquard, Magendie, Botkin, Secenov), nervismul atinge forma cea mai evoluată în concepţia lui I.P. Pavlov. **N.** pavlovist are la bază principiul după care sistemul nervos central şi, la animalele evoluate, scoarţa cerebrală au un rol fundamental în coordonarea tuturor funcţiilor, în asigurarea unităţii organismului şi a legăturii acestuia cu mediul înconjurător.

nervós, *sistem* ~, totalitatea centrilor nervoşi şi a căilor de transmisiune centripetă şi centrifugă din organismul animalelor şi al omului. La celenterate, celulele nervoase sînt diseminate în tot corpul *(sistem nervos difuz)* şi sînt unite prin fibre, formînd o reţea care reacţionează întotdeauna, în întregime, la excitanţi. La celelalte nevertebrate, celulele nervoase se grupează în ganglioni legaţi prin nervi. La viermi şi la artropode, ganglionii sînt dispuşi în formă de scară *(sistem nervos scalariform)*. La vertebrate, *s.n.* este alcătuit din organe centrale (creier, cerebel, bulb, măduva spinării), care formează *s.n. central*, şi din organe de transmisiune (nervii cranieni, nervii rahidieni şi sistemul nervos simpatic şi parasimpatic), care formează *s.n. neurovegetativ*. Acest sistem reglează funcţiile viscerale ale organismului. Este format din sistemul nervos simpatic şi parasimpatic, care îşi au originea în centrii subcorticali şi în măduva spinării, iar ramurile lor se răspîndesc în tot organismul (pereţii vaselor sanguine, organe şi ţesuturi). Creierul şi măduva spinării sînt formate din substanţă albă şi din substanţă cenuşie. Substanţa albă a creierului este constituită din fibre nervoase, iar substanţa

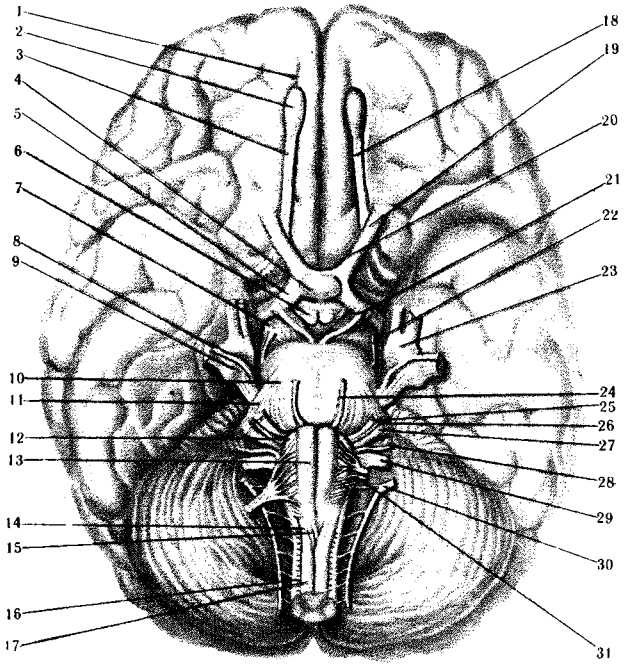

Baza creierului şi nervii cranieni

1 — Şanţul olfactiv; *2* — bulbul olfactiv; *3* — *18* — tractul olfactiv; *4* — hipofiza; *5* — tractul optic; *6* — tuber cinereum; *7* — pedunculul cerebral; *8*—*9* — nervul trigemen; *10* — puntea cerebrală; *11* — pedunculul cerebral mediu; *12* — oliva bulbară; *13* — *14* — măduva alungită; *15* — decusaţia piramidală; *16* — şanţul lateral anterior; *17* — măduva spinării; *19* — nervul optic; *20* — chiasma optică; *21* — nervul oculomotor comun; *22* — nervul oculomotor extern; *23* — nervul trigemen; *24* — nervul patetic; *25* — nervul facial; *26* — nervul intermediar; *27* — nervul acustic; *28* — nervul glosofaringian; *29* — nervul vag sau pneumogastric; *30* — nervii spinali; *31* — nervul hipoglos

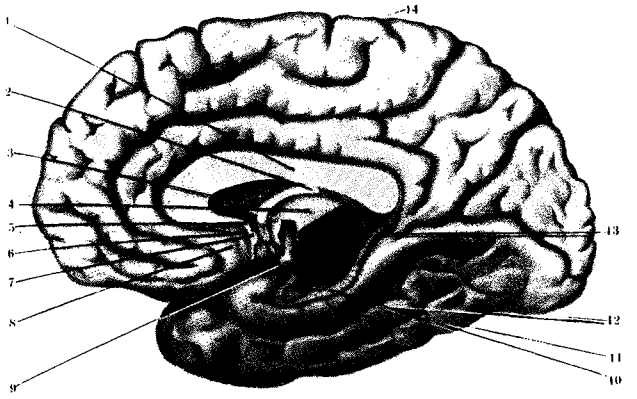

Secţiune prin emisfera dreaptă a creierului

1 — corpul calos; *2* — fornixul; *3* — corpul striat; *4* — talamusul; *5* — lamina rostrală; *7* — comisura cerebrală anterioară; *6* şi *8* — aria subcaloasă; *9* — corpul mamilar; *10* — girusul dentat; *11* — şanţul temporal inferior; *12* — şanţul colateral; *13* — girusul fasciolar; *14* — şanţul central

cenuşie este formată din celule nervoase (neuroni) şi din celule gliale cu rol trofic şi de susţinere. La om, scoarţa cerebrală s-a dezvoltat foarte mult din cauza apariţiei centrilor nervoşi, situaţi în profunzimea creierului (centrii subcorticali), legaţi funcţional de scoarţa cerebrală. Centrii nervoşi subcorticali (talamus, hipotalamus) au un rol deosebit în reglarea tonusului muscular, a mecanismului somn-veghe, în menţinerea temperaturii corpului, în controlul activităţii glandelor endocrine etc. Funcţia cea mai diferenţiată şi de conducere o are, la om, scoarţa cerebrală. *S.n.* este un complicat organ coordonator al celor mai însemnate funcţii ale întregului organism; el coordonează funcţia organelor interne, activitatea întregului organism în mediul înconjurător şi adaptarea acestuia la condiţiile mereu variate ale mediului. Reglarea activităţii organismului se face în primul rînd prin mecanismul reflexelor necondiţionate şi al reflexelor condiţionate. *S.n.* primeşte stimuli din lumea înconjurătoare (vizuali, auditivi, tactili, olfactivi etc.) şi stimuli care provin din interiorul organismului (muşchi, articulaţii, diferite organe interne etc.). Aceşti stimuli dezlănţuie în creier impulsuri nervoase *(influxuri nervoase)*, care ajung la anumiţi centri din scoarţa cerebrală, trecînd prin relee intermediare. Creierul prelucrează şi sintetizează în complexe funcţionale această multitudine de stimuli aferenţi şi le transmite la organele efectoare (ex. muşchi scheletici, muşchi netezi, glande endocrine etc.). *S.n.* este organul prin intermediul căruia se face reflectarea lumii exterioare în organism şi, în acelaşi timp, reglarea comportamentului corespunzător al organismului.

nervúră **1.** (BOT.) Fascicul conducător libero-lemnos din frunze, care se ramifică în mezofil. **2.** (TEHN.) Proeminenţă longitudinală, transversală sau înclinată pe suprafaţa exterioară sau interioară a unei piese, a unui organ de maşină etc., executată pentru a le mări rezistenţa sau rigiditatea, pentru ghidare, pentru intensificarea transferului de căldură sau, în unele cazuri, pentru schimbarea caracteristicilor de vibraţie ale piesei sau ale organului pe care se efectuează aceste proeminenţe. Pe piesele metalice, **n.** se execută prin turnare, ştanţare, refulare, aşchiere etc. **3.** (CONSTR.) Grindă de beton armat, cu secţiune relativ redusă, aşezată între grinzile principale sau între corpurile de umplutură ale unui planşeu. În general, **n.** se toarnă monolit cu placa planşeului. **4.** (AV.) Element de construcţie a aripii de avion, aşezat transversal pe longeroanele aripii pentru a asigura rigiditatea acesteia. **N.** este constituită, în general, din două tălpi legate printr-o inimă şi se confecţionează din lemn, din duraluminiu sau din oţel. **5.** (ARHIT.) **a)** Element de structură, mai mult sau mai puţin reliefat, care întăreşte intradosul unei bolţi, avînd totodată şi o funcţie decorativă. **b)** Mulură puternică care întăreşte muchiile unei bolţi în cruce sau care, formînd raze ori reţele, decorează intradosul unei bolţi gotice.

nervus probandi (expresie latină însemnînd „nervul, forţa argumentării"; LOG.), argumentul cel mai puternic, hotărîtor, într-o demonstraţie.

nesaturát (CHIM.) **1.** (Despre un sistem fizico-chimic) Care conţine, în unul dintre constituenţii săi, o cantitate

Coloană şi boltă cu nervuri

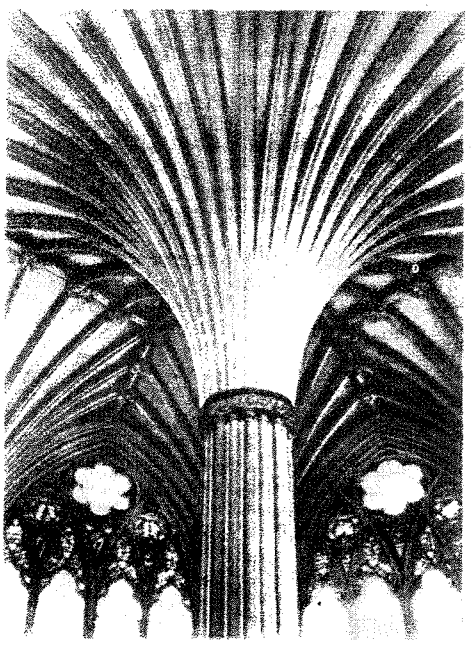

mai mică decît cantitatea maximă posibilă, corespunzătoare stării de echilibru, în condiţiile în care se găseşte sistemul (ex. *soluţie nesaturată*). **2.** (Despre unele combinaţii chimice organice) Care, datorită prezenţei legăturilor multiple în molecula lor, pot adiţiona atomi sau molecule simple (ex. *hidrocarburi nesaturate*).

nésfie, monedă de aur, care a circulat în ţările române din sec. al XVII-lea pînă în primul sfert al sec. al XIX-lea.

Nesmeianov, Aleksandr Nikolaevici (n. 1899), chimist sovietic, profesor la Universitatea din Moscova, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.

A.N. Nesmeianov

şi membru de onoare al Academiei R.P.R. **N.** a publicat lucrări în domeniul combinaţiilor organometalice. A elaborat o metodă de preparare a compuşilor organici cu mercur, care-i poartă numele, obţinînd de la aceştia noi clase de compuşi organo-metalici cu diferite alte metale. A contribuit la fundamentarea teoriei structurii compuşilor organici. Autor al unei monografii intitulate „Metode de sinteză în domeniul combinaţiilor organometalice". Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Nesri, Mehmed (?—1520), cronicar turc, autor al unei istorii universale în şase părţi, dintre care nu s-a păstrat decît ultima, privind istoria Imperiului otoman („Tarih-i Al-i Othman").

Nesselrode, Karl Vasilievici (1780—1862), om politic şi diplomat rus de origină germană. A participat la Congresul de la Viena (1814 — 1815), ca plenipotenţiar al ţarului Alexandru I. Între 1816 şi 1856 a condus de fapt politica externă a Rusiei ţariste. A fost scos din funcţia pe care o deţinea, în urma războiului Crimeii (1853—1856), datorită eşecului politicii sale de apropiere de Austria şi Prusia.

Nessus, în mitologia greacă, centaur care îi ajuta pe călători să treacă fluviul Evenos. A fost ucis de Hercule atunci cînd a încercat s-o răpească pe Deianira, soţia acestuia. Cămaşa înmuiată de Deianira în sîngele monstrului, potrivit sfatului său perfid, a provocat apoi moartea lui Hercule. Expresia „cămaşa lui Nessus" simbolizează o pasiune chinuitoare de care omul nu se poate elibera.

Nestor (în mitologia greacă), rege al Pilosului, cel mai bătrîn b a s i l e u grec din timpul războiului troian, renumit pentru înţelepciunea şi elocinţa sa. Erou favorit al lui Homer în *Iliada* şi *Odiseea*. Expresia „un **N.**" se aplică unei persoane vîrstnice care îşi domină anturajul prin înţelepciune.

Nestor, Ion (n. 1905), istoric şi arheolog român, specialist în arheologia comunei primitive şi a epocii migraţiunii popoarelor, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei R.P.R. Op. pr.: „Etudes sur l'exploitation du cuivre en Roumanie" (în „Dacia", IX—X, 1945), „Contributions archéologiques au problème des Proto-Roumains" (în „Dacia", seria nouă, II, 1958), „Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain" (în „Revue Roumaine d'histoire", 1964). Este membru corespondent al Institutului arheologic german şi membru al Consiliului permanent al Uniunii internaţionale de studii preistorice şi protoistorice.

nestorianism, doctrină religioasă bazată pe învăţătura lui Nestorie, patriarhul Constantinopolului, care nega natura divină a lui Hristos, susţinînd că acesta a fost un om muritor. **N.** a fost condamnat ca erezie de sinodul ecumenic din Efes (431). Avînd un substrat protestatar, el s-a răspîndit în Arabia, Media, Siria etc., luînd o mare amploare în sec. XI—XV.

Nestroy, Johann Nepomuk (1801—1862), dramaturg, actor şi director de teatru austriac. Valorificînd tradiţia teatrului popular vienez, a compus numeroase comedii şi parodii, în care a satirizat îndeosebi unele moravuri ale micii burghezii („Bărbatul bătrîn cu soţie tînără", 1849), a ironizat prin pastişă feeriile la modă („Spiritul rău Lumpazivagabundus", 1833, trad. rom. 1852) şi tendinţa romantică de a idealiza realitatea în spirit eroic („Tannhäuser sau bătălia din Wartburg", 1852, după R. Wagner).

netemeinicíe (DR.), viciul unei hotărîri date de un organ de jurisdicţie, care constă fie în greşita sau incompleta stabilire a faptelor, fie în lipsa de motivare, fie într-o motivare contradictorie.

netezíre (TEHN.), operaţie de finisare a unei piese sau a unui obiect metalic sau nemetalic, efectuată manual sau pe maşini-unelte în vederea realizării unei bune calităţi a suprafeţei şi eventual a preciziei dimensionale şi a formei geometrice finale a piesei sau a obiectului respectiv. **N.** se execută prin aşchiere, prin deformare plastică sau prin alte procedee tehnologice.

netezitoáre (MAŞ. AGR.), unealtă agricolă folosită la netezirea solului după arat. Este formată din mai multe bare de lemn sau de metal cu secţiune dreptunghiulară, legate între ele prin lanţuri sau prin tije metalice. Se mai numeşte *tîrşitoare*.

netezitór (METAL.), unealtă de mînă constituită dintr-o placă de metal plană sau curbă, prevăzută cu un mîner, cu care se îndreaptă şi se netezesc muchiile formelor de turnătorie.

néto (net) (EC.), mărime rezultată după ce s-au făcut toate scăzămintele (ex. greutatea neto a unei mărfi nu include ambalajul; salariul net nu include impozitul). V. şi b r u t o.

Neubrandenburg *[nɔibrándənburg]*, district în nord-estul R.D. Germane. Suprafața: 10 930 km²; populația: 644 880 loc. (1962). Centrul administrativ: *Neubrandenburg*. Relief de cîmpie, vălurit datorită depozitelor glaciare, cu numeroase lacuri. Se cultivă în special cereale (secară, ovăz, în sud-est grîu), cartofi, sfeclă de zahăr, plante furajere. Se cresc vite cornute mari, porcine și ovine. Principalele ramuri industriale sînt: industria alimentară, industria ușoară, prelucrarea lemnului, industria materialelor de construcție, industria chimică, prelucrarea metalelor.

neuburger *[nɔiburgər]* (VITICULT.), soi de viță de vie

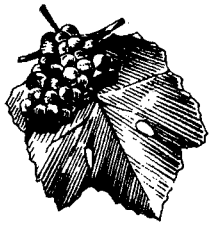

Neuburger

de origine germană, cu struguri mici, cilindrici, bătuți și cu bob verde-gălbui, cu pieliță de grosime mijlocie: mustul este nearomat. În țara noastră este răspîndit în podgoriile din Transilvania; produce vinuri albe de calitate superioară.

Neuchâtel *[nöșatél]*, lac de origine glaciară în vestul Elveției, la poalele munților Jura. Suprafața: 216 km², adîncimea: 152 m. Este navigabil.

„Neue Literatur" *[nɔiə]* (Literatura nouă), organ al Uniunii Scriitorilor din R.P.R., destinat cititorilor de limbă germană. Apare de șase ori pe an din august 1949, publicînd literatură originală, traduceri, studii, eseuri etc.

„Neue Rheinische Zeitung", *[nɔiə ráinișə țáitung]*, ziar cu orientare democrat-revoluționară, editat de K. Marx (redactor-șef) și F. Engels, la Köln (Germania), între 1 iunie 1848 și 19 mai 1849.

„Neuer Weg" *[nɔiər veg]* (Drum nou), organ de presă în limba germană al sfaturilor populare din R.P.R. Apare zilnic, la București, din martie 1949.

„Neues Deutschland" *[nɔiəs dɔiciland]*, organ de presă al Comitetului Central al Partidului Socialist Unit din Germania. Apare zilnic, la Berlin, din 1946.

„Neue Zürcher Zeitung" *[nɔiə ţürhər ţáitung]*, cotidian elvețian în limba germană, organ al Partidului radical-democrat. Apare la Zürich, din 1821.

Neuhauser *[nɔihauzər]*, familie de pictori transilvăneni. *Franz Adam, bătrînul* (1734—1785), de origine vienez, s-a stabilit la Sibiu în 1783, devenind cunoscut ca portretist și pictor de miniaturi. *Franz, cel tînăr* (1763—1836); a studiat la Academia de artă din Viena. Activitatea lui la Sibiu a coincis cu epoca de înflorire a picturii portretistice în Transilvania. În prima treime a sec. al XIX-lea, s-a făcut remarcat ca valoros pictor de peisaje, portrete și flori, precum și ca litograf. Arta lui relevă preocuparea pentru amănunt și individual, cît și o tendință idilică în zugrăvirea naturii. *Joseph* (1765—1815); a studiat la Viena și din 1785 a activat la Sibiu, ca profesor de desen. Cu un cultivat simț al culorilor, a pictat compoziții cu numeroase figuri, înfățișînd petreceri, jocuri și concerte la curți feudale. *Gottfried*, (1772—1836), după studii la Viena a devenit din 1806 profesor de desen la Cluj. A realizat desene de arhitectură. *Johann* (1774—1815), peisagist și gravor; a transpus în tehnica gravurii pe metal lucrările fratelui său Franz. Opera lor se află reprezentată în Muzeul Brukenthal.

Neuilly *[nöi]*, *tratatul de pace de la ~*, unul dintre tratatele de pace ale sistemului de la Versailles, semnat la 27 noiembrie 1919, la *Neuilly sur Seine*, între puterile Antantei și Bulgaria (care a participat în primul război mondial de partea Germaniei).

Neumann *[nɔiman]*, Alfred (1895—1952), scriitor antifascist german. Romanele sale, de inspirație istorică, evocă efectele sociale funeste ale dictaturilor personale („Diavolul", 1926; trilogia consacrată lui Napoleon al III-lea, „Noul Cezar", 1934; „Imperiul", 1936; „Prietenii poporului", 1941), lupta pentru libertate a patrioților italieni împotriva dominației austriece („Rebelii", 1927; „Guerra", 1928) sau activitatea conspirativă antihitleristă a fraților Scholl din München („Au fost șase", 1944). Operele lui **N.** se caracterizează prin autenticitatea faptelor, acuitatea analizei psihologice și bogăția epică a narațiunii.

Neumann *[nɔiman]*, Balthasar (1687—1753), arhitect german. Este creatorul unui stil de inspirație barocă, al cărui specific constă în sveltețea marcată a corpurilor centrale ale clădirilor. **N.** a fost unul dintre principalii arhitecți ai epocii, din sudul Germaniei (Reședința din Würzburg, 1720; scara interioară a castelului din Würzburg, 1729; biserica de pelerinaj „14 sfinți" ș.a.).

Neumann *[nɔiman]*, Carl Gottfried (1832—1925), matematician german. A fost profesor la universitățile din Halle, Tübingen și Leipzig. Are contribuții în domeniul ecuațiilor cu derivate parțiale (problema lui Dirichlet, problema lui **N.**).

Neumann *[nɔiman]*, Johann von (1903—1957), matematician american de origine maghiară; a fost profesor la Universitatea din Princeton și membru al Academiei Naționale de Științe din Washington. A adus contribuții fundamentale în analiza funcțională și, cu ajutorul acesteia, în fizica modernă. **N.** a creat teoria jocurilor și a obținut rezultate importante în domeniul teoriei mulțimilor, algebrei, al funcțiilor aproape periodice pe care le-a utilizat în teoria grupurilor. A avut un rol de seamă în crearea mașinilor electronice de calculat.

Neumann *[nɔiman]*, Stanislav Kostka (1875—1947), poet revoluționar ceh, scriitor al poporului din Cehoslovacia. A fost director al ziarului „Rudé právo". Încă din primele sale volume de versuri („Nemesis, bonorum custos", 1895; „Sînt apostolul noii vieți", 1896 ș.a.), **N.** abordează o problematică

socială de ţinută umanitară. Cu plachetele ulterioare, „Cîntece cehe" (1910) şi, mai ales, „Cîntece roşii" (1923), lirica sa evoluează, militînd ferm pentru idealurile proletariatului socialist. În anii ocupaţiei hitleriste, **N.** cheamă masele la luptă împotriva fascismului (Anul fără sfîrşit", 1945, şi „Anii ciumaţi", 1946). Adînc populare prin conţinutul lor de idei şi de sentimente, poemele lui **N.** cîntă omul şi civilizaţia, într-un stil metaforic, colorat şi patetic, bogat în sugestii. A scris şi lucrări de critică literară („Trăiască viaţa!", 1920; „Drumul omului", 1933 ş.a.).

neúmă (MUZ.) v. **notaţie.**

neur(o)-, nevr(o)- (gr. *neuron* „nerv"), element de compunere cu sensul „(referitor la) nervi" (ex. *neurologie, nevralgie*).

neurastenie (gr. *neuron* „nerv" *a* „fără" şi *stenos* „forţă"; MED.), boală caracterizată prin tulburări funcţionale în dinamica scoarţei cerebrale; se manifestă prin stare de oboseală, dureri de cap, insomnie, atonie gastrointestinală, anxietate, depresiune psihică, palpitaţii, sufocări etc.

neurít (ANAT.) v. **axon.**

neurochirurgíe, ramură a chirurgiei avînd ca obiect bolile sistemului nervos care necesită o intervenţie chirurgicală. **N.** modernă s-a dezvoltat în sec. al XX-lea, datorită tehnicii şi aparaturii perfecţionate. În stadiul actual al medicinii, orice regiune a sistemului nervos poate fi abordată chirurgical, iar operaţiile pe creier, pe măduva spinării şi pe nervi au tot mai multe şanse de vindecare. În ţara noastră, **n.** are reprezentanţi cunoscuţi şi peste hotare: D. Bagdasar, C. Arseni ş.a.

neurocrániu (ANAT.), parte a craniului care adăposteşte encefalul. Se mai numeşte *cutie craniană.*

neurofibrile (HIST.), formaţii filamentoase fine din citoplasma celulei nervoase şi din prelungirile ei. Se consideră că **n.** au un anumit rol în conducerea influxului nervos.

neurofibromatóză (MED.), boală caracterizată prin apariţia pe piele a unor pete pigmentare sau a unor tumori care îşi au originea în ţesutul fibros al tecilor nervilor *(neurofibroame).* Se mai numeşte *boala Recklinghausen.*

neurolimfomatóză (MED. VET.) v. **leucoza găinilor.**

neurologíe (gr. *neuron* „nerv" şi *logos* „ştiinţă"; MED.), disciplină care se ocupă cu studierea anatomiei, fiziologiei şi patologiei sistemului nervos. **N.** a devenit o ramură independentă de medicina internă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Fondatorul şcolii neurologice din ţara noastră a fost Gh. Marinescu.

neurón (gr. „nerv"; MED.), element de bază structural şi funcţional al sistemului nervos. **N.** este compus dintr-un corp celular protoplasmatic, care conţine un nucleu, din prelungiri protoplasmatice de două tipuri: scurte şi ramificate, numite *dendrite,* şi dintr-o prelungire neramificată, lungă, numită *axon* sau *cilindru-ax.* Neuronii pot avea funcţie motorie sau senzitivă.

neuronofagíe (gr. *neuron* „nerv" şi *phagein* „a mînca"; MED.), proces în urma căruia o celulă nervoasă alterată este fagocitată de alte celule speciale din jurul ei. Termenul de **n.** a fost introdus în ştiinţă de Gh. Marinescu.

neuropatologíe (gr. *neuron* „nerv", *pathos* „durere" şi *logos* „ştiinţă"; MED.), ramură a neurologiei care se ocupă cu studierea bolilor sistemului nervos şi a leziunilor provocate de aceste boli.

neuroplégice (gr. *neuron* „nerv" şi *plege* „lovire"; FARM.), grup de substanţe care au o acţiune deconectantă asupra sistemului nervos central. Provoacă o reducere a stării de tensiune psihică, scad anxietatea, calmează fără să producă somn (ex. *clorpromazina, rezerpina, metopromazina* etc.). Sînt utilizate în unele boli psihice, în endocrinologie, în chirurgie şi în medicina internă. Se mai numesc *neuroleptice.*

neurotróp (gr. *neuron* „nerv" şi *tropos* „schimbare"; MICROBIOL.), virus care se fixează şi care provoacă alteraţii în special în sistemul nervos (ex. virusul turbării, al poliomielitei, al diferitelor encefalite).

neurúlă (EMBRIOL.), stadiu caracteristic în dezvoltarea embrionară a cordatelor, în timpul căruia se formează tubul neural, din care se va dezvolta sistemul nervos central. Stadiul de **n.** urmează după cel de g a s t r u l ă.

Neusiedler *[nǫizidlər],* lac la graniţa dintre Austria şi R.P. Ungară, la sud-est de Munţii Leitha. Dimensiuni variabile după anotimp; în medie: suprafaţa 330 km², adîncimea 1—2 m. Este legat printr-un canal cu rîul Raab. 80% din suprafaţa lacului este acoperită cu trestie şi papură. Pescuit dezvoltat. Obiectiv turistic. Numele unguresc al lacului este *Fertö.*

neustón (BIOL.), asociaţie de organisme microscopice, vegetale şi animale, care populează pelicula superficială a apelor colorînd-o de obicei în verde sau, mai rar, în brun, roşu, galben etc. V. şi î n f l o r i r e a a p e i.

neutralitáte, situaţie a unui stat *(stat neutru)* în timp de război, a unui stat cu neutralitate permanentă sau a unui stat care duce o politică de neutralitate pozitivă. — *N. în timp de război,* situaţie juridică a unui stat care nu participă la războiul dintre alte state, fiind obligat să nu dea sprijin armat nici unuia dintre statele beligerante. — *N. permanentă,* situaţie juridică a unui stat care implică, ca obligaţii principale, de a nu lua parte la războiul dintre alte state, iar, în timp de pace, de a nu participa la nici un fel de alianţe militare şi de a nu permite amplasarea de baze militare şi de trupe străine pe teritoriul său. În prezent, printre statele care au o *n.p.* sînt Elveţia (din 1815) şi Austria (din 1955) — *N. pozitivă,* politică dusă, în epoca noastră, de statele *(state neangajate)* care nu se alătură alianţelor militare încheiate de alte state şi care întreţin relaţii paşnice cu toate statele, aducîndu-şi contribuţia la lupta pentru menţinerea şi întărirea păcii. În prezent, **n.,** avînd ca scop să bareze calea războiului, con-

stituie un instrument important în lupta pentru promovarea coexistenței pașnice.

neutralizáre 1. (DR.) Regim special al unui teritoriu, instituit prin convenții internaționale, potrivit cărora statele semnatare se obligă să nu transforme acel teritoriu în teatru de război sau în bază de operații militare împotriva altor state (ex. regimul Antarcticii). **N.** însoțește de obicei demilitarizarea teritoriului respectiv. **2.** (MILIT.) Acțiune a focului diferitelor categorii de armament asupra forței vii și asupra mijloacelor de foc ale inamicului, prin care se urmărește producerea unor asemenea pierderi, încît să ducă temporar la întreruperea activității de luptă, la limitarea sau la interzicerea manevrei și la dezorganizarea inamicului. **3.** (CHIM.) Reacție dintre un acid și o bază, care decurge, în general, cu formare de sare și de apă, astfel încît, la punctul de echivalență, soluția rezultată (soluție neutră) nu mai prezintă nici proprietăți de acid și nici proprietăți de bază, concentrațiile ionilor de hidrogen și de hidroxil fiind egale (pH-ul unei soluții, neutre este 7). **4.** (LINGV.) Fenomen care constă în suprimarea, în anumite condiții, a unei opoziții existente între două unități lingvistice (ex. în limba română, opoziția dintre consoanele *s* și *z* se neutralizează înaintea unei consoane care aparține corelației de sonoritate: *b*, *p* etc.; rom. *sbir* <(fr. *sbire* a devenit *zbir* prin **n.** opoziției *s-z*). Noțiunea de **n.** se folosește mai ales în fonologie.

neutríno (FIZ.), particulă elementară neutră, cu masa de repaus mult mai mică decît masa electronului (probabil nulă) și cu spinul semiîntreg. Existența **n.** a fost presupusă de către W. Pauli (1931), pentru a putea explica aparenta abatere de la legile de conservare ale energiei și momentului cinetic în dezintegrarea β. Astăzi se admite că emisiunea unui **n.** însoțește orice dezintegrare radioactivă cu emisiune de pozitroni. De asemenea, **n.** apare în procesul de dezintegrare a unor mezoni. **N.** este o particulă stabilă. El interacționează foarte slab cu alte particule (protoni, electroni ș.a.), de aceea posedă o putere colosală de pătrundere prin substanță.

neutrodináre (TELEC.), compensare (neutralizare) a cuplajului capacitiv dintre circuitul de grilă și cel anodic al unui tub electronic (sau dintre circuitul de colector și cel de bază al unui tranzistor), în scopul evitării pericolului funcționării, în regim de oscilație, a unui etaj de amplificare cu tub electronic sau cu tranzistor.

neutrón (FIZ.), particulă elementară neutră, cu masa de repaus de 1 838,6 ori mai mare decît masa electronului. **N.** intră, alături de proton, în alcătuirea tuturor nucleelor atomice, cu excepția nucleului de hidrogen. Are spinul semiîntreg și se supune statisticii Fermi-Dirac. În reacțiile de fisiune nucleară se obțin **n.** liberi (numiți *n. de fisiune*), cu o energie cinetică de ordinul megaelectronvolților. **N.** liber are o viață medie de circa 13 minute; el se dezintegrează spontan într-un proton, un electron și un antineutrino. Neavînd sarcină electrică, **n.** liberi pătrund foarte ușor prin învelișul electronic al atomilor, apropiindu-se de nuclee și provocînd diferite reacții nucleare. **N.** stau la baza funcționării reactoarelor nucleare, care constituie totodată cele mai puternice surse de **n.** Neutronul a fost descoperit de J. Chadwick (1932). — *N. lent*, neutron a cărui energie cinetică este cuprinsă între 0 și 1 000 de electronvolți. — *N. rapid*, neutron a cărui energie cinetică este cuprinsă între 0,5 și 10 megaelectronvolți. — *N. termic*, neutron a cărui energie cinetică este egală cu energia medie a unei particule (atom, moleculă) aflate în agitație termică la temperatura obișnuită (ex. temperaturii de 18°C îi corespunde o energie de 0,025 electronvolți). *N.t.* sînt cei care realizează reacția de fisiune în lanț într-un reactor nuclear; ei se obțin prin ciocnirea **n.** de fisiune pe nucleele atomilor unui moderator.

neútru[1] (ELT.), punct în care se leagă cîte un capăt al circuitelor de fază, conectate în stea sau în zigzag, ale unei rețele, ale unei mașini electrice sau ale unui transformator electric polifazat. În regim perfect echilibrat, diferența de potențial dintre **n.** tuturor mașinilor și aparatelor electrice conectate la aceeași rețea, ca și aceea dintre aceste puncte și pămînt, este egală cu zero. **N.** unei rețele electrice polifazate poate fi legat la pămînt. Sin. (impropriu) *nul*. — *Conductor de n.*, conductor legat la punctul neutru al unei rețele electrice. Se mai numește *fir neutru*.

neútru[2] (CHIM.; despre o soluție sau un compus chimic), care nu are nici caracter acid, nici caracter bazic.

neútru[3] (LINGV.; despre genul unor părți de vorbire), care are forma atribuită în gramatică numelor de lucruri (inanimate); există în limbile latină și greacă, în limbile slave, în română, germană etc. Deoarece, în limba română, **n.** are la singular formă masculină și la plural formă feminină, el a fost numit, în gramaticile tradiționale, și *ambigen*.

nev (lat. *naevus* „pată, neg"; MED.), tumoare benignă a pielii, adesea ereditară sau congenitală. **N.** poate fi de natură vasculară (datorită hipertrofiei vaselor sanguine sau limfatice), epidermică etc. Uneori este colorat în brun, în cenușiu sau în albastru (**n.** pigmentar). Traumatizarea repetată a unui **n.** poate avea drept urmare malignizarea și transformarea lui într-un *nevocarcinom*. Sin. pop. *aluniță*. — *N. vascular* v. *angiom*.

Neva, fluviu în nord-vestul teritoriului european al Uniunii Sovietice (74 km). Izvorăște din lacul Ladoga și se varsă, printr-o deltă întinsă, în Golful Finic al Mării Baltice. Navigabil. În zona de vărsare a **N.** este situat orașul Leningrad.

Nevada, stat în vestul S.U.A. Suprafața: 286 299 km². Populația: 285 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Carson City*. Alte orașe: Reno, Las Vegas. Teritoriul statului este situat aproape în întregime în cuprinsul Marelui Bazin, fiind stră-

bătut de lanțuri muntoase și mărginit, la vest, de Sierra Nevada. Climă aridă. Mari zăcăminte de argint, aur, minereu de cupru, zinc, plumb, mercur, antimoniu, mangan, tungsten. Pe rîul Colorado, la granița cu Arizona, s-a construit o mare hidrocentrală (Hoover). Principalele ramuri ale economiei sînt: industria extractivă și creșterea animalelor pe pășuni (vite cornute mari, oi). Datorită climei uscate, culturile agricole sînt foarte restrînse. Este dezvoltat turismul.

nevadiánă, *fază* ~ (GEOL.), fază de mișcări tectonice intense, însoțite de intruziuni granitice, care s-a manifestat la sfîrșitul perioadei jurasice, în partea de vest a Americii de Nord. Fazei nevadiene îi corespunde, în zona alpină, *faza kimerică nouă.*

Nevanlinna, Rolf Herman (n. 1895), matematician finlandez, profesor la Universitatea din Helsinki, membru al Academiei Finlandeze. Are contribuții importante în domeniul funcțiilor de o variabilă complexă.

nevăstúică *(Mustela nivalis)*, specie de mamifer carnivor din familia mustelidelor, cu corpul lung de circa 25 cm, suplu, subțire, cu picioarele,

Nevăstuică

scurte și cu botul ascuțit; blana este moale, deasă, de culoare galben-brună vara și alburie iarna. Este un animal foarte vioi și ager. Trăiește în America de Nord, în nordul Africii, în Asia și în Europa. Se hrănește mai ales cu șoareci.

néve (GEOGR.) v. **firn.**

nevertebráte, animale lipsite de coloană vertebrală și de schelet osos intern. Protozoarele, spongierii, celenteratele, viermii, moluștele, artropodele și echinodermele sînt **n.** V. și v e r t e b r a t e.

nevocarcinóm (MED.), tumoare canceroasă malignă, avînd drept punct de plecare celulele pigmentare ale unui nev.

nevralgíe (gr. *neuron* „nerv" și *algos* „durere"; MED.), durere de-a lungul unui trunchi nervos. După nervul prins, **n.** poate fi: sciatică, facială, trigeminală, lombară etc.

nevráx (MED.), axul nervos format din creier și din măduva spinării. Se mai numește *sistem nervos cerebrospinal* sau *sistem nervos central*, spre a-l deosebi de sistemul nervos periferic, format din nervii periferici.

nevrítă, leziune inflamatorie sau degenerativă a nervilor. Se manifestă prin dureri intense pe traiectul nervului, prin abolirea reflexelor, prin atrofia mușchilor din regiunea inervată de nervul atins etc. Boala poate apărea în caz de intoxicații cronice (alcool, plumb), traumatisme, boli infecțioase etc.

nevroglíe (MED.), țesut conjunctiv care se găsește în sistemul nervos și care este format din celule cu structură specială (celule ependimare și celulele lui Deiters). Au rolul de susținere a celulelor nervoase, de nutriție și de apărare a acestora. După aspectul celulelor nevroglice, **n.** este de mai multe feluri: astrocitară, protoplasmatică etc. Sin. *glie.*

nevropát (gr. *neuron* „nerv" și *pathos* „suferință"; MED.), denumire generică dată bolnavilor de afecțiuni nevrotice (nevroze) și psihopaților.

nevróză, afecțiune nervoasă datorită unei tulburări în dinamica funcțională a scoarței cerebrale. Din punct de vedere clinic se deosebesc trei tipuri de **n.**: neurastenia, isteria și psihastenia.

„New Age" *[niú eigi]*, organ de presă central al Partidului Comunist din India. A fost înființat în 1952. Apare săptămînal, în limba engleză, la New Delhi.

Newark *[niú:ɔc]*, oraș în S.U.A., în statul New Jersey, situat la țărmul Oceanului Atlantic, fiind inclus în aglomerația urbană New York-Northeastern New Jersey. 405 820 loc. (1960). Industrie chimică, constructoare de mașini, ușoară și alimentară. Însemnat port și aeroport. Institute de învățămînt superior.

Newcastle *[niú:ca:sl]*, oraș în Marea Britanie, în nordestul Angliei, situat pe rîul Tyne, în apropiere de vărsarea acestuia în Marea Nordului 269 390 loc. (1961). Împreună cu localitățile înconjurătoare formează o importantă aglomerație urbană (conurbația Tyneside, cu 852 340 loc.). Este centrul unui însemnat bazin carbonifer. Industrie constructoare de mașini (cazane, turbine, utilaj minier), electrotehnică, chimică; mari șantiere navale. Important port, prin care se exportă diferite produse industriale și, în special, cărbune. Monumente arhitectonice: un castel normand (sec. XI—XII), catedrala St. Nicholas (sec. XIV) ș.a. Institute de învățămînt superior.

Newcastle *[niú:ca:sl]*, oraș în Australia, port la Marea Tasmaniei, situat pe estuarul fluviului Hunter. 208 910 loc. (1961), cu suburbiile. Mare centru carbonifer. Prin port se exportă cărbuni, cereale, lînă, conserve din carne. Industrie siderurgică, de construcții navale, electrotehnică, de construcții de mașini (locomotive, mașini-unelte), textilă.

Newcomen *[niu:cámən]*, Thomas (1663—1729), inventator englez. A construit în 1705, pe baza lucrărilor lui D. Papin și Th. Savery, una dintre primele mașini cu abur pentru antrenarea pompelor. În 1711 a construit un motor cu abur, cuplat organic cu o pompă pentru pomparea apei din minele de cărbuni.

Newfoundland *[niufəndlęnd]* **(Terra Nova),** insulă canadiană în Oceanul Atlantic, situată la sud-est de peninsula Labrador, la intrarea în golful Sf. Laurențiu. Suprafața: 110 680 km². Populația: 455 000 loc. (1960), concentrată în special în zona sudică a insulei. Relief de podiș, modelat de eroziunea glaciară, cu numeroase lacuri. Țărmurile sînt foarte crestate. În mare parte este acoperită de păduri de conifere; în nord, vegetație

de tundră. Resurse naturale: minereu de cupru, de fier, de zinc, lemn, hidroenergie. Bazinele maritime care o înconjură sînt foarte bogate în peşte, pescuitul fiind una dintre principalele ocupaţii ale locuitorilor. S-a dezvoltat industria extractivă, forestieră şi de prelucrare a lemnului, de celuloză şi hîrtie, alimentară (conserve de peşte). Se vînează animale cu blănuri scumpe.

New Hampshire *[niú hémpşiə]*, stat în nord-estul S.U.A. Suprafaţa: 24 097 km². Populaţia: 607 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Concord*. Relief muntos (prelungiri ale munţilor Apalaşi), puternic erodat, în sud-est cîmpie litorală. Pădurile ocupă suprafeţe întinse. Industria energiei electrice (hidrocentrale), textilă, de pielărie, de prelucrare a lemnului, de celuloză şi hîrtie. La Portsmouth există un şantier naval. Se cresc vite cornute mari (în special pentru lapte) şi păsări, se cultivă cereale, cartofi şi plante furajere. Regiune turistică şi de practicare a sporturilor de iarnă.

Ne Win (n. 1910), general şi om de stat birman, preşedinte al Consiliului revoluţionar al Uniunii Birmane (şeful statului) şi prim-ministru (din 1962). A fost unul dintre creatorii şi conducătorii Armatei pentru independenţa Birmaniei, care în timpul celui de-al doilea război mondial a luptat împotriva ocupanţilor japonezi. A fost prim-ministru al Birmaniei şi între 1958 şi 1960. Este preşedintele Partidului programului socialist birman.

New Jersey *[niú giś:zi]*, stat în estul S.U.A., cuprins între golfurile New York şi Delaware (Oceanul Atlantic). Suprafaţa: 20 295 km². Populaţia: 6 244 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Trenton*. Predomină relieful de cîmpie; la nord, teritoriul statului este mărginit de Munţii Apalaşi. Principalul rîu este Delaware. Industria este puternic dezvoltată. Principalele ei ramuri sînt: metalurgia neferoasă (primul loc în S.U.A. în metalurgia cuprului), construcţiile de maşini, rafinarea petrolului, industria chimică şi a cauciucului, a hîrtiei, textilă, a materialelor de construcţii. Centrele industriale sînt grupate în mari aglomeraţii urbane, care se prelungesc dincolo de limitele statului, unindu-se cu suburbiile oraşelor NewYork şi Philadelphia. Centre mai importante sînt Newark şi Jersey City. Agricultură intensivă: grădinărit, creşterea animalelor pentru lapte şi creşterea păsărilor.

New Mexico *[niú méxicou]*, stat în sud-vestul S.U.A. Suprafaţa: 315 115 km². Populaţia: 983 000 loc. (1961), printre care indieni şi mexicani. Centrul administrativ: *Santa Fé*. Cuprinde partea sudică a Munţilor Stîncoşi şi o porţiune din podişul Colorado. Principalul rîu este Rio Grande. Climă aridă. Vegetaţie de stepă şi savană, pe alocuri deşerturi; în zona muntoasă înaltă, păduri de conifere. Mari zăcăminte de minereu de uraniu, zinc, cupru, molibden, aur, fier, mangan, de săruri de potasiu, de petrol şi gaze naturale. Industria extractivă este intens dezvoltată. În cadrul industriei prelucrătoare, mai importantă este industria atomică. În economia agricolă predomină creşterea animalelor (cornute mari pentru carne, oi). În sud se fac culturi de bumbac, cereale, pomi fructiferi, plante furajere, mai ales pe bază de irigaţii. New Mexico este o importantă regiune turistică.

New Orleans *[niú ǫ́:liənz]*, oraş în S.U.A., în statul Louisiana, situat pe malul stîng al fluviului Mississippi, în apropiere de vărsarea acestuia în Golful Mexic, lîngă lacul Pontchartrain. 627 520 loc. (1960), cu suburbiile 845 240 loc., dintre care circa 1/4 negri. Este cel mai mare oraş din sudul S.U.A., important port prin care se exportă produse petroliere şi maşini şi se importă produse alimentare. Industrie alimentară (zahăr), de prelucrare a lemnului, construcţii de maşini şi construcţii navale, metalurgia aluminiului, rafinarea petrolului. Mare piaţă pentru bumbac, cereale, zahăr. Nod feroviar şi mare aeroport. Are patru universităţi. Centru turistic.

„News of the World" *[niú:z əv ðə uə:ld]*, săptămînal englez de mare tiraj, înfiinţat în 1843. Aparţine firmei „News of the World Ltd.". Apare duminica, la Londra şi la Manchester.

Newton *[niú:tn]*, Isaac (1642 — 1727), mare matematician, fizician şi astronom englez;

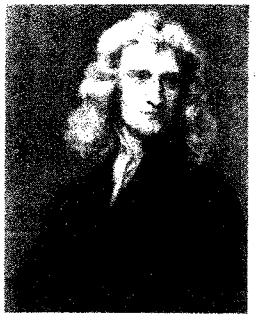

I. Newton

a fost membru (din 1672) şi preşedinte (din 1703) al Societăţii Regale din Londra. Prima realizare a lui **N.** în domeniul matematicii a fost formula binomului care-i poartă numele *(binomul lui Newton)*. Cea mai de seamă contribuţie a sa în acest domeniu este metoda fluxiunilor (cunoscută în prezent sub numele de *calculul infinitezimal*), elaborată în perioada 1665—1666 (independent de Leibniz) şi cuprinsă într-o lucrare scrisă în 1671, dar nepublicată. Descoperirea calculului infinitezimal a marcat o nouă etapă în dezvoltarea matematicii, trecerea la matematica mărimilor variabile. Deosebit de importante sînt lucrările lui **N.** din domeniul opticii („Optica", 1704). Studiind dispersia luminii într-o prismă, el a constatat că lumina albă nu este omogenă, ci că este alcătuită dintr-o infinitate de culori simple. Cu ajutorul discului său *(discul lui Newton)* a realizat şi efectul invers, şi anume obţinerea culorii albe prin suprapunerea culorilor spectrale. Căutînd să perfecţioneze instrumentele astronomice, **N.** a inventat *telescopul cu oglindă* (1668), care nu prezintă aberaţii cromatice şi care, prin aceasta, este superior lunetei.

N. este şi descoperitorul inelelor de interferenţă care-i poartă numele *(inelele lui Newton)*. Bazîndu-se pe caracterul rectiliniu al propagării luminii într-un mediu omogen, **N.** a susţinut teoria emisiunii, conform căreia lumina constă din corpusculi foarte fini care se deplasează cu viteză foarte mare; admiţînd că aceste particule posedă şi un anumit caracter periodic, **N.** este într-o anumită măsură şi un precursor al concepţiei moderne asupra naturii luminii. Cele mai valoroase lucrări ale lui **N.** sînt contribuţiile sale la fundamentarea mecanicii, aflate în celebra sa operă „Principiile matematice ale filozofiei naturale" (1687, trad. rom.). După ce precizează mai întîi noţiunile de bază ale mecanicii (masa, forţa, cantitatea de mişcare ş.a.), **N.** dă enunţul celor trei legi fundamentale ale dinamicii: *legea inerţiei, legea proporţionalităţii forţei şi acceleraţiei* şi *legea acţiunii şi reacţiunii* (primele două descoperite de Galilei). De asemenea, în această lucrare este cuprinsă şi cea mai însemnată descoperire a lui **N.**, *legea atracţiei universale*, pe baza căreia pot fi deduse legile de mişcare ale planetelor, descoperite de Kepler. Opera lui **N.** a determinat o mare dezvoltare a mecanicii (aşa-numita *mecanică clasică*). Cu toate că în epoca contemporană a fost creată mecanica relativistă, mecanica newtoniană îşi păstrează pe deplin actualitatea în ştiinţă şi în tehnică. **N.** a impus definitiv teoria heliocentrică a lui Copernic; el este creatorul mecanicii cereşti şi unul dintre fondatorii astronomiei moderne. În filozofie, **N.** a fost un reprezentant al materialismului mecanicist. Determinismul său mecanicist se împleteşte cu deismul (ex. susţinerea impulsului iniţial divin, a neamestecului divinităţii în ordinea legică a universului). Concepţia lui **N.** despre spaţiul şi timpul absolut, ale cărei limite metafizice au fost semnalate de F. Engels, este depăşită de fizica sec. al XX-lea. Adept al metodei inductive, **N.** cerea ca explicaţiile ştiinţifice să se sprijine pe experienţă, pe fapte sigure. El subestima însă valoarea construcţiilor teoretice cînd recomanda evitarea ipotezelor („Eu nu plăsmuiesc ipoteze", Hypothesis non fingo). Deviza lui **N.** „Fizică, fereşte-te de metafizică!" era îndreptată, în primul rînd, împotriva speculaţiilor cartezienilor idealişti; ea avea însă totodată un substrat empirist şi agnostic, deoarece implica renunţarea la cercetarea esenţei obiectelor. — *Discul lui N.*, disc împărţit în şapte sectoare, care reproduc culorile spectrului solar: roşu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo şi violet. Prin rotirea rapidă a discului, datorită persistenţei imaginilor pe retină, senzaţiile de culoare se suprapun şi se amestecă, discul apărînd alb sau gri. Cu ajutorul *d. lui N.* se demonstrează sinteza luminii albe din cele şapte culori componente principale. — *Inelele lui N.*, franje circulare obţinute prin interferenţa razelor de lumină care cad perpendicular pe faţa plană a unei lentile plan-convexe aşezate pe o placă plană de sticlă. *I. lui N.* sînt localizate pe faţa convexă a lentilei şi reprezintă curbele de egală grosime ale penei de aer dintre placă şi lentilă. Ele pot servi la controlul planeităţii feţelor unei piese sau al sfericităţii lentilelor. — *Binomul lui N.* v. *binom*.

newton *[niú:tn]* (după numele lui *I. Newton*; METR.), unitate de măsură a forţei în sistemul SI; un newton este forţa care, aplicată unei mase de 1 kg, imprimă acesteia o acceleraţie de 1 m/s^2. Este de 9,81 ori mai mic decît kilogramul-forţă. Are simbolul *N*.

New York *[niú:ió:c]*, oraş în S.U.A., cel mai mare centru financiar şi comercial al ţării, situat la ţărmul Oceanului Atlantic, pe cîteva insule din golful New York şi în delta fluviului Hudson. Cuprinde cinci mari cartiere: Manhattan (care constituie zona centrală a oraşului), situat pe insula cu acelaşi nume, Bronx, situat pe ţărm, Queens şi Brooklyn, pe insula Long Island, şi Richmond, pe Staten Island. 7 781 980 loc. (1960). În împrejurimile lui, în sud-estul statului New York şi nord-estul statului New Jersey, se întind aproape neîntrerupt oraşele şi localităţile subordonate, împreună cu care **N.Y.** formează o importantă aglomerare urbană, cu 14 914 930 loc. În cadrul industriei multilateral dezvoltate au o importanţă mai mare confecţiile, industria textilă, poligrafică, alimentară şi constructoare de maşini (maşini-unelte şi utilaje, avioane, construcţii navale, motoare, articole electrotehnice ş.a.). Mare port maritim şi însemnat nod de comunicaţii feroviare şi aeriene. Deosebit de importantă este activitatea financiară şi comercială, în care este ocupată circa 1/3 din populaţia activă a oraşului. **N.Y.** este sediul unor importante bănci, companii comerciale, de asigurări şi de transporturi, trusturi industriale ş.a. (grupate în special în cartierul din jurul Wall Streetului). Centru cultural cu numeroase instituţe de învăţămînt superior de stat şi particulare, biblioteci, teatre, opera Metropolitan, o orchestră simfonică, muzee şi colecţii de artă (muzeul de artă Metropolitan, Muzeul de artă modernă, Muzeul american de istorie naturală, Institutul Brooklyn ş.a.). Numeroase clădiri înalte (renumiţii „zgîrie-nori"), dintre care mai cunoscut este Empire State Building, cu 102 etaje, înalt de 449 m. Insulele sînt legate între ele prin tuneluri şi poduri (podul George Washington, Henry Hudson, Brooklyn şi Verrazano, cel mai lung pod suspendat din lume: 1 300 m). La intrarea în port, pe mica insulă Bedloe, se află o statuie înaltă, vizibilă de la mare distanţă, Statuia Libertăţii. — *Istoric.* A fost întemeiat, în 1626, de olandezi pe teritoriul triburilor indiene ale irochezilor; pînă la cucerirea de către englezi (1664) s-a numit Noul Amsterdam. Între 1785 şi 1790 **N.Y.** a fost capitala S.U.A. În prima jumătate a sec. al XIX-lea, oraşul a devenit unul dintre cele mai mari porturi ale Americii. La **N.Y.** este sediul O.N.U.

New York *[niú:ió:c]*, stat pe coasta estică a S.U.A., cuprins între fluviul Hudson şi Marile Lacuri. Supra-

New York. Vedere din Manhattan

față: 128 402 km². Populație: 16 800 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Albany*. Cel mai important oraș: New York. Ocupă partea nordică a munților Apalași. Extremitatea sudică și litoralul au relief de cîmpie. Zăcăminte de petrol, gaze naturale, sare, minereuri neferoase ș.a. Industrie variată, puternic dezvoltată; se situează pe primul loc în S.U.A. ca volum al producției industriale. Principalele ramuri sînt: construcția de mașini (utilaj industrial, aparate, avioane), industria electrotehnică și optică, construcțiile navale, siderurgia (Buffalo), metalurgia neferoasă, industria chimică, textilă, alimentară, poligrafică. În agricultură predomină creșterea vitelor pentru lapte și a păsărilor, pomicultura, legumicultura și cultivarea cartofului. Pescuit.

„New York Daily News" *[niú:iǫ́:c déili niú:z]* („*The*~"), cotidian de mare tiraj din S.U.A. Aparține trustului McCormick-Patterson. Apare la New York, din 1919.

„New York Herald Tribune" *[niú:iǫ́:c hérəld tríbiu:n]*, cotidian de orientare conservatoare din S.U.A. Apare, sub această denumire, din 1924, la New York; o ediție pentru Europa apare la Paris.

„New York Times" *[niú:iǫ́:c taimz]* („*The*~"), cotidian din S.U.A. Reprezintă pozițiile unor grupări ale capitalului financiar nord-american de orientare conservatoare moderată. Apare la New York, din 1851. O ediție europeană apare la Paris și una latino-americană la Lima.

Ney *[ne]*, Michel (1769 — 1815), mareșal francez, unul dintre colaboratorii cei mai apropiați ai lui Napoleon I. A participat la revoluția burgheză și la războaiele napoleoneene, remarcîndu-se în campaniile împotriva Prusiei (1806—1807) și împotriva Rusiei (1812). După căderea lui Napoleon (1814), **N.** a trecut de partea Bourbonilor, dar a revenit alături de Napoleon în timpul celor „100 de zile". A fost executat de Bourboni în timpul celei de-a doua restaurații.

Nezval, Vitězlav (1900—1958), poet ceh. Influențat mai întîi de modernism și suprarealism, a devenit unul dintre principalii exponenți ai „poetismului", școală care vedea în poezie un joc al fanteziei. Cu poemul „Edison" (1931), elogiu adus forței creatoare a omului, **N.** a evoluat spre o literatură militantă, realist-socialistă. Ulterior versurile sale reflectă lupta antifascistă a poporului ceh, iar în cele din anii puterii populare exprimă atașamentul său la noile realități socialiste („Aprilie", 1952; „Albăstrele și orașe", 1955) și încrederea în viitorul luminos al omenirii („Cîntecul păcii", 1950, trad. rom.). Poemele lui **N.**, remarcabile prin forța suflului lor liric și prin bogăția imaginilor, vădesc o excepțională virtuozitate. A mai scris romane cu caracter autobiografic și piese de teatru. Laureat al Premiului internațional pentru pace (1953).

Nguyen Huu Tho (n. 1910), președinte al Comitetului Central al Frontului de eliberare națională din Vietnamul de Sud (din 1962). A participat activ la lupta de eliberare națională pe teritoriul vietnamez ocupat de trupele franceze (1946—1954). Întemnițat de autoritățile diemiste (1954), a reușit să evadeze în 1961, alăturîndu-se luptei duse de patrioții sud-vietnamezi împotriva regimului de la Saigon și a intervenției militare americane.

„Nhan Dan", organ de presă al C.C. al Partidului celor ce muncesc din Vietnam. Înființat în 1951, apare zilnic, la Hanoi (din 1954).

Niagara *[naiǫ́gərə]*, mare cascadă în America de Nord, la frontiera dintre S.U.A. și Canada, formată pe rîul Niagara, care unește lacul Erie cu lacul Ontario, cu valea săpată în roci paleozoice, în special

calcare siluriene. Se împarte în două braţe: cascada americană (323 m lăţime şi 51 m înălţime) şi cea canadiană, în formă de potcoavă (917 m lăţime şi 48 m înălţime). Energia cascadei **N.** este utilizată parţial de hidrocentrale. Important obiectiv turistic.

Niamey, capitala statului Niger, situată pe malul stîng al fluviului Niger. 30 600 loc. (1960). Port fluvial, nod rutier şi aeroport. Centru comercial al unei regiuni agricole. Mici întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare.

„Nibelungenlied" *[nibə-lúngənlid]* (Cîntecul Nibelungilor), epopee eroică germană, capodoperă a literaturii medievale europene. Scrisă în germana de sus medie, datează, probabil, de la începutul sec. al XIII-lea şi a fost redactată de un poet anonim, originar din Austria. Alcătuită din 39 de cînturi, epopeea cuprinde două părţi distincte, prima narînd aventurile şi omorîrea lui Siegfried, cavaler curajos, fiu al regelui Siegmund, şi a doua relatînd acţiunile de răzbunare întreprinse de Kriemhild, văduva viteazului cavaler, cu ajutorul lui Attila. Bogată în evenimente, isprăvi şi aventuri, unele de o violenţă feroce, antrenînd în conflict întreaga lume germanică, prezintă personaje puternic individualizate prin pasiunile lor mistuitoare şi prin moravurile aspre care le domină existenţa. **N.** este o sinteză a unor creaţii epice aparţinînd mai multor perioade istorice, incluzînd într-un tot unitar elemente mitice caracteristice comunei primitive, motive şi tendinţe specifice semiţiilor germanice din timpul migraţiunii popoarelor, evenimente istorice reale ş.a. Epopeea a cunoscut mai multe traduceri în limba română. **N.** l-a inspirat pe Richard Wagner în crearea grandioasei sale tetralogii „Aurul Rinului".

Nicaragua, lac în sud-vestul statului Nicaragua, situat într-o depresiune tectonică din cadrul Cordilierilor. Suprafaţa: 8 430 km² (cel mai mare lac din America Centrală). Adîncimea maximă: 70 m. În lac se varsă rîul Tipitapa (care izvorăşte din lacul Managua). Din ei izvorăşte rîul San Juan, care se varsă în Marea Caraibilor.

Nicaragua, stat în America Centrală, situat între Honduras, Marea Caraibilor, Costa Rica, Oceanul Pacific. Suprafaţa: 148 000 km². Populaţia: 1 578 000 locuitori (1962), dintre care circa 70% metişi, în rest creoli, negri, indieni. Capitala: *Managua.* Limba de stat: spaniola. Teritoriul **N.** este constituit din trei zone principale de relief: în est o cîmpie joasă, mlăştinoasă, cu ţărm lagunar, în zona centrală un podiş puternic fragmentat, străbătut de culmi muntoase, iar în vest şi sud o depresiune largă (în care se află lacurile Nicaragua şi Managua), mărginită de numeroşi vulcani stinşi şi activi. Climă tropicală în nord-est, subecuatorială în sud-vest; precipitaţii foarte abundente, în special în est. Rîuri numeroase cu debit bogat; mai importante sînt Segovia (la graniţa cu Hondurasul), Rio Grande, San Juan (la graniţa cu Costa Rica). Pădurile tropicale ocupă suprafeţe întinse, îndeosebi în regiunile înalte şi în cîmpia din est. Zăcăminte de minereuri auroargentifere şi neferoase, petrol. **N.** este o ţară agrară slab dezvoltată. Societăţile monopoliste americane deţin poziţii dominante în economia ei. 4/5 din populaţia activă lucrează în agricultură. Cea mai mare parte a terenurilor agricole sînt proprietatea marilor moşieri. Principalele culturi sînt bumbacul şi cafeaua pentru export, porumbul şi fasolea pentru consumul intern. Pe suprafeţe mai restrînse se cultivă susan, manioc, orez, trestie de zahăr, arbori de cauciuc, tutun, bananieri. Majoritatea terenurilor cultivate sînt concentrate în zona vestică. Se practică creşterea animalelor (în special bovine), pe păşuni.

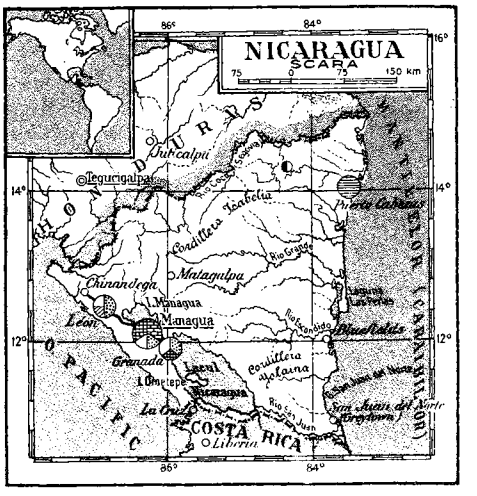

Din păduri se exploatează în special lemnul de esenţă preţioasă (cedru, acaju, palisandru). La León, Granada, Managua ş.a. există mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole şi fabrici de ciment. Se exportă bumbac şi cafea (peste 1/2 din valoarea exportului), material lemnos, vite, piei, aur, în special în S.U.A., Japonia, R.F.G. — *Istoric.* În epoca precolumbiană, teritoriul **N.** a fost locuit de vechi populaţii de indieni (amerindieni), din familia de limbi miskito-matagalpă. Descoperită de Cristofor Columb în 1502, **N.** a fost cucerită de spanioli în prima jumătate a sec. al XVI-lea. În 1821, **N.** s-a proclamat independentă, între 1823 şi 1838 a făcut parte din Federaţia republicilor Americii Centrale, iar în 1838 a devenit o republică de sine stătătoare. La începutul sec. al XX-lea, în **N.** a crescut influenţa S.U.A., iar între 1912 şi 1933 (cu mici întreruperi) ţara a fost ocupată de trupe nord-americane. Între 1927 şi 1933, poporul **N.** a dus, sub conducerea lui C.A. Sandino, un război de eliberare naţională. În 1934, în ţară a fost instaurată dictatura militară. În 1944 a fost creat Partidul Socialist din Nicaragua (partid marxist-leninist, care activează în ilegalitate). Forţele patriotice din **N.** desfăşoară o largă şi activă luptă împotriva regimului dictatorial instituit de A. Somoza. **N.** este o repu-

blică. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele.

Niccolini, Giovanni Battista (1782—1861), scriitor italian, unul dintre creatorii dramei romantice italiene. Reprezentant de seamă al Risorgimentoului, spirit laic, a denunţat cu energie în tragediile sale tirania bisericii catolice („Beatrice Cenci", 1838—1844; „Arnaldo din Brescia", 1843) şi a preamărit lupta pentru libertate şi pentru independenţă naţională („Nabucodonosor", 1819; „Antonio Foscarini", 1827; „Filippo Strozzi", 1847). A compus şi versuri cu caracter patriotic. S-a remarcat şi ca eseist.

Niceea, oraş bizantin din Asia Mică. Cucerit de turcii selgiucizi în 1078, a fost eliberat de participanţii la prima cruciadă (1096) şi a revenit bizantinilor. În 1204, după ce Constantinopolul a fost cucerit de participanţii la cruciada a IV-a, Theodor Lascaris, ginerele împăratului bizantin Alexis al III-lea (1195—1203), s-a retras în Asia Mică împreună cu o parte din aristocraţia greacă, întemeind Imperiul de la **N.**, care a durat pînă în 1261, cînd împăratul Mihail Paleolog a recucerit de la cruciaţi Constantinopolul. **N.** a fost cucerită de turcii otomani în 1330. Aici au avut loc două concilii ecumenice importante în istoria religiei creştine: în 325, împotriva arianismului, şi în 787, împotriva iconoclaştilor. Oraş cu străvechi tradiţii culturale şi artistice. Vechi monumente bizantine. Numele actual al oraşului este *Iznik*.

Nicefor (c.758 — c.829), cronicar bizantin, secretar imperial şi patriarh al Constantinopolului (806—815). Din cauza participării la lupta dintre iconoclaşti şi iconoduli, a fost exilat. **N.** a scris mai multe lucrări cu caracter istoric şi teologic, o cronologie a regilor evrei şi persani, a împăraţilor romani şi bizantini de la „facerea lumii" pînă în 829, urmată de o istorie a Imperiului bizantin, între 602 şi 769. Opera lui **N.** cuprinde ştiri referitoare la istoria bulgarilor, avarilor şi khazarilor.

Nicefor, numele a trei împăraţi bizantini, dintre care mai însemnaţi au fost: *N.I* (802—811), urcat pe tron în urma unei revolte împotriva împărătesei Irena. A dus o politică de toleranţă faţă de iconoclaşti. *N.I* a luptat împotriva arabilor, dar a fost înfrînt de Harun al-Raşid, care i-a impus o pace umilitoare (806). *N. al II-lea, Focas* (963—969), a purtat războaie cu arabii, de la care a recucerit Cilicia, Cipru, Antiohia şi nordul Siriei, şi, în Italia de sud, cu Otto I, rege (936—962), apoi împărat (962—973) al Imperiului romano-german; a reluat cu succes luptele împotriva bulgarilor. A fost ucis în urma unei conspiraţii.

nichel (CHIM.), *Ni*. Element cu nr. at. 28; gr. at. 58,69; p.t. 1 452°C; p.f. 2 840°C; gr. sp. 8,90. Este un metal alb-cenuşiu, lucios, maleabil şi ductil, cu proprietăţi feromagnetice. Se găseşte în natură sub formă de sulfură (millerit), arseniură (nichelină), silicaţi (garnierit) etc. Se extrage prin reducerea cu cărbune a oxidului de **n.** obţinut prin prăjirea minereurilor. La temperatură ridicată reacţionează energic cu multe elemente. Combinaţiile stabile derivă din **n.** bivalent. Datorită rezistenţei la coroziune, **n.** se întrebuinţează la obţinerea oţelurilor speciale (anticorosive, cu rezistenţe mecanice mari, feromagnetice) şi a altor aliaje (argentan, alpaca, nichelină, constantan, metal Monel, nicrom etc.), precum şi pentru nichelare în galvanotehnică. **N.** fin divizat, piroforic, obţinut prin reducerea oxidului de **n.** cu hidrogen (la 300°C), se utilizează drept catalizator în reacţiile de hidrogenare.

nichelâre (METAL.), acoperire cu un strat subţire de nichel a obiectelor sau a pieselor metalice în scopul protejării lor împotriva acţiunii agenţilor corosivi, îmbunătăţirii aspectului exterior şi măririi rezistenţei la uzură. **N.** se poate realiza prin electroliză, prin deplasare chimică etc.

nichel-carbonil (CHIM.), $Ni(CO)_4$. Compus al nichelului obţinut prin trecerea unui curent de oxid de carbon, sub presiune şi la aproximativ 80°C, peste nichel redus. Este un lichid incolor, insolubil în apă şi foarte toxic. Prin descompunere termică dă un nichel sub formă de pulbere, de înaltă puritate. Sin. *tetracarbonil de nichel*.

nichelină 1. (MINER.) Arseniură de nichel (*NiAs*), cristalizată în sistemul hexagonal; apare sub formă de mase compacte de culoare roşie-arămie. Se găseşte în filoane hidrotermale şi este utilizată la extragerea nichelului. **2.** (METAL.) Aliaj de nichel, cupru şi zinc, folosit la fabricarea rezistoarelor electrice şi a pieselor de precizie care vin în contact cu ape corosive (ex. apa de mare).

„Nichipercea", revistă satirică condusă de N.T. Orăşanu, apărută, cu intermitenţe, de la 23 iulie 1859 pînă în mai 1879. A atacat cu vehemenţă politicianismul vremii, abuzurile guvernelor şi ale monarhiei. **N.** a fost suspendată în repetate rînduri de autorităţi, continuînd să apară totuşi, în broşuri nedatate, sub mai multe denumiri. Din 11 februarie 1865 a reapărut, în format normal, cu noi denumiri („Cicala", „Sarsailă", „Ghimpele", „Urzicătorul"). Printre alţii, la **N.** au mai colaborat I. C. Fundescu şi G. Dem. Teodorescu (Ghedem).

Nicoară, Moise (1785—1862), intelectual progresist bănăţean, luptător pentru egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte naţionalităţi din Imperiul habsburgic. S-a remarcat prin activitatea depusă pentru înfiinţarea de şcoli româneşti (a întemeiat, în 1812, Şcoala normală din Arad, numită „Schoala preparandă sau pedagoghicească a naţiei româneşti") şi prin lupta dusă pentru separarea bisericii ortodoxe bănăţene de biserica sîrbă. Prigonit pentru activitatea sa, a trecut în Ţara Românească, unde a funcţionat ca profesor, la Bucureşti. Prin activitatea şi prin legăturile sale cu intelectualitatea din toate ţările române, a contribuit la întărirea conştiinţei naţionale.

Nicobare, *Insulele* ~, arhipelag în Oceanul Indian, între

Marea Andamanelor şi Golful Bengal. Împreună cu Insulele Andamane constituie un teritoriu al Indiei. Suprafaţa: 1 647 km². Populaţia: 25 000 loc. (1961). Climă tropicală, foarte umedă. Se cultivă orez, cocotieri, trestie de zahăr, plante citrice. Se practică pescuitul.

Nicodim (? —1406), călugăr grec sau greco-sîrb; a venit în Ţara Românească în timpul lui Vladislav voevod. **N.** a întemeiat mănăstirea Vodiţa (1370—1372) şi apoi, după pierderea acesteia prin ocuparea regiunii Severinului de către regatul maghiar, mănăstirea Tismana (1378). A copiat un Tetraevanghel slavon miniat (1404—1405), azi la Muzeul de artă al R.P.R.

nicól (după numele fizicianului englez *W. Nicol*, 1768—1851; FIZ.), dispozitiv pentru producerea şi analizarea

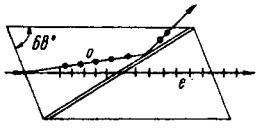

Nicol
o — raza ordinară; *e* — raza extraordinară

luminii polarizate. Este format din două prisme de spat de Islanda, tăiate dintr-un cristal natural, lipite cu balsam de Canada. Lumina care pătrunde în cristal se împarte în două raze liniar polarizate *(ordinară şi extraordinară)*, cu planele de oscilaţie perpendiculare unul pe celălalt. Raza ordinară, căzînd razant pe suprafaţa peliculei de balsam, suferă o reflexie totală şi este eliminată. În schimb, raza extraordinară se propagă mai departe şi părăseşte **n.** fără să-şi schimbe direcţia iniţială.

Nicolai, Otto (1810—1849), compozitor, organist şi dirijor german. Autor de simfonii, cîteva opere (printre care „Templierul", „Proscrisul") şi al cunoscutei opere comice „Nevestele vesele din Windsor" (1849). A scris şi muzică de cameră. A desfăşurat o susţinută activitate de dirijor la Roma, Viena şi Berlin. Muzica operelor sale comice se caracterizează prin vervă şi umor.

Nicolaie, numele a doi împăraţi ai Rusiei: *N. I* (1825—1855), a cărui domnie s-a caracterizat prin menţinerea şi întărirea autocraţiei şi iobăgiei în Rusia. A înăbuşit în sînge răscoala decembriştilor (1825), răscoala din Polonia (1830—1831) şi revoluţiile de la 1848—1849 din Ungaria, Transilvania şi Ţara Românească. În politica externă a urmărit să întărească influenţa Rusiei ţariste în Orientul Apropiat. În timpul domniei lui a început războiul Crimeii (1853—1856), încheiat cu înfrîngerea Rusiei. *N. al II-lea* (1894—1917) a reprimat sîngeros mişcarea revoluţionară, din care cauză a fost denumit şi „Nicolaie cel sîngeros", iar pe plan extern a dus o politică expansionistă. Răsturnat de revoluţia din februarie 1917, *N. al II-lea* a fost executat la 17 iunie la Ekaterinburg (azi Sverdlovsk), din ordinul Sovietului regional Uralsk.

Nicolaie-Alexandru, domn al Ţării Româneşti (1352—1364), asociat la domnie de către tatăl său, *Basarab I*, încă din 1340. În timpul domniei lui s-au consolidat instituţiile feudale şi organizarea de stat a Ţării Româneşti şi s-a înfiinţat Mitropolia Ţării Româneşti, cu sediul la Curtea de Argeş. **N.-A.** a încheiat o alianţă antităţărască cu Ludovic I de Anjou, regele Ungariei şi a negociat cu feudalii de la sud de Dunăre organizarea unei acţiuni comune antiotomane.

Nicolaie Olahus (1493—1568), umanist român din Transilvania, originar din Ţara Românească. După studii făcute la Oradea, a devenit preot şi secretar al reginei Maria, văduva regelui Ungariei, Ludovic al II-lea. Însoţind-o pe aceasta în Ţările de Jos, a stabilit legături cu numeroşi umanişti germani, spanioli, italieni, olandezi, belgieni, danezi etc., cu care a purtat o bogată corespondenţă. S-a bucurat de deosebita preţuire a lui Erasm din Rotterdam. A fost arhiepiscop primat de Strigoniu (din 1553) şi regent al Ungariei (1562), reprezentîndu-l pe împăratul Ferdinand I. A scris versuri în limba latină şi două lucrări istorice: *Hungaria*, care cuprinde şi numeroase ştiri despre Ţara Românească, Moldova, Transilvania şi Banat şi în care afirmă originea română a poporului român, şi *Chronicon*, care cuprinde evenimentele de la Matei Corvin pînă la Ferdinand I, rege al Cehiei şi Ungariei şi împărat al Imperiului romano-german.

Nicolas, Armand (n. 1925), secretar general al Partidului Comunist din Martinica (din 1962). Membru al C.C., al Biroului Politic şi al Secretariatului C.C. al P.C. din Martinica (din 1957).

Nicolau, Alexandru (1899—1937), revoluţionar român. În 1917 a participat la organizarea şi la activitatea Comitetului de acţiune social-democrat român din Odesa şi a comandat unul dintre batalioanele revoluţionare româneşti create la sfîrşitul anului 1917 în apărarea Revoluţiei din Octombrie. În anii războiului civil (1918—1920), a luptat în rîndurile Armatei Roşii. În 1920 s-a întors în ţară. Arestat şi întemniţat la Jilava, a evadat şi a emigrat în Italia, în Franţa (unde şi-a completat studiile juridice, obţinînd titlul de doctor) şi apoi în U.R.S.S., unde a activat în cadrul Comintern-ului. A murit în 1937.

Nicolau, Gheorghe (1886—1950), om de ştiinţă român,

Gh. Nicolau

inginer. A fost profesor la Institutul politehnic din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. A contribuit la modernizarea şi amenajarea unor unităţi energetice cu motoare termice din ţara noastră şi a

elaborat lucrări în domeniul teoriei motoarelor cu ardere internă. Împreună cu acad. N. Profiri a abordat problemele ştiinţifice şi tehnice ale construcţiei moderne de drumuri asfaltate, ocupîndu-se de aspecte legate de condiţiile de climă şi de circulaţie din ţara noastră. Este autor al mai multor cursuri universitare.

Nicolau, Ioan (1885—1963), medic român. A fost profesor la universităţile din Iaşi şi Bucureşti şi membru corespondent al Academiei R.P.R. A făcut cercetări privitoare la tulburările de nutriţie şi hidrominerale ale sugarului, la tuberculoză, reumatism, boli sanguine infantile, precum şi la rolul reflexelor condiţionate în formarea anticorpilor.

Nicolau, Matei (1904—1938), filolog şi jurist român. Are contribuţii în domeniul studiului limbii latine şi al dreptului roman. Op. pr.: „Originea ritmului şi începuturile accentului de intensitate în latină" (1930), „Cauza în liberalităţi" (1931).

Nicolau, Ştefan Gh. (n. 1874), dermatovenerolog român, profesor la Universitatea

Şt. Gh. Nicolau

din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. **N.** este autorul unor valoroase lucrări privitoare la tuberculoza pielii, lepră, bolile pielii provocate de ciuperci, leziunile pielii în scorbut etc. A acordat o deosebită atenţie problemei sifilisului, subliniind pericolul său social şi a condus acţiunea de combatere a acestei boli. Laureat al Premiului de stat.

Nicolau, Ştefan S. (n. 1896), inframicrobiolog român, pro-

Şt. S. Nicolau

fesor la Universitatea din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. Colaborator apropiat al lui C. Levaditi, **N.** este creatorul şcolii româneşti de inframicrobiologie. A adus contribuţii fundamentale la studiul unor boli virotice (herpes, turbare, encefalită postvaccinală, boala lui Aujeszky, febra aftoasă, zona zoster etc.), al biologiei virusurilor, al chimioterapiei experimentale etc. A introdus în patologie noţiuni noi, ca: *paraimunitate, septinevrită* etc. Cercetările sale referitoare la hepatita epidemică au dus la izolarea virusului hepatitei epidemice sclerogene. Este autorul unui studiu privitor la legătura dintre cancer şi virusuri. Op. pr.: „Hepatitele inframicrobiene" (1954), „Cancer şi virusuri" (1955), „Probleme de inframicrobiologie generală" (1956), „Elemente de inframicrobiologie specială" (1962). Desfăşoară o bogată activitate obştească. Laureat al Premiului de stat.

Nicolăescu-Plopşor, Constantin (n. 1900), arheolog român, specialist în arheologia comunei primitive, epoca paleolitică, membru corespondent al Academiei R.P.R. Op. pr.: „Le paléolithique en Roumanie" (în „Dacia", V—VI, 1938), „The possible existence of protohominids in Rumania's Villafranchean" (în „Dacia", serie nouă, VII, 1963).

Nicoleanu, Nicolaie (1835—1871), poet român postpaşoptist. S-a născut la Cernatu Săcelelor (reg. Braşov). A fost redactor la „Românul" şi colaborator la „Satyrul". Spirit sarcastic, polemist, a scris versuri în general deficitare ca invenţie verbală, în care condamnă tirania, trădarea, laşitatea, corupţia („Poezii", 1865). În articolele sale, **N.** a combătut galomania, drama fantastică, decepţionismul.

Nicolescu, Miron (n. 1903), matematician român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R., om de ştiinţă emerit. Este autor a numeroase lucrări de analiză matematică şi de analiză funcţională. A studiat probleme de structură a unor clase de funcţii, a creat teoria funcţiilor poliarmonice şi a pus bazele teoriei funcţiilor policalorice. Op. pr.: „Funcţiile poliarmonice" (1936, Paris), „Analiza matematică" (3 vol., 1958—1960), „Funcţii reale şi

M. Nicolescu

elemente de analiză funcţională" (1962), „Manual de analiză matematică" (2 vol., 1963, 1964, în colaborare). Laureat al Premiului de stat.

Nicolle *[nicól]*, Charles (1866—1936), bacteriolog francez. A dovedit experimental transmiterea tifosului exantematic prin păduchi. Op. pr: „Experimentarea în medicină" (1934), „Destinul bolilor infecţioase" (1936). Premiul Nobel (1928).

Nicopole (Nikopol), oraş în nordul R.P. Bulgaria, port la Dunăre. A fost întemeiat în anul 629 de împăratul bizantin Heraclios. Stăpînit alternativ de bizantini şi de bulgari (sec. VII—XIV), oraşul a fost cucerit de turci la sfîrşitul secolului la XIV-lea; în urma războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 a revenit Bulgariei. La **N.** a avut loc, în 1396, o mare bătălie între oastea

cavalerilor apuseni, a ungurilor şi românilor şi oastea otomană, condusă de Baiazid I, terminată cu victoria turcilor.

Nicoreşti, comună în raionul Tecuci, reg. Galaţi. 5 980 loc. (1964). Centru viticol renumit (vinuri roşii superioare).

Nicosia, capitala republicii Cipru, situată în partea centrală a insulei, în cîmpia Messaria. 45 630 loc. (1960), cu suburbiile 95 515 loc. Nod rutier, aeroport internaţional. Are întreprinderi alimentare (băuturi alcoolice), de tutun, ceramică, textile şi de pielărie. Monumente arhitectonice (biserici şi moschei). Important centru de artă decorativă (mătăsuri şi covoare).

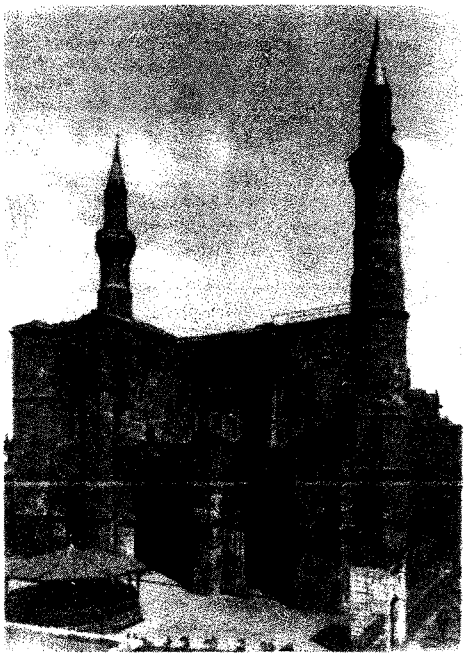

Nicosia. Sf. Sofia (sec. XIII), azi moschee

nicotinamídă (FARM.) v. **vitamina PP.**

nicotínă (CHIM.), $C_{10}H_{14}N_2$. Alcaloid care se găseşte în tutun. Este un lichid incolor, foarte toxic, cu p.f. 246°C, solubil în apă şi în solvenţi organici. Se extrage din praf de tutun, dar se poate obţine şi pe cale sintetică. În cantităţi mici constituie un excitant al sistemului nervos, provocînd creşterea tensiunii arteriale. Se întrebuinţează în medicină şi, uneori, ca insecticid.

nicotinísm (MED.) v. **tabagism.**

nicoválă 1. (TEHN.) Unealtă de oţel folosită în atelierele de forjă pentru sprijinirea pieselor în operaţiile de forjare prin batere cu ciocanul. Pentru a nu se mişca în timpul lucrului, **n.** trebuie să fie de 10—20 de ori mai grea decît piesele care se prelucrează sau de 30 de ori mai grea decît ciocanul care se foloseşte la operaţia de forjare. **N.** pot fi stabile (fixe), montate pe postamente de lemn ori de beton, sau portative. **2.** (ANAT.) Unul dintre oscioarele urechii medii, de formă asemănătoare cu cea a unei nicovale **(1).** Împreună cu ciocanul şi cu scăriţa, are un rol important în procesul auzului, asigurînd transmiterea spre urechea internă a vibraţiilor timpanului.

nicróm (METAL.), grup de aliaje de nichel şi de crom, cu sau fără alte elemente de adaos. Aliajul tipic conţine 80% nichel şi 20% crom, rezistă bine la temperaturi înalte şi este folosit la fabricarea rezistoarelor electrice.

nictemér (gr. *nyx, nyktos* „noapte" şi *hemera* „zi"; MED.), interval de timp de 24 de ore (o zi şi o noapte). Termenul este folosit pentru a desemna oscilaţiile ciclice ale unor funcţiuni biologice legate de variaţiile regimului de lumină (succesiunea dintre activitatea psihofizică şi somn etc.).

Niculescu, Ion (1863—1917), actor român. S-a afirmat ca primul interpret al personajului Caţavencu din „O scrisoare pierdută" de I. L. Caragiale. Varietatea mimicii sale, umorul comunicativ l-au făcut foarte popular. Printre rolurile interpretate: Orgon din „Bolnavul închipuit" (Molière); Polonius din „Hamlet" şi Bottom din „Visul unei nopţi de vară" (Shakespeare); Banul Vulpe din „Boieri şi ciocoi" (Alecsandri), Conu Leonida din „Conu Leonida faţă cu reacţiunea" (Caragiale) etc.

Niculescu, Ion T. (1895—1957), medic român. A fost profesor de histologie la Universitatea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei R.P.R. A adus importante contribuţii la descrierea sistematică a formaţiilor extrapiramidale de la baza creierului, la studiul substratului anatomic al bolii lui Parkinson; de asemenea, a descris un nucleu din mezencefal *(nucleul Foix şi Niculescu)* şi a iniţiat procedee de impregnare a nevrogliei. Op. pr.: „Anatomie cerebrală (în colaborare cu Ch. Foix, lucrare premiată de Academia de medicină din Paris, 1925), „Morfopatologia sistemului nervos" (1957). Laureat al Premiului de stat.

Niculescu-Basu, George (1882—1964), cîntăreţ de operă român, artist al poporului din R.P.R. A studiat în Italia, cîntînd totodată pe scenele lirice din Milano şi din Parma. Întors în ţară în 1922, a contribuit la dezvoltarea Operei Române. A cîntat rolurile titulare din operele „Boris Godunov" de M. P. Musorgski, „Mefistofele" de A. Boito,

G. Niculescu-Basu

„Gianni Schichi" de G. Puccini, rolul baronului Ochs din „Cavalerul rozelor" de Richard Strauss ş. a. Era dotat cu o voce caldă şi puternică si cu un ales simţ al jocului scenic.

Niculiţel, *Podişul* ~. podiş deluros situat în nordul Dobro-

gii, între valea Luncaviţa la vest, valea Taiţa la sud, depresiunea Hagilar (Nalbant) la est şi depresiunea Niculiţel la nord. Este un podiş de eroziune, sculptat în depozite triasice cutate, străbătute de diabaze şi de porfire. Altitudinea medie este cuprinsă între 270 şi 320 m. Altitudinea maximă: 363 m (vîrful Dealul Mare). Pe văi se practică viticultura.

nidícoli (ZOOL.), nume dat puilor de păsări, care, atunci cînd ies din ou, sînt golaşi şi orbi şi care, înainte de a putea părăsi cuibul, sînt îngrijiţi multă vreme de părinţi (ex. puii de rîndunică, de pelican, de porumbel).

nidifúgi (lat. *nidus* „cuib" şi *fugire* „a fugi"; ZOOL.), nume dat puilor de păsări care, atunci cînd ies din ou, sînt bine dezvoltaţi, sînt acoperiţi cu puf şi pot părăsi imediat cuibul (ex. puii de raţă, de găină, de potîrniche).

Niebuhr *[ní:bur]*, Barthold Georg (1776—1831), istoric german, specialist în istoria antică. S-a ocupat de istoria socială a Greciei şi a Romei. A fost primul care a relevat existenţa sistemului gentilic al societăţii romane timpurii, dar a negat înrudirea dintre membrii ginţii. Prin întemeierea metodei critice şi prin folosirea largă a metodei istorice-comparative, a contribuit la dezvoltarea istoriei ca ştiinţă, la precizarea metodelor ei de cercetare. **N.** a exercitat o mare influenţă asupra întregii ştiinţe istorice, ideile şi metoda sa fiind adoptate de reprezentanţii ştiinţei istorice progresiste. Op. pr.: „Istoria Romei" (3 vol., începînd din 1811), „Lecţii de istorie antică" (editată postum).

Niederle *[níderle]*, Lubor (1865—1944), arheolog ceh, specialist în arheologie slavă. A fost profesor la Universitatea din Praga şi membru al Academiei Cehe de Ştiinţe. În lucrările sale, **N.** a reliefat, pe baza unui bogat material arheologic, originalitatea vechii culturi slave. Confruntînd datele culturii materiale cu datele istorice, filologice şi etnografice, **N.** a demonstrat comunitatea de cultură a slavilor în evul mediu. Op. pr.: „Omenirea în timpurile preistorice" (1893), „Antichităţi slave" (1902—1925), „Ghid de arheologie slavă" (1931).

niélă (lat. *nigellus* „negru", în orfevrăria şi giuvaergeria italiană), piesă al cărei desen ornamental săpat era umplut cu smalţ negru. Se numesc, prin extensiune, **n.** şi probele obţinute după plăci de metal al căror desen gravat este umplut cu cerneală şi apoi imprimat, niela fiind astfel strămoşul gravurii pe metal.

Niemcewicz *[niemţévici]*, Julian Ursyn (1757—1841), scriitor, publicist şi om politic polon. A ocupat importante funcţii de stat. A participat la răscoala din 1794, sprijinind pe Kosciuszko, şi la răscoala din 1830, fiind apoi nevoit să emigreze. Este autorul unor poeme patriotice („Cîntece istorice", 1816), satire, balade, povestiri, comedii („Întoarcerea deputatului", 1790), romane („Jan de Teczin"). Din lucrările sale istorice fac parte „Colecţia memoriilor istorice asupra vechii Polonii" (6 vol., 1822—1833), „Istoria domniei lui Sigismund" (3 vol., 1819).

Niemeyer *[ní:maiər]*, Oscar (n. 1907), arhitect brazilian, reprezentant de seamă al arhitecturii moderne. Bazată pe principiile constructive ale lui Le Corbusier, creaţia sa se caracterizează prin organizarea funcţională şi logică a volumelor, prin plasticitatea şi varietatea formelor simple. **N.** a construit importante edificii din Brazilia (Ministerul Învăţămîntului şi Ocrotirii Sănătăţii, 1947, Centrul de radio şi televiziune din Rio de Janeiro, 1954 ş.a.). În colaborare cu Lúcio Costa a elaborat, în 1957, planul construcţiei noului oraş capitală, Brasilia. **N.** a colaborat la construcţia clădirii O.N.U. din New York, 1948—1950. Premiul Internaţional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1962).

Niemöller *[ní:mölər]*, Martin (n. 1892), militant al mişcării pentru pace şi înţelegere între popoare, şef al bisericii evanghelice din Hessen-Nassau (R.F.G.). Datorită atitudinii sale antifasciste, a fost internat între 1937 şi 1945 în lagăre de concentrare.

Niepce *[niéps]*, Nicéphore (1765—1833), fizician francez. Este considerat, alături de Daguerre, inventatorul fotografiei. **N.** a utilizat emulsii depuse pe suport metalic. Vărul său, *Abel N.* (1805—1870), a fost primul care a folosit emulsii pe plăci de sticlă.

Nietzsche *[nítse]*, Friedrich (1844—1900), filozof iraţionalist german. Filozofia lui exprimă cotitura spre reacţiune a ideologiei burgheze de la sfîrşitul sec. al XIX-lea. **N.** a cerut revizuirea valorilor etice, politice şi culturale ale liberalismului burghez, a respins filozofia raţionalistă, idealurile burghezo-democratice şi creştinismul ca simptome ale degenerării şi devitalizării civilizaţiei. Deşi discipol al lui Schopenhauer, el a respins pesimismul acestuia, considerîndu-l ca o filozofie a capitulării laşe. Propovăduind amoralismul, **N.** a opus moralei tradiţionale, „moralei sclavilor", „morala stăpînilor", care respinge distincţia dintre bine şi rău, preconizează afirmarea egoistă de către individualitatea puternică a forţelor ei fizice şi spirituale în pofida intereselor colectivităţii şi ale celorlalţi indivizi. Civilizaţia poate fi salvată numai de o elită, o castă de stăpîni, de „supraoameni" liberi de „prejudecăţile" moralei. Concepţia lui **N.** despre afirmarea individualităţilor puternice reprezintă o transpunere idealistă, denaturată, pe plan social-etic a teoriei darviniste despre „lupta pentru existenţă". Corespunzător acestei concepţii, **N.** a creat o filozofie voluntaristă, considerînd ca esenţă a lumii şi ca forţă motrice a dezvoltării ei „voinţa de putere". El a negat progresul istoric, susţinînd ideea „veşnicei întoarceri". **N.** a văzut în artă afirmarea superioară a vitalităţii. Pornind de la analiza artei greceşti antice, el a opus spiritului „apolinic", al contemplării senine, raţionale, extazul „dionisiac", irupţia necontrolată a forţelor elementare ale vieţii. Datorită nonconfor-

mismului aparent, precum şi formei originale şi sugestive a operelor sale, **N.** a exercitat o influenţă considerabilă asupra unei părţi a intelectualităţii burgheze a timpului. Ideologia fascistă l-a considerat pe **N.** profet al ei, preluînd şi vulgarizînd latura biologizantă, accentuînd individualismul agresiv şi antidemocratismul filozofiei sale. Op. pr.: „Dincolo de bine şi rău" (1886), „Aşa grăit-a Zarathustra" (1883—1891), „Voinţa de putere" (editată postum, în 1906).

Nievo, Ippolito (1831—1861), scriitor romantic italian. A participat la revoluţia din 1848 şi a făcut parte din armata de voluntari a lui Garibaldi, în 1860. S-a format sub influenţa ideologică a lui Mazzini. A scris versuri cu caracter liric („Licuricii", 1858; „Iubiri garibaldiene", 1860), drame („Capuanii", „Spartacus", publicate postum), nuvele de inspiraţie rurală, dar s-a impus mai ales prin romanul cu implicaţii autobiografice „Mărturisirile unui octogenar" (1867), imagine complexă a luptei revoluţionarilor italieni pentru libertatea şi independenţa patriei.

nife (GEOL.) v. **barisferă.**

Nifon, patriarh de Constantinopol (1486—1488, 1496—1498) şi mitropolit al Ţării Româneşti (1504—1505). A fost adus de Radu cel Mare (1495—1508), cu scopul de a reorganiza biserica Ţării Româneşti. Încercînd să subordoneze puterea domnească autorităţii ecleziastice, a fost înlăturat.

Niger, cel mai mare fluviu din Africa de vest (4 160 km). Izvorăşte din Podişul Leono-Liberian (pe teritoriul Guineii), curge spre nord-est, pe teritoriul Republicii Mali, desfăcîndu-se în numeroase braţe. Ajungînd la marginea sudică a Saharei, îşi schimbă direcţia spre est şi apoi spre sud-est, străbătînd statele Niger şi Nigeria şi se varsă în Golful Guineii printr-o deltă largă. Este navigabil în cursul inferior pe 750 km, în rest numai pe anumite porţiuni, din cauza numeroaselor praguri. E utilizat pentru irigaţii şi pentru pescuit. Trece prin oraşele Bamako, Tombouctou, Niamey ş.a.

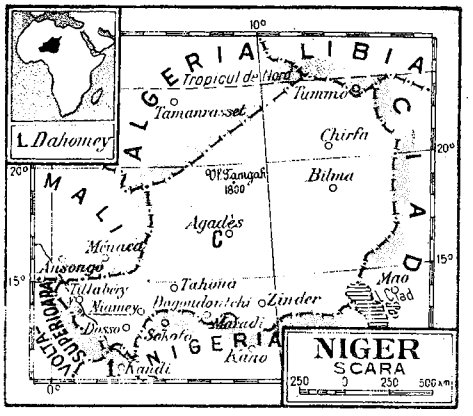

Niger, stat în Africa, cuprins între Algeria, Libia, Ciad, Nigeria, Dahomey, Volta Superioară şi Mali. Supr.: 1 188 794 km². Populaţia: 3 200 000 locuitori (1962), formată în cea mai mare parte din negri sudanezi, în rest din berberi şi un număr mic de europeni. Capitala: *Niamey.* Limba oficială: franceza. Cea mai mare parte a teritoriului **N.** este situat în deşertul Sahara. Predomină relieful de cîmpie (200—500 m altitudine); în zona centrală şi nordică, în cadrul cîmpiei se ridică podişuri dominate de înălţimi vulcanice (circa 1 800 m). Climă tropicală aridă, în sud subecuatorială. Singurul rîu important este Nigerul, care străbate extremitatea sudvestică a ţării; în rest există cursuri de apă temporare şi văi seci (ueduri). Mari suprafeţe sînt acoperite de nisipuri, avînd o vegetaţie sărăcăcioasă de deşert şi de semideşert; în sud apare zona de savană. Bogăţii de subsol: minereuri de staniu, de wolfram, de cupru, de uraniu, de plumb, de fier şi sare. **N.** este o ţară agrară slab dezvoltată, în economia căreia relaţiile capitaliste se împletesc cu puternice rămăşiţe patriarhale, semifeudale şi gentilice. Monopolurile franceze ocupă poziţii dominante; s-au înfiinţat şi societăţi cu capital de stat sau mixt (de stat şi particular). Agricultura dă 4/5 din venitul naţional. Terenurile cultivate sînt concentrate în sud. Nivelul agrotehnic este foarte scăzut. Se cultivă arahide (principalul produs de export al **N.**) şi bumbac, în special în partea sud-estică a ţării. Pentru consumul intern se cultivă mei şi sorg, în mai mică măsură manioc, batate, orez. Creşterea animalelor (bovine, capre, oi, cămile) este dezvoltată în special în regiunile de semipustiu. Pescuit în fluviul Niger şi în lacul Ciad (la graniţa cu Nigeria). A început să se dezvolte industria extractivă. Industria prelucrătoare este reprezentată doar prin mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole. Se exportă arahide (51% din valoarea exporturilor în 1962), ulei de arahide, vite, piei, peşte. Comerţul exterior este orientat în special spre Franţa (peste 1/2 în 1962), Nigeria, Ghana. — *Istoric.* Din timpuri străvechi, teritoriul de azi al **N.** a fost locuit de triburi de negri sudanezi, care, ulterior, s-au amestecat cu triburile berbere venite aici. Din a doua jumătate a sec. al XIX-lea s-a intensificat pătrunderea în **N.** a colonialiştilor europeni, mai ales a celor francezi, care, în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea, au cucerit întreaga ţară, transformînd-o într-o colonie. În timpul primului război mondial, în **N.** au izbucnit numeroase răscoale antiimperialiste. În 1922, teritoriul **N.** a fost inclus în componenţa Africii Occidentale Franceze. După al doilea război mondial, în **N.** s-a intensificat mişcarea de eliberare naţională, iar în 1960 a fost proclamat independent. **N.** este o republică. Şeful statului şi guvernului este preşedintele, ales pe termen de cinci ani. Puterea legislativă este exercitată de Adunarea Naţională (parlament unicameral), aleasă pe termen de cinci ani. Principalul partid politic este Partidul progresist din **N.** (partid de guvernămînt). Partidul de opoziţie „Sawaba" activează din 1959 în ilegalitate.

Nigeria, stat în Africa de vest, situat pe coasta Golfului Guineii, în bazinul inferior al Nigerului, între Dahomey, Niger, Ciad şi Camerun. Suprafaţa: 923 772 km². Populaţia: 55 620 300 loc. (1964, **N.** situîndu-se pe primul loc în Africa ca număr de locuitori), formată din negri sudanezi (hausa, fulbe, ibo, yoruba ş.a.). Capitala: *Lagos.* Alte oraşe: Ibadan, Kano, Ife. Teritoriul **N.** este format în mare parte din podişuri dispuse în trepte de la 400 m pînă la peste 1 000 m, culminînd în podişul Jos (2 000 m). În nord-est, în nord-vest şi în zona litorală se află cîmpii (cuprinzînd şi întinsa deltă a Nigerului). În extremitatea estică, la graniţa cu Camerunul, se ridică un lanţ muntos, cu vîrfuri de peste 2 000 m. În nord climă subecuatorială musonică, în cîmpia litorală climă ecuatorială foarte umedă. Vegetaţie variată: păduri ecuatoriale în partea sudică, urmate spre nord de păduri cu frunze căzătoare şi de savane. Zăcăminte de minereu de staniu şi de niobiu (columbit), cărbune, petrol, minereu de fier, de plumb, de zinc, de wolfram, aur ş.a. **N.** este o ţară agrară. 3/4 din populaţia activă lucrează în agricultură, care dă circa 60% din totalul produsului naţional. Relaţiile de producţie capitaliste se îmbină cu puternice rămăşiţe feudale (în regiunea nordică) şi gentilice (în sud). Pentru consumul intern se cultivă manioc, jams, sorg, mei, porumb, taro, orez ş.a. Se extind culturile pentru produse de export. **N.** ocupă primul loc în lume în producţia de nuci de cocos şi ulei de palmier, care se obţine atît din palmierii cultivaţi cît şi din cei care cresc spontan, în special în partea de sud a ţării. Culturile de arahide (concentrate în nordul ţării) şi cele de cacao (în partea vestică) au de asemenea un rol important în economia **N.** Se mai cultivă arbori de cauciuc, sesam, bumbac. În zona de savană se practică creşterea extensivă a animalelor (boi zebu, capre, oi). Pescuit cu mijloace primitive. Exploatări forestiere, în special pentru lemn

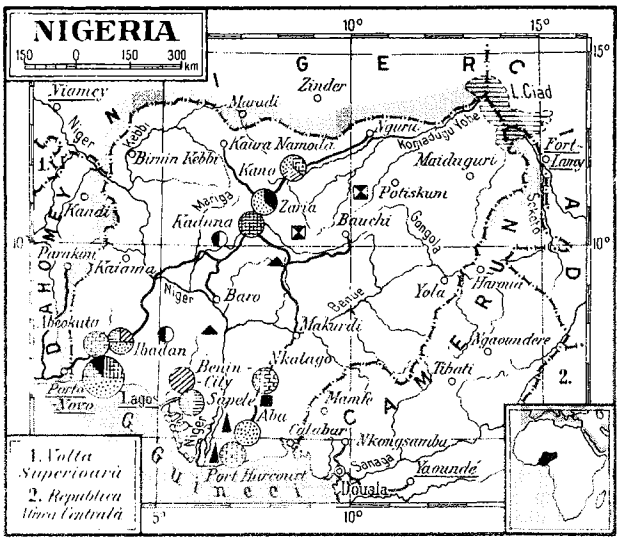

de esenţă preţioasă. Industria extractivă este dominată de monopolurile străine. **N.** este cea mai mare producătoare de columbit din lume (în 1961 a dat 3/4 din producţia lumii capitaliste). Este importantă şi producţia de concentrate de staniu, de petrol şi de cărbune. În industria prelucrătoare predomină întreprinderile textile şi alimentare (ulei de palmier şi de arahide, margarină, conserve de fructe). Mai există fabrici de ciment, de prelucrare a lemnului, uzine de rafinare a staniului, termocentrale. Sînt dezvoltate meşteşugurile. Principalele articole de export: cacao-boabe, arahide, ulei de arahide, nuci de cocos, ulei de palmier, cauciuc natural, bumbac, petrol, concentrate de staniu, columbit. Se importă produse industriale. — *Istoric.* În mileniul I î.e.n., pe teritoriul **N.** a înflorit o originală cultură materială, iar în evul mediu s-au constituit aici o serie de state sclavagiste şi feudale. Portughezii au fost printre primii europeni care şi-au făcut apariţia în **N.**, în sec. al XV-lea; aceştia au întemeiat oraşul Lagos. La mijlocul sec. al XIX-lea, colonialiştii englezi au început cucerirea **N.** prin ocuparea oraşului Lagos, pe care l-au transformat în 1861 în colonie a Angliei. După terminarea cuceririi **N.** (sfîrşitul sec. al XIX-lea), autorităţile engleze au creat protectoratele Nigeriei de Nord şi de Sud, care, în 1914, împreună cu colonia Lagos, au fost unite într-o singură colonie. În deceniul al treilea al sec. al XX-lea, mişcarea de eliberare naţională din **N.** a căpătat un caracter de masă, intensificîndu-se considerabil în timpul şi mai ales după primul război mondial. În 1960 guvernul englez a acordat **N.** independenţa, cu statut de dominion. În 1961 Camerunul de Nord (teritoriu care fusese sub tutela O.N.U. şi administrat de Anglia) a intrat în componenţa **N.** În 1963 **N.** a fost proclamată republică. **N.** este o republică federativă, cuprinzînd patru regiuni şi teritoriul federal Lagos. Face parte din Comunitatea Britanică de Naţiuni. Şeful statului este preşedintele, ales de Parlamentul federal pe termen de cinci ani. Puterea legislativă este exercitată de Parlamentul federal, bicameral. Regiunile au parlamente şi guverne proprii. Principalele coaliţii politice din **N.** sînt: Alianţa naţională nigeriană (N.N.A.) şi Marea alianţă progresistă unită (U.P.G.A.). Partidul Muncitoresc-Ţărănesc Socialist din Nigeria (creat în 1963) militează pentru un front naţional al forţelor democratice ale ţării.

Niggli, Paul (1888—1953), mineralog, petrograf şi geochimist elveţian. A fost profesor la Şcoala politehnică din Zürich şi unul dintre reprezentanţii de seamă ai şcolii magmatice în petrogeneză. A scris numeroase lucrări şi tratate de cristalografie, mineralogie, petrografie, zăcăminte şi geochimie şi a introdus concepţii noi în studierea morfologiei mineralelor, a chimismului şi clasificării rocilor, a metamorfismului lor etc.

nigranilină (lat. *niger, nigra* „negru" şi „anilină"; CHIM.), substanţă intermediară, cu structură incomplet cunoscută, obţinută prin oxidarea anilinei în procesul de preparare a colorantului denumit *negru de anilină.*

nigrozină (lat. *niger, nigra* „negru"; CHIM.), amestec de coloranţi negri cu structură insuficient precizată, obţinut prin încălzirea la 170°C a anilinei cu nitrobenzen, în prezenţa clorurii feroase. **N.** serveşte în mari cantităţi la fabricarea cremei negre de ghete, la îmbibarea panglicilor pentru maşini de scris etc.

nihilism (lat. *nihil* „nimic"), concepţie care neagă rînduielile, instituţiile, morala, tradiţiile culturale existente într-o societate dată, fără să le opună, în schimb, altele, superioare; atitudine de negare absolută. Termenul s-a răspîndit după apariţia romanului lui Turgheniev „Părinţi şi copii" (1862), unde el era folosit pentru caracterizarea eroului Bazarov, care nega, de fapt, numai tradiţiile şi cultura aristocraţiei ruse. **N.** este înrudit, prin esenţa sa socială şi ideologică, cu anarhismul şi este opus, ca şi acesta, ideologiei proletare.

Niigata, oraş în Japonia, situat pe ţărmul vestic al insulei Honshu. Centrul unei regiuni de extracţie a petrolului. 326 000 loc. (1961). Industrie de prelucrare a petrolului, metalurgică, constructoare de maşini, textilă, de prelucrare a lemnului. Important port comercial.

Nijinski, Vaţlav Fomici (1890—1950), dansator rus de origine polonez. A debutat în 1907 la teatrul Mariinski din Petersburg. Ulterior a făcut parte din compania artistică a lui S.P. Deaghilev, stabilindu-se în străinătate. A realizat creaţii remarcabile în „baletele ruse" („Petruşca", „După-amiaza unui faun", „Cleopatra", „Spectrul trandafirului"), devenind cel mai mare dansator al epocii sale. Bolnav psihic, a părăsit scena în 1917.

Nijmegen *[néimehə]*, oraş în sudul Olandei, important port aşezat în delta Rinului (pe braţul Waal). 135 000 loc. (1961). Şantiere navale; industri econstructoare de maşini, a cauciucului, de pielărie şi încălţăminte, a hîrtiei, alimentară, ceramică. Monumente arhitectonice din sec. XIII—XVI. Universitate. Numele francez al oraşului: *Nimègue.* — *Tratatele de pace de la Nimègue* (1678—1679), tratate prin care s-a încheiat războiul izbucnit în 1672 între Franţa şi Olanda din cauza rivalităţii lor comerciale şi coloniale. La război, alături de Franţa au participat Suedia şi Anglia (ultima a ieşit din război în 1674), iar alături de Olanda Spania, Imperiul habsburgic, Brandenburg şi Danemarca. *T. de p. de la N.* au marcat apogeul puterii Franţei în Europa în sec. al XVII-lea.

Nijni Novgorod v. **Gorki.**

Nijni Taghil, oraş în Uniunea Sovietică, în sudul Uralului. 359 000 loc. (1962). Vechi şi important centru al industriei siderurgice şi constructoare de maşini. Mai are întreprinderi de industrie uşoară, alimentară, de mase plastice etc.

Nika (gr. „victorie"), nume sub care este cunoscută răscoala orăşenească din Constantinopol (532) împotriva abuzurilor şi corupţiei funcţionarilor imperiali. Împăratul Iustinian, prin generalii săi Narses şi Belizarie, a reuşit să înfrîngă răscoala, masacrînd în Hipodrom circa 30 000 de răsculaţi.

Nike (gr. „victorie"), zeiţa biruinţei în mitologia greacă, reprezentată, de obicei, ca o fecioară înaripată, ţinînd în mînă o coroană de lauri. Una dintre cele mai celebre statui ale zeiţei este „**N.** din Samothrace" (Luvru), operă datorată, probabil, şcolii din Rodos (sec. IV î.e.n.). A fost venerată şi la romani, sub numele de *Victoria.*

Nikisch *[níchiş]*, Arthur (1855—1922), dirijor de origine ungur. A studiat vioara şi compoziţia la Conservatorul din Viena. A activat la pupitrul operei şi al orchestrei Gewandhaus din Leipzig, apoi a condus orchestra din Boston, opera din Budapesta şi filarmonicile din Berlin şi Hamburg. A întreprins turnee, interpretînd opere de Wagner, simfonii de Beethoven, Schumann, Ceaikovski, Liszt. **N.** s-a impus ca un clasic al artei dirijorale moderne. Autor al unei cantate, al unor lucrări pentru orchestră, piese de muzică de cameră ş.a.

Nikitin, Afanasi (? — 1472), negustor şi călător rus din Tver, unul dintre primii europeni care au vizitat India. Plecînd în 1466 din Moscova, a coborît pe Volga, a străbătut Marea Caspică, Persia şi Marea Arabiei, a petrecut trei ani în India şi s-a întors prin Turcia şi pe Marea Neagră, ajungînd în 1472 în Rusia. A descris regiunile vizitate în cartea „Călătorie peste trei mări".

Nikitin, Ivan Savvici (1824—1861), poet rus. Opera lui **N.** oglindeşte viaţa grea a ţăranilor iobagi („Soţia vizitiului", „Semănătorul" ş.a.) şi exprimă protestul scriitorului împotriva asupririi sociale („Răzbunarea", „Cădea-va odioasa tiranie"). A scris şi proză cu caracter anticlerical („Jurnalul unui seminarist", 1861).

Nikolaev, oraş în Uniunea Sovietică, situat în sudul Ucrainei, pe malul limanului Bugului de Sud, port la Marea Neagră. 263 000 loc. (1963). Industrie a materialelor de construcţie, de construcţii navale, construcţii de maşini, industrie alimentară şi uşoară.

Nikolaeva, Galina Evghenievna (1914—1963), scriitoare sovietică rusă. A debutat ca poetă (culegerea de versuri „Prin foc", 1946), dar a devenit cunoscută mai ales prin romanele şi povestirile sale („Moartea comandantului", 1945; „Secerişul", 1950; „Despre directorul S.M.T. şi inginerul principal", 1954), în care ridică probleme actuale ale societăţii

socialiste. Realizat ca o vastă construcție epică, romanul „Bătălie în marș" (1957) constituie o caracterizare critică ascuțită a consecințelor cultului personalității în viața societății sovietice și relevarea forțelor sănătoase care i se opun. În romanele sale, problemele etico-sociale sînt tratate prin confruntarea unor caractere autentice, scriitoarea militînd cu pasiune pentru atitudinea creatoare și apărarea valorilor umanismului socialist.

Nil, fluviu în Africa, pe teritoriile statelor Ruanda, Tanzania, Uganda, Sudan și R.A.U. Este cel mai lung fluviu din lume (6 671 km, cu Kagera). Izvorăște din munții Virunga (din Africa de est) sub numele de Kagera, străbate lacul Victoria, taie un lanț muntos, formînd numeroase cascade și repezișuri, trece prin lacul Albert, apoi curge printr-o regiune muntoasă și deluroasă (fiind numit aici Bahr el Jebel); intrînd în cîmpia Sudanului, se desparte în numeroase brațe, iar după confluența cu Sobat se numește Nilul Alb. La Khartoum, Nilul Alb se unește cu Nilul Albastru (care izvorăște din lacul Tana, din Etiopia), străbate deșertul Nubiei, formînd șase cataracte mari, și se varsă în Marea Mediterană printr-o deltă întinsă (24 000 km²) cu 9 brațe principale (dintre care Damietta și Rosetta sînt utilizate pentru navigație). Principalii afluenți: Bahr el Ghazal pe stînga, Sobat, Nilul Albastru și Atbara pe dreapta. **N.** își primește apele în special din regiunile cu climă ecuatorială și subecuatorială din bazinul superior; în cursul inferior pierde multă apă prin evaporare și, pe circa 3 000 km, nu primește nici un afluent. Principalul rol în alimentarea **N.** îl are Nilul Albastru, în bazinul căruia ploile se produc vara; de aceea, în timpul verii (în perioada iunie—octombrie), nivelul este crescut (în această perioadă 60—70% din volumul apelor **N.** provin din Nilul Albastru). Din septembrie pînă în mai apele scad continuu. Debitul variază foarte mult de la an la an, în funcție de condițiile climatice. Variațiile de nivel ating 6—7 m amplitudine, provocînd în zona egipteană mari inundații, care depun un strat de mîl fertil. Are un rol deosebit de important în economia R.A.U. Încă din antichitate, pe valea **N.** se practicau irigațiile; în ultimul timp s-au construit mari baraje pentru regularizarea scurgerii și aprovizionarea cu apă pentru irigații. La Assuan se construiește un imens baraj, care va alimenta și o puternică hidrocentrală. **N.** este bogat în pește. Navigabil numai pe porțiuni, datorită existenței cataractelor. Toate orașele importante din R.A.U. sînt situate pe malurile sau în delta Nilului.

nílgau *(Boselaphus tragocamelus)*, specie de antilopă de talie mare, lungă de circa

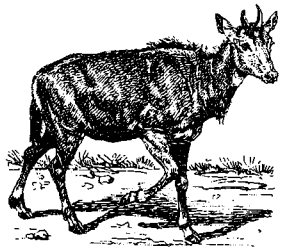

Nilgau

2 m, cu corpul robust, cu coarne scurte. Trăiește în pădurile din sudul Asiei; a fost aclimatizat și în Europa. Se vînează pentru carne și pentru pielea sa, foarte apreciată.

nimbostrátus, nori inferiori (situați, în medie, la 800 m înălțime), de culoare cenușie-închisă, care se prezintă ca o pînză mai mult sau mai puțin continuă, acoperind parțial sau total bolta cerului. Dau precipitații de lungă durată.

Nîmes *[nim]*, oraș în sudul Franței. 105 200 loc. (1962). Industrie alimentară, mecanică, textilă, de încălțăminte. Oraș celebru pentru mulțimea și frumusețea vestigiilor sale romane: turnul mare, poarta lui August, templul cunoscut sub numele Maison Carrée, arenele.

nímfă (ZOOL.), stadiu din metamorfoza insectelor holometabole, următor celui de larvă și premergător celui de adult. **N.** nu se hrănește și, de obicei, este imobilă și acoperită cu un înveliș protector. În **n.** au loc procese morfogenetice intense, care duc la formarea adultului. Sin. *pupă*.

nímfe (în mitologia greacă), divinități secundare, zeițe ale apelor *(nereide, naiade, limnade* ș.a.), ale pomilor *(driade, hamadriade)*, ale crînguri-lor și munților *(oreade)* ș.a. Personifică forțele naturii sau însoțesc alte divinități mai importante care personifică aceste forțe. Artiștii le reprezentau cu înfățișarea unor tinere fete pline de grație.

nimfomanie (MED.), excitație sexuală excesivă la femei. Apare în special la femeile cu tulburări hormonale, cu boli cronice (tuberculoză, sifilis); uneori poate apărea din copilărie.

Ninive, mare oraș antic, capitala statului sclavagist Asiria. Era așezat pe malul stîng al Tigrului. A fost distrus în anul 612 î.e.n. de forțele unite ale mezilor și babilonenilor. Săpăturile arheologice efectuate aici au dat la iveală ruinele unui imens palat, cu o uriașă bibliotecă.

Niobe (în mitologia greacă), regină legendară a Frigiei, fiica lui Tantal și soția lui Amfion. Avea șapte feciori și șapte fiice. A insultat-o pe Leto, mama Artemidei și a lui Apolo, spunînd că nu merită cinstire o zeiță care are numai doi copii. Drept pedeapsă, aceștia au ucis cu săgețile lor pe toți copiii Niobei. În vorbirea figurată, **N.** a devenit personificarea mamei îndurerate.

nióbiu (CHIM.), *Nb*. Element cu nr. at. 41; gr. at. 92,91; p.t. 2 470°C; p.f. circa 3 300°C; gr. sp. 8,58. Se găsește în natură împreună cu tantalul, în tantalit sau în columbit. Este un metal rar, cenușiu-alb, lucios, foarte rezistent la aer și la acțiunea diferiților agenți chimici. Formează combinații în stările de valență 3, 4 și 5, ultimele fiind cele mai stabile. **N.** este utilizat la fabricarea oțelurilor speciale, inoxidabile și anticorosive. Se cunoaște și sub denumirea de *columbiu*.

Nipkow, Paul (1860—1940), inginer german. A inventat în

1884 un dispozitiv optic-mecanic *(discul lui N.)* pentru analiza imaginilor în vederea transmisiunii lor prin mijloace de televiziune, care a fost utilizat pînă la inventarea iconoscopului.

niplu 1. (TEHN.) Piesă de legătură în formă de tub, de lungime mică, filetată sau fără filet, cu ajutorul căreia se realizează asamblarea a două conducte sau a două piese cu găuri. **2.** (EXPL. PETR.) *Niplu cu inel opritor,* bucată de burlan de 1—1,5 m, intercalată în coloana de tubaj, la 10—20 m mai sus de capătul inferior al acesteia, avînd în interior un inel de ciment, care are rolul de a reține în coloană (deasupra șiului) cantitatea de lapte de ciment aflată sub dopul superior de cimentare (care de obicei este contaminată de către fluidul de foraj).

Nippur, oraș străvechi din Mesopotamia, situat pe ambele maluri ale Eufratului, centru cultural și religios al Sumerului antic. Cercetările arheologice efectuate la **N.** au dat la iveală, printre altele, o bibliotecă, conținînd numeroase texte referitoare la viața civilă și religioasă a vechilor caldeeni.

Nipru, fluviu în partea vestică a Uniunii Sovietice (2 285 km). Izvorăște din Podișul Valdai, curge pe teritoriul R.S.F.S. Ruse, R.S.S. Bieloruse și R.S.S. Ucrainene și se varsă în Marea Neagră printr-un liman. Principalii afluenți sînt Soj și Desna pe stînga, Berezina și Pripet pe dreapta. Importantă cale navigabilă; comunică prin canale cu Dvina de Vest, Neman și Bugul de Vest. Pe **N.** s-au construit o serie de hidrocentrale: Kremenciug, Dneprodzerjinsk, Dneproghes, Kahovka, cu mari lacuri de retenție (în special Kahovka și Kremenciug). Trece prin orașele Kiev, Dnepropetrovsk, Zaporojie, Nikopol, Herson ș.a.

nirvána (în sanscrită „stingere"; FILOZ., IST. REL.), noțiune care desemnează în b u d i s m și în j a i n i s m, precum și în filozofia indiană s a n k h y a, „repausul absolut" (încetarea ciclului reincarnărilor și eliberarea definitivă de suferințe), dobîndit cu ajutorul contemplației și al ascezei. Concepția mistică despre **n.** a fost popularizată în Europa prin filozofia pesimistă a lui A. S c h o p e n h a u e r.

Nis *[niș],* oraș în estul republicii Serbia (R.S.F. Iugoslavia). 81 080 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, electrotehnică, chimică, a materialelor de construcție, ușoară, alimentară. Nod feroviar internațional. Izvoare termale.

Nisa (Nice *[nis]),* oraș în sud-estul Franței, renumită stațiune balneoclimatică și turistică, situată pe Coasta de Azur. 292 960 loc. (1962). Are întreprinderi de prelucrare a metalelor, alimentare, de parfumuri, textile etc. Nod feroviar și port (de importanță locală) la Marea Mediterană. Floricultură. Monumente arhitectonice remarcabile, printre care catedrala (sec. al XVII-lea). Vechiul oraș păstrează un pitoresc aspect medieval.

nisétru *(Acipenser güldenstaedti),* specie de pește din familia acipenseridelor, lung de

Nisetru

0,70—1 m, cu greutatea de circa 25 kg, cu corpul alungit și îndesat, avînd pe laturi plăci osoase, dispuse în cinci șiruri; capul este mic, botul scurt, lat și rotunjit, iar gura cu patru mustăți. Trăiește în Marea Neagră, în Marea de Azov și în Marea Caspică, de unde migrează primăvara în fluvii pentru reproducere. Este apreciat pentru carnea și icrele lui (icre negre). La noi se pescuiesc anual circa 50 000 kg de **n.**

nisíp (PETROGR.), rocă sedimentară neconsolidată, formată în condiții subacvatice sau subaeriene și constituită din granule (fragmente de minerale, de roci și de organisme) cu dimensiuni cuprinse între 0,2 și 2 mm. Componentul principal al **n.** este cuarțul; mai rar conține cantități mai mari din alte minerale, uneori utile (magnetit, monazit, casiterit, diamant, safir, granat etc.). După natura agentului de dezagregare și de transport al materialului, **n.** pot fi marine, fluviale și eoliene. Prin consolidarea **n.** se formează gresiile. **N.** comune sînt utilizate ca material de construcție, cele cuarțoase ca materie primă în industria sticlei, iar cele care conțin alte minerale utile la extragerea acestor componenți. În R.P.R., **n.** sînt frecvente în depozitele de vîrstă terțiară. Se exploatează la Vălenii de Munte (reg. Ploiești) și în multe alte puncte pentru nevoi locale. — (CONSTR.) *N. normal,* nisip cu compoziție și granulozitate bine precizate, folosit la prepararea mortarelor normale, pentru încercarea liantilor hidraulici. În țara noastră, drept *n.n.* se folosește nisipul de la cariera Dealul Ruginoasa (reg. Banat). — (GEOGR.) *N. mișcător,* masă de nisip necoeziv și instabil, situată în lunca unui rîu, pe țărmul mării, pe interfluviile joase și în depresiunile din regiunile aride și semiaride. Grăunțele de nisip pot fi ușor deplasate de agenții de transport subaerieni, în special de către curenții de aer. În cazul nisipurilor lipsite complet de coeziune, obiectele sau ființele care ajung pe suprafața lor se afundă datorită gravitației (sînt „înghițite" de nisipuri).

nisipár (C.F.), aparat montat pe locomotivă, care servește la distribuirea nisipului uscat sub roțile osiilor motoare ale locomotivei, în scopul măririi aderenței roților pe șine.

nisipáriță *(Cobitis caspia romanica),* specie de pește

Nisipariță

teleostean din familia cobitidelor, lung de 6—12 cm, asemănătoare cu zvîrluga. **N.** este endemică în apele noastre (Olt, Argeș etc.) și are o importanță economică redusă.

Nisski, Gheorghi Grigorievici (n. 1903), pictor peisagist sovietic, membru al Academiei de artă a U.R.S.S. Creațiile sale, realizate într-o viziune lirică, redau în special peisajul rezultat din transformarea naturii de către om; ele se carac-

terizează prin perspectiva vastă, prin soluții compoziționale vizuale și o cromatică delicată („Peisaj bielorus", 1947; „Aproape de Moscova", 1947; „Aerodrom", 1961). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

nistágmus (gr. *nystagmos* „oscilație"; MED.), stare patologică manifestată prin mișcări oscilatorii ale globilor oculari în toate direcțiile, în special lateral, datorită contracțiilor spastice ale mușchilor ochilor. **N.** poate fi congenital sau secundar unei alte boli (cataractă, leziuni ale timpanului, scleroză, meningită acută, leziuni ale cerebelului etc.).

Nistru, fluviu în partea sud-vestică a Uniunii Sovietice, pe teritoriul R.S.S. Ucrainene și R.S.S. Moldovenești (1 360 km). Izvorăște din nordul Carpaților și se varsă printr-un liman în Marea Neagră. Are un curs foarte meandrat. Principalii afluenți: Răut, Bîk, Botna (pe dreapta), Rîbnița (pe stînga). Navigabil pînă la Galici. Pe malurile lui sînt așezate orașele Moghilev, Soroki, Bender, Tiraspol. Pe **N.**, la Dubossari, s-a construit o hidrocentrală.

nișă 1. (ARHIT.) Adîncitură dreptunghiulară sau în arcadă, practicată într-un zid pentru a găzdui o statuie sau o piesă importantă de mobilier. A fost folosită mult în arhitectura imperială romană. **N.** este încadrată adesea de elemente ornamentale sculptate.

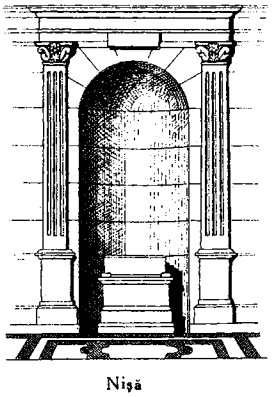

Nișă

2. (CONSTR.) *Nișă de tunel,* locaș (adîncitură) amenajat în peretele unui tunel, în scopul adăpostirii lucrătorilor în timpul execuției tunelului sau în timpul exploatării acestuia (la trecerea trenului) și pentru depozitarea materialelor necesare lucrărilor de întreținere și de reparații locale ale tunelului. **3.** (GEOGR.) *Nișă de abraziune,* firidă prelungă, formată la baza unei faleze alcătuite din roci rezistente la eroziune, datorită acțiunii valurilor, care se sparg cu violență în lungul țărmurilor înalte. Apariția ei este favorizată de existența unei alcătuiri petrografice eterogene a falezei. În urma dezvoltării *n. de a.*, porțiunea falezei rămasă fără sprijin se poate nărui, formîndu-se o faleză dedublată. Un timp oarecare materialul căzut la baza falezei o protejează, împiedicînd valurile de a crea o nouă firidă, dar după înlăturarea acestuia procesul se reia, ducînd la retragerea treptată a falezei.

nit (TEHN.), organ de mașină, format dintr-o tijă de obicei cilindrică, numită corpul **n.**, și un cap, numit cap original, care are diametrul mai mare decît al corpului **n.** **N.** se confecționează din oțel moale, aluminiu, cupru, alamă, materiale plastice etc. Este folosit la *nituire.*

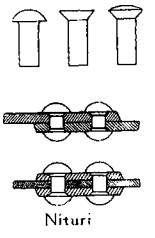

Nituri

Niterói, oraș în Brazilia, centrul administrativ al statului Rio de Janeiro, situat la țărmul golfului Guanabara, în fața orașului Rio de Janeiro. 245 500 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, ușoară, alimentară. Este legat de Rio de Janeiro printr-o linie de feribot.

nitragín (AGROCHIM.), îngrășămînt bacterian compus din bacterii simbiotice (genul *Rhizobium*), izolate din nodozitățile plantelor leguminoase și înmulțite pe diferite medii de cultură. Este folosit ca îngrășămînt pentru sporirea producției la plantele din familia leguminoaselor (soia, lucernă etc.).

nitráre (CHIM.), operație de introducere a grupei nitro ($-NO_2$) în molecula substanțelor organice. Se execută, de obicei, în fază lichidă, prin tratarea substanței care trebuie nitrată cu acid azotic sau cu un amestec (nitrant) de acid azotic și acid sulfuric *(n. directă).* Pentru unele hidrocarburi volatile se utilizează, în ultimul timp, **n.** în fază gazoasă. **N.**, și în special **n.** hidrocarburilor aromatice, are o foarte mare importanță în industria chimică organică pentru sinteza coloranților, a explozibililor, a medicamentelor etc.

nitratbactérii (MICROBIOL.), bacterii care oxidează acidul azotos, transformîndu-l în acid azotic, proces care constituie a doua fază a n i t r i f i c ă r i i. Cu ajutorul energiei eliberate în această oxidare, **n.** asimilează bioxidul de carbon din atmosferă sau din carbonați (v. și c h e m o s i n t e z ă). **N.** se găsesc în sol și în ape; activitatea lor este sporită în solurile arate, aerate, neutre sau ușor alcaline. Prezintă mare importanță pentru agricultură, deoarece îmbogățesc solul în azotați, substanțe nutritive ușor asimilabile de către plante. Sin. *nitrobacterii.*

nitráți (CHIM.) v. **azotați.**

nitric, *acid* ~ (CHIM.) v. **azotic,** *acid* ~.

nitrificáre (MICROBIOL.), proces de oxidare a amoniacului din sol, produs de bacterii aerobe în două faze; din oxidarea amoniacului de către bacteriile din sol *(Nitrosomonas)* se formează acidul azotos, apoi, din oxidarea acidului azotos de către *Nitrobacter* și alte genuri de bacterii, se formează acidul azotic. Acesta, în combinație cu calciul, potasiul etc., produce azotații, asimilați de plante și folosiți la sinteza materiei organice. Procesul de **n.** este exoterm. Datorită **n.**, în condiții favorabile se pot produce într-un an circa 300 kg/ha de azotați. Bacteriile nitrificatoare se găsesc în toate solurile, mai puțin în cele acide. Lucrările solului îmbunătățesc condițiile de aerație și intensifică procesul de **n.**

nitríli (CHIM.), *R—CN.* Substanțe organice care conțin în moleculă gruparea $-C{\equiv}N$. Pot fi considerați ca esteri ai acidului cianhidric *(HCN).* În

general sînt substanţe lichide, incolore, insolubile sau puţin solubile în apă. **N.** acizilor inferiori au miros neplăcut şi sînt uşor toxici. Se pot obţine prin tratarea unor derivaţi halogenaţi cu cianură de potasiu, a derivaţilor diazoici cu cianură cuproasă, prin deshidratarea amidelor, din acizi organici cu amoniac în prezenţa catalizatorilor etc. Se întrebuinţează în special în sinteza chimică organică. Ex. acetonitrilul, benzonitrilul etc. — *Nitril acrilic*, $CH_2=CH-CN$. Lichid cu p.f. 78°C, solubil în apă. Se prepară prin deshidratarea etilidencianhidrinei sau prin adiţia acidului cianhidric la acetilenă în condiţii catalitice. Prin polimerizare formează un polimer (poliacrilonitrilul), utilizat la fabricarea fibrelor sintetice. Cu butadiena formează un copolimer, cauciucul sintetic de tip *SKN*, sau *Buna N*. Are numeroase aplicaţii în sinteza organică. Se fabrică în R.P.R. la Uzina de fibre sintetice Săvineşti, unde este folosit ca materie primă pentru fibra sintetică melana. Se mai numeşte *acrilonitril*, *cianură de vinil*. — *Nitril poliacrilic* v. *poliacrilonitril*.

nitritbactérii (MICROBIOL.), bacterii care oxidează amoniacul, transformîndu-l în acid azotos, proces care constituie prima fază a nitrificării. Tipul lor de nutriţie, răspîndirea şi importanţa lor sînt aceleaşi ca şi ale nitratbacteriilor. Se grupează în trei genuri: *Nitrosomonas*, *Nitrosocystis* şi *Nitrosospira*.

nitríţi 1. (CHIM.) V. *azotiţi*. **2.** (FARM.) **a)** *Nitrit de amil*, substanţă chimică sub formă de lichid limpede, galben, volatil, cu miros de fructe, aproape insolubil în apă. Exercită o acţiune vasodilatatoare imediată, dar trecătoare. Se administrează în inhalaţii pentru crize uşoare de angină pectorală. **b)** *Nitrit de sodiu*, substanţă chimică care se prezintă în cristale incolore, solubile în apă. Exercită o acţiune vasodilatatoare şi este indicat în hipertensiunea arterială şi în spasmele arterelor coronare.

nítro (CHIM.) **1.** $-NO_2$. Grupare funcţională monovalentă, care se găseşte în molecula nitroderivaţilor. **2.** Element de compunere care intră în denumirea substanţelor ce conţin în moleculă gruparea nitro (ex. nitrobenzen, nitroceluloză etc.).

nitroalcáni (CHIM.) v. **nitroparafine.**

nitrobactérii (MICROBIOL.) v. **nitratbacterii.**

nitrobenzén, $C_6H_5-NO_2$. Mononitroderivat al benzenului. Este un lichid gălbui, insolubil în apă, cu miros de migdale amare, cu p.f. 210°C. Se obţine prin nitrarea directă a benzenului cu amestec nitrant. Este utilizat mai ales la fabricarea anilinei, a unor produse intermediare, în special pentru industria coloranţilor, şi, sub denumirea de *esenţă de mirban*, ca substanţă parfumantă ieftină. În R.P.R. se fabrică la Uzinele chimice „Colorom"-Codlea.

nitrocalcamóniu (AGROCHIM.), îngrăşămînt agricol fabricat din azotat de amoniu în amestec cu piatră de var măcinată, marnă sau dolomit. Produsul obţinut se prezintă sub formă de granule neregulate de mărimi diferite (1—2 mm), colorate alb, galben sau verde-cenuşiu. Conţine 17,5—20,5% azot şi 34,—50% carbonat de calciu. Este un îngrăşămînt cu reacţie bazică şi se întrebuinţează pentru sporirea producţiei la plantele agricole cultivate pe soluri acide.

nitrocelulóză (CHIM.), ester nitric al celulozei. Se prezintă ca o masă albă, asemănătoare cu bumbacul. Este inflamabilă; aprinsă, arde instantaneu cu o flacără galbenă, fără să producă fum. Se prepară din bumbac, linters sau celuloză de lemn, prin tratare cu un amestec de acid azotic şi acid sulfuric. După cantitatea şi concentraţia amestecului nitrant, se obţin celuloze mai puternic sau mai slab nitrate, deci mai bogate sau mai sărace în azot. **N.** bogate în azot (fulmicotonul) servesc la fabricarea explozibililor (pulberi fără fum); **n.** mai sărace în azot servesc la fabricarea lacurilor (prin dizolvare în solvenţi potriviţi), a colodiului (prin dizolvare într-un amestec de alcool şi eter) şi a celuloidului. Sin. *azotat de celuloză*.

nitroderivăţi (CHIM.), substanţe organice care conţin în molecula lor gruparea nitro ($-NO_2$), legată direct de atomul de carbon. **N.** pot fi clasificaţi în: *n. primari*, *n. secundari* şi *n. terţiari*, după cum grupa nitro este legată de un atom de carbon primar, secundar sau terţiar; în *mononitroderivaţi*, *dinitroderivaţi* şi *polinitroderivaţi*, după numărul grupărilor nitro conţinute în moleculă; în *n. aromatici* şi *n. alifatici*, după natura hidrocarburii de care este legată gruparea nitro. *N. aromatici*, rezultaţi prin nitrarea produselor aromatice (hidrocarburi, fenoli, derivaţi cloruraţi etc.), sînt cunoscuţi de mai bine de un secol şi au o mare importanţă practică (în industria coloranţilor, a medicamentelor etc.). *N. alifatici*, obţinuţi prin nitrarea alcanilor (nitrometanul, nitroetanul), au dobîndit importanţă practică abia în ultimul timp (ca dizolvanţi şi ca plastifianţi). Dintre reacţiile **n.**, cea mai importantă, cu multe aplicaţii în industrie, este reducerea lor la amine.

nitrofóska (AGROCHIM.), îngrăşămînt agricol fabricat din uree sau azotat de amoniu în stare topită, în amestec cu diamonfos, clorură de potasiu sau sulfat de potasiu. Produsul obţinut se prezintă sub formă de granule de diferite culori (roşii, verzi, cenuşii sau albastre), solubile în apă. Forma cea mai uzitată conţine 10% azot, 20% fosfor şi 15% potasiu.

nitrofurán 1. $C_4H_3O_3N$. Nitroderivat obţinut prin tratarea furanului cu un amestec de acid azotic şi anhidridă acetică la temperatura de —10°C. Este o substanţă solidă, slab gălbuie, cu p.t. 28°C, greu solubilă în apă, solubilă în eter. **2.** $C_6H_6O_4N_4$. Semicarbazona 5-nitrofurfurolului, utilizată ca medicament bacteriostatic. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, galbenă, care se descompune la 240°C, puţin solubilă în apă, solubilă în anumiţi solvenţi

organici. Se mai numește *furacin, nitrofurazan.*

nitrogén (CHIM.) v. **azot.**

nitroglicerínă (CHIM.), ester al acidului azotic cu glicerina. Numele științific al **n.** este *trinitrat de glicerină.* Se obține prin tratarea glicerinei la 10°C cu amestec nitrant. Este un lichid uleios, incolor sau gălbui, care la rece se solidifică (p.t. 11°C), foarte toxic, în special în stare de vapori. Prin lovire sau încălzire bruscă explodează puternic. Se întrebuințează la fabricarea explozivilor minieri, a dinamitei (prin îmbibare în kieselgur sau prin amestecare în proporții variabile cu nitrotoluen, nitrat de amoniu etc.), la gelatinizarea nitrocelulozei și, în doze mici (0,0005 g), ca medicament în boli de inimă (angina pectorală), deoarece produce relaxarea și dilatația mușchilor netezi ai vaselor sanguine.

nitroguanidínă (CHIM., IND. EXTR.), nitroderivat al guanidinei. Se obține prin tratarea azotatului de guanidină cu acid sulfuric. Se folosește ca exploziv sau pentru a coborî temperatura de explozie a amestecurilor antigrizutoase. Prin reducere, **n.** trece în aminoguanidină, care are numeroase aplicații în sinteza organică.

nitrometán (CHIM.), CH_3NO_2. Nitroderivat al metanului. Este un lichid ușor gălbui, cu miros caracteristic, cu p.f. 101°C, puțin solubil în apă, conferind soluției un caracter acid. Se obține prin nitrarea directă a metanului cu acid azotic diluat la 115—120°C sau prin nitrare în fază de vapori la 400°C. Se folosește ca solvent pentru nitroceluloză și în sinteza organică.

nitroparafíne (CHIM.), nitroderivați ai hidrocarburilor saturate aciclice. După poziția atomului de carbon de care se leagă gruparea nitro se deosebesc: *n. primare, n. secundare* și *n. terțiare*; după numărul grupărilor nitro din moleculă: *mononitroparafine, dinitroparafine* etc. **N.** se obțin în condiții speciale prin nitrarea directă a parafinelor, fie în stare lichidă, fie în stare de vapori, sau prin alte metode de laborator. Sînt utilizate la diferite sinteze organice, ca dizolvanți pentru esterii celulozei, ca insecticide, stabilizatori pentru emailuri, combustibili pentru rachete etc. (ex. nitrometanul, nitroetanul etc.). Sin. *nitroalcani.*

nitrós, *acid* ~ (CHIM.) v. **azotos,** *acid* ~.

nitrotoluén (CHIM.), mononitroderivat al toluenului. Se cunosc trei izomeri: *ortonitrotoluenul* (lichid cu p.f. 222°C), *metanitrotoluenul* (lichid cu p.f. 230°C) și *paranitrotoluenul* (solid, cu p.t. 52°C și p.f. 237,7°C). Prin nitrare se obține un amestec de izomeri orto și para cu puțin izomer meta, care se pot separa prin distilare. Sînt substanțe de culoare slab gălbuie, cu miros caracteristic, insolubile în apă, solubile în solvenți organici. Se întrebuințează în special pentru obținerea aminelor derivate de la toluen (toluidine).

nitrozáre (CHIM.), reacție de introducere a unei grupări nitrozo *(—NO)* într-o moleculă organică, în urma căreia se obțin nitrozoderivați. **N.** se poate face fie direct, în unele cazuri prin tratare cu acid azotos, fie prin oxidarea derivaților hidroxilaminici.

nitrózã (CHIM.), gaz compus din oxizi de azot *(NO* și NO_2). Se formează la obținerea acidului azotic (prin oxidarea amoniacului) și la obținerea acidului sulfuric (prin metoda camerelor de plumb).

nitrózo (CHIM.) **1.** *—NO.* Grupare funcțională monovalentă, care se găsește în molecula nitrozoderivaților. **2.** Element de compunere pentru denumirea substanțelor care conțin în moleculă gruparea nitrozo.

nitrozoderivați, *R— NO.* Compuși organici care conțin în moleculă gruparea *—NO,* legată de un radical organic. Sînt, în general, substanțe solide, incolore. Prin topire, dau lichide colorate intens în albastru sau verde. Se obțin prin oxidarea derivaților hidroxilaminei sau prin nitrozarea directă a aminelor terțiare și a fenolilor.

nitruráre (METAL.), tratament termochimic care constă în introducerea azotului în suprafața unor piese de oțel, cu scopul de a forma un strat de nitruri de fier cu duritate mare. **N.** se realizează prin încălzirea pieselor în contact cu materiale care conțin azot, pînă la o temperatură inferioară punctului de transformare eutectoidă. V. și tratament termochimic.

nitrúrí (CHIM.) v. **azoturi.**

nituíre (TEHN.), operație de îmbinare nedemontabilă a două

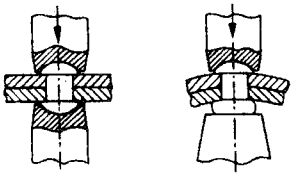

Nituire

sau mai multor piese cu ajutorul niturilor. **N.** se efectuează manual sau mecanizat, la cald (niturile sînt încălzite pînă la roșu-deschis înainte de introducerea lor în găurile practicate în piesele ce se nituiesc) sau la rece (niturile se introduc la temperatura mediului ambiant).

nituít, *mașină de* ~ (TEHN.), mașină-unealtă destinată efectuării operației de nituire. După procedeul de formare a capului nitului se deosebesc: *m. de n. prin ciocănire* (ciocane de nituit), *m. de n. prin presare* (prese de nituit), *m. de n. prin rulare* (prin presare rotativă). *M. de n.* pot fi acționate mecanic, hidraulic, pneumatic sau electric.

Nițulescu, Iuliu (n. 1895), medic român, profesor la Universitatea din Iași, membru al Academiei R.P.R. A făcut cercetări asupra glicemiei, vitaminei C, rezistenței globulare, rolului sistemului nervos asupra metabolismului glucidic etc. A contribuit la introducerea unor concepții noi în patologie și a aplicat metode experimentale în fiziopatologie.

Niue, insulă în Oceanul Pacific, în Polinezia, în arhipelagul Cook. Suprafața: 259 km². Populația: 4 760 loc. (1959). Posesiune a Noii Zeelande. Se cultivă cocotieri, batate etc.

nivație (lat. *nix, nivis* „zăpadă"; GEOGR.), acțiune speci-

fică de modelare exercitată de masele de zăpadă acumulate în timpul iernii în depresiuni, în special în zona înaltă a munților, unde se produc numeroase cicluri de îngheț-dezgheț. Înghețul produce fragmentarea mecanică a rocilor în care este sculptată depresiunea, iar apele provenite din topirea zăpezii înlătură produsele fine rezultate în urma acestei fragmentări. Acest proces duce la accentuarea depresiunilor și la formarea așa-numitelor „nișe" sau „circuri" de nivație.

nivél 1. (FIZ.) Mărime fizică definită pînă la convenția de zero a valorii (măsurii) sale, convenție care rămîne arbitrară. Termenul este folosit pentru mărimi de tipul înălțimii, temperaturii, potențialului, energiei etc., pentru care precizarea punctului de zero (adică a *n. de referință* sau a *n. de zero* ori a *originii*) nu intervine sau nu este esențială în formularea unor relații fundamentale referitoare la mărimea respectivă, ci se poate face, de la caz la caz, în condițiile fiecărei probleme în parte. — *N. de energie*, fiecare dintre valorile posibile ale energiei unui sistem cuantic (moleculă, atom, nucleu) aflat în stări staționare. Sub o anumită valoare a energiei, fiecare sistem cuantic are *n. de e.* bine determinate și discrete (ex. un electron din învelișul unui atom); peste valoarea-limită, sistemul nu mai prezintă *n. de e.*, ci un domeniu continuu de energii (ex. un electron liber). Se deosebesc următoarele *n. de e.* ale unui sistem atomic: *n. normal*, corespunzător stării fundamentale (normale), în care energia are cea mai joasă valoare posibilă; *n. excitat*, corespunzător unei stări excitate în care sistemul a ajuns prin interacțiuni cu exteriorul în decursul cărora a primit energie; *n. de rezonanță*, corespunzător stărilor de rezonanță în care sistemul poate trece din starea fundamentală și din care sistemul poate reveni direct în starea fundamentală cu probabilitate mare; *n. metastabil*, corespunzător unei stări excitate din care sistemul nu poate trece direct într-o stare inferioară decît cu probabilitate foarte mică. — *N. Fermi*, nivel de energie corespunzător stării de energie maximă a unui electron la temperatura zero absolut în cazul unui sistem de electroni în interacțiune slabă, cum sînt de ex. electronii dintr-un cristal. **2.** (TELEC.) *Nivel de transmisiune*, mărime proporțională cu logaritmul raportului dintre valoarea pe care o are o mărime caracteristică (tensiune, curent, putere, intensitate de cîmp etc.) într-un punct al unui lanț de transmisiune și o valoare de referință a aceleiași mărimi, considerată ca avînd nivel zero. **3.** (GEOGR.) *Nivel de bază*, nivelul-limită sub care o apă curgătoare nu se mai poate adînci, deoarece scurgerea (de care este legată eroziunea pe verticală) implică existența unei pante către bazinul acvatic în care respectiva apă se varsă. Există un *n. de b.* general, care coincide cu nivelul mării, și nivele de bază locale. V. și bază de eroziune. **4.** (HIDROTEHN.) Cotă a suprafeței libere a unei ape curgătoare sau stătătoare, măsurată în raport cu diviziunea zero a scării unei mire hidrometrice față de un plan orizontal convențional sau față de nivelul zero al mării. La cursurile de apă importante, **n.** se determină periodic și datele se centralizează, comunicîndu-se apoi, prin radio, celor interesați. **N.** apelor curgătoare prezintă variații mari în cursul unui an, datorită variațiilor condițiilor meteorologice. În România, variația de nivel a rîurilor este de 4—6 m. **N.** pe care trebuie să-l aibă o apă curgătoare, în raport cu fundul albiei, pentru a permite navigația se numește *n. navigabil*. **5.** (GEOL.) **a)** *Nivel artezian*, înălțime situată deasupra terenului pînă la care se ridică apa subterană dintr-un strat acvifer aflat sub presiune. **b)** *Nivel ascendent*, înălțime situată sub suprafața terenului pînă la care se ridică apa subterană dintr-un strat acvifer aflat sub presiune. **c)** *Nivel hidrostatic*, înălțime pînă la care se ridică, în condiții naturale, apa dintr-un strat subteran. **d)** *Nivel hidrodinamic*, înălțime pînă la care se ridică apa subterană în condițiile scoaterii ei din strat. **e)** *Nivel liber*, punctul cel mai înalt de la suprafața unui strat de apă subterană, caracterizat prin umplerea parțială cu apă a stratului permeabil de către un curent subteran. **6.** (TOPOGR.) Instrument cu ajutorul căruia

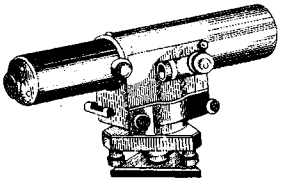

Nivel cu lunetă

se măsoară direct pe teren diferențele de înălțime dintre două sau mai multe puncte de pe suprafața terestră. Principiul de funcționare al **n.** constă în posibilitatea acestuia de a realiza, prin diferite sisteme, o direcție strict orizontală, față de care, cu ajutorul mirelor, se obțin diferențele de altitudine. După modul de construcție se deosebesc: *n. cu lunetă (optice)* și *n. fără lunetă*. *N. cu lunetă (optic)* este dotat cu o lunetă de tipul celei topografice (al cărei ax este materializat prin dispozitivul reticular), care are posibilitatea de a fi rotită în plan orizontal și înclinată, cu valori mici, în plan vertical. Axul lunetei, care coincide cu axul de viză, se orizontalizează inițial din șuruburile de calare și apoi, pe fiecare direcție în parte, din șurubul de fină basculare a lunetei, pînă cînd bula unei nivele solidară cu luneta se stabilizează între repere. *N. fără lunetă* era folosită în trecut în lucrările topografice; ulterior i s-a restrîns utilizarea numai la anumite lucrări de construcții sau la transferul unor suprafețe de referință la distanțe mici. Tipurile lui principale sînt: *n. cu apă* și *n. cu pendul*. Sin. *nivelmetru*. **7.** V. *cat*.

niveláre, *teoria nivelării*, concepție mic-burgheză despre repartiția socialistă, potrivit căreia retribuirea muncii ar trebui să se facă nediferențiat, adică fără să se țină seama de cantitatea și de calitatea muncii depuse. Se

bazează pe înțelegerea greșită a e g a l i t ă ț i i în socialism și este opusă principiului socialist al repartiției. Aplicarea acestei teorii ar duce la consecințe negative în economie, slăbind cointeresarea materială a lucrătorilor și frînînd, prin aceasta, creșterea producției și a productivității muncii. V. și e g a l i t a r i s m.

nivelatór (TEHN.), echipamentul de lucru al unui buldozer sau greder, cu ajutorul căruia se realizează nivelarea terenurilor destinate irigării, drenării sau în construcția de drumuri, clădiri etc.

nivelă cu bulă de aer (TEHN.), instrument cu ajutorul căruia se verifică poziția orizontală sau verticală a unui obiect, mașină, construcție etc. Este format dintr-un tub de sticlă curbat sau dintr-un cilindru plat cu partea superioară puțin bombată, în care este introdus un lichid rezistent la îngheț (alcool, eter, sulfură de carbon etc.) și în care a fost lăsată o bulă de aer. Tubul de sticlă (respectiv cilindrul) este gradat pe partea superioară și fixat într-un suport de lemn sau de metal. Instrumentul și, respectiv, obiectul ce se verifică se găsesc în poziție orizontală atunci cînd bula de aer este cuprinsă între două gradații simetrice față de mijlocul tubului (sau cilindrului) de sticlă.

nivel de trai, gradul de satisfacere a nevoilor materiale și spirituale ale populației unei țări, ale unor clase sau ale unei persoane în condiții date. **N. de t.** este o categorie cu un conținut istoric concret, iar în societățile bazate pe clase și cu un conținut de clasă, ceea ce necesită o studiere a lui pe grupe de populație omogene din punctul de vedere al condițiilor lor economice de existență. În caracterizarea **n. de t.** este necesar să se țină seama de gradul de dezvoltare a forțelor de producție (mărimea avuției sociale, volumul, dinamica și structura produsului social total și a venitului național etc.) și de natura relațiilor de producție date (forma de proprietate asupra mijloacelor de producție, repartizarea bunurilor materiale pe clase și grupe sociale etc.). **N. de t.** este o categorie extrem de complexă și reflectă multilateralitatea factorilor care influențează condițiile de trai ale membrilor societății: nivelul veniturilor reale ale membrilor societății, volumul și calitatea bunurilor materiale consumate, condițiile de muncă și de locuit, gradul de ocupare a forței de muncă, durata timpului liber, condițiile de odihnă, nivelul asigurărilor sociale, condițiile de ocrotire a sănătății, gradul de satisfacere a nevoilor culturale, dezvoltarea sistemului de învățămînt și condițiile create de societate pentru accesul maselor la știință și cultură, posibilitățile de manifestare a capacităților și talentelor membrilor societății etc. **N. de t.** al oamenilor muncii în capitalism depinde, în afara factorilor de mai sus, și de raportul de forțe pe plan economic și politic dintre proletariat și burghezie, de intensitatea și amploarea luptei de clasă, de condițiile general-istorice și politice, de conjunctura economică etc. În funcție de toți acești factori, **n. de t.** al oamenilor muncii în capitalism diferă de la o țară la alta (prezentînd contraste puternice între țările capitaliste dezvoltate și țările slab dezvoltate), oscilează continuu de la o perioadă la alta. Socialismul creează condițiile ca, pe baza dezvoltării rapide a forțelor de producție, a creșterii necontenite a productivității muncii și datorită subordonării producției sociale scopului creșterii bunăstării întregului popor, să aibă loc o ridicare continuă, sistematică, a nivelului de trai material și cultural al tuturor membrilor societății. Instaurarea proprietății socialiste și lichidarea exploatării, dezvoltarea planificată a economiei naționale și pe această bază, desființarea șomajului sînt factorii sociali generali care creează siguranța viitorului, care permit îmbunătățirea condițiilor de trai ale poporului. Politica economică a P.M.R. de dezvoltare multilaterală și în ritm susținut a producției sociale are drept scop fundamental asigurarea creșterii continue a bunăstării materiale, a nivelului cultural al populației. Bunăstarea materială și culturală a oamenilor muncii din R.P.R. crește sistematic, pe baza măririi venitului național, prin creșterea veniturilor, îmbunătățirea aprovizionării cu mărfuri și sporirea volumului serviciilor, mai buna satisfacere a condițiilor de locuit, dezvoltarea așezămintelor de cultură, intensificarea măsurilor de ocrotire a sănătății și prevederilor sociale. În perioada 1950—1964 venitul național a crescut de 3,73 ori, menținîndu-se în permanență o proporție justă între fondul de acumulare (circa 25%) și fondul de consum (75%). Pe această bază, salariul real a crescut de 2,13 ori la total salariați și de 2,17 ori la muncitori. Veniturile bănești ale țărănimii obținute din vînzarea produselor către stat au crescut pînă în 1965 cu circa 5 miliarde lei față de 1959. Volumul desfacerilor de mărfuri cu amănuntul la orașe și sate s-a dublat în perioada 1959—1965. La asigurarea unui nivel de trai ridicat în socialism contribuie și fondurile sociale de consum, care revin populației sub forma unor servicii și bunuri social-culturale primite gratuit sau sub formă bănească (burse, ajutoare, pensii etc.) și care reprezintă în R.P.R. circa 1/5 din totalul veniturilor populației. În perioada 1950—1964, volumul investițiilor destinate construcției de locuințe a crescut de peste 18 ori. În perioada 1951—1964 s-au construit în întreaga țară aproape 1 400 000 de locuințe, din care, la sate, circa 950 000, România situîndu-se pe unul dintre primele locuri din lume în privința ritmului construcțiilor de locuințe. Statul alocă sume crescînde pentru acțiuni social-culturale, ponderea lor în totalul cheltuielilor de la buget crescînd de la 18,1% în 1950 la 23,5% în 1964. Î n v ă ț ă m î n t u l de toate gradele este gratuit. La ridicarea **n. de t.** contribuie și măsurile luate pe linia o c r o t i r i i s ă n ă t ă ț i i.

nivelmént (TOPOGR.), ansamblu de metode, procedee și ope-

rații geodezice care se folosesc pentru determinarea înălțimii (față de un plan de referință ales arbitrar sau materializat) a diverselor puncte de pe suprafața Pămîntului, în scopul de a se reprezenta pe hartă sau pe plan relieful terenului respectiv, sau pentru stabilirea de profile, trasee, diferențe de înălțimi, pante etc. — *N. barometric*, nivelment prin care înălțimea punctelor se determină pe baza variației presiunii atmosferice în funcție de altitudine. În acest scop se folosesc: barometrul cu mercur sau cel aneroid, hipsometrul, altimetrul etc. Rezultatele obținute sînt influențate de variațiile în timp ale presiunii atmosferice și au o precizie redusă (2—5 m). Se utilizează la determinări expeditive. — *N. batimetric*, nivelment prin care se determină adîncimea fundului apelor, în scopul reprezentării reliefului sau profilului acestuia. — *N. compus*, nivelment prin care diferența de nivel dintre două puncte depărtate se determină prin succesiunea mai multor portee de nivelment simplu. — *N. de detaliu*, nivelment executat pe suprafețe relativ mici, luîndu-se o densitate mare de puncte, în scopul determinării cu fidelitate a microreliefului. — *N. dublu*, nivelment geometric efectuat de două ori între aceiași reperi și prin aceeași metodă, avînd drept scop controlul și mărirea preciziei determinărilor. Rezultatele celor două operații trebuie să fie comparabile și să se înscrie în limitele toleranțelor stabilite. Prin *n.d.* se indică precizia unui instrument de nivelment geometric, care se definește ca eroarea medie pătratică, exprimată în milimetri pe un kilometru de dublu nivelment. — *N. fotogrammetric*, nivelment executat prin metode fotogrammetrice, de obicei prin stereorestituție, pe fotograme aeriene sau terestre, și care constă fie din trasarea curbelor de nivel ale reliefului terenului, fie din stabilirea de puncte cotate. — *N. general*, ansamblu de rețele de nivelment ale unei țări, cuprinzînd rețelele de ordinul I, II, III, pe care se sprijină toate celelalte lucrări de nivelment. Punctele acestor rețele sînt materializate prin reperi subterani, borne sau reperi metalici încastrați în ziduri. — *N. geometric*, metodă de nivelment în care diferența de nivel dintre diferitele puncte ale scoarței terestre se determină cu nivelul. Prin realizarea de vize orizontale care intersectează mirele verticale instalate în punctele respective se poate obține direct pe teren diferența de înălțime a acestor puncte. Prin *n. g.* se determină toate rețelele de nivelment ale țării. Se clasifică, în funcție de precizie, în: *n.g.* de ordinul I, sau nivelment de înaltă precizie; *n.g.* de ordinul II, sau nivelment de precizie; *n.g.* de ordinul III; *n.g.* de ordinul IV; *n.g.* de ordinul V. — *N. trigonometric* (sau *indirect, geodezic*), nivelment prin care diferențele de nivel dintre două puncte se determină pe cale trigonometrică. În acest scop se determină unghiul vertical dintre cele două puncte cu ajutorul unui teodolit sau eclimetru, precum și distanța dintre ele. Are o largă utilizare în lucrările de stabilire a cotelor punctelor din rețelele geodezice, precum și la întocmirea planurilor și hărților topografice cu curbe de nivel.

nivelmétru (TOPOGR.) v. **nivel.**

nivométru, instrument pentru măsurarea cantității de zăpadă căzută. Cele mai frecvente tipuri de **n.** sînt *tabla de zăpadă* (o platformă pătrată, instalată la suprafața solului, pe care se acumulează zăpada) și *cilindrul nivometric* (un cilindru de tablă zincată în care se colectează zăpada).

nizám (la sfîrșitul evului mediu, în țările române) **1.** Denumire a statutului unei bresle, în care se specificau drepturile și îndatoririle membrilor acesteia. **2.** Normă de lucru fixată printr-un regulament.

Nizami din Gandja, Ileas Iusif (c. 1140 — c. 1202), poet și gînditor umanist azerbaidjan. A luptat împotriva fanatismului religios și a susținut idei raționaliste. A combătut, de asemenea, samavolniciile nobilimii feudale. S-a făcut cunoscut mai ales prin poemele sale cu conținut narativ sau didactic, grupate sub titlul „Khamsa" („Comoara misterelor", „Hosrov și Șirin", „Leila și Medjnun", „Cei șapte idoli", „Cartea lui Alexandru").

Njegos *[niégoș]*, Petar Petrović (1813—1851), domnitor și vlădică al Muntenegrului, cărturar poliglot, însemnat poet sîrb. A luptat împotriva ocupației otomane, pentru crearea și consolidarea unui stat centralizat, împotriva fărîmițării interne a țării. Om de cultură multilaterală, în concepția sa se îmbinau deopotrivă morala patriarhală a strămoșilor săi și patriotismul, umanismul occidental, ca și neliniștea metafizică de sursă creștină. Moștenirea sa poetică cuprinde, între altele, culegeri și prelucrări de folclor, precum și cîteva poeme („Lumina microcosmică"), opere bogate în semnificații filozofice. Poemul epico-dramatic „Cununa munților", cea mai reușită dintre creațiile sale, a fost tradus în majoritatea limbilor europene.

Nkomo, Joshua (n. 1917), luptător pentru eliberarea națională a poporului din Rhodesia de Sud, lider al populației de culoare din această țară.

Nkrumah *[ncrúma]*, Kwame (n. 1909), om de stat ghanez, președinte al Republicii Ghana de la proclamarea ei (1960), șef al guvernului. Este secretar general al Partidului popular al convenției, care a condus mișcarea pentru independența Ghanei (fosta colonie britanică Coasta de Aur). Pentru activitatea sa politică a fost în repetate rînduri arestat. **N.** a devenit prim-ministru al Coastei de Aur în 1952, iar la proclamarea independenței Ghanei (1957), prim-ministru al noului stat. Premiul internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1961).

no, formă de artă teatral specific japoneză, datînd de la sfîrșitul sec. al XIV-lea. Reprezentațiile **n.** întrunesc elemente de dans, mimică recitare, cîntec și muzică instrumentală. Interpreții poartă măști, care pot fi astfel puse pe față încît expresia să se modifice după caz. Mimica

măştile şi costumele sînt strict simbolice. Dansul are un caracter plastic. Textele **n.**, cu un conţinut filozofic precumpănitor budist, exaltă divinitatea, patriotismul, evocă lupte războinice, răzbunări, graţia femeii etc. Limba arhaică, simbolismul complicat, semnificaţiile ei filozofice o fac puţin accesibilă publicului larg.

Noailles *[noái]*, Anna Elisabeth, contesă de (născută *Brîncoveanu*) (1876 — 1933), scriitoare franceză de origine română. A fost membră a Academiei Belgiene. Poeziile sale, de orientare simbolistă şi cu reminiscenţe romantice („Inima nemărginită", 1901; „Viii şi morţii", 1913; „Forţele eterne", 1920 ş.a.) se disting prin senzualismul şi exuberanţa inspiraţiei, prin fervoarea cu care cîntă viaţa şi natura. A mai scris romane şi eseuri.

noápte (ASTR.), interval de timp cuprins între apusul Soarelui (seara) şi răsăritul lui (dimineaţa). Pe Pămînt, datorită atmosferei (care difuzează lumina solară), întunecarea completă are loc numai după ce Soarele a ajuns la 18° sub orizont. Durata **n.** depinde de anotimp şi de latitudinea locului. V. şi c r e p u s c u l. — *N. albă*, noapte de vară în care nu se produce întunecarea completă, din cauză că Soarele nu coboară suficient sub orizont. *N. a.* se produce în regiunile cuprinse aproximativ între paralela 60° şi cercul polar. — *N. polară*, noapte de iarnă în regiunile situate dincolo de cercul polar şi care durează pînă la o jumătate de an.

Noaptea sfîntului Bartolomeu, nume sub care a intrat în istorie evenimentul sîngeros al masacrării a peste 2 000 de hughenoţi din Paris în noaptea de 23 spre 24 august 1572. Masacrul a fost pus la cale de Caterina de Medici, mama regelui Carol al IX-lea, nemulţumită de creşterea autorităţii amiralului Coligny, unul dintre conducătorii hughenoţilor. Extinderea masacrului în întreaga Franţă a dat naştere războaielor religioase, cărora le-a pus capăt Henric al IV-lea, rege al Navarrei şi conducătorul hughenoţilor, devenit în 1589 rege al Franţei.

Nobel, Alfred (1833—1896), chimist şi industriaş suedez. A făcut cercetări în domeniul substanţelor explozibile. A inventat dinamita. Este întemeietorul Fundaţiei Nobel, care, în cadrul Academiei Regale de Ştiinţe a Suediei, acordă anual cinci premii internaţionale pentru cele mai valoroase realizări în domeniul fizicii, chimiei, medicinii sau fiziologiei, literaturii sau artei şi păcii. Premiile Nobel s-au acordat începînd din 1901.

nobéliu (CHIM.), *No.* Element transuranian din familia actinidelor, cu nr. at. 102.

Nobile, Umberto (n. 1885), constructor de dirijabile şi explorator italian. A participat, în calitate de comandant al dirijabilului „Norvegia", construit de el, la expediţia polară din 1926 condusă de R. Amundsen. În 1928 a condus expediţia polară italiană cu dirijabilul „Italia", reuşind să atingă Polul Nord.

nobilíme (IST.), stare socială privilegiată, formată din membri ai claselor exploatatoare. Cunoscută din antichitate (la chinezi, indieni, greci, romani), **n.** a căpătat trăsături caracteristice în orînduirea feudală. În evul mediu, în ţările din occidentul Europei **n.** era formată din proprietarii funciari feudali care prestau suzeranului lor serviciul militar călare, devenind o stare ereditară privilegiată şi ierarhizată din sec. XII—XIII şi purtînd diferite titluri: duce, marchiz, conte, baron, cavaler. În afară de aceştia, în rîndurile **n.** au intrat, cu timpul, şi alte persoane (burghezi îmbogăţiţi, magistraţi etc.), prin înnobilare sau cumpărare de titluri. În ultimele secole ale evului mediu, titlurile nobiliare au devenit treptat titluri onorifice, nemaifiind legate în chip obligatoriu de posesiunea unui domeniu funciar. În orînduirea capitalistă, în unele ţări s-au mai păstrat titluri nobiliare (ex. în Marea Britanie, Italia ş.a.); în prezent, conferirea unor asemenea titluri nu mai atrage, de regulă, după sine şi atribuirea de privilegii sociale.

noctilúca *(Noctiluca miliaris;* BIOL.), specie de flagelat marin cu corpul sferic, de circa 2 mm în diametru, prevăzut cu flagel şi cu un tentacul. Este fosforescentă; cînd se găseşte în cantităţi mari, determină fosforescenţa apei de mare. Trăieşte şi în Marea Neagră.

Noctiluca

noctúrnă (lat. *nocturnus* „de noapte"; MUZ.), înşiruire de mici piese instrumentale (asemănătoare suitei), frecventă în sec. al XVIII-lea, destinată să fie cîntată în timpul nopţii în aer liber, ca şi s e r e n a d a. **N.** de acest fel au scris Mozart şi Michael Haydn. Din sec. al XIX-lea termenul se referă la orice piesă, vocală sau instrumentală, cu un caracter visător şi melancolic (ex. **n.** pentru pian ale lui J. Field, Chopin, Schubert, Brahms, Liszt, Schumann, de Falla ş.a.).

Fr. Chopin

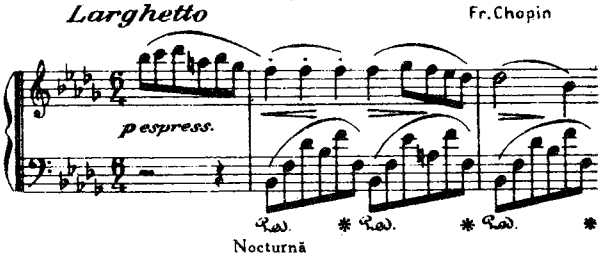

Nocturnă

nod 1. (FIZ.) **a)** Domeniu dintr-un cîmp de unde staţionare în care, datorită interferenţei, una dintre mărimile periodic variabile ale cîmpului are totdeauna valoare nulă. Domeniile pot fi: *puncte nodale*, în cazul că undele staţionare se produc în corpuri unidimensionale (ex. coarda elastică, conductorul electric), *linii no-*

dale, în cazul obiectelor bidimensionale (ex. membrana unei tobe), sau *suprafeţe nodale*, în cazul obiectelor tridimensionale (ex. sala unui teatru, cavitatea rezonantă). **b)** Fiecare dintre punctele în care sînt dispuşi atomii sau ionii unei reţele cristaline; aceste puncte se află la intersecţiile a trei familii de plane, planele fiecărei familii fiind paralele şi echidistante între ele. **2.** (ASTR.) Fiecare dintre cele două puncte de intersecţie ale orbitei unui corp ceresc cu planul de bază al unui sistem de coordonate astronomice, care, în cazul sistemului solar, este planul eclipticei. — *N. ascendent*, nod în care corpul ceresc trece din emisfera sudică în emisfera nordică. — *N. descendent*, nod în care corpul ceresc trece din emisfera nordică în emisfera sudică. — *Linia nodurilor*, dreapta care uneşte *n. ascendent* cu *n. descendent*. **3.** (REZ. MAT.) Îmbinare a două sau mai multe bare aparţinînd unei grinzi cu zăbrele, unei ferme sau unui cadru. După natura materialului din care sînt confecţionate barele, se deosebesc: *n. metalice*, care se execută prin nituire, prin sudare sau prin solidarizare cu şuruburi; *n. de beton armat*, care se realizează prin legarea armăturilor barelor (înainte de turnarea betonului) la locul de îmbinare; *n. ale grinzilor de lemn*, la care piesele de lemn sînt fasonate în mod corespunzător şi solidarizate cu ajutorul unor şuruburi şi al unor piese speciale. După mobilitatea nodului şi a barelor, se deosebesc: *n. articulate*, la care barele se pot roti în jurul axei nodului; *n. deplasabile*, care pot avea mişcări de translaţie sau de rotaţie, deplasîndu-se sub acţiunea sarcinilor care încarcă construcţia; *n. fixe*, care pot avea numai mişcări de rotaţie în jurul axei proprii, fără a-şi modifica poziţia în spaţiu; *n. rigide*, la care rotaţia relativă a barelor în jurul axei nodului este împiedicată. **4. a)** (C.F.) *Nod de cale ferată*, punct de intersecţie a cel puţin trei linii principale de cale ferată, prevăzut cu instalaţii speciale pentru a asigura tranzitul trenurilor, desfacerea sau cuplarea unor vagoane, încărcarea şi descărcarea mărfurilor, deservirea călătorilor etc. **b)** (DRUM.) *Nod rutier*, loc de întîlnire sau punct de plecare al mai multor şosele importante, avînd direcţii diferite. **5.** (HIDROTEHN.) **a)** *Nod hidroenergetic*, centru geografic al cărui perimetru înglobează ansamblul format de o centrală hidroelectrică şi construcţiile hidrotehnice aferente (barajul, lacul de acumulare etc.). **b)** *Nod hidrotehnic*, ansamblu de construcţii executate în albia unei ape curgătoare, în scopul obţinerii de energie electrică *(n. h. energetic)*, al ameliorării condiţiilor de navigaţie *(n.h. de transport)*, al asigurării captării de apă pentru irigaţii şi al alimentării cu apă *(n.h. de captare de apă)*, al regularizării debitului apei *(n.h. de regularizare)* etc. **6.** (MILIT.) **a)** *Nod antitanc*, porţiune de teren din cadrul raionului de apărare al batalionului, care cuprinde punctele de sprijin antitanc ale companiilor de puşcaşi şi majoritatea mijloacelor de foc antitanc subordonate comandantului de batalion. **b)** *Nod de aerodromuri*, raion în care se dispun aerodromurile ocupate de o mare unitate de aviaţie. Cuprinde aerodromuri de bază, de rezervă şi false. **c)** *Nod de apărare*, porţiune de teren (raion) în care se dispun cele mai importante puncte de sprijin, unite printr-un sistem comun de foc, întărite prin baraje şi pregătite pentru apărarea circulară. De regulă, *n. de a.* se organizează în cadrul unui batalion. **d)** *Nod de baraje*, porţiune de teren de pe o direcţie importantă de apărat, în care sînt instalate baraje genistice-chimice. **e)** *Nod de transmisiuni*, grupare de mijloace tehnice de transmisiuni desfăşurată într-un anumit raion în scopul asigurării legăturii unei mari unităţi, unităţi sau subunităţi. **7.** (NAV.) Unitate de măsură pentru viteză, egală cu o milă marină (1 852 m) pe oră, folosită în navigaţia maritimă. **8.** (ANAT.) *Nod vital*, punct situat pe planşeul celui de-al patrulea ventricul cerebral, corespunzînd topografic centrului respirator. Numele i-a fost dat de fiziologul francez Pierre Flourens, care a observat pe animalele de experienţă că lezarea acestui punct duce la oprirea respiraţiei şi deci la moartea animalelor respective.

Nodier *[nodié]*, Charles (c. 1780—1844), scriitor romantic francez. A fost membru al Academiei Franceze. A iniţiat un cenaclu literar, frecventat vreme de zece ani de cei mai de seamă reprezentanţi ai romantismului francez. Romanele („Pictorul din Salzburg", 1803, pastişă după „Suferinţele tînărului Werther" al lui Goethe) şi mai ales povestirile şi poveştile sale („Jean Sbogar", 1818; „Smarra, sau Demonii nopţii", 1821; „Zîna firimiturilor", 1832 ş.a.) se caracterizează prin atmosfera uneori feerică, prin îmbinarea realului cu fantasticul şi a fanteziei cu umorul.

„Nodon Sinmun", organ de presă al Comitetului Central al Partidului Muncii din Coreea. Apare zilnic, la Phenian, din 1945. Pînă în 1946 a avut denumirea „Cionno".

nodozităţi (MICROBIOL.), formaţiuni secundare care cresc pe rădăcinile plantelor din familia leguminoaselor, datorită înmulţirii celulelor din ţesutul radicular în urma infectării cu bacteriile diferitelor specii ale genului *Rhizobium*. **N.** au forme şi mărimi diferite, caracteristice fiecărei specii de leguminoase. Bacteriile din **n.**, cu care plantele trăiesc în simbioză, fixează azotul liber din atmosferă, contribuind la nutriţia azotoasă a plantelor-gazde şi după moartea plantelor îmbogăţesc solul în azot.

noduleţe (IND. TEXT.) v. **butoni.**

Noe, patriarh mitic, reîntemeietor al neamului omenesc în urma potopului, împreună cu fiii săi Sem, Ham şi Iafet.

Nogai (? — 1300), mare comandant militar tătar, conducătorul regiunilor vestice ale Dest'i Kipciakului, de la Don pînă la Nipru, la care şi-a adăugat, pe vremea hanului Tohta (1290—1312), şi stăpînirea Crimeii. Printr-o abilă politică faţă de hanii tătari, **N.** a reuşit, timp de aproape

patru decenii, să fie adevăratul conducător al Hoardei de Aur.

nogái, nume pe care l-au primit, din a doua jumătate a sec. al XV-lea, marile triburi mongole ale kungraților, mangîților ș.a., care s-au turcizat. În prezent, majoritatea **n.** trăiesc în R.S.S.A. Daghestan (kara-nogaii), în R.S.S.A. Ceceno-Ingușă și în Regiunea Autonomă Karaceaevo-Cercheză (ak-nogaii).

Noguchi, Hideyo (1876—1928), bacteriolog japonez. A fost profesor la Institutul Rockefeller din New York. În 1913, în același timp cu Gh. Marinescu și I. Minea, a dovedit prezența spirochetei sifilisului în creier și în măduva spinării la bolnavii de paralizie generală și tabes. Op. pr.: „Diagnosticul de laborator al sifilisului" (1923), „Cercetări experimentale asupra febrei galbene" (1924).

Noile Hebride, arhipelag de origine vulcanică, situat în partea de sud-vest a Oceanului Pacific, în Melanezia, condominium al Marii Britanii și Franței. Suprafața: 14 763 km². Populația: 65 000 loc. (1962), formată din melanezieni. Centrul administrativ: *Port Vila.* Relief muntos (cu înălțimi pînă la 1 680 m), cu vulcani activi. Climă tropicală umedă. Vegetație de savană (în sud) și păduri tropicale (în nord). Se cultivă trestie de zahăr, cafea, cacao, bumbac; se recoltează nuci de cocos.

„Noi vrem pămînt", gazetă ilegală editată de C.C. al P.C.R., la București, în ianuarie 1934 — iulie 1935.

Nolde, Emil (1867—1956), pictor și grafician german expresionist. A creat peisaje și compoziții în care apar măști grotești („Vagabonzii", 1910—1915). Cromatica stridentă imprimă acestor lucrări un dramatism violent. **N.** a fost atras și de tematica religioasă („Cina cea de taină", „Iosif povestindu-și visul"). Ca grafician a executat remarcabile acuarele și gravuri.

Noli, Fan Stylian (n. 1882), scriitor și om politic albanez. În 1924 a fost unul dintre conducătorii revoluției burghezo-democratice din Albania, după înfrîngerea căreia a emigrat în S.U.A. Este autorul unei valoroase biografii a lui Skanderbeg, eroul luptei antiotomane a poporului albanez („Istoria lui Skanderbeg", 1947). A tradus din Shakespeare și Cervantes.

nomadísm, mod de viață al unui popor sau al unei colectivități, caracterizat prin lipsa unor așezări stabile. **N.** tipic este legat de economia bazată pe creșterea extensivă a animalelor; s-a răspîndit de la începutul mileniului I î.e.n. și a cunoscut o mare dezvoltare o dată cu generalizarea relațiilor feudale. În prezent se mai păstrează în unele regiuni din Asia (în special în sud-vestul Asiei) și din Africa (ex. Sahara). Forme de **n.** se întîlnesc și la populații de vînători: ex. la indienii din America de Nord după introducerea cailor, iar în prezent la unii eschimoși, la pigmei ș.a. Există și populații seminomade (în special de crescători de animale), care o parte din an au așezări stabile.

nomenclatúră 1. (EC.) *Nomenclatura producției,* listă care cuprinde enumerarea sortimentelor produselor sau a grupurilor de produse a căror producție se planifică sau se urmărește statistic într-o perioadă de timp dată. Pentru diferitele trepte de planificare sau de urmărire statistică se folosesc nomenclatoare de producție corespunzătoare scopului urmărit. **2.** (CONT.) *Nomenclatura conturilor,* tablou cuprinzînd denumirea tuturor conturilor evidenței contabile care se folosesc în întreprinderile, organizațiile economice și în instituțiile bugetare.

nominalism și realism, curente opuse care străbat istoria filozofiei medievale. Nominaliștii susțineau că numai lucrurile individuale au existență reală, că generalul nu există nici separat, nici în lucruri, iar noțiunile generale *(universalele,* în limba latină *universalia)* nu sînt decît simple cuvinte, nume ale lucrurilor („universalia sunt nomina"), de unde și termenul de nominalism. Principalii reprezentanți ai nominalismului au fost: Roscelin din Compiègne, Duns Scot, W. Occam ș.a. Realiștii, inspirîndu-se din filozofia idealistă a lui Platon, susțineau că noțiunile generale constituie realități de sine stătătoare cu caracter spiritual, anterioare lucrurilor individuale, că deci „universalia sunt res" (universalele sînt realități), de unde și termenul de realism. Principalii reprezentanți ai realismului au fost: *Anselm de Canterbury, Toma d'Aquino* ș.a. O orientare intermediară între nominalism și realism a fost conceptualismul. Opoziția dintre nominalism și realism a fost o formă a luptei dintre materialism și idealism în evul mediu. În măsura în care nega existența de sine stătătoare a universalelor și anterioritatea lor față de lucruri, nominalismul a exprimat o tendință materialistă. Latura eronată a nominalismului a constat în negarea conținutului obiectiv al generalului.

nominatív (lat. *nominare* „a numi"; LINGV.), caz al flexiunii nominale a cărui funcțiune specifică este aceea de subiect. Nominativul singular este considerat forma de bază a substantivului.

nomografíe (gr. *nomos* „lege" și *graphein* „a nota"; MAT.), capitol al matematicii aplicate care studiază modul de întocmire și de utilizare a nomogramelor, înlocuind calculele numerice prin simple lecturi asupra unor construcții grafice.

nomográmă (gr. *nomos* „lege" și *gramma* „însemnare";

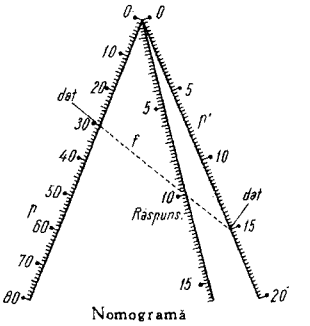

Nomogramă

MAT.), reprezentare grafică în plan, folosind puncte sau linii cotate, a unei relații dintre două sau mai multe mărimi variabile, cu ajutorul căreia se pot

determina uşor şi suficient de precis valorile unei mărimi sau ale mai multor mărimi, în funcţie de valorile cunoscute ale celorlalte mărimi care intră în relaţia considerată.

nónă (lat. *nona* „a noua" treaptă; MUZ.), interval cuprins între două sunete ale ga-

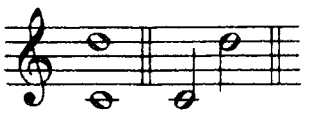

Nonă

mei la distanţa de nouă trepte (ex. do—re al octavei următoare).

nóne (lat. *nona* „a noua" oră sau zi) **1.** (În calendarul roman) Denumire a celei de-a şaptea zi a lunilor martie, mai, iulie şi octombrie şi a celei de-a cincea zi a celorlalte luni. Numele vine de la faptul că **n.** era a noua zi înainte de *ide.* **2.** (În evul mediu) Denumire a dijmei pe care ţăranii erau obligaţi s-o plătească bisericii şi care consta din a noua parte a recoltei lor.

nonét (it. *nonetto* „nouă"; MUZ.) **1.** Formaţie muzicală alcătuită din nouă voci sau din nouă instrumente, care execută împreună o compoziţie muzicală. **2.** Compoziţie muzicală destinată să fie executată de o asemenea formaţie.

nónius (ZOOTEHN.), rasă de cai crescută în ţara noastră, îndeosebi în Banat şi Transilvania, unde a şi fost formată. Se

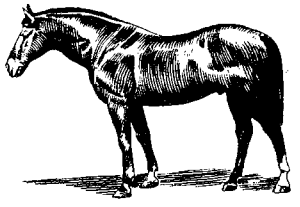

Nonius

caracterizează printr-o talie mare (înălţimea la greabăn 1,55 —1,60 m) şi o dezvoltare corporală bună (greutatea de 600—650 kg). Culoarea dominantă este neagră.

nonparéil *[noparéi]* (POLIGR.), corp de literă tipografică folosit curent pentru culegerea tabelelor, adnotaţiilor, inserţiunilor etc. Are mărimea de şase puncte tipografice.

non sequitur (lat. „nu rezultă, nu decurge"; LOG.), eroare în procedeul demonstraţiei, caracterizată prin faptul că argumentele folosite sînt insuficiente, neconcludente pentru dovedirea tezei (ex. teza sfericităţii Pămîntului a fost multă vreme demonstrată în şcoli prin argumente care dovedeau numai că suprafaţa Pămîntului este curbă). Eroarea **n. s.** apare şi atunci cînd argumentele nu permit derivarea din ele a tezei de demonstrat, deoarece, deşi multe, ele nu sînt adecvate pentru demonstrarea tezei sau sînt neprecis formulate. Se spune de aceea că „cine dovedeşte prea mult nu dovedeşte nimic" („qui nimium probat, nihil probat").

noptiţă *(Mirabilis jalapa)*, specie de plantă erbacee din

Noptiţă

familia nictaginaceelor, cu tulpină noduroasă, frunze opuse oval-ascuţite şi flori roşii-violacee, galbene, albe, plăcut mirositoare, care se deschid seara. Originară din Mexic şi din Peru, se cultivă la noi ca plantă ornamentală. Rădăcinile de **n.** au proprietăţi purgative.

nor **1.** (GEOGR.) Grupare mai mult sau mai puţin conturată de picături de apă sau cristale de gheaţă, aflate în suspensie în atmosferă, provenite din condensarea sau sublimarea vaporilor de apă. De obicei picăturile de apă se află în stare lichidă la temperaturi de peste 0°C, dar în unele cazuri se păstrează pînă la —20°C (în stare de suprafuziune). **N.** în care picăturile de apă şi cristalele de gheaţă sînt în amestec dau de obicei precipitaţii. După formă se disting: *n. cumulus* (grămezi izolate), *cumulonimbus* (în formă de nicovală), *stratocumulus* (grămezi compacte cu aspect de valuri), *stratus* (ca o pînză continuă), *cirus* (izolaţi şi subţiri, formaţi din cristale de gheaţă) şi diverse forme combinate. După înălţimea la care se află, se disting: *n. superiori*, aflaţi la peste 6 000 m (cirus, cirocumulus, cirostratus), *n. mijlocii*, între 2 000 şi 6 000 m (altocumulus, altostratus), *n. inferiori*, între sol şi 2 000 m (stratocumulus, stratus, nimbostratus) şi *n. de dezvoltare verticală*, cu baza în zona inferioară şi vîrful în zona mijlocie sau superioară (cumulus, cumulonimbus). **N.** se formează prin convecţie, prin alunecarea ascendentă a aerului mai cald peste o masă de aer mai rece *(n. frontali)*, prin condensare la suprafaţa de contact dintre două strate de aer sau prin răcirea stratului de aer inferior datorită radiaţiei. **2.** (GEOL.) *Nor arzător*, masă de gaze şi de cenuşă vulcanică, cu temperatura ridicată (circa 700°C), care este expulzată în atmosferă în timpul erupţiei unui vulcan. Înălţarea *n.a.* în atmosferă este însoţită de puternice descărcări electrice (ex. *n.a.* produs de erupţia vulcanului Montagne Pelée din Martinica în 1902). **3.** (ASTR.) **a)** *Nor de stele*, grupare de stele, cu limite neregulate, cuprinzînd uneori milioane de stele. Se cunosc *n. de s.* aflaţi în braţele spirale ale Galaxiei noastre sau ale altor galaxii. Dimensiunile *n. de s.* sînt de ordinul sutelor de ani-lumină. **b)** *Norii lui Magellan*, două sisteme stelare extragalactice, sateliţii cei mai apropiaţi ai Galaxiei noastre, la aproximativ 150 000 de ani-lumină, vizibili cu ochii liberi în emisfera australă: *marele nor* în constelaţia Doradus şi *micul nor* în constelaţia Tucana. Diametrele lor sînt de aproximativ 30 000 şi 20 000 de ani-lumină.

noradrenalină (BIOCHIM.), $C_8H_{11}O_3N$. Amină primară care se găseşte în porţiunea medulară a glandei suprarenale şi în terminaţiile nervilor simpatici. Ca şi adrenalina, **n.** este un hormon şi un mediator chimic. Din punct de vedere chimic se deosebeşte însă de aceas-

ta prin absența din moleculă a metilului din azotul aminic. Se mai numește *norepinefrină, arterenol.*

Nordenskiöld *[núrdən-şöld]*, Adolf Erik (1832—1901), explorator polar suedez. A făcut expediții în Spitzbergen, Groenlanda, Marea Kara. A realizat, pe vasul „Vega", prima trecere din Oceanul Atlantic în Oceanul Pacific pe la nord-est, de-a lungul țărmului nordic al Eurasiei, în perioada 1878—1879 (cu o iernare de 10 luni în Marea Ciukotka). În cursul expedițiilor sale a făcut valoroase cercetări științifice.

Nordenskjöld *[núrdən-şöld]*, Otto (1869—1928), geograf și explorator suedez. A făcut o serie de expediții în Țara de Foc, Alaska, Groenlanda, Anzi, Antarctica, cu importante rezultate științifice. A publicat numeroase lucrări.

Nordhausen *[nórthauzən]*, oraș în sud-vestul R.D. Germane, în districtul Erfurt, situat în bazinul Turingiei, la sud-est de masivul Harz. 39 920 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (tractoare, utilaj industrial și minier, mecanică de precizie), siderurgică, electrotehnică, ușoară și alimentară. Monumente de arhitectură.

Nordström, Ludvig (1882—1942), scriitor realist-critic suedez. Spirit reformator și utopist, a imaginat, în eseurile sale („Noi ceruri și o nouă lume", 1917; „Lumi moarte pe orizontul social", 1920), ca soluție a contradicțiilor sociale, înființarea unei comunități umane universale fără clase, întemeiată pe solidaritatea economică. Remarcabil narator, a înfățișat cu umor și simpatie viața pescarilor din nordul Suediei și a satirizat mica burghezie provincială, apatică și indolentă (volumele de povestiri „Pescarii", 1907; „Orășenii", 1909; „Cele 12 duminici", 1910). A scris și versuri.

Norfolk *[nǫ́:fək]*, oraș în S.U.A., în statul Virginia, situat pe coasta atlantică. 304 870 loc. (1960), cu localitățile subordonate (inclusiv orașul Portsmouth) 578 500. Important port, prin care se exportă cărbuni, tutun, bumbac, produse alimentare. Construcții navale, industrie chimică, textilă, alimentară.

norián (STRAT.), etajul superior al triasicului superior alpin, caracterizat prin anumite specii de ceratiți, lamelibranhiate, gasteropode, brahiopode, corali etc. și prin alge calcaroase (*gyroporella* și *diplopora*). În țara noastră, depozite ale **n.**, reprezentate în general prin calcare, apar în munții Hășmașului, Rarău, Perșani, Codrului, Bihor și Pădurea Craiului.

Noricum, provincie romană situată între Dunăre și Alpii Retici și Dolomitici, pe teritoriul Austriei de azi.

Norilsk, oraș în U.R.S.S., situat în nordul Siberiei, unul dintre cele mai nordice orașe din lume (aproape 70° lat. nordică). 117 000 loc. (1962). Combinat metalurgic (de nichel, cupru, cobalt), bazat pe minereurile din împrejurimi. Industrie a materialelor de construcție.

norít (PETROGR.), rocă intrusivă din familia gabrourilor, cu structura grăunțoasă, formată din plagioclaz labrador și din hipersten. În R.P.R. se găsește la Ciungani în Munții Drocea.

normálă (MAT.) **1.** Dreaptă perpendiculară pe tangenta la

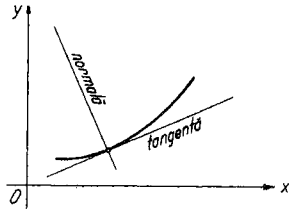

Normală

o curbă, în plan sau în spațiu, în punctul de contact. Mulțimea normalelor formează *planul normal* al curbei în punctul respectiv. — *N. principală*, normală conținută de planul osculator al curbei în punctul respectiv. *N.p.* reprezintă intersecția planului normal cu planul osculator. **2.** Dreaptă perpendiculară pe planul tangent la o suprafață în punctul de contact.

normalizáre (METAL.), tratament termic aplicat pieselor de oțel cu scopul de a obține o structură normală cu granulație fină. Piesele se încălzesc cu 50°C peste punctul de transformare și se răcesc în aer liniștit. La oțelurile hipereutectoide, **n.** se aplică rar, deoarece duce la formarea rețelei de cementită. În cazul pieselor din fontă, prin **n.** se urmărește obținerea unei mase metalice de bază perlitică. V. și recoacere.

Normandia, provincie istorică în nord-vestul Franței, mărginită de Marea Mînecii. Relief de cîmpie și de dealuri joase. Economie dezvoltată. În agricultură predomină creșterea vitelor (vaci normande) și pomicultura. Industrie siderurgică, constructoare de mașini, textilă, chimică. Principalele orașe: Rouen, Caen, Cherbourg, Havre, Dieppe. — *Istoric.* Populată de celți, **N.** a fost cucerită de romani (mijlocul sec. I î.e.n.), iar din anul 486 a intrat în componența regatului franc. În sec. al X-lea a fost cucerită de normanzi (de la care îi vine și numele), iar din 911 a devenit ducat, care era vasal regilor Franței. În 1204 a devenit posesiune a regelui francez Filip al II-lea August. În timpul celui de-al doilea război mondial, în **N.** au debarcat armatele anglo-americane (6 iunie 1944), deschizînd cel de-al doilea front în Europa.

normánzi, nume sub care erau cunoscute în timpul evului mediu neamurile germanice ale danezilor, norvegienilor și suedezilor ce locuiau în Peninsula Scandinavă, în Iutlanda și în insulele vecine. În sec. VIII—IX s-a dezvoltat la **n.** democrația militară; cetele aristocraților, conduse de vikingi, au întreprins expediții îndepărtate, îmbinînd pirateria cu negoțul. Vikingii norvegieni au atacat Irlanda și Scoția, au făcut colonii în insulele Feroe și Islanda. La sfîrșitul sec. al X-lea, Eric cel Roșu a descoperit Groenlanda, și fiul său, Leif, a fost primul european care a ajuns pe țărmul estic al Americii de Nord. **N.** din Danemarca au atacat Germania, Anglia, Franța și Spania, pătrunzînd în special pe gurile fluviilor; fărîmițarea feudală din aceste țări a favorizat victoriile **n.**,

care s-au stabilit în noile teritorii şi, cu timpul, s-au contopit cu băştinaşii. La începutul sec. al X-lea (911), normanzilor conduşi de Rollon le-a fost recunoscut, de către regele francez Carol cel Simplu, ducatul de la gurile Senei, care s-a numit ulterior Normandia. În Anglia, **n.** au atacat aşezările de pe ţărm şi apoi au pătruns în interior, creînd aşezări permanente şi ocupînd partea de nord-est a ţării, unde au introdus obiceiurile şi rînduielile daneze (sec. al IX-lea). În sec. al XI-lea, ducele Normandiei, Wilhelm, a invadat Anglia (1066) şi, după ce a înfrînt pe anglo-saxoni (principala luptă s-a dat la Hastings), s-a proclamat rege al Angliei sub numele de William I (1066—1087). Cucerirea normandă a grăbit încheierea procesului de feudalizare în Anglia. În sec. al XI-lea, un grup de **n.** din Franţa, conduşi de ducele Robert, au atacat Sicilia şi sudul Italiei; prin cucerirea oraşului Bari (1071), stăpînirea bizantină din sudul Italiei a luat sfîrşit. **N.** au întemeiat în Italia o serie de principate şi de ducate (Apulia, Calabria, Sicilia ş.a.), care în 1130 s-au unit în Regatul celor două Sicilii. **N.** din Suedia au pătruns pe fluviile din Rusia, sub numele de varegi, pînă la Marea Caspică şi Marea Neagră, făcînd negoţ cu slavii, arabii şi bizantinii.

normáre 1. (MAT.) Transformare a unui element care aparţine unui spaţiu liniar normat şi care are norma diferită de 0 şi de 1 într-un element cu norma egală cu unitatea. 2. (EC.) *Normarea muncii*, determinare a cantităţii de muncă necesară pentru producerea unui produs, pentru executarea unei operaţii sau a cantităţii de produse care trebuie să fie obţinută într-o unitate de timp, în anumite condiţii tehnice-organizatorice. Pe baza acestei activităţi se stabilesc normele de muncă. *N.m.* se realizează prin metode diferite, fie pe baza experienţei sau a datelor statistice *(normele statistico-experimentale)*, fie pe baza unei analize critice a condiţiilor tehnice şi organizatorice ale producţiei *(normele cu motivare tehnică)*. *N. m.* pe baze ştiinţifice este o condiţie importantă a organizării raţionale a muncii şi producţiei, precum şi a unei salarizări corespunzătoare muncii depuse, ea contribuind la economisirea timpului de muncă, la răspîndirea experienţei înaintate în producţie, la stimularea muncitorilor pentru descoperirea şi mobilizarea rezervelor de creştere a productivităţii muncii. În ţara noastră au fost luate măsuri pentru organizarea unitară, pe baze ştiinţifice, a *n.m.*, pentru recalcularea periodică a normelor potrivit creşterii gradului de înzestrare tehnică, a perfecţionării tehnologiei producţiei şi a extinderii experienţei înaintate a muncitorilor fruntaşi. 3. (CONT.) *Normarea evidenţei contabile*, stabilire a unor norme şi măsuri unitare privind denumirea şi gruparea conturilor, după conţinutul lor economic, în *planuri de conturi*, precum şi determinarea corespondenţei conturilor, prin instrucţiuni de aplicare a planurilor de conturi. *N.e.c.* are o deosebită importanţă în munca de organizare a evidenţei contabile, ea realizînd unificarea terminologiei conturilor şi sistematizarea lor raţională, creînd condiţii pentru înregistrarea corectă a operaţiilor economice şi uşurarea muncii practice de evidenţă contabilă.

normativ, ansamblul datelor prin care se stabilesc valorile unor mărimi care caracterizează procesul de muncă, regimurile tehnologice sau proprietăţile fizico-chimice ale materiilor prime, materialelor sau ale produselor, în anumite condiţii tehnice-organizatorice de lucru. Normativele se stabilesc pe baza unor măsurători şi calcule fundamentate ştiinţific şi stau la baza calculării normelor. **N.** trebuie să aibă un caracter progresiv, adică să se menţină la nivelul tehnicii moderne, al organizării raţionale a producţiei şi a muncii şi să ţină seama de realizările muncitorilor fruntaşi. — *N. de muncă*, normativ prin care se stabilesc elemente caracteristice ale proceselor de producţie tipizate sau ale locurilor de muncă cu condiţii similare. — *N. de regim tehnologic*, normativ care stabileşte condiţiile optime de folosire a utilajelor, legate de tipul şi de caracteristicile utilajelor (turaţia, avansul, viteza de perforare, lăţimea de lucru etc.), a tehnologiei de fabricaţie (viteza de reacţie, numărul de treceri, numărul de bătăi pe minut etc.), a materiilor prime sau a materialelor ce se prelucrează (duritatea, aciditatea, viscozitatea etc.) sau a particularităţilor fizico-chimice ale produselor obţinute (toleranţe în dimensionare, umiditate, culoare etc.). — *N. de timp de muncă*, normativ care exprimă timpul optim pentru efectuarea unor operaţii în condiţii tehnice-organizatorice prescrise. Prin însumarea a două sau mai multe *n. de t. de m.* pe elemente (corespunzătoare unuia sau mai multor grupe de elemente ale procesului de muncă ce se execută în succesiunea lor tehnologică), se obţin *n. de t. de m.* grupate. — *N. de deservire*, normativ folosit la stabilirea locului de muncă în care trebuie să-şi desfăşoare activitatea un lucrător atunci cînd volumul de muncă al acestuia depinde de anumiţi parametri, care variază de la un loc de muncă la altul. — *N. al mijloacelor circulante*, cuantum planificat al mijloacelor circulante normate, necesare unei întreprinderi sau unei organizaţii economice pentru a-şi desfăşura activitatea fără întrerupere şi pentru a-şi îndeplini integral şi în bune condiţii sarcinile de plan care îi revin. *N. al m.c.* se stabileşte prin plan pentru fiecare element al mijloacelor circulante supuse normării. Mărimea normativului pentru diferitele elemente ale mijloacelor circulante este determinată de o serie de factori, printre care: condiţiile de aprovizionare, volumul producţiei sau circulaţiei, consumurile specifice de materii şi materiale, gradul de înzestrare tehnică a întreprinderii etc.

normativísm (DR.), curent al filozofiei burgheze contemporane a dreptului, reprezentînd o variantă a şcolii

pozitivismului juridic. Pornind de la distincția kantiană dintre existență și normă, reprezentanții **n.** definesc dreptul ca o totalitate de norme care ar fi independente de condițiile sociale. Aceste norme ar deriva, din treaptă în treaptă, dintr-o ipotetică normă „supremă" sau „de bază", a cărei existență, neputînd fi științific fundamentată, trebuie să fie presupusă și acceptată ca fiind reală. Prin excluderea din sfera științei juridice a cercetării condiționărilor sociale ale dreptului, considerată de ei ca metajuridică, și prin propovăduirea unui pretins apolitism, exponenții **n.** promovează un studiu dogmatic, absolut formalist, al fenomenului juridic, ascunzînd prin aceasta conținutul social și, în primul rînd, esența de clasă a dreptului. Totodată, prin încadrarea în noțiunea de drept și a actelor juridice cu caracter individual ale organelor administrative și jurisdicționale, normativiștii fundamentează teoretic arbitrarul administrativ și judecătoresc, care constituie una dintre metodele cele mai eficiente de încălcare a legalității în statele capitaliste contemporane. **N.** și-a găsit expresia cea mai caracteristică în așa-numita „teorie pură a dreptului", elaborată de Hans Kelsen, fondatorul acestui curent.

nórmă **1.** Regulă (obligatorie) fixată prin lege sau prin uz. **2.** (FILOZ.) *Normă morală*, regulă privitoare la modul de comportare a omului în societate, la obligațiile sale față de ceilalți oameni și față de societate. Respectarea *n. m.* este asigurată de forța opiniei publice, a tradițiilor, a conștiinței morale a individului. Etica marxistă arată că *n.m.* reflectă, în ultimă analiză, relațiile economice din societatea respectivă, exprimînd, în condițiile societății împărțite în clase, interesele unor anumite clase sociale și avînd deci un caracter de clasă, iar în condițiile comunismului interesele întregii societăți. Pentru pozitiviști și neopozitiviști, *n.m.* constituie o abstracție, o ficțiune convențională, arbitrară, fără caracter reflectoriu și conținut obiectiv. Combătînd atît dogmatismul etic cît și relativismul etic, etica marxistă fundamentează normele moralei comuniste pe cerințele obiective ale progresului social, al cărui purtător consecvent este clasa muncitoare. V. și morală. **3.** (DR.) *Normă juridică*, regulă de conduită cu caracter general și impersonal, edictată sau sancționată de organele de stat competente, care, prevăzînd conduita tipică pe care trebuie s-o aibă subiectele de drepturi în cadrul anumitor categorii de relații sociale, stabilește drepturile și obligațiile juridice ale participanților la aceste categorii de relații. Acestea, prin aplicarea normei, îmbracă și caracterul de raporturi juridice. *N.j.* sînt instituite de stat, fiind susceptibile a fi realizate prin forța de constrîngere a statului. În timp ce *n.j.* din orînduirile bazate pe clase antagoniste exprimă voința unei minorități exploatatoare, *n.j.* din orînduirea socialistă exprimă voința clasei muncitoare și a maselor de oameni ai muncii. Prin aceasta se explică și faptul că ele se realizează în principal, în măsură tot mai mare, printr-o respectare liber consimțită, necesitatea intervenției forței coercitive a statului pentru asigurarea realizării lor restrîngîndu-se în mod corespunzător. După caracterul obligativității lor, *n.j.* se împart în: *norme juridice imperative* și *prohibitive*, care cuprind dispoziții de la care participanții la relațiile reglementate prin acea normă nu se pot abate; *norme juridice dispozitive* (sau *supletive* ori *interpretative*), a căror aplicare este obligatorie numai în măsura în care participanții la acele relații nu au prevăzut altfel prin actul juridic ce au încheiat. **4.** (LINGV.) *Norme lingvistice*, reguli cărora li se supune folosirea cuvintelor, formelor și construcțiilor gramaticale ale unei limbi într-o perioadă dată a evoluției ei. Respectarea *n.l.* este mai riguroasă în limba literară. **5.** (EC.) **a)** *Normă de muncă*, sarcină de muncă ce urmează să fie efectuată de către unul sau de către mai mulți lucrători cu un anumit nivel de calificare și într-un timp determinat, stabilit pe baza analizei condițiilor tehnice-organizatorice de muncă. Din punctul de vedere al fundamentării lor, *n. de m.* pot fi *experimentale*, stabilite pe baza experienței maistrului, *statistico-experimentale*, stabilite pe baza datelor statistice privitoare la îndeplinirea *n. de m.* în perioadele precedente, și *cu motivare tehnică*, stabilite pe baza analizei critice a tehnologiei, a organizării producției și a muncii, precum și ținîndu-se seama de experiența înaintată a muncitorilor fruntași, de perfecționările care se pot aduce procesului de producție. *N. de m.* experimentale și cele statistico-experimentale sînt neștiințifice, empirice și nu au un caracter mobilizator, întrucît nu țin seama de rezervele interne de creștere a productivității muncii și a producției; cele cu motivare tehnică au caracter progresiv, mobilizator. În R.P.R., *n. de m.* cu motivare tehnică se stabilesc pe baza calculului analitic și pe baza observării (fotografierii zilei de muncă, cronometrării operațiilor de producție etc.). Măsurile luate de partid și de stat pe linia înlocuirii *n. de m.* statistico-experimentale cu cele cu motivare tehnică au contribuit la sporirea caracterului stimulator al *n. de m.*, la mobilizarea rezervelor interne de creștere a producției și productivității muncii. După sfera lor de aplicare, *n. de m.* pot fi: *republicane*, valabile pe întreg teritoriul țării pentru activități identice; *departamentale*, stabilite de organele tutelare pentru unitățile în subordine care au același fel de activitate și condiții tehnice-organizatorice similare; *locale*, elaborate de fiecare întreprindere pentru activitățile specifice lor. După forma lor de exprimare, *n. de m.* pot fi: *norme de timp*, care exprimă timpul stabilit ca fiind necesar pentru executarea unei anumite lucrări, produs, operație etc. de către unul sau de către mai mulți muncitori cu o anumită calificare și în condiții de producție date; *norme de producție*, care exprimă cantitatea de produse, lucrări, operații etc. care urmează să fie realizate de

către un muncitor sau de către un grup de muncitori într-o unitate de timp; *norme de servire*, care exprimă numărul de aparate, maşini, agregate sau locuri de muncă ce pot fi servite simultan de către un singur muncitor sau de către un grup de muncitori în anumite condiţii tehnice-organizatorice; *norme de personal*, care indică numărul de lucrători, meseria lor şi nivelul de calificare, necesare pentru executarea unei sarcini de muncă normate în anumite condiţii tehnice-organizatorice de muncă. *N. de m.* trebuie permanent îmbunătăţite în raport cu schimbările intervenite în condiţiile de producţie, pentru a-şi menţine caracterul lor progresiv, stimulator. **b)** *Normă de consum*, cantitatea de materii prime, materiale, combustibil, energie electrică stabilită drept consum specific pentru un produs sau pentru efectuarea unei prestări. *N. de c.* pot fi individuale, grupate, pe material, pe produs, pe ramură. Acestea, la rîndul lor, pot fi: uzinale, departamentale etc. — *N. de c. tehnologic*, normă de consum stabilită pentru o anumită perioadă, în condiţii tehnice-organizatorice de producţie normale. Se compune din cantitatea netă (exprimată în volum, suprafaţă, greutate) a materialului încorporat în produsul finit şi din pierderile tehnologice. — *N. de c. de aprovizionare*, normă de consum stabilită prin plan ca necesară aprovizionării în vederea executării unui produs sau a unei prestări. Se compune din **n.** de consum tehnologic, din pierderile netehnologice (prin transport, manipulare, rebuturi etc.) şi din pierderile rezultate din utilizarea unor materiale necorespunzătoare. **c)** *Normă de asigurare*, cuantumul sumei asigurate care se stabileşte pe unitate de obiect asigurat. În R.P.R., la asigurarea prin efectul legii a clădirilor aparţinînd cetăţenilor, *n. de a.* se stabileşte pe m^2 de suprafaţă construită, la culturile agricole pe ha de cultură, iar la animale pe cap de animal. **6.** (ZOOTEHN.) *Normă de hrană*, necesarul de substanţe nutritive ale unui animal pe timp de 24 de ore. *N. de h.* este condiţionată de specie, rasă, vîrstă, greutatea vie şi nivelul de producţie. La stabilirea *n. de h.* pentru diferitele forme de producţie sau stări fiziologice (creştere, gestaţie etc.) se ţine seama de valoarea calorică şi de compoziţia chimică a produsului (spor de creştere, lapte etc.), precum şi de coeficientul de folosire a hranei în produsele elaborate de animal. De regulă, *n. de h.* sînt exprimate prin cantităţile de substanţă uscată, prin unităţi nutritive, proteină, săruri minerale şi vitamine. **7.** (HIDROTEHN.) **a)** *Normă de irigare*, cantitatea de apă (exprimată în m^3/ha) necesară pentru irigarea unui ha de teren cultivat cu o anumită plantă, în vederea asigurării unei producţii ridicate. **b)** *Normă de udare*, cantitatea de apă (exprimată în m^3/ha) dată solului în cursul unei udări, astfel încît umiditatea stratului activ de pămînt să ajungă la valoarea umidităţii optime, corespunzătoare plantei cu care este cultivat terenul.

normă[2] (MAT.), număr pozitiv, asociat fiecărui element x, y, ... al unui spaţiu liniar, notat $||x||$, $||y||$, ... care se anulează numai pentru elementul nul şi care are proprietăţile $||\lambda x|| = |\lambda| \cdot ||x||$ şi $||x + y|| \leqslant ||x|| + ||y||$. Proprietăţile **n.** reprezintă o generalizare a proprietăţilor valorii absolute, a modulului numerelor complexe şi a lungimii unui vector (ex. pentru spaţiul funcţiilor continue definite pe $[0,1]$, $\max |x(t)|$, pentru $0 \leqslant t \leqslant 1$, este o normă).

normoblást (gr. *norma* „regulă" şi *blastos* „mugure"; MED.), globulă roşie imatură care conţine un nucleu şi care este situată în mod normal în măduva hematopoetică, dar care poate ajunge în sîngele circulant în unele forme de anemie (ex. în anemii hemolitice).

noroi de foraj (EXPL. PETR.), fluid alcătuit dintr-un amestec de argilă sau marnă şi apă, folosit în timpul săpării găurii de sondă (în cazul aplicării procedeului hidraulic de săpare). Are un rol important în procesul de dislocare a rocii, în transportul la suprafaţă a detritusului rezultat în cursul săpării şi în asigurarea contrapresiunii necesare asupra unor strate cu fluide sub presiune. Pentru îmbunătăţirea anumitor caracteristici, în cazuri speciale în **n. de f.** se adaugă o serie de substanţe (ex. naftenat de sodiu, coloizi organici, var etc.). — *N. de f. aerat*, noroi de foraj amestecat cu aer sau cu alt gaz, în scopul micşorării greutăţii specifice. — *N. de f. greu*, noroi de foraj cu greutate specifică mărită, de la 1,15 — 1,25 la 1,5 — 2,4, în cazul noroiului pe bază de apă, şi de la 0,9 — 1,0 la 1,5 — — 1,8, în cazul noroiului pe bază de produse petroliere, prin adăugarea de material fin măcinat şi cu greutate mare. — *Gazificarea noroiului de foraj*, micşorare a greutăţii specifice a noroiului de foraj (datorită pătrunderii în acesta a gazelor provenite din stratele petrolifere), care provoacă reducerea presiunii exercitate de noroi asupra stratelor, ceea ce poate duce la scăparea sondei de sub control (erupţie liberă).

Norris *[nǫ́ris]*, Franck (1870 —1902), scriitor realist critic nord-american. A fost puternic influenţat de E. Zola. Romanele sale, remarcabile prin paginile de observaţie socială şi de analiză psihologică, oglindesc aspecte din viaţa oamenilor de la periferia societăţii („McTeague", 1899; „Vandover şi bruta", 1914) sau tind să realizeze o frescă a societăţii americane („Caracatiţa", 1901, trad. rom. 1964; „Bursa", 1903).

Norrköping *[nórcïöpiŋ]*, oraş în sud-estul Suediei, port la Marea Baltică. 91 000 loc. (1961). Industrie textilă, chimică, constructoare de maşini, alimentară. Monumente arhitectonice din sec. XVI—XVIII.

Northrop *[nǫ́:θrəp]*, John Howard (n. 1891), biochimist american, profesor la Universitatea din California. A lucrări importante asupra enzimelor şi asupra cineticii reacţiilor enzimatice. A izolat, printre primii, unele enzime sub formă cristalizată (pepsina, tripsina). Premiul Nobel (1946).

norvalină (BIOCHIM.), acid alfa-aminovalerianic. Este un aminoacid care intră în compo-

ziția proteinelor din organismul animal.

Norvegia, stat în nordul Europei, situat în partea vestică și nordică a Peninsulei Scandinave. Suprafața: 323 917 km². Populația: 3 680 000 loc. (1964). Capitala: *Oslo.* Alte orașe importante: Bergen, Trondheim, Stavanger. Cea mai mare parte a teritoriului **N.** este ocupată de Alpii Scandinavici, munți vechi cu partea superioară netezită de eroziune sub forma unor întinse poduri, separate de văi tectonice adînci, deasupra cărora se ridică unele vîrfuri ascuțite. Spre nord, munții scad în înălțime și sînt mai puternic fragmentați. Versantul vestic coboară abrupt spre mare, formînd un țărm înalt, crestat de fiorduri. Cîmpiile litorale ocupă suprafețe foarte restrînse. Țărmul este însoțit de numeroase insule mărunte și cîteva mai mari (arhipelagul Lofoten, Vesterålen ș.a.). Climă temperată oceanică, în nord subpolară, cu variații determinate de altitudine și de dispoziția reliefului. Numeroase rîuri scurte, cu pantă mare și cu debit bogat, constituind mari rezerve hidroenergetice. Aproape 1/4 din suprafața țării este acoperită de păduri (în special de conifere); în nord și în regiunile înalte, vegetație de tundră. Zăcăminte de minereu de fier, pirită, ilmenit, molibden. **N.** este o țară industrial-agrară dezvoltată. Industria este dominată de marile societăți monopoliste. Capitalul străin și capitalul monopolist de stat ocupă poziții importante. **N.** are o producție însemnată de energie electrică (furnizată de hidrocentrale); pe baza acesteia și a zăcămintelor de minereuri s-a dezvoltat intens electrometalurgia (oțeluri, feroaliaje, aluminiu, zinc, nichel, cupru). Industria chimică produce în special îngrășăminte azotoase, carbid, salpetru. Este dezvoltată industria de prelucrare a lemnului, de celuloză și hîrtie. Industria constructoare de mașini este reprezentată în special prin întreprinderi electrotehnice, de utilaj energetic și șantiere navale. Mai există industrie textilă, de confecții,

alimentară (conserve de pește, produse lactate, margarină). O ramură importantă a economiei **N.** este pescuitul și vînătoarea de balene. Ca tonaj al flotei comerciale, **N.** ocupă locul al treilea în lumea capitalistă. În agricultură predomină gospodăriile mici și mijlocii. Terenul agricol este restrîns. Se cultivă în special ovăz, orz, cartofi. Se cresc cornute mari pentru lapte, iar în regiunile muntoase oi. **N.** exportă produse ale electrometalurgiei (în special feroaliaje) și ale industriei chimice, celuloză și hîrtie, produse ale pescuitului, și importă mașini, combustibili, textile și produse alimentare. Comerțul exterior este orientat în special spre Marea Britanie, Suedia, R.F.G. și S.U.A. — *Istoric.* Teritoriul Norvegiei a fost locuit din timpuri străvechi. Prin mileniul al II-lea î.e.n., populația autohtonă s-a amestecat cu triburi germanice venite din sudul Peninsulei Scandinave. În primele secole ale erei noastre, triburile din **N.** se aflau încă în stadiul de dezvoltare al comunei primitive. În sec. VIII — IX a avut loc descompunerea orînduirii comunei primitive și trecerea la feudalism. Unificarea politică a țării a început în a doua jumătate a sec. al IX-lea și s-a desăvîrșit în timpul domniei lui Olaf al II-lea (1015—1028). În scopul întăririi puterii ei, regalitatea a introdus creștinismul (sec. X — XI). În condițiile apariției claselor și formării statului (sec. IX—XI) au avut loc expediții maritime și incursiuni în țările europene. Persistența obștii și relativa slăbiciune a marii proprietăți au determinat o dezvoltare caracteristică a Norvegiei în secolele XIII — XIV, țărănimea norvegiană păstrîndu-și libertatea, dar fiind supusă unei anumite exploatări din partea feudalilor, monarhiei și bisericii catolice. Intensificarea exploatării a fost cauza izbucnirii a numeroase răscoale țărănești (1200, 1213, 1218), precum și cauza unei puternice mișcări populare în a doua jumătate a sec. al XIII-lea și în sec. al XIV-lea. În 1262 **N.** a supus Islanda; au fost făcute și încercări de colonizare a Groenlandei. În sec. al XIV-lea a devenit obiectul unei aprige lupte între Danemarca și Suedia. Condusă de regi suedezi și danezi (sec. al XIV-lea), **N.** a rămas vreme îndelungată, în urma încheierii uniunii de la Kalmar (1397), dependentă de Danemarca. În 1536 în **N.** a fost introdusă Reforma, sub forma luteranismului. În 1537 **N.** a fost transformată în provincie daneză, administrată de un guvernator danez. Înfrîntă

în războiul cu Suedia, Danemarca a fost nevoită, prin pacea de la Kiel (1814), să cedeze **N.** Suediei, de care era însă legată în fapt numai prin uniune personală. Pe la mijlocul sec. al XIX-lea, crizele agrare au determinat o puternică mişcare de emigraţie. O dată cu dezvoltarea capitalismului s-a dezvoltat şi mişcarea muncitorească. În 1887 s-a creat Partidul muncitoresc norvegian. În 1905 **N.** a desfăcut uniunea personală cu Suedia, proclamîndu-se stat independent; pe tronul **N.** a fost adus un prinţ danez. În timpul primului război mondial **N.** a dus o politică de neutralitate. În anii care au urmat primului război mondial au avut loc mari greve şi demonstraţii; mişcarea muncitorească a luat amploare. În 1923 s-a creat Partidul Comunist din Norvegia. În timpul celui de-al doilea război mondial, **N.** a fost ocupată de Germania hitleristă (1940). Poporul norvegian a desfăşurat o puternică mişcare de rezistenţă împotriva ocupanţilor hitlerişti şi a guvernului colaboraţionist, condus de Quisling. În toamna anului 1944, trupele sovietice au eliberat partea de nord a **N.**, iar în mai 1945 trupele hitleriste din **N.** au capitulat în faţa armatelor aliaţilor. În 1949 **N.** a aderat la N.A.T.O. **N.** este o monarhie constituţională. Şeful statului este regele. Organul suprem al puterii legislative este parlamentul (Storting-ul), ales pe patru ani. **N.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul muncitoresc norvegian (partid social-democrat); partidul „Höire" (conservator); partidul „Venstre" (cu orientare burghezo-liberală); Partidul de centru (reprezintă interesele ţărănimii înstărite); Partidul creştin-democrat; Partidul Comunist din Norvegia.

norvegiană, *limba ~*, limbă germanică vorbită în Norvegia. Cele mai vechi texte datează din sec. al XI-lea. V. şi l a n d s m å l.

Nosaka, Sanzo (n. 1892), preşedintele Partidului Comunist din Japonia (din 1958). Membru al partidului (din 1922), al C.C. (din 1925) şi al Biroului Politic al C.C. al P.C. din Japonia (din 1946). A fost membru al Prezidiului Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste (1935—1943).

Nostradamus (pe adevăratul nume *Michel de Nostre-Dame*) (1503—1566), astrolog francez. După ce a profesat medicina prin marile oraşe ale Franţei, s-a stabilit la Salon (Provence), unde a practicat astrologia. În 1555 **N.** şi-a publicat prima culegere de „profeţii".

nostróm (it. *nostromo* „omul nostru"; NAV.), şef de echipaj al unei nave comerciale, care răspunde de buna întreţinere a navei, a utilajului şi a inventarului ei.

notár (DR.) **1.** (În R.P.R.) *Notar de stat*, funcţionar care îndeplineşte acte ce intră în competenţa n o t a r i a t u l u i d e s t a t. **2.** (În vechea organizare administrativă din România) Reprezentant al puterii centrale în comune, exercitînd, în principal, atribuţii de şef de poliţie şi de secretar comunal.

Notara, Hrisant (sfîrşitul sec. XVII — începutul sec. XVIII), cărturar grec, arhimandrit în ţările române; a fost bursier al lui C. Brîncoveanu. În 1716 a publicat, la Paris, „Introductio ad geographiam", o carte de matematică şi de astronomie. Această lucrare conţine primele determinări de coordonate geografice făcute în România. A sprijinit reorganizarea învăţămîntului în Moldova şi întemeierea unei şcoli în limba română. A devenit patriarh al Ierusalimului.

notare în cartea funciară (DR.), menţiune privitoare la unele fapte juridice (minoritatea, punerea sub interdicţie etc.) sau la drepturi personale (dreptul de locaţiune, cesiunea de venituri etc.), ce se trec în cartea funciară, în legătură cu drepturile reale imobiliare înscrise în acea carte, pentru a face cunoscută situaţia juridică exactă a acestora. Vezi şi i n t a b u l a r e.

notariat de stat (DR.) **1.** Organ din R.P.R. care îndeplineşte acte menite să înlesnească persoanelor constatarea raporturilor lor juridice, asigurîndu-le ocrotirea intereselor şi exerciţiul drepturilor civile în cadrul legalităţii socialiste. Principalele acte notariale sînt: redactarea şi autentificarea unor înscrisuri, legalizarea semnăturilor, darea de dată certă înscrisurilor, eliberarea de copii legalizate, investirea cu formulă executorie a înscrisurilor autentificate, dezbaterea succesiunilor şi eliberarea certificatului de moştenitor, lucrările privind publicitatea imobiliară şi cele de carte funciară. În cazurile prevăzute de lege, îndeplinesc, de asemenea, acte notariale comitetele executive ale sfaturilor populare comunale sau orăşeneşti, tribunalele populare, organizaţiile socialiste, reprezentanţele diplomatice şi oficiile consulare ale R.P.R. **2.** Totalitatea **n. de s. (1)** din R.P.R., repartizate, potrivit principiului teritorial, pe raioane, oraşe şi regiuni.

nótă 1. (DR.) *Notă diplomatică*, formă de corespondenţă oficială prin care un stat se adresează unui alt stat, expunîndu-şi punctul său de vedere într-o anumită problemă. *N.d.* sînt transmise de şefii reprezentanţelor diplomatice sau ai ministerelor (departamentelor) afacerilor externe. **2.** (EC.) **a)** *Notă de plată*, document prin care se dispune plata unei sume către o persoană fizică sau juridică, în numerar sau prin virament din contul ei disponibil. **b)** *Notă contabilă*, document întocmit sub formă de *formulă contabilă* sau de *articol contabil*, folosit pentru înregistrarea operaţiilor economice în conturi. **c)** *Notă de comandă*, document emis de client către furnizor, prin care se cere livrarea unei anumite mărfi, prestarea unui anumit serviciu sau executarea unei lucrări determinate. Cînd furnizorul este de acord cu *n. de c.*, iar valoarea acesteia nu depăşeşte limita prevăzută în c o n d i ţ i i l e f u n d a m e n t a l e de livrare, confirmarea scrisă a comenzii poate înlocui contractul economic. De asemenea *n. de c.* ţine loc de contract atunci cînd livrarea produselor se poate face imediat. **d)** *Notă de rebut*, document întocmit pentru produsele fabricate, lucrările executate, serviciile prestate etc. care nu corespund ca-

litativ standardelor, normelor interne sau condiţiilor tehnice stabilite prin contract şi deci nu pot fi folosite potrivit destinaţiei lor. **e)** *Notă de remaniere*, document întocmit de serviciul tehnic al unei întreprinderi pe baza căruia se efectuează recondiţionarea unor produse rebutate pentru a putea fi folosite potrivit destinaţiei lor iniţiale sau unei alte destinaţii. **3.** (MUZ.) Semn convenţional pentru reprezentarea grafică a sunetelor muzicale. Notele indică înălţimea sunetelor (prin poziţia în raport cu liniile şi spaţiile portativului) şi durata intonării (prin forma lor).

nóte (LIT.) **1.** Însemnări sau reflecţii literare, privind o călătorie, un eveniment istoric sau social, un fapt etnografic etc., redate cel mai adesea într-un context narativ în forma eseului. **N.** s-au dezvoltat îndeosebi în epoca modernă şi sînt asemănătoare uneori prin conţinut cu jurnalele şi memorialele de călătorie. **2.** Adnotare a unui text literar sau ştiinţific, cuprinzînd date, informaţii suplimentare şi comentarii, făcute de obicei în subsolul paginii sau la sfîrşitul volumului.

„Noticias de Hoy" *[notíθias de oi]*, organ de presă al Conducerii Naţionale a Partidului Unit al Revoluţiei Socialiste din Cuba. A fost înfiinţat în 1938. Din 1959 apare zilnic, la Havana.

notificáre (DR.) **1.** Comunicare scrisă adresată unei persoane prin organul competent, în scopul de a-i pune în vedere că un fapt sau un act juridic a fost îndeplinit sau urmează să fie îndeplinit (ex. **n.** făcută debitorului pentru a plăti la termen datoria). În R.P.R., **n.** se face prin intermediul executorului judecătoresc. V. şi ofertă reală. **2.** Înştiinţare oficială, făcută, printr-o notă diplomatică, de către un stat altor state, cu privire la poziţia sa într-o anumită problemă internaţională.

notocórdă (ZOOL., ANAT.), organ elastic în formă de nuia, situat în axa corpului cordatelor, sub sistemul nervos central şi deasupra tubului digestiv. **N.** este scheletul primordial al cordatelor şi din ea derivă coloana vertebrală.

Notre-Dame de Paris *[nótrə dam dö pari]*, catedrală celebră, unul dintre cele mai importante monumente gotice din Franţa.

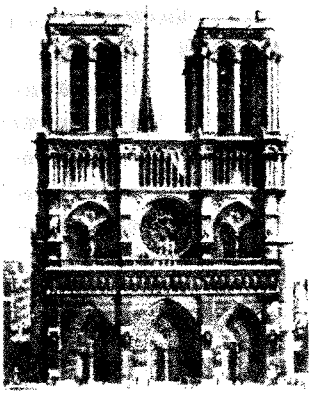

Notre-Dame de Paris

Începută în 1163, construirea ei a durat pînă către 1245, principalii ei arhitecţi fiind Jean şi Pierre din Chelles, Pierre din Montreuil şi Jean Ravy. Concepută pe un plan bazilical cu cinci nave, **N.-D. de P.** este expresia a două faze stilistice din evoluţia goticului: stilul lanceolat şi stilul raionant. Valoroasă decoraţie sculptată, bogat tezaur de opere de artă, clopote celebre.

Nottara, Constantin (1859—1935), actor român, una dintre

C. Nottara

personalităţile cele mai de seamă ale teatrului românesc. A fost elevul lui Şt. Vellescu. În 1877, **N.** a început să joace pe scena Teatrului Naţional. **N.** s-a afirmat ca protagonist în *Shylock*, *Hamlet* şi *Lear* din teatrul shakespearean, *Oedip* din „Oedip Rege" de Sofocle, *Don Salluste* din „Ruy Blas" de Hugo, *bătrînul medic* din „Medicul în dilemă" de Shaw, *Ştefan Tipătescu* din „O scrisoare pierdută" şi *Ion* din „Năpasta" de I.L. Caragiale, *Vlaicu* din „Vlaicu Vodă" de Davila, *Ştefan cel Mare* din „Apus de soare" şi *Tudose* din „Hagi Tudose" de Delavrancea etc. Fruntaş al şcolii realiste de interpretare scenică, a aderat un timp la stilul romantic de joc, sub influenţa cerinţelor vremii şi sub înrîurirea lui M. Pascaly. Contactul cu dramaturgia originală, îndrumarea lui Caragiale şi colaborarea cu actori de orientare net realistă ca Aristizza Romanescu şi Grigore Manolescu, l-au readus la vechea sa orientare realistă. Jocul lui Nottara profund emoţionant, pus în valoare de un glas modulat caracteristic, şi expresiv prin frazare, se întemeia pe construirea gîndită şi precisă a rolului, astfel încît nimic din interpretare să nu rămînă nejustificat. C. Nottara a avut o rodnică activitate ca director de scenă şi ca profesor la Conservatorul dramatic din Bucureşti. Printre elevii săi se numără actori de renume ca: T. Bulandra, G. Storin, V. Maximilian, I. Manolescu, Maria Ventura, Maria Filotti etc.

Nottara, Constantin C. (1890—1951), compozitor român, fiul actorului C. Nottara. A studiat vioara la Conservatorul din Bucureşti cu Robert Klenk, compoziţia cu A. Castaldi şi teoria cu D.G. Kiriac, perfecţionîndu-se la Paris. Printre lucrările sale se numără un poem pentru vioară şi orchestră (1920), o suită (1930), „Poemul Păcii" (1948), un nonet (1950), baletul mimodramă „Iris", operele „La drumul mare" (după Cehov, 1941), „Se face ziuă" (după Z. Bîrsan, 1943), „Ovidiu" (după V. Alecsandri, 1950). Aflată la început sub influenţa impresionismului francez, creaţia lui **N.** s-a integrat treptat tendinţei primelor decenii ale sec. al XX-lea de făurire a unui stil naţional.

Nottingham *[nǫ́tiŋəm]*, oraş în partea centrală a Marii Brita-

nii, situat pe rîul Trent. 311 640 loc. (1961). Important centru industrial: construcții de mașini, industrie textilă, de pielărie și încălțăminte, alimentară. Nod feroviar, aeroport. Centru cultural-artistic. Monumente: biserica St. Peter (sec. XI—XVI), biserica St. Mary (sec. XV). Universitate.

noțiúne, formă logică fundamentală care reflectă însușirile esențiale și generale ale unei clase de obiecte sau de fenomene. De exemplu, **n.** „om" reflectă însușirile esențiale ale omului (biman, rațional, creator de unelte). Noțiunile se exprimă prin cuvinte, care constituie învelișul lor material. Cunoașterea prin noțiuni se deosebește de cunoașterea prin senzații, percepții și reprezentări, care oglindește aspectul individual al lucrurilor. Pentru a explica apariția cunoașterii prin noțiuni, trebuie înțeles just saltul de la senzorial la rațional, salt realizat pe baza apariției muncii: transformarea prin muncă a obiectelor naturale duce la cunoașterea lor în aspectele și laturile lor esențiale. De aceea noțiunile apar pe baza practicii social-istorice, se îmbogățesc și suferă schimbări o dată cu dezvoltarea acesteia. **N.** nu sînt fixe, imobile, eterne, ci variabile, elastice, suple, capabile astfel să redea multilateral și tot mai complet, mai profund realitatea obiectivă. Formarea noțiunilor presupune următoarele procese psihice: compararea, analiza și sinteza, abstractizarea și generalizarea. **N.** are două elemente logice de bază: c o n ț i n u t u l și s f e r a. Între acestea există un raport invers: cu cît sfera unui **n.** este mai mare în raport cu altă **n.** pe care o cuprinde, cu atît conținutul ei este mai restrîns, adică posedă mai puține note în raport cu conținutul celeilalte **n.**, și viceversa (ex. **n.** de „conifer" are o sferă mai mare decît **n.** de „brad", dar un conținut mai restrîns, în timp ce **n.** de „brad" are un conținut mai bogat decît **n.** de „conifer", însă o sferă mai mică). **N.** sînt de mai multe feluri: 1) *noțiuni concrete* și *abstracte*; primele se referă prin conținutul lor la un obiect luat ca întreg (ex. **n.** „copac"), iar celelalte se referă exclusiv la o latură sau la un aspect al unui obiect (ex. **n.** „roditor"); 2) *noțiuni individuale* și *generale*; primele se referă prin sfera lor la un individ și numai la unul (ex. **n.** „acest om"), iar celelalte la un gen de obiecte sau fenomene (ex. **n.** „om"). Între **n.** comparabile există următoarele raporturi: 1) de concordanță, între **n.** care posedă elemente comune; 2) de opoziție, între **n.** comparabile care nu posedă nici un element comun. Raportul de concordanță are următoarele specii: a) raportul de identitate, între **n.** care se referă la unul și același lucru (ex. **n.** de „triunghi" și **n.** de „figură geometrică avînd trei laturi care se întretaie și trei unghiuri"); b) raportul de ordonare, între două **n.** dintre care prima este cuprinsă în întregime într-a doua (ex. **n.** de „mamifer" în raport cu **n.** de „vertebrate"). Prima **n.** se numește subordonată, iar a doua, supraordonată; c) raportul de încrucișare, între **n.** care coincid parțial (ex. **n.** de „student" și **n.** de „șahist"). Raportul de opoziție are următoarele specii: a) raportul de contrarietate, între **n.** care nu pot fi afirmate, dar pot fi negate împreună despre același obiect în același timp (ex. un om poate să nu fie nici *înalt* și nici *scund*, ci de *talie mijlocie*, dar nu poate fi și *înalt* și *scund* în același timp); b) raportul de contradicție, între **n.** care nu pot fi nici afirmate și nici negate împreună despre același obiect în același timp (ex. **n.** de „vertebrat" și de „nevertebrat"). **N.** au diferite grade de generalitate, plecînd de la individual (specia infimă) și ridicîndu-se pînă la categorii (genurile supreme, de exemplu natura, materia, lumea, care nu mai pot fi, la rîndul lor, specii în domeniul dat). Importanța **n.** pentru cunoaștere este de prim ordin. **N.** concentrează și rezumă cuceririle științei, orice știință caracterizîndu-se printr-o serie de **n.** și o ordine a acestora înăuntrul ei. De aceea elaborarea **n.**, definirea lor riguroasă și stabilirea raportului lor reciproc constituie sarcini de bază ale cercetării științifice. Determinațiile fundamentale de ordin logic ale **n.** sînt: genul, specia, diferența specifică, propriul și accidentul. Operația fundamentală cu **n.** este d e f i n i ț i a, adică identificarea noțiunii date ca **n.** Celelalte operații de sistematizare a **n.** sînt: diviziunea și clasificarea. **N.** a fost analizată pentru prima oară din punct de vedere strict logic, ca termen al s i l o g i s m u l u i, de către Aristotel. În evul mediu, **n.** au format obiectul c e r t e i u n i v e r s a l i i l o r. În timpurile moderne, teoria **n.**, sau a conceptului, a fost elaborată științific în logica dialectică. Curentele idealiste contemporane, negînd caracterul reflectoriu al **n.**, încearcă să submineze valoarea lor gnoseologică, substituind concepției despre necesitatea și universalitatea **n.** empirismul logic și convenționalismul relativist. V. și c a t e g o r i e.

nóua, cultură materială din ultima perioadă a epocii bronzului, răspîndită în Moldova și Transilvania, probabil și în estul Munteniei. A fost numită astfel după numele unui cartier al Brașovului, unde s-au descoperit urme caracteristice ale culturii. Se caracterizează prin așezările mici (una sau mai multe locuințe simple) și prin intensificarea creșterii vitelor.

Noua Caledonie, arhipelag în sud-vestul Oceanului Pacific, în Melanezia, colonie a Franței. Suprafața: 18 653 km². Populația: 78 000 loc. (1961). Centrul administrativ și principalul port: *Nouméa*. Cuprinde o insulă mare (16 700 km²), cu relief muntos, și numeroase insule mici, majoritatea coraligene. Climă subecuatorială. Pantele situate în bătaia vînturilor alizee sînt acoperite de păduri tropicale; zonele adăpostite au vegetație de savană. Importante zăcăminte de minereu de nichel și de crom, zăcăminte de minereu de fier și de mangan. Se cultivă bumbac, trestie de zahăr, orez, cafea, bananieri, cocotieri. Se practică creșterea animalelor.

Noua Guinee (Irian), insulă în vestul Oceanului Pacific, a doua din lume ca mărime

(785 000 km²), după Groenlanda. La sud-vest este mărginită de Marea Arafura și Marea Coralilor. Strîmtoarea Torres o desparte de Australia. Este străbătută de la nord-vest spre sud-est de culmi muntoase înalte, care formează două șiruri principale, despărțite de o depresiune alungită. Altitudinea maximă: 5 030 m (vîrful Carstensz). În sud se întinde o cîmpie în parte înmlăștinită. Climă ecuatorială în nord, subecuatorială în sud. Rîuri dese, cu debit bogat. Cea mai mare parte a insulei este acoperită de păduri; mai sus de 3 300 m altitudine se întind savane înalte, apoi zăpezi persistente. Faună variată, cu numeroase marsupiale și păsări (printre care pasărea-liră, papagali ș.a.). Zăcăminte de petrol, cărbune, minereuri auroargintifere, de cupru ș.a. Circa 2 500 000 loc., în special papuași, melanezieni, negrito (pigmei). Cea mai mare parte a populației se concentrează în zonele litorale, ocupîndu-se cu pescuitul și cultivarea plantelor tropicale (jams, taro, manioc, batate, trestie de zahăr, sagotieri). Zona interioară, greu accesibilă și foarte puțin cunoscută, este locuită de triburi care se află în stadiul comunei primitive. Partea vestică a insulei (Irianul de Vest) face parte din Indonezia; în partea estică se află două teritorii dependente de Australia: Papua în sud și Noua Guinee (cu insulele învecinate) în nord.

Noua Guinee, teritoriu sub tutela O.N.U., în administrația Australiei, cuprinzînd partea nord-estică a insulei Noua Guinee, Arhipelagul Bismarck, Insulele Amiralității și partea nordică a Arhipelagului Solomon. Suprafața: 240 870 km². Populația: 1 485 000 loc. (1962). Centrul administrativ: *Port Moresby* (situat în teritoriul Papua, cu care **N.G.** formează o uniune administrativă). Culturi tropicale, pescuit.

Nouakchott *[nuacșót]*, capitala Mauritaniei, situată pe țărmul Oceanului Atlantic. 6 000 loc. (1961). Centrul comercial al unei regiuni agricole.

noua politică economică *(n.e.p.)*, politică economică înfăptuită de Statul sovietic în perioada de trecere de la capitalism la socialism și care preconiza organizarea relațiilor economice dintre oraș și sat, dintre industria socialistă și mica producție țărănească prin schimbul de mărfuri, prin comerț, prin piață, în scopul lichidării treptate a elementelor capitaliste, al construirii socialismului cu ajutorul relațiilor marfă-bani. Această politică presupune o oarecare libertate acordată un timp comerțului particular și în același timp asigurarea rolului regulator al statului pe piață. Denumirea provine de la faptul că această politică era „nouă" față de politica economică a comunismului de război. Principiile generale ale *n.e.p.* au fost formulate de Lenin și ele își mențin valabilitatea în toate țările care construiesc socialismul, condiționînd legăturile economice normale dintre sectoarele economiei de trecere și creînd un fundament economic alianței dintre clasa muncitoare și țărănime. V. și perioada de trecere de la capitalism la socialism.

„Noua revistă română", publicație culturală apărută bilunar la București, sub direcția lui C. Rădulescu-Motru, în două serii: I ianuarie 1900—15 ianuarieie 1902, și 12 octombrie 1908—31 iulie 1916. **N.r.r.** a avut o orientare filozofică idealistă și a militat pentru promovarea unei culturi în spirit naționalist. În seria a doua a publicației s-au afirmat în special reprezentanți ai poeziei moderniste.

Noua Scoție, peninsulă în America de Nord, în sud-estul Canadei, cuprinsă între golful Fundy, Oceanul Atlantic, strîmtoarea Northumberland și golful Sf. Laurențiu. Relief colinar; numeroase rîuri scurte cu un mare potențial hidroenergetic. Pădurile ocupă suprafețe întinse. În subsolul peninsulei se găsesc mari zăcăminte de cărbuni, gips și baritină. Pescuit dezvoltat. Industrie siderurgică (Sydney), de construcții navale (Halifex), alimentară, de celuloză și hîrtie.

Noua Zeelandă, stat în sud-vestul Oceaniei, situat pe două insule mari (Insula Nordică și Insula Sudică, despărțite între ele prin strîmtoarea Cook) și cîteva insule mici. Suprafața: 267 995 km². Populația: 2 575 000 loc. (1963), majoritatea de origine europeană, circa 176 000 maori. Capitala: *Wellington*. Limba de stat: engleza. Relieful Insulei Nordice este alcătuit în est și vest dintr-o serie de culmi muntoase de altitudine mijlocie, iar în partea centrală dintr-un podiș dominat de vulcani activi sau stinși (Ruapehu, 2 989 m) și presărat cu lacuri vulcanice, cratere și gheizeri. În partea vestică a Insulei Sudice se află un lanț muntos înalt (Alpii Neozeelandezi, cu muntele Cook de 3 764 m), acoperit de mari ghețari montani, iar în partea estică o cîmpie litorală întinsă (cîmpia Canterbury). Rîuri scurte, cu debit bogat, cu mari resurse hidroenergetice. Situată între 33—47° lat. sudică, Noua Zeelandă are o climă temperată umedă, fără mari diferențe de temperatură între anotimpurile extreme. Precipitațiile sînt abundente pe povîrnișul vestic al munților din Insula Sudică, ceea ce face ca pădurile de fag și conifere să fie foarte dezvoltate. În cîmpiile din partea estică, mai sărace în precipitații, crește o vegetație erbacee și de tufișuri. În Insula Nordică, unde temperatura este mai ridicată și cantitatea de precipitații destul de mare, vegetația are aspect tropical. Zăcăminte de cărbune și mici cantități de minereuri auroargentifere. **N.Z.** este o țară agrar-industrială, specializată în creșterea animalelor pentru export. Economie agricolă dezvoltată, de tip capitalist. Creșterea animalelor dă peste 90% din valoarea producției agricole. Baza furajeră este constituită în cea mai mare măsură de pășunile cultivate și naturale; spre deosebire de alte țări, în **N.Z.** pășunatul are caracter intensiv. În Insula Sudică se cresc în special ovine (pentru lînă și carne) și cornute mari (pentru carne), iar în Insula Nordică cornute mari (pentru lapte) și miei (pentru carne). Este dezvoltată și creș-

terea porcilor. **N.Z.** ocupă un loc de frunte pe plan mondial în producţia de lînă, untură, brînză şi carne. Culturile de cereale nu acoperă necesarul de consum. Se cultivă plante citrice. Se practică pescuitul. În **N.Z.** există numeroase hidrocentrale,

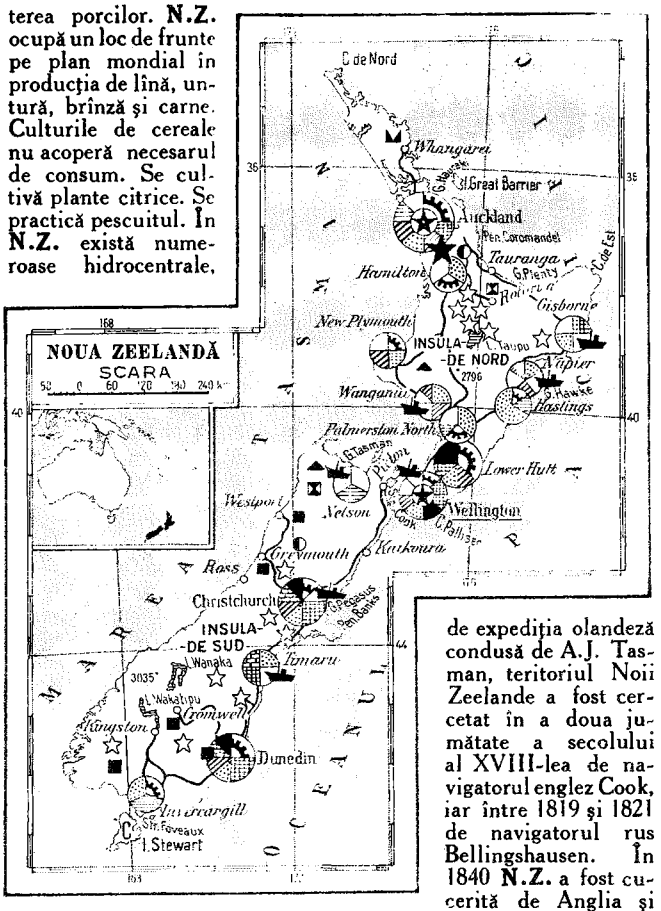

în special în Alpii Neozeelandezi şi pe rîul Waikato. Principalele ramuri industriale sînt industria alimentară (prepararea cărnii, produse lactate ş.a.; multe întreprinderi aparţin cooperativelor agricole de tip capitalist). Mai există întreprinderi constructoare de maşini (asamblare de maşini, unelte agricole, articole electrotehnice, mici şantiere navale), de prelucrare a lemnului, celuloză şi hîrtie, de îngrăşăminte agricole ş.a. Cele mai mari centre industriale sînt Auckland, Christchurch, Wellington, Lower Hutt, Dunedin. Circa 90% din valoarea exportului este dată de produsele animale (în special lînă, carne, produse lactate). Comerţul exterior este orientat în special spre Marea Britanie şi alte ţări din Comunitatea Britanică de Naţiuni. — *Istoric.* Descoperită în 1642 de expediţia olandeză condusă de A.J. Tasman, teritoriul Noii Zeelande a fost cercetat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de navigatorul englez Cook, iar între 1819 şi 1821 de navigatorul rus Bellingshausen. În 1840 **N.Z.** a fost cucerită de Anglia şi transformată în colonie. O mare parte a populaţiei băştinaşe (maori) a fost exterminată, iar o altă parte a fost împinsă în regiunile mai puţin roditoare ale ţării. La sfîrşitul sec. al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea industriei, în **N.Z.** a crescut şi influenţa burgheziei locale. S-a intensificat lupta fermierilor pentru pămînt, a început să se dezvolte mişcarea muncitorească. În 1907 **N.Z.** i-a fost acordat statutul de dominion. În 1914 a intrat în primul război mondial de partea Antantei. În 1921 a fost creat Partidul Comunist din Noua Zeelandă. **N.Z.** a participat la cel de-al doilea război mondial alături de coaliţia antihitleristă. După al doilea război mondial s-a intensificat pătrunderea capitalului nord-american în economia ţării. În 1954 **N.Z.** a aderat la S.E.A.T.O. Şeful statului este regele (regina) Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. Organul legislativ suprem este Parlamentul unicameral. Marea majoritate a locurilor din parlament sînt deţinute de Partidul naţional şi Partidul laburist.

Noul Săsesc, comună în raionul Sighişoara, reg. Braşov. 1 700 loc. (1964). Centru de exploatare a gazelor naturale.

„Noul testament“, a doua parte a Bibliei, elaborată în sec. I—IV şi recunoscută numai de creştini. Cuprinde evangheliile canonice, epistole atribuite apostolilor, „Faptele apostolilor“ şi „Apocalipsul“ evanghelistului Ioan.

Nouméa *[numeá],* centrul administrativ al coloniei franceze Noua Caledonie, port la Oceanul Pacific. 23 000 loc. (1961). Uzină de rafinare a nichelului. Prin port se exportă nichel, crom şi copra. Aeroport.

noúmen (gr. *noumenon* „lucru gîndit“, de la *nous* „raţiune“; în filozofia idealistă), esenţă cognoscibilă numai prin raţiune, în opoziţie cu *fenomenul,* obiect al cunoaşterii senzoriale. Kant a numit l u c r u l î n, s i n e **n.** pentru că, potrivit concepţiei sale agnostice, el ar putea fi cunoscut numai dacă ar exista o „intuiţie intelectuală“, o cunoaştere raţională care să nu fie mijlocită prin simţuri. Într-o altă accepţie, Kant numea **n.** libertatea, nemurirea sufletului şi divinitatea, entităţi care nu sînt date în experienţa senzorială, dar care ar fi postulate de „raţiunea practică“.

nous (gr. „raţiune“), noţiune care desemnează în concepţia filozofică a lui A n a x a g o r a substanţa de sine stătătoare, generatoare a mişcării, vieţii, ordinii din lumea materială. Se pare că Anaxagora concepea **n.** ca o materie subtilă înzestrată cu inteligenţă. La Platon şi Aristotel, **n.** a dobîndit sensul de gîndire umană, de „suflet gînditor“, opus „sufletului animal“.

Novae, oraş şi castru roman, situat pe malul drept al Dunării, reşedinţa legiunii I, Italica. Puternic centru de romanitate şi sediul unei episcopii creştine în evul mediu

timpuriu. Pe vechile locuri ale **N.** se află astăzi orașul Șiștov (R.P. Bulgaria).

Novaia Zemlea, arhipelag în nordul Uniunii Sovietice, situat în Oceanul Înghețat de Nord, între Marea Barents și Marea Kara, despărțit de continent prin strîmtoarea Kara. Este format din două insule principale, despărțite printr-o strîmtoare îngustă, Matocikin Șar, și din numeroase insule mici. Suprafața: 82 600 km². Relief muntos (altitudinea maximă: 1 590 m) și deluros. Climă aspră și umedă, cu puternice vînturi locale. Vegetație de tundră; circa 1/4 din suprafața arhipelagului este acoperită de ghețuri.

Novák, Vitězslav (1870—1949), compozitor ceh, elev al lui Dvořák. A fost profesor și director al Conservatorului din Praga. A scris opere, pantomime, lucrări simfonice și vocal-simfonice, un concert pentru pian și orchestră, piese pentru ansambluri instrumentale, romanțe, prelucrări de cîntece slovace etc. Muzica sa manifestă tendința către programatism și se remarcă printr-o mare sugestivitate a limbajului muzical.

Novalis (pseudonimul lui *Friedrich Leopold von Hardenberg*) (1772—1801), poet romantic german. Elev al lui Fichte, a fost adeptul „idealismului magic", considerînd drept unică realitate lumea subiectivă, iar visul și somnul surse de adevăruri absolute. Opera sa poetică („Imnuri închinate nopții", 1800, trad. rom. parțială) are, în esență, un caracter mistic și iraționalist, dar se distinge, sub raport artistic, prin muzicalitatea versurilor și farmecul evocator al limbii. Romanul (neterminat) „Heinrich von Ofterdingen" (1802), închinat vieții unui menestrel din sec. al XIII-lea, exprimă, prin simbolul florii albastre, setea umană de infinit. În eseul „Creștinătatea sau Europa" (1799), preconizînd crearea unei religii noi care să înlocuiască protestantismul și catolicismul, **N.** idealizează evul mediu și monarhia.

„Nová mysl", revistă teoretică și politică a Comitetului Central al Partidului Comunist din Cehoslovacia. A fost înființată în 1947; apare lunar, la Praga.

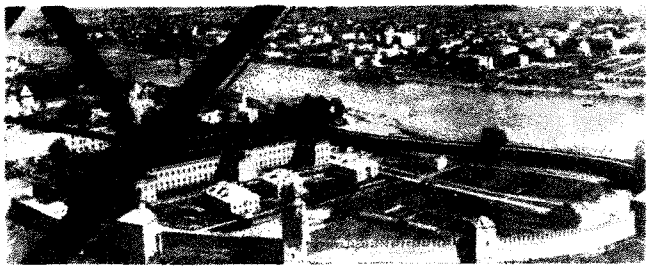

Vedere din Novgorod

novație (lat. *novus, nova* „nou, nouă"; DR.), act juridic prin care o obligație nouă se substituie unei obligații vechi ce se stinge. Obligația nouă se poate deosebi de obligația veche, de pildă, prin persoana debitorului sau prin aceea a creditorului.

nóvă (ASTR.), stea variabilă explozivă, a cărei strălucire crește brusc cu 10—13 mărimi stelare. Perioada de creștere a strălucirii variază între cîteva ore și cîteva zile, iar perioada de revenire la strălucirea inițială poate ajunge chiar de ordinul anilor. În timpul exploziei, numai o parte a stelei este răspîndită în spațiul din jur; aceasta formează în jurul stelei o nebuloasă. În prezent, se cunosc cîteva sute de **n.** V. și supernovă.

Novelli, Ermete (1851—1919), actor italian. A excelat în roluri comice, ca și în roluri în care comicul și tragicul fuzionează într-un dozat joc de contraste. Interpret al comediilor lui Goldoni, Scribe, Augier, Sardou, a cucerit de asemenea succese durabile în „Avarul" (Molière), în rolul lui Shylock din „Negustorul din Veneția" (Shakespeare), în „Kean" (Dumas) etc. A organizat numeroase turnee în interiorul Italiei, în toate țările Europei și în America de Sud.

Noverre */novér/*, Jean Georges (1727—1810), dansator și coregraf francez. Este întemeietorul baletului clasic, pe care l-a impus ca gen artistic independent. El a dat pantomimei o amploare necunoscută pînă atunci. **N.** a activat la Opera comică din Paris, la Londra, Stuttgart și Viena, punînd în scenă balete eroico-tragice. În lucrarea sa „Scrisori despre dans" (1760) a analizat estetica și legile spectacolului de balet, tehnica mișcărilor și a dat indicații cu privire la costumul pentru dans etc.

Novgorod, oraș în Uniunea Sovietică, așezat pe valea rîului Volhov, în apropiere de lacul Ilmen. 70 000 loc. (1963). Industrie ușoară și a mobilei. — *Istoric.* Orașul datează din sec. al IX-lea, fiind cel mai însemnat centru meșteșugăresc și comercial al vechii Rusii. Așezat la capătul de nord al „drumului de la varegi la greci", **N.** a avut un rol comercial de seamă în nordul Europei. Între 1136 și 1478 a fost capitala republicii feudale **N.,** în care dominau boierii și negustorii bogați. În 1240 și 1242, cneazul Novgorodului, Alexandru Nevski, a zdrobit agresiunea feudalilor suedezi și germani, stăvilindu-le înaintarea către est, în bătăliile de pe Neva și de pe gheața lacului Ciud. În 1478 **N.** a intrat în componența statului rus. Vechi și important centru de arhitectură și pictură rusă, cunoscut ca atare încă din sec. al XI-lea. Numeroase monumente valoroase: catedrala sf. Sofia (1045—1050), biserica sf. Nicolae Taumaturgul (1113), biserica sf. Gheorghe (1119—1130), biserica mănăstirii Nerediția (sec. al XII-lea), cu un prețios ansamblu de picturi murale, biserica sf. Fiodor Stratilat (1360) etc. Școala de pictură de la **N.** a jucat un rol însemnat în arta rusă din sec. XIV—XV, fiind ilustrată cu deosebire prin pictorul Dionisie din **N.**

Novikov, Nikolai Ivanovici (1744—1818), scriitor, publicist, editor, figură reprezentativă a iluminismului rus. A

editat reviste şi cărţi din diverse domenii (filozofie, pedagogie, economie, literatură); între anii 1769 şi 1774 a scos o serie de reviste satirice cu puternic caracter antifeudal, iar în 1772 a publicat primul dicţionar enciclopedic al literaturii ruse. Prin întreaga sa activitate, **N.** a avut un rol important în dezvoltarea culturii democrate şi în răspîndirea ideilor înaintate în Rusia, fapt pentru care a fost întemniţat cîţiva ani din ordinul împărătesei Ecaterina a II-a.

Noviodunum, aşezare getică, celtică şi apoi romano-bizantină, situată pe malul drept al Dunării, în nordul Dobrogii. În cursul istoriei, ca urmare a poziţiei sale strategice şi a legăturii dintre cele două maluri ale fluviului, îngăduită de vadul existent aici, a avut un rol militar şi economic important. Tot pe aici au trecut, probabil, Dunărea perşii conduşi de regele Darius în timpul campaniei sciţilor (513 î.e.n.). În sec. IV—V se afla la **N.** sediul comandamentului legiunii I, Iovia, care apăra linia Dunării de la Galaţi pînă la vărsare.

Novi Sad, oraş în nordul R.S.F. Iugoslavia, situat pe malul stîng al Dunării, centrul administrativ al ţinutului autonom Vojvodina din cadrul Republicii Serbia. 102 390 loc. (1961). Unul dintre centrele industriale importante ale ţării; principalele ramuri sînt construcţiile de maşini (nave fluviale, avioane, electrotehnică, maşini agricole), industria textilă, de pielărie-încălţăminte, alimentară, de prelucrare a lemnului. Nod de transporturi feroviare, rutiere şi pe apele interioare (Dunăre şi Mali Backi Kanal).

„Novîi vik" (Veac nou), revistă politică şi social-culturală de limbă ucraineană din R.P.R. Înfiinţată în mai 1949, apare bilunar, la Bucureşti.

novocaină (FARM.) clorhidrat de paraaminobenzoil-dietil-amino-etanol. Se prezintă sub formă de cristale aciculare, incolore, inodore, cu gust uşor amar, puţin solubile în apă. Exercită o acţiune anestezică locală. Se mai numeşte *procaină, sincaină.*

Novocerkassk, oraş în U.R.S.S, în regiunea Rostov din R.S.F.S. Rusă. 104 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (locomotive electrice, utilaj petrolier şi minier, maşini-unelte), chimică, alimentară. Institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice.

„Novoe vremea", revistă sovietică de politică internaţională. Înfiinţată în 1943, a purtat pînă în 1945 titlul de „Voina i rabocii klass". Apare săptămînal, la Moscova. Are ediţii şi în cîteva limbi străine.

Novokuznetk, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, mare centru siderurgic în Kuzbass. 410 000 loc. (1962). Are şi o uzină de aluminiu, întreprinderi constructoare de maşini (utilaj minier, construcţii metalice), chimice şi de materiale de construcţii.

novolác (CHIM.), răşină sintetică obţinută prin condensarea fenolului cu formaldehidă în prezenţă de acizi. **N.** este solubil în alcool, acetonă ş.a. Devine insolubil şi infuzibil prin încălzire cu hexametilentetramină. Se întrebuinţează în industria lacurilor. Pentru a obţine pelicule, obiectele acoperite cu novolac se încălzesc în cuptoare speciale la 160—220°C. V. şi fenoplaste.

Novorossiisk, oraş în sudul Uniunii Sovietice, în R.S.F.S. Rusă; port la Marea Neagră. 104 000 loc. (1962). Mare centru al industriei cimentului; mai are şi întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare.

Novosibirsk, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, aşezat pe cursul superior al fluviului Obi. 1 013 000 loc. (1964). Cel mai mare oraş din Siberia, important centru al industriei siderurgice şi constructoare de maşini (maşini-unelte, utilaj termoelectric, piese radio, maşini agricole, aparate şi instrumente). Mai există întreprinderi chimice (mase plastice, lacuri, medicamente), de industrie uşoară şi alimentară. Mare nod de transporturi feroviare pe magistrala siberiană. Centru ştiinţific, sediu al filialei din Siberia a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Novosti *(Aghenstvo peceat novosti,* prescurtat *A.P.N.),* agenţie sovietică de presă, cu sediul la Moscova, înfiinţată în 1961 de Uniunea ziariştilor din U.R.S.S. şi de cîteva alte organizaţii culturale obşteşti.

Novotný, Antonín (n. 1904), prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist din Cehoslovacia (din 1953) şi preşedinte

A. Novotný

al Republicii Socialiste Cehoslovace (din 1957). Membru al P.C. din Cehoslovacia (din 1921), al C.C. al P.C. (din 1946) şi al Prezidiului C.C. al P.C. din Cehoslovacia (din 1951). După ocuparea Cehoslovaciei de către Germania hitleristă, **N.** a luat parte activă la organizarea mişcării de rezistenţă; în 1941 a fost arestat de gestapo şi deţinut timp de patru ani în lagărul de concentrare de la Mauthausen. După Eliberare a avut diferite munci de răspundere în aparatul de partid şi de stat; în 1951—1953 a fost secretar al C.C. al P.C. din Cehoslovacia, iar în 1953 vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri.

„Novo vreme", revistă teoretică a Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar. Apare lunar, la Sofia. A fost înfiinţată în 1897, ca organ al Partidului social-democrat bulgar.

Nowa Huta, mare centru al industriei siderurgice din R.P. Polonă, înglobat în oraşul Cracovia.

„Nowe Drogi" *[nóve droghi],* revistă social-politică a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez. Înfiinţată în 1947, apare lunar, la Varşovia.

nóxă (lat. *noxa* „vătămare"; MED.), agent, factor sau imprejurare cu acțiune dăunătoare asupra organismului, care se răspîndește în atmosferă în timpul diferitelor procese tehnologice (ex. oxidul de carbon, vaporii de benzen, mercur etc., substanțele toxice alergizante care sînt manipulate în procesul de producție etc.). În cadrul normelor de protecție a muncii, sînt prevăzute, pentru diversele categorii de **n.**, mijloacele de înlăturare sau de reducere a lor la minimum.

nozemóză, boală contagioasă a albinelor adulte, produsă de parazitul monocelular *Nosema apis*. Se combate prin hrănire rațională, însoțită de dezinfecția stupilor și a fagurilor.

nozologíe (gr. *nosos* „boală" și *logos* „știință"; MED.), ramură a științelor medicale care studiază bolile în general și se ocupă cu clasificarea lor după anumite criterii care permit definirea și delimitarea lor. Se mai numește *nozografie*.

„Nu", publicație legală, editată de P.C.R. la Iași, în octombrie — decembrie 1932. La revista „Nu" a colaborat și Ilie Pintilie.

nuánță (FIZ.), fiecare dintre varietățile unei culori, determinată de compoziția cromatică (spectrală) a luminii.

Nubia *(Pustiul Nubiei)*, pustiu în Africa, în nord-estul Sudanului și sudul R.A.U., între Nil și Marea Roșie. Este un podiș care coboară de la est (1 000 m) la vest (350 m), fragmentat de o rețea de văi uscate (ueduri). Cantitatea de precipitații este extrem de scăzută (25 mm, polul uscăciunii de pe glob). Agricultura se practică numai în valea Nilului, pe bază de irigații, iar în zonele mai înalte creșterea vitelor. O șosea și o cale ferată străbat pustiul **N.** unind orașele Wadi Halfa și Abu-Hamed.

Nubia, regiune istorică situată la sud de prima cataractă a Nilului, deosebit de bogată în resurse naturale. **N.** a fost țința mai multor războaie de jaf, purtate de faraonii Egiptului în timpul Regatului vechi, și a constituit o sursă de sclavi, vite, aur și fildeș. Cucerită de egipteni la începutul dinastiei a XVIII-a, **N.** a obținut independența în sec. al XI-lea î.e.n., iar mai tîrziu, la sfîrșitul sec. al VIII-lea î.e.n., a supus și a stăpînit la rîndul ei, pînă în anul 671 î.e.n., Egiptul. În **N.**, la Abu-Simbel, se află marele templu-peșteră, construit în timpul faraonului Ramses al II-lea (1317—1251 î.e.n.).

nuc *(Juglans regia)*, pom fructifer din familia juglandaceelor, originar din Asia, înalt de 18—20 m. Fructul (nuca) este o drupă, cu sîmburele comestibil, bogat în grăsimi (52—77%), proteine (12—25%) zaharuri (5—24%) și vitamine. În țara noastră, **n.** este răspîndit în zona dealurilor. Miezul de nucă este folosit în alimentație; din frunze și coajă se extrag substanțe tanante și coloranți, iar lemnul, de calitate superioară, se utilizează în industria mobilelor.

Nuc

núcă (TEHN.), organ de mașină folosit la realizarea articulațiilor sferice. Este format dintr-o tijă metalică cu un cap în formă de sferă (fus sferic); la partea opusă este filetată. Articulațiile cu **n.** se folosesc de ex. la mecanismele de direcție ale autovehiculelor.

nucélă (BOT.), țesut parenchimatos care umple ovulul și în care se află sacul embrionar.

Nucet, oraș raional în raionul Beiuș, reg. Crișana, situat la poalele munților Bihorului. 11 380 loc. (1964). Industrie alimentară de interes local.

nucleázǎ (BIOCHIM.), enzimă care catalizează scindarea acizilor nucleici în oligonucleotide și mici cantități de mononucleotide. Se cunosc două tipuri de **n.**: *ribonucleaze*, care acționează asupra acizilor ribonucleici, și *dezoxiribonucleaze*, care acționează asupra acizilor dezoxiribonucleici.

nucléici, *acizi* ~ (BIOCHIM.), acizi organici complecși care conțin în moleculă baze azotate purinice și pirimidinice, pentoze și acid ortofosforic. Unitatea structurală a *a.n.* este asigurată de *mononucleotid*, care intră în molecula acidului nucleic de un număr foarte mare de ori (de aici și denumirea de *polinucleotide* sub care sînt cunoscuți). *A.n.* care au în compoziția lor riboza se numesc *acizi ribonucleici*, iar cei care conțin dezoxiriboza *acizi dezoxiribonucleici*. *A.n.* se găsesc în toate celulele; ei au rol fundamental în sinteza proteinelor (acizii ribonucleici) și în transmiterea caracterelor ereditare (acizii dezoxiribonucleici). În nucleul celular predomină acizii dezoxiribonucleici, iar în citoplasmă, în nucleoli, acizii ribonucleici.

nucleól (HIST.), corpuscul sferic, refringent, din interiorul nucleului, constituit din proteine cu reacție alcalină (pirenine), enzime și acizi ribonucleici. Rolul său este puțin cunoscut.

nucleón (FIZ.), denumire generică pentru cele două particule elementare care alcătuiesc nucleele atomilor: protonul și neutronul. Forțele de interacțiune dintre **n.** sînt forțe specific nucleare, independente de sarcină și foarte puternice pe distanțe de ordinul dimensiunilor nucleului (~ 10^{-12} cm); ele descresc foarte repede în raport cu distanța.

nucleónică, totalitatea ramurilor tehnicii nucleare, avînd la bază în special metode experimentale fizice și chimice. Scopul **n.** este aplicarea descoperirilor din domeniul nucleului atomic în știință (fizică, chimie, biologie etc.) și în industrie (energetică, defectoscopie, carotaj radioactiv etc.). **N.** se ocupă cu: extracția și prepararea combustibililor nucleari, construcția și exploatarea reactoarelor atomice, producerea și utilizarea izotopilor radioactivi etc.

nucleoproteíde (BIOCHIM.), compuși organici constituiți din acizi nucleici și din proteine bazice (histone sau protamine). Au o importanță biologică fundamentală, deoarece intră în structura tuturor celulelor animale și vegetale.

nucléu 1. (FIZ.) **a)** *Nucleu atomic*, particulă centrală a unui atom, care este încărcată

pozitiv şi care concentrează aproape întreaga masă a atomului. Dimensiunile *n.a.* sînt mici (10^{-12}—10^{-13} cm) în comparaţie cu dimensiunile atomului (10^{-8} cm). *N.a.* este format din protoni şi neutroni, cu excepţia nucleului atomului de hidrogen, care constă dintr-un singur proton. Sarcina electrică pozitivă a protonilor este compensată de sarcina electrică negativă a norului de electroni care înconjură *n.a.*, astfel încît atomul apare neutru din punct de vedere electric. *N.a.* poate avea un moment cinetic propriu, denumit *spin nuclear*, de care este legat un moment magnetic nuclear. Fiecare *n.a.* este caracterizat prin *numărul atomic Z*, care reprezintă numărul de protoni, şi prin *numărul de masă A*, care reprezintă numărul total de nucleoni (protoni şi neutroni); de obicei se notează ${}^{A}_{Z}N$ sau ${}_{Z}N^{A}$, unde N reprezintă simbolul chimic al elementului respectiv (ex. ${}_{8}O^{16}$, ${}_{26}Fe^{56}$, ${}_{92}U^{238}$). *N.a.* cu acelaşi Z aparţin *izotopilor* aceluiaşi element; cele cu acelaşi A, însă cu Z diferit, se numesc *izobare*, iar cele cu acelaşi Z şi acelaşi A, dar cu proprietăţi radioactive diferite, se numesc *izomeri*. Structura *n.a.*, deosebit de complexă, este descrisă de modelele nucleare. Legătura dintre nucleoni este realizată îndeosebi prin forţe nucleare. Masa unui *n.a.* este mai mică decît masa protonilor şi neutronilor care îl constituie; diferenţa dintre aceste mase, numită *defect de masă*, reprezintă energia de legătură a nucleonilor, care în anumite reacţii nucleare apare sub formă de energie disponibilă. Cele mai stabile *n.a.* sînt cele cu Z şi A pare. *N.a.* instabile suferă transformări radioactive spontane: dezintegrare β^-, dezintegrare β^+, dezintegrare α, fisiune ş.a. Transformarea *n.a.* poate fi şi provocată, prin bombardare cu fotoni γ sau cu diferite particule (α, β, protoni, neutroni ş.a.). Toate aceste transformări permit studiul structurii *n.a.* şi prezintă o mare importanţă ştiinţifică şi practică. **b)** *Nucleu de cristalizare* (sau *cristalin*), grup de molecule, de atomi sau de ioni care alcătuiesc un cristal cu dimensiuni mici, în jurul căruia se depune o substanţă în procesul de cristalizare din soluţie suprasaturată sau din topitură. **c)** *Nucleu de condensare*, grup de molecule, de atomi sau de ioni, cu dimensiuni mici, în jurul căruia se depune o substanţă în procesul de condensare din vapori suprasaturaţi. În atmosferă, *n. de c.* ai apei sînt: particule de praf sau organice ridicate de pe suprafaţa solului, particule rezultate din diferite arderi sau din erupţii vulcanice, cristale de sare rezultate prin evaporarea apei de mare pulverizate pe crestele valurilor etc. Numărul lor este mai mare deasupra uscatului (10^4—10^6 în 1 cm^3 de aer) şi mai scăzut deasupra oceanelor. Pentru provocarea artificială a ploii se lansează în atmosferă *n. de c.* sub formă de pulberi cristaline foarte fine. **2.** (HIST.) Organit celular, de obicei de formă sferică sau ovoidă, mai vîscos şi mai refringent decît citoplasma în care este cuprins şi de care este delimitat printr-o membrană nucleară. În interiorul **n.** se află *sucul nuclear (cariolimfa)*, lichid transparent şi omogen, care conţine un amestec de nucleoproteide neutre. În sucul nuclear se găsesc granule de cromatină formate din nucleoproteide acide, care se colorează intens cu coloranţi bazici, şi unul sau mai mulţi nucleoli. **N.** ia parte la toate procesele metabolice, de creştere şi de înmulţire a celulelor şi, prin acidul dezoxiribonucleic conţinut, are un important rol în ereditate. **3.** (ANAT.) *Nucleu nervos*, grupare de celule nervoase din axul nervos, constituind centri nervoşi (ex. talamusul) sau nuclee de origine a unor nervi (ex. *n.n.* al nervului vag).

nuclid (FIZ.), specie de nucleu atomic caracterizată prin numărul de protoni, numărul de neutroni şi prin energia de legătură. Un **n.** distinct trebuie să fie capabil de existenţă pentru un timp măsurabil. Astfel, izomerii nucleari sînt **n.** distincţi, în vreme ce stările nucleare excitate care se dezintegrează instantaneu şi nucleele intermediare în reacţiile nucleare nu trebuie considerate ca atare. Se mai numeşte *nucleid*.

nucşoară, denumire dată seminţelor arborelui *Myristica*

Nucşoară

fragrans, originar din insulele Moluce. Se foloseşte drept condiment.

nud, reprezentarea în artele plastice a omului fără veşminte, ca subiect în sine, ca parte dintr-o compoziţie sau ca temă de studiu. Răspîndit încă din antichitate (mai ales în arta greacă), **n.** a reapărut în Renaştere ca o expresie a tendinţelor umaniste, devenind un gen de sine stătător, ilustrat de mari artişti, ca Tiziano, Rembrandt, Goya, Manet, Rodin, Maillol ş.a. Genul este reprezentat la noi de Th. Pallady, C. Ressu şi N. Tonitza.

„Nuestra Palabra", organ de presă al Partidului Comunist din Argentina. A fost înfiinţat în 1950. Timp îndelungat s-a tipărit ilegal. Apare săptămînal, la Buenos Aires.

núfăr, denumire dată unor specii de plante de apă din

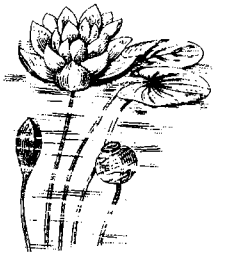

Nufăr alb

familia nimfeaceelor. — *N. alb (Nymphaea alba)*, plantă erbacee cu frunze mari, cordate, care plutesc la suprafaţa apei, cu peţiolul foarte lung şi cu flori albe şi mari. Creşte în ape stătătoare sau lin curgătoare; la noi este răspîndit mai

ales în bălțile și în Delta Dunării. — *N. galben (Nuphar luteum)*, plantă erbacee asemănătoare cu *n. alb*, dar cu florile galbene.

Nukus, oraș în Uniunea Sovietică, capitala R.S.S. Autonome Kara-Kalpacă din R.S.S. Uzbecă, așezat pe valea fluviului Amu-Daria. 46 000 loc. (1963). Industrie alimentară, a mobilei, a materialelor de construcții.

nuligéstă (lat. *nullus* „nici unul" și *gestatio* „sarcină"; MED.), femeie care nu a fost niciodată gravidă.

nulipáră (lat. *nullus* „nici unul" și *parere* „a naște"; MED.), femeie care nu a născut niciodată un făt viabil.

nulitáte (DR.), sancțiune a actului juridic, ce suprimă, în principiu și pentru trecut, acele efecte ale actului care sînt potrivnice scopului dispozițiilor legale ori al unor prevederi ale actelor administrative de planificare, încălcate de părți la încheierea actului juridic. **N.** poate fi *totală*, cînd toate efectele actului juridic sînt suprimate, ori *parțială* (specifică dreptului socialist), cînd sînt suprimate numai acele efecte ale actului juridic care au nesocotit dispozițiile legii sau prevederile actelor administrative de planificare. — *N. absolută*, nulitate provocată de nesocotirea unor dispoziții legale, care au fost stabilite pentru ocrotirea unor interese obștești sau de nerespectarea prevederilor unor acte administrative de planificare. Ea poate fi invocată oricînd, din oficiu, de procuror sau de organul de jurisdicție, precum și de orice persoană interesată; în principiu, nu poate fi acoperită prin confirmare. — *N. relativă*, nulitate provocată de nesocotirea unor dispoziții legale de protecție a unor persoane (ex. protecția *incapabililor* sau a persoanelor al căror consimțămînt a fost viciat). Ea poate fi invocată numai de persoanele ale căror interese erau ocrotite prin dispozițiile legale nesocotite, ori de procuror, și numai în limita termenului de prescripție. *N.r.* poate fi acoperită prin confirmarea actului de către persoanele interesate.

Numa Pompilius, al doilea rege legendar al Romei, după Romulus, sabin de origine. Potrivit legendei, ar fi instituit cultul diferiților zei și ar fi organizat colegiile de preoți și de meseriași.

número 1. (MAT.) Noțiune fundamentală în matematică. Pentru notarea numerelor se folosesc cifrele arabe, literele alfabetelor latin și grecesc sau alte simboluri matematice (v. și numerație). — *N. natural*, fiecare dintre numerele 1, 2, 3,.., *n*,... — *Numere pitagorice*, trei numere naturale, prime între ele, care satisfac teorema lui Pitagora ($a^2+b^2=c^2$) (ex. 3, 4 și 5). Triunghiul construit din laturi proporționale cu *n.p.* este dreptunghic. — *N. întreg*, fiecare dintre numerele ..., $-n$,... -2, -1, 0, $+1$, $+2$, ..., $+n$, ... — *N. prim*, număr întreg *n* diferit de 0 și de ± 1 și care admite ca divizori numai pe ± 1 și $\pm n$ (ex. ± 2, ± 3, ± 5, ± 7, ± 11 sînt numere prime). — *N. fracționar*, număr de forma $\frac{a}{b}$, cu $b \neq 0$ și *a*, *b* numere naturale (ex. 3/5; 2/1; 0/6).—*N. rațional*, număr de forma $\pm \frac{m}{n}$, unde *m* și *n* sînt numere naturale, iar *n* este diferit de zero. Ex. $+(7/1)$; $-0{,}333\ldots = -(1/3)$; $+1{,}2 = +(6/5)$. — *N. zecimal*, număr fracționar al cărui numitor este zece sau o putere a lui zece (ex. $\frac{7}{10} = 0{,}7$). — *N. irațional* (pozitiv sau negativ), număr care poate fi reprezentat cu ajutorul unei fracții zecimale neperiodice, cu partea zecimală nesfîrșită (ex. $\pm\pi$ care este egal cu $\pm$ 3,14159265 ...; $\pm\sqrt{2} = \pm$ 1,4142 ...). — *N. algebric*, rădăcină a unei ecuații algebrice care are drept coeficienți **n.** raționale (ex. numerele $\pm\sqrt{5}$, rădăcinile ecuației $x^2 - 5 = 0$). — *N. transcendent*, număr irațional care nu este rădăcina nici unei ecuații algebrice cu coeficienți raționali (ex. e = 2,7182 ...). — *N. real*, număr care aparține fie mulțimii **n.** raționale, fie mulțimii **n.** iraționale. **N.** reale pot fi reprezentate prin puncte pe o axă. — *N. imaginar pur* (denumire învechită), număr de forma *mi*, unde *m* este un număr real, iar *i* este egal cu $\sqrt{-1}$. *N.i.* apare ca rădăcina pătrată a unui **n.** real negativ (ex. $2i = \sqrt{-4}$). — *N. complex*, număr de forma $a + bi$, cu *a* și *b* numere reale, *a* fiind *partea reală*, iar *bi partea imaginară*. Alte forme ale *n.c.* sînt: *forma trigonometrică* $r(\cos\varphi + i \sin\varphi)$, unde *r* reprezintă modulul, iar φ argumentul *n.c.*, și *forma exponențială* $re^{i\varphi}$, unde *e* este baza logaritmilor naturali (ex. numărul complex $1/2 + i\sqrt{3}/2$ are forma trigonometrică $\cos 60° + i \sin 60°$, respectiv forma exponențială $e^{i60°}$). *N.c.* pot fi reprezentate prin puncte într-un plan raportat la un sistem de axe de coordonate carteziene, luînd abscisa egală cu partea reală și ordonata egală cu coeficientul părții imaginare. *N.c.* apar ca soluții ale unor ecuații algebrice de gradul al doilea sau mai mare și au o largă aplicație în fizică, electrotehnică etc. — *Numere inverse* (sau *reciproce*), două numere al căror produs este egal cu unitatea (ex. 2 și 1/2; x și $1/x$). **2.** (FIZ.) **a)** *Număr cuantic*, număr întreg sau fracționar ale cărui valori, împreună cu valorile altor *n.c.*, caracterizează stările staționare ale unui sistem cuantic. Funcțiile de undă corespunzătoare unor *n.c.* date descriu mișcarea electronilor în învelișul atomic, mișcarea nucleonilor în nucleul atomic, mișcarea atomilor în moleculă etc. Pentru caracterizarea mișcării unui electron orbital se folosesc următoarele patru numere cuantice: *n.c. principal* (n=1, 2, 3,..., n), care dă numărul păturii electronice; *n. c. azimutal* (l= 0, 1, 2,..., $n-1$), care dă excentricitatea orbitei eliptice; *n.c. magnetic* ($m = -l, \ldots, -2, -1, 0, +1, \ldots, +l$), care dă orientarea în spațiu a planului orbitei; *n.c. de spin* ($s = -1/2, +1/2$), care dă orientarea spinului. **b)** *Număr atomic*, numărul de protoni din nucleul atomului unui element; reprezintă totodată numărul de ordine al acelui element în sistemul periodic al elementelor. Se notează cu *Z*. Izotopii unui element au

același *n.a.* **c)** *Număr de masă*, numărul de protoni și neutroni din nucleul atomului unui element. Se notează cu *A*. Elementele cu același *n. de m.* se numesc izobare. **d)** *Număr de undă*, numărul de lungimi de undă în vid ale unei radiații, cuprinse în unitatea de lungime. Este folosit mai ales în spectroscopie. Se notează cu ν și se exprimă în cm^{-1}. **e)** *Număr magic*, fiecare dintre numerele 8, 20, 28, 50, 82, 126. Nucleele atomice care au un *n.m.* de protoni sau de neutroni sînt foarte stabile. **3.** (IND. TEXT.) *Numărul firului*, raportul dintre două mărimi caracteristice ale unei porțiuni de fir textil. În sistemul de *număr metric* se consideră raportul dintre lungime și greutate, iar în sistemul de *număr tex* inversul acestui raport. **4.** (LINGV.) Categorie gramaticală prin care se exprimă deosebirea dintr-un singur exemplar și două sau mai multe exemplare ale aceluiași obiect. Majoritatea limbilor au singular și plural; sînt unele limbi care au și număr dual.

numărătór (MAT.), termen al unei fracții scris deasupra liniei de fracție și care reprezintă deîmpărțitul operației de împărțire. Într-o fracție ordinară, **n.** arată numărul unităților fracționare conținute în ea (ex. 2 în fracția $\frac{2}{3}$; $a + b$ în fracția $\frac{a+b}{c+d}$).

nu-mă-uită (*Myosotis silvatica*), specie de plantă erbacee din familia boraginaceelor, cu tulpina înaltă de 20—40 cm, cu flori mici, albastre. Crește prin locuri umede și umbroase, la margini de păduri și prin fînețe.

núme (LINGV.), termen generic pentru părțile de vorbire care se declină; în sens restrîns, termenul denumește substantivul și adjectivul. — *N. de acțiune*, substantiv care exprimă o acțiune concepută ca obiect (spre deosebire de felul cum exprimă verbul acțiunea ca proces). În limba română, *n. de a.* provin din infinitivul lung (ex. *cîntare*), din supin (ex. *ițit*) sau prin derivare din teme verbale (ex. *socoteală*). — *N. de agent*, substantiv sau adjectiv, cu temă verbală, care denumește pe cel ce săvîrșește acțiunea, pe autorul acțiunii (de ex., în română, numele terminate în *-tor*: *muncitor*, *tăietor* etc.).

numerál (LINGV.), parte de vorbire flexibilă care exprimă, sub diverse aspecte, noțiunea de număr. **N.** de bază este cel *cardinal*, care exprimă un număr întreg abstract sau un număr determinat de obiecte („*cinci* plus *optsprezece* fac *douăzeci și trei*"; „*cinci* cărți"). De la el se formează majoritatea celorlalte numerale: *n. colectiv*, care exprimă însoțirea (*amîndoi*, *tustrei* etc.); *n. distributiv*, care exprimă repartizarea și gruparea numerică a obiectelor (*cîte patru*, *cîte trei* etc.); *n. fracționar*, care exprimă o fracțiune dintr-un întreg (*un sfert*, *o treime*, *o optime* etc.); *n. multiplicativ*, care arată în ce proporție crește o cantitate (*întreit*, *însutit*, *înmiit* etc.); *n. ordinal*, care indică ordinea unui obiect sau a unei acțiuni într-o serie, într-o enumerare (*al doilea*, *a șasea*, *întîi* etc.); *n. adverbial*, care arată de cîte ori se săvîrșește o acțiune (*de două ori*, *o dată și jumătate*). Unele gramatici disting și *n. nehotărîte*, care exprimă un număr nedeterminat de obiecte (*mulți*, *puțini* etc.).

numerár, banii sau semnele acestora în forma lor fizică, manuală (bilete de bancă, bilete de tezaur, monedă metalică și monedă divizionară). **N.** este folosit în raporturile dintre persoanele fizice și în raporturile acestora cu statul și cu organizațiile sale.

numerație (MAT.), sistem de reguli pentru exprimarea vorbită și scrisă a numerelor întregi. Orice *sistem de n.* conține o **n.** vorbită și una scrisă. **N.** vorbită stabilește regulile cu ajutorul cărora, folosind un număr restrîns de cuvinte, pot fi rostite diferite numere. **N.** scrisă stabilește regulile cu ajutorul cărora, folosind un număr limitat de *simboluri* (semne convenționale), numite *cifre*, poate fi scris orice număr. Ideea fundamentală a sistemelor de **n.** consistă în a forma, cu unitățile care compun un număr, grupe care conțin un același număr de unități, de pildă *B*, apoi în a forma, din grupele complete determinate mai sus, noi grupe tot de cîte *B* grupe vechi etc. Astfel, pentru **n.** scrisă, esențiale sînt *baza*, adică numărul natural $B \geqslant 2$, care arată cîte unități de un anumit ordin trebuie grupate pentru a forma o unitate de ordin imediat superior, și *cele B cifre*, 0, 1, 2, ..., $(B-1)$, cu ajutorul cărora exprimăm, în scris, numerele. În aceste sisteme de **n.**, numite *poziționale*, de altfel cele mai perfecționate, cifrele au valori diferite, în funcție de locul pe care-l ocupă în numărul respectiv. De exemplu, un număr natural $N=A_n B^n+A_{n-1} B^{n-1}+ +...+A_1B+A_0$ în baza *B* se scrie $N=A_nA_{n-1} \dots A_1 A_0$, unde cifra A_n poate fi egală cu 1, 2, ..., $B-2$ sau $B-1$, iar cifrele $A_{n-1}, \dots, A_0$ pot fi egale cu 0,1, ..., $B-1$. În mod curent se folosește *sistemul de numerație zecimal*, în care zece unități de un ordin oarecare formează o unitate de ordin imediat superior, iar *N* se scrie $N=A_n \cdot 10^n+A_{n-1} \cdot 10^{n-1} +...+A_1 \cdot 10+A_0=A_nA_{n-1} \dots A_1A_0$; în acest caz, $A_n = 1, 2, \dots, 8$ sau 9 și $A_{n-1}, \dots, A_1, A_0 = =0, 1, 2, \dots, 8$ sau 9. În unele cazuri se întrebuințează și scrierea numerelor în alte baze decît 10. De pildă, la calculatoarele electronice se utilizează *sistemul de numerație binar* (cu baza $B = 2$) și cel *octal* (cu baza $B = 8$). Sistemul binar prezintă avantajul că pentru scrierea numerelor este nevoie numai de două simboluri (de pildă 0 și 1), iar operațiile aritmetice se efectuează foarte ușor (ex. numerele 1, 2, 3 și 43 în sistemul de **n.** binar se scriu: $1 = 0 \cdot 2 + 1 = 01$; $2 = 1 \cdot 2 + 0 = = 10$; $3 = 1 \cdot 2 + 1 = 11$; $43 = 1 \cdot 2^5 + 0 \cdot 2^4 + 1 \cdot 2^3 + + 0 \cdot 2^2 + 1 \cdot 2 + 1 = 101011$).

Numidia, străveche țară în Africa de nord, situată în partea de răsărit a teritoriului de azi al Algeriei. Locuită de triburi berbere, **N.** a fost supusă pe la începutul sec. al III-lea î.e.n. de Cartagina. În sec. al III-lea î.e.n., în **N.** s-au constituit state sclavagiste timpurii, care în timpul regelui

Massinissa (201—149 î.e.n.) au fost unificate într-un stat centralizat. În anii 111—105 î.e.n., regele **N.**, Iugurta, a purtat un război împotriva romanilor, dar a fost înfrînt. În anul 46 î.e.n. a fost transformată în provincie romană, denumită Africa Nova. Către mijlocul sec. al V-lea, **N.** a fost cucerită de vandali, în 533 de bizantini, iar în sec. al VII-lea de arabi.

numismatică (lat. *numisma,-atis* „ban, monedă"), ştiinţă auxiliară istoriei, care se ocupă cu studiul istoricului monedei, al tehnicii baterii acesteia, al circulaţiei monetare, precum şi al artei medaliere; domeniul de cercetare al **n.** cuprinde însă şi faza premonetară (lingouri, bucăţi de metal marcate ca echivalent general în procesul de schimb). **N.** s-a constituit ca ştiinţă în sec. al XVI-lea, în Italia. Prin cercetarea diferitelor aspecte ale obiectului său de studiu (formă, inscripţie, emblemă, greutate, compoziţie, răspîndire etc.), **n.** oferă un bogat material pentru rezolvarea problemelor istoriei politice, economice, culturale, religioase ale formaţiunilor statale, care au emis monede, precum şi a sferei de circulaţie a diferitelor monede. În R.P.R. cercetările numismatice se desfăşoară sub îndrumarea cabinetelor numismatice ale Institutului de arheologie şi ale Bibliotecii Academiei R.P.R. Rezultatele cercetărilor apar în publicaţia „Studii şi cercetări de numismatică".

Numitor, rege legendar în cetatea italică Alba-Longa, urmaş al lui Enea. Potrivit legendei, a fost detronat de fratele său, Amulius, care, pentru a îndepărta pe eventualii pretendenţi legitimi, i-a ucis fiul, a făcut-o vestală pe fiica lui, *Rhea Silvia,* şi a poruncit să fie aruncaţi în Tibru fiii acesteia, *Romulus* şi *Remus.*

numitór (MAT.), termen al unei fracţii scris sub linia de fracţie şi care reprezintă împărţitorul operaţiei de împărţire. Într-o fracţie ordinară, **n.** arată în cîte părţi egale s-a împărţit întregul (ex. 3 în fracţia $\frac{2}{3}$; $c + d$ în fracţia $\frac{a+b}{c+d}$). — *Aducerea la acelaşi n.,* operaţie de transformare a mai multor fracţii cu **n.** diferiţi în fracţii cu acelaşi **n.** *(numitor comun),* respectiv egale cu cele iniţiale. *A. la a. n.* se face calculînd **n.** comun, egal cu cel mai mic multiplu comun al tuturor **n.,** şi înmulţind numărătorul fiecărei fracţii iniţiale cu cîtul dintre **n.** comun şi **n.** fracţiei respective.

numulít (PALEONT.), gen fosil de foraminifere perforate, care cuprinde forme cu diametrul de 6—15 mm, al căror test în formă lenticulară este constituit dintr-o lamă învîrtită în spirală. **N.** se cunosc din senonianul superior şi pînă

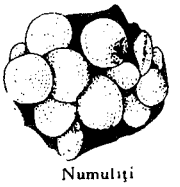

Numuliţi

în oligocen. În R.P.R. se găsesc în depozitele din Dobrogea, Carpaţii Orientali, Depresiunea Getică, Bazinul Transilvaniei etc.

núnţiu (DR.), reprezentant diplomatic permanent al papii. Este asimilat, ca rang, ambasadorilor. Oficiul diplomatic condus de el se numeşte *nunţiatură.*

Nuovina, Zina (pe numele adevărat *Margareta Iamandi*) (1865—c. 1936), cîntăreaţă română, mezzosoprană. A studiat la Paris. După succese repurtate în străinătate în rolurile principale din „Armida" de Gluck, „Lohengrin" de Wagner, „Cavaleria rusticană" de Mascagni ş.a., a fost angajată la Opera comică din Paris şi la Opera din Berlin. În 1889 a apărut pe scena Teatrului naţional din Bucureşti, aducîndu-şi contribuţia la spectacolele iniţiate de G. Stephănescu, care aveau drept scop înfiinţarea Operei Române.

núrcă *(Lutreola lutreola),* specie de mamifer carnivor semiacvatic, din familia mustelidelor, asemănătoare cu dihorul, dar mai mare decît acesta (35 cm lungime), cu botul ascuţit şi cu degetele unite prin membrane înotătoare. Se hrăneşte cu rozătoare, peşti, broaşte etc.

Nurcă

Trăieşte în toată Europa, iar la noi este mai răspîndită în deltă şi în bălţile Dunării. Blana de **n.,** de culoare castanie, deasă şi mătăsoasă, este foarte apreciată.

Nurmi, Paavo (n. 1897), sportiv finlandez, unul dintre cei mai mari atleţi ai tuturor timpurilor. Între 1920 şi 1932 a stabilit mai multe recorduri mondiale la probele de 5 000 şi 10 000 m plat; a fost campion olimpic la probele de 1 500 (în 1924), 5 000 (în 1924) şi 10 000 m plat (în 1920 şi 1928).

Nürnberg, oraş în R.F. Germană, în landul Bavaria. 468 880 loc. (1962). Important centru industrial, cu întreprinderi constructoare de maşini (maşini-unelte, maşini de transport, mecanică de precizie), electrotehnice, chimice, de pielărie, alimentare, de prelucrare a lemnului, de creioane şi de jucării, textile. Nod de căi de comunicaţie. Centru cultural, cu universitate şi alte institute de învăţămînt superior şi cercetări ştiinţifice. **N.** este deopotrivă vestit pentru monumentele sale medievale şi pentru înfloritoarea activitate artistică, desfăşurată aici încă din sec. al XI-lea. Hans Sachs, A. Krafft, Veit Stoss, A. Dürer, M. Behaim şi alţi mari reprezentanţi ai Renaşterii germane au trăit şi lucrat la **N.** Monumente importante: castelul (sec. al XI-lea), bisericile sf Sebaldus (sec. XIII—XIV), sf. Laurenţiu (sec. XIV—XV). — *Istoric.* Fundat în sec. al XI-lea, **N.** a fost un centru meşteşugăresc, vestit în sec. XIV—XVI prin dezvoltarea armurăriei, orfevrăriei, sticlăriei, vitraliilor, faianţei şi tipografiei. Important centru comercial, care lega Germania de sud cu nordul Italiei. După obţinerea autonomiei (1219), viaţa politică a oraşului a fost

dominată de lupta dintre orășeni și burgrafi, terminată în anul 1427 cu victoria orășenilor, care au cumpărat castelul și o porțiune din oraș. În sec. XIV—XV, **N.** a fost zguduit de puternice frămîntări sociale, cauzate de luptele dintre patricieni și bresle. **N.** a cunoscut, la începutul sec. al XVI-lea, o perioadă de mare înflorire economică, politică și culturală. Pustiirile suferite de sudul Germaniei în timpul *războiului de 30 de ani* și consecințele marilor descoperiri geografice au determinat declinul economic al **N.** În 1806 orașul a ajuns în stăpînirea regelui Bavariei. În perioada premergătoare și ulterioară instaurării hitlerismului în Germania, la **N.** național-socialiștii și-au organizat un important punct de sprijin. — *Procesul de la N.*, proces împotriva principalilor criminali de război hitleriști, judecat la Nürnberg, între 20 noiembrie 1945 și 1 octombrie 1946, de către Tribunalul Militar Internațional, înființat în 1945 prin acordul de la Londra dintre U.R.S.S., S.U.A., Anglia și Franța. La proces au fost dezvăluite monstruoasele crime împotriva păcii și umanității ale hitlerismului. Dintre cei 24 de acuzați, 12 au fost condamnați la moarte, 3 achitați, 3 condamnați la închisoare pe viață, iar restul la închisoare pe diferite termene. *P. de la N.* a consacrat principiile de drept internațional cu privire la pedepsirea crimelor împotriva păcii (ex. agresiunea și pregătirea ei au fost considerate ca cele mai grave *crime de drept internațional*), ca și principiile urmăririi și pedepsirii criminalilor de război.

Nusić *[núșici]*, Branislav (1864—1938), scriitor realist-critic sîrb. Este unul dintre clasicii dramaturgiei sîrbe. Creația sa literară (peste 25 de volume de poezie, nuvele, romane, drame, comedii, foiletoane, memorii etc.) cît și cea publicistică a reflectat realitățile politice-sociale ale Serbiei de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și din primele decenii ale sec. al XX-lea. **N.** a îndreptat ascuțișul satirei sale împotriva tiraniei cîrmuitorilor, a aparatului de stat birocratic, a moravurilor corupte și a parazitismului claselor conducătoare. Comediile, care reprezintă partea cea mai valoroasă a operei sale, au depășit prin valoarea lor caracterologică și calitatea umorului hotarele țării („Deputatul poporului", 1924; „Un individ suspect", 1924; „Protecția", 1924; „Doamna ministru", 1931; „Mister dolar", 1932; „O familie îndoliată", 1934; „Doctor în filozofie", 1936; „Răposatul", 1937). Umorul lui **N.**, pus în valoare cu vervă, are uneori accente grave și amare. A mai scris interesante foiletoane, însemnări de călătorie, care vădesc un acut simț al observației, drame istorice etc. Opera lui **N.** este tradusă în numeroase limbi. În limba română au apărut volume selective în 1957 și 1964.

B. Nusić

nut (TEHN.) **1.** V. *canelură*. **2.** V. *uluc*.

nut și feder (TEHN.), mod de îmbinare a două piese (de obicei din lemn), care constă în introducerea unei proeminențe fasonate *(lamba)* ce se găsește pe una din fețele primei piese în ulucul de pe fața corespunzătoare a celei de-a doua piese. Acest mod de îmbinare se folosește la parchete, dușumele etc.

nutație (lat. *nutatio* „mișcare") **1.** (FIZ.) Una dintre cele trei componente (rotația proprie, precesia și **n.**) ale mișcării unui corp rigid, care are un punct fix. **N.** face să oscileze axa de rotație proprie a corpului în cursul precesiei, apropiind-o și depărtînd-o de o axă fixă. **2.** (ASTR.) Mișcare oscilatorie periodică a axei poli-

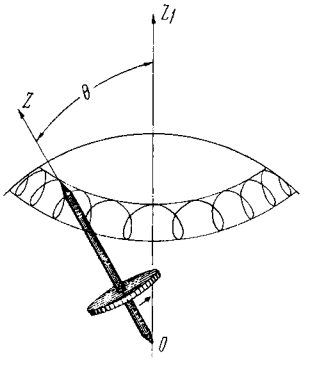

Nutație
Oz_1 — axă fixă; Oz — axa rotației proprii; θ — unghiul de nutație

lor Pămîntului, care se suprapune mișcării de precesie. **N.** se datorește atracției variabile pe care o exercită Soarele și Luna asupra proeminenței ecuatoriale a Pămîntului, ca urmare a modificării poziției acestora (față de planul ecuatorial) și a distanțelor lor pînă la Pămînt. Partea principală a **n.**, care are perioada de $18\frac{2}{3}$ ani, se datorește rotației nodurilor orbitei Lunii. **3.** (BOT.) Mișcare a unor organe ale plantelor, constînd în oscilații laterale și rotiri ale vîrfului organului respectiv în jurul axei sale.

nutréț v. **furaj.**

nútria *(Myocastor coypus)*, animal rozător, originar din America de Sud, care se crește în captivitate ca animal de blană. Este un animal acvatic, cu o lungime a corpului de 50—65 cm și o greutate de 6—8 kg; poate produce anual 15—16 pui. Culoarea blăniței (care este clasată în categoria blănurilor prețioase) este cenușiu-albăstruie sau brun-cenu-

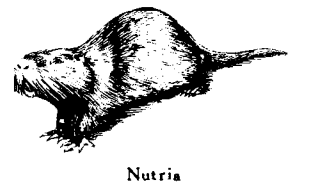

Nutria

șie. Carnea este comestibilă. În țara noastră are condiții favorabile de creștere, în special în Cîmpia Tisei și în Cîmpia Dunării.

nutriét (ZOOTEHN.), denumire dată blăniţelor de miel care imită blana de nutria şi care se obţin printr-un procedeu special de tundere şi de vopsire. **N.** produs la noi în ţară provine din blăniţele mieilor de rasă spancă şi ţigaie, sacrificaţi la vîrsta de 5—7 luni.

nutriţie (BIOL.), ansamblul proceselor fiziologice legate de schimburile de substanţe dintre organisme şi mediu. Prin **n.**, organismele îşi procură substanţele necesare creşterii şi dezvoltării, obţinerii energiei pentru desfăşurarea proceselor vitale, refacerii ţesuturilor etc. După tipul şi modul de însuşire şi de acumulare a energiei, organismele se împart în autotrofe (plantele verzi şi unele bacterii) şi heterotrofe (majoritatea bacteriilor, ciupercile, animalele). **N.** se realizează prin mai multe funcţii: alimentaţie, digestie, absorbţie, respiraţie, circulaţie, metabolism, depunere a substanţelor de rezervă etc.

nuvélă (it. *novella* „povestire"), specie a genului epic, mai complexă şi mai amplă decît schiţa, mai simplă şi mai scurtă decît romanul, care înfăţişează un episod din viaţa unuia sau mai multor personaje. A apărut pentru prima dată în evul mediu, în literatura italiană (colecţia de **n.** anonime din sec. al XIII-lea „Il novellino" sau „Cento novelle antiche"), impunîndu-se şi căpătînd strălucire prin creaţia lui Giovanni Boccaccio (1313—1375). Începînd din sec. al XIX-lea, o dată cu afirmarea realismului, specia s-a dezvoltat pe linia adîncirii observaţiei sociale şi a analizei psihologice, îmbogăţindu-se în acelaşi timp cu o tematică variată (P. Merimée, G. de Maupassant, A. P. Cehov, I. Turgheniev, M. Gorki, M. Twain ş.a.). În literatura română, după valorosul început al lui C. Negruzzi cu **n.** istorică „Alexandru Lăpuşneanul", specia a fost cultivată de Odobescu, Caragiale, Slavici, Rebreanu, Sadoveanu, iar în zilele noastre de E. Camilar, M. Preda, T. Popovici, Fr. Munteanu ş.a.

Nyárády, Erasmus Iulius (n. 1881), botanist maghiar din R.P.R., membru al Academiei R.P.R. A studiat flora munţilor Tatra, a litoralului Mării Adriatice, flora Olteniei, a Dobrogii, a munţilor Retezat, Făgăraş, Ceahlău, Harghita, a mlaştinilor de turbă din Transilvania. **N.** este autor al monografiilor genurilor *Alyssum, Rubus, Hieracium* etc. şi al unor sinteze floristice asupra Cheilor Turzii, Retezatului ş.a.

Nyasa, lac în Africa de est, situat într-o cuvetă de origine tectonică din cadrul marelui graben est-african, între Malawi, Tanzania şi Mozambic. Suprafaţa: 30 800 km². Adîncimea maximă: 706 m (cu 232 m sub nivelul oceanului). Din el izvorăşte rîul Shire, afluent al fluviului Zambezi. Pe fundul lacului au loc erupţii vulcanice. Bogat în peşte. Navigabil.

Nyasaland v. **Malawi.**

nyaya (în sanscrită „temei, concluzie, metodă, logică"), şcoală „ortodoxă" a filozofiei indiene, fundată de înţeleptul legendar Gautama (c. sec. al IV-lea î.e.n.) şi închegată definitiv în sec. al II-lea. După doctrina **n.**, lumea există obiectiv şi se compune din atomi (anu), necreaţi de dumnezeu, pe care acesta numai îi combină. **N.** a elaborat o teorie a cunoaşterii cu caracter empirist şi a adus o contribuţie de seamă la elaborarea logicii, dezvoltînd teoria silogismului indian cu cinci termeni.

Nyerere *[ńerére]*, Julius Kambarage (n. 1921), preşedinte al Republicii Unite Tanzania de la crearea ei (1964) şi şef al guvernului. A participat activ la lupta pentru independenţa Tanganicăi. Înainte de unirea acesteia cu Zanzibarul, a fost, între 1961 şi 1962, prim-ministru al Tanganicăi, iar între 1962 şi 1964 preşedinte al acestui stat şi şef al guvernului.

Nyiregyháza *[ńireghihazǫ]*, oraş în partea de nord-est a R.P. Ungare. 56 900 loc. (1960). Industrie alimentară şi a construcţiilor de maşini (utilaj electrotehnic). Nod feroviar.

Nyrop *[nürop]*, Kristoffer (1858—1931), filolog danez. A fost profesor la Universitatea din Copenhaga. Opera sa fundamentală este „Gramatica istorică a limbii franceze" (6 vol., 1899—1930), care îşi păstrează şi astăzi în mare măsură valoarea. În lucrarea „Lingvistica şi istoria moravurilor", apărută postum (1934), **N.** a folosit metoda cuvinte şi lucruri.

Nyrop *[nürop]*, Martin (1849—1921), arhitect danez. Prin opera sa, **N.** a readus formele tradiţionale în arhitectura daneză. Cea mai reprezentativă creaţie a lui **N.** este clădirea Primăriei din Copenhaga.

Nystad *[nüstad]*, *tratatul de pace de la ~*, tratat încheiat între Rusia şi Suedia (1721), în oraşul **N.** din Finlanda, care a consfinţit victoria Rusiei în războiul Nordului (1700—1721). Prin pacea de la **N.**, Rusia a primit ţărmurile golfurilor Finic şi Riga, o parte din Karelia, Viborg, Ingria, Estonia (cu Narva şi Reval) şi Livonia (cu Riga).

Nyx (gr. „noapte"), personificare a nopţii în mitologia greacă. În „Theogonia" lui Hesiod, **N.** este una dintre primele divinităţi apărute, fiica Haosului primordial. A zămislit Ziua (Hemera), Lumina veşnică (Ether) şi o serie de divinităţi alegorice: Moartea, Somnul, Bătrîneţea, Discordia ş.a.

o, a şaptesprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o vocală cu deschidere mijlocie, rotunjită, din seria posterioară.

O (LOG.), simbol pentru judecata particular-negativă (ex. judecata: „Unele corpuri cereşti nu sînt stele").

oáie (ZOOTEHN.), animal rumegător din familia cavicornelor, subfamilia ovideelor, genul ovis. **O.** domestice provin din cîteva specii sălbatice (muflonul, arhalul etc.). Are bot ascuţit, cu buze subţiri şi foarte mobile, un număr de 32 de dinţi. Femelele ating maturitatea sexuală la vîrsta de 1 1/2 ani. Ca urmare a procesului domesticirii şi a ameliorării au fost create peste 300 de rase de **o.**, foarte diferite în ceea ce priveşte caracterele morfologice şi productive: rase de lînă (în care intră toate tipurile de *merinos*), de carne (în care se încadrează oile precoce de carne crescute în Anglia), de lapte (friză, larzac etc.), de lînă şi de lapte (ţigaie, spancă), de pielicele şi de lapte (karakul, ţurcană etc.). Din punct de vedere economic, cea mai mare importanţă o prezintă rasele pentru lînă şi cele mixte (pentru lînă şi lapte). În R.P.R., se înlocuiesc varietăţile şi rasele cu lînă groasă şi semigroasă (stogoşă şi ţurcană) prin rase cu lînă fină şi semifină (merinos, spancă, ţigaie). Paralel cu aceasta, creşterea **o.** cu lînă fină şi semifină a fost extinsă cu rezultate bune în regiunile premontane şi montane. V. şi ovine; lînă.

oaie seacă (în evul mediu, în Ţara Românească), dare pe oile sterpe (spre deosebire de *oierit*, datorat pentru celelalte oi), plătită domniei în sec. XVI—XVIII.

Oakland *[óucłənd]*, oraş în S.U.A., în statul California, situat pe ţărmul estic al golfului San Francisco (Oceanul Pacific), în faţa oraşului San Francisco. 367 000 loc. (1960). Port şi centru industrial, cu industrie constructoare de maşini, alimentară, chimică, şantiere navale. Este legat de San Francisco printr-un pod cu lungime totală de circa 13 km. Muzee, institute de învăţămînt superior.

oálă 1. (TEHN.) *Oală de condensare*, recipient închis, montat pe conducte de abur, pe schimbătoare de căldură etc., avînd rolul de a colecta şi de a evacua apa de condensare antrenată în suspensie de aburul care circulă prin acestea. *O. de c.* de pe conductele de abur se montează în derivaţie, iar cele de pe schimbătoarele de căldură se montează, în serie, la ieşirea din aparat.

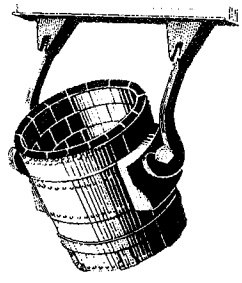

Oală de turnare

2. (METAL.) *Oală de turnare*, oală confecţionată din tablă de oţel şi căptuşită cu material refractar, folosită la turnarea metalului lichid în forme sau în lingotiere. Pentru a putea fi manevrată, *o. de t.* este, de obicei, montată într-un inel de oţel prevăzut cu unul sau cu două braţe de apucare (*o. de t.* manuală) sau cu doi umeri de care se prind cîrligele macaralei (*o. de t.* manevrată cu ajutorul macaralei). Turnarea fontei şi a metalelor neferoase se face prin înclinarea *o. de t.*, iar a oţelului printr-un orificiu (astupat cu un dop de şamotă) făcut în fundul oalei.

Oancea, Nicolaie (n. 1893), compozitor şi dirijor de cor român. A studiat la Conservatorul din Bucureşti. A înfiinţat societatea corală „Melodia" şi conservatorul „Astra". Creaţia sa cuprinde muzică corală, cîntece pentru tineret, cîntece de masă etc. A publicat culegeri de cîntece populare româneşti prelucrate şi armonizate.

oáste, denumire a armatelor ţărilor române în timpul evului mediu. **O.** se compunea din: *oastea domnului*, care depindea direct de domn şi era formată din curteni, ţărani liberi (moşneni, răzeşi), nemeşi şi tîrgoveţi, şi *oastea feudalilor* (steagurile marilor boieri), formată din slugile boiereşti (în Transilvania *familiares*). **O.** era alcătuită din călărime (în special oastea feudalilor) şi din pedestrime. Războaiele erau purtate, în general, de *oastea cea mică* (oastea domnului şi steagurile marilor boieri), ale cărei efective atingeau, pe la

mijlocul sec. al XV-lea, circa 10 000 de oameni (atît în Moldova cît şi în Ţara Românească); în vremuri de mare primejdie, domnul aduna, cu asentimentul sfatului domnesc, *oastea cea mare*, la care participa şi o parte a ţărănimii aservite, ceea ce ridica efectivul oştii la circa 40 000 de oameni. Comandantul **o.** era domnul ţării (în Transilvania voievodul), iar în lipsa acestuia, de regulă, marele vornic, dar domnul putea să încredinţeze comanda oştii oricăruia dintre dregători. În sec. al XIV-lea şi în prima jumătate a sec. al XV-lea, baza **o.** o constituiau *cetele (steagurile) boiereşti*, în a doua jumătate a sec. al XV-lea şi prima jumătate a sec. XVI-lea *cetele de curteni*, iar în a doua jumătate a sec. al XVI-lea şi prima jumătate a sec. al XVII-lea *slujitorii* (categorie privilegiată, cu obligaţii militare). Unii locuitori din ţinuturile de margine aveau funcţii militare de pază a graniţelor; astfel, în Moldova erau *străjerii*, în Ţara Românească *plăieşii*, iar în amîndouă ţările *călăraşii*, împărţiţi în steaguri. Începînd de prin sec. al XVI-lea, în **o.** ţărilor române apar unităţi de mercenari (lefegii) poloni, lituani, unguri, secui, saşi, nemţi, cazaci, turci, bulgari şi chiar francezi, italieni şi valoni. Armamentul majorităţii ostaşilor, în afară de cîteva sute de boieri înzăuaţi şi cu armament greu, cuprindea arcul cu săgeţi, suliţa (fuştul), sabia, ghioaga, securea, scutul, iar de la sfîrşitul sec. al XV-lea sînetele şi puşcile. Cum războaiele se purtau mai ales vara, obligativitatea serviciului militar era de la sfîntul Gheorghe (23 aprilie) pînă la sfîntul Dumitru (26 octombrie), interval în care cei cu datorii militare trebuiau să fie gata la orice chemare.

Oaş, raion în reg. Maramureş. 70 630 loc. (1964), cu reşedinţa în oraşul *Negreşti*. Exploatări de lemn şi andezit; ape minerale. Economie agricolă: pomicultură, creşterea animalelor şi culturi de cartofi. Industrie de interes local.

Oaş, *Munţii (Munceii) Oaşului*, culme muntoasă joasă, situată în lanţul muntos vulcanic, între graniţa de nord a ţării, rîul Talna şi afluentul său Lechinţa. Altitudine maximă: 827 m (vîrful Frasinul). Este alcătuită din lave andezitice ce acoperă formaţiuni miocene (marne, argile, gresii), generatoare de alunecări.

Oaxaca *[uaháca]*, oraş în sudul Mexicului, în munţii Sierra Madre de Sud. 69 000 loc. (1960). Industrie alimentară. Centru de artizanat. În împrejurimi zăcăminte de aur şi de argint. Vestigii ale artei aztece.

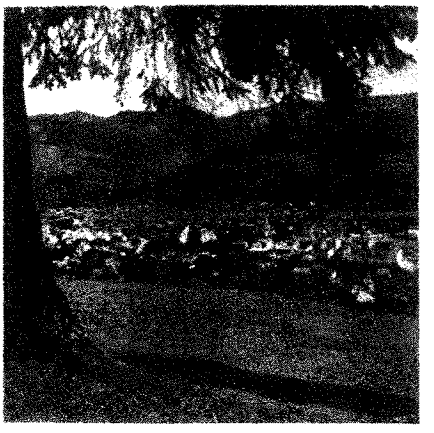

Obcina Feredeului văzută din Cîmpulung Moldovenesc

oáză 1. Loc acoperit cu vegetaţie deasă în cuprinsul deşerturilor. Formarea oazelor este determinată de apropierea de suprafaţă a pînzei de apă freatică, de apariţia izvoarelor sau de revărsările periodice ale rîurilor. Prin irigaţii se creează **o.** artificiale. De obicei **o.** sînt foarte dens populate şi intens cultivate. Constituie puncte de sprijin pentru circulaţia peste deşert. 2. Porţiune neacoperită de gheaţă în zona interioară a Antarctidei.

obádă (TEHN.), partea periferică a unei roţi, legată de butucul acesteia prin intermediul spiţelor sau al unui disc plin sau găurit. **O.** poate servi la: ghidarea unui element de transmisie (curea de transmisie), susţinerea unui bandaj de rulare, acţionarea manuală a roţii etc.

óbcină, culme muntoasă prelungă, rotunjită, uneori aproape plată, cu aspect de „pod", cu înălţimi absolute cuprinse între 900 şi 1·600 m, de pe care se ridică din loc în loc vîrfuri nu prea înalte. Obcinele sînt caracteristice treptei de relief mai joase din estul Carpaţilor Beskido-Maramureşeni (Obcinele Bucovinei).

Obcinele Bucovinei, complex de culmi muntoase joase din estul grupei nordice a Carpaţilor Orientali (în estul munţilor Maramureşului şi Rodnei), desfăşurat între văile Bistriţa Aurie, Moldova superioară, graniţa de stat cu U.R.S.S. şi Podişul Sucevei. Sînt alcătuite din fliş cretacic, cutat în valuri paralele pe direcţia NV—SE. Sub acţiunea de eroziune intensă a agenţilor externi, relieful tectonic iniţial a fost nivelat în mai multe cicluri, înscrise clar în trei nivele de eroziune. Altitudinile scad de la nord la sud (de la 1 200 la 900 m) şi de la vest spre est. În cadrul **O.B.** sînt larg dezvoltate depresiunile longitudinale pe arterele hidrografice (cîmpuri). Cuprinde următoarele culmi muntoase: Obcina Lucina-Mestecăniş (vf. Lucina, 1 590 m), Obcina Feredeului (vf. Paşcanu, 1 483 m) şi Obcina Mare (vf. Măgura Vacii, 1 159 m). Clima **O.B.** este în general umedă şi rece., Precipitaţiile depăşesc 1 000 mm anual pe culmi, fiind mai reduse în depresiuni. Intercalarea orizonturilor de gresii şi marne favorizează apariţia a numeroase izvoare. Reţeaua hidrografică este deasă şi cu debit bogat, dispunînd de importante rezerve hidroenergetice. **O.B.** sînt acoperite cu păduri de răşinoase pure sau în amestec cu făgete, care devin dominante spre poale. Depresiunile longitudinale permit o bună circulaţie şi populare a regiunii obcinelor.

Obedenaru - Gheorghiade, Mihail (1839—1885), medic şi diplomat român. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti şi membru corespondent

al Academiei Române. În domeniul medicinii este cunoscut în special prin lucrările sale asupra malariei. A donat Academiei Române întreaga sa avere, precum şi o bogată colecţie de manuscrise. Op. pr.: „Despre friguri" (1873).

obelísc, monument de piatră monolit avînd aspectul unui stîlp cu secţiune pătrată, terminat la partea superioară cu o piramidă. Specific ansamblurilor religioase ale Egiptului antic, **o.** avea deseori feţele acoperite cu inscripţii hieroglife sculptate (invocaţii către zei sau consemnarea unor evenimente importante). Sînt celebre **o.** de la Luxor şi Heliopolis, aflate azi la Paris şi, respectiv, Roma. În sec. al XIX-lea **o.** a fost adoptat ca tip de monument comemorativ.

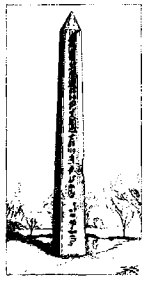

Obelisc

Oberhausen *[óbərhauzən]*, oraş în R.F. Germană, în landul Renania de Nord-Westfalia, situat în bazinul carbonifer Ruhr. 261 400 loc. (1962). Industrie siderurgică, constructoare de maşini, chimică etc. Nod feroviar şi port pe canalul Rin-Herne.

obézi (IST.), denumire a instrumentului de tortură alcătuit din două bucăţi de lemn paralelipipedice, prevăzute cu orificii pentru imobilizarea picioarelor sau mîinilor. Era întrebuinţat în evul mediu.

Obezi

obezitáte (lat. *obesus* „gras, umflat"; MED.), stare anormală manifestată printr-o creştere exagerată a greutăţii corporale, datorită acumulării de grăsime în diferite organe şi ţesuturi, mai ales în ţesutul subcutanat şi în spaţiile periviscerale. **O.** poate fi consecinţa unei alimentaţii excesive (**o.** exogenă) sau a unor afecţiuni endocrine (ex. ale hipofizei, corticosuprarenalelor, pancreasului etc.), nervoase (ex. hipotalamice) sau neuroendocrine, acestea intrînd în categoria *o. endogene*. Principalele complicaţii ale **o.** ating aparatul cardiovascular (hipertensiune arterială, ateroscleroză etc.).

Obi, fluviu în Uniunea Sovietică, în Siberia de Vest. Se formează din unirea rîurilor Biia şi Katun, care izvorăsc, primul, din lacul Teleţk, al doilea din gheţarul Katun din Altai, străbate un podiş şi cîmpia Siberiei de Vest şi se varsă, printr-un estuar de 800 km lungime, în Marea Kara. Lungimea: de la confluenţa rîurilor Biia şi Katun 3 680 km, iar de la izvorul afluentului său principal Irtîş 5 570 km. Este navigabil. Bogat în peşte. Pe **O.** (la Novosibirsk) se află o mare hidrocentrală.

obicéi (DR.), reguli nescrise care, aplicate continuu şi îndelungat, sînt considerate ca avînd forţă juridică. Sin. *cutumă*. — *Obiceiul pămîntului* (pe teritoriul ţării noastre), norme de drept nescrise, transmise din generaţie în generaţie, în timpul orînduirii feudale. După întemeierea statelor româneşti, normele stabilite pe cale de **o.** au început să fie transformate de puterea de stat în norme scrise, în măsura în care conţinutul lor corespundea intereselor boierimii.

obiéct (LINGV.) **a)** *Obiect direct* v. *complement direct*. **b)** *Obiect indirect* v. *complement indirect*.

obiect al muncii, lucru sau complex de lucruri asupra cărora acţionează omul, în procesul de producţie, direct sau cu ajutorul mijloacelor de muncă, pentru a le modifica potrivit nevoilor sale. Obiectele muncii pot fi găsite direct în natură (ex. lemnul din pădure, stratul de cărbune sau minereul din zăcămînt, care devin **o. ale m.** numai atunci cînd sînt atrase în procesul de producţie) sau pot fi rezultatul unui proces de muncă anterior, denumite, în acest caz, m a t e r i i p r i m e (ex. metalul în construcţia de maşini). Pe măsura dezvoltării producţiei materiale, a ştiinţei şi tehnicii, cresc necontenit cantitatea şi varietatea obiectelor muncii, atît prin descoperirea şi atragerea în producţie a noi bogăţii naturale, prin dezvăluirea unor noi însuşiri ale acestora, a unor noi domenii în care pot fi folosite, asigurînd astfel o valorificare a lor complexă, superioară, cît şi prin crearea de noi materii prime sintetice.

obiectív 1. (FIZ.) Sistem optic convergent care face parte dintr-un instrument optic şi este îndreptat spre obiectul de observat. El formează o imagine reală şi răsturnată, mai mare (ex. la microscop) sau mai mică (ex. la telescop, lunetă, aparatul fotografic) decît obiectul. De cele mai multe ori, **o.** sînt formate din combinaţii de lentile, de oglinzi sau de lentile cu oglinzi, în scopul micşorării aberaţiilor. — *O. fotografic*, obiectiv care formează imaginea obiectului pe materialul fotosensibil. Poate fi constituit dintr-o singură lentilă sau din combinaţii de mai multe lentile (pînă la 5—6 bucăţi). *O.f.* moderne au lentilele acoperite cu straturi antireflectante, a căror culoare bate spre violet şi care au rolul de a micşora pierderile de lumină prin reflexie, mărind

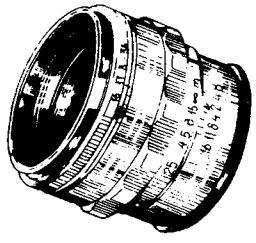

Obiectiv fotografic

luminozitatea aparatului. Principalele tipuri de *o.f.* sînt: *universale*, folosite cel mai curent în practica fotografică; au deschiderea relativă (raportul dintre diametrul pupilei de intrare şi distanţa focală) între 1 : 3,5 şi 1:7 şi deschiderea unghiulară de 50—60°; *cu luminozitate mare*, folosite pentru fotografiat în condiţii de iluminare slabă sau atunci cînd subiectul se mişcă rapid şi este necesar un timp de expunere scurt; au deschiderea relativă între 1:2 şi 1:1,5; *superunghiulare*, folosite pentru fotografierea clădirilor mari din apropiere, a

peisajelor vaste, a interioarelor; au deschiderea unghiulară de peste 70°, putînd atinge chiar 180°; *teleobiective*, utilizate pentru fotografieri de la distanţă (ex. un animal de care nu ne putem apropia); au deschiderea relativă mică (între 1:4 şi 1:5,6) şi, de asemenea, deschiderea unghiulară mică (sub 30°). — *O. microscopic*, obiectiv care formează o imagine reală mult mărită a preparatului de studiat, imagine care serveşte drept obiect ocularului. — *O. cu imersiune*, obiectiv microscopic care serveşte la observarea prin imersiune. Prima lentilă a *o. cu i.* se cufundă într-o picătură de lichid (ulei de cedru, apă), aflată pe lama de sticlă care acoperă preparatul microscopic. *O. cu i.* măreşte puterea de separare a microscopului. Pentru a obţine eficacitate maximă, este necesar ca prima lentilă a *o. cu i.* să aibă indicele de refracţie cît mai apropiat de cel al lichidului de imersiune. — *O. electronic*, lentilă electrică sau magnetică din compunerea unui microscop electronic, dispusă între obiect şi ocular, care îndeplineşte faţă de fluxul de electroni o funcţie analogă celei a **o.** unui microscop optic faţă de lumină. **2.** (MILIT.) **a)** Localitate, nod de comunicaţii, porţiune de teren etc. care prezintă o anumită însemnătate militară în timp de război. **b)** Ţintă asupra căreia se trage cu una sau cu mai multe guri de foc sau se aruncă bombe din avion.

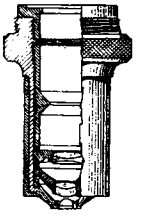

Obiectiv microscopic

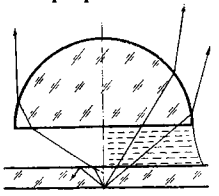

Obiectiv cu imersiune

obiectivism burghez, atitudine de falsă obiectivitate, de pretinsă nepărtinire şi de negare a caracterului de clasă şi partinic al ştiinţelor, ideilor şi teoriilor sociale. **O.b.** este forma de manifestare a partinităţii burgheze, sub masca unei pretinse obiectivităţi ştiinţifice. **O.b.** este incompatibil cu obiectivitatea ştiinţifică, deoarece de pe poziţiile de clasă ale burgheziei nu este posibilă analiza ştiinţifică obiectivă a problemelor sociale; interesele ei de clasă împiedică dezvăluirea cerinţelor obiective ale legilor dezvoltării sociale, a cauzelor racilelor societăţii capitaliste şi a căilor de lichidare a acestora. Marxism-leninismul opune **o.b.** partinitatea, care cere aprecierea şi cercetarea evenimentelor istorice de pe poziţiile clasei muncitoare, purtătoare a progresului istoric. Partinitatea marxist-leninistă este condiţia care asigură obiectivitatea ştiinţifică reală, deoarece proletariatul nu este interesat în ascunderea concluziilor ce rezultă din cercetarea ştiinţifică a vieţii sociale, ci, dimpotrivă, cunoaşterea şi folosirea lor constituie condiţii ale propriei sale eliberări.

Obilici, Miloş (sec. XIV), erou al luptei popoarelor din Peninsula Balcanică împotriva jugului otoman; de naţionalitate sîrbă. În timpul luptei de la Kossovopolje (iunie 1389), **O.** a pătruns în cortul sultanului Murad, pe care l-a ucis. Erou a numeroase balade sîrbeşti.

obléte *(Alburnus alburnus)*, specie de peşte din familia ciprinidelor, lung de 10—15 cm, cu corpul învelit în solzi mici, alb-argintii, caduci, cu gura oblică, fără mustăţi. Trăieşte în apele dulci din nordul şi din centrul Europei. În ţara noastră este abundent în Dunăre, în deltă şi în bălţi. Din solzii de **o.** se extrage „esenţa de Orient", care este folosită la fabricarea perlelor artificiale.

Oblete

óblic (MAT.; despre o prismă, un con), care are axa înclinată faţă de planul bazei.

óblică (MAT.), dreaptă care face un unghi diferit de 0° sau de 90° cu o altă dreaptă sau cu un plan.

obligáţie[1] (DR.) **1.** (În sens larg) Raport juridic în temeiul căruia una sau mai multe persoane (creditori) au dreptul subiectiv de a pretinde altor persoane (debitori), care le sînt îndatorate, de a da, de a face sau de a nu face ceva. **2.** (În sens restrîns) Îndatorirea uneia sau mai multor persoane (debitori) de a da, de a face sau de a nu face ceva.

obligáţie[2] (FIN.), hîrtie de valoare care conferă deţinătorului ei calitatea de creditor şi-i dă dreptul de a primi, pentru suma împrumutată, un anumit venit fix. În ţările capitaliste, **o.** reprezintă una dintre formele c a p i t a l u l u i f i c t i v. **O.** pot emite întreprinderile capitaliste, dobînda fiind achitată din profit, statul capitalist şi alte instituţii publice, dobînda fiind plătită, în acest caz, din impozitele de la populaţie. În socialism, statul emite **o.** cu prilejul contractării de împrumuturi de la populaţie. Veniturile aferente obligaţiilor împrumuturilor de stat sînt suportate din venitul net al societăţii socialiste.

obligaţiuni C.E.C., înscrisuri emise de Casa de Economii şi Consemnaţiuni a R.P.R., care servesc ca instrument de atragere, cu titlu rambursabil, a disponibilităţilor băneşti ale populaţiei. Sumele de bani procurate pe această cale sînt utilizate de către stat pentru dezvoltarea economiei naţionale. Veniturile aferente depunerilor pe **o. C.E.C.** se acordă sub formă de cîştiguri pe bază de trageri la sorţi. **O. C.E.C.** sînt rambursabile la prezentare.

obligeánă *(Acorus calamus)*, specie de plantă perenă din familia araceelor, cu rizom cărnos, cu frunze liniare lungi şi cu flori gălbui. Originară din India, **o.** creşte şi la noi, pe marginea bălţilor şi a rîurilor. Rizomii de **o.**, care prezintă un miros aromatic datorită unui ulei esenţiat *(Oleum calami)*, sînt folosiţi în terapeutică (în anorexii, dispepsii etc.) şi în parfumerie.

obliteráre (MED.) v. **obstrucţie.**

Obluciţa, cel mai important vad de pe cursul inferior al Dunării, aflat în dreptul Isaccei. În evul mediu a fost folosit foarte des de către turci în expediţiile lor împotriva Moldovei şi Poloniei.

obnubilâre (lat. *obnubilare* „a umbri, a întuneca"; MED.), stare patologică manifestată prin ameţeli, pierdere temporară a conştiinţei, stare generală proastă. Apare în unele boli cardiovasculare şi în unele boli ale sistemului nervos.

Oboga, comună în raionul Balş (reg. Oltenia), unul dintre cele mai vechi şi mai mari centre de olari din sudul ţării. În afara remarcabilelor figurine de tradiţie neolitică, la **O.** se produc variate vase smălţuite (strachini, talere, urcioare, căni, oale mari, ploşti), decorate cu motive geometrice şi zoomorfe, realizate cu cornul, şi prin aplicare de ornamente în relief (şerpi, broaşte, lei).

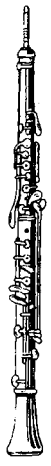

Oboi

obói, instrument muzical de suflat, în forma unui tub de lemn, provenit din străvechile fluiere şi evoluat către tipul actual în secolul trecut. Produce sunete prin intermediul unei anci i duble, înălţimea sunetelor fiind condiţionată de închiderea sau deschiderea orificiilor cu ajutorul unor clape. Are un sunet pătrunzător, clar şi un colorit pastoral. E folosit ca instrument solist, precum şi în formaţii de muzică de cameră, în orchestre simfonice, de operă etc.

oból (În Grecia antică) **1.** Măsură de greutate. **2.** Monedă măruntă, egală cu a şasea parte dintr-o drahmă. — *Obolul lui Caron,* potrivit legendei, moneda plătită de sufletul celui mort luntraşului Caron la trecerea peste Styx în imperiul lui Hades.

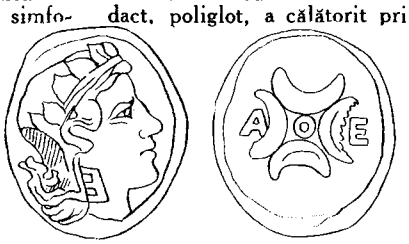

Obol. Avers şi revers

Oborin, Lev Nikolaevici (n. 1907), pianist sovietic. A studiat la Conservatorul din Moscova, unde a devenit profesor. Laureat al Concursului Internaţional „Chopin" de la Varşovia. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

oboseálă 1. (FIZIOL.) Stare de slăbiciune generală datorită unui efort excesiv, fizic sau intelectual. **O.,** fie musculară, fie cerebrală, se manifestă prin tulburări ale atenţiei, ale percepţiei, ale activităţii psihomotorii, prin scăderea randamentului efortului depus, prin greşeli în executarea lucrului. **O.** fizică se datoreşte acumulării în muşchi a acidului lactic şi a acidului uric (produşi ai metabolismului incomplet al glucidelor), unei insuficiente oxigenări a muşchilor şi a sistemului nervos central (în cazul **o.** intelectuale). Cînd efortul continuă şi după instalarea **o.,** apar tulburări mai importante, ca dureri musculare, insomnie, pierderea poftei de mîncare etc., iar dacă starea de **o.** se repetă, apare s u r m e n a j u l. **2.** (TEHN.) Scădere a rezistenţei unui material supus la solicitări periodice şi care duce la ruperi premature chiar în cazul unor solicitări mai mici decît cele corespunzătoare rezistenţei la rupere. **O.** materialelor este mai accentuată atunci cînd materialele respective au defecte de elaborare (incluziuni, fisuri) sau de prelucrare (crestături, variaţii bruşte de secţiune etc.).

Obote, Milton (n. 1924), prim-ministru al Ugandei (din 1962). Este lider al partidului Congresul popular din Uganda.

Obradovici, Dositej (1742—1811), iluminist şi om politic sîrb. Cărturar autodidact, poliglot, a călătorit prin toată Europa, trecînd şi prin Moldova. A fost un neobosit luptător pentru unitatea naţională a Serbiei şi participant la răscoala din 1804. Unele dintre lucrările sale („Sfaturile înţelegerii sănătoase", 1802; „Adunare de lucruri moraliceşti", 1808; „Fabule", 1814) au fost traduse de către D. Ţichindeal.

Obraztov, Serghei Vladimirovici (n. 1901), actor, regizor, marionetist şi păpuşar sovietic. Artist al poporului al U.R.S.S. Are o formaţie artistică multilaterală (a studiat pictura şi a fost actor în cadrul studioului muzical). A întemeiat în 1931, la Moscova, Teatrul central de păpuşi. A creat spectacole atît pentru copii cît şi pentru adulţi („Concert neobişnuit", 1946; „2 : 0 pentru noi", 1950).

Obregia, Alexandru (1860—1937), medic psihiatru român. A fost profesor la Facultatea de medicină din Bucureşti şi unul dintre organizatorii asistenţei bolilor mintale din ţara noastră. A publicat lucrări ştiinţifice asupra morfologiei sistemului nervos, asupra paraliziei generale, schizofreniei etc. A introdus în practica neurologică puncţia suboccipitală, metodă larg practicată şi astăzi.

Obregia, Anastasie (1864—1937), chimist român, pionier al învăţămîntului chimic din ţara noastră. A fost profesor de chimie organică şi chimie tehnologică la Universitatea din Iaşi. A făcut cercetări în domeniul stereoizomeriei, al sintezei coloranţilor, al compuşilor diazoici şi al oximelor. A elaborat metode de analiză pentru unele produse petroliere.

Obrejanu, Grigore (n. 1911), agronom şi pedolog român, profesor la Institutul agronomic din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. A contribuit la studierea solurilor din Republica Populară Română, la clasificarea lor genetică şi la elaborarea metodelor de cercetare şi de sporire a fertilităţii solului. Cercetările sale au folosit la punerea în valoare a unor suprafeţe însemnate de terenuri slab productive (sărături, nisipuri, soluri aluviale etc.).

Obrenovici, dinastie de principi (1815—1842, 1858—1882), iar apoi de regi sîrbi (1882—1903), întemeiată de *Miloş O.* Regimul despotic instituit de Miloş şi de fiul său, Mihail, a luat sfîrşit prin izgonirea din ţară a acestora (1839 şi 1842). Baza socială a

dinastiei **O.** au format-o marii proprietari de pămînt de tip semifeudal. Politica filoaustriacă, antinațională dusă de *Milan I O.*, principe (1868—1882) și apoi rege (1882—1889), și de fiul său, regele *Alexandru O.* (1889—1903), a provocat izbucnirea în Serbia a unei puternice crize politice și economice, soldată cu răsturnarea dinastiei **O.**

O'Brien *[oubráiən]*, James Bronterre (1805—1864), unul dintre conducătorii mișcării cartiste, adept al curentului „forței fizice", care chema la folosirea mijloacelor violente ale luptei de clasă. Ulterior, **O'B.** a propagat idei ale socialismului utopic, iar în 1848 s-a pronunțat împotriva acțiunilor revoluționare ale muncitorilor englezi. **O'B.** și adepții săi au pus bazele unei grupări politice a reformatorilor moderați, care, prin diferite proiecte utopice, abăteau pe muncitori de la lupta de clasă.

obróc (oboroc) (În evul mediu, în țările române) **1.** Danie. **2.** Măsură de capacitate pentru cereale, apărută la începutul sec. al XVI-lea.

Obrucev, Vladimir Afanasievici (1863—1956), geolog și geograf sovietic, Erou al Muncii Socialiste. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A efectuat cercetări științifice în Siberia și în Asia Centrală și a publicat lucrări valoroase în domeniul geologiei zăcămintelor de minereuri, tectonicii și neotectonicii, geomorfologiei etc., precum și romane și lucrări de popularizare a științei. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

observáre (MILIT.), procedeu de cercetare folosit în scopul obținerii prin vedere a unor date despre inamic, teren sau trupele proprii. Se poate executa cu ochiul liber sau cu aparate optice.

observare statistică, înregistrare într-o formă unitară a unor date asupra caracteristicilor unei părți dintr-o *colectivitate statistică* sau ale unei colectivități statistice întregi care constituie obiectul unei cercetări statistice. **O. s.** este prima etapă a oricărei cercetări statistice și îmbracă diferite forme în raport cu natura fenomenelor cercetate, cu scopul urmărit, cu formele de organizare a activității sociale și cu posibilitățile practice de cuprindere și de înregistrare. În R.P.R., datele **o.s.** se culeg fie prin sistemul dărilor de seamă, fie prin organizarea unor forme speciale de cercetare, ca: recensăminte, observări selective etc. **O.s.** se numește în practică și *înregistrare statistică,* — *O.s. selectivă,* formă specială de observare statistică în care datele înregistrate sînt luate numai de la o parte a unităților colectivității, rezultatele obținute însă pe baza acestor date fiind generalizate pentru întreaga colectivitate. *O.s.s.* se utilizează în cercetarea statistică mai ales în cazurile cînd înregistrarea întregii colectivități cercetate ar cere un volum prea mare de muncă și în cazurile în care nu poate fi cuprinsă și înregistrată practic întreaga colectivitate. Cea mai mare aplicație își găsește *o.s.s.* în controlul calității producției și în anchetele statistice. Pentru ca rezultatele ei să fie reprezentative, *o.s.s.* trebuie să țină seama de principiile grupărilor statistice și de principiile teoriei probabilităților și statisticii matematice cu privire la selecție. V. și cercetare selectivă.

observatór (DR.), reprezentant al unui stat sau al unei organizații internaționale, care participă, cu drepturi limitate, la lucrările unor conferințe sau organisme internaționale, avînd uneori și dreptul de a participa la discuții. **O.** nu au drept de vot, nici dreptul de a face parte din organele conferinței sau de a semna actele adoptate de conferință ori de organismul internațional respectiv.

observator astronomic (ASTR.), instituție științifică, special amenajată, dotată cu instrumente de observat corpurile cerești și cu variate instrumente de măsurat, cu mașini de calculat etc., în care se fac observații astronomice, se prelucrează și se analizează materialul de observație pentru cercetări științifice. Unele **o.a.** sînt specializate în anumite domenii de cercetare: observatoare solare, de radioastronomie, de sateliți artificiali etc. Cele mai mari **o.a.** din lume sînt: Observatorul de la Palomar din California (telescop: 508 cm), Observatorul de la Lick, tot în California (telescop: 305 cm), Observatorul din Crimeea (telescop: 260 cm), Observatorul de pe muntele Wilson din California (telescop: 254 cm), Observatorul Pulkovo (U.R.S.S.), Observatorul Greenwich de la Herstmonceaux (Marea Britanie), Observatorul Național din Paris, cu secțiile de la Meudon și Nancay. În țara noastră există **o.a.** la București, Iași, Cluj și Timișoara.

„Observatoriul", ziar românesc care apărea de două ori pe săptămînă la Sibiu (1878—1885), sub conducerea lui George Barițiu. Principalele probleme dezbătute în paginile **O.** erau cele legate de organizarea învățămîntului și culturii în limba română, de lupta românilor din Transilvania pentru egalitate politică și culturală.

Observatorul astronomic din București, instituție întemeiată în anul 1908, de prof. N. Coculescu, ca institut în cadrul Universității din București. Din 1951 este institut al Academiei R.P.R. Pînă în 1922, **O.a. din B.** a funcționat împreună cu o secție de meteorologie, ulterior cu una de seismologie (pînă în 1961). În prezent, **O.a. din B.** are o secție de astronomie, care se ocupă de probleme de astrometrie meridiană și fotografică, și una de astrofizică, care se ocupă de fizica Soarelui, fotometrie, sateliți. Cele mai importante lucrări ale **O.a. din B.** se efectuează în cadrul unor colaborări internaționale, obținîndu-se realizări în elaborarea unor cataloage stelare (catalogul de stele slabe, cel de stele sudice), determinarea orei mondiale (în colaborare cu Biroul Internațional al Orei), studierea rotației Pămîntului, a activității solare, observarea optică a sateliților artificiali și folosirea acestor observații în probleme de geodezie și de

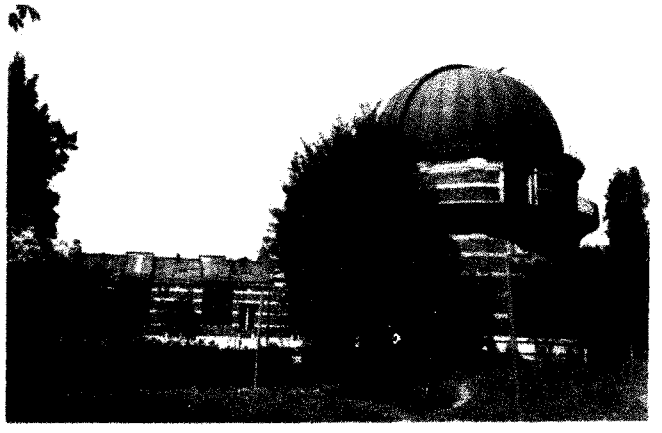

Observatorul astronomic din București

geofizică etc. Principalele instrumente ale **O.a. din B.** sînt cercul meridian (190/2350 mm), ecuatorialul dublu vizual fotografic (380/6 000 mm), telescopul tip Cassegrain (500/2 500/7 500 mm), refractorul solar (135/1 150 mm) cu filtru monocromatic în linia H_α și alte aparate auxiliare de studiat clișee.

observáție, procedeu al cunoașterii științifice care constă în contemplarea metodică și intenționlă (conformă unui scop) a unui obiect sau proces. În știință, **o.** constituie, alături de experiment, un moment al cunoașterii senzoriale. Spre deosebire de experiment, în care cercetătorul modifică condițiile desfășurării fenomenului studiat, **o.,** în sens restrîns, presupune constatarea faptelor așa cum se desfășoară în mod natural, fără intervenția subiectului. Momentul **o.** intervine însă și în orice experiment, acesta din urmă fiind, de fapt, o observație provocată. Știința modernă se caracterizează prin dezvoltarea uriașă a aparaturii de observație, care lărgește granițele capacității de percepere a omului și tinde să înlăture tot mai mult elementul subiectiv, propriu cunoașterii senzoriale nemijlocite, să realizeze maximum de obiectivitate în reflectarea realității. Totodată, în știința modernă, ponderea experimentului crește mereu, el pătrunzînd și în discipline care erau înainte exclusiv sau aproape exclusiv științe de observație (ex. astronomia, biologia).

„Observer" *[ǫbzə́:və]*, *(„The~")*, veche gazetă engleză conservatoare (înființată în 1791). Apare duminica, la Londra.

obsésie (MED.), tulburare a voinței care se manifestă prin idei fixe, prin dorința irezistibilă de a face un act determinat, bolnavul fiind conștient de caracterul anormal al acțiunilor sale. **O.** apare la bolnavii cu nevroză și poate îmbrăca mai multe aspecte: fobii, idei parazite, impulsiuni motrice etc. V. și nevroză.

obsidián (PETROGR.), sticlă vulcanică, anhidră, de culoare brună-cenușie sau neagră, cu luciu sticlos și spărtura concoidală, formată prin răcirea rapidă a lavei. **O.** a fost folosit în epoca de piatră pentru confecționarea armelor și uneltelor.

obsígă *(Bromus inermis)*, plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu rădăcini puternice, stoloni subterani lungi și tulpini înalte, pînă la 140 cm. Este o plantă furajeră foarte rezistentă la secetă, care intră în componența pășunilor și a fînețelor cultivate, în amestec cu alte graminee și leguminoase perene. Se cultivă și pe pante expuse eroziunii, taluze de diguri, nisipuri zburătoare etc. În țara noastră se cultivă soiul bărăgan 5. **O.** crește și spontan în fînețele din regiunile secetoase.

Obsigă

obstácole (SPORT), piedică (gard, șanț, groapă), special amenajată, pe care trebuie s-o înfrunte un sportiv în anumite probe din atletism (110 m garduri, 400 m garduri, 3 000 m obstacole) sau din călărie.

obstétrică (lat. *obstetrix* „moașă"; MED.), ramură a chirurgiei care se ocupă cu fiziologia și patologia sarcinii, precum și cu asistența în timpul nașterii și în perioada de lăuzie.

obstrúcție (lat. *obstructio*, de la *obstruere* „a astupa"; MED.), astupare a lumenului unui organ cu formă și cu rol de conduct, datorită unui proces sau unui agent aflat în pereții sau în cavitatea acestuia, precum și printr-o compresiune exercitată din afară. După organul atins, **o.** poate fi: intestinală, bronșică, traheală, ureterală, coledociană etc. Sin. *ocluzie, obliterare.*

Obștească Adunare (Adunarea Obștească), organ legislativ suprem în Moldova și în Țara Românească, instituit prin *Regulamentul organic.*

obște gentilică, formă de organizare socială specifică orînduirii comunei primitive, căreia îi sînt caracteristice proprietatea comună asupra tuturor mijloacelor de producție, efectuarea în comun a muncii și repartiția egală a bunurilor obținute.

obște sătească (obște țărănească), formă de organizare socială specifică perioadei de trecere de la comuna primitivă la societatea împărțită în clase (sclavagistă sau feudală). **O.s.** îi sînt caracteristice îmbinarea proprietății private cu cea colectivă, înlocuirea legăturilor de sînge cu legături bazate pe interese economice (de un-

de și denumirea de *obște teritorială* pentru a o deosebi de *obștea gentilică*) și de autoapărare, precum și autoconducerea. În cursul dezvoltării ei, **o.s.** a fost subminată dinăuntru de procesul evolutiv al proprietății private, de detașarea elementelor avute și formarea unei categorii de săraci, și amenințată din afară de apariția și dezvoltarea domeniului feudal, de presiunile exercitate de acesta pentru acapararea pămînturilor stăpînite în devălmășie. În condițiile presiunilor exercitate de marele domeniu feudal, **o.s.** a constituit forma de organizare a luptei de clasă a țărănimii. **O.s.** a fost principala formă de organizare socială pe teritoriul României în perioada migrațiunii popoarelor și a persistat în evul mediu în toate cele trei țări române: Transilvania, Țara Românească, Moldova, fiind un puternic mijloc de rezistență împotriva tendințelor acaparatoare ale marelui domeniu boieresc. În cursul secolelor, majoritatea **o.s.** a fost aservită de către feudali (boieri), dar ele și-au păstrat, multă vreme, organizarea internă și o oarecare autonomie economică și administrativă. Procesul destrămării **o.s.** a trecut prin mai multe faze, care au marcat apariția și întărirea treptată în sînul lor a proprietății private. Acest proces s-a accelerat, în țările române, începînd cu a doua jumătate a sec. al XVI-lea, ca urmare a dezvoltării relațiilor marfă-bani. Începînd de pe la mijlocul sec. al XVII-lea, **o.s.** au mai continuat să existe, dar foarte slăbite (cele aservite pînă la Regulamentul organic, iar reminiscențe ale obștilor sătești libere pînă în secolul al XX-lea).

obturáre (lat. *obturare* „a astupa"; TEHN.), operație de închidere, de astupare sau de micșorare, de obicei temporară, a secțiunii unei conducte sau a unei deschideri prin care trece un fluid, un flux de lumină, un material pulverulent sau granular.

obturatór (TEHN.), organ independent sau element al unui dispozitiv, avînd forma de clapă, vană, supapă, sertar, bilă etc., folosit pentru obturare. La aparatele fotografice, **o.** delimitează durata expunerii materialului sensibil. El poate fi: *central*, montat între lentilele obiectivului, sau *cu perdea*,

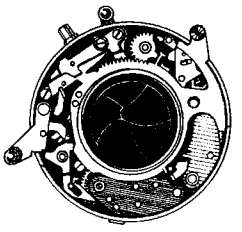

Obturator fotografic central

așezat în fața filmului. La aparatele de luat vederi, de copiat filme și la cele de proiecție cinematografică, **o.** întrerupe periodic fluxul de lumină, corespunzător ritmului succesiunilor imaginilor pe peliculă, asigurînd în acest fel claritatea imaginilor.

obturâție (MED.), închidere a unui orificiu sau a unei cavități. — *O. dentară*, astuparea terapeutică a cavității unui dinte cariat, după curățirea și dezinfectarea acestuia.

obúz (MILIT.), denumire veche a proiectilului de artilerie.

obuziér (MILIT.), piesă de artilerie de construcție asemănătoare tunului, care poate trage cu traiectorii foarte

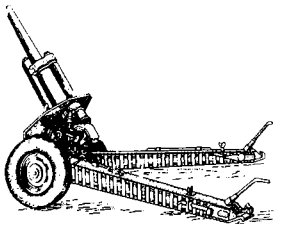

Obuzier

curbe, pentru a lovi obiective situate înapoia unor obstacole înalte.

obversiúne, operație logică prin care, negînd atît copula cît și predicatul judecății inițiale, obținem o judecată echivalentă cu prima, numită *obversa* ei (ex. „Unii oameni nu sînt vinovați" = „Unii oameni *nu* nu sînt *ne*vinovați" = „Unii oameni sînt nevinovați"). Obversa judecății particular-negative inițiale se convertește la rîndul ei în: „Unii nevinovați sînt oameni". Ultima judecată este *contrapusa* judecății inițiale particular-negative.

ocá, veche unitate de măsură a capacității și greutății, egală cu circa un litru (un kilogram) și un sfert.

ocarínă, instrument popular de suflat, de dimensiuni mici, în formă oarecum ovală și cu mai multe găuri, care produce sunete asemănătoare fluierului.

O'Casey *[ouchéisi]*, Sean (1880—1964), dramaturg și romancier irlandez. A participat la mișcarea de eliberare națională și socială a Irlandei, ideal căruia și-a închinat întreaga creație literară. Primele sale piese („Umbra unui pușcaș", 1923; „Juno și păunul", 1925; „Plugul și stelele", 1926), pătrunse de romantism revoluționar, opun curajul și abnegația oamenilor din popor, luptători pe baricade, patriotismului fățarnic al burgheziei. O dată cu aderiunea la comunism, opera sa cîștigă în vigoare și claritate ideologică („Steaua devine roșie", 1940; „Pulbere purpurie", 1940; „Trandafiri roșii pentru mine", 1942). Atît prin conținutul polemic, virulent satiric, al pieselor sale, prin varietatea mijloacelor de exprimare influențate de modalitatea expresionistă (alegoria și simbolul), cît și prin aportul de originalitate puternică, **O'C.** rupe cu teatrul tradițional irlandez. Scriitorul s-a afirmat și ca romancier talentat, prin monumentala sa epopee antiburgheză, alcătuită din șase romane autobiografice („Bat la ușă", 1939; „În prag", 1942; „Tobe sub fereastră", 1945; „Rămas bun, Inishfallen", 1949; „Trandafirul și coroana", 1952; „Apus de soare și luceafăr", 1954), într-o remarcabilă viziune realistă, pătrunsă de optimism, plină de strălucire și de vervă ironică, scrisă într-un stil folcloric, care cultivă ritmuri și asociații de cuvinte inedite.

ocazionalísm, concepție idealist-teologică din sec. al XVII-lea, creată de G. de Cordemoy și A. Geulincx, adepți idea-

liști ai lui Descartes, pentru a rezolva problema interacțiunii dintre corp și suflet, concepute de acesta din urmă ca două substanțe independente. Potrivit **o.**, modificările corpului, respectiv ale sufletului, reprezintă doar „cauza ocazională" a modificărilor celeilalte substanțe, iar intervenția lui dumnezeu singura cauză reală a acestor modificări. Mai tîrziu, N. Malebranche a redus orice interacțiune cauzală la o intervenție directă a divinității.

Occam *[ǫcəm]*, William (c. 1300—c. 1350), filozof și teolog medieval englez, reprezentant de seamă al nominalismului (v. nominalism și realism), exponent ideologic al păturilor orășenești. El a combătut energic papalitatea, care l-a declarat eretic. A căutat să elibereze știința și filozofia de sub tutela teologiei, delimitînd domeniul cunoașterii de cel al credinței. A demonstrat inconsistența abstracțiilor scolastice și a subliniat rolul experienței în cunoaștere. Discipolii lui au dezvoltat matematica, mecanica, astronomia.

Occident, denumire uzuală pentru spațiul geografic de la apus, îndeosebi pentru cel din apusul Europei.

occipitál (ANAT.) **1.** Subst. Os nepereche, lat, simetric, care constituie peretele posteroinferior al cutiei craniene. Se articulează cu oasele parietale în partea superioară, cu oasele temporale și cu sfenoidul în partea anterioară. **2.** Adj. Care se referă la occipital **(1)**, care aparține părții posteroinferioare a craniului (ex. nerv **o.**, mușchi **o.**, oase **o.**).—*Orificiul occipital*, orificiul circular din osul occipital, prin care trec măduva spinării și nervii spinali. Prin *o.o.* se asigură comunicarea dintre cutia craniană și canalul rahidian.

Oceakov, oraș în U.R.S.S., în sudul R.S.S. Ucrainene, port la limanul Niprului. Pe locul orașului **O.**, Mengli-Ghirei a construit în 1492 cetatea Kara-Kermen. Curînd după aceasta cetatea a fost cucerită de turci, care i-au schimbat denumirea în **O.** A servit ca bază de atac armatei și flotei turcești în războaiele ruso-turce din sec. al XVIII-lea. Prin pacea de la Iași (1791), cetatea **O.**, împreună cu regiunea înconjurătoare, a revenit Rusiei.

oceán, vastă întindere de apă de pe suprafața globului, delimitată de masele continentale. Toate oceanele și mările au legătură directă între ele, formînd de fapt o singură masă lichidă, *oceanul planetar* (sau *mondial*), cu o suprafață de 361 mil. km² (71% din suprafața globului) și un volum de 1 370 mil. km³. În emisfera nordică, **O.** ocupă 61% din suprafață, iar în emisfera sudică 81%. În prezent, pe glob există patru oceane, cu numeroase mări. Configurația oceanelor s-a schimbat în decursul perioadelor geologice, ca urmare a procesului de dezvoltare continuă a scoarței terestre (ridicarea unor noi catene muntoase de pe fundul oceanului, prăbușirea unor porțiuni de uscat etc.). În privința originii cuvetelor oceanice s-au emis mai multe ipoteze, printre care: ipoteza contracției și prăbușirii fundului oceanelor, a izostaziei, a driftului continental, a contracției și dilatării globului terestru, a radiomigrațiunii etc. Majoritatea cercetătorilor admit că partea centrală a Oceanului Pacific, partea de est a Oceanului Indian și, probabil, partea centrală a Oceanului Arctic reprezintă depresiuni primare, care au rămas acoperite de ape de la formarea oceanului planetar și pînă astăzi. Oceanul Atlantic, partea vestică a Oceanului Indian, precum și părțile periferice ale Oceanului Pacific și ale Oceanului Arctic s-ar fi format prin prăbușirea unor vechi zone continentale sau prin transgresiune marină. Pentru relieful fundului oceanic sînt caracteristice următoarele zone morfologice: *zona litoral-continentală* (platforma litorală, șelful), cu adîncimi între 0 și 200 m; *povîrnișul oceanic*, abruptul care face trecerea între șelf și zona oceanică propriu-zisă, deci între geotextura continentală și cea oceanică; *platourile oceanice*, zone cu un relief uniform și adîncimi de 3 000—4 000 m; *lanțurile și pragurile submarine*, care împart de obicei oceanul în *bazine* (depresiuni) sau separă oceanele între ele, și *gropile (fosele) marine*, de natură tectonică, care sînt zonele cu cea mai mare adîncime. În afară de aceste elemente principale ale reliefului submarin mai apare relieful vulcanic, caracterizat prin platouri și conuri vulcanice, frecvente în partea centrală a Oceanului Pacific. Problema originii apelor **o.** este de asemenea controversată; mai

Denumirea	Suprafața		Volumul		Adîncimea	
	mii km²	%	mii km³	%	medie	maximă
Oc. Pacific (cu mări)	179 679	49,8	723 699	52,8	4 028	11 521
Oc. Pacific (fără mări)	165 246	45,8	707 555	51,6	4 028	—
Oc. Atlantic (cu mări)*	93 363	25,9	337 699	24,7	3 332	9 219
Oc. Atlantic (fără mări)	82 442	22,8	323 613	23,6	3 926	—
Oc. Indian (cu mări)	74 917	20,7	291 945	21,3	3 897	7 450
Oc. Indian (fără mări)	73 443	20,3	291 030	21,2	3 963	—
Oc. Înghețat (cu mări)	13 100	3,6	16 980	1,2	1 296	5 220
Oc. Înghețat (fără mări)	5 035	1,4	10 970	0,8	2 179	—
Oc. planetar	361 059	100,0	1 370 323	100,0	3 795	11 521

* Inclusiv Marea Mediterană.

răspîndită este ipoteza că masa apelor **o.** s-ar fi format în decursul procesului de răcire a globului, prin condensarea vaporilor de apă şi dizolvarea diferitelor substanţe din scoarţa primară (în special halogenuri alcaline). Temperatura apei **o.** este în funcţie de radiaţia solară, de curenţi şi de cantitatea de apă primită prin conductibilitate de la scoarţa terestră. Temperatura medie scade în general de la ecuator (unde trece de +25°C, în unele regiuni de +30°C) spre regiunile polare (unde atinge −2°C, punct de îngheţ al apelor sărate) şi de la suprafaţă spre adîncime (pînă la adîncimea de circa 1 500 m, mai jos scăderea fiind foarte lentă sau chiar nulă). Apropierea de continent provoacă variaţii locale. Datorită inerţiei termice, apa **o.** are amplitudini termice zilnice şi anuale mult mai reduse decît aerul sau uscatul, exercitînd o influenţă moderatoare asupra climei globului. Apa **o.** conţine numeroase substanţe dizolvate: clorură de sodiu (circa 78%), clorură de magneziu, sulfat de magneziu, de calciu şi de potasiu etc. Salinitatea medie este de aproape 35‰; ea variază în funcţie de climă, fiind mai scăzută în zona ecuatorială şi la pol şi mai ridicată la tropice. În mări, datorită variatelor particularităţi locale, diferenţele de salinitate sînt şi mai mari. Apa **o.** se află în continuă mişcare. Principalele forme de mişcare sînt valurile, mareele şi curenţii. **O.** constituie un mediu de viaţă foarte favorabil, în special pentru organismele animale; în funcţie de condiţiile de viaţă pe care le oferă, se disting trei zone cu particularităţi biogeografice deosebite: zona litorală, zona pelagică (zona din largul mării, pînă la adîncimi de 2 000 m) şi zona abisală (la adîncimi de peste 2 000 m). În cadrul acestor zone se disting organisme bentonice (care trăiesc pe fundul oceanului), nectonice (care înoată liber) şi planctonice (care plutesc în apă). **O.** prezintă o deosebită importanţă economică, în special pentru navigaţie şi pescuit. Utilizarea altor resurse, atît din apă cît şi din depozitele de fund, se află abia în stadiu incipient. În prezent se fac ample studii oceanografice, pentru o mai completă cunoaştere şi valorificare a acestui domeniu.

Ocean (în mitologia greacă), divinitate a apelor, fiu al Pămîntului (Geea) şi al Cerului

Ocean

(Uranos). Conform unei tradiţii împrumutate, probabil, de la sumerieni şi babiloneni, era conceput ca un fluviu care înconjura întreg pămîntul, fiind izvorul primordial al tuturor apelor şi chiar „părinte al zeilor" (după Homer), principiu al tuturor lucrurilor.

Oceania, totalitatea insulelor din partea centrală şi sud-vestică a Oceanului Pacific (răspîndite pe o suprafaţă de apă de circa 70 000 000 km²). Suprafaţa insulelor: 1 260 000 km². Cuprinde patru subdiviziuni principale: *Melanezia* în vest, *Micronezia* în nord-vest, *Noua Zeelandă* în sud-vest şi *Polinezia* în partea centrală şi estică. Insulele vestice şi sud-vestice au dimensiuni mai mari şi relief muntos; insulele din Micronezia şi Polinezia sînt mici, coraligene sau vulcanice. Cîmpiile litorale ocupă suprafeţe foarte restrînse. Marea majoritate a insulelor sînt cuprinse între cele două tropice şi au climă caldă şi umedă; doar cîteva insule din Polinezia sînt situate la sud de Tropicul Capricornului, iar Noua Zeelandă intră în zona temperată. Cele mai multe specii vegetale sînt endemice. Insulele sînt acoperite de păduri tropicale (cu palmieri, bananieri, bambus, ferigi arborescente). În partea vestică a **O.** se întîlnesc şi savane. Pe insulele coraligene cresc cocotieri. Cu excepţia Melaneziei, au faună săracă; singurul mamifer sălbatic răspîndit în toată **O.** este cîinele-zburător (din familia liliacului). Populaţia: circa 6 400 000 loc., dintre care cam jumătate sînt băştinaşi (polinezieni, micronezieni, melanezieni, maori), în rest asiatici (majoritatea urmaşi ai indienilor, japonezilor, chinezilor şi filipinezilor aduşi de europeni ca muncitori pe plantaţii), englezi (în special în Noua Zeelandă) şi francezi. Primul european care a pătruns în **O.** a fost Magellan, care în 1521 a descoperit Insulele Mariane. Apoi în decursul sec. al XVI-lea navigatorii portughezi şi spanioli au mai descoperit o serie de insule din **O.,** dar multe descoperiri au fost ţinute în secret. În sec. al XVII-lea Pacificul a fost străbătut mai mult de olandezi, dintre care A. J. Tasman a făcut cîteva descoperiri importante (Noua Zeelandă, Tonga, Fiji). Totuşi, pînă la începutul sec. al XVIII-lea, cunoştinţele europenilor asupra **O.** erau foarte incomplete şi neprecise. Cercetări mai serioase au fost întreprinse în sec. al XVIII-lea, în special de către navigatorii englezi şi francezi (Cook, La Pérouse, Bougainville ş.a.). La începutul sec. al XIX-lea mările Oceaniei au început să fie străbătute de baleniere şi au devenit foarte cunoscute. Cele mai multe insule ale **O.** (circa 3/4 din suprafaţă) se află încă sub dominaţie colonială. Partea vestică a Irianului face parte din Indonezia, iar Noua Zeelandă şi Samoa de Vest sînt state independente.

Oceanide (în mitologia greacă), nimfe ale mărilor, fiicele Oceanului şi ale zeiţei Thetis.

oceanografie, ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul oceanului planetar, cercetînd configuraţia ţărmurilor şi a fundurilor submarine, caracteristicile fizice şi chimice ale apei, procesele dinamice, organismele vii care trăiesc în oceane şi mări şi diviziunile oceanului planetar cu caracteristicile lor particulare. Cercetările oceanografice se bazează pe observaţiile efectuate sistematic în staţiunile de la ţărmuri sau realizate în decursul expediţiilor ştiinţifice pe vase oceanografice. Studiile oceano-

grafice prezintă o deosebită importanţă practică pentru valorificarea imenselor resurse oferite de ocean.

Oceanul Indian, ocean cuprins între Africa la vest, Asia la nord, Australia la est şi Antarctica la sud; comunică larg cu Oceanul Atlantic (în zona de la sud de Capul Bunei Speranţe) şi cu Oceanul Pacific (prin mările din Arhipelagul Malaez şi prin zona de la sud de Tasmania). Suprafaţa: 73 442 700 km², cu mările mărginaşe 74 917 000 km². Adîncimea medie: 3 963 m; adîncimea maximă: 7 450 m (în apropierea insulei Java). Fundul bazinului **O.I.** are relief accidentat. În partea centrală se întinde un lanţ muntos submarin, de la ţărmul peninsulei India (unde apare la suprafaţă, formînd insulele Laccadive şi Maldive), pînă la circa 40° lat. sudică, de unde, după o mică întrerupere, se continuă spre Antarctica prin lanţul Kerguelen (cu insulele Kerguelen), iar în sud-est prin Înălţimea australo-antarctică. Spre vest (în dreptul insulei Chagos), din lanţul central se desprinde lanţul arabo-indian. În sud-vest se află podişul submarin Crozet (cu insulele Crozet şi Prinţul Eduard). În marginea vestică se află insula Madagascar, legată de continent prin două praguri submarine (pe cel nordic se află insulele Comore) şi lanţul muntos pe care se situează insulele Mascarene şi Seychelles. Toate aceste lanţuri împart bazinul **O.I.** într-o serie de depresiuni. Curenţii marini din partea nordică a **O.I.**, determinaţi de musoni, îşi schimbă direcţia după anotimp; iarna se îndreaptă dinspre Golful Bengal spre Africa de-a lungul ţărmurilor pînă aproape de ecuator şi apoi se întorc spre est paralel cu ecuatorul, iar vara se îndreaptă dinspre peninsula Somalia spre Golful Bengal şi insula Sumatra, unindu-se apoi cu curentul alizeic de sud. În partea sudică a **O.I.** se formează curentul alizeic de sud, care se împarte în două ramuri: curentul Madagascarului şi curentul Mozambicului. Aceste ramuri se unesc cu curentul rece determinat de vînturile de vest, încheind astfel inelul de curenţi ai părţii sudice a **O.I.** Prin **O.I.** trec importante linii maritime, care leagă Europa (prin Canalul Suez) cu Asia de sud, de sud-est şi est cu estul Africii şi cu Australia.

Oceanul Îngheţat (Oceanul Arctic), cel mai mic ocean al globului, situat în regiunea polară nordică, între Eurasia şi America de Nord. Comunică cu Oceanul Atlantic prin strîmtorile Hudson, Davis, Strîmtoarea Danemarcii şi prin zona pragului pe care sînt situate insulele Feroe şi Shetland, iar cu Oceanul Pacific prin Strîmtoarea Bering. Suprafaţa: circa 13 100 000 km². Adîncimea maximă: 5 220 m. Ţărmurile sînt foarte crestate. Relieful fundului **O.Î.** este complex. Platforma continentală are o extindere foarte mare; pe ea sînt situate numeroase insule (Arhipelagul Arctic Canadian, Spitzbergen, Franz Joseph, Novaia Zemlea, Severnaia Zemlea, Novosibirsk ş.a.). Se disting două bazine principale: bazinul arctic şi bazinul nord-european, despărţite prin pragul Nansen (care se întinde între Groenlanda şi Spitzbergen). Bazinul arctic este împărţit, la rîndul său, de lanţurile muntoase submarine Lomonosov şi Mendeleev în trei depresiuni: Nansen, Makarov şi Beaufort. Mare parte din suprafaţa **O.Î.** este acoperită de gheţuri. Curenţii marini circulari provoacă deriva cîmpurilor de gheaţă. Din zona de la nord-est de Groenlanda porneşte de-a lungul coastei estice un curent rece, care pătrunde în Oceanul Atlantic. Scurgerea de ape prin acest curent este compensată de curentul cald al Atlanticului de Nord (care, pătrunzînd în bazinul **O.Î.**, se ramifică) şi de apele care vin din Pacific prin Strîmtoarea Bering.

océli (ZOOL.), ochi foarte simpli şi mici la nevertebrate, avînd adesea pigmenţi şi cristalin. **O.** se găsesc la meduze, la viermi şi la artropode.

Ochab *[ǫhab]*, Edward (n. 1906), preşedinte al Consiliului de stat al R.P. Polone (din 1964). Membru al Partidului Comunist din Polonia din 1929. În timpul celui de al doilea război mondial a participat, pe teritoriul U.R.S.S., la organizarea Uniunii patrioţilor polonezi şi a primei divizii a armatei polone de eliberare. În 1944 a fost ales membru al C.C. al Partidului Muncitoresc Polonez, în 1948 membru supleant şi apoi, în 1954, membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.U.P. În 1956— 1957 a fost prim-secretar al C.C. al P.M.U.P. Între 1961 şi 1964 a fost locţiitor al preşedintelui Consiliului de Stat al R.P. Polone.

ochelári 1. (MED.) Dispozitiv optic medical cu scopul de a corecta un defect de vedere (miopie, hipermetropie, astigmatism etc.) sau de a proteja ochii de praf, de o lumină prea puternică etc. **2.** (TEHN.) *Ochelari de protecţie*, ochelari destinaţi protecţiei ochilor contra radiaţiilor dăunătoare, a prafului, a particulelor rezultate la prelucrarea diverselor materiale etc. Se folosesc **o.** cu sticle necolorate şi cu rame care acoperă bine ochii în cazul protecţiei împotriva prafului sau a particulelor rezultate la prelucrare, cu sticle colorate (verzi, albastre etc.) în cazul protecţiei împotriva radiaţiilor (infraroşii, ultraviolete etc.), cu mică, de culoare închisă, sau cu sticle şi cu foiţe metalice de aur sau de argint cu grosimea de 0,01 mm (în special pentru protecţia împotriva radiaţiilor ultraviolete puternice).

ochéte (TEHN.), laţ sau buclă făcută la capătul unui fir, al unei sfori, al unei frînghii sau al unui cablu. Sin. *ochi* **(3).**

ochi 1. (BIOL.) Organ al văzului, existent la toate vertebratele şi la unele nevertebrate. Prezintă structuri variate în seria animală. În forma lor cea mai simplă, **o.** sînt reprezentaţi prin *oceli*. La artropode, **o.** sînt imobili şi constituiţi din numeroase unităţi funcţionale ca nişte faţete hexagonale, numite o m a t i d i i *(o. compuşi)*, asigurînd perceperea unei imagini „în mozaic". La moluşte, **o.** au o alcătuire variată şi ating o mare complexitate la sepii, la care **o.** sînt comparabili cu cei ai verte-

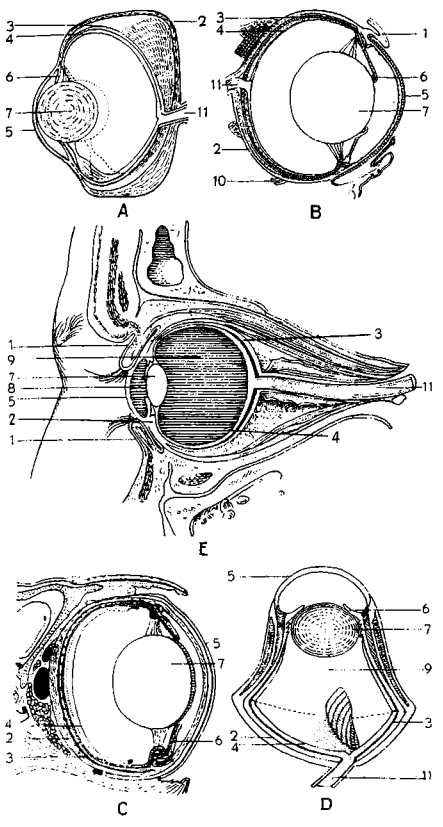

Ochiul la vertebrate.
A — la peşti; B — la amfibieni; C — la reptile; D — la păsările răpitoare de noapte; E — la om. *1* — pleoape; *2* — sclerotică; *3* — coroidă; *4* — retină; *5* — cornee; *6* — iris; *7* — cristalin; *8* — umoare apoasă; *9* — corp vitros; *10* — muşchi motori; *11* — nerv optic

bratelor, avînd cornee, iris, cristalin (de formă sferică) şi retină. **O.** vertebratelor au o structură comună. La om, **o.** este constituit din globul ocular, nervul optic şi organele anexe. Globul ocular se află în orbită (care are rolul de protecţie) şi este format din conjunctivă, sclerotică şi coroidă. Sclerotica este o membrană fibroasă, opacă; în partea anterioară este transparentă, formînd corneea. Coroida este, de asemenea, o membrană, alcătuită din vase sanguine, avînd funcţia de nutriţie a ochiului. În partea anterioară, coroida formează irisul, care este o diafragmă elastică, contractilă la lumină şi la distanţă şi străbătută de o fantă, numită pupilă, prin care trec razele luminoase către cristalin. Irisul are pigmenţi care dau culoarea ochilor. În afara acestor membrane, globul ocular posedă medii transparente, care favorizează pătrunderea razelor luminoase, făcînd posibilă vederea. Aceste medii sînt corneea, cristalinul, umoarea apoasă şi corpul vitros. Imaginea vizuală se formează pe retină, care este o membrană nervoasă formată din mai multe straturi de celule. Dintre acestea, cele mai importante sînt celulele în formă de bastonaşe şi cele în formă de conuri, deoarece pe ele se recepţionează impresiile vizuale. Partea cea mai sensibilă a retinei este pata galbenă (macula lutea), care nu are decît celule în formă de conuri, esenţiale pentru percepţia vizuală diurnă şi a culorilor. Imaginile vizuale sînt transmise de la retină prin nervii şi bandeletele optice şi analizate pe scoarţa cerebrală (pe faţa internă a lobului occipital), unde este centrul vederii. Mişcările **o.** în orbită sînt posibile datorită prezenţei muşchilor motori ai ochilor, inervaţi de nervii oculari comuni, de nervii oculari externi şi de cei patetici. Suprafaţa **o.** este umezită de secreţia glandelor lacrimale şi apărată de pleoape, gene şi sprîncene. **2.** (VITICULT.) Complex de muguri formaţi la subsuoara frunzelor de viţă de vie în timpul vegetaţiei. Are un mugur principal din care creşte lăstarul roditor al anului următor, doi muguri de înlocuire şi mai mulţi muguri dorminzi (latenţi), care intră în vegetaţie atunci cînd ceilalţi muguri degeră sau cînd sarcina de rod lăsată la tăiere este mai mică decît capacitatea butucului. **3.** (TEHN.) **a)** Orificiu sau gol făcut într-un obiect cu structură reticulară (plasă, sită, grătar etc.), avînd forma circulară, hexagonală, rombică, pătrată etc. **b)** V. *ochete*.

ochi de bou, denumire dată ferestrelor rotunde de mici dimensiuni folosite pentru iluminarea şi aerisirea podurilor, mansardelor sau a încăperilor de serviciu ale unui edificiu.

ochi de pisică (MINER.), varietăţi de minerale, care, şlefuite într-un anumit mod, capătă o luminozitate neobişnuită, diferită după direcţia din care sînt privite. Fenomenul se datoreşte incluziunilor fibroase de azbest amfibolic. Asemenea aspecte prezintă cuarţul, turmalina, safirul ş.a.; pot fi galbene, verzi, albastre, roşcate etc., utilizîndu-se ca pietre semipreţioase de podoabă.

Ochilă, personaj în basmele populare româneşti, înzestrat cu darul miraculos al unei vederi neobişnuite. Alături de alte personaje fabuloase, **O.** ajută pe eroul pozitiv al basmelor noastre (Făt-Frumos) să treacă cu bine încercările, aproape de neînvins, pe care acesta le întîmpină.

ochi magic v. **tub electronic indicator.**

ochire (MILIT.), totalitatea operaţiilor ce se execută pentru a aduce ţeava unei guri de foc într-o poziţie care să permită trimiterea proiectilului la ţintă. Ea poate fi: *o. directă*, cînd se ocheşte pe obiectivul asupra căruia se trage, şi *o. indirectă*, cînd se ocheşte asupra unui punct diferit de obiectivul asupra căruia se trage.

Ochiul-boului 1. (ZOOL.; *Troglodytes troglodytes*) Specie de pasăre din ordinul paseriformes

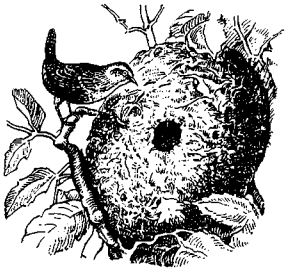

Ochiul-boului (1)

melor, mai mică decît un pitigoi, de culoare brună-ruginie, cu corpul rotund, cu coada îndreptată în sus. Trăiește prin tufișurile pădurilor carpatine, iar toamna coboară la șes. Se hrănește cu insecte și cu păianjeni. Denumit, impropriu, și *pănțăruș, pitulice.* **2.** (HORT.; *Callistephus chinensis)* Plantă anuală din familia compozitelor, originară din China și din Japonia, cu tulpina ramificată, înaltă de 10—80 cm, si cu frunze de formă variată,

Ochiul-boului (2)

de la bază spre vîrf. Florile sînt grupate în capitule terminale cu marginea colorată în diferite nuanțe. Se cultivă pretutindeni ca plantă decorativă.

Ochiuri, sat în raionul Tîrgoviște, reg. Ploiești, situat în zona dealurilor subcarpatice. Exploatări petroliere.

ócină, denumire dată în evul mediu, în țările române, pămîntului stăpînit cu drept ereditar.

ocitócice (FARM.), substanțe care stimulează contracțiile musculaturii uterine. Principalele **o.** folosite în clinică sînt alcaloizii conținuți de scleroții ciupercii *Claviceps purpurea,* care produce *cornul secarei* și hormonul neurohipofizar, *ocitocina.*

oclúzie 1. (GEOGR.) *Ocluzia ciclonilor,* procesul de trecere a ciclonului mobil în stadiul final de evoluție. Constă din unirea frontului rece al ciclonului cu cel cald, care are o viteză de deplasare mai mică. În acest fel, sectorul cald de la suprafață este lichidat, iar aerul cald este deplasat tot mai mult de aerul rece spre păturile înalte ale troposferei. Prin ocluzie, ciclonul își mărește mult dimensiunile pe verticală, își reduce viteza de deplasare și apoi se stinge ca urmare a dispariției contrastelor de temperatură și a scăderii energiei de mișcare. — *O. orografică,* fenomen care are loc atunci cînd o masă de aer rece în deplasare întîlnește un obstacol (ex. un masiv muntos). În aceste condiții, masa de aer este împărțită în două ramuri, care se reunesc după trecerea obstacolului. **2.** (MED.) V. *obstrucție.*

ocluziúne (lat. *occlusio,* de la *occludere* „a închide") **1.** (TEHN.) Închiderea sau astuparea unei conducte, a unui orificiu etc., astfel încît să se formeze o încăpere (recipient) închisă, în scopul reținerii fluidului care circulă prin conducta sau orificiul respectiv. **2.** (METAL.) Bulă de gaz rămasă în interiorul unei piese de metal după turnare. **3.** (LINGV.) Mișcare articulatorie constînd din închiderea canalului fonator (prin apropierea buzelor, a limbii de palat etc.) și care are ca rezultat întreruperea scurgerii curentului de aer. La consoanele ocluzive, ocluziunea e urmată de o explozie; la consoanele semiocluzive sau africate, explozia lipsește.

ocluzívă (LINGV.), consoană care se realizează printr-o o c l u z i u n e a canalului fonator, urmată de o e x p l o z i e; sînt ocluzive consoanele *p, b, c, g, t, d.*

Ocna de Fier, comună subordonată orașului regional Reșița, reg. Banat, situată în zona de izvoare a pîrîului Moravița. 1 830 loc. (1964). Exploatare a minereului de fier.

Ocna Dejului, localitate componentă a orașului Dej, reg. Cluj. Centru de exploatare a sării pentru consum alimentar. În apropiere se află un lac cu apă cloruro-sodică, indicată în tratarea asteniilor și anemiilor.

Ocna-Mureș, oraș raional în raionul Aiud, reg. Cluj, situat pe valea Mureșului. 13 000 loc. (1964). Industrie chimică, industrie extractivă a sării (începînd din 1952 în special prin sonde cu dizolvare dirijată), industrie alimentară (fermentare și prelucrare primară a tutunului). Aici se găsește *Uzina de produse sodice Ocna-Mureș,* înființată în 1896, care în anii regimului democrat-popular a fost reutilată cu instalații și utilaje moderne și mult dezvoltată. Capacitatea de producție anuală s-a mărit de peste 7 ori, în 1964 fiind de 350 000 t/an carbonat de sodiu brut. Stațiune balneoclimatică, cu ape minerale clorurosodice, indicate în tratarea afecțiunilor aparatului locomotor, sistemului nervos periferic și a celor ginecologice.

Ocna Sibiului, localitate de tip urban în raionul Sibiu, reg.

Ocna-Mureș. Uzina de produse sodice

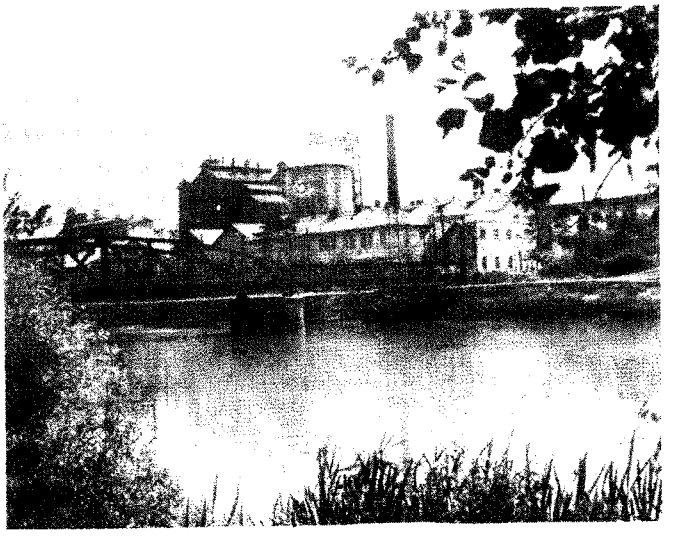

Braşov. 3 900 loc. (1964). Industrie de prelucrare a metalelor (fabrică de tacîmuri şi obiecte de uz casnic). Staţiune balneoclimatică de interes general (altitudine: 408 m), cu lacuri helioterme (apă clorurosodică cu temperatura de la 22 la 40°C), izvoare minerale şi nămol sapropelic. Aici se tratează afecţiuni ale aparatului locomotor, ale sistemului nervos periferic şi ginecologice. Monumente istorice: biserica reformată (sec. XIII—XIV), valoros edificiu romanico-gotic, decorat cu picturi în stilul Renaşterii de către pictorul Vincentius din Sibiu (1522); biserica Brîncoveanu, zidită mai întîi de Mihai Viteazul, refăcută de Constantin Brîncoveanu (picturi din 1723); biserica „de jos" (sec. al XVIII-lea), cu bogat decor pictat.

Ocna-Şugatag, localitate de tip urban în raionul Sighet, reg. Maramureş. 3 000 loc. (1964). Staţiune balneoclimatică. Ape minerale clorurosodice. Aici se tratează afecţiuni ale aparatului locomotor, ale sistemului nervos periferic şi ginecologice.

ócnă (IND. EXTR.) v. **salină.**

Ocnele Mari, oraş raional în raionul Rîmnicu-Vîlcea, reg. Argeş, situat la 7 km de oraşul R.-Vîlcea. 3 890 loc. (1964). Exploatări de sare prin metoda dizolvării. Soluţia de sare se transportă prin conducte la uzinele chimice de la Govora. Lacul heliotermic de aici, cu temperaturi cuprinse între 30 şi 40°C, instalat într-o veche salină, are apă clorurosodică, indicată în tratarea afecţiunilor aparatului locomotor, ale sistemului nervos periferic şi ginecologice. În satele din jur se află mai multe monumente istorice importante: biserica „domnească", zidită de Alexandru al II-lea şi Mihnea Turcitul; biserica fostei mănăstiri „Titireciu", valoros monument de arhitectură cu frumoase decoraţii în piatră, zidită de spătarul Mihail Cantacuzino (sfîrşitul sec. al XVII-lea), biserica „Slătioarele" (sec. al XVI-lea) ş.a.

ocnire (EXPL. PETR.), formare accidentală, la o adîncime oarecare în cursul săpării unei sonde, a unei cavităţi neregulate şi cu lărgime mare faţă de diametrul găurii de sondă. **O.** se produce datorită dizolvării rocii la contactul cu fluidul de sapă sau dezagregării rocii în cazul traversării unor strate slab cimentate şi poate provoca surpări însoţite de turtirea sau spargerea coloanelor.

Ocniţa, staţiune balneară în raionul Rîmnicu-Vîlcea, reg. Argeş, situată la 1 km de Ocnele Mari. Ape clorurosodice şi nămol, indicate în tratamentele afecţiunilor aparatului locomotor, ale sistemului nervos periferic şi ginecologice.

ócniţă, mică adîncitură practicată în grosimea unui zid, în care se pot adăposti diferite obiecte. În arhitectura veche românească, **o.** se prezintă ca element ornamental pe faţade sub forma unei uşoare adînciturі dreptunghiulare sau în arcadă. Dispuse în frize, în zona superioară a faţadelor, **o.** formează, împreună cu firidele şi arcadele oarbe, un element caracteristic plasticii arhitectonice din vremea lui Ştefan cel Mare.

ocól (În evul mediu în Moldova), denumirea pe care o purta, în cursul sec. al XVIII-lea, subîmpărţirea administrativă a ţinutului. În 1833 existau 10 ţinuturi şi 55 de **o.** Termenul a fost înlocuit, mai tîrziu, cu acela de *plasă*, subîmpărţire administrativă a judeţelor de şes din Ţara Românească. — *Ocolul tîrgului*, denumire a unui număr de sate dimprejurul fiecărui tîrg care depindeau, sub raport administrativ, de acesta.

ocol întărit (ocol închis) (în arhitectura populară românească), curte înconjurată cu o îngrăditură puternică de bîrne aşezate în lung, mărginită, în unele zone etnografice, cu grajduri pentru vite şi acareturi. Cele mai frumoase exemplare de **o.î.** se păstrează pe valea superioară a Jiului şi în zona Branului.

ocol silvic, unitate silvică administrativă, prin care se organizează şi se execută lucrările de cultură, refacere, protecţie şi de pază a pădurilor, ocrotirea şi valorificarea vînatului şi a peştelui din apele de munte. Este organizat pe brigăzi şi cantoane silvice.

O'Connell *[oucǫnəl]*, Daniel (1775—1847), conducător al aripii liberale în mişcarea de eliberare irlandeză. În 1841 a pus bazele mişcării „Repeal", care preconiza desfacerea uniunii anglo-irlandeze. Deşi se pronunţa pentru ruperea legăturilor cu Anglia, **O'C.** a dus o politică de compromisuri cu whigii englezi.

O'Connor *[oucǫnə]*, Feargus Edward (1794—1855), unul dintre conducătorii mişcării cartiste, adept al curentului „forţei fizice", care se sprijinea pe muncitori şi preconiza folosirea metodelor violente ale luptei de clasă. Din 1837 a început să editeze ziarul „Northern Star" (Steaua Nordului), care ulterior a devenit organul principal al mişcării cartiste. În 1847 a fost ales în parlament. La sfîrşitul deceniului al cincilea a părăsit poziţiile de clasă iniţiale.

O'Connor *[oucǫnə]*, Frank (n. 1903), scriitor irlandez. A scris piese de teatru („Desaga timpului", 1938), poezii (vol. „Trei fraţi în vîrstă", 1936), în manieră populară, şi studii critice („Arta teatrului", 1947; „Oglinda de pe şosea", 1956). Şi-a cîştigat renumele datorită originalităţii talentului său de subtil povestitor şi umorist (schiţe „Noaptea nunţii").

ocrotirea naturii, acţiune organizată de stat în scopul utilizării raţionale, al conservării şi al reproducerii resurselor naturale. Prevederile **o.n.** se extind şi asupra unor specii de animale şi plante, formaţiuni geologice, puncte fosilifere, regiuni de interes peisagistic etc., importante din punct de vedere economic, ştiinţific şi cultural. Concepţia modernă a **o.n.** este cea *dinamică*, deoarece are ca obiectiv nu numai conservarea, ci şi asigurarea sporirii continue a resurselor naturale. Ca problemă de stat, **o.n.** se realizează prin următoarele căi principale: asigurarea unei exploatări judicioase a resurselor naturale (faună, floră, păduri); lupta împotriva eroziunii solului şi impurificării apei şi a

aerului; controlul populațiilor de animale sau plante dăunătoare; ocrotirea speciilor rare sau amenințate cu dispariția, a monumentelor naturii, organizarea de rezervații naturale; îmbogățirea resurselor naturale prin aclimatizări și reaclimatizări. Preocupările de **o.n.** au luat naștere ca o reacție a oamenilor de știință împotriva exploatărilor abuzive, care s-au soldat cu dispariția unor animale și plante rare și prețioase sau cu modificări profunde ale echilibrului natural al unor regiuni. În țara noastră, **o.n.** a fost inițiată de un grup de naturaliști, în frunte cu E. Racoviță, Al. Borza, Ion Borcea ș.a. În 1930 a luat naștere Comisiunea pentru ocrotirea monumentelor naturii.

ocrotirea sănătății, complex de măsuri luat de stat în vederea prevenirii îmbolnăvirilor, întăririi și refacerii sănătății, prelungirii vieții și creșterii capacității de muncă a oamenilor. Conținutul **o.s.** depinde de orînduirea social-economică și de progresul științei și tehnicii. În țara noastră, în trecut, **o.s.** n-a constituit, de fapt, o problemă de stat; condițiile grele de viață și de muncă, epuizarea fizică, bolile, subnutriția, accidentele de muncă, lipsa unor măsuri de protecție a muncii și de asistență socială etc. au dus la o continuă înrăutățire a stării de sănătate a populației. România burghezo-moșierească se număra printre țările cu mortalitate generală și infantilă dintre cele mai ridicate și cu o durată redusă a mediei de viață. Dezvoltarea economiei naționale în anii puterii populare a constituit baza politicii de lichidare a situației grele moștenite de la burghezie în domeniul **o.s.** În R.P.R., **o.s.** se caracterizează prin accesibilitate pentru întreaga populație și asistență medicală calificată. Se acordă gratuit asistență medicală în spitale, sanatorii și ambulatorii, întreținerea, medicamentele și materialele necesare pe timpul internării salariaților, pensionarilor și membrilor lor de familie, copiilor, elevilor și studenților, femeilor gravide și lăuze, precum și asiguraților cooperativelor meșteșugărești și membrilor lor de familie. Țăranii cooperatori și familiile lor beneficiază, de asemenea, de asistență medicală gratuită și de reducere între 50 și 70% din prețul mediu în spitale și ambulatorii de specialitate. Acest lucru este posibil datorită fondurilor alocate din bugetul țării pentru **o.s.**; între anii 1950 și 1964, acestea au crescut de aproape 7 ori, însumînd circa 34,5 de miliarde de lei, numai în 1964 fiind de peste 4,5 miliarde de lei, respectiv 22% din totalul fondurilor destinate acțiunilor social-culturale. Baza materială a **o.s.** s-a întărit an de an. A fost dezvoltată o vastă rețea de unități sanitare (dispensare, policlinici, spitale, sanatorii, preventorii etc.), rațional repartizate pe tot cuprinsul țării și încadrate cu un număr de cadre medico-sanitare proporțional cu numărul populației. Numărul total al paturilor de asistență medicală a crescut de la 33 763 în 1938 la 141 845 în 1964, deci de peste patru ori. A crescut de asemenea numărul cadrelor medico-sanitare. În 1964, în țara noastră erau 27 200 de medici, ceea ce reprezintă în medie un medic la 696 de locuitori, față de un medic la 1 895 de locuitori în 1938, și aproximativ 74 000 de cadre sanitare medii, față de 11 360 cît erau în 1938. S-a îmbunătățit mult repartiția teritorială a instituțiilor și cadrelor medicale, mărindu-se astfel gradul de accesibilitate al populației la asistența medicală. A fost creată o industrie proprie de medicamente, iar numărul farmaciilor a ajuns în 1964 la cifra de 1 708 și cel al punctelor farmaceutice de categoria I la 338. Se acordă o atenție deosebită pregătirii de cadre de buni specialiști în toate ramurile medicinii, ca și utilării unităților sanitare cu aparatură modernă, precum și extinderii tehnicii moderne de studiu (electroencefalografie, electrocardiografie, izotopi radioactivi, laboratoare de explorare a capacității de muncă etc.). Ocrotirea sănătății mamei și copilului ocupă un loc important în sistemul **o.s.** din țara noastră. Numărul de paturi în spitalele și secțiile de pediatrie a crescut de aproape 10 ori față de 1938. Au luat ființă maternități, spitale de copii, preventorii, creșe și cămine de copii în toate orașele țării, iar case de naștere au fost construite pînă în cele mai îndepărtate și mai izolate comune (în 1964 erau 2 036 de case de naștere), acordîndu-se o permanentă asistență medicală calificată gravidelor, lăuzelor, nounăscuților. Datorită acestor măsuri, mortinatalitatea a scăzut de la 2,5%, cît era în 1938, la 1,5% în 1964, iar indicele de mortalitate infantilă a scăzut la 4,9 de la 17,9. Femeile gravide și mamele beneficiază de concediu plătit pentru maternitate (52 de zile înainte și 60 de zile după naștere). **O.s.** în R.P.R. pune accentul pe măsurile cu caracter profilactic și preventiv, prin dezvoltarea activității antiepidemice, prevenirea bolilor profesionale și accidentelor de muncă. Au fost înființate în regiunile și raioanele țării centre sanitare și antiepidemice (sanepiduri) în vederea combaterii bolilor transmisibile și a coordonării măsurilor de îmbunătățire a stării igienice-sanitare la locurile de muncă etc. S-a acordat o deosebită atenție supunerii unor controale medicale sistematice a întregii populații pentru depistarea și tratarea din timp a bolilor, precum și măsurilor de imunizare față de boli. Au luat ființă numeroase centre, caravane și dispensare pentru depistarea, combaterea și tratarea tuberculozei. În fostele regiuni paludice au fost înființate stații antimalarice și antihelmintice; s-a mărit rețeaua de centre antirabice etc. Au fost eradicate boli cu extindere în masă (malaria, febra recurentă), s-a redus pînă în 1964 morbiditatea la febra tifoidă cu 91,4%, la difterie cu 99,2% față de 1948, iar mortalitatea la tuberculoză a scăzut de circa șase ori. În R.P.R. a fost dezvoltată rețeaua de stațiuni balneoclimatice și de odihnă; au fost modernizate și extinse stațiunile existente și au fost create noi stațiuni. Un

număr din ce în ce mai mare de oameni ai muncii beneficiază de cură balneară și odihnă. În 1964 au fost trimiși la odihnă și tratament în stațiuni balneoclimatice, tabere și colonii de copii peste 750 000 de persoane. Ca urmare a creșterii necontenite a nivelului de trai material și cultural și a măsurilor complexe luate în domeniul **o.s.**, s-a îmbunătățit mult starea de sănătate a populației. Mortalitatea generală a scăzut de la 19,1 la 1 000 de locuitori, cît era în 1938, la 8,1 în 1964. Se constată o mare scădere a mortalității la grupele de vîrstă tînără: ex. la grupele de vîrstă pînă la 14 ani inclusiv, mortalitatea a scăzut de peste șapte ori față de 1931 și de peste patru ori față de 1948. Durata medie de viață, care în 1938 era de 45,6 ani, a ajuns în 1964 la 68,3 ani. V. și m e d i c i n ă.

ócru (MINER.), depunere de hidroxizi de fier de culoare galbenă, brună sau roșie în zonele de alterare ale zăcămintelor metalifere sau ale rocilor cu minerale ferifere; apare în mase compacte sau pulverulente. Se folosește ca pigment la prepararea unor vopsele minerale.

Ocsko */ócico/*, Tereza (1917—1940), militantă în mișcarea muncitorească din România, muncitoare textilistă. În 1936 a devenit membră a P.C.R. A activat în rîndurile Ajutorului Roșu, în Banat. În octombrie 1940 a fost arestată la Arad; a murit în timpul torturilor la care a fost supusă de către agenții Siguranței.

octaédru (gr. *okto* „opt" și *hedra* „bază"; MAT.), poliedru cu opt fețe. — *O. regulat*, octaedru format din 6 vîrfuri, 8 fețe triunghiuri echilaterale și 12 muchii, avînd toate unghiurile diedre egale.

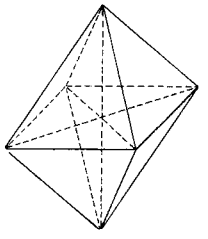

Octaedru

octán (CHIM.), C_8H_{18}. Hidrocarbură aciclică saturată (parafinică). Se cunosc mai mulți izomeri ai săi (ex. **o.** normal, i z o o c t a n u l). **O.** normal este un lichid incolor, cu p.f. 126°C, insolubil în apă. Se întrebuințează ca solvent.

octávă (lat. *octavus* „al optulea"), intervalul dintre două sunete ale gamei, la distanță de opt trepte (ex. do—do din octava următoare).

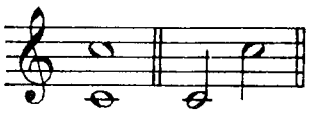

Octavă

octét (lat. *octo* „opt") **1.** (MUZ.) **a)** Formație alcătuită din opt voci sau din opt instrumente, care execută împreună o compoziție muzicală. **b)** Compoziție muzicală destinată să fie executată de o asemenea formație. **2.** (CHIM.) Configurație electronică de mare stabilitate, alcătuită din opt electroni, în stratul periferic al unui atom. Este tipică gazelor inerte (cu excepția heliului). Prin combinare chimică, atomii elementelor tind către configurația de **o.**, care se realizează fie prin transfer de electroni între doi atomi diferiți (legătură electrovalentă), fie prin punerea în comun a unui număr convenabil de electroni (legătură covalentă).

octo- (octa-), element de compunere cu sensul „opt" sau „de opt ori" (ex. *octogenar*, *octogon*, *octaedru*).

octocoraliéri (ZOOL.), subclasă de celenterate antozoare, în general coloniale, cu gura înconjurată de opt tentacule penate și cavitatea gastrică împărțită prin septe radiare în opt loji. **O.** au schelet calcaros. Trăiesc în mările calde, în zonele litorale (ex. coralul).

octódă (gr. *okto* „opt" și *ode* „sunet"; TELEC.), tub electronic cu opt electrozi (catodul, anodul și șase grile), folosit în radioreceptoarele de tip superheterodină pentru schimbarea frecvenței.

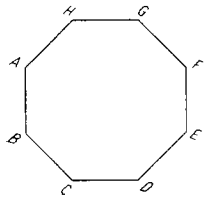

Octogon

octogón (gr. *okto* „opt" și *gonia* „unghi"; MAT.), poligon cu opt laturi. — *O. regulat*, octogon plan convex cu toate laturile și unghiurile egale. Unind vîrfurile unui *o.r.* din trei în trei, se obține un *o.r. stelat.*

octoíh (gr. *oktoihos* „opt tonuri"), carte bisericească destinată cultului ortodox, care cuprinde cîntările fiecărei zile din săptămînă pe opt glasuri (tonuri), fiecărei săptămîni consacrîndu-i-se succesiv cîte un glas. A fost compus de teologul bizantin I o a n D a m a s c h i n u l în sec. al VIII-lea e.n. Cel mai vechi **o.** în manuscris copiat pe teritoriul patriei noastre, în limba slavonă, datează din sec. al XIII-lea (*Octoihul de la Caransebeș*, adus în această localitate din Moldova), iar primul **o.** tipărit în aceeași limbă, care se numără și printre primele tipărituri din țara noastră, e cel al ieromonahului M a c a r i e (1510).

oculár (FIZ.), piesă constitutivă a unui instrument optic vizual (microscop, lunetă etc.), prin care se observă imaginea reală a obiectului formată de obiectiv; este alcătuit din una sau mai multe lentile. **O.** formează imagini virtuale. El mai poate îndeplini și alte funcțiuni: răsturnarea imaginii, acromatizarea sau corectarea unor aberații ale obiectivului etc. După cum mărește sau micșorează imaginea dată de obiectiv, **o.** pot fi *pozitive* sau *negative*. — *O. micrometric*, ocular prevăzut cu o lamă reticulară micrometrică. Adaptat la binoclu sau la lunetă, servește pentru măsurarea distanței unghiulare dintre obiecte sau a diametrului unghiular al obiec-

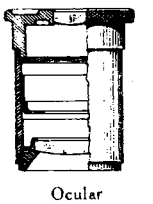

Ocular

telor (ex. distanța unghiulară dintre două stele sau diametrul unghiular al unei planete). Folosit la microscop, servește pentru determinarea dimensiunilor liniare ale obiectelor microscopice (ex. coloizi, microorganisme ș.a.).

ocultáție (lat. *occultus* „ascuns"; ASTR.), ascundere temporară a unui corp ceresc îndărătul altui corp ceresc, față de un observator terestru. Astfel, o stea sau o planetă poate fi ocultată de Lună cînd aceasta se află între Pămînt și corpul ceresc respectiv; o planetă poate oculta un satelit al său, o nebuloasă obscură poate oculta stelele din spatele ei etc.

ocultísm, ansamblu de concepții și practici superstițioase privitoare la pretinse forțe tainice, supranaturale, cu care unii oameni, inițiați în anumite „secrete" sau înzestrați cu facultăți misterioase, ar putea intra în contact. În evul mediu erau denumite „științe oculte" magia, astrologia, divinația și c a b a l a. Ulterior între „științele oculte" a fost inclus și *spiritismul*. Înainte de a fi fost explicate științific în cadrul fiziologiei nervoase și al psihologiei, erau considerate „oculte" și fenomenele legate de h i p n o z ă.

ocupáție[1] (STATIST.), activitate socială utilă depusă de o persoană într-una din ramurile muncii sociale și care constituie în același timp sursa principală de venit pentru persoana respectivă.

ocupáție[2] (DR.), ocuparea temporară de către forțele armate ale unui stat a unei părți sau a totalității teritoriului unui alt stat, fără ca prin aceasta statul ocupant să dobîndească drepturi suverane asupra acelui teritoriu.

ocurénță (lat. *occurere* „a se înfățișa"; MINER., PETROGR.) **1.** Mod de prezentare a unui mineral sau a unei roci într-un zăcămînt. **2.** Raport geologic și geografic al unui zăcămînt față de mediul înconjurător (ex. **o.** pirotinei sub formă de diseminări în norite sau peridotite ca produs al cristalizării magmatice, la Ciungani în munții Drocea și la Poiana Mărului în munții Făgăraș, sau în filoane hidrotermale, la Herja în reg. Maramureș etc.).

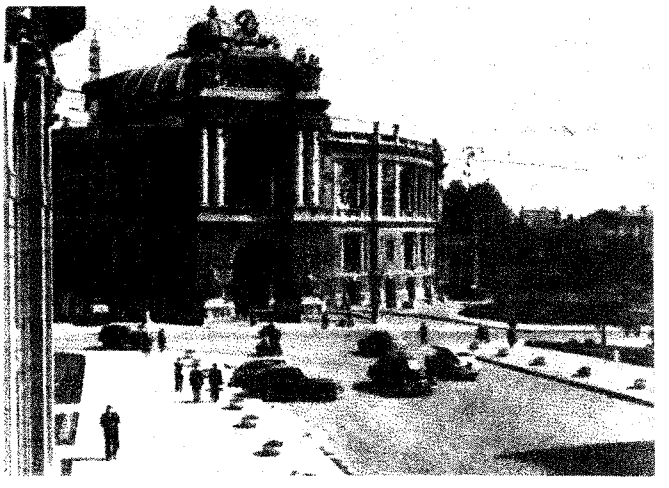

Odesa. Teatrul de operă și balet

ódă (gr. *ode* „cîntec") **1.** (LIT.) Specie a poeziei lirice în care se face elogiul unor persoane, fapte eroice sau idealuri. **O.** s-a constituit în Grecia antică și este legată în special de numele lui P i n d a r, care a compus mai multe „Ode triumfale" în onoarea atleților victorioși. La origine, **o.** a avut o formă prozodică relativ fixă (strofă, antistrofă, epodă), fiind destinată corului sau declamării cu acompaniament instrumental. Printre cei mai cunoscuți autori de ode din literatura universală se numără Horațiu în antichitatea latină, Ronsard în perioada Renașterii franceze, iar în timpurile moderne Hugo, Schiller, Lermontov, Puşkin. În literatura română, specia a fost ilustrată de Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, iar în zilele noastre de Mihai Beniuc, Maria Banuș ș.a. **2.** (MUZ.) Lucrare muzicală cu caracter eroic, solemn.

Odense *[ódənsə]*, oraș în Danemarca, în insula Fionia. 111 000 loc. (1961). Însemnat port fluvio-maritim. Industrie siderurgică, constructoare de mașini și de construcții navale, textilă, alimentară. Biserică romanică (sec. al XII-lea) și biserică gotică (sec. al XIII-lea). Locul de naștere al scriitorului H. Ch. Andersen.

odeón 1. Tip de edificiu specific antichității greco-romane, destinat audițiilor muzicale, recitalurilor de poezie și repetițiilor teatrale. Avea plan pătrat sau circular, acoperișul în cupolă și fațadele înconjurate cu colonade (p e r i p t e r). **O.** au fost construite la Atena de Pericle (442 î.e.n.) și Herodes Atticus (161 e.n.), la Roma de Domițian și de Traian, după planurile lui Apolodor din Damasc. **2.** Denumire dată unor teatre moderne (ex. **O.** din Paris, fundat în 1797).

Oder (Odra), fluviu în Europa centrală (848 km). Izvorăște din munții din nordul R.S. Cehoslovace, străbate partea de sud-vest a R.P. Polone, apoi, după confluența cu Neisse, formează granița dintre R.P. Polonă și R.D.G. și se varsă în golful Szczecin al Mării Baltice. Importantă arteră navigabilă; este legat printr-un canal cu Elba, iar prin afluentul său Warta și canalul Bydgoszcz cu Vistula. Pe **O.** sînt situate orașele Ostrava (Cehoslovacia), Opole, Wroctaw, Szczecin (Polonia) și Frankfurt (R.D.G.).

Odesa, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană, situat pe țărmul Mării Negre. 721 000 loc. (1964). Centru economic și cultural. Are întreprinderi constructoare de mașini (strunguri, mașini grele, utilaj frigorific), chimice (îngrășăminte, mase plastice, coloranți), alimentare, textile

ş.a. Important port maritim. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice, teatre, muzee. În împrejurimi staţiuni balneoclimatice. Din 1794 s-a reglementat sistematizarea urbanistică a **O.** după un plan riguros. În prima jumătate a sec. al XIX-lea au fost construite ansamblurile: bulevardul „Primorski", piaţa semicirculară (1826—1829), scara monumentală „Potiomkin" (1837—1841). Numeroase monumente de arhitectură în stil neoclasic.

Odessos, colonie greacă (milesiană) întemeiată în prima jumătate a sec. al VI-lea î.e.n. pe ţărmul tracic al Mării Negre, pe locul unde se găseşte astăzi oraşul Varna (R.P. Bulgaria). A făcut parte, în sec. I—II e.n., din federaţia oraşelor pontice, împreună cu Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis şi Mesembria.

Odets *[oudéţ]*, Clifford (1906—1963), dramaturg şi scenarist de filme american. În piesele sale, remarcabile prin forţa realistă a dialogului, **O.** a zugrăvit conflicte ale muncitorilor americani cu patronii „În aşteptarea lui Lefty", (1935), episoade din lupta comuniştilor germani în primele zile ale terorii hitleriste („Pînă în ziua morţii", 1935), aspecte ale prăbuşirii individului în condiţiile societăţii capitaliste („Golden Boy", 1937) şi ale eliberării de aceste condiţii („Trezeşte-te şi cîntă", 1935). După cel de-al doilea război mondial s-a îndepărtat de forţele progresiste, făcînd pe plan artistic concesii gustului bulevardier.

odihnă[1] (DR.) *Dreptul la odihnă*, drept recunoscut celor ce muncesc, pentru refacerea şi întărirea forţei de muncă. În R.P.R. *d. la o.* este consfinţit de constituţie ca un drept fundamental. *D. la o.* este asigurat prin stabilirea zilei de lucru de opt ore, reducerea ei sub opt ore pentru anumite profesiuni cu condiţii de muncă grele, acordarea de concedii anuale plătite tuturor muncitorilor şi funcţionarilor, punerea la dispoziţia oamenilor muncii a caselor de odihnă, sanatoriilor şi instituţiilor de cultură. De asemenea, *d. la o.* se realizează prin stabilirea şi respectarea zilei de repaus săptămînal şi a celorlalte zile nelucrătoare, acordarea repausului pentru masă în timpul zilei de lucru, interzicerea efectuării de ore suplimentare altfel decît în cazuri excepţionale etc. V. şi ocrotirea sănătăţii.

odihnă[2] (CONSTR.), platformă orizontală pe parcursul unei scări (care leagă caturile unei clădiri), pentru a permite persoanelor care folosesc scara să se odihnească şi pentru a asigura accesul în apartamentele unui cat. Sin. *podest*.

Odin, în mitologia popoarelor scandinave, cel mai important dintre zei, soţul zeiţei Freya, tatăl lui Thor; unul dintre eroii principali ai „Eddei". A fost considerat iniţial zeul furtunii, mai tîrziu zeu al războaielor şi al morţii, dar şi al înţelepciunii, al poeziei şi al magiei. Conform mitului, eroii căzuţi în războaie erau găzduiţi în palatul său, Walhalla. La germani era numit *Wodan*.

„Odiseea", epopee atribuită lui Homer. Capodoperă a genului epic din literatura elenă şi universală, datînd probabil din sec. VIII—VII î.e.n. În cele 24 de cînturi ale „Odiseei" sînt descrise călătoria lungă şi plină de peripeţii a lui Odiseu (Ulise) de la plecarea din Troia şi pînă la sosirea în Itaca, precum şi lupta dusă de el împotriva pretendenţilor la tron şi la mîna soţiei sale, Penelopa. Spre deosebire de „Iliada", epopee a virtuţilor războinice, „Odiseea" oglindeşte moravuri specifice pentru societatea gentilică din sec. X—VII î.e.n., aducînd în literatură poezia vieţii familiale greceşti. Figura eroului principal al **O.** s-a înscris în istoria culturii ca întruchipare a unor virtuţi umane superioare. Traduceri în româneşte au făcut E. Lovinescu şi G. Murnu.

Odiseu v. **Ulise.**

Odoacru, general roman, comandant al mercenarilor Romei, de origine herul. A condus răscoala mercenarilor din anul 476, l-a înlăturat pe Romulus Augustulus şi s-a proclamat rege al Italiei. Evenimentul este considerat în istorie ca sfîrşitul Imperiului roman de apus şi, convenţional, ca început al evului mediu.

odobáş, grad militar, inferior căpitanului, în oştile ţărilor române spre sfîrşitul evului mediu.

Odobescu, Alexandru (1834—1895), scriitor şi om de ştiinţă român; a fost membru al Academiei Române şi profesor

Al. Odobescu

de arheologie la Universitatea din Bucureşti. S-a născut la Bucureşti. A studiat la Bucureşti şi la Paris, unde a activat în cercul revoluţionarilor români exilaţi după revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Influenţa concepţiilor democratice ale acestora se vădeşte în articolul „Muncitorul român" (1851), pe care **O.** l-a publicat la Paris în paginile „Junimii române". Întors în ţară, a ocupat funcţii diverse, devenind pentru puţină vreme chiar ministru al cultelor şi instrucţiunii publice. Ca scriitor s-a impus prin nuvelele istorice „Mihnea-Vodă cel Rău" (1857) şi „Doamna Chiajna" (1860), remarcabile prin precizia descrierilor şi simţul culorii locale. Opera sa cea mai importantă, eseul „Pseudokineghetikos" („Fals tratat de vînătoare", 1874), apelează la diverse date şi exemple oferite de artele plastice, muzică, literatură, folclor, realizînd o interesantă incursiune în istoria cinegeticii. Lucrarea are aspectul unui mozaic, în care autorul, brodînd cu virtuozitate asociaţii libere şi neaşteptate de idei pe tema vînătorii, realizează o expunere liberă, elegantă şi erudită, bogată în informaţii, aluzii polemice, portrete şi ta-

blouri după natură, expresie a unui temperament de subtil cercetător şi cunoscător al artei, de formaţie predominant clasicistă. Preocupările folcloristice ale lui **O.** s-au cristalizat în studiile „Cîntecele poporane în raport cu ţara, istoria şi datinile românilor" (1861) şi „Răsunete ale Pindului în Carpaţi", care reprezintă primele lucrări de folclor comparat din ţara noastră. În domeniul istoriei, deşi idealist în concepţie, **O.** a iniţiat primele cercetări arheologice sistematice din România. Prin lucrările sale „Notices sur les antiquités de la Roumanie" (1868), „Istoria archeologiei" (1877), „Le trésor de Petrossa" (3 vol., 1889–1900), valoroase sub raport documentar, a combătut diletantismul în ştiinţa istorică. S-a declarat împotriva exagerărilor şi aberaţiilor latiniste, alături de Hasdeu, Negruzzi şi alţii, susţinînd principiul fonetic al limbii, simplificarea ortografiei, acceptarea justă a neologismelor etc. Admirator al lui Bălcescu, **O.** este şi primul editor al capodoperei acestuia, „Istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul". Mai este autorul eseului „Viitorul artelor în România" (1851), a numeroase versuri, nuvele, proiecte de dramaturgie şi studii de istorie literară. **O.** este un maestru al limbii literare, care a cultivat un stil de o armonie şi de o arhitectură clasică.

Odobescu, Ioan (1793–1857), general român, tatăl scriitorului Alexandru **O.** Şef al oştirii în timpul revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, a pus armata la dispoziţia reacţiunii, arestînd la 19 iunie 1848 guvernul revoluţionar. Intervenţia maselor populare a zădărnicit această acţiune, iar **O.** a fost arestat, apoi eliberat.

Odobeşti, oraş raional în raionul Focşani, reg. Galaţi, situat pe rîul Milcov, la 10 km nord-vest de Focşani. 5 500 loc. (1964). Centru viticol renumit pentru vinurile superioare (fetească, ottonel, riesling, galbenă de Odobeşti etc.), premiate la mai multe concursuri internaţionale. Monumente istorice: beciul domnesc, din epoca lui Ştefan cel Mare, rezidit sub domnia lui Mihail Sturza (1839), biserica „Mănăstirea" (1732).

Odoevski, Aleksandr Ivanovici (1802–1839), poet rus, decembrist. A fost condamnat în 1825 la 10 ani muncă silnică în Siberia. Opera lui **O.,** de factură romantică, cultivă motive cetăţeneşti-protestatare, preamărind trecutul eroic al poporului rus. Cea mai cunoscută este poezia de răspuns (1827) la mesajul lui Puşkin „Celor din Siberia", al cărei vers „Din *scînteie* va izbucni flacăra" a devenit motoul „Iskrei" leniniste (1900–1903).

odoleán *(Valeriana officinalis)*, plantă erbacee din familia valerianaceelor, cu tulpina înaltă (pînă la 150 cm), cu flori mari, roz sau albe. Întreaga plantă are un miros caracteristic, neplăcut. Rădăcinile şi rizomii de **o.** conţin

Odolean

acizi valerianici, care au proprietăţi sedative.

odontoblást (gr. *odons, odontos* „dinte" şi *blastos* „celulă"; ANAT.), fiecare dintre celulele conjunctive care alcătuiesc un ţesut la suprafaţa externă a pulpei dentare în zona de contact cu ivoriul.

Odorhei, oraş raional în reg. Mureş-Autonomă Maghiară, reşedinţă de raion, situat pe valea rîului Tîrnava Mare. 16 150 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini (reparaţii), textilă, de prelucrare a lemnului (cherestea, mobilă) şi industrie alimentară (spirt, amidon). — *Raionul O.*, cu 109 300 loc. (1964). Exploatări de minereu de fier (Lueta), roci de construcţie, lemn. Industrie siderurgică (Vlăhiţa), a construcţiilor de maşini şi de prelucrarea metalelor, alimentară şi industria lemnului. Creşterea animalelor (ovine şi bovine). Muzeu raional. Monumente istorice: Bisericuţa Iisus, valoros exemplar de arhitectură romanică, construită pe un plan patrulater (sec. al XIII-lea); ruinele cetăţii (sec. XV–XVIII).

odorizánţi (lat. *odor, odoris* „miros"; CHIM.), compuşi chimici cu miros puternic, folosiţi la *odorizarea* gazelor combustibile inodore, în scopul detectării pierderilor accidentale de gaze din conducte, din recipiente etc. (ex. mercaptani, piridină etc.).

Odos

odós *(Avena fatua)*, plantă anuală din familia gramineelor, înaltă de 60–120 cm, care, mai ales în stadiul tînăr, se aseamănă cu o v ă z u l. Este o buruiană, răspîndită mai mult în culturile de ovăz, grîu, orz etc.

Odra v. **Oder.**

odrízi, veche populaţie tracă din estul Peninsulei Balcanice. În sec. al V-lea î.e.n. s-au organizat într-o puternică uniune tribală, cunoscută sub numele de „regatul odrizilor" care, sub regele *Sitalces* (c. 431–424 î.e.n.), şi-a întins stăpînirea asupra părţii de răsărit a Peninsulei Balcanice, de la Marea Egee şi strîmtori pînă la gurile Dunării. Statul **o.** a fost cucerit de Filip al II-lea, regele Macedoniei (341 î.e.n.), şi transformat în provincie, devenind, sub Lisimah, un puternic punct de sprijin al regatului elenistic al Traciei. După transformarea Macedoniei în provincie romană (146 î.e.n.), **o.** şi-au refăcut regatul, care a rezistat romanilor pînă în anul 46 e.n., cînd a fost transformat în provincie. Statul sud-tracic al **o.** a avut un rol important în penetraţia culturii greceşti şi elenistice la daco-geţi.

Oedip v. **Edip.**

Oehlenschläger *[ölənşlegər]*, Adam Gottlob (1779–1850), scriitor danez, reprezentant de seamă al romantismului în Danemarca. A cunoscut îndeaproape pe scriitorii germani Goethe, Tieck şi Novalis, a căror influenţă s-a făcut simţită în scrierile sale. Dintre lucrările lui **O.** se remarcă pie-

sa-basm „Aladin, sau Lampa fermecată" (1805), tragediile istorice cu subiect nordic „Hakon Jarl" (1807), „Axel şi Valborg" (1810), drama „Correggio" (scrisă în limba germană, 1808), ciclul de romane „Helga" (1814) şi povestirea autobiografică „Amintiri" (1850).

oenochoe, tip de vas grecesc de ceramică, cu dimensiuni

Oenochoe

reduse, cu forme elegante, avînd un singur mîner graţios curbat şi deschiderea trilobată. **O.** servea pentru turnarea vinului în cupe.

oenologíe (VITICULT.), ştiinţa *vinificaţiei*.

Oersted *[örstid]*, Hans Christian (1777—1851), fizician şi chimist danez. A fost profesor la Universitatea din Copenhaga. A descoperit (1820) acţiunea curentului electric asupra acului magnetic; această descoperire a stat la baza electromagnetismului. În domeniul chimiei a elaborat un procedeu pentru obţinerea aluminiului metalic.

oersted *[örstid]* (după numele fizicianului *Oersted*; METR.), unitate de măsură a intensităţii cîmpului magnetic în sistemul CGS electromagnetic neraţionalizat; un oersted este intensitatea cîmpului magnetic căreia îi corespunde, în vid, o inducţie magnetică de un gauss. Are simbolul *Oe*.

oesar *[özar]*, forme pozitive de relief cu aspect de valuri alungite şi înguste din cadrul cîmpiilor glaciare. Sînt alcătuite din material nesortat (pietrişuri şi nisipuri), din morene glaciare şi depozite fluvioglaciare. Se întîlnesc în ariile de retragere a glaciaţiei continentale cuaternare (Suedia, Finlanda, Cîmpia germano-poloneză, nordul părţii europene a U.R.S.S. etc.).

Oescus, aşezare tracă şi apoi romană aproape de confluenţa Iskerului cu Dunărea. Înainte de ocuparea Daciei de către romani (106) şi după părăsirea acesteia (271) a fost un important punct de sprijin în sistemul de fortificaţii roman de-a lungul Dunării, reşedinţa legiunii a V-a, Macedonica. **O.** a avut un important rol militar pînă la sfîrşitul sec. al VII-lea, cînd bulgarii s-au aşezat între Dunăre şi Balcani. Azi pe locul vechiului **O.** se află localitatea Ghighen (R.P. Bulgaria).

oestróză (gr. *oistros* „tăun"; MED. VET.), boală parazitară a oilor şi a caprelor, produsă de larvele muştei *Oestrus ovis*, care se localizează în cavităţile osoase (sinusurile) ale capului. Se previne prin măsuri de desecare a păşunilor.

ofénsă (DR.), lipsă de respect manifestată prin cuvinte, gesturi sau acte care exprimă dispreţ sau batjocură; ofensa constituie în anumite cazuri infracţiune, ex: ofensa faţă de simbolul naţional (drapelul ţării şi emblema statului), ofensa contra persoanei şefului unui stat străin, ofensa adusă drapelului sau emblemei unui alt stat.

ofensívă (MILIT.), formă principală a acţiunilor de luptă a trupelor, care se execută în scopul nimicirii grupării inamicului şi al cuceririi terenului pe care îl ocupă. Se realizează prin: neutralizarea inamicului cu foc de toate categoriile, înaintarea impetuoasă asupra acestuia şi nimicirea sau capturarea forţei vii şi a tehnicii sale de luptă.

ofértă 1. (EC. POL.) Masa totală a mărfurilor destinate consumului productiv sau neproductiv aflată în circulaţie. V. şi c e r e r e şi o f e r t ă. **2.** (DR.) *Ofertă reală*, procedură prin care debitorul se poate elibera de obligaţie atunci cînd creditorul nu voieşte să primească executarea şi care constă în somarea creditorului de a accepta ceea ce i se oferă, urmată de consemnarea obiectului obligaţiei la instituţia de stat competentă.

Offenbach *[ofenbác]*, Jacques (1819—1880), compozitor francez de origine germană, întemeietor al operetei clasice franceze. A studiat la Conservatorul din Paris. Creaţia sa cuprinde un mare număr de operete („Orfeu în infern", 1858; „Frumoasa Elena", 1864; „Pericola", 1868; „Madame Favart", 1878; opera comică „Povestirile lui Hoffmann", montată postum în 1881, care s-a impus în mod deosebit, ş.a.), caracteristice prin umorul adeseori burlesc şi uneori cu nuanţe satirice, exprimate cu vervă şi spontaneitate, prin farmecul evocator al melodiei.

oficialitáte (DR.), principiu de bază al procesului penal, care constă în îndatorirea procurorului şi a organelor de urmărire penală ca, de îndată ce au cunoştinţă despre săvîrşirea unei infracţiuni, să efectueze din oficiu urmărirea penală, precum şi în îndatorirea instanţelor judecătoreşti ca, de îndată ce au fost sesizate cu judecarea unei cauze penale, să îndeplinească din oficiu toate actele care intră în atribuţiile lor.

oficii industriale, uniuni industriale create în România, în 1947, de către puterea democrat-populară, în care erau grupate întreprinderile industriale capitaliste în vederea controlului statului asupra producţiei şi, în anumite limite, pentru orientarea şi folosirea producţiei lor. **O.i.** funcţionau ca societăţi anonime, conduse de consilii de administraţie formate din reprezentanţi ai Ministerului Industriei şi Comerţului şi ai proprietarilor capitalişti, ministerul avînd rolul hotărîtor în conducere. Pînă la 1 decembrie 1947 au fost create 14 **o.i.**, care grupau 750 de întreprinderi, reprezentînd 80% din capacitatea de producţie a industriei. În atribuţiile lor intrau: coordonarea şi controlarea procesului de producţie, aprovizionarea cu materii prime şi combustibil şi repartizarea acestora pe ramuri şi pe întreprinderi, alcătuirea programelor de producţie şi elaborarea măsurilor privind raţionalizarea producţiei, reglementarea canti-

tativă şi calitativă a importului şi exportului de mărfuri, repartizarea noilor investiţii etc. Ele au constituit o formă a luptei clasei muncitoare pentru îngrădirea capitaliştilor, pentru lichidarea haosului economic şi pentru refacerea economică a ţării.

oficiu 1. *Oficiu de prevederi sociale*, serviciu care desfăşoară, pe plan local, activitatea de prevederi sociale. Funcţionează în cadrul comitetelor executive ale sfaturilor populare raionale, de raion orăşenesc, regionale şi ale oraşelor republicane. **2.** *Oficiu juridic* (în organizaţiile socialiste), formă organizatorică în cadrul căreia un număr de jurisconsulţi au sarcina de a asigura apărarea intereselor patrimoniale ale acestor organizaţii şi, în general, respectarea legalităţii socialiste în activitatea lor. **3.** *Oficiu de stare civilă* v. *serviciu de stare civilă*.

ofilíre (FITOPAT.), simptom de boală la plantele atacate de unii agenţi patogeni (ciuperci, bacterii) care pătrund şi se dezvoltă în vasele conducătoare, împiedicînd circulaţia normală a sevei şi ducînd la uscarea plantei (ex. *o. cartofilor*, provocată de ciuperca *Verticillium albo-atrum*, *o. castraveţilor*, provocată de bacteria *Eruinia tracheiphila*).

ofiolít (PETROGR.), rocă eruptivă care apare în zonele de geosinclinal ca rezultat al activităţii magmatice în timpul scufundării şi oscilaţiilor acestuia. Dintre **o.** sînt predominante rocile cu caracter bazaltic, adesea albitizate, şi care prezintă structuri caracteristice erupţiilor submarine; sînt asociate cu jaspuri, tufuri şi variate tipuri de depozite sedimentare. De **o.** adesea sînt legate genetic zăcăminte de crom, platină, titan, cupru, pirită şi mangan (ex. **o.** din munţii Drocea, Metaliferi ş.a., împreună cu care se găsesc asociate zăcăminte de titanomagnetit, de pirită cupriferă şi de oxizi de mangan).

ofitică, *structură* ~ (PETROGR.), structură a rocilor diabazice caracterizată prin dispoziţia neregulată a cristalelor prismatice de plagioclaz, care se întretaie, şi prin prezenţa cristalelor mari de piroxeni care ocupă spaţiile rămase libere.

ofiţér 1. (MILIT.) Militar cu atribuţii de conducere, absolvent al unei şcoli militare de ofiţeri, care poartă un grad de la sublocotenent pînă la general. În raport de grad, ofiţerii pot fi: *o. inferiori*, *o. superiori* şi *o. generali* şi *amirali*. V. şi grade militare. — *O. activ*, ofiţer care face parte din cadrele permanente ale forţelor armate. — *O. de rezervă*, ofiţer care face parte din rezerva forţelor armate. — *O. de legătură*, ofiţer din statul-major al unei mari unităţi, folosit pentru transmiterea dispoziţiilor de luptă. — *O. de serviciu*, ofiţer numit pe timp de 24 de ore pentru asigurarea ordinii interioare şi executarea îndatoririlor de către personalul de serviciu pe unitate. **2.** *Ofiţer de stare civilă* v. *delegat de stare civilă*.

ofiuríde, clasă de echinoderme asemănătoare cu stelele-de-mare, însă cu braţele mai lungi, foarte mobile, bine delimitate de discul central, semănînd cu nişte cozi de şarpe, de unde le vine şi numele. Trăiesc în mări (ex. *Ophiura*, *Amphiura*, care trăiesc în Marea Neagră).

O'Flaherty *[ouflęəti]*, Liam (n. 1897), romancier şi nuvelist irlandez realist-critic, influenţat de naturalism şi de psihologism. Este autorul unor nuvele şi romane inspirate din lupta de eliberare a poporului irlandez, la care a participat el însuşi (romanele „Denunţătorul", 1925; „Insurecţia", 1950). A scris şi literatură de aventuri (romanul „Asasinul", 1928; vol. de nuvele „Lebăda sălbatică", 1932).

ófset (POLIGR.), procedeu de reproducere şi de multiplicare a tipăriturilor cu ajutorul formelor de tipar din metal plane, la care hîrtia nu ajunge în contact direct cu clişeul metalic, ci cu un cilindru de cauciuc care preia imaginea de pe forma de tipar şi o aplică pe hîrtie. Forma de tipar este o placă subţire (de 0,5—0,7 mm) de aluminiu sau de zinc, care se poate îndoi pe un cilindru, permiţînd astfel ca imprimarea să se facă rotativ. Procedeul **o.** permite realizarea tirajelor mari, cu o calitate superioară faţă de tiparul cu forme plane şi cu o productivitate ridicată (6 000—10 000 de tiraje pe oră).

oftalmíe (gr. *ophtalmos* „ochi"; MED.), inflamaţie gravă a întregului glob ocular (ex. **o.** nou-născuţilor datorită infecţiei gonococice, **o.** simpatică, **o.** actinică, oftalmie granuloasă etc.).

Oftalmoscop

oftalmologíe (gr. *ophtalmos* „ochi" şi *logos* „discurs, ştiinţă"; MED.), ramură a ştiinţelor medicale care se ocupă cu bolile ochiului şi ale anexelor acestui organ.

oftalmométru (MED.), instrument folosit în oftalmologie pentru determinarea puterii de refracţie a ochiului prin măsurarea dimensiunii imaginilor reflectate de cornee şi de cristalin.

oftalmoscóp (gr. *ophtalmos* „ochi" şi *skopein* „a privi"; MED.), instrument de bază în oftalmologie, care permite să se observe interiorul globului ocular. Se foloseşte la examinarea fundului de ochi.

Ogariov, Nikolai Platonovici (1813—1877), poet şi publicist rus, continuator al tradiţiilor decembriştilor. Creaţia sa poetică, de factură romantică, cuprinde meditaţii filozofice, versuri închinate luptei sociale, vieţii satului etc. Prieten şi colaborator principal al lui Herzen în editarea publicaţiilor sale de la Londra („Polearnaia zvezda", „Kolokol" ş.a.), **O.** s-a afirmat ca materialist şi democrat-revoluţionar, fiind în acelaşi timp adept al concepţiei utopice a „socialismului ţărănesc rusesc", elaborată împreună cu Herzen, concepţie care a contribuit ulterior la cristalizarea ideologiei narodnice.

ogeác (ogeag) (în Moldova, în evul mediu), denumirea hornului, pe care se percepea

fumăritul, iar mai tîrziu *ajutorința*.

ogivál, *stil* ~, denumire dată stilului gotic. Termenul se justifică prin aceea că arhitectura gotică se caracterizează prin folosirea o g i v e i.

ogívă 1. (ARHIT.) Nervură sau arc de sprijin dispuse diagonal sub o boltă semicilindrică sau în arc frînt. **O.** sînt întotdeauna pereche și formează o încrucișare la cheia de boltă. **O.** a apărut în cadrul arhitecturii romanice și a devenit caracteristică monumentelor gotice (sec. XII—XV). Prin folosirea **o.** împingerile bolților se descarcă în pilaștri, pereții laterali fiind degajați, ceea ce a permis în arhitectura gotică practicarea unor mari ferestre decorate cu

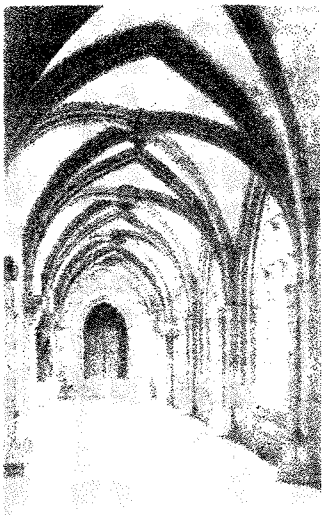

Boltă cu ogive

vitralii. Prin analogie, termenul de **o.** a fost aplicat și arcului frînt. **2.** (MILIT.) Partea dinainte a unui proiectil de artilerie, a unei rachete sau a unei bombe de avion. Are formă aerodinamică.

oglíndă 1. (FIZ.) Piesă cu o suprafață puternic reflectătoare, utilizată în instrumentele optice pentru formarea imaginii obiectelor. De cele mai multe ori, **o.** sînt confecționate dintr-un strat metalic subțire (ex. argint, aluminiu etc.), depus pe sticlă șlefuită. Uneori, pentru scopuri speciale, se folosesc **o.** cu straturi dielectrice multiple. După forma suprafeței reflectătoare se deosebesc *o. plane* și *o. curbe*, acestea din urmă fiind de obicei sferice, mai rar cilindrice, paraboloidale sau elipsoidale. **O.** curbe, la rîndul lor, se împart în *o. convexe* și *o. concave*, după cum suprafața reflectătoare este pe partea exterioară sau pe partea interioară a calotei. **2.** (GEOL.) *Oglindă de frictiune*, suprafață lustruită în roci, care ia naștere prin frecarea acestora sub acțiunea mișcărilor tectonice. Se mai numește *oglindă de alunecare*.

Oglinzi, localitate balneară în raionul Tg.-Neamț, reg. Bacău, situată în Depresiunea Nemțișor, la 3 km de Tg.-Neamț. Ape clorurosodice concentrate, sulfatate, recomandate în tratarea bolilor sistemului nervos și în cele ginecologice.

„Ogoniok", revistă ilustrată sovietică cu caracter social-politic și literar-artistic. Apare săptămînal, la Moscova, din 1923.

ogór (AGROTEHN.), suprafață de teren arată sau care urmează a fi lucrată în vederea cultivării plantelor agricole. În funcție de anotimpul în care sînt arate, se deosebesc **o.** de vară și **o.** de toamnă. Suprafața de teren nelucrată timp de un an poartă numele de **o.** sterp. — *O. negru*, sistem de folosire a unui teren agricol, care în cursul unui an nu este însămînțat, totuși este lucrat (arat, grăpat etc.), după anumite reguli. *O.n.* este un sistem neeconomic, care nu se mai practică în țara noastră.

Ogradena, comună în raionul Orșova, reg. Banat, situată pe malul Dunării. 1 483 loc. (1964). Port fluvial. Centru de extracție a cuarțului.

Ohaba-Ponor, sat în raionul Hațeg, reg. Hunedoara, pe al cărui teritoriu se află mai multe peșteri locuite în paleoliticul mijlociu (musterian). Într-una dintre aceste peșteri s-au găsit trei falange ale unui *homo primigenius*.

ohábă (În evul mediu în Țara Românească), denumire a imunității moșiilor boierești și mănăstirești (dreptul de judecată, de a ridica dările și de a exercita funcții administrative și polițienești pe domeniul său).

O'Henry (pseudonimul lui *William Sydney Porter*) (1862—1910), nuvelist, reprezentant remarcabil al prozei satirice nord-americane. Bogata sa operă (circa 600 de nuvele și schițe), înrudită prin factura sa cu aceea a lui Mark Twain, de o deosebită vigoare realistă, se caracterizează prin verva scăpărătoare cu care ridiculizează meschinăria vieții burgheze din mediul provincial american. Umorul lui **O'H.** se bazează de obicei pe coincidențe și finaluri ingenioase, surprinzătoare. Întreaga sa creație este străbătută de un umanism vibrant, de simpatie pentru oamenii simpli și de ură pentru împilatori („Cele patru milioane", 1899; „Verze și regi", 1904; „Numai afaceri", 1910). În amintirea sa a fost instituit în 1918 Premiul anual **O'H.** pentru cele mai bune nuvele.

Ohio *[ouháio]*, stat în nordul S.U.A., situat între lacul Erie și rîul Ohio. Suprafața: 106 765 km². Populația: 9 876 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Columbus*. Partea estică este o regiune de podiș, restul teritoriului este o cîmpie, mai înaltă în zona centrală și din ce în ce mai joasă spre nord și spre sud. Zăcăminte de cărbune, sare, petrol și gaze naturale. Industrie puternic dezvoltată: siderurgie (Youngstown, Cleveland, Canton ș.a.), construcții de mașini (utilaj industrial, mașini-unelte, automobile, avioane, produse electrotehnice; principalele centre sînt Cincinnati, Cleveland, Toledo), industrie chimică (Cleveland) și a cauciucului (Akron), industrie atomică, a hîrtiei, alimentară ș.a. În economia agricolă predomină creșterea bovinelor și a porcinelor și culturile de porumb, grîu, legume și fructe.

Ohio *[ouháio]*, rîu în S.U.A. (1 580 km), afluent pe stînga a fluviului Mississippi. Izvorăște din munții Alegani, străbate o regiune de podiș și apoi de cîmpie. Navigabil. Trece prin orașele Pittsburgh, Cincinnati, Louisville. Pe **O.** se află cîteva hidrocentrale.

Ohm *[om]*, Georg Simon (1787—1854), fizician german. A studiat experimental proprie-

tăţile trecerii curentului electric prin conductoare şi a descoperit (1826) legea care-i poartă numele. În domeniul acusticii a dovedit că senzaţia de auz a urechii omeneşti nu depinde de diferenţa de fază a undelor sonore. — *Legea lui O.*, lege conform căreia intensitatea curentului electric staţionar care trece printr-un conductor metalic este proporţională cu tensiunea electrică aplicată la capetele conductorului şi invers proporţională cu rezistenţa electrică a acestuia. *L. lui O.* se aplică numai conductoarelor metalice; ea nu poate fi utilizată în cazul conducţiei electrice prin alte medii (soluţii de electroliţi, gaze ionizate ş.a.) sau circuitelor care conţin elemente neliniare (celule fotoelectrice, tuburi electronice, diode, redresoare ş.a.).

ohm *[om]* (după numele fizicianului *Ohm*; METR.) **1.** Unitate de măsură a rezistenţei electrice în sistemul SI; ohmul este rezistenţa unui conductor prin care trece un curent continuu de un amper cînd la capetele sale este aplicată o tensiune constantă de un volt. Are simbolul Ω. **2.** Unitate de măsură a impedanţei electrice şi a altor mărimi fizice care sînt definite prin legi analoge legii lui Ohm.

ohmmétru *[ommétru]* (ELT.), instrument electric portativ, folosit pentru măsurarea rezistenţelor electrice.

Ohotsk, *Marea ~*, mare din bazinul Oceanului Pacific, cuprinsă între ţărmul nord-estic al Asiei, peninsula Kamciatka, insulele Kurile, Hokkaido şi Sahalin. Prin Strîmtoarea Tătară şi Strîmtoarea La Pérouse comunică cu Marea Japoniei. Suprafaţa: 1 590 000 km². Adîncimea medie: 859 m; adîncimea maximă: 3 372 m. În *M. O.* se varsă fluviul Amur. Pescuit dezvoltat. Principalul port: *Magadan*.

ohrană, poliţia secretă din Rusia ţaristă, creată în 1880 în scopul luptei împotriva mişcării revoluţionare. A fost desfiinţată în cursul revoluţiei din februarie 1917.

Ohrida, lac de origine tectonică în Peninsula Balcanică, la graniţa dintre R.S.F. Iugoslavia şi R.P. Albania. Suprafaţa: 350 km²; adîncimea maximă: 285 m. Din lac izvorăşte Drinul Negru.

Ohrida, oraş în sudul R.S.F. Iugoslavia, situat în Republica Macedonia, pe malul nord-estic al lacului Ohrida. Inclusă în ţaratul bulgar (a doua jumătate a sec. al IX-lea), **O.** a devenit în anul 972 capitala ţaratului bulgar de apus şi reşedinţa arhiepiscopului bulgar, iar în 1018 a căzut sub stăpînirea Bizanţului. În timpul lui Ioan Asan al II-lea (1218—1241), **O.** a făcut parte din al doilea ţarat bulgar, cucerit de cneazul sîrb *Ştefan Duşan*; în 1394 a căzut sub stăpînirea turcilor. În urma primului război balcanic, **O.** a revenit Serbiei. Biserici şi ruine medievale.

oi (în evul mediu, în ţările române), denumire generală a unor furnituri în oi: *oi de sursat* (rechiziţii pentru armată), *oi împărăteşti* (dare legată de aprovizionarea Istanbulului), *oile hanului* (dare legată de aprovizionarea curţii hanului tătarilor).

Oia-Şivo, curent marin rece în Oceanul Pacific, care se deplasează de la nord spre sud de-a lungul coastelor estice ale insulelor Kurile şi ale insulei Hokkaido, pînă la circa 40° lat. nordică. Sin. *Curentul Kurilelor*.

oiconimíe (gr. *oikos* „casă" şi *onyma* „nume"), capitol al ştiinţei toponimice care studiază numele de aşezări omeneşti.

oicuméná (gr. *oikumene* „lume, univers"), totalitatea spaţiului de pe glob populat de oameni. În prezent, **o.** reprezintă peste 90% din suprafaţa uscatului.

oídium (FITOPAT.) **1.** Nume generic dat stadiului conidian al unor ciuperci parazite din familia erisifaceelor. **2.** Boală a viţei de vie (f ă i n a r e) provocată de *Uncinula necator* (forma conidiană *Oidium tuckeri*). Se combate prin tratamente cu praf de sulf sau cu sulf coloidal.

oierít (în evul mediu, în ţările române), dare pe turmele de oi, plătită domniei în sec. XIV—XVIII. Se percepea la început în natură (în sec. XVI —XVII o oaie din 50), dar, începînd din sec. al XVII-lea, **o.** s-a transformat într-o dare în bani.

óină, joc sportiv între două echipe, compuse din cîte 11 jucători, pe un teren dreptunghiular (60 /32 m). Constă în baterea cu un băţ a unei mingi de către fiecare jucător al echipei „la bătaie", care încearcă s-o arunce cît mai departe în terenul echipei adverse, care este „la prindere", pentru a avea timp să treacă printre adversari pînă în fundul terenului şi a reveni la linia de plecare fără a fi atins cu mingea de către adversari.

Oistrah, David Fiodorovici (n. 1908), violonist şi dirijor

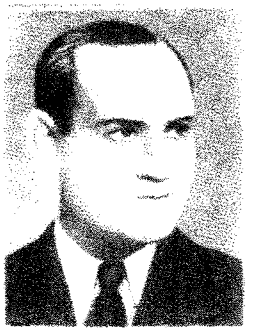

D. F. Oistrah

sovietic, profesor la Conservatorul din Moscova, artist al poporului din U.R.S.S. A studiat la Institutul de muzică şi artă dramatică din Odesa. S-a remarcat în chip strălucit la diferite concursuri internaţionale şi a întreprins numeroase turnee în lumea întreagă. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Oituz, rîu, afluent pe dreapta al Trotuşului, cu care confluează în oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej (59,5 km). Izvorăşte din Munţii Vrancei şi drenează în cursul inferior Depresiunea Caşin.

Oituz, trecătoare în Carpaţii Orientali, situată între culmile sudice ale munţilor Nemira şi cele nord-vestice ale Munţilor Vrancei. Altitudinea: 863 m. Face trecerea între Depresiunea Tazlău-Caşin şi Depresiunea Bîrsei. Aici au avut loc în timpul primului război mondial trei mari bătălii: 1) între 28 septembrie şi 14 octombrie 1916, divizia a

XV-a română a înfrînt o ofensivă a armatelor germane, alungîndu-le peste graniță. În această bătălie a fost lansată de către generalul Eremia Grigorescu lozinca „Pe aici nu se trece"; 2) între 28 octombrie și 2 noiembrie 1916 a fost zdrobită o ofensivă a trupelor austro-ungare; 3) între 26 iulie și 21 august 1917, concomitent cu bătălia de la Mărășești, trei divizii românești au oprit ofensiva a cinci divizii germane.

O.I.Z. v. **Organizația internațională a ziariștilor.**

Oka, riu în partea europeană a U.R.S.S. (1 480 km), afluent pe dreapta al fluviului Volga. Izvorăște din Podișul Central Rusesc. Navigabil. Trece prin orașele Orel, Gorki, Dzerjinsk, Reazan, Kaluga.

Oken, Lorenz (1779—1851), naturalist și filozof idealist german. A fost profesor la universitățile din Jena, München și Zürich. A elaborat un sistem speculativ de filozofie a naturii, care conține însă intuiții remarcabile privind unitatea lumii organice și evoluția ei de la simplu la complex. A anticipat teoria celulară.

Okinawa, cea mai mare insulă din arhipelagul japonez Ryukyu, situată între Oceanul Pacific și Marea Chinei de Est. Suprafața: 1 200 km². Populația: circa 900 000 loc. Cel mai mare oraș și port este *Naha*. Relief de cîmpie și dealuri (pînă la 500 m altitudine). Climă subtropicală musonică. Se cultivă orez, batate, trestie de zahăr, citrice. **O.** a fost ocupată în 1945, împreună cu majoritatea insulelor arhipelagului Ryukyu, de S.U.A. și transformată într-o bază militară.

Oklahoma *[ouclə'houmə]*, stat în partea central-sudică a S.U.A., situat în bazinul riurilor Arkansas și Red River. Suprafața: 181 090 km². Populația: 2 360 000 loc. (1961), dintre care circa 54 000 de indieni. Centrul administrativ: *Oklahoma City*. Relief de cîmpii și podișuri, din care se ridică pe alocuri culmi muntoase. Mari zăcăminte de petrol, zăcăminte de cărbune, minereu de zinc și de plumb ș.a. În agricultură predomină cultura grîului, bumbacului și porumbului și creșterea cornutelor mari pentru lapte și carne. Industrie alimentară, chimică și de prelucrare a petrolului, constructoare de mașini (utilaj petrolier, avioane) ș.a.

Oklahoma City *[ouclə'houmə 'siti]*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Oklahoma. 324 250 loc. (1960), cu suburbiile 423 190 loc. Industrie siderurgică, constructoare de mașini, ușoară și alimentară. Nod feroviar, rutier și aerian.

olác (în evul mediu, în țările române), denumire a serviciului de curieri domnești, pentru a cărui bună funcționare domnia a instituit o serie de prestații: *caii de o.*, *conacele*, *merticele* etc.

olán[1] (CONSTR.) **1.** Piesă ceramică de argilă arsă, de forma unei jumătăți de cilindru sau trunchi de con ori în formă de S, folosită pentru executarea învelitorilor la acoperișurile unor clădiri ale căror versante au pante de 12—20°. **2.** Piesă ceramică de argilă arsă, de formă cilindrică, cu mufă de îmbinare, folosită pentru executarea coșurilor de fum.

olán[2], monedă de aur olandeză, care a circulat în timpul evului mediu în țările române. **O.** făcea parte din categoria „galbenilor împărătești" și se mai numea galben austro-olandez.

Öland, insulă suedeză în Marea Baltică, despărțită de Peninsula Scandinavă prin strîmtoarea Kalmar. Suprafața: 1 344 km². Populația: 23 250 loc. (1961). Locuitorii se ocupă cu cultivarea cerealelor, a sfeclei de zahăr, cu creșterea vitelor și cu pescuitul. Principalul oraș: *Borgholm*.

Olanda, stat în vestul Europei, situat la țărmul Mării Nordului, între Belgia, Luxemburg și R.F.G. Suprafața: 33 612 km² (fără apele interioare). Populația: 12 210 000 loc. (1965). Capitala: *Amsterdam*; reședința guvernului: *Haga*. Teritoriul **O.** este în cea mai mare parte o cîmpie joasă; circa 40% din suprafață se află sub nivelul mării, fiind apărată de apele mării prin diguri. O parte însemnată din aceste terenuri sînt poldere (obținute artificial prin îndiguire și desecare). În extremitatea sud-estică, **O.** cuprinde un colț din masivul Ardeni. **O.** îi aparțin și insulele Frisice de Vest. Climă maritimă temperată. Partea sudică a țării este străbătută de Rin și Meuse, care formează o întinsă deltă comună. Există numeroase canale de desecare. Zăcăminte de cărbune, petrol, gaze naturale (în regiunea din jur de Groningen) și sare. **O.** este o țară industrial-agrară dezvoltată, cu largi legături economice externe. Pozițiile-cheie în economie sînt deținute de marile societăți monopoliste (Unilever, Royal Dutch Shell, Philips ș.a.). Este dezvoltata metalurgia și industria constructoare de mașini, în special construcțiile navale (Rotterdam, Amsterdam ș.a.), avioane, biciclete, industria electrotehnică (Eindhoven) și producția de utilaj pentru industria alimentară. În cadrul industriei chimice predomină petrochimia și industria cauciucului sintetic, industria cocsochimică, de îngrășăminte minerale și farmaceutică. Industria textilă este concentrată în zona orașelor Enschede, Leiden și Tilburg. Industria alimentară este intens dezvoltată, **O.** furnizînd pe piața mondială mari cantități de lapte praf și lapte condensat, brînză, margarină, produse de prelucrare a boabelor de cacao, bere etc. Agricultura este intensivă, specializată în creșterea animalelor. Sînt larg răspîndite cooperativele agricole de tip capitalist. Se cresc cornute mari (în special pentru lapte), porcine, păsări. Se cultivă grîu, cartofi, sfeclă de zahăr, in. În jurul orașelor Amsterdam, Haarlem, Rotterdam sînt întinse culturi legumicole și floricole. Transportul naval are o mare dezvoltare. Principalele porturi sînt Rotterdam și Amsterdam. În relațiile economice externe, un loc însemnat îl ocupă R.F.G., Belgia și Luxemburg, Marea Britanie, Franța, S.U.A. Se exportă produse agricole (1/3 din valoarea exportului), nave, mașini și utilaje, produse petroliere și textile. — *Istoric.* În antichitate, teritoriul **O.** a fost

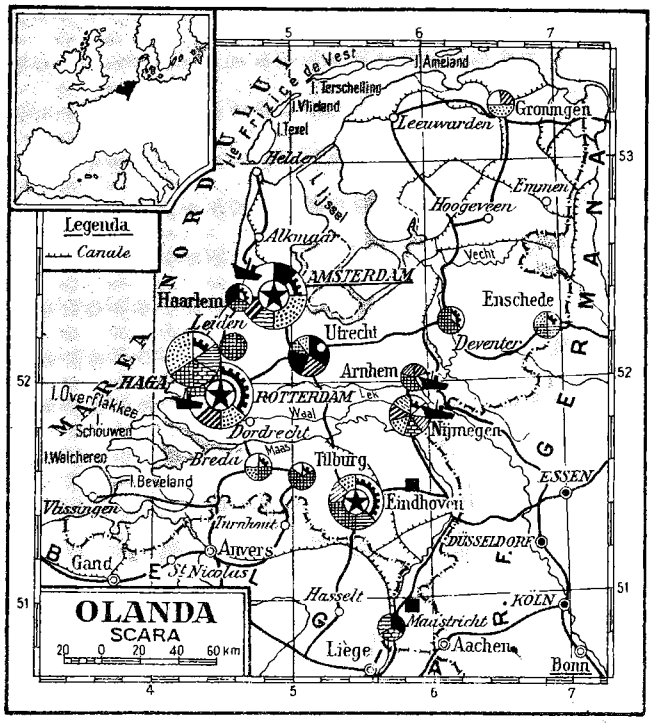

locuit de triburile germanice ale batavilor, frizilor ş.a., care, la mijlocul sec. I. î.e.n., au fost supuse de romani. În sec. III—IV, pe teritoriul **O.** s-au aşezat francii şi saxonii, iar în sec. V—IX **O.** a făcut parte din statul franc. Totodată a avut loc procesul de cristalizare a relaţiilor feudale. Secolele XII—XIII au reprezentat un pas însemnat pe drumul dezvoltării relaţiilor comerciale şi a oraşelor. În sec. al XIV-lea au apărut adunări pe stări (nobilime, cler, orăşeni, iar în Frizia şi ţărani liberi), aşa-numitele „state provinciale", în care oraşele au avut o mare influenţă politică. Lipsa unităţii politice şi dezbinările dinastice au permis ducilor Burgundiei să cucerească, în 1433, teritoriul **O.**, iar mai tîrziu întregul teritoriu al Ţărilor de Jos (Belgia, Luxemburg şi nord-estul Franţei). În 1465 s-au întrunit pentru prima dată Statele generale, au fost introduse impozite permanente şi creată armata regulată. În 1482 Ţările de Jos au căzut sub stăpînirea Habsburgilor, iar în 1555 sub cea a ramurii lor spaniole. S-au intensificat contradicţiile dintre absolutismul spaniol - habsburgic şi burghezia Ţărilor de Jos. Ca urmare, a izbucnit revoluţia burgheză (1566 — 1609), în cursul căreia s-a constituit în 1581 pe teritoriul actual al **O.** Republica independentă a Provinciilor Unite, numite din 1609, în mod curent, **O.** Victoria revoluţiei burgheze de la sfîrşitul sec. al XVI-lea a deschis calea dezvoltării rapide a relaţiilor de producţie capitaliste, asigurînd burgheziei olandeze importante succese în domeniul comerţului şi în acapararea de colonii. În sec. al XVII-lea **O.** a devenit cea mai mare putere comercială din Europa, punînd totodată bazele unui uriaş imperiu colonial în Asia, Africa şi America. În urma războaielor anglo-olandeze (sec. XVII—XVIII), **O.** a fost înlăturată treptat de către Anglia din comerţul maritim şi dintr-o serie de colonii. Între 1794 şi 1810 **O.** a fost republică *(Republica Batavă)*, apoi regat, în ambele cazuri dependentă de Franţa; din 1810 pînă în 1814, a intrat în componenţa Franţei. Prin hotărîrea Congresului de la Viena (1814—1815), teritoriile **O.** şi Belgiei au fost reunite în regatul Ţărilor de Jos, la care a fost alipit Luxemburgul pe baza unei uniuni personale cu **O.** În 1830 Belgia a devenit stat independent, iar în 1890 a luat sfîrşit şi uniunea personală între **O.** şi Luxemburg. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a luat avînt mişcarea muncitorească. În 1894 a fost întemeiat Partidul muncitoresc social-democrat. În timpul primului război mondial (1914—1918), **O.** s-a declarat neutră. După război, ca urmare a ascuţirii contradicţiilor interne şi sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, s-a dezvoltat mişcarea revoluţionară. În 1919 a fost creat Partidul Comunist din **O.** În 1934, la Amsterdam, Rotterdam şi în alte oraşe au avut loc puternice mişcări greviste. În mai 1940 **O.** a fost ocupată de Germania hitleristă. În timpul ocupaţiei a avut loc o puternică mişcare de rezistenţă. În mai 1945 a fost eliberată de armatele aliaţilor. Din 1945 a dus un război colonial împotriva Indoneziei, care s-a terminat, în 1949, în urma conferinţei de la Haga: **O.** a recunoscut oficial independenţa Indoneziei, continuînd să ocupe o parte a teritoriului acesteia (Irianul de Vest). În 1962 a încheiat cu guvernul indonezian un acord privind transferarea Irianului de Vest către Indonezia. **O.**, împreună cu Belgia şi Luxemburg, face parte din uniunea economică-vamală Benelux. În 1949 a aderat la N.A.T.O., în 1951 la Comunitatea europeană a cărbunelui şi oţelului, în 1954 la Uniunea Europei occidentale şi în 1957 la Piaţa comună. **O.** este o monarhie constituţională. Şeful statului este regele (regina). Puterea legislativă este exercitată de rege (regină) şi de Statele generale (parlamentul), cu două camere. **O.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul popular catolic, Partidul muncii (partid social-democrat), Partidul popular pentru libertate şi democraţie (partid liberal), Uniunea creş-

tin-istorică (partid calvinist), Partidul antirevoluționar (protestant), Partidul Comunist din Olanda.

olandéză[1], *limba* ~, limbă germanică vorbită în Olanda. O variantă a *l.o.* este limba afrikaans.

olandéză[2], *arta* ~, artă care, începînd din sec. al XVII-lea, a avut o dezvoltare independentă de arta flamandă, alături de care existase pînă atunci nediferențiat. Arta olandeză a fost strîns legată de înflorirea economică și de avîntul cultural al Olandei în urma revoluției burgheze de la sfîrșitul sec. al XVI-lea. În *a.o.* s-au dezvoltat cu prioritate pictura de șevalet și grafica. În pictură se produce o dezvoltare amplă a genurilor, legate de reprezentarea realistă cu subiecte luate din viața cotidiană și totodată apare o viziune mai dinamică a portretului de grup și individual, caracterizate prin nota firească și veridică (Frans Hals), prin redarea cu multă măiestrie a materialității obiectelor, a structurii spațiale și a efectelor de lumină într-o atmosferă bogată în valențe poetice (Jan Vermeer van Delft, Adriaen van Ostade, Pieter de Hooch, Gabriel Metsu, Jan Steen, Nicolaes Maes, Gérard Terborch, Emanuel de Witte). Natura moartă s-a dezvoltat ca gen, capabil să evoce ambianța vieții îndestulate a burgheziei olandeze (Pieter Claesz, Willem Claesz Heda, A. van Beyeren, Willem Kalf). Pictura de peisaj, străbătută de o poezie calmă, a redat colțuri de natură reală, caracteristice pentru priveliștile Olandei (Jan van Goyen, Jacob van Ruysdael, Meindert Hobbema, Hercules Seghers, Albert Cuyp). Genul animalier, cu deosebire cultivat în Olanda, a fixat unul dintre caracterele specifice ale artei olandeze din acest secol (Paulus Potter). Din ansamblul *a.o.* a epocii se desprinde personalitatea lui Rembrandt, excepțional prin universalitatea preocupărilor și multilateralitatea genurilor abordate, prin înaltul umanism al artei sale, prin forța de înțelegere și de investigație a psihologiei umane. În sec. al XVIII-lea, pe fondul decăderii *a.o.*, manifestată prin pătrunderea tendințelor de înfrumusețare exterioară, prin descriptivism și narativism, se detașează creația lui Cornelis Troost printr-un viu simț de observație a moravurilor burgheze. În sec. al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea în Olanda a mișcării democratice, în *a.o.* a reapărut interesul pentru reprezentarea peisajului național și pentru redarea specificului vieții poporului olandez (David Bles, Fr. Ten Kate, B. Korff, J.B. Jongkind, Josef Israels, J. Bosboom, J. Weissenbruch, H. W. Mesdag, frații Maris, A. Mauve). Arta vest-europeană contemporană și-a găsit originali reprezentanți în numeroși artiști olandezi.

olandéză[3] (ZOOTEHN.), rasă de vaci specializată în producția de lapte, una dintre cele mai perfecționate rase din lume în acest scop. A fost creată în Olanda printr-o selecție îndelungată a vitelor locale. Are mai multe varietăți, cea mai răspîndită fiind varietatea *frizică*, de culoare bălțată alb cu negru. Greutatea medie a vacilor este de 550—600 kg, iar a taurilor de 800—1 000 kg. Producția medie anuală de lapte este de 4 500 kg, cu un conținut de 3,54% grăsime. Rasa o. s-a răspîndit în multe țări, servind și la formarea de rase noi prin încrucișarea cu vitele locale; dintre acestea, rasa *ostfriză* este crescută și în țara noastră.

Olav al V-lea (n. 1903), rege al Norvegiei. S-a urcat pe tron în 1957, la moartea tatălui său, Haakon al VII-lea. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost comandantul suprem al forțelor armate ale Norvegiei (1944—1945).

Olănești v. **Băile Olănești.**

olărít[1], producerea oalelor și a altor obiecte din materiale ceramice; este un meșteșug străvechi dezvoltat în toate regiunile țării noastre, satele de olari fiind așezate de obicei lîngă cariere de lut. Fazele de prelucrare a lutului sînt: curățirea, dospirea, frămîntarea, formarea pe roată, uscarea, smălțuirea și coacerea. Forma și ornamentarea vaselor diferă de la un centru la altul. În anii regimului democrat-popular numeroase centre de o. s-au cooperativizat. V. și ceramică.

olărít[2] (SILV.), fază de lucru în procesul tehnologic de recoltare a lemnului în pădurile de munte, care constă în teșirea capătului buștenilor (de obicei numai a capătului gros), pentru a ușura scoaterea lemnului din pădure prin tîrîre și pentru a evita degradarea solului. Sin. *spronțuit*.

Olbers, Wilhelm (1758—1840), astronom german. A descoperit mai mulți asteroizi (între care Pallas și Vesta) și șapte comete (dintre care una îi poartă numele). — *Paradoxul lui O.*, paradox conform căruia, considerînd universul infinit, bolta cerească ar trebui să fie strălucitoare ca Soarele, prin suprapunerea strălucirilor tuturor stelelor. *P. lui O.* nu ține seama de absorbția luminii de către materia cosmică (planete, pulberi, gaze etc.), de deplasarea spre roșu etc.

Olbracht, Ivan (1882—1952), scriitor realist-socialist ceh. A fost unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Cehoslovacia. A suferit de pe urma prigoanei naziste. În primele sale romane („Temnița cea mai neagră", 1916; „Ciudata prietenie a doctorului Jesenius" 1919) a înfierat individualismul mic-burghez. Ulterior, scrierile sale au reflectat procesul creșterii conștiinței de clasă a proletariatului ceh („Ana proletara", 1928, trad. rom. 1952). Romanul „Haiducul Nikola Suhaj" (1933) este închinat dragostei de libertate a poporului.

Olcescu, Constantin (1855—1892), militant în mișcarea muncitorească din România, muncitor-turnător. Din 1883 a lucrat la Atelierele C.F.R.-București Nord, unde a început să activeze în mișcarea muncitorească. În 1887 a luat parte la organizarea Cercului muncitorilor din București, iar în 1888 a fost unul dintre conducătorii grevei de la Atelierele C.F.R.-București Nord. A fost în conducerea Societății lucrătorilor în fier și lemn.

Oldoway *[óuldouei]*, defileu în partea de sud-est a platoului

Serengeti (Tanzania), cunoscut pentru numeroasele descoperiri de resturi fosile ale maimuţelor antropoide şi ale oamenilor străvechi. **O.** este şi denumirea convenţională a omului străvechi de tip actual, apărut din mezolitic (epipaleolitic).

Old Vic *[ould vic]* (prescurtare a numelui „Royal Victoria Theatre"), vechi teatru din Londra, supranumit şi „Casa lui Shakespeare". Inaugurat în 1818 (sub numele de Royal Coburg Theatre). Din 1914 activitatea acestui teatru se axează pe repertoriul shakespearean. Dintre actorii iluştri ai acestui teatru: sir John Gielgud, sir Laurence Olivier, Vivien Leigh ş.a.

oleándru (BOT.) v. **leandru.**

oleáţi (lat. *oleum* „ulei"; CHIM.), săruri sau esteri ai acidului oleic. Se întrebuinţează în industrie la impermeabilizarea ţesăturilor, la sicativarea uleiurilor, în medicină la tratarea arsurilor sau a bolilor de piele etc. — *Oleat de sodiu,* sarea de sodiu a acidului oleic. Se obţine prin saponificarea uleiului de măsline cu hidroxid de sodiu. Este utilizat la prepararea unor coloranţi şi a altor oleaţi, iar sub denumirea de *săpun medicinal* în afecţiuni biliare, în colici hepatice şi în alte boli.

olefíne (CHIM.) v. **alchene.**

oléic, *acid* ~ (CHIM.), $C_{18}H_{34}O_2$. Acid organic monocarboxilic nesaturat. Se găseşte în cantităţi mari în grăsimile naturale. Este o substanţă lichidă incoloră, fără miros (în stare pură). Prin izomerizarea catalitică a *a.o.* se obţine izomerul său geometric, *acidul elaidic* (substanţă solidă puţin răspîndită în natură). Prin hidrogenare catalitică, ambii izomeri trec în acid stearic. *A.o.* se întrebuinţează la obţinerea săpunurilor moi, a lubrifianţilor, a plastifianţilor etc.

oleínă (CHIM.), acid oleic tehnic, obţinut la scindarea grăsimilor prin hidroliză. Este un produs uleios, galben-brun, constituit dintr-un amestec de acizi graşi lichizi, dintre care 70—75% acid oleic. Se utilizează la fabricarea săpunului şi în industria textilă.

olenellus (PALEONT.), gen fosil de trilobiţi, ale cărui specii aveau cefalotoracele mare şi abdomenul prevăzut cu ţepi pleurali, dintre care o pereche se distingea prin mărimea lor. A trăit în cambrianul inferior.

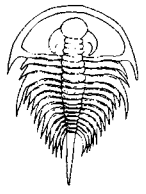

Olenellus

olenus (PALEONT.), gen fosil de trilobiţi, ale cărui specii aveau un cefalotorace de formă trapezoidală şi abdomenul constituit din 12—15 segmente. A trăit în cambrianul superior.

oleografíe, gen de c r o m o l i t o g r a f i e caracterizat prin folosirea unor coloranţi speciali preparaţi cu ulei. Prin imprimare pe o hîrtie cu aspect fibros, imită pictura în ulei pe pînză.

oléum 1. (CHIM.) Amestec de acid sulfuric concentrat şi anhidridă sulfurică (SO_3). Are tendinţa de a ceda SO_3, de aceea fumegă la aer. Se fabrică în concentraţii de 20—25% şi de 60—70% SO_3 liber, deoarece astfel de amestecuri sînt lichide la temperatura obişnuită. Este folosit la fabricarea unor coloranţi, la rafinarea uleiurilor, la purificarea vaselinelor medicinale etc. Se mai numeşte *acid sulfuric fumans.* **2.** (FARM.) *Oleum jecoris* v. *untură de peşte.*

olfácţie (FIZIOL.) v. **miros.**

Olgeirsson *[ǫlgheirson],* Einar Baldvin (n. 1902), preşedinte al Partidului Socialist Unit din Islanda (din 1939), creat în 1938 prin unificarea Partidului Comunist cu aripa de stînga a Partidului social-democrat.

oligarhíe (gr. *oligos* „puţin" şi *arhe* „conducere") **1.** (IST.) Regim politic în care puterea se află în mîna unei minorităţi din rîndul claselor avute. Din antichitate sînt cunoscute regimurile oligarhice de la Sparta (unde puterea se afla în mîna g e r u s i e i şi a e f o r a t u l u i, reprezentînd cîteva familii bogate), de la Atena în sec. VIII—VI î.e.n. (unde puterea aparţinea arhonţilor, aleşi dintre e u p a t r i z i), din Cartagina, din Roma (în ultima perioadă a republicii) etc. În evul mediu sînt cunoscute regimurile oligarhice din Veneţia, Polonia şi din marile oraşe-republici feudale. **2.** (EC.). *Oligarhie financiară,* grup restrîns de mari capitalişti care domină viaţa economică şi politică a ţărilor capitaliste. Este forma extremă a p l u t o c r a ţ i e i. *O.f.* apare în epoca imperialismului, pe baza contopirii capitalului monopolist bancar cu cel industrial şi a formării capitalului financiar. Dominaţia *o.f.* se realizează pe calea posesiunii pachetelor de control de acţiuni, uniunii personale, sistemului participaţiilor, fondării de societăţi pe acţiuni, emisiunilor de titluri, împrumuturilor de stat etc. În felul acesta, cîteva mari grupuri financiare stăpînesc ramuri întregi de activitate economică. Numărul acestor grupuri diferă de la o ţară la alta. Printre cele mai mari se numără în S.U.A.: Morgan, Rockefeller, Du Pont de Nemours, grupul din Chicago, din Cleveland; în Anglia: Morgan Grenfell, Rothschild, Lazard; în Franţa: Banque de Paris et des Pays Bas, Banque de l'Indochine, grupul din Lorena; în R.F.G.: Krupp, Thyssen, Flick; în Japonia: Mitsubishi, Sumitomo, Mitsui. Ocupînd poziţii dominante în economie, *o.f.* exercită o puternică influenţă asupra aparatului de stat, asupra politicii interne şi externe în interesul lor.

oligíst (MINER.), varietate lamelară de hematit, cu luciu metalic puternic. Este un minereu de fier. În R.P.R. se găseşte în numeroase roci, iar în acumulări mai importante la Iulia (reg. Dobrogea).

oligocén (gr. *oligos* „puţin" şi *ḳainos* „nou"; STRAT.), seria superioară a paleogenului, caracterizată prin anumite specii de numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode, echinide, mamifere etc. În R.P.R., depozitele **o.** se găsesc în zona flişului Carpaţilor Orientali, în Depresiunea Dornelor, în Depresiunea Maramureşului, în Depresiunea Petroşeni (unde conţin cărbuni bruni), în Depresiunea Brezoi-Titeşti, în Depresiunea Getică, în bazinul Transilvaniei etc. În regiunile Bacău şi Ploieşti, ele conţin zăcăminte

de petrol; depozitele **o.** de pe valea Buzăului conţin chihlimbar, iar în depozitele de la nord de Pătîrlagele (reg. Ploieşti) se găsesc şi intercalaţii de diatomite.

oligochéte (gr. *oligos* „puţin" şi *chaite* „păr"), clasă de viermi inelaţi lipsiţi de parapode şi prevăzuţi cu un număr redus de peri. **O.** trăiesc în număr mare în pămîntul umed şi în apele dulci, rar în mări. **O.** terestre fac galerii în pămînt, permiţînd astfel aerisirea solului şi favorizînd dezvoltarea bacteriilor aerobe; ele contribuie la remanierea solului şi la formarea humusului (ex. rîmele). **O.** acvatice constituie o hrană pentru peşti.

oligocláz (gr. *oligos* „puţin" şi *klasis* „ruptură"; MINER.), alumosilicat de sodiu şi calciu din grupa feldspaţilor plagioclazi, cu un conţinut de 10—30% anortit. Cristalizează în sistemul triclinic şi formează cristale tabulare de culoare albă-cenuşie sau roşcată. Apare în rocile eruptive acide şi în şisturile cristaline.

oligofagíe (gr. *oligos* „puţin" şi *phagein* „a mînca"; BIOL.), tip de nutriţie bazat pe hrană aparţinînd aceluiaşi tip biologic (ex. seminţe ale plantelor lemnoase, vegetaţie erbacee, bulbi, insecte, păsări ş.a.). **O.** este proprie atît paraziţilor care îşi schimbă gazda, cît şi animalelor ihtiofage, insectivore etc.

oligofrenie (gr. *oligos* „puţin" şi *phren* „gîndire"; MED.), stare patologică caracterizată prin rămînerea în urmă a dezvoltării facultăţilor psihice, însoţită deseori de tulburări ale dezvoltării fizice şi de leziuni ale sistemului nervos central. Se disting trei grade de **o.** debilitatea mintală, imbecilitatea şi idioţia.

oligozaharíde (CHIM.), hidraţi de carbon a căror moleculă este compusă din două pînă la şase molecule de monozaharide. Sînt substanţe solide, de culoare albă, cristaline, în general uşor solubile în apă. Cele mai importante şi mai răspîndite în natură sînt dizaharidele: zaharoza (zahărul obişnuit), lactoza (zahărul din lapte), maltoza, celobioza etc. **O.** se pot obţine prin sinteză enzimatică din monozaharide sau prin hidroliza polizaharidelor.

oliguríe (gr. *oligos* „puţin" şi *ouron* „urină"; MED.), scădere a cantităţii de urină eliminată în timp de 24 de ore. **O.** poate fi *fiziologică*, ca urmare a unei ingestii reduse de lichide în organism sau a unei transpiraţii abundente, şi *patologică*, în urma unor boli renale sau extrarenale.

Olimp, cel mai înalt munte din Grecia (2 917 m), situat în Tesalia. În mitologia greacă era considerat lăcaşul zeilor.

Olimpia, vechi oraş grecesc, situat în partea de nord-est a Peloponesului. Aici se celebrau la fiecare patru ani serbările olimpice, în cinstea lui Zeus Olimpianul. A fost ars în anul 426 e.n. din ordinul lui Theodosiu al II-lea, împăratul Imperiului roman de răsărit (408—450). Săpăturile arheologice efectuate la sfîrşitul sec. al XIX-lea au dat la iveală importante monumente arhitecturale laice şi religioase: statui, basoreliefuri, produse de teracotă, obiecte de bronz, inscripţii ş.a.

olimpiádă 1. (În Grecia antică) Interval de patru ani între două celebrări succesive ale jocurilor olimpice; prin sec. al III-lea î.e.n. a devenit *o unitate cronologică* convenţională. Prima **o.** a început în anul 776 î.e.n., iar ultima ocupă intervalul dintre anii 392 şi 396 e.n. 2. (SPORT) Denumire uzuală pentru jocurile olimpice.

Olivares, Gaspar de Guzmán (1587—1645), om politic spaniol, prim-ministru (1621—1643) în timpul regelui Filip al IV-lea. A reluat în 1621 războaiele împotriva republicii Provinciilor Unite (Ţările de Jos) şi a participat la războiul de 30 de ani (1618—1648). Ca urmare a unor puternice răscoale populare, **O.** a fost nevoit să demisioneze.

Olivier *[ǫlíviə]*, Laurence, sir (n. 1907), actor şi regizor englez. Ca actor de teatru a interpretat roluri din piesele lui Shakespeare, Ibsen, Sofocle, ca şi din piese contemporane de John Osborne, E. Ionescu ş.a. **O.** a debutat în cinematografie în filmul „Cum vă place" (1936). Printre realizările sale importante ca regizor şi interpret principal sînt filmele: „Rebecca", „Henric al V-lea" (1945), „Hamlet" (1948), „Richard al III-lea (1955), în care a realizat valoroase creaţii.

olivínă (MINER.), silicat natural de magneziu şi fier, cristalizat în sistemul rombic. Are culoarea verde-măslinie şi luciul sticlos sau gras. Este un mineral tipic de origine magmatică, care se găseşte în dunite, peridotite, gabrouri şi bazalte. Se întrebuinţează ca materie primă pentru produse refractare, iar varietatea transparentă (crisolit) ca piatră semipreţioasă la fabricarea bijuteriilor. În R.P.R. se întîlneşte în peridotitele din Carpaţii Meridionali, în gabroul de la Iuţi (reg. Banat) şi în bazaltele de la Sărmaş (reg. Mureş-Autonomă Maghiară) etc.

Ollănescu-Ascanio, Dimitrie (1849—1908), scriitor român, membru al „Junimii". S-a născut la Focşani. A fost membru al Academiei Române. Este autor al unor documentate studii de istoria teatrului („Teatrul la români", 1897—1898) şi traducător în metru modern din Horaţiu. A scris drame de factură clasicizantă.

olmáz, denumire veche dată diamantului de culoare trandafirie.

Olmütz *[ólmüţ]*, numele german al oraşului Olomouc din R.S. Cehoslovacă, unde, la 29 noiembrie 1850, s-a semnat un acord între Prusia şi Austria, în urma căruia Prusia, sub presiunea Austriei şi Rusiei, renunţa la politica ei de feudalizare a statelor germane. Acordul de la **O.** a fost un episod al luptei dintre Prusia şi Austria pentru hegemonie în Germania; el purta germenii viitorului conflict austro-prusian din 1866, terminat cu înfrîngerea Austriei.

olomórfă (gr. *olos* „întreg" şi *morphe* „formă"; MAT.; despre o funcţie de variabilă complexă, definită univoc într-un domeniu), care poate fi reprezentată printr-o serie tayloriană în jurul fiecărui punct din domeniul de definiţie. V. şi funcţie olomorfă.

Olomouc *[ólomouț]*, oraș în R.S. Cehoslovacă, în regiunea Moraviei de Nord. 85 200 loc. (1960). Industrie constructoare de mașini, chimică, alimentară. Nod feroviar. Universitate (din 1576), monumente din sec. XII—XVIII.

Olpret, comună în Transilvania, pe teritoriul căreia se află dealul Bobîlna, unde a fost principala tabără a țăranilor răsculați în 1437.

Olsztyn *[ólștin]*, oraș în partea de nord a R.P. Polone. 71 100 loc. (1962). Industrie chimică, de prelucrare a lemnului, alimentară. Nod feroviar. A fost centrul cultural al Renașterii poloneze.

Olt, rîu, afluent pe stînga al Dunării. Izvorăște din Hășmașul Mare (Carpații Orientali), drenează Depresiunea Ciucurilor, traversează munții Harghita prin defileul de la Tușnad, apoi trece prin Depresiunea Bîrsei, desparte munții Perșani de munții Baraolt prin defileul de la Racoș, traversează Depresiunea Făgăraș, străpunge Carpații Meridionali prin defileul Turnu-Roșu — Cozia, apoi își sculptează valea în piemonturile din sudul Carpaților Meridionali (despărțind piemontul Cotmenei de cel al Oltețului). Străbate Cîmpia Română și se varsă în Dunăre în apropiere de Turnu-Măgurele. Principalii afluenți: Rîul Negru, Bîrsa (din Carpații Orientali), numeroase rîuri mici cu debit bogat de pe versantul nordic al Munților Făgărașului, Homorodul (din Podișul Transilvaniei), Cibinul, Lotrul, Oltețul și Topologul. Pe valea **O.** sînt așezate localitățile: Tușnad, Sf.-Gheorghe, Făgăraș, Rîmnicu-Vîlcea, Slatina ș.a. Are o lungime de 699 km și un bazin hidrografic de 24 300 km², fiind din acest punct de vedere al treilea rîu ca mărime din țara noastră (după Siret și Mureș).

Valea Oltului

Oltenia, regiune administrativ-economică situată în sud-vestul R.P. Române, la granița cu R.S.F. Iugoslavia și R.P. Bulgaria. Suprafața: 20 300 km². Populația: 1 577 320 loc. (1964). Este împărțită în 13 raioane administrative, cu nouă orașe, dintre care trei regionale (Craiova, Tg.-Jiu, Turnu-Severin). Reședința: *Craiova*. Pe teritoriul regiunii se succedă de la nord spre sud trei zone de relief. Zona nordică, muntoasă, cuprinde versantul sudic al munților Vîlcan și Parîng, versantul sud-estic al Munților Godeanu și Munții Mehedinți. În partea centrală a regiunii se întind Subcarpații Olteniei, Podișul Getic și depresiunea intracolinară Tg.-Jiu. În partea sudică a regiunii se întinde Cîmpia Olteniei, alcătuită din terasele Dunării și Oltului, ușor înclinată spre Dunăre. Clima este temperată-continentală, variind de la nord la sud în funcție de distribuția zonală a reliefului. Media anuală a temperaturii este de 9—11°C, mai ridicată în sudul regiunii și mai coborîtă în nord. În depresiunile submontane se fac simțite unele influențe mediteraneene, oglindite în flora spontană (păduri de castan la Tismana, păduri de liliac sălbatic). Media anuală a precipitațiilor este de 520 mm în sudul regiunii și 750 mm în nord. În sud teritoriul regiunii este mărginit de Dunăre, iar în est de cursul inferior al Oltului. Este străbătută de Jiu cu afluenții săi (Tismana, Motru, Gilort, Amaradia). Resurse naturale: petrol și gaze naturale (Bîlteni, Țicleni etc.), antracit (Schela), grafit (Baia de Fier), mari rezerve de lignit (Rovinari, Tismana, Valea Motrului, Valea Jiltului, Olt-Olteț ș.a.), roci de construcție, lemn (pădurile ocupă 25% din suprafața regiunii), hidroenergie etc. Economia, slab dezvoltată în trecut, lipsită aproape în întregime de o bază industrială și cu o agricultură extensivă, a luat o mare dezvoltare în anii puterii populare. S-au construit mari obiective industriale (Uzinele „Electroputere"-Craiova, Complexul pentru industrializarea lemnului-Tg.-Jiu, Combinatul alimentar „Oltenia"-Podari, Fabrica de produse lactate-Craiova ș.a.), au fost modernizate vechile unități industriale (Uzinele „7 Noiembrie"-Craiova, Uzina mecanică Turnu-Severin). Producția globală industrială a regiunii a fost în 1964 de 8,2 ori mai mare decît în 1950. În 1964 regiunea dădea 3,9% din producția globală industrială a țării. Industria extractivă, care practic este o ramură nouă în economia regiunii, a luat o mare dezvoltare. Industria constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor deținea în 1964 cea mai mare pondere în cadrul producției globale industriale a regiunii (48,4%) și a crescut față de 1950 de 19 ori. Industria electrotehnică, dezvoltată în Craiova, este axată pe producția de locomotive diesel-electrice, transformatoare de putere și motoare electrice; Uzina mecanică din Turnu-Severin este specializată în construcția de vagoane de marfă și nave fluviale; Uzinele „7 Noiembrie" din Craiova produc mașini și utilaje agricole. Industria de prelucrare a lemnului (Tg.-Jiu) produce cherestea, placaje, plăci aglomerate din lemn, mobilă curbată, parchet etc. Întreprinderi ale industriei ușoare există la Craiova, Turnu-Severin, Tg.-Jiu (fabrici de confecții) și la Bucovăț (pielărie). Industria alimentară s-a dezvoltat multilateral (fabrici de ulei, zahăr și conserve,

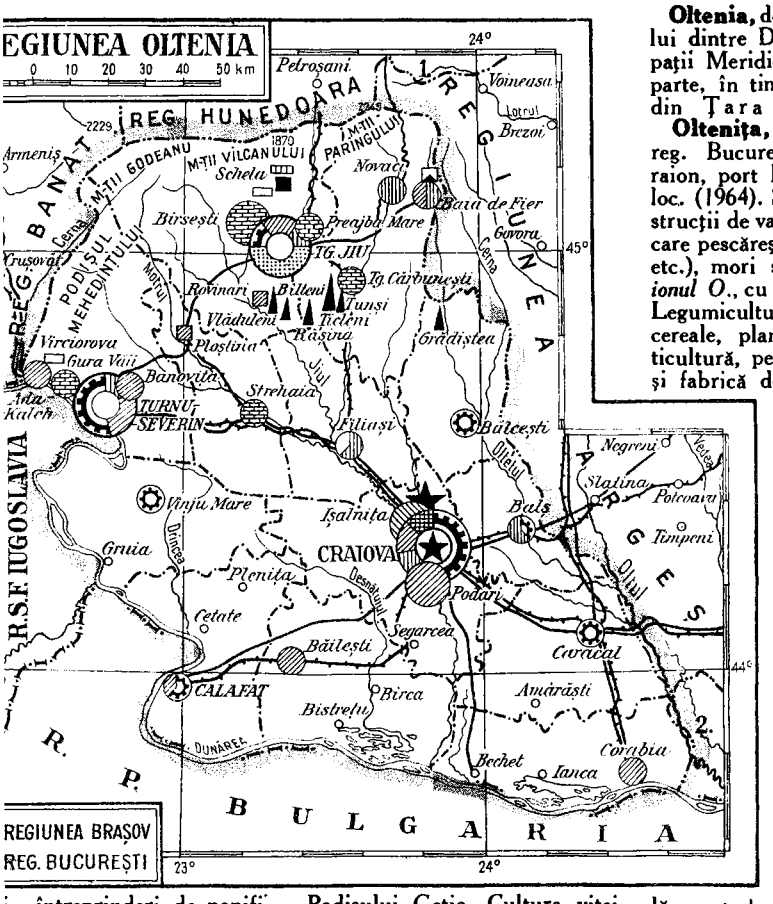
REGIUNEA OLTENIA
0 10 20 30 40 50 km
REG. HUNEDOARA
BANAT
R.S.F. IUGOSLAVIA
PODIȘUL MEHEDINȚULUI
REGIUNEA
OLTULUI
PODIȘUL GETIC
CRAIOVA
TG. JIU
TURNU SEVERIN
CALAFAT
DUNĂREA
BULGARIA
REGIUNEA BRAȘOV
REG. BUCUREȘTI
Petroșani
Novaci
Târgu Cărbunești
Târgu Jiu
Bumbești-Jiu
Târgu de Fier
Bîrzești
Vînju Mare
Băilești
Bistreț
Bechet
Corabia
Balș
Slatina
Caracal
Drobeta-Turnu Severin
Orșova
Moldova Nouă
Oravița
Caransebeș
Reșița
Lugoj
Timișoara
Arad
Deva
Hațeg
Petroșani
Sibiu
Alba Iulia
Turda
Cluj
Oradea
Satu Mare
Baia Mare
Zalău
Bistrița
Gheorgheni
Miercurea Ciuc
Sfîntu Gheorghe
Brașov
Făgăraș
Rîmnicu Vîlcea
Pitești
Curtea de Argeș
Slatina
Caracal
Alexandria
Roșiorii de Vede
Turnu Măgurele
Giurgiu
Oltenița
Călărași
Slobozia
Urziceni
Ploiești
Buzău
Focșani
Brăila
Galați
Tulcea
București
Giurgiu
Constanța
Mangalia
Medgidia
Cernavodă
Hîrșova
Babadag
Măcin
Isaccea
Sulina
Sf. Gheorghe
Tulcea
Galați
Brăila
Ploiești
Buzău
Focșani
Vrancea
Bîrlad
Vaslui
Iași
Pașcani
Roman
Piatra Neamț
Bacău
Onești
Adjud
Tecuci
Galați
Tîrgu Ocna
Tîrgu Trotuș
Comănești
Moinești
Tîrgu Neamț
Roman
Bîrlad
Vaslui
Huși
Iași
Pașcani
Fălticeni
Rădăuți
Suceava
Dorohoi
Botoșani
Darabani
Hîrlău
Tîrgu Frumos
Iași
Vaslui
Huși
Bîrlad
Tecuci

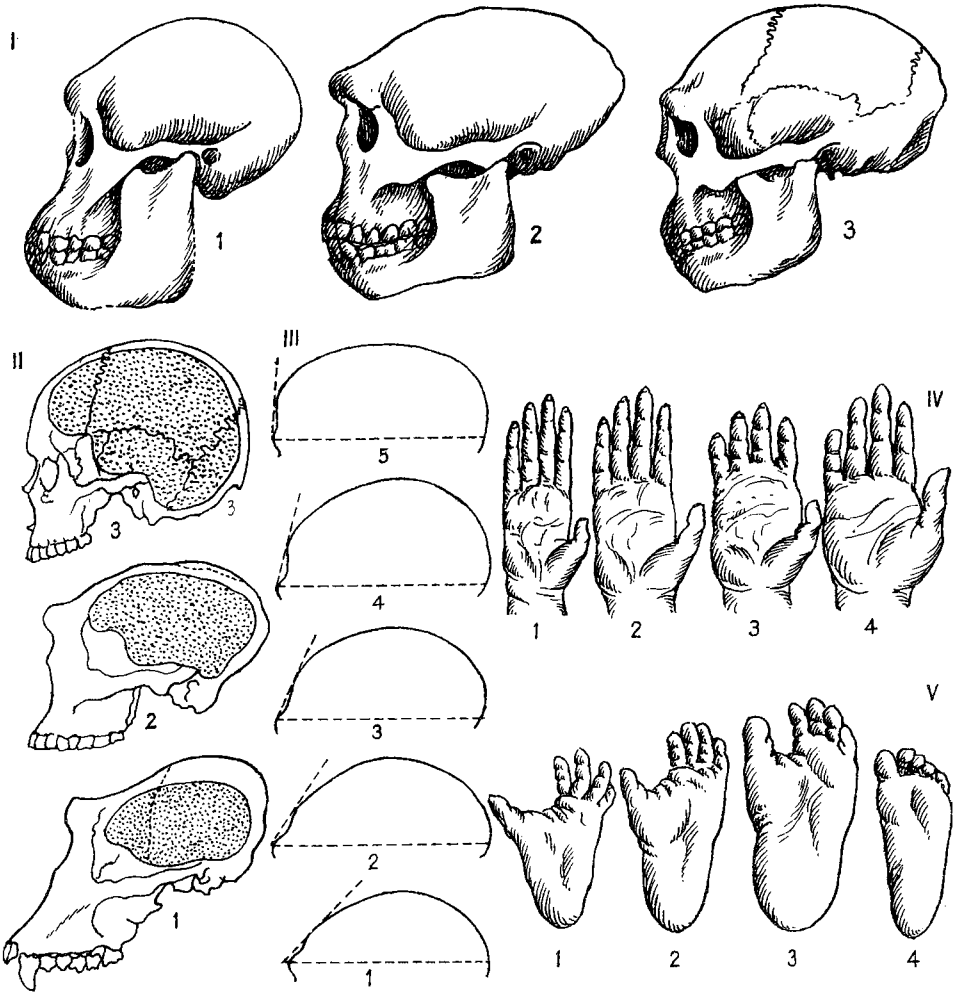

Din punct de vedere biologic, specia umană *(Homo sapiens)* aparţine clasei *mamiferelor*, şi anume ordinului *primatelor*. Datele moderne ale anatomiei şi fiziologiei comparate, ale embriologiei, biochimiei, serologiei etc. arată apropiata înrudire a omului cu maimuţele antropomorfe, în special cu cimpanzeul şi cu gorila. Caracterele morfologice fundamentale specifice omului, care îl deosebesc de acestea, sînt: poziţia verticală, structura piciorului şi a plantei piciorului adaptate la mersul biped, mîinile libere apte de a efectua cele mai fine şi precise mişcări, creierul deosebit de dezvoltat (circa 15 miliarde de celule nervoase, de patru ori mai mult decît la cea mai evoluată maimuţă antropoidă), aparatul fonator corespunzător limbajului articulat. Deşi ideea originii naturale a omului a apărut încă din antichitate (Anaximandru, Empedocle, Lucreţiu), lui Darwin îi revine meritul de a fi demonstrat pentru prima oară, în lucrările sale „Originea speciilor" (1859) şi „Descendenţa omului şi selecţia sexuală" (1871), provenienţa omului din lumea animală, faptul că specia umană a apărut ca rezultat al transformării unei specii de maimuţe, azi dispărută. Totuşi, Darwin nu a putut dezvălui pe deplin cauzele transformării maimuţei în om, întrucît el a luat în considerare numai factorii biologici, aceiaşi care determină evoluţia lumii vii în general (variabilitatea, selecţia naturală etc.). În realitate, evoluţia biologică a maimuţelor antropomorfe, strămoşii nemijlociţi ai **o.**, a pregătit apariţia **o.**, dar nu a determinat-o în ultimă instanţă. Rolul hotărîtor în transformarea maimuţei în om l-a avut, aşa cum a arătat F. Engels, *munca*. Trăsătura fundamentală a **o.**, care îl deosebeşte pe acesta de animale, o constituie munca, capacitatea de a făuri unelte şi de a acţiona cu ajutorul lor asupra naturii înconjurătoare, în vederea creării bunurilor necesare pentru trai. Celelalte însuşiri specifice omului (trăsăturile sale morfologice distinctive, limbajul,

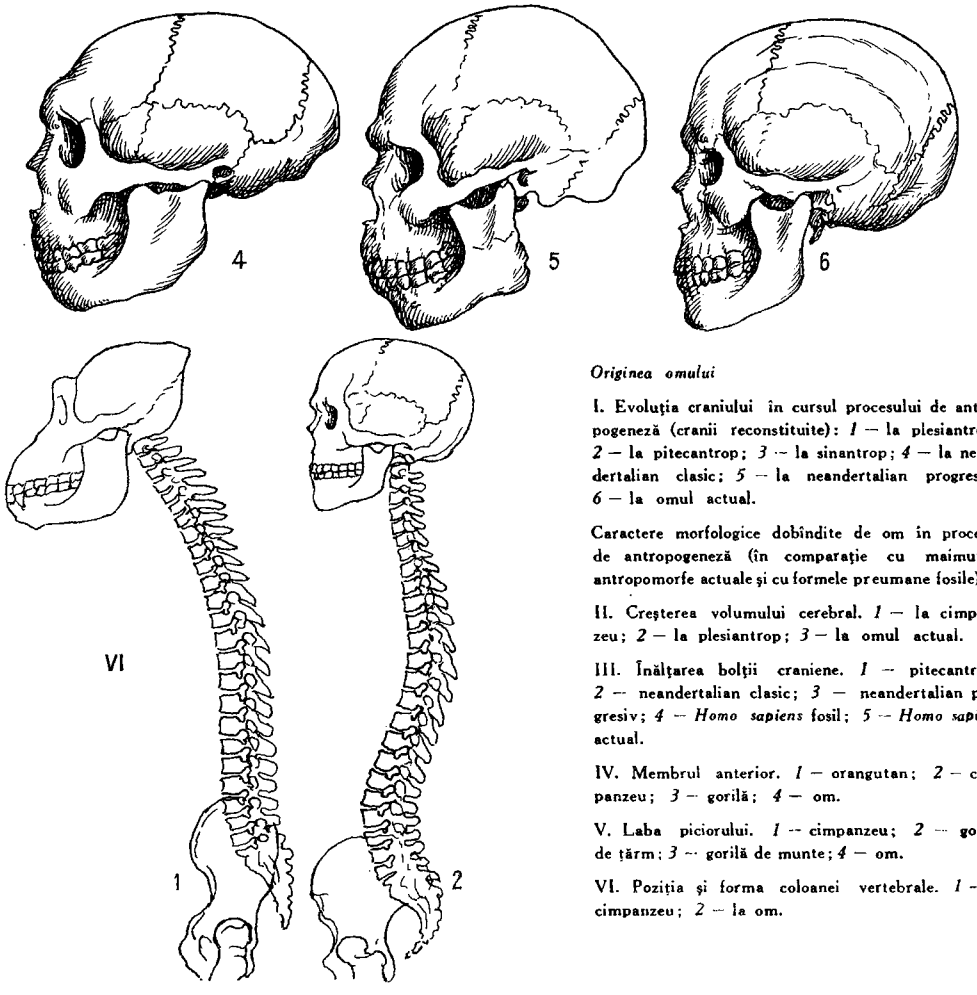

Originea omului

I. Evoluția craniului în cursul procesului de antropogeneză (cranii reconstituite): *1* — la plesiantrop; *2* — la pitecantrop; *3* — la sinantrop; *4* — la neandertalian clasic; *5* — la neandertalian progresiv; *6* — la omul actual.

Caractere morfologice dobîndite de om în procesul de antropogeneză (în comparație cu maimuțele antropomorfe actuale și cu formele preumane fosile).

II. Creșterea volumului cerebral. *1* — la cimpanzeu; *2* — la plesiantrop; *3* — la omul actual.

III. Înălțarea bolții craniene. *1* — pitecantrop; *2* — neandertalian clasic; *3* — neandertalian progresiv; *4* — *Homo sapiens* fosil; *5* — *Homo sapiens* actual.

IV. Membrul anterior. *1* — orangutan; *2* — cimpanzeu; *3* — gorilă; *4* — om.

V. Laba piciorului. *1* — cimpanzeu; *2* — gorilă de țărm; *3* — gorilă de munte; *4* — om.

VI. Poziția și forma coloanei vertebrale. *1* — la cimpanzeu; *2* — la om.

gîndirea) derivă, în ultimă analiză, din activitatea de muncă și s-au format de la început în procesul muncii sociale. Datorită muncii, poziția verticală, pe care începuseră s-o adopte strămoșii **o.**, a devenit o necesitate și s-a permanentizat; munca a format mîna omenească, „organ al muncii și totodată produs al ei" (Engels), a avut rolul hotărîtor în dezvoltarea și perfecționarea creierului și în apariția conștiinței; ea a dus la apariția *limbajului*, mijloc de comunicare indispensabil în coordonarea activității sociale, care a influențat, la rîndul său, dezvoltarea gîndirii și conștiinței. Totodată munca a avut rolul hotărîtor în apariția *societății omenești*; în procesul muncii, al producției, s-au format relațiile sociale de producție, fundamentul tuturor celorlalte relații sociale și factorul hotărîtor al dezvoltării ulterioare a **o.** Omul nu poate exista în afara societății, fiind un produs al acesteia, o ființă socială. Esența **o.** o constituie „ansamblul relațiilor sociale" (Marx). O „natură umană" eternă, invariabilă, nu există: **o.** se schimbă o dată cu relațiile sociale în cadrul cărora trăiește. Transformînd natura, **o.** transformă neîncetat condițiile propriei sale existențe, inclusiv relațiile sale sociale, și prin aceasta el se creează și se transformă neîncetat pe sine însuși. În acest sens, **o.** este propriul său creator; recunoașterea acestui fapt deosebește radical concepția marxistă despre **o.** nu numai de concepțiile idealiste și religioase, care subordonează **o.** unor factori supranaturali sau spirituali din afara lui, dar și de concepțiile materialiștilor premarxiști, care nu înțelegeau latura activă și socială a ființei umane, importanța practicii sociale în geneza și evoluția **o.** Datele paleoantropologiei moderne confirmă atît teoria lui Darwin despre originea simiană a **o.** cît și teoria marxistă despre rolul muncii în procesul transformării maimuței în om, dezvăluind verigile intermediare și etapele acestui proces. Acestea au fost puse în evidență prin

descoperirile paleontologice, care au scos la iveală schelete sau fragmente scheletice, precum şi unelte aparţinînd diverşilor strămoşi succesivi ai omului. Procesul formării omului s-a desfăşurat timp de aproximativ un milion de ani, începînd din prima jumătate a cuaternarului, pe o suprafaţă mare a „lumii vechi", pe un teritoriu ce se întindea din Java pînă în Algeria şi din Europa centrală pînă în Africa de sud. El a fost pregătit de evoluţia din timpul terţiarului a *driopitecilor*, grup de maimuţe superioare ce duceau o viaţă arboricolă; în cursul acestei evoluţii a avut loc o mai pronunţată diferenţiere morfofuncţională a membrelor, cele posterioare specializîndu-se în locomoţie, iar cele anterioare adaptîndu-se din ce în ce la funcţia de apucare şi explorare a mediului. O uscare a climei intervenită la sfîrşitul terţiarului, a cărei urmare a fost o despădurire din ce în ce mai accentuată, a obligat pe unele antropomorfe superioare, derivate din grupul driopitecilor, să adopte un gen de viaţă terestru, în locul celui arboricol, şi un regim de hrană omnivor în locul celui frugivor. Locomoţia terestră, realizată pe baza unor membre deja puternic diferenţiate în etapa arboricolă precedentă, întrebuinţarea din ce în ce mai consecventă a membrelor anterioare pentru apucat, explorat mediul şi manipulat obiecte au avut drept efect realizarea mersului biped şi a staţiunii mai mult sau mai puţin verticale. Această caracteristică este deja bine dezvoltată la *australopiteci*, grup de antropoide fosile, cele mai apropiate de om. Apariţia primilor oameni propriu-zişi este marcată de folosirea primelor şi celor mai rudimentare unelte: pietre cărora li se dădea, cu ajutorul cîtorva cioplituri, o formă mai adecvată scopului urmărit (paleoliticul inferior). Aceste unelte au fost create de *arheantropi* (cu peste 500 000 de ani în urmă), răspîndiţi pe o mare arie geografică şi prezentînd diferite variaţii care nu depăşeau însă cadrul speciei respective *(Pithecanthropus, Sinanthropus, Atlanthropus, o. din Heidelberg)*. Evoluţia arheantropilor a durat circa 400 000 de ani, pînă la apariţia unei forme umane superioare lor, *o. din Neandertal* (cu circa 150 000 de ani în urmă), a cărui cultură materială a fost mai evoluată decît a predecesorilor săi (cultura musteriană). Primii oameni de tip actual *(Homo sapiens)* au apărut cu circa 100 000 de ani în urmă; în această fază, caracterizată prin unelte mult mai evoluate (paleoliticul superior), printr-o artă plastică remarcabilă (picturile rupestre), prin caractere fizice care permit situarea **o.** în aceeaşi specie cu omul actual, a avut loc transformarea turmei neandertaliene în prima organizare socială omenească propriu-zisă. O dată cu aceasta, evoluţia biologică cedează locul celei sociale, se subordonează legilor specifice ale acesteia din urmă. În cursul dezvoltării societăţii de la formaţiunile social-economice inferioare la cele superioare, **o.** se eliberează progresiv de dominaţia forţelor oarbe ale naturii, iar apoi, o dată cu apariţia socialismului şi comunismului, şi de dominaţia forţelor spontane ale dezvoltării sociale, perfecţionîndu-se, desăvîrşindu-şi însuşirile şi aptitudinile omeneşti, caracterul lui de fiinţă socială, stăpînă conştientă a propriilor condiţii de existenţă.

omág *(Aconitum)*, gen de plante din familia ranunculaceelor, cu rizom tuberos şi flori albastre, violacee sau galbene; creşte mai ales prin păduri, iar unele specii se cultivă ca plante ornamentale. Rizomii de **o.** *(Tubera Aconiti)* se folosesc în farmacologie, datorită alcaloidului *aconitină* conţinut. **O.** este foarte toxic.

Omag

omágiu (în evul mediu), ceremonie care cuprindea jurămîntul de credinţă şi de supunere al unui vasal faţă de suzeranul său.

Oman (Oman şi Mascat), ţară în estul Arabiei, situată la ţărmul Mării Arabiei şi al Golfului Oman. Se compune din imamatul Oman şi sultanatul Mascat. Suprafaţa: 212 380 km². Populaţia: 565 000 loc. (1962, după date O.N.U.), formată în special din arabi. Centrul administrativ al Omanului: oraşul *Nizwa*, iar al Mascatului: oraşul *Mascat*. Relief muntos (cu altitudini pînă la 3 552 m) în nord-est, în rest de podiş. Climă tropicală aridă. Cea mai mare parte a teritoriului este ocupată de deşerturi. Ţară agrară slab dezvoltată. Predomină relaţiile feudale, care se îmbină cu rămăşiţe gentilice. Culturile agricole, bazate pe irigaţii, sînt concentrate în oaze şi în îngusta cîmpie litorală. Se cultivă în special curmali, lămîi, rodii, cereale. Se practică creşterea extensivă a animalelor (oi, capre, cămile). În zona litorală este dezvoltat pescuitul. La El Matrah există un mic şantier naval. Se exportă curmale, peşte, cămile, se importă produse alimentare. — *Istoric.* În trecut, sub denumirea de **O.** se înţelegea teritoriul pe care în prezent sînt situate imamatul **O.**, sultanatul Mascat şi Omanul Contractual. În 1508 o parte a litoralului **O.** (Mascat) a fost cucerită de portughezi; aceştia au fost izgoniţi în 1650 de triburi arabe. În deceniile 3 şi 4 ale sec. al XVIII-lea, perşii au încercat, fără succes, să cucerească **O.** Spre sfîrşitul sec. al XVIII-lea, **O.** a devenit obiectul rivalităţii dintre Anglia şi Franţa. În cursul sec. al XIX-lea au fost încheiate mai multe acorduri între sultanul din Mascat şi Anglia, prin care s-a stabilit controlul acesteia din urmă asupra Mascatului. La începutul sec. al XX-lea a fost creat imamatul **O.**, care în 1913 şi-a proclamat independenţa, confirmată prin tratatul din 1920 dintre acesta şi sultanatul Mascat. În stăpînirea sultanatului a rămas numai oraşul Mascat şi regiunile învecinate. În 1951 sultanatul Mascat a devenit protectorat britanic, în timp ce imamatul **O.** şi-a păstrat independenţa. Datorită marilor zăcăminte de petrol descoperite, **O.** a devenit o ţintă a monopolurilor străine. În 1955, trupele sultanului din Mascat, sprijinite

nite de aviaţia engleză, au pătruns pe teritoriul imamatului **O.**, ocupînd oraşul lui principal, Nizwa. În aceste condiţii a început o largă mişcare de eliberare, care s-a intensificat din 1957, cînd în ţară a izbucnit o răscoală populară. În prezent, în **O.** continuă lupta armată împotriva trupelor engleze şi ale sultanului din Mascat.

Omanul Contractual *(Omanul sub regim de tratat)*, protectorat britanic în estul Arabiei, la ţărmul Golfului Persic şi al Golfului Oman. Suprafaţa: 83 600 km². Populaţia: 111 000 loc. (1962), în special arabi. Centrul administrativ: *Dubai*. Teritoriul este alcătuit dintr-o cîmpie litorală joasă, deşertică, acoperită de nisipuri şi sărături. Zăcăminte de petrol. Populaţia din oaze cultivă curmali, pomi fructiferi, cereale; populaţia nomadă se ocupă cu creşterea animalelor (oi, capre, cămile), iar locuitorii din zona ţărmurilor practică pescuitul şi recoltarea perlelor. Zăcămintele de petrol sînt exploatate de societăţile monopoliste străine. **O.C.** exportă peşte, perle, lînă şi piei.

Omar I, *Omar ibn al Khattab*, al doilea calif arab (634—644). A continuat războiul de cucerire început de predecesorul său, Abu Bekr, ocupînd Siria, Mesopotamia, Persia apuseană şi Egiptul. Lui **O. I** i se atribuie incendierea vestitei biblioteci din Alexandria. El a fixat data hegirei drept dată iniţială a calendarului musulman.

Omar Khayyam (c. 1040—c. 1123), poet, om de ştiinţă şi filozof persan. Nefericirea multor semeni ai săi imprimă poeziei lui **O.K.** o notă sumbră, accentuat pesimistă, depăşită uneori prin refugiul într-o atitudine bahică. Neîntrecut maestru al rubaiatelor (catrene), el a exprimat în poeziile sale, într-un stil concis, de o mare simplitate şi expresivitate, teama de moarte, absurditatea întocmirilor lumii, caracterul trecător al plăcerilor vieţii, care sînt, după el, singura consolare a omului pe pămînt. Libercugetător, **O.K.** a manifestat atitudini anticlericale, a negat dogma nemuririi sufletului, dogma despre veşnicia Coranului şi despre adevărul absolut al acestuia şi a criticat sterilitatea scolasticii. **O.K.** este unul dintre marii oameni de ştiinţă ai Orientului medieval, renumit ca matematician, astronom şi medic, autor al mai multor opere ştiinţifice. Catrenele sale au fost cunoscute în Europa şi în America, datorită traducerii lor reuşite în engleză de către Fitzgerald (1859). În limba română a fost tradus mai întîi de Al. Th. Stamatiad în 1932 (ult. trad. rom. 1945).

omatidie (ZOOL.), unitate funcţională a ochiului compus la artropode. **O.** are forma unui con lung în constituţia căruia intră 5—10 celule sensibile la lumină, celule pigmentare şi celule care constituie corneea şi cristalinul.

Omdurman, oraş în Sudan, situat pe malul stîng al Nilului Alb, la confluenţa cu Nilul Albastru. Cel mai mare oraş al ţării ca număr de locuitori: 113 550 loc. (1961). Din punct de vedere administrativ este inclus în oraşul Khartoum. Mici întreprinderi alimentare şi de pielărie. Centru comercial. Port fluvial.

Omeiazi, dinastie de califi arabi (661—750), descendenţi din ginta omeia a tribului koreişiţilor din Mecca. A fost întemeiată de Moavia (661—680), guvernatorul Siriei, care a mutat capitala califatului la Damasc. În timpul dinastiei **O.**, la posesiunile califatului arab (în a cărui componenţă intrau Peninsula Arabă, Mesopotamia, Siria, Persia, Egiptul) au fost alipite: restul nordului Africii, Peninsula Iberică, Asia Mijlocie, unele principate din nord-vestul Indiei, Armeniei, Azerbaidjanul şi o parte a Gruziei. Ca urmare a unei puternice răscoale populare (747), condusă de un fost sclav de origine persană, *Abu Muslim*, **O.** au fost răsturnaţi (750) şi a fost instaurată puterea Abbasizilor. După răsturnarea **O.**, Abd er-Rahman, nepotul ultimului calif omeid, Marvan al II-lea, a întemeiat în Peninsula Iberică o nouă dinastie a **O.** (756—1031).

Omer Paşa (pe numele adevărat *Mihail Lattas*) (1806—1871), general turc, de origine croată, paşă. A fost comandantul armatei turce care a contribuit la înfrîngerea revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească. În timpul războiului Crimeii (1853—1856) a fost comandantul suprem al trupelor turceşti de pe frontul european.

omidă (ZOOL.), denumire dată larvelor de fluturi (lepidoptere). **O.** are aspect vermiform; pe segmentele abdominale are 3—5 perechi de picioare, iar armătura bucală este conformată pentru rupt şi mestecat. De obicei **o.** sînt fitofage, dăunătoare agriculturii.

„O mie şi una de nopţi", culegere de basme arabe. La baza ei se află basme indiene, ebraice şi egiptene, cunoscute de arabi prin intermediul unei traduceri persane din sec. al X-lea. Îmbogăţindu-se cu elemente caracteristice vieţii arabe şi basmului popular arab, această culegere s-a constituit în jurul anului 1400, ca operă unitară apropiată de forma pe care o cunoaştem astăzi. Are o construcţie originală, care constă în înlănţuirea unor basme şi în intercalarea altora în această succesiune, cu scopul de a reţine necontenit atenţia cititorului. Opera este dominată de ideea fatalismului religios şi face elogiul regelui şi al curţii, nu fără oarecare aluzii polemice la adresa moravurilor acestora. Prin conţinutul ei de idei, prin gustul rafinat pentru artă şi fast, precum şi prin înţelepciunea populară, practică, izvorîtă dintr-o experienţă milenară, culegerea reprezintă o adevărată oglindă a vieţii sociale, intelectuale şi morale a lumii arabe medievale. „O mie şi una de nopţi" a fost cunoscută în Europa abia la începutul sec. al XVIII-lea, datorită unei adaptări libere franceze (Antoine Galland, 1704—1708). O versiune greacă din 1757, apărută la Veneţia, a contopit această lucrare cu altă culegere de basme arabe, „O mie şi una de zile", punînd în circulaţie termenul de H a l i m a.

„O mie şi una de zile", culegere de basme arabe, întocmită de Petis de la Croix după ciclul persan *Al farag*

ba' da alsidda şi publicată între 1710 şi 1712, după care a căpătat circulaţie universală.

omilíe (gr. *homilia* „conversaţie"), cuvîntare, predică bisericească. Modele ale genului sînt considerate **o.** lui Ioan Hrisostom, care au circulat în limba slavonă şi în ţara noastră, o parte fiind traduse în româneşte pentru prima dată de Radu Greceanu în 1691.

omisiúne (DR.), neîndeplinire a unei acţiuni în cazul altor obligaţii decît cele izvorîte din contract şi care, cînd provoacă pagubă, angajează răspunderea civilă delictuală.

omni- (lat. *omnis* „tot"), element de compunere cu sensul „tot, toate" (ex. *omnipotenţă, omnivor*).

omnivór (lat. *omnis* „tot" şi *vorare* „a mînca") **1.** (Despre unele animale) Care se hrăneşte atît cu hrană vegetală cît şi cu hrană animală (ex. omul, ursul ş.a.). **2.** (Despre un regim alimentar) Care cuprinde atît plante cît şi animale. **3.** (Despre agenţi patogeni) Care poate parazita pe mai multe specii de plante sau de animale.

omo- v. **homo-.**

omofón (gr. *homos* „egal, la fel" şi *phone* „sunet"; LINGV.), cuvînt, grup de cuvinte sau silabă care sună la fel, care se pronunţă în acelaşi mod ca alt cuvînt, ca alt grup de cuvinte sau ca altă silabă, fără a se scrie însă identic (ex. *unsoare* şi *un soare*).

omofonie (MUZ.), factură a unei piese muzicale în care o voce deţine melodia, îndeobşte în registrul mai înalt, iar celelalte o susţin, o întregesc armonic.

omogén (FIZ.; despre un corp sau despre un sistem fizico-chimic), care are pentru o mărime fizică aceeaşi valoare în oricare domeniu din interiorul corpului sau sistemului respectiv. Proprietatea de *omogenitate* este dependentă de ordinul de mărime al domeniului la care ne referim. Astfel, un corp cristalin **o.** din punctul de vedere al densităţii îşi pierde acest caracter în domenii comparabile cu mărimea atomilor.

omogenizáre (METAL.), tratament termic care se aplică unor aliaje (oţeluri, aliaje de cupru, aliaje uşoare etc.), cu scopul de a elimina sau de a micşora segregaţiile chimice produse în timpul solidificării şi răcirii. V. şi recoacere de omogenizare.

omográf (gr. *homos* „egal, la fel" şi *graphe* „scriere"; LINGV.), cuvînt care are aceeaşi grafie ca alt cuvînt. **O.** pot fi omonime sau cuvinte pronunţate diferit (ex. *másа* unui corp faţă de a se *masá*).

omografíe (MAT.), corespondenţă biunivocă între două spaţii proiective, care face ca unui punct, unei drepte sau unui plan dintr-un spaţiu să-i corespundă un punct, o dreaptă sau un plan din celălalt spaţiu. O **o.** între două spaţii, două plane şi, respectiv, între două drepte este determinată dacă se dau cinci, patru şi, respectiv, trei perechi de puncte corespondente. Cazuri particulare de **o.** sînt: asemănarea, omotetia, perspectiva, simetria.

omológ (gr. *homologos* „în armonie") Adj. **1.** (MAT.; despre două elemente aparţinînd la două figuri între elementele cărora există o corespondenţă biunivocă) Care corespund în corespondenţa biunivocă (ex., în două triunghiuri asemenea, laturi **o.** sînt laturile care se opun la unghiuri egale). **2.** (CHIM.) Termen al unei serii de compuşi organici (*serie omologă*) care diferă de termenii vecini printr-o grupare $-CH_2-$. De exemplu, metanul (CH_4), etanul (C_2H_6), propanul (C_3H_8) sînt omologi.

omologáre 1. (DR.; în trecut) Denumire dată operaţiei de verificare şi de aprobare a unui act de către organul competent ori de cîte ori legea cere aceasta (ex. **o.** conturilor unei gestiuni). **2.** (TEHN.) Acceptare oficială a unui tip de produs şi aprobarea fabricaţiei curente a acestuia. **O.** se face de către o comisie sau de către un organ însărcinat în acest scop, după examinarea amănunţită (prin încercări, experimentări etc.) a indicilor tehnici-economici şi a condiţiilor de fabricaţie a produsului respectiv.

omologíe (BIOL.), corespondenţă morfologică a organelor din punctul de vedere al originii şi al dezvoltării onto- şi filogenetice. V. şi organe omologe.

omoním (gr. *homos* „egal, la fel" şi *onoma* „nume"; LINGV.), cuvînt identic ca formă şi ca pronunţare cu alt cuvînt, de care diferă însă ca sens şi, de obicei, ca origine (ex. *dar* substantiv şi *dar* conjuncţie).

omoplát (gr. *omos* „umăr" şi *plate* „neted"; ANAT.), os-pereche plat, avînd forma unui triunghi cu vîrful în jos, care

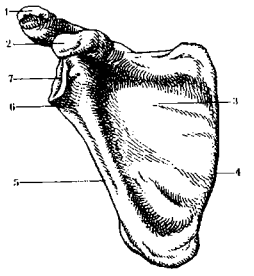

Omoplat

1 — acromion; *2* — apofiza coracoidă; *3* — fosa subspinoasă; *4* — marginea vertebrală; *5* — marginea axilară; *6* — unghiul lateral; *7* — cavitatea glenoidă

alcătuieşte, împreună cu clavicula, centura scapulară. **O.** este osul umărului.

omór (DR.), infracţiune care constă în uciderea cu intenţie a unei persoane. **O.** cu premeditare se numeşte *asasinat*. **O.** săvîrşit de mamă asupra copilului imediat după naştere se numeşte *pruncucidere*. — *O. fără voie*, infracţiune care constă în provocarea morţii fără intenţie a unei persoane, din nesocotinţă, nebăgare de seamă sau din nerespectarea legilor sau regulamentelor.

om-óră (EC.), indicator cu ajutorul căruia se determină şi se caracterizează gradul de folosire efectivă a timpului de muncă de către un salariat în cadrul activităţii sale de bază. În planificare, acest indicator stă la baza determinării numărului de salariaţi necesari pentru îndeplinirea sarcinilor de plan, avînd în vedere normele de muncă stabilite şi folosirea integrală a fondului de timp de muncă. În statistică, indicatorul *om-ore lucrate* exprimă

numărul de ore utilizate efectiv de către un salariat în cadrul activității sale de bază; el caracterizează pe deplin gradul de folosire a timpului de muncă, deoarece nu cuprinde întreruperile din procesul de producție.

om-zí (EC.), indicator cu ajutorul căruia se determină și se caracterizează, în general, gradul de folosire a timpului de muncă de către un salariat, luînd în considerație ziua de muncă. În planificare, el servește la determinarea numărului de salariați necesari pentru îndeplinirea sarcinilor de producție în cadrul unei zile normale de muncă, ținînd seama de normele de muncă date și de durata legală a zilei de muncă. În statistică, indicatorul *om-zi lucrată* caracterizează prezența la lucru a salariaților, indiferent de numărul de ore lucrate. Acest indicator nu caracterizează complet gradul de folosire a timpului de muncă, deoarece el cuprinde și pierderile de timp de muncă care pot avea loc în decursul unei zile de muncă.

Omortag (Omurtag), țar bulgar (814—831), fiul lui Krum. Ajutat de aristocrația militară a protobulgarilor, a continuat politica de expansiune a tatălui său. A sprijinit pe împăratul bizantin Mihail al II-lea (820—829) în lupta împotriva mișcării antifeudale (821—823) conduse de Toma Slavul.

omotetíe (gr. *homos* „egal, la fel" și *thesis* „poziție"; MAT.), transformare omografică a unei figuri în altă figură, în care punctele corespondente sînt în linie dreaptă cu un punct fix, numit *centrul omotetiei*, iar raportul distanțelor de la acest centru la două puncte corespondente este constant și se numește *puterea omotetiei*. Două figuri omotetice sînt asemenea.

Omsk, oraș în Uniunea Sovietică, situat în sud-vestul Siberiei, pe rîul Irtîș. 702 000 loc. (1964). Mare centru industrial, cu întreprinderi constructoare de mașini (mașini agricole, aparate electrice ș.a.), de prelucrare a petrolului, de cauciuc sintetic, textile, alimentare, de încălțăminte etc. Mare port fluvial și nod feroviar pe magistrala siberiană. Institute de învățămînt superior.

Omul, vîrful cel mai înalt (2 507 m) din munții Bucegi (Carpații Meridionali). Însemnat obiectiv turistic. Cabană turistică și stație meteorologică de altitudine.

„Omul liber", gazetă legală, apărută la Pitești, între noiembrie 1935 și martie 1936. A publicat materiale cu privire la activitatea *Blocului democratic* și a militat pentru crearea frontului popular, împotriva fascismului și a războiului.

omușór (ANAT.), formațiune anatomică din fundul cavității bucale, reprezentînd marginea liberă a vălului palatului. Sin. *luetă*.

Oncescu, Nicolaie (1905—1964), geolog român. A fost profesor la Institutul de mine și la Universitatea din București. În lucrările sale tratează probleme privitoare la geologia unor zăcăminte de substanțe minerale utile (cărbuni, petrol, gaze naturale, sare etc.), probleme de hidrogeologie, de geologie regională etc. A elaborat o sinteză modernă a geologiei R.P.R., apărută în mai multe ediții. Laureat al Premiului de stat.

Onciul, Dimitrie (1856—1923), istoric român. A studiat

D. Onciul

la Viena. A fost profesor la Universitatea din București, director al Arhivelor statului și membru al Academiei Române. A întemeiat școala critică în istoriografia românească. S-a ocupat de problema originii românilor, demonstrînd argumentat formarea poporului român pe o arie întinsă de ambele părți ale Dunării și respingînd teoria migrațiunii medievale a românilor din Peninsula Balcanică în nordul Dunării. A demonstrat, pe bază de documente, că formarea statelor feudale românești a fost o urmare firească a dezvoltării vechilor formațiuni politice locale, combătînd teoria neștiințifică a „descălecatului". Op. pr.: „Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinții românilor în Dacia Traiană" (1885), „Radu Negru și originile Principatului Țării Românești" (1890—1892), „Ideea latinității și a unității naționale" (1919), „Tradiția istorică în chestiunea originilor române" (1906—1907), „Originile Principatelor Române" (1899).

oncologíe (gr. *onkos* „volum, tumoare" și *logos* „discurs, știință"; MED.), ramură a științelor medicale care se ocupă cu studiul tumorilor și al mijloacelor de prevenire, depistare precoce și tratament al cancerului. În R.P.R. asistența profilactico-curativă a bolii canceroase constituie o importantă problemă de sănătate publică. În 1949 s-a înființat Institutul de oncologie din București. Institutul are filiale la Cluj, Iași, Timișoara și Tîrgu-Mureș. În centrele mari sînt organizate servicii de asistență a bolnavilor de cancer. Sin. *cancerologie*.

onctuozitáte (lat. *onctuosus* „uns"; TEHN.), proprietate a unui lubrifiant de a adera la suprafețele corpurilor solide (în general metalice), determinată de fenomenele superficiale ce se produc la contactul dintre lubrifiant și corpul solid. **O.** depinde de: a) prezența moleculelor polare ale lubrifiantului, care sînt orientate și adsorbite pe cele două suprafețe ale pieselor ce alunecă una pe alta, formînd un strat rezistent (strat primar); acesta împiedică contactul direct dintre piese; b) afinitatea lubrifiantului pentru metalele pieselor între care se găsește (ex. pentru metalele și aliajele antifricțiune afinitatea lubrifianților este mai mare decît pentru nichel, crom ș.a.). Constituie o caracteristică importantă a lubrifianților, ea putînd fi îmbu-

nătățită prin adăugarea de compuși organici și organometalici cu grupări polare, ca: acizii grași, fosfații organici, sulfura de plumb, clorura de plumb, grafitul etc.

ondátra *(Ondatra zibethica)*, specie de mamifer rozător din

Ondatra

familia microtidelor, originar din America de Nord. Are corpul lung (peste 30 cm), acoperit cu o blană prețioasă de culoare castanie-roșcată. Trăiește în preajma apelor, producînd pagube în orezării și distrugînd digurile. În țara noastră este răspîndită în Transilvania, Banat și Delta Dunării. Sin. *bizam*.

Ondine (Undine) (în mitologia germanică și scandinavă), duhuri care locuiesc în fundul apelor, fiind reprezentate ca fete tinere, seducătoare, care își aleg bărbații dintre muritorii de rînd.

ondográf (fr. *onde* „undă" și gr. *graphein* „a nota"; FIZ.), instrument de măsură înregistrator care trasează pe o bandă de hîrtie curba de variație a unei tensiuni electrice alternative, prin selectarea valorilor individuale succesive din cuprinsul unei perioade.

ondulográf (TELEC.), aparat pentru recepționarea și înregistrarea semnalelor telegrafice după codul Morse, folosit la liniile în cablu submarin și în radiotelegrafie.

Onega, lac în nord-vestul părții europene a Uniunii Sovietice. Suprafața: 9 900 km². Adîncimea maximă: 115 m. Cuveta lui este de origine tectono-glaciară. Numeroase insule. Este unit cu Marea Albă prin canalul Marea Albă-Baltica și intră în sistemul navigabil Volga-Marea Baltică. E bogat în pește.

O'Neill *[ouní:l]*, Eugene Gladstone (1888—1953), unul dintre cei mai de seamă dramaturgi americani. Născut la New York, în familia unui actor, el a dus în tinerețe o existență aventuroasă, însoțindu-și tatăl în turnee și schimbîndu-și des profesiunea (funcționar, marinar, actor, ziarist). Aceste experiențe de viață au constituit sursa de inspirație pentru primele sale piese. Vasta sa operă, foarte variată, este contradictorie și inegală. **O'N.** a oscilat între o viziune realist-critică cu substrat social și o concepție mistică, fatalistă, influențată de freudism și pietism. Pe plan artistic a fost receptiv la soluțiile veriste, suprarealiste și expresioniste. Aceste influențe au fost prelucrate de **O'N.** și subordonate valorificării artistice a frămîntărilor, complexelor și neliniștilor omului din lumea burgheză contemporană, printre care un loc de frunte îl ocupă problema destinului, a contradicției dintre om și forțele oarbe neînțelese, manifestată pe plan social și psihologic.

E. G. O'Neill

Unele dintre piesele sale („Luna dezmoșteniților", 1952) reflectă rezistența morală a oamenilor simpli, care își păstrează integritatea în ciuda condițiilor dezumanizante ale lumii capitaliste. Mesajul de critică socială al pieselor lui **O'N.** este însă adesea încețoșat de o viziune atemporală, naturalistă sau psihologizantă. În dramele de mare întindere, el se apropie de tehnica romanului-fluviu, întreaga sa operă folosind amplu monologul interior și „fluxul conștiinței". Operele sale mai importante sînt: tragedia familială „Dincolo de zare" (1920); „Anna Christie" (1922), dramă axată pe tema reabilitării femeii prostituate, în care apare fatalismul său; „Maimuța păroasă" (1922), înfățișînd în manieră expresionistă contradicția de neîmpăcat dintre exploatați și exploatatori; „Patima de sub ulmi" (1924) și „Straniul interludiu" (1928), studii de caracter construite pe scheme ale psihanalizei; „Din jale se întrupează Electra" (1931), reconsiderare pe coordonate psihopatologice a tragediei atrizilor; „Sosirea omului de gheață" (1946), tragedie de atmosferă suprarealistă, și piesa autobiografică postumă, de inspirație fatalistă, „Drumul în noapte al zilei celei lungi" (1956), în care **O'N.** prezintă destinul ca forță imanentă ființei umane. Experiențele artistice ale lui **O'N.** au lărgit posibilitățile de expresie ale dramaturgiei moderne. Premiul Nobel (1936).

O'Neill *[ouní:l]*, Owen Roe (c. 1590—1649), unul dintre conducătorii răscoalei din 1641 împotriva dominației engleze din Irlanda. Reprezentînd interesele unei părți a nobilimii irlandeze ale cărei pămînturi au fost acaparate de englezi, **O'N.** s-a pronunțat pentru acordarea independenței Irlandei. În 1646 a înfrînt trupele engleze și scoțiene la Benburb.

onerós (lat. *onus, oneris* „sarcină"), *act juridic cu titlu* ~, act prin care se urmărește ca, în schimbul prestației la care partea se obligă, să obțină o contraprestație.

Onești (denumirea pînă în martie 1965 a orașului **Gheorghe Gheorghiu-Dej),** oraș regional în sudul regiunii Bacău, pe valea Trotușului. 27 430 loc. (1964). Important centru al industriei chimice și al industriei energiei electrice și termice. Orașul a luat naștere și s-a dezvoltat în anii regimului democrat-popular, pe locul fostelor așezări rurale: Onești, Borzești, Crucea de Piatră și Slobozia Melului (care totalizau numai 4 274 loc. în 1948). Aici au fost amplasate mari obiective industriale și importante construcții social-culturale. Unitățile industriale cele mai importante de la **O.** sînt: *Întreprinderea centrale termice Borzești* (225 MW), intrată în

Vedere din orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej

funcțiune, treptat, începînd din 1956; *Rafinăria Onești*, intrată în funcțiune, treptat, începînd din 1956, care constituie una dintre unitățile cele mai mari de prelucrare a țițeiului din țara noastră; *Combinatul chimic Borzești*, intrat în funcțiune, treptat, începînd din 1960; *Combinatul de cauciuc sintetic și produse petrochimice Onești*, intrat în funcțiune, treptat, începînd din 1962 și care are o capacitate de producție anuală de 18 000 t de fenol, 11 000 t de acetonă, 50 000 t de cauciuc sintetic și 6 500 t de polistiren. Toate aceste unități formează împreună un complex industrial modern, dotat cu tehnică avansată.

Onicescu, Octav (n. 1892), matematician român, profesor la Universitatea din București, profesor emerit, membru al Academiei R.P.R. Are contribuții în teoria probabilităților, căreia i-a dat o nouă axiomatizare cu ajutorul noțiunii de *funcție-sumă*. A creat o mecanică invariantă a punctului material și a sistemelor de puncte materiale. De asemenea are contribuții în domeniul analizei matematice, geometriei, algebrei ș.a. Op. pr.: „Teoria probabilităților și aplicații" (în colaborare, 1956), „Numere și sisteme aleatoare" (Paris, 1963). Laureat al Premiului de stat.

oníric (gr. *oneiros* „vis"; MED.), *delir* ~, delir asemănător cu visul. Bolnavul, deși nu doarme, se comportă ca un somnambul, luînd parte activă la vis, vorbește și gesticulează, iar cînd își revine nu-și mai amintește nimic. Acest delir se observă în unele boli psihice, în intoxicații exo- sau endogene și în infecții grave. Se mai numește *delir de vis*.

Onișor, Teodor, țăran din Blaj, luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. În 1894, în timpul procesului intentat semnatarilor Memorandumului din 1892, a fost trimis, împreună cu alți doi țărani, la împăratul Franz Joseph I, pentru a protesta împotriva abuzurilor autorităților maghiare față de conducătorii luptei românilor din Transilvania.

ónix (MINER.), varietate de agat de culoare neagră, adesea cu dungi albe, roșii, cenușii etc. Prin diferite prelucrări chimice poate căpăta orice culoare. Este o piatră semiprețioasă de ornament.

onixis (gr. *onyx* „unghie"; MED.), inflamație a marginii cărnoase laterale a unghiei degetului mare de la picior, mai rar a celorlalte degete. Se numește, popular, *unghie incarnată*.

Onofrei, Dimitrie (n. 1897), tenor român. A studiat la Iași, cu E. Mezzetti și la Milano cu Podestà, corepetitorul lui Caruso. A debutat în 1923 la opera din Malta. A cîntat în țară și mulți ani în străinătate, obținînd succese remarcabile. În 1947, în urma unui accident, și-a întrerupt cariera artistică. Repertoriul său cuprindea rolul Faust din opera cu același nume de Ch. Gounod, Mario din „Tosca" și Rodolfo din „Boema" de G. Puccini, Ducele din „Rigoletto" de G. Verdi ș.a. Înzestrat cu o voce generoasă, plină de forță și strălucire, susținută de o tehnică riguroasă, O. se distingea prin lirismul cald și prin autenticitatea interpretărilor.

onom(a)- (gr. *onoma, -atos* „nume"), element de compunere cu sensul „nume", „cuvînt" (ex. *onomatopee*).

onomasiologie (gr. *onomasia* „nume specific" și *logos* „știință"; LINGV.), studiu al mijloacelor folosite de una sau de mai multe limbi pentru a exprima o anumită noțiune (ex. studiul denumirilor părților corpului).

onomástică 1. Disciplină lingvistică al cărei obiect de studiu este originea, formarea și evoluția numelor proprii. 2. Totalitate a numelor proprii dintr-o limbă, dintr-o regiune, dintr-o epocă etc.

onomatopée (gr. *onoma, -atos* „nume" și *poiein* „a face"; LINGV.), cuvînt care imită un sunet sau un zgomot; ex.: *cucu! poc!* (interjecții), *a guița, a pocni* (verbe) etc. Se numește și *cuvînt imitativ*.

Ontario *[ɔntéəriou]*, lac în America de Nord, între Canada și S.U.A., cel mai mic din sistemul Marilor Lacuri. Suprafața: 19 500 km². Adîncimea maximă: 237 m. Primește apă din lacul Erie (prin rîul Niagara); din el pornește fluviul Sf. Laurențiu, care se varsă în Oceanul Atlantic. Comunică prin canale navigabile cu lacurile Erie și Huron, cu rîul Hudson și cu Ottawa. Pe malurile lui se află orașul Toronto (Canada).

ontogenéză (gr. *on, ontos* „ființă" și *genesis* „naștere"), dezvoltare individuală a organismelor vegetale și animale; cuprinde toate treptele, stadiile și perioadele de creștere și de dezvoltare ale unui organism de la începutul și pînă

la sfîrşitul existenţei sale. Procesul ontogenetic actual oglindeşte caracterul istoric al fiinţelor vii. V. legea biogenetică fundamentală.

ontologíe (gr. *on, ontos* „fiinţă" şi *logos* „ştiinţă") **1.** (În filozofia premarxistă şi în filozofia idealistă contemporană) **a)** Teorie speculativă despre existenţă ca atare, adică despre trăsăturile şi principiile comune oricărei existenţe. **b)** Teorie speculativă despre esenţele sau principiile ultime ale tuturor lucrurilor, în opoziţie cu cunoaşterea aparenţelor, a fenomenelor. Termenul de **o.** a fost introdus în 1613 de filozoful german Goclenius şi popularizat îndeosebi de Chr. Wolff; ideea unei asemenea discipline filozofice însă exista încă de la Aristotel, care o numea „filozofie primă"; mai tîrziu, pentru denumirea **o.** s-a folosit şi termenul de *metafizică*. **2.** În filozofia marxistă, termenul de **o.** se foloseşte uneori pentru desemnarea acelei laturi a materialismului dialectic care se referă la realitatea obiectivă, spre deosebire de *gnoseologie*, care se referă la reflectarea acesteia în conştiinţa omului, la legile dezvoltării cunoaşterii. Întrucît cunoaşterea reflectă realitatea obiectivă şi se supune aceloraşi legi generale ca şi aceasta din urmă, între **o.** şi gnoseologie există, potrivit concepţiei marxiste, o unitate dialectică. Filozofia marxistă respinge **o.** ca teorie speculativă, apriorică (v. şi a priori), independentă de ştiinţele particulare şi situată deasupra lor.

O.N.U. v. **Organizaţia Naţiunilor Unite.**

oogamíe (gr. *oon* „ou" şi *gamos* „unire"; BOT.), tip de proces sexual în care are loc unirea celulei sexuale femele mari şi imobile cu o celulă sexuală masculă mică şi mobilă. **O.** este caracteristică algelor şi ciupercilor.

oogón (gr. *oon* „ou" şi *gonos* „urmaş"; BOT.), organ femel de reproducere caracteristic plantelor la care procesul sexual are loc prin oogamie. **O.** este celula-mamă a oosferei.

oolít (gr. *oon* „ou" şi *lithos* „piatră"; PETROGR.), formaţiune sferică sau elipsoidală, cu diametru pînă la 2 mm, constituită din material cu dispoziţie concentrică, datorită precipitării mineralelor în jurul unui nucleu. **O.** pot fi constituite din calcit, aragonit, fosfat de calciu, hematit etc.

Oort, Jan Hendrik (n. 1900), astronom olandez, director al Observatorului din Leiden. În 1927 a descoperit, în acelaşi timp cu astronomul suedez B. Lindblad, rotaţia Galaxiei noastre. **O.** a făcut numeroase studii asupra Galaxiei şi Metagalaxiei, folosind atît observaţii optice cît şi radioastronomice.

oosféră (BOT.), celulă sexuală femelă (gamet-femel), situată într-un oogon, într-un arhegon sau într-un sac embrionar.

opác (FIZ.; despre un mediu), care nu permite trecerea unei radiaţii electromagnetice sau corpusculare, reflectînd sau absorbind radiaţia incidentă.

opacitáte (FIZ.), mărime egală cu raportul dintre intensitatea unei radiaţii incidente pe un corp şi intensitatea radiaţiei transmise prin corp; se foloseşte mai ales în fotometrie.

opál (MINER.), bioxid natural hidratat de siliciu, amorf, cu aspect sticlos, incolor sau variat colorat, transparent sau opalescent, cu irizaţii. Varietatea transparentă sau uniform colorată *(o. nobil)* este utilizată, din cele mai vechi timpuri, ca piatră de podoabă.

opalescénţă (FIZ.), aspect lăptos, tulbure, prezentat de unele medii în care sînt dispersate particule de dimensiuni comparabile cu lungimea de undă a luminii. **O.** este cauzată de împrăştierea luminii incidente.—*O. critică*, opalescenţa fluidelor în vecinătatea punctului critic, datorată fluctuaţiilor spaţiale ale densităţii.

Oparín, Aleksandr Ivanovici (n. 1894), biochimist sovietic, profesor la Universitatea din Moscova, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A elaborat o concepţie nouă asupra evoluţiei materiei şi apariţiei vieţii pe Pămînt. Primele forme de viaţă ar fi apărut, după **O.,** o dată cu constituirea unor sisteme complexe coloidale, aşa-numitele *coacervate*. **O.** are de asemenea contribuţii în problema variaţiilor enzimatice din celulele vegetale, în sinteza acizilor nucleici, precum şi în tehnologia alimentelor.

opaxít (IND. STICL.), geam turnat din sticlă opacă sau opalescentă, diferit colorată, avînd imprimate pe una dintre feţe striaţii paralele; se produce în foi mari cu lungimea de 2 000 —3 000 mm, lăţimea de 800 mm şi grosimea de 6,5 mm sau în plăci pătrate cu latura de 150 sau de 200 mm.

operaţionalísm, curent idealist-subiectiv contemporan, întemeiat de fizicianul american P.W. Bridgman (1882—1961), care îmbină neopozitivismul cu pragmatismul. Interpretînd denaturat datele fizicii moderne, **o.** consideră că semnificaţia noţiunilor utilizate în ştiinţă se reduce la seria operaţiilor efectuate de fizician în cursul folosirii sau verificării acestor noţiuni („semnificaţia nu este altceva decît operaţia", spune Bridgman). Noţiunile care nu pot fi definite prin anumite operaţii ar fi lipsite de sens; printre acestea, **o.** include şi categoriile fundamentale ale materialismului. Potrivit **o.,** teoriile fizice sînt simple convenţii, a căror alegere este determinată de simplitatea şi comoditatea unor operaţii. **O.** duce inevitabil la concluzia subiectivistă că noi cunoaştem numai propriile noastre operaţii, la negarea conţinutului obiectiv al cunoaşterii ştiinţifice.

operă[1], compoziţie muzicală pentru solişti, cor şi orchestră, cu o acţiune scenic-dramatică, creată pe baza unui libret. Datorită acestor caracteristici, **o.** este purtătoarea unui mesaj ideologic manifest şi accesibil maselor largi. Manifestare sincretică; spectacolul de **o.** se realizează cu concursul muzicii, dramei, picturii, arhitecturii, coregrafiei etc. **O.** în accepţia actuală s-a născut la hotarul dintre sec. al XVI-lea şi XVII-lea la Florenţa, ca o tendinţă rinascentistă de a reînvia tragedia antică, cu complexa ei alcătuire (dramă, poezie lirică, muzică, dans). Primele

lucrări de acest gen, ale lui J. Peri, G. Caccini ş.a., nu conţineau melodii propriu-zise, ci o declamaţie muzicală a textului. Acest stil s-a extins şi în alte centre ale Italiei şi a fost ilustrat cu strălucire de către Monteverdi, răspîndindu-se apoi în Europa. În sec. al XVIII-lea, în Franţa, Lully pune bazele **o.** naţionale (în specificul căreia se înscrie şi folosirea baletului), ridicată mai tîrziu de Ch. Gounod şi G. Bizet la un înalt nivel artistic. Teatrul din Hamburg este leagănul **o.** germane. Purcell, în Anglia, marchează începutul **o.** engleze. Napolitanul Pergolesi dezvoltă intermediile comice dintre acte, dînd naştere *operei bufe* (gen preluat în Franţa sub numele de *opera comică*), cu subiecte contemporane, spre deosebire de *opera seria*, inspirată cu precădere din mitologie şi istorie. În *o. seria* italiană, elementul vocal capătă treptat importanţă, ajungîndu-se însă la un exces de virtuozitate vocală formală. Restabilirea principiilor dramatice ale *o. seria* se datoreşte lui Gluck. Clasicismul vienez a fost reprezentat în **o.** prin Beethoven („Fidelio") şi mai ales prin Mozart („Flautul fermecat", „Don Juan", „Nunta lui Figaro" ş.a.). Un rol deosebit în dezvoltarea **o.** a avut Wagner, care a folosit la maximum forţa dramatică a expresiei vocale, rupînd cu tradiţia **o.** alcătuite dintr-o suită de arii; concomitent, sintetizînd soluţiile date de Rossini, Donizetti, Bellini, Meyerbeer, Verdi îmbină armonios tradiţiile b e l-c a n t o-ului cu adevărul vieţii, înscriindu-se, prin tematică şi atitudine, ca un compozitor romantic-revoluţionar. O deosebită strălucire au dat-o **o.** compozitorii veriştі italieni Mascagni, Leoncavallo şi Puccini. Întemeietorul **o.** ruse este Glinka, iar Musorgski este creatorul dramei muzicale populare, în care viziunea scenică se bazează pe adevărul social. În sec. al XX-lea, **o.** evoluează pe mai multe căi distincte (impresionismul şi expresionismul fiind cele mai evidente), marcate de creaţia lui Debussy, R. Strauss, Hindemith, Berg, Prokofiev, Stravinski, Bartók. În România, **o.** italiană a pătruns încă din sec. al XVIII-lea. În secolul următor s-au creat numeroase lucrări originale, dintre care cele de E. Caudella, Al. Flechtenmacher, E. Wachmann stau la baza **o.** româneşti. În sec. al XX-lea S. Drăgoi („Năpasta"), P. Constantinescu („O noapte furtunoasă") şi G. Enescu („Oedip", 1936) sînt creatorii **o.** româneşti moderne. În creaţia contemporană de operă se observă orientarea spre o tematică de semnificaţie istorică şi socială („Pană Lesnea Rusalim" de Paul Constantinescu, „Ion-Vodă cel Cumplit" şi „Răscoala" de Gh. Dumitrescu), precum şi spre subiecte inspirate din actualitate şi din tradiţiile luptei revoluţionare a partidului („Fata cu garoafe" de Gh. Dumitrescu, „Pădurea vulturilor" de T. Jarda, „Trandafirii Doftanei" de N. Petri). V. şi T e a t r u l d e o p e r ă ş i b a l e t.

óperă[2] (NAV.), ~ *moartă*, partea navei care se află deasupra liniei de plutire. — *O. vie* v. *carenă*.

opércul (lat. *operculum* „capac"; ZOOL.) **1.** Pliu tegumentar, susţinut adesea de plăci osoase, care acoperă deschiderea branhială la majoritatea speciilor de peşti. **2.** Capac care astupă gura cochiliei la unii melci.

operétă, compoziţie muzical-dramatică pentru soliştі, cor şi orchestră, derivată din *opera bufă*, în care cupletele cîntate alternează cu cele vorbite. Gen de largă popularitate, **o.** a apărut în Franţa, la începutul sec. al XIX-lea, ca spectacol cu caracter critic şi satiric, legată şi de tradiţia v o d e v i l u l u i şi a s i n g s p i e l u l u i. Ca întemeietori ai **o.** sînt consideraţi francezii Hervé şi Offenbach. Genul a cunoscut o perioadă de înflorire atît în Franţa, prin compozitorii Ch. Lecocq, E. Audran, R. Planquette, cît mai ales la Viena, prin creaţia lui F. von Suppé, J. Strauss, Fr. Lehár şi I. Kálmán, care au abordat, cu accente satirice sau parodistice, moravuri ale vremii, valsul vienez participînd în creaţia acestora ca un element vocal şi dramatic de primă importanţă. În istoria muzicii româneşti, tradiţia **o.** este mai veche decît aceea a operei, cristalizîndu-se în sec. al XIX-lea din vodevil şi comedia muzicală. Apropiată vodevilului, opereta „Baba Hîrca" (1847) de Al. Flechtenmacher a constituit primul succes în acest domeniu, urmat de creaţiile compozitorilor E. Caudella, G. Stephănescu, C. Porumbescu, C. Dimitrescu, I. Hartulari-Darclée. Corespunzător gustului publicului românesc al epocii, axată pe o tematică patriotică şi satirică, **o.** a adăugat ariilor şi dansurilor tradiţionale cîntecul de inspiraţie folclorică. Genul a cunoscut un nou avînt după 23 August 1944. Tematica **o.** s-a îmbogăţit cu subiecte din actualitate, iar stilul ei s-a adaptat cerinţelor contemporane. S-au afirmat pe acest tărîm compozitorii: Gh. Dendrino („Lăsaţi-mă să cînt", „Lysistrata"), F. Barbu („Ana Lugojana", „Plutaşul de pe Bistriţa", „Tîrgul de fete"), A. Mendelsohn („Anton Pann"), Fl. Comişel („Culegătorii de stele"), E. Roman („Colomba").

Ophiuchus (ASTR.), constelaţie situată în apropierea Scorpionului şi Şarpelui, vizibilă

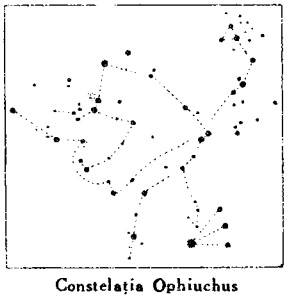

Constelaţia Ophiuchus

seara în lunile de vară; deşi este străbătută de ecliptică, nu figurează printre constelaţiile zodiacului.

opiacée (FARM.), preparate farmaceutice derivate din opiu şi utilizate ca analgezice, antispastice, hipnotice (ex. morfina, papaverina etc.).

Opian (sec. II e.n.), poet grec, născut la Corycos (Cilicia). Este autorul poemului didactic „Despre pescuit", scris într-un stil elegant, cu puternice accente retorice. Lucrarea este

dedicată împăraților Commodus și Marc Aureliu. Lui **O.** i se mai atribuie și un alt poem didactic, intitulat „Despre vînătoare".

opinie separată (DR.), părerea unuia dintre membrii completului de judecată, diferită de părerea majorității și care trebuie motivată deosebit.

opistotónus (gr. *opisthen* „în spate" și *tonos* „tensiune"; MED.), simptom caracterizat prin contracție tonică, intensă și prelungită a mușchilor spatelui, determinînd o poziție în arc de cerc. **O.** este o formă de spasm caracteristică tetanosului.

Opitz *[ópiț]*, Martin (1597—1639), scriitor și teoretician literar german. A promovat limba și literatura germană într-o perioadă de desconsiderare a specificului național și de imitare servilă a literaturii franceze („Aristarchus, sau Despre disprețul față de limba germană", 1617). Opera sa principală este „Cartea poeziei germane" (1624), o poetică reprezentînd suma organizată a normelor în vigoare în acea vreme. A mai scris ode, sonete, poezii pastorale. În poemul „Zlatna, sau Liniștea sufletească" (1623) descrie viața, portul și obiceiurile românilor din Transilvania, cunoscuți de el în perioada celor cîțiva ani în care a fost profesor la gimnaziul din Alba-Iulia.

ópiu (CHIM.), produs rezultat prin evaporarea latexului extras din capsulele necoapte ale unor specii de mac *(Papaver somniferum)*. Este constituit dintr-un amestec de gume, grăsimi, materii pectice, albumine, rășini, alcaloizi (narcotină, morfină, papaverină etc.) ș.a. Se întrebuințează în industria farmaceutică pentru extragerea alcaloizilor pe care îi conține. În doze mici este utilizat, în medicină, ca somnifer, calmant și analgezic. Fumat, produce o stare de euforie, urmată de un somn oniric și duce cu timpul la dezechilibru psihic și intelectual, datorită intoxicării organismului.

Opole, oraș în partea de sud a R.P. Polone, situat pe rîul Odra. 66 900 loc. (1962). Nod feroviar, port fluvial. Industrie constructoare de mașini și a materialelor de construcție.

oportunísm, îndepărtarea de la poziția de clasă, de la lupta de clasă, adaptarea și subordonarea intereselor clasei muncitoare față de interesele și politica burgheziei, renunțarea la țelul final al luptei proletariatului: răsturnarea orînduirii capitaliste și construirea comunismului. Izvorul ideologic al **o.** îl constituie presiunea exercitată de ideologia burgheză asupra elementelor nestatornice din mișcarea muncitorească, receptive la această influență. Mediul social care favorizează pătrunderea **o.** în mișcarea muncitorească îl constituie *aristocrația muncitorească* și elementele cu stare de spirit micburgheză provenite din alte clase și pături sociale. Acolo unde reușește să se manifeste, **o.** constituie un pericol grav pentru mișcarea muncitorească, dăunează organizării și luptei de clasă a proletariatului prin aceea că dezorientează și frînează lupta clasei muncitoare. **O.** a apărut în mișcarea muncitorească în sec. al XIX-lea și s-a intensificat în epoca imperialismului. Devenind curent dominant în majoritatea partidelor social-democrate ale Internaționalei a II-a (1889—1914), **o.** a dus în cele din urmă la falimentul acesteia. Principala formă de manifestare a **o.** este reformismul, ai cărui purtători sînt liderii de dreapta ai partidelor social-democrate. Lupta împotriva **o.** este o condiție importantă pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare pe plan național și internațional, pentru scoaterea maselor de sub influența ideologiei și politicii burgheze și mobilizarea lor în sprijinul unei politici revoluționare.

opósum *(Didelphys)*, gen de mamifere marsupiale din America de Nord, cu corpul de circa 45 cm și cu coada de circa 40 cm lungime. Este arboricol. Se vînează pentru blana sa cenușie, foarte apreciată.

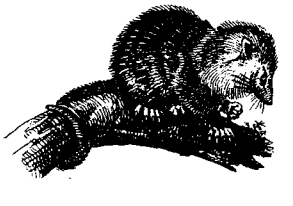

Oposum

opoterapíe (gr. *opos* „suc" și *therapeia* „tratament"; MED.), tratament aplicat în diferite boli și care constă în administrarea de sucuri, extracte sau pulberi de țesuturi, de organe sau de glande endocrine. **O.** este utilizată în cazurile în care substanțele respective lipsesc din organism. Împreună cu **o r g a n o t e r a p i a** reprezintă începutul terapeuticii endocrine moderne. Întemeietorul **o.** este Brown-Séquard.

opozábil (DR.; despre un drept, un act juridic, o hotărîre judecătorească sau orice mijloc de apărare), care trebuie să fie respectat și de alte persoane.

opoziția dintre munca fizică și munca intelectuală, opoziție de interese proprie orînduirilor împărțite în clase antagoniste între acei membri ai societății care prestează o muncă fizică și cei care desfășoară o activitate intelectuală. Această opoziție a apărut în procesul diviziunii muncii sociale, o dată cu formarea și dezvoltarea proprietății private și a claselor, baza ei economică constituind-o exploatarea oamenilor muncii fizice de către clasele exploatatoare. Revoluția industrială și folosirea capitalistă a mașinilor au transformat pe muncitori într-o simplă anexă a mașinii, constituind cea mai grăitoare expresie a separării muncii fizice de cea intelectuală și a adîncirii opoziției respective. Cu toate că progresul tehnic-științific contemporan determină unele modificări în structura muncii, factorii esențiali care condiționează această opoziție se mențin, ea putînd fi înlăturată numai în socialism, o dată cu lichidarea exploatării, cu stabilirea unității de interese și a colaborării tovărășești, strînse între lucrătorii muncii intelectuale și cei ai muncii fizice. În socialism se mai mențin însă deosebiri esențiale între munca fizică și cea intelectuală (nivelul de cunoștințe și de cultură generală al lucrătorilor care prestează aceste munci, condițiile de

muncă ș.a.). În R.P.R., ca urmare a introducerii pe scară largă a tehnicii înaintate, a dezvoltării impetuoase a științei, culturii și învățămîntului, a creării unei rețele întregi de cursuri de specializare etc., crește în permanență calificarea profesională și nivelul de cunoștințe al muncitorilor și al țăranilor cooperatori, pregătindu-se condițiile ca, pe măsura lichidării rămășițelor vechii diviziuni a muncii, să dispară treptat aceste deosebiri în procesul construirii comunismului, cînd se vor menține numai deosebiri neesențiale între ele.

opoziția dintre oraș și sat, opoziție de interese între clasele dominante de la orașe și masele muncitoare de la sate, caracteristică tuturor societăților bazate pe exploatare. A apărut în procesul diviziunii sociale a muncii, al separării orașului de sat, al împărțirii societății în clase antagoniste, baza ei economică constituind-o exploatarea satului de către oraș. Se manifestă prin rămînerea în urmă sub raport economic, politic și cultural a satului față de oraș. Întreaga dezvoltare a industriei capitaliste, a comerțului, a sistemului de credite și impozite etc. a adîncit exploatarea celor ce muncesc de la sate de către burghezia orașelor, ruinarea și pauperizarea majorității țărănimii, ceea ce a accentuat rămînerea în urmă a satului față de oraș. În imperialism, similar cu această opoziție este antagonismul dintre metropolă și colonii, dintre țările industriale și cele agrare. Exploatarea majorității populației satului, pe de o parte, și a proletariatului, pe de alta, de către burghezie face posibilă și necesară alianța clasei muncitoare cu țărănimea sub conducerea clasei muncitoare, ca forță socială capabilă să ducă la răsturnarea burgheziei de la putere, la desființarea exploatării omului de către om. **O. dintre o. și s.** dispare în condițiile revoluției socialiste, ca urmare a instaurării proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, cînd clasa muncitoare și țărănimea muncitoare sînt unite printr-un scop comun: construirea socialismului. Orașul socialist acordă satului un permanent ajutor economic, politic și cultural. În socialism se mai mențin deosebiri esențiale între oraș și sat în legătură cu gradul de înzestrare tehnică și de socializare a muncii, cu nivelul cultural și de trai etc., dar acestea nu duc la contradicții antagoniste. În R.P.R., prin înzestrarea agriculturii cu mijloace tehnice-materiale moderne, prin generalizarea metodelor agrotehnice avansate, prin introducerea în agricultură a cuceririlor științei în continuă dezvoltare, prin mărirea numărului de specialiști cu pregătire superioară care lucrează în agricultură și prin ridicarea nivelului tehnic și cultural al țărănimii se creează posibilități reale pentru apropierea condițiilor de muncă din agricultură de cele existente în industrie. Deosebirile esențiale dintre oraș și sat vor fi lichidate treptat, în procesul trecerii la comunism, cînd vor rămîne numai unele deosebiri neesențiale.

opoziție 1. (FILOZ.) Noțiune a dialecticii desemnînd un stadiu mai înalt de dezvoltare a c o n t r a d i c ț i e i decît d e o s e b i r e a, stadiu în care obiectul unitar se dedublează net în contrarii ce se exclud reciproc. De exemplu, contradicția dintre valoarea de întrebuințare și valoare, cuprinsă în marfă, capătă forma **o.** în acea fază de dezvoltare a schimbului în care marfa se dedublează în marfă și bani, valoarea mărfurilor dobîndind prin bani o formă de existență distinctă de valoarea lor de întrebuințare. **2.** (LOG.) Raport de excludere între două noțiuni sau între două judecăți, astfel încît acceptarea uneia dintre ele duce, în cazul contradicției și al contrarietății, la respingerea celeilalte (ex. acceptarea noțiunii de alb, cu referire la o anumită însușire a unui anumit obiect, implică respingerea noțiunii de negru, întrebuințată în aceleași condiții; acceptarea judecății „Această masă este de lemn" implică respingerea judecății „Această masă este de metal"). **O.** există, de asemenea, atunci cînd respingerea unei noțiuni sau a unei judecăți implică acceptarea celeilalte, în cazul contradicției între noțiuni și între judecăți și în cazul subcontrarietății între judecăți; în ultimul caz, acceptarea unei judecăți nu implică cu necesitate respingerea celeilalte. **3.** (DR.) **a)** Manifestare de voință destinată să împiedice îndeplinirea unui act juridic sau să impună anumite condiții acestei îndepliniri (ex. **o.** la încheierea unei căsătorii, adresată serviciului de stare civilă; **o.** prin care creditorii moștenitorilor cer ca încheierea împărțelii să aibă loc numai în prezența lor). **b)** Cale de atac, în cadrul anumitor proceduri de executare silită, adresată instanței care îndeplinește executarea. **c)** (În trecut) Cale de retractare a hotărîrilor judecătorești date în lipsa părților. **4.** (LINGV.) Diferență, de obicei fonetică, cu sau fără valoare funcțională, dintre două unități lingvistice. **O.** cu valoare funcțională se numesc *semnificative* (ex. opoziția dintre *m* nepalatalizat și *m* palatalizat la subst. *pom*, pl. *pomi*). **O.** fără valoare funcțională se numesc *nesemnificative* (ex. opoziția dintre *ș* nepalatalizat și *ș* palatalizat în pronunțarea *așa*, forma literară, și *așia*, forma regională). **5.** (ASTR.) Situație a doi aștri în care longitudinile lor geocentrice diferă între ele cu 180°. De exemplu, pentru un observator terestru, o planetă exterioară este în opoziție cu Soarele dacă Soarele, Pămîntul și planeta respectivă sînt aproximativ în linie dreaptă, Pămîntul aflîndu-se între Soare și planetă.

Oppenheimer */ǫpənhaimər/*, J. Robert (n. 1904), fizician american. Are lucrări în domeniul mecanicii cuantice, al teoriei nucleului atomic, al particulelor elementare ș.a. A fost unul dintre organizatorii cercetărilor atomice din S.U.A. S-a pronunțat împotriva războiului nuclear.

oppidum, așezare fortificată romană.

oprég, piesă caracteristică portului popular femeiesc din România, răspîndită mai ales în regiunea Banat. Alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară și îngustă de țesătură la baza

căreia atîrnă franjuri colorate de ață, este purtată peste poalele cămășii, în față și în spate sau numai în spate.

Oprescu, George (n. 1881), istoric, critic și colecționar de

G. Oprescu

artă român. Membru al Academiei R.P.R. și membru corespondent al unor academii străine, om de știință emerit, profesor emerit. Scrierile despre pictura și grafica românească din sec. al XIX-lea constituie primele sinteze larg cuprinzătoare din istoriografia noastră de artă („Pictura românească în sec. al XIX-lea", 1937; „Grafica românească în sec. al XIX-lea", 2 vol., 1941—1945). Lucrările sale, unele privind arta populară românească, altele maeștrii artei românești, reprezintă începuturile activității de cercetare în acest domeniu, valorificînd și pe plan mondial tezaurul național de artă. După 23 August 1944, **O.** a continuat să publice studii despre arta românească și străină, unele cu caracter fundamental, ca „Sculptura statuară românească" (1957) și monografia în două volume „N. Grigorescu" (1961). A desfășurat și o susținută activitate de colecționar, îmbogățind patrimoniul de stat cu aproape zece mii de gravuri și desene (Dürer, Rembrandt, Delacroix ș.a.) și alte opere de artă (Courbet, Picasso, Bonington ș.a.), cele mai multe păstrate în Muzeul de artă al Academiei R.P.R., al cărui fondator este. Lucrările sale se disting prin erudiție și printr-un autentic simț al frumosului plastic („Géricault", 1927; „Arta țărănească la români", 1922; „Manual de istoria artei", 1943—1946; „Bisericile-cetăți ale sașilor din Ardeal", 1956 etc.).

opritór (TEHN.), organ, dispozitiv, aparat sau piesă a unei instalații, a unei mașini, a unui instrument etc., folosit pentru limitarea cursei unui element sau a unui organ al acestora, pentru oprirea deplasării unui material sau pentru împiedicarea sau întîrzierea propagării unui proces etc. V. și limitator.

opsonine (gr. *opson* „aliment"; MICROBIOL.), substanțe antimicrobiene prezente în serul normal, neimun. **O.** acționează asupra tuturor microbilor, favorizînd fagocitarea lor.

optatív (lat. *optare* „a dori"; LINGV.), mod al verbului care prezintă acțiunea ca dorită (ex., în propoziția „Aș pleca la munte", verbul *aș pleca* e la modul optativ). În limba română, **o.** are o formă identică cu a condiționalului.

optic activ (FIZ.; despre un mediu), care rotește planul de polarizare al unei radiații electromagnetice polarizate liniar. După sensul în care mediile **o.a.** rotesc planul de polarizare, ele pot fi: *dextrogire* sau *levogire*. V. și activitate optică.

óptică (gr. *optike*, de la *opsis* „vedere"), ramură a fizicii care se ocupă cu studiul luminii și al fenomenelor luminoase; ea cercetează natura luminii, producerea, propagarea și absorbția ei, modul de interacțiune cu substanța și efectele produse de ea. Obiectul de studiu al **o.** cuprinde, pe lîngă lumina vizibilă, razele infraroșii, ultraviolete, Roentgen, precum și, în mod limitat, radiațiile corpusculare (de electroni, neutroni etc.). Cîteva dintre proprietățile fundamentale ale luminii erau cunoscute încă din antichitate: propagarea rectilinie într-un mediu omogen, neperturbarea reciprocă a fasciculelor luminoase incidente, reflexia, refracția ș.a. Dar primele teorii științifice asupra naturii luminii au apărut abia în sec. al XVII-lea. În jurul anului 1600 a fost inventată luneta, în Olanda. Galilei face importante descoperiri astronomice cu luneta construită de el (1610). Newton inventează telescopul (1668), înlocuind lentilele lunetei cu oglinzi; tot el descoperă dispersia luminii (1672). Römer face prima determinare a vitezei luminii (1675). Două teorii opuse s-au cristalizat în această perioadă: *teoria emisiunii* (sau *corpusculară*), al cărei principal promotor a fost Newton, și *teoria ondulatorie*, enunțată de Huygens. Teoria corpusculară considera că lumina este un flux de particule (emise de o sursă) care se propagă în linie dreaptă (conform legii inerției din mecanică). Pornind de la asemănarea dintre unele fenomene acustice și optice, teoria ondulatorie susținea că lumina se propagă, ca și sunetul, prin unde sferice. După Huygens, aceste unde constituiau vibrații ale unui mediu aparte, *eterul cosmic*, care ar umple întreg spațiul, atît dintre corpuri cît și din interiorul lor. Teoria corpusculară a ocupat un loc predominant în fizică pînă la începutul sec. al XIX-lea. Rolul principal în aducerea pe primul plan a teoriei ondulatorii l-au avut lucrările lui Young și Fresnel. Precizînd noțiunile de fază, coerență și lungime de undă, Young a reușit să dea o explicație corectă fenomenului de interferență (1801). La rîndul său, Fresnel a explicat propagarea rectilinie a luminii, precum și difracția (1815). Studiul fenomenelor de polarizare (Malus, Arago) l-au condus pe Fresnel la ipoteza fundamentală că undele luminoase sînt transversale (1817). Deși teoria ondulatorie a triumfat, totuși trebuie spus că ea se baza pe ideea eterului, căruia i se atribuiau o serie de proprietăți mecanice contradictorii, infirmate ulterior de dezvoltarea fizicii. Pasul următor a fost făcut prin teoria electromagnetică a luminii, bazată pe descoperirile lui Faraday, în special pe fenomenul inducției electromagnetice (1831). De asemenea, Faraday a reușit să demonstreze că există o legătură între fenomenele optice și cele magnetice (rotirea planului de polarizație a luminii în cîmp magnetic, 1846). Pe baza lucrărilor amintite, Maxwell a creat un tablou uni-

tar al fenomenelor electromagnetice (1865). El a arătat că variaţiile cîmpului electromagnetic nu rămîn localizate în spaţiu, ci se propagă cu viteza luminii (300 000 km/s) şi a formulat concluzia că lumina este un fenomen electromagnetic. A fost astfel înfăptuită sinteza a două ramuri principale ale fizicii: electromagnetismul şi optica. Teoria electromagnetică a luminii este, în esenţă, tot o teorie ondulatorie; ea priveşte lumina ca o undă continuă emisă de o sursă, care se propagă prin vibraţiile eterului şi este apoi absorbită de substanţă. La sfîrşitul sec. al XIX-lea, în strînsă legătură cu introducerea largă a iluminatului industrial, s-au dezvoltat studiile asupra radiaţiei corpurilor incandescente, îndeosebi a corpului negru. Pentru a explica distribuţia energiei în spectru, obţinută pe cale experimentală, Planck a introdus ipoteza *cuantelor* (1900), conform căreia emisia şi absorbţia luminii au loc în mod discontinuu, în cuante (porţii), a căror energie este proporţională cu frecvenţa radiaţiei. Ipoteza cuantelor, care este în contradicţie cu reprezentările fizicii clasice, a fost strălucit confirmată de fizica modernă. Pe baza acestei ipoteze, Einstein a explicat efectul fotoelectric (1905). După Einstein, cuantele de lumină nu numai că există în procesul de emisie sau de absorbţie, dar posedă şi o existenţă independentă în timpul propagării. Au fost astfel reunite într-o concepţie unică cele două aspecte fundamentale ale luminii: corpuscular (discontinuu) şi ondulatoriu (continuu). **O.** modernă consideră că lumina este un flux de particule, numite *fotoni*, care se propagă cu viteză finită şi care reprezintă o unitate dialectică de proprietăţi contradictorii: undă şi corpuscul. Principalele părţi ale **o.** sînt: *o. geometrică* şi *o. fizică*. Alte capitole ale **o.** sînt: fotometria, **o.** fiziologică, **o.** tehnică, **o.** electronică etc. — *O. geometrică*, parte a opticii care studiază propagarea luminii, în special fenomenele de reflexie şi refracţie. Ea are la bază noţiunea de *rază luminoasă*, care se propagă rectiliniu (într-un mediu omogen) dacă lungimea sa de undă este mult mai mică decît dimensiunile liniare ale corpurilor cu care interacţionează. *O.g.* stă la baza calculului geometric al instrumentelor optice. — *O. fizică*, parte a opticii care ţine seama de natura luminii în studiul fenomenelor; ea cuprinde *o. ondulatorie*, care studiază difracţia, interferenţa, polarizarea ş.a., fenomene în care se manifestă mai ales proprietăţile ondulatorii (de undă) ale luminii, şi *o. fotonică*, care studiază împrăştierea luminii, radiaţia termică, efectul fotoelectric ş.a., fenomene care pun în evidenţă mai ales proprietăţile corpusculare ale luminii. — *O. electronică*, capitol al electronicii care studiază mişcarea particulelor libere încărcate (ioni, electroni etc.) în cîmpurile electrice şi magnetice a căror acţiune este analogă celei a lentilelor optice asupra luminii. *O.e.* are importante aplicaţii în construcţia lentilelor electronice, a microscoapelor electronice etc. — *Optica neutronilor*, capitol al fizicii care studiază fenomenele de difracţie, interferenţă, refracţie şi polarizare a neutronilor, fenomene în care neutronii au o comportare ondulatorie. *O.n.* constituie o preţioasă metodă de cercetare în fizica neutronilor, în fizica solidului etc.

optimétru (FIZ., TEHN.), instrument mecanooptic pentru măsurarea dimensiunilor pieselor. Se bazează pe compararea unei scale gradate cu imaginea ei reflectată de o oglindă care se roteşte urmărind deplasarea unei tije sprijinite

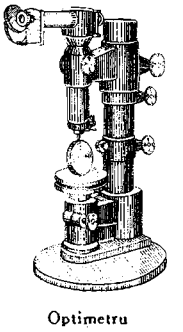

Optimetru

pe piesă. Precizia **o.** este de ordinul zecimilor de micron.

optimísm, concepţie, opusă p e s i m i s m u l u i, potrivit căreia: a) în lume, binele ar precumpăni asupra răului sau lumea ar fi perfect întocmită. În această accepţie, termenul a fost introdus pentru caracterizarea doctrinei idealist-teologice a lui L e i b n i z, care considera că lumea existentă este „cea mai bună (lat. *mundus optimus*) dintre toate lumile posibile"; b) lumea cunoaşte un progres, se îndreaptă spre un viitor mai bun. În acest sens, **o.** este caracteristic, în genere, claselor în ascensiune. Concepţia marxistă despre lume înlătură elementele iluzorii sau conformiste, proprii vechiului **o.**, întemeind **o.** pe cunoaşterea legilor obiective ale progresului social.

optometríe (FIZ., MED.), capitol al opticii geometrice care se ocupă cu cercetarea şi cu măsurarea defectelor de vedere.

opţiúne (lat. *optio* „dorinţă"), *drept de* ~, dreptul de a alege între mai multe situaţii juridice, alegerea oricăreia dintre ele însemnînd exercitarea lui (ex. dreptul moştenitorului de a accepta moştenirea pur şi simplu, de a o accepta sub beneficiu de inventar sau de a renunţa la ea).

opúnţia *(Opuntia)*, gen

Opuntia

de plante din familia cactaceelor, cărnoase, articulate, cu ramuri cilindrice sau turtite lateral, de formă ovală şi cu spini aşezaţi în smocuri. Florile sînt albe, roşii sau galbene, mari, cu multe sepale şi petale. Se cunosc circa 250 de specii, dintre care în ţara noastră mai răspîndite sînt: *Opuntia bicolor*, *Opuntia maxima*, *Opuntia engelmanni*. Se cultivă, în sere şi în apartamente, ca plante decorative.

ópus (MUZ.), termen latin însemnînd „lucrare, operă", folosit pentru numerotarea lucrărilor

unui compozitor. Cîteodată un **o.** cuprinde mai multe piese (ex. opusul 24 de G. Enescu cuprinde trei sonate pentru pian). Scris şi, prescurtat, *op.*

opúst (SILV.), construcţie de lemn executată de-a curmezişul rîurilor de munte, pentru a spori debitul rîurilor pe care se face plutitul şi plutăritul materialului lemnos. Are forma unui baraj de lemn umplut cu piatră.

orácol (în antichitate), răspunsul profetic pe care, potrivit unor credinţe primitive, anumite divinităţi îl dădeau celor veniţi să le consulte pentru a cunoaşte viitorul. Prin **o.** se mai înţelege, la unele popoare din antichitate, lăcaşul sacru unde se culegeau şi se interpretau aceste profeţii (ex. **o.** lui Apolo de la Delfi, unde prevestirile erau rostite de preoteasa Pitia, şi **o.** lui Zeus de la Dodona, unde preoţii pretindeau că aud voinţa zeilor din foşnetul frunzelor unui stejar bătrîn). — *Oracolele* (sau *cărţile sibiline*), colecţie de cărţi de cult, conţinînd sentinţe profetice, cumpărate de Tarquinius Superbus, regele Romei, de la preoteasa oracolului de la *Cumae*, Sibila, şi păstrate la Roma, în templul lui Iupiter, pe Capitoliu, în grija unui colegiu special de preoţi. Din *o.s.* se mai păstrează astăzi unul sau două fragmente.

Oradea, oraş regional situat în nord-vestul ţării, pe malurile Crişului Repede, reşedinţa regiunii Crişana. 110 630 loc. (1964). cu localităţile subordonate 123 100 loc. Centru industrial, comercial şi cultural. În anii puterii populare au fost construite noi obiective industriale şi modernizate cele vechi. Principalele ramuri industriale: industria constructoare de maşini (uzina „Înfrăţirea"), industria chimică (uzina de alumină, fabrica de lacuri şi vopsele „Transilvania" şi fabrica de sinteză organică „Sinteza"), industria materialelor de construcţii (întreprinderea de plăci şi de prefabricate din beton), industria de prelucrare a lemnului (cherestea şi mobilă), industria de pielărie şi de încălţăminte, blănărie şi a confecţiilor, industria alimentară (întreprinderea „Interindustrial"), industria poligrafică. Numeroase edificii social-culturale (teatre, orchestră filarmonică, muzee). Muzeu regional cu valoroase colecţii ornitologice şi remarcabile piese de artă transilvăneană din sec. XV—XVIII. Importante monumente de arhitectură. Catedrala romano-catolică (1750—1780), „Biserica cu luna" (sec. al XVIII-lea). Palatul (sec. al XVIII-lea), cea mai valoroasă construcţie barocă din ţară. — *Istoric.* Reşedinţă a episcopiei catolice (din sec. al XI-lea), **O.** a devenit la începutul sec. al XII-lea aşezare urbană, fiind amintită în izvoare, în prima jumătate a sec. al XIII-lea, ca oraş. Distrus în timpul invaziei tătare (1241), oraşul a fost refăcut. În sec. XIV—XVII a devenit un puternic centru meşteşugăresc, comercial şi cultural, curtea episcopală din **O.** fiind unul dintre cele mai vechi centre umaniste din Transilvania. Între 1660 şi 1692, **O.** a fost stăpînită de turci, dă la sfîrşitul sec. al XVII-lea pînă în 1918 de Habsburgi (de la 1867 de statul dualist austro-ungar). La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, **O.** a fost unul dintre importantele centre muncitoreşti, precum şi ale luptei de eliberare naţională a românilor din Austro-Ungaria. În 1918, o dată cu întreaga Transilvanie, **O.** s-a eliberat de sub stăpînirea Austro-Ungariei şi a intrat în componenţa României. Cedată Ungariei horthyste prin dictatul de la Viena din 1940, **O.** a fost eliberată, în octombrie 1944, de către armatele române şi sovietice. — *Raionul O.*, cu 93 040 loc. (1964). Economie agricolă: predomină culturile cerealiere (în special grîu şi porumb); legumicultură, culturi de plante tehnice. Creşterea animalelor (porcine, ovine şi bovine).

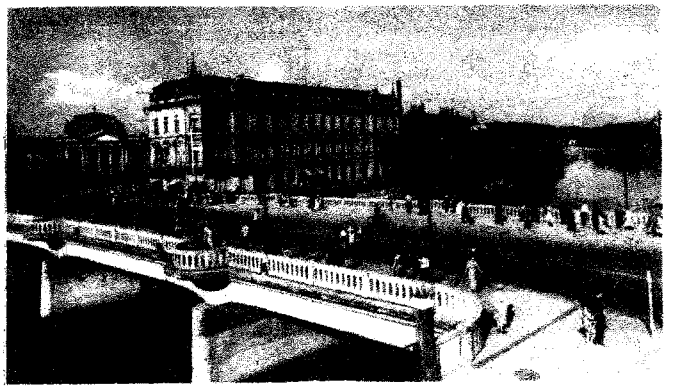

Oradea. Pod peste Crişul Repede

Oradour-sur-Glane *[oradúr sür glan]*, comună în Franţa, în departamentul Haute-Vienne, distrusă de hitlerişti la 10 iunie 1944 şi a cărei populaţie a fost masacrată în întregime.

oralitáte (lat. *os, oris* „gură") **1.** (LINGV.) Calitate a stilului unei scrieri beletristice de a părea vorbit, prin faptul că autorul dă expunerii un caracter spontan, viu, în primul rînd în dialogurile care notează particularităţile vorbirii personajelor, dar şi în naraţiunea propriu-zisă, care poate lua şi ea forma unui dialog al autorului cu sine însuşi sau cu cititorul, folosind în acest sens în special exclamaţii şi aparente întrebări, recurgînd la stilul indirect liber, alternînd stilul indirect cu cel direct etc. În literatura noastră, maeştri ai **o.** au fost I. Creangă, I.L. Caragiale, M. Sadoveanu ş.a. **2.** (DR.) *Principiul oralităţii*, principiu de bază al procesului socialist, constînd în cerinţa ca pricinile să se dezbată verbal. În aplicarea *p.o.*, părţile îşi dezvoltă, prin viu grai, susţinerile şi apărările, procurorul pune concluzii pe cale orală, părţile sînt întrebate şi dau răspunsurile tot oral în cadrul interogatoriului, martorii îşi fac depoziţiile, iar experţii dau explicaţiile oral, pre-

şedintele completului de judecată citeşte dispozitivul hotărîrii în şedinţă publică.

Oran, oraş în vestul Algeriei, important port la Marea Mediterană. 389 000 loc. (1962). Este al doilea oraş al ţării ca mărime şi ca importanţă economică după Alger. Industrie alimentară, chimică, de prelucrare a metalelor. Prin port se exportă minereuri, cereale, vite, vinuri, legume, iarba alfa. Aeroport internaţional.

Orange *[ŏrinji]*, rîu în sudul Africii (1 860 km), pe teritoriile Basutolandului, Republicii Sud-Africane şi Africii de Sud-Vest. Izvorăşte din Munţii Scorpiei, curge spre vest, străbătînd o zonă de podişuri, şi se varsă în Oceanul Atlantic. Formează numeroase cascade şi repezişuri. Principalul afluent: Vaal. Mari rezerve hidroenergetice. Este folosit pentru irigaţii şi aprovizionare cu apă.

orangután *(Simia satyrus)*, specie de maimuţă antropomorfă, înaltă de circa 150 cm, cu membrele anterioare mai lungi

Orangutan

decît cele posterioare. Trăieşte în pădurile tropicale din Sumatra şi din Kalimantan.

oráş, formă complexă de aşezare omenească, cu populaţie numeroasă, avînd, de obicei, funcţie politică-administrativă, industrială, comercială sau culturală. Dimensiunile, caracterul şi funcţiile **o.** prezintă mari variaţii particulare. În general, **o.** cuprinde o mare aglomerare de clădiri, care formează ansambluri arhitecturale caracteristice; spaţiul său, relativ restrîns, este organizat în zone cu utilizări bine definite (zone industriale, comerciale, administrative, de învăţămînt, de locuinţe, parcuri şi grădini) şi exercită o mare influenţă economică şi organizatorică asupra zonei înconjurătoare. **O.** modern se caracterizează printr-o activitate dinamică şi intensă, concentrată pe o mică porţiune de teren, dezvoltată mai puţin prin resursele sale interne şi în marea ei majoritate pe seama unor întinse şi multiple legături economice cu teritoriile din jur; concentrează, prelucrează şi redistribuie bunurile. Este format din oraşul propriu-zis (intravilanul), aglomerare mare de populaţie îndeplinind funcţii productive şi neproductive (de deservire), şi dintr-o zonă preorăşenească (hinterland sau extravilan), care serveşte interesele generale ale oraşului, prin multiple şi strînse legături economice. **O.** a apărut în perioada trecerii de la orînduirea comunei primitive la cea sclavagistă (în unele ţări la cea feudală), ca urmare a dezvoltării activităţii meşteşugăreşti şi a procesului de separare a meşteşugurilor de agricultură. În cursul istoriei, **o.** şi-a schimbat profilul în funcţie de formaţiunile social-economice în care el s-a dezvoltat. Primele **o.** au apărut, în mileniile IV—I î.e.n., în Mesopotamia, Egipt, Siria, Asia Mică, India, China ş.a., îndeplinind diferite funcţii ca: centre politice, administrative, meşteşugăreşti, religioase sau puncte fortificate. O mare dezvoltare au cunoscut-o **o.** din Grecia antică (cînd a apărut o nouă formă a **o.,** oraşul-stat, „polisul") şi din Imperiul roman (coloniile). În condiţiile crizei sistemului sclavagist roman a avut loc procesul de agrarizare a **o.** din Europa apuseană; cele din răsărit, datorită unor schimbări mai lente, au continuat să se dezvolte. Organizarea şi conducerea **o.** medievale au fost determinate de transformările din baza social-economică a **o.,** de intensificarea luptei de clasă dintre orăşeni şi feudali şi de contradicţiile dintre păturile populaţiei orăşeneşti, precum şi de legăturile dintre **o.** şi puterea centrală. În epoca modernă şi contemporană, **o.,** în care sînt concentrate cele mai importante mijloace de producţie, ocupă o poziţie centrală în producţia socială. Ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie şi a concentrării producţiei, **o.** s-au dezvoltat rapid, numărul populaţiei a crescut considerabil, ajungînd să cuprindă în ţările cele mai dezvoltate din punct de vedere industrial circa 50—80% din întreaga populaţie a ţării. Pe teritoriul României, **o.** au apărut în sec. VII—VI î.e.n. (coloniile greceşti de pe ţărmul dobrogean al Mării Negre) şi apoi în sec. I—III e.n., în Dacia romană, dar acestea au decăzut în timpul migraţiunii popoarelor. În procesul dezvoltării feudalismului, s-au dezvoltat, în jurul curţilor domneşti, al centrelor militare fortificate, la încrucişarea drumurilor comerciale, în jurul reşedinţelor episcopale sau al cetăţilor regale (în Transilvania). În Ţara Românească şi Moldova, **o.** erau comunităţi autonome, dependente direct de domnie (care le considera moşii ale sale). Organele de conducere ale **o.,** alese de locuitorii acestora, erau: *sfatul*, compus din 12 *pîrgari*, în frunte cu *judeţul*, în Ţara Românească, şi *şoltuzul*, în Moldova. Conducerea **o.** era dublată de un reprezentant al domnului *(pîrcălabul*, în Ţara Românească, şi *ureadnicul*, în Moldova). În Transilvania, **o.** erau comunităţi autonome, dependente de regele maghiar (oraşe regale) sau de episcopii. Organele lor de conducere erau: *sfatul*, compus din 12 *juraţi*, în frunte cu *judele* (sau *burgărmeşterul)*. La sfîrşitul sec. XVIII — începutul sec. XIX, orăşenii (burghezia) au devenit exponenţii luptei maselor populare împotriva feudalismului; ei au participat la mişcarea revoluţionară de la 1821, au constituit forţa socială conducătoare în revoluţia din 1848 şi au avut o contribuţie însemnată la lupta pentru Unirea Principatelor. După 1859 şi, mai ales după proclamarea independenţei de stat a României (1877), o dată cu dezvoltarea capitalismului, a industriei, dezvoltarea oraşelor a luat avînt. În procesul dezvoltării clasei muncitoare, oraşele au devenit principala arenă

a luptei de clasă împotriva capitalismului. După victoria socialismului, **o.** au cunoscut o nouă dezvoltare, multe dintre ele devenind puternice centre industriale, reconstrucţia şi înfrumuseţarea lor luînd un avînt necunoscut înainte. Pe harta ţării, în anii regimului democrat-popular au apărut numeroase oraşe noi. — *O. deschis*, oraş în cuprinsul căruia nu există obiective militare care să fie folosite la ducerea războiului şi pentru apărarea căruia nu se iau nici un fel de măsuri (ex.,în cursul celui de-al doilea război mondial, Parisul şi Roma au fost declarate *o.d.*). Oraşele deschise sînt considerate teritorii neutre şi, ca atare, nu pot fi supuse bombardamentelor, mitralierii etc. — *O. liber*, oraş cu o organizare politică proprie, independentă şi cu un regim internaţional special (de obicei regim de demilitarizare). Regimul de *o.l.* a fost conferit, în general, unor oraşe cu privire la care existau divergenţe între state (ex. Danzig, în perioada dintre cele două războaie mondiale, şi Triest, între anii 1947 şi 1954).—*Oraş-satelit*, oraş care se află în apropierea unui important centru economic spre care gravitează (avînd relaţii de producţie, de schimb şi culturale foarte strînse şi o circulaţie activă a populaţiei). De obicei în jurul marilor oraşe moderne există numeroase *o.-s.* (în cele mai multe cazuri subordonate şi din punct de vedere administrativ), cu diferite funcţii: ex. „oraşe-dormitoare", ai căror locuitori lucrează în oraşul principal; oraşe industriale, formate de obicei în jurul unei întreprinderi industriale importante (cu rolul de a descongestiona oraşul principal) ş.a. La noi în ţară *o.-s.* tipice există, de ex., în jurul oraşului Braşov (Săcele, Rîşnov, Zărneşti, Codlea). Dezvoltarea şi contopirea *o.-s.* ale mai multor centre industriale duc la formarea unor importante aglomeraţii urbane (complexe urbane).

Oraşul Dr. Petru Groza, oraş raional în raionul Beius, reg. Crişana, situat pe valea Crişului Negru. 9540 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini (Uzina de utilaj minier) şi de prelucrare a lemnului.

oratóriu, lucrare muzicală amplă pentru cor, solişti vocali şi orchestră, care ilustrează o acţiune dramatică, destinată a fi interpretată în concert. A apărut aproape simultan cu cantata şi opera (sec. XVI—XVII). Iniţial, **o.** a avut un caracter religios. Prima lucrare de acest tip a fost „Reprezentaţia despre suflet şi trup" a lui E. del Cavaliere (Roma, 1600). Reprezentant de seamă al genului a fost G. Carissimi („Judecata lui Solomon" ş.a., pe texte latine din Biblie). Paralel s-a dezvoltat şi oratoriul laic, care trata liber subiectul biblic în limba italiană („Ioan Botezătorul" de A. Stradella). Tipul clasic de **o.** a fost creat de Haendel şi ridicat de Bach pe o înaltă treaptă a măiestriei artistice. În sec. al XIX-lea se remarcă oratoriile lui Mendelssohn-Bartholdy, Berlioz, Liszt, Dvořák, Schumann. Lucrări remarcabile contemporane de acest gen au scris: Prokofiev, Honegger, Şostakovici ş.a. În muzica românească sînt cunoscute **o.** lui Paul Constantinescu, Gheorghe Dumitrescu etc.

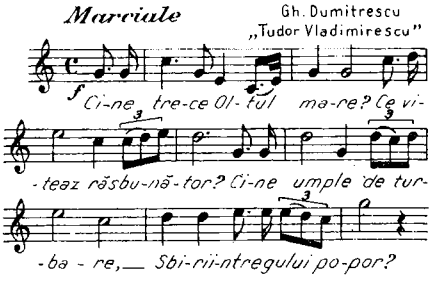

Oratoriu

oráţie (lat. *oratio* „cuvîntare"), specie a liricii orale, în versuri, de mari dimensiuni, rostită la nunţi de către anumite persoane (staroste, vornicei, colăceri etc.), care o transmit din generaţie în generaţie. Există mai multe tipuri de **o.**, fiecare dintre ele marcînd momentele principale ale nunţii. Cele mai importante **o.** sînt: *o. schimburilor*, rostită cu ocazia schimbului de daruri între mire şi mireasă, *o. de iertăciune*, spusă în numele noilor căsătoriţi, prin care aceştia îşi iau rămas bun de la părinţi, *o. de colăcărie*, care se spune la poarta miresei de către alaiul mirelui ş.a. Printre folcoriştii care au cules cele mai reuşite **o.** de nuntă se numără şi G. Dem. Teodorescu.

Oraviţa, oraş raional în reg. Banat, reşedinţă de raion, 9 250 loc. (1964). Industrie alimentară şi de prelucrare a lemnului. — *Raionul O.*, cu 48 120 loc. (1964). Exploatări de minereuri neferoase (nichel, molibden, bismut), roci de construcţii şi lemn. Industrie alimentară şi de prelucrare a lemnului. Pomicultură, cultura cerealelor şi creşterea animalelor.

óră 1. (ASTR.) **a)** Unitate de măsură a timpului, egală cu a 24-a parte dintr-o zi solară medie *(o. solară medie)* sau dintr-o zi siderală *(o. siderală)*. O oră cuprinde 60 de minute, respectiv 3 600 de secunde. **b)** Moment din zi, exprimat în unităţi de timp (ore, minute şi secunde solare medii sau siderale). V. şi f u s; t i m p. **2.** (DR.) *Ore suplimentare*, timp de lucru care depăşeşte durata normală a zilei de lucru stabilită prin lege. În R.P.R., prestarea de *o.s.* de către angajaţi nu este admisă decît în cazuri excepţionale, cu aprobarea organului administrativ şi sindical superior, fără a putea depăşi 120 de ore anual pentru un angajat. Pentru prestarea de *o.s.*, angajaţii au dreptul la un spor egal cu cel puţin 50% din salariul tarifar. **3.** (MILIT.) *Ora* „C" (sau „*H*"), momentul în care trupele proprii pătrund în prima tranşee a apărării inamicului. Se stabileşte din timp pentru asigurarea simultaneităţii atacului infanteriei şi tancurilor pe întreg frontul.

Orăscu, Alexandru (1817—1894), arhitect român. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti şi ministru al învăţămîntului. A studiat la München. Întorcîndu-se în ţară în anul 1848, a participat la

acțiunile Guvernului revoluționar și a contribuit, în calitate de arhitect al orașului București, la organizarea manifestațiilor și festivităților

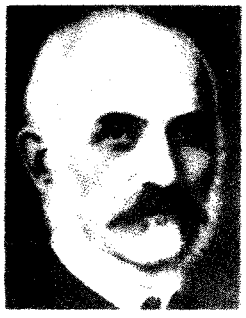

Al. Orăscu

revoluției. **O.** a fost primul arhitect de seamă din sec. al XIX-lea, promotorul clasicismului în arhitectura românească. Printre operele sale mai importante se numără clădirea veche (distrusă de bombardament în timpul ultimului război) a Universității din București (1859—1866).

Orășanu, Nicolae T. (1833—1890), poet și publicist român, născut la Craiova. A participat la lupta pentru Unirea Principatelor, ale cărei evenimente le-a consemnat în volumul „O pagină a vieții mele, sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859" (1861). Între 1871 și 1876 a desfășurat o vie campanie antidinastică, publicînd numeroase satire și pamflete pline de o vervă acidă. „Iluștrii contemporani, satire și epigrame politice" (1861) este o suită de portrete caracterologice, al cărei sarcasm anticipează pe acela al tabletelor argheziene. A editat revista satirică Nichipercea.

Orăștie, oraș raional în reg. Hunedoara, reședință de raion, situat pe valea rîului Grădiștea. 12 500 loc. (1964). Industrie chimică (vopsele, coloranți, chimizarea lemnului), industria lemnului (cherestea), industria blănăriei și alimentară. — *Raionul O.*, cu 66 660 loc. (1964). Industrie chimică, de prelucrare a lemnului, blănărie și alimentară. Economie agricolă dezvoltată: culturi de cereale, creșterea animalelor, pomicultură.

Orban (sec. XV), meșter tunar transilvănean. Potrivit unor cronici, a construit pentru turci niște tunuri uriașe, cu ajutorul cărora aceștia au reușit să spargă zidurile Constantinopolului și să cucerească astfel orașul (1453).

Orbeli, Leon Abgarovici (1882—1958), fiziolog sovietic; a fost profesor de fiziologie la Leningrad și membru al Academiei de medicină din U.R.S.S. Erou al Muncii Socialiste. A fost elev și colaborator al lui I.P. Pavlov. Activitatea sa științifică (peste 130 de lucrări originale) se referă la domeniul fiziologiei activității nervoase superioare și a segmentului vegetativ al sistemului nervos. Op. pr.: „Lecții asupra problemelor activității nervoase superioare" (1945). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

orbéte *(Spalax microphthalmus)*, specie de mamifer rozător

Orbete

din familia spalacidelor, caracterizat prin ochii ascunși sub piele, prin lipsa pavilionului urechii și prin incisivii și ghearele mari. Duce o viață subterană, caracterele de mai sus fiind rezultatul adaptării sale la acest mediu. Sin. *cățelul-pămîntului*.

Orbic, sat în regiunea Bacău, înglobat orașului Buhuși, unde a avut loc, în 1457, o bătălie în care Ștefan cel Mare l-a învins decisiv pe Petru Aron, deschizîndu-și drum spre Suceava, unde a fost aclamat ca domn.

orbiculár (lat. *orbicularis* „circular"; ANAT.), mușchi de formă circulară, care înconjură un orificiu natural, exercitînd prin contracția lui închiderea acestuia (ex. **o.** buzelor, **o.** pleoapelor).

orbítă (lat. *orbis* „cerc") **1.** (ANAT.) Cavitate osoasă pereche, simetrică, în care se află globul ocular. Este alcătuită prin unirea mai multor oase craniene: frontal, sfenoid, malar, unguis, etmoid și maxilarul superior. Prin partea posterioară a **o.** iese nervul optic și pătrund vasele și nervii mușchilor ochiului și ai globului ocular. Cavitatea **o.** este căptușită cu un strat gros de țesut gras, cu rol de protecție a globului ocular. **2.** (FIZ.) **a)** (În sens larg) Traiectorie de formă oarecare. **b)** (În sens restrîns) Traiectorie în formă de curbă închisă sau aparent închisă (ex. traiectoria unui mobil care se mișcă într-un cîmp de forțe centrale, traiectoria medie a unui electron care aparține unui sistem atomic). **3.** (ASTR.) Drumul pe care îl parcurge sau pare că îl parcurge un astru sau un alt corp ceresc (ex. **o.** unei planete sau a unei comete în jurul Soarelui, **o.** unui satelit în jurul planetei al cărei satelit este).

Orbini, Mauro (? —1614), istoric raguzan. A scris, pe baza a numeroase izvoare, o lucrare privind istoria slavilor, care conține și informații referitoare la Țara Românească în sec. XIV.

orbitolína (PALEONT.), gen fosil de foraminifere neperforate, caracterizate prin forma conică sau lenticulară a testului. Primele **o.** au apărut în jurasicul superior și au dispărut în cretacicul superior. În R.P.R. a fost întîlnit în depozitele

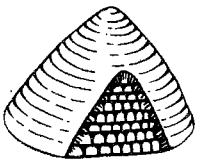

Orbitolina

aptiene din flișul Carpaților Orientali, din Dobrogea, din Munții Apuseni etc.

Orcagna *[orcáña]*, Andrea (pe adevăratul său nume *Andrea di Cione*) (1308—1369), pictor, sculptor și arhitect florentin. În picturile sale se remarcă atît influența goticului, prin dramatismul viziunii (fresca „Triumful morții" în biserica Santa Croce) cît și influența lui Giotto, prin echilibrul compoziției și prin noble-

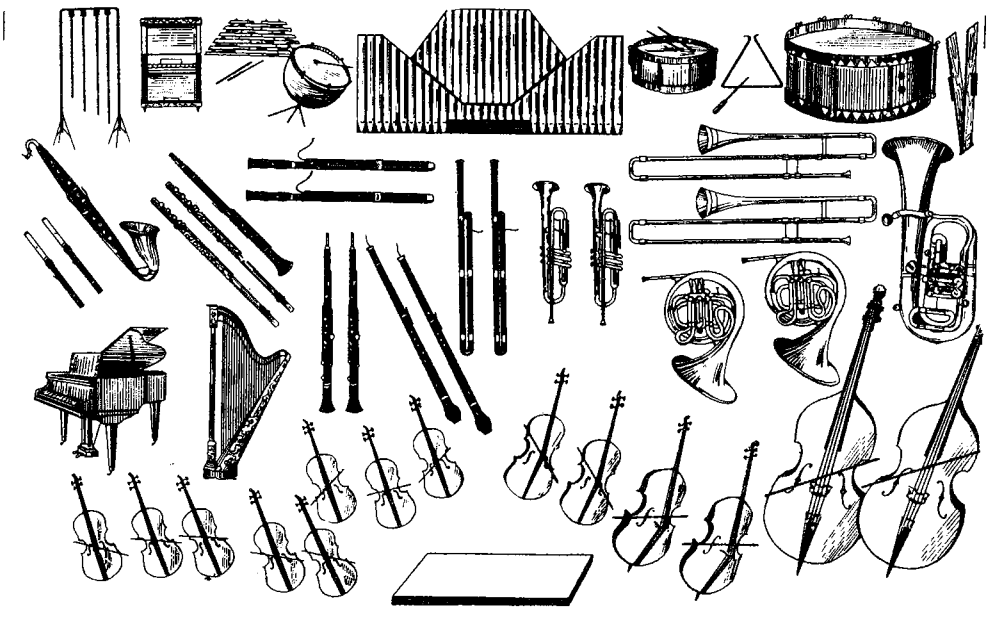

Dispunerea instrumentelor în orchestra simfonică

ţea atitudinilor (Altarul capelei Strozzi din Biserica Santa Maria Novella).

orchestrație 1. Arta şi ştiinţa de a combina instrumentele orchestrei. 2. Amplificarea, aranjarea pentru formaţie orchestrală mare a unei lucrări de muzică de cameră, a unei compoziţii pentru pian etc.

orchéstră (gr. *orchestra* partea din faţă a scenei, în care stătea corul în tragedia antică greacă) 1. (ARHIT.) a) Denumire dată spaţiului circular care, în arhitectura teatrelor antice, era situat între avanscenă şi treptele destinate publicului. La greci servea evoluţiei corului; la romani era rezervat spectatorilor cu funcţii publice. b) (În timpul constituirii operei) Locul dintre scenă şi spectatori, unde cîntau instrumentiştii. 2. (MUZ.) Colectiv de instrumentişti care execută împreună o lucrare muzicală scrisă pentru respectiva formaţie; ansamblul instrumentelor muzicale la care cîntă membrii colectivului. După componenţa ei, o. poate fi: simfonică (alcătuită din grupul instrumentelor cu coarde, de suflători şi de percuţie), de coarde (foloseşte numai instrumente cu arcuş), de suflat (v. f a n f a r ă), populară (dotată cu instrumente populare: fluier, nai, taragot, cobză, ţambal etc.), de estradă. O. simfonică a ajuns la componenţa ei clasică în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, în creaţia lui Haydn. În R.P.R., în 1964, existau 17 o. simfonice, printre care o. simfonică a Radioteleviziunii Române şi o. simfonică a Cinematografiei. În afară de acestea, o susţinută activitate concertistică desfăşoară o. simfonice şi semisimfonice de amatori. V. şi f i l a r m o n i c ă.

ordálii (v. germ. *ordal* „judecată"), mod, caracteristic evului mediu timpuriu şi perioadei de fărîmiţare feudală, de stabilire a dreptăţii sau a vinovăţiei părţilor în litigiu, prezente în faţa judecăţii, care consta în diferite probe (a focului, a apei clocotite şi a fierului încins) sau în duelul judiciar (lupta cu arme a părţilor împricinate). Se mai numeşte *judecata lui dumnezeu*.

órdin[1] 1. (MILIT.) Dispoziţie obligatorie a şefului dată subordonaţilor, prin care se cere executarea unor anumite acţiuni, respectarea unor anumite reguli sau prin care se stabileşte o anumită situaţie. — *O. de front*, ordin scris, emis zilnic în cadrul fiecărei unităţi, instituţii sau formaţii militare independente. Cuprinde dispoziţiile comandantului referitoare la organizarea serviciului de zi şi la bunul mers al activităţii de ansamblu în unitatea respectivă. — *O. de luptă*, ordin pe care îl dă comandantul în situaţii de luptă pentru traducerea în viaţă a hotărîrii luate. Se adresează direct comandanţilor în subordine şi cuprinde misiunea de luptă a unităţilor şi subunităţilor. *O. de l.* poate fi dat verbal sau în scris. 2. (CONT.) *Ordin de plată*, dispoziţie dată către o bancă de a plăti o sumă în numerar sau în cont de virament unei persoane fizice sau juridice.

órdin[2] 1. (BIOL.) Categorie sistematică (taxonomică), în zoologie şi în botanică, superioară f a m i l i e i şi inferioară c l a s e i (ex. o. *Rubiales*, o. *Fagales*, o. *Graminales*, în botanică; o. *Diptera*, o. *Teleostei*, o. *Primates*, în zoologie). 2. (ARHIT.) Denumire dată sistemelor de proporţionare şi de decorare a construcţiilor, bazate pe utilizarea coloanei, în antichitatea greco-romană. Grecii au utilizat în special două o.: d o r i c, mai sobru şi mai robust, şi o. i o n i c, mai elegant şi mai

grațios. Din **o.** ionic s-a desprins stilul (ordinul) corintic, care, păstrînd caracterele mari ale ionicului, folosește o coloană mai bogat ornamentată. În arhitectura romană au fost create **o.** compozit, eclectic și bogat ornamentat, și **o.** toscan, sau tuscan, cu o coloană scundă, lipsită de caneluri. Începînd din Renaștere, sistemul **o.** a fost reluat, dar a fost utilizat cu mai multă libertate, ridicîndu-se deseori construcții cu elemente caracteristice mai multor ordine. — *O. colosal*, denumire dată sistemului de construcție în care coloanele au înălțimea mai multor etaje.

órdine (DR.) **1.** *Ordine de drept*, stare a relațiilor sociale care se caracterizează prin desfășurarea raporturilor juridice în strictă conformitate cu prescripțiile dreptului. — *O. de drept socialistă*, desfășurarea raporturilor juridice în conformitate cu prescripțiile dreptului socialist, înfăptuirea, în toate sferele vieții sociale, a principiului legalității socialiste. *O. de d.s.* are un caracter profund democratic, ea însemnînd garantarea reală de către statul socialist a exercitării drepturilor și a executării obligațiilor consacrate de dreptul socialist, precum și realizarea acestora. Apărarea și dezvoltarea *o. de d.s.* fiind în interesul tuturor cetățenilor, aceștia participă într-o măsură tot mai mare, alături de organele de stat competente, la înfăptuirea ei. **2.** *Ordine publică* (sau *obștească*), denumire folosită în R.P.R. pentru a desemna normala funcționare a aparatului de stat, menținerea liniștii cetățenești, respectarea drepturilor cetățenilor și a avutului obștesc.

ordine de bătaie (MILIT.), repartizare nominală pe funcții a militarilor unei subunități, unități sau formații, conform statului de organizare.

ordine cavalerești (IST.), organizații laice de cavaleri, create în evul mediu în Apusul Europei. Cele mai vechi dintre ele sînt ordinul Sfînta Maria în regatul Navarra și ordinul Leului în Franța (sec. al XI-lea). **O.c.** au avut un rol important în perioada fărîmițării feudale, constituind una dintre principalele forme de unire a clasei feudale în scopul intensificării exploatării feudale și cuceririlor militare.

ordine călugărești (IST. REL.), organizații călugărești întîlnite în diverse religii (creștinism, islamism etc.), care susțin o propagandă activă în favoarea religiei respective. Cele mai numeroase **o.c.** aparțin bisericii romano-catolice. Primul ordin călugăresc apusean, al benedictinilor, a fost întemeiat de Benedict de Nursia la mănăstirea Monte Cassino (529). Ulterior au fost întemeiate alte ordine: al cartusienilor (1086), al cistercienilor (1098), al premonstratensienilor (1120), al carmeliților (1156) etc. La începutul sec. al XIII-lea au luat ființă două mari ordine de „călugări cerșetori": ordinul franciscanilor, sau „minoriților", întemeiat de Francisc de Assisi (1209), și ordinul dominicanilor („frați predicatori"), întemeiat de Dominic Guzmán (1225). Cel din urmă a slujit nemijlocit inchiziția. Azi există peste o sută de **o.c.** catolice. Unele dintre ele și-au afiliat așa-zise congregații sau alte asociații cvasicălugărești (terțiarii, redemptoriștii etc.). Multe ordine, inclusiv cele „cerșetorești", au ajuns să acumuleze mari bogății. Dintre toate **o.c.**, rolul istoric cel mai nefast l-au avut iezuiții. Au fost create și ordine călugărești feminine (ex. clarisele, sec. al XIII-lea; ursulinele, sec. al XVI-lea; caputinele, sec. al XIX-lea etc.). *O.c. islamice*, apărute după anul 1000, reprezintă comunități de dervișI (călugări musulmani) și miurizi (novici), supuse autorității unui șeic. Cele mai cunoscute sînt: mevlevii (dervișii dansatori), rifaii (dervișii urlători), kadrii, bektașii etc.

ordine monaho-cavalerești, organizații semimilitare și semimonahale ale feudalilor din Europa apuseană, apărute sub egida și, într-o mare măsură, din inițiativa bisericii catolice și a papalității, în sec. XII—XIII, în perioada cruciadelor, pentru acapararea de teritorii în țările musulmane din Orientul Apropiat și în țările necatolice din Europa. Primele **o.m.-c.** (*templierii* și *ioaniții*) au fost create la sfîrșitul sec. al XI-lea și începutul sec. al XII-lea, în Palestina; în 1198 a apărut ordinul *teutonilor*. Structura era ierarhică, strict centralizată; ele aveau în frunte un maestru sau mare maestru, cu puteri depline, ales pe viață, subordonat direct papii. **O. m.-c.** au deținut în Europa apuseană și în Orientul Apropiat întinse domenii funciare și au constituit forța cea mai organizată a statelor participante la cruciadele din Orientul Apropiat. Acaparînd mari bogății ca urmare a exploatării țărănimii și a practicării cametei, **o.m.-c.** au devenit deosebit de influente din punct de vedere economic și politic și independente de puterea regală. După izgonirea cruciaților din Palestina (sfîrșitul sec. al XIII-lea), membrii **o.m.-c.** s-au stabilit în Europa apuseană. În Spania, în vederea luptei împotriva maurilor, au fost create: **o.m.-c.** Alcantara (1156), Calatrava (1158) și Sf. Iacob de Compostella (1161). Pentru cucerirea în primul rînd a teritoriilor slave, la începutul sec. al XIII-lea a fost creat ordinul gladiferilor (purtătorilor de sabie), care în 1237 s-a contopit cu ordinul teuton. În sec. XIV—XV, ca urmare a întăririi puterii regale, **o.m.-c.** și-au pierdut treptat însemnătatea economică și politică.

Ordinul „23 August", decorație instituită în R.P.R., în

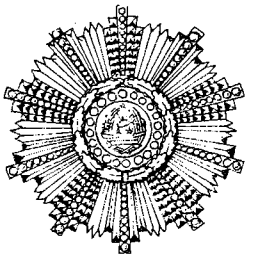

Ordinul „23 August"

1959. Se conferă celor care au contribuit activ la pregătirea și la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944, la instaurarea și consolidarea

regimului de democrație populară și la întărirea Forțelor Armate ale R.P.R. Se acordă, de asemenea, pentru merite deosebite în activitatea politică sau științifică, pentru concepția, organizarea și conducerea operațiilor militare, pentru vitejie și abnegație în luptă.

Ordinul Muncii, decorație instituită în R.P.R., în 1948.

Ordinul Muncii

Se conferă acelora care se disting în procesul de muncă, contribuind prin activitatea lor la propășirea țării, la libertatea, bunăstarea materială și culturală a poporului. Muncitorilor mineri subterani, maiștrilor mineri, cadrelor de ingineri și tehnicieni, precum și personalului de conducere din minele de cărbuni și din minele de metale feroase și neferoase, **O.M.** se acordă pentru stagiu în muncă și pentru activitate ireproșabilă.

Ordjonikidze, Grigori Konstantinovici (Sergo) (1886—1937), militant al Partidului Comunist și al Statului sovietic. Membru al P.C.U.S. din 1903, a participat la pregătirea și la înfăptuirea Revoluției din Octombrie și la războiul civil. Între 1921 și 1926 a avut munci de răspundere în aparatul de partid din Caucaz și din Transcaucazia. După 1926 a exercitat diferite funcții ministeriale; a fost președinte al Consiliului superior al economiei naționale (1930—1932) și comisar al poporului pentru industria grea a U.R.S.S. (1932—1937).

Ordjonikidze, oraș în Uniunea Sovietică, capitala R.S.S.A. Osetină de Nord, situat pe versantul nordic al munților Caucaz, pe valea rîului Terek. 194 000 loc. (1963). Metalurgie neferoasă, construcții de mașini, industrie ușoară și alimentară. Institute de învățămînt superior, teatre, muzee.

ordonánță (DR.) **1.** Denumire dată unor hotăriri judecătorești prin care instanța decide luarea unor măsuri asigurătorii (ordonanța de *poprire*), constată săvîrșirea unei *vînzări silite* (ordonanța de adjudecare) sau ordonă, în cazuri urgente, măsuri vremelnice pentru păstrarea unui drept, evitarea unei pagube iminente și ireparabile sau înlăturarea piedicilor ce s-ar ivi cu prilejul unei executări (**o.** președințială). **2.** Acte cu caracter normativ emise de comitetele executive ale sfaturilor populare în cazurile prevăzute de lege, prin care se reglementează unele relații sociale privitoare la circulație, la salubritate. **3.** Înscris în care *procurorul* sau organul de *urmărire penală* consemnează, în cursul acestei urmăriri, o dispoziție luată cu privire la efectuarea unui act de urmărire sau la luarea unei măsuri.

ordonátă (MAT.), una dintre coordonatele carteziene ale unui punct.

ordonator de credite, conducător al unei instituții socialiste de stat care are dreptul de a dispune de creditele bugetare aprobate prin planul de cheltuieli al instituției respective. Există **o. de c.** principali, secundari și terțiari. În R.P.R., **o. de c.** sînt miniștrii, conducătorii celorlalte instituții centrale și președinții comitetelor executive ale sfaturilor populare. În anumite limite, **o. de c.** pot delega dreptul de a dispune de folosirea creditelor bugetare.

Ordos, podiș în China, cuprins în interiorul marii bucle pe care o face fluviul Huanhe în cursul său mijlociu. Suprafața vălurită a podișului oscilează între 1 000 și 2 000 m altitudine. Climă continentală excesivă. Partea nord-vestică este deșertică, iar cea sud-estică semideșertică. Numeroase văi seci și lacuri sărate. Zăcăminte de cărbune și petrol. Se cresc oi, cămile, cai.

ordovician (STRAT.), a doua perioadă a paleozoicului, considerată de unii autori silurianul inferior și caracterizată prin faună de graptoliți, trilobiți, brahiopode, nautiloidee, cistoidee etc. Formațiunile **o.** se cunosc, în Europa, pe marginea scutului baltic, în zona ardeno-polonă, în zona bretano-boemă și în cîteva regiuni din zona mediteraneană. În R.P.R., depozite ale **o.** au fost identificate într-un sondaj făcut la Nicolina (reg. Iași).

Oregon *[ǫrigən]*, stat în nord-vestul S.U.A. Suprafața: 251 181 km². Populația: 1 825 000 loc. (1962). Centrul administrativ: *Salem*. Teritoriul **O.**, mărginit de Oceanul Pacific, este străbătut în vest de Munții Coastelor și de Munții Cascadelor; în est cuprinde sectoare din Podișul Columbiei și Marele Bazin. Pădurile acoperă mari suprafețe. Zăcăminte de minereuri auroargentifere, de mercur, de cupru. Exploatări forestiere intense. **O.** are cea mai mare producție de lemn din S.U.A. Este dezvoltată industria energiei electrice (mari hidrocentrale pe fluviul Columbia), metalurgia aluminiului, industria de prelucrare a lemnului, de celuloză și hîrtie, industria alimentară. Principalul centru economic este Portland. Se cresc vite cornute mari și oi, se cultivă grîu, sfeclă de zahăr; în vest, legume și pomi fructiferi. Pe coastă se practică pescuitul.

oreión (fr. *oreille* „ureche"; MED.), boală contagioasă acută, cu caracter epidemic, provocată de un virus și caracterizată prin febră și prin tumefierea glandelor parotide, mai rar și prin prinderea pancreasului sau a testiculului. Sin. *parotidită epidemică*.

Orel *[oriól]*, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe rîul Oka. 183 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini (mașini agricole, utilaj industrial), a materialelor de construcție, alimentară, de încălțăminte și textilă.

Orenburg, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe cursul mijlociu al rîului Ural. 293 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini (în special mașini-unelte), alimentară, de pielărie și încălțăminte, textilă. Institute de învățămînt superior, teatre.

Oreste (în mitologia greacă), fiul lui Agamemnon și al Clitemnestrei. Conform legen-

dei, ajutat de sora sa Electra, şi-a ucis mama şi pe amantul acesteia, Egist, care îl asasinaseră pe Agamemnon, răzbunînd astfel moartea tatălui lor. Prigonit o vreme de Erinii, duhurile răzbunării, a fost absolvit de areopagul din Atena în urma unei deliberări publice. Engels a arătat că mitul lui **O.** reflectă lupta dintre matriarhatul pe cale de dispariţie şi patriarhatul în ascensiune. A devenit proverbială prietenia dintre **O.** şi însoţitorul său Pilade. Eshil şi Euripide au scris tragedii inspirate de legenda lui **O.**

Oreste (pseudonimul lui *Georgescu Oreste*) (1891—1918), poet român născut la Bucureşti. A colaborat la „Semănătorul", „Viaţa nouă", „Flacăra" ş.a. În cele cîteva volume de poezii publicate („În umbra iubirii", 1909; „Himera", 1914; „Cireşul înflorit", 1916 ş.a.) se face simţită influenţa simbolismului. A tradus din Ovidiu, Horaţiu, Goethe, Heine şi Baudelaire.

oréz (*Oryza sativa*), plantă anuală din familia gramineelor, cu rădăcini puternice, fasciculate şi tulpini înalte de 80—120 cm. Inflorescenţele, paniculi ramificaţi, sînt lungi de 15—30 cm, iar fructele, cariopse, au formă elipsoidală, comprimată lateral. La maturitate, fructul rămîne îmbrăcat în palee; din această cauză, pentru consum este necesară operaţia de decorticare. **O.** reprezintă un aliment foarte bogat în amidon (74—75%), ceea ce îi dă o mare valoare calorică. Proteinele din **o.**, deşi în cantitate mică (6—7,7%), au o valoare nutritivă ridicată, fiind foarte uşor digestibile. Pe glob, **o.** ocupă suprafaţa de circa 97 000 000 ha, din care 95% se află în Asia. Printre ţările mari producătoare de **o.** sînt R.P. Chineză, India, Japonia, Pakistan, Indonezia ş.a. În ţara noastră, **o.** a fost cultivat pentru prima dată la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. Deoarece are nevoie de temperaturi ridicate în perioada de vegetaţie (95—150 de zile) şi de umiditate abundentă, **o.** ocupă în ţara noastră suprafeţe restrînse (20 000 ha în 1964); se cultivă în lunca Dunării şi în cîmpia vestică. Producţia de **o.** variază de la 1 500 kg/ha la 6 000 kg/ha. La noi se cultivă soiurile de **o.** cu o perioadă scurtă de vegetaţie (banloc, agostano, precoce alorio, nano vialone, bego, dungan şalî etc.).

Orez

Orfeu (în mitologia greacă), fiul lui Oiagros, regele tracilor, şi al muzei Caliope, întruchipare a poetului muzician, prototipul aedului desăvîrşit. Potrivit mitului (originar din Tracia), acordurile lirei lui **O.** îmblînzeau fiarele, însufleţeau pietrele, urneau din loc arborii, care-l urmau ca să-i asculte cînturile. **O.** ar fi coborît în infern ca să-şi readucă la viaţă soţia, Euridice, decedată chiar în ziua nunţii; el a reuşit să înduplece prin cîntec divinităţile infernului, care i-au poruncit însă să nu privească chipul Euridicei mai înainte de a fi ajuns pe tărîmul celor vii. Neputînd rezista tentaţiei de a-şi privi iubita, a pierdut-o pentru totdeauna. Orfeu ar fi murit sfîşiat de menade (conform unei alte versiuni, a fost răpus de trăsnetul lui Zeus). Legenda lui **O.** a inspirat numeroase opere plastice (ex. basorelieful atribuit lui Alcamene, sec. al V-lea î.e.n.), a fost povestită de Virgiliu („Georgice") şi transpusă în muzică (ex. opera „Orfeu" de Gluck).

Orfeu

orfevrărie, meşteşugul creării obiectelor de artă aplicată, din metal preţios (podoabe, vase, legături de cărţi, obiecte de cult etc.). Printre marii maeştri ai genului s-a distins Benvenuto Cellini. La noi, în Transilvania sec. XVI—XVII, a înflorit orfevrăria în argint, care s-a remarcat, printre alţii, meşterul Sebastian Hann.

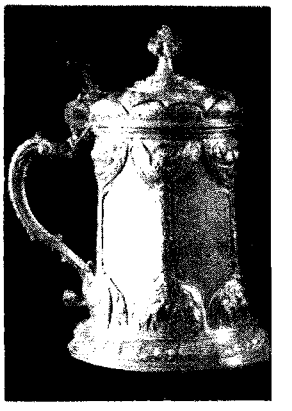

Orfevrărie. Cană de argint aurit (sec. XVIII). Muzeul Mogoşoaia

Orff, Carl (n. 1895), compozitor şi muzicolog german. A studiat la München, unde a fost şi profesor de compoziţie la conservator. A creat mai ales lucrări vocal-simfonice: opere cantate scenice („Carmina burana", 1936, o suită de tablouri vocal-simfonice pe versuri şi melodii medievale), opera „Antigona" (1949) după Sofocle, muzică pentru feerie „Visul unei nopţi de vară" (1939) de Shakespeare, aranjamente şi prelucrări de muzică veche.

orfísm[1] (ARTE PLAST.), termen creat de G. Apollinaire pentru a defini pictura lui R. Delaunay (1885—1941) şi celor influenţaţi de el. Preluînd soluţiile neoimpresionismului şi cubismului, aceştia au creat tablouri figurative şi nonfigurative, în care culorile pur creează o impresie de mişcare şi de luminozitate.

orfísm[2] (IST. REL.), curent religios din Grecia antică, apărut în sec. al VII-lea sau al VI-lea î.e.n., întemeiat, potrivit credinţei adepţilor săi, de poetul mitic *Orfeu*. În centrul **o.** se afla cultul zeului Dionysos-Zagreus, care, după ce ar fi fost ciopîrţit şi devorat de Titani, ar fi înviat. **O.** preconiza dualismul

suflet-corp, considerînd corpul ca „temniţa" sufletului, precum şi credinţa în metempsihoză. Adepţii sectei participau la *misterele orfice*, ritualuri în cadrul cărora era reprezentată simbolic moartea şi învierea lui Dionysos-Zagreus şi se consuma carnea crudă a unui taur, considerat ca întruchipare a zeului *(homofagie)*. Doctrina orfică despre supravieţuirea sufletului a exercitat o mare influenţă asupra pitagoreicilor, asupra lui Platon şi, prin intermediul acestuia şi al neoplatonismului, a înrîurit şi creştinismul.

orgán (gr. *organon* „instrument") **1.** (ANAT.) Unitate morfologică din corpul unei fiinţe, alcătuită, de obicei, din mai multe tipuri de ţesuturi. Un **o.** îndeplineşte una sau mai multe funcţii; între structura **o.** şi funcţia îndeplinită este o strînsă concordanţă. — *Organe analoge*, organe care au forme asemănătoare, ca rezultat al îndeplinirii unei funcţii asemănătoare, dar care se deosebesc ca structură şi origine (ex. branhiile peştilor şi branhiile crustaceelor; aripile păsărilor şi aripile insectelor; spinii unor plante care sînt fie ramuri, fie frunze

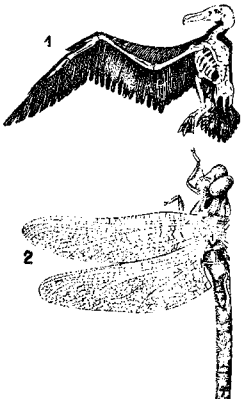

Organe analoge
1 — aripa de pasăre; *2* — aripa de insectă

modificate). V. şi convergenţă. — *Organe omologe*, organe care au structură asemănătoare şi origine comună, dar au formă externă şi funcţii diferite (ex. mîna omului, laba cîrtiţei, paleta înotătoare a delfinului, aripa liliacului, piciorul calului). — *Organe rudimentare*, organe care şi-au pierdut valoarea funcţională

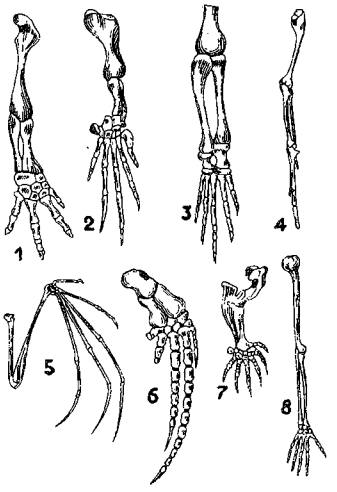

Organe omologe
Membrul anterior la: *1* — salamandră; *2* — broască ţestoasă marină; *3* — crocodil; *4* — pasăre; *5* — liliac; *6* — balenă; *7* — cîrtiţă; *8* — om

în cursul procesului istoric de evoluţie a vieţuitoarelor; ele iau naştere în stadiile embrionare, dar nu se dezvoltă pe deplin la adult. Prezenţa lor la o anumită specie aminteşte de organe cu structură asemănătoare, dar pe deplin dezvoltate, ale unor specii inferioare filogenetic. Organismul uman prezintă peste o sută de *o.r.* (ex. coccisul, muşchii pavilionului urechii, apendicele vermiform, măseaua de minte). *O. r.* dovedesc înrudirea dintre diferite grupe de plante sau animale. — *O. de simţ*, organ specializat al animalelor, care asigură percepţia şi analiza (uneori şi sinteza) excitanţilor din mediul înconjurător. Sînt *o. de s.*: ochiul, urechea, mucoasa olfactivă, papilele gustative şi pielea. V. şi analizator. **2.** (TEHN.) *Organ de maşină*, parte componentă simplă a mecanismelor, dispozitivelor, aparatelor şi maşinilor, care, prin felul în care este construit şi prin modul de funcţionare, poate fi calculat şi proiectat independent; serveşte la asamblare (nituri, şuruburi, pene etc.), la transmiterea sau transformarea mişcărilor (roţi, arbori, cuplaje, biele, manivele etc.), la sprijinirea altor piese (lagăre, arcuri etc.), la conducerea, deţinerea şi comanda circulaţiei fluidelor (ţevi, ventile etc.) ş.a. *O. de m.* poate fi alcătuit dintr-o singură piesă (ex. nitul, pana, şurubul etc.) sau din mai multe piese, care, în ansamblu, îndeplinesc o anumită funcţiune (ex. lagărul, pistonul, biela etc.).

organe de stat (DR.), forme organizatorice create prin lege şi investite cu o anumită competenţă, în scopul realizării puterii de stat. Conform prevederilor Constituţiei R.P.R., sînt organe de stat: Marea Adunare Naţională şi Consiliul de Stat (organe supreme ale puterii de stat); sfaturile populare (organe locale ale puterii de stat); Consiliul de Miniştri, ministerele şi alte organe centrale ale administraţiei de stat; comitetele executive ale sfaturilor populare şi alte organe locale ale administraţiei de stat; tribunalele (organe ale justiţiei); procuratura (organ de supraveghere a legalităţii). — *O. de s. reprezentative*, organe de stat alese prin vot de cetăţeni pentru a le exprima voinţa în conducerea statului. În ţările socialiste, organele reprezentative sînt: organe supreme (ex. în R.P.R. Marea Adunare Naţională) şi locale (ex., în R.P.R., sfaturile populare). În statele burgheze este declarat organ reprezentativ parlamentul.

organicísm, curent neştiinţific din sociologia burgheză, apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care, ignorînd specificul calitativ al vieţii sociale, identifică societatea omenească cu organismul biologic, substituie legilor sociale pe cele biologice. Prin încercarea de a explica structura de clasă, orînduirea politică şi alte fenomene sociale prin legile biologice, **o.** urmăreşte de fapt să atribuie societăţii capitaliste un caracter „natural", etern. Fondatorul **o.** este filozoful englez H. Spencer. El considera că principiul biologic al integrării şi diferenţierii organelor ar guverna şi viaţa socială. **O.** este înrudit cu celelalte variante ale orien-

tării biologice din sociologia burgheză (darvinismul social, malthusianismul, rasismul).

organite celulare (HIST., BOT.), părți constitutive permanente ale celulei animale sau vegetale, cu formă, structură și compoziție chimică determinate, îndeplinind anumite funcții în viața celulei (de exemplu: citoplasma, nucleul, plastidele și altele).

organizáre 1. (EC.) **a)** *Organizarea producției*, sistem de măsuri care constă în stabilirea, alegerea și coordonarea, în condiții tehnice date, a mijloacelor de producție și a forței de muncă, în scopul desfășurării producției cu maximum de eficiență economică. *O.p.* cuprinde toate laturile activității de producție: proiectarea și organizarea producției de noi produse, activitatea secțiilor de bază și auxiliare, organizarea muncii, organizarea aprovizionării tehnico-materiale etc. În economia socialistă este posibilă organizarea planificată a procesului de producție, stabilirea unei proporționalități corespunzătoare între toate părțile componente ale procesului de producție, asigurarea unei succesiuni judicioase a muncii și odihnei, desfășurarea ritmică a producției, realizîndu-se producția cu cheltuieli minime de muncă socială. Caracteristică economiei socialiste este și posibilitatea organizării planificate a producției sociale la nivelul ramurilor sau al întregii economii naționale. *Specializarea, cooperarea, combinarea* și *concentrarea* sînt formele cele mai eficace de *o.p.*, care pot fi folosite pe deplin în socialism. Introducerea pe scară largă a progresului tehnic necesită și perfecționarea formelor de organizare a producției. În industria modernă, în condițiile *producției în masă* și *în serie*, forma de organizare cea mai eficientă a producției este producția în flux. **b)** *Organizarea muncii*, sistem de măsuri aplicate în vederea folosirii maxime, raționale a timpului de muncă al lucrătorilor în anumite condiții tehnice și de organizare a producției. *O.m.* prinde: alegerea și folosirea cadrelor potrivit cu calificarea lor, diviziunea și cooperația muncii, repartiția rezultatelor muncii, care să asigure cointeresarea materială. Scopul *o.m.*, caracterul și metodele ei de realizare sînt determinate de relațiile de producție dominante. În orînduirile bazate pe exploatare, *o. m.* se poate realiza numai la nivelul întreprinderilor, are caracter antagonic și forțat față de muncitori și duce la o intensificare tot mai mare a muncii. Relațiile de producție socialiste creează condiții obiective pentru o organizare științifică, planificată a muncii la nivelul întregii societăți, pentru cointeresarea muncitorilor în perfecționarea continuă a calificării lor, în creșterea productivității muncii etc. În socialism, *o.m.* se bazează pe inițiativa creatoare, pe participarea tot mai largă a maselor la perfecționarea tuturor elementelor procesului de muncă. Organizarea științifică a muncii presupune: diviziunea rațională a muncii în cadrul economiei naționale și al fiecărei întreprinderi în parte, asigurarea utilizării intensive și eficiente a utilajelor și a suprafețelor de producție, crearea condițiilor pentru asigurarea unei înalte productivități a muncii, pentru sintetizarea și extinderea pe scară largă a experienței înaintate, a metodelor de muncă perfecționate, asigurarea condițiilor privind securitatea muncii și ușurarea ei; normarea pe baze științifice a muncii; stimularea materială etc. În aceste condiții, *o.m.* este o cale importantă de creștere a productivității muncii sociale. **2.** (DR.) *Organizare judecătorească*, totalitate a normelor legale privind organizarea, sarcinile și metodele de activitate a instanțelor judecătorești ca organe care înfăptuiesc justiția în R.P.R. **3.** (MED.) *Organizare sanitară*, disciplină medicală care se ocupă cu principiile și metodele ocrotirii sănătății publice. **4.** (AGROTEHN.) *Organizarea teritoriului*, organizarea repartiției suprafețelor de teren dintr-o unitate agricolă astfel încît să se asigure cea mai eficientă folosire a lor. Se elaborează în funcție de sarcinile planului de stat și de condițiile pedoclimatice locale. Prin *o.t.*, fiecărei plante de cultură i se asigură condiții optime de creștere. *O.t.* face posibilă planificarea justă a investițiilor și a lucrărilor menite să contribuie la sporirea fertilității solului.

Organizația internațională a muncii *(O.I.M.)*, instituție specializată a O.N.U., care, potrivit statutului său (Constituția *O.I.M.*), are ca scop studierea și îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai ale oamenilor muncii, elaborînd proiecte de convenții și recomandări în aceste domenii. *O.I.M.* a fost înființată în 1919, pe baza Tratatului de la Versailles, funcționînd ca o organizație de sine stătătoare pe lîngă Liga Națiunilor pînă la crearea O.N.U. La începutul anului 1965, *O.I.M.* avea 113 state membre. România a fost membră în perioada 1919—1940 și a revenit în 1956. Sediul *O.I.M.* este la Geneva. Are ca organe principale: Conferința generală, Consiliul de administrație (din care a făcut parte și R.P.R. în perioada 1960—1963) și Biroul internațional al muncii (îndeplinind rolul de secretariat). Conferința generală este alcătuită din cîte patru reprezentanți din partea fiecărui stat membru, dintre care doi sînt delegați ai guvernului, unul reprezintă pe patroni (în cazul țărilor socialiste pe directorii de întreprinderi), iar unul pe oamenii muncii (sindicatele) din fiecare stat. Consiliul de administrație este compus din 48 de membri, desemnați din categoriile de mai sus. În cursul activității sale, *O.I.M.* a adoptat convenții în probleme sociale generale (ex. convenții cu privire la durata timpului de lucru, la protecția maternității, munca femeilor, munca tinerilor, asigurările sociale, interzicerea muncii forțate, libertatea sindicală, asigurarea unui salariu egal la muncă egală). Ca membră a *O.I.M.*, R.P.R. își aduce contribuția la orientarea activității organizației spre rezolvarea problemelor sociale importante ale contemporaneității.

Organizația internațională a ziariștilor *(O.I.Z.)*, organizație înființată în 1946, la Copenhaga. În 1948—1949 unele organizații ale ziariștilor din țările occidentale s-au retras din *O.I.Z.* Este cea mai mare organizație internațională a lucrătorilor din presă. În 1964, reunea peste 100 000 de ziariști organizați și individuali, din circa 65 de țări. Editează revista lunară „Ziaristul democrat", care apare la Praga (sediul *O.I.Z.*) în mai multe limbi. Uniunea ziariștilor din R.P.R. este membră a *O.I.Z.*

Organizația internațională de radiodifuziune și televiziune *(O.I.R.T.)*, organizație înființată în 1946; are sediul la Praga. Din ea fac parte 23 de organizații de radioteleviziune din Europa, Asia, Africa și America. Comitetul de radiodifuziune și televiziune din R. P. Română este membru al *O.I.R.T.*

Organizația internațională de standardizare (*International Organization for Standardization*; *I.S.O.)*, organizație înființată în 1946 la Londra, în scopul dezvoltării colaborării internaționale în domeniul elaborării recomandărilor de *standarde* internaționale (cu acordul tuturor membrilor), al coordonării și unificării standardelor naționale, al organizării schimbului de informații în acest domeniu între membrii săi, precum și al elaborării regulilor generale ale standardizării. Membrii ei sînt organizațiile naționale sau comitetele de standardizare din peste 50 de țări, printre care și R.P.R. (din 1950), iar sediul organizației este la Geneva. Organele principale sînt: Adunarea generală, Consiliul general, Secretariatul general și Consiliul de control. Dezvoltarea activității de standardizare pe plan național și internațional favorizează extinderea comerțului și a colaborării tehnice-economice între diferitele țări ale lumii.

Organizația meteorologică mondială *(O.M.M.)*, instituție specializată a O.N.U., creată la Conferința de la Washington din 1947, în scopul coordonării, uniformizării și ameliorării activității meteorologice din lume. La începutul anului 1965 avea 106 state membre. Principala sarcină a organizației este de a favoriza cooperarea mondială pentru stabilirea rețelei de stații meteorologice, a centrelor meteorologice și a sistemelor pentru schimbul rapid al semnelor meteorologice. R.P. Română este membră a *O.M.M.* de la înființarea sa.

Organizația mondială a sănătății *(O.M.S.)*, instituție specializată a O.N.U., creată la Conferința de la New York din 1946. Scopul ei este de a contribui la atingerea de către toate popoarele a celui mai înalt nivel de sănătate posibil. La începutul anului 1965, organizația avea 118 state membre, printre care și R.P.R. (din 1948) și 6 state asociate. Are sediul central la Geneva. Principalele sarcini ale organizației sînt: studierea celor mai importante și mai actuale probleme de medicină și sănătate, statistică sanitară și legislație sanitară, ajutorarea sub raport sanitar a țărilor în curs de dezvoltare, desfășurarea de campanii împotriva epidemiilor în diferite țări. Organele principale sînt: Adunarea mondială a sănătății (alcătuită din delegații statelor membre), Comitetul executiv (compus din 24 de persoane, desemnate de statele membre și avînd o calificare tehnică în domeniul sănătății) și Secretariatul. În activitatea ei, *O.M.S.* a adoptat o serie de rezoluții prin care se pronunță pentru consolidarea păcii și pentru ajutorarea țărilor în curs de dezvoltare, a desfășurat o serie de campanii mondiale (pentru eradicarea malariei, împotriva tuberculozei, împotriva bolilor tropicale) și a organizat, printre altele, o conferință internațională pentru problemele cancerului. Reprezentanții țării noastre au fost aleși în repetate rînduri în organele *O.M.S.*

Organizația Națiunilor Unite *(O.N.U.)*, organizație internațională înființată prin Carta adoptată la conferința de la San Francisco din 1945 și intrată în vigoare la 24 octombrie al aceluiași an. Potrivit Cartei, principalele scopuri ale *O.N.U.* sînt: să mențină pacea și securitatea, să dezvolte relații prietenești între națiuni, să realizeze colaborarea internațională și să fie un centru unde să se armonizeze acțiunile statelor în vederea atingerii scopurilor comune. La începutul anului 1965 cuprindea 114 state membre, printre care și R.P.R. (din 1955). Organele sale principale sînt: *Adunarea Generală, Consiliul de Securitate, Consiliul Economic și Social, Consiliul de Tutelă, Curtea Internațională de Justiție, Secretariatul*, care, la rîndul lor, înființează și numeroase organe subsidiare. *O.N.U.* coordonează și activitatea instituțiilor specializate (ex. U.N.E.S.C.O., F.A.O., O.I.M.), pe baza acordurilor încheiate cu ele. Modificarea raportului de forțe în cadrul *O.N.U.*, datorită creșterii influenței țărilor socialiste și intrării unui mare număr de țări care și-au cucerit recent independența, inițiativele perseverente de pace ale diplomației statelor socialiste, acțiunile altor state iubitoare de pace au determinat abordarea constructivă de către *O.N.U.* a unora dintre problemele însemnate ale relațiilor internaționale contemporane, în spiritul principiilor Cartei, al înțelegerii și colaborării pașnice între popoare. Astfel, de exemplu, au fost adoptate unele rezoluții în problema d e z a r m ă r i i, iar în 1960 s-a adoptat „Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale". În vederea dezvoltării colaborării economice internaționale, *O.N.U.* a organizat, în 1964, Conferința pentru comerț și dezvoltare, care a adoptat numeroase recomandări, menite să stimuleze schimburile comerciale între state, indiferent de orînduirea lor socială și de nivelul lor de dezvoltare. Situarea întregii activități pe terenul solid al principiilor C a r t e i O. N. U. constituie o condiție necesară pentru dezvoltarea și întărirea *O.N.U.* Împiedicarea R.P. Chineze de a-și ocupa locul ce-i revine în *O.N.U.* nu este compatibilă cu principiul universa-

lității organizației, fără a cărui respectare nu se poate asigura un cadru prielnic pentru afirmarea punctelor de vedere ale tuturor statelor mari sau mici și pentru inițiative constructive. Apreciind rolul ce-i revine *O.N.U.* în asigurarea păcii și dezvoltării colaborării internaționale, R.P. Română desfășoară, în cadrul organizației, o activitate îndreptată spre realizarea acestor scopuri. Pentru aceasta, R.P.R. militează perseverent pentru coexistență pașnică, dezarmare, lichidarea colonialismului, dezvoltarea colaborării dintre toate statele, indiferent de orînduirea social-politică, pe baza respectării stricte a suveranității, a integrității teritoriale, a deplinei egalități în drepturi, a neamestecului în treburile interne și pentru restabilirea drepturilor legitime ale R.P. Chineze la *O.N.U.* Țara noastră a făcut și o serie de propuneri pe linia adoptării unor soluții realiste în rezolvarea problemelor internaționale. Astfel, guvernul român a propus, încă la cea de-a XV-a sesiune a Adunării Generale a *O.N.U.* (1960), discutarea punctului intitulat „Acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate între state europene aparținînd unor sisteme social-politice diferite". Începînd cu același an, în dezbaterea *O.N.U.* se află și propunerea R.P.R. cu privire la adoptarea de măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare. Pe linia intensificării colaborării economice internaționale, R.P.R. a propus, încă în 1957, elaborarea și adoptarea unei declarații *O.N.U.* asupra principiilor de colaborare economică, problemă care este dezbătută în diferite conferințe și organe *O.N.U.* R.P.R. a fost aleasă ca membru nepermanent în Consiliul de Securitate (1962) și ca membru în Consiliul Economic și Social (1965), precum și în numeroase organe subsidiare ale Adunării Generale, ca de ex. Comitetul pentru folosirea pașnică a spațiului cosmic (din 1959), Comitetul special pentru codificarea

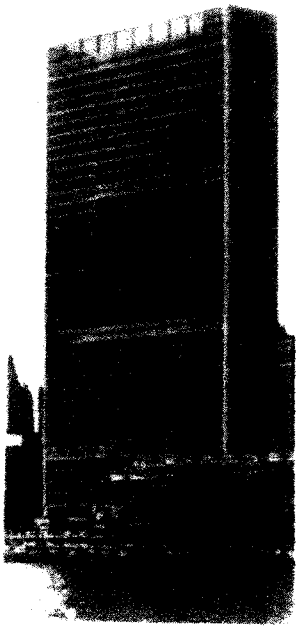

Palatul O.N.U. (New York)

principiilor de drept internațional referitoare la relațiile prietenești și de colaborare dintre state (din 1963), Comitetul consultativ pentru aplicarea științei și tehnicii în scopul dezvoltării (din 1963). R.P.R. face parte, de asemenea, din Comitetul celor 18 state pentru dezarmare (din 1962). Reprezentanții țării noastre au fost aleși, în repetate rînduri, în funcții de conducere în diferite organe ale *O.N.U.* (ex. ca vicepreședinți ai Adunării Generale în 1959 și 1962, ca președinți ai unor comitete ale Adunării Generale în 1956, 1960 și 1963, ca vicepreședinți ai Comitetului pentru folosirea pașnică a spațiului cosmic în 1962 și în Biroul Consiliului *O.N.U.* pentru comerț și dezvoltare în 1965).

Organizația Națiunilor Unite pentru alimentație și agricultură *(Food and Agricultural Organization of the United Nations; F.A.O.)*, instituție specializată a O.N.U., creată la Conferința de la Quebec (Canada) din 1945, cu sediul la Roma. Scopul menționat în actul constitutiv al *F.A.O.* este de a favoriza, prin acțiuni separate sau colective ale țărilor membre, „ridicarea nivelului de nutriție și a condițiilor de trai ale popoarelor de sub jurisdicția lor, realizarea de îmbunătățiri în randamentul producției și distribuirii produselor alimentare și agricole, îmbunătățirea situației populației rurale, contribuind prin toate acestea la dezvoltarea economiei mondiale". La începutul anului 1965, *F.A.O.* avea 106 membri și șase membri asociați. R.P.R. este membră a acestei organizații din 1962. Organele *F.A.O.* sînt: Conferința statelor membre, Consiliul executiv și Secretariatul. Este condusă de un director general numit de Conferință. *F.A.O.* a întreprins acțiuni în vederea realizării unor obiective, printre care: coordonarea programelor naționale pentru stăvilirea lăcustei deșertului, efectuarea unor lucrări pentru cercetarea resurselor mondiale, înființarea unor oficii regionale de nutriție, inițierea campaniei mondiale împotriva foametei, organizarea Congresului mondial de alimentație (1963), efectuarea periodică a unor anchete asupra alimentației mondiale etc.

Organizația Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură *(U.N.E.S.C.O.)*, instituție specializată a O.N.U., creată în 1945 la Conferința de la Londra și avînd sediul la Paris. Potrivit convenției *U.N.E.S.C.O.*, organizația își propune de a contribui la menținerea păcii și securității, prin promovarea colaborării între popoare, prin educație, știință și cultură. La începutul anului 1965 organizația cuprindea 119 state membre, printre care și R.P.R. (din 1956). Organele principale sînt: Conferința generală, compusă din reprezentanții statelor membre, Consiliul executiv, alcătuit din 30 de membri, și Secretariatul. Fiecare stat membru are o comisie națională pentru *U.N.E.S.C.O.* Organizația stimulează colaborarea culturală și științifică dintre statele membre și recomandă încheierea de acorduri inter-

naționale în acest scop. Activitatea ei se desfășoară, în principal, prin organizarea unor acțiuni educative și culturale pe plan mondial (de ex. campania mondială pentru lichidarea analfabetismului), conferințe, simpozioane și colocvii și publicarea de periodice și lucrări de sinteză și informare. Sub egida ei s-a încheiat și convenția cu privire la protecția valorilor culturale în timp de război (Haga, 1954), precum și convenția împotriva discriminărilor în învățămînt (adoptată de Conferința generală *U.N.E.S.C.O.* în 1962). R.P.R., care este membră în Consiliul Executiv (aleasă în 1962, reasă în 1964 și al cărui reprezentant este și vicepreședinte al acestui Comitet), își aduce contribuția la activitatea acestei organizații, în special în domeniul educației tineretului, problemă în care, din inițiativa țării noastre, au fost adoptate cu începere din 1960 o serie de măsuri și rezoluții privind promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor de pace, respect reciproc și înțelegere între popoare.

Organizația pentru cooperare și dezvoltare economică *(O.C.D.E.)*, organizație internațională înființată prin acordul de la 14 decembrie 1960, intrat în vigoare la 1 octombrie 1961, care a înlocuit Organizația europeană de cooperare economică, creată în 1948. La începutul anului 1965 avea 21 de state membre și două state asociate. Sediul organizației este la Paris. Scopurile ei principale, prevăzute în acordul de înființare, sînt: ridicarea nivelului economic al statelor membre și dezvoltarea comerțului mondial prin coordonarea politicii economice și comerciale a țărilor membre, în special cu privire la țările în curs de dezvoltare. Organele *O.C.D.E.*sînt: Consiliul, Comitetul executiv și Secretariatul. *O.C.D.E.* nu a reușit să realizeze o politică economică și comercială unitară, contradicțiile dintre țările capitaliste manifestîndu-se tot mai accentuat.

Organizația Statelor Americane *(O.S.A.)*, organizație internațională înființată în 1948 prin pactul de la Bogota și cuprinzînd 19 state din America Latină (cu excepția Cubei, exclusă ilegal în 1962, ca și a statelor Jamaica și Trinidad-Tobago, devenite independente în 1962), precum și S.U.A. Organele principale sînt Conferința interamericană, Consiliul și Uniunea panamericană (îndeplinind rolul de secretariat general). Deși, potrivit actului constitutiv, scopurile organizației ar fi în concordanță cu principiile Cartei O.N.U., *O.S.A.* a întreprins o serie de acțiuni contrare acestor scopuri, încălcînd astfel dispoziții ale pactului de la Bogota, precum și ale Cartei O.N.U.

Organizația Unității Africane *(O.U.A.)*, organizație internațională, înființată, în 1963, la conferința șefilor de state africane de la Addis Abeba. Potrivit Cartei *O.U.A.*, semnată, în 1963, de 30 de state, scopurile organizației sînt: întărirea unității și solidarității statelor africane, coordonarea și intensificarea colaborării și eforturilor lor pentru a oferi condiții de viață mai bune popoarelor Africii, apărarea suveranității, integrității teritoriale și independenței statelor africane, eliminarea tuturor formelor de colonialism din Africa, favorizarea colaborării internaționale pe baza Cartei O.N.U. și Declarației universale a drepturilor omului. Organele principale ale *O.U.A.* sînt: Adunarea șefilor de state și guverne, Consiliul Ministerial, Secretariatul general, Comisia de mediațiune, conciliere și arbitraj.

organizáție **1.** *Organizație socialistă*, denumire cu caracter generic a persoanelor juridice proprii dreptului socialist, constituite, în condițiile prevăzute de lege, în vederea realizării unui anumit scop (în acord cu interesul general), avînd un patrimoniu distinct și o organizare de sine stătătoare, corespunzător cu scopul ei. — *O. socialistă de stat*, organizație socialistă înființată printr-un act de dispoziție al organului competent al puterii sau administrației de stat și ale cărei bunuri se găsesc în proprietatea întregului popor. În această categorie intră instituțiile, întreprinderile și organizațiile economice de stat. — *O. cooperatistă*, organizație socialistă care ia ființă prin asocierea voluntară a unui grup de oameni ai muncii și este recunoscută de un organ al puterii sau administrației de stat. Bunurile *o.c.* se găsesc în proprietate cooperatistă. În această categorie intră cooperativele de producție agricolă, de producție meșteșugărească, de consum și aprovizionare, de prelucrare și desfacere, de credit. **2.** *Organizații de masă și obștești*, organizații cuprinzînd o anumită categorie de oameni ai muncii, constituite după criteriul de clasă, profesiune, vîrstă, sex sau după un obiectiv urmărit (răspîndirea culturii, promovarea sportului etc.). În R.P.R., *o. de m. și o.* reprezintă o formă eficientă prin care se asigură legătura strînsă dintre Partidul Muncitoresc Român, forța conducătoare a întregii societăți, și masele largi de oameni ai muncii din cele mai diferite domenii de activitate, prin care se mobilizează masele la rezolvarea problemelor economice, de stat și social-culturale, la cultivarea și întărirea conștiinței socialiste în rîndurile întregului popor. Cele mai importante *o. de m. și o.* din R.P.R. sînt: *sfaturile populare*, organe locale ale puterii de stat, *sindicatele*, *Uniunea Tineretului Muncitor*, organizațiile cooperatiste, mișcarea femeilor ș.a. Existența unei largi rețele de organizații de masă și obștești, care cuprind în rîndurile lor întreaga masă a poporului, atribuțiile importante pe care le au și creșterea rolului lor în perioada desăvîrșirii construcției socialismului sînt o manifestare concretă a democratismului profund al orînduirii noastre sociale și de stat. **3.** (PEDAG.) *Organizație de pionieri*, organizație de masă a copiilor de 9—14 (10—15) ani din țările socialiste, îndrumată de partidul marxist-leninist, avînd drept scop sprijinirea școlii în educarea comunistă multilaterală a elevilor, antrenarea lor în lupta pentru obținerea de rezultate bune la învățătură, promovarea colectivismului, a

patriotismului socialist şi a internaţionalismului proletar, stimularea spiritului de iniţiativă etc. *O. de p.* folosesc diferite forme organizatorice (adunări tematice, cercuri, excursii, tabere etc.) şi simboluri adecvate vîrstei (cravata roşie, insigne etc.). Primele detaşamente de pionieri au fost înfiinţate în U.R.S.S., conform indicaţiilor lui V.I. Lenin, în 1920, fiind puse sub conducerea Comsomolului. În ţara noastră, primele detaşamente de pionieri au fost create în ziua de 30 aprilie 1949.

organogenéză (EMBRIOL.), proces de formare a organelor în cursul dezvoltării individuale a organismelor.

„Organon" (FILOZ.), titlu general sub care au fost editate de comentatori operele de logică ale lui Aristotel, care privea logica drept un „mijloc" sau „instrument" pentru cunoaşterea ştiinţifică. F. Bacon a intitulat opera sa principală, concepută ca o replică la „Organon"-ul aristotelic, „Novum organum" (1620).

organosól (CHIM.), sol al cărui mediu de dispersie este un lichid organic.

organoterapíe (MED.), tratament utilizat în trecut, care consta în folosirea unor organe sau glande crude (ficat, inimă, creier etc.) în scop terapeutic. V. şi opoterapie.

„Organul luminării", gazetă săptămînală editată la Blaj, în 1847—1848, de Timotei Cipariu, Aron Pumnul şi Iosif Mány. Problematica gazetei era legată de lupta românilor din Transilvania pentru drepturi şi libertăţi democratice. Aici şi-a publicat Cipariu „Principia de limbă şi scriptură". După adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, gazeta şi-a schimbat titulatura în „Organul naţional", dar curînd după aceea şi-a încetat apariţia.

orgánum (MUZ.), denumire a celei mai vechi forme a muzicii pe mai multe voci distincte, apărută în sec. al IX-lea, care consta dintr-un contrapunct improvizat pe o temă de cînt liturgic, o voce aflîndu-se de obicei la interval de o cvartă, o cvintă sau o octavă faţă de alta.

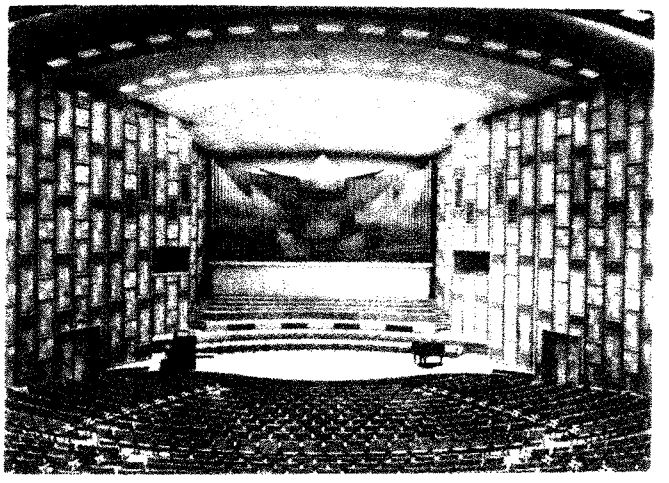

Orgă din studioul de concerte al Radioteleviziunii (Bucureşti)

organzín (IND. TEXT.), fir de mătase naturală foarte răsucit, obţinut din două sau din mai multe fire. Este întrebuinţat ca urzeală la diferite ţesături de mătase.

órgă (gr. *organon* „instrument") **1.** (MUZ.) Vechi şi complex instrument muzical cu claviatură, butoane şi tuburi. Tuburile, numeroase şi de diferite mărimi, acţionate pneumatic prin intermediul claviaturii (care cuprinde 1—5 manuale) şi al unui pedalier, produc, prin pomparea coloanei de aer, un sunet de o anumită înălţime şi de un anumit timbru. Diferitele registre ale **o.** au timbruri variate. Instrument cu extraordinare resurse coloristice, armonice, polifonice şi de nuanţare, **o.** a cunoscut o mare popularitate pînă către mijlocul sec. al XVIII-lea, cînd a început să cedeze locul instrumentelor de cameră cu dimensiune şi claviatură mai mică: clavecinul şi pianul. Bach, Haendel, Mozart, Franck şi alţi compozitori au scris lucrări de mare valoare artistică pentru **o.** În ultimul timp s-au construit şi orgi electronice. La noi în ţară, orgi importante se găsesc la Ateneul R.P.R., la Studioul de concerte al Radioteleviziunii şi la Biserica Neagră din Braşov. **2.** (IND. EXTR.) Armătură a unei lucrări subterane, executată din stîlpi alăturaţi, aşezaţi ca tuburile unei orgi **(1).**

Orhan, conducătorul statului feudal-militar turc (1326—1359), fiul şi succesorul lui Osman I. A cucerit de la bizantini partea de nord-vest a Anatoliei, inclusiv Brusa, care a devenit capitala statului turc (1326). În timpul lui **O.,** turcii au ocupat oraşul Gallipoli (1354), important punct strategic pe malul Dardanelelor, şi au început campaniile de cuceriri în Peninsula Balcanică. Împreună cu fratele său Alleddin a pus bazele organizării statului turc de tip feudal-militar. În timpul său au fost organizate primele unităţi militare semiregulate, ienicerii şi cavaleria, a fost instituită funcţia de vizir şi s-a bătut prima monedă.

orhidée *(Orchidaceae)*, familie de plante monocotiledonate erbacee, terestre sau epifite (care se dezvoltă pe plante), autotrofe, micotrofe sau saprofite. Florile sînt mari, ciclice, zigomorfe, cu un pinten, cu sepalele şi petalele frumos colorate şi prezintă o organizare morfologică şi ecologică unică, foarte caracteristică: androceul şi gineceul sînt sudate între ele, iar grăuncioarele de polen sînt reunite în granule numite polinii. Familia **o.** este foarte numeroasă, cuprinzînd circa 20 000 de specii, răspîndite mai ales în zonele tropicale. Unele **o.** sînt cultivate în sere, ca plante ornamentale. În ţara noastră trăiesc papucul-doam-

Orhidee

nei *(Cypripedium calceolus)*, poroinicul *(Orchis militaris)* ş.a.

orhită (MED.), boală caracterizată prin inflamaţia cordonului spermatic şi a testiculelor.

Oriani, Alfredo (1852—1909), scriitor şi gînditor italian. Spirit nonconformist şi contradictoriu, a evoluat de la hegelianism la nietzscheanism, de la republicanism democrat la naţionalism. În opera sa epică (romanele „Dincolo de", 1877; „Înfrîngerea", 1896; volumele de nuvele „Holocaust", 1902; „Aur, tămîie, smirnă", 1904) descrie cu sarcasm lumea contemporană, folosind procedee naturaliste în care sînt îmbinate violenţa şi obscenitatea cu meditaţia gravă şi exaltarea lirică. În operele filozofice („Lupta politică în Italia", 1892; „Revolta ideală", 1908) critică democraţia italiană de pe poziţiile individualismului anarhic, căutînd soluţii fie în politica de forţă, fie în resemnarea pesimistă. „Cazul Oriani", cum l-a numit Croce, este semnificativ pentru impasul democraţiei italiene de la începutul sec. al XX-lea.

órie, plasă de prins peşte, cu lungimea de 6 m şi lăţimea de 5 m, folosită în apele adînci la pescuitul somnului.

Orient, denumire uzuală pentru spaţiul geografic de la răsărit, îndeosebi Asia şi Africa de est. — *Orientul Apropiat,* denumire generală pentru spaţiul geografic cuprinzînd ţările situate în vestul Asiei şi nordestul Africii (Turcia, Cipru, Siria, Liban, Israel, Irak, Iordania, Arabia Saudită, Yemen, Aden, principatele din peninsula Arabia, insulele Bahrein, R.A.U., Sudan). În literatura occidentală, spaţiul geografic al Orientului Apropiat este restrîns la vestul Asiei (Turcia, Siria, Liban, Israel) şi sudestul extrem al Europei (Grecia). — *Orientul Îndepărtat (Extremul Orient),* denumire generală pentru spaţiul geografic cuprinzînd răsăritul Asiei (de obicei China, Coreea, Japonia, Filipine, Indochina şi partea estică a U.R.S.S.). — *Orientul Mijlociu,* denumire generală pentru spaţiul geografic cuprinzînd Iranul şi Afganistanul. Literatura occidentală (mai ales cea americană) include în Orientul Mijlociu şi ţările Orientului Apropiat.

orientalistică, totalitatea disciplinelor ştiinţifice care se ocupă cu studiul istoriei, limbilor, literaturilor, artelor şi monumentelor de cultură materială şi spirituală ale orientului (ţările Asiei şi ale Africii de nord şi nord-est).

orientáre 1. (GEOGR.) Determinare a poziţiei unui obiect sau a unui loc oarecare în raport cu cele patru puncte cardinale ori cu alte obiecte sau locuri a căror poziţie este cunoscută. **O.** se poate face cu ajutorul aştrilor (Soarele, Steaua polară etc.), cu ajutorul busolei, ceasului, anumitor indicatori cunoscuţi de oameni din experienţă (ex. poziţia perniţelor de muşchi de pe copaci) şi cu ajutorul hărţii. **2.** (SPORT) *Orientare turistică,* probă sportivă în turism, care constă în parcurgerea, de către un concurent sau de către o echipă, a unui traseu necunoscut, cu ajutorul cunoştinţelor teoretice şi practice, şi îndeosebi cu ajutorul mijloacelor tehnice de orientare în teren (busolă, schiţă turistică etc.). **3.** (AV., NAV.) Operaţie de determinare a drumului pe care trebuie să-l urmeze o navă (maritimă sau aeriană) spre a ajunge într-un punct (port sau aeroport) stabilit. **4.** (EXPL. PETR.) *Orientarea găurii de sondă,* operaţie de determinare a poziţiei găurilor de sondă deviate de la verticală, fie în mod accidental, fie în mod voit (în cazul forajului dirijat); în ultimul caz se reglează continuu de la suprafaţă poziţia dispozitivului de deviere, corespunzător direcţiei în care trebuie săpată gaura de sondă. Determinarea direcţiei de deviere se poate face indirect (măsurîndu-se rotirea garniturii de prăjini la fiecare pas) sau direct (stabilindu-se poziţia dispozitivului de deviere cînd acesta a ajuns la talpa găurii de sondă).

„Orientul", societate literară înfiinţată în Bucureşti, la 1 aprilie 1869, de Gr. H. Grandea şi avînd drept scop promovarea creaţiei literare, culegerea folclorului şi educaţia gustului artistic al publicului prin discuţii, conferinţe etc. M. Eminescu a fost membru al acestei societăţi.

orificiu de admisie (TEHN.), deschidere prin care un fluid (ex. amestecul de aer şi vapori de benzină) este introdus într-un spaţiu închis (ex. cilindrul motorului). Deschiderea prin care se face evacuarea fluidului se numeşte *orificiu de evacuare.*

Origene (185—254), teolog creştin, reprezentant al patristicii. Discipol al lui Clement Alexandrinul, a căutat, ca şi acesta, să fundamenteze dogmele creştinismului cu ajutorul filozofiei greceşti, în special al platonismului. A scris tratatul apologetic „Împotriva lui Celsus".

originál (POLIGR.), figură plană sau text care trebuie reprodus şi multiplicat prin tipărire. **O.** poate fi un desen, o pictură, o fotografie, un manuscris etc. Se deosebesc: *o. liniare,* cînd figurile plane sînt executate din puncte, din linii sau din suprafeţe de aceeaşi intensitate luminoasă pe un fond uniform de altă culoare; *o. în semitonuri,* cînd figurile au şi treceri continue de luminozitate; *o. policrome,* cînd figurile sînt executate în mai multe culori.

origine (MAT., TEHN.) **1.** *Originea unui sistem de axe de coordonate,* punctul în care se intersectează axele de coordonate şi faţă de care se măsoară coordonatele. **2.** *Originea unei axe,* punct ales convenţional, faţă de care se măsoară coordonata respectivă. **3.** *Originea timpului,* moment convenţional faţă de care se măsoară timpul către trecut sau către viitor.

„Originea familiei, a proprietății private și a statului", lucrare a lui F. Engels, apărută în 1884, în care materialismul istoric este aplicat la studiul comunei primitive și al formării societății bazate pe clase. Pe baza unei analize istorice concrete, Engels a demonstrat că proprietatea privată, clasele și statul sînt fenomene social-istorice, apărute în procesul destrămării orînduirii comunei primitive, a scos la iveală cauzele economice care le-au determinat, dependența lor de modul de producție a bunurilor materiale. Engels explică modul cum dezvoltarea forțelor de producție, creșterea productivității muncii, apariția plusprodusului și adîncirea diviziunii muncii au dus la apariția proprietății private, care a înlocuit tot mai mult pe cea colectivă, dînd naștere inegalității de avere; diferențierea economică a fost însoțită de diferențierea socială; s-a format treptat o clasă dominantă și o clasă exploatată, stăpînii de sclavi și sclavii. Apariția proprietății private, scindarea societății în clase antagoniste și apariția luptei de clasă au făcut necesară existența unui aparat special de constrîngere în scopul menținerii dominației proprietarilor de sclavi. Dezvăluind originea și esența de clasă a statului ca instrument de apărare a intereselor clasei dominante, Engels subliniază că statul a luat ființă ca rezultat al contradicțiilor de neîmpăcat dintre clase, că „el este, de regulă, statul clasei celei mai puternice, al clasei dominante din punct de vedere economic, care, cu ajutorul lui, devine dominantă și din punct de vedere politic, dobîndind astfel noi mijloace pentru oprimarea și exploatarea clasei asuprite". Folosind elemente din cercetările etnografului american L. H. Morgan, Engels a arătat legătura dintre originea și evoluția formelor familiei și schimbările modului de producție. Această lucrare este una dintre operele principale ale socialismului științific.

Orinoco, fluviu în America de Sud (2 500 km), pe teritoriile statelor Venezuela și Columbia. Izvorăște din partea de sud-vest a Podișului Guyanelor și, printr-o deltă dezvoltată (cu 25 de brațe, avînd o suprafață de 25 000 km²), se varsă în Oceanul Atlantic. În cursul superior, din el se desprinde brațul Casiquiare, prin care **O.** comunică cu bazinul Amazonului. În timpul apelor mari este navigabil pînă la granița cu Columbia; pînă la Ciudad Bolivar este accesibil și pentru vasele oceanice.

Orion (în mitologia greacă), vînător legendar de o statură gigantică, fiul lui Poseidon (sau, conform unei alte versiuni, al regelui Hyrieus din Beoția). Potrivit legendei, ar fi fost ucis de zeița Artemis și transformat apoi într-o constelație.

Orion (ASTR.), constelație situată în regiunea ecuatorului

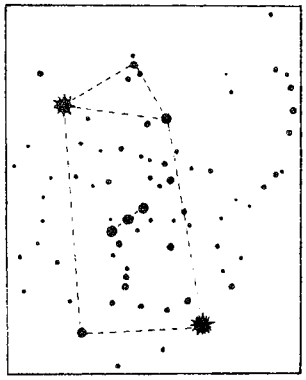

Orion

ceresc. Dintre numeroasele stele care formează această constelație, șapte sînt vizibile cu ochiul liber, dintre care α, numită și Betelgeuse, este de mărimea unu, iar β, numită și Rigel, este de mărimea zero.

Orissa, stat în India, situat în nord-estul Podișului Deccan, pe țărmul Golfului Bengal. Suprafața: 155 800 km². Populația: 17 600 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Bhubaneswar*. Relief de podiș în vest, cu înălțimi pînă la 1 680 m, cîmpii litorale și delte fluviale în est. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, de mangan și de crom, grafit. Pe rîul Mahanadi s-a construit marele complex hidroenergetic Hirakud. Este dezvoltată siderurgia (combinatul Rourkela), metalurgia neferoasă (aluminiu la Hirakud, feromangan), industria de celuloză și hîrtie, textilă și alimentară. Principalele culturi sînt orezul (în cîmpia litorală și pe văile rîurilor din podiș) și meiul (în vest și sud). Se mai cultivă leguminoase, trestie de zahăr, tutun și iută, se cresc cornute mari și mici. Pescuit.

Orizaba *[orisába]* **(Citlaltépetl),** vulcan în sud-estul Podișului Mexican, cel mai înalt vîrf din Mexic (5 700 m). Ultima erupție a vulcanului a avut loc în 1941.

orizónt 1. (ASTR.) **a)** *Orizont adevărat*, cerc mare pe sfera cerească obținut prin intersecția acesteia cu planul orizontal, perpendicular pe verticala locului de observație. Se mai numește *o. geocentric*, *o. astronomic*. **b)** *Orizont aparent*, cerc pe sfera cerească determinat de razele vizuale tangente la suprafața terestră. Dacă un observator se află pe o înălțime, rezultă o coborîre a *o.a.* (v. și depresiunea orizontului). **2.** (GEOL.) **a)** *Orizont acvifer*, strat acvifer, succesiune de astfel de strate sau complex de ape subterane care se dezvoltă în aceeași unitate stratigrafică (ex. *o. a.* al pietrișurilor de Cîndești, *o.a.* al stratelor de Frățești etc.). **b)** *Orizont stratigrafic*, succesiune de depozite sedimentare separată în cadrul unui etaj geologic, pe baza anumitor caractere litologice și faunistice (ex. în etajul vemelian din reg. Cluj se pot separa două orizonturi: orizontul marnelor și calcarelor cu numuliți și orizontul marnelor și calcarelor cu briozoare). **3.** (PEDOL.) *Orizont de sol*, strat component al profilului de sol, diferențiat sub acțiunea proceselor de formare a solului. Se caracterizează prin anumite însușiri specifice privind culoarea, structura, textura, capacitatea de apă, permeabilitatea, compoziția chimică și alcătuirea mineralogică. Sînt diferențiate următoarele *o. de s.*: eluvial, iluvial, de acumulare a carbonatului de calciu etc. — *O. eluvial*, orizont de sol din care lipsesc anumite substanțe (săruri, argilă, oxizi de fier etc.), care sînt îndepărtate prin spă-

lare sub formă de soluţii sau dispersiuni coloidale şi acumulate în stratele inferioare. *O.e.* este specific solurilor din zonele umede. — *O. iluvial*, orizont de sol în care se acumulează substanţele spălate din stratele superioare (săruri, argilă, substanţe humice, oxizi de fier, oxizi de aluminiu etc.). **4.** (TEATRU) Termen prin care se desemnează un tip de fundal de scenă, curbat, confecţionat în general din pînză, al cărui aspect uniform şi colorit neutru pot fi modificate prin efecte de lumini şi prin proiecţii. Se numeşte şi *ciclorama*.

„Orizont", revistă legală, organ al Ligii contra prejudecăţilor, apărută la Bucureşti, în februarie-aprilie 1935.

orizontál (MAT.; despre un plan sau o dreaptă), care este perpendicular pe verticala locului.

orînduíre 1. (EC. POL.) *Orînduire social-economică* v. *formaţiune social-economică*. **2.** (DR.) *Orînduire de stat*, organizare politică şi teritorială a statului, sub aspectul regimului şi formei de stat, precum şi al împărţirii administrativ-teritoriale. *O. de s.* este determinată de caracterul orînduirii sociale. Potrivit orînduirii sale sociale socialiste, R.P.R. are un regim de stat care reprezintă puterea oamenilor muncii, iar din punctul de vedere al formei, R.P.R. este un stat unitar, suveran şi independent. În ceea ce priveşte organizarea administrativ-teritorială, teritoriul R.P.R. este împărţit în regiuni, raioane, oraşe şi comune.

Orkan, Wladislaw (1876—1930), scriitor polonez. Fiu de ţărani din regiunea munţilor Tatra (Podhale), **O.** a evocat în scrierile sale frumuseţea ţinutului natal, lupta localnicilor împotriva condiţiilor naturale grele şi a exploatării de către cei avuţi, zugrăvind tipuri de ţărani de o deosebită autenticitate (schiţele „Fără adăpost", „Vulpoiul"; romanele „Komornicy", 1900; „În răstoace", 1903; volumele de poezii „De pe acest trist pămînt", 1903; „Din răstoaca moartă", 1912). Poemul său în proză „Odinioară" (1912) este pătruns de farmec folcloric.

Orkney *[ǫ:cni]* **(Orcade),** *Insulele ~*, arhipelag britanic în Oceanul Atlantic, la nord de Scoţia, format din circa 90 de insule stîncoase. Suprafaţa totală: 963 km². Populaţia: circa 20 000 loc. Principalul oraş: *Kirkwall*, situat în insula Pomona. Climă temperat-oceanică. Populaţia se ocupă cu pescuitul şi cu creşterea animalelor.

Orlando, Vittorio Emanuele (1860—1952), om politic italian, unul dintre liderii burgheziei liberale, de mai multe ori ministru. În calitate de prim-ministru (1917—1919), a participat la Conferinţa de pace de la Paris (1919), susţinînd pretenţiile teritoriale imperialiste ale burgheziei italiene. În perioada dominaţiei fascismului în Italia, **O.** nu a luat parte la viaţa politică. În ultimii ani ai vieţii sale, **O.** s-a apropiat în problemele de politică externă de punctul de vedere al cercurilor progresiste italiene.

Orlat, localitate în raionul Sibiu, reg. Braşov, situată pe valea rîului Cibin, la 20 km de Sibiu. 2 880 loc. (1964). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea) şi textilă (ţesături de lînă).

Orléans *[orleă]*, oraş în zona centrală a Franţei, situat pe Loara. 88 000 loc. (1962). Industrie alimentară, textilă, constructoare de maşini. Nod feroviar. Numeroase monumente valoroase: catedrala (sec. XIII—XVIII), biserica Saint-Aignan (sec. al XV-lea), casa Ioanei d'Arc etc.

Orléans *[orleă]*, *Casa de ~*, numele a patru familii aparţinînd dinastiilor regale franceze de Valois (1328—1589) şi de Bourbon (1589—1729), ai căror reprezentanţi au deţinut ca apanaj (pînă la sfîrşitul sec. al XVIII-lea) oraşul Orléans cu împrejurimile. Dintre reprezentanţii acestor familii, mai cunoscuţi au fost: *Filip I*, fiul lui Filip de Valois, care în 1344 a primit titlul de duce de **O.**; *Ludovic al XII-lea de Valois*, rege al Franţei (1498—1515); *Gaston de O.* (1608—1660), fratele lui Ludovic al XIII-lea; *Filip al II-lea de O.* (1640—1701), fratele lui Ludovic al XIV-lea; *Filip al III-lea de O.* (1674—1723), regent în timpul minoratului lui Ludovic al XV-lea; *Ludovic Filip Josef de O.* (1747—1793), cunoscut în timpul revoluţiei burgheze din Franţa sub numele de Filip-Egalité; a fost ghilotinat pentru faptul că a încercat să restabilească monarhia; *Ludovic Filip*, rege al Franţei (1830—1848), fiul lui Filip-Egalité.

Orlich, Francisco José (n. 1908), preşedinte al Republicii Costa Rica şi şef al guvernului (din 1962).

Orlov, Aleksei Fiodorovici (1786—1861), om politic şi diplomat rus. A participat la înăbuşirea răscoalei decembriştilor (1825) şi a răscoalei poloneze din 1830—1831. În 1844 a fost numit şef al jandarmeriei şi al secţiunii a treia (creată în 1826 de împăratul Nicolaie I ca principal organ de luptă împotriva mişcării revoluţionare). A luat parte la încheierea tratatelor de pace cu Turcia de la Adrianopol (1829) şi de la Unkiar Skelessi (1833), precum şi la Congresul de la Paris (1856).

Orlova, Liubov Petrovna (1902), actriţă dramatică, lirică şi de film din U.R.S.S. Artistă a poporului. A fost protagonista comediilor muzicale, realizate de G. V. Aleksandrov: „Toată lumea rîde, cîntă şi dansează", 1934; „Circul", 1936; „Volga-Volga", 1938; „Primăvara", 1947 etc. Laureată a Premiului de stat al U.R.S.S.

Ormandy *[ǫ:məndi]*, Eugene (n. 1899), dirijor american de origine maghiară. A studiat la Academia de muzică din Budapesta. În 1921 s-a stabilit în Statele Unite ale Americii. A întreprins turnee în America şi în Europa. Din 1926 dirijează permanent orchestra din Philadelphia.

Ormuz, strîmtoare între Arabia şi coasta Asiei, unind Golful Persic cu Golful Oman (Marea Arabiei). Lungimea: 150 km; lăţimea minimă: 56 km.

Ormuzd (Ormazd), denumirea greacă, mai cunoscută, a lui *Ahuramazda*, principiul binelui, al luminii, opus lui Ahriman *(Angra-Mai-*

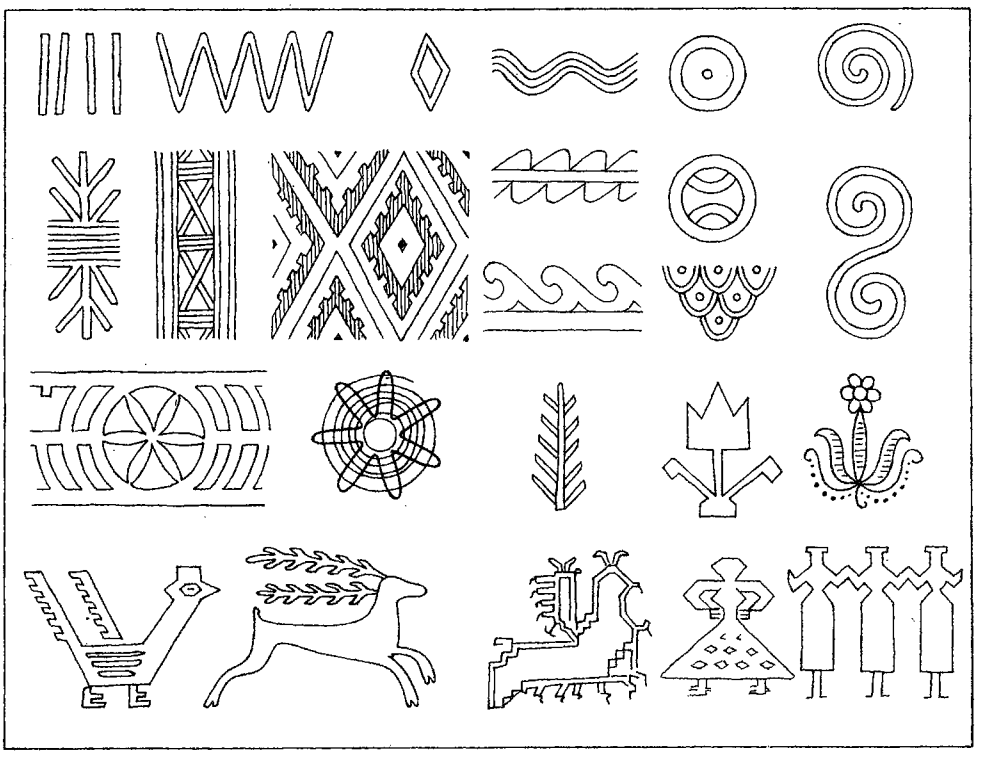

Elemente din ornamentica populară românească

nyu), principiul răului, al întunericului, din vechea religie persană. Dualismul acestei religii reflectă într-o formă fantastică lupta contrariilor. V. şi mazdeism; zoroastrism.

ornamént 1. Denumire dată elementelor integrate sau independente destinate înfrumuseţării unui ansamblu sau unui obiect. În artele plastice şi în arhitectură, **o.** este un accesoriu care serveşte la întregirea unei compoziţii şi chiar la reliefarea semnificaţiei acesteia. **O.** poate fi figurativ (antropomorf, zoomorf, floral), geometric, grafic sau fantezist. **O.** pot fi combinate prin repetiţie, prin simetrie, prin alternare, prin progresie sau liber. Modul de interpretare poate fi mai mult sau mai puţin stilizat. De la popor la popor, de la epocă la epocă, ornamentele îşi schimbă înfăţişarea şi funcţiile decorative, fiind un important element de caracterizare stilistică. **2.** (POLIGR.) Accesoriu tipografic folosit pentru înfrumuseţarea cărţilor, revistelor, reclamelor etc. **O.** prezintă aceleaşi caracteristici ca şi literele, cu deosebirea că floarea este copia unei figuri geometrice sau a unui simbol oarecare (ex. iniţialele, chenarele, frontispiciile, vinietele, liniile finale etc.).

ornaméntică 1. Mod, caracteristic unui popor sau unui stil, de a concepe şi dispune ornamentele în arhitectură şi în arta aplicată. **2.** Totalitatea motivelor ornamentale specifice unui popor sau unui stil. Ornamentica românească populară se caracterizează prin interpretarea stilizată şi geometrică a cîtorva mari categorii de motive decorative (vegetale, peisagistice, antropomorfe, zoomorfe, astrale, obiecte reale şi fantastice). O serie de motive reprezentate sînt asociate cu mituri străvechi al căror sens originar s-a pierdut, ele fiind azi, deseori, simple reprezentări plastice (pomul vieţii, soarele, şarpele, peştele, calul şi călăreţul etc.). **3.** (MUZ.) Totalitatea sunetelor care împodobesc linia melodică iniţială. **O.** a apărut o dată cu improvizaţia muzicală şi era foarte răspîndită în muzica sec. XVII—XVIII. Există două feluri de **o.**: *melismatică*, reprezentată prin mici variante melodice, constante ca formă (grupetto, mordent, apogiatură, tril etc.), şi *liberă*, reprezentată prin figuraţii melodice largi, înfloriturii ale tonurilor principale. Se notează adesea cu note mai mici decît cele obişnuite.

ornitologíe (gr. *ornis, ornithos* „pasăre" şi *logos* „ştiinţă"), ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul sistematicii, morfologiei, ecologiei şi importanţei economice a păsărilor.

ornitorínc (*Ornithorhynchus anatinus*), specie de mamifer din ordinul monotremelor, caracterizat prin prezenţa unui cioc asemănător ca formă şi structură cu cel de raţă, avînd corpul de circa 45 cm lungime. Este un animal semiacvatic, bun înotător, acoperit cu blană as-

pră și deasă și cu degetele unite prin membrane înotătoare. Se înmulțește prin ouă

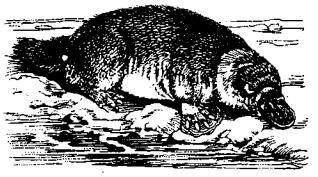

Ornitorinc

bogate în vitelus, pe care le depune și le clocește în vizuini. Trăiește în Australia și Tasmania.

ornitóză (MED. VET.), boală contagioasă produsă de un virus, întîlnită la păsări (domestice și sălbatice) și transmisibilă la om. Se manifestă prin conjunctivite, coriză și tulburări generale; se tratează cu antibiotice.

ornitúre (ZOOL.), păsări cu coada scurtă, necuprinzînd mai mult de 13 vertebre, cu fălcile acoperite cu teci cornoase, cu sternul bine dezvoltat, care are la majoritatea **o.** o carenă. **O.** au, în general, sirinx (organ care produce glasul păsărilor), stomac glandular și rînză.

orogén (GEOL.), regiune vastă a scoarței terestre în care au avut loc mișcări tectonice intense ce au dus la formarea unui lanț muntos (ex. **o.** alpin, din care face parte și lanțul carpatic).

orogenéză (gr. *oros* „munte" și *genesis* „naștere"; GEOL.), proces geotectonic de cutare, de fracturare și de ridicare a scoarței terestre, care se produce în anumite zone mobile ale acesteia (geosinclinale) și care are drept rezultat formarea unui lanț muntos. Procesul de **o.** se desfășoară cu o intensitate mai mare în anumite faze, numite *faze orogenice*, care se grupează în mai multe *cicluri orogenice*. Fiecare ciclu orogenic s-a încheiat cu formarea unui lanț muntos, care s-a alăturat uscatului mai vechi, determinînd astfel mărirea treptată a suprafețelor ocupate de continente. Cauzele **o.** nu sînt încă pe deplin cunoscute. După părerea unor geologi, energia necesară în procesul de **o.** ar fi cauzată de dezintegrarea substanțelor radioactive acumulate în adîncul zonelor geosinclinale. Pe teritoriul R.P.R., ca efect al **o.** din ciclul hercinic, s-au format Munții Măcinului din nordul Dobrogii, iar ca efect al **o.** din ciclul alpin s-a format lanțul carpatic.

orografíe (gr. *oros* „munte" și *graphein* „a nota"), ramură a geografiei fizice care are drept obiect descrierea formelor de relief ale suprafeței Pămîntului sau ale unei părți a ei, în special din punctul de vedere al aspectului exterior și al dimensiunilor.

Oroles (sfîrșitul sec. III și începutul sec. II î.e.n.), conducător (rege) al unei uniuni de triburi dace din Transilvania, cunoscut prin luptele purtate împotriva bastarnilor. Istoricul roman Iustinus spune că **O.** ar fi aplicat pedepse morale umilitoare ostașilor lui pentru că s-au lăsat înfrînți de bastarni.

oronimíe (gr. *oros* „munte" și *onima* „nume"; GEOGR.) **1.** Totalitatea numelor geografice (proprii și apelative) care desemnează formele de relief. **2.** Capitol al toponimiei care studiază aceste nume.

orotíp (POLIGR.), mașină de cules asemănătoare cu linotipul, de care se deosebește prin aceea că pe matriță se află floarea literei în relief, iar aparatul de turnat este înlocuit cu un dispozitiv de tipărire.

Orozco *[orósco]*, José Clemente (1883—1949), pictor și grafician mexican. Este unul dintre fondatorii școlii mexicane de pictură murală. Preluînd tradițiile artei precolumbiene, precum și unele elemente ale expresionismului, **O.** a oglindit în imagini dramatice luptele date de-a lungul istoriei de către poporul său, neliniștile și aspirațiile omului contemporan (frescele de la „Escuela Nacional Preparatoria", „Casa de los Azulajos", Palatul Artelor Frumoase, Palatul Curții Supreme de Justiție, toate din Mexico ș.a.). Ca grafician a publicat caricaturi incisive și gravuri pline de combativitate în periodicele revoluționare.

órpington (ZOOTEHN.), rasă de găini bună producătoare de carne și ouă, obținută inițial în Anglia. Are mai multe varietăți; cea mai productivă este varietatea galbenă, care produce anual 140—160 de ouă. Carnea este gustoasă și de bună cali-

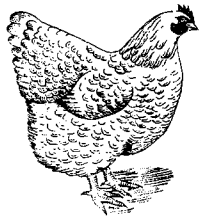

Orpington

tate. În număr restrîns este crescută și în R.P.R.

Orsini, Felice (1819—1858), revoluționar italian, luptător pentru libertatea și unificarea Italiei. A făcut parte din organizația revoluționară „Tînăra Italie", a participat la revoluția din 1848—1849 de la Veneția și Roma, iar mai tîrziu a activat în emigrație, la Londra, alături de G. Mazzini. A fost condamnat la moarte și executat (13 martie 1858) pentru atentatul pus la cale împotriva lui Napoleon al III-lea la Paris.

Orsk, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe rîul Ural. 199 000 loc. (1962). Metalurgie neferoasă, industrie constructoare de mașini, de prelucrare a petrolului, industrie chimică, alimentară etc. Institute de învățămînt superior.

órstein (PEDOL.), strat de sol bine cimentat prin depuneri de hidroxizi ferici și substanțe humice. **O.** este frecvent în orizontul iluvial al podzolurilor nisipoase, în zona de fluctuație a nivelului apei freatice.

Orșova, oraș raional în reg. Banat, reședință de raion, port la Dunăre. 7 780 loc. (1964). Șantier naval (construcții și reparații de nave), țesătorie de bumbac, instalație complexă pentru prepararea minereurilor nemetalifere (feldspat, azbest, cuarț, talc). — *Raionul O.*, cu 43 800 loc. (1964). Exploatări de roci de construcție. Industrie constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor (Orșova, Topleț), a materialelor de construcție, textilă și de prelucrare a lemnului.

Ort. Avers şi revers

Ape minerale termale (Băile Herculane). Pomicultură şi creşterea animalelor.

ort (în evul mediu, în ţările române), mică monedă de argint, valorînd a patra parte dintr-un leu. În sec. al XVIII-lea circulau orţi poloni, turceşti şi brandenburghezi. Uneori, **o.** era şi monedă de calcul („ort bătut"). — *Ortul starostesc*, taxă specială în Moldova, plătită unui staroste pe vinul adus la vînzare în tîrguri, în folosul starostesc. În Ţara Românească îi corespundea *ortul vătăşesc*.

Ortega y Gasset, José (1883—1955), eseist şi filozof idealist spaniol. Concepţia sa, de tendinţă iraţionalistă, ocupă o poziţie intermediară între „filozofia vieţii" (în accepţia nietzscheană) şi existenţialismul contemporan. Reflectînd asupra crizei culturii burgheze, **O.** a făcut, în lucrările „Dezumanizarea artei" (1925) şi „Răscoala maselor" (1929), observaţii pătrunzătoare privind fenomenele de înstrăinare şi depersonalizare, caracteristice societăţii capitaliste moderne. El a criticat însă aceste fenomene „de la dreapta", considerîndu-le ca un rezultat al democraţiei şi preconizînd crearea unei noi „elite", sustragerea culturii de sub influenţa maselor şi reîntoarcerea la trecut, la formele preştiinţifice ale cunoaşterii.

Ortelius, Abraham (1537—1598), mare geograf şi cartograf flamand. A întocmit un important atlas, „Theatrum orbis terrarum" (1570).

orticón (TELEC.), tub videocaptor cu o sensibilitate mai mare decît a iconoscopului, caracterizat printr-o emisiune secundară foarte redusă, datorită vitezei mici a electronilor fasciculului explorator. Este utilizat în construcţia camerelor de luat vederi ale studiourilor moderne de televiziune, în special pentru obţinerea unor imagini cu o mare valoare artistică.

orto- (gr. *orthos* „drept") **1.** Element de compunere cu sensul „drept, conform cu, corect" (ex. *ortografie, ortoepie, ortopedie*). **2.** (CHIM.) Element de compunere care serveşte la formarea denumirilor unor substanţe; desemnează, în general (în chimia minerală), corpurile cu un grad superior de hidratare (ex. acidul ortofosforic, H_3PO_4) şi indică (în chimia organică), în seria benzenică, derivaţii disubstituiţi în 1, 2 izomeri cu derivaţii meta- şi para- (ex. ortodifenolul sau pirocatechina).

ortocéntru (MAT.), punct de întîlnire a înălţimilor unui

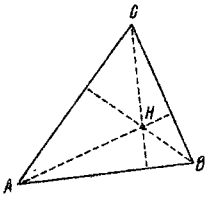

Ortocentru

triunghi oarecare sau a unui tetraedru cu muchiile opuse perpendiculare.

ortóceras (gr. *orthos* „drept" şi *ķeras* „corn"; PALEONT.), gen fosil de cefalopode din ordinul nautiloideelor, care aveau o cochilie cilindroconică, iar sifonul cu o poziţie centrală. Speciile acestui gen au evoluat din silurian pînă în triasicul superior, avînd maximum de dezvoltare în gotlandian.

ortocromátic (FIZ.; despre o emulsie fotografică), care este sensibil în mod egal la radiaţiile luminoase dintr-un domeniu al spectrului cuprinzînd violetul, albastrul, verdele şi galbenul.

ortodiagramă (gr. *orthos* „drept", *dia* „prin" şi *gramma* „notare"; MED.), traseu care proiectează conturul exterior al unui organ, în special al inimii sau aortei, desemnat de radiolog pe un ecran fluorescent, şi care serveşte la aprecierea dimensiunilor organului respectiv (ex. ortocardiogramă). După dimensiunile desenului ortodiagramei obţinute se poate aprecia existenţa unor deformaţii generale şi parţiale ale organului.

ortodoxíe (gr. *orthos* „drept, corect" şi *doxa* „credinţă"), una dintre formele principale ale creştinismului (alături de catolicism şi protestantism), care susţine că a păstrat neschimbate dogmele, tradiţia, cultul şi organizarea bisericii creştine din primele opt secole (statornicite ca atare în simboalele de credinţă, în hotărîrile celor şapte sinoade ecumenice, în cărţile de cult, în scrierile patristice şi în canoane). Denumirea de **o.** s-a impus definitiv pentru biserica orientală după marea schismă din 1054. Sinteza dogmatică a **o.** se află în simbolul de credinţă (crezul) stabilit de primele sinoade ecumenice (Niceea, 325 şi Constantinopol, 381). Bisericile ortodoxe se conduc după principiul ierarhic-sinodal, formînd biserici locale, autocefale şi autonome. **O.** înglobează astăzi următoarele biserici locale: Patriarhia de Constantinopol, Patriarhia de Alexandria, Patriarhia de Antiohia, Patriarhia de Ierusalim, Patriarhia Moscovei şi a întregii Rusii, Patriarhia sîrbă, Patriarhia română, Patriarhia bulgară, Biserica Ciprului, Biserica Greciei, Patriarhia Georgiei, Biserica ortodoxă a Finlandei, Biserica ortodoxă a Poloniei, Biserica ortodoxă a Albaniei, Biserica ortodoxă a Cehoslovaciei. Comunităţi ortodoxe greceşti, ruse, române, sîrbe etc. se mai găsesc în S.U.A., Canada, Europa occidentală; ele sînt organizate în episcopii sau în exarhate, care depind canonic de bisericile naţionale respective. Biserica ortodoxă română este biserica cea mai veche din ţara noastră, pe teritoriul căreia creştinismul s-a răspîndit treptat, cu începere din sec. al II-lea. Biserica ortodoxă română s-a declarat autocefală în 1864. În 1925 ea a devenit patriarhie. Biserica ortodoxă română cuprinde astăzi 12 eparhii, grupate în cinci mitropolii.

ortodrómă (gr. *orthos* „drept" şi *dromos* „cale"; NAV.), arc din cercul mare care trece prin două puncte de pe suprafaţa Pămîntului (considerat perfect sferic) şi care reprezintă cel mai scurt drum între cele două puncte. Navigaţia maritimă între două puncte îndepărtate se face pe **o.** atunci cînd aceasta nu trece prin zone în care apar gheţari plutitori.

ortoepíe (gr. *orthos* „drept" şi *epos* „vorbire"; LINGV.), ansamblu de reguli care stabilesc pronunţarea corectă a unei limbi (prin pronunţare corectă înţelegîndu-se pronunţarea literară). Majoritatea problemelor de **o.** ale limbii române sînt în acelaşi timp probleme de ortografie; există însă şi fenomene specific ortoepice: unele care nu se reflectă în scrierea limbii noastre (ex. problemele de accent), altele în care scrierea se deosebeşte de pronunţare (ex. *examen*, pronunţat *egzamen*).

ortofosfóric *acid* ~ v. **fosforic,** *acid* ~.

ortogonál (gr. *orthos* „drept" şi *gonia* „unghi"; MAT.) **1.** *Drepte ortogonale* (sau *perpendiculare*), drepte pentru care paralelele la ele printr-un punct formează 4 unghiuri egale. **2.** *Plane ortogonale* (sau *perpendiculare*), plane care, avînd în comun o dreaptă, formează unghiuri diedre egale. **3.** *Curbe ortogonale*,

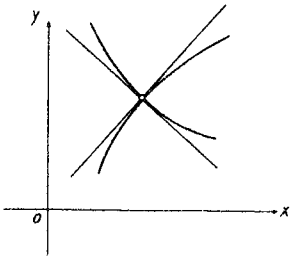

Curbe ortogonale

curbe care au tangentele perpendiculare în punctele de intersecţie. **4.** *Funcţii ortogonale*, funcţii al căror produs scalar este nul. **5.** *Matrice ortogonală*, matrice care înmulţită cu transpusa ei este egală cu matricea unitate. **6.** *Polinoame ortogonale*, polinoame al căror produs scalar este nul. **7.** *Proiecţie ortogonală*, proiecţie în care direcţia de proiecţie este perpendiculară pe axa, respectiv pe planul de proiecţie. **8.** *Suprafeţe ortogonale*, suprafeţe care au normalele perpendiculare de-a lungul curbelor de intersecţie. **9.** *Sistem de coordonate carteziene ortogonale*, sistem de coordonate în care suprafeţele coordonate sînt ortogonale două cîte două. **10.** *Traiectorii ortogonale*, curbe ortogonale unei familii de curbe sau de suprafeţe. **11.** *Transformare* (sau *substituţie*) *ortogonală*, transformare a unui spaţiu în el însuşi, care conservă distanţele.

ortografíe (gr. *orthos* „drept" şi *graphein* „a scrie"; LINGV.), ansamblu de reguli care stabilesc scrierea corectă a unei limbi. Există două tipuri principale de **o.**: *o. fonetică*, atunci cînd scrierea redă, pe cît posibil, pronunţarea limbii literare, şi *o. etimologică*, atunci cînd scrierea reflectă aspectul mai vechi al cuvintelor, mult depăşit de pronunţare. *O. etimologică* au, de ex., limbile franceză şi engleză. **O.** limbii române este în general fonetică. De la introducerea scrierii oficiale cu litere latine în locul celei chirilice (1860) au existat la noi numeroase sisteme ortografice, care oglindesc lupta dintre reprezentanţii curentului fonetic şi ai celui etimologic. Diferitele modificări ale normelor oficiale făcute de Academia Română (1881, 1904, 1932) şi de Academia R.P.R. (1953) au însemnat succese obţinute împotriva etimologismului iniţial. Actuala ortografie a limbii române, în vigoare din 1953, se bazează în primul rînd pe principiul fonetic sau fonematic (combinat pentru unele sunete cu principiul silabic), a cărui aplicare este însă limitată pe de o parte de principiile gramaticale, pe de alta de principiul etimologic, care, în scrierea cuvintelor vechi, impune excepţii, dar se foloseşte mai mult şi în mod justificat în scrierea unor neologisme.

ortopancromátic (FIZ.; despre o emulsie fotografică), care este sensibil în mod egal la radiaţiile luminoase din întreg spectrul vizibil. Materialul fotosensibil **o.** poate fi utilizat pentru orice gen de fotografii; el impune însă anumite precauţii la operaţiile de prelucrare (developare, fixare).

ortopedíe (gr. *orthos* „drept" şi *paideia* „educaţie, creştere"; MED.), ramură a chirurgiei care se ocupă cu studiul şi tratamentul bolilor şi deformaţiilor congenitale sau dobîndite ale sistemului osteoarticular.

ortopól (MAT.), punct în care se intersectează perpendicularele coborîte pe laturile unui triunghi, din proiecţiile ortogonale ale vîrfurilor acestuia pe o dreaptă din planul triunghiului.

ortoptér (gr. *orthos* „drept" şi *pteron* „aripă"), avion cu aripi batante, care imită zborul păsărilor.

ortoptére *(Orthoptera)*, ordin de insecte caracterizate prin armătura bucală conformată pentru rupt şi mestecat, prin aripile anterioare scurte şi pergamentoase, cele posterioare late şi membranoase, prin picioarele posterioare lungi adaptate la sărit, precum şi prin prezenţa organelor auditive (organul timpanal) şi a celor cu care produc zgomote (organe stridulante). Unele specii au ovipozitor. În general, **o.** sînt dăunătoare (ex. lăcustele, cosaşii, greierii).

ortoradioscopíe (FIZ.), metodă radioscopică folosită pentru obţinerea contururilor unui obiect la dimensiunile sale reale.

ortorócă (PETROGR.), rocă metamorfică apărută în urma metamorfismului rocilor eruptive (ex. ortognaisul ia naştere prin metamorfismul granitelor, ortoamfibolitele prin metamorfismul gabrourilor etc.).

ortoscópic (gr. *orthos* „drept" şi *skopein* „a observa"; FIZ.; despre un sistem optic), care nu produce distorsiuni.

ortotónus (gr. *orthos* „drept" şi *tonos* „tensiune"; MED.), contracţie tonică, susţinută şi prelungită în timp, a musculaturii capului, trunchiului şi membrelor, determinînd o poziţie rigidă în linie dreaptă. Împreună cu opistotonusul apare în cursul tetanosului.

ortotrópic (gr. *orthos* „drept" şi *trope* „răsucire";

FIZ.; despre un corp), a cărui suprafață are strălucirea proporțională cu iluminarea, oricare ar fi direcțiile de incidență și de observație.

ortóză (MINER.), feldspat potasic, cristalizat în sistemul monoclinic, de culoare roz-deschis, gălbui-roșiatic și cu luciu sticlos sau sidefos. Este un component important al rocilor eruptive acide și al unor roci metamorfice (ex. al granitelor, granodioritelor, al pegmatitelor etc.). Se întrebuințează ca fondant în ceramică și mai puțin în industria sticlei. În R.P.R. se exploatează **o.** din pegmatitele de la Teregova (reg. Banat), Muntele Rece ș.a.

orz *(Hordeum)*, gen de plante anuale din familia gramineelor, cu rădăcini fasciculate și cu tulpini înalte de 80—130 cm. Frunzele sînt mai mari și mai late decît ale grîului și au limbul ondulat. Inflorescența este un spic lung de 5—13 cm, iar fructul, o cariopsă, este îmbrăcat în palee. **O.** se folosește în cea mai mare parte ca furaj, avînd o valoare nutritivă ridicată; el constituie de asemenea materia primă în industria berii și a spirtului, iar în mică măsură se folosește în alimentația omului (surogat de cafea, arpacaș etc.). Genul *Hordeum* cuprinde 29 de specii, dintre care numai două sînt cultivate: orzul comun *(Hordeum vulgare)* și orzoaica *(Hordeum distichon)*. **O.** este una dintre cele mai vechi plante agricole, cultivată încă din epoca de piatră. Printre țările mari producătoare de **o.** sînt U.R.S.S., S.U.A., Franța ș.a. În țara noastră, în 1964 **o.** s-a cultivat pe 195,5 mii ha. *Orzul de toamnă* se cultivă mai mult în vestul țării, unde iernile sînt mai scurte și mai puțin aspre; *orzul de primăvară* este răspîndit în sudul și estul țării, iar *orzoaica* în zonele nordice, cu precipitații abundente. Soiuri mai răspîndite sînt: Cenad 345, Cenad 396, Brucker 3, Cluj 123, Hanna Kargyn.

Orz

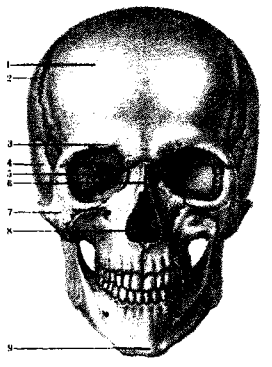

Craniu (față)

1 — osul frontal; *2* — osul parietal; *3* — arcada orbitală; *4* — osul temporal; *5* — fața orbitală a osului sfenoid; *6* — osul nazal; *7* — osul zigomatic; *8* — osul vomer; *9* — mandibula

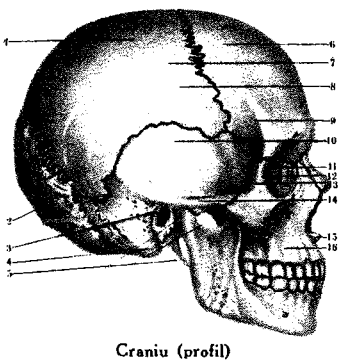

Craniu (profil)

1 — osul temporal; *2* — osul occipital; *3* — orificiul acustic extern; *4* — apofiza mastoidă; *5* — apofiza stiloidă; *6* — osul frontal; *7* — linia temporală superioară; *8* — linia temporală inferioară; *9* — linia temporală; *10* — osul sfenoid; *11* — lamina orbitală; *12* — osul lacrimal; *13* — fața temporală a osului sfenoid; *14* — arcada zigomatică; *15* — spina nazală anterioară; *16* — maxilarul superior

Orzeszkowa *[ojeșcóva]*, Eliza (1842—1910), scriitoare realist-critică polonă. Participantă la răscoala din 1863, a militat pentru o literatură cu mesaj social și educativ. În scrierile sale a făcut un patetic rechizitoriu la adresa nobilimii, inspirat de suferințele și traiul mizerabil al țăranilor (nuvela „Tablou din anii de foamete", 1866), a zugrăvit în culori expresive satul bielorus și ucrainean (romanele „Cei de jos", 1883; „Neamul Dziurdzilor", 1885; „Bădăranul", 1889), realizînd o vastă frescă a mediului rural (romanul „Pe rîul Niemen", 1887). În romanul „Argonauții moderni" (1899), **O.** a prezentat prăbușirea unei familii burgheze sfîșiate de discordie, ambiții și rivalități.

orzoaică *(Hordeum distichon)*, specie de orz al cărui spic este format numai din două rînduri de boabe, mai bogate în amidon decît boabele orzului. Unele soiuri servesc la fabricarea berii, altele ca plantă furajeră. În țara noastră se cultivă pe suprafețe restrînse, în zone cu precipitații mai abundente.

os (ANAT.), organ dur, de culoare albă, element de bază al scheletului vertebratelor. După forma lor, oasele se împart în trei categorii: *lungi* (ex. femurul, humerusul), *scurte* (ex. oasele tarsiene, vertebrele) și *plate* (ex. oasele iliace, craniene etc.). Oasele lungi sînt alcătuite dintr-o parte mijlocie subțire (d i a f i z ă) și două extremități mai voluminoase (e p i f i z e). În structura unui os se disting țesutul osos, periostul, măduva osoasă, vasele sanguine și limfatice, precum și nervii. Substanța osoasă este formată din fosfați de calciu și magneziu și din carbonat și fluorură de calciu (în proporție de 2/3), precum și din o s e i n ă (în proporție de 1/3). Datorită rigidității lor, oasele determină forma generală a corpului și constituie un suport pentru părțile moi ale organismului; ele servesc ca suprafață de inserție a mușchilor (organe active), care, prin contracția lor, pun în mișcare oasele (organe pasive) ca pe niște pîrghii. Întreaga structură a oaselor reflectă adaptarea la factorii mecanici care acționează asupra lor. La om, *sistemul osos* (sau scheletul) este format dintr-un număr de 198 de oase: vertebrele, oasele craniului, humerusul, coastele, oasele bazinului, femurul, tibia, falangele etc. Sistemul osos, împreună cu articulațiile și mușchii, formează aparatul locomotor. V. și s c h e l e t.

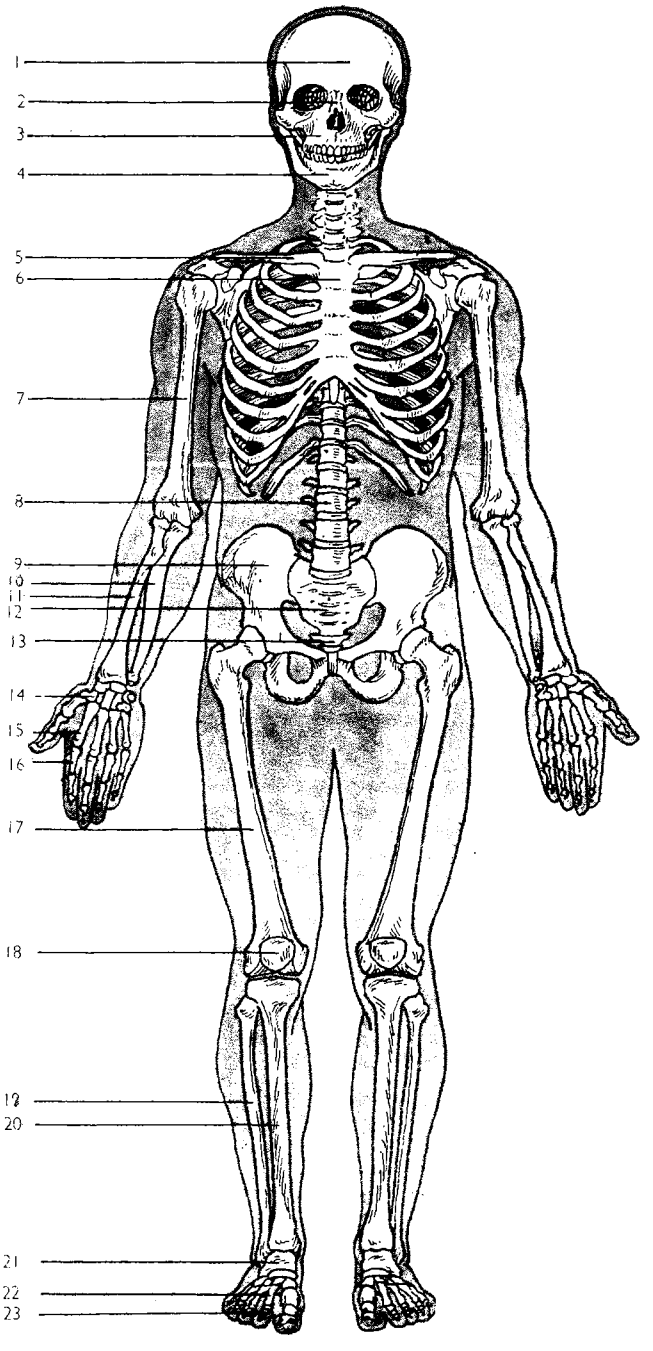

Sistemul osos la om

1 — frontal; 2 — vomer; 3 — maxilar; 4 — mandibulă; 5 — claviculă; 6 — manubriu sternal; 7 — humerus; 8 — coloana vertebrală; 9 — coxal; 10 — radius; 11 — cubitus; 12 — sacru; 13 — oase coccigiene; 14 — oase carpiene; 15 — oase metacarpiene; 16 — falange; 17 — femur; 18 — rotulă; 19 — peroneu; 20 — tibia; 21 — oase tarsiene; 22 — oase metatarsiene; 23 — falange

Osaka, oraş în Japonia, aşezat în sudul insulei Honshu, pe ţărmul golfului Osaka. 3 012 000 loc. (1960). Mare centru economic. Împreună cu centrele înconjurătoare formează o importantă zonă industrială (Kansai). Siderurgie, metalurgie neferoasă, industrie constructoare de maşini (construcţii metalice, maşini pentru transport, construcţii navale) şi electrotehnică, chimică, textilă, alimentară. Mare port maritim, cu un deosebit rol în comerţul exterior; nod feroviar şi rutier. Aeroport. Universitate.

osatúră (TEHN.), sistem de bare asamblate rigid între ele şi care constituie structura de rezistenţă a unei construcţii, a unui utilaj, a unei maşini, a unei nave etc.

Osborn *[ózbən]*, Henry Fairfield (1857—1935), paleontolog şi biolog american. A fost profesor la Universitatea din Princeton şi la Universitatea Columbia din New York. În numeroasele sale lucrări s-a ocupat cu studierea vertebratelor în general, a reptilelor şi mamiferelor în special. De asemenea a cercetat o serie de probleme de biologie, de antropologie şi de geologie. A elaborat teoria vitalistă a evoluţiei, denumită *teoria aristogenezei*, după care în organism apar modificări calitative, noi biomecanisme adaptative, care apoi se perfecţionează. După **O.**, problema originii speciilor se reduce la problema apariţiei diferitelor caractere independente.

Osborne *[ózbən]*, John (n. 1929), dramaturg englez. Este principalul reprezentant al „Tinerilor furioşi", sub această denumire fiind cunoscut grupul de tineri scriitori, deosebiţi prin idei şi prin stil, ale căror creaţii cuprind un protest sincer şi vehement, dar anarhic şi lipsit de perspectivă, împotriva unor aspecte negative ale societăţii capitaliste (birocratismul, militarismul, politicianismul, rasismul, bigotismul etc.). Dintre dramele sale se remarcă „Priveşte înapoi cu mînie" (1956); „Epitaf pentru George Dillon" (1958, în colaborare cu A. Creighton), „Lumea lui Paul Slickey" (1959), „Luther" (1961).

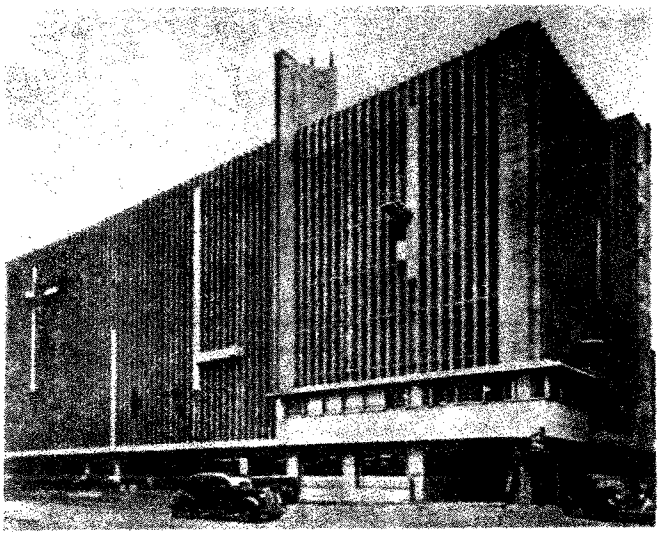

Vedere din Osaka

oscilatór 1. (FIZ.) Sistem fizic capabil să efectueze oscilaţii libere (ex. pendulul, diapazonul, circuitul oscilant). — *O. armonic*, sistem care oscilează sub acţiunea unei forţe elastice, adică a unei forţe proporţionale cu elongaţia, fără amortizare sau întreţinere (ex. pendulul fără frecare, bila atîrnată de un resort perfect elastic şi fără greutate). Oscilaţiile unui *o.a.* sînt descrise matematic de funcţii armonice. **2.** (ELT., TELEC.) Aparat sau dispozitiv alimentat de la o sursă de energie electrică şi care produce oscilaţii electrice. **O.** pot fi: *electrice*, dacă sînt constituite numai din elemente de circuit electric, şi *electromecanice*, dacă sînt constituite din elemente de circuit electric, cuplate cu sisteme oscilante mecanice. — *O. cu arc electric*, oscilator electric alimentat la o tensiune continuă, format dintr-o bobină, un condensator şi doi electrozi între care are loc o descărcare electrică în arc. *O. cu a.e.* produc oscilaţii electrice nesinusoidale de frecvenţă redusă (cîteva mii de hertzi) şi au un randament mic, din care cauză au fost utilizate numai la începutul dezvoltării radiocomunicaţiilor. *O. electronic*, circuit electric neliniar cu tuburi electronice sau cu tranzistoare, care produce oscilaţii electromagnetice întreţinute cu o frecvenţă determinată de caracteristicile circuitului şi de regimul de funcţionare. *O.e.* sînt părţi constitutive principale ale generatoarelor electronice. După tipul elementelor de circuit liniare, pot fi: *o.e. cu parametri concentraţi* (cu inductivitate-capacitate sau cu rezistenţă-capacitate), utilizate pentru producerea de oscilaţii cu frecvenţe pînă la ordinul sutelor de megahertzi, şi *o.e. cu parametri repartizaţi* (cu linii de transmisiune, cu cavităţi rezonante etc.), utilizate pentru producerea de oscilaţii de frecvenţă foarte înaltă. După forma oscilaţiilor produse, *o.e.* sînt: *sinusoidale* şi *de relaxare*. *O. local* v. *heterodină*. — *O. piezoelectric*, oscilator electromecanic la care sistemul oscilant este format dintr-o piesă cu proprietăţi piezoelectrice (de obicei cristale de cuarţ şi mai rar de turmalin).

oscilaţie (lat. *oscillatio* „legănare"; FIZ.), variaţie în timp (periodică, cvasiperiodică sau pseudoperiodică) a mărimilor care descriu un sistem fizic, însoţită de o transformare (reversibilă sau parţial reversibilă) a energiei dintr-o formă în alta. Caracteristicile cele mai importante ale unei **o.** periodice sînt: elongaţia (valoarea instantanee a mărimii care oscilează), amplitudinea (valoarea maximă a elongaţiei), perioada (durata unui ciclu de oscilaţie), frecvenţa (numărul de oscilaţii pe secundă) şi faza (stadiul în care se află oscilaţia la un moment dat). — *O. amortizată*, oscilaţie a cărei amplitudine descreşte cu timpul, datorită pierderii de energie, de ex. prin frecare, la un oscilator mecanic. — *O. liberă* (sau *proprie*), oscilaţie a unui sistem izolat (care nu face schimb de energie cu exteriorul), după ce a primit un impuls iniţial. Dacă fenomenele din sistemul oscilant sînt reversibile, *o.l.* este neamortizată. — *O. constrînsă* (sau *întreţinută*), oscilaţie a unui sistem neizolat care primeşte din exterior o energie cel puţin egală cu energia pierdută de sistem. Cînd perioada cu care se face acest schimb de energie este egală cu perioada oscilaţiei, sistemul care oscilează intră în rezonanţă. — *O. armonică*, oscilaţie pentru care variaţia în timp a elongaţiei poate fi descrisă de funcţii armonice. — *Oscilaţii coerente*, oscilaţii ale unui sistem fizic care se produc cu aceeaşi frecvenţă şi cu aceeaşi diferenţă de fază constantă în timp.

oscilográf (lat. *oscillatio* „legănare" şi gr. *graphein* „a nota"; ELT.), aparat de măsură pentru observarea vizuală şi înregistrarea curbei care reprezintă variaţia rapidă în timp a valorii instantanee a unei mă-

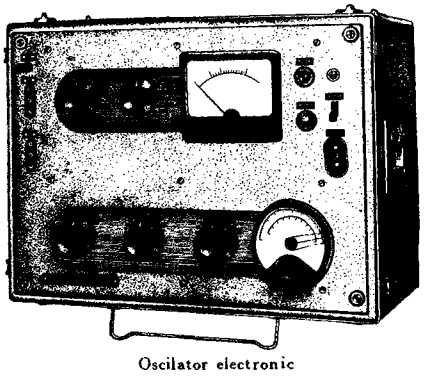

Oscilator electronic

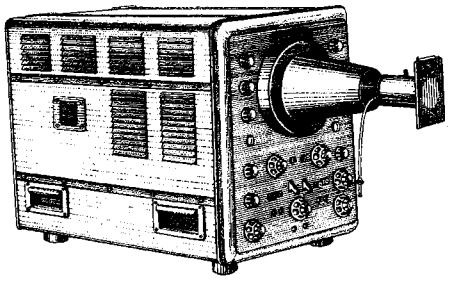

Osciloграf catodic

rimi electrice (tensiune, curent, putere). Pentru înregistrarea cu ajutorul **o.** a curbelor reprezentînd variația în timp a unor mărimi neelectrice (tensiune mecanică, presiune, temperatură etc.) trebuie folosite captoare sau traductoare adecvate. **O.** sînt utilizate în medicină pentru înregistrarea biocurenților produși de celule, de țesuturi și de organe în timpul activității lor. — *O. catodic* (sau *electronic*), oscilograf ale cărui părți componente principale sînt: tubul catodic cu ecran luminescent, cu unul, două sau mai multe spoturi, generatorul de baleiaj, care produce o tensiune electrică periodică de forma unor dinți de ferăstrău (necesară pentru ca pe ecran să apară imaginea unui număr întreg de perioade ale mărimii alternative măsurate), unul sau mai multe amplificatoare electronice de tensiune și aparatul de fotografiere a ecranului. — *O. electromecanic*, oscilograf ale cărui părți componente principale sînt: dispozitivele de măsură, dispozitivul de observare vizuală și de înregistrare și dispozitivul de marcare a bazei de timp. Dispozitivele de măsură cele mai frecvent utilizate sînt de tip *magnetoelectric* sau de tip *electromagnetic*. Dispozitivul de observare și de înregistrare este alcătuit din sursa de lumină, oglinda dispozitivului de măsură, o prismă cu reflexie totală care deviază o parte a fasciculului luminos spre un tambur poliedric rotativ, cu suprafața laterală acoperită cu oglinzi, care îndreaptă razele luminoase spre un ecran din sticlă mată; cealaltă parte a fasciculului de lumină cade pe hîrtia sau pe filmul fotografic, antrenate cu o viteză constantă de un motor electric.

oscilométru (FIZIOL., MED.), aparat care permite înregistrarea oscilațiilor pulsatile ale pereților arteriali și deci înregistrarea indirectă a tensiunii arteriale (ex. **o.** lui Pachon, în care presiunile maxime și minime pot fi percepute vizual, fiind indicate prin oscilațiile unui ac pe un cadran gradat).

osciloscóp (ELT.), aparat de măsură pentru observarea vizuală a curbei care reprezintă variația rapidă în timp a unei mărimi fizice, de obicei electrice. Se deosebește de oscilograf prin absența dispozitivului de înregistrare.

oseínă (BIOCHIM.), constituentul proteic cel mai important al osului.

ósie 1. (TEHN., TRANSP.) Organ component al unui vehicul rutier, de forma unui arbore sau a unui ax, prevăzut cu fusuri la extremități, pe care se așază cîte una sau două roți (jumelate) ale vehiculului, astfel încît acestea să se poată roti în jurul fusurilor sau împreună cu **o.** Ansamblul format din **o.** propriu-zisă și din roțile de rulare ale vehiculului reprezintă *o. montată*. Din punct de vedere constructiv, **o.** diferă după felul vehiculului (locomotivă, vagon, tramvai, autovehicul, trăsură, car etc.). — *O. directoare*, osie montată care servește la orientarea vehiculului în timpul mersului; în general, la autovehicule, *o.d.* este cea din față. — *O. motoare*, osie montată, asupra căreia acționează momentul motor pentru a asigura deplasarea vehiculului; acționarea se face fie printr-un sistem de transmisie (mecanică, hidraulică sau electrică), fie prin cuplarea directă a motorului cu *o. m.* — *O. cuplară*, osie de locomotivă legată mecanic (prin bielele cuplare) cu osia motoare; *o.c.* împreună cu cele motoare preiau greutatea aderentă a locomotivei. — *O. liberă*, osie de locomotivă asupra căreia nu acționează cuplul motor; este folosită pentru rulare și are rolul de a transmite căii o parte din greutatea locomotivei. *O.l.* așezate în partea din față a locomotivei, înaintea osiilor motoare, se numesc *o. alergătoare*, iar cele montate la partea din spate a locomotivei se numesc *o. purtătoare*. — *O. falsă*, arbore montat în lagăre fixate pe cadrul unei locomotive, la înălțimea axei osiilor motoare; nu este prevăzută cu roți de rulare, ci servește numai la transmiterea momentului motor prin bielele cuplare. 2. (C.F.) *Osie-kilometri*, indice caracteristic în statistica feroviară, reprezentînd produsul dintre numărul de osii ale unui vehicul feroviar sau tren în circulație și numărul de kilometri parcurși.

osificáre (HIST.), proces de transformare a țesutului conjunctiv și cartilaginos în țesut osos. Are loc pe calea formării și diferențierii de celule osoase, care elaborează o substanță proteică complexă (o s e i n a), cu proprietatea de a fixa în mod electiv unele săruri (mai ales fosfatul de calciu). *Sin. osteogeneză.*

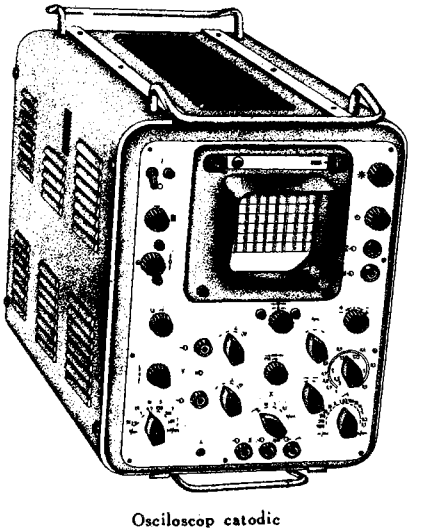

Osciloscop catodic

Osijek *[ósiiec]*, oraș în R.S.F. Iugoslavia, situat în nord-estul republicii Croația, pe malul drept al rîului Drava. 72 000 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, chimică, de prelucrare a lemnului, textilă, alimentară. Centru comercial.

Osiris (în religia Egiptului antic), divinitate supremă a „celuilalt tărîm" și a forțelor vegetative ale naturii. Potrivit mitului, **O.** a fost ucis și ciopîrțit de fratele lui, Set. Sora și soția sa, I s i s, a adunat bucățile trupului, apoi l-a zămislit în chip miraculos pe Horus, care l-a răpus pe Set și a domnit în locul lui **O.** pe pămînt, în vreme ce acesta a căpătat stăpînirea asupra lumii subpămîntene a morților. În locașurile de cult ale lui **O.** se celebrau m i s t e r e legate de cultul morților.

Oslo, capitala Norvegiei, situată în sudul țării, la vărsarea rîului Lo în fiordul Oslo. 482 000 loc. (1963). Cel mai mare centru economic și cultural al țării. Întreprinderile industriale din **O.** furnizează 1/5 din producția globală a Norvegiei. Principalele ramuri sînt: construcțiile de mașini (utilaj energetic și industrial, aparataj electrotehnic, construcții navale), siderurgia, industria textilă și alimentară. Important port la Marea Nordului. În **O.** se află o universitate, Academia de Științe, teatre, muzee (printre care un muzeu etnografic și un muzeu al navigației). Printre monumentele de arhitectură ale orașului se remarcă fortăreața Akershus (1299), situată pe malul Fiordului Oslo. — *Istoric.* Întemeiat pe la 1048, **O.** a devenit, în sec. XIV—XV, reședință regală. Mistuit în 1624 de un incendiu, locuitorii **O.** s-au strămutat pe latura de apus a golfului Björ, unde a fost construit un nou oraș, numit *Christiania*, după numele lui Christian al IV-lea, regele Danemarcii și al Norvegiei. În 1814 a devenit capitala Norvegiei. Și-a reluat numele de **O.** în 1925. În anii ocupației hitleriste (1940—1945), **O.** a fost unul dintre principalele centre ale mișcării de rezistență a poporului norvegian.

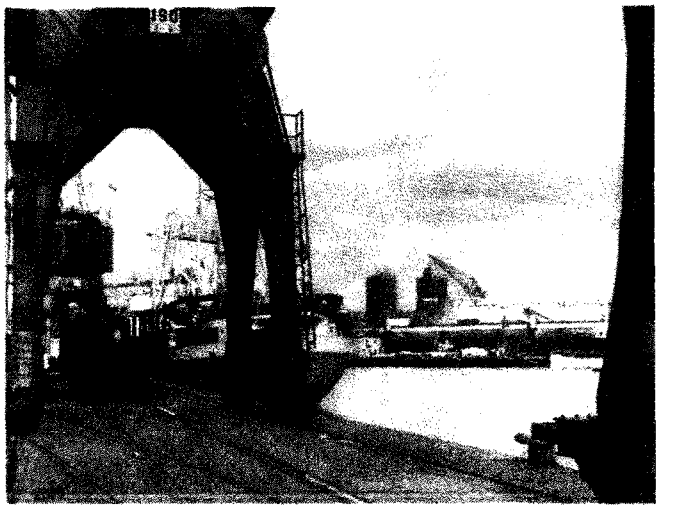

Oslo. Vedere din port

Osman (în arabă *Othman*), nume al mai multor conducători turci, dintre care cel mai cunoscut este *Osman I Ghazi* (fiul și urmașul lui Ertogrul), emir otoman (1288—1326); fondator al dinastiei otomane și al Imperiului otoman. A lărgit stăpînirea emiratului său, ajungînd la nord pînă la Marea Neagră, iar la apus pînă la Lopadion; a înfrînt decisiv pe bizantini la Baphaen (1308).

Osman, Aden Abdulla (n. 1908), președinte al Republicii Somalia (din 1960), fruntaș al partidului Liga tineretului somalian.

osmanlii v. **otomani.**

Osman Pașa (1837—1900), general turc. A înfrînt, în 1876, armata Serbiei. În timpul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 a condus apărarea Plevnei asediate de trupele române și ruse, dar, după o apărare de aproape cinci luni, a fost nevoit să se predea.

ósmiu (CHIM.), *Os.* Element cu nr. at. 76; gr. at. 190,2; gr. sp. 22,7; p.t. circa 2 700°C; p. f. circa 4 600°C. Este un metal alb-cenușiu, lucios, extrem de dur, dar casant. Se găsește în natură, în stare nativă, sub formă de aliaj cu iridiul (osmiridiu). Nu se dizolvă în acizi și nici în apă regală. În aer se oxidează treptat, cu formare de tetroxid de osmiu (OsO_4). Formează combinații în diverse trepte de valență (2, 3, 4, 6, 8). Aliajele **o.** cu iridiul, caracterizate prin duritate, se utilizează la fabricarea axelor pentru mecanismele de ceasornice, a vîrfurilor peniței-lor de stilou etc.

osmométru (FIZICĂ), instrument pentru măsurarea presiunii osmotice a unei soluții. Cele mai simple osmometre se bazează pe echilibrarea presiunii osmotice de către presiunea hidrostatică a unei coloane de soluție sau de solvent. V. și o s m o z ă.

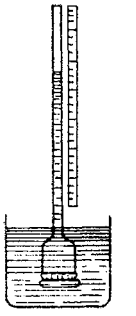

Osmometru

Osmond *[osmónd]*, Floris (1849—1912), inginer metalurgist francez. A elaborat teoria structurii celulare a oțelului turnat (1885), a determinat experimental, cu ajutorul pirometrului termoelectric, punctele critice ale fierului și oțelului (1886—1887), a perfecționat tehnica metalurgiei microscopice etc.

osmoregláre (FIZIOL.), totalitate a proceselor prin care se asigură o valoare relativ constantă a presiunii osmotice a lichidelor din organism. **O.** se realizează mai ales în metabolismul apei și al sărurilor minerale și are o mare importanță în viața animalelor acvatice.

osmóză (gr. *osmos* „impuls"; FIZ.), trecere a solventului printr-o membrană semipermeabilă (permeabilă numai pentru solvent), care separă două soluții cu concentrații diferite. **O.** se produce dinspre soluția mai diluată spre soluția mai concentrată. Ea este cauzată de diferența dintre presiunile osmotice ale celor două soluții și are loc pînă cînd această diferență este echilibrată de o presiune de altă natură, de ex. hidrostatică. **O.** are un rol foarte important în circulația sucurilor din corpul plantelor și al animalelor.

Osnabrück, oraș în nordul R.F. Germane, în landul Saxonia Inferioară. 135 400 loc. (1961). Industrie siderurgică, constructoare de mașini, textilă etc. Nod feroviar și port fluvial. Monumente arhitectonice (sec. XIII—XVII). — *Pacea de la Osnabrück și Münster*, sistem de tratate încheiate în urma războiului de 30 de ani (1618—1648), cunoscut în istorie sub numele de pacea din Westfalia, sau pacea westfalică. Prevederile păcii din Westfalia (24 octombrie 1648) au consfințit fărîmițarea politică a Germaniei și au deschis Franței calea hegemoniei în Europa. Definind granițele statelor europene, tratatul a constituit punctul de plecare al tuturor tratatelor ulterioare, pînă la revoluția burgheză din Franța de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea.

„Osservatore Romano" *(„l'~")*, principalul organ de presă al Vaticanului, înființat în 1861. Apare zilnic, la Roma.

Ossian *[ǫsiən]* (sec. III), poet legendar irlandez. A fost considerat mult timp drept autorul volumului „Scrierile lui Ossian" (1765), care cuprind de fapt o serie de legende gaelice prelucrate de J. Macpherson.

Ossietzky, Carl von (1889—1938), publicist antimilitarist și antifascist german. A condus din 1927 săptămînalul politic-cultural „Die Weltbühne", prin care a luptat împotriva militarismului și nazismului, pentru democrație, pace și înțelegere între popoare. Ca urmare a demascării în „Die Weltbühne" a politicii de reînarmare secretă duse de guvernul german, **O.** a fost condamnat în 1931 la închisoare. Amnistiat în 1932, a fost arestat de hitleriști în 1933 și internat succesiv în diferite lagăre de concentrare. Grav bolnav, **O.,** căruia i s-a acordat Premiul Nobel pentru pace în 1936, a fost eliberat numai în urma puternicului protest al opiniei publice mondiale, rămînînd însă, pînă la moartea sa, sub supravegherea Gestapoului.

Ostade *[ostádə]*, Adriaen van (1610—1685), pictor olandez. A lucrat alături de Adriaen Brouwer în atelierul lui Frans Hals. A pictat mai ales scene de gen inspirate din viața sărăcimii satelor. Sub influența lui Rembrandt (după 1637), **O.** a adîncit expresia figurilor și a recurs la o pictură în clarobscur de subtile raporturi cromatice. În compozițiile care se petrec în natură se resimte influența picturii dramatice a lui Ruysdael și a coloritului transparent și vaporos al lui Jan van Goyen („Coliba țăranilor", 1663; „În cîrciuma satului", 1660; „Școala", 1662; „Dans țărănesc", 1675; „Alchimistul", 1661).

„Ostașul roșu", publicație ilegală editată la București, în 1931, de către Uniunea Tineretului Comunist. Ca și „Cazarma", a fost difuzat în rîndurile soldaților.

ostatic (DR.), persoană care în timp de război nu face parte din forțele armate și pe care unul dintre beligeranți o ține răspunzătoare pentru cazul cînd securitatea trupelor sale ar fi amenințată sau cînd anumite dispoziții pe care le-a dat nu ar fi executate. Convențiile de la Geneva din 1949 privitoare la ocrotirea victimelor războiului interzic luarea de **o.**

Ostende *[ostând]*, oraș în Belgia, pe țărmul Mării Nordului. 56 700 loc. (1961). Principalul port pescăresc al țării. Renumită stațiune balneoclimatică. Construcții navale, industrie chimică, alimentară (conserve).

osteoartrítă (gr. *osteon* „os" și *arthron* „articulație", MED.), inflamație care cuprinde atît articulația cît și partea adiacentă a osului. De obicei se manifestă ca o boală cronică degenerativă care cuprinde mai multe articulații.

osteoblást (gr. *osteon* „os" și *blaste* „umflătură"; HIST.), celulă osoasă tînără, cu nucleu mare, pe baza căreia se formează celula osoasă diferențiată (osteocitul). **O.** este lipsit de prelungirile caracteristice osteocitului.

osteocít (gr. *osteon* „os" și *kytos* „celulă"; HIST.), celulă osoasă în stadiu matur, complet diferențiată, cu prelungiri numeroase și ramificate.

osteofibrózǎ (MED. VET.), boală a animalelor domestice și sălbatice care se manifestă prin îngroșarea oaselor capului și ale membrelor. Se previne prin administrarea de săruri minerale (în special calciu) și de vitamine (A și D) în hrană.

osteogenézǎ (HIST.) v. **osificare.**

osteolepis (PALEONT.), gen fosil de pești din ordinul crosopterigienilor. Cuprindea forme alungite, cu înotătoarele perechi în formă de palete.

Osteolepis

Maxilarele erau armate cu dinți lungi și ascuțiți. Speciile acestui gen au trăit în devonian.

osteologíe (gr. *osteon* „os" și *logos* „știință"), ramură a anatomiei care se ocupă cu studiul oaselor.

osteomalacíe (gr. *osteon* „os" și *malakia* „moliciune"; MED.), formă de decalcificare osoasă cu păstrarea tramei conjunctive a osului, ca urmare a unei tulburări profunde a metabolismului fosfocalcic (prin insuficiența acestor săruri în alimentație, prin tulburări de absorbție intestinală etc.). Se observă în special la femei după nașteri repetate, fiind favorizată de o alimentație deficitară cantitativ și calitativ.

osteomielítă (gr. *osteon* „os" și *myelos* „măduvă"; MED.), formă de osteită de natură infecțioasă, provocată de obicei de stafilococul auriu, cu localizare mai ales la nivelul

măduvei oaselor. În evoluția ei, **o.** duce la supurație, cu desprinderea și uneori cu eliminarea unor fragmente mici, mortificate, de os (așa-numitele sechestre osoase).

osteoplastíe (gr. *osteon* „os" și *plastes* „modelator"; MED.), operație de înlocuire a unui fragment de os sau a unui os întreg cu un fragment osos sau cu un os din material plastic sau metalic.

osteoporóză (gr. *osteon* „os" și *poros* „trecere"; MED.), stare patologică caracterizată prin rarefierea oaselor, cu formarea unor spații cavitare de diverse dimensiuni ca urmare a dilatării canaliculelor osoase. Apare în urma unei imobilizări îndelungate, din cauza unei fracturi, a unei paralizii infantile, la bătrîni și în special în diferite boli endocrine (**o.** de menopauză, **o.** din hiperfuncția corticosuprarenală, **o.** paratiroidiană etc.). Se constată radiologic prin creșterea transparenței oaselor.

osteosintéză (MED.) **1.** Intervenție chirurgicală care constă în reunirea și imobilizarea fragmentelor unui os fracturat, cu ajutorul unor fire sau al unor plăci de metal inoxidabil. **2.** Intervenție chirurgicală avînd drept scop anchilozarea unei articulații bolnave.

osteoză fibrochistică (MED.), boală endocrină datorită unei secreții exagerate de hormon paratiroidian. Se caracterizează clinic prin decalcificare osoasă generalizată, cu fracturi multiple, cu depunere de săruri de calciu în piele și în diverse organe (inimă, rinichi etc.). Se mai numește *boala lui Recklinghausen*.

Österling, Anders Johan (n. 1884), poet suedez, membru al Academiei Suedeze. A debutat sub influența poeziei lui Mallarmé și a estetismului suedez al lui V. Ekelund („Preludii", 1904). Ulterior a evoluat către o poezie idilică și în același timp de o rafinată simplitate. Culegerile „Gloria pămîntului" (1927) și „Ecoul mării" (1933) marchează etapa de echilibru a creației sale. S-a afirmat și în critica literară.

óstfriză (ZOOTEHN.), rasă de vaci formată în Germania, la sfîrșitul sec. al XIX-lea, prin încrucișarea rasei olandeze cu vitele locale. Culoarea este bălțată alb cu negru, cu predominarea negrului. Este perfecționată în direcția productiei de

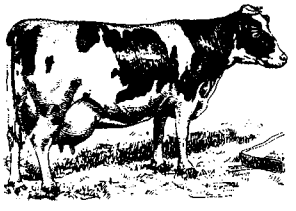

Ostfriză

lapte (anual 4 400 kg de lapte, cu circa 4% grăsime). Răspîndită în aproape toate țările de pe glob. În R.P.R. este crescută atît în stare pură cît și pentru încrucișare cu rasele locale.

Osthoff, Hermann (1847—1909), lingvist german, unul dintre întemeietorii școlii neogramatice. În colaborare cu K. Brugmann este autorul lucrării „Cercetări morfologice în domeniul limbilor indo-germanice" (6 vol., 1878—1910), a cărei prefață este considerată drept manifest al neogramaticilor.

óstie (lat. *ostium* „poartă"; ANAT.), orificiu în formă de crăpătură situat între auriculele și ventriculele inimii și între acestea și marile artere ale corpului.

ostináto (MUZ.), termen italian care denumește procedeul revenirii stăruitoare, de obicei în partida vocilor grave *(basso o.)*, a unui motiv melodic sau ritmic, întovărășit de fiecare dată de altă figură contrapunctică.

ostiólă (lat. *ostiolum*, de la *ostium* „poartă"; BOT.), deschidere în țesuturile epidermice ale plantelor, mărginită de două celule stomatice, care permite efectuarea schimburilor de gaze dintre atmosferă și spațiile intercelulare din frunzele și tulpinile verzi.

ostracísm (IST.), instanță extraordinară introdusă la Atena de Clistene, în vederea slăbirii puterii demagogilor și ca măsură de preîntîmpinare a uzurpării puterii demosului de către vreun tiran. **O.** consta în convocarea unei adunări extraordinare a demosului în fiecare primăvară, pentru a hotărî dacă există vreun cetățean primejdios libertăților cetățenești. Dacă se stabilea că este cazul luării unor măsuri, se convoca din nou adunarea și fiecare cetățean scria pe un ciob de lut (*ostrakon* „cochilie") numele celui socotit periculos; cel condamnat astfel prin majoritate de voturi era îndepărtat pe timp de 10 ani din Atica.

ostracóde (gr. *ostrakon* „cochilie"; ZOOL., PALEONT.), crustacee inferioare, de talie mică, avînd corpul nesegmentat, comprimat lateral și adăpostit într-o cochilie bivalvă. Trăiesc în ape dulci, salmastre sau marine, unele și în apele subterane. **O.** fosile (întîlnite în R.P.R. în depozitele mezozoice și neozoice) sînt importante pentru orizontarea depozitelor întîlnite în foraje, mai ales pentru industria extractivă de petrol.

ostracodérmi (gr. *ostrakon* „cochilie" și *dermă* „piele"; PALEONT.), subclasă de vertebrate fosile lipsite de maxilarul inferior. Aveau corpul plat sau în formă de fus și prezentau un scut de plăci străbătut de orificiile orbitale și de cîte un orificiu nazal și pineal. Au trăit din silurian pînă în devonian.

Ostrava, oraș în nordul R.S. Cehoslovace, reședința regiunii Moravia de Nord, situat pe valea fluviului Odra. 244 000 loc. (1960). Centrul unei importante regiuni carbonifere și siderurgice. În oraș și în localitățile subordonate există mari întreprinderi ale industriei cocso-chimice, siderurgice, constructoare de mașini și chimice. Nod de căi de comunicații, important pentru legăturile cu R.P. Polonă.

ostréinos *(Mugil saliens)*, specie de pește din familia mugilidelor, lung de 25—30 cm și avînd greutatea de 200—300 g, asemănător cu chefalul, dar mai mare decît acesta. Trăiește în Oceanul Atlantic, în Marea Mediterană și în Marea Neagră. La noi se pescuiește, ca și chefalul, toamna, în cantități relativ mici. Icrele de **o.**, sărate și uscate în ovar propriu, sînt cunoscute sub numele de *butargă*.

ostrogóți, ramură răsăriteană a goților; în sec. III—IV au stăpînit teritoriul dintre Don și Nistru. Li se spunea și *greutungi* (adică *cîmpeni*, spre deosebire de vizigoți, numiți *tervingi*, adică *pădureni*). În anul 376 formațiunea lor politică a fost zdrobită de huni, o parte dintre **o.** a fost supusă de învingători, iar o altă parte a trecut în Imperiul roman. În anul 489 **o.** au întemeiat în Italia, sub conducerea lui Teodoric, un regat puternic, desființat de bizantini în anul 553. După această dată, **o.** n-au mai avut un rol istoric deosebit.

Ostrogovici, Adrian (1870—1953), chimist român de origine italiană. A fost profesor de chimie generală la Universitatea din Cluj. Este cunoscut prin cercetările sale făcute asupra unor compuși organici heterociclici (triazine simetrice).

Ostrogradski, Mihail Vasilievici (1801—1861), matematician rus. A fost membru al Academiei din Petersburg. A adus contribuții în domeniul analizei matematice, mecanicii teoretice, fizicii matematice, teoriei numerelor, algebrei. **O.** a stabilit formula care dă transformarea integralei de volum în integrală de suprafață. Tot lui i se datorește și regula de schimbare a variabilelor în integralele duble și triple.

ostróv, insulă fluvială formată în urma unui proces de acumulare.

Ostrov, comună în raionul Adamclisi, reg. Dobrogea, situată pe terasele Dunării. 4 030 loc. (1964). Întinsele suprafețe de vii altoite dau o producție excelentă de struguri de masă, în special din soiul afuz-ali.

Ostroviteanov, Konstantin Vasilievici (n. 1892), economist sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A scris lucrări privind formațiunile social-economice precapitaliste, economia politică a capitalismului, producția de mărfuri și legea valorii în socialism, producția și consumul în socialism, rolul economic al Statului sovietic etc.

Ostrovski, Aleksandr Nikolaevici (1823—1886), dramaturg și animator de seamă al teatrului național rus. **O.** s-a afirmat în literatură ca reprezentant al curentului realist-critic, de inspirație democrat-revoluționară. Creația sa marchează

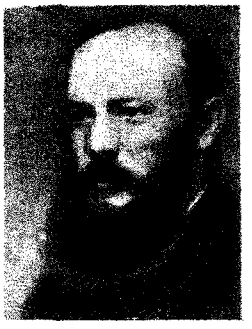

A. N. Ostrovski

începutul unei ere noi în dramaturgia rusă, ridicînd la un nivel superior tradițiile artei lui Fonvizin, Griboedov și Gogol. O deosebită influență a avut asupra evoluției lui **O.** colaborarea la revista „Sovremmenik", în redacția căreia a cunoscut pe marii scriitori Nekrasov, L. Tolstoi, Goncearov, Turgheniev ș.a. În cele circa 50 de piese ale sale, **O.** a înfățișat principalele conflicte umane legate de dezvoltarea relațiilor capitaliste în Rusia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. El a făcut un rechizitoriu intransigent negustorimii hrăpărețe ignorante și samavolnice („O slujbă rentabilă", 1857; „Furtuna", 1860; „Pădurea", 1871), precum și nobilimii în decădere, gata să folosească tot felul de mijloace venale pentru a-și menține privilegiile de clasă („Nu te urca în sania altuia"; „Orfana", 1859; „Lupii și oile", 1875). **O.** a dezvăluit variate aspecte ale suferințelor, bezna și înjosirea în care erau cufundați oamenii din popor: mici funcționari, meseriași, actori etc. („Fata fără zestre", 1879; „Talente și admiratori" 1882). Dobroliubov a caracterizat lumea comediilor lui **O.** drept o „împărăție a întunericului". A scris și o feerie în stil popular, „Fetița de zăpadă" (1873), care a inspirat opera cu același nume a lui Rimski-Korsakov. Comediile sale conțin o întreagă galerie de figuri tipice, desprinse cu un ascuțit simț al observației din viltoarea vieții. **O.** a adus pe scenă adevărul crud, tendințele progresiste și democratice ale epocii, suflul popular și patriotic, fiind creatorul unui repertoriu național nou. Principalele piese ale lui **O.** au apărut în limba română într-un volum selectiv (1953).

Ostrovski, Nikolai Alekseevici (1904—1936), scriitor sovietic rus. Născut dintr-o familie de muncitori, a fost nevoit din fragedă copilărie să-și cîștige existența. A fost comsomolist și ulterior membru al P.C.U.S., îndeplinind diferite munci de răspundere. Țintuit la pat și orbit în urma unei răni căpătate în războiul civil, **O.** a dus o dramatică luptă împotriva urmărilor invalidității. În aceste condiții, el a scris romanul „Așa s-a călit oțelul" (1932—1934, trad. rom.). Cu puternice elemente autobiografice, lucrarea înfățișează evenimente și eroi din perioada războiului civil și a refacerii economiei naționale. Din galeria eroilor săi, bine individualizați, se detașează chipul de revoluționar al lui Pavel Korceaghin, personajul central al romanului. Al doilea roman al său, „Născuți în furtună" (1934—1936, trad. rom.), este închinat luptei aspre a popoarelor ucrainean și polonez în anii războiului civil.

Ostwald, Wilhelm (1853—1932), chimist, fizician și filozof german. A fost profesor la Universitatea din Leipzig.

W. Ostwald

A descoperit legea diluției, care-i poartă numele. Are lucrări în domeniul electrochimiei, cineticii chimice, teoriei

soluțiilor, al catalizei etc. Este creatorul energetismului, variantă a idealismului „fizic". Premiul Nobel pentru chimie (1909).

osuár 1. Loc sau construcție unde se depun osemintele rezultate din deshumări. **2.** Monument funerar comemorativ în care sînt depuse osemintele ostașilor căzuți într-o bătălie.

Oswiecim *[oșviéțim]* **(Auschwitz** *[áușvițz]***)**, lagăr de concentrare creat de hitleriști în 1940 în apropiere de orașul **O.** (Polonia). Aici au fost exterminați peste 4 000 000 de oameni. În prezent, pe locul fostului lagăr de exterminare, la **O.** se află un muzeu.

otalgie (gr. *ous, otos* „ureche" și *algos* „durere"; MED.), durere de urechi. Poate fi datorită inflamației urechii externe sau medii, mastoidei sau unei boli localizate în altă regiune a corpului (carie dentară, angină, leziuni intracraniene, nevralgie a nervului trigemen, a plexului cervical etc.).

otăvíre (FITOTEHN.), însușire a plantelor erbacee de a se regenera după cosit sau după pășunat. **O.** constă în creșterea lăstarilor de la baza plantei sau din mugurii de pe colet. Datorită acestei însușiri, plantele furajere perene (lucerna, trifoiul etc.), unele plante anuale (iarba de Sudan) și vegetația pajiștilor naturale produc mai multe recolte în perioada de vegetație. Prin măsuri agrotehnice, prin irigație și prin crearea de noi soiuri, **o.** poate fi îmbunătățită.

Otescu, Ion Nonna (1888—1940), compozitor și dirijor român. Și-a făcut studiile muzicale la Conservatorul din București cu D.G. Kiriac și Alfons Castaldi și la Paris cu Ch. M. Widor și Vincent d'Indy. A fost profesor la Conservatorul din București și director al acestuia. A fost vicepreședinte al Societății compozitorilor români (1920—1940). Printre lucrările sale se numără poemele simfonice: „Le temple de Gnide" (1908), „La légende de la rose rouge" (1910), „Narcisse" (1910), „Vrăjile Armidei" (pentru vioară și orchestră) (1915), schițele simfonice pe teme populare românești „Din bătrîni" (1912), baletul „Ileana Cosînzeana" (1917) și opera comică „De la Matei citire" (terminată de A. Stroe în 1960). Influențat, la început, de diferite stiluri muzicale, în special de impresionism, în ultimele lucrări, și mai ales în opera „De la Matei citire", **O.** a tins către dezvoltarea melosului popular în forme simfonic-instrumentale.

I. N. Otescu

otită (gr. *ous, otos* „ureche"; MED.), proces patologic localizat la urechea externă sau la urechea medie. Apare în urma infecțiilor cu microbi sau cu virusuri și se manifestă prin dureri locale, scăderea auzului, febră, frisoane, stare generală proastă. **O.** poate fi: *acută*, atunci cînd se formează un abces care trebuie operat, sau *cronică*, atunci cînd evoluează spre otoscleroză.

otocíst (gr. *ous, otos* „ureche" și *kytos* „vezicuță"), vezicuță auditivă a nevertebratelor, tapetată pe fața internă cu un epiteliu simplu, cilindric și ciliat, plină cu un lichid și numeroase concrețiuni calcaroase. **O.** este în legătură cu sistemul nervos printr-un nerv; formează la animalele vertebrate urechea internă, sau labirintul. Se mai numește *statocist*.

otolíte (gr. *ous, otos* „ureche" și *lithos* „piatră"; ZOOL., ANAT.), corpusculi calcaroși din labirintul urechii (la vertebrate) și din vezicula auditivă (la nevertebrate). Au un rol important în formarea senzației de echilibru.

otománi (osmanlîi), denumirea membrilor grupului de populații turce din Asia Mică, care, sub conducerea lui Osman I, au creat statul feudal-militar cunoscut în istorie sub numele de Imperiul otoman. V. și Turcia.

otoragíe (gr. *ous, otos* „ureche" și *rhegnymi* „a curge", MED.), simptom caracterizat prin scurgerea unei cantități de sînge din ureche. Apare în unele tumori ale urechii interne, în polipi, vegetații etc.

otorée (gr. *ous, otos* „ureche" și *rhein* „a curge"; MED.), simptom caracterizat prin scurgerea unei cantități de puroi din ureche. Apare, de obicei, în otitele acute.

otorinolaringologíe (gr. *ous, otos* „ureche", *rhis, rhinos* „nas" și *larynx* „laringe"; MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu anatomia, fiziologia și patologia urechii, nasului și laringelui.

otoscleróză (gr. *ous, otos* „ureche" și *sklerosis* „întărire"; MED.), scleroză a timpanului, care sfîrșește prin a cuprinde și oscioarele urechii medii. Apare, de obicei, în urma otitelor supurative sau catarale sau a unor infecții exogene transmise prin trompa lui Eustache. **O.** duce progresiv la surditate.

otoscopíe (gr. *ous, otos* „ureche" și *skopein* „a observa"; MED.), examinare a conductului auditiv extern și a timpanului cu ajutorul unui aparat numit *otoscop*.

Otranto, strîmtoare între sudul Italiei și Peninsula Balcanică, unind Marea Adriatică cu Marea Ionică. Lățimea: 57 km.

otrățel de apă *(Utricularia vulgaris)*, specie de plantă acvatică carnivoră din familia lentibulariaceelor, înaltă pînă la 60 cm, cu frunze înguste, divizate, prevăzute cu capcane mici în formă de vezicule, în care se prind animale acvatice mărunte. Trăiește în ape stătătoare sau lin curgătoare.

Otrățel de apă

otrăvirea catalizatorilor (CHIM.), micșorarea activității catalizatorilor în prezența unor mici cantități din anumite substanțe, numite *otrăvuri de ca-*

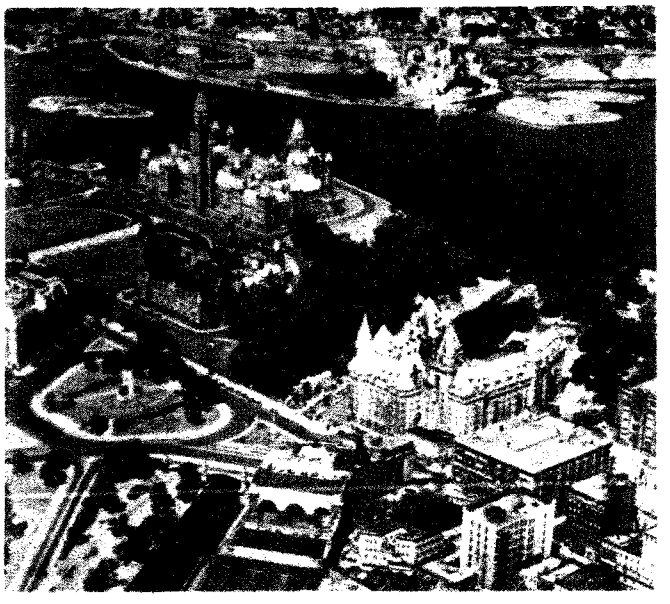

Vedere din Ottawa

talizator. Astfel, catalizatorii pe bază de metale reduse (*Ni, Pt*) sînt extrem de sensibili la otrăvire în prezența unor cantități mici de compuși cu sulf (*H_2S, RSH, R_2S* etc.).

Ottawa *[ǫtəwə]*, capitala Canadei, situată în sud-estul țării pe rîul cu același nume. 442 000 loc. (1963), cu suburbii. Industrie de prelucrare a lemnului, de celuloză și hîrtie, industrie poligrafică. Nod de căi de comunicații feroviare, rutiere și aeriene. Centru cultural: universitate, muzee, biblioteci.

Otto, numele mai multor împărați ai Sfîntului imperiu roman de națiune germană, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *O. I,* rege (936—962) și împărat german (962—973) din dinastia saxonă. Sprijinit de marii feudali ecleziastici, **O.** a întreprins cîteva campanii în Italia (951, 961—962), în urma cărora a cucerit Italia de nord și parțial Italia centrală, punînd astfel bazele Sfîntului imperiu roman de națiune germană (962). A pus capăt invaziilor ungare în Germania prin victoria repurtată asupra ungurilor pe rîul Lech (955) și a dus campanii de cucerire a teritoriilor locuite de slavii polabi. *O. al III-lea* (983—1002), a cărui domnie se caracterizează prin slăbirea puterii centrale în Germania și întărirea independenței marilor feudali. La curtea regală, care devenise încă din timpul lui **O.** I unul dintre centrele culturii bisericești feudale, au activat cunoscutul cărturar Gerbert d'Aurillac, dascăl al lui **O.** al III-lea, ulterior instalat de acesta ca papă sub numele de Silvestru al III-lea, longobardul *Liutprand,* episcop al Cremonei ș.a.

Otto, Nikolaus August (1832—1891), constructor de mașini german. Împreună cu inginerul Eugen Langen (1833—1895), a construit, în 1867, un motor termic cu ardere internă, cu piston în patru timpi, folosind combustibil gazos. În 1878 a realizat un motor cu combustibil lichid (benzină).

ottocento, denumire dată culturii și artei italiene din sec. al XIX-lea, aflată sub semnul marilor acțiuni revoluționare cunoscute sub denumirea de „Risorgimento", care au culminat prin cucerirea independenței naționale și crearea unității statului italian. De această mișcare a fost legată creația literară (reprezentată mai ales prin Alessandro Manzoni) și cea din artele plastice reprezentată de pictorii „macchiaioli".

Ottoi, Călin (1886—1917), militant în mișcarea muncitorească din România, medic. Și-a început activitatea în mișcarea socialistă în 1903, la cercul de studii sociale din Iași. Prin conferințe și printr-o serie de studii și articole publicate în „Viitorul social", „Lupta zilnică" și alte gazete socialiste, a contribuit la răspîndirea marxismului în România. La congresul din 1915 al Partidului social-democrat din România a fost ales membru în Comitetul Executiv. A murit în martie 1917, de tifos exantematic.

oțél (METAL.), aliaj al fierului cu carbonul și cu alte elemente (crom, nichel, vanadiu, molibden, wolfram etc.), în care conținutul de carbon poate fi de 0,04 pînă la 1,7%, la **o.** nealiate *(o. carbon),* și de pînă la 2,2%, la unele **o.** aliate. Pe lîngă elemente de aliere, **o.** mai conține cantități mici de impurități (fosfor, sulf etc.) sau elemente însoțitoare (mangan, siliciu etc.) provenite de la elaborare. Elaborarea **o.** în stadiul actual se face în convertizoare, cuptoare Siemens-Martin, cuptoare electrice și, în cantități mai mici, în creuzete. Materia primă de bază folosită la elaborarea **o.** este fonta (lichidă sau solidă) sau amestecul de fontă cu fier vechi ori cu minereuri de fier. La elaborarea **o.** se folosesc fondanți, oxigen (din aer sau pur) etc. Datorită proprietăților sale (rezistență, tenacitate, elasticitate etc.), **o.** are o largă întrebuințare în tehnică. Producția mondială de oțel a crescut de la 110,2 milioane t în 1938 la peste 359 milioane t în 1962. În R.P.R., ca urmare a procesului de industrializare socialistă, producția de oțel a crescut de la 284 mii t în 1938 la 3 039 mii t în 1964 (de 10,7 ori). — *O. aliat,* oțel care, pe lîngă carbon și elementele însoțitoare, conține o serie de elemente de aliere, adăugate intenționat pentru a-i îmbunătăți proprietățile. *O.a.* la care procentul de elemente de aliere este de pînă la 5 se numesc *o. slab aliate,* iar cele cu un procent de peste 5 (pînă la 20—30) se numesc *o. înalt aliate.* —

O. de fuziune, oțel obținut în stare lichidă, din fontă și fier vechi, prin corectarea compoziției băii (prin afinare, dezoxidare, aliere). *O. de f.* se obțin în creuzete, convertizoare, cuptoare Siemens-Martin sau cuptoare electrice, acestea putînd avea căptușeală acidă sau bazică. —*O. inoxidabil*, oțel aliat cu crom sau crom și nichel, care rezistă la coroziune în medii oxidante și la temperatură ridicată. Poate fi *o.i. feritic*, cu un conținut de 16—30% crom; *o.i. martensitic*, cu un conținut de 12—18% crom; *o.i. austenitic*, la care aliajul tipic conține 18% crom și 8% nichel. — *O. moale*, oțel nealiat, cu un conținut de 0,15—0,25% carbon. *O.m.* nu-și mărește duritatea prin călire. — *O. nealiat*, oțel cu un conținut de 0,04 pînă la 1,7% carbon și în care impuritățile nu depășesc următoarele procente: 0,80 mangan, 0,35 siliciu, 0,06 fosfor și 0,06 sulf. Sin. *o.-carbon.* — *O. profilat*, bare de oțel obținute prin laminare, a căror secțiune poate avea diferite forme geometrice (triunghi, dreptunghi, pătrat, cerc, L, T, I, U, Z etc.). — *O. rapid*, oțel înalt aliat (aliajul tipic conține 18% wolfram, 4% crom și 1% vanadiu), care, prin tratament termic, capătă o duritate foarte mare, pe care o menține și la temperaturi ridicate (500—600°C). Oțelul rapid se folosește la confecționarea sculelor.

oțel-beton (CONSTR.), oțel-carbon sau oțel special de construcții, prelucrat prin laminare la cald, în bare de diferite forme. Se folosește la confecționarea armăturilor elementelor de beton armat. După forma barelor și după calitatea materialului, se deosebesc: *O.-b. rotund neted* (în formă de bare cu secțiune circulară), *o.-b. neted tras la rece* (sub formă de sîrmă trasă mată), *o.-b. cu profil periodic* (în formă de bare cilindrice, avînd patru nervuri longitudinale și nervuri transversale elicoidale, echidistante) și *o.-b. cu profil periodic torsionat la rece* (sub formă de bare cilindrice, cu nervuri longitudinale elicoidale, cu sau fără nervuri transversale elicoidale, întrerupte).

Uzinele Oțelul Roșu

Oțelul Roșu, localitate de tip urban în raionul Caransebeș, reg. Banat, situată pe valea Bistrei. 8 480 loc. (1964). Industrie a metalurgiei feroase și a energiei electrice. Aici se găsește *Uzina Oțelul Roșu*, unitate importantă a industriei metalurgiei feroase din țara noastră, dezvoltată și modernizată în anii puterii populare. Ea este profilată pentru producția de oțel și laminate (țagle, platine și tablă subțire) de diferite tipuri.

oțetár (*Rhus typhina*), arbust sau arbore din familia anacardiaceelor, înalt pînă la 10 m, cu frunze imparipenate, lungi pînă la 40 cm. Florile au culoarea verzuie, iar fructele sînt roșii, păroase. Este utilizat și la lucrările de consolidare a coastelor și taluzelor. Frunzele de **o.** și scoarța conțin substanțe tanante. Fructele pot fi folosite la fabricarea oțetului. — *Oțetar fals* v. *cenușar*

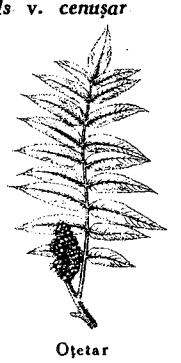

Oțetar

Oțetea, Andrei (n. 1894), istoric român, profesor universitar, om de știință emerit, membru al Academiei R.P.R. A debutat, în istoriografie, cu o teză de doctorat în litere, la Sorbona, despre istoricul și

A. Oțetea

diplomatul Francesco Guicciardini și a publicat apoi, în limbile franceză și română, lucrări de istorie medie și modernă privind relațiile agrare și comerțul în epoca feudală, chestiunea orientală în secolul al XVIII-lea, mișcarea revoluționară din 1821, Unirea Principatelor și altele. A fost redactor responsabil al volumelor II și III din „Istoria României". Op. pr.: „François Guichardin — sa vie publique et sa pensée politique" (1926), „Contribution a la Question d'Orient" (1930), „Renaștere și reformă" (1941), „Tudor Vladimirescu" (1945), „Renașterea" (1964).

ou (BIOL.), celulă rezultată dintr-un ovul fecundat de un spermatozoid şi din care se poate dezvolta un nou individ. Nucleul oului provine din nucleele gameţilor care s-au unit. În citoplasma sa, oul cuprinde substanţe de rezervă, care vor hrăni embrionul ce se dezvoltă. Totalitatea acestor substanţe se numeşte *vitelus nutritiv*. Restul citoplasmei se numeşte *vitelus formativ*. Ouăle de păsări, reptile, peşti selacieni şi teleosteeni şi de moluşte cefalopode, cu vitelus nutritiv abundent, separat de vitelusul formativ, se numesc *ouă telolecite*. Amfibienii, viermii anelizi şi multe alte grupe de animale au ouă cu vitelus nutritiv mai puţin bogat şi neseparat de cel formativ; ele se numesc *ouă mezolecite*. Celenteratele, echinodermele, procordatele, mamiferele au ouă cu vitelus nutritiv foarte puţin şi se numesc *ouă oligolecite*. În ouăle insectelor, vitelusul nutritiv este localizat în partea centrală; ele se numesc ouă *centrolecite*. Oul de pasăre este o celulă mare, încărcată cu vitelus nutritiv, iar vitelusul formativ (discul embrionar) este redus la o pojghiţă fină la suprafaţa vitelusului nutritiv. Oul are un nucleu delimitat de o membrană vitelină, fiind înconjurat cu albuş, cu

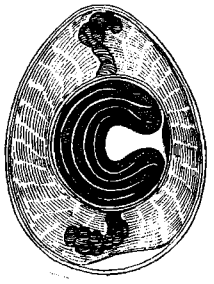

Ou de pasăre. Secţiune

o membrană dublă a cojii (membranele cochiliere), cu o coajă calcaroasă şi cu cuticulă.

ouabaină (FARM.), glicozid identic cu *strofantozidul G*. Se prezintă sub formă de lamele cristaline, incolore, cu gust puţin amar, solubile în apă. Exercită o acţiune tonicardiacă. Se deosebeşte de digitală prin faptul că acţionează rapid şi nu se acumulează.

Ouagadougou *[uagadúgu]*, oraş în Africa, capitala Voltei Superioare. 80 000 loc. (1963). Centru comercial pentru produse agricole. Are mici întreprinderi ale industriei uşoare, alimentare (prese de ulei, decorticatorii de orez ş.a.), de materiale de construcţie. Nod rutier, aeroport. Meşteşuguri.

Oudinot *[udinó]*, Nicolas Charles (1767—1847), mareşal francez. A participat la războaiele napoleoneene, remarcîndu-se în campaniile militare din 1805, 1806—1807 şi 1809. În urma bătăliei de la Wagram (1809), Napoleon I i-a acordat gradul de mareşal şi titlul de duce de Reggio. În 1814 **O.** a trecut de partea Bourbonilor, iar în 1823 a participat la intervenţia franceză în Spania.

Oueini, Hussein (n. 1901), prim-ministru al Libanului (din 1964). A deţinut această funcţie şi în 1951.

outsider *[áutsaidə]* (engl. „cel rămas în afară"; EC. POL.), denumire atribuită întreprinderilor capitaliste rămase în afara unei organizaţii monopoliste, în raportul lor faţă de acea organizaţie.

ovalizáre (TEHN.), deformare a unui corp cilindric (fus, cilindru de motor sau pompă etc.), astfel încît secţiunea circulară a acestuia să devină ovală. **O.** se datoreşte uzurii suprafeţei (exterioare la fusuri şi interioare la cilindri) provocată de solicitări inegale, de montaj greşit, de ungere insuficientă etc.

ovár 1. (ANAT.) Glandă genitală femelă la animale şi la om. **O.** se întîlnesc atît la nevertebrate (viermi, moluşte, insecte) cît şi la vertebrate (peşti, batracieni, reptile, păsări, mamifere). Ovarele sînt de obicei în număr de două şi au forme diferite de la o specie la alta. La femeie, **o.** sînt aşezate în bazin, de o parte şi de alta a uterului, au o formă rotunjită şi circa 4 cm lungime. În secţiune, **o.** prezintă două regiuni: un nucleu central bogat vascularizat şi o pătură externă, care conţine un strat ovigen format din foliculii lui de Graaf. În aceştia se dezvoltă şi sînt expulzate periodic ovulele maturate. **O.** este un organ care posedă o funcţie externă (formează ovulele) şi o funcţie de glandă endocrină (secretă foliculina şi progesteronul). **2.** (BOT.) Partea inferioară, în general umflată, a pistilului (gineceului), formată din una sau mai multe carpele. **O.** conţine unul sau mai multe ovule. După fecundare, **o.** se transformă în fruct, iar ovulele în seminţe.

ovarítă (MED.), inflamaţie a ovarului. **O.** acută este însoţită de cele mai multe ori de inflamaţia trompelor uterine (salpingo-ovarită). Apare în urma unei infecţii uterine, care survine după o naştere, după un avort etc. — *O. sclerochistică*, ovarită cronică care se manifestă clinic prin semne de hiperfoliculinie.

ovaţie (în Roma antică), triumf de proporţii mici, acordat pentru succese militare remarcabile, în cadrul căruia comandantul biruitor mergea pe jos ori călare (nu în carul triumfal, tras de patru cai), încununat numai cu mirt sau lauri şi îmbrăcat în alb.

óvă, ornament de forma unui ou, folosit în arhitectură pen-

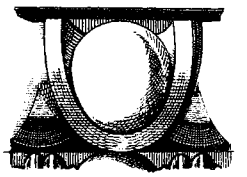

Ovă

tru decorarea în relief a capitelurilor, cornişelor etc. Se foloseşte de asemenea în ornamentica mobilierului sculptat şi în giuvaergerie. Iniţial a făcut parte din repertoriul ornamental al ordinului ionic.

ovăsciór *(Arrhenatherum elatius)*, specie de plantă erbacee perenă din familia gramineelor. Creşte prin livezi, păşuni, poieni. **O.** este o plantă furajeră, putîndu-se cosi de 2—3 ori pe an. Uneori se cultivă pentru nutreţ în amestec cu alte graminee şi leguminoase perene.

ovăz *(Avena sativa)*, plantă anuală din familia gramineelor, cu rădăcini profunde şi tulpini înalte de 80—170 cm. Fructul este îmbrăcat în palee, fusiform, cu un şanţ pe faţa inferi-

oară, acoperit pe toată suprafața cu perișori scurți și fini. **O.** se cultivă ca plantă furajeră pentru semințe sau nutreț verde, în amestec cu măzăriche sau cu

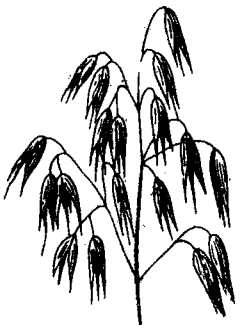

Panicul de ovăz

mazăre; dă rezultate bune atît în regiunile nordice cît și în cele sudice. Semințele de **o.** conțin în medie 13,5% substanțe proteice și sînt folosite pentru furajarea animalelor tinere, a reproducătorilor și a cailor. În țara noastră, în 1964, **o.** a fost cultivat pe o suprafață de 89 000 ha. Se cultivă îndeosebi soiurile românești: Cenad 309, Tîrgu-Frumos 9 și Cenad 88.

Overbeck, Johann Friedrich (1789—1869), pictor german, reprezentant de seamă al grupării n a z a r e e n i l o r. De orientare idealist-mistică, lucrările sale, pline de simboluri și pătrunse de sentimentalism, se înscriu, din punctul de vedere al exprimării picturale, pe linia neoclasicismului sec. al XIX-lea. Opera lui **O.** a influențat dezvoltarea compoziției monumentale, murale și de șevalet în pictura germană din primele două treimi ale secolului trecut. Lucrări mai importante: „Cele 7 vaci slabe", „Iosif vîndut de frații săi", „Punerea în mormînt" etc.

óverlock (engl. *over* „deasupra" și *lock* „a închide"; IND. TEXT.), mașină de cusut folosită în industria confecțiilor de tricot, pentru asamblare și tivire.

ovicíd (lat. *ovum, ovi* „ou" și *caedere* „a ucide"; CHIM.), substanță care are proprietatea de a distruge ouăle insectelor, acarienilor etc.

Ovidiu (Publius Ovidius Naso) (43 î.e.n. — circa 17 e.n.), poet latin. S-a născut la Sulmona, într-o familie de vechi cavaleri. După studii juridice, a practicat avocatura și a ocupat funcții în administrația imperiului. Ulterior, s-a dedicat poeziei, devenind favoritul curții și al cercurilor aristocratice. Din cauza unor intrigi, **O.** a fost exilat în anul 8 î.e.n. de împăratul August la Tomis (azi Constanța), unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții. A debutat sub influența poeților Tibul și Properțiu, dedicîndu-se elegiei de dragoste (culegerea „Amoruri"), majoritatea lucrărilor sale din tinerețe fiind închinate acestui sentiment, surprins cu o rară finețe și virtuozitate în toate ipostazele lui. Iubirea ca artă, ca joc subtil și spiritual este subiectul tratatului didactic „Arta de a iubi". În „Heroidele", culegere versificată de scrisori imaginare ale unor femei din trecutul legendar adresate iubiților lor, poetul adoptă tonul elegiac, dovedind o adîncă pătrundere a sufletului feminin. Lucrarea „Fastele" este un comentariu poetic al evenimentelor istorice mari, al serbărilor religioase, al tradițiilor și al obiceiurilor romane. Capodopera lui **O.** este poemul „Metamorfozele". Țesut pe canavaua miturilor și legendelor antichității greco-romane, poemul înfățișează 240 de preschimbări de oameni în alte făpturi, animale, arbori, stînci, constelații etc., prin care poetul încearcă să demonstreze că în spatele metamorfozei permanente a ființelor și lucrurilor se ascunde veșnicia vieții. Poemul se remarcă prin intensa senzație de viață și adevăr, prin profunda umanitate de care este străbătut. „Tristele" și „Ponticele", scrise în timpul exilului sub formă de scrisori adresate rudelor și prietenilor de la Roma, exprimă jalea poetului chinuit de singurătate și de dor. Ele cuprind o mare varietate de accente lirice de autentică sinceritate, oferind și prețioase informații despre viața locuitorilor de pe țărmul Pontului Euxin. Opera lui **O.** este o expresie reprezentativă a culturii latine ajunse la cumpăna dintre maxima ei înflorire și decadență. Erudit, fără înclinații speciale pentru filozofie și aprofundarea lucrurilor, dar dotat cu o strălucită inteligență și o puternică personalitate, rafinat analist, artist virtuos, creator al unui stil devenit clasic prin limpezime, fluență și eleganță, **O.** este cel mai mare poet elegiac al timpului. Creația sa a inspirat pe mulți scriitori, începînd din evul mediu și pînă în zilele noastre. În literatura noastră, influența lui se face simțită la Ienăchiță Văcărescu, C. Conachi, V. Aaron, Ion Budai-Deleanu. Principalele opere ale lui **O.** au fost traduse în românește, primele datînd din sec. al XIX-lea.

Ovidiu, localitate de tip urban, subordonată orașului Constanța, situată pe malul lacului Siutghiol. 4 960 loc. (1964). S-a dezvoltat mult în anii regimului democrat-popular. Aici se găsește *Centrala termoelectrică Ovidiu II*, cu o putere instalată de 36 MW, intrată în funcțiune în 1952. Fabrică de conserve.

ovidúct (lat. *ovum, ovi* „ou" și *ductum*, de la *ducere* „a conduce"; ANAT.), conduct care transportă ovulele (ouăle), ajunse la maturitate, spre exterior. La mamifere și la om, **o.** se deschide în uter și se numește trompă uterină. La păsări, pești, batracieni și reptile, **o.** se deschide în cloacă. **O.** păsărilor secretă albușul, membranele cochiliere, coaja minerală și cuticula.

Oviedo, oraș în nordul Spaniei, la poalele Munților Cantabrici. 129 000 loc. (1960). Centrul bazinului carbonifer Asturia. Industrie siderurgică, constructoare de mașini, chimică ș.a. orașul Oviedo, împreună cu orașul Gijón, avanportul său, formează un important nod industrial. Universitate, muzee, monumente arhitectonice.

ovíne (lat. *ovis* „oaie"; ZOOTEHN.), denumire generică dată, în limbajul științific, oilor.

ovipár (lat. *ovum, ovi* „ou" și *parere* „a produce, a naște"), animal care se reproduce prin ouă depuse în mediul înconju-

rător. Cele mai multe animale sînt **o.** (majoritatea viermilor, moluştelor, insectele, majoritatea speciilor de peşti, batracieni şi reptile, păsările; dintre mamifere sînt **o.** numai monotremele).

ovipozitór, organ pentru depunerea ouălor, format din apendicele genitale, întîlnit la femelele unor insecte şi la păianjenii-piciorong. Are formă de tub sau de ac şi poate fi retractil sau neretractil (ex. **o.** la cosaşi, la greieri şi la unele viespi).

ovogenéză (EMBRIOL.), proces de formare a ovulelor. **O.** se desfăşoară în trei perioade. În perioada germinativă, anumite celule ale ovarului, numite *ovogonii*, se divid intens, formînd numeroase generaţii de celule. În perioada de creştere, unele dintre acestea acumulează substanţe nutritive, cresc şi devin *ovocite primare*. În perioada de maturaţie, ovocitele primare se divid de două ori consecutiv şi din fiecare rezultă o celulă mare, numită *ovul*, care cuprinde în ea toate substanţele de rezervă ale ovocitului, şi trei celule mici, numite *globule polare*. Din cauză că una dintre cele două diviziuni de maturaţie este reducţională (meioză), nucleul ovulului va avea numai jumătate din numărul cromozomilor caracteristici speciei (este în faza haploidă).

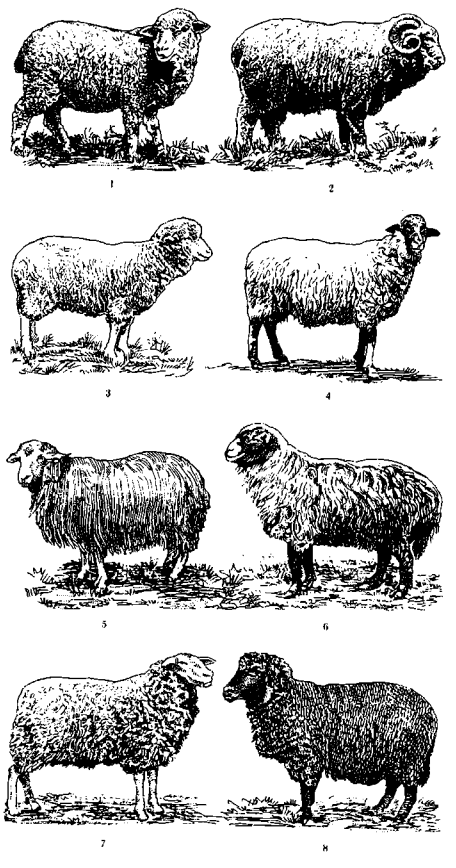

Rase de ovine din R.P.R.

1, 2 — oaie şi berbec merinos de Palas; *3* — oaie merinos transilvănean (rasă cu lînă fină); *4* — oaie ţigaie (rasă cu lînă semifină); *5* — oaie turcană; *6* — oaie caracul (rasă cu lînă groasă); *7* — oaie friză (rasă de lapte); *8* — oaie carnabat (rasă de lînă şi carne)

ovoscóp (lat. *ovum* „ou" şi gr. *skopein* „a observa"; ZOOTEHN.), aparat utilizat în avicultură pentru a determina mărimea şi forma camerei cu aer a ouălor, consistenţa şi puritatea gălbenuşului şi a albuşului, aspectul şalazelor. Cu **o.** se urmăresc de asemenea fazele dezvoltării embrionare din ouăle supuse incubaţiei.

ovovivipár (lat. *ovum* „ou", *vivus* „viu" şi *parere* „a produce, a naşte"; despre unele animale), la care ouăle rămîn în oviducte o anumită perioadă de timp, în cursul căreia în ou are loc dezvoltarea embrionară. La animalele **o.**, puiul iese din ou imediat după expulzare (ex. salamandra neagră, şopîrla de munte, vipera).

ovúl 1. (EMBRIOL.) Gametul femel al animalelor; se formează şi se dezvoltă în ovar (v. ovogeneză). În procesul ovulaţiei, **o.** sînt eliminate din ovar şi trec prin oviduct spre exterior. Înaintea fecundaţiei, **o.** se află în faza haploidă; în urma fecundaţiei rezultă oul (zigotul), care se găseşte în faza diploidă. **2.** (BOT.) Partea principală a carpelelor plantelor cu flori, care după fecundaţie se transformă în sămînţă. **O.** are unul sau două învelişuri, un micropil şi nucela, care adăposteşte arhegoanele sau sacul embrionar în care se găseşte gametul femel sau oosfera.

ovulaţie (lat. *ovula* „ou mic"; FIZIOL.), stadiu din ciclul ovarian care are loc după ce ovulul a devenit matur (apt de a fi fecundat). **O.** constă în eliminarea ovulului din ovar. La femelele de mamifere, în cursul **o.** se produce ruperea „foliculului de Graaf", care conţine ovulul matur; în locul acestuia se dezvoltă *corpul galben*. Acesta secretă un hormon (progesteronul), care, dacă ovulul a fost fecundat, împiedică o nouă ovulaţie şi favorizează fixarea oului şi bunul mers al sarcinii. Dacă ovulul nu a fost fecundat, corpul galben se distruge (degenerează), în schimb se dezvoltă un alt folicul de Graaf. **O.** are caracter ritmic; la femeie are loc aproximativ în a 14-a zi a ciclului menstrual.

Owen *[óuin]*, Robert (1771—1858), socialist utopic englez. S-a situat la început pe poziţii filantropice. Ca director şi coproprietar al unei mari filaturi de bumbac din New Lanark (Scoţia) a organizat pe muncitorii din fabrica sa într-o colonie, a redus ziua de muncă, s-a îngrijit de educaţia muncitorilor, precum şi de cea a copiilor lor, pentru care a înfiinţat una dintre primele grădiniţe de copii. Văzînd din propria sa activitate de fabricant că profiturile realizate sînt rezultatul exploatării muncitorilor, **O.** a trecut, în jurul anului 1820, de la poziţiile filantropice la cele socialiste. El a atacat proprietatea privată, relaţiile burgheze de familie şi religia, preconizînd crearea unei societăţi noi, pe care discipolii lui, pentru prima

oară, au numit-o „socialistă". În societatea nouă, concepută de **O.** ca o federație de colonii comuniste autonome, urma să fie desființată proprietatea privată și înfăptuită egalitatea socială, să fie îmbinate munca

R. Owen

fizică cu cea intelectuală, învățămîntul cu munca productivă în vederea dezvoltării multilaterale a personalității. **O.** a fost un continuator al materialismului și iluminismului sec. al XVIII-lea, preluînd și concepția idealistă a acestuia asupra societății. El a criticat societatea capitalistă în numele „rațiunii", a văzut izvorul relelor sociale în ignoranță și a considerat educația, cultura, autodesăvîrșirea morală ca factori hotărîtori ai progresului social. De aceea **O.** n-a înțeles necesitatea luptei politice a proletariatului și a revoluției sociale, crezînd că noua societate, socialistă, va putea fi creată cu concursul claselor avute și al guvernelor burgheze. **O.** a încercat personal să înființeze colonii comuniste (colonia „Noua armonie" în S.U.A., 1825—1829). Experiența a eșuat și **O.** și-a pierdut o mare parte din avere. Întors în Anglia, a luat parte la organizarea sindicală a muncitorilor și la organizarea mișcării cooperatiste, fiind singurul dintre marii socialiști utopici care a activat nemijlocit în rîndurile mișcării muncitorești. Op. pr.: „Noua lume morală" (1842—1844).

Owens *[óuinz]*, Jesse (n. 1915), sportiv negru american, unul dintre cei mai mari atleți ai lumii. Erou al jocurilor olimpice de la Berlin (1936), unde a devenit campion la 100 m plat, la 200 m plat, la săritură în lungime și la ștafeta de 4 × 100 m plat. A fost recordman mondial la 100 m (10,2), 200 m (20,3) și la săritura în lungime (8,13 m).

oxaláți (CHIM.), săruri sau esteri ai acidului oxalic. **O.** sînt toxici, greu solubili în apă (cu excepția oxalaților metalelor alcaline și a oxalatului de amoniu), solubili în acizi minerali. Se întrebuințează în chimia analitică, în vopsitorie, în medicină etc. — *Oxalat de sodiu*, $Na_2C_2O_4$. Sarea de sodiu a acidului oxalic. Se prezintă sub formă de cristale anhidre, nehigroscopice. Se obține prin trecerea unui curent de bioxid de carbon peste sodiu încălzit sau, industrial, prin încălzirea formiatului de sodiu la 400°C. Este utilizat în analiza volumetrică.

oxálic, *acid* ~ (CHIM.) *HOOC—COOH*. Acid dicarboxilic de tărie medie, foarte răspîndit în vegetale sub formă de săruri de calciu și potasiu, mai rar sub formă de oxalat acid de potasiu (sare de măcriș). În stare liberă se găsește în ciuperca de mucegai *(Aspergillus niger)*. Este o substanță albă, cristalină, toxică, solubilă în apă, cu p.t. 101,5°C. Formează săruri acide, neutre și esteri (oxalați). Are proprietăți reducătoare. Se obține industrial din oxalatul de sodiu. Este utilizat ca agent de albire în industria textilă, la scoaterea petelor de cerneală, de rugină, ca intermediar în industria coloranților, la prepararea cernelurilor etc.

Oxenstierna *[úxənșerna]*, Axel Gustafsson (1583—1654), om de stat suedez, adept al puterii regale limitate. A fost cancelar din 1612, iar după moartea regelui Gustav al II-lea Adolf, a devenit, ca regent (1632—1644), conducătorul de fapt al Suediei. A preconizat o politică externă agresivă, reușind să impună pentru multă vreme dominația Suediei în bazinul Mării Baltice.

Oxenstierna *[úxənșerna]*, Gabriel Thureson (1641—1707), diplomat și moralist suedez, strănepot al cancelarului Axel **O.** Lucrarea sa, de orientare sceptică, „Cugetări pe teme diferite" (ed. franceză 1772) a circulat la noi în sec. al XVIII-lea în copii manuscrise. Tema „lumii ca teatru", abordată în această lucrare, l-a influențat pe Eminescu în „Glossa".

Oxford *[ǫ́xfəd]*, oraș în Marea Britanie, situat pe fluviul Tamisa, la nord-vest de Londra. 106 000 loc. (1961). Întreprinderi ale industriei construcțiilor de mașini și prelucrării metalelor (autovehicule, electrotehnică), industriei hîrtiei etc. Biserici din sec. XI — XIII. Important centru cultural cu una dintre cele mai mari universități din Marea Britanie, fundată în sec. al XII-lea.

óxford (ZOOTEHN.), rasă de oi crescută pentru producția de carne; a fost obținută în Anglia prin încrucișarea berbecilor cotswold cu oi hampshire. Greutatea oilor adulte este de 85—95 kg și a berbecilor de 120—140 kg. Producția de lînă este

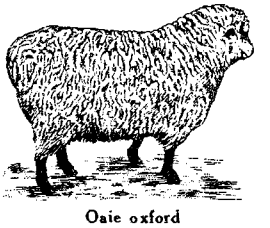

Oaie oxford

de 4—4,5 kg anual. Se caracterizează printr-o mare prolificitate. În țara noastră se crește în număr restrîns.

oxfordián (STRAT.), al doilea etaj al jurasicului superior, care conține anumite specii de amoniți, belemniți, brahiopode, echinide etc. În R.P.R., **o.** se găsește în Dobrogea (la Hîrșova-Boascic), în munții Hășmașului, Tulgheșului, Rarăului, în Banat (zona Reșița-Moldova Nouă, zona Svinecea-Svinița), în munții Mureșului, Pădurea Craiului etc.

oxiacízi (CHIM.), acizi anorganici care conțin în molecula lor și oxigen. Pentru distingerea unei trepte inferioare de oxidare, se folosesc în general denumiri cu sufixul *-os* și uneori și prefixul *hipo-*, iar pentru treapta superioară denumirea cu sufixul *-ic* și uneori și prefixul *per-* (ex. acidul hipocloros, $HClO$, cloros, $HClO_2$,

cloric, $HClO_3$ şi percloric, $HClO_4$).

oxicefalie (MED.) v. **acrocefalie.**

oxicelulóze (CHIM.), celuloze din fibre care au suferit alterări prin oxidaţie. Se produc mai ales în prezenţa bazelor (la albirea celulozei cu hipoclorit de sodiu).

oxidábil (CHIM., despre substanţe), care, sub acţiunea unui oxidant, pierde electroni (se oxidează).

oxidánt (CHIM.; despre substanţe), care, într-o reacţie de oxidoreducere, primeşte electroni, reducîndu-se (ex. ozonul, apa oxigenată, acidul azotic, permanganatul de potasiu, bicromatul de potasiu, clorul, cloraţii etc.).

oxidáre (CHIM.), reacţie în care o substanţă se combină cu oxigenul sau cedează hidrogen; prin generălizare, orice reacţie în care un element pierde electroni. — *O. lentă,* combinare a unei substanţe cu oxigenul, care are loc la temperatura ambiantă sau mai joasă, fără dezvoltare de lumină şi aparent fără dezvoltare de căldură, căldura dezvoltată fiind cedată treptat mediului exterior, temperatura menţinîndu-se practic constantă (ex. ruginirea fierului sau oxidarea altor metale, putrezirea lemnului, respiraţia fiinţelor vii etc.).

oxidáză (BIOCHIM.), enzimă de oxidoreducere care catalizează oxidările celulare prin transfer de electroni direct pe oxigenul molecular. **O.** exercită o acţiune de oxidare a metalelor care intră în constituţia celulelor din organism (ex. fierul, cuprul etc.).

oxid de etilenă (CHIM.), eter ciclic (epoxid) cu doi atomi de carbon în moleculă. Este un gaz, la temperatura obişnuită (p. f. 12°C), incolor şi toxic. Se obţine fie prin tratarea etilenclorhidrinei cu hidroxizi alcalini, fie prin oxidarea etenei în anumite condiţii. *O. de e.* este foarte reactiv; caracteristice îi sînt reacţiile de adiţie, însoţite de deschiderea ciclului. Se conservă în cilindri de oţel. Este întrebuinţat la fabricarea glicolului şi a eterilor săi, a unor dizolvanţi, plastifianţi, etanolamine, agenţi activi de suprafaţă şi ca insecticid de respiraţie. Sin. *etilenoxid.*

oxidimetríe (CHIM.), ansamblul metodelor de dozare volumetrică a unor compuşi, bazată pe reacţia cantitativă a substanţei de analizat cu unii oxidanţi sau reducători (ex. soluţiile de permanganat de potasiu sau bicromat de potasiu servesc la determinarea cantitativă, prin titrare, a unor substanţe uşor oxidabile).

oxidoredúcere (CHIM.), ansamblul reacţiilor de oxidare şi de reducere care au loc concomitent în unele procese. Fenomenul de **o.** se produce datorită unui transfer de electroni între substanţa care se oxidează şi substanţa care se reduce. Dacă produsul principal se obţine prin oxidare, iar reducerea are loc ca reacţie secundară, procesul se numeşte *oxidare*; dacă produsul principal se obţine prin reducere, iar oxidarea are rol de reacţie secundară, procesul se numeşte *reducere.*

oxidríl (CHIM.) v. **hidroxil.**

oxigén (CHIM.), *O.* Element cu nr. at. 8; gr. at. 16; p.t. −218,9°C; p.f. −182,96°C. Gaz incolor, insipid şi inodor, foarte puţin solubil în apă, cu densitatea faţă de aer 1,105. Molecula sa, în condiţii obişnuite, este biatomică. **O.** este cel mai răspîndit element din atmosferă, hidrosferă şi litosferă (47,2% în greutate). Se găseşte în stare liberă în aer (20,9% în volume) şi în formă combinată; în apă (89 de părţi în greutate), în silicaţi şi carbonaţi (care formează o parte importantă a scoarţei terestre), în mai multe minereuri şi în cea mai mare parte a substanţelor organice vegetale şi animale. **O.** se obţine industrial prin distilarea aerului lichid. Formează combinaţii cu toate elementele, exceptînd gazele inerte; cu marea majoritate reacţionează direct, în afară de halogeni şi metalele nobile (aurul, platina). **O.** are un rol important în fotosinteză şi în respiraţia organismelor vii; întreţine viaţa. Se întrebuinţează în procesele metalurgice, la obţinerea temperaturilor înalte pentru tăierea şi sudarea metalelor (flacăra oxihidrică, flacăra oxiacetilenică), la fabricarea acidului azotic, în măştile de oxigen folosite de aviatori la înălţimi mari, în aparatele de respiraţie folosite de scafandri, în medicină la întreţinerea respiraţiei etc.

oxigenarea sîngelui (MED.), proces de transformare a sîngelui venos în sînge arterial sub acţiunea oxigenului din aerul inspirat. Oxigenul inspirat prin căile respiratorii trece prin peretele alveolelor pulmonare în capilarele sanguine şi se combină cu hemoglobina redusă din globulele roşii, transformînd-o pe aceasta în oxihemoglobină. Prin **o.s.** se înţelege uneori *hematoza.*

oxigenoterapíe (MED.), administrare a oxigenului în scop terapeutic, prin inhalaţii, injecţii intradermice sau subcutanate etc. **O.** este indicată în toate cazurile în care este necesară restabilirea concentraţiei normale a sîngelui în oxihemoglobină (plăgi cardiopulmonare, operaţii la plămîni, boli ale aparatului respirator, hemoragii grave, stări de asfixie etc.).

oxilít (CHIM.), peroxid de sodiu, care conţine uneori cantităţi foarte mici de săruri de cupru sau de nichel. În contact cu apa, **o.** pune în libertate oxigen.

oxíme (CHIM.), compuşi chimici obţinuţi prin acţiunea hidroxilaminei asupra aldehidelor sau cetonelor sau prin izomerizarea nitrozoderivaţilor. Sînt substanţe lichide sau cristalizate, uşor fuzibile. Se întrebuinţează la flotarea minereurilor de cupru, în chimia analitică la recunoaşterea şi dozarea unor metale, ca insecticide etc.; ex. metiletilcetoxima, ciclohexanonoxima (intermediar în obţinerea de fibre sintetice) etc.

oxímoron (gr. *oxys* „muşcător" şi *moros* „nebun"), figură de stil care exprimă o ironie fină sau un adevăr usturător sub forma asocierii paradoxale a doi termeni contradictorii (ex. „L-au dezaprobat printr-o *tăcere elocventă.* Pare un *prost deştept*").

oxiúr (gr. *oxys* „ascuţit" şi *oura* „coadă"; *Oxyuris vermicularis)*, specie de nematod para-

zit intestinal la om, în special la copii. Este un vierme mic (9—12 mm femela şi 2—5 mm masculul), de culoare albă, cu partea terminală ascuţită. Femela depune circa 13 000 de ouă, de obicei în jurul orificiului anal al gazdei. **O.** provoacă iritaţii pruriginoase genito-anale, tulburări nervoase, apendicită inflamatorie etc. Se combate prin administrarea de medicamente pe cale bucală sau prin spălături rectale.

oxizi (CHIM.), compuşi ai oxigenului cu alte elemente. Se obţin prin combinarea directă a elementelor cu oxigenul (ex. bioxidul de sulf, SO_2, pentoxidul de fosfor, P_2O_5, oxidul de carbon, CO etc.) sau, indirect, prin încălzirea hidroxizilor sau a altor combinaţii oxigenate care se descompun uşor (ex. oxidul de calciu, CaO, oxidul de magneziu, MgO etc.). Elementele cu valenţă variabilă pot forma mai mulţi **o.** (ex. **o.** azotului: N_2O, NO, NO_2, N_2O_3, N_2O_5). După comportarea lor în reacţii, **o.** se împart în: *o. acizi*, sau *anhidride acide*, care formează cu apa acizi (ex. **o.** metaloizilor şi unii **o.** superiori ai metalelor), *o. bazici*, sau *anhidride bazice*, care formează cu apa baze (ex. **o.** metalelor), *o. amfoteri*, care formează cu apa hidroxizi cu caracter şi de acid, şi de bază (ex. ZnO, Al_2O_3 etc.) şi *o. indiferenţi* (ex. oxidul de carbon, CO, oxidul de azot, NO etc.), care în condiţii obişnuite nu formează nici acizi şi nici baze. La temperatura obişnuită, cea mai mare parte dintre **o.** sînt solizi, mai puţini sînt gazoşi (ex. CO_2, SO_2), iar unii sînt lichizi (ex. Cl_2O_7, Mn_2O_7). **O.** au importanţă în construcţii (CaO), în metalurgie (SiO_2) etc. Din **o.** metalelor aflaţi în natură (ex. MnO_2, SnO_2 etc.) se obţin metalele libere. — *O de aluminiu*, Al_2O_3. Compus al aluminiului cu oxigenul. Se obţine ca pulbere albă prin arderea aluminiului şi prin calcinarea hidroxidului sau sărurilor de aluminiu cu acizi volatili. În natură se găseşte cristalizat hexagonal sub numele de c o r i n d o n, remarcabil prin duritatea şi calităţile lui abrazive. Corindonul colorat cu urme din diferiţi oxizi metalici constituie pietre semipreţioase: safirul, topazul, rubinul, ametistul, smaraldul. Sin. *alumină*. — *O. de azot*, compus al azotului cu oxigenul. Se cunosc următorii **o.**: *protoxidul de azot* (N_2O), *oxidul de azot* (NO), *bioxidul de azot (hipoazotidă*, NO_2), *trioxidul de azot* (N_2O_3) şi *pentoxidul de azot* (N_2O_5). Oxidul de azot se obţine prin combinarea directă a azotului şi oxigenului la temperatură foarte înaltă. Este un gaz incolor, care în contact cu aerul trece în NO_2 brun. Trioxidul de azot se obţine prin tratarea acidului azotic cu trioxid de arsen. Este un lichid albastru-închis. Se descompune chiar sub 0°C în NO şi NO_2. Pentoxidul de azot (anhidrida acidului azotic) se obţine prin tratarea acidului azotic cu pentoxid de fosfor. Este o substanţă cristalină incoloră, foarte puţin stabilă. Reacţionează energic cu apa, formînd acidul azotic. — *O. de calciu*, CaO. Compus al calciului cu oxigenul. Industrial se obţine, sub denumirea de *var nestins*, prin calcinarea carbonatului de calciu *(piatra de var)*. Este o substanţă albă, solidă, greu fuzibilă. Reacţionează energic cu apa, formînd hidroxid de calciu *(varul stins)*. Se întrebuinţează în construcţii ca liant pentru mortare, ca materie primă în industria chimică, ca agent bazic pentru formarea zgurilor în metalurgie, în industria sticlei, în industria zahărului etc. — *O. de carbon*, CO. Compus al carbonului cu oxigenul. Gaz incolor, foarte toxic, puţin solubil în apă. Arde în aer cu flacără albăstruie, trecînd în bioxid de carbon (CO_2). Se formează prin arderea carbonului în prezenţa unei cantităţi insuficiente de aer. Industrial, se obţine prin trecerea aerului, a oxigenului sau a apei peste cărbune incandescent (gaz de generator). Se foloseşte în industria chimică organică şi la obţinerea c a r b o n i l i l o r m e t a l i c i. — *O. de fier*, compus al fierului cu oxigenul (ex. *o. feros*, *o. feric*, *o. fero-feric*). — *O. feros*, FeO. Compus al fierului bivalent cu oxigenul. Se prezintă sub formă de pulbere neagră, piroforică. — *O. feric*, Fe_2O_3. Compus al fierului trivalent cu oxigenul. Există în două modificaţii: hexagonală şi cubică. Se găseşte în natură sub formă de h e m a t i t. Este utilizat ca pigment mineral (miniu de fier, roşu de Veneţia). Se mai numeşte *oxid roşu de fier*. — *O. fero-feric*, Fe_3O_4. Compus mixt al fierului bivalent şi trivalent cu oxigenul. Se găseşte în natură sub formă de m a g n e t i t. Este ferimagnetic şi conduce relativ bine curentul electric. Se poate obţine şi artificial prin calcinarea celorlalţi oxizi sau prin arderea fierului metalic. Este rezistent la agenţi chimici. Se utilizează la confecţionarea electrozilor, ca pigment pentru emailuri etc. — *O. de magneziu*, MgO. Compus al magneziului cu oxigenul. Este o pulbere albă, greu fuzibilă, solubilă în acizi, puţin solubilă în apă. Se găseşte în natură sub formă de periclas. Se obţine prin arderea magneziului în aer sau prin calcinarea carbonatului, a hidroxidului şi a altor săruri oxigenate ale magneziului. Este întrebuinţat la fabricarea cărămizilor refractare (cărămizi magnezitice), ca material de umplutură în industria cauciucului şi a hîrtiei etc. Sin. *magnezie*. — *O. de plumb*, compus al plumbului cu oxigenul. Există mai mulţi *o. de p.*: l i t a r g a (PbO), m i n i u l (Pb_3O_4) etc. — *O. de zinc*, ZnO. Compus al zincului cu oxigenul. Se obţine prin arderea zincului metalic sau prin calcinarea carbonatului de zinc. În natură se găseşte sub formă de zincit. Este o substanţă albă, greu solubilă în apă, solubilă în acizi şi hidroxizi alcalini. Se întrebuinţează ca pigment mineral, sub numele de *alb de zinc*.

oxosinteză (CHIM.), metodă industrială pentru obţinerea aldehidelor (respectiv a alcoolilor primari), prin tratarea olefinelor cu un amestec echimolecular de oxid de carbon şi hidrogen, la 140°C şi 150—200 at, în prezenţa unui catalizator pe bază de cobalt. Este cunoscută şi sub denumirea de *reacţie de carbonilare* sau *sinteză oxo*. Principalele produse obţi-

nute prin **o.** sînt: aldehidele butirice, alcoolii butilici, alcoolii amilici şi alcoolii octilici. Se numeşte şi *hidroformilare*.

ozalíd (POLIGR.), hîrtie acoperită cu o substanţă sensibilă la lumină, folosită la reproducerea de pe hîrtia transparentă (ex. hîrtie de calc) a desenelor tehnice. Developarea imaginii se face într-un mediu de vapori de amoniac.

ozénă (gr. *ozein* „a mirosi"; MED.), inflamaţie cronică a mucoasei nazale, care duce la atrofia acesteia (rinită atrofică) şi la dispariţia simţului mirosului (anosmie).

Ozenfant *[ozãfâ]*, Amédée (n. 1886), teoretician al artei şi pictor francez, promotor, împreună cu Le Corbusier, al mişcării cunoscute sub numele de purism, ale cărei baze teoretice le-au pus în lucrarea „După cubism" (1918). A întemeiat, la New York, în 1938 Şcoala Ozenfant de arte frumoase. Op.pr.: compoziţiile decorative „Cele patru rase", „Viaţa", tablourile de şevalet „Acord", „Fugă" ş.a.

ozocherítă (MINER.), substanţă bituminoasă solidă, constituită dintr-un amestec de parafine naturale şi răşini, care a luat naştere prin distilarea naturală a unor petroluri bogate în parafină. **O.** are culoarea galbenă, brună, verzuie sau negricioasă, este translucidă şi are miros aromatic; este mai uşoară decît apa şi se topeşte uşor. În R.P.R. se găseşte în regiunea Bacău. Se utilizează la fabricarea parafinei, a diferitelor ceruri industriale etc.

ozón (CHIM.), O_3. Formă alotropică a oxigenului cu molecula formată din trei atomi. Este un gaz cu miros caracteristic, de culoare albăstruie, cu p.t. −250°C; p.f. −111°C, foarte toxic. Ia naştere în atmosferă datorită descărcărilor electrice şi sub acţiunea razelor ultraviolete ale Soarelui. Concentraţia maximă de ozon ($1 \cdot 10^{-6}$ % în volume) se întîlneşte la înălţimea de 20—25 km. **O.** se obţine din oxigen prin acţiunea descărcărilor electrice obscure, în aparate numite ozonizoare şi în cantităţi mici în reacţii chimice, în care se formează oxigen atomic la temperatură joasă. Este un agent oxidant puternic, folosit în trecut la sterilizarea apei.

ozoníde (CHIM.), compuşi organici obţinuţi prin adiţia ozonului la dubla legătură olefinică. Prin încălzire cu apă, **o.** se descompun uşor, rupîndu-se în locul dublei legături. Se folosesc pentru determinarea constituţiei unor substanţe organice şi în unele sinteze.

ozonizór (TEHN.), aparat de producere a ozonului prin descărcări electrice, destinat sterilizării aerului în încăperi, a apei, a grăsimilor etc.

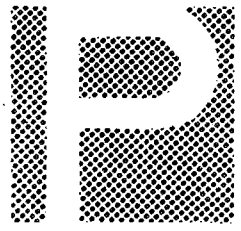

p *[pe]*, a optsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană ocluzivă bilabială surdă.

Paasikivi, Juho Kusti (1870—1956), om de stat finlandez, fost președinte al Finlandei (1946—1956). În 1918 a deținut funcția de prim-ministru; între anii 1936 și 1941 a lucrat în diplomație, iar între 1944 și 1946 a fost din nou prim-ministru. Ca președinte al statului, **P.** a adus o contribuție importantă la elaborarea liniei politice externe de neutralitate a Finlandei.

Pabianice *[pabianițe]*, oraș situat în partea centrală a R.P. Polone. 57 800 loc. (1962). Centru al industriei textile. Are și întreprinderi ale industriei chimice și electrotehnice.

Pabst, Georg Wilhelm (n. 1885), regizor de teatru și de film, originar din Boemia și stabilit în Germania. Și-a început cariera teatrală ca actor, apoi s-a dedicat regiei. Din 1933 pînă în 1939 a activat în Franța și în S.U.A. **P.** a creat filme de critică socială, antiburgheză („Ulița durerii", 1925; „Opera de trei parale", după Brecht; „Camaraderie", 1931; „Procesul", 1948; „Ultimul act", 1955).

pace, stare de lucruri în care nu există conflict armat sau război între state. Calamitățile provocate de războaie au apăsat întotdeauna, aproape în exclusivitate, asupra păturilor largi ale populației, care au furnizat masa soldaților și au suportat cea mai mare parte a cheltuielilor militare. Problema eliminării războaielor din viața omenirii a preocupat din cele mai vechi timpuri pe gînditori (Aristofan, Plutarh, Erasm din Rotterdam, Rousseau, Kant ș.a.). În condițiile necunoașterii legilor reale ale dezvoltării sociale, proiectele privitoare la o pace veșnică elaborate de gînditorii premarxiști au rămas însă de domeniul utopiei. Abia o dată cu descoperirea de către clasicii marxism-leninismului a acestor legi a devenit posibilă elaborarea unei concepții consecvent științifice despre căile realizării păcii mondiale. Marx și Engels considerau lupta pentru pace ca o parte din lupta generală pentru eliberarea clasei muncitoare. Clasa muncitoare internațională s-a situat în fruntea luptei împotriva pregătirii și dezlănțuirii celor două războaie mondiale. În condițiile actuale, lupta pentru pace cunoaște o etapă superioară în desfășurarea ei. În fața primejdiei pe care o reprezintă pentru toate popoarele un nou război mondial datorită agravării caracterului lui distrugător, masele populare, cele mai largi forțe politice și sociale de pe toate continentele s-au ridicat la luptă pentru pace. Lupta pentru pace, pentru dezarmare are un profund caracter antiimperialist. Cercurile extremiste militariste nu renunță la ideea de a modifica cursul istoric care le este nefavorabil, de a înăbuși lupta de eliberare a popoarelor, folosind în acest scop orice mijloc, inclusiv armele. Deși esența imperialismului nu s-a schimbat, modificarea radicală a raportului de forțe în favoarea păcii oferă premisa obiectivă pentru a impune și consolida pacea. Împotriva războiului, pentru apărarea păcii luptă forțe uriașe și organizate, în continuă creștere, care, acționînd unite, sînt în stare să împiedice dezlănțuirea unui nou război mondial: comunitatea țărilor socialiste cu gigantica sa putere materială, clasa muncitoare din țările capitaliste și organizațiile ei, în primul rînd partidele comuniste, mișcarea de eliberare națională, statele care și-au dobîndit recent independența, larga mișcare pentru apărarea păcii. Factorul hotărîtor în lupta pentru apărarea păcii îl constituie sistemul mondial socialist, care, manifestînd vigilență neslăbită, își întărește capacitatea de apărare pentru a da riposta cuvenită oricărui agresor. Alături de celelalte forțe interesate în lupta pentru pace, o contribuție importantă aduce mișcarea mondială a partizanilor păcii. Sub diferite forme și lozinci, au apărut și apar și alte mișcări naționale sau internaționale care se pronunță în favoarea păcii. Dezvăluind proporțiile reale ale primejdiei războiului termonuclear, partidele comuniste mobilizează la luptă clasa muncitoare internațională, forțele revoluționare, popoarele lumii întregi pentru a bara drumul războiului. Comuniștii consideră drept misiunea lor istorică nu numai înlăturarea exploatării și mizeriei pe scară mondială și eliminarea pentru totdeauna din viața societății omenești a

posibilității oricărui război, dar și izbăvirea omenirii încă în epoca actuală de coșmarul unui nou război mondial. R.P.R. se pronunță cu hotărîre pentru încetarea cursei înarmărilor, interzicerea și distrugerea armelor nucleare, desființarea blocurilor militare, retragerea trupelor și lichidarea bazelor străine de pe teritoriul altor state, înfăptuirea dezarmării. Țara noastră consideră că trebuie înlăturate rămășițele celui de-al doilea război mondial prin semnarea tratatului de pace german. P.M.R. și guvernul R.P.R. militează pentru întărirea unității țărilor socialiste, a mișcării comuniste și muncitorești, pentru unirea tuturor forțelor păcii, exprimîndu-și deplina solidaritate cu lupta de eliberare națională a popoarelor subjugate. R.P.R. dezvoltă relații de colaborare cu toate țările indiferent de orînduirea lor socială. V. și Consiliul Mondial al Păcii.

pachebót (engl. *packet* „bagaj" și *boat* „corabie"; NAV.), navă comercială amenajată pentru a transporta călători, colete

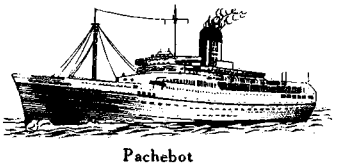

Pachebot

poștale și o cantitate mică de mărfuri. Sin. *navă de pasageri.*

Pacheco *[pacéco]*, Francisco (1564—1654), pictor, desenator și teoretician al artei spaniol, unul dintre profesorii lui Velasquez. Picturile sale vădesc influența manierismului italian. Convențional în compozițiile cu temă religioasă, **P.** se remarcă, în portretele pictate și desenate, prin ascuțimea caracterizării psihologice a modelului (Portretul scriitorului Francisco Quevedo y Villegas). Principala sa lucrare teoretică „Arta picturii" (1649), de orientare mistică, rămîne importantă prin reflecțiile asupra genurilor picturii și asupra evoluției lor, ca și prin amănuntele pe care le aduce în legătură cu viața și cu activitatea unor pictori spanioli.

pácher (EXPL. PETR.), dispozitiv cu care se realizează închiderea etanșă a spațiului inelar dintre pereții găurii de sondă și diferitele elemente tubulare introduse în aceasta (coloana de țevi de extracție, de pompare, de injecție etc., garnitura de prăjini de foraj ș.a.m.d.). Pentru a realiza etanșarea, **p.** este prevăzut cu o serie de garnituri de cauciuc comprimate axial, care, deformîndu-se, fac un contact strîns cu pereții.

pachet de acțiuni de control, parte din totalul acțiunilor unei societăți, care asigură deținătorului ei dominația de fapt asupra întregii activități a acesteia. Teoretic, pentru a controla o societate pe acțiuni este necesar să se dispună de peste 50% din totalul acțiunilor, în practică însă este suficient uneori chiar 30% sau mai puțin, deoarece o parte însemnată a acțiunilor este dispersată la micii acționari, care de cele mai multe ori nu participă la adunările generale ale societății și nu-și pot coordona activitatea. Aceasta ușurează dominația oligarhiei financiare. V. și participație.

Pacific, *Oceanul* ~, cel mai întins și mai adînc ocean de pe glob, mărginit de Asia și de Australia la vest, de America la est și de Antarctida la sud. Comunică cu Oceanul Înghețat prin Strîmtoarea Bering, cu Oceanul Atlantic prin Strîmtoarea Drake, iar cu Oceanul Indian prin mările Arhipelagului Malaez și printr-o zonă largă la sud de Tasmania. Suprafața: 165 246 200 km², cu mările mărginașe: 179 679 000 km² (aproape jumătate din suprafața oceanului planetar). Se întinde pe circa 15 800 km de la nord la sud și pe 19 500 km de la est la vest. Adîncimea medie: 4 282 m; adîncimea maximă: 11 521 m (în groapa Marianelor). Țărmurile, în general abrupte, sînt însoțite de lanțuri muntoase. Paralel cu țărmurile vestice se întind șiraguri de insule muntoase, care delimitează o serie de mări marginale. Regiunea periferică a **P.** cuprinde zone de geosinclinal, cu seismicitate puternică și activitate vulcanică foarte intensă în lanțurile muntoase de pe țărmuri și din insule (care formează așa-numitul „cerc de foc" al Pacificului) și cu gropi abisale adînci la baza acestora (Atacama, groapa Aleutinelor, a Kurilelor, a Japoniei, a Marianelor, a Filipinelor, Kermadec, Tonga ș.a.). Zona centrală a bazinului oceanic este străbătută de numeroase praguri și lanțuri muntoase submarine, care despart o serie de depresiuni largi. În partea centrală și sud-vestică a **P.,** în zona intertropicală, există numeroase insule, care formează Oceania. Principalii curenți oceanici care străbat **P.** sînt curentul ecuatorial de nord (care traversează oceanul de la est la vest și în dreptul Filipinelor se ramifică, formînd curentul Kuro-Șivo, care se continuă apoi cu curentul Pacificului de Nord), curentul ecuatorial de sud (care pornește din dreptul Arhipelagului Galapagos, se îndreaptă tot spre vest, despărțindu-se în o serie de ramuri) și curentul rece de derivă al vînturilor de vest (care se îndreaptă spre țărmurile Americii și se prelungește cu curentul rece al Perului, care închide inelul de curenți din partea sudică a **P.**). În bazinul nordic al **P.** mai există doi curenți reci, care curg de la nord la sud: curentul Kamciatkăi și Oya-Șivo. Este străbătut de importante căi de navigație. Pe țărmuri s-au dezvoltat o serie de mari porturi: San Francisco, Los Angeles, Vancouver, Vladivostok, Pusan, Șanhai, Guanciou, Țziulun, Singapore, Yokohama, Kobe, Manila, Sidney, Melbourne etc. Bogată regiune de pescuit, care furnizează aproape 60% din cantitatea de pește de mare pescuit pe glob.

pacifism, curent burghezo-liberal ai cărui reprezentanți se pronunță împotriva oricărui război, indiferent de conținutul lui politic și de clasă.

Pacini, Filippo (1812—1883), anatomist italian; a fost profesor la Universitatea din Florența. A descoperit corpusculii tactili din piele, descriși incomplet cu aproximativ 150 de ani

înainte de anatomistul german Abraham Vater, dar nebăgați în seamă de literatura veche anatomică (corpusculii lui Vater-Pacini). **P.** este cunoscut de asemenea prin studiile asupra structurii microscopice a retinei și a organelor electrice ale peștilor; tot el a descris vibrionul holerei (descoperit mai tîrziu de Koch), fără a-i recunoaște însă importanța. Op. pr.: „Noi organe descoperite în corpul uman" (1840).

Pacinotti, Antonio (1841—1912), fizician italian. A inventat și construit, în 1860, mașina electrică de curent continuu cu indusul în formă de inel cu crestături și cu colector.

Paciurea, Dimitrie (1873—1932), sculptor român; a fost profesor la Școala de bele-arte

D. Paciurea

din București. A studiat cu Vladimir Hegel la Școala de arte și meserii din București, apoi la Paris, în Italia și în Germania. Întors în țară, a executat în 1905 statuia „Gigantul" pentru Parcul Libertății din București. Opera sa cuprinde numeroase studii de monumente („M. Eminescu", „Monumentul Unirii" etc.), niciodată realizate, portrete, unele de o excepțională valoare artistică („Portretul fratelui", „Lev Tolstoi", „L. van Beethoven", „H. Ibsen", „Ștefan Luchian"), de asemenea o serie de sfincși și himere. Artist cu resurse excepționale, **P.** a fost primul sculptor român cu viziune monumentală, opera sa, ca și activitatea sa de pedagog, exercitînd o puternică influență stimulatoare asupra generațiilor de sculptori care i-au urmat.

pact, denumire dată unor tratate bilaterale sau multilaterale importante, încheiate în special în scopul menținerii păcii (ex. **p.** de asistență mutuală, **p.** de neagresiune) sau urmărind o colaborare strînsă între semnatari.

Pactul Atlanticului de Nord v. **N. A. T. O.**

Pacuvius, Marcus (c. 220—c. 130 î.e.n.), poet latin. A cultivat în același timp pictura și poezia. Este autorul unor tragedii cu subiecte grecești („Oreste", „Hermiona", „Medeea") sau romane („Paulus") și al unor satire. Opera sa este scrisă într-o tonalitate gravă, într-un stil corect și fluent, uneori artificial.

Pad (Po), fluviu în nordul Italiei (652 km). Izvorăște din Alpii vestici; străbate o cîmpie joasă, primind numeroși afluenți din Alpi și Apenini și se varsă în Marea Adriatică printr-o deltă întinsă (cu șase brațe principale). Regimul hidrologic este foarte variabil; uneori provoacă mari inundații. Pe mari întinderi a fost îndiguit. Este folosit pentru navigație, irigații, hidroenergie. Trece prin Torino, Cremona, Ferrara.

padélă (NAV.), vîslă de formă specială, cu o singură pală (folosită la canoe) sau cu două pale (folosită la caiac). Vîslirea cu **p.** se execută prin mișcări alternative în cele două borduri, fără a sprijini **p.** pe vreun dispozitiv de ghidare.

Paderewski, Ignacy Jan (1860—1941), pianist și compozitor polon. A studiat la Varșovia și Berlin și a concertat în toată lumea, dobîndind mari succese în special în interpretarea plină de sensibilitate romantică și de strălucire a muzicii lui Chopin. Autor al unei opere („Maurii"), al unor lucrări simfonice, concerte pentru pian și orchestră, piese pentru pian etc.

Padeșu, sat în comuna Călugăreni, raionul Baia de Aramă, reg. Oltenia, de unde Tudor Vladimirescu a lansat, în ianuarie 1821, *Proclamația de la Padeș*. Prin această proclamație, care cuprindea programul mișcării revoluționare din 1821, Tudor Vladimirescu chema la luptă împotriva feudalismului „tot norodul omenesc" din Țara Românească.

Padilla *[padil'a],* Juan Lopez de (c. 1490—1521), nobil spaniol, unul dintre conducătorii răscoalei orașelor libere (comuneros) din Castilia (1520—1522) împotriva absolutismului regal. Răsculații conduși de **P.** au fost învinși în lupta de la Villalar (1521), iar **P.** a fost prins și executat.

pădină v. **crov.**

Padiș, podiș carstic situat în partea centrală a munților Bihor (Munții Apuseni), cu altitudini cuprinse între 1 200 și 1 400 m. Are bogate și variate forme carstice de suprafață (doline, ponoare, avene) și de adîncime (peșteri, văi subterane), create de o rețea deasă de ape subterane. **P.** este inclus în parcul național din Munții Apuseni. Important obiectiv turistic.

padișáh (în persană *pad* „protector" și *shah* „rege"), titlu dat monarhului în unele țări din Orientul Apropiat și Mijlociu. A apărut pentru prima dată în Persia (Iran), iar din sec. al XV-lea și în Imperiul otoman, unde s-a păstrat pînă la proclamarea republicii (1922). Începînd din 1926, titlu purtat de suveranii Afganistanului.

padóc (ZOOTEHN.), spațiu în afara adăposturilor de animale, împrejmuit și amenajat în mod special, destinat întreținerii și mișcării în aer liber a diferitelor specii și categorii de animale domestice.

Padova, oraș în nordul Italiei, în apropiere de țărmul Mării Adriatice. 198 700 loc. (1961). Industrie textilă, constructoare de mașini (utilaje, mașini agricole), chimică, alimentară. Centru comercial. Important nod feroviar. Are o veche universitate, întemeiată în 1222, la care au studiat mulți români, printre care și Constantin Cantacuzino, stolnicul. Monumente valoroase și muzee bogate: biserica San Antonio (sec. XIII—XVI), capela Scrovegni, cu picturi de Giotto, catedrala construită după planurile lui Michelangelo, clădirea universității construită de Sansovino și Palladio ș.a. — *Istoric.* Puternic centru

meşteşugăresc roman (sec. I î.e.n.—V e.n.), a fost ocupat de ostrogoţi, bizantini şi longobarzi (sec. V—VIII), iar în sec. VIII—IX a făcut parte din Imperiul carolingian. În 1138 **P.** a devenit republică orăşenească, iar în 1406 a fost alipită la Veneţia. În 1797—1805 şi 1815—1866 a fost stăpînită de Austria, iar în 1866 a intrat în componenţa regatului italian.

„Paese Sera" („*Il* ~"), cotidian italian progresist, înfiinţat în 1949. Apare seara, la Roma.

paftá, încheietoare ornamentală de cingătoare, executată din metal sau din alte materiale (baga, fildeş etc.). Decorate în diferite tehnici, specifice materialului din care sînt realizate, uneori bătute cu nestemate, **p.** au fost un element important de podoabă vestimentară în antichitate şi mai ales în evul mediu. O **p.** celebră este aceea găsită în mormîntul zis al lui Radu Negru din biserica domnească de la Curtea de Argeş.

pagáie (NAV.), vîslă scurtă cu o singură pală, care se ţine cu ambele mîini, folosită pe ambarcaţiile sportive.

Paganini, Niccolò (1782 — 1840), mare violonist şi compozitor italian. Prin strălucitele sale turnee (Italia, Germania, Franţa, Polonia, Anglia

N. Paganini

etc.) a avut un rol important în popularizarea concertelor de vioară. Studiind mai întîi chitara, **P.** şi-a format o prestigioasă agilitate instrumentală. Deşi a cultivat virtuozitatea spectaculoasă şi în compoziţie, lucrările sale conţin pagini pline de autentică melodicitate. Creaţia lui **P.** numără 24 de capricii pentru vioară solo, 4 concerte pentru vioară şi orchestră, o sonată pentru vioară şi chitară, cvartete, variaţiuni pe diverse teme şi un Allegro de concert (populara piesă „Moto perpetuo").

Paget *[pęgit], boala lui* ~, boala osoasă cronică care constă în mărirea de volum a oaselor lungi şi a cutiei craniene. Apare la vîrstă adultă şi se manifestă prin dureri şi deformări ale oaselor atinse de boală.

paginaţie (POLIGR.), operaţie de aşezare a textului cules şi a clişeelor în suprafeţe dreptunghiulare de mărime egală, completate cu titluri, subtitluri, note, coloncifruri, colontitluri etc. pentru a obţine forma definitivă a paginilor unei cărţi, broşuri, reviste etc.

„Pagini literare", revistă literară săptămînală, apărută la Bucureşti între 21 ianuarie 1899 şi 30 aprilie 1900. Printre colaboratori s-au numărat scriitori ca G. Coşbuc, D. Anghel, Jean Bart, G. Ranetti, H.G. Lecca.

Pagnol *[pañól],* Marcel (n. 1895), dramaturg şi cineast francez, membru al Academiei Franceze. Cea mai bună dintre piesele sale de teatru, „Topaze" (1930), conţine o ascuţită demascare a corupţiei şi venalităţii lumii burgheze. În trilogia „Marius" (1931), „Fanny" (1932) şi „César" (1937), **P.** a evocat pe un ton romantic-sentimental mediul portuar al Marsiliei. A creat filme de valoare („Nevasta brutarului", „Fiica fîntînarului", „Povestiri din moara mea" ş.a.), în care umorul amar şi drama sentimentală pun în lumină influenţa moralei burgheze asupra vieţii şi moravurilor micii burghezii provinciale.

pagódă, denumire portugheză (de origine persană) dată templelor şi capelelor brahmanice sau budiste din India, apoi, prin extensiune, din întregul Orient. **P.** este un complex; Templul propriu-zis („vimana"), în care se păstrează statuia zeului, are mai multe etaje (în China pînă la 15), care se retrag succesiv, dînd edificiului o formă piramidală. Etajele simbolizează înălţimile cerului în care „Buddha al viitorului" îşi aşteaptă „reîncarnarea".

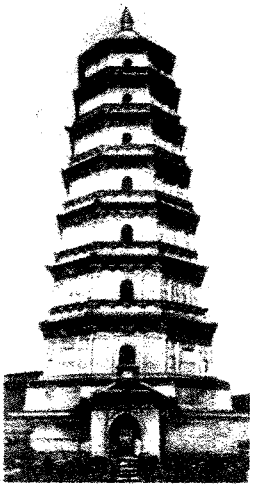

Pagoda albă (începutul sec. XI. Mongolia Interioară)

Unele pagode sînt adevărate oraşe, ca aceea a lui Vişnu din Srirangam (India), cu 25 000 de locuitori. **P.** celebre: Djagannath din Puri, **p.** lui Şiva din Chidambaram, marea **p.** din Tanjore (India), **p.** Shwedagon din Rangoon (Birmania), **p.** Mara (Japonia), **p.** din Guanciou (China).

pagúri (ZOOL.), denumire dată unor crustacee decapode marine cu abdomenul moale, adăpostite în cochilii părăsite de gasteropode. Din cauza acestui fel de viaţă, animalul a pierdut simetria bilaterală (unele apendice se reduc sau chiar dispar de pe o parte a corpului). Unii **p.** trăiesc în simbioză cu dediţei-de-mare sau cu spongieri.

pagus, termen latin care denumea comunele rurale din provinciile Imperiului roman, aşezate pe teritoriul unei colonii. Pe teritoriul Daciei se întîlnesc multe **p.,** ca: Aquae (Călan), Micia (Veţel), Germisara (Geoagiu).

pahárnic (în evul mediu, în ţările române), dregător de curte care avea grijă de băutura domnului, iar în împrejurări deosebite sau la sărbători îl servea chiar pe domn, gustînd băutura înaintea acestuia pentru

a se convinge că nu e otrăvită. Avea subalterni *(vtori-şi tretipaharnici)*, care serveau domnului băutura la mesele obişnuite, şi *păhărnicei*; subalternii **p.** alcătuiau o categorie militară. În sec. XV—XVII figura printre marii dregători din divanul ţării, iar în sec. XVIII—XIX importanţa lui s-a redus treptat. În Moldova se numea, mai frecvent, *ceaşnic*.

pahimeninge v. **duramater**.

pahipleurită (gr. *pachis* „gros" şi *pleura* „latură", MED.), îngroşarea şi alipirea foiţelor viscerală şi parietală ale pleurei, consecutivă unui proces pleural inflamator cronic (pleurezie serofibrinoasă sau purulentă, pleurită cu evoluţie lungă).

pai (FITOTEHN.), tip de tulpină simplă, în general fără ramificaţii, cu internodurile lipsite de măduvă; este caracteristic pentru cereale (grîu, orz, orez etc.) şi pentru alte plante din familia gramineelor. **P.** constituie un produs agricol secundar, folosit ca materie primă în industria celulozei sau ca aşternut pentru vite.

paiaţă, personaj al teatrului popular, purtînd un costum specific; actor comic de circ sau de bîlci, al cărui umor rezultă din caraghioslîcuri, imitaţii caricaturale, groteşti. Sin. *măscărici, bufon, clovn*.

Paine *[pein]*, Thomas (1737—1809), om politic şi publicist american, originar din Anglia,

Th. Paine

democrat revoluţionar, iluminist. A participat la războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783). Pamfletul său „Bunul-simţ", apărut în 1776, a contribuit la mobilizarea forţelor patriotice din America împotriva dominaţiei engleze. A luat atitudine împotriva sclaviei şi discriminării rasiale. În 1787 s-a reîntors în Anglia, unde a scris lucrarea „Drepturile omului" (1791—1792), în care sprijină revoluţia franceză. Lucrările sale au exercitat o influenţă însemnată asupra formării ideilor revoluţionare în Franţa şi asupra concepţiilor conducătorilor mişcării cartiste din Anglia.

Painlevé *[pêləvé]*, Paul (1863 — 1933), matematician francez; a fost profesor la Sorbona, membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A lucrat în domeniul analizei matematice şi al mecanicii. A publicat numeroase lucrări care se referă la curbele şi suprafeţele algebrice, la ecuaţiile diferenţiale, la sistemele dinamice, la legile frecării etc. Op. pr.: „Lecţiuni despre frecare" (1895), „Axiomele mecanicii" (1922), „Curs de mecanică predat la Şcoala politehnică" (1930).

Paionios (a doua jumătate a sec. V. î.e.n.), sculptor grec, născut la Mende. Şi-a desfăşurat activitatea la Olimpia, la Epidaur şi la Atena, făcîndu-se remarcat pentru ştiinţa redării figurilor în mişcare, pentru graţia formelor şi supleţea faldurilor sculptate în marmură cu o uimitoare virtuozitate. Capodopera sa este statuia „Zeiţa victoriei (Nike) oprindu-se din zbor" (Muzeul din Olimpia).

pair *[per]* (lat. *par* „egal"), titlu purtat de marii vasali ai regelui în Franţa şi Anglia. În Franţa, titlul de **p.** a fost desfiinţat de revoluţia burgheză din 1789—1794 (restabilit temporar între 1814 şi 1848, cînd a fost creată „camera pairilor"). În Anglia, titlul de **p.** (peer) există şi astăzi, iar persoanele care îl deţin sînt membri ai Camerei Lorzilor.

Pais *[pǫiş]*, Dezső (n. 1886), lingvist maghiar, profesor la Universitatea din Budapesta, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. Pais Dezső are numeroase contribuţii de seamă în domeniul istoriei limbii maghiare şi al limbii literare maghiare.

Paisiello, Giovanni (1740—1816), compozitor italian, unul dintre reprezentanţii de seamă ai operei bufe („Bărbierul din Sevilla", 1782; „Morăriţa", 1788; „Proserpina", 1803, ş.a.). Şi-a desfăşurat activitatea creatoare la Petersburg, Neapole, Viena, Paris. Muzica sa se remarcă printr-o deosebită graţie melodică. A mai scris şi simfonii, lucrări vocal-simfonice (mise, oratorii, cantate), muzică de cameră etc.

paj 1. (În evul mediu, în Europa apuseană) Tînăr nobil aflat în serviciul unui senior sau al unui rege pentru a se instrui în meseria armelor. **2.** (În unele ţări, sec. XIX şi începutul sec. XX) Copil de casă.

păjişte (FITOTEHN.), suprafaţă de teren ocupată de vegetaţie ierboasă perenă, utilizată pentru producerea nutreţului (masă verde sau fîn). **P.** naturale sînt formate din vegetaţie spontană, iar **p.** semănate sînt create în urma cultivării unui amestec de leguminoase şi de graminee perene. După compoziţia floristică şi modul de folosire, **p.** se clasifică în *păşuni* şi *fîneţe*. Din suprafaţa totală a ţării noastre, **p.** ocupă 17,9% (2 887,8 mii ha de păşuni şi 1 358,5 mii ha de fîneţe, în 1964) şi reprezintă o importantă sursă de producere a nutreţului, mai ales în zonele de deal şi de munte.

Pajou *[pajú]*, Augustin (1730—1809), sculptor francez. Lucrările sale de sculptură monumentală, în stilul de trecere de la rococo la neoclasicism, decorează monumente importante de arhitectură ale Franţei (Palais-Royal, Palais-Bourbon, Fîntîna Inocenţilor din Paris, catedrala din Orléans, teatrul din Versailles ş.a.). **P.** s-a făcut de asemenea remarcat ca un maestru al unor portrete sculpturale care se disting prin vioiciune şi firesc, prin eleganţa expresiei şi subtilitatea caracterizării tipologice a personajelor, prin modelajul fin şi nuanţat (Descartes, Pascal, Bossuet, Buffon, Lemoyne, Robespierre ş.a.).

Pak Cian Hi (n. 1916), preşedinte al Coreii de Sud (din 1963), şef al juntei militare care a preluat puterea în urma unei lovituri de stat (1961).

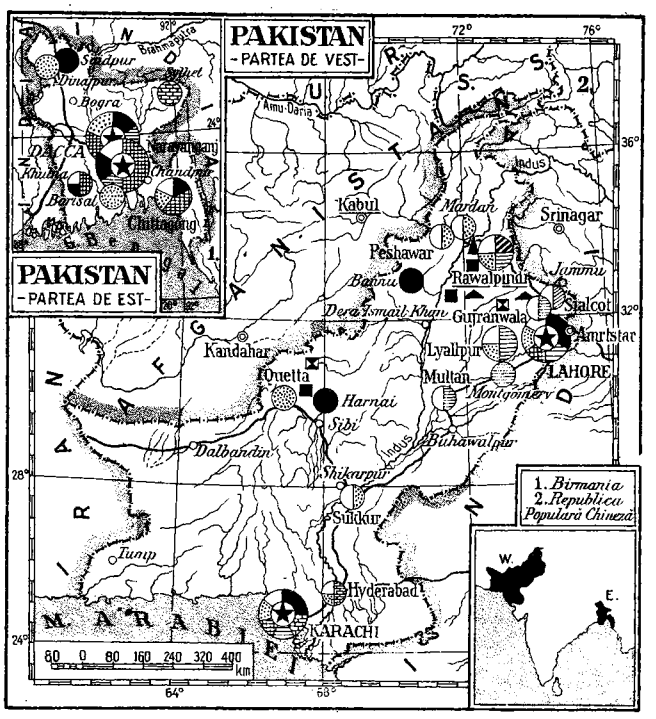

Pakistan, stat în sudul Asiei, format din două porţiuni: *P. de Vest* (situat între Afganistan, India, Marea Arabiei şi Iran) şi *P. de Est* (situat între India, Birmania şi Golful Bengal), separate între ele de teritoriul Indiei, distanţate la circa 1 600 km în linie dreaptă. Suprafaţa: 946 700 km². Populaţia: 99 200 000 loc. (1963), formată din bengalezi, punjabi, sindhi, pushtuni, beluchi şi alte naţionalităţi mai puţin numeroase. Capitala: *Rawalpindi* (provizoriu; în prezent se construieşte o nouă capitală, *Islamabad*). Limba de stat: urdu (în **P.** de Vest), bengali (în **P.** de Est) şi engleza. Cele două părţi ale **P.** au condiţii naturale foarte diferite. **P.** de Vest cuprinde în nord ultimele ramificaţii ale munţilor Himalaia şi Hinducuş, tăiaţi de trecători muntoase adînci (care constituie puncte de legătură cu Asia Centrală). În vest şi sud-vest se află o parte din Podişul Iranului (Podişul Belucistanului, mărginit în est de munţii Suleiman şi în sud de munţii Mekran), iar în est şi sud-est cîmpia aluvială a Indului. Clima tropicală, în general uscată, cu mari contraste între anotimpuri. Vegetaţie rară, de semideşert, în extremitatea sud-estică de deşert (deşertul Thar), în munţi păduri. Zăcăminte de cărbune inferior, cromite, petrol, sare. Teritoriul **P.** de Est este în cea mai mare parte o cîmpie joasă, aluvială (cîmpia Gangelui şi a Brahmaputrei, cu o parte din delta acestora). Clima subecuatorială musonică. Mici zăcăminte de petrol şi cărbune. **P.** este, în ansamblu, o ţară agrară slab dezvoltată. În agricultură se menţin puternice rămăşiţe feudale; capitalul străin ocupă poziţii importante în comerţ, în sectorul financiar şi în industrie. În **P.** de Est, cea mai mare parte a suprafeţei este cultivată, în multe părţi se obţin două sau chiar trei recolte pe an. În **P.** de Vest, culturile se fac în special pe terenuri irigate. Se cultivă orez, grîu, mei, iută (pentru care **P.** ocupă primul loc în lume), bumbac, ceai, trestie de zahăr, plante oleaginoase. Se cresc bovine, bivoli, oi. Producţia agricolă nu acoperă necesarul de consum. În apele interioare se practică pescuitul. În industrie predomină întreprinderile mici, dar s-au construit şi o serie de întreprinderi mari, moderne. Cele mai dezvoltate ramuri sînt industria uşoară (în special textilă) şi alimentară (zahăr, ulei, tutun, ceai). Mai există industrie extractivă, energetică, chimică, de prelucrare a metalelor, a cimentului, de prelucrare a lemnului, de hîrtie ş.a. Cele mai multe întreprinderi sînt concentrate în **P.** de Vest. Principalele centre industriale sînt Karachi, Hyderabad, Lahore, Lyallpur (Pakistanul de Vest), Dacca, Chittagong (Pakistanul de Est). Se exportă iută şi produse din iută (peste 1/3 din valoarea exportului), bumbac, piele, lînă ş.a., se importă grîu, orez, diferite maşini şi alte produse industriale. Comerţul exterior este orientat în special spre S.U.A. şi Marea Britanie. — *Istoric.* Statul **P.** s-a constituit în august 1947, în urma împărţirii, după criteriul religios, a fostei colonii britanice India în două dominioane: India, din care fac parte teritoriile cu populaţia de religie hindusă, şi **P.**, în a cărui componenţă intră teritoriile locuite de musulmani. În 1956 **P.** a fost proclamat republică. În 1954 **P.** a aderat la blocul militar S.E.A.T.O., iar în 1955 la Pactul de la Bagdad (din 1959, blocul militar C.E.N.T.O.). **P.** face parte din Comunitatea Britanică de Naţiuni. Şeful statului este preşedintele. Organul legislativ este Adunarea Naţională. **P.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partidul politic de guvernămînt este Liga musulmană pakistaneză. Partidul Comunist din Pakistan (creat în 1948) activează din 1954 în ilegalitate.

Palacký *[pálaţchi]*, František (1798—1876), istoric şi om politic ceh, de orientare burghezo-liberală. Lucrarea sa „Istoria poporului ceh" (5 vol., 1836—1867), valoroasă prin bogatul material documentar adunat, a avut un rol important în dezvoltarea conştiinţei naţionale a poporului ceh, precum şi în lupta de eliberare naţio-

nală a acestuia. A fost adept al teoriei austroslavismului, iar în timpul revoluției din 1848 s-a situat pe poziții filoaustriece. După revoluție a încercat să atragă mișcarea muncitorească cehă pe o cale naționalistă.

paladín, nume dat în literatura evului mediu din Europa apuseană legendarilor tovarăși de arme ai lui *Carol cel Mare* sau ai regelui *Arthur*. Prin extensiune, cavaler rătăcitor, care mergea prin lume în căutare de aventuri eroice.

paládiu (CHIM.), *Pd*. Element cu nr. at. 46; gr. at. 106,4; p.t. 1555°C; p.f. 3170°C; gr. sp. 12,03. Este un metal alb-cenușiu, lucios, foarte maleabil. În combinațiile sale este bivalent și mai puțin tetravalent; formează combinații complexe. Are o mare putere de absorbție pentru hidrogen. **P.** este întrebuințat (sub formă de negru de paladiu sau în stare coloidală) drept catalizator de hidrogenare, în diverse aliaje etc.

palafíte (it. *palafitta* „împletitură de nuiele"), locuințe lacustre pe piloți, construite în neolitic. Au fost descoperite, pentru prima dată în 1854, pe lacul Zürich (Elveția).

Palamas, Kostis (1859 — 1943), poet grec. A fost membru al Academiei din Atena. În lirica sa plină de vigoare sînt dominante patriotismul și credința într-o reînviere a gloriei și virtuților vechii Elade („Cîntece din patria mea", 1886; „Iambi și anapești", 1897; „Viața imuabilă", 1904). Este autorul unor poeme epice de suflu larg („Cele douăsprezece cuvinte ale țiganului", 1907; „Flautul regelui", 1910). A mai scris cîteva drame și numeroase eseuri. Poezia sa, atingînd uneori accente profetice și apropiindu-se de limba poeziei populare, a făcut din **P.** unul dintre cei mai reprezentativi poeți ai Greciei contemporane.

palán (TEHN.), macara formată de obicei din doi sau mai mulți scripeți în jurul cărora sînt înfășurate cabluri, frînghii sau lanțuri; se folosește pentru ridicarea sau coborîrea greutăților. Palanele pot fi acționate atît manual cît și mecanic.

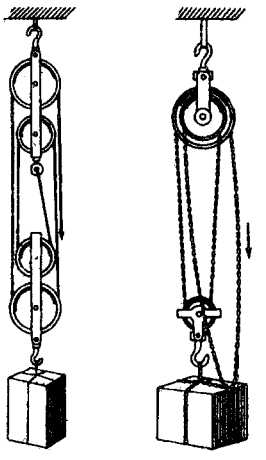

Palane

paláncă 1. V. *palisadă* **(1). 2.** (În evul mediu, în țările române) Denumire a cetăților de lemn și de pămînt.

Palas, localitate subordonată din punct de vedere administrativ orașului Constanța, situată la 6 km vest de acesta. Industria celulozei (semicelulozâ din paie) și stațiune experimentală pentru creșterea oilor merinos.

palát (lat. *palatum* „cerul gurii") **1.** (ANAT.) Peretele superior al cavității bucale, alcătuit din apofizele palatine ale celor două maxilare superioare, precum și din oasele palatine (*p. tare* sau *dur*), acoperite de o mucoasă groasă, care se continuă cu mucoasa gingivală și cu vălul palatin (*p. moale*). Popular se numește *cerul-gurii*. **2.** (LINGV.) *Palat artificial*, mulaj al palatului care se folosește în fonetica experimentală pentru a se vedea suprafața atinsă de limbă la pronunțarea unui sunet (limba lasă urme vizibile datorită faptului că *p.a.* este pudrat). V. și palatogramă.

palatál (LINGV.; despre sunete), care se articulează prin atingerea sau apropierea dosului limbii de palatul tare. În limba română sînt **p.** consoanele *k'* și *g'* (de ex. în *unchi, unghi*), semivocala *i* (de ex. în *iar*) și vocalele *e, i*. Vocalele palatale se numesc și *anterioare* sau *prepalatale*.

palatalizáre (LINGV.), modificare fonetică prin care o consoană devine palatală (ex. cuvîntul *picior* se pronunță în unele regiuni *kicior*, prin palatalizarea lui *p*).

palatín[1] (ANAT.), care aparține sau care se referă la plafonul cavității bucale; de ex. arteră **p.**, nerv **p.**, văl **p.**, boltă **p.** — *Os palatin*, os pereche care completează în partea posterioară bolta **p.** Marginea superioară a oaselor **p.** contribuie la formarea orbitelor.

palatín[2] (ZOOTEHN.), rasă de porci locală primitivă, asemănătoare cu rasa *stocli*, avînd însă o masă corporală mai mare. În trecut se creștea pe scară largă mai ales în sud-estul țării. A luat parte la formarea altor rase prin încrucișarea cu rasele perfecționate.

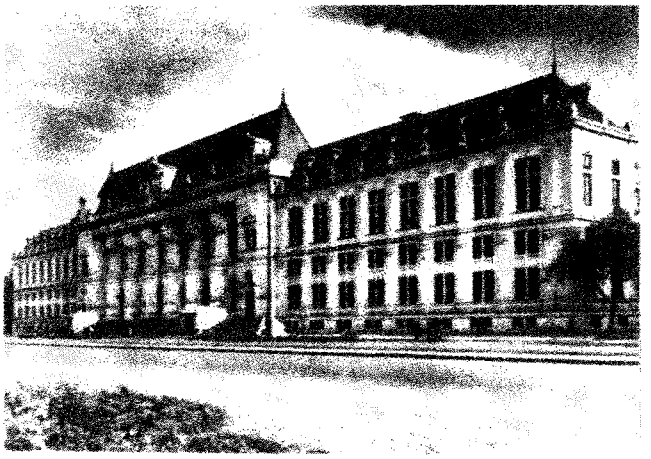

Palatul de justiție din București

Palatinat, numele a două state germane, componente ale Imperiului romano-german: *P. de Jos*, sau *P. Rinului*, şi *P. de Sus*. **P.** de jos a fost împărţit în 1815 între ducatele Baden şi Hessa-Darmstadt şi regatele Bavaria şi Prusia, iar *Palatinatul de Sus* a fost înglobat în regatul Bavariei. Conducătorul *Palatinatului de Jos* era unul dintre principii electori ai împăratului Imperiului romano-german.

palatogramă (LINGV.), imagine a suprafeţei palatului atinse de limbă la pronunţarea unui sunet. **P.** se obţin de obicei cu ajutorul palatului artificial; există însă şi o tehnică de fotografiere, folosindu-se în acest scop colorarea limbii.

Palatul de justiţie, edificiu de piatră din Bucureşti, în stilul neorenaşterii franceze, început în 1890, după planurile arhitectului francez Th. Ballu, şi terminat în 1895, prin grija arhitectului Ion Mincu. Faţada principală, remarcabilă din punct de vedere arhitectonic, precedată de o scară monumentală, este decorată cu statui alegorice, unele realizate de sculptorul Carol Storck. Interiorul se remarcă prin echilibrul distribuţiei şi prin decorul bogat.

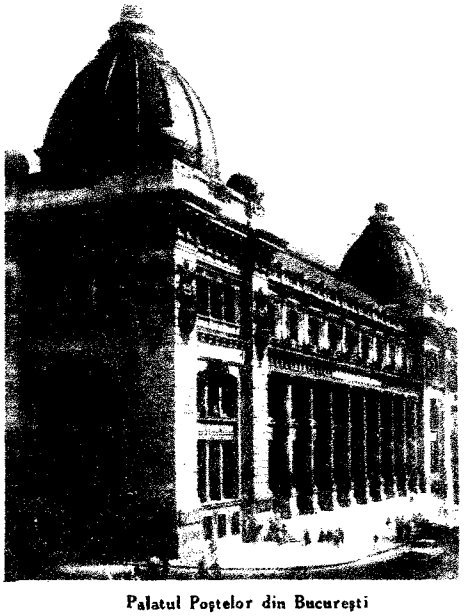

Palatul Poştelor din Bucureşti

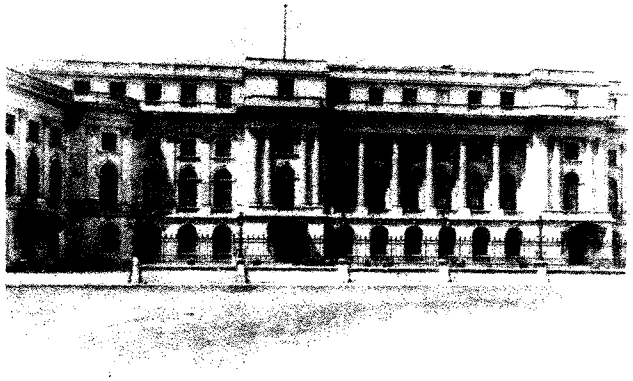

Palatul Republicii din Bucureşti

Palatul Poştelor, construcţie din Bucureşti, în stil neoclasic, precedată de un portic larg, format din zece coloane în stil doric. A fost construit în 1900, după planurile arhitectului Al. Săvulescu, pe locul pe care existase odinioară vestitul han Constantin-Vodă, ridicat de Constantin Brîncoveanu.

Palatul Republicii, clădire monumentală din centrul Bucureştiului, în care se află sediul Consiliului de Stat al R.P.R. şi Muzeul de artă al R.P.R. Reconstruit în anii 1927—1937 după planurile arhitectului N. Nenciulescu, actualul **P. al R.** înlocuieşte palatul construit (1882—1885) de arhitectul Paul Gottereau şi casa logofătului Dinicu Golescu, care servise drept casă domnească domnitorului Alexandru Cuza. Construit pe un plan în formă de U în jurul unei curţi de onoare, **P.R.** are faţadele tratate în stil neoclasic, iar interiorul în stiluri diferite pe grupuri de încăperi. În anii 1958—1960 **P.R.** a fost întregit cu o sală de spectacole cu o capacitate de 3 000 de locuri, proiectată de arh. Horia Maicu.

Palazzeschi *[palaţţéschi]*, Aldo (pseudonimul lui *Aldo Giurlani*) (n. 1885), scriitor italian. Orientarea sa, prin esenţă nonconformistă, şi-a găsit expresia într-o evoluţie sinuoasă, care a început cu adeziunea la futurism („Caii albi", 1905; „Lanterna", 1907; „Incendiatorul", 1910), a trecut prin proza suprarealistă (romanul „Codul lui Perela", 1911) şi a sfîrşit printr-un realism cu tendinţe caricaturale, din care nu lipsesc elementele de grotesc şi de baroc (romanele „Surorile Materassi", 1934; „Fraţii Cuccoli", 1948).

pálă (lat. *pala* „lopată"; TEHN.), organ al unei elice de avion, de vapor etc. sau al unui rotor de maşină hidraulică, pneumatică sau eoliană, de forma unei aripi, încastrat sau articulat la unul din capete în butucul elicei sau al rotorului şi care are rolul de a asigura transferul de energie de la rotor la mediul fluid în care se roteşte sau invers.

palée[1] (BOT.), înveliş floral al gramineelor, format din două frunzişoare situate pe axa spiculeţului: *p. inferioară*, sau *externă*, terminată la unele varietăţi şi soiuri cu o aristă, şi *p. superioară*, sau *internă*, membranoasă.

palée[2] (lat. *palus* „stîlp"; CONSTR.), element de construcţie din infrastructura unui pod de lemn sau a unui cintru, care are rolul de a transmite către

fundație sarcinile cu care este încărcat podul (sau cintrul). Din punct de vedere constructiv se deosebesc: *palee-căsoaie* (formate dintr-o cutie de lemn încărcată cu piatră), *p. cu panouri* (executate din panouri formate din grinzi de lemn), *p. cu piloți* (executate din piloți verticali sau înclinați, bătuți în teren) etc.

Palembang, oraș în Indonezia, situat în partea de sud-est a insulei Sumatra. 528 297 loc. (1961). Important centru comercial. Mari rafinării de petrol, întreprinderi de prelucrare a cauciucului și alimentare. Port fluvial; aeroport cu legături către Africa, Asia și Extremul Orient.

paleo- (gr. *palaios* „vechi"), element de compunere cu sensul „vechi" (ex. *paleografie, paleontologie*).

paleobotánică, parte a paleontologiei care se ocupă cu studiul complex al plantelor fosile și al modului lor de evoluție în decursul timpului geologic.

paleocén (gr. *palaios* „vechi"; și *kainos* „recent"; STRAT.), seria inferioară a paleogenului, iar după altă clasificare mai recentă, eocenul inferior. Depozitele **p.** dezvoltate în unele regiuni ale Europei sînt caracterizate prin anumite specii de nummuliți, lamelibranhiate, gasteropode, mamifere etc. În țara noastră se găsesc depozite **p.** în zona flișului Carpaților Orientali și în nord-vestul bazinului Transilvaniei.

paleoclímă, climă din trecutul geologic al Pămîntului, studiată indirect, atît cît se poate recunoaște, din distribuția geografică a solurilor, a plantelor și a animalelor, actuale și fosile, a unor formațiuni geologice de interes economic, ca și din unele trăsături ale reliefului. Reconstituirea condițiilor paleoclimatice se poate încerca satisfăcător pentru terțiarul superior și în special pentru cuaternar (pentru care se utilizează larg metoda palinologică).

paleocreștínă, *arta* ~, denumire dată artei vechi creștine în formele care precedă constituirea marilor centre de artă creștină, cunoscută și sub numele de antichitate creștină și dezvoltată pe teritoriul Imperiului roman pînă în sec. al IV-lea, cînd creștinismul a fost declarat religie de stat. Începînd din sec. al V-lea, în Imperiul roman de răsărit se pun bazele viitoarei arte bizantine, în timp ce în Imperiul roman de apus, în condițiile unor împrejurări istorice nefavorabile și ale întîrzierii dezvoltării artistice, formele artei **p.** au persistat în timp pînă în sec. al VII-lea. În primele secole ale *a. p.*, producția artistică s-a redus la amenajarea de catacombe pictate cu imagini simbolice, de asemenea la cioplirea de sarcofage de piatră sumar decorate cu semne și inscripții creștine. Mai tîrziu, o dată cu oficializarea creștinismului, au fost construite biserici de tip bazilical (vechea biserică sf. Petru, biserica sf. Paul „din afara zidurilor", sec. al V-lea, ambele din Roma). Un rol important l-au avut centrele din Egipt, Asia Mică și în special din Siria, unde s-a cristalizat tipul arhitectonic al bazilicilor creștine, care s-a răspîndit apoi în întregul bazin mediteranean. În secolele IV—VI, în condițiile preluării mijloacelor de expresie specifice artei romane tîrzii, *a.p.* nu ajunge să aibă o tipologie proprie, definitoriu în această perioadă fiind doar programul tematic, conținutul de idei. Picturile în frescă și mozaicurile, datînd din sec. IV—V, sînt caracterizate prin rigiditate și hieratism simbolic (bisericile Santa Constanza și Santa Pudenziana din Roma, baptisteriul ortodocșilor din Ravenna). Din aceeași epocă s-au păstrat fragmente biblice cu pictură de carte („Itala din Quedlinburg"). Centre importante de *a.p.*: Roma, Alexandria, Dura Europos, Antiohia.

paleogén (STRAT.), prima perioadă a erei neozoice, caracterizată printr-o floră în care predomină fanerogamele dicotiledonate și monocotiledonate și printr-o faună variată, din care prezintă importanță stratigrafică foraminiferele, echinidele, lamelibranhiatele, gasteropodele, peștii selacieni și teleosteeni etc. Rol deosebit prezintă unele mamifere placentare. Apar ungulatele, reprezentate prin forme cu caractere colective din care derivă perisodactilele și artiodactilele; tot în această perioadă apar proboscidienii, carnivorele, primatele etc. În **p.** se cunosc formațiuni continentale, lagunare, neritice și batiale. În R.P.R., depozite **p.** se găsesc în Dobrogea, în zona flișului Carpaților Orientali, în Depresiunea Getică, în bazinul Transilvaniei, în Depresiunea Maramureșului etc.

paleogeografíe, ramură a disciplinelor geologice care se ocupă cu studierea și reprezentarea pe hartă a condițiilor fizico-geografice care au existat în diferite etape ale istoriei geologice a Pămîntului. Studiile de **p.** contribuie la identificarea și delimitarea regiunilor în care au existat în trecutul geologic condiții favorabile pentru formarea unor zăcăminte de substanțe minerale utile.

paleografíe (gr. *palaios* „vechi" și *graphein* „a descrie"), știință auxiliară a istoriei, care se ocupă cu citirea corectă, datarea și stabilirea autenticității documentelor vechi. Termenul a fost creat și pus în circulație în 1708, de savantul francez Bernard de Montfauçon. După limba scrierii, se deosebesc: paleografia latină, greacă, slavă, română ș.a.

paleolític (gr. *palaios* „vechi" și *lithos* „piatră"), denumire a celei mai vechi faze din istoria omenirii, care începe o dată cu apariția omului, cuprinzînd primele etape ale orînduirii comunei primitive. Din punct de vedere geologic, **p.** corespunde în general pleistocenului (epoca glaciațiilor) din cadrul cuaternarului. În funcție de schimbările climei, florei și faunei și de evoluția omului, **p.** se împarte în: *inferior* (c. 600 000—120 000 de ani î.e.n.), *mijlociu* (c. 120 000—100 000 de ani î.e.n.) și *superior* (c. 100 000—10 000 î.e.n.). Pe baza studierii evoluției uneltelor de muncă și a tehnicii lor de confecționare, s-a elaborat o periodizare, potrivit căreia *paleoliticului inferior* îi corespund: protopaleoliticul („cultura de prund"), abbevillianul, acheuleanul, clactonianul și levalloisianul, reprezentate în

țara noastră prin descoperirile din valea Dîrjovului (Argeș), Căpușul Mic (Cluj), Mitoc și Ripiceni, pe Prut; *paleoliticului mijlociu* musterianul reprezentat pe teritoriul țării noastre prin descoperirile de la Baia de Fier și Boroșteni în Oltenia, la Ohaba-Ponor, Nandru și Peștera în Transilvania, la Cheia în Dobrogea, și *paleoliticului superior* aurignacianul, solutreanul și magdalenianul, reprezentate în țara noastră prin descoperirea de urme materiale de tip aurignacian la Cioclovina, Giurgiu, Iosășel, Vădastra, Ceahlău ș.a. În **p.** inferior au trăit predecesorii omului actual, arheoantropii: pitecantropul, sinantropul și omul de tip Heidelberg. În **p.** mijlociu a apărut *Homo primigenius*, sau omul de tip Neandertal, ale cărui resturi fosile au fost descoperite și în țara noastră la Ohaba-Ponor, Nandru (reg. Hunedoara) ș.a. În **p.** superior a apărut *Homo sapiens fossilis*, identificat pe teritoriul țării noastre la Cioclovina (reg. Hunedoara), la Giurgiu, în aluviunile ostrovului Mocanu și la Peștera (comuna Măgura, reg. Brașov). În **p.**, uneltele de muncă erau lucrate numai din piatră cioplită, din lemn și din os. Ocupațiile principale ale oamenilor din epoca **p.** erau vînătoarea în colectiv și culesul. În cursul **p.** inferior a avut loc separarea definitivă a hominizilor de lumea animală. În **p.** mijlociu s-a realizat marea descoperire a producerii focului pe cale artificială și s-au pus bazele celei mai primitive forme de organizare a societății omenești: *comuna gentilică matriarhală*. În **p.** superior s-a realizat o mare varietate de unelte (lamele cu două tăișuri, răzuitoarele, dăltițele, ferăstraiele, străpungătoarele, etc.) și s-a perfecționat tehnica vînătorii (apar: sulița dințată, vîrful de săgeată, capcana, arcul și săgeata); din punctul de vedere al relațiilor sociale, ginta matriarhală a luat definitiv locul cetei primitive. În **p.** superior au apărut și s-au dezvoltat primele manifestări de artă: desene, gravuri, picturi, sculpturi în os, corn și fildeș, precum și figurine modelate în lut și arse.

Paleolog, ultima dinastie de împărați bizantini (1261—1453), întemeiată de Mihail Paleolog, împărat al Niceii (1259—1261), în timpul căruia a fost restabilit Imperiul bizantin cu capitala la Constantinopol. Dinastia **P.** a domnit în perioada înfloririi relațiilor feudale și la începutul procesului descompunerii lor. A contribuit la desăvîrșirea procesului de iobăgizare a țărănimii și a reprimat fără cruțare mișcările populare antifeudale. Dintre împărații din dinastia **P.**, mai cunoscuți au fost: *Mihail al VIII-lea* (1261—1282), *Ioan al V-lea* (1341—1376 și 1379—1391), *Ioan al VIII-lea* (1425—1448). *Constantin al XI-lea Dragases* (1449—1453) a fost ultimul împărat al Bizanțului pînă la căderea Constantinopolului sub turci (29 mai 1453).

paleontologíe (gr. *palaios* „vechi", *on, ontos* „ființă" și *logos* „cuvînt, știință"), știință care se ocupă cu studiul complex al organismelor animale și vegetale fosile, care au populat Pămîntul în timpurile geologice. După cum cercetează resturi de plante sau de animale, **p.** se divide în *paleobotanică* și *paleozoologie*. Ramura **p.** care se ocupă cu studiul resturilor organismelor microscopice se numește *micropaleontologie*. O parte a **p.** *(paleoecologia)* cercetează condițiile de viață ale plantelor și animalelor din trecut. **P.** prezintă importanță în cercetările geologice teoretice și practice, pentru stabilirea evoluției viețuitoarelor și a scoarței terestre în ansamblu, precum și pentru descoperirea unor substanțe minerale utile legate de formațiunile sedimentare.

paleozóic (gr. *palaios* „vechi" și *zoon* „animal"; STRAT.), a doua eră geologică, care cuprinde grupa de strate ce conține o floră caracterizată prin prezența talofitelor, prin predominanța criptogamelor vasculare, cu forme proprii acestei ere, prin apariția gimnospermelor (pteridosperme, conifere, cicadale, cordaitale), și o faună în care se întîlnesc toate grupele de nevertebrate și primele vertebrate. Acestei ere geologice îi este caracteristică prezența unor grupe de viețuitoare care nu se mai întîlnesc în erele următoare (tetracoralieri, tabulați, cistoide, goniatiți, trilobiți, graptoliți, pești placodermi etc.). Alte grupe de organisme ating maximum de dezvoltare în **p.** (crinoide, brahiopode, nautiloidee). Către sfîrșitul erei apar amfibienii (stegocefali) și reptilele (teromorfe, prozaurieni). În **p.** au avut loc intense mișcări orogenice, în urma cărora au rezultat catenele caledoniene și hercinice, precum și puternice manifestări eruptive. În era **p.** predomină rocile detritice. Era paleozoicului cuprinde cinci perioade: cambriană, siluriană, devoniană, carboniferă și permiană. În țara noastră se găsesc formațiuni **p.** în Banat, în Munții Apuseni, în Dobrogea și în fundamentul Platformei Moldovenești.

paleozoologíe, parte a paleontologiei care se ocupă cu studiul complex al organismelor animale fosile și al evoluției lor în decursul timpului geologic.

Palermo, oraș în sudul Italiei, situat pe coasta nordică a Siciliei. 594 000 loc. (1961). Este cel mai important centru economic și principalul port al Siciliei. Industrie alimentară, constructoare de mașini, chimică și ușoară. Renumit centru turistic și balneoclimatic. Universitate. Numeroase monumente valoroase, muzee și biblioteci bogate: catedrala (sec. XII—XVII), biserica San Giovanni degli Eremiti (sec. al XI-lea), capela palatină (sec. al XII-lea) cu mozaicuri bizantine, palatul regal, palatele Marchesi, Chiaramonti etc. — *Istoric.* Fundat de fenicieni (sec. al VII-lea sau al VI-lea î.e.n.), apoi bază militară a Cartaginei, **P.** a fost cucerit de romani (254 î.e.n.), de bizantini (535), de arabi (831), de normanzi (1072), devenind capitala regatului Siciliei, întemeiat de aceștia din urmă. A mai fost stăpînit de feudalii germani (sec. XII—XIII), de cei francezi (sec. XIII) și de cei spanioli (sec. XIII—XVIII). A avut un rol important în revoluția de la 1848—1849 din Italia. Aici a murit N. Bălcescu (16 noiembrie 1852).

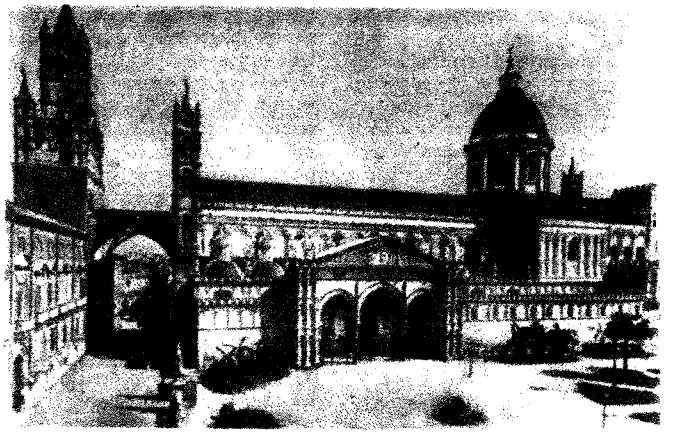

Catedrala din Palermo

Palestina, regiune istorică în partea de sud a Asiei anterioare. În mileniile IV—III î.e.n., pe teritoriul **P.** s-au aşezat triburi semite ale hononeilor, amoriţilor ş.a. A fost cucerită în mileniul al II-lea î.e.n. de hitiţi, de filisteni, iar apoi de evrei, care au întemeiat un stat sclavagist timpuriu, împărţit în sec. al X-lea î.e.n. în două regate: Israel (care în 722 î.e.n. a fost cucerit de Asiria) şi Iudeea (cucerită în 586 î.e.n. de Babilon). **P.** a fost ocupată, succesiv, de regatul persan al Ahemenizilor (sec. al VI-lea î.e.n.), de Alexandru Macedon (332 î.e.n.), de romani (63 î.e.n.), de arabi (sec. al VII-lea), de cruciaţi (sec. al XI-lea), de sultanii Egiptului (sec. al XII-lea). Începînd din 1516 pînă la sfîrşitul primului război mondial, **P.** a fost inclusă în componenţa Imperiului otoman. La sfîrşitul anului 1917, **P.** a fost ocupată de trupele engleze, iar în 1920 Anglia a primit dreptul de mandat asupra **P.**, confirmat în 1922 de Liga Naţiunilor. În 1947 O.N.U. a adoptat hotărîrea de împărţire a **P.** şi de creare pe teritoriul ei a două state: evreiesc şi arab. V. Israel; Iordania.

palestiniană, *arta ~*, arta care s-a dezvoltat pe teritoriul Palestinei, începînd din paleoliticul superior pînă în timpul stăpînirii romane. Prima operă de artă importantă din Palestina este templul de la Ierusalim (sec. X î.e.n.), operă la care au contribuit şi meşteri fenicieni. Mai tîrziu, o dată cu cucerirea macedoneană, cultura **p.** s-a integrat culturii şi artei elenistice. După cucerirea romană, în cadrul imperiului, în Palestina se va dezvolta, ca în toate provinciile orientale, o cultură şi o artă de caracter elenistic tîrziu. Din această etapă datează interesante reprezentări în sculptură şi gravură ale candelabrului cu şapte braţe, avînd valoare de simbol în religia mozaică. Din aceeaşi vreme datează şi vase de metal şi ceramică, obiecte de metal preţios, unelte şi arme şi nenumărate suluri de papirus şi pergament cu texte ebraice şi greceşti, cu caracter religios sau profan (sînt celebre cele de la Qumran, variante ale unor cărţi ale Bibliei). Primii împăraţi creştini au construit în Palestina monumente grandioase pe locurile legate de mitul cristic. Mai tîrziu, Palestina nu a mai adus nici o nouă contribuţie la tezaurul artei mondiale.

paléstră (gr. *palaistra*, de la *pale* „luptă") **1.** (În Grecia antică) Locuri special destinate pentru practicarea gimnasticii, luptelor etc. De cele mai multe ori deschise, rareori acoperite, **p.** cuprindeau un spaţiu central pe plan dreptunghiular, în care aveau loc exerciţiile, precum şi încăperi anexe pentru gimnaşti. **2.** Şcoală de educaţie fizică în Atena antică, urmată de băieţii de 13—15 ani după absolvirea şcolii de gramatică şi a celei de chitară. **P.** erau conduse de pedotribi. În programul lor erau prevăzute probe de *pentatlon* şi convorbiri pe teme politice şi etico-filozofice.

Palestrina, Giovanni Pierluigi da (1524 sau 1525—1594), compozitor italian, şeful şcolii polifonice din Roma. Este considerat clasicul muzicii corale (a cappella). Sub un înveliş religios, muzica lui **P.**, melodioasă şi de un caracter solemn, a răsfrînt idei umaniste, vădind afinităţi cu unele tendinţe ale culturii muzicale laice din epoca Renaşterii. A compus aproape 100 de misse (printre care „Missa Papae Marcelli"), peste 60 de ofertorii, aproape 300 de motete, 200 de madrigaluri (dintre care mai mult de 100 cu caracter laic) etc.

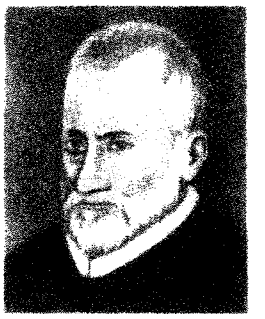

Palestrina

palétă[1] (lat. *pala* „lopată" TEHN.), organ al unei maşini cu rotor (hidraulică, termică, pneumatică etc.) de forma unei aripi sau plăci cu feţe plane sau curbe, încastrată la unul sau la ambele capete în rotorul sau în statorul maşinii şi care are rolul de a asigura transferul de energie de la rotor la mediul în care se roteşte sau invers (în cazul **p.** de rotor) sau de a dirija fluidul (în cazul **p.** de stator).

palétă[2] (ARTE PLAST.) **1.** Placă de lemn, de metal sau de ceramică, pe suprafaţa căreia pictorii etalează şi amestecă culorile. Dreptunghiulară sau ovală, **p.** este prevăzută cu o deschizătură pentru a putea fi ţinută cu mîna în timpul lucrului. **2.** (Prin extensiune) Denumire dată gamei cromatice

specifice unui pictor sau unei lucrări (ex. **p.** luminoasă; **p.** dominată de roşuri etc.).

„Palia de la Orăştie", prima traducere în limba română a vechilor cărţi biblice „Geneza" şi „Exodul", tipărită la Orăştie, în 1582, de meşterul tipograf Şerban, fiul diaconului Coresi. Traducerea a fost făcută după textul maghiar al *Pentateuculüi* lui Gáspár Heltai (Cluj, 1551) de către Ştefan Herce, Efrem Zacan, Moisi Peştişel şi Achirie, protopopul Hunedoarei, din iniţiativa superintendentului calvin Mihail Tordaş.

paliér 1. (CONSTR., C.F.), porţiune orizontală din traseul unei căi ferate sau al unui drum. **2.** (TEHN.) V. *lagăr*.

palimpsést (gr. *palin* „din nou" şi *psestos* „răzuit"), pergament din piele de animal de pe care s-a ras sau s-a şters scrierea iniţială pentru a se face loc unui text nou. Din evul mediu s-au păstrat numeroase **p.**

palingenézǎ (gr. *palin* „din nou" şi *genesis* „naştere"; PETROGR.), fenomen de formare a magmei prin topirea unor roci preexistente, ca gnaise, şisturi, granite etc.

palingenezíe (gr. *palingenesia* „renaştere"; FILOZ.) **1.** Concepţie metafizică strîns legată de teoria c i c l u l u i i s t o r i c, preconizînd renaşterea, învierea periodică a tuturor fiinţelor. A fost propagată în antichitate de stoici (ex. Marc Aureliu). **2.** Concepţie formulată în 1827 de filozoful francez P. Ballanche, potrivit căreia, în virtutea unei dezvoltări ciclice, perioadelor de decadenţă în viaţa popoarelor le urmează cu necesitate perioade de înflorire, de regenerare. **3.** Concepţie afirmînd perfecţionarea continuă a vieţuitoarelor pe calea evoluţiei lente, formulată în 1769 de naturalistul elveţian Ch. Bonnet.

palinodíe (gr. *palin* „din nou" şi *ode* „cîntec"), operă literară sau discurs în care autorul retractează idei şi sentimente exprimate anterior (ex. piesa de teatru „Palinodia", scrisă de S t e s i h o r, în care autorul retractează dispreţul, exprimat într-un poem anterior, faţă de dragostea dintre Paris şi Elena).

palinologíe, disciplină biologică al cărei obiect îl constituie studiul polenului şi al sporilor. Cuprinde o parte teoretică fundamentală, care tratează despre morfologia polenului, producţia lui cantitativă, diseminarea, transportul, căderea, rezistenţa la agenţi distructivi etc., şi o parte aplicativă, ale cărei capitole mai importante sînt: *palinotaxonomia*, care valorifică morfologia polenului pentru lămurirea unor probleme de taxonomie şi filogenie, şi *paleopalinologia*, care studiază polenul subfosil (cuaternar) şi fosil (precuaternar), pentru a trage concluzii referitoare la istoria vegetaţiei şi a climei, la geomorfologie, la vîrsta stratelor geologice etc. În ţara noastră, cercetările de **p.** au fost iniţiate de acad. Emil Pop.

palisádă (fr. *palissade* „uluci") **1.** (IST.) Element de fortificaţie, folosit în amenajările defensive mai vechi, alcătuit din pari groşi şi lungi bătuţi în pămînt, legaţi între ei cu scînduri, frînghii şi avînd între spaţii împletituri de nuiele, iar uneori umplutură de pămînt bătut. **P.** erau construite pe culmea unor valuri de pămînt înconjurate de şanţuri cu apă. Sin. *palancă*. **2.** (BOT.) Mod de aşezare a unor celule alungite, cilindrice sau prismatice, care stau una lîngă alta, perpendiculare pe suprafaţa organului (ex. parenchimul palisadic din frunză).

palisáj (din fr. *palisser* „a lega"; HORT.), legarea unei ramuri de un suport (tutore, spalier etc.) pentru a da pomilor fructiferi forma dorită sau pentru a nu fi rupţi de vînt. **P.** este o lucrare frecventă în pepinierele pomicole şi în livezile tinere.

palisándru (SILV.), lemnul arborilor din genul *Jacaranda*, familia bignoniaceelor, răspîndiţi în America de Sud, India şi Madagascar, înalţi de 10—15 m. Este un lemn foarte dur, greu şi compact, roz-violaceu sau brun şi cu miros plăcut. Este folosit la fabricarea mobilelor de lux şi a unor instrumente muzicale. Sub denumirea de **p.** de Brazilia sau de lemn de trandafir brazilian se comercializează şi lemnul speciilor din genul *Dalbergia*, din familia leguminoaselor.

Palissy, Bernard (c. 1510—1589 sau 1590), ceramist şi scriitor francez. Cercetările sale îndelungate au contribuit la perfecţionarea smalţurilor şi la înflorirea ceramicii smălţuite franceze din sec. al XVI-lea. A lucrat pentru regii Franţei, pentru ducele de Montmorency şi pentru Caterina de Medici, ceramică, în special platouri, cu ornamente în relief, reprezentînd plante, fructe, vietăţi, mai ales acvatice. Dintre lucrările pe care le-a scris, mai apreciată pentru caracterul său ştiinţific este aceea intitulată „Discursuri admirabile despre natura apelor şi fîntînilor pămîntului". Fiind hughenot, a fost închis în 1589 la Bastilia, unde a şi murit. Modelele sale au fost copiate în secolul trecut de manufacturile franceze de ceramică.

Palladio, Andrea (1508—1580), arhitect italian, reprezentant de frunte al Renaşterii.

A. Palladio

Profund cunoscător al arhitecturii Romei imperiale, **P.** a formulat principiile teoretice privind organizarea volumelor şi a decoraţiei arhitectonice în tratatul său intitulat „Patru cărţi de arhitectură" (Veneţia, 1570). A construit la Vicenza numeroase vile şi palate (Rotonda Capra, Giulio Porto, Chiericati), podul San Michele, Loggia del Capitano, marea bazilică şi un teatru celebru pentru armonia compoziţiei sale arhitectonice. La Veneţia, **P.** a construit biserica San Giorgio Maggiore, una dintre capodoperele sale, biserica il Redentore, mănăstirea Carità ş.a. În opoziţie cu ten-

dinţele baroce ale arhitecturii din epoca sa, **P.** a promovat o concepţie bazată pe echilibru şi sobrietate, ornamentul dobîndind în compoziţiile sale un sens de distincţie, de noblеţe şi de gravitate. Folosind cu siguranţă ordinele arhitectonice, el le-a combinat cu ingeniozitate. **P.** a construit astfel edificii cu faţade în care ordinele se alternează şi a utilizat uneori ordinul colosal în care coloanele şi pilaştrii au înălţimea a două etaje. A preferat adesea în construcţiile sale să se servească de cărămidă mai mult decît de marmură, mulţumindu-se cu materiale simple a căror frumuseţe a ştiut s-o releve. Arta sa a avut un răsunet puternic, **P.** fiind considerat un Vitruviu al Renaşterii, un precursor al clasicismului şi unul dintre înaintaşii arhitecturii moderne.

Pallady, Theodor (1871—1956), pictor român, maestru emerit al artei, unul dintre reprezentanţii de seamă ai picturii româneşti din prima jumătate a sec. al XX-lea. A studiat la Şcoala de poduri şi şosele din Bucureşti, apoi la Politehnica din Dresda. Tot la Dresda a început să studieze pictura cu Erwin Oehme, iar din 1891 a lucrat la Paris în atelierul lui Aman-Jean. În acelaşi an intră la École des Beaux Arts, unde studiază pictura cu Gustave Moreau, împreună cu Albert Marquet, Georges Rouault şi Henri Matisse, cu care a rămas prieten toată viaţa. A început să expună în 1900, la Expoziţia Universală de la Paris, organizînd de atunci numeroase expoziţii personale în ţară şi străinătate şi participînd cu regularitate la saloanele oficiale. **P.** a călătorit mult în ţară şi peste hotare (Franţa, Spania, Italia, Anglia), opera sa mărturisind o complexă experienţă artistică. Interpret al peisajelor cu brume argintii şi catifelări pastelate, **P.** a fost totodată un poet al frumuseţii feminine, pe care a surprins-o în compoziţii de o nobilă armonie, distilate şi pure. Folosind un limbaj concis, izvorît dintr-un riguros echilibru intelectual, pictura lui **P.** se caracterizează prin nobleţe şi rafinament, prin severa disciplină a desenului şi prin deosebit de nuanţata substanţă cromatică. Din opera sa pot fi citate numeroase autoportrete,

Th. Pallady (autoportret)

care constituie un lung şi dramatic soliloc, nuduri („Citind din Baudelaire", „În faţa şemineului", „Nud în fotoliu"), peisaje de la Iaşi, din Paris, din Spania, multe naturi moarte. Excelent desenator, **P.** a lăsat numeroase lucrări remarcabile prin acuitate şi finеţe.

Pallas, Piotr Simon (1741—1811), naturalist rus. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Petersburg. A descris numeroase specii de peşti, păsări, mamifere şi insecte. În opera sa este exprimată ideea dezvoltării istorice a lumii vii, idee pe care, spre sfîrşitul vieţii, a renegat-o.

Pallas (ASTR.), asteroid, al doilea în lista asteroizilor, descoperit în 1802 de W. Olbers. Depărtarea sa medie de Soare este de 2,767 unităţi astronomice, iar diametrul său de circa 500 km.

Pally, Zenaida (n. 1919), mezzo-soprană română, solistă a Teatrului de Operă şi Balet al R.P.R. Vocea sa de mare întindere, cu un timbru pătrunzător, tehnica perfecţionată, cîntul expresiv şi însuşirile scenic-dramatice i-au permis abordarea unui repertoriu larg: Carmen din opera cu acelaşi nume de Bizet, Amneris din „Aida" şi Azucena din „Trubadurul" de Verdi, Dalila din „Samson şi Dalila" de Saint-Saëns, Sfinxul din „Oedip" de Enescu etc. A întreprins numeroase turnee în străinătate. S-a remarcat şi în concerte vocal-simfonice, precum şi în înregistrări. Laureată a Premiului de stat.

Palma (pe adevăratul nume *Nigretti*), Jacopo (zis *Palma il Vecchio*; 1480—1528), pictor italian din şcoala veneţiană. Format sub influenţa artei lui Giorgione, **P.** a pictat într-un spirit laic compoziţii cu subiecte religioase, compoziţii mitologice şi portrete, tinzînd, asemenea lui Giorgione şi Tiziano, spre o elogiere a vieţii. **P.** a introdus adesea în pictura sa tema idilei şi a pastoralei, dînd peisajului care servea drept cadru un rol important. Opera lui **P.** s-a distins printr-un colorit viu, nuanţat şi plin de strălucire. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin lucrarea „Venus şi Amor".

Palma, Jacopo (*Palma il Giovane*; 1544—1628), pictor şi gravor italian din şcoala veneţiană, nepotul lui Palma il Vecchio. A fost elevul lui Tiziano. Creaţia sa se apropie de cea a lui Tintoretto prin dinamismul atitudinilor personajelor.

palmác, unitate de măsură a lungimii, folosită în trecut în Moldova, egală cu 3,484 cm.

palmát (lat. *palma* „palmă"; BOT.), mod de aşezare a lobilor unei frunze simple, a foliolelor unei frunze compuse sau a nervurilor, care pleacă de la un centru comun şi seamănă cu degetele răsfirate ale palmei. Ex. frunza de castan sălbatic este palmat-compusă, frunza de viţă de vie este palmat-nervată.

pálmă, unitate de măsură a lungimii, folosită în trecut, egală cu 27,875 cm (opt palmace) în Moldova şi cu 24,581 cm (zece degete) în Muntenia.

Palmerston *[pá:məstən]*, Henry John Temple (1784—1865), om politic englez, lider al partidului whig. În mai multe rînduri ministru de externe, iar în 1855—1858 şi 1859—1865 prim-ministru. Adept al principiului menţinerii integrităţii Imperiului otoman, **P.** a sprijinit politica acestuia de asuprire a popoarelor din Peninsula Balcanică. A fost unul dintre organizatorii războaielor colonialiste împotriva Chinei. Guvernul condus de **P.** a înăbuşit răscoala naţională a şipailor (1857—1859)

din India şi a contribuit prin intervenţia armată la înfrîngerea războiului ţărănesc al taipinilor (1851 — 1864) din China. A avut o atitudine ostilă Unirii Principatelor Române. În timpul războiului de secesiune din S.U.A. (1861 —1865) a sprijinit pe sudişti.

palmétă, motiv ornamental reprezentînd o frunză de acant stilizată. **P.,** sub diferite forme de interpretare, a ocupat un loc important în ornamentica orientală, medievală bizantină şi românească (arhitectură, frescă, grafică de manuscris, textile etc.).

palmiér, denumire a mai multor genuri de plante lem-

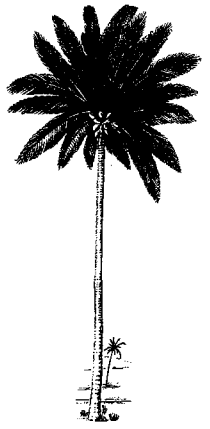

Palmier

noase din clasa monocotiledonatelor, cu trunchiul drept, neramificat, care poartă în vîrf frunze mari, penate sau palmate. **P.** au mare importanţă economică pentru produsele care se obţin din ei (uleiuri, fibre, materiale de construcţie, fructe, vin etc.). Cresc în zonele tropicale şi subtropicale (ex. cocotierul, curmalul).

palmipéde (lat. *palma* „palmă" şi *pes, pedis* „picior"; ZOOL.), denumire dată păsărilor acvatice care au picioare palmate (cu degetele reunite printr-o membrană înotătoare). Ex. corcodeii, raţele, gîştele, martinii, pelicanii etc.

palmític, *acid* ~ (CHIM.), $C_{16}H_{32}O_2$. Acid gras, saturat, monobazic. Se găseşte în grăsimile vegetale şi animale, în stare liberă şi sub formă de ester al glicerinei (palmitină). Se utilizează la fabricarea săpunului, la impermeabilizarea ţesăturilor etc. Se mai numeşte *acid hexadecanoic*.

palmitínă (BIOCHIM.), ester al glicerinei cu acidul palmitic (ex. triglicerida acidului palmitic); intră în constituţia multor grăsimi solide şi a unor uleiuri.

Palmyra, vechi oraş în Siria (în apropiere de actualul oraş Tadmor), întemeiat în mileniul I î.e.n. A fost centrul statului sclavagist Palmyra (sec. I î.e.n. — III e.n.). În sec. I, în timpul împăratului Tiberiu, **P.** a recunoscut puterea supremă a Romei, menţinîndu-şi autonomia. A avut un mare rol în comerţul ţărilor din occident cu Arabia şi Mesopotamia. La mijlocul sec. al III-lea, în timpul regelui Odenat şi al soţiei sale Zenobia, statul **P.** a ajuns la cea mai mare putere politică. A fost cucerit şi distrus de romani (273). Ruinele **P.** se mai păstrează şi astăzi.

paloniér (TEHN.), mecanism compus dintr-o pîrghie articulată la mijloc, prevăzută la capete cu două pedale. Se foloseşte fie pentru comanda direcţiei unui vehicul (de exemplu avioane sau ambarcaţii de sport), în care caz **p.** se leagă printr-o tijă sau un cablu de organul mobil de direcţie a vehiculului, fie pentru echilibrarea forţelor de frînare la frînele cu transmisie mecanică, întrebuinţate la unele autovehicule.

páloş, sabie lată, cu două tăişuri, uneori încovoiată la vîrf, întrebuinţată în evul mediu.

Paloş, Gheorghe (1899 — 1940), militant antifascist, membru al P.C.R. Arestat în 1939 pentru activitatea sa antifascistă, a fost întemniţat la Doftana, unde a murit în urma cutremurului din 10 noiembrie 1940.

palpáre (lat. *palpare* „a atinge, a pipăi"; MED.), procedeu de examen clinic al bolnavului, executat de către medic, care explorează prin presiune, cu una sau două mîini, o regiune a corpului, pentru a determina dimensiunile, modificările de formă şi consistenţă, sensibilitatea unor ţesuturi sau organe.

palpatór (TEHN.), elementul sensibil al unui instrument de măsurat sau de controlat neregularităţile de pe suprafeţele corpurilor solide (de obicei metalice). Prin mişcarea **p.** pe suprafaţa prelucrată a unei piese, acesta sesizează asperităţile suprafeţei şi le transmite mai departe altor organe pentru indicare sau înregistrare.

palpebrál (lat. *palpebrae* „gene"; ANAT., MED.), care se referă la pleoapă, care aparţine pleoapelor (ex. reflex **p.**).

palpitáţie (lat. *palpitare* „a tresări"; MED.), senzaţie de bătaie mai puternică, mai rapidă sau neregulată a inimii. **P.** este mai ales de natură funcţională, provocată de emoţii violente, efort puternic, consum de cafea sau tutun, prînz copios (în special la persoanele nevrotice), dar poate apărea şi în unele boli (Basedow, dispepsii gastrice sau intestinale, aerofagie).

palplánşă (CONSTR.), piesă de lemn, de oţel profilat sau de beton armat, de forma unei grinzi cu lungime mare, care se foloseşte la executarea unor pereţi în scopul susţinerii săpăturilor, sprijinirii malurilor înalte, executării de ecrane de etanşare (pentru realizarea incintelor în care se fac săpături la adăpost de infiltraţiile de apă) etc.

páltin *(Acer platanoides)*, arbore din familia aceraceelor, înalt pînă la 25 m. cu frunze subţiri, palmat-lobate şi fructe turtite cu aripi divergente în unghi obtuz. **P.** creşte în pădurile de foioase din regiunile de cîmpie şi de deal. Se cultivă în plantaţii forestiere, parcuri şi pe marginea străzilor. Are lemnul alb, elastic şi rezistent. — *P. de munte (Acer pseudoplatanus)*, arbore din familia aceraceelor, înalt pînă la 40 m, frecvent în pădurile de deal şi de munte din ţara noastră. Lemnul este de calitate superioară, foarte rezistent, elastic şi fin, de culoare albă; se foloseşte pentru construirea mobilelor şi a diferitelor instrumente muzicale.

Frunză de paltin

paludína (PALEONT.) v. **viviparus.**

paludism (MED.) v. **malarie.**

paludrínă (din lat. *palus* „mlaştină"; FARM.), derivat sintetic de biguanidină, care se prezintă sub formă de pulbere cristalină albă, cu gust amărui, puţin solubilă în apă. Are acţiune antimalarică, cu o toxicitate foarte redusă. Se mai numeşte *cloroguanid, bigumal.*

Pamfile, Tudor (1883—1921), folclorist şi scriitor român. A colaborat la numeroase publicaţii, printre care „Şezătoarea", „Floarea darurilor" şi „Viaţa românească". A scos revistele „Ion Creangă" (1908—1921), „Florile dalbe" (1919) ş.a. A publicat numeroase culegeri de folclor („Jocuri de copii", 1909; „Cîntece de ţară", 1913; „Cimilituri româneşti", 1908), studii etnografice („Sărbătorile de vară la români", 1910 ş.a.). Într-o serie de studii, **P.** a încercat să schiţeze şi o „mitologie românească". **P.** a scris cîteva nuvele şi povestiri, remarcabile prin intuiţia psihologiei ţărăneşti, ca şi prin darul de a picta mediul rural.

pamflét, specie literară (în versuri sau în proză), cu caracter satiric, în care scriitorul înfierează anumite tare morale, concepţii politice retrograde, negative ale realităţii sociale, trăsături de caracter ale unei persoane etc. **P.** se distinge prin forţa expresiei, uneori prin violenţa limbajului, ca şi prin caracterul direct al atacului conţinut. În literatura română au scris pamflete D. Bolintineanu, B.P. Hasdeu, N.D. Cocea, Tudor Arghezi, Camil Petrescu, Geo Bogza etc.

Pamir, podiş muntos în Asia Centrală, între munţii Hinducuş, Karakorum, Kunlun şi Altai. Cea mai mare parte a **P.** este cuprinsă în U.R.S.S. (în R.S.S. Tadjikă); marginea estică se află în R.P. Chineză, iar marginea sudică în Afganistan. Partea vestică a **P.** este intens fragmentată de văi adînci şi înguste, care despart creste muntoase înalte pornind dintr-o culme centrală, Munţii Academiei de Ştiinţe (cu vîrful Kommunizm, 7 495 m). Partea estică are relief mai puţin fragmentat, constituit din depresiuni şi văi largi situate la 3 500—4 500 m altitudine, mărginite de culmi cu pante domoale. Marginea estică, lanţul muntos Kaşgaria, atinge cele mai mari înălţimi: 7 719 m în vîrful Kongur (R.P. Chineză). Climă continentală rece şi foarte aridă. Prezintă numeroşi gheţari mari (ex. gheţarul Fedcenko, lung de 71,2 km). Vegetaţia este sărăcăcioasă: stepă, păşune alpină, semideşert şi deşert montan.

pámpa *(pampas)*, asociaţie vegetală formată din ierburi (în special graminee), caracteristică pentru cîmpiile cu climă subtropicală şi temperată din America de Sud (Argentina şi sudul Uruguayului). În est, unde clima este mai umedă, **p.** a fost înlocuită în cea mai mare parte prin culturi agricole (fiind principala zonă cerealieră a Americii de Sud); în vest, unde clima este mai aridă, formează păşuni întinse, pe baza cărora s-a dezvoltat puternic creşterea animalelor.

pan, denumire dată, în evul mediu, nobililor poloni. S-a întrebuinţat şi în ţările române (mai ales în Moldova), în actele slave, cu semnificaţia de *boier*.

Pan (în mitologia greacă), zeu al turmelor şi al păstorilor, fiu al lui Hermes, asociat la un moment dat cu alaiul unei alte divinităţi a naturii fecunde, Dionysos. Era imaginat cu coarne şi picioare de ţap. I se atribuia naşcocirea naiului, întocmit din şapte ţevi de trestie. Conform mitului, provoca uneori oamenilor şi turmelor, ivindu-se pe neaşteptate, *spaima panică* (de aici cuvîntul „panică"). Numele de **P.** fiind asimilat cu adjectivul *pan*, care înseamnă „tot, întreg", zeul a ajuns, într-o perioadă mai tîrzie, să personifice natura, „marele întreg" al universului.

Pan

pan(to)- (gr. *pan, pantos* „tot"), element de compunere care exprimă noţiunea de întreg, de totalitate (ex. *panoramă, panteism, pantograf*).

Panaiteanu Bardasare, Gheorghe (1816—1900), pictor şi grafician român. A studiat la Academia Mihăileană şi la München (1840—1858). A fost primul director al Şcolii de bele-arte şi al Pinacotecii din Iaşi, pentru înfiinţarea cărora (1860) a militat împreună cu M. Kogălniceanu. Opera sa cuprinde tablouri de gen şi portrete, realizate după reţetele academismului german („Portretul lui A. Lochmann", „Femeia cu fluturele", „Femeia cu tamburină" din Muzeul de artă din Iaşi, „Portret de femeie" din Muzeul de artă al R.P.R.).

Panaitescu, Petre P. (n. 1900), istoric şi slavist român, specialist în istoria evului mediu. A studiat la Bucureşti, Paris şi Cracovia (unde a cercetat minuţios arhivele polone). În studiile sale s-a preocupat de problemele bazei economice a statelor feudale româneşti, ale instituţiilor feudale şi de legăturile externe ale acestora (cu Polonia, Ucraina, Rusia). A scris numeroase studii, printre care monografii închinate lui Mihai Viteazul (1936), Mircea cel Bătrîn (1944) şi Dimitrie Cantemir (1958) şi un studiu sintetic asupra obştii săteşti (1964). A scos ediţii critice ale cronicilor lui Grigore Ureche şi Miron Costin, precedate de studii ample asupra importanţei operelor acestora. A luat parte la întocmirea corpusului de „Documente privind istoria României" şi la elaborarea volumelor II—III ale tratatului de „Istorie a României".

Panama, stat în America Centrală, situat în porţiunea ei cea mai îngustă, care face legătura cu America de Sud, între Costa Rica, Marea Caraibilor, Columbia şi Oceanul Pacific. Cuprinde şi numeroase insule mici de lîngă ţărmuri. Suprafaţa: 74 476 km² (fără Zona Canalului Panama). Populaţia: 1 177 000 loc. (1963), formată din metişi (circa 65%), negri, indieni şi creoli. Capitala: *Panama*. Limba de stat: spaniola. Teritoriul **P.** este străbătut de

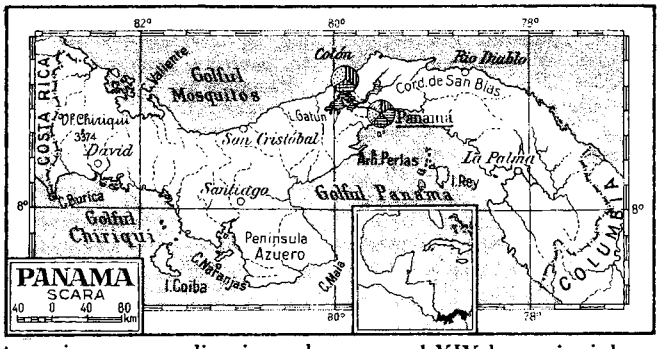

lanțuri muntoase din sistemul Cordilierilor, dominate de conuri vulcanice. Altitudinea maximă: 3 478 m (vulcanul activ Chiriqui). Munții sînt mărginiți de cîmpii joase. Climă ecuatorială foarte umedă, în special în nord. 70% din teritoriu este acoperit de păduri dese. **P.** este o țară agrară slab dezvoltată. Pe marile plantații de tip capitalist, dintre care majoritatea se află în mîna monopolurilor din S.U.A. (în special ale societății United Fruit Company), se cultivă pentru export în primul rînd bananieri, apoi arbori de cacao, de cafea, cînepă de manila, trestie de zahăr și cocotieri. În micile gospodării țărănești se cultivă cu mijloace primitive orez, porumb, trestie de zahăr, legume și fructe. Creșterea animalelor (în special bovine) este dominată de marii proprietari locali. Este dezvoltat pescuitul (mai ales pescuitul crevetelor). Industria se limitează la cîteva mici unități de prelucrare a produselor agricole și la două rafinării de petrol. Tonajul flotei maritime este ridicat, dar cele mai multe vase sînt străine, înregistrate în **P.** datorită impozitelor scăzute. Comerțul exterior este orientat în special spre S.U.A. Se exportă banane (60% din volumul exportului în 1962), crevete, cafea, cacao, manila. — *Istoric.* Locuit în vechime de triburi de indieni (amerindieni), din familia de limbi cibcea. La începutul sec. al XVI-lea, conchistadorii spanioli au cotropit țara și au transformat-o în colonie a Spaniei. După eliberarea de sub dominația spaniolă (1821), teritoriul statului **P.** a intrat în componența Columbiei. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, teritoriul actual al statului **P.** a devenit arena unei ascuțite lupte între S.U.A. și Marea Britanie pentru dominația asupra istmului panamez, unde se proiecta construirea unui canal interoceanic. În scopul acaparării zonei viitorului canal Panama, S.U.A. au sprijinit în 1903 o mișcare separatistă, în urma căreia statul **P.** a fost despărțit de Columbia. În același an, S.U.A. au încheiat cu statul **P.** un tratat în baza căruia au obținut permisiunea de a exploata pe timp nelimitat canalul interoceanic, a cărui construcție începuse în 1880. Astfel a fost creată Zona Canalului **P.**, arendată S.U.A. Forțele patriotice și progresiste din **P.** luptă pentru trecerea Zonei Canalului sub suveranitatea statului panamez. **P.** este o republică. Șeful statului și al guvernului este președintele, ales pe termen de patru ani. Organul legislativ suprem este Adunarea Națională, unicamerală. Partide politice: Partidul liberal, Coaliția patriotică națională (reprezintă interesele burgheziei comerciale și industriale), Partidul socialist, Partidul Popular din Panama (creat în 1942, pe baza Partidului Comunist din **P.**, întemeiat în 1930). Organizațiile progresiste activează din 1950 în ilegalitate.

Panama, capitala statului Panama, situată pe țărmul golfului cu același nume al Oceanului Pacific, la capătul Canalului Panama. 252 560 loc. (1960). Cea mai mare parte a populației active lucrează pentru deservirea Canalului Panama. Important port. Are mici întreprinderi de industrie ușoară. Universitate. Monumente istorice.

panarițiu (MED.), termen generic desemnînd orice infecție localizată la degete. Frecvente în special la muncitorii manuali, **p.** se dezvoltă de cele mai multe ori pe o plagă mică neglijată (înțepătură, zgîrietură). **P.** care cuprind oasele, articulațiile sau tendoanele degetelor dau infirmități.

panaș, mănunchi de pene, adeseori colorate, care se punea odinioară la chipiul sau la coiful militarilor drept podoabă. Turbanele sultanilor și pașalelor turci erau de asemenea decorate cu un **p.**, fixat cu o agrafă împodobită cu nestemate (surguci). Pentru confecționarea **p.** au fost utilizate în special penele albe de struț.

panatenée, cea mai însemnată festivitate religioasă și politică din Atena antică, celebrată în cinstea zeiței tutelare a orașului, Pallas-Athena. În fiecare an se sărbătoreau micile **p.**, iar la patru ani marile **p.**, care durau cîteva zile. Serbările erau încununate de o procesiune strălucită, ai cărei participanți transportau un *peplu* țesut de femeile ateniene pentru a împodobi statuia zeiței. Procesiunea **p.** este reprezentată pe celebra friză a Partenonului.

pană[1] **1.** (ZOOL.) Formațiune epidermică specifică păsărilor, care servește la protecția corpului și la zbor. Penele acoperitoare se numesc *pene de contur*. O **p.** de contur este alcătuită dintr-o axă pe care sînt așezate oblic lamele fine, numite barbe, care se prind între ele prin lame mai mici, numite barbule, și care împreună alcătuiesc stindardul penei. Penele care alcătuiesc aripa se numesc *remige*, iar penele acoperitoare ale aripii *tectrice;* cele ale cozii se numesc *rectrice*. *Puful* este format din pene mici, cu axă moale și barbe libere. Mai există pene mici de tot *(pene filiforme)* și diferite pene speciale, unele în formă de păr *(vibrize)*, așezate la baza ciocului sau în jurul nărilor, altele numite *pene ornamentale* (la pasărea-liră, pasărea-paradisului ș.a.). **2.** (TEHN.) Element de asamblare demontabilă a două elemente ale unui sistem tehnic sau a două organe de mașină pentru ca acestea să devină

solidare în serviciu. **P.** este confecționată, de obicei, din oțel și are diverse forme, ca: prismatică, cilindrică etc. **3.** (CONSTR.) Grindă de lemn, de oțel sau de beton armat, așezată transversal pe arbaletrierii fermelor unui acoperiș, cu scopul de a susține căpriorii și învelitoarea acoperișului, precum și de a transmite fermelor

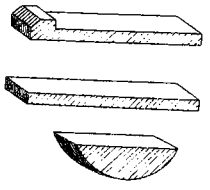

Pene (2)

greutatea proprie și sarcinile accidentale ale învelitorii (provocate de vînt, zăpadă etc.).

„Panciatantra" (în sanscrită „cele cinci cărți"), culegere indiană de povești, fabule, parabole și sentințe, datînd de la începutul erei noastre. Reflectă înțelepciunea practică a maselor de meseriași și negustori săraci și satirizează egoismul și lăcomia claselor avute. Unele fabule ale **P.** se aseamănă cu cele ale lui Esop. **P.** a exercitat o puternică influență asupra fabulisticii orientale. Prin intermediul unor versiuni arabe și persane a influențat, cu începere din evul mediu, și fabulistica europeană.

Panciu, oraș raional în reg. Galați, reședință de raion, situat pe valea Șușița. 8 250 loc. (1964). Centru viticol, renumit pentru vinurile sale (fetească, ottonel, riesling). Industria lemnului (dogărie) și alimentară (vinificație, panificație). — *Raionul P.*, cu 72 070 loc. (1964). Exploatări de lemn, roci de construcție. Industrie chimică de interes republican (fabrica de clei din oase de la Mărășești), industria lemnului și alimentară. În agricultură predomină viticultura, pomicultura, cultura cerealelor și creșterea animalelor.

pancreás (gr. *pan* „tot" și *kreas* „carne"; ANAT.), glandă mixtă de formă alungită, situată înapoia stomacului, în legătură cu splina și duodenul. Structura pancreasului seamănă cu aceea a glandelor salivare, de unde și denumirea care i s-a mai dat de glandă salivară a abdomenului. În acinii pancreatici se formează secreția externă (exogenă) a pancreasului, aceștia producînd și excretînd în duoden fermenți cu rol în digestia lipidelor, protidelor și glucidelor. Printre lobulii pancreatici se găsesc corpusculi rotunjiți, alcătuiți din cordoane celulare pline, așa-numitele insule ale lui Langerhans, care au o secreție internă (endocrină), reprezentată, în principal, de insulină. **P.** este indispensabil vieții, lipsa lui provocînd moartea în cîteva zile.

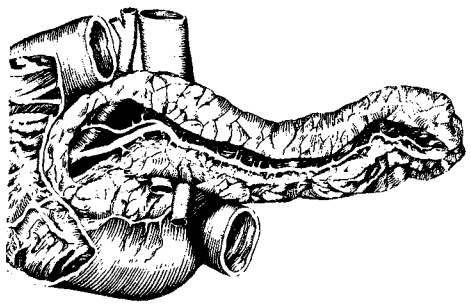

Pancreas

pancreatítă (MED.), boală manifestată prin inflamația acută sau cronică a pancreasului. *P. acută* poate fi edematoasă, hemoragică sau purulentă și se caracterizează prin dureri violente abdominale și stare generală gravă. *P. cronică* se manifestă prin dureri abdominale, slăbire, tulburări intestinale și uneori diabet.

pancromátic (gr. *pan* „tot" și *chroma* „culoare"; FIZ.; despre o emulsie fotografică), care este sensibil la radiațiile luminoase din întreg spectrul vizibil, însă nu în mod egal.

pandantív, element de zidărie, în formă de triunghi sferic cu vîrful în jos, aflat în colțurile constituite de arcurile mari care sprijină o cupolă sau o turlă. Prin mijlocirea **p.** se face trecerea de la planul pătrat, creat de cele patru arcuri mari de sprijin, la planul circular al cupolei sau al tamburului turlei. Preluat din arhitectura bizantină, **p.** a fost frecvent folosit în arhitectura veche românească.

pandécte v. **digeste.**

„Pandectele române", revistă juridică care a apărut la București, între 1921 și 1948.

pandemíe (gr. *pan* „tot" și *demos* „popor"; MED.), extindere a unei epidemii pe un teritoriu mare (ex. **p.** de gripă, care poate să cuprindă mai multe țări sau chiar continente). În trecut erau foarte frecvente **p.** de variolă, ciumă, holeră.

Pandora (în mitologia greacă), prima femeie creată de zei. Conform unui mit redat de Hesiod, a fost înzestrată de Zeus cu o cutie în care erau închise toate relele (ura, durerile, bolile, moartea) și trimisă pe pămînt muritorilor drept pedeapsă pentru fapta săvîrșită

Pandora

de Prometeu. Fratele acestuia, Epimeteu, s-a căsătorit cu **P.** Ea a deschis cutia, din care relele s-au împrăștiat pe pămînt, la fund rămînînd doar speranța. Mitul **P.** este un mit etiologic, care urmărește, ca și mitul biblic al „păcatului originar", să explice originea răului pe pămînt. *Cutia Pandorei* simbolizează acele daruri care ascund nenorociri sub o înfățișare ademenitoare.

pandúri, corp de oaste menționat în sec. al XVIII-lea în țările stăpînite de Habsburgi, între altele și în Banat, de unde se pare că denumirea a trecut și în Țara Românească. **P.** în Țara Românească sînt cunos-

cuți în sec. al XIX-lea. **P.** olteni, recrutați dintre moșneni, au constituit baza oștirii lui Tudor Vladimirescu în timpul mișcării revoluționare din 1821.

panegíric, discurs public în care se elogiază meritele unei personalități contemporane cu oratorul sau se preamăresc faptele eroice ale unor precursori (ex. panegiricul lui Traian, făcut de Plinius cel Tînăr).

panél (IND. LEMN.), placă paralelipipedică alcătuită dintr-un miez de șipci, de scînduri sau de fișii de lemn, acoperit pe ambele fețe cu un strat de furnir și încleiată. Este caracterizat printr-o stabilitate mai mare decît a plăcilor din lemn masiv și se folosește la fabricarea mobilei, a cutiilor pentru aparate de radio, a tîmplăriei de interior etc.

panenteísm v. **panteism.**

Panet, Francisc (1907—1941), erou al luptei împotriva fascismului, inginer chimist. A devenit membru al P.C.R. în 1934. Din însărcinarea partidului, a organizat, în timpul războiului, un laborator clandestin pentru fabricarea de materiale explozive în vederea distrugerii unor obiective militare germane. Arestat, a fost condamnat la moarte și executat la Jilava, la 7 noiembrie 1941.

Panfiorov, Fiodor Ivanovici (1896—1960), scriitor sovietic rus. Vastul său roman „Bruski" (1928—1937, trad. rom. 1953) urmărește epopeea luptei de clasă desfășurate în satul sovietic pe o perioadă de aproape două decenii. A mai scris „Lupta pentru pace" (1945—1947, trad. rom.), „În țara celor învinși" (1948, trad. rom.), „Legenda ținutului de lîngă Volga" (1958). Laureat al Premiului de stat.

pánglică (ZOOL.) v. **tenie.**

pangolín *(Manis)*, gen de mamifere edentate cu corpul și coada acoperite de solzi cornoși, printre care sînt presărate fire răzlețe de păr. Trăiește în Africa și în sudul Asiei. Pangolinul se hrănește cu furnici și cu termite.

Pangolin

panícul (din lat. *panus* „spic"; BOT.), inflorescență formată dintr-un racem sau ciorchine compus, ale cărui ramuri secundare

Panicul

sînt și ele ramificate și care poartă spiculețe (ex. la ovăz) sau capitule (ex. la pelin).

panificație (lat. *panis* „pîine"; IND. ALIMENT.), proces de transformare a făinurilor de grîu și de secară în pîine, produse de franzelărie etc. Sub acțiunea apei, a fermenților, a gazelor de afînare și a temperaturii, la fabricarea pîinii se produc procese fizice, chimice și biochimice prin care granulele de amidon și glutenul din făină se transformă într-o masă elastică, solidă și poroasă, ușor asimilabilă de organism. Tehnologia de fabricare a pîinii cuprinde următoarele procese principale: pregătirea materiilor prime (cernerea făinii, trecerea drojdiei în suspensie, dizolvarea sării etc.), prepararea și fermentarea aluatului (direct, prin amestecarea simultană a întregii cantități de făină, apă, drojdie și sare, sau indirect, prin prepararea prospăturii, a maialei și apoi a aluatului propriu-zis), prelucrarea aluatului (divizarea, modelarea, dospirea finală), coacerea în cuptoare la temperatura de 220—280°C și răcirea.

Panini (sec. V î.e.n.), cărturar din vechea Indie. Este autorul unei gramatici care cuprinde o descriere amănunțită, în 4 000 de reguli, a foneticii, morfologiei și sintaxei limbii sanscrite în comparație cu limba vedică. Lucrarea constituie un izvor valoros pentru studierea limbii sanscrite.

panmieloftizíe (gr. *pan* „tot", *myelos* „măduvă osoasă" și *phtysis* „distrugere"; MED.), boală a măduvei osoase hematopoetice, provocată de agenți fizici, toxici sau infecțioși, caracterizată prin scăderea pînă la dispariție a celulelor care fabrică elementele celulare ale sîngelui. Se manifestă prin anemie, hemoragii, infecții și prin scăderea masivă a hematiilor, trombocitelor și leucocitelor din sînge.

Pann, Anton (c. 1794—1854), scriitor, muzician și folclorist român. S-a născut la Sliven, în Bulgaria, de unde a emigrat împreună cu familia, stabilindu-se în 1812 la București. Datorită vieții de peregrinaj, **P.** nu s-a bucurat de o instrucțiune sistematică, desăvîrșindu-și însă bogata cultură ca autodidact. Cîntăreț de strană și profesor „de muzichie" la început, s-a afirmat mai tîrziu ca scriitor, traducător, editor

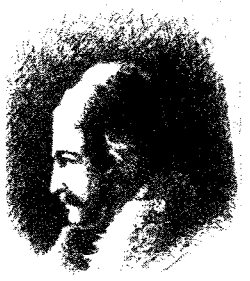

Anton Pann

(avea tipografie proprie) și culegător de folclor. A publicat mai multe cărți bisericești, în special de muzică ecleziastică, în care a adaptat linia melodică grecească textului românesc („Axion", 1819; „Cîntece liturgice", 1822; „Versuri muzicești" și o culegere de „Cîntece de stea", 1830; „Noul docsastar", 1841; „Basul teoretic și practic al muzicii bisericești, sau Gramatică melodică", 1845 etc.). Partea cea mai valoroasă și mai rezistentă a creației lui Anton Pann o constituie literatura laică, în care el se inspiră în cea mai mare măsură din folclorul rural și urban. Originalitatea talentului lui Anton Pann se afirmă pregnant

atît în „Fabule şi istorioare" (1839), „O şezătoare la ţară, sau Povestea lui Moş Albu" (1851 — 1852) cît mai ales în „Culgere de proverburi, sau Povestea vorbii" (1847), mic manual de etică şi ghid de conduită în viaţă, care valorifică, cu intenţii moralizatoare, experienţa şi înţelepciunea milenară a poporului. A mai dat la iveală numeroase calendare, cîntece de lume, culegeri de povestiri şi anecdote, reunite în volume de largă circulaţie în epocă, ca: „Poezii deosebite sau cîntece de lume" (1831), „Spitalul amorului, sau Cîntătorul dorului" (1850), „Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea" (1853) ş.a. Cu toate că în scrisul său au pătruns uneori influenţe mistice şi îndemnuri la supunere, creaţia sa în ansamblu se afirmă printr-un optimism sfătos, prin umor, ironie indulgentă, ca şi prin critica socială adesea acidă. Cultivînd un lexic pitoresc, în care neologismele, arhaismele sau termenii argotici urbani se îmbină într-o sinteză inedită şi bogată în sugestii, **P.** a contribuit prin opera sa la dezvoltarea limbii noastre literare.

Pannini, Giovanni Paolo (1691 sau 1692—1765), pictor şi gravor italian. Originar din Piacenza, **P.** a activat din 1717 la Roma, afirmîndu-se ca un valoros autor de peisaje arhitecturale. În tablourile sale cu caracter decorativ, realizate cel mai adesea într-o gamă albastru-cenuşie, **P.** a redat cu autenticitate ruine de construcţii antice, vederi ale Romei, interioare de catedrale, serbări în pieţe. **P.** s-a manifestat de asemenea ca arhitect şi decorator de teatru.

panoftalmíe (gr. *pan* „tot" şi *ophtalmos* „ochi"; MED.), infecţie supurativă acută cuprinzînd ochiul în totalitate. Apare în urma perforării ochiului, a unei ulceraţii a corneei sau a unei septicemii şi poate duce la atrofia globului ocular.

Panonia, regiune istorică care a cuprins teritoriul de azi al R.P. Ungare, precum şi o parte din teritoriile actuale ale R.S.F. Iugoslavia şi ale Austriei. A fost locuită de triburi ilirice şi celtice. Cucerită de romani (sec. I î.e.n.), a intrat la început în componenţa provinciei *Illiricum Inferior*, iar la începutul sec. I e.n. a devenit provincie de sine stătătoare. Ocupată succesiv de huni, ostrogoţi, longobarzi, avari, slavi (sec. IV—VIII), a intrat apoi parţial în componenţa Imperiului carolingian şi a statului Moraviei Mari (sfîrşitul sec. VIII—IX). La sfîrşitul sec. al IX-lea şi începutul sec. al X-lea a fost ocupată de unguri, devenind nucleul statului feudal maghiar.

panonián (STRAT.), pliocenul din bazinul panonic, care corespunde primelor trei etaje separate în pliocenul din bazinul dacic. În înţeles mai restrîns, **p.** este considerat echivalentul etajului inferior al pliocenului Europei orientale (meoţian) sau ca subetajul superior al sarmaţianului (kersonian), împreună cu meoţianul şi ponţianul.

panoplie (gr. *pan* „tot" şi *oplos* „echipament"), panou

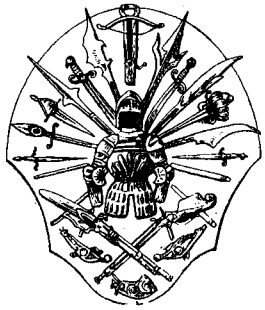

Panoplie

pe care se aranjează o colecţie de arme, fixat de obicei pe un perete ca ornament.

panorámă (gr. *pan* „tot" şi *horama* „vedere") **1.** Largă privelişte din natură văzută de departe şi de la înălţime. **2.** Tablou de dimensiuni mari, desfăşurat în continuare de jur împrejurul unei încăperi circulare, iluminat de sus numai pe anumite sectoare, astfel încît spectatorul aflat în mijlocul încăperii, în semiobscuritate, să aibă impresia că se află în faţa unei privelişti reale. Prin extensiune, **p.** denumeşte şi clădirea circulară în care se află un asemenea tablou. **P.** au fost la modă în special în secolul trecut.

panorámic, de panoramă. În pictură se spune despre un peisaj cu orizont larg.

panóu **1.** (TEHN.) Element de construcţie în formă de perete plin sau constituit din bare, care are grosimea mică în raport cu celelalte dimensiuni. **P.** se asamblează de obicei între ele pentru a forma un sistem tehnic, o construcţie, un dispozitiv etc. — *P. radiant*, panou constituit dintr-o reţea de ţevi de oţel, înglobate în pardoseala, pereţii sau plafonul unei încăperi şi care face parte din sistemul de încălzire centrală a clădirii. Prin ţevi circulă apă la temperatură sub 55—60°C (pentru ca temperatura superficială să nu depăşească o anumită limită), încălzirea încăperii făcîndu-se în principal prin radiaţie. **2.** (CONSTR.) **a)** Porţiune a unei grinzi cu zăbrele, cuprinsă între două noduri consecutive ale tălpii inferioare. **b)** *Panou de beton armat*, panou prefabricat din beton, greu sau uşor, armat, care serveşte la alcătuirea pereţilor exteriori şi interiori ai unei clădiri cu schelet de rezistenţă. **3.** (C.F.) *Panou de cale*, ansamblu constituit din două şine de cale ferată şi din traversele pe care sînt montate acestea. Pentru restabilirea liniilor distruse prin accident, se folosesc *p. de c.* gata montate. **4.** (HIDROTEHN.) *Panouri Potapov*, panouri plutitoare, fixate cu cabluri, în albia unui rîu sau a unui canal şi destinate dirijării curenţilor de suprafaţă într-o anumită direcţie (ceea ce determină dirijarea curenţilor de adîncime în direcţie opusă şi intensificarea circulaţiei transversale). Cu ajutorul *p. P.* se realizează lucrări hidrotehnice de dirijare a aluviunilor de fund, despotmoliri de prize (ex. pe fluviul Sîr-Daria), regularizări (ex. pe fluviul Niger) etc. **5.** (MILIT.) *Panou de tragere*, pînză întinsă pe un cadru de lemn, pe care sînt desenate cercuri concentrice sau diferite figuri. Serveşte ca ţintă la exerciţiile de tragere. **6.** (SPORT) Element al instalaţiei la jocul de baschet, pe care se fixează coşul. Este confecţionat din lemn sau din material plastic, are o formă

dreptunghiulară (1,80/1,20 m şi 3 cm grosime) şi este suspendat, cu ajutorul unor stîlpi susţinători, la 2,75 m de podea.

Panova, Vera Fiodorovna (n. 1905), scriitoare sovietică rusă. Creaţia sa (romanele „Tovarăşi de drum", 1946, trad. rom.; „Krujiliha", 1947, trad. rom.; „Malul însorit", 1949, trad. rom.; „Anotimpuri", 1953, trad. rom.; povestirea „Serioja", 1955, trad. rom.) se remarcă prin obiectivizare maximă, abordarea aspectelor nespectaculoase ale vieţii, notarea rapidă a faptelor, portretizarea lapidară. Lucrarea „Roman sentimental" (1958, trad. rom.) este închinată generaţiei care a preluat şi a continuat cuceririle Revoluţiei din Octombrie. Laureată a Premiului de stat al U.R.S.S.

pansamént (MED.), mijloc de a proteja o rană pînă la cicatrizare prin acoperire cu compresă sterilă, vată, tifon, la care se pot adăuga medicamente ce previn sau suprimă supuraţia (dacă aceasta există) ori grăbeşte cicatrizarea (pulbere de sulfamide, unguent vitaminizat). **P.** poate fi uscat sau umed, în care caz compresele aplicate direct pe rană sînt în prealabil îmbibate cu diferite soluţii antiseptice sau antiflogistice (acid boric, soluţie Burov, rivanol etc.).

panseá *(Viola tricolor)*, plantă erbacee anuală din familia violaceelor, cu tulpina înaltă de 15—25 cm, frunze oval-

Pansele

lanceolate, neregulat dinţate, de culoare verde-închis lucios. Florile, solitare, au cinci petale, rotunjite, inegale, de culori foarte variate, cuprinzînd toate nuanţele de la alb la violet-brun. Se înmulţeşte prin răsad şi înfloreşte primăvara devreme şi toamna. Există foarte multe soiuri de **p.** dintre care mai răspîndite sînt: *hiemalis, maxima, trimardeau, avalanche*. Se cultivă ca plantă decorativă în parcuri şi în grădini.

Panselinos, Manuel, celebru pictor bizantin, semilegendar, care a trăit la muntele Athos prin sec. XIII—XV. Nu se cunoaşte cu certitudine nici una dintre operele sale, dar informaţiile scrise îl prezintă ca pe un artist genial care a exercitat o puternică influenţă asupra contemporanilor.

pansinuzítă (MED.), inflamaţie a tuturor sinusurilor oaselor craniene (frontal, maxilar, etmoidal). Se manifestă prin dureri de cap, senzaţie de greutate şi dureri localizate la nivelul sinusurilor afectate, secreţie nazală purulentă etc.

pantalón (TEHN.), piesă de forma unui pantalon, folosită

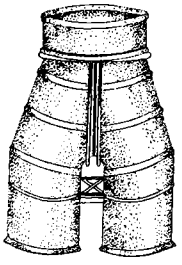

Pantalon

pentru bifurcarea unei conducte, executată fie din tablă asamblată prin nituire sau sudură, fie din fontă sau oţel turnat. De obicei forma secţiunilor ramurilor bifurcate este asemănătoare, avînd aria secţiunii egală cu jumătate din cea a conductei principale. Se folosesc la conductele forţate, la canalele de fum ale cazanelor de încălzire centrală, la conducta apei de condensaţie, la cazanul de calorifer etc.

Pantazi, Alexandru (1896 — 1948), matematician român; a fost profesor la Şcoala politehnică din Bucureşti. A publicat studii de geometrie diferenţială proiectivă a suprafeţelor, congruenţe stratificabile, geometria ţesuturilor, suprafeţe neolonome ş.a. Op. pr.: „Elemente de geometrie diferenţială proiectivă a curbelor şi suprafeţelor" (1942).

pántă 1. (MAT.) Tangenta trigonometrică a unghiului ascuţit, format de o dreaptă cu o orizontală sau cu un plan orizontal. **2.** (GEOGR.) Porţiune a suprafeţei topografice înclinată faţă de planul orizontal. De obicei formează versanţii diverselor forme de relief. După unghiul de înclinare se clasifică în pante line (sub 3°), slab înclinate (3—6°), accentuat înclinate (6—15°), repezi (15 — 25°), foarte repezi (25—40°) şi abrupte (peste 40°). După formă se clasifică în **p.** drepte, convexe, concave, în trepte, convex-concave şi concav-convexe. Deseori termenul de **p.** se foloseşte ca sinonim pentru *declivitate*.

panteísm (gr. *pan* „tot" şi *theos* „zeu"), concepţie filozofică monistă potrivit căreia dumnezeu şi natura sînt identice. Termenul de **p.** a fost creat de J. Toland în 1705. În cursul evului mediu, în sec. XV—XVIII, **p.**, care elimina supranaturalul şi se opunea concepţiei teiste a teologiei oficiale despre un dumnezeu personal, exterior naturii, creator şi diriguitor al acesteia, a servit adesea drept înveliş al materialismului sau al tendinţelor materialiste (ex. G. Bruno, Spinoza, Goethe). Există şi un **p.** idealist, care, în loc să dizolve pe dumnezeu în natură, dizolvă natura în dumnezeu, afirmînd că el constituie singura realitate (ex. Malebranche, unele variante ale personalismului contemporan), concepţie denumită uneori şi *panenteism*.

panteón 1. Denumire dată în antichitatea greco-romană templelor dedicate tuturor zeilor. Prin extensiune, termenul de **p.** se aplică şi ansamblului de divinităţi adorate de un popor (**p.** grec). **2.** Clădire, considerată ca monument naţional, în care se depun rămăşiţele pămînteşti ale personalităţilor de seamă din ţara respectivă (ex. Panteonul din Paris).

Panteonul din Roma, celebru templu dedicat tuturor zeilor, ridicat pe Cîmpul lui Marte şi terminat prin grija consulului Vipsanius Agrippa (27—25 î.e.n.). Construit din cărămidă şi placat cu marmură, **P. din R.** are aspectul unui uriaş cilindru, precedat de un portic

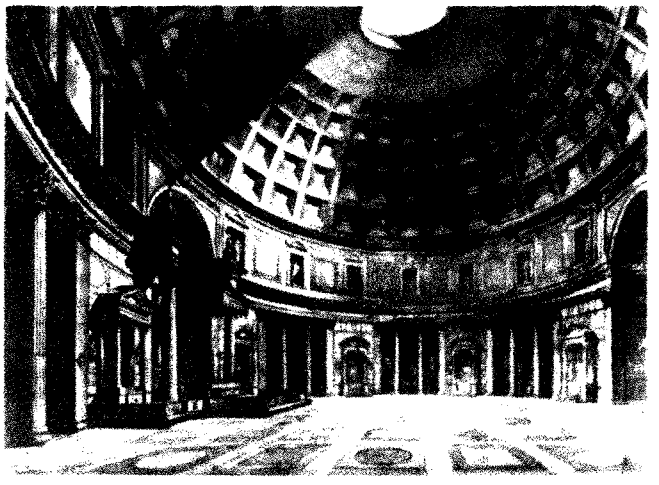

Panteonul din Roma

triplu cu opt coloane în față, care susțin un fronton triunghiular. Cupola, având un diametru interior de 43,30 m, este străbătută în zona centrală de o deschidere circulară cu diametrul de 9 m, care constituie singura sursă de lumină a întregului edificiu. Prin execuția desăvîrșită, prin uriașa sa cupolă, cea mai mare cupolă din antichitate, Panteonul din Roma este considerat una dintre capodoperele arhitecturii romane.

pantéră *(Felis pardus)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, cu corpul suplu și musculos, lung de circa 150 cm, cu coada lungă, blana de culoare galbenă sau galbenă-roșcată, presărată cu pete inelare negre. Trăiește în pădurile din Africa, din sudul și sud-estul Asiei. Se hrănește mai ales

Panteră

cu erbivore; pe alocuri aduce pagube printre animalele domestice. **P.** este un animal puternic, agil și feroce. În India trăiește o formă de panteră cu blana neagră *(pantera neagră)*. Sinonim *leopard*.

Panticapaion, colonie grecească întemeiată de ionieni în sec. al VI-lea î.e.n. pe țărmul nordic al Mării Negre, în regiunea Bosforului Cimerian. Datorită înfloririi sale economice, situației sale dominante între orașele regiunii respective, precum și a poziției sale strategice, **P.** a fost, în sec. IV—I î.e.n., centrul uniunii statale cunoscute în istorie sub numele de *Regatul bosforan*. Pe locul vechiului **P.** se află astăzi orașul Kerci (U.R.S.S.).

pantocaínă (FARM.), parabutilaminobenzoat de dimetilamino etil-clorhidrat, obținut sintetic din anestezină. Se prezintă sub formă de pulbere albă, cristalină, cu gust amar, inodoră, solubilă în apă. Are acțiune anestezică locală de suprafață; este mai activă și mai puțin toxică decît novocaina. Se utilizează pentru anesteziile locale. Se mai numește *dicaină, tetracaină*.

pantográf (gr. *pan, pantos* „tot" și *graphein* „a scrie") **1.** (TEHN.) Mecanism constituit din patru bare articulate între ele, formînd un patrulater deformabil și care poate pivota în jurul unui ax fix ce trece printr-un punct al uneia dintre bare. Aparatul servește la reproducerea unui desen, a unui plan, a unei hărți etc. fie la aceeași scară, fie la o scară diferită de a modelului. **2.** (ELT.) Dispozitiv instalat pe acoperișul unor vehicule de tracțiune electrică cu fir (locomotive electrice, tramvaie etc.), prin care se realizează un contact electric mobil între firul de contact și instalația electrică montată pe vehicul.

pantométru, instrument topografic utilizat pentru măsurarea unghiurilor orizontale, prin vize scurte.

pantopón (FARM.), substanță extrasă din opiu, conținînd totalitatea alcaloizilor sub formă de clorhidrați. Se prezintă ca o pulbere brună, cu gust amar, solubilă în apă. Are acțiune analgezică similară opiului și morfinei și dă obișnuință ca și acestea.

pantróp (MICROBIOL.), virus care se localizează în toate organele (ex. virusul rujeolei, pestei aviare, pestei porcine, pestei bovine etc.); în unele cazuri, virusul se instalează cu preferință în anumite organe (ex. virusul febrei galbene și al hepatitelor epidemice în ficat, al parotiditei epidemice în glandele parotide etc.).

pantúm, specie fixă a poeziei lirice care înfățișează stări sufletești într-un paralelism continuu cu cele ale naturii, urmărind să sugereze astfel o corespondență intimă între acestea. **P.** constă dintr-un număr de catrene în care versul al doilea al fiecărei strofe devine versul întîi, iar versul al patrulea devine versul al treilea în strofa următoare. Primul vers se repetă în finalul poeziei. În poezia universală au scris **p.** V. Hugo, Th. de Banville ș.a., iar la noi Cincinat Pavelescu.

Panțir

panțíri (din germ. *Panzer* „cuirasă"), lefegii care alcătuiau, în sec. XVIII — XIX, un corp de oaste însărcinat cu paza granițelor și cu transmiterea știrilor.

Panțu, Zacharia C. (1866—1934), botanist român. A fost conservator al ierbarului de la Institutul botanic din București. A adus contribuții la cunoașterea florei munților Bucegi, a

Dobrogii şi a Deltei Dunării. Este autorul lucrării „Plantele cunoscute de poporul român" (1906, 1929), prima sinteză completă de folclor etnobotanic din ţara noastră.

Panu, Anastase (1810—1867), om politic român. A luat parte la mişcarea opoziţionistă a tineretului intelectual împotriva lui Mihail Sturza, domn al Moldovei (1834—1849), şi la mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova. Membru în Adunarea ad-hoc a Moldovei (1857), unde s-a manifestat ca adept al unirii principatelor. În calitate de membru al căimăcămiei Moldovei (1858—1859), a sprijinit victoria partidei naţionale în alegerile pentru Adunarea electivă. L-a susţinut, la început, pe Al. I. Cuza, dar mai tîrziu, aderînd la monstruoasa coaliţie, a contribuit la răsturnarea acestuia.

Panu, Gheorghe (1848—1910), scriitor şi om politic român, născut la Iaşi. A fost membru al societăţii literare „Junimea", despre activitatea căreia a scris două volume de memorii („Amintiri de la «Junimea» din Iaşi", vol. I, 1908; vol. II, 1910). Opiniile sale asupra operelor şi personalităţii unor anumiţi scriitori legaţi de cercul „Junimii" sînt lipsite de obiectivitate. A combătut estetica metafizică şi a recomandat ancorarea artei în contemporaneitate („Chestiuni de estetică", „Încotro e viitorul poeziei?"). **P.** a avut în general o atitudine democratică, fiind un propagator pe plan literar şi pe plan social-politic al unor idei înaintate. Din 1884 a condus ziarul „Lupta", în paginile căruia a atacat deschis monarhia şi politicianismul burghez, fapt care i-a adus un exil temporar. Pamfletele sale, reunite în volumul „Portrete şi tipuri parlamentare" (1893), se remarcă prin vervă polemică şi printr-o adîncă analiză psihologică a caracterelor înfăţişate. Ultima parte a vieţii sale marchează o sensibilă îndepărtare de idealurile progresiste pentru care militase în tinereţe.

Panzini *[panţini]*, Alfredo (1863—1939), scriitor italian. A scris confesiuni, însemnări de călătorie, nuvele şi romane („Lanterna lui Diogene", 1907; „Xantipa", 1913; „Călătoria unui biet literat", 1919; „Lumea este rotundă", 1921; „Caut nevastă!", 1920, trad. rom.; „Jurnalul sentimental al războiului", 1923). Umorist subtil, **P.** a criticat cu ironie surîzătoare lumea burgheziei provinciale, pledînd în spirit idilic pentru o viaţă simplă, bazată pe înţelepciune şi pe un uşor scepticism.

panzootie (gr. *pan* „tot" şi *zoon* „animal"; MED. VET.), extindere a unei boli contagioase a animalelor pe teritorii foarte întinse, putînd cuprinde ţări şi continente întregi.

PAP *(Polska Agencja Prasowa)*, agenţie de presă a Republicii Populare Polone, cu sediul la Varşovia. A fost înfiinţată în 1945.

Papadat-Bengescu, Hortensia (1876—1955), scriitoare română, născută la Iveşti (Tecuci). A debutat cu cronici mondene în ziarul conservator „La politique" şi cu notaţii lirice în proză, publicate în „Viaţa românească" şi reunite mai tîrziu în volumul „Ape adînci" (1919). Părăsind cercul „Vieţii româneşti", s-a apropiat ulterior de cenaclul „Sburătorul", însuşindu-şi multe din ideile şi principiile estetice susţinute de acesta. Primele sale opere („Sfinxul", 1920; „Femeia în faţa oglinzii", 1921; „Romanţa provincială", 1925) sînt introspecţii ale sufletului feminin, pătrunse uneori de exaltare lirică. Trecerea către o literatură cu tematică socială e marcată de romanul „Balaurul" (1923), inspirat de realităţile sîngeroase ale primului război mondial, pe care **P.-B.** îl stigmatizează. În ciclul de romane „Fecioarele despletite" (1926), „Concert de muzică de Bach" (1927), „Drumul ascuns" (1933) şi „Rădăcini" (2 vol., 1938), **P.-B.** reconstituie dramele familiei Hallipa pe parcursul a trei generaţii, într-o ambianţă mai amplă, şi cu implicaţii de critică socială. Lumea acestor romane e formată din parveniţi şi snobi, cu lustru de aristocraţi, dominaţi de tare şi vicii. Proza sa, adesea întunecată de înclinaţia spre un naturalism cu tendinţe pesimiste, cultivă maniera psihologizantă într-o variantă proustiană. Importanţa creaţiei sale, prin excelenţă citadină, constă în profunzimea unor analize psihologice în care lirismul întîlneşte spiritul analitic, lucid. A mai scris şi teatru („Bătrînul", 1920). În ultimii ani ai vieţii a lucrat la romanul „Străina", rămas în manuscris.

papagál (ZOOL.), pasăre arboricolă, căţărătoare, din ordinul psitaciformelor, cu cioc

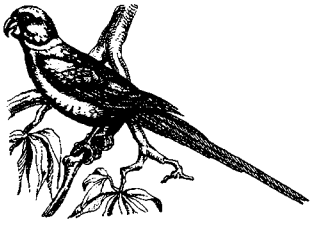

Papagal

mare şi încovoiat, cu picioarele terminate cu patru degete (două îndreptate înainte şi două înapoi), cu pene felurit şi viu colorate. **P.** trăiesc mai ales în zonele tropicale şi se hrănesc, în general, cu fructe şi cu seminţe; cînd sînt dresaţi, reproduc diferite cuvinte. Ex. *Ara macao, Psittacus erythacus, Palaeornis torquata.*

Papahagi, Pericle (1872—1943), dialectolog şi folclorist român de origine aromână. A adus valoroase contribuţii la cunoaşterea dialectelor aromân şi meglenoromân. Op. pr.: „Din literatura poporană a aromânilor" (1900), „Meglenoromânii" (2 vol., 1902), „Basme aromâne şi glosar" (1905), „Scriitorii aromâni în secolul al XVIII-lea" (1909).

Papahagi, Tache (n. 1892), lingvist şi folclorist român de origine aromână. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti. A adus contribuţii indeosebi în domeniul dialectologiei limbii române. Op. pr.: „Antologie aromânească" (1922), „Graiul şi folclorul Maramureşului" (1925), „Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic" (1963). Laureat al Premiului de stat.

papaínă (BIOCHIM.), enzimă proteolitică extrasă din planta tropicală *Carica papaya*. Face parte din grupa peptidazelor şi acţionează asupra proteinelor, desfăcîndu-le în peptone şi în aminoacizi. **P.** se poate obţine şi sub formă cristalină; este utilizată ca vermifug.

Papaioannu, Ezekias (n. 1908), secretar general al Partidului progresist al oamenilor muncii din Cipru (A.K.E.L.), din 1949. În 1931 a devenit membru al P.C. din Marea Britanie. Înapoiat în Cipru (1946), a intrat în A.K.E.L., devenind membru al C.C. (din 1947) şi al Biroului Politic al C.C. al A.K.E.L. (din 1949).

papalitáte, instituţia centrală de conducere religioasă şi politică a bisericii catolice. Este reprezentată de episcopul Romei, numit *papă* sau *pontifice suveran*. **P.** îşi exercită puterea prin aparatul administrativ central (Curia romană), prin episcopii diocezelor catolice din întreaga lume, prin ordinele călugăreşti şi prin alte organizaţii catolice de clerici sau laici. Recunoaşterea creştinismului ca religie de stat (313), căderea Imperiului roman de apus (476) şi anarhia politică din Italia din sec. VI—VIII, constituirea statului teritorial pontifical prin donaţia regiunii Romagna cu Roma de către Pepin cel Scurt (754) au contribuit la creşterea autorităţii spirituale şi politice a papalităţii. În sec. al X-lea şi în prima jumătate a sec. al XI-lea, ascensiunea papalităţii a fost temporar oprită de subordonarea papilor faţă de împăraţii germani, consecinţă a constituirii Imperiului romano-german (962) şi de anarhia feudală din Romagna. Din a doua jumătate a sec. al XI-lea, **p.** (mai ales prin papii Grigore al VII-lea şi Inocenţiu al III-lea), întărită prin centralizarea şi reorganizarea bisericii catolice în urma Marii schisme, a început lupta pentru supremaţie cu împăraţii germani. Această luptă, cunoscută sub numele de „lupta pentru investitură", s-a încheiat prin *concordatul de la Worms* (1122). Succesele obţinute de primele cruciade patronate de **p.** şi disensiunile dintre suveranii laici au creat condiţii favorabile pentru întărirea puterii papale, care atinge apogeul la începutul sec. al XIII-lea. În sec. al XIV-lea, pretenţiile la hegemonie mondială ale **p.** s-au ciocnit însă de statul francez în curs de centralizare. Suferind o grea înfrîngere, papii au ajuns sub dominaţia regilor francezi, fiind siliţi să-şi mute sediul la Avignon (1309—1378). Parţial refăcută în sec. al XV-lea, **p.** a avut de luptat în prima jumătate a sec. al XVI-lea cu puternica mişcare a Reformei, care a avut ca urmare constituirea unor biserici protestante, despărţite de Roma, în Anglia, o parte din Germania, Olanda, ţările scandinave. În sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea, completa aservire politică a Italiei de către Spania şi Austria a grăbit diminuarea rolului politic internaţional al **p.** În epoca modernă, **p.** a continuat să fie aliata puterilor absolutiste, împotrivindu-se ideilor înnoitoare. Prin tratatul de la Lateran (1929), papii i s-a recunoscut suveranitatea (ca pontifice suveran) asupra statului Vatican, care întreţine şi astăzi relaţii diplomatice cu peste 60 de state.

Papandreu, Ghiorghios (n. 1888), om politic grec, prim-ministru al Greciei (1944, 1963 şi din februarie 1964), lider al blocului de partide Uniunea de centru (din 1961). Între cele două războaie mondiale, precum şi după 1944, Papandreu a fost de mai multe ori ministru.

Papanin, Ivan Dmitrievici (n. 1894), explorator polar sovietic, conducătorul primei staţiuni ştiinţifice arctice în derivă „Polul Nord I" (1937—1938). Lăsaţi de un avion la numai 20 km de Polul Nord, cei patru membri ai expediţiei au fost purtaţi de gheţurile în derivă timp de 274 de zile, străbătînd peste 2 000 km, pînă pe coasta de sud-est a Groenlandei. În decursul derivei s-au efectuat importante observaţii oceanografice, geofizice şi meteorologice.

paparúdele, străvechi rit agrar de invocare a ploii, răspîndit în Cîmpia Dunării, prezent şi în Transilvania (unde se numeşte *sîngeorz*). Interpretat de fetiţe (dintre care una, împodobită cu ierburi şi crenguţe înverzite, purtată în cortegiu prin sat, este udată de oameni cu apă), ritul cuprinde chiuituri şi versuri cîntate sau recitate, însoţite de bătăi din palme.

papaveracée (*Papaveraceae*; BOT.), familie de plante erbacee anuale şi perene, cu flori solitare sau grupate în inflorescenţe, cu fructul o capsulă sau o nucula, adeseori avînd laticifere articulate. Unele **p.** sînt plante medicinale, conţinînd opiu, din care se obţin alcaloizi (morfină, codeină, papaverină etc.), iar altele au importanţă pentru consum şi în tehnică (ex. macul, din seminţele căruia se extrage un ulei sicativ).

papaverínă (FARM.), alcaloid cu nucleu izochinolinic, care se găseşte şi se extrage din opiu; se poate prepara sintetic din veratrol. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, inodoră, insolubilă în apă, cu excepţia clorhidratului de **p.** Are acţiune spasmolitică, influenţînd musculatura netedă, în special aceea a vaselor sanguine, a intestinului, a căilor biliare şi a celor urinare. Pentru aceasta se utilizează în tratamentul hipertensiunii arteriale, anginii pectorale, colicilor intestinale, biliare, renale etc.

pápă, capul bisericii romano-catolice şi al statului Vatican, considerat de credincioşi ca „vicar al lui Iisus Hristos pe pămînt" şi ca „urmaş al sfîntului Petru". Conciliul din 1869 a proclamat dogma infailibilităţii papii în materie de credinţă. V. şi papalitate.

Papeete, centrul administrativ al Polineziei Franceze, situat în insula Tahiti. Circa 20 000 loc. Port. Export de copra.

papetár, *produs* ~ (IND. HÎRTIEI) **a)** Produs obţinut sub formă de foi (hîrtie, carton sau mucava) sau sub formă de obiecte turnate şi presate (farfurii, pahare, cutii etc.) din pastă de fibre celulozice. **b)** Produs obţinut prin prelucrarea hîrtiei, a cartonului sau a

mucavalei (ex. plicuri, cutii etc.).

papier collé *[papié colé]* (expresie franceză însemnînd „hîrtie lipită"), tehnică specifică unor curente ale picturii şi graficii moderne, constînd din introducerea în compoziţia unei lucrări a unor bucăţi de hîrtie lipită. Avînd de obicei o formă neregulată, rupte sau tăiate din ziare, reviste etc., aceste hîrtii lipite urmăresc realizarea unor efecte de surpriză. Lucrările realizate în acest fel se mai numesc şi *colaje*. Au practicat această tehnică, între alţii, P. Picasso, G. Braque.

papier maché *[papié maşé]* (expresie franceză însemnînd „hîrtie macerată"), pastă cu calităţi plastice obţinute din hîrtie macerată în apă şi un adaos de clei. Prin extensiune, denumire dată lucrărilor de sculptură şi artă decorativă folosite în general pentru decoruri de teatru, realizate din **p.m.** (v. b u t a f o r i e).

papilă (lat. *papilla* „proeminenţă, mamelon"; ANAT.), proeminenţă conică, de dimensiuni reduse, a pielii, a mucoaselor cu epiteliu pavimentat sau a feţei externe sau interne a unui organ (ex. **p.** dermică, **p.** linguală, **p.** renală).

papilóm (lat. *papilla* „proeminenţă, mamelon"; MED.), tumoare epitelială benignă, alcătuită din axe conjunctive vasculare acoperite la suprafaţă de un epiteliu. Se formează pe piele (veruci sau negi) şi pe mucoasa unor organe.

Papin *[papẽ]*, Denis (1647—1714), fizician şi inventator francez. A inventat, în 1680, cazanul cu abur prevăzut cu supapă de siguranţă (marmita lui **P.**) şi a dovedit că temperatura de fierbere a apei depinde de presiune, iar în 1689 a inventat o pompă centrifugă perfecţionată. **P.** a apreciat primul proprietăţile energetice ale aburului şi a descris ciclul termodinamic închis al motorului cu abur (1690). Tot el a inventat şi un motor cu abur, pe care însă nu l-a putut construi.

Papini, Giovanni (1881—1956), scriitor şi publicist italian. Autodidact, de formaţie culturală eclectică, a fost purtătorul unei ideologii confuze, avînd ca punct de plecare p r a g m a t i s m u l. Ideile sale, adeseori contradictorii şi paradoxale, au fost susţinute de un temperament de polemist înflăcărat, anarhic şi ambiţios, gata de conversiuni neaşteptate, cu răsunet în epocă. Şi-a rezumat istoria sinuoasă a experienţelor spirituale în lucrarea autobiografică „Un om sfîrşit" (1912). În 1913 a aderat la futurism şi a depus o bogată activitate publicistică la o serie de reviste de avangardă, printre întemeietorii sau îndrumătorii cărora s-a numărat („Leonardo", „La voce", „Lacerba"). După ce s-a convertit la catolicism („Viaţa lui Iisus", 1921), a trecut pe poziţii deschis fasciste („Gog", 1931). Lucrarea „Diavolul" (1953), scrisă în ultimii ani de viaţă, a stîrnit violente controverse şi i-a atras din partea Vaticanului acuzaţia de erezie. Continua tensiune intelectuală, acutele procese de conştiinţă determinate de criza spirituală a epocii sale, pe care **P.** a trăit-o cu pasiune, comunică scrierilor lui o formă de exprimare captivantă şi originală.

Papinianus, Aemilius (? —212), jurisconsult roman. A trăit în timpul împăraţilor Septimiu Sever şi Caracala. Numeroase fragmente din scrierile sale, care aparţin perioadei clasice din dezvoltarea dreptului roman, au fost cuprinse în d i g e s t e.

papirologie, ramură auxiliară a ştiinţei istorice (apărută la sfîrşitul sec. al XIX-lea), care studiază *papirusurile*, precum şi documentele scrise pe pergament, lemn şi alte materiale.

papírus *(Cyperus papyrus)*, plantă care creşte în delta Nilului, în Africa centrală, în Malta şi în Sicilia, din a cărei tulpină, prelucrată printr-un procedeu special, se fabrica în antichitate un material de scris folosit de egipteni, apoi de greci şi de romani. Prin extensiune, denumire dată documentului scris pe materialul obţinut astfel.

Papiu-Ilarian, Alexandru (1828—1878), jurist, om politic şi istoric român din Transilvania. A fost membru al Academiei Române (1868). În preajma revoluţiei din 1848 era, alături de Avram Iancu, Ion Buteanu ş.a., unul dintre exponenţii tinerei intelectualităţi româneşti transilvănene care lupta pentru

A. Papiu-Ilarian

eliberarea socială şi naţională a românilor din Transilvania. A fost unul dintre iniţiatorii şi organizatorii adunărilor de la B l a j, membru al Comitetului permanent însărcinat cu conducerea luptei pentru îndeplinirea hotărîrilor adunării din 3/15 mai 1848, iar în octombrie 1848 secretar al acestuia. După înfrîngerea revoluţiei a emigrat şi şi-a continuat studiile juridice la Viena şi la Padova. Stabilit în Moldova (1855), a fost profesor la Facultatea juridică din Iaşi, înfiinţată în 1851. A susţinut lupta pentru unirea principatelor, domnia lui Al. I. Cuza şi reformele burgheze iniţiate de acesta, fiind membru al guvernului condus de M. Kogălniceanu, care a realizat reforma agrară din 1864. În activitatea sa istoriografică s-a preocupat mai ales de lupta ţărănimii transilvănene împotriva exploatării feudale şi de lupta românilor din Transilvania pentru drepturi politice. În 1851—1852 a publicat, la Viena, „Istoria românilor din Dacia superioară" (2 vol., cel de-al treilea văzînd lumina tiparului în 1943). Este considerat unul dintre principalii istoriografi ai revoluţiei din 1848. A mai publicat „Tezaur de monumente istorice pentru România" (3 vol., 1862—1864), prin care a continuat opera de editare a izvoarelor istoriei naţionale, începută de N. Bălcescu, M. Kogălniceanu şi A.T. Laurian.

Papua, colonie a Australiei, situată în partea de sud-est a insulei Noua Guinee şi pe cîteva mici insule învecinate. Suprafaţa: 234 498 km². Populaţia: 540 000 loc. (1962). Centrul administrativ: *Port Moresby.* Limba oficială: engleza. Cea mai mare parte a teritoriului este acoperită de păduri ecuatoriale. Mari zăcăminte de minereuri aurifere şi de mangan. Se cultivă cocotieri, arbori de cauciuc, iută, sorg. Este dezvoltat pescuitul. Se fac exploatări forestiere.

papuáşi, populaţie din grupul de populaţii melaneziene.

papúc (ELT.), piesă de cupru sau de aluminiu în care se fixează, prin cositorire sau strîngere, capătul unui conductor şi care serveşte la legarea acestuia la o bornă a unei instalaţii, a unui aparat sau a unei maşini electrice în vederea stabilirii unui contact demontabil.

pápulă (lat. *papula* „buton"; MED.), leziune superficială a pielii, caracterizată printr-o ridicătură roşiatică de consistenţă dură şi de mărime variabilă. Se întîlneşte în unele boli de piele şi în sifilis.

păpură *(Typha)*, gen de plante erbacee din familia tifaceelor, cu tulpină neramificată, cu frunze lungi, cu flori unisexuate grupate într-un spic compact. Creşte în lacuri, în bălţi şi în mlaştini. Se foloseşte la confecţionarea unor împletituri.

Papură

Papură-Vodă, poreclă dată domnului Moldovei *Ştefăniţă Lupu* (1659–1661), fiul lui Vasile Lupu, din cauză că, în timpul domniei lui, Moldova a fost bîntuită de o asemenea foamete, încît oamenii mîncau pîine de papură şi de coajă de copac.

par (lat. *par, paris* „pereche"; MAT.; despre un număr întreg), care este divizibil cu 2 (ex. 4, 12).

Pará, stat în nordul Braziliei. Suprafaţa: 1 229 983 km². Populaţia: 1 371 000 loc. (1960), în special metişi şi indieni. Centrul administrativ: *Belém.* Este situat în cuprinsul Cîmpiei Amazonului. Cea mai mare parte a teritoriului este acoperită de păduri ecuatoriale dese. Pe mici porţiuni se cultivă orez, manioc, trestie de zahăr, cacao, bumbac, arbori de cauciuc. Vînatul, pescuitul şi culesul produselor pădurii ecuatoriale constituie surse importante de existenţă ale populaţiei.

pará, mică monedă turcească de argint. A circulat în ţările

Para. Avers şi revers

române în sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea.

para- (gr. *para* „alături, contra") **1.** Element de compunere cu sensul „alături, în afară de" (ex. *paradox, parametru*). **2.** (CHIM.) Prefix folosit pentru a indica, în seria benzenică, derivaţii disubstituiţi în poziţia 1,4, izomeri cu derivaţii orto- şi meta- (ex. paradifenol sau hidrochinonă) şi pentru formarea denumirii unor izomeri (acid paratartric) sau a unor polimeri (paraacetaldehidă).

paraacetaldehídă (CHIM., FARM.), trimer al aldehidei acetice. Este un lichid incolor, cu p.t. 10°C şi p.f. 124°C. Se obţine prin tratarea aldehidei acetice cu acid sulfuric sau clorhidric. P pură, în prezenţa unui catalizator acid, se depolimerizează, pînă la stabilirea unui echilibru de 40% polimer şi 60% monomer; prin distilarea monomerului, transformarea este cantitativă. Se utilizează ca înlocuitor a aldehidei acetice în unele reacţii, ca dizolvant, ca hipnotic şi ca sedativ în medicină etc. Se mai numeşte *paraaldehidă.*

paraaminobenzóic, *acid* ~ (FARM.) v. **vitamina H_1.**

paraaminosalicílic, *acid* ~ (FARM.), substanţă medicamentoasă care se prezintă sub formă de pulbere microcristalină, puţin solubilă în apă. Are acţiune antituberculoasă. Se mai numeşte *PAS.*

parabăză (gr. *parabasis* „digresiune"), element component al comediei antice greceşti, situat de obicei în prima parte a lucrării şi alcătuit dintr-un grup de cîntece sau bucăţi recitate, în care autorul, prin intermediul corifeului, îşi exprimă propriile păreri în legătură cu realităţile înfăţişate. În comedia „Viespile" de Aristofan întîlnim un model clasic de parabază.

parábolă[1] (gr. *parabole* „asemănare, discurs alegoric") **1.** Povestire religioasă cu sens alegoric, întîlnită de obicei în cărţile Bibliei. **2.** Nume dat unor producţii literare, apropiate prin structura lor alegorică de fabulă.

parábolă[2] (MAT.), curbă plană, loc geometric al punctelor egal depărtate de un punct fix, numit focar, şi de o dreaptă fixă, numită directoare. Ecuaţia parabolei raportate la axa sa şi la tangenta la vîrf este: $y^2 = 2px$, p fiind parametrul **p.**

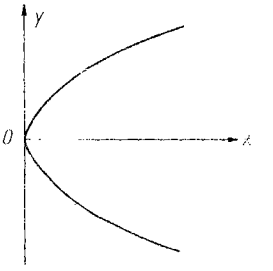

Parabolă

— *P. semicubică,* curba plană a cărei ecuaţie este $y^2 + ax^3 = 0$, a fiind un număr real.

paraboloíd (MAT.), suprafaţă de gradul doi, născută de o parabolă care se deplasează aşa fel încît planul său rămîne

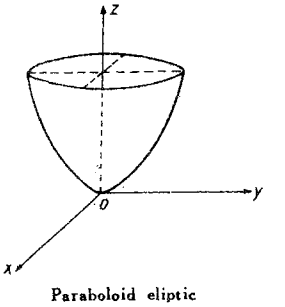

Paraboloid eliptic

paralel cu el însuşi, iar vîrful descrie o altă parabolă fixă, conţinută într-un plan per-

pendicular pe planul parabolei mobile, axa parabolei mobile coincizînd succesiv cu diferiţii diametri ai parabolei fixe. — *P. eliptic*, paraboloid la care cele două parabole considerate au concavităţile îndreptate în acelaşi sens. — *P. hiperbolic*, paraboloid la care cele două

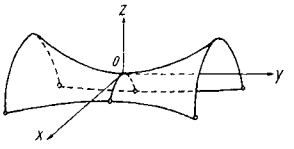

Paraboloid hiperbolic

parabole au concavităţile îndreptate în sensuri contrare. — *P. de rotaţie*, paraboloid generat de o parabolă care se roteşte în jurul axei sale.

paracăzătór (TEHN.), dispozitiv de siguranţă cu care sînt prevăzute coliviile ascensoarelor pentru a le împiedica să cadă în cazul ruperii cablului de susţinere. Oprirea coliviilor se poate face fie prin intermediul unor piese de fricţiune în formă de pană care apasă asupra ghidajelor (în cazul cînd acestea sînt metalice), fie cu piese cu gheare, care se înfig în ghidaje (în cazul cînd acestea sînt din lemn).

Paracelsus, Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493—1541), alchimist şi medic elveţian, reprezentant tipic al primei faze a filozofiei naturii din epoca Renaşterii; profesor la Basel, a fost un inovator al medicinii Renaşterii. A preconizat studiul direct al naturii şi al organismului omenesc, ceea ce i-a atras exilul. După **P.,** organismul este un *microcosm*, în care se petrec aceleaşi procese, în speţă aceleaşi transformări chimice, ca în restul naturii, în *macrocosm*. Susţine că natura vindecă bolile şi că psihicul are un rol mare în stimularea „forţei vitale", numită de el *archaeus* (vitalism). A introdus în medicină medicamentele chimice, devenind astfel precursorul iatrochimiei, şi a combătut dogmatismul galenic. Figura „magicianului" şi mediculuí **P.,** învăluită încă în timpul vieţii sale de o aureolă legendară, pare a fi constituit unul dintre prototipurile lui F a u s t. Op. pr.: „Opus paramirum" (1530—1531), „Marea chirurgie", scrisă în limba germană.

paracentéză (gr. *para* „lîngă" şi *kentesis* „puncţie"; MED.), puncţie a unei cavităţi naturale (pleurală, pericardică, peritoneală) în vederea evacuării lichidului conţinut în aceasta. **P.** se practică în boli ca ascită, pleurezie, pericardită etc.

paracheratóză (gr. *para* „lîngă" şi *keras* „corn"; MED.), anomalie a stratului cornos al epidermei cu cheratinizare incompletă a celulelor epiteliale. **P.** se manifestă prin scuame, atrofie a epidermei şi tulburări de pigmentare a pielii.

parachór (CHIM.), mărime dată de expresia $\frac{M\gamma^{1/4}}{D-d}$, în care M este greutatea moleculară a substanţei, D şi d reprezintă respectiv densitatea substanţei în faza lichidă şi de vapori, iar γ este tensiunea sa superficială. **P.** este o proprietate aditivă şi constitutivă; valoarea sa pentru molecula unei substanţe rezultă din însumarea unor coeficienţi atomici (**p.** atomici) şi a unor coeficienţi corectivi, care depind de structura moleculei considerate. **P.** dă indicaţii asupra structurii moleculare, în special a substanţelor organice.

paradentóză (MED.), boală degenerativă a ţesuturilor de susţinere şi fixare a dinţilor. Se caracterizează prin formarea locală de pungi de puroi, cu distrugerea ţesuturilor ligamentare şi alveolelor dentare, urmată de căderea dinţilor. Focarele infecţioase dentare pot da însămînţări la distanţă. Se numeşte şi *pioree alveolo-dentară, gingivită expulzivă*.

paradiabét (MED.), stare patologică asemănătoare diabetului, dar produsă de cauze extrapancreatice (hiperfuncţie corticosuprarenală, obezitate, insuficienţă hepatică etc.). Se caracterizează printr-o toleranţă scăzută la glucide şi uneori prin apariţia glucozei în urină.

paradiafonie (TELEC.), interacţiune nedorită între circuite telefonice, caracterizată prin percepţia în receptorul unui circuit (perturbat) a convorbirii dintr-un alt circuit (perturbator), cînd se ascultă pe circuitul perturbat la acelaşi capăt al liniei unde se vorbeşte pe circuitul perturbator. Fenomenul se poate produce şi la alte tipuri de telecomunicaţii.

paradígmă (gr. *paradeigma* „model"; LINGV.) **1.** Totalitate a formelor flexionare ale unui cuvînt. **2.** Tablou al formelor unui cuvînt dat ca model pentru flexiunea unei părţi de vorbire sau a unei clase din cadrul unei părţi de vorbire.

paradís (gr. *paradeisos* „grădină"; IST. REL.), denumirea dată în versiunea greacă a „Vechiului testament" grădinii fabuloase Eden, în care, potrivit mitului, ar fi trăit Adam şi Eva pînă la făptuirea „păcatului originar". În creştinism, **p.** a devenit lăcaşul din „cer" în care vor petrece „sufletele drepţilor" după moarte. Mitul **p.** se întîlneşte în diverse forme şi în budismul de tip mahayana, în mitologia scandinavă, în islam etc.

paradóx (gr. *para* „contra" şi *doxa* „opinie" **1.** (LOG.) Enunţ contradictoriu şi totodată demonstrabil. Dacă se admite enunţul A, iar din acest fapt rezultă că şi enunţul non-A este adevărat, şi invers, ia naştere enunţul paradoxal potrivit căruia A şi non-A sînt în acelaşi timp adevărate. Dacă spun că este adevărat că eu mint cînd mint, atunci nu mint, adică este fals că mint, iar dacă spun că nu este adevărat că eu mint cînd mint, atunci mint, adică este adevărat că mint. Astfel rezultă că este adevărat şi totodată fals că eu mint, adică eu mint şi nu mint în acelaşi timp. Acesta este *p. mincinosului*, formulat încă în antichitatea greacă. **P.** sînt înlăturate dacă se dezvăluie viciile de ordin logic care le-au ocazionat. În cazul exemplului dat, enunţul „eu mint" nu trebuie luat ca atare, ci doar menţionat, deoarece el nu este de sine stătător şi despre el se susţine ceva numai în cadrul enunţului complet, din care el reprezintă doar o parte. **P.** se iveşte, prin urmare, numai dacă enunţul „eu mint" este substituit ilicit simplei sale menţionări. Prin înlătu-

rarea acestei substituții ilicite, **p.** este și el înlăturat. Analiza și înlăturarea paradoxelor este importantă, deoarece apariția acestora s-a produs în legătură cu probleme de fundament ale logicii (de pildă în problema definirii enunțului adevărat) și ale matematicii (cum sînt **p.** expuse și analizate de G. Cantor, C. Burali-Forti, B. Russell, E. Zermelo ș.a.). **2.** (FIZ.) **a)** *Paradoxul hidrodinamic*, faptul că apăsarea unui lichid care iese

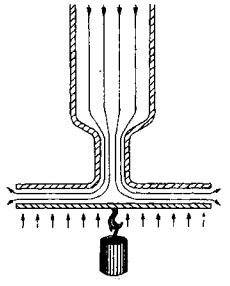

Paradoxul hidrodinamic

prin spațiul dintre gulerul unui tub și o placă atrage placa în loc s-o respingă (așa cum ar părea natural). Fenomenul se datorește scăderii presiunii statice în zona vitezelor mari de curgere a lichidului; atracția plăcii este provocată de presiunea atmosferică exercitată pe fața neudată. **b)** *Paradoxul hidrostatic*, faptul (ciudat în apa-

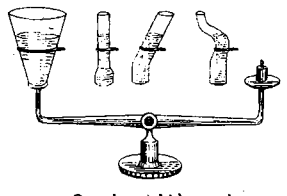

Paradoxul hidrostatic

rență) că presiunea unui lichid pe fundul vasului în care se află nu depinde de forma vasului, ci numai de înălțimea lichidului și de densitatea lui.

parafáre (DR.), punere a unei semnături prescurtate pe proiectul unui tratat internațional de către împuterniciții statelor care l-au negociat. **P.** se face în scopul de a se atesta că s-a căzut de acord asupra acestui proiect, rezervîndu-se guvernelor libertatea ca ulterior să-l semneze sau nu.

paraférnă (gr. *para* „lîngă" și *pherne* „dotă"; în dreptul burghez), bunurile aparținînd soției căsătorite sub regim dotal și neconstituite ca dotă. Asupra acestor bunuri, soția își păstrează dreptul de administrare și de folosință.

parafináre (EXPL. PETR.) **1.** Operație de acoperire cu un strat de parafină (prin scufundare în parafină topită) a probelor de rocă (saturate cu fluide) obținute prin carotaj, în timpul forajului, din formațiunile productive. **P.** se face cu scopul de a conserva conținutul inițial de fluide (apă și hidrocarburi) în proba luată, pînă la efectuarea analizelor necesare în laborator. **2.** Depunere de parafine solide pe pereții țevilor de extracție, în interiorul capului de erupție sau pe conductele de transport al țițeiului, care provoacă reducerea secțiunii de curgere, ducînd la o scădere sau chiar la întreruperea producției de țiței. V. și deparafinare.

parafínă (CHIM.) **1.** Amestec de alcani superiori (în special C_{20}—C_{28}), care au catena neramificată. Este un produs solid cu aspect cristalin, alb, fără gust, fără miros, cu punctul de topire variabil în raport cu compoziția (între 45 și 62°C). Se obține prin cristalizare sau cu ajutorul solvenților selectivi din fracțiunile rezultate la distilarea păcurii provenite din țițeiurile parafinoase. Se întrebuințează la fabricarea cerii de parchet, a hîrtiei și a țesăturilor parafinate, ca material izolant în electrotehnică, în medicină etc. **P.** este chimizată prin oxidare, pentru obținerea alcoolilor și a acizilor grași. **2.** (La pl.) V. *alcani*.

paraflácără (MAȘ.), piesă de protecție a tijei pistonului motoarelor cu autoaprindere cu dublu efect contra flăcării din cilindru.

paraflow (CHIM.) v. **paragel.**

parafóc (TEHN.), perete care apără de flăcări o parte mai sensibilă a unui cazan de abur.

paraformaldehídă (CHIM.), amestec de polimeri ai formaldehidei, cu grade de polimerizare cuprinse între 10 și 50, obținut prin evaporarea în vid a soluției apoase de formaldehidă. **P.** se prezintă ca o pulbere albă, solubilă în apă. Prin încălzire (140—160°C) se depolimerizează fără a se topi, dînd formaldehida monomeră gazoasă. Se întrebuințează, în locul formaldehidei monomoleculare, în multe reacții. Adeseori este numită, impropriu, *trioximetilenă*. V. și polioximetilene.

parafrazáre (LIT.) **1.** Expunere sau explicație dezvoltată a conținutului unui text dat. **2.** Mod de exprimare bazat pe tiparul spuselor altcuiva, pe enunțuri cunoscute.

parafráză (MUZ.), piesă instrumentală de virtuozitate, scrisă de obicei după una sau mai multe teme cunoscute și apropiată, ca tip, de fantezie. Liszt a scris parafraze pe teme din „Rigoletto" de Verdi, din „E. Oneghin" de Ceaikovski ș.a.

parafúlger (TELEC.), dispozitiv de protecție contra supratensiunilor, în instalațiile de telecomunicații pe linii aeriene, avînd construcția asemănătoare cu a unui descărcător electric. Se montează la intrarea în instalație, între fiecare conductor și pămînt. Protejează instalațiile și personalul care le utilizează.

paraganglión (ANAT.), grup de celule desprins din sistemul simpatic embrionar, răspîndite în diferite regiuni ale organismului (regiunea aortei, regiunea suprarenală).

paragél (CHIM.), produs obținut prin condensarea parafinei clorurate cu naftalina în prezența clorurii de aluminiu. Se utilizează ca aditiv pentru uleiurile minerale, în scopul coborîrii punctului de congelare al acestora. Sin. *paraflow*.

paragenéză (MINER.), asociație de minerale formată în urma unui anumit proces geologic (ex. depuneri marine de sare gemă și de săruri de potasiu și de magneziu; depuneri hidrotermale de cuarț, barită, galenă, blendă, calcopirită etc.). Într-o asociație de minereu se pot distinge mai multe **p.**, ceea ce dovedește că este vorba de etape diferite de formare în condiții deosebite. De ex. în rocile alterate, mineralele primare (formate inițial) și cele secundare (formate ulterior, prin alterarea celor primare) reprezintă **p.** deosebite.

Paraguay, rîu în Brazilia şi Paraguay (2 200 km), afluent pe dreapta al fluviului Paraná. Izvorăşte din partea de nord-vest a Podişului Brazilian. Navigabil pînă la localitatea Corumbá. Trece prin oraşul Asunción.

Paraguay, stat în America de Sud, situat între Brazilia, Bolivia şi Argentina. Suprafaţa: 406 752 km². Populaţia: 1 903 000 loc. (1963), formată din indieni, metişi şi creoli. Capitala: *Asunción*. Limba de stat: spaniola. Este răspîndită şi limba indiană guarani. Partea vestică a teritoriului **P.** este o cîmpie înaltă, secetoasă (o porţiune din regiunea naturală Gran Chaco); partea centrală este o cîmpie joasă, aluvială, străbătută de fluviul Paraguay, iar partea sud-estică un podiş cu altitudini pînă la aproape 700 m, care reprezintă marginea Podişului Brazilian. Climă tropicală, umedă în est, tot mai aridă spre vest. Pădurile tropicale, umede şi uscate, ocupă jumătate din suprafaţa ţării. Zăcăminte de petrol (în Gran Chaco). **P.** este o ţară agrară slab dezvoltată. Ramurile de bază ale economiei sînt creşterea animalelor şi exploatările forestiere. Monopolurile străine (din Argentina, S.U.A., Anglia) deţin poziţii importante în economie. Baza furajeră o formează păşunile naturale din zona cuprinsă între rîurile Paraguay şi Paraná şi din Gran Chaco. Se cresc în special bovine pentru carne. În cîmpia rîului Paraguay se cultivă porumb, manioc, orez, bumbac, trestie de zahăr, plante citrice ş.a. Se recoltează mate, care creşte spontan, dar se şi cultivă pe suprafeţe întinse. Mari exploatări forestiere, în cadrul cărora cele de arbori quebracho (care conţin tanin) ocupă un loc important. Industria este slab dezvoltată, fiind orientată în special spre prelucrarea produselor agricole (extract de carne, carne uscată, conserve de carne, zahăr, mate, tutun, ulei vegetal, uleiuri aromatice din citrice ş.a.) şi spre prelucrarea lemnului (substanţe tanante, cherestea ş.a.). Se exportă lemn şi produse ale industriei lemnului (aproape jumătate din valoarea exportului) şi produse agricole. — *Istoric.* Teritoriul **P.** a fost populat în vechime de triburi de indieni (amerindieni) din grupa lingvistică guaikauru, din familia de limbi tupi-guarani. În deceniul al patrulea al sec. al XVI-lea, conchistadorii spanioli au început cucerirea **P.**, iar pe la sfîrşitul sec. al XVI-lea teritoriul **P.** a devenit o principală sferă de activitate a misionarilor iezuiţi. În procesul colonizării, **P.** a fost împărţit în două: partea de nord a fost transformată în colonie a Spaniei, iar în partea de sud-est s-a constituit un stat teocratic al iezuiţilor, subordonat formal guvernatorului spaniol din **P.** La mijlocul sec. al XVIII-lea, în urma războiului dintre Spania şi statul iezuiţilor din **P.**, aceştia au fost izgoniţi din ţară, iar teritoriul **P.** a fost trecut în întregime sub controlul colonialiştilor spanioli. În 1811, în timpul războiului pentru independenţa coloniilor spaniole din America (1810—1826), **P.** şi-a proclamat independenţa. Între 1814 şi 1862, în **P.** au fost înfăptuite o serie de reforme care au contribuit la dezvoltarea capitalistă a ţării. În urma înfrîngerii **P.** în războiul din 1865—1870, dezlănţuit de Argentina, Brazilia şi Uruguay, o parte însemnată din teritoriul ţării a trecut la învingători, iar în ţară a fost instaurată dominaţia moşierilor reacţionari, care au facilitat pătrunderea capitalului străin în economia **P.** În 1933 a fost creat Partidul Comunist din **P.**, care, din 1947, activează în ilegalitate. În 1932, Bolivia, urmărind să acapareze întreaga regiune petroliferă Gran-Chaco, a început un război împotriva **P.**, terminat în 1935 prin înfrîngerea Boliviei, care a pierdut 2/3 din teritoriul în litigiu. În prima jumătate a sec. al XX-lea, în condiţiile unei îndelungate instabilităţi politice, pătrunderea capitalului străin în economia **P.** s-a intensificat. Din 1954, în urma unei lovituri militare, preşedinte al **P.** a devenit A. Stroessner, care a instaurat în ţară un regim dictatorial. În ultimii ani, în **P.** a luat naştere o mişcare de partizani, condusă de Frontul unic al eliberării naţionale.

Paraíba, fluviu în sud-estul Braziliei (1 060 km). Izvorăşte din marginea Podişului Braziliei (munţii Serra do Mar) şi se varsă în Oceanul Atlantic.

Paraíba, stat în estul Braziliei. Suprafaţa: 56 566 km². Populaţia: 2 070 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *João Pessoa*. Cuprinde o porţiune din cîmpia litorală atlantică şi podişul Borborema. Precipitaţiile sînt abundente în zona litorală, dar în interior clima devine tot mai aridă. Zăcăminte de mică, de minereu de cupru, de wolfram, de beril, de columbit. Pe litoral se află mari plantaţii de trestie de zahăr. Se mai cultivă orez, tutun, sisal, plante oleaginoase, bananieri, în regiunile mai uscate porumb şi bumbac. Se cresc ovine.

paraimunitáte (BIOL.), rezistenţă pe care un organism, imun faţă de un germen, o prezintă şi faţă de un alt germen (rezistenţă nespecifică). Ex. animalele imune faţă de virusul herpesului au o anumită rezistenţă şi faţă de virusul vaccinal.

paralăxă (gr. *parallaxis* „schimbare"; ASTR.) **a)** *P. anuală* (sau *stelară*), unghiul sub care

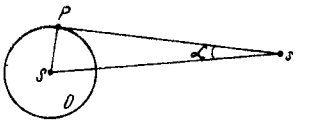

Paralaxă anuală

se vede dintr-o stea raza orbitei Pămîntului în jurul Soarelui cînd unul din unghiurile între direcţia spre stea şi raza orbitei Pămîntului este de 90°; este maximă (0,76″) pentru steaua cea mai apropiată de noi, Proxima Centauri. **b)** *Paralaxă geocentrică*, unghiul sub care se vede, dintr-un corp al sistemului solar (inclusiv Luna), raza ecuatorială a Pămîntului; *p.g.* pentru Soare este de 8,79″,pentru Lună 57′.

paralél 1. (MAT.) Cerc situat pe o suprafaţă de rotaţie, obţinut prin intersecţia suprafeţei cu un plan perpendicular pe axa ei de rotaţie. **2.** (ASTR.) *Paralel ceresc*, cerc mic al sferei cereşti descris de o stea în mişcarea ei diurnă.

paralélă[1] (GEOGR.), linie care rezultă din intersectarea suprafeţei Pămîntului cu un plan paralel cu planul ecuatorului (deci perpendicular pe axa polilor). Reprezintă cercul care uneşte pe suprafaţa Pămîntului punctele de aceeaşi latitudine. De la ecuator spre poli cercurile paralele devin din ce în ce mai mici, pînă cînd ajung să se confunde cu un punct. Principalele **p.** sînt: tropicul cancerului şi cercul polar de nord în emisfera boreală, tropicul capricornului şi cercul polar de sud în emisfera australă.

paralélă[2] (LIT.), variantă a portretului, constînd în prezentarea simultană a două portrete şi în compararea lor, în scopul sublinierii pe această cale a trăsăturilor lor specifice (ex. **p.** „Decebal şi Ştefan cel Mare" de D. Bolintineanu).

paralélе 1. (MAT.; despre două drepte) Care sînt situate în acelaşi plan şi nu au nici un punct comun. **2.** (SPORT) Aparat de gimnastică format din două bare orizontale şi paralele, aşezate pe patru stîlpi. Pentru exerciţiile masculine, barele sînt aşezate la acelaşi nivel; pentru cele feminine, la nivele diferite *(paralele inegale)*.

paralelipipéd (MAT.), prismă ale cărei baze sînt paralelograme. Are şase feţe, opt vîrfuri şi 12 muchii. — *P. drept*, paralelipiped care are muchiile laterale perpendiculare pe planele bazelor. — *P. oblic*, paralelipiped care are muchiile laterale înclinate faţă de planele

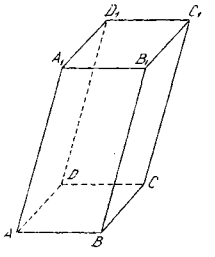

Paralelipiped oblic

bazelor. — *P. dreptunghi*, paralelipiped drept ale cărui baze sînt dreptunghiuri.

paralelism psihofizic, teorie idealistă-dualistă potrivit căreia procesele fiziologice şi psihice ar constitui două serii de fenomene paralele ce se desfăşoară în mod independent una de alta. Formulată iniţial de D e s c a r t e s, teoria **p. p.** a fost reluată în psihologie în sec. al XIX-lea, pe baza interpretării unilaterale a unor date ale psihofiziologiei incipiente. Dezvoltarea ulterioară a psihologiei experimentale a infirmat **p.p.,** demonstrînd justeţea concepţiei materialiste, potrivit căreia psihicul este o funcţie a creierului ca formă superioară de organizare a materiei.

paralelográm 1. (MAT.) Patrulater cu laturile opuse paralele. În **p.** laturile şi unghiurile opuse sînt egale. Dreptunghiul, pătratul şi rombul sînt şi ele **p. 2.** (FIZ.) *Paralelogramul forţelor*, regulă şi construcţie grafică cu ajutorul căreia se deter-

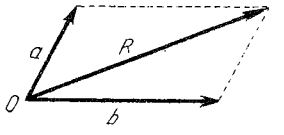

Paralelogramul forţelor

mină rezultanta (suma geometrică) a două mărimi vectoriale (reprezentante de vectori liberi), în particular a două forţe concurente. Conform regulii *p.f.*, rezultanta este reprezentată de diagonala paralelogramului ale cărui laturi sînt cei doi vectori daţi.

paralizíe (MED.), stare patologică manifestată prin diminuarea considerabilă sau pierderea mişcărilor voluntare, datorită unei leziuni a sistemului nervos central sau periferic. **P.** apare fie în urma unei leziuni organice a sistemului nervos (hemoragie, tromboză, spasm al vaselor cerebrale, intoxicaţii cu alcool, plumb etc.), fie a unei inhibiţii funcţionale a activităţii sistemului nervos (isterie, pitiatism). **P.** poate fi localizată la un membru *(monoplegie)*, la membrele inferioare *(paraplegie)*, la o jumătate a corpului *(hemiplegie)*. Pierderea sensibilităţii sau a simţului tactil se numeşte *anestezie*, iar dispariţia sensibilităţii dureroase *analgezie*. — *P. agitantă*, boală nervoasă caracterizată prin rigiditate musculară şi tremurături ale capului, ale mîinilor şi ale picioarelor. La copii şi la tineri apare în urma unei encefalite epidemice sau în urma altor boli infectocontagioase (febră tifoidă, reumatism articular acut, sifilis etc.); la bătrîni poate apărea ca o consecinţă a arteriosclerozei cerebrale. Se numeşte şi *parkinsonism, boala lui Parkinson*. — *P. generală progresivă*, meningoencefalită de origine sifilitică, caracterizată prin scăderea activităţii intelectuale, a memoriei, prin tulburări de vorbire (dizartrie), tremurături ale extremităţilor. În majoritatea cazurilor, boala evoluează spre demenţă. Unele ameliorări în desfăşurarea bolii au fost aduse prin aplicarea malarioterapiei. — *P. infantilă* v. *poliomielită*.

paralogísm (LOG.), sofism săvîrşit fără intenţia de a induce în eroare.

paramagnetísm (FIZ.), complex de proprietăţi magnetice specifice care se întîlneşte la corpurile constituite din ioni, atomi sau molecule cu momente magnetice elementare permanente. Originea acestor momente poate fi orbitală (momentele magnetice asociate mişcării orbitale a electronilor), de spin (momentele proprii de spin

ale electronilor) sau mixtă (orbitală şi de spin). Sub acţiunea unui cîmp magnetic, momentele elementare tind să se orienteze paralel şi în sensul cîmpului, acestei tendinţe opunîndu-i-se acţiunea dezordonatoare a agitaţiei termice. În general, susceptibilitatea paramagnetică este invers proporţională cu temperatura. Toate corpurile care prezintă, la temperaturi mai coborîte, forme de magnetism ordonat (fero-, feri- sau antiferomagnetism) posedă o temperatură critică (punctul Curie sau punctul Néel) deasupra căreia ordinea magnetică dispare şi apare forma de magnetism dezordonat, paramagnetismul. Numeroase substanţe prezintă **p.** Astfel, în stare gazoasă, sînt paramagnetice substanţele ai căror atomi, molecule sau ioni au un număr impar de electroni, precum şi cîteva tipuri de molecule cu număr par de electroni (ex. oxigenul molecular). În stare solidă sînt paramagnetice mai ales cristalele care conţin ioni ai elementelor din grupele de tranziţie. Metalele prezintă o formă de **p.** independent de temperatură, dat de momentele de spin ale electronilor de conducţie. **P.** are o deosebită importanţă ştiinţifică pentru cercetările de fizică, chimie şi biologie. De asemenea, el are o mare însemnătate practică, permiţînd realizarea unor dispozitive de analiză de mare fineţe (ex. cele bazate pe rezonanţa paramagnetică), obţinerea temperaturilor foarte joase (prin răcire magnetică), precum şi construirea generatoarelor şi amplificatoarelor de microunde de tip maser.

Paramaribo, oraş în America de Sud, centrul administrativ al Guyanei Olandeze, situat pe rîul Surinam, la 30 km de vărsarea acestuia în Oceanul Atlantic. 83 000 loc. (1962). Mici unităţi alimentare (în special fabrici de zahăr şi de rom), de prelucrare a lemnului etc. Principalul port al ţării, prin care se exportă bauxită, lemn, zahăr, rom, orez, cafea, cacao.

paraméci *(Paramoecium*; ZOOL.), gen de animale protozoare din clasa infuzorilor, cu corpul oval, alungit, lung de circa 0,25 mm şi cu cili dispuşi uniform pe toată suprafaţa corpului. Pe partea ventrală prezintă o adîncitură *(peristom)*, prin care captează hrana din mediul exterior; are două nuclee (un macronucleu şi un micronucleu), vacuole digestive, două vacuole pulsatile (organite excretoare şi osmoregulatoare) etc. Trăieşte în ape stagnante, în infuzii şi se hrăneşte mai ales cu microbi.

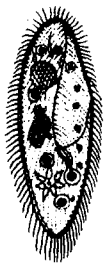

Parameci

paramént (ARHIT.), faţa exterioară finită a unui zid, realizată din piatră cioplită şi făţuită sau din cărămidă specială, prezentînd uneori un aspect decorativ, rezultat din combinarea materialelor de construcţie.

parametrón (ELT., TELEC.), circuit electric basculant, utilizat ca element de înregistrare a informaţiilor sau pentru efectuarea operaţiilor logice în calculatoarele numerice, ca element de comutare în telefonie etc. Funcţionează pe baza utilizării procesului de excitare parametrică a oscilaţiilor. **P.** este alcătuit dintr-un circuit neliniar de rezonanţă, acordat pentru o anumită frecvenţă *(f)* şi caracterizat prin faptul că parametrii (inductivitatea sau capacitatea) elementului neliniar variază periodic cu o frecvenţă de două ori mai mare, sub acţiunea unei surse exterioare de tensiune alternativă, iar la cele inductive în prezenţa unei

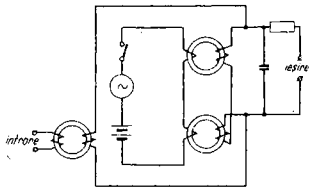

Schema parametronului inductiv cu inele de ferită

surse de tensiune continuă (de polarizare). A fost inventat, în 1954, de fizicianul japonez E. Goto.

parametru 1. (MAT.) Mărime ale cărei valori permit să se deosebească între ele elementele unei mulţimi (ex., în ecuaţia cercurilor cu raza de 4 unităţi, $(x-a)^2 + (y-b)^2 = 16$, a şi b sînt **p.** Luînd $a = 1$ şi $b = 1$, obţinem din mulţimea cercurilor considerate un cerc perfect determinat, avînd centrul în punctul de coordonate (1,1) şi raza egală cu 4). — *P. directori ai unei drepte*, numere cu care se determină direcţia dreptei. **2.** (TEHN.) Mărime proprie unui anumit obiect care intervine ca parametru **(1)** în relaţiile caracteristice ale acestuia. — *Parametrii circuitului electric*, parametri cu ajutorul cărora se exprimă anumite proprietăţi de material ale elementelor unui circuit electric. *P.c.e.* sînt: rezistenţa conductorului, conductanţa izolaţiei, . inductivitatea proprie şi cea mutuală, capacitatea etc. După repartiţia lor spaţială, *p.c.e.* pot fi: *concentraţi*, dacă sînt aproximativ localizaţi în porţiuni relativ mici ale circuitului electric (ex. rezistenţa unui rezistor, inductivitatea unei bobine, capacitatea unui condensator etc.), sau *repartizaţi*, dacă sînt distribuiţi continuu în spaţiu; în acest caz se folosesc *p. lineici*, definiţi ca **p.** specifici raportaţi la unitatea de lungime a circuitului (ex. rezistenţa, inductivitatea etc. kilometrice ale unei linii electrice). *P.c.e.* pot fi *constanţi*, în cazul circuitelor electrice liniare, sau *variabili*, depinzînd de valorile instantanee ale tensiunilor şi curenţilor, în cazul circuitelor electrice neliniare (ex. circuit de tuburi electronice, de redresoare, de bobine cu miez de fier etc.).

Paraná, fluviu în America de Sud (4 700 km, cu estuarul La Plata). Se formează prin unirea rîurilor Paranaiba şi Rio Grande, care izvorăsc din Podişul Braziliei, străbate sudul Braziliei, pe o porţiune constituie graniţa dintre Paraguay şi Argentina, curge apoi spre sud prin cîmpia La Plata (Argentina), formează o întinsă deltă interioară şi se varsă în Oceanul Atlantic prin estuarul La Plata. Cel mai mare afluent al **P.** este Paraguay. Navigabil; pînă la Santa Fé este accesibil pentru vase oceanice. Pe **P.** sînt situate oraşele Posadas, Corrientes, Santa Fé, Paraná, Rosario.

Paraná, stat în sudul Braziliei. Suprafaţa: 200 860 km². Populaţia: 3 701 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Curitiba*. Relief de podiş, acoperit de păduri tropicale şi stepe. Zăcăminte de minereuri auro-argentifere. Mari plantaţii de arbori de cafea. Se recoltează cantităţi importante de mate. Se mai cultivă trestie de zahăr, bumbac, fasole, porumb, manioc ş.a. Se cresc porci şi cornute mări. Mari exploatări forestiere (în special lemn de araucaria). **P.** deţine primul loc, în Brazilia, pentru producţia de material lemnos.

paranóia (MED.), denumire dată unor psihoze sistematizate progresive, caracterizate prin delir (de persecuţie, de gelozie, de grandoare), obsesii, confuzii mintale, halucinaţii etc.

parantéză (LINGV.) **1.** Semn de punctuaţie care constă din două arcuri de cerc: ( ) *(p. rotundă)*, sau din două dreptunghiuri lipsite de cîte o latură: [ ] *(p. dreaptă)*, între care se cuprinde un text considerat ca un adaos, o explicaţie, o precizare etc. faţă de restul comunicării. **2.** Parte a unei comunicări scrise sau orale, care are caracter de adaos, de digresiune şi care în scris se închide adesea între paranteze **(1).**

parapét (MILIT.), partea din faţă a lucrărilor de fortificaţie de campanie (tranşee, şanţuri de comunicaţie, locaşe şi amplasamente de tragere), amenajată sub forma unui mic terasament din pămîntul rezultat de la săparea lucrărilor. Are rolul de a proteja pe luptători contra focului şi observării terestre a inamicului.

paraplegíe (gr. *para* „lîngă" şi *plege* „lovire"; MED.), simptom caracterizat prin paralizia membrelor inferioare, datorită unei întreruperi bilaterale a căilor motorii în dreptul măduvei spinării sau al scoarţei cerebrale.

parapóde (ZOOL.), apendice locomotoare ale polichetelor, reprezentînd prelungiri laterale ale corpului, în care intră şi cavitatea generală a acestuia. Fiecare parapod este format dintr-o porţiune bazală şi din doi lobi (dorsal şi ventral), care au cîte un mănunchi de peri.

pararickettsióză (MED.), boală comună omului, unor mamifere şi păsări, provocată de pararickettsii (organisme intermediare între virusuri şi rickettsii). Dintre **p.** fac parte: limfogranulomatoza benignă, ornitoza etc.

pararócă (PETROGR.), rocă metamorfică provenită din transformarea rocilor sedimentare (ex. paragnaisele formate prin metamorfismul unor roci argiloase, paraamfibolitele prin metamorfismul unor roci calcaroase-magneziene).

Paraschivescu, Miron Radu (n. 1911), poet român. S-a născut la Zimnicea (reg. Bucureşti). Înainte de Eliberare, a colaborat la presa ilegală, îndrumată de P.C.R., şi la alte numeroase publicaţii progresiste. Ca poet s-a afirmat prin volumul „Cîntice ţigăneşti" (1941), scris sub influenţa lui F. Garcia Lorca şi a folclorului citadin, cel mai adesea de sursă ţigănească. În volumele „Laude" (1953) şi „Declaraţia patetică" (1960) aduce un vibrant elogiu setei umane de fericire şi progres, în versuri de o deosebită muzicalitate şi densitate metaforică. A mai făcut şi valoroase traduceri din operele lui A.S. Puşkin, N.A. Nekrasov şi G. Ungaretti. Laureat al Premiului de stat.

parascîntéi (TEHN.), dispozitiv care serveşte la reţinerea scînteilor antrenate de gazele de ardere din focarele cuptoarelor şi cazanelor de abur, în scopul evitării ieşirii lor, pe coş, în mediul înconjurător.

parasimpátic, *sistem* ~ (MED.) v. **neurovegetativ,** *sistem nervos* ~.

parasimpaticolítice (FARM.), substanţe naturale sau sintetice care provoacă paralizia nervilor parasimpatici (vagul), cu toate consecinţele acestei paralizii (accelerarea bătăilor inimii, dilataţia bronhiilor, inhibarea secreţiilor, micşorarea tonusului musculaturii netede din organe, dilatarea pupilei). Atropina este o substanţă cu puternică acţiune parasimpaticolitică.

parasimpaticomimétice (FARM.), substanţe naturale sau sintetice care exercită o acţiune asemănătoare cu a parasimpaticului, cu toate fenomenele care însoţesc aceste excitaţii (constricţie bronhică, rărirea bătăilor inimii, mărirea secreţiilor, mărirea contracţiilor musculaturii netede din organe, micşorarea pupilei). Pilocarpina, muscarina sînt substanţe cu o puternică acţiune parasimpaticomimetică.

parasimpaticotonie (MED.) v. **vagotonie.**

parasuchiéni (PALEONT.), ordin fosil de reptile care aveau caractere de crocodilieni, rincocefali şi dinozaurieni. Prezintă importanţă filogenetică, **p.** fiind strămoşii păsărilor. Sînt fosile caracteristice pentru triasic.

paraşútă (gr. *para* „contra" şi fr. *chute* „cădere"; AV.), dispozitiv în formă de umbrelă cu suprafaţă mare (50—60 m²), care reduce viteza de cădere a corpului de care este legat, datorită rezistenţei aerodinamice pe care o opune suprafaţa sa. Se compune din: *sacul p.* (în care se introduce **p.** pliată), *voalura* (calotă sferică de mătase, cu un orificiu în mijloc pentru scurgerea aerului), *suspantele* (coardele de legătură ale voalurei), *harnaşamentul* (elementele de legătură ale **p.** cu corpul lansat) şi *cutia de declanşare* (dispozitivul de comandă a deschiderii **p.**).

Paraşută

paraşutísm (SPORT), ramură sportivă care cuprinde probe de lansare cu parașuta, de la diferite înălţimi. Salturile se efectuează individual sau în grup, cu deschidere întîrziată a paraşutei, cu aterizare la punct fix, cu figuri acrobatice etc.

paratáxă (LINGV.) v. **juxtapunere.**

paratífos (MED.), boală cu simptome asemănătoare cu acelea ale febrei tifoide, dar provocată de bacilii paratific A (paratifos A) şi paratific B (paratifos B).

paratifóză (MED. VET.) v. **salmoneloză.**

paratrăsnet (ELT.), instalaţie de protecţie a construcţiilor şi instalaţiilor împotriva efectelor produse de loviturile directe de trăsnet. Este format din-

tr-unul sau mai multe elemente de captare (conductoare electrice de oțel sau de cupru în formă de tije verticale sau de bare înclinate ori orizontale), instalate pe părțile cele mai înalte ale obiectivelor protejate și constituind deseori rețele, unul sau mai multe conductoare de coborîre (prin care trece spre pămînt curentul electric de descărcare a trăsnetului) și prizele de pămînt.

paratuberculóză (MED. VET.), boală infecțioasă a rumegătoarelor mari, provocată de un microb înrudit cu bacilul tuberculozei. Se manifestă prin diaree cronică, prin îngroșarea pereților intestinului și prin slăbire. Necunoscîndu-se un tratament eficace, animalele bolnave sînt sacrificate.

paravalánșă (CONSTR.), construcție de piatră sau de beton destinată apărării unei căi de comunicație, aflată pe coasta unui munte, de avalanșele de zăpadă. Este prevăzută, în general, cu un acoperiș rezemat pe un zid de sprijin (spre munte) și pe stîlpi sau pe arcade (spre vale).

paravenós (gr. *para* „lîngă" și lat. *vena* „venă"; MED.), care este localizat, care se face lîngă o venă (ex. injecție **p.**).

paravînt (C.F.), dispozitiv folosit pentru reducerea curenților de aer de-a lungul liniei unei stații de triaj. Este format fie din panouri de lemn, fie din mai multe rînduri de arbori.

parazăpádă (DRUM., C.F.), dispozitiv folosit pentru apărarea drumurilor și a căilor ferate de înzăpezire. Se deosebesc: *p. fixe* (constituite din perdele de plantații de protecție, din garduri vii sau din garduri de lemn) și *p. mobile* sau *temporare* (constituite din pereți de zăpadă, din panouri de scînduri sau de nuiele).

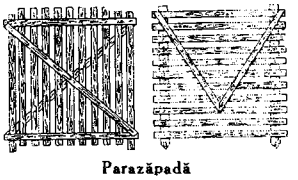

Parazăpadă

parazít 1. (BIOL.) Organism animal sau vegetal care se hrănește pe seama unui alt organism (denumit *gazdă*), căruia îi provoacă daune, boli sau chiar moartea. **P.** pot fi: ectoparaziți, endoparaziți, *temporari* (ex. țînțarii, flebotomii) și *permanenți* (ex. cestodele, ascarizii). **2.** (TELEC.) *Paraziți electromagnetici*, perturbații electromagnetice de origine externă de tipul zgomotelor.

paraziticíd (CHIM.; despre substanțe), care are proprietatea de a distruge paraziții (ex. hexacloran, detexan etc.).

parazitísm (BIOL.), formă de relații între două organisme de specii diferite, în cadrul cărora un organism *(parazitul)* folosește celălalt organism *(gazda)*, parțial sau în totalitate, ca mediu necesar vieții. **P.** a dus la modificări profunde morfofuncționale și la apariția unor adaptări caracteristice ale paraziților; astfel, la unii au apărut organe de fixare (croșete, ventuze etc.), organe de absorbție a hranei din corpul gazdei (haustori), s-au dezvoltat excesiv organele de reproducere, au regresat organele de locomoție, organele de simț și aparatul digestiv (la plante, respectiv, organele asimilatoare).

parazitologíe (BIOL.), disciplină al cărei obiect îl constituie studiul organismelor parazite din punct de vedere morfologic și biologic (ciclu de viață, raportul dintre parazit și gazdă etc.), elaborînd totodată măsuri de prevenire a infestării și de combatere a paraziților.

parazitóză (MED.), infectare a omului sau a animalelor cu paraziți. După locul unde se localizează se disting **p.** cutanate, intestinale, hepatice etc. Cele mai frecvente sînt **p.** intestinale.

parc 1. (URB.) Spațiu liber plantat, de utilitate publică, amenajat în scop de agrement, avînd o suprafață de cel puțin 20—30 ha. Poate cuprinde și anumite construcții sau amenajări, ca: teatre în aer liber, biblioteci, pavilioane pentru muzeu sau expoziții, restaurante, estrade pentru dans, grupuri sanitare etc. Există diferite varietăți de **p.**, printre care: **p.** de tip francez și **p.** de tip englez. Primul se caracterizează prin aceea că e dominat de geometrie, aleile sale fiind trase cu linia și compasul, iar vegetația sa grupată și ajustată în forme geometrice. Celălalt, deși organizat și îngrijit și el conform unui plan, caută să dea impresia de vegetație lăsată să crească în libertate. **2.** (TRANSP.) *Parc de vehicule*, totalitatea vehiculelor pe care le are o întreprindere de transport (ex. autobuze, troleibuze, tramvaie etc.). Vehiculele în stare de funcționare formează *parcul activ*, iar cele retrase din serviciu formează *parcul pasiv*. **3.** (MILIT.) *Parc de pontoane*, complex de mijloace de trecere (pontoane, grinzi și podină, mijloace de remorcare motopropulsate și accesorii) necesar construirii unui pod pe pontoane, aflat în înzestrarea trupelor de geniu.

Parce v. **Moire.**

parcelâre (URB.), operație de împărțire a unui teren în parcele, pentru a rezolva probleme legate de circulație, de modul de dispoziție al clădirilor de locuit și social-culturale, de amenajarea spațiilor plantate.

parcélă 1. (URB.) Suprafață de teren, bine delimitată, cu acces obligatoriu la o cale de circulație carosabilă, destinată amplasării unei construcții (locuință, edificiu public etc.). **2.** (DR.) Porțiune de pămînt identificată printr-un număr topografic, cu care ea figurează atît în registrele cadastrale cît și în registrele de publicitate imobiliară, în special în cărțile funciare. V. și cadastru.

parchét[1] **1.** (IND. LEMN.) Piesă paralelipipedică din lemn, în general tare (stejar, fag, nuc etc.), cu grosimea de 17—22 mm, lățimea de 30—90 mm și lungimea de 200—450 mm și cu fețele laterale fasonate astfel încît piesele alăturate să se poată îmbina între ele. Este folosit la executarea unor pardoseli. **2.** (SILV.) Suprafață de pădure situată în cadrul unităților de producție, pe care se găsesc arbori marcați, destinați exploatării pe perioada unui an forestier. **P.** este delimitat prin semne convenționale (vopsea, ciopliri etc.). Durata exploatării și volumul materialului lemnos din fiecare parchet sînt stabilite prin regulamentele de exploatare.

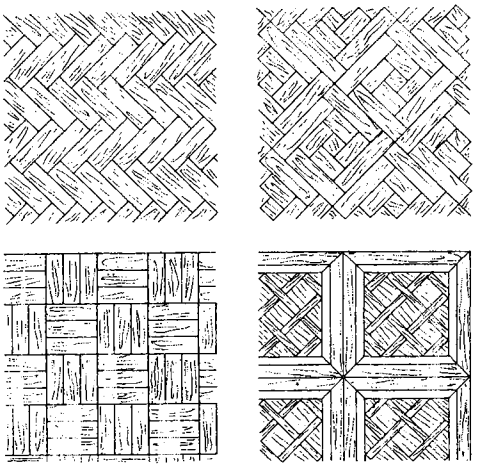

Parchete

parchét[2], instituție judiciară care funcționa în trecut, în România, pe lîngă instanțele judecătorești (cu excepția judecătoriilor), avînd atribuția de a exercita acțiunea penală și de a susține învinuirea la judecarea proceselor penale.

parcúrs 1. (FIZ.) **a)** Lungimea unui drum sau a unei traiectorii între două puncte importante ale sale. **b)** Lungimea drumului străbătut de o particulă încărcată (ion sau particulă elementară) într-un mediu macroscopic omogen, pînă cînd valoarea energiei cinetice a particulei se reduce la cea a energiei medii de agitație termică. **2.** (TRANSP.) Drum străbătut de un vehicul într-un anumit interval de timp (ex. **p.** orar). — *P. de probă*, parcurs efectuat de un vehicul nou sau reparat, pentru a putea fi verificată comportarea lui în timpul funcționării.

Pardo Bazán *[baθán]*, Emilia (1852—1921), romancieră spaniolă, reprezentantă a naturalismului. Povestitoare talentată, este autoarea a numeroase romane, unele influențate de tolstoianism („O călătorie de nuntă", 1881; „Moșiile din Ulloa", 1886—1887; „Maica natură", 1887; „O creștină", 1890; „Sirena neagră", 1908). Personalitate dinamică și complexă, **P.B.** s-a afirmat și în domeniul eseisticii și al învățămîntului.

Pardubice *[párdubițe]*, oraș în R.S. Cehoslovacă, în estul Cehiei, situat pe fluviul Elba. 55 330 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini, chimică, de prelucrare a petrolului, alimentară.

Paré, Ambroise (1517—1590), chirurg francez, unul dintre reformatorii medicinii Renașterii. Observator subtil, lipsit de dogmatism, **P.** a îmbogățit chirurgia cu observații și procedee operatorii noi, a modificat tratamentul rănilor provocate de arme de foc, propunînd legarea arterelor în loc de cauterizare. **P.** a pus bazele marii chirurgii (amputații, operații articulare etc.).

Pareja Díez Canseco *[paréha díes]*, Alfredo (n. 1908), prozator ecuadorian progresist. În romanele sale a zugrăvit mizeria muncitorilor din porturi și de pe plantațiile tropicale („Fapte și impresii ale lui Don Balón de Baba și ale prietenului său Inocente Cruz", 1939; „Oameni fără timp", 1941), a evocat episoade din istoria luptelor poporului ecuadorian pentru libertate („Baldomera", 1938; ciclul „Anii noi", 1956—1959). Autenticitatea faptelor și a personajelor, talentul analitic și narativ și sobrietatea stilului sînt trăsăturile caracteristice ale prozei sale.

paremiologíe (gr. *paroima* „proverb" și *logos* „știință"), disciplină care se ocupă cu studierea proverbelor, relevînd îndeosebi valorile filozofice, etice și estetice ale acestora. **P.** studiază de asemenea geneza, aria de răspîndire și circulația proverbelor. Printre cei care s-au ocupat în țara noastră de paremiologie se numără G. Dem. Teodorescu, Artur Gorovei, Tudor Pamfile, I. Zanne ș.a.

parenchím (BOT.), țesut vegetal fundamental format din celule izodiametrice și bogat în spații intercelulare. Poate fi de mai multe feluri: **p.** de absorbție, **p.** de asimilație, **p.** de rezervă.

parenterál (gr. *para* „alături, lîngă" și *enteron* „intestin"; MED.; despre modul de administrare a medicamentelor), pe altă cale decît prin tubul digestiv (ex. intravenoasă, subcutanată, intramusculară).

parestezíe (MED.), tulburare subiectivă de sensibilitate (furnicături, amorțeli, înțepături etc.) care apare la membre, la față, în unele boli ale sistemului nervos.

paréză (MED.), paralizie ușoară, incompletă, care permite mișcări de amplitudine redusă și cu forță diminuată. Apare în urma unor leziuni ale sistemului nervos central sau periferic.

parfúm (CHIM.), produs cu miros plăcut, constituit dintr-un amestec de: a) substanțe odorante naturale (ulei de trandafir, de levănțică, de flori de portocal etc.) sau sintetice (acetat de benzil, acetofenonă, acetat de feniletil etc.); b) substanțe care au rolul de a nuanța, atenua sau armoniza mirosul (substanțe adjuvante); c) compuși greu volatili, numiți și *fixatori*, care împiedică împrăștierea prea rapidă a mirosului (balsamul de Siam, balsamul de Peru, moscul, salicilatul de benzil, muscona etc.); d) solvenți (alcoolul etilic de concentrație 90 — 95%). Pentru definitivarea și îmbuchetarea mirosului, amestecul este lăsat să se macereze o perioadă pînă la trei luni; apoi se filtrează și se colorează cu coloranți solubili în alcool. **P.** se prezintă, de obicei, sub formă lichidă. Se utilizează ca atare sau pentru parfumarea diferitelor produse cosmetice. În R.P.R. se fabrică ulei de coriandru, de levănțică, de mentă etc. În București funcționează o fabrică de parfumuri sintetice.

Parhon, Constantin I. (n. 1874), endocrinolog român, savant cu renume mondial; a fost profesor la Universitatea din București. Membru al Academiei R.P.R. și al mai multor academii și societăți științifice din țară și de peste hotare. **P.** este creatorul școlii române de endocrinologie și unul dintre fondatorii acestei științe pe plan mondial. Începîndu-și activita-

tea ştiinţifică ca neurolog şi apoi ca psihiatru, **P.** a studiat arhitectonica celulară a măduvei spinării, a demonstrat existenţa în scoarţa cerebrală a unor

C. I. Parhon

centri vegetativi şi a adunat un foarte bogat material clinic privitor la psihozele afective, sifilisul nervos, epilepsie, halucinaţiile multiple etc. Depăşind viziunea anatomoclinică a şcolii neuropsihiatrice a timpului, **P.** a susţinut puncte de vedere noi, originale, în problemele de bază ale acestor discipline ştiinţifice. Cercetările sale în domeniul endocrinologiei sînt fundamentale, **P.** fiind autorul primei cărţi de endocrinologie din lume, scrisă în colaborare cu M. Goldstein în 1909 („Secreţiile interne"). El a pus, printre primii, problema secreţiei interne a ovarului, a susţinut rolul glandelor paratiroide în metabolismul calciului, a arătat rolul glandei tiroide în metabolismul lipidelor şi al glucidelor etc. În clinica bolilor endocrine, **P.** a izolat şi a descris sindroame noi: sindromul hiperhidropexic (denumit *sindromul lui P.*) şi nanismul hiperhipofizar. A adus, de asemenea, contribuţii importante la studiul biochimiei sindroamelor endocrine, clinice şi experimentale, în problema valorii endocrine a epifizei şi timusului, precum şi în problema biologiei vîrstelor. Intelectual progresist, legat de cauza clasei muncitoare, **P.** a îmbinat activitatea ştiinţifică cu lupta socială. Pentru atitudinea sa consecvent democratică, **P.** a suferit represiunile regimului burghezo-moşieresc. El a fost unul dintre semnatarii memoriului de protest al oamenilor de ştiinţă prin care se cerea ieşirea României din războiul antisovietic. A fost preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale a R.P.R. Op. pr.: „Manual de endocrinologie", în colaborare cu M. Goldstein şi St.-M. Milcu (3 vol., 1945 — 1949), „Bătrîneţea şi tratamentul ei" (1948), „Biologia vîrstelor" (1955), „Opere alese" (5 vol., 1954—1962). Erou al Muncii Socialiste şi laureat al Premiului de stat.

pária (în India, la brahmani), persoană care se află în afara castelor şi este lipsită de orice drepturi; prin extensiune, persoană dispreţuită, asuprită, căreia nu i se recunoaşte nici un drept.

paricíd (lat. *parens* „părinte" şi *caedere* „a ucide"; DR.) **1.** Infracţiune de o m o r săvîrşită de un descendent asupra unui ascendent al său. **2.** Denumire dată persoanei care a săvîrşit un paricid **(1).**

paricopitáte (ZOOL.) v. **artiodactile.**

parietál (lat. *parietalis*, de la *paries* „perete"; ANAT., MED.) **1.** Adj. Care ţine de peretele unei cavităţi a organismului (ex. abces **p.**). **2.** Subst. Fiecare dintre oasele pereche, simetrice, care formează partea de mijloc a bolţii cutiei craniene.

parietále (BOT.; *Parietales*), ordin de plante erbacee şi lemnoase, cu ovar tricarpelar, cu ovule dispuse parietal, adică în perechi simetrice (de unde şi denumirea lor), cu înveliş floral dublu (ex. roua-cerului, toporaşul, panseluţa).

Parini, Giuseppe (1729—1799), scriitor iluminist italian. Autor a nouăsprezece „Ode", străbătute de idei umanitare; este mai cunoscut prin poemul „Ziua", o satiră la adresa parazitismului aristocraţiei, căreia autorul îi opune lumea traditorilor din mediul citadin sau cel rural. A fost un înnoitor în literatură şi adversar al exceselor poeziei pastorale. Ca teoretician, **P.** a susţinut ideea funcţiei morale a artei.

Paris (în mitologia greacă), fiul lui Priam, regele Troiei, şi al Hecubei. Potrivit legendei, trei zeiţe, Atena, Hera şi Afrodita, i-au cerut să acorde uneia dintre ele mărul hărăzit de zeiţa discordiei (Eris) „celei mai frumoase". Alegerea lui **P.** s-a oprit asupra Afroditei, dezlănţuind astfel duşmănia celorlalte două zeiţe, Hera şi Atena, împotriva troienilor. Ulterior, răpindu-o pe Elena, soţia lui Menelau, regele Spartei, **P.** a provocat războiul troian. Era numit şi *Alexandros.*

Paris, capitala Franţei, situată în nordul ţării, pe fluviul Sena, în apropiere de confluenţa cu Marna. Este cel mai important centru economic şi cultural al Franţei şi unul dintre marile oraşe ale lumii. 2 790 090 loc. (1962); împreună cu localităţile subordonate (printre care Versailles, St. Denis, Montreuil, Ivry, Vitry) formează o importantă aglomerare urbană cu circa 7 000 000 loc. Întreprinderile din **P.** dau un sfert din producţia industrială a Franţei. Cea mai importantă ramură este industria construcţiilor de maşini (automobile, avioane, tractoare, maşini-unelte, aparataj electrotehnic, maşini de precizie ş.a.). Este dezvoltată şi industria chimică (în special mase plastice, medicamente, produse cosmetice, coloranţi), industria alimentară, textilă, de prelucrare a lemnului. **P.** este renumit pentru producţia de confecţii, bijuterii, marochinărie şi diverse articole de lux. Are mari întreprinderi poligrafice. Important nod feroviar şi rutier şi unul dintre cele mai mari porturi fluviale ale Europei; în împrejurimile **P.** se află marile aeroporturi internaţionale Orly şi Le Bourget. Numeroase monumente de arhitectură: biserica în stil romanic Saint-Germain-des-Prés (sec. al XI-lea, Catedrala N o t r e - D a m e, „La Sainte Chapelle", în stil gotic, biserica gotică Saint-Germain- l'Auxerrois (sec. XII—XVI). Începînd din sec. XVI—XVII, **P.** a căpătat un aspect urbanistic impozant prin reglementarea sistemului stradal, prin crearea de pieţe monumentale (Piaţa Vendôme ş.a.) şi prin realizarea unor fastuoase ansambluri arhitectonice (palatul L u v r u; palatul regal, 1629—1636; palatul Luxembourg, 1615—1620;

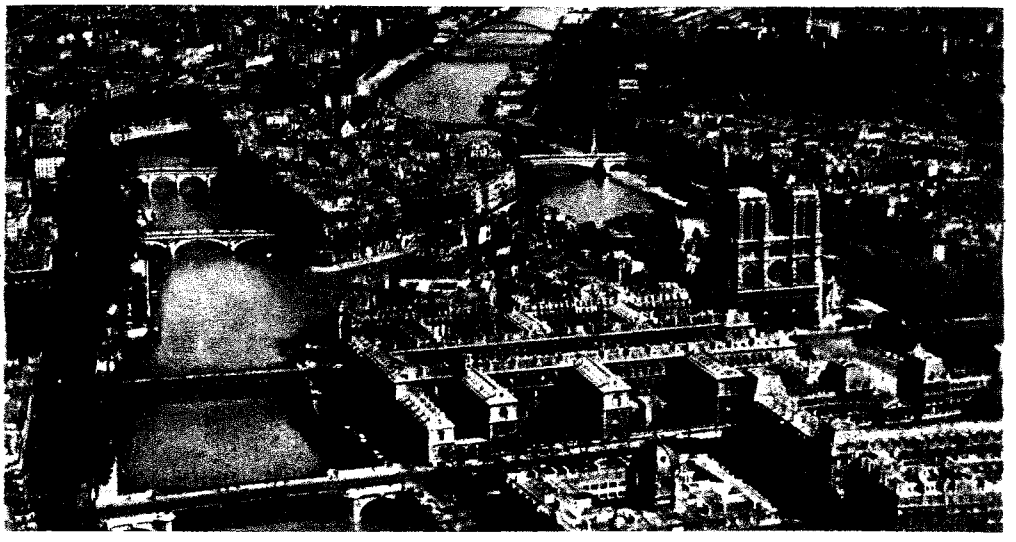

Paris. Île de la Cité

Universitatea Sorbona, 1629—1653; Domul Invalizilor, 1670 ş.a.). În sec. al XVIII-lea s-a realizat Piaţa Concordiei (legată de marile magistrale ale oraşului), palatul Bourbon (1722) şi Panteonul (1764—1780). La începutul sec. al XIX-lea, în **P.** s-au înălţat construcţii cu caracter triumfal: Arcul de Triumf (1806), Piaţa Carrousel (1808), Coloana Vendôme (1806 — 1810) ş.a. Dintre edificiile realizate către sfîrşitul sec. al XIX-lea se disting: clădirea Teatrului de Operă (1862—1874) şi turnul Eiffel (1889). În sec. al XX-lea, arhitectura **P.** se dezvoltă sub semnul curentelor moderne (constructivismul, funcţionalismul). În **P.** se află sediul Academiei Franceze, Academia de Ştiinţe, renumite instituţii de învăţămînt superior (printre care Universitatea Sorbona, înfiinţată în sec. al XII-lea, Collège de France) şi cultural-ştiinţifice, numeroase muzee, teatre, biblioteci. Aici se găsesc sediile unor organizaţii internaţionale, ca de ex. U.N.E.S.C.O. — *Istoric.* Pe locul oraşului de azi a existat, în secolul I î.e.n., o aşezare a tribului galic al parisilor, numită *Lutetia.* Cucerit de romani (52 î.e.n.), Paris a devenit un puternic centru comercial (*Lutetia Parisiorum*, apoi *Parisia*, de unde numele actual). Începînd din 508, **P.** a fost reşedinţa regilor franci. În sec. al X-lea, **P.** a devenit capitala regatului franc, iar împreună cu împrejurimile a constituit nucleul domeniului regal. În cursul sec. XII—XVI, oraşul s-a dezvoltat, devenind unul dintre cele mai importante centre economice, politice şi cultural-artistice ale Franţei. Din această perioadă, istoria **P.** este strîns legată de istoria Franţei, avînd un rol important în procesul de unificare economică şi politică a ţării. În sec. XIV—XV au avut loc la **P.** puternice mişcări populare şi evenimente importante legate de desfăşurarea războiului de 100 de ani: răscoala orăşenilor condusă de Etienne Marcel (1357—1358), răscoala ciocănaşilor (1382) şi a caboşienilor (1413), ocuparea oraşului de către englezi şi burgunzi (1418) şi eliberarea lui (1436). În timpul războaielor religioase din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, **P.** a devenit arena unor lupte sîngeroase dintre catolici şi protestanţi (masacrarea hughenoţilor din noaptea Sf. Bartolomeu, în 1572). Aici au avut loc principalele evenimente legate de mişcarea F r o n d e i (1648—1653). Din a doua jumătate a sec. al XVII-lea şi mai ales din sec. al XVIII-lea, **P.** a devenit centrul mondial al culturii şi artei moderne şi al ideologiei burgheze. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi în sec. al XIX-lea, masele populare din **P.** au fost făuritorii celor mai de seamă evenimente din istoria Franţei, revoluţia burgheză din 1789—1794, revoluţia din iulie 1830, revoluţia din 1848, care a culminat cu răscoala proletariatului parizian din iunie 1848. Între 1843 şi 1845, la **P.** a trăit şi a activat K. Marx. Între 1848 şi 1857, **P.** a fost unul dintre cele mai importante centre ale emigraţiei revoluţionare române. În 1870—1871, populaţia **P.** a luptat eroic împotriva armatei prusace care asedia oraşul. Aici a avut loc, în 1871, insurecţia proletariatului parizian care a instaurat C o m u n a d i n P a r i s. La **P.** a trăit şi a activat între 1908 şi 1912, sporadic şi în anii precedenţi, V.I. Lenin. În prima jumătate a sec. al XX-lea, **P.** a devenit cel mai mare centru muncitoresc al ţării, teatrul unor importante bătălii de clasă. Ocupat la 10 iunie 1940 de către trupele hitleriste, **P.** a fost eliberat în urma insurecţiei populare din august 1944. La **P.** au avut loc numeroase întîlniri diplomatice, consfătuiri şi conferinţe internaţionale. — *Tratatul de pace din 1856*, încheiat după terminarea războiului Crimeii (1853—1856) între Rusia, pe de o parte, şi Franţa, Anglia, Austria, Prusia, Sardinia, Tur-

cia, pe de altă parte. Prin acest tratat a fost instituit protectoratul celor şapte puteri europene participante la război asupra Ţării Româneşti şi Moldovei. Tot cu acest prilej s-a creat şi *Comisia Dunării*. —*Conferinţa de la P.*(mai-august 1858), conferinţă a puterilor europene semnatare ale păcii din Paris din 1856 (Anglia, Franţa, Austria, Prusia, Turcia, Sardinia şi Rusia), convocată în scopul discutării problemei organizării ţărilor române. Convenţia prevedea: rămînerea Principatelor Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti sub suzeranitatea Imperiului otoman şi sub garanţia colectivă a puterilor semnatare, încredinţarea puterii cîte unui domn şi unei adunări în fiecare ţară, înfiinţarea unei comisii centrale pentru legile de interes comun etc. Datorită ostilităţii Austriei, Turciei şi Angliei, problema unirii Moldovei cu Ţara Românească nu a fost rezolvată. —*Conferinţa de pace din 1919—1920*, convocată de puterile victorioase în primul război mondial: S.U.A., Anglia, Franţa, Italia, Japonia ş.a. (în total 27 de state, printre care şi România), pentru elaborarea tratatelor de pace cu ţările învinse: Germania, Austria, Ungaria, Turcia şi Bulgaria. Ea s-a încheiat cu semnarea unei serii de tratate la Versailles (1919), Saint-Germain (1919), Neuilly (1919), Sèvres (1920), Trianon (1920), în urma cărora s-a instituit sistemul politic cunoscut sub numele de *Sistemul de la Versailles*. — *Conferinţa de pace din 1946*, convocată de puterile învingătoare în cel de-al doilea război mondial, pentru încheierea tratatelor de pace cu Bulgaria, Finlanda, Italia, România şi Ungaria, state foste aliate ale Germaniei hitleriste. Tratatele au fost semnate tot la **P.** la 10 februarie 1947. Aceste tratate cuprindeau clauze cu caracter teritorial, politic, militar, economic, precum şi clauze referitoare la reparaţii şi restituiri. Clauzele teritoriale din tratatul de pace cu România au anulat d i c t a t u l d e l a V i e n a, restabilind suveranitatea României asupra părţii de nord a Transilvaniei. — *Şcoala din P.*, expresie prin care, în istoria artei de pe teritoriul Franţei, s-au desemnat în trei rînduri (sec. al XIV-lea, al XVIII-lea şi al XX-lea) grupările şi creaţia pictorilor străini, atraşi de prestigiul artei franceze şi stabiliţi la Paris. Dintre cele trei şcoli din Paris, cea mai de seamă prin numărul artiştilor, bogăţia şi varietatea manifestărilor rămîne însă cea a veacului nostru, care a grupat un mare număr de artişti de prestigiu internaţional (Marc Chagall, V. Kandinsky, A. Modigliani, P. Picasso, C. Brîncuşi), fără să genereze un stil sau un curent anume, specific şcolii.

Paris, Gaston (1839—1903), lingvist şi filolog francez, întemeietor al studiilor de filologie romanică în Franţa. A fost profesor la Collège de France şi membru al Academiei Franceze. Gaston Paris a întemeiat, împreună cu Paul Meyer, revista „Romania" (1872), care apare şi astăzi. S-a ocupat în special de literatura franceză medievală, publicînd studii şi ediţii critice („Istoria poetică a lui Carol cel Mare", 1865, în care susţine teza originii germanice a epicii franceze medievale; „Literatura franceză în evul mediu", 1888; „Fr. Villon", 1901). Studiile sale de lingvistică au fost publicate postum („Mélanges linguistiques", 1905). A format numeroase cadre de romanişti francezi şi străini; lingviştii români L. Şăineanu, O. Densusianu, S. Puşcariu şi I.-A. Candrea au fost elevi ai săi.

parisilábic (LINGV.; despre un substantiv sau un adjectiv), a cărui temă păstrează acelaşi număr de silabe în cursul declinării, cel puţin la formele cazuale considerate fundamentale (ex., în latină, nom. *civis* „cetăţean", gen. *civis*).

„Paris Match" *[pari maci]*, revistă ilustrată franceză de mare tiraj. Aparţine trustului condus de industriaşul Jean Prouvost Apare săptămînal, la Paris, din 1949.

Paristrion (Paradunavon), unitate teritorial-administrativă (temă) bizantină cu un pronunţat caracter militar, înfiinţată, probabil, în sec. al X-lea, după cucerirea, de către împăraţii Bizanţului Ioan Tzimiskes şi Vasile al II-lea, a teritoriilor de la Dunărea de Jos. Teritoriile **P.** au constituit baza statului feudal de sine stătător al lui *Dobrotici*.

paritáte (lat. *par* „egal") **1.** Egalitate numerică. **2.** (EC.) Egalitate valorică, echivalenţă în valoare. — *P. monetară*, raportul în greutate dintre cantităţile de metal pur de acelaşi fel (aur sau argint) conţinut în unităţile monetare a două ţări în condiţiile cînd în ambele ţări sistemul monetar este monometalist şi cînd se află efectiv în circulaţie monede din metalul monetar. Dacă într-o ţară sistemul monetar are la bază monometalismul aur, iar în alta monometalismul argint, *p.m.* se stabileşte în funcţie de preţul de piaţă al aurului şi al argintului şi ea se va schimba o dată cu schimbarea preţurilor acestora. — *P. valutară* **a)** Conţinutul de metal al unităţii băneşti a unei ţări, stabilit prin lege. **b)** Raportul dintre diferite valute pe baza conţinutului lor în aur, stabilit prin lege. În condiţiile circulaţiei libere a monedelor din aur sau argint, *p.v.* era, de regulă, egală cu *paritatea monetară*. În condiţiile circulaţiei bancnotelor neconvertibile şi a banilor de hîrtie, *p.v.* este supusă unor schimbări, în funcţie de deprecierea v a l u t e i în raport cu aurul şi este influenţată de restricţiile valutare, de situaţia balanţei de plăţi a ţărilor etc. **3.** (FIZ.) Proprietate a funcţiei de undă de a-şi schimba sau nu semnul atunci cînd se schimbă semnul tuturor variabilelor de poziţie (în primul caz funcţia de undă este *impară*, în cel de-al doilea ea este *pară*). Comportarea funcţiei de undă este caracterizată de către un *număr cuantic de p.*, care poate avea valorile $+1$ sau -1, după cum funcţia de undă este pară sau impară. **P.** se conservă în interacţiunile tari şi în cele electromagnetice, însă, după cum s-a constatat în 1956, ea nu se conservă în interacţiunile slabe.

parîmă (NAV.), cablu textil sau metalic folosit la bordul unei nave.

Munţii Parîng. Şoseaua alpină

Parîng, *Munţii* ~, masiv muntos în Carpaţii Meridionali, cuprins între depresiunile Haţeg, Petroşeni şi defileul Jiului la vest, defileul Oltului la est, depresiunile de contact cu Podişul Transilvaniei la nord şi Piemontul Getic la sud. Este constituit din roci cristaline-mezozoice. Masivul **P.** are înălţimi de peste 2 000 m (vîrful Parîngul Mare sau Mîndra, 2 518 m) şi prezintă caractere tipice de relief alpin. Cuprinde următoarele grupe muntoase: Munţii Şurianu (Sebeş), Munţii Cindrel (Cibin), Munţii Lotrului, Munţii Căpăţînei şi Munţii Parîngului (Parîngul Mare). Caracteristica peisajului geografic este dată de prezenţa platformelor de eroziune etajate şi de relieful glaciar (circuri şi văi glaciare). Clima este montană, cu precipitaţii abundente; predomină vînturile de vest. În zona înaltă se află pajişti alpine întinse şi vegetaţie subalpină; versanţii sînt acoperiţi cu păduri de conifere şi de fag. Sînt străbătuţi de o şosea alpină. Important obiectiv turistic.

parkerizáre (METAL.), variantă a procesului de fosfatare folosind săruri Parker (fosfat de fier şi de mangan, cu adaos de săruri ale acidului silicic) şi care se execută la 95—98°C. V. şi f o s f a t a r e.

parlamént (în statele burgheze), organ legislativ, compus din una sau din două camere, ales, total sau parţial, prin votul cetăţenilor. Poartă diferite denumiri: Adunare Naţională şi Senat (în Franţa), Bundestag şi Bundesrat (în Germania), Camera Comunelor şi Camera Lorzilor (în Anglia), Congres (în S.U.A.). În statele cu regim parlamentar, **p.** dezbat, în urma interpelărilor deputaţilor, actele guvernului, avînd dreptul de a-i da vot de neîncredere, care determină înlăturarea acestuia. În statele cu regim prezidenţial, guvernul nu răspunde faţă de **p.**, el fiind subordonat exclusiv şefului statului. **P.** nu reflectă raportul real de forţe al claselor sociale, fiind compuse, în cea mai mare parte, din exponenţi ai claselor dominante. Oamenii muncii din ţările capitaliste luptă ca să-şi trimită reprezentanţii lor în parlament, în scopul respectării şi extinderii drepturilor şi libertăţilor lor democratice.

Parler, familie de arhitecţi şi sculptori cehi şi germani din a doua jumătate a sec. XIV-lea. Dintre ei s-a remarcat *P. Peter* (1330—1399), arhitect şi sculptor ceh. A creat importante monumente în stil gotic. A condus, din 1353, lucrările de construcţie a catedralei Sf. Vit din Praga, pentru care a realizat portrete în sculptură, valoroase prin redarea caracterelor umane. De asemenea a participat la construirea Podului Carol (1357) şi a altor edificii din Praga şi din alte oraşe. Creaţia lui *P. Peter* a reprezentat momentul de maximă dezvoltare a artei gotice în Cehia.

Parma, oraş în nordul Italiei, situat pe rîul Parma, afluent pe dreapta al Padului. 141 060 loc. (1961). Industrie alimentară, petrolieră, chimică, constructoare de maşini, a cimentului, a sticlei, de parfumuri. Nod feroviar. Universitate (din 1502). Monumente celebre: catedrală în stil romanic (XI—XII), cu picturi de Correggio şi Parmigianino, baptisteriul (1190—1280), palatul Farnese. Bogate muzee de artă. — *Istoric.* Veche aşezare etruscă sau ligurică, celtică şi apoi romană (din 183 î.e.n.), **P.** a fost ocupată succesiv de ostrogoţi, bizantini, longobarzi şi franci (sec. V—IX). În 1036 a devenit centrul baroniei şi episcopatului cu acelaşi nume. În sec. XII—XIV a fost republică orăşenească. A intrat în componenţa posesiunilor Milanului (1346) şi ale celor papale (1512). Unită cu Piacenza, **P.** a fost transformată, în 1545, în ducat şi a fost condusă, pînă în 1731, de ducii din familia Farnese. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea a fost stăpînită de Bourbonii spanioli, iar între 1808 şi 1815 de Franţa. În sec. al XIX-lea, **P.** a fost un puternic centru al mişcării de eliberare naţională şi al luptei pentru unificarea Italiei. În 1861 a intrat în componenţa regatului italian unit.

parmác (ARHIT.), par gros sau stîlp de lemn, simplu sau decorat, folosit la diverse construcţii deschise (prispe, pridvoare etc.). În unele cazuri, **p.** se confundă cu b a l u s t r u l.

parmaclîc (ARHIT.), împrejmuire joasă de lemn, alcătuită din parmaci, la un pridvor, la un balcon, la un pod. Prin extensiune, gard, grilaj.

parmen auriu (HORT.), soi de măr originar din Anglia.

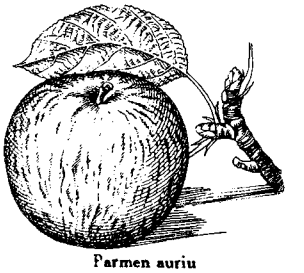

Parmen auriu

înalt de 4—6 m, cu coroana invers piramidală, relativ deasă. Fructul, de mărime mijlocie, sfero-conic sau conic-trunchiat, cu suprafața netedă, de culoare galbenă-aurie, cu dungi carmin. Pulpa fructului este albă-gălbuie, suculentă, cu gust dulce-acrișor. Se cultivă în toate regiunile pomicole din țara noastră.

Parmenide (din Eleea) (sfîrșitul sec. VI — începutul sec. V î.e.n.), filozof grec, principalul reprezentant al școlii eleate. **P.** admite materialitatea lumii, dar consideră că adevărata „existență" este unică, imobilă și neschimbătoare. Cunoașterea senzorială („calea opiniei"), prin care lumea ne apare multiplă, diversă și schimbătoare, este înșelătoare; adevărata existență poate fi cunoscută numai prin rațiune („calea adevărului"). Ontologia lui **P.** este, în esență, materialist-metafizică; concepția sa despre cunoaștere, în măsura în care **P.** rupe cunoașterea logică de cea senzorială și manifestă neîncredere în aceasta din urmă, a favorizat însă dezvoltarea ulterioară a idealismului în Grecia antică. Totodată în tezele lui **P.** sînt implicate legile logicii formale, care aveau să fie enunțate mai tîrziu de Aristotel.

Parmigianino (pe numele adevărat *Francesco Mazzola*; 1503—1540), pictor italian din școala din Parma, elev al lui Correggio și unul dintre promotorii manierismului. În tablourile și în desenele sale, **P.** stilizează formele, introducînd un canon nou, conform căruia trupurile, gîturile, membrele capătă o alungire plină de eleganță („Madona cu sfinți și un înger", „Sfînta familie", „Fecioara cu gîtul lung" etc.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tabloul „Sfînta Ecaterina".

Parnas, denumirea unui munte în Phocida (Grecia antică), care, datorită înălțimii și priveliștilor deosebit de frumoase, era considerat de vechii greci drept reședință a muzelor și loc de întîlnire al zeilor, zeițelor și nimfelor. Potrivit mitului, în **P.** s-ar fi aflat fîntîna inspirației poetice, numită *Hypocrena*. Unii identificau **P.** și cu muntele Helicon din Beoția. Prin extensiune, termenul de **P.**, avînd uneori o nuanță ușor peiorativă, denumește azi locul de adunare sau de retragere al unor înalte personalități artistice.

Parnas, Iakov Oskarovici (1884—1949), biochimist sovietic. A fost profesor și membru al Academiei de medicină din U.R.S.S. Este autor a numeroase lucrări privind energetica mușchilor netezi, corelația dintre glandele endocrine, metabolismul bazal, metabolismul purinelor. Op. pr.: „Chimie fiziologică" (1922), „Metabolismul apei" (1926). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

parnasianism, curent în poezie, apărut în Franța spre jumătatea secolului al XIX-lea, denumit astfel după publicația antologică „Parnasul contemporan" (1876). Patru dintre colaboratorii ei (Th. Gautier, teoreticianul **p.,** Th. de Banville, Ch. Baudelaire, Leconte de Lisle, cel mai reprezentativ dintre ei) au fost denumiți și „patriarhii parnasului". În elaborarea principiilor **p.,** ei au pornit de la virtuozitățile stilistice ale „Orientalelor" lui V. Hugo, ridicîndu-se împotriva exceselor sentimentalismului și abuzurilor fanteziei, retorismului și digresiunilor prolixe sau prozaice ale unor romantici. Sub egida formulei „artă pentru artă", dovedindu-se deosebit de exigent în problemele de prozodie, impunînd formele fixe ale poeziei și interzicînd cu severitate orice licență poetică, **p.** promova „valorile formale" ale artei, în general, și ale poeziei, în special, propovăduia menținerea „impasibilității lucide" în procesul de creație, transformarea poeziei într-un joc gratuit, dar savant de virtuozități imagistice. **P.** cultiva fie evocarea grandioasă a civilizațiilor trecute și calmul spectaculos al unei naturi exotice și virgine, fie descrierea strălucirii exterioare a lucrurilor, în special a podoabelor rare și prețioase. Prin interesul excesiv pentru obiecte și „obiectivitate", **p.** se apropie ideologic de pozitivismul naturaliștilor și de realismul flaubertian. Deși au pretins că împiedică „imixtiunea" oricărui conținut etic și filozofic în artă, ei au încercat totuși să promoveze ideea reîntoarcerii la vechile idealuri ale civilizațiilor păgîne. Curentul și-a arătat curînd limitele prin promovarea unei poezii descriptiv-evocative, lipsite însă de profunzime și de substanță. Prin cultul rafinat al imaginii și prin elaborarea unei arte prestigioase, **p.** a pregătit apariția s i m b o l i s m u l u i. În literatura română, influențe ale **p.** au pătruns în opera lui Al. Macedonski („Poema rondelurilor", 1927), I. Pillat, C. Theodorescu ș.a.

Parnell */pa:nél/*, Charles Stewart (1846 — 1891), om politic irlandez, liberal, conducătorul mișcării burgheziei liberale moderate irlandeze pentru autonomia Irlandei (H o m e-R u l e). A fost unul dintre organizatorii obstrucției parlamentare ca mijloc de împotrivire față de măsurile guvernului englez, iar în 1879 a participat la crearea organizației țărănești „Liga agrară". Ulterior, temîndu-se de intensificarea mișcării revoluționare, **P.** a ajuns la un compromis cu cercurile conducătoare din Anglia.

parodie, creație literară în care scriitorul, preluînd temele, motivele și mijloacele artistice ale unei opere literare, le caricaturizează cu intenția satirizării autorului acestora. **P.** de acest fel au scris în țara noastră I.L. Caragiale, A. Mirea, G. Topîrceanu ș.a. Există și **p.** în care se urmăresc efecte comice fără intenția satirizării autorilor scrierilor parodiate (ex. **p.** lui Topîrceanu după „Iliada" lui Homer, după „Infernul" lui Dante etc.).

parolă (MILIT.), cuvînt secret, convențional, care servește ca mijloc de recunoaștere reciprocă în serviciul de gardă, de siguranță sau de cercetare. De obicei, **p.** se schimbă zilnic.

paronim (gr. *para* „lîngă" și *onoma* „nume"; LINGV.), cuvînt asemănător cu altul ca sunete, dar diferit ca sens (ex. *complement* și *compliment*, *original* și *originar*). Din cauza asemănării lor formale, între **p.** se

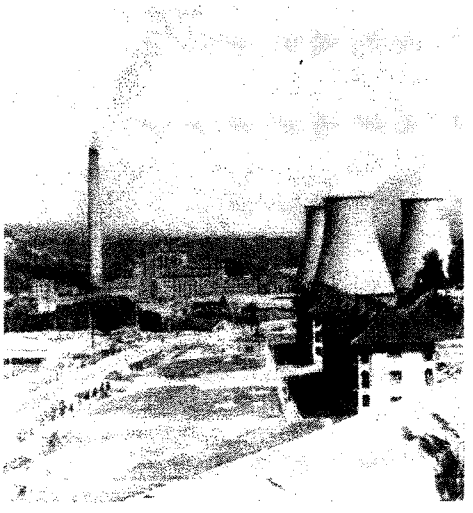

Paroşeni. Centrala termoelectrică

produc adesea confuzii. Modificarea formei unui cuvînt sub influenţa altui cuvînt, asemănător cu el, se numeşte *atracţie paronimică*.

paronomáză (gr. *para* „lîngă" şi *onoma* „nume"), construcţie stilistică care constă în asocierea a două cuvinte cu sensuri diferite, dar asemănătoare ca structură fonetică, în vederea fixării, prin sonoritate, a unei zicale sau a unei expresii populare (ex. „Graba strică treaba"; „Ploaia din mai face mălai)".

Paros, insulă grecească în Marea Egee, în arhipelagul Ciclade. Suprafaţa: 196 km². Circa 10 000 loc. Pe insulă se află renumite cariere de marmură.

parosmíe (gr. *para* „lîngă" şi *osme* „miros"; MED.), tulburare olfactivă care constă în percepţia falsă a unui miros.

Paroşeni, localitate înglobată în oraşul Vulcan, inclus în teritoriul administrativ al oraşului Petroşeni, reg. Hunedoara. Aici se găseşte *Centrala termoelectrică Paroşeni*, una dintre unităţile mari ale industriei energiei electrice din R.P.R. A intrat în funcţiune treptat începînd din 1956, în 1964 ajungînd la o putere instalată totală de 300 MW. Procesul de producţie este în mare parte automatizat.

parotídă (gr. *para* „lîngă; alături de" şi *ous* „ureche"; ANAT.), glandă salivară pereche, cea mai voluminoasă dintre glandele salivare. Este situată de-a lungul marginii posterioare a mandibulei, dedesubtul şi înapoia urechii. Conductul excretor al parotidei, canalul lui Stenon, se termină în dreptul celui de-al doilea molar. Secreţia parotidei conţine fermenţii care încep digestia hidrocarbonaţilor în cavitatea bucală.

parotidită epidemică (MED.) v. **oreion.**

párox (CHIM.), produs obţinut prin oxidarea parafinei. Conţine acizi graşi, esteri, alcooli şi parafină neoxidată. Din **p.** se obţin acizi graşi sintetici.

paroxism (GEOL.), moment în care un fenomen geologic se manifestă cu intensitate maximă (ex. **p.** unei erupţii vulcanice, al unei faze de mişcări tectonice, al unui cutremur etc.).

paroxístic (MED.; despre un simptom, o boală), care survine brusc sau care atinge un maximum de intensitate (ex. tahicardie paroxistică, criză epileptică paroxistică).

Parrhasios (ultimele decenii ale sec. V — primele decenii ale sec. IV î.e.n.), pictor grec, ilustru reprezentant al şcolii ioniene. A lucrat în Efes, de unde era originar, şi la Atena. Renumit desenator şi colorist, **P.** a înfăţişat pe eroii epopeelor homerice în compoziţii pline de mişcare („Ulise simulînd nebunia", „Împărţirea armelor lui Ahile" etc.). Nici una dintre lucrările sale nu s-a păstrat.

Parry *[péri], Insulele—*, arhipelag în Arctica canadiană. Suprafaţa totală: 100 000 km². Insule principale: Melville, Prince Patrick, Bathurst, Cornwall etc. Relief muntos şi deluros. Numit după exploratorul polar englez William Parry (1790—1855), care le-a descoperit în anul 1818.

parséc (ASTR.), unitate de măsură pentru distanţa cerească corespunzătoare unei depărtări de unde raza orbitei pămîntești se vede sub un unghi de 1″, adică o distanţă de 206 265 de ori distanţa Pămînt-Soare. Parsecul este egal cu $3{,}08 \cdot 10^{13}$ km sau 3,26 ani-lumină.

Parsons *[pá:snz],* Charles Algernon (1854—1931), inginer şi inventator englez. A creat, în 1884, turbina axială cu abur cu reacţie, pe care ulterior a perfecţionat-o.

parşi, nume dat iranienilor adepţi ai zoroastrismului, care, după cucerirea Persiei de către arabi (sec. al VII-lea), au refuzat să treacă la islamism. Mulţi dintre **p.** s-au refugiat în India pentru a scăpa de persecuţiile religioase ale arabilor.

partáj (DR.) v. **împărţeală.**

párte 1. (DR.) **a)** *Parte contractantă*, una dintre persoanele între care a fost încheiat un contract. **b)** *Parte în proces* (sau *parte litigantă*), persoană care valorifică un drept sau se apără în faţa unui organ de jurisdicţie, împotriva dreptului valorificat de o altă parte. **c)** *Parte civilă*, persoană care, în cadrul procesului penal, exercită acţiunea civilă. **d)** *Parte responsabilă civilmente*, persoană care, în cadrul procesului penal, răspunde de pagubele pricinuite prin infracţiunea săvîrşită de o altă persoană (un minor, un prepus). **e)** *Parte vătămată*, persoană căreia prin săvîrşirea unei infracţiuni i s-a cauzat o vătămare şi care figurează, ca parte, în procesul penal. **2.** (LINGV.) **a)** *Parte de vorbire*, clasă de cuvinte grupate după sensul lor lexical general şi după caracteristicile morfologice şi sintactice. Cuvintele din limba română se clasifică în zece *p. de v.*: substantiv, articol, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb prepoziţie, conjuncţie şi interjecţie. **b)** *Parte de propoziţie*, cuvînt sau grup de cuvinte din alcătuirea unei propoziţii care poate fi identificat ca unitate sintactică aparte după funcţiunea specifică îndeplinită. *P. de p.* sînt de două feluri: a) *principale*, cînd con-

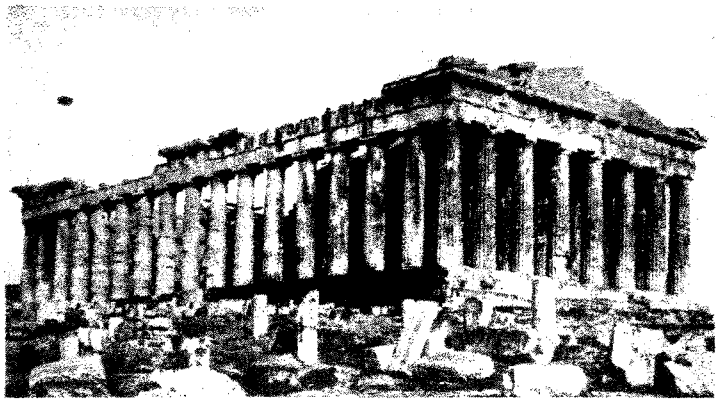

Partenonul din Atena

stituie minimul necesar pentru existența unei propoziții, centrii ei de organizare (subiectul și predicatul); b) *secundare*, cînd se grupează în jurul părților principale, completînd înțelesul acestora sau al altor părți secundare (atributul și complementul). **3.** (MAT.) **a)** *Parte reală*, numărul real *a* într-un număr complex $a + bi$ (ex., în $3 + 4i$, 3 este *p.r.*). **b)** *Parte imaginară*, numărul *bi* într-un număr complex $a + bi$ (ex. în numărul complex $3 + 5i$, $5i$ este partea imaginară).

Parteni, Cezar Antoni (1900—1956), electrotehnician român; a fost profesor la institutele politehnice din Iași și din București. A adus contribuții însemnate în problemele teoriei comutației, proiectării mașinilor electrice de curent continuu cu mai multe înfășurări de excitație, aplicării teoriei cvadripolului la studiul mașinii asincrone ș.a.

partenocarpíe (BOT.), fenomen de dezvoltare a ovarului fără ca fecundația să fi avut loc și de transformare a lui în fruct lipsit de semințe. Prin **p.** se obțin mere, pere, struguri, portocale, smochine etc., dar fructele astfel obținute sînt mult mai mici. **P.** poate fi naturală sau artificială, provocată prin acțiunea unor substanțe chimice asupra stigmatului florii.

partenogenéză (BIOL.), formă de înmulțire sexuată care constă în dezvoltarea unui organism dintr-un ovul nefecundat. **P.** este frecventă la nevertebrate, mai ales la cele cu dezvoltare prin metageneză (ex. la unele crustacee, rotiferi, insecte etc.), precum și la anumite plante (ex. la algele *Chara* și *Spirogyra*, la păpădie etc.). **P.** poate fi provocată și artificial, prin acțiunea unor factori fizici sau chimici asupra ovulului (**p.** artificială).

Partenon, templu dedicat zeiței Athena Parthenos, ridicat pe acropola Atenei, capodoperă a arhitecturii grecești. Construit din inițiativa lui Pericle între anii 447 și 432 î.e.n., **P.** este opera lui Fidias, asistat de arhitecții Ictinos și Calicrate și de sculptorii Agoracritos și Alcamene. **P.** este un templu în stil doric, alcătuit dintr-o „cella", în care era păstrată statuia zeiței Atena, din pronaos și „opisthodom" (tezaur), întregul edificiu fiind înconjurat de coloane. Construit din marmură de Pentelic, **P.** era bogat decorat cu reliefuri realizate de Fidias și de colaboratorii săi. Statuia zeiței, opera lui Fidias, înaltă de 12 m, era realizată din aur și din fildeș; frontonul de răsărit reprezenta nașterea Atenei, iar cel de apus disputa dintre Poseidon și Atena pentru stăpînirea Aticii. Metopele înfățișau lupta zeilor cu titanii, lupta dintre lapiți și centauri, luptele atenienilor cu amazoanele. În interiorul „cellei", o lungă friză reprezenta procesiunea panateneelor. Cele mai multe dintre sculpturile Partenonului se păstrează azi la British Museum.

participáre (DR.), situație în care două sau mai multe persoane au luat parte la săvîrșirea aceleiași infracțiuni. Cei care participă pot fi *autori*, *instigatori* sau *complici*.

participáție, *sistemul participațiilor* (EC.), formă de legătură între întreprinderile capitaliste, specifică perioadei imperialismului, care permite oligarhiei financiare să controleze capitaluri mult mai mari decît cele proprii. Potrivit acestui sistem, un capitalist sau o uniune de capitaliști care dețin pachetul de acțiuni de control al unei societăți pe acțiuni (societatea-mamă) pot controla capitalurile altor societăți pe acțiuni (societăți-fiice), care depind de prima, iar acestea, la rîndul lor, dețin acțiuni la alte societăți (societăți-nepoate) etc. În acest fel, cu un capital relativ mic cu care se achiziționează o parte însemnată a acțiunilor unei societăți, se poate controla un șir de alte societăți pe acțiuni cu un capital foarte mare. *S.p.* intensifică fuziunea capitalurilor bancare cu cele industriale și întărește puterea și influența oligarhiei financiare.

participiu (LINGV.), mod verbal nepredicativ care, mai ales sub formă de adjectiv, denumește acțiunea suferită de un obiect. Numai în timpurile compuse ale activului și ale reflexivului **p.** are valoare verbală propriu-zisă. Prin natura lui de verb și totodată de adjectiv, **p.** are trăsături specifice fiecăreia dintre aceste categorii. Gramaticile românești mai vechi numeau modul gerunziu *p. prezent*.

particulár (FILOZ.) v. **general, particular, singular.**

particulă 1. (FIZ.) Parte foarte mică de materie care, în multe cazuri, interacționează ca un întreg cu alte sisteme fizice. Există particule macroscopice, numite *corpusculi* (ex. părticelele mici de substanță), care au caracteristici și dimensiuni bine

determinate, și particule microscopice, numite *microobiecte* (ex. moleculele, atomii, particulele elementare), care prezintă atît proprietăți discontinue (corpusculare) cît și continue (ondulatorii). — *P. alfa* (α), nucleu de heliu care intră în componența radiației alfa. Este alcătuită din doi protoni și doi neutroni, legați între ei de

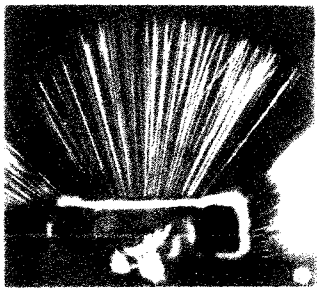

Particule α într-o cameră cu ceață

forțe nucleare. Posedă o mare energie de legătură, ceea ce îi conferă o stabilitate deosebită. — *P. beta* (β), electron negativ sau pozitiv (pozitron) care intră în componența radiației beta. — *P. elementară*, particulă constitutivă a materiei, care își conservă individualitatea și care, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu poate fi redusă la subsisteme de astfel de particule. Individualitatea *p.e.* este caracterizată, între altele, prin proprietatea de a avea o energie și un impuls bine determinate. Cîteva *p.e.* sînt stabile (ex. fotonul, neutrino, electronul, protonul), timpul lor de viață depășind 10^{20} ani. Două dintre acestea: electronul și protonul, împreună cu neutronul (care de asemenea este o *p.e.* cu viață relativ lungă), sînt constituenții tuturor atomilor. Cele mai multe *p.e.* au însă un timp de viață foarte scurt; cu toate acestea, ele au un rol însemnat în multe fenomene (ex. mezonii π realizează legătura între protonii și neutronii nucleelor atomice). *P.e.* instabile sînt întîlnite mai ales în razele cosmice. De altfel, majoritatea *p.e.* au fost observate pentru prima dată în aceste raze. Pentru studierea *p.e.* și a interacțiunilor dintre ele, sînt însă mult mai avantajoase fasciculele de *p.e.* obținute cu ajutorul acceleratoarelor sau al altor dispozitive (ex. reactoarele atomice, sursele radioactive). Principalele mijloace experimentale pentru identificarea și cercetarea *p.e.* sînt: camerele de ionizare, contorii de particule, emulsiile nucleare etc. În teoria cuantică a cîmpurilor, *p.e.* apar drept cuante ale unor cîmpuri, caracterizate din punct de vedere matematic prin modurile lor specifice de transformare față de anumite grupuri de simetrie. Comportarea *p.e.* este descrisă de un ansamblu de numere cuantice, ca: spinul, spinul izotopic, paritatea, stranietatea ș.a. Una dintre proprietățile fundamentale ale *p.e.* este transformabilitatea reciprocă, adică însușirea lor de a se putea transforma unele în altele. Atunci cînd două sau mai multe *p.e.* se ciocnesc, are loc o interacțiune al cărei rezultat poate fi anihilarea unor *p.e.* și generarea altora (ex., la ciocnirea unui electron cu un pozitron, acestea se anihilează, dînd naștere unor fotoni). De asemenea, *p.e.* (cu excepția celor stabile) se pot transforma în alte *p.e.* prin dezintegrare spontană (ex. dezintegrarea unui neutron într-un proton, un electron și un neutrino). Procesele de transformare a *p.e.* respectă anumite legi de conservare, dintre care unele sînt aplicabile oricărui tip de interacțiune (ex. legile conservării energiei, impulsului, momentului cinetic, sarcinii etc.), iar altele sînt aplicabile numai anumitor tipuri de interacțiuni (ex. legile conservării spinului izotopic, stranietății, parității etc.). Pentru studiul diferitelor interacțiuni (tari, electromagnetice, slabe, gravitaționale etc.) se folosesc așa-numitele constante de cuplaj, ale căror valori depind de tipul interacțiunii. Cel mai bine sînt studiate interacțiunile electromagnetice, care au loc între *p.e.* cu sarcină electrică. Din acest punct de vedere, *p.e.* pot fi: neutre, cu sarcină pozitivă sau cu sarcină negativă. Sarcina electrică a acestora din urmă este egală în valoare absolută cu sarcina elementară (a electronului). Una dintre cele mai importante

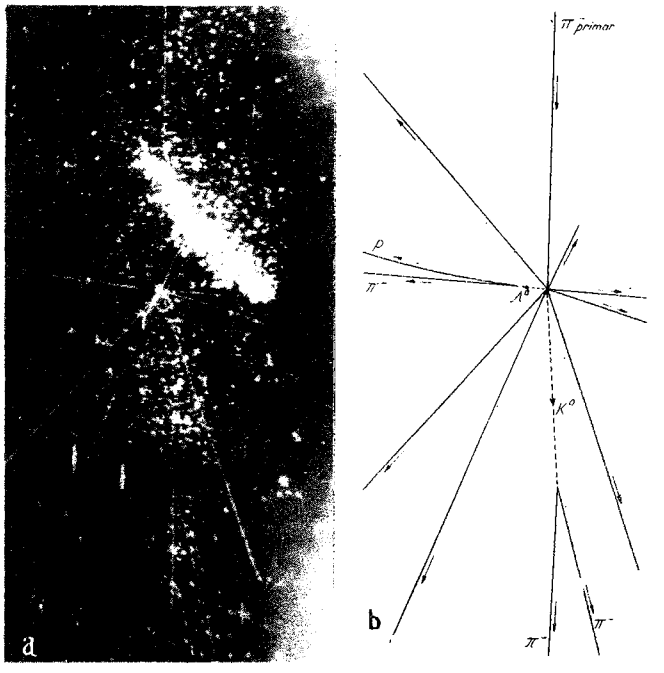

Generare asociată de particule elementare stranii (Λ° și K°), înregistrată în camera cu bule: *a* — fotografie; *b* — schemă

caracteristici ale *p.e.* este masa de repaus; ea stă la baza clasificării *p.e.* şi a grupării lor în leptoni, mezoni şi barioni. Fotonul ocupă un loc aparte între celelalte *p.e.*, avînd masa de repaus nulă. Fiecărei *p.e.* îi corespunde o altă *p.e.*, numită antiparticulă, cu aceeaşi masă de repaus şi acelaşi timp de viaţă, dar cu sarcina şi cu unele numere cuantice de semn contrar (ex. electronul şi pozitronul sînt fiecare dintre ele antiparticula celeilalte). Există şi *p.e.* ale căror antiparticule coincid cu ele însele (ex. fotonul, mezonul π^0). *P.e.* cu spin întreg (bosonii) se supun statisticii Bose-Einstein, iar cele cu spin semiîntreg (fermionii) se supun statisticii Fermi-Dirac. În unele cazuri, la ciocnirea a două sau mai multe *p.e.* apar sisteme compuse (numite şi stări legate, rezonanţe) cu timp de viaţă foarte scurt (10^{-20}—10^{-22} s), care, din anumite puncte de vedere, sînt considerate tot *p.e.* Există chiar o teorie recentă care afirmă că orice *p.e.* este o stare legată a altor *p.e.* Cu ajutorul aparatului matematic al teoriei grupurilor s-au obţinut de curînd formule care leagă între ele masele de repaus ale unor familii de *p.e.* Prin descoperirile sale, fizica *p.e.* contribuie la lărgirea continuă a cunoştinţelor noastre asupra structurii materiei şi constituie un domeniu din care se va genera, probabil, o nouă teorie fizică de mare generalitate. Varietatea şi transformabilitatea reciprocă a *p.e.*, precum şi legile de conservare care se manifestă în interacţiunile lor, reflectă unitatea materială a lumii. **2.** (LINGV.) **a)** Afix sau alt element invariabil ataşat la un cuvînt (ex., în limba română, *a* final din adverbul *acuma* sau din pronumele *acesta* este **p.**). **b)** Termen generic pentru diverse cuvinte cu corp fonetic redus, mai ales pentru părţi de vorbire neflexibile: prepoziţii, conjuncţii, adverbe de afirmaţie şi de negaţie etc.

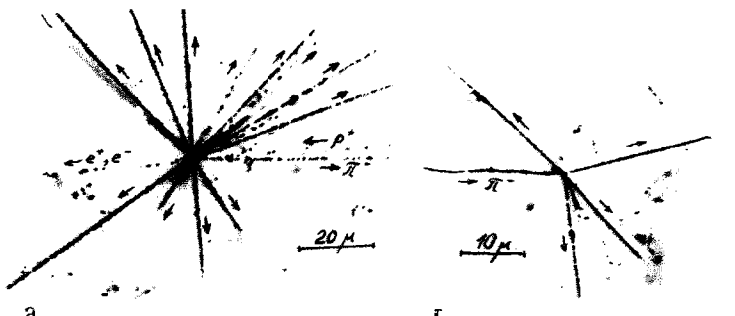

Interacţiuni ale particulelor elementare înregistrate în emulsie nucleară: *a* — ciocnirea unui proton cu un nucleu greu însoţită de spargerea acestuia în numeroase fragmente; *b* — captura unui pion provenit din reacţia precedentă

PARTICULE ELEMENTARE

GRUPA	DENUMIREA	SIMBOLUL	MASA DE REPAUS	SPINUL	SARCINA	SPINUL IZOTOPIC	STRANIETATEA	VIAŢA MEDIE (ÎN SECUNDE)
	FOTON	γ	*0*	*1*	*0*	–	–	*STABIL*
LEPTONI	*NEUTRINO*	ν	*< 0,0005*	*1/2*	*0*	–	–	*STABIL*
	ANTINEUTRINO	$\bar{\nu}$	*< 0,0005*	*1/2*	*0*	–	–	*STABIL*
	ELECTRON	e^-	*1*	*1/2*	*–1*	–	–	*STABIL*
	POZITRON	e^+	*1*	*1/2*	*+1*	–	–	*STABIL*
	MEZONI μ *(MIUONI)*	μ^+	*206,86 ± 0,12*	*1/2*	*+1*	–	–	$2{,}2 \times 10^{-6}$
		μ^-	*206,86 ± 0,12*	*1/2*	*–1*	–	–	$2{,}2 \times 10^{-6}$
MEZONI	*MEZONI* Π *(PIONI)*	Π^0	*264,37 ± 0,18*	*0*	*0*	*1*	*0*	$< 4 \times 10^{-16}$
		Π^+	*273,27 ± 0,12*	*0*	*+1*	*1*	*0*	$2{,}6 \times 10^{-8}$
		Π^-	*273,27 ± 0,12*	*0*	*–1*	*1*	*0*	$2{,}6 \times 10^{-8}$
	MEZONI K *(KAONI)*	$K_1^0\{K^0/\bar{K}^0$	*972,8 ± 1,6*	*0*	*0*	*1/2*	–	1×10^{-10}
		$K_2^0\{K^0/\bar{K}^0$	*972,8 ± 1,6*	*0*	*0*	*1/2*	–	$4 \cdots 13 \times 10^{-8}$
		K^+	*966,8 ± 0,4*	*0*	*+1*	*1/2*	*+1*	$1{,}2 \times 10^{-8}$
		K^-	*966,8 ± 0,4*	*0*	*–1*	*1/2*	*–1*	$1{,}2 \times 10^{-8}$
BARIONI	*PROTON*	p	*1836,118 ± 0,02*	*1/2*	*+1*	*1/2*	*0*	*STABIL*
	ANTIPROTON	$\bar{p}$	*1836,118 ± 0,02*	*1/2*	*–1*	*1/2*	*0*	*STABIL*
	NEUTRON	n	*1838,645 ± 0,02*	*1/2*	*0*	*1/2*	*0*	*1040*
	ANTINEUTRON	$\bar{n}$	*1838,645 ± 0,02*	*1/2*	*0*	*1/2*	*0*	*?*
	HIPERON	Λ	*2182,5 ± 0,3*	*1/2*	*0*	*0*	*–1*	$2{,}8 \times 10^{-10}$
	ANTIHIPERON	$\bar{\Lambda}$	*2182,5 ± 0,3*	*1/2*	*0*	*0*	*+1*	*?*
	HIPERONI Σ	Σ^0	*2329,9 ± 2*	*1/2*	*0*	*1*	*–1*	$< 1 \times 10^{-11}$
		Σ^+	*2327,7 ± 0,5*	*1/2*	*+1*	*1*	*–1*	$1{,}7 \times 10^{-10}$
		Σ^-	*2341,6 ± 1*	*1/2*	*–1*	*1*	*–1*	$1{,}6 \times 10^{-10}$
	ANTIHIPERONI $\bar{\Sigma}$	$\bar{\Sigma}^0$	*2329,9 ± 2*	*1/2*	*0*	*1*	*+1*	*?*
		$\bar{\Sigma}^+$	*2327,7 ± 0,5*	*1/2*	*+1*	*1*	*+1*	*?*
		$\bar{\Sigma}^-$	*2341,6 ± 1*	*1/2*	*–1*	*1*	*+1*	*?*
	HIPERONI Ξ	Ξ^-	*2583,9 ± 5,5*	*1/2*	*–1*	*1/2*	*–2*	3×10^{-9}
		Ξ^0	*2579 ± 16*	*1/2*	*0*	*1/2*	*+2*	*?*
	ANTIHIPERONI $\bar{\Xi}$	$\bar{\Xi}^+$	*2583,9 ± 5,5*	*1/2*	*+1*	*1/2*	*+2*	*?*
		$\bar{\Xi}^0$	*2579 ± 16*	*1/2*	*0*	*1/2*	*–2*	*?*

partíd, grupare de oameni care se unesc în vederea realizării unor scopuri generale cu caracter politic; **p.** cuprinde partea cea mai conştientă, cea mai activă şi cea mai organizată a unei clase sau a unei pături sociale, care exprimă interesele acesteia şi o conduce în lupta pentru promovarea lor. Lupta dintre partide este cea mai închegată expresie a luptei

politice, a luptei dintre clase. P. a apărut ca atare în perioada revoluțiilor burgheze. În România burghezo-moșierească au existat numeroase partide. V. și România.

partide comuniste și muncitorești, partide revoluționare ale clasei muncitoare din fiecare țară, reprezentînd forma ei cea mai înaltă de organizare, detașamentele ei de avangardă. **P. c. și m.** sînt întemeiate pe învățătura marxist-leninistă. Exprimînd interesele vitale ale maselor largi populare, **p. c. și m.** luptă pentru răsturnarea orînduirii capitaliste, pentru construirea socialismului și comunismului.

Partidul Muncitoresc Român (P.M.R.), cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare din Republica Populară Română, detașamentul ei de avangardă. În rîndurile partidului se unesc cei mai înaintați și mai conștienți muncitori, țărani, intelectuali, funcționari. P.M.R. este forța politică conducătoare în R.P.R. Călăuzită de partid, clasa muncitoare, clasă conducătoare a societății, în strînsă alianță cu țărănimea și în unire cu intelectualitatea și cu celelalte categorii de oameni ai muncii, indiferent de naționalitate, luptă pentru construirea orînduirii socialiste. P.M.R. își întemeiază întreaga activitate pe învățătura marxist-leninistă, aplicînd-o în mod creator la condițiile și particularitățile specifice țării noastre. Scopul final al partidului este construirea societății fără clase, societatea comunistă. Poate fi membru al P.M.R. orice om al muncii, cetățean al R.P.R., care recunoaște statutul și programul partidului, participă efectiv la realizarea lui, activează într-una din organizațiile partidului, îndeplinește hotărîrile partidului și plătește cotizațiile stabilite. Principiul călăuzitor al structurii organizatorice și al activității partidului este centralismul democratic. Organul suprem al P.M.R. este congresul partidului. Întreaga activitate a partidului în intervalul dintre congrese este condusă de Comitetul Central. P.M.R. este construit pe principiul teritorial și al locului de producție. Temelia organizatorică a partidului o formează organizațiile de bază. Prim-secretar al C.C. al P.M.R. este tovarășul Nicolae Ceaușescu. Organul de presă al C.C. al P.M.R. este ziarul „Scînteia", iar organul teoretic și politic al C.C. este revista „Lupta de clasă". P.M.R. numără peste 1 400 000 membri. Rezultat al procesului istoric de dezvoltare a luptei revoluționare a clasei muncitoare, P.M.R. este moștenitorul și continuatorul tradițiilor de luptă pentru libertate și progres ale poporului român, ale mișcării muncitorești și socialiste, ale primului partid al clasei muncitoare din România, Partidul social-democrat al muncitorilor din România (1893), al luptei eroice a Partidului Comunist din România (P.C.R.) pentru lichidarea exploatării capitaliste-moșierești, pentru făurirea societății socialiste. Crearea Partidului Comunist din România și afilierea lui la Internaționala a III-a Comunistă a fost hotărîtă la Congresul general al Partidului socialist care s-a ținut între 8 și 12 mai 1921 în București. P.C.R. s-a constituit ca un partid marxist-leninist pe întreaga țară. În 3—4 octombrie 1922 a avut loc la Ploiești Congresul al II-lea al P.C.R., care a ales organele de conducere și a adoptat statutul provizoriu al partidului. În 1924 clasele dominante au scos partidul comunist în afara legii. P.C.R. și-a continuat activitatea în ilegalitate. În septembrie 1924 a avut loc Congresul al III-lea al P.C.R. Comuniștii s-au situat în fruntea mișcărilor greviste ale muncitorilor din București, Valea Mureșului (1925), Reșița (1926) etc. După Congresul al IV-lea (iunie 1928), în 1929—1930, în interiorul partidului s-a dezlănțuit o luptă fracționistă fără de principii, căreia forțele sănătoase ale partidului i-au pus capăt restabilind unitatea rîndurilor P.C.R. În 1931 s-a ținut Congresul al V-lea al P.C.R. În perioada crizei economice din 1929—1933 P.C.R. a organizat și condus un șir de mari acțiuni muncitorești, care au culminat cu eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933. În anii următori P.C.R. s-a situat în fruntea forțelor care luptau împotriva fascizării țării, a expansiunii Germaniei hitleriste și a pregătirii războiului antisovietic. El a militat cu consecvență pentru închegarea unui larg front popular antifascist. Partidul a creat în anii 1934—1937 numeroase organizații de masă legale cu caracter democratic, progresist și antifascist și a îndrumat o serie de publicații. El a organizat și condus în această perioadă numeroase acțiuni greviste. P.C.R. s-a ridicat cu hotărîre împotriva dictatului de la Viena (30 august 1940). În perioada dictaturii militaro-fasciste și în anii războiului, cadrele de militanți comuniști din închisori și lagăre, în strînsă legătură cu cadrele de bază din afară, au organizat lupta antihitleristă a poporului român. Au avut loc acte de sabotaj și alte acțiuni împotriva mașinii de război germane. În iunie 1943 s-a creat din inițiativa P.C.R. Frontul patriotic antihitlerist. În condițiile înfrîngerilor suferite de Germania hitleristă pe frontul antisovietic și ale adîncirii crizei politice a regimului antonescian, activul revoluționar al partidului, în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, a elaborat, în vara anului 1943, linia strategică și tactică pentru răsturnarea prin forță a dictaturii militaro-fasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. La 4 aprilie 1944 a fost înlăturată clica de trădători și capitulanți, în frunte cu Șt. Foriș, infiltrată în conducerea partidului. La 1 Mai 1944 a fost realizat Frontul unic muncitoresc. P.C.R. a trecut la înfăptuirea unui larg sistem de alianțe cu diferite grupări politice și la atragerea în lupta antihitleristă a unor personalități însuflețite de sentimente patriotice, la desfășurarea unei vaste activități în rîndurile armatei. Folosind împrejurările favorabile create de succesele militare ale Armatei

Sovietice, P.C.R. a organizat și condus insurecția armată din august 1944, care a deschis o eră nouă în istoria poporului român, marcînd începutul revoluției populare din România. Imediat după 23 August 1944 P.C.R. a trecut la reorganizarea sa, corespunzător condițiilor de legalitate. P.C.R. a elaborat linia politică și tactică care prevedea: mobilizarea tuturor forțelor în războiul antihitlerist, refacerea economiei naționale, democratizarea țării, făurirea alianței muncitorești-țărănești în focul luptei pentru reforma agrară, instaurarea puterii populare. În octombrie 1944, pe baza platformei elaborate de P.C.R. s-a făurit Frontul național democrat. Valul luptei revoluționare a măturat un șir de guverne cu majoritate reacționară și a impus, la 6 martie 1945, aducerea la putere a guvernului condus de dr. Petru Groza, primul guvern din țara noastră în care clasa muncitoare avea rolul precumpănitor. În octombrie 1945 a avut loc Conferința națională a P.C.R. care a trasat un amplu program de luptă pentru întărirea puterii populare, reconstrucția țării și consolidarea independenței naționale. Conferința națională a adoptat un nou Statut al P.C.R. Pe baza unei platforme elaborate de P.C.R., s-a constituit, în mai 1946, *Blocul partidelor democrate*, care a obținut o victorie hotărîtoare în alegerile parlamentare din noiembrie 1946. Partidele istorice au fost definitiv înfrînte și izolate de mase. La 30 decembrie 1947 a fost abolită monarhia, România fiind proclamată republică populară. Întreaga putere a fost preluată de clasa muncitoare în alianță cu masele largi ale țărănimii. Congresul de unificare a P.C.R. și P.S.D.R., din februarie 1948, a consacrat făurirea Partidului Muncitoresc Român pe baza principiilor organizatorice și ideologice marxist-leniniste. Congresul a adoptat Statutul P.M.R. În iunie 1948 a avut loc naționalizarea prin care s-a creat sectorul socialist în economie, temelia construcției socialiste în țara noastră. Partidul a orientat construcția socialistă spre crearea unei economii multilateral dezvoltate, cu o industrie puternică în continuă perfecționare și adaptare la progresul tehnic contemporan și o agricultură care să pună în valoare tot mai larg marile ei rezerve. Politica P.M.R. de industrializare socialistă a urmărit dezvoltarea cu precădere a producției mijloacelor de producție concomitent cu creșterea producției bunurilor de larg consum astfel încît să se asigure dezvoltarea în ritm susținut a forțelor de producție, justa lor repartiție teritorială și valorificarea superioară a resurselor naturale ale țării, în vederea ridicării continue a nivelului de trai al celor ce muncesc. P.M.R. a elaborat, în Plenara C.C. din 3—5 martie 1949, programul transformării socialiste a agriculturii. A fost elaborat un ansamblu de măsuri pentru dezvoltarea învățămîntului de toate gradele, a științei, artei și culturii, pentru formarea cadrelor necesare construcției socialiste. Ducînd o luptă intransigentă față de orice deviere de la linia partidului, curățindu-și rîndurile de elementele fracționiste, antipartinice partidul și-a întărit continuu unitatea și coeziunea. În 1952, a fost zdrobit grupul fracționist antipartinic Pauker-Luca. Congresul al II-lea al P.M.R., care a avut loc în decembrie 1955, a stabilit ca sarcină centrală a construcției socialiste continuarea dezvoltării cu precădere a industriei grele cu pivotul ei, industria constructoare de mașini, și continuarea transformării socialiste a agriculturii. Congresul a aprobat raportul C.C. al P.M.R. asupra Directivelor cu privire la planul de dezvoltare pe anii 1956—1960 și a adoptat Statutul modificat al P.M.R. În iunie 1960 a avut loc Congresul al III-lea al P.M.R., care a arătat că în R.P.R. a fost creată baza economică a socialismului, trecîndu-se la desăvîrșirea construcției socialiste. Congresul a adoptat Directivele cu privire la planul de dezvoltare pe anii 1960—1965 și a stabilit necesitatea perfecționării continue a activității statului, a dezvoltării conștiinței socialiste a maselor. În anii planului șesenal 1960—1965 au fost obținute succese istorice în dezvoltarea economică și social-culturală a țării. S-a dezvoltat baza tehnică-materială a socialismului. În primăvara anului 1962, prin încheierea cooperativizării agriculturii, întreaga economie a căpătat un caracter unitar socialist, socialismul a învins deplin și definitiv la orașe și sate. P.M.R. întreține legături de colaborare cu partidele comuniste și muncitorești frățești, în spiritul internaționalismului proletar, pe baza normelor de relații marxist-leniniste, aducîndu-și contribuția activă la întărirea unității și coeziunii mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Partidul și Statul român duc o politică externă de prietenie și colaborare cu toate țările socialiste, de solidaritate cu mișcarea de eliberare națională a popoarelor și cu forțele păcii din întreaga lume, dezvoltînd în același timp relații de colaborare cu toate țările, indiferent de orînduirea lor socială. Proiectul Statutului partidului, care va fi prezentat la cel de-al IV-lea Congres, prevede schimbarea denumirii P.M.R. în aceea de Partidul Comunist Român.

Partidul social-democrat al muncitorilor din România (P.S.D.M.R.), primul partid al clasei muncitoare din România, creat la Congresul din aprilie 1893. Crearea P.S.D.M.R. a fost rezultatul dezvoltării mișcării muncitorești și al răspîndirii marxismului în România. P.S.D.M.R. a mai ținut, încă cinci congrese (1894, 1895, 1897, 1898 și 1899). În timpul activității P.S.D.M.R. (1893—1899), mișcarea muncitorească din România și-a întărit legăturile cu mișcarea muncitorească internațională, prin participarea delegaților săi la congresele de la Zürich (1893) și Londra (1896) ale Internaționalei a II-a. Organele de presă ale P.S.D.M.R. au fost ziarul „Munca" (pînă în 1894) și „Lumea nouă" (1894—1900). Un rol funest în activitatea partidului l-au avut elementele burghezo-liberale (cunoscute sub numele de „g e n e-

roşii"), care la Congresul al VI-lea (1899), au dezorganizat P.S.D.M.R., trecînd în bloc în partidul liberal. Dezorganizarea partidului clasei muncitoare (1899) nu a putut însă lichida mişcarea muncitorească. Socialiştii înaintaţi şi-au continuat activitatea în cadrul Clubului muncitorilor din Bucureşti, apoi, din 1902, în cadrul cercului „România muncitoare" şi al „Cercului de studii sociale" din Iaşi. Începînd din 1905 s-au creat, în mai multe oraşe ale ţării, cercuri socialiste „România muncitoare" şi primele sindicate muncitoreşti întemeiate pe principiile luptei de clasă. În timpul marii răscoale a ţăranilor din 1907, organizaţii locale şi militanţi revoluţionari din mişcarea socialistă, au sprijinit lupta ţărănimii răsculate. La conferinţa pe ţară din 1908 a cercurilor „România muncitoare" şi a sindicatelor a fost creată Uniunea socialistă din România şi adoptat statutul acesteia, ceea ce a contribuit la pregătirea reorganizării, în 1910, a *Partidului social-democrat din România*. Congresul I al P.S.D.R. a adoptat programul şi statutul partidului. În anii premergători primului război mondial, partea cea mai avansată a clasei muncitoare, în frunte cu aripa de stînga din P.S.D.R., au luptat împotriva participării României la războiul imperialist, organizînd greve şi demonstraţii de protest. P.S.D.R. a participat la conferinţa internaţională antirăzboinică de la Zimmerwald (1915), aderînd la grupul zimmerwaldienilor de stînga, organizat din iniţiativa lui V.I. Lenin. P.S.D.R. a mai ţinut patru congrese: în 1912, în 1914 (două: unul ordinar şi unul extraordinar) şi în 1915. Organul de presă al P.S.D.R. a fost ziarul „România muncitoare" (1902 şi 1905—1916). În august 1916, o dată cu intrarea României în război alături de Antantă, coaliţie imperialistă formată din Anglia, Franţa şi Rusia, activitatea P.S.D.R. a fost interzisă. În noiembrie 1918, P.S.D.R. şi-a reluat activitatea, sub denumirea de „Partidul socialist din România", şi a adoptat, în decembrie 1918, „Declaraţia de principii a Partidului socialist din România", primul program oficial al mişcării muncitoreşti din România, în care se preciza că scopul luptei clasei muncitoare este instaurarea dictaturii proletare şi înfăptuirea comunismului. În focul luptelor revoluţionare, determinate de adîncirea contradicţiilor sociale din ţara noastră şi sub influenţa exemplului Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, se produce o profundă schimbare în modul de a gîndi al clasei muncitoare. În sînul partidului s-a intensificat lupta ideologică, care a luat forme din ce în ce mai ascuţite după unificarea partidelor socialiste de pe teritoriul României (octombrie 1920) şi mai ales după greva generală din octombrie 1920. Curentul de opinie care cerea insistent făurirea partidului comunist capătă amploare. La Congresul Partidului socialist din mai 1921, majoritatea zdrobitoare a delegaţilor a votat crearea Partidului Comunist din România şi afilierea lui la Internaţionala a III-a Comunistă.

Partidul social-democrat din România (P.S.D.R.), partid politic al clasei muncitoare din România, afiliat la Internaţionala muncitorească socialistă. S-a constituit în mai 1927, la Congresul Federaţiei partidelor regionale socialiste; aceasta fusese creată în 1921 de către conducătorii Partidului socialist care, părăsind partidul după şedinţa Consiliului General din 30 ianuarie—3 februarie 1921, unde fuseseră puşi în minoritate, organizaseră „Comitetul provizoriu al social-democraţiei române", scindînd mişcarea muncitorească. În afara Congresului de constituire, P.S.D.R. a mai ţinut încă trei congrese (1930, 1933 şi 1936). Organul de presă al partidului a fost ziarul „Socialismul". În timpul dictaturii militare-fasciste şi al războiului hitlerist, un număr de organizaţii locale ale P.S.D.R. au sprijinit politica P.C.R. şi s-au raliat Frontului patriotic antihitlerist (1943). La 1 mai 1944, la chemarea P.C.R. şi cu sprijinul unor fruntaşi ai P.S.D.R. (T. Iordăchescu, L. Rădăceanu şi Şt. Voitec), a fost încheiat Frontul unic muncitoresc. După victoria insurecţiei armate din august 1944, unitatea de acţiune a P.C.R. şi P.S.D.R. s-a dezvoltat şi s-a consolidat. Organul de presă al P.S.D.R. după 23 August 1944 a fost ziarul „Libertatea". La Congresul extraordinar al P.S.D.R. din 10 martie 1946, ca urmare a întăririi curentului care se pronunţa pentru unitate, aripa de dreapta a P.S.D.R., în frunte cu C. Titel Petrescu, a fost pusă în minoritate şi exclusă din P.S.D.R. Congresul P.S.D.R. din octombrie 1947 a acceptat propunerea P.C.R., privind unificarea celor două partide pe baza principiilor ideologice şi organizatorice ale marxism-leninismului. V. şi Partidul Muncitoresc Român.

partídă 1. (CONT.) *Partidă simplă*, înregistrare şi reflectare a unei operaţii economice într-un singur cont, prin debitarea sau creditarea directă a acestuia fără nici o corespondenţă cu alte conturi. — *P. dublă*, înregistrare şi reflectare în două conturi a unei operaţii economice şi care constă în trecerea aceleiaşi sume atît în debitul unui cont cît şi în creditul altui cont. 2. (SPORT) Denumire dată întrecerii dintre doi sportivi sau dintre două echipe.

partinitáte, caracteristică principală a oricărei ideologii, exprimînd apartenenţa ei de clasă. În opoziţie cu obiectivismul burghez, care încearcă să nege caracterul de clasă al ideologiei burgheze, clasa muncitoare şi partidul său revoluţionar afirmă deschis partinitatea ideologiei proletare, marxism-leninismul, care reflectă cerinţele reale ale dezvoltării societăţii, deoarece interesele clasei muncitoare coincid cu mersul obiectiv al progresului istoric. Partinitatea comunistă presupune aprecierea oricăror evenimente de pe poziţiile clasei muncitoare, ale partidului său revoluţionar, propagarea consecventă a ideilor marxism-

leninismului şi lupta pentru traducerea lor în viaţă, dezvăluirea hotărîtă a esenţei antiştiinţifice a ideologiei burgheze.

partítă (MUZ.), veche denumire a s u i t e i. J. S. Bach a scris celebre **p.** pentru vioară solo.

partitív (lat. *pars, partis* „parte"; LINGV.; despre forme flexionare sau despre părţi de propoziţie), care exprimă ideea de parte dintr-un întreg. În limba română există atribute cu sens partitiv (ex. în „unii *dintre ei*"); limba franceză are un articol partitiv (ex. în „je mange *du* pain").

partitúră (MUZ.), notaţie a unui ansamblu instrumental, vocal sau mixt, prin reunirea părţilor distincte fiecărei voci sau partide instrumentale. În **p.** modernă, notaţia se face pe portative suprapuse într-o ordine determinată, astfel încît sunetele care trebuie emise simultan să se găsească unele sub altele.

Partium (în evul mediu, în Transilvania), denumire generală dată teritoriilor situate la vest şi la nord de Transilvania propriu-zisă (comitatele Satu-Mare, Crasna, Solnocul de Mijloc, Solnocul Exterior, Bihor, Zarand, Arad şi, uneori, Maramureşul). V. şi T r a n s i l v a n i a.

partizán 1. (DR.) Persoană care, fără a face parte din forţele armate regulate, participă la lupta populară organizată împotriva inamicului în scopul eliberării teritoriului ocupat. **P.** li se recunoaşte acelaşi statut juridic ca şi c o m b a t a n ţ i l o r. V. şi r ă z b o i d e p a r t i z a n i. **2.** (MILIT.; la pl., în sec. XVIII—XIX) Efectivul detaşamentelor separate din componenţa armatelor regulate în vederea acţiunii în spatele adversarului.

parturiţie (MED.) v. **naştere.**

Parţia, stat sclavagist creat în Asia Anterioară, la mijlocul sec. al III-lea î.e.n. de triburile parţilor. A cunoscut o mare înflorire în sec. II—I î.e.n., cînd, după înfrîngerea seleucizilor din Siria şi a triburilor nomade din Asia centrală, şi-a întins stăpînirea de la Eufrat la Ind şi de la Golful Persic la Amu-Daria. **P.** a purtat îndelungate războaie cu romanii, stăvilindu-le, timp de peste două secole, înaintarea la răsărit de Eufrat. În anul 226 e.n., **P.,** care intrase în declin încă din sec. al II-lea, a capitulat sub loviturile noului stat persan, al Sasanizilor.

Pas, Ion (n. 1895), scriitor român născut la Bucureşti. Legat încă din tinereţe de mişcarea muncitorească, **P.** s-a inspirat în operele sale din viaţa celor mulţi şi oropsiţi (vol. „Din lumea celor obidiţi", 1912; „Drumul morţii. Însemnările unui soldat", 1922; „Lumea celor necăjiţi", 1925 etc.). A avut o bogată activitate publicistică. În anii de după Eliberare, a evocat trecutul întunecat, în romane cu pronunţat caracter autobiografic, ca „Zilele vieţii tale" (4 vol., 1948—1950) sau „Lanţuri" (4 vol., 1950—1954). A mai scris numeroase cărţi pentru copii şi tineret şi a tradus din operele lui M. Gorki, Ch. Dickens, J. Renard ş.a.

pas[1], loc mai coborît care permite trecerea peste un interfluviu (creastă sau culme muntoasă, culme deluroasă). Este rezultatul procesului de fragmentare transversală a interfluviului, datorită eroziunii regresive, combinate, a două cursuri de apă care îşi au obîrşiile apropiate, dar curg fiecare pe cîte unul dintre cele două povîrnişuri ale interfluviului.

pas[2] **1.** (TEHN.) Distanţă sau unghi între două elemente consecutive identice ale unui sistem tehnic, măsurat (în milimetri, ţoli sau grade) în direcţia în care se repetă elementele. — *Pasul danturii,* distanţa dintre două flancuri de acelaşi sens a doi dinţi alăturaţi ai unei roţi dinţate, măsurată pe cercul de divizare. Unghiul la centru corespunzător acestui pas se numeşte *pas unghiular.* Se mai numeşte *pas circumferenţial.* — *Pasul filetului,* distanţa dintre laturile paralele a două spire consecutive, măsurată de-a lungul axei filetului. La filetul cu un singur început, *p.f.* este egal cu **p.** şurubului. V. şi ş u r u b. — *P. de pelerin,* distanţa cu care înaintează, într-o perioadă, un corp supus unei mişcări periodice, alternante, cu amplitudini neegale în cele două sensuri; distanţa respectivă de înaintare este egală cu diferenţa dintre cele două amplitudini. Se foloseşte la unele maşini de lucru (ex. la laminorul automat cu *p. de p.*). — (TELEC.) *Pasul de pupinizare,* distanţa egală dintre bobinele Pupin intercalate în circuitele unui cablu. *P. de p.* poate fi lung (1 700 m sau 1 830 m pentru frecvenţe vocale), scurt (850 m sau 915 m pentru transmisiuni muzicale) sau foarte scurt (425 m sau mai puţin pentru frecvenţe înalte). — (ELT.) *Pasul de înfăşurare,* intervalul dintre două mănunchiuri (laturi active) de bobină ale unei înfăşurări de maşină electrică de curent continuu, — (MAT.) *Pasul unei elice,* distanţa dintre un punct oarecare al unei e l i c e c i r c u l a r e şi cel mai apropiat punct al ei situat pe paralela la axa elicei care trece prin primul punct. **2.** (EXPL. PETR.) *Pas de prăjini,* ansamblu format din 2—4 bucăţi de prăjini (de foraj sau de pompare), păstrate în permanenţă îmbinate între ele, astfel încît să se reducă durata operaţiei de introducere şi de extragere din sondă a garniturii, prin micşorarea numărului de înşurubări.

P.A.S. (FARM.) v. **paraaminosalicilic,** *acid ~.*

pasacália (passacaglia), vechi dans spaniol cu o mişcare lentă şi gravă, în măsura de trei timpi, executat pe o temă muzicală cu repetate variaţiuni. **P.** s-a răspîndit în Europa meridională şi apuseană în prima parte a sec. al XVII-lea. Preluată de compozitori ca Monteverdi, Frescobaldi, Bach, Händel, **p.** a devenit o formă de variaţiune polifonică în mişcare moderată sau lentă şi în măsură de trei timpi, pe o temă expusă la început şi care se menţine apoi continuu, de obicei în voce gravă. J.S. Bach a scris o celebră **p.** în do minor.

pasáj[1] **1.** (URB.) Spaţiu de circulaţie pentru pietoni sau carosabil, amenajat între două clădiri sau străbătînd o

clădire. **2.** (DRUM., C.F.) **a)** Încrucişare între o cale ferată şi o cale de circulaţie rutieră, amenajată, după importanţa căilor, la acelaşi nivel *(p. de nivel)* sau la nivele diferite *(p. denivelat)*. **b)** Încrucişare, la nivele diferite, între două sau mai multe căi rutiere.

pasáj[2], figură muzicală formată din note scurte şi rapide, rezultată din dezvoltarea unui motiv şi făcînd trecerea între diferitele teme ale unei piese.

pasamétru (TEHN.), instrument de măsură mecanic, folosit pentru măsurarea cu precizie a dimensiunilor exterioare ale unor piese prin indicarea abaterii faţă de un etalon de comparaţie. Pentru uşurinţa citirii, **p.** este prevăzut cu un mecanism amplificator cu pîrghie, un ac indicator şi un cadran cu diviziuni.

Pascal, Blaise (1623—1662), matematician, fizician, scriitor

B. Pascal

şi filozof francez. A adus contribuţii valoroase în domeniul geometriei, al calculului infinitezimal, al aritmeticii, teoriei numerelor, algebrei, calculului probabilităţilor. A inventat o maşină de calcul (1642) şi a descoperit legea fundamentală a hidrostaticii *(legea lui P.)*. Descoperind presiunea atmosferică, el a infirmat concepţia naivă după care „natura are oroare de vid". **P.** este, de asemenea, fondatorul teoriei probabilităţilor. În urma unei crize de misticism, a devenit adept al janseni s m u l u i. În 1654 s-a retras la mănăstirea Port-Royal, preocupîndu-se cu precădere de problemele moralei şi filozofiei. Gîndirea sa oscilează între raţionalism şi scepticism, între ştiinţă şi religie. În celebrele sale „Scrisori provinciale" (1656—1657), **P.** denunţă cu o vigoare logică impresionantă cazuistica întortocheată a iezuiţilor, demască făţărnicia şi imoralitatea lor. În „Cugetări" (publicate postum, 1670), al căror conţinut este foarte contradictoriu, **P.** abdică de la raţiune în favoarea credinţei. Recunoscînd că existenţa lui dumnezeu nu poate fi demonstrată raţional, **P.** se mulţumeşte cu invocarea pretinsului avantaj al opţiunii pentru credinţă. El formulează vestitul său „pariu", potrivit căruia, „dacă dumnezeu nu există, nu pierdem nimic, iar dacă există cîştigăm totul". În ciuda afirmării de către el a slăbiciunii iremediabile a omului, **P.** proclamă superioritatea lui ca fiinţă gînditoare asupra universului: „Omul nu este decît o trestie, cea mai fragilă din natură, dar este o trestie gînditoare". Stilul lui **P.** se remarcă prin arhitectura geometrică a frazelor, prin sobrietate şi concizie, prin arta de a mînui antiteza, ca şi prin elocinţă firească şi intensă poezie. — (FIZ.) *Legea lui P.*, lege conform căreia presiunea exercitată din exterior asupra unui lichid se transmite integral (cu aceeaşi valoare) în toată masa lichidului. *L. lui P.*, descoperită în 1663, stă la baza funcţionării tuturor sistemelor hidraulice (ex. presa hidraulică). —(MAT.) *Teorema lui P.*, teoremă conform căreia punctele de intersecţie ale laturilor opuse ale unui hexagon înscris într-o conică sînt coliniare.

Pascal (Pascu), Zaharia (c. 1860—1916), erou al clasei muncitoare din România, muncitor portuar. A intrat în mişcarea muncitorească din tinereţe, iar în primii ani ai sec. al XX-lea a participat la lupta pentru organizarea primelor sindicate din România bazate pe principiul luptei de clasă. A fost ucis de poliţişti în timpul manifestaţiei antirăzboinice de la Galaţi din 13 iunie 1916.

Pascaly, Mihail (1830—1882), actor român. Director de teatru, regizor, profesor, traducător, autor dramatic şi publicist, **P.** a fost un animator al vieţii teatrale. Activitatea lui **P.** a fost direct legată de lupta patriotică pentru afirmarea şi dezvoltarea artei şi culturii naţionale. Numeroasele sale turnee

M. Pascaly

în ţară au propagat pretutindeni torţa ideilor înaintate ale vremii şi mesajul artei autentice. **P.** a intervenit în viaţa publică, luînd atitudine împotriva nepăsării oficiale faţă de cultura artistică şi a comercializării teatrului. Om de cultură, informat asupra realizărilor din arta scenică a timpului prin călătoriile sale în străinătate, **P.** a urmărit să atragă teatrul românesc în circuitul culturii mondiale, înscriind în repertoriul scenei naţionale marea literatură dramatică universală (Shakespeare, Hugo, Dumas, Vigny etc.). O dată cu aceasta el a deschis însă drum şi melodramei. Susţinînd dramaturgia originală, a inclus în repertoriul său mai ales piesele istorice. Deşi **P.** a dovedit un admirabil talent şi pentru comedie („Revizorul", după Gogol), stilul său de joc s-a adaptat în special dramei romantice. **P.** însoţea forţa de expresie în rostirea textului cu gestul generos; înflăcărarea sa scenică supradimensiona personajele interpretate. Sinceritatea pasionată, patetismul jocului său transmiteau spectatorului o adîncă emoţie.

Pascarella, Cesare (1858—1940), poet italian. A scris sonete în dialect roman, evocînd cu umor şi duioşie aspecte din istoria Italiei (volumele „Villa Gloria", 1886; „Istoria noastră", postumă, 1941). Opera lui Pascarella, deosebit de populară, ilustrează vitalitatea dia-

lectului roman ca limbă literară în Italia.

Pascin *[pasé]*, Jules (1885—1930), pictor, desenator şi gravor francez, originar din Bulgaria. În opera sa, în care întîlnim uneori şi evocări biblice („Fiul risipitor", „Salomeea", „Judecata lui Solomon"), predomină tematic lumea interlopă, lumea porturilor, figurile de femei de moravuri uşoare, tratate cu umanitate. Artă dominată de erotism şi de tristeţe, pictura lui **P.** se remarcă printr-un desen nuanţat şi de o precizie evocatoare. Pascin este reprezentat în Cabinetul de stampe al Muzeului de artă al R.P.R. prin cîteva desene.

Pascoli, Giovanni (1855—1912), poet italian, erudit cunoscător al culturii latine, discipol al lui Carducci; a fost succesorul acestuia la catedra de literatură italiană a Universităţii din Bologna. A scris versuri lirice, influenţate de manierismul epocii, savant cizelate, remarcabile prin puritatea limbii, prin metrica variată şi prin inflexiunile muzicale, în care a cîntat frumuseţile naturii (volumele „Myricae", 1891; „Cîntecele din Castelvecchio", 1903), poeme inspirate din trecutul de luptă al poporului italian („Poeme italice", „Cîntece ale regelui Enzio", 1909), precum şi poeme cu caracter filozofic. Preocuparea pentru problemele sociale, aflată la început sub semnul unui socialism sentimental, prezentă în unele dintre poemele sale („Popa", „Italy"), este întunecată treptat de o ideologie tot mai confuză, care îl apropie pînă la urmă de naţionalismul burghez, făcînd din el un adept al politicii de expansiune colonială. Este autorul a trei volume de exegeză dantescă („Minerva obscură", „Sub văl", „Minunata viziune", 1902) precum şi al unei valoroase traduceri din poezia latină. Teoriile esteticeale lui Giovanni Pascoli promovează purismul iraţionalist.

Pascu, George (1882 — 1949), lingvist şi istoric literar român. A fost profesor la Universitatea din Iaşi. În domeniul lingvisticii a publicat: „Sufixele româneşti" (1916) şi un „Dicţionar etimologic macedoromân" (2 vol., 1925). Ca istoric literar a publicat studii privind istoria literaturii române din sec. XVI—XVIII.

Pascu, Nicolaie (1922—1944), soldat, erou din timpul insurecţiei armate din august 1944. A participat la luptele pentru lichidarea rezistenţei hitleriste din localul Misiunii germane din România pentru armata aerului, aflat în Bucureşti. În dimineaţa zilei de 24 august 1944 cade rănit mortal de o rafală de armă automată duşmană în timp ce încerca să scoată de sub focul inamic pe comandantul său de escadron, grav rănit.

Pascu, Ştefan (n. 1914), istoric român, profesor la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei R.P.R., specialist în istoria evului mediu. Op. pr.: „Istoria Transilvaniei" (1944), „Răscoale ţărăneşti în Transilvania. I. Epoca voievodatului" (1947), „Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea" (1954), „Istoria Transilvaniei" (vol. I, ed. a III-a, 1964, în colaborare).

pas de deux *[pa dö dö]* (COR.), denumirea franceză a unui dans clasic în doi, executat de o balerină şi un balerin. De obicei se compune dintr-un adagio (parte lirică dansată împreună), un allegro (cuprinzînd una sau mai multe variaţiuni solistice) şi o coda (încheiere în comun). Printre cele mai cunoscute **p. de d.** sînt cele din baletele „Giselle" de Adam, „Lacul lebedelor" şi „Frumoasa adormită" de Ceaikovski, „Romeo şi Julieta" de Prokofiev. **P. de d.** cuprind şi baletele româneşti „Călin" de A. Mendelsohn, „Haiducii" de H. Jerea ş.a.

pas de trois *[pa dö trua]* (COR.), denumirea franceză a unui dans clasic executat de obicei de un balerin şi două balerine. De structură asemănătoare cu *pas de deux*, **p. de t.** are în allegro trei variaţii solistice. Printre cele mai reprezentative **p. de t.** sînt cele din baletele „Giselle" de Adam, „Lacul lebedelor" şi „Spărgătorul de nuci" de Ceaikovski, „Silfidele", pe muzică de Chopin.

paseism (fr. *passé* „trecut"), pasiune exagerată pentru trecut. **P.** este tipic romantismului evazionist şi unor concepţii conservatoare din domeniul filozofiei istoriei şi filozofiei culturii, care preconizează întoarcerea omenirii, în mod anacronic, la epoci istoriceşte depăşite (orînduirea patriarhală, evul mediu etc.).

paserélă (din fr. *passer* „a trece") **1.** Punte îngustă de lemn, de metal sau de beton armat, care face legătura directă între două construcţii. **2.** Pod îngust de lemn, de metal sau de beton armat, aşezat la înălţime, care permite trecerea pietonilor peste o cale de comunicaţie (cale ferată, şosea, canal etc.). **3.** Punte mobilă din lemn sau din metal, folosită la îmbarcarea sau la debarcarea pasagerilor pe nave.

paserifórme (ZOOL.; *Passeriformes*), ordin de păsări de talie în general mică (vrăbii, rîndunici) sau mijlocie (ciori, sturzi), rareori mare (corbi, pasărea-liră), ai căror pui ies din ou golaşi şi orbi. Acest ordin cuprinde mai bine de jumătate din totalul speciilor de păsări. **P.** sînt răspîndite pe tot globul, la toate latitudinile şi la toate altitudinile. Multe **p.** sînt bune sau excelente cîntăreţe (ex. privighetoarea). Cele mai multe sînt insectivore (piţigoii, muscarii) şi deci folositoare, altele sînt răpitoare (sfrînciocii, gaiţele), unele granivore (vrăbiile), iar multe dintre ele se hrănesc atît cu insecte cît şi cu seminţe (cinteza, ciocîrlia).

Pasifae (în mitologia greacă), soţia regelui cretan Minos. Conform mitului, l-a zămislit pe cumplitul Minotaur, un monstru cu trup de om şi cap de taur.

pasimétru (TEHN.), instrument de măsură mecanic, folosit la măsurarea cu precizie a dimensiunilor transversale ale alezajelor prin indicarea abaterii faţă de un etalon de comparaţie.

pasiúne, stare afectivă deosebit de intensă şi de stabilă, care polarizează procesele psihice ale omului, dominînd toate gîndurile şi acţiunile sale. Caracterul polarizator al **p.** poate fi explicat fiziologic prin principiul dominantei.

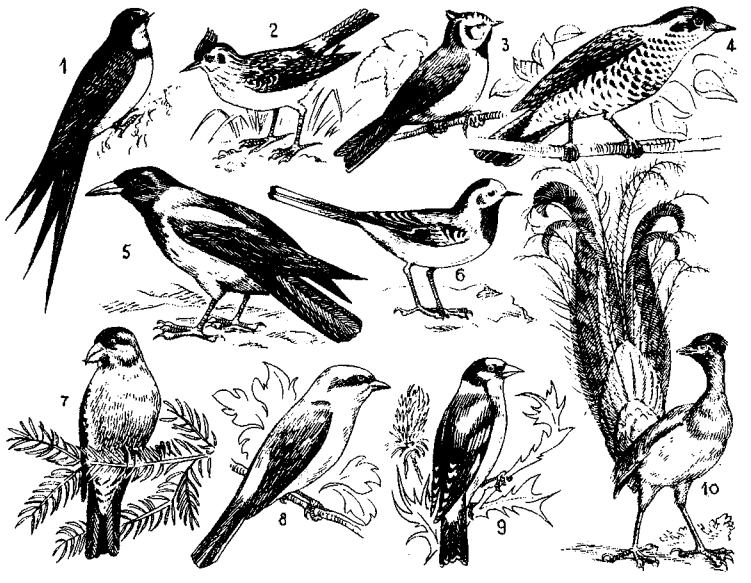

Paseriforme

1. — Rîndunică *(Hirundo rustica)*; *2.* — Ciocîrlie moțată *(Galerida cristata)*; *3.* — Pițigoi moțat *(Parus cristatus)*; *4.* — Sturz-de-vîsc *(Turdus viscivorus)*; *5.* — Cioară cenușie *(Corvus cornix)*; *6.* — Codobatură albă *(Motacilla alba)*; *7.* — Forfecuță *(Loxia)*; *8.* — Sfrîncioc roșiatic *(Lanius collurio)*; *9.* — Sticlete *(Carduelis carduelis)*; *10.* Pasărea-lră *(Menura superba)*

pasiv[1] **1.** (CONT.) **a)** Totalitatea mijloacelor economice ale unei instituții, întreprinderi sau organizații economice, privite sub aspectul sursei lor de formare. **b)** Partea din dreapta a bilanțului, în care sînt înscrise, în expresie bănească, sursele de constituire a mijloacelor economice existente la un moment dat ale unei instituții, întreprinderi sau organizații economice. V. și activ. — *Pasive stabile*, parte a datoriilor unei întreprinderi, care, în virtutea legislației financiare în vigoare, se găsește permanent în circuitul economic al acesteia, se menține la un anumit nivel și figurează într-un post de *pasiv* în bilanțul ei. Formarea și menținerea *p.s.* se explică prin aceea că există decalaje între momentul expirării chenzinei și ziua achitării salariilor, între momentul primirii unor mărfuri și al plății facturilor etc. Mijloacele bănești aferente *p.s.*, deși aparțin altor organizații, instituții sau persoane, totuși, rămînînd o anumită perioadă de timp la dispoziția întreprinderilor, sînt folosite de acestea la fel ca resursele lor proprii. **2.** (DR.) Parte a patrimoniului unei persoane fizice sau juridice, alcătuită din datorii și din sarcini evaluabile în bani.

pasiv[2] (LINGV.) **a)** (Despre o formă verbală) Care arată că subiectul gramatical suferă acțiunea (săvîrșită de altcineva). V. și diateză. **b)** *Vocabular pasiv*, parte a vocabularului care nu este folosită în mod frecvent în vorbire.

pasivism, tactică politică a Partidului național român din Transilvania (P.N.R.), care consta în boicotarea alegerilor și a vieții parlamentare din Ungaria și se întemeia pe nerecunoașterea dualismului austro-ungar și a alipirii Transilvaniei la Ungaria. Tactica **p.** a fost adoptată la conferința de constituire a P.N.R. (1869), ca o reacție a majorității oamenilor politici ai burgheziei românești transilvănene împotriva tacticii *activismului*, preconizată de Andrei Șaguna, care însemna recunoașterea implicită a dualismului, a abolirii autonomiei Transilvaniei și a alipirii ei forțate la Ungaria. **P.** a fost o tactică politică limitată, susținătorii lui sperînd în realizarea programului politic al burgheziei românești din Transilvania cu ajutorul Curții din Viena. A fost menținut și după unificarea P.N.R. cu Partidul național român din Banat și Ungaria și crearea Partidului național român din Transilvania (1881), pînă în 1905.

pasivitáte (CHIM.), proprietate a unor metale (fier, crom, aluminiu, nichel) de a rezista la acțiunea unor acizi concentrați, deși sînt atacate de aceiași acizi diluați. **P.** se datorește unui strat protector insolubil (în special de oxid), care se formează pe suprafața metalului la contactul acestuia cu acidul concentrat.

Paskali, Odhise (n. 1903), sculptor albanez. A lucrat o serie de statui reprezentînd eroi populari, plini de bărbăție („Skanderbeg", „Partizan", „Partizană"), precum și monumente construite și modelate viguros („Luptătorul pentru patrie" din orașul Korçë).

Paskevici, Ivan Fiodorovici (1782—1856), general rus. În timpul războiului ruso-turc din 1828—1829 a comandat armatele de pe frontul din Caucaz, iar în timpul războiului Crimeii (1853—1856) armatele ruse din țările române. A reprimat cu cruzime răscoala polonă din 1831 și a fost comandantul armatelor țariste care au contribuit la înăbușirea revoluției de la 1848—1849 din Ungaria.

Pasolini, Pier Paolo (n. 1922), scriitor italian, critic literar, scenarist și regizor de filme progresist. S-a afirmat ca poet liric prin culegerea „Cenușa lui Gramsci" (1957), închinată luptei proletariatului italian. Ca romancier, este preocupat de viața sordidă a tineretului din marile orașe ale Italiei de azi („Băieți de viață", 1955). **P.** zugrăvește în tonuri dure mizeria materială și morală a suburbiilor Romei („O viață violentă", 1959), deschizînd perspectiva ieșirii din marasmul capitalist prin lupta pentru comunism. În

proza plină de forță și de accente inedite a lui **P.**, paginile de mare vigoare realistă se întîlnesc cu cele naturaliste. Intelectual militant pentru înnoirea literaturii și cinematografiei, egal de îndrăzneț în ambele arte, **P.** este un artist reprezentativ pentru generația sa.

Passalidis (Pasalidis), Ioannis (n. 1880), om politic grec, președintele partidului Uniunea democrată de stînga din Grecia (E.D.A.), de la înființarea acestuia (1951). În timpul celui de-al doilea război mondial a participat la lupta împotriva ocupanților italieni și germani.

Passarowitz *[pasárovițj]* **(Požarevac** *[pojárevaț]***),** *tratatele de pace de la ~*, tratate de pace încheiate în 1718, în orașul Pozarevac (Serbia), în urma războiului din 1714—1718 dintre Veneția aliată cu Austria și Imperiul otoman. În baza acestor tratate, Austria a primit Oltenia, Banatul, o parte din Serbia cu Belgradul și Bosnia de nord, iar Veneția, o serie de privilegii comerciale.

pástă, produs vîscos constituit dintr-o pulbere fină și o cantitate mică de lichid care udă pulberea. Se deosebesc: **p.** alimentare, **p.** de lianți, **p.** ceramice, **p.** cosmetice etc. — (IND. ALIMENT.) *P. alimentară*, produs concentrat sau semifabricat, conservat, obținut prin tocarea, strecurarea etc. a unor produse alimentare și amestecarea lor cu diferite condimente și substanțe conservante, iar în unele cazuri și prin concentrarea lor prin uscare. Poate fi consumată ca atare sau servește pentru prepararea unor mîncăruri (ex. **p.** de carne, **p.** de pește, **p.** de fructe etc.). — *Paste făinoase*, produse alimentare obținute prin uscarea unui aluat nedospit, din făină grișată de grîu dur cu diferite adaosuri. — (IND. HÎRTIEI) *P. fibroasă*, suspensie, în general apoasă, de fibre cu lungimi foarte mici (cel mult 3—5 mm), obținută prin tocarea, defibrarea, dezincrustarea, măcinarea, destrămarea, rafinarea etc. a materialelor fibroase și utilizată la fabricarea hîrtiei, cartonului, mucavalei și altor produse de papetărie, precum și a celulozei pentru prelucrări chimice. V. și c e l u l o z ă; s e m i c e l u l o z ă.

pastél 1. (ARTE PLAST.) Creion colorat, moale, făcut din pigmenți pulverizați, amestecați cu talc și cu o soluție slabă de gumă arabică. Folosit pentru desen și în pictură, **p.** lasă o urmă cu colorit delicat. (Prin extensiune) Denumire dată lucrărilor executate cu astfel de creion. Maurice Quentin de La T o u r, Edgar D e g a s, Ștefan L u c h i a n ș.a. au fost mari pastelişti. **2.** (LIT.) Specie a liricii peisagiste în care poetul exprimă stări afective prin zugrăvirea unor tablouri după natură. Printre primii scriitori din literatura română care au scris **p.** se numără I. Heliade-Rădulescu, dar creatorii speciei au fost V. Alecsandri și G. Coșbuc.

Pasteur *[pastör]*, Louis (1822—1895), chimist și biolog francez. A fost membru al

L. Pasteur

Academiei Franceze. La începuturile activității sale științifice s-a ocupat de chimie și de cristalografie; a studiat disimetria cristalelor și a descoperit legile izomeriei optice. Ulterior a cercetat procesele de fermentație, dovedind că fermentațiile lactică, acetică, alcoolică etc. sînt determinate de activitatea unor microorganisme specifice, larg răspîndite în natură, și nu de procese pur chimice, așa cum se credea pînă la el. Această descoperire l-a condus la elaborarea metodelor de cultivare a germenilor pe medii de cultură, precum și a metodelor de sterilizare bacteriologică. **P.** a demonstrat experimental că mediile de cultură sterilizate rămîn sterile dacă sînt izolate de mediul extern, în timp ce în mediile care mențin contactul cu atmosfera apar diferite microorganisme, dovedind prin aceasta netemeinicia teoriei generației spontanee. Extinzînd cercetările sale referitoare la fermentații, **P.** a pus în evidență natura infecțioasă a unor boli ale vinului și ale viermilor de mătase și a propus remediile corespunzătoare. O covîrșitoare importanță prezintă descoperirea de către **P.** a agenților patogeni ai unor boli ale omului și ale animalelor (pesta aviară, antraxul, febra puerperală), precum și a vaccinării (aplicată pentru prima dată în 1885) împotriva turbării. Bazat pe aceste descoperiri, **P.** a elaborat principiile asepsiei și a pus bazele imunologiei. Prin opera sa, **P.** a deschis o eră nouă în medicină și în biologie.

pasteurelóză (MED. VET.) v. **holera păsărilor.**

pasteurizáre, metodă folosită pentru sterilizarea în special a unor produse alimentare (lapte, sucuri de fructe etc.), constînd din încălzirea acestora la o temperatură sub 100°C (de obicei la 70—75°C), urmată de o răcire bruscă, și menținerea lor la rece (+4°C). Încălzirea are drept scop distrugerea formelor vegetative, iar răcirea bruscă și menținerea la rece împiedică germinarea formelor rezistente (spori), care nu se distrug în cursul acestei încălziri (sterilizare parțială). A fost aplicată pentru prima dată de Pasteur pentru sterilizarea berii și a vinului.

pastílă (FARM.) v. **tabletă.**

pastișă, lucrare artistică în care autorul preia temele, motivele și mijloacele de expresie ale unei personalități artistice. De obicei **p.** sînt lipsite de valoare artistică.

pástor, slujitor al unui cult protestant.

pastorálă 1. (LIT.) Operă literară în care poetul creează tablouri idealizate ale vieții rustice, zugrăvind sentimente și stări afective ale păstorilor. **P.** s-a constituit în epoca de decadență a civilizației eleniste. Teocrit, creator al speciei, și Virgiliu sînt cei doi poeți reprezen-

tativi ai genului în epoca antichității. V. și b u c o l i c ă. **2.** (MUZ.) Denumire dată unor lucrări muzicale care evocă crîmpeie din viața cîmpenească (ex., în sec. XVII — XVIII, sonata „Pastorala" de Scarlatti, lucrările lui Lully și Purcell de tipul operei și al baletului). În sec. al XIX-lea, **p.** a fost ilustrată prin lucrări de amploare și profunzime

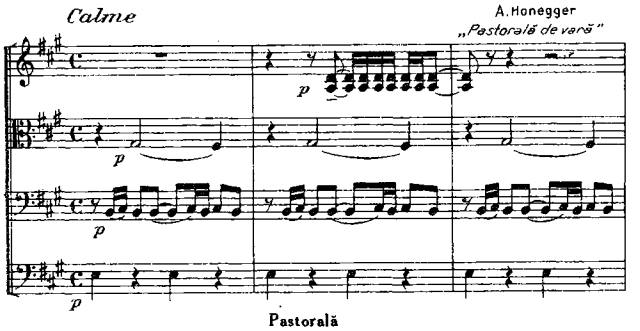

Pastorală

(Simfonia a VI-a, „Pastorala", de Beethoven) sau prin episoade intercalate în lucrări scenice (de ex. în „Dama de pică" de Ceaikovski). **P.** folosește deseori cîntece populare, efecte onomatopeice etc. (ex. „Scena pastorală" pentru flaut de Petre Elinescu).

Pasul Rodnei, trecătoare în nordul Carpaților Orientali, situată între culmile estice ale masivului Rodna și cele nord-vestice ale munților Suhard. Face legătura între nordul Moldovei și nordul Transilvaniei. Altitudinea: 1 254 m. Trecătoarea Pasul Rodnei se mai numește și *Rotunda.*

pasvangii, denumire dată ostașilor de sub comanda lui *Pasvan-Oglu,* care au participat la dese ie incursiuni de pradă în Țara Românească, mai ales în Oltenia, la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea.

Pasvan-Oglu, Osman (? — 1807), pașă de Vidin (1797 — 1807). Urmărind cucerirea autonomiei față de sultan, s-a răsculat împotriva acestuia și, înfrîngînd cîteva oști trimise de sultan împotriva lui, și-a consolidat autoritatea de-a lungul Dunării, de la Vidin la Rusciuc. A organizat dese incursiuni de pradă în Țara Românească.

pașalîc, provincie sau regiune (vilaiet) în Imperiul otoman, guvernată de un bei turc cu titlul de pașă.

pașă, titlu onorific, apărut în sec. al XIII-lea, care se conferea unor demnitari din Imperiul otoman. Din a doua jumătate a sec. al XIV-lea a devenit apanajul vizirilor și beilerbeilor. După t a n z i m a t (perioada reformelor burghezo-moderate, 1839—1870), titlul de **p.** se acorda numai miniștrilor, guvernatorilor provinciilor și regiunilor, precum și ofițerilor superiori, începînd cu generalul de brigadă. A fost desființat în Turcia (1934), în Egipt (1952), în Iran (1958).

Pașca, Ștefan (1901—1957), lingvist și filolog român. A fost profesor la Universitatea din Cluj și membru corespondent al Academiei R.P.R. A publicat studii de onomastică („Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului", 1936) și de literatură română veche („O tipăritură munteană necunoscută din secolul al XVII-lea: cel mai vechi ceaslov românesc", 1939).

Pașcani, oraș raional în reg. Iași, reședință de raion, situat pe valea Siretului. 17 930 loc. (1964). Ateliere de reparat material rulant (locomotive, vagoane). — *Raionul P.,* cu 143 700 loc. (1964). Exploatări de lemn și roci de construcție. Industrie constructoare de mașini (reparații) și industrie alimentară. În agricultură predomină culturile de cereale, plante industriale și creșterea animalelor. Monumente istorice: conacul Cantacuzino (1640), biserica sfinții Mihail și Gavril (1664).

pași (ZOOL.) v. **cotari.**

Pašić *[pášici],* Nikola (1845 —1926), om politic sîrb, unul dintre întemeietorii și conducătorii partidului radical. În mai multe rînduri a fost prim-ministru și ministru al afacerilor externe. A dus o politică de colaborare cu Rusia și a participat activ la crearea Uniunii Balcanice (1912) în vederea războiului împotriva Imperiului otoman (primul război balcanic, 1912). A avut un rol important în constituirea Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor (1918).

pașoptist, denumire dată participanților la revoluția de la 1848 din țările române. Prin extensiune, cuvîntul denumește și pe purtătorii ideologiei revoluționarilor de la 1848.

Paștelui, *Insula ~* (*Rapanui*), insulă vulcanică în Oceanul Pacific, situată la peste 3 000 km depărtare de coasta Americii de Sud, la 27° latitudine sudică și 109° longitudine vestică. Suprafața: 120 km². Circa 900 loc. În insulă există cîteva cratere de vulcani stinși și numeroase peșteri. Climă tropicală, cu vînturi puternice. Vegetația lemnoasă lipsește. Populația se ocupă cu creșterea oilor și a vitelor, cultivarea de batate, bananieri și alte plante tropicale, artizanatul (în special obiecte sculptate), pescuitul. Aparține statului Chile. În *I.P.* se păstrează un mare număr de statui gigantice (pînă la 8 m înălțime), cioplite rudimentar în piatră, admirabile totemuri sculptate în roci dure. Ipoteza originii lor precolumbiene a format mobilul unei celebre expediții, condusă de etnograful norvegian Thor Heyerdahl („Aku-Aku").

pat[1] **1.** (TEHN.) Element al unui dispozitiv, al unei instalații, al unei mașini etc. pe care se reazemă și eventual alunecă sau se rostogolesc anumite părți ale mașinii sau, în unele cazuri, diferite materiale. De exemplu, *p. de strung,* care susține organele strungului (păpușa fixă, mobilă, căruciorul etc.), sau *p. de răcire al laminorului,* care servește la răcirea și la deplasarea materialului după laminarea la cald și înainte de ajustare. **2.** (CONSTR.) *Patul drumului,* porțiunea de teren a-

menajată, pe care se aşază corpul unui drum. Amenajarea se poate face, în funcţie de caracteristica drumului, prin săpare sau prin adaos de pămînt, urmată de aşezarea unui strat filtrant de nisip sau de balast. **3.** (TRANSP.) *Pat de cale ferată*, ansamblu format din straturile de materiale aşezate pe platforma căii pentru fixarea liniei (stratul de nisip aşezat direct pe platforma traversei şi balastul, care umple spaţiul dintre traverse). **4.** (CHIM.) *Pat fluidizat* v. *strat fluidizat*. **5.** (MILIT.) *Pat de armă*, parte a armei pe care se fixează ţeava şi mecanismele. În timpul tragerii, serveşte, prin sprijinirea ei în umărul trăgătorului, la imobilizarea armei în poziţia dorită.

pat[2] (SPORT), situaţie ivită în cursul unei partide de şah, în cazul cînd toate piesele sînt blocate, iar regele, neatacat, este pus în imposibilitate de a mai putea fi mutat, toate cîmpurile dimprejur fiind atacate. Situaţia de **p.** se notează cu *remiză*.

Patagonia, regiune naturală în sudul Americii de Sud, între Rio Colorado şi Rio Negro la nord şi Strîmtoarea lui Magellan la sud. Cuprinde partea sudică a Argentinei şi o mică porţiune din Chile. Relieful coboară în trepte de la Anzi spre ţărmul Oceanului Atlantic. Clima este temperată, aridă (din cauza barierei munţilor Anzi), cu vînturi puternice. Este străbătută de cursuri de apă paralele, care izvorăsc din Anzi şi se varsă în Oceanul Atlantic. Vegetaţie rară, de stepă şi semideşert. Este dezvoltată creşterea oilor.

pataraţină (NAV.), parîmă folosită la fixarea (de borduri şi spre pupă) a arborilor unei nave cu vele.

pătă 1. (ELT.) *Pată catodică*, porţiune incandescentă care se formează pe suprafaţa catodului în timpul funcţionării unui arc electric. Este produsă prin bombardarea catodului cu ioni pozitivi. Datorită temperaturii sale înalte, *p.c.* este sursa de electroni produşi prin emisiune termoelectronică. **2.** (TELEC.) *Pată ionică*, pată întunecată care apare progresiv în centrul imaginii de televiziune. Se datoreşte mişcării ionilor existenţi în tuburile videocaptoare şi în cinescoape ca urmare a vidului imperfect. Cauzele de producere a *p.i.* sînt, în prezent, combătute la tuburile videocaptoare prin dispozitive de optică electronică, iar la cinescoape cu ajutorul capcanelor de ioni sau prin metalizarea ecranului.

patentáre (METAL.), tratament termic aplicat sîrmei de oţel cu conţinut mediu sau ridicat de carbon, pentru a uşura prelucrarea acesteia prin deformare la rece. Este de fapt o călire izotermă la 400—500°C. Prin **p.** se obţine şi sîrma coardă de pian. V. şi c ă l i r e.

paténtă 1. (DR.) V. *brevet de invenţie*. **2.** (IST.; în România, la sfîrşitul evului mediu şi la începutul epocii moderne) **a)** Impozit pe exercitarea profesiunilor libere (mai ales pe comerţ), introdus prin Regulamentul organic. A fost perceput pînă în 1877, cînd s-a introdus un impozit proporţional cu veniturile. **b)** Actul prin care se confirma plata acestui impozit şi dreptul de exercitare a profesiunii.

paternitáte (lat. *pater* „tată"; DR.), filiaţie după tată. — *Acţiune în stabilirea (căutarea) paternităţii*, acţiune prin care se tinde la stabilirea filiaţiei faţă de tată a unui copil născut în afara căsătoriei. Această acţiune aparţine copilului şi se porneşte, în numele său, de către mamă, chiar dacă este minoră, ori de reprezentantul lui legal. — *Tăgăduirea paternităţii*, acţiune prin care soţul mamei copilului urmăreşte să stabilească faptul că este cu neputinţă ca el să fie tatăl copilului.

paternóster (TEHN.) **1.** Ascensor cu mai multe cabine (colivii) cu funcţionare continuă. **2.** Elevator pentru ridicarea materialelor de construcţie, compus din două lanţuri sau din două benzi fără sfîrşit, montate vertical, antrenate (manual sau mecanic) prin intermediul a două tobe-colivii prismatice şi de care sînt agăţate cupe, găleţi sau platforme, cu posibilitate de pendulare.

patináj (SPORT), ramură sportivă care cuprinde mai multe probe sportive practicate pe gheaţă cu ajutorul patinelor **P.** cuprinde: *p. artistic*, care constă în executarea unor exerciţii obligatorii şi a unora liber alese, şi *p. de viteză*, care constă în parcurgerea unor distanţe într-un timp cît mai scurt.

patináre (TRANSP.), alunecare a roţilor unui vehicul pe calea de rulare *(p. de alunecare)* sau învîrtirea pe loc a roţilor motoare *(p. de rostogolire)*, cînd se depăşeşte limita de aderenţă. **P.** se produce frecvent cînd calea de rulare prezintă condiţii nefavorabile de aderenţă (noroi, gheaţă etc.) şi are ca urmare reducerea forţei de tracţiune a vehiculului şi creşterea uzurii roţilor.

patínă[1] **1.** Strat subţire, rezultat din oxidări sau din depuneri, care se formează cu timpul, sub influenţa agenţilor atmosferici ori prin întrebuinţare, pe suprafaţa obiectelor de lemn, de metal sau de piatră, pe clădiri, pe monumente, dîndu-le un aspect de vechime. **2.** Denumire dată substanţelor folosite de sculptori pentru finisarea lucrărilor lor, astfel încît să obţină un efect artistic sporit.

patínă[2] **1.** (TEHN.) **a)** Piesă cu ajutorul căreia un mecanism cu ghidaje poate executa o mişcare alternativă de translaţie. **P.** împreună cu ghidajul formează o cuplă cinematică de translaţie. **b)** Piesă folosită la unele maşini agricole de recoltat (cositori, secerători, combine de cereale etc.) care sprijină aparatul de tăiere pe sol, asigurînd o distanţă constantă între sol şi cuţit. **2.** (SPORT) Obiect de metal, format dintr-o şină şi elemente de legătură care o fixează de talpa ghetei. Este întrebuinţată pentru înlesnirea alunecării pe gheaţă.

Patinir (Patenir, Patinier), Joachim (1475 sau 1480—1524), pictor flamand. Este considerat promotorul picturii de peisaj ca gen de sine stătător în pictura europeană. **P.** a creat compoziţii biblice, în care personajele ocupă un loc neînsemnat în raport cu peisajul ambiant. Peisajele sale se caracterizează prin amploare şi prin varietatea imaginară a formelor de relief

și de decor, prezentate printr-o combinare a perspectivei în zbor de pasăre cu perspectiva frontală („Repaus în timpul fugii în Egipt", „Botezul lui Iisus", „Sf. Ieronim" ș.a.).

patinoár (SPORT), denumirea locului amenajat special pentru practicarea patinajului. Poate fi natural (în urma înghețării apei lacurilor, rîurilor, în timpul iernii) și artificial (prevăzut cu instalații frigorifice pentru înghețarea apei).

patinsonáre (METAL.), procedeu de separare a argintului din plumbul argentifer obținut la topirea minereurilor plumboase. Constă în înlăturarea cristalelor de plumb pe măsură ce plumbul se solidifică. În ultimele resturi de lichid (aliajul eutectic), conținutul de argint ajunge pînă la 2,5%, fiind extras apoi prin c u p e l a r e.

pátio (ARHIT.), curte interioară pavată, înconjurată de arcade, uneori decorată cu fîntîni și cu plante, specifică locuințelor și palatelor iberice. Amintind p e r i s t i l u l locuințelor romane, **p.** a fost introdus în arhitectura medievală spaniolă de către arabi.

Patna, oraș în nord-estul Indiei, centrul administrativ al statului Bihar, situat pe malul drept al Gangelui. 362 820 loc. (1961). Centru comercial. Întreprinderi ale industriei alimentare și textile, producție de covoare orientale. Nod feroviar și rutier, port fluvial. Universitate, bibliotecă cu manuscrise persane. În antichitate, sub numele de *Pataliputra*, a fost capitala statului Maurya.

patogén (gr. *pathos* „boală" și *gennao* „a crea, a naște"; MICROBIOL., FITOPAT.), *germen* ~, microorganism capabil să provoace o infecție la om, la animale sau la plante (ex. bacilul tuberculozei, al antraxului, virusul turbării, al mozaicului tutunului, ciupercile din genul *Fusarium)*. Patogenitatea rezultă din capacitatea microorganismelor de a se înmulți în țesuturile vii ale gazdei, rezistînd la reacțiile de apărare ale acesteia (virulență), și de a produce substanțe care provoacă tulburări în organismul-gazdă (toxicitate).

patogenie (MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu studierea mecanismului prin care o boală provoacă în organism tulburări funcționale sau organice care stau la baza simptomelor bolii.

patognomónic (gr. *pathognomonikos* „care indică o boală"; MED.), semn sau simptom distinct, caracteristic pentru o anumită boală, al cărei diagnostic poate fi pus chiar prin el (ex. petele care apar pe corp la scarlatină).

patologíe (gr. *pathos* „boală" și *logos* „știință"; MED.), parte a medicinii care se ocupă cu studierea bolilor. **P.** cuprinde mai multe capitole: *etiologia* (studiul cauzelor bolilor), *patogenia* (studiul mecanismelor de producere a bolilor), *fiziopatologia* (studiul reacțiilor organismului sub influența agenților patogeni), *morfopatologia* (studiul alterațiilor anatomice din cursul bolilor), *simptomatologia* (studiul simptomelor clinice și de laborator ale bolilor), *diagnosticul* (studiul recunoașterii bolilor), *pronosticul* (prevederea pe baze științifice a evoluției bolilor) și *nosografia* (descrierea și clasificarea bolilor). Există o *p. generală*, care studiază și elaborează legile proceselor biologice importante (ex. infecția, imunitatea etc.), și o *p. specială*, care se ocupă cu studiul analitic al bolilor și care cuprinde la rîndul ei: patologia internă, sau medicală, patologia externă, sau chirurgicală, patologia comparată (studiul comparativ al bolilor la om și la animale), patologia experimentală (reproducerea la animale a bolilor pentru a le cunoaște mai bine și pentru a le explica).

Patras (Patrai), oraș în Grecia, în nordul peninsulei Pelopones, situat pe țărmul golfului cu același nume (Marea Ionică). 102 240 loc. (1961). Întreprinderi ale industriei textile și alimentare. Important port prin care se exportă stafide, ulei de măsline, vinuri etc.

patriárh (gr. *patriarhos* „întemeietor") **1.** Șef de familie în faza superioară a orînduirii gentilice *(patriarhat)*. — *Patriarhii biblici*, strămoșii mitici ai omenirii, înfățișați în Biblie ca șefii ereditari ai unor mari familii gentilice. **2.** Șef al unora dintre bisericile ortodoxe autocefale. Titlul de **p.** este purtat și de unii episcopi neortodocși (ex. episcopii catolici din Lisabona și Veneția), precum și de conducătorii bisericilor coptă, etiopiană, armeană etc.

patriarhát (gr. *pater* „tată" și *arhe* „conducere"), denumire a ultimei perioade din istoria orînduirii comunei primitive, care din punctul de vedere al culturii materiale corespunde epocii bronzului și perioadei de început a epocii fierului. Se caracterizează printr-o însemnată dezvoltare a forțelor de producție. Bărbatul a dobîndit un rol predominant în viața economică și socială, activitatea femeii desfășurîndu-se îndeosebi în cadrul gospodăriei casnice; ea a fost lipsită de drepturile patrimoniale și de moștenire, înrobirea femeii constituind una dintre particularitățile specifice ale **p.** Apartenența la gintă a început să se stabilească pe linie descendentă patriliniară, iar așezarea patrilocală devine precumpănitoare. În **p.** a apărut familia monogamă, care se deosebește de familia-pereche printr-o mult mai mare trăinicie a legăturii conjugale. Baza relațiilor de producție a format-o multă vreme proprietatea comună asupra mijloacelor de producție. Ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, în **p.** au avut loc cele trei mari diviziuni sociale ale muncii, care au pregătit premisele apariției și dezvoltării în mod treptat a proprietății private, sub forma proprietății de familie și doar în mică măsură sub forma proprietății individuale. Locul obștilor gentilice a fost luat de obștile teritoriale *(obștile sătești)*, în care oamenii nu mai erau legați între ei în mod obligatoriu prin relații de rudenie, ci prin interese economice, bazate pe stăpînirea unui anumit teritoriu. Intensificarea incursiunilor de jafuri și acapararea puterii de către aristocrația militară în perioada de sfîrșit a **p.** au grăbit procesul de constituire a claselor sociale și a statului, determinînd descom-

punerea rapidă a orînduirii comunei primitive.

patriarhie, organizaţie bisericească ortodoxă sau eterodoxă (coptă, etiopiană, armeană etc.) autocefală, avînd în frunte un patriarh. Cele mai vechi **p.,** cărora li se recunoaşte acest titlu din sec. al V-lea, sînt cele din Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia şi Ierusalim. **P.** română datează din 1925. V. şi ortodoxie.

patricieni (lat. *patricius,* de la *pater* „tată"; în Roma antică), denumire dată membrilor comunităţii gentilice, la început, iar apoi aristocraţiei gentilice din Roma antică. **P.** se bucurau de drepturi politice şi aveau acces la ocuparea funcţiilor de stat (magistraturi). Treptat, **p.** s-au transformat într-o parte privilegiată a societăţii romane. În cursul istoriei Romei au avut loc deseori lupte între **p.** şi plebei, care au culminat în sec. al IV-lea î.e.n.

pátrie, mediul politic, social şi cultural în care îşi desfăşoară viaţa şi lupta fiecare popor. Noţiunea de **p.** cuprinde atît teritoriul locuit de un popor cît şi modul lui de viaţă, limba, cultura şi tradiţiile lui progresiste şi democratice. În centrul noţiunii de **p.,** marxism-leninismul situează poporul însuşi, masele populare, care produc toate valorile materiale şi spirituale. Conţinutul noţiunii de **p.** are un caracter istoric, se schimbă şi se îmbogăţeşte o dată cu dezvoltarea istorică, cu schimbarea orînduirilor sociale. În accepţia diferitelor clase, **p.** are un conţinut diferit: clasele reacţionare leagă această noţiune de orînduirea socială care le asigură privilegiile şi posibilitatea de a exploata şi de a domina; ele cultivă acele tradiţii care slujesc scopului lor; clasele progresiste şi revoluţionare, dimpotrivă, leagă soarta şi conţinutul însuşi al **p.** de progresul social, de transformările revoluţionare care deschid calea acestui progres, cultivă tradiţiile de luptă împotriva asupritorilor străini şi a celor autohtoni. Dragostea de **p.** constituie un puternic mobil, care a însufleţit întotdeauna masele populare la lupta pentru libertate, progres şi prosperitate.

patrimóniu (DR.), totalitatea drepturilor şi obligaţiilor cu valoare economică, precum şi a bunurilor la care se referă aceste drepturi, aparţinînd unei persoane ale cărei nevoi sau sarcini sînt destinate să le satisfacă.

patriotísm, sentimentul de dragoste faţă de patrie şi faţă de popor. Este un fenomen social-istoric şi are, în diferite epoci, un conţinut deosebit. Sentiment dintre cele mai adînci şi mai vechi, **p.** capătă o deosebită însemnătate în perioada formării naţiunilor şi a statelor naţionale, cînd burghezia, luptînd împotriva feudalismului şi a fărîmiţării feudale, a strîns în jurul ei *naţiunea* şi a apărut ca reprezentantă a ei. Încă din această perioadă, **p.** diferitelor forţe antifeudale nu a avut unul şi acelaşi conţinut social. De la început, **p.** burgheziei a fost subordonat intereselor ei egoiste de clasă. Purtătoarele adevăratului **p.** au fost întotdeauna masele largi populare, şi în primul rînd păturile de oameni ai muncii, luptătoare pentru libertate, pace şi progres social. În mişcarea de eliberare a ţărilor coloniale şi dependente de sub jugul imperialist, alături de masele populare luptă şi o parte a burgheziei, animată de sentimente patriotice. În lupta revoluţionară pentru construirea societăţii socialiste, apare şi se dezvoltă *patriotismul socialist* al întregului popor, generat de orînduirea socialistă, care a lichidat contradicţiile de clasă antagoniste din sînul naţiunii. El exprimă sentimentul de dragoste pentru patria socialistă, unde întreaga putere aparţine oamenilor muncii. Patriotismul maselor populare din ţara noastră s-a manifestat permanent în lupta împotriva cotropitorilor străini, precum şi în lupta împotriva asupritorilor din interior, în lupta pentru progres social şi pentru libertate naţională. Lupta pentru eliberarea patriei de cotropitorii fascişti, participarea la războiul antihitlerist şi procesul revoluţionar care a urmat după 23 august 1944 au stimulat şi dezvoltat în rîndul maselor sentimente şi atitudini profund patriotice. În prezent, dragostea faţă de patria socialistă şi faţă de partidul clasei muncitoare, **p.** poporului român şi al naţionalităţilor conlocuitoare, care trăiesc într-o prietenie de nezdruncinat, se manifestă, în forme variate, în lupta pentru înfăptuirea zi de zi a politicii partidului de înflorire a patriei socialiste, în noua lor atitudine faţă de muncă, în grija faţă de avutul obştesc, în manifestarea largă a iniţiativei lor, în lupta împotriva vechiului, a tot ce poate frîna mersul înainte, în hotărîrea de a lupta pentru apărarea cuceririlor revoluţionare. **P.** socialist se îmbină organic cu internaţionalismul proletar.

patristică (gr. *pater* „părinte"), doctrină teologică-filozofică elaborată în sec. II—VIII de „părinţii bisericii", prin care s-au pus bazele dogmaticii şi cultului creştin. Ea completează Biblia, alcătuind, pentru ortodocşi şi catolici, „tradiţia sacră" a creştinismului, respinsă de protestanţi. Considerînd credinţa ca superioară ştiinţei şi subordonînd filozofia teologiei, **p.** a croit drum scolasticii. Cu începere din sec. al III-lea, **p.** s-a sprijinit pe filozofia „păgînă" mistică a neoplatonismului.

patriţă (TEHN.), piesă componentă a unei matriţe, care apasă asupra materialului şi-l refulează în cavitatea acesteia. De obicei **p.** este partea mobilă a matriţei şi poate avea forma unui poanson, cuţit etc.

Patroclu (în mitologia greacă), unul dintre eroii „Iliadei". Cu armele prietenului său Ahile, care se retrăsese din luptă insultat de Agamemnon, **P.** a pornit năvalnic împotriva troienilor şi a căzut ucis de Hector. Întors pe cîmpul de bătaie, Ahile l-a răzbunat pe **P.,** doborîndu-l pe Hector.

patrón 1. (ELT.) V. *buşon.* **2.** (IND. EXTR.) Bucată cilindrică de exploziv învelită în hîrtie parafinată, livrată de fabrica producătoare. Patroanele armate cu amorse se numesc *cartuşe.*

patronímic (gr. *pater* „tată"), nume dat după tată mem-

brilor unei familii (astfel, la vechii greci, **p.** Atrizi desemna pe descendenții lui Atreu); (sens curent) nume de familie.

patrulatér (MAT.) **1.** Poligon plan cu patru laturi (ex.

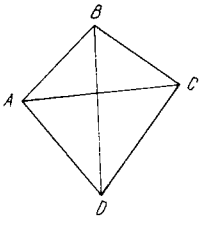

Patrulater

rombul, pătratul). — *P. inscriptibil*, patrulater pentru care există un cerc care să treacă prin cele patru vîrfuri ale lui. Într-un *p.i.*, suma unghiurilor

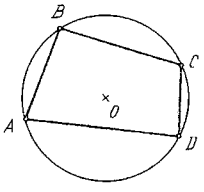

Patrulater inscriptibil

opuse este egală cu 180°. **2.** *Patrulater strîmb*, poligon cu patru laturi, ale cărui vîrfuri nu sînt coplanare.

patrúlă (MILIT.), grup de militari pe jos, călare, pe mașini de luptă sau pe nave izolate, care îndeplinește o misiune de cercetare, de pază, de control sau de legătură. — *P. de aviație*, subunitate formată din 3—4 avioane militare.

Patti, Adelina Juana Maria (1843—1919), celebră cîntăreață italiană. A debutat în opera „Lucia di Lammermoor" de Donizetti. A cîntat la București (1885) în „Traviata", spectacol organizat și condus de G. Stephănescu. S-a retras de pe scenele publice în 1889, dar a continuat să dea concerte în teatrul ei particular din Anglia.

Paul, Hermann (1846—1921), lingvist german. A fost profesor la universitățile din Freiburg și München și teoreticianul propriu-zis al școlii neogramatice. A încercat să explice faptele lingvistice cu ajutorul psihologiei individuale („Principii de lingvistică", 1880, apărută în cinci ediții). A publicat și lucrări de lexicografie („Dicționar german", 1896) și de gramatică („Gramatica germană", 5 vol., 1916—1920).

Paul, numele mai multor papi, dintre care mai cunoscuți sînt: *P. al III-lea* (1534—1549), inițiatorul contrareformei. A aprobat în 1540 întemeierea de către Ignațiu de Loyola a ordinului iezuiților și a reorganizat inchiziția (1542). *P. al V-lea* (1605—1621). Ostil gîndirii progresiste, a condamnat și a pus la index opera lui N. Copernic și a trimis în fața tribunalului inchizitorial pe Galileo Galilei.

Paul al VI-lea (numele laic *Giovanni Battista Montini*) (n. 1897), papă (din 1963), șef al bisericii romano-catolice și al statului Vatican. Între anii 1923 și 1954 a deținut diferite funcții la Vatican, iar între 1954 și 1963 a fost arhiepiscop de Milano.

Paul de Alep (?—c. 1670), prelat ortodox și călător. Însoțindu-l pe patriarhul Macarie al Antiohiei, tatăl său, în călătoriile lui, a vizitat, pe la mijlocul sec. al XVII-lea, țările române. Însemnările sale de călătorie („Călătoriile patriarhului Macarie"), scrise în limba arabă, conțin informații privind viața economică și politică a țărilor române în sec. al XVII-lea. Aceste informații au fost traduse în limba noastră (1900).

Paulescu, Nicolaie (1869—1931), fiziolog român. A fost profesor la Universitatea din București. A făcut cercetări importante asupra structurii splinei, asupra mecanismelor de producere a febrei. A preconizat o metodă originală de extirpare experimentală a hipofizei. Importante pentru fiziologie și medicină sînt studiile sale privind fiziologia normală și patologică a pancreasului endocrin, care-l situează printre precursorii în descoperirea insulinei. În concepțiile sale filozofice, **P.** s-a situat pe o poziție mistică, retrogradă. A combătut transformismul și, la bătrînețe, a profesat idei rasiste, stimulînd prin scrierile sale dezvoltarea organizațiilor fasciste.

Pauli, Wolfgang (1900—1958), fizician austriac; a fost profesor la Politehnica din Zürich și la Universitatea Princeton (S.U.A.). În 1925 a enunțat principiul de excluziune, care permite înțelegerea proprietăților sistemelor atomice și explică distribuția elementelor în sistemul periodic. În 1931 a emis ipoteza existenței particulei neutrino. Premiul Nobel (1945).

W. Pauli

Pauling *[pǫ́:liŋ]*, Linus Carl (n. 1901), chimist american; este membru al Academiei Naționale de Științe din S.U.A. și membru de onoare al Academiei R.P.R.; profesor la Institutul de tehnologie din Pasadena

L. C. Pauling

(California). Are lucrări fundamentale asupra naturii legăturilor chimice și asupra structurii moleculelor. A calculat mărimile razelor ionilor și a formulat regulile generale care exprimă corelația dintre tipul legăturii chimice și electropozitivitatea sau electronegativita-

tea elementelor. A făcut o descriere cuanto-mecanică a legăturii chimice homeopolare (metoda perechilor localizate). Este autorul concepției rezonanței structurilor de valență. A elaborat ipoteza structurii și formării anticorpilor. A publicat lucrări și în domeniul biochimiei. A desfășurat o intensă activitate de mobilizare a opiniei publice împotriva experiențelor nucleare, semnalînd pericolul pe care îl prezintă acestea pentru omenire. Op. pr.: „Chimie generală" (1947). Premiul Nobel pentru chimie (1954) și pentru pace (1962).

pauperísm (lat. *pauper* „sărac"; EC.), stare de sărăcie a unei părți din populație în orînduirile bazate pe exploatare. În capitalism, **p.** este rezultatul acțiunii legii generale a acumulării capitaliste.

pauperizáre (EC.), înrăutățire a situației maselor muncitoare în condițiile capitalismului, ca rezultat al acțiunii legii absolute generale a acumulării capitaliste. — *P. absolută*, formă a pauperizării care constă în scăderea nivelului de trai al maselor muncitoare, manifestată prin mărirea decalajului dintre valoarea forței de muncă și salariu, prin scăderea salariului real (urcarea prețurilor, chiriilor, impozitelor), prin creșterea intensității muncii, a numărului accidentelor de muncă, a morbidității și mortalității, prin creșterea șomajului etc. În epoca actuală, *p.a.* se poate produce în condițiile crizelor economice, ale războaielor imperialiste, ale ofensivei duse de monopoluri cu concursul statului asupra nivelului de trai al populației muncitoare și, mai ales, în condițiile specifice ale țărilor coloniale și ale unor țări foste coloniale. — *P. relativă*, înrăutățirea situației clasei muncitoare în raport cu situația burgheziei; este concretizată în faptul că partea care revine proletariatului din venitul național scade în raport cu partea însușită de capitaliști. *P.r.* a proletariatului este inerentă capitalismului, pe toate treptele sale de dezvoltare, chiar și în condițiile măririi absolute a părții care revine clasei muncitoare, deoarece aceasta parte crește într-o proporție mult mai mică decît partea pe care și-o însușesc capitaliștii.

Pausanias (sec. II e.n.), istoric și geograf din Grecia antică. Opera sa „Descrierea Eladei" conține informații prețioase asupra istoriei Greciei antice și mai ales asupra artei și monumentelor ei.

Paustovski, Konstantin Gheorghievici (n. 1892), scriitor sovietic rus. În lucrările sale, **P.** evocă ampla desfășurare de forțe și avîntul oamenilor sovietici în opera de transformare a naturii („Kara-Bugaz", 1932, trad. rom.; „Kolhida", 1934; „Marea Neagră", 1936; „Povestea pădurii", 1948; „Nașterea mării", 1952, trad. rom.). A mai publicat un ciclu de romane autobiografice („Povestea unei vieți", trad. rom. parțial). Creația sa se remarcă prin interpretarea lirică a realității, precum și prin bogata documentare științifică.

paușál (FIN.), sistem de stabilire și de plată a sumelor datorate pentru o asigurare, o prestație de serviciu, un consum de energie electrică, de apă etc., care presupune fixarea cu aproximație a unei sume globale.

páuză 1. (LINGV.) **a)** Întrerupere, de durată variabilă, a vorbirii. Se fac **p.** între unități sintactice diferite (în primul rînd între fraze și propoziții independente), iar în cadrul unei unități sintactice **p.** pot delimita diverse subunități, împărțind comunicarea în grupuri ritmice-semantice (unități de intonație cuprinse într-o singură respirație și avînd un înțeles pe care vorbitorul nu vrea să-l împartă în unități mai mici). În versificație există așa-numitele **p.** metrice, care servesc la realizarea ritmului. **b)** Linie orizontală, mai lungă decît liniuța de unire, folosită ca semn de punctuație pentru a indica cititorului o oprire în lectură, aproximativ similară cu aceea indicată de virgulă, pentru a delimita o enunțare incidentă etc. 2. (MUZ.) **a)** Întrerupere a cîntării pentru un timp anumit. **b)** Semn care indică această întrerupere. Pauzele corespund valorilor de note.

pavăj (DRUM.), îmbrăcăminte rutieră executată din materiale în formă de blocuri, așezate într-un strat de nisip sau de mortar așternut pe o fundație pregătită în prealabil. **P.** pot fi *provizorii* (construite din bolovani sau piatră brută pentru o perioadă de 2—3 ani) sau *permanente* (executate din pavele, calupuri etc. în condiții tehnice corespunzătoare, pentru a se asigura o durată de cel puțin 15—20 de ani).

pavánă, dans vechi lent și ceremonios de origine italiană sau spaniolă în măsură de 4/4. Era dansat de cel mult trei perechi. A cunoscut o mare înflorire în sec. XVI—XVII, fiind frecvent și în muzica instrumentală a epocii. Are o mișcare domoală și un caracter solemn. Alăturîndu-se gagliardei și altor dansuri, a alcătuit suite.

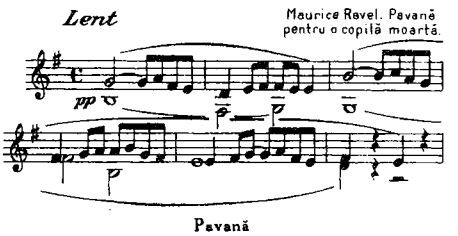

Pavană

paveá (CONSTR.), piesă folosită la executarea pavajelor, confecționată în general din piatră sau din lemn, de formă prismatică sau cilindrică. După formă și dimensiuni se deosebesc: *p. abnorme* (în formă de trunchi de piramidă, baza mică, avînd aria egală cu cel puțin 2/3 din aria bazei mari) și *p. normale* (în formă de prismă regulată sau cub, avînd dimensiuni standardizate).

Pavel cel Mare din Voievodeni (sec. XV), unul dintre conducătorii răscoalei populare de la 1437—1438 din Transilvania. A participat la tratativele dintre răsculați și nobilime de la Bobîlna (iulie 1437) și Apatiu (octombrie 1437).

Pavelescu, Cincinat (1872—1934), poet român, născut la Milcov (R. Sărat). A fost de profesiune magistrat. A publi-

cat versuri în revista „Literatorul", pe care a condus-o un timp (1892—1893), în „Lumea nouă ilustrată", „Luceafărul" ş.a. Şi-a reunit versurile, mai tîrziu, în volumele „Poezii" (1900) şi „Epigrame" (1926). Poezia sa, lirică prin excelenţă, cîntă sentimentul dragostei în tonalităţile romanţei şi madrigalului. Tonul solemn şi afectat al unor versuri ale lui **P.** aminteşte de „euforiile" macedonskiene („Serenada"). Popularitatea pe care şi-a cîştigat-o în epocă se datoreşte mai ales darului său de versificator abil şi de ingenios epigramist. Respectînd riguros regulile speciei, mai ales pe aceea a conciziei, epigramele lui **P.** s-au impus prin poanta tăioasă, inedită şi surprinzătoare („Unui spiritist", „Unui poet", „Lui O. Spăthe" ş.a.).

Pavese, Cesare (1908—1950), scriitor italian. În perioada dictaturii fasciste a fost arestat şi condamnat la domiciliu forţat în Calabria (1935). Temperament sensibil şi meditativ, apăsat de incertitudini, de singurătate şi de obsesia morţii, **P.** a parcurs un drum complicat, creînd o operă care oglindeşte complexitatea vieţii sale. Ea a fost pe drept cuvînt definită ca o îmbinare de pasivitate şi iniţiativă, de izolare şi dăruire de sine, de luciditate şi entuziasm. A scris romanele „Tovarăşul" (1947, trad. rom.), „Înainte de cîntecul cocoşului" (1949), „Vara cea frumoasă" (1949), „Luna şi făcliile" (1950), culegerea de versuri „Moartea va veni şi va avea ochii tăi" (1951) şi jurnalul intim „Meseria de a trăi" (apărut postum, în 1952).

Pavia, oraş în Italia, pe rîul Ticino. 74 770 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini, chimică şi alimentară. A fost capitala regatului l o n g o b a r z i l o r. Are o veche universitate (din sec. al XIV-lea) şi numeroase monumente arhitectonice din sec. XIII—XV. În apropiere de **P.** a avut loc, în 1525, o bătălie între armata franceză şi cea a Habsburgilor, terminată cu înfrîngerea francezilor şi cu prizonieratul regelui Francisc I.

pavián *(Papio)*, gen de maimuţe catarine, caracterizate prin corpul masiv şi capul cu un bot asemănător celui de cîine. Trăieşte în cete, mai ales pe stînci, în Africa, în Arabia şi în insula Sulawesi (ex. hamadrilul, babuinul etc.).

pavilión[1] (DR., NAV.), drapel arborat de navele militare şi de comerţ, care atestă apartenenţa lor la un anumit stat, indică un semnal din codul special de semnalizare etc.

pavilión[2] (FIZ., TELEC.) V. *pîlnie acustică*. **2.** (ANAT.) Porţiune dilatată situată la extremitatea unui conduct (ex. **p.** trompei uterine). În accepţia curentă, termenul indică segmentul cartilaginos, vizibil, al urechii externe.

paviment (CONSTR.), înveliş de protecţie alcătuit din materiale dure (piatră, cărămidă, mozaic), care acoperă o curte interioară sau partea inferioară a unei încăperi, servind totodată şi la decorarea acestora.

Pavlenko, Piotr Andreevici (1899—1951), scriitor sovietic rus. Primele sale scrieri înfăţişează transformările socialiste din Orientul Mijlociu şi Extremul Orient sovietic (romanul „La răsărit", 1936, trad. rom.). Cea mai importantă dintre scrierile sale, romanul „Fericirea" (1947, trad. rom.), zugrăveşte chipul unui comunist rămas invalid în urma războiului, care îşi găseşte fericirea în munca creatoare. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

pavlicéni (pavlicheni), participanţi la mişcarea socială antifeudală care a luat naştere în sec. VI—VII în Armenia, răspîndindu-se apoi în întreg Imperiul bizantin. Îmbrăcîndu-şi protestul social în haină religioasă (pretindeau că sînt urmaşi fideli ai apostolului Pavel, de unde le vine şi numele), **p.** luptau împotriva inegalităţii sociale, a luxului şi bogăţiei claselor dominante. Ei cereau, de asemenea, suprimarea ierarhiei bisericeşti şi a monahismului, simplificarea cultului şi abolirea cultului icoanelor. **P.** au organizat o mare armată, care a provocat numeroase înfrîngeri oştilor bizantine, dar au fost înfrînţi pînă la urmă de împăratul Vasile I (867—886), care i-a deportat pe supravieţuitori în regiunile balcanice ale imperiului. **P.** au influenţat învăţătura b o g o m i l i l o r şi a a l b i g e n z i l o r.

Pavlov, Ivan Petrovici (1849—1936), mare fiziolog sovietic rus. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Născut la Reazan, **P.** şi-a făcut studiile la Universitatea şi la Academia medico-chirurgicală din Petrograd. Din 1879 a lucrat

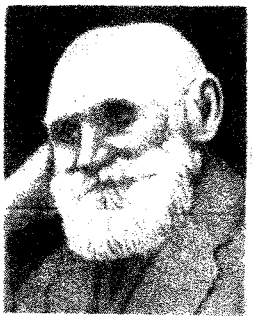

I. P. Pavlov

timp de mulţi ani în laboratorul de pe lîngă clinica profesorului S. P. Botkin. Între 1890 şi 1925 a fost profesor la Academia medico-chirurgicală (mai tîrziu Academia medico-militară), iar din 1891 director al Secţiei de fiziologie a Institutului de medicină experimentală, pe care a condus-o pînă la sfîrşitul vieţii. Primele cercetări ale lui **P.** au fost consacrate fiziologiei circulaţiei („Nervii centrifugi ai inimii", 1883). Studiile sale în domeniul fiziologiei digestiei, întreprinse ulterior, mai ales relevarea rolului mecanismelor nervoase în reglarea proceselor digestive („Lecţii asupra activităţii glandelor digestive", 1897), i-au adus lui **P.** un renume mondial. În primii ani ai sec. al XX-lea, **P.** şi-a început cercetările privitoare la activitatea emisferelor cerebrale, continuate timp de aproape patru decenii („Experienţa a douăzeci de ani în studiul activităţii nervoase superioare", 1923; „Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale", 1927). În cursul acestor cercetări, **P.** a descoperit reflexele dobîndite în timpul vieţii sub influenţa condiţiilor de mediu *(reflexele condiţionate)* şi rolul lor în realizarea echilibrului dintre organism şi me-

diu la animalele superioare şi la om, deschizînd prin aceasta o etapă nouă în dezvoltarea teoriei reflexelor. El a arătat că reflexele condiţionate, activitatea de semnalizare a emisferelor cerebrale în interacţiunea lor cu etajele subcorticale ale sistemului nervos asigură o adaptare superioară la condiţiile în continuă schimbare ale mediului înconjurător. Totodată metoda reflexelor condiţionate, elaborată de Pavlov, a permis studierea activităţii scoarţei cerebrale în condiţii normale de activitate şi într-un mod riguros obiectiv, prin urmărirea manifestărilor exterioare, de comportament, a reacţiilor vegetative şi motorii. Pe baza acestei metode, **P.** a descoperit mecanisme şi legi fundamentale ale activităţii emisferelor cerebrale, cum sînt legea inducţiei corticale, legea iradierii şi concentrării excitaţiei şi inhibiţiei, legea forţei, stereotipul dinamic etc. La baza concepţiei elaborate de **P.** asupra activităţii nervoase superioare au stat trei principii: a) *principiul determinismului*, aplicat la fenomenele neurofiziologice şi psihice; b) *principiul analizei şi sintezei*, conform căruia activitatea emisferelor cerebrale se realizează pe baza a două funcţii principale, analiza şi sinteza fiziologică, care se întrepătrund; c) *principiul structuralităţii*, conform căruia oricărei funcţii îi corespunde un anumit substrat material, o anumită structură anatomomorfologică a sistemului nervos, funcţia adaptîndu-se dinamic la structură. În ultima perioadă a activităţii sale ştiinţifice, **P.** a fost preocupat de aplicarea la om a descoperirilor făcute pe animale. În 1927 el a emis ipoteza existenţei la om a unui adaos specific al activităţii nervoase, al doilea sistem de semnalizare al emisferelor cerebrale. Adept convins al materialismului în ştiinţă, **P.** a luptat în permanenţă împotriva teoriilor idealiste din domeniul fiziologiei şi psihologiei. Descoperirile lui au avut o influenţă considerabilă asupra progresului fiziologiei, medicinii şi psihologiei contemporane. Premiul Nobel (1904).

Pavlov, Todor Dimitrov (n. 1890), filozof marxist bulgar. A fost preşedintele Academiei de Ştiinţe Bulgare (1946—1963); membru de onoare al Academiei R.P.R. Autor a numeroase lucrări de filozofie marxistă, estetică, istorie şi critică literară („Teoria reflectării", 1936; „Problemele fundamentale ale esteticii", 1949; „Filozofia materialist-dialectică şi ştiinţele particulare", 1956, trad. rom.).

Pavlova, Anna Pavlovna (1880—1931), dansatoare rusă. A făcut parte din compania artistică a lui Deaghilev. După 1914 s-a stabilit în străinătate, unde a organizat şi a condus o companie de balet cu care a realizat numeroase turnee. Printre creaţiile sale importante: „Moartea lebedei", balet creat pentru ea de Fokin, pe muzică de Saint-Saëns, „Silfidele" pe muzică de Chopin, „Lacul lebedelor" pe muzică de Ceaikovski, „Giselle", pe muzică de A. Adam, „Raimonda" pe muzică de Glazunov ş.a.

pavlovism, orientare în medicină şi în psihologie, întemeiată pe descoperirile lui I. P. Pavlov privitoare la activitatea nervoasă superioară. În domeniul ştiinţelor medicale, **p.** a reprezentat o dezvoltare a nervismului prin dezvăluirea relaţiilor dintre scoarţa cerebrală şi organele interne, a rolului proceselor corticale în activitatea normală şi patologică a diferitelor aparate şi sisteme ale organismului. Pe baza studierii mecanismelor tulburării activităţii nervoase superioare, a elaborării modelelor experimentale de provocare a acestor tulburări în laborator, pe animale (de exemplu provocarea experimentală a nevrozelor), **p.** a elaborat ipoteze fecunde în domeniul neurologiei şi psihiatriei. În domeniul psihologiei, **p.** a promovat studierea mecanismelor neurofiziologice corespunzătoare diferitelor fenomene şi procese psihice, contribuind la dezvoltarea psihologiei materialiste şi furnizînd date experimentale concrete în sprijinul concepţiei materialiste, după care psihicul, conştiinţa este un factor derivat, un produs al unui organ material, creierul. Cercetările fiziologilor şi psihologilor din cadrul orientării pavloviste s-au desfăşurat în direcţii multiple. În U.R.S.S., discipolii lui Pavlov au studiat relaţiile cortico-viscerale în condiţii normale şi patologice (Bîkov şi colaboratorii), funcţiile motorii (descoperirea aferentaţiei inverse de Anohin), aplicarea metodei reflexelor condiţionate la om (Krasnogorski, Ivanov-Smolenski). Cercetări importante au efectuat foştii elevi ai lui Pavlov în Anglia (Gantt), Polonia (Konorski), Cehoslovacia, medicii şi psihologii din S.U.A. înrîuriţi de **p.** În perioada postbelică au fost cercetate în mai multe ţări procesele bioelectrice din creier care stau la baza formării reflexelor condiţionate. În ţara noastră, o serie de oameni de ştiinţă (Gh. Marinescu, A. Kreindler, O. Sager, Gr. Benetato ş.a.) au contribuit, încă înainte de 23 August 1944, la răspîndirea **p.** şi au efectuat cercetări experimentale sau clinice călăuzite de concepţia **p.** După Eliberarea ţării, **p.** a cunoscut o largă răspîndire în cercetările din domeniul fiziologiei, ştiinţelor medicale, psihologiei.

pavoáz (NAV.), ansamblu de pavilioane sau de lumini (în cursul nopţii) pe care le arborează o navă cu ocazia unor sărbători. Se deosebesc: *marele p.*, care este constituit din pavilioanele Codului internaţional de semnalizare, aşezate în ordinea culorilor naţionale ale statului sărbătorit şi ridicate între catargele din proră şi din pupă; *micul p.*, care este constituit din pavilioanele naţionale, arborate la proră, la pupă şi la catargele navei.

„Pax", revistă săptămînală, editată la Iaşi, în 1932, sub îngrijirea Comitetului de acţiune împotriva războiului.

Păcală, erou satiric din snoavele populare româneşti, înzestrat cu o deosebită isteţime, cu îndrăzneală şi umor, care îşi îndreaptă batjocura directă, usturătoare şi răutăcioasă, ca şi ironia subtilă, împotriva protipendadei vechiului sat românesc (primar, popă, jandarm, judecă-

tor, bogătan etc.). **P.** prezintă numeroase similitudini cu Nastratin Hogea, Till Buhoglindă sau Bertoldo („Isprăvile" acestuia din urmă au circulat în țara noastră începînd din sec. al XVIII-lea, influențînd snoavele privitoare la **P.**). Poznele lui **P.** alcătuiesc în folclor un ciclu de snoave, denumit „Ciclul P.", care a stat și la baza prelucrării lui Petre Dulfu („Isprăvile lui **P.**). În popor, numele lui **P.** a devenit un epitet atribuit persoanelor înzestrate cu istețime, îndrăzneală și umor.

„păcatul originar", mit biblic după care încălcarea de către Adam și Eva a interdicției divine de a gusta din „pomul cunoștinței binelui și răului" ar fi atras decăderea oamenilor din starea paradisiacă, condamnarea lor la suferință perpetuă. În dogmatica creștină, acest mit a devenit baza concepției pesimiste potrivit căreia omul, corupt prin **p.o.**, înclină spre rău și nu poate fi „mîntuit" decît cu ajutorul „harului divin" („grației divine").

Păcățian, Teodor V. (1852—1941), istoric român din Transilvania. A adunat o serie de documente privind istoria politică a românilor din Transilvania în sec. XVIII—XIX și le-a publicat în „Cartea de aur sau luptele naționale ale românilor de sub coroana ungară" (8 vol., 1904—1915).

păcură (CHIM.), lichid vîscos, de culoare neagră, cu densitatea 0,89—0,99 și puterea calorică de aproximativ 10 000 kcal/kg; este o fracțiune reziduală obținută la distilarea atmosferică a țițeiului. După natura chimică a țițeiului prelucrat, **p.** poate fi *parafinoasă*, *neparafinoasă* sau *semiparafinoasă*. Se utilizează drept combustibil și ca materie primă la fabricarea motorinei grele, a uleiurilor minerale (din care se extrag parafina și vaselina) și a asfaltului-masă, folosit la fabricarea bitumului. Prin cracarea **p.** se obțin benzină, motorină sau cocs și unele gaze de cracare bogate în olefine. Sin. *mazut*.

păducél (*Crataegus monogyna*), arbust sau arbore din familia rozaceelor, înalt pînă la 8 m, cu frunze variabile, late, ovale sau rombice, lungi pînă la 7 cm și cu flori dispuse în corimbe de culoare albă. În țara noastră crește frecvent în toate regiunile, de la cîmpie pînă la înălțimi de 1 400 m.

Păducel

Uneori se cultivă în parcuri și în grădini, ca arbust ornamental, sau în perdelele forestiere de protecție și în garduri vii. Fructele de **p.** sînt comestibile și pot fi folosite în industria alimentară.

păduche (ZOOL.), nume dat mai multor specii de insecte din ordine diferite, parazite pe om, pe animale sau pe plante. — *P. de corp (Pediculus vestimenti)*, parazit pe corpul omului. Are corpul oval-alungit, lung de circa 3 mm, puternic turtit dorsoventral, cu peri puțini și colorat în alb-cenușiu. Transmite tifosul exantematic și febra recurentă. — *P. de cap (Pediculus capitis)*, parazit la om, mai ales pe cap, cu corpul oval-alungit, lung de circa 2 mm, colorat în cenușiu, cu marginile mai întunecate și cu peri numeroși. Transmite aceleași boli ca și *p. de corp*. — *P. lat (Phthirius inguinalis)*, parazit la om pe perii pubieni, uneori în regiunea axilară, sprîncene etc. Are corpul lung de 1,5 mm, mult lățit, colorat în albicios sau galben. — *Păduchi de pene* v. *malofage*. — *P. de lemn* v. *ploșniță*. — *Păduchi țestoși* v. *coccide*.

pădure, asociație de arbori care cresc în strînsă dependență pe o suprafață mare de teren, unde se creează o biogeocenoză specifică. În afară de arbori, în pădure cresc și se dezvoltă numeroase specii de plante (mușchi, ierburi, arbuști, ciuperci etc.) și de animale. Vegetația pădurilor este dispusă în etaje distincte: mușchi, plante erbacee, arbuști, arbori. Resturile organice de crengi, frunze, animale etc. constituie pătura moartă a **p.**, sau litiera. După natura lor, **p.** se clasifică în *naturale* (apărute în mod spontan) și *cultivate* (create de om prin plantarea puieților de arbori forestieri crescuți în pepiniere). În prezent, **p.** ocupă circa 30% din suprafața uscatului. Caracteristicile **p.** diferă în funcție de condițiile climatice; în cadrul zonelor de vegetație de pe glob se disting cîteva tipuri principale de **p.** În zona intertropicală, în regiunile cu ploi abundente și temperaturi ridicate în decursul întregului an, se află *păduri ecuatoriale* și *tropicale umede*, veșnic verzi, foarte dese, caracterizate prin diversitatea foarte mare de specii (printre care o serie de arbori de esență prețioasă, de ex. abanosul, mahonul), prin existența mai multor etaje de arbori, prin numărul mare de liane și plante epifite. **P.** ecuatoriale pătrund și în unele regiuni mai aride, înaintînd ca fîșii foarte înguste de-a lungul rîurilor, care le asigură umiditatea necesară (*păduri-galerie*). În regiunile tropicale cu un anotimp ploios și unul secetos se dezvoltă *păduri tropicale musonice*, care își pierd frunzele în anotimpul secetos. În regiunile tropicale mai aride, cu veri foarte calde, se formează *păduri tropicale uscate*, rare, cu arbori xerofili, cu frunze tari (ex. fitocenoza caatinga din Brazilia, unele păduri de eucalipt din Australia). În regiunile tropicale din Africa de est și de sud există un tip special de pădure uscată, *pădure-parc*, formată din pîlcuri de copaci distanțate între ele, despărțite prin porțiuni cu vegetație de savană. În zona subtropicală sînt caracteristice pădurile de conifere (în America de Sud **p.** de araucaria, în Orient tuia, în zona mediteraneană chiparoși, cedri, pini maritimi etc.) și alte **p.** de arbori cu frunze persistente (lauracee, stejari veșnic verzi, unele specii de eucalipt). În partea sudică a zonei de pădure temperată se află *păduri de foioase*, cu frunze căzătoare în anotimpul rece, formate de obicei dintr-o specie predomi-

nantă (în special stejar sau fag), în amestec cu alte specii de arbori sau arbuști (ex. frasin, castan, ulm). Spre nord urmează păduri mixte (amestec de foioase și rășinoase). Partea nordică a zonei temperate este ocupată de *păduri de conifere*, cu frunze persistente, caracterizate printr-o mare uniformitate (sînt formate aproape exclusiv din molid, brad sau pin). În afară de aceste zone latitudinale se observă o zonare similară pe verticală în regiunile muntoase. În R.P. Română, fondul forestier ocupa, în 1964, suprafața de 6387,1 mii ha, adică 26,9% din teritoriul țării. Sub raportul volumului de masă lemnoasă, țara noastră ocupă locul al patrulea în Europa. În **p.** țării noastre cresc peste 70 de specii de arbori. Din fondul forestier aflat efectiv în producție, arborii rășinoși (brad, molid etc.) ocupă 24% din suprafața totală, iar cei foioși (fag, stejar, carpen etc.) 76%. Predominanța speciilor de arbori foioși, și în special a fagului, în compoziția **p.** noastre constituie una dintre principalele caracteristici ale fondului forestier al R.P. Române. În funcție de altitudine se disting următoarele subzone de **p.**: **p.** de molid, **p.** amestecate de fag cu rășinoase, **p.** de fag, **p.** amestecate de fag cu gorun, **p.** de gorun, **p.** de stejar pedunculat, **p.** de cer și gîrniță și **p.** de luncă. Aproximativ 61% din **p.** se află în zona de munte, 29% în zona de deal și 10% în zona de cîmpie. Pentru satisfacerea nevoilor mereu crescînde de lemn ale economiei se acordă o deosebită atenție păstrării și sporirii potențialului de producție a **p.**, exploatării rationale și valorificării superioare a resurselor forestiere. În perioada anilor 1948—1963 s-au executat lucrări de împăduriri și completări în țara noastră pe o suprafață de peste 1 200 000 ha, fiind extinse speciile de rășinoase autohtone (molid și brad), precum și alte specii forestiere cu creștere rapidă și lemn de calitate superioară. A fost asigurată în acest scop baza de semințe din ecotipurile cele mai productive, rezistente la acțiunea factorilor nefavorabili, și s-au organizat pepiniere silvice mari pentru producerea materialului săditor. Lucrările de exploatare a **p.** sînt în mare parte mecanizate.

Pădurea Craiului, *Munții* ~, culme muntoasă situată în vestul Munților Apuseni, orientată de la vest la est. Este încadrată în nord de depresiunea Vadului, iar în sud de depresiunea Beiușului. Altitudinile scad din est spre vest; altitudinea maximă: 970 m (vîrful Oarza). Sînt alcătuiți din calcare mezozoice și roci sedimentare neogene. Relief carstic dezvoltat (peșterile Vadu-Crișului, Vîntului, Meziad). Are bogate zăcăminte de bauxită (Zece Hotare, Roșia).

Pădurea Neagră, sat în raionul Aleșd, reg. Crișana, subordonată comunei Aleșd, situată pe valea pîrîului Bistra. Industrie a sticlei de interes republican (sticlă simplă și colorată).

Pădurea Neagră, munți de înălțime mijlocie în sud-vestul R. F. Germane. Sînt formați din gnaise, granite și gresii. Partea nordică are aspect de podiș, partea centrală, larg vălurită, prezintă vîrfuri rotunjite, iar partea sudică e mai puternic fragmentată și mai înaltă (vîrful Feldberg, 1 495 m). Din **P.N.** izvorăsc numeroase rîuri mici, afluenți ai Rinului, și rîurile Brigach și Brege, care formează izvorul Dunării. Importantă regiune turistică.

păianjen 1. (ZOOL.) Nume dat unor arahnide din ordinul araneidelor, caracterizate prin cefalotoracele cu patru perechi de picioare și două chelicere (cu glande veninoase) și abdomenul nesegmentat; la capătul acestuia se află 4—6 apendice modificate, numite filiere, la baza cărora se găsesc glandele sericigene, care secretă firele pînzei de păianjen. **P.** respiră prin plămîni și trahei; se înmulțesc prin ouă fără metamorfoză și se hrănesc, în general, cu insecte. Se cunosc multe specii, unele fiind veninoase pentru om (ex. *Lycosa tarentula* din regiunile mediteraneene, caracurt din Asia de sud și centrală etc.). În țara noastră trăiesc *p. cu cruce (Araneus diadematus), p. de apă (Argyroneta aquatica)* ș.a. **2.** (EXPL. PETR.) Unealtă folosită în operațiile de instrumentație efectuate în gaura de sondă, pentru prinderea și extragerea diferitelor piese de mărime mică și formă neregulată rămase sau căzute în sondă.

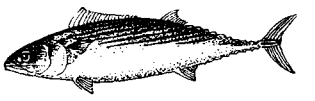

Păianjen cu cruce

pălămidă[1] *(Sarda sarda)*, specie de pește teleostean din familia thunnidelor, lung de 30—40 cm și avînd greutatea

Pălămidă

de 2—3 kg, cu corpul fusiform ca o torpilă, colorat pe spate în albastru. Este un pește răpitor. Trăiește în Marea Mediterană și în Marea Neagră. Se pescuiește mai ales în larg.

pălămidă[2] *(Cirsium arvense)*, plantă perenă din familia compozitelor, cu rizom orizontal lung și adînc și tulpină erectă, înaltă de 50—120 cm. Vîrful lobilor foliari are spini viguroși. O singură plantă formează circa 25 de inflorescențe cu 1 000—4 000 de semințe, care se răspîndesc ușor cu ajutorul vîntului. **P.** este o buruiană foarte primejdioasă pentru semănături; se combate cu erbicide și prin arături repetate la diferite adîncimi.

pălărie (EXPL. PETR.), piesă metalică tubulară, de formă tronconică, terminată cu un pinten la partea inferioară, anexată la capătul de jos al unor scule, cu care se fac operații de instrumentație în gaura de sondă pentru extragerea unor prăjini, țevi sau tije de pompare rupte la puț.

pălărie de fier (GEOL.), parte superficială a zonei de oxidație a zăcămintelor metali-

fere, alcătuită din limonit, minerale silicoase şi, în general, oxizi, hidroxizi şi săruri greu solubile ale unor metale. Majoritatea **p. de f.** au culoarea galbenă-brună sau albastră, verde, roz ori neagră. **P. de f.** se formează ca rezultat al alterării, transformării şi dizolvării mineralelor din partea superioară a zăcămintelor metalifere. Prezenţa **p. de f.** ajută la descoperirea unor zăcăminte. În unele cazuri, în **p. de f.** se acumulează minereuri care pot fi exploatate.

pălimár (ARHIT.) **1.** Stîlp de lemn, la o prispă sau la un pridvor, uneori decorat cu crestături, care susţine grinda (cosoroaba) acoperişului. **2.** Împrejmuire din scînduri sau din pari la prispa unei case ţărăneşti, la un cerdac sau la un foişor. V. şi p a r m a c l î c. **3.** (Astăzi rar) Foişor; cerdac; întăritură, parapet.

pălmáş (în trecut), ţăran sărac, fără vite de muncă, fără inventar agricol şi de cele mai multe ori fără pămînt, care-şi cîştiga existenţa muncind cu braţele (cu „palmele") pe pămînturile moşierilor şi chiaburilor.

Păltiniş, staţiune climatică în raionul Sibiu, reg. Braşov, situată pe platoul Păltinişului din Munţii Cibinului. Altitudinea: 1 140 m. Centru pentru sporturile de iarnă.

Pămînt, planetă a sistemului solar care se roteşte în jurul Soarelui, la o distanţă de 149 700 000 km, în $365^z6^h9^m9^s$, iar în jurul ei însăşi în $23^h56^m4^s$, de la vest la est. Planul ecuatorului terestru este înclinat pe ecliptică cu 23°27′, ceea ce produce fenomenul inegalităţii zilelor şi nopţilor, anotimpurile şi zonele climatice pe **P.** Forma **P.,** considerat ca suprafaţă de echilibru hidrostatic, adică suprafaţa oceanelor prelungită sub continente, poartă numele de geoid. Geoidul nu diferă decît cu maximum ±50 km de suprafaţa unui elipsoid de revoluţie, care are, după Krasovski, semiaxa mare de 6 378,245 km, semiaxa mică de 6 356,863 km, iar turtirea la poli $\frac{a-b}{a} = \frac{1}{298,3}$. Masa **P.** este de 5,974 · 10^{27} g, densitatea sa medie de 5,5 g/cm³, acceleraţia gravitaţiei la ecuator de 978,05 cm/s². Suprafaţa uscatului reprezintă 28,7%, iar a mărilor 71,3% din cea a **P.,** care este de 510 101 000 km². Prin observaţii geologice directe efectuate la suprafaţa **P.,** se cunoaşte alcătuirea păturii externe a planetei noastre pe o grosime de circa 16 km. În constituţia acestei pături se disting roci sedimentare, roci metamorfice şi magmatice. Cunoaşterea alcătuirii zonelor mai adînci ale **P.** se bazează pe datele obţinute din studiul meteoriţilor, al propagării undelor seismice şi pe datele geochimice. Se presupune că **P.** este format din învelişuri concentrice (geosfere). a) *Atmosfera,* învelişul gazos al Pămîntului. b) *Hidrosfera,* învelişul de apă al globului, cuprins între suprafaţa acestuia şi atmosferă. c) *Scoarţa terestră,* care se întinde de la suprafaţă pînă la adîncimi de 5—15 km sub domeniul oceanic şi 50—80 km sub cel continental. Începînd de la suprafaţă, în alcătuirea ei se disting trei pături: 1) *pătura de roci sedimentare,* cu grosimi cuprinse între 0 şi 20 km; 2) *pătura granitică,* formată din roci cu o compoziţie medie şi proprietăţi fizice asemănătoare cu ale granitului şi cu grosimi ce variază de la 0, în partea centrală a oceanului, la 40 km în zonele continentale; 3) *pătura gabroidică* (sau *bazaltică*), cu grosimi de 10—20 km şi cu proprietăţi fizice (densitate, rigiditate) apropiate de cele ale gabroului. În compoziţia primelor două pături ale scoarţei terestre predomină siliciul şi aluminiul, ceea ce justifică denumirea de „sial" care se dă acestor pături. Pătura gabroidică, avînd un conţinut ridicat de magneziu, alături de siliciu şi aluminiu, a primit denumirea de „sialma". Densitatea medie a scoarţei terestre este de 2,7 g/cm³. Limita inferioară a scoarţei este marcată de suprafaţa Mohorovicič, la care se constată o creştere a vitezei de propagare a undelor longitudinale de la 7 la 8 km/s. d) *Învelişul* (sau *mantaua*) *Pămîntului,* care se întinde de la baza scoarţei terestre şi pînă la adîncimea de 2 900 km (suprafaţa de discontinuitate Guttemberg) şi în care undele longitudinale îşi micşorează viteza de la 13,7 km/s la 7,4 km/s. În partea superioară a acestui înveliş predomină compuşii siliciului şi magneziului („sima"), iar în cea inferioară are loc, probabil, o îmbogăţire în fier („sifema"). În cadrul învelişului, densitatea variază între 3,2 şi 6 g/cm³. e) *Nucleul central,* care se întinde de la adîncimea de 2 900 km pînă la centrul Pămîntului. În constituţia lui se admite că predomină fierul şi nichelul. Densitatea creşte de la 6, în zona periferică, la 11 g/cm³, în centru. f) *Biosfera,* învelişul Pămîntului format din orga-

Vedere din Păltiniş

nisme care trăiesc la suprafaţa Pămîntului, în apă şi în aer. Datele actuale ale ştiinţei dovedesc că Pămîntul s-a format pe cale naturală din materia preexistentă în univers acum circa 5 miliarde de ani. V. şi cosmogonică, *teoria* ~.

pămînt 1. (CHIM.) **a)** *Pămînt activ* (sau *decolorant*), material natural pămîntos, asemănător argilei, format din hidrosilicaţi de aluminiu cu conţinut de magneziu, calciu şi fier, avînd proprietatea de a adsorbi şi reţine substanţe colorante din uleiurile animale, vegetale şi minerale. Prin tratare cu acizi, spălare şi uscare, eficacitatea *p.a.* naturale creşte mult. *P.a.* epuizate pot fi parţial regenerate prin calcinare oxidantă menajată (ex. *p.a. Fuller, de Florida* etc.). **b)** *Pămînturi rare*, denumire dată oxizilor de scandiu, ytriu, lantan şi lantanide. **2.** (METAL.) *Pămînt de turnătorie*, amestec de formare din nisipuri naturale fără sau cu diferite alte materiale. în primul rînd cu lianţi (argilă bentonită pentru forme; ulei de in, dextrină, leşie sulfitică, melasă pentru miezuri). Pentru forme întărite cu bioxid de carbon se foloseşte nisip şi silicat de sodiu. **3.** (CONSTR.) *Pămînt stabilizat*, pămînt argilos amestecat cu diferite substanţe stabilizatoare (leşii bisulfitice, gudroane, adaosuri mici de var gras, ciment sau silicat de sodiu etc.), care îl fac rezistent la acţiunea de levigare a apei. *P.s.* se foloseşte la fundaţii de drumuri importante, la îmbrăcăminţi rutiere şi la construcţii agrozootehnice.

păpădie *(Taraxacum officinale)*, plantă erbacee din familia compozitelor, înaltă pînă la cel mult 70 cm, cu frunze

Păpădie

dispuse în rozetă bazală, cu flori galbene grupate în capitule. Planta conţine un suc alb-lăptos. Frunzele şi rădăcinile păpădiei au acţiune stomahică.

Păpuşa, culme muntoasă în munţii Făgăraşului, în masivul Iezer, situată în sud-estul culmii principale, delimitată în est de valea Dîmboviţei, iar spre vest de valea Tîrgului. Altitudinea maximă: 2 379 m (vîrful Păpuşa). Este alcătuită din şisturi cristaline; are relief de tip alpin şi numeroase urme glaciare.

păpúşă[1] (TEHN.) **a)** *Păpuşă fixă*, subansamblu al unor maşini-unelte, format din arborele principal al maşinii, mecanismele de transmitere şi de inversare a mişcării, carcasa etc., care asigură prinderea şi rotirea piesei supuse prelucrării (la strunguri) sau rotirea sculei (la maşinile de frezat, găurit, rectificat etc.), obţinînd o gamă largă de turaţii. *P.f.* este solidarizată cu patul maşinii. **b)** *Păpuşă mobilă*, subansamblu al unor maşini-unelte (strunguri) care se poate deplasa pe patul maşinii şi care are rolul de a susţine cel de-al doilea capăt al pieselor (de obicei lungi şi subţiri) în vederea prelucrării lor.

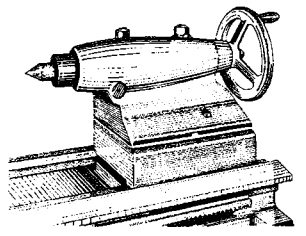

Păpuşă mobilă

păpúşă[2], personaj în teatrul de păpuşi, alcătuit dintr-un cap şi două braţe, confecţionat din cîrpă, cilţi sau sculptat din lemn, care se îmbracă pe mînă de către mînuitor (păpuşar) ca un fel de mănuşă. Acesta, ascuns sub mica scenă, prezintă **p.** în mişcare, ţinînd mîinile ridicate şi folosind posibilităţile expresive ale degetelor sale. Spre deosebire de marionetă (păpuşă manevrată, de sus, prin sfori), **p.** îmbrăcată pe mînă nu apare spectatorilor întreagă, ci numai pe jumătate. Mişcările ei, datorate contactului nemijlocit cu mîna omului, sînt mai libere, mai vii.

păpuşărie, spectacol popular cu păpuşi, frecvent prin bîlciuri.

păr[1] **1.** (ZOOL., ANAT.) Înveliş al corpului mamiferelor şi al omului, format din fire cornoase de origine epidermică. **2.** Pene fine reduse la tulpina lor, cu aspect de păr, care se găsesc la baza ciocului sau în jurul ochilor păsărilor. **3.** Fire cornoase de origine epidermică ce se întîlnesc la unele reptile şi la unii batracieni. **4.** Fire chitinoase care se găsesc pe anumite organe externe la artropode. **5.** (BOT.) Fire de origine epidermică aflate pe tulpina şi pe frunzele unor plante, precum şi în vîrful rădăcinii (peri sugători), pe floare şi pe fructe.

păr[2] *(Pirus sativa)*, arbore fructifer din familia rozaceelor, înalt de 4—20 m, cu coroana piramidală şi cu flori albe sau roz. Fructele sînt mari, cu pulpa fină, zemoasă, dulce-acrişoară. Se altoieşte pe **p.** sălbatic sau pe gutui; producţia medie la un pom este de 50—60 kg, uneori ajungînd la 150—180 kg. Pe glob sînt cunoscute peste 6 000 de soiuri de **p.** În ţara noastră se cultivă circa 200 de soiuri, dintre care mai importante sînt: *curé, bosuioace, Williams, buna Louisa d'Avranche, untoasă Bosc, ducesa d'Angoulême* etc. În 1964 **p.** au reprezentat 4,7% din numărul total al pomilor fructiferi din ţară. **P.** nu formează masive, ci creşte mai ales diseminat în plantaţiile de meri

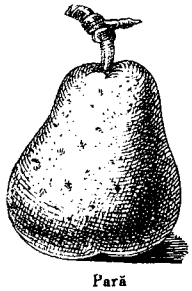

Pară

sau de pruni, în bazinele pomicole şi în zona viilor.

„părinții bisericii", denumire uzuală dată teologilor din sec. II—VIII, care, prin scrierile lor, au contribuit la elaborarea dogmaticii creștine (v. patristică), la precizarea cultului și a organizării bisericești. **P.b.** dinaintea împăratului Constantin (Clement Alexandrinul, Tertulian, Origene, Lactanțiu ș.a.) au fost *apologeți* ai creștinismului în luptă cu „păgînismul"; cei de după Constantin (Atanasie, Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz, Grigore din Nisa, Ioan Hrisostom, Augustin ș.a.) s-au preocupat îndeosebi de elaborarea dogmaticii și de combaterea sectelor. Unii dintre ei au căutat să adapteze cultura greco-romană teologiei creștine, iar alții au avut o atitudine nihilistă față de această cultură.

păsărár (ZOOL.) v. **uliul păsărilor.**

păsări (*Aves;* ZOOL.), clasă de vertebrate adaptate la zbor, cu corpul fusiform, acoperit cu pene, cu membrele anterioare transformate în aripi, cu fălcile alungite și acoperite cu formațiuni cornoase care constituie ciocul, cu oase în general pneumatice. **P.** se înmulțesc prin ouă cu coajă calcaroasă, pe care le depun în cuiburi și pe care le clocesc. — *Pasărea-liră (Menura superba)*, pasăre australiană din ordinul paseriformelor, la care se observă un dimorfism sexual foarte accentuat, masculul fiind mai mare decît femela, avînd un penaj viu colorat și coada mult alungită, în formă de liră (de unde și numele). *P.l.* posedă însușirea de a imita glasul altor animale, precum și alte zgomote. — *Pasărea-ogorului (Burhinus oedicnemus)*, pasăre din familia burinidelor, avînd

Pasărea-ogorului

mărimea unei găini, de culoare brună pe spate și alburie pe pîntece, cu picioare relativ lungi, cu cap rotund și cu ochi mari, galbeni. Trăiește în locuri deschise, mai ales pe cîmpii. — *Pasărea-paradisului*, nume dat mai multor specii de păsări din ordinul paseriformelor. Trăiesc în Australia și în Noua Guinee și, în general, au un colorit foarte viu.

Păsări-Lăți-Lungilă, personaj din basmele populare românești, de înălțime uriașă, care, cu ajutorul mîinilor sale lungi, prinde mai ales păsările.

păstáie (BOT.), fruct caracteristic plantelor din familia leguminoaselor, format din două valve cu semințe prinse de-a lungul liniei de sudură a carpelei. **P.** conține una sau mai multe semințe.

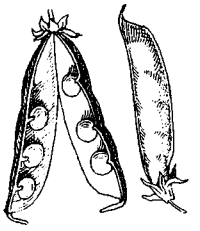

Păstaie de mazăre

păstîrnác (*Pastinaca sativa*), plantă legumicolă bienală din familia umbeliferelor. Are, în primul an de cultură, o rădăcină pivotantă fusiformă, cărnoasă, de culoare alb-murdar sau gălbui. Tulpina floriferă crește în anul al doilea de cultură, este ramificată și ajunge la 1,5—2 m înălțime. În țara noastră, **p.** se cultivă pe suprafețe mici pentru rădăcinile sale, bogate în substanțe nutritive și în vitamine.

păstrăv (*Salmo*), gen de pește din familia salmonidelor, lung de 20—40 cm, cu o greutate de circa 0,200 kg, putînd ajunge uneori pînă la 3—4 kg, cu corpul fusiform, acoperit cu solzi mici, stropit cu puncte viu colorate; gura este mare, cu dinți puternici. Trăiește în regiunea superioară a rîurilor de munte (zona păstrăvului). Are carnea foarte gustoasă. În țara noastră trăiesc: **p.** indigen (*Salmo trutta fario*), **p.**-curcubeu (*Salmo gairdneri irideus*) și fîntînelul (*Salvelinus fontinalis*). Datorită interesului pe care îl prezintă pentru pescuitul sportiv, se efectuează lucrări de populare și de repopulare a apelor de munte cu **p.**

Păstrăv

păstrúgă (*Acipenser stellatus*), specie de pește din familia

Păstrugă

acipenseridelor, lung de 1,20—2 m și avînd greutatea de 7—30 kg, cu corpul alungit, subțire, cu botul lung și turtit ca ciocul de rață. Trăiește în Marea Neagră, în Marea de Azov și în Marea Caspică, de unde migrează primăvara în fluvii pentru reproducere. În țara noastră, **p.** se pescuiește mai ales în zona gurilor Dunării. Are carnea gustoasă, iar icrele sînt negre și mici.

păstúră (ZOOTEHN.), polen floral adunat și depozitat de către albine în celulele fagurilor. Servește, alături de miere, ca hrană albinelor și puietului din stup.

păștiță (*Anemone ranunculoides*), plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, înaltă de 8—25 cm, cu rizom, cu flori galbene și cu frunze foarte scurt pețiolate. Crește frecvent în păduri.

pășúne (FITOTEHN.), suprafață de teren ocupată de vegetație ierboasă perenă, utilizată pentru producerea nutrețului, consumat de animale în stare verde prin pășunat. V. și pajiște.

pătáre (FITOPAT.), boală a plantelor provocată de unele ciuperci, bacterii și virusuri, care se manifestă pe organele atacate prin apariția de pete de diferite forme, mărimi și culori (ex. **p.** cafenie a mărului, cauzată de *Venturia inaequalis*; **p.** unghiulară a frunzelor de castraveți, produsă de *Pseudomonas lacrymans* etc.).

Pătîrlagele, comună în reg. Ploieşti, reşedinţa raionului Cislău, situată pe valea Buzăului. 3 390 loc. (1964). Exploatări de diatomit. Centru pomicol.

pătlăgină *(Plantago)*, gen de plante din familia plantaginaceelor, cu frunze dispuse în rozetă bazală şi cu inflorescenţe în formă de spic. Creşte pe pa-

Pătlagină

jişti, pe locuri necultivate etc. Unele specii de **p.** au calităţi expectorante, precum şi o acţiune favorabilă asupra cicatrizării rănilor atone.

pătlăgele roşii *(Lycopersicum esculentum)*, plantă din

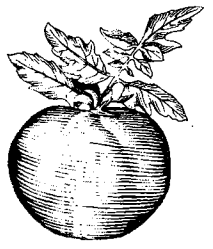

Pătlăgele roşii

familia solanaceelor, originară din America de Sud. Are rădăcini fasciculate, tulpini înalte de 40—150 cm, frunze mari penate, deseori asimetrice, şi flori de culoare galbenă. Fructul (bacă) este la maturitate suculent şi foarte bogat în vitamine (A, B şi C); se foloseşte frecvent în alimentaţie, proaspăt sau conservat. În ţara noastră există condiţii foarte favorabile pentru cultivarea acestei plante; **p.r.** ocupă o suprafaţă de 39 600 ha (1964). Mai răspîndite sînt soiurile: *aurora, ţigăneşti, florida, nr. 10* × *Bizon* şi altele. Sin. *tomate, roşii.*

pătlăgele vinete *(Solanum melongena)*, plantă anuală din familia solanaceelor, originară din India, cu rădăcini puternice, tulpini ramificate, înalte de 30—70 cm şi frunze mari, ovoid-alungite. Florile au culoarea violacee-albăstruie, iar fructul, o bacă de formă ovală, rotundă sau cilindrică, lung de 30—35 cm, are culoare violetă, neagră sau roşiatică. **P.v.** se cultivă în ţara noastră mai mult în regiunile sudice, pentru fructele lor care se consumă înainte de maturitatea fiziologică şi au o valoare alimentară ridicată. În cultură există mai multe soiuri, dintre care mai importante sînt: *delicates* şi *bucureştene*. Sin. *vinete.*

pătrár (ASTR.), fază a Lunii cînd numai jumătate din ea se vede luminată; la *primul p.* partea luminată creşte, iar la ultimul pătrar această parte scade.

Pătraşcu cel Bun, domn al Ţării Româneşti (1554—1557). În timpul domniei lui, poziţiile marii boierimi, pe ajutorul căreia s-a bazat, s-au întărit. A sprijinit cu oaste alungarea Habsburgilor din Transilvania şi readucerea pe tron a lui Ioan Sigismund Zápolya. S-a îngrijit de activitatea tipografică, sprijinindu-l pe Coresi. Marea boierime, faţă de care Pătraşcu avea o atitudine de supunere, i-a dat numele de „cel Bun".

pătrát (MAT.), patrulater cu laturile egale, făcînd între ele unghiuri drepte. Diagonalele **p.** sînt egale şi perpendiculare între ele.—*P. al unui număr*, număr obţinut prin înmulţirea acestuia cu el însuşi (ex. $4 = 2 \times 2 = 2^2$).

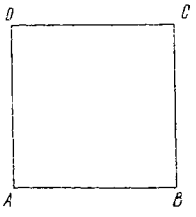

Pătrat

pătratul logic, schemă întocmită de filozoful roman Boethius (480—524) în vederea reprezentării şi memorizării raporturilor dintre judecăţile *A, E, I* şi *O*. Aceste raporturi

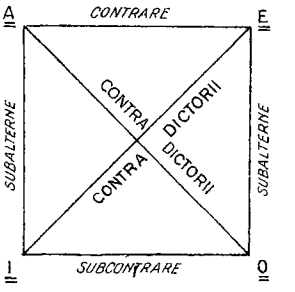

Pătratul logic

sînt în genere: de contrarietate, de subcontrarietate, de contradicţie şi de subalternare.

Pătrăşcanu, D.D. (1872—1937), scriitor român, născut la Tomeşti (Iaşi). A făcut parte din cercul revistei „Viaţa românească", în care şi-a publicat majoritatea schiţelor şi nuvelelor. În opera sa a satirizat, cu un umor de esenţă caragialescă, demagogia parlamentară, sistemul electoral, birocraţia şi abuzurile justiţiei burgheze („Schiţe şi amintiri", 1909; „Timothei Mucenicul", 1913; „Candidat fără noroc", 1916; „Un prinz de gală", 1928, ş.a.). Arta naraţiunii şi a dialogului, precum şi savoarea moldovenească a limbajului, conferă prozei sale darul de a evoca atmosfera epocii şi culoarea locală.

pătrişór (POLIGR.), piesă metalică folosită la spaţierea cuvintelor şi la completarea rîndurilor. Are acelaşi corp ca şi litera tipografică folosită la culegerea textului respectiv.

pătrunjél *(Petroselinum hortense)*, plantă bienală din familia umbeliferelor, originară din sudul Europei. Are rădăcina pivotantă, conică sau tronconică, îngroşată, lungă de 12—30 cm şi frunze penat-sectate. În anul al doilea de vegetaţie formează tulpini florifere, cu flori mici, albe-verzui; fructul este o diachenă. **P.** se cultivă pentru rădăcinile şi frunzele sale aromate, bogate în vitamine, folosite în alimentaţie.

pătúl (HORT.), soi de măr românesc, altoit pe măr sălbatic sau pe portaltoi pitic, înalt de 4—7 m, cu coroana sferică.

Fructul este de mărime mijlocie, de circa 140 g, de formă sferică, turtit și de culoare galbenă-limonie la maturitatea deplină, cu o roșeață aprinsă pe partea expusă la soare. În țara noastră este foarte răspîndit în Transilvania, unde reprezintă 25—30% din producția totală de mere.

pătură subțire (FIZ.), strat dintr-un material metalic, semiconductor sau dielectric, cu grosime foarte mică (de la cîțiva ângströmi la sute și mii de ângströmi), depus pe un suport prin diferite procedee (depunere de vapori sub vid, pulverizare catodică, depunere electrolitică sau chimică etc.). Structura și însușirile **p.s.** depind de numeroși factori (ex. condițiile de preparare, impuritățile conținute, felul suportului, grosimea stratului etc). Cercetările asupra proprietăților **p.s.** au dus la o serie de aplicații tehnice importante, ca: straturi protectoare, straturi antireflectatoare, filtre interferențiale de reflexie și transmisie, polarizori, detectori de radiații etc. **P.s.** prezintă o mare importanță și pentru tehnica microminiaturizării, sub forma circuitelor imprimate, a componentelor electronice active și pasive, a elementelor de memorii magnetice și supraconductoare etc. Sin. *strat subțire.*

păun *(Pavo cristatus)*, pasăre din ordinul galiformelor,

Păun

mai mare decît o găină, originară din India, unde trăiește în stare sălbatică. Prezintă un dimorfism sexual accentuat, masculul avînd, spre deosebire de femelă, un penaj viu colorat, cu reflexe metalice și penele cozii lungi și ornamentate. A fost domesticit și trăiește prin parcuri și grădini.

Păun-Pincio, Ion (1868—1894), scriitor român, născut la Mihăileni (Dorohoi). A fost redactorul ziarului socialist „Lumea nouă", colaborînd și la „Contemporanul", din grupărea căruia a făcut parte, ca și la alte publicații muncitorești. În versurile și proza sa, lirismul duios și romantic („Din trecut", „Ce trist e...", „De te cunoști...", „Amurg" etc.) se împletește cu realismul și protestul social („Mîngîiere", „Pe stradă", „Vîntule", schițele „Moș Iordan", „Anii cumințesc..." ș.a.). În creația sa se simte influența ideilor poporaniste, care condamnau orașul ca pe un loc al pierzaniei. Scrierile i-au fost reunite, postum, în volumul „Versuri și proză" (1896).

Pârvan, Vasile (1882—1927), istoric și arheolog român. S-a născut în comuna Hurușești (raionul Adjud, reg. Bacău). A studiat la București și apoi în Germania, unde s-a specializat în istoria antică. A fost profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Române și al mai multor academii și societăți științifice din străinătate. S-a preocupat îndeosebi de arheologia și istoria comunei primitive și a civilizației greco-romane. El a organizat numeroase șantiere arheologice, dintre care cel mai important este acela de la Histria, și a publicat numeroase studii, rapoarte arheologice și monografii, cuprinzînd un material documentar vast, valoros și util. Și-a început activitatea de istoric prin lucrarea de doctorat „Naționalitatea negustorilor din Imperiul roman" (1909, în limba germană), considerată de specialiști ca unul dintre cele mai bune studii despre dezvoltarea comerțului în antichitatea clasică. În scopul rezolvării problemelor legate de istoria Daciei, a organizat o serie de săpături sistematice, îndeosebi în stațiunile arheologice din a doua epocă a fierului (Piscul Crăsanilor, Tinosul, Mănăstirea, Poiana ș. a.). Pe baza rezultatelor parțiale ale săpăturilor a scris „Getica" (1926), o vastă sinteză istorică-arheologică, prin

V. Pârvan

care a readus pe primul plan al cercetării istorice rolul politic și cultural al daco-geților; unele lipsuri și exagerări (printre care accentuarea rolului sciților și al celților în dezvoltarea culturii geto-dace) nu știrbesc valoarea acestei lucrări. Prin concepția sa istorică idealistă, expusă în studiul sociologic „Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane" și în eseuri (vol. „Idei și forme istorice", „Memoriale"), **P.** a încercat să facă o sinteză a neohegelianismului și neokantianismului în domeniul filozofiei istoriei. Afirmînd, în spiritul acestei concepții asupra istoriei, primatul culturii, el s-a situat pe pozițiile liberalismului burghez. Ca gînditor umanist și democrat, a criticat necruțător tot ce în orînduirea capitalistă se opunea libertății spirituale a individului. Patriot sincer, **P.** a combătut șovinismul, considerînd că „întunecă sentimentul de solidaritate general-omenească", și a respins cosmopolitismul, în care vedea anihilarea sentimentului creator de cultură originală. **P.** a avut un rol deosebit în crearea noii școli românești de arheologie. El a organizat Școala română din Roma, instituție pentru perfecționarea tinerilor arheologi și istorici, și a inițiat și a condus apariția anuarelor acesteia, „Ephemeris Dacoromana" și „Diplomatarium Italicum", precum și prima serie a revistei „Dacia". Alte

opere principale: „M. Aurelius Verus Caesar şi L. Aurelius Commodus" (1909), „Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman" (1911), „Cetatea Tropaeum" (1912), „Începuturile vieţii romane la gurile Dunării" (1923), „Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene" (1928, în limba engleză; trad. rom. 1937, 1957, 1958).

Peano, Giuseppe (1858—1932), matematician italian, unul dintre promotorii logicii matematice; a fost profesor la Universitatea din Torino. A creat un sistem de semne care permit enunţarea propoziţiilor de logică matematică fără a recurge la limbajul obişnuit. A construit logic teoria numerelor naturale, pe baza unor axiome care îi poartă numele. A descoperit, în 1890, o curbă continuă, numită *curba lui P.*, care umple un pătrat.

Pearson *[píəsn]*, Lester Bowles (n. 1897), om politic canadian, prim-ministru al Canadei (din 1963). Între anii 1948 şi 1957 a fost ministru al afacerilor externe, iar între 1958 şi 1963 liderul Partidului liberal.

Peary *[pi:ri]*, Robert Edwin (1856—1920), explorator polar american, primul care a atins Polul Nord. Între 1886 şi 1902 a făcut o serie de expediţii în Groenlanda, traversînd-o de patru ori şi ajungînd pînă în extremitatea ei nordică. După cîteva încercări, în aprilie 1909 a reuşit să ajungă la Polul Nord, străbătînd banchiza cu sănii trase de cîini. În cursul expediţiilor sale a făcut numeroase observaţii ştiinţifice.

R. E. Peary

pebrînă (MED. VET.), boală parazitară a viermilor de mătase, provocată de parazitul monocelular *Nosema bombycis*.

pecenégi, popor migrator din familia popoarelor turcice. S-au aşezat în Moldova la sfîrşitul sec. al IX-lea, apoi s-au răspîndit în Ţara Românească, Dobrogea şi Transilvania. În 1048, unele triburi de **p.**, sub conducerea lui Kegenes, s-au aşezat ca federaţi ai Imperiului bizantin în Dobrogea. O altă uniune tribală a **p.**, sub conducerea lui Tyrach, avînd baza de atac pe teritoriul patriei noastre, a făcut dese incursiuni în Imperiul bizantin. La sfîrşitul sec. al XI-lea au fost înfrînţi de uzi.

pecéte (În evul mediu, în ţările române) **1.** Placă de metal cu mîner sau montată pe

Pecete

un inel, pe a cărui faţă este gravată o monogramă sau un semn heraldic; aplicată pe un act (fie direct pe pergament sau pe hîrtie, fie pe o bucată de ceară atîrnată de document), îi dădea acestuia un caracter de autenticitate. **2.** Semn imprimat cu o pecete **(1).**

Peçevi, Ibrahim (1574—1650), cronicar turc. Opera sa „Ta'rich" (2 vol., 1864—1866) cuprinde informaţii valoroase pentru istoria ţărilor române din sec. XVI—XVII.

Peciora, fluviu în nord-estul părţii europene a U.R.S.S. (1 790 km). Izvorăşte din Uralul de nord şi se varsă în Marea Barents printr-o deltă. Navigabil. Vapoarele oceanice pătrund pînă la Narian-Mar (110 km). Este utilizat mult şi pentru flotarea lemnului. Importante resurse energetice. Pescuit.

pecópteris (PALEONT.), gen fosil de fanerogamă, caracterizat prin ramurile sale cu frunze

Pecopteris

mari, compuse, lobate. Speciile acestui gen fac parte din flora carboniferă şi permiană. În R.P.R. se găseşte în depozitele carbonifere din reg. Banat (ex. la Reşiţa).

Pécs *[peci]*, oraş în partea de sud-vest a R.P. Ungare. 119 000 loc. (1961). Are întreprinderi ale industriei construcţiilor de maşini (maşini agricole), cocsochimice, alimentare (conserve). Important centru al industriei cărbunelui. Monumente arhitectonice medievale. Universitate, muzee, teatre etc.

pectine (gr. *pektos* „coagulat"; CHIM.), polizaharide de schelet care se găsesc în pereţii celulari ai plantelor, mai ales în fructe şi ţesuturi tinere, dar şi în lemn. Componentul lor principal este acidul pectic. Prin încălzirea cu o soluţie de zaharoză slab acidulată, **p.** formează geluri. Se utilizează la fabricarea marmeladei şi a jeleurilor.

pedagogíe (gr. *pais, paidos* „copil" şi *ago* „educ"), ştiinţă al cărei obiect este e d u c a ţ i a tinerei generaţii. Din sistemul ştiinţelor pedagogice fac parte: **p.** generală (preşcolară şi şcolară), **p.** specială (surdotiflo-oligofrenopedagogia, logopedia), m e t o d i c i l e de învăţămînt şi istoria pedagogiei. **P.** generală se ocupă cu problemele generale ale educaţiei, şi anume cu bazele generale ale **p.** (filozofice, sociologice, psihologice), cu părţile componente ale educaţiei (educaţia *intelectuală, politehnică, morală, estetică, fizică*) şi cu d i d a c t i c a (teoria învăţămîntului), care poate fi socotită şi ca o disciplină aparte, în cadrul sistemului ştiinţelor pedagogice. Gîndirea

pedagogică s-a dezvoltat, de regulă, în cadrul sistemelor filozofice (Socrate, Platon, Aristotel ş.a. în antichitate, Augustin, Toma d'Aquino ş.a. în evul mediu). **P.** s-a desprins ca disciplină de sine stătătoare abia o dată cu Renaşterea şi cu Reforma. Marii pedagogi din epoca de ascensiune a burgheziei (Komenský, Locke, Rousseau, Pestalozzi) au pornit de la principiul conformităţii acţiunii educative cu natura. Ei preconizau respectarea individualităţii copilului, activitatea sa proprie, intuiţia ca bază a instrucţiunii şi învăţămîntul metodic. **P.** a făcut în sec. XVII—XVIII progrese însemnate, dar n-a izbutit să devină o adevărată ştiinţă, fiind frînată de idealism şi de spiritul metafizic. Apariţia materialismului dialectic şi istoric a creat posibilitatea abordării ştiinţifice a procesului instructiv-educativ. Dezvoltarea **p.** ştiinţifice a fost accelerată în secolul nostru de apariţia orînduirii socialiste şi a şcolii din această orînduire. O contribuţie însemnată la această dezvoltare au adus-o iniţial pedagogii sovietici (N.K. Krupskaia, A.S. Makarenko ş.a.), iar după cel de-al doilea război mondial şi pedagogii din celelalte ţări socialiste. Preluînd în mod critic tot ce a creat mai valoros gîndirea pedagogică din trecut, **p.** din ţările socialiste a reuşit să definească esenţa socială a fenomenului educativ, obiectivitatea scopului şi sarcinilor educaţiei, caracterul de clasă al acesteia în orînduirile de clasă, rolul practicii ca izvor şi criteriu de verificare a adevărului pedagogic, legitatea pedagogică, necesitatea şi posibilitatea constituirii unei metodologii a cercetărilor pedagogice la nivelul ştiinţei şi tehnicii moderne. Ea combate curentele idealiste şi reacţionare din **p.** burgheză contemporană (p e d o l o g i a, **p.** acţiunii, **p.** pragmatistă, şcoala „muncii" etc.). Tuturor acestor curente le este comună teza despre imuabilitatea structurii sociale, precum şi a fondului ereditar, care ar trebui lăsat să se manifeste spontan, pedagogului revenindu-i doar rolul de consultant. În ţările capitaliste exercită o influenţă crescîndă gîndirea pedagogică progresistă (M. Montessori, O. Decroly, E. Claparède, C. Freinet, A. Ferrière ş.a.). Totodată, în prezent, progresul ştiinţei şi tehnicii determină o mişcare de înnoire a metodelor şi mijloacelor instructiv-educative, folosirea mijloacelor audio-vizuale. Gîndirea pedagogică românească intră hotărît în circuitul valorilor culturii moderne după frămîntările social-politice din prima jumătate a sec. al XIX-lea şi organizarea unui învăţămînt naţional cu toate treptele de învăţămînt (Gheorghe Lazăr). Pedagogia Apusului începe să fie cunoscută şi folosită acum şi în ţările române (Rousseau prin I. Heliade-Rădulescu, iar Pestalozzi prin St. L. Roth). În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea pătrunde adînc în şcoala noastră pedagogia herbartiană. În perioada dintre cele două războaie mondiale, în **p.** românească s-au conturat mai multe curente, în mare parte idealiste şi eclectice: concepţia „formativ-organicistă" (G.G. Antonescu), curentul „şcolilor noi" sau al „şcolii active" (I. Gabrea), **p.** socială (I.C. Petrescu), avînd ca ramură **p.** culturii (C. Narly ş.a.) etc. Gîndirea pedagogică socialistă a fost reprezentată de Ilie Cristea, P. Constantinescu-Iaşi ş.a. În anii puterii populare, principiile **p.** ştiinţifice s-au generalizat. Ele au fost adoptate de mulţi dintre reprezentanţii vechii **p.** (Stanciu Stoian, Şt. Bîrsănescu, I. Popescu-Teiuşan ş.a.). În lumina lor este reconsiderată şi **p.** românească din trecut şi se valorifică treptat experienţa pozitivă a şcolii. În acelaşi spirit se fac studii şi cercetări privind bazele generale ale **p.**, didactica şi metodica, legarea şcolii de viaţă, de producţie, educaţia tineretului în spiritul moralei comuniste. Munca de cercetare se duce prin Institutul de ştiinţe pedagogice, înfiinţat în 1952, prin catedrele de **p.** din universităţi, institute şi şcoli pedagogice. Rezultatele acestei munci sînt concretizate în diverse studii şi culegeri de studii, în articole publicate în „Revista de pedagogie", precum şi în mai multe manuale de largă sinteză. V. şi î n v ă ţ ă m î n t.

pedală **1.** (TEHN.) Pîrghie de comandă acţionată cu piciorul, folosită pentru antrenarea unui mecanism sau pentru efectuarea unei comenzi (ex. **p.** de frînă la autovehicule). **2.** (MUZ.) **a)** (La anumite instrumente: clavecin, harpă etc.) Dispozitiv acţionat cu ajutorul picioarelor şi menit să aducă modificări sunetelor. Pianul modern este prevăzut cu două **p.**: una pentru amplificarea, iar cealaltă pentru reducerea sonorităţii. Orga cuprinde un ansamblu de **p.**, numit *pedalier*, corespunzînd sunetelor grave (basul). La orgile de tip mai vechi, **p.** folosea la comprimarea aerului în burduf. **b)** (În armonie) Sunet prelungit la bas, în timp ce deasupra lui se succedă acorduri variate.

pedeápsă (DR.), măsură de constrîngere prevăzută de lege ca sancţiune pentru infracţiuni. În dreptul penal socialist, **p.** are o deosebită valoare educativă şi constituie un mijloc de reeducare a celor condamnaţi. Pedepsele sînt: *principale*, care pot fi pronunţate şi aplicate singure, *complementare*, pronunţate de judecător, numai alăturîndu-le la o **p.** principală, şi *accesorii*, alipite de lege însăşi la **p.** principală şi care se execută concomitent cu aceasta. După categoriile de infracţiuni cărora li se aplică, **p.** sînt: *criminale*, pentru infracţiunile calificate drept crime, şi *corecţionale*, pentru infracţiunile calificate drept delicte. După natura lor, pedepsele se împart în: *p. capitale* (pedepse cu moartea), *p. privative de libertate*, *patrimoniale* ori *băneşti* şi *privative* sau *restrictive de drepturi*.

pederastíe (MED.) v. **homosexualitate**.

Pedersen, Holger (1867—1953), lingvist danez. A fost profesor la Universitatea din Copenhaga. A publicat studii comparative despre limbile indo-europene, în special despre limbile celtice, albaneză, toharică şi hitită.

pedestrime (lat. *pedestris*, de la *pes*, *pedis* „picior"; în evul mediu, în ţările române), denumire a corpurilor de oaste care luptau pe jos; infanterie.

pediatríe (gr. *pais, paidos* „copil" și *iatreia* „tratament"), ramură a medicinii care se ocupă cu studiul fiziologiei și patologiei copilului.

pedicul (lat. *pediculus* „picioruș"; ANAT., MED.) **1.** Tulpină a unei tumori. **2.** *Pedicul vascular*, formație anatomică în formă de cordon, care conține artera, vena, nervul etc. unui organ (**p.** renal, **p.** hepatic, **p.** pulmonar, **p.** splenic etc.).

pedigréu (engl. *pedigree* „genealogie"; ZOOTEHN.), înscris care indică ascendenții paterni și materni pentru mai multe generații ai unui reproducător. La fiecare ascendent (părinți, bunici, străbunici etc.), în afară de numele și numărul matricol, se notează și calitățile economice specifice speciei și rasei (ex. producția de lapte anuală, greutatea corporală etc.) realizate de animalul respectiv. **P.** oferă posibilitatea de a se cunoaște gradul de înrudire a diferiților indivizi, precum și valoarea genetică a reproducătorilor.

pediplénă (GEOGR.), suprafață de netezire formată prin retragerea succesivă a povârnișurilor către cumpăna de ape, fără modificarea formei lor, și prin dezvoltarea, concomitent cu această retragere, a unui plan de eroziune cu o înclinare slabă, relativ constantă. Desăvîrșirea **p.** are loc o dată cu înlăturarea totală sau aproape totală a cumpenei de ape și cu reunirea suprafețelor de eroziune învecinate, fie la același nivel hipsometric, fie printr-o treaptă (denivelare). Condițiile optime de formare a **p.** sînt cele din climatul arid.

pedogenéză (gr. *pais, paidos* „copil" și *genesis* „naștere"; BIOL.), înmulțire sexuată în stare larvară, de obicei dintr-un ovul nefecundat (prin *partenogeneză*). Se observă la unele specii de țînțari, de crustacee etc.

pedologie[1] (gr. *pedon* „pămînt" și *logos* „știință"), știință al cărei obiect este studiul multilateral (fizic, chimic, biologic, mineralogic) al solurilor și al legilor de formare, evoluție și distribuire geografică a acestora. Pe baza cunoașterii însușirilor pe care le au diferitele tipuri de soluri, **p.** stabilește sisteme de clasificare și principii raționale de folosință, ameliorare și dirijare a fertilității solului. În urma studiilor de **p.** efectuate în țara noastră, a fost întocmită harta solurilor din R.P. Română, care delimitează perimetrul fiecărui tip de sol, dînd posibilitatea generalizării în practică a lucrărilor agricole diferențiate în funcție de caracteristicile diferitelor tipuri de sol. Au fost elaborate metode practice de sporire a fertilității solurilor podzolice, de prevenire a salinizării terenurilor irigate etc.

pedologie[2] (gr. *pais, paidos* „copil" și *logos* „știință"), curent pedagogic neștiințific, care susține că soarta copilului ar fi determinată fatal de ereditate și de mediul său social, conceput ca invariabil, subapreciind astfel forța educației. A apărut la sfîrșitul sec. al XIX-lea.

pedométru (lat. *pes, pedis* „picior" și *metru*), instrument pentru înregistrarea numărului de pași făcuți de un pieton. Este format dintr-un mecanism cu ciocănel, care la fiecare pas transmite unui contor (numărător) cîte un impuls. Sin. *podometru*.

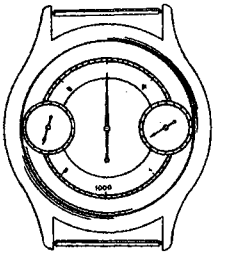

Pedometru

pedúncul 1. (BOT.) **a)** Codiță a unei flori sau a unui fruct. **b)** Piciorul sporogonului la mușchi. **2.** (ANAT.) Denumire dată unor formații din creier care au aspectul unor cordoane rotunjite și sînt formate din substanță nervoasă albă (ex. **p.** cerebrali, **p.** cerebeloși).

Peel *[pi:l]*, Robert (1788—1850), om politic englez, lider al thory-lor moderați. În mai multe rînduri a fost ministru, iar în 1834—1835 și 1841—1846 prim-ministru. Situîndu-se pe pozițiile burgheziei industriale, a fost adept al politicii liberului-schimb. Abolirea în 1846 a legii cerealelor, inițiată de el, a nemulțumit pe membrii partidului său, care erau adepți ai regimului protecționist agrar, provocînd astfel sciziunea partidului thory-lor.

pegamoíd (POLIGR.), pînză de bumbac pe suprafața căreia este aplicat un strat lăcuit colorat, pe bază de nitroceluloză, care prin calandrare capătă un aspect ce imită pielea. Este folosit la legatul cărților, caietelor.

Pegas (în mitologia greacă), cal înaripat născut din sîngele

Pegas

Meduzei ucise de Perseu. Belerofon și Perseu și-au săvîrșit isprăvile călărind pe el. Copita lui **P.**, lovind muntele Helicon, a făcut să țîșnească izvorul Hipocrene, în care se scăldau muzele. Din această cauză, **P.** a devenit simbolul inspirației poetice.

pegmatít (PETROGR.), rocă eruptivă filoniană în care mineralele sînt bine cristalizate, cu structură specifică grafică, formată de obicei din cuarț, feldspat și muscovit concrescute, cărora li se asociază uneori minerale prețioase. Se disting mai multe tipuri de **p.**: *granitice*, *sienitice* și *bazice*. **P.** sînt surse importante pentru exploatarea feldspaților, micelor, pietrelor prețioase, pămînturilor rare etc. În R.P.R. se găsește la Teregova (reg. Banat), Voineasa (reg. Argeș), Muntele Rece (reg. Cluj), Răzoare (reg. Maramureș), Ditrău (reg. Mureș-Autonomă Maghiară) etc.

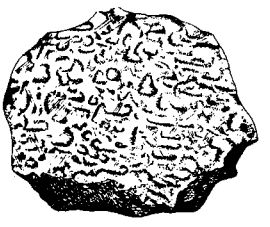

Pegmatit

Péguy *[peghi]*, Charles (1873—1914), poet, eseist şi publicist francez. În tinereţe a militat scurt timp alături de J. Jaurès pentru ideile socialismului, conceput de el ca un mijloc de regenerare morală a umanităţii. Acestei perioade îi aparţine trilogia sa dramatică: „Ioana d'Arc" (1897). Începînd din 1905, cînd a considerat că debarcarea armatei germane la Tanger pune în pericol existenţa naţională a Franţei, scriitorul a evoluat brusc spre un naţionalism mesianic („Patria noastră", 1905), apoi (1908) spre catolicism, întreaga sa creaţie ulterioară purtînd pecetea acestei febrile şi fanatice convertiri intelectuale şi politice („Misterul iubirii Ioanei d'Arc", 1910; „Porticul misterului celei de-a doua virtuţi", 1911; „Tapiţeria sfintei Genoveva şi a Ioanei d'Arc", 1912). Spre sfîrşitul vieţii a fost influenţat de filozofia lui Bergson. Întreaga operă a lui **P.** este o frondă iluzoriu anticonformistă şi antiburgheză, pentru care el a militat de pe poziţiile unui anarhism religios şi politic, de dreapta. Spirit neliniştit şi exaltat, înzestrat ca polemist şi poet, el a scris pagini caracterizate prin sensibilitatea şi varietatea expresiei, prin stilul ciudat, uneori încărcat de monoloage, paranteze şi repetiţii, adesea obsedante, dar de un puternic efect.

pehbléndă (MINER.), oxid natural de uraniu, cristalizat în sistemul cubic. Apare în cristale sau în mase compacte, de culoare neagră ca smoala şi cu luciu gras. Se găseşte în pegmatite, în filoane hidrotermale, în volburi sau, diseminat, în unele sedimente. Sin. *uraninit*.

peiorativ (lat. *peior* „mai rău"; STIL., LINGV.; despre cuvinte, expresii), care are sens nefavorabil, depreciativ (ex. *conţopist* „funcţionar mărunt şi adesea birocrat"); (despre afixe) care dă cuvîntului la care se ataşează un semn depreciativ (ex. sufixul *-ard* în *patriotard* sau *-aş* în *gazetăraş*).

Peirce *[pə:s]*, Charles Sanders (1839—1914), filozof, logician şi matematician american, precursor al p r a g m a t i s m u l u i. Potrivit concepţiei sale subiectiviste, ideile şi noţiunile nu reprezintă reflectări ale realităţii obiective, ci „credinţe" care ne călăuzesc în acţiune. Sensul sau conţinutul unei idei se reduce la consecinţele ei practice *(principiul lui P.)*, iar adevărul este o „credinţă utilă", care duce la succes. Gnoseologia subiectivistă se îmbină la **P.** cu o ontologie idealist-obiectivă, cu un caracter făţiş religios. Ca logician şi matematician, **P.** a adus contribuţii importante în teoria probabilităţii şi în logica relaţiilor. El este şi întemeietorul *semioticii*, teoria generală a semnelor, disciplină care a luat ulterior o mare dezvoltare.

peisáj 1. *Peisaj geografic*, fizionomie, proprie unui teritoriu oarecare, care rezultă dintr-o anumită combinaţie între componentele naturale şi între acestea şi acţiunea societăţii umane. Aceste combinaţii formează un ansamblu, dacă nu unitar, cel puţin caracterizat prin repetarea frecventă a anumitor trăsături. Uneori sintagma *p.g.* se utilizează ca sinonim al termenului l a n d ş a f t. **2.** (ARTE PLAST.) Denumire dată reprezentărilor unor colţuri din natură în lucrări de pictură sau grafică. Ca gen de sine stătător, **p.** a apărut în pictura daneză în sec. al XVI-lea. În funcţie de obiectul, de cadrul specific al reprezentării, **p.** poate fi: rustic, citadin, industrial, marin etc. Din punctul de vedere al viziunii şi modului de organizare, el poate fi: de detaliu reprezentativ, panoramic, compus, în zbor de pasăre etc. Din punctul de vedere al sentimentului, el este idilic, dramatic, epic, monumental etc. **P.** mai poate fi real sau imaginar.

Pei Ven-ciun (n. 1903), arheolog, antropolog şi paleontolog chinez. A cercetat peşterile din munţii Şu-Ku-Tian, unde au fost descoperite resturi osteologice ale *sinantropului*, precum şi rămăşiţe ale culturii materiale din epoca paleoliticului inferior. A cercetat aşezările neolitice din Gansu şi Ninsia-Huei.

Pekin, capitala R.P. Chineze, cel mai mare centru politic şi cultural, unul dintre cele mai mari centre economice şi al doilea oraş al ţării ca număr de locuitori (după Şanhai): 4 010 000 loc. (1957). Este situat în nordul marii cîmpii chineze, în apropiere de golful Pohai (Marea Galbenă), fiind înconjurat la est, nord şi vest de culmi muntoase. Are mari întreprinderi siderurgice, constructoare de maşini (maşini-unelte, construcţii metalice, automobile, maşini agricole, aparate de radio şi televizoare ş.a.), textile (în special de prelucrare a bumbacului), chimice, de materiale de construcţie, alimentare, poligrafice. Mare nod feroviar, aeroport internaţional, port la capătul Marelui Canal. În împrejurimi exploatări de cărbune, termocentrale şi hidrocentrale. Este sediul Academiei de Ştiinţe a R.P. Chineze. Universitate, Institut politehnic şi alte institute de învăţămînt superior şi institute de cercetări ştiinţifice, biblioteci (cu numeroase manuscrise vechi), muzee, operă, teatre. Partea veche a **P.**, cuprinsă în interiorul zidurilor vechi, cu o dispoziţie liniară foarte regulată a străzilor, cuprinde „Oraşul interior", cu fostul palat imperial (azi muzeu), Pagoda albă (1601), Zidul celor nouă zmei (relief de 30 m din ceramică smălţuită), mari parcuri (parcul Beihai din sec. al X-lea) şi „Oraşul exterior" cu cartierele de locuinţe. La **P.** şi în împrejurimi se păstrează numeroase temple, mănăstiri, pagode (Templul cerului, Iunhegun, Templul lui Buddha adormit, sec. al XIV-lea; „Templul norilor de smaragd, sec. al XVI-lea). În ultimul timp s-au construit numeroase cartiere noi, moderne, dincolo de zidurile oraşului. Printre cele mai importante construcţii noi sînt: sediul Adunării Reprezentanţilor Populari din Întreaga Chină, Palatul culturii naţionalităţilor, Muzeul de istorie, Muzeul revoluţiei chineze, Casa Radiodifuziunii. La 50 km nord-vest de **P.** se află mormintele împăraţilor Min.— *Istoric.* Unul dintre cele mai vechi oraşe ale Chinei, atestat documentar prin mileniul

Vedere din Pekin

al II-lea î.e.n. În mileniul I .e.n. este amintit în cronici sub numele de Ţzi. Ulterior a căpătat, succesiv, denumirea de *Ianţzin*, *Iuciou Ciundu*, *Dadu* ş.a. În sec. XII-XIII a fost capitala statului Ţzin (din nordul Chinei), iar începînd din sec. al XIII-lea (cu mici întreruperi) capitala întregului stat chinez. În 1421 a primit actuala denumire. A fost ocupat în 1644 de armata ţăranilor răsculaţi, condusă de Li Ţzi-cen. În 1860, în timpul celui de-al doilea război al opiului, şi în 1900, în timpul mişcării patriotice antiimperialiste *I-he-tuan*, oraşul a fost ocupat de intervenţioniştii străini, care i-au pricinuit mari distrugeri. Aici a avut loc demonstraţia de protest de la 4 mai 1919 împotriva hotărîrilor tratatului de pace de la Versailles privind China, iar în 1920 a apărut la **P.** unul dintre primele grupuri comuniste din China. După instaurarea în ţară a dictaturii contrarevoluţionare a Gomindanului (1927), oraşului **P.** i s-a schimbat denumirea în *Beipin*, iar capitală a ţării a devenit oraşul Nankin. Între 1937 şi 1945 **P.** a fost ocupat de japonezi. În 1949 oraşul şi-a reprimit vechea denumire, redevenind capitală a Chinei. La **P.** a fost proclamată la 1 octombrie 1949 Republica Populară Chineză.

péking (ZOOTEHN.), rasă de raţe bună producătoare de carne. Se caracterizează prin culoarea albă, precocitate şi rezistenţă la condiţiile aspre de mediu şi la boli. Are o capacitate de îngrăşare accentuată (la vîrsta de 2 1/2 luni poate avea greutatea de 2—2,5 kg, iar la maturitate 3,5—4,5 kg). Produce anual 60—90 de ouă. În ţara noastră rasa de raţe peking este crescută cu bune rezultate.

peláda (lat. *pellis* „piele"; MED.), boală caracterizată prin căderea părului în arii rotunjite, care, prin extindere, pot fuziona în placarde cu suprafaţă neregulată. Uneori se observă concomitent apariţia de placarde similare şi în alte regiuni (la sprîncene, gene, barbă). **P.** apare ca o consecinţă a unor tulburări endocrine şi ale sistemului nervos simpatic.

Péladan *[peladă]*, Joséphin (1859—1918), scriitor francez, personalitate excentrică a epocii simboliste. Neocatolic, într-o operă vastă ca întindere (ciclul de romane numite de el „etopee", intitulat „Decadenţa latină", 1886—1922 ş.a.), a încercat o critică a civilizaţiei burgheze de pe poziţii conservatoare. Spiritualismul împins pînă la ocultism a imprimat lucrărilor sale (cu excepţia articolelor de critică literară şi de artă) un caracter ezoteric şi confuz.

pelágică, *zonă* ~ (gr. *pelagos* „mare"; GEOL.), totalitatea apelor din lacuri, mări şi oceane situate deasupra zonelor de fund. *Z.p.* formează mediul de existenţă a organismelor marine care trăiesc libere în aceste ape *(organisme pelagice)*.

pelágră (lat *pellis* „piele" şi *aegra* „bolnavă"; MED.), boală cu caracter endemic sau care apare sub formă de focare „epidemice", întîlnită pe toate continentele. La originea bolii se află o policarenţă nutritivă, axată pe lipsa vitaminelor din grupul *B*, în special vitamina *PP* (acidul nicotinic), şi pe lipsa proteinelor. Netratată la timp, **p.** provoacă o alterare profundă a stării generale (caşexia pelagroasă). **P.** este frecventă în rîndurile populaţiei cu o alimentaţie insuficientă din punct de vedere cantitativ şi calitativ, în care un loc predominant îl ocupă făina de porumb. În ţara noastră, sub regimul burghezo-moşieresc, **p.** era endemică în multe părţi ale ţării şi constituia una dintre cele mai frecvente boli în mediul rural. În 1910 statistica oficială menţiona 58 000 de cazuri în ţară, număr care a crescut mult ulterior. În prezent, în R.P.R., **p.** este eradicată.

pelásgi, denumire a triburilor care din timpuri străvechi au populat partea de sud

a Peninsulei Balcanice, litoralul de apus al Asiei Mici, precum şi cîteva insule din această regiune. O parte a **p.** a fost asimilată de greci, fapt pentru care autorii antici foloseau uneori denumirea de **p.** pentru desemnarea grecilor.

Peleaga, vîrful cel mai înalt (2 509 m) din munţii Retezat (Carpaţii Meridionali).

Pelendava, aşezare dacă şi castru roman în Dacia, situate, probabil, în preajma Craiovei de astăzi.

pelicán *(Pelecanus onocrotalus)*, specie de pasăre migratoare din ordinul steganopodelor (palmipede), lungă de circa 1,80 m, cu anvergura de

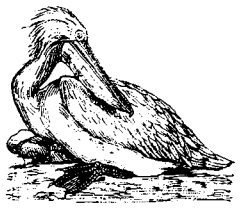

Pelican

peste 2 m, cu penele albe, cu cioc lung şi puternic. Sub cioc are o pungă de piele elastică, golaşă, de culoare galbenă unde adună peştii cu care se hrăneşte. **P.** este foarte bun înotător şi zboară cu uşurinţă, pe distanţe lungi. Trăieşte în stoluri şi clocește în colonii mari în Delta Dunării şi a Volgăi. Pasăre ihtiofagă, „pescuieşte" în grup, uneori împreună cu cormoranii. Pentru a stăvili dispariţia acestei specii, vînată irațional în trecut, **p.** este în prezent ocrotit prin lege în ţara noastră. — *P. creţ (Pelecanus crispus)*, pelican cu punga de sub cioc roşie şi avînd pe ceafă şi pe partea posterioară a gîtului pene creţe. Este de asemenea ocrotit prin lege.

peliculă 1. (CHIM.) V. *film*. 2. (CINEMA) Material fotosensibil (suprapus pe un suport de nitroceluloză sau pe alt material sintetic în formă de bandă, de diferite lăţimi, ajungînd pînă la 70 mm), folosit în cinematografie pentru înregistrarea imaginii şi a sunetului *(pista sonoră)*. **P.** poate fi albnegru sau color.

peliculogéne (CHIM.), amestecuri de substanţe organice sau, mai rar, anorganice, care, aplicate în stare lichidă pe o suprafaţă solidă, formează după uscare o peliculă protectoare sau ornamentală. Principalele categorii de substanţe **p.** sînt: lacurile, vopselele, emailurile, chiturile şi grundurile. Se prepară prin amestecarea, în anumite proporţii, a următoarelor categorii de materii prime: uleiuri sicative, semisicative, sicativi, pigmenţi, răşini naturale, bitumuri şi smoale, derivaţi de celuloză, răşini sintetice, derivaţi ai cauciucului solvenţi şi plastifianţi. **P.** se aplică pe suprafeţe prin procedee manuale (pensule, tampoane), prin pulverizare şi prin scufundare. Uscarea peliculelor lichide aplicate se face fie în urma evaporării solventului, fie în urma unei reacţii chimice (oxidare, polimerizare, policondensare). Uneori uscarea este grăbită cu ajutorul căldurii sau al radiaţiilor ultraviolete. Substanţele **P.** se utilizează în toate domeniile industriei, mai ales sub formă de l a c u r i şi v o p s e l e: în industria de automobile, construcţii navale, construcţii civile, ambalaje alimentare, în industria electrotehnică (pentru izolare) etc.

Pelimon, Alexandru (1822—1881), scriitor român, născut la Bucureşti. Este autor al mai multor volume de versuri, în care îşi afirmă ideile patriotice şi democratice („Poezii fugitive", 1846; „Colecţiune de poezii: Faptele Eroilor", 1857; „Citera în Carpaţi", 1870; „Oştenii români 1877—1878", 1880 ş.a.). Scrierile sale în proză şi dramatice sînt inspirate din istorie sau din realităţile epocii. **P.** e unul dintre pionierii romanului românesc („Catastrofa întîmplată boierilor în muntele Găvanul, 1821", 1864 „Revoluţiunea română din anul 1848. Muşetoiul", 1868, ş.a.). A mai tradus din Dumas, Lamartine, B. de Saint-Pierre ş.a.

pelín *(Artemisia absinthium)*, plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu rizom ramificat, cu tulpină dreaptă, înaltă de 60—120 cm, cu frunze păroase, cenuşii şi cu flori aromate, grupate în capitule mici. Datorită substanţelor

Pelin

aromatice pe care le conţine, **p.** este folosit ca tonic, stomahic, şi ca antihelmintic; se mai utilizează la prepararea unor băuturi alcoolice.

Pelion, munte în Grecia, în estul Tesaliei, cunoscut în antichitate prin plantele medicinale şi prin legenda centaurului Chiron, vînător şi medic celebru, care şi-ar fi avut reşedinţa aici într-o peşteră; potrivit legendei, acesta i-ar fi învăţat medicina pe Asclepiade, pe Iason şi pe Ahile. Astăzi se numeşte *Plessidi*.

pelít (PETROGR.), material detritic constituit din particule cu dimensiuni mai mici de 0,01 mm, care formează sedimente şi roci ca: nămoluri, argile, şisturi argiloase etc.

Pellico, Silvio (1789—1854), scriitor italian. A luat parte la acţiunea carbonarilor pentru eliberarea Italiei de sub austrieci. Închis zece ani (1820—1830) în fortăreaţa Spielberg (Brno), el a scris una dintre cele mai populare cărţi ale literaturii italiene, „Închisorile mele" (ed. 1, 1832; ed. 2, 1836, trad. rom. 1878). Străbătută de ideea creştină a iertării (care revine şi în tratatul de morală „Despre îndatoririle oamenilor", 1834, trad. rom. 1843, şi în poezii), cartea constituie însă o acuzaţie puternică împotriva guvernului asupritor al Austriei, prin relatarea umilinţelor şi chinurilor fizice la care erau supuşi patrioţii italieni. A scris o serie de drame romantice, dintre care cea mai reuşită este „Francesca da Rimini" (1815).

Pelopida (? — 364 î.e.n.), om politic şi comandant de oşti din Grecia antică, conducător (împreună cu E p a m i-

n o n d a) al democrației sclavagiste din Teba. În bătălia de la Leuctra (371 î.e.n.) împotriva Spartei, a fost unul dintre comandanții oștilor tebane.

Peloponeș (Moreea), peninsulă în sudul Greciei, între Marea Egee și Marea Ionică. Reprezintă terminația sudică a Peninsulei Balcanice, de care se leagă prin istmul Corint (tăiat de un canal navigabil). Țărmurile sînt foarte crestate, cu golfuri adînci. Relief muntos format pe calcare și conglomerate și fragmentat de numeroase depresiuni. Pe țărmuri, în special în zona golfurilor, se află înguste cîmpii litorale (cîmpia Laconiei, a Meseniei, a Elidei, a Ahaiei și a Argolidei), cultivate cu cereale, măslini, plante citrice, viță de vie. — *Istoric.* Potrivit legendei, își trage numele de la Pelops, fiul regelui Tantal din Lidia. A fost locuit inițial de pelasgi, care au fost împinși spre centrul **P.** de către eolieni, ionieni și ahei, așezați în vestul, nordul și sudul peninsulei. În sec. al XI-lea î.e.n., în **P.** s-au așezat dorienii. În epoca clasică a istoriei Greciei antice, **P.** a intrat sub dominația Spartei, iar în perioada elenistică a devenit obiectul disputei dintre Liga aheiană, Macedonia și tiranii Spartei. În 146 î.e.n. **P.** a fost cucerit de romani și înglobat în provincia romană Ahaia.

Peltier *[peltié], efectul* ~ (după numele fizicianului francez *J. Peltier*, 1785—1845; FIZ.), degajare sau absorbție de căldură la joncțiunea a două corpuri solide (metale sau semiconductoare) cînd joncțiunea este traversată de un curent electric continuu. *E.P.* se datorește faptului că nivelele Fermi ale celor două corpuri diferă, și astfel un electron care traversează joncțiunea trebuie fie să emită, fie să absoarbă o cantitate de energie egală cu diferența dintre nivelele Fermi de o parte și de cealaltă parte a joncțiunii. *E.P.* fiind reversibil, schimbarea sensului curentului duce la inversarea efectului termic. Cantitatea de căldură depinde de natura celor două materiale care alcătuiesc joncțiunea și este proporțională cu intensitatea curentului. *E.P.* este mult mai puternic la semiconductoare decît la metale. Se folosește în special la construcția refrigeratorilor termoelectronici.

Pelton *[péltən]*, Lester Allen (1829—1908), inginer nord-american. A inventat, în 1880, turbina hidraulică cu jet tangențial, folosită pentru căderi mari de apă (200—1 700 m), cunoscută sub numele de *turbină Pelton.*

pelúză 1. (URB.) Suprafață acoperită cu iarbă, eventual și cu flori, constituind un element de compoziție pentru scuaruri, grădini, parcuri etc. **2.** (SPORT) Denumirea a două porțiuni ale tribunelor unui stadion, situate în spatele porților terenului de joc.

pelviperitonítă (MED.), inflamație a peritoneului care căptușește bazinul. Este produsă de o infecție microbiană, de obicei cu punct de plecare într-unul din organele bazinului (uter, trompe uterine).

pélvis (lat. *pelvis* „bazin"; ANAT.), parte a scheletului situată la baza trunchiului și formată din cele două oase coxale și din osul sacru. Pe fața externă a oaselor coxale se găsește cavitatea cotiloidă, în care este găzduit capul femurului. **P.** se împarte într-un etaj superior (marele bazin) și unul inferior (micul bazin). Stabilirea diametrului **p.** (pelvimetrie) este utilă în obstetrică. Sin. *bazin.*

pemfigus (gr. *pemphix* „veziculă"; MED.), boală de piele caracterizată prin apariția pe pielea trunchiului și pe mucoase (bucală, în regiunea anogenitală) a unor bule de mărimi diferite, pline cu lichid limpede ce devine purulent, și care, după spargere, lasă eroziuni întinse și cruste. Boala poate evolua *acut* (sub forma unei septicemii grave) sau *cronic* (în pusee succesive, ducînd la alterarea stării generale, cu dispariția poftei de mîncare, pierdere progresivă în greutate etc.). Nu se cunosc cauzele **p.**

penáj (lat. *penna* „pană"; ZOOL.), totalitate a penelor unei păsări. Aspectul **p.** diferă după vîrstă (puii sînt acoperiți cu puf, păsările adulte cu puf, pene de contur și pene filiforme), după anotimp (păsările năpîrlesc o dată, de două și chiar de trei ori pe an) și după sex (fiind în general mai bogat și mai viu colorat la masculi).

penalitáte (DR.) v. **clauză penală.**

penáți (în mitologia romană), zei protectori ai căminului și ai familiei. Erau veneați în fiecare casă sub forma unor statuete primitive așezate pe vatra unde ardea mereu focul în cinstea lor și a V e s t e i.

PEN-club (engl. *PEN* = *poets* „poeți", *playwrights* „dramaturgi", *editors* „editori", *essayists* „eseiști", *novelists* „prozatori"), asociația internațională a scriitorilor, care reunește scriitori de diferite convingeri din circa 50 de țări, avînd drept scop promovarea schimburilor culturale internaționale. A fost înființată la Londra, în 1921, de către scriitorii englezi J. Galsworthy și C.A. Dowson-Scott. Din **PEN-club** fac parte și membri ai Uniunii scriitorilor din R.P.R.

pendúl (lat. *pendulus*, de la *pendere* „a atîrna"; FIZ.), corp care poate să execute mișcări oscilatorii în jurul unui punct fix sau al unei axe fixe, sub acțiu-

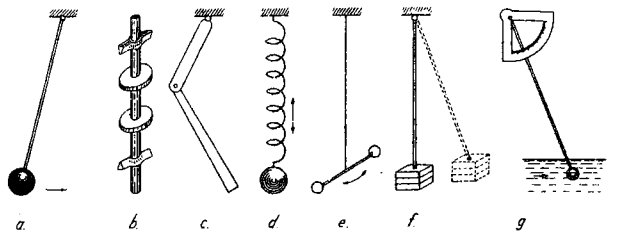

Pendule

a — fizic; *b* — reversibil; *c* — dublu; *d* — elastic; *e* — de torsiune; *f* — balistic; *g* — hidraulic

nea gravitației sau a unor forțe elastice ori cvasielastice. Cea mai importantă caracteristică a **p.** este perioada sa de oscilație *(T)*; ea depinde, în general, de forma și de dimensiunile **p.**, de valoarea și de caracterul forței care îl acționează, precum și de mărimea amplitudinii oscilației. Numai în cazul oscilațiilor de mică amplitudine, perioada nu depinde de mărimea acesteia, adică oscilațiile sînt izocrone; această proprietate permite utilizarea **p.** pentru măsurarea timpului. Primele studii sistematice asupra **p.** au fost făcute de Galilei, care a descoperit legea izocronismului micilor oscilații, precum și celelalte legi ale **p.** Huygens a construit primul ceas cu **p.** (1673), ale cărui oscilații erau întreținute prin căderea unei greutăți. Tot Huygens a elaborat teoria **p.** fizic și a propus utilizarea lui pentru determinarea accelerației gravitației. — *P. fizic* (sau *compus*), pendul constituit dintr-un corp de formă oarecare, capabil să oscileze, sub acțiunea greutății proprii, în jurul unei axe orizontale fixe care nu trece prin centrul lui de greutate. — *P. reversibil* (sau *pendulul lui Kater*), pendul fizic care poate avea două axe de suspensie paralele, astfel dispuse, încît perioadele de oscilație corespunzătoare să fie egale. Este format dintr-o bară care poate oscila în jurul a două axe perpendiculare pe lungimea ei, determinate de două cuțite asemănătoare cu cele ale balanței. De-a lungul barei se pot deplasa două greutăți, a căror poziție trebuie potrivită în așa fel încît perioada de oscilație să fie aceeași, indiferent de cuțitul pe care e suspendat pendulul. Din măsurarea perioadei se poate determina valoarea accelerației gravitației. *P.r.* se utilizează în geofizică. — *P. matematic* (sau *simplu*), pendul constituit dintr-un punct material care se poate mișca pe un cerc situat într-un plan vertical, fără frecare, sub acțiunea greutății proprii. Este un pendul teoretic, de care se apropie pendulul fizic constituit dintr-un corp greu, de dimensiuni mici, suspendat cu un fir de lungime constantă și masă neglijabilă. — *P. sincron*, pendul matematic care oscilează cu aceeași perioadă (sincron) cu un pendul fizic dat. — *P. sferic*, pendul asemănător celui matematic, dar care poate oscila pe o suprafață sferică, nefiind deci constrîns să oscileze numai într-un plan. — *P. dublu*, pendul constituit din două corpuri, primul fiind mobil în jurul unei axe orizontale fixe, iar al doilea fiind mobil în jurul unei axe paralele cu cea dintîi și legată invariabil de primul corp. — *P. elastic*, pendul constituit dintr-un corp suspendat de un resort, capabil să oscileze pe verticală prin deformarea elastică a resortului. — *P. de torsiune*, pendul constituit dintr-un corp suspendat cu ajutorul unui fir și capabil să oscileze în planul orizontal prin torsiunea firului de suspensie. — *P. balistic*, pendul constituit dintr-o cutie de lemn sau fontă umplută cu pămînt și suspendată cu ajutorul unui fir. Cînd un proiectil pătrunde în cutia *p.b.* aflat în repaus, acesta este pus în mișcare; măsurînd amplitudinea primei oscilații, se poate determina viteza proiectilului. — *P. hidraulic*, instrument constituit dintr-o sferă grea suspendată cu o tijă care se poate roti în jurul unei axe orizontale. Cufundînd sfera într-un fluid în curgere, tija de suspensie se înclină cu un unghi care depinde de viteza fluidului.

pendulare (FIZ.) **1.** Oscilația unui pendul în jurul poziției lui de echilibru. **2.** Variația lentă, oscilantă a valorii unei mărimi în jurul unei valori medii sau al unei valori de referință.

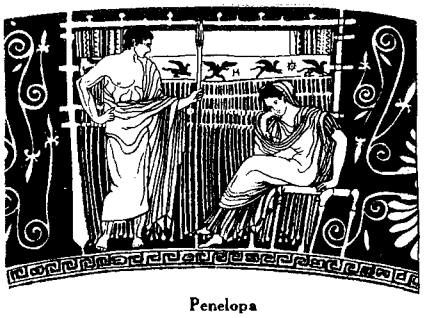

Penelopa

pendulă astronomică (ASTRON.), aparat de măsură a timpului bazat pe izocronismul micilor mișcări ale pendulului. **P.a.**

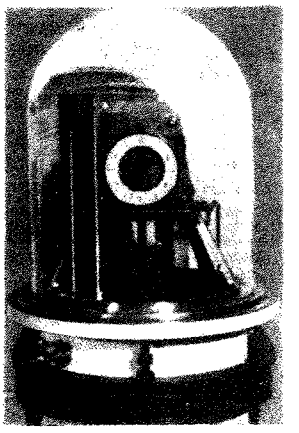

Pendulă astronomică

este așezată de obicei la presiune și temperatură constantă, în pivnițe speciale, fiind ferită de trepidații spre a avea un mers constant.

penél (PICT.) **1.** Pensulă mică, cu păr fin și suplu, cu coadă subțire și lungă, folosită pentru pictură. **2.** (FIG.) Fel, mod, stil de a picta.

Penelopa (în mitologia greacă), soția lui Ulise și mama lui Telemah. Vreme de douăzeci de ani, cît a lipsit Ulise din Itaca, patria lui, **P.** i-a rămas credincioasă, amăgind ceata numeroasă a peținților, cărora le făgăduise să aleagă un soț dintre ei după ce avea să termine o pînză minunată urzită ziua și destrămată tot de ea, de fiecare dată, noaptea. *Pînza Penelopei* simbolizează o lucrare mereu reînceputăcare nu va fi terminată niciodată.

penepléná (GEOGR., GEOL.), suprafață de netezire joasă, ușor ondulată, acoperită, uneori, cu o cuvertură groasă de depozite reziduale, din care, din loc în loc, apar martori de eroziune, care reprezintă fie aflorimentul unor roci mai rezistente la eroziune, fie resturi ale fostei cumpene de ape. Se formează în urma unui proces îndelungat de denu-

dație, care depășește ca intensitate viteza de ridicare a respectivei porțiuni a scoarței. Suprafața **p.** nu coincide cu planurile de strate, ci le retează sub unghiuri diferite. Noțiunea de **p.** a fost introdusă de geograful american W.M. Davis.

Penhuledao *(Insulele Pescadore)*, arhipelag chinez în strîmtoarea Taivan. Suprafața: 127 km². Circa: 80 000 loc. Insulele sînt formate din lave bazaltice și au relief de cîmpie. Locuitorii se ocupă cu pescuitul și cultivarea orezului, arahidelor, trestiei de zahăr și batatelor.

penicilic, *acid* ~ (BIOCHIM.), $C_8H_{20}O_4$. Substanță cu acțiune antibiotică, produsă de unele ciuperci *(Penicillium puberulum)*. Are o puternică acțiune bacteriostatică, dar este toxic.

penicilinază (BIOCHIM.) enzimă care acționează asupra penicilinei și îi inhibă acțiunea antibiotică. Este produsă de unele bacterii (ex. *Bacillus coli*), la care poate să apară ca enzimă adaptativă cînd bacteria vine în contact cu penicilina.

penicilină (FARM.), substanță chimică din grupul antibioticelor, extrasă din culturile de *Penicillium notatum* sau *chrysogenum*. Se prezintă sub formă de pulbere albă sau gălbuie, solubilă în apă. Se poate obține și prin sinteză, dar în industrie este preferată metoda extractivă. Are acțiune bacteriostatică și bactericidă. Acționează asupra multor germeni, în special grampozitivi (stafilococi, streptococi, gonococi etc.).

penin, mineral din grupa c l o r i t u l u i, care formează cristale bine dezvoltate pe crăpăturile rocilor metamorfice și magmatice; este un constituent important al unor șisturi cristaline. În R.P.R. se întîlnește în multe roci metamorfice și magmatice.

Peninsula Balcanică, peninsulă în sudul Europei, cuprinsă între Marea Adriatică, Ionică, Egee, Marmara (care o desparte de Asia Mică) și Marea Neagră. În nord se leagă strîns de continent, fiind delimitată de Dunăre și afluentul acesteia Sava. Suprafața: 505 000 km². Țărmurile sînt foarte crestate, cu numeroase golfuri, și în general sînt însoțite de insule. Partea sudică a **P.B.,** mult mai îngustă decît cea nordică, se termină printr-o peninsulă foarte fragmentată, Peloponez. Relieful este muntos, cu excepția extremității nordice (o porțiune din Cîmpia Dunării și Podișul Prebalcanic) și a unor mici porțiuni din est (Cîmpia Traciei Superioare, a Traciei Inferioare, a Salonicului, Tesalia). Partea nord-estică este ocupată de munții Balcani, Rodope și Rila (2 925 m). În partea centrală se află munții Macedoniei și Serbiei, iar mai în sud masivul Olimp. În nord-vest se întind Alpii Dinarici, care se continuă spre sud cu Munții Albaniei, Pind și munții din Peloponez. Munții sînt în general puternic fragmentați și cuprind numeroase depresiuni intramontane; în vest și sud este frecvent carstul. Climă mediteraneană, în nord temperat-continentală. În nord-vest precipitațiile sînt abundente; spre est și spre sud clima devine tot mai aridă. Rîurile sînt în general scurte, cu debit mic. Mai importante sînt Mariţa și Morava. În vest există cîteva lacuri tectonice (Shkodër, Prespa, Ohrida). Flora **P.B.** se caracterizează printr-o mare diversitate de specii. În sud se dezvoltă o vegetație mediteraneană, cu stejari veșnic verzi, pini maritimi și maquis. Mai la nord se întîlnește o formațiune vegetală caracteristică, șibleacul (arbuști xerofili cu frunze căzătoare). În rest, vegetația naturală, constituită din păduri de foioase, a fost în mare parte înlocuită prin pășuni și fînețe. În **P.B.** se află statele Grecia, Bulgaria, Albania, o mare parte din Iugoslavia și mici porțiuni din R.P. Română (Dobrogea) și Turcia.

Peninsula Iberică *(Peninsula Pirineică)*, peninsulă în extremitatea sud-vestică a continentului european, situată între Oceanul Atlantic, golful Biscaia și Marea Mediterană. La sud peninsula este despărțită de Africa prin strîmtoarea Gibraltar, iar în nord-est este mărginită de munții Pirinei. Suprafața: 581 700 km². Partea centrală a peninsulei este un podiș înalt de 700—1 000 m, numit Meseta. Un lanț muntos (Cordiliera Centrală) împarte Meseta în două podișuri principale: la nord podișul Castiliei Vechi, străbătut de fluviul Duero, la sud podișul Castiliei Noi, străbătut de fluviile Tajo în nord și Guadiana în sud. La nord, est și sud, Meseta este înconjurată de lanțuri muntoase și numai către vest relieful scade treptat în altitudine. În partea de nord se află Munții Cantabrici, în est Munții Iberici, în sud un lanț muntos jos, denumit Sierra Morena, iar în extremitatea sud-estică Cordiliera Betică (care atinge 3 478 m altitudine în vîrful Mulhacén). În nord, pe litoralul Mării Mediterane, se desfășoară Munții Cataloniei. Între Munții Pirinei, Iberici și Cataloniei se întinde o cîmpie înaltă, drenată de fluviul Ebru, cîmpia Aragonului. În sud-vest, între Cordiliera Betică și Sierra Morena se află cîmpia Andaluziei, drenată de fluviul Guadalquivir. În partea vestică a peninsulei se află cîmpia Portugaliei, o cîmpie litorală în general îngustă. În partea de nord și nord-vest a peninsulei, clima este temperat-oceanică, pe litoralul sudic și estic este mediteraneană, iar în podișurile centrale este continentală, uscată, cu mari amplitudini termice anuale. Repartiția vegetației urmărește aceste variații ale climei. Din punct de vedere politic, peninsula este împărtită între Spania, care ocupă cea mai mare suprafață, și Portugalia, care ocupă partea vestică. Pe teritoriul ei se mai află Andorra și Gibraltarul.

Peninsula Italică *(Peninsula Apeninică)*, peninsulă în sudul Europei, cuprinsă între Marea Tireniană, Ionică și Adriatică. În nord este mărginită de cîmpia Padului. În sud se desparte în două mici peninsule, Calabria și Salentina, care cuprind între ele Golful Taranto. Suprafața: 149 000 km². Este străbătută de la nord-vest spre sud-est de lanțul munților Apenini (care ating 2 914 m în vîrful Gran Sasso d'Italia), mărginiți de

dealuri premontane, de mici cîmpii (ex. Campania romană) şi podişuri calcaroase. Climă mediteraneană, mai umedă în vest, în rest destul de aridă. Rîuri scurte; mai importante sînt Tibrul şi Arno. Vegetaţia naturală, mediteraneană, a fost în cea mai mare parte înlocuită prin culturi. **P.I.** formează o mare parte a teritoriului Italiei.

Peninsula Scandinavă, peninsulă în nord-vestul Europei, cuprinsă între Marea Baltică, Marea Nordului, Marea Norvegiei şi Oceanul Îngheţat. Este delimitată de uscat printr-o linie care uneşte Golful Botnic cu Marea Barents. Suprafaţa: circa 800 000 km² (cea mai mare peninsulă a Europei). Ţărmul vestic şi nordic este înalt, crestat de numeroase fiorduri, ţărmul sudic şi estic este jos. Partea vestică a **P.S.** este ocupată de Alpii Scandinavici, care se întind paralel cu ţărmul, atingînd în sud 2 468 m altitudine (vf. Galdhöpig). Sînt fragmentaţi de văi tectonice adînci şi în zona superioară sînt puternic neteziţi de eroziune. În est sînt mărginiţi de un podiş de 400—700 m altitudine, fragmentat de cursuri de apă paralele. În sud se află o cîmpie cu numeroase lacuri şi podişul Småland. În întreaga peninsulă, urmele glaciaţiei cuaternare sînt foarte numeroase şi bine păstrate. Clima este temperată, în nord subpolară, umedă şi moderată în vest, cu caractere mai continentale în est. Rîuri dese, scurte, dar cu debit bogat şi cădere mare, constituind importante resurse hidroenergetice. Există numeroase lacuri de origine tectonică şi glaciară; cele mai mari sînt Vänern, Wättern şi Mälaren. În zona înaltă a munţilor se află gheţari întinşi. Pădurile, în special de conifere, ocupă suprafeţe întinse. În extremitatea nordică, vegetaţie de tundră. În **P.S.** se află Suedia, Norvegia şi o parte din Finlanda.

peninsulă, porţiune de uscat, de dimensiuni şi contururi variabile (uneori foarte complexe) care pătrunde adînc în mare, fiind înconjurată pe trei laturi de apă şi legată de uscat printr-un istm. Ex.: Peninsula Scandinavă, Indochina, Labrador.

penitenciár (DR.) v. **închisoare.**

Pennsylvania *[pensilvéniə]*, stat în nord-estul S.U.A., situat între lacul Erie şi fluviul Delaware. Suprafaţa: 117 412 km². Populaţia: 11 319 400 loc. (1960). Centrul administrativ: *Harrisburg*. Relieful cuprinde o porţiune din lanţul munţilor Apalaşi, mărginiţi la est şi vest de dealuri premontane şi de podişuri. Zăcăminte de cărbune (mari cantităţi de antracit şi de huilă cocsificabilă), petrol, gaze naturale, minereu de fier, de cupru şi de zinc. Industria grea este foarte puternic dezvoltată. **P.** ocupă primul loc în S.U.A. în industria siderurgică (cu centrele Pittsburgh, Wilkes-Barre, Bethlehem ş.a.). Alte ramuri industriale importante sînt construcţiile de maşini (cel mai mare centru fiind Philadelphia), industria electrotehnică şi electronică, chimică şi de prelucrare a petrolului, industria sticlei. În agricultură predomină creşterea vitelor pentru lapte şi a păsărilor, pomicultura şi legumicultura.

„Pensée" *[pãsé]*, (*„La ~"*), revistă teoretică franceză, înfiinţată în 1939. Se situează pe o poziţie progresistă, raţionalistă în dezbaterea problemelor filozofice şi ştiinţifice. Apare la Paris, de şase ori pe an.

pensétă (TEHN.), unealtă cu care se manipulează obiecte

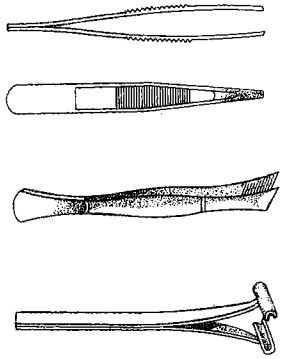

Pensete

de dimensiuni mici sau substanţe ce nu pot fi atinse cu mîna (ex. sodiu metalic, fosfor etc.). Este compusă din două braţe îmbinate la un capăt; celelalte două capete ale braţelor sînt depărtate şi au o formă adecvată scopului pentru care a fost construită **p.**

pénsie (DR.) **1.** Indemnizaţie bănească lunară ce se acordă unor persoane în scopul asigurării întreţinerii lor la bătrîneţe sau în caz de incapacitate de muncă. În R.P.R., angajaţii şi urmaşii lor, precum şi alte cîteva categorii de persoane, beneficiază de dreptul la **p.** în cadrul Asigurărilor sociale de stat, acordîndu-li-se, potrivit condiţiilor prevăzute de lege, **p.** de bătrîneţe, de invaliditate, de serviciu, pentru merite deosebite şi de urmaş. Fondurile pentru plata acestor pensii se formează din contribuţiile plătite de întreprinderi, instituţii etc., precum şi din sumele alocate de la bugetul de stat. Sisteme speciale de pensionare se aplică invalizilor şi accidentaţilor de război şi urmaşilor celor morţi sau dispăruţi în război, ofiţerilor şi subofiţerilor, membrilor cooperativelor meşteşugăreşti şi de invalizi, membrilor uniunilor (fondurilor) de creaţie, avocaţilor, personalului cultelor, precum şi urmaşilor celor de mai sus. Pensia este neimpozabilă şi nu poate fi cedată nici chiar parţial. V. şi prevederi sociale. **2.** *Pensie de întreţinere*, sumele ce se datorează în executarea obligaţiei de întreţinere.

pent(a) — (gr. *pentе* „cinci"), element de compunere cu sensul „cinci" (ex. *pentagon, pentatlon*).

pentaclorură de fosfor (CHIM.), PCl_5. Substanţă solidă, cristalizată. Este stabilă, în condiţii normale de presiune, pînă la 100°C, după care disociază complet (300°C) în clor şi triclorură de fosfor. Reacţionează cu apa, formînd acid fosforic şi acid clorhidric. Se utilizează ca agent de clorurare în sinteza organică.

pentadactíl (gr. *pentе* „cinci" şi *daktylos* „deget"; ANAT.), membru anterior sau posterior al vertebratelor terestre, prevăzut cu cinci degete.

pentaeritrítă $C(CH_2OH)_4$. Compus organic din clasa po-

lialcoolilor (tetrol), obținut prin condensarea aldehidei acetice cu aldehida formică în prezența unor baze puternice (hidroxid de calciu). Este o substanță solidă de culoare albă, cristalizată în prisme, cu p.t. 253°C. Produsul rezultat prin nitrarea sa (tetranitratul de pentaeritrită) este un exploziv foarte puternic, cunoscut sub numele de *pentrită*.

pentagón (gr. *pente* „cinci" și *gonia* „unghi"; MAT.), poligon plan cu cinci laturi.

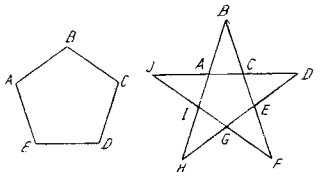

Pentagoane

pentamétru (gr. *pente* „cinci" și *metron* „picior de vers, metru"; STIL.), vers, folosit mai ales de poeții greci și latini, alcătuit din cinci picioare care formează două emistihuri, fiecare de două picioare și jumătate. De obicei, pentametrul, cînd este asociat cu un hexametru, formează distihul elegiac.

pentán (CHIM.), C_5H_{12}. Hidrocarbură saturată aciclică (parafinică). Se cunosc trei izomeri ai **p**: *normal-pentanul*, *izopentanul* și *tetrametilpentanul (neopentanul)*. Se găsește în gazele de sondă și în gazolină, de unde se extrage. Normal-pentanul este o substanță lichidă, volatilă, cu p.f. 36°C, insolubilă în apă; este utilizat ca solvent inert și ca materie primă la fabricarea alcoolilor amilici și a esterilor lor. Prin procedee de izomerizare, normal-pentanul devine i z o p e n t a n.

Pentateuh (gr. *pente* „cinci" și *teuchos* „carte"), parte a Bibliei care cuprinde primele cinci cărți ale „Vechiului testament", atribuite de tradiția iudaică și creștină miticului Moise. Ele au fost întocmite prin sec. al VI-lea î.e.n. și unificate în sec. al V-lea î.e.n. Pentateuhul este numit de mozaici *Tora* (Legea).

pentatlón (gr. *pente* „cinci" și *athlon* „luptă"; SPORT) **1.** Probă combinată din atletism, care cuprinde cinci exerciții. *P. masculin* cuprinde săritura în lungime, aruncarea suliței, alergare pe 200 m plat, aruncarea discului și alergare pe 1 500 m plat, desfășurate într-o singură zi. *P. feminin* cuprinde alergare pe 80 m garduri, aruncarea greutății, săritura în înălțime, alergare pe 200 m plat și săritura în lungime, desfășurate în două zile de întreceri. Clasamentul la **p.** se stabilește pe baza punctajului obținut. **2.** *P. modern*, probă sportivă complexă, care cuprinde: călărie pe teren variat (5 000 m), scrimă (spadă), tir (pistol, 20 focuri), înot (300 m) și cros (4 000 m). Clasamentul se stabilește pe baza punctajului obținut.

pentatónic, *sistem* ~, scară muzicală alcătuită din cinci sunete de înălțimi diferite, în cadrul unei octave. Cel mai răspîndit este sistemul **p.** fără semitonuri (anhemitonic; ex.: mi-sol-la-si-re-mi), caracteristic pentru folclorul multor țări (China, Scoția ș.a.). O altă variantă o constituie sistemul pentatonic cu tonuri și semitonuri (ditonic; ex.: sol-la bemol-do-re-mi bemol-sol). V. și g a m ă.

pentavalént (CHIM.; despre elemente), care are valență egală cu cinci.

pentazól (FARM.) v. **cardiazol.**

Penteleu, culme muntoasă situată în sud-estul Carpaților Orientali, între Bîsca Mare și Bîsca Mică. Este alcătuit din fliș paleogen. Altitudinea maximă: 1 773 m (vîrful Penteleu). Pășuni întinse.

penticostáli (gr. *pentecoste* „a cincizecea zi, rusaliile"), adepți ai unei secte creștine apărute la începutul sec. al XX-lea în S.U.A. și răspîndite în Mexic, Brazilia, Germania, țările scandinave etc. **P.** practică un misticism excesiv, izolîndu-se de societate. Posturile severe și lungimea serviciilor divine le provoacă stări convulsive, care le-au atras, la noi, porecla de „tremurici".

pentódă (TELEC.), tub electronic cu cinci electrozi (catodul, anodul, o grilă de comandă, o grilă-ecran și o grilă supresoare), cu o largă utilizare în construcția amplificatoarelor electronice, a oscilatoarelor, a stabilizatoarelor, a aparatelor electronice de măsură etc. Există și **p.** combinate cu alte sisteme de electrozi cuprinse în același balon vidat (ex. diodă-pentodă, dublă diodă-pentodă, triodă-pentodă etc.).

pentozáni (CHIM.), substanțe organice naturale din clasa polizaharidelor, derivate de la pentoze. **P.** pot fi omogeni (ex. xilanul, arabanul), cînd în structura lor se repetă același rest de pentoză, sau micști (ex. arabo-xilanul), cînd apar resturi de pentoze diferite. Se găsesc în natură în țesuturile vegetale (lemn, paie, coceni de porumb etc.), constituind unul dintre componenții principali ai hemicelulozei. Prin hidroliză acidă trec relativ ușor în pentozele respective (xiloză, arabinoză) și mai departe în furfurol.

pentóze (CHIM.), compuși organici din clasa monozaharidelor cu cinci atomi de carbon în moleculă. Sînt substanțe solide, cristaline, de culoare albă, cu gust dulce, solubil în apă. Se obțin prin hidroliza pentozanilor sau prin transformarea chimică a altor monozaharide (tetroze sau hexoze). **P.** se caracterizează prin formarea de furfurol, la încălzire cu acizi minerali diluați. Cele mai importante **p.** sînt: xiloza, arabinoza și riboza.

„Pentru apărarea păcii", revistă lunară editată de Comitetul național pentru apărarea păcii din R.P.R. Apare la București, din ianuarie 1956. Este continuatoarea „Buletinului comitetelor de luptă pentru pace", înființat în mai 1950.

„Pentru merite în dezvoltarea culturii fizice", ordin și medalie, instituite în R.P.R., în 1964. Se conferă sportivilor, antrenorilor de sport, profesorilor de educație fizică, tehnicienilor și cluburilor care obțin succese în activitatea sportivă și contribuie la dezvoltarea culturii fizice și sportului în țara noastră.

„Pentru paza contra incendiilor", medalie instituită în R.P.R., în 1955. Se conferă,

pentru merite deosebite, pompierilor (militari sau voluntari), precum şi cetăţenilor care au

Medalia „Pentru paza contra incendiilor"

contribuit prin activitatea lor la munca de prevenire sau de stingere a incendiilor.

„Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orînduirii sociale şi de stat", ordin (instituit în 1958) şi medalie (instituită în 1953) în R.P.R. Se conferă militarilor şi celorlalţi angajaţi din Ministerul Afacerilor Interne pentru vitejie şi abnegaţie în luptă, pentru acţiune curajoasă în vederea prevenirii sau a descoperirii infracţiunilor şi a prinderii infractorilor, pentru apărarea orînduirii

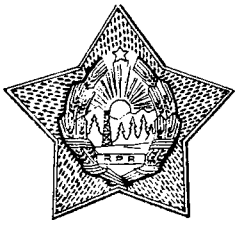

Medalia „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orînduirii sociale şi de stat"

de stat. Se conferă, de asemenea, organelor de securitate şi miliţie pentru servicii ireproşabile.

„Pentru socialism", organ de presă al Comitetului regional al P.M.R. şi al Sfatului popular regional Maramureş. Apare zilnic, la Baia Mare, din septembrie 1950.

penúmbră (FIZ.), regiune din spaţiu, situată între zona umbrită şi cea luminoasă din spatele unui corp opac, avînd o luminozitate intermediară. Se formează atunci cînd dimensiunile izvorului luminos sînt comparabile cu distanţa dintre el şi corpul opac şi cu dimensiunile acestuia din urmă. Din regiunea **p.**, izvorul luminos se vede parţial obturat de corpul opac (ex. în cazul eclipsei parţiale de Soare).

Penza, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe rîul Sura, afluent pe dreapta al fluviului Volga. 296 000 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini (motoare, maşini de calculat, ceasuri, biciclete, utilaje, construcţii metalice), prelucrare a lemnului, industria hîrtiei, alimentară, textilă. Nod feroviar. Institute tehnice de învăţămînt superior.

peonáj (span. *peon* „clăcaş"; EC.), formă de exploatare a *peonilor*, îndeosebi muncitori agricoli americani (în special indieni şi metişi), care creează o dependenţă înrobitoare (semisclavagistă) a ţăranului sau argatului faţă de moşier. **P.** constă în avansarea unei sume de bani ţăranilor săraciţi în contul muncii lor viitoare, pentru care se percepe dobîndă. Pe această bază, muncitorul, rămînînd datornic, este silit să muncească pentru moşier uneori toată viaţa, obligaţia putînd fi transmisă şi asupra familiei şi generaţiei următoare. În sec. al XIX-lea, majoritatea răscoalelor din America Latină au avut la bază lupta împotriva peonajului. Deşi din punct de vedere juridic a fost desfiinţat, **p.** se mai practică în unele ţări din America Latină şi pe plantaţiile din statele sudice ale S.U.A.

Pepelea, personaj de snoavă, frecvent mai cu seamă în Ardeal. Suprapunîndu-se deseori lui Păcală, fiind uneori fratele sau tovarăşul acestuia, **P.** întruchipează isteţimea, spiritul ironic, umorul şi perspicacitatea, specifice omului din popor. Simulînd naivitatea şi ignoranţa, **P.** dă în vileag năravurile oamenilor, pe care le biciuieşte cu asprime. Sub denumiri diferite, personajul acesta se întîlneşte şi în folclorul altor popoare. Snoave în care apare figura lui **P.** se găsesc în culegerea lui T. Pamfile „Firişoare de aur".

pe picior (COR.), joc popular românesc din Bihor, cu o mişcare rapidă, pe un ritm binar. Se execută de perechi aşezate în linie, cu ţinuta braţelor pe umeri sau pe talie, specifice fiind bătăile în tocuri şi, pentru bărbaţi, loviturile cu palma pe cizmă. Se mai numeşte *sălăjeanul* şi *scuturatul*.

Pepin, numele mai multor demnitari şi regi ai francilor, dintre care cel mai cunoscut este *P. cel Scurt*, fiul lui *Carol Martel* şi tatăl lui Carol cel Mare. Devenit rege al francilor (751—768), a întemeiat dinastia Carolingienilor. În calitate de majordom, *P. cel Scurt* deţinea întreaga putere politică şi militară în stat, ceea ce i-a permis să-l detroneze în 751, cu încuviinţarea papalităţii, pe ultimul rege merovingian *Childeric al III-lea*. A luptat împotriva triburilor germanice de la est de Rin şi a alungat pe arabi din Galia. La cererea papalităţii a întreprins două campanii în Italia împotriva longobarzilor (754 şi 755), cucerind teritoriul din jurul Romei şi exarhatul de Ravenna, pe care le-a donat papii (756); astfel s-au pus bazele statului papal şi puterii laice a papalităţii.

pepiniéră 1. (HORT., VITICULT., SILV.) Teren cultivat cu material săditor pomicol, viticol sau dendrologic, pe care se aplică diferite lucrări specifice privind înmulţirea, altoirea şi formarea materialului, pînă la plantarea lui la locul definitiv. Cuprinde mai multe sectoare, în funcţie de destinaţia ei, şi anume: şcoala de seminţe, de marcote, de butaşi, de altoit etc. 2. (PESC.) *Pepinieră piscicolă*, amenajare piscicolă destinată producerii puietului de peşte în vederea populării bazinelor piscicole naturale.

péplu, un fel de mantie scurtă, fără mîneci, făcută dintr-o ţesătură uşoară şi prinsă pe umeri cu o agrafă, pe care o purtau, peste tunică, femeile în epoca antichităţii greco-romane.

pepsínă (gr. *pepsis* „digerare"; BIOCHIM.), enzimă proteolitică din grupul proteinazelor, care, în timpul digestiei

din stomac, transformă proteinele din alimente în peptide mari. Se găseşte în sucul gastric, fiind secretată de glandele din mucoasa stomacului sub formă inactivă *(pepsinogen)*. **P.** a fost obţinută în stare pură, cristalizată; este solubilă în apă şi în alcool diluat.

peptíde (BIOCHIM.), substanţe chimice rezultate din desfacerea hidrolitică a proteinelor. Sînt constituite din aminoacizi legaţi între ei prin legătură peptidică (—*CO*—*NH*—). După numărul aminoacizilor din moleculă, se deosebesc *di-, tri-, tetra-, penta- peptide* etc. şi *polipeptide*. **P.** se găsesc în natură, în muşchii mamiferelor şi păsărilor şi au un rol important în formarea compuşilor energetici; se găsesc de asemenea în ficat, în splină, în drojdia de bere.

peptizáre (CHIM.) v. **defloculare.**

peptóne (BIOCHIM.), substanţe chimice formate din aminoacizi legaţi între ei prin legătură peptidică. Provin din hidroliza parţială a proteinelor şi se deosebesc de acestea prin faptul că nu au solubilitate mare în apă, nu coagulează la încălzire, nu precipită la saturare cu sulfat de amoniu, acid azotic etc. Se prepară în industrie din carne sau din cazeină (1 kg de carne produce 250 g de peptonă uscată). **P.** pot înlocui carnea în alimentaţia de regim (ex. în insuficienţa pancreatică, anafilaxie).

Pera, cartier în Istanbul. Din 1261, colonie genoveză autonomă, iar de la sfîrşitul sec. al XVI-lea cartier al ambasadorilor Veneţiei şi Franţei. Ulterior, **P.** a devenit reşedinţă a europenilor din oraş.

peracízi (CHIM.) **1.** Acizi oxigenaţi care conţin gruparea peroxo-, —*O*—*O*— (peroxiacizi). Ex.: acidul peroxisulfuric, H_2SO_5, acidul peroxidisulfuric, $H_2S_2O_8$ etc. **2.** Compuşi organici care conţin în molecula lor gruparea peroxo-, consideraţi ca derivaţi ai apei oxigenate, în care un atom de hidrogen a fost înlocuit cu un radical acil (*R*—*CO*·*O*—*OH*). Se obţin prin autooxidarea aldehidelor şi cetonelor, prin tratarea aldehidelor unor acizi organici cu apă oxigenată în mediu alcalin. Sînt agenţi oxidanţi puternici (ex. acidul peracetic, acidul perbenzoic etc.). V. şi peroxizi. **3.** Denumire folosită pentru acizii oxigenaţi ai unor elemente din grupa a VII-a, în treapta superioară de oxidare (ex. acidul percloric, permanganic, perrenic).

Perahim, Jules (n. 1914), pictor şi grafician român, artist emerit al R.P.R. A debutat în 1933, publicînd în presa ilegală de partid şi în periodice progresiste desene cu caracter polemic care loveau în abuzurile şi racilele regimului burghezo-moşieresc. După 23 August 1944 a desfăşurat o bogată activitate în diferite domenii ale creaţiei artistice (pictură de şevalet şi monumentală, scenografie, gravură, ilustraţie de carte, ceramică etc.), participînd la numeroase expoziţii organizate în ţară şi străinătate. Arta sa se caracterizează prin inventivitate, suplete şi putere de sugestie (ilustraţii la „Poezii" de Eminescu, „Evgheni Oneghin" de A.S. Puşkin, „Zece zile care au zguduit lumea" de John Reed ş.a.; decoraţii în mozaic la Hotelul Ambasador-Bucureşti, la Casa de cultură Mangalia; picturi murale la Casa de cultură „Grivita Roşie"-Bucureşti). Laureat al Premiului de stat.

percaínă (FARM.), clorhidrat de butil-oxi-cincoinat de dietil etilendiamină. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, inodoră, solubilă în apă. Are o acţiune anestezică locală de zece ori mai puternică decît cocaina, fiind numai de cinci ori mai toxică decît aceasta. Este utilizată în anesteziile locale şi în cele intrarahidiene.

percépere (FIN.), operaţie de calcul şi de încasare a unui impozit sau a unei taxe oficiale.

percépţie, proces psihic prin care obiectele şi fenomenele din lumea obiectivă care acţionează nemijlocit asupra organelor de simţ sînt reflectate în totalitatea însuşirilor lor, ca un întreg unitar. Ca şi senzaţia, **p.** reprezintă contactul direct al simţurilor cu realitatea, dar, în vreme ce senzaţia reflectă o însuşire sau alta a unui obiect, **p.** reflectă obiectul în ansamblul său. **P.** se bazează pe experienţa anterioară a omului, pe raportarea obiectului perceput la o anumită categorie de obiecte; de aceea în **p.** se reflectă semnificaţia obiectului respectiv. Procesul **p.** s-a dezvoltat la oameni pe baza practicii social-istorice, a activităţii ştiinţifice, artistice. **P.** este de diferite feluri: vizuală, auditivă, tactilă etc.

percheziţie (DR.), cercetare efectuată fie asupra unei persoane *(p. corporală)*, fie în unele încăperi *(p. domiciliară)*, de către organele de urmărire penală sau de procuror, pentru găsirea şi ridicarea probelor materiale sau pentru descoperirea infractorului. Pentru efectuarea **p.** domiciliare, organele de cercetare au nevoie de aprobarea prealabilă a procurorului, cu excepţia cazurilor de infracţiune flagrantă sau, dacă nu există opunere, în caz de urgenţă.

percloráţi (CHIM.), $M^{I}_{n}ClO_4$. Săruri ale acidului percloric. Sînt cele mai stabile combinaţii oxigenate ale clorului. La încălzire, ele se descompun, cu degajare de oxigen. — *P. de potasiu*, $KClO_4$. Sare de potasiu a acidului percloric. Se obţine prin încălzirea sau prin oxidarea electrolitică a cloratului de potasiu. Se foloseşte ca agent oxidant şi la prepararea unor substanţe explozive.

percloríc, *acid* ~ (CHIM.), $HClO_4$. Acid oxigenat al clorului. Se obţine prin tratarea percloratului de potasiu cu acid sulfuric. Este un lichid incolor, care fumegă la aer, miscibil cu apa în orice proporţie. Încălzit uşor, se descompune şi explodează. Este un agent oxidant mai slab decît ceilalţi oxiacizi ai clorului.

percoláre (CHIM., METAL.), operaţie de extracţie continuă a unei substanţe solubile, cu ajutorul unui solvent adecvat, dintr-un amestec solid granulat sau pulverizat sau dintr-o soluţie de mai multe substanţe. Se execută în *percolator*. Are aplicaţii în hidrometalurgia aurului, zincului, cuprului etc. (ex. extragerea aurului prin cianurare din nisipurile aurifere), în industria farmaceutică, chimică, alimentară etc.

percutór (lat. *percutere* „a lovi"; MILIT.), piesă din compunerea închizătorului sau a focosului, care servește la percuția capsei.

percúție 1. (FIZ.) Variație bruscă a impulsului (deci și a vitezei) unui corp datorită unei forțe care acționează pe o durată foarte mică. Se mai numește *percusiune*. **2.** (MED.) **a)** Procedeu al examenului clinic prin care medicul poate obține informații cu privire la dimensiunile sau condiția fizică (sonoritate, elasticitate, durere) a unui organ profund: cord, plămîn, ficat, splină. **b)** Formă de masaj constînd din lovirea unei părți a corpului cu lovituri rapide.

perdeá 1. (MILIT.) *Perdea de fum*, nor artificial de ceață sau de fum, creat pentru a împiedica observarea și focul ochit al inamicului. **2.** (AGROTEHN.) *Perdea antierozională*, plantație de arbori și arbuști pe terenurile în pantă, supuse eroziunii. *P.a.* se plantează de-a lungul curbelor de nivel și poate avea lățimi variabile; ea constituie un mijloc de combatere a eroziunii și de regularizare a scurgerilor de apă. **3.** (HIDROTEHN.) *Perdea de etanșare*, porțiune din terenul de fundație al unui baraj, care este impermeabilizată și uneori consolidată prin injecții cu argilă, bitum, mortar de ciment etc. sau prin foraje betonate.

Perdíccas (?—321 î.e.n.), general macedonean. A fost unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Alexandru Macedon. La moartea acestuia a fost proclamat regent (323 î.e.n.). Învins în lupta dintre diadohi de către Ptolemaios, a fost ucis de locotenenții săi Antigonos și Seleucos.

perditánță (ELT., TELEC.), conductanța electrică a izolației unei linii de telecomunicații sau de transmisiune a energiei electromagnetice. — *P. lineară*, perditanța unității de lungime (de obicei a unui kilometru) de linie electrică.

peréche (FIZ.), ansamblu format dintr-o particulă elementară și din antiparticula ei. O **p.** poate fi distrusă atunci cînd particula interacționează cu antiparticula ei, obținîndu-se cuante de energie (fotoni, neutrino), sau poate fi creată în anumite interacțiuni ale cuantelor de energie (ex. generarea

Perechi electron-pozitron în camera cu ceață

unui electron și a unui pozitron din cuante gama în vecinătatea unui nucleu atomic).

peredvíjnici, artiști plastici ruși, membri ai Asociației expozițiilor artistice ambulante (peredvijnice), care a luat ființă în anul 1870 și a dăinuit pînă în 1923. **P.** au organizat 48 de expoziții colective, prezentate din oraș în oraș, care au acționat ca o mare forță în mișcarea democratică antițaristă și antiiobăgistă a epocii. Călăuzindu-se în activitatea practică după ideile estetice ale revoluționarilor democrați ruși și opunînd creația lor artei academiste, iar mai tîrziu și celei moderniste, **p.** au promovat și au apărat cu consecvență principiile realismului critic și ale caracterului național și popular al artei. **P.** au pus accentul în special pe pictura de gen și pe portretul de caracterizare socială și psihologică, practicînd însă și pictura istorică sau peisajul, în care au evocat trecutul de luptă al poporului sau au cîntat frumusețile patriei. Ideologul și conducătorul **p.** a fost, multă vreme, pictorul I.N. Kramskoi. Printre cei mai de seamă pictori **p.** au fost: N.A. Kasatkin, I.I. Levitan, V.G. Perov, I.E. Repin, V.A. Serov, V.I. Surikov ș.a. Dintre sculptori, cel mai de seamă **p.** a fost M.M. Antokolski. **P.** au fost susținuți de criticul V.V. Stasov și încurajați de colecționarul Tretiakov. După desființarea asociației, unii dintre **p.** au devenit reprezentanți ai artei socialiste.

Peresvetov, Ivan Semionovici (sec. XVI), călător și scriitor rus, adept și teoretician al statului feudal centralizat. A scris pentru țarul Ivan al IV-lea (cel Groaznic) mai multe lucrări în care își dezvolta teoria, menționînd printre suveranii energici, demni de luat ca exemplu, pe domnul Moldovei, Petru Rareș, cunoscut de el dintr-o călătorie făcută în Moldova.

peréte (CONSTR.), element de construcție cu grosime redusă în raport cu celelalte dimensiuni, care separă și izolează (fonic, tehnic și hidrofug) încăperile unei clădiri și uneori susține planșeele și acoperișul, transmițînd la fundație greutatea acestora, precum și încărcările utile sau accidentale ale clădirii. După modul de execuție, se deosebesc: *p. masivi*, care au grosime mare și sînt executați din piatră, beton, cărămizi etc., și *p. ușori*, care sînt făcuți din cărămizi găurite, betoane ușoare, lemn, materiale plastice etc. **P.** masivi, destinați să susțină alte elemente de construcție ale clădirii, se numesc *p. de rezistență*. **P.** executați sub forma unor panouri prefabricate din beton ușor sau din materiale ușoare aglomerate, precum și **p.** de cărămidă cuprinși între elementele unui schelet de rezistență și destinați numai izolării încăperilor unei clădiri, se numesc *p. de umplutură*.

peréu (CONSTR., HIDROTEHN.), strat de protecție, executat din piatră naturală sau artificială, care acoperă suprafața unui dig, malurile unei ape curgătoare, ale unui șanț etc.

Pérez de Ayala *[péreθ]*, Ramón (1880—1962), prozator, poet și eseist spaniol. A debutat cu versuri, scrise în manieră modernistă, cultivînd motivele bucolice („Pacea cărării", 1903). În prima sa perioadă de creație, **P. de A.** a scris cu virtuozitate romane de factură realistă cu elemente picarești („Tenebre pe culmi", 1907; „A.M. D.G.", 1910; „Laba vulpii", 1912 ș.a.), abordînd mai tîrziu

formula originală a unui roman eseistic cu predominante elemente simbolice şi lirice („Belarmin şi Apolonius", 1921; „Lună de miere, lună de fiere", 1923; „Tigre Juan", 1926; „Medicul propriei onoare", 1926). **P. de A.** a afirmat un spirit critic ascuţit şi subtil, umbrit însă de un pesimism de esenţă intelectualistă.

Pérez Galdós *[péreθ]*, Benito (1843—1920), prozator şi dramaturg spaniol. Marele său ciclu de romane (46 la număr), intitulat „Episoade naţionale", constituie o vastă frescă balzaciană a vieţii politice, sociale şi morale a Spaniei din sec. al XIX-lea, în care autorul este însufleţit de un viu spirit liberal şi laic, de sentimente patriotice şi democratice. A mai scris romanele: „Doña Perfecta" (trad. rom., 1965), „Gloria", „Fortunata şi Jacinta", „Angel Guerra" ş.a., precum şi drama „Sf. Juana de Castilia". Opera lui **P.G.** vădeşte calităţi de observator al moravurilor sociale, de fin şi profund analist, precum şi de povestitor capabil să folosească cele mai variate mijloace ale prozei, de la cele clasice la cele mai moderne.

perféct (lat. *perfectum* „terminat, încheiat"; LINGV.), timp al verbului care exprimă o acţiune săvîrşită şi încheiată în trecut. În limba română există **p.** la modurile indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, prezumtiv şi infinitiv; la modul indicativ, **p.** este, din punct de vedere formal, *simplu* (ex. *tăcui*) şi *compus* (ex. *am tăcut*). Se numeşte şi *trecut*. — *P. anterior*, perfect care exprimă o acţiune trecută mai îndepărtată (ex. fr. *je fus venu*; un fel de *p.a.* este şi construcţia verbală românească regională de tipul *am fost venit*).

perforáre 1. (TEHN.) Operaţie de efectuare a unei găuri străpunse prin ştanţare (table perforate, perforarea biletelor etc.) sau prin deplasarea materialului (perforarea lingourilor pentru ţevi.). **2.** (IND. EXTR.) Operaţie de executare a găurilor de mină cu ajutorul unor maşini-unelte sau prin procedee speciale. Dintre acestea din urmă (încă în curs de experimentare), pentru mărirea vitezei de **p.** a rocilor sînt: *p. termică* (prin topirea rocii cu ajutorul unei flăcări produse de un arzător cu combustibil lichid) şi *p. cu şocuri hidraulice* (produse cu ajutorul unor descărcări electrice declanşate în interiorul perforatorului şi care provoacă deplasarea radială, cu viteză mare, a unui jet de lichid). V. şi perforator. **3.** (EXPL. PETR.) *Perforarea coloanei*, operaţie prin care se execută orificii sau canale în peretele găurii de sondă sau în coloana de tubaj a sondei, în dreptul stratului productiv, pentru a asigura căi de aflux fluidului din strat în gaura de sondă.

perforatór 1. (TEHN.) Unealtă (cleşte-perforator) sau sculă (poanson-perforator) folosite în operaţia de perforare. **2.** (IND. EXTR.) Maşină-unealtă folosită pentru forarea găurilor de mină, prevăzută cu o sculă (numită sfredel) care provoacă fărîmarea şi mărunţirea rocii. După modul de acţionare, se deosebesc: *p. pneumatice* (acţionate cu aer comprimat) şi *p. electrice*. După modul în care se realizează forarea găurilor, se deosebesc: *p. percutante*, care produc fărîmarea rocii prin lovituri repetate ale sfredelului; *p. rotative* (utilizate pentru roci relativ moi), la care sfredelul, antrenat în mişcare de rotaţie, taie roca, şi *p. rotativ-percutante*, la care sfredelul este supus unei mişcări de rotaţie şi uneia de lovire a rocii. **3.** (EXPL. PETR.) Dispozitiv cu ajutorul căruia se realizează perforarea coloanei de sondă. Cel mai frecvent utilizate sînt *p. cu proiectile*, formate dintr-un corp cilindric prevăzut cu mai multe proiectile (care produc perforarea coloanei), acţionate prin explozii comandate, şi *p. cu vînă*, care realizează operaţia de perforare cu ajutorul unor jeturi de gaze de explozie dirijate.

perfúzie (MED.), introducere de sînge sau de diferite soluţii medicamentoase, picătură cu picătură, în sistemul vascular în scop terapeutic. **P.** se face cu ajutorul unei aparaturi speciale, într-un ritm lent, pentru a nu fi tulburate mecanismele de reglare, tensiunea arterială sau schimburile de apă şi săruri minerale dintre sînge şi ţesuturi. Are o largă utilizare în terapeutica medico-chirurgicală în cazuri de hemoragie, pierderi mari de lichide, comă diabetică, astm, infarct miocardic etc.

Pergam, stat sclavagist care a existat în nord-vestul Asiei Mici (283 sau 282—133 î.e.n.), cu capitala la Pergam. În timpul celui de-al doilea război macedonean (200—197 î.e.n.) şi al războiului sirian (192—189 î.e.n.), **P.** a fost aliatul Romei, de la care a primit, în 188 î.e.n., o mare parte a apusului Asiei Mici. În anul 133 î.e.n., Pergamul a fost transformat în provincie romană.

pergaménT 1. Piele de animal (oaie, viţel, cîine etc.), tăbăcită şi prelucrată prin procedee speciale şi folosită în vechime ca material de scris. De la începutul sec. al II-lea, **p.** a înlocuit, treptat, papirusul. A fost folosit în timpul evului mediu şi în ţările române. Astăzi, **p.** serveşte la legatul cărţilor preţioase. **2.** Denumire dată scrierilor pe pergament **(1). 3.** *Pergament vegetal*, hîrtie densă, translucidă, omogenă, impermeabilă şi cu rezistenţă mecanică mare, cu aspect asemănător pergamentului **(1).** Se obţine prin tratarea cu acid sulfuric sau cu clorură de zinc a hîrtiei speciale, fabricată din pastă de cîrpe, de bumbac sau, mai rar, din celuloze de lemn înnobilate.

pérgolă (HORT.), construcţie uşoară în parcuri sau în grădini, formată din unul sau din două şiruri de stîlpi şi o reţea de grinzi, orizontale sau în arc, pe care cresc plante agăţătoare ornamentale (trandafiri, glicine, caprifoi, zorele etc.), dînd aspectul unei galerii descoperite.

Pergolesi, Giambattista (1710—1736), compozitor italian, reprezentant de seamă al şcolii napolitane de operă. Opera sa bufă „Sluga stăpînă" (1733), prima lucrare de acest gen, care a avut o uriaşă influenţă asupra dezvoltării ulterioare a muzicii italiene de operă, a dezlănţuit în Franţa disputa ideologică în jurul operei bufe, cunoscută sub denumirea de „războiul bufoniştilor". Stilul său se caracterizează prin melo-

dicitate expresivă, vervă şi umor. Pe lîngă opere („Prizonierul mîndru", „Olimpiada" ş.a.), a mai scris cantate, muzică

G. Pergolesi

instrumentală şi lucrări cu caracter religios, printre care celebra „Stabat Mater" (1735).

perhidról (CHIM.), denumire comercială pentru soluţia de apă oxigenată 30%. V. şi apă oxigenată.

Péri, Gabriel (1902—1941), ziarist şi om politic francez. Membru al P.C. Francez (din 1920) şi al C.C. al P.C. Francez (din 1924). Arestat de poliţia guvernului de la Vichy, a fost predat hitleriştilor, care l-au împuşcat.

Peri, mănăstire în Maramureş, fundaţie a familiei Dragoşeştilor (urmaşii lui Dragoş). Depindea direct de Patriarhia din Constantinopol, care o învestise cu autoritate asupra tuturor bisericilor româneşti din Maramureş şi din nordul Transilvaniei. A fost un puternic centru de cultură feudală şi a avut în sec. al XV-lea, datorită autorităţii sale, un rol de seamă în lupta bisericii ortodoxe româneşti din Maramureş pentru autonomie şi în acţiunea de traducere în limba română a cărţilor bisericeşti. În sec. al XVII-lea a fost un activ centru tipografic.

peri- (gr. *peri* „în jurul"), element de compunere cu sensul „în jurul, împrejurul" (ex. *pericard, perifrază, periscop*).

Periam, localitate de tip urban în raionul Sînnicolaul Mare, reg. Banat. 5 660 loc. (1964). Fabrică de pălării. Nod feroviar.

periam-pécica, cultură materială dezvoltată la începuturile epocii bronzului în bazinul inferior al Mureşului. Numele vine de la localităţile Periam (raionul Sînnicolaul Mare) şi Pecica (raionul Arad) din reg. Banat, unde s-au găsit urme specifice acestei culturi. În dezvoltarea culturii **p.-p.**, un rol important l-au avut elementele materiale sudice, probabil eladice. Caracteristice ei sînt cănile mici, de lut ars, cu două toarte.

periánt (BOT.), ansamblul învelişurilor florale, format de obicei din frunzişoare verzi (caliciu) şi din altele colorate (corola), avînd rol de apărare.

periarterítă (gr. *peri* „în jurul" şi *arteria* „arteră"; MED.), boală cu caracter inflamator, care începe în tunica externă a arterelor şi cuprinde toate straturile peretelui arterial. Se caracterizează prin degenerări, necroze, obstrucţii arteriale şi formarea de noduli inflamatori de-a lungul unor artere, localizate în special în membrele inferioare. Se mai numeşte *periarterită nodoasă*.

pericárd (gr. *peri* „în jurul" şi *kardia* „inimă"; MED., ANAT.), înveliş care îmbracă şi acoperă ca un sac inima. **P.** este constituit dintr-o membrană fibroasă la exterior (**p.** fibros) şi una seroasă la interior, formată din două foiţe (viscerală şi parietală), între care se găseşte cavitatea pericardică (**p.** seros sau **p.** propriu-zis). În această cavitate se găseşte o cantitate foarte mică (cîteva grame) de lichid pericardic.

pericardítă 1. (MED.) Inflamaţia pericardului seros datorită unor cauze diferite: tuberculoză, reumatism, pneumonie etc. **P.** mai poate fi toxică sau tumorală. După felul cum evoluează, **p.** se împart în acute şi cronice, iar după natura lichidului din pericard, în serofibrinoasă, hemoragică etc. — *P. constrictivă*, formă de **p.** cronică, în care foiţele pericardului, îngroşate şi aderente, formează o carapace în jurul inimii, împiedicînd expansiunea inimii şi ducînd la insuficienţă cardiacă. **2.** (MED. VET.) *Pericardită traumatică*, boală a taurinelor, provocată de anumite corpuri străine (cuie, sîrme, ace etc.), înghiţite o dată cu furajele care pătrund din stomac în învelitorile cordului. Se manifestă prin slăbire şi tulburări circulatorii, urmate de moartea animalului. Se previne prin măsuri de igienă alimentară.

pericárp (gr. *peri* „în jurul" şi *karpos* „fruct"; BOT.), ansamblul straturilor de ţesuturi care alcătuiesc pereţii fructului; provine din transformarea ovarului.

pericíclu (BOT.), strat extern al cilindrului central ale cărui celule vin în contact cu celule ale endodermului. În rădăcină, **p.** este unistratificat, iar în tulpină este, de regulă, pluristratificat sau lipseşte.

pericláz (MINER.), oxid natural de magneziu (*MgO*), cristalizat în sistemul cubic. Este incolor sau cenuşiu, brun pînă la negru. **P.** rezultă în urma proceselor de metamorfism ale dolomitelor sau calcarelor magneziene.

Pericle (c. 490—429 î.e.n.), orator şi om politic din Grecia

Pericle

antică, conducător al Atenei (443—429 î.e.n.). A fost colaborator apropiat al legislatorului Efialte, care a iniţiat importante reforme sociale. Ca şef al partidului democrat, a întărit rolul instituţiilor democratice, consolidînd democraţia sclavagistă. În timpul lui **P.**, societatea ateniană a atins o mare dezvoltare, Atena devenind centrul economic, politic şi cultural al lumii greceşti antice. **P.** a fost un mare protector al artelor şi ştiinţelor. Construcţiile măreţe din timpul său (Propileele, Partenonul etc.) au dat Atenei stră-

lucirea cu care a rămas întipărită în amintirea generațiilor următoare. Dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului în timpul lui **P.**, transformarea Ligii de la Delos într-un instrument politic al Atenei i-au adus acesteia hegemonia în lumea greacă, ceea ce a provocat *războiul peloponesiac* (431—404 î.e.n.).

pericol social (DR.), pericolul pe care faptele ilicite, și în special cele penale, îl prezintă pentru securitatea și desfășurarea normală a relațiilor sociale socialiste. În dreptul penal socialist, **p.s.** constituie o trăsătură esențială a infracțiunii în general, în lipsa căreia o faptă concretă nu are caracter infracțional.

peridotít (PETROGR.), rocă intrusivă ultrabazică, alcătuită mai ales din olivină și accesoriu din cromit. Sub acțiunea proceselor de metamorfism, **p.** trece cu ușurință în serpentină, talc și azbest. **P.** este roca-gazdă a zăcămintelor de platină, cromit și azbest. În R.P.R., **p.** transformate în serpentină se găsesc în munții Banatului, unde conțin cuiburi de cromit și filoane de azbest.

périe, piesă componentă a mașinilor electrice, cu ajutorul căreia se realizează contactul electric alunecător cu colectorul sau cu inelele de contact. După compoziția lor, pot fi: *p. de cărbune*, compuse din praf de cărbune, praf de grafit și pulbere de cupru sau de bronz, amestecate în anumite proporții și aglomerate prin presare, și *p. de metal*, alcătuite dintr-o țesătură de cupru presată în grafit sau din straturi alternante de foi de cupru și de grafit.

periéci, denumire a locuitorilor regiunilor din jurul Spartei din Grecia antică, aliați ai spartanilor. Erau agricultori, meșteșugari și negustori. Spre deosebire de iloți, **p.** nu aveau situația juridică de sclavi, dar nici nu aveau drepturi politice și nu făceau parte din „comunitatea egalilor" (comunitatea spartanilor).

perifén (FARM.) v. **priscol.**

perifrástic (LINGV.), exprimat prin perifrază. — *Formă (verbală) perifrastică*, formă (verbală) compusă, de tip mai dezvoltat (ex. construcția regională *am fost mers*). Limba latină avea o conjugare perifrastică activă și una pasivă.

perifráză (gr. *peri* „în jurul" și *phrasis* „exprimare"), procedeu gramatical și stilistic de exprimare prin mai multe cuvinte a ceea ce se poate reda și printr-un singur cuvînt, aceasta cu scopul de a evita echivocul unor termeni proprii sau de a sublinia anumite semnificații (ex. *înzestrat cu multe calități* = valoros). — *P. verbală*, construcție formată dintr-un verb însoțit de un semiauxiliar de modalitate sau de aspect (ex. *era să cad*).

perigéu (gr. *peri* „în jurul" și *gea* „pămînt"; ASTR.), punctul în care Luna, Soarele sau un satelit artificial în mișcarea lor orbitală se află cel mai aproape de Pămînt.

periglaciár, nume dat regiunilor de la periferia ghețarilor actuali și pleistoceni, climei caracteristice acestor regiuni și proceselor și formelor determinate de condițiile fizico-geografice din cadrul lor. În timpul fazelor glaciare, clima acestor regiuni a determinat un îngheț permanent al subsolului. Prin morfologie periglaciară se înțelege morfologia regiunilor situate la exteriorul ghețarilor actuali și pleistoceni și a celor situate în climatele reci, în care acționează puternic și frecvent procesele de îngheț și dezgheț.

perigón (BOT.), înveliș floral ale cărui foliole sînt uniforme.

perihéliu (gr. *peri* „în jurul" și *helios* „soare"; ASTR.), punctul în care o planetă sau o cometă, în mișcarea lor în jurul Soarelui, se află cel mai aproape de Soare.

perila *(Perilla ocymoides)*, plantă anuală din familia labiatelor, cu tulpina dreaptă, înaltă de 60—100 cm, acoperită cu perișori lungi și colorați. Are frunze oval-alungite și flori albe. Datorită foliajului ei bogat și variat, se cultivă ca plantă ornamentală, mai ales pentru borduri înalte. Se cultivă și pentru extragerea unui ulei volatil, întrebuințat la aromatizarea produselor zaharoase. Fructele (nucule) au un conținut mare de ulei gras (49%), folosit în industria lacurilor și a vopselelor și în industria cauciucului sintetic. La noi în țară se cultivă numai în cîmpuri experimentale și în grădini botanice.

perimáre (DR.), stingerea de drept, în cadrul procesului civil, a oricărei acțiuni, căi de atac sau executări silite, cu privire la care, din culpa părții, nu s-a făcut, în termenul stabilit de lege, nici un act de procedură. **P.** se constată de organul de jurisdicție printr-o hotărîre ce se poate da din oficiu, la cerere, sau ca urmare a ridicării de către partea interesată a *excepției de perimare.*

perimétru (gr. *peri* „în jurul" și *metron* „măsură") **1.** (MAT.) Suma lungimilor laturilor unui poligon. **2.** (MED.) *Perimetru de protecție (sanitară)*, linie închisă care delimitează un teritoriu sau o zonă în jurul unui obiectiv care trebuie protejat față de impurificări și contaminări (ex. *p. de p.* în jurul unei surse de alimentare cu apă). **3.** (FIZIOL., MED.) Instrument de determinare a cîmpului vizual (**p.** vizual) sau a circumferinței unui dinte (**p.** dentar). **4.** (GEOL.) *Perimetru de protecție hidrogeologică*, limitele unei zone înăuntrul căreia sînt interzise orice fel de lucrări a căror adîncime de execuție ar depăși depozitele geologice recente, precum și orice fel de amenajări, operații etc. ale căror efecte ar putea să tulbure condițiile naturale de exploatare a apelor subterane. *P. de p.h.* se face în scopul protecției izvoarelor de ape minerale și al captărilor pentru alimentare cu apă; ex. *p. de p.h.* de la Borsec (reg. Mureș-Autonomă Maghiară), Vatra Dornei (reg. Suceava), Ulmi (reg. București). **5.** (HIDROTEHN.) *Perimetru udat*, lungimea conturului pereților (într-o secțiune transversală a unei conducte) care vin în contact direct cu fluidul care curge prin conductă.

perinefrítă (gr. *peri* „în jurul" și *nephros* „rinichi"; MED.), proces inflamator supurativ al capsulei fibroase și al țesutului gras din jurul rinichilor, urmat de apariția unui abces sau a unui flegmon perinefritic. Cauza cea mai frec-

ventă este infecția cu stafilococi. Se manifestă prin simptome generale de infecție (febră, stare generală alterată) și prin tulburări locale (durere, tumefacție în regiunea lombară).

perinéu (ANAT.), regiune cuprinsă între organele genitale externe și anus.

periníța, joc popular românesc foarte răspîndit, în măsură de 2/4, la origine dans de nuntă și de petrecere. Este o horă de mînă obișnuită. Un băiat iese în centru, alege o fată cu care îngenunchează pe o pernă și o sărută. Apoi fata alege un băiat și jocul continuă astfel.

perioada de trecere de la capitalism la socialism, perioadă, istoricește necesară, a transformării revoluționare a societății capitaliste în societate socialistă, care începe cu instaurarea dictaturii proletariatului și se încheie cu construirea socialismului, prima fază a societății comuniste. Existența unei astfel de perioade este inevitabilă pentru toate țările care pășesc pe drumul socialismului, deoarece relațiile de producție socialiste nu pot să apară spontan și nu se pot dezvolta în sînul vechiului mod de producție, iar transformările profunde în structura economică și de clasă, în organizarea și conducerea producției, în viața politică, ideologică și culturală a societății etc. nu se pot înfăptui dintr-o dată, imediat după instaurarea dictaturii proletariatului, toate acestea necesitînd o întreagă perioadă istorică. Economia **p. de t. de la c. la s.** se caracterizează prin existența mai multor sectoare economice, dintre care obligatorii sînt: socialist, capitalist și mica producție de mărfuri. Rolul conducător, determinant, în toată această perioadă, revine sectorului socialist, el reprezentînd baza economică a dictaturii proletariatului și principala premisă economică a victoriei socialismului în întreaga economie națională. Ponderea sectoarelor și raportul dintre ele sînt în continuă schimbare; pe măsura înaintării spre socialism crește ponderea sectorului socialist, scade pînă la lichidare ponderea sectorului capitalist, iar micii producători de mărfuri sînt atrași treptat pe făgașul socialismului. Structura de clasă a acestei perioade (determinată de structura economică) cuprinde: clasa muncitoare, țărănimea și burghezia. Situația claselor sociale în perioada de trecere se schimbă radical în comparație cu situația lor din capitalism. Clasa muncitoare a devenit clasă conducătoare, stăpînă pe mijloacele de producție. Țărănimea muncitoare reprezintă aliatul principal al clasei muncitoare și primește un ajutor multilateral din partea statului socialist. Ca urmare a procesului de transformare socialistă a agriculturii, se formează treptat o clasă socială nouă: țărănimea cooperatistă. După naționalizare este lichidată marea burghezie din industrie, comerț și finanțe; în agricultură, burghezia este reprezentată prin chiaburime, principala pătură exploatatoare în această perioadă. Din rîndurile clasei muncitoare și ale țărănimii muncitoare se formează o intelectualitate nouă, care, împreună cu elementele înaintate ale vechii intelectualități, alcătuiește o pătură socială unică, luptătoare activă pentru socialism. Contradicția fundamentală a perioadei de trecere este contradicția dintre socialismul în continuă ofensivă și capitalism, pe care socialismul îl îngrădește și îl elimină treptat. Pe plan social, această contradicție își găsește expresia în lupta de clasă dintre clasa muncitoare, aliată cu țărănimea muncitoare, pe de o parte, și burghezie, pe de altă parte. Ea se desfășoară pe tărîmul economic, politic, ideologic. Gradul de intensitate a luptei de clasă diferă de la o țară la alta și de la o perioadă la alta și depinde de gradul de împotrivire a burgheziei. Durata **p. de t. de la c. la s.** este diferită de la o țară la alta, în funcție de nivelul dezvoltării forțelor de producție, de raportul forțelor de clasă. Perioada de trecere se încheie o dată cu făurirea economiei socialiste unitare, cu instaurarea relațiilor de producție socialiste în toate domeniile de activitate și lichidarea exploatării omului de către om. În R.P.R., această perioadă s-a încheiat o dată cu victoria deplină și definitivă a socialismului. V. și r e v o l u ț i e s o c i a l i s t ă.

perioádă 1. (FIZ.) Interval de timp după care se repetă un fenomen, reproducîndu-se consecutiv valorile unei mărimi caracteristice acelui fenomen. Se notează de obicei cu T și se măsoară în secunde. **2.** (MAT.) Cel mai mic număr $T>0$, cu proprietatea $f(x+T)=f(x)$ pentru orice x. Dacă există un T cu această proprietate, funcția $f(x)$ se numește periodică de perioadă T (ex. funcția sin x este periodică de perioadă 2π, fiindcă sin x = sin $(x+2\pi)$). **3.** (ASTR.) Interval de timp după care un astru, în mișcarea sa, se află în aceeași situație relativă față de un anumit reper. — *P. siderală,* interval de timp după care o planetă sau un satelit revine în aceeași poziție față de stele și care este egal cu perioada de revoluție a acestora. —*P. sinodică,* interval de timp după care un astru se află în aceeași situație relativă față de Soare și Pămînt (ex. fazele Lunii revin după o *p. s.* a Lunii de $29^z12^h44^m$). **4.** (GEOL.) Subdiviziune a timpului geologic mai mică decît era. Unei **p.** îi corespunde, în spațiu, un sistem de strate. **P.** se separă pe baza discordanțelor unghiulare existente între formațiuni și pe baza asociațiilor floristice și faunistice întîlnite în strate (ex. era mezozoică se împarte în trei **p.**: triasică, jurasică și cretacică). **5.** (BOT.) *Perioadă de vegetație,* interval de timp în care plantele își desăvîrșesc întregul ciclu biologic. *P. de v.* variază de la o specie de plantă la alta, precum și, în general, în funcție de factorii climatici. **6.** (CHIM.) *Perioadă de inducție,* timpul necesar pentru ca o reacție să înceapă să se desfășoare cu viteza corespunzătoare condițiilor respective. Astfel, oxidarea hidrocarburilor parafinice începe brusc după un timp *(p. de i.),* în care se consideră că se consumă unele substanțe care frînau reacția (inhibitori); distrugerea pe cale chimică a inhibitorilor micșorează pînă la dispariție *p. de i.* **7.** (LINGV.) Frază, de obicei amplă, cu ca-

racter unitar, armonios, datorat în special simetriei structurii ei. Pentru părțile unei **p.** condiționale se folosesc termenii p r o t a z ă și a p o d o z ă. În literatura română, Al. Odobescu și C. Hogaș au un stil bogat în perioade.

periódic 1. Adj. (FIZ.; despre un fenomen) Care constă în parcurgerea repetată a aceleiași succesiuni de stări în intervale de timp egale (ex. mișcarea unui pendul matematic scos din poziția de echilibru și lăsat să oscileze liber, fără frecare). 2. Subst. (PRESĂ) Publicație (gazetă, revistă, buletin etc.) care apare la intervale regulate (săptămînal, bilunar, lunar, trimestrial etc.).

periodísm (BIOL.), proprietate a unor funcții fiziologice de a se repeta la intervale de timp regulate (ex. fotosinteza și respirația plantelor).

perióst (gr. *peri* „în jurul" și *osteon* „os"; ANAT.) 1. Membrană conjunctiv-fibroasă care învelește osul. Prin stratul său intern, numit *strat osteogen*, **p.** participă la formarea țesutului osos (în perioada de creștere a oaselor) și la formarea calusului (după fracturi). 2. *Periost alveolar*, țesut fibros conjunctiv care se află în spațiul dintre alveola dentară și rădăcina dintelui și care fixează rădăcina în alveolă.

periostítă (MED.), boală care constă în inflamația periostului. În general cronică, **p.** se manifestă clinic prin tumefierea oaselor, sensibilitate, roșeață, căldură și durere locală. Apare în urma unui traumatism sau în cursul tuberculozei, sifilisului, reumatismului etc.

peripatétică, *Școala* ~ (gr. *peripatein* „a se plimba"), școală filozofică întemeiată de Aristotel la Atena în 335 î.e.n. Denumirea școlii amintește obiceiul lui Aristotel de a purta convorbiri cu discipolii plimbîndu-se. Printre cei mai cunoscuți peripateticieni se numără: T e o f r a s t, Eudem din Rodos (sec. IV—III î.e.n.), Straton din Lampsakos (m. circa 270 î.e.n.), Alexandru din Afrodisias (sfîrșitul sec. II — începutul sec. III). În *Ş.p.* a precumpănit, în sec. IV—III î.e.n., orientarea materialistă; școala a acordat o mare importanță cercetărilor științifice concrete (în botanică, matematică, astronomie, medicină etc.). Mai tîrziu, ea a lunecat spre eclectism; a încetat practic să existe în sec. al III-lea, fiind covîrșită de mistica neoplatonică.

periptér (ARHIT.), templu înconjurat pe toate laturile de o alee cu coloane (ex. Partenonul).

periscóp (gr. *peri* „în jurul" și *skopein* „a privi, a cerceta"), instrument optic în care razele de lumină sînt abătute de mai multe ori de la linia dreaptă, cu ajutorul oglinzilor sau al prismelor cu reflexie totală. **P.** este folosit pentru a permite unui observator care se găsește într-o tranșee, cazemată, tanc sau submarin, să observe cîmpul de luptă.

perisféră (GEOL.) v. **sima.**

perisíp (GEOGR.), cordon litoral care închide un liman sau o lagună. **P.** sînt frecvente la țărmul nordic și nord-vestic al Mării Negre (ex. **p.** care închide complexul lagunar Razelm).

perisodactíle (ZOOL.) v. **imparicopitate.**

peristaltísm (FIZIOL.), denumire dată mișcării de contracție a stomacului și intestinului, care face ca alimentele să fie împinse de-a lungul tubului digestiv.

peristíl (ARHITECTURĂ), galerie interioară sau exterioară, formată dintr-un șir de coloane așezate de-a lungul zidurilor care înconjură un edificiu, o sală sau o curte interioară (ansamblul acestor coloane). În locuințele romane, **p.** era elementul central, denumind principala curte interioară, care era înconjurată cu colonade.

Peristil de la casa Vettii din Pompei

peritonéu (ANAT.), membrană seroasă subțire, transparentă, care acoperă pereții cavității abdominale (**p.** parietal) și organele abdominale (**p.** visceral). **P.** delimitează un spațiu închis, numit cavitatea peritoneală. La femeie, cavitatea peritoneală comunică cu bazinul, **p.** continuîndu-se cu membrana mucoasă a trompelor uterine.

peritonítă (MED.), inflamație acută, mai rar cronică, a peritoneului, de natură infecțioasă (bacilul Koch, pneumococ, streptococ etc.). **P.** poate fi generalizată sau circumscrisă. Se manifestă prin febră, balonare abdominală, apariția în cavitatea abdominală a unui lichid serofibrinos, hemoragic sau purulent, prin tulburări intestinale etc.

Perkin *[pə:chin]*, William Henry (1838—1907), chimist englez. A descoperit unul dintre primii coloranți sintetici, moveina, și a înființat o fabrică pentru producerea lui. A conceput o metodă generală de obținere a acizilor aromatici nesaturați (condensarea **P.**).

perl (POLIGR.), corp de literă cu mărimea de cinci puncte tipografice.

pérlă 1. (MINER.) Piatră semiprețioasă de podoabă, de culoare cenușiu-argintie cu luciu sidefos; se prezintă sub formă de sfere cu dimensiuni de cîțiva mm, rar peste 10 mm. Este constituită din aragonit și ia naștere în corpul unor scoici prin secreția carbonatului de calciu în general, în jurul corpurilor străine intrate în organism sau al larvelor unor viermi paraziți. 2. (CHIM.) *Perlă de borax*, perlă sticloasă, transparentă, obținută prin topirea la flacără a unei cantități mici de tetraborat de sodiu (borax), care, împreună cu săruri metalice, dă compuși

colorați caracteristic. Se întrebuințează în chimia analitică, pentru recunoașterea, pe cale uscată, a metalelor.

perlă de Csaba (VITICULT.), soi de viță de vie originar din Ungaria, cu struguri de formă cilindrică sau cilindro-conică și boabe îndesate, de culoare alb-verzuie, cu pielița subțire și cu aromă

Perlă de Csaba

tămîioasă. În țara noastră, **p. de C.** este cultivată aproape în toate podgoriile pentru producerea strugurilor de masă. Se coace în a doua jumătate a lunii iulie, fiind cel mai timpuriu soi de struguri din podgoriile românești.

Perlea, Ionel (n. 1900), dirijor și compozitor român. A studiat în țară și în Germania, unde a activat un timp la operele din Leipzig și Rostock. A fost ani îndelungați șef al Orchestrei simfonice Radio și profesor la Conservatorul din București. Dintr-un lagăr german în care fusese internat, pleacă după război în Italia, iar apoi se stabilește în Statele Unite. Paralel cu turneele internaționale întreprinse, a lucrat pentru Metropolitan Opera și Manhattan School of Music. Repertoriul său vast cuprinde, alături de creația muzicală românească, marele repertoriu universal. Ca profesor, **P.** a contribuit la formarea temeinică a unor compozitori și dirijori. A scris lieduri, un cvintet cu pian, un cvartet de coarde (distins cu Premiul „George Enescu"), variațiuni simfonice pe o temă proprie și o simfonie.

perlinguál (MED.), administrare a unor medicamente pe cale linguală, mai ales sublinguală, bazată pe resorbția lor rapidă la nivelul mucoasei linguale, fapt care asigură o acțiune promptă (ex. administrarea perlinguală a perlelor de nitrit de amil, a nitroglicerinei, a unor produse hormonale etc.).

perlít (PETROGR.), rocă riolitică sticloasă, caracterizată printr-un sistem de crăpături sferoidale produse prin răcirea bruscă a lavei, datorită cărora apar separații în fragmente de aspectul perlelor. În R.P.R. se găsește lîngă Orașul Nou (reg. Maramureș).

perlítă (METAL.), constituent structural de echilibru al aliajelor fier-carbon. Este un amestec mecanic format din ferită și cementită și corespunde punctului eutectoid (0,8% carbon).

Perlo, Victor (n. 1912), economist și publicist progresist american. Autor a numeroase articole și al unor lucrări în care analizează de pe poziții marxiste unele probleme actuale privind viața economică și politică din S.U.A., demascînd totodată netemeinicia unor teorii burgheze apologetice contemporane. Op. pr.: „Imperialismul american" (1951), „Negrii din agricultura Sudului" (1954), „«Revoluția» în venituri" (1954), „Imperiul marii finanțe" (1957, trad. rom. 1958), „Militarismul și monopolurile" (1963, trad. rom. 1964).

Perm, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe rîul Kama. 745 000 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini (utilaj industrial, carbonifer, petrolier, diferite mașini), industrie de prelucrare a petrolului, chimică, a lemnului, a materialelor de construcție, alimentară etc. Nod feroviar și mare port fluvial. Universitate și alte institute de învățămînt superior.

permalloy (METAL.), aliaj de fier și nichel, conținînd 40—80% *Ni*, cu sau fără alte elemente de aliere, care în cîmpuri magnetice slabe posedă o permeabilitate magnetică mare (10—20 de ori mai mare decît oțelul cu siliciu). Este folosit la confecționarea de miezuri pentru aparate de măsură, amplificatoare magnetice etc.

permanganáți (CHIM.), $Me^{I}MnO_4$. Săruri ale acidului permanganic. — *P. de potasiu,* $KMnO_4$. Sare de potasiu a acidului permanganic. Se obține prin oxidarea electrolitică a manganatului de potasiu. Este o substanță cristalină, roșie-violetă, cu reflexe metalice, solubilă în apă. Datorită acțiunii sale puternic oxidante, se întrebuințează ca agent oxidant în chimia analitică, în chimia organică preparativă, în industria textilă, ca dezinfectant, la purificarea gazelor etc.

permanganic, *acid* ~ (CHIM), $HMnO_4$. Acid stabil numai în soluție apoasă, cu o concentrație pînă la aproximativ 20% $HMnO_4$. Acidul permanganic este un oxidant puternic.

permeabilitáte (FIZ.) **1.** Proprietate a unui material cu structură poroasă de a permite să treacă prin el un fluid supus unei diferențe de presiune. **P.** poate fi *moleculară* sau *vîscoasă,* după cum drumul liber mijlociu al moleculelor fluidului în scurgere este mai mare, respectiv mai mic decît dimensiunile transversale ale canalelor care străbat materialul poros. — *Coeficient de p.,* mărime proporțională cu viteza de scurgere a unui fluid printr-un material poros. **2.** *Permeabilitate magnetică,* mărime egală cu raportul dintre inducția magnetică dintr-un mediu izotrop și intensitatea cîmpului magnetic; este principala caracteristică magnetică macroscopică a mediilor (substanțe sau vid). Se notează cu μ. *P.m.* a vidului (notată μ_0) este o constantă universală; ea are valorile 4π în sistemul CGS electromagnetic raționalizat și $4\pi \cdot 10^{-7}$ H/m în sistemul SI. Se mai numește *permeabilitate magnetică absolută.* — *P.m. relativă,* mărime adimensională caracteristică unui material, egală cu raportul dintre permeabilitatea magnetică absolută a materialului și permeabilitatea magnetică absolută a vidului. Are valori subunitare foarte apropiate de unitate pentru materialele diamagnetice, supraunitare foarte apropiate de unitate pentru materialele paramagnetice și supraunitare mult mai mari (pînă la zeci de mii) pentru materialele feromagnetice.

permeamétru (FIZ.), instrument folosit pentru măsurarea proprietăților magnetice ale materialelor feromagnetice, în special a permeabilității magnetice. După forma probei de măsurat, **p.** poate fi: *cu fir*, la care eșantionul, sub formă de tijă sau de fir, este așezat în interiorul unei bobine de explorare concentrice cu o bobină de magnetizare, sau *cu jug*, la care eșantionul, sub formă de bară (jug), închide un circuit magnetic pe care se află bobinele de magnetizare și de explorare. Inducția magnetică se determină printr-o

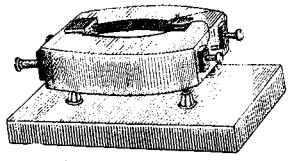

Permeametru cu jug

metodă balistică sau magnetometrică (la **p.** pentru curent continuu) sau prin măsurarea tensiunii electromotoare induse în bobina de explorare (la **p.** pentru curent alternativ), iar intensitatea cîmpului magnetic se calculează din datele constructive ale dispozitivului utilizat.

permeánță (FIZ.), mărime magnetică egală cu raportul dintre fluxul magnetic care trece printr-un circuit magnetic și tensiunea magnetică din lungul circuitului. **P.** este inversa r e l u c t a n ț e i și analoga conductanței unui circuit electric.

Permeke, Constant (1886—1951), pictor belgian, reprezentant de frunte al expresionismului flamand. În pictura sa, caracterizată printr-o viziune frustă și monumentală a naturii și a omului („Secerătorul", „Logodnicii", „Ruleta" „Marina verde"), a reprezentat figuri de țărani și muncitori sculpturale, puternic stilizate, respirînd forță fizică.

permendúr (METAL.), aliaj de cobalt și fier, cu o înaltă permeabilitate magnetică, folosit în electrotehnică.

permián (STRAT.), ultima perioadă a erei paleozoice, denumită astfel după numele regiunii Perm (U.R.S.S.). În flora **p.** se constată o vegetație mai săracă decît în perioada carboniferă. Criptogamele vasculare sînt în regres. În a doua jumătate a perioadei, gimnospermele și mai ales coniferele iau o dezvoltare considerabilă, fiind reprezentate prin cîteva genuri caracteristice. Din punct de vedere evolutiv, flora **p.** are caracter de tranziție între perioada paleozoică și cea mezozoică. Fauna din timpul **p.** este asemănătoare celei din perioada carboniferă. Sînt mai frecvente unele foraminifere, briozoare, brahiopode, unele crustacee, peștii ganoizi, stegocefali etc. Apar ceratiții, iar trilobiții, gigantostraceii și reptilele prozauriene dispar la sfîrșitul perioadei. În **p.** s-au depus formațiuni continentale, lagunare, neritice și batiale. În timpul **p.**, pe continentul G o n d w a n a din emisfera sudică a existat un climat rece, caracterizat printr-o floră specifică. Acum s-au resimțit ultimele faze ale cutărilor hercinice. **P.** din estul și din sudul Europei este reprezentat în întregime prin depozite marine și cuprinde trei serii: *artinskian*, *kungurian* și *kazanian*. În vestul Europei, seria inferioară *(autunian)* și seria mijlocie *(saxonian)* sînt reprezentate prin depozite continentale, iar seria superioară *(turingian)* prin depozite marine și lagunare. În R.P.R., depozite permiene se găsesc în Banat, în Munții Apuseni, în Carpații Meridionali și în Dobrogea.

perminvár (METAL.), aliaj de nichel și cobalt sau nichel, cobalt și molibden, cu permeabilitate magnetică mare și practic constantă la variații mari ale intensității cîmpului magnetic. Este folosit în industria electrotehnică, la confecționarea miezurilor unor aparate electrice.

permitivitáte (FIZ.), mărime egală cu raportul dintre inducția electrică și intensitatea cîmpului electric dintr-un mediu izotrop; este o caracteristică electrică macroscopică importantă a mediilor (substanțe sau vid), îndeosebi a dielectricilor. Se notează cu ε. **P.** vidului (notată ε_0) este o constantă universală; ea are valorile $\frac{1}{4\pi}$ în sistemul CGS electrostatic raționalizat și $\frac{10^7}{4\pi c^2} \approx 8{,}85417 \cdot 10^{-12}$ F/m în sistemul SI. Se mai numește *permitivitate absolută*. — *P. relativă*, mărime adimensională caracteristică unui material, egală cu raportul dintre permitivitatea absolută a materialului și permitivitatea absolută a vidului. Are valori supraunitare apropiate de unitate pentru gaze, de ordinul unităților pentru lichidele nepolare și majoritatea izolatorilor solizi, de ordinul zecilor pentru lichidele polare și de ordinul sutelor și al miilor pentru materialele feroelectrice.

Permoser, Balthasar (1651—1732), sculptor german, reprezentant de seamă al barocului. În lucrările sale, **P.** a manifestat preferință pentru redarea corpului omenesc în plină mișcare, pentru formele puternice și expresive („Hercule strangulînd șarpele", „Zeul Amor pregătindu-și arcul"). A fost și un bun cunoscător al vieții lăuntrice, realizînd portrete veridice și capete de expresie („Eugeniu de Savoia", „Sf. Ion Botezătorul", „Ecce homo").

permutáre (MAT.), corespondență biunivocă a unei mulțimi finite cu ea însăși (ex., în cazul unei mulțimi formate din trei elemente *a*, *b*, *c*, **p.** posibile sînt $\begin{pmatrix} a & b & c \\ a & b & c \end{pmatrix}$, $\begin{pmatrix} a & b & c \\ a & c & b \end{pmatrix}$, $\begin{pmatrix} a & b & c \\ b & a & c \end{pmatrix}$, $\begin{pmatrix} a & b & c \\ b & c & a \end{pmatrix}$, $\begin{pmatrix} a & b & c \\ c & a & b \end{pmatrix}$, $\begin{pmatrix} a & b & c \\ c & b & a \end{pmatrix}$. Numărul P_n al **p.** a n elemente este dat de relația: $P_n = 1 \cdot 2 \cdot 3 \ldots n = n!$.

permutít (CHIM.), schimbător de ioni sintetic, obținut prin topirea cuarțului cu caolin și carbonat de sodiu. Este un alumino-silicat de sodiu hidratat, cu proprietatea de a schimba ușor ionii de sodiu cu ionii altor metale (ex. absoarbe din apa dură ionii de calciu și de magneziu și cedează ionii de sodiu). Se întrebuințează în special la dedurizarea apei. **P.** epuizat se regenerează prin tratare cu o soluție de clorură de sodiu, care determină un schimb de ioni invers. Este un zeolit artificial.

Pernambuco, stat în nordestul Braziliei. Suprafaţa: 98 079 km². Populaţia: 4 307 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Recife*. Cuprinde o porţiune din podişul Borborema şi o fîşie din cîmpia litorală atlantică. Vegetaţie de savană. În cîmpia litorală există mari plantaţii de trestie de zahăr; pe podiş se cultivă în special bumbac. Se recoltează nuci de cocos şi se cresc vite cornute mari şi capre. Industrie uşoară şi alimentară (în special fabrici de zahăr).

Pernik, oraş în vestul R.P. Bulgaria, situat pe valea Strumei, centrul unui însemnat bazin carbonifer. 74 200 loc. (1961). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (utilaj minier), a sticlei şi a cimentului. Nod feroviar.

Perón, Juan Domingo (n. 1895), om politic argentinian. Între 1946 şi 1955 a fost preşedinte al Argentinei. A fost răsturnat de către armată şi a plecat în exil la Madrid.

perón 1. Platformă, uneori decorată cu elemente ornamentale, situată în faţa unei intrări într-o clădire, avînd, atunci cînd aceasta este înaltă, trepte de acces. **2.** (TRANSP.) Platformă (acoperită sau descoperită) amenajată în lungul liniilor de cale ferată, într-o staţie, pentru a uşura urcarea şi coborîrea călătorilor din tren.

peronéu (ANAT.), os lung, subţire, în formă de prismă triunghiulară, situat în afara tibiei, împreună cu care formează scheletul gambei.

peroráţie, încheierea unui discurs, a unei cuvîntări, caracterizată prin construcţii stilistice retorice, prin tonul însufleţit, cu bogate elemente afective, menite să capteze interesul şi adeziunea la cele susţinute de autor.

Perov, Vasili Grigorievici (1834—1882), pictor rus, membru fondator al asociaţiei peredvijnicilor. **P.** s-a impus ca promotor al realismului critic în pictură, creînd tablouri de gen în care a satirizat racilele iobăgiei, clerul, funcţionărimea obtuză („Predica la ţară", 1860; „Procesiune religioasă de paşti", 1861). În perioada maturităţii, **P.** a exprimat deschis protestul faţă de nedreptăţile generate de guvernarea ţaristă, a redat în imagini veridice şi dramatice viaţa tragică a ţărănimii şi a sărăcimii oraşelor („Înmormîntarea unui ţăran", 1865; „Troica", 1866). Ca portretist, s-a remarcat prin arta tipizării („A.N. Ostrovski", 1871; „I.S. Turgheniev", 1872; „F.M. Dostoevski", 1872).

peroxidáze (BIOCHIM.), enzime care catalizează desfacerea peroxidului de hidrogen (H_2O_2) sau a peroxizilor organici. **P.** sînt răspîndite în natură, în special în regnul vegetal şi mai puţin în ţesuturile animale (leucocite, măduva oaselor, lapte).

peroxízi (CHIM.), derivaţi ai apei oxigenate, rezultaţi prin înlocuirea hidrogenului acesteia cu metale sau cu radicali organici, care conţin în moleculă gruparea caracteristică $(-O-O-)$ peroxi. Prin tratare cu acizi diluaţi, **p.** metalelor dau apă oxigenată şi sărurile metalelor respective. **P.** organici pot fi: hidroperoxizi, peroxizi propriu-zişi, peroxiacizi *(peracizi)*, peroxiesteri *(peresteri)*, peroxizi de acil etc., după cum unul sau ambii atomi de hidrogen ai apei oxigenate au fost înlocuiţi cu radicali organici, precum şi după felul radicalilor. Majoritatea **p.** sînt explozivi. Cei organici se folosesc ca promotori în reacţii de polimerizare, clorurare, oxidare. **P.** sînt agenţi oxidanţi puternici. — *Peroxid de sodiu*, Na_2O_2. Substanţă gălbuie, formată prin arderea sodiului într-un curent de aer uscat. Reacţionează cu apa rece, formînd apă oxigenată şi hidroxid de sodiu. Este un agent oxidant foarte puternic. — *P. de benzoil*, $(C_6H_5CO \cdot O)_2$. Derivat al apei oxigenate, rezultat prin înlocuirea atomilor de hidrogen ai acesteia cu două grupări benzoil (C_6H_5CO-). Este o substanţă cristalizată, cu p.t. 108°C, solubilă în dizolvanţi organici. Prin încălzire în soluţie se descompune în radicali liberi. Se întrebuinţează în industrie pentru iniţierea reacţiilor de polimerizare.

perpendiculár (MAT.) **1.** Adj. (Despre drepte sau plane) Care formează între ele unghiuri

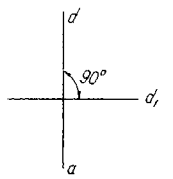

Drepte perpendiculare

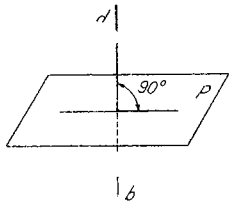

Dreaptă perpendiculară pe un plan

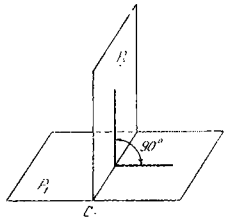

Plane perpendiculare

adiacente egale, respectiv unghiuri diedre adiacente egale. **2.** Subst. Dreaptă perpendiculară **(1)** pe o altă dreaptă sau pe un plan.

pérper, monedă ideală în Ţara Românească, în sec. XIV—XV, denumită astfel de la moneda reală bizantină cu acelaşi nume. Avea o valoare deosebită de moneda reală care circula în întreaga Peninsulă Balcanică, fapt pentru care i se spunea în documentele străine *p. de Valahia*.

perperítul (în evul mediu, în Ţara Românească), dare indirectă pe produsele comercializate sau pregătite în vederea comercializării, plătită domniei în sec. XV—XVII.

Perpessicius (pseudonimul lui *Dimitrie S. Panaitescu*) (n. 1891), poet, critic şi istoric literar român, născut la Brăila. Membru al Academiei R.P.R. S-a afirmat mai întîi ca poet prin volumul „Scut şi targă" (1926). A cultivat apoi o poezie de notaţii intime, de influenţă simbolistă (Laforgue, Rimbaud). A deţinut, la mai multe publicaţii ale epocii, rubrica literară denu-

mită „menţiuni critice", care a devenit apoi titlul unei serii de volume. A îngrijit editarea operei lui Eminescu într-o ediţie monumentală, din care pînă în prezent au apărut şase volume. A mai publicat „Menţiuni de istoriografie literară şi folclor" (1957) şi „Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor" (1961). **P.** a îmbinat activitatea de istoric literar cu cea de critic. Studiile şi articolele sale se disting prin fineţea analizei şi siguranţa intuiţiei, prezentînd uneori sensibile afinităţi cu impresionismul.

perpetuum mobile (expresie latinească însemnînd „neîncetat în mişcare") **1.** (FIZ.) Sistem fizic (mecanic, termic, electric etc.) imaginar, capabil să funcţioneze timp nelimitat (continuu, perpetuu), efectuînd lucru mecanic sau producînd energie. Încercări de a realiza **p.m.** s-au făcut încă din sec. al XIII-lea, dar abia în sec. XVIII—XIX a devenit evidentă zădărnicia acestor încercări. Imposibilitatea realizării unui **p.m.** a contribuit la fundamentarea experimentală a legii conservării energiei şi a principiilor termodinamicii. — *P.m. de speţa întîi*, perpetuum mobile care funcţionează fără a primi energie din exterior, iar starea lui finală este identică cu cea iniţială. — *P.m. de speţa a doua*, perpetuum mobile care funcţionează pe baza căldurii primite de la o singură sursă externă, fără a mai face schimb de căldură cu un alt sistem. **2.** (MUZ.) Denumire dată unor piese muzicale rapide, alcătuite, de la începutul pînă la sfîrşitul lor, din note scurte şi de valoare egală, a căror succesiune lasă impresia unei mişcări continue. **P.m.** au scris Paganini, Weber ş.a.

Perrault *[peró]*, Charles (1628—1703), scriitor clasic francez, adept al principiilor unei arte moderne în celebra polemică dintre antici şi moderni. În opera sa „Paralelă între antici şi moderni" (1688—1697), el susţine, în spirit cartezian, ideea că progresul literaturii este o lege a spiritului omenesc şi că, datorită progresului ştiinţelor, epoca modernă corespunde maturităţii acestui spirit şi este superioară antichităţii. **P.** a fost primul scriitor francez cu preocupări folclorice. Este cunoscut mai ales prin poveştile sale pentru copii („Scufiţa roşie", „Motanul încălţat", „Cenuşăreasa", „Barbă albastră", „Frumoasa din pădurea adormită" etc.), cuprinse în volumul „Istorisiri sau poveşti din trecut" (1697), valoroase prelucrări după versiuni populare, din care se degajează farmecul unui optimism sănătos, profund omenesc. Opera sa anunţă, prin tendinţa ei raţionalistă, literatura sec. al XVIII-lea. Unele dintre poveştile sale au inspirat pe compozitorii Rossini, Offenbach, Ceaikovski, Dukas şi Bartók. În limba română au apărut mai multe traduceri din poveştile sale.

Perrault *[peró]*, Claude (1613—1688), medic, savant şi arhitect francez. Bun cunoscător al arhitecturii din antichitatea greco-romană, traducător şi comentator al lui Vitruviu, **P.** a fost un promotor al clasicismului în arhitectura franceză a epocii. Opera sa capitală este faţada şi colonada Luvrului (1666 — 1670), una dintre cele mai valoroase realizări ale arhitecturii sec. al XVII-lea, impresionantă prin echilibru şi prin monumentalitate. **P.** s-a distins şi prin studiile sale teoretice asupra arhitecturii. Ca naturalist, a contribuit prin studiile sale la progresul fiziologiei animalelor („Mecanica animalelor").

Perret *[peré]*, Auguste (1874—1954), arhitect francez, unul dintre promotorii arhitecturii moderne în beton armat. Colaborînd cu fratele său Gustave, **P.** a proiectat construcţii remarcabile prin stringenţa funcţională a compoziţiei şi prin ingeniozitatea folosirii betonului nu numai pentru structurile de rezistenţă, dar şi pentru efectele de plastică arhitectonică (Teatrul Champs-Elysées, 1911 — 1913; Sala de concert a Şcolii normale de muzică, 1929).

Perrin *[perê]*, Jean (1870—1942), fizician francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Studiind sedimentarea unor particule aflate în mişcare browniană, **P.** a reuşit să determine în mod direct numărul lui Avogadro, contribuind astfel la fundamentarea concepţiei atomice asupra structurii materiei. A studiat, de asemenea, razele catodice, razele X, osmoza, fluorescenţa, emisia şi

J. Perrin

recepţia sunetelor etc. Op. pr.: „Atomii" (1921), „Elementele fizicii" (1930). Premiul Nobel (1926).

Persefona, în mitologia greacă, fiica lui Zeus şi a Demetrei; corespunde Proserpinei din mitologia romană. A fost răpită de Hades ca să-i devină soţie. Conform mitului, în fiecare an, **P.** domnea cîteva luni asupra umbrelor din lumea subpămînteană, apoi se întorcea pe pămînt şi trăia în tovărăşia Demetrei, zeiţa grînelor. Mitul **P.** simbolizează ciclurile vegetaţiei. Se numea şi *Kore*.

Persefona

Perseide (ASTR.), stele căzătoare, meteori, care vin din direcţia constelaţiei Perseu la începutul lunii august (10—14 august).

Perseu, erou al mitologiei greceşti, fiu al lui Zeus şi al unei femei muritoare, Danae. Lui **P.** i se atribuiau o serie de isprăvi vitejeşti (tăierea capului Meduzei, salvarea Andromedei de un monstru marin, uciderea lui Polydectes, prigonitorul mamei sale). Era considerat întemeietorul legendar al Micenei.

Perseu (ASTR.), constelație boreală, circumpolară la latitudinile noastre. Steaua β

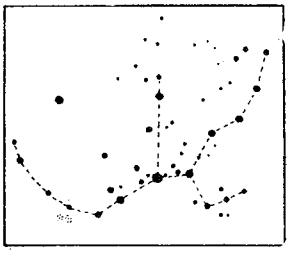

Constelația Perseu

din această constelație este steaua dublă cu eclipsă Algol.

Persia, denumirea oficială, pînă în 1935, a Iranului.

Persius (Aulus Persius Flaccus) (34—62), poet satiric latin. În poeziile sale, influențate de filozofia stoică, **P.** a criticat pe poeți și publicul literar al vremii. Satira lui se remarcă prin ținută sinceră și morală. Din cauza conciziei excesive, stilul său este pe alocuri obscur.

persoánă (lat. *persona* „om, actor, mască") **1.** Omul definit prin totalitatea însușirilor și a funcțiilor sale fizice și psihice, aflate într-o unitate indisolubilă. În opoziție cu antropologismul, care privește **p.** umană în mod abstract, în afara societății și a istoriei, Marx a arătat că esența omului rezidă în ansamblul relațiilor sociale și a subliniat totodată însemnătatea „individului real, viu". Omul se formează ca subiect conștient și activ, deci ca **p.**, numai datorită existenței sociale, a angrenării sale în sistemul unor relații sociale determinate. Diferitele laturi ale **p.** sînt studiate de psihologie, sociologie, istorie, drept, pedagogie, etică, antropologie, de anatomia și fiziologia umană etc. Totodată, **p.**, ca individ uman concret, se află în centrul preocupărilor artei și literaturii. În cadrul psihologiei, **p.** este studiată, sub raportul funcțiilor psihice general-umane, de psihologia generală, iar sub raportul particularităților psihice tipice-individuale, de psihologia diferențială sau de psihologia persoanei. Aceasta din urmă se ocupă cu însușirile psihice individuale care caracterizează pe om în ansamblu și se exprimă viu în conduita lui, cum sînt: temperamentul, aptitudinile și caracterul. V. și personalitate. **2.** (DR.) Subiect de drepturi și de obligații. — *P. fizică*, omul considerat ca persoană, în sensul definit mai sus. — *P. juridică*, organizație care, avînd o alcătuire de sine stătătoare și un patrimoniu propriu afectate îndeplinirii unui anume scop admis de lege, este subiect de drepturi și de obligații, distinct de persoanele fizice care intră, în orice calitate, în alcătuirea ei. **3.** Masca actorilor romani; prin extensiune, rol, personaj. **4.** (LINGV.) **a)** Categorie gramaticală, specifică verbului și unor pronume (personal, reflexiv, de întărire și posesiv), prin care se desemnează vorbitorul (**p.** I), interlocutorul (**p.** a II-a) și orice obiect deosebit de vorbitor și de interlocutor (**p.** a III-a). **b)** Fiecare dintre formele flexionare ale verbului și ale pronumelui prin care se exprimă persoana **(a).**

personál, totalitatea salariaților unei întreprinderi, instituții, organizații obștești etc., angajați pe baza unui contract de muncă. **P.** se grupează după diferite criterii: după rolul pe care-l ocupă în procesul de producție: a) muncitori, b) ingineri și tehnicieni, c) funcționari, d) **p.** de serviciu, e) **p.** de pază și pompieri; după funcția pe care o ocupă: a) **p.** de conducere, b) **p.** tehnic și ingineresc, c) **p.** administrativ; după rolul pe care îl are în activitatea întreprinderii: a) **p.** de bază, b) **p.** de servire, c) **p.** auxiliar; după durata contractului de muncă: a) **p.** permanent, b) **p.** temporar, c) **p.** sezonier. Mai există și alte criterii de grupare, ca: vechimea, calificarea etc. De asemenea sînt anumite categorii de **p.** specifice unor ramuri, ca: **p.** de specialitate (învățămînt, sănătate, artă etc.); **p.** operativ (comerț, transporturi, telecomunicații) etc. — *P. scriptic*, totalitatea salariaților unei întreprinderi, instituții, organizații etc. care au legături contractuale de muncă, indiferent de durata contractului (permanent, temporar sau sezonier). — *P. nescriptic*, lucrători angajați pentru executarea unor lucrări ocazionale, nelegate de activitatea de bază a întreprinderii. Excepție fac lucrătorii angajați pe un termen mai mare de cinci zile și care, potrivit reglementării legale în vigoare, sînt plătiți din fondul de salarii scriptic.

personalism, curent al filozofiei burgheze contemporane, cu un pronunțat caracter fideist. Reeditînd teze ale monadologiei lui Leibniz, ale idealismului subiectiv al lui Berkeley și ale idealismului absolut al lui Hegel, **p.** pune la baza existenței o pluralitate de entități spirituale înzestrate cu atributele personalității (voință, urmărirea unor scopuri, conștiință de sine) și subordonate lui dumnezeu ca persoană supremă. **P.** încearcă, fără a reuși, să rezolve contradicțiile dintre tendințele subiectiviste, individualiste ale filozofiei burgheze contemporane și cele idealist-obiective ale teismului creștin. Persoana umană este privită de **p.** ca fiind o entitate autonomă, dar și ca o creație a divinității, către care tinde și căreia îi este subordonată. Sociologia personalistă îmbină voluntarismul individualist cu fatalismul religios. Totodată, absolutizînd „persoana" și punînd-o în afara oricăror determinări social-istorice, **p.** vede rezolvarea tuturor problemelor sociale în „autodesăvîrșirea" persoanei. **P.** a fost inițiat în S.U.A., în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, avînd în sec. XX drept reprezentanți principali pe W.E. Hocking, E.S. Brightman și R.T. Flewelling (ultimul conduce revista americană „The Personalist"). În Franța, **p.** a fost reprezentat, la începutul secolului, de Ch. Renouvier, iar după 1930 de gruparea din jurul revistei „Esprit", condusă de Em. Mounier și apoi de J.M. Domenach. În țara noastră, în perioada dintre cele două războaie mondiale, adept al **p.**, într-o variantă aparte, numită „**p.** energetic", a fost C. Rădulescu-Motru.

personalitáte, (în sens larg) rezultat al dezvoltării depline și unitare a însușirilor

p e r s o a n e i; (în sens restrîns) persoană cu aptitudini deosebite, cu alese însuşiri intelectuale şi morale, avînd o contribuţie valoroasă în domeniul social-politic sau în domeniul ştiinţei, tehnicii, artei, literaturii. De-a lungul istoriei societăţii omeneşti, problema dezvoltării libere, multilaterale şi armonioase a **p.** a format obiectul preocupării tuturor gînditorilor umanişti. În orînduirile bazate pe exploatare, în care dezvoltarea **p.** a fost şi este îngrădită de interesele de clasă ale exploatatorilor, numai o minoritate restrînsă de indivizi reuşesc să-şi dezvolte şi să-şi afirme **p.**, şi aceasta numai între limitele îngăduite de cadrul îngust al orînduirilor respective. De aceea gîndirea umanistă premarxistă a elaborat în legătură cu problema **p.**, fie soluţii valabile pentru o anumită elită privilegiată, fie soluţii speculativ-abstracte, fie soluţii utopice. Umanismul marxist-leninist a rezolvat teoretic şi practic această problemă, legînd-o de eliberarea întregii societăţi de sub jugul exploatării. Socialismul şi comunismul asigură, pentru prima oară în istoria societăţii, condiţiile pentru dezvoltarea liberă, multilaterală şi armonioasă a **p.** — *P. istorică*, conducător a cărui activitate exercită o influenţă apreciabilă asupra desfăşurării evenimentelor istorice. În opoziţie cu concepţia idealist-subiectivistă, care atribuie *p.i.* un rol hotărîtor în istorie, materialismul istoric arată că acest rol revine maselor populare. Marxismul respinge atît c u l t u l p e r s o n a l i t ă ţ i i cît şi negarea anarhistă a rolului şi autorităţii conducătorilor. „Nici o clasă din istorie n-a ajuns la dominaţie dacă nu şi-a ridicat conducători politici proprii, capabili să organizeze mişcarea şi s-o conducă" (V.I. Lenin). *P.i.* pot influenţa în sens pozitiv sau negativ dezvoltarea istorică, în funcţie de clasele (înaintate, respectiv retrograde) ale căror interese le reprezintă. Caracterul progresist al activităţii *p.i.* este determinat de situarea lor pe poziţiile claselor în ascensiune, de concordanţa acestei activităţi cu legile obiective ale dezvoltării sociale. *P.i.* ridicate din rîndurile clasei muncitoare şi educate de partidul marxist-leninist militează pentru înfăptuirea unor idealuri revoluţionare profund umaniste. Autoritatea lor se sprijină pe legătura strînsă cu masele populare ale căror aspiraţii le întruchipează, precum şi pe înţelegerea ştiinţifică a procesului social-istoric.

persona non grata (DR.), expresie latinească denumind un agent diplomatic, referitor la care statul unde este acreditat declară că nu e de acord să-şi exercite acolo activitatea diplomatică.

perspectivă 1. (MAT.) Reprezentare a unui corp din spaţiu pe o suprafaţă, prin proiecţie conică sau prin proiecţie paralelă. **2.** (ARTE PLAST.) Ştiinţa reprezentării pe o suprafaţă plană a imaginilor tridimensionale, prin redarea diferenţelor de înfăţişare a obiectelor în funcţie de distanţă şi de poziţie. Ştiinţa **p.** s-a dezvoltat în mod metodic începînd din Renaştere, un rol important în precizarea problemelor sale avîndu-l Paolo Uccello şi Leon Battista Alberti. Se cunosc mai multe feluri de **p.**: *p. verticală*, folosită în pictura egipteană şi, în general, în arta antică, de asemenea în pictura prerinascentistă; constă în reprezentarea planurilor din adîncime în mod etajat, motiv pentru care se numeşte şi etajată; *p. inversată*, în care planurile din adîncime dobîndesc mai multă importanţă decît primul plan; a fost folosită în pictura bizantină; *p. liniară* (sau *conică*), redarea adîncimii şi formei obiectelor în funcţie de modificările percepute optic pe care le suferă liniile de contur ale obiectelor datorită distanţei şi poziţiei lor în spaţiu. A fost genul de **p.** utilizat cu precădere de artiştii din Renaştere; *p. în zbor de pasăre* („à vol d'oiseau"), redarea unui peisaj văzut de la o înălţime oarecare; *p. cavalieră*, în care se presupune că obiectele sînt văzute dintr-un punct situat la infinit şi în care paralelele nu-şi modifică direcţia, cum se întîmplă în *p. liniară*; *p. aeriană*, în care distanţele relative ale obiectelor sînt sugerate prin degradeuri de culoare; *p. practică*, redare a obiectelor în formele în care sînt sesizate de ochi, fără prelucrarea teoretică a reprezentării lor; este genul de **p.** cel mai des folosit în pictura modernă.

perspectográf, aparat utilizat pentru redresarea fotogramelor aeriene care au fost înregistrate pe clişee înclinate faţă de planul orizontal.

persulfaţi (CHIM.), săruri ale acizilor monopersulfuric şi dipersulfuric. Se conservă în stare uscată, la temperatura camerei. Sînt folosiţi ca agenţi oxidanţi în analiza chimică, în vopsitorie, în galvanoplastie etc. — *Persulfat de amoniu*, $(NH_4)_2S_2O_8$. Sarea de amoniu a acidului dipersulfuric. Se obţine prin electroliza unei soluţii concentrate de sulfat acid de amoniu. Este întrebuinţat ca agent oxidant. Se mai numeşte *dipersulfat de amoniu*.

Perşani, *Munţii* ~, culme muntoasă situată în sud-vestul Carpaţilor Orientali, orientată NE–SV, făcînd legătura între Carpaţii Orientali şi Carpaţii Meridionali şi limitînd la vest Depresiunea Bîrsei. Sînt alcătuiţi din roci cristaline, calcare mezozoice, fliş şi aglomerate vulcanice. În nord, *M. P.* sînt tăiaţi de Olt (defileul bazaltic de la Racoş).

perşi, uniune de triburi care populau, în sec. VII–VI î.e.n., sud-vestul Podişului Iranului, intrînd în componenţa regatului *mezilor*. Şi-au impus dominaţia asupra mezilor în urma victoriei lui Cirus al II-lea asupra regelui Astyages (550 î.e.n.), punînd bazele statului persan al A h e m e n i z i l o r. V. şi I r a n.

Perth *[p :θ]*, oraş în sud-vestul Australiei, situat pe Swan River, la circa 20 km de ţărmul Oceanului Indian. 395 000 loc. (1960). Port important, centru comercial, nod feroviar şi rutier. În împrejurimi se află mari exploatări de aur. Industrie constructoare de maşini (maşini de transport), de prelucrare a lemnului şi alimentară. Universitate.

pertinax (ELT.), material electroizolant, obţinut din straturi suprapuse de hîrtie impreg-

nată cu rășini sintetice de tipul bachelitei, utilizat în construcția transformatoarelor și aparatelor electrice, în telefonie, în radiotehnică etc.

pertuizănă, armă de fier, asemănătoare cu halebarda, folosită în sec. XV—XVIII. La bază, **p.** propriu-zisă era prevăzută cu două urechi, terminate în vîrfuri ascuțite.

perturbație 1. (FIZ.) Mărime fizică a cărei valoare este suficient de mică comparativ cu valoarea unei alte mărimi de aceeași natură și alături de care intervine în aceeași ecuație, putînd fi neglijată în prima aproximație. Calculul cu perturbații face posibilă sau simplifică rezolvarea anumitor probleme din mecanica cerească și din mecanica cuantică. **2.** (GEOGR.) *Perturbații atmosferice*, ansamblul de fenomene atmosferice concomitente care produc schimbarea în rău a timpului. Au loc de obicei la trecerea depresiunilor barice și a fronturilor de aer. **3.** (TELEC.) *Perturbații electromagnetice*, componente ale semnalelor recepționate, provenite de la alte surse decît acelea ale căror semnale emise fac obiectul transmisiunii prin mijloace electromagnetice (pe fir sau prin unde electromagnetice). Ele sînt inerente oricărei telecomunicații și pot fi: *p.e. de origine internă*, datorite agitației termice, fluctuațiilor caracteristice funcționării unor elemente de circuit nelineare, filtrajului imperfect al tensiunii de alimentare etc., și *p.e. de origine externă*, datorite interacțiunii sursei străine cu receptorul, fie prin intermediul antenei acestuia, fie printr-un cuplaj electromagnetic cu unul dintre elementele de circuit ale receptorului (ex. o bobină), fie prin intermediul rețelei de alimentare a receptorului. *P.e. de o.e.* pot fi *naturale* (*atmosferice*, datorite aproape întotdeauna descărcărilor electrice ale norilor de furtună, *cosmice*, datorite unor surse din spațiul cosmic, și *telurice*, datorite curenților electrici din păturile superficiale ale Pămîntului) sau *artificiale* (*p.e. industriale*, produse de aparate, mașini și instalații electrice învecinate, și *p.e. de interferență*, datorite cîmpurilor electromagnetice radiate de unele emițătoare străine a căror frecvență purtătoare este aceeași sau apropiată de aceea a emisiunii recepționate).

Peru, stat în vestul Americii de Sud, cuprins între Oceanul Pacific, Ecuador, Columbia, Brazilia, Bolivia și Chile. Suprafața: 1 285 215 km². Populația: 12 200 000 loc. (1964), formată în special din indieni (quechua, aimara) și metiși. Capitala: *Lima*. Limba de stat: spaniola. Teritoriul **P.** este în mare parte muntos, fiind străbătut de lanțul Anzilor, format din o serie de șiruri muntoase (altitudinea maximă: 6 768 m, în vîrful Huascarán) care se desfășoară paralel cu țărmul, cuprinzînd între ele podișuri înalte. În sud există numeroși vulcani stinși și activi. În vest, de-a lungul țărmului, se întinde o cîmpie litorală aridă. În nord-est, **P.** cuprinde o parte din Cîmpia Amazonului. Clima tropicală, în nord subecuatorială. În sud și în special în vest cad foarte puține precipitații; spre nord și est umiditatea crește tot mai mult. Majoritatea rîurilor curg spre est, spre bazinul Amazonului. Din Anzii peruvieni pornesc rîurile Ucayali și Marañón, izvoarele Amazonului. În sud, la granița cu Bolivia, se află lacul Titicaca. În cîmpia litorală vegetația este deșertică și semideșertică, în podișurile intramontane este de stepă montană și de semideșert (puna), iar pantele vestice ale Anzilor și Cîmpia Amazonului sînt acoperite de pădure ecuatorială. Mari zăcăminte de petrol, minereu de cupru, de plumb, de zinc, argint, aur, vanadiu, wolfram, bismut, antimoniu, minereu de fier ș.a. Economia **P.** se bazează pe agricultură și pe industria extractivă. În agricultură predomină marea proprietate; în unele regiuni locuite de indieni s-a păstrat proprietatea obștească asupra pămîntului. 4/5 din țărani nu au de loc pămînt. Se cultivă trestie de zahăr, bumbac, porumb, orz, orez, grîu, cartofi, manioc, cafea, cacao, tutun, plante citrice ș.a. În cîmpia litorală culturile se bazează pe irigații. Se cresc bovine, oi, lame, capre. Se practică pescuitul maritim. Industria extractivă este intens dezvoltată, dar se află în mare parte sub controlul monopolurilor străine. Industria prelucrătoare, mai puțin dezvoltată, este reprezentată prin întreprinderi ale metalurgiei neferoase și feroase, de materiale de construcție, textile, de încălțăminte și alimentare. Majoritatea întreprinderilor sînt concentrate în Lima și Callao. Se exportă petrol, minereuri, bumbac, zahăr, se importă diverse produse industriale și alimente. Comerțul exterior este orientat în special spre S.U.A., Marea Britanie și R.F.G. — *Istoric.* Teritoriul **P.** a fost locuit în sec. V VIII de triburi de indieni (quechua, aimara ș.a.), supuse la mijlocul sec. al XV-lea de către incași, care au întemeiat un puternic stat sclavagist timpuriu. În prima jumă-

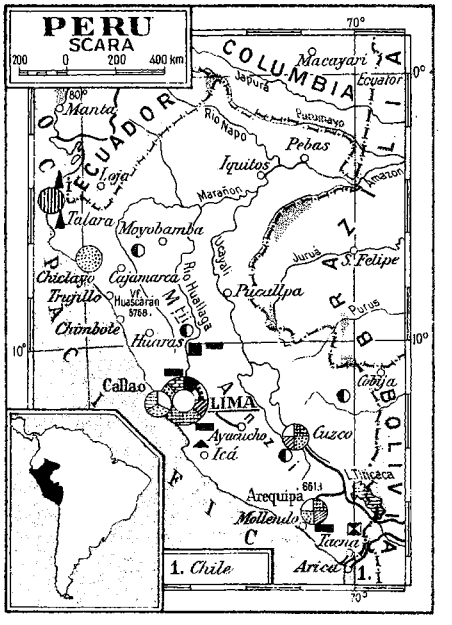

tate a sec. al XVI-lea, conchistadorii spanioli, sub conducerea lui Francisco Pizarro, au cotropit țara și au lichidat statul incașilor, creînd viceregatul **P.**, în a cărui componență au intrat toate posesiunile spaniole din partea de nord a Americii Centrale și din America de Sud. Populația băștinașă s-a răsculat în repetate rînduri împotriva colonialiștilor spanioli și a moșierilor creoli (1535—1537, 1580, 1742). În 1780 — 1781 a avut loc răscoala condusă de Tupac-Amaru, cea mai puternică răscoală a indienilor din întreaga istorie a Americii Latine. În timpul războiului pentru independența coloniilor spaniole din America (1810—1826), **P.** și-a proclamat independența în urma victoriei lui Bolívar asupra spaniolilor la Boyacá (1819). Între 1819 și 1830 a făcut parte, împreună cu Venezuela, Ecuador și Columbia, din republica federativă Marea Columbie. În 1879—1883 **P.** a participat, împreună cu Bolivia, la războiul împotriva statului Chile, în urma căruia **P.** a pierdut regiunea Tarapaca, bogată în silitră, anexată de Chile. Din a doua jumătate a sec. al XIX-lea a început pătrunderea capitalului englez și nord-american în economia țării. Ca urmare a ascuțirii contradicțiilor sociale, în **P.** s-a intensificat mișcarea muncitorească; în 1928 a fost creat Partidul Socialist din Peru, care în 1930 și-a schimbat denumirea în Partidul Comunist din Peru. În timpul și mai ales după cel de-al doilea război mondial, economia țării a fost subordonată tot mai mult intereselor monopolurilor străine. **P.** este o republică. Șeful statului și al guvernului este președintele, ales pe termen de șase ani. Organul legislativ suprem este Congresul bicameral. Partide politice: partidul Acțiunea democrată (în conducerea căruia predomină reprezentanți ai burgheziei naționale); Partidul creștin-democrat; Partidul popular (care se situează pe poziții proamericane); partidul Uniunea națională (reprezintă interesele oligarhiei peruviene); Mișcarea democrată din Peru (reprezintă interesele marii burghezii și ale marilor moșieri); Partidul Comunist din Peru (activează în ilegalitate).

Perugia, oraș în Italia, situat în Apeninii Centrali, în apropiere de lacul Trasimene. 111 500 loc. (1960). Industrie alimentară și ușoară. Important mai ales pentru monumentele sale etrusce, medievale și renascentiste (biserica San Angelo, sec. V—VII; San Constanzo, sec. XII; Fontana Maggiore, 1345—1435; Palatul comunal, 1293—1443 ș.a.). Muzeu de artă etruscă.

Perugino (pe numele adevărat *Pietro Vannucci*) (1445 sau 1446—1523), pictor italian din școala umbriană. A lucrat pictură murală și de șevalet (compoziții cu subiecte mitologice, biblice și alegorice și portrete). Pictura lui se impune printr-o deosebită știință a compoziției și a figurării spațiului, calitate care l-a influențat pe elevul său Rafael. Lucrările sale, caracterizate prin desenul pur și coloritul cald, degajează o impresie de calm, seninătate și eleganță. Deși inegal în ceea ce privește construcția personajelor, **P.** este un povestitor care știe să împletească simțul ilustrativului cu acela al decorativului (în „Adorarea pruncului Iisus", „Martiriul sf. Sebastian", „Răstignirea", „Punerea în mormînt", „Apolo și Marsyas", „Amorul și castitatea").

perversitáte (MED.), deviere de la normal a diferitelor instincte (alimentar, sexual) sau a ideilor și judecății.

pervibratór (CONSTR.), v i b r a t o r interior, echipat cu motor electric sau pneumatic, folosit la vibrarea pieselor de beton cu volum mare, prin introducerea elementului activ (vibrant) al aparatului în masa betonului. În general se folosesc: *p. flotante*, la care elementul activ este constituit dintr-o butelie metalică în care se montează motorul și dispozitivul de producere a vibrațiilor; *p.-ace*, la care elementul activ este format dintr-o tijă metalică în interiorul căreia se introduce dispozitivul producător de vibrații.

pescadór (PESC.), navă de pescuit construită și amenajată pentru a fi folosită în pescuitul marin de larg.

pescáj (NAV.), distanță, măsurată pe verticală, între linia de plutire și punctul cel mai de jos al unei secțiuni transversale printr-o navă. Se deosebesc: **p.** la proră, **p.** la pupă etc. sau **p.** cu nava goală, **p.** cu nava complet încărcată etc.

pescár (ZOOL.), nume dat mai multor specii de păsări din ordinul lariformelor, de talie mijlocie, cu corp îndesat, gît scurt, cioc ascuțit și curbat la vîrf, cu picioare scurte și degetele anterioare reunite printr-o membrană înotătoare. Culoarea predominantă a penelor este cea albă, iar spatele și aripile sînt de obicei sure. **P.** trăiesc în cîrduri mari în preajma mărilor și pe lîngă apele dulci. Cea mai mare parte a timpului și-o petrec în zbor. Hrana lor principală este peștele. Cele mai frecvente specii de **p.** de la noi sînt: *p. argintiu (Larus argentatus)*, de culoare albă, cu spatele și aripile sure, cu vîrful aripilor negru, *p. roz (Larus genei)*, asemănător cu primul, dar mai mic și cu ciocul roșu, și *p. sur (Larus canus)*, mic, cu ciocul și picioarele galbene-verzui.

Pescariu, Ariton (1890 — 1920), militant în mișcarea muncitorească din România. După victoria Revoluției din Octombrie, a fost unul dintre inițiatorii creării grupei române a Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia. Din însărcinarea acestuia, s-a ocupat de propaganda revoluționară, redactînd cărțile românești din „Biblioteca revoluționară" și popularizînd, prin ziarul „Foaia țăranului", principiile socialismului științific printre țăranii români, foști prizonieri, aflați în Rusia. S-a întors în țară la sfîrșitul anului 1918. Arestat în ianuarie 1919, a fost supus unui regim de exterminare fizică, din cauza căruia s-a îmbolnăvit grav și a murit.

pescărúș (ZOOL.), nume dat unor specii de păsări din familii și ordine diferite, care trăiesc pe lîngă ape și se hrănesc cu pești. În țara noastră trăiesc: *Larus ridibundus*, mai

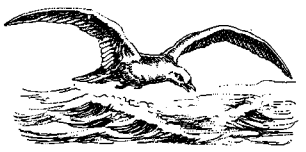

Pescăruș

mare decît un porumbel, de culoare albă pe pîntece și sură pe spate și pe aripi, cu cioc și picioare roșii și *Alcedo atthis ispida (p. verde)*, puțin mai mare decît o vrabie, de culoare albastră-verzuie, cu luciu metalic, cu coadă scurtă

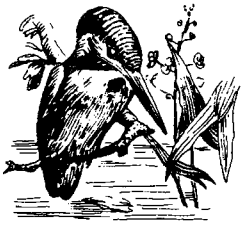

Pescăruș verde

și cu cioc conic lung. Este răspîndit de la mare și Dunăre pînă la apele de munte.

Peshawar *[pəșáuər]*, oraș în Pakistan, situat în nord-estul Pakistanului de Vest. 218 690 loc. (1961). Centru comercial situat pe șoseaua care traversează pasul Khaiber, pe unde se canalizează drumurile comerciale dinspre Afganistan, Asia centrală și sudică. Aeroport. Industrie textilă (prelucrare a bumbacului și a mătăsii), meșteșuguri. Universitate, muzeu.

pesimism 1. Concepție opusă optimismului, potrivit căreia răul, iluzia, suferința predomină în lume și nu pot fi înlăturate, fiindu-i inerente. **2.** Neîncredere în viitorul omenirii, în progres. **P.** este caracteristic în genere ideologiei claselor decadente, dar, în perioade prelungite de criză socială, stări de spirit pesimiste pot apărea și în rîndul păturilor oprimate. Viziunea pesimistă asupra vieții este proprie multor religii. În filozofia modernă, **p.** a fost reprezentat de Schopenhauer, care a introdus și termenul. Promotori cunoscuți ai **p.** sînt și filozofii germani E. von Hartmann (1842—1906) și O. Spengler, precum și reprezentanții existențialismului. **P.** unor mari poeți, ca Leopardi, Lenau, Eminescu, se explică prin conflictul dramatic dintre idealul lor de puritate și perfecțiune și limitele societății în care au fost siliți să trăiască.

Pessi, Ville (n. 1902), secretar general al C.C. al Partidului Comunist din Finlanda (din 1944). Membru al partidului din 1924, al C.C. din 1931 și al Biroului Politic al C.C. al P.C.F. din 1944. Din 1945 este și membru al Comitetului Executiv al Uniunii democrate a poporului finlandez.

Pestalozzi *[pestalóți]*, Johann Heinrich (1746—1827), mare pedagog și didactician elvețian. În persoana sa se reuneau un gînditor umanist, un educator și un scriitor deosebit de înzestrat. A considerat în spirit iluminist că îmbunătățirea situației poporului se poate realiza numai prin educație și instrucțiune. El a îmbogățit și reînnoit conținutul și metodele învățămîntului primar, fiind considerat întemeietorul școlii populare. Atît în mediul familial cît și în școală, educația trebuie să se desfășoare, după **P.**, conform naturii, trezind „forțele" și „dispozițiile" înnăscute ale copilului

J.H. Pestalozzi

și contribuind la dezvoltarea armonioasă a naturii umane din punct de vedere intelectual, moral și fizic. Considerînd că tineretul trebuie înarmat nu numai cu cunoștințe, ci și cu deprinderi practice, **P.** a preconizat îmbinarea instrucțiunii cu munca productivă. La baza școlii pestalozziene stau mai multe principii, care au fost preluate, ulterior, cu unele corective, de întreaga pedagogie științifică: intuiția, stimularea activității proprii a copilului, respectarea individualității lui, asigurarea dezvoltării armonioase și echilibrate a omului și încadrarea în comunitatea educativă (de la familie pînă la umanitate). **P.** și-a experimentat inițial concepțiile în așezămîntul său pentru copii săraci și orfani „Neuhof" (1774—1780). În urma revoluției burgheze din Elveția (1798), **P.** a condus orfelinatul din Stans (1798—1799), apoi institutul din Burgdorf (1800—1804), mutat în 1805 la Münchenbuchsee, apoi la Yverdon (1805—1825), unde s-a transformat într-un mare complex școlar de renume mondial. Ideile lui **P.** au pătruns în Transilvania prin St. L. Roth, care i-a fost discipol și colaborator la Yverdon; ele au influențat regulamentul școlar din Țara Românească (1832) și cel din Moldova (1835). Op. pr.: „Ora de seară a unui sihastru" (1780), „Leonard și Gertruda" (1781—1787), „Cum își învață Gertruda copiii" (1801), „Cîntecul lebedei" (1826).

péstă 1. (MED.) Boală gravă, infecțioasă și epidemică, provocată de *Pasteurella pestis*. Rozătoarele, și în special șobolanii, constituie rezervorul principal al agentului cauzal, care este transmis la om prin intermediul puricilor. La om, **p.** poate îmbrăca trei forme: a) *p. bubonică*, cea mai frecventă, care se manifestă cu febră, diaree, delir și tumefacții ale ganglionilor, care pot supura; b) *p. septicemică* și c) *p. pneumonică*. Se tratează cu streptomicină sau cu sulfadiazină. În prezent, **p.** a dispărut din majoritatea țărilor din lume. Focare endemice izolate mai persistă în unele țări din Asia, Africa și America de Sud. Sin. *ciumă*. **2.** (MED. VET.) Denumire generică dată unui grup de boli produse de virusuri la taurine, porcine, cabaline și păsări. Se caracterizează printr-o evoluție acută și o răspîndire rapidă. Produce pierderi însemnate, în special la porci *(p. porcină)* și păsări *(p. aviară)*. Se previne prin vaccinări profilactice și măsuri sanitare veterinare (în special carantină la introducerea animalelor în crescătorie).

Pestel, Pavel Ivanovici (1793—1826), unul dintre conducătorii decembriştilor, colonel, fondatorul şi conducătorul Societăţii din sud a decembriştilor (1821—1825). Adept hotărît al răsturnării autocraţiei şi lichidării regimului iobăgist, al instaurării republicii, a elaborat un proiect de reformă constituţională a Rusiei, pe care l-a numit „Russkaia pravda" (Dreptatea rusă). A fost spînzurat la 13 iulie 1826.

peşchéş (în evul mediu, în ţările române), denumire a darului, în bani şi obiecte, pe care domnii ţărilor române îl trimiteau, în sec. XV—XVIII, sultanului şi altor demnitari ai Porţii otomane. La început anual, însoţind plata haraciului, **p.** a devenit, în sec. XVII—XVIII, obligatoriu la numirea domnilor în scaun (sau la recunoaşterea alegerii lor). Sultanul şi numeroşi demnitari ai Porţii primeau **p.** şi cu diferite alte prilejuri (la sărbătorirea *bairamului*, la naşterea unui fiu al sultanului, cu ocazia unor vizite etc.).

Peştera Ialomiţei, peşteră în Munţii Bucegi, pe versantul drept al cheilor Ialomiţei, la circa 10 km aval de obîrşia văii. Se desfăşoară pe un singur nivel, pe o lungime de aproximativ 480 m (cu o diferenţă de nivel de 60 m), din care 400 m sînt accesibili turiştilor. Are numeroase săli mari, ca „Mihnea-Vodă", „Decebal", „Sala Mare". **P.I.** este umedă şi este străbătută de un pîrîu. Obiectiv turistic.

Peştera Muierii, peşteră sculptată în calcarele mezozoice de pe marginea sudică a masivului Parîng, în cheile rîului Galbenul din Oltenia. Are numeroase şi frumoase forme concreţionale (printre care draperia „Vălul Muierii"). Resturi de faună fosilă. Monument al naturii. Obiectiv turistic. Prima peşteră electrificată din ţara noastră.

péşteră, gol subteran de dimensiuni mari; comunică cu suprafaţa prin una sau mai multe deschideri (guri). Cele mai multe **p.** s-au format în urma acţiunii de dizolvare exercitate de apele de infiltraţie încărcate cu bioxid de carbon asupra rocilor solubile (în special asupra calcarelor) şi reprezintă sisteme complexe de galerii (uneori foarte înguste şi sinuoase) şi de săli largi şi înalte; pot fi dezvoltate pe acelaşi nivel sau pe mai multe etaje legate prin pante sau puţuri. Deseori sînt străbătute de cursuri de apă, care formează cascade şi lacuri. Cuprind numeroase formaţiuni calcaroase (stalactite, stalagmite, coloane, cruste, draperii), formate prin depunerea carbonatului de calciu din apă. Se mai pot forma **p.** la ţărmul mării, datorită abraziunii, sau în regiuni vulcanice, în cursul procesului de solidificare a lavelor (prin golirea bulelor de gaze). Sin. *grotă, cavernă.*

peşti (*Pisces*; ZOOL.), clasă de vertebrate inferioare exclusiv acvatice; au forma corpului variată, mai frecvent de suveică, pielea acoperită de obicei cu solzi şi bogată în secreţii mucoase, membrele transformate în înotătoare neperechi şi perechi, respiraţia branhială, iar la unii (dipnoi) şi pulmonară; inima este formată, de regulă, numai din două camere (un auricul şi un ventricul) şi conţine numai sînge neoxigenat. Majoritatea **p.** au un organ de simţ special (linia laterală) şi un organ hidrostatic (vezica înotătoare). Scheletul **p.** poate fi cartilaginos (la rechin) sau osos (la crap, lin, ştiucă ş.a.). — *P. zburători (Exocoetidae)*, familie de peşti caracterizaţi prin înotătoarele pectorale foarte lungi, ca nişte aripi; cînd sînt urmăriţi de răpitori, sar din apă şi parcurg în aer distanţe de circa 50—60 m, la o înălţime de 2—3 m. Trăiesc în mările tropicale (ex. *Exocoetus volitans*).

Peştii (ASTR.), constelaţie zodiacală formată din stele puţin strălucitoare, în care se află Soarele la echinocţiul de primăvară.

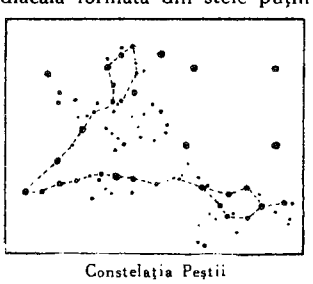

Constelaţia Peştii

Pétain *[petẽ]*, Henri Philippe (1856—1951), om politic şi mareşal francez, conducătorul regimului prohitlerist de la Vichy (1940—1944). Numit prim-ministru (iunie 1940), a încheiat cu Germania hitleristă armistiţiul de la Compiègne (1940), în condiţii umilitoare pentru Franţa. A fost condamnat la moarte, în 1945, însă pedeapsa i-a fost comutată în închisoare pe viaţă.

petále (BOT.), frunzişoare modificate ale florii, care constituie învelişul floral numit corolă. **P.** pot fi libere sau unite, colorate în galben, roz, roşu, albastru, violet etc., datorită unor pigmenţi, sau albe, datorită meaturilor pline cu aer din ţesut.

petárdă (MILIT.), încărcătură redusă de pulbere neagră (sau alt exploziv), introdusă într-o cutie de carton sau de hîrtie cerată, care produce la explozie zgomot şi fum. Serveşte la marcarea focului de artilerie sau a exploziei grenadelor pe cîmpul de instrucţie. Aprinderea petardei se face cu ajutorul unui fitil.

Pete, Romulus (? —1944), căpitan, erou din războiul antihitlerist. În luptele din raionul Arad, din septembrie 1944, trăgînd personal cu un tun antitanc, a distrus şapte tancuri inamice, reuşind astfel să oprească timp de şase ore înaintarea trupelor fasciste. A murit în urma rănilor căpătate în aceste lupte.

Péterfi, Ştefan (n. 1906), botanist maghiar din R.P.R., profesor la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj, membru al Academiei R.P.R. Are studii în domeniul morfologiei, fiziologiei, ecologiei şi sistematicii algelor, precum şi în biosinteza şi dinamica unor substanţe organice din corpul plantelor.

pete solare (ASTR.), detalii pe fotosfera Soarelui sub forma unei regiuni întunecate (umbra petei), mărginite de regiuni ceva mai luminoase (penumbra), putînd ocupa întinderi de 15 diametre terestre. Aspectul întunecat al umbrei petei este

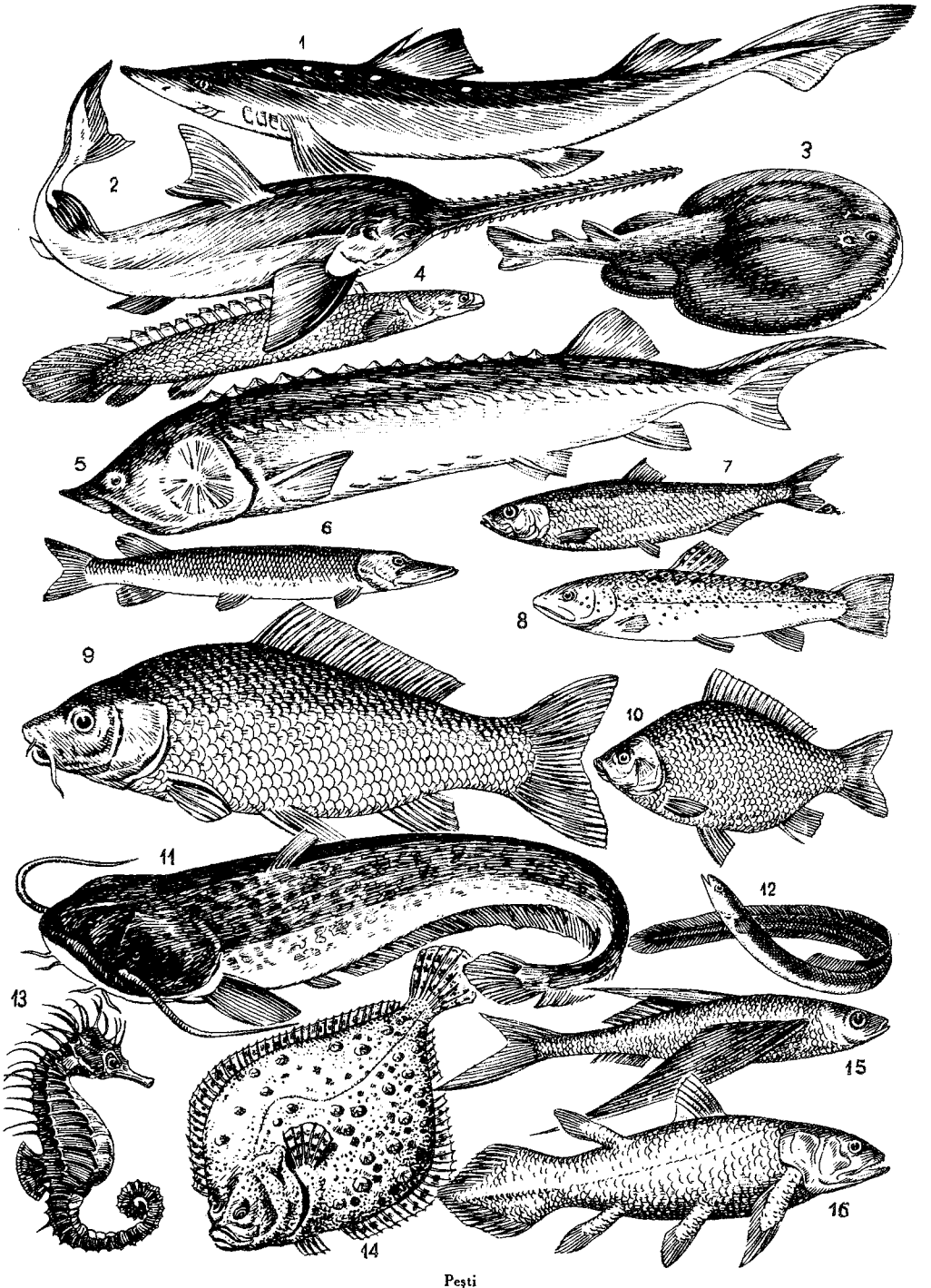

Peşti

1. Rechin (*Squalus acanthias*); *2.* Peşte-ferăstrău (*Pristis antiquorum*); *3.* „Torpilă electrică" (*Torpedo marmorata*); *4. Polypterus bichir*; *5.* Morun (*Huso huso*); *6.* Ştiucă (*Esox lucius*); *7.* Scrumbie de Dunăre (*Alosa pontica*); *8.* Păstrăv (*Salmo trutta fario*); *9.* Crap (*Cyprinus carpio*); *10.* Caras argintiu (*Carassius auratus*); *11.* Somn (*Silurus glanis*); *12.* Anghilă (*Anguilla anguilla*); *13.* Căluţ de mare (*Hippocampus hippocampus*); *14.* Calcan (*Scophthalmus maeoticus*); *15.* Peşte-zburător (*Exocoetus volitans*); *16. Latimeria chalumnae.*

datorit temperaturii sale, cu 1 200°C mai mică decît aceea a fotosferei. **P. s.** apar de obicei în grupe, două din ele fiind mai mari. Numărul și întinderea petelor solare variază periodic într-un ciclu de 11 ani.

peteșie (MED.; mai ales la pl.), pată de culoare roșie-vișinie, de dimensiuni reduse, care apare pe piele datorită unei rupturi capilare. Se observă în diverse boli infecto-contagioase (tifos exantematic etc.), în purpură etc.

Petică, Ștefan (1877—1904), poet și publicist român, născut la Bucești (reg. Galați). A studiat la Tecuci, Brăila și București. A intrat de timpuriu în mișcarea socialistă. După 1899 cunoaște o evoluție contradictorie, ajungînd în cele din urmă să colaboreze la publicațiile naționaliste. Această evoluție se reflectă în întreaga sa operă, de la poezia de vădit protest social împotriva unei lumi ostile visului și idealurilor generoase („Fecioara în alb", 1902; „Cîntecul toamnei" și „Serenade demonice", 1909) la expresia procesului de conștiință al poetului care regretă părăsirea idealurilor socialiste din tinerețe („Moartea visurilor", 1902) și, în cele din urmă, la poezia de tendință estetizantă. Poezia lui **P.** este dovada unei sensibilități cultivate, care valorifică sugestia muzicală a cuvintelor, evocă poezia naturii și corespondențele ei cu stările sufletești, făcînd din el primul reprezentant al simbolismului românesc. **P.** a cultivat și poemul în proză. Teatrul lui **P.** („Solii păcii", 1900—1901; „Frații", 1902), folosind simbolul și poezia de atmosferă fabuloasă, readuce problema conflictului dintre individ și mediul social care i se opune. Eseurile lui **P.** se remarcă prin subtilitatea și justețea judecăților de valoare.

Petipa, Marius Ivanovici (1822—1910), dansator și coregraf rus, de origine franceză. A activat ca maestru de balet și dansator în Franța și Spania, apoi s-a stabilit la Petersburg, unde a desfășurat o bogată activitate de coregraf la Teatrul „Mariinski". A creat partituri coregrafice, rămase modele clasice de interpretare („Coppelia" de Delibes, „Frumoasa din pădurea adormită", „Spărgătorul de nuci" și „Lacul lebedelor" de Ceaikovski, „Raimonda" de Glazunov ș.a.).

petit (POLIGR.), corp de literă cu mărimea de opt puncte tipografice.

petitio principii (lat. „cerința începutului"; LOG.), sofism în care se ia drept admis, de la început, ceea ce se caută, adică în care teza de demonstrat este ea însăși necesară în demonstrarea argumentelor tezei respective. Se numește și *cerc vicios în demonstrație.*

petitóriu (DR.), caracterul acelei acțiuni în fața unui organ de jurisdicție care are de obiect recunoașterea sau apărarea dreptului de proprietate ori a unui alt drept real (ex. revendicarea unui lucru imobil sau mobil). Se opune acțiunii posesorii.

Petőfi, Sándor (1823—1849), poet ungur, unul dintre marii lirici ai poeziei universale. A fost un reprezentant de seamă al democratismului revoluționar în literatura ungară și totodată reprezentant de frunte al intelectualității revoluționare de la 1848. S-a născut la Kiskőrös, dintr-o familie de condiție modestă. După studiile liceale a dus o existență agitată și precară, ca soldat, actor, copist, traducător, redactor, care i-a subminat sănătatea. Pribegind prin întreaga Ungarie, a avut prilejul să cunoască realitățile crude ale oprimării țăranilor iobagi și muncitorilor din atelierele orașelor. Drama poporului său a făcut, curînd, din **P.** un adevărat tribun, însuflețit de o neistovită pasiune iacobină, un exponent al revoluției fără compromisuri. Viața și opera sa de militant în slujba unui ideal revoluționar reprezintă o unitate exemplară, puritatea morală și încrederea în victoria poporului fiind trăsătura lor predominantă. Apreciat de Kossuth, aghiotant al generalului Bem, **P.** și-a trăit cu consecvență crezul politic pînă la moartea eroică pe cîmpul de luptă de lîngă Sighișoara. Poeziile lui **P.,** de factură romantică, influențate de mari lirici, ca Shelley, Byron, Heine, se disting prin simplitatea și spontaneitatea lor, opusă sentimentalismului artificial, frivol sau patetic al predecesorilor săi.

Petőfi Sándor

Creația lui **P.** se împarte în trei perioade, în care se înscrie traiectoria evoluției sale de la poezia de factură populară la melancolia romantică, pesimistă și, în cele din urmă, la limpezirea conștiinței sale morale și politice de revoluționar. Cîntecele și poemele de factură populară din prima perioadă (poeziile „O seară acasă", „Către fratele meu Istvan", „Cîmpia panonică", „Cîmpia", poemul epic „Ianoș Viteazul") sînt scrise într-o limbă care comunică mireasma cîmpului sau cuprind o lume de basm, în care se reflectă realitatea pămîntului și aspirațiile poporului maghiar. Cele patru volume publicate în 1845—1846 cuprind expresia perfectă a lirismului său erotic, a cărui sobrietate ascunde o înflăcărare plină de farmec și puritate. Tonul lor, cînd elegiac, cînd plin de speranțe, tenta uneori pesimistă (ciclurile: „Frunze de chiparos de pe mormîntul Etelkăi", „Nori") fac loc în cele din urmă sentimentului cert al cuceririi fericirii și dragostei conjugale. Alături de lirica erotică, cu o deosebită autoritate se impune, în ultima perioadă a creației sale, poezia sa politică, în care dragostea față de popor, revolta și mînia stîrnite de tirania asupritorilor ating accente vizionare și devin expresia dezlănțuirii forțelor morale ale poporului însuși (poeziile: „Istók nebunul", „Mă

chinuie amar un gînd", „Cîntec național", „A înviat, cumplită, marea", „Parlamentului", „Trimiteți regii la spînzurătoare", poemul „Apostolul"). Protestul împotriva monarhiei și a regimului iobăgist și perspectiva zdrobirii lanțurilor în care poporul era încătușat formează substanța nobilă a creației sale, adevărat imn închinat patriei și aspirațiilor poporului său. Mesajul lui s-a înscris în istoria literaturii ungare și universale prin vibrația autentică și profund omenească și prin forma artistică directă și cuceritoare. Multe dintre poeziile lui **P.** au fost traduse în românește, printre traducători numărîndu-se Șt. O. Iosif, O. Goga, E. Jebeleanu.

Petrarca, Francesco (1304—1374), mare poet și umanist italian, unul dintre cei mai de seamă lirici ai literaturii universale. S-a născut la Arezzo. A locuit mulți ani la Avignon și la Vaucluse. În 1326 a îmbrăcat haina clericală. A fost consilier și ambasador, oaspete și prieten al unor mari personalități politice sau ecleziastice. Pentru meritele sale literare, unanim recunoscute, a fost încoronat la Roma, în 1341, ca rege al poeților. Situat, ca și Dante, la confluența evului mediu și Renașterii, **P.** a concentrat în orientarea sa ideologică, în mod contradictoriu, atitudini și concepții caracteristice ambelor epoci. Fără a se desprinde cu totul de o viziune spiritualistă asupra lumii și de o relativă înclinație spre contemplarea abstractă, el a căutat să transfere preocupările intelectuale din domeniul speculației scolastice în cel al vieții concrete, aducînd în centrul atenției probleme de natură adesea laică. Patriot convins, a luptat cu ardoare pentru unitatea Italiei și încetarea discordiei dintre micile state ale peninsulei, a salutat (1347) în Cola di Rienzo pe restauratorul republicii romane și, ignorînd condițiile reale în care se afla țara sa, a promovat ideea renașterii vechii puteri politice și economice a Imperiului roman. Dragostea de patrie, de trecutul eroic al acesteia, de peisajul ei străbate de altfel, ca motiv fundamental, întreaga lui activitate literară. Reprezentant de frunte al primei generații de umaniști italieni, **P.** a fost un admirator înflăcărat al culturii antice și un cercetător asiduu al acesteia. Considerîndu-se continuator al scriitorilor romani, el vedea în limba latină veritabila limbă literară a Italiei.

F. Petrarca

Ca urmare, și-a scris majoritatea lucrărilor în latinește, abordînd însă, în genere, o problematică izvorîtă din preocupările veacului său. Evocînd în poemul „Africa" (1338—1348), alcătuit din nouă cărți, victoria lui Scipio la Zama, **P.** glorifică ideea războiului de independență. În cele 12 egloge, reunite sub titlul „Poezie pastorală" (1346—1357), **P.** biciuește vicii ale aristocrației feudale și moravuri de la curtea papală. Cu autobiografia lirică, în proză și versuri, „Epistole latine", el pune bazele acestei specii în literatura europeană. Tot în latinește a mai scris: „Despre bărbații ilustri" (1340), „Lucruri de memorat" (1344), culegere de maxime, sentințe, aforisme și anecdote ș.a. De un interes particular pentru cunoașterea gîndirii contradictorii a lui **P.** sînt lucrările sale cu conținut filozofic și, în special, etic. Ele reliefează oscilația autorului lor între idealul creștin și cel păgîn, între dragostea de viață și renunțarea la orice plăcere pămînteasă („Secretul", 1342—1343). Opera care l-a făcut însă nemuritor este culegerea de poezii cunoscută sub titlul „Cancionier", sau „Rime" (1342—1347). Scrisă în limba italiană, ea cuprinde 366 de compoziții (318 sonete, 28 de tenșone, nouă sestine, șapte balade și patru madrigale), cîte una pentru fiecare zi a anului. Versurile sînt închinate iubitei sale Laura de Noves. Cîntînd-o, „în viață și în moarte", prin prisma unui îndrăgostit pentru care iubita e o realitate concretă, **P.** realizează, întîia oară în literatura universală, o poezie erotică detașată de mituri, de simboluri abstracte, ca și de vulgarizări, puternic ancorată în viață, capabilă să exprime o bogată gamă de sentimente, printre care, alături de cel al iubirii, și pe cel al dragostei de patrie și de privilegiile ei. Prin el, natura a pătruns, ca temă majoră, în poezie. Zguduit de moartea Laurei și invadat de simțămîntul caducității lucrurilor, **P.** scrie poemul alegoric, în terține, „Triumfurile" (circa 1350), menit să demonstreze că existența e o suită de biruințe și înfrîngeri, a dragostei asupra individului, a castității asupra dragostei, a morții asupra castității, a gloriei asupra morții, a timpului asupra gloriei și a eternității (adică a divinității) asupra timpului. Poeziile lui **P.**, remarcabile prin adîncimea observației psihologice și sinceritatea emoției, aduc în epocă o prospețime de gîndire și de imagini necunoscute înaintașilor, inaugurînd, prin umanismul lor, lirica modernă. Artist al cuvîntului, stăpîn pe expresie și pe mijloacele oferite de tehnica poetică a secolului, el a ridicat sonetul și canțona la treapta desăvîrșirii. „Canțonierul", ca și „Triumfurile", se disting prin armonia, muzicalitatea și fluiditatea versurilor lor. Admirată și imitată de scriitori, atît sub raport tematic cît și sub raport stilistic, opera lui **P.** a determinat un întreg curent, cunoscut sub numele de *petrarchism*. În România, influența lui s-a făcut simțită mai cu seamă în perioada premodernă și s-a exercitat cu deosebire asupra lui C. Conachi și Gh. Asachi (acesta din urmă include, în culegerea sa de poezii din 1836, și cîteva traduceri din „Canțonier"). O selecție din „Rimele" lui **P.** a apărut în 1959, în traducerea lui Lascăr Sebastian.

Petrașcu, Gheorghe (1872—1949), pictor român, reprezentant de seamă al picturii românești contemporane. A fost membru al Academiei R.P.R. A studiat la Facultatea de științe naturale și la Școala de belearte din București, în atelierul lui G.D. Mirea, apoi la München și la Paris, unde a frec-

Gh. Petrașcu (autoportret)

ventat Academia liberă Julian, lucrînd în atelierele lui Bougereau și Gabriel Ferrier. A făcut laborioase studii în muzeele din Londra, Amsterdam, Haga, Berlin și Viena. În decembrie 1900 și-a deschis prima expoziție personală la București. A fost unul dintre întemeietorii „Tinerimii artistice", în cadrul căreia a expus pînă în 1940. În 1937 a luat parte, alături de Ressu, Iser, Dărăscu, Steriadi, la întemeierea grupării „Arta". A călătorit mult prin Egipt, Spania, Italia, Franța, îmbogățindu-și neîncetat mijloacele de expresie. Opera sa cuprinde autoportrete, portrete, nuduri, peisaje (din țară și din străinătate), interioare și naturi moarte („Autoportret", „Familia artistului", „Femeie la malul mării", „Femeie în atelier", „Atelier-Tîrgoviște", seria de peisaje venețiene, peisajele din Toledo, „Casa olarului", „Natură statică cu cărți și flori", „Borcanul cu pensule" etc.). **P.** a dezvoltat tradiția picturii lui Grigorescu mai ales în peisaje. **P.** a fost preocupat de redarea materialității mediului ambiant în ipostaza ei intens colorată, smulgînd paletei accente surprinzătoare prin strălucire și prețiozitate și modelarea pastei consistente. Viziunea sa gravă și tendința de interiorizare exprimă un temperament frămîntat și solitar. A practicat și gravura, executînd studii pentru viitoarele picturi. Premiul național de pictură (1925), și Marele premiu al Expoziției internaționale de la Paris (1937).

Petrașcu, Nicolaie (1859—1944), scriitor și publicist român, născut la Tecuci. A fundat, împreună cu D. Ollănescu-Ascanio, revista „Literatură și artă română", în care a absolutizat ideea schimbării continue a idealurilor estetice. **P.** a scris numeroase studii, unele cu caracter memorialistic, despre M. Eminescu, V. Alecsandri, I.L. Caragiale, B.P. Hasdeu, D. Zamfirescu, N. Grigorescu ș.a. În literatură s-a afirmat cu romanul „Marin Gelea" (c. 1905), vizibil influențat de D. Zamfirescu, valoros în special ca document social.

Petrașevski (Butașevici Petrașevski), Mihail Vasilievici (1821—1866), revoluționar rus, socialist-utopist, conducătorul cercului *petrașeviților,* partizani ai lichidării autocrației și regimului iobăgist. A fost surghiunit în Siberia (1849).

Petre, Gheorghe (1907—1943), militant în mișcarea muncitorească din România, muncitor constructor. În 1928 a devenit membru al U.T.C., iar în 1932 membru al P.C.R. Pînă în anul 1936 a avut sarcini de răspundere în cadrul C.C.

Gh. Petre

al U.T.C. În timpul dictaturii regale și apoi al dictaturii militare-fasciste, a fost secretar al Comitetului județean Ilfov al P.C.R. Arestat în mai 1942, a fost condamnat de Curtea marțială din Ploiești la moarte prin împușcare și executat în 1943.

Petrescu, Camil (1894—1957), scriitor, publicist și eseist român. S-a născut la București, unde și-a făcut studiile de filozofie. A fost membru al Academiei R.P.R. A fost profesor secundar, ziarist, director al Teatrului național. A scos revistele „Săptămîna muncii intelectuale și artistice" (1924) și „Cetatea literară" (1925—1926), în care a militat pentru organizarea profesională a intelectualilor, considerați de el ca alcătuind o clasă menită să conducă societatea „noocratică" a viitorului. A colaborat la presa literară a timpului, cu cronici politice, literare, sportive, mondene etc., manifestîndu-se ca un spirit democratic. Gîndirea filozofică a lui **P.** s-a inspirat la început din fenomenologia lui Husserl, concretizîndu-se într-un sistem filozofic idealist, numit de el „substanțialism". Ca poet, **P.** a cultivat o lirică vizionară, umanistă și antirăzboinică („Versuri", 1923), ca și una filozofică („Transcendentalia", 1931). În romanele, ca și în piesele sale, **P.** abordează tema destinului intelectualului într-o societate meschină și ostilă valorilor spirituale, întocmind veritabile „dosare de existențe omenești" (dramele: „Jocul ielelor", 1916—1918; „Suflete tari" 1925; romanul „Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război", 1930). Piesa „Act venețian" exprimă drama nerealizării aspirațiilor spre desăvîrșire ale omului superior. Romanul „Patul lui Procust" (1933), vădit influențat de maniera proustiană, reia analiza subtilă a unei psihologii complexe de intelectual incapabil să se adapteze la lumea minciunii și a compromisului moral. În timp ce în piesa „Danton" (1931) avem de-a face cu drama revoluționarului, care, depășit de dialectica revoluției, ajunge să n-o mai înțeleagă, piesa „Bălcescu" (1949) și romanul „Un om între oameni" (3 vol., 1953—1957), ca și întreaga creație de după 23 August, atestă înțelegerea justă a raportului dintre erou și mase, a rolului ce-i revine intelectualului în societate, găsind soluționarea dramei acestuia tocmai în identificarea lui cu năzuințele po-

porului. „Un om între oameni" reconstituie, cu o acută intuiție istorică și riguroasă documentație, figuri de revoluționari, printre care se impun cea a lui Bălcescu și a lui Axente Sever. Concepția înaintată însușită de **P.** în ultimii ani adaugă talen-

Camil Petrescu

tului său daruri noi în ceea ce privește acuitatea viziunii, adîncimea evocării atmosferei și personajelor, claritatea perspectivei și vibrația sinceră a mesajului ideologic. Opiniile lui **P.** despre literatură și artă au fost adunate în culegeri ca „Teze și antiteze" (1933) și în disertația sa de doctorat, „Modalitatea estetică a teatrului" (1937). Întreaga operă a lui **P.** vădește o inteligență mobilă, de mare efervescență, un spirit pasionat de idei, înclinat spre polemică, sincer și convingător, deși uneori subiectiv, ceea ce alterează pe alocuri viziunea sa realist-critică. Receptiv la soluțiile noi ale artei occidentale, **P.** a adus o contribuție însemnată la investigarea mediului citadin, a psihologiei omului de idei, la îmbogățirea mijloacelor de expresie literară, ca și la lărgirea formulei romanului românesc. Laureat al Premiului de stat.

Petrescu, Cezar (1892 — 1961), prozator român realist. S-a născut în satul Hodora, reg. Iași. A fost membru al Academiei R.P.R. A studiat la Roman și Iași. S-a afirmat mai ales ca ziarist, nuvelist și romancier. Cele peste 50 de volume pe care le-a scris sînt concepute într-o manieră balzaciană, ca o „cronică românească a veacului al XX-lea". În cărțile sale a surprins adesea realități sociale și psihologice caracteristice României burghezo-moșierești și mai ales intelectualului român din primele decenii ale secolului, fără a întrevedea însă ieșirea din impasul contradicțiilor sociale. Principala sa operă, romanul „Întunecare" (1927), reflectă aspecte sumbre ale războiului imperialist și ale perioadei postbelice, în care visele de dreptate și idealurile înalte se prăbușesc. Pe aceeași linie se înscriu „Comoara regelui Dromichet" și „Aurul negru" (1933), romane ale petrolului, care zugrăvesc procesul nociv de invazie a capitalului străin în România, romanele „Calea Victoriei" (1931), „Apostol" (1933), care prezintă situația intelectualului în vechea societate, și ciclul „1907" (3 vol., 1938—1943), care evocă răscoalele țărănești de la începutul secolului. Romanul „Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine" (1955) dezvăluie, cu o înțelegere matură a fenomenelor sociale, caracterul odios al războiului

Cezar Petrescu

și drumul ascendent al țărănimii române în anii de după Eliberare. Dintre volumele de nuvele se remarcă: „Scrisorile unui răzeș" (1922), „Drumul cu plopi" (1924) și „Vino și vezi" (1954). Operele sale, care se disting prin forța fabulației, se resimt nu rareori de lipsa profunzimii și perspectivei, ca și de facilitatea stilului gazetăresc. **P.** a tradus din literatura franceză și rusă. Laureat al Premiului de stat.

Petrescu, Ion (1851—1932), actor român. **P.** a fost unul dintre marii actori realiști, aparținînd generației lui Nottara. Promovat de I.L.Caragiale, el a figurat în primele distribuții ale pieselor „O scrisoare pierdută" (Trahanache), „O noapte furtunoasă" (Jupîn Dumitrache). În „Răzvan și Vidra" de Hasdeu a interpretat rolul lui Moș Tănase, iar în „Hamlet" de Shakespeare a realizat rolul Primului actor cu o deosebită pătrundere. În dramă sau în comedie, **P.** găsea, cu o intuiție justă și precisă, nota specifică a fiecărui personaj și își construia rolurile cu egală autenticitate și forță de convingere.

Petrescu, Nicolaie (1886—1954), filozof și sociolog român, influențat de idealismul raționalist hegelian. În lucrările sale de sociologie comparată și de istoria civilizației („Principiile sociologiei comparate", 1924; „Primitivii", 1944 ș.a.) combate rasismul, naționalismul și iraționalismul, precum și individualismul anarhic.

Petrescu, Zaharia (1841—1901), medic român, elev și colaborator al lui Carol Davila. A fost profesor la Școala națională de medicină și farmacie și la Facultatea de medicină din București. Este cunoscut mai ales prin cercetările sale asupra tuberculozei și prin studiile privind acțiunea dozelor mari de digitală. **P.** a publicat primul manual românesc de terapeutică. Op. pr.: „Elemente de farmacologie" (1870), „Elemente de terapeutică și materie medicală" (1884).

Petrești, localitate de tip urban în raionul Sebeș, reg. Hunedoara, situată pe valea Sebeșului. 3 375 loc. (1964). Industria celulozei și a hîrtiei.

petrești, cultură materială din perioada neoliticului tîrziu (c. 2800—1900 î.e.n.), dezvoltată în partea centrală și vestică a Transilvaniei. Caracteristică pentru cultura **p.** este ceramica pictată, fină, executată în tehnica pictării înainte de ardere. Cultura ceramicii de tip **p.** se mai numește *ceramică pictată vest-dacică.*

Petrie */pi:tri/*, William Matthew Flinders (1853—1942), arheolog englez, specialist în egiptologie. A fost profesor la Universitatea din Londra. A întemeiat școala engle-

ză de arheologie din Egipt. Rezultatele campaniilor arheologice pe care le-a efectuat în Anglia, în Egipt (la Naucratis, Dafne, oaza Fayum, Tell el-Amarna, Abydos, Memfis şi Heracleopolis) şi în Palestina au constituit o importantă contribuţie la cunoaşterea istoriei antice a acestora. Op. pr.: „Istoria Egiptului" (6 vol., 1923–1927).

Petrila, oraş raional, subordonat din punct de vedere administrativ oraşului Petroşeni, reg. Hunedoara, situat pe Valea Jiului de est. 28 300 loc. (1964). Centru carbonifer pentru extracţia huilei, al doilea din bazinul Văii Jiului. S-a dezvoltat şi a devenit oraş în anii puterii populare.

petrochimie[1] (CHIM.), ramură a industriei chimice, care prelucrează hidrocarburile (ţiţeiul şi diferitele sale fracţiuni, gazele de sondă, gazele de rafinărie şi gazul metan), în scopul transformării lor în produse chimice, semifabricate sau finite, cu valoare mult mai ridicată. Numărul de produse furnizate de industria petrochimică este foarte mare (peste 3 000). Astfel, din benzina separată la distilarea primară a ţiţeiului se extrag unele hidrocarburi (ciclohexanul, benzenul, toluenul, xilenul), care prin prelucrări ulterioare sînt transformate în produse intermediare (fenol, stiren, acetonă, anhidridă ftalică, acid tereftalic), necesare fabricării fibrelor sintetice (relon), materialelor plastice (bachelită, polistiren), cauciucului sintetic, insecticidelor, erbicidelor, plastifianţilor, coloranţilor, medicamentelor etc. Din petrol lampant se obţin detergenţi, emulgatori, agenţi de înmuiere, iar din parafină acizi graşi sintetici, plastifianţi şi adezivi. Gazele de sondă, supuse separării, dau etan, propan, butan, prin a căror transformare chimică se obţine polietilenă, polipropilenă, cauciuc sintetic, solvenţi, alcool etilic, glicerină. Gazele de rafinărie (amestec de metan, etan, etilenă, propan, propilenă, *n*-butan, *i*-butan *n*-butilenă, *i*-butilenă, rezultat din procesele de cracare şi de reformare) sînt utilizate la fabricarea polietilenei, poliizobutilenei, a cauciucului sintetic, a solvenţilor, a antidetonanţilor, a emulgatorilor. De asemenea, gazul metan este o materie primă preţioasă pentru fabricarea materialelor plastice (policlorură de vinil, poliacetat de vinil, polimetacrilat de metil, fenoplaste, aminoplaste), a fibrelor sintetice (poliacrilonitrilice), a derivaţilor cloruraţi, a negrului de fum, a îngrăşămintelor chimice azotoase (azotat de amoniu, uree). Prin prelucrare petrochimică se realizează o valorificare superioară a bogăţiilor naturale de hidrocarburi, în special obţinerea produselor macromoleculare (ex. o tonă de ţiţei care îşi măreşte valoarea numai de patru ori dacă este prelucrată şi utilizată drept combustibil, îşi sporeşte această valoare, de patruzeci de ori, în cazul prelucrării petrochimice, şi de cauciuc sintetic, sau chiar de o sută de ori sub formă de fibre sintetice). În plus, **p.** presupune investiţii specifice mai reduse decît în cazul folosirii de materii prime clasice şi realizează în acelaşi timp o importantă economie de materii prime de origine animală şi vegetală. Pe plan mondial, importanţa **p.** şi ponderea ei în volumul global al industriei chimice au crescut vertiginos, în special în ultima vreme; în 1925 producţia mondială de produse petrochimice a fost de 75 t, în 1940 de 170 000 t, iar în 1958 de 20 000 000 t, **p.** devenind astfel pivotul industriei chimice organice. Astăzi produsele industriei petrochimice reprezintă pe plan mondial aproximativ 12% din totalul producţiei chimice, iar valoarea acestora reprezintă peste 28% din valoarea întregii producţii chimice. La noi, **p.** are o veche tradiţie de cercetare şi de realizări practice. În 1908 L. Edeleanu a obţinut un brevet, folosit şi în prezent pe scară industrială în mai multe ţări, pentru separarea hidrocarburilor aromatice din ţiţei (benzen, toluen, xilen, pseudocumen) cu ajutorul bioxidului de sulf lichid. În 1936 au fost fabricate la noi primele cantităţi de negru de fum din gaz metan şi, în acelaşi an, la Tîrnăveni s-a construit prima instalaţie din Europa pentru fabricarea amo-

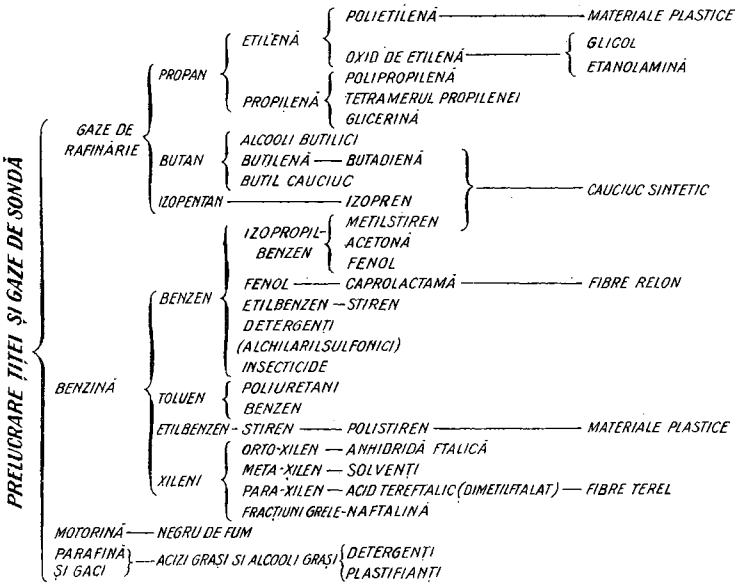

niacului sintetic pe bază de gaz metan, procedeu care a fost aplicat, în 1943, şi la Făgăraş. În 1941 uzinele chimice din Copşa Mică au produs, pentru întîia oară în lume, formaldehidă prin oxidarea directă a metanului. Despre o adevărată industrie petrochimică la noi nu se poate însă vorbi decît după instaurarea puterii populare, cînd, în cadrul procesului de industrializare socialistă, au fost alocate însemnate fonduri de investiţii pentru crearea bazei de dezvoltare a industriei petrochimice. Resursele de ţiţei şi de gaze naturale de care dispune R.P.R. au oferit condiţii favorabile pentru dezvoltarea acestei ramuri. În cadrul dezvoltării impetuoase a industriei chimice în ansamblu, industria petrochimică a luat o amploare deosebită şi se dezvoltă cu precădere. Alături de importantele zăcăminte de gaz metan ale ţării noastre, două mari unităţi industriale, Rafinăria Brazi şi Rafinăria din Oraşul Gh. Gheorghiu-Dej, furnizează o bună parte din materiile prime de natură petrochimică necesare diferitelor fabricaţii. La noi în ţară, **p.** a lărgit baza de materii prime a industriei chimice de sinteză, ceea ce a permis înfiinţarea de noi ramuri industriale: industria de îngrăşăminte cu azot şi de îngrăşăminte compuse (Craiova, Făgăraş, Roznov, Tg.-Mureş, Turnu-Măgurele, Oraşul Victoria), insecticide (Borzeşti), cauciuc sintetic (Oraşul Gh. Gheorghiu-Dej), materiale plastice (Borzeşti, Brazi, Copşa Mică, Craiova, Oraşul Gh. Gheorghiu-Dej, Rîşnov), fibre sintetice (Săvineşti), detergenţi sintetici (Ploieşti, Timişoara), negru de fum (Copşa Mică, Piteşti). O contribuţie importantă la dezvoltarea industriei petrochimice o au institutele de cercetare, care au definitivat o serie de procese tehnologice originale, cum sînt: procedeul de oxidare a parafinei prin iniţierea reacţiei cu ajutorul radiaţiilor gama, procedeul pentru fabricarea continuă a dimetiltereftalatului, tehnologia pentru obţinerea acetilenei din gaz metan cu ajutorul arcului electric, separarea benzenului, fabricarea ciclohexanului din benzine, a detergenţilor din benzina de cracare termică şi altele. V. şi chimizarea metanului; chimizarea petrolului.

petrochimie[2], parte a petrografiei care se ocupă cu studiul complex al chimismului rocilor şi al clasificării lor chimice.

petroduroscóp (IND. EXTR.), instrument pentru măsurarea

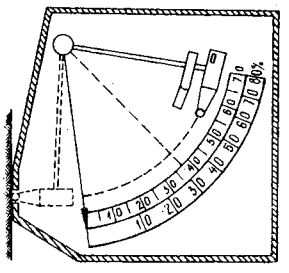

Petroduroscop

duritătii rocilor în zăcămînt (în special la cărbuni). Este constituit dintr-un ciocan-pendul şi un dispozitiv care înregistrează înălţimea pînă la care ricoşează pendulul după ce loveşte roca cu o anumită energie cinetică.

Petrodvoreţ (pînă în 1944 s-a numit *Peterhof*), ansamblu de palate şi parcuri amenajate pe malul sudic al Golfului Finic, în apropierea oraşului Leningrad, realizat începînd din 1714, din ordinul ţarului Petru I, ca reşedinţă imperială. Din ansamblu fac parte Marele palat (cu faţada în stil baroc, reconstruită de arhitectul V. V. Rastrelli), pavilionul Ermitaj, palatele Monplaisir şi Marley. Parcul este decorat cu numeroase fîntîni („Samson", „Neptun", „Adam" etc.), cascade şi un mare număr de statui.

petroglifă, rocă şlefuită grosolan pe cale naturală sau rudimentar sculptată manual.

petrografie, disciplină de bază a ştiinţelor geologice, care se ocupă cu studiul descriptiv al rocilor, cu clasificarea şi istoria lor naturală, cu formarea şi transformările pe care acestea le suferă etc. Cu această accepţie, **p.** este identică cu petrologia. În sens restrîns, **p.** se referă numai la studiul descriptiv al rocilor din punct de vedere mineralogic, structural şi chimic; în sens larg, ea cuprinde: *p. experimentală*, care se ocupă cu studiul sintetic al rocilor şi cu proprietăţile fizico-chimice ale sistemelor de importanţă petrogenetică; *p. structurală*, care studiază metodele de analiză a deformării rocilor în scopul reconstituirii istoriei lor tectonice; *p. regională*, care se ocupă cu studierea răspîndirii regionale a rocilor; *petrogeneza*, care se ocupă cu stabilirea provenienţei rocilor; *p. descriptivă*; petrochimia. Însemnătatea teoretică a **p.** este legată de fun-

Petrodvoreţ

damentarea raporturilor genetice dintre materialele care alcătuiesc scoarța terestră și de preocuparea de condițiile în care acestea au luat naștere. Importanța sa practică rezultă din stabilirea unor indici favorabili pentru prospecțiune și pentru prognoza zăcămintelor de substanțe minerale utile în cadrul unei structuri geologice regionale. Dezvoltarea **p.** moderne a început o dată cu introducerea metodelor microscopice de cercetare, la jumătatea sec. al XIX-lea. Acest lucru a favorizat mult studiile petrografice descriptive, chimice și de sistematică a rocilor eruptive și metamorfice. În țara noastră, cercetările petrografice, strîns legate de ansamblul cercetărilor geologice, s-au dezvoltat în cadrul universităților și la Institutul geologic al României. Actualmente, cercetările petrografice au căpătat o deosebită amploare în cadrul unităților Comitetului geologic, ale Academiei R.P.R., ale ministerelor și institutelor de învățămînt superior de specialitate etc.

petról, rocă sedimentară caustobiolitică lichidă, denumită în mod curent și *țiței*. Este uleios, de culoare brună-negricioasă, mai rar gălbuie, cu reflexe albastre-verzui, uneori incolor, și cu miros specific înțepător ori aromatic-eteric. **P.** are densitatea cuprinsă între 0,730 și 1,040 g/cm^3, mai frecvent însă ea este sub 0,900 g/cm^3 *(p. ușoare)*; **p.** cu densitatea peste 0,900 g/cm^3 sînt bogate în asfalt și smoală *(p. grele)*. Din punct de vedere chimic, **p.** este un amestec complex de hidrocarburi solide și gazoase (din seria parafinică, naftenică și aromatică), dizolvate în hidrocarburi lichide, alături de care se găsesc, în cantități reduse, compuși cu sulf, azot, oxigen. Compoziția elementară a **p.** este în medie de 85% carbon, 12% hidrogen, 3% sulf, azot și oxigen. În **p.** se găsesc hidrocarburi: parafine, cicloparafine și aromatice în proporții diferite. Petrolul se clasifică în: **p.** naftenic, parafinos și aromatic, după constituția chimică. **P.** din țara noastră se clasifică în: **p.** neparafinos (sau asfaltos), semiparafinos și parafinos, după calitatea păcurii și a benzinei. **P.** este principalul combustibil energetic lichid, avînd o putere calorifică de 9 500—11 000 kcal/kg și, în același timp, una dintre materiile prime de bază ale petrochimiei. Prelucrarea **p.** se face în principal pe două căi: fizică și chimică. Prin distilare primară se obțin diverse fracțiuni, denumite albe, care sînt supuse apoi rafinării (benzină, white-spirt, petrol lampant, motorină). Reziduul distilării primare (păcura) se supune distilării secundare, obținîndu-se uleiuri și asfalt, sau cracării, cînd se obțin din nou produse albe. Prin chimizare, **p.** și derivatele sale se pot valorifica în diferite materii prime industriale și bunuri de larg consum. În țara noastră, prelucrarea tot mai complexă a **p.** este orientată spre asigurarea cu materii prime a industriei chimice și spre îmbunătățirea calității produselor petroliere, pe baza procedeelor înaintate, în rafinării de capacități mari. Originea **p.** nu a fost precis stabilită. Disputa principală s-a concentrat în jurul a două grupe de teorii asupra proveniență **p.**: *teoria anorganică* și *teoria organică*. Majoritatea cercetătorilor actuali consideră că **p.** s-a format prin transformările suferite de substanțele organice acumulate în sedimentele argiloase depuse pe fundul unor bazine marine în absența oxigenului. Rocile în care s-a format **p.** se numesc *roci-mamă de petrol*. Din aceste roci se produce frecvent migrațiunea petrolului în alte roci poroase, numite *roci colectoare* sau *roci-magazin*. În urma acestei migrațiuni, **p.** se acumulează în anumite structuri geologice favorabile (cute anticlinale, cute diapire, strate monoclinale acoperite de roci impermeabile protectoare, structuri faliate etc.), unde formează zăcăminte, adesea asociate cu gaze naturale. Savanții români L. Mrazec, P. Poni, Gh. Munteanu Murgoci, L. Edeleanu au adus contribuții însemnate în știință referitor la problema originii, compoziției, proprietăților, a modului de zăcămînt, a industrializării **p** România posedă importante zăcăminte de **p.** în zona precarpatică; ele sînt localizate în general în depozite nisipoase și grezoase, de vîrstă neogenă și paleogenă, și mai puțin în depozite mezozoice, în regiunile Ploiești, Argeș, Oltenia, Bacău. Producția de petrol a țării noastre a crescut mult în anii puterii populare, ajungînd în 1964 la 12 395 mii t față de 6 594 mii t în 1938. Această importantă creștere a producției de **p.** a fost posibilă datorită descoperirii și punerii în valoare a unor noi regiuni petrolifere în depresiunea precarpatică de pe teritoriul Olteniei și Moldovei. Petrolul este cunoscut din antichitate. Herodot, Pliniu și Plutarh semnalează folosirea în stare brută a **p.** ca liant la unele construcții, pentru mumificări, pentru călăfătuirea vaselor, pentru iluminat cu făclii, în medicină etc. Ulterior s-a ajuns la folosirea uleiurilor minerale ca lubrifianți, iar prin distilare la obținerea unor derivate. În țara noastră, utilizarea **p.** este cunoscută, de asemenea, de multă vreme. În documente se menționează folosirea în diferite scopuri a **p.** în stare brută din anul 1550. Dimitrie Cantemir (1716) și numeroși călători străini din sec. XVIII — XIX atestă exploatarea **p.**, prin lăcărit și prin puțuri, pe Valea Prahovei și în reg. Bacău. Industria **p.** nu datează însă decît de la jumătatea sec. al XIX-lea. În 1857, la cinci ani după primă distilare a **p.** în laborator, făcută de farmacistul galițian Lukasiewitz, care obținuse *p. lampant*, a intrat în funcțiune la Rîfov, lîngă Ploiești, prima rafinărie industrială de **p.**; în același an, Bucureștiul devine primul oraș din lume luminat cu petrol lampant, iar petrolul românesc este primul care a intrat în comerț. Principalele țări producătoare de **p.** sînt: S.U.A., U.R.S.S., Venezuela, Kuweit, Arabia Saudită, Iran, Irak. Producția mondială a atins, în 1963, circa 1 304 milioane tone. V. și industria petrolului; chimizarea petrolului; combustibili minerali. — *Petrol lampant*, fracțiune de țiței

obținută în procesul de distilare atmosferică, cu intervalul de distilare între aproximativ 200 și 300°C. Este un amestec lichid de hidrocarburi (parafinice, $C_{10}-C_{12}$, izoparafinice, aromatice și naftenice), alături de care se mai găsesc compuși cu oxigenul (acizi naftenici, fenoli, acizi grași superiori), compuși cu sulf (mercaptani, sulfuri, tiofani și compuși ai tiofenului) și foarte mici cantități de compuși cu azot. *P. l.* se folosește la arderea în lămpi cu fitil pentru a da lumină și căldură, în motoarele cu explozie cu raport de compresiune scăzut (sub denumirea de *petrol tractor*) etc.

petrolátum (CHIM.), amestec de hidrocarburi cu consistență păstoasă, obținut din reziduurile țițeiurilor ceroase sau din uleiuri corespunzătoare. Industrial se obține prin deparafinarea cu solvenți a uleiurilor grele.

petroliér (NAV.), navă comercială amenajată pentru transportul produselor petroliere, vărsate în magaziile de încărcare (numite tancuri sau cisterne). Se mai numește *tanc petrolier*.

petrologíe, disciplină geologică care are ca obiect studiul multilateral al rocilor din punct de vedere descriptiv, chimic, experimental, genetic, al răspîndirii lor regionale etc. V. și p e t r o g r a f i e.

Petronius (Caius Petronius Arbiter) (? — 66), scriitor latin. A trăit la curtea împăratului Nero. Înzestrat cu o inteligență cinică, adept convins al idealului de viață epicurean, celebru prin rafinamentul gustului său, care i-a atras aprecierea de „arbitru al eleganței", **P.** este o întruchipare tipică a aspirațiilor aristocrate din perioada de decadență a culturii romane. Căzut în dizgrație din cauza unor intrigi, s-a sinucis. Este autorul lucrării „Satiricon", scrisă în latina populară (trad. rom. 1923), primul roman realist și satiric din literatura europeană, în care sînt oglindite moravurile societății romane, diferite medii și clase sociale ale timpului, începînd cu aristocrația și sfîrșind cu elementele declasate.

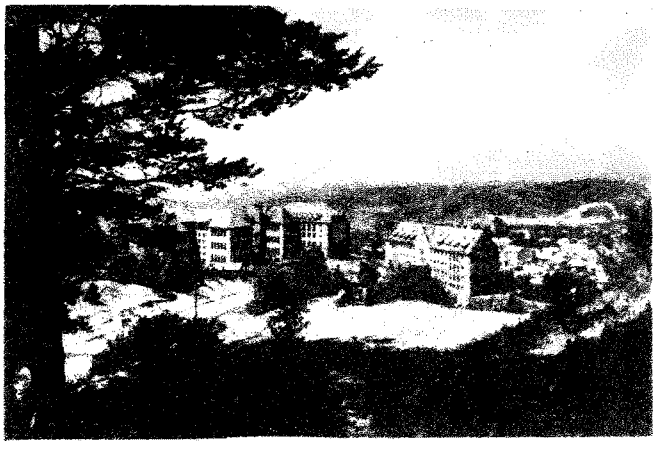

Vedere din Petroșeni

Petropavlovsk, oraș în U.R.S.S., situat în regiunile deșelenite din nordul R.S.S. Kăzahe. 153 000 loc. (1961). Industrie a construcțiilor de mașini, a materialelor de construcție, ușoară și alimentară. Nod de căi de transport.

Petropavlovsk, *Fortăreața de la* ~, fortăreață construită de Petru I în 1703, pe malul drept al rîului Neva (Leningrad). Aici se află mormintele împăraților ruși (de la Petru I pînă la Alexandru al III-lea). În sec. al XVIII-lea a fost transformată în închisoare politică. Azi este muzeu.

Petroșeni, oraș regional în reg. Hunedoara, situat pe Valea Jiului de est. 31 810 loc. (1964), cu localitățile subordonate (orașele miniere Lupeni, Petrila, Vulcan etc.) 137 230 loc. Centru muncitoresc; industrie de exploatare și de prelucrare a cărbunelui, industrie constructoare de mașini (utilaj minier), industria materialelor de construcție (prefabricate din beton), industria prelucrării lemnului (cherestea, mobilă), industrie alimentară. În ultimii ani, **P.** s-a dezvoltat foarte mult, s-au construit numeroase unități social-culturale. Teatru. Institut de mine. — *Depresiunea P.*, depresiune intramontană de origine tectonică (oligocen-miocen). Este cuprinsă între munții Retezat, Șurianu, Parîng și Vîlcan. Relief deluros, cu altitudini medii de 600—700 m, fragmentat puternic de văi. Este drenată de Jiul de vest și Jiul de est, care se unesc la sud de localitatea Livezeni și formează Jiul. Bogate zăcăminte de huilă (cea mai importantă bază carboniferă a țării).

Petrov (pe numele adevărat *Evgheni Petrovici Kataev*) (1903 — 1942), scriitor rus sovietic. A debutat ca foiletonist. În colaborare cu Ilf, **P.** a scris romanele satirice „Douăsprezece scaune" (1928, trad. rom.) și „Vițelul de aur" (1931, trad. rom.), volumul de reportaje „America la parter" (1936), foiletoane, schițe și povestiri satirice de mare răsunet. După moartea lui Ilf (1937), **P.** a scris schițe, scenarii cinematografice și piesa antirăzboinică „Insula păcii" (1947, trad. rom.).

Petrov, Ilia (n. 1903), pictor și grafician bulgar. Depășind intelectualismul manifestat la începutul carierei, **P.** a abordat problemele contemporaneității în ciclurile grafice consacrate insurecției antifasciste din 1923 și războiului civil din Spania. În pictură a lucrat în genul monumental-istoric, evocînd trecutul eroic al poporului („Șipka", 1935; „Cavaleria lui Asparuh", 1936) și ca portretist („Hristo Botev", 1952). Laureat al Premiului de stat al R.P. Bulgaria.

Petrovici, Emil (n. 1899), lingvist român, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei R.P.R. A publicat studii de fonetică românească, aplicînd proce-

deele foneticii experimentale, de fonologie, onomastică, dialectologie română şi slavă, etimologii, cercetări asupra relaţiilor istorice şi lingvistice româno-slave. A efectuat una dintre cele două anchete pentru „Atlasul lingvistic român" şi a publicat o parte din materialul cules şi cartografiat. Op. pr.: „Despre nazalitate în limba română" (1930), „Graiul caraşovenilor" (1935), „Atlasul lingvistic român", partea a II-a (1940, în colaborare cu S. Puşcariu), „Atlasul lingvistic român", serie nouă, vol. I—IV (1956—1965, în colaborare cu I. Pătruţ). Redactor responsabil al publicaţiilor „Cercetări de lingvistică" şi „Romanoslavica". Laureat al Premiului de stat.

Petrovici, Ioŋ (n. 1882), filozof idealist şi om politic român. A fost profesor la universităţile din Iaşi şi Bucureşti, ministru în mai multe guvernări burghezo-moşiereşti şi în timpul dictaturii militare-fasciste. A răspîndit concepţii spiritualiste, pronunţîndu-se pentru împăcarea filozofiei cu religia. A adus unele contribuţii în domeniul logicii formale („Teoria noţiunilor", 1910).

Petrovici, Sava (1794—1857), pictor sîrb. A trăit la Timişoara. A pictat imagini religioase de mari dimensiuni pentru iconostase şi portrete ale notabilităţilor bănăţene, în spiritul portretisticii academiste vieneze („Senatorul Francisc Meyer", 1815; „Bürgerul Sofronie Gruici", 1854 etc.).

Petrovski, Ivan Gheorghievici (n. 1901), matematician sovietic, profesor la Universitatea din Moscova, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., membru corespondent al Academiei R.P.R., doctor honoris causa al Universităţii din Bucureşti. Are contribuţii în domeniul ecuaţiilor cu derivate parţiale, în teoria calitativă a ecuaţiilor diferenţiale, în calculul probabilităţilor. Op. pr.: „Lecţii de teoria ecuaţiilor integrale" (1951), „Prelegeri asupra teoriei ecuaţiilor cu derivate parţiale" (1953). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Petrozavodsk, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Karelia, aşezat pe malul lacului Onega. 145 000 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini (în special utilaj forestier), a materialelor de construcţie, a mobilei şi uşoară. Port lacustru şi nod feroviar. Universitate, teatre.

Petru (sec. XII), boier din Tîrnovo, unul dintre conducătorii răscoalei populaţiei vlahe şi bulgare din Imperiul bizantin (1185), care a pus bazele celui de-al doilea ţarat bulgar, condus de dinastia Aşăneştilor.

Petru I (Petru cel Mare), Alekseevici, ţar (1682—1721), (pînă în 1696 a domnit împreună cu fratele său Ivan al V-lea)

Petru cel Mare

şi împărat al Rusiei (1721—1725), eminent om de stat şi comandant de oşti. După campaniile din 1695—1696 împotriva Turciei, terminate cu cucerirea cetăţii Azov, a călătorit, în 1697—1698, în apusul Europei, făcînd parte, sub numele de uriadnicul Petru Mihailov, din componenţa „Marii ambasade", care a tratat întărirea alianţei antiotomane cunoscută sub numele de Liga Sfîntă. În cadrul acţiunilor antiotomane, **P. I** a încheiat o alianţă cu Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, dar armata ruso-moldoveană a fost înfrîntă la Stănileşti, pe Prut (1711). Refugiat în Rusia, Dimitrie Cantemir a devenit unul dintre sfetnicii lui **P. I.** În alianţă cu Danemarca şi Polonia, **P. I** a pornit, în 1700, războiul împotriva Suediei, cunoscut în istorie sub numele de *războiul nordului* (1700—1721), cu scopul de a obţine ieşirea Rusiei la Marea Baltică. În cursul războiului a repurtat o mare victorie la Poltava (1709). Prin tratatul de la Nystad (1721), Rusia a obţinut ieşirea la Marea Baltică. În 1703, **P. I** a întemeiat, la gurile rîului Neva, oraşul Petersburg, devenit din 1712 capitala Rusiei. **P. I** a iniţiat şi realizat numeroase reforme economice, militare şi administrative de stat, care au avut drept rezultat ridicarea puterii economice şi militare a Rusiei, întărirea orînduirii feudale-iobăgiste, instaurarea absolutismului şi crearea unei monarhii nobiliar-birocratice; reformele realizate de **P.I** au pregătit terenul pentru dezvoltarea relaţiilor capitaliste. Creşterea exploatării şi asupririi a provocat numeroase răscoale antifeudale (răscoala de la Astrahan, 1705—1706, răscoala başkirilor, 1717—1718 etc.), precum şi larga mişcare de eliberare a cazacilor din regiunea Donului. A acordat o mare atenţie problemelor culturii şi învăţămîntului (înfiinţarea Academiei de Ştiinţe, 1725, precum şi a numeroase şcoli speciale etc.).

Petru I (Petru Muşat), domn al Moldovei (c. 1374—1392). A încurajat dezvoltarea meşteşugurilor şi comerţului, a bătut monedă de argint (prima din istoria Moldovei) şi s-a preocupat de organizarea administrativă fiscală şi judecătorească a statului. În timpul domniei lui s-au construit cetăţile Şcheia, Neamţ şi puternica cetate a Sucevei, unde **P.I** a mutat capitala ţării. În relaţiile externe, după un conflict cu feudalii poloni, pe care i-a învins la Codrii Sepeniţului, pentru a preîntîmpina un eventual atac al ungurilor, s-a orientat spre Polonia, depunînd la Liov, în 1387, jurămînt de vasalitate regelui Vladislav-Iagello; a întreţinut relaţii de prietenie cu Mircea cel Bătrîn, căruia i-a mijlocit încheierea alianţei cu polonii. Pentru a stăvili influenţa catolicismului, a sprijinit organizarea bisericii ortodoxe moldovene.

Petru Aron, domn al Moldovei (1451—1452, 1454—1455 şi 1455—1457). Ostil politicii lui Iancu de Hunedoara, s-a orientat spre Poarta otomană şi a acceptat să-i plătească, anual,

haraci (1456). A fost învins şi îndepărtat din scaunul domnesc de către *Ştefan cel Mare.*

Petrulian, Nicolaie (n. 1902), geolog român, profesor la Institutul de petrol, gaze şi geologie, membru al Academiei R.P.R. Autor a numeroase lucrări privitoare la studiul mineralelor metalifere din zăcămintele de minereuri din R.P.R. Op. pr.: „Studiul calcografic al zăcămintelor de plumb şi zinc de la Herja" (1934), „Modul de prezentare a nichelului în rocile ultrabazice serpentinizate din Munţii Sebeşului (Carpaţii Meridionali)" (1957). Laureat al Premiului de stat.

Petru Rareş, domn al Moldovei (1527—1538 şi 1541—1546), fiu al lui Ştefan cel Mare. Bazîndu-se pe mica

Petru Rareş

boierime, pe tîrgoveţi şi pe ţărănimea liberă, a dus o politică de întărire a puterii centrale şi a urmărit reluarea politicii activ antiotomane a tatălui său. În relaţiile sale externe s-a apropiat de voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya. În scopul de a-şi consolida stăpînirea asupra posesiunilor din Transilvania (Cetatea de Baltă, Ciceul, Bistriţa, Ungurăşul şi Valea Rodnei), l-a sprijinit pe acesta împotriva partizanilor lui Ferdinand de Habsburg (pe care i-a învins la Feldioara în 1529); pentru a împiedica transformarea Transilvaniei în provincie turcească, l-a ajutat pe Ioan Zápolya împotriva uneltirilor lui Aloisio Gritti, trimisul sultanului. Aşteptîndu-se la intervenţia militară a turcilor ca răspuns la amestecul în treburile Transilvaniei şi la chemările marii boierimi, ostile întăririi puterii centrale, a făcut intense pregătiri diplomatice, apropiindu-se de Ferdinand de Habsburg (1535). În 1538 turcii au pornit o mare expediţie împotriva Moldovei, condusă de însuşi sultanul (Soliman al II-lea Magnificul). Trădat de boieri şi atacat de poloni dinspre nord şi de tătari dinspre est, **P.R.** a fost învins şi nevoit să se refugieze în Transilvania. Expediţia s-a terminat cu pierderea independenţei şi aservirea Moldovei de către Poarta otomană şi cu pierderi teritoriale (Bugeacul, Tighina şi împrejurimile). În a doua domnie, deşi a urmărit reluarea politicii antiotomane, Petru Rareş a renunţat la aceasta din lipsă de sprijin intern şi extern.

Petru Şchiopul, domn al Moldovei (1574—1577, 1578—1579 şi 1582—1591). În timpul domniei sale, tutelată de marea boierime, s-a înăsprit dominaţia otomană asupra Moldovei. Reacţia populară s-a vădit în simpatia şi ajutorul de care se bucurau din partea poporului pretendenţii la scaunul domnesc, pretinşi urmaşi ai lui Ioan-Vodă (1572—1574).

Petty */péti/*, William (1623 — 1687), economist şi statistician englez, întemeietorul şcolii economiei politice clasice burgheze. A fost primul care a transpus cercetarea economică din domeniul circulaţiei în domeniul producţiei, al legăturilor interne ale acesteia. **P.** a pus bazele teoriei valorii determinate de muncă, dar considera că aceasta se creează nemijlocit numai în sfera de extragere a metalelor preţioase. **P.** a arătat că mărimea valorii mărfurilor este determinată de timpul de muncă cheltuit pentru producerea lor, prin care înţelegea timpul de muncă individual, şi a dezvăluit raportul invers proporţional existent între mărimea valorii şi productivitatea muncii. Necunoscînd dublul caracter al muncii şi dubla natură a mărfii şi confundînd valoarea mărfii cu valoarea ei de schimb, **P.** n-a putut dezvălui în întregime esenţa banilor, dar a tras concluzia justă cu privire la dependenţa directă a cantităţii de bani necesare circulaţiei de mărimea masei mărfurilor. Analizînd categoriile salariu şi rentă funciară, **P.** s-a apropiat de ideea împărţirii timpului de muncă al muncitorului în timp de muncă necesar şi timp de supramuncă. Definind renta funciară ca formă generală a plusvalorii, a confundat renta cu plusvaloarea. La **P.** se găsesc primele încercări de analiză a rentei diferenţiale, pe care, după cum arată Marx, el a expus-o mai bine decît A. Smith. Pentru contribuţia sa teoretică la analiza unor categorii economice, K. Marx l-a apreciat ca „unul dintre cei mai geniali şi mai originali cercetători ai economiei". Op. pr.: „Tratat asupra impozitelor şi contribuţiilor" (1662), „Cîte ceva despre bani" (1682), „Anatomia politică a Irlandei" (1691), „Aritmetica politică" (1691).

petúnie *(Petunia hybrida)*, plantă erbacee din familia solanaceelor, originară din America de Sud, cu tulpini înalte de 30—50 cm şi flori mari, plăcut mirositoare; corola are forma de pîlnie, colorată diferit. Unele soiuri au floarea simplă, altele gofrată sau învoltă. Se cultivă ca plantă decorativă; înfloreşte în tot cursul verii.

peţiól (BOT.), parte a frunzei care poartă limbul şi se prinde de tulpină.

pH (CHIM.), simbol pentru logaritmul zecimal cu semn schimbat al concentraţiei ionilor de hidrogen dintr-o soluţie. Soluţiile au caracter acid, neutru sau bazic, după cum au **pH**-ul respectiv mai mic, egal sau mai mare decît 7. Determinarea **pH**-ului se face prin metode colorimetrice sau electrometrice. Sin. *exponent de hidrogen.*

pH-metru (CHIM.), aparat pentru măsurarea electrometrică a **pH**-ului unei soluţii. Se bazează pe determinarea tensiunii electromotoare a unei pile, care conţine atît soluţia al cărei **pH** se determină cît şi un electrod de comparaţie (electrod de hidrogen, electrod de chinhidronă etc.). Sin. *ionometru.*

Pham-van-Dong (Fam-Van-Dong) (n. 1906), prim-ministru al Republicii Democrate Vietnam (din 1955), membru al C.C., al Biroului Politic al C.C. şi secretar al C.C. al Partidului celor ce muncesc

Pham-van-Dong

din Vietnam. Participant din tinereţe la mişcarea revoluţionară, **P.** a intrat în 1926 în Liga tineretului revoluţionar, iar în 1941 a luat parte la organizarea Frontului democratic de luptă pentru independenţa Vietnamului (Viet-Min). Între 1949 şi 1955 a fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, iar între 1954 şi 1961 ministru al afacerilor externe al R.D. Vietnam.

Phenian, oraş în nordul Coreii, capitala R.P.D. Coreene, aşezat pe valea fluviului Tedongan, în centrul unui bazin carbonifer. Circa 1 000 000 loc. (1963). Cel mai mare centru politic, ştiinţific, cultural şi economic al R.P.D. Coreene. Are industrie constructoare de maşini (în special electrotehnică), textilă şi alimentară. Mare nod de comunicaţii; din **P.** pleacă numeroase căi ferate şi şosele spre toate regiunile ţării, înlesnind şi legăturile dintre Marea Galbenă şi Marea Japoniei. Port fluvial. Academie de Ştiinţe, institute ştiinţifice şi de învăţământ superior, printre care o universitate, teatre, muzee. — *Istoric.* Unul dintre cele mai vechi oraşe ale Coreii. **P.** a fost, între 427 şi 668, capitala vechiului stat coreean *Cocurio*, iar în timpul dinastiei *Corio* (918—1392) a celui de-al doilea stat Cocurio. În perioada dinastiei *Li* (1392—1910) a devenit centrul administrativ şi economic al Coreii de nord-vest, iar între 1905 şi 1945 a fost un important centru al luptei de eliberare naţională a poporului coreean de sub ocupaţia imperialiştilor japonezi. A fost eliberat în 1945 de armatele sovietice.

Philadelphia */filədélfiə/*, oraş în estul S.U.A., în statul Pennsylvania, situat pe rîul canalizat Delaware, la circa 150 km de Oceanul Atlantic. 2 002 510 loc. (1960), cu localităţile subordonate 3 635 230 loc. Important centru economic şi cultural. Industrie constructoare de maşini, electrotehnică, electronică, de construcţii navale, chimică şi de prelucrare a petrolului, farmaceutică, textilă, poligrafică. Mare port maritim, nod feroviar, rutier şi aeroport. Numeroase institute de învăţămînt superior (printre care Universitatea Pennsylvania), societăţi ştiinţifice şi artistice, institute de cercetări (ex. Institutul Franklin), muzee, monumente istorice („Independence Hall", unde a fost semnată în 1776 declaraţia de independenţă, „Congress Hall" ş.a.). A fost unul dintre cele mai importante centre revoluţionare în timpul războiului de independenţă al S.U.A. (1775—1783).

Philipe */filip/*, Gérard (1922—1959), actor de teatru şi de film francez. S-a remarcat atît în drama psihologică („Roşu şi negru", „Marile manevre") cît şi în filmul de aventură şi de atmosferă fantastică („Fanfan la Tulipe", „Frumoasele nopţii", „Frumuseţea diavolului").

Philippeville v. **Skikda.**

Philippide, Alexandru (1859—1933), lingvist român. A fost profesor la Universitatea din Iaşi, membru al Academiei Române şi întemeietor al şcolii lingvistice de la Iaşi. A publicat o „Introducere în istoria limbii şi literaturii române" (1888), „Principii de istoria limbii" (1894), o prelucrare personală cu aplicare la limba

Phenian. Teatrul Mare

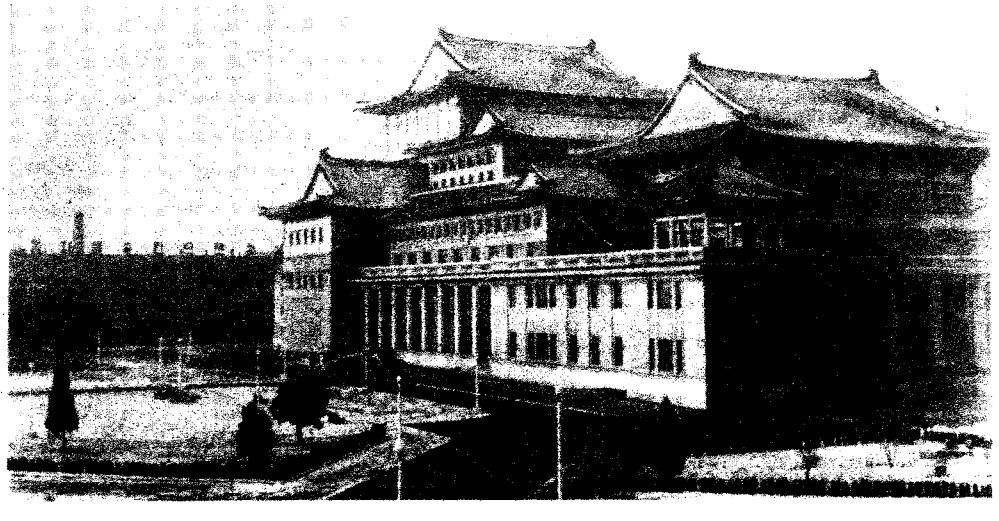

Philadelphia. Independence Hall

română a operei cu același titlu a lui H. Paul, o „Gramatică elementară a limbii române" (1897) și „Originea românilor" (2 vol., 1925 – 1928). Între anii 1897 și 1905 a avut sarcina din partea Academiei Române de a conduce lucrările de elaborare a „Dicționarului limbii române",

Al. Philippide

pentru care a adunat un bogat material de fișe și din care a redactat, într-o primă formă, literele A—D.

Philippide, Al. A. (1900), poet român, născut la Iași, fiu al filologului A. Philippide. Membru al Academiei R.P.R. Și-a făcut studiile în orașul natal și în străinătate, consacrîndu-se apoi literaturii și devenind colaborator permanent al „Vieții românești". Încă în volumul său de debut „Aur sterp" (1922), în care introduce unele inovații prozodice (folosirea versului liber ș.a.), **P.** dovedește o natură lirică, meditativă, care concepe visul ca pe un act de cunoaștere. Cu volumele următoare „Stînci fulgerate" (1930) și „Visuri în vuietul vremii" (1939), aspirația romantică în contactul uneori dur cu realitățile vieții burgheze face loc unei viziuni mai realiste, ca și maturizării mijloacelor de expresie. Folosirea cu măiestrie a simbolurilor și muzicalitatea interioară a versurilor vădesc asimilarea structurală a poeziei simboliste franceze (culegerea selectivă „Poezii", 1962). Mai este autorul unor „Studii și portrete literare"(1963), care cuprind profilurile unor tineri poeți, studii de teorie literară și literatură universală. A dat și valoroase traduceri din operele lui Andersen, Heine, Schiller, Th. Mann, Shakespeare, Lermontov, Maiakovski, precum și un izbutit volum de traduceri selective din „Florile răului" de Baudelaire.

Philippide, Daniil (Dimitrie) (? —1833), istoric grec, stabilit în România la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. A scris, în greceşte, prima lucrare de istorie veche a țărilor române („Istoria României", Leipzig, 1816), precum și o geografie a României. Bazîndu-se pe o bună cunoaștere a izvoarelor istorice, precum și a țării și poporului, el a reușit să delimiteze just teritoriul național al României și a fost primul care a dat, într-o lucrare științifică, teritoriului locuit de români numele de România.

Philon v. **Filon din Alexandria.**

Phoebus, Alexandru (1899 – 1954), pictor și grafician român. A început să expună în 1929 la Salonul oficial, fiind apoi prezent cu regularitate în expozițiile de pictură și grafică. A fost permanent preocupat de redarea figurilor de muncitori, realizînd portrete și compoziții remarcabile prin vigoarea desenului și prin dramatismul sentimentului („Muncitor", „Țărani din Făgăraș"). **P.** s-a remarcat și ca un original evocator al peisajului urban.

Phoenix */fi:nix/*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Arizona, situat pe rîul Salt. 439 170 loc. (1960). Industrie alimentară, siderurgică, constructoare de mașini. Nod feroviar și rutier. Stațiune climatică de iarnă, centru turistic.

phragmoceras (PALEONT.), gen fosil de cefalopode din ordinul nautiloideelor. Aveau o cochilie arcuită, comprimată lateral. Sifonul era marginal-intern. Speciile acestui gen au trăit numai în silurian.

Phumipol (Bhumipol), Adulyadej (n. 1927), rege al Tailandei din 1946.

phylloceras (PALEONT.), gen fosil de cefalopode din ordinul amoniților. Se caracterizau prin cochilie involută; ultimul tur de spirală le acoperea în întregime pe cele formate anterior, lăsînd un ombilic mic. În

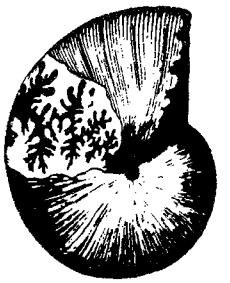

Phylloceras

R.P.R. se găsește în depozitele jurasice din Bucegi (valea Strunga).

pi (=π, literă a alfabetului grecesc; MAT.), raportul con-

stant dintre lungimea și diametrul oricărui cerc. Este un număr transcendent. Valoarea lui se poate obține cu o aproximație oricît de bună. Astfel, cu zece zecimale exacte, π este egal cu 3,1415926535. Simbolul π a fost utilizat pentru prima oară în sec. al XVIII-lea.

Piaget *[piajé]*, Jean (n. 1896), psiholog elvețian, profesor la universitățile din Geneva și Paris. **P.** este creatorul unei școli de psihologie a copilului; el a întreprins ample cercetări asupra dezvoltării cunoașterii la copii, elaborînd o teorie originală asupra genezei și mecanismelor gîndirii („Construirea realului la copii", 1937; „Psihologia inteligenței", 1947; „Epistemologie genetică", 12 vol., apărute începînd din 1956). Deși ideile psihologice ale lui **P.** nu sînt lipsite de unele elemente idealist-subiective, cercetările sale de „epistemologie genetică" au contribuit de fapt la infirmarea gnoseologiei neopozitiviste.

piamáter (ANAT.), membrană fină care aderă la suprafața creierului și a măduvei și pătrunde în toate șanțurile lor. Este cel mai profund dintre învelișurile creierului, prin care trec vasele sanguine.

pián, instrument muzical cu claviatură și coarde metalice. Acestea sînt puse în vibrație prin lovirea cu ciocănele acționate de claviatură. Și-a cucerit popularitatea începînd din sec. al XVIII-lea, pe seama clavecinului, clavicordului și a altor instrumente similare. S-a impus datorită perfecționării tehnice și posibilităților lui sporite de expresie (sunete cu o durată mai lungă și de intensități diferite, de la cele mai încete pînă la cele mai puternice). Are un ambitus cuprinzînd mai mult de șapte octave și este prevăzut cu 2—3 pedale, care ajută la producerea nuanțelor și efectelor de sonoritate. Ca urmare a însușirilor sale în același timp melodice, polifonice, armonice, de nuanțare, **p.** a atras atenția, în special începînd din secolul trecut, aproape tuturor compozitorilor, care l-au folosit ca instrument solist, partener de grup sau acompaniator. Literatura muzicală pentru pian este vastă, comparabilă numai cu aceea a viorii. Unii compozitori, ca Chopin, au scris aproape exclusiv muzică de pian.

Piatra Altarului

pianínă, variantă a pianului, de proporții și sonoritate reduse, fără coadă, avînd coardele dispuse vertical. În timp ce pianul este instrumentul sălilor spațioase, pianina se întîlnește îndeobște în mediul familiar, de casă.

piáno (MUZ.), termen de nuanță, indicînd o intensitate slabă, scăzută a sunetului. Se notează cu **p.** Intensitățile mai slabe decît **p.** sînt *pianissimo* (*pp*), adică foarte încet, și *piano pianissimo* (*ppp*), adică extrem de încet.

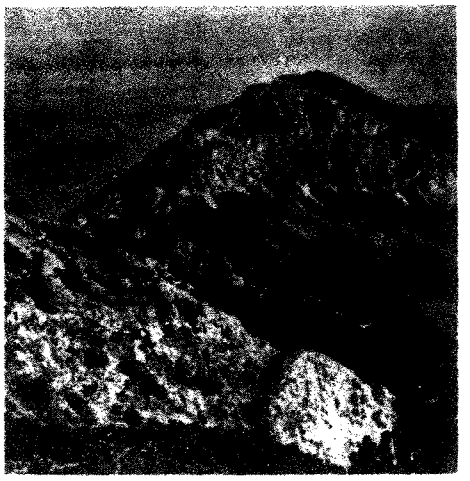

Piatra Craiului

piástru, monedă turcească de argint, care a circulat în țările române în sec. XVII—XVIII și în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Piasty, prima dinastie de regi poloni (1025—1079, cu întreruperi, și în 1295—1370), întemeiată, probabil, de Piasta, conducătorul legendar al triburilor poleanilor. Ultimul rege din dinastia **P.** a fost Cazimir al III-lea (1333—1370).

Piatra Altarului, martor de eroziune din Munții Giurgeului, alcătuit din calcare mezozoice; domină valea Bicazului în chei. Altitudine: circa 1 200 m. Domeniu de practicare a alpinismului.

Piatra Arsă, vîrf în estul masivului Bucegi. Altitudine: 2 075 m. Cabană turistică.

Piatra Craiului, *Munții* ~, masiv muntos în estul Carpaților Meridionali, în sud-vestul Depresiunii Bîrsei. Are aspectul unei creste înalte și strîmte, cu caracter alpin, orientată aproape în sensul meridianului. Este alcătuită din calcare și conglomerate cretacice. Altitudine maximă: 2 239 m (vîrful La Om). Rezervație științifică floristică. Domeniu de practicare a alpinismului. Obiectiv turistic.

Piatra Mare, masiv muntos situat în estul Munților Bîrsei, pe dreapta văii Timișului. Altitudinea maximă: 1 844 m (vîrful Piatra Mare). Relief carstic. Importanță turistică.

Piatra Mare

Piatra-Neamț, oraș regional în reg. Bacău, reședință de raion, situat pe valea Bistriței. 38 670 loc. (1964), cu localitățile subordonate (printre care Săvinești) 48 940 loc. Industrie chimică (Combinatul de îngrășăminte cu azot de la Piatra-Neamț, Uzina de fibre sintetice de la Săvinești), constructoare de mașini (utilaj agricol), de prelucrare a lemnului (cherestea și mobilă), industria celulozei și hîrtiei, industria materialelor de construcții, industrie textilă (tricotaje), industrie alimentară (amidon, dextrină, uleiuri vegetale etc.). Numeroase construcții noi. Teatru. Muzeul raional. Casa memorială Calistrat Hogaș. Monumente istorice valoroase: biserica sf. Ion (1497 1498), cu turnul-clopotniță construit de Ștefan cel Mare. — *Raionul P.-N.*, cu 143 530 loc. (1964). Exploatări forestiere și de roci de construcție. Industria energiei electrice (hidrocentralele de pe valea Bistriței: Bicaz, Pîngărați, Vaduri, Piatra-Neamț și Zănești), industria materialelor de construcție: ciment, prefabricate din beton (Bicaz), industrie de prelucrare a lemnului: cherestea (Vaduri, Tarcău, Roznov), mobilă. În agricultura raionului Piatra-Neamț predomină creșterea animalelor (ovine, bovine) și cultura cerealelor.

Piatra-Olt, localitate de tip urban în raionul Slatina, reg. Argeș, la vest de Slatina. 3 050 loc. (1964). Nod feroviar.

Piatra Roșie, cetate dacă aparținînd sistemului de întărituri din Munții Orăștiei. Planul cetății (forma patrulateră, turnuri dreptunghiulare sau pătrate, intrarea printr-un turn de colț etc.) este de inspirație greco-elenistică. La construcția zidurilor s-a folosit tehnica legării celor două parametre prin grinzi de lemn și umplerea golului cu pietriș, lemn etc.: partea superioară a zidurilor era construită din cărămizi, legate între ele cu lut.

piátră, nume generic dat rocilor și mineralelor dure. **1.** (MINER.) **a)** *Piatră prețioasă*, mineral utilizat pentru podoabe. Are aspect atrăgător (transparență, culoare și strălucire datorită refringenței ridicate) și duritate mare; pe lîngă aceasta însă, și raritatea îi dă caracterul prețios. *P.p.* propriu-zise sînt diamantul și varietățile nobile de smarald, rubin, safir și topaz; unele dintre ele (diamantul, rubinul) sînt utilizate de asemenea în industrie și în tehnică. **b)** *Piatră semiprețioasă*, mineral utilizat pentru podoabe și pentru executarea de obiecte ornamentale; are duritatea mai scăzută decît a pietrelor prețioase. Foarte multe minerale sînt *p.s.* (ex. unele varietăți nobile de cuarț, calcedonie, opal, granat, turmalină, perlele, coraliii, chihlimbarul etc., ultimele trei de origine biogenă). **2.** (PETROGR.) *Piatră ponce*, rocă vulcanică sticloasă și foarte poroasă, de culori deschise și cu densitate mică (plutește pe apă); s-a format prin degajarea de gaze în masa magmei viscoase aflate în curs de răcire și solidificare. Se întrebuințează la confecționarea betoanelor de izolație termică. În R.P.R. se găsește sub formă de blocuri în aglomeratele de la Tușnad (reg. Mureș-Autonomă Maghiară). Sin. *spumă de mare*. **3.** (CHIM.) *Piatră acră*, denumire populară pentru sulfatul dublu de aluminiu și potasiu (a l a u n). — *P. vînătă*, denumire populară pentru sulfatul de cupru hidratat, $CuSO_4 \cdot 5H_2O$. **4.** (CONSTR.) *Piatră de construcție*, material de construcție obținut prin prelucrarea blocurilor de roci solide *(p. naturală)* sau fabricat din materiale minerale sau organice sub formă de blocuri, plăci ori turnat într-un strat continuu *(p. artificială)*. — *P. de talie*, material de construcție obținut prin tăierea sau cioplirea pietrei naturale în formă cubică sau paralelipipedică. — *P. de mozaic*, agregat mineral mărunt alcătuit din granule sau de dimensiuni reduse, obținut prin prelucrarea blocurilor de roci masive sau din deșeurile de la prelucrarea pietrelor naturale și folosit la confecționarea mozaicurilor. **5.** (TEHN.) **a)** *Piatră abrazivă* v. *abrazor*. **b)** *Piatră de cazan*, crustă depusă pe pereții cazanelor și supraîncălzitoarelor de abur sau ai turbinelor cu abur, formată în special din săruri de calciu și de magneziu. Se îndepăr-

Vedere din Piatra-Neamț

tează prin operația de dezincrustare. **6.** (POLIGR.). *Piatră litografică*, placă de calcar dens, cu structură granulară, folosită la executarea formelor de tipar litografice.

„Piața comună", denumirea curentă a *Comunității economice europene (C.E.E.)*, uniune monopolistă interstatală a capitalului financiar din Franța, R. F. Germană, Italia, Belgia, Olanda, Luxemburg, la care s-au asociat, pînă la finele anului 1964, Grecia, Turcia și 18 state din Africa și care dispune de organe suprastatale de conducere. Tratatul internațional semnat la Roma în martie 1957, prin care s-a constituit **P.c.**, are ca principale obiective: micșorarea treptată pînă la lichidarea într-un anumit număr de ani a taxelor vamale și renunțarea la restricțiile cantitative în comerțul dintre țările participante, crearea unui tarif vamal comun extern față de țările din afara comunității, asigurarea liberei circulații a forței de muncă, a serviciilor și a capitalurilor în interiorul comunității, practicarea unei politici comune în domeniile agriculturii, comerțului, transporturilor, apropierea legislației naționale în măsura necesară funcționării *C.E.E.* etc. Prin același tratat s-au creat o serie de instituții cu caracter supratatal, printre care: „Consiliul de miniștri", compus din 6 membri reprezentînd guvernele semnatare; Comisia economică, compusă din 9 membri numiți de guvernele țărilor **P.c.**; „Adunarea generală", alcătuită din deputați numiți de parlamentele celor 6 țări; o curte de justiție, un comitet consultativ economic și social, o bancă europeană de investiții etc. Prin acordul de la Bruxelles (aprilie 1965) s-a creat un consiliu și o comisie unică a celor trei comunități europene *(Comunitatea europeană a cărbunelui și oțelului, Comunitatea economică europeană, Comunitatea europeană a energiei atomice)*. Reprezentînd o formă nouă de uniune monopolistă internațională, **P. c.** se caracterizează în principal prin următoarele: este o înțelegere a capitalului financiar din cele șase țări în scopul reîmpărțirii pieței mondiale capitaliste, al menținerii privilegiilor coloniale și pentru a impune tinerelor state noi forme neocoloniale de înrobire; activitatea ei este orientată în interesul marilor monopoluri, împotriva intereselor naționale și a suveranității statelor, mai ales a suveranității statelor mici. Prezentată ca o cale de realizare a prosperității generale și a armoniei dintre țările capitaliste, **P.c.** duce de fapt la intensificarea contradicțiilor interimperialiste. Ea a acționat, într-o anumită măsură, în direcția lărgirii producției și a comerțului intern și extern, beneficiind de investițiile masive de reutilare în condițiile progresului tehnic, de creșterea cererii externe etc. Aceste rezultate nu pot fi însă atribuite numai formării **P. c.**, întrucît rezultate asemănătoare sau chiar mai bune au fost obținute și de țări din afara comunității. **P. c.** nu a rezolvat și nici nu putea să rezolve problema pieței; ea a adîncit decalajul în dezvoltarea diferitelor țări membre sau regiuni ale lor, a asigurat dominația monopolurilor celor mai puternice din cele șase țări membre, favorizînd concentrarea capitalului și stimulînd centralizarea și internaționalizarea capitalului. Formarea **P.c.** are consecințe economice și politice atît pe plan intern cît și pe plan extern. Creșterea profiturilor monopolurilor este însoțită de intensificarea exploatării clasei muncitoare, de ofensiva burgheziei monopoliste împotriva nivelului de trai al clasei muncitoare. „Piața comună a forței de muncă" duce la crearea și punerea la dispoziția capitalului monopolist a unei armate de șomeri, la stimularea artificială a concurenței dintre muncitorii de diferite naționalități, la periclitarea cuceririlor sociale, economice și politice ale clasei muncitoare, obținute printr-o luptă îndelungată și dîrză. **P.c.** implică de asemenea consecințe negative serioase pentru țărănime, meseriași, pentru industriași și comercianții mici și mijlocii. Soarta producătorilor agricoli mici și mijlocii este amenințată de politica agricolă comună. Formarea de organizații economice inter- și supraștatale de genul **P.c.** duce la intensificarea contradicțiilor interimperialiste, la știrbirea suveranității țărilor membre, la intensificarea ofensivei patronale împotriva mișcării muncitorești și a mișcărilor progresiste în general, împotriva eliberării popoarelor coloniale sau a dezvoltării economice independente a tinerelor state. V. și „integrare".

piață (EC.), sferă a circulației mărfurilor; cererea și oferta de mărfuri; (în accepția curentă) locul unde se desfășoară efectiv schimbul de mărfuri. **P.** apare o dată cu producția și schimbul de mărfuri și se dezvoltă o dată cu acestea. Din punctul de vedere al cadrului în care se desfășoară relațiile de schimb, piața poate fi *internă (națională)* și *externă (mondială)*. — *P. internă*, totalitatea relațiilor de schimb din interiorul unei țări. S-a format ca urmare a dezvoltării producției și schimbului de mărfuri prin contopirea piețelor locale izolate, extinzîndu-se o dată cu dezvoltarea capitalismului. Adîncirea diviziunii sociale a muncii duce la înmulțirea ramurilor și subramurilor de producție. Fiecare ramură și subramură de producție constituie o piață de desfacere pentru mărfurile produse de celelalte. Gradul de dezvoltare a *p.i.* reprezintă unul din indicatorii principali ai dezvoltării capitalismului dintr-o țară. Caracteristic pieței capitaliste este desfășurarea anarhică, nestabilă, în condițiile luptei de concurență, a schimbului de mărfuri devenit atotcuprinzător. Forța de muncă fiind o marfă în capitalism, în cadrul pieței mărfurilor s-a dezvoltat și *piața forței de muncă*. În economia socialistă, *p.i.* este stabilă, cererea și oferta de mărfuri sînt coordonate planificat, sporirii producției îi corespunde o creștere a nivelului de trai al populației. În socialism nu există piața forței de muncă, deoarece aceasta a încetat de a mai fi o marfă. — *P. organizată*, parte a pieței socialiste

care cuprinde relațiile de schimb desfășurate de către comerțul de stat și cooperatist, inclusiv prin alimentația publică. Se caracterizează prin aceea că volumul desfacerilor și prețurile sînt stabilite în mod planificat de către stat. *P.o.* ocupă un loc dominant, asigurînd desfacerea pentru cea mai mare parte a mărfurilor. — *P. neorganizată*, parte a pieței socialiste care cuprinde relațiile de schimb desfășurate de către cooperativele agricole de producție cu o parte din producția lor și de către cooperatori cu produsele obținute în gospodăria lor personală sau repartizate lor pe baza zilelor-muncă prestate în gospodăria obștească. Pe această piață, volumul desfacerilor și prețurile nu sînt planificate de stat. Prețurile se formează, în anumite limite, pe baza cererii și a ofertei, fiind însă influențate de cantitatea de mărfuri și de prețurile stabile existente pe piața organizată. — *P. mondială*, totalitatea relațiilor privind schimbul de mărfuri și servicii între țări ca urmare a diviziunii internaționale a muncii. Apărută în sec. al XVI-lea, *p.m.* a devenit unică și atotcuprinzătoare o dată cu crearea și dezvoltarea sistemului mondial capitalist și a adîncirii diviziunii internaționale capitaliste a muncii. După apariția sistemului mondial socialist, în ciuda tendințelor țărilor imperialiste de a izola statele socialiste, s-au menținut și dezvoltat relații economice mondiale între statele aparținînd celor două sisteme cu orînduiri sociale diferite. Se confirmă pe deplin cuvintele lui Lenin că „există o forță mai puternică decît dorința, voința și hotărîrea oricăruia dintre guvernele sau clasele ostile nouă; această forță o constituie relațiile economice mondiale generale care le silesc să pășească pe această cale a stabilirii de legături cu noi". — *P. m. capitalistă*, totalitatea relațiilor de schimb dintre țările capitaliste. A apărut în perioada manufacturieră a capitalismului, constituind o premisă importantă pentru dezvoltarea producției capitaliste. Caracterizată printr-o dezvoltare anarhică, prin lupta de concurență, prin instabilitate determinată de contradicțiile producției capitaliste, prin schimburi neechivalente, *p.m.c.* reprezintă un mijloc prin care țările dezvoltate din punct de vedere economic își subordonează țările înapoiate, agrare. În stadiul imperialist, în scopul obținerii unor profituri cît mai ridicate, se statornicește dominația monopolurilor internaționale pe piața mondială capitalistă, se formează grupări regionale care aplică restricții comerciale, tarife preferențiale etc., ceea ce duce la intensificarea luptei pentru reîmpărțirea pieței, la adîncirea contradicțiilor interimperialiste. Relațiile caracteristice *p.m.c.* continuă să fie unul dintre cele mai grele obstacole în calea dezvoltării economice a tinerelor state care și-au cîștigat independența. — *P. m. socialistă*, totalitatea relațiilor de schimb dintre țările socialiste. S-a format și s-a dezvoltat pe măsura statornicirii și extinderii relațiilor economice dintre țările socialiste ca urmare a diviziunii internaționale socialiste a muncii. Ea se caracterizează prin legături economice calitativ noi, bazate pe principiile respectării independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului reciproc, întrajutorării tovărășești, nearnestecului în treburile interne ale altor state, respectării integrității teritoriale. Pe piața mondială socialistă, schimburile de mărfuri se efectuează planificat, pe baza coordonării planurilor de dezvoltare a economiei naționale, ceea ce permite încheierea de acorduri comerciale pe termen lung. *P.m.s.* nu cunoaște restricții sau tarife preferențiale, schimburile sînt în continuă creștere pe bază de prețuri stabile, reciproc avantajoase. Dezvoltarea schimbului de mărfuri pe *p.m.s.* nu înseamnă desființarea relațiilor economice mondiale între cele două tipuri de state cu orînduiri sociale diferite. R.P.R., ca și alte țări socialiste, se pronunță pentru dezvoltarea schimburilor și a relațiilor economice între state cu orînduiri sociale diferite, pe baza egalității, respectării suveranității și a avantajului reciproc, ceea ce reprezintă un mijloc eficace pentru promovarea politicii de coexistență pașnică. V. și sistemul mondial socialist.

Piaui, stat în nord-estul Braziliei. Suprafața: 251 683 km². Populația: 1 343 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Teresina*. Relief de podiș. Climă tropicală, în sud aridă. Zăcăminte de gips și sare. Se cultivă manioc, porumb, orez, trestie de zahăr, bumbac și tutun, se recoltează nuci babaçu (pentru ulei) și ceară de carnauba. Se cresc boi zebu și capre. Mici întreprinderi de prelucrare primară a produselor agricole.

pic (NAV.) **1.** Compartiment etanș la extremitatea dinspre proră (pic-proră) sau dinspre pupă (pic-pupă) la navele cu propulsie mecanică cu elice. **2.** Bară din lemn sau metalică, articulată la un capăt de un arbore al unei nave cu pînze și de care se prinde marginea superioară a unei pînze trapezoidale.

picadór, unul dintre principalele personaje ale unei corride. Stă în arenă, călare, întreaga durată a luptei, înarmat cu o lance. Are menirea să readucă pe taur în fața matadorului sau a toreadorului și să intervină cînd viața acestora este în pericol.

picáj (AV.), coborîre a avionului, cu motorul în funcțiune sau oprit, pe o traiectorie rectilinie foarte înclinată (uneori chiar pe verticală).

picaréscă, *proză* ~, gen de literatură caracterizată prin critica moravurilor și a relațiilor sociale, apărută și dezvoltată în Spania sec. XVI—XVII, ca urmare a condițiilor social-economice create de zdruncinarea economiei feudale sub loviturile celei bănești și agravate de masivul import de aur din coloniile americane. Eroul acestei literaturi (scrise de obicei la persoana întîi), recrutat din mediile interlope (cerșetori, vagabonzi, aventurieri, studenți famelici, escroci, oameni împinși la periferia societății), se distinge printr-o inteligență vie, o mare capacitate de adaptare la medii și situații diferite, printr-un acut spirit de observație, ca

și prin verva satirică și umorul cu care privește viața. Prozei **p.** îi este proprie inventivitatea epică, accentul căzînd pe elementul de aventură și pe descrierile de un pitoresc crud, deseori sumbru. Limba este bogată și variată, valorificînd numeroase elemente de argou. Modelul literaturii **p.** l-a constituit romanul lui Hurtado de Mendoza „Lazarillo de Tormes" (1544); apoi ea a fost ilustrată de Mateo Alemán („Guzmán de Alfarache", 1559—1604), de Cervantes („Nuvele exemplare", 1613) ș.a. În Franța, modelul literaturii **p.** a fost urmat, printre alții, de Lesage. În românește a apărut o antologie a prozei **p.** spaniole („Proză satirică spaniolă", 1955).

Picasso, Pablo (n. 1881), pictor, grafician, sculptor, ceramist și scriitor spaniol, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Școlii din Paris și ai artei moderne. Din 1904 s-a stabilit în Franța. Artist cu vederi progresiste, a aderat de timpuriu la o concepție revoluționară despre lume, devenind comunist. **P.** a participat între 1936 și 1939 la lupta poporului spaniol împotriva fascismului. În cei peste 60 de ani de activitate, **P.** a încercat neîncetat experiențe noi, cu o inventivitate și cu o forță expresivă excepționale. În „perioada albastră" (1901—1904), reprezentînd imagini ale mizeriei, bolii și singurătății, viziunea sa este expresionistă, iar paleta dominată de un albastru inspirat de El Greco și de unii contemporani (Puvis de Chavannes, Steinlen). În „perioada trandafirie" (1905—1906), reluînd subiectele pe care le pictaseră mai înainte Degas sau Toulouse-Lautrec (nuduri, comedianți ambulanți, arlechini, saltimbanci, scene de circ), **P.** manifestă o viziune mai puțin tragică, un fel de grație tulbure și o elegantă stilizare a formelor. În 1907, cu „Domnișoarele din Avignon", **P.**, interpretînd pe Cézanne, pune premisele cubismului, în fruntea căruia se situează împreună cu G. Braque. Cubist analitic pînă în 1911, cubist sintetic după această dată, **P.** va părăsi cubismul și va reveni la acesta, reluîndu-l în noi variante, de mai multe ori, în cursul prodigioasei sale activități. Chemat de Deaghilev să execute decoruri pentru

P. Picasso

„Baletele rusești", **P.** revine la temele din perioada trandafirie și la o viziune mai calmă, mai senină și mai decorativă. După aceasta, în arta sa se resimte uneori și influența plasticii greco-romane, **P.** pictînd acum într-o factură clasică o lume de uriași, de femei cu forme masive, calmă și monumentală. În jurul anului 1923, acest clasicism începe să amintească de arta de desenator a lui Ingres, pură și precisă. Apariția suprarealismului îl face să se ralieze pentru scurt timp acestuia. Dar paralel apare în pictura și grafica sa și o notă romantică, dramatică, ce amintește, mai cu seamă în tauromahiile sale din această perioadă, de Goya. Între 1926 și 1935, în pictura sa se introduce o lume de forme fantastice, în care grotescul, tragicul și comicul se împletesc, sugerînd neliniștea și frămîntările epocii. În 1935 expresionismul se afirmă din nou în pictura sa, căpătînd de data aceasta o orientare socială mai accentuată. El caracterizează capodopera sa intitulată „Guernica", dedicată victimelor fascismului, care se revărsase asupra patriei sale spaniole. De atunci și pînă azi, Picasso face să alterneze imaginile tragice, crispate, violente, în încrîncenarea sau în umorul lor negru, în care denunță și atacă, și cele în care face elogiul forțelor vieții și ale progresului, radioase, senine („Masacrele din Coreea", „Pacea și războiul", „Răpirea Sabinelor", „Monotauromahia", „Tauri și toreadori", „Meninele", „Ferestrele", „Atelierul" etc.). O mărturie a măiestriei sale artistice, în toate perioadele de creație, o constituie desenul său sigur, sintetic și expresiv. Acumulînd experiențele, reluînd în interpretări personale capodopere ale unor artiști ai trecutului, ca Poussin, Velasquez, Delacroix etc., veșnic prezent în contemporaneitate, **P.** se conturează ca una dintre marile personalități artistice ale secolului nostru. Membru al Consiliului Mondial al Păcii. Premiul Internațional al Păcii (1950) pentru popularul desen reprezentînd „Porumbelul Păcii". Premiul Internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1961).

picătură 1. (FIZ.) Corp lichid cu volum redus, care se află în echilibru sub acțiunea greutății proprii, a tensiunii superficiale și eventual a unor forțe arhimedice. Suprafața **p.** este convexă, iar forma ideală a **p.** libere este cea sferică. **2.** (METAL.) Particulă de metal topit care se desprinde de pe electrod în cursul sudării și se depune pe suprafața pieselor care se sudează. — *Picături reci*, stropi metalici solidificați, căzuți în forme în timpul turnării și care rămîn în corpul piesei turnate. *P.r.* constituie un defect, care apare mai ales atunci cînd turnarea se face neglijent (favorizînd apariția stropilor), cînd temperatura metalului lichid este joasă sau conținutul de sulf este ridicat.

Piccard *[picár]*, Auguste (1884—1962), fizician și explorator elvețian; a fost profesor la Universitatea din Bruxelles. A inventat *stratostatul*, cu care în anii 1931—1932 a făcut ascensiuni în stratosferă la peste 16 000 m, și *batiscaful*, cu care a coborît în mare la adîncimea de 3 150 m (în 1953).

Piccolomini, Silvio, comandant de oști italian. A condus corpul de călăreți și artileriști toscani aflați în slujba lui Mihai Viteazul, care a avut o importantă contribuție la victoria acestuia de la Giurgiu (octombrie 1595) asupra oștii otomane.

Piccolo Teatro della Città di Milano, teatru din Milano, înființat în 1947, din inițiativa lui Paolo Grassi și Giorgio Strehler. **P.T. della C. di M.** s-a impus prin turneele sale încununate de succes cu „Don Juan" de Molière, „Sălbatica" de Anouilh, „Războiul Troiei nu va avea loc" de Giraudoux, „Mercadet" de Balzac, „Opera de trei parale" de Brecht, „Slugă la doi stăpîni" de Goldoni ș.a.

pichét (MILIT.) **1.** Subunitate destinată a face siguranța trupelor pe timpul marșului. **2.** *Pichet de grăniceri* (în trecut), subunitate formată din militari și care avea misiunea de a face paza unei părți a frontierei; clădirea în care era instalată o astfel de subunitate de grăniceri. **3.** *Pichet de incendiu,* subunitate instruită și înzestrată cu mijloace tehnice pentru stingerea incendiilor.

pichet de grevă, detașament de muncitori greviști, care stau de pază la poarta întreprinderilor pentru a aduce la cunoștința muncitorilor din afară știrea despre declararea grevei și pentru a împiedica pătrunderea spărgătorilor de grevă.

pichetáre 1. (CONSTR.) Operație de marcare a unor puncte caracteristice ale unui teren (în vederea stabilirii unui traseu, efectuării unei alinieri sau măsurători etc.) cu ajutorul unor țăruși de lemn sau metalici de construcție specială (numiți *pichete*). **2.** (HORT., VITICULT.) Lucrare de transpunere pe teren a sistemului de plantare a pomilor în livadă sau a vițelor în vie. Se realizează prin marcarea cu picheți (țăruși) a locurilor unde urmează să fie plantați pomii sau vița de vie, delimitîndu-se mai întîi terenul, apoi stabilindu-se distanțele dintre plante și direcția rîndurilor. Există mai multe sisteme de **p.**, și anume: pătrat, dreptunghi, triunghi ș.a. La **p.** pe terenurile în pantă, rîndurile urmează traseul curbelor de nivel.

picior 1. (ZOOL.) **a)** Membru locomotor al animalelor. Există diferite tipuri de picioare, specializate pentru diverse medii. De ex. nevertebratele au picioare adaptate la alergat (gîndacul de bucătărie, coleopterele), la sărit (cosașii, greierii, lăcustele), la înot (ditiscidele și hemipterele acvatice), la săpat (coropișnița) etc.; vertebratele au picioare alergătoare (calul), agățătoare (ciocănitoarea), înotătoare (delfinul) etc. **b)** (La moluște) Formațiune musculoasă în formă de talpă (la melc) sau de pană (la scoică), care servește la tîrît, la înot sau la fixarea de substrat. **2.** (MED.) *Picior plat,* anomalie, congenitală sau cîștigată, constînd din turtirea bolții piciorului. **3.** (CONSTR.) *Picior de pod,* element din infrastructura unui pod, care are rolul de a susține calea podului și de a prelua sarcinile cu care este încărcată aceasta. **4.** (METR.) Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 30,48 cm (adică 12 țoli), utilizată în Anglia, S.U.A. și în alte țări. Este notat cu *ft* și se mai numește *picior englez.* **5.** (LIT.) Unitate ritmică a unui vers, compusă dintr-un număr fix de silabe lungi și scurte sau accentuate și neaccentuate. În versificația antică, piciorul se baza pe succesiunea regulată a silabelor lungi și scurte, iar în cea modernă pe succesiunea silabelor accentuate și neaccentuate.

picioroánge (ZOOL.), nume dat păsărilor cu picioare înalte (ex. berze, stîrci, flamingi, cocori, dropii, fluierari ș.a.), cuprinse în ordine diferite.

piciorông *(Himantopus himantopus)*, pasăre din familia

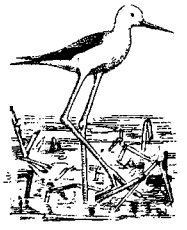

Piciorong

caradriidelor, cu corpul de culoare albă, cu spatele și aripile negre cu reflexe violete-verzui, cu picioarele foarte lungi, roșii, lipsite de degetul posterior, cu ciocul lung și subțiat spre vîrf. Este o pasăre rară în țara noastră, ocrotită prin lege. Se întîlnește în delta și bălțile Dunării. Sin. *cătăligă.*

piciorul-cocoșului (BOT.), denumire dată unor plante erbacee din genul *Ranunculus,* mai mult sau mai puțin toxice, cu frunze de obicei lobate și cu flori galbene.

Pickering *[pícəriŋ]*, Edward Charles (1846—1919), astronom american. A făcut cercetări de astrofotometrie și astrospectroscopie. A construit fotometrul meridian. **P.** a arătat primul existența stelelor duble spectroscopice și a realizat, împreună cu colaboratorii săi, importante cataloage stelare fotometrice și spectroscopice.

picláre (IND. PIEL.), operație de tratare a pielii-gelatină cu o soluție acidă; este premergătoare tăbăcirii și se efectuează, de obicei, la tăbăcirea minerală și, mai rar, la cea vegetală.

picnométru (FIZ.), instrument utilizat pentru determinarea densității lichidelor și solidelor, printr-o metodă care necesită numai măsurători de greutate (cîntăriri), cele de volum fiind eliminate prin folosirea unui lichid de referință (ex. apa distilată); imprecizia metodei este de $\pm$ 0,00001 g/cm^3.

Pico della Mirandola, Giovanni (1463—1494), filozof italian, cărturar de formație enciclopedică, adept al Academiei platonice din Florența. A încercat să îmbine filozofia antică, cea arabă și diferite concepții ezoterice medievale cu creștinismul, în scopul realizării unei religii filozofice universale. Scrierea „De hominis dignitate" (1486), în care **P. de M.** face elogiul demnității și libertății omului, este un monument clasic al umanismului Renașterii.

picón (IND. EXTR.), sculă activă a unui ciocan de abataj, constituită dintr-o tijă metalică cilindrică și ascuțită la vîrf; este acționată de pistonul ciocanului, care servește la despicarea, dislocarea sau fărîmarea rocii.

Picot *[picó]*, Auguste Emile (1844—1918), filolog francez. A fost profesor de limba română la Școala de limbi orientale din Paris și membru de onoare al Academiei Române. A înde-

plinit unele funcții diplomatice în țara noastră. A publicat o colecție de poezii populare românești (culese de la românii din Serbia), o ediție a cronicii lui Ureche, un studiu despre spătarul N. Milescu etc., precum și o serie de cercetări asupra istoriei literaturii franceze din epoca Renașterii.

picrați (CHIM.) **1.** Compuși obținuți prin înlocuirea hidrogenului din gruparea hidroxil a acidului picric cu metale sau cu radicali organici. **P.** sînt mult mai explozivi decît acidul pur. Se întrebuințează la fabricarea explozibililor. **2.** Combinații moleculare cristalizate, de adiție, între acidul picric și hidrocarburi aromatice, fenoli, amine etc. Au puncte de topire nete și sînt folosite în laborator la izolarea, identificarea și purificarea substanțelor respective.

picric, *acid* ~ (CHIM., FARM.), $C_6H_2(NO_2)_3OH$. Compus organic, cristalizat, galben, cu p.t. 121,8°C, cu gust amar, toxic și exploziv. Se obține prin nitrarea fenolului. Gruparea fenolică din *a.p.* prezintă o reactivitate specială. *A.p.* este puțin sensibil la lovire, dar explodează puternic sub acțiunea unei capse de fulminat de mercur. Colorează lîna, mătasea și pielea în galben-viu (colorație puțin rezistentă la lumină și spălare). Se întrebuințează ca exploziv (lidită, melinită, ecrazită), ca intermediar în industria coloranților; are acțiune slab antiseptică, astringentă, toxică și se folosește în tratamentul extern al arsurilor ușoare. Sin. *2, 4, 6-trinitrofenol.*

pictură, ramură a artelor plastice; mod de interpretare artistică a realității, în imagini vizuale, prin forme colorate, bidimensionale, desfășurate pe o suprafață plană. **P.** poate fi executată pe suporturi diverse: piatră, zid, lemn, pînză, sticlă, carton, fildeș, ceramică, și în materiale diverse: encaustic, frescă, tempera, ulei, lac, guașă, acuarelă, pastel, mozaic, sgrafitto etc. Prin tematica ei, **p.** cunoaște diferite genuri: peisajul, **p.** de natură moartă (natură statică), portretul, compoziția de gen (cu subiecte inspirate din viața de toate zilele), compoziția cu teme istorice sau alegorice (mitologice, biblice, din istoria reală), **p.** animalieră etc. Din punctul de vedere al destinației ei, **p.** poate fi de reprezentare (compoziția murală, de șevalet, miniatura și ilustrația figurativă pe cărți sau obiecte) sau strict ornamentală (în artele decorative). De-a lungul istoriei, **p.** a evoluat de la rezolvarea empirică, intuitivă la cercetarea conștientă științifică a legilor perspectivei în redarea spațiului și a opticii culorilor. Concepțiile despre funcția și reprezentarea realității au evoluat în raport cu concepțiile despre lume și viziunile artistice specifice diferitelor trepte ale istoriei culturii. Deosebim o *p. populară*, care se dezvoltă pe baza tradiției, și o *p. cultă*, care este opera unor personalități distincte și se bazează pe cuceririle artei profesioniste, între ele existînd o strînsă legătură. **P.** a căpătat o largă dezvoltare în cadrul istoriei artei popoarelor antice (în arta egipteană, egeeană, a Greciei antice, etruscă, romană, asiro-babiloneană, chineză, indiană, iraniană, indoneziană), ca și în arta precolumbiană (aztecă, maya, inka etc.). În istoria **p.** au exercitat o influență larg cuprinzătoare **p.** elenistică, **p.** bizantină și **p.** Renașterii. În epoca Renașterii s-au dezvoltat școli cu specific local orășenesc (ex. școala venețiană, școala florentină, școala umbriană etc.). În epoca formării națiunilor europene s-au profilat în cadrul artelor naționale, cu un puternic specific local și trăsături proprii, **p.** italiană, flamandă, olandeză, spaniolă, franceză, germană, rusă ș.a. Pe diferite trepte ale artei medievale și moderne, **p.** s-a manifestat succesiv în stilurile caracteristice artei din epocile respective: romanic, gotic, rinascentist, baroc, rococo, neoclasic, academic etc. Din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în **p.** europeană a apărut, alături de realism, curentul de largă influență al impresionismului, din care s-au desprins neoimpresionismul, expresionismul, cubismul, futurismul, fovismul, abstracționismul ș.a. **P.** românească s-a dezvoltat ca parte integrantă a **p.** universale, manifestînd totodată trăsături proprii, legate de tradiția națională. V. și România.

pícup (TELEC.) v. **doză de redare.**

Pieck *[pi:c]*, Wilhelm (1876—1960), militant al mișcării muncitorești germane și internaționale. A fost unul dintre organizatorii „Ligii Spartacus",

W. Pieck

participant activ la revoluția din noiembrie 1918 din Germania. Membru al C.C. al P.C.G. (din 1918); din 1946 membru al C.C. și al Biroului Politic al C.C. al Partidului Socialist Unit din Germania, fiind unul dintre președinții acestuia. Între 1949 și 1960 a fost președinte al R.D. Germane. A fost membru al Comitetului Executiv (din 1928), al Prezidiului și Secretariatului C.E. al Internaționalei Comuniste, iar din 1935 unul dintre secretarii acestuia.

piédică (TEHN.), dispozitiv care asigură blocarea totală, parțială sau temporară a mișcării unui organ mobil, a unui mecanism, mașini etc. (ex. piedica armei de foc, zăvorul unei broaște de siguranță, clichetul unui mecanism cu clichet etc.).

pieile-roșii v. **indieni (amerindieni).**

piéle 1. (ANAT.) Înveliș conjunctivo-epitelial, care îmbracă corpul pe întreaga lui suprafață. **P.** este alcătuită din trei straturi: epiderma, derma și hipoderma. Epiderma este alcătuită din mai multe straturi de celule epiteliale, cele mai superficiale fiind cornoase. Derma este scheletul fibros al pielii.

La punctul de contact cu epiderma, derma prezintă o serie de proeminenţe, papilele dermice, care conţin ansele capilare, vasele arteriale şi venoase şi terminaţiile simple sau corpusculare a numeroşi nervi senzitivi. Hipoderma este stratul cel mai profund al pielii. Ea este alcătuită din ţesut conjunctiv lax, infiltrat cu celule grăsoase care formează stratul adipos al **p.** Are o serie de anexe: unghiile, perii, glandele sebacee şi sudoripare. În afara funcţiilor de protecţie a structurilor subiacente şi de reglare a temperaturii corpului, **p.** este un organ ajutător al rinichiului şi al aparatului respirator, intervenind în eliminarea unor produşi de dezasimilare (uree, bioxid de carbon). Datorită bogăţiei în terminaţii nervoase senzitive şi în corpusculi tactili, **p.** este un vast organ de simţ. **2.** (IND. PIEL.) **a)** *Piele brută*, piele jupuită de pe corpul unor animale sacrificate, folosită ca materie primă în industria pielăriei. Cea mai largă utilizare o au pieile de bovine, de cal, de ovine, de capră şi de porc; se folosesc şi piei de cîine, de cămilă, de crocodil, de şarpe, de peşti etc. **b)** *Piele-gelatină*, piele crudă rezultată în urma operaţiilor de cenuşărire, de decalcificare, de sămăluire şi de înlăturare a epidermei şi a celorlalte componente nefolositoare pentru tăbăcire. **c)** *Piele finită*, material obţinut prin prelucrarea pielii brute, folosit pentru confecţionarea încălţămintei, îmbrăcămintei, a unor articole tehnice, pentru marochinărie, tapiţerie etc. Procesul tehnologic de fabricare a *p.f.* cuprinde operaţiile de înlăturare a epidermei, hipodermei şi a altor componente nefolositoare (proteine nestructurate, grăsimi etc.), de tăbăcire (pentru transformarea pielii într-un produs imputrescibil), de vopsire, eventual de ungere, de uniformizare şi reducere a grosimii (prin operaţii mecanice), de înmuiere, lustruire, presare şi de finisare (apretare, vopsire etc.). V. şi t ă b ă c i r e.

pielicică (ZOOTEHN.), blăniţă provenită de la mieii de rasă caracul (sau de la produşii rezultaţi din încrucişarea acesteia cu alte rase) sacrificaţi în primele zile după naştere (atunci cînd buclajul se menţine în forma cea mai bună). Calitatea **p.** este dată de forma, mărimea, luciul etc. buclajului respectiv. În comerţ se mai numesc şi *pielicele de Astrahan*.

pielită (gr. *pyelos* „bazin"; MED.), inflamaţia bazinetului renal; este provocată de microbi (colibacil, stafilococ proteus, piocianic) sau de calculi urinari.

pielografíe (gr. *pyelos* „bazin" şi *graphein* „a scrie"; MED.), radiografie a rinichiului, bazinetului şi a ureterelor după injectarea intravenoasă a unei substanţe radioopace, care se elimină prin urină (**p.** descendentă) sau după instilarea ureterală a acesteia (**p.** ascendentă).

pielonefrítă (gr. *pyelos* „bazin" şi *nephros* „rinichi"; MED.), boală inflamatorie a bazinetului şi rinichiului, provocată de diverşi microbi (bacilul coli, proteus, stafilococ etc.). Poate avea evoluţie acută (pielonefrită acută) sau cronică (pielonefrită cronică).

piemíe (gr. *pion* „puroi" şi *haima* „sînge"; MED.), boală caracterizată prin formarea de focare supurative (abcese) în diverse organe sau ţesuturi, datorită prezenţei în sîngele circulant a unor microbi piogeni (stafilococi, streptococi). Se manifestă prin febră ridicată, alterarea stării generale şi apariţia de abcese mici (microabcese) sau mari în diverse organe (ficat, plămîn, rinichi, pleură).

piemónt, relief de acumulare de mari dimensiuni, format la contactul unei regiuni muntoase cu o depresiune sau cu o cîmpie, prin asocierea conurilor de dejecţie depuse de apele curgătoare la schimbarea de pantă. În prima etapă, apele divaghează, se împrăştie pe suprafaţa conurilor, ducînd la lărgirea lor; ulterior, datorită unor mişcări tectonice sau schimbări climatice, încep să se adîncească în **p.**, fragmentîndu-l în interfluvii plate (cînd reţeaua hidrografică este rară) sau înguste, convexe, cu aspect de dealuri (cînd reţeaua hidrografică este deasă).

Piemontul Getic, întins piemont din sudul Carpaţilor Meridionali, cuprins între Subcarpaţii Getici, Dîmboviţa, Cîmpia Română şi Dunăre (în sectorul Turnu-Severin — Ostrovul Corbului). Este format dintr-o cuvertură groasă de depozite fluvio-lacustre (prundişuri, nisipuri, marne şi argile) care stau transgresiv peste fundamentul scufundat al cristalinului carpatic şi al platformei cretacice prebalcanice. La sfîrşitul pliocenului şi în cuaternar, această regiune a fost exondată. Prezintă forme tipice structurii monoclinale: cueste, interfluvii structurale, văi consecvente, subsecvente etc. În funcţie de ultimele mişcări tectonice şi de particularităţile morfologice actuale, în **P.G.** se deosebesc două sectoare principale: a) sectorul piemontan deluros din nord, care reprezintă partea cea mai înaltă a **P.G.**, cu înălţimi cuprinse între 500 şi 600 m; văile au terase, iar pantele sînt atacate de torenţi şi de alunecări de teren; relieful este sculptural şi în parte structural (cueste, interfluvii structurale); b) sectorul cîmpiei colinare din sud, cu înălţimi medii reduse (200—300 m), slab fragmentat, cu suprafeţe interfluviale largi; reţeaua hidrografică are un caracter divergent. Oltul desparte **P.G.** în două regiuni mari: regiunea Piemontului Getic oltean, în vest, şi regiunea Piemontului Getic muntean, în est. Clima este temperată, cu slabe influenţe mediteraneene în partea vestică, cu ierni mai blînde şi veri calde şi secetoase; precipitaţiile atmosferice ating 500—600 mm anual. Reţeaua hidrografică este deasă în partea de nord şi mai puţin deasă în partea de sud. Principalele rîuri: Jiul cu afluenţii săi (Motru, Gilort, Amaradia), Oltul cu Olteţul şi Argeşul cu afluenţii săi. În nord sînt caracteristice pădurile de gorun în amestec cu fagul, care, spre sud, trec în păduri de stejar şi gorun.

Piemonturile Vestice, unitate de relief situată în vestul ţării, între Carpaţii Occidentali la est şi Cîmpia Tisei la

vest, cu aspectul unei cîmpii înalte colinare ce înclină uşor spre vest. Sînt alcătuite din depozite lacustre pliocene (argile, pietrişuri), peste care se află o cuvertură de depozite aluviale depusă de rîurile carpatice, din care ies la suprafaţă şimburi de cristalin sau de eruptiv. Înălţimile oscilează între 500 şi 600 m la contactul cu muntele şi 200 şi 150 m la trecerea spre cîmpie. **P.V.** sînt fragmentate şi compartimentate pe văile ce coboară din munţi într-o serie de unităţi morfologice, puţin deosebite între ele. Caracteristica peisajului geografic este dată de forma de culmi prelungi, monoclinale, cu înclinare slabă spre cîmpie, şi de cursurile paralele ale principalelor rîuri, care au format văi cu sectoare epigenetice înguste. Evoluţia afluenţilor laterali, axaţi pe zonele de contact cu muntele, pune uneori în evidenţă mici bazine de eroziune. Spre est, în lungul depresiunilor tectonice cu aspect de golfuri ale cîmpiei care pătrund în munţi, **P.V.** se unesc cu piemonturile intramontane. Între Păuliş şi Pîncota, această unitate de relief lipseşte, povîrnişurile munţilor Highiş dominînd direct cîmpia Tisei. Se deosebesc mai multe sectoare: a) piemonturile bănăţene, cuprinse între Dunăre la sud şi valea Mureşului la nord, în relieful cărora este caracteristică prezenţa martorilor de eroziune alcătuiţi din roci cristaline sau eruptive: Vîrşeţul (465 m), Gornetul (258 m), Dealurile Ezerişului etc.; b) piemonturile crişene, care formează zona de tranziţie între Munţii Apuseni şi Cîmpia Tisei, cu extensiune maximă în depresiunile-golfuri, cu altitudini mai ridicate ca în sud (la contactul cu muntele ating 600 m); c) dealurile Silvaniei, cu un caracter mai mult structural şi sculptural, cu excepţia cîtorva sectoare (sub Meseş, sub Gutîi, sub Oaş etc.), unde caracterul piemontan este mai accentuat. Clima **P.V.** are un caracter de tranziţie între munte şi cîmpie. Spre sud se fac simţite influenţele climatice ale Mării Adriatice. Reţeaua hidrografică este reprezentată prin rîuri mari şi mijlocii (Nera, Caraşul, Bîrzava, Timişul, Mureşul, Crişurile, Beretăul şi Crasna). Grosimea mare a depozitelor aluvionare face ca nivelul freatic să se găsească la mari adîncimi, ceea ce determină abundenţa izvoarelor la poalele piemonturilor, unde aşezările omeneşti se ţin lanţ. Pădurile de cer şi gîrniţă, pure sau în amestec, sînt mai extinse spre sud; la sud de Mureş apare un număr mare de specii termofile (mojdreanul, liliacul sălbatic, scumpia, cărpiniţa etc.).

pieptár, piesă din costumul popular românesc, cojocel din blană sau postav, fără mîneci,

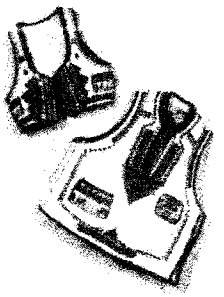

Pieptare din sudul Transilvaniei

încheiat în faţă sau pe un umăr. Este frumos ornamentat cu aplicaţii de piele colorată, stofă, mărgele ori brodat cu lînă sau bumbac. Se foloseşte mai ales în Transilvania, Bucovina şi Moldova, deosebindu-se după caracteristicile de croi şi decorative.

pieptănáre (IND. TEXT.), operaţie de extragere dintr-un material fibros a fibrelor scurte şi a impurităţilor şi de individualizare, de îndreptare şi de paralelizare a fibrelor, efectuată manual sau mecanic în filaturi în vederea obţinerii, prin filare, a unor fire mai fine, mai rezistente, mai netede şi mai uniforme.

piérdere 1. (CONT.) Diferenţa dintre cheltuielile şi încasările totale ale unei organizaţii economice pe o perioadă dată, ca urmare a faptului că preţul de cost este mai mare decît preţul de vînzare. **2.** (FIN.) *Pierdere planificată,* diferenţă planificată, la unele produse, între preţul de cost (mai mare) şi preţul de vînzare cu ridicata al întreprinderii (mai mic), prevăzută în balanţa de venituri şi cheltuieli a unor întreprinderi socialiste. Acoperirea *p.p.* se face în mod planificat din beneficiul realizat la alte produse ale aceleiaşi întreprinderi, din beneficiile altor întreprinderi din cadrul aceleiaşi direcţii generale ori, în ultimă instanţă, prin dotaţii de stat. **3.** (TEHN.) *Pierderi de materiale,* diferenţa dintre cantitatea de material introdusă într-un sistem tehnic (maşină, aparat, dispozitiv, instalaţie etc.) şi cantitatea întrebuinţată în mod util. Prin folosirea metodelor moderne de prelucrare (turnare de precizie, matriţare, ştanţare etc.), *p. de m.* pot fi reduse la minimum. —*Pierderi de energie,* diferenţa dintre cantitatea de energie absorbită de un sistem tehnic sau fizico-chimic şi energia utilă restituită de acel sistem. După fenomenul care condiţionează *p. de e.*, se deosebesc: *p. de e.* prin transfer de căldură, prin frecare, prin şoc, prin efect electrocaloric, prin curenţi turbionari etc. **4.** (EXPL. PETR.) *Pierdere de circulaţie,* pierdere accidentală, parţială sau totală, a fluidului de foraj în timpul săpării găurii de sondă, cînd sînt străbătute strate poroase, fisurate etc. *P. de c.* poate provoca accidente, ca blocarea garniturii de foraj, prăbuşirea pereţilor sondei etc. **5.** (HIDROTEHN.) *Pierderi hidraulice,* pierderi de energie cinetică şi potenţială a unui fluid în curgere, datorite rezistenţelor hidraulice provocate fie de frecarea dintre fluid şi pereţii conductei, fie de obstacole locale (vane, coturi, modificări de secţiune etc.).

Pierné, Gabriel (1863—1937), dirijor şi compozitor francez. A fost membru al Institutului francez. A studiat la Conservatorul din Paris cu Lavignac, Massenet şi Franck (al cărui succesor a fost ca organist). Între 1910 şi 1934 a condus concertele Colonne. **P.** a dirijat celebrele balete ruse ale lui S. P. Deaghilev. Creaţia sa cuprinde opere, balete, cantate, muzică simfonică şi de cameră, piese vocale şi instrumentale.

Piero della Francesca (Piero dei Franceschi) (c. 1416—1492), pictor şi teoretician de artă italian din şcoala umbriană, discipol al lui Masaccio şi Domenico Veneziano. **P.** face parte din galeria maeştrilor Renaşterii, care s-au distins prin îmbinarea, în spirit umanist, a ştiinţei şi artei. Savant cunoscător al perspectivei, căreia i-a închinat către 1480 un tratat, **P.** străluceşte şi sub raportul compoziţiei, care atinge la el un echilibru, o puritate şi o monumentalitate impresionantă. Portretele sale reflectă demnitatea şi distincţia sufletească a modelelor. Preocupat de problemele decorativului, **P.** a introdus în fundaluri forme arhitectonice adecvat situate sau peisaje senine şi adesea vaporoase, al căror farmec rezidă în distribuţia subtilă a luminii. A pictat în culori limpezi de tempera, folosind şi tehnica glasiurilor (velatura), învăţată de la flamanzi (frescele „Legenda crucii" în corul bisericii San Francesco din Arezzo, 1452 — 1459; tablouri de şevalet: „Naşterea lui Iisus", „Botezul lui Iisus", „Biciuirea lui Hristos", portretul lui Federigo di Montefeltro, duce de Urbino, Madona Sinigallia). În jurul anului 1475, orbind, încetează a mai lucra, dedicîndu-se studiilor de matematică.

Piéron *[pierô]*, Henri (1881—1964), psiholog francez. A fost profesor la Universitatea din Paris. A condus timp de 52 de ani periodicul „L'année psychologique". **P.** a promovat experimentul de laborator în psihologie şi a întreprins, pe animale şi pe oameni, numeroase cercetări privind psihofiziologia somnului, a senzaţiilor, memoriei şi gîndirii („Tratat de psihologie aplicată", 1949; „De la actinie la om", 1959).

Pierre *[pi:r]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Dakota de Sud, situat pe rîul Missouri. 10 090 loc. (1960). Centru comercial şi nod feroviar.

piérsic *(Persica vulgaris)*, pom fructifer din familia rozaceelor, originar din China, unde este introdus în cultură de circa 4 000 de ani. Creşte înalt de 4—6 m, are frunze eliptice sau eliptic-lanceolate şi flori roşii-carmin pînă la albe. Fructul este o drupă cărnoasă, cu pieliţa pufoasă şi pulpa suculentă şi parfumată. Este o specie foarte pretenţioasă faţă de

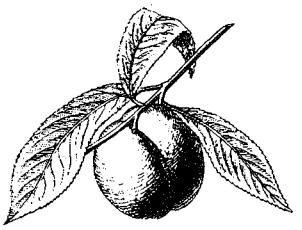

Piersic

climă şi sol. Reuşeşte bine pe solurile fertile în locuri adăpostite; ca portaltoi se folosesc piersicul, migdalul amar, mirobolanul sau porumbarul. Este atacat de numeroşi dăunători animali şi boli criptogamice. În ţara noastră, plantaţii mari de **p.** se află în regiunile Crişana, Banat şi, mai recent, în regiunea Dobrogea. Se cunosc peste 3 000 de soiuri, dintre care la noi sînt răspîndite: *amsdon, floare de mai, campion, elberta* ş.a.

piésă 1. (TEHN.) Organ de maşină sau element component al acestuia ori al unui mecanism, instrument, aparat, al unei instalaţii, construcţii etc. — *P. de schimb*, piesă fabricată de obicei în serie mare sau în masă şi livrată de fabrică separat de sistemul tehnic în care urmează să fie montată, în scopul înlocuirii **p.** uzate sau avariate în timpul exploatării (ex. rulmenţi, cuzineţi, cămăşi de cilindru, pistoane, segmenţi, arbori cotiţi, biele etc.). **2.** (ELT.) *Piesă polară*, parte terminală dinspre întrefier a unui pol aparent al unei maşini electrice, cu secţiune mai mare decît partea pe care se găseşte înfăşurarea de excitaţie (pentru micşorarea reluctanţei întrefierului). Este astfel construită, încît să asigure distribuţia dorită, de obicei aproximativ sinusoidală, şi pe o suprafaţă cît se poate de mare a inducţiei magnetice în întrefier. *P.p.* pot fi prevăzute şi cu crestături pentru aşezarea unei înfăşurări de compensare (la anumite maşini de curent continuu) sau a înfăşurării de amortizare (la maşini sincrone).

pietà, cuvînt italian care denumeşte reprezentarea în artele plastice a Madonei, ţinînd pe genunchi sau în braţe pe Iisus mort. Foarte frecvent în evul mediu şi în Renaştere, **p.** constituie tema multor capodopere, în care, dincolo de tematica religioasă, răzbate sentimentul etern uman al mamei îndurerate (**P.**, sculptură de Michelangelo; **P.** din Avignon, pictură celebră din şcoala primitivilor francezi, sec. al XIII-lea).

pietísm, doctrina ascetică a unei secte protestante fundate în 1671 de teologul german Philipp Jakob Spener (1635—1705). S-a răspîndit puternic în rîndurile burgheziei mici şi mijlocii din Westfalia şi Württemberg, promovînd rigorismul, bigoteria şi un misticism extrem.

Pietricica, culme deluroasă în Subcarpaţii moldoveneşti, între văile Bistriţa şi Trotuş. Altitudine maximă: 746 m. Este alcătuită din formaţiuni oligocene şi miocene (gresii, marne, argile) uşor friabile.

pietríş (PETROGR.), sediment constituit în cea mai mare parte din fragmente de roci şi de minerale, cu dimensiunile cuprinse între 2 mm şi 20 cm. Consolidarea **p.** duce la formarea conglomeratelor. Poate fi de natură marină sau fluviatilă şi este utilizat ca balast pentru terasamentele de cale ferată şi şosele, ca material de construcţie etc. (ex. **p.** de Cîndeşti din Subcarpaţi).

Pietroasa, *Tezaurul de la ~*, cel mai important tezaur din epoca migraţiunilor, atribuit vizigoţilor conduşi de Atanaric. A fost găsit în 1837 pe teritoriul satului *Pietroasa* din raionul Mizil, reg. Ploieşti. Tezaurul cuprinde 12 obiecte din aur masiv, în parte deteriorate, împodobite cu pietre preţioase: un taler mare, o cană, o pateră, 3 colane, 2 vase poligonale şi 4 fibule în formă de păsări (din care cauză i s-a spus întregului tezaur „Cloşca cu pui de aur") şi cîntăreşte 18,79 kg. Iniţial cuprindea 22 de piese, dar 10 dintre ele s-au pierdut în 1838. Lucrat

în ateliere pontice, el îmbină influențe ale artei grecești, iraniene, ale artei popoarelor migratoare și chiar ale artei chineze. Se presupune că a fost îngropat de Atanaric în anul 376, cînd vizigoții au fost înfrînți de huni și siliți apoi să părăsească regiunea în care se așezaseră (C a u c a l a n d). Primul studiu științific asupra *T. de la P.* l-a scris Al. Odobescu, în lucrarea „Le trésor de Pétrossa" (3 vol., Paris, 1889—1900). Evacuat în 1916 la Moscova, a fost restituit R.P. Române, împreună cu întregul tezaur al statului român, de către guvernul U.R.S.S., în 1956. Tezaurul a fost expus la Paris (1867), Londra (1867—1868), Viena (1872). Se află în Muzeul de artă al R.P.R.

Pietrosul, numele mai multor vîrfuri din Carpații Românești, dintre care cele mai cunoscute sînt: a) **P.** din Munții Rodnei, cu altitudinea de 2 305 m, cel mai înalt vîrf al Carpaților Orientali; stație meteorologică de altitudine; b) **P.** din Munții Călimani, cu altitudinea de 2 102 m; c) **P.** Bardăului, din Munții Maramureșului, cu altitudinea de 1 854 m.

Pietroșița, localitate în raionul Tîrgoviște, reg. Ploiești, situată pe valea Ialomiței. 3 080 loc. (1964). Produse de artă populară.

piez (gr. *piesis* „presiune"; METR.), unitate de măsură pentru presiune, corespunzătoare unei forțe de un sten pe metru pătrat. Este egal cu 10^3 N/m², sau 0,0101325 at. Are simbolul *pz*.

piezoelectricitáte (FIZ.), proprietate a unor cristale ionice

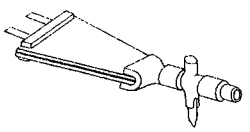

Doză piezoelectrică

(ex. cuarțul, blenda, turmalina, sarea Seignette ș.a.) de a se polariza electric sub acțiunea unei deformări mecanice (efect direct) sau de a se deforma sub acțiunea unui cîmp electric exterior (efect invers). **P.** are caracter reversibil, liniar și anizotrop; se datorește deplasării ionilor din nodurile rețelei cristaline ca urmare a deformării acesteia, și invers. Efectul piezoelectric este utilizat în construcția traductoarelor electromecanice (ex. generatoare ultrasonice, microfoane cu cristal, doze de redare), a stabilizatorilor de frecvență etc.

piezométru (FIZ.) **1.** Instrument pentru determinarea compresibilității lichidelor; construcția sa permite măsurarea

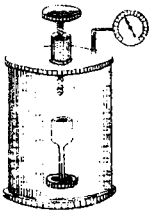

Piezometru (1)

unor variații mici de volum la valori ridicate ale presiunii. **2.** Tub manometric montat perpendicular pe o conductă de scurgere a fluidelor și care servește la determinarea presiunii statice a fluidului.

Pigalle *[pigál]*, Jean-Baptiste (1714—1785), sculptor francez din perioada de trecere de la rococo la clasicism. A lucrat sculptură cu subiecte mitologice („Mercur legîndu-și sandala"), alegorice, sculptură funerară și portrete. Monumentul funerar al mareșalului Mauriciu de Saxa din biserica St. Thomas din Strasbourg, capodoperă a sculpturii funerare franceze din sec. al XVIII-lea, vădește, prin compoziție, prin abundența de alegorii și de ornamente, o viziune barocă. Clasic în reprezentarea d-nei de Pompadour („Zeița prieteniei"), **P.** se afirmă, în portrete, ca un sculptor realist (Voltaire, chirurgul Guérin, Desfriches etc.). În portretele sale de copii, observația realistă se împletește cu un lirism fermecător.

Pigmalion (în mitologia greacă), sculptor legendar care s-a îndrăgostit de propria sa operă, statuia de fildeș a unei femei, numită de el Galateea. La rugile-i fierbinți, zeița Afrodita a însuflețit-o și **P.** s-a căsătorit cu ea.

pigméi 1. Grupuri puțin numeroase de populații africane (batua, bakwa, bambuti-bakango, efe, aka) care trăiesc în bazinul fluviului Congo. Au statură joasă (în medie 141—142 cm), pielea relativ puțin pigmentată, părul creț, nasul lat, învelișul pilos de pe față mai dezvoltat etc. Sînt vînători și culegători. **P.** nu au o limbă proprie; fiecare grup folosește limba triburilor vecine. **2.** (În mitologia greacă) Popor fabulos de pitici, localizat în diferite ținuturi îndepărtate (pe țărmurile Oceanului mitic sau în regiunea izvoarelor Nilului). Conform mitului, se războiau cu cocorii și l-au atacat cîndva pe Hercule.

pigménți 1. (CHIM.) Particule solide, de culori diferite, insolubile în mediul în care sînt suspendate, întrebuințate în industria peliculogenelor, a hîrtiei, a cauciucului, a materialelor de construcție, a materialelor plastice etc., pentru colorare. **P.** suspendați în mediul peliculogen, pe lîngă faptul că dau culoare și opacitate lacurilor și vopselelor care se aplică pe lemn, pe metale etc., au rolul de a le mări durabilitatea. **P.** trebuie să aibă putere de acoperire și de colorare mare, să fie rezistenți la căldură, la acțiunea agenților atmosferici (oxigen, bioxid de carbon, apă etc.) și chimici (acizi, baze) etc. Pot fi de natură anorganică și organică. Se deosebesc: *p. anorganici naturali, p. anorganici artificiali, p. metalici* și *p. organici.* — *P. anorganici naturali,* pulberi colorate obținute din unele minereuri (pămînturi colorate), prin măcinare, sortare și îmbogățire în mineralul util (ex. creta, barita, grafitul, ocrul, malachita, mica etc.). Se mai numesc *p. de pămînt* sau *culori de pămînt.* — *P. anorganici artificiali,* combinații anorganice colorate, de obicei oxizi sau săruri ale metalelor grele, obținute industrial prin diferite procedee chimice. Clasificarea lor se bazează pe culoare (ex. alb de plumb, galben de cadmiu, cinabru, verde de crom, ultramarin sau scrobeală albastră etc.). *P. a. a.* sînt folosiți în cantități mari, deși au o

paletă de culori restrînsă, datorită calităţii lor de a mări durabilitatea materialului pe care-l colorează. — *P. metalici*, paiete metalice (foiţe foarte mici şi subţiri), care au, în afară de culoare, o strălucire proprie. Servesc la prepararea vopselelor pentru „aurirea", „argintarea" şi „bronzarea" obiectelor (ex. pulbere de aluminiu, de bronz, de cupru etc.). — *P. organici*, pulberi colorate, insolubile în apă, din clasa coloranţilor organici. Se deosebesc *p.o.* de origine animală (carminul, sepia), de origine vegetală (indigoul, garanţa) şi sintetici. *P.o.* prezintă o varietate de culori mai mare decît **p.** anorganici naturali şi artificiali, dar au rezistenţă chimică şi mecanică mai mică, de aceea sînt folosiţi în general pentru colorarea materialelor plastice, pentru fabricarea cernelurilor tipografice şi mai puţin pentru obţinerea vopselelor şi lacurilor necesare acoperirilor expuse intemperiilor. — *P. luminofori*, pigmenţi care prezintă fenomenul de fotoluminescenţă. Din această clasă fac parte: a) *p. fluorescenţi*, care emit lumină cît timp acţionează sursa excitaţiei, de exemplu radiaţiile invizibile. Se folosesc la fabricarea vopselelor pentru reclame, pentru decoruri teatrale, pentru ecranele aparatelor roentgenografice etc.; b) *p. fosforescenţi*, care emit lumină un timp oarecare după încetarea iradierii excitante. *P.f.* sînt de obicei şi fluorescenţi (ex. sulfura de zinc); c) *p. fosforescenţi radioactivi*, identici cu **p.** fosforescenţi, cu deosebirea că mai conţin în compoziţia lor şi substanţe radioactive, care constituie o sursă permanentă de excitaţie. Aceşti **p.** sînt în permanenţă luminoşi, indiferent de excitaţiile exterioare. Se utilizează pentru vopsirea cadranelor instrumentelor de precizie. **2.** (BIOL., BIOCHIM.) Substanţă colorată naturală produsă de celulele plantelor şi animalelor şi care dă culoarea specifică ţesuturilor acestora. Clorofila, hemoglobina, melanina, bilirubina, urobilina sînt **p.** naturali. — *Pigmenţi biliari*, substanţe colorate care se găsesc în organismul animal şi care provin din degradarea hemoglobinei. Sînt prezenţi în bilă sub formă de biliverdină şi bilirubină. Bilirubina se găseşte, în mod normal, şi în sîngele circulant (5—6 mg%), depăşind această cifră în cazuri patologice (icter hepatic, icter hemolitic). *P.b.* se elimină din organism sub formă dehidrogenată: urobilina prin urină şi stercobilina prin fecale.

pigópe (PALEONT.), gen fosil de brahipode articulate, cu

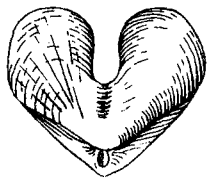

Pigope

umbonele mic şi ascuţit. Cochilia, lipsită de ornamentaţii, prezenta în regiunea frontală doi lobi care se uneau pe linia mediană, delimitînd un gol central. Au trăit în jurasicul superior şi în cretacic. În R.P.R. au fost găsite în depozitele jurasice din Munţii Hăşmaşului, din Banat etc.

pilástru, element de sprijin într-o construcţie de zid, parţial angajat în zidărie. Prezintă o secţiune pătrată sau dreptunghiulară şi este decorat cu o bază şi un capitel, care se înscriu ca modenatură şi ornamentică în stilul întregii construcţii.

pílă[1] (TEHN.), sculă aşchietoare prevăzută pe suprafeţele exterioare cu un număr mare de dinţi mărunţi (dantura pilei) şi care serveşte la prelucrări de ajustare manuală sau mecanizată. Dinţii pilei se execută prin tăieturi liniare (simple sau duble) sau, mai rar, prin poansonări punctiforme. După forma secţiunii transversale, **p.** pot fi triunghiulare, late, ovale, pătrate, rotunde etc. **P.** se confecţionează din oţel-carbon pentru scule, de o calitate specială.—*P. de maşină*, pilă la care forma corpului şi a părţii de prindere sînt adaptate acţionării cu ajutorul maşinii de pilit.

pílă[2] **1.** (CONSTR.) Picior de pod executat din zidărie (de piatră sau de beton) sau din metal. După poziţie se deosebesc: *p. de capăt*, care sînt picioare aşezate la cele două capete ale podului cînd acestea nu trebuie să preia şi împingerea dată de terasament; *p. intermediare*, care se execută la podurile cu deschideri multiple, între picioarele extreme ale podului; *p.-culee*, care sînt picioare intermediare ce preiau şi împingerea bolţilor alăturate (la podurile de zidărie). **2.** (HIDROTEHN.) *Pilă de baraj*, element de construcţie al unui baraj cu vane, care împarte deschiderea totală a barajului în deschideri parţiale şi care susţine vanele şi podurile de circulaţie peste baraj.

pilă atomică (FIZ.), denumire folosită uneori pentru reactor nuclear.

pilă electrică (FIZ., ELT.) **1.** Generator care produce curent electric continuu prin transformarea directă în energie electromagnetică, dezvoltată într-un circuit electric, a energiei eliberate într-un proces electrochimic (la pilele electrice în sens restrîns), a celei transferate prin căldură (la pilele termoelectrice) sau a energiei unor radiaţii (la pilele fotovoltaice). **P.e.** sînt caracterizate prin absenţa pieselor mobile; ele reprezintă surse de tensiune electromotoare continuă. Ansamblul de mai multe **p.e.**, conectate cel mai adesea în serie, formează o *baterie electrică*. **2.** (În sens restrîns) Pilă electrică în care se foloseşte energia eliberată într-un proces electrochimic. Este constituită din doi electrozi, reuniţi prin conductoare electrolitice; în timpul funcţionării se produc procese electrochimice, însoţite de variaţia sarcinilor electrice ale ionilor sau atomilor (reacţii de oxidare la electrodul *negativ* şi de reducere la electrodul *pozitiv*). — *P. chimică*, pilă electrică în care energia electromagnetică este produsă în întregime de o reacţie chimică. Prima *p.c.*, avînd ca electrozi plăci de cupru şi de zinc, iar ca electrolit apă acidulată, a fost construită în 1799 de A. Volta. În prezent, cel mai frecvent utilizate sînt: *p. Weston*, cu electrodul nega-

tiv din amalgam de cadmiu, electrodul pozitiv din mercur acoperit cu pastă de sulfat mercuros şi electrolitul constituit dintr-o soluţie saturată de sulfat de cadmiu, avînd o tensiune electromotoare de 1,0183 V şi fiind folosită ca element normal; *p. Leclanché*, cu electrodul pozitiv constituit dintr-o vergea de cărbune acoperită cu un strat depolarizant de bioxid de mangan conţinut într-un vas poros, electrodul negativ dintr-o placă de zinc şi electrolitul o soluţie de clorură de amoniu, avînd o tensiune electromotoare iniţială de 1,5 V; are o largă utilizare pentru curenţi slabi, în special ca baterie uscată (cu electrolitul imobilizat într-o pastă gelatinoasă), datorită preţului de cost redus al materiilor prime; *p. cu depolarizant oxid de mercur*, cu electrodul negativ din pulbere de zinc presată, electrodul pozitiv un amestec presat de oxid de mercur şi cărbune, iar electrolitul o soluţie de hidroxid de potasiu, avînd o tensiune de 1,34 V; poate fi executată cu volum foarte mic şi este larg utilizată pentru alimentarea diferitelor aparate portative (ex. radioreceptoare cu tranzistoare). Sin. *pilă galvanică*. — *P. de concentraţie*, pilă electrică în care energia electromagnetică se produce fără transformări chimice aparente, ci ca rezultat al transformării de energie care însoţeşte transportul de substanţă, datorită fenomenului de difuziune între două soluţii cu concentraţii diferite. — *P. de combustie*, pilă electrică în care se foloseşte energia de oxidare a unui combustibil avînd un randament mai mare decît maşina termică. *P. de c.* se află în prezent în stadiul de experimentare, urmărindu-se realizarea unor viteze de reacţie mari, reducerea degajării de căldură etc. **3.** *Pilă termoelectrică*, pilă electrică la care tensiunea electromotoare este produsă prin efect termoelectric (efect Seebeck). Este formată din două corpuri (metalice sau semiconductoare) diferite din punct de vedere chimic (în privinţa substanţei de bază sau a impurităţilor), ale căror joncţiuni (suduri) sînt ţinute la temperaturi diferite. *P.t.* constituie un mijloc de transformare directă a energiei transferate prin căldură în energie electromagnetică. În prezent, randamentul ei este încă mic. Cele mai eficiente sînt *p.t.* cu semiconductoare, putîndu-se executa baterii cu puteri de 10—100 W, utilizate pentru alimentarea aparatelor de radio. *P.t.* cu metale sînt utilizate numai în construcţia unor instrumente de măsură. Sin. *termopilă*. **4.** *Pilă fotovoltaică*, pilă electrică în care producerea

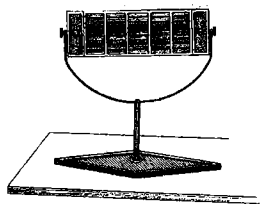

Baterie de pile fotovoltaice

energiei electromagnetice se bazează pe efectul de apariţie a unei tensiuni electromotoare în regiunile de trecere dintre un semiconductor *p* şi un semiconductor *n* sau dintre un metal şi un semiconductor sub acţiunea luminii sau a altei radiaţii electromagnetice. Cele mai importante în prezent sînt *p.f.* semiconductoare cu siliciu, la care randamentul este practic de circa 10%. V. şi celulă fotoelectrică.

pileati (lat. *pileum* „bonetă, căciulă"), numele dat de romani nobililor daci *(tarabostes)*, deosebiţi prin portul căciulii de populaţia de rînd *(comati)*, care umbla cu capul descoperit.

piliér (IND. EXTR.), porţiune de zăcămînt delimitată de lucrări miniere (ex. galerii) sau cuprinsă între zone exploatate.

Pillat, Ion (1891—1945), poet român, născut la Bucureşti. A făcut parte din cercul „Gîndirea", a colaborat la principalele reviste literare din epocă şi a condus împreună cu alţi scriitori „Flacăra" şi „Cugetul românesc". Debutînd sub auspicii parnasiano-simboliste („Visări păgîne", 1912; „Eternităţi de-o clipă", 1914; „Amăgiri", 1916), a evoluat apoi spre o lirică tradiţionalistă („Pe Argeş în sus", 1923; „Biserica de altădată", 1926; „Satul meu", 1927; „Limpezimi", 1928). Ca pastelist, datorită capacităţii sale de evocare plastică, **P.** continuă tradiţia lui V. Alecsandri. O altă fază a liricii lui **P.** stă sub semnul neoclasicismului („Scutul Minervei", 1934; „Ţărm pierdut", 1937) şi se caracterizează prin intuirea valorilor plastice ale mitologiei elene. Versul lui **P.** a căpătat, ulterior, conturul precis al unor efigii sau stampe („Poeme într-un vers", 1936; „Împlinire"). Întreaga poezie a lui **P.** se distinge prin arta cizelării şi a valorificării resurselor plastice ale cuvintelor şi printr-o severă disciplină prozodică. **P.** a publicat eseuri („Portrete lirice", 1936; „Tradiţie şi literatură"), a îngrijit editarea operelor scriitorilor Al. Macedonski, G. Bacovia şi a supravegheat şi prefaţat o colecţie de „Pagini alese" din scriitorii clasici români. A publicat „Poezia toamnei — o antologie" (1921) şi apoi împreună cu Perpessicius a alcătuit „Antologia poeziei de azi" (2 vol., 1925, 1928). A realizat traduceri din Fr. Jammes, Baudelaire ş.a.

Pillnitz *[pílnit]*, localitate în Saxonia (astăzi parte a oraşului Dresda, R.D. Germană), unde a avut loc o întrevedere secretă între împăratul Leopold al II-lea al Austriei şi regele Frederic Wilhelm al II-lea al Prusiei, care au semnat aşa-numita „Declaraţie de la **P.**" (1791); declaraţia preconiza intervenţia armată austro-prusiană împotriva Franţei revoluţionare.

pilocarpină (FARM.), alcaloid principal extras din frunzele diferitelor specii de *Pilocarpus*. Clorhidratul său se prezintă sub formă de cristale aciculare de culoare albă, inodore, cu gust slab amar, foarte solubile în apă. Are acţiune parasimpaticomimetică şi se utilizează ca sudorific şi ca antidot al atropinei.

Pilon *[pilõ]*, Germain (1535 sau 1537—1590), sculptor francez. A lucrat sculptură funerară (realizînd, după planurile lui Primaticcio, „Mausoleul familiei Valois" la St.-Denis, „Monumentul inimii lui Henric al II-lea"), sculptură cu subiecte mitologice („Cele trei Graţii")

sau alegorice, portrete („Cancelarul de Birague"), basoreliefuri şi medalioane. În sculptura sa, în care mai persistă slabe reminiscenţe ale goticului, spiritul de observaţie şi de analiză psihologică vădeşte orientarea spre realismul Renaşterii.

pilón 1. (CONSTR.) Stîlp cu rezistenţă mecanică mare, destinat să susţină o construcţie sau o parte a unei construcţii (cupolă, arc de pod etc.). **2.** (ARHIT.) **a)** (La templele din Egiptul antic) Construcţie introductivă, precedînd curtea interioară, alcătuită din două masive puternice de zidărie îmbrăcate în piatră, decorate cu reliefuri şi hieroglife. **b)** Element ornamental, avînd forma unui stîlp, aşezat la intrarea într-un parc sau într-o expoziţie.

pilonáre (CONSTR.), operaţie de îndesare a unei umpluturi granulare (nisip, pietriş, zgură etc.) sau de pămînt, prin batere cu maiul (mecanizat sau manual) sau cu plăci grele.

pílor (gr. *pylores*, de la *pyle* „poartă" şi *ouros* „pază"; ANAT.), orificiul distal al stomacului, prin care stomacul comunică cu duodenul.

piloríză (BOT.) v. **caliptră.**

pilót[1] **1.** (NAV.) Persoană specializată în conducerea navelor, în condiţii dificile de navigaţie, în anumite regiuni (canale, intrări şi ieşiri din porturi etc.). **2.** (AV.) Persoană calificată pentru a conduce un avion în zbor. **3.** *Pilot automat*, sistem de comandă, bazat pe principiul giroscopului, care conduce automat un avion, o rachetă etc. în cursul zborului sau care îndeplineşte o parte din funcţiile pilotului (la aeronavele cu echipaj). *P.a.* cuprinde aparate care înregistrează abaterile de la programul de zbor (de ex. datorită timpului nefavorabil) şi aparate care acţionează organele de comandă ale motoarelor, ale direcţiei sau cele pentru stabilizarea avionului în zbor.

pilót[2] (CONSTR.), stîlp de lemn, de oţel sau de beton (simplu ori armat), care se introduce în pămînt în poziţie verticală (sau înclinată) în scopul de a prelua încărcarea dată de o construcţie şi de a o transmite unor strate de teren situate la adîncime sau pentru a consolida terenul. **P.** transmit încărcările construcţiilor fie prin baza lor, care ajunge la strate mai rezistente, fie prin frecarea între suprafaţa lor laterală şi pămînt.

pilotáj (AV.), ştiinţă şi tehnică de a conduce o aeronavă în zbor. Se deosebesc: *p. la vedere* (cînd avionul este condus folosind repere de pe sol sau orizontul natural vizibil) şi *p. instrumental* (cînd determinarea poziţiei avionului se face folosind exclusiv indicaţiile date de instrumentele de bord).

pilotínă (NAV.), ambarcaţie care conduce navele ce intră sau ies dintr-un port în scopul de a le călăuzi şi care aduce sau ia pilotul de pe aceste nave.

pilozitáte (lat. *pilus* „păr"; MED.), caracter sexual secundar, reprezentat de părul feţei, trunchiului şi membrelor. Distribuţia **p.** este diferită la cele două sexe, ea fiind dependentă în principal de hormonii masculin şi feminin.

Pilsudski, Jósef (1867 — 1935), mareşal şi dictator fascist al Poloniei (1926—1935). Ca şef al statului polon (1918—1922), **P.** a reprimat mişcarea revoluţionară şi a împins Polonia alături de statele imperialiste la intervenţia împotriva Rusiei Sovietice. În 1926 Jósef Pilsudski a organizat o lovitură de stat, în urma căreia a instaurat în Polonia o dictatură militară, cunoscută în istorie sub numele de „Sanacja".

pimétru (TEHN.), instrument pentru măsurarea presiunii medii din cilindrul unui motor termic.

pin *(Pinus silvestris)*, arbore din familia pinaceelor, înalt pînă la 40 m, cu scoarţa roşcată, exfoliată şi cu frunze aciforme, grupate cîte două, lungi de 4—6 cm, drepte şi ascuţite. Conurile au 2,5—7 cm lungime şi sînt de culoare brună-cenuşie. Este mult răspîndit în pădurile din Europa şi din Siberia. În ţara noastră creşte frecvent în zona subalpină sau montană. Se cultivă şi în plantaţii forestiere sau ca arbore ornamental.

Pin

pinacée (*Pinaceae*; BOT.), familie de arbori răşinoşi din încrengătura gimnospermelor, cu tulpină în general dreaptă, cu frunze aciculare persistente la majoritatea speciilor, cu flori de obicei monoice, grupate în conuri. **P.** au mare importanţă la confecţionarea cherestelelor, mobilelor, instrumentelor muzicale; din răşină se extrage colofoniu, terebentină, iar din scoarţă tanin, folosit în vopsitorii şi la tăbăcitul pieilor. Ex.: pinul, molidul, bradul, zada, cedrul, care alcătuiesc pădurile de conifere.

Pinacoteca Ambrosiana, instituţie de artă din Milano, înfiinţată în anul 1621 de către cardinalul Federico Borromeo ca secţie a bibliotecii cu acelaşi nume şi instalată în palatul Ambrosiano (1603—1609). Este celebră în special pentru colecţia de picturi, desene şi manuscrise ale lui Leonardo da Vinci, opere de Botticelli, Rafael ş.a.

pinacotécă 1. Colecţie mare de tablouri. **2.** Muzeu de pictură.

pincóps (IND. TEXT.), ţeavă mică cu firul de bătătură înfăşurat pe ea, care poate fi introdusă direct în suveică la războaiele de ţesut.

Pind, *Munţii Pindului*, munţi în vestul Greciei, întinzîndu-se de la nord-vest (de la graniţa cu R.P. Albania) spre sud-est, pînă în apropiere de istmul de Corint. Sînt formaţi din calcare şi fliş; constituie o prelungire a Alpilor Dinarici. Altitudinea maximă: 2 663 m. Formează cumpăna de ape dintre Marea Egee şi Marea Ionică.

Pindar (c. 521—c. 441 sau 438 î.e.n.), poet teban, unul dintre cei mai mari lirici ai antichităţii greceşti. Descendent al unei familii aristocratice, **P.** a transpus în mod contradictoriu în creaţia sa poetică atît idealurile nobilimii tebane, cît şi admiraţia pentru victoriile democraţiei sclavagiste ateniene asupra perşilor (Salamina, Plateea). Din opera sa, care îmbrăţişa aproape toate speciile genului liric coral, s-au păstrat integral numai „Odele trium-

fale" *(epinikii)*, compuse în cinstea învingătorilor la jocurile panelenice, în patru cărți: „Olimpicele", „Piticele", „Istmicele" și „Nemeenele". În afara laudei învingătorului, odele sale mai cuprind și diferite mituri ale antichității grecești, incluse armonios și original în structura operei. Creația sa poetică se caracterizează printr-un ton solemn și grandios, o compoziție unitară, echilibrată, în ciuda unei aparente dezordini, prin comparații, metafore și antiteze îndrăznețe. Minuitor al unui vocabular bogat și variat, în care arhaismele, neologismele și creațiile lexicale proprii se îmbină cu măiestrie, **P.** a mlădiat și a dat o nouă strălucire dialectului literar doric. Poezia sa reprezintă punctul culminant în evoluția poeziei lirice corale a elenilor.

pinén (CHIM.), hidrocarbură biciclică din clasa terpenelor. Se găsește în uleiul de terebentină, obținut prin distilarea cu vapori de apă a rășinii de conifere. Este o substanță lichidă, cu miros specific, insolubilă în apă. Se întrebuințează ca dizolvant pentru lacuri și vopsele și ca materie primă pentru fabricarea camforului sintetic.

pinguín (ZOOL.), denumire dată unor genuri diferite de păsări palmipede marine ihtiofage din ordinul sfenisciformelor. **P.** sînt buni înotători, cu corpul ovoid și turtit dorsoventral, lung de 40—120 cm, cu picioarele scurte și situate la extremitatea posterioară a trunchiului și cu aripile scurte, improprii pentru zbor, servind ca înotătoare. Penajul este de culoare neagră pe spate și albă pe piept și pe pîntece. Trăiesc pe coastele Antarcticii, ale Americii de Sud, ale Africii de Sud și în regiunea australotasmaniană. Pinguinii cuibăresc în colonii alcătuite din mii de indivizi.

Pinguin

pinión (TEHN.), roata dințată cu numărul cel mai mic de dinți a unui angrenaj sau, în unele cazuri, roata conducătoare a angrenajului. La automobile și la tractoare, aproape toate roțile dințate ale cutiei de viteze, ale diferențialului sau ale mecanismului de antrenare a distribuției motorului poartă numele de **p.** După funcția și locul de montaj, pot fi: *p. de atac* (antrenează coroana dințată a diferențialului unui autovehicul); *p. planetar* (montat pe arborele planetar al diferențialului autovehiculului și angrenat cu *p. -satelit*, de la care primește mișcarea și o transmite roților); p. -satelit (montat pe arborele-satelit al diferențialului și avînd rolul de a imprima viteze unghiulare diferite celor două roți din spate, mai mare roții exterioare, atunci cînd autovehiculul parcurge o curbă, pentru a evita patinarea roților) etc.

pinipéde (lat. *pinna* „lopată" și *pes, pedis* „picior"; ZOOL.), ordin de mamifere adaptate la viața acvatică, mai ales din regiunile reci, cu corpul fusiform și cu membrele transformate în lopeți. Sub piele au un strat gros de grăsime. Puii se nasc și se alăptează pe uscat sau pe gheață, unde are loc și împerecherea. Se vînează pentru carne, grăsime și piele (ex. foca, morsa, leul-de-mare etc.).

pinólă (TEHN.), axul păpușii mobile, în care se montează fie vîrful (fix sau rotitor) de susținere a unui capăt al piesei care se prelucrează, fie o sculă (cu sau fără portsculă), cu care se execută diferite operații de prelucrare (găurire, filetare etc.).

pinot gris *[pinó gri]* (VITICULT.), soi de viță de vie originar din Franța, cu struguri cilindrici sau cilindroconici, mici; mustul este necolorat și lipsit de aromă. Din strugurii acestui soi se obțin vinuri albe superioare seci, cu tărie alcoolică ridicată, sau vinuri demiseci, dulci, licoroase, care rezultă din prelucrarea strugurilor intrați în supracoacere. Este principalul soi al podgoriei de la Murfatlar. Vinurile licoroase de pinot gris din podgoria Murfatlar au obținut mai multe medalii de aur la concursurile internaționale.

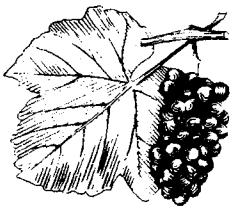

Pinot gris

pinot noir *[pinó nuar]* (VITICULT.), soi de viță de vie originar din Franța, cu struguri cilindrici, bătuți, mici, și boabe negre mărunte. Produce vinuri de calitate superioară, mai ales în podgoriile de la Segarcea, Simburești și Ceptura. Este unul dintre soiurile negre cu cea mai mare răspîndire în țara noastră. Vinul de **p.n.** a fost distins de mai multe ori cu medalii de aur la concursurile internaționale.

Pinot noir

Pintea, Gligor (Grigore) (? —1703), haiduc român din părțile Maramureșului, care a activat cu ceata lui în regiunea cetăților Chioar, Satu-Mare, Baia Mare. A aderat la răscoala antihabsburgică din 1703—1711, condusă de Francisc Rákóczi al II-lea, și a murit în lupta pentru cucerirea orașului Baia Mare. Este cunoscut și sub numele de Pintea Viteazul.

pinten (TEHN.), proeminență executată pe suprafața unei piese și care servește fie ca limitator de cursă, în care caz se așază de obicei la capătul piesei, fie ca locaș de articulație, în care caz este prevăzut cu un alezaj (gaură) prin care trece bulonul de articulație. **P.** poate fi demontabil sau nedemontabil (ex. **p.** de la culisa de locomotivă).

pintenul-secarei (FITOPAT.) v. **cornul-secarei.**

Pintilie, Ilie (1903–1940), militant de seamă în mişcarea muncitorească din România. A intrat în mişcarea muncitorească în vreme ce era ucenic la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iaşi. În 1926 a devenit membru al P.C.R. A luat parte la organizarea luptelor ceferiştilor din februarie 1933, fiind membru al Comitetului central de acţiune pe ţară; a fost unul dintre conducătorii luptei muncitorilor feroviari din Iaşi şi Paşcani. În anii 1934–1937 a

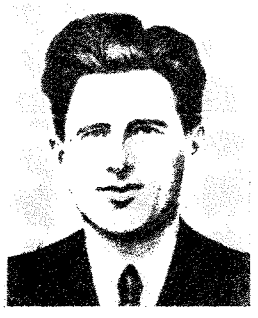

Ilie Pintilie

avut sarcini de răspundere în conducerea sindicatelor ceferiste şi a participat activ la mişcarea antirăzboinică, scriind numeroase articole în paginile ziarelor şi revistelor democratice şi antifasciste. În 1936 a devenit membru al C.C. al P.C.R. Arestat, judecat şi condamnat de mai multe ori pentru activitatea sa revoluţionară, a fost deţinut în închisorile Galata (Iaşi), Suceava, Jilava şi în penitenciarul Doftana, sub zidurile căruia a murit în timpul cutremurului din 10 noiembrie 1940.

Pinturicchio (pe numele adevărat *Bernardino di Betto*; 1454–1513), pictor italian din şcoala umbriană. A lucrat ample decoraţii murale pentru Vatican (sălile Borgia şi Capela Sixtină, 1493–1494), pentru biserica Santa Maria del Popolo din Roma (Predica sf. Ieronim), pentru biblioteca Catedralei din Sienna (1508), unde a tratat un episod din viaţa celebrului umanist Enea Silvio Piccolomini (viitorul papă Pius al II-lea), ajutat, se pare, de Rafael. A pictat de asemenea şi tablouri de şevalet (compoziţii şi portrete). Pictura lui **P.** s-a impus printr-o iscusită figurare a spaţiului, prin compoziţia agreabilă, figurile fermecătoare şi pitorescul detaliilor. Acumularea detaliilor l-a dus însă uneori spre ilustrativul prolix şi obositor. Coloritul său se apropie de acela al picturii de manuscrise.

pînzgau (ZOOTEHN.) **1.** Rasă de taurine, formată în Austria şi crescută pentru producţia mixtă de lapte şi de carne. Se caracterizează prin culoarea roşie-castanie care îmbracă tot corpul, cu excepţia unei dungi de culoare albă ce începe de la greabăn şi se continuă de-a lungul şirei spinării şi pînă la capul sternului. Greutatea corporală a vacilor este 400–600 kg, iar a taurilor 850 — 1 100 kg. Producţia medie de lapte este de 2 000–3 000 kg, cu un procent de grăsime ridicat (3,7%). În ţara noastră este crescută în special în regiunile muntoase (raioanele Sibiu, Vatra Dornei etc.). **2.** Rasă de cai grei, de tracţiune. Are înălţimea de 1,60–1,70 m şi greutatea corporală de 750–800 kg. La noi să găseşte în număr restrîns în Transilvania şi Banat.

piodermítă (gr. *pyon* „puroi" şi *derma* „piele"; MED.), inflamaţie supurativă a pielii datorită stafilococului şi streptococului. Alteori **p.** are o origine endogenă, de ex. în diabet. Din categoria piodermitelor fac parte foliculitele, furunculozele etc.

piolét, instrument asemănător cu tîrnăcopul, folosit de alpinişti mai ales la escaladarea gheţarilor.

pionіér, *trupe de pionieri* (MILIT.), trupe specializate de geniu care îndeplinesc următoarele misiuni: cercetarea de geniu, executarea culoarelor prin barajele de mine sau înlăturarea acestora, crearea drumurilor de coloană, repararea şi refacerea drumurilor şi a podurilor, construcţia lucrărilor complexe de fortificaţii, executarea barajelor explozive, mascarea obiectivelor şi amenajarea punctelor de aprovizionare cu apă.

pionіéri v. **organizaţie de pionieri.**

„Pionír" (Pionierul), săptămînal, în limba maghiară, pentru pionieri şi şcolari, editat de C.C. al U.T.M. din Republica Populară Română. Apare la Bucureşti, din mai 1950.

piorée (gr. *pyon* „puroi" şi *rhein* „a curge"; MED.), scurgere de puroi; de ex. **p.** alveolară.

piotórax (gr. *pyon* „puroi" şi *thorax* „torace"; MED.), formare şi acumulare de puroi în cavitatea pleurală. Este de obicei consecutivă unei infecţii cu pneumococ, streptococ, mai rar cu stafilococ sau bacil Koch. Se mai numeşte *pleurezie purulentă, empiem.*

Piotrków Trybunalski */piótrcuf/*, oraş în zona centrală a R.P. Polone, la sud de Lódz. 54 800 loc. (1962). Centru al industriei textile. Întreprinderi constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului, chimice.

pípă 1. (ELT.) Piesă de porţelan în formă de tub, de obicei curbată la un capăt şi cu filet exterior la celălalt; se montează la intrarea conductelor electrice prin pereţii exteriori sau prin tocurile ferestrelor ori ale uşilor, pentru a împiedica pătrunderea apei de ploaie în instalaţiile electrice. **2.** (TEHN.) Piesă rotitoare a capului de distribuţie al unui motor cu electroaprindere, cu ajutorul căreia se închid succesiv circuitele electrice de înaltă tensiune ale bujiilor motorului.

pipe-line */paip-lain/* (EXPL. PETR.), conductă pentru transportul hidrocarburilor fluide de la punctele de colectare din schelă spre instalaţiile de prelucrare, depozitare etc.

pipér *(Piper nigrum)*, plantă din familia piperaceelor, cu tulpina lungă şi subţire, tîrîtoare sau agăţătoare (liană), ale cărei fructe, verzi la început, devin roşii şi apoi negre şi se

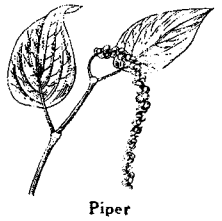

Piper

folosesc drept condiment. Creşte în partea răsăriteană a Indiei.

piperazínă (FARM.), dietilenamină, amină secundară ciclică, care se prezintă sub formă de cristale incolore, solubile în apă. În organism formează împreună cu acidul uric un urat solubil, care se elimină prin urină. Se utilizează ca dizolvant al nisipului din urină, în tratamentul gutei şi al artritismului.

piperonál (CHIM.), $C_8H_6O_3$. Compus organic din clasa aldehidelor fenolice. Este o substanţă cristalină, cu p.t. 37°C; are miros plăcut de vanilie, caracteristic florilor de heliotrop. Se prepară sintetic prin oxidarea izosafrolului. Are utilizări în parfumerie şi în cosmetică. Se mai numeşte *heliotropină*.

piperul-lupului v. **tulichină**.

pipétă (CHIM.), tub de sticlă, gradat, efilat la un capăt, folosit pentru a lua sau a măsura o cantitate de lichid. În microanaliză se întrebuinţează **p.** de dimensiuni mici, numite *micropipete*.

pipiríg (BOT.; *Holoschoenus vulgaris*), plantă ierboasă perenă din familia ciperaceelor, cu tulpina triunghiulară, plină pe dinăuntru, cu frunze liniare, sesile, cu nervuri paralele; are inflorescenţa compusă din 1—4 globuşoare şi fructul o cariopsă. Creşte pe dunele nisipoase din Oltenia şi pe malul rîurilor.

Pippidi, Dionisie (n. 1905), istoric român, specialist în istoria antică, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei R.P.R. Op. pr.: „Formarea ideilor literare în antichitate" (1944), „Fragmentele eleaţilor" (1947), „Contribuţii la istoria veche a României" (1958), „Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit" (Berlin, 1962). Este membru corespondent al Institutului arheologic german.

pir *(Agropyrum repens)*, plantă erbacee din familia gramineelor, cu rizom tîrîtor, cu frunze liniare, pe partea superioară aspre. Creşte prin grădini, livezi, fineţe; uneori invadează lanurile de cereale. Rizomul are proprietăţi diuretice.

piramidál (ANAT.) **1.** Os al carpului. **2.** *Fascicule piramidale*, fascicule nervoase care merg de la scoarţa cerebrală (aria motorie) pînă în măduva spinării, conducînd impulsurile pentru motilitatea voluntară. **3.** *Celule piramidale*, celule nervoase mari care se află pe scoarţa cerebrală în ariile motorii; au forma unor piramide, iar axonii lor formează fasciculele piramidale.

piramídă 1. (MAT.) Poliedru în care o faţă *(baza p.)* este un poligon oarecare, iar celelalte feţe (fetele laterale ale

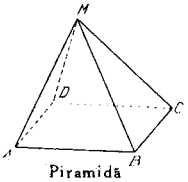

Piramidă

p.) sînt triunghiuri care au un vîrf comun *(vîrful p.)*. — *P. regulată*, piramidă care are baza un poligon regulat, iar perpendiculara coborîtă din vîrf pe bază (înălţimea **p.**) trece prin centrul bazei. Înălţimea feţelor laterale într-o *p.r.* reprezintă apotema **p.** **2.** (ARHIT.) Denumire dată monumentelor funerare de pe valea Nilului, avînd plan pătrat şi patru feţe triunghiulare reunite într-un vîrf, ridicate pentru faraonii Egiptului antic; prin extensiune au fost numite astfel toate edificiile arhitectonice de tip piramidal. Asemenea construcţii, uneori de dimensiuni colosale, au fost înălţate în Mesopotamia (aşa-numiţii „zigguraţi"), de către babiloneni şi asirieni, în Persia, în India şi în Siam, cele mai importante fiind cele din Egipt şi din Mexic. În Egipt, cea mai veche **p.** este „**p.** în trepte" de la Sakkarah, construită pentru faraonul Zoser (circa 2700 î.e.n.); printre cele mai cunoscute **p.** se numără cele de la Giseh, aproape de Cairo, construite pentru faraonii Hufu (Kheops), Hafra (Khefren) şi Menkaura (Mykerinos). **P.** lui Kheops, considerată printre cele 7 minuni ale antichităţii, avea 146 (azi 138) m înălţime, latura de 227 m şi cuprindea 2 521 000 m^3 de piatră. În interior există un sistem de culoare şi camera funerară în care era depus sarcofagul. Feţele **p.** erau placate cu blocuri de granit şlefuit. În Mexic se găsesc mai multe **p.**, grupul cel mai important fiind la Teotihuacan (cea mai mare are 71,78 m înălţime şi latura bazei de 208 m). **P.** din Mexic, construite de triburile maya, sînt în trepte şi serveau drept lăcaşuri de cult. **3.** (VITICULT.) Sistem de susţinere a vîţelor portaltoi, compus dintr-un stîlp înalt de 6—7 m, din vîrful căruia pornesc 6—8 sîrme ancorate cu cîte un ţăruş lîngă fiecare butuc de viţă. Lăstarii vîţelor portaltoi sînt legaţi de aceste sîrme cu rafie, tei sau cînepă, conducîndu-se astfel creşterea liniară pînă la 6—7 m lungime. **4.** (SPORT) Exerciţiu de gimnastică acrobatică, executat de mai multe persoane, aşezate în rînduri suprapuse, tot mai înguste. **5.** (ANAT.)

Piramidele de la Giseh

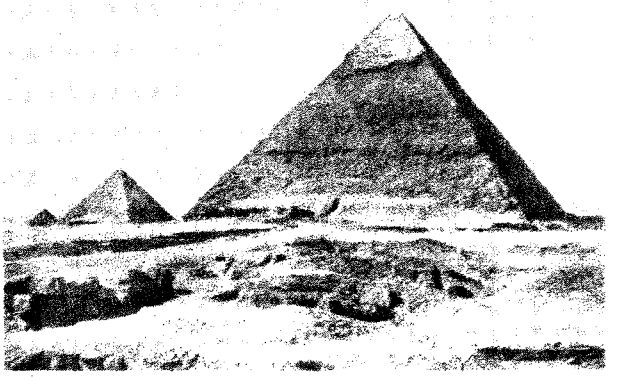

Piramidele lui Malpighi, formaţiuni anatomice care se găsesc în zona medulară a rinichiului şi reprezintă canalele renale drepte. În vîrf au o papilă prin care urina trece în calicele renale.

piramidón (FARM.) v. **amidopirină.**

Pirandello, Luigi (1867—1936), dramaturg şi prozator italian. S-a născut la Agrigento. A studiat filologia la Palermo, Roma şi Bonn. Opera

L. Pirandello

lui **P.** reflectă, îmbinînd uneori realul cu fantasticul, într-o modalitate complexă şi originală, paradoxurile existenţei burgheze. A debutat cu poezii lirice („Elegii renane", 1895), în care se face simţit umorul său specific. În nuvelele şi romanele sale („Exclusa", 1901; „Răposatul Matei Pascal", 1904; „Cei bătrîni şi cei tineri", 1913; „Nuvele pentru un an", 1922—1937 ş.a.). **P.** satirizează vidul spiritual al burgheziei provinciale, privind în schimb cu simpatie viaţa oamenilor simpli. Modalitatea creaţiei lui **P.** depăşeşte maniera descriptivă a verismului italian printr-o minuţioasă şi subtilă analiză a vieţii psihologice a personajelor sale. **P.** a folosit frecvent teme ca iubirea, gelozia, adulterul, atitudinea în faţa morţii, situaţia copilului bastard, a femeii abandonate, beţia, decrepitudinea, prostituţia şi violul, bogate în „situaţii-limită", pentru a pune în valoare caractere şi a verifica moravuri. Bogatul repertoriu de cazuri şi conflicte din proza sa au fost reluate de **P.** în dramaturgie („Liola", 1917; „Gîndeşte-te, Giacomino!", 1917; „Dar nu-i ceva serios", 1919; „Henric al IV-lea", 1922; „Şase personaje în căutarea unui autor", 1921 ş.a.). Pe lîngă personajele luate direct din viaţă, **P.** creează şi personaje „cu cheie", uneori adevărate caricaturi umane, măşti groteşti purtătoare ale unor idei abstracte. Aceste personaje, întruchipări în special ale negaţiei, amintind personajele comediei dell'arte, provoacă întotdeauna o criză a iluziilor şi a armăturii de prejudecăţi şi convenţii sociale. Drama pirandelliană izvorăşte din confruntarea conştiinţei mereu frămîntate şi lucide a autorului cu mecanismul realităţilor sociale burgheze, în ultimă instanţă iraţional şi dominat de formalism. Problematica teatrului lui **P.** şi modul ei de abordare au dus la spargerea schemelor clasice ale teatrului tradiţional, făcînd loc celor mai moderne şi mai îndrăzneţe inovaţii şi experienţe ale tehnicii dramaturgice şi deschizînd drum înnoirilor teatrului mondial (monologul interior şi dedublarea actorului în procesul desfăşurării lui, înglobarea în piesă a indicaţiilor detaliate asupra decorului, personajelor şi jocului). Profund legată de realităţile sociale siciliene şi italiene, cu toate construcţiile ei uneori abstract-simbolice şi artificiale şi a unor concluzii pesimiste, opera lui **P.** s-a ridicat la surprinderea cu o rară acuitate a conflictelor şi tarelor tipice lumii burgheze contemporane. O parte însemnată a pieselor lui **P.** este tradusă în romîneşte. Premiul Nobel (1934).

Piranesi, Giovanni Battista (1720—1778), decorator de teatru, arhitect şi teoretician de artă italian, unul dintre marii gravori ai sec. al XVIII-lea. Gravurile sale reprezintă monumente imaginare sau existente („Arcuri de triumf", 1748—1765; „Vederi din Roma", 1748—1778; „Antichităţi romane", 4 vol., 1750—1765; „Trofee", 1753; „Albano", 1762—1768; „Paestum", 1778). În ciclul „Carcerele" (1745—1760), opera sa capitală, imaginaţia sa se orientează spre fantastic, plăsmuind ameţitoare locaşuri ale spaimei şi torturii. Multe din ciclurile gravurilor lui **P.** se păstrează la Muzeul de artă al R.P.R. şi la Biblioteca Academiei R.P.R.

piranométru (METEOR.), instrument pentru măsurarea intensităţii radiaţiei solare difuze. **P.** pot fi absolute sau relative. Cel mai utilizat tip este **p.** absolut Ångström. Partea sensibilă a acestuia este formată din patru lamele de manganin, protejate printr-un ecran de radiaţia solară directă şi printr-o calotă de sticlă de radiaţia atmosferică de undă lungă. Două dintre lamele, acoperite cu negru de fum, absorb atît radiaţia difuză cît şi radiaţia termică, iar celelalte două, acoperite cu alb de zinc sau de magneziu, absorb numai radiaţia termică; din diferenţa dintre cantităţile de căldură se deduce valoarea radiaţiei difuze.

pirargirít (MINER.), sulfostibiură naturală de argint, cristalizată în sistemul romboedric. Are luciu adamantin şi este colorată în roşu-închis pînă la negru. Se întîlneşte în unele filoane hidrotermale. Este un minereu de argint. În R.P.R. se găseşte la Săcărîmb (reg. Hunedoara), Baia de Arieş (reg. Cluj), Baia Mare şi Baia Sprie (reg. Maramureş) ş.a.

pirateríe (DR.), infracţiune care constă în acte de prădare săvîrşite pe cont propriu de o persoană făcînd parte din echipajul unui vas, în marea liberă, prin violenţă sau ameninţare, în scopul de a răpi un alt vas sau bunurile de pe acesta. Se consideră **p.** şi faptul săvîrşit împotriva unui vas de către persoanele aflate la bordul său, în scopul sus-arătat, precum şi faptul de a provoca prin orice mijloc naufragiul sau eşuarea unui vas spre a-şi însuşi încărcătura lui sau a-i prăda pe călători. Constituind şi o crimă de drept internaţional, toate statele trebuie să colaboreze la reprimarea **p.** în marea liberă sau în orice alt loc care nu este supus jurisdicţiei unui stat.

pirazolínă (FARM.) v. **antipirină.**

Pirenne *[pirén]*, Henri (1862—1935), istoric belgian, specialist în istoria evului mediu.

A fost profesor la Universitatea din Gand. A scris numeroase lucrări, dintre care cea mai importantă este „Istoria Belgiei" (7 vol., 1900–1932), valoroasă prin cercetarea concret-istorică a evenimentelor și prin bogăția de material faptic adunat. A considerat în mod eronat că țările din Europa apuseană au trecut la feudalism abia în sec. al VIII-lea. A exagerat însemnătatea comerțului și a negustorimii în procesul istoric.

piretoterapie (gr. *pyretos* „febră" și *terapeia* „vindecare"; MED.), tratament al unor boli realizat prin producerea artificială a unei stări febrile cu diverse mijloace: substanțe piretogene chimice, preparate de sulf, proteine, lapte, soluții coloidale, vaccinuri, inoculare de malarie.

Pireu, oraș în Grecia, situat în apropiere de Atena, pe țărmul Mării Egee. Este cel mai important port al țării, prin care se desfășoară peste 50% din traficul extern de mărfuri. 183 960 loc. (1961). Important centru industrial: construcții navale, industrie chimică, textilă, a materialelor de construcție (ciment, sticlă), alimentară etc. Portul Pireu deservește orașul Atena, căruia îi este subordonat administrativ. — *Istoric.* În antichitate a fost principalul port militar și comercial al Atenei, de care era legat prin așa-numitele „ziduri lungi", construite la începutul războiului peloponesiac. În timpul lui Pericle, **P.** a cunoscut o dezvoltare deosebită, datorită căreia Atena a devenit unul dintre cele mai mari orașe comerciale ale lumii antice.

pirheliométru (gr. *pyr* „foc", *helios* „soare" și *metru*; METEOR.), instrument calorimetric utilizat pentru măsurarea radiației solare directe. Este format dintr-un corp sensibil (constituit dintr-o suprafață metalică înnegrită cu negru de platină), care absoarbe radiația solară, încălzindu-se. Corpul sensibil este introdus într-un tub și îndreptat spre Soare. **P.** pot fi absolute (etaloane) și relative (actinometre). Atunci cînd indicatorul valorii

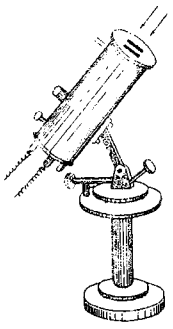

Pirheliometru absolut

este înlocuit cu un înregistrator, aparatul se numește *pirheliograf.*

piridină (CHIM.), C_5H_5N. Substanță organică heterociclică, cu caracter aromatic. Este un lichid incolor, cu p.f. 115 °C, cu miros caracteristic, neplăcut, toxic. Nucleul **p.** apare în numeroși produși naturali (alcaloizi vegetali: nicotina, anabasina, și vitamine: B_6 și PP). Se extrage din gudroanele cărbunilor de pământ. Se întrebuințează ca solvent, ca materie primă în fabricarea unor agenți de impermeabilizare a textilelor, a unor coloranți și a unor medicamente cu acțiune tuberculostatică (N-hidroximetilnicotinamida), cu acțiune de stimulare a centrilor vasomotor și respirator (N-dietil-nicotinamida) etc.

piridoxină (BIOCHIM.) v. **vitamina B.**

Pirinei, sistem muntos în sud-vestul Europei, la granița dintre Franța și Spania; se întinde de la Golful Biscaia la Marea Mediterană pe aproape 450 km. Zona centrală, alcătuită din șisturi cristaline, cuarțite, granite, este mărginită de calcare și fliș. Versantul nordic este abrupt, versantul sudic este format din o succesiune de creste stîncoase tot mai joase. Înălțimile oscilează între 2 500 și 3 000 m, atingînd în partea centrală 3 404 m în Pic d'Aneto (masivul Maladetta). După caracterele morfologice se disting trei regiuni: *P. vestici,* cu înălțimi mijlocii; *P. centrali,* cei mai înalți, cu numeroase forme alpine, urme glaciare și mici ghețari actuali; *P. estici,* cu culmi alungite despărțite de depresiuni intramontane. Climă montană temperată, mai umedă în nord și vest, cu influențe mediteraneene în sud. Rîuri numeroase cu debit foarte bogat (mari rezerve hidroenergetice). Sînt acoperiți de păduri și de pășuni alpine. Zăcăminte de minereu de fier, de mangan, cobalt, nichel, bismut, bauxită, marmură. Numeroase izvoare minerale, în special în nord.

Pirin-Planina, masiv muntos în sud-vestul R.P. Bulgaria, între văile Mesta și Struma. Este format din roci cristaline. Înălțimile oscilează, în general, între 1 600 și 2 000 m, altitudinea maximă este de 2 915 m. Este acoperit de păduri de stejar, fag și conifere.

pirită (MINER.), bisulfură naturală de fier (FeS_2), cristalizată în sistemul cubic, deseori sub formă de cuburi sau de dodecaedri pentagonali, cu fețele striate, sau în mase com-

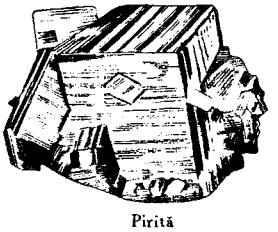

Pirită

pacte grăunțoase de culoarea alamei. Este foarte răspîndită în natură și se formează în cele mai diferite condiții: magmatogene, metamorfice, sedimentare. Se utilizează la fabricarea acidului sulfuric; uneori conține aur, argint, cupru ș.a., elemente care se extrag prin prelucrarea ei complexă. În R.P.R. se găsește la Rodna Veche și la Fundul Moldovei (Carpații Orientali), la Boița (reg. Hunedoara), la Altîntepe (reg. Dobrogea) ș.a.

Pirna, oraș în sud-estul R. D. Germane, în districtul Dresden, situat pe malul stîng al Elbei. 40 900 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini, de prelucrare a lemnului, de mătase artificială, de celuloză, siderurgică, de ceramică și sticlă. Însemnat nod feroviar și port pe Elba. Monumente arhitectonice (secolul al XIV-lea).

piro- (gr. *pyr, pyros* „foc"), element de compunere cu sensul „(referitor la) foc" (ex. *pirosferă, pirogravură*) sau „(referitor la) temperaturi înalte" (ex. *pirometru*).

Piroboridava, aşezare dacă întărită, menţionată de geograful Ptolemeu în stînga Siretului. A fost identificată cu aşezarea întărită descoperită la Poiana (raionul Tecuci, reg. Galaţi).

pirocatechínă, $C_6H_4(OH)_2$. Compus organic din clasa fenolilor polihidroxilici (orto-dihidroxibenzen). Se obţine fie din materii tanante prin distilare, fie sintetic din orto-clorfenol. Substanţă solidă, solubilă în apă, cu caracter reductor; pe această proprietate se bazează utilizarea ei ca revelator fotografic.

piroclastit (PETROGR.), rocă formată prin depozitarea materialului expulzat în timpul exploziilor vulcanice; acesta poate fi alcătuit din fragmente sau din pulberi de roci care alcătuiau aparatul vulcanic, porţiuni de lavă consolidată în aer (bombe) şi particule mărunte de lavă consolidată (lapili). După dimensiunile şi formele elementelor componente, precum şi după modul lor de asociere, în cadrul **p.** se deosebesc brecii vulcanice, aglomerate, cinerite ş.a.

piroelectricitáte (FIZ.), proprietate a unor cristale de a se polariza electric sub acţiunea unei variaţii de temperatură (efect direct) sau de a-şi modifica temperatura sub acţiunea unui cîmp electric exterior (efect invers). **P.** se întîlneşte la cristalele cu una sau cu mai multe axe de simetrie polare (axe de simetrie neînsoţite de plane de simetrie perpendiculare pe ele), cum sînt, de exemplu, turmalina, wurtzitul, sulfatul de litiu ş.a. De obicei, aceste cristale au o polarizaţie electrică naturală, care este mascată însă de ionii captaţi din atmosferă; efectul piroelectric pune în evidenţă modificarea acestei polarizaţii.

pirógă (NAV.), ambarcaţie cu vîsle sau cu pînze, construită prin scobirea sau prin cioplirea unui trunchi de arbore. **P.** sînt folosite în porturile şi pe apele interioare din Africa, India şi insulele din sud-estul Asiei.

pirogenáre (CHIM.), procedeu pentru realizarea unor reacţii chimice între gaze la temperaturi înalte (peste 600°C). Ex. pirogenarea fracţiunilor petroliere. V. şi cocsificare; cracare; piroliză.

pirognostíe (gr. *pyr, pyros* „foc" şi *gnoskein* „a cunoaşte"; CHIM.), ansamblu de metode de analiză calitativă care se execută cu ajutorul flăcării şi al suflătorului, folosite mai ales pentru recunoaşterea metalelor din minerale prin culoarea flăcării, culoarea perlei de borax, aureola pe cărbunele de lemn etc.

Pirogov, Nikolai Ivanovici (1810—1881), chirurg rus, întemeietorul chirurgiei ruse şi unul dintre marii chirurgi ai epocii sale. A fost profesor la Universitatea din Moscova şi membru al Academiei Ruse de Ştiinţe. Celebru prin studiile sale anatomice, **P.** a introdus în anatomia topografică metoda, astăzi clasică, a secţiunilor pe cadavre congelate; a editat un valoros atlas anatomic. A introdus în practica chirurgicală o serie de procedee operatorii originale. Iniţiator al unui curent nou, modern, în chirurgia de război, **P.** a introdus pansamentele gipsate de transport la răniţi. Tot el a organizat serviciul sanitar al armatei ruse şi a reorganizat învăţămîntul medical în Rusia ţaristă. În războiul din 1877—1878 a activat pe frontul balcanic, fiind în strînse legături de colaborare cu C. Davila.

pirogravúră (gr. *pyr, pyros* „foc" şi *gravură*), tehnică folosită în artele decorative pentru ornamentarea obiectelor de lemn sau de os, constînd din incizarea unui desen cu ajutorul unui fier înroşit sau cu un termocauter. În arta populară românească, **p.** a ocupat un loc important în decorarea obiectelor mărunte de lemn (doniţe, furci de tors etc.).

piról (CHIM.), C_4H_5N. Combinaţie heterociclică nesaturată, avînd un ciclu format din patru atomi de carbon şi unul de azot. Este un lichid incolor, cu miros caracteristic, cu p.f. 131°C, toxic; la aer şi la lumină se colorează în roşu-brun, cu timpul sau în prezenţa acizilor se rezinifică. Nucleul **p.** este foarte răspîndit în natură sub formă de clorofilă, hemoglobină etc.

pirolignós, *acid* ~ (CHIM.), fracţiune condensabilă rezultată în procesul de carbonizare a lemnului şi care are aproximativ următoarea compoziţie: 8—10% acid acetic şi omologi, 3% fracţiune alcoolică, 7% gudroane solubile, 80% apă. Din *a.p.* se separă, în cadrul distileriilor de lemn, acid acetic, alcool metilic şi acetonă.

pirolíză (gr. *pyr, pyros* „foc" şi *lysis* „dizolvare"; CHIM.), procedeu folosit pentru realizarea unor reacţii de descompunere, dehidrogenare, condensare, izomerizare, la temperaturi care depăşesc limita de stabilitate a reactanţilor. V. şi pirogenare; cracare.

piroluzít (MINER.), bioxid natural de mangan (MnO_2); frecvent în zonele de alterare a zăcămintelor de mangan. Apare în mase compacte sau pămîntoase de culoare neagră, rar sub formă de cristale care aparţin sistemului tetragonal. Este un minereu de mangan. În R.P.R. a fost întîlnit la Iacobeni (reg. Suceava), Răzoare (reg. Maramureş) şi Delineşti (reg. Banat).

pirometamorfísm (gr. *pyr, pyros* „foc", *mětà* „după" şi *morphe* „formă"; PETROGR.), totalitatea transformărilor datorate temperaturilor înalte suferite de rocile din vecinătatea imediată a unui corp eruptiv sau de anclavele prinse în acesta. Prin fenomenul de **p.** se formează corneene şi calcare cu conţinut de minerale caracteristice (ex. mulit, sanidin etc.).

pirométru 1. (FIZ.) Instrument folosit pentru măsurarea temperaturilor înalte. — *P. electric,* pirometru bazat pe măsurarea variaţiei, în funcţie de temperatură, a tensiunii electromotoare a unui termocuplu sau a valorii rezistenţei electrice a unui conductor electric (termorezistenţă). Limita superioară a domeniului de măsură, determinată de punctul de topire al metalelor din care sînt confecţionate termocuplul sau termo-

rezistența, este de aproximativ 1 700°C. — *P. optic*, pirometru bazat pe evaluarea energiei radiante emise de corpul a cărui temperatură se măsoară. Evaluarea energiei se face fie prin măsurarea energiei radiante totale (nedescompuse spectral), utilizîndu-se un receptor de energie adecvat, fie prin compararea fotometrică a corpului cercetat cu o sursă auxiliară de energie radiantă. Limita inferioară a domeniului de măsură este de aproximativ 600°C, temperatură la care corpurile încep să devină incandescente. **2.** (CHIM.) *Pirometru ceramic*, corp de formă piramidală (cu secțiune triunghiulară), compus din amestecuri minerale bine definite, astfel încît fiecare compoziție să corespundă unei temperaturi de înmuiere fixă și reproductibilă. Servește la determinarea temperaturilor înalte. Temperatura caracteristică pirometrului ceramic este atinsă cînd vîrful piramidei atinge, prin înmuiere, planul bazei. Se mai numește *con Seger* și *con ceramic*.

Pirometru cu termocuplu

piróp (MINER.), silicat de magneziu și aluminiu din grupa granaților. Cristalizează în sistemul cubic sub formă de cristale de dodecaedru romboidal, de culoare roșie-deschisă. **P.** este un mineral relativ rar și se întîlnește în periodotite, kimbertite, serpentine și eclogite. Se utilizează ca piatră semiprețioasă.

piroplasmóză (MED. VET.), denumire generică dată unui grup de boli parazitare ale animalelor domestice, provocate de paraziți monocelulari din ordinul *Piroplasmidea*, care parazitează globulele roșii din sînge. **P.** se transmite prin căpuși și este frecventă la taurine, cabaline și ovine. Se previne prin măsuri de igienă (folosindu-se insecticidele), iar pentru tratament se folosesc substanțe chimice.

pirotehníe (TEHN.), tehnica fabricării unor materiale, piese și dispozitive care servesc la aprinderea muniților armelor de foc, a unor substanțe explozibile, a artificiilor etc. Cele mai importante produse ale **p.** sînt: capsele pentru cartușe, capsele de aprindere pentru focoase, capsele detonante pentru încărcături explozive brizante, miniere sau militare, fitilurile detonante, amorsele și detonatoarele electrice, cartușele pentru armamentul portativ etc.

pirotínă (MINER.), sulfură naturală de fier ($Fe_{11}S_{12}$), cristalizată în sistemul hexagonal. Formează cristale lamelare dispuse în rozetă sau mase compacte. Este colorată în galben-închis cu reflexe brune-roz și are proprietăți slab magnetice. Se întîlnește mai ales în filoane hidrotermale și în șisturi cristaline. În R.P.R. se găsește la Herja (reg. Maramureș), în Munții Tibleș ș.a.

piroxéni (MINER.), grup important de silicați de magneziu, fier, calciu, aluminiu, sodiu, potasiu ș.a. care apar în cristale prismatice de culoare verde-măslinie pînă la negru, cu luciu sticlos, uneori semimetalic, și cu clivajul caracteristic după două direcții. Se disting *p. rombici* (bronzit, hipersten etc.) și *p. monoclinici* (diopsid, augit, egirin ș.a.). **P.** sînt componenți ai rocilor eruptive, ai skarnelor și ai unor șisturi cristaline. În R.P.R. apar în andezitele și bazaltele neogene din reg. Maramureș, munții Metaliferi, Călimani-Harghita, în gabrourile și melafirele mezozoice din munții Drocea, în gabrourile paleozoice de la Iuți (Banat) și din Dobrogea etc.

piroxenít (PETROGR.), rocă eruptivă ultrabazică, constituită mai ales din piroxen. În mod frecvent se găsește asociat cu peridotitele și gabrourile

piroxilíne (CHIM.), amestecuri de esteri nitrici ai celulozei, folosite în industrie la fabricarea explozibililor, a colodiului, a celuloidului, a lacurilor și a emailurilor. V. și nitroceluloză.

piruétă **1.** (COR.) Figură de dans constînd din turația completă a unui dansator, executată pe un singur picior. **2.** (SPORT) Învîrtire cursivă a corpului în jurul axului său vertical, făcută cu scopul de a imprima o anumită viteză obiectului (greutate, disc, ciocan) în diferite probe din atletism.

pirúvic, *acid* ~ (BIOCHIM.), $H_3C-CO\cdot COOH$. Acid cetonic, produs intermediar în metabolismul glucidelor și aminoacizilor, precum și în fermentația alcoolică. Se mai numește acid *α-cetopropionic*.

Pisa, oraș în Italia, situat pe rîul Arno, în apropiere de vărsarea acestuia în Marea Ligurică. 91 000 loc. (1961). Industrie textilă, farmaceutică, constructoare de mașini, a sticlei. Comunică printr-un canal navigabil cu portul Livorno. Nod feroviar. Universitate (din 1338). Vestite monumente de arhitectură, printre care mai important este complexul constituit din Dom (1063—1118), Campanilla (1174), care, din pricina cedării solului, are o

Pisa. Domul și Campanilla

înclinație de peste 4 m, baptisteriul (1153), cu amvonul lucrat de N. Pisano, precum și Santo Campo (cimitirul cu fresce de Lorenzetti, Gozzoli ș.a.).

Pisanello (pe numele adevărat *Antonio Pisano*) (înainte de 1395—1450 sau 1455), pictor, desenator și medalior italian din Verona. A pictat fresce la bisericile Santa Anastasia și San Fermo Maggiore din Verona, compoziții de șevalet („Vînătoarea Sf. Hubert", „Apariția Fecioarei") și portrete („Portretul unei doamne", „Lionello d'Este", „Isabella d'Este"), dovedind un ascuțit simț de observație. Realistă în detaliu, arta rafinată a lui **P.** degajă, prin concepția de ansamblu și prin ondulația desenului, atmosfera goticului internațional. Ca medalior, a realizat numeroase capodopere ale genului, remarcabile prin desenul pur și sugestiv și prin noblețea expresiei („Ioan Paleologul", „Lionello d'Este", „Sigismondo Malatesta" etc.).

pisánie (slav. *pisaniie* „însemnare", „scriere"), inscripție aflată la intrarea unor biserici sau a unor mănăstiri, sculptată în piatră sau în metal, alteori pictată. **P.** cuprinde, de obicei, o invocație religioasă, numele ctitorului cu unele amănunte biografice ale vieții acestuia, motivarea zidirii sau date asupra monumentului respectiv. Constituie obiect de studiu al epigrafiei.

Pisano, familie de sculptori italieni care au întemeiat la Pisa prima mare școală de sculptură italiană. *Nicola P.* (c. 1225—1278 sau 1287) a lucrat basoreliefuri și uneori sculptură rotundă (două reliefuri pe portalul catedralei din Lucca; reliefurile stranei baptisteriului din Pisa, 1260; fîntîna din piața din Perugia). *N.P.* a sintetizat în mod original tradițiile statuarei antice, inovațiile sculpturii în fildeș bizantine și ale sculpturii gotice franceze, realizînd o artă plină de forță, caracterizată prin aspirațiile ei umaniste. *Giovanni P.* (1240 sau 1250 — 1320 sau 1329), arhitect și sculptor, fiul lui Nicola Pisano. Ca arhitect, a creat, în stil gotic, biserica Santa Maria della Spina din Pisa. În statuile sculptate pentru fațada catedralei din Siena, în care sînt înfățișați, în proporții depășind mărimea naturală, profeți, sibile și filozofi, *G.P.* afirmă un patos de inspirație gotică și o mare varietate de soluții plastice. Prin amestecul de realism și de expresionism gotic, opera lui *G.P.* a dominat sculptura italiană din trecento (sec. al XIV-lea). *Andrea P.* (pe numele adevărat *Andrea da Pontedera*) (1273 sau 1296 —1348), sculptor și arhitect italian. Ca arhitect, a construit catedrala din Orvieto. În sculptura sa gotică se resimte o notă de demnitate clasică, datorită influenței lui Giotto, după desenele căruia a realizat, pe campanilele bisericii Santa Maria del Fiore, reliefurile înfățișînd meseriile. Importante sînt basoreliefurile în bronz de pe prima poartă a baptisteriului din Florența, care reprezintă viața sf. Ioan Botezătorul. Atenția lui *A.P.* se îndreaptă mai mult către echilibrarea valorilor plastice. *Nino P.* (pe numele adevărat *Nino da Pontedera*) (c. 1342—1368), fiul lui Andrea Pisano, sculptor. „Madonele" sale, executate în maniera statuarei gotice franceze, exprimă delicatețe și grație.

Pisarev, Dmitri Ivanovici (1840—1868), critic literar și publicist democrat-revoluționar rus. În anii 1861—1862 a făcut parte din conducerea revistei progresiste „Russkoe slovo" (Cuvîntul rus). Pamfletul său „Guvernul rus sub protecția lui Schedo-Ferroti" (1862), în care lua apărarea lui Herzen, i-a atras patru ani și jumătate de temniță. **P.** a acordat o mare însemnătate științei în dezvoltarea socială, fiind un popularizator merituos al științelor naturii, în special al darvinismului. Concepția sa materialist-metafizică a fost influențată de materialismul vulgar. Deși nu întotdeauna consecvent, **P.** a fost, în estetică, un promotor al realismului critic.

pisc, pinten sau creastă secundară, de mică întindere, care se detașează dintr-o creastă sau dintr-o culme principală și domină o vale sau o depresiune.

Piscator, Erwin (n. 1893), regizor și director de teatru german. A lucrat mai ales la Berlin, unde, în 1923, a preluat conducerea Zentral-Theaterului. În 1927, **P.** a deschis un teatru propriu, așa-numita „Piscatorbühne", la Nollendorfplatz, al cărui mare succes a fost „Aventurile bravului soldat Švejk", adaptare de Bertolt Brecht după romanul lui J. Hašek. La data venirii lui Hitler la putere, **P.** se afla în U.R.S.S. Apoi a ținut un ciclu de conferințe în diferite capitale europene. Stabilit la New York, a pus bazele unei școli de artă dramatică: The Dramatic Workshop. După război, **P.** a colaborat cu teatrele din Hamburg, Berlin, Zürich, Mannheim, Essen. Trebuie socotit inițiatorul teatrului politic în Germania, fundamentat teoretic în cartea sa „Teatrul politic" (1929). Punerile sale în scenă, care recurg deseori la mijloace scenice de tehnică modernă, la proiecții cinematografice, ilustrează influența în artă a evenimentelor politice și a actualității.

piscicultúră, ramură a economiei apelor care se ocupă de reproducerea, creșterea, recoltarea și condiționarea peștelui în vederea prelucrării, precum și de ansamblul măsurilor pentru sporirea rezervelor piscicole din bazinele de apă naturale, heleșteie și iazuri. Fondul piscicol al R.P.R. era în 1964 de peste 700 mii ha. În vederea dezvoltării intensive a **p.** au fost organizate pepiniere și stațiuni piscicole experimentale, s-a procedat la popularea rîurilor și la amenajarea de heleșteie sistematice și iazuri (peste 3 000 ha) etc. Paralel cu aceasta, ca urmare a lucrărilor agropiscicole întreprinse, în prezent **p.** a devenit și una dintre ramurile de producție din cadrul gospodăriilor agricole de stat și al cooperativelor agricole de producție.

Piscul Crăsanilor, înălțime care domină Valea Ialomiței în apropiere de satul Crăsani, raionul Lehliu, reg. București, unde s-au descoperit urmele unei așezări daco-getice, puternic întărite, din a doua epocă a fierului. Urmele mate-

riale descoperite (amfore, vase, teracotă etc.) atestă legăturile strînse ale geto-dacilor din Cîmpia Română cu cetăţile greceşti de pe ţărmul dobrogean al Mării Negre.

Pisemski, Aleksei Feofilaktovici (1821—1881), scriitor realist-critic rus. În opera sa (nuvelele: „Moliul", „Căsătorie din dragoste", „Bătrîna boieroaică"; romanele: „O mie de suflete", 1858, trad. rom. 1953; „Oameni de la 1840", 1869; „În vîltoare", 1871, şi piesa „O soartă amară"), **P.** zugrăveşte cu ironie marasmul intelectual al societăţii nobiliare provinciale şi, mai ales, ifosele pseudoromantice ale tinerilor pierde-vară. În anii de criză revoluţionară, **P.** a alunecat pe panta conservatorismului.

pisică[1] *(Felis)*, gen de mamifere carnivore din familia felidelor, cu capul rotund, botul foarte scurt, maxilarele puternice, ghearele retractile şi ascuţite. **P.** sînt răspîndite pe toată suprafaţa globului, în afară de Australia şi de Madagascar. Specia tipică o reprezintă *p. sălbatică* europeană *(Felis sylvestris)*, cu corpul lung de circa 70 cm cu blană deasă, de culoare cenuşiu-gălbuie,

Pisică sălbatică

cu vîrful cozii negru precedat de două inele negre; trăieşte în pădurile Europei, inclusiv în ţara noastră. *P. sălbatică africană (Felis ochreata)*, din nordul Africii, este strămoşul **p.** domestice. *Pisica domestică* are corpul mai mic decît al pisicii sălbatice. Prezintă un număr mare de rase şi de varietăţi (comună, angora, siameză, chinezească etc.), diferite în ceea ce priveşte mărimea şi culoarea.

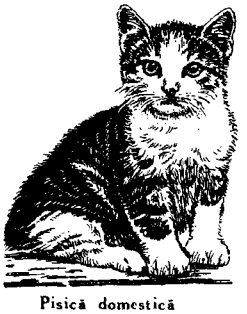

Pisică domestică

pisică[2] (TEHN.), cărucior deplasabil pe o grindă sau pe un pod rulant, prevăzut cu un mecanism de ridicare a sarcinilor. Poate fi acţionat manual sau mecanizat. Se mai numeşte *cărucior de macara.*

pisică-de-mare *(Trygon pastinaca)*, specie de peşti cu scheletul cartilaginos (plagiostomi), lung de 60—70 cm şi avînd greutatea de 6—15 kg,

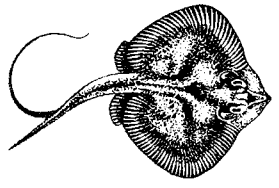

Pisică-de-mare

cu corpul turtit dorsoventral, rombic, lipsit de solzi; coada are formă de bici şi este prevăzută cu un spin străbătut de un canal, prin care se varsă veninul unei glande. Este un peşte ovovivipar. În apele litorale româneşti este rară.

Pisistrate (c. 600—c. 527 î.e.n.), om politic atenian. S-a remarcat în timpul războiului Atenei împotriva Megarei. În anul 560 î.e.n. a instaurat *tirania* la Atena. În timpul lui **P.**, Atena a cunoscut o mare dezvoltare economică, socială, politică şi culturală; atunci au fost puse bazele viitoarei hegemonii ateniene în lumea grecească.

Pissarro, Camille (1830—1903), pictor şi grafician francez, unul dintre promotorii şi reprezentanţii de frunte ai impresionismului. Observator neobosit al naturii, a redat în pînzele sale în special poezia satelor, a catedralelor medievale, a arterelor animate ale metropolei. Influenţat la început de Corot, Daubigny şi Courbet, s-a raliat, după 1870, grupării impresioniste. Artist cu vederi progresiste, **P.** a fost un animator al expoziţiilor impresioniste şi un neobosit factor de legătură între grupurile novatoare ale picturii franceze moderne. După 1886 aderă temporar la neoimpresionism, renunţînd însă, în 1890, la tehnica picturală specifică acestuia, pentru a se întoarce la o pictură întemeiată pe un desen ferm al formelor şi pe o mare bogăţie cromatică. A pictat, de asemenea, portrete, nuduri şi naturi moarte. Alături de pictura în ulei a practicat acuarela, gravura cu acul şi litografia. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. („Primăvara") şi în unele colecţii particulare din ţara noastră (colecţia dr. Dona, col. C. Baraschi).

C. Pissarro (autoportret)

pistă 1. (DRUM., AV.) Fişie de teren special amenajată pentru o circulaţie cu caracter deosebit (ex. biciclete, alergări de cai, curse de automobile etc.). **P.** destinate decolării şi aterizării avioanelor sînt betonate sau asfaltate şi prevăzute cu instalaţii optice sau cu dispozitive radioelectrice, pentru a permite aterizarea şi decolarea în timpul nopţii sau în zilele fără vizibilitate bună. **2.** (SPORT) Teren special amenajat pentru desfăşurarea unor probe sportive. Dimensionate ca lungime şi determinate ca formă în raport cu cerinţele regulamentare ale diferitelor ramuri de sport, **p.** sînt acoperite cu zgură (atletism, motociclism), cu beton (ciclism, automobilism), cu lemn (în unele săli de sport pentru atletism) sau sînt amenajate pe crusta de sare a unor lacuri sărate care au secat (automobilism). **3.** (CINEMA) *Pistă sonoră*, porţiune dispusă lateral de-a lungul

peliculei, ca o fişie îngustă alături de imagine, care cuprinde înregistrarea sunetului unui film. În redarea monofonică există o singură **p.** de înregistrare; în redarea stereofonică există mai multe **p.** de înregistrare, alăturate pe aceeaşi peliculă.

pistíl 1. (BOT.) V. *gineceu*[2]. **2.** (CHIM.) Piesă cilindrică sau uşor tronconică, cu un capăt în formă de calotă sferică, din sticlă, porţelan, agat, metal, folosită pentru pulverizarea şi omogenizarea diferitelor substanţe în mojar.

Pistoia, Cino da (1270—1337), poet liric din şcoala „dulcelui stil nou". A fost judecător. A participat la luptele politice ale timpului de partea guelfilor albi (ca şi Dante). În versurile sale lirice, **P.** a cîntat cu multă naturaleţe, într-un stil elegant, bogat în imagini şi în culori de mare varietate, dragostea şi suferinţele pricinuite de ea. Prin tonalitatea nostalgică a creaţiei sale şi prin factura elegantă a versului, îl anunţă pe Petrarca.

pistól[1] **1.** (MILIT.) Armă de foc de dimensiuni mici, mînuită cu o singură mînă. — *P.-mitralieră*, armă automată uşoară, de lungime mai mică decît cea a puştii-mitraliere şi cu bătaie mai mică decît a acesteia. Sin. *automat.* — *P. de rachete* (sau *de semnalizare*), pistol cu ajutorul căruia se trag cartuşe de semnalizare.

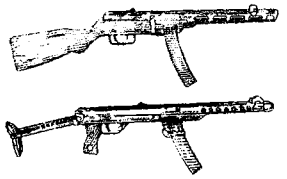

Pistoale mitralieră

2. (TEHN.) Aparat portativ care are forma apropiată de aceea a unui pistol[1] **(1)** şi care serveşte la acoperirea suprafeţei unui obiect, prin împroşcare, cu diferite substanţe. — *P. de metalizare*, pistol pentru metalizarea prin topire, pulverizare şi împroşcare a suprafeţelor, obiectelor metalice sau nemetalice (lemn, hîrtie, materiale textile, sticlă etc.). — *P. de vopsit*, pistol care serveşte la vopsirea obiectelor, prin pulverizarea, proiectarea şi repartizarea uniformă a vopselei pe suprafaţa acestora. *P. de v.* pot fi: *mecanice*, *pneumatice*, *electrostatice*. — *P. de sudare* v. *suflai*.

pistól[2], numele sub care erau cunoscute monedele franceze cu titlu de greutate similară cu scuzii spanioli emişi de Carol Quintul.

pistól[3] (SPORT), denumirea a două probe de tir: *pistol viteză*, care se execută prin trageri automate asupra unor ţinte mişcătoare, şi *pistol precizie*, care se execută prin trageri foc cu foc asupra unei ţinte.

pistolét (MILIT.), armă de foc portativă, semiautomată, scurtă şi uşoară, care permite tragerea cu o singură mînă. Spre deosebire de revolver, **p.** are magazia de cartuşe în formă de încărcător, montat în patul său.

pistón (TEHN.), organ de maşină folosit la unele motoare termice, pompe, compresoare etc., care contribuie la transformarea energiei fluidului din cilindru (abur, gaze de ardere, aer etc.) în energie mecanică (în cazul motoarelor) sau invers (în cazul pompelor şi compresoarelor). **P.** are o mişcare de translaţie rectilinie în cilindru; pentru transformarea acesteia în mişcare de rotaţie (sau invers), **p.** se cuplează direct sau prin intermediul capului de cruce cu biela şi manivela. După felul cum sînt construite se deosebesc: *p.-disc* (întrebuinţate mai ales la motoarele cu abur), *p.-pahar* (folosite la motoarele cu ardere internă), *p. etajate* sau *în trepte* (cu suprafeţele active de diametre diferite, întrebuinţate la compresoare diferenţiale, cu două etaje de presiune), *p. cu supapă* (caracterizate prin prezenţa unei supape în discul care constituie capul; sînt folosite la unele pompe), *p.-rotor*, folosite la motoarele cu piston rotativ Wankel. — *P. plunger*, piston cu suprafaţa exterioară netedă (fără caneluri) şi la care etanşeitatea este asigurată fie prin presgarnituri fixate de cilindri, fie printr-o ajustare de mare precizie a pistonului în cilindru (ex. pompele de injecţie de la motoarele diesel). — (EXPL. PETR.) *P. liber*, dispozitiv folosit pentru extragerea fluidelor din sondele productive, constituit dintr-un corp cilindric de oţel, prevăzut cu o supapă la interior şi cu şanţuri sau cu garnituri de etanşare la exterior.

pistonáre (IND. EXTR.), operaţie de extracţie treptată a ţiţeiului din gaura de sondă, folosită la punerea în funcţiune a sondelor. **P.** se execută cu ajutorul unui piston de formă specială *(piston de p.)*, construit dintr-o tijă tubulară de oţel echipată la exterior cu garnituri de etanşare şi la partea inferioară cu o supapă cu bilă. Pistonul este introdus în gaura de sondă sub nivelul lichidului şi este apoi tras cu ajutorul unui cablu, aducînd astfel la suprafaţă întreaga coloană de lichid de deasupra.

Pitac. Avers şi revers

pitác, monedă austriacă de argint care a circulat în ţările române în sec. al XVIII-lea.

Pitagora (c. 580—c. 500 î.e.n.), matematician şi filozof idealist grec, originar din Samos, întemeietorul *pitagorismului*. Exponent al aristocraţiei sclavagiste, **P.** a fost conducătorul partidului aristocratic din Crotona, în sudul Italiei. Scrierile lui nu s-au păstrat. Tradiţia atribuie lui **P.** descoperirea teoremei geometrice şi a tablei de înmulţire care îi poartă numele, precum şi alte descoperiri în domeniul matematicii. În realitate, ideile şi descoperirile lui **P.** nu pot fi deosebite cu certitudine de cele ale discipolilor săi. V. şi pitagoreicii. — *Tabla lui P.*, tablă de înmulţire care se compune dintr-un pătrat cu 10 linii şi 10 coloane. Pe

prima linie se scriu numerele de la unu la zece; pe a doua linie, dublul numerelor de pe prima linie; pe linia a treia, suma numerelor din primele

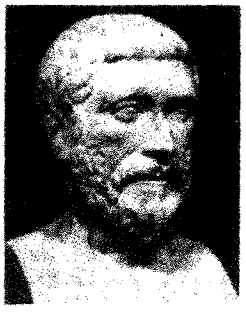

Pitagora

două linii; pe linia a patra, suma numerelor din liniile întîia şi a treia; pe linia a cincea, suma numerelor din liniile întîia şi a patra etc. În punctele

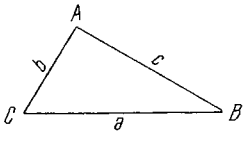

Teorema lui Pitagora

de intersecţie a liniilor şi coloanelor se află produsul numerelor din prima linie şi din prima coloană. — *Teorema lui P.*, teoremă conform căreia, într-un triunghi dreptunghi, pătratul ipotenuzei este egal cu suma pătratelor catetelor.

pitagoréicii, adepţii curentului filozofic idealist şi ai şcolii de matematică din Grecia antică întemeiate de Pitagora în sec. al VI-lea î.e.n. şi avîndu-şi centrul, la început, în coloniile greceşti din sudul Italiei. **P.** au constituit nu numai o şcoală filozofică şi matematică, ci şi o organizaţie politică a aristocraţiei sclavagiste şi o confrerie religioasă. Ei au făcut descoperiri importante în domeniul aritmeticii (noţiunea numerelor prime şi compuse, noţiunea iraţionalităţii, contribuţii la teoria mediilor şi proporţiilor etc.), al geometriei şi astronomiei. Au abandonat, pentru prima oară, concepţia geocentrică, afirmînd că Pămîntul se mişcă în jurul unui foc central. **P.** au tins însă să fetişizeze matematica, s-o transforme într-o doctrină mistică şi ezoterică, afirmînd că esenţa tuturor lucrurilor sînt numerele, reprezentate la început ca realităţi spaţiale, iar apoi ca entităţi ideale. **P.** au formulat concepţia potrivit căreia întregul univers constituie o armonie de numere, armonie care trebuie să se reflecte şi în ordinea politică a cetăţii. Mistica numerelor s-a împletit la **p.** cu credinţa în nemurirea şi în transmigraţiunea sufletelor şi cu o morală ascetică-religioasă. În ciuda concepţiei lor idealiste, **p.** au contribuit la formarea ideii despre legitatea obiectivă a naturii şi la ridicarea gîndirii filozofice pe planul abstracţiei, dincolo de realitatea senzorială nemijlocită. **P.** şi-au exercitat influenţa de-a lungul mai multor secole. În sec. I—II e.n., pitagorismul a fost reînviat de curentul decadent al *neopitagorismului*, care a îmbinat latura mistică a **p.** cu platonismul, cu stoicismul şi cu diferite doctrine religioase.

pitár (în evul mediu, în ţările române), dregător însărcinat cu pregătirea şi cu distribuirea pîinii la curtea domnească. Avea ca subalterni pe *vtori-* şi *tretipitar* şi mai mulţi *pitărei*, care formau împreună o breaslă boierească.

Pitcairn *[pitchéən]*, mic arhipelag în sud-estul Polineziei, colonie a Marii Britanii. Su prafaţa: 47 km². Populaţia: 150 loc. (1962), descendenţi ai marinarilor englezi şi ai femeilor tahitiene care au naufragiat cu vasul „Bounty" (în 1790). Culturi de portocali, ananas, batate. Se practică pescuitul.

pitecantróp (gr. *pithekos* „maimuţă" şi *anthropos* „om"; *Pithecanthropus erectus*; ANTROPOLOGIE), strămoş al omului, ale cărui urme au fost descoperite de E. Dubois, în 1891 — 1892, lîngă Trinil, în insula Java. Vîrsta aproximativă a fosilelor descoperite este fixată pentru sfîrşitul erei terţiare şi începutul celei cuaternare. Calota craniană a **p.** este turtită ca la maimuţe; osul frontal prezintă o proeminenţă continuă, capacitatea craniană a lui fiind însă mai mare decît a maimuţelor. Dantura este de tip simian, iar femurul are o formă absolut asemănătoare cu cea omenească. Studiile antropologice au arătat că **p.** era adaptat atît la viaţa terestră cît şi la cea arboricolă.

Piteşti, oraş regional situat pe malurile rîului Argeş, reşedinţa regiunii Argeş, centru industrial, comercial şi cultural. 52 070 loc. (1964), cu localităţile subordonate 71 400. Aici se produc tananţi (Fabrica de produse tanante „Argeşul"), poduri şi construcţii metalice (Întreprinderea metalurgică de stat), fibre şi ţesături din bumbac (Întreprinderea „11

Vedere din Piteşti

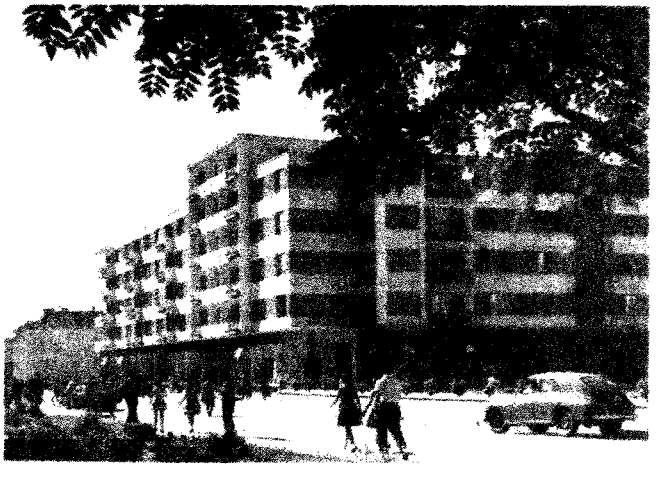

Iunie"), încălțăminte de piele, cherestea, produse alimentare etc. Numeroasele construcții din ultimii ani au dat **P.** aspectul unui oraș modern. Institut pedagogic de trei ani, teatru, muzeu regional. Monumente istorice: biserica „domnească" (sec. al XVII-lea), cu pridvor etajat; în apropierea orașului se află mănăstirea Vieroși (1573). — *Raionul P.*, cu 100 600 loc. (1964). Exploatări forestiere și de petrol. Industrie de prelucrare a lemnului (Comănești). Culturi cerealiere (în special porumb și grîu), pomicultură și creșterea animalelor.

Pitia, la vechii greci, preoteasa oracolului din Delfi. Așezată pe un trepied deasupra unei văgăuni din care țîșneau vapori amețitori, rostea, în delir, cuvinte enigmatice, considerate răspunsuri ale zeului Apolo.

pitíc (MED., BIOL.) **1.** Adj. (Despre oameni, animale sau plante) De statură foarte mică, de dimensiuni foarte reduse. **2.** Subst. Individ a cărui talie este mult inferioară celei mijlocii, ca urmare a unei tulburări endocrine, a unor leziuni nervoase, cardiace, renale, a unor carențe alimentare etc.

Pitică albă (ASTR.), stea cu masa de ordinul masei Soarelui, puțin strălucitoare și de diametru mic, comparabil cu cel al Pămîntului; în general este de culoare albă, formată din gaze într-o stare numită degenerată, putînd ajunge la densități de sute de milioane de ori mai mari decît densitatea apei.

píting (TEHN.), aspect al uzurii, care se manifestă sub forma unor mici gropițe (ciupituri) pe suprafața de contact a pieselor. **P.** se întîlnește la piesele la care contactul se face pe o suprafață redusă, sarcina care acționează pe aceste suprafețe fiind variabilă, iar mișcarea lor este de rostogolire (ex. la rulmenți, roți dințate, bandajele roților de la locomotive, vagoane).

pitiriázis (din. gr. *pityron* „tărîțe"; MED.), boală de piele caracterizată prin descuamație fină, asemănătoare tărîței. **P.** se datorește unor ciuperci și prezintă diferite aspecte clinice.

Piton (în mitologia greacă), balaur uriaș ucis de zeul Apolo la Delfi. În amintirea acestei lupte legendare, la Delfi se organizau, din patru în patru ani, *jocurile pitice*, la care participau tineri din toate cetățile grecești.

pitón[1] (*Python;* ZOOL.), gen de șerpi neveninoși din familia boidelor, cu corpul de circa 10 m lungime; prezintă rudimente de membre posterioare

Piton

sub formă de resturi de gheare în vecinătatea orificiului cloacal. Trăiește în Africa și în sudul Asiei și se hrănește mai ales cu mamifere mici. Pielea unor specii de **p.** este folosită în industria încălțămintei, în marochinărie etc.

pitón[2], instrument metalic în formă de țăruș (c. 15—20 cm), folosit de alpiniști pentru a se asigura în timpul escaladării pe stîncă.

pitorésc, caracterul unor medii naturale și sociale, al unor obiecte, fenomene, personaje de a ni se înfățișa plastic, detaliat în culori vii și forme variate, care le individualizează. Există astfel un **p.** al peisajului citadin sau rural, al periferiilor, bîlciurilor și bazarelor, al costumelor, al limbajului etc. Scriitorii romantici au excelat în cultivarea **p.** exotic, istoric sau folcloric, pe care l-au redat printr-o mare bogăție și varietate de imagini. În sens general, termenul se aplică și creațiilor muzicale sau plastice care realizează *culoarea locală*.

Pitot */pitó/, tub* ~ (după numele fizicianului francez *H. Pitot*, 1695—1771; HIDROTEHN.), aparat folosit pentru determinarea vitezei de curgere a unui fluid. Este constituit dintr-o sondă prevăzută cu un canal central (deschis la un capăt) și un canal lateral (avînd un orificiu cu axa perpendiculară pe direcția sondei), care se continuă cu două tuburi (perpendiculare pe sondă) puse în legătură cu un manometru diferențial.

pitpalác (ZOOL.) v. **prepeliță.**

Pitt, William senior (1708—1778), om politic englez, lider al partidului whig. A fost în mai multe rînduri ministru, iar între 1766 și 1768 prim-ministru.

Pitt, William junior (1759—1806), om politic englez, lider al „noilor tory", fiul lui William Pitt senior. Prim-ministru (1783—1801 și 1804—1806). A fost unul dintre principalii organizatori ai coalițiilor statelor europene împotriva revoluției franceze (1789—1794) și împotriva Franței napoleoneene. Guvernul condus de **P.** a suspendat, în 1794, legea „Habeas Corpus" și a instaurat în țară un regim al arbitrarului polițist; a reprimat răscoala marinarilor din flota de război (1797), iar în 1799 și 1800 a promulgat legile prin care au fost interzise organizațiile muncitorești. În 1798 a înăbușit răscoala din Irlanda, încorporînd această țară în Marea Britanie (1801).

Pittermann, Bruno (n. 1905), președinte al Partidului socialist austriac și vicecancelar al Republicii Austria (din 1957). Este președinte al Internaționalei socialiste (din 1964).

Pittsburgh */pítʃbə:g/*, oraș în S.U.A., în sud-vestul statului Pennsylvania. 604 330 loc. (1960), cu localitățile subordonate 1 804 400 loc. Unul dintre cele mai mari centre industriale din S.U.A., renumit prin producția sa siderurgică. Mai are industrie electrotehnică, cocsochimică, de materiale refractare, a aluminiului, alimentară (produse din carne), a sticlei, constructoare de mașini, chimică. Este un mare nod feroviar, rutier și aerian și port fluvial pe Ohio. Universitate și alte institute de învățămînt superior, biblioteci, muzee.

pituitrínă (FARM.), hormon extras din hipofiza posterioară. Are acțiune vasopresoare, anti-

diuretică şi ocitocică. Se mai numeşte *vasopresină, glanduitrin.*

pitulice *(Phylloscopus collybita)*, specie de pasăre călătoare insectivoră din ordinul paseriformelor, mai mică şi mai zveltă decît o vrabie, pe spate de culoare brună-verzuie, pe pîntece de culoare cenuşie; foarte vioaie. Pitulicea îşi face cuibul pe pămînt sau aproape de pămînt. Iarna migrează spre sud.

pitúră (NAV.), vopsea pe bază de ulei sau de răşini, folosită pentru nave. Se utilizează **p.** anticorosive, **p.** antivegetative (cu substanţe toxice) etc.

piţigói *(Parus maior)*, specie de pasăre din ordinul paseriformelor, puţin mai mică decît o vrabie, cu corp ovoid, cu cioc scurt şi conic şi cu coada scurtă. Are capul şi pieptul negre, obrajii albi, spatele albastru-verzui şi cenuşiu, iar pîntecele galben cu o dungă longitudinală neagră. Este o pasăre sedentară în ţara noastră. Foarte folositoare pentru

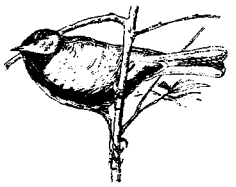

Piţigoi

pomicultură, deoarece se hrăneşte cu insecte dăunătoare (larve şi adulţi). Cuibul şi-l face în scorburi.

Piuariu-Molnar v. **Molnar-Piuariu.**

píuă (TEHN., IND. TEXT.) **1.** Instalaţie sau maşină folosită pentru prelucrarea (împîslirea) ţesăturilor de lînă prin batere cu ciocanul, îndesare, presare între cilindre şi frecare într-un mediu umed şi cald (acid sau bazic), pentru a le face mai compacte. Se deosebesc **p.** cu ciocane şi **p.** cu cilindre. **2.** (IND. EXTR.) Parte componentă a unui şteamp, formată dintr-o cutie metalică în care sînt montate nicovalele pe care cad săgeţile şteampului.

piulíţă (TEHN.), organ de maşină folosit la asamblări filetate sau la mecanismele cu şurub, de o anumită formă, avînd la mijloc o gaură cilindrică filetată. **P.** care serveşte (împreună cu şurubul) la asamblarea demontabilă a altor piese se numeşte *p. de fixare*, iar aceea care serveşte la transmiterea unei mişcări sau a unei forţe poartă numele de *p. de mişcare*. Forma lor exterioară depinde de ansamblul mecanismului în care se montează.

Pius, numele a 12 papi, dintre care mai cunoscuţi au fost: *P. al II-lea* (numele laic *Enea Silvio Piccolomini* (1458—1464), umanist erudit, autor al teoriei potrivit căreia românii descind din romanii exilaţi în Dacia. A încercat să organizeze o ligă antiotomană, în care scop a purtat tratative şi cu Ştefan cel Mare. *P. al IX-lea* (1846—1878), ostil unificării Italiei, s-a închis în Vatican în 1870, după ocuparea Romei, considerîndu-se prizonier. A condamnat ideile democratice şi progresiste, mai ales pe cele socialiste, în enciclica „Syllabus" (1864). Sub presiunea sa, Conciliul I Vatican (1869) a definit dogma despre infailibilitatea papii. *P. al XI-lea* (1922—1939) a pus capăt, în 1929, conflictului dintre statul italian şi papalitate, conflict care dura din 1870, şi a încheiat concordate cu diferite state, printre care şi cu România (1929). *P. al XII-lea* (numele laic *Eugenio Pacelli*) (1939—1958) a întreţinut legături cu hitleriştii, începute încă din perioada cînd a fost nunţiu papal în Germania (1917—1929). A emis un mare număr de decrete împotriva democraţiei şi socialismului, ameninţînd cu excomunicarea pe catolicii susţinători ai acestora (1949). Prin întreaga sa orientare a accentuat trăsăturile conservatoare ale politicii Vaticanului.

pívă (în evul mediu, în ţările române), denumire dată mortierelor (spre deosebire de tunurile de asediu sau de cetate, care se numeau *balimezuri*).

pivnicerít (în evul mediu, în ţările române), dare către domnie, percepută în sec. al XVIII-lea, la început pe pivniţele de vin, iar mai tîrziu pe butoaiele cu vin şi pe vii.

pivót (TEHN.), fus de formă cilindrică, tronconică, conică etc. la care sarcina acţionează pe direcţia axului. Se montează în lagăre de alunecare sau de rostogolire. Mişcarea **p.** poate fi de rotaţie sau de oscilaţie.

pivotáre (TEHN.), mişcare relativă de rotaţie a două corpuri în contact, în jurul unui ax, perpendicular pe suprafeţele în contact (ex. mişcarea pivotului).

Pizarro *[piθáro]*, Francisco (1471 sau 1475—1541), conchistador spaniol. A înfrînt pe incaşi (în 1532), instituind dominaţia spaniolă în Peru şi într-o parte a Boliviei (podişul Charcas). A întemeiat oraşul Lima (1535). În 1541 a fost ucis de partizanii altui conchistador, Almagro.

pizzicáto *[piţţicáto]* (MUZ.) **1.** Termen italian care indică modul de a cînta la unele instrumente cu coarde prin ciupirea acestora, fără a se folosi arcuşul. Se notează în partituri prin prescurtarea *pizz.*, iar reluarea modului normal de execuţie prin cuvîntul *arco*, adică „cu arcuşul". **2.** Fragment sau bucată muzicală compusă pentru a fi executată în acest fel (ex. pizzicato din Simfonia a IV-a de Ceaikovski, pizzicato din Simfonia simplă de Britten).

pîclă, suspensia în atmosferă a unor particule solide, fine, invizibile cu ochiul liber, dar suficient de numeroase pentru a da aerului un aspect tulbure, opalescent. V. şi c e a ţ ă.

pîlnie 1. (FIZ., TELEC.) *Pîlnie acustică*, tub cu secţiunea transversală continuu variabilă, asociat unei surse sonore (instrument muzical de suflat, difuzor, megafon, sirenă, claxon de autovehicul etc.) în vederea măririi suprafeţei de radiaţie a acesteia şi a dirijării radiaţiei energiei sonore. *P.a.* pot fi: *conice, exponenţiale, parabolice* şi *hiperbolice*. Sin. *pavilion*. **2.** (TEHN.) *Pîlnie de descărcare*, cameră de forma unui trunchi de piramidă, care se găseşte la partea inferioară a focarelor sau a canalelor de gaze de ardere şi care serveşte la colectarea şi la evacuarea cenuşii şi zgurii. Evacuarea se poate face manual sau mecanizat.

Pîncota, localitate asimilată urbanului în raionul Arad, reg. Banat, situată în zona de contact a piemontului Zarandului cu Cîmpia Tisei. 5 540 loc. (1964). Industrie de prelucrare a lemnului (mobilă curbată) şi podgorii renumite.

Pînza Getică, unitate tectonică a Carpaţilor Meridionali, constituită dintr-o masă de roci intens metamorfozate (micaşisturi, gnaise, amfibolite etc.) acoperite de depozite sedimentare paleozoice şi mezozoice, care a fost împinsă de mişcările tectonice din perioada cretacică peste depozitele mezozoice şi paleozoice, precum şi peste şisturile cristaline mai slab metamorfozate (şisturi sericitoase, cloritoase, grafitoase, cuarţitice etc.), adică peste formaţiunile cunoscute sub numele de *Autohtonul Danubian.* **P.G.** cuprinde masivele muntoase Făgăraş, Lotru, Sebeş, Poiana Ruscă, Godeanu, Semenic şi Locva. V. şi p î n z ă d e ş a r i a j.

pînză 1. (TEHN., IND. TEXT.) Ţesătură sau împletitură, în general flexibilă, din fire vegetale (de bumbac, de in, de cînepă sau din alte fibre similare), sintetice, minerale sau metalice. — *P. abrazivă,* pînză de bumbac pe a cărei suprafaţă este fixat un strat de material abraziv (emeri, electrocorund, şmirghel, sticlă etc.) şi care serveşte la şlefuirea suprafeţelor metalice, lemnoase, ceramice etc. — (CONSTR.) *P. asfaltată,* material hidroizolant, în formă de benzi cu lăţime de cel puţin 1 m, fabricat din pînză de cînepă impregnată cu bitum şi acoperită uneori cu bitum filerizat, peste care se presară pulberi minerale. Se întrebuinţează la izolarea fundaţiilor şi subsolurilor contra apelor freatice sau la etanşarea interioară a rezervoarelor de apă executate din beton. **2.** (GEOL.) **a)** *Pînză de apă subterană* v. *strat acvifer.* **b)** *Pînză eruptivă,* formă de zăcămînt a rocilor vulcanice care rezultă din consolidarea curgerilor de lave venite de-a lungul unor crăpături ale scoarţei; uneori ocupă suprafeţe mari, întinse pe zeci şi sute de km². În R.P.R. se găsesc *p.e.* de bazalte şi de diabaze în Munţii Drocea şi în nordul Dobrogii. **c)** *Pînză de şariaj,* unitate tectonică constituită din formaţiuni geologice mai vechi care au fost împinse de forţele tectonice orizontale peste alte formaţiuni geologice mai tinere, pe distanţe de ordinul zecilor sau chiar sutelor de km (ex. Pînza Getică). *P. de ş.* constituie în unele cazuri structuri geologice favorabile formării unor zăcăminte de petrol şi de gaze (ex. Pînza de Tarcău de la Moineşti).

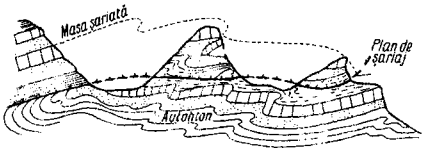

Pînză de şariaj

pîrcăláb (În evul mediu, în ţările române) **1.** Dregător însărcinat cu conducerea unui judeţ sau a unui ţinut. **P.** avea atribuţii militare, administrative şi judecătoreşti, fiind reprezentantul domnului în teritoriul supus autorităţii lui. În Moldova se numea şi *staroste.* **2.** Denumire dată, în Ţara Românească, administratorilor satelor boiereşti şi mănăstireşti.

pîrgár (în evul mediu, în ţările române), membru al sfatului de conducere al unui oraş sau al unui tîrg, care îl ajuta, în atribuţiile sale, pe *judeţ (şoltuz).* Fiecare oraş sau tîrg avea 12 **p.**

pîrghie (FIZ.), bară rigidă care are un punct de articulaţie

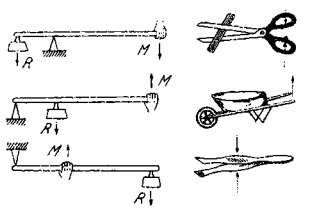

Pîrghii
(*M* forţa motoare; *R* forţa rezistentă)

fix *(punct de reazem)* şi asupra căreia se exercită două forţe, dintre care una este considerată motoare, iar cealaltă rezistentă. După modul cum este dispus punctul fix faţă de punctele de aplicaţie ale celor două forţe, se deosebesc: *p. de genul întîi,* la care punctul fix este cuprins între punctele de aplicaţie al forţelor motoare şi rezistentă (ex. balanţa, foarfeca etc.); *p. de genul al doilea,* la care punctul de aplicaţie al forţei rezistente este cuprins între punctul fix şi punctul de aplicaţie al forţei motoare (ex. roaba, cleştele de spart nuci etc.); *p. de genul al treilea,* la care punctul de aplicaţie al forţei motoare este cuprins între punctul fix şi punctul de aplicaţie al forţei rezistente (ex. penseta, cleştele de foc etc.). Cu ajutorul **p.** se realizează schimbarea punctului de aplicaţie, a direcţiei şi a mărimii forţelor. În cazul **p.** de genul întîi, care amplifică forţa motoare, se poate face economie de efort, dar nu şi de lucru mecanic (energie). Legile **p.** au fost cunoscute încă din antichitate şi formulate de Arhimede. **P.** au utilizare în tehnică, la construirea multor mecanisme.

pîrît (DR.), parte în procesul civil împotriva căreia îşi îndreaptă reclamantul cererea.

pîrîu, apă curgătoare mică, permanentă sau temporară, avînd, în general, sub 50 km lungime, suprafaţa bazinului hidrografic mai mică de 300 km² şi un debit de apă mediu sub 1 m³/s.

pîrlíre (IND. TEXT.), operaţie mecanizată de finisare a ţesăturilor, care constă în carbonizarea stratului de capete de fibre proeminente de pe feţele ţesăturilor, prin trecerea lor pe deasupra unor arzătoare cu flacără sau a unor plăci metalice incandescente.

pîrş (ZOOL.), nume dat mai multor specii de mamifere rozătoare, cu corpul lung de circa 20 cm, cu coadă lungă şi stufoasă şi cu ochi mari. **P.** duc viaţă nocturnă prin

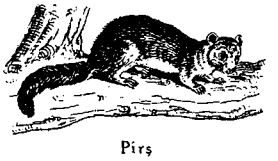
Pîrş

păduri, se adăpostesc în scorburi de copaci și se hrănesc mai ales cu fructe și cu semințe. Hibernează. În țara noastră trăiesc *p. comun (Glis glis)*, cu blană cenușie, și *p. de stejar (Eliomys quercinus)*, care are cîte o pată neagră pe obraji.

pîrtie, drum amenajat în zăpadă, în vederea practicării sporturilor de iarnă (schi, bob).

Pîrvulescu, Constantin (1890—1945), astronom român. A fost profesor universitar și membru al mai multor societăți străine de astronomie. A publicat lucrări despre roiurile globulare și cele galactice, despre Calea Laptelui, despre stelele duble etc., fiind unul dintre promotorii cercetărilor astronomice moderne din țara noastră. Op. pr.: „Asupra roiurilor globulare de stele și relațiile lor în spațiu" (1925, Paris).

Pîrvulescu, Suzana (1898—1942), militantă în mișcarea muncitorească din România, muncitoare în industria pielăriei. În 1924 a devenit membră a P.C.R., iar începînd din 1928 a lucrat în aparatul central al partidului. Arestată în 1936, a fost condamnată și întemnițată la Văcărești și la Dumbrăveni pînă în 1939. La începutul anului 1942 a activat în Comitetul Central al Apărării patriotice, dar, slăbită fizicește de regimul din închisoare, s-a îmbolnăvit grav și a murit.

Pîrvu Mutu (1657—1735), zugrav de biserici, portretist

Pîrvu Mutu (autoportret)

și iconar român. S-a format în spiritul artei tradiționale din Țara Românească, cunoscînd și pictura din Moldova. Prin talentul său și viziunea personală, a devenit, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, șeful unei noi școli de pictură românească. Ca zugrav de curte în vremea lui Constantin Brîncoveanu, a pictat numeroase biserici și mănăstiri (Filipeștii de Pădure, Măgureni, Lespezi, biserica Adormirii Maicii Domnului din Rîmnicu-Sărat). Preocupat de redarea figurilor, a realizat un nou tip de portret de familie și a pictat autoportrete originale. Opera sa se desprinde de tradiția picturii religioase prin caracterul ei laic. Dintre ucenicii săi, cel mai cunoscut este Radu Zugravul.

pîslă 1. (IND. TEXT.) Material nețesut, obținut prin aderarea fibrelor între ele, datorită unor procedee speciale de prelucrare. **P.** din lînă și din păr se obține prin împîslire, cea din fibre sintetice prin folosirea fibrelor cu proprietăți speciale și uneori prin legarea chimică a fibrelor. **P.** este întrebuințată la fabricarea pălăriilor de fetru, ca izolant acustic și termic, ca material de amortizare contra trepidațiilor mașinilor etc. **2.** (CONSTR.) *Pîslă minerală*, material termoizolant în formă de plăci, fabricat din fibre minerale (vată de sticlă sau vată de zgură), aglomerate cu o cantitate mică de bitum.

placáj 1. (IND. LEMN.) Semifabricat de lemn în formă de placă, obținut prin încleierea sub presiune a unui număr de foi de furnir suprapuse și așezate astfel încît direcția fibrelor unei foi să fie perpendiculară sau înclinată cu un anumit unghi (30, 45 sau 60°) față de direcția fibrelor foii alăturate. **P.** este utilizat la fabricarea mobilei, ambarcațiilor, avioanelor, planoarelor, caroseriilor etc. V. și lemn stratificat. **2.** (CONSTR.) Îmbrăcăminte de piatră naturală sau artificială, de cărămidă, de lemn etc. destinată acoperirii unui element de construcție, fie pentru a-l proteja, fie pentru înfrumusețare.

placáre (TEHN.), operație de acoperire a suprafețelor exterioare ale unui obiect, a unei piese etc. cu un strat de material diferit de al piesei respective. **P.** se efectuează pentru mărirea rezistenței la uzură, pentru protecția contra coroziunii, pentru înfrumusețare etc.

plácă 1. (TEHN.) Corp solid de formă prismatică, a cărui grosime este mică în comparație cu celelalte două dimensiuni. După forma suprafeței mediane, **p.** pot fi *plane* sau *curbe*. **P.** foarte subțiri, care nu pot prelua decît eforturi de întindere, se numesc membrane. **P.** curbe subțiri (numite și *pînze subțiri* sau *suprafețe autoportante*) sînt mult folosite în construcția acoperișurilor de hale industriale, de săli de expoziție și de sport, în construcția turnurilor de răcire, a rezervoarelor etc., precum și în construcții navale și de aviație sau în construcția de mașini. — *P. de tușare*, placă de fontă cu o suprafață plană și netedă, folosită pentru controlul planeității și al netezimii suprafețelor metalice sau a suprafețelor de ghidare ale diverselor organe de mașini, ale instrumentelor etc. Pentru evitarea deformațiilor, *p. de t.* este prevăzută cu nervuri de rigidizare. V. și tușare. — *P. de fundație*, placă din beton care servește ca bază de susținere pentru mașini stabile. — (C.F.) *P. învîrtitoare* (sau *turnantă*), placă de formă circulară, din fontă sau din oțel, sau pod cu tablier metalic, care se poate roti într-un plan orizontal în jurul axei sale verticale. Servește la întoarcerea cu 180° a locomotivelor cu tender, la întoarcerea vehiculelor ușoare de cale ferată, la trecerea de pe o linie pe alta. **2.** (CONSTR.) *Placă ceramică*, placă de formă pătrată, obținută prin arderea amestecurilor de argilă cu diverse adaosuri. În funcție de felul argilei și de temperatura de ardere, se deosebesc: *p.c. poroase* (întrebuințate la căptușirea pereților), *p.c. smălțuite* (folosite pentru pardoseli și pentru acoperirea pereților în camere de baie, bucătărie, laboratoare etc.) și *p. de gresie ceramică* (rezistente la coroziune și întrebuințate la pardosirea încăperilor sau la placarea pereților în fabricile de produse chimice). **3.** (IND. LEMN.) **a)** *Placă aglomerată*, placă fabricată prin aglomerarea cu lianți sintetici a așchiilor

de lemn din sortimente inferioare sau din deşeurile de la exploatarea şi industrializarea lemnului. *P. a.* sînt folosite în construcţia mobilelor, a caroseriilor, a baracamentelor, pentru tîmplăria interioară etc. **b)** *Placă fibrolemnoasă*, semifabricat superior de lemn, avînd forma de placă paralelipipedică cu grosimea de 3—20 mm, executat prin împîslirea şi încleierea fibrelor lemnoase; pasta fibroasă astfel obţinută este apoi stoarsă, presată şi supusă unor tratamente chimice şi termice adecvate calităţilor sortimentului. *P.f.* sînt utilizate în construcţii, la fabricarea mobilei etc. **c)** *Placă celulară*, placă dreptunghiulară formată dintr-un cadru de lemn, avînd interiorul împărţit în celule, cu pereţii laterali din lemn sau derivate lemnoase şi acoperit pe ambele feţe cu foi de furnir. *P. c.* sînt utilizate la fabricarea mobilei, la confecţionarea uşilor, pentru pereţi despărţitori etc. **4.** (FIZ.) *Placă fotografică*, placă de sticlă pe care este depus un strat fotosensibil (emulsie fotografică) şi care este folosită pentru obţinerea imaginilor negative sau pozitive (diapozitive). *P.f.* sînt clasificate după: culoarea imaginii (alb-negru, color), sensibilitatea spectrală (nesensibilizate, ortocromatice, pancromatice, plăci speciale pentru ultraviolet, pentru raze X etc.), sensibilitatea la lumină (mică, medie, mare), gradul de contrast (moale, normal, contrast), granulaţie (fină, medie, mare) şi după destinaţie (fotografiere obişnuită, poligrafie, roentgenografie, spectroscopie etc.). **5.** (POLIGR.) *Placă de stereotipie*, clişeu, plan sau curbat, executat prin turnare într-o formă la care baza este formată din matriţa de stereotipie. Aliajul din care se toarnă *p. de s.* este un amestec de plumb, antimoniu şi cositor.

Place */plas/*, Victor (1822—1875), diplomat francez. În calitate de consul al Franţei în Moldova în timpul luptei pentru Unirea Principatelor, a sprijinit înfăptuirea dorinţelor naţionale ale poporului român.

placentáre (ZOOL.), mamifere la care embrionul se dezvoltă în organismul matern, în *placentă*, asttel încît puii, la naştere, sînt mult mai dezvoltaţi decît la mamiferele lipsite de placentă (monotreme şi marsupiale).

placéntă (ANAT.), organ cărnos, turtit, prezent la majoritatea mamiferelor şi la om (mamifere placentare), care face parte din învelişul oului şi are rolul de a hrăni fătul în organismul matern în timpul graviditătii. Este formată din două părţi: **p.** fetală şi **p.** maternă. **P.** face legătura între organismul mamei şi al embrionului, servind la nutriţia şi la respiraţia acestuia. După naştere, **p.** este expulzată din cavitatea uterină. În acelaşi timp, **p.** este un organ endocrin care secretă un număr de hormoni (prolanul, progesterona, foliculina etc.), care ajută ca sarcina să se dezvolte normal. Cînd placenta se dezvoltă în segmentul inferior al uterului, se numeşte *placenta previa* şi reprezintă o complicaţie gravă a sarcinii.

plachete sanguine (BIOL.) v. **trombocite.**

placodérmi (PALEONT.), subclasă de peşti fosili, consideraţi ca primele vertebrate cu maxilar inferior. Aveau capul şi regiunea anterioară a corpului acoperite cu un scut de plăci perforat de cinci orificii. **P.** au trăit în devonian.

placodónta (PALEONT.), ordin de reptile fosile marine cu gîtul şi coada scurte, cu membrele alungite şi cu corpul acoperit de o armură dermică osoasă. Au fost numite **p.** din cauză că aveau maxilarele şi bolta palatină căptuşite cu dinţi groşi în formă de plăci sau de paveuri. Sînt fosile caracteristice pentru triasic şi pentru jurasicul inferior.

plafón 1. (AV.) Înălţimea maximă pînă la care poate urca (teoretic sau practic) un avion sau un elicopter. **2.** (METEOR.) Înălţimea la care se găseşte stratul de nori (partea lui inferioară) faţă de suprafaţa Pămîntului. Se consideră **p.** norilor superiori acel **p.** care se află la peste 6 km înălţime, **p.** mediu între 2 şi 6 km şi **p.** inferior sub 2 km. **3.** (CONT.) **a)** *Plafon de casă*, limită maximă a sumei de bani pe care o întreprindere, o instituţie sau o organizaţie economică are dreptul s-o păstreze în permanenţă în casieria sa şi din care poate efectua unele plăţi curente. **b)** *Plafon de credite*, limita superioară a valorii creditelor de care poate dispune o întreprindere sau o organizaţie economică la un moment dat.

plágă (MED.), stare patologică a ţesuturilor, caracterizată printr-o întrerupere a continuităţii tegumentelor, precum şi prin leziuni profunde. Poate fi provocată fie accidental (**p.** traumatică), fie chirurgical (**p.** operatorie). **P.** cer o îngrijire medico-chirurgicală imediată, pentru evitarea infecţiei şi asigurarea unei cicatrizări rapide şi cît mai bune. Sin. *rană*.

plagiát (DR.), faptă care aduce atingere drepturilor de autor şi care constă în însuşirea, în total sau în parte, a realizărilor ce constituie originalitatea sau esenţa unei opere literare, ştiinţifice sau artistice a altuia şi în prezentarea lor ca o creaţie proprie. În R.P.R., unde dreptul de autor este asigurat şi ocrotit, **p.** se sancţionează ca infracţiune.

plagioclázi (gr. *plagios* „oblic" şi *klasis* „spărtură"; MINER.), minerale din grupa feldspaţilor, cristalizate în sistemul triclinic, cu o foarte mare răspîndire în scoarţa terestră. Constituie o serie izomorfă între albit şi anortit; au culoarea albă, cenuşie, albăstruie şi luciul sticlos. **P.** sînt utilizaţi ca materie primă în industria ceramicii, iar unele varietăţi (ex. labradoritul) ca piatră ornamentală.

plagiostómi (ZOOL.), ordin de peşti cu schelet cartilaginos, cu gura în formă de semilună sau în formă de despicătură transversală, cu orificiile branhiale deschise direct la exterior (ex. rechinul, pisica-de-mare, vulpea-de-mare etc.).

plai[1], denumire dată unui drum care urmează o culme, de obicei mai teşită şi despădurită şi care face legătura între poala unui munte şi creastă. Denumirea mai are diverse alte accepţiuni regionale.

plai[2] (în evul mediu, în Ţara Românească), denumire dată în sec. al XVIII-lea subîmpăr-

ţirii administrative a judeţelor şi ţinuturilor (mai ales a celor de la munte). *Vătaful de plai* era micul dregător însărcinat cu conducerea **p.** Se mai numea *plasă*.

plájă, porţiune de teren de la baza unei faleze sau de pe panta lină dinspre mare a unui cordon litoral, pe care se rostogolesc valurile. Poate fi în parte stîncoasă, dar de cele mai multe ori este alcătuită dintr-o cuvertură de materiale detritice grosiere sau fine (nisipoase). **P.** are un sector acoperit permanent de apele mării *(p. anterioară)* şi un sector care rămîne descoperit în timpul cînd marea este calmă sau are un nivel coborît *(p. posterioară)*.

plan[1] **1.** (MAT.) Suprafaţă care conţine, în întregime, orice dreaptă care trece prin două puncte oarecare ale sale. — *P. de coordonate,* plan pe care una dintre coordonatele carteziene rămîne constantă (ex. planele yOz, zOx şi xOy, în cazul coordonatelor carteziene ortogonale în spaţiu, pe care $x=0$, $y=0$, respectiv $z=0$). — *P. normal,* plan perpendicular pe tangenta la o curbă într-un punct al acesteia. — *P. osculator,* planul-limită către care tinde un **p.** care trece prin tangenta într-un punct dat la o curbă şi printr-un punct vecin de pe curbă cînd acesta din urmă tinde către punctul de contact al tangentei cu curba. — *P. tangent la o suprafaţă,* plan care conţine tangentele într-un punct dat al suprafeţei considerate, la toate curbele situate pe suprafaţă şi care trec prin acel punct. — *P. polar* (al unui punct în raport cu o cuadrică), locul geometric al punctelor conjugate armonic cu punctul dat în raport cu cuadrica. — *P. diametral,* locul geometric al mijloacelor coardelor unei cuadrice, paralele cu o direcţie dată. — *P. orizontal,* plan perpendicular pe verticala locului. — *P. bisector,* plan care trece prin dreapta de intersecţie a două **p.** date şi care face cu acestea unghiuri diedre egale. — *P. de proiecţie,* plan pe care se obţine imaginea unui corp printr-un procedeu de proiecţie oarecare (proiecţie cilindrică, proiecţie conică). — *P. frontal,* plan paralel cu **p.** vertical de proiecţie. — *P. fronto-orizontal,* plan paralel cu linia de pămînt, altul decît un **p.** orizontal sau un **p.** frontal. **2.** (FIZ.) **a)** *Plan focal,* plan care trece prin unul dintre focarele unui sistem optic şi este perpendicular pe axa acestuia. **b)** *Plane conjugate,* două plane perpendiculare pe axa unui sistem optic ideal, unul fiind imaginea celuilalt. — *Plane principale,* cele două plane conjugate ale unui sistem optic ideal între care mărirea imaginilor este de +1 (imaginile au aceeaşi mărime). **c)** *Plan înclinat,* dispozitiv simplu alcătuit dintr-un corp cu o suprafaţă plană (sau din două bare paralele) care formează un unghi cu planul orizontal şi care serveşte la ridicarea sau la coborîrea obiectelor, folosind forţe mai mici decît greutatea acestora. **3.** (ASTR.) *Plan meridian,* plan definit de verticala locului şi de axa lumii. V. şi meridian. **4.** (TOPOGR.) *Plan topografic,* reprezentarea în plan orizontal, generalizată şi micşorată proporţional, a unei porţiuni foarte mici din scoarţa terestră la o scară foarte mare (de obicei de la 1 : 10 000 în sus). Se întocmeşte pe baza ridicărilor topografice sau fotogrammetrice şi redă mai multe detalii decît hărţile. **5.** *Plan cadastral,* plan topografic care cuprinde limitele de proprietate şi natura proprietăţii diferitelor parcele din zona figurată. Sin. *mapă cadastrală.* **6.** (IND. EXTR.) *Plan înclinat,* lucrare minieră (galerie) cu axa longitudinală înclinată faţă de orizontală (cu mai puţin de 30°), care face legătura între două orizonturi şi suborizonturi. *P. î.* sînt folosite pentru transportul produselor extrase din mină, pentru circulaţia personalului, pentru aeraj etc. **7.** (CINEMA) **a)** Element al montajului care constă în porţiunea de peliculă imprimată într-o singură filmare, între momentul pornirii aparatului şi cel al opririi lui. **b)** Delimitare a mărimii încadraturii în raport cu mărimea omului în cadru, prin stabilirea unor termeni convenţionali. Astfel *planul-detaliu* cuprinde o porţiune a unei feţe, părţi de corp sau obiect; *gros-planul* cuprinde numai capul; *prim-planul* cuprinde bustul pînă sub umeri; în *planul semiapropiat,* corpul este încadrat pînă la mijloc; *planul american* cuprinde omul încadrat pînă la genunchi; *planul-mediu* este încadratura între planul semiapropiat şi planul american; *planul semigeneral* (figura întreagă) încadrează personajul în toată înălţimea sa; *planul de ansamblu* cuprinde toate personajele dintr-o scenă; *planul general* este deschiderea largă a cîmpului de vedere. **c)** Element al mizanscenei, reprezentînd poziţia de apropiere sau de depărtare a obiectului faţă de aparatul de filmat. Obiectul sau personajul se poate afla în primul, în al doilea sau în al treilea plan al compoziţiei cadrului.

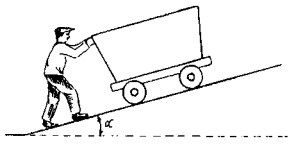

Plan înclinat

plan[2] **1.** (EC.) Totalitatea prevederilor de dezvoltare a economiei naţionale în ansamblul ei, a unor ramuri sau a unităţilor economice, concretizate în sarcini şi obiective care trebuie înfăptuite într-o anumită perioadă de timp, precum şi a mijloacelor de realizare a acestora, constituind un cadru coordonat şi echilibrat; conceptul economic al unei acţiuni viitoare. — *Planul de stat,* planul unic de dezvoltare a economiei naţionale socialiste, principalul instrument prin care statul socialist îşi realizează obiectivele sale politice şi social-economice, care stabileşte direcţiile şi ritmul dezvoltării economiei naţionale, proporţiile ei fundamentale, acumulările, măsurile pentru ridicarea nivelului de trai material şi cultural al poporului. *P. de s.* este unic, în cadrul lui fiind corelate în mod organic într-un tot unitar toate laturile şi elementele complexe care asigură realizarea repro-

ducției socialiste lărgite. *P. de s.* este împărțit pe capitole, care reflectă sarcinile fiecărei ramuri a economiei naționale (capitole de ramuri) și sarcini pentru unele sau pentru toate ramurile economiei naționale (capitole de sinteză). Principalele capitole ale *p. de s.* sînt: producția industrială, agricultura și silvicultura, transporturi și telecomunicații, introducerea tehnicii noi, investiții, construcții și lucrări geologice, aprovizionarea tehnică-materială, comerț interior, comerț exterior, muncă și salarii, prețul de cost și cheltuielile de circulație, acțiunile social-culturale. *P. de s.* se fundamentează și din punct de vedere financiar. În R.P.R., *p. de s.*, întocmit pe baza propunerilor de plan ale întreprinderilor, ministerelor etc., capătă după aprobarea sa caracter de lege juridică și este defalcat pe ministere, alte organe centrale și sfaturi populare, care la rîndul lor detaliază sarcinile primite, după caz, pe departamente, direcții generale, întreprinderi etc. — *Plan tehnic, industrial și financiar al întreprinderii*, programul coordonat al activității economice din cadrul unei întreprinderi industriale de stat pe o anumită perioadă de timp, rezultat din sarcinile izvorîte și defalcate din planul de stat. Capitolele de bază ale *p.t.i.* și *f. al î.* sînt: planul de producție, planul aprovizionării tehnice-materiale, planul de muncă și salarii, planul prețului de cost al producției, planul financiar, planul de investiții, planul măsurilor tehnice etc. Toate aceste planuri sînt corelate, formînd un tot unitar, care, în ansamblu, asigură îndeplinirea sarcinilor decurgînd din planul de stat pentru unitatea respectivă. — *Planul anual de producție și financiar*, principala formă de planificare internă în cadrul cooperativelor agricole de producție din R.P.R., cuprinzînd sarcinile și măsurile tehnice-organizatorice și financiare ce urmează a fi înfăptuite în cursul unui an în vederea consolidării și dezvoltării continue a acestora. El se întocmește de către organele de conducere alese, cu ajutorul tehnic al specialiștilor și al organelor de stat și de partid locale. Principalele capitole ale *p.a. de p. și f.* sînt următoarele: modul de folosință a terenului, cultura plantelor, lucrări pentru ameliorarea fondului funciar, producția animală și repartiția ei, balanța nutreturilor, valorificarea producției, **p.** de investiții și reparații capitale, organizarea muncii, consumul de zile-muncă pe ramuri de producție și sectoare de activitate, retribuția pe zi-muncă și planul financiar. **2.** (FIN.) **a)** *Plan de casă*, plan financiar operativ în care sînt stabilite, după mărime și după sursă (respectiv după destinație), încasările și plățile efectuate în numerar prin casieriile întreprinderilor, instituțiilor etc. În R.P.R., cel mai important *p. de c.* este *p. de c. al Băncii de Stat*, aprobat trimestrial de guvern. Acest **p.** se defalcă și se urmărește pe unități administrativ-teritoriale, pe luni și pe decade, pe capitole de încasări și de plăți; cu ajutorul lui se exercită un control important asupra vieții economice și se reglementează circulația bănească. **b)** *Plan de credite*, plan financiar în care sînt stabilite resursele, mărimea și destinația creditelor. În R.P.R., *p. de c.* se întocmesc de către Banca de Stat și Banca de investiții, pe baza indicatorilor stabiliți în **p.** unic de stat, constituind parte integrantă al acestuia. **3.** (CONT.) *Plan de conturi*, tablou în care sînt încadrate în anumite grupe conturile după conținutul lor economic și după funcția fiecăruia dintre ele. Pentru a ușura identificarea lor, în *p. de c.* conturile sînt prevăzute, în afară de denumire, și cu un simbol cifric. **4.** (PEDAG.) *Plan de învățămînt*, document de stat prin care se stabilesc obiectele de învățămînt pentru școlile de toate gradele și de toate tipurile, se determină ordinea și succesiunea în studierea lor pe ani de învățămînt și numărul de ore rezervat fiecărei discipline (săptămînal și anual). **5.** (TEHN.) *Plan de operații*, lucrare tehnică referitoare la totalitatea operațiilor de prelucrare prin care trece o piesă pînă cînd ajunge la forma finită. *P. de o.* se referă și la fazele de prelucrare din care este alcătuită o operație și cuprinde, în general, schița operației și a fazei, schița dispozitivului de prelucrare folosit (dacă este cazul), mașina-unealtă la care se face prelucrarea. Pentru fiecare fază se indică parametrii legați de procesul de așchiere (ex. viteza, turația, timpul normat).

planáre[1] (TEHN.), operație de prelucrare a suprafețelor unor obiecte, a unor piese etc. pentru a le face plane. **P.** se execută prin deformare plastică (presare, forjare) sau prin așchiere (strunjire, frezare, rabotare etc.).

planáre[2] (AV.), coborîre a unui planor sau a unui avion (cu motorul redus sau complet oprit) pe o traiectorie cu pantă foarte mică și cu viteză redusă.

planárie (ZOOL.), gen de viermi lați, cu corpul oval alungit, puternic turtit dorso-ventral, lung de 1—2 cm, cu extremitatea anterioară prevăzută cu lobi caracteristici pentru fiecare specie și extremitatea posterioară ascuțită. Trăiește în pîraiele de deal *(Planaria gonocephala)* și în cele de munte *(Planaria alpina)*.

planatór (TEHN.), piesă a unei matrițe de ambutisare a tablei, care apasă marginea semifabricatului pentru a împiedica formarea cutelor la piesa prelucrată. Poate avea formă de inel sau de placă.

Planck, Max (1858—1947), fizician german; a fost profesor la universitățile din Kiel și din Berlin și membru al Academiei de Științe din Berlin. Prin

M. Planck

lucrările sale de termodinamică şi de teoria radiaţiei, **P.** a adus contribuţii esenţiale la desăvîrşirea teoriei atomiste şi la fundamentarea fizicii cuantice. El a precizat şi a generalizat noţiunea de *entropie* şi a arătat semnificaţia principiului al doilea al termodinamicii pentru procesele ireversibile. Studiind radiaţia termică, **P.** a reuşit să găsească (în 1900) legea de distribuţie a energiei în spectrul radiaţiei corpului negru. La stabilirea acestei legi, pentru a realiza concordanţa cu datele experimentale, **P.** a introdus ipoteza că schimbul de energie dintre sistemul care emite şi cîmpul radiant are caracter discontinuu şi se face în *cuante* (porţii) cu mărimea $h\nu$ (*h* este *constanta lui P.*, iar ν frecvenţa radiaţiei). Semnificaţia profundă a cuantificării energiei a fost dezvăluită de dezvoltarea ulterioară a fizicii, îndeosebi prin lucrările lui A. Einstein, N. Bohr, W. Heisenberg ş.a.; ea a determinat o cotitură în înţelegerea fenomenelor microcosmului şi a stat la baza constituirii celei mai importante ramuri a fizicii teoretice contemporane, *mecanica cuantică*. **P.** a adus, de asemenea, contribuţii în domeniul teoriei relativităţii. El s-a pronunţat împotriva pozitivismului şi agnosticismului în fizică. Op. pr.: „Cu privire la teoria legii de distribuţie a energiei în spectrul normal" (1900). Premiul Nobel (1918). — *Constanta lui P.*, constantă fizică universală, avînd dimensiunile unei acţiuni (energie × timp) şi valoarea $h = 6{,}6249 \cdot 10^{-27}$ erg·s. Sin. *cuantă de acţiune*.

planctón (BIOL.), totalitatea organismelor care trăiesc şi plutesc în pătura superficială a apei (pînă la 200 m adîncime). Organismele animale formează zooplanctonul, cele vegetale fitoplanctonul. **P.** constituie o verigă importantă în circuitul materiei din bazinele acvatice, deoarece formează hrana pentru peşti şi pentru alte animale.

planetáriu (ASTR.), instalaţie de demonstraţie care utilizează un aparat de proiecţie cu care este înfăţişat aspectul bolţii cereşti, mişcările ei, mersul aparent al Soarelui, Lunii, planetelor etc.

planétă (ASTR.), corp ceresc fără lumină proprie care se mişcă în jurul Soarelui sau al

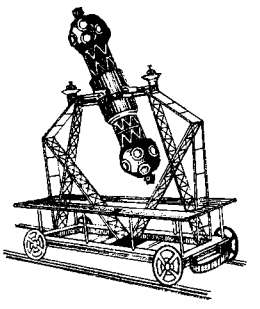

Planetariu

unei stele. În sistemul solar, există opt **p.** mari şi un număr foarte mare de **p.** mici, asteroizi (circa 4 000 descoperite). **P.** mari se împart în două grupe: unele asemănătoare cu Pămîntul (Mercur, Venus, Pluton), altele cu Iupiter (Saturn, Uranus, Neptun). **P.** asemănătoare Pămîntului au volume mici, densităţi mari, rotaţii relativ încete, puţini sateliţi. **P.** asemănătoare lui Iupiter au volume mari, densităţi mici, rotaţii rapide, mulţi sateliţi. **P.** se rotesc toate în acelaşi sens pe orbite cu plane puţin înclinate pe ecliptică, Mercur şi Pluton avînd cele mai mari excentricităţi.

planéză, interfluviu cu contur triunghiular, delimitat de două văi înguste şi adînci (barrancos), format pe povîrnişurile conurilor şi domurilor vulcanice, alcătuite în special din lave. Forma de triunghi cu baza către partea inferioară a conului se datoreşte dispunerii radiare a reţelei de văi care fragmentează aceste aparate vulcanice. Prin lărgirea văilor care le separă, **p.**, iniţial plane, sînt reduse la creste.

planificarea economiei naţionale (EC.), activitatea de conducere de către statul socialist a economiei naţionale în vederea construirii socialismului şi comunismului pe baza unui plan unic de stat. **P.e.n.** reprezintă expresia folosirii conştiente de către partid şi stat a legii dezvoltării planice proporţionale a economiei naţionale, a legii economice fundamentale a socialismului şi a altor legi economice care acţionează în socialism. În condiţiile socialismului, **p.e.n.** este necesară şi posibilă, datorită existenţei unor premise politice (cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare şi ceilalţi oameni ai muncii), economice (existenţa proprietăţii socialiste asupra principalelor mijloace de producţie, în care rolul conducător îl are proprietatea de stat) şi organizatorice (crearea unui sistem de organe de planificare). **P.e.n.** constituie principala latură a funcţiei economice-organizatorice a statului socialist, unul din atributele fundamentale, esenţiale şi inalienabile ale suveranităţii statului. **P.e.n.** determină, în conformitate cu obiectivele stabilite de partidul marxist-leninist, pentru fiecare etapă de dezvoltare a economiei, ritmurile şi proporţiile reproducţiei socialiste lărgite, dezvoltarea rapidă şi multilaterală a economiei, creşterea continuă a nivelului de trai al populaţiei. Activitatea de planificare cuprinde elaborarea planurilor de dezvoltare a economiei naţionale şi de ridicare a bunăstării populaţiei, organizarea şi mobilizarea tuturor forţelor pentru îndeplinirea acestora, precum şi controlul realizării planului pe diferite verigi. **P.e.n.** se întemeiază pe o riguroasă fundamentare ştiinţifică, care presupune numeroase studii de ramură şi de sinteză, calcule tehnice-economice, utilizarea normării consumurilor de materiale şi de muncă, existenţa unui sistem de indicatori, folosirea metodei balanţelor etc. În R.P.R., premisele **p.e.n.** au fost create prin preluarea întregii puteri politice de către clasa muncitoare, prin naţionalizarea principalelor mijloace de producţie din iunie 1948, prin etatizarea băncilor, instituirea monopolului de stat valutar şi al comerţului exterior, formarea de cadre şi organe de planificare. P.M.R. şi guvernul R.P.R., bazîndu-se pe legile economice obiective, ţinînd seama de con-

dițiile specifice economice și sociale ale țării noastre, analizînd permanent schimbările care intervin în economie, imprimă, printr-o fundamentare științifică temeinică, un caracter realist planurilor de stat, asigură dezvoltarea multilaterală, pe o linie mereu ascendentă și în ritm susținut a economiei. **P.e.n.** se realizează prin planuri de perspectivă și planuri curente, care se completează reciproc. *Planificarea de perspectivă* are rolul de a fixa direcțiile principale de dezvoltare a economiei naționale pe o perioadă mai îndelungată (de regulă 5—10 și chiar 15 ani). Ele caracterizează cadrul viitor al dezvoltării forțelor și relațiilor de producție și prin aceasta au o mare putere mobilizatoare, arătînd clar perspectiva dezvoltării economice și sociale. Pe baza și în cadrul planurilor de perspectivă se elaborează planurile curente (anuale, trimestriale, lunare etc.). *Planificarea curentă* are rolul de a asigura conducerea planificată operativă a economiei. Planurile anuale precizează și adîncesc prevederile planurilor de perspectivă, ținînd seama de elementele noi ivite în economie, de folosirea posibilităților suplimentare care apar pe parcurs pentru valorificarea resurselor și aplicarea unor soluții îmbunătățite, în scopul accelerării ritmului de creștere a producției. Planificarea de perspectivă s-a realizat pînă în prezent în R.P.R. prin planuri pe 5, 6 și 10 ani. Înaintea trecerii la planificarea de perspectivă au fost elaborate două planuri anuale, pe 1949 și 1950, care au desăvîrșit procesul de refacere a economiei naționale și au creat condițiile pentru un plan de lungă durată. Primul plan de perspectivă a fost planul de electrificare (1951 — 1960), care a fixat liniile directoare ale valorificării raționale a resurselor energetice ale țării în vederea dezvoltării tuturor ramurilor economiei naționale și creșterii nivelului de trai material și cultural al poporului (v. și e l e c t r i f i c a r e). Făurirea bazei economice și a bazei tehnice-materiale a socialismului în țara noastră s-au realizat prin înfăptuirea obiectivelor cuprinse în *primul plan cincinal* (1951—1955) și a planului de stat pe perioada 1956—1960. Consemnînd crearea bazei economice a socialismului în R.P.R., Congresul al III-lea al P.M.R. (1960) a trasat sarcinile noii etape de dezvoltare în care a intrat țara noastră, etapa desăvîrșirii construcției socialiste. *Planul șesenal* (1960—1965) avea ca obiectiv principal dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor socialiste de producție în întreaga economie în vederea desăvîrșirii construcției socialismului în țara noastră. Obiectivele planului șesenal au fost îndeplinite, obținîndu-se succese istorice în dezvoltarea economică și social-culturală a țării. România înfățișează tabloul unei țări în plin avînt, cu o economie socialistă multilateral dezvoltată, în care industria cunoaște un continuu proces de perfecționare și adaptare la cerințele progresului tehnic contemporan, iar agricultura socialistă pune în valoare tot mai larg marile ei rezerve; toate regiunile și raioanele țării cunosc o viață social-economică intensă, înflorește cultura nouă, socialistă, crește an de an bunăstarea oamenilor muncii de la orașe și sate. Pornind de la realizările obținute, Directivele Congresului al IV-lea al P.M.R. cu privire la dezvoltarea economiei naționale în perioada 1966—1970 și cele cu privire la valorificarea surselor energetice și electrificarea țării în perioada 1966—1975 stabilesc obiectivele și sarcinile pentru dezvoltarea viitoare a României socialiste. Sarcinile de bază ale planului economic pe anii 1966—1970 sînt: continuarea neabătută a industrializării socialiste a țării, dezvoltarea industriei grele și, îndeosebi, a industriei constructoare de mașini, producția globală industrială urmînd să crească cu circa 65%; mobilizarea susținută a rezervelor și posibilităților existente în agricultură în scopul creșterii producției agricole vegetale și animale cu circa 20%; îmbunătățirea calității produselor; promovarea progresului tehnic în toate domeniile de activitate în vederea ridicării productivității muncii și reducerii în continuare a cheltuielilor de producție; creșterea bazei tehnice-materiale a științei, dezvoltarea cercetărilor științifice fundamentale și aplicative, dezvoltarea învățămîntului, ridicarea nivelului de pregătire a cadrelor corespunzător nevoilor economiei naționale; ridicarea în continuare a bunăstării materiale și culturale a populației. Planul de dezvoltare în următorii 10 ani a bazei energetice și a electrificării prevede ca producția de energie electrică să crească pînă în 1975 la 55—60 de miliarde kWh, consumul total anual de energie la 70—75 de milioane de tone de combustibil convențional, iar distribuția de căldură prin termoficare la 40—45 de milioane de Gigacalorii. Înfăptuirea prevederilor acestor planuri de perspectivă va însemna un nou și important pas înainte în creșterea puterii economice a țării și în perfecționarea relațiilor de producție socialiste, în ridicarea bunăstării materiale și culturale a poporului român. V. și p l a n; p r o p o r ț i o n a l i t a t e.

planiglób, reprezentarea în plan a suprafeței întregului glob pămîntesc. Sin. *harta lumii, mapamond.*

planimetríe, parte a topografiei care studiază metodele și instrumentele necesare reprezentării pe o hartă sau pe un plan a proiecției orizontale a obiectelor de pe suprafața Pămîntului (ape curgătoare, drumuri, țărmuri, așezări, păduri etc).

planimétru, instrument utilizat pentru măsurarea suprafețelor pe hărți, planuri, diagrame. Este dotat cu un vîrf de urmărire, care parcurge conturul suprafeței de măsurat, deplasînd o rotiță a unui mecanism-contor, astfel încît un punct de la periferia ei parcurge un drum proporțional cu suprafața măsurată. Principalele tipuri sînt **p.** polar, **p.** rectiliniu, **p.** radial și **p.** universal.

planór (AV.), aparat de zbor fără motor, la care zborul se realizează datorită greutății pro-

prii, viteza de coborîre fiind compensată de acțiunea vîntului sau a curenților ascensionali. **P.** este prevăzut cu aripi cu lungime mare, iar fuzelajul este format din postul de comandă și o grindă care poartă ampenajele. Decolarea **p.** este posibilă numai prin lansare cu *sandow*, cu ajutorul unui troliu, prin remorcare cu un vehicul terestru sau prin remorcare în zbor cu ajutorul unui avion.

planórbis (ZOOL.), melc de apă dulce din ordinul pulmonatelor; are cochilia spiralată într-un singur plan. Servește drept gazdă intermediară pen-

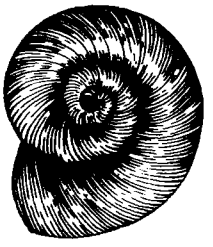

Planorbis

tru unii viermi trematozi paraziți la mamifere și la păsări.

planorísm (SPORT), sport aviatic în care aparatele, fără motor *(planoare)*, sînt lansate prin tracțiune, de către avioane, cu ajutorul unui cablu. După decuplarea cablului, zborul planorului continuă pe baza curenților atmosferici. Probe de concurs: zbor de înălțime, de durată, de distanță, în circuit și acrobatic.

plánșă 1. (TEHN.) Foaie de hîrtie de desen pe care s-a executat un desen tehnic. În general, desenele tehnice se execută pe formate standardizate. **2.** (DRUM.) Porțiune dintr-o îmbrăcăminte rutieră de beton sau de ciment, limitată de rosturile de dilatație transversale și longitudinale. **P.** sînt prevăzute cu ancore speciale, pentru a se preveni alunecarea lor laterală, și cu armături speciale (gujoane), pentru a se împiedica denivelările.

planșétă 1. (TEHN.) Placă plană care servește fie ca suport pentru planșe (ex. **p.** de desen, executată, de obicei, din lemn), fie ca suport pentru operația de formare din atelierele de turnătorie (ex. **p.** de formare).

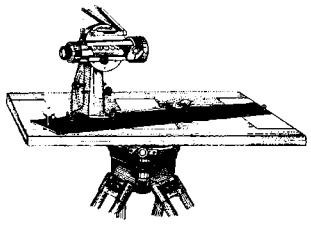

Planșetă topografică

2. *Planșetă topografică*, aparat topografic utilizat pentru trasarea pe un plan orizontal, fără calcule prealabile, a unor figuri asemenea cu cele de pe teren (deci pentru ridicări de teren grafice). Este o planșetă de lemn sau de aluminiu, montată pe un trepied și dotată cu o alidadă cu pinule sau cu lunetă, cu ajutorul căreia se vizează punctele de pe teren.

planșéu (CONSTR.), element de construcție de formă plană, cu grosime relativ mică în raport cu celelalte dimensiuni și care separă două etaje ale unei clădiri sau închide ultimul etaj. După materialul din care sînt construite, **p.** pot fi: *cu grinzi metalice, de beton armat, de lemn, de zidărie* și *metalice*.

Plantagenet, dinastie de regi ai Angliei (1154 — 1485), întemeiată de Henric, conte de Anjou, ajuns rege al Angliei sub numele de Henric al II-lea (1154—1189). Întinsele feude pe care **P.** le stăpîneau în Franța au fost o piedică în calea unificării Franței și una dintre principalele cauze ale războaielor feudale dintre Franța și Anglia din sec. XII—XV, care au culminat cu *războiul de 100 de ani*. În sec. al XV-lea s-a scindat în casele domnitoare rivale Lancaster și York.

plantaginácee (BOT.; *Plantaginaceae*), familie de plante erbacee cu frunze eliptice sau lanceolate dispuse, de obicei, într-o rozetă bazală, din mijlocul căreia se ridică tulpina terminată în vîrf cu o inflorescență în formă de spic (ex. patlagina).

plantáre (HORT., VITICULT.), lucrare de fixare cu rădăcinile în pămînt la locul definitiv a materialului săditor, crescut și pregătit special în acest scop. Materialul săditor pomicol și viticol se plantează toamna, după căderea frunzelor, sau primăvara, pînă la umflarea mugurilor. În legumicultură și în floricultură, **p.** se realizează în tot cursul vegetației. Sin. *sădire*.

plantát, *mașină de ~* (MAȘ. AGR.), mașină de lucru destinată plantării diferitelor culturi (răsaduri, puieți de pomi etc.).

plantáție[1] **1.** (HORT., SILV.) Suprafață de teren cultivată cu pomi fructiferi, arbori forestieri, viță de vie, răchită, hamei etc. **P.** pomicole sau forestiere pot fi *uniforme*, cînd sînt formate dintr-o singură specie, sau *compuse*, cînd conțin mai multe specii. Materialul săditor necesar unei **p.** este produs în pepiniere. **2.** (EC.) Mare gospodărie caracterizată prin monocultura unor plante tehnice și alimentare, care cer condiții speciale de climă (tropicală și subtropicală). **P.** s-au dezvoltat în mod deosebit în condițiile capitalismului, în țările coloniale și în cele dependente.

plantáție[2] (TEATRU), fixarea și montarea elementelor scenice sub supravegherea scenografului.

plántă[1] **1.** (BOT.) Nume dat organismelor caracterizate, în general, printr-o organizație mai simplă, particulară. **P.** au celulele înconjurate întotdeauna de o membrană solidă (de obicei celulozică); corpul lor este fie un *tal* lipsit de țesuturi, fie un *corm* alcătuit din rădăcină, tulpină și frunze cu structură tisulară; nu au sistem nervos, aparat circulator și nici organe centrale regulatoare. Înmulțirea prin spori este o particularitate a **p.** Numai **p.** sînt capabile să producă substanțe organice din substanțe minerale, condiționînd în acest fel viața animalelor, a omului și a altor **p.** (heterotrofe), incapabile să sintetizeze aceste substanțe. — *Plante inferioare*, grup de plante cu corpul vegetativ uni- sau pluricelular, numit *tal* (din care cauză se numesc și *talofite*). *P.i.* cuprind circa 135 000 de specii (ex. algele, bacteriile, mixomicetele, ciupercile și lichenii). — *Plante superioare*, plante care au organul sexual femel sub forma unui arhegon sau sub forma unui sac embrionar și la care, în majoritatea

cazurilor, corpul este alcătuit din rădăcină, tulpină şi frunze. Cele mai multe *p.s.* au cilindru central (ex. pteridofitele, gimnospermele şi angiospermele). — *Plante anuale*, plante care germinează şi fructifică în cursul unui an sau germinează toamna şi fructifică în anul următor (într-o singură perioadă de vegetaţie; ex. cerealele, mazărea, fasolea, floarea-soarelui, inul, cînepa). — *Plante bienale* v. *bienal*. — *Plante perene*, plante care trăiesc mai mulţi ani şi fructifică în fiecare an. Cuprind plante erbacee la care rămîn vii organele subterane, organele aeriene uscîndu-se după fructificaţie (ex. lucerna, trifoiul etc.), şi plante lemnoase, la care se schimbă numai frunzele anual (ex. fagul, mărul etc.) sau la cîţiva ani (ex. molidul, bradul etc.). **2.** (FITOTEHN.) **a)** *Plante furajere*, grup de plante agricole folosite în stare verde, uscată (fîn) sau murată, pentru hrănirea animalelor domestice. Fac parte din familii diferite şi pot fi grupate astfel: *leguminoase perene* (lucerna, trifoiul, sparceta etc.), *leguminoase anuale* (măzărichea, mazărea furajeră, lupinul, bobul etc.), *graminee perene* (timoftica, raigrasul, obsiga etc.), *graminee anuale* (porumbul, iarba de Sudan etc.). În diferite zone naturale se cultivă acele specii de *p.f.* care sînt cel mai bine adaptate condiţiilor pedoclimatice locale şi au o mare capacitate de producţie. Pentru asigurarea unei producţii mari de furaje, în ţara noastră au fost înlocuite *p.f.* de mică productivitate (ex. dughia) cu *p.f.* valoroase (lucerna, porumbul ş.a.) şi s-a îmbunătăţit tehnica lor de cultură. **b)** *Plante industriale*, grup de plante agricole cultivate în vederea prelucrării lor industriale. Ele se grupează astfel: *oleaginoase*, cultivate pentru obţinerea uleiurilor sau grăsimilor (ex. floarea-soarelui, rapiţa, muştarul, ricinul, măslinul etc.), *textile*, cultivate pentru producerea fibrelor textile (ex. bumbac, in, cînepă, iută, rafie etc.), *cauciucofere*, din al căror latex se extrage cauciucul (ex. arborele de cauciuc, cocsagîz etc.), precum şi alte plante agricole folosite ca materie primă în industria alimentară (ex. cereale, sfeclă de zahăr ş.a.). Condiţiile pedoclimatice din ţara noastră permit cultivarea unui număr mare de *p.i.* cu o producţie ridicată, asigurîndu-se astfel materia primă pentru diferite ramuri industriale. **c)** *Plante prăşitoare*, grup de plante agricole care se cultivă în rînduri distanţate (40—100 cm). Spaţiul dintre rînduri se prăşeşte (mecanic sau manual) pentru combaterea buruienilor şi afînarea solului (de exemplu: porumb, cartof, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui şi altele). **d)** *Plante medicinale*, grup de plante cultivate sau sălbatice, care, datorită compoziţiei lor chimice, au proprietăţi terapeutice. Fac parte din familii diferite şi conţin alcaloizi, hidraţi de carbon, glucozizi, acizi organici, tananţi, uleiuri grase, uleiuri eterice etc., care sînt folosite în industria farmaceutică. Numeroase specii de *p.m.* se colectează din flora spontană. În ţara noastră se cultivă degeţel, măselariţă, mătrăgună, nalbă, izmă, anghinare, roiniţă etc. **3.** (HORT.) *Plante ornamentale*, grup de plante cultivate în parcuri, grădini sau locuinţe în scop decorativ. Ele fac parte din familii diferite şi sînt rezultatul unor îndelungate procese de selecţie. *P.o.* cultivate în ţara noastră au obţinut numeroase premii la concursurile internaţionale.

plántă[2] (lat. *planta* „picior"; ANAT.), faţa inferioară a piciorului, prin care membrul inferior ia contact cu solul. Are formă de boltă, este lipsită de păr şi foarte bogată în glande sudoripare. Se mai numeşte *talpa piciorului*.

planul cooperatist al lui Lenin, parte a *planului leninist de construire a socialismului*, care conţine ansamblul ideilor de bază formulate de V.I. Lenin cu privire la căile de atragere a micilor producători pe făgaşul marii producţii socialiste şi la construirea socialismului la sate. Lucrările principale în care V.I. Lenin l-a elaborat sînt „Economicul şi politicul în epoca dictaturii proletariatului" (1919), „Despre impozitul în natură" (1921), „Despre cooperaţie" (1923) şi altele. În elaborarea acestui plan, Lenin a folosit şi a aplicat în mod creator indicaţiile lui K. Marx şi F. Engels cu privire la necesitatea trecerii liber consimţite pe făgaşul socialismului a micilor producători, a pornit de la necesitatea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. Ideea fundamentală a **p.c. al lui L.** constă în aceea că, pentru transformarea micii producţii de mărfuri pe baze socialiste, calea cea mai simplă, mai uşoară şi mai accesibilă este cooperaţia. Condiţii hotărîtoare pentru înfăptuirea **p.c. al lui L.** sînt instaurarea dictaturii proletariatului, cucerirea de către stat a posturilor de comandă din economie şi respectarea în cursul procesului de cooperativizare a următoarelor principii fundamentale: atragerea pe baza liberului consimţămînt a micilor producători mai întîi în forme de cooperaţie simple (începînd cu cooperaţie de consum) şi apoi treptat în formele superioare ale cooperaţiei de producţie, conducerea maselor principale ale ţărănimii în opera de cooperativizare de către clasa muncitoare în frunte cu partidul marxist-leninist, crearea unei baze tehnice înaintate a agriculturii ca urmare a industrializării socialiste a ţării, cointeresarea materială a micilor producători în trecerea la marea producţie socialistă, înfăptuirea revoluţiei culturale la sate. V. şi transformarea socialistă a agriculturii.

planul leninist de construire a socialismului, ansamblul ideilor de bază formulate de V.I. Lenin cu privire la sarcinile şi la căile construirii socialismului. Acest plan a fost elaborat într-o serie de lucrări, printre care: „Sarcinile imediate ale Puterii sovietice", „Economicul şi politicul în epoca dictaturii proletariatului", „Despre cooperaţie" etc. Dezvoltînd indicaţiile formulate de Marx şi Engels în această problemă şi analizînd trăsăturile generale ale structurii economice şi sociale ale perioadei de trecere de la capitalism la socialism, Lenin

a elaborat principiile fundamentale ale politicii partidului şi statului în vederea construirii socialismului, stabilind trei direcţii principale: *industrializarea socialistă, transformarea socialistă a agriculturii* şi înfăptuirea *revoluţiei culturale*. Planul leninist de construire a socialismului a fost aplicat în practică pentru prima oară în U.R.S.S. Experienţa ţărilor socialiste a arătat că principiile şi indicaţiile de bază ale acestui plan au o valabilitate generală. Călăuzindu-se după indicaţiile leniniste, P.M.R. a elaborat şi a înfăptuit o politică ştiinţifică creatoare, de făurire a societăţii socialiste în ţara noastră, care a avut ca rezultat crearea bazei tehnico-materiale a socialismului, victoria deplină şi definitivă a socialismului la oraşe şi sate.

plásă[1] **1.** (TEHN.) Împletitură din fire textile naturale sau sintetice ori din fire metalice, avînd forma de pînză. Ochiurile **p.** au dimensiuni mari, în funcţie de grosimea firelor, şi forme diferite (triunghiulare, pătrate, rombice, hexagonale etc.). **2.** (SPORT) Împletitură din sfoară sau din alte materiale, care se fixează în părţile exterioare ale porţilor (la fotbal, handbal, polo) pentru a reţine mingea, la partea inferioară a coşului (la basket) sau, bine întinsă între doi stîlpi (la tenis de cîmp şi la vòlei), pentru a despărţi terenurile a două echipe.

plásă[2] **1.** (În evul mediu, în Ţara Românească) Parte dintr-o moşie care se cuvenea unui proprietar (ex. **p.** mănăstirii, **p.** pitarului Neacşu etc.). **2.** Subdiviziune a judeţului în vechea împărţire administrativă, condusă de pretor, agent al puterii centrale. Termenul de plasă a apărut în secolul al XVIII-lea.

plasmaléma (BOT.), peliculă fină, semipermeabilă a protoplasmei, care se află sub membrana celulozică şi reglează schimburile dintre celulă şi mediu.

plásmă[1] (BIOL.) **1.** *Plasmă sanguină*, parte lichidă a sîngelui, formată din 90% apă, 9% săruri minerale, iar restul de 1% din glucide, lipide şi protide, precum şi din cantităţi infime de anticorpi, lizine, aglutinine, precipitine etc. **2.** *Plasmă limfatică*, parte lichidă a limfei, cu o compoziţie apropiată de cea sanguină. **3.** *Plasmă germinativă* v. *germen*.

plásmă[2] (FIZ.) **a)** Substanţă aflată într-o stare de agregare asemănătoare celei gazoase, constituită din electroni, ioni pozitivi şi particule neutre (atomi sau molecule), care se găsesc într-o continuă mişcare dezordonată; concentraţiile electronilor şi ionilor pozitivi sînt aproximativ egale, astfel încît, din punct de vedere macroscopic, **p.** este electric neutră. Ea poate fi considerată ca cea de-a patra stare de agregare a materiei (pe lîngă stările solidă, lichidă şi gazoasă). **P.** se deosebeşte de gaze prin existenţa în ea, într-o concentraţie apreciabilă, a particulelor electrizate libere, precum şi prin natura forţelor de interacţiune dintre particulele constitutive. Ea posedă o bună conductibilitate electrică, datorită electronilor şi ionilor liberi pe care îi conţine. Prin încălzire, toate substanţele care la temperatura obişnuită sînt solide ori lichide ajung în stare gazoasă; continuînd încălzirea, atunci cînd energia medie a agitaţiei termice depăşeşte energia de ionizare a atomilor, se produce ionizarea gazului *(ionizare termică)*, care trece astfel în **p.** Stelele, a căror temperatură este foarte ridicată, sînt constituite din **p.**; se poate afirma că cea mai mare parte a substanţei din univers se află sub formă de **p.** Pe lîngă procedeul de ionizare termică, **p.** mai poate fi obţinută prin iradierea gazelor sau prin descărcări electrice (ex. fulgerul, arcul electric etc.). Termenul a fost introdus de către I. Langmuir, în 1929. **P.** are o mare importanţă ştiinţifică şi tehnică, datorită îndeosebi numeroaselor sale utilizări: lămpile cu descărcare electrică pentru iluminat sau pentru reclame, tuburile cu catod rece, laserii cu gaz etc. În prezent se experimentează convertizorii termoionici (diode cu **p.**), care transformă direct energia termică în energie electrică (v. şi magnetohidrodinamică). Cu ajutorul unor dispozitive speciale (ex. plasmatronul), care produc un jet de **p.**, aceasta este utilizată pentru tăierea materialelor dure sau pentru sudarea metalelor. Au fost construite motoare cu **p.** (numite şi motoare ionice) pentru propulsarea rachetelor, care funcţionează eficient în spaţiul cosmic deschis (după ce nava cosmică s-a depărtat de Pămînt). Procesele elementare care au loc în **p.** pot declanşa o gamă variată de reacţii chimice care sînt greu sau, uneori, imposibil de realizat prin alte metode. De asemenea se studiază problemele legate de producerea şi de menţinerea în incinte adecvate a **p.** la temperaturi de sute de milioane de grade în vederea realizării reacţiei termonucleare (de fuziune) controlate, care se consideră că va constitui sursa de energie a viitorului. **b)** Ansamblul electronilor de conducţie dintr-un metal şi al resturilor atomice (ioni pozitivi) aflate în nodurile reţelei cristaline a metalului. Electronii se pot mişca în toată masa metalului, pe cînd ionii pozitivi nu părăsesc nodurile reţelei, ci execută numai vibraţii locale.

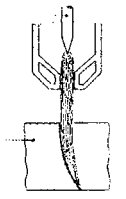

Tăierea cu plasmă

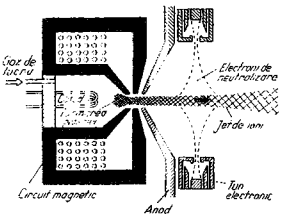

Motor cu plasmă

plasmochínă (FARM.), substanţă medicamentoasă de sinteză (primul medicament antimalaric preparat sintetic), care se prezintă sub formă de pulbere galben-roşiatică, fără gust, solubilă în apă. Are o puternică acţiune antimalarică, fiind utilizată în tratamentul curativ şi profilactic al malariei.

plasmodésme (gr. *plasma* „formație" și *desma* „legătură"; BOT.), firișoare microscopice de protoplasmă care străbat prin porii membranelor dintre două celule vecine. **P.** ușurează schimburile de substanță dintre celule.

plasmolíză (BOT.), fenomen de contractare și de desfacere a protoplasmei de pe membrana celulară, provocat de pierderea apei din țesutul vegetal viu pus în soluții concentrate (sare, zahăr) care atrag apa. **P.** face ca țesuturile plantei să devină veștede, iar organele flasce. Celulele plasmolizate își revin dacă planta este pusă în soluții diluate (*deplasmoliză*).

plastbetón (CONSTR.), beton în care se folosesc drept lianți mase plastice cu mici adaosuri pentru accelerarea procesului de întărire. Se întrebuințează în special pentru lucrări decorative exterioare.

plasticitáte (FIZ., REZ. MAT.), proprietate a corpurilor solide de a păstra (parțial sau total) deformațiile produse de forțe externe după încetarea acțiunii acestor forțe. Toate corpurile solide prezintă, în același timp, elasticitate și **p.**; comportarea lor dominantă (elastică sau plastică) este dependentă de condițiile concrete (valoarea forțelor deformante, temperatură etc.). —*Teoria plasticității*, disciplină care studiază repartiția tensiunilor și a deformațiilor într-un corp supus modificărilor plastice. În stadiul actual al cercetărilor, *t.p.* nu este unitară; există ipoteze și relații diferite, fiecare dintre ele aplicîndu-se unui număr restrîns de materiale sau de fenomene. Din punctul de vedere al metodelor de studiu și al problemelor urmărite, *t.p.* are elemente comune cu *elastomecanica* și cu *mecanica fluidelor*. În *t.p.*, relațiile dintre tensiuni și deformații nu sînt liniare, nici unice și nici biunivoce; ele se determină prin stabilirea experimentală a curbelor caracteristice pentru fiecare material în parte.

plastíde (BOT.), corpusculi de natură lipoproteică din citoplasma celulei vegetale, avînd forme și mărimi diferite, albe (leucoplaste) sau colorate (cloroplaste, cromoplaste). În totalitatea lor, **p.** alcătuiesc *plastidomul celular*, care îndeplinește în celulă importante funcții biochimice (biosinteze).

plastíe (din gr. *plassein* „a forma"; MED.), operație prin care se înlocuiește o porțiune de țesut cu un alt țesut, luat fie de la același individ, fie de la un alt individ de aceeași speță, fie de la un individ de altă speță. **P.** urmărește corectarea unui defect anatomic, iar țesutul transplantat își creează legăturile vasculare și nervoase cu restul organismului.

plastifiánți (CHIM.), substanțe, de obicei organice, care se adaugă unor produși macromoleculari solizi pentru a le mări plasticitatea, elasticitatea și ductibilitatea. Spre deosebire de solvenți, **p.** au punctul de fierbere ridicat (peste 250°C), de aceea rămîn înglobați în masă chiar atunci cînd eventualii solvenți sînt îndepărtați prin volatilizare. Practic **p.** trebuie să fie nevolatili, inodori, rezistenți la lumină, insolubili în apă, incolori, nehigroscopici, cu temperatura de topire scăzută, greu inflamabili, netoxici, miscibili cu solvenții și neutri, să nu reacționeze cu pigmenții și cu ceilalți componenți ai amestecului. Ex. esterii acidului ftalic: dibutilftalatul, dioctilftalatul, camforul, tricrezilfosfatul, stearatul de butil, dioctilsebacatul, dibutiltartratul, uleiul de ricin etc. — (CONSTR.) *P. pentru betoane*, substanțe care se adaugă în cantități mici la prepararea betoanelor pentru a îmbunătăți unele caracteristici tehnice ale acestora. Se deosebesc: *p. dispersanți* (care măresc impermeabilitatea, compactitatea și rezistența mecanică a betonului), *p. antrenori de aer* (care îmbunătățesc rezistența betonului la înghețuri repetate, dar îi reduc rezistența la comprimare) și *p. micști* (care au efectul **p.** antrenori de aer fără a micșora rezistența mecanică a betonului).

plastifiére (CHIM.) **1.** Modificarea proprietăților produșilor macromoleculari, în scopul ușurării prelucrării, prin adăugarea unui plastifiant, la cald sau la rece, în prezența sau în absența unui solvent, prin utilizarea de obicei a unui malaxor sau a unui valț. Uneori plastifiantul se adaugă monomerului înainte sau în timpul polimerizării. **2.** Trecere a huilei, în timpul procesului de cocsificare, printr-o fază de înmuiere, cuprinsă de obicei între 350 și 400°C. Cărbunii care nu plastifiază nu dau cocsuri compacte.

plastilínă (CHIM.), material plastic preparat din oleat de zinc, ceruri, ulei de vaselină, caolin și pigmenți, folosit în lucrările de modelare de dimensiuni mici.

plastoméri (CHIM.), produși macromoleculari care, în anumite intervale de temperatură, pot suferi deformații permanente.

Plastov, Arkadi Aleksandrovici (n. 1893), pictor și grafician sovietic, membru al Academiei de arte a U.R.S.S., artist al poporului din U.R.S.S. A pictat tablouri inspirate de încercările grele din timpul războiului („Fascistul a trecut", 1942), de bucuria vieții noi („Sărbătoare în colhoz", 1937; „Secerișul", 1945; „Prînzul tractoriștilor", 1951). Este autorul unor cicluri de ilustrații de carte pentru lucrări de Pușkin, Nekrasov, Cehov. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

plásture (FARM.) v. **emplastru.**

platán *(Platanus)*, gen de arbori exotici din familia platanaceelor, cu scoarța trunchiului exfoliată, lăsînd vizibilă

Platan

scoarța internă, netedă și gălbuie. Are frunze lungi pețiolate, palmat-lobate și fructe compuse, sferice, care persistă pe arbori în timpul iernii. În

țările de origine, **p.** nu cresc în păduri, ci izolați, mai mult pe lîngă ape. La noi în țară se cultivă frecvent specia *Platanus acerifolia*, ca arbore ornamental în parcuri sau în grădini. Lemnul de **p.** este destul de greu și de tare, însă este puțin durabil.

plátă (CONT.), stingere a unei obligații prin cedarea în cont sau prin achitarea în numerar a unei sume de bani. — *P. în natură*, modalitate de achitare a unei datorii prin transmiterea de la debitor la creditor a unor produse sau prin prestarea de către debitor pentru creditor a unor lucrări sau servicii. În R.P.R., *p. în n.* se practică în cadrul relațiilor contractuale dintre S.M.T. și producătorii agricoli, aceștia plătind în produse cea mai mare parte a lucrărilor efectuate de S.M.T. *P. în n.* a lucrărilor executate de S.M.T. se face pe baza unor tarife fixe stabilite la hectar, diferențiate pe zone, pe feluri de culturi și pe categorii de gospodării, și constituie una dintre sursele de formare a fondului central de produse agricole al statului. — *P. prin compensație*, decontare a unei sume fără numerar între două sau mai multe întreprinderi între care există un schimb reciproc de mijloace economice sau de servicii.

plateláj (CONSTR.), element de construcție al unui pod, executat din piese metalice, din lemn, din beton armat etc., care susține direct calea podului și transmite greutatea acesteia și încărcările mobile la grinzile podului.

platelmínte (*Plathelminthes*; ZOOL.), încrengătură care cuprinde viermii lați. **P.** au simetrie bilaterală, corpul nesegmentat și turtit dorsoventral, celomul foarte redus, cavitatea primară a corpului plină cu un țesut parenchimatic; au un sac musculo-cutaneu foarte bine dezvoltat, tub digestiv și aparat excretor format din protonefridii. Nu au orificiu anal, aparat respirator și aparat circulator. În general, platelmintele sînt hermafrodite. Unele trăiesc libere (planariile), altele sînt parazite (ex. gălbeaza, teniile etc.).

Platen-Hallermünde, August, conte de (1796—1835), poet german. Poezia sa, puternic influențată de tradițiile umaniste ale clasicismului, oglindește de pe poziții antifeudale marile probleme ale timpului său („Gazele", 1821; „Pagini lirice", 1823; „Sonete venețiene", 1825; „Cîntece poloneze", 1830—1831). Spiritualele sale comedii („Furculița fatală", 1826 și „Edip romanticul", 1829) satirizează romantismul desuet și melodramatic.

platforma drumului (DRUM.), suprafața superioară a unui drum, care cuprinde partea carosabilă și acostamentele și pe care se aplică o îmbrăcăminte rutieră.

Platforma Someșeană v. **Podișul Someșean.**

platfórmă[1] **1.** (GEOL.) Teritoriu întins și rigid al scoarței terestre, alcătuit dintr-un fundament care constă din formațiuni intens cutate și metamorfozate, peste care se așternd, în general orizontal, depozite sedimentare relativ subțiri și puțin dislocate. Are aspect tabular și cuprinde, în structura sa, *anteclize* și *sineclize*. Regiunile de **p.** sînt supuse mișcărilor epirogenice și nu sînt afectate de mișcările orogenice. Principalele **p.** sînt: Platforma Prebalcanică, Platforma Rusă, Platforma Siberiană, Platforma Nord-Americană. *Platforma Prebalcanică*, numită și *Platforma Valahă* sau *Platforma Moesică*, cuprinde Cîmpia Română și Podișul Prebalcanic, fiind încadrată, la nord și la vest, de zona cutată precarpatică, iar la sud de zona prebalcanică. În structura ei intră un fundament cutat, format din șisturi cristaline și din roci magmatice de vîrstă paleozoică sau chiar mai vechi și un înveliș format din depozite sedimentare de vîrstă mezozoică și neozoică foarte puțin dislocate. *Platforma Rusă* este situată în estul Europei, în cea mai mare parte pe teritoriul U.R.S.S. Spre nord se întinde pînă la Marea Barents, la est pînă la Depresiunea Preuraliană, la sud pînă la regiunea cutată a Caucazului și Crimeii, la vest pînă în regiunea precarpatică și pînă în Danemarca și Norvegia. Este formată dintr-un fundament cristalin de vîrstă arhaică și dintr-un înveliș sedimentar de vîrstă paleozoică, mezozoică și, local, neozoică. *Platforma Siberiană* cuprinde partea centrală a Siberiei, limitată la vest de fluviul Obi și de afluentul său Tobol, la sud de munții Altai, la est de fluviul Lena, iar la nord de Oceanul Arctic. În constituția ei intră un fundament cristalin de vîrstă arhaică și un înveliș sedimentar format din depozite proterozoice și paleozoice, iar local din depozite mezozoice și neozoice.

platfórmă[2] **1.** (TEHN.) **a)** Suprafață de teren plană sau spațiu amenajate special în vederea anumitor lucrări (ex. **p.** de încercare a mașinilor, aparatelor etc.). **b)** Element al unui sistem tehnic avînd o suprafață orizontală mobilă care servește la instalarea permanentă sau temporară a unor obiecte (mașini, utilaje, materiale etc.), la încărcarea, transportul sau descărcarea unor materiale, a oamenilor etc. (ex. **p.** unui ascensor, **p.** unui autocamion etc.). **2.** (SPORT) Suprafață rigidă plan-orizontală, acoperită cu un covor din fibră de cocotier, de pe care se execută sărituri în apă. Pe turnul de sărituri sînt construite mai multe **p.,** la înălțimi de 5. $7\frac{1}{2}$ și 10 m.

platformă continentală, regiune a fundului bazinelor oceanice cuprinsă între linia de țărm și povîrnișul continental (în general pînă la izobata de 200 m). Reprezintă zona marginală a soclului continental, acoperită de apele mării, și apare sub forma unei suprafețe netede, slab înclinată, brăzdată de unele văi submarine. În unele sectoare atinge lățimi foarte mari (pînă la 1 200—1 300 km), în altele se îngustează pînă la cîțiva km. În cadrul ei se află insule de origine continentală, uneori de mari dimensiuni, și cordoane litorale. Zona **p.c.** are o faună foarte bogată. Sin. *șelf, prispă continentală*.

platformă de eroziune v. **suprafață de eroziune.**

platformă structurală, suprafață netedă care coincide cu suprafața unor strate geologice rezistente la eroziune, scoase la zi prin înlăturarea rocilor mai friabile de deasupra.

platinare (METAL.), acoperire a suprafeței unui obiect metalic cu un strat subțire de platină pentru a-l proteja contra coroziunii sau oxidării la temperatură înaltă. Se realizează prin depunere electrolitică sau prin deplasare chimică.

platină 1. (CHIM.), *Pt.* Element cu nr. at. 78; gr. at. 195,23; gr. sp. 21,45; p.t. 1 774°C; p.f. circa 3 800°C. Se găsește în natură în stare nativă, de obicei împreună cu celelalte metale platinice, în nisipuri aluvionare, în minereuri de cupru, aur, nichel, crom sau fier. Este un metal prețios alb-cenușiu, lucios, tenace, foarte maleabil și ductil, rezistent la acțiunea acizilor; se dizolvă numai în apă regală. În combinațiile sale mai importante este bi- și tetravalent. Se întrebuințează la construcția unor aparate de laborator, în diferite aliaje, în tehnica dentară și drept catalizator în industria chimică. **2.** (TEHN.) Piesă de contact electric solidarizată cu ciocănelul sau contraciocănelul ruptorului de la echipamentul de aprindere al motoarelor cu electroaprindere, avînd forma unor proeminențe cilindrice. Se confecționează din platină-iridiu sau wolfram pentru a rezista la oxidare.

platinit (METAL.), oțel cu 46—49% nichel, avînd un coeficient de dilatație termică egal cu cel al platinei și al sticlei. Este folosit la fabricarea electrozilor lămpilor electrice cu incandescență, la unele piese de radio, la montarea lentilelor etc.

platinoid (METAL.), aliaj de cupru, nichel și zinc, uneori cu adaos de wolfram. Culoarea acestuia seamănă cu a platinei. Se folosește la fabricarea rezistoarelor sau ca înlocuitor al metalelor prețioase pentru ornament.

platiríne, maimuțe din America de Sud și din America Centrală, caracterizate prin septul nazal lat, coada prehensilă, degetele prevăzute cu gheare și dentiție alcătuită din 32—36 de dinți (ex. maimuța urlătoare, *Mycetes niger;* choata, *Ateles paniscus* etc.).

Platon (427—347 î.e.n.), filozof antic, fondatorul idealismului obiectiv ca sistem închegat, în filozofia greacă,

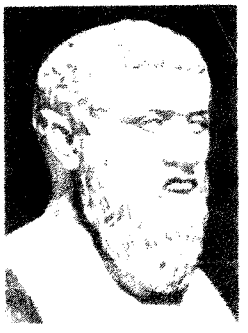

Platon

discipol al lui Socrate. A întemeiat la Atena, în jurul anului 387 î.e.n., școala filozofică numită *Academia.* A scris numeroase dialoguri filozofice, considerate capodopere ale prozei clasice grecești, printre care „Protagora", „Banchetul", „Fedon", „Republica", „Parmenide", „Sofistul". Exponent ideologic al aristocrației sclavagiste, adversar deschis al materialismului antic, **P.** a elaborat teoria idealistă a Ideilor sau Formelor *(eidos).* Potrivit acestei teorii, adevărata realitate o constituie Ideile (ex. Ideea de Frumos sau „Frumosul în sine", Ideea de Dreptate, de Om etc.), esențe suprasensibile, imuabile, făcînd parte dintr-o lume aflată în afara timpului și spațiului, dominate și pătrunse de un principiu suprem de natură divină (Ideea de Bine). Lucrurile percepute prin simțuri nu sînt decît „umbre", copii degradate ale Ideilor și nu au realitate decît în măsura în care „participă" la Idei. **P.** și-a însușit doctrina mistică a pitagoreicilor despre nemurirea și transmigrațiunea sufletelor, concepția ascetică despre trup ca „temniță a sufletului", a formulat o cosmogonie idealistă-religioasă potrivit căreia lumea ar fi fost plăsmuită din materia amorfă de către „demiurg", care a luat Ideile ca modele („Timeu"). Gnoseologia platonică a avut un caracter idealist-raționalist. După **P.,** știința adevărată nu poate avea alt obiect decît Ideile; lucrurile sensibile pot fi numai obiectul „opiniei" *(doxa).* De aceea nu percepțiile senzoriale, ci doar rațiunea poate fi calea cunoașterii autentice. **P.** susținea că omul cunoaște Ideile datorită faptului că sufletul lui le-ar fi contemplat cîndva într-o existență anterioară. Cunoașterea ar fi deci o „reamintire" *(anamnesis).* Mergînd pe urmele lui Socrate, **P.** a relevat rolul și importanța noțiunilor generale în cunoașterea științifică, dar a absolutizat generalul, l-a rupt de lucrurile individuale, transformîndu-l în substanță de sine stătătoare. Metoda cunoașterii „Ideilor" era pentru **P.** „dialectica", adică cercetarea raporturilor dintre noțiunile-Idei, mișcarea gîndirii de la noțiunile particulare la cele generale și invers. În ciuda formei mistice, cercetarea raporturilor dintre noțiuni de către **P.,** rezolvarea posibilității predicației („Sofistul"), încercarea de a formula legile gîndirii logice („Fedon") au pregătit crearea logicii formale de către Aristotel. Totodată, sub influența lui Heraclit, deși îl combătuse, **P.** a elaborat, în formă idealistă, importante idei dialectice. Confruntarea ipotezelor contradictorii, postularea simultană a afirmației și a negației, considerată de **P.** în dialogurile sale tîrzii („Parmenide", „Sofistul") drept calea descoperirii adevărului, au dus la dezvăluirea elasticității noțiunilor, a corelației și inseparabilității noțiunilor contrare. În teoria sa estetică, legată de doctrina Ideilor, **P.** a susținut că frumusețea lucrurilor sensibile își are izvorul în Ideea suprasensibilă a Frumosului („Banchetul"). El considera arta ca o formă inferioară de cunoaștere, obiectul ei fiind lucrurile sensibile; arta este de aceea o „copie a copiilor", o „umbră a umbrelor". Pe plan social-politic, **P.** a preconizat crearea unui stat aristocratic, în care trebuiau să existe trei caste: 1) „filozofii",

conducători, 2) „gardienii", apărători ai statului contra dușmanilor interni și externi, și 3) agricultorii și meseriașii, care urmau să întrețină prin munca lor castele dominante. Primelor două caste **P.** le recomanda să instituie comunitatea averilor, femeilor și copiilor, pentru ca să-și poată astfel organiza fără conflicte interne dominația lor asupra țăranilor, meșteșugarilor și sclavilor („Republica"). Marx a caracterizat concepția reacționară despre stat a lui **P.** ca o „idealizare ateniană a sistemului de caste egiptean". **P.** a preconizat principiul învățămîntului de stat, după model spartan. Filozofia platonică a influențat întreaga dezvoltare a idealismului de mai tîrziu, inspirînd și unele curente idealiste contemporane (ex. n e o r e a l i s m u l, f e n o m e n o l o g i a). Totodată, ideile de ordin dialectic ale lui **P.**, contribuția sa la elaborarea premiselor logicii, nivelul înalt de abstractizare la care a ridicat el gîndirea filozofică au avut un rol pozitiv în istoria filozofiei.

platonicii din Cambridge, școală filozofică idealistă din Anglia, care și-a desfășurat activitatea la Universitatea din Cambridge și care a reînviat, în luptă cu materialismul lui Bacon și Hobbes și cu fizica materialistă a lui Descartes, filozofia platonică. Principalii ei reprezentanți au fost Henry More (1614—1687) și Ralph Cudworth (1617—1688).

platou de filmare (CINEMA), încăpere special amenajată pentru filmare într-un studio cinematografic, în care se execută filmări cu actori în decoruri adecvate, filmări combinate, filmări speciale etc. **P.** au instalații de iluminat, izolație fonică și un tratament acustic pentru înregistrarea sunetului. Plafoanele **p.** sînt mecanizate și echipate cu podețe și aparate de ridicat pentru instalarea rapidă a proiectoarelor, decorurilor, machetelor etc.

Plauen, oraș în sudul R.D. Germane, în districtul Karl-Marx-Stadt, situat pe rîul Weisse Elster. 78 910 loc. (1962). Centru textil cu veche tradiție, renumit în special pentru dantele. Are și întreprinderi electrotehnice și constructoare de mașini. Nod de căi de comunicație. Monumente arhitectonice medievale.

pláur (BOT.), asociație de vegetație acvatică în care predomină rizomii de stuf *(Phragmites communis)*, care formează uneori împletituri de 0,5—1 m grosime ce plutesc la suprafața apei. Pe **p.** se instalează treptat o vegetație alcătuită din ferigă, rogoz, stînjenel de baltă, săgeata-apei, nu-mă-uita etc. Este caracteristic pentru unele bălți din delta Dunării.

Plaut (Titus Maccius Plautus) (c. 250—184 î.e.n.), poet comic latin. Teatrul său, inspirat din „comedia nouă greacă" (Menandru, Diphilos, Philemon etc.), prezintă o imagine satirică a moravurilor corupte și cinice ale societății sclavagiste romane. Piesele sale: „Captivii", „Soldatul fanfaron" („Miles gloriosus"), „Odgonul", „Cartaginezul", se impun printr-o profundă originalitate în tratarea temei, prin forța comicului (de situații, de caracter și de limbă), prin varietatea expresiei și prin limba vie, bogată, cu elemente populare. Cîteva dintre subiectele comediilor sale au fost reluate de mari reprezentanți ai dramaturgiei universale (Molière, Shakespeare, Beaumarchais etc.). Unele dintre comediile sale au fost traduse în limba română.

Plavăț, Ștefan (1913—1944), erou al mișcării muncitorești din România, muncitor tîmplar. A activat, încă din tinerețe, în organizația sindicală de la Atelierele C.F.R.-Timișoara. În ajunul războiului a devenit membru al P.C.R., iar în timpul războiului a condus un grup de patrioți care organizau sabotajul activ al mașinii de război hitleriste. În primăvara anului 1944 i s-a încredințat conducerea politică a detașamentului de partizani creat în Munții Semenicului. A căzut în luptă cu jandarmii trimiși împotriva detașamentului.

plaz (MAȘ. AGR.), organ al plugului cu brăzdar care se află la partea inferioară a trupiței și care servește la menținerea stabilității plugului în timpul aratului.

plăcúță (TEHN.) **1.** *Plăcuță de reglaj*, piesă metalică de formă paralelipipedică utilizată pentru reglarea poziției sculei în raport cu piesa pe mașinile-unelte. **2.** *Plăcuță pentru scule*, plăcuță din oțel superior (oțel rapid), din carburi metalice sau din materiale ceramice, fixată mecanic sau prin lipire pe sculă, formînd partea așchietoare a acesteia. Plăcuțele pentru scule sînt foarte rezistente la uzură.

plăiéși, denumire dată locuitorilor de la marginile Țării Românești, însărcinați cu paza frontierelor în părțile de munte. În Moldova se numeau *străjeri*.

plămîni 1. (ANAT.) **a)** Organul principal al respirației, în forma unei perechi de saci aflat în cavitatea toracică. În

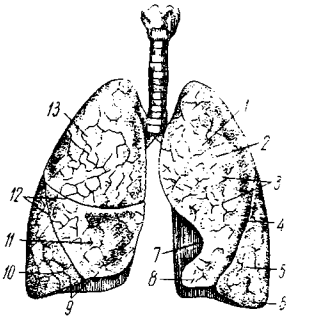

Plămînii la om

1 și *13* — lobul superior; *2* și *3* — amprente costale; *4* și *12* — scizurile interlobare; *5* și *10* — lobul inferior; *6* — baza plămînului stîng; *7* — incizura cardiacă; *8* — baza lobului superior stîng; *9* — baza plămînului drept; *11* — lobul mijlociu

dezvoltarea embrionară, **p.** apar sub forma unor diverticule ale peretelui ventral al faringelui (origine endodermică). **P.** sînt omologi cu vezica înotătoare a peștilor. La amfibieni, **p.** se prezintă ca niște saci elastici simpli, iar la vertebratele superioare sînt compartimentați în interior, ceea ce le mărește mult suprafața. La om, plămînii, împreună cu căile respiratorii superioare (nas, laringe, trahee) și cu mușchii respiratori (diafragmă, mușchi intercostali), formează aparatul respirator. Anatomic, **p.** au aspectul unor saci plini cu aer, formați din bronhii, bronhiole și alveole (acestea din urmă pline

cu aer), din fibre elastice şi conjunctive. Alveola reprezintă unitatea respiratorie a **p.**, în interiorul ei făcîndu-se schimburile de bioxid de carbon şi oxigen între aerul inspirat şi sînge (hematoza). **P.** sînt irigaţi de arterele şi venele pulmonare şi inervaţi de sistemul nervos simpatic şi parasimpatic. V. şi r e s p i r a t o r, *aparat r.* **b)** Organ de respiraţie la gasteropode, păianjeni, care a primit, prin analogie, numele de plămîni şi care are o origine ectodermică. **2.** (MED.) *Plămîn de oţel*, aparat folosit pentru respiraţia artificială. Mişcările respiratorii sînt realizate graţie diferenţelor de presiune create în interiorul aparatului. *P. de o.* este utilizat în special în paralizia musculaturii respiratorii la poliomielită, tetanos, asfixia nou-născuţilor etc.

plătică *(Brama brama)*, specie de peşte din familia ciprinidelor, lung de 30—40 cm

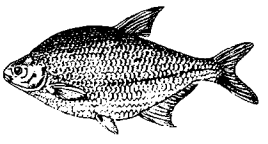

Plătică

şi avînd greutatea de 0,500—1 kg, cu corpul plat (turtit lateral) şi acoperit cu solzi mari şi moi. Trăieşte în apele dulci.

plăvaie (VITICULT.), soi românesc de viţă de vie, cu struguri cilindrici bătuţi, de mărime mijlocie, cu boabe albe sau albe-verzui rotunde, nearomate.

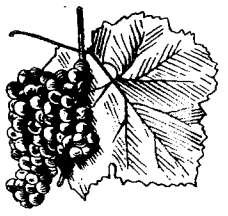

Plăvaie

Se cultivă în podgoriile din Moldova, mai ales la Odobeşti şi la Panciu, pentru producerea vinurilor albe de masă de larg consum.

plean (în evul mediu, în ţările române), denumire dată, mai ales de către moldoveni, prăzii de război.

pleavă (AGROTEHN.), totalitatea resturilor de spice şi de păstăi, rezultate la treieratul cerealelor şi al leguminoaselor. **P.** de cereale conţine 3—5% substanţe proteice, iar cea de leguminoase 4—8%. Este folosită ca nutreţ.

plebe (lat. *plebs, plebis* „popor sărac"; în evul mediu), pătura cea mai săracă a populaţiei orăşeneşti din apusul Europei, aflată în afara ierarhiei feudale. Alături de ţărănime, **p.** a avut un rol important în timpul revoluţiilor burgheze din sec. XVI—XVIII.

plebéi (în Roma antică), categorie socială din care făceau parte oameni liberi de la oraş şi de la sat, care, în opoziţie cu patricienii, erau lipsiţi de drepturi politice şi civile. **P.** au dus în sec. V—IV î.e.n. o luptă înverşunată pentru înlăturarea acestei inegalităţi, încheiată, la începutul sec. al III-lea, cu victoria lor. La sfîrşitul Republicii şi începutul Imperiului, prin **p.** se înţelegea acea pătură socială de oameni liberi, complet ruinaţi şi lipsiţi de activitate productivă permanentă (un fel de lumpenproletariat), care trăiau din cîştiguri întîmplătoare şi din distribuirile făcute de stat. **P.** constituiau o importantă masă de manevră politică. La Roma, în timpul împăratului August, erau circa 200 000 de **p.**

plebiscít (lat. *plebiscitum* „hotărîrea poporului"), formă de consultare a voinţei poporului prin vot, cetăţenii fiind chemaţi să răspundă prin „da" sau „nu" la întrebarea dacă aprobă un proiect de lege sau un anumit act de stat de o importanţă deosebită şi care urmează să fie săvîrşit. V. şi r e f e r e n d u m.

plecoptére (*Plecoptera;* ZOOL.), ordin de insecte ale căror aripi sînt reduse şi care zboară greu. Au corpul mic şi lăţit, de culoare închisă, abdomenul turtit şi prevăzut cu doi cerci. Larvele şi nimfele seamănă cu adulţii, dar sînt lipsite de aripi şi se dezvoltă în număr mare în apele repezi şi reci de munte (ex. *Capnia*) sau în apele stătătoare de şes (ex. *Nemura*).

plectrídium (MICROBIOL.), bacil la care sporul este aşezat la unul dintre capetele celulei, ca gămălia unui ac (ex. bacilul tetanic).

pledoarie (DR.), expunere verbală, făcută pentru susţinerea punctului de vedere al unei părţi, în faţa unui organ de jurisdicţie. Expunerea poate fi făcută de parte, de reprezentantul ei legal, de jurisconsult, de avocat sau, în condiţiile legii, şi de un alt mandatar.

Plehanov, Gheorghi Valentinovici (1856—1918), revoluţionar şi teoretician marxist rus.

G.V. Plehanov

La începutul activităţii sale a condus pe rînd organizaţiile narodnice „Pămînt şi libertate" şi „Ciornii peredel". În 1880 a fost nevoit să emigreze în Elveţia, unde a rămas pînă în 1917. În contact cu mişcarea muncitorească din Apus, **P.** a aprofundat operele lui K. Marx şi F. Engels şi s-a eliberat treptat de sub influenţa narodnicismului. În 1883 **P.** a înfiinţat, la Geneva, grupul „Eliberarea muncii". În această perioadă s-a afirmat ca unul dintre marii teoreticieni marxişti, prin opere ca: „Socialismul şi lupta politică" (1883), „Divergenţele noastre" (1894), „Cu privire la dezvoltarea concepţiei moniste a istoriei" (1895), „Contribuţii la istoria materialismului" (1896), „Despre concepţia materialistă a istoriei" (1897), „Rolul personalităţii în istorie" (1898) etc. **P.** a supus unei profunde analize materialismul francez din sec. al XVIII-lea, concepţiile istoricilor francezi din perioada Restauraţiei, iluminismul, dialectica idealistă a lui Hegel.

demonstrînd locul deosebit și rolul revoluționar al marxismului în istoria gîndirii omenești. El a adus contribuții importante îndeosebi în problema corelației complexe a formelor ideologiei, a rolului istoric al maselor și personalității și a rolului ideilor în dezvoltarea socială. În ultima perioadă a activității sale (1903—1918), **P.** a comis o serie de greșeli politice, izvorîte în special din ignorarea laturii practice a activității revoluționare, ca și a raportului real al forțelor de clasă din Rusia. Criticînd în mod principial greșelile oportuniste ale lui **P.**, V.I. Lenin a dat o înaltă apreciere lucrărilor sale filozofice, considerînd că acestea trebuie incluse printre „manualele obligatorii ale comunismului". Prin lucrările sale de estetică, istorie și critică literară („Scrisori fără adresă", 1899—1900; „Literatura dramatică franceză și pictura franceză din sec. al XVIII-lea din punct de vedere sociologic", 1905; „Arta și viața socială", 1912 ș.a.), **P.** a dezvoltat concepția marxistă despre artă, opunînd-o cu fermitate concepțiilor decadente ale esteticii burgheze, și a adus contribuții prețioase la valorificarea moștenirii progresiste a literaturii ruse și universale.

Pleiada, școală literară inovatoare întemeiată în Franța, la mijlocul sec. al XVI-lea, pe baza principiilor cuprinse în manifestul „Apărare și valorificare a limbii franceze", redactat în 1549 de J. du Bellay, care preconiza cultivarea unei literaturi noi, umaniste, în limba franceză. Conducătorul **p.** a fost P. de Ronsard. Operele poeților **p.** se caracterizează printr-o concepție epicuriană despre viață, prin lirismul petrarchist și spiritul „păgîn", prin evocarea idilică și pastorală a figurilor din mitologia greco-romană și prin năzuința de a rivaliza cu scriitorii antici în genurile literare ilustrate de aceștia.

Pleiade (în mitologia greacă), cele șapte fiice ale lui Atlas și ale Pleionei. Îndurerate de suferințele tatălui lor, au fost metamorfozate de Zeus în stele, alcătuind constelația cu același nume.

Pleiade (ASTR.), roi deschis de stele în constelația Taurului, alcătuit din circa 120 de stele, aflate la circa 400 de ani-lumină de planeta noastră, cea mai strălucitoare dintre ele fiind Alciona. Sin. *Cloșca cu pui.*

plein-air *[plen-ér]*, expresie franceză, intrată în terminologia universală a istoriei artelor plastice, care denumește pictura practicată în aer liber în scopul reproducerii atmosferei, luminii și efectelor cromatice specifice peisajului natural. Preocupările pentru **p.-a.** au apărut sporadic în pictura olandeză și franceză încă din sec. al XVII-lea, dar abia la începutul sec. al XIX-lea au dobîndit consistență în lucrările pictorilor englezi J. Turner, J. Constable și R. Bonington. Un rol deosebit de important pentru dezvoltarea picturii în **p.-a.** l-a avut colonia de pictori de la Barbizon (c. 1833—c. 1890). Dintre pictorii români, N. Grigorescu și I. Andreescu, amîndoi pentru o vreme membri ai acestei colonii, au fost printre primii care au practicat pictura în **p.-a.**

pleistocén (gr. *pleistos* „mult" și *kainos* „nou"; STRAT.), prima epocă a cuaternarului, în care a apărut omul. Din punct de vedere climatic, această epocă se caracterizează prin alternanțe de intervale reci (glaciații) cu intervale calde (interglaciații). De asemenea în **p.** se constată răspîndirea în regiunile temperate a unor specii de mamifere, ca elefanți, rinoceri, gazele, urși polari etc. Depozitele **p.** (loess, argile, nisipuri, pietrișuri etc.) acoperă o mare parte din Podișul Moldovenesc, Cîmpia Română și Cîmpia Vestică.

pleoápă (ANAT.), cută a pielii care acoperă globul ocular în partea anterioară. Marginea pleoapelor este prevăzută cu peri lungi și curbați, genele. Rolul **p.** este de a proteja ochiul de șocuri și de lumină puternică și de a umezi omogen, prin clipit, suprafața globului ocular cu lichid lacrimal. Fața internă a **p.** este căptușită cu o mucoasă fină, conjunctiva.

pleocroísm (gr. *pleon* „plin, mult" și *chroma* „culoare"; FIZ.), fenomen de absorbție selectivă a luminii în unele cristale colorate; absorbția este dependentă de lungimea de undă a radiațiilor electromagnetice care alcătuiesc lumina și de orientarea planului de polarizație al acestor radiații față de axele cristalului. **P.** se întîlnește la cristalele birefringente (ex. rubinul, turmalina); el duce la modificarea culorii acestor cristale atunci cînd sînt observate prin transmisie în lumină albă polarizată, din direcții diferite.

pleonásm (LINGV.), eroare de exprimare constînd în folosirea alăturată a unor cuvinte care exprimă aceeași idee (ex. *babă bătrînă*).

pleoștíre (CONSTR.), caracteristică constructivă a unei bolți sau a unui arc, exprimată prin raportul dintre *săgeată* și *deschidere.*

plesnitoáre *(Ecballium elaterium)*, specie de plantă din

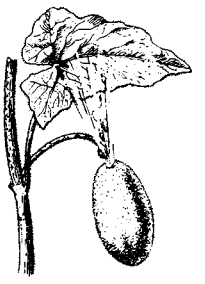

Plesnitoare

familia cucurbitaceelor, al cărei fruct, ajuns la maturitate, se desprinde de peduncul și aruncă în afară cu putere, printr-o deschidere bazilară, semințele cuprinse în el. În țara noastră crește în Dobrogea.

Pleșoianu, Grigore (1798 sau 1808—1857), pedagog și scriitor român iluminist, elev al lui Gh. Lazăr și I. Heliade-Rădulescu. A fost profesor la Craiova și la București (1826—1838), iar mai tîrziu inginer hotarnic. A publicat numeroase manual didactice și a fost un promotor al literaturii pentru copii. A făcut traduceri din Fénelon și Marmontel. A pledat stăruitor pentru dezvoltarea industrială a Țării Românești.

Pleșu, culme deluroasă împădurită în sectorul subcarpatic, între văile Moldovei și Nemțișorului. Altitudine maximă: 915 m (vîrful Pleșu). Este alcă-

tuită din formațiuni miocene (gresii, marne, argile), ușor friabile.

Plethon, Georgios Gemistos (1355—1452), filozof și umanist bizantin. În reformele utopice proiectate de el a recunoscut rolul însemnat pe care îl au în societate producătorii și a respins proprietatea privată asupra pămîntului. A preconizat înlocuirea religiei creștine cu o nouă religie, politeistă, întemeiată pe neoplatonism. Activitatea lui **P.** în Italia, și în special polemica sa cu aristotelismul, a înrîurit umanismul italian.

plétină (NAV.), navă fără propulsie proprie, destinată transportului de mărfuri pe căi de navigație interioare cu adîncimi mici.

plétoră (gr. *plethein* „a fi plin"; MED.), stare anormală caracterizată prin supraîncărcarea inimii de către un sînge mai abundent, mai vîscos, cu hematii mai multe față de normal, prin aspectul roșu-aprins al pacientului. **P.** predispune la arterioscleroză, diabet, gută, obezitate, calculoză renală dacă nu se iau măsuri severe în ceea ce privește regimul alimentar.

pléură (gr. *pleura* „coastă"; ANAT.), membrană seroasă care căptușește pereții cavității toracice (**p.** parietală), acoperind totodată suprafața plămînilor (**p.** viscerală) și delimitînd astfel un spațiu virtual complet închis, cavitatea pleurală. Suprafața **p.** este umezită în permanență de o secreție mucoasă, care ușurează mișcările respiratorii ale plămînilor.

pleurezíe (gr. *pleura* „coastă"; MED.), inflamație a pleurei cu apariția unui lichid seros, purulent sau hemoragic în cavitatea delimitată de cele două foițe ale pleurei (**p.** serofibrinoasă, hemoragică, purulentă). Cauzele mai frecvente care provoacă **p.** sînt agenții bacterieni, virusurile, cancerul.

pleurítă (MED.), inflamație uscată a pleurei, fără prezența lichidului în cavitatea pleurală. Se manifestă prin febră, dureri toracice, tuse uscată.

pleuroscopíe (gr. *pleura* „coastă" și *skopein* „a privi"; MED.), procedeu de explorare vizuală a cavității pleurale cu ajutorul unui instrument *(pleuroscop)*, care se introduce în cavitatea respectivă. **P.** se utilizează în chirurgia toracică.

Plevna (Pleven), oraș situat în partea de nord a R.P. Bulgaria. 70 000 loc. (1962). Are întreprinderi ale industriei alimentare, textile și a construcțiilor de mașini. — *Istoric.* În timpul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 au avut loc la **P.** trei mari bătălii împotriva unei armate de circa 40 000 de soldați turci, comandată de *Osman-pașa.* Armata română a avut o contribuție însemnată la a treia bătălie (30 august/11 septembrie 1877), una dintre cele mai mari bătălii ale războiului, cucerind una dintre redutele considerate drept cheia apărării **P.** (reduta Griviția 1).

plevúșcă *(Leucaspius delineatus)*, specie de pește din familia ciprinidelor, lung de 6—10 cm, cu corpul acoperit cu solzi mărunți și cu o bandă de culoare albastru-închis pe

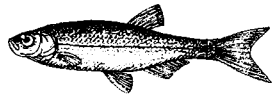

Plevușcă

laturi. Trăiește în apele dulcistătătoare sau lin-curgătoare din centrul și răsăritul Europei.

plex (lat. *plexus* „încîlcit"; ANAT.), țesut format din împletituri de fibre nervoase, artere, vene sau vase limfatice (ex. **p.** coroid, **p.** celiac etc.).

pléxiglas (CHIM.) v. **stiplex.**

pleziozáur (PALEONT.), gen fosil de reptile, reprezentat prin forme adaptate la viața acvatică. Avea o lungime de 3—5 m, membrele transformate în palete înotătoare și

Pleziozaur

numeroși dinți mici, înfipți în alveole. Speciile acestui gen au trăit din triasic pînă în cretacic.

plícă (lat. *plica* „cută"; ANAT.), cută a pielii sau a mucoaselor (ex. **p.** cotului, **p.** inghinală, **p.** sinovială, p. epiglotică etc.).

Pliniu cel Bătrîn (Caius Plinius Secundus) (23 sau 24—79), istoric, filolog și literat roman. A scris un tratat despre oratorie („Studiosus") și opt cărți despre „Incertitudinile limbajului". Dintre scrierile sale se distinge „Istoria naturală", concepută ca o enciclopedie alcătuită din 37 de cărți, dintre care 16 sînt destinate botanicii, zoologiei și mineralogiei. Scrisă într-un stil adesea obscur, lucrarea prezintă interes în special prin introducerile la diferitele cărți, singurele ei fragmente cu adevărat originale. Pliniu cel Bătrîn a murit în timpul erupției Vezuviului din anul 79.

Pliniu cel Tînăr (Caius Plinius Caecilius Secundus) (c. 62—c. 113), prozator roman, nepotul lui Pliniu cel Bătrîn. Este autorul unei corespondențe (10 cărți), care surprinde cele mai variate aspecte ale vieții familiale și sociale, precum și evenimente de seamă ale vremii (printre care erupția Vezuviului din 79 e.n.). Datorită funcțiilor sale publice (chestor, tribun, pretor, legat imperial în Bitinia și consul), a corespondat cu împăratul Traian, scrisorile sale fiind expuse în Cartea a X-a, și a lăsat 16 cărți cu discursuri, printre care faimosul „Panegiric al împăratului Traian" (trad. rom.). Stilul său, căutat, este adesea pompos și artificial.

pliocén (STRAT.), a doua serie a neogenului, reprezentată, în partea de vest a Europei, prin depozite marine, iar în cea de est prin depozite lacustre. În **p.** din R.P.R. se pot separa etajele *meoțian, ponțian, dacian* și *levantin,* reprezentate prin marne, argile, nisipuri și pietrișuri, care conțin lamelibranhiate, gasteropode, mamifere etc. Depozite **p.** se cunosc în Platforma Moldovenească, în sud-vestul Dobrogii, în Cîmpia Română, în zona precarpatică, în Depresiunea Getică, în Depresiunea Transilvaniei, în Depresiunea Panonică etc. În unele regiuni, **p.** conține importante intercalații de cărbuni și zăcăminte de petrol.

Pliseţkaia, Maia Mihailovna (n. 1925), dansatoare sovietică, artistă a poporului din U.R.S.S. S-a remarcat la Bolşoi teatr în rolurile Odetta-Odilia din „Lacul lebedelor" de Ceaikovski, Zarema din „Fîntîna din Baccisarai" de Asafiev, Stăpîna muntelui de aramă din „Floarea de piatră" de Prokofiev ş.a.

plivít (AGROTEHN.), lucrare de îngrijire a culturilor agricole prin care se realizează distrugerea buruienilor. Constă în smulgerea sau în tăierea buruienilor prin mijloace manuale sau mecanice (cu sapa rotativă). **P.** se execută mai ales la plantele cultivate pentru producerea de sămînţă, la începutul perioadei de vegetaţie. *P. chimic* constă în distrugerea buruienilor prin stropiri cu *erbicide*.

plîngere (DR.) **1.** Cerere prin care se declanşează, în cazurile prevăzute de lege, controlul instanţelor judecătoreşti cu privire la un act administrativ ori cu privire la refuzul unor organe (ex. notariatele de stat) de a îndeplini anumite atribuţii ce le-ar reveni potrivit legii. **2.** Act prin care o persoană aduce la cunoştinţa unui organ al administraţiei de stat un fapt care o vatămă. **3.** *Plîngere penală*, încunoştinţarea despre săvîrşirea unei infracţiuni, prin care persoana care a fost vătămată sesizează organele de urmărire penală sau pe procuror. În unele cazuri, legea condiţionează pornirea procesului penal de plîngerea prealabilă a persoanei vătămate. — *P. p. directă*, plîngere prin care persoana vătămată printr-o infracţiune sesizează, în condiţiile prevăzute de lege, de-a dreptul instanţa judecătorească.

ploáie, picături de apă care cad din atmosferă pe suprafaţa Pămîntului. Se formează prin condensarea vaporilor de apă şi unirea picăturilor mai mici (pînă cînd greutatea lor ajunge să învingă forţa curenţilor ascendenţi şi densitatea aerului) sau prin topirea fulgilor de zăpadă şi a cristalelor de gheaţă care trec printr-o pătură de aer mai cald. După geneză, ploile se împart în: *burniţă*, ploaie din particule foarte fine, care cade din norii stratus, nimbostratus sau stratocumulus şi este tipică maselor de aer cald de origine maritimă sau oceanică; *ploaie de convecţie*, provocată de curenţii ascendenţi, de obicei deasupra ecuatorului, care cade în cursul după-amiezii pe uscat, iar pe mări şi oceane către seară, însoţită de puternice descărcări electrice; *ploaie frontală*, care se produce la zona de contact dintre masele de aer rece şi cald. Ploile de front cald sînt de lungă durată (12—24 de ore) şi abundente. Cele de front rece au caracter mai violent şi sînt de scurtă durată; *ploaie de relief (orografică)*, care se produce în interiorul aceloraşi mase atunci cînd formele de relief le impun mişcări ascendente. De obicei aceste ploi cad pe versantul din direcţia maselor de aer.

ploaie de stele (ASTR.), apariţie a unui mare număr de stele căzătoare venind din aceeaşi regiune a cerului într-un mic interval de timp; este provocată de trecerea Pămîntului printr-un curent meteoritic, legat de obicei de o cometă. Ultima mare **p. de s.**, numită Draconide, a avut loc la 9 octombrie 1933.

Plock, oraş în R.P. Polonă, situat pe Vistula, la vest de Varşovia. 50 000 loc. (1963). Industrie de prelucrare a petrolului, constructoare de maşini (maşini agricole), de prelucrare a lemnului, alimentară. Port fluvial. Monumente arhitectonice medievale.

plocón (poclon) (în evul mediu, în ţările române), denumire generală dată unor dări şi unor daruri, devenite cu trecerea timpului obligaţii ale birnicilor. Erau foarte numeroase şi aveau diferite scopuri. De exemplu: *p. împăratului (sultanului)*, *p. vizirului* şi *p. hanului (tătăresc)* erau dări introduse la sfîrşitul sec. al XVII-lea pentru acoperirea cheltuielilor domniei şi pentru diferitele daruri; *p. steagului*, dare introdusă la sfîrşitul sec. al XVII-lea pentru acoperirea cheltuielilor domnului făcute cu prilejul înnoirii domniei (din trei în trei ani); *p. bairamului*, dare care purta şi numele de bairamlîc; *p. de crăciun*, dar, devenit obligatoriu, al ţăranilor dependenţi către boieri.

ploiér (ZOOL.), gen de păsăre călătoare din ordinul caradriiformelor, de mărimea unei turturele, cu fruntea bombată, cu coada scurtă şi cu picioarele prevăzute numai cu trei degete sau cu degetul posterior redus. Trăieşte în stoluri şi se hrăneşte cu viermi, moluşte, insecte şi crustacee. În ţara noastră întîlnim *p. auriu mare (Charadrius apricarius)* şi *p. argintiu (Squatarola squatarola)*.

Ploieşti, oraş regional situat la 60 km nord de Bucureşti, reşedinţă de regiune, centru industrial, comercial, cultural. 133 710 loc. (1964), cu localităţile subordonate 173 830 loc. În anii regimului democrat-popular, **P.** a luat o mare dezvoltare prin reutilarea şi lărgirea vechilor unităţi industriale şi construirea altora noi. Principalele ramuri industriale: industria de prelucrare a petrolului, industria constructoare de maşini, industria chimică (mase plastice, detergenţi, insecticide etc.), industria de prelucrare a lemnului, industria textilă, industria alimentară. În **P.** există un teatru dramatic, o orchestră simfonică, muzeul regional (cu secţii de ştiinţele naturii şi ştiinţe istorice); Muzeul republican al petrolului; Muzeul regional de arte plastice; Muzeul memorial „I. L. Caragiale". Monumente arhitectonice: Biserica domnească, construită de Matei Basarab în 1639, ruinele bisericii sf. Nicolaie, zidită de Mihai Viteazul, cu picturi din timpul lui Matei Basarab; casa Hagi Prodan (1785), azi Muzeul regional de istorie; şcoala pedagogică (1865), zidită de arhitectul Orăscu; biserica Visarion (sec. XVIII). — *Istoric.* **P.** a fost atestat documentar în 1545, dar aşezarea este în mod sigur mai veche. Săpăturile arheologice efectuate în perimetrul oraşului au dat la iveală un cîmp de urne funerare dacice, iar la Bucov s-au descoperit urmele unei aşezări a populaţiei româneşti din sec. IX—X. Oraşul s-a dezvoltat mai ales începînd de la sfîrşitul sec. al XVI-lea. În sec. XVII—XVIII, **P.** a fost un oraş tipic de meşte-

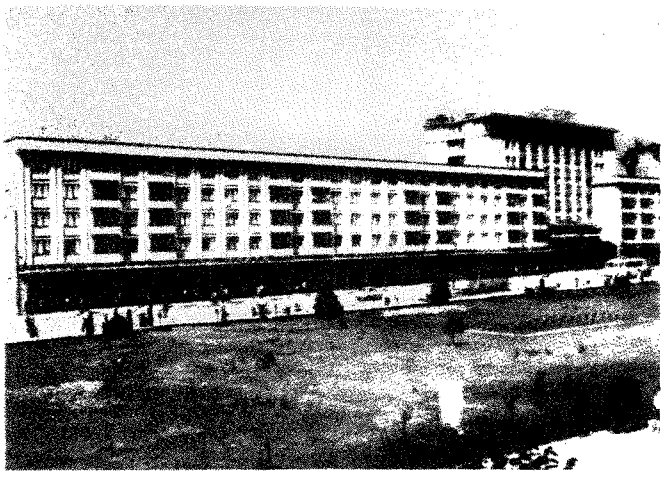

Vedere din Ploiești

șugari și de negustori, fiind, în sec. al XVIII-lea, reședința ispravnicilor județului Prahova. În sec. al XIX-lea, **P.** se dezvoltă, devenind un centru economic, politic și cultural. A fost important punct de sprijin al revoluției de la 1848 din Țara Românească. În 1870 aici a avut loc o mare mișcare cu caracter antimonarhic, **P.** proclamîndu-se republică. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, o dată cu trecerea la exploatarea industrială a petrolului, **P.** s-a dezvoltat rapid, devenind unul dintre cele mai mari orașe industriale ale țării și un puternic centru al mișcării muncitorești. La **P.** a avut loc, în 1922, Congresul al II-lea al Partidului Comunist din România. În ianuarie 1933 au avut loc la **P.** luptele petroliștilor. Patrioții ploieșteni au participat la insurecția armată din august 1944 și, alături de unități ale armatei și de formațiunile de luptă patriotice, au apărat orașul de armatele Germaniei hitleriste în retragere. — *Raionul P.*, cu 160 342 loc. (1964). Exploatări de zăcăminte de petrol (Băicoi, Aricești, Boldești etc.). Industrie chimică (Valea Călugărească); industria materialelor de construcție (Berceni, Bucov); industrie alimentară. În agricultură predomină mai ales pomicultura, viticultura și creșterea animalelor. — *Regiunea P.*, regiune administrativ-economică situată în partea central-sudică a R.P. Române, între regiunile Brașov, Argeș, București și Galați. Suprafața: 13 100 km². Populația: 1 472 828 loc. (1964), din care peste 35% în mediul urban. Este împărțită în opt raioane administrative, cu 16 orașe din care patru regionale (Ploiești, Tîrgoviște, Buzău și Cîmpina). Pe teritoriul regiunii se succedă de la nord la sud diferite zone de relief. Zona nordică, muntoasă, cuprinde versantul sudic al munților Leaota, Bucegi, Baiului, Ciucaș, Siriu și Buzău (formați din șisturi cristaline, fliș cretacic și depozite neogene), cu înălțimi cuprinse între 1 600 și 2 500 m (vîrful Omul, 2 507m; vîrful Coștila, 2 495 m; vîrful Ciucaș, 1 956 m etc.). Munții sînt puternic fragmentați de ape și au numeroase urme de eroziune glaciară (pe platoul Bucegilor). La sud de munți urmează zona dealurilor subcarpatice, cu altitudini cuprinse între 600 și 1 000 m, fragmentate de văi largi transversale și cu depresiuni intracolinare (Bezdead, Mislea, Cislău etc.), sculptate în roci friabile. În partea sud-estică a regiunii se întinde zona de cîmpie cu altitudini între 150 și 200 m, alcătuită din cîmpia înaltă a Ploieștilor (suprapusă conului de dejecție a Prahovei), Cîmpia Gherghiței și cîmpia joasă, mlăștinoasă a Buzăului. Clima este temperat-continentală, variind de la nord la sud în funcție de distribuția zonală a reliefului. Regiunea **P.** este străbătută de numeroase rîuri: Dîmbovița, Ialomița, Prahova, Buzăul, Rîmnicul etc., care au un debit bogat în regiunile de deal și munte. Resurse naturale: mari zăcăminte de petrol (Gura Ocniței, Moreni, Boldești, Băicoi, Teiș, Țintea, Podenii Vechi, Berca, Cîmpina, Beceni etc.), lignit (Filipeștii de Pădure, Mărgineanca, Șotînga, Ceptura, Ojasca), sare gemă (Slănic), roci de construcție, lemn (pădurile ocupă 31,1% din suprafața regiunii), hidroenergie etc. În trecut, una dintre cele mai dezvoltate regiuni ale țării, regiunea **P.** a cunoscut și în anii regimului de democrație populară o mare dezvoltare a economiei sale. S-au construit noi obiective industriale (Uzina „1 Mai" - Ploiești, Rafinăria Brazi, Uzina de detergenți-Ploiești, termocentrala Doicești, Centrala electrică de termificare Brazi, hidrocentrala Moroieni, Combinatul petrochimic Ploiești etc.) și s-au modernizat vechile unități industriale. Producția globală industrială a regiunii a fost, în 1964, de aproape 4,7 ori mai mare decît în 1950. În 1964 regiunea dădea 10,8% din producția globală industrială a țării. Regiunea **P.** deține primul loc pe țară în ce privește producția de petrol brut și derivate petroliere. Industria energiei electrice dădea, în 1964, 23,9% din producția globală industrială a ramurii. Industria constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor este reprezentată prin Uzina „1 Mai" - Ploiești, uzina de utilaj petrolier - Tîrgoviște și uzina mecanică - Cîmpina, specializate în producția de utilaj petrolier, prin Uzina mecanică Sinaia, care fabrică pompe de injecție pentru motoare diesel, și prin Întreprinderea metalurgică Buzău. Industria de prelucrare a petrolului este reprezentată prin rafinăriile de la Brazi, Ploiești și Cîmpina, care produc benzine, benzen, toluen, xilen, etilbenzen, materii prime pentru petrochimie, gaze lichefiate, și prin rafinăriile din Teleajen și Rîmnicu-Sărat, care produc uleiuri superioare;

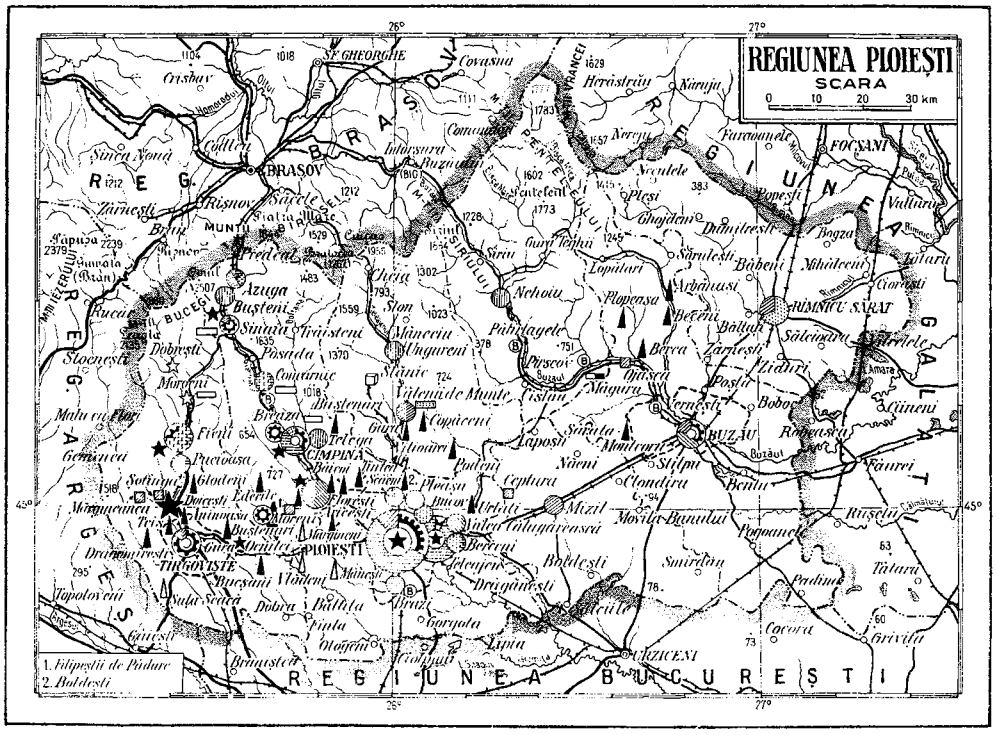

în rafinăria de la Brazi se produce și cocs din petrol. Industria chimică produce îngrășăminte fosfatice, bioxid de sulf (Uzina chimică-Valea Călugărească), mase plastice, detergenți și solvenți (Combinatul petrochimic Ploiești și Uzina de detergenți din Ploiești), anvelope din cauciuc (Florești), celuloză și hîrtie (Bușteni). Industria materialelor de construcție produce ceramică brută (Bucov, Buzău, Comarnic, Tîrgoviște), materiale refractare și șamotă (Pleașa, Comarnic, Azuga), var (Gura Beliei, Sinaia, Cîmpina, Cislău), ipsos (Comarnic, Fieni, Slănic), ciment (Comarnic, Fieni), geamuri și sticlă (Scăieni, Azuga), carton asfaltat (Berceni). Industria lemnului produce cherestea și mobilă. Întreprinderi ale industriei ușoare există în Păulești (țesătorie pentru in), Azuga (filatură, boiangerie și o fabrică de postav). Industria alimentară este reprezentată prin fabrici de conserve, unități de vinificație și panificație etc. Agricultura regiunii **P.** are condiții favorabile de dezvoltare; suprafața agricolă reprezenta, în 1964, 59,3% din suprafața regiunii (din care 60,5% sînt terenuri arabile). Prin defrișări, amenajarea terenurilor, desecări, precum și prin mecanizarea și chimizarea agriculturii, a sporit continuu suprafața arabilă a regiunii și producția medie la hectar. Cultura cerealelor ocupă 73% din suprafața arabilă (grîu și porumb). Se mai cultivă floareasoarelui, sfeclă de zahăr, in, plante furajere, legume și zarzavaturi. Cultura viței de vie are în regiune o veche tradiție; principalele podgorii sînt Valea Călugărească, Urlați, Tohani, Pietroasele, Săhăteni și Șarînga din zona viticolă Dealul Mare. Pomicultura (meri, peri, pruni) este concentrată în bazinele lalomiței, Prahovei, Teleajenului ș.a. Se cresc ovine, bovine și porcine. În 1964 regiunea Ploiești avea 1 205 școli de cultură generală, 854 cămine culturale și case de citit, 872 de biblioteci publice, 413 cinematografe și 18 muzee. Organ de presă al Comitetului regional Ploiești al P.M.R. și al Sfatului popular regional: „Flamura Prahovei".

plómbă (MED.), material folosit în stomatologie pentru închiderea cavității unui dinte cariat.

plop *(Populus)*, gen de arbori din familia salicaceelor, cu frunze oval-lanceolate, lung-pețiolate și cu flori așezate în amenți, care apar înainte de înfrunzire. Are o creștere rapidă și o mare capacitate de hibridare. În țara noastră cresc zece specii de **p.**, dintre care mai importante sînt: *plopul alb (Populus alba)*, înalt de circa 30 m, cu coroana largă, rotundă și cu scoarța albicioasă, răspîndit în zona de cîmpie și de dealuri și în lunci; *plopul tremurător (Populus tremula)*, înalt de circa 20 m, cu scoarța gălbuie, care crește frecvent în pădurile din zona dealurilor și din etajul montan; *plopul negru (Populus nigra)*, înalt de circa 30 m, cu scoarța negricioasă, răspîndit în lunci și în depresiuni, uneori cultivat de-a lungul șoselelor. Lemnul de **p.** este folosit la fabricarea chibriturilor, a furnirelor, a șindrilei,

precum și în industria celulozei.

ploșniță, denumire dată unor insecte din ordinul heteropterelor. Unele **p.** sînt hematofage (ex. ploșnița de pat, *Cimex lectularius;* ploșnița porumbeilor, *Cimex columbarius*), iar altele sînt fitofage, dăunătoare agriculturii (ex. ploșnița cerealelor, *Eurygaster maura;* ploșnița verzei, *Eurydema ornata*).

Plotin (204 — 270), filozof mistic grec, reprezentantul principal al neoplatonismului, conducător al unei școli proprii la Roma. După el, lumea ar fi creată prin „emanație" din ființa primordială divină, „unitatea", „existența". Materia ar fi o treaptă inferioară a emanației, și anume „nonexistența", „răul". Cunoașterea s-ar obține prin extaz mistic. O mare parte dintre expunerile lui **P.** au fost cuprinse în opera intitulată „Eneade".

Plovdiv, oraș în partea de sud a R.P. Bulgaria, situat pe fluviul Marița. 201 500 loc. (1963). Unul dintre cele mai mari centre industriale ale R.P. Bulgaria, cu întreprinderi ale industriei construcțiilor de mașini, textile, alimentare (conserve de legume) și a tutunului. Nod feroviar. Aeroport. Centru cultural. Institute de învățămînt superior, teatru, muzee. La **P.** se ține periodic un important tîrg internațional de mostre. Numeroase monumente de arhitectură civilă din sec. al XVIII-lea.

Plücker, Julius (1801—1868), matematician și fizician german; a fost profesor la Universitatea din Bonn. A adus contribuții în domeniul geometriei (a generalizat noțiunea de coordonată, a introdus coordonatele omogene, tangențiale, precum și coordonatele dreptei în spațiu, numite coordonate plückeriene), al teoriei curbelor algebrice, al descărcărilor în gaze (a descoperit primele trei linii din spectrul hidrogenului) etc. Op. pr.: „Teoria curbelor algebrice" (1839).

plug 1. (MAȘ. AGR.) Unealtă agricolă folosită la executarea lucrărilor de arătură. După tipul organelor de tăiere și de

Plovdiv. Vedere dintr-un cartier vechi al orașului

răsturnare a brazdei, se deosebesc **p.** cu cormană și **p.** cu discuri. După felul în care se face tracțiunea, **p.** pot fi: cu tracțiune animală, cu tracțiune mecanică, semipurtate și purtate pe tractor. După numărul de trupițe, **p.** pot fi cu o trupiță (de obicei **p.** cu tracțiune animală sau **p.** de desfundare) și cu mai multe trupițe. În prezent, principalul tip de **p.** folosit în agricultură este **p.** cu cormană purtat cu mai multe trupițe. — *P. cu cormană*, plug alcătuit dintr-un cadru (la **p.** cu tracțiune animală, grindei), pe care este montată trupița (formată din bîrsă, brăzdar, plaz și cormană), cuțitul lung sau cuțitul-disc, la unele pluguri și antetrupița, din elementele de conducere (la **p.** cu tracțiune animală coarnele), din organele de coborîre și ridicare din brazdă, din organele de reglare și roțile de deplasare. La **p.** moderne purtate pe tractor, organele de ridicare și de coborîre, precum și cele de reglare, sînt montate pe tractor și acționate printr-un sistem hidraulic, iar roțile de deplasare lipsesc. — *P. cu discuri*, plug format dintr-un cadru pe care sînt montate mai multe discuri, avînd forma unei calote sferice cu partea concavă îndreptată înainte. Discurile se rotesc,

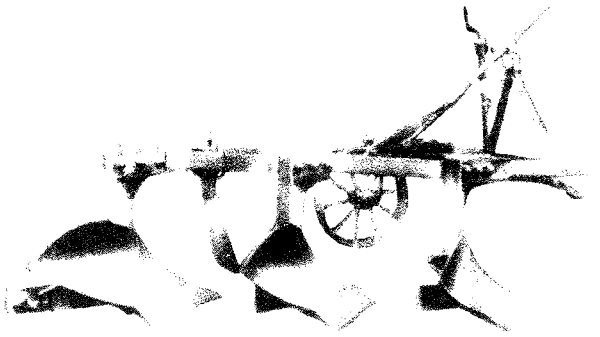

Plug purtat

în timpul lucrului, datorită frecării cu solul, sau pot fi acționate de la tractor sau de la roata plugului. Adîncimea de lucru a **p.** variază între 12 și 40 cm. În unele cazuri, cu ajutorul **p.** cu discuri se reali-

zează adîncimi pînă la 80 cm (arături de desfundare). — *P. reversibil*, plug destinat arăturilor pe pante pentru răsturnarea brazdei într-o singură parte. Este format dintr-un cadru pe care sînt montate una sau mai multe perechi de trupiţe şi care se pot roti cu 180°

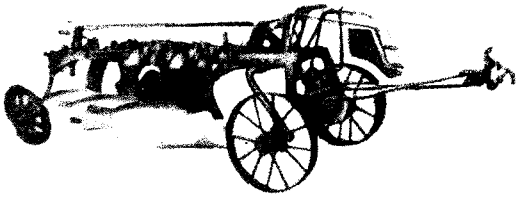

Plug cu tracţiune mecanică

faţă de cadru. În timpul arăturii, jumătate din numărul total de trupiţe lucrează la cursa de ducere, iar cealaltă la cursa de întoarcere. **2.** (TRANSP.) *Plug de zăpadă*, vehicul (vagon, tractor etc.) special amenajat pentru curăţat zăpada de pe o cale de comunicaţie. *P. de z.* pot fi echipate cu elice (care taie zăpada şi o proiectează la distanţă mare sub formă de pulbere), cu rotor prevăzut cu pale-cuţite, cu cormană (pe care se fixează mai multe cuţite), cu lamă rigidă etc. **3.** (IND. EXTR.) *Plug de cărbune*, agregat folosit la executarea mecanizată a operaţiilor de abataj şi de încărcare a cărbunelui, prevăzut cu lame sau cu cuţite tăietoare care dislocă materialul.

plumb (CHIM.), *Pb*. Element cu nr. at. 82; gr. at. 207,21; gr. sp. 11,3; p.t. 327,5°C; p.f. 1 750°C. Se găseşte în natură sub formă de sulfură (galenă), sulfat (anglezit), carbonat (ceruzit) etc. Se obţine prin prăjirea galenei şi reducerea cu cărbune a oxidului format. Este un metal moale, lucios în tăietură proaspătă, cenuşiu-albăstrui; la aer luciul dispare repede. Se dizolvă în acizi, atunci cînd sărurile de **p.** rezultate sînt uşor solubile (azotaţi, acetaţi); dacă sărurile sînt insolubile, ele formează pe suprafaţa metalului un strat protector, rezistent la acidul respectiv. Rezistenţa faţă de agenţii chimici este maximă în cazul **p.** rafinat, cu puritate 99,99%, numit curent *plumb moale*. **P.** şi compuşii lui produc intoxicaţii grave. În prezenţa apei potabile, **p.** se acoperă cu un strat insolubil de săruri şi poate fi folosit în instalaţiile sanitare şi de canalizare, la confecţionarea conductelor. Se întrebuinţează la fabricarea tablelor pentru căptuşirea aparaturii folosite în industria chimică, a plăcilor pentru acumulatoare electrice, a unor aliaje (aliaj tipografic, de lagăre, de lipit etc.) şi sub formă de combinaţii la obţinerea sticlelor şi emailurilor, a pigmenţilor pentru vopsele (miniu, ceruză, galben de crom), a tetraetilplumbului etc.

plumbáţi (CHIM.), săruri ale acizilor oxigenaţi ai plumbului tetravalent. Se cunosc: *ortoplumbaţi*, $Me^{I}_{4}\ PbO_4$, *metaplumbaţi*, $Me^{I}_{2}\ PbO_3$, şi *hidroxiplumbaţi*, $Me^{I}_{2}\ [Pb(OH)_6]$. Se obţin prin încălzirea bioxidului de plumb cu oxizi metalici (ortoplumbaţi) sau prin topirea bioxidului de plumb cu hidroxizi alcalini (hidroxiplumbaţi). **P.** se folosesc la fabricarea chibriturilor (Ca_2PbO_4), ca pigmenţi în vopsitorie (Na_2PbO_4) etc.

plúm-pox (FITOPAT.), boală a prunilor şi a altor sîmburoase, provocată de un virus; se manifestă prin apariţia pe frunze a unor pete galbene şi pe fructe a unor gropiţe („vărsatul prunelor"), în dreptul cărora pulpa se întăreşte şi capătă culoarea ruginie.

plurál (LINGV.), număr care arată că este vorba de două sau de mai multe obiecte de acelaşi fel (ex. *copii, femei* etc. sînt substantive la **p.**). La unele pronume şi la verb se întîlnesc întrebuinţări speciale ale **p.** în locul singularului: *p. autorităţii* (sau *al maiestăţii*), folosit în vechile acte oficiale cînd autorităţile vorbeau despre sine (ex. *noi, primarul oraşului, decidem*); *p. autorului*, folosit în opere ştiinţifice, publicistice şi oratorice (ex. *în lucrarea noastră demonstrăm*); *p. modestiei*, de referire la persoana proprie în discuţia cu cineva considerat superior, de obicei în vorbirea populară (ex. *Unde mergi, moşule? — Mergem şi noi la tîrg!*); *p. politeţii* (sau *al reverenţei*), de adresare respectuoasă *(sînteţi rugat să vă spuneţi părerea)*.

plurale tantum (LINGV.; termen latin cu referire la un nume), care are numai formă de plural. La unele substantive, această situaţie are legătură cu conţinutul (ex. *Carpaţi, ochelari*), la altele nu (ex. *zori*).

pluralísm (lat. *pluralis* „compus din mai multe elemente"; FILOZ.), concepţie idealistă în problema fundamentală a filozofiei, opusă monismului, potrivit căreia universul ar fi format dintr-o pluralitate de esenţe de sine stătătoare, lipsite de legătură între ele (Herbart) sau avînd o legătură care s-ar datora armoniei divine prestabilite (Leibniz). **P.** gnoseologic al pragmatismului şi personalismului neagă în spirit subiectivist adevărul obiectiv, opunîndu-i teza despre multiplicitatea adevărurilor.

pluri- (lat. *plus, plures* „mai mult, mai mulţi"), element de compunere cu sensul „mai mulţi" (ex. plurivalent).

pluricelulár (BIOL.; despre organisme), care este format din mai multe celule.

plus (MAT.), simbol (notat +) care este folosit pentru: a) indicarea operaţiei de adunare (ex. $x + y$); b) caracterizarea numerelor pozitive (ex. $+3,5$; $+a$).

plusprodús (EC. POL.), parte a produsului creată de lucrătorii din sfera producţiei materiale în timpul suprамuncii. Obţinerea **p.** a devenit posibilă atunci cînd dezvoltarea forţelor de producţie din comuna primitivă a atins un asemenea grad, încît a permis oamenilor să producă mai mult decît era necesar pentru întreţinerea lor. Pro-

ducerea **p.** a făcut posibilă apariţia proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi a exploatării omului de către om. În orînduirile bazate pe exploatare, clasele dominante îşi însuşesc sub diverse forme **p.** şi îl folosesc pentru consumul lor personal şi pentru lărgirea producţiei. În condiţiile relaţiilor de producţie capitaliste, **p.** îmbracă formă de plusvaloare. În socialism, **p.**, fiind creat în condiţiile noilor relaţii de producţie bazate pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie, aparţine celor ce muncesc, îmbracă forma *produsului pentru societate* şi este folosit pentru lărgirea producţiei sociale, pentru satisfacerea unor nevoi comune ale societăţii, pentru ridicarea nivelului de trai al tuturor membrilor societăţii. V. şi produs necesar.

plusvaloáre (EC. POL.), valoare nou creată de către muncitorii salariaţi în procesul de producţie peste echivalentul valorii forţei lor de muncă şi însuşită gratuit de către capitalişti în virtutea proprietăţii lor private asupra mijloacelor de producţie; rezultatul exploatării muncitorilor de către capitalişti. Esenţa economică şi mecanismul de obţinere a **p.** au fost dezvăluite pentru prima dată de K. Marx. Analizînd modul de producţie capitalist, Marx a arătat că, alături de mijloacele de producţie, capitalistul cumpără pe piaţă şi o marfă deosebită, forţa de muncă, a cărei valoare de întrebuinţare constă în capacitatea ei de a crea în procesul de producţie o valoare mai mare decît cea pe care o are ea însăşi. Astfel, în cursul unei zile de muncă, muncitorul va lucra o parte (munca necesară) pentru reproducerea valorii forţei sale de muncă, adică pentru acoperirea valorii mijloacelor de subzistenţă necesare, iar restul (supramunca) lucrează gratuit pentru capitalist. **P.** creată în acest timp nu reprezintă altceva decît plusprodusul, însuşit sub o formă mascată de către clasele exploatatoare de la adevăraţii lui producători. Obţinerea de **p.** este scopul şi mobilul determinant al producţiei capitaliste. Legea plusvalorii este legea economică fundamentală a capitalismului. Mărimea masei plusvalorii obţinute de capitalist depinde de numărul de muncitori pe care îi exploatează, de nivelul salariilor şi de *rata plusvalorii*, care indică gradul de exploatare. **P.** constituie izvorul tuturor veniturilor claselor exploatatoare din capitalism, indiferent dacă acestea apar sub formă de profit, dobîndă, rentă etc. Pe acest temei, Marx a dezvăluit baza economică a opoziţiei de neîmpăcat dintre interesele proletariatului şi cele ale întregii clase burgheze, a precizat mobilul luptei de clasă a proletariatului, elaborînd astfel concluziile revoluţionare despre necesitatea lichidării relaţiilor de producţie capitaliste. Sintetizînd importanţa deosebită a teoriei plusvalorii, Lenin a numit-o piatra unghiulară a învăţăturii economice a lui Marx. V. şi capitalism. — *P. absolută*, formă a plusvalorii obţinută prin prelungirea zilei de muncă peste timpul de muncă necesar. Producerea *p. a.* este baza generală a sistemului capitalist de exploatare. Mărirea *p. a.* se obţine prin prelungirea absolută a duratei zilei de muncă sau prin intensificarea muncii, care presupune creşterea cheltuielilor de energie musculară şi nervoasă, duce la accelerarea uzării organismului, la pierderea prematură a capacităţii normale de muncă etc. — *P. relativă*, formă a plusvalorii care se obţine ca rezultat al reducerii timpului de muncă necesar şi al măririi corespunzătoare a timpului de supramuncă prin creşterea productivităţii muncii în ramurile care produc mijloace de subzistenţă. În aceste condiţii scade valoarea forţei de muncă şi creşte plusvaloarea însuşită de capitalişti. Obţinerea *p. r.* necesită deci schimbări în baza tehnică a producţiei. — *P. suplimentară*, formă a plusvalorii care se obţine de unii capitalişti ca urmare a faptului că valoarea individuală a mărfurilor produse în întreprinderile lor este mai mică decît valoarea socială la care se realizează aceste mărfuri. *P. s.* presupune o creştere a productivităţii muncii peste condiţiile sociale medii de producţie şi se obţine atîta timp cît factorii care au determinat această creştere a productivităţii muncii nu s-au generalizat la majoritatea întreprinderilor, influenţînd astfel formarea valorii sociale a mărfurilor. *P. s.* este un stimulent puternic pentru capitalişti de a dezvolta şi perfecţiona producţia în întreprinderile lor, dar în acelaşi timp şi o frînă în generalizarea progresului tehnic, în dezvoltarea forţelor de producţie, prin tendinţa de a monopoliza şi ascunde faţă de concurenţi noile descoperiri ale ştiinţei şi tehnicii.

Plutarh (c. 46-c. 127), istoric grec. Autor a numeroase lucrări cu conţinut filozofic, politic şi moral de o deosebită însemnătate pentru cunoaşterea istoriei Greciei din perioada clasică şi elenistică. Cea mai valoroasă operă a lui **P.**, „Vieţile paralele" (105—115, trad. rom.), culegere de 46 de biografii, o importantă sursă de informaţii referitoare la viaţa multor oameni de stat greci şi romani (Licurg, Solon, Temistocle, Pericle, Alexandru Macedon, Fabius Maximus, Cezar ş.a.), vădeşte calităţile sale de narator şi subtil portretist. Ea a inspirat mulţi scriitori, printre care şi pe W. Shakespeare. Operele sale de filozofie şi morală („Moralia"), influenţate de neoplatonism, sînt un preţios izvor pentru cunoaşterea filozofiei postaristotelice.

plútă[1] (NAV.), platformă plutitoare, uneori prevăzută cu flotoare, destinată transportului pe apă sau operaţiilor de salvare. **P.** pentru transportul lemnului (prin remorcare sau prin plutit dirijat pe apele curgătoare) sînt formate din buşteni de lemn legaţi împreună. — *P.-far*, plută, uneori prevăzută cu flotor metalic, pe care se instalează o baliză, un felinar şi un sistem de semnalizare pe ceaţă.

plútă[2] (BOT.), ţesut secundar de protecţie care apare pe tulpini, pe rădăcini, pe fructe, pe tuberculi, şi în cazuri de rănire a ţesuturilor vii. Este format

din celule moarte, cu membrane impermeabile, al căror lumen poate fi gol (ex. la stejarul de plută) sau plin cu substanțe tanante sau cu rășini

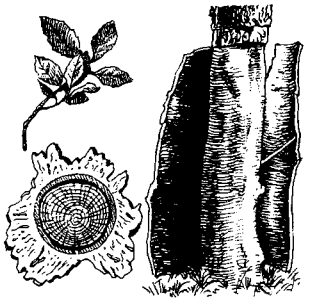

Stejarul de plută

(ex. la mesteacăn). **P.** este întrebuințată ca material izolator, în construcția avioanelor, la confecționarea colacilor de salvare etc. Sin. *suber*.

plutire (FIZ.) **1.** Menținere a unui corp la suprafața unui lichid prin cufundarea parțială a corpului în lichid. Pot pluti corpurile a căror densitate medie este mai mică decît densitatea lichidului. Conform principiului lui Arhimede, greutatea totală a corpului este compensată de o forță ascensională egală cu greutatea volumului de lichid dislocuit de corp. V. și metacentru. **2.** Menținere a unui corp în masa unui fluid (lichid sau gaz). Corpul plutește la nivelul la care densitatea lui medie este egală cu densitatea fluidului.

plutitór (TEHN.), corp care plutește la suprafața unui lichid și care, fiind legat printr-un sistem de pîrghii, cabluri etc., indică și uneori reglează nivelul lichidului dintr-un recipient (ex. **p.** carburatorului, care reglează nivelul benzinei). Sin. *flotor*.

plutocrație (gr. *ploutos* „bogăție" și *kratos* „putere") **1.** Regim politic în care puterea de stat se află concentrată în mîinile celor mai bogați reprezentanți ai claselor exploatatoare și în care masele populare sînt private de drepturi și de libertăți. În condițiile imperialismului, dominația oligarhiei financiare constituie o formă de manifestare a plutocrației. **2.** Totalitatea persoanelor care, în cadrul statelor bazate pe exploatare, datorită averii de care dispun, acaparează conducerea statului și a treburilor obștești.

plutón (MILIT.), subunitate militară compusă dintr-un număr variabil de grupe.

Pluton v. **Hades**.

Pluton (ASTR.), planetă aflată la marginea externă a sistemului solar, descoperită pe cale fotografică, prin cercetarea sistematică a cerului, de astronomul american Tombaugh, după indicațiile lui P. Lowell, în 1930. Din cauza marii excentricități a orbitei, depărtarea de Soare a planetei variază între 39,5 și 49,3 unități astronomice, perioada de revoluție fiind de 248,4 ani. Datele fizice despre această planetă sînt nesigure: masa se consideră egală cu 0,9 mase terestre, iar diametrul cu 1,1 diametre pămîntești.

plutoniér (MILIT.), grad de subofițer în Forțele Armate ale R.P.R., mai mare decît gradul de sergent-major. — *P.-major*, grad imediat superior gradului de plutonier; este cel mai mare grad de subofițer. V. și grade militare.

plutonísm (GEOL.) **1.** Totalitatea proceselor geologice legate de mișcarea topiturilor magmatice la mari adîncimi în scoarța terestră (pătrunderea magmei în roci preexistente, modificările suferite de roci în contact cu magma, diferențierea și consolidarea magmei etc.). **2.** Concepție geologică greșită, reprezentată de geologul scoțian J. Hutton, care exagerează rolul fenomenelor magmatice în formarea rocilor, considerînd că formarea acestora se datorește numai topiturilor magmatice.

plutóniu (CHIM.), *Pu*. Element transuranian radioactiv, cu nr. at. 94; gr. at. 239, obținut pe cale artificială. Se găsește în natură în proporție foarte mică, ca rezultat al unor transformări nucleare ale uraniului. **P.** metalic se separă prin reducerea trifluorurii de **p.** sau prin descompunerea termică a halogenurilor. În soluție apoasă, **p.** există în stările de valență 3, 4, 5 și 6.

Plutos (în mitologia greacă), zeu al bogăției, care însoțește cortegiul zeiței *Tyhe* (la romani Fortuna). După Aristofan, care a scris o comedie cu acest titlu, **P.** afirmase în tinerețe că va însoți numai Virtutea și Știința, dar a fost orbit de Zeus ca să nu le mai recunoască și să-și distribuie darurile la întîmplare.

pluviál, interval de timp din perioada cuaternară, caracterizat printr-o climă cu precipitații abundente, care s-a răsfrînt în răspîndirea vegetației și a accelerat eroziunea. **P.** s-au manifestat în regiunile tropicale și subtropicale actuale în timpul fazelor glaciare pleistocene și în postglaciar; au alternat cu perioade aride, corespunzătoare fazelor de retragere a ghețarilor.

pluviodenudáre (lat. *pluvia* „ploaie" și *denudare* „a goli"; GEOGR.), acțiune de denudare exercitată de scurgerea apelor provenite din precipitații. Acțiunea de eroziune a solurilor, în special a celor lipsite de un înveliș vegetal bine închegat, se produce fie areolar (în suprafață), în cazul în care apa din precipitații se deplasează în pînze, fie liniar (în adîncime), în cazul în care are loc o divizare a pînzei și o concentrare a apei pe anumite trasee. Eroziunea liniară intensă duce la formarea terenurilor de tip badlands.

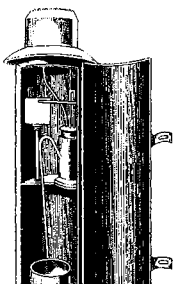

Pluviograf

pluviográf, aparat folosit pentru măsurarea cantității și intensității precipitațiilor atmosferice.

pluviométru, aparat utilizat pentru determinarea cantității de precipitații atmosferice. Este

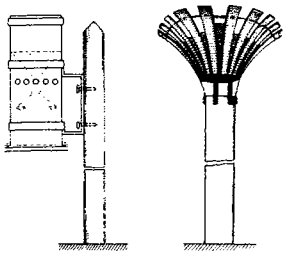

Pluviometre

format dintr-un cilindru în interiorul căruia se află o pîlnie receptoare cu un tub de scurgere și un vas colector, ferit de evaporație. Unele tipuri de **p.** sînt dotate cu ecrane speciale pentru a asigura o bună colectare a zăpezii.

Plymouth *[plíməθ]*, oraș în Marea Britanie, situat în peninsula Cornwall, important port la Marea Mînecii. 204 280 loc. (1961). Mari șantiere navale, arsenal. Bază de pescuit. Industria construcțiilor de avioane, îngrășăminte chimice. Stațiune balneară.

plymouth *[plíməθ]* (ZOOTEHN.), rasă de găini cu producție mixtă (carne și ouă).

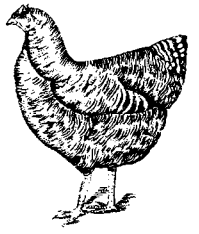

Plymouth

Are mai multe varietăți; cea mai răspîndită este varietatea „barată" *(plymouth-rock)*, crescută și în țara noastră. La această varietate, penajul are ca fond culoarea albastră-deschis sau cenușie-deschis, cu dungi de culoare închisă. Producția anuală medie de ouă este de 150 de bucăți. Greutatea corporală este de 2,5—3,5 kg la cocoși și de 2—3 kg la găini.

Plzeň *[plzeń]*, oraș în R.S. Cehoslovacă, în vestul Cehiei. 139 640 loc. (1962). Mare centru industrial, cu uzine constructoare de mașini (locomotive electrice, utilaj industrial și minier), întreprinderi siderurgice, de sticlă și ceramică, de hîrtie și de pielărie. Renumite fabrici de bere. Nod feroviar. Institute tehnice de învățămînt superior, muzee, monumente arhitectonice din sec. XV—XVIII.

pneu (TEHN.), ansamblu format din anvelopa și camera de aer ale unei roți de autovehicul.

pneumatolítică, *fază ~* (MINER.), etapă a procesului de diferențiere magmatică în care topiturile magmatice se caracterizează printr-un conținut bogat în componenți volatili (clor, fluor, bor etc.), care le conferă o mare fluiditate. Se consideră că *f.p.* are loc în condiții de temperatură intermediare între faza pegmatitică și faza hidrotermală sau că ea este un echivalent al treptei hipotermale. *F. p.* determină fenomene prin care se pot forma unele zăcăminte importante de staniu, wolfram, molibden etc.

pneumatolíză (PETROGR.), fenomen în care are loc reacția dintre componenții volatili degajați dintr-un masiv magmatic (mineralizatori) și rocile înconjurătoare sau părțile marginale ale rocii deja consolidate, din care aceștia izvorăsc (ex. formarea greisenului, a unor skarne etc.). Uneori aceste fenomene sînt însoțite de o mineralizație metaliferă de casiterit, wolframit, molibdenit etc., care formează concentrații industriale.

pneumocóci *(Diplococcus pneumoniae*; MICROBIOL.), bacterii sferice, grupate cîte două, imobile, nesporulate, capsulate (cele virulente) sau necapsulate (cele nevirulente); sînt patogene pentru om, provocînd mai ales pneumonia lobară, și pentru animale (tineretul animalelor domestice, șoareci, iepuri etc.), ducînd mai ales la septicemie.

pneumoconióză (gr. *pneumon* „plămîn" și *konis* „praf"; MED.), boală pulmonară cronică cu caracter predominant profesional. Se datorește inhalației masive de diverse pulberi. Există forme variate de **p.**, în funcție de natura pulberilor inhalate: silicoză (bioxid de siliciu), antracoză (cărbune), sideroză (fier), azbestoză (azbest) etc. Se manifestă prin dispnee, tuse, dureri toracice etc. și are un aspect radiologic pulmonar caracteristic.

pneumográf (FIZIOL.), aparat cu ajutorul căruia se înre-

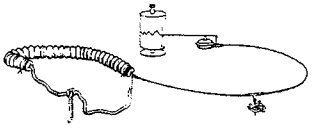

Pneumograf

gistrează mișcările respiratorii ale cutiei toracice.

pneumonie (gr. *pneumon* „plămîn"; MED.), inflamație cu caracter segmentar a plămînului. Se cunosc *p. tipice*, provocate de pneumococi, și *p. atipice*, provocate de virusuri sau provenind din alte cauze. **P.** tipică pneumococică are un debut brusc și se manifestă cu febră, frisoane, junghiuri toracice, tuse și prin spută ruginie. — *P. cazeoasă*, formă rară de tuberculoză pulmonară, caracterizată prin cazeificarea unui întreg lob pulmonar.

pneumoperitonéu (MED.) **1.** Pătrundere accidentală a aerului sau a altor gaze în cavitatea peritoneală. **2.** Introducere de oxigen sau de alt gaz în cavitatea peritoneală, în scop terapeutic sau pentru stabilirea diagnosticului.

pneumotoráx (MED.), pătrundere a aerului în cavitatea pleurală, datorită unei răni toracice, perforării plămînului etc. *(p. spontan)*. — *P. terapeutic* (sau *artificial*), introducere de aer sau de gaze inerte în cavitatea pleurală, cu scopul colabării (turtirii) și imobilizării unui plămîn bolnav (în special de tuberculoză pulmonară).

pneumotróp (MICROBIOL.), virus care provoacă leziuni în aparatul respirator (ex. virusul gripei umane și porcine, al pleuropneumoniei infecțioase a calului etc.).

Pnom-Penh, capitala Cambodgiei, situată în partea de sud a țării, pe malul drept al fluviului Mekong. 403 500 loc. (1960), cu suburbiile. Port ac-

Pnom-Penh. Pagodă

cesibil pentru vase oceanice. Are întreprinderi de reparaţii navale şi auto, textile, de decorticare a orezului, de săpunuri, de tutun şi numeroase ateliere de artizanat. Unit printr-o cale ferată cu oraşul Bangkok (Tailanda); însemnat nod rutier. Aeroport. Centru comercial şi cultural, cu universitate, bibliotecă naţională şi muzeu. În zona centrală se află pagoda Pnom, construită în sec. al XV-lea.

Po v. **Pad.**

poansón (fr. *poinçon* „ştampilă"; ARTE PLAST., TEHN.), instrument din oţel, de forma unei bare, având, la o extremitate, gravată în relief o marcă, o figură, o monogramă etc., care, prin batere sau prin presare, pot fi imprimate pe un obiect de metal. Este folosit pentru marcarea titlurilor obiectelor din metale nobile, pentru indicarea semnăturii autorului respectivului obiect („poanson de argintar"), pentru marcarea măsurilor şi greutăţilor etc. **P.** poate servi şi la baterea medaliilor.

poántă (fr. *pointe* „vîrf"; COR.), cea mai importantă poziţie din baletul clasic, executată numai de femei, constînd în ridicarea şi deplasarea pe vîrful picioarelor. Pentru **p.**, balerina poartă papuci speciali, cu vîrf alungit şi întărit, legaţi de gleznă.

Poarta otomană, denumire dată curţii sultanului şi, prin extensiune, denumirea, în unele izvoare istorice, a Imperiului otoman. Această denumire provine de la titulatura de *Sublima Poartă*, cu care cancelaria imperială se desemna pe sine în relaţiile diplomatice şi în tratatele oficiale.

poártă 1. (ARHITECTURĂ) Deschidere amenajată într-o împrejmuire, într-un gard, zid etc., având un cadru şi un sistem de închidere cu tăblii de lemn ori de metal prinse în balamale sau alunecînd pe o şină. În arhitectura populară românească, **p.** prezintă, de la o regiune la alta, o largă varietate de forme. Tipul cel mai răspîndit este alcătuit din trei stîlpi înalţi de lemn care susţin un acoperiş în patru ape. Între stîlpi sînt fixate portiţa şi **p.** mare cu două canaturi, întregul ansamblu fiind bogat decorat cu ciopliturii în lemn, puternic reliefate în Maramureş, mai plate în Olte-

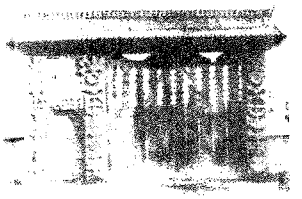

Poartă maramureşeană

nia. Frumos decorate sînt de asemenea **p.** din Mărginimea Sibiului sau **p.** „cu boc" din Oaş, alcătuite dintr-o grindă uriaşă care se roteşte în jurul unui stîlp scund. **2.** (HIDROTEHN.) *Poartă de ecluză*, dispozitiv folosit pentru închiderea accesului în camera (sasul) unei ecluze, în vederea ridicării sau coborîrii nivelului apei din cameră. După construcţie se deosebesc: *porţi buscate* (constituite din două panouri plane sau cilindrice care se rotesc în jurul unor axe verticale) şi *porţi plane* (constituite din panouri plane ridicătoare, coborîtoare, rulante etc.). **3.** (SPORT) **a)** (La fotbal, handbal, hochei, polo) Instalaţie formată din două bare verticale, unite la extremitatea superioară printr-o bară orizontală, amplasată pe linia de fund a terenului de joc. Sportivii angrenaţi în întrecere caută să introducă în **p.** obiectul de joc (minge, puc). Dimensiunile **p.** sînt precizate în regulamentele diferitelor jocuri sportive. **b)** (La schi). Instalaţie formată din două beţe verticale, care indică puncte obligatorii de trecere pe traseul unor probe.

pocăiţi, adepţi ai unei secte creştine apărute în jurul anului 1825 în Ungaria, care afirmă, ca principală poruncă şi regulă de viaţă, pocăinţa. Sînt cunoscuţi şi sub numele de *nazarei (nazarineni)*.

pochívnic *(Asarum europaeum)*, plantă erbacee din familia aristolochiaceelor, cu rizom tîrîtor, cu tulpină scurtă, cu frunze reniforme. Întreaga plantă, dar mai ales rizomul, este foarte toxică. În doze mici se foloseşte ca expectorant.

Pocuţia, denumire dată teritoriului din jurul cetăţii Haliciului (în partea de vest a R.S.S. Ucrainene). În 1391 a fost amanetată de regele polon Vladislav Iagello domnului Moldovei Petru Muşat, care-i împrumutase o sumă de bani. Restituită Poloniei de Iliaş, fiul lui Alexandru cel Bun, în 1436, **P.** a fost, timp de un secol, obiectul neînţelegerilor teritoriale moldo-polone.

pod[1] (CONSTR.) Construcţie care susţine o cale de comunicaţie terestră (de obicei o şosea sau o cale ferată), peste un obstacol natural sau artificial (vale, curs de apă, altă cale de comunicaţie etc.) asigurîndu-i continuitatea. **P.** este alcătuit din *suprastructură* şi *infrastructură*. Suprastructura este partea care susţine circulaţia vehiculelor preluînd încărcările transmise de acestea. Ea este alcătuită dintr-o construcţie de rezistenţă. Infrastructura (picioarele podului) este constituită din *culeie* la

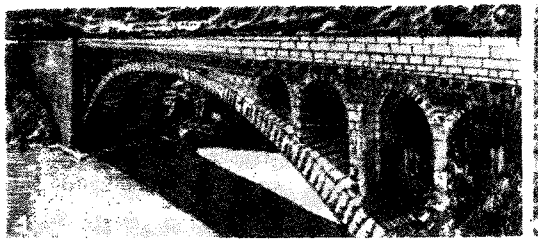

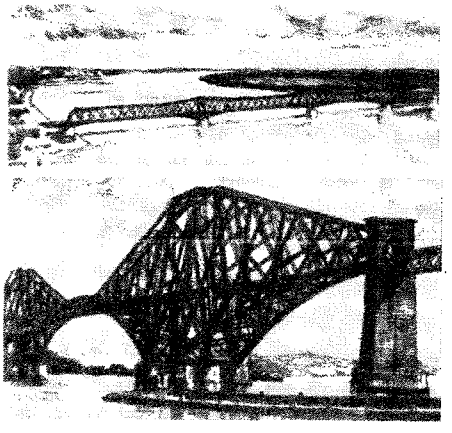

5

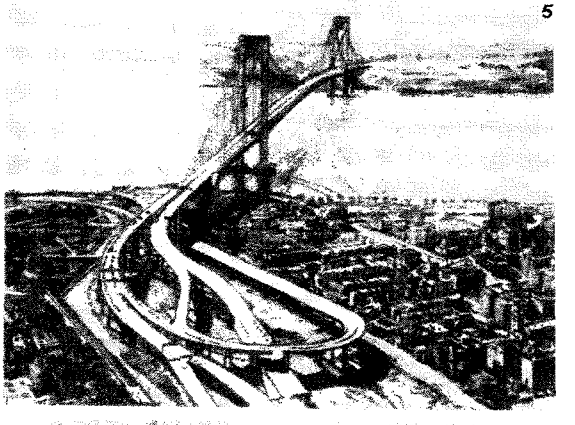

6

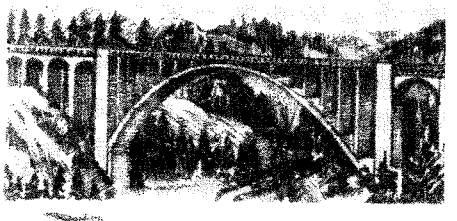

7

9

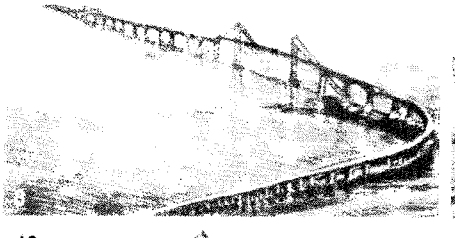

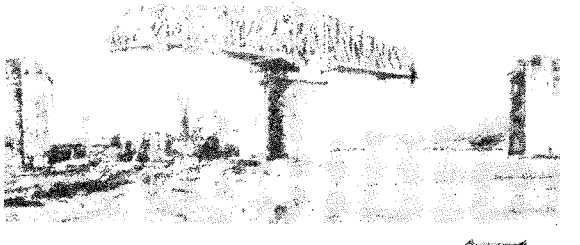

10

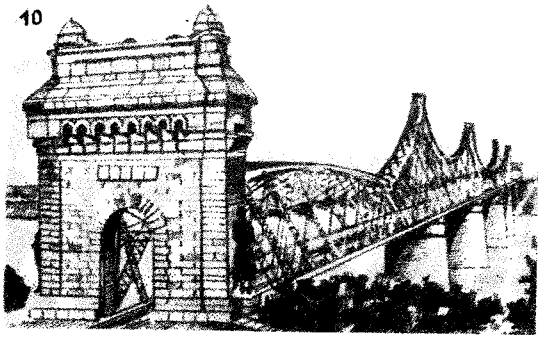

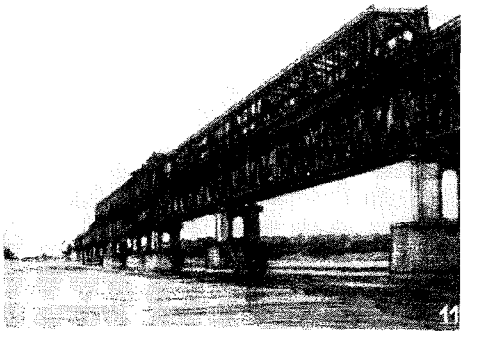

1 – pod de piatră peste Ron, la Balme (Franța); *2* – pod metalic în arc, la Garabit (Franța); *3* – pod metalic cu cale dublă (pentru transport rutier și feroviar) peste Dunăre (R.P. Ungară); *4* – pod metalic peste Firth of Forth (Marea Britanie); *5* – pod metalic suspendat (Verrazano) la New York; *6* – pod de beton armat în arc (Elveția); *7* – pod basculant peste Neva, la Leningrad; *8* – pod în curbă, golful Chesapeake (S.U.A.); *9* – pod rotitor, la Caronte (Franța); *10* – pod peste Dunăre, la Cernavodă (R.P. Română); *11* – podul „Prieteniei" peste Dunăre, la Giurgiu (între R.P. Română și R.P. Bulgaria)

capete, iar în cazul cînd **p.** are mai multe deschideri şi din *pile* (paleie, în cazul **p.** de lemn), care sînt picioarele intermediare. Infrastructura transmite greutatea proprie şi încărcările mobile date de vehicule la terenul de fundaţie. După natura materialului folosit la construire, **p.** pot fi de *lemn*, de *zidărie* (de *cărămidă*, de *piatră*, de *beton simplu*, de *beton armat* şi de *beton precomprimat*) sau metalice (de *fontă*, de *oţel*, din *duraluminiu*). După durată **p.** pot fi *definitive* sau *provizorii* (construite pentru durată de timp scurtă). **P.** pot avea calea simplă, dublă sau multiplă, situată jos, la mijloc sau sus; se construiesc şi **p.** cu căi situate la niveluri diferite. După forma axei căii în plan orizontal, **p.** poate fi *în aliniament* sau *în curbă*, iar după unghiul dintre axul căii şi axul obstacolului **p.** poate fi *normal* (unghi drept) sau *oblic* (unghi ascuţit). După forma axei căii în plan vertical, **p.** poate fi în *palier* (cu calea orizontală), în *declivitate (în rampă* sau *în pantă)* sau *în pantă şi contrapantă (în spinare de măgar)*. După modul de alcătuire a suprastructurii, **p.** poate fi *cu grinzi drepte*, *boltit* sau *în arc*, *în cadru* sau *suspendat* (calea rezemînd pe o grindă dreaptă suspendată de cabluri). După mobilitate **p.** pot fi *fixe* sau *mobile* (*învîrtitoare*, cînd suprastructura se învîrteşte în plan orizontal; *basculante*, cînd suprastructura basculează în plan vertical; *ridicătoare*, cînd suprastructura se mişcă prin ridicarea ei). În antichitate s-au construit poduri de lemn şi apoi de piatră (ex. *Pons Fabritius* peste Tibru, care este şi astăzi în exploatare, **p.** roman peste Dunăre de la Turnu-Severin, de 1 135 m lungime, construit în anul 102). Construcţia **p.** de piatră s-a dezvoltat în timpul Renaşterii. Primele poduri metalice au fost construite în sec. al XVIII-lea. În sec. al XIX-lea s-a dezvoltat construcţia podurilor metalice, din grinzi de fier şi apoi din oţel, precum şi a podurilor suspendate cu lanţuri sau cabluri. La sfîrşitul sec. al XIX-lea s-au construit primele **p.** din beton armat, care apoi au căpătat o largă răspîndire. În ultima perioadă, la construcţia **p.** de şosea se foloseşte pe scară largă betonul precomprimat. Printre cele mai importante **p.** moderne construite pînă în prezent sînt: **p.** *Gladesville* lîngă *Sydney* (Australia) din arce de beton armat, avînd o deschidere de 300 m; **p.** peste *Nipru* la *Zaporojie* (U.R.S.S.) din arce de beton armat cu deschideri de 228 m; **p.** *Maracaibo* (Venezuela), de 8,7 km lungime din care 5 deschideri, realizate cu grinzi drepte de beton precomprimat, întărite cu cabluri înclinate, au fiecare 235 m lungime; **p.** *Verrazano* de la *New York* (S.U.A.), avînd 3 deschideri (370+1 298 +370 m), realizat ca **p.** metalic suspendat; **p.** peste *Sf. Laurenţiu* lîngă *Quebec* (Canada) cu deschiderea maximă de 548 m, realizat din grinzi metalice cu zăbrele; **p.** *Kill van Kull* la *New York* (S.U.A.) de 511 m deschidere, realizat sub forma unui arc metalic cu zăbrele; **p.** de la *Orlic*, peste lacul de acumulare al unui baraj construit pe rîul *Vltava* (R.S.C.) realizat sub forma unui arc de 330 m deschidere, metalic. În ţara noastră cele mai importante **p.** sînt: **p.** peste *Dunăre* la *Cernavodă*, construit în anii 1893 — 1895 de către inginerul român *Anghel Saligny*, în lungime totală de 1 650 m, şi cu deschiderea maximă de 190 m. Este realizat din grinzi metalice cu zăbrele. Face parte dintr-un complex de poduri cu lungime totală de peste 4 km (la data construirii era cel mai lung pod din Europa); **p.** peste *Dunăre* la *Giurgiu*, construit în anii 1953—1954 avînd lungimea totală de cca 2 200 m şi cu deschiderea maximă de 160 m, realizat din grinzi metalice cu zăbrele şi cu inimă plină. Podul este destinat circulaţiei feroviare şi rutiere. — (MILIT.) *P. de pontoane*, pod plutitor construit din pontoane metalice sau de lemn. — (HIDROTEHN.) *Pod-canal*, construcţie hidrotehnică din beton armat sau metal, care susţine o porţiune dintr-un canal de apă ce trece peste un obstacol natural.

pod[2] **1.** (TEHN.) **a)** Platformă avînd forma asemănătoare cu a unui pod[1] şi care serveşte ca loc de lucru, ca stativ de vizitare, ca element de protecţie etc. (ex. *p. basculant*, folosit la rampele puţurilor de mină pentru trecerea vagonetelor din rampa puţului în colivie şi invers; *p. de turnare*, folosit în industria metalurgică la turnarea în sifon a lingourilor). **b)** *Pod de încărcare*, pod metalic, prevăzut la capete cu picioare, în formă de portal (fix sau deplasabil pe şine); de-a lungul lui se deplasează un cărucior cu o macara, cu ajutorul căreia se manipulează materialele depozitate pe sol. **c)** *Pod rulant*, macara mobilă, constituită dintr-un pod metalic, care se poate deplasa la o anumită înălţime deasupra solului pe o cale de rulare, şi dintr-un cărucior pe care este montată instalaţia de ridicat şi de transportat sarcina. Căruciorul se poate deplasa, la rîndul său, pe şine în lungul podului. *P.r.* sînt folosite la deserviri interioare (în ateliere, hale, magazii) şi exterioare (depozite). **2.** (IND. EXTR.) Platformă de lemn, sprijinită pe armăturile pereţilor şi care serveşte ca loc de lucru pentru săparea puţurilor sau lucrărilor miniere de mare înclinare. — *P. de siguranţă*, platformă montată în secţiunea de circulaţie a unui puţ sau a unei suitori pentru a evita accidentarea persoanelor şi pentru a reţine bucăţile de rocă desprinse din pereţi. *P. de s.* se aşază din loc în loc, la anumite distanţe în lungul puţurilor sau suitorilor, fiind prevăzute cu deschideri de trecere. **3.** (EXPL. PETR.) *Podul sondei*, platformă de lemn sau de metal, amplasată în faţa turlei şi folosită ca rampă pentru materialul tubular care se introduce sau se extrage din sondă. **4.** (În evul mediu, în ţările române) Denumire dată pavajului (de lemn) al unora dintre străzile oraşelor. De aici şi numele vechi ale unor străzi (ex., în Bucureşti, Podul Mogoşoaiei, Podul Calicilor, Podul Tîrgului de Afară ş.a.).

podără (MAT.), loc geometric al picioarelor perpendicularelor coborîte dintr-un punct dat pe tangentele la o curbă sau pe planele tangente la o suprafaţă.

Podari, comună subordonată orașului Craiova, situată pe malul drept al Jiului. 5 645 loc. (1964). Industrie alimentară (Complexul de zahăr și ulei „Oltenia") și a energiei electrice (termocentrală).

podbál *(Tussilago farfara)*, plantă erbacee din familia compozitelor, cu rizom cărnos, cu flori galbene, grupate într-un capitul, și cu frunze rotund-cordiforme. Florile și frunzele de **p.** sînt folosite ca expectorant și calmant al tusei la astmatici.

Podbal

pod de gheață (GEOGR.), strat continuu de gheață care acoperă în întregime suprafața unui rîu sau a unui lac ca urmare a unei perioade îndelungate de temperaturi scăzute ale aerului. Se formează fie prin înaintarea gheții de la mal, fie prin unirea sloiurilor care curg. În cazul cînd debitul rîului este mai mare decît la stabilirea podului de gheață, se produce ruperea acestuia sub presiunea apei, invadarea lui cu apă și formarea unor blocaje de gheață (zăpoare) din sloiurile rupte. Pe rîurile care au o viteză mare de scurgere, **p. de g.** se formează foarte rar sau nu se formează de loc.

Podebrad, Gheorghe (1420—1471), nobil ceh, unul dintre conducătorii aripii de dreapta a husiților *(calixtinii)*. În 1458 a devenit rege al Cehiei. A condus lupta cehilor husiți împotriva coaliției catolice a marii nobilimi și a patriciatului orășenesc.

podgórie (VITICULT.), regiune întinsă, de obicei deluroasă, plantată cu viță de vie, avînd mai multe centre cu caracteristici proprii. Fiecare **p.** are o anumită specializare și asigură producerea unui anumit tip de vin. Cele mai importante **p.** din țara noastră sînt: Cotnari, Murfatlar, Dealul Mare, Odobești, Panciu, Nicorești, Drăgășani, Segarcea, Niculițel, Tîrnave, Miniș și Alba-Iulia.

pódini (în evul mediu, în țările române) **1.** Obligație a negustorilor brașoveni din Țara Românească de a întreține *podinile* („podurile") care pavau ulițele Bucureștiului. **2.** Taxă percepută la Iași pe carele cu produse care intrau în oraș, în scopul întreținerii ulițelor.

podiș, formă complexă de relief de mare întindere, cu altitudine relativ ridicată, despărțită în interfluvii prelungi, situate aproximativ la aceeași înălțime, în general plane, alteori cu versanții mai mult sau mai puțin înclinați (podișuri muntoase sau deluroase). Unele **p.** sînt cuprinse între lanțuri muntoase și fac parte din sistemul muntos respectiv (ex. Podișul Mexican), altele sînt cuprinse între un lanț muntos și cîmpie (ex. Podișul Patagoniei), iar altele se ridică în cadrul unor cîmpii sau de la țărmul mării (ex. Podișul Deccan), avînd frecvent margini foarte abrupte, care formează munți; în acest caz sînt axate, de obicei, pe zone de platformă ridicată.

Podișul Armeniei, podiș în Asia vestică, între Asia Mică, Caucaz și Podișul Iranului, pe teritoriul Turciei, U.R.S.S. și Iranului. Reprezintă o succesiune de platouri de lavă, dominate de conuri vulcanice, și de culmi muntoase, despărțite de depresiuni tectonice. Cel mai înalt vîrf este vulcanul stins Ararat (5 156 m). Climă subtropicală continentală, în depresiuni aridă. Din **P.A.** izvorăsc rîurile Kura, Araks, Eufrat. În depresiuni există mari lacuri: Van, Sevan, Rezaiyeh. Numeroase izvoare minerale și termale. Vegetație de stepă și de semideșert de munte, pe pantele munților păduri și pășuni alpine. Zăcăminte de cromit (în Turcia), minereu de cupru (în R.S.S. Armeană), alunit (R.S.S. Azerbaidjană).

Podișul Brazilian, vast podiș în estul Americii de Sud, cuprins între litoralul Oceanului Atlantic, Cîmpia Amazonului, Cîmpia Paraguay și La Plata. În cea mai mare parte este situat în cadrul Braziliei; prelungirile sudice pătrund pe teritoriile statelor Uruguay, Paraguay și Argentina. Fundamentul, format din roci metamorfice și eruptive precambriene, iese la suprafață în nord-vest și în est; în zona centrală este acoperit de depozite paleozoice și de lave bazaltice. În general are aspect de cîmpie deluroasă (cu înălțimi ce variază între 250 și 350 m în nord și 800 și 900 m în zona centrală), străbătută de culmi muntoase și de abrupturi de falie. Marginea estică, ridicată, a podișului cade în trepte spre țărm (de-a lungul unor linii de falie) și e puternic fragmentată de eroziune, avînd aspect de creste muntoase (Serra do Mar, Serra da Mantiqueira, care atinge peste 2 800 m ș.a.). Climă subecuatorială în nord, tropicală în sud. Marginea estică primește precipitații abundente, în schimb marginea nord-estică a podișului este foarte aridă. În zona interioară se disting două sezoane: vara (australă), ploioasă, și iarna, secetoasă. Din **P.B.** izvorăsc numeroase rîuri, afluenți ai Amazonului și ai Paranei, iar din nord-est și est rîuri tributare Oceanului Atlantic. În zona centrală predomină vegetația de savană și pădurile tropicale rare, în nord-vest pădurea ecuatorială, în nord-est o pădure rară de semipustiu, caatinga, în zona central-sudică păduri musonice și păduri de araucaria, iar în extremitatea sudică savana. Mari zăcăminte de minereu de fier, de mangan, de nichel, bauxită, beriliu, zirconiu, tantal, niobiu, elemente radioactive, agat.

Podișul Central Rusesc, regiune mai înaltă (230—250 m), deluroasă, în cadrul Cîmpiei Ruse, cuprinsă între valea rîului Oka și dealurile Donețului. Este axat pe o zonă mai ridicată a fundamentului Platformei Ruse. De aici izvorăsc o serie de rîuri care se varsă în Marea Neagră și în Marea Caspică.

Podișul Dobrogii de Nord, complex de forme de relief cuprins între Munții Măcinului, valea și Delta Dunării, lacul Razelm, Marea Neagră și Podișul Dobrogii de Sud. Fundamentul este constituit din formațiuni paleozoice cutate în fazele orogenetice caledonice și hercino-kimerice, străbătute de mase granitice, peste care stau depozite calcaroase, grezoase și argiloase de vîrstă triasică și cretacică, pre-

cum și din șisturi verzi, acoperite de o cuvertură groasă de loess. În timpul cutărilor alpine, regiunea a funcționat ca un soclu rigid (cratogen), fiind afectată numai de mișcări epirogenetice de mică amploare. Prezintă forme de relief tipice unităților de platformă: interfluvii largi, văi evazate, relief de tip inselberg etc. În cadrul lui se deosebesc mai multe sectoare: a) Dealurile Tulcei, care se întind în estul și nordul văii Taița, dealuri peneplenizate, joase, înecate în depozite loessoide, cu aspect de inselberg (dealul Beștepe, 242 m); între șirurile de dealuri se dezvoltă depresiuni largi; spre vest dealurile devin mai plane, luînd forma unui podiș (Podișul Niculițel); b) Podișul Babadag, cuprins între valea Taița la nord și văile Slava și Peceneaga la sud, alcătuit din culmi deluroase (200—300 m altitudine), retezate de suprafețe de eroziune; aici sînt frecvente formele carstice; c) Podișul Casimcea, cuprins între valea Slava și Podișul Dobrogii de Sud; se suprapune peneplenei șisturilor verzi și are aspectul unei cîmpii înalte, ușor vălurite, fragmentată de văi largi cu versanți domoli; apar insular calcare jurasice, pe care s-au dezvoltat numeroase forme carstice. Clima **P.D. de N.** este temperat-continentală, cu ierni reci și veri calde secetoase. Cantitatea anuală de precipitații atmosferice este mică (350—550 mm). Densitatea rețelei hidrografice este redusă. Rîurile au un regim foarte variabil; deși cu debite foarte scăzute, nu seacă vara niciodată. Principalele rîuri: Taița, Telița, Slava și Casimcea. Pădurile sînt în general de tipul „șleau de deal", conținînd gorun, tei alb, ulm de cîmp, jugastru, stejar pufos, stejar brumăriu, vișin turcesc etc. În depresiunile mari apare vegetație de stepă. Culturi de cereale, pomi fructiferi și vii.

Podișul Dobrogii de Sud, podiș cuprins între Dunăre, Podișul Dobrogii de Nord, Marea Neagră și granița de stat cu R.P. Bulgaria. Este constituit din depozite sedimentare mezozoice și neogene (gresii și calcare), dispuse tabular peste formațiunile caledonice ale fundamentului (Platforma Prebalcanică). Datorită caracterului tectonic de platformă, regiunea a suferit mișcări epirogenetice de mică amploare; formațiunile geologice de suprafață apar sub forma unei enorme carapace, ușor ondulată. Începînd din pliocen, **P.D. de S.** a devenit uscat. Structura tabulară a podișului imprimă peisajului geografic forme monotone de relief. În cadrul lui se deosebesc mai multe sectoare: a) Podișul Dobrogii dunărene, cu interfluvii largi fragmentate de văi relativ adînci (văi canion), cu altitudini ce variază, de la nord la sud, între 100 și 200 m. Podișul este împărțit în două de valea Carasu; b) Podișul Dobrogii maritime, cu suprafețe interfluviale întinse și slab fragmentate. Țărmul marin este înalt, cu faleze; c) Podișul Negru-Vodă, cu altitudini de 150—170 m, dezvoltat în partea central-sudică a **P.D. de S.,** pe calcare sarmatice, fiind o regiune endoreică tipică (scurgerea apelor spre mare se face subteran prin carstul sarmatic). Numeroase doline, peșteri (Gura Dobrogii, Peștera, Limanul) și două mari polii (Negru-Vodă și Amzacea-Mereni). Clima **P.D. de S.** este temperat-continentală; influența Mării Negre se resimte numai în cuprinsul litoralului. Cantitatea anuală de precipitații atmosferice este cea mai redusă din țara noastră (200—400 mm), cu un maxim la începutul verii. Densitatea rețelei hidrografice este foarte mică. Vegetație de stepă, cu un procent ridicat de plante termofile mediteraneene și de specii endemice; în sud-vest silvostepă. Stepa primară a fost înlocuită cu culturi agricole. Viticultură.

Podișul Iranului, complex de podișuri semideșertice încadrate de lanțuri muntoase înalte, situat în Asia vestică, între Podișul Armeniei, cîmpia Mesopotamiei, Golful Persic, Marea Arabiei, cîmpia Indului, Pamir, Cîmpia Turanică și Marea Caspică. Este încadrat de lanțurile muntoase Elburs (cu vîrful Demavend, 5 604 m), Khorasan, Hinducuș la nord, Zagros, Mekran și Suleiman la sud. Alte culmi muntoase împart podișul central într-o serie de compartimente, unele mai înalte cu aspect de podiș, altele mai joase cu aspect de depresiuni întinse, de cele mai multe ori deșertice (ex. deșertul Kevir, deșertul Lut). Partea vestică și centrală a podișului aparține Iranului, partea nord-estică Afganistanului, iar partea sud-estică Pakistanului.

Podișul Mexican, podiș în sudul Americii de Nord, mărginit de lanțuri muntoase înalte: Sierra Madre de Vest, Sierra Madre de Est și Sierra Madre de Sud. În nord se continuă cu Podișul Colorado și cu regiunea marilor prerii din S.U.A. Face parte din sistemul Cordilierilor. Partea nordică a podișului este compartimentată de culmi muntoase joase într-o serie de suprafețe netede, cu altitudini de 900—1 200 m. Partea centrală cuprinde platouri vulcanice, înalte de 2 000—2 400 m, mărginite de culmi muntoase sau de depresiuni tectonice. În partea sudică se află numeroși vulcani activi și stinși. Climă tropicală, cu mari variații în funcție de relief și de distanța față de ocean. În zona interioară, în special în nord, cad foarte puține precipitații. Vegetația este formată în nord din plante xerofile: cactuși (cu numeroase specii), iucca, agave, arbuști cu ghimpi, în sud din savane, iar pe pantele munților din păduri. Zăcăminte de minereuri de argint, plumb, antimoniu, zinc, mercur, fier, mangan, aur, cupru etc.

Podișul Moldovei, podiș situat în partea de est a R.P. Române, între valea Prutului la est, Obcinele Bucovinei și Subcarpații Moldovenești la vest, Cîmpia Română (cîmpia Siretului inferior) la sud și granița de stat cu U.R.S.S. la nord. Este alcătuit din depozite marine și fluvio-lacustre monoclinale, care stau transgresiv peste un fundament cristalin, reprezentînd flancul vestic al Platformei Ruse la nord și catenele muntoase hercino-kimerice dobrogene la sud. S-a ridicat epirogenetic la sfîrșitul pliocenului și în cuaternar. **P.M.** este fragmentat într-o serie de

dealuri înguste și prelungi. Altitudinea maximă: 692 m (Vîrful Ciungilor). Prezintă forme de relief tipice structurii monoclinale: suprafețe structurale, cueste simple și etajate, văi subsecvente, obsecvente, resecvente etc. Se deosebesc mai multe sectoare: a) sectorul podișului piemontan, situat în vecinătatea estică a culmilor carpatice, cu un relief alcătuit din culmi deluroase înalte (Dealul Ciungilor, Dealul Corni) care alternează cu cîmpii joase de eroziune și acumulare (Rădăuți, Baia); b) sectorul podișurilor structurale, care ocupă partea central-nordică a **P.M.**, alcătuit pe gresii și calcare sarmatice și fragmentat de văi adînci, cu cele mai dezvoltate cueste și cu numeroase alunecări de teren; c) sectorul dealurilor pliocene, care ocupă partea sudică a **P.M.**, alcătuit din șiruri de dealuri prelungi, paralele, cu povîrnișuri supuse unor intense procese de pantă; d) sectorul cîmpiei deluroase (cîmpia Jijiei), situat în partea nord-estică a **P.M.** și caracterizat printr-un relief de dealuri domoale și văi largi, inundabile. Clima **P.M.** este temperat-continentală, cu ierni aspre și veri calde și secetoase și cu precipitații atmosferice reduse (500—550 mm anual); predomină vînturile din nord-est. Principalele rîuri: Siretul cu afluenții săi, Prutul cu afluenții săi și Bîrladul. Păduri de stejar. În sudul podișului se face trecerea spre silvostepă și stepă. Vegetația naturală a fost înlocuită în cea mai mare parte cu culturi agricole.

Podișul Prebalcanic, podiș în nordul R. P. Bulgaria, cuprins între Balcani și Dunăre. Este format din calcare și gresii cretacice acoperite în unele porțiuni de depozite terțiare, peste care se află un strat de loess. Are altitudinea medie de 200 m în vest: în est crește în înălțime (Ludogorie) pînă la circa 400 m, iar în sud ajunge la circa 800 m. Predomină relieful deluros, cu forme mai domoale în vest și mai accidentate în est. Podișul Prebalcanic este fragmentat de numeroase cursuri de apă paralele, afluente Dunării.

Podișul Someșean (Platforma Someșeană), complex de forme de relief care face legătura între Carpații Orientali și Carpații Occidentali, fiind cuprins între munții Meseș și Muntele Șes la sud-vest, munții Oaș, Gutîi și Văratic la nord-est, Cîmpia Tisei la nord-vest și Podișul Transilvaniei la sud-est. Este alcătuit din formațiuni geologice paleogene și neogene (argile vărgate, calcare, marne), care stau discordant peste un fundament vechi hercinic cutat și peneplenizat, scufundat la începutul cretacicului, din care apar la zi insule cristaline, ca Preluca (811 m), Dealul Mare (624 m), Prisnel (665 m) etc. Caracteristica peisajului geografic este dată de o succesiune de suprafețe structurale și de cueste orientate spre vest, nord-vest și nord, din care ies la iveală culmile cristaline. Suprafețele structurale sînt bine păstrate în podișul calcaros din nordul Someșului Mare și foarte fragmentate între Someș și Someșul Mic (dealurile Clujului și ale Dejului). Pe latura nord-vestică apar mari depuneri aluvionare (piemonturi), în care văile au modelat depresiuni (pe Crasna, pe valea Silvaniei etc.). Climă temperat-continentală, cu influențe vestice. Principalele rîuri: Someșul cu afluenții săi (Almașul, Agrișul și Sălajul). Păduri de fag, în amestec cu cer și gîrniță. Întreaga regiune are un aspect umanizat; pădurile au fost înlocuite cu întinse livezi de meri și culturi de porumb. **P.S.** cuprinde bogate zăcăminte de lignit (Derna-Tătăruș și Aghireș).

Podișul Transilvaniei, întins podiș cuprins în interiorul arcului carpatic, înconjurat de șirul depresiunilor circumtransilvane, care îl separă de Carpații Orientali la est, Carpații Meridionali la sud, Munții Apuseni la vest și Platforma Someșeană la nord-vest. Este alcătuit din depozite de lagună (argile, marne, nisipuri), intercalate cu orizonturi de tufuri vulcanice, care se află peste un fundament cristalin carpatic, scufundat la începutul mezozoicului. La sfîrșitul pliocenului aceste depozite au fost slab cutate, iar la începutul cuaternarului **P.T.** a fost complet exondat. Morfologic, podișul corespunde unei asocieri de dealuri cu altitudini medii de 500 — 600 m, care scad de la est spre vest. Corespunde unei depresiuni, după formă, sau unui bazin, după funcția sa în activitatea litogenetică din timpul terțiarului. Structural, **P.T.** se desparte în: brîul de cute diapire (cu sîmburi de sare), netezite de eroziune, și cuveta centrală, cu depozite de 5 000 m grosime, cutate în brahianticlinale (domuri) și brahisinclinale, care cuprind cunoscutele rezerve de gaze naturale. În cadrul **P.T.** se pot distinge două sectoare: a) sectorul dealurilor Tîrnavelor, care ocupă jumătatea sudică a podișului (la sud de valea Mureșului), format din depozite argilo-nisipoase sarmatice și pliocene. Dealurile sînt înalte, cu povîrnișuri relativ abrupte, orientate pe direcția est - vest. Văile principale sînt relativ largi, cu terase, iar văile secundare transversale sînt strîmte, fără terase, și cu intense procese de degradări (alunecări, torenți etc.); apar reliefuri de cueste și suprafețe structurale de interfluviu; b) sectorul Cîmpiei Transilvaniei, care ocupă partea nordică a **P.T.** și este caracterizat printr-un relief de dealuri domoale, asimetrice, fără o orientare bine definită a culmilor, despărțite prin văi largi, mlăștinoase. Forma teșită a dealurilor se datorește complexului petrografic argilo-marnos (înălțimile mai mari sînt martori de eroziune formați pe gresii). Pe versanții văilor sînt frecvente și caracteristice alunecările de teren și torenții. Clima este temperat-continentală, mai umedă ca în restul țării. Principalele rîuri: Someșul, Mureșul cu Tîrnava Mică și Tîrnava Mare și Oltul. Pădurile de fag în amestec cu gorun și de gorun au fost defrișate și înlocuite cu culturi de cereale, pomi fructiferi și vii.

podvoáde (podvezi) (în evul mediu, în țările române), obligație în muncă (transporturi, cărăușie) la care erau supuși țăranii dependenți, în folosul domniei, mai ales în timp de război.

podzól (PEDOL.), grup de soluri formate sub vegetația pădurilor, în condițiile climatului temperat, rece și umed. Are un orizont superior eluvial (*A*), puternic acid, de culoare cenușie-gălbuie, cu structură prăfoasă sau lamelară, diferențiat în suborizontul A_1, cu o slabă acumulare a humusului, și suborizontul A_2 (podzolic), sărac în humus. Orizontul *B*, inferior orizontului *A*, este mai bogat în argilă sau în hidroxizi ferici și substanțe humice. **P.** au o fertilitate naturală slabă, care poate fi însă ameliorată prin folosirea amendamentelor calcaroase, a îngrășămintelor și prin cultivarea plantelor perene (ex. trifoi). În țara noastră, **p.** ocupă suprafețe relativ întinse în regiunile umede și reci ale zonei forestiere.

podzolíre (PEDOL.), proces pedogenetic de formare a podzolurilor. Constă în spălarea în adîncime a sărurilor ușor sau greu solubile, în acidifierea complexului argilo-humic, formarea humusului bogat în acizi fulvici, eluvionarea din orizontul *A* a componentelor coloide și acumularea lor în orizontul *B*.

Poe /*pou*/, Edgar Allan (1809 — 1849), poet, prozator și critic literar american. S-a născut la Boston. Rămas orfan și adoptat de un negustor înstărit, și-a făcut studiile liceale în Anglia și studiile superioare la Universitatea Virginia, fără a le termina însă. A debutat cu poezie romantică („Tamerlan și alte poezii", 1827). După tentative nereușite de a face carieră militară și după publicarea a încă două culegeri de poezii („El Aaraaf, Tamerlan și poezii minore", 1829; „Poezii", 1831), **P.** începe o viață dezordonată, extravagantă, subminată de alcoolism și de mizerie. Fire de o excesivă sensibilitate, inadaptabilă la cerințele vieții practice și în special la moravurile tipice mediului aristocratic din sudul sclavagist al S.U.A., unde s-a stabilit, **P.** este silit să-și cîștige existența colaborînd intens la ziare și la reviste. În această perioadă începe să publice așa-numitele „povestiri extraordinare". Printre acestea, „Aventurile lui Arthur Gordon Pym" a stîrnit, datorită puternicelor sale rezonanțe simbolice, și reconstituirii metodice a cadrului acțiunii, un interes deosebit și a creat un adevărat curent în literatura timpului. Același efect

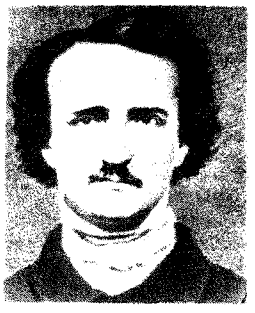

E. A. Poe

deosebit l-au produs și povestirile sale fantastice și polițiste („Prăbușirea casei Usher", „Dublul asasinat din strada Morgii", „Pisica neagră", „Misterul Mariei Roget" ș.a.), care au inițiat un gen pînă atunci necunoscut. În calitate de critic literar, a polemizat cu literatura tradițională, apăsată de o grea povară moralizatoare și didacticistă. După succesul obținut cu povestirea „Cărăbușul de aur" (1843), a cărei atmosferă macabră și construcție lucidă, realistă i-a atras admirația lui Baudelaire, **P.** și-a publicat celebrul poem „Corbul" (1845). Farmecul straniu și dureros rezultat din implacabilul răspuns pe care fantasticul corb îl dă oricărei întrebări: „Niciodată" („Nevermore"), viziunea adînc melancolică și factura desăvîrșită a poemului l-au impus ca pe unul dintre cei mai mari poeți moderni. Alături de acest poem s-au înscris poeziile „Ulalume" (1847), „Annabell Lee" (1849), „Clopotele" (1849) ș.a. În povestiri, ca și în poezie, coșmarul stîrnește o lume de fantasme înfricoșătoare, opuse în mod antitetic întruchipărilor angelice, stelare, sortite pieirii, ale dragostelor sale nefericite. În 1845 **P.** a publicat studiul „Filozofia compoziției", care, împreună cu „Principiul poeziei", publicat postum (1850), și cu eseul „Eureka" (1848), alcătuiesc o adevărată alchimie a creației poetice. Ca efect al abuzului de alcool și opiu, **P.** moare, lovit de un atac de delirium tremens. Opera sa este o sinteză de calitate artistică excepțională a unor tendințe contradictorii, realiste și antirealiste, a spiritului critic, analitic și a evazionismului. Ea reflectă un univers imaginar, creat pe măsura unor mari aspirații și ale cărui coordonate au rămas fascinația morții și a purității desăvîrșite. Îmbinare originală a reveriei romantice, împinsă pînă la exaltare și halucinație, cu rigoarea metodei matematice de creație, a deznădejdei febrile și morbide cu precizia analizei mijloacelor de exprimare și cu dozarea calculată a efectelor, opera lui **P.** a deschis drum în literatura modernă unor noi curente, printre care simbolismul și suprarealismul. Întreaga viață și operă a lui **P.** apar ca o reacție desperată și o consolare tragică față de o societate filistină și vulgară, căreia sensibilitatea lui delicată i s-a opus fără să-i poată rezista. Din opera lui **P.** au tradus în românește I.L. Caragiale, Emil Gulian, Dan Botta ș.a. O culegere din proza lui, tradusă de Ion Vinea, a apărut în 1963, iar o culegere de poezii, în traducerea lui Mihu Dragomir, în 1964.

poém (gr. *poiema*, de la *poiein* „a face, a crea") **1.** (LIT.) Specie a poeziei epice, de întindere relativ mare, alcătuită dintr-o suită de episoade, cu unul sau mai multe personaje principale reprezentative pentru mediul social și momentul istoric reflectate de ea. După conținutul lor, **p.** pot fi: eroice (ex. „Chanson de Roland"), eroicomice (ex. „Orlando furioso" de Ariosto, „Țiganiada" de Budai-Deleanu), filozofice (ex. „De rerum natura" de Lucrețiu), filozofice-mitologice (ex. „Teogonia" de Hesiod), sociale (ex. „1907" de T. Arghezi), istorice (ex. „Poltava" de Pușkin, „Dumbrava Roșie" de V. Alecsandri, „Legenda secolelor" de V. Hugo), istorice-filozofice (ex. „Memento mori" de M. Eminescu) etc. Apărut încă din antichitate, **p.** a cunoscut o evoluție multilaterală, alterîndu-și esența sa epică prin

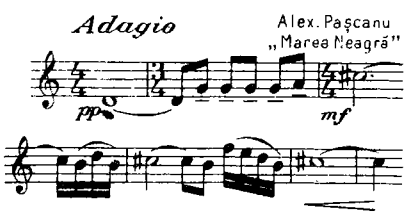

Poem

incorporarea unor pasaje lirice (mai cu seamă în romantism) sau prin transformarea în poem dramatic („Tragedia Omului" de Madách). Baudelaire a inaugurat **p.** în proză („Le Spleen de Paris", 1869). În literatura română, **p.** în proză a fost cultivat de Al. Russo, Al. Macedonski, Șt. Petică ș.a. **2.** (MUZ.) **a)** Mică piesă instrumentală, de construcție liberă, cu caracter liric sau liric-narativ. **b)** Lucrare amplă pentru orchestră (sau pentru un instrument solistic cu acompaniament de orchestră), avînd de obicei un conținut programatic. **c)** Lucrare vocală sau vocal-simfonică cu caracteristicile de mai sus.

Poenari, comună în raionul Cîmpulung, reg. Argeș, unde se găsesc ruinele unei cetăți, probabil anterioară întemeierii Țării Românești. Cetatea a fost refăcută în timpul domniei lui Vlad Țepeș (1456–1462) și folosită, pe la sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea, ca închisoare pentru cei ce se făceau vinovați de „hiclenie" (f e l o n i e).

Poenaru, Petrache (1799–1875), pedagog iluminist român. A fost elev al dascălului grec C. Vardalah și al lui Gh. Lazăr. A participat la răscoala lui Tudor Vladimirescu, ca secretar și om de încredere al acestuia. Între 1822 și 1824 a studiat, la Viena, filologia, apoi Școala politehnică, la Viena și la Paris. Întors în țară la începutul anului 1832, a fost numit profesor la școala de la Sf. Sava, apoi director al Eforiei școlilor naționale, funcție pe care a deținut-o pînă în 1848, aducînd o contribuție decisivă la organizarea învățămîntului național la orașe și sate. Concepțiile iluministe ale lui **P.** au avut un caracter moderat. **P.** a scos, împreună cu Fl. Aaron și cu S. Marcovici, foaia „Muzeu național" (1836–1838) și a fost între 1843 și 1848 redactorul foii „Învățătorul satului". El a participat la revoluția din 1848, făcînd parte din Comisia pentru eliberarea țiganilor robi. Membru al Academiei Române (1870), președinte al Societății pentru învățătura poporului român (1872). A publicat „Elemente de geometrie după Legendre" (1837), „Vocabular franțezo-românesc" (2 vol., 1840–1841, în colaborare cu Fl. Aaron și G. Hill), „Elemente de algebră după Appeltauer" (1841) ș.a.

P. Poenaru

În timpul studiilor la Paris, **P.** a inventat tocul rezervor; invenția a fost brevetată de guvernul francez în mai 1827.

poezie (gr. *poiesis* „creație"), modalitate a literaturii care exprimă mesajul artistic cu mijloace predominant plastice și imaginative (Horațiu a spus că „poezia e pictura vorbitoare", „ut pictura poesis"). Ea întrebuințează asociații inedite de idei, un limbaj figurat și metaforic concentrat, capabil să sugereze în mod direct stări sufletești, precum și numeroase alte procedee stilistice și prozodice. Potrivit tematicii sale, **p.** poate fi: filozofică, socială, mitologică-folclorică, didactică etc. Ea poate fi versificată sau neversificată. **P.** se împarte pe genuri (liric, epic, dramatic), care, la rîndul lor, cuprind mai multe specii (epopee, poem, baladă, elegie, satiră, odă, imn etc.). **P.** versificată cunoaște și o serie de forme fixe, ca: glosa, sonetul, gazelul, rondelul, pantumul etc.

Pogodin, Nikolai Fiodorovici (1900–1962), dramaturg sovietic rus. Este autorul cunoscutei trilogii „Omul cu arma" (1937, trad. rom.), „Orologiul Kremlinului" (1941, trad. rom.) și „A treia, patetica" (1958, trad. rom.), în care a prezentat, în dimensiunile sale impunătoare, figura lui Lenin pe fundalul revoluției socialiste, scoțind în evidență cu multă subtilitate legătura indestructibilă dintre marele conducător și mase. A mai scris piesele „Tempoul" (1929), „Poemul toporului" (1930), „Prietenul meu" (1932), închinate constructorilor socialismului, și comedia „Aristocrații" (1934).

pogón, veche unitate de măsură a suprafeței, egală cu 0,501179 ha, întrebuințată în special în Țara Românească.

pogonărit (în evul mediu, în țările române), dare pe avere, percepută, în favoarea domniei, pe fiecare pogon de pămînt cultivat. O dare specială era *pogonăritul pe vii*. După introducerea cultivării porumbului și tutunului (sec. al XVIII-lea), au apărut dări similare noi (**p.** pe porumb, **p.** pe tutun).

Pogor, Vasile (c. 1792–1857), scriitor român de formație predominant clasicistă. Spirit luminat, format mai cu seamă sub influența lui Voltaire, din opera căruia a și tradus. A evocat critic evenimentele eteriei, care au provocat, după el, dezastrul Moldovei („Vedenie ce au văzut un schimnic Varlaam de la mănăstirea Secului din Moldova..."). Instituțiile feudale (domnia, divanul, vistieria, biserica) sînt violent criticate în „Dialog între Fire și Moldova" (ms.). În „Cîntic pe care odă nu bine l-au poreclit", **P.** opune maniei genealogice a marilor boieri ideea meritului personal al omului. Motivul nestatorniciei destinului a fost tratat de **P.** în versuri de factură populară, cu o muzicalitate preeminesciană. Ele îl situează și printre primii poeți români care tratează tema ruinelor în spiritul lui Volney.

Pogor, Vasile (1833–1906), fiul scriitorului Vasile Pogor,

om politic, publicist şi poet român, unul dintre fondatorii societăţii „Junimea" şi ai revistei „Convorbiri literare". A tradus din Horaţiu, Goethe, Hugo, Gauthier, Baudelaire ş.a. Puţinele sale poezii originale, cu vizibile note de diletantism („Pastelul unei marchize", „Melancolie", „Magnitudo Parri", „Sfinx egiptean" ş.a.), au totuşi un aer de prospeţime şi o pronunţată notă de umor.

Poiana, comună în raionul Tecuci, reg. Galaţi, pe teritoriul căreia, în locul numit Cetăţuia, situat pe malul înalt al Siretului, s-a descoperit o mare aşezare daco-getică, locuită din epoca bronzului (mileniul al II-lea î.e.n.) pînă la începutul sec. al II-lea e.n. În epoca bronzului, la **P.** s-a dezvoltat o cultură materială de tip monteoru (cu toate fazele de evoluţie) şi de tip noua, iar în prima epocă a fierului o cultură de tip basarabi. În a doua epocă a fierului, aşezarea de la **P.** a fost unul dintre centrele tribale daco-getice din Moldova. Această aşezare întărită a fost identificată cu Piroboridava, menţionată de geograful grec Ptolemeu.

Poiana Braşov, staţiune climatică în reg. Braşov, situată la poalele masivului Postăvarul, la altitudinea de 1 030 m, legată de oraşul Braşov prin două şosele. Centru turistic internaţional şi al sporturilor de iarnă (teleferic, pîrtie olimpică de schi şi de bob).

Poiana Codrului, sat în raionul Şomcuta Mare, reg. Maramureş, situat între culmile Făgetului. Industrie a sticlei de importanţă republicană.

Poiana Ruscă, *Munţii ~,* masiv muntos în Carpaţii Occidentali, încadrat de depresiunea Haţegului la est, valea Bistrei la sud, valea Timişului la vest şi culoarul Mureşului la nord. Sînt alcătuiţi din roci cristaline. Altitudinea maximă: 1 378 m (vîrful Padeş). Exploatări de minereu de fier (Ghelar, Teliuc), de sulfuri polimetalice şi marmură (Ruşchiţa). Munţii Poiana Ruscă constituie un peisaj geografic puternic umanizat; aşezările permanente se ridică mult pe înălţimi.

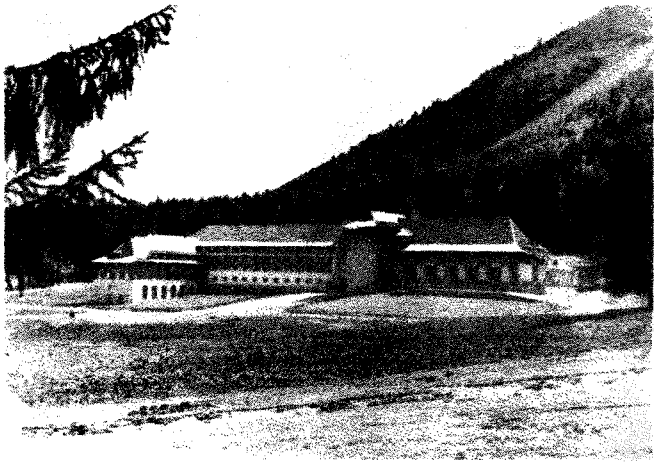

Poiana Braşov. Hotelul Sporturilor

Poiana Ţapului, localitate de tip urban în raionul Cîmpina, reg. Ploieşti, componentă a oraşului Buşteni, situată pe Valea Prahovei, la poalele munţilor Bucegi. Staţiune turistică.

poichilotérm (gr. *poichilos* „variat" şi *thermos* „cald"; BIOL.; despre animale), la care temperatura corpului variază după temperatura mediului, ca urmare a lipsei mecanismelor fiziologice de termoreglare şi a unui nivel energetic scăzut al metabolismului. Nevertebratele, peştii, broaştele, reptilele sînt poichiloterme. V. şi homeoterm.

Poieneşti, sat în raionul Vaslui, reg. Iaşi, unde s-a descoperit o aşezare ale cărei urme materiale atestă expansiunea bastarnilor în Moldova (sec. II—I î.e.n.) şi locuirea (în sec. I—III e.n.) a regiunilor de deal şi de podiş ale Moldovei de către populaţia daco-getă (carpii).

Poincaré *[puăncaré],* Jules Henri (1854—1912), matematician francez. A fost profesor la Facultatea de ştiinţe din Paris şi membru al Academiei Franceze. Este autorul unor lucrări fundamentale în domeniul teoriei calitative a ecuaţiilor diferenţiale, al mecanicii cereşti, fizicii matematice, topologiei. A studiat dependenţa soluţiilor de condiţiile iniţiale şi parametrii care intră în ecuaţii, a dat clasificarea punctelor singulare. A pus bazele topologiei combinatorii. A studiat vibraţiile continuurilor tridimensionale şi probleme privind teoria potenţialului, propagarea căldurii, undele electromagnetice, problema celor trei corpuri. A descoperit funcţiile fuchsiene. A adus contribuţii la elaborarea teoriei relativităţii restrînse. **P.** s-a ocupat de problemele filozofice ale ştiinţelor naturii, formulînd concepţia idealist-subiectivă a convenţionalismului. Op. pr.: „Asupra teoriei funcţiilor fuchsiene" (1881).

Poincaré *[puăncaré],* Raymond (1860—1934), om de stat francez. Prim-ministru (1912—1913, 1922 — 1924 şi 1926 — 1929) şi preşedinte al Franţei (1913—1920). A căutat să întărească alianţa franco-rusă îndreptată împotriva Germaniei. A fost unul dintre organizatorii intervenţiei antisovietice (1918—1920).

pointilísm *[puăntilism]* (fr. *point* „punct"; ARTE PLAST.), denumire dată procedeului pictural prin care pata de culoare se descompune în tuşe mici (puncte, liniuţe) de culori pure şi din al căror amestec optic rezultă tonul dorit. **P.** a fost folosit de neoimpresionişti (Seurat, Signac, C. Pissarro ş.a.) pentru obţinerea unei luminozităţi maxime. Se numeşte şi *divizionism.* V. şi neoimpresionism.

poise *[puaz]* (după numele fizicianului francez *J. Poiseuille,* 1799—1869; METR.),

unitate de măsură a viscozității dinamice în sistemul CGS; un poise este viscozitatea unui fluid în care gradientul vitezei, sub tensiunea de alunecare de o barie, este de un centimetru pe secundă, perpendicular pe planul de alunecare. Are simbolul *P*.

Poiseuille *[puazőí]*, *legea lui* ~ (după numele fizicianului francez *J. Poiseuille*, 1799—1869; FIZ.), relația care dă debitul de lichid Q în curgere laminară printr-un tub de rază r: $Q = \frac{\pi r^4}{8\eta} \frac{p_1 - p_2}{l}$, unde η este coeficientul de viscozitate dinamică al lichidului, $p_1 - p_2$ diferența de presiune între capetele tubului și l lungimea tubului.

Poisson *[puaső]*, Simeon Denis (1781—1840), matematician francez; a fost profesor la Facultatea de științe din Paris. A adus contribuții în domeniul ecuațiilor fizicii matematice, hidromecanicii, electrostaticii, magnetismului, capilarității, în domeniul balisticii exterioare, în teoria elasticității. — *Ecuația lui P.*, ecuația cu derivate parțiale de al doilea ordin $\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial z^2} = f(x, y, z)$ sau, în general, $\frac{\partial^2 u}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial x_2^2} + \ldots + \frac{\partial^2 u}{\partial x_n^2} = f(x_1, x_2, \ldots, x_n)$, verificată de potențialul newtonian de volum în interiorul domeniilor în care există o distribuție de mase (sau sarcini electrice) continue.

Poitiers *[puatié]*, oraș în vestul Franței. 66 200 loc. (1962). Centru comercial pentru produse agricole. Aeroport. Universitate. Aici au avut loc, în timpul evului mediu, două bătălii celebre: în anul 732, cînd francii, conduși de regele Carol Martel, i-au înfrînt pe arabi, și în anul 1356, în timpul războiului de 100 de ani, cînd armata franceză a fost înfrîntă de cea engleză.

pojárniță *(Hypericum perforatum)*, specie de plantă erbacee perenă din familia hipericaceelor, cu frunze opuse care au puncte negre sau transparente (pungi secretoare de ulei eteric) și cu flori galbene. Crește în finețe și se folosește în medicină pentru tratamentul unor boli de ficat, precum și ca antiseptic și cicatrizant.

Pojarul Poliței, peșteră în Munții Apuseni, situată în apropierea peșterii cu gheață de la Scărișoara. Monument al naturii. Este peștera cea mai bogat ornamentată din țară, caracterizată prin interesante concrețiuni dentritice și cristale de calcit.

Pojorîta, comună în raionul Cîmpulung, regiunea Suceava, situată pe valea rîului Moldova. 3 610 loc. (1964). Exploatări de calcar și de gresie calcaroasă. Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea). Fabrică de var.

Pokorný, Karel (1891—1962), sculptor ceh, artist al poporului din R.S. Cehoslovacă. Continuator al tradițiilor realiste ale sculpturii cehe din sec. al XIX-lea, **P.** a creat lucrări cu un bogat conținut de idei, în imagini sculpturale viguroase, expresive, afirmîndu-se atît ca autor de monumente (monumentele din Laze, 1925, și din Oseka, 1934, în memoria victimelor catastrofelor miniere; „Frăție", 1950), cît și ca sculptor statuar („B. Nemcová", 1954; „A. Jirásek", 1959 ș.a.). Laureat al Premiului de stat al R.S. Cehoslovace.

Pokrovski, Mihail Nikolaevici (1868—1932), istoric sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A scris numeroase lucrări („Studiu cu privire la istoria culturii ruse", 2 vol., 1923, și „Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri", 4 vol., 1933—1934 ș.a.), în care a dezvăluit orientarea de clasă a istoriografiei burgheze, a încercat să analizeze în spirit marxist dezvoltarea istorică a Rusiei.

pol[1] **1.** (GEOGR.) *Pol geografic*, fiecare din cele două puncte (Polul Nord și Polul Sud) în care axa de rotație a Pămîntului atinge suprafața globului terestru; aici se reunesc toate meridianele geografice. În zona polilor, razele Soarelui cad întotdeauna sub un unghi mai mic de 23 1/2°, de aceea cantitatea de căldură primită este mai mică decît în celelalte regiuni ale globului, ceea ce explică asprimea climei polare. Jumătate din an Soarele nu se ridică de loc deasupra orizontului (noaptea polară). Poziția polilor pe suprafața terestră nu este absolut neschimbată, ci variază, descriind o curbă complexă formată din spirale neregulate. În perioada pentru care există observații (din 1890), distanța polului instantaneu față de polul mediu nu a depășit 16 m. **2.** (ASTR.) *Pol ceresc*, fiecare dintre cele două puncte în care prelungirea axei de rotație a Pămîntului, trecînd prin cei doi poli tereștri, intersectează sfera cerească. Astfel și sfera cerească are un pol ceresc nord și un pol ceresc sud. Aceștia au o mișcare printre stele, datorită mișcării în spațiu a axei de rotație a Pămîntului. V. și nutație; precesie. **3.** (MAT.) **a)** Fiecare dintre cele două puncte în care un diametru al sferei intersectează sfera. **b)** Originea unui sistem de axe de coordonate polare. **c)** Punct singular izolat al unei funcții de o variabilă complexă $f(z)$, a cărei dezvoltare în serie Laurent conține un număr limitat de puteri negative ale diferenței dintre z și afixul punctului singular. — *Polul unei drepte în raport cu o conică*, punctul a cărui polară este dreapta dată. — *Polul unui plan în raport cu o cuadrică*, punctul al cărui plan polar este planul dat. — *Polul unei secțiuni plane într-o sferă*, fiecare dintre punctele în care diametrul perpendicular pe secțiunea considerată intersectează sfera. **4.** (FIZ.) Fiecare dintre cele două puncte sau regiuni ale unui corp opuse una celeilalte din punctul de vedere al unei anumite proprietăți. — *P. electric*, regiune a unui corp polarizat electric de la care diverg *(polul pozitiv)* sau către care converg *(polul negativ)* liniile de cîmp ale inducției electrice. — *P. magnetic*, regiune a unui magnet de la care diverg *(polul nord)* sau către care converg *(polul sud)* liniile de cîmp ale inducției magnetice. **5.** (GEOFIZ.) *Pol magnetic terestru*, punct pe suprafața Pămîntului în care acul magnetic are poziția verticală (înclinația magnetică este de

90°). Există doi *p. m. t.*: nord și sud. Coordonatele lor în 1960 au fost: 74°,9 lat. nord. și 101° long. vest. și respectiv 62°,2 lat. sud. și 142° long. est. În *p. m. t.* converg meridianele magnetice; ei nu corespund cu polii geografici ai Pământului și se deplasează continuu de la est spre vest, datorită, probabil, neuniformității uscatului în cele două emisfere ale globului. **6.** (ELT.) **a)** Zonă a miezului feromagnetic al unui circuit magnetic pe unde fluxul magnetic principal sau cel util trece din materialul feromagnetic în aer sau invers. După sensul fluxului magnetic, **p.** pot fi: *nord*, dacă fluxul trece dinspre materialul feromagnetic spre exterior, și *sud*, dacă fluxul trece dinspre exterior spre materialul feromagnetic. **b)** Parte componentă a unei mașini electrice, executată din oțel turnat sau din tole de oțel pe care se dispune înfășurarea de excitație. **c)** Piesă a unei pile galvanice care stabilește contactul cu circuitul exterior. Fiecare pilă are doi **p.**: *pozitiv* și *negativ*.

pol[2] **1.** Denumirea curentă a mai multor monede străine care au circulat în țările române în sec. al XIX-lea (pol rusesc, pol francuzesc, adică napoleon), valorînd 20 de lei. **2.** Veche piesă monetară, avînd jumătate din valoarea unei monede curente (din slavul *polovina* „jumătate").

Pol rusesc. Avers și revers

polară (MAT.), loc geometric al punctelor conjugate armonic cu un punct dat, în raport cu cele două puncte în care o dreaptă variabilă ce trece prin punctul dat intersectează o conică dată. **P.** este o dreaptă.

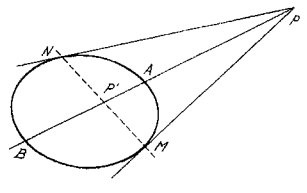

Polară (*NP'M*)

polarimétru (FIZ.), instrument optic utilizat pentru măsurarea unghiului cu care o

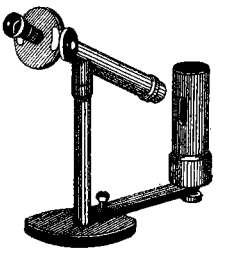

Polarimetru

substanță optic activă rotește planul de polarizare al luminii liniar polarizate.

polariscóp (FIZ.), instrument optic utilizat pentru studiul calitativ al efectelor de polarizare produse asupra luminii (naturale sau polarizate) la trecerea ei printr-o substanță. Este compus dintr-un polarizor și un analizor; prin alegerea adecvată a acestora se poate stabili tipul de polarizare (liniară, rotatorie etc.) produs de substanță.

polaritáte 1. (FIZ.) Proprietate a unui sistem fizic de a avea în două puncte ale sale caracteristici de aceeași natură, dar opuse una celeilalte (ex. **p.** unei pile electrice, cu cei doi electrozi ai săi, plus și minus; **p.** unui magnet, cu cei doi poli ai săi, nord și sud). **2.** (BOT.) Factor important al structurii plantelor, care constă în deosebirile morfologice și fiziologice dintre porțiunea bazală a plantei *(polul bazal)* și vîrful ei *(polul apical)*. **P.** este caracteristică atît plantelor superioare cît și celor inferioare și este dobîndită în cursul dezvoltării istorice a plantei și a fiecărei părți din ea.

polarizáre (FIZ.), proces prin care un corp sau un sistem fizic dobîndește proprietatea de polaritate; aducere a unui corp, a unui sistem fizic sau a unui mediu în stare de polarizație; (impropriu) stare a unui sistem fizic care a suferit un astfel de proces. — *P. electrică*, realizare a unei asimetrii în distribuția sarcinii electrice pozitive și negative a unui sistem fizic (atom, moleculă etc.), a unui mediu sau a unui corp. *P.e.* a dielectricilor se realizează prin introducerea lor într-un cîmp electric, care determină orientarea sau formarea dipolilor moleculari. — *P. magnetică* v. *magnetizare*. — *P. electrolitică* (sau *electrochimică*), acumularea la electrozii unei băi de electroliză sau ai unei pile electrochimice a ionilor care realizează conducția prin soluția electrolitului. — *Polarizarea luminii*, transformarea luminii naturale în lumină polarizată. *P.l.* și, în general, **p.** undelor electromagnetice se poate realiza prin: reflexie, refracție, birefringență (dublă refracție), împrăștiere etc. — *P. rotatorie*, fenomen de rotire a planului de polarizație al luminii liniar polarizate la trecerea ei printr-o substanță optic activă.

polarizáție (FIZ.) **a)** Stare a unui corp sau a unui sistem fizic care prezintă proprietatea de polaritate; stare a unui corp sau a unui sistem fizic care a suferit o polarizare; starea unui mediu în care acesta are proprietăți descrise de mărimi vectoriale; (impropriu) aducerea unui sistem fizic într-o astfel de stare. — *P. electrică*, stare a unui corp sau a unui sistem fizic care posedă cel puțin doi poli electrici de nume contrare: plus și minus. *P.e.* poate fi *spontană* (v. piroelectricitate) sau *indusă*, care, la rîndul său, poate fi *temporară* (ex. *p.e.* a dielectricilor obișnuiți) sau *permanentă* (ex. *p.e.* a electreților). — *Polarizația luminii*, stare a unui fascicul luminos în care toate radiațiile electromagnetice componente au aceeași direcție de oscilație, definită de obicei prin direcția vectorului cîmp electric. Dacă această direcție se menține paralelă cu ea însăși în lungul

direcţiei de propagare (adică este cuprinsă într-un plan), lumina se numeşte *plan polarizată* sau *liniar polarizată*; dacă direcţia de oscilaţie variază în mod uniform de-a lungul direcţiei de propagare, lumina poate fi *circular polarizată* sau *eliptic polarizată*, după cum capătul vectorului cîmp electric se mişcă pe un cilindru circular, respectiv eliptic. **b)** Mărime vectorială care caracterizează starea de polarizaţie **(a)** a unui corp sau a unui mediu. — *P. electrică*, densitatea de volum a momentului dipolar al unui mediu polarizat electric. Sin. *intensitate de polarizare electrică*. — *P. magnetică*, produsul dintre permeabilitatea magnetică a vidului şi magnetizaţia unui mediu. **c)** *Polarizaţie cromatică*, ansamblul figurilor de interferenţă viu colorate obţinute la cercetarea în lumină albă a unui cristal birefringent cu ajutorul unui polariscop.

polarizór (FIZ.), dispozitiv optic care transformă lumina incidentă (naturală sau polarizată) în lumină liniar polarizată cu planul de polarizaţie paralel cu un anumit plan, numit planul principal al **p.** Intră în alcătuirea polariscoapelor sau a polarimetrelor, ca **p.** propriu-zis (pentru polarizarea luminii) sau ca analizor. Cele mai uzuale **p.** sînt prismele polarizoare.

polarográf (CHIM.), aparat pentru înregistrarea grafică sau fotografică a curbei curent-tensiune (polarogramă), obţinută de la o celulă de electroliză polarografică; este utilizat în analiza electrochimică.

polarografíe (CHIM.), metodă de analiză chimică în care este folosit polarografuI (analiză polarografică). V. şi analiză electrochimică.

polaroíd (FIZ.), polarizor bazat pe dicroismul unor cristale (ex. herapatita); este confecţionat sub formă de plăcuţă sau de peliculă.

polc (pîlc) (la sfîrşitul evului mediu, în ţările române), unitate militară corespunzătoare regimentului de mai tîrziu.

pólca, dans ţărănesc, originar din Boemia, în măsura de 2/4, în tempo viu şi cu un ritm

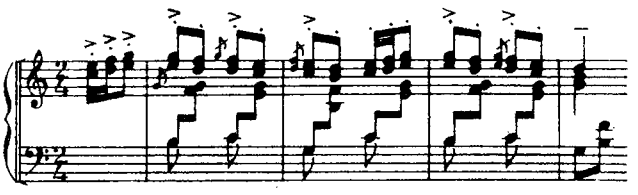

Polca

sprinten, puternic marcat. Răspîndit după 1840 în întreaga Europă, a devenit unul din cele mai populare dansuri de bal în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

polcóvnic (la sfîrşitul evului mediu, în ţările române), grad militar împrumutat din terminologia militară rusă. Era comandantul unui *polc*, gradul lui corespunzînd colonelului de mai tîrziu. — *P. de străini*, subaltern al *marelui vornic de poliţie*, însărcinat cu strîngerea dărilor străinilor care locuiau în Bucureşti.

Polcovnicul, Nicolàie (a doua jumătate a sec. XVIII şi începutul sec. XIX), pictor român. Format în mediul zugravilor de biserici, **P.** a fost receptiv la înnoirile din pictura epocii. Eliberîndu-se de influenţa picturii religioase tradiţionale, s-a preocupat de redarea cît mai fidelă a vieţii („Autoportret", „Soţia şi copilul artistului").

polder, denumire dată, în Olanda, unei porţiuni de uscat smulse mării sau unui lac maritim prin îndiguire. Iniţial mlăştinoase, aceste terenuri, prin îndiguire, prin secarea lor cu ajutorul pompelor, prin colmatarea lor forţată, devin fertile, fiind favorabile culturilor de cîmp sau fineţelor. Canalele de drenaj ce le înconjură servesc în acelaşi timp drept căi de comunicaţie.

poléi, strat continuu, subţire şi neted de gheaţă, care acoperă uneori porţiuni din suprafaţa solului, arborii şi alte obiecte ce se găsesc expuse în aer liber.

poleire (TEHN.), acoperire a suprafeţei unui obiect cu o foiţă subţire de metal, de obicei de aur, în scopul protejării sau al înfrumuseţării obiectului respectiv. Se realizează mai ales prin placare.

polén (BOT.), masă pulverulentă de culoare, în general, gălbuie, constituită din grăuncioare produse de anterele staminelor. Grăuncioarele de polen sînt de dimensiuni microscopice (15 —200 μ), au forme variate şi sînt alcătuite dintr-o membrană externă (exina), care prezintă la suprafaţă un relief caracteristic pentru fiecare specie de plantă, o membrană internă (intina) şi din două celule în interior: una numită vegetativă, alta generativă. Din punct de vedere funcţional, grăunciorul de **p.** reprezintă un spor (microspor), care dă naştere, la un gametofit. Căzut pe stigmatul florii, el germinează, formează tubul polinic (gametofitul), în care iau naştere, prin diviziunea nucleului celulei generative, două spermatii (gameţi masculini); acestea iau parte la procesul de dublă fecundaţie. V. şi alternare de generaţii; palinologie.

polenizáre, fenomen care constă în transportul polenului de pe anterele staminelor pe stigmatul pistilului. **P.** se poate face în interiorul aceleiaşi flori *(p. directă* sau *autopolenizare)* sau între flori diferite *(p. încrucişată)*. Plantele prezintă numeroase şi interesante adaptări la **p.** încrucişată. În cazul cînd florile sînt viu colorate, parfumate şi produc nectar, **p.** este efectuată prin intermediul insectelor (la plantele *entomofile*); cînd florile sînt puţin aspectuoase, au stigmatul mare şi ramificat şi produc polen în cantităţi foarte mari, polenul este transportat prin intermediul curenţilor de aer (la plantele *anemofile*). — (FITOTEHN.) *P. suplimentară artificială*, lucrare prin care se realizează polenizarea completă a florilor la plantele agricole alogame. Se foloseşte mai ales la floarea-

soarelui, porumb, cînepă şi hrişcă. Tehnica *p.s.a.* diferă de la o specie la alta; la floarea-soarelui se execută frecînd uşor două inflorescenţe sau frecînd fiecare inflorescenţă cu o mănuşă de catifea sau de blană. Contribuie la sporirea producţiei de seminţe.

Polevoi, Boris Nikolaevici (n. 1908), scriitor sovietic rus. Este cunoscut mai ales prin romanul „Povestea unui om adevărat" (1947, trad. rom.), inspirat de întîmplări reale din timpul celui de-al doilea război mondial, trăite de el în calitate de corespondent al ziarului „Pravda" pe front. **P.** a mai scris: „Atelierul de foc" (1939, trad. rom.), „Noi, oamenii sovietici" (1948, trad. rom.), „Contemporanii" (1952, trad. rom.), „Impresii din America" (1956, trad. rom.), „Departe în spatele frontului" (1958, trad. rom.), „Pe ţărmul sălbatic" (1963). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

poli- (gr. *polys* „mult, numeros"), element de compunere cu sensul „mulţi, numeroşi" (ex. *poliedru, poliglot* etc.).

poliacetat de vinil (CHIM.) v. **acetat de polivinil.**

poliacrilonitríl (CHIM.), produs macromolecular de tip acrilic, cu structură filiformă, obţinut prin polimerizarea în emulsie a nitrilului acrilic. Substanţă solidă, stabilă faţă de apă şi de diferiţi agenţi chimici. Se întrebuinţează la fabricarea fibrelor sintetice (melana). În R.P.R. se obţine la Uzina de fibre sintetice Săvineşti. Şin. *nitril poliacrilic.*

polialcoóli (CHIM.), clasă de substanţe organice care conţin în moleculă mai multe grupări hidroxil, legate de radicali hidrocarbonaţi. Sînt substanţe lichide sau solide, solubile în apă, cu gust dulce. Proprietăţile lor fizice şi chimice sînt determinate de numărul şi de poziţia reciprocă a grupărilor hidroxil din moleculă. Se obţin din produse naturale sau pe cale sintetică. Ex. glicerina (cu trei grupări hidroxil), eritrita (cu patru grupări hidroxil), arabita (cu cinci grupări hidroxil), manita (cu şase grupări hidroxil) etc. — *Polialcool vinilic* v. *alcool polivinilic.*

poliamíde (CHIM.), produşi macromoleculari cu structură filiformă, obţinuţi prin policondensarea acizilor dicarboxilici (acidul adipic, acidul pimelic) cu diamine (tetrametilendiamina, hexametilendiamina), a aminoacizilor între ei şi prin polimerizarea lactamelor (ex. caprolactama). Conţin în moleculă gruparea $-CO-NH-$. **P.** pot fi trase în fibre din baia de polimer topit. Se întrebuinţează în primul rînd la fabricarea fibrelor sintetice (sub numele de nailon sau perlon T, capron, perlon L sau relon), dar şi ca materiale de presare (sub numele de *igamide*).

poliandríe (gr. *polys* „mult" şi *aner, andros* „bărbat"), formă de căsătorie a cărei obîrşie este căsătoria pe grupe, constituind o formă specializată a acesteia, în care femeia putea să se căsătorească în acelaşi timp cu mai mulţi bărbaţi.

Polianov, Dimităr Ivanov (1876—1953), poet bulgar. În volumele de poezii („Picături", 1907; „Versuri de fier", 1921; „Porumbelul alb. Versuri despre pace", 1951), **P.** cheamă proletariatul împotriva exploatării şi cîntă lupta pentru pace. **P.** a dedicat cîteva poezii evocării unor momente importante din istoria României („Cîntecul Dunării", „Peste Dunăre", „Dincolo de Dunăre") şi a salutat cu entuziasm proclamarea Republicii Populare Române.

poliartrítă (gr. *polys* „mult" şi *arthron* „articulaţie"; MED.), inflamaţie acută sau cronică a mai multor articulaţii în acelaşi timp. Poate fi de natură reumatismală, tuberculoasă, colibacilară etc. — *P. cronică evolutivă,* formă de reumatism cronic deformant, cu evoluţie progresivă, care se observă în special la femei. Articulaţiile atinse mai întîi de poliartrită sînt cele ale extremităţilor, în special cele ale degetelor.

poliatómic (CHIM.; despre radicali sau molecule), care conţine doi sau mai mulţi atomi, identici sau diferiţi.

Polibiu (c. 203—118 î.e.n.), scriitor grec, originar din Megalopolis (Arcadia). A fost ostatic la romani în anii 168—150 î.e.n., după care a revenit în patrie şi a ocupat funcţii importante. Principala sa operă, „Istorii", în 40 de cărţi, tratează, de pe poziţia aristocraţiei romane, istoria lumii cunoscute pe atunci, de la cel de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.) pînă la cucerirea Corintului (146 î.e.n.); în ea apar şi unele ştiri despre cetăţile pontice de pe litoralul românesc. Din opera lui **P.** nu s-au păstrat în întregime decît primele cinci cărţi, iar din celelalte numai fragmente.

policaprolactámă (CHIM.), fibră sintetică de tip poliamidic, cu structură filiformă, obţinută prin încălzirea în anumite condiţii a lactamei acidului ε-aminocapronic (caprolactama). Produsul macromolecular rezultat este filat din topitură. Fibrele din **p.** au foarte bune proprietăţi textile şi se comercializează sub denumirile de relon, capron, perlon L etc. **P.** fabricată la Uzina de fibre sintetice Săvineşti, folosind ca materie primă fenolul, este cunoscută sub numele de *relon.*

polichéte (ZOOL.; *Polychaeta*), clasă de viermi inelaţi caracterizaţi prin parapode bine dezvoltate, prevăzute cu un număr mare de peri. Unele **p.** sînt foarte mici (cîţiva mm); cele mai multe sînt mari (pînă la 3 m lungime). Majoritatea **p.** sînt forme bentonice, care se tîrăsc pe fundul apelor sau se afundă în mîl şi nisip; multe duc o viaţă sedentară, fixîndu-se pe pietre, pe scoicile moluştelor etc., iar unele sînt forme pelagice. Cele mai multe **p.** sînt animale răpitoare, dar există şi forme fitofage şi omnivore. Sînt folositoare, constituind hrana multor animale marine.

policíclic (CHIM.; despre substanţe), care conţine în moleculă mai multe cicluri formate din lanţuri închise de atomi (ex. hidrocarburi aromatice policiclice: naftacen, pentacen, crisen, picen, piren, perilen, coronen).

Policlet (a doua jumătate a sec. V î.e.n.), sculptor şi teoretician al artei din Grecia antică, unul dintre principalii reprezentanţi ai pri-

mului clasicism elen. **P.** a codificat sistemul proporţiilor corpului omenesc, creînd astfel un „canon", adică un tip de frumuseţe ideală, care trebuia să exprime frumuseţea fizică şi concomitent frumuseţea spirituală şi pe care l-a aplicat în lucrările „Doriforul" (Purtătorul de lance), „Diadumenul", „Amazoana rănită" ş.a. Perfecţiunea formelor, echilibrul compoziţiilor şi seninătatea calmă a expresiilor sînt principalele caracteristici ale sculpturii lui **P.** Statuile sale, iniţial turnate în bronz, se păstrează în copii antice în marmură.

Policlet cel Tînăr (prima jumătate a sec. IV î.e.n.), arhitect şi sculptor grec. Autor al vestitului teatru din Epidaur (circa 360 î.e.n.), **P.** a fost unul dintre marii arhitecţi ai epocii sale. El a realizat totodată numeroase statui (monumentul comemorativ al victoriei de la Aigos-Potamos, reprezentînd pe zeiţa Afrodita înarmată ş.a.).

policlínică (MED.), instituţie medicală de consultaţii şi tratament, organizată teritorial şi pe specialităţi, pusă la dispoziţia bolnavilor ambulatori. V. şi ocrotirea sănătăţii.

policlorură de vinil (CHIM.) v. **clorură de polivinil.**

policlorură de viniliden (CHIM.) v. **clorură de poliviniliden.**

policondensáre (CHIM.), reacţie chimică în care are loc unirea alternantă a unui număr oarecare de molecule de reactanţi într-o macromoleculă, cu eliminarea concomitentă a unor produşi secundari (apă, amoniac, acid clorhidric etc.). **P.** este o reacţie consecutivă (în trepte), de obicei reversibilă, desfăşurarea ei în sensul dorit fiind condiţionată, printre altele, şi de îndepărtarea continuă a produsului secundar din mediul de reacţie. **P.** este caracteristică unor substanţe organice, care conţin la capetele lanţului de atomi de carbon din molecula lor grupări funcţionale de tipul $-COOH$, $-NH_2$, $-OH$ etc. (acizi dicarboxilici, aminoacizi, hidroxiacizi, diamine, aminoalcooli, alcooli dihidroxilici etc.). Reacţia de **p.** apare atît în natură (formarea amidonului sau celulozei în plante prin **p.** glucozei, formarea proteinelor din α-aminoacizi) cît şi în condiţiile de laborator, servind la obţinerea unei importante game de produse sintetice: fenoplaste sau bachelite, poliamide, poliesteri etc. V. şi materiale plastice.

Policrate, tiran al Samosului (c. 537—522 î.e.n.). A dus o politică energică în dauna aristocraţiei, favorizînd dezvoltarea meşteşugurilor şi a negoţului. Cu ajutorul flotei a impus dominaţia Samosului în Marea Egee şi în Marea Mediterană, pînă în Sicilia. În timpul conducerii sale, Samosul a cunoscut o dezvoltare edilitară deosebită, construindu-se, printre altele, celebrul templu al zeiţei Hera, în formă de palat.

policromíe (gr. *polys* „mult" şi *krome* „culoare"; POLIGR.), lucrare tipografică executată în mai multe culori (de obicei se numesc **p.** lucrările executate în mai mult de patru culori). Tipărirea **p.** se face cu clişee separate pentru fiecare culoare.. Lucrările executate în trei şi patru culori se numesc tricromii şi, respectiv, patrucromii.

polidactílie (gr. *polys* „mult" şi *daktylos* „deget"; MED.), anomalie caracterizată prin prezenţa de degete supranumerare la extremităţile superioare sau inferioare.

polidipsíe (gr. *polys* „mult" şi *dipsa* „sete"; MED.), simptom constant întîlnit în cursul diabetului zaharat, al diabetului insipid şi al unor boli psihice, care se manifestă prin sete excesivă, patologică. În cursul diabetului insipid, bolnavul poate ajunge la consumarea mai multor zeci de litri de apă pe zi.

poliédru (gr. *polys* „mult" şi *hedra* „bază"; MAT.), corp mărginit din toate părţile de porţiuni de plane (poligoane). Aceste poligoane reprezintă feţele **p.**, laturile reprezintă muchiile **p.**, iar vîrfurile poligoanelor vîrfurile **p.** Segmentele de dreaptă care unesc două vîrfuri ce nu aparţin aceleiaşi feţe constituie diagonalele **p.** — *P. convex*, poliedru care are proprietatea că oricare dintre planele ce conţine o faţă

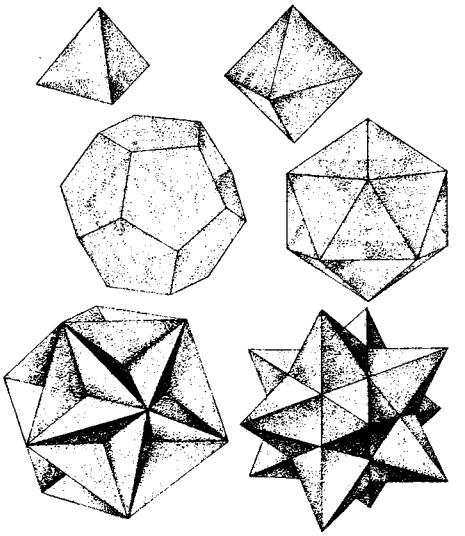

Poliedre

a poliedrului lasă de o aceeaşi parte a sa toate celelalte feţe. — *P. regulat*, poliedru cu toate feţele poligoane regulate egale şi cu toate unghiurile diedre egale.

poliembrionie (EMBRIOL.), dezvoltare a mai multor embrioni din acelaşi ou. Se realizează fie prin separarea şi prin dezvoltarea independentă a primelor blastomere, din fiecare formîndu-se cîte un embrion (ex. la unii viermi, himenoptere parazite etc.), fie prin divizarea discului embrionar în mai multe părţi, care vor deveni tot atîţia embrioni.

poliestéri (CHIM.), produşi macromoleculari cu structură filiformă, rezultaţi prin esterificarea unui acid dicarboxilic cu un alcool dihidroxilic. În stare

topită se pot fila. Cei mai cunoscuți sînt **p.** proveniți din policondensarea acizilor dicarboxilici aromatici (acid tereftalic, acid ftalic) cu glicoli, utilizați la fabricarea fibrelor sintetice de tip tergal, terilen etc. Dacă esterificarea acizilor dicarboxilici se face cu polialcooli, se obține un tip special de **p.**, cu structură tridimensională, cunoscuți sub denumirea de alchidali sau de gliptali. V. și politereftalat de etenă; materiale plastice.

polietilénă (CHIM.), produs macromolecular cu structură liniară sau ramificată (după condițiile de obținere), rezultat prin polimerizarea etilenei, folosind diferite procedee: procedeul de înaltă presiune (1 000—2 000 at), care utilizează cantități mici de oxigen drept catalizator; procedeul de presiune medie (30—40 at), care folosește drept catalizator oxizi ai metalelor tranziționale pe un suport activ (ex. CrO_3), și procedeul de joasă presiune (atmosferică), în prezența catalizatorilor organometalici (ex. trietilaluminiu și tetraclorură de titan). **P.** este o masă albă cu densitate mică, se înmoaie la 120—145° C, are o bună rezistență mecanică și chimică, rezistivitate electrică mare și servește la fabricarea materialelor electroizolante, a foilor, a tuburilor și a mai multor obiecte de larg consum. Sin. *politenă*, *polietenă*. V. și materiale plastice.

polifagie (gr. *polys* „mult" și *phagein* „a mînca") **1.** (BIOL.) Tip de nutriție în care intră hrană variată, aparținînd mai multor tipuri biologice. **P.** este proprie organismelor omnivore. **2.** (MED.) Simptom caracteristic diabetului zaharat, care se manifestă printr-o foame exagerată și deci prin consumarea unei cantități exagerate de alimente.

Polifem (în mitologia greacă), unul dintre ciclopi, fiu al zeului Poseidon; apare în „Odiseea" ca un uriaș antropofag. Ulise, care poposise pe insula sa, i-a scos unicul ochi pentru a scăpa cu tovarășii săi din peștera unde erau ținuți de el prizonieri.

polifenóli (CHIM.), compuși organici din clasa fenolilor, conținînd două sau mai multe grupări hidroxil legate de un radical hidrocarbonat aromatic. Nu se găsesc liberi în natură, ci sub formă de derivați (eteri). Sînt substanțe solide, cristalizate, cu puncte de topire specifice, solubile în apă și în alcool etilic. Sînt ușor oxidabili, însușire pe care se bazează utilizarea unora dintre ei ca revelatori fotografici (pirocatechina, hidrochinona, pirogalolul). Se mai numesc *fenoli polihidroxilici*. V. și fenoli.

polifonie (MUZ.), artă și știință a suprapunerii coordonate a mai multor voci, care, în ansamblu, nu-și pierd individualitatea melodică, deși între ele există relații armonice. Contrariul **p.** este omofonia. V. și contrapunct.

poligamie (gr. *polys* „mult" și *gamos* „căsătorie"), formă de căsătorie apărută o dată cu sclavia patriarhală, în care bărbatul putea să se căsătorească în același timp cu mai multe femei. În unele state în care religia oficială este cea mahomedană, **p.** se mai practică și astăzi.

poliglobulíe (gr. *polys* „mult" și lat. *globulus* „globul"; MED.), boală caracterizată prin creșterea anormală a numărului de globule roșii din sînge (peste 5,5 milioane/mm³). Poate fi relativă, absolută sau esențială (cînd se numește *boala lui Vaquez*). Boala lui Vaquez se manifestă prin creșterea foarte mare a numărului de globule roșii (7 — 12 milioane/mm³), prin roșeața și cianoza pielii, creșterea tensiunii arteriale, mărirea splinei. **P.** se mai numește *policitemie*.

Polignot (prima jumătate a sec. V î.e.n.), pictor din Grecia antică. Și-a desfășurat activitatea la Delfi și la Atena, ca pictor decorator. Opera lui **P.**, cunoscută din descrierile lui Pausanias, cuprindea ample compoziții murale, inspirate pentru prima oară din literatura homerică (cucerirea Troiei, peripețiile lui Ulise etc.) și reflectînd idealurile etice ale grecilor. E primul pictor care, inspirat de varietatea terenului muntos, a dispus personajele pe mai multe planuri etajate, inventînd un fel de perspectivă menită să sugereze pe plan adîncimea spațiului și introducînd în fundal elemente de peisaj. A știut totodată să asigure compozițiilor lui un admirabil echilibru și să exprime sentimentele personajelor nu numai prin atitudini și gesturi, ci și prin fizionomie.

poligón (gr. *polys* „mult" și *gonia* „unghi") **1.** (MAT.) Porțiune de plan mărginită de o linie poligonală închisă. — *P. regulat*, poligon cu toate laturile și cu toate unghiurile egale. — *P. convex*, poligon care rămîne în întregime de aceeași parte a oricărei drepte determinate de laturile sale. — *P. concav*, poligon care este intersectat de unele drepte determinate de laturile sale. — *P. stelat*, poligon regulat concav; laturile unui *p.s.* sînt diagonale într-un poligon regulat convex. — *P. curbiliniu*, poligon care are laturile linii curbe. **2.** (REZ. MAT.) *Poligon funicular*, linie poligonală *ABCDE* obținută prin trasarea, între dreptele Δ_1, Δ_2, Δ_3 (care reprezintă direcțiile de acțiune ale

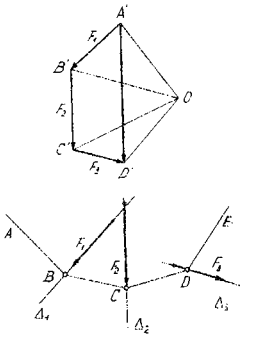

Poligon funicular

forțelor F_1, F_2, F_3), a unor segmente paralele cu razele polare *OA'*, *OB'*, *OC'*, *OD'* (duse dintr-un pol oarecare *O* în poligonul forțelor). *P.f.* are numeroase aplicații în calculele tehnice, în mecanică și în rezistența materialelor. **3.** (MILIT.) *Poligon de tragere*, porțiune de teren amenajată pentru trageri de instrucție și de luptă. **4.** (SPORT) *Poligon de tir*, construcție special amenajată sau improvizată, în incinta căreia se exe-

cută trageri cu arma sau cu pistolul.

poligonometríe, ridicare topografică care utilizează rețele de poligoane închise pe care se sprijină ridicările de detaliu pentru planimetria unei porțiuni mici de teren.

poligrafíe (GEN.), ramură a tehnicii care se ocupă cu tipărirea cărților, ziarelor, placatelor, ilustrațiilor, hărților etc. Principalele procese ale tehnicii poligrafice sînt: realizarea formelor de imprimare, tipărirea propriu-zisă și legarea și finisarea produselor. V. și industrie poligrafică.

polihibridáre (BIOL.), hibridare între două forme ereditar deosebite, care diferă între ele prin mai multe caractere.

poliizobutiléná (CHIM.), produs macromolecular cu structură ramificată, obținut prin polimerizarea izobutilenei la temperatură joasă (—6 pînă la —100°C). Cu cît temperatura de lucru este mai joasă, produsul rezultat este mai vîscos. Se prezintă sub forma unei mase uleioase sau solide, de culoare albă, și este utilizată ca izolant electric, ca modificator al cauciucului (pentru a-i mări rezistența la coroziune) și ca adaos în uleiurile lubrifiante (pentru îmbunătățirea curbei de viscozitate a acestora). Denumirile comerciale ale produsului sînt *opanol, vistanex.* Sin. *poliizobutenă.*

poliizoprén (CHIM.), produs macromolecular cu structură filiformă, obținut sintetic prin polimerizarea în emulsie a izoprenului în prezența peroxizilor sau a compușilor diazoici sau prin polimerizare stereospecifică. Se găsește în natură sub formă de cauciuc natural și gutapercă. **P.** sintetic stereoregulat are structură și proprietăți asemănătoare cauciucului natural. V. și materiale plastice.

polimér (CHIM.), produși ai reacției de polimerizare, rezultați prin unirea unui număr oarecare de molecule de monomer, legate de obicei una după alta sau „cap la coadă", care alcătuiesc lanțuri de molecule, adeseori foarte mari. Numărul moleculelor de monomer care constituie **p.** se numește *grad de polimerizare (n)* și, în funcție de valoarea acestuia, se deosebesc *p. inferiori* (cu *n* egal cu 2—10 unități de monomer) și *p. superiori* sau *înalți* (cu *n* egal cu cîteva sute sau chiar mii de unități de monomer). În practică se ia în considerație gradul mediu de polimerizare ca urmare a inegalității (polidispersității) macromoleculelor care alcătuiesc **p.** După natura monomerilor care intră în reacția de polimerizare, structura **p.** poate fi filiformă (cazul cel mai frecvent) sau tridimensională. Proprietățile generale ale **p.** sînt determinate de structura lor și de gradul lor mediu de polimerizare. Din punct de vedere practic, o importanță deosebită prezintă **p.** superiori cu structură filiformă (ex. **p.** vinilici, etilenici, vinilacetilenici, acrilici etc.). **P.** sînt substanțe solide, cu duritate ridicată, cu mare rezistență la rupere, îndoire, forfecare, frecare și care pot forma fibre și pelicule rezistente. Prin încălzire, polimerii înalți cu structură filiformă se comportă termoplastic. Sînt solubili în diferiți solvenți organici, formînd, din cauza dimensiunilor macromoleculelor lor, soluții coloidale; **p.** sînt, de fapt, coloizi moleculari. **P.** înalți cu structură tridimensională au duritate și rezistență mecanică ridicată, dar sînt termorigizi și insolubili. În mod eronat, adeseori sînt denumite polimeri și produsele de policondensare (policondensatele). V. și materiale plastice.

polimerizáre (CHIM.), reacție chimică în urma căreia substanțe cu greutate moleculară mică (monomeri) se transformă în substanțe cu greutate moleculară mai mare (polimeri), păstrînd aceeași compoziție procentuală și aceeași aranjare a atomilor. În cursul reacției are loc stabilirea de legături covalente între un număr variabil de monomeri, care constituie unitățile elementare ale produsului final, acesta putînd fi un compus unitar (polimer monodispers) sau un amestec de compuși cu greutăți moleculare diferite (polimer polidispers). Reacția de **p.** se poate desfășura în diferite condiții de presiune, temperatură, catalizator, prin reacții consecutive și în lanț și este caracteristică compușilor organici care conțin duble legături (olefine, substanțe carbonilice, cetene, diene, dicetone etc.), compușilor conținînd triple legături (acetilenă, nitrili, vinilacetilenă) sau unor compuși ciclici (ciclopropan, etilenoxid, butilenoxid etc.). În practică, reacțiile de **p.** sînt efectuate după mai multe procedee: 1) *p. în bloc* (sau *în masă*), cînd monomerul nu este diluat, ci polimerizat ca atare; 2) *p. în soluție*, la care atît monomerii cît și polimerii se află în soluție; 3) *p. în perle* (sau *în suspensie*), cînd monomerul este dispersat fin în mediul apos cu ajutorul unor coloizi de protecție (gelatină metilceluloză) sau al unor stabilizatori de suspensie (talc, bentonită); 4) *p. în emulsie*, cînd atît monomerii cît și polimerii sînt menținuți într-o stare de dispersie stabilă cu ajutorul unor emulgatori. În unele cazuri, **p.** se practică în fază gazoasă. Reacția de **p.** servește la obținerea unei vaste game de produși macromoleculari. — *P. stereospecifică*, procedeu de polimerizare în care există posibilitatea realizării unei distribuții spațiale strict uniforme a unităților structurale din cadrul macromoleculei, prin utilizarea unor catalizatori de tip organometalic, denumiți *stereospecifici.* După modul de aranjare spațială realizat, polimerii stereospecifici pot fi *izotactici* sau *sindiotactici*, spre deosebire de cei *atactici*, lipsiți de uniformitate structurală. Prin aplicarea industrială a acestui procedeu s-au obținut polimeri stereospecifici cu proprietăți fizico-mecanice net superioare celor obținuți prin metodele obișnuite.

polimetacrilat de metil (CHIM.), produs macromolecular de tip acrilic, obținut prin polimerizarea esterului metilic al acidului metacrilic (metacrilat de metil) în masă (bloc) sau în emulsie, în prezența peroxidului de benzoil. Se prezintă ca o masă sticloasă, transparentă, termoplastică, cu caracteristici optice remarca-

bile, solubilă în acetonă, în derivaţi halogenaţi sau esteri, rezistentă din punct de vedere mecanic şi chimic. Se întrebuinţează la fabricarea sticlelor organice (stiplex sau plexiglas), din care se pot confecţiona lentile, geamuri de siguranţă la avioane şi automobile, ochelari de protecţie etc. Este compatibil cu ţesuturile vii din corpul omenesc, ceea ce permite folosirea lui în chirurgia ortopedică, la înlocuirea diferitelor oase. Din **p. de m.** se fac în special ochi, proteze dentare etc. În R.P.R. se fabrică la Uzina Copşa Mică. V. şi materiale plastice.

polimetálic, *zăcămînt* ~ (GEOL.), zăcămînt cu minereu metalifer din care se pot extrage mai multe metale (ex. *z.p.* de cupru, plumb şi zinc de la Baia Sprie, reg. Maramureş, de molibden şi bismut de la Băiţa Bihorului, reg. Crişana ş.a.).

polimetríe (MUZ.), suprapunere de măsuri care evoluează simultan. Timpii tari, iniţiali, ai măsurilor nu coincid întotdeauna în **p.** (spre deosebire de poliritmie).

polimixíne (FARM.), antibiotice produse de diferite varietăţi de *Bacilus polimixia*, deosebindu-se între ele prin aminoacizii pe care îi conţin, prin toxicitate şi prin reacţiile locale pe care le provoacă. **P.** au acţiune bactericidă puternică, dar limitată la bacili gram-negativi (ex. bacilul piocianic).

Polímnia (gr. *polys* „mult" şi *hymnos* „cînt"; în mitologia greacă), muza imnurilor şi a poeziei lirice.

polimorfísm (gr. *polys* „mult" şi *morphe* „formă") **1.** (FIZ.) Proprietate a unor substanţe de a exista în două *(dimorfism)* sau mai multe forme cristaline cu caracteristici fizice şi chimice diferite. Fiecare formă cristalină este stabilă într-un anumit interval de temperatură; dacă limitele acestui interval sînt depăşite, are loc transformarea reversibilă într-o altă formă cristalină. **P.** este foarte răspîndit la compuşii minerali naturali (ex. bioxidul de siliciu apare sub formă de cuarţ, tridimit, cristobalit, calcedonie; carbonatul de calciu apare sub formă de aragonit şi de calcit). **2.** (BIOL.) **a)** Prezenţa la aceeaşi specie a mai multor forme (indivizi), care se deosebesc după particularităţile lor morfofiziologice. Cele mai frecvente cazuri de **p.** sînt acelea legate de fenomenul de *metageneză*, precum şi **p.** legat de sex (ex., la albine, prezenţa mătcilor, a albinelor lucrătoare şi a trîntorilor). La celenteratele coloniale din genul *Physophora*, colonia este alcătuită din indivizi specializaţi pentru locomoţie *(nectozoizi)*, pentru digerarea hranei *(gastrozoizi)*, pentru protecţia grupelor de indivizi *(filozoizi)* şi pentru reproducere *(gonozoizi)*. **b)** Variabilitate pronunţată ce se manifestă în sînul unor specii de animale sau de plante, zise *polimorfe*, care, sub influenţa condiţiilor de mediu, îşi schimbă unele proprietăţi morfologice, fiziologice, biochimice etc. şi care cuprind, din această cauză, numeroase subspecii şi varietăţi.

polinevrítă (gr. *polys* „mult" şi *neuros* „nerv"), boală a nervilor periferici, de origine infecţioasă, caracterizată prin alterarea mai multor trunchiuri nervoase şi ramuri terminale. Se manifestă prin paralizii bilaterale ale extremităţilor şi prin tulburări de sensibilitate, însoţite de atrofii musculare.

Polinezia, grup de arhipelaguri şi insule dispersate în partea centrală a Oceanului Pacific, reprezentînd partea estică a Oceaniei. Suprafaţa: circa 26 000 km². Cuprinde arhipelagurile Hawai, Ellice, Phoenix, Tonga, Tokelau, Samoa, Insulele Cook, Line, Societăţii, Toubouai, Marchize, Touamotou, Insula Paştelui ş.a. Populaţia: circa 930 000 loc. (1960), în special polinezieni, în rest japonezi, chinezi, filipinezi, europeni. Sînt insule de origine vulcanică, muntoase, cu unii vulcani activi (în Hawai, Samoa) şi insule coraligene, joase. Clima ecuatorială şi tropicală oceanică. Pe pantele din bătaia vîntului cresc păduri tropicale, pe pantele adăpostite savane, pe ţărmuri şi pe atoli cocotieri, pandanus, arbori de piine. Se cultivă cocotieri, bananieri, trestie de zahăr, ananas, jams, taro, manioc. Este dezvoltat pescuitul.

Polinezia Franceză, posesiune franceză în Oceanul Pacific, formată din arhipelagurile Insulele Societăţii, Insulele Marchize, Touamotou şi Toubouai. Suprafaţa: 4 000 km². Populaţia: 76 000 loc. (1961), formată îndeosebi din polinezieni şi francezi. Centrul administrativ: *Papeete*. Se cultivă cocotieri, trestie de zahăr, bumbac, cafea şi alte culturi tropicale; se practică pescuitul.

polinezién, populaţie din insulele părţilor de est şi sud ale Oceaniei, din familia de limbi malaezo-polineziană. Omogen ca limbă şi cultură materială, grupul **p.** este foarte eterogen din punct de vedere antropologic, reprezentînd o tranziţie între australoizi şi mongoloizi, amestecaţi pe alocuri cu elemente negroide. Problema originii **p.** nu este complet elucidată; unii etnografi (cei mai numeroşi) susţin că sînt originari din Asia de sud-est şi din insulele indoneziene, alţii că sînt originari din America de Sud. Cel mai important centru cultural al vechilor polinezieni a fost arhipelagul Tahiti.

polinóm (MAT.), sumă algebrică a mai multor monoame.

polinucleár (BIOL.) v. **granulocit.**

polinucleóză (MED.), creştere a numărului leucocitelor polinucleare din sînge peste valoarea normală. Apare în stări infecţioase, în unele intoxicaţii etc.

poliomielítă (gr. *polyos* „cenuşiu" şi *myelos* „măduvă"; MED.), boală infecţioasă, epidemică sau contagioasă, datorită unui virus specific. Leziunile anatomice se localizează în substanţa cenuşie a măduvei spinării, atingînd celulele nervoase motorii, ceea ce duce la paralizii flasce de tip periferic. Boala se manifestă prin febră, tulburări digestive, somnolenţă, dureri în muşchii membrelor, apoi prin apariţia paraliziilor, localizate de obicei la membrele inferioare. Tratamentul curativ al **p.** este constituit din seroterapie cu ser antipoliomielitic,

antibiotice, mecanoterapie, iar tratamentul profilactic se face cu vaccin antipoliomielitic. Se mai numeşte *paralizie infantilă*.

polioximetiléne (CHIM.), $(H_2CO)_n$. Polimeri ai formaldehidei, cu structură filiformă, în care o grupă metilen $(-CH_2-)$ alternează cu un atom de oxigen. Se cunosc mai multe **p.**, deosebite între ele prin modul de polimerizare a formaldehidei şi prin însuşirile lor. Ex. *eu-polioximetilena*, α-, β- şi γ-*polioximetilenele* şi paraformaldehida. **P.** sînt substanţe solide, insolubile, care, prin încălzire cu apă sau cu soluţii apoase de acizi, se depolimerizează, regenerînd formaldehida.

políp (gr. *polys* „mult" şi *pous* „picior") **1.** (ZOOL.) Nume generic dat animalelor celenterate care trăiesc fixate. **P.** tipic are formă de sac prevăzut la un capăt cu orificiul bucoanal înconjurat de tentacule, iar la celălalt capăt cu un disc cu care se fixează de suport. **P.** pot trăi solitari (*hidra*) sau în colonii (*coralul*). La celenteratele primitive, **p.** dă naştere la forma liberă (meduza). **2.** (MED.) Tumoare benignă pedunculată, produsă printr-o tumefiere sau hipertrofie cronică inflamatorie la nivelul unei mucoase (ex. **p.** nazal, **p.** gastric, **p.** intestinal, **p.** uterin).

polipeptíde (BIOCHIM.), compuşi care conţin în moleculă un număr mare de peptide. Din **p.** naturale fac parte: hormonul corticotrop hipofizar, insulina, gramicidina etc.

poliploidíe (GENET.), creştere a numărului de cromozomi în celulele organismelor animale sau vegetale faţă de numărul (garnitura) de cromozomi caracteristic unei anumite specii. Poate avea loc în condiţii normale, spontan, dar poate fi şi provocată prin acţiunea unor agenţi fizici (temperaturi joase, raze X, ultraviolete, infraroşii) sau chimici (colchicină, acenaften); **P.** se traduce în general printr-o mărire a taliei sau a unor organe ale individului respectiv.

polipnée (gr. *polys* „mult" şi *pneo* „respir"; MED.), creştere a frecvenţei respiraţiilor de la 16 pînă la 60 pe minut. Apare în cursul unui efort fizic, al unei stări emoţionale, precum şi în boli pulmonare, cardiace etc.

polipropilénă (CHIM.), produs macromolecular obţinut prin polimerizarea catalitică a propilenei. **P.** obţinută în prezenţa catalizatorilor stereospecifici (alchil-metale şi halogenuri ale metalelor tranziţionale) a căpătat în prezent o mare dezvoltare industrială, datorită proprietăţilor sale deosebite. Este rezistentă la temperaturi ridicate (avînd punctul de înmuiere la 165—170°C), are densitate mică (cel mai uşor material plastic apărut în comerţ), proprietăţi mecanice şi electrice foarte bune, rezistenţă mare la agenţi chimici. Poate fi prelucrată prin injectare, presare etc. şi prin filare din topitură. Se întrebuinţează la fabricarea conductelor de lichide sau gaze calde, a aparaturii medicale care trebuie sterilizată, a izolatoarelor electrice, a obiectelor de menaj, a ambalajelor, a recipientelor pentru industria chimică, a fibrelor sintetice etc. V. şi materiale plastice.

poliptíc (ARTE PLAST.), denumire dată lucrărilor de pictură alcătuite din mai multe panouri articulate. În cadrul unui **p.** pot fi integrate uneori şi piese în relief plat.

poliritmíe (MUZ.), suprapunere de linii melodice cu structuri ritmice diferite care evoluează simultan, păstrîndu-şi însă, în combinaţii, individualitatea. Timpii tari, iniţiali, ai măsurilor coincid în **p.** (spre deosebire de polimetrie).

pólis (IST.), oraş-stat, formă de organizare politică şi social-economică a societăţii sclavagiste, tipică pentru Grecia antică.

polisemíe (gr. *polys* „mult" şi *semaino* „arăt"; LINGV.), însuşire a unui cuvînt sau a unei unităţi frazeologice de a avea mai multe sensuri (ex. verbul *a merge*, cu sensurile „a se deplasa, a funcţiona" etc., este polisemantic).

polisilogísm (LOG.), înlănţuire de silogisme în care concluzia silogismului anterior *(prosilogismul)* devine una din premisele silogismului următor *(episilogismul)*. De exemplu: „1) Orice peşte respiră prin branhii. Balena nu respiră prin branhii. Deci balena nu este peşte. 2) Balena nu este peşte. Balena este un animal acvatic. Deci unele animale acvatice nu sînt peşti". **P.** sînt de două feluri: a) *progresive*, care merg de la general la particular, şi b) *regresive*, care urmează drumul invers, enunţîndu-se mai întîi subsumarea cazului particular unei clase şi după aceea o însuşire generală a clasei respective. V. şi sorit.

polisportív, sportiv care, pe baza aptitudinilor sale şi ca urmare a unei pregătiri multilaterale, este capabil să obţină rezultate meritorii în mai multe ramuri de sport.

polistirén (CHIM.), produs macromolecular de tip etenic, obţinut prin polimerizarea stirenului. Este solid, incolor sau slab gălbui, transparent, solubil în benzen şi acetonă, termoplastic; poate fi prelucrat prin aşchiere şi, la 150°C, prin presare sau extrudere. Prin colorare îşi păstrează transparenţa. Este foarte rezistent din punct de vedere chimic şi electric, mai puţin mecanic (este casant). Se întrebuinţează în electrotehnică, în industria cablurilor şi la fabricarea multor obiecte de larg consum. V. şi materiale plastice.

polisulfúri (CHIM.), $Me_2^IS_n$ (în care n variază de la 2 pînă la 7). Compuşi obţinuţi prin dizolvarea sulfului în soluţie de sulfuri, prin oxidarea la aer a soluţiilor de sulfuri acide sau prin fierberea hidroxidului metalului respectiv cu sulf. Se cunosc **p.** ale metalelor alcaline şi alcalino-pămîntoase. Sînt colorate de la galben pînă la roşu, în funcţie de conţinutul în sulf. Se întrebuinţează în chimia analitică şi la combaterea paraziţilor plantelor.

politeísm (gr. *polys* „mult" şi *theos* „divinitate"; IST. REL.), formă a religiei, caracterizată prin adorarea mai multor divinităţi, apărută, pe baza *animismului*, în comuna primitivă. Religiile monoteiste au păstrat elemente de **p.** (ex. transformarea vechilor zeităţi în patriarhi şi profeţi în mozaism;

dogma trinității, cultul îngerilor și al sfinților în creștinism).

politereftalat de etenă (CHIM.), produs macromolecular de tip poliesteric, cu structură filiformă, obținut prin policondensarea acidului tereftalic (sau a tereftalatului de metil) cu etilenglicol. Masa lui, topită la circa 240°C, se poate fila, fabricîndu-se fibre sintetice foarte rezistente, comercializate sub denumirile de *terel, terilen, tergal, dakron* etc. Fibra de **p. de e.** se întrebuințează ca înlocuitor al lînii. Se mai numește *polietilentereftalat*.

politetrafluoretilénă (CHIM.), produs macromolecular cu structură liniară, obținut prin polimerizarea tetrafluoretilenei, $CF_2=CF_2$. Se prezintă sub formă de gel sau de praf, de culoare albă pînă la brună, insolubil în solvenți obișnuiți și rezistent la cei mai agresivi agenți chimici. E stabilă la temperaturi între −70 și 300°C. Se prelucrează greu și la temperaturi ridicate. Este întrebuințată la fabricarea garniturilor supuse coroziunii, a țesăturilor rezistente la foc și la acizi tari, a izolatorilor electrici speciali etc. Sin. *teflon*. V. și materiale plastice.

„Political Affairs" *[pəlíticəl əfέəz]*, organ teoretic al Partidului Comunist din S.U.A. Înființat în 1921, a purtat pînă în 1945 denumirea de „Communist". Apare lunar, la New York.

politică 1. Formă a activității social-istorice a oamenilor, care cuprinde relațiile dintre clasele sau dintre grupurile sociale în lupta pentru putere, mijloacele și metodele de realizare practică a țelurilor lor în această luptă. **2.** Formă a conștiinței sociale, respectiv a ideologiei, care reflectă aceste relații. În **p.** se oglindesc nemijlocit relațiile economice dintre clase, interesele lor fundamentale, **p.** fiind o expresie concentrată a economiei. Ideile și concepțiile politice sînt cuprinse în programele și declarațiile partidelor, ale organizațiilor politice și ale guvernelor, în constituțiile statelor, în doctrinele politice, în lucrări teoretice speciale etc. Ele sînt traduse în viață în lupta nemijlocită a claselor, în activitatea instituțiilor și organizațiilor politice și, în mod deosebit, în politica internă și externă a statelor. Justețea oricărei **p.** depinde de măsura în care exprimă interesele vitale ale maselor muncitoare. **P.** exercită o influență activă asupra bazei economice și mijlocește, împreună cu dreptul și ideologia juridică, acțiunea determinantă a acesteia asupra altor forme ale conștiinței sociale (arta, filozofia etc.), imprimîndu-le un caracter de clasă. **P.** este o parte a suprastructurii, schimbarea ei fiind guvernată de legile corelației dintre bază și suprastructură. Activitatea politică a partidelor comuniste și muncitorești, fundamentată de singura ideologie politică științifică, socialismul științific, exprimă interesele vitale ale clasei muncitoare și ale aliaților săi. Caracterul ei științific se bazează pe cunoașterea și folosirea creatoare a legilor obiective ale dezvoltării sociale, în interesul maselor largi populare. **2.** (EC.) **a)** *Politică valutară*, ansamblul măsurilor luate de un stat sau de banca de emisiune în scopul ridicării, menținerii sau scăderii cursului monedei naționale în raport cu alte valute. *P.v.* în statele capitaliste este folosită tot mai mult ca un instrument de influențare a conjuncturii economice, a pozițiilor economice-valutare ale țării în interesul marilor monopoluri, al expansiunii lor externe. În țările socialiste, *p.v.* se bazează pe monopolul de stat al valutelor și urmărește să asigure stabilitatea circulației bănești pe plan intern, creșterea puterii de cumpărare și a cursului monedei în scopul dezvoltării economiei naționale. V. și inflație; dumping; bani. **b)** *Politică vamală*, ansamblul măsurilor luate de un stat cu scopul de a reglementa importul și exportul de mărfuri, folosind în principal taxele vamale. *P.v.* a statelor capitaliste urmărește să asigure grupărilor dominante ale burgheziei poziții cît mai avantajoase în lupta pentru piața internă și externă. *P.v.* a țărilor socialiste este determinată de interesele dezvoltării multilaterale și consolidării economie naționale, ale extinderii relațiilor comerciale reciproc avantajoase, ale consolidării sistemului mondial socialist.

politică de pe poziții de forță, doctrină politică și orientare practică promovată de cercurile imperialiste agresive în frunte cu cele din S.U.A., după cel de-al doilea război mondial, față de țările socialiste și de popoarele care luptă pentru cucerirea și consolidarea independenței naționale.

politonalísm (MUZ.), suprapunere de elemente melodice aparținînd unor tonalități diferite, pentru a sublinia independența vocilor. Acest mijloc expresiv este împins de unii compozitori formaliști pînă la absurd, ducînd la combinații arbitrare, stranii, care depășesc inteligibilul. V. și atonalism.

póliță 1. (DR.) V. *trată*. **2.** (FIN.) *Poliță de asigurare*, document emis de către instituția de asigurare, prin care aceasta certifică încheierea unui contract de asigurare. În *p. de a.* se precizează părțile contractante (asigurător, asigurat, beneficiar), riscurile cuprinse în asigurare, suma asigurată, prima de asigurare, durata valabilității asigurării etc.

poliță structurală, element de relief care apare pe versanții văilor sculptate într-o regiune cu structură tabulară, orizontală sau monoclinală, ca urmare a punerii în evidență a capetelor de strate alcătuite din roci mai dure și a înlăturării stratelor alcătuite din roci mai friabile. Are aspectul unei mici trepte situată la o anumită înălțime deasupra fundului văii; înălțimea este determinată de poziția stratului mai rezistent la eroziune.

poliuretáni (CHIM.), produși macromoleculari de tip poliesteric, cu structură filiformă. Se pot obține fie prin polimerizarea în trepte a diizocianaților cu glicoli, fie prin policondensarea esterilor diclorcarbonici ai glicolilor cu diamine. Dacă în loc de glicoli se utilizează polialcooli, se obțin poliuretani cu structură tridimensională. În funcție de

numărul grupărilor reactive din componenții inițiali, se poate conferi produșilor finali o gamă largă de proprietăți. Se utilizează ca materiale plastice, rășini pentru lacuri și adezivi (lacuri Desmodur), fibre sintetice (perlon U, urilon, igamid V) etc.

poliurie (gr. *polys* „mult" și *ouron* „urină"; MED.), simptom clinic caracterizat prin eliminare crescută de urină. Există o *p. fiziologică*, ca urmare a introducerii excesive de lichid în organism, și o *p. patologică*, care apare în boli ca diabetul zaharat, diabetul insipid, în unele nefropatii etc.

polivalént (gr. *polys* „mult" și lat. *valere* „a putea"; CHIM.; despre un element), care poate funcționa în diferite stări de valență.

polivitamíne (FARM.), preparate medicamentoase conținînd vitaminele A, D_2, E, B_1, B_2, B_6, C, PP, cu adaos de lecitină și de sulfat feros. Sînt administrate ca tonice generale.

polizaharíde (CHIM.), $(C_6H_{10}O_5)_n$. Produși macromoleculari de origine naturală, rezultați din policondensarea unui număr variabil de molecule de monozaharide, de obicei glucoză, cu structuri filiforme sau ramificate. Se obțin prin prelucrarea corespunzătoare a diverselor materii prime naturale (bumbac, lemn, stuf, cartofi, cereale etc.). Datorită structurii macromoleculare, **p.** sînt substanțe solide, amorfe, fără punct de topire caracteristic, insolubile în apă și lipsite de gustul dulce specific zaharidelor. **P.** se pot descompune (hidroliză) pînă la monozaharida de bază, fie pe cale chimică (hidroliză acidă), fie pe cale biochimică (hidroliză enzimatică). În natură, unde apar mai ales în regnul vegetal, îndeplinesc funcții variabile (polizaharide de schelet, polizaharide ca rezervă de hrană pentru plante sau chiar pentru animale). Cele mai cunoscute **p.** sînt celuloza, amidonul și glicogenul. Datorită multiplelor întrebuințări, atît celuloza cît și amidonul au dus la crearea unor industrii specifice.

polizáre (TEHN.), procedeu de prelucrare a suprafețelor pieselor prin așchiere cu ajutorul unui polizor (ex. prelucrarea de degroșare, de îndreptare a suprafețelor pieselor turnate sau forjate, de debavurare etc.).

polizât, *mașină de ~* (TEHN.) v. **polizor.**

Poliziano *[polițiáno]*, Angelo (1454—1494), scriitor rinascentist italian, savant umanist. S-a format în mediul literaților din jurul prințului Lorenzo de Medici. Erudit cunoscător al limbilor și literaturilor clasice, a tradus „Iliada" în latinește (cărțile II—V). Este autorul unor „Miscellanea", adevărate modele de analiză critică de texte, și al lecțiilor inaugurale („Praelectiones") la cursurile ținute la Universitatea din Florența, scrise în versuri și în proză, în care făcea elogiul poeziei clasice și al poeziei în general. Poet liric rafinat, **P.** a scris „Stanțele pentru turnir", în care cîntă vitejia și iubirile tînărului Giuliano de Medici, elevul său. Drama sa pastorală „Fabula lui Orfeu" inaugurează genul, ilustrat în secolul următor de Tasso. Poliziano a imitat poezia populară într-o serie de balade și cantone. Versurile italiene ale lui Poliziano se remarcă prin prospețimea și sinceritatea sentimentului, perfecțiunea și eleganța formei.

polizór (TEHN.), mașină-unealtă folosită la prelucrarea suprafețelor prin așchiere, cu ajutorul unei pietre abrazive (abrazor) în formă de disc, cilindru, trunchi de con etc. și care are o mișcare de rotație. **P.** poate fi fix sau portabil (manual) și acționat de un motor electric sau pneumatic.

pólje (GEOGR.), mare depresiune închisă din regiunile carstice, axată uneori pe linii de stratificație sau de faliere; se formează de obicei prin unirea dolinelor și uvalasurilor sau prin prăbușirea tavanelor peșterilor. Are pereți abrupți și fundul plat, brăzdat de cursuri de apă, de obicei temporare. În unele **p.** se află lacuri. Cele mai mari **p.** au suprafețe de zeci de km^2. La noi sînt cunoscute în Podișul Mehedinți, Munții Apuseni, în sudul Dobrogii, în culoarul Bran-Rucăr ș.a. **P.** constituie terenurile cele mai fertile din regiunile calcaroase, avînd o groasă cuvertură de sol pe fundul lor și o umiditate crescută față de regiunile limitrofe.

Pollaiuolo *[polaiuólo]*, Antonio del (1426—1498), sculptor, pictor, gravor și orfevru italian, aparținînd școlii florentine. A lucrat uneori cu fratele său Piero del Pollaiuolo (1443—1496). Dintre operele sale de sculptură se remarcă monumentele funerare în bronz ale papilor Sixtus al IV-lea și Inocențiu al VIII-lea de la Catedrala sf. Petru din Roma, multe sculpturi rotunde în bronz de mici dimensiuni, printre care celebrul grup „Hercule în luptă cu Anteu" etc. Pictura sa („David", „Martiriul sf. Sebastian", „Portretul soției lui G. Bardi" etc.) se distinge prin compoziția de o armonie desăvîrșită, întemeiată pe profunde cunoștințe de perspectivă și anatomie artistică. Caracteristică artei lui **P.** este și accentuarea conturului formelor și a caracterului lor volumetric. Evocarea tensiunii și a mișcării musculare atinge în sculptura, pictura și grafica sa o intensitate dramatică deosebită, imprimînd imaginii impresia de vitalitate covîrșitoare, titanică. **P.** a contribuit la dezvoltarea gravurii pe metal în Italia sec. al XV-lea („Bătălia oamenilor goi").

Pollitt *[pǫ́lit]*, Harry (1890—1960), militant al mișcării muncitorești engleze și internaționale. Membru al Partidului Comunist din Anglia de la crearea acestuia (1920), al C.C. și al Biroului Politic al C.C. (din 1922) și din 1943 al Comitetului Executiv și al Comitetului Politic al P.C. din Marea Britanie. A fost secretar general al P. C. din Marea Britanie (1929—1956), iar din mai 1956 președinte al Comitetului Executiv al acestui partid. Între 1924 și 1943 a fost membru al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste.

Pollux (ASTR.), cea mai strălucitoare stea, β, din constelația Gemenii, aflată la 35 de ani-lumină de planeta noastră, denumită astfel după unul dintre cei doi Dioscuri. Are mărimea stelară 1.

Polo, Marco (1254—1324), renumit călător venețian. Plecînd în 1271 din Veneția împreună cu tatăl și cu unchiul său, mari negustori, a străbătut Asia (prin Persia, Pamir, Tibet), ajungînd pînă în China (în 1275), unde a stat mai mulți ani în slujba hanului Hubilai. În acest timp a călătorit prin aproape toate regiunile Chinei și în Birmania. În 1292 a părăsit China și s-a întors pe mare în Veneția, unde a ajuns în 1295. Relatarea călătoriei sale, tradusă în mai multe limbi, a fost cea mai importantă sursă documentară medievală asupra Asiei de est, de sud și centrale.

polonéza, dans de origine poloneză, în tempo moderat și în măsura de $^3/_4$, cu ritm viguros și cu caracter maiestuos, solemn, asemănător marșului. Frecventă în muzica instrumentală încă din sec. al XVIII-lea, **p.** a fost cultivată mai cu seamă de compozitori romantici, ca Weber sau Chopin, care i-au dat o mare dezvoltare artistică și o semnificație patriotică.

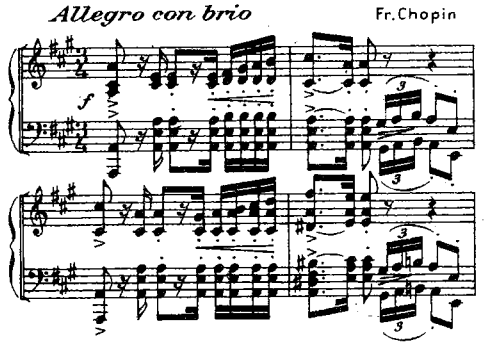

Poloneză

polonéză, *limba* ~, limbă slavă vorbită în R.P. Polonă. Cele mai vechi texte datează din sec. al XIII-lea.

Polonia *(Republica Populară Polonă)*, stat situat în Europa centrală, între Uniunea Sovietică la est, R.S. Cehoslovacă la sud, R.D. Germană la vest și Marea Baltică la nord. Suprafața: 311 730 km². Populația: 30 900 000 loc. (1963). Capitala: *Varșovia*. Alte orașe mari: Łódz, Cracovia, Wrocław, Poznań. Partea nordică și centrală a teritoriului **P.** este o întinsă cîmpie de origine fluvioglaciară, cu altitudinea medie de 150 m. Spre sud urmează zona podișurilor și masivelor de mică altitudine (Silezia, Łysa Góra, Lublin), apoi, printr-o zonă de depresiuni și dealuri premontane, se trece la treapta de relief cea mai înaltă, situată la granița cu R.S. Cehoslovacă: Munții Sudeți (cu înălțimi mici și numeroase depresiuni intramontane) în vest și Carpații Nordici (Beskizii, Podhale și masivul Tatra, care atinge altitudinea de 2 449 m în vîrful Rysy) în est. Clima este temperată. Principalele fluvii sînt Vistula și Odra, care colectează cea mai mare parte din rîurile țării. Ele sînt legate prin canalul navigabil Bydgoszcz-Noteć. În nord și nord-est există numeroase lacuri și mlaștini. Pădurile (mai ales de pin) ocupă circa 1/4 din suprafața țării (în cîmpiile nisipoase din nord și vest precum și în munții Carpați și Sudeți). În subsol se găsesc însemnate zăcăminte de cărbuni superiori (dintre care 95% în bazinul Sileziei superioare); **P.** se situează pe un loc de frunte în producția mondială de huilă. Mai există zăcăminte de cărbune brun și lignit (în Silezia inferioară și în zona centralvestică a țării), depozite de turbă (în nord), petrol și gaze naturale (în zona subcarpatică), de minereuri de fier și neferoase, de fosforit și mari zăcăminte de sare și de sulf. — *Istoric.* În mileniul III—II î.e.n., teritoriul **P.** era locuit de triburi de slavi, care, în pragul erei noastre, au început să fie denumiți slavii de apus. Principala lor formă de organizare social-economică era obștea sătească. În sec. VI—VII triburile polone au trecut de la orînduirea comunei primitive la cea feudală, fără a trece prin orînduirea sclavagistă, iar în sec. VII—X, ca rezultat al descompunerii obștii sătești, s-a dezvoltat proprietatea feudală asupra pămîntului și au luat ființă mici formațiuni statale (cnezate). La sfîrșitul sec. al X-lea s-a încheiat procesul formării statului feudal polon, în timpul lui Mieszko I din dinastia *Piastilor*; procesul de unificare a teritoriilor polone s-a desăvîrșit în timpul lui Boleslav I cel Viteaz (992—1025). În 1025 **P.** a fost proclamată regat. În 966 polonii au adoptat creștinismul de rit catolic, fapt care a înlesnit pătrunderea în **P.** a influenței papalității și a clerului german. Ca urmare a adîncirii procesului de feudalizare, statul polon s-a dezmembrat în sec. al XII-lea; unitatea lui a fost restabilită abia în sec. al XIV-lea, în timpul regilor Wladislaw I Łokietek (1320—1333) și Cazimir al III-lea cel Mare (1333—1370). În 1385—1386 s-a încheiat uniunea dinastică polono-lituană, dictată de interesele luptei comune împotriva ordinului teuton. Forțele unite polone-lituane-ruse, alături de care a participat și un corp de oaste moldoveană, au înfrînt la Grunwald, în 1410, și la Marienburg (Malbork), în 1422, ordinul teuton, care, prin pacea de la Torun (1466), s-a recunoscut vasal Poloniei. Începînd din sec. al XV-lea, **P.** a participat la războaiele statelor europene împotriva Imperiului otoman. În baza Uniunii de la *Lublin* (1569), **P.** a format împreună cu Lituania un stat dualist (Rzeczpospolita), în limitele căruia a intrat cea mai mare parte a teritoriului Ucrainei, stăpînită de feudalii lituani. Intensificarea anarhiei feudale interne, precum și nenumăratele războaie purtate de **P.** în sec. XVI—XVII cu Rusia, Suedia, țările române, Imperiul otoman etc., a avut drept rezultat slăbirea **P.** și întărirea Brandenburgului, pe seama teritoriilor poloneze de apus și de nord. În deceniul al șaselea al sec. al XVII-lea, Ucraina s-a unit cu Rusia. **P.** a fost multă vreme sfîșiată de adînci contradicții sociale și naționale, ceea ce a facilitat împărțirea **P.** (prima, în 1772, între Prusia, Rusia și Austria, iar a doua, în 1793, între Rusia și Prusia). Poporul polon s-a

ridicat la luptă împotriva ocupanților, dar răscoala de eliberare națională, condusă de *T. Kosciuszko*, a fost înăbușită; în urma înfrîngerii răscoalei a avut loc cea de-a treia împărțire a **P.** (1795), între Austria, Prusia și Rusia. În 1807, după înfrîngerea Prusiei, Napoleon I a creat pe teritoriul **P.** Marele ducat al Varșoviei, vasal Franței. La Congresul de la Viena (1814—1815), **P.** a fost reîmpărțită din nou: ducatul Varșoviei (sub denumirea de Regatul Poloniei) a fost cedat Rusiei, păstrîndu-și însă o anumită autonomie; Poznanul, Pomerania și Silezia au revenit Prusiei, iar teritoriile polone din sud Austriei. În teritoriile ocupate de Rusia, Austria și Prusia, poporul polon a desfășurat o luptă activă pentru scuturarea jugului străin și restabilirea statului polon independent. În această perioadă au avut loc răscoalele din Varșovia (1830—1831), din Cracovia (1846), din Poznań (1848) și răscoala poporului polon din 1863—1864. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, mai ales după reforma agrară din 1864, în Regatul Poloniei a avut loc dezvoltarea rapidă a relațiilor de producție capitaliste și o dată cu aceasta creșterea proletariatului industrial. În 1882 s-a constituit prima organizație a clasei muncitoare polone, partidul „Proletariatul", în 1892 Partidul socialist polon, iar în 1893 Partidul social-democrat din Regatul polon, care în 1900 s-a unit cu cel din Lituania, sub denumirea de Partidul social-democrat din Regatul polon și Lituania. În anii 1905—1907, pe teritoriul **P.**, care făcea parte din Rusia, a avut loc o revoluție burghezo-democratică; pe celelalte teritorii polone, de sub stăpînirea Austriei și Prusiei, au avut loc mișcări revoluționare și greve generale. Înfrîngerea Germaniei și Austro-Ungariei în primul război mondial, destrămarea Austro-Ungariei ca urmare a luptei de eliberare a națiunilor asuprite de aceasta și victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917 au creat condițiile pentru restabilirea statului polon independent (noiembrie 1918), în care însă puterea a fost acaparată de burghezie și moșierime. În noiembrie 1918, în centrele industriale ale **P.** au apărut consilii de delegați ai muncitorilor, iar în decembrie 1918, s-a creat Partidul Muncitoresc Comunist Polonez (din 1925, Partidul Comunist Polonez), care s-a situat în fruntea luptei revoluționare a proletariatului polon. Cu sprijinul Antantei, cercurile conducătoare polone au început în 1920 războiul împotriva Rusiei Sovietice, încheiat prin semnarea tratatului de pace de la Riga (1921), prin care Bielorusia apuseană și Ucraina apuseană au trecut în stăpînirea **P.**

Politica externă a **P.** în perioada 1921 — 1926 s-a bazat pe întărirea legăturilor cu Anglia și în special cu Franța și pe crearea, sub conducerea **P.**, a unui bloc antisovietic al statelor limitrofe U.R.S.S. În 1922 a fost încheiată o alianță militară cu România. În 1926 în **P.** a fost instaurată dictatura militară a generalului J. Pilsudski, cunoscută în istorie sub numele de „Sanacja" („Însănătoșire"). În 1932 **P.** a încheiat un tratat de neagresiune cu U.R.S.S. În 1934 guvernul polon a încheiat cu Germania hitleristă un tratat de neagresiune, pe care însă hitleriștii l-au denunțat în aprilie 1939 și la 1 septembrie 1939 au atacat **P.**, dezlănțuind cel de-al doilea război mondial. La 17 septembrie 1939, trupele sovietice au trecut granița **P.** și au ocupat teritoriile Ucrainei apusene și Bielorusiei apusene. Partidul Muncitoresc Polonez (P.M.P., înființat, în condiții de ilegalitate și de ocupație, în ianuarie 1942 de membrii Partidului

Comunist Polonez, dizolvat în 1938, pe baza unor acuzaţii false, de Internaţionala a III-a) s-a situat în fruntea luptei poporului polonez împotriva ocupanţilor hitlerişti, pentru eliberarea naţională a **P.** Din iniţiativa P.M.P., partidele şi organizaţiile democratice au creat la 31 decembrie 1943, pe baza Frontului naţional, Consiliul naţional al ţării (Krajowa Rada Narodowa). La 21 iulie 1944, în oraşul Chelm, primul oraş polonez eliberat de Armata Sovietică, la acţiunile căreia a participat şi Armata polonă (creată în 1943 pe teritoriul Uniunii Sovietice), s-a creat Comitetul polonez de eliberare naţională, care, la 22 iulie 1944, a publicat manifestul său către poporul polonez; ziua de 22 iulie a devenit sărbătoare naţională a **P.** Comitetul polonez de eliberare naţională a fost transformat, în decembrie 1944, în guvern provizoriu al **P.**, în care au intrat şi reprezentanţi ai burgheziei. La 17 ianuarie 1945 a fost eliberată Varşovia, iar în martie 1945 aproape întreg teritoriul **P.** În baza Conferinţei de la Berlin (1945), teritoriile poloneze aflate sub stăpînirea germană au fost restituite **P.** După eliberarea ţării, puterea populară a înfăptuit adînci transformări economice şi sociale: reforma agrară (legiferată la 6 septembrie 1944), naţionalizarea industriei mari şi mijlocii, a căilor ferate şi a telecomunicaţiilor (ianuarie 1946). Alegerile din ianuarie 1947 s-au soldat cu victoria netă a Blocului partidelor democratice, condus de P.M.P., asupra Partidului popular polonez, creat de Mikolajczyk (fost premier al guvernului polon în emigraţie la Londra), din elementele de dreapta ale vechiului partid popular; reacţiunea internă a fost astfel zdrobită. În februarie 1947, Seimul a adoptat prima Constituţie a R.P. Polone. În decembrie 1948 s-a creat Partidul Muncitoresc Unit Polonez, prin unificarea, pe baza marxism-leninismului, a Partidului Muncitoresc Polonez cu Partidul socialist polonez. **P.** este membră a O.N.U. (din 1945) şi a Tratatului de la Varşovia (din 1955).

Polonia este un stat socialist. Forţa conducătoare în stat este *Partidul Muncitoresc Unit Polonez*. Prim-secretar al C.C. al P.M.U.P. este *W. Gomułka*. Organul de presă al C.C. al P.M.U.P. este ziarul „Trybuna Ludu". Din anul 1956 activează sub conducerea P.M.U.P. Frontul unităţii naţionale, din care fac parte: Partidul ţărănesc unit, Partidul democrat, sindicatele, Liga femeilor şi alte organizaţii democratice şi patriotice. Organul suprem al puterii de stat şi organul legislativ este Seimul (parlament unicameral), ales pe termen de patru ani. Organul colegial suprem al puterii de stat este Consiliul de Stat, ales de Seim şi subordonat acestuia, care îndeplineşte funcţiile şefului statului. Preşedintele Consiliului de Stat este *E. Ochab*. Organul suprem executiv şi de dispoziţie este Consiliul de Miniştri (guvernul). Preşedintele Consiliului de Miniştri este *J. Cyrankiewicz*. Organele locale ale puterii de stat sînt consiliile populare voivodale, raionale, raionale-orăşeneşti, orăşeneşti, comunale, alese de populaţie pe termen de trei ani. — *Dezvoltarea economică*. În trecut, **P.** era o ţară cu o industrie slab dezvoltată şi cu o agricultură în care se menţineau rămăşiţe feudale. În anii puterii populare au avut loc transformări social-economice radicale, **P.** devenind un stat socialist industrial-agrar. Sectorul socialist al economiei participa în 1962 cu 75,6% la crearea venitului naţional. Producţia globală industrială a fost în 1963 de 9 ori mai mare decît în 1938. În cadrul ei producţia mijloacelor de producţie reprezenta 60,9% (în 1962). Au fost create noi ramuri şi subramuri (construcţiile navale, producţia de maşini energetice, utilaj greu, automobile, tractoare şi industria chimică) şi au apărut o serie de noi centre industriale. O mare amploare a luat industria energetică, bazată pe bogatele zăcăminte carbonifere. Pe baza marilor zăcăminte de cărbune cocsificabil s-a dezvoltat industria siderurgică, care utilizează în special minereu de fier din import. Centrele siderurgice sînt concentrate mai ales în Silezia; în anii puterii populare s-au construit mari combinate la Nowa Huta (Cracovia) şi Czestochowa. Metalurgia neferoasă produce zinc şi plumb (Silezia Superioară), cupru (Legnica ş.a.). Industria construcţiilor de maşini, cu o producţie variată (material rulant, autoturisme şi autocamioane, maşini-unelte, utilaj minier, maşini agricole, maşini grele, avioane, utilaj energetic), este dezvoltată în Silezia şi în oraşele Varşovia, Poznań, Bydgoszcz, Gdańsk, Wrocław, Kielce, Radom etc. La Gdańsk, Gdynia şi Szczecin există mari şantiere navale. Industria chimică produce îngrăşăminte azotoase, acid sulfuric, sodă, coloranţi, cauciuc sintetic, mase plastice şi fibre sintetice. Industria textilă se concentrează în zona oraşului Łódz şi în sud-vestul ţării. În cadrul industriei alimentare, principalele subramuri sînt industria zahărului, a uleiului, a cărnii, de băuturi alcoolice şi produse lactate. În agricultură mai predomină proprietatea individuală (86% din suprafaţa agricolă). Principala formă de organizare a ţărănimii sînt cercurile agricole (organizaţii social-profesionale). Terenul arabil reprezintă 51% din suprafaţa ţării. Se cultivă cereale (secară, ovăz, grîu, orz pe 56% din suprafaţa cultivată), cartofi (locul al doilea în lume, după U.R.S.S.), plante tehnice (sfeclă de zahăr, plante oleaginoase, in, cînepă, hamei). Creşterea animalelor dă peste 60% din producţia agricolă; este dezvoltată mai ales creşterea cornutelor mari şi a porcinelor. Se întrebuinţează pe scară largă îngrăşămintele chimice, se lărgeşte mecanizarea agriculturii (în 1963 existau 96 100 de tractoare). Productivitatea culturilor agricole este foarte ridicată. Pescuit intens. **P.** are o importantă flotă comercială. Principalele porturi sînt Gdańsk, Gdynia şi Szczecin. Venitul naţional este în continuă creştere (faţă de 1938 a fost, în 1963, de peste trei ori mai mare). R. P. Polonă este membră a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc. Importă

petrol şi produse petroliere, minereu de fier, maşini şi utilaje, îngrăşăminte chimice, bumbac, grîu şi exportă maşini şi utilaje, cărbune, cocs, produse siderurgice, chimice, alimentare. Are relaţii comerciale cu ţările socialiste (65% din volumul comerţului exterior în 1963), Marea Britanie, R.F.G., S.U.A. ş.a. — *Instituţii de învăţămînt şi cultural-ştiinţifice.* În anii puterii populare, ştiinţa şi cultura au luat un mare avînt. S-a dezvoltat reţeaua de învăţămînt de toate gradele. În anul şcolar 1963—1964, în **P.** existau 73 de instituţii de învăţămînt superior (printre care 8 universităţi, cea mai veche, de peste 600 de ani, fiind Universitatea Iagellonă din Cracovia), în care învăţau peste 208 800 de studenţi. În cadrul Academiei Poloneze de Ştiinţe se desfăşoară o intensă activitate de cercetare ştiinţifică.

polóniu (CHIM.), *Po.* Element radioactiv, cu nr. at. 84; gr. at. 210. Se găseşte în minereurile de uraniu (pehblendă), de unde se şi poate extrage. Se mai poate obţine prin diverse reacţii nucleare (ex. bismut iradiat cu neutroni). Pentru **p.** sînt posibile stările de valenţă 2, 4 şi 6.

polo pe apă, joc sportiv care se desfăşoară în apă între două echipe, care cuprind, fiecare, şapte jucători (dintre care unul este portar), pe un teren dreptunghiular (lung de 20—30 m şi lat de 8—20 m). Durata jocului este de 4 reprize a 5 minute de joc efectiv, cu pauze de 2 minute între reprize. În pauză echipele schimbă cîmpul de joc. Scopul jocului este ca jucătorii unei echipe să introducă de cît mai multe ori mingea (400—450 de grame) în poarta adversă.

Polovragi, peşteră în Carpaţii Meridionali, pe versantul sudic al Munţilor Căpăţînei, la ieşirea Olteţului din chei, în amonte de localitatea Polovragi. Obiectiv turistic. Mănăstirea aşezată la intrarea în cheile Olteţului, nu departe de intrarea în peşteră, a fost începută în 1653 de către marele postelnic Danciu Pîrîianu şi terminată prin grija arhimandritului Ioan de la Hurezi în 1690. Pictură valoroasă, executată în anii 1702—1703 de către zugravii Andrei, Simion, Istrate şi Hranit.

Poltava, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană. 158 000 loc. (1963). Industrie alimentară, de pielărie şi încălţăminte, constructoare de maşini. Nod feroviar. Institute de învăţămînt superior, muzee. Aici a avut loc, în 1709, o bătălie hotărîtoare în timpul războiului ruso-suedez, cunoscut în istorie sub numele de „războiul nordului" (1700—1721). Armata rusă, condusă de Petru I, a repurtat victoria asupra armatei suedeze, condusă de Carol al XII-lea, înclinînd soarta războiului în favoarea Rusiei.

poltiníc, monedă rusească de argint, care a circulat în ţările române în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

polturác, monedă care a circulat în ţările române în sec. al XVIII-lea. Erau două feluri de **p.**: *împărătesc* (austriac) şi *polon.*

polulfrigului, punctul de pe suprafaţa globului sau a uneia dintre emisferele lui cu cea mai scăzută temperatură de iarnă. În emisfera nordică, **p.f.** este în Siberia de est, la Verhoiansk (unde s-a înregistrat temperatura minimă absolută de —69,8°C). În emisfera sudică, în Antarctica, s-a înregistrat cea mai scăzută temperatură minimă absolută de pe glob (—88,3°C la staţia „Vostok").

polúşcă, mică monedă rusească de aramă, care a circulat în ţările române în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Pólya *[póiǫ]*, Jenő (1876—1945), chirurg maghiar, cunoscut în special prin cercetările asupra bolilor organelor abdominale. A preconizat operaţia care-i poartă numele *(operaţia P.)* în tratamentul ulcerului duodenal.

Pombal, Sebastião José de Carvalho e Mello (1699—1782), marchiz, om de stat portughez, conducătorul de fapt al Portugaliei între 1750 şi 1777. Guvernînd în spiritul absolutismului luminat, **P.** a limitat activitatea inchiziţiei, a desfiinţat unele privilegii ale marii nobilimi şi a contribuit la dezvoltarea comerţului şi a industriei.

Pomealovski, Nikolai Gherasimovici (1835—1863), scriitor rus, reprezentant al mişcării literare democratice de la mijlocul sec. al XIX-lea. Este autorul unor romane („Fericirea mic-burgheză", 1861; „Mo-

Poltinic. Avers şi revers

Polturac. Avers şi revers

Poluşcă. Avers şi revers

lotov", 1861), care înfăţişează figuri de raznocinţi, şi al volumului „Amintiri din seminar" (1862—1863, ult. trad. rom. 1963), tablou zguduitor al urmărilor educaţiei religioase, care a avut un puternic ecou în presa românească a secolului trecut.

pomicultúră 1. Ramură a ştiinţelor agricole care cuprinde studiul biologiei şi al agrotehnicii plantelor pomicole, ameliorarea lor şi comportarea în cultură a diferitelor specii şi soiuri. Studiile din domeniul **p.** efectuate în ţara noastră au ca rezultat crearea mai multor soiuri valoroase de pomi fructiferi, de ex. pruni (*gras ameliorat, tuleu timpuriu*), caişi (*centenarul unirii*), piersici, meri, peri, cireşi şi migdali. Perfecţionarea metodelor de cultură a plantelor pomicole a dus la sporirea producţiei de puieţi în pepiniere şi a producţiei de fructe în livezi. Elaborarea metodelor speciale de cultivare a pomilor fructiferi, în terase, pe terenurile în pantă, a permis extinderea plantaţiilor pomicole şi, în acest fel, recuperarea unor suprafeţe mari de terenuri neproductive. **2.** Sector al producţiei agricole care cuprinde cultura pomilor şi a arbuştilor fructiferi. Pentru mărirea producţiei de fructe în ţara noastră s-au extins plantaţiile de pomi, ajungîndu-se la 54 060 700 de pomi fructiferi pe rod (1964), dintre care 32 329 100 de pruni şi 8 255 700 de meri.

Pomona (în mitologia romană), zeiţă protectoare a grădinilor, a fructelor şi a livezilor.

Pompadour, *stil* ~ (ARTE DEC.; după numele marchizei de Pompadour, favorita regelui Ludovic al XV-lea), denumire dată fazei de trecere de la stilul Ludovic al XV-lea, caracterizat prin liniile curbe, ondulate, la stilul Ludovic al XVI-lea, cu linii drepte. *Stilul P.* a apărut ca un reflex al primelor descoperiri de la Pompei şi Herculanum. El se referă în special la mobilier şi la decoraţia interioară, precum şi la arta porţelanurilor de Sèvres, în cadrul unei perioade scurte.

pompáj 1. (TEHN.) Fenomen care apare în funcţionarea compresoarelor cu rotor cînd debitul scade sub valoarea critică. Se manifestă printr-o funcţionare discontinuă, cu întreruperea periodică a debitării gazului şi cu deplasarea acestuia în sens contrar, provocînd trepidaţii şi lovituri de berbec în compresor şi în conductă. **2.** (FIZ.) *Pompaj optic,* procedeu de excitare a atomilor sau ionilor unui mediu prin iradiere cu radiaţii electromagnetice. Alegînd convenabil spectrul şi intensitatea radiaţiilor, atomii mediului absorb energia acestora, trecînd pe nivele energetice superioare; în acest mod se realizează suprapopularea unui nivel superior în raport cu unul inferior, adică se efectuează o inversare de populaţii între cele două nivele energetice. *P.o.* este folosit în dispozitivele tip l a s e r.

pómpă (TEHN.), maşină de forţă generatoare sau aparat care serveşte la deplasarea unui fluid dintr-un loc în altul prin utilizarea energiei mecanice transmise de un motor de antrenare sau a energiei cinetice a unui alt fluid. După natura fluidului deplasat, **p.** se împart în **p.** hidraulice şi **p.** pneumatice. — *P. hidraulică,* pompă folosită pentru deplasarea lichidelor prin aspiraţie de la un nivel inferior şi refulare la un nivel superior. *P. h.* pot fi cu piston, cu rotor, cu membrană, sau rotative. — *P. pneumatică,* pompă folosită pentru deplasarea gazelor sau pentru comprimarea acestora într-un spaţiu închis (compresor), respectiv pentru evacuarea lui dintr-un spaţiu închis (**p.** de vid). *P. p.* pot fi de asemenea cu piston, cu rotor şi rotative. — *P. cu piston,* pompă în care fluidul este deplasat cu ajutorul unui piston, care are o mişcare rectilinie alternativă în interiorul unui cilindru. După modul în care pistonul acţionează asupra fluidului se deosebesc: **p.** cu simplu efect, la care fluidul e refulat de o singură faţă a pistonului, şi **p.** cu dublu efect, la care fluidul e refulat alternativ de ambele feţe

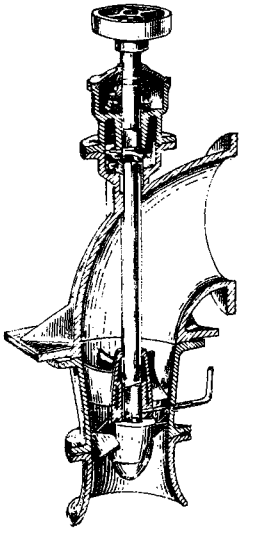

Pompă cu rotor, axială

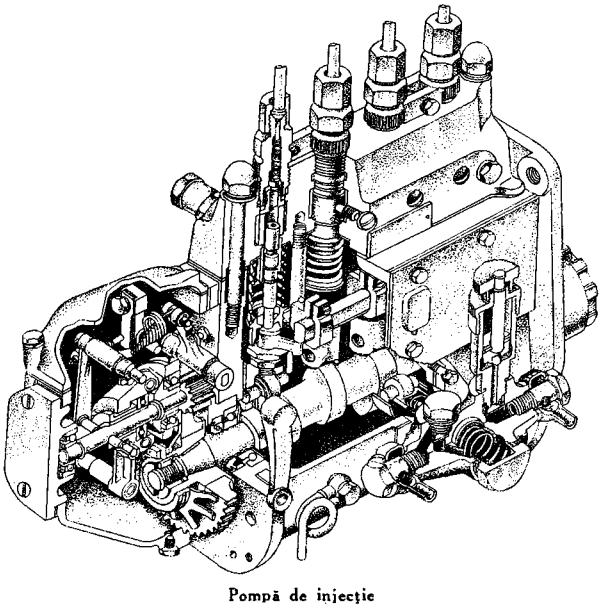

Pompă de injecţie

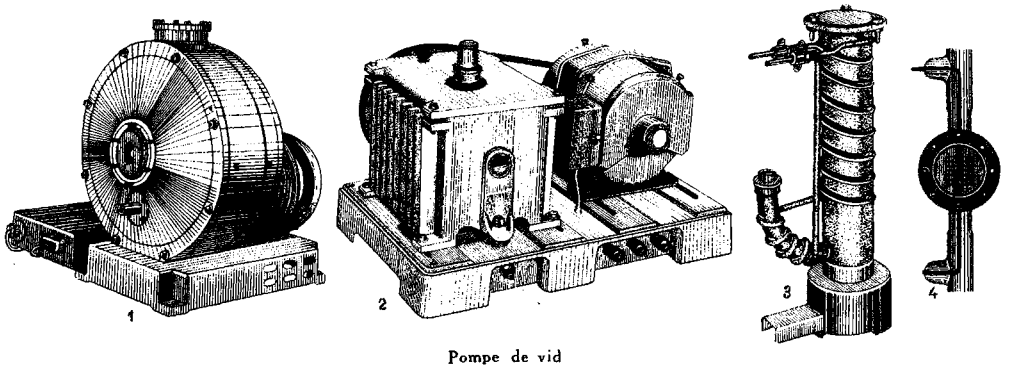

Pompe de vid

1 — pompă moleculară; *2* — pompă cu palete; *3* — pompă de difuzie; *4* — pompă cu getter

ale pistonului. După numărul de cilindri care lucrează în paralel, cu ciclurile decalate, se deosebesc **p.** simplex (un cilindru), **p.** duplex (doi cilindri) şi **p.** triplex (trei cilindri). *P. cu p.* pot fi aspiratoare, refulante şi aspiratoare-refulante. — *P. cu rotor*, pompă cu organ de pompare rotitor, la care fluidul este deplasat din spaţiul de admisie în spaţiul de refulare de către un rotor situat în interiorul unei carcase. *P. cu r.* pot fi: axiale, în care fluidul intră axial în rotorul **p.** şi iese axial, radiale (centrifuge), în care fluidul intră axial în rotor şi iese radial, sau **p.** semiaxiale, în care fluidul intră axial în rotor şi iese aproape radial. După modul de admisie a fluidului în rotor, *p. cu r.* se clasifică în *p. monoaspirante* şi *p. dublu aspirante*. — *P. cu membrană*, pompă hidraulică în care lichidul este antrenat prin varierea volumului corpului de pompă obţinut prin deformarea unei membrane elastice, acţionată de o tijă sau de un piston plonjor. Înălţimea de pompare nu depăşeşte 30 m. — *P. rotativă*, pompă în care deplasarea fluidului este realizată prin rotirea rotorului care împarte volumul corpului de pompă într-un spaţiu de aspiraţie a fluidului şi într-un spaţiu de refulare, de volume variabile. *P. r.* pot fi cu palete, cu angrenaje etc. *P. r.* cu palete e construită dintr-un carter în interiorul căruia se roteşte un cilindru excentric, care se menţine mereu tangent la suprafaţa interioară a carterului. — *P. de injecţie*, pompă cu piston de înaltă presiune, folosită pentru introducerea sub presiune a combustibilului în cilindrii unui motor cu ardere internă cu autoaprindere (diesel). Ele se folosesc şi la unele motoare cu electroaprindere. Presiunea de introducere a combustibilului variază după felul motorului şi este cuprinsă între 80 şi 700 at. — *P. de adîncime* (sau *de fund*), pompă cu piston de construcţie specială, introdusă în gaura de sondă sub nivelul lichidului, folosită pentru extragerea ţiţeiului de la talpa sondei la suprafaţă (cînd presiunea stratului este insuficientă pentru a asigura ridicarea ţiţeiului la suprafaţă). *P. de a.* se montează la capătul inferior al coloanei de ţevi de pompare, astfel încît ţiţeiul tras din sondă cu **p.** este ridicat la suprafaţă prin coloana de ţevi. — *P. de foraj*, pompă folosită la sondele de foraj şi de extracţie pentru circulaţia fluidului de foraj în timpul săpării găurii de sondă, pentru transportul fluidelor în schelă, pentru injectarea unor fluide în strate etc. *P. de f.* pot fi volumice (ex. pompe cu piston, de tipul duplex sau triplex) sau cu rotor. — *P. electromagnetică*, pompă pentru lichide electroconductoare (mercur, metal topit etc.), la care efectul de pompare se obţine datorită forţelor electrodinamice care se exercită asupra fluidului parcurs de curenţi electrici în cîmpuri magnetice exterioare. *P.e.* poate funcţiona atît în curent continuu cît şi în curent alternativ şi se utilizează în special în instalaţiile de tehnică nucleară. — *P. de vid*, pompă destinată producerii vidului într-un spaţiu închis. După construcţia şi principiul de funcţionare se deosebesc: **p.** mecanice, **p.** de difuzie, **p.** cu getter etc. Cele mai utilizate *p. de v.* mecanice sînt **p.** moleculară şi **p.** cu palete. — *P. moleculară*, pompă alcătuită dintr-un rotor închis într-o carcasă cilindrică; ea realizează vidul prin antrenarea de către rotor a moleculelor gazului care pătrund în spaţiul foarte îngust dintre carcasa cilindrică şi rotor. *P.m.* funcţionează cu vid preliminar, în intervalul de presiuni $1 - 10^{-6}$ mmHg. — *P. cu palete*, pompă alcătuită dintr-un carter în interiorul căruia se roteşte excentric un cilindru tangent la suprafaţa carterului. Cilindrul are o fantă în care se află două palete împinse spre exterior de un resort. Funcţionează fără vid preliminar şi poate realiza o presiune de 10^{-5} mmHg. — *P. de difuzie* (sau *cu vapori*), pompă bazată pe difuzia într-o vînă de vapori a moleculelor gazului din recipientul de vidat. Este alcătuită dintr-un rezervor încălzit pentru evaporarea lichidului de lucru (mercur sau ulei) şi unul sau mai multe ajutaje pentru realizarea jetului, înconjurate de un cilindru răcit pentru condensarea vaporilor. Funcţionează cu vid preliminar în intervalul de presiuni $1 -$

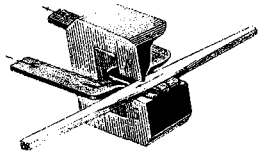

Pompă electromagnetică

10^{-7} mm Hg. — *P. cu getter*, pompă care funcționează prin adsorbția moleculelor gazului (eventual ionizate) pe anumite materiale puternic adsorbante, numite getter (ex. titan, molibden etc.). *P. cu g.* nu necesită dispozitive de încălzire sau de răcire și nu are piese mobile. Ea lucrează în intervalul de presiuni 10^{-2}—10^{-10} mmHg.

Pompei, oraș antic situat lîngă Neapole (Italia). A fost acoperit, împreună cu orașele Herculanum și Stabiae, cu un strat de lavă și cenușă gros de 7—9 m cu prilejul erupției vulcanului Vezuviu din anul 79. Săpăturile efectuate la **P.** au dat la iveală edificii de o mare frumusețe arhitecturală, care, conservate sub cenușă, au permis reconstituirea tabloului vieții sociale și particulare a locuitorilor. Dintre edificiile publice se remarcă mai ales templele din forum, bazilica, tribunalul, piața acoperită, teatrul, amfiteatrul cu 20 000 de locuri, termele din Stabiae etc. Edificiile publice și locuințele particulare sînt decorate cu picturi în frescă sau cu mozaicuri. Sînt celebre picturile descoperite în casa Vettii („Zeus și Hera"), în casa Poetului tragic („Sacrificiul Ifigeniei") sau în piața acoperită („Ulise și Penelopa"). De o mare valoare artistică este mozaicul reprezentînd bătălia de la Gaugamela dintre Alexandru și Darius, descoperit în casa Faunului. Numeroase statui, bronzuri, obiecte de artă decorativă, ceramică dezgropate sînt păstrate azi în muzeul din Neapole.

Pompei (Pompeius Gneius), supranumit *cel Mare* (106—48 î.e.n.), om politic și comandant militar roman, partizan al lui Sylla. Consul în anul 70 î.e.n., împreună cu Crassus. Numit comandant al armatei din Orient, l-a înfrînt în anul 63 î.e.n. pe Mitridate al VI-lea Eupator, apoi a transformat Siria și Iudeea în provincia romană Siria. În anul 60 î.e.n. a încheiat cu *Cezar* și Crassus o alianță politică, cunoscută sub numele de *primul triumvirat*. Lupta pentru putere dintre triumviri a dus la un război civil, în care principalii protagoniști au fost **P.** și Cezar și în care **P.** a fost înfrînt la Ilerda (49 î.e.n.) și Pharsalus (48 î.e.n.). Refugiat în Egipt, a fost ucis din ordinul lui Ptolemaios al XII-lea, regele Egiptului elenistic.

Pompei. Casa Faunului

Pompeiu, Dimitrie (1873—1954), matematician român. A fost profesor la universitățile din Iași, București și Cluj și

D. Pompeiu

membru al Academiei R.P.R. A adus numeroase contribuții în domeniul analizei matematice, teoriei funcțiilor de o variabilă complexă, mecanicii rationale ș.a. În teza sa de doctorat (Paris, 1905), rămasă celebră, a demonstrat printr-un exemplu existența funcțiilor analitice continue pe mulțimea singularităților lor. A introdus în matematică noțiunea de *derivată areolară*, care a fost mult studiată de elevii săi; de asemenea a introdus noțiunea de *distanță între două mulțimi* și a construit funcții reale, neconstante, a căror derivată se anulează în orice interval, denumite *funcții Pompeiu*. Este creatorul școlii matematice de teoria ecuațiilor cu derivate parțiale și de mecanică. Op. pr.: „Asupra continuității funcțiilor de o variabilă complexă" (1905).

Pompidou *[pōpidú]*, Georges (n. 1911), om politic francez, prim-ministru al Franței (din 1962). Din 1944 a deținut succesiv diferite funcții de conducere în aparatul de stat și în cîteva mari uniuni financiare și industriale.

Pompiliu, Miron (1848—1897), scriitor român, membru al societății literare „Junimea" și al societății „O r i e n t u l". **P.** deschide cu basmele sale, reluate aproape fidel din folclorul românesc („Ileana Cosînzeana din cosiță floarea-i cîntă, nouă-mpărății ascultă", „Codreana Sînziana" ș.a.), tradiția literaturii populare la „Convorbiri literare", înaintea lui Creangă și Slavici. Mai este cunoscut ca un valoros traducător din poezia germană (Goethe, Heine, Uhland etc.). A publicat poezii patriotice și poezii erotice.

Pomponazzi *[pomponáțți]*, Pietro (1462—1524), filozof italian din epoca Renașterii; a fost profesor la Universitatea din Padova. A dezvoltat, în spirit antiscolastic, latura materialistă a filozofiei lui Aristotel. În cartea sa „Despre nemurirea sufletului" (1516), a respins, sprijinindu-se pe teoria a d e v ă r u l u i d u b l u,

dogma nemuririi sufletului şi a formulat, pe această bază, o concepţie etică laică, umanistă. Cartea a fost arsă de biserică.

Poncelet *[pōslé]*, Jean Victor (1788—1867), inginer şi matematician francez; a fost profesor la Facultatea de ştiinţe din Paris şi membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A publicat lucrări de geometrie proiectivă, de mecanică tehnică, hidraulică. Op. pr.: „Tratat despre proprietăţile proiective ale figurilor" (1822).

ponderáre (STATIST.) **1.** Operaţie efectuată la calcularea mărimilor medii, constînd în aceea că fiecărei valori a caracteristicii variabile i se acordă importanţa după frecvenţa pe care o are în colectivitatea statistică. Ex., dacă trei muncitori au un salariu de 750 de lei, iar alţi şapte un salariu de 800 de lei, salariul mediu pentru cei zece muncitori se determină prin **p.** în felul următor: salariul mediu $= \frac{(750 \times 3) + (800 \times 7)}{10} = 785.$

2. Operaţie efectuată la calcularea de indici, care are drept scop să permită însumarea caracteristicilor diferite ale unităţilor colectivităţii şi măsurarea *variaţiei* în dinamică a caracteristicilor studiate.

póndere (STATIST.) **1.** Număr de unităţi dintr-o colectivitate statistică cercetată, cărora le corespunde o valoare sau un interval de valori ale caracteristicii. Poate fi exprimată în *mărime absolută* sau în *mărime relativă*. Exprimată în mărime relativă de structură, **p.** se prezintă sub formă de greutate specifică. Se numeşte şi *frecvenţă statistică*. **2.** Unitate de comensurare care permite însumarea părţilor unei colectivităţi în vederea obţinerii unui indice generalizator.

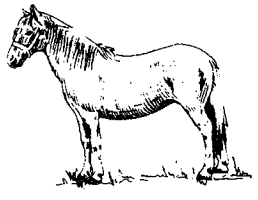

Ponei

ponéi (ZOOTEHN.), rasă de cai caracterizată printr-o greutate a corpului mică (200—250 kg) şi o talie redusă (înălţimea corpului la greabăn este de circa 1,30 m). Se creşte în zonele cu climat rece şi vegetaţie săracă (în regiunile de munte din nordul Marii Britanii şi în Peninsula Scandinavă). Este folosit numai pentru munci uşoare şi în scopuri de agrement.

Poni, Petru (1841—1925), chimist şi mineralog român,

P. Poni

pionier al învăţămîntului chimic din România. A fost profesor la Universitatea din Iaşi şi membru al Academiei Române. A efectuat primele cercetări asupra compoziţiei chimice a mineralelor din ţara noastră. A publicat lucrările: „Cercetări asupra mineralelor din masivul cristalin de la Broşteni" (1882), „Mineralele de la Bădenii-Ungureni" (1885), „Fapte pentru a servi la descrierea mineralogică a României" (1900), prima monografie asupra mineralelor ţării noastre, „Cercetări asupra compoziţiei chimice a petrolurilor române" (1903) ş.a. În cursul cercetărilor, **P.** a descoperit două minerale noi, denumite de el *broştenită* şi *badenită*. A elaborat studii în legătură cu acţiunea acidului azotic de diverse concentraţii asupra unor hidrocarburi parafinice izolate din petrolul indigen. A cercetat apele minerale din ţară şi a făcut observaţii meteorologice în Moldova. El a publicat şi primele manuale de fizică şi de chimie în limba română. Este organizatorul primelor laboratoare de la noi, destinate cercetărilor ştiinţifice şi pregătirii cadrelor de chimişti. A colaborat la înfiinţarea unor societăţi ştiinţifice în ţară: Societatea română de ştiinţe (1890), Societatea de ştiinţe (1900), şi a fost membru al Societăţii de ştiinţe naturale din Moscova (1910).

Poniatowski, Stanisław August, magnat polon, ultimul rege al Poloniei (1764—1795). Ocupînd tronul cu sprijinul Ecaterinei a II-a, împărăteasa Rusiei, şi al lui Frederic al II-lea, regele Prusiei, **P.** a dus o politică corespunzătoare intereselor acestora. În timpul domniei lui **P.,** Polonia a fost sfîşiată de adînci contradicţii sociale şi naţionale. A abdicat în urma celei de-a treia împărţiri a Poloniei (1795).

ponít (MINER.), carbonat de mangan cu un conţinut redus de fier, intermediar între rodocrozit şi siderit; este cristalizat în sistemul romboedric. A fost descoperit de mineralogul român V. Buţureanu în zăcămintele de mangan din nordul Moldovei şi denumit astfel în onoarea savantului român P. Poni. Este un minereu de mangan.

ponór (GEOGR.) **1.** Formă de relief rezultată prin asocierea liniară şi laterală a dolinelor, care dă terenurilor calcaroase un aspect alveolar (ex. ponoarele din regiunea Padeş-Ponor din Munţii Apuseni). **2.** Denumire regională dată unui povîrniş abrupt format prin prăbuşirea, surparea sau alunecarea unor strate.

Pons Aluti, castru roman în provincia Dacia, pe malul Oltului, pe locul unde se află astăzi comuna Ioneştii Govorei, raionul Drăgăşani, reg. Argeş.

Pons Vetus, castru roman în provincia Dacia, străjuind defileul Oltului. A fost identificat în apropiere de comuna Ciineni, raionul Rîmnicu-Vîlcea, reg. Argeş.

Pontano, Giovanni (1426—1503), om politic, gînditor umanist şi poet de limbă latină, reprezentant al Renaşterii italiene. Poemele sale, expresii ale unei arte rafinate, amintesc de eleganţa şi graţia poeziei antice. Ele cuprind aspecte din viaţa poporului, cîntă maternitatea („Cîntece de leagăn"), dragostea

conjugală („Despre iubirea conjugală"), natura strălucitoare a regiunii napolitane („Baiarum libri"). A scris și poeme didactice („Despre grădinile Esperidelor", „Urania"). A combătut superstițiile de pe poziții umaniste și a denunțat corupția clerului (dialogul „Charon").

póntă (ZOOL.), proces de eliminare și de depunere a icrelor la pești și a ouălor la insecte, la păsări, la reptile etc. Locurile de **p.** sînt determinate de anumite condiții (de temperatură, de hrană, de salinitate, de viteza apei etc.).

Pontecorvo, Bruno (n. 1913), fizician sovietic de origine italiană. A studiat izometria nucleelor atomice și a descoperit fenomenul de fosforescență nucleară. Are contribuții și în domeniul fizicii particulelor elementare (neutroni, mezoni etc.). Premiul Lenin (1963).

pontíf (în Roma antică), membru al colegiului sacerdotal suprem, compus la început din 3, apoi din 6 persoane. În atribuțiile **p.** intrau, în afară de supravegherea cultului, întocmirea calendarului, a listelor consulare, evidența analelor ș.a. În fruntea colegiului se afla marele pontif *(Pontifex maximus)*.

pontificát (în biserica catolică), denumire a perioadei de timp în care un papă își exercită funcția.

pontíl (NAV.), grindă de oțel așezată vertical, care face legătura între osatura punților și osatura fundului unei nave.

pontón (NAV.), corp plutitor, în general staționar, format din tuburi metalice legate rigid

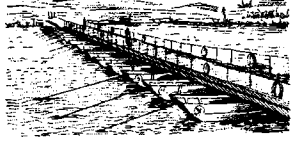

Pod de pontoane

între ele sau dintr-un corp metalic etanș (în formă de cheson) și prevăzut cu o punte. După utilizare, se deosebesc: *p. de acostare* (care sînt ancorate lîngă cheiuri și folosite ca debarcadere, fiind legate de uscat cu o paserelă), *p.-macara* (care poartă pe punte o macara), *p. ridicătoare* (prevăzute cu vinciuri puternice și folosite la ranfluarea navelor înecate), *p. pentru poduri* (folosite la construirea podurilor militare) etc.

Pontoppidan, Henrik (1857—1943), prozator danez. S-a format sub influența lui Brandes. În povestirile și romanele sale găsim un tablou realist-critic al societății daneze de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea („Pămîntul făgăduinței", 1891—1895; „Per cel norocos", 1898—1904, trad. rom.). Premiul Nobel (1917), împreună cu Gjellerup.

Pontormo, Iacopo Carucci (1494 — 1557), pictor florentin, elevul lui Andrea del Sarto. Bun portretist („Bătrîn", „Ippolyto de Medici", „Gravor", „Andrea del Sarto"), **P.** a pictat și compoziții religioase („Legenda sf. Iosif"), caracterizate prin atmosfera calmă și cadrul peisagistic luminos. Spre sfîrșitul vieții, încercînd să-l imite pe Michelangelo, Pontormo a executat mai multe lucrări manieriste și confuze.

Pontreaghin, Lev Semionovici (n. 1908), matematician sovietic; profesor la Universitatea din Moscova și membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A adus contribuții în topologie, în teoria grupurilor topologice, a ecuațiilor diferențiale ordinare și în aplicațiile lor; în algebra topologică a elaborat teoria caracteristicilor grupurilor comutative. Op. pr.: „Grupuri topologice" (1938). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. și al Premiului Lenin.

ponțián (STRAT.), al doilea etaj al pliocenului, separat în bazinul dacic. Este reprezentat mai ales prin depozite marnoase și nisipoase, care conțin anumite specii de lamelibranhiate (aparținînd mai ales cardiaceelor), gasteropode și mamifere. În R.P.R., depozite **p.** se găsesc în sud-vestul Dobrogii, în zona precarpatică, în Depresiunea Getică, în Depresiunea Transilvaniei, în bazinul Beiușului etc.

pool *[pu:l]* (EC. POL.), formă mai puțin dezvoltată a *monopolului capitalist*, constînd în înțelegeri între întreprinderi capitaliste industriale sau comerciale sau între bănci cu privire la acțiuni comune, în scopul ridicării sau reducerii prețurilor unor mărfuri, al folosirii în comun a unor patente sau al influențării cursului hîrtiilor de valoare. În cadrul **p.**, profitul tuturor participanților este strîns într-un fond comun și apoi distribuit proporțional, potrivit unor cote dinainte stabilite. Eventualele pierderi care rezultă în cadrul **p.** sînt de asemenea suportate în comun, proporțional cu aceste cote.

Poona, oraș în India, în statul Maharashtra, în nord-vestul Podișului Deccan. 721 130 loc. (1961). Important nod feroviar și rutier. Aeroport. Industrie textilă, de pielărie, de hîrtie, alimentară, constructoare de mașini, chimică. Universitate și alte institute de învățămînt superior. Monumente istorice.

pop (CONSTR.), stîlp vertical de lemn sau metalic (dintr-o construcție constituită din bare), solicitat la compresiune de către forțele care încarcă construcția și pe care le transmite fundației.

Pop, Dumitru (1880—1962), militant în mișcarea muncitorească din România, muncitor cizmar. A participat la organizarea primelor sindicate din România, fiind unul dintre conducătorii mișcării sindicale, iar în 1912 — 1916 secretar general al Comisiei generale a Sindicatelor din România. După crearea, în 1927, a Partidului social-democrat, a militat, în cadrul acestuia, pentru Frontul unic muncitoresc. După victoria insurecției armate din august 1944 a avut diferite sarcini de răspundere în aparatul de partid și de stat.

Pop, Emil (n. 1897), botanist român, membru al Academiei R.P.R., profesor la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj. A fundat școala românească de analize de polen și de cercetări citofiziologice. Studiază flora fosilă terțiară, flora și vegetația mlaștinilor de turbă din R.P.R. și desfășoară o activitate susținută în domeniul

ocrotirii naturii şi al istoriei botanicii româneşti. A tipărit circa 200 de studii, în ţară şi în străinătate. Op. pr.: monografiile „Flora pliocenică

Emil Pop

de la Borsec" (1936), „Istoria pădurilor din nordul Transilvaniei" (1942), „Mlaştinile de turbă din R.P.R." (1960).

Pop, Florentin I. (1843—1936), scriitor român, membru al societăţii literare „Junimea". S-a afirmat mai ales prin nuvele istorice („Pribeagul", „O floare albă", „Juanita", „O casă neagră", „Decebal", „Tuhutum", „Zoa-Zuirvan" ş.a.), scrise într-o manieră romantică, cu predispoziţii către lugubru şi extravagant. A avut şi preocupări estetice şi filozofice.

Pop, Nicolaie (? — 1944), muncitor român, erou al luptei împotriva fascismului. În 1936 a plecat în Spania, unde a luat parte, ca voluntar, la apărarea republicii (1936—1939), participînd la aproape toate bătăliile mai importante ale războiului civil. În 1938 a devenit membru al partidului comunist. La sfîrşitul războiului civil a trecut în Franţa, de unde s-a întors în ţară în timpul războiului hitlerist. Arestat, a fost trimis pe front în batalioanele disciplinare şi a trecut cu tot plutonul de partea Armatei Sovietice. A fost împuşcat de la spate, în timpul acestei treceri.

Pop, Sigismund (sec. XIX), publicist, participant la revoluţia de la 1848—1849 din Ungaria, deputat în Parlamentul din Pesta din partea românilor din Banat. A militat, împreună cu Eftimie Murgu şi cu ceilalţi deputaţi români, pentru adîncirea revoluţiei în sens burghezo-democratic şi pentru colaborarea dintre revoluţionarii români şi unguri. Sub redacţia lui au apărut, la Pesta, ziarele româneşti „Amicul poporului", „Democraţia" (în timpul revoluţiei din 1848—1849) şi „Concordia" (1861—1870).

Popa, Dumitru (1901—1933), erou al clasei muncitoare din România, muncitor cazangiu. Între 1929 şi 1933 a lucrat la Atelierele C.F.R.-Griviţa, timp în care a devenit membru al P.C.R. A participat la pregătirea eroicelor lupte ale ceferiştilor din februarie 1933. În zorii zilei de 16 februarie 1933 a căzut răpus de gloanţe la poarta nr. 1 a Atelierelor, unde se afla în fruntea grupei de autoapărare.

Popa, Eugen (n. 1919), pictor şi grafician român. A studiat pictura şi gravura la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti cu C. Ressu. Pictura sa prezintă numeroase faze, evoluînd de la o interpretare tradiţională la transfigurarea dinamică a realităţii („Peisaj pe Mureş", „Mila 23", „13 Decembrie 1918", „Gărzi muncitoreşti", „Oneşti").

Popa, Victor Ion (1895—1946), scriitor şi om de teatru

V.I. Popa

român, născut la Bîrlad. **P.** a desfăşurat în perioada dintre cele două războaie mondiale o activitate multilaterală, de publicist, poet, pictor scenograf, director de scenă, dramaturg, profesor la Conservatorul din Bucureşti şi animator al teatrului de masă. În dramaturgia lui **P.,** compusă din drame, comedii, ca şi din scenete-farse, sînt precumpănitoare piesele de atmosferă şi moralizare. Încrederea în valorile etice ale omului, înfăţişarea contradicţiei dintre dragoste şi prejudecăţi, dintre personalitate şi societatea dezumanizată de corupţie („Ciuta", 1926; „Muşcata din fereastră", 1928), solidaritatea oamenilor dincolo de diversiunile naţionaliste şi rasiale („Take, Ianke şi Cadîr", 1933), satira afacerismului şi a parvenitismului („Acord familiar", 1926; „Veveriţa") formează substanţa pieselor lui Popa. Ca prozator s-a făcut cunoscut prin romanele „Velerim şi Veler Doamne" (1933), „Floare de oţel" (1930), „Sfîrleză cu fofează" (1936), „Maistoraşul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu" (1939) şi prin numeroase volume de nuvele. Creaţia sa, de orientare realist critică, străbătută de note romantice şi de optimism, în care ironia şi umorul duios se împletesc în mod original, pledează cu căldură pentru o viaţă întemeiată pe relaţii omeneşti.

Popa-Lisseanu, Gheorghe (1866—1945), istoriograf şi istoric literar român. A publicat studii privind istoria veche a României, a tradus şi a publicat o serie de importante izvoare literare antice şi medievale privind istoria României („Dacia în autorii clasici. Autorii latini clasici şi postclasici", „Autorii greci şi bizantini", „Izvoarele istoriei românilor"), precum şi numeroase texte din literatura antică (din opera lui Apuleius, „Amor şi Psyche" ş.a.).

Pop de Băseşti, Gheorghe (1835—1919), om politic român din Transilvania, unul dintre conducătorii Partidului naţional român din Transilvania (P.N.R.). A fost unul dintre iniţiatorii Memorandumului din 1892. În 1914 a combătut, împreună cu Vasile Lucaciu şi Octavian Goga, loialismul prohabsburgic al unei părţi a conducerii P.N.R. A fost preşedinte al P.N.R. între 1903 şi 1918.

Pope *[poup]*, Alexander (1688—1744), poet clasic şi gînditor iluminist englez. În opera sa poetică împărtăşeşte, deşi nu întotdeauna consecvent, principiile poeticii lui Boileau şi ale

esteticii clasicismului francez în general („Eseul despre critică", 1711). Primele lucrări literare ale lui **P.** sînt scrise în spiritul poeziei pastorale („Pastorale", „Pădurea Windsor", 1713). A mai compus un poem eroicomic („Răpirea buclei", 1712—1714), încercare de reconstituire a realității contemporane lui, și numeroase poeme didactice-filozofice („Eseuri morale", 1731—1735; „Epistolă doctorului Arbuthnot", 1735 etc.). Vizibil influențat de optimismul speculativ al lui Leibniz, el afirmă caracterul aparent neesențial al contradicțiilor și posibilitatea împăcării lor pe cale rațională, corespunzător cerințelor „armoniei universale" prestabilite. Poemul satiric „Dunciada" (1728—1742) este un model de satiră literară în literatura engleză. A tradus operele lui Homer („Iliada", „Odiseea"), pe care le-a „înfrumusețat" conform concepțiilor sale despre purificarea stilului poetic. Este creatorul unui stil literar „raționalist", prin a cărui armătură artificială pulsează însă adesea o limbă vie, naturală, de o rară limpezime.

Popeea, Elena (1885—1941), pictoriță română. A studiat pictura la Brașov, Leipzig, München și Paris cu Lucien Simon și A. Lhote. A organizat numeroase expoziții în țară și străinătate (Londra, Paris, Haga etc.). Opera sa, vastă, cuprinde compoziții, unele cu caracter tematic, portrete, peisaje, naturi statice. Într-o viziune originală, acută ca notație, viguroasă, dar și sensibilă, **P.** a construit imagini pline de lumină, vitalitate și optimism („Sufragerie", „Dalii", „Peisaj din Bran", „Peisaj din Toledo", „Procesiune în Bretania", „Truda celor mici").

Popescu, Elvira (n. 1896), actriță română. Elevă a Luciei Sturdza-Bulandra, a debutat pe scena Teatrului Național din București. A condus diverse teatre particulare (Teatrul modern, Teatrul mic). În 1923 a întreprins un turneu la Paris, unde a dat o serie de spectacole în limba română, alături de I. Mihalescu. Colaborarea cu Louis Verneuil a determinat-o să se stabilească în capitala Franței, de unde nu s-a mai întors în țară decît sporadic. A cunoscut mari succese în piese franțuzești, ca: „Elvira" (Henry Bernstein), „Prezicătoarea" (André Roussin), „Mașina infernală" (Jean Cocteau) ș.a. În prezent conduce, împreună cu Hubert de Malet, „Théâtre de Paris". Aparenta spontaneitate a interpretărilor ei ascunde o muncă aplicată și precisă asupra rolului, autocontrolul neîntrerupt.

Popescu, Eufrosina (1821—1900), actriță română. Absolventă a școlii de muzică și declamație a Societății filarmonice, a strălucit atît în teatrul dramatic cît și în cel liric. A cultivat o artă interpretativă realistă. A creat roluri din dramaturgia lui Alecsandri, din piesele lui V.A. Urechia, G. Sion, Al. Macedonski ș.a., ca și din piesele aparținînd repertoriului universal: Hyacintha („Vicleniile lui Scapin" de Molière), Rosina („Nunta lui Figaro" de Beaumarchais), Regina („Don Carlos" de Schiller) etc. Cîntăreață de renume european, cunoscută sub numele de Marcolini, a înregistrat succese în diverse orașe cu tradiții muzicale, ca Veneția, Florența, Milano, Nisa, Paris. După 1859, stabilită în țară, Eufrosina Popescu a făcut parte din diferite asociații actoricești.

Popescu, Gabriel (1866—1937), gravor român. După absolvirea Școlii de poduri și șosele, a studiat gravura la Paris. A fost profesor la Școala de arte frumoase din București și promotorul învățămîntului gravurii în țara noastră. **P.** a cultivat cu deosebire gravura în metal, realizînd, pe lîngă opere originale („1907"; „Portretul Mariei Canaziu"), un mare număr de gravuri de interpretare după lucrări ale unor pictori și sculptori celebri („Bătălia de la Anghiari", „Sibila Delfică", „Dansul" etc.). A fost distins cu premiul I la Salonul oficial din 1914.

Popescu, Mihai (1909—1953), actor român. Artist emerit al R.P.R. Absolvent al Conservatorului dramatic din București, ca elev al Luciei Sturdza-Bulandra. Și-a continuat studiile de specialitate la Viena, cu Max Reinhardt. A jucat pe scenele mai multor teatre germane: Volkstheater (Viena), Deutsches Theater (Berlin), distribuit în piese clasice („Cum vă place", „Nunta lui Figaro", „Maria Stuart" ș.a.). În țară a realizat creații în „Strigoii" de Ibsen (Oswald), în „Romeo și Julieta" (Romeo) și în „Othello" de Shakespeare (Iago), în „Bălcescu" de Camil Petrescu (Nicolaie Bălcescu) etc. Specifice pentru interpretările lui **P.** erau reflectarea procesului de gîndire al personajului dramatic în conștiința sa, amploarea tragică a pasiunii și stăpînirea acesteia. **P.** a desfășurat o bogată și rodnică activitate ca profesor la institutele de teatru și de artă cinematografică.

Popescu, Nicolaie (1835—1877), pictor român din Banat. A studiat pictura mai întîi cu tatăl său, iconar de sat, apoi în atelierul lui M. Velceanu. S-a perfecționat la Budapesta, Viena și Roma. Opera sa cuprinde compoziții, studii de nud și numeroase portrete: „Călugăr capucin" (Muzeul Banatului), „Portret de bărbat în roșu" (Muzeul de artă al R.P.R.), care se remarcă prin desenul sigur, prin coloritul subtil și nuanțat, capabil să redea vibrațiile luminii și calitatea materiei, și mai ales prin profunzimea analizei psihologice.

Popescu, Nicolaie D. (1843—1921), scriitor român, născut la București. A scris numeroase nuvele și romane istorice de largă circulație în epocă, ca și nuvele și istorii haiducești („Iancu Jianu", 1869; „Tunsul Haiducul", 1870; „Domnul codrilor și Domnul orașelor, sau Miul, căpitan de haiduci", 1871 etc.), apreciate de M. Sadoveanu.

Popescu, Radu (sec. XVII), boier cărturar din Țara Românească. I se atribuie scrierea cronicii „Istoriile domnilor Țării Rumânești", care reprezintă interesele partidei boierești a Bălenilor. Lucrare de întins orizont cultural, cronica se caracterizează prin bogăția informațiilor (împrumutate din

izvoare moldovenești, bizantine, grecești, turcești etc.), prin reliefarea în mai mare măsură a conștiinței unității de neam și a comunității de viață istorică a celor trei țări române, prin gîndirea prevalent laică și prin reale calități literare.

Popescu, Spiridon (1864—1933), scriitor și publicist român, născut la Rogojini (reg. Galați). A colaborat la „Avîntul", „Viața românească", „Adevărul literar și artistic" etc. Scrisorile sale, publicate în „Evenimentul literar" sub titlul „Scrisori către vărul meu", au ilustrat artistic ideile poporaniste ale revistei. În nuvela „Moș Gheorghe la expoziție" (1907) este zugrăvită mascarada expoziției jubiliare din 1906 în contrast cu viața de mizerie a țărănimii. „Rătăcirea de la Stoborâni" (1909) este un tablou realist al răscoalelor din 1907, alterat însă de influența poporanismului.

Popescu, Ștefan (1872—1948), pictor și grafician român. A studiat la München și Paris. A fost unul dintre întemeietorii grupării Tinerimea artistică, iar în 1937 a participat, alături de Iser, Petrașcu, Steriadi, Dărăscu, la înființarea asociației Arta. A călătorit mult prin Europa și nordul Africii și a realizat numeroase peisaje în ulei și, mai ales, remarcabile desene și gravuri, în diferite tehnici. Ca pictor, **P.** a șovăit între o artă de un lirism oarecum convențional, și o artă inspirată din viață, crînd uneori imagini de un realism vibrant și convingător („Prînzul secerătorilor", „Moara la Davidești", „Compoziție", „Amiază la cîmp" ș.a.). Ca grafician, **P.** a realizat un mare număr de lucrări (schițe, capete de expresie, peisaje), remarcîndu-se prin sensibilitatea percepției și vigoarea redării.

Popescu, Vasile (1891—1944), pictor român. A studiat la Școala de arte frumoase din București și la Paris. A început să expună în 1915, remarcîndu-se de la început prin lirismul delicat al peisajelor. Peisajele sale citadine, ca și interioarele și naturile statice, se disting prin nuanțe fine și catifelate („Peisaj la Herăstrău", „Restaurant pe marginea lacului", „Peisaj cu casă", „Natură moartă cu oglindă", în Muzeul de artă al R.P.R.).

Popescu-Doreanu, Nicolaie (1897—1960), militant în mișcarea muncitorească din România, publicist. A participat la mișcarea muncitorească începînd din 1918. Membru al P.C.R. de la crearea acestuia, în 1921. Între 1941 și 1944 a fost internat în lagărul de la Tg.-Jiu. După victoria insurecției armate din august 1944 a avut sarcini de răspundere în aparatul de partid și de stat. A desfășurat o intensă activitate în presa comunistă și antifascistă și a publicat lucrări de istorie („Popa Șapcă", „N. Bălcescu") și de critică literară.

Popescu-Gopo, Ion (n. 1923), realizator de filme, regizor și desenator român. Artist emerit al R.P.R. Și-a început activitatea ca ilustrator și caricaturist. S-a dedicat apoi filmului de desene animate. S-au remarcat și au fost distinse cu mari premii internaționale filmele de scurt metraj: „Scurtă istorie" (1957), „7 arte" (1958), „Homo sapiens" (1961), „Alo, hallo " (1961). Creația sa se caracterizează prin inspirație originală, umor fin și laconismul mijloacelor de expresie. A creat și filme de lung metraj, cu actori: „S-a furat o bombă" (1960), „Pași spre lună" (1964), „De-aș fi... Harap-Alb" (1965).

Popescu-Voițești, Ion (1876 — 1944), geolog român. A

I. Popescu-Voițești

fost profesor la universitățile din Cluj și București. A promovat în geologie idei materialist-evoluționiste. S-a ocupat cu studiul numulitilor, cu tectonica munților Carpați, cu geneza zăcămintelor de petrol și de sare și cu evoluția geologică-paleogeografică a teritoriului țării noastre. Op. pr.: „Privire generală asupra geologiei României" (1921), „Evoluția geologo-paleogeografică a pămîntului românesc" (1935), „Considerațiuni genetice și economice asupra petrolului românesc" (1939) etc.

popice (SPORT), ramură de sport. Constă din lansarea unor bile de-a lungul unui culoar (*pistă*), cu scopul doborîrii a nouă piese *(popice)*, aranjate într-un anumit fel, într-un pătrat, la capătul pistei. Probe de concurs: „plin" și „izolate".

popină (GEOGR.) v. **grădiște.**

popîndău *(Citellus citellus)*, specie de mamifer rozător, înrudit cu veverița, dar cu coada mai scurtă și mai puțin stufoasă, cu corpul lung de 15—20 cm și cu blana gălbuie-cenușie. Hibernează. La noi trăiește mai ales în zonele de stepă și silvostepă. Își sapă în pămînt galerii lungi și adînci. Este dăunător pentru agricultură; în unele regiuni din Asia este purtător al ciumei și tularemiei.

Popocatépetl, vulcan activ în Mexic, în sudul Podișului Mexican, în apropiere de orașul Mexic. Altitudinea: 5 452 m. Ultima erupție a vulcanului a avut loc în 1947.

popór, formă istorică de comunitate umană, superioară tribului și anterioară naț i u n i i. În perioada trecerii la orînduirea sclavagistă s-au format popoarele lumii antice. Neexistînd o comunitate trainică de viață economică, popoarele lumii antice erau comunități relativ efemere. O dată cu trecerea la feudalism se formează popoarele și limbile moderne. Procesul de constituire a popoarelor în națiuni are loc începînd din perioada destrămării feudalismului. Termenul de popor se folosește și în sens de mase populare. Cuvîntul indică și populația unei țări, totalitatea locuitorilor ei.

poporanism, mișcare politică-ideologică și artistică, specifică țărilor unde relațiile capitaliste slab dezvoltate au coexis-

tat cu cele feudale. Teoretizat la noi de C. Stere (în „Adevărul", 1893, şi apoi în „Evenimentul literar", 1894), ale cărui idei se resimt de influenţa narodnicismului rus, **p.** românesc a exprimat poziţiile de clasă ale micii burghezii orăşeneşti şi rurale, ostilă atît marii proprietăţi moşiereşti cît şi celei capitaliste, dar în acelaşi timp speriată de perspectiva luptei revoluţionare a proletariatului. **P.** considera că dezvoltarea capitalistă e un fenomen întîmplător, care poate fi ocolit, societatea viitorului fiind cea bazată pe obştea ţărănească. Contestînd rolul revoluţionar al proletariatului, ca şi rezervele revoluţionare ale ţărănimii, **p.** opunea acestor clase noţiunea nediferenţiată de popor, iar luptei revoluţionare acţiunea izolată a unor „eroi". **P.** a răsturnat raportul dintre social-economic şi cultural, afirmînd că mizeria maselor ţărăneşti s-ar datora inculturii şi superstiţiilor acestora. De aici propovăduirea „misiunii sfinte" a intelectualilor de a ridica poporul la lumină. Iniţial variantă a unui liberalism moderat, **p.** s-a transformat la începutul sec. al XX-lea într-o mişcare diversionistă, situată la remorca burgheziei liberale, îndreptată în primul rînd împotriva mişcării socialiste. Ignorînd esenţa contradicţiei dintre sat şi oraş, Stere s-a străduit să dovedească faptul, profund eronat, că micul proprietar de pămînt, prin interesele sale economice şi politice, ar fi „un duşman al proletariatului industrial", ca şi neputinţa închegării alianţei muncitoreşti-ţărăneşti. În literatură, teoreticianul **p.** a fost G. Ibrăileanu. El a dezvoltat partea de critică socială antifeudală şi anticapitalistă a **p.**, a reţinut ideea interesului şi compasiunii pentru viaţa ţărănimii, militînd totodată pentru veridicitatea reflectării realităţii în artă, pentru o literatură realistă, democratică, inspirată din realităţile naţionale. În opera unor scriitori grupaţi în jurul „Vieţii româneşti" se fac simţite influenţe ale poporanismului (Sp. Popescu, Jean Bart, I.I. Mironescu, Paul Bujor ş.a.).

„Poporul", gazetă, organ legal al Frontului plugarilor, apărut la Cluj, între decembrie 1936 — decembrie 1937. Numeroase articole analizează inegalitatea socială din satul românesc. Gazeta prezintă şi un deosebit interes literar-folcloric, prin publicarea a numeroase poezii scrise de ţărani.

„Poporul suveran", ziar apărut în timpul revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, sub redacţia lui Dimitrie Bolintineanu, dar sub influenţa lui Nicolaie Bălcescu, care a şi devenit mai tîrziu, alături de Cezar Bolliac, Al. Zane şi Gr. Alexandrescu, unul dintre conducătorii lui. A reprezentat spiritul *Proclamaţiei de la Islaz* şi a militat pentru triumful revoluţiei în sens democrat-revoluţionar.

Popov, Aleksandr Stepanovici (1859—1905), om de ştiinţă, electrotehnician rus; a fost profesor şi director al Institutului electrotehnic din Petersburg. După ce a perfecţionat coerorul, a inventat antena de radio. În 1896 a realizat prima transmisiune radioelectrică din lume pe distanţa de 250 m; în urma perfecţionării aduse radioreceptorului său, **P.** i-a mărit treptat raza de acţiune, reuşind în 1901 să transmită radiograme la distanţa de 112 km.

A. S. Popov

Popov, Saşa (n. 1899), dirijor şi violonist bulgar. A organizat, în cadrul Academiei de muzică din Sofia, o orchestră simfonică, devenită Filarmonică de stat, şi a condus la pupitrul acestei formaţii, al cărei primdirijor este din 1945, nenumărate concerte în Sofia şi în celelalte oraşe bulgare. A întreprins, de asemenea, numeroase turnee peste hotare.

Popovici, Aurel C. (1863—1917), publicist şi om politic român din Transilvania. A fost unul dintre protagoniştii ideii „Austriei mari", prin care se preconiza crearea unei monarhii federative, cuprinzînd Austria, Ungaria, România (împreună cu Transilvania) şi statele balcanice, ca state federale, în spiritul loialismului faţă de Habsburgi. Ca unul dintre conducătorii Partidului naţional român din Transilvania, a impus acest punct de vedere unei importante părţi a conducerii acestui partid.

Popovici, Constantin (1876—1940), militant în mişcarea muncitorească din România, muncitor cizmar. A activat în cadrul cercului România muncitoare din Bucureşti; în 1905 a avut o contribuţie importantă la crearea primelor sindicate din România. Din 1906 pînă în 1916 a făcut parte din Comisia generală a Sindicatelor, iar în anii 1918—1920 a fost secretarul general al acesteia. În 1927 a devenit membru al P.S.D. A fost unul dintre conducătorii aripii de stînga şi ai disidenţei cunoscute sub numele de Partidul socialist (Popovici), desprinsă din P.S.D. în 1935. În 1935—1937 a participat la acţiunea P.C.R. de încheqare a unui front comun de luptă împotriva fascismului, încheind, în decembrie 1935 — ianuarie 1936, acorduri de acţiune comună cu *Blocul democratic*, *Madosz*-ul şi *Frontul plugarilor*.

Popovici, Constantin (1879—1958), matematician şi astronom român; a fost profesor la universităţile din Iaşi şi Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. Lucrările sale se referă la ecuaţiile funcţionale, ecuaţiile integrale şi integro-diferenţiale, precum şi la sistemele de ecuaţii diferenţiale. În astronomie a studiat influenţa presiunii luminii asupra mişcării planetelor ş.a.

Popovici, Dumitru (1902—1952), istoric literar român. A fost profesor la Universitatea din Cluj. S-a remarcat prin temeinice studii comparate, consa-

crate fenomenului literar românesc din sec. al XVIII-lea („La littérature roumaine à l'époque des Lumières", 1945) şi din epoca paşoptistă („Ideologia literară a lui I. Heliade-Rădulescu", 1935; „Santa cetate", 1935; „Cercetări de literatură română", 1944). A publicat valoroase ediţii critice ale operelor lui I. Heliade-Rădulescu şi D. Bolintineanu.

Popovici, Gheorghe (1859—1933), pictor român, ultimul reprezentant mai important al academismului ieşean. A studiat la Iaşi, Roma şi Paris. Din 1889 a fost profesor şi apoi director (1911—1927) al Şcolii de bele-arte din Iaşi. A pictat compoziţii istorice („Execuţia lui Horia", „Arcaşii lui Ştefan cel Mare") şi compoziţii tematice cu caracter protestatar („După răscoale", „Urgia războiului", „Invalidul").

Popovici, Iosif (1876—1928), lingvist român, specialist în fonetica experimentală, dialectologie şi filologie slavă; a fost profesor la Universitatea din Cluj. Op. pr.: „Dialectele româneşti. I. Dialectele muntenilor şi pădurenilor" (1905), „Dialectele române din Istria" (2 vol., 1909—1914).

Popovici, Timotei (1870—1950), compozitor şi dirijor de cor român. A studiat la Conservatorul din Iaşi cu Gavriil Musicescu. A scris muzică corală şi lucrări cu caracter didactic („Dicţionar de muzică", 1905, prima lucrare de acest gen în limba română).

Popovici, Titus (n. 1930), scriitor, publicist şi scenarist român, născut la Oradea. S-a impus prin romanul „Străinul" (1955), care face parte dintr-un ciclu mai vast, menit să reconstituie viaţa satului românesc din Transilvania. Romanul „Setea" (1958) este o monografie a luptei îndîrjite duse după 1944 de ţărani, conduşi de comunişti, pentru smulgerea pămîntului din mîna marilor moşieri. De o arhitectură impunătoare, cu desfăşurări ample şi cu îndrăzneală în abordarea problemelor sociale, romanele lui **P.** au îmbogăţit literatura română cu o suită de personaje tipice, remarcabil realizate, ca: învăţătorul comunist George Teodorescu, ţăranul sărac devenit luptător conştient, Mitru Moţ, muncitorul comunist Ardeleanu sau intelectualul oscilant Suslănescu ş.a. Ambele romane au stat la baza scenariilor lui **P.** pentru filmele cu acelaşi titlu. **P.** a scris şi scenariul pentru filmul „Valurile Dunării", precum şi acela după romanul „Pădurea spînzuraţilor" de L. Rebreanu. A publicat reportaje şi note de călătorie, grupate în volumul „Cuba, teritoriu liber al Americii" (1962). Piesa „Passacaglia" (1960) tratează problema evoluţiei intelectualului român dintre cele două războaie mondiale, de la individualism la conştiinţa îndatoririlor lui faţă de lupta poporului pentru libertate. Laureat al Premiului de stat.

Popovici, Vasile (n. 1900), compozitor român. A studiat la Conservatorul din Iaşi şi la Schola cantorum din Paris. Este autorul a numeroase coruri şi cîntece de masă, care se remarcă printr-un melodism accesibil şi prin caracterul lor mobilizator.

Popovici-Bayreuth, Dimitrie (1861—1927), cîntăreţ român, bariton. A studiat la Viena, iar după absolvire a fost angajat la Teatrul de operă din Praga. Din 1894 s-a impus pe scena operei din Bayreuth ca un remarcabil interpret al operelor lui Wagner. A întreprins turnee strălucite în toate ţările Europei şi în cele două Americi. Reîntors în ţară în 1905, a preluat conducerea Conservatorului din Bucureşti, iar ca profesor al clasei de canto a educat o serie de cîntăreţi remarcabili. A fost şi director al Operei române din Cluj.

Popovici-Bănăţeanu, Ion (1869—1893), scriitor român, născut la Lugoj. A colaborat cu versuri originale sau culese din folclor, proză şi diverse articole la „Familia", „Tribuna", „Convorbiri literare", „Gazeta Bucovinei", „Adevărul" ş.a. Schiţele şi nuvelele sale („Din viaţa meseriaşilor", 1909) zugrăvesc viaţa grea a micilor meşteşugari transilvăneni şi bănăţeni din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, relevînd orizontul îngust, înăbuşitor în care erau siliţi să trăiască, ca şi conflictele de clasă din mediul lor social. A tradus din Björnson şi Ibsen.

Popoviciu, Tiberiu (n. 1906), matematician român, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei R.P.R. Este autor a numeroase lucrări din domeniul analizei matematice, calculului funcţional, teoriei ecuaţiilor algebrice, funcţiilor convexe de ordin superior ş.a.

Popp, Aurel (1879—1960), pictor, sculptor, arhitect, ceramist şi scriitor român. Artist emerit. A studiat la Budapesta şi la Paris. Ca pictor, a creat compoziţii cu tematică socială şi peisaje transilvănene („Ţara Oaşului"). Viguroase şi pline de avînt, lucrările sale se caracterizează prin tratarea realistă a subiectelor, dar şi prin unele reminiscenţe academice şi de retorism („Înmormîntarea proletarului", „Elanul", „Oşenii", „Copiii din Maramureş"). În 1933 a sculptat monumentul lui Victor Babeş la Timişoara.

Popp, Mişu (1827—1892), pictor român. A studiat la Academia de arte frumoase din Viena. A participat la revoluţia de la 1848 din Transilvania, după a cărei înfrîngere s-a stabilit la Bucureşti, unde a lucrat portrete şi pictură bisericească pînă în 1865, cînd s-a mutat definitiv la Braşov. Opera lui este alcătuită din compoziţii cu subiecte istorice, biblice sau mitologice, peisaje şi mai ales din portrete (portretele lui Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, Gh. Lazăr, A. Mureşanu şi ale altor reprezentanţi de seamă ai istoriei şi culturii româneşti; „Haiducul Radu Anghel", portretul Anastasiei Rudeanu, în Muzeul de artă al R.P.R.). Stilul său, dezvoltat în limite academice, are uneori accente de lirism autentic.

Popp, Sabin (1895—1928), pictor şi desenator român. Şi-a făcut studiile la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti şi la Roma. A pictat portrete, peisaje, naturi statice şi flori, realizînd o operă caracterizată prin viziune monumental-decorativă, prin vigoarea desenului şi subtilitatea coloritului („Portret de familie", „Cap de copil", „Autoportret", „Peisaj urban iarna").

Popp, Vasile (1789—1842), medic și literat român. A scris prima monografie etnografică („Despre funeraliile populare ale dacoromanilor", 1817), prima lucrare de bibliografie („Disertație despre tipografiile românești", 1834) și prima lucrare medicală științifică în limba română („Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna", 1821).

Pop-Reteganul, Ioan (1853—1905), scriitor și folclorist român, născut la Reteag (Transilvania). Nuvelele, schițele și povestirile sale („Nuvele", 1901) abordează subiecte din viața țăranilor, urmărind, într-un stil de parabolă, transmiterea unor învățături morale. Ca folclorist, **P.-R.** a publicat numai o parte din materialul cules („Trandafiri și viorele", 1885; „Starostele sau datini de la nunțile românilor ardeleni", 1891; „Povești ardelenești", 5 vol., 1888; „De la moară", 1903; „Bocete", 1906 ș.a.). Exprimîndu-și admirația pentru valoarea de document artistic, psihologic și etnografic al creației folclorice, **P.-R.** a militat pentru consemnarea exactă a textului.

poprire (DR.), măsură asigurătorie sau de executare silită, avînd drept consecință împiedicarea unei terțe persoane (terțul poprit), care datorează unei alte persoane (debitorul poprit) sume de bani, sau, în cazurile prevăzute de lege, produse, de a dispune de ele. Prin efectul **p.**, creditorul în favoarea căruia s-a făcut (creditorul popritor) își va realiza creanța sa direct din sumele sau produsele poprite, din momentul în care poprirea poate fi executată (de drept sau în temeiul unei proceduri, denumită „validarea popririi").

„Populaire de Paris" *[popülér dö parí]* („Le~"), ziar francez, înființat în 1916. Din 1920 este organul Partidului socialist francez (S.F.I.O.). Apare la Paris, de patru ori pe săptămînă.

populație 1. Totalitatea oamenilor care locuiesc pe un anumit teritoriu. Stabilirea numărului și structurii **p.** din punctul de vedere al așezării teritoriale, vîrstei, sexului, stării civile, ocupației și ramurii de activitate, naționalității etc. se face cu ajutorul recensămintelor, iar între recensăminte prin calcule avînd la bază datele recensămintelor și cele privind *mișcarea populației*. Pentru determinarea **p.** anumitor teritorii ale globului se mai utilizează și în zilele noastre metode estimative. În 1962, după datele O.N.U., **p.** globului se ridica la circa 3 135 de milioane loc. (față de 545 mil. în 1650; 728 mil. în 1750; 1 171 mil. în 1850 și 2 517 mil. în 1950) și sporește anual în medie cu 2,1%. Densitatea populației pe glob este de circa 22,6 loc. pe km^2. Două treimi din **p.** globului trăiește în zece țări (R.P. Chineză, India, U.R.S.S., S.U.A., Indonezia, Pakistan, Japonia, Brazilia, R.F. Germană, Anglia). Peste o treime din populația lumii trăiește în orașe. V. și legea populației; malthusianism. **2.** (GENET.) Totalitate a indivizilor unei specii, care trăiesc într-o anumită regiune a arealului speciei respective. **P.** se deosebesc între ele după numărul de indivizi, după compoziția pe vîrste, precum și prin unele caractere morfofiziologice și ecologice. Diferențierea unei **p.** reprezintă un proces istoric și este o consecință a interacțiunii dintre organisme și condițiile concrete de viață dintr-un anumit biotop. **3.** (ASTR.) *Populație de stele*, mari grupe de stele care diferă prin compoziția lor chimică, prin pozițiile și mișcările lor în galaxii și prin vîrsta lor. În prezent se consideră că există cinci *p. de s.* Dintre acestea, populația I extremă este formată din stele tinere aflate în brațele spirale ale galaxiilor, iar populația a II-a extremă din stele subgigante de roiuri, aflate în nucleele galaxiilor.

por 1. (ANAT.) Mic orificiu pe suprafața pielii, corespunzînd canalului excretor al glandelor sudoripare și sebacee. **2.** (ZOOL.) *Por abdominal*, orificiu la unii pești cartilaginoși și la cefalocordate, situat înaintea anusului, prin care cavitatea corpului comunică cu exteriorul și prin care se elimină ovulele, la pești actinopterigieni. — *P. dorsal*, orificiu aflat între segmentele rîmelor, prin care se elimină lichidul celomic. — *P. inhalant*, orificiu în corpul spongierilor prin care pătrunde apa cu particule nutritive mici. **3.** (BOT.) **a)** Deschidere a tuburilor ciupercilor din familia polyporaceelor. **b)** Deschidere care se formează în vîrful ascelor la multe specii de ascomicete și prin care sînt puși în libertate sporii. **c)** Orificiu în membrana primară a celulelor vegetale, prin care se asigură schimbul de apă, de gaze și de substanțe nutritive. **4.** (TEHN.) Gol, de dimensiuni mici, în interiorul unui corp solid sau al unui agregat de particule solide consolidate sau neconsolidate. Se deosebesc **p.** fini, cu diametrul mai mic de 20 μ, și **p.** grosolani, cu diametrul mai mare de 20 μ. **P.** care comunică cu exteriorul sînt **p.** deschiși, iar cei care nu comunică cu exteriorul **p.** închiși.

Pora, Eugen (1909), biolog român, specialist în fiziologie animală comparată, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei R.P.R. Efectuează cercetări referitoare la influența factorilor de mediu acvatici asupra proceselor fiziologice din organismul unor animale. A participat, în 1962, la expediția oceanografică internațională a vasului sovietic „Viteaz" în oceanele Indian și Pacific.

Poradim (bulg. *Porabim*), sat în Bulgaria, în apropiere de Plevna, unde, în timpul asediului acesteia din 1877, a fost sediul comandamentului armatei române. În amintirea participării armatelor române la eliberarea Bulgariei, la **P.** s-a organizat o casă-muzeu.

Porata (Pyretus), numele antic, probabil de origine dacogetă, al Prutului, cunoscut astfel de la Herodot.

porc (ZOOTEHN.), mamifer paricopitat din familia suideelor. Rasele actuale de porci domestici provin din speciile sălbatice *Sus scrofa ferus* (mistrețul european) și *Sus vittatus* (mistrețul asiatic). **P.** domestic are capul de formă conică, cu maxilarul superior alungit, cu un număr de 44 de dinți permanenți, dintre care caninii foarte dezvoltați, și cu stomac cu un

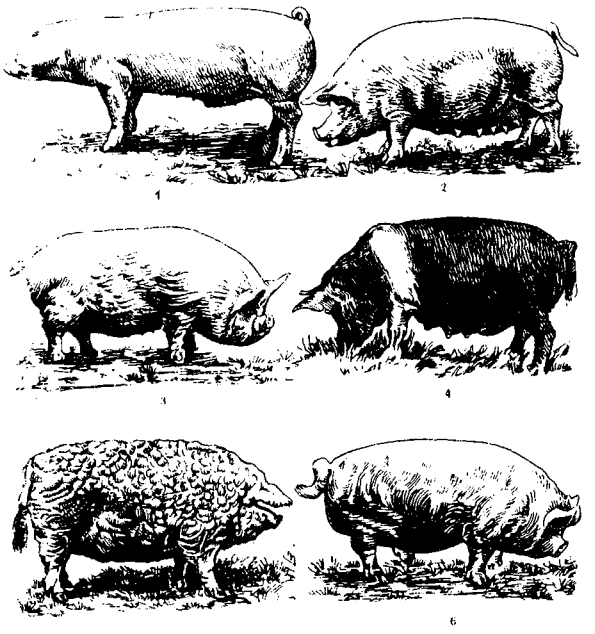

Rase de porcine
1 — landras; *2* — marele alb; *3* — albul mijlociu (rase de carne); *4* — bazna (rasă mixtă); *5* — mangalița; *6* — micul alb (rase de grăsime)

singur compartiment. Pielea este groasă, de culoare albă sau pigmentată, acoperită cu păr aspru, relativ rar. Gestația durează 110—120 de zile. Consumul de hrană pentru obținerea unui kilogram de greutate vie variază între 2,5 și 6 kg de concentrate. Ca urmare a lucrărilor de ameliorare și de selecție, există în prezent o mare diversitate de rase, grupate în trei tipuri productive: pentru carne (cele mai numeroase), pentru grăsime și pentru producția mixtă. În R.P.R., creșterea porcilor capătă (în special în cadrul gospodăriilor agricole de stat) un pronunțat caracter industrial, prin intrarea în funcțiune a unor mari complexe de creștere. Dintre rasele de carne sînt crescute rasa marele alb, landras, alb de Banat și alb românesc, iar pentru producția mixtă (carne-grăsime), într-o zonă limitată, rasa bazna.

porcine, denumire generică dată în limbajul științific p o r c i l o r.

Porcius, Florian (1816—1906), botanist român. A fost membru al Academiei Române și al unor societăți științifice străine. A cercetat flora Transilvaniei, descoperind peste 140 de specii sau varietăți și forme noi pentru știință și a alcătuit un bogat ierbar, care se află la Institutul botanic din Cluj. Op. pr.: „Flora fanerogamă din fostul district al Năsăudului", apărută în limba latină (1878) și în limba română (1882).

porc spinos *(Histrix)*, gen de mamifere rozătoare sălbatice, cu spinarea și flancurile acoperite de spini lungi, puternici, și cu pieptul și abdomenul prevăzute cu peri tari. Trăiește în

Porc spinos

Africa, în sudul Europei și în Asia. **P.s.** este purtător de spirocheți.

porcușor *(Gobio gobio)*, specie de pește din familia ciprinidelor, lung de 6—12 cm, cu corpul fusiform, cu un șir de pete întunecate pe flancuri; la gură are o pereche de mustăți. Trăiește și la noi în țară, în apele din regiunea de șes și de dealuri și are o importanță economică locală.

Porfir (Porphyrios) (233—c. 305), erudit și filozof neoplatonic grec, originar din Tir (azi în Liban), discipol direct al lui Plotin și comentator al operelor acestuia. „Introducerea" sa (grecește *Eisagoge*) la „Categoriile" lui Aristotel, tradusă în latinește de Boethius, a influențat logica scolastică; un pasaj din această lucrare a constituit punctul de plecare al c e r t e i u n i v e r s a l i i l o r.

porfír (PETROGR.), rocă vulcanică anteterțiară, alcătuită din cristale de ortoză și mai puțin din feldspat plagioclaz, uneori și din minerale colorate, toate cuprinse într-o masă foarte mărunt cristalizată de feldspat potasic și de sticlă vulcanică (ex. **p.** din nordul Dobrogii).

porfírică, *structură* ~ (PETROGR.), structură a rocilor eruptive, caracterizată prin existența unor cristale mari prinse într-o masă sticloasă sau foarte mărunt cristalizată.

porfírie (gr. *porfira* „moluscă purpurie"; MED.), boală datorită unei tulburări în metabolismul porfirinelor, care se elimină în cantități mari prin urină. Există o *p. eritropoetică*, congenitală, manifestată printr-o mare sensibilitate la lumină, care provoacă erupții de vezicule și bule pe pielea expusă luminii, și o *p. hepatică*, caracterizată prin colici acute abdominale, constipație, sensibilitate la lumină și tulburări neuropsihice.

porfirínă (BIOCHIM.), substanță chimică naturală, care provine din porfină și formează combinațiile de bază ale hemoglobinei și clorofilei. Se găsește sub mai multe forme: protoporfirina, feroporfirina (hemul), feoporfirina (în clorofilă). Cînd **p.** depășește cantitatea normală din organism, apare *porfirinuria* (în intoxicațiile cu plumb, cu anilină), manifestată prin prezența acestei substanțe în sînge, în urină și în materiile fecale.

porfirit (PETROGR.), rocă vulcanică preterțiară, constituită din cristale de plagioclaz andezin, piroxen, amfibol sau biotit, cuprinse într-o masă fundamentală, fin cristalizată, mai rar sticloasă; de obicei are culoare închisă. În R.P.R., **p.** mezozoice se găsesc în Munții Metaliferi și Drocea, iar **p.** paleozoice în Banat.

porfiroblást (PETROGR.), mineral în rocile metamorfice, care are dimensiuni mai mari comparativ cu celelalte minerale asociate (ex. granatul, distenul, staurolitul, andaluzitul, cordieritul, albitul formează frecvent **p.** în șisturile cristaline).

porfirogenét (gr. „născut în purpură"), titlu atribuit acelor împărați bizantini care s-au născut în timp ce tatăl lor era împărat.

Pori, oraș în sud-vestul Finlandei, pe țărmul Mării Baltice. 57 200 loc. (1963). Centru al industriei de prelucrare a lemnului, celulozei și hîrtiei, al metalurgiei cuprului. Port însemnat, în special pentru exportul de produse ale industriei lemnului.

porigén (TEHN.; despre o substanță, un material), care, adăugat unui alt material, produce pori în masa acestuia (ex. rumegușul de lemn, mangalul, turba etc., care se adaugă maselor ceramice).

pornituri de teren, totalitatea deplasărilor pe pantă, conform gravitației, a materialelor desprinse dintr-un povîrniș sau dintr-un versant. Se deosebesc următoarele tipuri de **p. de. t.**: a) prăbușiri, fie pe verticală, fie prin răsturnare, a porțiunilor care se detașează în masă dintr-un versant sau povîrniș abrupt; au drept rezultat formarea unor prispe la baza versanților (prispe de năruire, pseudoterase); b) rostogoliri ale blocurilor de piatră detașate succesiv din versant sau povîrniș; blocurile rostogolite, acumulate pe panta mai lină de la baza versantului sau pe un umăr care întrerupe panta, formează conuri de grohotiș, în cazul în care ele s-au deplasat în lungul unui culoar înclinat, sau glacisuri, în cazul în care ele s-au deplasat în front pe întreaga pantă sau cînd se produce asocierea laterală a conurilor de grohotiș; c) s o l i f l u x i u n i; d) scurgeri de gloduri (torenți noroioși), datorită îmbibării excesive cu apă a depozitelor argiloase; e) a l u n e c ă r i d e t e r e n.

poróinic *(Orchis)*, gen de plante erbacee din familia orhideelor, cu tuberculi, frunze oblonge, lucitoare, flori mari, plăcut mirositoare, grupate într-un spic. Crește în păduri umede și umbroase.

Porolissum, așezare dacică și apoi oraș la granița de nord-vest a Daciei romane (pe teritoriul actualului sat Moigrad, raionul Zălau, reg. Cluj), dezvoltat în preajma castrului în care staționa legiunea a III-a, Gallica. La vest, înspre regiunile populate de dacii liberi, orașul era apărat printr-un l i m e s. De la această așezare, devenită în timpul ocupației romane un puternic centru militar, și-a luat numele *Dacia Porolissensis*, organizată de împăratul roman Adrian (117—138 î.e.n.).

poroplăste (CHIM.), produși macromoleculari poroși, obținuți prin înglobarea în compoziția materialului plastic a unor substanțe care degajează gaze la încălzire (porofori). Se folosesc pentru confecționarea bureților de toaletă, a saltelelor etc. și în tehnică.

porozitáte 1. (PETROGR.) Totalitatea golurilor dintr-o rocă. Se exprimă prin coeficientul de **p.**, adică prin raportul dintre volumul golurilor și volumul total al rocii. **2.** (TEHN.) Proprietate a unui corp solid de a avea pori în masa sa. Se deosebesc: *p. relativă* (sau *aparentă*), dacă se consideră numai porii care comunică unii cu alții și cu exteriorul, și *p. absolută (efectivă* sau *reală)*, dacă se consideră toți porii corpului (adică și cei izolați).

Porsenna (sec. V î.e.n.), rege antic al etruscilor din Clusium (Etruria), care a purtat cîteva războaie împotriva Romei, încercînd să reinstaureze dominația etruscă asupra acesteia.

port (NAV.), complex tehnic amenajat pe litoralul maritim, la gura fluviilor sau pe căile interioare de navigație și înzestrat cu instalațiile necesare acostării și adăpostirii navelor, deservirii transporturilor de mărfuri și de călători, alimentării navelor cu combustibil și materiale etc. Pentru staționarea navelor, **p.** trebuie să aibă suprafețe de apă bine adăpostite contra furtunilor, curenților sau gheților. Principalele elemente componente ale unui port sînt: *acvatoriul*, care cuprinde totalitatea suprafețelor de apă destinate operațiilor portuare (suprafața radelor, șenalelor, bazinelor interioare etc.); *cheiurile*; *teritoriul*, care reprezintă suprafața ocupată de platformele și depozitele de mărfuri, clădirile administrative și de exploatare, căile de comunicație interne etc.; *instalațiile* și *utilajul de exploatare*. După destinație, **p.** pot fi: *comerciale* (de mărfuri și de călători), *cu destinație specială* (de pescuit, de sport etc.) sau *militare*.

portál 1. Intrare într-un edificiu, încadrată cu un chenar de piatră, de zid, sau de lemn, profilat sau decorat cu reliefuri. În anumite epoci, **p.** au avut o decorație specifică, devenind

Portalul răsăritean de la Biserica Neagră din Brașov

elemente definitorii ale stilurilor respective. **P.** romanice sînt, de obicei, terminate în arc semicircular, **p.** gotice sînt în arc frînt sau decorate cu baghete încrucișate, **p.** din timpul Renașterii sînt dreptunghiulare. Vestite prin bogăția decorației lor, cu reliefuri și cu statui sub baldachine, cu vrejuri și figuri fantastice sînt **p.** gotice. În arhitectura veche românească au fost folosite **p.** gotice (mai ales în Moldova) și **p.** decorate cu vrejuri și figuri în stilul epocii brîncovenești. **2.** Deschidere din piatră sau din metal la intrarea unor poduri mari de cale ferată. **3.** *Portal de tunel*, construcție de zidărie în formă de inel, așezată la capetele unui tunel și care are rolul de a consolida zonele de ieșire ale acestuia și de a împiedica surpările de teren la gura tunelului. *P. de t.* îndeplinește și rolul de zid de sprijin, preluînd împingerile date de masivul muntos.

portaltói, plantă cu rădăcini viguroase și rezistente, pe care cresc, în urma altoirii, soiuri valoroase de pomi fructiferi, viță de vie, trandafiri ș.a. Prin rădăcinile sale, **p.** asigură hrana necesară plantei altoite și îi mărește rezistența la condiții nefavorabile de mediu, la boli și dăunători.

portánță (AV.), forță aerodinamică cu care un fluid în curgere acționează asupra unui corp (cufundat în fluid), asigurînd sustentația acestuia. La avioane, **p.** se exercită pe *suprafețele portante*, perpendicular pe direcția de curgere relativă a aerului față de avion.

portár (în evul mediu, în țările române), dregător însărcinat cu paza curții domnești. Avea ca subalterni pe *vtori* și *tretiportar* și mai mulți portărei. — *P. de Suceava*, mare dregător însărcinat cu apărarea capitalei și a curții domnești moldovene. Dregătoria a fost înființată de Ștefan cel Mare. În sec. al XVI-lea i s-a adăugat și titlul de *hatman*, în care calitate comanda, în lipsa domnului, oastea Moldovei. *Portarul* de pînă atunci s-a numit *ușar*. Dregătorul cu funcții similare în Țara Românească se numea *agă*.

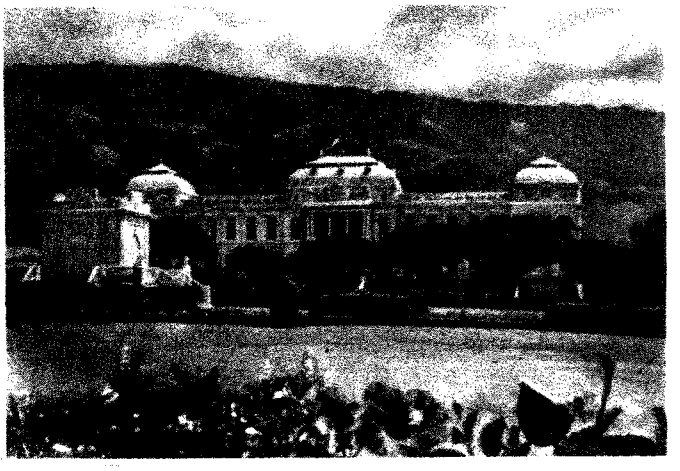

Vedere din Port-au-Prince

portatív (MUZ.), grup de cinci linii orizontale și paralele, pe care și între care se scriu notele în sistemul actual de notație. Liniile și spațiile dintre ele se socotesc de jos în sus. Sunetul pe care-l reprezintă fiecare linie și spațiu este determinat de cheia așezată la începutul portativului. Sunetele care depășesc liniile portativului se notează prin mijlocirea unor linii suplimentare.

Port-au-Prince *[port-o-prês]*, capitala statului Haiti, situată pe țărmul vestic al insulei Haiti, la golful Port-au-Prince. 250 000 loc. (1961). Industrie alimentară (zahăr, rom, tutun). Însemnat port, prin care se exportă în special zahăr, rom, cafea, cacao, lemn de esențe prețioase. Aeroport. Universitate.

portavión (MILIT.), navă de luptă de tonaj mare, variind între 25 000 și 50 000 t, a cărei armă principală o constituie avioanele de luptă pe care le poartă și pentru care îndeplinește rolul unui aerodrom mobil.

portavóce (NAV.), tub metalic (uneori prevăzut cu megafoane) care face legătura între cabina de comandă și diferitele compartimente sau posturi de lucru de pe o navă și prin care se transmit comunicări verbale în ambele sensuri.

portărél (DR.), denumire dată în trecut executorului judecătoresc.

Port Elizabeth *[pǫ:t ilizəbəθ]*, oraș în Republica Sud-Africană, situat în sudul țării, pe țărmul Oceanului Indian. 270 815 loc. (1960), cu suburbiile. Industrie constructoare de mașini, chimică, textilă, de încălțăminte, alimentară. Port maritim activ, nod feroviar și rutier. Aeroport. Universitate.

portíc, galerie exterioară, acoperită sau mărginită de o colonadă, uneori cu arcade. Servește drept construcție introductivă la un edificiu (ex. porticul Ateneului) sau ca zonă de adăpost și de plimbare de-a lungul unei străzi (ex. bazarul din Lipova), în jurul unei piețe ori al unei grădini etc.

Portinari, Candido (1903—1958), pictor și grafician brazilian, reprezentant de frunte al neorealismului brazilian, cel mai mare muralist al Braziliei, influențat de Pascin, de expresionism și de neorealismul muraliștilor mexicani. **P.** a creat o artă originală, militantă, inspirată din viața țărănimii și pusă în slujba poporului său. Op. pr.: fresca monumentală „Război și Pace" din clădirea O.N.U. (New York), „San Francisco" (decorație murală în biserica din Pampulha, statul Minas Gerais), „Emigranții" (ulei), „Purtătorii de cafea" (ulei).

Portland *[pó:tlənd]*, oraș în nord-vestul S.U.A., în statul Oregon, situat pe rîul Willamette, în apropiere de confluența cu Columbia. 372 680 loc. (1960), cu localitățile subordonate 651 680. Important centru al industriei de prelucrare a lem-

nului (cherestea, mobilă, hîrtie); mai există metalurgia aluminiului, construcții navale, industrie chimică etc. Port prin care se exportă produse ale industriei de prelucrare a lemnului și alimentare. Aeroport. Universitate.

portlandián (STRAT.), ultimul etaj al jurasicului superior, caracterizat prin anumite specii de amoniți, brahiopode, lamelibranhiate, gasteropode, corali, echinide. În R.P.R., depozitele **p.** apar în sudul Dobrogii, în Munții Metaliferi, Hășmaș, Tulgheș, Bucegi, Piatra Craiului, Perșani, Trascău, Bihor și Pădurea Craiului, în zona Reșița-Moldova Nouă, Svinecea-Svinița etc. Sin. *titonic.*

Port Louis *[pǫ:t lúis]*, centrul administrativ al Insulelor Mauriciu din Oceanul Indian. 92 300 loc. (1961). Port prin care se exportă în special zahăr. Industrie alimentară.

Port Moresby *[pǫ:t mǫ́:zbi]*, oraș în sud-estul insulei Noua Guinee, centrul administrativ al teritoriilor Noua Guinee și Papua. Circa 15 000 loc. Port prin care se exportă în special cauciuc.

Porto (Oporto), oraș în Portugalia, situat pe fluviul Duero, în apropiere de vărsarea lui în Oceanul Atlantic, port important. 310 470 loc. (1961), cu suburbiile 655 000. Industrie textilă, constructoare de mașini, de prelucrare a lemnului, de hîrtie, alimentară. Universitate și alte institute de învățămînt superior, teatre, monumente arhitectonice.

Pôrto Alegre, oraș în Brazilia, centrul administrativ al statului Rio Grande do Sul, situat pe țărmul lagunei Los Patos. 574 260 loc. (1960). Industrie alimentară, textilă, de prelucrare a lemnului, metalurgică, construcții de mașini, electrotehnică, șantiere navale. Aeroport. Important port la Oceanul Atlantic, prin care se exportă produse agricole. Universitate.

portocál *(Citrus sinensis)*, pom fructifer din familia rutaceelor, originar din Asia, înalt de 2—4 m, cu frunze persistente, pețiol aripat și flori albe parfumate. Fructul (portocala)

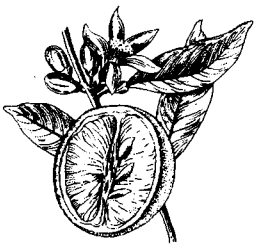

Portocal

are formă sferică, puțin turtită, și este bogat în vitamine și în uleiuri eterice. Este răspîndit mai ales în zona subtropicală. La noi se cultivă numai în sere.

porto-fránco, port, parte dintr-un port sau regiune situată pe litoral, în care mărfurile importate, exportate sau aflate în tranzit nu sînt supuse taxelor vamale.

Port of Spain *[pǫ:t əv spein]*, capitala statului Trinidad și Tobago, situată pe țărmul golfului Paria, în vestul insulei Trinidad. 93 954 loc. (1960). Important port la Marea Caraibilor. Centru comercial și industrial, cu mari rafinării de petrol, întreprinderi ale industriei ușoare și alimentare, șantiere navale. Aeroport.

Porto Novo, capitala statului Dahomey, situată pe litoralul Golfului Guineii, pe țărmul unei lagune. 58 800 loc. (1961). Port prin care se exportă copra, ulei de palmier, arahide, bumbac ș.a. Mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole. Nod rutier. Aeroport. Este legat printr-o cale ferată de orașul Cotonou, principalul centru economic al țării.

Porto Rico (Puerto Rico), insulă în Antilele Mari, posesiune a S.U.A. Suprafața: 8 897 km² (inclusiv micile insule Vieques, Mona și Culebra). Populația: 2 458 000 loc. (1962), formată din creoli spanioli, mulatri și negri. Centrul administrativ: *San Juan*. Relief predominant muntos, pe țărmuri cîmpii litorale. Climă tropicală, în est umedă, în vest mai uscată. Zăcăminte de minereu de mangan, de fier, aur. Este o țară slab dezvoltată. 4/5 din terenul agricol este deținut de societățile monopoliste din S.U.A. Principala cultură agricolă este trestia de zahăr, care ocupă aproape jumătate din suprafața cultivată (în special în zona de coastă). Se mai cultivă cafea, ananas, plante citrice, tutun, bumbac, porumb, orez. Industria extractivă este puțin dezvoltată. Are întreprinderi ale industriei alimentare (în special fabrici de zahăr, apoi de rom, de țigări), textile și de confecții, de ciment, două rafinării de petrol. Se exportă zahăr (jumătate din volumul exportului), tutun, rom, citrice, produse textile. Comerțul exterior este orientat spre S.U.A. — *Istoric.* Descoperită în 1493 de Columb, insula a fost cucerită în sec. al XVI-lea de colonizatorii spanioli. În 1898, după înfrîngerea Spaniei în războiul hispano-american, insula **P. R.** a fost ocupată de S.U.A., care au declarat-o, în 1917, teritoriu dependent. În 1934 a fost creat Partidul Comunist din Porto Rico, care activează în ilegalitate. În 1950 a avut loc o puternică răscoală a muncitorilor agricoli de pe plantații. În 1959 a fost creat Frontul unic pentru eliberarea **P.R.**, care cuprindea partide politice de diferite orientări. Potrivit constituției din 1952, **P. R.** este un „stat liber, asociat cu S.U.A.". Constituția nu a schimbat însă bazele administrației coloniale.

portrét 1. (ARTE PLAST.) Reprezentarea unei figuri umane, ca subiect în sine, cu mijloace specifice artelor plastice (pictură, sculptură, grafică etc.). Un **p.** poate înfățișa numai capul, bustul sau figura întreagă. Cînd e prezentat într-un cadru oarecare (peisaj, interior etc.), se numește **p.** compozițional. **2.** (LIT.) Procedeu artistic folosit de obicei în speciile genului epic, constînd în descrierea și caracterizarea personajelor unei opere literare. Cultivînd pînă la virtuozitate acest procedeu literar, unii scriitori au impus **p.** ca o specie literară aparte (ex. „Caracterele" lui La Bruyère).

Port-Royal *[por-ruaiál]*, mănăstire de călugărițe bernardine de lîngă Versailles, care a devenit în 1636 centrul j a n s e n i s m u l u i. În jurul ei s-au grupat învățați și literați de seamă (B. Pascal, A. Arnauld,

P. Nicole, C. Lancelot ş.a.). La **P.-R.** a studiat, între alţii, J. Racine. Aici a fost elaborată „Logica de la Port-Royal" a lui Arnauld şi Nicole (1664). La insistenţa iezuiţilor, mănăstirea a fost închisă în 1705 din ordinul lui Ludovic al XIV-lea, iar ulterior dărîmată şi arsă.

Port Said, oraş în nord-estul Republicii Arabe Unite, situat la intrarea dinspre Marea Mediterană în Canalul Suez. 244 000 loc. (1960). Este unul dintre cele mai mari porturi de tranzit din lume, cu rol important în legăturile maritime dintre Europa, Orientul Mijlociu, Asia de Sud şi Extremul Orient. Este sediul administraţiei Canalului Suez. Centru comercial. Industrie alimentară şi uşoară.

Portsmouth *[pǫ́:tməθ]*, oraş în sudul Marii Britanii, important port la Marea Mînecii. 217 520 loc. (1962). Mari şantiere navale, construcţii de avioane, fabrici de confecţii etc. În împrejurimi staţiuni balneare.

Port Sudan, oraş în nord-estul Republicii Sudan, situat pe ţărmul Mării Roşii. 47 560 loc. (1956). Principalul port al ţării. Are un mic şantier naval, unităţi de egrenare a bumbacului şi de extracţie a sării din mare.

Portugalia, stat în sud-vestul Europei, situat în partea de vest a Peninsulei Iberice. Suprafaţa: 92 531 km² (inclusiv insulele Azore şi Madeira). Populaţia: 9 100 000 loc. (1963). Capitala: *Lisabona*. În nord şi est relieful este deluros; în vest se află o cîmpie litorală, restrînsă în nord, mai extinsă la sud de fluviul Tajo. Teritoriul **P.** este străbătut de cursul inferior al fluviilor Duero, Tajo şi Guadiana. Vegetaţia: maquis, păşuni naturale, păduri de stejar veşnic verde, de stejar de plută şi de pin. Zăcăminte de minereu de wolfram, de staniu, de uraniu, pirite, caolin, cărbune. **P.** este o ţară agrar-industrială slab dezvoltată, cu puternice rămăşiţe feudale. Circa 3/4 din ţărani au pămînt foarte puţin sau de loc. Dintre cereale se cultivă în special grîu în sud şi porumb în nord-vest. Întinse culturi de viţă de vie, măslini, plante citrice, migdali. **P.** este o importantă furnizoare de vin şi de ulei de măsline pe piaţa mondială. Se cresc ovine, bovine, porcine, măgari şi catîri. Nivelul agrotehnic este scăzut. Este dezvoltat pescuitul maritim. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă, alimentară (în special conserve de peşte, vin, ulei), de prelucrare a lemnului (inclusiv produse de plută) şi extractivă (în cadrul căreia exploatarea minereului de wolfram prezintă importanţă mondială). Mai există industrie siderurgică, constructoare de maşini, chimică, de sticlă şi de ciment. Cele mai importante centre industriale sînt Lisabona şi Porto. Se exportă produse de plută (locul I în lume), conserve de peşte (mai ales sardele), vin, minereu de wolfram, de cositor, de uraniu, pirite, ţesături; se importă produse industriale. Comerţul exterior este orientat îndeosebi spre R.F.G., Marea Britanie, S.U.A., Franţa. — *Istoric.* În mileniul I î.e.n., teritoriul de azi al **P.** a fost locuit de triburile lusitanilor, iar la sfîrşitul sec. I î.e.n. a fost ocupat de Roma şi transformat în provincie romană *(Lusitania)*. La începutul sec. al V-lea, teritoriul **P.** a fost cucerit de alani şi de suebi, iar la sfîrşitul sec. al VI-lea a intrat în componenţa regatului vizigoţilor. În 711—718 a fost cotropită de mauri, devenind din 756 parte componentă a emiratului de Córdoba. Reunite în cursul *Reconquistei* (sec. XI—XII), teritoriile **P.** au fost ocupate de regatul spaniol *León*. În 1139 **P.** s-a constituit ca stat independent. În sec. XII—XIII a avut loc procesul de constituire a relaţiilor feudale. Statul feudal portughez s-a constituit în sistemul politic al monarhiei; la mijlocul sec. al XIII-lea au apărut instituţiile reprezentative: *cortesurile*. În sec. XIV—XV, cu sprijinul orăşenimii, al micii nobilimi şi al bisericii catolice, puterea regală a dus o politică de centralizare a statului, ceea ce a contribuit la întărirea influenţei externe a **P.** şi la transformarea acesteia într-o mare putere colonială. În expediţiile maritime şi de cotropire colonială erau interesaţi deopotrivă regalitatea, clerul, cavalerii ruinaţi şi negustorii. În sec. XV—XVI, **P.** şi-a întemeiat imperiul colonial, care a cuprins teritorii din America (Brazilia), Africa (Guineea, Angola, Mozambic ş.a.) şi Asia (India, Ceylon, Malacca ş.a.). Pe la mijlocul sec. al XVI-lea a început decăderea economică a **P.** Între 1581 şi 1640, **P.** a fost sub stăpînirea Spaniei, iar în 1703 a devenit dependentă de Anglia. **P.** a cunoscut un oarecare progres economic şi cultural în timpul regelui José I (1750—1777), cînd conducătorul de fapt al statului a fost marchizul de Pombal,

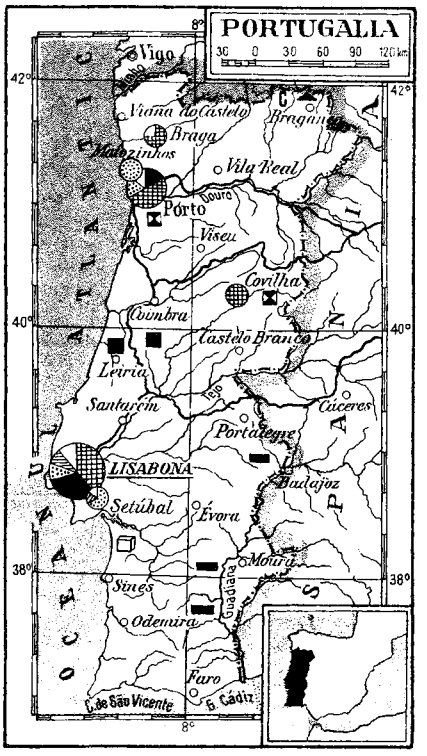

inițiatorul unor reforme în spiritul absolutismului luminat. Între 1807 și 1808, **P.** a fost ocupată de armatele franceze. În 1820 a izbucnit o revoluție burgheză, a cărei revendicare principală era instaurarea unei monarhii constituționale. În 1822 a fost adoptată o constituție liberală. În același an, Brazilia s-a proclamat independentă și s-a despărțit de **P.** Ca urmare a revoluției burgheze din 1910, **P.** a fost proclamată republică. În această perioadă, mișcarea muncitorească din **P.** a luat avînt. **P.** a participat la primul război mondial de partea Antantei. După primul război mondial s-a intensificat mișcarea revoluționară și democratică, culminînd cu greva muncitorilor feroviari (1920). În 1921 a fost creat Partidul Comunist din **P.** (din 1926 activează în ilegalitate). În 1926, în urma unui puci, puterea a fost acaparată de generalul Carmona. În 1932 puterea politică s-a concentrat în mîinile primului ministru, O. Salazar, care a instaurat o dictatură de tip fascist. Au fost lichidate libertățile democratice, interzise toate partidele politice, cu excepția partidului de guvernămînt Uniunea națională (creat în 1930). Între 1936 și 1939, guvernul **P.** a sprijinit activ pe rebelii fasciști și pe intervenționiștii italo-germani în Spania, iar în timpul celui de-al doilea război mondial a sprijinit blocul statelor fasciste. Forțele patriotice antifasciste din **P.**, sub conducerea Frontului patriotic de eliberare națională (creat în 1962), desfășoară o luptă susținută împotriva dictaturii fasciste salazariste și sprijină mișcarea de eliberare națională, care s-a intensificat mai ales în coloniile *Angola*, *Mozambic* și *Guineea Portugheză*. **P.** face parte din N.A.T.O. (din 1949). Șeful statului este președintele. Puterea legislativă aparține, potrivit constituției, președintelui și unui parlament unicameral (Adunarea Națională).

portughéză, *limba* ~, limbă romanică vorbită în Portugalia și în Brazilia. Cele mai vechi texte datează de la sfîrșitul secolului al XII-lea.

Porțile de Fier

portulán 1. Hartă de navigație întocmită cu ajutorul busolei, folosită în evul mediu (sec. XIII—XVI). Pe **p.** se reprezentau amănunțit țărmurile mărilor, cu toate detaliile care interesau navigația, iar în partea interioară a continentului de obicei erau indicate numai elementele cele mai generale. Din o serie de puncte de pe hartă porneau rețele de linii orientate în direcțiile rozei vînturilor (pentru a ușura orientarea corăbiilor). **2.** (NAV.) Document (cuprinzînd mai multe volume) destinat navigatorilor și care conține informații geografice, istorice, politice și economice asupra țărilor dintr-o anumită zonă de navigație, precum și date cu privire la farurile, zonele de ancoraj, posibilitățile de aprovizionare și de reparare a navelor etc.

porțelán, material ceramic vitrifiat și translucid, glazurat, obținut prin arderea la temperaturi ridicate (1 250—1 450°C) a unei paste de caolin, cuarț și feldspat, împreună cu adaosuri de alți componenți (steatit, corindon, bioxid de titan, oase măcinate, silex etc.), care îi conferă proprietăți speciale. Fiind rezistent la acțiunea acizilor și bazelor și avînd calități deosebite de izolant electric și termic, **p.** este utilizat pentru confecționarea bujiilor de motoare, a izolatoarelor electrice, a vaselor de laborator etc. Din **p.** se modelează diferite obiecte de artă (vase, statuete etc.), decorate prin aplicarea de smalțuri colorate, prin decalcomanie, pictare manuală etc. Tehnica și arta prelucrării **p.**, obținut pentru prima oară în China, a cunoscut mai multe etape de dezvoltare. Din perioada Sun (960—1279), **p.** a început să fie pictat. În sec. XVII—XVIII, **p.** chinezesc a cunoscut o deosebită înflorire artistică (**p.** din familia verde, roz și neagră). În Europa, **p.** a fost cunoscut de la începutul evului mediu prin piesele chinezești și produs, în 1709, de către J. F. Böttger și E. W. von Tschirnhaus. Prima manufactură de **p.** a fost înființată la Meissen, în 1710. Alte centre importante de producție a **p.**: Viena (1717), Vincennes-Sèvres (din 1740 cel mai mare producător de **p.** din Franța), Petersburg (1744), Neapole (1771), Copenhaga (1779) ș. a. Tipurile principale de **p.** de artă sînt: **p.** dur, **p.** moale, numit și tandru, natural sau englez, **p.** artificial, numit și **p.** francez.

Porțile de Fier, sectorul inferior al Dunării la trecerea prin Carpați, cuprins între Orșova și Turnu-Severin. Dunărea străbate în dreptul localității Vîrciorova o zonă de praguri și repezișuri; la ape scăzute, stîncile din patul albiei apar la suprafața apei. În sectorul **P. de F.**, navigația fiind extrem de dificilă, s-a construit în lungul malului iugoslav canalul Șip (2,5 km), care asi-

gură trecerea vaselor. O şosea şi o cale ferată însoţesc Dunărea pe malul românesc. Pe baza unui acord încheiat între R.P. Română şi R.S.F. Iugoslavia (noiembrie 1963), în sectorul **P. de F.** a început, în septembrie 1964, construirea unui important nod hidroenergetic şi de navigaţie pentru valorificarea în folosul ambelor ţări a resurselor hidroenergetice din acest sector şi îmbunătăţirea condiţiilor de navigaţie pe Dunăre. Hidrocentrala din cadrul acestui nod va avea o putere instalată totală de 2 000 MW (din care 1 000 MW pe partea românească) şi va produce anual, în medie, peste 10 miliarde kWh (din care peste 5 miliarde kWh partea românească). — *Administraţia fluvială specială a Porţilor de Fier*, organism creat potrivit Convenţiei din 1948 cu privire la regimul navigaţiei pe Dunăre şi alcătuit din reprezentanţi ai R.P. Române şi R.S.F. Iugoslavia. Are ca scop să efectueze lucrări hidrotehnice şi să reglementeze navigaţia pe Dunăre în regiunea **P. de F.** (de la Vinţe pînă la Kostol, pe malul drept, şi de la Moldova Veche pînă la Turnu-Severin, pe malul stîng al Dunării). Administraţia funcţionează pe baza unui acord între cele două state.

porúmb *(Zea mays)*, plantă anuală din familia gramineelor,

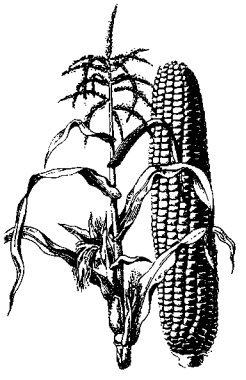

Porumb

originară din America, unde se cultiva cu circa 2 000 de ani î.e.n. Are rădăcini puternice şi tulpini înalte pînă la 3 m. **P.** este o plantă unisexuată monoică; florile mascule sînt grupate într-o inflorescenţă terminală (panicul ramificat), lungă de 15—40 cm, iar florile femele într-un spic cu axul îngroşat, inserat la unul dintre nodurile tulpinale. Fructul este o cariopsă de formă şi mărime variabile, în funcţie de soi, colorat în galben, portocaliu, roşu sau alb. Cerinţele termice ale **p.** sînt ridicate în tot cursul vegetaţiei: pentru germinaţie are nevoie de minimum 8° C, iar în timpul creşterii şi fructificării temperatura optimă este de 18 — 24° C. **P.** are o largă şi variată întrebuinţare: în alimentaţia omului, ca furaj pentru animale şi ca materie primă în industrie (amidon, dextrină, glucoză, ulei, alcool etc.). Boabele de **p.** conţin, în medie, 11,75% substanţe proteice, 70,11% amidon şi 5,17% grăsimi (raportat la substanţa uscată). Frunzele şi tulpinile de **p.**, în stare verde, au de asemenea o valoare nutritivă ridicată. Cultura **p.** este răspîndită pe toate continentele, pe o suprafaţă de peste 85 000 000 ha, ocupînd locul al treilea printre plantele agricole. Cele mai mari ţări producătoare de porumb sînt S.U.A., U.R.S.S. şi Mexic. În ţara noastră, **p.** a fost introdus la sfîrşitul sec. al XVII-lea. Se cultivă aproape în toate regiunile ţării, şi mai ales în Bărăgan, Cîmpia Vestică şi podişul Moldovei. În 1964 culturile de porumb din ţara noastră au ocupat 3 319,1 mii de hectare, obţinîndu-se o producţie totală de 6 691,7 mii t de porumb boabe. Vechile soiuri de **p.** cultivate în ţara noastră (ICAR 54, galben timpuriu etc.) au fost înlocuite cu h i b r i z i d u b l i, mult mai productivi. În 1965 întreaga suprafaţă destinată culturii porumbului a fost însămînţată cu hibrizi dubli de mare productivitate.

porumbácă (ZOOTEHN.; despre culoarea penajului la păsări), care are penele colorate cu dungi transversale de culoare închisă, alternînd cu dungi de culoare cenuşie sau albă.

Porumbacu, Veronica (n. 1921), poetă română. A debutat în 1947 cu volumul de versuri „Visele Babei Dochia", după care au urmat „Anii aceştia" (1950), „Ilie Pintilie" (1953), „Generaţia mea" (1955) ş.a., reunite selectiv într-o culegere intitulată „Lirice" (1957). În poezia sa, **P.** elogiază marile aspiraţii ale omenirii, viaţa paşnică, solidaritatea umană, copilăria, dragostea, familia, în versuri remarcabile prin sinceritatea lirică şi simplitatea expresiei. A mai publicat volumele de versuri „Întreg şi parte" (1959), „Diminetile simple" (1961), „Memoria cuvintelor" (1963) şi a tradus din lirica universală. Laureată a Premiului de stat.

porumbár *(Prunus spinosa)*, arbust din familia rozaceelor, cu ramuri spinoase,

Porumbar

flori albe şi fructe de culoare neagră-vînătă (porumbe) cu gust astringent. Creşte pe margini de păduri, în tufişuri etc. sau se plantează ca gard viu. Florile de **p.** au proprietăţi slab diuretice.

porumbél, pasăre din familia columbidelor, cu cioc scurt, de talie mijlocie sau mică. Culoarea

Porumbel

penelor diferă după specie, de la simplă şi uniformă pînă la coloritul cel mai variat. **P.** trăiesc în perechi şi îşi construiesc un cuib simplu, în care femela depune două ouă albe. Puii sînt hrăniţi cu un lichid lăptos secretat de guşa părinţilor. **P.** este răspîndit pe întreg globul. Cele mai cunoscute specii sînt: *p. de stîncă (Columba livia)*, strămoşul

porumbeilor de casă, *p. sălbatic (Columba oenas)*, răspîndit în aproape întreaga Europă, şi *p. mare* sau *gulerat (Columba palumbus)*, răspîndit în Europa şi în Asia de vest. — *P. de casă (Columba livia domestica)*, specie domestică de porumbei (domesticirea a avut loc la sfîrşitul neoliticului), care a dat naştere unui număr foarte mare şi variat de rase. Rasele de **p.** domestici se grupează în trei tipuri mari, corespunzător direcţiilor pentru care au fost selecţionaţi: rase de carne (**p.** roman, strasser, lux, maltez, florentin etc.), rase de zbor (**p.** tippler, zburător de Seghedin, zburător de Danzig, egri, zburător românesc, ciungi de Ploieşti, jucător etc.), rase de ornament (**p.** pescăruş, oriental, german, vienez, chinezesc, păun, Maria Stuart, cap de maur, toboşar, guşat, gît-golaş românesc etc.).

Porumbescu, Ciprian (1853—1883), compozitor român, născut la Şipot (reg. Suceava). A fost unul dintre înaintaşii de seamă ai muzicii ro-

C. Porumbescu

mîneşti. Talent precoce, **P.** s-a format în perioada trezirii conştiinţei naţionale a românilor şi a frămîntărilor pentru afirmarea drepturilor lor naţionale. Lupta pe tărîm social a fost strîns legată în activitatea sa de lupta pentru promovarea muzicii româneşti şi a creaţiei muzicale originale. Legătura cu muzica populară a fost determinantă în formarea sa profesională. În perioada studiilor la Viena a editat o „Colecţiune de cîntece sociale pentru studenţii români", prima de acest fel în literatura noastră. **P.** a compus peste 250 de lucrări vocale şi instrumentale, care-şi trag seva din cîntecul popular românesc. Opereta „Crai nou", „Balada" sa pentru vioară şi pian, „Cîntecul pentru 1 Mai", „Serenada" ş.a. se bucură de o largă popularitate.

Posada, loc neidentificat, probabil în *Loviştea*, unde în 1330 oastea Ţării Româneşti, condusă de Basarab I, a înfrînt oastea regelui maghiar Carol Robert de Anjou. În urma victoriei de la **P.**, Ţara Românească şi-a consolidat independenţa, iar unirea feudalilor în jurul lui Basarab I a devenit mai trainică.

posádă (în evul mediu, în ţările române) **1.** Loc întărit. **2.** Obligaţie a ţăranilor dependenţi de a face de strajă în preajma trecătorilor din munţi. **3.** Denumire generală a unor dări de vamă.

Poseidon (în mitologia greacă), zeul mării, al apelor şi al cutremurelor, protectorul navigaţiei; fiul lui Cronos, fratele lui Zeus şi soţul Amfitritei. Atributul său este tridentul, cu care stîrneşte valurile. Romanii l-au identificat cu *Neptun*.

posesiúne (DR.), stare de fapt, corespunzînd, legitim sau nu, cu exerciţiul dreptului de proprietate sau al unui alt drept real principal, cu privire la bunul aflat în stăpînirea posesorului.

posesóriu (DR.), caracterul acelei acţiuni în faţa unui organ de jurisdicţie care are ca obiect apărarea posesorului împotriva deposedării sau tulburării posesiunii. Se opune acţiunii petitorii.

posibilitate şi realitate, categorii filozofice corelative care reflectă legătura dintre nou şi vechi în procesul dezvoltării. *Posibilitatea* este o realitate virtuală; ea desemnează tendinţele de dezvoltare care duc la constituirea unui nou fenomen, premisele obiective ale viitoarei realităţi, în timp ce *realitatea* reprezintă posibilitatea înfăptuită, actualizată. Realitatea apare iniţial sub formă de posibilitate şi conţine în sine germenii propriei sale negaţii, ai unei noi realităţi. În antichitate, Aristotel a formulat o teorie asupra corelaţiei dintre **p. şi r.** (potenţialitate şi act), care are însă implicaţii idealiste şi finaliste. Hegel a pus în lumină corelaţia **p. şi r.** ca o unitate a contrariilor, atribuindu-i însă şi el un temei idealist. Preluînd sîmburele raţional al concepţiei hegeliene despre **p. şi r.**, materialismul dialectic arată, în opoziţie cu Hegel, că trecerea de la posibilitate la realitate are un izvor obiectiv, care rezidă în tendinţele interne de dezvoltare a fenomenelor din natură, societate şi gîndire. În fiecare moment al dezvoltării, un fenomen conţine posibilităţi multiple, contradictorii, dintre care se realizează de obicei, în ultimă analiză, în luptă cu tendinţele opuse, accidentale, o singură posibilitate, care se află pe linia necesităţii şi legităţii. Trecerea posibilităţii în realitate se realizează gradual, străbătîndu-se două trepte: posibilitatea *abstractă*, ai cărei sorţi de realizare sînt încă îndepărtaţi, şi posibilitatea *concretă* sau *reală*, ale cărei condiţii de actualizare s-au maturizat. În natură, trecerea posibilităţii în realitate are loc în mod spontan, în timp ce în cadrul societăţii ea presupune împletirea factorilor obiectivi cu cei subiectivi, activitatea sistematică a oamenilor îndreptată spre dezvăluirea posibilităţilor din natură şi din societate şi spre transformarea acestora în realitate, în conformitate cu nevoile lor.

poslúşnic (în evul mediu, în ţările române), denumirea slujitorilor boiereşti sau mănăstireşti, scutiţi de dări.

post- (lat. *post* „după"), element de compunere cu sensul „după", ulterior" (ex. *postdatare, postoperator*).

post 1. (TEHN.) Instalaţie care cuprinde aparatele necesare executării unei anumite operaţii tehnice. — (ELT.) *P. de transformare*, instalaţie electrică de curent alternativ, cu o putere mică, de obicei pînă la 1 000 kVA, cuprinzînd transformatoare coborîtoare de tensiune, aparate de conectare şi de protecţie etc., în care se efectuează coborîrea tensiunii elec-

trice alternative pînă la valoarea joasă, sub 1 000 V, necesară alimentării directe a rețelelor electrice de distribuție a energiei la consumatori. *P. de t.* pot fi *subterane*, *pe pămînt* și *aeriene* (de obicei la puteri pînă la 250 kVA, montate pe stîlpi și folosite în electrificările rurale). V. și stațiune de transformare. **2.** (C.F.) *Post de mișcare*, loc special amenajat pentru deservirea circulației trenurilor *P. de m.* sînt stațiile de cale ferată, haltele, posturile de macaz, posturile de barieră etc. — *P. de centralizare*, încăpere sau clădire echipată cu instalații de manevră centralizată, de la care se comandă macazurile și semnalele unei stații de cale ferată. După felul instalațiilor, *p. de c.* pot fi mecanice, electromecanice, electropneumatice etc. **3.** (GEOGRAFIE) *Post hidrometric*, punct în care se efectuează observații și măsurători hidrologice staționare pe un rîu, lac, mare, ocean sau în ape subterane. În funcție de scopul observațiilor și măsurătorilor se deosebesc: *p. h.* de studiu, *p. h.* de exploatare (ex. pe canale), *p. h.* de prognoză. Totalitatea *p. h.* permanente dintr-un bazin hidrografic sau de pe un teritoriu dat alcătuiesc rețeaua hidrometrică. În funcție de caracterul observațiilor, există posturi hidrometrice de bază, în care se fac observații și măsurători complete, și *p. h.* anexe, în care se efectuează numai observații de niveluri. Principalele observații și măsurători sînt: variația nivelului, fenomenele de iarnă, temperatura apei, culoarea, transparența, valurile, viteza apei (pentru determinarea debitului lichid), debitele solide, mobilitatea albiei, colmatarea, evaporația, curenții, coeficienții de permeabilitate. **4.** (CONT.) *Post de bilanț*, element de *activ* sau *pasiv* înscris într-un bilanț, care reprezintă soldul final al unuia sau al mai multor *conturi* sintetice sau analitice. Între *p. de b.* și conturile contabile există o corelație, care constă în aceea că totalul de la posturile din activul bilanțului trebuie să fie egal cu totalul soldurilor finale debitoare ale conturilor, iar totalul de la posturile din pasivul bilanțului trebuie să corespundă cu totalul soldurilor finale creditoare ale conturilor.

postamént (TEHN.), piesă de bază pe care se așază sau se montează un agregat, o mașină, un aparat etc. Este confecționat din fontă, oțel sau din lemn și poate fi așezat pe sol sau pe o fundație de beton, în cazul agregatelor staționare, sau pe cadrul vehiculului, în cazul agregatelor mobile.

Postăvarul (Cristianul Mare), culme muntoasă în Munții Bîrsei, situată în sudul depresiunii Bîrsei. Altitudine maximă: 1 802 m (vîrful **P.**). Importantă bază turistică și a sporturilor de iarnă (pîrtie de schi olimpică, teleferic).

postcalculație (CONT.), calculul prețului de cost care se întocmește după terminarea fabricării produselor, pe baza datelor privind cheltuielile efectuate. Prin **p.** se obțin datele privind prețul de cost efectiv, iar prin compararea acestora cu cel planificat se pot determina, pe elemente, economiile sau depășirile realizate. V. și antecalculație.

postélnic (în evul mediu, în țările române), dregător de curte în a cărui atribuție intra grija de patul și de odaia de culcare a domnului. Avea ca subalterni pe *vtori*, pe *tretipostelnic* și mai mulți *postelnicei*, care formau o breaslă militară. La început, **p.** a fost un dregător de mică importanță; cu trecerea timpului însă, importanța lui a crescut foarte mult, devenind în sec. XVII—XVIII unul dintre principalii sfetnici ai domnului. Se numea și *stratornic*.

postfață, scriere cu caracter explicativ, uneori analitic, anexată la sfîrșitul unei opere, de obicei literare. Uneori completează ideile cuprinse în „Cuvîntul introductiv" al lucrării respective. Ea poate aparține autorului operei sau unui comentator al acesteia. V. și prefață.

postglosatóri, denumire dată glosatorilor din sec. al XIII-lea.

post hoc, ergo propter hoc (FILOZ.; LOG.), expresie latinească însemnînd „după aceasta, deci din cauza aceasta" și denumind un raționament inductiv greșit, în care simpla succesiune cronologică a fenomenelor este interpretată necritic, ca un raport de la cauză la efect.

postlúdiu (MUZ.), episod final al unei piese muzicale care evocă teme din cuprinsul ei.

post-partum (lat. „după naștere"; MED.) **1.** Subst. Perioada imediat următoare expulzării fătului; lăuzie. **2.** Adj. (Despre un proces patologic, o boală) Care apare, care se instalează în urma unei nașteri (ex. infecție post-partum, metrită post-partum).

postpúnere (LINGV.) v. **enclíză.**

postscéniu, porțiunea din spatele scenei unui teatru.

posttónic (LINGV.; despre silabe sau sunete), care urmează după o silabă accentuată.

postulát (lat. *postulatum* „cerință"), enunț pe care îl susținem în vederea obținerii altor enunțuri. Spre deosebire de axiomă, care reprezintă un adevăr evident, **p.** reprezintă doar cerința de întemeiere a enunțurilor pe care voim să le întemeiem. În limbajul uzual nu este fixată strict granița dintre **p.** și axiomă; uneori chiar în expunerea formalizată enunțurile cu rol de axiomă sînt numite **p.** (ex. postulatele geometriei lui Euclid).

postverbál (LINGV.) substantiv care este format de la un verb, prin derivare regresivă (ex. subst. *greș* de la *a greși; zbor* de la *a zbura*).

poșoár, lamă de carton sau de metal în care a fost decupat un ornament, o literă etc. și care servește ca șablon.

poșovoáica (COR.), numele a două jocuri populare românești. Primul, din regiunea Caransebeșului, este un *brîu bănățean*. Al doilea, răspîndit în zona Făgărașului, este un fel de polcă, executată în ciclul de jocuri al horei satului.

poștalión v. **diligență.**

póștă, unitate de măsură a distanțelor, folosită în trecut, egală aproximativ cu 22,3 km

în Moldova și cu 19,7 km în Muntenia, adică cu 10 000 de stînjeni (distanța dintre două stații de *poștă* pentru diligențe). Denumirea vine de la locul de popas (stație de poștă), pe parcursul unui drum, unde opreau *diligențele* pentru a-și schimba caii.

Potaissa (Patavissa), așezare dacică, iar în timpul stăpînirii romane sat (vicus) și apoi oraș (pe teritoriul actualului oraș Turda, reg. Cluj). A fost ridicat la rangul de municipium de împăratul roman Septimiu Sever (193—211) și la cel de colonie, probabil, de împăratul roman Caracalla (211—217), bucurîndu-se și de dreptul italic *(jus Italicum)*, care atrăgea după sine scutirea de impozitul funciar. A cunoscut o mare dezvoltare începînd din 167—168, cînd s-a stabilit aici legiunea a V-a, Macedonica.

potamologie (gr. *potamos* „rîu" și *logos* „studiu"), ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul rîurilor.

potásă (CHIM.) v. **carbonat de potasiu.**

potasă caustică (CHIM.) v. **hidroxid de potasiu.**

potásiu (CHIM.), *K*. Element cu nr at. 19; gr. at. 39,10; gr. sp. 0,86; p.t. 63,5°C; p.f. 760°C. Se găsește în natură sub formă de silvinit, carnalit, cainit etc. Se obține prin electroliza hidroxidului sau a clorurii de potasiu topite. Proaspăt tăiat, are luciu metalic, alb-argintiu, care la aer dispare. Este moale ca ceara și foarte reactiv. Formează cu ușurință ioni monovalenți pozitivi. În aer uscat se oxidează imediat; în prezența vaporilor de apă și a bioxidului de carbon din atmosferă formează carbonat de potasiu. Se combină energic cu halogenii și cu sulful; descompune apa, aprinzîndu-se. Cu hidrogenul formează o hidrură ionică. Combinațiile sale au un caracter pronunțat ionic și colorează flacăra incoloră a becului de gaz în violet. Sub formă de metal se întrebuințează ca agent reducător și la construcția celulelor fotoelectrice. În cantități foarte mari este utilizat sub formă de compuși. Sin. *kaliu*.

Potcoavă, Ioan, domn al Moldovei (noiembrie-decembrie 1577), pretins frate al lui Ioan Vodă. A obținut domnia cu ajutorul maselor, care vedeau în el un continuator al programului politic al presupusului său frate, și cu ajutor de la cazaci. A fost executat la Liov, de către polonii, în 1578. Este personajul central al romanului „Nicoară Potcoavă" (1953), de M. Sadoveanu, care reia tema povestirii din „Șoimii" (1904).

Potebnea, Aleksandr Afanasievici (1835—1891), filolog și lingvist ucrainean. A pus bazele curentului psihologist în lingvistica rusă. Op. pr.: „Gîndire și limbă" (1862), „Explicații ale cîntecelor populare malorusiene și ale celor înrudite" (1883—1887). A mai publicat lucrări de sintaxă istorică și a editat texte vechi („Cîntec despre oastea lui Igor").

Poteca, Eufrosin (1786—1859), iluminist român. A

E. Poteca

urmat școala grecească, devenind profesor la această școală (1816—1818). A trecut apoi la Sf. Sava ca ajutor al lui Gh. Lazăr. Între 1820 și 1825 a studiat filozofia, istoria și teologia la universitățile din Pisa și Paris, ca bursier al Eforiei școalelor. În 1825 și-a inaugurat cursul de filozofie la Sf. Sava. În 1829 a tipărit la Pesta „Filozofia cuvîntului și a năravurilor", traducere a operei filozofului german J.G. Heineccius (1681 — 1741), prin care a adus o contribuție importantă la fixarea terminologiei filozofice în limba română. Din motive legate de radicalismul ideilor sale, **P.** a fost demis în 1830 de generalul Kiseleff. A tradus din Massillon și din Bossuet.

Potelu, lac situat la lunca Dunării, în aval de confluența cu Jiul. Suprafața: 72 km². Importantă bază piscicolă.

potențiál[1] **1.** (MAT., FIZ.) Funcție scalară sau vectorială de punct și, eventual, de alte variabile, asociată unui cîmp de vectori, din care, prin anumite operații de derivare în raport cu coordonatele spațiale, se obține vectorul cîmp al cîmpului considerat. În multe domenii ale fizicii, **p.** simplifică prezentarea fenomenelor și permite o rezolvare mai simplă a problemelor concrete. — *P. scalar*, funcție scalară de punct al cărei gradient cu semn schimbat dă, în fiecare punct al spațiului, direcția și intensitatea vectorului cîmp al cîmpului irotațional căruia îi este asociat. — *P. vector*, funcție vectorială de punct al cărei rotor dă, în fiecare punct al spațiului, direcția și intensitatea vectorului cîmp al cîmpului solenoidal căruia îi este asociat. **2.** (FIZ.) **a)** Mărime fizică reprezentată de un potențial scalar sau vector, care permite caracterizarea diferitelor cîmpuri fizice (ex.: **p.** electric, **p.** magnetic, **p.** de gravitație etc.). — *P. electric*, potențial scalar care caracterizează cîmpul electric și din care se calculează prin derivare intensitatea cîmpului electric în fiecare punct al spațiului. — *P. magnetic*, potențial care caracterizează cîmpul magnetic și din care se calculează intensitatea cîmpului magnetic (în cazul **p.** magnetostatic și al **p.** magnetic staționar) sau inducția magnetică (în cazul **p.** magnetic vector). — *P. magnetostatic*, potențialul scalar al cîmpului magnetostatic, considerat ca fiind produs de sarcini magnetice fictive (de polarizație). — *P. magnetic staționar*, potențialul scalar al cîmpului magnetic produs de curenți electrici staționari, definit în regiunile din spațiu care nu cuprind curenții electrici. — *P. magnetic vector*, potențialul vector al cîmpului magnetic produs de o distribuție oarecare

de curenți electrici, definit în oricare punct din spațiu. **b)** Diferența dintre valorile pe care le are potențialul unui cîmp **(a)** în două puncte ale spațiului. — *P. de aprindere (de amorsare, exploziv* sau *disruptiv)*, diferența de potențial aplicată electrozilor unui tub de descărcare, la care începe descărcarea autonomă și intensitatea curentului electric crește brusc. *P. de a.* depinde de natura gazului și a electrozilor. — (FIZIOL.) *P. de acțiune*, diferență de potențial electric între două puncte ale unui organ (ale unei celule etc.) în timpul activității acestuia. Studiul *p. de a.* este foarte important pentru cunoașterea activității unor organe (inimă, mușchi, creier, nervi). — *P. de repaus*, diferență de potențial electric între două puncte ale unui organ (ale unei celule etc.) în timpul cît acesta se află în repaus relativ. Este mai mare decît **p.** de acțiune. **c)** *Potențial termodinamic*, funcție care, în stări de echilibru ale sistemelor fizice definite prin grade determinate de izolare față de exterior, ia valori minime (ex. energia liberă, entalpia liberă etc.). **d)** Energia potențială a unui sistem fizic sau, în general, orice funcție de stare care are dimensiunile unei energii și poate fi considerată drept o energie potențială. — *P. de ionizare*, energia necesară pentru a ioniza un sistem atomic sau molecular. Pentru o singură specie atomică, *p. de i.* poate avea un șir discret de valori, numite *primul p. de i.*, *al doilea p. de i.* etc., după cum prin ionizare se rup de atom electroni mai depărtați sau mai apropiați de nucleu. Cea mai mare valoare a *p. de i.* o prezintă heliul (24,46 eV), iar cea mai mică cesiul (3,87 eV). Punerea în evidență a *p. de i.* (Franck și Hertz, 1913) a constituit o etapă de seamă în dezvoltarea fizicii cuantice. Sin. *tensiune de ionizare.* — (HIDROTEHN.) *P. hidroenergetic*, energia hidraulică totală de care dispun (anual) apele unui teritoriu, ținînd seama de debitele și de pantele cursurilor de apă.

potențiál[2] (LINGV.), mod al verbului care prezintă acțiunea ca posibilă, fără a preciza dacă se realizează sau nu. Din punct de vedere formal, **p.** se confundă în limba română cu condiționalul și cu optativul.

potențiometrie v. **analiză electrochimică.**

potențiométru 1. (ELT.) **a)** Montaj format, în general, dintr-un reostat cu unul sau două cursoare, avînd borne de acces

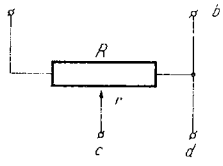

Potențiometru (1)

atît la capete cît și la cursoare, folosit pentru divizarea tensiunii electrice. Tensiunea de divizat se aplică la bornele rezistorului, iar fracțiunea de tensiune necesară se obține între două puncte de pe rezistor și este egală cu căderea de tensiune între aceste puncte. **b)** Reostat utilizabil în montaj de potențiometru **(a),** prevăzut cu borne de acces atît la capete cît și la cursor, care are, de obicei, o mișcare de rotație. Se construiesc: *p. bobinate*, formate prin bobinarea pe un suport inelar din material electroizolant a unui conductor cu rezistivitate mare (de manganină, de nichelină etc.), și *p. chimice*, formate dintr-un strat, alcătuit din particule conductoare înglobate într-un liant de forma unui sector de coroană circulară și depus pe un disc electroizolant. **P.** sînt folosite în electronică și în automatică pentru reglaje de nivel, ca divizoare de tensiune, ca rezistoare cu rezistență variabilă etc. **2.** (ELT., CHIM.) Aparat pentru măsurarea tensiunii electromotoare a pilelor galvanice prin metoda compensației. **P.** cuprinde o punte de compensație, un galvanometru, o pilă-etalon, un instrument de măsură (milivoltmetru) și un circuit de amplificare electronică. Este folosit pentru diverse dozări volumetrice. Se numește și *compensator.*

póteră (la sfîrșitul evului mediu, în țările române), denumire a unui detașament de oameni înarmați (în special *arnăuți*), însărcinat de domnie cu urmărirea și prinderea răufăcătorilor și mai ales a *haiducilor.*

Potiomkin, Grigori Aleksandrovici (1739–1791), om politic și general-feldmareșal rus. Ca favorit și cel mai apropiat consilier al împărătesei Ecaterina a II-a, a avut, în deceniile al optulea și al nouălea ale sec. al XVIII-lea, o influență hotărîtoare asupra politicii interne și externe a Rusiei. A participat la războiul ruso-turc din 1768–1774 și la înăbușirea răscoalei țărănești conduse de *Pugaciov*; în timpul războiului ruso-turc din 1787–1791 a fost comandant suprem al armatelor ruse.

Potiomkin („Prințul Potiomkin de Taurida"), crucișător de escadră din flota rusă a Mării Negre, pe care în 1905 a avut loc o răscoală a marinarilor. Lipsit de rezerve de cărbune, alimente și apă, **P.** a intrat în portul Constanța, unde vasul a fost predat autorităților române, iar marinarii au rămas în România ca emigranți politici. Răscoala de pe crucișătorul **P.** a fost prima manifestare revoluționară de masă din armata și din flota rusă.

potîrniche *(Perdix perdix)*, specie de pasăre din ordinul galiformelor, de mărimea unui porumbel, dar mai robustă, de culoare brună-pestriță pe spate, cenușie pe piept, iar pe pîntece albă și cu un desen în formă de potcoavă, de culoare brună. Trăiește pe cîmpii și se hrănește cu semințe. La noi este pasăre sedentară. Foarte apreciată ca vînat.

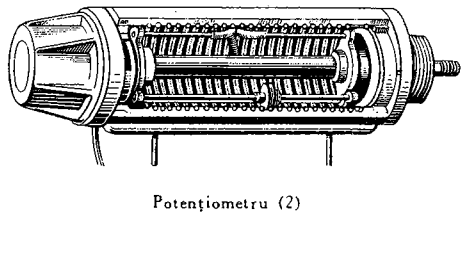
Potențiometru (2)

Potlogi, sat din raionul Titu, important pentru castelul **P.,** construit de Constantin Brîncoveanu în 1699, valoros exemplar de arhitectură civilă în stil brîncovenesc, decorat cu stucaturi persane.

Potomac */pətóumɐc/*, fluviu în nord-estul S.U.A. (590 km). Izvorăşte din Munţii Apalaşi, străbate cîmpia litorală atlantică şi se varsă în Golful Chesapeake al Oceanului Atlantic printr-un lung estuar. Trece prin oraşul Washington. Navigabil.

Potosi, oraş în sudul Boliviei, situat în Anzi, la circa 4 000 m altitudine. 53 500 loc. (1960). În sec. al XVII-lea a fost unul dintre cele mai mari centre de exploatare a argintului din lume. În prezent, la **P.** se exploatează minereu de staniu, de plumb, de zinc şi de cupru.

potóu, punctul de sosire la cursele de cai.

potpuríu (MUZ.), suită de fragmente din opere, operete etc. sau de melodii ori cîntece grupate laolaltă pentru caracterul lor asemănător, fără o legătură adîncă între ele (ex. **p.** de melodii populare, de valsuri de Johann-Strauss, de melodii din operele lui Verdi etc.).

potronic, monedă polonă

Potronic. Avers şi revers

de argint, care a circulat în ţările române, mai ales în Moldova, în sec. XVII—XVIII.

Potsdam 1. Oraş în R.D. Germană, situat la sud-vest de Berlin, pe rîul Havel; centrul administrativ al districtului Potsdam. 114 520 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (locomotive, vagoane), chimică (medicamente), textilă, mecanică de precizie, poligrafică, alimentară (conserve). Nod feroviar şi port fluvial. Monumente arhitectonice (parcul Sans-Souci, castelul Cecilienhof). La **P.** a avut loc, între 17 iulie şi 2 august 1945, conferinţa şefilor de state şi guverne ai U.R.S.S., S.U.A. şi Angliei, la care s-au luat hotărîri cu privire la reglementarea situaţiei postbelice în Europa, în special la statutul şi la frontierele Germaniei. **2.** District în partea centrală a R.D. Germane. Suprafaţa: 12 560 km²; populaţia: 1 146 710 loc. (1962). Cea mai mare parte a teritoriului se încadrează în cîmpia Germaniei de nord. Principalele ramuri industriale sînt: metalurgia feroasă (Brandenburg, Hennigsdorf), construcţiile de maşini (maşini grele, locomotive, maşini agricole, aparate optice etc., cu centrele Wildau, Hennigsdorf, Potsdam, Brandenburg, Luckenwalde, Rathenow), industria chimică şi alimentară. Culturi de secară, ovăz, plante furajere, sfeclă de zahăr şi cartofi; se cresc porcine şi cornute mari pentru lapte.

Potter, Paulus (1625—1654), pictor olandez, peisagist, animalier şi autor de scene de gen. Opera sa este remarcabilă prin interpretarea largă, simplă şi expresivă a naturii, prin profunda cunoaştere a înfăţişării şi obiceiurilor animalelor. **P.** a redat cu multă fineţe efectele de lumină („Taurul", 1647; „Vacă oglindindu-se în apă", 1648; „Boi şi porci", 1652; „Curtea animalelor pronunţînd sentinţa împotriva vînătorului"; „Călăreţi în faţa hanului" etc.).

Pottier */potié/*, Eugène (1816—1887), poet revoluţionar francez. A fost membru activ al Internaţionalei I şi al Comunei din Paris (1871). **P.** a dat cînteculul popular, ilustrat anterior de Béranger, un pronunţat conţinut muncitoresc. Cele mai mobilizatoare dintre versurile sale au fost inspirate de evenimentele Comunei din Paris, la care a participat („Răsculatul", „Monumentul Federaţilor", „Ea n-a murit!" etc.). Operele lui au fost întrunite în volumul „Cîntece revoluţionare" (1887). Numele lui **P.** a rămas legat de crearea „I n t e r n a ţ i o n a l e i" (iunie 1871), devenită imnul proletariatului revoluţionar din întreaga lume.

Pound */paund/*, Ezra Loomis (n. 1885), poet şi eseist nord-american. **P.** s-a făcut prezent uneori ca mentor literar în cadrul diverselor curente moderniste din poezia occidentală, fiind şi unul dintre iniţiatorii curentului „imagist", care promova reprezentarea vieţii în poezie prin ştiinţa alegerii imaginilor celor mai spontane şi imediate. Eseurile sale critice urmăresc perioade întregi ale diverselor literaturi („Spiritul romanesc", 1910), conţin îndrumări în domeniul tehnicii creaţiei poetice şi combat modul academic de a aborda studiul literaturii moderne („Cum să citim", 1931; „A.B.C.-ul lecturii", 1934; „Ghidul culturii", 1938). Versurile sale (volumul liric „Personae", 1926 poemul epic „Pisan Cantos" 1949) vădesc un gust rafinat dar şi o formaţie intelectuală eclectică. În timpul celui de-al doilea război mondial a servit propaganda fascistă.

Pourbus (Porbus) */púrbüs/* familie de pictori flamanzi din sec. XVI—XVII, dintre care cel mai de seamă este *Frans, P* denumit *P. cel Bătrîn* (1545—1581). Autor de compoziţii cu subiect religios, portrete, pictură de peisaj şi animalieră În 1564 a vizitat Italia. *Frans P.* a îmbinat vigurosul realism flamand cu stilul elegant al şcolii italiene („Botezul lui Hristos", „Circumciziunea" „Martiriul sf. Gheorghe" ş.a.) Este reprezentat în muzeu Brukenthal cu lucrarea „Portret de bărbat". *Frans P* denumit *P. cel Tînăr* (1569—1622), fiul lui **P.** Frans cel Bătrîn, a lucrat în Franţa ca portretist (Portretul lui Henric al IV-lea, portretul Caterine de Medici ş.a.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R cu lucrarea „Portretul unui adolescent".

Poussin */pusẽ/*, Nicolas (1594—1665), pictor, desenator şi teoretician francez, cel mai strălucit reprezentant al clasicismului francez din sec. al XVII-lea. A creat în afara artei ofi-

ciale, de curte, stabilindu-se din 1624 la Roma. S-a inspirat din mitologie („Triumful florei", 1635; „Păstorii din Arcadia", 1639; „Orfeu şi Euridice", 1659), din Biblie („Judecata lui

N. Poussin

Solomon", 1649; „Ciorchinele din pămîntul făgăduinţei", 1664), din legende istorice („Răpirea sabinelor", 1639) şi a pictat compoziţii şi peisaje cu figuri. Mare admirator al lui Rafael, a tins către o artă a echilibrului şi seninătăţii. În imaginile sale, omul apare ca o fiinţă plină de demnitate, egal prin forţă şi frumuseţe cu natura. Temperament meditativ, **P.** şi-a construit compoziţiile raţional şi metodic. Imaginile sale sugerează un spaţiu larg şi adînc, mulţumită unei compoziţii cu planuri mari, solid construite şi care se succedă în adîncime. Peisajele sale monumentale şi lirice atestă un sentiment păgîn al naturii, care îl apropie, ca şi coloritul, de Tiziano. În scrisorile sale a formulat cu pregnanţă unele principii ale clasicismului sec. al XVII-lea. Arta organizării spaţiului, a compoziţiei, a ritmurilor constructive l-a influenţat pe Corot şi pe Cézanne. Reprezentat în Muzeul de artă al Academiei R.P.R., prin două autoportrete (desene).

povéste v. **basm.**

„Povestea vorbei", revistă literară săptămînală, apărută la Bucureşti între 10 octombrie 1896 şi 4 mai 1897. A numărat printre colaboratorii săi scriitori de prestigiu, ca: Vlahuţă, Coşbuc, I. L. Caragiale, Şt. O. Iosif, P. Cerna.

povîrnîş 1. Pantă cu formă şi unghi de înclinare variabile, care delimitează pe una din laturi un interfluviu oarecare (ex. culme, creastă). 2. *Povîrniş oceanic*, element al reliefului bazinelor oceanice sau marine, situat în prelungirea platformei continentale, între circa 180 m şi circa 2 000 m adîncime. *P. o.* are în general înclinări sub 7° şi numai excepţional, în jurul insulelor vulcanice, înclinări care depăşesc 30°. Suprafaţa lui este plană sau uşor vălurită şi din loc în loc e fragmentată de văi adînci, care se prelungesc uneori şi pe platforma continentală.

Powell *[póuəl]*, Cecil Frank (n. 1903), fizician englez, profesor la Universitatea din Bristol, membru al Societăţii Regale din Londra. A iniţiat metoda emulsiilor fotografice pentru cercetarea proceselor nucleare, pe care a folosit-o îndeosebi la studierea razelor cosmice primare, descoperind, în 1947, mezonii π şi μ. Premiul Nobel (1950).

poza căii (C.F.), caracteristică de construcţie a suprastructurii unei căi ferate în ceea ce priveşte tipul de şină, distanţa dintre traverse, lungimea panourilor de cale etc. Operaţia de executare a suprastructurii căii ferate, conform planului de poză a căii, se numeşte *pozarea căii*.

pozitív 1. (MAT.; despre un număr real) **a)** Care este mai mare decît zero sau egal cu zero. **b)** *Strict pozitiv*, care este mai mare decît zero (ex. +5). **2.** (LINGV.) Formă a adjectivului sau a adverbului cu ajutorul căreia se exprimă însuşirea unui obiect sau a unui proces privite izolat, fără referire la alte obiecte sau procese (ex. *bun* faţă de comparativul *mai bun* sau superlativul *foarte bun*). **3.** (FIZ.) *Pozitiv fotografic*, imagine a unui obiect pe un material fotografic (hîrtie, placă etc.), în care distribuţia luminii şi a umbrei, precum şi a culorilor la fotografiile color, corespunde celei reale. *P.f.* se obţine copiind negativul fotografic prin contact sau prin mărire; există şi materiale fotografice speciale, numite *reversibile*, la care pozitivul fotografic poate fi obţinut direct din negativ prin prelucrare chimică.

pozitivísm 1. Curent filozofic idealist din sec. XIX—XX, întemeiat de A. Comte. Caracteristică tuturor fazelor şi variantelor **p.** este respingerea filozofiei ca reprezentare teoretică generalizată a lumii şi pretenţia de a se limita strict la faptele „pozitive", confirmate de experienţă (de aici şi denumirea curentului). Susţinînd că se ridică deasupra opoziţiei dintre materialism şi idealism, **p.** declară că problemele tradiţionale ale filozofiei, şi îndeosebi problema raportului dintre existenţă şi conştiinţă, sînt pseudoprobleme, simple speculaţii „metafizice". În realitate, prin limitarea cunoaşterii la senzaţiile sau la trăirile subiectului, prin negarea directă sau indirectă, mascată a existenţei realităţii obiective şi a reflectării ei în conştiinţă, **p.** reprezintă, în esenţă, o concepţie idealist-subiectivă. Caracteristice **p.** sînt şi negarea agnostică a posibilităţii de a cunoaşte esenţa sau cauza fenomenelor, teza potrivit căreia ştiinţa nu poate decît să descrie sau să sistematizeze faptele observabile nemijlocit, nu să le şi explice, precum şi interpretarea convenţionalistă a cunoaşterii teoretice, strîns legată de această teză (v. şi conventionalism). **P.** reflectă poziţia contradictorie faţă de ştiinţă a burgheziei, care, pe de o parte, este interesată în dezvoltarea ştiinţelor naturii, condiţie a progresului tehnic, şi, pe de altă parte, caută să evite implicaţiile materialiste ale acestora. Prin referirea înşelătoare la „experienţă", la „fapte", la ştiinţele „pozitive", pozitivismul speculează repulsia oamenilor de ştiinţă faţă de idealismul făţiş şi faţă de construcţiile filozofice arbitrare. El a izbutit să influenţeze într-o anumită perioadă o parte a intelectualităţii tehnice-ştiinţifice din ţările capitaliste. În evoluţia **p.** se pot distinge trei faze: 1) **p.** „clasic" (A. Comte, J. St. Mill, H. Spencer), 2) empiriocriticismul, numit uneori şi „al doilea pozitivism", 3) neopozitivismul, cu diferitele sale variante (pozitivismul logic, empirismul logic, semantica gene-

rală). Înrudite cu neopozitivismul sînt și pragmatismul și operaționalismul. Sterilitatea metodologiei pozitiviste, dezvăluită tot mai mult de însăși practica cercetării științifice și de istoria științei moderne, a determinat în ultimii ani scăderea influenței **p.** în țările capitaliste, marcată și prin îndepărtarea de el a unor savanți de renume mondial, ca N. Bohr, W. Heisenberg, L. de Broglie, M. Born ș.a. **2.** (DR.) Curent din știința juridică burgheză care, apărînd și dezvoltîndu-se în luptă cu teoriile *dreptului natural*, se declară ca fiind împotriva oricărei „metafizici" în domeniul dreptului și admite numai existența *dreptului pozitiv*. Numeroasele lui tendințe și școli se pot grupa în jurul a două orientări principale: a) *pozitivismul legal* (sau *etatist*), care pornește de la strînsa legătură dintre stat și drept, însă reduce sursele dreptului la formele juridice de exprimare a voinței statale, refuzînd să analizeze sursele sociale reale ce determină și conținutul voinței de stat. Apărut în perioada de instaurare a puterii de stat a burgheziei și avînd drept scop să consolideze poziția ei de clasă dominantă, pozitivismul legal duce la absolutizarea voinței statale, indiferent de conținutul ei, ceea ce explică rolul pe care l-a putut juca în fundamentarea teoretică a arbitrarului și în încălcarea unor principii elementare de drept în legiferarea și practica statelor fasciste. O variantă a pozitivismului legal o constituie normativismul; b) *pozitivismul sociologic*, care, deși pornește de la ideea că dreptul este un produs al vieții sociale, se oprește la studiul fenomenelor sociale de suprafață, neidentificînd factorii sociali determinanți în dezvoltarea dreptului. Plasîndu-se pe o poziție de agnosticism și nedefinind ca atare esența dreptului, reprezentanții **p.s.** mistifică prin aceasta esența de clasă a dreptului. Susținînd pluralitatea izvoarelor dreptului, dar atribuind o valoare deosebită creației de drept săvîrșite de organele judecătorești și administrative (pe care le declară a fi mai legate de viață decît organele legislative), exponenții *p.s.* oferă de asemenea, deși într-o altă formă, o fundamentare teoretică pentru fenomenele de încălcare a legalității din statele imperialiste contemporane. În curentul *p.s.* se încadrează numeroase variante ale filozofiei burgheze contemporane a dreptului, printre care: așa-numita școală realistă a dreptului (răspîndită mai ales în S.U.A. și în țările scandinave), școala ecologică a dreptului (de proveniență latino-americană), curentul pozitivismului logic în drept (răspîndit îndeosebi în Italia).

pozitivism logic v. **neopozitivism.**

pozitrón (FIZ.), particulă elementară, antiparticula electronului, avînd aceeași masă și același spin ca electronul,

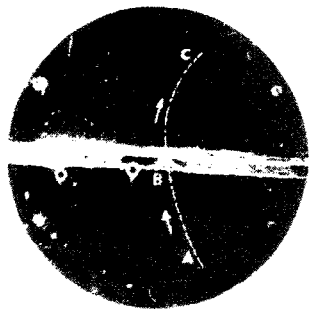

Traiectoria unui pozitron în camera cu ceață

dar sarcina de semn contrar, adică pozitivă. Este o particulă stabilă, care însă se întîlnește rar în natură. Cînd **p.** interacționează cu electronul, se produce anihilarea lor. Existența pozitronului a fost prevăzută teoretic pe baza ecuației lui P A. Dirac; în 1932, C.D. Anderson a descoperit pozitronul în razele cosmice. Sin. *antielectron*.

pozitróniu (FIZ.), sistem de tip atomic format dintr-un electron și un pozitron, care alcătuiesc pentru scurt timp (mai puțin de o microsecundă) o stare metastabilă, după care perechea electron-pozitron se anihilează, obținîndu-se două sau trei cuante gama. Pozitroniul a fost descoperit experimental în anul 1951.

poziție (MILIT.), *~ de apărare*, fișie de teren ocupată de subunități și amenajată de către acestea pentru ducerea luptei de apărare. — *P. în bretelă*, poziție care leagă două **p.** de apărare paralele. — *P. de tragere* **a)** Loc de unde se execută tragerea cu o subunitate de artilerie, de aruncătoare de mine, de mitraliere. **b)** Felul cum este așezat trăgătorul cu armamentul de foc individual în timpul tragerii (**p.** în picioare, **p.** în genunchi, **p.** culcat).

Poznań, oraș în partea de vest a R.P. Polone, situat pe rîul Warta. 422 700 loc. (1962). Centru industrial important: construcții de mașini (material rulant, motoare, strunguri, mașini agricole ș.a.), industrie alimentară, a confecțiilor, chimică, a cauciucului, poligrafică. Unul dintre cele mai mari noduri feroviare din R.P. Polonă. Port fluvial. Centru cultural cu operă, teatre, muzee, universitate și alte institute de învățămînt superior. Monumente arhitectonice (sec. X—XVI).

Pozner */poznér/*, Vladimir (n. 1905), scriitor și publicist francez progresist. În lucrările sale (romane, nuvele, reportaje), el a descris veridic lupta patrioților francezi împotriva ocupanților naziști („Locuitorii țării", 1946) și a dezvăluit moravurile societății americane contemporane („Cine l-a ucis pe H. O. Burrell?", 1952, trad. rom.). Volumul „Locul supliciului" (1959, trad. rom.), alcătuit dintr-o suită de nuvele, demască atrocitățile războiului din Algeria.

pozologíe (gr. *posos* „cît de mare" și *logos* „cuvînt"; MED.), indicație referitoare la dozele și modul în care trebuie administrate medicamentele, în raport cu vîrsta, sexul, constituția bolnavului.

Pozzo di Borgo */pótto/*, Karl Osipovici (1768—1842), diplomat rus, de origine corsicar.. A fost dușman înverșunat al lui Napoleon Bonaparte și susținător al restaurației Bourbonilor. În 1805—1807 și apoi în 1812 a fost în slujba Rusiei, devenind consilier particular al împăratului Alexandru I și, după 1814, ambasador la Paris

și la Londra. A participat la *Congresul de la Viena* (1814—1815) și la toate congresele *Sfintei Alianțe*.

practicábil (TEATRU), element de decor sau cu rol funcțional în teatru, constînd dintr-un podium mobil, care poate fi mutat după exigențele scenografice. **P.** permite obținerea unor diferențe de nivel pe scenă pentru jocul actorilor sau pentru dispunerea unor obiecte de mobilier.

práctică, activitate a oamenilor, prin care ei transformă realitatea materială. Elementul fundamental al **p.** este activitatea de producție a bunurilor, care stă la baza existenței și dezvoltării societății; **p.** include, de asemenea, activitatea de transformare a societății însăși, lupta de clasă, activitatea revoluționară a maselor, claselor, partidelor, experimentul științific și în genere orice formă a activității sociale care implică transformarea nemijlocită a realității obiective (ex. **p.** artistică, pedagogică, medico-sanitară etc.). Depășind caracterul contemplativ al filozofiei premarxiste, marxismul a revoluționat gnoseologia prin includerea în ea a categoriei **p.** social-istorice, prin dezvăluirea rolului hotărîtor al **p.** în cunoaștere, după cum a revoluționat și concepția despre om (antropologia filozofică), privind omul ca ființă activă, care transformă realitatea materială prin **p.,** creîndu-se și transformîndu-se totodată pe sine însuși. Concepția marxistă despre **p.** se deosebește de cea a materialismului premarxist, care privea **p.** numai ca experiență senzorială (și nu ca activitate transformatoare) sau ca o simplă satisfacere a nevoilor biologice ale individului, ca o „practică de consum" (Feuerbach). Totodată, ea se opune și concepțiilor subiectiviste, care reduc **p.** la trăirile subiectului, considerînd-o ca acțiune individuală arbitrară (ex. pragmatismul). Filozofia marxistă pune în evidență caracterul obiectiv al **p.,** arătînd că aceasta este obiectivă în măsura în care reprezintă o interacțiune materială a subiectului (omul) și a obiectului (realitatea înconjurătoare) și că ea nu poate fi eficientă decît dacă este conformă legilor obiective. **P.** are un caracter social-istoric, deoarece ea nu reprezintă activitatea unui individ izolat, ci a societății, fiind socialmente organizată și determinată și schimbîndu-se, dezvoltîndu-se neîncetat de-a lungul istoriei societății. **P.** este, în ultimă instanță, punctul de plecare, izvorul oricărei cunoașteri, deoarece omul ia contact cu realitatea obiectivă în procesul **p.** Ea constituie forța motrice fundamentală a cunoașterii și totodată scopul ei, ridicînd neîncetat probleme noi în fața științei, dezvăluind mereu laturi noi ale realității, determinînd înlăturarea sau modificarea vechilor teorii și apariția altora noi. Ca interacțiune materială dintre om și realitatea obiectivă, în care omul acționează asupra acesteia din urmă, călăuzindu-se de anumite idei, **p.** constituie unicul mijloc autentic, unicul criteriu științific de verificare a adevărului acestor idei. Unitatea dialectică dintre teorie și **p.** constituie o trăsătură fundamentală a marxismului, unul dintre aspectele fundamentale ale revoluției săvîrșite de acesta în filozofie. Marxismul combate atît ruperea teoriei de practică cît și practicismul îngust, desconsiderarea rolului teoriei. Teoria ruptă de practică devine sterilă, lipsită de obiect, iar practica lipsită de teorie e oarbă.

practică judiciară, ansamblul de rezolvări date de organele judecătorești fie în cadrul activității de soluționare a unor litigii concrete, fie în cadrul activității de îndrumare a muncii instanțelor judecătorești, realizată de organul judecătoresc suprem. Spre deosebire de jurisprudență, în dreptul socialist **p.j.** nu are rolul de izvor de drept. **P.j.** are un rol însemnat în interpretarea și aplicarea dreptului, în apărarea ordinii de drept, în educarea maselor în spiritul respectării legilor, precum și în perfecționarea dreptului, prin elaborarea unor soluții de principiu care servesc deseori legiuitorului ca izvor de inspirație în activitatea sa creatoare de drept.

Prado, celebru muzeu de artă din Madrid, cunoscut și sub numele de Muzeul național. Realizată în mai multe etape, construcția muzeului **P.** a fost terminată în sec. al XVIII-lea, fațadele sale fiind tratate în stil neoclasic. Galeria de pictură este bogată în opere de Velasquez, Murillo, Ribera, El Greco, Goya, Tiziano, Rubens și Van Dyck.

Prados, Emilio (n. 1899), poet spaniol. A participat la războiul civil alături de republicani, iar ulterior a emigrat în Mexic. Tonul optimist și viu, de influență populară, din primele culegeri de poezii a făcut însă loc mai tîrziu unor accente dominante de melancolie și pesimism („Moarte minimă" 1939; „Memoria uitării", 1940).

Praesepe (ASTR.), roi deschis de stele în constelația Racului, vizibil cu ochiul liber sub forma unei mici nebulozități.

praetor, termen latin indicînd un demnitar roman însărcinat cu paza ordinii într-un oraș, de unde decurgea și jurisdicția penală și civilă. La început această demnitate era accesibilă numai patricienilor, iar mai tîrziu (din 337 î.e.n.) și plebeilor. În secolele următoare, la Roma se alegeau mai mulți **p.** cu diferite însărcinări; dintre aceștia, unii aveau importante însărcinări în provincii.

praf 1. (TEHN.) Material solid în particule cu dimensiuni foarte mici (mai mici de 20 de microni) care poate fi antrenat și poate rămîne în suspensie în aer sau alt gaz. Poate fi **p.** natural, desprins din scoarța terestră de acțiunea apei și vîntului sau rezultat din erupții vulcanice (cenușă vulcanică), și **p.** industrial, produs la fabricarea diverselor materiale. V. și pulbere. **2.** (METAL.) *Praf de lipit,* material pulverulent folosit la efectuarea lipiturilor și în sudură, pentru a împiedica formarea oxizilor, nitrurilor sau altor incluziuni nedorite pe suprafața de topire ori pentru eliminarea acestora (v. și flux). **3.** *Praf hidrofob* (CONSTR.), material pulverulent, fabricat prin tratarea cenușii de la termocentrale cu un mic adaos de

păcură parafinoasă şi care este folosit pentru izolarea termică şi hidrofugă a teraselor. **4.** (IND. EXTR.) *Praf de puşcă* v. *pulbere neagră*.

prag 1. (HIDROTEHN.) Construcţie hidrotehnică aşezată transversal pe fundul albiei unui curs de apă (torent, rîu) şi destinată fixării albiei, reducerii pantei în lung a cursului de apă, supraînălţării nivelului în amonte etc. **2.** (GEOGR.) *Prag glaciar*, proeminenţă în profilul longitudinal al unei văi glaciare, care separă o treaptă glaciară (sector al văii în care gheţarul a avut o acţiune de subsăpare) de panta prin care ea se racordează cu treapta inferioară. — *P. suboceanic*, porţiune mai înaltă a fundului unui bazin oceanic sau marin, de formă plată sau larg bombată, care separă două depresiuni oceanice (ex. pragul Thomson, situat între insulele Feroe şi Marea Britanie, desparte bazinul Mării Nordului de cel al Oceanului Atlantic). **3.** (FIZ.) Valoare-limită a unei mărimi caracteristice unui fenomen, sub care sau deasupra căreia fenomenul nu se mai produce. — *P. de sensibilitate*, caracteristică metrologică a unui instrument de măsură, reprezentată de cea mai mică variaţie a mărimii de măsurat care produce o deplasare perceptibilă a acului indicator al instrumentului. — *P. fotoelectric*, frecvenţa minimă a radiaţiei electromagnetice care poate provoca smulgerea electronilor dintr-o substanţă prin efect fotoelectric. De obicei, *p.f.* se află în domeniul ultravioletului, mai rar în domeniul luminii vizibile (ex. la metalele alcaline). **4.** (FIZIOL.) Valoare minimă a unui factor, necesară pentru a permite apariţia sau desfăşurarea unui fenomen fiziologic. Ex. *p. de excitaţie* este intensitatea minimă a unui excitant la care apare excitaţia. **5.** (PSIH.) *Prag senzorial* **a)** *Prag senzorial absolut*, mărime minimă pe care trebuie s-o aibă un excitant pentru a provoca o senzaţie abia perceptibilă. *Sensibilitatea absolută* este invers proporţională cu pragul absolut. Cercetările experimentale au arătat că prin exerciţiu, prin desfăşurarea unei anumite activităţi, pragul absolut al senzaţiei poate să scadă mult (de ex., la mecanicii de avioane sau la muzicieni, pragul absolut al senzaţiei auditive este mult mai coborît). **b)** *Prag senzorial diferenţial*, creşterea minimă a mărimii excitantului care determină o schimbare abia sesizabilă a senzaţiei. Fizicianul francez Bouguer şi fiziologul german Weber au stabilit că pragul diferenţial al fiecărui organ de simţ reprezintă o mărime relativ constantă (legea Bouguer-Weber). Raportul dintre creşterea excitantului şi mărimea sa iniţială este pentru văz 1/100, pentru auz 1/10, pentru senzaţia de greutate 1/30. Legea Bouguer-Weber este verificată în practică, dar nu se aplică pentru excitanţii extremi, de intensitate foarte mică sau foarte mare. *Sensibilitatea diferenţială* este invers proporţională cu mărimea *p.s.d.*

Praga. Podul Carol

Praga, capitala R.S. Cehoslovace, situată în zona centrală a Cehiei, pe rîul Vltava. Cel mai mare centru industrial şi cultural al ţării, nod de comunicaţii feroviare, rutiere şi aeriene de importanţă internaţională. 1 014 000 loc. (1963). Are industrie constructoare de maşini (automobile, utilaje, mecanică fină etc.), electrotehnică, chimică, textilă, alimentară, poligrafică. Oraş cu vechi tradiţii culturale. Universitate (înfiinţată în 1348) şi alte institute de învăţămînt superior, Academie de ştiinţe, teatre, muzee. Academie de muzică, conservator, Şcoala superioară muzical-pedagogică, Teatrul de operă „B. Smetana". Aici are loc, anual, festivalul muzical internaţional „Primăvara la Praga". Muzeu naţional, Galerie naţională ş. a. Numeroase monumente de arhitectură înfrumuseţează vechile cartiere din **P.** (Staré mesto, în care se află piaţa

primăriei, Hradčany, unde se află complexul palatului prezidențial Visehrad, Malá Strana, Nové mesto), care au format vechiul nucleu al orașului, cunoscut sub denumirea populară „Orașul de aur". Stilul romanic este reprezentat prin biserica sf. Jiři, rotondele sf. Cruce, sf. Martin, sf. Longinus. Din perioada gotică datează valoroase construcții ca: domul Sf. Vitus (1344), mănăstirea Sf. Agnes (sec. XIII — XIV), vechea sinagogă (sec. XIII—XIV), Primăria veche cu renumitul turn (sec. XIV) în care se păstrează un vestit orologiu ș.a. Stilul baroc este bogat reprezentat prin edificii impozante: catedrala sf. Nicolaie (sec. XVIII), Clementinum, mănăstirea Loretto, mănăstirea Strahov reconstruită pe fundații romanice, de asemenea prin palate, în special în cartierul Malá Strana. O caracteristică a orașului sînt numeroasele poduri care leagă cele două maluri ale rîului Vltava, cel mai important dintre ele fiind podul lui Carol (sec. XIV), bogat decorat cu statui. — *Istoric.* Amintit documentar pentru prima oară în anul 928, orașul **P.** a devenit în sec. al X-lea capitala statului ceh. A cunoscut o mare dezvoltare în sec. al XIV-lea, ajungînd unul dintre cele mai puternice centre economice, politice și culturale din Europa centrală. A avut un rol important în războaiele husite (sec. al XV-lea) și în răscoala de eliberare antihabsburgică (1618). De la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, **P.** a fost centrul mișcării naționale cehe, care a culminat cu revoluția din 1848. O dată cu proclamarea Republicii Cehoslovace (1918), **P.** a devenit capitala acesteia. Ocupat de trupele hitleriste (martie 1939), orașul a fost eliberat la 9 mai 1945 de către Armata Sovietică, cu sprijinul activ al maselor muncitoare, care declanșaseră insurecția de la **P.** (5 mai 1945). — *Tratatul de pace de la P.*, tratat încheiat în 1866, în urma războiului austro-prusian, terminat prin victoria Prusiei. În urma păcii de la **P.**, Confederația Germană, în care Austria avusese un rol conducător, a fost lichidată, Prusia creînd sub conducerea sa, fără participarea Austriei, o nouă uniune germană, impunîndu-și astfel rolul de hegemon în rîndul statelor germane.

pragmatísm (gr. *pragma* „acțiune"), curent idealist-subiectiv în filozofia burgheză contemporană, răspîndit îndeosebi în S.U.A. A fost inițiat de americanul Ch. Peirce în deceniul al optulea al sec. al XIX-lea și dezvoltat de W. James și J. Dewey. A avut adepți și în alte țări (F.C.S. Schiller în Anglia, G. Papini în Italia, Hu Și în China ș.a.). **P.** a fost influențat puternic de pozitivism, de voluntarismul lui Nietzsche și ulterior de bergsonism. Negînd materialitatea lumii și confundînd fenomenele obiective cu reacția subiectivă a individului față de ele, **p.** ajunge să identifice obiectul cunoașterii cu procesul cunoașterii, conceput ca un instrument de adaptare biologică a omului la mediu. Prin așa-numita „teorie genetică a adevărului", pragmatismul susține că nu există idei care *sînt* adevărate, ci numai idei care *devin* adevărate în cursul acțiunii indivizilor, în măsura în care „dau randament". **P.** contestă funcția reflectorie a gîndirii, atribuindu-i doar o „funcție pragmatică" (aceea de a elabora „reguli" sau „instrumente" pentru acțiune). El identifică adevărul cu utilul. După **p.**, este adevărat nu ceea ce concordă cu realitatea obiectivă, ci ceea ce se dovedește a fi avantajos. Pe această cale, **p.** se străduiește să legitimeze „adevărul" reprezentărilor religioase și al principiilor moralei și ideologiei burgheze în general. **P.**, în special în varianta instrumentalismului lui Dewey, a exercitat o influență reacționară asupra sociologiei, eticii, psihologiei și pedagogiei burgheze, îndeosebi americane, încurajînd practicismul îngust și empirismul. El a înrîurit și alte curente filozofice burgheze (ex. *neopozitivismul, neorealismul* etc.).

Prahova, rîu, afluent pe stînga al Ialomiței. Izvorăște de sub trecătoarea Predeal și desparte munții Bucegi de munții Baiului, colectează apele de pe versantul sudic al acestora și confluează cu Ialomița la vest de Urziceni. Lungimea: 169 km. Străbate localitățile Azuga, Bușteni, Sinaia, Cîmpina, Băicoi ș.a. V. și Valea Prahovei.

Praia, centrul administrativ al Insulelor Capului Verde (colonie portugheză). Circa 30 000 loc. Port important pentru exportul de produse tropicale și ca punct de tranzit în navigația transatlantică. Bază de pescuit.

Praid, comună în raionul Tg.-Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, situată la poalele munților Harghita. 2 980 loc. (1964). Exploatări de sare. Localitate balneoclimatică: izvoare termale (50°C). Apele de la Praid sînt recomandate în terapeutica aparatului locomotor, afecțiuni ginecologice și ale sistemului nervos periferic.

Prale, Ioan (1769—1847), scriitor român. Opera sa mai importantă este „Psaltira prorocului și împăratului David..." (1827). Eminescu, în „Epigonii", citîndu-l printre scriitorii din trecut, îl numește „Prale, firea cea întoarsă".

Prandtl, Ludwig (1875—1953), savant german, specialist în mecanica aplicată. A fundat și a condus Institutul de cercetări aerodinamice din Göttingen. Cele mai importante lucrări ale lui **P.** se referă la teoria modernă a turbulenței, care i-au permis rezolvarea a numeroase probleme tehnice (distribuția pe verticală a vitezelor într-un curent de fluid, determinarea rezistențelor hidraulice în conducte și canale, teoria stratului-limită etc.), la dinamica gazelor (circulația gazelor și vaporilor sub presiune la viteze supersonice, teoria aripilor portante cu anvergură finită etc.), la transmisia căldurii prin curenții de fluid, la teoria plasticității ș.a. Numeroase ecuații (ca de ex. ecuația integrodiferențială a circulației în jurul unei aripi de anvergură finită, teoria aripilor portante ș.a.), noțiuni și aparate îi poartă numele.

prápor (prapur), denumirea steagului oştii în evul mediu, în ţările române.

Prasad, Rajendra (1884—1963), om de stat indian. A fost cel dintîi preşedinte al Republicii India (1950—1962), fruntaş al partidului Congresul naţional indian şi în repetate rînduri preşedintele acestuia.

praseodím (CHIM.), *Pr.* Element din grupa lantanidelor cu nr. at. 59; gr. at. 140,91. În combinaţiile sale funcţionează în stările de valenţă 3 şi 4. Combinaţiile trivalente, de culoare verde, sînt caracteristice.

Pratolini, Vasco (n. 1913), romancier neorealist italian. După al doilea război mondial, a înfăţişat în scurte romane, de factură autobiografică şi pătrunse de unele înclinaţii intimiste, lumea meseriaşilor florentini şi lupta proletariatului împotriva fascismului („Cartierul", 1944; „Cronica unor bieţi îndrăgostiţi", 1947, trad. rom.). În romanele „Metello" (1955, trad. rom.) şi „Risipa" (1960) zugrăveşte Florenţa populară de la sfîrşitul secolului trecut şi istoria instaurării fascismului în Italia, precum şi atitudinea diferitelor clase şi pături sociale în acele împrejurări istorice. **P.** a descris veridic viaţa tineretului care decade corupt de fascism („Un erou al timpului nostru", 1949) şi căruia i-a opus, prin figura comunistului din romanul „Statornicia raţiunii" (1963), un tineret combativ şi dîrz, factor activ în transformarea unei societăţi retrograde. Îmbogăţind romanul cu o problematică socială de vie actualitate şi apropriindu-şi cu măiestrie tehnica narativă modernă a monologului interior s-a impus ca unul dintre cei mai reprezentativi scriitori contemporani.

„Pravda", organ al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, unul dintre cotidianele cu cel mai mare tiraj din lume. În **P.,** care a început să apară la 5 mai 1912, s-a tipărit un mare număr de articole şi note scrise de Lenin, care avea în atribuţia sa şi conducerea ideologică a ziarului. Din martie 1918 redacţia ziarului este la Moscova.

„Pravda", organ de presă, în limba sîrbă, al Comitetului regional Banat al P.M.R. şi al Sfatului popular regional. Înfiinţat în septembrie 1944, apare, de trei ori pe săptămînă, la Timişoara.

Pravila de la Govora, cea mai veche culegere de legi tipărită din Ţara Românească, apărută la Govora în 1640. Tradusă de Mihail Moxalie (sau Moxa) după un text slav, care redă un nomocanon (culegere de norme juridice) bizantin, **P. de la G.** are un caracter preponderent bisericesc, deşi cuprinde şi elemente de drept laic.

Pravila lui Matei Basarab, culegere de legi cunoscută sub numele de *Îndreptarea legii*, tipărită în 1652 la Tîrgovişte. Reprezintă traducerea unor legiuiri greceşti, conţinînd însă şi numeroase extrase din *Pravila lui Vasile Lupu.*

Pravila lui Vasile Lupu, culegere de legi cunoscută sub numele de *Carte românească de învăţătură*, tipărită la Iaşi în 1646. Are ca izvoare legea agrară bizantină de la sfîrşitul sec. al VII-lea şi începutul sec. al VIII-lea şi o lucrare a lui P. Farinacci. Fiind o legislaţie caracteristic feudală, conţinea norme prin care, apărîndu-se în general proprietatea şi interesele feudalilor, se consfinţeau aservirea ţăranilor şi legarea lor de pămînt, precum şi inegalitatea împricinaţilor în faţa legilor. În afară de numeroase dispoziţii cu caracter general, **P. lui V.L.** conţinea norme de drept civil, vamal, fiscal şi de drept canonic.

Pravilniceasca condică, culegere de legi întocmită sub domnia lui Alexandru Ipsilanti pentru Ţara Românească, publicată şi pusă în vigoare în 1780. Are ca izvoare Bazilicalele, obiceiul pămîntului şi unele rînduieli stabilite în timpul domniei lui Ipsilanti. Elaborată în perioada descompunerii relaţiilor feudale şi formării relaţiilor capitaliste, **P.c.** cuprinde şi unele dispoziţii corespunzătoare relaţiilor de producţie capitaliste în curs de apariţie.

Praxitele (c. 390 — c. 335 î.e.n.), sculptor din Atena, reprezentant de frunte al clasicismului Greciei antice. **P.** se îndepărtează, sub influenţa crizei societăţii ateniene din sec. al IV-lea, de principiile cetăţeneşti ale artei sec. al V-lea (secolul lui Pericle), înlocuind eroicul şi sublimul cu contemplarea visătoare şi distantă. El rupe cu legea frontalităţii, recurge la marmură, excelează în redarea carnaţiei, asigură o mai mare fluiditate formelor, părului, elementelor de drapaj, redînd cu subtilitate atitudinile graţioase, nepăsarea elegantă, surîsurile incerte, voluptatea spiritualizată. Revenind la temele tradiţionale ale mitologiei, **P.** a înmulţit reprezentările de zeiţe şi a înfăţişat pentru prima oară nudul feminin. Lucrările lui nu ni s-au păstrat decît parţial şi numai în copii romane („Satir în repaus", „Apolo Sauroctonul", „Hermes purtînd pe Dionysos copil" etc.). **P.** a contribuit la decorarea altarului Templului lui Artemis din Efes şi a lucrat pentru statuia Afroditei din Cnidos.

praz *(Allium porrum)*, plantă erbacee bienală din familia liliaceelor, cu tulpina cilindrică înaltă de 30 — 40 cm, frunze lung lanceolate şi bulb cărnos. Bulbii împreună cu partea inferioară a tulpinilor se folosesc în alimentaţie.

prăbuşire (GEOL.), desprindere a unei mase de roci de pe o pantă abruptă şi deplasarea ei bruscă, sub acţiunea gravitaţiei. **P.** sînt determinate adesea de cutremurele de pămînt. Sin. *surpătură.*

prădálica, nume dat în sec. XV—XVI, în Ţara Românească, moşiei care, în momentul stingerii descendenţei pe linie masculină, trecea în stăpînirea domniei.

prăfuit, *maşină de ~* (MAŞ. AGR.), maşină de lucru destinată împrăştierii de pulberi insecticide şi fungicide pe culturile de cîmp, livezi sau pe culturile forestiere atacate de dăunători (insecte, ciuperci etc.). *M. de p.* pot fi cu tracţiune animală (acţionate de roţile de transport sau de un motor termic propriu) sau cu tracţiune mecanică (de obicei purtate pe tractor sau şasiu autopro-

pulsat şi acţionate prin priza de putere a acestora).

prăjínă 1. (TEHN.) Tijă cu lungime mare, de lemn (plină) sau de metal (plină sau în formă de ţeavă). **2.** (EXPL. PETR.) **a)** *Prăjină de antrenare*, tijă de oţel aliat, cu secţiune pătrată (mai rar hexagonală sau octogonală) şi găurită în interior, aşezată la partea de sus a garniturii de foraj şi care face legătura între garnitură şi capul de injecţie. *P. de a.* primeşte mişcarea de la masa rotativă şi o transmite la sapa de foraj prin intermediul prăjinilor de foraj. Se numeşte şi *p. pătrată*. **b)** *Prăjină de foraj*, tijă cilindrică de oţel de calitate superioară, găurită în interior şi filetată la ambele capete. *P. de f.* se îmbină între ele, cu ajutorul unor racorduri speciale, pentru a realiza lungimea necesară garniturii de foraj. **c)** *Prăjină grea*, tijă cilindrică de oţel, găurită în interior (avînd pereţi groşi), care se montează (într-un ansamblu de mai multe bucăţi) la partea de jos a garniturii de foraj, deasupra sapei, cu scopul de a realiza apăsarea necesară pe sapă şi de a păstra direcţia verticală a găurii de sondă. **d)** *Prăjină de pompare*, tijă cilindrică de oţel filetată la capete. *P. de p.* se îmbină între ele cu ajutorul unor mufe, alcătuind *garnitura de p. de p.*, care constituie elementul de legătură între pistonul unei pompe de adîncime şi unitatea de pompare montată la suprafaţă. **3.** (SPORT) Obiect (de bambus, metal, fibre de sticlă), lung de cîţiva metri, folosit la proba atletică *săritura cu prăjina*. **4.** (METR.) **a)** Unitate de măsură pentru lungime folosită în trecut, egală cu 5,8995 m în Muntenia şi 6,6900 m în Moldova; este echivalentă cu trei stînjeni. **b)** Unitate de măsură pentru arie folosită în trecut: *prăjină pogonească* (în Muntenia), egală cu şase prăjini pătrate, şi *prăjină fălcească* (în Moldova), egală cu patru prăjini pătrate. **5.** Vechi instrument de măsurat lungimi.

prăjiníş (SILV.), stadiu de dezvoltare a unui arboret, caracterizat prin faptul că arborii au diametrul de bază (la 1,3 m de la sol) cuprins între 10 şi 15 cm. În stadiul de **p.** se intensifică creşterea în înălţime, iar procesul de eliminare naturală este foarte activ.

prăjíre (METAL.), operaţie metalurgică de încălzire a unor minereuri sau produse metalurgice, la temperaturi inferioare temperaturii de topire, cu scopul de a le usca, purifica sau transforma în alte produse mai uşor de tratat. Ex. **p.** minereurilor sulfuroase cu scopul de a elimina sulful (**p.** oxidantă) sau pentru a transforma sulfurile în sulfaţi (**p.** sulfatizantă).

prăpástie, povîrnişul abrupt şi înalt al unui interfluviu, de obicei lipsit de un înveliş vegetal bine încheiat, cu un înveliş subţire şi discontinuu de soluri sau cu roca de bază la zi.

prăşít (AGROTEHN.), lucrare de îngrijire a culturilor agricole semănate în rînduri distanţate (porumb, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cartofi ş.a.). Prin **p.** se distrug buruienile şi se afînează stratul superficial al solului, păstrîndu-se astfel umiditatea din sol şi îmbunătăţindu-se condiţiile fizice, chimice şi biologice în care se dezvoltă plantele. Se execută cu mijloace mecanice şi are o importanţă hotărîtoare pentru sporirea recoltelor.

prăşitoáre (MAŞ. AGR.), unealtă agricolă destinată prelucrării superficiale a solului (afînare, spargerea crustei etc.) şi distrugerii buruienilor. Se compune dintr-un cadru pe care sînt fixate organele de lucru (cuţitele), similare cu ale cultivatorului, organele de reglare a adîncimii de lucru şi organele de dirijare şi transport.

pre- (lat. *prae* „înainte"), element de compunere cu sensul „înainte (de), anterior" (ex. *prefabricat, prerevoluţionar*).

preambúl 1. (LIT.) Parte introductivă a unei scrieri, convorbiri sau a unui discurs, în care sînt expuse rezumativ problemele ce vor fi dezvoltate ulterior. **2.** (DR.) **a)** Parte introductivă a unui tratat, care cuprinde, de obicei, denumirea statelor contractante, obiectul şi scopul tratatului etc., putînd fi folosit astfel şi la interpretarea clauzelor sale. **b)** Parte introductivă a unor legi mai importante.

preamplificatór (TELEC.), amplificator electronic de tensiune, caracterizat prin tensiune de intrare foarte mică, factor de amplificare mare, zgomot de fond şi distorsiuni foarte mici; se utilizează într-un lanţ de transmisiune înaintea unui amplificator principal, în vederea ridicării nivelului semnalului la valoarea necesară pentru amplificatorul principal şi a adaptării de impedanţă necesare.

Preanişnikov, Dmitri Nikolaevici (1865—1948), agrochimist şi fiziolog sovietic. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A efectuat cercetări fundamentale în problemele nutriţiei plantelor şi fertilizării solurilor.

preaplín (TEHN.), dispozitiv de evacuare a lichidului care depăşeşte un anumit nivel dintr-un recipient (rezervor, bazin etc.). Poate fi o conductă montată în secţiunea corespunzătoare nivelului maxim al recipientului sau în fundul recipientului şi avînd capul superior în dreptul secţiunii corespunzătoare nivelului maxim.

Préault */preó/*, Antoine Auguste (1809—1879), sculptor francez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai romantismului în sculptura franceză a sec. al XIX-lea. În basoreliefurile şi compoziţiile sale statuare („Paris", „Mizeria", „Foametea", „Măcelul", „Pacea"), se afirmă o conştiinţă protestatară şi antirăzboinică, o viziune sobră, dramatică şi monumentală. În alte lucrări răsună o notă de lirism romantic: „Moartea culegînd o floare", „Tăcerea", „Ofelia" etc. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin „Tăcerea" (relief înalt) şi „Portretul lui Camille Fleps" (basorelief).

precambrián (STRAT.) v. **algonkian.**

precária (în antichitate şi mai ales în timpul evului mediu timpuriu, în Apusul Europei), drept de posesiune asupra unui lot de pămînt, care se acorda unei persoane de către proprietarul funciar cu condiţia prestării unor obligaţii. A fost una dintre principalele

forme de constituire a proprietății feudale asupra pămîntului și de aservire a țărănimii libere.

precésie 1. (FIZ.) Una dintre cele trei componente (rotația proprie, **p.** și nutația) în care se descompune mișcarea unui corp cu un punct fix. **P.** face ca axa de rotație proprie a corpului să înconjure o axă imobilă care trece prin punctul fix. — *P. regulată*, precesie care are loc în absența nutației; în acest caz, axa de rotație proprie descrie un con (conul de **p.**) a cărui axă coincide cu axa imobilă. V. și nutație. **2.** (ASTR.) *Precesia echinocțiilor*, fenomen caracterizat prin retrogradarea punctului vernal pe ecliptică cu 50″ pe an, prin rotirea polului ceresc în jurul polului eclipticei, cu perioada de 26 000 de ani *(precesia luni-solară)* și printr-o micșorare a oblicității eclipticei cu 0,5″ pe an *(precesia planetară)*. Precesia luni-solară este provocată de acțiunea Lunii și a Soarelui asupra proeminenței ecuatoriale a Pămîntului.

Precesie regulată

precipitáre 1. (CHIM.) Trecere în stare solidă a unei substanțe solubile dizolvate într-un lichid. **P.** are loc în urma unei reacții chimice, prin evaporarea și răcirea unei soluții sau prin încălzirea soluției. **2.** (BIOL.) Tip de reacție antigen-anticorp, în cursul căreia particulele antigenice dintr-o soluție *(precipitinogen)*, reacționînd cu anticorpii specifici din serul imun, produc un precipitat.

precipitát (CHIM.), produsul solid obținut la precipitare. Poate fi cristalin, amorf sau sub formă de gel.

precipitații atmosferice, produse de condensare a vaporilor de apă din atmosferă care cad pe suprafața Pămîntului. Principalele forme de **p.a.** sînt ploaia, zăpada, grindina, măzărichea, lapovița, roua, bruma. Cantitatea de precipitații căzută într-un loc oarecare se exprimă în milimetri într-un anumit interval de timp (reprezentînd înălțimea stratului de apă care s-ar forma dacă **p.** căzute în acel interval ar rămîne pe loc). Cantitatea anuală, caracterul și repartizarea pe anotimpuri a **p.a.** variază foarte mult de la o regiune la alta a globului, influențînd puternic dezvoltarea vegetației. În zonele ecuatoriale cad în medie 1 500—3 000 mm pe an (crescînd în zonele muntoase pînă la 10 000 mm). În zonele tropicale continentale, **p.a.** scad foarte mult (deseori sub 100 mm anual); în cîteva locuri de pe glob nu cad de loc **p.** timp de mai mulți ani (de ex. în unele zone din Deșertul Atacama și Deșertul Libiei). În schimb, în zonele tropicale musonice sau oceanice **p.** sînt foarte abundente: ex. în insulele Hawai și la Cherrapunji (India) cad circa 12 000 mm anual. În zonele temperate, cantitatea medie de **p.a.** oscilează între 500 și 1 200 mm, în zonele muntoase putînd depăși 2 000 mm. În zonele polare cad puține **p.a.** (în medie 300 mm anual). Pe teritoriul țării noastre, cantitatea anuală de precipitații oscilează între 350—400 mm, pe litoralul Mării Negre și peste 1 200—1 400 mm, în masivele muntoase înalte.

precipitínă (BIOL.), tip de anticorpi care, acționînd asupra particulelor antigenice dintr-o soluție *(precipitinogen)*, provoacă precipitarea lor.

preclasicísm, perioadă a istoriei muzicii, care cuprinde două etape: prima, în care și-au desfășurat activitatea maeștrii muzicii instrumentale și vocale din sec. XV—XVII și care precede așa-numita perioadă a *primului clasicism* (Bach, Händel, Vivaldi, Rameau etc.) și cea de-a doua, care cuprinde activitatea compozitorilor Școlii de la Mannheim, și Școlii preclasice vieneze (Wagenseil, Gyrovetz, fiii lui J.S. Bach ș.a.) și care, prin stilul omofon, pregătește apariția clasicismului vienez.

precocitáte (ZOOTEHN.), însușire a animalelor de a termina într-un timp scurt (față de media speciei sau rasei) procesele de creștere și de dezvoltare. **P.** este apreciată după vîrsta la care animalele ating stadiul de adult sau la care devin apte pentru reproducție, și în special după gradul de valorificare a hranei în timpul îngrășării.

precomprimáre (CONSTR.), operație prin care se aplică inițial unui element de construcție din beton armat eforturi unitare de compresiune, astfel încît, după aplicarea sarcinilor care încarcă construcția, betonul să poată prelua și forțe relativ mari de întindere (al căror efect este micșorat de compresiunea aplicată inițial) fără să se fisureze. Cel mai răspîndit procedeu de **p.** a betonului constă în întinderea elastică a armăturilor, care, tinzînd să revină la lungimea inițială, comprimă betonul.

preconcentráre (IND. EXTR.), operație de preparare mecanică a substanțelor minerale sărace, prin care se îndepărtează, într-o primă fază, o mare cantitate de material steril, obținîndu-se un produs îmbogățit *(preconcentrat)*.

precontractúal, *litigiu* ~ (DR.), litigiu între organizațiile socialiste a cărui rezolvare constituie executarea deplină a obligației de a încheia un contract cu un cuprins complet, indiferent dacă este vorba despre furnizarea de produse, executarea de lucrări sau prestarea de servicii.

precucuténi, cultură materială din neoliticul tîrziu (2800—1900 î.e.n.), răspîndită în special pe teritoriul Moldovei. **P.** se caracterizează printr-o ceramică ornamentată cu benzi incizate spiralice și stă la baza formării culturii cucuteni.

Preda, Marin (n. 1922), scriitor român. S-a născut la Siliștea-Gumești (reg. București). A debutat spre sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, cu schițe și nuvele de un realism crud, închinate vieții rurale și reunite selectiv mai tîrziu în volumul „Întîlnirea din pămînturi" (1948). S-a afirmat îndeosebi prin nuvela „Desfășurarea" (1952), care oglindește începutul procesului de transformare socialistă a agriculturii, și prin romanul „Moromeții" (1955), care surprinde drama economică și socială a țărănimii muncitoare din preajma celui de-al doilea război mondial. Continuînd tra-

dițiile romanului pe teme rurale, el creează, prin adînci și subtile analize psihologice, o galerie diferențiată de eroi din lumea satului, vădind o profundă cunoaștere a acesteia și o stăpînire matură a mijloacelor de expresie. Amplele nuvele „Ferestre întunecate" (1956) și „Îndrăzneala" (1959) descriu, în culori realiste și cu patos, adîncile prefaceri social-economice și frămîntările din conștiința țărănimii noastre după Eliberare. Cu romanul „Risipitorii" (1962), **P.** își lărgește aria preocupărilor, surprinzînd aspecte ale cadrului citadin. Arta sa se caracterizează prin darul evocărilor ample și densitate epică, expresia simplă și pregnantă. Opera lui **P.** este tradusă în mai multe limbi străine. Laureat al Premiului de stat.

Predeal, trecătoare în Carpați, situată între versantul estic al munților Bucegi și culmile vestice ale munților Baiului. Face legătura între Muntenia și Transilvania. Altitudinea: 1 040 m.

Predeal, oraș raional subordonat orașului Brașov, situat în trecătoarea **P.**, pe cumpăna de ape dintre bazinele Prahova și Timiș. 7 020 loc. (1964). Stațiune climatică. Centru turistic și al sporturilor de iarnă.

predicábile (lat. *prae* „înainte" și *dicabilis* „care se poate spune"; LOG.), diverse feluri ale predicatului în logica aristotelică. Aristotel enumeră patru **p.**: genul, specia, propriul și accidentul; la acestea, Porfir a adăugat diferența specifică.

predicát 1. (LOG.) Ceea ce este afirmat sau negat despre ceva (ex., în judecata „Pictura este o artă", noțiunea de „artă" este afirmată despre noțiunea de „pictură"). V. și j u d e c a t ă. **2.** (LINGV.) Parte principală de propoziție care atribuie subiectului o acțiune, o stare sau o însușire. **P.** exprimat printr-un verb (sau o locuțiune verbală) la un mod personal sau printr-o interjecție se numește *p. verbal* (ex. el *muncește*; *hai* la drum); **p.** alcătuit dintr-un verb copulativ la un mod personal și un nume predicativ se numește *p. nominal* (ex. el *e muncitor*).

Vedere din Predeal

predispoziție (lat. *prae* „înainte" și *dispositio* „înclinare") **1.** (MED.) Fel de a reacționa modificat al organismului în sensul unei sensibilități crescute față de anumite boli. **P.** poate fi ereditară sau dobîndită în urma anumitor condiții de viață și alimentație, în condițiile aclimatizării etc. (ex. **p.** la tuberculoză, la diabet, la boala hipertensivă etc.). **2.** (PSIH.) Înzestrare naturală care constituie o premisă favorabilă pentru dezvoltarea activității omului în anumite domenii. **P.** pot deveni aptitudini și talente în condițiile unui mediu și ale unei educații favorabile dezvoltării lor.

predoslóvie (v. sl. *predusloviie* „precuvîntare, cuvînt înainte"), termen folosit în literatura română veche pentru a denumi cuvîntul înainte sau prefața traducătorului, a donatorului sau a editorului unei cărți. De obicei expune motivarea publicării sau alte considerații lămuritoare privind lucrarea respectivă. Cuvîntul **p.** a fost folosit pentru prima oară de Coresi în „Evanghelia cu învățătură", apărută în 1581 („Predislovie cnighi siiu", precuvîntare la această carte). Din sec. al XVII-lea, cuvîntul apare românizat: „Predoslovie cetitoriului" („Evanghelia învățătoare", Govora, 1642).

preduceá (TEHN.), sculă de tăiere executată din oțel de scule, care servește la ștanțarea manuală a unor piese cu profile în general circulare, din table metalice, plăci de cauciuc, foi de carton etc. Corpul sculei este de obicei gol în interior, cu o deschidere pentru evacuarea materialului detașat.

preemțiúne (lat. *prae* „înainte" și *emtio* „cumpărare"), *drept de* ~, drept de a fi preferat altor persoane la cumpărarea, în condiții egale, a unui lucru.

prefabricáre (CONSTR.), executare a construcțiilor din elemente prefabricate, confecționate în unități industriale sau direct pe șantier. **P.** constituie factorul principal al industrializării construcțiilor, procesele de lucru de pe șantiere transformîndu-se în operații mecanizate de montare. În cadrul **p.**, procesul de producție se împarte în trei etape: confecționarea elementelor prefabricate, transportul la locul de montare și montarea pe șantier. **P.** impune tipizarea construcțiilor și standardizarea elementelor de construcție, pentru a reduce la minimum varietatea elementelor prefabricate. V. și i n d u s t r i a l i z a r e a c o n s t r u c ț i i l o r.

prefabricát 1. (TEHN.) Piesă aflată într-o fază intermediară de prelucrare (ex. o bară cilindrică, din care urmează să fie confecționat un arbore sau o roată). **2.** (CONSTR.) Piesă de

construcție confecționată separat înainte de punerea în lucrare și care se montează pe locul corespunzător în cadrul construcției, fiind asamblată cu alte piese prefabricate sau cu elemente realizate pe loc. **P.** se execută din beton, ipsos, materiale ceramice, lemn, metal, materiale plastice etc. După rolul pe care îl au în construcție, **p.** pot fi: de *rezistență* (fundații, grinzi, cadre, pereți portanți), *de legătură* (panouri de fațadă, pereți neportanți), *de finisaj și ornamentație* (placaje, elemente decorative), *de instalații* (ansambluri de instalații înglobate în piese de beton).

prefață, scriere cu caracter explicativ, uneori analitic, precedînd o operă literară sau științifică, în care autorul expune planul lucrării, scopurile ei, însoțindu-le cu referiri de ordin biobibliografic și critic. **P.** poate fi scrisă și de un comentator al lucrării, avînd uneori caracterul de expunere programatică a unor principii literare sau științifice noi.

prefect (în trecut), reprezentantul guvernului, șeful administrației și poliției într-un județ, care exercita atribuții de conducere și control și putea dispune de forța armată pentru a asigura ordinea publică.

prefectul pretoriului (în Roma antică), comandant al gărzii pretorienilor, constituită pentru apărarea persoanei împăratului și pentru păstrarea ordinii la Roma și în Italia. Era demnitatea supremă la care puteau ajunge cavalerii. **P.p.** au avut un rol politic însemnat, unii ajungînd, în momentele de criză politică, chiar împărați (ex. Filip Arabul, 244—249).

preferință, *drept de* ~, drept acordat unui creditor de a fi plătit înaintea altui creditor, din prețul obținut la vînzarea silită a unui lucru al debitorului. *D. de p.* poate rezulta fie din calitatea creanței pentru care legea îi acordă privilegiu, fie dintr-un drept real (ipoteca și gajul) care îi garantează executarea.

prefix (lat. *prae* „înainte" și *fixum* „așezat"; LINGV.), afix care se adaugă înaintea rădăcinii sau a temei unui cuvînt. În limba română, ca și în alte limbi, **p.** au numai valoare lexicală, servind la formarea de cuvinte noi (ex. **p.** *des-* în *desfereca*, *în-* în *înlemni*). În unele limbi există și *p. gramaticale*, prin care se exprimă aspectul, gradul de comparație etc. (ex. lat. *prae-* în *praeclarus* arată superlativul adjectivului *clarus*).

preforjáre (TEHN.), operație de forjare preliminară, aplicată unei piese mai înainte de a i se da forma definitivă.

preformísm (BIOL.), concepție neștiințifică despre dezvoltarea ontogenetică a viețuitoarelor, după care toate organele și structurile organismului adult se găsesc înscrise (miniaturate, „preformate") în celulele sexuale, iar dezvoltarea ar avea loc printr-o succesiune de transformări cantitative ale materialului astfel predeterminat în gameți. **P.** a fost concepția predominantă în biologia sec. al XVIII-lea. Unii biologi socoteau că purtătorul caracterelor este ovulul (ovuliștii), alții oul (oviștii), iar alții spermatozoidul (spermatiștii, animalculiștii). **P.** a constituit o frînă în calea concepțiilor evoluționiste. V. și epigeneză.

Pregl, Fritz (1869—1930), chimist austriac; a fost profesor la Universitatea din Graz. Este cunoscut îndeosebi prin lucrările sale legate de elaborarea metodelor de analiză microchimică cantitativă (elementară și funcțională) a compușilor organici. Are de asemenea lucrări în domeniul fiziologiei și histochimiei. Premiul Nobel (1923).

preistórie, denumire dată epocii din istoria omenirii situate înainte de apariția scrisului.

Preisz, Hugó (1860—1940), bacteriolog maghiar. A fost profesor la Universitatea din Budapesta. A descoperit bacteriile *Pasteurella pseudotuberculosis rodentium* și *Corynebacterium pseudotuberculosis ovis*. A scris mai multe monografii despre pesta porcină, bacteriofagie, problemele infecției și imunității etc.

preîncălzíre (TEHN.), încălzirea unui material solid sau a unui fluid, înainte de folosirea lui, pentru îmbunătățirea procesului de prelucrare a acestuia sau a unui proces termic care i se aplică (ex. **p.** aerului comburant înainte de introducerea lui în camera de combustie a unei turbine cu gaze, a păcurii folosite drept combustibil în instalațiile de ardere etc.).

preîncălzitór (TEHN.), aparat în care se face încălzirea unui corp înainte de întrebuințarea lui într-un proces tehnologic. Căldura necesară se cedează de la un agent încălzitor, care poate fi: abur, apă caldă sau gaze de ardere. După natura corpului care se preîncălzește, se deosebesc: preîncălzitoare de aer, apă, combustibil. V. și economizor.

Prejmer, comună în raionul Sf. Gheorghe, reg. Brașov, situată la 15 km nord-est de Brașov. 7 910 loc. (1964). Industrie textilă de interes republican (postav) și industrie de prelucrare a lemnului (panel). Important monument de arhitectură: biserica gotică (sec. al XIII-lea), înconjurată de o puternică cetate țărănească (sec. XV—XVII).

preleváre (TEHN.), luare a unei cantități (relativ mică) dintr-o cantitate totală de material solid sau de fluid. — *P. de abur*, luare a unei cantități de abur care a fost destins numai parțial, dintr-o turbină cu abur sau mașină cu abur cu piston, pentru a fi folosit într-o instalație industrială sau pentru încălzit. Prin *p. de a.* se realizează o mai completă utilizare a căldurii rezultate din arderea combustibilului.

preliminăre (CONT.), includere în mod treptat în cheltuielile curente ale unei întreprinderi a unor sume care reprezintă cheltuieli viitoare, spre a se evita creșterea excesivă a cheltuielilor de producție dintr-o anumită perioadă.

Preluca, culme muntoasă situată în nord-vestul Carpaților Orientali, pe dreapta Someșului. Este alcătuită din șisturi cristaline. Are aspectul unor dealuri înalte, formate din culmi largi și măguri. Altitudine maximă: 811 m (Vîrful Florii).

preludiu (lat. *prae* „înainte" și *ludere* „a cînta"; MUZ.),

introducere muzicală. Denumirea de **p.** s-a dat, începînd din sec. al XVII-lea, fie primei piese dintr-o suită instrumentală, fie piesei care precedă o fugă sau un coral. Avînd de obicei o formă liberă, apropiată de improvizaţie, au fost numite mai tîrziu **p.** şi unele piese independente, cu un caracter de fantezie liberă (ex. **p.** pentru pian de Chopin, Debussy, Preludiul din Suita I orchestrală de G. Enescu). Se dă uneori denumirea de preludiu şi introducerii instrumentale a unei opere (ex. preludiul la „Tristan şi Isolda", la „Parsifal", la „Lohengrin" de Richard Wagner).

G. Enescu
Preludiu la unison
Suita I-a pt. orh.

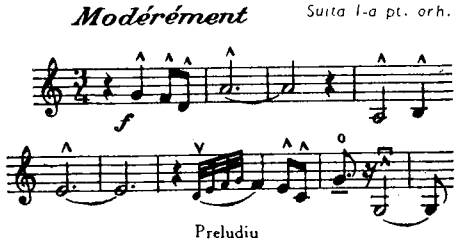

Preludiu

premătur (lat. *praematurus* „copt de timpuriu"; MED.) **1.** Adj. (Despre un proces) Care se desfăşoară înainte de termenul normal (ex. naştere prematură). **2.** Subst. Copil născut înainte de termen.

premeditáre (DR.), uneltire care a precedat săvîrşirea unei infracţiuni şi care constă în luarea de către făptuitor a hotărîrii deliberate de a comite fapta şi în pregătirea minuţioasă a executării acesteia (alegerea locului, timpului, mijloacelor de, săvîrşire şi de înlăturare a urmelor etc.). **P.** constituie o cauză de agravare a pedepsei.

premii internaţionale pentru pace, distincţii (*Premiul internaţional pentru pace, Medalia de aur pentru pace* etc.) instituite în aprilie 1949, la primul Congres mondial al partizanilor păcii. Se conferă de către Consiliul Mondial al Păcii unor reprezentanţi de seamă ai vieţii ştiinţifice, culturale şi artistice pentru contribuţia lor la întărirea păcii între popoare.

premisă (LOG.), un singur enunţ sau fiecare enunţ dintr-un şir de enunţuri din care este dedus un alt enunţ. În silogism avem două premise: *premisa majoră*, care conţine termenul major, şi *premisa minoră*, care conţine termenul minor; din aceste două judecăţi (premisele silogismului) este dedusă o a treia judecată (concluzia silogismului).

prémiu 1. Recompensă, răsplată, distincţie acordată pentru merite şi succese deosebite obţinute într-un anumit domeniu de activitate (ex. Premiul de stat al R.P.R.; premiile acordate la concursuri, premiile excepţionale acordate salariaţilor). **2.** Sumă de bani plătită în cadrul sistemului socialist de salarizare, peste salariul tarifar de bază, lucrătorilor care au realizat anumiţi indicatori cantitativi şi calitativi, dinainte stabiliţi. Premiile reprezintă un factor important de cointeresare materială a lucrătorilor în vederea îmbunătăţirii activităţii lor, cînd criteriile şi indicatorii după care se acordă sînt reprezentativi, oglindesc condiţiile specifice ale locului de muncă şi sînt legaţi de sarcinile concrete ale salariaţilor. V. şi salarizare.

Premiul de stat al Republicii Populare Române, recompensă materială acordată de Consiliul de Miniştri, la propunerea Comitetului pentru Premiul de stat al R.P.R., cetăţenilor români care au realizat fie individual, fie colectiv, lucrări de mare valoare ce reprezintă o contribuţie deosebită la dezvoltarea ştiinţei, literaturii şi artei, la înfăptuirea sarcinilor construcţiei socialiste. V. şi laureat al Premiului de stat.

Premiul internaţional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare", distincţie conferită anual în Uniunea Sovietică, de către un comitet internaţional, unor personalităţi care au adus contribuţii de mare însemnătate la lupta pentru pace.

Prensa Latina, agenţie de presă a Republicii Cuba, înfiinţată în 1959, cu sediul principal la Havana.

„Preocupări literare", revistă a societăţii *Prietenii istoriei literare*, apărută între 1936 şi 1944, al cărei animator a fost Petre V. Haneş. Revista a publicat studii de istorie a literaturii române şi universale, proză şi poezie contemporană, literatură populară ş.a. Din aprilie 1943, **P.l.** a apărut sub numele de *„Kalende"* şi a publicat numai literatură contemporană.

preorăşenésc, *teritoriu* ~ (URB.), teritoriu în jurul unei localităţi urbane (inclusiv extravilanul), cuprinzînd în unele cazuri şi teritoriile administrative ale altor localităţi. În *t.p.* sînt cuprinse: amenajările hidrotehnice de alimentare cu apă, parcuri şi păduri de agrement, sere şi pepiniere, case de odihnă sau colonii de vile, sanatorii, zona agricolă de aprovizionare imediată, aeroporturi.

Preoteasa, Grigore (1915—1957), militant de seamă în mişcarea muncitorească din România. Fiu de muncitori,

Gr. Preoteasa

a intrat în mişcarea muncitorească în timpul luptelor ceferiştilor din februarie 1933, devenind membru al U.T.C. În anii studenţiei a fost unul dintre conducătorii Frontului studenţesc democratic şi s-a evidenţiat ca un publicist talentat. În 1935 a fost arestat, condamnat şi întemniţat la Jilava, la Doftana (unde a devenit membru al P.C.R.) şi la Craiova. După eliberarea din închisoare, în 1937—1939, a activat în cadrul Comitetului local Bucureşti al P.C.R. Între

1940 și 1944 a fost internat succesiv, în lagărele de concentrare de la Ciuc, Caracal și Tg.-Jiu. După victoria insurecției din august 1944 a fost, pînă în 1946, redactor responsabil la ziarul „România liberă", iar după aceasta a îndeplinit diferite sarcini în aparatul de partid și de stat. La Congresul al II-lea al P.M.R. (1955) a fost ales membru al C.C., iar la Plenara C.C. din iulie 1957 membru supleant al Biroului Politic al C.C. și secretar al P.M.R.

prepalatál (LINGV.; despre sunete), care se articulează în partea anterioară a palatului. În limba română există două vocale **p.**: *e* și *i* (numite și *anterioare* sau *palatale*), și patru consoane **p.**: *č* (ex. în *arici*), *ğ* (ex. în *fagi*), *ş* și *j*.

preparándie (lat. *preparare* „a pregăti"), vechi tip de școală (în Germania, Austro-Ungaria, România etc.) pentru pregătirea învățătorilor, funcționînd inițial pe lîngă episcopii și mitropolii, ulterior și de sine stătător. La noi, primele cursuri preparandiale s-au ținut la Timișoara (1779 — 1812). Prin legea instrucțiunii publice din 1864 s-a introdus denumirea de ş c o l i n o r m a l e.

preparáre (TEHN.), ansamblu de operații privind fie obținerea unor materii prime necesare unor industrii (ex. **p.** produselor miniere brute, pentru a le aduce la starea și la condițiile cerute de industria metalurgică, chimică, industria materialelor de construcții etc.), fie îndepărtarea unor substanțe conținute în apa de alimentare a cazanelor de abur, cu scopul de a elimina depunerile de piatră pe suprafața interioară a cazanelor (**p.** apei), fie obținerea unui produs chimic (ex. **p.** acidului sulfuric). — (IND. EXTR.) *P. mecanică*, complex de operații mecanice la care sînt supuse substanțele minerale utile (minereuri feroase și neferoase, cărbuni etc.) în vederea îmbunătățirii calității lor, astfel încît să îndeplinească condițiile cerute de procesele industriale în care sînt utilizate. Principalele operații de *p.m.* sînt sfărîmarea, clasarea, concentrarea, uscarea.

prépeliță *(Coturnix coturnix)*, specie de pasăre călătoare din ordinul galiformelor, mai mare decît o vrabie, de culoare brună, cu dungi albe și negre. Trăiește și la noi în țară, în cîmpii deschise, din primăvară pînă în toamnă. Numai masculul este cîntăreț; după cîntecul său, **p.** se mai numește și *pitpalac*. Se vînează pentru carnea ei gustoasă.

Prepeliță

prepozíție (LINGV.), parte de vorbire neflexibilă care exprimă raporturi sintactice de dependență între părțile unei propoziții (ex. cu **p.** *de* se construiește un atribut în *ceas de mînă*, un complement indirect în *vorbesc de tine* etc.).

prepús (DR.), persoană care este obligată să încheie un act juridic sau să îndeplinească o funcție determinată după directivele și sub controlul unei alte persoane (comitent) și în interesul acesteia.

prerafaelitism, denumire dată unui curent artistic apărut în Anglia, în jurul anului 1849, a cărui doctrină estetică se baza pe ideea că momentul cel mai înalt din istoria picturii a fost cel al înaintașilor lui Rafael, militînd pentru o întoarcere la arta acestora. Susținuți de criticul John Ruskin, adepții **p.**, în frunte cu poetul și pictorul Dante Gabriel Rossetti, care era și doctrinarul curentului, au realizat o artă cu caracter epigonic în care fluența manieristă a desenului și coloritul delicat se asociază misticismului, voit literaturizat. În afară de Rossetti („Visul lui Dante", „Fericita Beatrice" etc.), **p.** a numărat printre adepții săi pe J. E. Millais („Sfînta Agnes"), E. Burne-Jones („Tristan", „Regele Caphetua"), W. H. Hunt ș.a.

prerie, asociație vegetală formată din ierburi (în special graminee), caracteristică pentru regiunea centrală a S.U.A. (între Munții Stîncoși și lacul Michigan) și regiunea central-sudică a Canadei, cu relief de cîmpii ușor vălurite (în est) și de podișuri netede („Marile Prerii" din vest) și cu climă temperat-continentală, care nu permite dezvoltarea vegetației arborescente. În prezent, regiunea **p.** constituie una dintre cele mai importante regiuni cerealiere ale lumii. Corespunde cu stepa din Eurasia și pampa sud-americană.

prerogatívă (DR.), împuternicire exclusivă aparținînd șefului statului. În statele burgheze sînt denumite **p.** și drepturile celor care dețin anumite demnități sau funcții (ex. inamovibilitatea magistraților).

preromantism, curent artistic apărut în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea în țările vest-europene. **P.** se afirmă ca o încercare de smulgere a artei de sub rigorile dogmatice și raționaliste ale c l a s i c i s m u l u i și neoclasicismului academizant și anticipează, prin tendințele sale abia schițate, trăsăturile de bază ale r o m a n t i s m u l u i. El exprima, pe de o parte, avîntul nou spirit burghez popular, prerevoluționar, care se afirmă pe linia protestului înflăcărat față de vechile rînduieli și a exprimării directe și colorate a sentimentului, iar pe de altă parte neliniștea unei aristocrații rafinate, care decade și-și caută consolarea în evadarea din realitățile prezentului. Reprezentanții de seamă ai **p.** sînt: în Anglia, Walter Scott, poeții lakiști (Wordsworth, Southey, Coleridge), Th. Gray, E. Young etc.; în Germania, Herder, Schiller și Goethe în prima parte a vieții sale etc.; în Franța, A. Chénier, J. J. Rousseau, Volney, Chateaubriand etc. În Italia (Ugo Foscolo), ca și în țările române, datorită asupririi străine, temele **p.** capătă o coloratură națională puternică, de luptă pentru libertate (V. Alecsandri, I. Heliade-Rădulescu, Gr. Alexandrescu ș.a.).

„Presa noastră", revistă a Uniunii ziariștilor din R.P.R. Apare lunar, la București, din mai 1956. Se ocupă de probleme de teorie și de practică a presei.

presáre (TEHN.), operație care constă în exercitarea unei apăsări statice cu ajutorul unei

unelte acționate manual sau de o mașină de lucru, cu scopul de a prelucra o piesă sau un anumit material sau pentru montarea și demontarea unui organ de mașină (de ex. rulmenți pe arbore). **P.** se poate aplica la prelucrarea unui material solid compact (ex. o bară metalică prelucrată prin deformare plastică) sau sub formă de pulbere (pulbere metalică, grafit etc.), din care se obțin piese de formă finită. **P.** se execută la *cald* sau la *rece*. După forma uneltei cu care se face, se distinge *p. liberă* și *p. în forme închise* (denumită și *matrițare*). — *P. adîncă* v. *ambutisare*.

presă[1], denumire generică dată totalității publicațiilor cotidiene și periodice (ziare, reviste etc.). **P.** este un instrument puternic de influențare și educare a opiniei publice, de transmitere a informațiilor și cunoștințelor din toate domeniile. În societatea împărțită în clase, **p.** este purtătorul de cuvînt al unor clase sau grupe sociale, apără interesele și exprimă concepțiile, ideologia unor anumite partide, organizații politice etc. Apariția **p.** propriu-zise s-a produs în perioada ascensiunii burgheziei, interesată în folosirea tiparului ca un mijloc de luptă politică și ideologică împotriva orînduirii feudale. Totodată, apariția și dezvoltarea **p.** au fost condiționate de o serie de premise tehnice: inventarea tiparului; organizarea serviciului de poștă, a curierilor săptămînali, care au făcut cu putință dezvoltarea hebdomadarelor; perfecționarea mașinilor de tipărit și existența rețelei de căi ferate, care au permis în sec. al XIX-lea predominarea cotidianelor. Primele cotidiane din Europa au fost tipărite în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Avîntul **p.** cotidiene se produce însă abia după revoluția franceză. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, în strînsă legătură cu noile progrese ale poligrafiei, cu dezvoltarea mijloacelor de informare rapidă (telegraf, telefon, radio), cu perfecționarea mijloacelor de transport (creșterea rețelei de căi ferate și auto, de linii aeriene), se formează **p.** cotidiană modernă de mare tiraj. În țările imperialiste are loc concentrarea majorității ziarelor și revistelor, a tipografiilor, a fabricilor de hîrtie, a stațiilor de radio și televiziune, a agențiilor de presă în mîinile cîtorva trusturi de **p.** Pe de altă parte, continuînd tradițiile cele mai bune ale **p.** democratice, progresiste și muncitorești, partidele comuniste și-au creat o presă puternică. Datorită condițiilor istorice (dezvoltarea mai tîrzie a capitalismului, dominația otomană și cea habsburgică), **p.** propriu-zisă în România apare abia în primele decenii ale sec. al XIX-lea („Curierul românesc", 1829; „Albina românească", 1829). Primul cotidian românesc, „România", apare la București, la 1 ianuarie 1838. În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea apar și primele publicații care ridică și dezbat probleme muncitorești. După primul război mondial, **p.** românească se dezvoltă, apar noi publicații, se măresc tirajele. În această perioadă, un moment esențial în dezvoltarea întregii **p.** românești îl constituie apariția **p.** comuniste, reprezentată de „Lupta de clasă", „Socialismul", „Scînteia" și de alte numeroase ziare și reviste legale și ilegale ale partidului sau îndrumate de el. După instaurarea puterii populare s-a creat baza materială a unei puternice dezvoltări a **p.** Principala trăsătură a **p.** noastre este spiritul ei partinic. Condusă de către partid, **p.** din România își aduce contribuția ca instrument al construirii socialismului, acordînd o deosebită atenție problemelor economiei naționale, ale construcției de partid și de stat, ale formării și dezvoltării conștiinței socialiste a oamenilor muncii, ale progresului științei, artei și culturii, problemelor politicii mondiale, precum și celor ale politicii externe a R.P.R. Caracterul profund popular al **p.** noastre, formarea unui larg public cititor, a unei vaste rețele de corespondenți voluntari, ridicarea nivelului publicistic și îmbunătățirea condițiilor tehnice au determinat creșterea rapidă a tirajului ziarelor și revistelor centrale și locale. În 1964, în R.P.R. au apărut 447 de ziare și reviste, într-un tiraj total anual de peste 1 160 de milioane de exemplare, printre care 40 de ziare și reviste în limbile naționalităților conlocuitoare, cu un tiraj anual de aproape 107 milioane de exemplare. O largă răspîndire au cotidianele centrale: „Scînteia", „România liberă", „Munca", „Scînteia tineretului", „Előre", „Neuer Weg", precum și organele de presă regionale și raionale ale partidului și sfaturilor populare, iar dintre reviste „Lupta de clasă", „Contemporanul", „Viața economică", „Gazeta literară", „Lumea", „Flacăra". *Ziua presei române* se sărbătorește în fiecare an la 15 august, data apariției ziarului „Scînteia" (1931).

presă[2] **1.** (TEHN.) Dispozitiv de lucru sau mașină cu ajutorul cărora se execută operația de

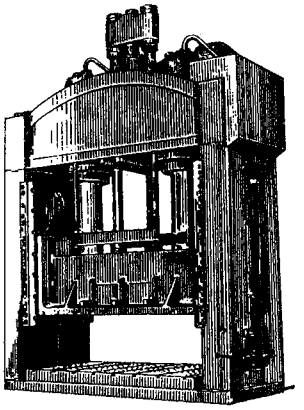

Presă hidraulică

presare. După felul mecanismului de antrenare a scule ise disting: *p. cu fricțiune*, la care mecanismul de antrenare a sculei este format din roți de fricțiune și un mecanism cu șurub, *p. cu genunchi*, la care mecanismul de lucru este format din două bare articulate între ele și acționate de un mecanism bielă-manivelă sau de un mecanism cu pîrghii. Acționarea **p.** se poate face manual (cazul **p.** cu șurub) sau mecanic; în acest ultim caz, **p.** se împart, după agentul motor folosit pentru

acționare, în: *p. pneumatice*, *p. hidraulice* etc. După poziția de lucru, **p.** pot fi *orizontale* sau *verticale*. — (IND. ALIMENT.) *P. de ulei*, presă hidraulică sau mecanică folosită pentru extragerea uleiului din semințele oleaginoase prăjite și măcinate. — (VITICULT.) *P. de struguri*, presă folosită la extragerea mustului din struguri. Se deosebesc *p. de s. cu șurub*, *continue* (cu valțuri), *hidraulice* etc. — (IND. EXTR.) *P. de brichetare*, presă cu ajutorul căreia se confecționează brichete de cărbuni sau de minereuri granulare ori pulverulente, cu sau fără folosirea lianților. *P. de b.* pot avea fie cilindri (îmbrăcați cu cămăși de oțel cu rezistență mare la abraziune), în care sînt practicate alveole pentru brichetarea materialului, fie matrițe, mese cu alveole sau plăci cu locașuri speciale, în care materialul este comprimat cu ajutorul unui piston. **2.** (MAȘ. AGR.) Mașină agricolă destinată presării în baloturi a finului (sau a paielor) în vederea transportului, depozitării și păstrării acestora. **P.** pot fi staționare și mobile; cele mobile pot fi tractate, purtate (pe tractor sau șasiu autopropulsat ori pe combină) sau autopropulsate.

prescripție 1. (DR.) **a)** *Prescripție extinctivă*, mod de stingere a dreptului material la acțiune prin efectul neexercitării lui în termenul stabilit de lege. **b)** *Prescripție achizitivă* v. *uzucapiune*. **2.** (TEHN.) *Prescripție tehnică*, norme scrise cu privire la condițiile tehnice ce trebuie respectate la proiectarea, executarea, montarea, încercarea, recepționarea, folosirea și întreținerea unei mașini, instalații, a unui mecanism sau organ de mașină. *P.t.* pot fi stabilite de la caz la caz între executant și beneficiar, fiind trecute în caietul de sarcini și avînd valabilitate restrînsă, sau pot avea o valabilitate generală cu putere de lege (ex. *p.t.* cuprinse în standarde).

presgarnitúră (TEHN.), garnitură de etanșare a unui organ mobil al unei mașini (ex. tija unui piston), montată astfel încît să permită mișcarea acestui organ. În general, **p.** sînt constituite dintr-un manșon metalic căptușit cu un material de duritate mică (azbest, piele, cauciuc, fibre textile, inele metalice) și dintr-un inel de presiune cu care materialul este presat astfel încît să se asigure etanșeitatea. Sin. *presetupă* sau *cutie de etanșare*.

presiúne (FIZ.), mărime egală cu raportul dintre valoarea unei forțe care apasă perpendicular pe suprafața unui corp și aria acelei suprafețe. **P.** se măsoară cu ajutorul manometrelor. Unitățile de măsură cele mai uzuale pentru **p.** sînt: newtonul pe metru pătrat (în sistemul SI), dina pe centimetru pătrat (în sistemul CGS), atmosfera (utilizată mai ales în tehnică), milimetrul coloană de mercur (utilizat mai ales în fizică și meteorologie) etc. — *P. dinamică*, presiune exercitată de un fluid în mișcare asupra obstacolelor pe care le întîlnește în cale. — *P. statică*, presiune interioară dintr-un fluid (lichid sau gaz) aflat în repaus sau în mișcare; ea se exercită în toate direcțiile (v. și Pascal, *legea lui P.*). — *P. hidrostatică*, presiune statică datorită greutății lichidului aflat deasupra punctului la care ne referim; ea depinde de nivelul lichidului și de densitatea lui. V. și paradoxul hidrostatic. — *P. atmosferică*, presiune statică exercitată de către atmosferă. Valoarea *p.a.* este de aproximativ 760 mmHg (1,033 kgf/cm^2); ea variază în funcție de condițiile atmosferice, de altitudine și de latitudine. Pentru a face comparabile între ele valorile *p.a.* citite la barometrele diferitelor stațiuni meteorologice, se calculează *p.a. normală* prin reducere la latitudinea de 45°, la temperatura de 0°C și la nivelul mării. Cunoașterea valorii și a evoluției *p.a.* servește la prognoza vremii. — *P. absolută*, valoare a presiunii unui fluid măsurată în raport cu vidul (cu presiunea zero). — *P. relativă*, valoare a presiunii unui fluid măsurată față de presiunea atmosferică. — *P. osmotică*, presiune statică suplimentară care apare în soluții și care cauzează fenomenul de osmoză. *P.o.* a unei substanțe dizolvate într-un solvent este egală cu presiunea pe care ar avea-o substanța dacă ar ocupa sub formă de gaz întregul volum al soluției. — *P. critică*, presiunea statică a unui fluid care se află în stare critică. — *P. sonoră* (sau *acustică*), suprapresiune produsă într-un mediu de către undele sonore. — *Presiunea luminii*, presiune exercitată de radiația electromagnetică (în particular de lumină) asupra corpurilor pe care cade. A fost pusă în evidență pentru prima dată de către P.N. Lebedev (în 1899), folosind un dispozitiv cu aripioare care evita efectul radiometric. Valoarea *p.l.* este foarte mică (ex. *p.l.* solare pe Pămînt este de $4{,}7 \cdot 10^{-5}$ dyn/cm^2). Are un rol important mai ales în procesele cosmice; de pildă, pulberile fine și gazele care intră în alcătuirea cometelor sînt respinse de *p.l.* solare, formînd cozile acestora. — *P. de serviciu*, presiune care trebuie menținută în condiții permanente într-o rețea de conducte, conform cerințelor de utilizare a fluidului din acele conducte. — (EXPL. PETR.) *P. de fisurare* (sau *de rupere*, *de fracturare*), presiune necesară pentru crearea în pereții stratului productiv a unor fisuri, rupturi etc., fie în scopul îmbunătățirii afluxului de fluide din strat în gaura de sondă, fie pentru efectuarea unor operații de închidere a unor strate care debitează apă sau gaze (introducîndu-se agenți de etanșare în aceste fisuri). — (EXPL. PETR.) *P. de fund*, presiune existentă la talpa găurii de sondă (practic considerată la nivelul stratului productiv deschis), măsurată cu ajutorul unui manometru de fund, introdus în sondă la acest nivel. Valoarea *p. de f.* permite să se aprecieze atît condițiile din gaura de sondă cît și cele din stratul productiv. — (GEOL.) *P. litostatică*, presiune exerci-

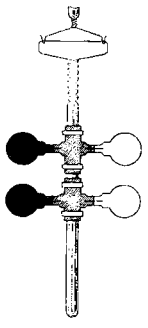

Echipajul mobil al dispozitivului lui Lebedev

tată asupra unor roci din scoarța Pămîntului de către stratele situate deasupra lor. *P.l.* se manifestă cu aceeași intensitate în toate direcțiile. Într-un punct dat, *p.l.* depinde de grosimea coloanei de roci aflate deasupra punctului respectiv și de densitatea acestora. Astfel, la adîncimea de 1 000 m, în rocile cu o densitate de 2,7 g/cm^3, *p.l.* este de 270 kgf/cm^2. *P.l.* acționează ca unul dintre factorii metamorfismului rocilor, contribuind la recristalizarea acestora.—(FIZIOL.) *P. arterială* v. *tensiune arterială*. — (BOT.) *P. radiculară*, presiune care ia naștere în celulele vii ale rădăcinii și care determină împingerea apei în rădăcini și în sus prin lemnul tulpinii.

presoreceptór (FIZIOL.), terminație nervoasă senzitivă, care poate fi excitată de variațiile de presiune din arborele circulator. Se află în pereții arterelor, în special în pereții arterelor mari (aortă, carotidă etc.).

Pressburg, numele german al orașului Bratislava din R.S. Cehoslovacă. Aici s-a încheiat în 1805, între Franța și Austria, după victoria armatei franceze în bătălia de la *Austerlitz*, *Pacea de la Pressburg*. Prin acest tratat, Austria a cedat Franței o serie din posesiunile ei și a recunoscut modificările teritoriale efectuate de Napoleon I în Italia și în Germania de sud și de apus. Pacea de la **P.** a avut drept urmare slăbirea influenței Austriei în rîndul statelor germane și lichidarea, în 1806, a „Sfîntului Imperiu roman de națiune germană".

présspan (IND. HÎRTIEI), carton dur, fabricat din mai multe straturi de celuloză sulfit neînălbită, satinat prin calandrare și lustruit cu piatră de agat. Se produc: *p. pentru izolații electrice*, care este folosit în construcția de mașini și aparate electrice, și *p. pentru confecții*, folosit în poligrafie, legătorie etc.

prestație (DR.), obiectul acelei obligații în temeiul căreia debitorul trebuie să dea un lucru sau să îndeplinească o acțiune.

Prestes *[préstiș]*, Luiz Carlos (n. 1898), secretar general al Partidului Comunist din Brazilia (din 1943). Membru al Partidului (din 1934) și al C.C. (din 1943).

présto (cuvînt italian însemnînd „repede, rapid"; MUZ.) **1.** Termen care indică mișcarea de bază cea mai rapidă cu putință (depășită doar de *prestissimo*). **2.** Parte a unei lucrări muzicale concepută în această mișcare.

présură *(Emberiza)*, gen de păsări din familia fringilidelor,

Presură sură

de mărimea vrăbiilor, pe spate de culoare brună cu dungi longitudinale mai întunecate, cu cioc conic, relativ scurt și ascuțit, cu marginile îndoite înăuntru. Aripile sînt bombate, coada lungă și bifurcată. La noi trăiesc mai multe specii de **p.**, cele mai cunoscute fiind *p. sură (Emberiza calandra)*, *p. galbenă* sau *gălbioara (Emberiza citrinella)* și *p. de stuf (Emberiza schoeniclus)*.

preșcolár, copil între 3 și 7 ani pregătit în *grădinițe de copii* pentru intrarea în școală. Perioada preșcolară se împarte în trei etape: mică (3—4 ani), mijlocie (4—5 ani) și mare (5—7 ani). În cursul ei se îmbogățesc senzațiile și percepțiile, se dezvoltă gîndirea și vorbirea, care au un caracter concret; memoria și atenția sînt mai ales involuntare, imaginația vie, sentimentele nestabile. Activitatea de bază a **p.** este jocul.

pretăbăcíre (IND. PIEL.), fază preliminară a procesului de tăbăcire a pieilor, care constă în tratarea pieii-gelatină cu soluții diluate sau uzate de substanțe tanante și cu diferite alte săruri și substanțe chimice. Compoziția soluției depinde de calitățile pe care trebuie să le aibă pielea finisată.

pretensionáre (CONSTR.), operație prin care se realizează o stare inițială de tensiune (de întindere sau de compresiune) în materialul unei piese sau al unui element de construcție, înainte de aplicarea sarcinilor funcționale, în scopul reducerii sau anulării tensiunilor care apar în piesă sau în construcție după încărcarea acestora. V. și precomprimare.

Preti, Mattia (numit *Il Cavalier Calabrese*) (1613—1699), pictor italian. A pictat compoziții cu teme mitologice, biblice și istorice, introducînd fizionomii de oameni din popor și folosind, într-o viziune realistă, un clarobscur cu puternice contraste de lumină și umbră, menit să sugereze, ca și la Caravaggio, dramatismul. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin compoziția „Familia lui Darius oferind lui Alexandru cel Mare coroana regilor perși".

prétor (în trecut), reprezentant al puterii centrale într-o *plasă*, exercitînd atribuții de conducere și control în administrația comunală și fiind șeful poliției locale.

Pretoria *[pritǫ́:riə]*, capitala Republicii Sud-Africane, situată în partea de est a țării, într-o bogată regiune minieră. 449 500 loc. (1962), cu suburbiile. Important centru industrial, specializat în industria siderurgică și a construcțiilor de mașini. Are și industrie a sticlei, a cimentului, chimică, textilă și alimentară. Nod feroviar și rutier, aeroport. Universitate, institute de cercetări științifice, un renumit muzeu geologic.

pretóriu (lat. *praetorium*; ARHIT.; în antichitatea romană), construcție pe plan dreptunghiular, precedată de portice, prevăzută cu o sală în care praetorul își exercita funcția. Ruinele unui amplu **p.** au fost puse în valoare prin săpăturile efectuate în interiorul castrului Drobeta (Turnu-Severin).

pretórt (IND. TEXT.), semifabricat de lînă, obținut prin divizarea în benzi înguste, rotunjite și îndesate a vălului rezultat de la carda finisoare. Pretortul este înfășurat în cruce pe cilindri de lemn, formînd bobine cu care sînt alimentate mașinile de filat.

preţ, expresie bănească a valorii mărfurilor. Deşi se stabilesc pe baza valorii, preţurile oscilează în jurul acesteia; pe ansamblul economiei şi pe o anumită perioadă, suma preţurilor mărfurilor se egalizează cu suma valorilor lor. În economia de mărfuri bazată pe proprietatea privată, **p.** se formează pe piaţă ca urmare a acţiunii legii valorii, în condiţiile concurenţei şi anarhiei, prin oscilaţiile stihinice ale cererii şi ofertei de mărfuri, şi nu poate exista un sistem unic de preţuri. În capitalism, preţurile sînt folosite de către capitalişti ca un mijloc de redistribuire a venitului naţional în interesul lor, de exploatare a oamenilor muncii din ţara respectivă, precum şi din alte ţări, îndeosebi din colonii şi din ţările dependente. În socialism, preţurile se stabilesc în mod planificat de către stat la majoritatea covîrşitoare a produselor, pe baza valorii lor. Acest lucru este posibil datorită faptului că statul deţine principalele mijloace de producţie şi concentrează partea principală a mărfurilor produse în economia naţională. În economia R.P.R. există un sistem unic de preţuri, statul folosind politica de preţuri la elaborarea şi controlul îndeplinirii planului de stat, la stabilirea unor proporţii juste în cadrul economiei naţionale, la organizarea diviziunii sociale a muncii, la întărirea legăturilor dintre oraş şi sat, la întărirea circulaţiei băneşti şi asigurarea creşterii nivelului de trai, la stimularea introducerii tehnicii noi, la realizarea cointeresării materiale etc. Principiile care stau la baza politicii de preţuri a statului nostru sînt: unicitatea **p.** la produse similare, constituirea lor într-un sistem unic, corelarea justă a preţurilor între ele, stabilitatea preţurilor, reducerea lor periodică pe baza creşterii productivităţii muncii şi a scăderii preţului de cost. Se deosebesc mai multe categorii de **p.**: a) după forma de proprietate: *p. de stat* (planificate, unice, stabile), la care se desfac mărfurile produse în întreprinderile de stat, majoritatea celor produse în cooperativele meşteşugăreşti, la care se cumpără de către stat produsele agricole etc.; *p. pe piaţa ţărănească* (nu sînt stabilite de stat, ci se formează pe piaţă în raport cu cererea şi oferta, în condiţiile rolului regulator al statului pe această piaţă), la care se desfac o parte a produselor cooperativelor agricole de producţie şi ale ţăranilor cooperatori; b) după diviziunea producţiei sociale: *p. mijloacelor de producţie* şi *p. obiectelor de consum*; c) după stadiul formării lor: *p. cu ridicata* (la care întreprinderile producătoare vînd mărfurile către alte întreprinderi sau organizaţiilor comerciale şi care, la nivelul întreprinderii, cuprinde **p.** de cost plus beneficiul, iar la nivelul industriei mai cuprinde şi impozitul pe circulaţia mărfurilor); *p. cu amănuntul* (la care desfac mărfurile organizaţiile comerciale şi care se compune din **p.** cu ridicata al industriei plus adaosul comercial); *p. de cumpărare a produselor agricole* (**p.** de contractări, achiziţii, colectări); d) după locul realizării mărfurilor: *p. franco depozitul furnizorului, p. franco vagon staţie de expediţie, p. franco staţie de destinaţie.* Toate aceste categorii reprezintă verigi ale sistemului unic de preţuri, sînt corelate între ele şi se modifică numai pe baza unei aprobări a Consiliului de Miniştri. — *P. de producţie,* formă specifică de exprimare a valorii mărfurilor în capitalism; se compune din cheltuielile capitaliste de producţie plus *profitul mijlociu.* În condiţiile capitalismului premonopolist, mărfurile nu sînt vîndute la valoarea lor, ci la preţuri care oscilează în jurul *p. de p.* — *P. de monopol,* formă specifică a preţului în condiţiile imperialismului; se compune din cheltuielile capitaliste de producţie plus profitul ridicat de monopol. *P. de m.* este mai mare decît preţul de producţie şi, de regulă, depăşeşte valoarea mărfurilor. Stabilirea *p. de m.* nu se face în mod arbitrar de către monopoluri, ci este un proces obiectiv, bazat pe acţiunea legii valorii şi a legii profitului ridicat de monopol. Prin intermediul lui are loc o redistribuire a veniturilor în favoarea monopolurilor şi în detrimentul maselor largi populare. *P. de m.* este unul din mijloacele principale de asigurare a profitului ridicat de monopol. — *Preţul pămîntului,* plată pentru dreptul de a obţine rentă funciară; rentă funciară capitalizată. Deşi pămîntul în sine nu are valoare, nefiind un produs al muncii omeneşti, în capitalism, ca urmare a existenţei proprietăţii private asupra pămîntului, acesta devine obiect de cumpărare-vînzare şi deci i se calculează preţ. Mărimea preţului pămîntului este determinată de renta anuală pe care o poate da un anumit teren şi de nivelul dobînzii pe care banca o plăteşte pentru depuneri.

preţ de cost 1. (În capitalism) Parte din valoarea mărfii care înlocuieşte preţul mijloacelor de producţie consumate şi preţul forţei de muncă întrebuinţate (Marx), reprezentînd cheltuielile de producţie capitaliste. **2.** (În socialism) Parte din valoarea unei mărfi care exprimă, în formă bănească, cheltuielile efectuate sub forma mijloacelor de producţie consumate şi a muncii pentru sine. **P. de c.** este o categorie economică a cărei existenţă în socialism este determinată de necesitatea obiectivă pentru fiecare întreprindere de a-şi recupera cheltuielile efectuate în producţie din vînzarea produselor ei, precum şi din necesitatea de a reuni toate cheltuielile băneşti ale întreprinderii într-o singură categorie (chiar şi unele cheltuieli neproductive care se acoperă din plusprodus, ex. dobînzile, amenzile etc.), în vederea stabilirii eficienţei activităţii ei economice. **P. de c.** constituie indicatorul cel mai sintetic al activităţii economice a unei întreprinderi, fiind un instrument principal în conducerea planificată a întreprinderilor socialiste, de stimulare a lor în vederea economisirii muncii vii şi materializate. În structura **p. de c.** intră: cheltuieli cu materii prime şi materiale auxiliare, combustibil şi energie, amortizări, salarii şi contribuţii asupra salariilor, precum şi alte

cheltuieli legate de producție. Structura **p. de c.** este diferită de la o ramură la alta, de la o perioadă la alta, ponderea acestor cheltuieli variind de la o categorie de produse la alta în raport cu specificul producției și cu gradul de înzestrare tehnică a muncii. În R.P.R., reducerea **p. de c.** are o importanță deosebită, constituind una dintre principalele surse ale creșterii mijloacelor de finanțare, a dezvoltării susținute a economiei naționale. Principalele căi de reducere a **p. de c.** sînt: creșterea productivității muncii; micșorarea cheltuielilor materiale pe unitate de produs (reducerea consumurilor specifice, folosirea de înlocuitori pentru materii prime și materiale scumpe sau deficitare, îmbunătățirea tehnologiei de fabricație etc.); reducerea deșeurilor și a rebuturilor; îmbunătățirea folosirii fondurilor fixe; reducerea cheltuielilor administrative-gospodărești. Reducerea **p. de c.** este eficientă în condițiile sporirii calității produselor și nu în dauna ei, deoarece numai astfel reprezintă o economie reală de muncă socială și o bază pentru ridicarea nivelului de trai al poporului. În 1965 **p. de c.** în industria republicană este cu 18% mai mic decît în 1959. În practica noastră economică există mai multe categorii de **p. de c.**, și anume a) în funcție de componentele cheltuielilor: *preț de cost de secție*, care cuprinde cheltuielile pentru materii prime și materiale auxiliare, pentru salarii directe, pentru întreținerea utilajului, cheltuielile generale ale secției și pierderile din rebuturi; *prețul de cost de uzină*, care cuprinde prețul de cost de secție plus cheltuielile generale ale întreprinderii (salariile personalului administrativ și de conducere, cheltuielile de întreținere, dobînzi etc.); *prețul de cost complet comercial*, care cuprinde prețul de cost de uzină plus cheltuielile de desfacere (transport, încărcare, sortare etc.); b) în funcție de momentul efectuării calculației: *prețul de cost planificat*, calculat pe baza elementelor de plan, și *prețul de cost efectiv*, calculat după fiecare perioadă de plan, pe baza elementelor efective cuprinse în evidența întreprinderii; c) în funcție de obiectul la care se referă: *prețul de cost pe unitate de produs*, *prețul de cost al întregii producții-marfă* și *prețul de cost al producției globale*.

prevederi sociale, sistem de măsuri privitoare la acordarea de asistență socială persoanelor care și-au pierdut definitiv sau temporar capacitatea de muncă (în alte împrejurări decît cele legate de procesul de muncă) sau pe susținătorul familiei. Acțiunile **p. s.** sînt îndreptate, de la caz la caz, fie spre întreținerea celor asistați, spre a-i face apți de muncă prin calificare sau recalificare și plasare în cîmpul muncii, fie numai spre întreținerea lor. În R.P.R., pe linia **p. s.** este asigurată acordarea de asistență socială de către stat persoanelor cu infirmități fizice din naștere sau copilărie, invalizilor, văduvelor și orfanilor de război și membrilor familiilor acestora, copiilor orfani sau provenind din familii dezorganizate, copiilor sau adulților cu deficiențe psihice ireversibile, bătrînilor fără susținători legali sau fără mijloace de existență etc. De asemenea sînt sprijinite prin ajutor familial de stat familiile cu mulți copii și mamele singure și, prin acordarea de alocație de stat pentru copii, familiile cu mulți copii ori cu salarii mai mici. În 1964, în R.P.R., cheltuielile din bugetul de stat pentru **p. s.** și alocație de stat pentru copii au reprezentat circa 17% din totalul cheltuielilor pentru acțiuni social-culturale făcute din bugetul de stat V. și asigurări sociale.

prevenit (DR.), învinuit sau inculpat față de care s-a luat măsura deținerii preventive.

prevenitor de erupție (EXPL. PETR.), dispozitiv care se instalează la gura sondei (atașat la ultima coloană introdusă) și care se menține aici în timpul săpării găurii de sondă și efectuării operațiilor de pregătire a sondei pentru exploatare, precum și în cazul lucrărilor de reparație la sondă; are rolul de a ține sub control presiunea în spațiul inelar dintre coloană și o altă garnitură de prăjini (de foraj sau instrumentație ori coloană interioară de țevi) și

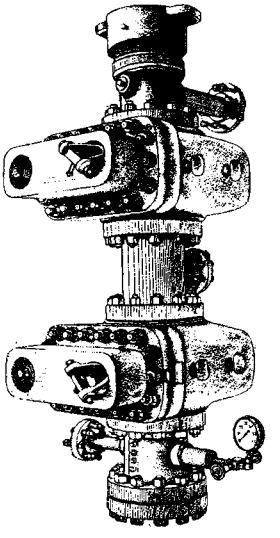

Prevenitor de erupție

de a asigura închiderea rapidă a sondei în cazul unei manifestări violente care ar produce erupția liberă, necontrolată a sondei.

preventóriu, instituție medicală în care sînt tratate preventiv persoane predispuse la anumite boli grave (ex. **p.** pentru copiii predispuși la tuberculoză).

prevénție (DR.) v. **deținere preventivă.**

Prévert *[prevér]*, Jacques (n. 1900), poet francez. Spirit anticonformist, **P.** a fost, succesiv, adept al mai multor mișcări artistice de avangardă. Face parte din pleiada poeților care continuă tradiția șansonetei pariziene. Poeziile sale evocă cu un lirism cuceritor farmecul străzilor Parisului, pitorescul cartierelor sale proletare și iau în derîdere modul de viață burghez. Alături de unele influențe suprarealiste, în versurile ingenioase, pline de vervă și umor ale lui **P.** apare inspirația folclorică. Dintre volumele sale de poezii se remarcă: „Cuvinte" (1946), „Spectacol" (1951), „Ploaia și seninul" (1955). Prévert a scris și scenarii pentru filmele lui Marcel Carné.

Prévost *[prevó:]*, Jean (1901—1944), prozator şi eseist francez. A participat la mişcarea de rezistenţă franceză, fiind ucis în lupta împotriva ocupanţilor nazişti. Este un reprezentant tipic al celor mai bune tradiţii umaniste ale culturii franceze. Romanele şi eseurile sale („Plăcerile sporturilor", 1925; „Viaţa lui Montaigne", 1926; „Creaţia lui Stendhal", 1942) se remarcă prin sensibilitate, spirit critic şi o deosebită capacitate de analiză psihologică-etică.

Prévost D'Exiles *[prevó:]*, Antoine François, abatele (1697—1763), prozator francez. S-a călugărit în urma unei vieţi de aventuri şi peregrinări. A rămas celebru prin romanul „Manon Lescaut" (1731, ult. trad. rom. 1962), tablou al decăderii morale a nobilimii feudale, care în acelaşi timp inaugurează exotismul în literatura franceză. Povestea sentimentală a cavalerului Des Grieux, care îşi pierde orice demnitate sub impulsul pasiunii oarbe pentru tînăra Manon, i-a inspirat pe compozitorii Massenet şi Puccini. **P.** a făcut şi numeroase traduceri.

prezbiteriéni (gr. *presbyteros* „preot"), adepţii unei biserici protestante desprinse din anglicanism, fundată de reformatorul scoţian puritan John Knox (1505—1572). Înlăturînd ierarhia episcopală, **p.** au adoptat organizarea sinodală, care implică egalitatea deplină a slujitorilor cultului bisericilor locale, problemele generale dezbătîndu-se în sinoade provinciale sau naţionale. În perioada revoluţiei burgheze din Anglia, **p.** au constituit un partid religios-politic, care reprezenta interesele burgheziei mari şi mijlocii. Biserici ale **p.** există în Anglia, S.U.A., Canada, Australia, Noua Zeelandă ş.a.

prezbitísm (gr. *presbytes* „bătrîn"; MED.), tulburare de refracţie a ochiului, caracterizată prin aceea că imaginile obiectelor situate la distanţă sînt percepute cu claritate, pe cînd cele ale obiectelor apropiate sînt neclare. **P.** apare de obicei progresiv, o dată cu înaintarea în vîrstă, din cauza diminuării capacităţii de acomodare a ochiului.

prezént (LINGV.), timp al verbului a cărui valoare fundamentală este aceea de a prezenta o acţiune în curs de executare, simultană cu momentul vorbirii, sau o acţiune de durată. La modul indicativ, **p.** poate avea unele valori speciale: *p. istoric* (sau *dramatic*, *narativ*), prezent cu valoare de perfect; *p. etern* (sau *gnomic*), prezent care exprimă adevăruri considerate ca avînd valoare permanentă.

Preziosi, Domenico (?—1882), pictor italian. A călătorit prin România în anii 1867—1868, notînd cu spontaneitatea unui excelent desenator şi acuarelist aspecte din oraşe, tîrguri, sate şi scene de muncă („Podul Dîmboviţei", „Bărăţia", „Panorama Bucureştiului" ş.a.). Împreună cu Carol Popp de Szathmáry, a creat modele pentru albume de cromolitografie valoroase pentru autenticitatea lor documentară.

prezón (TEHN.) v. **şurub prizonier.**

prezumtív (lat. *prae* „înainte" şi *sumere* „a lua"; LINGV.), mod al verbului care prezintă acţiunea ca presupusă, bănuită, probabilă (ex. *vei fi ştiind tu ceva*).

prezúmţie (DR.), concluzie pe care legea sau organul de jurisdicţie o trage cu privire la existenţa unui fapt necunoscut şi care nu poate fi dovedit în mod direct sau este greu de probat, din existenţa dovedită a unui fapt vecin şi conex cu primul. — *P. legală*, prezumţie stabilită de lege. — *P. simplă*, prezumţie stabilită, de la caz la caz, de către organul de jurisdicţie. — *P. absolută*, prezumţie care nu poate fi răsturnată prin dovada contrară. — *P. relativă*, prezumţie care poate fi răsturnată prin dovada contrară. Prezumţiile simple sînt întotdeauna relative. — *P. de nevinovăţie*, principiu de bază în procesul penal socialist, potrivit căruia învinuitul sau inculpatul este considerat nevinovat atîta timp cît vinovăţia lui nu va fi dovedită potrivit normelor stabilite de lege.

priabonián (STRAT.), eocenul superior, caracterizat prin faună de numuliţi, echinide, lamelibranhiate, gasteropode, briozoare etc. În R.P.R., depozite **p.** se găsesc în nord-vestul bazinului Transilvaniei, în Depresiunea Getică, în zona flişului Carpaţilor Orientali, în Depresiunea Maramureşului etc.

Priam (în mitologia greacă), cel din urmă rege al Troiei, soţul Hecubei, tată a numeroşi copii, printre care Hector, Casandra şi Paris. Homer îl reprezintă pe **P.** ca pe un rege înţelept, care a îndurat cu resemnare calamităţile abătute asupra cetăţii. În momentul cuceririi Troiei de către ahei, **P.** a fost ucis de Neoptolem, fiul lui Ahile.

Priap (în mitologia greacă), fiul lui Dionysos şi al Afroditei. Divinitate protectoare a grădinilor, a viilor şi a rodirii. Personifică virilitatea şi fertilitatea.

Prichard *[príciərd]*, Katharine Susannah (n. 1883), prozatoare australiană. În scrierile sale a înfăţişat cu o deosebită forţă analitică viaţa şi suferinţele claselor exploatate din Australia. Opera sa cea mai importantă este trilogia minelor de aur australiene: „Furtunoşii ani nouăzeci" (1946), „Ţara aurului" (1948, trad. rom.) şi „Seminţe înaripate" (1950).

Pricopanul, culme a Munţilor Măcin din nordul Dobrogii, alcătuită din granite. Altitudinea maximă: 467 m (vîrful Ţuţuiatul). Exploatări de granit.

pridvór (ARHIT.), încăpere care protejează intrarea într-o biserică, precedînd pronaosul. Poate fi închis, în care caz este prevăzut cu ferestre, sau deschis, cu arcade pe stîlpi sau pe coloane. În arhitectura veche românească, laică şi bisericească, **p.** prezintă mare varietate de forme, fiind de obicei închis în Moldova şi deschis în Ţara Românească, unde, în sec. XVII—XVIII, a atins o mare frumuseţe. În arhitectura bisericilor de lemn din Transilvania, **p.** este uneori construit ca o prispă.

Priestley *[prí:stli]*, John Boynton (n. 1894), romancier, dramaturg şi eseist englez. S-a afirmat prin eseuri şi studii asupra literaturii engleze, dedicîndu-se apoi creaţiei literare. În cele mai cunoscute romane ale sale, „Prieteni buni" (1929) şi „Fundătura îngerilor" (1930,

trad. rom. 1963), descrie cu accente critice viața cenușie a „omului mărunt" din Anglia contemporană. În timpul celui de-al doilea război mondial a publicat opere în care a demascat politica mâncheneză a conservatorilor englezi („Camuflaj la Gretley", 1942). Ca dramaturg e cunoscut prin piesele „Cotitura primejdioasă" (1932) și „Arborele familiei Linden" (1948), în care abordează tema descompunerii morale a familiei burgheze, „Inspectorul de poliție" (1947, trad. rom.), „Cușca de sticlă" (1956), „Scandaloasa legătură dintre domnul Kettle și doamna Moon" (1956, trad. rom.) ș.a.

Priestley *[pri:stli]*, Joseph (1733—1804), chimist, fizician

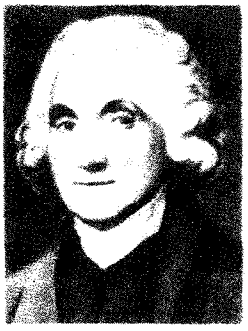

J. Priestley

și filozof materialist englez. A fost membru al Societății Regale din Londra. A descoperit oxigenul (1774) și a studiat proprietățile unor gaze, ca oxidul de carbon, protoxidul de azot, amoniacul, bioxidul de sulf etc. A făcut studii în domeniul opticii și electricității și a inventat aparatură de laborator. **P.** este un reprezentant de seamă al ramurii materialiste a empirismului englez. El s-a menținut însă pe pozițiile deismului și a criticat ateismul. În psihologie a fost un reprezentant al asociaționismului. Ca ideolog democrat-burghez a susținut dreptul poporului la revoluție și a salutat revoluția franceză. În 1794 reacțiunea a devastat casa și laboratorul său, silindu-l să emigreze în S.U.A. Concepțiile lui **P.** au exercitat o influență fecundă asupra iluminismului englez și american.

Prietenii naturii, asociație cultural-sportivă muncitorească, întemeiată în 1919. După crearea P.C.R. și sub conducerea acestuia, asociația **P.n.** s-a dezvoltat ca organizație de masă cultural-sportivă muncitorească, organizîndu-se filiale în circa 50 de orașe și centre muncitorești, care cuprindeau cîteva mii de aderenți. Paralel cu activitatea sportivă, asociația **P.n.** a desfășurat și o remarcabilă activitate cultural-educativă în rîndurile tineretului, organizînd echipe artistice de amatori, cicluri de conferințe, cercuri de lectură etc. Activitatea asociației **P.n.** a fost interzisă în anul 1924.

prigórie *(Merops apiaster)*, specie de pasăre călătoare, de mărimea unei turturele, dar zveltă, cu ciocul lung, subțire și puțin curbat în jos, cu coadă lungă și ascuțită. Pe cap, ceafă și umerii aripilor este roșie, pe bărbie și pe mijlocul spatelui galbenă, pe vîrful aripilor și pe coadă neagră, iar pe piept și pe pîntece verde-albăstrie. Își face cuibul în maluri lutoase și se hrănește mai ales cu viespi și albine. În țara noastră **p.** sînt numeroase, mai ales în Dobrogea. Sin. *albinărel.*

primár (lat. *primarius*, de la *primus* „cel dintîi"; în trecut), șeful administrației și poliției locale și ofițerul de stare civilă în comune și orașe.

primáte, ordin de mamifere cuprinzînd lemurienii, maimuțele și omul, cu membrele capabile să execute mișcări de răsucire spre interior (pronație) și spre exterior (supinație), pentadactile, prehensile și cu degetul mare opozabil. Vederea **p.** este binoculară, creierul atinge dimensiuni mari, iar scoarța sa cel mai înalt grad de diferențiere. **P.** provin din insectivore primitive și se cunosc încă din paleocen.

Primaticcio, Francesco (1504—1570), pictor, sculptor și arhitect italian, elev al lui Giulio Romano. Chemat în 1531 de către regele Franței, Francisc I, s-a stabilit la Fontainebleau. În Franța a executat pentru reședințele regale (Fontainebleau și Chambord) pictură monumentală-decorativă (în general cu subiecte mitologice) și sculptură decorativă. Reprezentant al manierismului, a creat o pictură care se distinge prin eleganță. Dintre tablourile de șevalet se remarcă „Abstinența lui Scipio".

primă 1. (DR., FIN.) *Primă de asigurare*, sumă pe care asiguratul o plătește, periodic sau dintr-o dată, asigurătorului, pentru ca acesta, la rîndul lui, să-i plătească suma asigurată în caz de realizare a împrejurării ce constituie riscul în vederea căruia s-a făcut asigurarea. **2.** (EC.) *Primă de export*, sumă de bani acordată unor întreprinzători și exportatori la exportarea anumitor mărfuri în scopul măririi capacității lor de concurență. Se acordă de obicei pentru acoperirea diferenței dintre prețul intern (mai mare) și prețul extern (mai mic) al unor mărfuri exportate sau pentru compensarea taxelor de import ridicate fixate de țările importatoare. Acordarea *p. de e.* este larg practicată de guvernele și uniunile monopoliste din unele țări capitaliste și îmbracă atît forme fățișe, de plată în bani, cît și diverse forme mascate, ca scutirea de taxe și de impozite etc. Amploare deosebit de mare capătă practica acordării *p. de e.* în perioadele „războaielor comerciale" sau ale dumpingurilor. Acordarea de *p. de e.* duce, de regulă, la creșterea temporară a producției, a exportului, a încasărilor de devize și la creșterea pe piața internă a prețurilor la mărfurile pentru care se acordă.

prímăvară (ASTR.), perioadă a anului solar cuprinsă între echinocțiul de primăvară (21 martie) și solstițiul de vară (22 iunie), în emisfera nordică, și între echinocțiul de toamnă (23 septembrie) și solstițiul de iarnă (22 decembrie), în emisfera sudică a Pămîntului. În timpul **p.**, ziua este la început egală cu noaptea, apoi crește treptat.

primigéstă (lat. *primus* „primul" și *gestatio* „sarcină"; MED.), femeie gravidă pentru prima oară.

primipáră (lat. *primus* „primul" și *parere* „a naște"; MED.), femeie care a avut o sarcină din care a rezultat un copil; femeie la prima naștere.

primitivă a unei funcții reale continue f(x) (MAT.), orice funcție $F(x)$ a cărei derivată este egală în fiecare punct din intervalul de definiție al funcției $f(x)$ cu valoarea lui $f(x)$ în același punct. Mulțimea tuturor primitivelor ale unei funcții $f(x)$ se numește *integrala nedefinită* a lui $f(x)$ și se notează $\int f$ sau $\int f(x)dx$ (ex. funcțiile $\cos x$, $\pi + \cos x$, $-3 + \cos x$ sînt **p.** ale funcției $f(x) = \sin x$, $x \in (-\infty, +\infty)$).

primitivi, denumire dată pictorilor din perioada premergătoare Renașterii. Printre cei mai cunoscuți **p.** sînt frații Limbourg, Cimabué, Duccio di Buoninsegna, Giotto etc. Mulți dintre pictorii primitivi sînt anonimi.

Primo de Rivera y Orbaneja *[orbanéha]*, Miguel (1870—1930), general și om politic spaniol. A organizat în 1923 o lovitură de stat, instaurînd un regim de dictatură militară (1923—1930). În ianuarie 1930, ca urmare a creșterii mișcării revoluționare, dictatura lui a fost înlăturată.

primogenitúră (lat. *primus* „primul" și *genitus* „născut"; DR.), instituție feudală potrivit căreia cel dintîi născut dintre copiii acelorași părinți dobîndește cu prioritate anumite drepturi (ex. titluri nobiliare). **P.** se mai menține în unele țări capitaliste.

primulacée *(Primulaceae)*, familie de plante erbacee cu frunzele dispuse de obicei în rozetă și cu flori solitare sau grupate în inflorescențe (ex. primula, ciuboțica-cucului, ciclamenul).

primul vertical (ASTR.), cerc mare al sferei cerești care trece prin punctele est, zenit și vest și care are planul său perpendicular pe planul meridian al locului.

principát **1.** Denumire a orînduirii de stat din Roma antică instituită de August în anul 27 î.e.n. Denumirea provine de la *princeps* (principe) „primul care votează" (imperatorul fiind înscris primul pe lista senatorilor). **P.** însemna, de fapt, concentrarea în mîinile împăratului a întregii puteri militare, civile și religioase. Astfel, deși formal exprima o dualitate a puterii (senatul și principele), **p.** era, în fond, o orînduire de stat monarhică, ceea ce a devenit și formal, în sec. al III-lea, prin instituirea de către Dioclețian a *dominatului*. **2.** Teritoriu guvernat de un suveran care poartă titlul de principe. **P.** a constituit un tip de organizare statală frecventă în timpul evului mediu.

Principatele Unite, denumirea oficială a Moldovei și a Țării Românești între 1859, cînd s-a înfăptuit unirea lor într-un singur stat, și 1862, cînd s-a adoptat numele de România.

principe, titlu purtat de conducătorul unui principat, precum și titlul membrilor unor familii imperiale sau regale.

princípiu (lat. *principium* „început") **1.** (FILOZ.) **a)** Izvor primordial, cauză primară, punct de plecare, bază, temei (ex. **p.** existenței este, după filozofii materialiști, materia). **b)** Teză fundamentală, lege (ex. **p.** terțului exclus). **2.** (LOG.). Propoziție care este folosită ca punct de plecare în demonstrarea unei anumite clase de propoziții și care nu este deductibilă din acestea. **3.** (ASTR.) *Principiu cosmologic*, teză după care universul, indiferent de punctul din care ar fi observat, prezintă aceeași înfățișare; în special se constată pretutindeni deplasarea spre roșu, adică „expansiunea universului", corect spus expansiunea Metagalaxiei. — *P. cosmologic perfect*, teză după care atît deplasarea în spațiu cît și aceea în timp nu ar modifica aspectul general al universului. *P.c.p.* duce la teoria idealistă a așa-numitului univers staționar, după care, o dată cu „expansiunea universului", materia s-ar naște din nimic, pentru a menține densitatea universului constantă. **4.** (FIZ.) **a)** Lege generală a naturii sau propoziție care poate înlocui o astfel de lege, avînd caracter de principiu **(2)** și fiind aplicabilă unei clase largi de sisteme fizice sau de fenomene, fără a reflecta însă proprietăți specifice ale acestora. De exemplu, principiile generale ale fizicii (**p.** cauzalității, **p.** corespondenței, legea conservării energiei ș.a.); principiile mecanicii clasice (**p.** inerției, **p.** independenței acțiunii forțelor, **p.** acțiunii și reacțiunii ș.a.); principiile mecanicii cuantice (**p.** excluziunii, **p.** incertitudinii ș.a.); cele trei principii ale termodinamicii etc. — *Principiul corespondenței*, principiu conform căruia legile unei teorii mai generale sînt astfel formulate, încît la particularizarea lor pentru un anumit fenomen cuprins de teorie (eventual ca un caz-limită) ele coincid cu legile specifice ale fenomenului formulate în cadrul unei teorii mai puțin generale. Astfel, legile mișcării particulelor din mecanica cuantică tind către cele din mecanica clasică atunci cînd valorile acțiunilor care intervin sînt mult mai mari decît constanta lui Planck; legile mișcării corpurilor din mecanica relativistă tind către cele din mecanica clasică atunci cînd vitezele care intervin sînt mult mai mici decît viteza luminii. *P.c.* reprezintă o condiție de legătură între diferitele teorii fizice; el poate servi la obținerea pe cale inductivă a unor legi, prin excluderea alternativelor care nu îl satisfac. — *Principiul independenței acțiunii forțelor*, principiu conform căruia efectul unei forțe asupra unui corp este independent de viteza lui, precum și de acțiunea altor forțe. Sub forma legii proporționalității forței și accelerației, *p.i.a.f.* a fost descoperit de Galilei și apoi formulat de Newton ca cea de-a doua lege a dinamicii. — *Principiul acțiunii și reacțiunii*, principiu conform căruia oricărei acțiuni îi corespunde totdeauna o reacțiune egală și de sens contrar. *P. a. și r.* a fost formulat de Newton ca cea de-a treia lege a dinamicii. — *Principiul excluziunii* (sau *de interdicție*), principiu conform căruia este exclusă posibilitatea ca într-un sistem cuantic să existe două particule cu spin semiîntreg (fermioni) care să aibă simultan același ansamblu de numere cuantice; ele trebuie să se deosebească cel puțin prin valoarea unui număr cuantic. Principiul excluziunii a fost formulat de W. Pauli (1925). — *Principiul incertitudinii*, principiu

care limitează aplicarea noțiunilor din fizica clasică la fenomenele microcosmului și care se exprimă matematic prin relațiile de nedeterminare. **b)** Propoziție care, la data enunțării ei, a fost considerată un principiu **(a)** și care, prin tradiție, își păstrează numele de **p.** chiar dacă a căpătat între timp o deducție sau o demonstrație pe baza altor **p.** De exemplu, **p.** lui Arhimede, legea lui Pascal, **p.** lui Huygens, **p.** lui Le Chatelier, **p.** peretelui rece, **p.** de combinare etc. — *Principiul peretelui rece*, principiu din fizica moleculară conform căruia, într-un vas ai cărui pereți nu au toți aceeași temperatură, presiunea vaporilor aflați în echilibru cu lichidul din care provin este egală cu tensiunea de vapori corespunzătoare temperaturii celui mai rece perete al vasului. — *P. de combinare*, principiu conform căruia frecvențele liniilor din seriile spectrale se obțin combinînd doi cîte doi termenii spectrali ai sistemului atomic care emite sau absoarbe. *P. de c.* a fost descoperit de H. L. Ritz (1908) și a constituit o etapă importantă spre elaborarea modelului atomic al lui Bohr. **5.** (CHIM.) *Principiu activ*, substanță existentă într-un produs de origine animală sau vegetală, care imprimă un caracter specific acelui produs (ex. alcaloizii din opiu reprezintă *p.a.* al acestuia).

prindere (ELT.), intrare în regim de funcționare stabilă a unui generator sincron la conectarea lui în paralel cu altul sau cu o rețea de curent alternativ; se produce numai dacă sînt îndeplinite condițiile de sincronizare. Se mai numește și *acroșare*.

prioritáte (DR.) **1.** V. *preferință, drept de ~*. **2.** Drept al creatorilor de invenții, modele sau mărci, care au fost înregistrate, de a nu le mai fi opozabilă nici o altă cerere înregistrată ulterior. În temeiul unor convenții internaționale, înregistrarea făcută într-una din țările participante la convenție conferă, înăuntrul unui anumit termen, un drept de prioritate față de orice înregistrare făcută în oricare altă țară, parte la convenție, înăuntrul acelui termen.

prisácă (ZOOTEHN.) v. **stupină**.

prisăcărít (IST.), dare pe prisăci (stupine), instituită în Moldova de Mihai Racoviță în a doua sa domnie (1715—1726). A fost desființată de Grigore al II-lea Ghica în prima sa domnie (1726—1733).

Priscianus (sfîrșitul sec. V—sec. VI), gramatic latin originar din Cezareea. A fost profesor de limba latină la Constantinopol. A scris numeroase lucrări de metrică și de retorică, precum și o celebră gramatică a limbii latine, *Institutio de arte grammatica* (în 18 cărți), cea mai completă lucrare de acest fel din antichitate.

priscól (FARM.), substanță medicamentoasă, derivat al histaminei, care se prezintă sub formă de cristale incolore, foarte solubile în apă. Are acțiune vasodilatatoare puternică și se utilizează în tratamentul arteritelor, în spasme ale arterelor periferice etc. Se mai numește și *perifen*.

Priscus (sec. VI—VII), general bizantin. A obținut victorii asupra avarilor în două lupte care s-au desfășurat în Banat (593 și 601).

Priscus (c. 410—473), om politic și cronicar bizantin. Însărcinat de împăratul Teodosie al II-lea (448) cu o solie la curtea lui Attila, a scris, după aceea, „Istoria Imperiului bizantin și Attila", lucrare valoroasă prin știrile referitoare la organizarea politică și la etnografia hunilor. Opera sa mai cuprinde știri despre ausoni și despre românii din nordul Dunării în perioada migrațiunilor. Din opera istorică a lui Priscus au rămas numai fragmente, compilate de cronicarul bizantin Constantin Porfirogenetul.

prislóp (GEOGR.), denumire dată în unele regiuni carpatice pasurilor de înălțime, de forma șeilor sau curmăturilor, care separă culmi muntoase.

Prislop, trecătoare în Carpații Orientali, situată între culmile sud-estice ale Munților Maramureșului și culmile nord-vestice ale Munților Rodnei. Face trecerea între bazinele rîurilor Bistrița Aurie și Vișeu. Altitudinea: 1 414 m.

prísmă (gr. *prisma*, de la *prizein* „a tăia") **1.** (MAT.) Poliedru cu două fețe paralele și egale (baze) și cu celelalte fețe

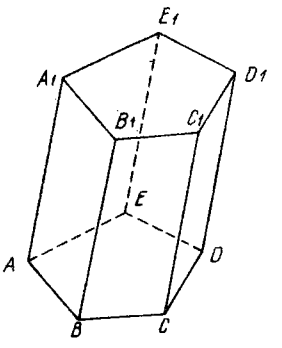

Prismă oblică

(fețe laterale) paralelograme paralele cu o dreaptă dată. Diferitele denumiri ale **p.** sînt în strînsă legătură cu bazele (ex. **p.** cu bazele triunghiuri se numesc **p.** triunghiulare, cele cu bazele pentagoane, **p.** pentagonale etc.). — *P. dreaptă*, prismă cu muchiile laterale perpendiculare pe baze. — *P. oblică*, prismă cu muchiile laterale oblice. **2.** (FIZ.) Piesă optică constituită dintr-o substanță transparentă (sticlă, cuarț etc.), avînd cel mai adesea forma unei prisme geometrice. După funcția

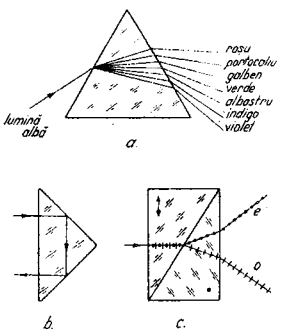

Prisme optice
a — de dispersie; *b* — cu reflexie totală; *c* — polarizoare

pe care o îndeplinesc, deosebim: **p.** de dispersie, **p.** de reflexie, **p.** polarizoare etc. — *P. de dispersie*, prismă bazată pe fenomenul de dispersie, folosită în instrumentele spectrale pentru descompunerea luminii în

radiațiile monocromatice componente. Materialul din care este construită *p. de d.* determină domeniul său de lucru (vizibil, ultraviolet, infraroșu). *P. de d.* pot fi: *cu deviație*, la care fasciculul luminos emergent face un unghi cu fasciculul incident, sau *cu viziune directă*, la care fasciculul emergent se află în prelungirea fasciculului incident. — *P. de reflexie*, prismă care prin una sau mai multe reflexii realizează fie schimbarea direcției razelor de lumină incidente, fie redresarea sau răsturnarea unei imagini. Se utilizează la numeroase instrumente optice, ca: periscopul, aparatul de fotografiat, binoclul, microscopul etc. Cea mai cunoscută *p. de r.* este *p. cu reflexie totală.*—*P. polarizoare*, polarizor alcătuit de obicei din două prisme alipite, confecționate din materiale birefringente. În prisma polarizoare se realizează separarea razelor ordinară și extraordinară și, eventual, se elimină una dintre aceste raze. Cea mai cunoscută dintre prismele polarizoare este n i c o l u l.

prispă (ARHIT.), terasă îngustă, mai mult sau mai puțin înălțată deasupra terenului (după regiune), pardosită cu lut sau

Detaliu de prispă din nordul Olteniei

cu scînduri și mărginită uneori de un pălimar sau de un zid scund. Specifică locuințelor populare românești, **p.** se întinde de obicei de-a lungul peretelui din față al casei.

pristáv (în evul mediu, în țările române) **1.** Crainic care anunța știrile oficiale. **2.** Știre, ordin, poruncă anunțată de pristav **(1). 3.** Denumire a vătafului de pe o moșie boierească.

Prișvin, Mihail Mihailovici (1873—1954), scriitor sovietic rus. În povestirile sale a zugrăvit cu sensibilitate farmecul și pitorescul naturii rusești („În ținutul păsărilor nesperiate"; „Kolobok"; „Cămara soarelui", trad. rom.; „Desișul de catarge", trad. rom.). Romanul său autobiografic „Lanțul lui Kașcei"(1927) înfățișează dificultățile formării unui artist în condițiile Rusiei țariste, iar romanul-basm „Drumul împăratului" (1957, trad. rom.), patosul muncii creatoare a constructorilor socialismului.

pritocul vinului (VITICULT.), separare a drojdiei de vin după depozitarea acesteia pe fundul recipienților. Se face la anumite intervale de timp după prelucrarea și fermentarea mustului de struguri.

Pritt, Denis Nowell (n. 1887), jurist, om politic și publicist englez. A desfășurat o activitate susținută pentru apărarea păcii și democrației. A apărat într-o serie de procese, în numeroase țări, luptători progresiști. Președinte activ, apoi președinte de onoare al Asociației internaționale a juriștilor democrați, membru în Consiliul Mondial al Păcii și președinte de onoare al Comitetului Executiv al Asociației de prietenie anglo-română. Laureat al Premiului internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1954).

privál (GEOGR.), gîrlă din regiunea inundabilă a Dunării, care face legătura între brațele Dunării și depresiunile lacustre dintre brațe.

privativ (LINGV.; despre afixe), care exprimă lipsa, excluderea (ex. *a-* din *amoral* este un prefix **p.).**

privighetoáre, nume dat unor păsări de talie mijlocie care aparțin unor familii din ordinul paseriformelor. **P.** sînt păsări călătoare, răspîndite în centrul și în nordul Europei și în Asia Mică; majoritatea lor cîntă frumos. Își fac cuibul în frunzișul copacilor și în tufișuri și se hrănesc cu insecte, distrugînd mari cantități de omizi, larve și insecte dăunătoare. La noi în țară trăiesc speciile *p. roșie (Luscinia megarhynchos), Luscinia luscinia* etc.

privilégiu 1. (IST.) Avantaj, scutire de obligații către stat și distincții sociale, acordate unei persoane, unui grup de persoane sau unei clase sociale, orașelor și mănăstirilor de suveranii din vremea feudalismului. **2.** (DR.) Drept conferit de lege unui creditor de a fi preferat celorlalți creditori, chiar ipotecari, în virtutea calității creanței sale. V. și p r e f e r i n ț ă, *drept de preferință.*

príză[1] **1.** (ELT.) **a)** Dispozitiv cu ajutorul căruia se realizează, prin intermediul unei fișe de curent, legătura amovibilă a unui receptor la o rețea electrică. Uzual se construiesc **p.** bipolare de 250 V; 10 A și **p.** tripolare de 380 și 500 V; 10; 25 și 60 A. **b)** *Priză de pămînt*, dispozitiv cu ajutorul căruia se realizează o legătură electrică directă cu pămîntul a unor puncte ale unor rețele sau circuite electrice (pentru a se obține anumite circulații de curenți necesare în exploatare) sau a părților conductoare ale instalațiilor de protecție și ale carcaselor mașinilor și aparatelor electrice (în scopul protecției contra pericolului de electrocutare). Se compune dintr-unul sau mai mulți electrozi așezați în sol și din conductoare de legătură a electrozilor cu bornele sau piesele care trebuie legate la pămînt ale instalației. **2.** (TEHN.) Parte dintr-o construcție, dintr-un aparat sau dintr-o mașină, care servește la conducerea unui fluid în afara sau în interiorul acestora. — *P. de abur* **a)** Piesă de legătură montată pe un cazan de abur sau pe o conductă de abur, prin care se conduce aburul la o mașină termică cu abur sau la o instalație de încălzire cu abur. **b)** Secțiune de ieșire a unei părți din aburul care circulă prin turbinele cu abur (aburul prelevat), la care se racordează o conductă prin care aburul este condus la o instalație de încălzire cu abur. — *P. de aer*, deschizătură în peretele unei încăperi prin care se aspiră din exterior aerul necesar aerisirii încăperii. — (HIDROTEHN.) *P. de apă*, construcție hidrotehnică destinată captării și devierii unui debit de apă dintr-o sursă (rîu, lac, mare etc.).

príză[2] (CONSTR.), fenomen de transformare a amestecurilor de lianți și apă din stare plastică în stare rigidă, datorită unor reacții chimice între lianți și apă și transformărilor fizice pe care le suferă în continuare produsele de reacție. După durata timpului de **p.** (determinată cu *prizometre*) se deosebesc cimenturi cu *p. lentă*, cu *p. rapidă* sau cu *p. normală*.

prizonier de război, persoană căzută în puterea inamicului și pe care acesta o reține pentru a o împiedica să participe la ostilități. **P. de r.** beneficiază de un anumit regim juridic care este destinat să asigure tratamentul lor uman, regim stabilit prin convenții internaționale (ex. convenția de la Geneva din 1949 cu privire la tratamentul prizonierilor de război). În aceste convenții se prevăd și categoriile de persoane considerate **p. de r.,** cum sînt: membrii forțelor armate ale părților beligerante, membrii milițiilor populare, ai detașamentelor de voluntari, ai mișcării organizate de partizani etc.

Prjevalski, Nikolai Mihailovici (1839—1888), mare explorator rus, cercetător al Asiei centrale și estice. În 1868—1869 a studiat ținutul Ussuri din Extremul Orient. Între 1870 și 1885 a întreprins patru importante expediții, străbătînd întreaga suprafață cuprinsă între Pamir, Altai, Marele Hingan și Kunlun; a făcut observații prețioase în special în deșertul Gobi și în Tibet, trecînd pe hărți întinse regiuni care pînă la el nu fuseseră cunoscute. A descoperit calul sălbatic care îi poartă numele și cămila sălbatică.

pro-[1] (gr. *pro* „înainte"), element de compunere cu sensul „înainte, anterior" (ex. *prolog, pronostic*).

pro-[2] (lat. *pro* „pentru"), element de compunere cu sensul „pentru, în loc de" (ex. *profascist, pronume*).

probabilitáte (MAT.), funcție pozitivă de evenimente, avînd proprietățile unei măsuri relativizate la evenimentul total, considerat ca eveniment sigur. Această noțiune este matematizarea unui concept intuitiv în strînsă legătură cu felu-ritele aspecte ale experienței. **P.** dă o măsură relativă a informațiilor pe care le avem despre un eveniment încadrat într-un sistem, așa cum temperatura dă o măsură a cantității de căldură a unui corp. În unele sisteme de evenimente, **p.** le caracterizează structura. După Bernoulli și teoria clasică a probabilităților, ea reprezintă raportul dintre numărul cazurilor favorabile și cele posibile. În practica statistică, **p.** evenimentului A este o frecvență, limită a raportului dintre numărul experiențelor ce dau evenimentul A față de numărul total al experiențelor. **P.** este noțiunea fundamentală a disciplinii matematice numite *calculul (teoria) probabilităților* (ex. **p.** ca dintr-o urnă care conține numerele 1, 2, 3, 4, 5, 6 să extragem un număr divizibil cu 2 este egală cu $\frac{3}{6} = \frac{1}{2}$, fiindcă în urnă sînt trei numere pare față de cele șase considerate).

probar de litere (POLIGR.), album cu modele de litere și de cifre, folosit în întreprinderile poligrafice pentru culegerea diverselor lucrări. **P. de l.** cuprinde principalele familii, subfamilii și caractere de litere, aranjate în general după mărime (corpuri de litere).

probarea zăcămintelor (GEOL., IND. EXTR.), totalitatea operațiilor (recoltare, prelucrare, analizare) prin care se stabilește calitatea unei substanțe minerale utile dintr-un zăcămînt în cursul lucrărilor de prospectare, explorare și exploatare. După obiectul analizei, probele pot fi mineralogice, chimice, globale și tehnologice.

problema agrară, problema relațiilor agrare, a claselor și luptei de clasă la sate; ea a apărut o dată cu proprietatea privată asupra pămîntului și nu-și găsește rezolvarea deplină decît în socialism. **P. a.** este caracterizată prin procesul de exploatare a țărănimii, de diferențiere și de ruinare a producătorilor cu gospodării mici și mijlocii, prin lupta permanentă și tot mai aprigă a țărănimii pentru pămînt. Conținutul **p.a.** diferă de la o perioadă la alta, în funcție de structura economică și socială a orînduirii respective, de raportul forțelor de clasă și de caracterul relațiilor agrare. Lupta țărănimii aservite împotriva exploatării și asupririi feudale a constituit conținutul esențial al acestei probleme în orînduirea feudală. Statornicirea modului de producție capitalist n-a rezolvat însă pe deplin **p.a.** În țările în care dezvoltarea capitalismului în agricultură a avut loc pe așa-numita cale prusacă, s-au menținut importante aspecte ale problemei agrare de natură antifeudală, care se împletesc cu aspecte proprii epocii capitalismului. Dezvoltarea capitalismului în agricultură adîncește **p. a.,** datorită concurenței marilor gospodării capitaliste, crizelor agrare de lungă durată, înmulțirii formelor de exploatare a țărănimii, printre altele prin politica prețurilor (scăzute la produsele agricole și ridicate la produsele industriale) dusă de burghezia industrială și comercială, prin politica fiscală a statului capitalist, prin camăta și ipotecile impuse de bănci, adîncind astfel *opoziția dintre oraș și sat* la care contribuie și menținerea populației rurale în situația de înapoiere culturală, existența unor discriminări politice față de țărănime etc. În imperialism se accentuează concentrarea proprietății asupra pămîntului în mîinile exploatatorilor, ruinarea micilor gospodării agricole, crește suprapopulația agricolă etc. În țările coloniale, **p. a.** cunoaște o deosebită ascuțime, datorită menținerii relațiilor feudale și chiar prefeudale la sate, agravate de formele coloniale de asuprire. În aceste țări, lupta țărănimii pentru pămînt se împletește cu lupta împotriva colonialismului. În țările recent eliberate de sub jugul colonial, o importanță primordială pentru consolidarea independenței lor, alături de celelalte măsuri general-democratice, o are înfăptuirea transformărilor agrare în interesul țărănimii, lichidarea rămășițelor feudale. Fără profunde transformări agrare nu poate fi rezolvată problema alimentară, nu pot fi lichidate toate rămășițele medievale care încătușează dezvoltarea forțelor

de producție în agricultură. Înlăturarea oricăror forme de exploatare în agricultură poate fi realizată numai prin făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, sub conducerea clasei muncitoare în frunte cu partidul său marxist-leninist, în lupta pentru victoria revoluției și construcției socialiste. În procesul de construire a socialismului, **p.a.** este pe deplin și definitiv rezolvată prin înfăptuirea de reforme agrare democratice, prin lichidarea claselor exploatatoare și a exploatării satului de către oraș, prin transformarea socialistă a agriculturii. În țara noastră, prin înfăptuirea reformei agrare din 1945, pământul a devenit un bun al celor ce-l muncesc, relațiile agrare s-au schimbat radical. Încheierea cooperativizării agriculturii (1962) a însemnat eliberarea pentru totdeauna de exploatare a țărănimii, schimbarea structurii de clasă la sate, a creat condiții pentru avîntul forțelor de producție în agricultură, pentru creșterea continuă a producției agricole și ridicarea nivelului de trai al țărănimii. V. și agricultură; țărănime.

„Problema agrară și «criticii lui Marx»", lucrare a lui V.I. Lenin care reunește o serie de articole, scrise în 1901 și 1907, consacrate apărării și dezvoltării teoriei marxiste cu privire la problema agrară și elaborării bazelor teoretice ale programului agrar al partidului clasei muncitoare. Combătînd teoriile susținute de David, Hertz, Bulgakov, Cernov ș.a., care încercau să revizuiască învățătura marxistă în problema agrară, Lenin, pe baza unui bogat material statistic, demonstrează că și în agricultură, cu toate particularitățile ei, acționează legile proprii economiei capitaliste, demonstrează conținutul neștiințific al „legii fertilității descrescînde a solului", apără și dezvoltă teoria marxistă a rentei funciare, dezvăluind pe această bază contradicțiile de clasă la sate. Tot în această lucrare este analizată și problema înlăturării opoziției dintre oraș și sat. Pe baza acestei analize multilaterale a problemei agrare, Lenin a demonstrat necesitatea unirii luptei țărănimii muncitoare cu lupta clasei muncitoare, sub conducerea partidului marxist-leninist, pentru înlocuirea revoluționară a capitalismului cu socialismul.

problema fundamentală a filozofiei, problema raportului dintre existență și conștiință, dintre materie și gîndire, prezentă explicit sau implicit în orice concepție filozofică și evidențiată de F. Engels în opera sa „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane". Rezolvarea acestei probleme oferă criteriul obiectiv, riguros științific, pentru împărțirea filozofilor în două mari tabere opuse: materialismul, care consideră că materia este factorul primordial, că realitatea obiectivă este independentă de conștiință și anterioară acesteia, iar conștiința factor secund, derivat, care reflectă materia, și idealismul, care consideră conștiința ca factor primordial, determinant. De modul în care este rezolvată **p. f. a f.** depinde rezolvarea tuturor celorlalte probleme ale filozofiei. Rezolvarea materialistă a acestei probleme constituie premisa abordării științifice a realității obiective. Răspunsul consecvent la **p. f. a f.** implică fie monismul materialist, fie monismul idealist, ceea ce exclude în principiu posibilitatea unei a treia linii în filozofie, deasupra materialismului și idealismului. Răspunsul inconsecvent, eclectic, dă naștere dualismului și pluralismului. Pe lîngă latura sa principală, ontologică, **p. f. a f.** are și o latură gnoseologică: problema cognoscibilității lumii, a autenticității cunoștințelor noastre despre lume, a capacității minții omenești de a reflecta lumea în mod veridic. La această problemă, materialiștii dau întotdeauna un răspuns afirmativ, în timp ce o parte dintre idealiști se situează pe pozițiile scepticismului, care pune la îndoială autenticitatea cunoștințelor noastre, sau ale agnosticismului, care neagă posibilitatea cunoașterii lumii. Stabilirea **p. f. a f.** constituie un fir călăuzitor pentru studierea istoriei filozofiei, contribuind la transformarea acesteia într-o știință adevărată.

problema națională, problemă social-politică apărută în procesul istoric al închegării și dezvoltării națiunii burgheze. Fondul problemei naționale constă în asuprirea de către o națiune, dominantă din punct de vedere economic și politic, a altor națiuni, popoare subjugate, naționalități dominate, și în lupta acestora pentru dobîndirea libertății, independenței și suveranității naționale sau, respectiv, a egalității în drepturi cu națiunea majoritară. Cauza asupririi naționale rezidă în însăși existența capitalismului, a exploatării capitaliste, care determină burghezia națiunii dominante să tindă la consolidarea și extinderea nelimitată a dominației ei de clasă exploatatoare. În cursul dezvoltării capitalismului au apărut, în domeniul problemei naționale, două tendințe istorice obiective: tendința de constituire a unor națiuni suverane și independente prin scuturarea jugului asupririi naționale și tendința de sfărîmare a barierelor naționale și de creare a unor relații economice și politice internaționale, realizate, îndeosebi în epoca imperialismului, prin violență, războaie de cucerire, acaparări teritoriale, înrobire economică și politică, subjugare colonială. Împotriva asupririi și subjugării naționale se nasc mișcări de eliberare națională, războaie de apărare și eliberare națională, răscoale și revoluții cu caracter național. În epoca capitalismului premonopolist, problema națională s-a pus mai cu seamă în procesul formării în Europa a unor state multinaționale (Austro-Ungaria, Rusia țaristă), înglobînd, sub dominația unor națiuni mai dezvoltate, națiuni, naționalități și popoare mai puțin dezvoltate din punct de vedere capitalist, supunîndu-le unei stări de dependență, de subjugare și sugrumînd tendința lor de dezvoltare națională independentă. Problema națională se punea în epoca respectivă și în Peninsula Balcanică, unde dezvoltarea sta-

telor naționale a fost condiționată de scuturarea jugului feudal otoman. Dezvoltarea națiunilor în Occidentul European (Anglia, Franța, Italia etc.) a dat și ea naștere, în unele cazuri, unor contradicții naționale izvorîte din încorporarea unor teritorii străine sau a unor grupuri naționale distincte în cadrul diferitelor state naționale. Ca urmare a acestor cauze, pînă în epoca imperialistă problema națională era cu deosebire o problemă europeană, privind încheierea și dezvoltarea independentă a unor popoare, ca: polonezii, cehii, românii, sîrbii, irlandezii, finlandezii etc. Epoca imperialismului a generat noi aspecte ale problemei naționale. Prin lupta puterilor imperialiste pentru dominația mondială, prin subjugarea și exploatarea popoarelor coloniale și semicoloniale, problema națională a depășit cadrul unor state multinaționale, devenind o problemă internațională. În imperialism, statele capitaliste posesoare de colonii devin izvorul asupririi național-coloniale, problema națională transformîndu-se în *problema național-colonială*, în problema eliberării popoarelor coloniale și dependente de sub jugul colonialist. Ca urmare a formării și dezvoltării relațiilor capitaliste în țările coloniale și dependente, se dezvoltă în aceste țări forțe sociale antiimperialiste, ia naștere mișcarea de eliberare național-colonială a popoarelor asuprite, care în epoca contemporană a devenit o uriașă forță progresistă. Prăbușirea sistemului colonial al imperialismului sub presiunea mișcării de eliberare națională constituie o trăsătură esențială a agravării crizei generale a capitalismului. Rezolvarea problemei naționale se realizează pe deplin numai în condițiile orînduirii socialiste prin lichidarea relațiilor capitaliste, care generează, prin natura lor, asuprirea națională și contradicțiile între națiuni. Marxism-leninismul consideră problema națională ca o problemă subordonată revoluției proletare și dictaturii proletariatului. Luptînd pentru răsturnarea burgheziei și lichidarea exploatării, proletariatul luptă și pentru lichidarea cauzelor asupririi și învrăjbirii naționale. La baza politicii partidelor comuniste și muncitorești și a statelor socialiste în problema națională stă *programul marxist-leninist de rezolvare a problemei naționale*, întemeiat pe trei principii fundamentale: internaționalismul proletar, egalitatea în drepturi a națiunilor și dreptul națiunilor la autodeterminare. Dînd viață acestor principii, partidele marxist-leniniste din țările socialiste au rezolvat, în funcție de condițiile specifice din fiecare țară, problema națională. Revoluția și construcția socialismului eliberează națiunile de sub dominația burgheziei. O dată cu lichidarea exploatării omului de către om este lichidată și asuprirea națională, se creează condițiile pentru formarea națiunilor socialiste. Înlăturînd de la conducerea statului și a națiunii burghezia, purtătoarea ideologiei și politicii naționaliste și șovine, clasa muncitoare, clasă conducătoare a statului și a națiunii socialiste, promovează o nouă politică națională, întemeiată pe principiile marxism-leninismului, ale patriotismului și internaționalismului socialist, ale egalității, respectului reciproc, ale colaborării și întrajutorării frățești între popoare și națiuni libere și suverane. În R.P.R., stat național unitar, împreună cu națiunea română, care formează majoritatea covîrșitoare a populației, conviețuiește și un număr de naționalități conlocuitoare. Ca urmare a înfăptuirii consecvente a politicii marxist-leniniste a P.M.R. în procesul construirii socialismului, problema națională a fost definitiv rezolvată, a fost înfăptuită deplina egalitate în drepturi a naționalităților conlocuitoare cu poporul român în toate domeniile vieții de stat, economice și culturale. Cetățenii R.P.R., fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie, sînt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale. Statul garantează egalitatea în drepturi a cetățenilor. Nici o îngrădire a acestor drepturi și nici o deosebire în exercitarea lor pe temeiul naționalității, rasei, sexului sau religiei nu sînt îngăduite. Orice manifestare avînd ca scop stabilirea unor asemenea îngrădiri, propaganda naționalist-șovină, atîțarea urii de rasă sau naționale sînt pedepsite prin lege. În țara noastră, naționalităților conlocuitoare li se asigură folosirea liberă a limbii materne, precum și cărți, ziare, reviste, teatre, învățămîntul de toate gradele în limba proprie. În raioanele locuite și de populație de altă naționalitate decît cea română, toate organele și instituțiile folosesc oral și scris și limba naționalității respective și fac numiri de funcționari din rîndul acesteia sau al altor cetățeni care cunosc limba și felul de trai al populației locale. Rezolvarea problemei naționale în R.P.R. are drept temelie trainică cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare, victoria relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, victoria ideologiei marxist-leniniste. Oamenii muncii români și cei de alte naționalități muncesc înfrățiți pentru desăvîrșirea construcției socialismului în R.P.R., patria lor comună. Ca rezultat al rezolvării marxist-leniniste a problemei naționale se dezvoltă continuu prietenia frățească și unitatea indestructibilă a oamenilor muncii din Republica Populară Română.

„Probleme agricole", revistă lunară de știință și practică agricolă, editată de Consiliul Superior al Agriculturii din R.P. Română. Apare din 1949.

„Probleme ale păcii și socialismului", revistă teoretică și informativă a partidelor comuniste și muncitorești, editată în urma hotărîrii Consfătuirii reprezentanților unor partide comuniste și muncitorești care a avut loc la Praga în martie 1958. Revista, a cărei redacție centrală este la Praga, apare din septembrie 1958, în diferite limbi.

„Probleme economice", revistă lunară de studii și documentare a Institutului de cer-

cetări economice al Academiei R.P.R. și a Societății de științe economice din R.P.R. Și-a început apariția ca organ al Consiliului Superior Economic, în 1948.

proboscidiéni (gr. *proboskis* „trompă"), ordin de mamifere cu buza anterioară și nasul puternic dezvoltate, unite între ele astfel încît formează o trompă mobilă, care funcționează ca organ tactil, olfactiv și de apucare. **P.** nu au caninii inferiori, iar a doua pereche de incisivi este transformată în colți lungi (defense), constituiți din fildeș. Trăiesc în Africa și în sudul Asiei (ex. elefanții).

Probus, Marcus Valerius (a doua jum. a sec. I — începutul sec. II e.n.), gramatic și filolog latin. A adnotat critic, după modelul școlii alexandrine, operele scriitorilor latini Terențiu, Lucrețiu, Virgiliu, Horațiu și Persius.

Proca, Alexandru (1897—1955), fizician român; și-a desfășurat cea mai mare parte a activității științifice la Paris. Autor a numeroase lucrări de fizică teoretică în domeniile particulelor elementare, mecanicii cuantice, radioactivității, fizicii relativiste etc. A stabilit ecuațiile cîmpului mezonic vectorial și a prevăzut teoretic posibilitatea existenței mezonilor. Op. pr.: „Integrale prime în mișcarea mezonului" (1941), „Particule de foarte mare viteză în mecanica spinorială" (1955).

Proca, Gheorghe (1867—1943), medic român. A fost profesor la facultățile de medicină din Iași și București. S-a ocupat de unele probleme de epidemiologie (infecțiile cu bacili coli, epizootia aftoasă etc.), precum și de problema tuberculozei. **P.** a acordat o mare atenție problemelor de igienă socială, în special problemei hranei țăranului. Op. pr.: „Problemele epidemiologiei" (1901), „Statistica tuberculozei în București" (1906), „Metodele igienii sociale" (1919).

procaină (FARM.) v. **novocaină.**

procedúră (DR.), totalitatea actelor și formelor îndeplinite, în cadrul activității desfășurate de un organ de jurisdicție, de executare sau de un alt organ al administrației de stat în vederea rezolvării unei cereri sau a executării unei hotăriri. — *P. completă,* procedură referitoare la chemarea unei persoane în fața unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală, procedură îndeplinită cu respectarea dispozițiilor legii. *P. c.* permite să se treacă la dezbaterea pricinii de către organul de jurisdicție. — *P. succesorală,* procedură desfășurată de notariatul de stat în vederea luării, cînd este cazul, a măsurilor de conservare a bunurilor succesorale, a stabilirii numărului și calității moștenitorilor, precum și a părții ce le revine din bunurile succesorale, sau a stabilirii faptului că succesiunea este vacantă neexistînd un moștenitor care s-o fi acceptat.

procént (lat. *pro* „pentru" și *centum* „o sută"; MAT.), a suta parte dintr-o cantitate. Se notează cu simbolul % (ex. 5% dintr-o lungime de 3 m reprezintă lungimea de 0,15 m sau 15 cm). Sin. *sutime.* — (CONSTR.) *P. de armare* raportul (exprimat în procente) dintre aria secțiunii transversale a armăturii de rezistență dintr-o piesă de beton armat și aria totală a secțiunii transversale a piesei.

procés 1. Șir de operații sau de fenomene prin care se efectuează o lucrare, o transformare etc. — (TEHN.) *P. de fabricație,* totalitatea proceselor folosite pentru transformarea materiilor prime și semifabricatelor în produse finite. — (TEHN.) *P. tehnologic,* proces de fabricație sau parte a acestuia care cuprinde totalitatea operațiilor în decursul cărora materiile prime, materialele semifabricate, piesele, ansamblurile etc. se transformă în produse finite prin modificarea dimensiunilor, aspectului, formei, stării sau poziției lor relative. În construcția de mașini, cele mai răspîndite *p. t.* sînt: *turnarea, forjarea, matrițarea, sudarea* și *lipirea, prelucrarea la mașini-unelte, prelucrare de lăcătușărie, nituirea, tratamentul termic, vopsirea.* — (CHIM.) *P. chimic,* proces de transformare a unor substanțe datorită reacțiilor chimice care au loc. **2.** (DR.) **a)** *Proces civil,* activitate de soluționare a litigiilor civile și de executare a hotărîrilor pronunțate cu privire la acestea, activitate desfășurată de organele de jurisdicție, de organele de executare, de părți și de alte persoane sau organe în vederea realizării sau stabilirii prin hotărîre a unor drepturi civile sau a executării hotărîrii obținute. Principiile fundamentale ale *p.c.* în R.P.R. sînt: principiul legalității, al adevărului material, al egalității în drepturi a părților, al publicității, al oralității, al contradictorialității, al rolului activ al judecătorului, al disponibilității, al nemijlocirii și al continuității. **b)** *Proces penal,* activitate desfășurată de organele judiciare, de părți și de celelalte persoane care participă într-o cauză penală, în vederea stabilirii faptelor ce constituie infracțiuni și a sancționării infractorilor. Principiile fundamentale ale *p.p.* în R.P.R. sînt: al legalității, al adevărului material (obiectiv), al oficialității, al publicității, al oralității, al rolului activ al judecătorului, al contradictorialității, al asigurării pentru inculpat a dreptului de apărare, al nemijlocirii, al rapidității. Prezumția de nevinovăție constituie o regulă de bază în *p. p.* din R.P.R.

Procion (ASTR.), stea de mărimea stelară 0,5;α din constelația Ciinele Mic, aflată la 11 ani-lumină de noi. V. și Cîinele Mic.

Proclamația de la Islaz, denumirea curentă a programului revoluției de la 1848 din Țara Românească; aprobarea ei la 9/21 iunie 1848, la Islaz de către masele țărănești a marcat începutul revoluției. Proclamația, elaborată de Comitetul revoluționar pe baza unui program întocmit în martie 1848, la Paris, de Nicolaie Bălcescu, cuprindea, în 22 de puncte, revendicările maselor populare și ale burgheziei și boierimii liberale privind desființarea privilegiilor feudale, schimbarea vechilor instituții centrale ale statului, precum și realizarea unor reforme social-economice de interes general-democratic. Printre cele mai importante prevederi progra-

matice erau secularizarea averilor mănăstirești și mai ales emanciparea clăcașilor și împroprietărirea lor. Cu excepția acestor din urmă prevederi, proclamația reprezintă dezvoltarea programului mișcării revoluționare din 1821.

proclamație, act scris al conducerii de stat, prin care aceasta, în anumite împrejurări de însemnătate specială, se adresează direct tuturor cetățenilor țării.

proclíză (LINGV.), așezare a unui cuvînt neaccentuat (articol, pronume, verb copulativ) înaintea altui cuvînt, cu care poate face corp fonetic comun (ex. articolul nehotărît *un, o,* pronumele *ți* în *ți-aduci aminte*).

Proclos (410—485), filozof idealist grec, șeful școlii ateniene a neoplatonismului. **P.** a căutat să sistematizeze neoplatonismul și să-l îmbine cu mitologia greacă. Sistemul său cuprinde, sub un înveliș mistic, și unele elemente dialectice (ideea dezvoltării prin *triadă*). Comentariul lui **P.** la cartea I a „Elementelor" lui Euclid constituie un izvor important pentru cunoașterea istoriei matematicii antice.

Procopianu - Procopovici, Aurel (1862—1918), botanist român. A publicat note floristice privind Moldova și, împreună cu Z. Panțu, a cercetat flora Ceahlăului. **P.** a încercat să reconstituie originea vegetației noastre și a alcătuit prima hartă de vegetație a provinciilor românești.

Procopiu, Ștefan (n. 1890), fizician român, membru al Academiei R.P.R., profesor la Universitatea din Iași. Om de știință emerit. A calculat cel dintîi (1913) momentul magnetic al electronului (denumit *magnetonul lui Bohr*). A cercetat birefringența electrică și magnetică a soluțiilor coloidale și a suspensiilor cristaline și a descoperit (1921) depolarizarea longitudinală a acestora *(efectul Procopiu)*. Studiind efectul Barkhausen transversal, a descoperit (1929) discontinuitatea magnetizării care apare la trecerea unui curent electric alternativ printr-un fir feromagnetic. Pe baza observațiilor asupra variației valorii momentului magnetic al Pămîntului, **P.** a arătat că din jurul anului 1932 această valoare este în creștere și că perioada variației este de aproximativ 500 de ani. Op. pr.: „Electricitate-magnetism" (vol. I, 1929; vol. II, 1939), „Termodinamica" (1948). Laureat al Premiului de stat.

Șt. Procopiu

Procopiu (sec. V—VI), istoric bizantin din Cezareea. Principala sa operă istorică este „Războiul", în care prezintă evenimentele militare ale epocii, petrecute în Orient, Africa și Italia. A participat, în calitate de secretar al generalului Belizarie, la campania de cucerire a Italiei. Plasîndu-se pe poziția istoriografiei senatoriale, care preconiza o monarhie modernă, supusă senatului, **P.** a criticat cu vehemență regimul împăratului Iustinian în lucrarea „Istoria secretă" (550). Scrierea „Despre edificii" (553—555) prezintă o valoare documentară deosebită pentru trecutul istoric al patriei noastre; în această lucrare este înfățișată civilizația dobrogeană din sec. al VI-lea și sînt atestate cetățile romane cu garnizoane bizantine timpurii (Sucidava, Rusidava, Tropaeum Traiani ș.a.).

Procopovici, Alexe (1884—1946), lingvist și filolog român. A fost profesor universitar și membru corespondent al Academiei Române. Este autorul unei „Introduceri în studiul literaturii vechi" (1921) și al unui „Mic tratat de lingvistică generală" (1930).

Proculus (sec. I), jurisconsult roman, contemporan probabil cu împăratul Nero. A fost întemeietorul unei școli de drept (școala proculiană), care era favorabilă înnoirii dreptului, în opoziție cu conservatorismul școlii sabiniene. Unele fragmente din scrierile sale au fost introduse în Digeste.

procurátor (în Roma antică), demnitar roman însărcinat cu strîngerea impozitelor și cu conducerea provinciilor mici; din timpul lui August (sec. I î.e.n.), atribuțiile sale s-au lărgit, primind și dreptul de a da sentințe judecătorești. Majoritatea **p.** erau aleși dintre liberți.

procuratúră (DR.), sistem de organe ale statului, care exercită atribuția de supraveghere a respectării legilor. În temeiul acestei atribuții, procuratura veghează ca actele organelor și organizațiilor de stat, precum și ale organizațiilor obștești, să fie conforme legii; **p.** veghează ca orice infracțiune să fie la timp și în mod complet stabilită și just sancționată; veghează ca libertatea individuală să fie respectată; supraveghează și verifică temeinicia și legalitatea reținerii sau deținerii preventive a cetățenilor; veghează ca legile să fie aplicate uniform și just de instanțele judecătorești; supraveghează activitatea organelor de punere în executare a hotărîrilor judecătorești și a instituțiilor unde se execută pedepsele și se aplică măsuri medicale și pedagogice în ce privește legalitatea și condițiile de executare a acestora. Pentru îndeplinirea atribuțiilor sale, **p.** folosește diverse mijloace, cum sînt: introducerea de recurs în cazurile în care apreciază că actele în privința cărora se exercită supravegherea nu ar fi pe deplin conforme cu legea; îndrumarea și verificarea activității organelor de urmărire penală; trimiterea în judecată a infractorilor; sesizarea instanțelor judecătorești; participarea la judecata proceselor civile și penale. **P.** este condusă de *Procurorul general al R.P.R.*, ales de M.A.N. pe durata legislaturii acesteia. În exercitarea atribuțiilor sale, Procurorul general al R.P.R. poate ataca cu recurs în supraveghere, în fața Tribunalului Suprem, hotărîrile definitive, poate participa la ședințele plenului Tribunalului Suprem, în care se

dau decizii de îndrumare, avînd dreptul de a le ataca în fața Consiliului de Stat.

procúră (DR.), înscris constatator al unui mandat.

procurór (DR.), funcționar de stat numit de procurorul general pentru îndeplinirea atribuțiilor procuraturii.

Procust (în mitologia greacă), tîlhar din Atica, care culca pe călătorii prinși într-un pat de aramă; dacă nu încăpeau în el, le tăia din picioare, iar dacă erau prea scurți, le zdrobea mădularele, întinzîndu-le. A fost supus de către Teseu supliciului născocit de el însuși. Expresia „patul lui Procust" se aplică încercărilor de a introduce forțat un fapt într-o schemă artificială și, în genere, oricărei constrîngeri nefirești impuse cuiva.

Prodan, David (n. 1901), istoric român, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei R.P.R., specialist în problemele economice și sociale din istoria Transilvaniei. S-a preocupat în special de structura feudalismului și de problema agrară în Transilvania. Op. pr.: „Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda" (1938), „Supplex Libelus Valachorum" (1948), „Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. al XVII-lea" (1960), „Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI—XVII" (1963).

Prodan, Iuliu (1875—1959), botanist român. A fost profesor

I. Prodan

la Institutul agronomic din Cluj și membru al Academiei R.P.R. A studiat flora tuturor regiunilor țării, a Ungariei și a Bosniei, colaborînd la „Flora Romaniae Exsiccata" din Cluj și la „Flora R.P.R.", editată de Academia R.P.R. Op. pr.: determinatorul „Flora pentru determinarea și descrierea plantelor ce cresc în România" (1923, 1939).

Prodicos (sec. V î.e.n.), sofist grec din Keos, adept al democrației sclavagiste, ateu. A afirmat că zeii nu sînt decît rezultatul divinizării de către oameni a lucrurilor utile (cerealele, apa, focul).

prodróm (gr. *prodromos* „premergător"; MED.), simptom care precedă sau anunță apariția unei boli sau a unei stări patologice.

productivitatea muncii (EC.), eficacitatea cheltuirii muncii sociale în procesul de producție, exprimată fie prin cantitatea de produse obținute într-o unitate de timp, fie prin cheltuielile de muncă pe unitate de produs. Creșterea **p.m.** înseamnă o economisire a muncii sociale, același volum de muncă socială concretizîndu-se într-un volum sporit de bunuri materiale. Tendința de economisire a muncii este proprie oricărei producții, de aceea creșterea **p.m.** este o lege economică generală. Fiecare orînduire socială a realizat un progres față de cea precedentă în ce privește nivelul **p.m.**, oglindind dezvoltarea forțelor de producție și constituind unul din factorii hotărîtori care asigură superioritatea și victoria unei noi orînduiri sociale. Acțiunea acestei legi, nivelul și consecințele social-economice ale creșterii **p.m.** sînt însă diferite de la o orînduire socială la alta în funcție de relațiile de producție dominante. Astfel, deși capitalismul a realizat o **p.m.** mult superioară față de orînduirile precedente, totuși relațiile de producție burgheze, contradicțiile antagoniste proprii acestei orînduiri determină o creștere inegală, discontinuă și cu efecte contradictorii a **p.m.** În socialism, datorită relațiilor de producție care permit dezvoltarea rapidă și continuă a forțelor de producție și stimulează introducerea și extinderea pe scară largă a progresului tehnic, legea generală a creșterii **p.m.** îmbracă forma specifică a creșterii *necontenite* a **p.m.** Sporirea necontenită și rapidă a **p.m.** în socialism este condiția indispensabilă a lărgirii producției și a sporirii venitului național, iar pe această bază, a ridicării nivelului de trai al oamenilor muncii. În același timp economia socialistă creează și posibilități multilaterale pentru utilizarea rațională și economisirea muncii sociale prin organizarea planificată a economiei naționale. **P. m.** este unul din indicatorii calitativi de bază ai economiei naționale; ea se calculează pe lucrător, pe secție, întreprindere, ramură, precum și pentru întreaga muncă socială consumată. Productivitatea muncii este influențată de factori foarte variați, legați fie de condițiile naturale (fertilitate, climă, zăcăminte etc.), fie de nivelul forțelor de producție, fie de caracterul relațiilor de producție. Principalele căi de creștere a productivității muncii sînt: progresul tehnic, ridicarea nivelului de calificare a lucrătorilor, îmbunătățirea organizării producției și a muncii (specializarea și cooperarea, extinderea normării tehnice etc.), folosirea eficientă a pîrghiilor cointeresării materiale, întrecerea socialistă. În R.P.R., folosirea tuturor acestor căi a permis să se realizeze o creștere în ritm susținut a **p.m.**; ritmul mediu anual al acestei creșteri a fost în perioada 1959—1965 de 8,5% pe întreaga industrie. În 1965, în industrie, **p.m.** a fost cu 63% mai mare decît în 1959. În perioada 1966 — 1970, **p.m.** pe un salariat va crește pe ansamblul industriei cu circa 40%, acoperindu-se astfel aproximativ două treimi din întregul spor al producției industriale obținut în 1970 față de 1965.

prodúctus (PALEONT.), brahiopod fosil articulat, avînd valva ventrală convexă, cu spini și umbone puternic, iar valva dorsală concavă. Primele specii ale acestui gen apar în devonianul superior și dispar la sfîrșitul permianului.

producție (EC.) **a)** Procesul creării bunurilor necesare existenței și dezvoltării societății, în cursul căruia oamenii trans-

formă sau modifică obiectele din natură potrivit trebuințelor lor. În procesul de **p.**, oamenii intră în anumite relații în vederea unei activități comune, **p.** avînd astfel totdeauna un caracter social. **P.** socială este un proces continuu, care nu poate înceta niciodată, întrucît rezultatul ei este destinat în ultimă instanță consumului, și acesta nu încetează niciodată. Privită în reluarea sa continuă, reprezintă procesul de reproducție. În fiecare orînduire socială există un mod istoriceşte determinat de producție, alcătuit din două laturi inseparabile: forțele de producție și relațiile de producție. **P.** are un rol determinant față de celelalte sfere ale reproducției (repartiție, schimb, consum), fiind însă și ea influențată de acestea, care pot favoriza sau frîna dezvoltarea producției. În raport cu forma naturală a rezultatelor ei și cu rolul acestora în societate, **p.** se împarte în două mari sectoare: **p.** mijloacelor de producție (sectorul I) și **p.** obiectelor de consum individual (sectorul II). Pentru ca **p.** să poată fi reluată pe o scară din ce în ce mai mare, este necesară în mod legic, în orice orînduire, creșterea cu precădere a producției mijloacelor de producție față de producția obiectelor de consum individual. În fiecare orînduire socială, **p.** se dezvoltă în conformitate cu legile economice obiective generale și cu cele specifice modului de producție respectiv, iar direcția ei principală de dezvoltare, scopul și mijloacele ei de înfăptuire sînt determinate de *legea economică fundamentală*. V. și mod de producție. **b)** Rezultatul direct și util al activității de producție; totalitate de produse obținute în procesul muncii într-o perioadă de timp determinată, într-un anumit sector al activității sociale. Rezultatul activității de producție din întreprinderile industriale se prezintă sub formă de *produse finite*, *semifabricate*, *producție neterminată* etc., iar din întreprinderile agricole sub formă de *producție vegetală*, *producție animală* etc. — *P. de bază*, activitate de producție care se desfășoară în cadrul locurilor principale de producție ale unei întreprinderi industriale și care are drept scop obținerea produselor care constituie însuși obiectul acelei întreprinderi. — *P. auxiliară*, activitate de producție pe care o desfășoară secțiile auxiliare ale unei întreprinderi industriale și care are ca obiect obținerea unor produse secundare (matrițe, forme, piese de schimb, ambalaje etc.), producerea de energie electrică, abur, aer comprimat etc., efectuarea de lucrări și servicii (reparații la mijloace fixe, transporturi etc.), destinate să ajute desfășurarea în bune condiții a activității de bază a întreprinderii respective, iar uneori chiar să fie livrate altor întreprinderi. — *P. anexă*, activitate de producție care are ca obiect valorificarea unor deșeuri rezultate din procesele de producție de bază ale întreprinderii sau care este legată indirect de producția de bază (gospodării agricole anexe, cantine etc.). — *P. individuală*, producție industrială care se caracterizează prin fabricarea unor produse în exemplare unice sau în serii mici (utilaje specializate, turbine hidraulice, laminoare etc.), precum și a unor produse nestandardizate. — *P. în masă*, producție industrială care se caracterizează prin fabricarea constantă în cantități foarte mari a unor produse sau a unui singur produs și care face posibilă specializarea pe secții, sectoare de lucru și locuri de muncă a lucrătorilor și a mijloacelor de muncă și asigură pe această cale un nivel ridicat al productivității muncii și al calității produselor. *P. în m.* asigură condițiile cele mai favorabile pentru organizarea producției în flux și pentru automatizare. — *P. în serie*, producție industrială care se caracterizează prin fabricarea constantă în cantități relativ mari, în loturi (serii), a unor produse cu o nomenclatură redusă și care face posibilă fixarea pentru anumite perioade a executării unor operații de producție de același tip pe anumite locuri de muncă. — *P. globală*, indicator care exprimă valoric volumul total al producției planificate a fi obținute sau obținute într-o anumită perioadă în cadrul unei anumite întreprinderi, ramuri etc. — *P.-marfă*, indicator care exprimă valoric volumul producției obținute într-o anumită perioadă, livrată sau destinată livrării. — *P. neterminată*, indicator care exprimă valoric partea din producția unei întreprinderi, ramuri etc., dintr-o anumită perioadă, al cărei proces de producție a fost început, dar nu a fost încheiat încă.

producție de mărfuri, formă de organizare a economiei sociale în care produsele muncii sînt create de către diferiți producători independenți, autonomi, fiecare dintre ei specializîndu-se în confecționarea unui produs oarecare, astfel încît pentru satisfacerea nevoilor sociale este necesară vînzarea-cumpărarea de produse pe piață. În aceste condiții, produsul muncii, fiind creat nu pentru consumul propriu, ci pentru vînzare, devine marfă. Pentru existența **p. de m.** sînt necesare două condiții: *diviziunea socială a muncii* și independența, autonomia producătorilor. **P. de m.** are un caracter istoric: ea a apărut pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății, o dată cu înfăptuirea celei de-a doua diviziuni sociale a muncii și cu formarea proprietății private, a existat în mai multe orînduiri sociale și va dispărea în faza superioară a comunismului; conținutul și trăsăturile ei sînt determinate de relațiile de producție dominante din fiecare orînduire. În condițiile proprietății private asupra mijloacelor de producție, producția și schimbul de mărfuri sînt reglate spontan de *legea valorii*, legătura dintre producători apare numai la piață, între munca particulară și cea socială existînd o contradicție antagonistă, care este baza celorlalte contradicții antagoniste ale **p. de m.**: contradicția dintre *munca concretă* și *munca abstractă*, dintre *valoare* și *valoarea de întrebuințare*, dintre timpul de muncă individual și timpul de

muncă socialmente necesar. În decursul istoriei, **p. de m.** a cunoscut mai multe forme. Prima dintre ele este *p. de mărfuri simplă*, bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și pe munca personală a micilor producători de la sate și orașe care nu exploatează muncă străină. Ea există în diferite orînduiri sociale, iar în cele precapitaliste constituie forma principală de existență a **p. de m.**, datorită caracterului predominant al economiei naturale (v. și mica producție de mărfuri). Forma cea mai dezvoltată a producției de mărfuri este *p. de m. capitalistă*, în care nu numai produsele muncii, ci și forța de muncă a omului devine marfă; ea se bazează pe proprietatea privat-capitalistă asupra mijloacelor de producție și pe exploatarea muncitorilor salariați. În capitalism, *p. de m.* capătă un caracter dominant, iar contradicțiile proprii producției de mărfuri bazate pe proprietate privată capătă cea mai mare dezvoltare (v. și capitalism). *Producția de mărfuri socialistă* este o formă deosebită a producției de mărfuri, bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție și pe munca eliberată de exploatare a producătorilor socialiști, uniți. Menținerea producției de mărfuri în socialism este determinată de existența și de adîncirea diviziunii sociale a muncii, precum și de existența și de particularitățile celor două forme de proprietate socialistă și a proprietății personale a oamenilor muncii. În aceste condiții, relațiile dintre întreprinderile de stat și cele cooperatiste, dintre aceste unități și populație, ca și cele din cadrul fiecărui sector (de stat sau cooperatist), sînt relații marfă-bani. Cu toate că în relațiile dintre întreprinderile de stat realizarea mărfurilor nu înseamnă și o schimbare a proprietarului lor, totuși particularitățile proprietății socialiste de stat (independența economică-operativă a întreprinderilor, realizarea cointeresării lor materiale etc.) determină necesitatea schimbului bazat pe vînzare-cumpărare. *P. de m. s.* se deosebește radical atît de producția de mărfuri simplă cît și de cea capitalistă prin caracterul, scopul, sfera, modul de desfășurare etc. Producția de mărfuri în socialism nu mai poate genera capitalism, nu cunoaște contradicții antagoniste, munca producătorilor avînd un caracter nemijlocit social, nu mai este reglementată spontan de legea valorii, ci este subordonată cerințelor legilor economice ale socialismului. Scopul *p. de m. s.* este sporirea necontenită a cantității de mărfuri în vederea satisfacerii cît mai depline a cerințelor materiale și spirituale mereu crescînde ale oamenilor muncii. Sfera *p. de m. s.* este mai limitată în comparație cu cea capitalistă, întrucît forța de muncă, pămîntul, apele, pădurile, subsolul, întreprinderile de stat etc. nu mai sînt mărfuri. În socialism, producția de mărfuri și schimbul de mărfuri se desfășoară organizat, planificat, fiind înlăturată concurența și anarhia. Statul socialist folosește în mod conștient și multilateral categoriile producției de mărfuri în interesul construcției socialismului și a comunismului. V. și schimb de mărfuri.

produs[1] (EC.), bun material rezultat dintr-un proces de muncă; totalitate de bunuri materiale obținute prin procese de producție. — *P. finit*, produs care, avînd procesul său de fabricație încheiat, corespunde întocmai condițiilor tehnice stabilite și care este destinat livrării în afara întreprinderii care l-a produs sau consumului, investițiilor, reparațiilor capitale, gospodăriei anexe etc. ale întreprinderii care l-a produs. — *P. necesar*, parte a produsului creat de lucrătorii din sfera producției materiale care este necesară pentru asigurarea reproducerii forței lor de muncă. În orînduirile presocialiste, clasele exploatatoare folosesc diferite mijloace de reducere a *p. n.* pentru a-și însuși cît mai mult plusprodus. În socialism, atît *p. n.* cît și plusprodusul aparțin oamenilor muncii, iar proporția dintre ele se stabilește în așa fel încît să se asigure atît creșterea necontenită a nivelului de trai al membrilor societății cît și lărgirea continuă a producției sociale și satisfacerea tuturor nevoilor societății. V. și muncă necesară. — *P. social total*, totalitate a bunurilor materiale create în decursul unei perioade de timp (de obicei un an), într-o anumită țară, de lucrătorii ocupați în sfera productivă. Din punctul de vedere al structurii sale materiale, *p. s. t.* se compune din mijloace de producție și obiecte de consum, iar din punctul de vedere al structurii valorice, din valoarea mijloacelor de producție consumate în procesul producției și valoarea nou creată, aceasta din urmă reprezentînd venitul național. *P.s.t.* se calculează ca o sumă a produsului global al tuturor ramurilor producției materiale create în acea perioadă. Factorii principali de care depinde mărimea *p.s.t.* dintr-o țară sînt: nivelul productivității muncii și numărul lucrătorilor ocupați în sfera producției materiale. Ritmul de creștere al *p.s.t.* și folosirea lui depind de caracterul modului de producție. V. și reproducție.

produs[2] (MAT.) **a)** Rezultat al înmulțirii; prin extensiune, înmulțire. **b)** *Produs cartezian a două mulțimi A și B*, mulțimea sistemelor ordonate $\{a, b\}$, cu $a \in A$ și $b \in B$. Se notează $A \times B$ (ex., dacă $A = [0,1]$ și $B = [0,2]$, atunci $A \times B = \{a,b\}$, cu $a \in [0,1]$ și $b \in [0, 2]$). **c)** *Produs scalar în spațiul liniar E peste corpul numerelor complexe sau reale*, aplicația notată cu (x, y) sau $\langle x, y \rangle$ a produsului cartezian $E \times E$ în mulțimea numerelor complexe sau reale, care are proprietățile: I. $\langle x, x \rangle \geqslant 0$; dacă $\langle x, x \rangle = 0$, atunci x este elementul nul din E. II. $\langle x, y \rangle = \overline{\langle y, x \rangle}$. III. $< \lambda_1 x_1 + \lambda_2 x_2, y > = \lambda_1 \langle x_1, y \rangle + \lambda_2 \langle x_2, y \rangle$, λ_1, λ_2 fiind numere complexe sau reale, iar x_1, x_2, x și y elemente oarecare ale lui E. În spațiul euclidian cu n dimensiuni peste corpul numerelor complexe sau reale, în care

$e_1, \ldots, e_n$ este o bază, iar $x_1, x_2, \ldots, x_n$ și $y_1, y_2, \ldots, y_n$ sînt componentele a doi vectori x și y, expresia $\sum_{i=1}^{n} x_i y_i$ definește un *p.s.*, produsul scalar al vectorilor x și y. În spațiul euclidian cu trei dimensiuni, real, în care $\vec{i}, \vec{j}, \vec{k}$ este o bază, iar x_1, y_1, z_1 și x_2, y_2, z_2 sînt componentele a doi vectori $\vec{a}$ și $\vec{b}$, expresia $x_1x_2 + y_1y_2 + z_1z_2 = ab\cos\theta = \vec{a} \cdot \vec{b}$ definește *p. s.*

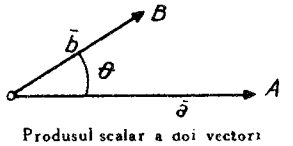

Produsul scalar a doi vectori

al vectorilor $\vec{a}$ și $\vec{b}$. În spațiul funcțiilor de pătrat integrabil pe $[a, b]$ cu valori complexe sau reale, expresia $\int_a^b f(x)\,\overline{g(x)}\,dx$ definește un *p.s.*, produsul scalar al funcțiilor $f(x)$ și $g(x)$. **d)** *Produs vectorial a doi vectori*, vectorul al cărui

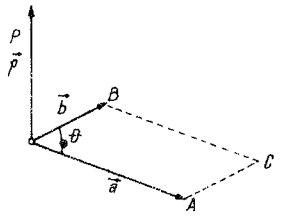

Produs vectorial

modul este egal cu aria paralelogramului construit pe cei doi vectori dați, care este perpendicular pe planul paralelogramului și este orientat astfel, încît un observator care privește din extremitatea lui spre origine, să vadă că rotația care aduce pe drumul cel mai scurt primul vector din produs pe cel de-al doilea se efectuează în sens invers sensului de rotație al acelor unui ceasornic.

profesiúne, complex de cunoștințe teoretice și de deprinderi practice care definesc pregătirea diferiților lucrători. În sens restrîns, noțiunea de **p.** este folosită pentru a defini pregătirea personalului tehnico-administrativ și de specialitate. Pe măsura dezvoltării forțelor de producție și a tehnicii, intervin schimbări în structura pe profesiuni a lucrătorilor, dispar o serie de **p.** legate de munca manuală, apar noi profesiuni etc.

profeți (gr. *prophetes* „prezicători"), predicatori religioși-politici semilegendari ai diverselor religii antice, considerați ca trimiși ai lui dumnezeu și ca prezicători inspirați ai viitorului. Unii **p.** au exprimat protestul popular împotriva nedreptății sociale, pe care au explicat-o însă ca o pedeapsă dumnezeiască pentru păcatele oamenilor.

profil 1. (TEHN.) **a)** Conturul unei secțiuni plane (transversală, longitudinală etc.) a unei piese, a unui element, obiect etc. În general, **p.** este determinat de curba care mărginește secțiunea la exterior și de aceea se definește de obicei ca rezultînd din intersecția cu un plan perpendicular sau paralel cu axul piesei. — *P. aerodinamic*, conturul secțiunii aripii de avion (sau al unei pale de elice), rezultată din intersecția cu un plan perpendicular pe suprafața aripii și paralel cu axa avionului. *P. a.* se trasează printr-o metodă teoretică sau empirică; în ambele cazuri, determinarea caracteristicilor aerodinamice se face prin încercări în tuneluri aerodinamice, alegîndu-se în final profilele cu cele mai bune caracteristici. **b)** Bară de metal, material plastic, lemn stratificat etc., cu secțiunea transversală constantă și cu o anumită formă standardizată sau prescrisă printr-o normă (ex. **p.** cornier, **p.** I, **p.** U etc. din oțel laminat), folosită în construcții civile, construcția de mașini, de nave etc. **2.** (GEOGR.) *Profil morfologic*, secțiune în lungul unui plan vertical printr-o formă de relief oarecare, formă redată pe harta topografică prin curbe de nivel sau hașuri. În timp ce harta topografică redă relieful redus la un plan orizontal, *p.m.* reface relieful în plan vertical. După direcția planului vertical față de formele de relief, *p. m.* poate fi: a) *p. longitudinal*, în cazul în care planul vertical intersectează forma de relief în lungul axei sale mari (ex. profilul executat în lungul unei văi sau al unui interfluviu); b) *p. transversal*, în cazul în care planul vertical intersectează forma de relief în lungul axei sale mici (ex. profilul executat perpendicular pe o vale sau pe un interfluviu); c) *p. mixt*, în cazul în care planul vertical intersectează cînd longitudinal, cînd transversal o succesiune de forme de relief. — *P. de echilibru*, profilul longitudinal pe care tinde să și-l formeze un curs de apă în dezvoltarea sa și care implică stabilirea unui echilibru între eroziune și acumulare (care în acest caz se compensează, tinzînd către zero). Are forma unei curbe parabolice, mai accentuată în regiunea de izvoare și foarte largă în cursul inferior. În natură, rîurile nu ajung la stabilirea unui *p. de e.*, datorită instabilității condițiilor externe (mișcări tectonice, schimbări climatice) care determină modificarea nivelului de bază sau a debitului rîurilor. **3.** (GEOL.) *Profil geologic*, reprezentare grafică în plan vertical, la o anumită scară, a structurii geologice a unei porțiuni din scoarța terestră. *P. g.* se efectuează pe baza observațiilor și măsurătorilor efectuate pe teren și consemnate pe harta geologică, precum și pe baza datelor obținute cu ajutorul forajelor, al lucrărilor miniere și al cercetărilor geofizice. Pe un *p. g.* se reprezintă limitele, poziția în spațiu și raporturile dintre formațiunile geologice. El completează harta geologică a unei regiuni, dînd o imagine în adîncime a formei și a întinderii corpurilor geologice, precum și a substanțelor minerale utile legate de acestea. **4.** (PEDOL.) *Profil de sol*, succesiune de

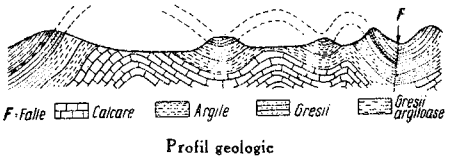

Profil geologic

strate (orizonturi) care se observă într-o secțiune verticală a solului, de la suprafață pînă la roca-mamă sau pînă la apa freatică. Cercetarea *p. de s.* și caracterizarea orizonturilor sînt necesare pentru determinarea diferitelor tipuri genetice de sol. **5.** (ARHIT.) Conturul elementelor de decor (m u l u r i) văzute în secțiune transversală. Prin extensiune, denumire dată acelor elemente de decor care ies din planul general al fațadei unei construcții, ansamblul lor alcătuind *profilatura*. Uneori **p.** constituie un element de consolidare aparentă a unei clădiri sau contribuie, în mod organizat, la îmbunătățirea acusticii unei săli.

profilaxíe (gr. *pro* „înainte" și *phylax* „păzitor"; MED.), totalitatea măsurilor medico-sanitare care se iau pentru prevenirea apariției și răspîndirii bolilor infecțioase. În sens mai general, **p.** cuprinde activitățile cu caracter preventiv care stau la baza principiilor de ocrotire a sănătății publice. Măsurile profilactice au o mare importanță în combaterea unor boli cu largă răspîndire în masă (bolile infectocontagioase, malaria etc.).

profilométru (TEHN.), instrument pentru măsurarea gradului de netezime a suprafețelor (profilelor) pieselor prelucrate.

Profiri, Nicolaie (n. 1886), inginer român, profesor universitar, membru al Academiei R.P.R. A contribuit la introducerea metodelor moderne în construcția de drumuri, fiind autorul unei metode originale de tratament superficial al îmbrăcăminților rutiere. S-a preocupat de problemele calculului deformațiilor sistemelor static nedeterminate, calculului momentelor de inerție ale secțiunilor plane, degradării construcțiilor fundate pe argile cu contracții mari etc.

profit (EC. POL.), formă transformată a p l u s v a l o r i i. La suprafața societății burgheze, plusvaloarea, privită ca un excedent peste capitalul avansat, apare sub formă de **p.** și se manifestă ca produs al capitalului și nu al muncii, ca produs al întregului capital investit și nu numai al părții sale variabile. În felul acesta, izvorul **p.** este mascat. K. Marx a dezvăluit pentru prima oară izvorul profitului, demonstrînd în mod științific că el provine din plusvaloarea creată de muncitorii direct productivi. **P.** este o categorie istorică proprie numai capitalismului. — *P. mijlociu*, profit care revine la un capital de o mărime dată, indiferent de compoziția lui organică și de ramura în care este investit, potrivit cu r a t a p r o f i t u l u i. Datorită migrării capitalului dintr-o ramură în alta și procesului de egalizare a r a t e i p r o f i t u l u i, la capitaluri de mărimi egale se obțin profituri aproximativ egale. În perioada capitalismului liberei concurențe, legea plusvalorii se manifestă ca lege a *p.m.* Învățătura marxistă despre *p.m.* arată că între capitaliști are loc o redistribuire a plusvalorii și demonstrează baza economică obiectivă a luptei comune a întregii clase muncitoare împotriva întregii clase burgheze, subliniind că proletariatul trebuie să lupte nu numai pentru îmbunătățirea condițiilor de vînzare a forței sale de muncă, ci și pentru sfărîmarea relațiilor de producție burgheze. — *P. ridicat de monopol*, formă a profitului capitalist specifică stadiului imperialist, care se compune din profitul mijlociu și supraprofitul monopolist. Spre deosebire de perioada liberei concurențe, cînd supraprofitul era un fenomen izolat și temporar, în imperialism el devine permanent și întrece mult ca mărime pe cel precedent. În imperialism, legea plusvalorii se manifestă ca lege a *p. r. de m.* Baza obținerii *p. r. de m.* o constituie dominația monopolurilor, iar metodele principale de obținere sînt: exploatarea crescîndă a proletariatului prin intensificarea muncii, discriminări în salarizare etc.; stabilirea prețurilor ridicate de monopol la mărfurile vîndute și a prețurilor de monopol scăzute la mărfurile achiziționate de la micii producători, fapt care duce la ruinarea acestora; exploatarea maselor muncitoare din alte țări, în special din cele coloniale și dependente, pe calea exportului de capital, a schimbului neechivalent etc.; preluarea unei părți din plusvaloarea obținută de întreprinderile nemonopoliste; folosirea diferitelor căi de redistribuire a venitului național în favoarea monopolurilor etc. Marile monopoluri folosesc influența lor economică și politică în scopul obținerii unor profituri cît mai înalte. — *P. bancar*, parte a plusvalorii creată în sfera producției materiale și care apare ca o diferență între dobînzile și comisioanele încasate de bancă și dobînzile plătite, precum și alte cheltuieli efectuate de bancă. V. și d o b î n d ă. — *P. comercial*, parte a plusvalorii creată în sfera productivă și pe care capitalistul din industrie o cedează comerciantului pentru realizarea mărfurilor sale. Capitaliștii comerciali își măresc profiturile nu numai pe seama părții de plusvaloare cedată de industriași, ci și pe seama exploatării lucrătorilor productivi din sfera circulației, precum și pe seama consumatorilor, prin mărirea prețurilor etc., a ruinării micilor producători (acaparîndu-le produsele la prețuri derizorii și impunîndu-le condițiile lor) etc.

profundór (AV.), partea mobilă a ampenajului orizontal al unui avion, constituită din două plane așezate simetric față de derivă (ampenajul vertical fix) și cu ajutorul căreia se comandă mișcările avionului în planul său vertical de simetrie.

progesterónă (BIOCHIM.), $C_{21}H_{30}O_2$. Hormon secretat de corpul galben ovarian. Prezența lui determină pregătirea endometrului pentru crearea condițiilor de fixare a oului. Se mai găsește în placentă, în corticosuprarenale și în urina nou-născutului. Din punct de vedere chimic este un steroid; există sub două forme *(alfa-* și *beta-p.)*. **P.** se prepară și sintetic, utilizîndu-se în tratamentul unor tulburări endocrine.

proglóte (ZOOL.), nume dat segmentelor c e s t o d e l o r. Sînt așezate cap la cap, în

ordine liniară, şi au număr, formă şi mărime variabile de la o specie la alta şi chiar la aceeaşi specie.

prognatism (gr. *pro* „înainte" şi *gnathos* „maxilar"; MED.), proeminenţa anterioară a maxilarelor sau a arcadelor dentare ale acestora.

prognostic (gr. *prognosis* „cunoaştere dinainte"; MED.), previziune de către medic a evoluţiei ulterioare şi a sfîrşitului unei boli, deduse din analiza a o serie de date privind: gravitatea bolii şi a simptomelor, gradul de virulenţă a agentului cauzal, starea de reactivitate şi de rezistenţă a bolnavului.

prognóză 1. (GEOL.) Apreciere pe baza datelor geologice a perspectivelor de descoperire a diferitelor substanţe minerale utile din cuprinsul marilor unităţi structurale. În acest scop se întocmesc hărţi de **p.** pe care se conturează, pe baza premiselor geologice şi a analogiilor cu regiuni binecunoscute, zonele cu diferite grade de perspectivă pentru identificarea, prin lucrări de cercetare, a zăcămintelor de substanţe minerale utile. Cu ajutorul **p.** se realizează o orientare mai raţională a prospecţiunii preliminare şi se asigură condiţii mai economice şi mai eficiente prospecţiunii de detaliu şi explorării. **2.** (FITOPAT.) Prevedere a apariţiei unor boli criptogamice (mana viţei de vie, rugina grîului, rîia cartofului etc.) sau a unor dăunători ai plantelor de cultură, în vederea asigurării din timp a măsurilor de combatere. Prognoza se bazează pe cunoaşterea biologiei paraziţilor şi a condiţiilor de mediu care favorizează atacul acestora.

progradáre (PEDOL.), proces de evoluţie a solului, determinat de înlocuirea vegetaţiei arborescente a pădurii cu vegetaţie ierboasă de pajişti şi de alţi factori (schimbarea condiţiilor climatice, ridicarea nivelului apei freatice, activitate biologică mai intensă etc.). **P.** se manifestă prin intensificarea bioacumulării în orizontul superior al solului, prin mărirea concentraţiei în carbonaţi şi în alte săruri în acest orizont.

prográm (MAT.), plan amănunţit de lucru al unui calculator, constînd dintr-un şir de comenzi succesive, în baza cărora calculatorul efectuează calculele necesare rezolvării unei probleme. **P.** codificat se înregistrează pe cartoteci perforate, benzi magnetice etc. şi se introduce în calculator prin intermediul unui dispozitiv special.

programáre (MAT.) **a)** Ramură a matematicii aplicate care studiază principiile teoretice şi metodele numerice de rezolvare a problemelor de optimizare (aflare a extremumurilor) a unor funcţii *(funcţii de scop* sau *funcţii-obiectiv)* de mai multe variabile care satisfac un sistem de relaţii restrictive, exprimînd legătura dintre ele şi condiţiile impuse. **P.** poate fi: *liniară* (cea mai utilizată), *neliniară*, *stochastică* şi *dinamică*. **P.** are numeroase aplicaţii în planificare, economie, transporturi, conducerea întreprinderilor, a sistemelor automate etc. Răspîndirea calculatoarelor electronice a permis ca prin metodele **p.** să se rezolve rapid probleme care necesită un mare volum de calcul. — *P. liniară*, programare în care funcţia al cărei extremum se caută este o funcţie liniară de mai multe variabile, iar legăturile impuse variabilelor se exprimă, de asemenea, prin egalităţi sau inegalităţi lineare (ex. întocmirea planului de transport, cu cheltuieli totale minime, a unui produs de la mai multe baze la anumite localităţi, cunoscînd amplasarea teritorială a bazelor şi a localităţilor, reţeaua de căi de comunicaţie şi cheltuielile specifice de transport). **b)** Întocmirea programului de calcule care trebuie efectuate la un calculator pentru rezolvarea unei probleme.

program de producţie (PLAN.), parte a planului de producţie al unei ramuri industriale sau al unei întreprinderi, care cuprinde în mod detaliat volumul, nomenclatura, sortimentul şi calitatea produselor, precum şi termenul lor de execuţie.

programă de învăţămînt, document şcolar care stabileşte volumul şi sistemul de cunoştinţe, priceperi şi deprinderi ce urmează să fie predate într-o anumită clasă la un anumit obiect de învăţămînt. **P. de î.** din ţara noastră îmbină armonios sistemul *liniar* (de predare a cunoştinţelor în mod continuu) cu sistemul *concentric* (care implică repetarea cunoştinţelor într-o formă mai dezvoltată pe treapta de învăţămînt superioară).

progrés (FILOZ.), dezvoltare în linie ascendentă, de la simplu la complex, de la inferior la superior, apariţie şi consolidare a noului. **P.** este o tendinţă obiectivă şi necesară a automişcării şi, în acelaşi timp, un rezultat al dezvoltării, decurgînd din legile universale ale dialecticii; el se realizează prin contradicţii, salturi şi negaţii succesive. Diversitatea formelor fundamentale de mişcare a materiei şi varietatea condiţiilor imprimă mişcării progresive din diversele sectoare ale realităţii trăsături specifice. — *P. social*, proces de ridicare legică de la inferior la superior care are loc în diferite domenii ale vieţii sociale: tehnic-ştiinţific, economic, social-politic, cultural etc. Marxismul arată că succesiunea formaţiunilor social-economice are un sens ascendent, progresiv. „În linii generale, modurile de producţie asiatic, antic, feudal şi burghez-modern reprezentau respectiv epoci de progres ale formaţiunii economice a societăţii" (K. Marx). Particularităţile istorice concrete ale *p.s.* izvorăsc din natura formaţiunilor sociale. În cursul istoriei, ritmul *p.s.* se accelerează. În istoria societăţii bazate pe exploatare, progresul se înfăptuieşte prin lupta contrariilor antagonice, trecerea de la o orînduire la alta realizîndu-se pe cale revoluţionară. Orînduirea socialistă determină un tip superior de *p.s.*, asigurînd o dezvoltare neantagonistă, conştientă şi armonioasă, continuu ascendentă şi în ritm susţinut a tuturor laturilor vieţii sociale, a societăţii în ansamblu. — *P. tehnic*, proces de dezvoltare şi de perfecţionare continuă a mijloacelor de muncă, a obiectelor muncii şi a tehnologiei producţiei, pe baza celor mai

noi realizări ale ştiinţei. *P.t.* are un rol esenţial în dezvoltarea societăţii omeneşti, creînd premisele materiale obiective pentru perfecţionarea producţiei şi constituind calea principală de creştere a productivităţii muncii. Caracterul şi orientarea *p.t.*, gradul de aplicabilitate şi scopul introducerii lui sînt determinate de relaţiile de producţie dominante în fiecare orînduire socială. În orînduirile precapitaliste, în care, datorită nivelului scăzut al tehnicii, procesul de producţie s-a bazat pe munca manuală, *p.t.* s-a realizat extrem de lent. În capitalism, o dată cu revoluţia industrială şi cu trecerea la producţia maşinistă şi mai ales, ulterior, prin folosirea în producţie a celor mai noi mijloace tehnice, a mecanizării şi automatizării etc., *p.t.* s-a accelerat şi diversificat. Revoluţia ştiinţifică-tehnică contemporană a intensificat *p.t.*, dîndu-i un caracter multilateral şi complex, care se referă la sursele de energie, uneltele de producţie, obiectele muncii şi care necesită o ridicare permanentă a nivelului de organizare a producţiei şi de calificare a muncitorilor. Relaţiile de producţie capitaliste nu permit însă utilizarea deplină a tuturor posibilităţilor *p.t.* şi folosirea lui în interesul întregii societăţi, acesta desfăşurîndu-se, sub influenţa luptei de concurenţă, contradictoriu, inegal, în interesul obţinerii de profituri cît mai mari şi ducînd la intensificarea exploatării muncii salariate. Datorită acestor trăsături, alături de ramuri sau ţări cu o înaltă dezvoltare tehnică, există ramuri sau ţări bazate pe o tehnică înapoiată, pe folosirea largă a muncii manuale. În socialism, relaţiile de producţie socialiste deschid posibilităţi nelimitate de realizare şi aplicare a *p.t.* în interesul întregii societăţi. Existenţa unor puternice stimulente morale şi materiale, caracterul planificat al economiei favorizează *p.t.* rapid în întreaga economie naţională, care contribuie la uşurarea muncii, la creşterea productivităţii muncii sociale şi, pe această bază, la îmbunătăţirea nivelului de trai al poporului. Direcţiile principale ale *p.t.* contemporan sînt: electrificarea, mecanizarea complexă, automatizarea, chimizarea producţiei şi introducerea procedeelor tehnologice moderne. În R.P.R., dezvoltarea forţelor de producţie, ritmul rapid de dezvoltare a economiei au fost asigurate prin înfăptuirea consecventă a politicii partidului de industrializare socialistă, bazată pe tehnica avansată. Apreciind importanţa hotărîtoare a *p.t.* pentru construcţia noastră economică, partidul şi statul se preocupă consecvent de înzestrarea noilor întreprinderi şi reutilarea celor existente cu utilaje şi agregate la nivelurile celor mai mari realizări ale tehnicii, de extinderea mecanizării şi automatizării producţiei, de aplicarea în producţie, în măsură tot mai largă, a procedeelor tehnologice moderne, precum şi a celor mai noi cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii mondiale, de stimularea muncii de creaţie tehnică şi ştiinţifică etc. Avînd în vedere rolul electrificării ca o condiţie esenţială în promovarea *p.t.*, partidul nostru acordă o importanţă deosebită creşterii producţiei de energie electrică, utilizării ei în procesul de producţie, atît ca forţă motrice cît şi ca element al procesului tehnologic. Paralel cu măsurile de promovare a *p.t.*, o atenţie deosebită se acordă ridicării nivelului de calificare al lucrătorilor, pregătirii de cadre capabile să folosească şi să aplice cuceririle ştiinţei şi tehnicii moderne. Promovarea cu consecvenţă a *p.t.* în toate ramurile economiei a permis ca o parte tot mai mare din sporul producţiei să se realizeze pe seama creşterii productivităţii muncii. V. şi tehnică; ştiinţă.

progrésie (MAT.) **1.** *Progresie aritmetică*, şir de numere care are proprietatea că fiecare termen al său, afară de primul, se obţine din cel care îl precedă, prin adăugarea aceluiaşi număr constant, numit *raţie* (ex. şirul 2, 5, 8, 11, 14 este o *p.a.* cu raţia 3, iar şirul 4, 2, 0, −2, −4 este o *p.a.* cu raţia −2). După cum raţia este pozitivă sau negativă, *p.a.* este crescătoare sau descrescătoare. Numărul care indică al cîtelea loc îl ocupă un termen într-o *p.a.* se numeşte *rangul* acelui termen. **2.** *Progresie geometrică*, şir de numere care are proprietatea că fiecare termen al său, în afară de primul, se deduce din cel care îl precedă, prin multiplicarea cu acelaşi număr constant, numit *raţie* (ex. şirul 2, 8, 32, 128 este o *p.g.* cu raţia 4, iar şirul 1; 0,1; 0,01; 0,001 este o *p.g.* cu raţia 0,1).

proiéct 1. (TEHN.) Lucrare tehnică întocmită pe baza unei teme date, alcătuită din indicaţii scrise şi piese desenate şi care cuprinde: justificarea utilităţii obiectului proiectat, examinarea eficienţei economice, amplasamentul obiectului, date tehnice (cuprinzînd calculele de dimensionare, rezistenţă şi verificare, de durabilitate, desenele de ansamblu şi de execuţie etc.), preţul de cost (stabilit pe bază de calcule estimative sau de devize), date privind executarea, montarea, posibilităţile de extindere, exploatarea, reparaţia obiectului sau sistemului tehnic proiectat etc. **P.** se poate referi la o *instituţie complexă* (ex. un complex industrial cu toate fabricile, instalaţiile şi clădirile anexe) sau la un *sistem tehnic* (ex. o maşină de lucru, un motor, un pod, o instalaţie). — *P. tehnic* (sau *de ansamblu*), proiect avînd ca scop definirea cît mai riguroasă din punct de vedere tehnic a soluţiei constructive, stabilirea consumurilor de materiale, a dimensiunilor, a caracteristicilor funcţionale, a principalelor metode de execuţie, montare, întreţinere şi exploatare a obiectului proiectat, eşalonarea lucrărilor pe obiecte etc. Prin *p.t.* se stabilesc indicii tehnico-economici, precum şi preţul de cost al obiectului respectiv. — *P. de execuţie*, proiect întocmit pe baza proiectului tehnic sau de ansamblu, care are scopul de a definitiva în detaliu elementele constructive, tehnologice şi funcţionale privind piesele, respectiv părţile componente din care este alcătuit sistemul tehnic (maşină, instalaţie sau construcţie industrială etc.) pentru ca acestea să poată fi executate. **2.** (DR.) *Proiect*

de lege, proiect însoțit de expunerea de motive și care este supus de cei avînd inițiativă legislativă dezbaterii organului legiuitor. În R.P.R. au inițiativă legislativă Consiliul de Stat, Consiliul de Miniștri, comisiile permanente ale Marii Adunări Naționale sau un număr de cel puțin 30 de deputați ai acesteia.

proiectántă (MAT., TEHN.), dreaptă dusă prin fiecare punct al unui obiect, al unei figuri etc. cărora li se construiește proiecția pe o dreaptă, pe un plan, pe o suprafață.

proiectáre (TEHN.) **a)** Ansamblul operațiilor de elaborare a unui proiect. Operația de **p.** comportă mai multe etape, numite *faze de proiectare*. Acestea cuprind: *studiul temei de proiectare* (întocmită de beneficiar), pe baza căruia se stabilește programul de proiectare a sistemului respectiv, colectivele de lucru pe specialități, documentarea etc.; elaborarea *proiectului de ansamblu* și a *proiectului de execuție*. În cazul sistemelor tehnice mai simple sau cînd pot fi utilizate proiecte tip ori proiecte refolosibile, pe baza studiului temei se execută un *proiect preliminar* (sau anteproiect) și apoi *proiectul de execuție*. **b)** Lansarea (aruncarea) unui corp solid dintr-un punct într-altul sau împrăștierea, sub presiune, a unui material în stare lichidă, pulverulentă etc.

proiectíl (MILIT.), corp metalic de formă cilindroogivală, aruncat de o armă de foc pentru neutralizarea, nimicirea sau distrugerea unei ținte. În arta militară se folosesc diferite tipuri de **p.**, ca: **p.** exploziv, mină, perforant, ruptură-beton, cumulator, fumigen, incendiar, luminos etc. — *P.-rachetă*, rachetă compusă dintr-un proiectil obișnuit, continuat la partea dinapoi cu un motor-rachetă cu combustibil solid pentru asigurarea propulsiei. Este aruncat cu ajutorul unor lansatoare individuale sau multiple, montate pe autovehicul.

proiectór (TEHN.), aparat destinat iluminării, explorării în timpul nopții a unei anumite regiuni a spațiului sau emiterii unor semnale luminoase vizibile la mare distanță. **P.** concentrează razele de lumină emise de o sursă luminoasă (lampă electrică) cu ajutorul unui sistem optic (oglinzi și lentile), pentru a obține un flux luminos intens. Se folosesc în sălile de spectacol, în cinematografie, în porturi și pe aerodroame, la autovehicule etc.

proiécție[1] (MAT.) **1.** Operație geometrică de reprezentare a unui obiect din spațiu, a unei figuri etc. pe o dreaptă, pe un plan, pe o suprafață prin intersecția proiectantelor tuturor punctelor acelui obiect, acelei figuri etc. cu dreapta, planul sau suprafața de proiecție. În cazul proiecției pe o dreaptă, **p.** se face ducînd plane paralele cu un plan fix și considerînd intersecțiile lor cu acea dreaptă. În cazul proiecției pe un plan sau pe o suprafață, proiectantele pot fi paralele cu o direcție de **p.** *(p. cilindrică)* sau pot trece printr-un punct fix, numit centru de proiecție *(p. conică)*. **P.** cilindrică pe un plan poate fi ortogonală sau oblică, după cum direcția de proiecție este perpendiculară sau înclinată față de acel plan. — *P. cartografică*, procedeu matematic de reprezentare în plan a suprafeței terestre, în care fiecărui punct de pe glob îi corespunde un punct determinat din planul de proiecție. Ca bază a *p.c.* se utilizează rețeaua cartografică, constituită din imaginile în plan ale meridianelor și paralelelor globului. Deoarece elipsoidul

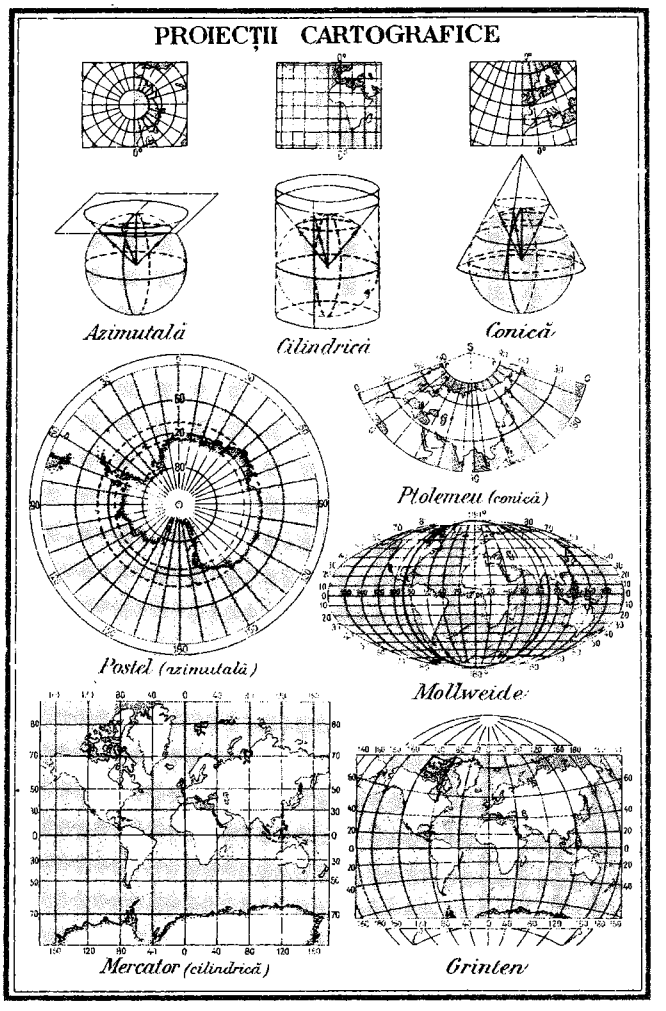

este o suprafață nedesfășurabilă, reprezentarea în plan a suprafeței globului terestru suferă deformații de unghiuri, lungimi sau suprafețe. Există numeroase sisteme de *p.c.*; de obicei se clasifică după caracterul deformațiilor (*p.c. conforme*, care păstrează nedeformate unghiurile, *p.c. echivalente*, care păstrează nedeformate suprafețele, și *p.c. arbitrare*, care deformează atît unghiurile cît și suprafețele; în această categorie intră și *p.c. echidistante*) și după suprafețele geometrice cu ajutorul cărora se face trecerea în plan (*p.c. azimutale perspective* și *neperspective*, *p. cilindrice*, *p. conice*, *p. policonice*, *p. convenționale*, *p. poliedrice* și *p. derivate* din alte *p.c.*). Dintre *p.c.* sînt mai cunoscute: *proiecția azimutală neperspectivă polară Postel*, care păstrează nedeformate distanțele în sensul meridianelor; *proiecția cilindrică Mercator*, care este conformă, iar deformările cresc foarte mult o dată cu latitudinea; *proiecția conică dreaptă a lui Ptolemeu*, la care deformările cresc pe măsura depărtării de paralela de tangență; *proiecția cilindrică transversală Gauss*, care este conformă și la care cilindrul este tangent la un meridian, iar proiectarea se face pe fuse de 6° longitudine, pentru a evita deformările prea mari. În această proiecție este construită harta de bază a României; *proiecția pseudocilindrică Mollweide*, care este echivalentă; *proiecția Grinten*, proiecție convențională circulară, care nu are deformări în regiunea ecuatorială, dar are deformări foarte mari în regiunile polare. Se folosește pentru construirea planiglobului. **2.** Mulțimea punctelor obținute prin operația de proiecție **(1).**

proiécție[2], *aparat de* ~ (CINEMA), aparat care servește la proiectarea pe un ecran a imaginilor de pe o peliculă cinematografică și la reproducerea sunetelor înregistrate pe pista sonoră. *A. de p.* este alcătuit din: *partea mecanică*, cuprinzînd bobinele debitoare și receptoare, mecanismul de antrenare și dispozitivul de sacadare a peliculei, obturatorul ș.a.; *blocul optic*, cuprinzînd sursa de lumină și două sisteme cu lentile și oglinzi, unul pentru iluminare, celălalt pentru proiecție; *blocul de redare a sunetului*, cuprinzînd o microsursă de lumină, un receptor adecvat și un amplificator electronic. De pe bobina debitoare pelicula este derulată

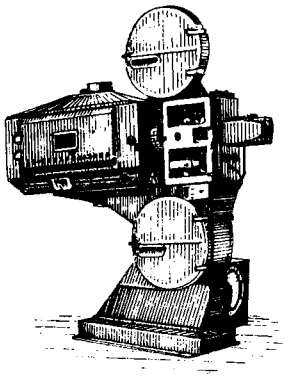

Aparat de proiecție cinematografică

în mod uniform; în blocul optic ea are o mișcare sacadată, oprindu-se cu fiecare cadru, pentru o fracțiune de secundă în dreptul obturatorului, care se deschide numai în acest timp, permițînd proiecția imaginii pe ecran; în blocul de redare a sunetului, pelicula are din nou o mișcare uniformă.

Prokofiev, Serghei Sergheevici (1891—1953), compozitor, pianist și dirijor sovietic; artist al poporului din U.R.S.S. A fost elevul lui Leadov și Rimski-Korsakov. **P.** a abordat cu succes toate genurile muzicale: opere („Dragostea celor trei portocale", 1919; „Îngerul de foc", 1927; „Simeon Kotko", 1939; „Logodna la mănăstire", 1940; „Povestea unui om adevărat",

S. S. Prokofiev

1948; „Război și pace", 1952 ș.a.), balete („Romeo și Julieta", 1935; „Cenușăreasa", 1944; „Floarea de piatră", 1950 ș.a.), muzică de film („Aleksandr Nevski", 1938; „Ivan cel Groaznic", 1945 ș.a.), oratorii, cantate, simfonii, suite, concerte, piese instrumentale (povestea simfonică „Petrică și lupul", 1936), sonate și piese pentru pian etc. Muzica sa se caracterizează prin prospețimea și mlădierea originală a melodiei, inflexiunile armoniei, cînd masivă și strălucitoare, cînd discretă și diafană, prin fantezia orchestrației, care servesc întruchipării unei game largi de sentimente și de imagini.

Prokopovici, Feofan (1681—1736), cărturar, scriitor și publicist rus, unul dintre premergătorii iluminismului. A ocupat importante funcții bisericești și a fost un fervent apărător al reformelor lui Petru I și al ideilor „absolutismului luminat". Principala sa operă literară este tragicomedia „Vladimir" (1705). Multe opere ale lui **P.** au fost cunoscute în țările române încă din sec. al XVIII-lea, unele fiind tipărite în original sau în traducere.

prolactínă (BIOCHIM.), hormon secretat de lobul anterior al hipofizei. Stimulează lactația glandei mamare și funcția corpului galben. Din punct de vedere chimic, este o proteină. Se mai numește *lacteoproteină*.

prolán (BIOCHIM.), hormon cu acțiune gonadotropă, secretat de placentă. Se găsește în urina și în sîngele femeii gravide.

prólaps (lat. *pro* „înainte" și *lapsus* „căzut"; MED.), deplasare în jos a unui organ față de poziția sa normală, datorită relaxării mijloacelor sale de fixare.

prolegómene (gr. *pro* „înainte" și *legomai* „spun"), expunere succintă care servește ca introducere în problematica unei anumite științe.

prolépsă (gr. *prolepsis* „anticipație"), procedeu stilistic constînd în enunțarea unei obiecții pe care un adversar ar putea s-o ridice și în combaterea ei anticipată. **P.** este des folosită în stilul oratoric al lui Cicero.

proletariát, una dintre cele două clase fundamentale ale

societății capitaliste, clasa muncitorilor salariați, lipsiți de mijloace de producție și de aceea nevoiți să trăiască din vînzarea forței lor de muncă, exploatați de către capitaliști, proprietarii mijloacelor de producție. **P.**, împreună cu ceilalți oameni ai muncii, produce bunurile materiale necesare existenței societății; el produce plusvaloarea, pe seama căreia trăiește și se îmbogățește burghezia. **P.** este clasa cea mai înaintată și consecvent revoluționară a societății capitaliste, singura clasă interesată pînă la capăt în lichidarea exploatării omului de către om, misiunea lui istorică fiind desființarea capitalismului și construirea societății comuniste. În frunte cu partidul său marxist-leninist, **p.** îi revine rolul de conducător al tuturor maselor exploatate în lupta pentru pace, democrație și socialism. V. și clasa muncitoare. — *P. agricol*, totalitatea muncitorilor salariați din agricultura capitalistă, care provin, în general, din păturile sărăcite ale țărănimii, datorită procesului continuu de diferențiere și de ruinare a acesteia, și care constituie partea cea mai exploatată a proletariatului. V. și țărănime.

proletarizáre, proces de ruinare a micilor producători (țărani, meseriași) și a unei părți a burgheziei în condițiile capitalismului și de transformare a lor în proletari. **P.** are loc în mod inevitabil, în virtutea acțiunii legilor economice obiective ale acestei orînduiri. V. și capitalism.

proliferáre (lat. *proles* „rod" și *ferre* „a purta"; HIST.), înmulțire anormală a celulelor unui țesut fără modificarea structurii acestuia. Se întîlnește în inflamații, tumori etc.

prolificitáte (ZOOTEHN.), indice care reprezintă numărul total de produși născuți la o fătare de femelele mamiferelor multipare. La speciile domestice (în special la porcine), **p.** reprezintă unul dintre principalele criterii în lucrările de selecție și de ameliorare a raselor.

prolúviu, depozit detritic caracterizat printr-o rulare și sortare slabă a materialului constituent și depus de torenți la baza pantelor sub forma conurilor de dejecție.

prometazínă (FARM.), substanță medicamentoasă de sinteză. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, de culoare albă, cu gust amar, foarte solubilă în apă. Are acțiune antihistaminică, hipnotică, neurosedativă. Se utilizează în special în afecțiunile alergice (astm, prurit, eczeme etc.). Nume comercial: *fenergan, romergan, alergan.*

Prometeu (în mitologia greacă), titan care, conform mitului, a furat zeilor focul și l-a dăruit oamenilor, făcînd posibilă dezvoltarea meșteșugurilor.

Prometeu și Atlas.
După un vas grecesc antic

Drept pedeapsă, Zeus a poruncit să fie pironit de o stîncă și a trimis un vultur să-i ciugulească ficatul. După trecerea de veacuri, **P.** a fost eliberat de Herakles. Legenda simbolizează lupta omului cu forțele naturii, dezvoltarea civilizației omenești în cursul acestei lupte. În tragedia lui Eschil „Prometeu înlănțuit", gestul lui **P.** avea și semnificația revoltei gîndirii libere împotriva autorităților religioase tradiționale. Mitul lui **P.** a inspirat pe Goethe, Byron, Shelley, Beethoven, iar la noi pe V. Eftimiu.

prométiu (CHIM.), *Pm.* Element din grupa lantanidelor, cu nr. at. 61. Nu se găsește în natură; se obține numai prin reacții nucleare. Izotopul cu numărul de masă 145 are timpul de înjumătățire cel mai lung. Formează combinații în treapta de valență trei.

promontóriu (lat. *pro* „înainte" și *mons* „munte"; GEOGR.), proeminență spre mare a unui țărm înalt constituit din roci mai rezistente la abraziune.

promoroácă (METEOR.) v. **chiciură.**

promotór (CHIM.) **1.** Substanță care se descompune termic sau fotochimic în radicali liberi, capabili să inițieze o reacție înlănțuită (ex. peroxizii de alchil sau de acil, azoderivații alifatici etc.). Sin. *inițiator.* **2.** Substanță care se adaugă în cantități mici în compoziția unui catalizator pentru a-i mări eficacitatea.

promulgáre (DR.), act prin care șeful unui stat burghez dispune publicarea și intrarea în vigoare a unui proiect de lege votat de parlament. V. și adoptarea legilor.

pronáos, încăpere într-o biserică, precedînd naosul, despărțită de acesta printr-un perete cu o ușă sau prin trei arcade pe stîlpi sau coloane (v. nartex). În arhitectura veche românească, **p.** prezintă diferite forme de boltire, fiind uneori suprainălțat cu una sau mai multe turle sau cu un turn-clopotniță.

pronáție (lat. *pronare* „a se apleca înainte"; MED.), mișcare a antebrațului în jurul axei sale, avînd drept rezultat rotația antebrațului cu 90°, în așa fel încît policele se apropie de trunchi. Se realizează cu ajutorul mușchilor pronatori.

pronúme (LINGV.), parte de vorbire flexibilă care ține locul unui substantiv. **P.** au forme deosebite pentru gen, număr și caz, iar unele și forme de persoană. Există mai multe specii de **p.**: *p. demonstrativ,* care indică apropierea sau depărtarea în spațiu sau în timp a obiectului al cărui nume îl înlocuiește, identitatea sau diferențierea lui față de alte obiecte (ex. *acesta, acela, același, celălalt*); *p. interogativ,* care se folosește în propoziții interogative, ținînd locul cuvîntului așteptat ca răspuns (ex. *ce, cine*); *p. de întărire,* care precizează obiectul determinat (ex. *însuși*); *p. negativ,* care se folosește în propoziții negative, ținînd locul unui substantiv din propoziția pozitivă corespunzătoare și negîndu-l totodată (ex. *nimeni, nimic*); *p. nehotărît,* care dă indicații neprecise asupra obiectului al cărui nume îl înlocuiește (ex. *altul, cineva, fiecare,*

orice); *p. personal*, care desemnează diferitele persoane (ex. *eu, tu, el*, pronumele de politeţe *dumneata, dumnealui*); *p. posesiv*, care înlocuieşte atît numele obiectului posedat cît şi numele posesorului (ex. *al meu, al său*); *p. reflexiv*, care ţine locul numelui unui obiect asupra căruia se răsfrînge, direct sau indirect, acţiunea unui verb şi care e identic cu subiectul verbului (ex. *îşi, se, sine*); *p. relativ*, care face legătura între o propoziţie subordonată şi cuvîntul determinat din propoziţia regentă (ex. *care, ce, cine*, care în alte situaţii sînt *p. interogative*). **P.** demonstrative, interogative, de întărire, negative, nehotărîte, posesive şi relative devin adjective determinative (sau pronominale) atunci cînd însoţesc substantive, determinîndu-le şi acordîndu-se cu ele. **P.** şi adjectivele determinative strîns legate de alt cuvînt se numesc *conjuncte*; astfel, pot fi conjuncte formele neaccentuate de dativ şi de acuzativ ale **p.** personal şi reflexiv (ex. *le-a dat, dîndu-le, s-a dus, viaţa-mi*) şi adjectivele posesive (în construcţii ca *frate-meu, nevastă-sa*).

„Pronunciamentul de la Blaj", denumirea curentă a actului de protest semnat, în 1868, de un grup de intelectuali români transilvăneni împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria, votată de dieta de la Cluj în 1865. A fost publicat în ziarele româneşti, iar un exemplar a fost trimis guvernului, care a dat în judecată pe semnatari. Autorii „pronunciamentului" declarau că rămîn la principiile şi la revendicările prezentate de Adunarea de la Blaj din 3/15 martie 1848. **P. de la B.** formula ca revendicări de bază autonomia Transilvaniei şi redeschiderea dietei Transilvaniei „pe baza unei adevărate reprezentări populare". Pronunciamentul de la Blaj a fost prima acţiune politică organizată a burgheziei româneşti din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar.

pronunţáre 1. (LINGV.) Mod de a rosti, de a articula un sunet, o silabă, un cuvînt sau un grup de cuvinte. **2.** (DR.) Rostire, în şedinţă publică, a soluţiei date unei pricini de către organul de jurisdicţie.

propagandă de aţiţare la războ (DR.), răspîndire a unor ştiri tendenţioase ori inventate sau orice alte manifestări (prin cuvîntări publice, presă, radio sau alte mijloace de comunicaţie) de natură să servească aţiţării la război. **P. de a. la r.** constituie o crimă internaţională. În R.P.R., ea este pedepsită de legea penală. V. şi Legea pentru apărarea păcii.

propagáre 1. (FIZ.) Transmitere din aproape în aproape, în spaţiu şi în timp, cu viteză finită, a unor acţiuni fizice (ex. **p.** undelor radioelectrice, **p.** luminii, **p.** căldurii etc.). **P.** reprezintă o formă de evoluţie a unui fenomen caracterizat prin funcţii de punct şi de timp, în care repartiţia valorilor unei mărimi de stare locală existentă la un moment dat în vecinătatea unui punct este regăsită în momentul imediat următor în vecinătatea altui punct, situat în apropierea imediată a primului, pe o anumită direcţie. **2.** (LINGV.) Fenomen fonetic care constă în transmiterea parţială a vibraţiilor unui sunet dintr-un cuvînt şi în repetarea sunetului în cuvînt (lat. *genuculum* > rom. *genuchi* > *genunchi*, prin **p.** lui *n*).

propán (CHIM.), C_3H_8. Hidrocarbură aciclică saturată. Este un gaz incolor, obţinut din gazele de sondă şi de rafinărie. Se foloseşte ca materie primă în industria petrochimică şi drept combustibil.

propanól (CHIM.) v. **alcool propilic.**

„Propăşirea", revistă săptămînală, cu profil literar şi ştiinţific, editată de M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. Ghica şi P. Balş, între 9 ianuarie şi 29 octombrie 1844, la Iaşi. Titlul fiind interzis de cenzură, revista a apărut numai cu subtitlul „Foaie ştiinţifică şi literară". **P.** a continuat programul revistei „Dacia literară". În paginile ei au mai colaborat: C. Negruzzi, Al. Donici, N. Bălcescu, C. Bolliac, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu ş.a. A fost suprimată din ordinul domnului Mihail Sturza.

propedeútică (gr. *propedeutike* „învăţătură pregătitoare") **1.** (FILOZ.) Disciplină care constituie o introducere necesară în studiul altei discipline. **2.** (MED.) Ramură a ştiinţelor medicale, făcînd parte din învăţămîntul pregătitor clinic, care are ca obiect studiul clinic al bolnavului şi al tuturor elementelor clinice utile pentru fixarea unui diagnostic exact. **P.** poate fi: *medicală* (cînd studiază elementele bolilor medicale) sau *chirurgicală* (cînd are în vedere bolile chirurgicale).

propelánt (AV.), ansamblu format din combustibilul şi din oxidantul necesar arderii acestuia, folosit de motoarele unei rachete sau ale unui avion care zboară la altitudini foarte mari.

propénă (CHIM.), compus organic din clasa hidrocarburilor aciclice nesaturate, cu trei atomi de carbon şi o dublă legătură în moleculă. Este un gaz care se lichefiază la −48°C. Se găseşte în gazul de cracare. Se întrebuinţează ca materie primă la fabricarea gliceri-nei, acetonei, alcoolului izopropilic. Sin. *propilenă*.

Properţiu (Sextus Propertius) (c. 49—15 î.e.n.), poet liric latin. S-a bucurat de protecţia împăratului August şi a lui Mecena. Este autorul a patru cărţi de poezii, intitulate „Elegii". În primele două cîntă dragostea sa nefericită pentru Cynthia. Ultima carte, consacrată istoriei reale şi legendare a Romei, evocă măreţia acesteia. Plină de lirism şi de căldură, poezia lui **P.** a împrumutat de la poeţii greci alexandrini gustul pentru erudiţia mitologică, precum şi stilul căutat şi prolix, dar rafinat.

propilénă (CHIM.) v. **propenă.**

propilée (ARHIT.), denumire dată în antichitate intrărilor monumentale, formate dintr-un ansamblu de porţi legate între ele prin porticuri şi scări sau vestibulurilor marilor palate (ex. **p.** din Olimpia, din Eleusis). Cele mai vestite **p.** sînt cele de pe Acropola Atenei, construite de arhitectul Mnesicles în anii 437—433 î.e.n. **P.** din Atena cuprindeau un complex de cinci porţi, porti-

curi, vestibule, o pinacotecă și o scară săpată în stîncă. Întregul ansamblu, deși ruinat, impresionează și azi prin armonioasa compoziție a volumelor,

Propileele Atenei (perspectivă interioară)

prin îmbinarea efectelor plastice ale ordinelor doric și ionic.

propilitizáre (PETROGR.), proces de transformare a unor roci vulcanice (mai ales andezitele și dacitele) sub influența soluțiilor hidrotermale. Prin acest proces, mineralele bogate în fier și în magneziu se transformă în clorit, iar roca capătă o coloratie verzuie, feldspații își pierd aspectul proaspăt, trecînd adesea în sericit, calcit, epidot etc. **P.** este frecventă în regiunile cu filoane metalifere din Munții Metaliferi și din reg. Maramureș.

propiónic, *acid* ~ (CHIM.), CH_3CH_2-COOH. Acid monocarboxilic saturat, derivat din propan. Este o substanță lichidă cu p.f. 141°C, solubilă în apă, cu gust acru și cu miros înțepător. Se întrebuințează în unele sinteze organice.

propólis (ZOOTEHN.), substanță rășinoasă aromată culeasă de albine de pe mugurii arborilor și folosită de acestea la astupatul crăpăturilor din stup, la lipitul ramelor, la acoperirea dăunătorilor intrați și omorîți în stup etc. Este întrebuințat la prepararea anumitor lacuri, a unor produse farmaceutice etc.

Propontida, denumirea antică a Mării Marmara. Colonizarea grecească din sec. VIII—VI î.e.n. a cuprins și țărmurile **P.**, unde coloniștii greci, originari din Milet și din Megara, au întemeiat orașele Cyzic, Byzantion ș.a.

propórție (MAT.), egalitate între două rapoarte (ex. $\frac{3}{5}=\frac{9}{15}$, $\frac{a}{b}=\frac{c}{d}$ etc.). Termenii 3 și 15, respectiv *a* și *d*, reprezintă extremii, iar 5 și 9, respectiv *b* și *c*, mezii **p.** considerate. În orice **p.**, produsul mezilor este egal cu produsul extremilor. — *P. derivată*, proporție dedusă dintr-o proporție dată (ex. din **p.** $\frac{a}{b}=\frac{c}{d}$ se pot deduce următoarele *p.d.*: $\frac{a+b}{b}=\frac{c+d}{d}$; $\frac{a}{a+b}=\frac{c}{c+d}$; $\frac{a+b}{a-b}=\frac{c+d}{c-d}$ ș.a.).

proporționalitáte (EC.), totalitatea raporturilor, obiectiv necesare, pentru dezvoltarea echilibrată a economiei. În economia socialistă, **p.** este stabilită cu anticipație și realizată conștient, înfăptuindu-se anumite corelații cantitative și calitative, determinate de legile economice obiective în vederea dezvoltării armonioase, echilibrate și în ritm susținut a tuturor ramurilor; aceste corelații în care se manifestă legăturile interne ale procesului reproducției sociale sînt stabilite, menținute și realizate cu ajutorul planului de stat. Stabilirea concretă a proporțiilor din economie depinde de gradul de dezvoltare al forțelor de producție, de natura relațiilor de producție, de gradul de adîncire a diviziunii sociale a muncii, de diversificarea producției, de nivelul și de intensitatea introducerii progresului tehnic etc., toți acești factori imprimîndu-le un caracter dinamic și concret istoric, legat de condițiile obiective specifice fiecărei etape a construcției socialiste sau comuniste. V. și dezvoltarea planică proporțională a economiei naționale.

propozíție 1. (LINGV.) Cea mai mică unitate a sintaxei, care comunică prin cuvinte o judecată sau o idee cu caracter afectiv ori voliționat. După raportul în care se găsesc unele față de altele, **p.** pot fi *principale* sau *secundare (subordonate)*; *p. principale* pot fi *independente*, *coordonate* sau *regente*, iar *p. secundare* pot fi *coordonate* între ele sau *regente*. Privite independent de raporturile dintre ele, **p.** pot fi clasificate, după structura lor formală, în *simple* și *dezvoltate*, *monomembre* și *bimembre*, iar după înțeles (scopul comunicării și modalitate) în *enunțiative*, *optative*, *dubitative*, *potențiale*, *imperative*, *exclamative* și *interogative*. — *P. principală*, propoziție care nu depinde din punct de vedere gramatical de altă propoziție. — *P. secundară* (sau *subordonată*, *dependentă*), propoziție care determină altă propoziție, depinzînd de ea. — *P. atributivă*, propoziție secundară care îndeplinește funcția de atribut pe lîngă un cuvînt din *p. regentă*; se mai numește *p. relativă*, deoarece se construiește de cele mai multe ori cu pronume sau cu adverbe relative. — *P. circumstanțială*, propoziție secundară care îndeplinește față de *p. regentă* funcțiunea de complement circumstanțial. — *P. concesivă*, propoziție circumstanțială care, deși arată o piedică în realizarea acțiunii din *p. regentă*, nu împiedică totuși realizarea ei. — *P. consecutivă*, propoziție circumstanțială care exprimă urmarea, rezultatul unei acțiuni sau calități arătate în *p. regentă*. — *P. finală*, propoziție circumstanțială care exprimă scopul acțiunii din *p. regentă*. — *P. completivă directă*, propoziție secundară care îndeplinește față de *p. regentă* funcțiunea de complement direct. — *P. completivă indirectă*, propoziție secundară care îndeplinește față de *p. regentă* funcțiunea de complement indirect. — *P. condițională*, propoziție secundară care exprimă condiția realizării acțiunii din *p. regentă*. — *P. predicativă*, propoziție secundară care îndeplinește față de *p. regentă* funcțiunea de nume predicativ. V. și predicat nominal. — *P. relativă* **a)** Propoziție secundară introdusă prin pronume sau adverbe

pronominale relative ori nehotărîte. **b)** V. *propoziție atributivă*. — *P. subiectivă*, propoziție secundară care îndeplinește funcțiunea de subiect al *p. regente*. — *P. coordonată*, propoziție (principală sau secundară) care stă pe același plan cu alta, fără a depinde de ea din punct de vedere gramatical. V. și coordonare; conjuncție coordonatoare. — *P. adversativă*, propoziție coordonată care exprimă o opoziție față de coordonata ei. — *P. concluzivă*, propoziție coordonată care arată o urmare, o concluzie a coordonatei precedente. — *P. copulativă*, propoziție coordonată care exprimă asocierea față de coordonata ei. — *P. disjunctivă*, propoziție coordonată care se găsește într-un raport de excludere față de coordonata ei. — *P. regentă* (sau *supraordonată*), propoziție (principală sau secundară) care este determinată de o propoziție secundară. — *P. simplă*, propoziție formată numai din subiect și predicat (sau numai din unul dintre ele). — *P. dezvoltată*, propoziție care, pe lîngă subiect și predicat, cuprinde și una sau mai multe părți de propoziție secundare. — *P. monomembră*, propoziție în care nu există decît o singură parte de propoziție principală (subiectul sau predicatul), fără ca cealaltă să fie presupusă sau subînțeleasă din context. — *P. bimembră*, propoziție în care există ambele părți de propoziție principale (subiectul și predicatul) sau elemente din grupul lor. — *P. dubitativă*, propoziție care exprimă o îndoială, o nehotărîre, o nesiguranță sau o bănuială. — *P. enunțiativă*, propoziție care exprimă o constatare, prezentînd o acțiune sau o stare ca reală. — *P. exclamativă*, propoziție care comunică ceva, exprimînd și starea afectivă a vorbitorului, marcată în primul rînd printr-o intonație specială. — *P. imperativă*, propoziție care exprimă o poruncă, un îndemn, un sfat sau o rugăminte. — *P. interogativă*, propoziție prin care se formulează direct o întrebare *(p. i. directă)*, se reproduce o întrebare *(p. i. indirectă)* sau se comunică ceva sub formă interogativă *(p.i. retorică)*. — *P. optativă*, propoziție care exprimă dorința de a se realiza o acțiune. — *P. potențială*, propoziție care exprimă posibilitatea realizării unei acțiuni, fără a preciza dacă ea se realizează sau nu. — *P. incidentă*, propoziție care aduce o comunicare suplimentară în interiorul unei comunicări de bază, nefiind legată sintactic de fraza în care apare. **2.** (LOG.) Expresie a actului judicativ care poate fi determinată ca avînd o anumită valoare de adevăr, pe bază de reguli explicit enunțate; în urma aplicării acestora se decide dacă **p.** este adevărată sau falsă sau dacă, în cazul acceptării unor valori de adevăr intermediare (în logica polivalentă), ea posedă, eventual, una dintre aceste valori de adevăr intermediare. Determinarea valorii de adevăr a **p.** se întemeiază pe funcția reflectorie a componentelor și a conectivelor ei logice, care explică înseși regulile de evaluare ale respectivei **p.**

proprietáte 1. (EC.) Formă socială, istoricește determinată, de însușire a bunurilor materiale de către oameni. Demonstrînd că **p.** este un raport social care ia naștere între oameni în legătură cu însușirea acestor bunuri, și în primul rînd a mijloacelor de producție, K. Marx a combătut concepția burgheză care o definea ca un raport între om și obiect. **P.** nu se poate confunda cu dreptul de proprietate, care nu este altceva decît expresia juridică a relațiilor de **p.** Nu obiectul în sine constituie **p.**, după cum nici calitățile naturale ale bunurilor însușite nu determină caracterul **p.**, ci natura relațiilor sociale care iau naștere în legătură cu această însușire. Spre deosebire de concepția burgheză, care declară **p.** privată ca fiind veșnică și imuabilă, marxism-leninismul consideră **p.** ca o categorie istorică, ce se schimbă de la o orînduire socială la alta, încadrîndu-se în două tipuri fundamentale: *proprietatea privată*, care stă la baza orînduirii sclavagiste, feudale și capitaliste, și *proprietatea comună, socială*, care (în forme istorice diferite) a stat la baza orînduirii comunei primitive și caracterizează orînduirea socialistă. La rîndul lor, aceste două tipuri de **p.** au cunoscut mai multe forme corespunzătoare unui anumit grad de dezvoltare a forțelor de producție. Relațiile de **p.** reprezintă elementul fundamental al relațiilor de producție, ele determinînd toate celelalte raporturi sociale, politice, juridice, familiale etc. Astfel, orînduirile bazate pe **p.** privată s-au caracterizat prin relații sociale bazate pe exploatarea omului de către om, iar cele bazate pe **p.** comună, socială, prin relații de colaborare și ajutor reciproc. Prima formă de **p.** a fost cea obștească din comuna primitivă, determinată de nivelul foarte scăzut de dezvoltare a forțelor de producție, de cantitatea redusă a mijloacelor de trai. În aceste condiții, cînd oamenii izolați nu puteau face față forțelor naturii, era necesară munca în comun și, prin urmare, stăpînirea în comun a mijloacelor de producție. Dominația **p.** sociale excludea inegalitatea de avere, exploatarea muncii altuia etc. Dezvoltarea forțelor de producție, posibilitatea creării plusprodusului au determinat apariția **p.** private și, pe această bază, trecerea la o nouă orînduire socială. — *P. privată*, tip istoric al proprietății, caracterizat prin însușirea bunurilor materiale de către anumiți indivizi, autonomi unii față de ceilalți. Apariția *p.p.* a determinat împărțirea societății în clase antagoniste, instaurarea relațiilor de exploatare, apariția statului etc. Există două forme de *p.p.*: una bazată pe munca personală a producătorului (**p.** țăranilor individuali, a meșteșugarilor etc.) și cealaltă bazată pe exploatarea muncii altuia (**p.** stăpînilor de sclavi, a feudalilor și *p.p.* capitalistă). La rîndul lor, aceste forme se deosebesc de la o orînduire la alta, atît din punctul de vedere al obiectului **p.** (ex., în sclavagism, omul constituia obiect al **p.**) cît și în ceea ce privește relațiile sociale concrete la care dădeau naștere. *P.p.* cunoaște

cea mai mare dezvoltare în capitalism, cînd are loc concentrarea unei părţi tot mai mari a avuţiei sociale în mîinile unui grup restrîns de mari proprietari. *P.p.* determină dezvoltarea anarhică şi instabilă a economiei, crizele de supraproducţie, pauperizarea unor pături largi ale populaţiei. Crearea *proprietăţii capitaliste de stat*, fie pe calea naţionalizării capitaliste, fie ca urmare a investiţiilor făcute de stat în anumite ramuri ale economiei, nu schimbă caracterul **p.** şi deci nici al orînduirii sociale (datorită esenţei burgheze a statului), ci adînceşte şi mai mult contradicţia fundamentală a capitalismului dintre caracterul social al producţiei şi însuşirea privat-capitalistă a rezultatelor producţiei, pregătind condiţiile obiective care cer înlocuirea *p.p.* cu **p.** socialistă, corespunzătoare cerinţelor dezvoltării forţelor de producţie. — *P. socialistă*, proprietate socială asupra mijloacelor de producţie şi asupra produselor muncii care aparţin fie întregii societăţi, fie unor colective de producători şi care sînt folosite în interesul întregii societăţi. *P. s.* determină relaţii de colaborare şi de ajutor reciproc între producătorii socialişti, uniţi, creează posibilitatea dezvoltării planificate proporţionale a economiei şi, pe această bază, asigură avîntul necontenit al forţelor de producţie în scopul satisfacerii nevoilor materiale şi culturale crescînde ale întregului popor. *P. s.* are două forme, rezultate din cele două căi de apariţie a ei: *p.s. de stat* (apărută pe calea exproprierii **p.** privat-capitaliste) şi *p. cooperatistă* (apărută pe calea unirii treptate, liber consimţite, a ţăranilor individuali şi a meşteşugarilor în cooperative de producţie). Aceste două forme de *p.s.* sînt de acelaşi tip, ambele determinînd acelaşi tip de relaţii de producţie. Între ele există însă deosebiri, rezultate din gradul diferit de socializare a mijloacelor de producţie şi a muncii pe care o realizează. *Proprietatea socialistă de stat* este **p.** asupra bunurilor aparţinînd întregului popor, realizează socializarea mijloacelor de producţie şi a muncii la nivelul întregii economii naţionale şi are rolul conducător în economie, deoarece cuprinde partea hotărîtoare a mijloacelor de producţie şi a bunurilor create în societate, asigură dezvoltarea tuturor ramurilor economiei etc. Bunurile care fac obiectul *p.s. de stat* constituie un fond unic de stat, reprezentînd baza economică a independenţei şi suveranităţii de stat, temelia materială a realizării funcţiei economice-organizatorice a statului socialist. În R.P.R., *p.s. de stat* cuprinde: bogăţiile de orice natură ale subsolului, minele, fondul funciar de stat, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, fabricile şi uzinele, băncile, gospodăriile agricole de stat, staţiunile de maşini şi tractoare, căile de comunicaţie, mijloacele de transport şi telecomunicaţii de stat, fondul de stat de clădiri şi locuinţe, baza materială a instituţiilor social-culturale de stat. *Proprietatea cooperatistă* aparţine fiecărei organizaţii cooperatiste şi realizează socializarea mijloacelor de producţie şi a muncii numai la nivelul unităţii respective. Ea stă la baza cooperativelor meşteşugăreşti şi a cooperativelor agricole de producţie. În R.P.R., *proprietatea cooperatistă*, potrivit Constituţiei, cuprinde: pămîntul cooperativelor agricole de producţie, animalele, uneltele, instalaţiile şi construcţiile ce le aparţin, precum şi lotul de pămînt aflat în folosinţa gospodăriilor familiale ale ţăranilor cooperatori, uneltele, maşinile, instalaţiile şi construcţiile cooperativelor meşteşugăreşti şi ale cooperativelor de consum. Statul ocroteşte **p.** cooperatistă. În urma încheierii procesului de cooperativizare a agriculturii, întreaga economie naţională este bazată pe *p.s.* Dezvoltarea şi consolidarea *p.s.* constituie izvorul bogăţiei şi puterii societăţii socialiste, condiţia ridicării continue a nivelului de trai al poporului. — *P. personală*, formă a proprietăţii oamenilor muncii în socialism asupra veniturilor şi economiilor provenite din muncă, asupra casei de locuit, gospodăriei de pe lîngă ea şi terenului pe care ele se află, precum şi asupra bunurilor de uz şi confort personal. *P.p.* asupra bunurilor din gospodăria familială a ţăranilor cooperatori, conform statutului cooperativelor agricole de producţie, cuprinde: casa de locuit, construcţiile gospodăreşti anexe, terenul pe care acestea se află, animale productive şi inventar agricol mărunt. *P.p.* este legată şi determinată de **p.** socialistă obştească, care reprezintă sursa principală a veniturilor oamenilor muncii, a formării şi dezvoltării *p.p.* În condiţiile agriculturii cooperativizate din R.P.R., statul garantează, potrivit legii, ţăranilor care nu se pot asocia în cooperative agricole de producţie proprietatea asupra pămîntului pe care îl lucrează ei înşişi şi familiile lor, ca şi proprietatea asupra uneltelor folosite în acest scop. Este garantată, de asemenea, proprietatea meşteşugarilor asupra atelierelor proprii. **2.** (DR.) *Drept de proprietate*, dreptul subiectiv de a poseda un lucru, de a-l folosi şi de a dispune de el, în limitele stabilite de lege, pentru fiecare tip şi formă de proprietate şi al cărui conţinut social-economic se schimbă de la o orînduire la alta. — *D. de p. socialistă de stat*, dreptul subiectiv ce aparţine întregului popor, înfăţişat de statul socialist, de a-şi apropria mijloacele de producţie şi produsele exercitîndu-şi posesiunea, folosinţa şi dispoziţia prin putere proprie şi în interes propriu, care îi sînt recunoscute de către legea socialistă. Lucrurile care îi alcătuiesc obiectul constituie fondul unitar al proprietăţii socialiste de stat. — *D. de p. cooperatistă*, dreptul subiectiv al fiecărei organizaţii cooperatiste sau obşteşti, ca persoană juridică, de a-şi apropria şi de a exercita posesiunea, folosinţa şi dispoziţia asupra mijloacelor de producţie şi a produselor prin putere proprie şi în interes propriu, care îi sînt recunoscute de legea socialistă. — *D. de p. personală*, drept subiectiv al oamenilor muncii care îi îndreptăţeşte ca, prin putere proprie şi în interes propriu,

să posede, să folosească şi să dispună de bunurile rezultate din munca lor, cît şi dreptul de moştenire asupra proprietăţii personale; este un derivat al dreptului de proprietate socialistă. *D. de p.p.*, precum şi dreptul de moştenire asupra ei, este ocrotit de lege. — *D. de p. privată* (fără caracter exploatator), dreptul subiectiv aparţinînd micilor producători de mărfuri asupra mijloacelor de producţie, pe care le utilizează prin munca lor şi a familiei cu care gospodăresc împreună. — *D. de p. privat-capitalistă*, dreptul subiectiv în temeiul căruia capitalistul stăpîneşte, ca rezultat al exploatării muncii, mijloacele de producţie şi produsele, exercitînd posesiunea, folosinţa şi dispoziţia prin puterea şi în interesul lui propriu, ambele recunoscute de legea burgheză.

propúlsie (TEHN.), acţiune de deplasare a unui vehicul prin exercitarea unei forţe de împingere sau de tracţiune asupra lui. În cazul cînd **p.** se realizează cu ajutorul unei forţe produse de un motor propriu (montat pe vehicul), se numeşte *autopropulsie*.

propulsór 1. (TEHN.) Organ sau maşină cu ajutorul cărora se realizează nemijlocit deplasarea unui vehicul (ex. roată motoare, şenilă, elice, motor cu reacţie, velă, ramă etc.). 2. (NAV.) *Grup propulsor*, ansamblu de instalaţii, maşini, mecanisme de transmisie, instalaţii auxiliare şi propulsoare cu care este echipată o navă în vederea asigurării propulsiei sale. Pentru producerea energiei necesare deplasării navei se folosesc maşini cu abur (motoare sau turbine), motoare cu ardere internă, turbine cu gaze, instalaţii nucleare. Mecanismele de transmisie sînt alcătuite din arbori, reductoare, cuplaje etc. Instalaţiile auxiliare cuprind pompe, injectoare, condensatoare, baterii de acumulatoare şi transformatoare etc.

próră (NAV.), partea terminală de dinainte a corpului unei nave. Sin. *provă*.

prorogáre (lat. *prorogare* „a prelungi"; DR.) 1. Extindere a competenţei unui organ de jurisdicţie în vederea rezolvării unor pricini care în mod obişnuit nu intră în competenţa lui. După izvorul ei, **p.** poate fi: *legală*, *judiciară* sau *convenţională*. 2. Amînare a sesiunii unui organ legislativ al unui stat capitalist, hotărîtă de acel organ sau de şeful statului.

proscéniu, partea din faţă a scenei unui teatru, cuprinsă între cortină şi fosa orchestrei, care înaintează spre sală într-o mişcare curbată. În prosceniu se află de obicei cuşca suflerului. Se mai numeşte *avanscenă*.

prosectúră (MED.), clădire sau încăpere într-un spital în care se depun cadavrele şi se execută autopsiile. Sin. *morgă*.

Proserpina v. **Persefona.**

prospéct (lat. *prospectus* „aspect, perspectivă"; URB.), distanţa, în plan orizontal, dintre fronturile a două construcţii situate faţă în faţă. Pentru a se asigura o bună înscriere şi luminare, mărimea **p.** este determinată de latitudinea, orientarea şi înălţimea clădirilor. În cazul cînd clădirile alcătuiesc fronturile unei străzi, **p.** este determinat şi de volumul şi intensitatea circulaţiei.

prospecţiúne (GEOL.), stadiu în cercetarea geologică al cărui scop este descoperirea substanţelor minerale utile într-o structură geologică. **P.** se efectuează prin metode geologice (ex. cartarea geologică la scări mari), prin metode geofizice (ex. măsurarea unei mărimi fizice în diferite puncte ale unei regiuni şi înregistrarea anomaliilor provocate de prezenţa substanţelor minerale utile) şi prin metode geochimice (ex. urmărirea concentraţiei de elemente caracteristice în sol, roci, vegetaţie sau apă). Aceste cercetări pot fi completate cu unele lucrări miniere şi de foraj, în vederea obţinerii unor date preliminare asupra calităţii şi cantităţii substanţei minerale utile.

prostátă (gr. *prostates* „aşezat înainte"; ANAT.), glandă anexă a aparatului genital masculin, alcătuită dintr-un lob median şi doi lobi laterali. Produsul de secreţie al **p.** se varsă în porţiunea prostatică a uretrei de obicei în timpul actului sexual.

prostatítă (MED.), inflamaţia prostatei. Cauza cea mai frecventă a **p.** este blenoragia.

prostigmínă (FARM.), substanţă medicamentoasă de sinteză, care se prezintă sub formă de cristale de culoare albă, uşor solubile în apă şi în alcool. **P.** are o acţiune parasimpaticomimetică şi se utilizează în atonia intestinală şi cea vezicală.

prostovól (PESC.), unealtă de pescuit confecţionată dintr-o plasă rotundă cu diametrul de 4—4,5 m, avînd în centru

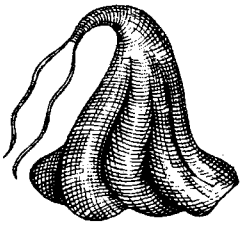

Prostovol

montat un inel metalic, şi prevăzută la marginea exterioară cu o frînghie pe care sînt înşirate greutăţi de plumb. În timpul pescuitului, **p.** este aruncat în apă, astfel încît plasa să poată cădea întinsă (ca o umbrelă) asupra peştelui, acoperindu-l, şi, prin acţionarea greutăţilor, să se formeze un sac circular în care peştele să rămînă prins.

prostrăţie (lat. *prostatio* „ruinare"; MED.), stare patologică caracterizată prin slăbirea extremă a tuturor forţelor fizice, prin indiferenţă faţă de mediul înconjurător şi prin imposibilitatea de a reacţiona la excitaţiile externe.

protactíniu (CHIM.), *Pa*. Element radioactiv cu nr. at. 91; gr. at. 231. Se găseşte în natură în cantităţi foarte mici, ca produs de dezintegrare a uraniului. Combinaţiile caracteristice corespund stării de valenţă 5.

Protagoras (c. 481—411 î.e.n.), filozof grec, originar din Abdera, stabilit la Atena, adept al democraţiei sclavagiste. A aparţinut grupului de gînditori aşa-numit al sofiştilor. Lui **P.** i se datoreşte celebra frază: „omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sînt

în ce fel sînt, a celor ce nu sînt în ce fel nu sînt", care exprimă, pe de o parte, un anumit relativism, iar pe de altă parte o tendință umanistă antropocentrică, izvorîtă din ideologia democrației ateniene. **P.** a fost unul dintre primii filozofi greci care au pus la îndoială existența zeilor. Cartea lui „Despre zei" a fost arsă, iar **P.** silit să părăsească Atena.

protál (BOT.), corp vegetal în formă de lamă, caracteristic plantelor criptogame vasculare (licopodiacee, equisetacee, ferigi). **P.** ia naștere din spori și se fixează de sol prin rizoizi. Pe fața interioară a **p.** se formează organele de înmulțire sexuată (anteridiile și arhegoanele).

protamíne (BIOCHIM.), proteine bazice care conțin în proporție mare aminoacizi (arginina, lizina). **P.** sînt legate de acizii nucleici, formînd componenta proteică a nucleoproteinelor, și au greutate moleculară mică. Se găsesc în nucleoproteinele din celulele seminale ale peștilor și au denumiri corespunzătoare: *salamina* (la somn), *ciprina* (la crap), *sturina* (la nisetru) etc.

protargól (FARM.), preparat medicamentos compus din azotat de argint și o soluție alcalină de proteine (cazeină, gelatină etc.). Se prezintă sub formă de pulbere galbenă-brună, cu gust amărui, solubilă în apă. Are acțiune slab antiseptică și este utilizat în oftalmologie în soluție apoasă.

protáză (gr. *protasis* „propoziție") **1.** (LINGV.) Prima parte a unei perioade condiționale, care cuprinde propoziția sau propozițiile secundare și a cărei consecință urmează să fie exprimată în partea a doua, numită apodoză (ex. „Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau pe voi". C. Negruzzi). **2.** (STIL.) Partea de la început a unei drame antice, care cuprinde expunerea subiectului.

protectorát, formă de dependență a unui stat față de altul, creată prin tratate inegale, potrivit cărora, în general, statul „protector" conduce politica externă a statului „protejat", care are însă o autonomie internă limitată. Folosit mai ales de puterile coloniale, **p.** contravine egalității suverane a statelor și dreptului popoarelor la autodeterminare.

protécție 1. (TEHN.) Totalitatea măsurilor, a mijloacelor materiale și a dispozitivelor tehnice prin care se urmărește suprimarea, limitarea sau semnalizarea efectelor dăunătoare sau nedorite produse de cauze exterioare asupra personalului, utilajelor, mașinilor, materialelor etc. După obiectul protecției, după mijloacele folosite sau după cauzele externe contra cărora se asigură protecția, se deosebesc: **p.** personalului (v. protecția muncii); **p.** sistemelor tehnice (împotriva coroziunii, vibrațiilor, suprasolicitărilor etc.); **p.** materialelor (împotriva degradării, incendiilor etc.); **p.** antigrizutoasă; **p.** contra radiațiilor; **p** contra electrocutărilor etc. Sin. *protejare.* **2.** (DR.) *Protecția muncii,* ansamblul de măsuri tehnice (v. tehnica securității), sanitare (v. igiena muncii), organizatorice și juridice, care au ca scop ocrotirea vieții și sănătății celor ce muncesc, prin asigurarea celor mai bune condiții de muncă, prevenirea îmbolnăvirilor profesionale și a accidentelor, reducerea efortului fizic, precum și prin asigurarea unor condiții speciale pentru cei ce lucrează în munci grele sau vătămătoare și pentru munca femeilor și a tinerilor. În R.P.R., *p.m.* este o problemă de stat. Măsurile de *p.m.* luate de statul nostru se realizează în mare parte în cadrul ridicării necontenite a nivelului tehnic al producției și tind să elimine noxele profesionale. De asemenea, în cadrul măsurilor *p.m.* se acordă echipament de protecție, alimentație de protecție, se face instructajul organizat al muncitorilor, se reduce durata zilei de lucru, se acordă concedii suplimentare pentru unele categorii de angajați etc. Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale organizează și dezvoltă cercetarea științifică în acest domeniu prin Institutul de igienă și protecția muncii și exercită controlul respectării dispozițiilor privind *p.m.* prin Inspecția de stat pentru igienă și protecția muncii, realizarea acestui control fiind asigurată și de inspecțiile de stat regionale, orășenești și raionale. Pe lîngă aceasta, sindicatele exercită controlul obștesc asupra respectării măsurilor de *p.m.*, organizînd participarea maselor celor ce muncesc la acest control. Încălcarea dispozițiilor legale privitoare la *p.m.* atrage, după caz, răspunderea disciplinară, administrativă, penală și civilă, potrivit prevederilor legale în vigoare. **3.** (SILV.) *Protecția pădurilor,* ansamblu de măsuri menit să prevină și să combată factorii care produc pagube pădurilor. Acești factori pot fi: *abiotici* (furtuni, zăpadă, incendii etc.) și *biotici* (plante și animale dăunătoare). În funcție de natura acestor dăunători sînt aplicate și măsurile de *p.p.*; alături de ele se mai efectuează îngrijirea arboretelor și se creează condiții de echilibru biogenetic cît mai favorabile.

protecționism, politică economică preconizată de burghezie, care urmărește ca prin intermediul statului să protejeze industria și agricultura țării față de concurența străină și să obțină piețe externe, asigurîndu-și astfel profituri cît mai mari. Se înfăptuiește prin taxe vamale ridicate la mărfurile importate, prin interzicerea sau limitarea importului anumitor mărfuri, prin stimularea exportului de mărfuri din producția națională (prime de export, garantarea prețurilor etc.). **P.** a apărut ca una dintre metodele *acumulării primitive a capitalului,* favorizînd dezvoltarea modului de producție capitalist. Ulterior, țările capitaliste cele mai dezvoltate au trecut de la **p.** la liber-schimbism. În epoca imperialismului, și îndeosebi a crizei generale a capitalismului, cînd lupta pentru piețele de desfacere și pentru sferele de plasare a capitalului se ascute, marile puteri imperialiste folosesc iar **p.** și noi procedee ale acestuia (taxe preferențiale, contigentarea importului, sistemul licențelor, restricții valutare etc.), care au ca scop întărirea dominației monopolu-

rilor pe piața internă și pe cea externă și obținerea profiturilor ridicate de monopol; **p.** devine și un instrument al neocolonialismului. Politica **p.** dusă de țările în curs de dezvoltare înlesnește dezvoltarea economiei naționale a țărilor respective, cîștigarea și consolidarea independenței lor.

proteíde (BIOCHIM.), substanțe chimice naturale rezultate din combinația unor proteine cu substanțe neproteice, numite *grupări prostetice.* După natura grupării prostetice se cunosc mai multe **p.**: fosfoproteide, lipoproteide, cromoproteide etc.

proteíne (BIOCHIM.), substanțe chimice naturale cu structură macromoleculară, care se găsesc în toate celulele vii. Sînt componente ale structurilor celulare și au funcții biologice fundamentale: enzimatice, hormonale, imunologice etc. În compoziția **p.**, ca elemente principale se găsesc: carbon, hidrogen, oxigen, azot, sulf. Greutatea moleculară a **p.** poate varia între 17 000 (ex. *mioglobina*) și 40 000 000 (ex. *virusul mozaicului tutunului*) și sînt constituite dintr-un număr foarte mare de aminoacizi, uniți între ei prin legături peptidice ($-CO-NH-$), care formează catene lungi polipeptidice. Se cunosc 30 de aminoacizi diferiți care intră în structura proteinelor, dintre care 19 există în toate proteinele. Funcțiile diferite pe care le au **p.** își găsesc explicația în faptul că pot prezenta moduri de organizare ale moleculei lor foarte diferite, și anume, în legătură cu succesiunea aminoacizilor din catena polipeptidelor (numită *structura primară a proteinei*), cu strîngerea și răsucirile catenei polipeptidice: formă de fibră sau ghem *(structura secundară a moleculei proteinei)*, cu organizarea în spațiu a catenelor polipeptidice *(structura terțiară a moleculei)*. Orice modificare intervenită în aceste structuri aduce o modificare a proprietăților biologice ale **p.** Diferitele **p.** se clasifică în grupe: *p. simple*, care prin hidroliză se transformă în aminoacizi, și *p. conjugate* (*heteroproteine* sau *proteide*), care, în afară de aminoacizi, mai conțin și o componentă diferită, numită *grupare prostetică.* La rîndul lor, **p.** simple cuprind subgrupele: protamine, histone, prolamine (gliadine), gluteline, globuline, albumine, scleroproteine; din grupa **p.** conjugate fac parte: nucleoproteidele, cromoproteidele, fosfoproteidele, lipoproteidele, mucoproteidele, glicoproteidele, metalproteidele.

proteinoterapíe (MED.), tratament imunologic care constă în introducerea, prin injecție, a unor proteine străine de organism (lapte, vaccin bacterian sau ser de cal), în scopul stimulării proceselor biologice de apărare ale organismului împotriva infecțiilor.

protejáre (TEHN.) v. **protecție.**

protestantísm, curent principal al creștinismului, alături de ortodoxie și de catolicism, generat, în prima jumătate a sec. al XVI-lea, de mișcarea antifeudală și anticatolică a Reformei. Termenul **p.** provine de la protestul formulat în 1529 la Speyer de către cinci principi luterani și reprezentanții cîtorva orașe imperiale împotriva unei hotăriri care îngrădea răspîndirea luteranismului în Germania, luată prin Edictul de la Worms. Exprimînd, în epoca formării burgheziei, adversitatea acesteia față de puterea bisericii catolice și interesele ei de a se ieftini, simplifica și laiciza cultul religios, **p.** a înlăturat fastul catolic, adorarea fecioarei Maria și a sfinților, închinarea la icoane și la moaște. El a proclamat că mîntuirea indivizilor nu depinde de biserică, ci de credința lor, a negat prioritatea puterii spirituale asupra celei lumești, deosebirea fundamentală dintre preoți și mireni. Protestanții limitează „sfînta tradiție" la Biblie, pe care au tradus-o în numeroase limbi. Conducătorii **p.**, începînd cu Luther și cu Calvin, au reprimat, în cele din urmă, tendințele democratice din sînul lui și au pactizat cu feudalii împotriva maselor. **P.** înglobează mai multe biserici: luterană (evanghelică), reformată (calviniștii și zwinglienii), anglicană, unitariană și numeroase secte.

Próteu (în mitologia greacă), divinitate marină, înzestrată cu însușirea de a lua mereu alte înfățișări: de fiare, de stihii ale naturii (ca apa și focul). De aici provine adjectivul *proteic* cu sensul: „care-și schimbă mereu forma, nestatornic".

proteus (MICROBIOL.), gen de bacterii în formă de bastonașe, polimorfe, gram-negative, nesporulate, de cele mai multe ori ciliate. Specia cea mai cunoscută este *Proteus vulgaris (Bacterium vulgare)*, o bacterie de putrefacție din sol, din materii fecale etc. Singură sau în asociație cu alți germeni poate provoca stări morbide (ex. colecții purulente, peritonită) la animale și la om.

protéză[1] (gr. *prothesis* „înlocuire"; MED.) **1.** Aparat medical care înlocuiește morfologic sau funcțional un membru sau un segment de membru amputat. **2.** Piesă confecționată dintr-un material tolerat de țesuturi și care înlocuiește definitiv sau temporar un organ (ochiul), un conduct natural (coledoc, arteră), un os, o articulație sau pe care se fixează dantura falsă.

protéză[2] (gr. *pro* „înainte" și *thesis* „așezare"; LINGV.), fenomen fonetic care constă în apariția unui sunet la începutul unui cuvînt (ex. *amesteca* provine din *mesteca*, prin **p.** lui *a*).

protíde (BIOCHIM.), denumire generală dată compușilor chimici care, prin desfacere hidrolitică, eliberează aminoacizi. Din această grupă fac parte proteinele, proteidele, peptidele și aminoacizii.

protíste (BIOL.) v. **protozoare.**

próto- (gr. *protos* „întîi"), element de compunere cu sensul „întîi" (ex. *prototip, protoplasmă, protozoare*).

protocól (DR.) **1.** Totalitatea formelor și practicilor pe care guvernele și reprezentanții lor le aplică în relațiile diplomatice, precum și la adoptarea tratatelor și a altor acte diplomatice. **2.** Document în care sînt consemnate problemele discutate la un congres, la o conferință sau într-o convorbire diplomatică. **3.** Denu-

mire folosită uneori fie pentru un acord internațional, încheiat de obicei în formă simplificată și avînd ca obiect explicarea, completarea și prelungirea termenului unui alt acord, fie pentru unele acorduri internaționale care au un caracter de sine stătător. **4.** Ceremonial de stat.

protocucutenián, termen care desemnează faza cea mai veche a culturii cucuteni. Așezări specifice ale acestei faze s-au descoperit la Izvoare (sat subordonat orașului Piatra-Neamț) și la Frumușica (reg. Iași).

protodóric (ARH.) **1.** Denumire dată fazei de elaborare a ordinului doric (sec. VII—VI î.e.n.). Templul Herei („Heraionul") din Olimpia oferă o adevărată istorie a coloanei dorice, de la stîlpii de lemn ai primului portic la coloana de piatră, în diferitele forme intermediare care au precedat deplina ei cristalizare din sec. al V-lea î.e.n., prezentă în construcția Partenonului din Atena. **2.** Denumire dată uneori coloanelor cu secțiune poligonală folosite în arhitectura veche egipteană (ex. templul reginei Hatshepsut ridicat de arhitectul Senmut la Deir el Bahri).

protoistórie, denumire dată de istoriografia burgheză epocii cuprinse între apariția scrisului (a documentelor scrise) și antichitate.

protón (gr. *protos, proton* „primul"; FIZ.), particulă elementară stabilă, cu masa de repaus de $1{,}6724 \cdot 10^{-24}$ g (de 1 836 de ori masa electronului) și cu sarcină electrică pozitivă, egală ca valoare cu sarcina electronului. **P.** are spin semiîntreg (este un fermion) și un moment magnetic egal cu 2,7934 magnetoni nucleari. **P.** constituie nucleul atomului de hidrogen și, alături de neutron, intră în alcătuirea nucleelor atomice ale celorlalte elemente. Obținerea **p.** liberi se face ionizînd hidrogenul, de ex. printr-o descărcare electrică. Ca nucleu al atomului de hidrogen, protonul a fost descoperit în 1911, cînd E. Rutherford a stabilit modelul planetar al atomului; numele de proton i-a fost atribuit mai tîrziu.

protonémă (din *proto-* și gr. *nema* „fir"; BOT.), formațiune verde, reprezentînd stadiul inițial de dezvoltare al gametofitului. **P.** poartă muguri care vor deveni noi plante.

protónic (LINGV.; despre silabe sau sunete), care se găsește înaintea unei silabe accentuate.

protoplásmă, substanță complexă, semifluidă, vîscoasă, alcătuind conținutul celulei vii. **P.** cuprinde citoplasma (împreună cu organitele sale) și nucleul; este constituită din albumine, acizi nucleici, lipide, polizaharide, combinații organice cu fosfor, săruri minerale. **P.** are o structură submicroscopică complexă (pusă în evidență prin analize biochimice și roentgenografice, prin examinare la microscopul electronic) legată de complexitatea proceselor de metabolism și de rolul său ca substrat de bază al vieții. Termenul de **p.** este folosit uneori numai pentru *citoplasmă*.

protosteá (ASTR.), stea aflată în stadiul de formare. După cei mai mulți astronomi, **p.** se prezintă sub formă de gaze și de pulberi în contracție gravitațională, neluminînd încă. După alții, mai puțin numeroși, **p.** apar sub formă de corpuri superdense, care se fragmentează, dînd asociațiile de stele (stele tinere și gaze cosmice).

prototíp (TEHN.), produs unicat sau primul exemplar dintr-un lot de produse ce urmează a fi fabricate în serie. **P.** este supus încercărilor pentru a se constata comportarea și performanțele sale în raport cu cerințele impuse prin tema de proiectare. Rezultatele încercărilor conduc la modificări constructive și tehnologice ale produsului, în scopul îmbunătățirii calităților sale.

protoxid de azot (CHIM.), N_2O. Gaz incolor cu gust dulceag, cu p.f. $-89{,}5$°C. Inspirat o dată cu aerul, produce o stare de euforie. Este folosit ca anestezic local și general. Se mai numește *gaz ilariant*.

protozóare (din *protos* „întîi" și *zoarion* „animal mic"; ZOOL.; *Protozoa*), subregn de animale unicelulare, care cuprinde cele mai simple animale inferioare cunoscute în prezent. Sînt animale microscopice (2—3 pînă la 50—100 μ), care rar ating cîțiva mm sau chiar cîțiva cm, a căror celulă reprezintă întreg organismul și îndeplinește toate funcțiile vieții. **P.** sînt foarte larg răspîndite în natură și adaptate la diferite moduri de viață. Sînt animale acvatice, marine și dulcicole, dar trăiesc și în solul umed; unele sînt libere (parameciul, amiba), altele trăiesc fixate pe fundul bălților (suctoriile), iar altele sînt parazite la suprafața sau în interiorul corpului altor animale (he-

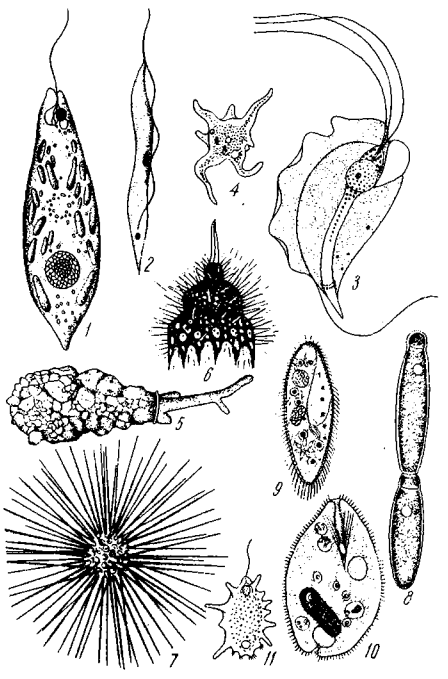

Protozoare

1 — Euglena viridis; 2 — Trypanosoma gambiense; 3 — Trichomonas augusta; 4 — Amoeba proteus; 5 — Difflugia pyriformis; 6 — Theopilium; 7 — Globigerina; 8 — Gregarina polymorpha; 9 — Paramoecium; 10 — Balantidium coli; 11 — Mastigamoeba aspera

matozoarul palustru, entamiba). **P.** libere sînt folositoare, deoarece servesc ca hrană altor animale sau ca ecarisatori ai apelor; cele parazite sînt dăunătoare pentru om şi pentru animale, producînd boli grave, ca malaria, boala somnului etc.

protrombínă (BIOCHIM.), substanţă chimică naturală care reprezintă un precursor inactiv al trombinei. Sub acţiunea tromboplastinei şi a ionilor de calciu, se transformă în trombină. Se găseşte în plasma sanguină, fiind elaborată de ficat, şi are un rol important în procesul biochimic de coagulare a sîngelui.

protuberánţă (lat. *pro* „înainte" şi *tuber* „cocoaşă") **1.** (MED.) Formaţie anatomică constînd dintr-o ridicătură pe suprafaţa unui organ (ex. **p.** occipitală, **p.** inelară a creierului). **2.** (ASTR.) *Protuberanţă solară*, nor de gaze care se ridică deasupra nivelului cromosferei şi pătrunde în regiunea coroanei solare. La marginea discului solar, *p.s.* se văd sub forma unor flăcări, iar pe disc sub forma unor fişii întunecate, numite *filamente*. *P.s.* pot avea forme şi mişcări foarte diferite şi pot dispărea uneori în mod brusc.

protúre (ZOOL.; *Protura*), ordin de insecte inferioare, lipsite de aripi, de antene şi de ochi, cu rudimente de picioare pe primele trei segmente abdominale şi cu armătură bucală pentru rupt şi pentru mestecat. Trăiesc în frunzarul pădurii, în buturugi putrede, sub scoarţa copacilor etc.

Proudhon *[prudõ]*, Pierre Joseph (1809—1865), economist şi sociolog francez, unul dintre întemeietorii *economiei politice mic-burgheze* şi ai *anarhismului*. Teoriile lui au fost supuse unei critici multilaterale în lucrarea lui K. Marx „Mizeria filozofiei". Op. pr.: „Ce este proprietatea?" (1840), „Sistemul contradicţiilor economice, sau filozofia mizeriei" (1846).

proudhonísm *[prudonism]*, curent al socialismului mic-burghez şi al anarhismului, la baza căruia stau concepţiile lui P.J. Proudhon, răspîndit în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, îndeosebi în Franţa. Reflectînd poziţiile oscilante ale micii burghezii în condiţiile desfăşurării revoluţiei industriale în Franţa, **p.** exprima, pe de o parte, protestul micilor producători împotriva marelui capital care îi ruina, iar pe de altă parte tendinţa de a menţine mica proprietate, precum şi teama de prefaceri revoluţionare. Criticînd capitalismul de pe poziţii mic-burgheze, **p.** nu preconiza lichidarea pe cale revoluţionară a capitalismului, ci doar înlăturarea „excesele", „abuzurilor" sale prin înfăptuirea unor reforme în domeniul circulaţiei băneşti şi al creditului (organizarea unui schimb „echitabil" de mărfuri fără bani şi a creditului „gratuit") în vederea salvării şi întăririi micii proprietăţi. **P.** cerea transformarea muncitorilor în mici proprietari prin intermediul unor cooperative de producţie şi de consum şi al subvenţiilor acordate, precum şi crearea pe această cale a unei „burghezii fără proletariat" şi realizarea colaborării între clase. Considerînd drept cauză principală a contradicţiilor capitalismului statul şi lupta politică, **p.** s-a manifestat ca adversar al oricărui fel de stat şi implicit al luptei de clasă a proletariatului pentru făurirea statului socialist, susţinînd ideea „lichidării" paşnice a statului şi a înlocuirii lui cu „relaţii contractuale" între diferite persoane şi grupuri de producători. Caracterul utopic şi oportunist al acestor concepţii a fost dezvăluit de către K. Marx şi F. Engels.

Proust *[prust]*, Joseph Louis (1754—1826), chimist francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A contribuit la dezvoltarea teoriei atomice printr-o serie de cercetări importante asupra raportului în care se combină elementele, ajungînd astfel la legea proporţiilor definite, care-i poartă numele.

Proust *[prust]*, Marcel (1871—1922), scriitor francez. S-a născut la Paris. După o tinereţe mondenă, obsedat de astmul de care suferea, **P.** a dus o viaţă retrasă, consacrîndu-se cu austeritate exclusiv creaţiei. Reprezentant de seamă al romanului psihologic, bazat pe introspecţia minuţioasă, **P.** a introdus în literatura franceză modalitatea naraţiunii lirice de amploare, în care acţiunea interioară, dezvăluită prin intermediul „monologului interior", este

M. Proust

predominantă. Procedînd la reconstituirea trecutului (romanul în şapte părţi „În căutarea timpului pierdut", 1913—1927) cu ajutorul memoriei „involuntare", afective, pe care o opunea memoriei „raţionale", **P.** a fost influenţat de filozofia lui Bergson, potrivit căreia adevărul vieţii nu poate fi surprins de raţiunea obişnuită, ci numai prin intuiţie, prin cufundarea eului nostru în timpul psihologic indivizibil şi în continuă curgere. Obiectul analizelor lui **P.** îl constituie mai ales jocul contradictoriu al pasiunii erotice, cazuistica ei subtilă, cu întreg convoiul de suferinţe, speranţe, gelozii şi deziluzii care o însoţeşte. Investigaţia retrospectivă şi analitică devine astfel în opera lui **P.** o odisee patetică, plină de căutări şi rătăciri, povestirea unei călătorii sinuoase în interiorul propriului eu. Urmărind să descopere semnificaţiile profunde ale sentimentelor, analiza proustiană coboară, ca într-un labirint, în cele mai fine ramificaţii ale acestora. Independent de sensul evazionist al tendinţei sale psihologizante, de pasiunea sa excesivă pentru investigarea vieţii interioare, **P.** a fost un subtil şi acid critic al gusturilor snobe, al moravurilor decadente tipice aristocraţiei şi marii burghezii franceze, ai cărei reprezentanţi alcătuiau lumea saloanelor binecunoscute de el. Rînd pe rînd sînt denun-

țate, în pagini de antologie, cu fină ironie și cu o savantă punere în valoare a faptului divers, orgoliul, frivolitatea, superficialitatea, ascunsa vulgaritate și perversiune, caracteristice acestei lumi. **P.** a înlocuit tehnica romanului tradițional de creare a caracterelor prin dezvăluirea succesivă a trăsăturilor acestora, pe măsura reamintirii lor în decursul narațiunii. Prin adîncimea și acuitatea intelectuală a analizei, prin prospecțiunea imaginilor izvorite din fluxul viu al memoriei, opera sa oferă un autentic și realist documentar psihologic și social, o bogată galerie de figuri umane, a cărei vitalitate de frescă se menține și în prezent. Arta lui **P.** se înrudește cu simbolismul prin simțul profund al conexiunilor și corespondențelor care stau la baza evocării trecutului și a ambianțelor. Ea se apropie de procedeele impresionismului prin dezvăluirea diversității și complexității universului psihic, prin știința surprinderii detaliilor și nuanțelor, a momentelor fugitive, a esenței lor volatile. Subordonată acestor scopuri, proza sa, bogată și modulată cu suplețe, a consacrat un stil senzorial și totodată abstract, care comunică farmecul reamintirii fără sfîrșit. Ea se sprijină pe o sintaxă articulată din perioade cu digresiuni și dezvoltări imprevizibile, pe o frază voit prolixă, dar capabilă să cuprindă dintr-o dată multiplicitatea senzațiilor care invadează conștiința și metamorfoza lor continuă. A mai publicat o culegere de poezii („Plăcerile și zilele", 1896), eseuri („Portrete de pictori", 1896; „Pastișe și amestecuri", 1908) ș.a. În literatura română, creația lui **P.** i-a influențat pe H. Papadat-Bengescu și pe Camil Petrescu. O parte din opera sa e tradusă în românește.

próvă (NAV.) v. **proră.**

provensálă (LINGV.), limbă romanică, vorbită în partea de sud a Franței (în provinciile Gascogne, Languedoc, Limousin, Auvergne și Provence) de circa 9 500 000 de oameni.

provérb, învățătură morală, de sursă populară, care exprimă rezultatul unei experiențe de viață îndelungate, într-o frază scurtă, metaforică și sugestivă, de obicei ritmică, uneori rimată (ex. „Ai carte, ai parte"). V. și p a r e m i o l o g i e.

Providence */próvidəns/*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Rhode Island, important port la Oceanul Atlantic (golful Narragansett). 207 500 loc. (1960), cu localitățile subordonate 659 540 loc. Industrie textilă, constructoare de mașini (mașini-unelte, ceasuri), producție de bijuterii și argintărie, industrie chimică (cauciuc) și de prelucrare a petrolului. Punct terminus al mai multor căi ferate și rutiere, aeroport. Universitate.

providénță (IST. REL.), noțiune mistică desemnînd pretinsa acțiune de guvernare a lumii de către un dumnezeu atotînțelept, care ar prevedea mersul evenimentelor și l-ar predetermina spre binele oamenilor. Concepția fatalistă despre **p.** divină a fost propagată nu numai de teologi, ci și de numeroși filozofi idealiști, începînd cu stoicii.

provincialism (LINGV.) v. **regionalism.**

província (GEOL.) **1.** *Provincie metalogenetică* (sau *metaliferă*), regiune care cuprinde zăcăminte metalifere de aceeași origine și de aceeași vîrstă. Minereurile respective sînt asociate unui ciclu larg de manifestări eruptive, sedimentare sau metamorfice, corespunzînd unei perioade de timp numite *epocă metalogenetică*. În R.P.R. distingem, de exemplu, *p.m.* neogenă, care conține variate zăcăminte de aur, cupru, plumb, zinc, stibiu și mercur, legate de erupțiile vulcanice neogene din Munții Apuseni, Gutîi, Rodnei, Toroiaga. **2.** *Provincie paleogeografică*, regiune întinsă din scoarța terestră, care, într-o anumită perioadă geologică, s-a deosebit de alte regiuni prin condițiile sale fizico-geografice specifice: relief, climă, salinitatea apelor, floră, faună etc. (ex. în cursul perioadei cretacice, în Europa, a existat o *p.p.* alpino-mediteraneană, caracterizată printr-o climă mai caldă). **3.** *Provincie petrografică*, totalitatea formațiilor eruptive formate într-un anumit stadiu al evoluției geologice al unei regiuni și a căror roci componente arată caractere de înrudire chimică și mineralogică (consangvinitate). *P.p.* nu are un caracter geografic, ci unul geologic, funcțional, caracteristicile, localizarea și extensiunea sa fiind determinate de condițiile tectonice regionale. În R.P.R. deosebim, spre exemplu, în lanțul carpatic *provincia ofiolitică*, caracterizată prin existența unor curgeri de lave bazaltice.

provitamínă (BIOCHIM.), substanță chimică naturală care reprezintă un precursor inactiv al vitaminelor. În organismul animal sau în cel vegetal, **p.** poate fi transformată în vitamina corespunzătoare (ex. carotenele sînt **p.** ale vitaminei A, ergosterolul al vitaminei D_2 etc.).

provocáre (DR.), acțiune prin care o persoană (provocatorul) aduce pe o altă persoană (provocatul) într-o stare de puternică tulburare sau emoție, sub influența căreia aceasta săvîrșește o infracțiune împotriva provocatorului. **P.** constă în acte de violență, în atingeri grave aduse demnității sau în altă faptă ilicită gravă. **P.** constituie pentru cel provocat o cauză de micșorare obligatorie a pedepsei.

Prowazek */próvațec/*, Stanislas (1875—1915), biolog austriac. A descoperit agentul patogen al tifosului exantematic.

Proxima Centauri (ASTR.), stea de mărimea stelară 11, din apropierea stelei α din constelația Centaurul, al cărei satelit îndepărtat este. **P.C.** este steaua cea mai apropiată de noi, la 4,3 ani-lumină. V. și C e n t a u r u l.

prozauriéni (PALEONT.), ordin de reptile fosile, caracterizate prin talia lor mică. Unii **p.** erau terestri, prezentînd înrudiri cu dinozaurienii, alții acvatici, înrudiți fie cu sauropterigienii, fie cu ihtiozaurienii. **P.** alcătuiesc un important nod filogenetic. Au existat exclusiv în permian.

próză, modalitate literară de comunicare, în scris sau oral, a gîndurilor, ideilor și sentimentelor umane, care, spre de-

osebire de poezie, nu utilizează în mod obişnuit procedee prozodice şi de sugerare. Există o **p.** ştiinţifică, filozofică, politică etc. şi o **p.** literară. **P.** literară foloseşte mijloace de exprimare din care fac parte naraţiunea şi descrierea detaliată, analiza, explicaţia şi demonstraţia, portretul. Este folosită mai cu seamă în genul epic (schiţa, reportajul, nuvela, romanul) şi în cel oratoric (discursul). Curentele literare au imprimat **p.** particularităţi stilistice diferite. Densitatea de idei, echilibrul structurii, limpezimea, concizia, caracterul riguros ordonat al construcţiei sintactice, cadenţa frazei, sobrietatea şi eleganţa limbajului sînt caracteristicile **p.** clasiciste. **P.** romantică se remarcă prin bogăţia metaforică, varietatea şi adîncimea simbolurilor, prin caracterul liber al construcţiei perioadelor şi a frazei, prin culoarea vie şi pitorească a limbajului, ale cărui zone se extind mult peste limitele impuse de clasicism. Resimţindu-se de pe urma stilului ştiinţific, mai cu seamă a stilului biologiei şi medicinii, **p.** naturalistă se caracterizează uneori prin relatarea rece, seacă, voit impersonală, apropiată uneori de procesul-verbal, prin cruditâţi de limbaj etc. În epoca modernă, scriitorii cultivă o **p.** care foloseşte şi unele procedee prozodice (pauze, ritm, rimă interioară, aliteraţie etc.). Hotarul dintre **p.** şi poezie nu poate fi delimitat rigid. În literatură se manifestă atît tendinţa spre o proză cu valenţe poetice cît şi spre o poezie care foloseşte procedee ale **p.**

prozodie (fr. *pros* „către" şi *ode* „cîntec"), parte a poeticii care studiază versificaţia şi normele ei, în special sub raportul structurii versurilor, numărului, accentelor sau lungimii silabelor unui vers. Studierea **p.** formează obiectul unor capitole speciale din tratatele despre artă poetică ale lui Aristotel, Horaţiu, Quintilian etc.

Prudenţiu (Aurelius Prudentius Clemens) (348–415 sau 425), poet creştin de limbă latină. Este autorul unor versuri lirice de inspiraţie apologetică (volumele de imnuri: „Cathemerinon", „Peristephanon") şi al unor versuri didactice (poemul „Apotheosis"). „Psychomachia" (Lupta sufletului) descrie lupta dintre vicii şi virtuţi pentru cîştigarea sufletului, gen de poem alegoric în care se face simţită tendinţa de împăcare a creştinismului cu antichitatea, cultivat pe scară largă în evul mediu.

Prud'hon */prüdŏ/*, Pierre Paul (1758–1828), pictor şi grafician francez de formaţie neoclasică. A lucrat tablouri cu teme mitologice („Răpirea lui Psyche", 1808), alegorice („Justiţia şi răzbunarea divină urmărind crima"), istorice şi portrete („Josefina în grădina de la Malmaison", 1805). Atras de pictura lui Leonardo şi a lui Correggio, a tradus în valori de clarobscur un lirism melancolic şi visător, înscriindu-se astfel printre pictorii preromantici. A executat şi ilustraţii de carte. Reprezentat la Muzeul de artă al R.P.R. prin lucrarea „Venus şi Amor".

pruină (lat. *pruina* „brumă"; HORT.), strat de materie ceroasă, incoloră sau violacee, care acoperă pieliţa fructelor ca o brumă (la prun, măr şi la unele soiuri de struguri). **P.** îngreuiază pierderea apei din fruct şi previne astfel ofilirea lui.

prun *(Prunus domestica)*, pom fructifer din familia rozaceelor, înalt de 6–10 m, cu coroana piramidală sau globuloasă, cu flori albe-verzui şi cu fructe

Prune

(drupe) sferice sau alungite. În ţara noastră, **p.** este cel mai răspîndit pom fructifer (32 329 100 de pomi în 1964), reprezentînd 59,8% din totalul pomilor fructiferi pe rod. Soiurile de **p.** mai răspîndite la noi sînt: tuleu gras, de Agen, de Bistriţa, Anna Späth ş.a. — *P. de Bistriţa*, soi de prun originar din Transilvania, cu fructul de mărime mijlocie, cu adîncitura longitudinală de culoare mai închisă. Pulpa fructului, tare şi zemoasă, nu este lipită de sîmbure. Este un soi răspîndit în livezile din Transilvania.

pruncucidere (DR.), infracţiune care constă în uciderea de către mamă a propriului copil de curînd născut.

„Pruncul român", gazetă apărută în Ţara Românească, în timpul revoluţiei din 1848. Reprezentînd poziţia elementelor liberal-radicale, a militat pentru împroprietărirea clăcaşilor A fost condusă de C.A. Rosetti.

prundăraş *(Charadrius dubius)*, pasăre călătoare din ordinul caradriiformelor, de mărimea unei prepeliţe, avînd

Prundăraş

culoarea brună pe spate şi albă pe pîntece, cu cîte o dungă neagră transversală pe piept şi pe părţile laterale ale capului. Trăieşte pe malul apelor.

Prundul Bîrgăului, comună în raionul Bistriţa, reg. Cluj, situată pe valea Bistriţei. 5 089 loc. (1964). Industrie a celulozei şi hîrtiei (hîrtie velină şi semivelină).

prurígo (lat. „mîncărime"; MED.), boală cronică a pielii, caracterizată prin apariţia unor zone circumscrise de infiltraţie, cu formarea unor papule însoţite de mîncărime intensă.

prurít (lat. *pruritus* „mîncărime"; MED.), mîncărime intensă a pielii. Apare în diferite boli de piele (ex. în scabie), dar se poate observa şi fără o cauză obiectivă, constituind în acest caz un semn de nevroză. — *P. senil*, formă de prurit care apare la bătrîni, datorită tulburărilor trofice, degenerative ale pielii. — *P. simptomatic*, prurit care apare ca semn caracteristic în cursul unor afecţiuni generale (icter, urticarie etc.).

Prus, Boleslaw (1847–1912), scriitor realist-critic polon. A participat la revoluţia din 1863. Creaţia sa este tributară filozofiei pozitiviste. Romanele de scurt

suflu epic, „Anielka" şi „Avanpostul" (1885), surprind cu luciditate procesul diferenţierii social-economice a satului polon în condiţiile dezvoltării capitalismului, reliefînd capacitatea ţărănimii de a participa la progresul ţării. În nuvela „Valul care se reîntoarce" (1880) este descrisă situaţia desperată a muncitorilor dintr-o fabrică din Łódz. Romanul „Păpuşa" (1890, trad. rom. 1963) este o frescă a societăţii polone din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, dominată de dezvoltarea impetuoasă a relaţiilor capitaliste, iar romanul „Faraonul" (1895—1896, trad. rom. 1961), izbutită evocare a teocraţiei Egiptului antic, exprimă indirect atitudinea anticlericală a autorului. Către sfîrşitul vieţii, dezamăgit de politica demagogică şi abuzivă a burgheziei, scrie romanul, rămas neterminat, „Transformări", care atestă evoluţia concepţiilor sale într-o direcţie revoluţionară.

Prusia, stat constituit în 1618 prin unirea mărcii de Brandenburg cu ducatul Prusiei, desprins în 1525 din componenţa fostelor posesiuni ale Ordinului teuton. Regatul **P.** a avut în frunte dinastia de Hohenzollern. În sec. al XVIII-lea, în **P.** a fost instaurat un regim birocratic, militarist şi poliţienesc. Viaţa economică şi politică a ţării a fost subordonată intereselor iuncherilor, existenţa regimului iobăgist împiedicînd dezvoltarea relaţiilor capitaliste. În urma războiului de succesiune la tronul Austriei (1740—1748), **P.** a ocupat Silezia. Participînd la cele trei împărţiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795), **P.** şi-a mărit teritoriul prin alipirea teritoriilor Gdańsk, Torun, Poznań ş.a. A participat la coaliţiile statelor europene împotriva revoluţiei burgheze din Franţa (sfîrşitul sec. al XVIII-lea) şi împotriva lui Napoleon I. În 1806—1807, **P.** a fost înfrîntă de armatele napoleoneene; în 1815 a intrat în Sfînta Alianţă, iar în 1833 a creat Uniunea vamală a statelor germane, care a pus bazele economice ale unificării Germaniei sub hegemonia **P.** Iuncherimea din **P.** a avut rolul principal în înăbuşirea revoluţiei de la 1848—1849 din Saxonia, Palatinat şi Baden. Victorioasă în războaiele austro-prusian (1866) şi franco-prusian (1870—1871), **P.** a realizat unificarea Germaniei pe baze militariste. După unificarea Germaniei, **P.** a devenit principala parte componentă a Imperiului german. Ca urmare a răsturnării, în cursul revoluţiei din noiembrie 1918, a dinastiei Hohenzollern, **P.** a devenit stat-membru al republicii germane. Între cele două războaie mondiale, **P.** a continuat să rămînă centrul de polarizare al celor mai reacţionare forţe militariste şi birocratice. În urma înfrîngerii Germaniei hitleriste în cel de-al doilea război mondial, partea de nord a Prusiei Orientale, cu oraşul Königsberg, a revenit U.R.S.S., iar vechile teritorii polone răpite de **P.** în cursul istoriei au fost retrocedate Poloniei. În 1947 Comisia aliată de control din Germania a hotărît desfiinţarea statului **P.**

prúsic, *acid* ~ (CHIM.) v. **cianhidric,** *acid* ~.

pruşi, triburi ale slavilor baltici care din timpuri străvechi au populat ţărmul de sud al Mării Baltice dintre cursul inferior al rîurilor Vistula şi Niemen. În sec. al XIII-lea, teritoriile locuite de **p.** au fost cotropite de Ordinul teuton. O mare parte a **p.** a fost exterminată, iar restul asimilată de germani. De la triburile **p.** vine denumirea Prusiei.

Prut, rîu, afluent pe stînga al Dunării, în care se varsă la circa 15 km est de Galaţi. Izvorăşte de pe versantul nordestic al Carpaţilor Păduroşi. Lungimea totală: 953 km. **P.** formează graniţa de stat a R.P. Române cu U.R.S.S., pe o lungime de 704 km. Principalii afluenţi îi primeşte pe partea dreaptă: Jijia şi Bahluiul.

Pruteanu, Aglae (1866—1941), actriţă română. A jucat la Teatrul naţional din Iaşi. S-a impus, alături de parteneri de prestigiu ca Aristizza Romanescu, Gr. Manolescu, în roluri din dramaturgia universală: Ofelia, Julieta, Desdemona (Shakespeare), Nora, Hedda Gabler (Ibsen), Dama cu camelii (Dumas-fiul), Andromaca (Racine), Anna Karenina, Maslova (Tolstoi) etc., ca şi din dramaturgia originală: Oana („Apus de soare" de B. Delavrancea), Getta („Fîntîna Blanduziei" de V. Alecsandri), Zîna Florilor („Înşir'te mărgărite" de V. Eftimiu) etc. Actriţă de formaţie realistă, ea a lăsat în cartea sa „Amintiri din teatru" însemnări preţioase cu privire la munca actorului.

Przemyśl *[pşémişl]*, oraş în partea de sud-est a R.P. Polone, situat pe rîul San. 48 800 loc. (1962). Este dezvoltată industria încălţămintei şi producţia de maşini de cusut. Oraşul are o vechime de peste 900 de ani, fiind cunoscut în evul mediu ca un însemnat centru comercial pe traseul drumurilor ce duceau spre trecătorile Carpaţilor.

psalm (LIT.), imn religios creat de vechii evrei, pe care îl cîntau cu acompaniament de harpă. Cei mai mulţi **p.** sînt atribuiţi regelui David. Mai tîrziu au trecut în cultul creştin, devenind cîntările sacre care alcătuiesc psaltirea. În epoca modernă, **p.** au devenit creaţii literare de sine stătătoare, în care poetul, pornind de la un motiv biblic, exprimă, uneori de pe poziţii laice, raportul dintre om şi divinitate sau dintre om şi univers. În literatura română au scris **p.** Al. Macedonski şi T. Arghezi.

psalmodiére (MUZ.), mod specific de intonare monotonă a cîntărilor gregoriene. Prin extensiune, termenul se aplică şi unor cîntări bisericeşti ortodoxe.

psaltíre (gr. *psalterion* „instrument muzical cu coarde, cu care se acompania cîntarea psalmilor"), carte destinată cultului religios, care cuprinde o culegere de 151 de psalmi biblici. În ţările române, în trecut, **p.** a servit mult timp ca manual şcolar în învăţămîntul primar şi în fostele şcoli catihetice sau în seminariile teologice. Primele **p.** traduse în limba română sînt manuscrise de la sfîrşitul sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea (Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voroneţeană şi Psaltirea Hurmuzachi), iar cea mai veche **p.**

tipărită în românește este cea a diaconului Coresi (Brașov, 1570). În 1673 mitropolitul Dosoftei a tipărit prima **p.** românească în versuri.

Psaltirea Scheiană, prima traducere în limba română a psalmilor biblici, copiată în 1515 în nordul Transilvaniei, după cum atestă particularitățile de limbă ale textului, printre care cel mai caracteristic este rotacismul. A fost descoperită de Gh. Asachi și donată Academiei Române de Sturza-Scheianu. **P.S.** a fost editată în facsimile, cu transliterația în caractere latine, în 1889, de Ion Bianu. Ea a fost reeditată în 1916, în transcriere latină, de I.-A. Candrea și comparată cu celelalte traduceri vechi ale Psaltirii.

Psametic, numele a trei faraoni din Egipt, dintre care cel mai cunoscut este *P. I* (c. 663—609 î.e.n.), întemeietorul dinastiei saite (a XXVI-a). Pe plan intern a reușit, cu ajutorul mercenarilor din Asia Mică și din Grecia, să unifice statul egiptean, luptînd împotriva marii preoțimi și a demnitarilor militari libieni, care manifestau tendințe centrifuge, iar pe plan extern a sprijinit lupta statului asirian împotriva babilonenilor.

psamít (PETROGR.), material detritic constituit din fragmente cu dimensiuni între 0,01 și 2 mm, alcătuind sedimente și roci, ca, de exemplu, nisipuri, gresii etc.

psefít (PETROGR.), material detritic constituit din fragmente cu dimensiuni mai mari de 2 mm, alcătuind sedimente și roci, ca, de exemplu, pietrișuri, bolovănișuri, conglomerate, brecii.

Psellos, Mihail (1018—c. 1078), om politic, filozof și istoric bizantin. Este autor a numeroase lucrări de filozofie, istorie, logică, teologie, matematică, medicină și muzicologie și precursor al umanismului. Principala sa lucrare istorică, „Cronografia", prezintă istoria Imperiului bizantin între 976 și 1077; ea constituie un izvor de prim ordin pentru cunoașterea crizei Imperiului bizantin din a doua jumătate a sec. al XI-lea. **P.** fiind în acea epocă un participant activ la viața politică, prin funcțiile pe care le-a deținut. Ca profesor de filozofie la Școala superioară din Constantinopol, a reînviat, într-o perioadă de dominație a aristotelismului, cultul lui Platon. A susținut necesitatea argumentării raționale a adevărurilor filozofice.

pseud(o)- (gr. *pseudos* „minciună, fals"), element de compunere cu sensul „neadevărat, pretins, fals" (ex. *pseudonim, pseudopod*).

pseudartróză (gr. *pseudos* „fals" și *arthron* „articulație"; MED.), proces patologic caracterizat prin lipsa de consolidare a capetelor osoase într-un focar de fractură, fapt care are drept consecință crearea unei false articulații. Se observă în special la bătrîni.

pseudohermafroditism feminin (MED.) v. **androginie.**

pseudomorfóză (MINER.), modificare fizică sau chimică a unui mineral, cu păstrarea conturului cristalografic inițial. Prin transformare fizică, corespunzînd trecerii dintr-o modificație în alta *(paramorfoză)*, compoziția chimică se păstrează neschimbată. Transformarea chimică se poate realiza prin substituție metasomatică sau prin dizolvarea selectivă a mineralului original și depunerea altuia în spațiul mărginit de fețele cristalografice ale primului. Fenomenul de **p.** se întîlnește des în natură (ex. **p.** limonitului după sideroză sau după pirită etc.).

pseudopód (gr. *pseudos* „fals" și *pous, podos* „picior"; ZOOL.), nume dat prelungirilor protoplasmatice ale protozoarelor rizopode, care servesc la locomoție și la prinderea prăzii. **P.** au structură și formă diferită (formă de lobi, filamentoase, digitiforme etc.).

psihanalíză, metodă de analiză psihologică și de tratament al bolilor neuropsihice, elaborată de medicul psihiatru austriac S. Freud și dezvoltată de discipolii săi. **P.** își propune, prin diverse probe (asociații libere de cuvinte, relatări autobiografice, relatări de vise, interpretări de figuri confuze etc.), să descopere cauzele nevrozelor și psihozelor, să vindece aceste boli. Adepții metodei se referă, de obicei, la dorințe, în special sexuale, care, nefiind admise de conștiința individului, sînt izgonite, „refulate" în subconștient, unde generează conflicte latente, stări de tensiune. Aducerea acestor conflicte în cîmpul conștiinței ar produce vindecarea. **P.** manifestă aceeași unilateralitate ca și freudismul în genere, exagerînd, de pildă, rolul sexualității și al conflictelor inconștiente în patogeneza nevrozelor. Uneori prin **p.** se înțelege freudismul în ansamblu.

psihastenie (MED.), formă de nevroză caracterizată prin obsesii și fobii, care se pot declanșa în crize, stări de agitație etc. Boala are o evoluție cronică și poate atinge grade de intensitate diferite.

psihiatríe (gr. *psyche* „suflet" și *iatria* „medicină"), disciplină medicală care se ocupă cu studiul bolilor mintale, al nevrozelor și al psihozelor. Pînă în sec. al XIX-lea, **p.** avea în vedere numai bolnavii mintali incurabili și dăunători societății (alienați). În epoca actuală, **p.** a progresat mult datorită faptului că utilizează metode obiective de studiu: puncție lombară, encefalografie gazoasă, electroencefalografie, ventriculografie, precum și teste psihologice. **P.** are legături strînse cu neurologia, cu endocrinologia și cu alte discipline medicale. O deosebită atenție se acordă psihiatriei infantile.

psíhic (gr. *psyche* „suflet"), funcție a creierului reprezentînd o reflectare subiectivă a realității obiective. **P.** este obiectul de studiu al psihologiei. El cunoaște modalități distincte de reflectare, reprezentînd diferite procese psihice: cognitive, afective, voliționale. În opoziție cu idealismul, care consideră că **p.** este o realitate de sine stătătoare, independentă de materie, materialismul susține că **p.** este un factor derivat, un produs al lumii materiale, care, în dezvoltarea ei, a ajuns la structura superioară a creierului. Spre deosebire de materialismul vulgar, care identifică **p.** cu materia, considerîndu-l un produs mate-

rial al creierului, materialismul dialectic arată că **p.** este calitativ deosebit de materie, prin faptul că este o reflectare subiectivă, o imagine ideală a lumii materiale. Totodată, opoziția dintre materie și **p.** nu este absolută, tocmai din cauză că **p.** nu poate fi conceput independent de materie. **P.** a apărut, la animale, ca rezultat al evoluției biologice; el s-a format în procesul interacțiunii dintre organism și mediu, al complicării structurii morfofiziologice a animalelor, al apariției și dezvoltării sistemului nervos ca organ al adaptării organismului la mediu. Treapta cea mai înaltă a **p.**, conștiința umană, a apărut și s-a dezvoltat ca un produs social-istoric, sub influența determinantă a practicii sociale, a muncii, a vieții sociale în general. Specifice **p.** uman sînt: unitatea dintre reflectarea senzorială și cea logică, reflectarea însușirilor generale, esențiale și necesare ale obiectelor și fenomenelor realității, procesele de gîndire și de limbaj. **P.** uman, fiind determinat de condițiile lumii obiective și exteriorizîndu-se prin comportamentul omului, poate fi studiat prin metode obiective de cercetare.

psih(o)- (gr. *psyche* „suflet"), element de compunere cu sensul „(referitor la) psihic" (ex. *psihologie, psihanaliză*).

psihofarmacologie, ramură a farmacologiei care se ocupă cu studiul substanțelor cu acțiune asupra psihicului; s-a dezvoltat mult în ultimul deceniu. În sfera de preocupări a **p.** intră, printre altele, substanțele psihoenergizante, tranchilizante și halucinogene.

psihofizică, curent psihologic de la mijlocul sec. al XIX-lea, reprezentat îndeosebi de fiziologii germani E.H. Weber și G. Th. Fechner. **P.** a studiat pe cale experimentală raporturile cantitative dintre intensitatea stimulilor și intensitatea senzațiilor corespunzătoare, dînd o formulare matematică legităților descoperite. Legea fundamentală a **p.** este legea lui Bouguer-Weber-Fechner, potrivit căreia pragul senzorial diferențial reprezintă pentru fiecare organ de simț o mărime constantă sau, potrivit formulării pe care i-a dat-o Fechner, mărimea senzației este proporțională cu logaritmul stimulului. Din punct de vedere teoretic, **p.** a fost legată de teoria dualistă a paralelismului psihofizic. Ulterior, domeniul de cercetare al **p.** a fost preluat de biofizică și de psihofiziologie.

psihofiziologie, domeniu de cercetare în care se combină metodele fiziologice cu cele psihologice pentru stabilirea mecanismelor neurofiziologice corespunzătoare diferitelor fenomene psihice. În **p.** se folosesc metode de elaborare a reflexelor condiționate la stimuli senzoriali și la cuvinte, de investigare a reacțiilor vegetative, a reacțiilor motorii, metode electrofiziologice (electroencefalografie, electromiografie etc.), metode psihofarmacologice etc. Se mai numește *psihologie fiziologică.*

psihologie (gr. *psyche* „suflet" și *logos* „cuvînt, știință"), știință care studiază psihicul, legitățile proceselor psihice (ale percepțiilor, reprezentărilor, memoriei, gîndirii etc.) și particularitățile psihice individuale (aptitudinile, temperamentul, caracterul etc.). Întrucît interpretarea fenomenelor psihice este în legătură directă cu problema fundamentală a filozofiei: aceea a raportului dintre materie și spirit, în **p.** se reflectă lupta dintre cele două orientări fundamentale ale filozofiei: materialismul și idealismul. Prima expunere sistematică de psihologie a fost făcută în antichitate, de Aristotel, în lucrarea sa *Despre suflet.* Multe secole, **p.** s-a dezvoltat în cadrul filozofiei. S-a format ca știință experimentală de sine stătătoare abia în sec. al XIX-lea, o dată cu extinderea metodelor experimentale în studiul fenomenelor psihice (Weber, Fechner, Ebbinghaus, Helmholtz, Wundt ș.a.). Către sfîrșitul sec. al XIX-lea s-a intensificat influența idealismului și mecanicismului în **p.** **P.** științifică s-a dezvoltat ulterior pe baza progreselor științelor naturii, îndeosebi a fiziologiei activității nervoase superioare (I. P. Pavlov), precum și pe baza concepției materialist-dialectice. În opoziție cu **p.** idealistă, care consideră psihicul, „sufletul", ca o realitate de sine stătătoare, ca o substanță aparte, **p.** științifică, materialistă, consideră psihicul ca inseparabil de materia superior organizată, de creier, ca o funcție specifică a acestuia, constînd în reflectarea realității, și supusă cauzalității și legității obiective. Deoarece psihicul omului este determinat de condițiile social-istorice ale existenței sale, de relațiile și de practica socială, **p.** se află în strînsă legătură cu științele sociale. Psihicul fiind un produs al activității creierului, **p.** cercetează fenomenele psihice în legătură cu mecanismele neurofiziologice care stau la baza lor și care formează obiectul de studiu al fiziologiei nervoase, fiind prin aceasta legată și de științele naturii. Totodată **p.**, ca știință de sine stătătoare, se diferențiază atît de științele sociale cît și de științele naturii. În timp ce științele sociale studiază fenomenele de conștiință în măsura în care aparțin conștiinței sociale, **p.** studiază conștiința individuală, condiționarea socială a psihicului individual. În timp ce fiziologia activității nervoase superioare studiază procesele fiziologice care se desfășoară în creier, **p.** studiază procesele psihice ca forme de reflectare subiectivă a realității obiective, interacțiunea dintre subiect și obiect, legătura proceselor psihice cu activitatea omului. Deoarece procesele psihice sînt determinate de condițiile lumii obiective, psihologia științifică studiază nu numai subiectivul în mod izolat, ci subiectivul în unitate cu obiectivul. De aceea, spre deosebire de psihologii idealiști, care susțin că în domeniul **p.** pot fi folosite numai metode subiective (introspecția), psihologii materialiști susțin și folosesc metode obiective de cercetare psihologică. Principalele metode ale **p.** sînt observația și experimentul, de laborator și natural. În cercetarea psihologică se mai fo-

losesc şi metoda anchetei şi convorbirii, metoda biografică, studiul produselor activităţii etc. Pentru investigarea unor mecanisme neurofiziologice corespunzătoare fenomenelor psihice, în **p.** se folosesc uneori şi metode psihofiziologice, metoda reflexelor condiţionate vegetative şi motorii, metode psihofarmacologice, metode electrofiziologice etc. În ultimele decenii este folosită tot mai mult în **p.** matematica, prelucrarea statistică a rezultatelor cercetării, teoria informaţiei. **P.** are nu numai o importanţă teoretică, ci şi una practică, contribuind la rezolvarea unor probleme concrete din domeniul învăţămîntului, muncii, medicinii etc. Pe lîngă *p. generală*, care studiază legile generale ale fenomenelor psihice, există şi o serie de alte ramuri ale psihologiei cu o orientare teoretică sau practică: *p. copilului*, care studiază legile dezvoltării psihice a copilului, etapele individuale şi particularităţile psihologice de vîrstă; *p. pedagogică*, care studiază problemele psihologice ale învăţării şi ale educaţiei; *p. muncii* care studiază problemele psihologice ale organizării şi planificării muncii, ale formării deprinderilor de muncă, ale securităţii muncii şi evitării oboselii etc.; *p. artei*, *psihofiziologia*, *psihopatologia* etc. În ţara noastră, idei materialiste despre psihic au fost răspîndite în sec. al XIX-lea de „Contemporanul". Ele au fost promovate în lucrările lui Vasile Conta, Şt. C. Michăilescu, iar ulterior de către V. Babeş, Gh. Marinescu, C. I. Parhon ş.a. Contribuţii importante la promovarea psihologiei experimentale au adus C. Rădulescu-Motru, N. Vaschide şi Fl. Ştefănescu-Goangă. M. Ralea a subliniat în lucrările sale determinismul istoric-social al proceselor psihice şi rolul activităţii în desfăşurarea vieţii psihice. După Eliberare, **p.** s-a dezvoltat în ţara noastră pe baza concepţiei ştiinţifice a materialismului dialectic şi istoric, acordîndu-se atenţie atît cercetărilor teoretice fundamentale cît şi cercetărilor de **p.** aplicată, legate de problemele practice ale construirii socialismului. Noua orientare a **p.** şi condiţiile prielnice create de regimul democrat-popular au dus la înfăptuirea unor lucrări ştiinţifice şi la contribuţii experimentale originale (Al. Roşca, Gh. Zapan ş.a.). Cercetări sistematice de **p.** se desfăşoară în cadrul Institutului de psihologie al Academiei R.P.R., al catedrelor de **p.** de la Bucureşti, Cluj şi Iaşi, în cadrul unor institute medicale, al unor laboratoare de **p.** muncii etc. Rezultatele acestor cercetări sînt concretizate în diverse lucrări monografice, culegeri de studii, precum şi în studiile publicate în „Revista de psihologie" şi în alte publicaţii de specialitate.

psihologie socială, latură a vieţii spirituale a societăţii, care, împreună cu ideologia şi cu ştiinţele naturii, alcătuieşte conştiinţa socială. **P.s.** cuprinde gînduri şi reprezentări nesistematizate, stări de spirit intelectuale, emoţionale şi volitive, tradiţii, deprinderi, năzuinţe care se manifestă în judecăţi apreciative, în atitudini şi în modul de comportare. **P.s.** este reflectarea în conştiinţa socială a condiţiilor nemijlocite de viaţă, a interacţiunii şi comunicării cotidiene, a intereselor imediate. Ea este un fenomen caracteristic colectivităţilor, claselor şi păturilor sociale, naţiunilor, grupărilor profesionale etc., conturînd profilul psihic al acestora (ex. proletariatul are ca trăsături psihice specifice colectivismul, solidaritatea umană cu toţi cei oropsiţi, iar burghezia individualismul). Psihologia socială şi ideologia interacţionează, se întrepătrund. **P.s.** poate media determinarea ideologiei de către economie, iar ideologia, la rîndul ei, poate influenţa **p.s.** Prin **p.s.** se înţelege şi studiul specializat al psihologiei sociale ca fenomen, studiu care preocupă atît pe psihologi, cît şi pe sociologi. Spre deosebire de **p.s.** marxistă, care se sprijină pe concepţia ştiinţifică materialist-istorică despre societate, în **p.s.** burgheză se manifestă tendinţa de psihologizare a proceselor sociale şi de folosire, în genere, a metodelor subiectiviste, neştiinţifice de investigaţie şi de prelucrare a datelor obţinute.

psihologism (FILOZ.), orientare idealistă care exagerează rolul factorului psihologic în diferite sfere ale activităţii omeneşti. În sociologie, adepţii **p.** consideră psihicul individual sau colectiv drept factor fundamental al vieţii sociale, explicînd evenimentele istorice, conflictele sociale, fenomenele de cultură etc. prin cauze psihologice (v. şi şcoala psihologică în sociologie). În psihologie, **p.** constă în interpretarea fenomenelor psihice prin alte fenomene psihice, ignorîndu-se condiţionarea lor socială şi mecanismele lor neurofiziologice (W. Wundt, freudismul). În literatură, **p.** constă în cultivarea excesivă a analizei psihologice şi redarea minuţioasă a detaliilor vieţii lăuntrice, uneori fără discernămînt, sub forma unui „flux continuu al conştiinţei". **P.** reduce adeseori obiectul cunoaşterii artistice la psihic, în dauna reprezentării vieţii sociale. Procedeul preferat al literaturii psihologiste este monologul interior.

psihopát (gr. *psyche* „suflet" şi *pathos* „boală"), bolnav care suferă de o boală psihică.

psihotehnică, ramură a psihologiei, apărută în sec. al XX-lea, care îşi propune să elaboreze procedeele tehnice necesare aplicării, pe scară largă, a psihologiei la viaţa practică. **P.** utilizează cu precădere metoda testelor. În preocupările **p.** intră: selecţia şi orientarea profesională, particularităţile psihologice ale activităţilor profesionale, ale învăţării etc. Deşi **p.** s-a bazat mult timp pe ideea greşită despre caracterul exclusiv ereditar al aptitudinilor, ea a elaborat unele procedee de investigaţie utile.

psihoterapie (MED.), tratament efectuat cu ajutorul unor procedee de reeducare, care se aplică într-o serie de nevroze şi psihoze. Unul dintre procedee constă în aceea că medicul caută să convingă pe pacient că boala pe care o are nu este gravă şi că vindecarea este posibilă. Sugestia şi hipnotismul constituie alte procedee psihotera-

peutice; de asemenea ergoterapia (terapia prin muncă), terapia prin lecturi, sport etc.

psihóză (MED.), stare morbidă a psihicului, care se caracterizează prin tulburări ale comportamentului, gîndirii sau afectivității bolnavului. Dintre **p.** fac parte: schizofrenia, paranoia, **p.** maniaco-depresivă etc.

psihrofile (gr. *psyhros* „frig" și *philos* „înclinat spre"; BIOL.; despre unele microorganisme), care se dezvoltă la temperaturi relativ scăzute, cuprinse între −6 și +15°C, cu un optim între +6 și +10°C. **P.** trăiesc în apele Oceanului Înghețat, în regiunile sudice ale oceanelor Atlantic și Pacific, precum și pe continente, pe suprafața zăpezii și a gheții, pe care unele specii producătoare de pigmenți le colorează.

psihrométru (GEOGR.), h i g r o m e t r u c u e v a p o r a r e, utilizat pentru determinarea tensiunii vaporilor de apă din atmosferă.

psilofitón (PALEONT.), gen fosil de criptogame vasculare, caracterizat prin tulpinile ramificate dicotomic, cu extremitățile îndoite în formă de cîrjă. Tulpinile sterile aveau în vîrf frunze subțiri spinoase, iar cele fertile sporangi simpli, grupați în perechi. **P.** a existat în devonianul inferior și în cel mediu.

psilomelán (MINER.), oxid natural hidratat de mangan, cu compoziție chimică complexă; apare în mase foarte fin cristaline sau în stalactite, efloreșcențe etc., de culoare neagră și este frecvent în zăcămintele de mangan, unde se găsește împreună cu alte minerale, pe seama cărora, de obicei, ia naștere. **P.** constituie un minereu de mangan. În R.P.R. se găsește la Iacobeni, Broșteni (reg. Suceava), Șoimuș (reg. Hunedoara) etc.

Pskov, oraș în Uniunea Sovietică, în nord-vestul Cîmpiei Ruse. 101 000 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini, radiotehnică, ușoară și a materialelor de construcție. — *Istoric.* Vechi oraș rusesc, **P.** a fost pînă la începutul sec. al XVIII-lea un puternic centru comercial și meșteșugăresc. Între 1348 și 1510 a fost capitala republicii feudale **P.**, iar în 1510 a fost alipit la statul rus. În sec. XIII—XVII a avut un rol important în lupta de apărare împotriva atacurilor feudalilor livonieni, polono-lituanieni și suedezi. Numeroase monumente arhitectonice feudale.

psóas (gr. „mușchiul șalelor"; ANAT.), pereche dublă de mușchi (marele și micul **p.**), situați pe fața anterioară a vertebrelor lombare.

psofométru (gr. *psophein* „a face zgomot" și *metru*; TELEC.), aparat folosit pentru măsurarea tensiunilor electrice de zgomot ale circuitelor telefonice. Este format dintr-un filtru electric, un amplificator electronic, un dispozitiv de redresare și un milivoltmetru.

psoriázis (gr. *psora* „rîie"; MED.), boală de piele, a cărei cauză este necunoscută. Se caracterizează printr-o erupție la început sub formă de puncte apoi de placarde roșii, bine delimitate, acoperite cu scuame albe-sidefii, uscate, localizate mai ales la coate, genunchi, pielea capului și regiunea sacrală. Boala este cronică, uneori însă se vindecă spontan.

Psyche (în mitologia greacă), personificare a sufletului omenesc sub forma unei fete gingașe. Legenda dragostei dintre **P.** și zeul Eros (Amor) a inspirat un episod celebru al *Metamorfozelor* lui Apuleius (sec. al II-lea) și constituie tema a numeroase picturi și sculpturi (ex. grupul sculptural antic din muzeul Capitoliu și cel realizat în sec. al XIX-lea de A. Canova).

pteridofíte (BOT.; *Pteridophyta*), încrengătură de plante superioare străvechi. Sînt cele dintîi plante terestre apărute; au corpul diferențiat în rădăcină, tulpină și frunze și se înmulțesc prin spori produși în sporangii situați la extremitatea ramurilor sau pe frunze. Împreună cu cele fosile, numărul speciilor de **p.** se ridică la peste 10 000 (ex. brădișorul, coada-calului, ferigile). Unele **p.** din c a r b o n i f e r au dat importante zăcăminte de cărbuni. Se mai numesc *criptogame vasculare.*

pter(o)- (gr. *pteron* „aripă"), element de compunere cu sensul „înaripat" (ex. *pterodactil, pteropode*). Poate apărea (sub forma *-pter*) și după cuvîntul cu care se combină (ex. *elicopter*).

pterodactíl (PALEONT.), gen de reptile fosile evoluate din ordinul pterozaurienilor, adaptate la zbor, cu talia de mărimea unei vrăbii. Se caracteriza

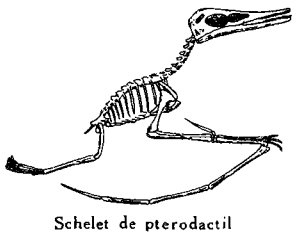

Schelet de pterodactil

printr-o dentiție redusă, localizată numai la partea anterioară a cioculului, avînd deschiderile nazale, preorbitare și orbitare unite, iar prima serie de oase tarsiene sudate cu tibia, ca la păsări. **P.** au apărut în jurasicul superior și au trăit pînă în cretacicul superior.

pterodón (PALEONT.), gen fosil de mamifere din ordinul carnivorelor, asemănătoare cu hienele, de care se deosebeau însă prin unele caracteristici în dentiție (ex. **p.** din eocenul superior).

pteroilglutámic, *acid* ~ (FARM.) v. **vitamina B6.**

pterozauriéni (PALEONT.), ordin de reptile fosile, care cuprindea specii adaptate pentru zbor. Aveau oasele craniene sudate ca la păsări, centura scapulară fără claviculă, iar membrele anterioare modificate pentru zbor prin alungirea degetului al cincilea, de care era prinsă membrana alară (răsfrîngere a tegumentului). **P.** au apărut în liasic și au dispărut la sfîrșitul cretacicului.

ptialínă (BIOCHIM.), enzimă care transformă amidonul în maltoză. Este secretată de glandele salivare și se găsește în cavitatea bucală, avînd rolul important de a începe procesul de digestie a alimentelor. Ptialina se mai numește și *amilază salivară.*

Ptolemeii (Lagizii), dinastie de regi ai Egiptului elenistic, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *Ptolemaios I Lagos,* diadoh, apoi rege (323—283

î.e.n.), întemeietorul dinastiei; *Ptolemaios al II-lea Filadelfu!* (285—246 î.e.n.) și *Ptolemaios al III-lea Evergetul*, în timpul cărora Egiptul elenistic a atins cea mai mare înflorire economică, politică și culturală; *Cleopatra a VII-a* (51—30 î.e.n.), ultimul reprezentant al dinastiei **P.**

ptomaíne (BIOCHIM.), substanțe chimice rezultate din decarboxilarea acizilor aminați sub influența bacteriilor intestinale. În intestinul omului se găsesc *putresceina* și *cadaverina*, care sînt eliminate în mod normal prin materiile fecale.

ptóză (gr. *ptosis* „cădere"; MED.), deplasare în jos a unui organ datorită slăbirii și relaxării unor ligamente sau modificării unor factori de contenție a organului respectiv. **P.** poate fi: gastrică, renală, hepatică etc. sau a mai multor organe concomitent (splanhnoptoză). — *P. palpebrală*, coborîrea pleoapei superioare datorită paraliziei mușchiului ridicător al acesteia.

pubertáte (lat. *pubertas* „adolescență"), perioadă a dezvoltării ontogenetice corespunzătoare vîrstei școlare mijlocii, între 11 și 14 ani, denumită și preadolescență. **P.** se caracterizează printr-o serie de transformări fizice, mai ales prin maturarea sexuală, care, la fete, are loc cu 1—2 ani mai devreme decît la băieți, prin apariția caracterelor sexuale secundare și printr-o dezvoltare psihică pregătitoare a unei activități independente. La unii copii, **p.** se poate manifesta prin spirit de contrazicere, încăpățînare, tendință de izolare și nesociabilitate. Mediul social și educația rațională pot asigura în perioada **p.** o dezvoltare armonioasă, fizică și psihică, a viitorului adolescent.

púbis (ANAT.), os pereche care, împreună cu oasele ilion și ischion, alcătuiește osul coxal. Reprezentînd partea anterioară și inferioară a osului coxal, cele două oase pubiene se articulează pe linia mediană prin simfiza pubiană, închizînd astfel bazinul în față.

publicitáte (DR.), *principiul publicității*, principiu de bază al procesului socialist, ale cărui cerințe constau în înfăptuirea judecății în ședință publică, oamenii muncii avînd posibilitatea de a asista la dezbateri și de a cunoaște hotărîrile pronunțate. 2. *Publicitate imobiliară*, aducerea la cunoștința celor interesați a actelor constitutive sau translative de drepturi reale imobiliare, ori chiar a existenței acestor drepturi prin înscrierea lor în anumite registre. În R.P.R. sînt folosite două sisteme de *p.i.*: *sistemul de publicitate personală*, al registrelor de inscripțiuni și transcripțiuni ținute pe numele persoanelor, în care sînt supuse înscrieri sau transcrieri în registre, actele între vii prin care se constituie ori se strămută un drept real imobiliar, și *sistemul de publicitate reală*, al cărților funciare.

puc, obiect de joc, la hochei pe gheață, de forma unui cilindru scurt.

Puccini, Giacomo (1858—1924), compozitor italian de operă, cel mai de seamă reprezentant al curentului verist.

G. Puccini

P. a zugrăvit cu sinceritate și cu lirism convingător situații dramatice, alegîndu-și adesea subiectele din viața cotidiană a oamenilor simpli. Opera lui **P.** are un pronunțat mesaj critic și moralizator, de un autentic realism, o notă tipic sentimentală, adesea melancolică. Operele sale „Manon Lescaut" (1893), „Boema" (1896), „Tosca" (1900), „Doamna Butterfly" (1900), „Fata din Far-West" (1910), „Gianni Schicchi" (1918), „Turandot" (montată postum, în 1926), care au dobîndit o popularitate mondială, se remarcă prin melodica lor expresivă și personală, prin transparența orchestrației, prin procedeele pline de suplețe ale armoniei, puse în slujba redării stărilor sufletești complexe ale personajelor. Muzica lui **P.** ocupă un loc deosebit în repertoriul permanent al tuturor teatrelor lirice din lume. **P.** a scris și diferite lucrări vocale și instrumentale.

Puchta *[Puhta]*, Georg Friedrich (1798—1846), jurist german, specialist în drept roman și în istoria dreptului. Unul dintre principalii exponenți ai școlii istorice a dreptului. Op. pr.: „Manualul Pandectelor" (1838).

puci (putch), acțiune armată a unui grup de complotiști nesusținuți de mase, avînd drept scop o lovitură de stat.

Pucioasa, oraș raional în raionul Tîrgoviște, reg. Ploiești, situat pe valea Ialomiței. 11 056 loc. (1964). Industrie textilă (țesături, covoare); industrie de prelucrare a lemnului (mobilă, tîmplărie); industria materialelor de construcție și industrie alimentară. Stațiune balneoclimatică cu ape minerale sulfuroase, sulfatate, clorurate, sodice, magneziene ș.a., recomandate în tratarea afecțiunilor aparatului locomotor, ginecologic, faringite, sinuzite etc.

pucioásă (CHIM.) v. **sulf.**

Puciosul (Ciumatul Mare), con vulcanic situat în sudul munților Harghita, pe partea stîngă a defileului Oltului de la Tușnad. Este format din lave andezitice și din piroclastite. Altitudine: 1 294 m. În craterul de explozie al conului vulcanic se găsește lacul Sf. Ana.

pud, unitate de măsură a masei folosită în Rusia pînă la introducerea sistemului metric de măsură. Un pud este egal cu 40 de funți, sau 16,38 kg. Se folosește și în prezent în domeniul achizițiilor recoltelor și pentru evaluarea productivității la hectar.

pudláre (METAL.), procedeu vechi pentru obținerea oțelului prin afinarea fontei în cuptoare cu vatră și cu grătar pentru arderea huilei.

Pudovkin, Vsevolod Illarionovici (1893—1953), regizor,

actor, scenarist sovietic, teoretician al cinematografiei. Artist al popórului din U.R.S.S. A regizat filmele „Mama" (1925, după romanul cu același nume de M. Gorki), „Sfîrșitul Petersburgului", „Urmașul lui Genghis-han" (1926—1928), „Minin și Pojarski" (1939), „Suvorov" (1940), „Amiralul Nahimov" (1945), „Întoarcerea lui Vasili Bortnikov" (1953), care vădesc personalitatea sa puternică și inovatoare. A scris lucrările „Regizorul de film și materialul cinematografic" (1926), „Actorul de film" (1934) ș.a. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Puebla, oraș în Mexic, situat în sudul Podișului Mexican. 299 000 loc. (1961). Industrie textilă, ceramică, alimentară, de pielărie și de ciment. Universitate, teatru. Are o catedrală monumentală (sec. XVI—XVII).

puéblo, denumire spaniolă dată unui grup de indieni (amerindieni) din familia de limbi utah-aztecă, așezați în vestul teritoriului actual al S.U.A. Principala caracteristică a indienilor **p.** a fost, pînă la colonizarea Americii de către europeni, practicarea agriculturii irigate (încă din sec. al VIII-lea e.n.) și dezvoltarea olăritului, iar în organizarea social-economică obștea gentilică.

puericultúră (lat. *puer* „copil" și *cultura* „creștere"; MED.), parte a medicinii care se ocupă cu studiul metodelor de creștere în condiții optime (hrană, prevenire a bolilor prin vaccinări, viață igienică, educație fizică și psihică etc.) a copilului sănătos în primii ani de viață.

puf (ZOOTEHN.), penajul din imediata apropiere a corpului păsărilor, avînd rolul de protecție contra frigului. Format din pene mici lipsite de rahis, este caracteristic pentru păsările acvatice. **P.** constituie din punct de vedere economic categoria de pene cea mai valoroasă.

Pufendorf, Samuel (1632—1694), jurist și filozof german, unul dintre exponenții teoriei dreptului natural. Susținînd că voința statului reprezintă totalitatea voinței indivizilor care-l alcătuiesc, **P.** este un precursor al teoriei contractului social al lui J. J. Rousseau. A continuat și a dezvoltat ideile lui H. Grotius cu privire la dreptul natural și la dreptul internațional. Op. pr.: „Elemente ale jurisprudenței universale" (1661), „Despre dreptul naturii și ginților" (1672).

Pugaciov, Emelian Ivanovici (c. 1742—1775), cazac de pe Don, conducătorul războiului țărănesc din Rusia dintre anii 1773 și 1775. Dîndu-se drept țarul Petru al III-lea, **P.** a ridicat la răscoală pe cazacii din părțile Iaikului (în august 1773), organizînd un adevărat război țărănesc care a cuprins întreaga regiune a Volgăi. După înfrîngerea răscoalei, **P.** a fost predat de către căpeteniile cazărești autorităților țariste, care l-au executat la Moscova.

Puget *[pujé]*, Pierre (1620—1694), sculptor, pictor și arhitect francez. A lucrat în Italia și în sudul Franței. În opera sa, **P.** îmbină trăsăturile artei baroce cu tendințe realiste și se remarcă prin patetismul expresiei, prin mișcarea puternic subliniată și printr-un sentiment de forță și măreție (statuia „Moartea lui Milon din Crotona", 1672—1682; grupul „Perseu eliberînd pe Andromeda", 1683—1684; basorelieful „Alexandru și Diogene", 1681—1692 ș.a.). A construit, la Marsilia, Hala de pește și locuințe particulare. La Roma a pictat o compoziție de plafon în palatul Barberini. A executat de asemenea sculpturi decorative pentru corăbii.

Pugwash *[páguoș]*, *Conferințele ~*, întîlniri periodice internaționale ale oamenilor de știință, îndeosebi ale specialiștilor în fizica nucleară, care se pronunță în favoarea preîntîmpinării unui război termonuclear și a creării unei atmosfere de prietenie și de colaborare între popoare. *C.P.* au fost organizate din inițiativa unor renumiți savanți, printre care Bertrand Russell (Anglia), și a industriașului american Cyrus Eaton. Prima conferință a avut loc în 1957, la Pugwash (Canada).

puiérniță (ZOOTEHN.), adăpost destinat creșterii puilor și bobocilor de la ecloziune pînă la vîrsta de 1—2 luni. În **p.**

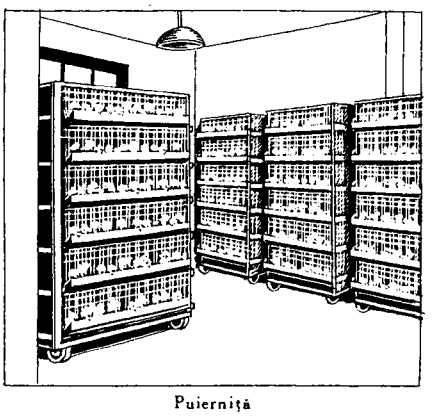

Puierniță

se asigură condiții optime de microclimă (temperatură, umiditate etc.) și de hrană necesare creșterii și dezvoltării lor.

puiét (HORT.; SILV.), plantă lemnoasă tînără, din momentul în care formează primele frunze pînă ce atinge înălțimea de 1—2 m. **P.** naturali cresc spontan în păduri; cei cultivați sînt crescuți în pepiniere pomicole sau silvice în vederea plantării lor la locul definitiv.

puitoáre, *mașină ~* (IND. TEXT.), mașină de lucru folosită pentru formarea unei benzi uniforme de fuior pieptănat, de in sau de cînepă, în vederea filării.

Pujmanová *[púimanova]*, Marie (1893—1958), scriitoare cehă. Primele sale volume („Povestiri din parcul orașului", 1920, și romanul „Pacienta doctorului Hegel", 1931) exprimă, de pe poziții sentimentale, protestul împotriva convenționalismului moralei burgheze. Înfățișînd două medii sociale, muncitoresc și intelectual, trilogia „Oameni la răscruce" (1937, trad. rom.), „Jocul cu focul" (1948, trad. rom.) și „Triumful vieții" (1952, trad. rom.) constituie o frescă cuprinzătoare a Cehoslovaciei din perioada anilor 1920—1945. Versurile sale (volumele „Milioane de porum-

bei", 1950; „Zîmbetul Chinei", 1954; „Praga", 1954) cîntă, în imagini sugestive, dragostea de viaţă şi dorinţa de pace a omului contemporan. Scriitoare a poporului şi laureată a Premiului de stat.

púlbere 1. (FARM.) Preparat solid adus în stare de pulverizare, cu aspect omogen. Poate fi de natură vegetală, animală sau minerală. Substanţele medicamentoase administrate sub formă de **p.** se absorb mai repede, acţiunea lor fiind mai puternică şi mai sigură. Se prezintă sub diferite forme: caşete, comprimate, pilule, tablete, pastile, capsule (ex. **p.** de digitală, de opiu, de hipofiză, de pancreas, de tiroidă; **p.** de chinină etc.). 2. (TEHN.) Praf industrial obţinut prin operaţii mecanice (de măcinare, mărunţire etc.) sau prin operaţii nemecanice (fizico-chimice, chimice etc.) şi care poate avea diverse întrebuinţări. Ex. **p.** abrazivă, **p.** metalică (folosită în metaloceramică), **p.** explozivă etc. 3. (IND. EXTR.) *Pulbere fără fum*, substanţă constituită din nitroceluloză în amestec cu substanţe solide şi cu uleiuri explozive, care arde cu viteză ridicată şi este puţin fumegătoare. Este folosită ca exploziv, ca încărcătură de propulsie a rachetelor etc. — *P. neagră*, substanţă explozivă compusă, de obicei, din 75% azotat de potasiu, 15% mangal şi 10% sulf. Este folosită în exploatările miniere, avînd avantajul că prin explozie nu produce mărunţirea rocii.

Pulci, Luigi (1432–1484), poet rinascentist italian. A făcut parte din cercul literaţilor grupaţi în jurul prinţului Lorenzo de Medici. Autor al unor sonete, scrisori, fabule şi al micului poem rustic „Beca din Dicomano", în care, opunîndu-se spiritului afectat şi convenţional de curte, lăuda farmecul natural al unei tinere ţărance, **P.** şi-a dobîndit faima prin epopeea eroicomică „Morgante cel Mare". Inspirată din legendele cavalereşti franceze ale ciclului carolingian, lucrarea este opera unui scriitor laic, a unui umanist care tratează într-o manieră burlescă şi în spiritul bunului-simţ popular lumea feudală şi războaiele ei mărunte, dar nu mai puţin distrugătoare. Spirit avid de noutate, scriitor cu o neostenită vervă, bun cunoscător al limbii populare, **P.** ilustrează conţinutul înnoit al culturii literare florentine în momentul reînfloririi genului epic.

puls (FIZIOL.), fenomen fiziologic caracterizat prin dilatarea arterelor datorită trecerii prin acestea a undei de sînge expulzate de inimă o dată cu fiecare sistolă ventriculară. Se manifestă sub forma unor zvîcnituri care se simt la arterele situate pe un plan osos (artera radială), prin apăsarea uşoară cu degetul asupra acestora. **P.** normal la adult este de 60–70 pe minut, fiind mai frecvent la femeie (70–80) şi la copii (80–90). În unele boli (tahicardie paroxistică, aritmie, boli febrile), bătăile pulsului sînt accelerate, iar în alte boli (icter) sînt mai rare. — *P. capilar*, apariţia vizibilă a unei unde pulsatile la nivelul capilarelor, inexistentă în mod normal. *P.c.* este găsit în insuficienţa aortică.

pulsáţie (FIZ.), produsul prin 2π al frecvenţei unei mărimi care variază periodic în timp; reprezintă numărul de perioade efectuate în 2π unităţi de timp şi se măsoară în (secundă)$^{-1}$. În cazul particular al unei mişcări (periodice) circulare, **p.** este numeric egală cu viteza unghiulară exprimată în radiani pe secundă. Pulsaţia ω, frecvenţa f şi perioada T sînt legate prin relaţiile $\omega = 2\pi f = \frac{2\pi}{T}$.

pulsométru (TEHN.), pompă pentru apă cu două fluide, în care fluidul motor este aburul care deplasează apa prin presiunea exercitată de el asupra acesteia. **P.** este alcătuit din două camere identice, în care aburul pătrunde alternativ, împingînd apa din camera respectivă în conducta de refulare.

pulsoreactór (AV.), motor cu reacţie pentru avioane cu viteză supersonică, la care introducerea şi comprimarea aerului necesar arderii combustibilului se face datorită deplasării avionului. Combustibilul este introdus periodic în camera de ardere cu ajutorul unor organe speciale de distribuţie, astfel încît funcţionarea motorului este pulsatorie. Avioanele echipate cu **p.** folosesc rachete la decolare, deoarece **p.** nu intră în funcţiune decît după atingerea unei anumite viteze de înaintare a avionului.

pulverizáre (TEHN.), operaţie de transformare a unui material solid în pulbere sau a unui lichid în picături cu dimensiuni mici cu ajutorul unui aparat numit pulverizator. Se foloseşte la arderea combustibililor solizi şi lichizi, la vopsire prin stropire, la metalizare, la combaterea dăunătorilor în agricultură şi silvicultură etc. — (FIZ.) *P. catodică*, distrugerea unei substanţe solide sub acţiunea unui fascicul de ioni, în particular distrugerea catodului unui tub de descărcare prin bombardarea lui cu ioni pozitivi. Pătrunzînd în catod, ionul proiectil deplasează atomii din nodurile reţelei cristaline, o parte dintre aceştia putînd părăsi cristalul. Pe de o parte, *p.c.* are efecte dăunătoare în dispozitivele electronice cu vid (ex. distrugerea electrozilor), iar pe de altă parte ea permite studierea proprietăţilor structurale ale corpurilor cristaline, curăţirea acestora, obţinerea păturilor subţiri sau a straturilor protectoare, realizarea fasciculelor atomice dirijate etc.

púma *(Felis concolor)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, cu corpul suplu,

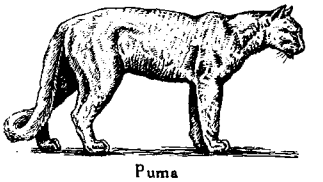

Puma

puternic, lung de 1–1,80 m, cu coada lungă, blana de culoare brun-gălbuie, uniformă şi vîrful cozii brun-negru. Animal nocturn, **p.** se hrăneşte mai ales cu mamifere mici. Trăieşte în America.

Pumacagua, Mateo Garcia (1738–1815), conducător al indienilor peruvieni din Cuzco, care s-au răsculat în 1814 împotriva dominaţiei spaniole; răscoala, la care au participat circa 40 000 de indieni, a fost

reprimată cu cruzime, iar **P.** spînzurat.

Pumnul, Aron (1818—1866), profesor, lingvist și patriot român. Participînd la evenimentele revoluționare de la 1848 din Transilvania, a fost nevoit să se refugieze la Cernăuți. Printre elevii săi s-a numărat și Mihai Eminescu. Ca lingvist („Convorbire între un tată și fiul lui asupra limbei și literelor românești", 1850), **P.** s-a situat pe poziții etimologizante. „Lepturariul românesc" (6 vol., 1862—1865) este o masivă antologie de literatură, cu prețioase informații referitoare la scriitorii cuprinși în ea. Tonul panegiric al acestor prezentări a atras asupra lui **P.** ironia caustică a lui T. Maiorescu.

pumpelit (MINER.) v. **lotrit**.

punalúa, denumire dată de etnograful L. H. Morgan celei de-a doua trepte a evoluției familiei primitive. Familia **p.** se compunea din două grupuri: un grup de rude apropiate de sex feminin erau soțiile comune ale unui grup de rude apropiate de sex masculin. În marea majoritate a cazurilor, familia punalua a stat la baza apariției instituției gintii.

punct[1] **1.** (MAT.). Noțiune fundamentală în geometrie, în analiză, în topologie. În matematica modernă, punctele sînt elemente ale oricărei mulțimi organizate ca spațiu. — *P. (geometric)*, element al dreptei geometrice, al planului geometric și al spațiului geometric. — *P. (analitic)*, element al spațiului numeric cu *n* dimensiuni, constituit dintr-o mulțime ordonată de *n* numere. — *P. de inflexiune al unei curbe*, punct în care tangenta traversează curba. — *P. singular al unei curbe*, punct în care tangenta nu este unic determinată. — *P. multiplu de ordinul n al unei curbe*, punct prin care trec *n* ramuri ale sale (ex. punctul dublu, triplu, cuadruplu etc.). Se numește și *punct singular de ordinul n*. — *P. singular al unei suprafețe*, punct în care planul tangent nu este unic determinat (ex. vîrful unui con). — *P. singular al unei funcții analitice uniforme*, punct în care funcția nu este analitică (ex. polul, punctul singular esențial, punctul critic algebric etc.). — *P. de acumulare al unei mulțimi*, punct în vecinătățile căruia se găsesc o infinitate de puncte ale mulțimii. — *P. de fugă*, punctul de intersecție al tuturor dreptelor prin care este reprezentată, prin proiecție conică, pe un tablou o mulțime de drepte paralele din spațiu. *P. de f.* se obține prin intersecția cu tabloul a unei drepte paralele cu dreptele reprezentate și care trece prin centrul de proiecție. — (GEOGR.) *P. cardinal*, fiecare dintre cele patru puncte (nord, sud, est și vest), obținute ca intersecții ale meridianului și ale paralelei locului cu orizontul; direcțiile determinate de aceste puncte. În poziții intermediare față de *p.c.* se află punctele intercardinale (nord-vest, nord-est, sud-est, sud-vest). — (ASTR.) *Punct vernal*, punctul de intersecție al drumului aparent al Soarelui pe bolta cerească (ecliptica) cu ecuatorul ceresc, punct în care Soarele se găsește la echinocțiul de primăvară. Se notează cu γ. — (ASTR.) *Punct autumnal*, punctul de intersecție al eclipticei cu ecuatorul ceresc, opus punctului vernal, în care Soarele se află la echinocțiul de toamnă. **2.** (FIZ.) Sistem de *n* valori ale celor *n* mărimi de stare care caracterizează un sistem fizic. — *P. de funcționare*, punct de pe o caracteristică de funcționare a unei mașini, a unui tub electronic etc. — *P. triplu*, punct de intersecție al curbelor de topire, sublimare și evaporare ale unei substanțe într-o diagramă avînd temperatura pe abscisă și presiunea pe ordonată. *P.t.* reprezintă condițiile în care o substanță se poate afla în același timp în stare solidă, lichidă și gazoasă (d: vapori). De ex. *p.t.* a apei este. +0,01°C și 4,6 mmHg. — *P critic*, punctul de inflexiune al izotermei corespunzătoare temperaturii critice, într-o diagramă avînd volumul pe abscisă și presiunea pe ordonată. *P.c.* reprezintă mărimile caracteristice unui fluid aflat în stare critică. **3.** (FIZ.) Valoarea unei mărimi de stare, de obicei temperatura, la care se produce un fenomen caracteristic (ex. **p.** de topire, **p.** de fierbere etc.). — *P. critic*, fiecare dintre valorile mărimilor (temperatură, presiune etc.) ce caracterizează un fluid aflat în stare critică. — *P. Curie*, temperatura la care un material feromagnetic devine paramagnetic (ex. 769°C pentru fier, 360°C pentru nichel etc.). — *P. Néel*, temperatura la care un material ferimagnetic devine paramagnetic. — *P. de rouă*, temperatura la care presiunea parțială a vaporilor unui component dintr-un amestec gazos răcit izobar devine egală cu presiunea lor de saturație. De ex., în cazul vaporilor de apă din atmosferă, *p. de r.* este temperatura la care ei încep să se condenseze; *p. de r.* depinde de umiditatea atmosferei și de valoarea presiunii atmosferice. — (CHIM.) *P. de congelare* (sau *de înghețare*), temperatura la care un corp trece din stare lichidă în stare solidă. Se determină în anumite condiții de lucru. Este o caracteristică importantă a compoziției unor produse: grăsimi, produse petroliere etc. — (CHIM.) *P. de anilină*, temperatura la care, în anumite condiții de lucru, amestecul format din volume egale de anilină și un produs petrolier se omogenizează. Dă indicații asupra conținutului relativ de hidrocarburi parafinice, naftenice și aromatice. **4.** (TEHN.) Regiune a cărei extensiune este atît de mică, încît poate fi neglijată în raport cu distanțele care intervin în considerațiile relative la un anumit sistem (ex. **p.** de reper, **p.** de întoarcere etc.). — (ELT.) *P. neutru*, nod constituit printr-o conexiune a fazelor

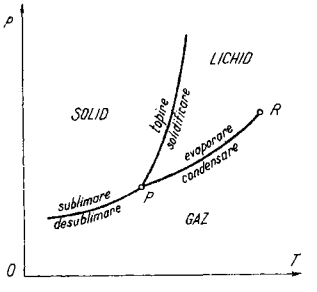

P — punct triplu; *R* — punct critic

unui sistem polifazat, astfel incît, în condiţii normale de funcţionare, tensiunea lui faţă de pămînt să fie egală cu zero (ex., la conexiunea în stea a fazelor unui generator, transformator sau motor electric polifazat, rezultă un *p.n.*). — (REZ. MAT.) *Metoda punctelor fixe*, metodă de determinare a diagramei de variaţie a momentului încovoietor în lungul unei grinzi continue (cu mai multe reazeme) şi a unor cadre cu noduri fixe. — (TEHN.) *P. mort*, poziţie prin care trece un element al unui mecanism, caracterizată prin faptul că viteza sa de translaţie este nulă, iar acceleraţia maximă; ajungînd în *p. m.*, elementul poate continua mişcarea în sensul iniţial sau poate începe o mişcare în sens contrar. Mecanismele bielă-manivelă au două *p.m.*, corespunzătoare momentelor cînd axele bielei şi manivelei sînt în prelungire sau cînd sînt suprapuse. —(C.F.) *P. de secţionare*, reper care delimitează sectorul în care nu trebuie să se găsească simultan două trenuri. *P. de s.* pot fi staţiile de cale ferată, haltele de mişcare, semnalele de trecere ale blocului de linie etc. **5.** (FIZ.) *Punct material*, abstracţie care desemnează un corp cu masă inertă, considerat fără dimensiuni. El se foloseşte în mecanică pentru reprezentarea şi studierea mişcării corpurilor ale căror dimensiuni sînt neglijabile faţă de celelalte lungimi care interesează. **6.** (POLIGR.) *Punct tipografic*, unitate de măsură a lungimii, folosită în poligrafie pentru litere, spaţii, linii etc., egală cu 0,376 mm (unui metru îi corespund $\approx$ 2 600 *p.t.*). Multiplii *p.t.* sînt: cicero = 12 *p.t.* şi cuadratul = 48 *p.t.* În Anglia şi în S.U.A. *p.t.* este egal cu 0,351 mm.

punctáj (SPORT), sistem de apreciere a rezultatelor tehnice în unele ramuri sportive (atletism, gimnastică, patinaj artistic, sărituri în apă etc.), folosit în scopul clasării concurenţilor în ordinea valorii performanţelor realizate. **P.** se realizează prin notare directă (gimnastică, patinaj artistic etc.) sau prin transformarea performanţei determinate pe alte căi (cronometrare, măsurare), pe baza unor tabele special alcătuite (pentatlon, decatlon etc.).

punct medical, serviciu medical, organizat cît mai aproape de locul de muncă, cu atribuţia de a îngriji sănătatea oamenilor muncii prin tratament medical şi măsuri profilactice. Punctele medicale se organizează în fabrici, uzine, pe şantiere.

punctuáţie (LINGV.), sistem de semne grafice convenţionale, care au rolul de a marca pauzele şi intonaţia din vorbire. Semnele de **p.** sînt: punctul, semnul întrebării, semnul mirării, virgula, punctul şi virgula, două puncte, ghilimelele, linia de dialog şi de pauză, parantezele şi punctele de suspensie.

púncţie (MED.), manoperă chirurgicală care constă în pătrunderea cu ajutorul unui ac sau a unui trocar într-o cavitate cu scopul de a recolta un lichid natural (sînge, lichid cefalorahidian) sau patologic (puroi, exsudat) sau de a evacua conţinutul unei cavităţi (pericard, pleură). **P.** poate fi *exploratoare*, *evacuatoare* şi *bioptică*, făcută cu scopul de a extrage un fragment de ţesut în vederea unui examen microscopic. — *P. lombară*, introducerea unui ac de puncţie în spaţiul dintre două vertebre lombare pînă în spaţiul subarahnoidian, în scopul de a scoate lichid cefalorahidian sau pentru a introduce diferite substanţe medicamentoase (anestezice, antibiotice etc.).

punere la pămînt (ELT.), defect al unei reţele electrice în funcţiune, care constă în stabilirea accidentală a unei legături electrice conductoare între conductoarele aflate sub tensiune şi pămînt. Se poate datora atingerii directe cu pămîntul, atingerii cu o piesă metalică legată la pămînt sau străpungerii izolaţiei electrice dintre conductor şi părţile metalice în contact cu pămîntul.

pungă (în evul mediu, în ţările române), unitate de măsură monetară, alcătuită din 500 de *lei* (taleri leonini). Haraciul către Poarta otomană sau sumele mari încasate din dări se socoteau în pungi. 36 000 de **p.** alcătuiau o *hazna*, adică un tezaur.

pungă de rod (HORT.), ramură roditoare caracteristică mărului, părului şi gutuiului, care se formează pe locul unde a fost prins fructul; în această zonă, ramura se îngroaşă datorită cantităţilor mari de substanţe de rezervă depuse în ţesuturi. Pe **p. de r.** se formează atît muguri de rod, cît şi muguri vegetativi. Sin. *bursă de rod*.

puni, denumire dată de romani cartaginezilor, de unde şi numele celor trei războaie pentru supremaţie în bazinul occidental al Mării Mediterane dintre Roma şi Cartagina: *războaiele punice* (264—241, 218—201 şi 149—146 î.e.n.).

Punjab */pangiáb/* **1.** Regiune naturală în nordul Cîmpiei Indo-Gangetice, pe teritoriile Pakistanului şi Indiei, cuprinsă între munţii Suleiman şi rîul Jumna. Este străbătută de cinci rîuri, care se unesc, formînd Panjnadul, afluent al Indului. Clima tropicală aridă; cantitatea de precipitaţii scade de la est spre vest. Vegetaţie de savană şi de semideşert. **2.** Stat în nord-vestul Indiei, ocupînd partea estică a regiunii Punjab. Suprafaţa: 122 800 km^2. Populaţia: 20 300 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Chandigarh*. Este dezvoltată agricultura, pe baza irigaţiilor. Principalele culturi sînt grîul şi bumbacul; se mai cultivă trestie de zahăr, leguminoase, orz, porumb, orez. Se cresc bovine şi ovine. Industria este reprezentată prin întreprinderi textile (Amritsar, Hissar ş.a.), alimentare, de ciment, de îngrăşăminte chimice (la Nangal) ş.a. Aici se află un mare complex hidrotehnic, Bhakra-Nangal.

punte 1. (NAV.) Planşeu din lemn sau metalic care închide corpul unei nave la partea superioară sau compartimentează nava pe nivele. **P.** poate fi: superioară, inferioară sau intermediară, de comandă, de manevră etc. Numărul **p.** unei nave depinde de mărimea şi destinaţia ei (navele mari transoceanice pot avea mai mult de 10 **p.**). **2.** (ELT.) Circuit electric

de măsură a unor mărimi electrice (rezistenţe, inductivităţi, capacităţi etc.), alcătuit din patru elemente de circuit dispuse după laturile unui patrulater (braţele punţii), o sursă de energie electromagnetică dispusă după una din diagonalele patrulaterului şi un instrument electric de măsură dispus după cealaltă diagonală. Cu ajutorul **p.** se pot măsura indirect şi mărimi neelectrice (deformaţii, temperaturi, presiuni etc.). După felul sursei de energie, pot fi: *p. de curent continuu*, folosite, în general, pentru măsurarea rezistenţelor electrice prin comparare cu alte rezistenţe cunoscute (ex. *p. simplă*, sau *Wheatstone*), şi *p. de curent alternativ*, folosite pentru măsurarea inductivităţilor, capacităţilor, unghiului de pierderi şi a frecvenţei (ex. *p. Maxwell*, pentru măsurarea inductivităţilor). **3.** (ELT., TELEC.) Cvadripol alcătuit din patru elemente de circuit (condensatoare, bobine, diode semiconductoare etc.) dispuse analog cu braţele unei punţi de măsură, bornele de intrare fiind legate la extremităţile unei diagonale, iar bornele de ieşire la extremităţile celeilalte diagonale. În funcţie de elementele lor componente, astfel de **p.** pot fi folosite ca circuite defazoare, circuite stabilizatoare de tensiune, dispozitive redresoare, dispozitive de separare a două căi telefonice etc. **4.** (ELT.) Piesă de asamblare a plăcilor de aceeaşi polaritate ale unui acumulator electric.

punte de hidrogen (CHIM.) v. **legătură de hidrogen.**

púpă[1] (NAV.), partea terminală dinapoi a corpului unei nave. Partea **p.** de deasupra apei este de obicei în consolă, peste etambou (acoperind propulsorul şi cîrma navei), pentru a se obţine o suprafaţă mai mare a punţii.

púpă[2] (ZOOL.) v. **nimfă.**

púpăză (*Upupa epops*), specie de pasăre călătoare insectivoră, cu cioc lung, subţire şi curbat în jos, cu un moţ de pene portocalii pe cap, aşezate în formă de creastă. Culoarea sa este roz-roşcată pe cap, spate şi faţa ventrală, iar pe aripi şi coadă are dungi transversale albe şi negre. Cuibăreşte în scorburi de arbori, în crăpături de stînci şi de ziduri.

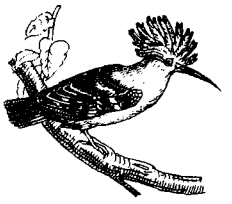

Pupăză

pupil (DR.), în trecut, minorul aflat sub t u t e l ă.

pupilă 1. (ANAT.) Deschidere circulară în partea centrală a irisului. Variaţiile reflexe ale diametrului pupilar, datorite contracţiei fibrelor musculare circulare sau radiare ale muşchiului irian, joacă un rol important în adaptarea vederii la diversele condiţii de luminozitate şi de distanţă faţă de obiect. **2.** (FIZ.) **a)** *Pupilă de intrare*, deschiderea reală sau o imagine a ei care limitează cel mai mult fasciculul de lumină ce pătrunde într-un instrument optic. Pot constitui *p. de i.*: întinderea izvorului de lumină, diametrul unei lentile sau al unei diafragme etc. **b)** *Pupilă de ieşire*, imaginea pupilei de intrare formată de întregul sistem optic al instrumentului.

pupinizáre (TELEC.), introducere de bobine (bobine Pupin) în serie cu circuitele telefonice în cablu, avînd ca rezultat micşorarea atenuării semnalelor transmise şi îmbunătăţirea caracteristicii de impedanţă într-o bandă anumită de frecvenţă. Pe lîngă rezultatele favorabile ale transmisiunii, **p.** are şi consecinţe nedorite: se limitează banda frecvenţelor efectiv transmise şi se micşorează viteza de propagare a semnalelor. Pupinizarea a fost inventată, în 1900, de M.I. Pupin.

pupitru de comandă (TEHN.), instalaţie cu ajutorul căreia se execută comanda, măsurarea, semnalizarea şi controlul operaţiilor unui proces tehnologic sau de altă natură (distribuţia energiei electrice, dirijarea şi controlul circulaţiei etc.).

Purcell *[pə:sl]*, Henry (1658 —1695), compozitor englez, cel mai reprezentativ muzician al Angliei din sec. al XVII-lea. A creat prima operă naţională engleză, „Didona şi Enea". A scris muzică de scenă pentru numeroase piese de Shakespeare („Crăiasa ielelor"), Dryden („Regele Arthur", „Amphithryon"), Fletcher etc. A compus şi muzică pentru orgă, sonate pentru instrumente vechi, pentru diverse formaţii instrumentale, precum şi un mare număr de lucrări vocale religioase, între care „Te Deum" şi „Jubilate", caracterizate printr-o remarcabilă măiestrie polifonică şi prin legătura cu tradiţiile muzicii engleze.

purgatív (FARM.), substanţă medicamentoasă de origine vegetală sau chimică, care provoacă evacuarea conţinutului intestinal şi care nu are o acţiune toxică. Dintre **p.** de natură chimică, cele mai importante sînt sulfatul de magneziu sau de sodiu, folosite în special în constipaţiile acute şi în intoxicaţiile alimentare; dintre purgativele vegetale mai întrebuinţate sînt uleiul de ricin, reventul, aloesul etc.

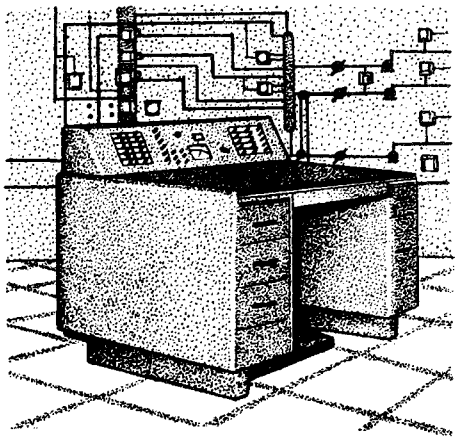

Pupitru de comandă

purgatóriu (IST. REL.), loc imaginar în care s-ar purifica, prin suferinţe, sufletele morţilor cu păcate mai uşoare înainte de a intra în paradis. Învăţătura despre **p.** a fost dogmatizată de biserica catolică la conciliile din Florenţa (1439) şi Trident (1562). Ortodocşii şi protestanţii o resping.

púrice (ZOOL.), nume dat unor insecte mici, din ordinul afanipterelor. Este lipsit de aripi, cu corpul turtit lateral, cu aparat bucal pentru înţepat şi supt şi cu picioarele posterioare adaptate pentru sărit. Parazit pe om *(Pulex irritans)* şi pe alte mamifere: pe cîini *(Ctenocephalus canis)*, şobolani *(Ceratophyllus fasciatus)* etc. Se hrăneşte cu sînge şi poate transmite ciuma la om şi la alte animale.

Purice (Aprodul ~), boier al lui Ştefan cel Mare, care, în timpul bătăliei de la Scheia (1486) împotriva unei armate turceşti, ar fi salvat viaţa domnului căzut de pe cal, dîndu-i calul său. Este pomenit şi în cronica germană contemporană lui Ştefan cel Mare. Cronicarul Ion Neculce a consacrat acestui fapt o povestire în „O samă de cuvinte". C. Negruzzi a scris un poem epic „Aprodul Purice".

purificarea apei (MED.), operaţie de curăţire a apei, de îndepărtare a substanţelor străine şi nocive organismului. Apele impure sau necorespunzătoare din punctul de vedere al normelor de folosinţă sînt în prealabil purificate prin metode fizice, chimice şi biologice.

puríne (BIOCHIM.), combinaţii chimice care conţin un heterociclu purinic la care se substituie diferite grupări chimice. Prin înlocuirea grupărilor aminice şi hidroxilice rezultă bazele purinice, adenina şi guanina, care intră în structura acizilor nucleici şi care au un rol deosebit în fiziologia animală şi în cea vegetală, în transmiterea caracterelor ereditare etc.

purísm (LINGV.), tendinţă eronată de a elimina dintr-o anumită limbă elementele socotite străine. În istoria limbii române, **p.** s-a manifestat în sec. al XIX-lea la numeroşi latinişti, epigoni ai Şcolii ardelene, care cereau eliminarea din limbă a cuvintelor nelatine, în special a celor slave, şi înlocuirea lor cu împrumuturi latino-romanice sau cu formaţii de la teme latineşti. În zilele noastre, **p.** se manifestă mai ales prin opoziţia faţă de neologisme.

puritáni, adepţi ai calvinismului în Scoţia şi Anglia în sec. XVI—XVII, caracterizaţi prin lupta intransigentă pentru epurarea cultului religios de orice rămăşiţe ale catolicismului, precum şi prin morala lor rigidă, adeseori fariseică. Între 1560 şi 1580 ei s-au rupt de biserica anglicană, formînd comunităţi religioase proprii, conduse de prezbiteri. Fiind persecutaţi, mulţi **p.** au fost nevoiţi să emigreze în prima jumătate a sec. al XVII-lea în America de Nord. Cele două partide politice ale **p.**, *prezbiterienii*, de orientare moderată, şi *independenţii*, de orientare mai radicală, au avut un rol important în timpul revoluţiei burgheze din Anglia.

purjáre (fr. *purger* „curăţa"; TEHN.), evacuarea, în timpul serviciului, din cazan sau dintr-un alt recipient (filtru, conductă) a unei cantităţi de apă cu un conţinut mare de săruri, pentru a se reduce formarea pietrei de cazan, prin menţinerea constantă a concentraţiei de săruri în apă sau pentru curăţirea acestora (de nămol, ulei etc.).

Purkyně (Purkinje) *[purchiňe]*, Jan Evangelista (1787—1869), medic ceh. A fost profesor la Breslau (Wroclaw) şi Praga, unul din cei mai însemnaţi cercetători în domeniul fiziologiei şi anatomiei microscopice. El a descoperit vezicula germinală din oul de păsări, mişcarea vibratorie ciliară a epiteliilor, a descris fenomenele endoptice, a studiat anatomia microscopică a cerebelului, cilindraxul nervos, a perfecţionat tehnica microscopică şi a creat termenul de protoplasmă. Alături de Schwann şi Schleiden, **P.** este unul dintre creatorii teoriei celulare. Operele sale complete au fost reeditate în 5 vol., la Praga (1918—1948).

purói (MED.), produs patologic rezultat din acţiunea germenilor patogeni asupra ţesuturilor, precum şi din acţiunea mecanismelor de apărare a organismului împotriva germenilor respectivi.

púrpură 1. (IND. TEXT.) Substanţă colorantă, roşie-închisă, cu nuanţă violetă, extrasă în antichitate din molusca *Murex brandaris*, care trăieşte în regiunile răsăritene ale Mării Mediterane. În prezent se obţine şi pe cale sintetică. 2. (MED.) Boală caracterizată prin apariţia pe suprafaţa pielii a unei erupţii hemoragice constituită din pete punctiforme (peteşii) sau mai întinse şi cu contur neregulat (echimoze), însoţită adesea şi de manifestări hemoragice pe mucoase. Se datoreşte unei alterări a peretelui vaselor capilare, însoţită de creşterea fragilităţii şi permeabilităţii acestora, sau unei scăderi a numărului de trombocite din sînge. Cauzele care provoacă boala sînt variate: infecţioase, toxice, imunologice, alergice etc.

purtáta (COR.) 1. Joc popular românesc, răspîndit în Ardeal. Este un joc de perechi aşezate în coloană, care execută mişcări largi, amplu desfăşurate. Datorită caracterului său solemn, **p.** este executată în deschiderea ciclurilor de jocuri. Are mai multe variante, cunoscute sub nume diferite: *de-a lungul, de-a mîna* etc. 2. *Purtata de fete*, joc popular românesc, răspîndit în centrul Ardealului (pe Tîrnave). Se execută de către femei, în formaţie de cerc cu ţinuta la braţ, care se acompaniază vocal, intonînd o melodie cu ritm binar sau asimetric. Mişcarea jocului, deosebit de elegantă, constă în paşi linica într-o plimbare, în contratimp, încheiaţi cu uşoare bătăi pe călcîi.

purtător de germeni (MICROBIOL.), despre un organism uman sau animal în organele căruia se găsesc germeni patogeni care nu provoacă stări de boală; constituie o sursă de infecţie pentru cei din jur. Omul poate fi **p. de g.** pentru agenţii febrei tifoide, ai paratifosului A şi B, ai dizenteriei, holerei, encefalitei epidemice etc.

Purus, rîu în Brazilia, afluent pe dreapta al Amazonului. (3 200 km). Navigabil.

Pusan, oraş în Coreea de Sud, aşezat pe ţărmul de sud-est al peninsulei Coreea. 1 162 600 loc. (1960). Industrie textilă, alimentară, chimică, şantiere navale, construcţii de maşini. Mare port maritim şi nod feroviar al ţării. Pescuit dezvoltat.

push-pull (TELEC.) v. **contratimp (2).**

pustúlă (MED.), leziune elementară a pielii, constînd dintr-o colecţie circumscrisă de lichid purulent. Se întîlneşte în diferite boli de piele (impetigo, acnee etc.), în unele boli infectocontagioase (variola, vaccina etc.). — *P. malignă*, una dintre formele de localizare pe piele a antraxului. Se manifestă clinic prin senzaţii de mîncărime locală, urmată de apariţia unei pete minuscule care se transformă într-o veziculă plină cu puroi, care se ulcerează şi formează o escară neagră.

pustúle (BOT.), îngrămădiri de spori (uredospori, teleutospori) sau de conidii, produse de către ciupercile parazite, sub cuticula sau epiderma plantei-gazde, care cu timpul crapă, punîndu-i în libertate. Au formă liniară, ovală, circulară, de obicei de culoare brună-ruginie sau neagră (ca la rugina-grîului), mai rar albă (ca la albumeală).

Puşcariu, Emil (1859—1928), histolog şi bacteriolog român. A fost profesor de histologie la Facultatea de medicină din Iaşi. Elev şi colaborator apropiat al lui V. Babeş. **P.** a lucrat alături de acesta la elaborarea „metodei româneşti" de vaccinare antirabică. Op. pr.: „Dare de seamă despre vaccinaţiunea contra turbării" (1927), „Despre accidentele paralitice" (1927).

Puşcariu, Sextil (1877—1948), lingvist şi filolog român. A fost profesor la Universitatea din Cluj şi membru al Academiei Române. A întemeiat Muzeul limbii române şi revista „Dacoromania". A condus, între 1906 şi 1940, colectivul de elaborare a Dicţionarului Academiei Române. În domeniul lexicografiei a mai publicat, în limba germană, „Dicţionar etimologic al limbii române. I: Elementul latin" (1905). A iniţiat şi a condus lucrările în vederea alcătuirii „Atlasului lingvistic român". În domeniul dialectologiei a publicat lucrarea fundamentală „Studii istroromâne" (3 vol., 1906 — 1929, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan). A proiectat o vastă lucrare de sinteză, „Limba română", din care au apărut două volume (vol. I, 1940; vol. II, 1965). A colaborat la cele mai de seamă reviste de specialitate româneşti şi străine, publicînd studii privitoare la numeroase probleme ale limbii şi filologiei noastre, precum şi la cele ale lingvisticii generale şi romanice, adunate în parte în volumul „Studii de lingvistică românească" (1937). Este şi autorul unei istorii a literaturii române vechi (1921).

S. Puşcariu

Puşcariu-Densuşianu, Elena (n. 1875), oftalmolog român, prima femeie profesor în învăţămîntul medical superior din România. S-a ocupat de problema cataractei senile, trahomului, sifilisului ocular, oftalmiei simpatice etc. Op. pr.: „Operaţiuni şi metode noi în chirurgia ochiului" (1914), „Trahomul" (1914), „Cursuri de clinică şi teoria oftalmologică" (1927).

púşcă (MILIT.) **1.** Armă de foc portativă, cu ţeavă lungă, care trage lovitură cu lovitură, încărcarea fiecărei lovituri făcîndu-se prin manipularea manuală a mecanismului de încărcare. — *P. semiautomată*, puşcă care trage numai lovitură cu lovitură, încărcarea făcîndu-se automat. — *P.-mitralieră*, puşcă la care încărcarea şi tragerea se execută automat, ca la mitralieră. — *P.-antitanc*, puşcă specială pentru tragerea contra tancurilor. **2.** (În evul mediu, în ţările române) Denumire generală pentru tunuri, între care se deosebeau *pivele* (mortierele), *balimezurile* (tunurile de cetate), *huşniţele* (obuzierele), *săcăluşele* (tunuri mici cu tragere directă).

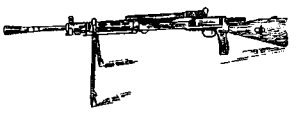

Puşcă mitralieră

Puşkin, Aleksandr Sergheevici (1799—1837), poet rus, unul dintre marii lirici ai literaturii universale. S-a născut la Moscova dintr-o familie de nobili. Poeziile de orientare democratică, antiţaristă şi antifeudală i-au atras exiluri repetate, de unde a continuat să ţină legătura cu mişcarea revoluţionară, mai cu seamă cu decembriştii. În 1836 a scos revista „Sovremennik". **P.** a fost ucis într-un duel, provocat prin intrigile curţii, de care nu era străin ţarul Nicolaie I şi anturajul său. Ca poet liric, **P.** a cultivat elegia, oda, epistola, romanţa etc., cîntînd cu înflăcărare romantică setea de libertate a poporului, dragostea lui de viaţă, trecutul istoric şi frumuseţile naturii. **P.** este unul dintre marii maeştri ai poemului epic-liric. Valorificînd la un înalt nivel artistic bogăţia şi frumuseţea tradiţiilor folclorice ale poporului în poemele „Ruslan şi Ludmila" (1820), „Fîntîna din Bahcisarai", „Rusalka", „Fraţii haiduci" ş.a., **P.** îmbină cu măiestrie elementele fantastice cu cele realiste, pentru a releva complexitatea morală a omului simplu, năzuinţa lui spre libertate şi spre frumos. Poemul „Ţiganii" (1824) este o amplă dezbatere lirică pe tema opoziţiei dintre individ şi societatea timpului, ecou al soartei poetului. Poemele istorice-eroice „Poltava" (1828) şi „Călăreţul de aramă" (1833) evocă patriotismul poporului, condus de ţarul Petru I, în lupta pentru libertate şi pentru modernizarea statului

feudal-iobăgist. Romanul în versuri „Evgheni Oneghin" (1831), considerată „enciclopedie a vieții ruse și operă națională în cel mai înalt grad", surprinde momentul de acută

A. S. Pușkin

criză a sistemului țarist și opune intelectualității de origine nobiliară, din sînul căreia se recrutează așa-numitul om de prisos, figura luminoasă și pură a femeii ruse și forța morală a acesteia, rezultată din legătura ei strînsă cu natura, cu oamenii și cu tradițiile satului natal. Întreaga operă poetică a lui **P.** unește forța și densitatea gîndirii, înalta calitate a lirismului cu echilibrul clasic, cu bogăția și armonia diafană a formei. Proza lui **P.**, de o desăvîrșită concizie, sobrietate și simplitate, cuprinde povestiri, nuvele, precum și romanul istoric „Fata căpitanului" (1836), în care sînt evocate momente din răscoala condusă de Pugaciov. În nuvela „Căpitanul de poștă" (1830), **P.** abordează printre primii în literatura rusă tema vieții funcționarului umil. Evocînd, în spiritul aspirațiilor democratice ale epocii, un moment din zbuciumata istorie a Rusiei de la sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea, tragedia realistă „Boris Godunov" (1825), temelie a dramaturgiei ruse moderne, zugrăvește în persoana eroului titular un țar energic și generos, dar ros de remușcări din cauza nelegiuirii prin care s-a urcat pe tron. Întreaga operă a lui **P.** relevă un spirit pătruns de suflul libertății care animase Europa la începutul sec. al XIX-lea, de un fierbinte patriotism, de revoltă adîncă împotriva tuturor prejudecăților și de o permanentă nevoie de ideal. Ea este creația unui artist genial care a sintetizat întreaga evoluție anterioară a literaturii, deschizînd totodată drumuri noi pentru dezvoltarea acesteia. Prin opera lui **P.**, literatura rusă aduce una dintre cele mai mari contribuții la tezaurul literaturii universale. Pe textele unor poeme ale lui **P.** au scris opere compozitori celebri ca Musorgski, Ceaikovski, Glinka, Rimski-Korsakov, Rahmaninov ș.a. O mare parte din scrierile sale au fost traduse în românește de către C. Negruzzi (care l-a cunoscut îndeaproape), E. Camilar, G. Lesnea, M.R. Paraschivescu, M. Banuș, A.E. Baconsky, V. Eftimiu, Al. Philippide ș.a.

Pușkin, *Muzeul* ~, muzeu de artă plastică universală din Moscova. A fost înființat în 1912 din colecția Cabinetului de artă plastică de pe lîngă Universitatea din Moscova. După Revoluția din Octombrie, muzeul **P.** s-a dezvoltat prin îmbogățirea cu însemnate opere de artă provenite din Muzeul „Ermitaj", din Galeria Tretiakov și din alte numeroase colecții particulare. Cuprinde opere de sculptură, pictură și artă aplicată, datînd din mileniul al IV-lea î.e.n. și pînă astăzi. Exponate valoroase oglindesc cultura Orientului antic, a Greciei și Romei antice, arta bizantină etc. Amplu reprezentată este Renașterea italiană, arta spaniolă a sec. XVI—XVII, arta flamandă și olandeză a sec. al XVII-lea și arta franceză a sec. al XVII-lea și al XX-lea. Muzeul **P.** cuprinde și o bogată colecție de mulaje.

putére 1. (FIZ., TEHN.) Mărime scalară egală cu energia transferată de la un sistem fizic la altul sau transformată dintr-o formă în alta, într-o unitate de timp; limita raportului dintre energia transferată sau transformată și durata transferului sau transformării ei: $P = \lim_{\Delta t \to 0} \frac{\Delta W}{\Delta t}$. După sensul transferului de energie al unui sistem fizic sau tehnic, **p.** poate fi *cedată*, cînd energia este transferată spre exterior, sau *primită*, cînd energia este transferată către interiorul sistemului. Unitățile de putere sînt: wattul (W) în sistemul SI, ergul pe secundă (egal cu 10^{-7} W) în sistemul CGS și kilogram-forță-metru pe secundă $\left(1 \frac{\text{kgf} \cdot \text{m}}{\text{s}} \cong 9{,}81 \text{ W}\right)$ în sistemul MKfS; se folosește și unitatea cal-putere ($1 \text{ CP} = 75 \frac{\text{kgf} \cdot \text{m}}{\text{s}} = 736 \text{ W}$). — *P. mecanică*, puterea transferată prin intermediul lucrului mecanic. — *P. termică*, puterea transferată prin intermediul schimbului de căldură. — *P. electromagnetică* (sau *electrică*), energia electromagnetică transmisă în unitatea de timp printr-o suprafață închisă. *P.e.* transferată prin bornele unui circuit cu două borne este egală cu produsul $U_b I$ dintre tensiunea la bornele circuitului și intensitatea curentului electric care-l străbate. În cazul curenților alternativi, acest produs reprezintă *p.e. instantanee*. Pentru regimul permanent sinusoidal se folosește mărimea numită *p. activă*, definită ca media pe o perioadă a *p.e.* instantanee și egală cu produsul $U_b I \cos\varphi$, unde U_b reprezintă valoarea efectivă a tensiunii la borne, I valoarea efectivă a curentului și φ unghiul de defazaj dintre tensiunea la borne și curent; *p.a.* este energia electromagnetică globală transmisă într-un anumit sens în unitatea de timp. În acest caz se deosebește, în afară de energia transmisă global într-un anumit sens, energia fluctuantă, care se transmite în măsură egală, dar în sensuri contrare, în cele două alternanțe ale unei perioade; media pe o alternanță a puterii corespunzătoare este proporțională cu mărimea $U_b I \sin\varphi$, numită *p. reactivă*. Se folosește și mărimea egală cu rădăcina pătrată a sumei pătratelor **p.** active și **p.** reactive, numită *p. aparentă*. Unitățile de măsură ale *p.e.* sînt: wattul pentru **p.** activă, varul (var) pentru **p.** reactivă și voltamperul (VA) pentru **p.** aparentă. **2.** (TEHN.) Mărime egală cu puterea **(1)** dezvoltată de un sistem tehnic

în anumite condiții. — *P. nominală*, puterea pentru care a fost conceput un anumit sistem tehnic (mașină, aparat etc.), indicată de întreprinderea constructoare pe plăcuța indicatoare sau în fișa sistemului. — *P. instalată*, suma puterilor nominale ale mașinilor de forță instalate într-o uzină, centrală electrică etc., sau montate pe un vehicul (navă, avion etc.). — *P. utilă*, puterea debitată de o mașină de forță (ex. **p.** la arborele unui motor). — *P. indicată*, puterea dedusă din diagrama care reprezintă ciclul de funcționare al unei mașini cu piston. — *P. litrică*, raportul dintre puterea la arborele unui motor cu ardere internă și cilindreea totală a acestuia. — *P. disponibilă*, puterea maximă care se poate obține de la un grup electrogen, o centrală electrică etc. în regim de funcționare de durată și condiții normale. — *P. hidraulică*, puterea teoretică pe care o poate dezvolta un curs de apă (cu un anumit debit) care cade de la o anumită înălțime (ex. acționînd o turbină hidraulică). *P.h.* este proporțională cu debitul de apă și cu înălțimea de cădere. **3.** (FIZ., TEHN.) Raportul dintre o energie și o mărime care caracterizează un material sau un corp. — *P. calorifică*, căldura degajată prin arderea completă a unui kilogram de combustibil solid sau lichid ori a unui metru cub de combustibil gazos. Unitățile de măsură sînt kilocaloria pe kilogram (kcal/kg) și kilocaloria pe metru cub (kcal/m^3). — *P. emițătoare* (sau *emisivă*), energia radiațiilor electromagnetice emise în unitatea de timp de către unitatea de arie a unui corp emițător într-o direcție perpendiculară pe suprafața lui. **4.** (FIZ.) Mărime adimensională egală cu raportul dintre valoarea unei anumite mărimi și valoarea maximă posibilă a ei. — *P. reflectătoare*, raportul dintre intensitatea luminii reflectate de un corp și intensitatea luminii incidente. *P.r.* depinde de lungimea de undă a luminii, de natura corpului și de calitatea suprafeței lui. — *P. absorbantă*, raportul dintre intensitatea luminii absorbite de un corp și intensitatea luminii incidente. *P.a.* depinde de lungimea de undă a luminii, de natura corpului și de grosimea lui. — *P. transmițătoare*, raportul dintre intensitatea luminii transmise printr-un corp și intensitatea luminii incidente. *P.t.* depinde de valorile puterilor reflectătoare și absorbantă ale corpului. **5.** (FIZ., TEHN.) Capacitatea de a produce un anumit efect (ex. **p.** de fermentație a unei drojdii, **p.** de germinație a semințelor etc.) sau mărimea care caracterizează această capacitate (ex. **p.** măritoare, **p.** separatoare etc.). **a)** *Putere măritoare*, mărime adimensională care caracterizează instrumentele de optică geometrică din punctul de vedere al mărimii imaginii pe care o realizează. — *P.m. liniară*, raportul dintre dimensiunile liniare ale imaginii unui obiect și dimensiunile liniare reale ale obiectului. Sin. *mărire liniară*. — *P.m. unghiulară*, raportul dintre unghiul sub care se vede imaginea unui obiect dată de un instrument și unghiul sub care se vede obiectul cu ochiul liber. Sin. *grosisment*. **b)** *Putere separatoare* (sau *de rezoluție*), mărime care caracterizează capacitatea unui instrument optic (microscop, spectroscop etc.) sau a unui material fotosensibil de a pune în evidență distinct două puncte sau două linii spectrale cît mai apropiate. — *P.s. spectrală*, mărime adimensională egală cu raportul dintre lungimea de undă medie a două linii spectrale învecinate și diferența minimă de lungime de undă dintre cele două linii pe care un instrument spectral o poate pune în evidență. **6.** (MAT.) **a)** Rezultatul înmulțirii unui număr (sau a unei mărimi) cu el însuși de un anumit număr de ori. Se scrie: $a \times a \times a \times a \times \ldots \times a = a^n$, unde a este baza **p.**, iar n exponentul **p.** (ex. puterea a treia a lui 4 este $4^3 = 4 \times 4 \times 4 = 64$, 4 fiind baza, iar 3 exponentul). **b)** Denumire dată exponentului puterii **(a). c)** *Putere a unui punct în raport cu un cerc*, produsul distanțelor dintre un punct și punctele în care o secantă ce trece prin punctul

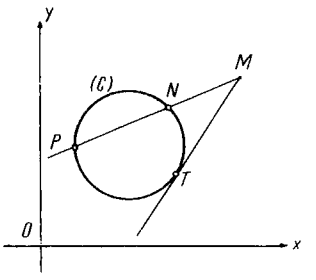

Puterea unui punct față de un cerc: $MN \cdot MP = MT^2$

considerat intersectează un cerc dat. Pentru un punct și un cerc date, acest produs este constant (adică nu depinde de poziția secantei).

putere de cumpărare (EC.) **1.** *Puterea de cumpărare a banilor*, cantitatea de mărfuri și de servicii care poate fi obținută în schimbul unei anumite sume de bani, a unei unități bănești. *P. de c. a b.* exprimă raportul dintre valoarea unității bănești și valoarea mărfurilor aflate în circulație. Ea se modifică în funcție de mișcarea prețurilor și a tarifelor, aflîndu-se față de acestea într-un raport invers proporțional, precum și în funcție de conținutul în aur al unității bănești. **2.** *Puterea de cumpărare a populației*, cantitatea de mărfuri și servicii pe care le poate plăti populația. Nivelul ei depinde de **p. de c.** a banilor și de nivelul veniturilor bănești încasate de populație. V. și cerere solvabilă; salariu real.

putere de stat (DR.), atribut esențial al clasei dominante care, folosind statul ca instrument al său, înfăptuiește conducerea societății. În statul nostru socialist întreaga putere aparține poporului care o exercită, în mod suveran, prin organele reprezentative: Marea Adunare Națională și sfaturile populare. Puterea poporului se întemeiază pe alianța muncitorească-țărănească, clasa muncitoare fiind clasa conducătoare în societate. Forța politică conducătoare a întregii societăți este Partidul Muncitoresc Român.

Putna, rîu, afluent pe dreapta al Siretului în aval de Focșani. Izvorăște din munții Vrancei de sub vîrful Muța (1 503

m). Lungimea: 146,5 km. Afluenți: Zăbala și Milcovul pe dreapta. În orizonturile de pietrișuri grosiere din zona de confluență a **P.** cu Siretul, apele se infiltrează și rîul seacă uneori în timpul verii.

Putna, *Mănăstirea ~* , construită de Ștefan cel Mare în anii 1466—1469 și refăcută tot de el în 1484; biserica mănăstirii a fost dărîmată în vremea lui Vasile Lupu (1654), reconstruită apoi sub voievozii Gheorghe Ștefan și Eustratie Dabija, ultima oară fiind restaurată la sfîrșitul sec. al XIX-lea. Din vechea mănăstire nu se mai păstrează decît turnul tezaurului zidit de Ștefan cel Mare în 1481. Mănăstirea **P.** a fost un important centru cultural-artistic, aici funcționînd un atelier de caligrafi și miniaturiști și unul de broderie. Biserica a fost una dintre marile necropole domnești ale Moldovei; în ea sînt înmormîntați Ștefan cel Mare, Maria Voichița, Maria de Mangop, Bogdan cel Orb, Ștefăniță-Vodă ș.a. În muzeul mănăstirii se păstrează o colecție valoroasă de broderii executate în vremea lui Ștefan cel Mare, manuscrise, icoane și opere de argintărie.

putrefacție (MICROBIOL.), proces de descompunere microbiană aerobă sau anaerobă a compușilor organici cu azot (în esență a proteinelor). **P.** poate fi provocată de multe bacterii, actinomicete, mucegaiuri saprofite și de unele specii patogene. Are loc pe scară largă în natură (sol, apă), cu un rol important în circuitul elementelor pe Pămînt. **P.** produselor animale și vegetale (alimente, plante furajere și industriale, piele etc.) cauzează daune omului. Procese de **p.** se petrec și în organismul animal (în intestin).

putrezirea uscată a știuleților de porumb (FITOPAT.), boală provocată de ciuperca parazită *Nigrospora oryzae* la știuleții de porumb, pe care îi descompune pînă la stadiul de fibre. În urma acestui atac, greutatea boabelor scade cu 10—15%.

putto (pl. *putti*), cuvînt italian care denumește motivul plastic al copilului Amor. În sculptura și pictura italiană din Renaștere, grupurile de **p.** constituie un element compozițional des întrebuințat.

puț (TEHN.), săpătură cu secțiune mică în raport cu adîncimea, cu axa verticală sau înclinată și care stabilește o comunicație între suprafață și un strat din adîncime. — (HIDROTEHN.) *P. absorbant*, puț care coboară pînă la un strat de teren permeabil și prin care se introduc în sol, în cantități mici, apele uzate (din canale) după o curățire prealabilă de corpurile în suspensie pe care le conține. —*P. colector*, puț în care se strîng apele captate, prin mai multe puțuri sau drenuri, dintr-un strat de apă subterană. — *P. de captare*, puț coborît pînă la un strat de apă în adîncime, în scopul captării apei pentru alimentare cu apă potabilă sau industrială. — (IND. EXTR.) *Puț de mină*, lucrare minieră principală, executată în direcție verticală sau înclinată, care se sapă fie de la suprafață, fie între două orizonturi ale minei. *P. de m.* servește ca punct de plecare pentru lucrări de deschidere a orizonturilor, cale pentru transportul substanțelor minerale, pentru introducerea aerului proaspăt și evacuarea aerului viciat etc. După destinație, după poziție și formă, se deosebesc: *puț auxiliar*, care are secțiune relativ redusă și este prevăzut cu instalații de transport pentru materiale și personal; *puț central*, care este amplasat în mijlocul cîmpului de exploatare al minei și reprezintă puțul principal al acesteia; *puț de aeraj*, care este echipat cu ventilatoare pentru aspirat aerul viciat din mină sau pentru insuflat aer proaspăt; *puț de extracție*, care este folosit pentru deschiderea minei și pentru transportul minereului la suprafață (puțul de extracție de bază pentru activitatea minei, echipat cu instalații puternice de transport, se numește *puț principal*).

Puvis de Chavannes *[püvís dö şaván]*, Pierre (1824—1898), pictor francez, unul dintre promotorii și reformatorii picturii monumental-decorative din secolul trecut. **P. de C.** a dezvoltat o estetică paralelă cu aceea a prerafaeliților englezi (prerafaelitism), pe care însă i-a depășit artistic. Compozițiile sale de șevalet („Sărmanul pescar", 1881; „La fîntînă", 1868; „Tăierea capului lui Ioan Botezătorul"; „Speranța", 1872; „Vara", 1873 etc.) sau monumental-decorative: „Pacea și Războiul" (pentru Muzeul din Amiens), „Marsilia" (Marsilia), „Pădurea sacră" (pentru Sorbona), „Vara" și „Iarna" (pentru Primăria din Paris), „Sf. Genevieva" (pentru Panteon), „Muzele inspiratoare" (pentru Biblioteca din Boston) etc. se caracterizează printr-un desăvîrșit echilibru compozițional, printr-o stilizare rafinată, care conferă formelor noblețe și expresivitate, prin înzestrarea amănuntului cu valoare simbolică. Colorist discret, folosind o paletă în demitente, a avut un remarcabil simț al decorativului, motiv pentru care s-a bucurat de admirația lui Gauguin. A lucrat și portrete (portretul Mariei Cantacuzino, soția sa). Th. Pallady, la începutul carierei sale, a fost influențat de viziunea decorativă a lui Puvis de Chavannes.

Puy de Dôme *[puí dö dom]*, vulcan stins în Masivul Central Francez, în podișul Auvergne (1 465 m altitudine).

puzzolană (CONSTR.), material natural (diatomit, depuneri de cenuși vulcanice etc.) sau artificial (bauxită calcinată, zgură acidă de furnal granulată, cenușă de termocentrală etc.), bogat în bioxid de siliciu sau trioxid de aluminiu activi. În amestec cu var sau cu ciment, **p.** dă lianți rezistenți la acțiunea apelor corosive.

Pyongyang v. **Phenian.**

Pyrrhon (c. 365—c. 270 î.e.n.), filozof antic grec, originar din Elis, întemeietorul scepticismului. Nu a scris nimic, deoarece considera că nici o afirmație nu poate fi socotită mai îndreptățită decît alta, lucrurile fiind, după el, incognoscibile. Potrivit concepției lui **P.**, fericirea ar consta în seninătate *(ataraxia)*, impasibilitate *(apatia)*, iar acestea s-ar putea dobîndi prin „abține-

rea" *(epohe)* de la orice fel de afirmaţii despre lucruri. Scepticismul şi pesimismul lui **P.** oglindesc criza societăţii sclavagiste greceşti.

Pyrrhos, talentat comandant de oşti din Grecia antică, rege al Epirului (c. 295—272 î.e.n.). În tinereţe, a participat la luptele dintre diadohi, în oastea lui Demetrios Poliorcetes. Devenit rege în Epir, a purtat lupte cu Lisimah pentru stăpînirea Macedoniei. A urmărit crearea unui mare stat monarhic occidental, asemănător cu cel oriental al lui Alexandru Macedon, şi a organizat, în 280—275 î.e.n., o mare campanie militară în Italia şi Sicilia împotriva romanilor şi a cartaginezilor. După ce a înfrînt pe romani la Heracleea (280 î.e.n.) şi la Ausculum (279 î.e.n.), a trecut în Sicilia, de unde, în decurs de trei ani, i-a izgonit pe cartaginezi. Nemulţumite de amestecul său brutal în treburile lor interne, oraşele din Sicilia s-au răsculat, silindu-l să părăsească insula. Înfrînt de cartaginezi pe mare şi de romani pe uscat la Beneventum (275 î.e.n.), **P.** a părăsit şi Italia. A rămas celebră bătălia de la Ausculum, în care **P.** a învins cu preţul unor pierderi foarte grele, de unde expresia „victorie à la Pyrrhos" însemnînd o victorie scump plătită.

Pythagoras v. **Pitagora.**

Pytheas (sec. IV î.e.n.), navigator şi geograf grec, primul care a călătorit în regiunile nordice ale Europei (între 325 şi 320 î.e.n.). Plecînd cu o corabie din Marsilia, a ajuns pînă în Arhipelagul Britanic (necunoscut pînă atunci grecilor), asupra căruia a dat informaţii valoroase. La nord de Arhipelagul Britanic, la şase zile de drum, a descoperit o „insulă" locuită (neidentificată), pe care a considerat-o marginea nordică a pămîntului locuit, dincolo de care se întind mările îngheţate, şi care a intrat în literatură sub numele de „Ultima Thule". A făcut observaţii privitoare la măsurătorile de latitudine.

COLECTIVELE REDACȚIONALE ALE VOLUMULUI III AL DICȚIONARULUI ENCICLOPEDIC ROMÂN

COLECTIVUL DE AGROSILVICĂ

Acad. Gh. Ionescu-Șișești, prof. univ., dr. în științe, *conducătorul colectivului*; acad. T. Bordeianu, prof. univ., dr. în științe; acad. N. Cernescu, prof. univ., dr. în științe; acad. G. Constantinescu, prof. univ., dr. în științe; acad. A. Vasiliu, prof. univ., dr. în științe; D. Davidescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ.; V. Gligor, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; M. Motoc, membru corespondent al Academiei R.P.R., ing. agr.; I. Popovici, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; I. Staicu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; M. Botzan, ing. agr.; C. Băicoianu, prof. univ., dr. în științe; E. Laber, ing. agr.; I. Lungu, conf. univ., dr. în științe; A. Marian, ing. silv.; B. Mănescu, candidat în științe; G. Mureșan, candidat în științe; Th. Nica, prof. univ., dr. în științe; I. Poenaru, ing. agr.; N. Ștefan, conf. univ., candidat în științe; Gh. Valuță, prof. univ., dr. în științe.

COLECTIVUL DE ARTE

Acad. G. Oprescu, prof. univ., *conducătorul colectivului*. **Arhitectură:** Tr. Chițulescu, arhitect, șef de lucrări; N. Curinschi, arhitect, lector univ., candidat în științe. **Artă plastică:** M. Popescu; E. Schileru, lector univ.; M. Benedict, lector univ.; A. Pavel, cercetător; P. Petrescu, cercetător pr. **Cinematografie:** I. Barna. **Coregrafie:** E. Magyar; V. Ciortea Proca, conf. univ. **Folclor:** M. Pop, prof. univ., dr. în științe. **Muzică:** Z. Vancea, prof. univ.; P. Brîncuș, lector univ.; P. Codreanu; Gh. Firca; E. Pricope; V. Tomescu. **Teatru:** S. Alterescu, cercetător pr.

COLECTIVUL DE BIOLOGIE, BOTANICĂ, ZOOLOGIE

Acad. E. Pop, prof. univ., dr. în științe, *conducătorul colectivului*. **Biologie generală**: N. Botnariuc, prof. univ., dr. în științe; Olga Necrasov, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; V. Preda, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; P. Raicu, conf. univ., candidat în științe; Fl. Horodniceanu, șef secție cercetare. **Botanică**: acad. Șt. Péterfi, prof. univ., dr. în științe; acad. E. Rădulescu, prof. univ., dr. în științe; Gh. Anghel, prof. univ., dr. în științe; V. Bontea, șef sector cercetare, candidat în științe; I. Ciobanu, prof. univ., dr. în științe; E. Cupcea, conf. univ.; E. Ghișa, conf. univ., dr. în științe; I. Pop, șef lucrări; Tr. I. Ștefureac, prof. univ., dr. în științe; I. Tarnavschi, prof. univ., dr. în științe; E. Țopa, dr. în științe. **Zoologie**: acad. E. Pora, prof. univ., dr. în științe; Th. Bușniță, membru corespondent al Academiei R.P.R., dr. în științe; M.A. Ionescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; Șt. Kiss, șef lucrări; Z. Matic, conf. univ., candidat în științe; N. Mihail, cercetător pr.; V. Pop, prof. univ., dr. în științe; A. Robert, șef lucrări; B. Stugren, șef lucrări, candidat în științe; C. Wittenberger, cercetător pr., candidat în științe.

COLECTIVUL DE CHIMIE

Acad. I. Murgulescu, prof. univ., dr. în științe, *conducătorul colectivului*; acad. E. Angelescu, prof. univ., dr. în științe; acad. C.D. Nenițescu, prof. univ., dr. în științe; E. Bratu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; V. Sahini, membru corespondent al Academiei R.P.R., conf. univ., candidat în științe; P. Spacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; C. Albu, lector univ.; M. Brezeanu, conf. univ., candidat în științe; Gh. Costeanu, prof. univ.; I. Drimuș, conf. univ.; I.V. Nicolescu, prof. univ., dr. în științe; R. Vîlcu, conf. univ., candidat în științe.

COLECTIVUL DE DREPT

Tr. Ionaşcu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; E. A. Barasch, membru corespondent al Academiei R.P.R.; O. Căpăţînă, cercetător pr.; A. Cristescu; V. Dongoroz, prof. univ., consultant ştiinţific, dr. în ştiinţe; T. Drăgan, prof. univ.; V. Economu, cercetător pr., dr. în ştiinţe; M.I. Eremia, cercetător pr., candidat în ştiinţe; E. Glaser, şef secţie cercetare; S. Kahane, conf. univ.; L. Miller, şef sector cercetare; A. Naschitz, şef sector cercetare, candidat în ştiinţe; I. Nestor, şef sector cercetare; M. Onescu, conf. univ.; E. Roman, cercetător pr.; I. Stoenescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Vîntu, şef secţie cercetare, dr. în ştiinţe; S. Zilberstein, şef sector cercetare.

COLECTIVUL DE ECONOMIE

Acad. V. Malinschi, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; M. Biji, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ.; M. Mănescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ.; R. Moldovan, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; C. Murgescu, membru corespondent al Academiei R.P.R.; I. Rachmuth, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ.; I. Anghel, candidat în ştiinţe; Gh. Bădăluţă; N.N. Constantinescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; Gh. Creţoiu, conf. univ., candidat în ştiinţe; S. Daniel, ing., conf. univ.; I. Desmireanu, şef sector cercetare; D. Dimitriu, cercetător pr.; M. Dulea, lector univ.; N. Ivanciu, conf. univ., candidat în ştiinţe; I. Mărculescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; N. Nichiţa, conf. univ., candidat în ştiinţe; A. Popper, conf. univ.; V. Puchiţă, conf. univ., candidat în ştiinţe; N. Stern; V. Trebici, conf. univ.; I. Văcărel, conf. univ., candidat în ştiinţe; I. Zaharia, conf. univ.

COLECTIVUL DE FILOZOFIE, LOGICĂ, ISTORIA RELIGIEI, ATEISM

Acad. A. Joja, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; acad. C.I. Gulian, prof. univ., dr. în ştiinţe; D. Bădărău, membru corespondent al Academiei R.P.R., dr. în ştiinţe; M. Breazu, prof. univ.; N. Bagdasar; I. Banu, prof. univ.; P. Bieltz, asist. univ.; I. Cernea, conf. univ.; N. Gogoneaţă, şef sector cercetare, candidat în ştiinţe; L. Grünberg, lector univ., candidat în ştiinţe; F. Mahler; I. Mărculescu; P. Nicoară; St. Popescu; P. Popovici, conf. univ.; R. Stoichiţă, conf. univ.; O. Trăsnea, lector univ.

COLECTIVUL DE FIZICĂ

Acad. Ş. Ţiţeica, prof. univ., dr. în ştiinţe; F. Ciorăscu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., *conducătorii colectivului*; acad. E. Bădărău, prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Agîrbiceanu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; A. Cişman, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; V. Novacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Ursu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., candidat în ştiinţe; A. Corciovei, cercetător pr., candidat în ştiinţe; O. Gherman, conf. univ., candidat în ştiinţe; V. Marian, prof. univ., dr. în ştiinţe; A. Pîrvu, prof. univ.; M. Rosenberg, conf. univ. candidat în ştiinţe; R. Ţiţeica, prof. univ., dr. în ştiinţe.

COLECTIVUL DE GEOGRAFIE, GEOLOGIE

V. Ianovici, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*. **Geografie**: T. Morariu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; C. Herbst, conf. univ.; I. Rădulescu, conf. univ.; A. Ban, cercetător pr.; I. Băcănaru, cercetător; N. Caloianu, lector univ.; Ş. Dragomirescu, cercetător; Gh. Dragu, lector univ.; N. Dumitrescu, ing.; A. Ghenovici, cercetător; P. Gîştescu, cercetător pr., candidat în ştiinţe; S. Gruescu, cercetător; H. Grumăzescu, cercetător pr.; I.D. Ilie, lector univ.; I. Iordan, cercetător; I. Leţea, asist. univ.; D. Oancea, cercetător; Al. Roşu, cercetător pr., candidat în ştiinţe; I. Velcea, cercetător pr., candidat în ştiinţe. **Geologie**: acad. M. Filipescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; D. Giuşcă, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; G. Cioflică, conf. univ., candidat în ştiinţe; C. Ghenea, cercetător pr.; E. Hanganu, lector univ., candidat în ştiinţe; L.T. Lazăr, ing.; E. Liteanu, şef sector cercetare; I. Mareş, asist. univ.; S. Pauliuc, lector univ., candidat în ştiinţe; A. Pricăjan, ing.; D. Rădulescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; G. Răileanu, prof. univ., dr. în ştiinţe; N. Tătărîm, şef lucrări, candidat în ştiinţe.

COLECTIVUL DE ISTORIE MEDIE, MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

Acad. A. Oţetea, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; L. Banyai, prof. univ., dr. în ştiinţe; D. Berindei, cercetător pr.; Gh. Cazan, lector univ.; C.C. Giurescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; R. Manolescu, lector univ., candidat în ştiinţe; D. Mioc, şef sector cercetare; P.P. Panaitescu, cercetător pr., dr. în ştiinţe.

COLECTIVUL DE ISTORIE A MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI

Gh. Vasilichi, *conducătorul colectivului*; Titu Georgescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; M. Oişteanu, prof. univ.; J. Brill, prof. univ.; N. Copoiu, cercetător, candidat în ştiinţe; A. Deac, şef sector cercetare, candidat în ştiinţe; P. Nichita, şef sector cercetare; C. Niri, conf. univ.; I. Oprea, cercetător, candidat în ştiinţe; V. Zaharescu, cercetător.

COLECTIVUL DE ISTORIE VECHE, ARHEOLOGIE

Acad. C. Daicoviciu, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; acad. E. Condurachi, prof. univ., dr. în ştiinţe; K. Horedt, conf. univ., dr. în ştiinţe; D. Protase, cercetător pr., candidat în ştiinţe; I.I. Russu, cercetător pr., dr. în ştiinţe; N. Vlassa, muzeograf principal.

COLECTIVUL DE LINGVISTICĂ

Acad. I. Iordan, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; M. Avram, şef sector cercetare, candidat în ştiinţe.

COLECTIVUL DE LITERATURĂ ROMÂNĂ

Acad. M. Beniuc, dr. în ştiinţe; George Ivaşcu, conf. univ., *conducătorii colectivului*; D. Micu, conf. univ., candidat în ştiinţe; Al. Piru, conf. univ., dr. în ştiinţe; Valeriu Rîpeanu; Ion Roman; Al. Săndulescu, cercetător; Eugen Simion, asist. univ.; Geo Şerban; T. Vîrgolici, cercetător.

COLECTIVUL DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Acad. T. Vianu, prof. univ., dr. în ştiinţe; Ş. Cioculescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., *conducătorii colectivului*; Al. Balaci, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; J. Livescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; M. Novicov, prof. univ.; M. Anghelescu; S. Baer-Răducanu, lector univ.; Gh. Barbă, lector univ.; C. Barboricâ, lector univ.; N.I. Barbu, prof. univ., dr. în ştiinţe; Vlad Bănăţeanu, conf. univ.; I. Brăescu, conf. univ.; F. Caloianu, lector univ.; I.C. Chiţimia, conf. univ., dr. în ştiinţe; N.N. Condeescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; Tr. Costea, lector univ.; L. Diaconiţă, lector univ.; O. Drimba, conf. univ.; N. Façon, prof. univ., dr. în ştiinţe; A. Frenchian, prof. univ., dr. în ştiinţe; T. Gane, conf. univ.; M. Gheorghievici, lector univ.; M. Iordan, lector univ.; M. Isbăşescu; Z. Iuffu, lector univ.; A. Kovács, lector univ., candidat în ştiinţe; A. Kövary, lector univ.; M. László, lector univ.; D. Mazilu; D. Mladoveanu, lector univ.; M. Nasta, asist. univ.; T. Nicolescu, lector univ., candidat în ştiinţe; V. Şoptereanu, lector univ., candidat în ştiinţe; Al. Toader, lector univ.; R. Vulpescu; N. Zega, conf. univ., candidat în ştiinţe.

COLECTIVUL DE MATEMATICĂ, ASTRONOMIE

Acad. Gr. C. Moisil, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. N. Teodorescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; C. Popovici, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorii colectivului*; acad. G. Călugăreanu, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. Gh. Mihoc, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. M. Nicolescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; P. Constantinescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; N.N. Mihăileanu, prof. univ., dr. în ştiinţe.

COLECTIVUL DE MEDICINĂ UMANĂ, BIOCHIMIE, FARMACOLOGIE, CULTURĂ FIZICĂ

Acad. Şt. M. Milcu, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; acad. Gr. Benetato, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. T. Burghele, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. A. Kreindler, prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Ardeleanu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; E. Soru, membru corespondent al Academiei R.P.R., conf. univ., dr. în ştiinţe; V. Bologa, prof. univ., dr. în ştiinţe; Gh. Niculescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; R. Păun, conf. univ.; N. Sterescu, şef sector cercetare. **Cultură fizică:** Al. Nicu, candidat în ştiinţe; I. Şiclovan, conf. univ.

COLECTIVUL PENTRU PROBLEME MILITARE

I. Teclu, general de armată, *conducătorul colectivului*; T. Lupescu, general-locotenent; H. Florescu, general-maior; I. Burlacu, general-maior ing.; C. Burada, colonel; C. Şerbu, colonel; E. Plati, colonel; Ş. Lupu, colonel; B. Gromică, colonel; I. Medianu, colonel; T. Tamaş, colonel.

COLECTIVUL DE PSIHOLOGIE, PEDAGOGIE

Acad. M. Ralea, prof. univ., dr. în ştiinţe; Al. Roşca, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorii colectivului*; Stanciu Stoian, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Antohi, lector univ.; I. Bălănescu, conf. univ.; M. Giurgea, conf. univ., candidat în ştiinţe; P. Popescu-Neveanu, conf. univ., candidat în ştiinţe.

COLECTIVUL DE SOCIALISM ŞTIINŢIFIC ŞI PRESĂ

V. Roman, ing., prof. univ., *conducătorul colectivului*. **Socialism ştiinţific**: Gh. Andreescu, lector univ.; P. Beraru; C. Dimitriu, prof. univ.; M. Enghel, conf. univ.; R. Florian, conf. univ.; I. Iancu, conf. univ.; M. Nedelea, lector univ.; M. Petrescu, lector univ.; A. Pop, conf. univ.; I. Rădulescu; L. Stancu, lector univ.; I. Turcu, lector univ., candidat în ştiinţe. **Presă**: N. Ignat; V. Pop, conf. univ.; H. Dona, conf. univ.

COLECTIVUL DE TEHNICĂ

Acad. E. Carafoli, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. R. Răduleţ, prof. univ., dr. în ştiinţe; G. Bărănescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., ing., prof. univ., *conducătorii colectivului*. **Construcţii**: acad. D. Dumitrescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; M. Hanganu, prof. univ., dr. în ştiinţe C. Iamandi, conf. univ., candidat în ştiinţe; E. Răzvan, ing.; Al. Steopoe, prof. univ., dr. în ştiinţe. **Construcţii de maşini şi metalurgie:** Gh. Buzdugan, membru corespondent a Academiei R.P.R., ing., prof. univ.; M. Bănărescu, ing., prof. univ.; D. Boiangiu, ing., conf univ.; E. Botez, ing., prof. univ.; Şt. Gheorghiu, ing., prof. univ.; Şt. Mantea, ing., prof univ.; M. Mustafa, conf. univ., candidat în ştiinţe; C. Popovici, ing., prof. univ.; Al. Rău ing., prof. univ.; H. Segal, ing., conf. univ.; D. Tutunaru, ing., prof. univ.; C. Vasiliu conf. univ., candidat în ştiinţe. **Electrotehnică şi telecomunicaţii:** Gh. Cartianu, mem bru corespondent al Academiei R.P.R., ing., prof. univ.; C. Dinculescu, membru corespondent a Academiei R.P.R., ing., prof. univ.; C. Bălă, conf. univ., candidat în ştiinţe; S. Călin, conf. univ candidat în ştiinţe; S. Condrea, ing., prof. univ.; M. Drăgănescu, conf. univ., candidat în ştiinţe N. Galan, ing., asist. univ.; A. Ifrim, ing., şef lucrări, candidat în ştiinţe; C. Neumann, ing.; Al. T motin, conf. univ., candidat în ştiinţe; A. Ţugulea, conf. univ., candidat în ştiinţe. **Industrie uşoară** N. Bădan, ing., prof. univ.; Gr. Bălănescu, ing.; V. Cociu, ing., conf. univ.; B. Cotigariu, lect univ.; D. Dima, conf. univ.; I. Ionescu Muscel, ing., prof. univ.; E. Iordan, ing., lector univ.; S. Ma cus, ing.; I. Popescu, ing.; O. Popescu, ing.; M. Popovici, conf. univ.; S. Rădulescu, ing. **Mine petrol:** P. Huber, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Toca şef lucrări, candidat în ştiinţe. **Transporturi:** N. Patraulea, membru corespondent al Academi R.P.R., ing., cercetător pr.; N. Tipei, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ P. Frîncu, şef lucrări, candidat în ştiinţe; D. Mateescu, ing.; C. Năstase, ing., prof. univ.; T. Or veanu, ing., conf. univ.; A. Popa, conf. univ., candidat în ştiinţe; E. Popovici, prof. univ.; Severineanu, ing., prof. univ.

REDACŢIA INTERNĂ

Coordonator principal: D. Macrea, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe filologice.

Redactor şef al Editurii politice: F. Mezincescu.

Redactori coordonatori: R. Sommer; A. Chioreanu.

Artă şi literatură: Aurel Martin, redactor principal, critic literar; M. Baclagian, redactor; C.R. Constantinescu, redactor; L. Dragomirescu, redactor, asist. univ.; V. Drăguţ, redactor, cercetător; E. Hanciu, redactor; D. Petrescu, redactor, asist. univ.; N. Turcu, redactor, muzicolog. **Biologie, botanică, zoologie, agrosilvică:** S. Beldescu, redactor principal; ing. V. Herdea, redactor principal, şef secţie cercetare; ing. P. Varga, redactor principal, candidat în ştiinţe agricole, şef de laborator; L. Năstase, redactor. **Chimie:** ing. E. Sburlea, redactor. **Economie, socialism ştiinţific, drept:** A. Spornic, redactor principal, lector univ., candidat în ştiinţe economice; Al. Bolintineanu, redactor, dr. în ştiinţe juridice, cercetător pr.; Al. David, redactor; D. Mureşan, redactor, asist. univ. **Filozofie, psihologie, pedagogie:** R. Tomoiagă, redactor principal; P. Vaida, redactor. **Geologie**: C. Dimofte, redactor, asist. univ. **Istorie, geografie, presă:** Gh. Rădulescu, redactor principal; P. Clinca, redactor; N. Nicolescu, redactor; M. Popa, redactor; C. Şanta, redactor; N. Vasenciuc, redactor. **Lingvistică şi coordonare lexicografică:** V. Breban, redactor principal, şef sector cercetare; M. Seche, redactor principal, cercetător pr.; Gh. Bulgăr, redactor principal, conf. univ.; L. Macarie, redactor, cercetător; V. Pop Peţruţ, redactor; F. Popescu, redactor; F. Sădeanu, redactor, cercetător pr.; L. Seche, redactor, cercetător; A. Tudor, redactor. **Matematică, astronomie, fizică:** Gh. Roşca, redactor; E. Rogai, redactor, asist. univ. **Medicină:** Al. Stancu-Ardeleanu, redactor principal, cercetător pr. **Probleme militare:** S. Ijacu, redactor principal. **Tehnică:** ing. M. Sand, redactor principal, conf. univ., candidat în ştiinţe tehnice; ing. A. Dănescu, redactor principal, conf. univ., candidat în ştiinţe tehnice; ing. M. Segărceanu, redactor principal, conf. univ., candidat în ştiinţe tehnice.

Prezentarea grafică: L. Altbuch; B. Wolf; C.D. Constantinescu. *Desene*: E. Becheş; E. Berlescu; I. Costescu; S. Maur; J. Nămescu, arhitect; M. Petculescu; P. Popescu; Şt. Radu. *Hărţi*: C. Rădulescu. *Coperta*: D. Stănescu.